This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Stanford University Libraries
3 6105 019 712 822

LELAND·STANFORD·JVNIOR·VNIVERSITY

2811
M635a

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) *PRO LATINIS, ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA* (ANN. 1439) *PRO GRÆCIS FLORUERUNT :*

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS, AUCTA ; INDICIBUS ORDI INARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,

ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO AD CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS, NEMPE MORTEM CARDINALIS BESSARIONIS.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM, AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT, LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT ; GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT ; DUM HUJUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA, UNUMQUODQUE VOLUMINA GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUARUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXLV.

NICEPHORUS CALLISTUS, THEODULOS MONACHUS, MATTHÆUS BLASTARES.

PARISIIS

APUD J.-P. MIGNE ET GARNIER FRATRES EDITORES, SUCCESSORES

IN VIA DICTA : *AVENUE DU MAINE, 206*

1904

Gº

BR60
P4
v.145

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIV. ANNI 1332-1335.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟ

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

LIBRI XVIII.

PRÆMITTUNTUR

SYNTAGMATIS MATTHÆI BLASTARIS CONTINUATIO, ET THEODULI MONACHI, ALIAS THOMÆ MAGISTRI, ORATIONES ET EPISTOLÆ.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS PRIOR.

VENIT 15 FR. GALLICIS.

PARISIIS

APUD J.-P. MIGNE ET GARNIER FRATRES EDITORES, SUCCESSORES

IN VIA DICTA : *AVENUE DU MAINE*, 208

1904

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIV. ANNI 1332-1335.

—

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXLV CONTINENTUR

MATTHÆUS BLASTARES HIEROMONACHUS.

Syntagma Canonum (*Continuatio*). 9
Carmina de officiis Ecclesiæ et aulæ Cpolitanæ. 211

THEODULUS MONACHUS, ALIAS THOMAS MAGISTER.

Notitia historica et litteraria, ex Cave De script. eccles. 213
Laudatio S. Gregorii Theologi, ex ed. Laur. Normanni, Upsal. 1693. 215
Oratio pro Chandreno (de quo vide Boivinum ad Gregoram, p. 229), ex cod. Reg. 2629, cum interpretatione nostra. 353
Oratio gratulatoria ad Angelum Stratopedarcham, ed. Laur. Norm. 373
Oratio gratulatoria ad magnum logothetam Metochitam, ex ejusdem editione. 381
Oratio gratulatoria ad Niphonem patriarcham, ex eodem. 389
Laudatio regis Cypri, ex eodem. 397
Epistolæ. 403
Oratio de regis officiis, ad Andronicum II Palæologum, ex edit. Rom., cum interpretatione nostra. 447
Oratio de subditorum officiis. 495
Tituli orationum Theoduli. 547

NICEPHORUS CALLISTUS XANTHOPULUS.

Notitia historico litteraria ex Bibliotheca Fabricii. 549
Ecclesiasticæ Historiæ libri I-VII. 557

256451

Clichy. — Ex typis PAUL DUPONT, 12, via dicta Bac-d'Asnières. — 366.8.1904

CONTINUATUR

MATTHÆI BLASTARIS
SYNTAGMA CANONUM.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Μ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ. A

172 INITIUM LITTERÆ M.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Περὶ μάγων, μαθηματικῶν, καὶ μαντεων, ἔτι δὲ καὶ ἀστρολόγων, ἐπαοιδῶν, ἀλλὰ δὴ καὶ γοητειῶν, φαρμακειῶν, καὶ περιάπτων.

CAP. I *De magis, mathematicis, et vatibus, ut et astrologis, incantatoribus, præstigiis, veneficiis et amuletis.*

Ὁ ξα' τῆς ς' συνόδου κανὼν τοὺς μάντεσιν ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότας, ἢ γόησιν, ἢ τοῖς λεγομένοις ἑκατοντάρχοις, ἢ τοῖς τὰς ἄρκτους ἐπισυρομένοις, ἢ ἕτερα θηρία πρὸς παίγνιον καὶ βλάβην τῶν ἁπλουστέρων, ἢ τοῖς νεφοδιώκταις, ἢ τοῖς γόησιν, ἢ τοῖς παρέχουσι τὰ φυλακτήρια, ἢ τοῖς τύχην, καὶ εἱμαρμένην, καὶ γενεθλιαλογίαν, καὶ τοιούτων ῥημάτων ὄχλον φωνοῦσι, κατὰ τοὺς τῆς πλάνης λήρους, οἳ τὸν μὲν εἰς ἡμέραν φασὶ γεννηθῆναι κακοποιὸν, τὸν δ' αὖ εἰς ἀστέρα ἀγαθὸν, τους οὖν προσανέχοντας τούτοις ἐπὶ ἑξαετίαν καταδικάζει· ἐπιμένοντας δὲ τῷ B κακῷ, τελέως ἐκκηρύττει τῆς ἐκκλησίας, λαϊκοὺς ὄντας δηλαδή· ἱερωμένοις δὲ οὐδεμία παραίτησις, τὸ μὴ ὑὸ καθαιρεθῆναι· ὡς γὰρ τῷ Ἀποστόλῳ εἴρηται, « Τίς συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετ' εἰδώλων ; » καὶ τὰ ἑξῆς. Μάντεις μὲν οὖν λέγονται οἱ τοῖς δαίμοσιν ἑαυτοὺς ἐκδόντες καὶ προσαναθέμενοι, καὶ ταῖς αὐτῶν ὑποθήκαις διά τινων σημείων πειρώμενοι βλέπειν τὰ μέλλοντα. Ἑκατόνταρχοι δὲ, οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα σοφώτερόν τι νοοῦντες, καὶ ταύτῃ δοκοῦντες ἐπίπροσθεν τῶν πολλῶν εἶναι. Οἱ δὲ τὰς ἄρκτους ἐπισυρόμενοι, βάμματα ἐξαρτῶντες αὐτῶν, καὶ τῶν τριχῶν κείροντες, ταῖς γυναιξὶν ἀμφότερα ἐπορέγουσιν, ὡς νόσους ἐλαύνειν καὶ βασκανίαν ἔχοντα φύσεως· ἄλλοι δὲ ὄφεις περιφέρουσιν ἐγκολπίους, γοητείαν δ' αὐτῶν μετιόντες. Νεφοδιῶκται C δὲ, οἱ διὰ τῶν ἐν τοῖς νέφεσι σχημάτων τινὰ προφοιβάζοντες. Γόητες δὲ, οἱ Δαυϊτικοὺς δῆθεν ψαλμοὺς ᾄδοντες, καὶ ὀνομάτων μαρτυρικῶν μεμνημένοι, καὶ αὐτῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ τούτοις τὴν ἐκ τῶν δαιμόνων παρενείροντες γοητείαν. Ἕτεροι δὲ τοῖς τραχήλοις τῶν παίδων συνεπτυγμένους χάρτας ἀπωροῦσι, ταῖς παρατυχούσαις ἐκφδαῖς γιγραμμένους, ἐρυθροῖς ὑφάσμασιν αὐτοὺς ἐνειλίσσοντες, εἰς ἀποτροπὴν δῆθεν παντὸς ἀνιαροῦ, ἃ καὶ φυλακτήρια λέγουσι καὶ περίαπτα. Καθῄρηνται δὲ πολλάκις καὶ ἱερεῖς ἐπὶ τῆς συνόδου, ἄρτον τῆς μεγάλης πέμπτης τισὶ φαγεῖν ἐπορέξαντες, ἐφ' ᾧ τὰ συληθέντα εὑρεθῆναι, ἐκ τοῦ μὴ ῥᾳδίως τοῦτον καταπιεῖν. Ἄλλος δέ τις ἱερεὺς μετὰ Εὐαγγελίου ξύλῳ συνδεδεμένου, καὶ κύκλικῶς περιστρεφομένου, ἐρωτήσεις περί τινων ποιούμενος ὑποθέσεων διὰ ψαλμῶν D

Sexagesimus primus sextæ synodi canon eos qui vatibus sese dediderunt, vel præstigiatoribus, vel iis qui centuriones dicuntur, vel iis qui ursas circumducunt, vel id genus animalia ad imperitorum oblectamentum et noxam, vel nubium persecutoribus, vel incantatoribus, vel iis qui præbent amuleta, vel qui fortunam, ac fatum, ac genealogiam, et ejusmodi verborum farraginem proferunt ex impostura nugis, qui dicunt hunc quidem die maligno, illum vero felici sidere natum esse; eos igitur, qui his confidunt, sexennio segregat; perseverantes autem in malo ab Ecclesia omnino ejicit, si sint scilicet laici; nam quominus sacerdotes deponantur, nulla est excusatio. Ut enim inquit Apostolus: « Quænam templo Dei cum idolis consensio? et cætera. Vates equidem dicuntur qui dæmonibus sese addicunt, et ex illorum suggestionibus per quædam signa res se futuras scire profitentur. Centuriones vero, qui de his aliquantutum sapientiores sunt, et ideo existimantes se aliis anteferri. Qui vero ursas circumducunt, tincturas illis appendentes, et pilos tondentes, mulieribus ambo præbent, tanquam quæ morbos et fascinationem propellere vim habeant. Alii vero serpentes in sinu gestant, præstigias per eos perficientes. Nubium persecutores vero sunt, qui ex figuris in nubibus aliqua vaticinantur. Incantatores vero, qui Davidicos psalmos subinde canunt, et nominum martyrum meminerunt, etiam ipsius sanctæ Virginis Deiparæ: et horum quidam præstigias ex dæmonibus somniantes. Alii vero puerorum collis chartas complicatas suspendunt, incantamentis quibusdam inscriptas, rubris texturis illas involventes, ad avertendum scilicet omne perniciosum, quæ etiam amuleta dicuntur et περίαπτα. A synodo etiamsæpe depositi fuerunt sacerdotes, quod magnæ quintæ feriæ panem quibusdam comedendum dederunt, ut surrepta invenirentur, eo quod illum non facile deglutiunt. Alius etiam quidam sacerdos, cum Evangelio ligno ligato, et in orbem circumacto, interrogationes de quibusdam rebus per psalmos Davidis faciens statim depositus fuit. Tales D

etiam sunt et mulieres, quæ ecclesiis vel sacris imaginibus assident et ex his se futura cognoscere æque ac prædicere affirmant, non secus ac quæ olim Pythonis spiritum habuerunt. De his omnibus dicit divinus Chrysostomus, etiamsi sanctæ Trinitatis nomen ejusmodi abutidinibus admisceatur, etsi sancti etiam invocentur, et signum crucis insuper interponatur, fugere tamen ea nos debere et aversari; et in 21 homilia, libri *De simulacris*, ut et in contra Judæos homilia, non obiter de his triumphum agit.

Αὐϊδικῶν, εὐθέως καθήρηται. Τοιαῦταί εἰσι καὶ αἱ ταῖς ἐκκλησίαις ἢ ταῖς ἁγίαις εἰκόσι προσεδρεύουσαι γυναῖκες, κἀκ τούτων ἰσχυριζόμεναι γινώσκειν δῆθεν τὰ μέλλοντα καὶ προλέγειν, κατὰ τὰς πάλαι πνεῦμα Πύθωνος ἐχούσας. Περὶ τούτων πάντων φησὶν ὁ θεῖος Χρυσόστομος, ὅτι, κἂν τῆς ἁγίας Τριάδος ὄνομά ἐπιλέγηται τοῖς τοιούτοις, κἂν ἁγίων γίνωνται ἐπικλήσεις, κἂν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπάγηται, φεύγειν δεῖ τὰ τοιαῦτα καὶ ἀποτρέπεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ λόγῳ τοῦ βιβλίου τῶν ἀνδριάντων, ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ ε' τῶν πρὸς Ἰουδαίους λόγων, οὐ παρέργως θριαμβεύει τὰ τούτων.

Vicesimus quartus Ancyranæ synodi quinquennii pœnæ subjicit eos qui gentium consuetudines sine ratione sequentes, in suas ædes vates ad magicas artes et medicamenta invenienda introducunt, a tali abominatione domum se expiaturos promittendo : quia ægrotos ex his se fieri suspicantur, et morbo diuturno subjici, vel amissa quædam indicare posse. Iisdem pœnis subjiciuntur qui incantatricibus fidem adhibent, et iis qui ex hordeo divinant.

Ὁ δὲ κδ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου ἐπὶ πενταετίαν ἐπιτιμᾷ, οἳ δὴ ταῖς τῶν ἐθνῶν συνηθείαις ἀλογίστως ἀκολουθοῦντες, εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους μάντεις εἰσάγουσιν ἐπὶ ἀναιρέσει δῆθεν μαγειῶν καὶ φαρμακειῶν, ὡς ἂν τοῦ τοιούτου μύσους ἐκκαθάραι τὸν οἶκον ὑπισχνουμένους· οἷα κλινοπετεῖς ἑαυτοὺς ἐκ τούτων ὑποπτεύοντες γεγονέναι, καὶ νόσῳ χρονίᾳ κατεργασθῆναι, ἢ καί τινα τῶν ἀπωλομένων δυναμένους καταμηνύειν. Τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑπόκεινται καὶ οἱ γοητευτρίαις πσοσερχόμενοι, καὶ ταῖς μετὰ κριθῶν μαντευομέναις.

Hunc cans verbatim recitat etiam 83 magni Basilii canon ; hic autem ad sexennium usque tali malo deprehensos extendit ; quia qui semel errarunt, postea vero a malo desistunt, minus punientur.

Τοῦτον κατὰ ῥῆμα τὸν κανόνα διέξεισι καὶ ὁ τοῦ μεγάλου Βασιλείου πγ' · πλὴν οὗτος καὶ μέχρις ἐξαετίας τοὺς καταχρησαμένους τῷ τοιούτῳ κακῷ παρατείνει, ὥστε οἱ ἅπαξ πλανηθέντες, εἶτα τοῦ κακοῦ ἀποστάντες, ἐλαττόνως ἐπιτιμηθήσονται.

Tricesimus sextus Laodic. syn. sacerdotes, qui sunt magi, et incantatores, aut mathematici, aut astrologi, aut quæ dicuntur phylacteria faciunt, omnino ex ecclesia ejici decernit. Et magi quidem sunt, qui dæmones, beneficos scilicet, invocant ad boni alicujus operationem, cum omnes sint homicidæ et mali suasores. Incantatores autem sunt præstigiatores, qui per incantationes dæmones ad suam voluntatem trahunt; ac feras etiam et reptilia devinciunt, adeo ut jumento foris pernoctanti perniciem afferre non possint. Porro et alii serpentes incantant, quos etiam manibus tractantes sine morsu ab illis et malis impatibiles remanent; mathematici deinde, qui opinantur corpora cœlestia habere universi dominationem, omniaque nostra ab eorum motu administrari. Mathematica scientia in hæc duo dividitur, astronomiam scilicet et astrologiam. Et illa quidem sanctis quoque concessa est, quæ cœlestium omnium positionem et motum docet, ut etiam ordinatum eorum contextum et distantiam. Astrologia autem, hoc est, exinde prædictio, cœli mansiones percurrit, et futurum cognoscens, nequaquam sanctis Patribus concessitur, quia simpliciores maxime errare facit, et genesi et fato confidere illos compellit. Astrologi autem dicuntur qui dæmonum auxilio adjuti ex astris ut diis divinant. Quatuor autem sunt libri mathematici nuncupati, arithmetica, musica, geometria, et astronomia. Non illos igitur legere vetat canon, sed nimium in iis studium adhibere ; et cum cœlestium

Ὁ δὲ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ λς' κληρικοὺς, μάγους ὄντας, καὶ ἐπαοιδοὺς, ἢ μαθηματικοὺς, ἢ ἀστρολόγους, ἢ τὰ λεγόμενα ποιοῦντας φυλακτήρια, παντάπασι τῆς ἐκκλησίας ἀπορρίπτεσθαι διορίζεται· καὶ μάγοι μέν εἰσιν οἱ δαίμονας ἀγαθοποιοὺς δῆθεν ἐπικαλούμενοι πρὸς ἀγαθοῦ τινος σύστασιν, καίτοι μιαιφόνους πάντας καὶ ἀλάστορας ὄντας τῇ προαιρέσει. Ἐπαοιδοὶ δὲ, οἱ γόητες, οἱ δι' ἐπῳδῶν τοὺς δαίμονας ἐφελκόμενοι πρὸς τὰ οἰκεῖα θελήματα, καὶ θηρία καταδεσμοῦντες καὶ ἑρπετὰ πρὸς τὸ μὴ λυμήνασθαι τὸ κτῆνος τυχὸν, ἔξω που νυκτὸς αὐλιζόμενον· ἀλλὰ καὶ ὄφεις ἕτεροι καταγοητεύουσιν, οὓς περ δὴ καὶ μεταχειριζόμενοι, ἀδηκτοι ἐξ αὐτῶν καὶ ἀπαθεῖς κακῶν διαμένουσι. Μαθηματικοὶ δὲ, οἱ τὰ οὐρανιά σώματα δοξάζοντες ἔχειν τὴν τοῦ παντὸς κυριότητα, καὶ κατὰ τὴν κίνησιν τούτων διοικεῖσθαι τὰ καθ' ἡμᾶς. Τὰ δὲ τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης εἰς δύο ταῦτα διῄρηται, ἀστρονομίαν καὶ ἀστρολογίαν· καὶ ἡ μὲν καὶ τοῖς ἁγίοις αὐτοῖς συγκεχώρηται, ἅτε τὴν τῶν οὐρανίων ἁπάντων διδάσκουσα θέσιν τε καὶ κίνησιν, καὶ τὴν εὔτακτον αὖθις αὐτῶν συμπλοκὴν καὶ διάστασιν· ἡ δὲ ἀστρολογία, τουτέστιν ἡ ἐκεῖθεν προμάντευσις, καὶ καθ' εἱρμὸν δῆθεν τῶν οὐρανίων ἐκβαίνουσα, καὶ τὸ μέλλον γνωρίζουσα, οὐδαμοῦ τοῖς Πατράσιν ἐκδέδοται, ἅτε τοὺς ἁπλουστέρους γενέσει τε καὶ εἱμαρμένῃ προσέχειν καταναγκάζουσα· καὶ ἀστρολόγοι, οἱ συνεργείᾳ δαιμόνων μαντευόμενοι δι' ἀστέρων, καὶ οἷα θεοῖς τούτοις προσέχοντες. Τέσσαρα δέ εἰσι τὰ λεγόμενα μαθηματικὰ βιβλία · ἀριθμητική, μουσική, γεωμετρία.

καὶ ἀστρονομία. Οὐ ταῦτα τοίνυν ὁ κανὼν ἀναγινώσκειν ἀπείργει, ἀλλὰ τὸ περιέργως αὐτοῖς κεχρῆσθαι, καὶ ταῖς τῶν οὐρανίων κινήσεσι πιστεύειν συμπεριφέρεσθαι τὰ ἡμέτερα, καί τινα τῶν ἐσομένων παρὰ τὴν τοιάνδε κίνησιν τῶν ἀστέρων.

Νόμος.

Ταύτῃ τοι καὶ ὁ νόμος φησίν· Ἡ μὲν γεωμετρία δημοσίᾳ διδάσκεται· ἡ δὲ μαθηματικὴ κατακρίνεται ὡς ἀπηγορευμένη.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ζ' κανόνι φαρμακοὺς, καὶ εἰδωλολάτρας, καὶ φονεῖς εἰς εἴκοσιν ἔτη καταδικάζει· μοιχοὺς δὲ, καὶ ἀρρενοφθόρους, καὶ ζωοφθόρους εἰς ιε', εἰδωλολάτρας λέγων οὐ τοὺς προδήλως ἀσεβεῖν, ἀλλὰ τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα γοητείας μετιόντας καὶ μαντείας. Τρόπον γάρ τινα εἰδωλολατροῦσι καὶ οὗτοι, ἐπικλήσεσι χρώμενοι δαιμονίων, καὶ τὴν ἐκείνων ζητοῦντες ἐπικουρίαν. Οἱ μὲν γὰρ ἀπ' ἀρχῆς εἰδωλολάτραι, μετανοοῦντες καὶ βαπτιζόμενοι, εὐθέως τῇ θείᾳ κοινωνίᾳ προσίασιν· οἱ δὲ μετὰ τὸ βάπτισμα τεθυκότες εἰδώλοις, σύνοικον διὰ βίου τὴν μετάνοιαν κέκτηνται, καὶ περὶ τὰς τούτου δυσμὰς τὸ θεῖον δῶρον λαμβάνουσιν. Ὥσπερ ἄρα καὶ ἐν τῷ ξε' τὸν γοητείαν ἢ φαρμακείαν ἐξαγορεύοντα, τῷ τοῦ ἑκουσίως φονεύσαντος ὑπάγεται κρίματι, εἰς κ αὐτοὺς ἔτη τῆς κοινωνίας ἀπείργων, καὶ μάλα εἰκότως. Αἱ μὲν γὰρ γοητεῖαι δαιμόνων ἔχουσιν ἐπικλήσεις κακοποιῶν, περὶ τοὺς τάφους ἐπαδομένας, ὥστε τινὰ παρεθῆναι τὰ μέλη τυχὸν, καὶ διὰ βίου κατακλιθῆναι, καὶ ἀβίωτον αὐτῷ τὸν βίον γενέσθαι· ταύτῃ τοι καὶ γοητεῖαι παρωνομάσθησαν ἀπὸ τῶν περὶ τοὺς τάφους γόων καὶ θρήνων.

Αἱ δὲ φαρμακεῖαι ἢ ἀναιροῦσιν, ἢ τῶν φρενῶν ἐξιστῶσι, καὶ εὐκταῖον τὸν θάνατον ποιοῦσι τῷ πάσχοντι, εἴ ποτε ἀνανήψειεν, ἢ τοῖς γε προσήκουσι τῷ ἀνθρώπῳ, ἢ φίλτρου χάριν ἐνίοτε γινόμεναι, παραπαίειν καὶ οὕτω παρασκευάζουσιν.

Ἐν δὲ τῷ οβ' καὶ τὸν μάντεσιν ἑαυτὸν ἐπιδεδωκότα, ἤ τισι τοιούτοις, καὶ τὰ ἐκείνων φρονεῖν προαιρούμενον, τῷ τῶν φονέων οἰκονομεῖσθαι χρόνῳ κελεύει. Εἰ γὰρ καὶ τὰ χρηστήρια μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου σάρκωσιν ἐκλελοίπασι, καὶ αἱ τῶν ψευδωνύμων προρρήσεις θεῶν, ἀλλά γε καὶ τήμερον δι' ἐρῳδῶν καὶ ἐνεργείας δαιμόνων ἔσθ' ὅτε συμβαίνουσι γίνεσθαι, εἰ καὶ ψευδεῖς αἱ πλείους ἐλέγχονται. Ἀλλ' οἱ μὲν τοὺς δαίμονας ἀνέδην ἐπικαλοῦμενοι, οὐκ ἀπεικότως τῷ τῶν φονέων ὑποβάλλονται κρίματι· οἱ δὲ ἁγιασμὸν καὶ ἀρετὴν ὑποκρινόμενοι κέρδους ἕνεκα, μέτριώτερον, οἶμαι, καὶ οὐ κατ' ἐκείνους, τὰς εὐθύνας ὑφέξουσιν.

Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἐν τῷ β' κανόνι, ταῦτα δίεισι κατὰ ῥῆμα· Οἱ πρὸς γόητας ἀπιόντες ἢ μάντεις; ἢ τοὺς διὰ δαιμόνων καθαρσιά τινα καὶ ἀποτροπιασμοὺς ἐνεργεῖν ὑπισχνουμένους, ἐρωτῶνται δι' ἀκριβείας καὶ ἀνακρίνονται, πότερον, ἐπιμένοντες τῇ εἰς Χριστὸν πίστει, ὑπ' ἀνάγκης τινὸς συνηνέχθησαν ἐκείνῃ τῇ ἁμαρτίᾳ, κακώσεώς τινος ἢ ἀφορήτου ζημίας ταύτην αὐτοῖς τὴν ὁρμὴν ἐμποιησάσης, ἢ καθόλου καταφρονήσαντες τοῦ πεπιστευμένου παρ' ἡμῶν μαρτυρίου, τῇ τῶν δαιμόνων

motibus nostra quoque circumagi credere, et futura quædam præcognoscere existimare, quod necessario futura sint ex illo astrorum motu.

οἴεσθαι προγινώσκειν, ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβησομένων

Lex.

Quapropter lex dicit : Geometria quidem publice docetur ; mathematica vero condemnatur ut prohibita.

Magnus Basilius etiam in 7 canone veneficos et idololatras, et homicidas in viginti annos condemnat ; adulteros vero et masculorum et animalium initores in quindecim ; idololatras vocans non manifesto impios, sed eos, qui post baptismum præstigias exercent et vaticinia. Nam aliquo modo idola colunt illi, dæmonum invocationibus utentes, et eorum auxilium quærentes. Qui quidem ab initio fuerunt idololatræ, et pœnitentia ducuntur et baptizantur, statim ad sanctam communionem accedant : qui autem post baptismum idolis sacrificarunt, per totam vitam pœnitentiam agant, et in ejus extremo divinum donum accipiant. Quemadmodum et in 65, illum qui præstigias vel veneficium profitetur, voluntarii homicidæ judicio subjicit 175 per 20 annos eos a communione arcens ; et non immerito, cum præstigiæ invocationes dæmonum maleficorum contineant, circa tumulos incantatas, ut alicujus membra forsan dissolvantur, et dum luce fruitur ægrotet, et inops sit illi vita. Quapropter et incantationes denominatæ sunt a gemitibus et lamentationibus circa tumulos.

Veneficia vero aut interficiunt, aut de mentis sede dejiciunt, mortemque illi, qui hæc patitur, optabilem faciunt, si quando resipiscat ; vel hominis cognatis saltem, aut amoris gratia quandoque facta, in delirium inducunt.

In 72, eum qui se vatibus vel aliis ejusmodi tradidit, eorumque errores sectatur, homicidarum tempore puniri jubet. Quamvis oracula post assumptam a Domino carnem defecerint, et a falsis deis prædictiones : his tamen temporibus per incantationes et dæmonum ministeria aliquando fieri contingunt, etsi mendacii pleraque convincantur. Qui tamen impudenter dæmones invocant, non immerito homicidarum judicio subjiciuntur. Qui vero sanctimoniam et virtutem simulantes lucri gratia, mitiorem, credo, pœnam et non easdem correctiones subibunt.

Magnus vero Gregorius Nyssenus in 2 canone hæc verbatim profert : Qui ad præstigiatores vel vates, vel eos qui per dæmones se piacula quædam et aversiones operaturos esse pollicentur, accedunt exacte interrogantur et examinantur, utrum in fide in Christum permanentes, a necessitate aliqua ad illud peccatum impulsi sunt, cum afflictio aliqua vel intolerabilis jactura hunc illi animum indidisset, an omnino neglecto quod a nobis creditum est testimonio, ad dæmonum societatem se contulerunt.

Si enim ad fidem infirmandam, et quod Deum qui a Christianis creditur, esse non crederent, illud fecerunt, erunt omnino voluntario negantium judicio obnoxii. Quale vero sit horum supplicium, in primo ejus canone hic sanctus decernit; quem quæras in 1 cap. litt. A. Sin autem, inquit, non ferenda necessitas aliqua pusillum eorum animum superans, eo deduxit, mensuram eorum qui in fornicatione peccarunt, ipsi etiam observabunt, quod in novem annos extendit. Quære 3 cap. litteræ E.

A συμμαχίᾳ προσέδραμον. Εἰ μὲν γὰρ ἐπ' ἀθετήσει τῆς πίστεως, καὶ πρὸς τὸ μὴ πιστεύειν εἶναι Θεὸν τὸν παρὰ τῶν Χριστιανῶν πιστευόμενον, ἐκεῖνο πεποιήκασι, τῷ κρίματι τῶν ἑκουσίως ἀρνησαμένων ὑπαχθήσονται. Ὁποῖον δὲ τὸ τούτων κρῖμα, ἐν τῷ α' αὐτοῦ κανόνι ὁ ἅγιος οὗτος διαλαμβάνει, ὃν καὶ ζήτει ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ A στοιχείου. Εἰ δέ τις, φησὶν, ἀβάστακτος ἀνάγκη κατακρατήσασα τῆς μικροψυχίας αὐτῶν, εἰς τοῦτο προήγαγε, τὸ μέτρον τῶν ἐν πορνείᾳ πλημμεληsάντων καὶ αὐτοὶ φυλάξουσιν, ὅπερ καὶ εἰς ἔτη παρατείνει ἐννέα. Ζήτει τὸ γ' κεφάλαιον τοῦ E στοιχείου.

Leges.

Qui per sacrificia vaticinatur, gladio puniatur : qui vero illum vel suasione vel præmio ad id hortatur, exsilio, et bonorum publicationi subjiciatur.

Veneficl, si in dignitate positi sint, exsilio mulctantur; reliqui vero capite plectuntur.

Qui præparat magicam ad venerem trahentem pudicos mores, vel contra hominum salutem mala molitur, bonorum publicatione et exsilio punitur.

Ne quis divinatorem consulat : magi enim capitali pœna puniuntur.

Qui in necem hominum dæmones invocant, gladio puniantur.

176 Idem est docere et discere lege prohibita.

Maritus uxorem suam veneficam expertus, matrimonium repudio solvit; similiter et mulier virum.

Qui venenum pro medicamento servo dedit, cidem pœnæ subjicitur ut qui mortis causam præbuit; similiter et qui inconsiderate dat venenum.

Qui insanire aliquem veneno faciunt, lege de injuria tenentur.

Lege de homicidis tenetur, qui hominis necandi causa venenum præparat, vel vendit, vel habet.

Si quis non malo animo mulieri paraverit medicamentum ad conceptionem, et si ipsum accipiens decesserit, relegatur qui paravit.

Si quis liber aut servus quocunque prætextu potionem dederit, sive viro, sivi mulieri, sive ancillæ, sive dominæ, et ex hoc infirmi facti moriantur qui acceperunt, qui paravit gladio puniatur.

Qui, quæ φυλακτὰ dicuntur, faciunt, et amatoria ad capiendos homines, publicatis bonis deportentur.

Sexagesima novella Imperatoris Leonis, Si quis, inquit, omnino has magicas artes adhibere inveniatur, sive corporis medelæ prætextu, sive ad avertendum a fructibus damnum, is apostatarum pœnam subiens, ultimo afficiatur supplicio.

Νόμοι.

B Ὁ διὰ θυσιῶν μαντευόμενος ξίφει τιμωρείσθω · ὁ δὲ τοῦτον προτρεψάμενος παρακλήσει ἢ μισθῷ, ἐξορίᾳ καὶ δημεύσει ὑποκείσθω.

Οἱ φαρμακοὶ, ἀξιωματικοὶ ὄντες, δεπορτατεύονται · οἱ δὲ λοιποὶ εἰς κεφαλὴν τιμωροῦνται.

Ὁ ἐπιτηδευσάμενος γοητείαν ἕλκουσαν εἰς ἔρωτα τοὺς σώφρονας λογισμοὺς, ἢ κατὰ σωτηρίας ἀνθρώπων μηχανησάμενος, δημεύσει καὶ ἐξορίᾳ τιμωρεῖται.

Μηδεὶς ἐπερωτάτω τινὰ μαντικὴν ἐπαγγελλόμενον · οἱ γὰγ μάγοι κεφαλικῶς τιμωροῦνται.

Οἱ εἰς βλάβην ἀνθρώπων δαίμονας ἐπικαλούμενοι ξίφει τιμωρείσθωσαν.

Ἴσον ἐστὶ τὸ ἀπηγορευμένα μαθεῖν, καὶ τὸ διδάσκειν.

Εὐλόγως ὁ ἀνὴρ, εὑρίσκων τὴν αὐτοῦ γαμετὴν φαρμακὸν, ῥεπουδίῳ λύει τὸν γάμον · ὡσαύτως καὶ ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα.

C Ὁ φάρμακον ἀντὶ ἰατρείας δούλῳ δεδωκὼς ὑπόκειται τῇ αὐτῇ ποινῇ, ὡς αἰτίαν θανάτου παρασχών · ὡσαύτως καὶ ὁ προπετῶς διδοὺς φάρμακον.

Οἱ παραφρονῆσαί τινα φαρμάκῳ ποιοῦντες ἐνέχονται τῷ περὶ ὕβρεως νόμῳ.

Τῷ περὶ φονέων νόμῳ ὑπόκειται ὁ διὰ τὸ φονεῦσαι ἄνθρωπον ποιῶν φάρμακον, ἢ πιπράσκων, ἢ ἔχων.

Εἰ καὶ μὴ κακῷ τις λογισμῷ παράσχοι γυναικὶ συλληπτικὸν, καὶ τελευτήσει ἡ λαβοῦσα, ἐξορίζεται ὁ παρασχών.

Εἴ τις ἐλεύθερος, ἢ δοῦλος, ἐπὶ οἱαδήποτι προφάσει δοίη πόμα εἴτε ἀνδρὶ, εἴτε γυναικὶ, εἴτε δούλῃ, εἴτε δεσποίνῃ, καὶ ἐκ τούτου ἀσθενήσαντες ἀποθάνοιεν οἱ δεξάμενοι, ξίφει ὁ παρασχὼν τιμω-
D ρείσθω.

Οἱ τὰ λεγόμενα ποιοῦντες φυλακτὰ, ἐπὶ φιλίᾳ τὸ δοκεῖν ἀνθρώπων, δημευόμενοι ἐξοριζέσθωσαν.

Ἡ δὲ ξ' νεαρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος, Εἴ τις, φησὶν, ὅλως τὰ τοιαῦτα φωραθείη μαγγανευόμενος, εἴτε προφάσει σωμάτων θεραπείας, εἴτε ἀποτροπῆς τῆς τῶν καρπίμων βλάβης, τὴν ἐσχάτην εἰσπραττέσθω ποινὴν, τὴν τῶν ἀποστατῶν κόλασιν ὑφιστάμενος.

CAP. II. *De mollitie.*

Consulas 28 cap. litteræ K.

CAP. III. *De ebriis.*

Quæras 35 cap. litteræ K.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Περὶ μαλακίας.

Ζήτει τὸ κη' κεφάλαιον τοῦ K στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ μεθυόντων.

Ζήτει τὸ λε' κεφάλαιον τοῦ K στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Περὶ μεταθέσεως καὶ μεταβιβάσεως ἐπισκόπων ἢ κληρικῶν.

Ζήτει τὸ θ' κεφάλαιον τοῦ Α στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Ε'. Ὅτι τοὺς μετανοοῦντας οὐ δεῖ ἀποβάλλεσθαι.

Ὁ νβ' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανών, Εἴ τις ἐπίσκοπος, φησίν, ἢ πρεσβύτερος, τὸν ἀπὸ ἁμαρτίας ἐπιστρέφοντα οὐ προσίεται, ἀλλὰ μυσαττόμενος ἀποβάλλεται, κατὰ τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον δήπου Ναβάτον, καθαιρείσθω, οἷα λυπῶν τὸν Χριστὸν εἰρηκότα, Χαρὰ γίνεται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι· ὃς διὰ τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν σωτηρίαν κλίνας τοὺς οὐρανοὺς καταβέβηκεν· ὃς ἔφη, μὴ ἐλθεῖν καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν· οὗ τῆς φιλανθρωπίας οὐδεμία τῶν ἡμετέρων κρειττων ὤφθη ἁμαρτιῶν· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ· Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς. » Ζήτει ἐν τῷ ἑξῆς ζ' κεφαλαίῳ κανόνα μς' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου β' κανὼν τοὺς ἐν διαφόροις ἐξετασθέντας πταίσμασι, καὶ δι' ἐξομολογήσεως καὶ μετανοίας τοῖς κακοῖς ἀντιζύγου, καὶ, ὃ φασιν, ἐκ διαμέτρου τὸν εἰσέπειτα βίον πρὸς τὸν πρότερον ἐπιδειξαμένους, τῆς θείας ἀξιοῖ μεταλήψεως, ἀξιοῦσθαι, οὐ παρὰ τὴν αὐτῶν σπουδὴν, παρὰ μέντοι τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἄφατον ἀγαθότητα.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'. Περὶ τῶν τῆς μετανοίας τόπων.

Εἰς τέσσαρας δὲ τάξεις οἱ μετανοοῦντες διῄρηνται· εἰς τοὺς προσκλαίοντας, τοὺς ἀκροωμένους, τοὺς ὑπνπίπτοντας, καὶ τοὺς συνισταμένους· καὶ προσκλαίοντες μέν εἰσιν οἱ ἔξω τῆς θύρας τοῦ εὐκτηρίου ἱστάμενοι, καὶ πρὸς τῶν εἰσιόντων τε καὶ ἐξιόντων πιστῶν εὐχήν τε αἰτούμενοι, καὶ τὴν τῆς ἁμαρτίας συγχώρησιν· ἀκροώμενοι δὲ, οἱ ἔνδον τῆς θύρας ἱστάμενοι ἐν τῷ λεγομένῳ Νάρθηκι, καὶ τῶν θείων Γραφῶν, καὶ τῆς κοινῆς ἐπακούοντες διδασκαλίας, εἶθ' οὕτω μετὰ κατηχουμένων ἐξερχόμενοι. Ὑποπίπτοντες δέ εἰσιν οἱ ἔνδον τῆς ἐκκλησίας ἱστάμενοι, κατόπιν δὲ τοῦ ἄμβωνος, καὶ μετὰ τῶν κατηχουμένων καὶ οὗτοι ἐξιόντες, ἡνίκα τὸ, Ὅσοι κατηχούμενοι, ἐκφωνηθείη παρὰ τοῦ διακόνου· συνιστάμενοι δὲ, οἱ τοῖς πιστοῖς μὲν συνευχόμενοι καὶ συμψάλλοντες, τῆς δὲ τῶν ἁγιασμάτων ἀπεχόμενο μεταλήψεως, μέχρις ἂν, ἐξήκοντος τοῦ νενομισμένου χρόνου, τὸ τέλειον αὐτοὺς τῆς θείας ἐκδέξηται κοινωνίας.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'. Ὅτι κατὰ τὴν τῶν μετανοούντων διάθεσιν ἔξεστι τῷ ἐπισκόπῳ ἢ ἀνιέναι, ἢ ἐπιτεῖναι τούτοις τὰ ἐπιτίμια.

Ὁ ιβ' τῆς α συνόδου κανὼν κριτὴν ἐφίστησιν ἀπαραλόγιστον τὸν ἐπίσκοπον, ἢ μειοῦν τὰ ἐπιτίμια, καὶ φιλανθρωπότερόν τι βουλεύεσθαι, τοῖς ἐξ εἰλικρινοῦς διανοίας μετανοοῦσι, καὶ τῷ τοῦ Θεοῦ φόβῳ καλῶς στοιχειουμένοις, καὶ δάκρυσιν αὐτὸν ἱλεουμένοις, καὶ τὴν ἐκ τῶν ἐπιτιμίων κάκωσιν εὐχαρίστως ὑπομένουσι, καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἄσκησιν περὶ παντὸς ποιουμένοις, κοινωνοῦσι δὲ τῶν ὄντων τοῖς δεομένοις, καὶ ἔργῳ καὶ σχήματι τὴν

A CAP. IV. *De transpositione et translatione episcoporum et clericorum.*

Quæras 9 cap. litteræ A.

CAP. V. *Quod pœnitentes non debent rejici.*

Quinquagesimus secundus sanctorum apostolorum canon, Si quis episcopus, inquit, vel presbyter, eum, qui a peccatis convertitur, non recipit, sed abhorrens ejicit veteris instar Navati illius, deponatur, quia Christum molestia afficit dicentem, « Gaudium est in cœlo propter unum peccatorem 177 pœnitentiam agentem, » qui propter peccatorum salutem inclinavit cœlos et descendit; qui dixit, se non venisse vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam; cujus misericordia omnibus nostris B ignoscit peccatis; qui etiam per prophetam dixit: « Dic tu primus peccata tua, ut justificeris. » Quæras in sequenti 7 cap. 46 canonem synodi Carthaginensis.

Secundus syn. Laodic. canon in diversis deprehensos delictis, et per confessionem ac pœnitentiam malis oppositam, vitam futuram priori ex diametro, ut aiunt, contrariam ostendentes, sancta communione dignos haberi judicat, non propter eorum virtutis studium, sed propter Dei miserationes et inenarrabilem bonitatem.

CAP. VI. *De pœnitentiæ locis.*

Pœnitentes in quator ordines distribuuntur: in deflentes, audientes, substratos, et consistentes. Et deflentes quidem sunt, qui extra sacrarii ostium C stant, et ingredientium et egredientium fidelium supplicationes rogant, et peccati remissionem. Audientes vero, qui intra ostium stantes in loco Narthece dicto, sacras Scripturas et communem disciplinam audiunt, deinde cum catechumenis egrediuntur. Substrati autem sunt, qui intra ecclesiam stant, verum post ambonem, et cum catechumenis et ipsi egrediuntur, quando a diacono pronuntiatur, « Quotcunque catechumeni. » Consistentes vero, qui cum fidelibus simul precantur et canunt, sed a sanctorum communione absthent, donec, definito tempore adimpleto, ad sanctam communionem tandem plene admittantur.

D CAP. VII. *Quod juxta pœnitentium dispositionem episcopo pœnas illis vel remittere vel extendere liceat.*

Duodecimus primæ syn, canon arbitrum infallibilem episcopum constituit, vel pœnas diminuere, et humanius aliquid statuere de iis qui sinceris conditionibus pœnitentiam agunt, et in timore Dei recte incedunt, et lacrymis eum propitium faciunt, et pœnarum afflictionem patienter subeunt, et bonorum operum exsecutioni ante omnia operam dant, de bonis autem indigentibus communicant, et conversionem tam re quam specie

ostendunt: vel de rigore rursus non omnino remittere, si castigatum indifferenter et remisse per correctionem dispositum esse animadverterit: cum enim pro forma ecclesiam ingreditur, salutis expers atque ita dignus est qui a fidelibus quidem separetur, cum catechumenis vero et stationem, et e templo egressionem communem habeat.

Eadem etiam 2 Ancyr. syn. canon decernit, potestatem episcopis concedens, juxta afflictionem, et humilitatem, et mansuetudinem pœnitentiam agentis, vel pœnis addere vel auferre. Porro et quintus ut et septimus episcopis potestatem concedit, pœnitentibus supplicia vel remittere vel extendere, ardentiorem videlicet, **178** vel remissiorem pœnitentiam ostendentibus; anteactam quoque eorum, et quæ postea consecuta est, vivendi rationem inspicere; num caste, vel remisse et laxe vitam egerint, et sic clementiam erga illos adhibere jubet.

Centesimus secundus sextæ syn. canon, Eum, inquit, qui solvendi et ligandi potestatem a Deo accepit, peccati qualitatem considerare oportet, et ejus qui peccavit ad conversionem studium, sive vergat ad sanitatem, sive contra propriis moribus in se provocet morbum, et sic vulneri convenientem afferre medicinam; ne si in utroque immoderatione utatur, ab ejus qui loberat salute excidat: varius enim et multiformis est peccati morbus. Omnem enim rationem init Deus, isque cui pastoralis traditus est principatus, ut errantem ovem reducat, et ei quæ est a serpente vulnerata, medeatur, et neque per desperationis præcipitia impellat, nec ad vitæ dissolutionem et contemptum frena relaxet, sed uno modo, sive per acriora et astringentia, sive per molliora et leniora medicamenta affectioni resistat, et ad ulceris obductionem adnitatur, fructus pœnitentiæ examinans, et sapienter dispensans et gubernans hominem, qui ad superiorem illuminationem vocatur. Utraque igitur scire oportet, et quæ sunt summi juris, et quæ sunt consuetudinis vel affectionis; et in iis, quæ extrema non admittunt, affectionis modo uti, sicut sanctus et magnus docet Basilius. In tertio enim ejus canone, In summa, inquit, verior est lapsus medela a peccato recessus et per temperantiam et afflictionem carnem in servitutem redigere et spiritui subjicere; ita enim qui pœnitentiam agit, perfectum curationis suæ documentum nobis exhibebit. Debent vero animarum curatores utraque nosse, et quæ sunt summi juris, et quæ sunt consuetudinis. Et si quidem, quæ sunt summi juris, admittant illi qui confessi sunt, ex ejus præscripto cum ipsis agere: sin autem obluctentur, sequi demissionis consuetudinem debebunt. ἐξομολογούμενοι, κατ' ἐκείνην οἰκονομεῖν αὐτοὺς· εἰ δὲ σκληρόνοιντο, ἕπεσθαι τῇ συνηθείᾳ τῆς συγκαταβάσεως.

In 74 vero can. ejus: Qui ligandi et solvendi potestatem a Deo acceperunt, eis non est vitio ver-

A ἐπιστροφὴν ἐπιδεικνυμένοις· ἢ τῆς ἀκριβείας αὖθις μηδόλως ὑφίεσθαι, εἰ ἀδιαφόρως ὁρᾷη καὶ ἀνειμένως τὸν ἐπιτιμηθέντα πρὸς τὴν ἐπιτίμησιν διακείμενον, καὶ τῷ σχήματι μόνῳ τῆς εἰς τὸν νεὼν παρόδου ἀρκούμενον, καὶ οὐκ ἀνιώμενον καὶ ἀναξιοπαθοῦντα, ὅτι τῶν μὲν πιστῶν ἀποδιαστέλλεται, τοῖς δὲ κατηχουμένοις, τῆς τε στάσεως κοινωνεῖ, καὶ τῆς ἐκ τοῦ νεὼ ἀποφοιτήσεως.

Ταῦτα καὶ ὁ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ β' διορίζεται, τὴν ἐξουσίαν τοῖς ἐπισκόποις ἀνατιθεὶς, κατά γε τὸν κάματον, καὶ τὸ ταπεινὸν τοῦ μετανοοῦντος καὶ πρᾶον, ἢ προστιθέναι, ἢ ἀφαιρεῖν τῶν ἐπιτιμίων. Ἀλλὰ καὶ ὁ ε' ἔτι καὶ ὁ ζ' τοῖς ἐπισκόποις ἐπιτρέπει τὴν ἐξουσίαν, ἢ ἀνεῖναι ἢ ἐπιτεῖναι τοῖς μετανοοῦσι τὰ ἐπιτίμια, θερμότερον δηλαδὴ ἢ ῥᾳθυμότερον τὴν μετάνοιαν ἐπιδεικνυμένοις· σκοπεῖν δὲ B καὶ τὸν προτοῦ βίον τούτων, καὶ τὸν εἰσέπειτα, εἴτε σωφρόνως, εἴτε ἀνειμένως ζῶσι καὶ χαύνως, καὶ οὕτω τὴν φιλανθρωπίαν ἐπιμετρεῖν.

Ὁ δὲ ρβ' τῆς ς' συνόδου κανὼν, Τὸν ἐξουσίαν, φησὶν, εἰληφότα παρὰ Θεοῦ λύειν τε καὶ δεσμεῖν, σκοπεῖν τε τὴν τῆς ἁμαρτίας ποιότητα χρὴ, καὶ τὴν τοῦ ἡμαρτηκότος πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν διάθεσιν, εἴτε πρὸς τὴν ὑγίειαν νεύσει, ἢ τοὐναντίον διὰ τῶν οἰκείων τρόπων προσκαλεῖται καθ' ἑαυτοῦ τὸ ἀῤῥώστημα, καὶ οὕτω κατάλληλον ἐπάγειν τὴν θεραπείαν τῷ τραύματι, ἵνα μὴ, τῇ ἀμετρίᾳ καθ' ἑκάτερον χρώμενος, ἀποσφαλείη πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ κάμνοντος· πολυειδὴς γὰρ καὶ ποικίλη τῆς ἁμαρτίας ἡ νόσος. Πᾶς μέντοι λόγος Θεῷ καὶ τῷ τὴν C ποιμαντικὴν ἡγεμονίαν ἐγχειρισθέντι, τὸ πλανώμενον πρόβατον ἐπαναγαγεῖν, καὶ τὸ τρωθὲν ὑπὸ τοῦ ὄφεως ἐξιάσασθαι, καὶ μήτε κατὰ κρημνοῦ ὠθῆσαι τῆς ἀπογνώσεως, μήτε τὰ χαλινὰ ἐπιδοῦναι πρὸς τὴν τοῦ βίου ἔκλυσίν τε καὶ καταφρόνησιν· ἀλλ' ἑνί γε τῷ τρόπῳ, εἴτε διὰ τῶν αὐστηροτέρων καὶ στυφόντων, εἴτε διὰ τῶν ἁπαλωτέρων τε καὶ πραοτέρων φαρμάκων, κατὰ τοῦ πάθους στῆναι, καὶ πρὸς τὴν συνούλωσιν τοῦ ἕλκους ἀνταγωνίσασθαι, τοὺς τῆς μετανοίας καρποὺς δοκιμάζοντι, καὶ οἰκονομοῦντι καλῶς τὸν πρὸς τὴν ἄνω λαμπρότητα καλούμενον ἄνθρωπον. Ἀμφότερα τοίνυν εἰδέναι χρὴ, καὶ τὰ τῆς ἀκριβείας, καὶ τὰ τῆς συνηθείας, ἢ συμπαθείας, καὶ ἐπὶ τῶν μὴ καταδεχομένων τὴν ἀκρότητα, τῷ τῆς συμπαθείας τύπῳ κεχρῆσθαι, ὡς ὁ ἱερὸς καὶ μέγας D διδάσκει Βασίλειος. Ἐν γὰρ τῷ γ' αὐτοῦ κανόνι, Καθόλου, φησὶ, ἀληθέστερον ἴαμα τοῦ σφάλματος, ἡ τῆς ἁμαρτίας ἀναχώρησις, καὶ τὸ δι' ἐγκρατείας καὶ κακοπαθείας τὴν σάρκα δουλαγωγῆσαι, καὶ ὑποτάξαι τῷ πνεύματι· οὕτω γὰρ τελείαν ἡμῖν ὁ μετανοῶν παρέξει τῆς ἰατρεύσεως αὐτοῦ τὴν ἀπόδειξιν. Δεῖ δὲ τοὺς τῶν ψυχῶν οἰκονόμους ἀμφότεροι εἰδέναι, καὶ τὰ τῆς ἀκριβείας, καὶ τὰ τῆς συνηθείας· καὶ εἰ μὲν καταδέχονται τὴν ἀκρίβειαν οἱ

Ἐν δὲ τῷ οδ', Οἱ δεσμεῖν καὶ λύειν ἐξουσίαν εἰληφότες παρὰ Θεοῦ, μεμπτέοι οὐκ ἂν εἶεν, εἰ, τῶν

ἐξομολογουμένων σπουδαίαν καὶ θερμοτέραν τὴν μετάνοιαν ἐπιδεικνυμένων, αὐτοῖς ἀρέσειεν ἐλαττῶσαι τοὺς ὁρισθέντας τῶν ἐπιτιμίων χρόνους, τῆς ἐν ταῖς Γραφαῖς ἱστορίας ἐγγυωμένης ἡμῖν, τοὺς μετὰ μείζονος ἐξομολογουμένους πόνου, θᾶττον τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καταλαμβάνειν.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Λουκᾶ στρατιώτῃ τινὶ φόνον ἑκούσιον δράσαντι, ἐπίσκοπός τις ἐπὶ μετρίῳ πάνυ καιρῷ ἐγγράφως αὐτῷ τὴν ἀθώωσιν δέδωκε, καὶ ἐγκαλούμενος παρὰ τῆς συνόδου, τὸν παρόντα κανόνα προέτεινεν· ἀλλ' ἤκουνεν, ὅτι τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐδόθη μὲν αὔξειν τε καὶ μειοῦν τὰ ἐκ τῶν κανόνων ἐπιτίμια, οὐ μὴν ἀνεξετάστῳ καὶ ὑπερβαλλούσῃ χρῆσθαι συγκαταβάσει. Ὅθεν τὸν μὲν στρατιώτην τόῖς ἐκ τῶν κανόνων ἐπιτιμίοις ἡ σύνοδος καθυπέβαλε· τὸν δὲ ἀρχιερέα δίκας ἀπῄτησε, τὴν ἐν ὡρισμένῳ καιρῷ τῆς λειτουργίας ἐπίσχεσιν.

Ὁ δὲ Νύσσης μέγας Γρηγοριος, ἐν τῳ γ' κανόνι, Ἐπὶ τῶν σπουδαιοτέρᾳ κεχρημένων, φησὶ, τῇ ἐπιστροφῇ, καὶ τῷ βίῳ δεικνύντων τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπάνοδον, ἔξεστι τῷ οἰκονομοῦντι πρὸς τὸ συμφέρον συντεμεῖν τὸν χρόνον, καὶ τάχιον ἀποδοῦναι τούτοις τὴν κοινωνίαν, ὅπως ἂν τὴν τοῦ θεραπευομένου κατάστασιν δοκιμάσειεν. Ὥσπερ γὰρ τὸ τοῖς χοίροις ῥίπτειν τοὺς μαργαρίτας ἀπείρηται, οὕτω τὸ ἀποστερεῖν τοῦ τιμίου μαργαρίτου τὸν ἤδη ἄνθρωπον διὰ τῆς καθαρότητός τε καὶ τῆς ἀπαθείας γενομενον, τῶν ἀτόπων ἐστι. Πανταχοῦ γὰρ ἐν πλημμελήματος εἴδει τοῦτο καθορᾶν προσήκει πρὸ πάντων, οἷα ἐστὶν ἡ τοῦ θεραπευομένου διάθεσις, καὶ μὴ τὸν χρόνον οἴεσθαι πρὸς θεραπείαν ἀρκεῖν, (τίς γὰρ ἂν ἐκ τοῦ χρόνου ἴασις γένοιτο;) ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἑαυτὸν δι' ἐπιστροφῆς θεραπεύοντος. Ἔστι δὲ, φησί, διαφορά τις ἐν τῷ λόγῳ τῆς μετανοίας τοιαύτη· ὁ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ἐξαγόρευσιν τῆς ἁμαρτίας ὁρμήσας, αὐτὸ τὸ καταδέξασθαι δι' οἰκείας ὁρμῆς γενέσθαι τῶν κρυφίων κατήγορος, ὡς ἤδη τῆς θεραπείας ἀρξάμενος, ἐν φιλανθρωποτέροις γίνεται τοῖς ἐπιτιμίοις. Ὁ δὲ φωραθεὶς ἐπὶ τῷ κακῷ, ἢ διά τινος ὑποψίας ἢ κατηγορίας ἀπελεγχθεὶς ἀκουσίως, ἐν ἐπιτεταμένῃ γίνεται τῇ ἐπιστροφῇ, ὥστε καθαρισθέντα δι' ἀκριβείας αὐτὸν, οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν ἁγιασμάτων ἐλθεῖν κοινωνίαν. Ζήτει καὶ ἐν τῷ λβ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου πβ', καὶ ἐν τῷ κγ' κεφ. τοῦ Κ στοιχείου κανόνα τοῦ αὐτοῦ ξα', καὶ ἐν τῷ η' κεφ. τοῦ Σ στοιχείου κανόνα τοῦ αὐτοῦ ο', καὶ ἐν τῷ κγ' κεφ. τοῦ Κ στοιχείου κανόνα Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ ια'.

Ὁ δὲ θεῖος Χρυσόστομος, ἐν τῷ β' τῶν περὶ ἱερωσύνης λόγῳ, Οὐχ ἁπλῶς, φησὶ, πρὸς τὸ τῶν ἁμαρτημάτων μέτρον δεῖ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαιρέσεως, μή ποτε ῥάψαι τὸ διερρωγὸς βουλόμενος, χεῖρον τὸ σχίσμα ποιήσῃς, καὶ ἀνορθῶσαι τὸ κατα-πεπτωκὸς σπουδάζων, μείζονα ἐργάσῃ τὴν πτῶσιν. Οἱ γὰρ ἀσθενεῖς καὶ διακεχυμένοι, καὶ τὸ πλέον τῇ τοῦ κόσμου δεδεμένοι τρυφῇ, ἔτι καὶ ἐπὶ γένει καὶ δυναστείᾳ μέγα φρονεῖν ἔχοντες, ἠρέμα μὲν καὶ

A tendum si confitentibus seriam et ardentiorem pœnitentiam ostendentibus, illis placet definitum pœnæ tempus minuere; Scripturæ siquidem historia nobis manifestum faciente, quod qui majori labore confitentur, eos Dei misericordiam citius apprehendere.

Tempore porro sanctissimi patriarchæ Lucæ, milite quodam cædem voluntariam committente, episcopus quidam post valde modicum tempus datis scriptis absolutionem illi concessit, et a synodo condemnatus, præsentem canonem in medium attulit: sed responsum accepit, quod antistitibus concessum fuit canonum pœnas vel augere vel minuere, non autem inexplorata et arroganti demissione uti; unde militem quidem pœnis, B quas canones exigunt, synodus subjecit, ab antistite autem jus exigebat, nempe ad statutum tempus ab administratione suspensionem.

Magnus Gregorius Nyssenus in tertio canone, Iis, qui diligentiori conversione usi fuerint, inquit, et vita ad id quod bonum est reditum ostenderint, licet ei, qui dispensat, pro utilitate tempus contrahere, et celerius illis communionem reddere, prout ejus, cui medela adhibetur, constitutionem approbarit. Quemadmodum enim porcis margaritas projicere vetitum est, ita et pretiosa margarita privare eum, qui jam per purgationem et alienationem a vitio factus est homo, absurdum est. Ubique enim in peccati specie hoc perspicere ante omnia convenit, qualis est illius, cui medela adhibetur, dispositio, et non ad medelam sufficere tempus C existimare, (nam quænam medela a 179 tempore fit?) sed illius affectionem, qui per conversionem sibi medetur. Est vero, inquit, quædam differentia in pœnitentiæ ratione, ejusmodi; qui enim ex seipso ad suorum peccatorum confessionem impulsus est, eo quod sua sponte occultorum accusator esse voluerit, ut qui jam medicinam adhibere cœperit, mitioribus pœnis mulctatur. Qui autem in malo deprehensus est, vel propter aliquam suspicionem vel accusationem ingratiis convictus est, longius illi conversionis tempus datur, ut deinceps perfecte purgatus, sic ad sacramentorum communionem admittatur. Quæras in 32 cap. litteræ E canonem 82 magni Basilii, et in 23 cap litteræ K ejusdem sancti canonem 61, et in 8 cap. litteræ Σ D ejusdem canonem 70, et in 23 cap. litteræ K Gregorii Thaumaturgi can. 11.

Divus etiam Chrysostomus in 2 de sacerdotio sermone, Non simpliciter, inquit, ad delictorum gradum mulctam oportet statuere; sed exploranda est peccantium dispositio: ne dum consuere vis quod ruptum est, scissuram deteriorem facias; ac dum, quod lapsum est, erigere ac emendare studes, casum ipsum majorem reddas. Nam qui infirmi sunt ac remissi, et magna ex parte mundi deliciis illaqueati, quique a generis claritate et potentia, unde animos magnopere tollant, habent: sensim

et paulatim a peccatis, quibus laborant, pedem referentes, licet non penitus, attamen parte aliqua se a malis liberare possunt. Si vero repentinam animadversionem adhibeat aliquis vel correctionem, etiam minori correctione et animadversione illos afficiet. Humanus enim animus, postquam verecundiæ limites transilire coactus est, in desperationem dilabitur; et neque blandis verbis paret, neque minis flectitur, neque beneficiis movetur: sed ista civitate multo pejor fit, cui exprobrans propheta dixit: « Facta est tibi meretricia facies, depuduit te adversus omnes. » Quocirca multa pastori opus est prudentia, et mille oculis, ut animæ habitum undique circumspiciat. Quemadmodum enim animum despondent multi, et in suæ salutis disperationem proruunt, eo quod non possunt acerba medicamenta sustinere; ita sunt nonnulli, qui, quod pœnas peccatis pares non luerint, in contemptum dilabuntur et multo deteriores fiunt, et majorem peccandi licentiam sibi vindicant. Itaque nihil horum sine examine prætereundum est, quin omnia studiose perscrutatum; tum enim demum oportet sua ipsius remedia peccatori afferre, ne frustranea sit ejus opera.

A κατὰ μικρὸν ἐν οἷς ἁμαρτάνουσιν ἐπιστρεφόμενοι, δύναιντ' ἄν, εἰ καὶ μὴ τέλεον, ἀλλ' οὖν ἐκ μέρους τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀπαλλαγῆναι κακῶν. Ἐὰν δὲ ἀθρόον τις ἐπαγάγῃ τὴν παίδευσιν, καὶ τῆς ἐλάττονος αὐτοὺς ἀποστερήσει παιδεύσεώς τε καὶ διορθώσεως· ψυχὴ γὰρ, ἐπειδὰν ἀπερυθριάσαι βιασθῇ, εἰς ἀνελπιστίαν ἐμπίπτει, καὶ οὔτε προσηνέσι λόγοις εἴκει λοιπὸν, οὔτε ἀπειλαῖς λάμπτεται, οὔτε εὐεργεσίαις προτρέπεται, ἀλλὰ γίνεται πολὺ χείρων τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν ὁ προφήτης κακίζων ἔλεγεν. Ὄψις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας. Διὰ τοῦτο πολλῆς δεῖ συνέσεως τῷ ποιμένι, καὶ μυρίων ὀφθαλμῶν, πρὸς τὸ περισκοπεῖν πάντοθεν τὴν τῆς ψυχῆς ἕξιν. Ὥσπερ γὰρ εἰς ἀπόνοιαν αἴρονται πολλοὶ, καὶ εἰς ἀπόγνωσιν τῆς αὐ-
B τῶν καταπίπτουσι σωτηρίας, ἀπὸ τοῦ μὴ δυνηθῆναι πικρῶν ἀνασχέσθαι φαρμάκων, οὕτως εἰσί τινες, οἳ, διὰ τὸ μὴ δοῦναι τιμωρίαν τῶν ἁμαρτημάτων ἀντίῤῥοπον, εἰς ὀλιγωρίαν ἐκτρέπονται, καὶ πολλῷ γίνονται χείπους, καὶ πρὸς τὸ μεῖζον ἁμαρτάνειν προάγονται. Χρὴ τοίνυν μηδὲν τούτων ἀνεξέταστον ἀφεῖναι, ἀλλὰ πάντα διερευνησάμενον ἀκριβῶς, κατ-αλλήλως τὰ παρ' ἑαυτοῦ προσάγειν τῷ προσερχομένῳ, ἵνα μὴ μάταιος αὐτῷ γένηται ἡ σπουδή.

Magnus vero Basilius in 84 canone, Hæc autem omni, inquit, scribimus, ut pœnitentiæ fructus probentur. Non enim temporis circa hæc, sed pœnitentiæ rationem habemus. Quod si a propriis moribus non facile avellantur, et carnis voluptatibus potius quam Domino servire voluerint, vitamque ex Evangelio institutam non admittant, C nulla est nobis cum iis communis ratio. Nos enim in inobediente et contradicente populo audire docti sumus, « Servans serva animam tuam. »

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, ἐν πδ' κανόνι, Πάντα δὲ ταῦτα γράφομεν, φησὶν, ὥστε τοὺς καρποὺς δοκιμάζεσθαι τῆς μετανοίας. Οὐ γὰρ πάντως τῷ χρόνῳ κρίνομεν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ τῆς μετανοίας προσέχομεν. Ἐὰν δὲ δυσαποσπάστως ἔχωσι τῶν ἰδίων ἐθῶν, καὶ ταῖς ἡδοναῖς τῆς σαρκὸς μᾶλλον δουλεύειν ἐθέλωσιν, ἢ τῷ Κυρίῳ, καὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ζωὴν μὴ παραδέχωνται, οὐδεὶς ἡμῖν κοινὸς πρὸς αὐτοὺς λόγος. Ἡμεῖς γὰρ ἐν λαῷ ἀπειθεῖ καὶ ἀντιλέγοντι δεδιδάγμεθα ἀκούειν, ὅτι « Ὁ σώζων σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχήν. »

In 85 vero antistites et omnes, qui habent ligandi et solvendi potestatem, hortatur, ne peccantibus consentiant, et communionem sustinendo cum iis qui in peccatis perseverant, simul cum illis pereant; imo noctu et interdiu, et publice et privatim ipsis testificari, cum eorum autem improbitatibus non consentire; imo eos quidem lucrifacere optare, et a mali laqueo eripere. Sin autem, inquit, hoc facere non possumus, nostras saltem animas ab æterna condemnatione servare D studeamus.

Ἐν δὲ τῷ πε' παραινεῖ τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πᾶσι τοῖς δεσμεῖν καὶ λύειν ἔχουσιν ἐξουσίαν, μὴ συναινεῖν τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἐν τῷ τῆς κοινωνίας ἀνέχεσθαι τῶν ἐπιμενόντων ταῖς ἁμαρτίαις, κἀντεῦθεν τούτοις συναπόλλυσθαι· ἀλλὰ διαμαρτύρασθαι μὲν αὐτοῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, μὴ συναπάγεσθαι δὲ τούτων τῇ πονηρίᾳ, καὶ εὔχεσθαι μὲν τούτους κερδᾶναι, καὶ τῆς παγίδος ἐξελέσθαι τοῦ πονηροῦ. Εἰ δὲ μὴ οἷοί τε, φησὶ, γενοίμεθα, τὰς γοῦν ἑαυτῶν ψυχὰς τῆς αἰωνίου κατακρίσεως σπουδάσωμεν περισώσασθαι.

180 Quadragesimus sextus Carthaginensis synodi mimos et scenicos et omnes qui incomposite vivunt, et aliis dissolute vivendi causam præbent, præstigiatores et saltatores, quin et apostatas, qui Christianismum scilicet abnegarunt, per pœnitentiam se ad Deum convertentes, non esse amandandos jubet, sed iis potius dandam esse gratiam seu peccatorum remissionem (quemadmodum divus Paulus ait, « Gratia salvi facti estis; ») et conciliationem sive absolutionem a pœna.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Καρθαγένῃ μς' μίμους, καὶ σκηνικοὺς, καὶ πάντας τοὺς πλημμελῶς βιοῦντας, καὶ τοῖς ἄλλοις αἰτίους τῆς διακεχυμένης ζωῆς, τερατοποιούς τε καὶ ὀρχηστὰς, ἔτι γε μὴν ἀποστατὰς, τοὺς τὰ Χριστιανῶν ἐξομοσαμένους δηλαδὴ, διὰ μετανοίας πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφοντας, μὴ ἀποπέμπεσθαι κελεύει, ἀλλὰ μᾶλλον διδόναι τούτοις χάριν, ἤτοι ἄφεσιν τῶν ἡμαρτημένων (ὥς που τῷ μακαρίῳ εἴρηται Παύλῳ, Χαριτί ἐστε σεσωσμένοι), καὶ καταλλαγὴν, ἤτοι λύσιν τῶν ἐπιτιμίων.

ΚΕΦΑΛ. Η'. Ὅτι δεῖ τοὺς ἔτι μετανοοῦντας, τῆς τελευτῆς ἐφισταμένης, τῆς θείας, ἀξιοῦσθαι κοινωνίας· εἰ δὲ ἀνακληθεῖεν, ταύτης πάλιν ἀπέχεσθαι. A

CAP. VIII. *Quod oportet pœnitentiam adhuc agentes, instante morte, sancta communione participare : si convaluerint, illa rursum abstinere.*

Ὁ ιγ' τῆς α' συνόδου κανὼν τοὺς ἔτι τοῖς τῆς μετανοίας ἐπιτιμίοις ἐνεχομένους, καὶ νόσῳ δεινῇ περιπεπτωκότας, ὅσον εἰκάσαι, τὴν ἐκδημίαν ἐπαπειλούσῃ, τοῦ τελείου καὶ ἀναγκαιοτάτου ἐφοδίου, τῆς τῶν ἁγίων μυστηρίων φημὶ μεταλήψεως, κελεύει μὴ στέρεσθαι, ἀλλὰ μετὰ δοκιμασίας τοῦ ἐπισκόπου ἐν ταῖς τελευταίαις ἀναπνοαῖς τούτων ἀξιοῦσθαι· τῆς νόσου δὲ, εἰ οὕτω συμβαίη, ῥαΐσαντας, καὶ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἐπανιόντας, τῆς μὲν θείας εἴργεσθαι κοινωνίας, ἐν τῇ χώρᾳ δὲ αὖθις στῆναι τῶν προτέρων ἐπιτιμίων, ἕως ἂν ὁ νενομισμένος αὐτῶν χρόνος ἐκμετρηθῇ.

Primæ syn. canon 13, qui pœnitentiæ pœnis adhuc obnoxii sunt, et in gravem morbum inciderunt, qui e vita excessum minitari videatur, ut ultimo et maxime necessario viatico, sacrorum mysteriorum dico participatione, non priventur, jubet ; sed in extremo spiritu cum espiscopi consensu illis digni judicentur. Morbum autem, si ita contingit, solventes, et ad salutem revertentes, divina quidem communione arceri, in loco vero iterum constitui priorum pœnarum, donec præstitutum illis tempus impletum fuerit.

B

Ταῦτα καὶ ὁ ς' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ διορίζεται, τῷ ἔτι μετανοοῦντι, εἰ κίνδυνός ἐπισυμβαίη, καὶ προσδοκία θανάτου ἐκ νόσου, ἢ ἄλλης οἱασοῦν προφάσεως, τοῦτον εἰς κοινωνίαν μὲν, ἀλλ' ἐπὶ ὅρῳ δεχθῆναι· τὸν θάνατον γὰρ ἐκφυγόντι κοινωνεῖν οὐκ ἐξέστι, τοῦ ὡρισμένου μὴ ἐξήκοντος καιροῦ τῶν ἐπιτιμίων.

Eadem etiam 6 in Ancyra synodi canon decernit : Si jam pœnitentiam agenti vel periculum, vel mortis exspectatio ex morbo vel aliqua alia occasione evenerit, is ad communionem quidem, sed sub definitione recipiatur : ei autem, qui mortem evaserit, communicare non licebit, præstituto pœnarum tempore non peracto.

Ὁ δὲ ε' τοῦ μεγάλου Γρηγορίου Νύσσης. Εἰ δέ τις, φησὶ, μὴ πληρώσας τὸν χρόνον, τὸν ἐκ τῶν κανόνων ἀφωρισμένον, ἐξοδεύει τοῦ βίου, κελεύει ἡ τῶν Πατέρων φιλανθρωπία, μετασχόντα τῶν ἁγιασμάτων, μὴ κενὸν τοῦ ἐφοδίου πρὸς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην καὶ μακρὰν ἀποδημίαν ἐκπεμφθῆναι· εἰ δὲ μετασχὼν τοῦ ἁγιάσματος πάλιν εἰς τὴν ζωὴν ἐπανέλθοι, ἀναμένειν τὸν τεταγμένον χρόνον, ἐκ ἐκείνῳ τῷ βαθμῷ γενόμενον, ᾧ ἦν πρὸ τῆς κατ' ἀνάγκην δοθείσης αὐτῷ κοινωνίας. C

Quintus etiam magni Gregorii Nysseni. Si quis, inquit, tempus a canonibus statutum non peragens, e vita excesserit, jubet Patrum humanitas illum sacrorum mysteriorum participem factum, viatici ad ultimum illum et longum discessum vacuum non emitti : si vero postquam sacrorum illorum particeps fuit ad vitam revertatur, ordinatum tempus maneat, in eodem gradu constitutus, in quo erat antequam, ei ex necessitate data fuit communicatio.

Ταῦτα ἡ τῶν Πατέρων φιλάνθρωπος βούλεται γνώμη, εἰ προσπελάσειε τὸ χρεὼν τῷ ἔτι καθαιρομένῳ τοῖς φαρμάκοις τῆς μετανοίας, καὶ ἡ κυρία παρεῖναι δοκεῖ, ἐφεῖσθαι τοῖς πρεσβυτέροις, κοινωνιαν αὐτῷ μεταδοῦναι, ὡς μὴ ἀποδιῶναι μηδένα παρ' αὐτοῖς δεδεμένον· ἀναῤῥωσθέντα δὲ πάλιν τὸν μήπω τὸ τοῦ καιροῦ πεπληρωκότα διάστημα, τοῖς προτέροις ὑπόδικον εἶναι καὶ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων περιμένειν τῆς συγγνώμης τὸ σύνθημα, τοῦ χρόνου δηλαδὴ τῆς μετανοίας, μετὰ τοῦ ῥύπου τῆς ἁμαρτίας δαπανηθέντος.

Hæc Patrum humana vult sententia, si mors appropinquaverit illi, qui pœnitentiæ medicamentis adhuc purgatur, et supremus dies instare videatur, presbyteris concedi communionem illi dare, ut nullus ab eis ligatus discedat : si vero rursus convaluerit, temporis spatio nondum peracto, prioribus pœnis obnoxium esse ; a presbyteris vero remissionis promissum exspectare, temporis scilicet pœnitentiæ, cum peccati sordes dissipatur.

ΚΕΦΑΛ. Θ'. Ὅτι τῶν μετανοούντων τοὺς λογισμοὺς δέχεσθαι, καὶ λύειν καὶ δεσμεῖν τὰ ἡμαρτημένα, τοῖς ἐπισκόποις ἐδόθη, κατ' ἐπιτροπὴν δὲ τούτων καὶ τοῖς πρεσβυτέροις. D

181 CAP. IX. *Quod pœnitentium confessiones accipere, et solvere, et ligare peccatores episcopis conceditur : illorum vero consensu etiam presbyteris.*

Ὁ ς' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου κανὼν τὴν τοῦ χρίσματος ποίησιν, τὴν τοῦ ἁγίου μύρου δηλαδὴ τελετὴν, καὶ τὴν τῶν κορῶν ἁφιέρωσιν, κατά τι παλαιὸν γινομένην ἔθος, καὶ τὴν τῶν μετανοούντων κεταλλαγὴν, ὅπερ ἐστὶν ἡ τῶν λογισμῶν ἐξαγγελία, καὶ ἡ τῶν ψυχικῶν ἰατρεία τραυμάτων, διὰ τῶν τῆς μετανοίας ἐπιτιμίων, καὶ τῆς πρὸ τὸ κρεῖττον ἐπιστροφῆς (οὕτω γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ καταλλάττεται), ταῦτα πάντα παρὰ πρεσβυτέροις ἀπείρηκε γίνεσθαι· τοῖς γὰρ ἀρχιερεῦσιν ἡ τούτων ἀνεῖται διοίκησις, ἅτε δεσμεῖν καὶ λύειν ὀφειλουσιν.

Sextus Carthaginensis synodi canon chrismatis confectionem, nempe sancti unguenti administrationem, et puellarum consecrationem, juxta morem antiquum factam, et pœnitentiam reconciliationem, quæ est confessionum denuntiatio, et animæ vulnerum, per pœnitentiæ pœnas, et ad id quod melius est conversionem medela (ita enim Deo reconciliatur homo), omnia hæc a presbyteris fieri prohibuit. Horum etenim administratio antistitibus conceditur, quippe qui ligandi et solvendi potestatem habentes, apostolorum typum ferunt, quibus

talem potestatem concessit Christus. Quare qui sine episcopi concensu confessiones hominum excipiunt sacradi monachi, male faciunt et valde periculose; neque enim solvendi, neque ligandi facultatem habent; multo magis vero profani monachi; illis enim omnino permittere, ut confessiones hominum excipiant et judicent, nequaquam licitum est. Sed et septimus pœnitentium reconciliationem, si de vita periclitentur, sine episcopi permissu presbyteros facere oportere non existimat.

Eadem etiam 46 decernens: Si vero absit, inquit, episcopus, et is qui pœnitentiam agit in periculum adductus sit, illum reconciliet presbyter. Quære et 8 cap. litteræ K, et in 31 cap. lit. E can. 40 syn. Neocæsariensis.

A νοις, τύπον φέρουσι τῶν ἀποστόλων, οἷς τὴν ἐξουσίαν ταύτην ὁ Χριστὸς ἐνεχείρισεν· ὥστε οἱ χωρὶς ἐπιτροπῆς ἐπισκόπου δεχόμενοι λογισγοὺς ἀνθρώπων ἱερωμένοι μοναχοὶ κακῶς ποιοῦσι, καὶ λίαν ἐπικινδύνως· οὔτε γὰρ λύειν, οὔτε δεσμεῖν ἔχουσιν ἐξουσίαν, πολλῷ δὲ μᾶλλον οἱ ἀνίεροι μοναχοί· τούτοις γὰρ καὶ τὸ ἐπιτρέψαι ὅλως λογισμοὺς ἀνθρώπων ἀναδέχεσθαι καὶ κρίνειν ἥκιστα θεμιτόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἕβδομος τὴν καταλλαγὴν τῶν μετανοούντων, εἰ περὶ τὴν ζωὴν κινδυνεύουσιν, οὐκ οἴεται δεῖν τοὺς πρεσβυτέρους ποιεῖν, ἐπισροπῆς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου.

B Ταῦτα καὶ ὁ μγ' διοριζόμενος, Εἰ δὲ ἄπεστι, φησὶν, ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ὁ ἐν μετανοίᾳ ὢν ἐν χρόνῳ κινδύνου γεγένηται, καταλλαττέτω τοῦτον καὶ ὁ πρεσβύτερος. Ζήτει καὶ τὸ η' κεφ. τοῦ Κ στοιχείου, καὶ ἐν τῷ λα' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου κανόνα μ' τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου.

Quod civilibus postea legibus humanioribus visum suppliciis uti.

Quin etiam vetustiores leges in humanius, et non quale prius habuerunt, judicium, in dicta legum repetita recensione commutantur; ipsa enim abrogat morem statim interficiendi eos qui in magnis criminibus deprehensi sunt. Imperator enim, qui istam repetitam correctionem fecit, nullum eorum, quæ sunt in digestis vel institutis crudele supplicium probavit; neque enim capite plectere decrevit, neque lapidibus obruere, vel comburere, vel laqueos intendere; prohibuit etiam in maris profunditate suffocationem. Licet autem quasdam capitales dare pœnas aliquando jubet, C non tamen, inquit, mortiferas, sed solum relegari, vel in carcerem includi, oculorum effossionem, manus abscissionem, et aliam corporis injuriam pati, quæ conversionis opportunitatem illi, qui puniendus est, temporis extensione præbeat, et illis qui lapsi sunt resipiscentiam. Omnibus enim novellarum legibus humanius videtur præcedentes leges interpretari, et sic sententias ferri. Si vero leges civiles humanitatem adeo exerceant, multo magis ecclesiasticæ. Docemur enim a Christianorum corpore exscindere hæreticos, ut et eos qui absurdis tenentur criminibus, punire vero non didicimus, sed incurabiles legi civili tradere, ut a magistratibus illatæ adversus eos sententiæ exsecutioni mandentur. D

Ὅτι καίτοιγε τοῖς πολιτικοῖς ὕστερον νόμοις φιλανθρωπότερον ἔδοξε ταῖς τιμωρίαις κεχρῆσθαι.

Ἀλλὰ καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν νόμων ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον, καὶ οὐχ ὡς εἶχον πρότερον κρίσεως, ἐν τῇ λεγομένῃ τῶν νόμων ἀνακαθάρσει μεταβέβληνται· ἀναιρεῖ γὰρ αὕτη τὸ εὐθὺς ἀναιρεῖσθαι τοὺς μεγάλοις ἁλῶκότας ἐγκλήμασιν. Ὁ γὰρ τὴν ἀνακάθαρσιν ταύτην συνθέμενος βασιλεὺς οὐδεμίαν οἷς ἐν τοῖς διγέστοις ἢ ταῖς διατάξεσιν ἀπάνθρωπον ποινὴν προσήκατο· οὔτε γὰρ κεφαλῆς ἀφαιρεῖν ἐθέσπισεν, οὔτε καταλεύειν, ἢ καίειν, ἢ βρόχον ἐξαπτειν· ἀπείρηκε δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ τῆς θαλάττης βυθῷ πνιγμονήν. Εἰ δὲ καὶ ὑποσχεῖν τινας κεφαλικὰς ἔσθ' ὅτε κελεύει ποινὰς, ἀλλ' οὐ τὰς θανατηφόρους ἐκείνας φησὶ, τὸ δὲ ὑπερορίσαι, ἢ ἐν εἱρκτῇ περιορίσαι, τὴν τῶν ὀφθαλμῶν ἐκκοπὴν, τὴν ἀφαίρεσιν τῆς χειρὸς, καὶ τὴν ἄλλην περὶ τὸ σῶμα λώβην, ἣ δύναιτ' ἂν καὶ ἐπιστροφῆς καιρὸν παρασχεῖν τῷ τιμωρουμένῳ, τῇ τοῦ χρόνου παρατάσει, καὶ τῶν ἐπταισμένων μετάνοιαν. Πᾶσι γὰρ τοῖς νόμοις τῶν νεαρῶν ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον δοκεῖ τοὺς προλαβόντας ἑρμηνεύεσθαι νόμους, καὶ οὕτω τὰς ἀποφάσεις γίνεσθαι. Εἰ δὲ οἱ πολιτικοὶ νόμοι οὕτω μεταποιοῦνται φιλανθρωπίας, πολλῷ μᾶλλον οἱ τῆς Ἐκκλησίας· ἐκκόπτειν γὰρ τοῦ σώματος τῶν Χριστιανῶν τοὺς αἱρετικοὺς δεδιδάγμεθα, πρὸς δὲ καὶ νοὺς ἀδόκητοις ἐνεχομένους ἐγκλήμασι, τιμωρεῖσθαι δὲ οὐ μεμαθήκαμεν, ἀλλ' ἀμεταθέτως ἔχοντας, τῷ πολιτικῷ νόμῳ παραδιδόναι, ὡς πρὸς τῶν ἀρχόντων τὰς κατ' αὐτῶν ἀπόφασεις ἐκφέρεσθαι.

182 CAP. X. *De iis qui impuris cibis vescuntur.*

Sanctus Gregorius Thaumaturgus in primo suo canone, Non gave, inquit, affert damnum, si prohibitos in barbaris cibos, vel etiam quæ idolis sacrificantur, degustarent captivi, propter necessitatem et vim corporalem natura cibum necessario exigente. Ipse enim inquit Servator, « Non quæ in ventrem intrant coinquinant hominem, sed quæ egrediuntur. » Igitur qui cibos impuros comederint minus puniuntur, si servitutis jugo labotantes et legitimi alimenti inopia vetitos cibos te-

ΚΕΦΑΛ. Ι'. Περὶ μιαροφαγησάντων.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς ἐν τῷ α κανόνι, Οὐ βαρεῖαν ἐμποιεῖ, φησὶ, τὴν βλάβην, εἰ τῶν ἐν τοῖς βαρβάροις ἀπηγορευμένων βρωμάτων, ἢ καὶ εἰδωλοθύτων ἐγεύσαντο οἱ αἰχμάλωτοι, δι' ἀνάγκην καὶ βίαν σωματικὴν, τῆς φύσεως τραφῆναι βιαζομένης. Αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν ὁ Σωτὴρ, ὅτι « Οὐ τὰ εἰσπορευόμενα εἰς τὴν κοιλίαν κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα. » Διά γε μὴν τὴν μιαροφαγίαν ἠττόνως ἐπιτιμηθήσονται, εἰ καὶ τῆς νενομισμένης τροφῆς ἀπορίᾳ τῶν ἀπειρημένων

ἥψαντο, δουλείας ζυγῷ πιεζόμενοι· εἰ δὲ τρυφὴν περὶ πλείονος ποιούμενοι καὶ ἀδδηφαγίαν, οὐδὲ τῶν μεμολυσμένων ἀπέσχοντο, διαβέβληνται, διὸ δὴ καὶ σφοδρότερον ἐπιτιμηθήσονται. Ζήτει καὶ ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Α στοιχείου κανόνα ζ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου. A

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'. Περὶ μίμων καὶ σκηνικῶν.

Ὁ ξγ' τῆς ἐν Καρθάγένῃ συνόδου κανὼν τοὺς μίμους καὶ σκηνικοὺς, ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ὡρμημένους θρησκείας, καὶ βαπτισαμένους, μὴ ἀναγκάζεσθαι αὖθις παρεγγυᾷ ὑπὸ τοῦ δήμου τὰ τῆς παλαιᾶς μετιέναι κακίας, εἰ καὶ ὥσπερ τι λειτούργημα καὶ ἀπαραίτητον χρέος καὶ ἄκοντες εἴλκοντο ταῦτα ἐπιδείκνυσθαι, κατά τι παλαιὸν ἔθος, ἐν ταῖς μεγίσταις καὶ μάλιστα τῶν πόλεων, ἔνθα καὶ τὰ θέατρα ἦν. Τῶν δὴ μίμων καὶ σκηνικῶν, τῶν διάφορα πρόσωπα δηλαδὴ μιμουμένων καὶ ὑποκρινομένων (σκηνὴν γὰρ λέγουσι τὴν ὑπόκρισιν), τοὺς μὲν ὑπ' ὄψιν τοῦ βασιλέως ταῦτα ὑποκρινομένους, ἐντίμους ἔχουσι τῆς πολιτείας οἱ νόμοι· οἵ γε μὴν ἐν πανηγύρεσι καὶ δήμων ἄλλαις συνάξεσι γέλωτα τοῖς ὁρῶσι κινοῦντες, τοῖς ἐπὶ κόρρης ῥαπίσμασι καὶ ψοφήμασι, ἄτιμοι τοῖς νόμοις λογίζονται. B

Ζήτει ἐν τῷ η' κεφ. τοῦ Δ στοιχείου κανόνα ρκθ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου, καὶ ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Θ στοιχείου κανόνα να' τῆς ς' συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'. Περὶ μισθώσεως.

Νόμοι.

Ἐὰν χωρὶς αἰτίας καταλείπῃ τὸν ἀγρὸν ὁ μισθωσάμενος, πρὸ συμπληρώσεως τοῦ χρόνου, δίδωσιν ὅλου τοῦ χρόνου τὸν μισθόν. C

Ὁ μισθωσάμενος ἵππον ἐπὶ τὸ βαστάσαι τι δῆλον, καὶ βαρύτερον ἐπιθεὶς καὶ βλάψας, ἐνέχεται ὑπὲρ τῆς βλάβης.

Ἐὰν χρήσηταί τις ἵππῳ ἕως ὡρισμένου τόπου, ὑπὲρ δὲ τοῦτον ἀπενέγκῃ ἢ πέμψῃ, τὴν συμβᾶσαν ἐπ' αὐτῷ βλάβην ἢ θάνατον, τὸν χρησάμενον ὁρᾷν, καὶ τὸ ἀζήμιον ποιεῖσθαι τοῦ κυρίου τοῦ ἵππου.

Οὐ δύναται ἐκβαλεῖν ἄκοντα τὸν μισθωσάμενον ὁ μισθώσας, πρὸ τοῦ ὡρισμένου χρόνου, κἂν ἄλλος αὐτοῦ πλείονα εἰσαγάγῃ μισθώματα, καὶ ἂν εὐγνωμονῇ ἐκεῖνος περὶ ὃ ὡμολόγησε δοῦναι μίσθωμα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'. Περὶ μνηστείας.

Νόμος.

Ὁ τὴν ἰδίαν μνηστὴν πρὸ τῆς ἥβης, ἤτοι τοῦ ιγ' χρόνου, φθείρας, εἰ μὲν οἱ τῆς κόρης γονεῖς οὐ βούλονται τὴν τοιαύτην διαλῦσαι μνηστείαν, ἀναμενέτω τοῦ γάμου τὸν χρόνον. Εἰ δὲ διὰ τὴν φθορὰν διαλῦσαι βούλονται, ἀπαρεμποδίστως ἡ τοιαυτη λυέσθω μνηστεία, καὶ ὁ φθορεὺς τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως τὸ τρίτον μέρος τῷ μέρει διδύτω τῆς κόρης. Ζήτει καὶ τὸ ιε' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου. D

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'. Περὶ μοιχείας.

Ὁ Νύσσης μέγας Γρηγόριος ἐν τῷ δι' κανόνι, Ἤρεσε, φησὶ, τισὶ τῶν ἀκριβεστέρων, καὶ τὸ κατὰ τὴν πορνείαν πλημμέλημα μοιχείαν εἶναι νομίζειν, διότι μία ἐστὶν ἡ νόμιμος συζυγία καὶ γυναικὶ

tigerunt : sint vero luxui maxime deditit sin et voracitati, neque ab impuris abstinuerunt, pœnis obnoxii sunt : qua propter et graviori supplicio punientur. Quære etiam in 1 capite litteræ A canonem 7 Ancyranæ synodi.

CAP. XI. *De mimis et scenicis.*

Carthaginensis syn. 63 canon mimos et scenicos ex Græcorum superstitione conversos et baptizatos a populo antiquam malitiam rursus exhibere cogi interdicit ; licet tanquam officium aliquod et inexcusabile debitum etiam inviti ad ea munia juxta antiquam aliquam consuetudinem trahebantur, in magnis præsertim civitatibus, ubi theatra fuerunt. Mimorum porro et scenicorum, qui diversas scilicet personas imitantur et simulant (scenam enim simulationem vocant) eos quidem, qui in imperatoris conspectu hæc simulant, honorabiles judicant leges civiles ; qui vero in congregationibus et aliis populorum conventibus mutuis verberibus risum spectatoribus movent, a legibus infames judicantur.

Quære in 8 capite littera Δ can. 129 Carthagin. syn., et in primo capite litteræ Θ can. 51 sext. synodi.

CAP. XII. *De elocatione.*

Leges.

Si conductor ante tempus conductionis expletum sine causa fundum deseruerit, totius temporis reditum persolvit.

Si quis equum conduxerit ad certum onus portandum, eumque graviori onere imposito læserit, ex damno tenetur.

Si quis ad locum usque designatum commodato acceperit equum, ultra autem illum vel egerit vel miserit, de damno vel morte, quæ illi contingere possint, viderit ipse, qui mutuo accepit ; et, ut equi dominus indemnis sit, curare tenetur.

Locator ante constitutum tempus conductorem invitum ejicere non potest, licet alius majores illo dederit pensiones ; si libenter etiam pensionem, de qua pacti sunt, dederit.

183 CAP. XIII. *De sponsalibus.*

Lex.

Qui suam sponsam ante ætatem, scilicet 13 annorum, vitiat, si quidem virginis parentes hæc sponsalia dissolvere nolunt, matrimonii tempus exspectet. Sin vero propter corruptionem volunt dissolvere, sine impedimento ejusmodi sponsalis dissolvantur, et corruptor suiipsius substantiæ tertiam partem virginis parti det. Quære et 15 caput iltteræ Γ.

CAP. XIV. *De adulterio.*

Magnus Gregorius Nyssenus in tertio ejus canone, Placuit, inquit, subtiliorum nonnulis etiam fornicationis peccatum adulterium esse existimare, quoniam una est legitima conjunctio, et mulieris cum

viro, et viri cum muliere. Quidquid ergo non est legitimum, est omnino legi contrarium ; et qui non habet proprium, habet omnino alienum. Homini enim una a Deo data est auxiliatrix, et mulieri unum appositum est caput. Ergo si quis quidem proprium vas suum (ut divinus Apostolus nominat) sibi ipsi possederit, ei lex naturæ justum usum concedit. Si quis autem extra proprium conversus fuerit, erit omnino in alieno; id autem unicuique alienum est, quod non est proprium, etiamsi nullum dominum in confesso habeat. Non longe ergo a peccato aduletrii fornicationem distare ab iis qui rem paulo diligentius examinant, ostensum est, cum dicat etiam sacra Scriptura. Ne multus sis cum aliena. Sed quia a Patribus indulgentia quædam concessa fuit imbecillioribus, vel administratio et demissio, distinctum est peccatum hac generali divisione, quod fornicatio quidem dicitur libidinis expletio, quæ fit sine ulla alicujus viri injuria ; adulterium vero, insidiæ et injuria, quæ alteri viro inferuntur. Universale etiam est ejus remedium, ut a concitata in ejusmodi voluptates rabie per pœnitentiam homo purus efficiatur. Quoniam autem ab iis qui fornicatione polluti sunt, injuria aliqua cum hoc peccato non est commissa, propterea duplum conversionis tempus iis præscriptum est, qui adulterio inquinati sunt, quoniam duplum est eorum peccatum ; unum quidem in illicita voluptate, alterum autem, quod in injuria, quæ alteri fit, consistit. Quia igitur qui fornicatione polluti sunt, post novem annos communione digni judicantur, adulterii peccatum tempore duplicatur, ad octodecim annos protractum ; secundum inquinati autem dispositionem, vel citius vel tardius sacri mysterii participatio conceditur. Quære etiam primum ejus canonem in primo capite litteræ A.

Magnus Basilius in 58 can. adulterum per quindecim annos a communione ejicit.

Vicesimus Ancyranæ syn. can., adulteri et adulteræ pœnam ad septem annos contrahens, post horum expletionem quod perfectum est illos asse qui dignum censet.

Sexagesimus primus vero sanctorum apostolorum, eum qui fornicationis, vel adulterii, vel alicujus alius prohibitæ actionis manifesto convictus fuerit, non solum in sacerdotium, sed neque in clerum omnino promoveri concedit.

Octavus Neocæsariensis syn. canon, adulteratæ uxoris maritum, in cujuscunque gradus ministerium 184 constituere, non esse legitimum edicit : sacro vero ordine initiatum, si uxor ejus adulterata sit, vel illius consuetudine sejungi jubet, vel separari non volentem sacerdotio amoveri. Nam pollutæ conjunctione contaminatus non est dignus, impurus cum sit, pura et sancta mysteria contrectare. Etsi enim viro licet sine discrimine adulteratam accipere, et peccatum condonare : sacratis autem hoc non conceditur, juxta 18

πρὸς ἄνδρα, καὶ ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα. Πᾶν οὖν τὸ μὴ νόμιμον, παράνομον πάντως, καὶ ὁ μὴ τὸ ἴδιον ἔχων δηλαδὴ τὸ ἀλλότριον ἔχει· τῷ γὰρ ἀνθρώπῳ μία δέδοται παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθὸς, καὶ τῇ γυναικὶ μία ἐφήρμοσται κεφαλή. Οὐκοῦν, εἰ μέν τις τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκεῦος, καθὼς ὀνομάζει ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἑαυτῷ κτήσαιτο, συγχωρεῖ ὁ νόμος τῆς φύσεως τὴν δικαίαν χρῆσιν. Εἰ δέ τις ἔξω τοῦ ἰδίου τραπείη, ἐν ἀλλοτρίῳ πάντως γενήσται· ἀλλότριον δὲ ἑκάστῳ πᾶν τὸ μὴ ἴδιον, κἂν μὴ ὁμολογούμενον ἔχῃ τὸν κυριεύοντα. Οὐκοῦν οὐ πόρρω τοῦ κατὰ τὴν μοιχείαν πλημμελήματος καὶ ἡ πορνεία ςοῖς τὸν ἀκριβέστερον ἐξετάζουσι λογισμὸν εὑρεθείη, λεγούσης καὶ τῆς θείας Γραφῆς, Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἀσθενεστέροις ἐγένετό τις παρὰ τῶν Πατέρων συμπεριφορὰ, εἴτουν οἰκονομία καὶ συγκατάβασις, διεκρίθη τὸ πλημμέλημα τῇ γενικῇ διαιρέσει ταύτῃ, ὡς πορνείαν μὲν λέγεσθαι τὴν χωρὶς ἀδικίας ἑτέρου γινομένην τινὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐκπλήρωσιν, μοιχείαν δὲ, τὴν ἐπιβουλήν τε καὶ ἀδικίαν τοῦ ἀλλοτρίου. Καὶ καθολικὴ μέν ἐστι ταύτης θεραπεία, τὸ τῆς ἐμπαθοῦς λύσσης, τῆς περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, καθαρὸν ἐκ μεταμελείας γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐν πορνείᾳ μολυνθέντων ἀδικία τις τῇ ἁμαρτίᾳ ταύτῃ οὐ καταμέμικται, διὰ τοῦτο διπλασίων ὡρίσθη τῆς ἐπιστροφῆς ὁ χρόνος τοῖς ἐν μοιχείᾳ μιανθεῖσιν, ἐπεὶ καὶ διπλῆ τούτοις ἡ ἁμαρτία, μία μὲν, κατὰ τὴν ἄθεσμον ἡδονὴν, ἑτέρα δὲ, ἡ κατὰ τὴν τοῦ ἀλλοτρίου ἀδικίαν συνισταμένη. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ ἐν πορνείᾳ μολυνθέντες δι' ἐτῶν ἐννέα τῆς κοινωνίας ἀξιοῦνται, ἡ κατὰ τὴν μοιχείαν ἁμαρτία τῷ χρόνῳ διπλασιάζεται, εἰς δεκαοκτὼ χρόνους ἐκτεινομένη· πρὸς δὲ τὴν τοῦ μολυνθέντος διάθεσιν, ἢ θᾶττον, ἢ βραδύτερον, ἡ τοῦ ἁγαθοῦ μετουσία συγχωρεῖται. Ζήτει καὶ τὸν α' τούτου κανόνα ἐν τῷ α' κεφαλαίῳ τοῦ Α στοιχείου.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, ἐν τῷ νη' κανόνι τὸν μοιχὸν εἰς δεκαπέντε ἔτη τῆς κοινωνίας ἐκβάλλει.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ κ' κανὼν τοῦ μοιχοῦ καὶ τῆς μοιχαλίδος τὸ ἐπιτίμιον μέχρις ζ' συστείλας ἐτους, μετὰ τὴν τούτων ἐκμέτρησιν καὶ τοῦ τελείου τυχεῖν αὐτοὺς ἀξιοῖ.

Ὅ γε μὴν ξα' τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸν ἐπὶ μοιχείᾳ, ἢ πορνείᾳ, ἢ οἱᾳδήποτε ἀπειρημένῃ πράξει, φανερῶς ἐλεγχθέντα, μὴ ὅτι γε εἰς ἱερωσύνην, ἀλλ' οὐδὲ εἰς κλῆρον ἔρχεσθαι τὸ σύνολον συγχωρεῖ.

Ὁ δὲ η' τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου κανὼν τὸν τῆς μοιχευθείσης γυναικὸς ἄνδρα, οὐ θεμιτὸν εἶναι θεσπίζει εἰς ὑπηρεσίαν οἱουδήτινος ἰέναι βαθμοῦ· τὸν δὲ ἱερωμένον, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ μοιχευθείσης, ἢ διαζυγῆναι ταύτης κελεύει, ἢ μὴ βουλόμενον ἀποστῆναι, τῆς ἱερωσύνης ἀφίστασθαι. Μολυνόμενος γὰρ τῇ τῆς μεμιασμένης ὁμιλίᾳ, οὐκ ἂν εἴη δίκαιος, ἀκάθαρτος ὤν, τῶν, καθαρῶν καὶ ἁγίων μυστηρίων ἐφάπτεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ ἔξεστι τῷ ἀνδρὶ ἀκινδύνως λαμβάνειν τὴν μοιχευθεῖσαν, καὶ συγχωρεῖν τὸ ἁμάρτημα, ἀλλὰ τοῖς ἱερωμένοι τοῦτο

οὐ δέδοται, κατὰ τὸν κελεύοντα ιη' ἀποστολικὸν κανόνα, μὴ ἱερᾶσθαι τὸν διαβεβλημένῃ γυναικὶ συνοικοῦντα, ὃν καὶ ζήτει ἐν τῷ δ' κεφαλ. τοῦ Γ στοιχείου.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ λδ' κανόνι, Τὰς μοιχευθείσας, φησὶ, καὶ δι' εὐλάβειαν καὶ τὸν τῆς μελλούσης κρίσεως φόβον τὴν ἁμαρτίαν ἐξομολογουμένας, ἢ καὶ ὀπωσοῦν ἐλεγχομένας ὑπό τε τοῦ ὄγκου τυχὸν τῆς γαστρὸς, ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ τὸ βρέφος ἀποτεκεῖν, ἀποδήμου τοῦ ἰδίου ὄντος ἀνδρὸς, οὐκ ἔφασαν δεῖν οἱ Ἡατέρες ταύτας δημοσιεύειν, ἐκ τοῦ τοὺς τόπους τῶν ἐπιτιμίων ἀναγκάζειν αὐτὰς διϊέναι, τὸν τοῦ προσκλαίοντός φημι, τοῦ ἀκροωμένου, καὶ τοῦ ὑποπίπτοντος, ἵνα μὴ θανάτου αἰτίαν παράσχωμεν ἐλεγχθείσαις. Ὁ γὰρ τῆς τοιαύτης ἀνὴρ ἐξιοῦσαν τῆς ἐκκλησίας ὁρῶν μετὰ τῶν ἐν ἐπιτιμίοις ὄντων, καὶ περιφανεστέρας οὐ δεηθεὶς μαρτυρίας τοῦ τὸν γάμον αὐτῷ διορυγῆναι, αὐτίκα διαχρήσεται ταύτην· Μεστὸς γὰρ ζήλου, κατὰ τὸν Σολομῶντα, θυμὸς ἀνδρὸς αὐτῆς· ταύτῃ τοι καὶ συνίστασθαι τοῖς πιστοῖς ἐπέταξαν, καὶ συνεύχεσθαι χωρὶς κοινωνίας, ἄχρις ἂν ὁ τῆς μετανοίας χρόνος ἐκμετρηθῇ.

A apostolicum can. qui jubet, cum ejecta muliere matrimonio conjunctum non fieri sacerdotem; quem etiam quæras in 4 cap. lit. Γ.

Magnus Basilius in 34 can., Adulterio pollutas, inquit, et ob pietatem et futuri judicii metum peccatum confitentes, vel quomodocunque convictas, veluti ab uteri tumore, vel etiam ab edito partu, dum mariti earum longe peregrinantur, publicare non siverunt Patres nostri, pœnarum locos illas ingredi cogendo, flentis videlicet, audientis, et substrati, ne convictis mortis causam præbeamus. Illius enim maritus, ipsam extra ecclesiæ ambitum exeuntum videns, cum iis qui pœnis subjiciuntur, et manifestioribus testimoniis non egens, quod matrimonii leges violavit, statim illam interficiet: B plenus enim zelo, juxta Salomonem, animus viri ipsius. Ideoque consistere quidem cum fidelibus ordinarunt, et una precari absque communione, donec expletum fuerit pœnitentiæ tempus.

Ἐν δὲ τῷ λζ', Ὁ ἀλλοτρίᾳ γαμετῇ, ἢ μεμνηστευμένῃ ἑτέρῳ συμφθειρόμενος, καὶ, μετὰ τὸ ἀφαιρεθῆναι ταύτην, γαμετῇ συνοικήσας, ἐπὶ μὲν τῇ πρώτῃ μοιχείαν ἐγκληθήσεται· ἐπὶ δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀνέγκλητος ἔστα, ἐλευθέρᾳ οὔσῃ ἀνδρός.

In 37 vero: Qui alienam uxorem vel alicui desponsatam corrumpit, et postquam ea ablata fuerit, uxorem ducit, in prima quidem adulterii accusabitur; in secunda autem reus non agetur, uxore a viro libera.

Ἐν δὲ τῷ λθ'. Ἡ τῷ μοιχῷ συζῶσα μοιχαλίς ἐστι, φησὶ, τουτέστιν ἡ μοιχευθεῖσά τινι, καὶ μετὰ θάνατον τοῦ νομίμου ἀνδρὸς τῷ μοιχῷ, νόμῳ δῆθεν γάμου μιγεῖσα· οὐ γὰρ συγχωρεῖται τούτῳ συνοικεῖν ἡ τοιαύτη, οὔτε παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε παρὰ τῶν πολιτικῶν νόμων· καὶ εἰ μὴ ἀποσταίη, οὐ λύεται ταύτης ἡ ἁμαρτία, καὶ εἰ τὸν χρόνον ἐκτελέσειε τῶν ἐπιτιμίων. Ζήτει καὶ τὸ ε' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ις'.

In 39 etiam, Quæ vivit, inquit, cum adultero, adultera est; id est, quæ cum aliquo adulterata est, et post legitimi sui mariti mortem adultero, C matrimonii scilicet lege, conjuncta est. Non enim illa una cum eo vivere permittitur, neque ab ecclesiasticis neque a civilibus legibus, et nisi desistat, ejus peccatum non solvitur, licet pœnarum tempus perfecerit. Quære et 5 cap. lit. Γ, quin et 16.

Νόμοι.

Ὁ ἐπὶ μοιχείᾳ γυναικὸς κατηγορηθεὶς οὐ δύναται ταύτην γαμετὴν ἀγαγέσθαι.

Πάντας ὅσοι τὰς γυναῖκας αὐτῶν μοιχευομένας εὑρίσκοντες μὴ ἀπολύουσι, τιμωρεῖσθαι κελεύομεν. Πορνοβοσκός ἐστιν ὁ τὴν ἑαυτοῦ γαμετὴν μοιχευθεῖσαν μὴ ἀπολύσας, οὐ μὴν ὁ φιλῶς ὑποπτεύσας.

Leges.

Qui adulterii cum muliere commissi accusatur, illam uxorem ducere non potest.

Quicunque uxores suas adulterare deprehendunt, et non dimittunt, puniri eos jubemus. Leno enim est, qui propriam suam uxorem adulteratam non dimittit; non vero qui tantum suspectam habet.

Ἀλλὰ τανῦν, καὶ μετὰ τὴν καταδίκην, δύναται ὁ ἀνὴρ ἀναλαβεῖν ἐκ τοῦ μοναστηρίου τὴν μοιχευθεῖσαν αὐτοῦ γυναῖκα, κατὰ τὴν ριζ' Ἰουστινιάνειον νεαρὰν, Κελεύομεν, λέγουσαν, τὴν μοιχευθεῖσαν D γυναῖκα, ταῖς προσηκούσαις ὑποβαλλομένην τοιναῦς, μοναστηρίῳ ἐμβάλλεσθαι· καὶ εἰ μὲν εἴσω διετίας ὁ ἀνὴρ αὐτὴν ἀναλαβεῖν βουληθείη, ἐξουσίαν αὐτῷ δίδομεν τοῦτο ποιεῖν, καὶ συνοικεῖν αὐτῇ, μηδένα κίνδυνον ἐντεῦθεν εὐλαβουμένῳ· οὐ γὰρ καταβλάπτεται ὁ γάμος διὰ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ γεγονότα. Εἰ δὲ ὁ προειρημένος· χρόνος παρέλθοι, ἢ ὁ ἀνὴρ, πρὶν ἀναλαβεῖν αὐτὴν, τελευτήσειε, κελεύομεν ἀποκείρεσθαι τὴν γυναῖκα, καὶ τὸ μοναχικὸν σχῆμα λαμβάνειν.

Now, et post condemnationem, vir uxorem suam adulteram ex monasterio accipere potest, juxta 117 Justiniani novellam, quæ dicit: Jubemus mulierem adulteram congruis pœnis subditam in monasterium conjici: et si intra biennium maritus velit eam reducere, damus ei potestatem hoc faciendi, et una cum ea habitandi, nullo exinde imminente illi periculo. Nullum enim præjudicium accipit matrimonium ex his quæ medio tempore fata sunt. Sin autem prædictum tempus præterierit, aut maritus, priusquam illam receperit, obierit, jubemus ut tondeatur mulier, et habitum monasticum induat.

Εἰ περὶ μοιχείας ὁ ἀνὴρ κατηγορήσας τῆς γυναικὸς ἀπελέγξειε, νηνικαῦτα, χωρισμοῦ γενομένου, ἔχειν τὸν ἄνδρα κελεύομεν, πρὸς τῇ πρὸ γάμου δωρεᾷ, καὶ

185 Si adulterii vir uxorem suam damnans convicerit, tum separatione facta jubemus virum præter donationem ante nuptias factam etiam

dotem habere : et ad hoc, si filios non habeat, tantum accipere ex alia uxoris substantia, quantum dotis tertia pars esse cognoscitur, ut ejus proprietati et dos et a nobis definita pœna applicetur. Si enim filios habuerit ex ejus matrimonio, et dotem aliamque mulieris substantiam filiis conservari, et ita adulterum legitime convictum una cum uxore puniri. Et si quidem uxorem habeat adulter, eam et dotem et ante nuptias donationem accipere : aliam vero mariti substantiam, si sint quidem ascendentes vel descendentes usque ad tertium gradum, illos eam accipere ; sin autem non sint, eam fisco adjudicari.

Adulteris verberatis et tonsis nares abscindantur. Internuntii vero et impii hujusque facinoris administri verberati et tonsi in perpetuum mittantur exsilium.

Quin etiam et 32 novella imperatoris Leonis congruas pœnas adulteris viris et adulteris feminis statuit.

Tricesima octava vero novella adulterum et adulteram narium abscissione punit, et decernit, quod maritus adulteræ dotem lucretur ; illam autem in monasterio includi, nec tamen invitam tonderi ; quæ vero ultra dotem sunt facultates ejus filios et monasterium dividere ; sin autem non habet liberos, ejus parentes vel alios ex ejus cognatione.

Actio alduterii intenditur, non solum ob legitimæ uxoris struprum, sed etiam super matrimonium, quod consistere non potest, et illegitimum, et sponsalia, et concubinatum.

Qui adulterum cum propria uxore in ipso actu deprehendit, si contingat eum occidere, non ut homicida punitur ; in sua enim propria domo in ipso actu maritus adulterum interficere potest, et illum scenicum vel infamem. Maritis autem non conceditur adulteras suas uxores interficere.

Diversæ deinde leges jubent, mulierem non aliter condemnari ut adulteram, quam per apertas probationes, id est, per quinque testes jurantes se vidisse in ipso actu fieri adulterium. Hac ratione nec omnes possunt adulterii actionem intendere, sed quinque solum personæ, maritus, pater ejus, frater, patruus, avunculus ; ita enim magis credibilis fit quæstionis prætextus. Si vero sint peregrini qui accusant, si quidem demonstrationem adferant, narium abscissione puniuntur adulteri ; sin autem propter inimicitias accusationem detulisse convincantur, ipsi eamdem pœnam subeunt. Mulier autem, quæ se adulteram ipsa fatetur, non condemnatur ; quod etiam novum est.

Qui duas uxores habet, verberetur : expulsa ab ipso uxore superinducta, et liberis ex ea natis.

Qui duas habere uxores præsumpsit, non lege; sed facto consilii, adulterii supplicio subjicitur.

A τὴν προῖκα· καὶ πρὸς τούτοις, εἰ παῖδας μὴ ἔχοι, τοσοῦτον λαμβάνειν ἐκ τῆς ἄλλης τῆς γυναικὸς περιουσίας, ὅσον τῆς προικὸς τὸ τρίτον μέρος εἶναι γινώσκεται· ὥστε τῇ αὐτοῦ δεσποτείᾳ καὶ τὴν προῖκα καὶ τὴν παρ' ἡμῶν ὁρισθεῖσαν ποινὴν προσκυροῦσθαι. Εἰ γὰρ παῖδας ἔχοι ἐκ τοῦ αὐτῆς συνοικεσίου, καὶ τὴν προῖκα καὶ τὴν ἄλλην τῆς γυναικὸς περιουσίαν τοῖς παισὶ φυλάττεσθαι, καὶ οὕτω τὸν μοιχὸν νομίμως ἐλεγχόμενον, ἅμα τῇ γυναικὶ τιμωρεῖσθαι. Καὶ εἰ μὲν ἔχει ὁ μοιχὸς γαμετὴν, τὴν προῖκα καὶ τὴν πρὸ γάμου δωρεὰν αὐτῇ περισώζεσθαι, τὴν δὲ ἄλλην τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς περιουσίαν, εἰ μέν εἰσιν ἀνιόντες ἢ κατιόντες, ἕως τρίτου βαθμοῦ ταύτην λαμβάνειν αὐτούς· εἰ δὲ μὴ, προσκυροῦσθαι ταύτην τῷ δημοσίῳ.

B Οἱ μοιχοὶ, τυπτόμενοι καὶ κουρευόμενοι, ῥινοκοπείσθωσαν· οἱ δὲ μέσοι καὶ ὑπουργοὶ τοῦ τοιούτου ἀσεβήματος γεγονότες, τυπτόμενοι καὶ κουρευόμενοι, διηνεκεῖ παραπεμφθήτωσαν ἐξορίᾳ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ λβ' νεαρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τὰς πρυσηκούσας ποινὰς διορίζεται τοῖς μοιχοῖς καὶ ταῖς μοιχαλίσιν.

Ἡ δὲ λη' ῥινῶν ἐκτομῇ τὸν μοιχὸν καὶ τὴν μοιχαλίδα κολάζει, καὶ διορίζεται, τὸν μὲα ἄνδρα τῆς μοιχευθείσης κερδαίνειν τὴν προῖκα, αὐτὴν δὲ ἐν μοναστηρίῳ περιορίζεσθαι, καὶ ἄκουσαν μὴ ἀποκείρεσθαι· τὰ δὲ τῆς προικὸς ἐπέκεινα πράγματα τοὺς παῖδας αὐτῆς καὶ τὸ μοναστήριον διανέμεσθαι· ἢ, παίδων μὴ ὄντων, τοὺς γονέας αὐτῆς ἢ κατὰ γένος ἄλλως προσήκοντας.

C Ἡ μοιχεία οὐ μόνον ἐπὶ φθορᾷ νομίμου γαμετῆς κινεῖται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀσυστάτου, καὶ ἀθεμίτου γάμου, καὶ μνηστείας, καὶ παλλακισμοῦ.

Ὁ τὸν μοιχὸν μετὰ τῆς ἰδίας γυναικὸς ἐν συμπλοκῇ καταλαβὼν, ἐὰν συμβῇ αὐτὸν ἀνελεῖν, οὐκ εὐθύνεται ὡς ἀνδροφόνος· ἐν μόνῳ γὰρ τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐπ' αὐτοφώρῳ δύναται φονεύειν τὸν μοιχὸν ὁ ἀνὴρ, καὶ τοῦτον σκηνικὸν ἢ ἄτιμον ὄντα. Οὐ δέδοται δὲ τοῖς ἀνδράσι φονεύειν τὰς μοιχευθείσας αὐτῶν γυναῖκας.

D Διάφοροι δὲ νόμοι θεσπίζουσι, μὴ ἄλλως τὴν γυναῖκα μοιχευθεῖσαν κατακρίνεσθαι, εἰ μὴ διὰ φανερῶν ἀποδείξεων, τουτέστι, διὰ πέντε μαρτύρων ὁμνυόντων ἰδεῖν ἐπ' αὐτοφώρῳ τὴν μοιχείαν τελουμένην. Κατὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ πάντες δύνανται κινεῖν τὸ τῆς μοιχείας ἔγκλημα, ἀλλὰ πρόσωπα πέντε· ἀνὴρ, πατὴρ αὐτῆς, ἀδελφὸς, θεῖος πρὸς πατρὸς, θεῖος πρὸς μητρός, οὕτω γὰρ εὐπιστοτέρα ἡ πρόφασις τῆς ζητήσεω γίνεται. Εἰ δὲ ξένοι εἶεν οἱ κατηγοροῦντες, εἰ μὲν ἀποδείξουσιν, ἐκτομῇ τῶν ῥινῶν οἱ μοιχοὶ τιμωροῦνται· ἂν δὲ ἀπελεγχθῶσι, δι' ἔχθραν τὴν κατηγορίαν πεποιηκότες, οὗτοι τὴν τοιαύτην ποινὴν ὑπομένουσιν· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὴ ἡ γυνὴ ὁμολογοῦσα μοιχευθῆναι καταδικάζεται, ὅπερ καὶ ἔστι καινόν.

Ὁ δύο γαμετὰς ἔχων τυπτέσθω· ἐκδιωκομένης παρ' αὐτοῦ τῆς ἐπεισάκτου γυναικὸς, μετὰ τῶν τεχθέντων ἐξ αὐτῆς παίδων.

Ὁ δύο γαμετὰς ἔχειν πειραθεὶς οὐ νόμῳ, ἀλλὰ φάκτῳ προαιρέσεως, ὑπόκειται τῷ τῆς μοιχείας ἐγ-

κλήματι. Ὁ μὲν γὰρ μετὰ ἐλευθέρας συμπλακείς, ζώσης τῆς αὐτοῦ γυναικὸς, ὡς πόρνος κατακρίνεται· ὁ δὲ κατὰ γάμου κοινωνίαν δευτέραν ἀγόμενος, ὡς μοιχὸς τιμωρεῖται.

Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὅτι εἰσὶ πρόσωπα ἁμαρτάνοντα, καὶ οὐκ εὐθύνονται· ὁ μοιχεύων τὴν γυναῖκα τοῦ ἀποδούλου αὐτοῦ, καὶ ὁ μοιχεύων πολύφθορον καὶ πολύκοιτον ὕπανδρον, τῷ τῆς μοιχείας ἐγκλήματι οὐχ ὑπόκειται, εἰ μὴ τῷ τῆς πορνείας· καὶ ὁ μὲν νὴρ τιμωρεῖται ὡς μοιχὸς, ἡ δὲ γυνὴ οὐκ εὐθύνεται, ὅτε ἄκουσαν καὶ βεβιασμένην αὐτὴν χειρὶ κρατήσῃ, εἰ καὶ αὐτὴ ἐρυθριῶσα, τὸ γεγονὸς εὐθὺς οὐκ ἀνήγγειλε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'. Περὶ μοναστηρίων καὶ μοναχῶν.

Ὁ τῆς λεγομένης πρώτης καὶ δευτέρας συνόδου κανὼν πρῶτος μὴ ἐξεῖναι κελεύει μοναστήριον οἰκοδομεῖν ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπίσκοπου, τὴν εἰωθυῖαν πρότερον ἐπιτελοῦντος εὐχὴν, ἐν βρεβίῳ δὲ αὐτό τε τὸ μοναστήριον ἐγγράφεσθαι, καὶ ὅσα πρὸς τοῦ δειμαμένου αὐτῷ ἀφιέρωται, καὶ τὸ βρέβιον τῷ ἐπισκόπῳ προσαποτίθεσθαι, ὡς μηκέτι δύνασθαι τὸν ἀφιερώσαντα ἔστιν ἃ τούτων αὖθις ἐξιδιοῦσθαι. Ὧν γὰρ ἀπεξένωσεν ἑαυτὸν διὰ τῆς μονῆς ἀναθεὶς τῷ Θεῷ, πῶς οἷός τε, οἷα δεσπότης, ταῦτα διέπειν, οὐχ ὅπως καὶ ἄλλοις διαπιπράσκειν; οὐ μὴν οὐδὲ ἡγούμενον ἑαυτὸν ταύτης ἐᾷ καθιστάναι παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, οὐδ' ἕτερον ἀνθ' ἑαυτοῦ προχειρίζεσθαι. Εἰ γὰρ τὰ ἀνθρώποις δεδωρημένα οὐκ ἔνι χωρὶς εὐπροσώπου αἰτίας τὸν δωρησάμενον ἀναλαβεῖν, σχολῇ γε τῶν ἀνατεθειμένων Θεῷ τὴν κυριότητα ὁ ἀναθεὶς ἰδιοποιήσεται, ὡς προσηγορίᾳ μόνῃ καὶ μὴ πράγματι τὴν ἀφοσίωσιν εἶναι.

Ὁ δὲ κδ' τῆς δ' συνόδου κανὼν, ἔτι δὲ καὶ τῆς ς' ὁ μθ', τὰ ἅπαξ καθιερωθέντα μοναστήρια, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, ὃν ἔθος εὐχὴν προκαταβάλλεσθαι τῆς οἰκοδομίας, ὥσπερ τινὰ θεμέλιον ἀῤῥαγῆ, ἐπιτάττουσι μένειν εἰς τὸ διηνεκὲς μοναστήρια, καὶ τὰ προσήκοντα τούτοις πράγματα φυλάττεσθαι ἀνεκποίητα, καὶ μηκέτι γίνεσθαι ταῦτα κοσμικὰ καταγώγια· τοὺς δὲ τοῦτο μὴ τηροῦντας κανονικῶς εὐθύνεσθαι, ἱερωμένους μὲν δηλαδὴ καθαιρέσει, λαϊκοὺς δὲ ὑποβαλλομένους ἀφορισμῷ. Ζήτει καὶ ἐν τῷ ιβ' κεφ, τοῦ Ε στοιχείου κανόνα ιζ' τῆς ζ' συνόδου.

Ὁ δὲ ταύτης κ' οὐκ οἴεται δεῖν ἀπό γε τοῦ νῦν διπλᾶ γίνεσθαι μοναστήρια, καὶ τοῖς μοναχοῖς ἔγγιστα τὰς μοναζούσας οἰκεῖν· σκανδάλου γὰρ καὶ προσκόμματος τοῖς πολλοῖς αἴτιον τοῦτό γε. Ἀλλ' ὅσοις ἥρεσε μετὰ τῶν ἰδίων ἀποτάξασθαι συγγενῶν, οἱ μὲν ἄνδρας εἰς ἀνδρῶν, αἱ δὲ γυναῖκες εἰς γυναικῶν εἰσίτωσαν, φησὶ, μοναστήρια. Τὰ δὲ ἄχρι καὶ τήμερον διαρκέσαντα διπλᾶ μοναστήρια, αἰδοῖ τοῦ ταῦθ' οὕτως ἔχειν τυπώσαντος θείου Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, οἰκονομείσθωσαν, ὡς ἐκεῖνός γε διατάσσεται· συνδιαιτᾶσθαι δὲ καὶ συναναστρέφεσθαι μοναχοὺς μοναστρίαις οὐ δεῖ, ἅτε βλαβερὸν καὶ ἀθέμιτον· οὔτε παῤῥησίαν πρὸς αὐτὰς ἔχειν, οὔτε ἰδίᾳ προσομιλεῖν, μὴ ὅτι κατὰ μόνας αὐταῖς συν-

A Qui enim cum liberta, vivente ipsius uxore, rem habet, ut fornicator condemnatur. Qui in matrimonio secundam communionem recipit, ut adulter punitur.

Scire autem oportet, quod sunt personæ, quæ peccant, **186** et non corriguntur : nempe, qui servi sui uxorem adulterio vitiat, et qui feminam viro subjectam, quæ non paucos ad impudicitiam allexit, et cum multis concubuit, stuprat, adulterii crimini non subjicitur, sed fornicationis tantum. Et vir quidem tanquam adulter punitur, mulier vero non corrigitur, quando invitam et impulsam illam vi vicerit, licet illa erubescens, marito suo quod factum est, statim non annuntiaverit.

CAP. XV. *De monasteriis et monachis.*

B Primæ et secundæ dictæ synodi canon primus interdicit monasterium ædificare absque episcopi sententia, debitam primo benedictionem peragentis ; in brevi autem et ipsum monasterium inscribi, et quæcunque a conditore illi donantur ; et breve in ædibus episcopalibus reponi, ut non possit ille qui dedicavit, illa in proprium usum iterum convertere. Quæ enim sibi quis abjudicavit per monasterium Deo addicens, quomodo potest, ac si adhuc esset dominus, illa administrare et aliis divendere? Nec etiam monasterii præfectum absque episcopi sententia illum seipsum constituere, nec alium ejus loco deligere patitur. Etenim, si quæ homini quispiam largitus est, amplius auferre sine causa, qui donavit, haud potest ; quo jure, quæ Deo dedicata sunt, in suam possessionem, qui donavit, rapiat, tanquam nomine tantum, C non re facta fuisset dedicatio?

Vicesimus quartus syn. IV canon, porro et VI synodi 49, quæ semel juxta episcopi voluntatem consecrata sunt monasteria, cum esset consuetudo precationem præmittere exstructioni, tanquam quoddam fundamentum infrangibile, perpetuo manere monasteria ordinant, et res, quæ ad ea pertinent, non alienandas servari, eaque non amplius fieri sæcularia habitacula : eos autem, qui hoc non observant canonice puniri, sacratos quidem depositioni subjiciendos esse ; laicos vero segregationi. Quære etiam in 12 cap. lit. E canonem 17 septimæ synodi.

Hujus vero 20 canone dehinc interdicitur duplex D monasterium in iisdem ædibus, et prope monachos monachas habitare : illud enim scandali et offensionis causam multis præbet. Sed quibuscunque placuit cum propriis cognatis mundo renuntiare, viri quidem in virorum, feminæ vero in feminarum, inquit, monasteria ingrediantur. Quæ autem hucusque permanent duplicia monasteria, divini nostri Patris Basilii hæc ita se habere ordinantis reverentia, administrentur, prout ipse instituit. Simul vero degere et versari monachos et monachas non oportet ; quippe periculosum et illicitum illud est. Neque illis concedatur licentis, ut simul colloqui queant, neque una cum illis cibum capere ;

et quæ vitæ necessaria a viris ad regulares feminas deferuntur, extra portam hæc accipiat præfecta cum alia vetula monacha. Si quis etiam monachus necessario negotio cognatam suam visere vehementer desiderat, præsente præfecta cum ea colloquatur exiguo et brevi sermone, et statim ab ea recedat.

Quatus IV synodi canon monasterium ædificare vel oratoriam domum, præter civitatis episcopi sententiam, inhonestum ducit ; monachos autem, qui sincere et non prætextu monasticam elegere vitam, **187** quietem non obiter habere jubet, et soli jejunio et orationi vacare, et in quibus ordinati sunt locis fortiter perseverare. Qui igitur ita vivunt, æquum esset, ut præ aliis monachis privilegia sortiantur : cedant nihilominus et illi regionis episcopo, quemadmodum clericis jubet lex, et nihil sacerdotale exsequantur, in aliam regionem discedentes, absque episcopi pacificis et commendatitiis litteris. Qui propria relinquunt monasteria, et civitates negligenter et inordinate circumcursant, et ecclesiastica et civilia negotia perturbant, ut neque divina a suis, neque humana secundum convenientem ordinem administrari sinant ; quæ ad vitam scilicet spectant a laicis, a monachis autem et clericis ea quæ sunt Deo dedicata ; hos vel invitos monasteriis includi jubet, nisi quidam ad necessariam forsan civilium negotiorum administrationem a civitatis episcopo veniam consecuti sint, qui scilicet e clericis et laicis tunc exsistentibus hæc melius administrare norunt. Decernit etiam, ut nullus servus a monasteriorum præfectis ad monasticam vitam admittatur, præter domini sui voluntatem, ne nomen Dei blasphemetur ; eum vero, qui hanc definitionem transgreditur, excommunicandum esse : civitatis porro episcopum eam oportere, quam par est, monasteriorum curam gerere, ne rerum ad illos pertinentium molestia monachorum perturbent quietem. Quære 22 et 25 capita litteræ E.

De modo quo accipi debent illi qui tonderi volunt.

Canon autem 43 concilii sexti, Conceditur, inquit, cuivis Christiano, etiamsi graviter deliquerit, statum monasticum ingredi, qui vitam quidem pœnitentialem accurate nobis repræsentat : nam velut columna quædam pœnitentiam externo habitu, victu, moribusque exprimit, atque nosmet ejus semper memores præstat. Neque vero aut delictorum multitudo, aut etiam magnitudo desperationem nobis creet : neque modus vivendi cuiquam obstet, quominus hunc tam gratum Deo scopum attingat. Dixit enim Salvator noster : « Illum qui ad me venit, nentiquam ejiciam foras. »

Canon vero 40, Quamvis, inquit, hosce qui ut Deo jungerentur, jam rebus sæcularibus longum

A εσθίειν · τὰ δέ γε κομιζόμενα ταῖς κανονικαῖς ἀναγκαῖα τοῦ βίου πρὸς τῶν ἀνδρῶν, ἔξωθεν τῆς θύρας ἡ ἡγουμένη ταῦτα παραλαμβανέτω μεθ' ἑτέρας μοναστρίας γραός. Εἰ δὲ καὶ τῶν μοναχῶν τις τὴν καθ' αἷμα προσήκουσαν ἰδεῖν περὶ πλείστου ποιεῖται ἀναγκαίου πράγματος πέρι, τῆς ἡγουμένης ὑπ' ὄψιν ταύτῃ προσομιλείτω δι' ὀλίγων καὶ σμικρῶν λόγων, καὶ ταχέως ὑποχωρείτω.

Ὁ δὲ δ' τῆς δ' συνόδου κανὼν μοναστήριον οἰκοδομεῖν ἢ εὐκτήριον οὐκ ἐν καλῷ τίθεται, παρὰ γνώμην τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου · τῶν μέντοι μονάχων τοὺς εἰλικρινῶς καὶ μὴ προσχήματι τὸν μονήρη μετιόντας βίον, τὴν ἡσυχίαν μὴ ἐν παρέργῳ τιθέναι κελεύει, μόνῃ τε προσανέχειν τῇ νηστείᾳ καὶ προσευχῇ, καὶ ἐν οἷς ἀπετάξαντο τόποις προσκαρτερεῖν.
B Οἱ γοῦν οὕτω βιοῦντες δίκαιοι ἂν εἶεν τὰ πρεσβεῖα κατὰ τῶν ἄλλων φέρεσθαι μοναχῶν · ὑπείκειν μέντοι καὶ τούτους τῷ ἐγχωρίῳ ἐπισκόπῳ, ὥσπερ νόμος τοῖς κληρικοῖς, καὶ μηδὲν ἱερατικὸν πράττειν, πρὸς ἑτέραν ἀπαίροντας ἐπαρχίαν, χωρὶς ἀπολυτικῆς ἢ συστατικῆς τοῦ ἐπισκόπου γραφῆς. Τούς γε μὴν τὰ ἴδια καταλιμπάνοντας μονασνήρια, καὶ τὰς πόλεις ἀδιαφόρως καὶ ἀτάκτως περιϊόντας, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς δὲ καὶ τὰ πολιτικὰ διαταράσσοντας πράγματα, ὡς μήτε τὰ θεῖα μέρει τῷ ἑαυτῶν, μήτε τὰ ἀνθρώπινα κατά γε τὴν προσήκουσαν τάξιν ἐῶντας διενεργεῖσθαι, ὑπὸ λαϊκῶν μὲν τὰ βιωτικά, ὑπὸ δὲ μοναχῶν καὶ κληρικῶν τὰ τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένα, τούτους καὶ ἄκοντας τοῖς μοναστηρίοις ἐγκλείειν κελεύει, εἰ μή τινες ἄρα εἰς πολιτικῶν πραγμάτων
C ἀναγκαίαν διοίκησιν ἐπιτραπεῖεν παρὰ τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου, ἅτε τῶν τηνικαῦτα κληρικῶν ἢ λαϊκῶν ἀσφαλέστερον ταῦτα διαθεῖναι μὴ ἀμαθῶς ἔχοντες. Ἐπιτάττει δὲ καὶ μηδένα δοῦλον τοὺς τῶν μοναστηρίων προεστῶτας εἰσδέχεσθαι ἐπὶ τὸ μονάσαι παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου δεσπότου, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημῆται, τὸν δὲ τὸν ὅρον τουτονὶ παραβαίνοντα, ἀκοινώτητον εἶναι · τόν γε δὴ τῆς πόλεως ἐπίσκοπον χρῆναι τὴν δέουσαν ποιεῖσθαι πρόνοιαν τῶν μοναστηρίων, ἵνα μὴ τῇ τῶν προσόντων αὐτοῖς ὀχλήσει πραγμάτων συνταράττηται τοῖς μοναχοῖς τὸ φιλήσυχον. Ζήτει τὸ κβ' καὶ τὸ κε κεφ. τοῦ Ε στοιχείου.

Περὶ τοῦ πῶς χρὴ δέχεσθαι τοὺς θέλοντας ἀποκαρῆναι.

Ὁ δὲ μγ' τῆς ς' συνόδου κανών, Οὐκ ἀπείρηται, φησὶ, παντὶ Χριστιανῷ, καὶ μεγάλα ἡμαρτηκότι, τὴν μοναδικὴν μετελθεῖν πολιτείαν, ἥτις ἡμῖν τὴν
D ἐν μετανοίᾳ ζωὴν σὺν ἀκριβείᾳ στηλογραφεῖ · οἵά τις γὰρ στήλη τὴν μετάνοιαν ἡμῖν τῷ ἔξωθεν σχήματι, καὶ τῷ βίῳ, καὶ τοῖς ἤθεσιν ὑπογράφει, καὶ ταύτης ἀεὶ μεμνῆσθαι παρασκευάζει. Μὴ δῆτα ἡ τῶν πταισμάτων πληθὺς καὶ τὸ βάρος ἀπόγνωσιν ἡμῖν ἐμποιείτω · μηδέ τις τρόπος ἐμποδὼν γενέσθω τινὶ πρὸς τὴν τοῦ θεοφιλοῦς τούτου σκοποῦ ἀποπλήρωσιν. Ὁ γὰρ Σωτὴρ ἡμῶν εἴρηκε · Τὸν ἐρχόμενον πρός με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω.

Ὁ δὲ μ', Εἰ καὶ τὸ κολλᾶσθαι Θεῷ, φησὶ, πολλὰ χαίρειν πρότερον τοῖς τοῦ βίου φράσαντας πράγμα-

σι, τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος κληρονόμους οἵδε ποιεῖν, ἀλλ' ἀνεξετάστως οὐ δέον· οὐδὲ παρὰ τὸν προσήκοντα δήπου τῆς ἡλικίας καιρὸν, τοὺς τὸν μονήρη βίον αἱρουμένους, τὸν τῆς μονῆς προστατοῦντα προσίεσθαι δεῖ. Τῷ δὲ πλατυνθῆναι περιφανῶς τὴν εὐσέβειαν, τῷ περιόντι τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, καὶ δεκάτης ὢν τις μὴ ἀποβεβλήσθω, μόνον εἰ τοὺς τρόπους συμβαίνοντας ἔχοι τῷ ἐπαγγέλματι, μὴ ὅτι καὶ τὸ δέκατον παριππεύσας ἔτος.

Ὁ δὲ ε' τῆς λεγομένης ΑΒ' συνόδου κανὼν, τοὺς τῷ μονήρει προσιόντας βίῳ, ἐπὶ τριετίαν ἐν τῇ μονῇ δοκιμάζεσθαι διωρίσατο, τὴν κοσμικὴν περικειμένους ἔτι στολήν· ἀξιόχρεων δὲ τὴν ἐν τούτῳ τοῦ χρόνου περὶ τὸ ἐπάγγελμα πρόθεσιν ἐπιδειξαμένους, τηνικαῦτα τὸ μοναχικὸν ἀμφιέννυσθαι σχῆμα. Τὰς γὰρ ἀκρίτους καὶ ἀδοκιμάστους ἀποταγὰς ὡς ἐπίπαν ἴσμεν τῇ τῶν μοναχῶν εὐταξίᾳ λυμαινομένας. Οἱ γοῦν προπετῶς ἑαυτοὺς τῷ μονήρει ἐπιῤῥίπτοντες βίῳ, καὶ πρὸς τὸ τραχὺ μετέπειτα καὶ ἐπίπονον τῆς ἀσκήσεως ἀπειπόντες, ἐπὶ τὸν φιλόσαρκον καὶ ὑλικὸν βίον ἀθλίως πάλιν ἐπαναστρέφουσιν. Εἰ δέ τις περὶ πλείστου πεποίητο τὰ τῆς εὐλαβείας καὶ ἀρετῆς ὡς τὸ φθάσαν τοῦ βίου τοῦ μέλλοντος ὑπάρχειν ἐχέγγυον, καὶ ὁ ἐξαμηνιαῖος ἀποχρήσει καιρός· Ἀλλ' οὐδὲ τῶν εἰσπραττομένων ἔτι τὸ δόκιμον, τοῖς νόσῳ περιπεπτωκόσι βαρείᾳ, τὴν τελείωσιν ὑπερθετέον τοῦ σχήματος. Τοὺς δὲ παρὰ ταῦτα δρῶντας, τόν τε τῆς μονῆς ἐξηγούμενον, φημὶ, καὶ τὸν εἰσαγόμενον, τὸν μὲν τῆς ἀρχῆς ἐκπίπτειν, καὶ τὴν ὑποταγὴν ὑπεισέρχεσθαι, τὸν δὲ εἰς ἑτέραν μονὴν ἀπάγεσθαι, μηδὲν τῆς ἀκριβείας ὑφιεμένην.

Περὶ τῶν χωρὶς εὐχῆς τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα περιβεβλημένων.

Εἰ δέ τις καὶ τῆς τριετίας ἐντὸς τὸ μοναχικὸν καὶ χωρὶς εὐχῶν ἔνδυμα περιβάλλοιτο, μεγάλας ὑφέξει δίκας, εἰ ἀποδύσασθαι τοῦτο βουληθείη, ὡς παίζων ἄντικρος ἐν οὐ παικτοῖς· καὶ ἄκων γὰρ τοῦτο περιβεβλῆσθαι ἀναγκασθήσεται.

Ὁ δὲ β' ταύτης μὴ ἀποκείρειν ὀντιναοῦν ἐπισκήπτει, καὶ τὸ μοναχικὸν σχῆμα περιτιθέναι, ἂν μὴ πρότερον ὁ μέλλων αὐτὸν εἰς ὑποταγὴν ἕξειν παρῇ, ᾧ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας μελήσει, καλῶς αὐτὸς πρότερον ἔργοις τὴν ἀρετὴν ἀσκηθεὶς, καὶ οἷος πρὸς ταύτην καὶ τοὺς ὑπὸ χεῖρα ἐνάγειν.

Τοὺς μέντοι διὰ νόσον ἢ λύπην ἀποκειρομένους, ἐφ' ᾧ δόξαν μόνον εὐλαβείας ἐντεῦθεν κτήσασθαι, καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις αὖθις παρεδρεύσοντας οἴκοις, μηδὲν μέλον αὐτοῖς τῶν ἀσκητικῶν ἱδρώτων καὶ πόνων, τούτους μὲν εἰς ὑποταγὴν ἐν μοναστηρίῳ καθιστᾶν, ἐν ᾧ ἂν ὁ ἐπίσκοπος δοκιμάσῃ· τὸν δὲ παραλόγως αὐτὸν ἀποκείραντα καθαιρεῖσθαι, οἷα τῶν θείων παραβάτην κανόνων, καὶ τὴν μοναχικὴν εὐταξίαν συγχέοντα. Διὰ γὰρ τὰς ἀκρίτους ταύτας καὶ ἐπισφαλεῖς ἀποκάρσεις, ὕβρις μὲν τῷ μοναχικῷ προστρίβεται βίῳ, θεὸν δὲ βλασφημεῖσθαι συμβαίνει. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ τὴν τρίχα πρὸς ταῖς τελευταίαις ἀναπνοαῖς,

A valedixerunt, istius felicitatis hic participes facere æquum sit, at vero absque examine minime oportet: imo nec citua debitum ætatis tempus illos, qui vitam solitariam agere cupiunt, a præfecto monasterii admitti fas est. Verumtamen ut præclare augeatur pietas, superabundanti gratia Dei etiam decimum ætatis annum agens ne rejiciatur, dummodo dignos professione mores præbeat; imo nec is qui decimum adhuc currentem habet.

Synodi vero primæ et secundæ dictæ canon 5 eos qui ad monachatum accedunt, per triennium in monasterio, veste quidem sæculari adhuc amictos, probandos decrevit. Æquum tamen esse judicavit, ut qui per id temporis animi sui propositum de professione demonstraverint, tum demum habitum monasticum assumant. Indiscretas enim et B citra probationem factas renuntiationes ut plurimum ordini monastico perniciosas esse comperimus. Idcirco qui temere in statum monachorum sese ingerunt, paulo post ipsum piæ exercitationis laborem recusantes, rursum ad gratam carni ac sæcularem vitam misere reverti solent. Si quis 188 vero summopere in his quæ ad religionem ac virtutem pertinent, semet exercuerit, adeo ut vita anteacta futuræ non vana sponsio fuerit, vel semestre tempus sufficiet. Cæterum nec iis, qui adhuc probationem agentes in gravem morbum inciderint, ordinis consummatio differenda est. Qui vero secus fecerint, puta vel præfectum monasterii, vel candidatum, illum quidem regimine excidere statuit, et subditi conditionem subire, hunc autem in aliud C monasterium abduci, ubi nihil rigoris monastici remittitur.

De iis qui absque precibus monasticum habitum induunt.

Quicunque vero intra triennium monasticum habitum et quidem absque precibus induit, prægravos pœnas luet, dummodo illum rursus exuere velit, tanquam cum rebus ludens minime ludicris; cogetur enim ad habitum istum vel nolens induendum.

Cavet etiam illius synodi canon 2, ne tonsus quilibet amictu monachali utatur, nisi prius adsit qui illum in subjectione atque salutis animæ ejus curam habere debet, ipse quidem jam ante in operibus bonis præclare exercitatus, discipulosque suos ad virtutem incitandi peritus.

D

Qui vero vel morbi vel luctus causa detondentur, ut nempe famam solum pietatis acquirant, et in propriis ædibus rursus mansitant, religiosæ exercitationis sudores et labores nihil curantes, hosce sub disciplina constituendos decernit in monasterio in quo episcopus voluerit; illum autem qui sine causa semet tondet, tanquam violatorem sacrorum canonum et ordinis monastici conturbatorem, communione privandum. Nam propter promiscuas illas et incertas tonsuras ignominia vitæ monasticæ affricatur, imo et Deum blasphemari contingit. At vero nec ille qui in extremo halitu, ut monachis

mos est, rasuram patitur, licet ex respiratione sola nondum vita functus esse credatur, et quæ fiunt minime sentit, dignus est qui veste monachali amiciatur. Sed habitum sæcularem resumere, aut vitam rursus publicam agere ipsi concedetur, nisi malit injunctionum vinculis subjici. Verumtamen iis, qui temere habitum monachorum arripiunt, hoc non permittitur.

Canon autem 19 synodi septimæ omnibus qui solitariam vitam in æde aliqua sacra agere cupiunt, ut per pecuniæ largitionem admissionem in eam aut omnino in ordinem ecclesiasticum impetrent, prorsus interdicit. Quippe hand lices Deo servire et mammonæ. Imo cujus principium probum non est, secundum magnum Basilium, etiam ipsum totum repudiandum. Episcopum vero vel abbatem, qui istud perpetraverit, aut cessare aut deponi jubet. Cæterum si abbas sacerdotii expers fuerit (quod fieri sæpe videmus), e monasterio expelli, et in aliud deduci subjectionis causa. Easdem pœnas dabit et abbatissa, quæ talia ausa fuerit.

Quæcunque autem parentes ex liberorum hæreditate monasterio dedicant, repetere rursus haud licet; consecrantur enim Deo, sive is qui obtulit, in monasterio maneat, sive inde discedat: nisi forte ejus qui monasterio præsidet culpa fuerit, quod iste recesserit.

189 Concilii vero, quod primum et secundum vocatur, canon numero sextus, Monachi, inquit, nihil proprium habere debent, utpote qui propter vitam in Christo absconditam mortui facti sunt mundo. Sic enim B. Lucas eos qui vitæ monasticæ formam dederunt, eminus nobis repræsentans, Fidelium, ait, nemo eorum qui possidebat, quidquam suum esse dicebat, sed omnia illiierant communia. Unde qui vitam solitariam agere volunt, prius bona sua disponere, et quibus velint personis transmittere licet, modo non sint jure civili prohibitæ, ut hæretici, et nati spurii. Postquam enim professi fuerint, bonorum omnium ad monasterium ejus et dominium transit, neque ullam de rebus propriis curam gerere vel disponere eis permissum est. Si quis vero possessionem quampiam in proprios usus vertens deprehendatur. eam monasterii præfectus aut istius loci episcopus recipiat, et coram multis testibus divendens, ut ea ratione calumniæ causam evitet, et pauperibus ac mendicis distribuat. Atque insuper eum qui talem possessionem, uti Ananias iste, surripere meditatus est, debita correctione castiget. Illisce autem omnibus et monialium societas obnoxia erit.

Porro autem concilii sexti canon 41 omnino periculosum esse censuit et temerarium a vita victuque communi recedere, ac statim semet in angusta cellula includere, sibique adeo ipsis vitæ solitariæ auctores esse. Oportet enim in monasterio, ubi magna est fratrum frequentia,

A ὡς γε δὴ μοναχοῖς ἔθος, ἀποκαρεὶς, εἰ καὶ μόνῳ τῷ ἀναπνεῖν τὸ μὴ νεκρὸς εἶναι πιστεύεται, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ τελούμενα μηδόλως συνεὶς, οἷός τέ ἐστι τὴν μοναχικὴν περιδυθῆναι στολὴν, καὶ τὴν κοσμικὴν αὖθις ἐνδύσασθαι, ἢ ἐν τῷ κόσμῳ διάγειν συγχώρηθήσεται, εἰ μὴ βούλοιτο δεσμοῖς ἐπιτιμίων ὑποβληθῆναι. Οὐ μὴν οὐδὲ τοῖς ἐκ προπετείας τὸ μοναχικὸν σχῆμα περιτιθεμένοις τοῦτο δοθήσεται.

Ὁ δὲ ιθ' τῆς ζ' συνόδου ἀπειρήκει παντάπασι τοῖς τὸν μονήρη βίον ἐν σεμνείῳ μετελθεῖν προθεμένοις, διὰ χρημάτων τὴν εἰς αὐτὸ ποιεῖσθαι εἰσέλευσιν, ἀλλ' οὐδ' εἰς ἕτερον ἱερατικόν τι τάγμα· οὐ γὰρ οἷόν τε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ· καὶ οὗ ἡ ἀρχὴ ἀδόκιμος, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, καὶ τὸ πᾶν ἀπόβλητον. Τὸν δὲ τοῦτο διαπραττόμενον ἐπίσκοπον, B ἢ ἡγούμενον, ἢ παύσασθαι κελεύει ἢ καθαιρεῖσθαι· εἰ δὲ ἱερωσύνης ὁ ἡγούμενος ἀμοιροῖ, προβέβληνται γὰρ ἔσθ' ὅτε καὶ ἐκ τοιούτων, τοῦ μοναστηρίου ἐκβάλλεσθαι, καὶ ἑτέρῳ πρὸς ὑποταγὴν παραδίδοσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἡγουμένη τοιαῦτα τολμήσασα ὑφέξει τὸ ἐπιτίμιον.

Ἄττα δὲ οἱ γονεῖς ἐκ τοῦ κλήρου τῶν παίδων τῇ μονῇ ἀφορίζουσιν, ἀφαιρεῖν αὖθις οὐκ ἔξεστιν· ἀφιέρωται γὰρ τῷ Θεῷ κἂν τε μένῃ ἐν τῷ μοναστηρίῳ, κἂν τε ἐξέλθῃ ὁ ταῦτα προσενεγκών· εἰ μὴ ἄρα πρὸς τοῦ ἡγουμένου ἡ αἰτία συμβαίη τῆς μονῆς τοῦτον ὑποχωρῆσαι.

Ὁ δὲ ς' τῆς λεγομένης πρώτης καὶ δευτέρας συνόδου, Οἱ μοναχοὶ, φησὶ, οὐδὲν ἴδιον ἔχειν ὀφείλουσιν, ἅτε νεκρωθέντες τῷ κόσμῳ διὰ τὴν ἐν C Χριστῷ κεκρυμμένην ζωήν. Οὕτω γὰρ ὁ μακάριος Λουκᾶς τοὺς τὴν μοναδικὴν πολιτείαν τυπώσαντας, δήλους ἡμῖν πόῤῥωθεν καθιστὰς, Τῶν πιστευσάντων ἔφησεν οὐδείς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. Ἔνθεν τοι καὶ τοῖς μονάζειν ἐθέλουσιν ἔξεστι περὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς διατίθεσθαι πρότερον, καὶ οἷς ἂν βούλοιντο ταῦτα παραπέμπεσθαι προσώποις, μὴ κεκωλυμένοις παρὰ τοῦ νόμου, οἷον αἱρετικοῖς ἢ νόθοις παισί. Μετὰ γάρ τοι τὸ μονασαι τῶν προσόντων αὐτοῖς πάντων τὸ μοναστήριον ἔχει τὴν κυριότητα, καὶ οὐδὲν περὶ τῶν οἰκείων φροντίζειν ἢ διατάττεσθαι τούτοις παρακεχώρηται. Εἰ δέ τις φωραθείη κτῆσιν ἠντιναοῦν ἰδιοποιησάμενος, ταύτην μὲν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς, ἢ ὁ τῆς χώρας ἐπίσκοπος, D λαβὼν καὶ πωλήσας, πολλῶν μαρτύρων ἐπ' ὄψεσι, τὴν ἐντεῦθεν διαβολὴν φυλαττόμενος, πτωχοῖς καὶ ἀπόροις διανειμάτω· τὸν δὲ τὴν τοιαύτην κτῆσιν κατ' ἐκεῖνον τὸν Ἀνανίαν ὑποσυλᾷν μελετήσαντα, τῷ προσήκοντι ἐπιτιμίῳ σωφρονισάτω. Τούτοις πᾶσιν ὑπεύθυνος καὶ ἡ τῶν μοναζουσῶν ἔσται φατρία.

Ὁ δὲ μα' τῆς ς' συνόδου σφαλερὸν ἡγήσατο πάντη καὶ ἰταμὸν, τοὺς τῆς κοσμικῆς ἀνακεχωρηκότας ἄρτι διαίτης ἑαυτοὺς εὐθὺς ἐν οἰκίστῳ βραχυτάτῳ ἐγκλείειν, καὶ σφίσιν αὐτοῖς γίνεσθαι τοῦ μονήρους βίου καθηγητάς. Δεῖ γὰρ πρότερον ἐν ἀδελφῶν πλειόνων σεμνείῳ τὸ τῆς ὑποταγῆς γινόμενον ἐπ

τριετίαν ἐνδείξασθαι· εἶτα ἐφ' ἕτερον ἔνα προσμείναντας χρόνον, ἔνθα δὴ καὶ ἐπικλείσασθαι εἴλοντο, καὶ τῆς σφῶν γνώμης ἀμεταθέτως ἔχειν ἀντικρυς ἐλεγχθείσης, ὡς οὐ κενῆς ἄρα δόξης, ἀλλ' ἀρετῆς ἐφέσει ταύτῃ διάγειν οἱ τοιοῦτοι προῄρηνται, μετ' ἐπιτροπῆς τοῦ κατὰ τὴν χώραν ἐπισκόπου, ἐπικλεισαμένους μένειν, καὶ μηκέτι τοῦ οἰκίσκου τὸ παράπαν ἐξιέναι, εἰ μήπου κατ' ἀνάγκην ἐκδιασθεῖέν τινα, ἤτοι διὰ κοινὴν τοῦ λαοῦ λυσιτέλειαν, ἢ διὰ νόσον, ὅσον οὐκ ἤδη τὴν τοῦ θανάτου ψῆφον μηνύουσαν ἔσεσθαι· ἀλλὰ καὶ τότε μὴ ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου. Εἰ γὰρ δὴ ἄλλως ἐξελθεῖν βουληθεῖεν, καὶ ἄκοντας εἰσωθεῖν εἰς τὸν οἰκίσκον ἐκεῖνον χρὴ, καὶ ἀσφαλῶς καθειργνύειν, ὡς μηκέτι ῥᾳδίαν εἶναι σφίσι τὴν ἔξοδον· προσέτι καὶ νηστείαις αὐτοὺς ὑποβάλλειν, καὶ σκληραγωγίαις κατατρύχειν, ὡς ἂν οὕτω θεραπευθείη τὸ τῆς γνώμης αὐτῶν εὐμετάβολον. « Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν ὁ Τωτὴρ, βαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. »

A animum ad obediendum comparatum per triennium ostendere : deinde annum alium in mansiuncula, in qua includi voluerunt, degentes, et firmum animi sui propositum plene ac firmiter demonstrantes, adeo ut jam non vanæ gloriæ, sed virtutis gratia vitam illam profiteri præsumantur, cum consensu istius loci episcopi inclusos manere, neque dein ex illa mansione amplius egredi, nisi forte urgeat necessitas, vel propter communem populi utilitatem, vel ejusmodi morbum, qui mortem tantum non instare indicat; sed et tunc quidem non sine consensu episcopi. Qui vero alias ob causas exire volunt, vel invitos in dicta mansione coerceri oportet, unde ipsis nunquam facilis sit exitus; atque præterea jejuniis affligere, et correctionibus macerare, ita ut hac ratione B corrigatur animi eorum inconstantia. «Nemo enim, inquit Salvator noster, qui manum aratro immisit, et postea tergum vertit, dignus est regno cœlorum. »

Περὶ ἐρημιτῶν.

Ὁ δὲ μβ' τοὺς λεγομένους ἐρημίτας, καὶ μέλανα περικειμένους ἱμάτια, τάς τε κόμας ἐπὶ πολὺ καθειμένους, καὶ ἀνδρῶν μεταξὺ καὶ γυναικῶν ἀναστρεφομένους, καὶ τὸ οἰκεῖον ἐπάγγελμα καθυβρίζοντας, τούτους ἤτοι τὰς κόμας κελεύει περιελεῖν, καὶ σχῆμα μοναχικὸν ἀνῃρῆσθαι, καὶ ἐν φροντιστηρίῳ μοναχοῖς συγκαταλεγῆναι, ἢ μὴ αἱρουμένους τῶν πόλεων ἀπελαύνεσθαι, καὶ πρὸς τὰς ἐρημίας ἀποπέμπεσθαι, ἐξ ὧν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἑαυτοῖς ψευδῶς ἀνεπλάσαντο.

De eremitis.

Tum canon 42 eremitas qui vocantur, quotquot nigris vestibus induti, et promissis admodum capillis cum viris et mulieribus versantur, eoque professionem suam dehonestant, hosce aut positis comis jubet habitum monasticum sumere, et in mansione aliqua inter monachos referri, aut, si hoc recusaverint, ex urbibus pelli, et ad cremos ablegari, unde falso sibi denominationem affinxerunt.

Ὁ δὲ μζ' μήτε ἐν ἀνδρῴῳ μοναστηρίῳ γυναῖκα, μήτε μὴν ἄνδρα ἐν γυναικείῳ, κελεύει καθεύδειν. Παντὸς γὰρ σκανδάλου καὶ προσκόμματος ἀνωτέρους εἶναι δεῖ τοὺς πιστοὺς, καὶ μάλιστά γε τοὺς μοναχοὺς, καὶ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ τὸν ἑαυτῶν βίον ῥυθμίζειν, καὶ διευθύνειν. Τοῖς δὲ εἰς τοῦτο τόλμης ἰοῦσι κληρικοῖς τε καὶ λαϊκοῖς ἀφορισμοῦ καὶ ἀμφοῖν τιμᾶται.

C Adhæc canon 47 neque mulierem permittit in virorum monasterio, neque in muliebri viro dormire. Citra scandalum enim omne et offendiculum fideles esse docet, maxime vero monachos; atque ad id quod decorum est et Domino gratum, vitam suam componere ac dirigere. Illos autem, qui contraire ausi fuerint, tam clericos quam laicos, excommunicatione utrosque ferit.

Ὁ δὲ κβ' τῆς ζ' συνόδου ἱερωμένοις, καὶ οἷς ὁ βίος μονότροπος, ἐπιπλήττει κατ' ἰδίαν γυναιξὶ συνεσθίουσιν, εἰ καὶ καθ' αἷμα τούτοις αὗται προσήκουσιν. Εἰ δὲ ταύτας συνδείπνους δεήσει λαβεῖν, μὴ ἄλλως ἢ θεοφόρων συμπαρόντων ἀνδρῶν, ἢ καὶ τιμίων καὶ εὐλαβῶν γυναικῶν, ἵνα καὶ αὐτὸ τὸ τραπέζης αὐταῖς καὶ ἁλῶν κοινωνεῖν πρὸς ὠφέλειαν εἴη, πνευματικήν. « Εἴτε γὰρ ἐσθίετε, φησὶν, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ ποιεῖτε· » « Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. » Ἀλλὰ καὶ λογισμοὺς καθαίρειν κελευόμεθα, ἤγουν ἐκπλύνειν, ἢ καθαιρεῖν ἤτοι καταβάλλειν, καὶ μὴ ἐᾷν αὐτοὺς ἡμῶν κατεξανίστασθαι. Ὀδοιποροῦντι δέ τινι τούτων, καὶ μὴ εὐπορουῦντι ἢ καναχθείῃ, καὶ ἐν πανδοχείῳ καταλύειν οὐκ ἀπείρηται, τῆς χρείας αὐτὸν κατεπειγούσης, μόνον σωφρόνως καὶ μετ' εὐλαβείας. Οἱ μέντοι γυναιξὶ καὶ τέκνοις συζῶντες, καὶ κατὰ κόσμον βιοῦντες, οὐ κωλύονται γυναιξὶ συνεσθίειν. Οὐ γὰρ διαβέβληται

Verumtamen synodi septimæ canon 22 sacerdotes, nec non et illos qui vitam agunt monasticam plectit, quicunque privatim cum mulieribus convivantur, quamvis cum ipsis sanguine junctæ fuerint. Si vero hasce convivio excipere opus, ne hoc quidem fiat, nisi præsentibus viris divinis 190 ac D matronis venerandis ac religiosis, adeo ut ejusdem mensæ ac salis communicatio illis in utilitatem spiritualem cedat. « Sive enim comedatis, inquit, sive bibatis, seu faciatis aliquid, omnia ad Dei gloriam facite. » Et : « Omnia mihi licent, at non omnia expediunt. » Imo et ipsas cogitationes purgare jubemur, scilicet aut eluere, aut purgare, seu prosternere, neque permittere ut denuo in nos assurgant. Sin vero horum aliquis iter faciat, nesciatque ubinam hospitio excipiatur, ei haud interdictum est in publicam domum descendere necessitate eum urgente, modo sobrie, et cum circumspectione sese gerat. Cæterum ii qui cum

uxoribus ac liberis suis una habitant, sæcularem vitam sequentes, cum uxoribus convivari minime prohibentur. Hoc enim culpa vacat, dummodo fiat cum gratiarum erga. Deum actione, et non cum gesticulationibus scenicis, aut satanicis canticis, et modulationibus meretricilis, quæ maledictio citharam et psallerium vinum bibunt, » et quæ sequuntur.

A τοῦτο, εἰ μετ' εὐχαριστίας τῆς πρὸς Θεὸν γίγνοιτο, καὶ μὴ μετὰ θυμελικῶν ἐπιτηδευμάτων, καὶ σατανικῶν ᾀσμάτων, καὶ πορνικῶν λογισμάτων, οἷς ἐπέρχεται ἡ προφητικὴ ἀρά· « Οὐαὶ οἱ μετὰ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου τὸν οἶνον πίνοντες, » καὶ τὰ ἑξῆς.

isthæc prophetica prosequitur : « Væ illis qui ad

Quinimo neque permittit concilii Carthaginensis can. 38 monachos aut clericos impune ad virgines vel viduas Deo consecratas accedere, absque consensu episcopi, aut, eo absente, presbyteri alicujus : nec tunc quidem solos cum solis versari, sed vel clericis aliis, vel Christianis honestis ac religiosis præsentibus, ut tollatur omnis suspicio. « Citra scandalum enim, ait Apostolus, estote et Judæis et Græcis et Ecclesiæ Dei. » Jubemur adeo suspiciones malas evitare, falsæ licet fuerint.

Οὐδὲ ὁ τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου λη' κανὼν ἐφίησι μοναχοῖς ἢ κληρικοῖς ἀδεῶς εἰσιέναι πρὸς παρθένους, ἢ χήρας, αἳ δὴ τῷ Θεῷ καθιέρωνται, τοῦ ἐπισκόπου μὴ ἐπιτετραφότος, ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, εἰ ἐκεῖνος ἀπῇει· ἀλλὰ καὶ τότε μὴ μόνους μόναις ἐντυγχάνειν, ἀλλὰ παρόντων ἢ κληρικῶν ἑτέρων, ἢ Χριστιανῶν ἐντίμων καὶ εὐλαβῶν, ὥστε πᾶσαν ὑποψίαν περιαιρεῖσθαι. « Ἀπρόσκοποι γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις, καὶ Ἕλλησι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· » ἐπεὶ φεύγειν τὰς πονηρὰς ὑπολήψεις προστετάγμεθα, κἂν ὦσι ψευδεῖς.

B

De transitu e monasterio ad aliud.

Περὶ μεταβάσεως ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον.

Canon autem vicesimus primus synodi septimæ haud permittit monachum aut monialem propriam deserere mansionem, et in aliam se conferre. Sin vero hoc fieri contingat, laudabile esse existimat et quidem necessarium hosce hospitio excipi, ne forte sæcularibus et promiscue viventibus se immiscere cogantur ; haud tamen recipi sine consensu suorum præfectorum.

Ὁ δὲ κα' τῆς ζ' συνόδου οὐκ ἐπιτρέπει μοναχὸν ἢ μονάστριαν τὴν οἰκείαν καταλιμπάνειν μονὴν, καὶ εἰς ἑτέραν ἀπιέναι. Σύμβαν δὲ οὕτω, ξενοδοχεῖσθαι μὲν, ὡς ἀναγκαῖον, δι' ἐπαίνου τίθεται, ἵνα μὴ κοσμικοῖς καὶ ἀδιαφόρως βιοῦσιν ἐκβιασθεῖεν συμμίξαι· προσλαμβάνεσθαι δὲ οὐ δῆτα ἄνευ γνώμης τῶν σφῶν ἡγουμένων.

Tum canon 3 synodi primæ et secundæ, quæ vocatur, excommunicationi præfectum subjicit, qui aufugientes monachos, qui ad ovile suum pertinent, non cum diligentia requisiverit, et ovem morbidam medicamentis curatam ad sacrum claustrum reduxerit. Nam si animantium ratione carentium pastor, qui erga gregem negligenter sese gerit, certo luat, quisquis ovium Christi salutem præ socordia vilipendit, quidni indeprecabiles pœnas dabit? Monachus vero ita revocatus, si eo redire recusaverit, unde discesit, si ita episcopo visum fuerit, segregabitur.

Ὁ δὲ γ' τῆς λεγομένης πρώτης καὶ δευτέρας συνόδου ἀφορισμῷ τὸν ἡγούμενον ὑποτίθησιν, εἰ μὴ ἐπιμελῶς ἀναζητοίη τοὺς τῆς ἑαυτοῦ ποίμνης ἀποδιδράσκοντας μοναχοὺς, καὶ πρὸς τὸν ἱερὸν ἐπανάγει C σηκὸν, τῇ καταλλήλῳ θεραπείᾳ τὸ νενοσηκὸς ἐπιῤῥώνυς πρόβατον. Εἰ γὰρ ὁ ζώων ἀλόγων ποιμὴν, ἀμελῶς περὶ τὸ ποίμνιον διακείμενος, τιμωρίαν ἀναγκαίως ὑπέχει, ὁ τῶν τοῦ Χριστοῦ θρεμμάτων τὴν σωτηρίαν περὶ ἐλαχίστου δι' οἰκείαν ῥᾳστώνην τιθέμενος, πῶς οὐκ ἀπαραίτητον εἰσπραχθήσεται δίκην ; Ἀπειθῶν δὲ ὁ ἀνακαλούμενος μοναχὸς ἐπανιέναι ὅθεν ὁρμᾶτο καὶ ἐξελήλυθε πρὸς τοῦ ἐπισκόπου ἀφορισθήσεται.

Deinde canon quartus monachum, qui propria mansione relicta in aliam se confert, vel in habitaculo sæculari turpiter comessatur, ipsum illum, et qui susceperit, utrosque communione privandos decernit, donec is qui recesserit, in monasterium, quod improbe descruit, fuerit reversus. Sin vero istius loci episcopus monachos quosdam pietate (ut fit) percelebres de mansione propria eximens in aliis constituerit, ut mansioni præsint (modo utræque illi episcopo subjectæ fuerint), vel domus tutelam eis commiserit : isthoc quidem cum eos qui suscipiunt, tum monachos ipsos culpa omni vacuos præstat.

Ὁ δὲ δ' τὸν ἀποδράντα τῆς ἰδίας μονῆς μοναχὸν καὶ πρὸς ἑτέραν μετακεχωρηκότα, ἢ εἰς κοσμικὸν ἀσέμνως εἰσκωμάσαντα καταγώγιον, αὐτόν τε καὶ τὸν τοῦτον ὑποδεξάμενον ἀφωρισμένον εἶναι κελεύει, ἕως ἂν ὁ ἀποφοιτήσας πρὸς τὴν μονὴν, ἧς κακῶς ἐξελήλυθεν, ἐπανήκῃ. Εἰ μέντοι ὁ τῆς χώρας ἐπίσκοπος, ἔστιν οὓς τῶν ἐπ' εὐλαβείᾳ σεμνυνομένων D μοναχῶν, ἐκ τῆς ἑαυτῶν εἰλικρῶς, εἰς ἑτέραν ἐγκαταστήσειε προστασίαν μονῆς, καὶ ἀμφοτέρων αὐτῷ ὑποκειμένων δηλαδὴ τῶν μονῶν, ἢ καὶ κοσμικὴν οἰκίαν ἐπιτηρεῖν διορίσαιτο, τοῦτο καὶ τοὺς ὑποδεχομένους καὶ τοὺς μοναχοὺς ἀνευθύνους εἶναι ποιεῖ.

Quin imo canon 80 synodi Carthaginensis episcopum puniri vult, qui monachum alienum suscipit, **191** atque ad gradum clericalem promoverit, aut alicujus ex propriis monasteriis præfectu-

Ὁ δὲ π' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου ἐπιτιμᾶσθαι τὸν ἐπίσκοπον ἀξιοῖ, ὃς τὸν ἀλλότριον ὑποδεχόμενος μοναχὸν εἰς βαθμὸν καθίστησι κλήρου, ἢ καὶ ἡγουμενείαν οἰκείου μοναστηρίου, ἄνευ ἀπολυτικῆς τοῦ

οἰκείου ἐπισκόπου γραφῆς. Καὶ τὸν μὲν ἐπίσκοπον τῇ τοῦ ἰδίου λαοῦ ἐφεὶς κοινωνίᾳ καὶ μόνον, ἑτέρους αὐτῷ κελεύει μὴ κοινωνεῖν· τὸν δὲ μοναχὸν, τοῦ κλήρου ἢ τῆς ἡγουμενείας ἐκπίπτειν. Ζήτει καὶ τὸ ς' κεφ. τοῦ Α στοιχείου, καὶ ἐν θ' κεφ. τοῦ αὐτοῦ στοιχείου κανόνα κγ' τῆς δ' συνόδου, καὶ ἐν τῷ ιθ' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου κανόνα ιη' τῆς ζ' συνόδου, καὶ τὸ κθ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου· ἔτι δὲ καὶ τὸ λγ' καὶ τὸ κ' κεφ. τοῦ Κ στοιχείου, καὶ ἐν τῷ λβ' κεφ. τοῦ αὐτοῦ στοιχείου κανόνα ζ' τῆς δ' συνόδου.

Ὁ δὲ ιγ' τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου τῷ ἀναθέματι παραπέμπει τοὺς τέκνα ἔχοντας, καὶ προφάσει ἀσκήσεως ταῦτα χαίρειν ἐῶντας, καὶ μὴ τὰ τῆς θεοσεβείας καὶ λοιπῆς ἀρετῆς ἐξασκοῦντας, πρὸς δὲ καὶ τὰ τῷ βίῳ αὐτάρκη πορίζοντας, οἷα περὶ πλείστου ὄῆθεν τὴν εὐλάβειαν ποιουμένους καὶ ἄσκησιν, καὶ μὴ ἐξὸν σωτηρίας αὐτοὺς ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιτυχεῖν. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Παῦλος· « Εἴ τις τῶν ἰδίων, καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, οὗτος τὴν πίστιν ἤρνηται καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων. » Καὶ περὶ τῶν χηρῶν διατάττόμενος, « εἰ ἐτεκνοτρόφησαν, » προστίθησι· καὶ ταῖς ἀφηλικεστέραις τὰς νέας σωφρονίζειν παρεγγυᾷ, φιλάνδρους εἶναι, φιλοτέκνους· καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς πατράσι τρέφειν ἐπισκήπτει τὰ τέκνα ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου. Ὡς ἔστι δεινὸν, θῆρας μὲν τοὺς σφετέρους σκύμνους τρέφειν τε καὶ περιέπειν, καὶ μέχρι θανάτου τούτων προκινδυνεύειν, ἀνθρώπους δὲ καὶ τὴν τῶν θηρίων ἐν τούτῳ παρελαύνειν ὠμότητα. Ἀλλὰ τῷ ἤδη ἀποκειραμένῳ οὐκ ἐφεῖται τῆς τῶν τέκνων χάριν ἐπιμελείας τὴν μονὴν ἐᾷν, καὶ ἐπιχωριάζειν τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ· μελήσει γὰρ τῷ Θεῷ, τῷ πατρὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτῇ τῶν χηρῶν, καὶ τῆς τούτω προνοίας.

Ὁ δὲ ιδ' τοῦ ἀναθέματος ἀξίοι, καὶ τῶν παίδων, ὅσοι προφάσει τῆς ἀσκήσεως, μὴ διὰ τιμῆς τοὺς οἰκείους πατέρας ἄγουσι, μηδὲ γηροβοσκεῖν αἱροῦνται· ἀλλ' ἀπρονοήτους ἐῶσι πιστούς τε ὄντας, ἢ καὶ ἀπίστους. Προτιμητέον μέντοι, φησὶ, παντάπασι τὴν εὐσέβειαν, ὅταν οἱ ἄπιστοι γονεῖς δηλαδὴ πρὸς τὴν οἰκείαν δυσσέβειαν τοὺς παῖδας ἕλκειν πειρῶνται. Ὁ δὲ ιθ', Εἴ τις, φησὶ, τῶν παρθενευόντων δῆθεν διὰ τὸν Κύριον κατεπαίροιτο τῶν γεγαμηκότων, ἀνάθεμα ἔστω.

Περὶ μοναζουσῶν.

Ὁ δὲ με' τῆς ς' συνόδου κωλύει τὰς κείρεσθαι μελλούσας τῶν γυναικῶν, λαμπροτέραις κοσμουμένας στολαῖς; τῷ θυσιαστηρίῳ προσάγεσθαι, κἀκεῖ μὲν τὴν φλυαρίαν ἐκείνην περιδύεσθαι, ἐνδιδύσκεσθαι δὲ τὰ τῶν μοναχῶν ἄμφια. Ταραχὴν γὰρ ἐπεγείρει τοῦτο τῇ ψυχῇ, ὡς ἀποσπωμένῃ τῶν τοῦ κόσμου ἡδέων.

Ὁ δὲ μς' τὰς τὸν ἀσκητικὸν αἱρουμένας βίον ἀπροίτους βούλεται μένειν ἐν τῇ μονῇ. Ἀπαραιτήτου δὲ χρείας τατεπειγούσης, μετ' εὐλογίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς προεστώσης ἐξέρχεσθαι· καὶ τότε μέντοι μὴ μόνας, ἀλλὰ συμπαρομαρτουσῶν αὐταῖς πρεσβυ-

A ram ; absque litteris dimissoriis episcopi regionis alterius. Et episcopo quidem cum plebe sua communicare permittit, et solummodo vetat ne alii cum ipso una communicent : monachum vero clero aut præfectura excidere vult. Quære cap. 6 litteræ A, et in cap. 9 ejusdem elementi canonem 23 synodi quartæ, et in cap. 19 litteræ Γ can. 18 septimæ synodi, et cap. 29 E litteræ. Insuper vide cap. 33 et 20 lit. K, et in cap. 32 ejusdem litt. can. 7 concilii quarti.

Concilii Gangrensis canon 13 eos anathemate percellit, qui liberos suos piæ exercitationis prætextu non curant, et in iis quæ ad religionem reliquasque virtutes pertinent, minime erudiunt, imo B neque vitæ necessaria illis præbent, quasi maximi fecerint pietatem atque exercitationem, et haud possint in sæculo salutem indipisci. Dicit enim magnus Paulus : « Si quis suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem iste negavit, et infideli pejor est. » Tum de viduis præcipiens, « Si liberos, adjicit, educaverunt; » matronasque jubet juniores instituere, ad maritos liberosque suos diligendos; atque alibi patres adhortatur filios suos in disciplina et pia admonitione Domini educare. Quam mira res est feras suos catulos alere, fovere, et ad mortem usque defendere; homines vero feras ipsas hac sua feritate vincere. Haudquaquam tamen inde detonso concessum est liberorum curandorum causa mansionem suam deserere, et cum sæcularibus conversari; Deo C enim curæ erit, qui pater est orphanorum et judex viduarum, istorum educatio.

Cæterum canon 14 ejusdem synodi liberos anathemate condignos censet, quotquot exercitationis prætextu parentes suos honore non prosequuntur, neque in senectute alere volunt ; sed inopes ipsos deserunt, sint fideles sintve infideles. Pietatem tamen erga Deum omnino præferendam, si quando parentes, infideles scilicet, ad suam infidelitatem filios pertrahere conentur. Porro autem 19 canon. Si quis, ait, eorum qui propter Dominum virginitatem servant, adversus conjugatos sese extollat, anathema esto.

D

De monialibus.

Synodi quidem sextæ canon 45 vetat, ne mulieres, antequam tondeantur, splendidis vestibus ornatæ ad altare sistantur, ibique superfluitate ista deposita indumenta monachalia assumant. Hoc enim turbas in animo ciet, tanquam a deliciis hujus mundi ægre avulso.

Dein canon 46 feminas quæ vitam eligunt aeceticam in monasterio mansitare jubet, neque unquam inde exire. Si qua tamen urgeat necessitas inevitabilis, cum benedictione ac permissione abbatissæ egredi : et tum quidem non per se solas, sed cum

ætate grandioribus aut præcipuis monialium, qui de ipsis respondeant; maxime vero si adhuc teneræ ætatis fuerint, qui oculis incautis laqueus quidem est haud facile prætereundus. Nam hisce illis præter innatam animi feminei lubricitatem multum ad pravitatem confert ipsa juventus. Sed nec ullatenus extra monasterium pernoctare eis permissum. Monachis vero, urgente necessitate, cum benedictione præfecti etiam per se solis egredi licet; quin imo interdum et extra mansionem pernoctare. Hæc autem de feminis dicta puta ob ætatem teneram suspectis, non de iis, quarum nulla est vel ob ætatem vel probitatem suspicio.

192 Præcipit autem concilii Carthaginensis canon 44 sacras virgines a parentibus separatas, a quibus diligentissime servabantur, episcopi, vel, illo absente, presbyteri providentia venerabilioribus feminis cohabitationis gratia commendari, aut etiam juniores simul habitare : adeo ut simul viventes, seipsas invicem observent continuo ac custodiant, neque huc illucque devagando existimationem ac honestatem Ecclesiæ lædant. Verumtamen apud nos jam exolevit promiscua virorum feminarumque juniorum habitatio, quamvis adhuc in Ecclesia Latina servetur.

Posthæc canon 126 episcopo, et quidem soli, munus committit virgines velandi, haud tamen ant 25 ætatis annum, nisi forte urgeat necessitas. Abrogatum autem est isthoc dicto canone 40 concilii sexti, quo decernitur etiam decem annorum pueros puellasque detonderi.

Anathemati autem subdit concilii Gangrensis canon 15 mulieres illas, quæ propter pietatem, quam putant, comam tondent, quatenus subjectionis symbolum dissolvant; quemadmodum alicubi dicit Apostolus : « Mulierem oportet potestatem habere super caput, signum scilicet subjectionis suæ erga virum, seu crines. » Et rursus : « Si mulieri turpe sit tonderi vel radi, veletur. » Et : « Mulier, si comam alat, gloria ipsi est ; coma enim ei data est pro velamine. » Imo natura adeo novit comam mulieribus peculiarius competere, ut nunquam eis calvitium ferat. Nihilo tamen secius mulier quæ vitam monasticam elegit, etiam nolente marito, tondebitur.

De monachis ac monialibus lapsis.

Canon Gangrensis concilii numero 19 viros feminasque, qui virginitatem professi, quamvis stola laica adhuc induti fuerint, nedum inter inclusos relati, aut habitu monastico amicti, si votum suum irritum fecerint, et ad nuptias legitimas deflexerint, digamorum definitioni, sive pœnæ subjici decernit.

Magnus etiam Basilius canone sexto, Canonicorum, ait, fornicationes, nempe clericorum et monachorum et earum quæ ex femineo sexu exercitationi se dedunt, pro matrimonio minime reputari oportet. Non enim id apud nos obtinebit, quod

τίδων, ἢ τὰ πρῶτα τῶν ἐν τῇ μονῇ φερουσῶν, καὶ μάλιστα, εἰ νέαν ἄγουσιν ἐκεῖναι τὴν ἡλικίαν, ἥτις καὶ ἀφυλάκτοις ὀφθαλμοῖς παγὶς ἐστιν οὐχ ὑπερβῆναι ῥᾴδία· καὶ αὐταῖς ταύταις, πρὸς τῷ φύσει ὀλισθηρῷ τοῦ γυναικείου φρονήματος, μέγα μέρος εἰς κακίαν καὶ ἡ νεότης συμβάλλεται. Ἀλλ' οὐδὲ νυκτὸς ἔξω μεῖναι τῆς μονῆς συγχωρεῖ τὸ παράπαν. Οἵ γε μὴν μοναχοὶ χρείας κατεπειγούσης, μετ' εὐλογίας τοῦ ἡγουμένου, καὶ καθ' ἑαυτοὺς προϊέναι οὐκ εἴργονται, προσέτι καὶ τῆς μονῆς ἐκτὸς ἔστιν οὗ διανυκτερεῦσαι. Ταῦτα δὲ εἴρηται περὶ τῶν ὑπόπτων διὰ τὴν νεότητα γυναικῶν, οὐ μὴν ἀνυπόπτων διὰ γῆρας καὶ ἀρετήν.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Καρθαγένῃ μδ' τὰς ἱερὰς ἐπισκήπτει παρθένους, τῶν πατέρων χωριζομένας, ὑφ' ὧν ἐν ἀσφαλείᾳ διετηροῦντο τῇ τοῦ ἐπισκόπου προνοίᾳ ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, ἀποδήμου ὄντος ἐκείνου, ταῖς τιμιωτέραις γυναιξὶ παρατίθεσθαι εἰς συνοίκησιν ἢ πάσας τὰς νεωτέρας ὁμοῦ συνοικεῖν· ἵνα συζῶσαι διηνεκῶς ἔχοιεν ἀλλήλας ὁρᾷν καὶ διατηρεῖν, καὶ μὴ τῇδε κἀκεῖσε περιιοῦσαι τὴν ὑπόληψιν βλάπτοιεν καὶ εὐκοσμίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ τῶν νεωτέρων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἐφ' ἑνὶ συνοίκησις οἴκῳ, παρ' ἡμῖν μὲν ἐν τῷ τέως ἠμέληται, παρὰ δὲ τοῖς Λατίνοις εἰσέτι φυλάττεται.

Ὁ δὲ ρκς' τῷ ἐπισκόπῳ καὶ μόνῳ τὰς κόρας μετασχηματίζειν ἀνατίθησι, πλὴν μὴ πρὸ τῶν κε ἐτῶν, εἰ μήπου δι' ἀνάγκην. Τοῦτο δὲ ἀνῄρηται παρὰ τοῦ εἰρημένου μ' κανόνος τῆς ς' συνόδου, δεκαετεῖς διοριζομένου ἀποκείρεσθαι καὶ ἄῤῥενας καὶ θηλείας.

Ὁ δὲ ιε' τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου τὰς διὰ νομιζομένην θεοσέβειαν ἀποκειραμένας τῶν γυναικῶν ὑποβάλλει τῷ ἀναθέματι, ἀνθ' ὧν παραλύουσι τὸ σύμβολον τῆς ὑποταγῆς· ὥς πού φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι « Ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὸ σημεῖον δηλαδὴ τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα ὑποταγῆς, ἤτοι τὰς τρίχας· » καὶ αὖθις· « Εἰ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, καλυπτέσθω· καί· « Γυνὴ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν, ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ. » Καὶ ἡ φύσις γὰρ οἰκεῖον εἰδυῖα τὴν κόμην ταῖς γυναιξὶν, οὐδὲ φαλάκρωμα ταύταις ἐργάζεται. Ἡ μέντοι μοναδικὴν ἑλομένη πολιτείαν, καὶ ἄκοντος τοῦ ἀνδρὸς, ἀποκαρήσεται.

Περὶ μοναχῶν ἀῤῥένων καὶ θηλειῶν ἐκπιπτόντων.

Ὁ δὲ ιθ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου τοὺς παρθενίαν ἐπαγγειλαμένους ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, λαϊκὴν ἀμπεχόνην ἔτι περικειμένους, μὴ μέντοι ἀποταξαμένους καὶ μοναχικὸν ἐπανῃρημένους ἔνδυμα, τούτους, τὴν ἐπαγγελίαν ἠθετηκότας, καὶ πρὸς γάμον ἐκκλίναντας νόμιμον, τῷ τῶν διγάμων ὅρῳ καὶ ἐπιτιμίῳ ὑποβάλλεσθαι διορίζεται.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, ἐν τῷ ς' κανόνι, Τὰς τῶν κανονικῶν πορνείας, φησὶ, κληρικῶν δηλαδὴ καὶ μοναχῶν, καὶ τῶν ἀσκουμένων τοῦ θήλεος γένους, εἰς γάμον οὐ χρὴ καταλογίζεσθαι. Οὐ γὰρ κατὰ τὸν λέγοντα πυλιτικὸν καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔσται νόμον, ὅτι ὁ

πρὸς ἐλευτέραν εἰσελθὼν, μὴ ποιησαμένην πόρον ἐκ τοῦ ἰδίου σώματος, οὐ παλλακὴν, ἀλλὰ γαμετὴν ἔχειν δοκεῖ. Ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ διασπᾷν αὐτῶν τὴν συνάφειαν, εἰ καὶ αἱροῦνται τῆς ἡδονῆς ἀπολαύειν, ἐπειδή γε τῆς τιμῆς ἐκπεπτώκασι. Τοῦτο γὰρ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ λυσιτελὲς, ἀνακοπτομένων καὶ τῶν λοιπῶν μὴ τοιαῦτα τολμᾷν, καὶ τοῖς αἱρετικοῖς καθ' ἡμῶν οὐ δώσει λαβὴν, ὡς διὰ τὴν τοῦ ἁμαρτάνειν ἄδειαν ἐπισπωμένων πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς ἐξ ἑτέρας θρησκείας, ἐφιέντων αὐτοῖς ἐμμένειν τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ τοὺς ἀθέσμους γάμους μὴ κωλυόντων.

Ἐν δὲ τῷ ιη', Εἰ καὶ οἱ ἐν Ἀγκύρᾳ Πατέρες, φησὶ, τὰς ἐκπεπτωκυίας μετὰ τὸ ἐπαγγείλασθαι παρθενεύειν, κατὰ τοὺς διγάμους ἐπιτιμᾶσθαι κεκρίκασιν, ἀλλ' ἐπεί τοί γε τὰ τῆς Ἐκκλησίας, Θεοῦ χάριτι, ἐπιδέδωκεν, οἷα μοιχαλίδας δίκαιον ταύτας κολάζεσθαι, ἐκ διαφόρων ἐπιχειρημάτων τὸν οἰκεῖον κατασκευάζων λόγον. Ἐκείνας δέ φαμεν, αἳ, τὸν ις ἢ ιζ' χρόνον ἀμείβουσαι, τὴν ἀγαμίαν ἑκουσίως ὡμολογήκασι, πολλὰ χαίρειν εἰποῦσαι τῷ γάμῳ· ο μὴν ἃς προσάγουσιν οἱ γονεῖς, ἢ καὶ οἱ ἄλλως προσήκοντες, βιωτικόν τι ἐντεῦθεν σφίσιν αὐτοῖς διοικούμενοι, μὴ εὐπορουῦντες τυχὸν τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀποτίσαι προῖκα. Ταύτας δὴ τὰς μὴ ὁρμηθείσας οἴκοθεν, οὐ δεῖ ῥᾳδίως προσδέχεσθαι, ἕως ἂν φανερῶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐρευνήσωμεν γνώμην. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν μοναζουσῶν καὶ ἀσκουμένων τοῦτο οὐκ εἴωθε γίνεσθαι· κἂν γὰρ ἐν ἥττονι τῆς ὁρισθείσης τῷ ἁγίῳ καὶ ἀπαλῇ πάνυ τῇ ἡλικίᾳ τὴν κοσμικὴν ἀπόθωνται τρίχα, βεβαία ἔσται καὶ εἰς τὸ ἑξῆς αὐτῶν ἡ ὁμολογία.

Ἐν δὲ τῷ ιθ', Ἀνδρῶν δὲ, φησὶν, ὁμολογίαν οὐκ ἔγνωμεν, πλὴν εἰ μή τινες ἑαυτοὺς τῷ τάγματι τῶν μοναζόντων ἐγκατηρίθμησαν, οἵτινες κατὰ τὸ σιωπώμενον δοκοῦσι τὴν ἀγαμίαν παράδέχεσθαι. Ἀλλὰ καὶ τούτους ἐρωτᾶσθαι προσῆκε, καὶ φανερῶς τὴν ἀγαμίαν ὁμολογεῖν, ἵνα, ἐὰν ψεύσωνται τὴν ὁμολογίαν, ὡς πορνεύοντες ἐπιτιμηθῶσιν. Ἀλλά γε καί οἱ μὴ ποιήσαντες μοναχοὶ τοιαύτην ὁμολογίαν. ῥακενδύται μόνον γεγονότες, μεταμφιάσασθαι καὶ εἰς γάμον ἐλθεῖν οὐ δύνανται.

Ἐν δὲ τῷ ξ' τὴν παρθενίαν ὁμολογήσασαν, καὶ ἀθετήσασαν τὴν ἐπαγγελίαν, τὸν χρόνον τοῦ ἐπὶ τῆς μοιχείας ἁμαρτήματος ἐκπληροῦν ἀξιοῖ, ἔτη δηλαδὴ ιε'. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν μοναζόντων, φησὶ, γινέσθω.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἐν τῇ πρὸς Θεόδωρον β' ἐπιστολῇ, Τὸν γάρ τῷ ἐπουρανίῳ, φησὶ, συναφθέντα νυμφίῳ, τοῦτον μὲν ἀφεῖναι, γυναικὶ δὲ ἑαυτὸν συνάψαι, μοιχείας ἐστὶ πρᾶγμα, κἂν μυριάκις αὐτὸν σὺ γάμον καλῇς· μᾶλλον δὲ καὶ μοιχείας τοῦτο χαλεπώτερον, ὅσῳ κρείττων ἀνθρώπων ὁ Θεός. Εἰ γὰρ ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐν Χριστῷ ζῶντες οὐκ ἂν εἶεν αὐτοὶ τοῦ σώματος αὐτῶν κύριοι.

Ὁ δὲ μδ' τῆς ς' συνόδου τὸν ἁλόντα πορνείᾳ μοναχὸν, καὶ μεταμελείᾳ μετὰ τοῦτο χρησάμενον καὶ

A in jure civili habetur: Qui ad liberam ingreditur, quæ corporis sui quæstum non fecit, haud concubinam iste, sed uxorem habere videtur. Verum omnimodo potius dirimere ipsorum conjunctionem, etiamsi velint voluptate ista frui, quoniam honori suo exciderunt. [Hoc enim Ecclesiæ utile fuerit, dum cæteri ne talia audeant, hoc pacto inhibeantur, neque dabitur hæreticis adversum nos ansa, quasi per licentiam peccandi alterius sectæ homines ad nosmet traheremus, permittendo quidem ipsos in delictis perseverare, et legitimas nuptias minime prohibendo.

Insuper in canone 18, Quamvis Patres, ait, Ancyrani virgines post votum castitatis lapsas cum digamis juxta puniendas decreverint; quia tamen B Dei gratia jam crevit Ecclesia, hasce adulterarum pœnis subjici æquum ibique variis argumentis hanc sententiam suam confirmat. Eas autem intelligimus, quæ cum decimum sextum aut septimum ætatis annum transegerunt, matrimonio prorsus renuntiantes sponte sua castitatem professæ sunt: non vero istas, quas parentes vel affines onerunt, sæculare quidpiam exinde sibimet procurantes, cum ipsi forte non habeant 193 unde pro iis elocandis dotem persolvant. Hasce igitur, quæ motu proprio non feruntur, facile admittere haud decet, donec aperte propriam ipsarum sententiam perscrutati fuerimus. De monialibus tamen et virginibus, quæ asceticam vitam profitentur, id non obtinet. Quamvis enim in minori adhuc quam sanctus ille vir definivit, et admodum tenella ætate C crinem sæcularem deposuerint, in posterum usque firma erit ipsarum professio.

Canone autem 19, Virorum, inquit, professionem non novimus, nisi quatenus monachorum ordini semet annumerant, qui quidem tacite videntur cœlibatum suscipere. Sed tamen et hosce interrogatos oportet aperte cœlibatum profiteri, ut, si quando professionem datam fallant, ut fornicationis rei puniantur. Imo vero monachi, qui, pannis tantum induti, talem professionem nondum fecerint, neque mutare habitum possunt, neque ad nuptias procedere.

In 60 vero can. eam quæ virginitatem professa est, et a promissione lapsa, adulterii criminis tempus adimplere æquum esse censet, annos scilicet 15. D Idem etiam in iis qui monasticam vitam professi sunt, canon dicit, fiat.

Porro et sanctus Chrysostomus in secunda ad Theodorum epistola, cœlesti sponso, inquit, junctum, illum quidem relinquere, mulieri autem sese conjungere adulterium est, licet millies matrimonium tu ipse hoc voces. Illud enim est adulterio tanto gravius, quanto hominibus melior est Deus. Si enim mulier proprii corporis non habet potestatem, sed vir, multo magis ii, qui in Christo vivunt, non sunt proprii corporis domini.

Sextæ syn, 44 monachum fornicationis convictum, et pœnitentia et confessione usum, clemen-

tius aliquid agens, non magis quam fornicantes puniri jubet. Atque hunc quidem canonem, quippe post alios editum, ex omnibus arbitror retinendum. Quære et 11 caput litt. Γ, et in 12 capite litteræ Δ canonem 4 synodi quartæ, et in 12 capite litteræ E canonem 17 synodi 7.

Leges.

Monasteria non ita alienentur, ut sacrata forma in privatum statum transformetur, alioquin potestatem habent episcopi vindicandi et in pristinam formam reducendi.

Ex 131 Justiniani novella discas quidem, quod regulas quæ a fundatoribus in monasteriis fiunt, pie suscipere debent, nisi canonibus contrariantur; illis enim non licet locorum episcopos canonico jure privare in monasteriis, quæ ab iis ædificantur. Neque antistites monasteria ædificantes succedentes antistites sub pœna obligare possunt, neque ullum circa res ejusmodi jus habere; convertitur enim iniqua segregatio in illorum capita.

Episcopus abbatem vel archimandritam uniuscujusque monasterii non omnino secundum gradus promoveat; sed quem vel omnes monachi, vel qui melioris existimationis, elegerint, super Evangelio jurantes, quod non per amicitiam vel gratiam illum elegerunt, sed quod norunt illum esse fidei rectæ, et vitæ castæ, et administratione dignum, et qui monachorum disciplinam et omnem monasterii statum custodire possit. Eadem etiam de mulierum monasteriis et asceteriis.

194 Centesima vicesima tertia vero, In omnibus, inquit, monasteriis, quæ cœnobia vocantur, juxta regulas monasticas jubemus, ut in una domo omnes habitent, et communiter comedant et in una domo omnes separatim dormiant, ut vicissim sibi ipsis castæ vitæ exemplum exhibeant. Hæc autem omnia et de mulierum monasteriis observentur.

Caput autem ejus decimum quintum, Non ingredietur, inquit, omnino neque mulier in virorum monasterium, neque vir in mulierum, vel prætextu memoriæ alicujus mortui, qui illic positus est, vel aliam ob causam; neque si quis fratrem forte, vel sororem, vel aliquem ex suo genere in monasterio se habere dixerit. Non est enim in terris cognatio monachis, utpote qui cœlestem vitam æmulati sunt. Deinde neque viri in mulierum monasteriorum sepuleris reponantur, neque mulieres in virorum monasteriis inhumentur, ne ex eo naturæ ad seipsam detur regressus, ut quæ non fas est agat, et delicate se gerat, et ludat, et res divinas injuria afficiat.

Si qua mulier autem in mulierum monasterio sepelienda sit (virum enim non fas esse judicamus), illos solum qui lectum ferunt et fossores,

A λεξομοογήσει, φιλανθρωπότερόν τί ποιῶν, μηδὲν πλέον τῶν πορνευόντων ἐπιτιμᾶσθαι κελεύει. Οἶμαι τοίνυν τουτονὶ τὸν κανόνα δεόντως κρατεῖν οἷα τῶν ἄλλων μεταγενέστερον. Ζήτει καὶ τὸ ια΄ κεφ. τοῦ Γ στοιχείου, καὶ ἐν τῷ ιβ΄ κεφ. τοῦ Δ στοιχείου κανόνα δ΄ τῆς δ΄ συνόδου, καὶ ἐν τῷ ιβ΄ κεφ. τοῦ Ε στοιχείου κανόνα ιζ΄ τῆς ζ΄ συνόδου.

Νόμοι.

· Ἐκποίησις μοναστηρίου μὴ γινέσθω, ἐφ' ᾧ τὸ ἱερατικὸν σχῆμα εἰς ἰδιωτικὴν μετασχηματίζεσθαι διαγωγήν, ἐπεὶ ἄδειαν ἔχουσιν οἱ ἐπίσκοποι ἐκδικεῖν, καὶ εἰς τὸ πρότερον ἐπανάγειν σχῆμα.

Ἀπὸ δὲ τῆς ρλα΄ Ἰουστινιανείου νεαρᾶς γνοίης ἄν, ὅτι τὰ γινόμενα παρὰ τῶν κτητόρων ἐν τοῖς μοB ναστηρίοις τυπικὰ στέργειν ὀφείλουσιν, εἰ μήπου τοῖς κανόσιν ἐναντιοῦνται· οὐ γὰρ ἔξεστιν αὐτοῖς ἀπείργειν τοὺς ἐγχωρίους ἐπισκόπους τῶν κανονικῶν δικαίων ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν κτιζομένοις μοναστηρίοις. Οὐδὲ οἱ ἀνεγείροντες ἀρχιερεῖς μοναστήρια ἐπισκήπτειν μετ' ἐπιτιμίου δύνανται τοῖς μετ' αὐτοὺς ἀρχιερεῦσι, μηδ' ὁτιοῦν εἰς ταῦτα δίκαιον ἔχειν· στρέφεται γὰρ ὁ παράλογος ἀφορισμὸς εἰς τὰς ἐκείνων κεφαλάς.

Ὁ ἐπίσκοπος τὸν ἀββᾶν ἢ τὸν ἀρχιμανδρίτην ἑκάστου μοναστηρίου μὴ πάντως κατὰ τὸν βαθμὸν προβαλλέσθω, ἀλλ' ὃν οἱ μοναχοὶ πάντες ἢ οἱ εὐϋπόληπτοι ἐπιλέξωνται, ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων λέγοντες, ὡς οὐ διὰ φιλίαν ἢ χάριν αὐτὸν ἐπελέξαντο, ἀλλὰ γινώσκοντες αὐτὸν ὀρθόδοξον, καὶ σώφρονα, καὶ τῆς διοικήσεως ἄξιον, καὶ δυνάμενον φυλάξαι τὴν ἐπιC στήμην τῶν μοναχῶν, καὶ τὴν τοῦ μοναστηρίου κατάστασιν. Τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν γυναικείων μοναστηρίων καὶ ἀσκητηρίων.

Ἡ δὲ ρκγ΄, Ἐν ἅπασι δὲ τοῖς μοναστηρίοις, φησὶν, ἅπερ καλοῦνται κοινόβια, κελεύομεν κατὰ τοὺς μοναχικοὺς κανόνας, ἐν ἑνὶ οἴκῳ πάντας οἰκεῖν, καὶ κοινῶς τρέφεσθαί, καὶ ἐν ἑνὶ οἴκῳ πάντας κεχωρισμένως καθεύδειν, ὥστε ἀμοιβαδὸν ἀλλήλοις μαρτυρίαν τῆς σώφρονος διαγωγῆς παρέχειν αὐτούς. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ περὶ τὰ τῶν γυναικῶν φυλάττεσθαι μοναστήρια.

Τὸ δὲ τε΄ ταύτης κεφάλαιον, Οὐκ εἰσελεύσεται, φησὶν, οὔτε γυνὴ παντάπασιν εἰς ἀνδρῶν μοναστήριον, οὔτε ἀνὴρ εἰς γυναικεῖον, ἢ προφάσει μνήμης τινὸς τελευτήσαντος κἀνταῦθα κειμένου, ἢ διά τινα D ἑτέραν αἰτίαν· οὐδὲ εἴ τις ἀδελφὸν τυχὸν ἢ ἀδελφὴν, ἤ τινα τῶν ἐκ τοῦ γένους ἔχειν ἐν τῷ μοναστηρίῳ φήσειε. Συγγένεια γὰρ τοῖς μοναχοῖς ἐπὶ γῆς οὐκ ἔστι, τοῖς γε τὸν ἐν οὐρανοῖς ζηλώσασι βίον. Καὶ μήτε ἄνδρες, ἐν γυναικείῳ μοναστηρίῳ τάφοις κατατιθέσθωσαν, μήτε γυναῖκες ἐν ἀνδρικοῖς μοναστηρίοις κατορυττέσθωσαν, ἵνα μὴ πάροδος ἐντεῦθεν γένοιτο τῇ φύσει πρὸς ἑαυτὴν, ἃ μὴ θέμις ὁρᾶν, τρυφᾶν τε καὶ παίζειν, καὶ τὰ θεῖα πράγματα καταισχύνειν.

Ἀλλ' εἰ καὶ γυνή τις ἐν γυναικείῳ θάπτεσθαι μέλλοι μοναστηρίῳ, (ἄνδρα γὰρ οὐκ εὐαγὲς εἶναι κρίνομεν), τοὺς τὴν κλίνην φέροντας μόνους, καὶ τοὺς

ὀρύξαντας εἰσφοιτᾷν ἐπ' αὐτό· καὶ τὰς μὲν μοναχὰς ἐν τῷ ἰδίῳ μένειν καταγωγίῳ· μόνην δὲ τὴν θυρωρὸν καὶ τὴν ἡγουμένην, εἴ γε βουληθείη, παρεῖναι τοῖς γινομένοις· καὶ θᾶττον ἐκείνους τελέσαντας τὰ περὶ τὴν ὁσίαν, εὐθὺς ἀπιέναι, μήτε θεασαμένους τινὰς τῶν μοναζουσῶν, μήτε ὑπ' αὐτῶν θεαθέντας. Τρίτα δὲ ποιοῦντας καὶ ἔνατα, ὥς γε δὴ νόμος ἐν τεθνεῶσίν ἐστιν, καὶ ἀκολούθως τεσσαρακοστὰ, καὶ λοιπὰ κατὰ τοὺς τεταγμένους καιροὺς μνημόσυνα, εἰ μὲν γυναικεῖον εἴη τὸ μοναστήριον, γυναῖκας ἅπαντα πράττειν· εἰ δὲ ἀνδρῶον, ἄνδρας.

A ad illud accedere, et mulieres quidem monachas in proprio manere habitaculo; solam autem ostiariam et abbatissam rectricem, si velit, interesse iis quæ fiunt: et illos, cum primum exsequias quam celerrime perfecerint, statim recedere, nec ullis a se visis monialium, neque iis ab earum ullis conspectis. Tertio vero et nono die convenientes, prout in mortuorum exsequiis mos obtinuit, porro et post quadraginta dies memorias eorum ad statutum tempus celebrant. Si mulierum sit monasterium, omnia faciunto mulieres, sin autem virorum, viri.

Μὴ πολλὰς δὲ εἶναι τὰς εἰς τὸ μοναστήριον εἰσόδους, ἀλλὰ μίαν ἢ δύο τυχὸν, ἑφεστάναι τε τῇ πύλῃ ἄνδρας γεγηρακότας καὶ σώφρονας, οἵπερ οὔτε τοῖς μοναχοῖς συγχωρήσουσιν ἐκφοιτᾷν τοῦ μοναστηρίου χωρὶς γνώμης τοῦ ἡγουμένου, οὔτε τοῖς ἔξωθεν ἀδεῶς γίνεσθαι κατὰ τὸ μοναστήριον νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν.

B Non multos esse in monasterium aditus, sed unum aut alterum forsan, et adstare januæ viros senes et cautos, qui quidem neque monachos absque præfecti voluntate egredi permittant, neque impunes extra monastorium pernoctare et permanere.

Ὁ εἰς τὸν μοναχικὸν ἐρχόμενος βίον, εἰ μὲν γνώριμος εἴη, ὅτι οὐδεμιᾷ ὑπόκειται τύχῃ, τοῦνον, ὁπόταν δοκιμάσῃ ὁ ἡγούμενος, τὸ μοναχικὸν σχῆμα περιβαλλέτω· εἰ δὲ ἄγνωστος, εἰς τριετίαν δοκιμαζέτω, καὶ εἰ ἄξιος κριθείη, ἀποκειρέσθω, μηδὲν δεινὸν παθεῖν ὑφορώμενος, εἰ ὄχλησις μετὰ ταῦτα συμβαίη Ζήτει νόμον καὶ ἐν τῷ ιβ' κεφ. τοῦ Δ στοιχείου.

Qui monachus esse velit, si quidem de eo constet, quod nulli fortunæ conditioni subjectus sit, illum, quando examinaverit præfectus, monasticum habitum induat; sin autem non constet, per triennium probetur, et si dignus censeatur, tondeatur, nihil grave pati suspectus, si post hæc negotium aliquod acciderit. Quære legem in 12 capite litteræ Δ.

Προνοίᾳ τοῦ ἐπισκόπου μήτε μοναχοὶ μήτε μονάστριαι κατὰ τὰς πόλεις περιερχέσθωσαν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀποκρισταρίων τὰς ἀποκρίσεις αὐτῶν ποιείτωσαν, ἐν τοῖς μοναστηρίοις μένοντες. Ζήτει καὶ ἐν τῷ ζ' κεφ. τοῦ Κ στοιχείου.

Episcopi præcautione neque monachi neque monachæ per civitates oberrent, sed per apocrisiarios responsiones suas dent, in monasteriis suis permanentes. Quære etiam in 7 capite litteræ Κ.

C

Εἴ τις τῶν μοναχῶν τὸ μοναστήριον καταλιπὼν εἰς κοσμικὸν μετέλθοι βίον, οὗτος τῆς στρατείας καὶ τῆς τιμῆς, εἴ τινα ἐκτήσατο, γυμνωθεὶς πρῶτον πρὸς τοῦ ἐγχωρίου ἐπισκόπου καὶ τοῦ ἄρχοντος, αὖθις μεθ' ὧν ἐπεκτήσατο πραγμάτων ἐν τῷ μοναστηρίῳ καὶ ἄκων ἐμβαλλέσθω.

Si quis monachas monasterium reliquerit, et in sæcularem vitam transierit, iste militia et honore (si quem habuerit) spoliatus primo a loci episcopo et præfecto, deinde cum iis quas possidet rebus, in monasterio vel invitus detineatur.

Οἱ τὸν μονήρη βίον ἐπανῃρημένοι οὔτε κουρατορούουσιν, οὔτε ἐπιτροπεύουσιν, οὔτε δίκας ἑτέρων λέγουσιν, οὐδ' ἂν συγγενεῖς ὦσιν οἱ τὰς δίκας ἔχοντες, πλὴν ὑπὲρ τῆς ἰδίας καὶ μονῆς μονῆς, καὶ τότε συνανέσει τοῦ ἡγουμένου.

Qui monasticam susceperunt vitam, neque curatores fiant, neque tutores, neque aliorum causas agant, neque si cognati sint, qui litem habent, nisi pro suo solo monasterio, et tunc quoque præfecti consensu.

Ἐὰν μοναχὸς καταλίπῃ τὸ ἴδιον μοναστήριον, καὶ εἰς ἕτερον ἔλθῃ, εἴ τινα πράγματα ἐν τῷ καιρῷ, καθ' ὃν τὸ μοναστήριον καταλέλοιπεν, ἔχειν φανείη, τῷ πρώτῳ μοναστηρίῳ, εἰς ὃ εἰσῆλθε, ταῦτα διαφέρειν κελεύομεν.

Si monachus proprium monasterium reliquerit et in aliud transierit, quascunque res per id tempus, quo monasterium reliquerit, habere videbitur ad monasterium, in quod ab initio ingressus est, eas pertinere jubemus.

D

Ἀπαγορεύομεν τοῖς γονεῦσι τοὺς παῖδας μοναχικὸν ἐπιλεγομένους βίον ἐκ τῶν εὐαγῶν ἀφέλκειν μοναστηρίων, ἢ τῆς ἰδίας αὐτοὺς ἀποκλείειν κληρονομίας, εἰ καὶ αἰτία τις πρὸ τοῦ μοναχικοῦ παρηκολούθησε βίου.

195 Interdicimus parentibus, ne filios suos vitam monasticam eligentes a sanctis monasteriis abstrahant, vel hæreditate sua illos submoveant, licet ante vitam monasticam causa aliqua accesserit.

Ὁ μέλλων εἰσιέναι εἰς μοναστήριον διατιθέσθω τὰ κατ' αὐτὸν πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ· ἐπεὶ προσκυροῦται τῷ μονασοηρίῳ τὰ αὐτοῦ πάντα, εἰ καὶ μὴ ῥητῶς φήσειεν εἰσαγαγεῖν αὐτὰ, καὶ οὐκέτι ἔσται κατ' οὐδένα τρόπον κύριος αὐτῶν.

Qui monasterium ingressus est, quæ sua sunt ante ingressum ejus testetur, quoniam omnes ejus facultates ad monasterium adjudicantur, etsi non expresse affirmet se illas introduxisse, nec amplius ullo modo erit illarum dominus.

Ὁ ἐπὶ παισὶ μονάσας δύναται καὶ μετὰ τὸ μονά-

Qui, cum habeat liberos, monachus fit, ei licet,

vel postquam monasterium ingressus est, bona sua inter filios suos dividere, unam partem sibi retinens, quam etiam monasterio despondet.

Si monachus intestatus moriatur, tunc liberi ejus ab intestato hæreditatem accipient, hoc est, per falcidiam legem, reliqua vero monasterio donantur.

Imperatoris Leonis novella, secundum dictum synodi canonem, filium quidem decem annos natum monasterium ingredi jubet, et monasticum habitum induere, non autem de bonis suis testari, donec 16 vel 17 annos attigerit. Arbitror enim, inquit, quod vel ob hanc rationem magnus Basilius in suo ascetico libro hoc ipsum tempus statuerit, quod nihil vetat, quin hac ætate de suis bonis possint deliberare.

Monachis duplex opus esse oportet, vel sacris Scripturis occupari et in iis semper meditari, vel quæ monachos decent manuum operationes subire. Nam cogitatio vaga et otiosa nihil boni producit.

Laicus, et maxime scenicus, vel fornicator, portans vel imitans monasticum et sanctum habitum, corporaliter punitur, et ab episcopis et magistratibus relegatur; ut qui alicui ecclesiasticæ constitutioni illudere meditatur. Quære et in 33 cap. litteræ E. Quare etiam in 43 cap. litteræ E.

CAP. XVI. *De sancto unguendo.*

Quære in 9 capite hujus litteræ canonem decimum sextum synodi Carthagin. et in 1 capite litteræ B can. 48 synodi Laodicenæ.

196 INITIUM LITTERÆ N.

CAP. I. *De templorum ædificatione et consecratione.*

Quære 12 caput litteræ E.

CAP. II. *Quod non oportet intra templi ambitus convivia fieri, vel cauponas esse, vel aliquid venum exponi, vel jumentum absque necessitate introduci, vel aliquem cum cum muliere permanere.*

Quære 15 caput litteræ. E.

CAP. III. *De infantibus expositis vel de quibus dubitatur, an baptizati fuerint.*

Quære 29 caput litteræ Γ, et in secundo capite litteræ B.

CAP. IV. *De jejunio.*

Sanctorum apostolorum 69 canon fideles Quadragesimale tempus ante sanctum Pasha nihil quidquam studii remittentes jejunio incumbere jubet et continentiæ, in memoriam quidem revocans dies illos, in quibus Dominus jejunio instructus quoad humanitatem, hostem nostrum cepit: porro et in quovis quarto die et Parasceve uniuscujusque cæterarum anni septimanarum, similiter jejunare et aridis vesci. Illis autem, qui in his omnibus jejunium non tolerant, clericis quidem, depositionem,

σαι διελεῖν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῖς ἰδίοις παισὶ φυλάττων ἑαυτῷ μέρος ἕν, ὃ καὶ τῷ μοναστηρίῳ ἁρμόζει.

Ἐὰν ἀδιάθετος ὁ μονάσας τελεῴτήσῃ, τότε οἱ παῖδες αὐτοῦ λήψονται τὴν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίαν, τουτέστι τὸ φαλκίδιον, καὶ τὰ λοιπὰ δίδοται τῷ μοναστηρίῳ.

Ἡ δὲ νεαρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος δεκαετῆ μὲν εἰσιέναι τὸ μοναστήριον τὸν παῖδα κελεύει, κατὰ τὸν ῥηθέντα τῆς ς' συνόδου κανόνα, καὶ τὸ μοναχικὸν σχῆμα λαμβάνειν, μὴ μέντοι καὶ διατίθεσθαι περὶ τῶν οἰκείων, μέχρις ἂν ὁ ις' ἢ ιζ' ἐπιστῇ χρόνος. Οἶμαι γάρ, φησὶ, διὰ τοῦτο καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον τουτονὶ τὸν χρόνον ὁρίσαι ἐν τῇ ἀσκητικῇ αὐτοῦ βίβλῳ, ὡς μηδὲν ἐμποδὼν οὔσης τηνικαῦτα τῆς ἡλικίας εἰς τὸ περὶ τῶν οἰκείων βουλεύσασθαι.

Δεῖ δὲ διπλοῦν τὸ ἔργον τοῖς μοναχοῖς εἶναι, ἢ ταῖς θείαις ἐνασχολεῖσθαι Γραφαῖς, καὶ ταύταις ἀεὶ μελετᾷν, ἢ τὰ μοναχοῖς πρέποντα ἐργόχειρα μετιέναι. Διάνοια γὰρ μάτην σχολάζουσα οὐδὲν ἂν τῶν ἀγαθῶν ἀποτέκοι.

Λαϊκὸς, καὶ μάλιστα σκηνικὸς, ἢ πόρνοις, κεχρημένος ἢ μιμούμενος τὸ μοναχικὸν καὶ ἅγιον σχῆμα, σωματικῶς τιμωρεῖται, καὶ ἐξορίζεται πρὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἀρχόντων· ὡσαύτως καὶ ὁ ἐμπαῖξαι βουληθεὶς οἱανδήτινα ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν. Ζήτει καὶ ἐν τῷ λγ' κεφ. τνῦ Ε στοιχείου· Ζήτει καὶ ἐν τῷ ιγ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Ις'. Περὶ τοῦ ἁγίου μύρου.

Ζήτει ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ παρόντος στοιχείου κανόνα ις' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου, καὶ ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Β στοιχείου κανόνα μη' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Ν ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Περὶ ναῶν οἰκοδομῆς καὶ καθιερώσεως.

Ζήτει τὸ ιβ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Ὅτι οὐ δεῖ ἔνδον τῶν τοῦ νεὼ περιβόλων συμπόσια γίνεσθαι, ἢ καπηλεῖα εἶναι, ἤ τι κατ' ἐμπορίαν προτίθεσθαι, ἢ κτῆνος χωρὶς ἀνάγκης εἰσάγειν, ἢ τινα μετὰ γυναικὸς καταμένειν.

Ζήτει τὸ ιε' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ νηπίων ἐκτιθεμένων, ἢ ἀμφιβαλλομένων, εἰ ἐβαπτίσθησαν.

Ζήτει τὸ κθ' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου, καὶ τὸ β' κεφ. τοῦ Β στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Περὶ νηστείας.

Ὁ ξθ' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν τὸν πρὸ τοῦ ἁγίου Πάσχα τεσσαρακονθήμερον χρόνον, μηδὲν σπουδῆς τοὺς πιστοὺς ἀνιέστας, νηστείᾳ θεσπίζει προσανέχειν καὶ ἐγκρατείᾳ, εἰς μνήμην ἁγων τῶν ἡμερῶν ὁήπου ἐκείνων, ἐν αἷς ὁ Κύριος, νηστείᾳ φραξάμενος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, τὸν ἡμέτερον εἶλε πολέμιον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τετράδα καὶ Παρασκευὴν ἑκάστης τῶν ἄλλων τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑβδομάδων, ἐξ ἴσης ἐκείναις ἐν νηστείᾳ διάγειν καὶ ξηροφαγίᾳ. Τοῖς γε μὴν οὐκ ἀνεχομένοις ἐν ταύταις

ἁπάσαις νηστεύειν, κληρικοῖς μὲν καθαίρεσιν, λαϊκοῖς δὲ ἀφορισμὸν ἐπισείει, εἰ μήπου τις, φησὶν, ἀσθενείᾳ κάτοχος ὢν ἐργεται. Ἡ γὰρ νηστεία διὰ ταπείνωσιν ἐπινενόηται τῆς σφριγώσης σαρκός· ταύτης δὲ νόσῳ κατασταλείσης, οὐ πάνυ τι ἀναγκαῖον, τὸ νηστείᾳ ταύτην δαμάζειν. Τοὺς γοῦν ἀσθενῶς ἔχοντας, καὶ τὴν ἐξ ἰχθύων ἐδωδὴν προσιεμένους, ἄγνωμον μὴ συγγνώμης τυγχάνειν· κρεῶν δὲ ὅλως ἅψασθαι, οὐδὲν διενήνοχε δυσσεβείας, εἰ καὶ τὸ λοίσθιά τις πνέων, τῇ μεταλήψει τούτων ἀναῤῥωσθῆναι δοκεῖ. Ἐν μὲν τοι τοῖς Σάββασι καὶ ταῖς Κυριακαῖς τοὺ τεσσαρακονθημέρου, ἀφθονωτέρᾳ κεχρῆσθαι τροφῇ συγκεχώρηται, κατὰ τὸν ξς' ἀποστολικὸν κανόνα, ὃν καὶ ζητεῖ ἐν τῷ λζ' κεφ. τοῦ Κ στοιχείου. Κυρίως δὲ ἡ πρὸ τοῦ ἁγίου Πάσχα καὶ μόνη τεσσαρακονθήμερος νηστεία νενομοθέτηται· εἰ γὰρ ἦσαν καὶ ἕτεραι, ἐμνήσθη ἂν κἀκείνων ὁ κανών. Πλὴν καὶ κατὰ τὰς ἄλλας νηστίμους, τῶν ἁγίων ἀποστόλων, φημὶ, τῆς κοιμήσεως τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, οὐδεὶς εὖ φρονων, οἶμαι, νησιεύουσιν ἐγκαλέσειεν.

Ζήτει καὶ ἐν τῷ λζ' κεφ. τοῦ Κ στοιχείου τὸν ιε' κανόνα τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

Ὁ δὲ δέκατος τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας ἐν ταῖς πρὸ τοῦ Πάσχα νηστίμοις ἡμέραις καὶ οἴνου μεταλαμβάνειν καὶ ἐλαίου δικαιοῖ τὸν ὑπὸ νόσου ἐκτετηκότα, καὶ μὴ παραπλησίως τοῖς ἄλλοις, τῆς νενομισμένης ἔχεσθαι ξηροφαγίας, ἀλλ' ὡς ὑπομεῖναι δεδύνηται, ἢ ἑκάστης καταλύειν, ἢ παρ' ἡμέραν, κατὰ τὴν ἐπίκρισιν ᾧ προσανέθετο τὴν οἰκονομίαν τῶν οἰκείων λογισμῶν. Ζήτει καὶ τὸ κε' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου ιη' κανὼν, Εἴ τις τῶν ἀσκουμένων, φησὶ, χωρὶς ἀνάγκης σωματικῆς ὑπερηφανεύοιτο, καὶ τὰς παραδεδομένας νηστείας εἰς τὸ κοινὸν καὶ φυλαττομένας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας παραλύοι, ὑποικουροῦντος ἐν αὐτῷ τελείου λογισμοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ ὁ μὲν μα' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου κανὼν, νήστεις εἶναι κελεύει τοὺς τελοῦντας τὰ τοῦ θυσιαστηρίου ἅγια διακόνους καὶ ἱερέας, μιᾶς ἐξῃρημένης ἐτησίως ἡμέρας, καθ' ἣν τὸ Κυριακὸν ἐπιτελεῖται δεῖπνον, τῆς μεγάλης δηλαδὴ πέμπτης. Μετὰ γὰρ τὴν σωματικὴν, τὰ τῆς πνευματικῆς, ὡς ἔοικε, τροφῆς ἐπτέλουν. Ἀλλὰ καὶ δήλης ὀψίας οὐτινοσοῦν τελευτήσαντος, εἰ μὲν εἶεν οἱ τὰ ἅγια τελοῦντες νήστεις, φησὶ, μόναις εὐχαῖς ἐκτελείτωσαν ταῦτα. Τοῦτο δὲ τὸ νῦν ἔχον παρὰ τοσοῦτον οὐ πράττεται, παρόσον καὶ ἡμῖν ὅτι καὶ λίγειν ἠγνόηται· ἀλλὰ δύο κανόνες δίκην ὡς εἰπεῖν τούτῳ λαχόντες σχολὴν ἄγειν ἐπιτετιμήκασιν.

Ὁ μὲν γὰρ ν' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου μὴ δεῖν φησὶ, ἐν τῇ ἁγίᾳ τεσσαρακοστῇ τῇ ὑστεραίᾳ ἑβδομάδι τὴν πέμπτην λύειν, πολυτελεστέροις δηλαδὴ βρώμασι κεχρημένους, καὶ ὅλην ἐντεῦθεν τὴν τεσσαρακοστὴν ἀτιμάζειν· ἀλλὰ πᾶσαν ἐν νηστείᾳ διεῖναι καὶ ξηροφαγίᾳ, ἐκτὸς δηλαδὴ τῶν ἐν ταύτῃ Σαββάτων καὶ Κυριακῶν.

Ὁ δὲ κθ' τῆς ς' συνόδου ταῦτά τε, ὡς ἔχει λέξεως, δίεισι, καὶ προσεπάγει, ὡς οἱ θεῖοι Πατέρες

A laicis vero, segregationem infligit, nisi quis, inquit, imbecillitate detentus, impediatur. Jejunium enim introductum fuit propter libidinosæ carnis humiliationem; eam vero per morbum jam subjectam, non omnino necesse erit jejunio affligere. Eos autem qui male se habent, sed tamen piscium esum admittunt, iniquum est veniam non consequi: carnibus vero ullatenus vesci nihil plane minus quam impium; imo quamvis aliquis lethali morbo laborans illo victu semet convaliturum speraverit. In Sabbatis quidem et diebus Dominicis per Quadragesimam paulo largiori cibo uti indultum fuit, juxta can. apostolicum 66 quem vide in cap. 27 litteræ K. Stricte autem loquendo sanciebatur quadraginta dierum jejunium ante sacrum Pascha, idque solum. Quippe si tum alia obtinuissent, neutiquam tacuisset canon. **197** Verumtamen eos qui in aliis jejunandi temporibus, puta vigiliis sanct. apost., sepulturæ B. Deiparæ et Nativitatis Christi abstinent, prudens nemo, quod reor, redarguet.

Quære etiam in 37 cap. litteræ K canonem 15 S. Petri episcopi Alexandriæ.

Decimus Timothei Alexandrini canon in diebus jejunii ante Pascha morbo laboranti vini atque olei usum indulget, neque hosce sicut alios ad xerophagiam id est cibum aridum tenuemque obligat; sed potius, ut tolerare queant, vel cujusque diei jejunium solvere, vel alterni cujusque juxta discretionem ejus, cui consiliorum suorum regimen commisit. Vide et 25 cap. litteræ Γ.

Canon autem 18 concilii Gangrensis hæc habet: Si quis eorum qui pietatis exercitationi student, absque corporis exigentia insolescat, et jejunia in commune tradita et ab Ecclesia observata dissolvat, idque maturo consilio interveniente fecerit, anathema esto. Insuper canon 41 synodi Carthaginensis diaconis et sacerdotibus sacramenta altaris jejunos celebrare præcipit, excepto uno anni die, quo Cœna Dominica celebratur, nimirum magna feria quarta. Nam post cibum coporalem quæ ad spiritualem pertinent, ut videtur, ministrabant. Imo quando quis tempore postmeridiano e vivis discedit, nisi hi qui ministrant impransi fuerint, sacra, inquit, orationibus solis faciant. Hoc autem hodie eam ob causam non obtinet, quod quid sibi velit ignoramus. Verum duo canones et prope dixerim merito jejunii intermissionem taxarunt.

Nam concilii Laodiceni canon 50, Non oportet, inquit, in ultima Quadragesimæ septimana feria quartæ jejunium solvere, utendo scilicet cibis delicatoribus, adeoque totam Quadragesimam debonestare, sed potius tempus Quadragesimale in jejunio victuque arido integrum transigere, Sabbatis tamen et Dominicis deibus exceptis.

Canon vero undetricesimus concilii sexti eadem usque recenset, et superaddit, quemadmodum sancti

Patres graves ob causas eo temporis dispensatione ista usi sunt. Nos tamen haudquaquam oportet apostolorum et Patrum traditiones abrogare. Innuit vero dictum apostolicum canonem 69 et hunc ipsum concilii Laodiceni.

CAP. V. *Quod non deceat in Sabbatis aut Dominicis jejunare.*

Quære cap. 37 litteræ K.

CAP. VI. *Quod jejunantes a cibis abstinere debent, haud tamen quasi in se exsecrabilibus.*

Vide 9 cap. litteræ B, et etiam in 2 cap. litteræ E canonem 33 magni Basilii.

198 CAP. VII. *De lege.*

Lex est commune præceptum: virorum prudentium placitum: delictorum cum voluntariorum tum involuntariorum correctio aut reprehensio, civitatis commune pactum: est divinum inventum. Virtus legis est jubere, vetare, permittere, punire.

Leges non de singularibus feruntur, sed communiter.

Jurisprudentia a justitia nomen habet; est enim ars boni et æqui.

De iis quæ frequentius obtingunt, non quæ perraro, leges inferri oportet: minime de iis rebus, quibus uno tantum in casu accidere datur. Nam legislatores haud attendunt semel et bis.

Leges primigeniæ in sequiores decucuntur, constitutiones vero recentiores majorem vim obtinent quam prius latæ.

De quibus lex nulla conscripta est, longa consuetudo per complures annos comprobata vicem legis subit, ejusque vim obtinet.

Perperam judicata aut expressa neque lex, neque tempus, neque consuetudo rata facit.

CAP. VIII. *De possessione.*

Leges.

Decem vel etiam viginti annorum præscriptio ei, qui mala fide possederit, haud prodest: imo nec tricennalis, nisi quiete possederit, nullamque in foro litem sustinuerit. Vide etiam in capite 9 litteræ Δ.

Omne servitium et ususfructus eis, qui non usurpant, propter ipsum temporis decursum, præsentibus quidem decennali, absentibus præscriptione vicennali amittitur.

Qui servitium jure obtinet pecora in agro alieno adaquandi ac pascendi, servitium etiam usurpare potest inibi tugurium excitandi.

Qui ex alieno agro, sciente domino, aquam traxerit, servitium sibi in agro illo vindicat usucapione triennali, domino interim non prohibente.

Bona mobilia si quis per triennium absque querela possederit, ipsi cedunt occupanti.

199 INITIUM LITTERÆ Ξ.

CAP. I. *De tollendis simulacris.*

Synodi Carthaginensis canon 58 atque etiam

A δι' αἰτίας ἴσως λυσιτελεῖς τῷ τότε καιρῷ τῇ οἰκονομίᾳ ταύτῃ ἐχρήσαντο. Ἡμῖν δὲ οὐκ ἀναγκαῖον τὰς ἀποστολικὰς καὶ πατρικὰς ἀθετεῖν παραδόσεις, τὸν ῥηθέντα αἰνιττόμενος ξθ' ἀποστολικὸν κανόνα, καὶ τὸν τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου τουτονί.

ΚΕΦΑΛ Ε'. Ὅτι οὐ δεῖ νηστεύειν ἐν τοῖς Σάββασι καὶ ταῖς Κυριακαῖς.

Ζήτει τὸ λζ' κεφάλαιον τοῦ Κ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ς'. Ὅτι τοὺς νηστεύοντας οὐχ ὡς βδελυκτῶν τῶν βρωμάτων ἀπέχεσθαι δεῖ.

Ζήτει τὸ θ' κεφαλ. τοῦ Β στοιχείου, καὶ ἐν τῷ β' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου τὸν κγ' κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'. Περὶ νόμου.

Νόμος ἐστὶ κοινὸν παράγγελμα· φρονίμων ἀνδρῶν δόγμα· ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων ἐπιB στροφή, ἤτοι σωφρονισμός· πόλεως συνθήκη κοινή· ἔστι δὲ καὶ θεῖον εὕρημα. Ἀρετὴ νόμου τὸ κελεύειν, τὸ κωλύειν, τὸ ἐπιτρέπειν, τὸ τιμωρεῖσθαι.

Οὐ περὶ τοῦ καθέκαστον, ἀλλὰ κοινῶς οἱ νόμοι τίθενται.

Ὁ νόμος ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης ὠνόμασται, ἔστι γὰρ τέχνη τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἴσου.

Τοὺς νόμους, ἀπὸ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαινόντων, οὐ μὴν τῶν σπανίως εἰσάγεσθαι δεῖ, οὐδὲ ἀπὸ τῶν δυναμένων ἐν ἐνὶ συμβῆναι θέματι· παρορῶσι γὰρ οἱ νομοθέται τὸ ἅπαξ ἢ δίς.

Οἱ προγενέστεροι νόμοι εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἕλκονται· αἱ δὲ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν.

Ἐν οἷς οὐκ ἔσται ἔγγραφος νόμος, ἡ μακρὰ συνC ήθεια, ἐπὶ πολλοὺς ἐνιαυτοὺς δοκιμασθεῖσα, ἀντὶ νόμου κρατεῖ, τάξιν ἔχουσα νόμου.

Τὰ κακῶς κριθέντα καὶ τυπωθέντα, οὔτε νόμος, οὔτε χρόνος, οὔτε συνήθεια βεβαιοῖ.

ΚΕΦΑΛ. Η'. Περὶ νομῆς.

Νόμοι.

Ὅτι δεκαετία ἢ εἰκοσαετία οὐ βοηθεῖ τῷ κακῇ πίστει νεμομένῳ, εἰ μὴ ἡ τριακονταετία καὶ μόνον, εἴπερ ἀδιακόπως ἐνέμετο, καὶ ὄχλησιν ἐν δικαστηρίῳ μὴ ὑπέμεινε. Ζήτει καὶ ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ Δ στοιχείου.

Πᾶσα δουλεία καὶ πᾶσα χρῆσις ἐπὶ τῶν μὴ κεχρημένων, διὰ τῆς τοῦ χρόνου παραδρομῆς, ἐπὶ μὲν παρόντων, δεκαετίᾳ, ἐπὶ δὲ ἀπόντων, εἰκοσαεD τίᾳ ἀπόλλυται.

Ὁ ἔχων δουλείαν τοῦ ποτίζειν καὶ βόσκειν ἐν τῷ ἀγρῷ σου θρέμματα, δύναται κτᾶσθαι δουλείαν τοῦ ἐν αὐτῷ ποιεῖν καλύβην.

Ὁ δι' ἀλλοτρίου ἀγροῦ ἕλκων ὕδωρ, εἰδότος τοῦ δεσπότου τοῦ ἀγροῦ, κτᾶται κατὰ τοῦ ἀγροῦ δουλείαν ἐν τῷ νενομισμένῳ τριετίας χρόνῳ, μὴ κωλύσαντος αὐτὸν τοῦ δεσπότου τοῦ ἀγροῦ.

Τὰ κινητὰ πράγματα, ἐπὶ τριετίαν ἀνεπιφωνήτως κρατούμενα, δεσπόζονται.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Ξ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Περὶ ξοάνων καθαιρέσεως.

Ὁ τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου κανὼν νη', καὶ μέν-

τοι καὶ ὁ πδ' τὰ ξόανα πάντα κελεύουσι καθαιρεῖν καὶ τὰ τῶν εἰδώλων ἐγκαταλείμματα ῥίζαις αὐταῖς ἐξελεῖν.

ΚΕΦΑΛ. Β. Ὅτι δεῖ τοὺς ξένους τῶν κληρικῶν ὑποδέχεσθαι.

Ζήτει τὸ θ' κεφάλαιον τοῦ Α στοιχείου.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Ο ΣΤΟΙΧΖΙΟΥ

ΚΕΦΑΛ. Α'. Ὅτι οἰκονόμον ἔχειν δεῖ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸν ἡγούμενον.

Ζήτει τὸ κδ' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Περὶ οἰωνισμῶν.

Ζήτει τὸ γ' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ ὀνειρασθέντος.

Ζήτει τὸ κη' κεφάλαιον τοῦ Κ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Περὶ ὅρκων.

Ζήτει τὸ λβ' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Η ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Περὶ παιγνίων θυμελικῶν.

Ζήτει τὸ α, κεφ. τοῦ Θ στοιχείου, καὶ ἐν τῷ ιε' κεφ. τοῦ Μ στοιχείου κανόνα κζ τῆς ζ' συνόδου, καὶ τὸ ζ' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Περὶ τῶν ἐν πανδοχείῳ ἐσθιόντων κληρικῶν.

Ζήτει τὸ ζ' κεφάλαιον τοῦ Κ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ παραιτήσεως ἐπισκόπων.

Ζήτει τὸ κη' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Περὶ τῶν παρθενίαν ἑλομένων γυναικῶν.

Ζήτει τὸ ιε' κεφάλαιον τοῦ Μ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Ε'. Περὶ τῆς ἐν τῇ Παρασκευῇ νηστείας

Ζήτει τὸ δ' κεφάλαιον τοῦ Ν στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'. Περὶ παρακαταθήκης

Παρακαταθήκη ἐστὶ τὸ ἐπὶ παραφυλακῇ τινι διδόμενον. Ἐὰν ἐξ ἐπιδομῆς λῃστῶν ὁ τὴν παρακαταθήκην λαβὼν ἀπώλεσε ταύτην, οὐ κινδυνεύεσαι τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ ἡ ἀπώλεια. Ὁ γὰρ παρακαταθήκην λαμβάνων δόλον μόνον καὶ ῥᾳθυμίαν καὶ ἀμέλειαν ἀπαιτεῖται, εἰ μὴ ῥητῶς καὶ ἕτερόν τι συνεφωνήθη.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'. Περὶ τοῦ ἁγίου Πάσχα.

Εἶτα τὰς μὲν ἄλλας τῶν ὑποθέσεων, ἃς τὸ προκείμενον ἀπαιτεῖ σύνταγμα, τοῦ μηδὲν ἐλλείπειν τῶν ἡκόντων εἰς δύναμιν τοῖς σμικρὰ καὶ φρονοῦσι καὶ ὁρῶσιν ἡμῖν ἐμέλησε, τοῦ δὲ σεβασμίου τοσοῦτον κατολιγωρήσομεν Πάσχα, ἐν ᾧ το κεφάλαιον τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ Κυρίου οἰκονομίας ἐζείργασται, ὡς μὴ τὰς μεθόδους αὐτοῦ, καὶ τὰς τούτων αἰτίας, ὡς οἷόν τε δήλας θεῖται τοῖς ἀγνοοῦσι; Καὶ τίς ἂν ἡμᾶς δικαίας οὕτω παραιτήσαιτο μέμψεως; Τοιγάρτε καὶ πρό γε τῶν θείων χρησμῶν, μικρά μοι δοκεῖ διαλαβεῖν ἅττα. Τοῦ Πάσχα τοῦ ἱεροῦ πολλοῦ δέομεν ἐν περινοίᾳ γενέσθαι, μηδέπω κατειληφότες τὸ νομικόν· δεῖ γὰρ τοὺς τύπους ἡγεῖσθαι πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας συντέλειαν. Τὸ Πάσχα τοίνυν τὸ νομικὸν Μωσῆς ἐκεῖνος ὁ πάνυ κατά γε τὴν ιδ' τοῦ πρώτου σεληνιακοῦ μηνὸς τελεῖσθαι νενομοθέτηκε. Πρῶτος δὲ μήν ἐστιν ὁ παρ' Αἰγυπτίοις μὲν Φαμενὼθ, Δίστρος δὲ παρ' Ἕλλησι, Νισὰν δὲ παρ' Ἑβραίοις, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις ὀνομαζόμενος Μάρ-

A 84 simulacra omnia tolli e medio et ipsas idolorum reliquias radicitus exstirpari jubent.

CAP. II. *Quod clericorum deceat hospites hospitio excipere.*

Vide cap. 9 litteræ A.

INITIUM LITTERÆ O.

CAP. I. *Quod episcopus ac præfectus œconomum apud se habere debeat.*

Quære cap. 24 litteræ E.

CAP. II. *De auguriis.*

Vide caput 3 litteræ E.

CAP. III. *De iis qui se noctu polluunt.*

Consule caput 38 litteræ K.

CAP. IV. *De juramentis.*

B Vide caput 32 litteræ E.

INITIUM LITTERÆ II.

CAP. I. *De ludis scenicis.*

Quære caput 1 litteræ Θ, et in cap. 15 litteræ M synodi sptimæ canonem 27 synodi 7 et caput 7 litteræ Γ.

200 CAP. II. *De clericis in taberna comedentibus.*

Vide cap. 7 litteræ K.

CAP. III. *De episcopali audientia.*

Quære caput 28 litteræ E.

CAP. IV. *De feminis quæ votum castitatis susceperunt.*

Vide cap. 15 litteræ M.

CAP. V. *De jejunio in Parasceve.*

C Consule cap. 4 litteræ N.

CAP. VI. *De deposito sive fideicommisso.*

Depositum est quod custodiendum alicui datur. Si ille, qui rem servandam suscepit, latronibus incursantibus perdiderit, hæredes tamen amissionem depositi actione non experientur. Nam qui depositum accepit, solum dolum et negligentiam atque inertiam præstat, nisi forte aliud aliquid disertis verbis conventum fuerat.

CAP. VII. *De sacro Paschate.*

Postmodum alia quidem argumenta, quæ hoc opus expetere videbatur, ne deesset quidpiam eorum quæ huc spectant, quantum nobis licuit magni nihil vel cogitantibus vel facientibus, haud indiligenter tractavimus, adeone venerandum Pascha, in quo summum Dominicæ dispensationis peractum est, neglectui habebimus, ut methodos ipsius atque earum causas, ut fit harum rerum ignaris exponere supersedeamus? Quis enim nobis hoc vitio merito vertat? Quocirca ante divina oracula breviter de iis disserere libet, quæ circa sacrum Pascha scire quam maxime refert, legali illo non penitus neglecto. Typi enim, ut par est, ad veritatis consummationem nos deducunt. Jussit igitur Moyses vir summus primi mensis lunaris quarto et decimo die Pascha legale celebrari. Mensium autem primus is est, quem Ægyptii Phamenoth, Distrum 201 Græci, Hebræi Nisan, et Romani Martium vocant. Quo quidem mense sol itinere suo universo

contraria decurrens zodiaci circuli signum primum intrat, quod æquinoctiale punctum, et mensium principium, et circuli caput, et carceres cursus planetarum harum rerum studiosi nuncupare solent, atque adeo signum proxime præcedens, seu pisces, mensem ultimum, signum postremum, et periodi planetariæ exitum sive metam. Martium enim mensium primum esse credimus, quoniam Moyses ait eo temporis jussisse Deum, ut arbores et flores et gramina revirescerent. Videmus sane hac naturæ conditione, non quavis alia ordinationem divinam adimpleri. Verumtamen mensis ille Martius, sicuti cæteri omnes tam nominibus quam numero dierum apud gentes illas, quas supra dixi, pariter distinguuntur. Æquinoctium insuper ipsa universi natura quotannis eodem tempore restituit, eo quod quantitas annua eximiam æquabilitatem præ se ferat. At vero numerus dierum et mensium, quo una cum Romanis utimur, (quod et aliæ gentes solent) neque hora eadem nec die quidem eodemæ quinoctium accidere patitur. Quoniam enim tempus annuum præter dies 365 etiam quartam ferme diei partem asciscit, si quando æquinoctium circa meridiem contingat, anno sequente circa occasum solis fiet, annoque huic proximo circa noctem mediam : atque ita porro. Rursus, quia id quod ultra dies 365 superest, quartam diei partem exacte haud contineat, sed trecentesima fere particula deficiat, ut in sequentibus luculentius demonstrabimus : nobis tamen in usu sit numerus tam dierum quam mensium Romanorum, adeoque quolibet quadriennio unum diem adjiciamus, ut annus quartus semper sit completus : necesse est in annis 300 æquinoctium uno die anticipet. Ut exempli gratia, quoniam hoc ipso tempore æquinoctium die octavo ac decimo Martii mensis obtingere computatur, post annos abhinc trecentos in septimum et decimum diem incidet, dein post alios trecentos in diem decimum sextum, pariterque in perpetuum. Accidit enim æquinoctium tempore Nabonassari Martii die quinto et vicesimo circa vesperam, et tempore Philippi Aridæi circa meridiem quarti et vicesimi dici mensis ejusdem. Anno autem, quo Christus pro nobis redimendis passus est, istius die vicesimo tertio circa noctem mediam ; nostro autem tempore, ut demonstratum est, duodevicesimo ejus die.

Hebræorum igitur doctiores, illique præcipue qui Judæam incolnere, ut Josephus atque Philo, summi utrique philosophi, legale Pascha ante æquinoctium haudquaquam celebrandum esse judicabant. Aiunt enim isti post æquinoctium vernum circa medium primi mensis ab omnibus pariter mactanda esse διαβατήρια sive sacrificia paschalia. Qui vero in hac re imperite ac rustice versantur. passim per terrarum orbem dispersi, mensem primum eum esse ex inscitia suspicantur, in quo æquinoctium vernum solum fieri contingit ; an quidem ante æquinoctium, anne post illud luna

τιος. Ἐν ᾧ τὴν ἐναντίαν τοῦ παντὸς διιππεύων ὁ ἥλιος, τὸ πρῶτον ἄρχεται τοῦ λωδιακοῦ κύκλου δωδεκατημόριον εἰοιέναι, ὃ δὴ καὶ ἰσημερινὸν, καὶ μηνῶν ἀρχὴν, καὶ κεφαλὴν τοῦ κύκλου, καὶ ἄφεσιν τοῦ δρόμου τῶν πλανητῶν, οἱ περὶ ταῦτα ἐσχολακότες φιλοῦσι καλεῖν · τὸ δὲ πρὸ τούτου, μηνῶν ἔσχατον, καὶ τελευταῖον δωδεκατημόριον, καὶ τέλος τὴν τῶν πλανητῶν περιόδου. Τὸν Μάρτιον δὲ πρῶτος εἶναι μῆνα πιστεύομεν, ἐξ ὧν ὁ Μωϋσῆς εἴρηκεν, ὡς κελεύσειεν ὁ Θεὸς κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τὰ δένδρα, καὶ τὰ ἄνθη, καὶ τὰς πόας ἀναβλαστῆσαι. Ὁρῶμεν δὲ οὐκ ἐν ἑτέρῳ, ἀλλ' ἐν τούτῳ νόμῳ φύσεως, τοῦ Θεοῦ πληροόμενον τὸ ἐπίταγμα. Ὁ μὲν οὖν εἰρημένος μὴν, ὥσπερ ἄρα καὶ οἱ λοιποὶ πάντες, οὐχ ἧττον τοῖς ὀνόμασιν ἢ τῷ ἀριθμῷ τῶν ἡμερῶν διαφέρουσι παρ' ἑκάστοις τῶν εἰρημένων ἐθνῶν. Τὴν γε μὴν ἰσημερίαν ἡ μὲν τοῦ παντὸς φύσις τὸν αὐτὸν ἀεὶ χρόνον καθ' ἕκαστον ἔτος ποιεῖ, τῷ πολλὴν φέρειν ἀεὶ πρὸς ἑαυτὸ τὴν ἰσότητα τὸ τοῦ ἐνιαυσίου χρόνου διάστημα. Ὁ ἀριθμὸς μέντοι τῶν ἡμερῶν τε καὶ μηνῶν, ὅ τε τοῖς ἄλλοις εἰωθὼς ἔθνεσι, καὶ ᾧ κατὰ Ῥωμαίους ἡμεῖς χρώμεθα, οὔτε τὴν αὐτὴν ὥραν, οὔτε τὴν αὐτὴν ἡμέραν συγχωρεῖ γίνεσθαι. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἐνιαύσιον μέγεθος, πρὸς ταῖς τξε' ἡμέραις, καὶ τέταρτον ἔγγιστα προσλαμβάνει, ὅταν ᾖ ἡ ἰσημερία περὶ μεσημβρίαν, τὸ μὲν ἑξῆς ἔτος ἔσται περὶ δύσιν ἡλίου, τὸ δὲ ἑξῆς, περὶ μέσας νύκτας, καὶ οὕτω μέχρι παντός. Ἐπεὶ δ' αὖθις ἡ ἐπὶ τξε' ἡμέρας ἐπουσία οὐχ ὅλον τέταρτον ἡμέρας περιέχει, ἀλλὰ παρὰ τριακοστὸν, ὡς προϊόντες ἀκριβέστερον δείξομεν, ἡμεῖς δὲ τῷ τῶν ἡμερῶν καὶ μηνῶν ἀριθμῷ κατὰ Ῥωμαίους χρώμεθα, ὡς τοῦ τετάρτου ἀεὶ τελείου προσγινομένου, καὶ παρὰ τοῦτο κατὰ τέσσαρας ἐνιαυτοὺς μίαν ἡμέραν ταῖς τξε' προστίθεμεν, ἐξ ἀνάγκης τὴν ἰσημερίαν συμβαίνει ἐν τοῖς τ' ἐνιαυτοῖς πρὸ μιᾶς ἡμέρας γίνεσθαι. Οἷον ἐπεὶ κατὰ τὸ παρὸν ἡ ἰσημερία ἐπιλελόγισται ἡμῖν γινομένη τῇ ὀκτωκαιδεκάτῃ τοῦ Μαρτίου μηνὸς, μετὰ τριακόσια ἔτη ἔσται τῇ ἑπτακαιδεκάτῃ · εἶτα μετὰ ἕτερα τοσαῦτα, τῇ δεκάτῃ ἕκτῃ, καὶ οὕτως ἀεί. Καὶ γὰρ κατὰ τοὺς χρόνους Ναβουνασάρου περὶ λῆξιν ἑσπερίαν ἐτύγχανεν οὖσα τῆς τοῦ Μαρτίου πέμπτης καὶ εἰκοστῆς · ἐν δὲ τοῖς Φιλίππου τοῦ Ἀριδαίου, περὶ μεσημβρίαν τῆς τετάρτης καὶ εἰκοστῆς αὐτοῦ. Ἡνίκα δὲ ὁ Χριστὸς τὸν σωτήριον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπήρχετο θάνατον, περὶ μέσην νύκτα τῆς κγ' τοῦ αὐτοῦ μηνός · ἐφ' ἡμῶν δὲ νῦν, ὡς δεδήλωται, περὶ πουτὴν δεκάτην ὀγδόην αὐτοῦ.

Οἱ μὲν οὖν λογιώτεροι τῶν Ἑβραίων, καὶ μάλιστα οἱ τὴν Ἰουδαίαν οἰκοῦντες, οἷος ἦν Ἰώσηπος καὶ Φίλων, ἄνδρες φιλοσοφίας ἁπάσης ἐπ' ἄκρον ἐληλακότες, οὐκ ᾤοντο δεῖν πρὸ τῆς ἰσημερίας τὸ νομικὸν ἄγειν Πάσχα. Αὐτοὶ γὰρ οὗτοί φασι δεῖν τὰ διαβατήρια θύειν ἐπίσης ἅπαντας μετὰ ἰσημερίαν ἐαρινὴν, μεσοῦντος τοῦ πρώτου μηνός. Οἱ δὲ ἀγροικότερον διακείμενοι, καὶ πανταχῇ τῆς οἰκουμένης διεσπαρμένοι, πρῶτον ἐξ ἀμαθίας μῆνα ὑπολαμβάνοντες, ἐν ᾧ τὴν ἐαρινὴν γίνεσθαι συμβαίνει μόνον ἰσημερίαν, εἴτε δὲ πρὸ ταύτης, εἴτε μετὰ ταύτην ὁ πλησιφαὴς ἁπαντᾷ τῆς σελήνης σχηματισμὸς, οὐδ' ὁτιοῦν μέλον

αὐτοῖς, οὔτε μὴν εἰ μήπω καθαρῶς τοῦ τῆς ἰσημερίας σημείου ἐπέβη ὁ ἥλιος, ἐν τούτῳ ἀσυντηρήτως καὶ πρὸ τῆς ἰσημερίας ἐπετέλουν τὸ Πάσχα. Περὶ ὧν μοι δοκεῖ καὶ ὁ ζ' τῶν θείων ἀποστόλων κανὼν διορίζεσθαι, ἀφορισμὸν καταψηφιζόμενος, εἴ τις τῶν τοῦ κλήρου. τὴν ἁγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν μετὰ Ἰουδαίων πρὸ τῆς ἐαρινῆς τελέσειεν ἰσημερίας. Ἐπεὶ γὰρ οὐ διεζευγμένως ὁ κανὼν ἐπιτιμᾶσθαι θεσπίζει. τὸν μετὰ Ἰουδαίων, ἢ πρὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας ἑορτάζοντα, τὸ εἰρημένον ἄνωθεν νοεῖν ὑποτίθησι. Συμβαίνει δὲ, πέμπτον τῆς σελήνης κύκλον διερχομένης, ᾧ τινι ἐξ ἀνάγκης ὁ εἰκοστὸς ὄγδοος θεμέλιος ἕπεται (οὕτω γὰρ τοῖς πολλοῖς ὁ περιττεύων ἀπὸ τῶν αὐτῆς κύκλων τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς ὀνομάζεται), καὶ περί που τὴν τοῦ Μαρτίου ἑπτακαιδεκάτην τὸ πλησιφαὲς ἀκριβῶς ὑπολευκαινούσης, ἐκείνους μὲν ἀνεπιστημόνως πάνυ καὶ προπετῶς τηνικαῦτα τὴν ἑορτὴν ἄγειν· τοῦτο γὰρ ἔτι καὶ νῦν ὁρῶμεν παρανόμως ποιοῦντας, τοὺς ταῖς ἡμετέραις πόλεσιν ἐπιχωριάζοντας. Ἡμεῖς δὲ τὸ ἀδὲς ἡμῖν αὐτοῖς περιποιούμενοι, καὶ ὡς οὐχ ὅσια ὀρῶσι πολλὰ χαίρειν αὐτοῖς φάσκοντες, ἐπὶ τὸν ἑξῆς σεληνιακὸν ἐπειγόμεθα μῆνα, ὃν αἱ τοῦ Ἀπριλίου ἀριθμεῖν ἡμέραι πεφύκασιν, ἡνίκα καὶ μακρῷ τῷ τῶν ἡμερῶν διαστήματι διέχειν συμβαίνει τοῦ παρ' Ἰουδαίοις τὸ ἡμέτερον Πάσχα. Οὕτω γὰρ οἱ θεῖοι Πατέρες σοφῶς ἄγαν καὶ ἠκριβωμένως ἐσκόπησαν τοὺς τῶν θείων ἀποστόλων θεσμοὺς, παντὸς μᾶλλον οἰκονομούμενοι τὸ βέβαιον ἔχειν, οὐ μὴν εἰ μετὰ τὴν ἐαρινὴν ἐκείνην τὸ Πάσχα τελέσουσιν ἰσημερίαν, συνεορταστέον αὐτοῖς. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ πρῶτος ἀπαγορεύει κανὼν, ἐξεπίτηδες, ὡς ἔοικε, τὸν νοῦν ἑρμηνεύων τοῦ ἀποστολικοῦ τοῦδε κανόνος, ὅτι δύο τίθησιν ἐπὶ τοῦ Πάσχα διαρισμοὺς ὁ κακὼν, εἰ καὶ οὕτω τὸν λόγον προήγαγε. Τοῖς Ἰουδαίοις ἡμᾶς μὴ συνεορτάζειν, καὶ τὴν ἐαρινὴν περιμένειν ἰσημερίαν. Οἷς ἕτεροι δύο ἐξ ἀνάγκης ἐπηκολούθησαν, ἄγειν τε τὴν ἑορτὴν εὐθὺς τῇ πρώτῃ μετὰ τὴν ἰσημερίαν πανσελήνῳ, καὶ μετὰ ταύτην μὴ ἐν οἱαδήποτε τῶν ἡμερῶν ἁπλῶς, ἀλλ' ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ τὴν πανσέληνον εὐθὺς τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι τῶν διορισμῶν ἔτι καὶ νῦν βεβαίως διατηροῦνται· ἡ δὲ μετὰ τὴν πανσέληνον πολλάκις ἡμῖν ὑπερτίθεται Κυριακὴ, τῷ δύο προστίθεσθαι ἡμέρας ἑκάστου ἔτους τῷ Πάσχα τῷ νομικῷ, καὶ μετ' ἐκείνας ἐπὶ τὴν Κυριακὴν ἔρχεσθαι. Συνέβη δὲ τουτο οὐκ ἐς ἀγνοίας ἢ ἀπειρίας τῶν θεσπισάντων Πατέρων τὸν περὶ τοῦ Πάσχα τουτονὶ νόμον, ἀλλὰ τῷ δρόμῳ τῆς σελήνης τὰ τῆς αἰτίας ἀναφέρεται ταύτης. Ἐπειδὴ γὰρ αὖθις τὸ ἐνιαύσιον κίνημα δι' ἡμερῶν ἀποκαθίσταται τριακοσίων ἑξήκοντα πέντε καὶ τετάρτου ἡμέρας ἔγγιστα, ὡς εἴρηται, αἱ δὲ μέσαι τῆς σελήνης κατὰ μῆκος πάροδοι οὐκ ἀποκαθίστανται ἐν ὅλοις ἔτεσι ιθ' τοῖς κατὰ προσθήκην τοῦ τετάρτου ἀριθμουμένοις, ἀλλὰ παρὰ μιᾶς ἡμέρας ἑξηκοστὰ πρῶτα τρία, καὶ δεύτερα τριάκοντα ἑπτὰ. τούτου χάριν ἐν τδ' ἐνιαυτοῖς, οὐχ ὅλοις πάλιν, ἀλλ' ἐλαττουμένοις ἡμέρας οὐδὲν, ἑξηκοστὰ πρῶτα νζ' καὶ δεύτερα νβ', ἤτοι μίαν ἡμέραν ἔγγιστα, ἡ εἰρημένη γίνεται ἀποκατά-

A lumine pleno fulgeat, parum solliciti, parum etiam, an sol ipsum solstitii punctum plane attigerit necne : adeoque temere etiam ante æquinoctium Pascha concelebrant. De hisce illis septimus quidem canon sanctorum apostolorum, ut mihi videtur, decernit, excommunicationem denuntians, si quis ex ordine clericali sacrum Paschatis diem ante vernum æquinoctium cum Judæis una celebraverit. Quandoquidem enim canon eum censura feriendum esse statuat, non quidem disjunctim qui festum vel cum Judæis egerit, vel ante æquinoctium vernum ; sed (connectendo) cum Judæis ante æquinoctium vernum, id quod supra diximus ipsos intellexisse arguit. Quando vero ad cyclum suum quintum luna pervenit, cui necessario

B **202** respondet vicesimum octavum fundamentum, seu θεμέλιος (sic enim plerique dierum numerum appellant, qui ex cyclis lunæ superfluus est), atque circa diem septimum ac decimum Martii pleno certe vultu candet, Judæos inscite admodum et temero festum tum peragere contingit. Quin imo hodieque id facere perperam illos videmus, qui in nostris civitatibus degunt. Nos autem quod tutum indubiumque est nobis asserentes, et Judæis hisce qui haud pie faciunt, longum valere jubentes, ad proxime sequentem mensem lunarem contendimus (quem dies Aprilis complere solent), quando longo quidem dierum intervallo Pascha nostrum a Judaico distare contingit. Prudenter adeo ac diligenter sancti Patres sacrosanctorum apostolorum decreta observabant, ut hoc præ cæteris ratum firC mumque esse statuerent, ne quis cum Judæis quamvis post æquinoctium vernum Paschale festum agentibus una celebret. Quippe hoc primus vetat synodi Antiochenæ canon, consulto ut videtur sensum explicans canonis ipsius apostolici, eo quod duas definitiones de Paschate statuat, etiamsi hunc in modum proponat : Nosmet cum Judæis una festum nullos agere, et æquinoctium vernale exspectare oportet. Ex quibus duæ aliæ definitiones necessario sequebantur, videlicet celebrandum esse festum primo statim plenilunio post æquinoctium, et quidem post illud non simpliciter die quovis, sed die septimanæ primo plenilunium proxime sequente. Cætera quidem decreta etiam hodieque constanter observantur, diem vero DominicamD plenilunium proxime sequentem sæpe differre solemus, eo quod duos dies quotannis Paschati legali adjicimus, et post illos ad Dominicum accedimus. Contigit tamen istud haud ex inscitia et ignorantia Patrum, qui hoc modo de Paschate decernebant, sed potius hoc quidquid est culpæ in lunæ cursus referendum est. Quoniam enim motus annuus diebus trecentis sexaginta quinque, et quarta fere diei parte, uti dictum est, perficitur, lunæ autem motus medii in longitudinem non restituantur exacte in novemdecim annis completis juxta quadrantis additionem supputandis, quin desint (ad cyclum complendum) unius

diei tres sexagesimæ primæ, et triginta septem partes secundæ; idcirco in annis 304 non completis quidem illis, sed deficientibus unius diei sexagesimis primis 57 et sexagesimis secundis 52 sive ferme die uno, dicta revolutio peragitur. Quamobrem apte post plenilunium duo dies additi sunt in legalis Paschatis investigatione, cum non poterat plenilunium exacte attingere diem mensis a Patribus definitam; quippe, ut diximus, in annis 304 die uno proxime deficit. Istam varietatem status Paschatis dies, et motus luminarium creavit: quæ tamen religioni minime nocet, imo potius multum juvat. Inde enim temporis intervallum evidentius appareret, inter legalis et nostri Paschatis celebrationem, sumptis non uno, quod tum factum, sed tribus ad minimum diebus intermediis. Quam ob causam Patres diem paschalem omnino in Dominicam transtulerunt, atque cum in Dominicam incidat Pascha legale, nostrum in Dominicam proxime sequentem removendum esse sanxerunt, æquum bonumque esse judicantes, ut invisum Deo infaustumque festum aversaremur, atque longo intervallo Pascha nostrum ab isto modis omnibus distingueremus. Hæc autem in sequentibus fusius ostendemus (ubi et tabulas dabimus æquinoctium ac plenilunia crasso modo indicantes), tum etiam docebimus quibusnam in annis admodum manifesta sit conjunctionum differentia.

A στασις. Διὰ δὴ τοῦτο ἀρτίως δύο μετὰ τὴν πανσέληνον ἡμέραι εὑρίσκονται προστιθέμεναι ἐν τῇ τοῦ νομικοῦ Πάσχα εὑρέσει, τῆς πανσελήνου μὴ δυναμένης καταλαβεῖν ἀρτίως τὴν ὁρισθεῖσαν τότε τοῖς Πατράσι ποστὴν τοῦ μηνὸς, ἐλαττουμένης, ὡς εἴρηται, ἐν τριακοσίοις τέσσαρσιν ἔτεσι, μίαν ἡμέραν ἔγγιστα. Καὶ τοιαύτην μὲν ὁ χρόνος περὶ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα καὶ ἡ τῶν φωστήρων κίνησις τὴν ἀνωμαλίαν πεποίηκε· τῇ εὐσεβείᾳ γε μὴν οὐδοπωστιοῦν τοῦτο λυμαίνεται, ὅτι μὴ καὶ τὰ μεγάλα συμβάλλεται. Περιφανεστέρα γὰρ ἐντεῦθεν ἡ διάστασις δείκνυται τῆς τε τοῦ νομικοῦ καὶ τοῦ ἡμετέρου τελετῆς Πάσχα, οὐ μιᾶς ἡμέρας, ὡς τότε, ἀλλὰ τριῶν μεσολαβουσῶν τοὐλάχιστον. Διὰ γὰρ τοῦτο πάντως καὶ τὴν ἡμέραν οἱ Γατέρες μετενηνόχασιν ἐπὶ τὴν Κυ- B ριακήν· εἰ δ' ἐν Κυριακῇ τὸ νομικὸν τύχοι Πάσχα, ἐπὶ τὴν ἑξῆς μεταβαίνειν διωρίσαντο, τὴν θεομάχον καὶ ἀνέορτον αὐτῶν ἑορτὴν ἡμᾶς ἐκτρέπεσθαι, καὶ μακρῷ τῷ διαστήματι τὴν ἡμετέραν ἐκείνης πᾶσι τρόποις ἀποδιίστασθαι, ἐν καλῷ κεῖσθαι σκοπήσαντες. Ταῦτα δὲ πλατυκώτερον ἡμῖν προϊοῦσι δειχθήσεται, ἔνθα καὶ κανόνια ἐκτέθεινται, τήν τε ἰσημερίαν καὶ τὰς πανσελήνους ὁλοσχερέστερον ἑρμηνεύοντα, καὶ ἐν ποίοις ἔτεσι φανερῶς ἡ τῶν συζυγιῶν διαφορὰ δείκνυται.

Cæterum et utile fuerit disquirere, quam ob causam post vernum æquinoctium Pascha celebrare jubeamur. **203** Fuit igitur, quando Deus ex non esse ad esse mundum eduxit, a die primo usque ad sextum justum æquinoctium, die atque etiam C nocte ne minimum quidem alia aliam superante. Quamvis enim dies quartus luminarium creationem lætus viderat, nondum tamen illis datum erat annuam revolutionem, quod nunc in natura fit, peragere. Namque sol primum statim cardinem æquinoctialem subiens, in gradu primo arietis substitit, luna vero in parte per diametrum opposita illico distabat, cardinem autumnalem, æquinoctialem quidem, sive libram intrans, neque omnino ante solem prosiliens, quantum die illo moveri licuit. Quippe haud aliter fieri potuit, ut plenum jubar exacte servaret (quatenus Deus nobis ostendit semet a principio imperfectum nihil fecisse), ista licet portio quæ ad nos convertitur, in totum quidem illuminata, propter motus varietatem varias D etiam phases nobis exhibeat. Idcirco ambo luminaria æquabiliter, seu potius invariate una cum universo circumacta, quasi rerum creandarum finem ac consummationem exspectabant. Die autem sexto manu divina formatur homo, æquinoctio adhuc pulchre effulgente, lunaque splendoris copia fere pari solem contra enitente. Haud enim æquum erat, primum hominem ante æquinoctium creari (cum jam tenebris obruerentur omnia), qui propter magnam sui cum luce cognationem, etiam ab istis qui alieni fuerunt a pietatis luce, φῶς non sine ratione appellatus est. Sed luminaria mundi

Ἀλλὰ γὰρ καλὸν ἂν εἴη σκοπῆσαι, καὶ τίνος ἕνεκεν μετ' ἰσημερίαν ἐαρινὴν τὸ Πάσχα τελεῖν προστετάγμεθα. Ὅτι τοι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὸν κόσμον παραγαγόντος τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἄχρι τῆς ἑβδόμης ἀλριβὴς ὑπῆρχεν ἰσημερία, μήτε τῆς ἡμέρας, μήτε μὴν τῆς νυκτὸς τὴν ἑτέραν, μηδὲ τὸ ἀκαριαῖον πλεονεκτούσης. Εἰ γὰρ καὶ ἡ τετάρτη τῶν ἡμερῶν, τῶν φωστήρων ηὔχει θεωμένη τὴν γένεσιν, ἀλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς ἐπιτετραμμένον καὶ τὴν ἐναντίαν ἰέναι, ὥς γε δὴ τανῦν, τοῦ παντός. Ὁ μὲν γὰρ ἥλιος, τὸ πρῶτον ἰσημερινὸν εὐθὺς τιμῆμα τοῦ ζωδιακοῦ ὑπελθών, ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ κριοῦ ἵδρυτο μοίρᾳ· ἡ δέ γε σελήνη, ἐν τῇ κατὰ διάμετρον τούτου χώρᾳ παραχρῆμα διίστατο, τὸ φθινοπωρινὸν μὲν, ἰσημερινὸν δὲ καὶ αὕτη, τὸν ζυγὸν, διιππεύουσα, μηδὲ βραχὺ τοῦ ἡλίου προεκπηδῶσα, ὡς γοῦν πέφυκε τρέχειν τὴν τήμερον. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως τὸ πλησιφαὲς ἀκριβῶς αὐτῇ περισώζεσθαι, μηδὲν ἀτελὲς ἐξ ἀρχῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ὑποδεικνύοντος πεποιηκέναι, εἰ καὶ τὸ τετραμμένον πρὸς τὸν ἥλιον αὐτῆς ἅπαν μέρος, διόλου πεφωτισμένον τυγχάνον, τῷ διαφόρῳ τῆς κινήσεως ποικίλα τὰ τῶν φωτισμῶν ἡμῖν ὑποφαίνει σχήματα. Ὁμαλῶς τοίνυν καὶ ἄμφω τὰ φῶτα, μᾶλλον δὲ ἀκινήτως ὁμοῦ τῷ παντὶ συγκινούμενα, τὸ τέλος οἱονεὶ τῆς τοῦ παντὸς δημιουργίας ἀνέμενον. Τῇ γε μὴν ἕκτῃ, χερσὶ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος πλάττεται, ἰσημερίας εἰσέτι καλὸν ἐπανθούσης, καὶ τῆς σελήνης τῷ δαψιλεῖ τῆς αἰγλης πρὸς τὸν ἥλιον ἱσταμένης ἐξ ἐφαμίλλου σχεδόν. Οὐ γὰρ ἦν εἰκὸς, ἤ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον πρὸ τῆς ἰσημερίας πλασθῆναι, ἡνίκα σκότῳ τὰ πάντα ἐκρύπτετο; ὃς διὰ τὴν πολλὴν πρὸς τὸ φῶς οἰκειότητα, καὶ τοῖς

ἀπηλλοτριωμένοις τοῦ τῆς εὐσεβείας φωτὸς, φῶς κατὰ λόγον προσείρηται, ἢ τοὺς φωστῆρας τοῦ προσήκοντος καθυφεῖναι κόσμου, νῦν πρῶτον δορυφοροῦντας τῷ βασιλεύειν τῆς κτίσεως μέλλοντι· ἄλλως τε καὶ τοῦ χρόνου μέλλοντος δημιουργεῖσθαι, ἔδει τὴν ἡμέραν δήπου καὶ τὴν νύκτα ἄρτι παραγενομένας, ἐκ τῆς ἰσότητος ἄρξασθαι· ἐπεὶ καὶ προτέρα κατὰ φύσιν αὕτη τῆς ἀνισότητος, ὡς αἱ ἕξεις τῶν στερήσεων, τοῦ Θεοῦ ἡμᾶς ἐντεῦθεν διδάσκοντος τὸν τῆς ἰσότητος νόμον, ἐν ᾧ τὸ τῶν ἀρετῶν ἕστηκεν, ἐπίπροσθεν τιθέναι πάσης πλεονεξίας καὶ ἀνισότητος· εἶθ' οὕτω τῶν φωστήρων μετὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν, ὡς ἐξ ἀφετηρίας τρέχειν ὑπαρξαμένων, καὶ μὴ ἰσοταχῶς πεφυκότων κινεῖσθαι, τὴν ἀνωμαλίαν ἐπεισελθεῖν. Ἐπεὶ γοῦν τὴν ἐξ ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου πτῶσιν εὐδόκησεν ὁ Κύριος ἐπανορθώσασθαι, προσ- B ἦκον ἦν ἐν τῇ τοῦ χρόνου ἰσημερινῇ ἀρχῇ, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος τὴν πρώτην ἔσχε πλάσιν, καὶ τὴν αὐτοῦ οἰκονομηθῆναι ἀνάπλασιν, καὶ ὅτι, ἐπειδὴ τὸ φῶς ἔμελλεν αὔξειν τῆς εὐσεβείας, καὶ τὸ σκότος τῆς ἀσεβείας μειοῦσθαι, μετ' ἰσημερίαν τὸ σωτήριον Πάσχα οὐκ ἔξω λόγου τελεῖται, ἡνίκα τὸ μὲν τῆς ἡμέρας φῶς ἐπιδίδωσι, τῆς νυκτὸς δὲ τὸ σκότος ἐλαττοῦται.

Οὐκ ἀεὶ δὲ κύριον γίνεται Πάσχα, διότι ἐπὶ τούτου χρὴ πολλὰ συνδραμεῖν. Οὐ μόνον γὰρ τὸ κατ' ἔτος ἐπιζητούμενον τῆς σελήνης πλῆρες, ὅπερ ἡ τῶν ἡμερῶν τεσσαρεσκαιδεκάτη ταύτῃ χαρίζεται, τῇ ἰσημερίᾳ δεῖ συνελθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἕκτην τῶν ἡμερῶν, καὶ τὴν τοῦ Μαρτίου τρίτην καὶ εἰκοστὴν, ἅπερ καὶ ὅτε ὁ πρῶτος Ἀδὰμ ἐπλάττετο, καὶ ὅτε πρὸς τοῦ δευτέρου Ἀδὰμ αὐτὸς οὗτος ἀνεπλάττετο, συνημμένα ἦν. Ταῦτα δὲ σπανίως εἰώθει συμπίπτειν· διὸ καὶ οἱ λεγόμενοι ἐμβόλιμοι μῆνες εἰσαγόμενοι, τὴν περὶ τὸν καιρὸν τοῦ Πάσχα ποιοῦσιν ἀνωμαλίαν. Ἐπιζητοῦμεν γὰρ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ πάθει, προηγουμένως μὲν, ὡς δεδήλωται, τὴν τῆς σελήνης ιδ' μετ' ἰσημερίαν εἶναι· εἰ γὰρ μικρὸν γοῦν φθάσειε ταύτην, νόμος παρ' ἡμῖν θεῖος, τὸν μὲν σεληνιακὸν ἐκεῖνον μῆνα παντάπασιν ἀθετεῖν, πρὸς δὲ τὴν ιδ' τοῦ ἑξῆς ἁπάντᾳν· ἔπειτα Κυριακῇ τὸ Πάσχα τελεῖν, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις μὴ συνεορτάζειν. Οὐ χάριν, καὶ εἴ γε Κυριακῇ τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα συνέλθοι, εἰς τὴν ἑξῆς ἡμεῖς ὑπερτιθέμεθα τὸ ἡμέτερον, ἥτις καθαρὰ δήπου καὶ ἐλευθέρα τῆς τῶν Ἰουδαίων ἔσται τελετῆς. Ἀνωμαλίας οὖν διὰ ταῦτα περὶ τῆς ἑορτὴν γινομέ- D νης τοῦ Πάσχα, τῆς κυρίας τοῦ μηνὸς ἡμέρας ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαμαρτάνομεν. Ὁ γὰρ Κύριος τὸ σωτήριον ὑπῆλθε πάθος, ἐφλθ' ἔτους ἑνισταμένου, τρίτων μὲν καὶ εἰκοστὸν τοῦ ἡλίου κύκλον διανύοντος, ἕκτον δὲ τῆς σελήνης· καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι περὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν εἶχον Πάσχα τῇ τελευταίᾳ μεν τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ, ὡς φασιν οἱ εὐαγγελισταὶ, μεγάλην ἀποκαλοῦντες τὴν ἡμέραν ἐκείνην τοῦ Σαββάτου, τετάρτῃ δὲ τοῦ Μαρτίου καὶ εἰκοστῇ. Τῇς δὲ ἐπιούσης Κυριακῆς, ἥτις τῷ ἡλίῳ ἀφώρισται κατεζαίρετον, καὶ εἰς τὴν πέμπτην καὶ εἰκοστὴν ἀκολούθως τοῦ Μαρτίου ἐτέλει, ὁ νοητὸς τῆς δικαιοσύνης ἥλιος Χριστὸς ἐκ τοῦ τάφου ἀνίστειλεν. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ

(qui mox subjici debuit), jam primum stipantia instar satellitum hunc qui statim creationis imperium suscepturus fuit (quandoquidem et mox tempus aliter ordinari oportuit), diem ac noctem, quæ tum acciderunt, ex paritate inchoare necesse fuit: quoniam hæc natura prior est inæqualitate, sicuti habitus privationibus, ita enim Deus nosmet docuit æqualitatis legem, in qua ipsa virtutis ratio consistit, omni nimietate et inæqualitate antiquiorem esse. Dein vero post septimum diem luminaribus quasi a carceribus excurrere incipientibus, nec tamen ita a natura comparatis, ut æquali celeritate moverentur, anomalia quædam irrepsit. Quia tamen hominis lapsum per peccatum Deus ex gratia sua reparatum ac emendatum voluit, æquum erat in æquinoctiali anni principio, circa quod primum homo lapsus est, etiam restitutionem ejus parari : imo vero, quoniam tum lucem pietatis crescere oportebat, tenebrasque adeo impietatis imminui, salutare Pascha non sine ratione ante æquinoctium celebratur, quando crescit lux diurna, et noctis decrescunt tenebræ.

Non accidit autem quotannis proprie dictum Pascha : nam ut hoc fiat, multa una concurrere debent. Non solum enim requisitum quotannis plenilunium, quod dies decimus quartus præbet, cum æquinoctio concurrere opus, sed et feriam sextam et diem Martii tertium post vicesimum coincidere, ut conjuncta sint adeo tempora cum primus Adam creatus erat, atque idem ille per secundum Adamum restitutus. Hæc autem perraro uno eodemque tempore obtingere solent. Quare et menses adjectitii, quos introducunt vocantque, circa tempus Paschatis anomaliam pariunt. Inprimis enim requirimus ad salutare Pascha, ut luna decima quarta post æquinoctium contingat. Nam si vel minimum præcesserit, volunt leges sacræ apud nos mensem illum lunarem penitus rejici, et ad diem decimum quartum mensis sequentis procedere, atque demum Dominica proxima Pascha celebrare, at vero una cum Judæis nullo modo festum agere. Quamobrem etiamsi Judaicum Paschæ in diem Dominicam incidat, nos in proxime sequentem nostrum differimus, quæ quidem pura sit ac Judaicæ observationis libera. **204** Quoniam igitur his de causis anomalia oritur circa festum Paschale, a proprio mensis die ut plurimum aberramus. Sustinuit enim Dominus passionem salutarem anno 5539 currente, sole tum 23 cyclum transeunte, luna vero decimum ; atque Judæi quidem Pascha Judaicum agebant septimanæ die ultima, ut testantur evangelistæ, qui magnam vocant diem illam Sabbati ; die vero Martii vicesima quarta. Dein postridie succedente Dominica, quæ soli eximie tribuebatur, et in vicesimum quintum Martii consequenter desinebat, intelligibilis ille justitiæ sol Christus de

sepulcro exoriebatur. Quoniam igitur Pascha legale, quod, ut dictum est, decima quarta luna post æquinoctium celebratur, a die 21 Martii usque ad 18 Aprilis divagari solet : nostrum vero Dominica proxime sequente obtinet, atque etiam sol cum dierum tum septimanarum arbiter sit, utriusque adeo luminaris cyclos supputantes propositum facilime indagamus. Idpropter cycli constituebantur lunæ quidem 19, solis vero 28. Cycli autem lunæ a Januario, quasi juxta naturæ legem initium sumunt, ita et fundamentum ejus ; solis vero cycli a principio Octobris incipiunt. Non autem inopportunum reor etiam istarum rerum causas enarrare.

A νομικὸν, ὡς εἴρηται, Πάσχα ιδ' τῆς σελήνης μετ' ἰσημερίαν τελεῖται, ἀπὸ τῆς κα' τοῦ Μαρτίου μέχρι τῆς ιη' τοῦ Ἀπριλίου εἰωθὸς ἐμπίπτειν, τὸ δὲ ἡμέτερον τῇ μετὰ τοῦτο Κυριακῇ, δημιουργὸς δὲ τῶν ἡμερῶν τε καὶ ἑβδομάτων ὁ ἥλιος, ἀμφοτέρων τῶν φώτων τοὺς κύκλους διαμετρούμενος, τὸ προκείμενον ἐκ τοῦ ῥᾴστου θηρῶμεν. Κύκλοι τοίνυν ἐτέθησαν τῇ μὲν σελήνῃ ιθ', ὀκτὼ δὲ καὶ εἴκοσι τῷ ἡλίῳ · κἀκεῖνοι μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου νόμῳ φύσεως ἄρχονται, ὥσπερ δὴ καὶ ὁ ταύτης θεμέλιος · οἱ δέ γε τοῦ ἡλίου τὴν ἀρχὴν τοῦ Ὀκτωβρίου ἔσχον ἀρχήν · οὐδέτερον ἀλόγως οἶμαι, εἰ καὶ τὰς αἰτίας τούτων ἔργον διεξελθεῖν.

Quare cycli lunares sint numero 19.

Διὰ τί ιθ' τῆς σελήνης εἰσὶ κύκλοι.

Ad 19 igitur cycli lunæ usque ascendunt, atque hac ratione mensis lunaris juxta rotundum calculum est dierum 29 cum semisse : adeoque in spatio annuo duodecim menses lunares conficiunt dies 354, quæ a 365 diebus cum quadrante, quos sol motu suo annuo peragit, diebus undecim cum quadrante differunt. Novemdecim autem revolutionum solarium tempus, quod dies quidem efficit 6939, una cum semisse et quadrante, menses duodecim lunares in 328, explicat, sive dies 6726, atque insuper dies quos diximus superfluos sive 11 cum quadrante in alios menses lunares septem, sive dies 206, cum semisse. Dies vero septem cum quadrante, qui adhuc redundant, in integro cyclo enneacaide caeteridis supputantur, ut mox ostendetur. Quoniam enim, juxta Ptolemæum, mensis lunaris non tantum diebus 29 constat, atque 30 minutis primis, sive diei dimidio, sed insuper minuto uno cum semisse ac parte tertia unius minuti, hoc est, minuto uno, et secundis 50. Quod ille quidem ostendit per menses qui integri decurrunt inter binas eclipses. Isthæc nim. minutum unum, et semissis et parte tertia unius in jam dictis 235 revolutionibus lunæ ascendunt ad minuta prima 430, et secunda 50, quibus ordine divisis 420, reddunt dies 7. At residua minuta prima 10 et secunda 50 efficere nequeunt diei quadrantem ; desunt enim minuta prima quatuor, et 10 secunda ; quod et ratio exigit, quatenus cuilibet enneacaidecaeteridi, desunt, sicuti Ptolemæus demonstravit, minuta prima 3 et secunda 37. Quod vero adhuc desiderantur unum primum minutum et secunda 27, neque hoc ratione caret. Non enim exacte congruit cum cyclo annuo quadrans iste diei, sed parte trecentesima discrepat, uti alibi diximus. Idcirco cyclus lunaris ex necessario tantum in 19 annis quantus sit innotescit ; quippe excessus ille qui in annis lunaribus reperitur, spatio 19 annorum ad easdem completas revolutiones redit, efficitque dictas periodos 235, prorsus completas nihilque superflui habentes, prout cyclus ille requirit. Hoc vocarunt autem temporis periodum, quatenus ad unam revolutio-

B Μέχρι μὲν οὖν τῶν ιθ' οἱ τῆς σελήνης ἀναβιβάζονται κύκλοι · διὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ σεληνιακὸς μὴν τέως, κατὰ τὸ πρόχειρον, δι' ἡμερῶν γίνεται κθ' καὶ ἡμισείας · ταύτῃ τοι καὶ κατ' ἐνιαυτὸν οἱ τῆς σελήνης ιβ' μῆνες, εἰς ἡμέρας ποσοῦνται τνδ', ἐνδεουσῶν πρὸς τὰς τξε' καὶ τοῦ τεταρτημορίου τῆς ἡμέρας, ἃς ὁ ἥλιος κατ' ἐνιαυτὸν ποιεῖται, ἡμερῶν ια' καὶ τετάρτου. Ἐννεακαιδεκάκις δὲ τῇ ἡλιακῇ κινήσει γινόμενος ὁ ἐνιαυτὸς, καὶ ποιῶν ἡμέρας ,ςϡθ' πρὸς τῷ ἡμίσει καὶ τετάρτῳ, τοὺς μὲν ιβ' σεληνιακοὺς μῆνας ἰς σκη' περιίστησιν ἐν ἡμέραις ,ςψκς', τὰς δὲ εἰρημένας περιττὰς ἡμέρας, ἤτοι τὰς ια' καὶ τὸ δ' εἰς ἑτέρους σεληνισκοὺς μῆνας ἑπτὰ, ἐχοντας ἡμέρας ος' καὶ ἡμίσειαν. Ἔτι δὲ εὑρίσκονται περιττεύουσαι ἡμέραι ζ' καὶ τέταρτον · ἀλλὰ καὶ C αὗται τῇ τοῦ κύκλου τῆς ἐννεακαιδεκαετηρίδος ὁλότητι συνυπάγονται, ὡς δειχθήσεται. Ἐπεὶ γὰρ, κατὰ τὸν Πτολεμαῖον, οὐχὶ κθ' ἡμερῶν καὶ λ' πρώτων λεπτῶν μόνον, ἤτοι ἡμισείας ἡμέρας, ὁ σεληνιακὸς γίνεται μὴν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρου λεπτοῦ ἑνὸς ἡμίσεως καὶ τρίτου, ἦγουν ἑνὸς πρώτου καὶ ν' δευτέρων · καὶ τοῦτο ἀποδείκνυσι διὰ τῶν γινομένων ὅλων μηνῶν ἀπὸ ἐκλείψεως εἰς ἔκλειψιν · ταῦτα, τὸ ἓν, λέγω, λεπτὸν, καὶ τὸ ἥμισυ, καὶ τὸ τρίτον, ἐν ταῖς εἰρημέναις σλε' τῆς σελήνης παριόδοις ἀναβιβαζόμενα, ποιοῦσι λεπτὰ πρῶτα ὑλ', καὶ δεύτερα ν', ἅπερ ἅπαντα ἐπὶ τὰ ἑξήκοντα μεριζόμενα, τὰ μὲν υκ' ποιοῦσιν ἡμέρας ἑπτά. Τὰ δὲ ὑπολειπόμενα πρῶτα δέκα, καὶ πεντήκοντα δεύτερα, οὐ δύνανται τέταρτον ἡμέρας ποιῆσαι · λείπουσι γὰρ λεπτὰ πρῶτα D τέσσαρα, καὶ δεύτερα δέκα · καὶ τοῦτο κατὰ λόγον διὰ τὸ ἐνδεῖν ἑκάστῃ ἐννεακαιδεκαετηρίδι, ὡς ἀποδέδεικται τῷ Πτολεμαίῳ, λεπτῶν πρώτων τριῶν καὶ δευτέρων λζ'. Εἰ δὲ καὶ ἔτι λείπουσι λεπτὸν πρῶτον ἓν, καὶ κ' δεύτερα, οὐκ ἔξω λόγου καὶ τοῦτο, διότι οὐχὶ τέταρτον ἡμέρας ὁλόκληρον συναπαρτίζει τὸν ἐνιαύσιαν κύκλον, ἀλλὰ παρὰ τριακοστὸν ἡμέρας, ὡς ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Καὶ οὕτω μὲν ὁ σεληνιακὸς κύκλος ἐξ ἀνάγκης ἐν μόνοις γνωρίζεται ιθ' ἔτεσιν, ὡς καὶ τοῦ περιττουοντος τῶν κατ' ἔτος σεληνιακῶν περιόδων διὰ δεκαεννέα μόνων ἐτῶν εἰς τὰς τοιαύτας ἐντελεῖς περιόδους ἀναβιβαζομένου, καὶ πάσας τὰς εἰρημένας σλε' ποιοῦντος πάντῃ ἀνελλι-

πεῖς, καὶ μηδέν τι λοιπὸν ἐχούσας περιττὸν, ὥσπερ ἦν τῷ κύκλῳ τούτῳ σκοπός. Ἐκάλεσαν δὲ τὸν χρόνον τοῦτον περιοδικὸν, ὡς εἰς μίαν ἀποκατάστασιν ἄγοντα τὰς διαφορὰς τῶν κινήσεων τῶν φώτων ἀμφοῖν.

A nem redigat differentias, quæ in motibus luminarium observantur.

Διὰ τί εἰσιν εἰκοσιοκτὼ οἱ τοῦ ἡλίου κύκλοι;

Εἰς κη′ δὲ κύκλους ἄνεισιν ὁ τοῦ ἡλίου δρόμος, ὅτι αἱ τξε′ καὶ τέταρτον ἡμέρας τοῦ χρόνου ποιοῦσιν ἑβδομάδας νβ′, καὶ περιττεύει καθ' ἕκαστον χρόνον ἡμέρα μία, καὶ κατὰ τέσσαρας χρόνους αὖθις ἑτέρα μία. Ὅθεν καὶ ζητοῦντες εὑρεῖν ἀπὸ τῆς τοῦ ἡλίου κινήσεως τὴν τῆς ἑβδομάδος ἡμέραν, καθ' ἕκαστον κύκλον αὐτοῦ ἡμέραν μίαν προσλαμβάνομεν, καὶ μετὰ τέσσαρας χρόνους, χάριν τοῦ βισέκτου, ἑτέραν μίαν· καὶ συμποσοῦντες, τὴν ζητουμένην ἡμέραν εὑρίσκομεν. Αἱ οὖν περιττεύουσαι αὗται ἐν οὐδενὶ ἑτέρῳ χρόνῳ ὁλοκλήρους ἑβδομάδας ἀπαρτίσαι δύνανται, ὡς ἐν τῷ τέλει τοῦ χρόνου καὶ τέλος ἑβδομάδος εὑρεθῆναι, εἰ μὴ ἐν τῷ κη′ κύκλῳ. Αἱ γὰρ κη′ ἡμέραι ἑβδομάδες γίνονται τέσσαρες, καὶ τὰ κη′ τέταρτα τῶν ἡμερῶν, ἑβδομὰς αὖθις μία, ὅπερ ἐν ἑτέρῳ οὐχ οἷόν τε συμβῆναι κύκλῳ, εἰ μὴ ἐν τῷ κη′ ἢ ἐν τῷ δισ κη′; ἢ τρὶς κη′ καὶ ἑξῆς. Ἐὰν δὲ ἐπέκεινα τῶν ιθ′ τῆς σελήνης κύκλων, ἢ τῶν κη′ τοῦ ἡλίου, ἐθελήσωμεν ἐκτεῖναι τὸν ἀριθμὸν, εὑρεθήσεται τὸ ζητούμενον ἐν τοῖς ἐπέκεινα κύκλοις, ὡς καὶ ἐν τῳ α′ ἢ β′ ἢ γ′ κύκλῳ ἐπεγινώσκετο.

205 *Quare cycli solis sint XXVIII.*

Solis autem cursus in cyclos 28 porrigitur, quoniam anni dies 365 cum quadrante colligunt septimanas 52, et redundat quotannis dies una, et post alios deinceps quatuor unus dies. Unde cum indagare libet ex motu solis diem septimanæ, pro quovis cyclo solari diem unam addimus, et post quatuor annos propter bissextum aliam: atque ita (cycli) currentis quæsitum diem invenimus. Dies autem redundantes in nullo alio anno integras septimanas explere queunt, ita ut in finem anni septimanæ etiam finis incidat, præterquam B in illo 28 cyclo. Nam dies 28 confiunt septimanæ quatuor, atque ex 28 quadrantibus dierum oritur septimana una. Quod in alio cyclo contingere nequit quam in 28, aut in bis 28, vel ter 28, et sic deinceps. Sin vero placeat vel cyclum lunæ 19 vel 28 solis ultra extendere, reperietur quæsitum in cyclis sequentibus, qua ratione in primo, aut secundo, aut tertio cyclo innotuit.

Διὰ τί ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου οἱ τῆς σελήνης κύκλοι καὶ θεμέλιοι ἄρχονται.

Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς τόν τε κύκλον τῆς σελήνης καὶ τὸν θεμέλιον ψηφίζειν ἀρχόμεθα, ὅτι τῇ μὲν τετάρτῃ τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ ὅ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη τῷ δημιουργῷ λόγῳ εἰς τὸ εἶναι C παρήχθησαν, τῷ δὲ πεντεκαιδεκάτῳ δρόμῳ τοῦ κατὰ τὸν Μάρτιον μῆνα σεληνισκοῦ μηνὸς, ἄρτι πρῶτον ἀνατετάλκασιν, ἅτε τῆς σελήνης πεντεκαιδεκαταίας εὐθὺς καὶ τελείας ἀναφανείσης, μηδὲν ἀτελὲς ἐξ ἀρχῆς τοῦ Θεοῦ πεποιηκέναι θελήσαντος· ἵνα μετὰ τὸ δῦναι τὸν ἥλιον πρωΐ ἀνατείλαντα, καὶ τὴν εἰς ἐξουσίαν αὐτῷ δοθεῖσαν ἡμέραν ὅλην καταφωτίσαντα, ὅλην καὶ αὐτὴ καταυγάσῃ τὴν ὑπεξούσιον νύκτα. Ἀπὸ τῆς ιε′ οὖν τοῦ Μαρτίου μέχρις ὅλου τοῦ Δεκεμβρίου μῆνες εὑρίσκονται ἡλιακοὶ μὲν θ′ καὶ ἥμισυς, διαφόρους ἡμερῶν ἕκαστος ποσότητας ἔχοντες· οἱ δὲ τῆς σελήνης, δι' ἡμερῶν ἀεὶ γινόμενοι κθ′ καὶ ἡμισείας, οὐ μόνον μῆνες ὁρῶνται τοσοῦτοι. ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ ἡμέραι περιττεύουσιν ια′. Ὁ γὰρ Ἰανουάριος καὶ ὁ Φεβρουάριος συντιθέμενοι, οὐδὲν πλεον φέρουσι σεληνιακῶν δύο μηνῶν. Ἐπεὶ D ὧν τῇ τοῦ Ἰανουαρίου α′ ὁ περιττεόων τῶν ια′ ἡμερῶν ἀριθμὸς σαφῶς ἀνεφάνη μετὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ τελείου τῆς σελήνης κύκλου, ἀναγκαίως ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου ὅ τε κύκλος αὐτῆς, καὶ ὁ περιττεύων ἀριθμὸς ἀρχεται, θεμέλιος τῶν ἡμερῶν τοῦ ἑξῆς αὐτῆς κύκλου καὶ ὧν καὶ καλούμενος.

Quare lunæ cycli et fundamenta a mense Januario incipiant.

A Januario autem cyclum et fundamentum etiam lunæ computando incipimus, quoniam quarta septimanæ dit primum summi opificis verbo creati fuerunt sol et luna, die vero 15 mensis Martii (mensem intellige lunarem) primum exoriebantur. Luna scilicet tum decima quinta ac plena effulsit (ita Deus nihil quidquam a principio imperfectum creare voluit), ut post solis occasum qui mane ortus fuerat, et totum diem sibi commissum illustraverat, luna noctem sibi demandatam totam illuminaret. Idpropter a 15 Martii usque ad Decembrem completum reperiuntur menses solares 9 cum dimidio, qui quidem quoad numerum dierum inter se variant: menses vero lunares, qui perpetuo sunt dierum 29 cum semisse, non solum sunt numero totidem menses, sed accedunt insuper dies 11. Nam Januarius et Februarius simul sumpti constituunt exacte duos menses lunares. Quoniam igitur primo die Januarii undecim iste D dierum excessus evidenter apparet, qui post exacium totum cyclum lunæ, necessario a Januario, et cyclus ejus et numerus redundans incipiunt, qui fundamentum dierum reliqui cycli lunæ et est et appellatur.

Διὰ τί ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου οἱ κύκλοι τοῦ ἡλίου ἄρχονται.

Ἀπὸ δὲ τοῦ Ὀκτωβρίου τὰς τῶν κύκλων τοῦ ἡλίου φαμὲν ἄρχεσθαι περιόδους, ὅτι τῷ ιε′ δρόμῳ τοῦ Μαρτίου μηνὸς, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, μέχρι

Quam ob causam cycli solis ab Octobri incipiant.

Ab Octobri autem cyclorum solarium revolutiones inchoari dicimus, quia a die decimo quinto Martii exoriente sole usque ad Octobrem men-

sem dies mensium cum diebus septimanæ permutatim decurrunt : die autem primo Octobris, reperta etiam septimana in primo istius die, inde et exordimur. Nam præter Octobrem nullus alius mensis in prima solis periodo primam sui diem cum primo die septimanæ coincidentem em habet. Ab isto igitur mense incipientes, reliquorum ordine mensium dies 28 **206** omittimus, utpote integras hebdomadas constituentes ; dies vero qui supersunt, accipimus, donec ad illum, quem quærimus, perveniatur. Quod autem hoc contingat in primo cyclo revolutionis solaris, facile ex eo intelligitur. quod a die 15 Martii, quo sol quidem creatus est, usque ad Septembrem exactum, numerentur cum tribus illis, qui solem natum præcesserant, dies 203. Isti constituunt septimanas 9 post viginti ; quippe septies 20 dant 140, et septies 963, adeoque primus dies Octobris in primum septimanæ diem incidit.

Quomodo reperitur cyclus lunæ.

Quando tamen lunæ cyclum invenire volueris, datum annum manuum digitis capo, et supputa. Statuatur autem, exempli gratia, præsens hic annus 6843. Quoniam respectu 19 cyclorum lunæ pariter sese habent numeri 190 et 1800, subtrahe ter 190 ex 6843. Dein ex residuo 1143, deme sexies 190, relinquentur 3 pro cyclo lunæ, vel si placet, serva solum anni minoris num. 43, quibus adjice 17, quæ quidem supersunt post proxime lapsam hecatontaeteridem : et hanc summam, puta 60, divide per 19, residua 3 ostendunt plane cyclum lunæ.

Quomodo invenitur fundamentum lunæ.

Hujus autem fundamentum accurate tenebis, si modo undecuplaveris jam inventum lunæ cyclum, et tum dies tres producto isti adjiciens, illam summam diviseris per 30. Servabitur enim numerus residuus pro fundamento lunæ. Ideo autem adjiciuntur tres isti dies, quoniam in 19 annis completis, ut dictum est, non revera restituuntur motus lunæ si longitudinem, sed desunt unius diei minuta prima 3′, et secunda 37″,, adeo ut in spatio annorum 304 cyclus lunæ fere die uno deficiat. Hanc ob causam anno mundi 5929 nullus dies accessit cycli lunaris undecuplatione : inde vero ad annum 6233 dies unus adjiciebatur, et hinc porro anno 6537 duo, indeque ad annum 6841 tres : atque deinceps, juxta compar dicti temporis intervallum, quatuor dies accedent. Veruntamen præsente hoc tempore, si cyclum lunæ 17 et 18 et 19 undecuplaveris et quatuor dies adjeceris, quem velis mensis lunaris diem hoc pacto reperire poteris.

De cyclo solis inveniendo.

Similiter et de sole ; annum jam currentem di-

A τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς, ἐνηλλαγμένως αἱ τῶν μηνῶν ἡμέραι πρὸς τὰς τῆς ἑβδομάδος ἐφέροντο· τῇ δὲ α′ τοῦ Ὀκτωβρίου εὑρεθείσης καὶ τῆς ἑβδομάδος ἐν τῇ α′ τῶν αὐτῆς ἡμερῶν, ἐκεῖθεν καὶ ἀρχόμεθα. Οὐδεὶς γὰρ τῶν μηνῶν ἕτερος, ὅτι μὴ μόνος ὁ Ὀκτώβριος, κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἡλίου περίοδον τὴν πρώτην τῶν αὐτοῦ ἡμερῶν τῇ πρώτῃ τῆς ἑβδομάδος ἔχει συμπίπτουσαν. Ἐκ τούτου τοίνυν ἀρχόμενοι, ἑκάστου τῶν ἑξῆς μηνῶν τὰς μὲν κη′ ἡμέρας ἐῶμεν, ὡς ὁλοκλήρους ἑβδομάδας ἀπαρτιζούσας, τὰς δὲ ἐπέκεινα τούτων λαμβάνομεν, ἕως ἂν εἰς τὴν ἡμέραν ἔλθωμεν, περὶ ἧς τὴν ζήτησιν ἔχομεν. Ὅτι δὲ κατὰ τὸν πρῶτον τῆς δημιουργίας τοῦ ἡλίου κύκλον οὕτω συνήντησε, καταμαθεῖν εὐπετές. Ἀπὸ τῆς ιε′ τοῦ Μαρτίου, ἐν ᾗ τὴν γένεσιν ἔσχεν ὁ ἥλιος, μέ-

B χρις ὅλου τοῦ Σεπτεμβρίου, μετὰ τῶν πρὸ τοῦ ἡλίου τριῶν ἡμερῶν ἡμέραι γίνονται σγ′, αἵτινες ποιοῦσιν ἑβδομάδας ἐννέα καὶ εἴκοσιν· ἑπτάκις γὰρ τὰ εἴκοσιν ἑκατὸν τεσσαράκοντα, καὶ ἑπτάκις τὰ ἐννέα, ἑξήκοντα τρία· λοιπὸν ἡ πρώτη τοῦ Ὀκτωβρίου ἐγένετο καὶ πρώτη τῆς ἑβδομάδος.

Πῶς ὁ τῆς σελήνης εὑρίσκεται κύκλος.

Ἀλλ' ἡνίκα τὸν τῆς σελήνης κύκλον εὑρεῖν ἐθελήσειας, τοῖς δακτύλοις τῶν χειρῶν τὸ ἐνιστάμενον ἔτος λάμβανε. Κείσθω δὴ τὸ ἐφ' ἡμῶν ϛωμγ′, καὶ ἐπεὶ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἔχουσι τῷ ιθ′ ἀριθμῷ τῶν τῆς σελήνης κύκλων ὅ τε ρϟ′ καὶ ὁ ͵αϡθ′, ἄφελε πρῶτον ἐκ τρίτου τὸν ͵αϡθ′· Εἶτα τῶν μεινάντων ͵αρμγ′ ἀφελὼν ἑξάκις τὸν ρϟ′, ἕξεις τὰ περιλειπόμενα τρία, ἅπερ εἰσὶν ὁ κύκλος τῆς σελήνης. Εἰ δὲ

C βούλει, κράτησον τὸ μικρὸν ἔτος μόνον, ἤτοι τὰ μγ′ πρόσθες καὶ τὰ ιζ′ τὰ περισσεύσαντα ἀπὸ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, καὶ τὰ ὁμοῦ γινόμενα ξ′ ὕφελε ἐπὶ τῶν ιθ′, καὶ τὰ καταλειφθέντα τρία δηλοῦσι τρανῶς τῆς σελήνης τὸν κύκλον,

Πῶς ὁ τῆς σελήνης εὑρίσκεται θεμέλιος.

Τὸν δὲ ταύτης θεμέλιον ἀκριβῶς ἔσῃ, ἐάν περ ὃν εὕρες αὐτῆς κύκλον ἐνδεκαπλασιάσας, καὶ τρεῖς ἡμέρας τούτοις προσθεὶς, ὑφέλῃς ἐπὶ τῶν λ′ καὶ καταλειφθέντα ἀριθμὸν, ὡς θεμέλιον τῆς σελήνης κρατήσῃς. Αἱ δὲ τρεῖς αὗται ἡμέραι προστίθενται, διὰ τὸ μὴ ἀποκαθίστασθαι τὰς τῆς σελήνης κατὰ μῆκος παρόδους ἐν ὅλοις ιθ′ ἔτεσιν, ὡς εἴρηται· ἀλλὰ παρὰ μιᾶς ἡμέρας ἑξηκοστὰ πρῶτα τρία, καὶ δεύτερα τριάκοντα ἑπτὰ, ὥστε εἰς τριακοσίους τέσσαρας ἐνιαυτοὺς μίαν ἡμέραν ἔγγιστα τὸν κύκλον

D ἐλαττοῦσθαι τῆς σελήνης. Διὰ δὴ τοῦτο ἐπὶ μὲν τοῦ ͵αϡθ′ ἔτους τοῦ κόσμου οὐδεμία ἡμέρα τῷ ἐνδεκαπλασιασμῷ τοῦ κύκλου τῆς σελήνης προσετίθετο· τὸ ἀπ' ἐκείνου δὲ ἄχρι τοῦ ͵ϛϡλγ′ ἔτους μία προσετίθη· ἐντεῦθεν δὲ μέχρι τοῦ ͵ϛϡλζ′ ἔτους, δύο· αὖθις δὲ ἄχρι τοῦ ϛωμα τρεῖς· εἰσέπειτα δὲ, κατὰ τὸ ἴσον τοῦ εἰρημένου χρόνου διάστημα, τέσσαρες προστεθήσονται. Πλὴν καὶ κατὰ τὸ παρὸν, τὸν ιζ′ τὸν ιη′ καὶ τὸν ιθ′ κύκλον τῆς σελήνης ἐνδεκαπλασιάζων, τέσσαρας ἡμέρας προσθήσεις, καὶ οὕτω τὴν ποστὴν τοῦ σεληνιακοῦ εὑρεῖν ἂν δυνηθείης μηνός.

Πῶς οἱ τοῦ ἡλίου κύκλοι εὑρίσκονται.

Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τοῦ ἡλίου, κράτησον ταῖς χερσὶ

τὸ τρέχον ἀρτίως ,ϛωμγ΄ ἔτος· καὶ ἐπεὶ ὁ εἰκοστὸς ὄγδοος τῶν κύκλων τοῦ ἡλίου ἀριθμὸς ἀναλογεῖ τῷ τε σπ΄ καὶ τῷ ,βω΄, ἄφελε ἐκ δευτέρου τὸν ,βω΄, καὶ τῶν περιλειπομένων ,ασμγ΄ αὖθις ἄφελε τετράκις τὸν σπ΄· εἶτα τῶν μεινάντων ρκγ΄ τετράκις ἀφελόντος σου τὸν κη΄, ἀνεξάντλητος μένει ὁ ια΄, ὅς ἐστιν ὁ τοῦ ἡλίου κύκλος.

A gitis accurate computa, videlicet 6843, et quoniam numerus 28 clycorum solis respondet et numero 280, et numero 2800, aufer bis 2800 ex 6843, et ex manentibus 1243 rursus deme quater 280; tum a residuis numeris 123, si auferas quater 28, manebit numerus 207 inexhaustus 11, qui solis cyclus erit.

Ἄλλως.

Ἢ καὶ οὕνω· κράτησον τὰ μικρὰ ἔτη τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ἤτοι τὰ μγ΄, προσθες καὶ τὰ καταλειφθέντα τῆς παρελθουσης κδ΄, καὶ τὰ ὁμοῦ γινόμενα ξζ΄ μέρισον ἐπὶ τὰ κη΄· καὶ τὰ τούτων ἐλάττονα ια΄, ὁ κύκλος ἐστὶ τοῦ ἡλίου.

Aliter.

Vel etiam hoc modo: serva numerum minorem annorum currentis hecatontaeteridos, sive 43, et adjice annos, qui supersunt de præterita 24, summamque inde collectam 67 partire per 28; numerus post divisionem residuus, nempe undecimus, erit cyclus solis.

Ἑτέρως.

B

Ἀλλὰ γὰρ μηδὲ ταύτην ἀπαξιώσῃς τὴν μέθοδον, καὶ ῥᾷστα τὸν ἐπιζητούμενον κύκλον καὶ ἀμφοτέρων συνήσεις τῶν φώτων. Ὁ ιθ΄ κύκλος τῆς σελήνης, καὶ ὁ κη΄ κύκλος τοῦ ἡλίου ἀλλήλοις πολυπλασιαζόμενοι, τὸν φ΄ καὶ λβ΄ συνάγουσιν ἀριθμόν, ἄλφα τισὶν ἀνομαζόμενον, παρὰ τὸ συνάγεσθαι τὴν αὐτὴν ποσότητα τοῖς ἐξ ὧν τὸ ἄλφα στοιχεῖον σύγκειται. Τούτῳ τοίνυν καὶ τὸ πλήρωμα τῶν κύκλων ἀκολούθως συνέρχεται· ὁ μὲν γὰρ εὐθὺς ιθ΄ ὁ τῆς σελήνης, ὄγδοος δὲ καὶ εἰκοστὸς ὁ τοῦ ἡλίου γίνεται. Οὐκοῦν μέρισον τὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτη ἐπὶ τὰ φλϐ΄ οὕτω· δωδεκάσις τὰ πεντακόσια, ἑξσκισχίλια· δωδεκάκις τὰ λ΄ τριακόσια ἑξήκοντα· δωδεκάκις τὰ δύο, κϐ΄, ὁμοῦ ,στπδ΄· λοιπὰ υξα΄ πρὸς τὸ σήμερον οὐχὶν ,ϛωμε΄ ἔτος. Καὶ ἂν μὲν τὸν κυκλον τῆς σελήνης ἐθέλῃς εὑρεῖν, μέρισον τὰ υξα΄ ἐπὶ τὰ ιθ΄ οὕτως· κ΄ τὰ δέκα, σ΄· κ΄ τὰ θ΄, ρπ΄ δ΄ τὰ ι΄, μ΄· τετράκις τὰ θ΄, λς΄· ὁμοῦ υνς΄, λοιπὰ ε΄. Ταῦτα πέφυκεν ὁ τῆς σελήνης κύκλος. Ἂν δὲ τοῦ ἡλίου ζητῇς, οὕτως· δεκάκις τὰ κ΄, σ΄· δεκάκις τὰ η΄, π΄· ἑξάκις τὰ η΄, μη΄, ὁμοῦ υμη΄, λοιπὰ ιγ΄, ἃ δὴ πέφυκεν ὁ κύκλος τοῦ ἡλίου.

C

Sed nec ista methodus respuenda est, qua nullo negotio utriusque luminaris cyclum captes. Cyclus 19 lunæ et cyclus 28 solis in se invicem ducti numerum 532 producunt, quem nonnulli alpha appellant, quia eadem summa ex istius vocis elementis conflatur. Cum illo igitur et complementum cyclorum perpetuo concurrit; nam 19 protinus lunæ cyclus fit, et 28 cyclus solis. Dividantur ideo anni ab orbe condito per 532 in hunc modum: duodecim ducta in 500 faciunt 6000, et in 30 360, et 12 in 2 24. Ex quibus conflt summa 6384. Residua post divisionem sunt 461. Jam si cupias pro præsenti anno 6745 lunæ cyclum adinvenire, divide 461 per 19 in hunc modum; 20 ducta in 10 producunt 200 et 30 in 9 180; itemque 4 in 10 40, et 4 in 9 36. Hoc est, simul 456. Residua post divisionem, nimirum 5, sunt lunæ cyclus. Cyclum autem solis hoc modo indagabis: 10 in 20 efficiunt 200, in 8 80, atque 6 in 8 48. Quorum summa 448. Residua vero 13 cyclum solis monstrant.

Πῶς εὑρίσκεται ἡ Ἰνδικτος.

Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἰνδίκτου ποίει· τὰ μὲν ἀπὸ κτίσεως κόσμοδ ἔτη ἀνάλυων ἐπὶ τὰ ιε΄, τὰ δὲ μικρὰ, μετὰ προσθήκης ἐτῶν ε΄ μερίζων αὖθις ἐπὶ τὰ ιε΄. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς τὰ Ἑλλήνων φρονοῦσι Ῥωμοίοις ἐξεύρηται τὸ τῆς Ἰνδίκτου καὶ ἐπινεμήσεως ἔθος, διὰ τὸ φανερῶς ἐπὶ τοσούτοις ἑναλλάττειν χρόνοις τὰς τῶν ἀνθρώπων ἡλικίας, ἀλλ' ἔλαθον ἑαυτοὺς τῇ ἀληθείᾳ καὶ οὗτοι συνενεχθέντες, καὶ τοῖς τῷ μεγάλῳ Μωσεῖ ἀναγεγραμμένοις ἀπὸ κτίσεως κόσμου συμφθιγγόμενοι χρόνοις.

D

Quomodo invenitur indictio.

Pro indictione etiam captanda hoc modo operare. Annos ab orbe condito divide per 15, et annos minores additis quinque rursus partire per 15. Etsi enim apud Romanos, qui gentilem superstitionem sapiebant, obtinuit indictionis et ἐπινεμέσεως ritus, quoniam juxta id temporis intervallum insigniter immutantur hominum ætates, nesciebant tamen ipsi semet ad veritatem accedere, et quoad annos ab orbe condito cum magno Mose consentire.

Πῶς τὸ νομικὸν εὑρίσκεται Πάσχα.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν εὕρεσιν ἤδη τοῦ νομικοῦ ἴωμεν Πάσχα. Ἐνδεκαπλασίασον τὸν τηνικαῦτα διϊππεύοντα τῆς σελήνης κύκλον, προστίθει τούτοις ἡμέρας ἓξ, τὰς συνισταμένας ἐκ τοῦ εἰρημένου λεπτοῦ ἑνὸς καὶ ἡμίσεως καὶ τρίτου, ἅπερ κατ' ἐπέκεινα τῶν κϑ΄ καὶ ἡμισείας ἡμερῶν ἔχων δέδεικται ὁ τῆς σελήνης μηνιαῖος κύκλος. Ἀπὸ δὲ τοῦ ιζ΄ κύκλου μέχρι τοῦ ιθ΄ ἡμέρας προσθήσεις ἑπτά· πλείων

Quomodo reperitur Pascha legale.

Pergamus autem ad Pascha legale inveniendum. Cyclum lunæ jam currentem undecuplato: quibus addantur dies sex, qui ex dicto minuto uno cum semisse ac parte tertia conflunt, quas particulas menstruum lunæ cyclum ultra 28 dies cum semisse habere jam ostensum est. Alios autem ad complendum numerum 50 adjicies, imo a cyclo 17 ad 19, septem dies; nam in illis cyclis plures requi-

runtur. Dein ex omnium aggregato abjice dies 30, et duntaxat reservato residua minora quam 30, quibus addantur tum dies Martii, donec ad numerum 50 perveneris. Sin vero omnes Martii dies haud sufficiunt, adde et ex Aprili usque ad illum diem, qui numerum istum 50 adimpleverit; ita dabitur Pascha legale.

208 *Aliter.*

Uti poteris, si placet, et hac methodo. Adde fundamento lunæ in die primo die Januarii reperto epactas tres (ut si luna cyclum 17 attigerit, inde ad 19 usque epactas quatuor fundamento adjicies), et si numerus fuerit major 30, detrahe 30, et appone residuis porro a primo die Januarii, dum numerus 50 compleatur. Si vero dies Martii numero complendo pares non fuerint, cæteros ex Aprili adjunge, usque illum diem qui 50 numerum perfecerit : sciasque hoc ipsum esse Pascha secundum legem celebrandum.

Aliter.

Hoc etiam modo, si velis : lunæ fundamentum in primo die Januarii mensis repertum servato; huic adde ex diebus Martii, usque dum fiant dies 47, vel si illi soli haud faciant satis, adnecte ex diebus Aprilibus : atque etiam cum luna in cyclo 17 ad 19 usque procurreret, numerato dies 48 : sciasque id tempus Paschati legali debitum. Quando autem lunæ fundamentum plus quam 26 dies habuerit, ne capias omnes dies Martii, sed unum solum, atque ex Aprili 47 dies perficito.

Hoc præterea te scire expedit, puta plenilunium circa Pascha legale in numero 45 reperiri; sic enim completur unus mensis lunaris cum semisse. Similiter et in reliquis methodis prædictis, quæ conficiunt numerum 50, non die 50 sed 48 luna decrescere incipit. Hujus autem anomalia, ut dictum est, etiam duos alios dies poscit, adeoque colligitur hinc 47, inde numerus 50.

De Paschate Christiano adinveniendo.

Sic quidem reperire licet, quonam mensis die legale Pascha contingat. Opus autem est ut intelligas etiam quinam septimanæ dies cum isto concurrat, adeo ut exinde procedens ad diem Dominicum, et diem illum mensis hic rursus accipiens, tempus Paschatis Christiani celebrandi dignoscas. Sume igitur cyclum solis, eique epactas quas diximus adjice, nim. pro quovis quadriennio unam, quæ sint epactæ bissextiles, tum etiam 11 illas mensium quatuor, videlicet ab Octobri usque ad Januarium, ubi mensis 30 diebus constat; tres autem a mense dierum 31. Sed a Februario ne accipias; hic enim penitus absorbetur. Et si in Martio reperitur Pascha legale, cape dies usque ad illud Pascha. Si vero

A γὰρ ἡ ἐκείνων ποσότης ἐν τούτοις συνάγεται· καὶ ἐνώσας ἁπάσας, ἔκβαλε τὰς τριακοντάδας καὶ τὰ περιλειφθέντα ἥττονα τῶν λ' κάτασχε μόνα· καὶ τούτοις προστίθει τὰς τοῦ Μαρτίου ἡμέρας, μέχρις ἂν εἰς τὸν ν' ἔλθῃς ἀριθμόν. Εἰ δὲ οὐκ ἀρκέσουσιν αἱ τοῦ Μαρτίου πᾶσαι, πρόσθες καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀπριλίου, καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ποστὴν τοῦ μηνὸς, ἥτις ἀνεπλήρωσε τὸν πεντηκοστὸν ἀριθμὸν, ἴσθι τὸ νομικὸν γινόμενον Πάσχα.

Ἄλλως.

Εἰ δὲ δοκεῖ σοι καὶ ἑτέρως, προστίθει τῷ ἐν τῇ α' τοῦ Ἰανουαρίου εὑρεθέντι θεμελίῳ τῆς σελήνης ἐπακτὰς γ', τῆς δὲ σελήνης εἰς τὸν ιζ' ἀφιγμένης κύκλον, καὶ ἀνιούσης μέχρι τῶν ιθ', τέσσαρας ἐπακτὰς τῷ θεμελίῳ προστίθει· καὶ ἐὰν πλέον τῶν λ' ὁ B ἀριθμὸς γένηται, ὕφελε τὸ λ', καὶ τοῖς περιλειφθεῖσι προστίθει ἀπὸ τῆς α' τοῦ Μαρτίου, μέχρις ἂν ὁ ν' ἀριθμὸς πληρωθῇ. Εὖ δὲ τοῦ Μαρτίου πᾶσαι οὐκ ἀνεπλήρωσαν τὸν ν', πρόσθες τὰς λοιπὰς ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου, καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ποστὴν τοῦ μηνὸς, ἥτις ἀνεπλήρωσε τὸν ν', τελούμενον γίνωσκε Πάσχα τοῦ νόμου.

Ἄλλως.

Εἰ δὲ βούλει, καὶ οὕτω· κράτησον τὸν ἐν τῇ α' τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς εὑρεθέντα τῆς σελήνης θεμέλιον· τούτῳ προστίθει ἐκ τῶν δοῦ Μαρτίου ἡμερῶν. ἕως ἂν γένεται ἡμέραι μζ', ἢ ἐκείνων μόνων μὴ ἐξαρκουσῶν, προστίθει καὶ ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀπριλίου· πλὴν τὸν ιζ' κύκλον τῆς σελήνης θεούσης, μέχρι τοῦ ἐννεακαιδεκάτου, ἡμέρας ἀρίθμει μη', κἀκεῖ τὸ νομικὸν τελούμενον γίνωσκε Πάσχα. Πλέον δὲ τῶν εἴκοσι C καὶ ἓξ ἡμερῶν ἔχοντος τοῦ θεμελίου τῆς σελήνης, μὴ λάμβανε τὰς τοῦ Μαρτίου πάσας ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν μόνην· ἐκ δὲ τοῦ Ἀπριλίου ἀναπλήρωσον τὰς μζ ἡμέρας.

Δεῖ δέ σε τοῦτο εἰδέναι, ὡς ἡ κατὰ τὸ νομικὸν Πάσχα κυρίως πανσέληνος ἐν τῷ με' εὑρίσκεται ἀριθμῷ· οὕτω γὰρ ἀναπληροῦται εἷς καὶ ἥμισυς σεληνιακὸς μήν. Ὡσαυτως καὶ ἐπὶ τῶν ῥηθεισῶν ἑτέρων μεθόδων, αἳ συνάγουσι τὸν ν' οὐκ ἐπὶ τούτου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μη' ἀριθμοῦ ἡ σελήνην φθίνειν ὑπάρχεται. Ἡ δὲ ἀνωμαλία ταύτης, ὡς εἴρηται, καὶ τὰς ἑτέρας δύο προστέθεικεν ἡμέρας· καὶ ἐνταῦθα μὲν τὸν μζ' συνάγουσιν ἀριθμὸν, ἐκεῖ δὲ τὸν ν'.

Ὅπως τὸ Χριστιανικὸν εὑρίσκετοι Πάσχα.

Καὶ οὕτω μὲν ἡ ἐν τῷ νομικῷ Πάσχα ποστὴ τοῦ D μηνὸς ἡμέρα εὑρίσκεται. Δεῖ δέ σε εἰδέναι καὶ ποία ταύτῃ συνέρχεται τῆς ἑβδομάδος ἡμέρα, ὡς ἂν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κυριακὴν ἐρχόμενος, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ τοῦ μηνὸς αὖθις καταλαμβάνων ποστὴν, ἐκεῖ τὸ Χριστιανικὸν τελούμενον Πάσχα γινώσκῃς. Κράτησον οὖν τὸν κύκλον τοῦ ἡλίου· προστίθει τούτῳ τὰς λεγομένας ἐπακτὰς, ἤτοι κατὰ δ' χρόνους μίαν, αἵτινές εἰσι τοῦ βισέκτου· εἶτα τὰς ἕνδεκα τοῦ τεταμήνου, ἤγουν ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου, ἀπὸ τοῦ ἔχοντος μηνὸς ἡμέρος λ', δύο λαμβάνων, τρεῖς δὲ ἀπὸ τοῦ ἔχοντος λα'. Ἀπὸ δὲ τοῦ Φεβρουαρίου μὴ λάμβανε, διὰ τὸ ἐσχάτως αὐτὸν κεκολοβῶσθαι. Καὶ εἰ μὲν ἐν τῷ Μαρτίῳ εὑρίσκεται

το Πάσχα τὸ νομικὸν, λάβε καὶ τὰς μέχρι τοῦ Πάσχα τούτου ἡμέρας· εἰ δὲ ἐν τῷ Ἀπριλίῳ, λάβε καὶ ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μόνας τρεῖς, καὶ τὰς τοῦ Ἀπριλίου, ὅσαι μέχρι τοῦ Πάσχα εὑρίσκονται, καὶ ἑνώσας ἁπάσας, ἀνάλυσον ἐπὶ τὰ ζ', καὶ εἰ μὲν μία περιλειφθείη ἡμένα, ὑπάρχει Κυριακὴ, καὶ δεῖ σε προσμένειν τὴν ἐρχομένην· εἰ δὲ δύο, δευτέρα· εἰ δὲ τρεῖς, τρίτη, καὶ ἑξῆς μέχρι τῶν ἑπτά. Καὶ ἀφ' ἑκάστης, ἐπὶ τὴν Κυριακὴν ἁπαντᾷν, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, ἐφ' ἣν ἡ Κυριακὴ εὑρίσκεται, λέγε τὸ Χριστιανικὸν εἶναι Πάσχα.

Ὅπως εὑρίσκεται ἡ Ἀπόκρεως.

Μετὰ δὲ τὸ εὑρεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ μηνὸς, καθ' ἣν τὸ τῶν Χριστιανῶν Πάσχα γίνεται, προστίθει ταύτῃ τρεῖς ἡμέρας ἑτέρας, τέσσαρας δὲ, εἰ ὁ χρόνος βίσεκτος εἴη, καὶ ἑνώσας ἁπάσας, εἰ μὲν ὁ ἀριθμὸς τούτων εἰς τὸν Μάρτιον πίπτει, ζήτει τὴν Ἀπόκρεω ἐν τῇ ἰσαρίθμῳ τοῦ Ἰανουαρίου ἡμέρᾳ· εἰ δὲ ἐκεῖνος ἐν τῷ Ἀπριλίῳ εὑρίσκεται, σκόπει ταύτην ἐν τῷ Φεβρουαρίῳ. Σκόπει δὲ καὶ οὕτω· τὸν ἐνιστάμενον τῆς σελήνης θεμέλιον ἄχρι καὶ πεντηκοντάδος ἐκτενεῖς, προσεπιβάλλων αὐτῷ τὰς ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ Ἰανουαρίου καὶ πρόσω ἡμέρας, καὶ τοῦ ν' τελευτήσαντος ἀριθμοῦ εἰς οἱανδήποτε ἑβδομάδος ἡμέραν, τῇ ἑξῆς Κυριακῇ τὴν Ἀπόκρεω βεβαίως ἐπιτέλει. Ἀλλὰ τῆς σελήνης εἰς τὸν κς' καὶ περαιτέρω θεμέλιον προϊούσης, μιαν μόνην ἐκ τοῦ Ἰανουαρίου λήψῃ, τὰς δέ γε λοιπὰς ἐκ τοῦ Φεβρουαρίου· οὕτω δὲ τὴν Ἀπόκρεω, ᾗ πίπτει, γνωρίσεις. Εἰ μὲν εἰς τὸν Ἰανουάριον, τὸ Πάσχα πάντως ἔσται τὸν Μάρτιον (τὸ τῶν Χριστιανῶν φημι)· εἰ δὲ εἰς τὸν Φεβρουάριον αὖτη, ἐκεῖνο τὸν Ἀπρίλιον· ἀφαίρεσιν μόνον τοσούτων ἐνθάδε ποιῶν ἡμερῶν, ὅσων ἐκεῖ προσθήκην, τριῶν δηλαδὴ, εἰ δὲ βίσεκτον εἴη, τεσσάρων. Ἀλλὰ καὶ τὸ νομικὸν ἐντεῦθεν Πάσχα γινώσκεται, τῇ αὐτῇ μὲν ἀεὶ τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ συμπίπτον, ἣν ὁ πεντηκοστὸς ἀριθμὸς ἐπὶ τῆς Ἀποκρέω δείκνυσι, μετ' ἀφαίρεσιν δὲ κἀνταῦθα τριῶν ἢ τεσσάρων τοῦ μηνὸς ἡμερῶν.

A in Aprili, accipe et ex Martio solum tres dies, et ex Aprili quot eousque haberi contingat; et collige in summam omnes, quam divide per 7; tum si una dies remanserit, Dominica erit, Dominicam proximam exspectanti; si duo, feria secunda, si tres, tertia, et sic deinceps usque ad septem: et oportet a singulis ad Dominicam procedere. Illo autem die mensis, in quo Dominica incidit, dico Christianum Pascha contingere.

Quonam pacto reperiatur Carnisprivium.

Postquam diem mensis adinveneris, quo Pascha Christianorum contingit, adjice illi alios tres dies, imo quatuor, si annus fuerit bissextilis: et si illorum simul sumptorum numerus in Martium cadat, exquire Carnisprivium ad eumdem numero diem Januarii: sin vero ille in Aprili mense reperiatur, quære in Februario. Quod facies hoc modo: Fundamentum præsens lunæ usque ad pentecontadem extendes, eique addes dies **209** a primo Januarii et porro, atque tunc in quamcunque septimanæ diem desinat numerus 50, Dominica proxime sequente Carnisprivium secure celebrato. Verumtamen si luna ad fundamentum 26 vel ulterius procedat, unum solum diem ex Januario eximes, cæterosque de Februario; atque ita quonam die Carnisprivium obtingat, nescius haud fueris. Si quidem in Januarium cadat Carnisprivium, Pascha (Christianum puta) in mense Martio celebrabitur, si in Februarium, hoc mense Aprili: modo hic tot dies subtraxeris, quot illic addidisti, scilicet tres, vel, si bissextum fuerit, quatuor. Sed et legale Pascha exinde innotescit, quatenus semper eodem septimanæ die incidit, quem numerus 58 a Carnisprivio signat: ablatis et hic tribus vel quatuor mensis diebus.

TABULA INDICANS IN QUIBUS ANNIS

PLENILUNIUM JUXTA PASCHA LEGALE,

Quonam mensis die contingat, et fere quibus diei minutis primis et secundis a meridie numerandis.

I.	6000. 200. 33.		6000. 500. 37.		6000. 800. 21.	
II.	6000. 200. 34.	Mar. 22. 23′ 49″	6000. 500. 38.		6000. 800. 22.	Mar. ... 34′
III.	6000. 200. 35.	Apr. 10. 23′ 40″	6000. 500. 39.	Apr. 9. 25′ 25″	6000. 800. 43.	Apr. 8. 27′ 56″
IV.	6000. 200. 36.	Mar. 29. 45′ 41″	6000. 500. 50.	Mar. 28. 47′ 50″	6000. 800. 44.	Mar. 27 49′ 58″
V.	6000. 200. 37.	Apr. 17. 39′ 34″	6000. 50[illegible]. 51.	Apr. 16. 41′ 42″	6000. 800. 45.	Apr. 15. 43′ 50″
VI.	6000. 200. 38.	April. 7. 1′ 36″	6000. 500. 52.	Apr. 6. 3′ 44″	6000. 800. 46.	Apr. 5. 5′ 52″
VII.	6000. 200. 39.	Mar. 27. 23′ 38″	6000. 500. 53.	Mar. 26. 25′ 46″	6000. 800. 47.	Mar. 35. 26′ 44″
VIII.	6000. 200. 40.	Apr. 14. 17′ 29″	6000. 500 53.	Apr. 13. 19′ 37″	6000. 800. 48.	Apr. 1. 23′ 27″
IX.	6000. 200. 41.	Apr. 3. 39′ 31″	6000. 500. 54.	Apr. 2. 41′ 39″	6000. 800. 49.	Mar. 22. 23′ 27″
X.	6000. 200. 42.	Mar. 24. 1′ 33″	6000. 500. 55.	Mar. 23. 3′ 41″	6000. 800. 50.	Mar. 22. 5′ 41″
XI.	6000. 200. 43.	Apr. 11. 55′ 25″	6000. 500. 56.	Apr. 10. 57′ 33″	6000. 800. 51.	Apr. 9. 59′ 21″
XII.	6000. 200. 44.	Mar. 31. 17′ 27″	6000. 500. 57.	Mar. 30. 19′ 35″	6000. 800. 52.	Mar. 29. 21′ 43″
XIII.	6000. 200. 45.	Mar. 20. 39′ 29″	6000. 500. 58.	Mar. 19. 41 37″	6000. 800. 53.	Mar. 18. 43′ 45″
XIV.	6000. 200. 46.	Apr. 8. 33′ 21″	6000. 500. 59	Apr. 7. 55′ 29″	6000. 800. 54.	Apr. 6. 37′ 37″
XV.	6000. 200 47.	Mar. 28. 55′ 23″	6000. 500. 60.	Mar. 27. 58′ 31″	6000. 800. 55.	Mar. 26. 59′ 39″
XVI.	6000. 200. 48.	Apr. 15. 49′ 15″	6000. 500. 61.	Apr. 14. 51′ 23″	6000. 800. 56.	Apr. 13. 53′ 31″
XVII.	6000. 200. 49.	Apr. 5. 11′ 17″	6000. 500. 62.	Apr. 4. 13′ 25″	6000. 800. 57.	Apr. 3. 15′ 33″
XVIII.	6000. 200. 50.	Mar. 25. 33′ 19″	6000. 500. 63.	Mar. 24. 35′ 27″	6000. 800. 58.	Mar. 23. 37′ 35″
XIX.	6000. 200. 51.	Apr. 13. 27′ 11″	6000. 500. 64.	Apr. 12. 29′ 19″	6000. 800. 59.	Apr. 11. 31′ 27″
CYCLUS LUNÆ.						

ΚΑΝΟΝΙΟΝ ΕΝ ΗΟΙΟΙΣ ΕΤΕΣΙΝ

Η ΚΑΤΑ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟΝ ΠΑΣΚΑ ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ

Σελήνης κύκλος.	Ποίᾳ συνέρχεται ποστῇ τοῦ μηνὸς, κατὰ ποῖον ἀπὸ μεσημβρίας ὁλοχερέστερον α′ ἢ β′ τῆς ἡμέρας λεπτὸν.						
Α′.	ϛ. λγ′. σ′.		ϛ. λζ′. φ′.		ϛ. κα′. ω′.	
Β′.	ϛ. λδ′. σ′.	Μαρ. κβ′. κγ′ μθ″	ϛ. λη′. φ.′		ϛ. κβ′. ω′.	Μαρ. ... λδ′
Γ′.	ϛ. λε′. σ′.	Ἀπρ. ι′. κγ′ μ″	ϛ. λθ′. φ′.	Ἀπρ. θ′. κε′ κε″	ϛ. μγ′. ω′.	Ἀπρ. η′. κζ′ νϛ″
Δ′.	ϛ. λϛ′. σ′.	Μαρ. κθ′. με′ μ″	ϛ. ν′. φ′.	Μαρ. κη′. μ′ ν″	ϛ. μδ′. ω′.	Μαρ. κζ′. μθ′ νη″
Ε′.	ϛ. λζ′. σ′.	Ἀπρ. ιζ′. λθ′ λδ″	ϛ. να′. φ′.	Ἀπρ. ιϛ′. μα′ μβ″	ϛ. με′. ω′.	Ἀπρ. ιε′. μγ′ ν″
ϛ′.	ϛ. λη′. α′.	Ἀπρ. ζ′. α′ λϛ″	ϛ. νβ′ φ′.	Απρ. ϛ′. μδ″	ϛ. μϛ′. ω′.	Ἀπρ. ε′. ε′ νβ″
Ζ′.	ϛ. λθ′. σ′.	Μαρ. κζ′. κγ′ λη″	ϛ. νγ′. φ′.	Μαρ. κϛ′. κε′ μϛ″	ϛ. μζ′. ω′.	Μαρ. λε′. κϛ′ λδ″
Η′.	ϛ. μ′. σ′.	Ἀπρ. ιδ′. ιζ′ κθ″	ϛ. νγ′. φ′.	Ἀπρ. ιγ′. λζ″	ϛ. μη′. ω′.	Ἀπρ. α′. κγ′ κζ″
Θ′.	ϛ. μα′. σ′.	Ἀπρ. γ′. λθ′ λα″	ϛ. νδ′. φ′.	Ἀπρ. β′. μα′ λθ″	ϛ. μθ′. ω′.	Μαρ. κβ′. κγ′ κζ″
Ι′.	ϛ. μβ′. σ′.	Μαρ. κδ′. α′ λγ″	ϛ. νε′. φ′.	Μαρ. κγ′. γ′ μα″	ϛ. ν′. ω′.	Μαρ. κβ′. ε′ μα″.
ΙΑ′.	ϛ. μγ′. σ′.	Ἀπρ. ια′. νε′ κε″	ϛ. νϛ′. φ′.	Ἀπρ. ι′. νζ′ λγ″	ϛ. να′. ω′.	Ἀπρ. θ′. νθ′ κα″
ΙΒ′.	ϛ. μδ′. σ′.	Μαρ. λα′. ιζ′ κζ″	ϛ. νζ′. φ′.	Μαρ. λ′. ιθ′ λε″	ϛ. νβ′. ω′.	Μαρ. κθ′. κα′ μγ″
ΙΓ′.	ϛ. με′. σ′.	Μαρ. κ′. λθ′ κθ″	ϛ. νη′. φ′.	Μαρ. ιθ′. μα′ λζ″	ϛ. νγ′. ω′.	Μαρ. ιη′. μγ′ με″
ΙΔ′.	ϛ. μϛ′. σ′.	Ἀπρ. η′. λγ′ κα″	ϛ. νθ′. φ′.	Ἀπρ. ζ′. λε′ κθ″	ϛ. νδ′. ω′.	Ἀπρ. ϛ′. λζ′ λζ″
ΙΕ′.	ϛ. μζ′. σ′.	Μαρ. κη′. νε′ κγ″	ϛ. ξ′ φ′.	Μαρ. κζ′. ε′ λα″	ϛ. νε′. ω′.	Μαρ. κϛ′. νθ′ λθ″
ΙϚ′.	ϛ. μη′. σ′.	Ἀπρ. ιε′. μθ′ ιε″	ϛ. ξα′. φ′.	Ἀπρ. ιδ′. να′ κγ″	ϛ. νϛ′. ω′.	Ἀπρ. ιγ′. νγ′ λα″
ΙΖ′.	ϛ. μθ′. α′.	Ἀπρ. ε′. ια′ ιζ″	ϛ. ξβ′. φ′.	Ἀπρ. δ′. ιγ′ κε″	ϛ. νζ′. ω′.	Ἀπρ. γ′. ιε′ λγ″
ΙΗ′.	ϛ. ν′. σ′.	Μαρ. κε′. λγ′ ιθ″	ϛ. ξγ′. φ′.	Μαρ. κδ′. λε′ κζ″	ϛ. νη′. ω′.	Μαρ. κγ′. λζ′ λε″
ΙΘ′.	ϛ. να′. σ′.	Ἀπρ. ιγ′. κζ′ ια″	ϛ. ξδ′ φ′.	Ἀπρ. ιβ′. κθ′ ιθ″	ϛ. νθ′. ω′.	Ἀπρ. ια′. λα′ κζ″

Σελήνης θεμέλιον.	Σελήνης κύκλοι.	Πάσχα νομικόν.	α'.	β'.	γ'.	δ'.	κζ'.	ε'.	ζ'.
			ζ'.	η'.	κδ'.	θ'.	ι'.	ια'.	κγ'.
			ιβ'.	ιγ'.	ιδ'.	ιε'.	κζ'.	ιζ'.	ιζ'.
			ιη'.	ιθ'.	κε'.	κ'.	κα'.	κβ'.	κη'.
ιδ'.	α'.	Απρ. β'.	Απρ. ζ'. γ'.	Απρ. ζ'. δ'.	Απρ. ε'. ε'.	Απρ. δ'. ζ'.	Απρ. γ'. ζ'.	Απρ. β'. α'.	Απρ. α'. β'.
κε'.	β'.	Μαρ. κβ'.	Μαρ. κδ' ζ'.	Μαρ. κγ'. ζ'.	Μαρ. κε' α'.	Μαρ. κθ'. β'.	Μαρ. κζ'. γ'.	Μαρ. κζ' δ'.	Μαρ. κε'. ε'.
ζ'.	γ'.	Απρ. ι'.	Απρ. ιδ'. δ'.	Απρ. ιγ'. ε'.	Απρ. ιβ'. ζ'.	Απρ. ια'. ζ'.	Απρ. ιζ'. α'.	Απρ. ιζ' β'.	Απρ. ιε'. γ'.
ιζ'.	δ'.	Μαρ. λ'.	Μαρ. λα' ζ'.	Απρ. ζ'. α.	Απρ. ε'. β'.	Απρ. δ'. γ'.	Απρ. γ'. δ'.	Απρ. β'. ε'.	Απρ. α'. ζ'.
κη'.	ε'.	Απρ. ιη'.	Απρ. κα' ε'.	Απρ. κ'. ζ'.	Απρ. ιθ'. ζ'.	Απρ. κε'. α'.	Απρ. κδ'. β'.	Απρ. κγ'. γ'.	Απρ. κβ' δ'.
θ'.	ζ'.	Απρ. ζ'.	Απρ. ιδ'. α'.	Απρ. η'. ζ'.	Απρ. ιγ'. β'.	Απρ. ιβ'. γ'.	Απρ. ια'. δ'.	Απρ. ι'. ε'.	Απρ. θ'. ζ'.
κ'.	ζ'.	Μαρ. κζ'.	Μαρ. λα' δ'.	Μαρ. λ'. ε'.	Μαρ. κθ' ζ'.	Απρ. ιη'. ζ'.	Απρ. ιζ'. α'.	Απρ. ιζ' β'.	Απρ. κβ' γ'.
α'.	η'.	Απρ. ιε'.	Απρ. κα'. β'.	Απρ. κ'. γ'.	Απρ. ιθ' δ'.	Απρ. ιη'. ε'.	Απρ. ιζ'. ζ'.	Απρ. ιζ' ζ'.	Απρ. κβ' α'.
ιβ'.	θ'.	Απρ. δ'.	Απρ. ζ. ε'.	Απρ. ζ'. ζ'.	Απρ. ε'. ζ'.	Απρ. ιδ'. α'.	Απρ. ι'. β'.	Απρ. θ'. γ'.	Απρ. η'. δ'.
κγ'.	ι'.	Μαρ. κδ'.	Μαρ. λα' α'.	Μαρ. λ'. β'.	Μαρ. κθ'. γ'.	Μαρ. κη'. δ'.	Μαρ. κζ'. ε'.	Μαρ. κζ' ζ'.	Μαρ. κε'. ζ'.
δ'.	ια'.	Απρ. ιβ'.	Απρ. ιδ'. ζ'.	Απρ. ιγ'. ζ'.	Απρ. ιθ'. α'.	Απρ. ιη'. β'.	Απρ. ιζ'. γ'.	Απρ. ιζ' δ'.	Απρ. ιε'. ε'.
ιε'.	ιβ'.	Απρ. α'.	Απρ. ζ'. β'.	Απρ. ζ'. γ'.	Απρ. ε'. δ'.	Απρ. δ'. ε'.	Απρ. γ'. ζ'.	Απρ. β'. ζ'.	Απρ η'. α'.
κζ'.	ιγ'.	Μαρ. κα'.	Απρ. κδ'. ε'.	Απρ. κγ'.	Απρ. κβ'.	Μαρ. κη'.	Μαρ. κζ'.	Μαρ. κζ'	Μαρ. κε'
ζ'.	ιδ'.	Απρ. θ'.	Απρ. ιδ' γ'.	Απρ. ιγ' δ'.	Απρ. ιβ'. ε.	Απρ. ια'. ζ'.	Απρ. ι'. ζ'.	Απρ. ιζ' α'.	Απρ. ιε'. β'.
ιη'.	ιε'.	Μαρ. κθ'.	Μαρ. λα' ζ'.	Μαρ. λ'. ζ'.	Απρ. ε'. α'.	Απρ. δ'. β'.	Απρ. γ'. γ'.	Απρ. β'. δ'.	Απρ. α'. ε'.
κθ'.	ιζ'.	Απρ. ιζ'.	Απρ. κα'. δ'.	Απρ. κ'. ε'.	Απρ. ιθ'. ζ'.	Απρ. ιη'. ζ'.	Απρ. κδ'. α'.	Απρ. κγ'. β'.	Απρ. κβ'. γ'.
ια'.	ιζ'.	Απρ. ε'.	Απρ. ζ'. ζ'.	Απρ. ζ'. ζ'.	Απρ. ιβ'. α'.	Απρ. ια'. β'.	Απρ. ι'. γ'.	Απρ. θ'. δ'.	Απρ. η'. ε'.
κβ'.	ιη'.	Μαρ. κε'.	Μαρ. λα' β'.	Μαρ. λ'. γ'.	Μαρ. κθ'. δ'.	Μαρ. κη' ε'.	Μαρ. κζ'. ζ'.	Μαρ. κζ' ζ'.	Απρ. α'. α'.
γ'.	ιθ'.	Απρ. ιγ'.	Απρ. ιδ' ζ'.	Απρ. κ'. α'.	Απρ. ιθ'. β'.	Απρ. ιη'. γ'.	Απρ. ιζ'. δ'.	Απρ. ιζ'. ε'	Απρ. ιε'. ζ'.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐλάττονες δείκνυσιν ἐν ποίᾳ ἡμέρᾳ συνέρχεται τὸ νομικὸν Πάσχα.

ἡλίου κύκλος κη' ἐτῶν.

Radix sive Fundamentum Lunæ.	Cycli Lunæ.	Pascha legale.	1.	2.	3.	4.	26.	5.	6.
			7.	8.	24.	9.	10.	11.	23.
			12.	13.	14.	15.	27.	16.	17.
			18.	19.	25.	20.	21.	22.	28.
14.	1.	Apr. 2.	Apr. 7. 3.	Apr. 6. 4.	Apr. 5 5.	Apr. 4. 6.	Apr. 3 7.	Apr. 2. 1.	Apr. 1. 2.
25.	2.	Mar. 22.	Mar. 24. 6.	Mar. 23. 7.	Mar. 25. 1.	Mar. 29. 2.	Mar. 27. 3.	Mar. 26. 4.	Mar. 25. 5.
6.	3.	Apr. 10.	Apr. 14. 4.	Apr. 13. 5.	Apr. 12. 6.	Apr. 11. 7.	Apr. 17. 1.	Apr. 16. 2.	Apr. 15. 3.
17.	4.	Mar. 30.	Mar. 31. 7.	Apr. 6. 1.	Apr. 5. 2.	Apr. 4. 3.	Apr. 3. 4.	Apr. 2 5.	Apr. 1. 6.
28.	5.	Apr. 18.	Apr. 21. 5.	Apr. 20. 6.	Apr. 19. 7.	Apr. 25. 1.	Apr. 24. 2.	Apr. 23. 3.	Apr. 22. 4.
9.	6.	Apr. 7.	Apr. 14. 1.	Apr. 8. 7.	Apr. 13. 2.	Apr. 12. 3.	Apr. 11. 4.	Apr. 10. 5.	Apr. 9. 6.
20.	7.	Mar. 27.	Mar. 31. 4.	Mar. 30. 5.	Mar. 29. 6.	Apr. 18. 7.	Apr. 17. 1.	Apr. 16. 2.	Apr. 22. 3.
1.	8.	Apr. 15.	Apr. 21. 2.	Apr. 20. 3.	Apr. 19. 4.	Apr. 18. 5.	Apr. 17. 6.	Apr 16. 7.	Apr. 22. 1.
12.	9.	Apr. 4.	Apr. 7. 5.	Apr. 6. 6.	Apr. 5 7.	Apr. 14. 1.	Apr. 10. 2.	Apr. 9. 3.	Apr. 8. 4.
23.	10.	Mar. 24.	Mar. 31. 1.	Mar. 30. 2.	Mar. 29. 3.	Mar. 28. 4.	Mar. 27. 5.	Mar. 26. 6.	Mar. 25. 7.
4.	11.	Apr. 12.	Apr. 14. 6.	Apr. 13. 7.	Apr. 19. 1.	Apr. 18 2.	Apr. 17. 3.	Apr. 16. 4.	Apr. 15. 5.
15.	12.	Apr. 1.	Apr. 7. 2.	Apr. 6. 3.	Apr. 5. 4.	Apr. 4. 5.	Apr. 3. 6.	Apr. 2. 7.	Apr. 8. 1.
26.	13.	Mar. 21.	Apr. 24. 5.	Apr. 23.	Apr. 22.	Mar. 28.	Mar. 27	Mar. 26.	Mar. 25.
7.	14.	Apr. 9.	Apr. 14. 3.	Apr. 13 4.	Apr. 12. 5.	Apr. 11. 6.	Apr. 10. 7.	Apr. 16. 1.	Apr. 15. 2.
18.	15.	Mar. 29.	Mar. 31. 6.	Mar. 30. 7.	Apr. 5. 1.	Apr. 4. 2.	Apr. 3 3.	Apr. 2. 4.	Apr. 1. 5.
29.	16.	Apr. 17.	Apr. 21. 4.	Apr. 20. 5.	Apr. 19. 6.	Apr. 18. 7.	Apr. 24. 1.	Apr. 23. 2.	Apr. 22. 3.
11.	17.	Apr. 5.	Apr. 7 6.	Apr. 6. 7.	Apr. 12. 1.	Apr. 11. 2.	Apr. 10. 3.	Apr. 9, 4.	Apr. 8 5.
22.	18.	Mar. 25.	Mar. 31. 2.	Mar. 30. 3.	Mar. 29. 4.	Mar. 28. 5.	Mar. 27. 6.	Mar. 26 7.	Apr. 1. 1.
3.	19.	Apr. 13.	Apr. 14. 7.	Apr. 20. 1.	Apr. 19. 2.	Apr. 18. 3.	Apr. 17. 4.	Apr. 17. 5.	Apr. 15. 7.

Cyclus Solis duodetricennalis.

Numeri inferiores ostendunt Feriam in quam incidit Pascha legale.

Vel etiam sic.

Numera post Darnisprivium, videlicet a secunda feria septimanæ caseariæ, dies quinquaginta sex; et illic Christianum Pascha invenies. Quot autem dies deprehenduntur a secunda feria septimanæ renovationis usque ad tertiam Mali, tot accipe etiam dies esse esuriales jejunii Sanctorum Apostolorum æstivas. Mense Martio si præsens invenitur Judæorum Pascha, addendi sunt dies 19, et ibi proxime sequens deprehendetur. Quod si mense Aprili Pascha hujus anni, tolle dies undecim, illicque venturum erit. At si luna in decimo sexto solo cyclo fuerit, detrahendi sunt dies duodecim, statimque Pascha secuturum apparebit.

A

Ἢ καὶ οὕτως (1).

Ἀρίθμει μετὰ τὴν Ἀπόκρεω ἤτοι ἀπὸ τῆς δευτέρας τῆς τυροφάγου ἡμέρας νς', κἀκεῖ τὸ Χριστιανῶν Πάσχα εὑρήσεις. Ὅσαι δὲ ἡμέραι εὑρίσκονται ἀπὸ τῆς δευτέρας τῆς διακαινισίμου, μέχρι τῆς τρίτης τοῦ Μαΐου, τοσαύτας ἐκδέχου καὶ τὰς ἐν τῷ Θέρει νηστίμους εἶναι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Εἰ μὲν ἐν τῷ Μαρτίῳ τὸ ἐνεστὼς εὑρίσκεται τῶν Ἰουδαίων Πάσχα, προσθετέον ἡμέρας ιθ' · κἀκεῖ τὸ ἐπιὸν εὑρεθήσεται. Εἰ δὲ ἐν τῷ Ἀπριλίῳ τὸ ἐνεστὼς, ὑφαιρετέον ἡμέρας ια · κἀκεῖ τὸ ἐρχόμενον ἔσται. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐκκαιδεκάτου μόνου κύκλου τῆς σελήνης οὔσης, ιβ' ἀφαιρετέον · καὶ τὸ ἐπιὸν εὐθὺς ἔσται δῆλον.

214 *De Paschate legali et auctorum dissensu circa plenilunium.*

Optime sane et quam quis existimet pulchrius hanc tabulam Patres olim condiderunt: quæ utriusque luminaris cyclos, solis dico ac lunæ, extremis sui columnis exhibet, et cyclo quidem lunæ legale Pascha prope verum ostendit, altero autem solis Christianum, quod in eadem recta linea legali adjacet. Annon igitur litteræ istæ sunt illustres ipsarum rerum imagines? Annon utriusque Testamenti differentiam egregie exponunt? Luna enim ascititiam legem repræsentans, quæ in nocte polytheismi illustravit, haud clarissime tamen, veram Dei notitiam, ineffabile plerisque mysterium; et quidem perfectum triplexque Deitatis jubar quasi tenebris obvolutum, non sine ratione legale Pascha ostendit. Sol autem omnibus aspectu gratus qui prælargam gratiæ dispensationem imagine quadam præfert, et clarum et apertum, tanquam in meridie veritatis radium, et Trinitatis agnitionem, quam sol justitiæ explicuit, pariter et veri Paschatis præmonstrator ostendit. Quoniam vero lex integram lunæ periodum mensem vocare solet, dieque 15 primi hujusce mensis Pascha celebrandum decernit, atque nobismet moris est secundum computum Romanum menses illos metiri, commode reperta est præsens tabula, qua ostenditur, quoniam die mensis alicujus Romani contingat primi mensis lunaris plenilunium, itemque in quam septimanæ diem seu feriam iste dies cadat; ita ut nos inde ad feriam primam pergentes, haud ignari quinam mensis dies idem ille sit, Pascha nostrum certa ratione celebremus.

B

Περὶ τοῦ νομικοῦ Πάσχα, καὶ τῆς περὶ τὴν πανσηληνον διαφωνίας.

Ἄριστα μὲν πάντων, καὶ ὡς οὐκ ἄν τις φήθη κάλλιον τὸ παρὸν κανόνιον τοῖς Πατράσι συντέθειται · τοὺς γὰρ κύκλους ἀμφοτέρων τῶν φώτων, ἡλίου τε, φημὶ, καὶ σελήνης, τοῖς ἔξω σελιδίοις ἔχον περικειμένους, τῷ μὲν τῆς σελήνης κύκλῳ, τὸ νομικὸν ἐγγὺς ὂν δείκνυσι Πάσχα, τῷ δὲ τοῦ ἡλίου, τὸ Χριστιανικὸν, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔνθα καὶ τὸ νομικὸν κείμενον εὐθείας. Ἆρ' οὖν οὐκ ἐναργὴς τὰ στοιχεῖα ταυτὶ τῶν πραγμάτων εἰκών; Ἆρ' οὐκ ἀμφοτέρων κηρύττει τῶν Διαθηκῶν ἐπιφανῶς τὸ διάφορον; Ἡ γὰρ σελήνη τὸν ἐπείσακτον εἰκονίζουσα νόμον, τὸν ἐν τῇ νυκτὶ τῆς πολυθέου πλάνης ἀμυδρῶς αὐγάζοντα τὴν τῆς θεογνωσίας ἀλήθειαν, ἀπόῤῥητον ὃν τοῖς πλείστοις, οἷα μυστήριον, καὶ ὥσπερ ἐν σκότει C καλυπτόμενον τὸ τέλειον τῆς τρισηλίου Θεότητος φῶς, οὐκ ἔξω λόγου, καὶ τὸ τοῦ νόμου δείκνυσι Πάσχα. Τὴν δὲ πλουσίαν εἰκονίζων τῆς χάριτος ὀφδουχίαν ὁ πᾶσιν ἡδὺς ἰδεῖν ἥλιος, καὶ τὴν τρανὴν καὶ ἀνακεκαλυμμένην ὡς ἐν μεσημβρίᾳ τῆς ἀληθείας ἀκτῖνα, καὶ τὴν τῆς Τριάδος ἐπίγνωσιν, ἣν ὁ τῆς δικαιοσύνης πᾶσιν ἐφήπλωσεν ἥλιος, ὑφηγητὴς, εἰκότως καὶ τοῦ ἀληθινοῦ Πάσχα δείκνυται. Ἀλλ' ἐπειδὴ γὰρ ὁ νόμος τὴν τῆς σελήνης ὁλόκληρον περίοδον μῆνα καλεῖν εἰώθει, καὶ τῇ ιε' τοῦ πρώτου αὐτῆς μηνὸς τὸ Πάσχα θεσπίζει τελεῖν, ἡμῖν δὲ τούτους κατὰ Ῥωμαίους ἔθος μετρεῖν, χρησίμως τὸ παρὸν εὕρηται κανόνιον, ὑποδεικνύον τὸν πλησιφαῆ τοῦ πρώτου μηνὸς τῆς σελήνης σχηματισμὸν, ἐν ποίᾳ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ μηνὸς ποστῇ γίνεται · καὶ αὖτη πάλιν ἐν ποίᾳ τυγχάνει τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ · ἵν' ἡμεῖς ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν πρώτην τῆς ἑβδομάδος ἐλθόντες, καὶ τὴν κατ' αὐτὴν ἀθὶς τοῦ μηνὸς γνόντες D ποστὴν, τὸ ἡμέτερον Πάσχα βεβαίως πανηγυρίζωμεν.

Cæterum circa Pascha nostrum quatuor sunt determinationes necessario exquirendæ; equibus duas quidem statuit canon apostolicus, ut supra in capite de Paschate litteræ II diximus: quibus accedunt duæ aliæ ex traditione non scripta. Prima igitur est quod Pascha post æquinoctium vernum celebrare oportet: secunda, quod non eodem die,

Τέσσαρες δέ εἰσιν οἱ ἀναγκαίως ζητούμενοι περὶ τὸ ἡμέτερον τοῦτο Πάσχα διορισμοί · δύο μὲν, οὓς ὁ ἀποστολικὸς θεσπίζει κανὼν, ὡς ἐν · τῷ τοῦ Πάσχα κεφαλαίῳ πρὸ βραχέος εἰρήκαμεν, καὶ δύο, οἷς ἐξ ἀγράφου χρώμεθα παραδόσεως · α', ὅτι δεῖ μετὰ ἰσημερίαν ἐαρινὴν τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖν · β', ὅτι οὐ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς Ἰουδαϊκῆς τελετῆς · γ', ὅτι οὐχ

(1) Apud Cotelerium in *Monumentis Ecclesiæ Græcæ*, tom III, p. 646, ex codd. Joliano et Reg.

ἁπλῶς μετ' ἰσημερίαν, ἀλλὰ μετὰ τὴν πρώτην μετ' ἰσθμερίαν πανσέληνον · καὶ δ', ὅτι καὶ μετὰ τὴν πανσέληνον, εὐθὺς τῆς ἑβδομάδος πρώτῃ. Ἵνα τοίνυν καὶ οἱ τέσσαρες οὗτοι διορισμοὶ πᾶσιν ἐπίσης διατηρῶνται σοφοῖς τε καὶ ἰδιώταις, καὶ οἱ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Χριστιανοὶ τὸν αὐτὸν ἑορτάζωσι χρόνον, καὶ μὴ ἀστρονόμων ἑκάστοτε δέωνται, τὸ παρὸν οἱ Πατέρες ἡμῶν κανόνιον συντετάχασι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδώκασιν, οἰηθέντες δι' αὐτοῦ μηδένα τῶν ῥηθέντων προσδιορισμῶν καταλύεσθαι. Ἐργάσται δὲ αὐτοῖς ὁ κανὼν οὕτω · λαβόντες ιθ' ἐξῆς ἐνιαυτοὺς τοὺς ἀπὸ τοῦ ϛσλγ' ἔτους ἀπὸ γενέσεως κόσμου, μέχρι τοῦ ϛσνα', καὶ ἐπιλογισάμενοι τὴν ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν μετὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν πρώτην πανσέληνον (ἐκέβαινε δὲ τοῦ τῆς ἰσημερίας σημείου τηνικαῦτα ὁ ἥλιος, ὅτε τοῖς Πατράσι ταῦτα ἐσκοπεῖτο, τὴν πρώτην καὶ εἰκοστὴν τοῦ Μαρτίου μηνός, ὡς τὰ ἰδίως ἡμῖν ἐντεθέντα σαφῶς δηλοῦσι κανόνια), ἐσημειώσαντο καὶ ποίαν τοῦ Μαρτίου ἢ τοῦ Ἀπριλίου συμβαίνει τῶν πανσελήνων ἑκάστην γίνεσθαι. Περιλαβόντες οὖν τὴν ἐννεακαιδεκάδα ταύτην τῶν ἐτῶν τε καὶ πανσελήνων ἐνὶ κανονίῳ δύο περιέχοντι σελίδια, καὶ μέχρι τριακοσίων ἐτῶν τὰς μετ' ἰσημερίαν ἐαρινὴν τοῦ πρώτου μηνὸς πανσελήνους ταῖς αὐταῖς τῶν μηνῶν συμπίπτειν ἡμέραις σκοπήσαντες, τῇ ἑφεξῆς ἀνακυκλήσει τῶν ἐννεακαιδεκαετηρίδων, τούτῳ ἡμῖν χρῆσθαι τῷ κανόνι παρέδοσαν, κατά γε τὰ ἑξῆς ἅπαντα ἔτη, ὡς οὐκ ἄτοπον ὄν, οὐδὲ τῇ εὐσεβείᾳ λυμαινόμενον, εἰ παρὰ τὴν ἀνώμαλον τῆς σελήνης κίνησιν, μετὰ τὴν ἐξαρίθμησιν τῶν ῥηθέντων τ' ἐτῶν, ὁ κανὼν οὑτοσὶ, μὴ κατὰ τὴν πανσέληνον τοῦ πρώτου μηνὸς, ἀλλὰ μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας τὸ νομικὸν δείξει Πάσχα, καὶ παρὰ τοῦτο συμβήσεται τὸν δ' ἐνίοτε μὴ τηρεῖσθαι τοῦ Πάσχα διορισμὸν, ἅτε τῆς προσθήκης τῶν δύο ἡμερῶν ὑπερβαίνειν ἐσθ' ὅτε ποιούσης τὴν μετὰ τὴν πανσέληνον πρώτην Κυριακὴν, κἀκείνην μὲν τῇ τῶν Βαΐων ἀφοσιοῦν ἑορτῇ, τῇ γε μὴν ἑξῆς τὸ σωτήριον Πάσχα ἐπιτελεῖν. Τοῦτο δὴ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀρτίως συμβαῖνον, καὶ τοὺς πολλοὺς ἐκταράττον, ὡς ἀναγκαίου τινὸς καταλυομένου δόγματος καὶ ἀξίου μὴ παρορᾶσθαι. Τοῦτο δὲ ὥσπερ πάλαι ἐπιτυγχάνον οὐκ ἄχρηστον, οὕτω νῦν διαμαρτάνον ἀκίνδυνον δειχθήσεται. Οὐ γὰρ λέληθε τοῦτο τοὺς πάντας ἀρίστους ἐκείνους Πατέρας, οὐδὲ παρὰ τὸ ἀνεπιστημόνως ἔχειν αὐτοὺς περὶ τὴν ἀστροθεάμονα τέχνην, τοῦτο συμβέβηκεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν φωστήρων, ὡς εἴρηται, κίνησιν · τὸ δ' ὅπως, αὐτίκα ῥηθήσεται. Τὸ ἐνιαύσιον κίνημα δι' ἡμερῶν ἀποκαθίσταται τξε' καὶ τεταρτημορίου ἡμέρας ἔγγιστα · αἱ δὲ μέσαι τῆς σελήνης κατὰ μῆκος πάροδοι οὐκ ἀποκαθίστανται ἐν ὅλοις ἔτεσι ιθ' τοῖς κατὰ προσθήκην τοῦ τετάρτου ἀριθμουμένοις · ἀλλὰ παρὰ μιᾶς ἡμέρας ἑξηκοστὰ πρῶτα τρία, καὶ δεύτερα λζ', καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ ἐνιαυτοῖς οὐχ ὅλοις πάλιν, ἀλλ' ἐλαττουμένοις ἡμέρας οὐδὲν, λεπτὰ πρῶτα νζ' καὶ δεύτερα νβ', ἤτοι μίαν ἡμέραν ἔγγιστα, ἡ εἰρημένη γίνεται ἀποκατάστασις. Λαβόντες γὰρ ἀρτίως ἡμεῖς τὴν μετὰ τὸ' ἔτη ἀπὸ τῶν Πατέρων ἐννεακαιδεκάδα, δεκάτην ἑβδόμην οὖσαν τῆς

A qui Judaicæ observationi destinatur: tertia, quod non simpliciter post æquinoctium, sed et post primum plenilunium, quod æquinoctium sequitur. Dein quarta limitatio est isthæc, quod primo statim septimanæ die post plenilunium. Idcirco ut quatuor istæ limitationes ab omnibus pariter, sapientibus et idiotis, observarentur, et Christiani per totum terrarum orbem eodem tempore una feriarentur, neque passim astronomis opus haberent, Patres nostri tabulam istam fabricarunt, et Ecclesiæ tradiderunt, existimantes per illam quæ ad debitam limitationem requiri jam diximus, omnia inviolata servari. Condiderunt autem tabulam illam hoc modo: Acceptis 19 ordine annis ab anno orbis conditi sexies millesimo ducentesimo tricesimo tertio, usque ad annum 6251, supputarunt B primum plenilunium in quolibet ipsorum post æquinoctium vernum. Ingressus autem est sol, quando Patres de hac re deliberabant, punctum æquinoctii die vicesimo primo Martii mensis, sicut tabulæ quas nosmet privatim construximus, liquido monstrant. Adnotabant autem illi quonam die Martii vel Aprilis plenilunium quodlibet contingeret: adeoque in unam tabulam bicolumnarem conjicientes enneacaidecadem 215 illam annorum et pleniluniorum. Atque porro deprehendentes spatio annorum 300 plenilunia primi mensis proxime sequentia æquinoctium vernum in eosdem mensium dies incidere, propter revolutionem enneacaidecaeteridum, hunc cadonem nobis utendum tradiderunt etiam pro omnibus annis sequentibus C; quasi haud absurdum foret, neque religioni noxium, si propter motus lunaris anomaliam, post revolutionem dictorum 300 annorum, canon iste non ad plenilunium primi mensis, sed post diem unum aut alterum legale Pascha ostenderet; et hanc ob causam nonnunquam accideret, quartam Paschatis limitationem minime observari, nempe quod dierum duorum accessio promoveat, ut fit, Dominicam quæ primum plenilunium sequitur, faciatque ut hanc festo Palmarum dicemus, atque Dominica proxime sequente salutare Pascha celebremus. Illud autem nuperrime apud nos contigit, et non paucos turbavit, quasi præceptum aliquod necessarium et minime negligendum dissolveretur: cum tamen sicut haud inutile erat hoc D canonion, quando olim rite se habuit, ita hodie sine gravi aliquo periculo a vero abit, ut mox demonstrabitur. Neque enim hoc præclarissimos Patres latuit, vel sic fieri contigit præ ipsorum in astronomia imperitia, sed propter luminarium, ut dictum est, motum. Tempus vero annuum, quod statim pluribus dicetur, diebus 365 cum quadrante ferme diei restituitur. Medii autem motus lunæ in longitudinem non redeunt, in annis integris 19 secundum quadrantis additamentum computatis: sed desiderantur unius diei sexagesimæ primæ tres, et secundæ 37. Atque hanc ob causam in 304 annis non integris quidem, sed mi-

nus unius diei minutis primis 57 et secundis 52, hoc est fere die uno, dicta revolutio peragitur. Nam si nosmet nunc sumamus enneacaidecaeterida post 304 annos a Patribus Nicænis, quæ septima est ab illa quam ii sumpsere (incepit autem hæc ab anno 6537), et computemus plenilunia ipsius post æquinoctium vernum, reperiemus quodlibet plenilunium uno die prævertere illa quæ ad primum enneacaidecaeterida pertinent, ut jam constitutum est in tabula, quam de istis construximus. Atque pariter si similes enneacaidecaeteridos conjugationes calculo exponamus, quæ ab isthac in pari intervallo incipit, ut a sexies millesimo nongentesimo quadragesimo primo anno, hasce die uno illis priores deprehendemus. Tum etiam in annis sequentibus, qui pari intervallo distant, reperire est inter conjugationes unius diei differentiam. Quapropter hodie duo dies post plenilunium adjiciuntur ad Pascha legale adenveniendum, quoniam plenilunium nequit attingere diem mensis a Pahibus definitum, propter retrocessionem ejus in annis 304, quantum ferme est spatium unuis dici. Hoc errati in canone isto tempus annuum creavit.

A

B

ὑπ' ἐκείνων τῷ τότε ληφθείσης, ἥτις ἄρχεται δηλονότι ἀπὸ τοῦ ,σφλζ' ἔτους, καὶ ἐπιλογισάμενοι τὰς ἐν αὐτῇ μετ' ἰσημερίαν ἐαρινὴν πανσελήνους, εὕρομεν ἑκαστην γενομένην πανσέληνον πρὸ μιᾶς ἡμέρας τῶν ἐν τῇ α' ἐννεακαιδεκάδι, ὡς προτέτακται ἐν τῷ παρ' ἡμῶν ἐκτεθέντι περὶ τούτων κανονίῳ. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ὁμοίας ἐπιλογισάμενοι συζυγίας τῆς ἐννεακαιδεκάδος, ἥτις ἀπὸ ταύτης ἐν ἴσῳ διαστήματι ἄρχεται, ἀπὸ τοῦ ,σωμα' δηλονότι ἔτους, πρὸ μιᾶς πάλιν ἡμέρας τῶν πρὸ αὐτῶν ταύτας εὕρομεν. Καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς δὲ τῶν ἐτῶν, τοῖς τῷ ἴσῳ ἀεὶ διέχουσι διαστήματι, μίαν ὁμοίως ἡμέραν ἔγγιστα εὑρήσει τις τὴν τῶν συζυγιῶν διαφοράν. Διὰ δὴ τοῦτο ἀρτίως δύο μετὰ τὴν πανσέληνον ἡμέραι εὑρίσκονται προστιθέμεναι ἐν τῇ τοῦ νομικοῦ Πάσχα εὑρέσει, τῆς πανσελήνου μὴ δυναμένης καταλαβεῖν τὴν ὁρισθεῖσαν τοῖς Πατράσι ποστὴν τοῦ μηνὸς, ὁπιστορμήτου γενομένης, ὡς εἴρηται, ἐν τὸ' ἔτεσιν, μιᾶς ἡμέρας ἔγγιστα διαστήματι· τοσαύτην ὁ χρόνος περὶ τὸν κανόνα τοῦτον πεποίηκε τὴν πλημμέλειαν.

De æquinoctio verno.

Sed nec momenta æquinoctii in eodem die steterunt. Quoniam enim sol in medio zodiaco motum proprium tarde peragit, ita ut unica istiusmodi revolutio annum reddat integrum, circumfertur tamen pari ferme velocitate cum motu universi; quatenus unica circumactione diem naturalem quam proxime faciat, quando itaque reperitur in communi intersectione circuli proprii (seu ecliptiæ) et maximi paralleli (hoc est æquinoctialis) latione illa diurna parem ubique efficit, 216 quod opus, diem nocti. Nam quia maximus parallelorum æqualia segmenta habet supra et infra terram, quando sol circumactus in eo cum universo una decurrit, necessario moras sub et supra terram pares facit. Nam quæ æquabiliter moventur, in æquali tempore æqualia pertranseunt spatia. Imo propter æqualitatem noctis ac diei, quæ in illo contingit, æquinoctialis vocatur ille circulus, et puncta huic et zodiaco communia, in quibus diebus ac noctibus æqualibus esse accidit, æquinoctialia; æquinoctium denique temporis momentum, quo centrum solis communem dictorum circulorum intersectionem subit. Bina vero sunt puncta æquinoctialia, autumnale scilicet, quod in principio libræ jacet, ubi sol versatur cum relicto aquilone ad austrum tendit, et vernum in initio arietis, cui subest centrum solis a partibus australibus ad septentrionales vergentis, et momentum illud appellatur æquinoctium vernum, post quod lex divina Pascha celebrari præcipit. Quapropter respectu naturæ ipsius in eodem tempore semper æquinoctia fiunt, propter quantitatem annuam semper unam et eamdem. At vero respectu dispositionis corporum cœlestium quoad terram, et mensuræ etiam dierum ac noctium, qua juxta ritum Latinorum nos ipsi utimur, neque eadem hora, neque

C

D

Περὶ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας.

Ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῆς ἰσημερίας ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἕστηκεν ἡμέρας ἀεί. Ἐπεὶ γὰρ τὴν ἐπὶ τοῦ λοξοῦ διὰ μέσου τῶν ζωδίων ἰδίαν κίνησιν βραδέως ποιεῖται ὁ ἥλιος, ὡς εἶναι τὴν μίαν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν, τὸν ὅλον ἐνιαυτὸν, τῷ δὲ παντὶ ἰσοταχῶς σχεδὸν συμπεριπολεῖ, ὥστ' ἐν μιᾷ περιστροφῇ τὸ νυχθήμερον ἔγγιστα ποιεῖν, ὅταν ἄρα ἐπὶ τῶν κοινῶν τομῶν γένηται, τοῦ τε οἰκείου καὶ τοῦ μεγίστου τῶν παραλλήλων, ἴσην ἐξ ἀνάγκης πανταχοῦ κατ' ἐκείνην τὴν περιστροφὴν τὴν ἡμέραν ποιεῖ τῇ νυκτί. Τοῦ γὰρ μεγίστου τῶν παραλλήλων κύκλου ἴσα τμήματα ἔχοντος, τό τε ὑπὲρ γῆν, καὶ τὸ ὑπὸ γῆν, ὅταν ἐπ' αὐτοῦ ὢν ὁ ἥλιος, τὴν μετὰ τοῦ παντὸς ποιῆται περιστροφὴν, τῷ ὑπὸ γῆν χρόνῳ ἴσον ποιεῖ τὸν ὑπὲρ γῆν ἐξ ἀνάγκης· τὰ γὰρ ὁμαλῶς κινούμενα ἐν ἴσῳ χρόνῳ τὰ ἴσα διεξέρχεται διαστήματα. Διὰ ταύτην οὖν τὴν γινομένην ἐπ' αὐτοῦ ἰσότητα τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν ἡμέραν, αὐτὸν μὲν ἰσημερινὸν ὀναμάζουσι κύκλον, τὰ δὲ κοινὰ σημεῖα αὐτοῦ τε καὶ τοῦ λοξοῦ, καθ' ἃ αἱ τῶν νυχθημέρων ἰσότητες γίνονται, ἰσημερινὰ, ἰσημερίαν δὲ τὴν ὥραν, ᾗ πρῶτον τοῦ ἡλίου τὸ κέντρον ἐπὶ τῆς κοινῆς τομῆς γίνεται τῶν εἰρημένων δύο κύκλων. Δύο δέ εἰσι τὰ ἰσημερινὰ ταῦτα σημεῖα, τό τε φθινοπωρινὸν, τὸ κατ' ἀρχὴν τοῦ ζυγοῦ κείμενον, ἐν ᾧ γίνεται ὁ ἥλιος ἀπὸ τῶν βορείων ἐπὶ τὰ νότια διερχόμενος, καὶ τὸ ἐαρινὸν, τὸ κατ' ἀρχὴν τοῦ κριοῦ θεωρούμενον, ᾧ τινι τὸ τοῦ ἡλίου κέντρον συνέρχεται, ἀπὸ τῶν νοτιοτέρων ἐπὶ τὰ βόρεια κινουμένου· καὶ ἡ ὥρα ἐκείνη ἐαρινὴ καλεῖται ἰσημερία, μεθ' ἣν ὁ θεῖος νόμος τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖσθαι κελεύει. Κατὰ μὲν οὖν τὴν τοῦ παντὸς φύσιν, ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τὰ τῆς ἰσημερίας ἀεὶ γίνεται, διὰ τὸ ἴσον εἶναι ἀεὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἐνιαυσίου χρόνου. Κατὰ δὲ τὸν ἑκάστοτε γινόμενον πρὸς τὴν γῆν τῶν οὐρανίων σχηματισμὸν, καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἡμερῶν τε καὶ μηνῶν, ᾧ κατὰ Ῥωμαίους ἡμεῖς χρώμεθα, οὔτε

κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν, οὔτε κατὰ τῆν αὐτὴν ἡμέραν συμβαίνει ἀεὶ τὴν ἰσημερίαν γίνεσθαι. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἐνιαύσιος ποσότης πρὸς ταῖς τξε' ἡμέραις καὶ τέταρτον ἔγγιστα προσλαμβάνει, ὅταν ᾖ ἡ ἰσημερία περὶ μεσημβρίαν, τὸ μὲν ἐξῆς ἔτος ἔσται περὶ δύσιν ἡλίου, τὸ δὲ ἐξῆς περὶ μέσας νύκτας, καὶ οὕτω μέχρι παντός. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ ἡ τοῦ βισέκτου ἡμέρα εἰς δ' ἐνιαυτοὺς προσαπαρτίζεται. Ἐπεὶ δ' αὖθις ἡ ἐπὶ τξε' ἡμέραις ἐπουσία οὐχ ὅλον τέταρτον ἡμέρας περιέχει, ἀλλὰ παρὰ τριακοσιοστὸν, ἡμεῖς δὲ τῷ τῶν ἡμερῶν καὶ μηνῶν ἀριθμῷ κατὰ Ῥωμαίους χρώμεθα, ὡς τοῦ τετάρτου ἀεὶ τελείου προσγινομένου, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τέσσαρας ἐνιαυτοὺς μίαν ἡμέραν ταῖς τξε' προστίθεμεν, συμβαίνει ἐξ ἀνάγκης μετὰ τ' ἐνιαυτοὺς πρὸ μιᾶς ἡμέρας γίνεσθαι τὴν ἰσημερίαν · οἷον, ἐπεὶ κατὰ τὸ παρὸν ἡ ἰσημερία γίνεται τῇ ιη' Μαρτίου, μετὰ τ' ἔτη ἔσται τῇ ιζ', εἶτα μετὰ ἕτερα τοσαῦτα τῇ ις', καὶ οὕτως ἀεί. Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὸ ,δρνς' ἔτος ἀπὸ κτίσεως κοσμου ἐαρινὴ ἰσημερία ἐπιλελόγισται ἡμῖν γεγονυῖα Μαρτίου κζ' κατὰ μεσημβρίαν · λέγω δὲ μεστημβρίαν, κατὰ τὸν δι' Ἀλεξανδρείας μεσημβρινόν. Τῶν δὲ ἐξῆς, ὅσαι μὲν τοῖς τ' ἔτεσιν ἀλλήλων διαφέρουσιν, ἑκάστη πρὸ μιᾶς τῆς πρὸ αὐτῆς ἡμέρας κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν γίνεται, ὡς προτέτακται ἐν τῷ διαγράμματι · αἱ δὲ μεταξὺ τούτων ἰσημερίαι, τοῖς μεταξὺ διασυήμασι δηλονότι γίνονται. Εἰ δὲ καὶ σαφέστερα βούλει γνῶναι τοῦ χρόνου σημεῖα, ἐν μὲν τοῖς χρόνοις Ναβουνασάρου περὶ λῆξιν ἑσπερίαν ἦν ἡ ἰσημερία τῆς τοῦ Μαρτίου πέμπτης καὶ εἰκοσνῆς, ἐν δὲ τοῖς Φιλίππου τοῦ

A vel eodem die accidit æquinoctium fieri. Quoniam enim tempus annuum præter dies 365 etiam prope quartam partem diei requirit, si nunc fuerit æquinoctium circa meridiem, anno sequente erit circa occasum solis, et anno tertio circa noctem mediam, et sic in infinitum. Hinc enim quatuor annis completur dies bissextilis. Deinde vero, quoniam appendicula quæ ad dies 365 accedit, non continet integrum diei quadrantem, sed deficit parte trecentesima, et nos quidem numero dierum ac mensium a Latinis accepto utimur, quasi quadrans diei perfecte semper expleretur, adeoque quolibet quadriennio diem unum ipsis 365 adjicimus, contingit necessario post annos 300 æquinoctium unico die præverti. Ut, exempli gratia, hoc ipso tempore, æquinoctium accidit die 18 Martii, B post annos 300 illud incidit in 17, tum post alios 300 in 16, atque ita perpetuo. Æquinoctium itaque pro anno ab orbe condito 4156 calculo nobis comprobatur incidisse in Martii 27 circa meridiem; meridiem, inquam, juxta meridianum Alexandriæ. Cæterorum vero æquinoctiorum, quæ invicem distant 300 annis, unumquodque circa eamdem horam, at uno die citius obvenit, ut in laterculo apposito constitutum est. Æquinoctia autem intermedia etiam intermediis diei spatiis sive horis fiunt. Si tamen libet paulo accuratius temporis momenta scire, primo quidem anno Nabonasaris circa vesperam exeuntem æquinoctium erat Martii die 25, sed tempore Philippi Aridæi circa meridiem diei 24 ejusdem mensis: tempore

C

Ἔτη ἀπὸ κτίσεως Κόσμου. Ἰσημερίαι κατὰ τον Μάρτιον.	Anni ab orbe condito.	Æquinoctia circa Martium
,δρνς'	4156	27
,δυνς'	4456	26
,δψνς'	4756	25
,ενς'.	5056	24
,ετνς'	5356	23
,εχνς'	5956	22
,εϑνς'.	5956	21
,ϛσνς'	6256	20
,ϛφγς'	6556	19
,ϛωνς'	6856	18

Ἀριδαίου περὶ μεσημβρίαν τῆς κδ' αὐτοῦ · ἐν αἷς δὲ ἡμέραις ὁ Χριστὸς τῷ οἰκείῳ θανάτῳ τὸν θάνατον ἐθανάτου, τρίτην καὶ εἰκοστὴν διανύοντος D αὐτοῦ, περὶ μέσην ἐκείνην τὴν νύκτα · ὅτε δὲ τὸ τῶν Πατέρων τουτὶ κανόνιον ἐγεγόνει, τῇ α' τούτου καὶ κ' τὰ τῆς ἰσημερίας ἀπήντα · νῦν δ' ἐφ' ἡμῶν, ὡς διδήλωται, ἡ ιη' ταύτην ὁλοσχερῶς ὁρᾷ γινομένην. Τοιαύτην ἀνωμαλίαν ἡ ἐπὶ τῇ τῶν φωστήρων κινήσει βραχυτάτη ἔλλειψις κατὰ μικρὸν προσγινομένη ἀπέτεκε, καὶ τὰ φῶτα ὀπισθόρμητα γίνεσθαι παρεσκεύασεν. Οὐ μὴν παρὰ τοῦτο μεταποιεῖν τὸν τῶν Πατέρων προσήκει κανόνα · οὔτε γὰρ οἷόν τε συνθεῖναι ἕτερον, οὕτω σαφῶς δεικνύντα τοῖς πᾶσι τοὺς εἰρημένους περὶ τὸ Πάσχα ὁιορισμούς. Ἀλλὰ καὶ ἦν ἐθελήσαιμεν, ὡς τινες, μεταθεῖναι, δυσὶν

vero quando Christus morte sua mortem ipsam enecavit, die Martii vergentis 23, ad noctem mediam; dein quando hanc tabulam Patres construxeruni, Martii 21 die aderat momentum æquinoctiale. Nunc autem apud nos, ut supra monstratum est, dies 18 istius mensis æquinoctium crassiori modo captum videt. Ejusmodi anomaliam vel minimus circa motum luminarium defectus, quamvis non diu sit quod contigerit, creavit, fecitque luminaria retro cedere. Non tamen eam ob causam canonem illum Patrum immutare oportet: neque enim alium condere licet, qui tam evidenter commonstret etiam omnibus dictas Paschatis determinationes. Verumtamen etsi velimus, quod faciunt nonnulli, hunc immutare, atque ini-

tium sumentes ab anno 6841, dies adeo duos demere: præterquam quod ne vix possibile est omnibus per totum terrarum orbem rerum sacrarum moderatoribus persuadere ut methodum novam addiscant, altera rejecta, etiam hic post annos 304, rursusque post alios 304, atque porro in infinitum idem error sequetur, atque opus erit tabulam sæpius immutare. Quapropter multo melius fuerit, nullatenus innovare: nam istiusmodi innovatio non solum non potest eumdem errorem devitare, sed et turbarum non minimarum in Ecclesia causa erit. Ut vero canon ille nunc se habet, ea quæ præcipue circa Pascha obtinere oportet, in illo firmiter observantur, scilicet quod post æquinoctium, imo etiam post lunam æquinoctium sequentem, festi istius solemnia ab omnibus et eodem tempore eodemque die sine dissidio peragantur. Præterea, si recte quoad omnia se haberet periodicus ille canon, sæpenumero tamen contingeret Pascha a nobis postridie festi Judæorum observari. Nunc autem post tres dies ad minimum ab ipsorum festo nostrum celebratur. Quod etiam magis convenit canoni apostolico, qui statuit Pascha eodem tempore cum Judæis minime celebrandum esse; et sane error iste circa Pascha, quasi ex consulto, facit ut præceptum illud magis observetur. Jam vero opportunum esse reor sanctiones etiam necessarias commemorare.

Primus itaque concilii Antiocheni canon, Hoc decreti, ait, synodus Nicæna edidit, Constantino pissimo imperatore præsente, ne Christiani una cum Judæis sacra Paschatis solemnia celebrarent, sed potius uti legibus ac sententia, ita et dierum discrimine ab istis distinguerentur. Clericos vero qui definitionem illam violare ausi fuerint, atque ita populum docere præsumpserint, sacerdotis jactura multat: tum etiam qui cum hisce communicaverint, post depositionem honore qui extra sacrum tribunal ad ipsos pertinet, cathedra puta aliisque privilegiis, exuit. Nam qui ob delictum non prægrave sacerdotio suo excidunt, non statim honore illo circa externa privantur.

Canon autem 66 synodi sextæ a die Resurrectionis usque ad Dominicam sequentem psalmis et hymnis et canticis spiritualibus vacare fideles admonet, et hippodromiis spectaculisque publicis prætermissis, in sacris frequentius versari, qua de causa a servitute diaboli liberati sumus. Verum enim vero Christianum oportet nunquam non paratum esse ad suscipienda sacra mysteria: ita quidem fiet, ut una cum Christo resurgamus, atque de vita vili et terrena ad ultramundanam et spiritualem conversationem attollamur.

Vide etiam in cap. 1 litteræ Θ canonem 61 concilii Carthaginensis.

218 Canon autem 89 synodi sextæ fidelibus

A αὐτὸν ἡμέραις ὑποδιβάσαντες, ἀρξάμενοι δηλονότι ἀπὸ τοῦ ϛωμα' ἔτους, πρὸς τῷ μηδὲ πάντας δυνατὸν εἶναι τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὰ Χριστιανῶν πρεσβεύοντας πεῖσαι μεταμαθεῖν αὐτὸν, ἔτι καὶ μετὰ τὸ' πάλιν ἔτη, καὶ αὖθις μετὰ τοσαῦτα, καὶ ἀεὶ οὕτως ἡ αὐτὴ παρακολουθήσει ἁμαρτία, καὶ δεήσει πολλάκις τοῦτον μεταποιεῖν, ὥστε βέλτιον μὴ καινοτομεῖν. Ἡ γὰρ τοιαύτη καινοτομία οὐ μόνον οὐ δυνήσεται μὴ τῇ αὐτῇ πάλιν περιπεσεῖν ἁμαρτίᾳ, ἀλλα καὶ στάσεως οὐ μετρίας τῇ Ἐκκλησίᾳ γενήσεται πρόξενος. Νῦν δὲ καὶ οὕτως ἐχοντος τοῦ κανόνος, τὰ καιριώτερα τῶν ὀφειλομένων περὶ τὸ Πάσχα τηρεῖσθαι, δι' αὐτοῦ βεβαίως τηροῦνται, τὸ μετ' ἰσημερίαν δηλονότι, καὶ τὸ μετὰ τὴν πανσέληνον, τὴν μετ' ἰσημερίαν, τὰ τῆς ἑορτῆς ὑπὸ
B πάντων, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τελεῖσθαι ἀστασιάστως. Ἔτι δὲ εἰ ὀρθῶς εἶχεν ὁ περιοδικὸς οὗτος κατὰ πάντα κανὼν, πολλάκις ἂν συνέβαινε, τὴν ἑξῆς εὐθὺς ἡμέραν τῆς ἐκείνων ἑορτῆς ἡμῖν τὸ Πάσχα τελεῖσθαι· νῦν δὲ μετὰ τρεῖς τοὐλάχιστον ἡμέρας τῆς ἐκείθων ἑορτῆς ἡ ἡμετέρα τελεῖται. Ὅπερ ἔτι μᾶλλον τῷ ἀποστολικῷ κανόνι συμβαίνει, τῷ διοριζομένῳ μὴ δεῖν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τοῖς Ἰουδαίοις τὸ Πάσχα τελεῖν· καὶ ἡ συμβεβηκυῖα περὶ τὸ Πάσχα διαμαρτία ὥσπερ ἐξεπίτηδες ποιεῖ τὸν τοιοῦτον ἐπιπλέον νόμον φυλάττεσθαι. Ἀλλ' οὐκ ἄκαιρον οἶμαι κἀὶ τῶν ἐπικαίρων ἤδη μνησθῆναι χρησμῶν.

Ὁ α' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου κανὼν, Ὅρον, σησὶν, ἐξενήνοχεν ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη σύνοδος, ὑπ' ἔψιν τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, τὴν τοῦ
C ἁγίου Πάσχα τελετὴν μὴ σύναμα τοῖς Ἰουδαίοις τοὺς Χριστιανοὺς ἄγειν, ἀλλ' ὥσπερ τοῖς νόμοις καὶ τῷ φρονήματι, οὕτω καὶ τῷ διαλλάττοντι τῶν ἡμερῶν τούτων ἀποδιίστασθαι. Τοὺς δὲ τὸν ὅρον ἐκεῖνον παραλύειν τολμῶντας κληρικοὺς, καὶ οὕτω τὸν λαὸν πειρωμένους δίδάσκειν, τῇ ἀφαιρέσει ζημιοῖ τῆς ἱερωσύνης· πρὸς δὲ, καὶ τοὺς τολμῶντας τούτοις μετὰ τὴν καθαίρεσιν κοινωνεῖν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς ἔξω τοῦ βήματος ἀλλοτριοῦσθαι τιμῆς, τῆς ἐν τῇ καθέδρᾳ δηλαδὴ, καὶ τῆς ἄλλης. Οἱ γὰρ διὰ μέτριον πταῖσμα τῆς ἱερωσύνης ἀφῃρημένοι τῆς περὶ τὰ ἔξω τιμῆς οὐκ εἴργονται.

Ὁ ξϛ' τῆς ϛ' συνόδου ἀπὸ τῆς ἀναστασίμου ἡμέρας ἄχρι τῆς καινῆς Κυριακῆς, ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ
D ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἑορτάζειν διακελεύεται· τοὺς πιστούς· καὶ ἐῤῥῶσθαι φράσαντας ταῖς ἱπποδρομίαις, καὶ ταῖς δημώδεσι θέαις, θαμινὰ τοῖς ἱεροῖς ἐπιχωριάζειν, ἀνθ' ὧν τῆς τοῦ διαβόλου δουλείας ἠλευθερώμεθα. Τὸν γὰρ ἀληθῆ Χριστιανὸν ἕτοιμον εἶναι δεῖ σχεδὸν ἑκάστοτε πρὸς τὴν τῶν θείων μυστηρίων ὑποδοχήν· οὕτω γὰρ ἐσόμεθα συναναστάντες Χριστῷ, τῆς χαμαιζήλου καὶ γηΐνης ζωῆς, καὶ συνυψωθέντες πρὸς ὑπερκόσμιον καὶ πνευματικὴν τῷ ὄντι διαγωγήν.

Ζήτει καὶ ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Θ στοιχείου κανόνα ξα' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου.

Ὁ δὲ πθ' τῆς ϛ' συνόδου τὰς τοῦ σωτηρίου πά-

θους ἡμέρας ἐν νηστείᾳ εἰσηγεῖται, καὶ προσευχῇ, καὶ κατανύξει καρδίας ἐπιτελεῖν τοὺς πιστούς· μέσων δὲ νυκτῶν μετὰ τὸ Σάββατον ἀπονηστίζεσθαι, τῶν θείων εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Λουκᾶ, τοῦ μὲν, διὰ τοῦ ὀψὲ Σαββάτου ῥήματος, τοῦ δὲ, διὰ τοῦ βαθέος ὄρθρου, τὴν βραδυτῆτα ἡμῖν τῆς νυκτὸς ὑπογραφόντων. Μέχρι μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σαββάτου νυκτερινῆς ς' ὥρας, θέμις νηστεύειν· μετὰ δέ γε τὴν ζ' οὐκ ἔτι· ἅτε καὶ τοῦ Κυρίου ἐγηγέρθαι πιστευομένου τῷ τότε, καὶ μὴ νηστεύειν τὰς κυριωνύμους προστεταγμένον. A

Τούτοις συνᾴδων καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Διονύσιος Ἀλεξανδρείας, κατ' ἐκεῖνο τῆς ὥρας κελεύει ἀπονηστίζεσθαι τοὺς προ τοῦ Πάσχα νενηστευκότας, ὧν οἱ μὲν ἄσιτοι πᾶσαν τὴν πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάδα διατελοῦσιν, ἄλλοι δὲ δύο ἡμέρας, ἢ τρεῖς, ἢ τέσσαρας· Τὸ γὰρ ὀψὲ Σαββάτου εἰρημένον τῷ θείῳ Ματθαίῳ οὐ τὴν ἑσπέραν δηλοῖ, φησίν, ἀλλὰ νύκτα βαθεῖαν, βραδυτῆτα καὶ μακρὸν χρόνον, τοῦ ὀψὲ δηλοῦντος. ταύτῃ τοι καὶ ἐπήγαγε, « τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν Σαββάτων·» ὁ δὲ Ἰωάννης,» πρωΐ,σκοτίας ἔτι οὔσης,» φησίν· ὁ δὲ Λουκᾶς, « τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, ὄρθρου βαθέος· » ὁ δέ Μάρκος, « λίαν πρωΐ, τῆς μιᾶς Σαββάτων, αἱ γυναῖκες ἦλθον ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου· » ταυτὸν δέ ἐστι τὸ « λίαν πρωΐ » τῷ « βαθέος ὄρθρου. » Ἀωρὶ μὲν γὰρ τῶν νυκτῶν πρὸς τὸ μνημεῖον αἱ γυναῖκες ἀπῄεσαν· προσῄδρευον δὲ τῷ τάφῳ μέχρις ἀνατολῆς ἡλίου. Εἰ γὰρ καὶ ἀρχὴ τῆς ἡμέρας ἡ τοῦ ἡλίου ἀνατολὴ γίνεται, καὶ ἀρχὴ τῆς νυκτὸς ἡ δύσις αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ πολιτικὸς νόμος καὶ οἱ περὶ τὴν ἀστροθεάμονα τέχνην ἐσχολακότες, ἀρχὴν τῆς ἡμέρας, τὴν νυκτερινὴν ἑβδόμην τίθενται ὥραν, καὶ ἀρχὴν τῆς νυκτὸς τὴν ἑβδόμην ἡμερινήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ νυκτὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως, ἅτε τηνικαῦτα ἰσημερίας οὔσης ἐαρινῆς, ὄρθρος βαθὺς, καὶ λίαν πρωΐ ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, καὶ σκοτία, καὶ ὀψία Σαββάτου εἰς μίαν Σαββάτων, τὴν τότε Κυριακὴν, ἐπιφώσκουσα, ὁ μετὰ ἕκτην ὥραν καιρὸς τῆς νυκτὸς, τῇ θείᾳ τῶν εαγγελιστῶν προσηγόρευται λογάδι, ὃς ἦν ἀρχὴ τῆς Κυριακῆς· παρὸ δὴ καὶ τριήμερον λέγομεν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν ἀψευδῆ αὐτοῦ ἐπαγγελίαν. Ἐπεὶ γὰρ τῇ Παρασκευῇ τὸν ζωοποιὸν ὕπνωσε θάνατον, ἥτις ἦν πρώτη, δευτέρα δὲ τὸ σάββατον, ἤψατο δὲ καὶ τῆς ἑβδόμης ὥρας τῆς νυκτὸς, ἥτις ἦν ἀρχὴ τῆς Κυριακῆς, ὡς εἴρηται, τρίτη ἄρα λογίζεται ἡ Κυριακή. B C D

Φησὶ δὲ ὁ τῆς Ἐκκλησίας περίβολος, ἡ τῆς εὐαγγελικῆς ἐμπειρίας βίβλος, ὁ θεῖος, φημὶ, Χρυσόστομος, ὅτι τὸ μὲν θᾶττον ἀναστῆναι ἔγκλημα οὐκ ἦν· τὸ δὲ βράδιον, ὑποψίας ἔγεμεν· οὐ γὰρ ἂν καὶ τὸν χρέος καταβάλλοντα πρὸ τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας, νοῦν ἔχων ἄνθρωπος αἰτιάσαιτο. Οἱ μὲν οὖν θεῖοι εὐαγγελισταὶ τὰς τῶν εὐαγῶν γυναικῶν προσελεύσεις, καὶ ἃς κατεῖδον αὗται διαφόρους περὶ τὴν ἀνάστασιν ὀπτασίας, ὡς εἶχεν ἕκαστος διὰ μνήμης, ἢ θειοτέρας, μᾶλλον εἰπεῖν, ἐμπνεύσεως, σαφῶς ἀνεγράψαντο. Ἡ μέντοι ἀληθὴς τῆς ἀναστάσεως

præcipit, ut salutaris Passionis diem in jejunio et oratione et compunctione cordis peragant, atque tum circa noctem mediam Sabbati jejunium solvere; cum sancti evangelistæ Matthæus ac Lucas, ille quidem dicendo, vespere Sabbati, hic vero, valde diluculo, nobis noctis tarditatem descripserint. Usque enim ad sextam horam nocturnam Sabbati jejunare fas est : non tamen post septimam, quia Dominus circa illam horam resurrexisse creditur, diebus autem Dominicis jejunare vetitum est.

Convenit cum illis etiam B. Dionysius Alexandriæ patriarcha, atque eodem tempore jejuniu solvere eos jubet, qui ante Pascha abstinuerunt, quorum alii totam septimanam absque cibo transegere, alii duos solum, aut tres, aut etiam quatuor dies. Nam vespere Sabbati quod apud sanctum Matthæum legitur, non vesperam denotat, sed profundam noctem ; tarditas adeo ac longa noctis mora *vespere* significatur ; ideoque addit ille, « Quod lucescit prima Sabbati. » Joannes autem sic habet : « Mane cum adhuc tenebræ essent. » Et Lucas, « Una Sabbati valde diluculo. » Marcus denique, « Valde mane una Sabbatorum, mulieres venerunt ad monumentum, orto jam sole. » Idem vero est « valde mane quod βαθέως ὄρθρου, id est, « valde diluculo. » Nam mulieres noctu intempesta monumentum adibant, atque sepulcrum assidebant usque ad ortum solis, siquidem ab ortu solis dies, et ab occasu ejus nox incipiat. Jus autem civile et astronomi horam noctis septimam principium diei statuunt, et pro noctis initio horam septimam diurnam. Quam ob causam et in sacra nocte resurrectionis Christi, quando scilicet contigit æquinoctium vernum, profundum diluculum, et valde mane sole jam oriente, et tenebræ, et vespera Sabbati in primum post Sabbatum diem allucescens, qui Dominicus quidem fuit, sacra evangelistarum phrasi vocatur tempus noctis immediate sequens horam sextam, quod principium quidem erat diei Dominicæ. Unde triduanam esse dicimus Domini resurrectionem juxta infallibilem ipsius prædictionem. Quoniam enim in Parasceve mortem dormivit vitæ parentem, quæ prima fuit, et secunda, quæ erat Sabbatum, septimam noctis horam, hoc est principium diei Dominicæ, ut jam diximus, pertigit ; tertia igitur numero fuit dies Dominica.

Dicit autem murus ille septumque Ecclesiæ, atque doctrinæ evangelicæ pandectes, sanctus, inquam, Chrysostomus, citius si resurrexisset Dominus, incusatione fore vacuum ; sin vero tardius, valde suspectum. Nam si quis debitum ante præstitutum tempus persolverit, prudens nemo vitio vertat. Sancti autem evangelistæ accessus agilium illarum mulierum, variasque quas de resurrectione viderunt visiones, ut quisque ex memoria potuit, aut potius ex divina revelatione, clare descripserunt. Ipsissimam autem resurre-

tionis horam, sive septima fuerit, sive octava, solus Deus novit qui resurrexit.

Canones autem concilii Carthaginensis 34 et 73 diem sacri Paschatis in synodis anniversariis declarari jubent, synodi autem habendæ diem indicunt decimum Kalendas Septembris, vel quod idem est, 21 die Augusti. Kalendæ enim vocantur primi mensium dies. Demptis igitur decem diebus qui præcedunt, relinquitur Augusti (qui mensis dies 31 numerat) dies vicesimus primus.

Porro autem canon 14 concilii Laodiceni illicitum judicat sacra mysteria, benedictionis quidem impertiendæ causa, tempore Paschatis ab una parœcia in aliam mittere. Hoc enim tanquam moris indecentis et minus convenientis merito a Patribus prohibitum fuit. **219** Latini autem hodieque id faciunt, nimirum tempore Paschali azyma jam consecrata, tanquam communia, popula distribuunt.

Lex.

Primo paschalium dierum incarcerati, nisi imperatoris jussu aliter cautum fuerit, liberentur : præcluduntur tamen sacrilegus, adulter, virginum raptor, sepulcri violator, magus, veneficus, homicida parricide, tum quisquis deprehensus fuit adversus imperatorem aut statum civilem novi aliquid moliens.

CAP. VIII. *De patriarcha.*

Patriarcha est viva Christi imago spiransque, operibus et sermonibus in semetipso ad vivum depingens veritatem.

Munus autem patriarchæ primum quidem est, illos quos suscepit a Deo in pietate moribusque bonis conservare, tum vero et hæreticos omnes, quantum potest, ad orthodoxam fidem et Ecclesiæ unitatem convertere. (Hæreticos autem vocant et jus civile et canones sacri eos quidem omnes, qui cum Ecclesia catholica non communicant.) Tertio autem in loco ita infideles præclara et admiranda sua conversatione percellere, ut imitatores æmulique fidei evadant, atque operum suorum inspectores, quatenus hoc liceat, sanctissimæ et consubstantialis Trinitatis adoratores reddere.

Munus patriarchæ est animarum sibi creditarum salus, atque in Christo vivere, ac mundo crucifigi.

Dein eximia sunt isthæc, aptum esse ad docendum, erga omnes tum sublimis tum vilioris generis homines animo liberali se gerere ; insuper mitem esse in admonitionibus erga eos omnes, quibuscum rem habet, at vero quoad contumaces facultate reprehendendi pollere : pro veritate denique et dogmatum vindiciis, et pro justitia ac pietate conservandis apud imperatores verba facere, neque erubescere.

Cum autem politia ecclesiastica, instar hominis, ex partibus ac particulis constet, membra omnium maxima maximeque necessaria sunt imperator et patriarcha. Quocirca pax et felicitas subdi-

ὥρα, εἴτε ἑβδόμη τυγχάνουσα ἦν, εἴτε μὴν ὀγδόη, μόνῳ τῷ ἀναστάντι θεῷ γνώριμος.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου λδ' καὶ ὁ ογ' τὴν τοῦ ἁγίου Πάσχα ἡμέραν παρεγγυῶνται γίνεσθαι δήλην ἐν ταῖς ἐτησίως γινομέναις συνόδοις · ἡμέραν δὲ τῆς συνόδου ὁρίζονται τὴν πρὸ δέκα καλανδῶν Σεπτεμβρίων, ὡς εἶναι ταύτην εἰκοστὴν πρώτην τοῦ Αὐγούστου · καλάνδαι γὰρ αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ μηνὸς λέγονται · εἰ οὖν τὰς πρὸ τούτων ἀφέλοις δέκα, ἡ κα' λείπεται τοῦ Αὐγούστου, τριάκοντα καὶ μίαν ἡμέρας ἔχοντος.

Ὁ δὲ ιδ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ οὐκ οἴεται δεῖν τὰ ἅγια δῶρα, εὐλογίας δῆθεν χάριν, τῷ τοῦ Πάσχα καιρῷ ἀπὸ παροικίας πέμπειν εἰς παροικίαν · ὡς ἀπρεπὲς γὰρ καὶ οὐκ εὔσχημον ἔθος δικαίως πρὸς τῶν Πατέρων κεκώλυται. Τοῦτο δὲ νῦν οἱ Λατῖνοι ποιοῦσιν, ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Πάσχα ἐπιμερίζοντες τὰ ἄζυμα μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι, ὡς κοινὰ τῷ δήμῳ παντί.

Νόμος.

Τῇ πρώτῃ τῶν πασχαλίων ἡμερῶν, καὶ βασιλικῆς ἐπὶ τούτῳ μὴ καταλαβούσης κελεύσεως, πάντες οἱ ἐν φυλακαῖς ἀπολυέσθωσαν, εἰ μὴ ἀρα ἱερόσυλός ἐστιν, ἢ μοιχὸς, ἢ παρθένων ἅρπαξ, ἢ τυμβωρύχος, ἢ γόης, ἢ φαρμακὸς, ἢ φονεὺς, ἢ πατροκτόνος, ἢ κατὰ βασιλέως ἢ πόλεως εὑρέθη μηχανησάμενος.

ΚΕΦΑΛ. Η'. Περὶ πατριάρχου.

Πατριάρχης ἐστὶν εἰκὼν ζῶσα Χριστοῦ καὶ ἔμψυχος, δι' ἔργων καὶ λόγων ἐν αὐτῷ ζωγραφῶν τὴν ἀλήθειαν.

Σκοπὸς τῷ πατριάρχῃ, πρῶτον μὲν, οὓς ἐκ Θεοῦ παρέλαβεν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι βίου διαφυλάξαι · ἔπειτα δὲ καὶ πάντας τοὺς αἱρετικοὺς, κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτῷ, πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιστρέψαι (αἱρετικοὶ δὲ τοῖς νόμοις καὶ τοῖς κανόσι καλοῦνται, καὶ οἱ τῇ καθολικῇ μὴ κοινωνοῦντες Ἐκκλησίᾳ) · ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἀπίστους διὰ τῆς λαμπρᾶς καὶ θαυμασίας αὐτοῦ πράξεως ἐκπλήττων, μιμητὰς ποιῆσαι τῆς πίστεως, καὶ τοὺς ὁρῶντας τὰ ἔργα αὐτοῦ λατρευτὰς τῆς παναγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ ἀπεργάσασθαι.

Τέλος τῷ πατριάρχῃ ἡ τῶν καταπεπιστευμένων αὐτῷ ψυχῶν σωτηρία, καὶ τὸ ζῆν μὲν ἐν Χριστῷ, ἐσταυρῶσθαι δὲ τῷ κόσμῳ.

Ἴδια πατριάρχου, τὸ εἶναι διδακτικόν, τὸ πρὸς πάντας ὑψηλούς τε καὶ ταπεινοὺς ἀστενοχωρήτως ἐξισοῦσθαι, καὶ πρᾶον μὲν εἶναι πρὸς ἅπαντος τοὺς ἐντυγχάνοντας ταῖς διδασκαλίαις · ἐλεγκτικὸν δὲ πρὸς τοὺς ἀπειθοῦντας · ὑπὲρ δὲ τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς ἐκδικήσεως τῶν δογμάτων, καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς εὐσεβείας λαβεῖν ἐναντίον βασιλέων καὶ μὴ αἰσχύνεσθαι.

Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καὶ μορίων ἀναλόγως τῷ τινι ἀνθρώπῳ συνισταμένης, τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη βασιλεύς ἐστι καὶ πατριάρχης Διὸ καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα τῶν ὑπηκόων εἰρήνη

καὶ εὐδαιμονία βασιλείας ἐστὶ καὶ ἀρχιερωσύνης ἐν πᾶσιν ὁμοφροσύνη καὶ συμφωνία.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως θρόνος βασιλείᾳ ἐπικοσμηθεὶς ταῖς συνοδικαῖς ψήφοις πρῶτος ἀνηγορεύθη· αἷς οἱ θεῖοι κατακολουθοῦντες νόμοι καὶ τὰς ὑπὸ τοὺς ἑτέρους θρόνους γινομένα ἀμφισβητήσεις ὑπὸ τὴν ἐκείνου προστάττουσιν ἀναφέρεσθαι διάγνωσιν καὶ κρίσιν.

Πάντων τῶν μητροπόλεων, καὶ ἐπισκοπείων, μοναστηρίων τε καὶ ἐκκλησιῶν ἡ πρόνοια καὶ φροντὶς, ἔτι δὲ καὶ κρίσις, καὶ κατάκρισις, καὶ ἀθώωσις, τῷ οἰκείῳ πατριάρχῃ ἀνάκειται. Τῷ δὲ Κωνσταντινουπόλεως προέδρῳ ἔξεστι καὶ ἐν ταῖς τῶν ἀλλων θρόνων ἐνορίαις, ἐν οἷς οὐκ ἔστι προκαθιέρωσις ναῶν, σταυροπήγια διδόναι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τοῖς ἄλλοις θρόνοις γινομένας ἀμφισβητήσεις ἐπιτηρεῖν καὶ διορθοῦσθαι, καὶ πέρας ἐπιτιθέναι ταῖς κρίσεσιν· ὡσαύτως καὶ μετανοίας, καὶ ἐπιστροφῆς ἁμαρτημάτων καὶ αἱρέσεων, αὐτὸς κα μόνος καθίσταται διαιτητής τε καὶ γνώμων.

ΚΕΦΑΛ. Θ'. Περὶ περιοδευτῶν, ἤτοι ἐξάρχων.

Ζήτει ἐν τῷ λ' κεφαλαίῳ τοῦ Ε στοιχείου κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου νζ'.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ πίστεως ὀρθοδόξου.

Ζήτει τὸ κεφάλαιον τοῦτο πρὸ τοῦ Α στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'. Περὶ πλεονεξίας καὶ ἁρπαγῆς.

Ζήτει τὸ ιβ' κεφάλαιον τοῦ Α στοιχείου.

Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἐν τῷ Ϛ κανόνι. Τὸ τῆς εἰδωλολατρείας, φησὶν, εἶδος, οὕτω γὰρ ὠνόμασε τὴν πλεονεξίαν ὁ μέγας Ἀπόστολος, οὐκ οἶδ' ὅπως ἀθεράπευτον ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν περιώφθη· καίτοι γε δοκεῖ τὸ τοιοῦτον κακὸν τῆς τριττῆς ἐν τῇ ψυχῇ καταστάσεως πάθος εἶναι. Καὶ γὰρ ὁ λογισμὸς τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως ἁμαρτάνων, ἐν τῇ ὕλῃ τὸ καλὸν εἶνα φαντάζεται, οὐ πρὸς τὸ ἄὐλον ἀναβλέπων κάλλος. Καὶ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὰ κάτω ῥεῖ, τοῦ ἀληθοῦς ὀρεκτοῦ ἀποῤῥέουσα· καὶ ἡ φιλόνεικός τε καὶ θυμώδης διάθεσις, πολλὰς ἐκ τῆς τοιαύτης ἁμαρτίας τὰς ἀφορμὰς λαμβάνει· καὶ, τὸ ὅλον εἰπεῖν, συμφωνεῖ ἡ τοιαύτη νόσος τῷ ἀποστολικῷ τῆς πλεονεξίας ὅρῳ. Ὁ γὰρ θεῖος Ἀπόστολος οὐ μόνον αὐτὴν εἰδωλολατρείαν, ἀλλὰ καὶ ῥίζαν ἁπάντων τῶν κακῶν ἀπεφήνατο. Καὶ ὅμως τὸ τοιοῦτον εἶδος παρῳφθη τῆς νόσου ἀνεπίσκεπτόν τε καὶ ἀτημέλητον· διὸ καὶ πλεονάξει κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τὸ τοιοῦτον ἀῤῥώστημα· καὶ οὐδεὶς τοὺς ἔπὶ τὸν κλῆρον ἀγομένους περιεργάζεται. μήπως τῷ τοιούτῳ εἴδει τῆς εἰδωλολατρείας κατεμιάνθησαν. Ἀλλὰ περὶ τούτων, διὰ τὸ παρεῖσθαι τοῖς Πατράζιν ἡμῶν, ἀρκεῖν ἡγούμεθα τῷ δημοσίῳ τῆς διδασκαλίας λόγῳ, ὅπως ἂν οἷόν τε ᾖ, θεραπεύειν, καὶ ὥσπερ τινὰ πληθωρικὰ τῆς πλεονεκτικῆς ἀῤῥωστίας καθαίρειν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'. Ὅπως δεῖ πνευματικοὺς πατέρας οἰκονομεῖν τοὺς αὐτοῖς ἐξομολογουμένους

Ζήτει νρῦ Μ στοιχείου κεφ, ε', ς', ζ', η' καὶ θ'.

torum, tam quoad animam quam corpus, est imperii ac sacerdotii in omnibus concordia et consensus.

Sedes Constantinopolitana, quæ imperio cohonestatur, decretis synodalibus omnium prima declarata fuit: unde imperatorum sanctiones, quæ isthæc sequuntur lites in aliis sedibus si quæ oriantur, ad hujusce throni cognitionem ac judicium referri jubent.

Omnium plane ecclesiarum metropolitanarum, et episcopatuum, et monasteriorum, atque Ecclesiarum providentia et cura, imo etiam recognitio ac censura, atque absolutio ad proprium patriarcham pertinet. Præsuli vero Constantinopolitano licet etiam in aliorum thronorum districtu largiri: neque id solum, sed et lites, quæ in aliis provinciis moventur, observare et moderari, et penitus determinare; ipse pariter et pœnitentiæ atque conversionis a delictis ac hæresibus ei quidem solus constituitur exactor et explorator.

220 CAP. IX. *De visitatoribus, sive exarchis.*

Quære in capite 30 litteræ E canonem synodi Laodicenæ 57.

CAP. X. *De fide orthodoxa.*

Vide cap. Præfationis, quæ immediate præcedit, litt. A.

CAP. XI. *De avaritia et rapina.*

Consule cap. 12 litt. A.

Magnus autem Gregorius Nyssenus in canone G, Species ista idololatriæ, inquit (ita enim sanctus Apostolus avaritiam vocavit), Patribus nostris nescio an tanquam insanabilis penitus neglecta fuit; siquidem videtur malum illud tertiæ cujusdam facultatis animæ passio esse. Ratio enim, quæ de bono judicium ferre debet, aberrat, atque in materie bonum situm esse arbitratur, nihil ad decus im materiale respiciens. Et concupiscentia, a vero appetibili divertens, ad ea quæ sunt infra delabitur: appetitus vero irascibilis atque animosus plerumque ex illo errore occasionem sumit. Atque, ut summatim loquar, convenit ejusmodi morbus apostolicæ definitioni avaritiæ. Sanctus enim Apostolus eam non solum idololatriam esse asseruit, sed et malorum omnium radicem. Quare etiam neglectum fuit illud morbi genus nulla adhibita cura aut medela: unde per Ecclesiam grassatur hoc vitium, et nemo quisquam hos qui ad clericatum accedunt diligenter observat, ne forte hoc idololatriæ genere inquinati fuerint. Sed quoad ista, quia Patres nostri ea prætermiserunt, communem disciplinæ rationem sufficere arbitramur, qua curandum sit, ut licet, et, quod in plethora fieri solet, purgandum avaritiæ vitium.

CAP. XII. *Quonam modo oporteat patres spirituales se gerere erga confitentes.*

Vide litt. M. cap. 5, 6, 7, 8 et 9.

CAP. XIII. *Quod animalibus suffocatis vesci haud liceat.*

Ex canone 63 sanctorum apostolorum, atque etiam 67 synodi sextæ, sævum esse videtur et valde absurdum, hosce brutorum animalium jugulatione sanguinem non prius evacuare qui illorum carnes **221** comesturi sunt. Vetitum est a bellua captum vel emortuum edere, atque etiam ob ventrem voracem cujusvis animalis sanguinem arte aliqua esculentum reddere. Nam etiamsi Deus post diluvium homini concesserit nos minus quam de oleribus ex brutis animantibus cibum capere, veluit tamen carnes una cum sanguine animæ edere. Sanguis enim in brutis animæ rationem obtinet. Quamobrem etiam apostoli in Actibus decreverunt, ut fideles sicuti ab idolothytis et fornicatione, ita et a suffocato abstinerent ; qui vero cunque hanc injunctionem parvipendent, si sint ex ordine clericali, depositione percellunt, laicos autem excommunicatione. Latini tamen, sacros hosce canones nihil curantes, temere suffocata devorant.

Lex.

Sancit constitutio novella 58 Leonis imperatoris tam eos qui vendunt quam qui comedunt quodcunque in se sanguinem continet, flagris cæsos bonorum publicationem sustinere, et cute tenus tonsione deformari, et perpetuo exsilio multari, et magistratus qui isthæc non puniverint, decem librarum auri multam subire.

CAP. XIV. *De pœnis.*

Quære in 12 capite litt. Σ canonem 5 synodi Antiochenæ.

Leges.

Nullam mulierem propter actionem pecuniariam, sive publica fuerit, sive privata, vel causam quamcunque, aut in custodiam conjici volumus, aut a viris custodiri, ne forte ea occasione inveniantur quoad pudicitiam corruptionis reæ. Sin vero gravissimum sit crimen, quod objicitur, trudatur in monasterium vel mulieribus tradatur, ut tuto custodiatur, donec res fiat manifesta.

Si imperator pœnam alicui denuntiet, damnatus ne statim puniatur, sed differatur in dies 30 pœnæ inflictio : nam forsitan veniam obtinuerit.

Liberis, qui nihil mali patrarunt, patrum delicta haud nocent, neque liberorum patribus. Caput enim crimina sequuntur.

Vetat constitutio vel manus ambas vel pedes abscindi.

Pœna metalli est quempiam damnari ad asbestum præparandum, aut sulphur effodiendum.

Vide et in 9 capite litt. M, et in 9 capite litteræ Δ can. 50 concilii Carthaginensis.

A ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'. Ὅτι οὐ δεῖ πνικτὰ ζῶα ἐσθίειν.

Τῷ ξγ' κανόνι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, πρὸς δὲ καὶ τῷ ξζ' τῆς ς' συνόδου, ἀπηνὲς εἶναι δοκεῖ καὶ ἀτεχνῶς ἄλογον τὸ μὴ πρῶτον ἐκκενοῦν τῇ σφαγῇ τῶν ἀλόγων ζώων τὸ αἷμα τοὺς τῶν κρεῶν αὐτῶν ἅπτεσθαι μέλλοντας. Ἀπείρηται δὲ καὶ θηριάλωτον ἐσθίειν ἢ νεθνηκὸς, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν λίχνον γαστέρα, αἷμα οἱουδήποτε ζώου, τέχνῃ τινὶ κατασκευάζειν ἐδώδιμον. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ὁ Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις ἐπέτρεψε τῶν λαχάνων οὐχ ἧττον τὰ ἄλογα τῶν ζώων ποιεῖσθαι τροφὴν, ἀλλὰ κρέα ἐν αἵματι ψυχῆς ἐσθίειν ἀπείρηκε · τὸ γὰρ αἷμα ψυχῆς ἐν γοῖς ἀλόγοις ἐπέχει δύναμιν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐν ταῖς Πράξεσι, μετὰ τοῦ εἰδωλοθύτου καὶ τῆς πορνείας, καὶ ἀπὸ τοῦ πνικτοῦ παραφυλάττεσθαι νενομοθετήκασι τοὺς πιστούς · τοῖς δὲ ταύτην περὶ ἐλαχίστου τιθεμένοις τὴν ἐντολὴν, εἰς κληρικοὺς μὲν τελοῦσι, δίκην ἐπάγουσι τὴν καθαίρεσιν, ἀφορισμὸν δὲ τοῖς τοῦ λαοῦ. Οἵ γε μὴν Λατῖνοι, καὶ τῶν ἱερῶν τούτων κατολιγωροῦντες κανόνων, ἀδεῶς ἐσθίουσι τὰ πνικτά.

B

Νόμος.

Ἡ δὲ νη' νεαρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος διορίζεται, τοὺς μὲν πωλοῦντας ἢ ἐσθίοντας εἶδος οἱονδηποτοῦν μετέχον αἵματος, αἰκιζομένους δημεύεσθαι, καὶ διὰ τῆς ἐν χρῷ κουρὰς ἀτιμοῦσθαι, καὶ ἀειφυγίᾳ κατακρίνεσθαι · τοὺς δὲ μὴ τὰ τοιαῦτα ἐκδικοῦντας ἄρχοντας δέκα λίτρας ζημιοῦσθαι χρυσίου.

C ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'. Περὶ ποινῶν.

Ζήτει ἐν τῷ ιβ' κεφαλαίῳ τοῦ Σ στοιχείου κανόνα ε' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου.

Νόμοι.

Οὐδεμίαν γυναῖκα ὑπὲρ χρηματικῆς αἰτίας δημοσίας ἢ ἰδιωτικῆς, ἢ ὑπὲρ ἐγκλήματος οἱουδήποτε, ἢ εἰς φρουρὰν βάλλεσθαι συγχωροῦμεν, ἢ δι' ἀνδρῶν φυλάττεσθαι, ἵνα μὴ διὰ τῶν τοιούτων ἀφορμῶν εὑρεθῶσι περὶ τὴν σωφροσύνην ἀτιμαζόμεναι. Εἰ δὲ βαρύτατον εἴη τὸ ἔγκλημα, ἐφ' ᾧ κατηγορεῖται, εἰς μοναστήριον ἐμβαλλέσθω, ἢ γυναιξὶ παραδιδόσθω, ὥστε ἀσφαλῶς τηρεῖσθαι, ἕως οὗ τὸ πρᾶγμα φανερωθῇ.

D Ἐὰν ἐπαγάγῃ ὁ βασιλεὺς τιμωρίαν τινὶ, μὴ κολαζέσθω παραχρῆμα ὁ καταδικασθεὶς, ἀλλ' ὑπερτιθέσθω λ' ἡμέρας ἡ κατ' αὐτοῦ τιμωρία · ἴσως γὰρ τεύξεται φιλανθρωπίας.

Τοὺς μηδὲν ἡμαρτηκότας παῖδας τὰ τῶν πατέρων ἁμαρτήματα οὐ καταβλάπτει, οὐδὲ τοὺς πατέρας τὰ τῶν τέκνων · τὰ γὰρ ἁμαρτήματα τῇ κεφαλῇ ἕπονται.

Ἀπαγορεύει ἡ διάταξις ἀμφοτέρας τέμνεσθαι τὰς χεῖρας, ἢ τοὺς πόδας.

Ποινὴ μετάλλου ἐστὶ τὸ καταδικασθῆναί τινα ἄσβεστον ποιεῖν, ἢ θεῖον ἀρύττειν.

Ζήτει καὶ ἐν τῷ θ' κεφαλαίῳ τοῦ Μ στοιχείου, καὶ ἐν τῷ 0' κεφ, τοῦ Δ στοιχείου κανόνα ν' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ. Περὶ πορνείας.

Ζήτει ἐν τῷ ιδ'. κεφ. τοῦ Μ στοιχείου κανόνα δ' τοῦ μεγάλου Γρηγορίου Νύσσης, ὅστις καὶ εἰς θ' χρόνους τοὺς πόρνους ἐπιτιμᾶσθαι κελεύει.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, ἐν τῷ νθ' κανόνι, τὸν πόρνον μέχρις ἑπταετίας τῆς κοινωνίας ἀπείργει. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῷ κβ' κανόνι, ὃν καὶ ζήτει ἐν τῷ ιγ' κεφ. τοῦ Α στοιχείου, μετὰ τετραετίαν δοκεῖ λύειν τοῖς τοιούτοις τὸ ἐπιτίμιον, ἀλλ' οὐχὶ γνώμην οἰκείαν, τὴν δὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ Πατέρων εἰσήνεγκε· τήν γε μὴν ἑπταετίαν τῇ ἰδίᾳ κρίσει τούτων κατεψηφίσατο, βαρύτερον ἢ οἱ πρὸ αὐτοῦ τὴν πορνείαν κολάζων, ὥσπερ ἄρα καὶ ἕτερα τῶν παθῶν οὐκ ὀλίγα.

Περὶ δὲ τοῦ γυναικὶ συνοικοῦντος νομίμῳ καὶ παρνεύοντος ζήτει ἐν τῷ ις' κεφαλαίῳ τοῦ Γ στοιχείου κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου κα'.

Περὶ δὲ τοῦ γυναῖκα παρθένον φθείραντος βίᾳ ζήτει τὸ λ' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν κε' κανόνι, Ὁ τὴν ἀμνήστευτον φθείρας παρθένον, φησί, καὶ μετὰ τὴν φθορὰν οἷα συζύγῳ χρώμενος, τὸ μὲν ἐπὶ τῇ φθορᾷ ἐπιτίμιον ὑποστήσεται. Τὴν δὲ γυναῖκα, τὴν μετ' αὐτοῦ συμβίωσιν αἱρουμένην, οὐκ ἀφαιρεθήσεται, εἴ γε καὶ οἱ γονεῖς τῆς κόρης δηλαδὴ καταδέχοιντο ἔτι οὔσης ὑπεξουσίου. Ἐκείνων γὰρ μὴ ἀνεχομένων, ὁ φθείρας κατὰ τοὺς πολιτικοὺς νόμους τιμωρηθήσεται, οὓς καὶ ζήτει κατὰ τὸ ῥηθὲν λ' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου.

Ἐπὶ τριετίαν δὲ καὶ ὁ φθείρας ἐπιτιμᾶται, καὶ ἡ φθαρεῖσα, κατὰ τοὺς κειμένοις τοῦ ἁγίου τούτου κανόνας ἐν τῷ η' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου. Ἀκολούθως δὲ καὶ οὗτος τῷ ἀποστολικῷ ζ' κανόνι, ὃν καὶ ζήτει ἐν τῷ αὐτῷ λ' κεφ. τοῦ Ι στοιχείου, τὸν τὴν παρθένον φθείραντα νομίμως ταύτῃ συνάπτεσθαι διορίζεται· ἴσως γὰρ εἰ μὴ τούτῳ συναφθείη, ἄτιμος περιλειφθήσεται, οὐδενὸς ταύτην αἱρουμένου πρὸς γάμον λαβεῖν.

Ἐν δὲ τῷ κς', Ἡ πορνεία γάμος οὐκ ἔστι, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ γάμου ἀρχή· εἰ μὲν οὖν οἷόν τε τοὺς κατὰ πορνείαν συναπτομένους χωρίζεσθαι, τοῦτο κράτιστον· σαθρὸς γὰρ ὡς ἄθεσμος ὁ τοῦ τοιούτου γάμου θεμέλιος. Εἰ δὲ στέργουσιν ἐκ παντὸς τρόπου καὶ ἄμφω τὸ συνοικέσιον, τὸ μὲν τῆς πορνείας ἐπιτίμιον γνωριζέτωσαν, ἀφιέσθωσαν δὲ συνοικεῖν, ἵνα μὴ χεῖρόν τι γένηται. Ἡ γὰρ ἑτέρῳ συζυγεῖσα ἡ γυνὴ, εἰς μοιχείαν ἐκκυλισθήσεται, τῷ πρώτῳ λάθρα συμφθειρομένη· ἢ στέργοντες ἀλλήλους διακαῶς, καὶ συνεῖναι κωλυόμενοι, ἑαυτοὺς διαχειρίσονται, τῷ κατ' ἄκρας ἁλῶναι τῷ ἔρωτι, τὴν ἀπ' ἀλλήλων μὴ ἐνεγκόντες διάζευξιν. Ζήτει καὶ τὸν π' τούτου κανόνα ἐν τῷ δ' κεφαλαίῳ τοῦ Γ στοιχείου.

Νόμοι.

Ἀλλ' ὁ νόμος τον παλλακῇ σώφρονι χρώμενον ἀναγκάζεσθαι κελεύει ταύτην καὶ νόμῳ γάμου λαβεῖν· τὴν δὲ καὶ ἑτέροις μιγνυμένην, καὶ μὴ τῷ ἑνὶ ἀρκουμένην προσώπῳ, καὶ τῆς οἰκίας τοῦ πορνεύοντος ἐξωθεῖσθαι.

222 CAP. XV. *De fornicatione.*

Quære in 14 cap. litt. M canonem 4 magni Gregorii Nysseni, qui in novennium fornicatores castigari jubet.

Magnus autem Basilius, in canone nono, fornicatorem per septennium communione privat. Quamvis enim canone 22 (quem videsis in capite 13 litt. A) videatur post quadriennium hisce correctionem solvere, non tamen ibi propriam sententiam, sed Patrum præcedentium attulit. Ex propria autem sententia eos in septennium damnavit, graviusque adeo quam qui præcesserunt fornicationem punivit, sicuti et pleraque alia vitia.

Jam vero de eo qui legitima cum uxore sua cohabitat, quamvis fornicetur, vide in capite 16 litt. Γ canonem magni Basilii numero 21.

De eo qui virginem per vim stupraverit consule cap. 30 litt. Γ.

Tum vero magnus Basilius in canone 25, Qui virginem nondum desponsatam, inquit, corruperit, eaque post stuprum tanquam conjuge usus fuerit, constuprationis pœnas dabit. Feminam vero, si cum illo una vivere velit, non repudiabit, nimirum dummodo parentes puellæ, quæ adhuc sub potestate illorum sit, id fieri permiserint. Nam si illi recusaverint, stuprator secundum leges civiles punietur: quod disces etiam ex dicto cap. 30 litt. Γ.

Pœnam autem triennalem luit tam stuprator quam stuprata, juxta canones hujus sancti Patris in cap. 8 litt. Γ. Et in eo quidem convenit Basilius cum 7 canone apostolorum, quem consule in eodem 30 cap. litt. I, quod stupratorem virginis legitime cum ea conjungi (tanquam maritum) decernat. Nisi enim illi juncta fuerit, fortean infamis relinquetur, quia nemo illam ducere velit.

Canone autem 26, Fornicatio, ait ille, matrimonium non est, imo nec initium matrimonii. Idcirco si fieri possit, ut qui per fornicationem conjuncti sunt separentur, hoc multo melius. Putre enim est, uti et illegitimum talis matrimonii fundamentum. Sin vero ambo omni modo cupiant cohabitationem, fornicationis quidem pœnam sentiant, permittantur tamen una habitare, ne quid deterius contingat. Quippe aut alteri juncta mulier in adulterium prolabetur, cum altero clanculum congressa, aut, cum ardenter se depereant invicem, et tamen a connubio prohibeantur, sibi manus violentas inferent, præ summo amore quo capiuntur, separationem ab invicem minime tolerantes. Quære et can. 80 ejusdem Basilii cap. 4 litt. Γ.

Leges.

Vult autem jus civile virum qui concubina pudica utitur, cogi ut illam tanquam uxorem tractet; eam vero quæ cum aliis se commiscet, neque uno viro contenta est, etiam e domo fornicantis pelli.

Quod autem mulieres attinet, quæ per vim fornicantur, magnus Basilius in can. 49, Stupra, ait, quæ per vim inferuntur, culpa vacant. Ita si ancilla a proprio domino vim passa fuerit, constuprationis quidem gratia, multari eam minime oportet; si tamen fuerit diaconissa, abstinebit a munere diaconico. Imo vero femina quæ vel a domino suo vel alio quovis corrupta fuerit, viro qui sacros ordines suscepturus est, nequaquam matrimonio jungetur.

223 Primus autem canon sancti Gregorii Thaumaturgi, si feminæ, inquit, a barbaris corruptæ vita prior damnata fuerit, neque status fornicarius, captivæ licet, suspicione vacat : quare cum ejusmodi facile orationibus communicare non oportet. Sin vero aliqua in summa continentia vixerit, et priorem vitam commonstraverit omnis suspicionis liberam, jam vero ex vi allata ac necessitate in contumeliam lapsa fuerit, miseranda magis quam incusanda, juxta exemplum illud in Deuteronomio de adolescentula, quam homo in agro reperit, et per vim corrupit : « Adolescentulæ, inquit, nihil facietis : « Adolescentula delicti capitalis non est rea, quia quemadmodum si quis homo adversus proximum suum insurrexerit, et ipsum occiderit, sic et res ista sese habet. Exclamavit adolescentula, sed non erat qui ei opem ferret. Verumtamen et illæ mediocriter punientur, sicuti ii qui cibos prohibitos invite licet degustant.

De clericis autem qui in fornicationem prolapsi sint, ita in cononibus constitutum est :

Primus quidem canon concilii Neocæsariensis eum qui post susceptum sacerdotium matrimonio legitimo licet mulieri jungitur, munere illo privat, fornicantem vero aut in adulterio prehensum ex Ecclesia prorsus pellit, et in loca pœnitentium rejicit, sed istis pœnis plecti, sacerdotem fornicantem, neque canonibus apostolorum neque Patrum sancitum; quos videsis in cap. 10 litteræ Δ.

Porro tertius canon magni Basilii diaconum fornicantem diaconatu quidem dejicit, et in laicorum locum trudit, sed tamen a communione sacra haud excludit. Illud quidem factum, ait, propter legem veterem, quæ dicit : « Non vindicabis bis in idipsum. » Hoc autem, quia spes omnis præciditur ad pristinum gradum redeundi. Quippe laicus, qui lapsus fuerit, post temporis cursum in pœnitentiæ forma expressum redit unde discesserat; clericus autem semel luit permanens depositionis supplicium. Porro autem in genere verum remedium et præparatio ejus ad mysteriorum participationem est recessio a peccato, per cordis contritionem et carnis subjectionem. Nam si adhuc persistat in fornicando, non solum ex communione, sed et conventu fidelium orantium excludetur, et correctionibus, ut laisci, subjicietur.

A Περὶ δὲ τῶν πορνευομένων ἐξ ἀνάγκης γυναικῶν ὁ μέγας Βασίλειος ἐν μθ' κανόνι, Αἱ πρὸς ἀνάγκην, φησὶ, γενόμεναι φθοραὶ, ἀνεύθυνοι ἔστωσαν· ὥστα καὶ ἡ δούλη, εἰ παρὰ τοῦ ἰδίου δεσπότου βεβίασται, ἀνέγκλητος ἔστω· ὥσπερ δὴ καὶ ἡ ἐξ ἁρπαγῆς βιασθεῖσα, ἢ ἡ τοῖς πολεμίοις ληφθεῖσα, καὶ ὑπ' ἐκείνων φθαρεῖσα· ἀλλὰ τῆς μὲν φθορᾶς ἕνεκεν ἐπιτιμᾶσθαι ταύτην οὐ δέον. Εἰ δὲ διάκονος ἐτύγχανεν οὖσα, τοῦ διακονεῖν παύσεται· ἀλλ' οὐδὲ τῷ ἱερωθήσεσθαι μέλλοντι ἡ ὑπὸ τοιούτων ἐφθαρμένη, ἢ οἱουδήτινος ἄλλου, συναφθήσεται.

B Ὁ δὲ α' κανὼν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τόῦ Θαυματουργοῦ. Τῆς ὑπὸ βαρβάρων φθαρείσης, φησὶ, εἰ μὲν καὶ ὁ πρότερος βίος κατέγνωστο, οὐδὲ δορυαλώτου γενομένης ἡ πορνικὴ ἕξις ἀνύποπτος, ταύτῃ τοι καὶ προχείρως οὐ δεῖ ταῖς τοιαύταις εὐχῶν κοινωνεῖν. Εἰ δέ τις ἐν ἄκρᾳ ζήσασα σωφροσύνῃ, καὶ ὑπονοίας πάσης ἐλεύθερον τὸν πρότερον ἐπιδεδειγμένη βίον, νῦν ἐκ βίας καὶ ἀνάγκης περιπέπτωκεν ὕβρει, ἐλεεῖσθαι μᾶλλον, ἢ ἐγκαλεῖσθαι δικαία, κατὰ τὸ ἐν τῷ Δευτερομίῳ παράδειγμα ἐπὶ τῇ νεάνιδι, ἣν ἐν τῷ πεδίῳ εὑρὼν ἄνθρωπος ἐβιάσατο· « Τῇ νεάνιδι γὰρ, » φησὶν, « οὐ ποιήσεται οὐδέν. » Οὐκ ἔστι τῇ νεάνιδι ἁμάρτημα θανάτου, ὅτι ὡς εἴ τις ἀναστῇ ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ θανατώσῃ αὐτόν· οὕτω καὶ τὸ πρᾶγμα τοῦτο· ἐβόησεν ἡ νεᾶνις, καὶ ὁ βοηθῶν οὐκ ἦν αὐτῇ. Πλὴν καὶ αὗται μετρίως ἐπιτιμηθήσονται, ὡς γε δὴ καὶ οἱ βρωμάτων ἀπειρημένων κατ' ἀνάγκην ἀπογευσάμενοι.

C Περὶ δὲ τῶν πορνείᾳ περιπεπτωκότων κληρικῶν ταῦτα τοῖς κανόσι διείληπται·

Ὁ μὲν γὰρ α' κανὼν τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου τὸν μετὰ τὴν ἱερωσύνην νομίμῳ δῆθεν γυναικὶ συναφθέντα τῆς ἱερωσύνης ἀπογυμνοῖ· πορνεύσαντα δὲ ἢ μοιχεύσαντα τελέως τῆς Ἐκκλησίας ἐξοστρακίζει, καὶ ἐν τοῖς τόποις ἵστησι τῶν μετανοούντων· ἀλλὰ τὸ ἐπιτιμᾶσθαι ταύτῃ τὸν πορνεύσαντα ἱερέα, οὔτε τοῖς ἀποστολικοῖς, οὔτε τοῖς Πατρικοῖς κανόσι δοκεῖ, οὓς καὶ ζήτει ἐν τῷ ι' κεφαλαίῳ τοῦ Δ στοιχείου.

D Ὥσπερ δὴ καὶ ὁ γ' τοῦ μεγάλου Βασιλείου κανὼν τὸν πορνεύσαντα διάκονον τῆς μὲν διακονίας ἐκβάλλει, καὶ εἰς τὸν τῶν λαϊκῶν ἀπωθεῖται τόπον, τῆς δὲ κοινωνίας οὐκ ἀπείργει τῶν ἁγιασμάτων· τοῦτο μὲν, φησὶ, διὰ τὸν, « Οὐκ ἐκδικήσεις, » λέγοντα, « δὶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, » παλαιὸν νόμον· τοῦτο δὲ, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἔτι ἐλπίδα πρὸς τὸν πρότερον ἐπανιέναι βαθμόν. Ὁ μὲν γὰρ λαϊκὸς ἐκπίπτων, μετὰ τὴν ἐντετυπωμένην ἐν σῇ μετανοίᾳ τοῦ χρόνου περίοδον, ἐπάνεισιν ὅθεν ἐξελήλυθεν· οὗτος δὲ ἅπαξ ἔσχε διαρκῆ τὴν καταδίκην τῆς καθαιρέσεως· καθόλου γε μὴν ἀληθὲς αὐτῷ ἴαμα πρὸς τὴν μίθεξιν τῶν ἁγιασμάτων, ἡ τῆς ἁμαρτίας ἀναχώρησις, διά τε συντρίμμοῦ καρδίας, καὶ παιδαγωγίας τῆς σαρκός. Εἰ γὰρ ἔτι πορνεύων οὐ πέπαυται, μὴ ὅτι τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τῆς μετὰ τῶν πιστῶν εἰς τὰς εὐχὰς συνελεύσεως ἐκβληθήσεται, καὶ ἐπιτιμίοις ὥσπερ οἱ τοῦ λαοῦ καθυποβληθήσεται.

Ὁ δὲ μδ' γυναῖκα διάκονον Ἕλληνι συμπορνεύσασαν τῆς μὲν ἀξίας καθαιρεῖ, κοινωνεῖν δὲ τῷ λαῷ στάσεως καὶ εὐχῶν οὐκ ἀπείργει· τῷ δὲ ζ' ἔτει τῆς τῶν ἁγιασμάτων κοινωνίας ἀξιοῦσθαι κελεύει, εἴ γε ἐν ἁγνείᾳ βιῴη καὶ σωφροσύνῃ. Τῇ πίστει δὲ προσιόντι τῷ Ἕλληνι καὶ ταύτην εἰς γάμου συνάφειαν αἰτουμένῳ, οὐκ οἴεται δεῖν ἐκδιδόναι, ἱεροσυλίαν σαφῆ λογιζόμενος, τὸ ἅπαξ ἀφιερωθὲν τῷ Θεῷ σῶμα εἰς χρῆσιν σαρκικῆς ὑπάρχειν ἐπιθυμίας. Ἐντεῦθεν τοῖς ὀρθῶς σκυποῦσιν οὐκ ἄδηλον, ὡς οὐδὲ κληρικοὺς μετασχηματιζομένους, ἢ μοναχοὺς, γυναιξὶ συνάπτεσθαι θεμιτόν· οὐ μὲν οὐδὲ τὰς τῶν ἱερέων γυναῖκας ὅσιον, δευτέροις γάμοις προσομιλεῖν, ἓν σῶμα τῇ πρὸς τοὺς ἱερέας συναφείᾳ γεγενημένας.

Ζήτει καὶ τὸ κε' κεφ. τοῦ Χ στοιχείου, καὶ ἐν τῷ δ' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου κανόνας τῶν ἁγίων ἀποστόλων ιζ' καὶ ιη', καὶ τὸν ξα' ἐν τῷ ιδ' κεφ. τοῦ Μ στοιχείου· καὶ ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου κανόνα κζ' τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ τῆς ς' συνόδου κς', καὶ ἐν τῷ ιε' κεφ. τοῦ αὐτοῦ στοιχείου κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου ξθ'.

Περὶ δὲ τῶν πόρνευσάντων μοναχῶν ζήτει καὶ τὸ ιε' κεφάλαιον τοῦ Μ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'. Περὶ τοῦ πορνεῦσαι ἐπιθυμήσαντος, καὶ μὴ πράξαντος.

Ἔθος γε μὴν ἀρχαῖόν ἐστι τῇ κακίᾳ, μὴ ἀθρόον ἡμῖν, μηδὲ ἀπὸ σοῦ πρώτου παραστάντος ἐπιστρατεύειν τὰ πάθη, ἀλλὰ τέχνῃ τινὶ καὶ περινοίᾳ σοφιστικῇ τὸ τῆς ἀπωλείας ἡμῖν βάραθρον κατὰ μικρὸν ὑπορύττειν. Ταύτῃ τοι καὶ τοῖς λογισμοῖς ἠπίως τῷ δοκεῖν καὶ ἱλαρῶς ἐπιμίγνυσθαι, προτέραν τινὶ λεγομένην ἐφίησι προσβολὴν τῷ ἐπαγωγῷ τοῦ δεικνυμένου ἐνδάλματος ὑποφθεῖραι τούτους ἐπιβούλως μηχανωμένη, καὶ τὰς τῶν ἡδονῶν ἀρχὰς, ὡς ψιλὰς ἐννοίας, καὶ μηδὲν πλέον, τά γε εἰς βλάβος ἐχούσας, ἀδεῶς εἰσδέξασθαι πείθουσα. Κρύπτει γὰρ τὸ τῆς ἁμαρτίας ἄγκιστρον, τῷ τῆς ἡδονῆς δελέατι, ὡς ἂν τούτῳ περιχανόντες, ἐκείνῳ περιπαρῶσι, κἀντεῦθεν λαβοῦσα ὑποχειρίους, ὅσα καὶ ὑπηρέταις αὐτοῖς χρήσηται. Εἴθε μὲν οὖν μὴ καὶ συμμάχους ἐκλάμβανε κατὰ τῆς ψυχῆς, τοὺς διέπειν φεῦ! καὶ φρουρεῖν αὐτὴν ἐπιτετραμμένους. Εἰ γὰρ γυμνωθείη τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίας ἡ καθ' ἡμῶν ὀργῶσα κακία, εἰς μάτην αὐτῇ τὰ τῆς ἐνέδρας ἔσται καὶ μαγγανείας, μὴ πεφυκυῖα μόνη πάθος δημιουργῆσαι, καὶ εἰς ἔργον προενεγκεῖν, τὸ κομφόλυγος δίκην ὁμοῦ τε φαινόμενον, καὶ εὐθὺς ἀπολλύμενον καὶ διαλυόμενον, νεκρᾶς ὂν ἀτεχνῶς, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἀνυπάρκτου φύσεως· ἀλλὰ τὸ εἶναι καὶ τὸ ζῆν πρὸς τῶν ἡμετέρων δανειζόμενον λογισμῶν, νεκροῖ τοὺς τὸ ζῆν διδόντας αὐτῷ. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν παθῶν τῆς κακίας ἐπίχειρα· αὕτη τοίνυν ἡ προσβολὴ ὡς ἥκιστα τῆς ἡμῶν προαιρέσεως ἠρτημένη, ἔγκλημα ἡμῖν οὐχ οἷά τε προστρίψασθαι. Ὁ συνδυασμὸς ἔπειτα δεύτερος, ὃν ἡρέμα καὶ κατ' ὀλίγον τὸ τῆς προσβολῆς θαμινὸν εἰώθει ἀπογεννᾶν, ἐμπαθῶς ἢ καὶ ἀπαθῶς τοῦ λογισμοῦ συλλαλοῦντος τῷ προσβαλόντι· τοῦτο τίς

A Deinde canon 44 diaconissam quæ cum Græco fornicata fuerit, dignitate sua abdicat; non vetat tamen quin statione ac precibus cum laicis una communicet: anno dein septimo ad sacram communionem admitti jubet, si in castitate ac pudicitia vixerit. Græco vero isti, si ad fidem conversus feminam illam in matrimonium petierit, minime tradendam esse judicat, reputans manifestum esse sacrilegium corpus semel Deo consecratum in usum carnalis concupiscentiæ cedere. Hinc patet ista rite pensitantibus, quod neque clericos qui habitum mutant, sive monachos uxores ducere fas sit: imo neque pium uxores sacerdotum secundas nuptias contrahere, cum per conjugium cum sacerdotibus factæ fuerint unum corpus.

B Quære etiam cap. 25 litt. X, et in cap. 4 litt. Γ sanctorum apost. canones 17 et 18, atque 61 canonem in cap. 14 litt. M, et in cap. 9 litteræ Γ canonem 27 magni Basilii, et syn. VI con. 26, et in 15 cap. ejusdem litt. can. 69 magni Basilii.

Denique de monachis fornicantibus consule cap. 15 litteræ M.

224 CAP. XVI. *De illo qui fornicari cupit, nec tamen actu fornicatur.*

Vetus ille mos est pravitatis, non confestim, neque ad primam instantiam passiones nostras invadere, sed arte quadam et astutia sophistica barathrum perditionis ad pedes nostros paulatim suffodere. Quapropter et cogitationibus immittit ad immiscendum sese placide, utquidem videtur, et C jucunde primum qui vocatur impulsum, et hasce blanditiis speciei objectæ corrumpere subdole machinatur, atque principia voluptatum, tanquam conceptus meros, neque majus aliquod malum trahentes, temere recipere persuadet. Nam hamum peccati sub esca voluptatis abscondit, ut qui huic inhient, in istum incidant; tum eos ducit captivos et tanquam mancipia tractat. Utinam igitur non sumeres contra animam auxiliatores ipsos illos, quibus illam persequendi ac custodiendi cura est. Nam si privata fuerit cogitationum auxilio pravitas illa quæ contra nos infensa est, frustra erunt omnes ejus insidiæ ac lenocinia, cum nequeant ex se solis regere, et in actionem producere affectum, D qui tanquam bulla modo apparet, modo disparet et dissolvitur, mortalis plane ac parum subsistentis naturæ. Verum id quod esse et vivere accipit a cogitationibus nostris, interficit eas quæ ipsi vitam dederunt. Ejusmodi enim sunt pravorum affectuum præmia. Hic igitur impulsus, cum minime a nostra voluntate dependeat, crimen nobis affricare nequit. Accedit secunda conjunctio quam sensim quidem et paulatim frequens impulsus solet generare, ratione vel cum passione vel citra impressioni consentiente· Quis vero asserat hoc animæ rationali non nocere, quoad Dei cognitionem, cum cogitationes ejus talibus occupentur? Adest tertio in

loco assensus, indicans ipsam animæ inclinationem ad affectum voluptuosum, quem tanquam syngrapham recipiens prohibitum sive captivitas presse quarto in loco sequitur, bonam quæ adhuc erat animi dispositionem violans, persuadensque experiri fallax imaginationis malum. Sin vero tempore orationis obrepserit, impedit ne utilitatem inde ullam capiamus, et malis cogitationibus involutos ridet. Cum igitur intelligamus, quam mali simus, annitamur id colluctando superare quod nosmet supplantare conatur; et duorum alterum, aut scilicet vehementius anhelantes auxilio divino victores evaserimus, aut emolliti et terga dantes agemur et feremur Ita quidem spiritus nequitiæ diuturno tempore apud animam permanentes, et in suum habitum ipsam transferentes, dictum demum affectum tanquam tropeæum figunt et columnam in corde memoria crescentem et usu conservatam, et animam præparantem, ad perpetrandam in quavis re quamvis turpitudinem.

A ἂν ἰσχυρίσαιτο μὴ ζημίαν εἶναι ψυχῆς λογικῆς, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐννοίας περὶ πλείονος τῶν λογισμῶν αὐτῆς ποιουμένων τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα σχολήν; Ἡ συγκατάθεσις ἐφίσταται τρίτη, νεῦσιν καὶ τῆς ψυχῆς κατηγοροῦσα πρὸς τὸ πάθος ἐνήδονον, ἣν καὶ ὡς γραμματεῖον ἤδη δεξαμένη ἀπόῤῥητον, ἡ αἰχμαλωσία κατὰ πόδας τετάρτη κατεξανίσταται, τὴν ἀρίστην ἡμῶν ἀχρειοῦσα κατάστασιν, τῆς καρδίας ἤδη περιγενομένη, καὶ δρέπεσθαι πείθουσα τὴν ἀπατηλὴν βλάστην τῆς φαντασίας. Εἰ δὲ καὶ τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς εἰσφθαρείη, οὐδὲν ἀπόνασθαι ταύτης ἐᾷ, καὶ μάλιστα πονηροῖς ἐνθυμήμασιν αἱρουμένους ἐγκαλινδεῖσθαι. Συνέντες δὲ ᾗ κακοῦ γεγόναμεν, διὰ πάλης περιγενέσθαι τοῦ πτερνίσαι πειρωμένου περώμεθα· καὶ δυοῖν θάτερον, ἢ σφοδρότερον πνεύσαντες ἐκρατήσαμεν θειοτέρᾳ ῥοπῇ, ἢ B χαυνωθέντες, καὶ τὰ νῶτα δόντες, ἀγόμεθα καὶ φερόμεθα. Οὕτω δὲ τὰ τῆς πονηρίας πνεύματα συχνῷ χρόνῳ τῇ ψυχῇ παραμείναντα, καὶ εἰς τὴν σφῶν αὐτῶν ἕξιν αὐτὴν μεταθέμενα, τελευτῶντα, τὸ λεγόμενον πάθος, ὡσανεὶ τρόπαιον, πήγνυσι, καὶ στήλην ἐν τῇ καρδίᾳ τῇ μνήμῃ τρεφόμενον, καὶ τῇ συνηθείᾳ διατηρούμενον, καὶ τὴν ψυχὴν παρασκευάζον περὶ παντὸς ποιεῖσθαι πᾶσαν αἰσχρότητα.

Propterea et 4 syn. Neocæsariensis canon eum qui mulierem concupiscit et in animo habet cum illa una dormire, si modo propositum ejus non procedat ad actum, per gratiam liberari affirmat; attamen expedit eum mediocriter castigari, juxta canonem 70 magni Basilii. Ait enim, diaconum in labiis pollutum et confitentem se quoad oscula peccasse, ab officio abstinere aliquantisper oportet, sed cum diaconis interim sacra communicare. Ita C et presbyterum. Sin vero deprehendatur in eodem delicto perseverans, cujuscunque gradus fuerit, deponi debere.

Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ τέταρτος τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου κανὼν τὸν ἐπιθυμήσαντα γυναικὸς, καὶ συγκαθευδῆσαι ταύτῃ προθέμενον, εἰς ἔργον δὲ μὴ προβεβηκυίας τῆς ἐνθυμήσεως, ὑπὸ τῆς χάριτος ῥυσθῆναι διϊσχυρίζεται, πλὴν καὶ τοῦτον καλὸν ἂν εἴη μετρίως ἐπιτιμᾶσθαι, κατὰ τὸν ο' τοῦ μεγάλου Βασιλείου κανόνα. Φησὶ γάρ· Τὸν ἐν χείλεσι μιανθέντα διάκονον, καὶ μέχρι φιλήματος ἡμαρτηκέναι ὁμολογήσαντα, τῆς μὲν λειτουργίας ἄχρι τινὸς ἐπισχεθῆναι χρή· τῶν δὲ ἁγιασμάτων σὺν τοῖς διακόνοις μεταλαμβάνειν· ὡσαύτως καὶ πρεσβύτερον. Τὸν δέ τι πλέον φωραθέντα ἡμαρτηκέναι, ἐν οἵῳ ἂν εἴη βαθμῷ, καθαιρεῖσθαι.

225 Conveniunt cum istis nonus etiam atque decimus ejusdem concilii Neocæsariensis canones, dicentes, Peccata quæ fornicationem antecedere solent, nimirum quæ spectant ad tactus, et alia hujusmodi, sermo obtinet apud complures ordinatione solvi. Si tamen ante ordinationem fornicationis teneatur vel presbyter, vel diaconus, et conscientia compulsus delictum ante ordinationem commissum confessus fuerit, a consecratione Eucharistiæ prohibebitur, sed tamen ad virtutem conversus a cæteris sacerdotii privilegiis non rejicietur. At vero si nec ipse confiteatur, neque manifeste convincatur, oportet penes ipsummet potestatem esse vel cessandi si peccaverit, vel sacra obeundi, si nihil sibi conscius fuerit. Quin imo si a quinque testibus, qui juramento accusationem confirmaverint, convictus fuerit præter depositionem etiam privilegiis sacerdotii multabitur et in laicorom locum retrudetur.

Ἕπεται τούτοις καὶ ὁ θ' προσέτι καὶ ὁ ι' τῆς αὐτῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου, τὰ μὲν πρὸ τῆς πορνείας λέγοντες ἁμαρτήματα, ἅπερ ἔν ἐπαφαῖς καὶ φιλήμασι, καὶ ἑτέροις δή τισι θεωροῦνται τοιούτοις, λόγος αἱρεῖ παρὰ τοῖς πολλοῖς διαλύεσθαι τῇ χειροθεσίᾳ. Εἰ μέντοι πρὸ τῆς χειροτονίας πορνείας ἥλω πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καὶ τῷ συνειδότι κρουόμενος ὁμολογήσειε τὸ πρὸ τῆς χειροτονίας ἁμάρτημα, τοῦ μὲν ἱερουργεῖν εἰρχθήσεται· ἀρετῆς δὲ μεταποιούμενος, τῶν λοιπῶν τῆς ἱεφωσύνης πρεσβείων οὐκ ἐκβληθήσεται· μήτε δὲ D αὐτὸς ὁμολογῶν, μήτε μὴν προφανῶς ἐλεγχόμενος, ἐπ' ἐκείνῳ δέον τὴν ἐξουσίαν ποιεῖσθαι, ἢ παύσασθαι εἴ γε ἥμαρτεν, ἢ ἐνεργεῖν, εἴ μηδὲν ἑαυτῷ σύνοιδεν. Ἐλεγχθεὶς δὲ ὑπὸ πέντε μαρτύρων, ὅρκῳ τὴν κατηγορίαν βεβαιωσαμένων, προς τῇ καθαιρέσει καὶ τῶν γερῶν τῆς ἱερωσύνης ζημιωθήσεται, εἰς λαϊκοῦ διωθούμενος τόπον.

Theophilus autem Alexandrinus in canone 5 ait, Lectorem fornicationis reum, si accurata examinatione facta aperte convincatur, a clero ejici oportet; et in clero quidem permanere, si non

Ὁ δὲ Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας ἐν τῷ ε' κανόνι, Ἀναγνώστην πορνείαν φυγόντα, εἰ γενομένης ἀκριβοῦς ἐξετάσεως φανερῶς ἐλεγχθείη, τοῦ κλήρου, φησὶν, ἐκβάλλεσθαι χρή· ἐν τῷ κλήρῳ δὲ μένε

μὴ ἐλεγχθέντα· οὐ γὰρ δεῖ ταῖς ματαίαις προσ- A
έχειν διαβολαῖς.

Νόμος.

Φησὶ δὲ καὶ ὁ νόμος, Κρεῖσσον τὰ ἁμαρτήματα καταλιμπάνειν ἀνεκδίκητα, ἢ τινας ἀναιτίως καλάζεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'. Περὶ παρνοβοσκῶν.

Ὁ πς' τῆς ς' συνόδου κανὼν τοὺς ἐπ' ὀλίσθῳ ψυχῶν πόρνας συνάγοντας καὶ ἐκτρέφοντας, κληρικοὺς μὲν ὄντας καθαιρεῖ· πρὸς ταύτῃ κελεύει καὶ ἀφορίζεσθαι, διπλῆν τούτοις ἐπάγων τὴν ἐπεξέλευσιν, λαϊκοὺς δὲ, ἀφορίζεσθαι.

Νόμοι.

Ὁ εἰδὼς πορνεύεσθαι τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ σιωπῶν, πορνοβοσκός ἐστιν.

Οἱ ἐκ πορνείας γεγεννημένοι οὐ μόνου τῆς μη- B
τρὸς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκ μητρὸς συγγενῶν κληρονομοῦσι, καὶ ὑπ' αὐτῶν κληρονομοῦνται. Ἡ δὲ ἰλλουστρία νομίμους ἔχουσα παῖδας καὶ παρνογενεῖς, οὐδὲν δύναται παρασχεῖν τοῖς πορνογενέσιν, οὔτε ζῶσα, οὔτε τελευτῶσα.

Ἡ τοῦ πορνογενοῦς κληρονομία οὐκ ἀνήκει τοῖς πρὸς πατρὸς συγγενέσιν· οὐ γὰρ λέγεται ἔχειν πατέρα, τῇ μητρὶ δὲ αὐτοῦ καὶ τοῖς ὁμομητρίοις ἀδελφοῖς. Οἱ δὲ περὶ γάμων νόμοι, καὶ οἱ κανόνες ἐπιγινώσκουσι καὶ τὴν ἐκ πορνείας συγγένειαν, καὶ συναπτομένους τοὺς ἐκ πορνείας συγγενεῖς, ὡς τοὺς ἐξ ἐννόμων γάμων αἱμομιξίᾳ περιπεσόντας κολάζουσιν.

Ὁ μέντοι παλλακισμὸς νόμιμός ἐστιν· ὁ γὰρ γύ- C
ναῖκα σεμνὴν παλλακευόμενος, καὶ ποιῶν ἐν ἐκμαρτυρίᾳ τοῦτο κατάδηλον, ὡς γαμετὴν αὐτὴν ἔχειν δοκεῖ· εἰ δ' οὖν, ἀσέλγειαν πρὸς αὐτὴν πλημμελεῖ,

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'. Περὶ πρεσβείων καὶ προνομίων, ὧν ἔχουσιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ αἱ ἐκκλησίαι, καὶ περὶ τῶν παροικιῶν αὐτῶν.

Ζήτει τὸ ια' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'. Περὶ ὧν ἔχουσιν οἱ πρεσβύτεροι δικαίων.

Ζήτει τὸ θ' κεφάλαιον τοῦ Μ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Κ' Περὶ μροικῴων πραγμάτων.

Νόμοι.

Ἡ διατετιμημένη προῖξ τῷ ἀνδρὶ κινδυνεύεται· κἂν ἀποθάνωσι τὰ ζῶα, κἂν τὴν ἐσθῆτα ἡ γυνὴ D
κατατρίψῃ, τὴν ἀποτίμησιν αὐτῶν δίδωσι· τῆς δὲ ἀδιατιμήτου καὶ ἡ αὔξησις καὶ ἡ μείωσις τὴν γυναῖκα ὁρᾷ, καὶ αὕτη λαμβάνει τὸν τοκετὸν τῶν δούλων· τοὺς δὲ καρποὺς καὶ τὴν γονὴν τῶν θρεμμάτων ὁ ἀνὴρ λαμβάνει.

Τὰ ἐπαγγελθέντα χάριν προικὸς, εἰ μὴ ἐντὸς δύο ἐτῶν καταβληθείεν, ἀπαιτοῦνται καὶ οἱ τόκοι αὐτῶν ἀπὸ τρίτης ἑκατοστῆς.

Ἀποροῦντος οὖν ἀνδρὸς ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ, δύναται ἡ γυνὴ παρακρατεῖν τὰ πράγματα αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδίαν προῖκα, προτιμωμένη παντὸς δανειστοῦ καὶ ὑποθήκην ἔχοντος· πλὴν οὐ δύναται ἐκ-

fuerit convictus. Minime enim decet futilibus incusationibus intendere.

Lex.

Dicit etiam jus civile melius esse delicta inulta relinquere, quam quempiam insontem puniri.

CAP. XVII. *De iis qui meretrices alunt.*

Canon 86 synodi sextæ, qui in animarum perniciem scorta et cogunt et alunt, clericos quidem deponit, imo et excommunicandos decernit, geminum eis inferens supplicium ; laicos vero segregari vult.

Lex.

Qui, cum sciat uxorem suam fornicatam fuisse, tacuerit tamen, ipse leno est.

Ex fornicatione nati hæreditatem non matris eolum sed et cognatorum ejus adeunt, et hæredes ab illis inscribuntur. Femina autem illustris quæ et legitimos et naturales filios habes, nihil conferre potest spuriis, neque viva neque moriens.

Hæreditas spurii non pertinet ad patris cognatos ; non enim is patrem habere agnoscitur, pervenit autem ad matrem et fratres suos ex eadem parente. Leges autem circa nuptias atque canones agoscunt etiam ortam ex fornicatione cognationem, et cognatos ex fornicationes, qui matrimonium invicem trahunt, tanquam qui nuptiis legitimis propter consanguinitatem exciderant, plectunt.

Concubinatus autem licitus est. Nam qui mulierem gravem et ingenuam in concubinam sumpserit, idque testibus adhibitis palam professus fuerit, existimatur eam velut uxorem habere ; secus vero, stuprum cum illa committere.

226 CAP. XVIII. *De privilegiis et immunitatibus prælatarum ac ecclesiarum, atque etiam de provinciis istorum.*

Quære cap. 11 litteræ E.

CAP. XIX. *De jure presbyterorum.*

Vide caput 9 litteræ M.

CAP. XX. *De re dotali.*

Leges.

Dos æstimata viro periculum gignit : licet animalia intermoriantur, aut mulier vestem attriverit, ipse æstimationem eorum præstat. Inæstimatæ autem dotis cum incrementum tum diminutio mulierem respicit. Ista quoque servorum sobolem accipit, fructus vero ac pecorum fetum vir percipit.

Promissa nomine dotis nisi intra biennium solvantur, exiguntur eorum usuræ ad trientem centesimæ patris.

Si constante matrimonio vir inopia laboret, potest mulier res suas pro dote ipsius retinere, ante omnem creditorem et hypothecarium ; verumtamen quæ retinet, abalienare nequit, quo-

niam ex istis seipsam et maritum et liberos suos alere debet.

Mulier non tenetur contractibus viri, licet ipsi desponsata fuerit neque etiam marito proscripto bona mulieris publicantur, sed nec extradotalia viri servitio sunt.

Maritus, inops licet, integram dotem debet.

Si socer a genero et uxor a marito dotem quam stipulabantur, exposcant, ad facultatum mensuram evincunt.

Si maritus cum uxore contrahat, ut ipse emortuæ hæreditatem adeat, irritus est is contractus. Si autem ab initio pactum fuerit, ut si mulier prior obierit apud maritum dos maneat, atque pater dotem adeo reddiderit, pactum valet, et excluditur pater.

Si modo pater turpis adeo fuerit, ut metus sit ne dotem concreditam absumat, hunc prohibet actio; et judex tum isti prospicit tum filiæ.

Si filiis adhuc superstitibus opus fuerit virum qui post obitum conjugis suæ viduus manserit, neque ad secundas nuptias accesserit, a liberorum suorum convictu separari, debet is præter integras res suas etiam unius filii sortem capere pro numero liberorum, non tantum educationis gratia, sed conservatæ ipsi erga primas nuptias reverentiæ et honoris.

Si propter sponsam suam ægrotantem vir sumptus **227** aliquos fecerit, non potest post obitum sponsæ a socro repetere, ad quem dos filiæ suæ redierit, sed in ipsius beneplacito acquiescere debet. Sepulturæ autem sumptus reddit pater, cujus in manus dos redierit.

Si filiusfamilias uxorem duxerit, pater tenetur et ipsum et conjugem alere. Is enim onera sustinet nuptiarum filii sui.

Quære caput 2 litteræ Δ.

CAP. XXI. *De proditoribus.*

Canon nonus Gregorii Thaumaturgi, quicunque, inquit, cum captivi fuerint apud barbaros, et eorum impietate constricti, in tantum ipsius fiant participes ut Christianæ suæ professionis obliti nonnullos suorum contribulium ligno aut laqueo interficiant, et vias ac domos barbaris istarum ignaris commonstrent, ex auditorum statione eji ciantur, usquedum sanctis simul congregatis aliquod de iis communiter visum sit, et prius Spiritui sancto.

Leges.

Qui instigat hostes, aut in eorum manus prodit Romanos, capite plectitur. Qui vero in desertis locis, aut propter mare latronibus opitulantur, quam hostes aperti eo gravius puniuntur, quo clan-

ποιεῖν ἃ καρακρατεῖ· ἐπειδὴ ὀφεῖλει ἐξ αὐτῶν ἀποτρέφειν ἑαυτὴν καὶ τὸν ἄνδρα· καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς.

Οὐ κατέχεται ἡ γυνὴ ἐκ τῶν τοῦ ἀνδρὸς συναλλαγμάτων, κἂν ἐγγυήσηται αὐτόν καὶ οὐδὲ δημευομένου τοῦ ἀνδρὸς συναπάγονται τὰ πράγματα τῆς γυναικός· οὐδὲ τὰ ἐξώπροικα ὑπόκεινται ταῖς τοῦ ἀνδρὸς λειτουργίαις.

Ὁ ἀνὴρ, καὶ ἄπορος ὤν, πᾶσαν τὴν προῖκα χρεωστεῖ.

Ὁ πενθερὸς ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ, καὶ ἡ γυνὴ ὑπὸ τοῦ ἀνάρος ἀπαιτούμενοι ἦν ἐπερωτήθησαν προῖκα, πρὸς τὸ μέτρον τῆς οὐσίας αὐτῶν καταδικάζονται.

Ἐὰν ὁ ἀνὴρ συμφωνήσῃ πρὸς τὴν γυναῖκα, ἵνα τελευτῶσαν αὐτὴν κληρονομήσῃ, τὸ σύμφωνον ἄχρηστόν ἐστιν. Ἐὰν δὲ γένηται σύμφωνον ἐξ ἀρχῆς, ἵνα προτελευτώσης τῆς γυναικὸς ἡ προῖξ ἀπομείνῃ παρὰ τῷ ἀνδρὶ, καὶ εἰ παρὰ τοῦ πατρὸς δεδομένη ἐστὶν ἡ προῖξ, ἐρρώται τὸ σύμφωνον, καὶ ἀποκλείεται ὁ πατήρ.

Ἐὰν ὁ πατὴρ οὕτως ἐστὶν αἰσχρὸς. ὥστε δέος εἶναι, μήποτε λαβὼν τὴν προῖκα δαπανήσῃ, ἀρνεῖται αὐτῷ ἡ ἀγωγή· καὶ ὁ δικαστὴς προνοεῖ αὐτοῦ καὶ τῆς θυγατρός.

Εἰ παίδων ὑπόντων δεήσει τὸν ἐμμείναντα μετὰ τελευτὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἄνευ τοῦ περιελθεῖν εἰς ἕτερον συνοικέσιον, τῆς τῶν οἰκείων τέκνων συνδιαγωγῆς χωρισθῆναι, μετὰ τὸ ἀπολαβεῖν ἐντελῆ τὰ ἴδια πράγματα, δεῖ λαμβάνειν αὐτὸν καὶ ἑνὸς παιδὸς μοῖραν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων, τεκνοτροφίας τε ἕνεκα, καὶ τῆς διασεσωσμένης αὐτῷ πρὸς τὸν πρῶτον γάμον αἰδοῦς καὶ τιμῆς.

Εἴ τι ὁ ἀνὴρ ἐδαπάνησε πρὸς τὴν γαμετὴν αὐτοῦ νοσοῦσαν, μετὰ τὸν αὐτῆς θάνατον οὐ δύναται ἀπαιτεῖν τὸν πενθερὸν αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡ προῖξ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ ἐπανῆξει, ἀλλὰ τῇ διαθέτει αὐτοῦ ὀφείλει λογίζεσθαι· ὅσα δὲ εἰς τὴν ταφὴν ἠνάλωσεν, ὁ πατὴρ δίδωσι πρὸς ὃν ἡ προῖξ ἐπανῆλθεν.

Ὁ τοῦ γήμαντος ὑπεξουσίου πατὴρ καὶ αὐτὸν ἀναγκάζεται τρέφειν, καὶ τὴν γαμετὴν αὐτοῦ· αὐτὸς γὰρ ὑπόκειται τοῖς βάρεσι τοῦ γάμου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

Ζήτει τὸ β' κεφάλαιον τοῦ Δ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'. Περὶ προδοτῶν.

Ὁ θ' κακὼν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, Ὅσοι, φησὶν, αἰχμάλωτοι τοῖς βαρβάροις γεγόνασι, καὶ τῇ σφῶν δυσσεβείᾳ συναπαχθέντες, τοσοῦτον ταύτης μετέσχον, ὥστε καὶ λήθην λαβόντες τοῦ εἶναι Χριστιανοὺς, ἐνίους τῶν ὁμοφύλων ξύλῳ ἢ ἀγχόνῃ ἐφόνευσαν, καὶ ὁδοὺς ἢ οἰκίας ἀγνοοῦσι τοῖς βαρβάροις ὑπέδειξαν, καὶ τῆς ἀκροάσεως ἐκβληθήτωσαν, μέχρις ἂν συνελθοῦσι τοῖς ἁγίοις κοινῇ περὶ αὐτῶν τι δόξῃ, καὶ πρὸ αὐτῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.

Νόμοι.

Ὁ ἐρεθίζων πολεμίους, ἢ προδιδοὺς πολεμίοις Ῥωμαίους, κεφαλικῶς τιμωρεῖται. Οἱ δὲ κατὰ χέρσον, ἢ θάλασσαν τοῖς ληστεύουσι συλληστεύσαντες, τῶν φανερῶν πολεμίων μᾶλλον κολάζονται, ὅσῳ

καὶ τοῦ φανεροῦ πολέμου ἡ ἀφανὴς ἐπιβουλὴ χαλεπωτέρα καθέστηκε.

Τοὺς ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν πρὸς τοὺς πολεμίους ἀποφεύγοντας ὡς πολεμίους ἔξεστιν ἀκινδύνως φονεύειν.

Ὁ κατὰ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως ἢ τῆς πολιτείας μηχανησάμενος, ἢ μελετήσας, φονεύεται καὶ δημεύεται.

Οἱ πρὸς τοὺς πολεμίους αὐτομολοῦντες, καὶ τὰς ἡμετέρας βουλὰς ἀπαγγέλλοντες, ἀπαγχονίζονται.

Ζήτει τὸ ια' κεφάλαιον τοῦ Σ στοιχείου.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Ρ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Περὶ τῶν ἐν ῥύσει ἀπροαιρέτῳ γινομένων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν.

Ζήτει τὸ ις' κεφ. τοῦ Α στοιχείου καὶ τὸ κη' κεφ. τοῦ Κ στοιχείου.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Σ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Ὅτι τοῖς Σάββασιν οὐ δεῖ νηστεύειν

Ζήτει ἐν τῷ λζ' κεφαλαίῳ τοῦ Κ στοιχείου κανόνα τῶν ἁγίων ἀποστόλων ξς', καὶ τῆς ς' συνόδου νε', καὶ τῷ λε' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου κανόνα ις', καὶ ἐν τῷ ε' κεφ. τοῦ Τ στοιχείου κανόνα νε' τῆς ς' συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Περὶ σκηνικῶν.

Ζήτει ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Θ στοιχείου κανόνα α' τῆς ς' συνόδου, καὶ ἐν τῷ ζ' κεφ. τοῦ Μ στοιχείου κανόνα μς' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου.

Ζήτει καὶ τὸ ια' κεφάλαιον τοῦ Μ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Ὅτι σταυρὸν ἐν ἐδάφει γράφειν οὐ δεῖ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὄντας ἀπαλείφειν.

Ὁ ογ' τῆς ς' συνόδου κανὼν τὸν τοῦ τιμίου σταυροῦ τύπον ἐν ἐδάφει γράφειν ἀπείρηκεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς ἤδη γραφέντας διαγράφειν ἀνενδοιάστως ἐπισκήπτει καὶ ἐξαλείφειν, ὡς ἂν μὴ συμπατούμενον τοῖς βαδίζουσιν, ἐφυβρίζοιτο τὸ σωτήριον τῆς ἡμῶν νίκης τρόπαιον· τὸ καὶ διανοίᾳ αἰδοῖ τῇ πάσῃ τιμώμενον, καὶ λόγῳ διαφερόντως θαυμαζόμενον, καὶ αἰσθήσει πρακτικῶς προσκυνούμενον.

Νόμος.

Μηδεὶς ἐν ἐδάφει, ἢ ἐν μαρμάρῳ, ἐπὶ ἐδάφους κειμένῳ, ἢ ἐν μυλίτῃ λίθῳ σταυρὸν ἐγγλυφέτω· καὶ οἱ ὄντες ἐν τούτοις περιαιρείσθωσαν· ὁ δὲ παραβαίνων τὸν νόμον, τὴν βαρυτάτην ὑπομενέτω ποινήν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Περὶ συμβολαίων καὶ συμφώνων.

Νόμοι.

Ἡ τῶν συμβολαίων ἀπώλεια οὐκ ἀναιρεῖ τὰς ἐγγὺς, ἐν ᾧ δυνατόν ἐστιν ἑτέρως ἀποδειχθῆναι τὸ ἀληθές.

Τὰ χωρὶς δόλου σύμφωνα καὶ μὴ τοῖς νόμοις ἐναντιούμενα ἔῤῥωται.

ΚΕΦΑΛ. Ε'. Περὶ συμποσίων.

Τῷ νε' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου κανόνι κληρικοὺς ἢ λαϊκοὺς συμπόσια ποιεῖν ἐξ ἐράνου καὶ συμβολῆς ἀπείρηται· ταῦτα γὰρ, ὡς ἐπίπαν, οὐδενός εἰσιν ἀγαθοῦ, ὅτι μὴ καὶ πάσης αἰσχρότητος πλέα.

destinæ insidiæ plus periculi ferunt quam apertum bellum.

Qui a castris Romanis ad hostes transeunt, tanquam hostes absque ullo discrimine occidere licet.

Qui adversus salutem imperatoris aut imperii quidquam molitur aut meditatur, summum supplicium ipse luit, et bona cedunt fisco.

Qui ad hostem transfugiunt, et consilia nostra produnt, strangulatione pereunt.

Quære cap. 11 litt. Σ.

228 INITIUM LITTERÆ P.

CAP. I. *De viris ac mulieribus, qui involuntario profluvio laborant.*

Vide caput 16 litt. A, et cap. 28 litt. K.

INITIUM LITTERÆ Σ.

CAP. I. *Quod in Sabbatis minime jejunare oporteat.*

Consule in 37 cap. litt. K canonem sanctorum apostolorum 66, et synodi VI can 55, et in 35 cap. E litteræ syn. Laodicenæ canonem 16, et in 5 cap. T litteræ canonem 55 IV synodi.

CAP. II. *De ludis scenicis.*

Quære in cap. 1 litt. Θ canonem primum synodi sextæ, et in 7 cap. litt. M. canonem 46 synodi Carthaginensis.

Quære et cap. 11 litt. M.

CAP. III. *Quod non oportet in pavimento crucem describere, sed et ita expressas delere.*

Canon 63 concilii VI figuram pretiosæ crucis in pavimento describere vetat, neque hoc solum, sed et jam efformatas deformandas indubie statuit et abolendas, ne forte, pedibus conculcatum, vilescat salutare victoriæ nostræ tropæum, quod et mente omni cum reverentia colitur, et sermone eximie celebratur, et quoad sensum reapse adoratur.

Lex.

Nemo in pavimento aut marmore quod super pavimento jacet, aut lapide molari crucem insculpat; si quæ autem jam scriptæ fuerint, eradantur. Quicunque vero legem transgreditur, gravissimam pœnam fluat.

CAP. IV. *De pactis et contractibus.*

Lex.

Perditio rerum, de quibus conventum fuit, non tollit actiones, in quantum licet veritatem alio modo patefieri.

Citra dolum malum pacta, et legibus quidem minime contraria, valent.

229 CAP. V. *De convivis.*

Interdicitur cum clericis tum laicis canone 55 concilii Laodiceni, convivia ex collatione celebrare, Ista enim utplurimum nihil prosunt, imo aliquando, omni turpitudine referta sunt.

Canon autem 27 ejusdem synodi veluit in agapis, quæ vocantur, conviviorum portiones clericos tollere, et domum referre. Hoc enim arguit gulositatem et improbitatem illorum, qui ita fecerint; adeo ut contumelia exinde infligatur ordini ecclesiastico. A Ὁ δὲ κζ' ταύτης ἐν ταῖς λεγομέναις ἀγάπαις τῶν συμποσίων μέρη αἴρειν, καὶ οἴκαδε κομίζειν τοὺς τοῦ κλήρου ἀπείρηκε· λιχνείαν γὰρ τοῦτο καὶ μοχθηρίαν τῶν δρώντων κατηγορεῖ, ὡς ἐντεῦθεν τὴν τῆς Ἐκκλησίας κατάστασιν ἐξυβρίζεσθαι.

Quære etiam caput 3 litt. A.

Ζήτει καὶ τὸ γ' κεφάλαιον τοῦ Α στοιχείου.

CAP. VI. *De iis qui sacras synaxes vitant.*

ΚΕΦΑΛ. ς'. Περὶ τῶν τὰς συνάξεις τὰς ἱερὰς ἀποστρεφομένων.

Consule in cap. 9 litt. B can. quintum et sextum synodi Gangrensis.

Ζήτει ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ Β στοιχείου κανόνα ε' καὶ ς' τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου.

CAP. VII. *De clericis qui extraneas mulieres alunt.*

ΚΕΦΑΛ. Ζ'. Περὶ τῶν συνεισάκτους γυναῖκας ἐχόντων κληρικῶν.

Quære caput 9 litt. Γ.

Ζήτει τὸ ιθ' κεφάλαιον τοῦ Γ στοιχείου.

CAP. VIII. *De iis qui aliis conscii sunt, nec tamen delicta illorum clericis confitentur.*

ΚΕΦΑΛ. Η'. Περὶ τῶν συνεπισταμένων κληρικοῖς ἁμαρτήματα, καὶ μὴ ὁμολογούντων. B

Canon 71 magni Basilii: Qui delicti alicujus cum alio conscius non tamen confessus fuerit, is convictus tandiu pœnas dabit, quam ipsum malorum patratorem plecti oportuit. Non erat igitur ex mente viri sancti, ut ille puniretur, qui scientiam meram facti habet, impedire vero nequit, sed qui opem ac consilium fert, et inhibere possit, si velit. Prophetа enim non vult simpliciter eum puniri, qui furem aut adulterum videt, sed qui concurrit cum fure, ei opitulatur, et in delinquendo cum adultero particeps est. Universim vero confessio pœnam maxima ex parte minuit, convictio autem graviorem trahit.

Ὁ οα' τοῦ μεγάλου Βασιλείου κανών, Ὁ ἁμαρτήματι συνεγνωκὸς, φησὶ, τινὶ, καὶ μὴ ὁμολογήσας, ἀλλ' ἐλεγχθεὶς, ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, ὅτ ὁ ἐργάτης τῶν κακῶν ἐπιτετίμηται, καὶ αὐτὸς ἔσται ἐν ἐπιτιμίῳ. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα τῷ ἁγίῳ πρὸς τρόπου τὸν μόνην εἴδησιν ἔχοντα, καὶ μὴ ἀρκοῦντα κωλῦσαι, τιμωρεῖσθαι, τὸν δέ γε συναράμενον καὶ συμβουλεύσαντα, καὶ δυνάμενον ἐπισχεῖν, εἴπερ ἐβούλετο. Καὶ ὁ προφήτης γὰρ οὐκ ἁπλῶς κολάζεσθαι ἀξιοῖ τὸν θεωροῦντα κλέπτην ἢ μοιχὸν, ἀλλὰ τὸν συντρέχοντα τῷ κλέπτῃ, καὶ συναιρόμενον, καὶ τὸν συμμεριζόμενον τῇ κοινωνίᾳ τῷ μοιχῷ τὸ ἁμάρτημα. Πανταχοῦ δὲ ἡ μὲν ἐξομολόγησις τῆς κολάσεως ἀφαιρεῖται τὸ πλεῖστον· ὁ δὲ ἔλεγχος χαλεπωτέραν ταύτην ἐργάζεται.

Quære et in 9 cap. litt. Γ canonem 25 synodi Ancyranæ. C

Ζήτει καὶ ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου κανόνα κε' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου.

Lex.

Νόμος.

Qui criminis alicujus reum sciens suscipit, eamdem pœnam subit; qui vero latrones recipit, neque in jus adducit, proscribitur, aut punitur juxta conditionem personæ, prout judici visum fuerit.

Ὁ ὑποδεξάμενός τινα ἐνεχόμενον ἐγκλήματι ἐν εἰδήσει τὴν αὐτὴν ὑφίσταται τιμωρίαν· ὁ δὲ λῃστὰς ὑποδεξάμενος καὶ μὴ προσαγαγὼν αὐτοὺς τῷ δικαστηρίῳ δημεύεται, ἢ τιμωρεῖται, κατὰ τὴν ποιότητα τοῦ προσώπου, ὡς ἂν ὁ δικαστὴς συνίδῃ.

230 CAP. IX. *De synodis quotannis habendis.*

ΚΕΦΑΛ. Θ'. Περὶ συνόδων τῶν ἐτησίως γινομένων.

Sanctorum apostolorum canon 37 imperat, ut quovis anno cis congregent concilium cujuvis provinciæ episcopi, ad suum metropolitanum confluentes, semel quidem quarta septimana Pentecostes. iterum vero autumno exeunte, scilicet duodecimo die Hyperberetæi sive Octobris, ut dirimantur omnes controversiæ, quæ circa dogmata et quæstiones scriptas, et argumenta ecclesiastica oriuntur, imo et dissensiones, quæ inter ipsos contingant, et causas, atque lites. D

Convenit cum isto ferme quoad verba et vicesimus canon synodi Antiochenæ : adjicit tamen minime licere quovis per seipsos synodos habere haud præsente metropolitano provinciæ : tunc enim prefectum concilium habetur, cum adest primas una cum cæteris.

Quin imo canon quintus synodi primæ, autumno lapso ad Octobrem mensem alterum concilium con-

Ὁ λζ' τῶν ἀποστόλων κανὼν δὶς τοῦ ἔτους σύνοδον κελεύει ποιεῖ τοὺς ἑκάστης ἐπαρχίας ἐπισκόπους τῷ οἰκείῳ συνιόντας μητροπολίτῃ· ἅπαξ μὲν, τῇ τετάρτῃ τῆς Πεντηκοστῆς ἑβδομάδι, δεύτερον δὲ, φθινούσης ἤδη τῆς ὥρας, τῇ ιβ' τοῦ Ὑπερβερεταίου, ἤτοι τοῦ Ὀκτωβρίου· ἐφ' ᾧ πᾶσαν ἀμφιβολίαν περί τε δογμάτων, καὶ γραφικῶν ζητημάτων, καὶ ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων λύεσθαι, καὶ μέν τοι καὶ διαφορὰς ἔστιν ὧν πρὸς ἀλλήλους, καὶ δίκας, καὶ ἔριδας.

Τούτῳ καὶ ὁ κ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου πρὸς λέξιν σχεδὸν ἕπεται· μὴ ἐξεῖναι δὲ προστίθησιν ἑνίοις καθ' ἑαυτοὺς συνόδους ποιεῖν, μὴ παρόντος τοῦ τῆς ἐπαρχίας μητροπολίτου· τότε γὰρ τελεία γίνεται σύνοδος, ὅτε καὶ ὁ μητροπολίτης σύνεστι τοῖς λοιποῖς.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ε' τῆς α' συνόδου κανὼν, φθινούσης μὲν ὥρας κατὰ τὸν Ὀκτώβριον, κελεύει τὴν μίαν

τῶν συνόδων ἀθροίζεσθαι· τὴν δὲ ἑτέραν, οὐκ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς Τεσσαρακοστῆς συνεστάναι· ὡς ἂν, πάσης ἀηδίας καὶ μικροψυχίας τῆς πρὸς ἀλλήλους περιαιρεθείσης, καθαροὶ τῷ φύσει κεφαρῷ τὸ τῆς νηστείας προσενέγκοιεν δῶρον.

Ὁ δὲ ιθ' τῆς δ' συνόδου ἐν καλῇ οἴεται κεῖσθαι τοὺς ἐπισκόπους δὶς τοῦ ἔτους συνόδους ποιεῖν, ἔνθα ἂν ὁ τῆς ἐπαρχίας δοκιμάσῃ μητροπολίτης, ἐπ' ἐνίων ἐκκλησιαστικῶν διορθώσει πραγμάτων· τοὺς δὲ μὴ συνιόντας τῶν ἐπισκόπων, ὑγιῶς τοῦ σώματος ἔχοντας, καὶ ταῖς αὐτῶν ἐπιχωριάζοντας πόλεσι, μηδέ τινος ἑτέρου ἀναγκαίου πράγματος εἴργοντος, ἀδελφικῶς ἐπιπλήττεσθαι.

Ὁ δὲ τῆς ς' συνόδου ἡ' τοῦτον μὲν ὡς ἔχει λέξεως δίεισι, νομοθετεῖ δὲ, ἅπαξ τοῦ ἔτους καὶ μὴ δὶς σύνοδον γίνεσθαι, καιρὸν ὁρίσας τὸν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρις ὅλου τοῦ Ὀκτωβρίου, διά τε τὰς τῶν βαρβάρων ἐφόδους, καὶ τὰς προσπιπτούσας ἑτέρας αἰτίας, αἳ δυσχερεῖς ποιοῦσι τοῖς ἐπισκόποις τὰς συνεχεῖς ἀποδημίας.

Τοῦτον αὖθις ὁ ς' ἐπικυρῶν καὶ τῆς ζ' συνόδου, ἀφορίζεσθαι ἀξιοῖ, εἴ τις ἄρχων εὑρεθείη εἴργων τινὰ τῶν εἰς τὴν σύνοδον ἀπιόντων ἐπισκόπων· συνιοῦσι δὲ τούτοις, προὔργου, φησὶ, μελέτω, ὥστε τὰς τοῦ Εὐαγγελίου ἐντολὰς, καὶ τὰς τῶν κανόνων μετιέναι διδάσκειν τοὺς ὑπὸ χεῖρα. Εἴ τινα δὲ τῶν συνελήλυθότων ἐπισκόπων κτῆνος, ἢ ἕτερον εἶδος, ὁ μητροπολίτης ἀπαιτήσας ἄκοντα ἐλεγχθείη, τετραπλάσιον ἀποτισάτω.

Καὶ ὁ μ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ πολλῆς ἀξιοῖ φροντίδος τὸ καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐτησίως σύνοδον γίνεσθαι. Διὸ καὶ τοὺς ἐπισκόπους εἰς ταύτην καλουμένους οὐκ ἀναδύεσθαι, ἀλλ' ἀμελητὶ ἀπιέναι προστάττει· καὶ ἢ τοὺς σοφωτέρους, ἅττα ἴσασι διδάσκειν, ἢ τοὺς ἁπλουστέρους, ἅπερ ἀγνοοῦσι μανθάνειν. Οὕτω γὰρ κατορθοῦσθαι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐπιδιδόναι συμβαίνοι, περί τε τὰ ἀρθὰ τῆς πίστεως δόγματα, καὶ τὰς τὸν βίον ῥυθμιζούσας ἐντολάς· ὁ δὲ καταφρονῶν, ἑαυτὸν ἐπιτιμηθεὶς αἰτιάσθω, εἰ μή τινι ἀνωμαλίᾳ ἢ τοῦ σώματος ἢ τῶν πραγμάτων ἐμποδισθείη.

Καὶ ὁ ιθ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ σύνοδον τοῖς ἐπισκόποις κατ' ἐνιαυτὸν ἐπισκήπτει ποιεῖν· ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ ογ', ὃν καὶ ζήτει ἐν τῷ ζ κεφαλαίῳ τοῦ Η στοιχείου.

Τούτοις δὲ καὶ ὁ ος' ἐπιψηφίζεται, τὰς αὐτὰς τοῖς ῥηθεῖσι κανόσιν αἰτίας ἐπεξιών· τὸν δὲ μὴ πειθόμενον τῆς μὲν τῶν ἄλλων ἀφίστασθαι κοινωνίας κελεύει, μόνῃ δὲ τῇ τῆς ἰδίας Ἐκκλησίας ἀρκεῖσθαι.

Ἀλλὰ τῷ ιζ' κανόνι οὐ τῶν ἀναγκαίων εἶναι δοκεῖ, κατ' ἐνιαυτὸν σύνοδον γίνεσθαι τῶν ἐπισκόπων εἰς Καρχηδόνα, ἵνα μὴ συντρίβωνται οἱ ἀδελφοί. Ἀλλ' εἰ μὲν αἰτίαι κυριαὶ ἀνακύψαιεν περὶ δογμάτων τυχὸν, γράμμασι καλεῖσθαι τοὺς ἐπισκόπους, καὶ κοινῆς γινομένης συνόδου, λύεσθαι τὸ ἀμφίβολον· εἰ δὲ ἰδικαὶ εἶεν, ἐν ἐπαρχίᾳ ἑκάστῃ τὴν λύσιν αὐτὰς λαμβάνειν.

A vocari jubet, alterum veronon in Pentecoste. sed ante Quadragesimam celebrari ; ut posita omni acritate ac illiberalitate animi, puri ipsi natura ex suapte puro jejunii donum offerant.

Canon autem 19 synodi quartæ æquum bonumque judicat, ut episcopi bis quotannis concilia celebrent, ubi, si provinciæ metropolitano ita placuerit, de rebus ecclesiasticis reformandis decernant : episcopos autem, qui cum corpore bene valeant, et in urbibus suis versentur, neque ulla alia causa impediat, non conveniunt tamen, fraterno more increpari.

Dein canon sextus sydoni sextæ hunc verbatim B repetit, sancit autem semel quidem in anno, non bis concilium haberi, atque tempus præscribit, a Paschate puta usque ad Octobrem completum, cum propter barbarorum incursus, tum causas alias, quæ obtingunt et frequentes peregrinationes episcopis permolestas reddunt.

Hunc canonem confirmat etiam sextus synodi septimæ, atque magistratum excommunicari vult, qui episcoporum ad synodum properantium quempiam impediens deprehendatur. Cum autem congregati fuerint, præcipua, inquit, cura esto subditos suos summopere docere præcepta evangelica et canonica. Sin vero metropolita jumentum, vel rem quamvis aliam, quæ ad episcopos confluentes pertineat, sibi vindicet, et convincatur, reddet quadruplum.

C Imo et 40 canon concilii Laodiceni sollicite admodum jubet, ut in qualibet provincia synodus quotannis convocetur. Adeoque episcopos, qui ad eam citantur, haud detrectare, sed protinus adire jubet, atque sapientiores si sint, docere quæ norunt, vel simpliciores ea addiscere, quæ nesciunt. Ita enim fit, ut reformetur Ecclesia, et circa recta dogmata fidei, et mandata vitæ bene ordinandæ inservientia, profectus faciat. Qui vero contempserit, quod reprehendatur, seipsum culpet, nisi forte aliquo discrimine, quod ad corpus vel facultates spectet, impediatur.

231 Insuper canon 19 syn. Carthaginensis episcopos monet concilium quotannis habere. Ita et canon 73, quem vide in cap. 7 lit. II.

D

Cum istis consentit et canon 76 easdemque rationes pariter affert. Illum tamen qui recusaverit, cæterorum episcoporum communione abstinere jubet, Ecclesiæ suæ sola contentum.

At vero canoni 97 haud necessarium videtur, quotannis concilium Carthagine celebrari, ne fatigentur fratres. Sed quotiescunque causæ communes contingant, de dogmatis puta, litteris convocari episcopos, et synodo communi habita, dubium solvi. Sin vero privatæ causæ fuerint, ipsas in propria provincia determinari.

Lex.

Justiniani novella 137 semel aut bis in anno, mense nimirum Junio aut Septembri, synodos celebrari jubet, metropolitarum quidem apud patriarchas et episcoporum apud metropolitas, causasque examinari, quas episcopi et clerici et monachi invicem sustinent circa fidem et canones et res ecclesiasticas, et quæ facta sunt contra canones corrigi ; magistratus vero qui non cogunt metropolitas, et episcopos moras trahentes statuta concilia celebrare, aut non idicant imperatori inobedientes, extremis suppliciis subjici. At vero hæc quæ ad concilia celebranda pertinent hodie prorsus negliguntur.

CAP. X. *De litteris commendatitiis.*

Quære caput 9 litt. A.

CAP. XI. *De iis qui conjurationes et fraternitates, aut seditiones struunt.*

Canon 18 synodi quartæ, et 34 synodi sextæ, Legibus, inquit, civilibus, quarum pleræque a sapientibus extraneis seu gentilibus latæ sunt, crimen conjurationis vel fraternitatis prohibetur, multo vero magis in Ecclesia Dei. Quiquis igitur vel clericus vel monachus hujusmodi facinoris reus deprehensus, aut convictus fuerit, conspirationes coagulans quasi, sive moliens adversus episcopos aut clericos, gradu suo excidat. Conjuratio autem est si aliqui contra aliquos consilium ineunt, et se invicem juramentis obligant a proposito non desistere, usquedum ad exitum perduxerint, sicuti alicubi in Actibus B. Lucas memorat. Videlicet Judæorum nonnulli conspiratione facta, sua capita devoverunt, se neque cibum neque potum sumpturos, donec Paulum interfecissent. Fraternitas autem proprie est cognatorum aut alio modo conjunctorum compages. Hic autem malignatium innuit conventiculum, et ad facinora perpetranda consensionem. Coagulare vero siva τυρεύειν est perversa et improba stuere et moliri. Uti in illo loco, *Coagulatum* est cor eorum, pro, *induruit.*

232 *Leges.*

Qui conjurationis adversus rempublicam auctor exstiterit, aut castris insidiatus fuerit, aut illa hosti prodiderit ; quive dolo malo impediverit, quominus hostes in potestatem populi Romani venirent, aut curaverit eos adjuvari copiis, vel armis, vel pecunia, vel alio modo quocunque, lege majestatis tenetur. Imo vero turbam concitare præter mandatum imperatoris, gravi supplicio dignum lex decernit. Quære et cap. 21 litt. II.

Novella autem constitutio Constantini Porphyrogennetæ, cum scientia Alexii patriarchæ et synodi, anathemati subjicit eos qui machinantur insidias aut tumultus, atque etiam eos qui istis opem ferun et in defectione sunt socii, aut illis consulunt, et

A Νόμος.

Ἡ δὲ ρλζ' Ἰουστινιάνειος νεαρὰ ἅπαξ ἢ δὶς τοῦ ἔτους τῷ Ἰουνίῳ ἢ τῷ Σεπτεμβρίῳ συνόδους γίνεσθαι βούλεται τῶν μητροπολιτῶν παρὰ τοῖς πατριάρχαις καὶ τῶν ἐπισκόπων παρὰ τοῖς μητροπολίταις, καὶ ἐξετάζεσθαι τὰς αἰτίας, ἃς οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ μοναχοὶ πρὸς ἀλλήλους ἔχουσι περί τε πίστεως, καὶ κανόνων, καὶ πραγμάτων ἐκκλησιαστικῶν, καὶ τὰ παρὰ τοὺς κανόνας ἁμαρτανόμενα διορθοῦσθαι · τοὺς δὲ ἄρχοντας μὴ ἐπιτιθεμένους τοῖς μητροπολίταις καὶ τοῖς ἐπισκόποις, ὑπερτιθεμένους τὰς τεταγμένας συνόδους ποιεῖν, ἢ τοὺς μὴ πειθομένους οὐ μηνόοντας τῷ βασιλεῖ ἐσχάτως τιμωρεῖσθαι. Ἀλλὰ τὸ τῶν συνόδων τούτων πάντη τὸ νῦν ἔχον καταπεφρόνηται.

B ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ συστατικῶν γραμμάτων.

Ζήτει τὸ θ' κεφάλαιον τοῦ Α στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'. Περὶ τῶν συνωμοσίας, ἢ φατρίας, ἢ στάσεις ποιούντων.

Ὁ ιη' τῆς ὁ' συνόδου κανὼν, καὶ ὁ λδ' τῆς ς' συνόδου, Ἐν τοῖς πολιτικοῖς, φασὶ, νόμοις, ὧν οἱ πλείους πρὸς τῶν ἔξω σοφῶν συνετέθησαν, τὸ τῆς συνωμοσίας ἢ φατρίας ἀπείρηται τόλμημα, πολλῷ γε δήπου τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ. Ὅστις τοίνυν τῶν μοναζόντων ἢ κληρικῶν τοιούτῳ ἁλοίη ἐγκλήματι, ἢ συσκευὰς ἐλεγχθείη τυρεύων, ἤτοι τεκταίνων, ἐπισκόποις ἢ κληρικοῖς, τοῦ οἰκείου ἐκπιπτέτω βαθμοῦ. Συνωμοσία δέ ἐστι τό τινας κατά τινων βουλεύσασθαι, καὶ ἀλλήλους ὅρκοις συνδῆσαι, ἢ μὴν μὴ ἀποστήσεσθαι τοῦ βουλεύματος, μέχρις ἂν τοῦτο τε- C λεσθείη · ὥς που καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῷ θείῳ Λουκᾷ ἱστόρηται, ὅτι ποιήσαντές τινες τῶν Ἰουδαίων συστροφὰς, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἕως ἂν ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλου. Φατρία δέ ἐστι κυρίως τὸ τῶν συγγενῶν ἢ τῶν ἄλλως ἡνωμένων σύστημα · ἐνταῦθα δὲ κακοθελὲς δηλοῖ διαβούλιον, καὶ συμφωνίαν τινῶν ἐπὶ πράξεσι φαύλαις. Τυρεύειν δὲ, τὸ σκληρὰ καὶ πονηρὰ κατασκευάζειν, καὶ μηχανασθαι · ὡς τὸ, « Ἐνυρώθη » ἡ καρδία αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ « ἐσκληρύνθη. »

Νόμοι.

Ὁ συνωμοσίαν κατὰ τῆς πολιτείας παρασκεμάσας γενέσθαι, καὶ ὁ ἐπιβουλεύσας τῷ στρατοπέδῳ, ἢ D τοῖς πολεμίοις αὐτὸ προδοὺς, ἢ ὁ κατὰ δόλον ἐμποδίσας ὑπὸ Ῥωμαίους γενέσθαι τοὺς πολεμίους, ἢ παρασκευάσας αὐτοὺς βοηζηθῆναι πλήθει, ἢ ὅπλοις, ἢ χρήμασιν, ἢ ἑτέρῳ οἱῳδήσοτε τρόπῳ, τῷ τῆς καθοσιώσεως ὑπόκειται ἐγκλήματι. Ἀλλὰ καὶ τὸ συνάγεσθαι ὄχλον χωρὶς βασιλικοῦ ἐπιτάγματος, πολλῆς ἄζιον τιμωρίας κρίνεται πρὸς τῶν νόμων. Ζήτει καὶ τὸ κα' κεφάλαιον τοῦ Π στοιχείου.

Ἡ δὲ νεαρὰ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, εἰδήσει καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξίου καὶ τῆς συνόδου, ἀναθέματι καθυποβαλλει τοὺς μέλλοντας ἢ ἐπιβουλαῖς ἐπιχειρεῖν, ἢ μούλτῳ · ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς συμπράττοντας καὶ συγκοινωνοῦντας τῇ αὐ-

τῶν ἀποστασίᾳ, καὶ τοὺς συμβουλεύοντας ἢ παρορμῶντας εἰς τὰ τοιαῦτα, καὶ τοὺς συνεκστρατεύοντας, καὶ τοὺς δεχομένους αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν, μὴ μεταμελομένους ἀπὸ τῆς ἀποστασίας, καὶ καταλιμπάνοντας αὐτήν. Ζήτει περὶ ταύτης τῆς νεαρᾶς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου, ἥτις ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου κεῖται.

A ad ejusmodi facinora incitant, aut commilitant, illos denique qui ipsos ad pœnitentiam suscipiunt, cum defectionis pœnitentiam nedum agant, aut eam relinquant. Quære de hac novella in inscriptione syn. Gangrensis, quæ circa principium libri occurrit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'. Περὶ σχισματικῶν.

Ζήτει ἐν τῷ β' κεφαλαίῳ τοῦ Α στοιχείου κανόνα α' τοῦ μεγάλου Βασιλείου, σοφῶς ὁριζομένου καὶ διαιροῦντος τὰ σχίσματα, καὶ τὰς αἱρέσεις, ταῖς ἑκατέρων ἰδιότησιν.

Ὁ δὲ λα' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανών, Ὅστις, φησί, πρεσβύτερος, μηδέν τι κατεγνωκὼς τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, μήτε περὶ τὴν εὐσέβειαν σφαλλομένου, μήτ' αὖ χαίροντος ἀδικίαις, ἀλλ' εὐσεβοῦς μὲν τὰ πρὸς Θεὸν, δικαίου δὲ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ὑπάρχοντος, πάθει φιλαρχίας κάτοχος ὤν, ἰδίᾳ πήξει θυσιαστήριον, καὶ παρασυνάξεις ποιῶν ἐν τούτῳ ἱερουργεῖ, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν καὶ τρίτην παραίνεσιν καὶ παράκλησιν ἐπὶ τὴν προτέραν ὁμόνοιαν, ἔτι γνώμῃ χρώμενος αὐθεκάστῳ, αὐτὸς μὲν ὡς φίλαρχος, καὶ τυραννικὸν ἔργον ἐπιδεικνύμενος, καθαιρείσθω. Οἱ δὲ συναπαχθέντες αὐτῷ, καὶ συνεκκλησιάζοντες, εἰ μὲν κληρικοὶ εἶεν, καὶ αὐτοὶ καθαιρείσθωσαν, εἰ δὲ λαϊκοὶ, ἀφορισμῷ ὑποβεβλήσθων.

B quam incusare ac damnare queat, utpote nihil contra pietatem peccantem, neque improbitati indulgentem, sed e contra quoad homines justum piumque erga Deum, ambitione tactus privatim altare fixerit, et conventus colligens super illud celebret, atque post unam ac alteram, atque dein tertiam admonitionem et cohortationem ad priorem conformitatem, in sententia sua obstinate perseveret, tanquam ambitiosus et affectum tyrannicum prodens, deponatur. Qui autem conveniunt et congregantur ad illum, si clerici fuerint, etiam et illi ordine semoveantur, sin autem laici, excommunicentur.

CAP. XII. *De schismaticis.*

Quære in cap. 2 litt. A canonem primum magni Basilii, sapienter ibi definientis ac distinguentis schismata atque hæreses juxta suas quamlibet proprietates.

Canon autem 31 sanctorum apostolorum, si quis, ait, presbyter, cum episcopum suum nequa-

Ἐναργῶς τοίνυν ἐκ τούτου παρίσταται, μηδ' ἠντιναοῦν ὄφλειν εὐθύνην, τοὺς τῶν ἰδίων ἐπισκόπων ἀποσχιζομένους, καὶ ἀποφοιτῶντας κληρικοὺς, καταγινώσκοντας ὡς ἀσεβούντων ἢ ἀδικούντων. Δι' ἕτερον μέντοι γε τρόπον, κἂν τὰ χείριστα λέγηται περὶ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου, οὐ δίκαιον τῆς ἐκείνου κοινωνίας ἀφίστασθαι, πρὶν ἂν ἡ δι' ἀκριβοῦς ἐξετάσεως κρίσις τοῦτον καθέλῃ. Οὐ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἡ χάρις, ἀλλὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὃ καὶ διὰ τῶν ἀναξίων πορίζειν ταύτην εἰώθει τοῖς θερμότητι πίστεως προσιοῦσι. Πάντας γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς οὐ χειροτονεῖ, διὰ πάντων δὲ ἐνεργεῖ.

C rici, si ipsos tanquam improbos aut injustos coarguant et damnent. Alioqui, quamvis pessima perhibeantur de episcopo et presbytero, non licet a communione ipsius secedere, antequam judicium post accuratam examinationem latum istum semoverit. Non enim hominum ea gratia est, sed Spiritus sancti, qui pro meritis eam solet viris ardore fidei præcellentibus conferre. Omnes enim, inquit, (scilicet D. Chrysostomus) non ordinat Deus, sed per omnes operatur.

Τὰ αὐτὰ καὶ ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ε' διέξεισι, προσθεὶς ὡς, εἰ μετὰ τὴν καθαίρεσιν θορυβῶν ἐπιμένει, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀναστατῶν, διὰ τῆς ἔξωθεν καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας σωφρονιζέσθω, εἴ πως ταύτῃ γοῦν πρὸς μετάνοιαν ἐπιστρέψειεν. Ἐπιτιμᾷν τὴν μόνον ἐφεῖται τοῖς ἐπισκόποις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς πταίοντας· μὴ πειθομένοις δὲ τοῖς ἄρχουσι πρὸς σωφρονισμὸν ἐκδιδόναι.

Eadem etiam percenset concilii Antiocheni canon quintus, atque addit : At vero, si post depositionem permanserit turbas et seditionem commovens in Ecclesia, per externam ac politicam potestatem castigetur, si forte illum ad pœnitentiam convertere queat. Quippe conceditur episcopis duntaxat increpare delinquentes, non etiam punire, sed vero inobedientes magistratui castigandos tradere.

Ζήτει καὶ τὸν λα' καὶ τὸν νθ' τῆς ς' συνόδου ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Β στοιχείου.

Quære et can. 31 et 59 synodi sextæ in cap. 1 litteræ B.

Ὁ δὲ ιβ' κανὼν τῆς λεγομένης πρώτης καὶ δευτέρας συνόδου, Τῷ λα', φησί, τῆς ς' συνόδου κανόνι γινόμενοι σύμψηφοι, ἀποκεκληρωμένους εἶναι, καὶ ἐπιτετραμμένους κελεύομεν πρὸς τοῦ κατὰ χώραν ἐπισκόπου, τοὺς ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις, ἔνδον οἰκίας οὔσι, λειτουργοῦντας ἱερέας. Εἰ δέ τινες παρὰ τούτους ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου εἰς τὰς οἰκίας ἐμπίπτοντες ἅψασθαι λειτουργίαν τολμήσαιεν, ἐκεί-

233 Canon autem 12 concilii, quod primum ac secundum appellatur, Canoni, inquit, 31 concilii sexti consentientes, clericatu privandos decernimus, et episcopo istius loci subjiciendos sacerdotes, qui in oratoriis; quæ intra ædes privatas habentur, sacra celebrant. Quicunque vero præter hosce, citra episcopi sententiam in ædes ingredientes ausi fuerint sacra facere, ipsos

quidem deponi, communicantes vero segregari.

Canon vero 13, Ut hære ticorum zizaniorum germina, inquit, ense sancti Spiritus radicitus exscindebantur, ita schismaticorum insaniam, quæ pus Christi dividere studet, nosmet reprimentes statuimus, quod si quis presbyter aut diaconus ob crimina quædam, quæ ad carnales affectus pertinent, suum episcopum damnans, qui cum omni pietate ac innocentia vixerit, directo contra apostolico ac sacro canone definitum, ausus fuerit a communione ejus secedere, ante cognitionem synodicam, ejusque nomen, quando sacra peragit, non referat, hunc depositioni subjici volumus, et omni sacerdotali honore privari. Illicitum enim est eum qui judicium metropolitanorum præripit, ante judicium, quantum ad illum spectat, adversus patrem suum atque episcopum decernere. Sed et qui eum sequuntur, si clerici fuerint, easdem pœnas subire, sin vero monachi, aut laici, non tantum communione privari, sed etiam ecclesia penitus expelli, donec conspirationem cum schismaticis respuentes, ad proprium episcopum reversi fuerint.

Canon porro 14 depositionem etiam episcopi decernit, si a communione sui metropolitani defecerit, aut recusaverit in officio sacro nomen ejus referre.

Tum canon 15 paris criminis arguit etiam metropolitas qui a suo patriarcha recedunt. Verumtamen, si patriarcha fortassean aut metropolita, ait, aut episcopus hæresin aliquam a sanctis Patribus damnatam publice, et ut ita dicam nudo capite prædicaverit, qui communioni ejus abrenuntiant, et seipsos communiunt adversus eum, non pœna dignus, sed potius honore, qui orthodoxis competit, habeatur. Non enim episcopos, sed pseudepiscopos et pseudodidascalos damnarunt, neque in schismata unitatem Ecclesiæ consciderunt, sed a schismatis et divisionibus Ecclesiam liberare studuerunt, quantum in eis erat. Quamobrem et nos recte facimus quod communionem veteris Romæ abnuimus, etiam ante synodalem cognitionem ac judicium.

Canon autem sextus synodi Gangrensis ei, qui Ecclesiam contemnens privatas conciones habet, atque sine licentia episcopi sacra celebrat, ultimum supplicium denuntiat : quid enim uspiam anathemate gravius et terribilius ? Ecclesiam autem vocat non templum, sed cœtum fidelium. Templum enim secundum sanctum Isidorum Pelusiotam proprie ecclesiasterium appellare licet, sicuti θυμίαμα θυμιατήριον, et θυσία θυσιαστήριον.

Imo etiam canon 10 concilii Carthaginensis, presbyterum depositione muletatum, si ex insolentia novum altare struxerit, et privatim Deo sacra

A νους μὲν καθαιρεῖσθαι, τοὺς δὲ συγκοινωνοῦντας αὐτοῖς ἀφορίζεσθαι.

Ὁ δὲ ιγ', Ὥσαερ αἱ τῶν αἱρετικῶν ζιζανίων ἐκφύσεις, φησὶ, τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος ῥίζαις αὐταῖς ἐξεκόπησαν, οὕτω καὶ τὴν τῶν σχισματικῶν μανίαν, τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα μερίζειν ἐπιχειροῦσαν, ἡμεῖς ἀναστέλλοντες, ὁριζόμεθα, ὡς, εἴ τις πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἐπί τισι δῆθεν ἐγκλήμασιν, ἃ τῶν σαρκικῶν ἐξῆπται παθῶν, τοῦ οἰκείου κατεγνωκὼς ἐπισκόπου, πάσης δυσσεβείας καὶ ἀδίκου πράξεως ἔχοντος τὸν βίον ἐκ διαμέτρου, ὡς τῷ ἀποστολικῷ καὶ θείῳ κανόνι διείληπται, ἀποστῆναι τῆς αὐτοῦ κοινωνίας τολμήσειε πρὸ συνοδικῆς διαγνώσεως, καὶ τοῦδε τὸ ὄνομα τὴν θείαν ἐπιτελῶν ἱεροτελεστίαν μὴ ἀναφέροι, τοῦτον ὑποκεῖσθαι καθαιρέσει κελεύομεν, καὶ πάσης ἱερατικῆς ἀποστερεῖσθαι τιμῆς. Ἀθέμιτον γὰρ τὴν τῶν μητροπολιτῶν
B κρίσιν ἁρπάζοντα, πρὸ κρίσεως, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ, τοῦ οἰκείου πατρὸς καὶ ἐπισκόπου καταψηφίζεσθαι. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑπομένους αὐτῷ, κληρικοὺς μὲν τυγχάνοντας, τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑποβάλλεσθαι· μοναχοὺς δὲ, ἢ λαϊκούς, μὴ ὅτι τῆς ἱερᾶς ἀφορίζεσθαι κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησίας παντάπασιν ἐξωθεῖσθαι, μέχρις ἂν τὴν πρὸς τοὺς σχισματικοὺς συνάφειαν διαπτύσαντες, πρὸς τὸν οἰκεῖον ἐπιστραφῶσιν ἐπίσκοπον.

Ὁ δὲ ιδ' καθαίρεσιν καὶ τοῦ ἐπισκόπου καταψηφίζεται, εἰ τῆς κοινωνίας τοῦ ἰδίου ἀποσχισθείη μητροπολίτου, μηδὲ ἀναφέρειν ἀνέχοιτο ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς τὸ αὐτοῦ ὄνομα.

Ὁ δὲ ιε' τῶν αὐτῶν εὐθυνῶν καὶ τοῖς μητροπο-
C λίταις τιμᾶται, τοῖς ἀποσχιζομένοις τοῦ σφῶν πατριάρχου. Εἰ δ' ὁ πατριάρχης τυχὸν, φησὶν, ἢ ὁ μητροπολίτης, ἢ ὁ ἐπίσκοπος, οἱανδήτινα αἵρεσιν πρὸς τῶν θείων κατηγνωσμένην Πατέρων, δημοσίᾳ καὶ γυμνῇ, φάναι, κηρύττῃ τῇ κεφαλῇ, οἱ τῆς αὐτοῦ κοινωνίας ἀποδιαστελλόμενοι, καὶ ἀποτειχίζοντες ἑαυτοὺς, μὴ ὅτι κολάσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς προσηκούσης τοῖς ὀρθοδόξοις ἀξιούσθεν τιμῆς. Οὐ γὰρ ἐπισκόπων, ἀλλὰ ψευδεπισκόπων καὶ ψευδοδιδασκάλων κατέγνωσαν, καὶ οὐκ εἰς σχίσματα τὴν ἕνωσιν τῆς Ἐκκλησίας κατέτεμον, ἀλλὰ σχισμάτων καὶ μερισμῶν τὴν Ἐκκλησίαν ἐσπούδασαν ῥύσασθαι, τό γε εἰς αὐτοὺς ἧκον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὖ ποιοῦντες, τὴν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἀπειπάμεθα κοινωνίαν, καὶ πρό γε συνοδικῆς διαγνώμης, καὶ κρί-
D σεως.

Ὁ δὲ ς' τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου κανὼν τῷ περὶ ἐλαχίστου τιθεμένῳ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἰδία ἐκκλησιάζοντι, κἀὶ παρὰ γνώμην ἱερουργοῦντι τοῦ ἐπισκόπου, τῶν ἐσχάτων τιμᾶν ἀξιοῖ· τί γὰρ τοῦ ἀναθέματος ἐσχατώτερόν τε καὶ φρικωδέστερον; Ἐκκλησίαν δὲ οὐ τὸν νεὼν, ἀλλὰ τὸ τῶν πιστῶν φησι πλήρωμα· ὁ γὰρ νεὼς, κατὰ τὸν Πηλουσιώτην ἅγιον Ἰσίδωρον, ἐκκλησιαστήριον ἂν κυρίως λέγοιτο, ὡς θυμίαμα θυμιατήριον καὶ θυσία θυσιαστήριον.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ι' τῆς ἐν Καρθαγένῃ, τὸν ἀφορισμῷ ἐπιτιμηθέντα πρεσβύτερον, εἰ ἐξ ἀπονοίας νέον πήξας θυσιαστήριον, ἰδίαν τῷ Θεῷ ἱερουργίαν προσ-

φέρει, τῷ ἀναθέματι παραπέμπει, οἷα τὴν τῆς Ἐκ- A
κλησίας πίστιν καὶ κατάστασιν λυμαινόμενον, καὶ
βλασφημεῖσθαι ταύτην παρασκευάζοντα πρὸς τῶν
τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν. Πρῶτον μὲν γὰρ παραγγε-
λίαις πειρᾶσθαι δεῖ τοὺς τὰ σχίσματα ποιοῦντας
ἐπανάγειν πρὸς τὴν ὁμόνοιαν· μὴ πειθομένους δὲ,
καθαιρεῖν ἢ ἀφορίζειν· εἰ δὲ καὶ οὕτω μένοιεν ἀπαυ
θαδιαζόμενοι, καὶ στασιάζοντες, ὑποτιθέναι τούτους
τῷ ἀναθέματι, καὶ ὡς σεσηπότα μέλη τοῦ ὑγιαίνον-
τος σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἐκτέμνειν.

Τὰ αὐτὰ καὶ ὁ ια' ἀποφαίνεται· Τὸν καταγνω-
σθέντα πρὸς τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου πρεσβύτερον, ὡς
μὴ καλῶς βιοῦντα, προσαγγεῖλαι δεῖ τοῖς γειτνιῶσι
τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἄν δι' ἐκείνων τῷ ἰδίῳ διαλλα-
γείη· εἰ δὲ φυσιωθείς, ἀποσχισθείη μὲν τνῦ ἐπισκό-
που, ἰδίᾳ δὲ ἱερουργεῖν βουληθείη, οὐ μόνον τὸν Ἴδιον B
ἀπολέσει βαθμὸν, ἀλλὰ καὶ ἀνάθεμα ἔσται. Χρὴ δὲ,
φησὶ, σκοπεῖν, μὴ ἄρα δικαίως τὸν Ἴδιον ἐπίσκοπον
ὁ κληρικὸς αἰτιῶτο, ἢ ἀδικοῦντα βλέπων αὐτὸν, ἢ
τῷ ὀρθῷ ἐναντιούμενον δόγματι, καὶ οὐκ ἔξω λόγου
τὴν αὐτοῦ κοινωνίαν ἐκκλίνοι.

Ζήτει ἐν τῳ β' κεφ, τοῦ Α στοιχείου κανόνα λγ'
τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου, καὶ τὸ κ' κεφάλαιον τοῦ Κ
στοιχείου.

Ἡ δὲ πολύστομος τῆς Ἐκκλησίας σάλπιγξ, ὁ
μακάριος τῳόντι Χρυσόστομος, τὴν πρὸς Ἐφεσίους
ἑρμηνεύων Ἐπιστολὴν, κάν τῷ ια' τῆς ἑρμηνείας
λόγῳ, περὶ τῶν τὰ σχίσματα ποιούντων διαλεγόμε-
νος, Ἀνήρ τις ἅγιος, φησιν, εἴρηκεν, ὅτι οὐδὲ
μαρτυρίου αἷμα ἐξαλείφειν δύναται τὴν ἁμαρτίαν C
ταύτην. Ἐν δὲ τῷ ξε' τῆς αὐτῆς κεφαλαίῳ, τοῦ εἰς
αἵρεσιν ἐμπεσεῖν, τὸ τὴν Ἐκκλησίαν σχίσαι, οὐδὲν
ἔλαττον κακὸν δείκνυσιν· οὐδὲν δὲ οἷον καὶ τὴν ἐπι-
στολὴν ἐνάριθμον θεῖναι τοῖς φθάσασι, τοῦ ἐν ἁγίοις
Διονυσίου. Ἀλεξανδρείας καὶ μάρτυρος, ἣν πρὸς τὸν
Ναυάτον πέπομφε, Ῥώμης ὄντα πρεσβύτερον,

Ἐπιστολὴ Διονυσίου πρὸς Ναυάτον, Ῥώμης πρεσβύτερον.

Διονύσιος Ναυάτῳ ἀδελφῷ χαίρειν. Εἰ ἄκων, ὡς
φῂς, ἦχθης, δείξεις, ἐὰν ἀναχωρήσῃς ἑκών· ἔδει
μὲν γὰρ καὶ πᾶν ὁτιοῦν παθεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ διακό-
ψαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· καὶ ἦν οὐκ ἀδοξονέρα
τῆς ἕνεκεν τοῦ μὴ εἰδωλολατρῆσαι γινομένης, ἡ
ἕνεκεν τοῦ μὴ σχίσαι μαρτυρία, κατ' ἐμὲ δὲ καὶ
μείζων· ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ μιᾶς τις τῆς ἑαυτοῦ
ψυχῆς, ἐνταῦθα δὲ ὑπὲρ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας μαρ- D
τυρεῖ· καὶ νῦν δὲ, εἰ πείσαιο, ἢ βιάσαιο τοὺς ἀδελ-
φοὺς εἰς ὁμόνοιαν ἐλθεῖν, μείζων ἔσται σοι τοῦ σφάλ-
ματος τὸ κατόρθωμα· καὶ τὸ μὲν οὐ λογισθήσεται,
τὸ δὲ ἐπαινεθήσεται· εἰ δὲ ἀπειθούντων, ἀδυνατεῖς,
σώζων σῶζε τὴν σαυτοῦ ψυχήν. Ἐρρῶσθαί σε ἐχόμε-
νον τῆς εἰρήνης, ἐν Κυρίῳ εὔχομαι.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Τ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Περὶ τῆς τάξεως τῶν κληρικῶν.

Ζήτει τὸ δ' κεφάλαιον τοῦ Δ στοιχείου.

Ὁ δὲ νς' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου κανὼν τοῦ
ἐπισκόπου τὴν εἴσοδον ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ποιουμέ-

fecerit, anathemate ferit, tanquam corruptorem fidei atque constitutionis ecclesiasticæ, et studentem illam contemptui exponere hostium veritatis. Primum quidem exhortationibus opus est, ut conemur hosce qui **234** schismata, faciunt reducere ad conformitatem, inobedientes tamen aut deponere, aut excommunicare. Sin vero adhuc permanserint obstinati, ac seditionem moventes, anathemati ipsos subjicere, et tanquam membra corrupta e corpore Ecclesiæ rescindere.

Eadem etiam asserit et 11 canon : Presbyterum a suo episcopo damnatum, tanquam male viventem, denuntiare oportet episcopis vicinis, ut eorum gratia suo episcopo reconcilietur. Sin vero superbia elatus sese separet ab episcopo, et privatim celebrare velit, non solum gradum suum amittet, sed etiam anathema erit. Oportet autem dispicere, ait, num merito episcopum suum clericus accuset, videlicet aut injuste facientem, aut contra rectam doctrinam pugnantem viderit, et non sine ratione communionem ejus declinantem.

Quære in cap. 2 lit. A can. 33 synodi Laodicenæ, et cap. 20 lit. K,

Multisona autem Ecclesiæ tuba et vere Chrysostomus, Epistolam ad Ephesios explicans, et in 11 Expositionis suæ sermone de iis qui schismata faciunt disserens, Vir quidam sanctus, inquit, neque martyrii sanguinem peccatum illud diluere posse dixit. Et in capite 65 ejusdem Expositionis, Ecclesiam scindere nihil minus malum præstat quam in hæresin labi. Nihil etiam vetat quominus præcedentibus adjiciamus Epistolam beati Dionysii episcopi Alexandrini ac martyris, quam ad Novatum Romæ presbyterum misit.

Epistola Dionysii ad Novatum presbyterum Romanum.

Dionysius Novato fratri salutem. Si modo ægre tulisti, ut dicis, promotionem, sponte recedendo id ipsum ostendes. Oportuit enim et quodvis potius perpeti, quam discindere Ecclesiam Dei : neque minus gloriosum fuit martyrium propter evitandum schisma, quam cultum idolorum, imo meo quidem judicio magis. Illic enim propter sui ipsius animam solam, hic propter totam Ecclesiam martyrium obit. Jam vero si persuaseris aut coegeris fratres in concordiam conspirare, insignis erit delicti emendatio ; atque illud quidem minime imputabitur, hoc autem laudem merebitur. Si tamen inobsequentes servando nihil valeas, tuam animam serva. Bene te, ut pacem retines, valere exopto in Christo.

235 INITIUM LITTERÆ T.

CAP. I. *De ordine clericorum.*

Quære cap 5 litt. Δ.

Canon autem 56 synodi Laodicenæ, quando episcopus ad altare accedere vult, minime licere judi-

cal presbyteris præoccupare, atque introeuntes se des capessere, et episcopum solum relinquere, Illud enim non tantum decoris violati, sed et contemptus episcopi argumentum est: sed potius una cum episcopo ingredi vult, nisi quis corpore minus valeat, et standi moram perferre neutiquam possit.

CAP. II. *De sepultura.*

Leges.

Sepelire haud fas est, ubi constat corpus martyris jacere.

Nemo quisquam de sepulcris materiem quamcunque ad aliam domum exstruendam auferat.

Cadaver hominis citra mandatum Imp. nemo in locum alium transferat.

Quære et in cap. 15 litt. M.

CAP. III. *Quod mortuos baptizare minime liceat, neque eorum cadaveribus sacra mysteria præbere.*

Quære cap. 26 litt. K.

CAP. IV. *De clericorum filiis.*

Canon 35 concilii Carthaginensis minime oportere existimat episcopos ac clericos facile liberis suis potestatem sui concedere, nisi per ætatem aut morum probitatem fidem certam fecerint, posse se convenienter ac provide res suas administrare. Secus enim et ipsi liberorum suorum criminibus obnoxii erunt.

Leges.

Leges autem statuunt libertatem filiis non a patre solo, sive clericus sit, sive laicus, donari, nisi cognitio auctoritativa ita decernat. Non enim consensus merus patris natum patria potestate liberat, sed legitima actio.

Liberi autem episcoporum, qui dignitate aliqua cohonestantur, sui juris juxta leges evadunt, neque pro illis patres rationem reddunt. Dicit enim Novella Justiniani 81: Qui dignitatem indepti sunt, ac officia publica sustinent, suæ potestatis sunt, quamvis per ætatem non oporteat ipsos de manu patria liberari.

236 Delicta circa damnum quæ perpetrant filii sub patria potestate, ipsi patres merito luunt, non ita et crimina. Neque enim puniuntur patres propter filios, cum lex diserte dicat: Delicta caput sequuntur.

CAP. V. *De sacra Quadragesima, et ritibus qui in ea observantur.*

Quære cap. 4 litt. N.

Canon autem 65 synodis extæ eos qui veterem Romam incolunt, monet ne in Sabbatis sacræ Quadragesimæ jejunent, præterquam in uno tantum, eoque magno Sabbato. Sed arrogantes illi incorrigibiles perseverarunt, neque canonibus apostolicis, neque huic obsequentes, adeoque nec clerici depositionem metuunt, neque laici excommunicationem. Tanto autem turpiores evaserunt, ut non solum in istis, sed et aliis anni Sabbatis

A νου, μὴ ἐξεῖναι κελεύει τοῖς πρεσβυτέροις προλαμβάνειν, καὶ εἰσερχομένους καθίζειν, καὶ μόνον ἐᾷν τὸν ἐπίσκοπον (οὐχ ὅπως γὰρ ἀταξίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ περιφρονεῖν τὸν ἐπίσκοπον τοῦτο σημεῖον), ἀλλὰ τούτῳ συνεισιέναι, εἰ μήπου τις ἀνωμάλως ἔχει τὸ σῶμα, καὶ τὴν στάσιν ἧκιστα δύναται φέρειν.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Περὶ ταφῆς.

Νόμοι.

Οὐκ ἔξεστι θάπτειν ἔνθα δῆλόν ἐστιν ὅτι μάρτυρος σῶμα ἀπόκειται.

Οὐδεὶς ἀπὸ τῶν τάφων ὕλην τινὰ ἢ ἕτερον εἰκοδόμημα μεταφέρει.

Μηδεὶς σῶμα ἀνθρώπινον χωρὶς κελεύσεως βασιλικῆς εἰς ἕτερον τόπον μεταφερέτω.

Ζήτει καὶ ἐν τῷ ιε' κεφ. τοῦ Μ στοιχείου.

B

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Ὅτι τοὺς τελευτήσαντας οὔτε βαπτίζειν θεμιτόν, οὔτε τοῖς σώμασιν αὐτῶν κοινωνίας μεταδιδόναι.

Ζήτει τὸ κς' κεφάλαιον τοῦ Κ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Περὶ τῶν τέκνων τῶν κληρικῶν.

Ὁ λε' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου κανὼν οὐκ οἴεται δεῖν ἐπισκόπους καὶ κληρικοὺς εὐχερῶς τοῖς τέκνοις αὐτῶν διδόναι τὸ αὐτεξούσιον; εἰ μὴ ἀπὸ τῆς ἡλικίας καὶ τῶν ἀγαθῶν τρόπων δοῖεν πληροφορίαν, ὅτι δυνήσονται δεόντως καὶ εὐλαβῶς τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομεῖν· εἰ δ' οὖν, τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ἔσονται κοινωνοί.

Νόμοι.

Οἱ δὲ νόμοι κελεύουσι μὴ παρὰ μόνου τοῦ πατρὸς εἴτε κληρικοῦ, εἴτε λαϊκου, τὴν τῶν τέκνων αὐτ- C εξουσιότητα γίνεσθαι, εἰ μὴ καὶ δικαστικὴ διάγνωσις τοῦτο ἐπιψηφίσειε· φασὶ γάρ· Οὐ γυμνὴ συναίνεσις τοῦ πατρὸς ἐλευθεροῖ τῆς ὑπεξουσιότητος τὸν παῖδα, ἀλλὰ νόμιμος πρᾶξις.

Οἱ δὲ ὀφφικίῳ τιμηθέντες παῖδες τῶν ἐπισκόπων, αὐτεξούσιοι παρὰ τοῦ νόμου γίνονται, καὶ λόγον ὑπὲρ αὐτῶν οἱ πατέρας οὐ διδόασι· φησὶ γὰρ ἡ πα' Ἰοοστινιάνειος νεαρὰ, ὅτι πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ, καὶ οἱ ἔχοντες ὀφφίκια ἄρχοντες, αὐτεξούσιοι ἐστωσαν, καὶ εἰ τῆς πατρικῆς χειρὸς οὐκ ἔφθασαν ἀπολυθῆναι.

Τῶν ψυχικῶν μέντοι σφαλμάτων, ἅπερ οἱ ὑπεξούσιοι ἁμαρτάνουσι παῖδες, ἴσως οἱ πατέρες δίκην ὑπέχουσιν, οὐ μὴν καὶ τῶν ἐγκληματικῶν· οὐ γὰρ κολάζονται πατέρες ὑπὲρ τέκνων· φησὶ γὰρ ὁ νόμος· D Τὰ ἁμαρτήματα τῇ κεφαλῇ ἕπονται.

ΚΕΦΑΛ. Ε'. Περὶ τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τελουμένων ἐθῶν.

Ζήτει τὸ δ' κεφάλαιον τοῦ Ν στοιχείου.

Ὁ δὲ νε τῆς ς' συνόδου κανὼν τοῖς τὴν παλαιὰν οἰκοῦσι Ῥώμην πσρεγγυᾶται, μὴ νηστεύειν τὰ σάββατα τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς, ἐκτὸς μόνον τοῦ ἑνὸς καὶ μεγάλου σαββάτου· ἀλλ' ἀδιόρθωτοι μεμενήκασιν οἱ ἀλαζόνες, μήτε τῶν ἀποστολικῶν κανόνων, μήτε τούτου ἐπιστρεφόμενοι· καὶ μήτε τὴν καθαίρεσιν οἱ ἱερωμένοι, μήθ' οἱ τοῦ δήμου τὸν ἀφορισμὸν εὐλαβούμενοι· μᾶλλον δὲ τοσοῦτον χείρους γεγόνασιν, ὡς μὴ μόνον ἐν τούτοις, ἀλλὰ κἀν

τοῖς ἄλλοις τοῦ χρόνου σάββασι, παρανόμως νηστεύειν· τὸ δ' ἔτι τούτου παρανομώτερον, ὅτι τὴν τοῦ σαββάτου κατάλυσιν ἐπὶ τὴν τετράδα μετενηνόχασι καὶ παρασκευήν, τὴν δ' ἐν ταύταις νηστείαν ἐπὶ τὸ σάββατον, ἔργον ὡσανεὶ ποιούμενοι, πάντα νόμον ἱερὸν τιθέναι ἀνάστατον.

A illicite jejunent. Imo quod adhuc magis canonibus repugnat, solutionem Sabbati in feriam quartam et Parasceven referunt, atque istorum dierum jejunium in Sabbatum, quasi sollicite studentes omnem legem sacram subvertere.

Ὁ δὲ νς' τὴν αὖθις ἐκ διαμέτρου τῶν Ἀρμενίων διορθούμενος πλάνην, ἐν τοῖς σάββασι καὶ ταῖς κυριακαῖς τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς, τυροῦ καὶ ὠῶν ἀπέχεσθαι καὶ τούτους κελεύει, οἷπ δὴ νόμος πάσῃ τῇ ὑφηλίῳ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ. Ὥσπερ γὰρ πάντων τῶν θυομένων ἀπεχόμεθα ζώων, οὕτω δέον, καὶ ἅσα τούτων καρπὸς, εἰς τροφὴν μὴ προσίεσθαι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν τετράδων παρατηρητέον καὶ παρασκευῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ· τοῖς δὲ παραβαίνουσι, καθαιρέσει ἢ ἀφορισμῷ τιμᾶται, κληρικοῖς οὖσιν, ἢ δημόταις τυχόν. Ἀλλὰ κἀν τούτῳ τοὺς Λατίνους μᾶλλον ἂν ἴδῃς εἰς ἔσχατον ἀφιγμένους παρανομίας, ὥσπερ ἐξεπίτηδες ὁμόσε χωροῦντας τοῖς θείοις κανόσιν· ἐν γὰρ τοῖς σάββασι καὶ ταῖς κυριακαῖς τῆς τεσσαρακοστῆς, οὐ μόνον τυροῦ καὶ ὠῶν, ἀλλά γε καὶ κρεῶν ἅπτονται, οὐχὶ τοῦ δήμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μοναχῶν οἱ ἀσθενῶς δῆθεν τοῦ σώματος ἔχοντες.

B Canon vero 56 contrarium plane Armenorum errorem corrigens, in Sabbatis et Dominicis Quadragesimalibus a caseo et ovis abstinere ipsos præcipit; quod quidem præceptum in universa Dei Ecclesia obtinet. Nam sicuti ab omnibus sacrificatis animalibus temperamus, ita et fructus ipsorum in cibum minime adhibere debemus. Hoc etiam in feriis quartis et sextis per totum annum observare oportet. Qui secus fecerint, depositionis aut excommunicationis pœnam iis intentat, prout clerici fuerint, aut laici. Sed vel hinc videas Latinos ad summam insolentiam pervenisse, tanquam de industria sacris canonibus resistentes, scilicet in Sabbatis et diebus Dominicis per Quadragesimam, non solum caseum et ova, sed etiam carnes comedunt, neque plebeii duntaxat hoc faciunt, sed monachi etiam minus bene valentes.

Ζήτει καὶ ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Β στοιχείου τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου κανόνα με', καὶ ἐν τῷ ζ' κεφ. τοῦ Π στοιχείου κανόνα πθ' νῆς ς' συνόδου.

Quare et in cap. 1 litt. B. syn. Laodicenæ can. 42, et in cap. 7 litt. II concilii sexti can. 89.

Ὁ δὲ τῆς ς' συνόδου νβ' κανὼν, ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς ἡμέραις, οἷα πενθεῖν προστεταγμένον, καὶ νηστεύειν καὶ κατανύσσεσθαι εἰς ἐξίλασμα τῶν οὐ καλῶς ἑκάστῳ βεβιωμένων, τὴν τῶν προηγιασμένων λειτουργίαν κελεύει τελεῖσθαι· ἐν δέ γε τοῖς σάββασι καὶ ταῖς κυριακαῖς αὐτῆς, καὶ τῇ ἁγίᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἡμέρᾳ, ἐπείπερ ἐν ταύταις νηστεύειν οὐκ ἔννομον, καὶ θυσίαν προσφέρειν, καὶ τελείαν γίνεσθαι λειτουργίαν· τιμῶμεν γὰρ τὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἡμέραν, πανηγυρίζοντες ἐν αὐτῇ, ὡς ἀρχὴν καὶ κεφάλαιον τῆς ἡμῶν σωτηρίας. Ἔοικεν οὖν μίαν εἶναι τὴν τεσσαρακονθήμερον νηστείαν. Εἰ γὰρ καὶ ἑτέρα τοῖς κανόσιν ἐπεγινώσκετο, ὡρίσθη ἂν καὶ ἐν ἐκείνῃ, μὴ τελείαν ἱεροτελεστίαν, ἀλλὰ προηγιασμένην τελεῖσθαι.

C Quare et in cap. 1 litt. B. syn. Laodicenæ can. 42, et in cap. 7 litt. II concilii sexti can. 89.

Rursus canon 52 synodi sextæ, in cæteris quidem Quadragesimæ diebus, scilicet luctui, jejuniis, ac compunctioni destinatis in expiationem uniuscujusque perperam commissorum, officium præsanctificatorum celebrari jubet: attamen in Sabbatis et Dominicis Quadragesimæ, et die sacro Annuntiationis, jejunare haud licet, licet tamen et sacrificium offerre, et perfectam liturgiam peragere. Celebramus enim Annuntiationis diem feriando in ipso, tanquam principium ac caput salutis nostræ. Videtur igitur unicum esse ac simplex Quadragesimale isthoc jejunium. Nam si aliud in canonibus agnosceretur, constitutum esset et in illo non plenarium officirum, sed præsanctificatorum obire.

Διὰ τί ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας ἡ θεία τελεῖται λειτουργία· ἔστι δὲ ὅτε καὶ πρὸς ἑσπέραν ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν ἑορτῶν.

Quam ob causam ut plurimum tertia hora diei sacra liturgia peragatur: nonnunquam tamen, in maximis puta festis, tempore vespertino.

D Ἀλλὰ γὰρ ζητητέον ἐνταῦθα, τίνος χάριν ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἡμερῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, περί που τρίτην ὥραν ἀπὸ τῆς ἕω, νόμος τὴν θείαν τελεῖσθαι μυσταγωγίαν· τῶν δὲ περιφανῶν ἔστιν ἃς ἑορτῶν, καινότερον τρόπον οἱονεὶ πρεσβεύειν οἰόμενοι, τούτων τὴν τελετὴν εἰς τὴν ἑσπέραν ταμιευόμεθα, καὶ μετὰ τὰς ἑσπερίους εὐθὺς ἐπιτελοῦμεν ᾠδάς. Τοιγοῦν τὸ ἔθος κατ' ἐξαίρετον καὶ ἰδίᾳ τετήρηται τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πέμπτῃ, τῷ τε ἁγίῳ καὶ μεγάλῳ καὶ σεβασμίῳ σαββάτῳ· πρὸς δὲ, τῇ περιφανεῖ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἡμέρᾳ, καί γε τῇ λαμπρᾷ καὶ φερωνύμῳ τοῦ θείου φωτὸς, εἴγε μὴ συνέλθοιεν ἡμέ-

Jam vero disquirendum est quade causa, cum in aliis anni diebus circa horam tertiam a solis ortu lex 237 vult sacrum officium celebrari, festorum quorumdam ex usu moderno, quasi peculiari honore digna illa existimantes, officia in vesperam reservamus, et post hymnos vespertinos statim celebramus. Hic autem usus peculiariter ac specialiter observatur in sacra magna feria quinta, et in sacro et magno et venerando Sabbato, tum etiam illustri Nativitatis Christi die, atque etiam in sacro et celeberrimo divini luminis, nisi forte diebus coincidant qui cummi nime patiuntur istorum causa officia sibi eximia inter

mitti. Hisce etiam adde, si placet, et felicem Annuntiationis diem. Quippe consimilis est ratio atque ejus qui præcessit; quia nam hoc ipso Paracletus ad apostolos illustri modo adveniens, et triplex lumen perfectumque perfecte illis demonstrans, nosmet cognomini sacrosanctæ Trinitati hora perfectum ministerium tripersonali Deitati consecrare, per ipsos perspicue docuit. Quamvis enim officii sacri administratio ineffabilis Verbi dispensationem mysterio plenam ostendat: nihilo tamen minus gratiam habemus complacenti æterno ejus Patri, et cooperanti Spiritui vivificanti. Verum in dictis insignibus festis, ea mysteria in profundo abscondita, et conceptum sapientiæ divinæ superantia, subobscure quidem, quasi sciagraphia quadam deteguntur et adumbrantur, ita ut ex ejusmodi, quantum licet, initiatione, nobis detur ad divinum amorem magis erigi et attolli. Quamprimum autem perfecta et summa lux in terris apparuit hominibus tanquam in vespere, fine nimirum sæculorum, diei legis, ut loqui licet, curriculum exitum vidit : Novi vero Testamenti splendor, polytheismi tenebras dissipare primum potuit, quas umbratilis lex multo ante tollere debuerat. Quapropter et Servator noster cum discipulis suis, qui tum quidem accipiebant, et postea ministrabant illud mysterium, communicans, non interdiu, sed in profundo vespere, magnæ puta feriæ quintæ; et ad sacra certamina perungens, atque pariter admonens ab errore recedere animo plane tranquillo, et firmis cogitationibus, minime quidem instar oculorum, quatenus oportuit opera fore meliora, quam secundum veterem legem : Hoc proculum, inquit, Novum miscet Testamentum iis qui pro illo contendunt et dimicant : subinuens adeo per poculum, nunquam fore ut ipsi periculorum et tentationum ad errorem immunes consisterent, vel eum penitus debellarent, cujus instantes eo temporis tenebræ illustre signum erant. Id propter, quantum nobis scire licet, cum in aliis anni diebus hora tertia Eucharistia peragatur, in dictis tamen eximiis diebus, iisque solis, vespertinum tempus ex decreto Patrum observatur. Solebant enim Patres officium Eucharisticum identidem submutare, et per varietatem hanc mysteriorum incomprehensibilitatem perhumaniter nobis ostendere, atque ad unicam, ineffabilem, et supremam cognitionem etiam mirifice manuducere. Imo quidem, juxta Historiam, noctu Virgo Dominum peperit, quod etiam liquet ex illo evangelistæ, « Erant autem pastores, » *etc.* Noctu etiam Dominus a Joanne baptizatus est, ut Spiritus in forma columbæ ad illum accedens, et copioso lumine noctem illustrans, populumque percellens insolito spectaculo, ipsos Deo Servatori attendere moneret et obtestaretur. Præterea noctu Dominus de cœna mystica cum discipulis communicabat; noctu etiam Resur-

A ραις, τῶν οἰκείων οὐκ ἀνεχομέναις διὰ ταύτας ἐκστῆναι πρεσβείων · ταύταις, εἰ βούλει, προστίθει, καὶ τὴν εὐαγῆ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἡμέραν. Καὶ ἡ μὲν ἐκ τῶν εἰκότων τοῦ προτέρου αἰτία, ὅτι τοὶ ἐν τούτῳ τῆς ἡμέρας ὁ Παράκλητος ἐναργῶς τοῖς ἀποστόλοις ἐπιφοιτήσας, καὶ τὸ τριττὸν φῶς ἤδη καὶ τέλειον τελέως τούτοις μυσταγωγήσας, καὶ ἡμᾶς τῇ ἐπωνύμῳ τῆς θείας Τριάδος ὥρᾳ, τὴν τελείαν καθιεροῦν ἱερουργίαν τῇ τρισυποστάτῳ Θεότητι, δι' αὐτῶν σαφῶς ἐδιδάξατο. Εἰ γὰρ καὶ τῆς θείας ἱερουργίας ἡ τελετὴ τὸ τῆς ἀῤῥήτου οἰκονομίας ὑπογράφει τοῦ Λόγου μυστήριον, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὴν χάριν ἴσμεν τῷ τε εὐδοκήσαντι ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ συνεργήσαντι ζωοποιῷ Πνεύματι. Ἐν γε μὴν ταῖς εἰρημέναις ἐπισήμοις ἡμέραις,
B ἕτερ' ἄττα ἐν βάθει κεκαλυμμένα, καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας μυστήρια, ἀμυδρῶς πῶς ἡμῖν παραγυμνοῦται σκιαγραφούμενα, ὡς ἂν καὶ ἐκ τῆς τούτων, καθόσον ἐφικτὸν, μυήσεως, πρὸς τὸν θεῖον ἡμῖν ὑπάρξῃ πόθον ἐπὶ πλέον πτεροῦσθαι καὶ ἀνατείνεσθαι. Τοῦ γοῦν τελείου καὶ ἄκρου φωτὸς, ἐπὶ γῆς ὡς ἐν ἑσπέρᾳ τῷ τέλει τῶν αἰώνων τῷ κόσμῳ φανέντος, τέλος μὲν ὁ δρόμος τῆς τοῦ νόμου, ὡς εἰπεῖν, ἡμέρας ἐλάμβανεν · ἡ δὲ τῆς Καινῆς Διαθήκης αὐγὴ τὸν τῆς πολυθέου σκότον κακίας καταλύειν ὑπήρχετο, ὃν ὁ σκιώδης νόμος πολλοῦ γε ἄρα ἔδει περιελεῖν. Ταύτῃ τοι καὶ τοῦ μυστηρίου τούτου τοῖς συλληψομένοις ἤδη καὶ ὑπουργήσουσι μαθηταῖς κοινωνῶν ὁ Σωτὴρ, οὐ μεθ' ἡμέραν, ἀλλ' ἐν ἑσπέρᾳ βαθείᾳ, τῆς μεγάλης πέμπτης φημὶ, καὶ
C πρὸς θείους ἐπαλείφων ἀγῶνας, καὶ ὁμόσε παρακαλῶν τῇ πλάνῃ χωρεῖν, ἀτρεμιζούσῃ καθαρῶς τῇ ψυχῇ, καὶ τοῖς λογισμοῖς ἑστῶσιν, οὐχ ὅπως τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς ἐντεῦθεν μελλόντων ἔργων ἔσεσθαι κρειττόνων ἢ κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ Καινὴ, φησὶ, κίρνησι Διαθήκη, τοῖς ὑπερμάχοῦσι ταύτης καὶ προασπίζουσιν, ὑπεμφαίνων διὰ τοῦ ποτηρίου, μὴ ἄν ποτε τούτοις ὑπάρξαι, κινδύνων ἄνευ καὶ πειρασμῶν τῆς πλάνης περιγενέσθαι,
D καὶ εἰς τέλος ταύτην καταγωνίσασθαι, ἧς τὸ ἐνιστάμενον τηνικάδε σκότος, σημεῖον περιφανὲς ἦν. Διὰ δὴ ταῦτα, ὅσα ἡμᾶς εἰδέναι καὶ τὸ εἰκὸς ἀπαιτεῖ, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἡμερῶν τοῦ χρόνου, ὥρᾳ τρίτῃ τὰ τῆς θείας τελεῖται ἱερουργίας · κατὰ μέν τοι τὰς δηλωθείσας ἐπέσήμους καὶ μόνον, ἑσπέρα θεσμοῖς Πατέρων τετήρηται · εἰώθασι γὰρ οἱ θεῖοι Πατέρες τὰ τῆς ἱερᾶς ὑπαλλάττειν μυσταγωγίας, καὶ διὰ τῆς ποικιλίας, ἔστιν ἃ τῶν ὑπὲρ ἔννοιαν μυστηρίων, φιλανθρώπως ἡμῖν ὑπεμφαίνειν, καὶ πρὸς τὴν ἐνιαίαν καὶ ὑπέρσοφον ἐντεῦθεν γνῶσιν, οὐχ ἧκιστά θαυμασίως χειραγωγεῖν. Καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν (1) δὲ, νύκτὸς ἡ Παρθένος τὸν Κύριον τέτοκε · καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ Εὐαγγελιστὴς φησιν, ὡς καὶ ποιμένες ἦσαν, καὶ τὰ ἑξῆς · νυκτὸς δὲ ὁ Κύριος πρὸς τοῦ Ἰωάννου ἐβαπτίσατο, ἵνα τὸ Πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον, δαψιλεῖ τῷ φωτὶ τὴν νύκτα περιαυγάσαν, καὶ τὸν λαὸν ἐκπλῆξαν τῷ

(1) Καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν... ἐδέξατο. Monet editor Asthensis hæc in condicibus mss. quos inspicere potuit deesse.

ἀσυνήθει τῆς θέας, οἷα Θεῷ τῷ Σωτῆρι προσέχειν τούτοις διαμαρτύρηται· νυκτὸς δὲ δὲ τοῦ μυστικοῦ δείπνου ὁ Κύριος κεκοινώνηκε· νυκτὸς δὲ καὶ ἡ σωτήριος Ἀνάστασις γεγένηται· νυκτὸς καὶ ἡ Παρθένος πρὸς τοῦ Γαβριὴλ τὸν ἀσπασμὸν τὸν ξένον ἐδέξατο.

A rectio salutaris contigit; noctu denique Virgo a Gabriele miram illam salutationem retulit.

Καὶ ὁ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ δὲ μθ' κατὰ τὴν τεσσαρακονθήμερον ταύτην ἄρτον προσφέρειν, ἤτοι τελείαν ποιεῖν ἱεροτελεστίαν οὐκ οἴεται δεῖν, εἰ μὴ ἐν τοῖς ταύτης σάββασι καὶ κυριακαῖς.

238 Atque Canon 49 concilii Laodiceni haud æquum existimat tempore quadragesimali aut panem offerri, aut perfectam liturgiam peragi, præterquam in Sabbatis et Dominicis.

Ὁ δὲ να' μήτε ἐν ταῖς μνήμαις, μήσε ἐν τοῖς γενεθλίοις τῶν ἁγίων μαρτύρων, καθ' ὅλην τὴν τεσσαρακοστὴν, διὰ τελείας θυσίας ἐπιτάττει πανηγυρίζειν, εἰ μήπου συνέλθοιεν ἡμέρᾳ σαββάτου ἢ κυριακῆς· καὶ εἰ τῶν μαρτύρων τὰς μνήμας ἀθέμιτον ἐν ἡμέραις νηστίμοις ἐπιτελεῖν, σχολῇ γε δή που τῶν ἄλλως ἀποιχομένων, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ μόνῳ.

Canon etiam 51 neque in memoriis, neque natalitus sanctorum martyrum, per totam quadragesimam, perfectum sacrificium celebrari præcipit: nisi forte cum Sabbato aut die Dominica coiucidant. Haudquaquam vero si licet in diebus jejunii vel martyrum memorias celebrare, eo minus e vita discedentium licet, nisi die Sabbati, eoque solo.

Ὁ δὲ νβ' οὐδὲ γάμους, οὐδὲ γενέθλια τελεῖν ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ συγχωρεῖ.

Proximus autem canon neque nuptias neque natalitia in Quadragesima celebrare permittit.

Ὅπως ἀποδεκάτωσις τοῦ ὅλου χρόνου ἡ τεσσαρακοστὴ λέγεται, καὶ διὰ ποίας αἰτίας τελεῖται ὅσα ἐν αὐτῇ τελεῖται.

Quanam ratione Quadragesima decima pars totius anni appellatur, et quas ob causas ea peraguntur, quæ in ipsa observari solent.

Ἀλλὰ γὰρ καλὸν ἄν εἴη καὶ τὰς τούτων αἰτίας, ὡς οἷόν τε, δῆλας θεῖναι τοῖς ἀγνοοῦσιν· ἄγνωμον γὰρ ἐκείνων φθονῆσαι τοῖς βαθυτέρας ἐφιεμένοις γνώσεως, ἃ τοὺς πολλοὺς ῥᾳθυμίᾳ διαπέφευγε γνώμης.

Verumtamen haud injucundum fuerit et istarum rerum causas, his qui ignorant, quantum licet patefacere. Inscitum enim est ea invidere profundiori scientias imbutos; quæ plerosque præ sua ignavia fugiunt.

Ἅπας ὁ παλαιὸς νόμος τοῖς ὁρατοῖς ἐκπαιδεύειν εἰώθει τὴν τῶν ἀοράτων κατάστασιν, καὶ τοῖς σωματικοῖς τῶν πνευματικῶν πραγματεύεσθαι τὴν διόρθωσιν· πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰς τῶν ὑπαρχόντων δεκάτας τῷ Θεῷ καθιεροῦν ἐτησίως τοῖς παλαιοῖς προσετέτακτο· τὰ δὲ τυπικῶς παρ' ἐκείνοις τελούμενα μυστικῶς ἡμῖν ἐκλαμβάνεται. Ἡ οὖν θεία τῶν ἀποστόλων λογὰς, μὴ καταλύειν, ἀλλ' ἀναπληροῦν κάν τούτῳ τὸ ἐνδέον ἐγνωκότες τοῦ νόμου, οὐ τῶν ἐπικαίρων πραγμάτων, ἀλλὰ τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἑκάστης τοῦ ἐνιαυτοῦ περιτροπῆς, τὰς δεκάτας καθιερῶν τῷ Θεῷ τεθεσπίκασιν, ὡς ἂν διὰ τῆς ἐν αὐταῖς σπουδῆς καὶ θερμοτέρας μετανοίας, τὰ παρ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν τῆς ψυχῆς ἀῤῥωσυήματα, σὺν Θεῷ βοηθῷ, δυνηθείημεν ἐξιάσασθαι· τὸ δέκατον δὲ τοῦ ἐνταῦτοῦ, τὰς τῶν νηστειῶν ταύτας ἡμέρας εἶναί φαμεν. Αἱ γὰρ ἑπτὰ τούτων ἑβδομάδες, χωρὶς τῶν σαββάτων καὶ κυριακῶν, ἡμέραι γίνονται πέντε πρὸς ταῖς τριάκοντα· προστιθεμένου δὲ καὶ τοῦ μεγάλου σαββάτου, καὶ τοῦ ἡμίσεος τῆς λαμπρᾶς καὶ φωτοειδοῦς νυκτὸς, ἡμέραι γίνονται λς' καὶ ἡμίσια, τὸ ι' ἀκριβῶς οὖσαι τῶν τξε' τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμερῶν. Τῶν γὰρ τριακοσίων τὸ δέκατον, τὰ τριακοντα, καὶ τῶν ξ' τὰ ς', καὶ τῶν ε' τὸ ἥμισυ, Ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι μυστικὸν ἐμφαίνει θεώρημα ὁ τριακοστὸς ἕκτος οὗτος ἀριθμός· τρίγωνον γὰρ ὄντα φασὶν οἱ περὶ ταῦτα ἐσχολακότες, καὶ εἰς σχῆμα τετραγώνου καὶ κύκλου μεταβάλλειν. Ὁ γὰρ μόνος τέλειος ἐν μονάσιν ἕκτος ἀριθμὸς, πρὸς αὐτὸν αὐτὸς πολυπλασιαζόμενος, τοῦτον τοιοῦτον ἀπογεννᾷ. Διὰ μὲν οὖν τοῦ τριγώνου, ἡ τρισυπόστατος θεαρχία δηλοῦται, διὰ δὲ τοῦ τετραγώνου, ἡ πρὸς αὐτὴν ὀρθὴ πίστις καὶ πάγιος· ἑδραῖον γὰρ καὶ ἀεὶ ὡσαύτως

Universa lex vetus visibilibus solita est rerum invisibilium naturam edocere, et corporeis spiritualium constitutionem præstare et exhibere. Inter alia decimas facultatum Deo consecrare quotannis priscis imperatum. Quæ vero ab illis typice peracta erant, a nobis mystice accipiuntur. Quocirca divinum decus apostoli non dissolvere quidem, sed supplere hoc ipso volentes defectum legis, decreverunt non cujusvis tempestatis fructus, sed vitæ nostræ cujuslibet annui decursus decimas Deo consecrare; adeo ut per exercitationem in istis et pœnitentiam acriorem, infirmitates animæ per totum annum, adjuvante Deo, sanare possimus. Decimam autem anni partem hosce jejunii dies conficere asserimus. Quippe septem horum septimanæ, omissis Sabbatis et Dominicis, conflunt dies 35, addito vero magno Sabbato, et dimidia parte insignis et splendidæ noctis, colliguntur dies 36 cum semisse; qui exacte constituunt decimam partem 365 dierum unius anni. Nam decima pars 300 est 30, atque 60 6, et 5 semissis. Quin imo et aliam mysticam notionem innuit numerus iste 36. Triangularem enim numerum esse dicunt harum rerum periti, et transmutari in quadratum et in circulum. Nam senarius, qui solus inter numeros monadicos perfectus est, in sese ductus procreat dictum numerum 36. Quare per triangulum divina essentia sub tribus personis ostenditur, per quadratum recta in Trinitatem fides et firma. Stabilis enim est et eodem modo semper consistens figura quadrata, paribus laterum angulis fulta. Circulus vero indicat virtutum inter se circularem nexum. Quoniam enim hæc ad Deum

pertinent, recta scilicet circa Deitatem notio, et mandatorum observatio, monet te numerus ille etiam in fide sanctæ Trinitatis firmum et stabilem esse, et virtutum circulum haud obiter ponere: verum etiam utraque tanquam primitias totius anni Deo offerre, præsertim tempore jejunii Hostis igitur et adversarius qui salutem cœlitus concessam nobis invidet, videns nos pluris facientes virtutem, quam valde varias vitii species, et instrumenta ipsius quæ in nobis sunt, tanquam animæ pestem ejicere conantes, arma adversum nos sumit cum insolenti præparatione, et tanquam defectores reducere tentat, et quasi fugitivos persuadere cupit ut ipsi nos **239** submittamus, atque frena non excutiamus, neque pravis moribus abrenuntiemus, sed assuetis affectibus indulgeamus. Solet enim ut plurimum iniquus ille eos qui a passionibus liberari summo pere student, ferocius aggredi, et vehementiorem affectuum flammam accendere, seipsum contra eos totis viribus opponens, ut animæ fortitudinem tentationum volentia vincat; quod et Deus fieri permittit, ut probi fiant manifesti, et fortissimos ipsa colluctatio ostendat, atque etiam humiles nos gerere discamus, neque in nobismet fiduciam ponere, malumque penitus aversemur, quando plane compertam habeamus naturam ejus perniciosam et fallacem et impetuosam. Est autem insigne malignitatis iniqui exemplum etiam Pharao ille, qui olim Israelem subditum tenuit; iste enim Israelem suam diuturnam servitutem ægre tolerantem, et liberari cupientem, eo gravioribus laboribus afflixit, et lateribus parandis incurvum fecit imaginem præferre servitutis Satanicæ. Et iste pariter nos in terram et terrena inhiare cogit, et totum animum istis adjungere, cum omnibus una sensibus tam externis quam internis, et ad res insensibiles minime eum erigere. Pharao quidem tributariam sibi ac subjectam habuit Ægyptum, quæ interpretanti est tenebræ: ita et hic intellectualium princeps appellatur tenebrarum. Illi curæ erat filios masculos perdere, et huic etiam potiores cogitationes: quare et Rex noster Christus, ubi nos erudit ad bellum cum eo gerendum, et concertandi rationem bene disponit, jejunio nos armat et oratione, et cordis compunctione. Nam istorum contraria accendere solent dæmonum rabiem non minus quam oleosa ignem; et sic ille nos jubet adversus hostes contendere, qui ipse est dux, et defensor protegens, et cum luctantibus una pugnans, ipse vincens, et Præmium tamen nobis donans. Quanta est judiciorum tuorum abyssus omnem admirationem nostram superans, Domine Creator! Sicut igitur milites diem præliando insumentes, circa vesperam dispersi cibum quærunt, parantes ex spoliis tumultuariam mensam ne vires eorum penitus deficiant, quoniam postmodo alterum impetum in Barbaros facere cupiunt: nam boves genio sacrificare, et se saginare milites non decet,

A ἐστὼς τὸ σχῆμα τοῦ τετραγώνου, ταῖς ἰσομέτροις γωνίαις τῶν πλετρῶν ἐρειδόμενον· ὁ δὲ κύκλος τῶν ἀρετῶν ἐμφαίνει τὴν πρὸς ἑαυτὰς κυκλικὴν περίοδον. Ἐπειδή γὰρ ταῦτα προσοικειοῖ τῷ Θεῷ, ἥ τε ὀρθὴ περὶ τὸ Θεῖον ὑπόληψις, καὶ ἡ τῶν ἐντολῶν τήρησις, διδάσκει σε ὁ ἀριθμὸς καὶ ἐν τῇ πίστει τῆς ἁγίας Τριάδος ἑδραῖον εἶναι καὶ ἀμετάθετον, καὶ τὸν κύκλον τῶν ἀρετῶν μὴ ἐν παρέργῳ τιθέναι, ἀλλὰ καὶ ἀμφότερα ὡς ἀπαρχὴν τοῦ ὅλου ἑνιαυτοῦ πρόσκομίζειν Θεῷ, ἐν τῷ τῆς νηστείας μάλιστα καιρῷ. Ὁ τοίνυν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἄνωθεν βασκαίνων ἐχθρὸς καὶ πολέμιος, ὁρῶν ἡμᾶς περὶ πλείονος τὴν ἀρετὴν ποιουμένους, τῶν τῆς κακίας εἰδῶν ὄντων πλειόνων, καὶ τὰ ἐν ἡμῖν αὐτοῦ σκεύη ὡς λύμην ψυχῆς ἄντικρυς ἐκβάλλειν διεγερθέντας, τὰ ὅπλα B καθ' ἡμῶν αἴρει μεθ' ὑπερηφάνου παρασκευῆς, καὶ οἷα φυγάδας ἐπαναγειν πειρᾶται, καὶ ὡς δραπετευόντων ἀντιλαμβάνεται, ὑπείκειν αὐτῷ κελεύων καὶ μὴ ἀφηνιᾷν, μηδὲ ταῖς πονηραῖς ἀποτάττεσθαι συνηθείαις, ἀλλὰ τοῖς εἰωθόσιν ἐγκαλινδοῦσθαι πάθεσεν. Φιλεῖ γὰρ ὡς ἐπίπαν ὁ πονηρὸς, τοῖς ἐπειγομένοις τῶν παθῶν ἐλευθερωθῆναι, μανικώτερον ἐπιτίθεσθαι, καὶ σφοδροτέραν τῶν παθῶν ὑπανάπτειν τὴν φλόγα, ἐκτὸν τοῖς ὅλοις ἀντιτιθεὶς, ἵνα ψυχῆς ἀνδρίαν πειρασμῶν κρατήσῃ περιουσίᾳ, τοῦ Θεοῦ τοῦτο συγχωροῦντος, ὅπως οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται, καὶ δείξῃ τοὺς ἀρίστους ἡ πάλη, καὶ ταπεινοφρονεῖν διδαχθῶμεν, καὶ ἡμῖν αὐτοῖς μὴ θαῤῥεῖν, καὶ τὴν κακίαν τελέως μισήσωμεν, ἐναργέστερον καταγνόντες αὐτῆς τὸ φονικὸν ὁμοῦ καὶ ἀπατηλὸν καὶ ἐξάγιστον. Ἐναργὴς δὲ τῆς τοῦ πονηροῦ σκαιό- C τητος εἰκὼν, καὶ ὁ πάλαι τὸν Ἰσραὴλ ὑποχείριον ἐσχηκὼς Φαραώ· τοῦτον γὰρ κἀκεῖνος παραπλησίως τῇ χρονίῳ δυσχεράναντα δουλείᾳ, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ποθοῦντα τοῖς χαλεπωτέροις τῶν ἔργων τηνικαῦτα μᾶλλον ἐξέθλιβε, καὶ τῇ πλινθουργίᾳ συγκεκυφότα, τὸ τῆς δουλείας εἰσάπαν παρεσκεύαζε σχῆμα δεικνύναι. Ὡς δὲ καὶ οὗτος πρὸς τὴν γὴν ἡμᾶς καὶ τὰ γήϊνα συνωθεῖ κεχηνέναι, καὶ τούτοις ὅλον προσέχειν τὸν νοῦν, σὺν πάσαις ὁμοῦ ταῖς ὁρωμέναις καὶ νοουμέναισ αἰσθήσεσι, καὶ πρὸς τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν ὅλως μὴ ἀνανεύειν, ὑπόφορον ἐκεῖνος εἶχε τὴν Αἴγυπτον, ἥτις ἑρμηνεύεται σκότος· ἄρχων καὶ οὗτος τοῦ νοητοῦ προσηγόρευται σκότους, ἐκείνῳ διὰ σπουδῆς ἦν τῶν παίδων φθείρειν τὰ ἄῤῥενα, καὶ τούτῳ τοὺς ἐῤῥωμένους τῶν λογισμῶν. Ταύτῃ τοι καὶ ὁ βασιλεὺς D ἡμῶν Χριστὸς, τὸν πρὸς αὐτὸν πόλεμον ἡμᾶς ἐκπαιδεύων, καὶ τὴν ἀγωνίαν εὖ μάλα διατιθέμενος, νηστείᾳ καθοπλίζει καὶ προσευχῇ, καὶ κατανύξει καρδίας (τὰ γὰρ ἐναντία τούτων ἐξάπτειν καθ' ἡμῶν τὴν τῶν δαιμόνων πέφυκε λύτταν, οὐχ ἧττον ἢ ὰ ἐλαιώδη τὸ πῦρ), καὶ οὕτω τοῖς πολεμίοις ὁμόσε χωρεῖν ἐπιτρέπει, αὐτὸς στρατηγῶν, αὐτὸς ὑπερμαχῶν, προασπίζων, προπολεμῶν, τοὺς ἀντιπάλους αὐτὸς νικῶν, καὶ τὸ βραβεῖον ἡμῖν χαριζόμενος. Ὦ σου τῶν κριμάτων ἡ ἄβυσσος! μειζόνων ἢ καθ' ἡμᾶς θαυμάσαι πραγμάτων, δημιουργὲ Κύριε. Καθάπερ οὖν οἱ στρατιῶται, διημερεύοντες ἐν τῇ μάχῃ, μόλις πρὸς ἑσπέραν διακριθέντες τροφῆς μέμνηνται, σχέ-

διον ἐξ ἐώλων βρωμάτων ἀπρατιθέμενοι τράπεζαν, πρὸς τὸ μὴ παντάπασι τὰς αὐτῶν ἐξασθενῆσαι δυνάμεις, ἐπεὶ καὶ μέλλουσιν αὖθις τῆς ὑστεραίας ὁμόσε τοῖς βαρβάροις ἰέναι (βουθυτεῖν γὰρ ἢ σφαγιάζειν τοῖς πολεμοῦσιν οὐκ ἔξεστιν, ὅπερ τοῖς ἐπ' ἀδείας πανηγυρίζουσιν ἴδιον), οὕτω καὶ ἡμεῖς τὸ καινὸν ἡμῶν σφάγιον θύοντες σαββάτου καὶ κυριακῆς, ἡνίκα τοῦ τόνου τῆς πολλῆς ὑποχαλῶμεν ἀσκήσεως, ἐξ ἐκείνων τῶν προτεθυμένων καὶ προηγιασμένων μερίδων, ὅσον ἀποζῆν πρὸς ἑσπέραν σιτούμεθα, νόμῳ πενθούντων καὶ πολεμούντων ὁμοῦ· μὰλλόν γε μὴν τῶν ἁγίων ἐκείνων μεταλαμβάνοντες σαρκῶν, νευρούμεθα, πρὸς τὸ τοῖς ἐχθροῖς αὖθις εἰς χεῖρας ἐρρώμενως ἰέναι· πνευματικῷ γὰρ ὀπκίτῃ πνευματικὴ τροφὴ, σύστασις· διὰ δὴ τοῦτο μυστικώτερον πρὸς ἑσπέραν, τὴν τῶν προηγιασμένων τελεῖν ἐπιτετράμμεθα λειτουργίαν.

A quod solemne eis qui ex voluptate feriantur, ita et nos novum nostrum sacrificium mactantes Sabbato et Dominica, quando laxamus paululum nervos severæ exercitationis, ex illis præmactatis et præsanctificatis patribus quantum parce victitantibus satis, circa vesperam sumimus, pro conditione lugentium atque simul pugnantium : seu potius sacras illas carnes accipientes corroboramur ad validum impetum in hostes faciendum. Militi enim spirituali victus etiam spiritualis convenit (puta tolerantia.) Quamobrem nobis mystice quidem tempore vespertino præsanctificatorum officium celebrare imperatur.

Ὅπως οὐ τελεῖται μνημόσυνον τῶν ἀποιχομένων ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ, εἰ μὴ τὸ σάββατον.

B *Quod non celebranda sit defunctorum memoria in tempore Quadragesimali, nisi diebus Sabbatinis.*

Πάλιν οἱ πρὸς μάχας ἔχοντες, περὶ τῇ ψυχῇ δεδιότες, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτῆς θέοντες, ὁσίαις αὐτίκα τιμᾶν εἴργονται, τοὺς ἔργον μαχαίρας γεγενημένους, καὶ εἰ τῶν τιμιωτάτων ἢ φιλτάτων αὐτοῖς ὄντες τυγχάνοιεν, τοῦ πάθους κρείττονος ὄντος, ἢ κατ' ἀναίρεσιν τῶν νεκρῶν, μὴ ἄρα τοῦ πολέμου πανταχῇ περιῤῥέοντος, καὶ τοῦ κινδύνου ἐπηρτημένου, τῇ περὶ τὸν κείμενον, ἀσχολίᾳ καιρίων βληθῶσι, καὶ τῷ νεκρῷ συγκατενεχθῶσι. Πρὸς τὴν νοητὴν οὖν καὶ ἡμᾶς τῶν νεκρούντων παθῶν παρατταττομένους μάχην, αὐτὰ θάπτειν ἀνάγκη πειρᾶσθαι, οὐ τῶν σώμασιν ἀπογινομένων ταῖς μνήμαις προσέχειν τὸν νοῦν, ὡς τὸ τοῦ Κυρίου ἐπίταγμα· ἐκεῖνοι πεπαυμένοι τοῦ πολεμεῖν, πρὸς τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐσφαγμένων, καὶ τὰς C νενομισμένας ποιοῦνται ταφάς· καὶ ἡμεῖς τοῦ συντόνου μεθέμενοι τῆς νηστείας ἐν ταῖς ἱλαρωτέραις τῶν ἡμερῶν, τῶν ἐν ταῖς μνήμαις τῶν ἀποιχομένων μεμνήμεθα τελετῶν.

Rursus : Ii qui in acie versantur, animæ timentes in pro ipsa contendentes, a justis illorum celebrandis prohibentur qui ense verberati ceciderunt, quamvis ex optimis fuerint et charissimis ipsorum amicis, ne videlicet in efferendo occupati, adhuc bello undique ingruente et imminente periculo, propter cadaverum curam lethaliter feriantur, et cum jam defuncto una efferantur Pariterque nosmet oportet, qui 240 aciem intellectualem instruimus advereus mortiferos affectus, moliri ut ipsos sepeliamus, non tantum attendentes memoriæ illorum qui a corpore recesserunt, quam mandato Domini. Illi quidem cessantes a bello, circa exsequias justaque interfectorum satagunt ; et nos sane defuncti rigore jejunii in diebus maxime festivis officia memoriis sanctorum debita persolvimus.

Ὅπως γάμοι καὶ ἄλλαι τινὲς τοιαῦται πανηγύρεις ἐν τῇ μ' οὐ τελοῦνται.

Quod nuptiæ et aliæ istiusmodi solemnitates in Quadragesima minime celebrandæ sint.

Τί δὲ γάμων μέλλει καὶ ὑμεναίων τοῖς ὄρου κινοῦσιν, ἢ ἑορταῖς ἐφεῖται χαίρειν καὶ πανηγύρεσι ; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ· οὐ δῆτα οὐδ' ἡμῖν ἐν τῇ πρὸς τοὺς δαίμονας πάλῃ, τοιούτου τινὸς μέλλειν ἀσφαλὲς καὶ καθῆκον.

Quid nuptias et epithalamia curare debent, qui arma gerunt? an illis permittitur festis ac ludis indulgere ? Minime quidem : neque etiam nobis tutum aut decens in certamine cum dæmonibus, istarum rerum curam ullam habere.

Περὶ τοῦ θαύματος τοῦ διὰ κολλύβων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου.

De miraculo frumenti cocti per S. Theodorum.

Εἰ γὰρ μαρτύρων μνήμας ἐξῆν ἐν τοῖς τοιούτοις ἑορτάζειν καιροῖς, παντὸς μᾶλλον ἔδει τοῦ καλὸν ἐν μάρτυσι λάμποντος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν νηστειῶν ἡμέρᾳ τελεῖν, καθ' ἣν τὸ μηδενὸς ἔλαττον εἰς θαύματος λόγον θαῦμα πεποίηκεν, ἐλέγξας τοῦ παραβάτου σὴν κεκρυμμένην σκαιότητα, καὶ μὴ χρανθῆναι τὸν λαὸν τοῖς ἠλογισμένοις βρώμασιν ἐν ταῖς νηστίμοις ἡμέραις παρασκευάσας, ἀλλ' ἐπισκήψας τῷ τότε ἀρχιερεῖ, τοὺς μὲν κατ' ἀγορὰν εἰς ὠνὴν προκειμένους ἄρτους, χαίρειν ἐᾷν, σῖτον δὲ ἕψειν, καὶ τούτῳ χρωμένους, τὴν τῆς φύσεως ἀνάγκην παραμυθεῖσθαι· ὃ καὶ πεποιηκότες, τὴν ἐπιβουλὴν ἐφυλάξαντο, ἵνα μὴ τῆς ἀρετῆς ἡ κακία κατακαυχήσηται, καὶ τῆς εὐσεβείας ἡ δυσσέβεια

D Quippe si memorias celebrare in illis temporibus licuerit, maxime illam oportebat Theodori Tironis martyris percelebris primo die jejuniorum recolere, ubi nihil minus quam miraculum fecit redarguens apostatæ celatamnequitiam, et populo persuadens pollutis cibis in diebus jejunii neutiquam contaminari, atque adeo admonens episcopum, qui tum præfuit, ut panes qui in foro venum exponebantur, nullum tangere frumentum autem coquere, atque eo vescentes naturæ exigentiæ succurrere ; quod ipsi fecerunt adeoque periculum evaserunt, ne forte malitia adversus virtutem gloriaretur, et impietas pietatem superaret. Quoniam autem et jejunii austeritas, et festi hilaritas in Sabbatum

proxime sequens coincidebant, ex Patrum institutis mos iste merito obtinuit, eleemosynam festivitate cohonestandi.

Quamobrem ante Quadragesimam memoriam celebramus omnium in fide defunctorum, et sanctorum Patrum.

Idcirco ante initium jejunii, Sabbatum post diem Cinerum, omnibus defunctis, atque Sabbatum proxime sequens, sanctis Patribus solemni memoriæ consecrabantur, tanquam conclusio, ut loqui licet, istiusmodi festivitatum, cum nobis haud amplius vacet, jam ad certamina spiritualia prodeuntibus, ad ista attendere.

Quare rursus post Pentecosten, sanctorum omnium memoria celebratur.

Solemne est militibus post devictos Barbaros, tropæum erigere, et ferre opima imperatori, atque tum ad sepulturam mortuorum se accingere. Pariterque nobis curæ est, post spirituale bellum in jejunio, et resurrectionis victoriam tropæum in Pentecoste figere, et epinicia Christo, per quem vincimus, canere, atque ita defunctis debitum officium persolvere post completam Pentecosten, et post dies septem omnium sanctorum festivitatem celebrare, primitias quasi offerentes festorum et memoriarum insequentium. Verum in festis Dominicis defunctorum memorias facere, non est pium, neque decet martyrum obitus celebrare; nam quando epinicia regia personant, neque ritus vult lugere eos qui in bello ceciderunt, neque tropæis Dominicis servilem virtutem commiscere. **241** Nam quæ sunt Domini (ejus scilicet qui præmia dispensat, et vincentes coronat), cum servilibus permisceri justissimum et æquissimum; servilia autem Dominicis adjungere, audax et insulsum, nisi forte nonnullorum sanctorum propter eximiam in certando virtutem.

Rursus et alio modo considerare licet ritum hunc Quadragesimalem; nimirum totos 48 dies jejunii agere illo tempore jubemur. Quadraginta quidem ad exemplum jejunii Christi, quo instructus, quoad naturam humanam, nostrum hostem subegit. Sequentes autem octo, ad imitationem salutarium ejus passionum. Atque hi quidem contemplationem animumque nostrum accendunt, et ad octavum et interminabilem diem erigunt, nos reddentes filios lucis, et amorem filiis convenientem cum pietate ferentes. Illi verono passionibus nostris superiores præstant, et corpore atque terrenis nos levant, et timorem originalem cientes accendunt, qui carnificis adinstar conscientiam nostram delictorum recordatione, et pœnarum taliter vitam trahentibus debitarum compungit. Quoniam vero Quadragesima quatuor decadibus constat, jam consideranda venit pars quarta, seu tetras, ut sese habet, tam in monadibus quam in decadibus. Sumitur quidem ut plurimum in sacro codice pro malo et pœna: et aliquando rerum di-

A περιγένηται· ἀλλ' ἐπειδὴ τῷ τῆς νηστείας σκυθρωπῷ, τὸ γεγανωμένον τῆς ἑορτῆς οὐ συνέβαινε, τῷ ἐπιόντι πρώτῳ σαββάτῳ τὴν εὐποιΐαν πανηγύρει τιμᾷν, ἄριστα θεσμοῖς Πατέρων ἐταμιεύθη.

Διὰ τί πρὸ τῆς τεσσαρακοστῆς μνήμην τελοῦμεν πάντων τῶν πίστει κεκοιμημένων, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων.

Διά τοι τοῦτο πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν νηστειῶν, τὸ τῆς ἀπόκρεω σάββατον, τοῖς ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένοις, τὸ δέ γε μετὰ τοῦτο, τοῖς ἁγίοις πᾶσι μνήμη δημοτελὴς ἀφωσίωται· συμπέρασμα ὡς ἂν εἴποι τις τῶν ἐπὶ τούτοις τελετῶν, ὡς μὴ σχολὴ ἐχόντων ἡμῶν πρὸς ἀγῶνας ἤδη χωρούντων πνευματικούς, τοιούτοις προσανέχειν.

Διὰ τί δὲ πάλιν μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν, τῶν ἁγίων πάντων.

B Προὔργου τοῖς στρατιώταις μετὰ τὴν τῶν βαρβάρων ἧτταν, τρόπαιον στῆσαι, καὶ ἐξελεῖν ἀριστεῖα τῷ βασιλεῖ, εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὰς τῶν ἀναιρεθέντων ἰέναι ταφάς· καὶ ἡμῖν ἐπιμελὲς, μετὰ τὸν ἐν νηστείᾳ νοητὸν πόλεμον, καὶ τὴν νίκην τῆς Ἀναστάσεως, τρόπαιον τῇ Πεντηκοστῇ στῆσαι, καὶ τῷ νικοποιῷ Χριστῷ ᾆσαι τὰ ἐπινίκια, καὶ οὕτω τοῖς κειμένοις τὸ χρέος ἀφοσιοῦν, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ μεθ' ἡμέρας ἑπτὰ τῶν ἁγίων πάντων πανήγυριν ἐπιτελεῖν, ἀπαρχὴν ὡσανεὶ ποιουμένους τῶν ἐφεξῆς ἑορτῶν τε καὶ μνημοσύνων. Ἀλλ' οὐδ' ἐν ἑορταῖς δεσποτικαῖς ἀποιχομένων μνημόσυνα ποιεῖν ὅσιον, ἢ μνήμας μαρτύρων ἐπιτελεῖν εὐπρεπές· βασιλικῶν γὰρ τελουμένων ἐπινικίων, οὔτε τοὺς πεσόντας ἐν μάχῃ νόμος πενθεῖν, C οὔτε δεσποτικοῖς τροπαίοις δουλικὰς ἀριστείας ἀναμιγνύναι· τοῖς μὲν γὰρ δουλικοῖς ἀναμεμίχθαι τὰ τοῦ Δεσπότου, τῶν ἐννομωτάτων τε καὶ δικαιωτάτων, ἀθλοθετοῦντός τε καὶ στεφανοῦντος νικήσαντας· τὰ δουλικὰ δὲ τοῖς δεσποτικοῖς ἐπεισάγειν, τολμηρὸν καὶ ἀνόητον, εἴ μήπου τινῶν ἁγίων, διὰ τὸ περιφανὲς τῆς ἀθλήσεως.

Αὖθις γε μὴν καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὰ τῆς νηστείας ταύτης θεωρητέον. Ἡμέρας τὸ σύμπαν εἰπεῖν τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ νηστείαν ἄγειν ἐν τούτῳ τοῦ καιροῦ προστετάγμεθα· τὰς μὲν τεσσαράκοντα, καθ' ἱστορίαν τῆς τοῦ Κυρίου νηστείας, ᾗ φραξάμενος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, τὸν ἡμέτερον εἶλε πολέμιον· τὰς δ' ἑπομένας ταύτας ὀκτὼ, κατ' εὐλάβειαν τῶν σωτηρίων αὐτοῦ παθημάτων· ἀλλ' αἱ μὲν, τὸ θεωD ρητικὸν ἡμῶν ἀνάπτουσι, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν ὀγδόην καὶ ἀπατάλῃπτον ἀναπτεροῦσιν ἡμέραν, φωτὸς υἱοὺς καθιστᾶσαι, καὶ τὴν υἱέσι πρέπουσαν ἀγάπην σὺν εὐλαβείᾳ πορίζουσαι· αἱ δὲ, τῶν παθῶν ἡμᾶς περιεῖναι ποιοῦσι, καὶ τοῦ σώματος, καὶ τῶν γηΐνων κουφίζουσι, καὶ ἀπανιστᾶσι τὸν στοιχειωτικὸν ἐντιθεῖσαι φόβον, δημίου δίκην τὸ συνειδὸς ἡμῶν στίζοντα τῇ μνήμῃ τῶν ἐπταισμένων, καὶ τῶν ἐπηρτημένων τοῖς οὕτω βιοῦσι κολάσεων, κατὰ τὸ φάσκον λόγιον, Τῷ φόβῳ Κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἡ τεσσαρακοστὴ ἐκ δεκάδων σύγκειται πάντως τεσσάρων, αὐτὴν ἤδη τὴν τετράδα θεωρητέον, ὅπως εἴτε ἐν μονάσιν, εἴτε ἐν δεκάσιν εὑρί-

σκεται. Ἐπὶ κακώσεως μὲν ὡς ἐπίπαν καὶ τιμωρίας λαμβάνεται παρὰ τῇ Γραφῇ· ἐνιαχοῦ δὲ καὶ θείων ἐκβάσεις ὑπογράφει πραγμάτων· ἡμέρας καὶ γὰρ μ' καὶ νύκτας ἴσας ὄντος τοῦ Θεοῦ, ὁ μέγας τῇ γῇ κλύδων ἔπῆει· πρὸς ὃ καὶ ἡμεῖς ἀφορῶντες παράδειγμα, τῷ ἴσῳ τοῦ κατακλυσμοῦ τῶν ἡμερῶν ἀριθμῷ κατανυσσόμενοι καὶ πενθοῦντες, τοῖς ὕδασι τῶν δακρύων τὸ τῆς ἁμαρτίας διαγράφομεν ἄγος. Τετρακόσια ἔτη τῷ Ἀβραὰμ ὁ Θεὸς κεχρημάτικε, τὸ ἴδιον αὐτοῦ γένος δουλωθῆναι πρὸς τῶν Αἰγυπτίων, καὶ κακωθῆναι, καὶ μυρίαν αἰκίαν ὑπενεγκεῖν, ὃ δὴ καὶ εἰς ἔργον ἐκβέβηκεν. Ἐν ἡμέραις οὐ πλείοσιν ἢ μ' ταῖς θεηλάτοις ἐκείναις πληγαῖς ὁ μέγας Μωσῆς τὴν Αἴγυπτον μαστίξας, τῆς τοῦ Φαραὼ δουλείας τὸν Ἰσραὴλ ἠλευθέρωσεν. Ἡ μυρία εὐεργετώθεῖσα κατὰ τὴν ἔρημον γενεὰ, καὶ διὰ μυρίων ἐπιδειξαμένη τὸ ἀχάριστον, τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει, διὰ τὸ ἀνηκεστον, αὐθότι πᾶσα κατέστρωται· ἄκρατα γὰρ ἦν μεθύουσα τὸ τῆς Αἰγύπτου πολύθεον, εἰς κόρον τούτου πιοῦσα, καὶ διὰ τέλους εἰς τὸν εὐεργέτην Θεὸν ἐξυβρίζουσα.

A vinarum exitus ostendit. Nam Deo quidem per quadraginta dies ac noctes depluente, diluvium terram superabat. Quod exemplum et nosmet respicientes pari numero dierum cum illis diluvii, compuncti ac fundentes lacrymarum undas, peccati exsecrationem ostendimus. Deus Abraamum admonuit fore ut posteri ejus per quadringentos annos Ægyptiis servirent, et misere tractarentur, et infinita mala paterentur; quod etiam factum est in diebus non pluribus quam 40, cum magnus Moses plagis illis a Deo missis Ægyptum percutiens. Israelem a servitute Pharaonis liberavit. Infinita progenies in eremo abunde benedicta, et infinitis modis ingratitudinem suam demonstrans, anno quadragesimo propter pervicaciam ibi tota deleta est. Maduit enim polytheismo Ægypti, ad B satietatem illum imbibens, et tandem insolenter sese contra Deum benefactorem efferens.

Ἀλλ' οὐδ' ὁ μέγας ἐν τῷ Δευτερονομίῳ Μωσῆς ἀξιοῖ πλείους τῶν τεσσαράκοντα παίειν τὸν πλημμελήσοντα, προσθήκην γὰρ ὕβρεως τὴν προσθήκην τῆς μάστιγος τῷ πάσχοντι ἐλογίζετο· ταύτῃ τοι καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἤρεσε, μιᾶς δεούσης ταύτας ἐπάγειν, ἵνα μὴ τὸν τεσσαρακοστὸν ἐθελήσαντες πληροῦν ἀριθμὸν, καὶ τῇ ῥύμῃ τῆς χειρὸς περιττοτέρας ἐπενεχθείσης πληγῆς, καὶ ἄκοντες τὸν τυπτόμενον ἀτιμάσωσι· παρὸ καὶ ὁ μέγας Παῦλος πεντάκις τεσσαρακόντα παρὰ μίαν εἴληφει.

Sed nec magnus Moses in Deuteronomio delinquentem pluribus quam quadraginta plagis luere vult; quia reputabat accessionem plagarum ignominiam perpetienti addere. Quare et Judæis placuit hasce unica dempta inferre, ne numerum quadragenarium adimplere studentes, propter ipsum manus impetum pluribus illatis plagis, etiam inviti vapulantem lacerarent. De quo et magnus Paulus, Quinquies quadraginta una minus accepi, ait.

Ἠνίττετο δὲ ὁ νόμος, ὡς αἱ μάστιγες ἁμαρτανόντων ἄχρι τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως τὸ ἐνεργὸν εἶχον, περαιτέρω δὲ οὐ προέβησαν, δωρησαμένου πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐλευθερίαν τῶν ἐπὶ τοῖς πεπλημμεληκόσι κολάσεων. Τὸν γὰρ καθ' ἡμᾶς τοῦτον αἰῶνα εἰς ε' διαιροῦντες καιροὺς οἱ τοῦ Πνεύματος, α' μὲν εἶναί φασι καθ' ὃν ἐν τῷ παραδείσῳ διάγων ἦν Ἀδάμ. β', τὸν ἐπὶ Νῶε· γ', ὃν μέγας Ἀβραὰμ τῇ τῆς εὐσεβείας περιήγαγεν αἴγλῃ· τὸν δ' σὺν τοῖς λοιποῖς προφήταις ὁ μέγας ἐπλήρωσε Μωσῆς· ε' μὲν τοι καὶ τελευταῖον, ἡνίκα ἡ τῶν ἀγαθῶν τελευταία φορὰ, ἡ τοῦ Σωτῆρος, φημὶ, ἀνανθρώπησις, ὤρεξε παντὶ τῷ κόσμῳ τὴν ἀνακαίνισιν· ἐφ' ἑκάστου γὰρ τούτων τῶν καιρῶν καὶ νόμος ὁ προσήκων ἐδίδοτο, τῷ μὲν Ἀδὰμ ὁ φυσικὸς, ὁ τῆς συνειδήσεως, ὃν ἠθετηκὼς, εὐθύνας εἰσεπράχθη τῆς παραβάσεως· ὁ τῆς κρεωφαγίας καὶ οἰνοποσίας τῷ Νῶε· τῷ Ἀβραὰμ, ὁ τῆς περιτομῆς· ὁ γραπτὸς νόμος ἐκ θείας ἐπιφροσύνης διὰ Μωσέως πᾶσι τοῖς ἐξ ἐκείνου περὶ πλείστου ποιουμένοις τὸ εὐσεβεῖν· Ὁ γε μὴν Σωτὴρ τελευταῖον, τὸ τῆς χάριτος Εὐαγγέλιον, καὶ τὴν δαψιλῆ χορηγίαν τοῦ Πνεύματος ἡμῖν ἐδωρήσατο· τὸν δὲ τελευταῖον τοῦτον καιρὸν αἰνίττεται καὶ τὸ, Πέμπτῃ δὲ γενεᾷ ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· ἐν τούτῳ γὰρ τῆς τε τῶν δαιμόνων, καὶ τῆς τῶν παθῶν ἐλευθερωθέντες δουλείας, τῆς διὰ τοῦ μεγάλου θύματος ἀπηλαύσαμεν σωτηρίας.

C Innuit autem lex quod plagæ peccantium usque ad incarnationem Christi et resurrectionem ipsius e mortuis obtinebant, ulterius tamen non procedebant, concedente Christo omnibus in ipsum credentibus per baptismum debitarum pœnarum delictis suis remissionem. Nam viri spirituales mundi ætates in quinque distribuentes, primam esse asserunt, quam in paradiso egit Adam, secundam quæ ad Noachum pertigit, tertiam quam magnus Abrahamus illustri pietate transegit, quartam Moses ille magnus et prophetarum cæteri complebant; quintam vero ac ultimam, quando ultima bonorum accessio, incarnatio, inquam, 242 Salvatoris toti mundo renovationem attulit. Cuilibet enim horum temporum etiam lex conveniens data est; Adæ D quidem naturalis, sive conscientiæ, quam ille posthabens crimen apostasiæ incurrit; lex carnis comedendæ ac vinum potandi Noacho; Abrahamo, illa Circumcisionis; lex autem scripta ex divina providentia, per Mosem omnibus ex illa pietati operam navantibus. Salvator demum noster Evangelium gratiæ et copiosam Spiritus largitionem concessit. Novissimum hoc tempus significat et ascensus filiorum Israel generatione septima ex Ægypto: in isto enim a servitute dæmonum et vitiorum liberati salute per magnum sacrificium acquisita perfruimur.

Τούτους, οἶμαι, τοὺς ε' καιροὺς ὑποσημαίνει καὶ ἡ

Tum etiam hæc septem tempora, quod puto,

subinnuit et parabola Domini, qui in vineam suam operarios conduxit. atque exivit, et mane circa horam tertiam, et etiam sexta, et nona, et undecima ; qua quidem hora et Christus conduxit gentes ad opera spiritualium mandatorum vocatas. Ita etiam laborum præmium, primum posterioribus datur. Nam nos regenerationem primi obtinemus, apud quos mactatus est Christus, qui etiam resurgens a mortuis Spiritum sanctum in nostri renovationem insufflavit. Quoniam vero ætate mundi quinta carnem assumpsit Servator, resurrexit autem die octavo (quippe post septimam, sive Sabbatum, sequitur dies octava, quæ est Dominica): si ducas octo in quinque, habebis quadraginta, quem numerum delinquentium plagæ haud exsuperant ; nam si excesserint, inquit, vapulans infamis redditur : turpis enim revera est et infamis qui jam amplius vapulat, dico autem post gratiam dictæ remissionis. Nam tanquam infidelis castigatur, aut tanquam post remissionem in priora delicta prolapsus.

Quid autem dixeris de muliere quæ legi naturæ indulget, atque propter carnalem voluptatem in utero gestat, et postmodum in lucem fetum suum edit, an ad minus quam 40 dies a fidelium communione atque sacris mysteriis excluditur? Minime sane ; tot enim diebus et originali labe et priore voluptate illam purgari jubet lex Mosaica. Anne etiam magnus ille Moses istius numeri oblitus erat cum occasio ferebat ? Minime quidem ; nam per quadraginta dies carnem macerans, et nubis instar attenuans, liberum animum attulit ad suscipiendum manifestationes divinas, et multo quidem meliora lapideis illis tabulis, quas a Deo accipiens, non multo post præ fervido zelo confregit. Ideoque secundas leges rogans, iramque Dei a populo deprecans, totidem dies ac prius jejunabat. Pariterque nos tabulas peccati fraude in cordibus nostris concretas, dum legis præcepta rejicimus, rursus puras reddi, et legem Dei ipsis insculpi disciplinam per Quadragesimalem curamus, Neque isthoc multum a viri proposito abludere reor. Nam Moses iste vir summus ad tres annorum tessaracontades vitam traxit, atque earum primam toleravit in Ægypto scientiæ acquirendæ gratia : altera ipsum vidit, de rerum naturis sub forma pastoris, multo cum sudore philosophantem, ultima autem populum infinitis cum laboribus rexit. τον εἶχε περὶ τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων, ἐν σχήματι ποιμένος, πολλοῖς ἱδρῶσι φιλοσοφοῦντα · τῇ δὲ ἐξ τὴν τοῦ πλήθους ἡγεμονίαν μυρίοις διεχείριζε πόνοις.

Quid vero admiratione dignius quam illud prophetæ Thisbitæ a Jezabel aufugientis? quid enim in hoc casu optimum et prophetæ maxime conveniens visum fuit? annon præsentissimum jejunii remedium ? Sed nec æquum existimabat numerum illum præterire, quo in gravi ista contemplatione usus est : quia et nos oportet ambobus, quod dicitur, pedibus a Jezabel aufugere. Nam illa, quæ interpretando vis luctus est, peccatum significat, quod nobis

A παρὰ τοῦ μισθωσαμένου τοὺς ἐργάτας εἰς τὸν αὐτοῦ ἀμπελῶνα, ὃς ἐξῆλθεν ἅμα πρωΐ περὶ τρίτην ὥραν, καὶ ς', καὶ θ', καὶ ια', καθ' ἣ ἐμισθώσατο τὰ ἔθνη ὁ Χριστὸς κεκλημένα πρὸς ἐργασίαν τῶν πνευματικῶν ἐντολῶν, ὅτε καὶ τῶν ἔργων ὁ μισθὸς πρῶτον τοῖς ὑστέροις ἀποδίδοται · πρῶτοι γὰρ ἡμεῖς τὴν ἀναγέννησιν κομιζόμεθα, οἷς ἐτύθη Χριστὸς, καὶ ἀναστὰς τὸ ἅγιον εἰς ἀνακαίνισιν ἡμῶν ἐνεφύσησε Πνεῦμα. Ἐπεὶ τοίνυν ἐνηνθρώπησε μὲν τὸν πέμπτον καιρὸν ὁ Σωτὴρ, ἀνέστη δὲ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ (μετὰ γὰρ τὴν ἑβδόμην, ἤτοι τὸ σάββατον, ὀγδόη πάντως ἡ μετ' ἐκείνην Κυριακὴ), εἰ πεντάκις τὸν η' μετρήσεις, εὑρήσεις τὸν μ', ὃν οὐχ ὑπερβαίνουσιν αἱ μάστιγες τῶν ἁμαρτανόντων · εἰ δ' ὑπερβήσονται, φησὶν, ἀσχημονήσει ὁ μαστιζόμενος, ἀσχήμων γὰρ ὄν-
B τως καὶ ἄτιμος ὁ μαστιζόμενος ἔτι, λέγω δὴ μετὰ τὴν χάριν τῆς εἰρημένης ἀφέσεως · ἢ γὰρ ὡς μὴ πιστεύσας μαστίζεται, ἢ ὡς μετὰ τὴν ἄφεσιν τοῖς προτέροις περιπεσὼν ἁμαρτήμασιν.

Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῆς δουλευούσης νόμῳ φύσεως γυναικὸς, καὶ καθ' ἡδονὴν ἐπιθυμίας σαρκὸς κυούσης, καὶ εἰς φῶς προαγούσης τὸ κύημα ; Ἆρ' εἰς ἐλάττους τῶν μ' ἡμερῶν, καὶ τῆς τῶν πιστῶν κοινωνίας καὶ οἷων ἁγιασμάτων ἐκβάλλεται ; Οὐ δῆτα · διὰ τοσούτων γὰρ ἡμερῶν καὶ τοῦ προγονικοῦ μιάσματος, καὶ τῆς πρὶν ἡδονῆς ταύτην ἐκκαθαίρεσθαι ὁ τοῦ Μωσέως νόμος διακελεύεται. Ἀλλὰ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐν τῷ καλοῦντι τοῦ καιροῦ ὁ μέγας,
C οὗτος Μωσῆς ἐπιλέλησται ; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ · δι ἡμερῶν γὰρ μ' νηστείᾳ τὴν σάρκα ἐκτήξας, καὶ ὥσπερ τι νέφος λεπτύνας, ἐλευθερίως τῷ νῷ παρέσχε τὰς θείας ἐμφάσεις εἰσδέξασθαι · καὶ πολλῷ γε βέλτιον τῶν λιθίνων πλακῶν, ἃς θεόθεν λαβὼν, μετ' οὐ πολὺ θυμῷ δικαίῳ συνέτριψε · διὸ καὶ δευτέρας δεηθεὶς νομοθεσίας, καὶ τὸν λαὸν τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ παραιτούμενος, οὐκ ἐλάττους τῶν προτέρων ἡμέρας νενήστευκεν. Ὡς δὲ καὶ ἡμεῖς τὰς πεπονηκυίας τῇ τῆς ἁμαρτίας ἐπιβουλῇ τῆς καρδίας ἡμῶν πλάκας, τὰς ἐντολὰς ἀπωσαμένων τοῦ νόμου, ἀπειλικρινημένας αὖθις κτισθῆναι καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμου αὐταῖς ἐγχαραχθῆναι σπουδάζομεν διὰ τῆς τεσσαρακονθημέρου κακοπαθείας. Οὐδὲ τοῦτο οἶμαι τοῦ ἀν-
D δρὸς πόρρω βάλλειν τῆς ὑποθέσεως · εἰς τρεῖς γὰρ ἐτῶν τεσσαρακοντάδας Μωσῆς οὗτος ὁ πάνυ βεβιωκὼς, τὴν μὲν περὶ τὴν ἀνάληψιν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ παθημάτων κακοπαθῶν διετέλεσεν · ἡ δὲ τοῦ-

Τῷ δὲ ἐκ Θέσβης προφήτῃ, οὗ τί ἂν εἴποις θαυμασιώτερον, τὴν Ἰεζάβελ ἀποδιδράσκοντι, τί ἄλλο κράτιστον ἐν τοῖς τοιούτοις, καὶ προφήτῃ μάλα πρὸς τρόπου νενόμισται ; οὐ τὸ ἀνυσιμώτατον τῆς νηστείας φάρμακον ; Ἀλλὰ τὸν ἀριθμὸν οὐκ ἐδικαίου τουτονὶ παριέναι, μεθ' ὃν καὶ τῆς μεγάλης ἐκείνης θεωρίας ἠξίωτο · ἀνθ' ὧν καὶ ἡμῖν τὴν Ἰεζάβελ ἐκ δυοῖν ποδοῖν, ὡς εἰπεῖν, ἀποδιδράσκειν προσῆκεν · αὕτη γὰρ πένθους ἰσχὺς ἑρμηνευομένη, τὴν τὸ ἰσχυρὸν ἡμῖν

πένθος προξενοῦσαν αἰνίττεται ἁμαρτίαν, καὶ τῷ ψυχικῷ ἀπειλοῦσαν παφαδώσειν θανάτῳ· οὕτω καὶ τῶν ἱστοριῶν ἔστιν ἃς ὁ πνευματικῶς ἀναπτύσσων οὐκ ἀμοιρήσει παιδείας, ἦθος ἀποχρώσης ῥυθμίσαι. Πολλὰ καὶ τῷ Σωτῆρι τοῦ ἀριθμοῦ τοῦδε ἐμέλησε· τὴν γὰρ τριττὴν ἡμῶν γέννησιν, τὴν ἐκ σωμάτων, φημὶ, τὴν ἐκ βαπτίσματος, τὴν ἐξ ἀναστάσεως, καὶ αὐτὸς οἰκονομίᾳ μείζονι μετιὼν, δι' ἡμερῶν ἑκάστην τεσσαράκοντα ὤφθη τετελεκώς. Μετὰ γοῦν τὸν ἀπόῤῥητον ἐν σαρκὶ τόκον, ἡμέρᾳ τεσσαρακοστῇ τῷ ἱερῷ πρρσενήνεκται, τὴν ἐμὴν ἀφοσιούμενος κάθαρσιν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ταύτης ἐδεῖτο, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· μετὰ γοῦν τὸ βάπτισμα μ' ἡμέρας νηστείᾳ καθοπλισάμενος, τοῦ πολεμίου κατεστρατήγησεν· οὐ γὰρ ἠξίου νηστεύων ὑπερβάλλειν τὰ ἐσκαμμένα, καὶ τοῖς θείοις ἐκείνοις ἀνδράσι πάλαι διηνυσμένα, ἵνα μὴ τὸν ἄνθρωπον ὑποκρίνασθαι νομισθείη. Διὰ τοσούτων δὲ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, εἰς τὸ ὑπερουράνιον ἄνεισιν ἱερὸν, καθαρὰν τὴν ἡμῶν φύσιν ἐν ἑαυτῷ παριστὰς τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγαδείαν, τὴν νοητὴν, φημὶ, κακοπάθειαν, ὡς κάλλιστα διαθέμενος, τετραετὴς ἐκεῖθεν τὸ κατὰ σάρκα ἐπάνεισιν. Ὡς ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, συμβολικῶς τούτοις πᾶσιν ἄν τις ἀποχρώντως τεκμήραιτο, ὡς συμπάσης τῆς ὑπ' οὐρανὸν, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ζώων τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἡγεμονίαν ὁ Θεὸς ἐγχειρίσας, οὐκ ἠξίου τὴν τοῖς ἀλόγοις βάσιμον ταύτην μόνην οἴκησιν ἔχειν καὶ τὸν κατ' εἰκόνα ἐκείνου γενόμενον· παρὸ καὶ ἰδίᾳ πήγευσιν αὐτῷ πάντων ὕστατον ὡσανεὶ βασίλεια τὸν θεῖον παράδεισον, τρυφῆς ὄντως χωρίον, καὶ ψυχαῖς φιλοθέοις κατάλληλον ἐνδιαίτημα· ἵν' ὁ ἄνθρωπος ἐν τούτῳ διαιτώμενος, ἐκεῖθεν, οἷά τις θεὸς, τοῖς ὑπὸ χεῖρα τὰ προσήκοντα χρηματίζῃ· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐκ δύο πολὺ τῇ φύσει διεστηκοτων, ἀλόγου καὶ λογικῆς οὐσίας συντέθειται, ἵνα λόγῳ κατακοσμῆται τὰ ἐπίγεια, ὥς γε δὴ ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσι τὰ οὐράνια· ἀλλὰ τῆς μὲν δοθείσης ἐντολῆς πρὸς τὸ παρεωραμένον αὐτῷ μᾶλλον ἀντὶ τοῦ ποθεῖσθαι κατασυρείσης, τῆς δὲ κακίας ἐπιφυείσης, καὶ ταύτῃ τὴν φύσιν ἀλλοιωθεὶς, εἰς φθορὰν τε καὶ τὸν κτηνώδη βίον ἀθλίως μεταπεσὼν, τὸ κοινὸν καὶ τοῖς ἀλόγοις ἠλλάξατο καταγώγιον· ὑπερόριος δὲ νῆς αὐτῷ δοθείσης ἁβρᾶς ἑστίας γενόμενος, οὐ γὰρ ἦν θέμις τὸ τὴν φθορὰν μὴ προσιέμενον χωρίον οἰκεῖν τὸν μετεκδύντα τὸ φαιδρὸν τῆς ἀφθαρσίας ἱμάτιον, πρὸς τὸν σύνθετον τουτονὶ καὶ ὁμοφυᾶ κόσμον εἰκότως ἀπεωθεῖτο, ὅθεν δὴ καὶ προσείληπτο· ᾧ οἷα συγγενεῖ τῆς οἰκείας σκαιότητος μεταδοὺς, ματαιότητος ὑποχείριον, καὶ φθορᾶς καὶ κακώσεως τόπον εἰργάσατο· τοιοῦτος δὲ πάλιν καὶ οὑτοσὶ καταστὰς, δίκην ἐνδίκως ὥσπερ λαγχάνει πρώτῳ τῷ τὴν φθορὰν αὐτῷ προξενήσαντι, φροντίσι, καὶ λύπαις, καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, οἷόν τισι τριβόλοις, σκύτους πικρότερον αὐτὸν αἰκιζόμενος· ὡς γὰρ πῦρ, καὶ σκώληξ, καὶ ἰὸς, εἰς φῶς προϊόντα, τοῖς γεννησαμένοις πρώτοις ἐπιβουλεύει, οὕτω καὶ ἡ κακία τῷ κόσμῳ ἐπεισελθοῦσα, ἀνθρώπῳ πρώτῳ διὰ τούτου λωβᾶται, τῷ ταύτης δημιουργῷ. Διὰ πάντων τοίνυν

A causa est validi gravisque mæroris, minaturque animam morti tradere. Occurrunt igitur 243 historiæ quas si quis spiritualiter explicet, non destituetur doctrina quæ ad vitam bene ordinandam sufficiat. Multum etiam placuit Salvatori hic numerus. Nam triplicem nostram generationem, corporalem, et baptismalem, et illam resurrectionis, ipse etiam præstantiori dispensatione sustinens, quamlibet, inquam, quadraginta diebus derfecisse visus est. Die enim post ineffabilem suam in carne nativitatem quadragesima in templo offertur, nostram purificationem consecrans. Neque enim ipse ea opus habuit, qui tollit peccatum mundi. Post baptismum quadraginta dierum jejunio armatus hostem debellavit. Noluit enim jejunando limites excedere, eave quæ sancti illi viri olim peregerunt, ne humanitatem tantum simulare videretur. Post totidem etiam dies a resurrectione ad cœleste templum ascendit, naturam nostram in seipso coram Deo Patre puram sistens. Cæterum et fugam suam in Ægyptum, intellectualem nempe afflictionem, quam optime disponens, post quatuor annos inde quoad carnem reversus est. Atque ut summatim dicam, typis hisce omnibus sufficienter ostendit, quod Deus, quando in manus tradidit homini totius sub cœlo regionis, et omnium in illa animantium regimen, noluit illum qui factus est juxta imaginem suam, duntaxit hac habitatione frui, quæ et brutis patet : quare et privatim ipsi struxit, novissim omnium, tanquam palatium, cœlestem paradisum, locum deliciis affluentem, et animis Deum amantibus conveniens hospitium, ut homo, qui ibi versatur, tanquam deus aliquis, subditis suis idonea dispensaret. Nam hanc ob causam ex duabus rebus valde inter se discrepantibus, irrationali atque rationali natura conflatur, ut ratione rite administrantur terrestria, sicuti potentiis angelicis cœlestia. At vero cum mandatum, quod illi datum est, in contemptum potius quam desiderium traxerat, atque malo accedente, hoc ipso mutatus erat quoad naturam, atque in corruptionem vitamque bestialem prolapsus, commune etiam brutis sortitus est hospitium. Exsulans quidem felici lare ipsi dudum concesso, (neque enim fas erat eum qui jam abjecerat splendidam mortalitatis vestem, locum istum habitare, qui corruptionem ac mortalitatem novit), in confusum hunc et cognatum mundum merito trudebatur, unde etiam assumptus fuerat; cui, tanquam comparilis naturæ de sua infelicitate impertiens vanitati eum subjecit, atque mortalitatis et miseriæ locum reddidit. Hic autem istiusmodi factus merito paria rependit ei, qui primum ipsi corruptionem intulit, curis et ærumnis, et sollicitudine, tanquam sentibus, gravius quam flagello ipsum affligens. Nam ut ignis, et vermis, et virus in lucem emissa parentibus suis primum insidiantur, ita et malum intrans in mundum hominem primum auctorem per ipsus lædit. Hunc igitur

mundum ex quatuor elementis compositum, qui undique nos premit, atque mortalitatem nobis affert historiarum consideratio arguens ex opere describ per quatuor dierum descades nosmet mala pati ; subinnuens atque etiam adhortans, ut hunc vel inviti tanquam revera flagellum refugiamus, imo maxime ceu animæ mortem, quæ iis supervenit qui semper in mundum inhiant, atque ad veram nostri patriam ascendere studeamus, paradisum, inquam, a septimo hoc et pereunte sæculo valde discrepantem, sed summe convenientem felicitati octavi sæculi, quæ post hoc nos manet. Plantis enim miræ naturæ scatebat meliores fructus reddentibus, quam priores, eosque pulchros visu, gestu autem pulchriores ; non enim verbis exprimi potest formæ ac dulcedinis præstantia.

Hoc in loco Adam olim commorans, si mandatum perpetuo servasset, idoneus fuisset hæreditatem suscipere **244** regni ipsi apparati ante mundum conditum. Paradisus enim istius quasi prævium gymnasium fuit. At vero ille voluptatem corruptionis parentem mandato præferens, non solum regnum illum perdidit, sed et jussu Dei paradiso pulsus erat (corruptio enim corruptionem non hæreditat); et in mundum cognominem septimæ ætati relegatus est. Non tamen ita spe penitus excidit : reservatur enim in octavam istorum bonorum fruitio his, qui piam ac sobriam vitam agunt. Quare et nostrum corpus concretum ex materiali hoc quaternione, cujus brutis desideriis ratio nostra demulsa, et nobis et omni creaturæ mortalitatis labem affricuit, ab elementis omnibus ipsi unitis, per discipilinam duram completo decadis dierum numero perfecte purgari oportet, et hac ratione grave onus peccati excutiens iter ad cœlestia animæ quidem facile capessere. Nam quantum externus noster homo corrumpitur, eo et internus homo renovatur, juxta dictum apostolicum. Sicute contra Herodes (interpretanti quidem *coriaceus*) per quem affectus carnis repræsentatur, tetrarchia inflatus, concretione, inquam, carnis æostræ, quam postea filiis suis filiis, cum non potuit rectum doctrinæ verbum nobis auferre, infantibus tamen masculis, puta mentis primis et generosis ad virtutem motionibus parere non novit. Annon vero filius hujusce tetrarchæ quidvis facere studet, quam ut videatur convenire cum patre, tam quoad **mores quam genus et nomen** ? Minime quidem : et ille sane veri verbi præconem, cum occasio fert, decollat.

συμβαίνων ὀφθείη ; Οὔμενουν · ἀμέλει τὸν κήρυκα τοῦ

Cæterum et decas isthæc, cum nata sit ex tetrade, est et ipsa tetras ; nam cum sequentibus numeris composita decadem producit ; et propterea puto et hanc in malam partem sumi, Decima igitur generatione universale diluvium ingruebat. decem etiam plagis Ægyptum afflxit Moses. Quapropter Dominus et nos naturam universam corruptione elementorum inveterascentem, in pri-

A ἡμεῖν ἐπέμβαίνοντα τὸν ἐκ τεσσάρων στοιχείων συγκείμενον τουτονὶ, καὶ τῆς φθορᾶς ἡμῖν κοινωνήσαντα κόσμον, ἡ θεωρία τῶν ἱστοριῶν ἐλέγχουσα, διὰ πράξεως ὑπογράφει τῇ τετραπλῇ τῶν ἡμερῶν δεκάδι, κακοπαθεῖν ἡμᾶς ὑφηγησαμένη τε καὶ νομοθετήσασα, ὡς ἂν τοῦτον καὶ ἄκοντες ὡς ἀτεχνῶς μάστιγα φεύγωμεν · οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ψυχῆς ἄντικρυς θάνατον, τοῖς πρὸς αὐτὸν ἀεὶ κεχηνόσι · πρὸς δὲ τὴν ἀληθινὴν ἡμῶν σπεύδωμεν ἐπανιέναι πατρίδα, φημὶ δὴ τὸν παράδεισον, τοῦ μὲν ἑβδόμου τοῦδε καὶ φθαρτοῦ αἰῶνος πολὺ τῇ φύσει διεστηκότα, προσήκοντα δὲ κατ' ἄκρας τῇ μετὰ τοῦτον ἡμᾶς ἐκδεξαμένῃ τοῦ ὀγδόου μακαριότητί · φυτοῖς γὰρ ἐντεθήλει θαυμαστῆς φύσεως καρπὸν βελτίω προϊσχομένοις, ἢπερ τὰ πρόπερα, καλὸν μὲν ἰδεῖν, καλλίω δὲ χρήσασθαι · ἄῤῥητον

B γὰρ αὖτῷ τὸ τῆς ὥρας καὶ ἡδονῆς περιῆν.

Ἐνταῦθα πάλαι, καθάπερ ἔφην, ὁ Ἀδὰμ ἐπιχωριάζων, ἐπίδοξος ἦν, εἰ τὴν ἐντολὴν διὰ τέλους τηρήσειε, καὶ τὴν κληρονομίαν ἐκδέξασθαι τῆς ἑτοιμασθείσης αὐτῷ βασιλείας πρὸ καταβολῆς κόσμου· ταύτης γὰρ οἱονεὶ γυμνάσιον ὁ παράδεισος · τὴν πρόξενον δὲ τῆς φθορᾶς ἡδονὴν πρὸ τῆς ἐντολῆς ποιησάμενος, οὐχ ὅπως ἐκείνης διήμαρτεν, ἀλλὰ καὶ τούτου θείᾳ ψήφῳ ἐκβέβληται · ἡ γὰρ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν οὐ κληρονομεῖ, καὶ πρὸς τὸν τῆς ἑβδόμης ἐπώνυμον ἐξωστράκισται τουτονὶ κόσμον · ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἐλπίδος εἰς ἅπαν διέψευσται · εἰς γὰρ τὴν ὀγδόην ἡ ἐκείνων ἀπόλαυσις τῶν ἀνθρώπων τετήρηται τοῖς θεοφιλῶς καὶ σωφρόνως βεβιωκόσι · διὸ δὴ καὶ τὸ συγκραθὲν ἡμέτερον σῶμα ἐκ τῆς ὑλικῆς ταυτησὶ τετρακτύος, οὗ ταῖς ἀλόγοις ὀρέξεσι τὸ τῆς ψυχῆς

C καταγοητευθὲν λογιζόμενον, ἡμῖν καὶ πάσῃ τῇ κτίσει τὴν τῆς φθορᾶς ἐμνήστευσε λώβην, ἐφ' ἑκάστου χρὴ τῶν ἠνωμένων αὐτῷ στοιχείων, δι' ἀγωγῆς ἐπιπόνου τελείαν τὴν κάθαρσιν δέχασθαι, τῷ τελείῳ τῆς δεκάδος τῶν ἡμερῶν ἀριθμῷ · καὶ ταύτῃ τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ἁμαρτίας ἀποσεισάμενον, ῥᾳδίαν τῇ ψυχῇ τὴν πρὸς τὰ ἄνω παραχωρῆσαι πορείαν · καὶ γὰρ ὅσον ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται, τοῦ Ἀποστόλου φωνῇ, ὥσπερ τούναντίον Ἡρῴδης (ἑρμηνεόεται δὲ ὁ δερμάτινος), δι' οὗ τὸ τῆς σαρκὸς εἰκονίζεται φρόνημα, τῇ τετραρχίᾳ φυσώμενος, τῇ συμπήξει, φημὶ, τοῦ ἡμετέρου σαρκίου, ἣν ὕστερον τοῖς υἱέσι διεῖλε, μὴ οἷός τε ὤν, τὸν παρ' ἡμῖν ὀρθὸν τῶν δογμάτων λόγον ἐλεῖν, τῶν γοῦν ἀῤῥένων βρεφῶν, τῶν πρώτων, φη-

D μὶ, τοῦ νοῦ καὶ γεννάιων πρὸς ἀρετὴν κινημάτων, οὐ πέφυκε φείδεσθαι · ὁ δὲ τούτου τετράρχης υἱὸς εἰκὸς τι νομίζει ποιεῖν, εἰ μὴ τοῖς τρόποις οὐχ ἧττον, ἢ τῷ γένει καὶ τῇ κλήσει τῷ πατρὶ

ὀρθοῦ λόγου, εἰ καιροῦ λάβοιτο, καὶ οὗτος ἐκτέμνει.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ δεκὰς αὕτη γέννημα τῆς τετράδος οὖσα, τετράς ἐστι καὶ αὐτή · συντιθεμένη γὰρ τοῖς κατόπιν αὐτῆς ἀριθμοῖς, τὴν δεκάδα γεννᾷ, καὶ παρὰ τοῦτο εἰς κάκωσιν οἶμαι καὶ ταύτην παραλαμβάνεσθαι · δεκάτῃ οὖν γενεᾷ ὁ οἰκουμενικὸς ἐπεισέφρησε κλύδων · δέκα δὲ πληγαῖς ὁ Μωϋσῆς τὴν Αἴγυπτον ἐβασάνισε. Τοιγαροῦν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ ἡμᾶς, καὶ τὴν παλαιωθεῖσαν τῇ φθορᾷ τῶν στοι-

χείων σύμπασαν φύσιν, εἰς τὸ ἀρχαῖον βουληθεὶς ἀναπλάσαι, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν αὖθις φιλανθρώπως χαρίσασθαι, ἀφ' ἡμῶν, δι' ὧν ἡ φθορὰ πάλαι τῷ παντὶ ἐπεκώμασεν, ᾠήθη δεῖν τῆς ἰατρείας ἀπάρξασθαι, ἰσαρίθμοις ὀργάνοις πρὸς τοῦτο χρησάμενος. Τὰς γὰρ ἐν ἡμῖν ἐπιῤῥώσας πρῶτον φυσικὰφ τέσσαρας ἀρετὰς, ἐν καλῷ κεῖσθαι νομίσας τὰ μεγάλα στοιχεῖα τῆς ἐν αὐτῷ καινῆς κτίσεως, τὰ τέσσαρα, φημὶ, Εὐαγγέλια, ἐξ ἀντιῤῥόπου τοῖς ἀψύχοις ἐν ἡμῖν τοῖς λογικοῖς ὑπιστήσατο, τέσσαρα ἄττα, καὶ ταυτὶ περιέχοντα, δόγματα, ἐντολὰς, ἐπαγγελίας, καὶ ἀπειλάς· ὡς ἂν τοῖς πιστεύουσι μὲν τοῖς δόγμασι, καὶ περὶ πλείστου τὰς ἐντολὰς ποιουμένοις, τὴν ἐν ἐπαγγελίαις κομίσασθαι τῆς υἱοθεσίας ὑπάρξῃ μακαριότητα, τῇ κτίσει δὲ σὺν αὐτοῖς, εἰς τὴν τῆς ἀφθαρσίας μεταστοιχειωθῆναι λαμπρότητα· τοῖς δὲ μὴ οὕτω ποιητέον εἶναι πεφροντικόσι μετὰ τὴν φρικτὴν ἐκείνην οἰκονομίαν, ἀλλὰ μέχρι παντὸς ἐπὶ τῆς κακίας μεμενηκόσι, πᾶσαν ἐλπίδα δευτέρας ἀναπλάσεως περιαιρεθῆναι, τῶν δὲ ἠπειλημένων κολάσεων αὐτίκα μάλα κληρονομεῖν.

A stinum statum restituere voiens et immortalitatem rursus benigne largiri, æquum existimabat curationem inchoare a nobis, per quos olim in universum corruptio grassata est numeros paritus mediis in hanc rem utendo. Opportunum enim existimans primo quatuor virtutes naturales in nobis corroborare, magna puidem elimenta novæ nostræ creationis quatuor, inquam, Evangelia substituit, quæ stupidis nostris cogitationibus æquiponderarent. Isthæc igitur quatuor cum sint, eadem tamen complectuntur, doctrinas, præcepta, promissiones, et comminationes, ita ut illis qui doctrinæ fidem habent, et mandata maximi faciunt, felicitatem adoptionis, quam præferunt promissiones, indipisci detur, atque etiam creaturæ una cum ipsis in splendorem immortalitatis transmutari. Iis vero qui horum nihil præstare student, spem omnem secundæ reformationis præcidi, atque comminatas pœnas protinus subituros commonet.

Ἀλλ' ἐπειδή περ ἡ νηστεία, κατὰ τὸν ἅγιον εἰπεῖν Κύριλλον, κάθαρσις πέφυκε τῶν πέντε αἰσθήσεων, δι' ὧν ἀστράπτειν, ἢ μολύνεσθαι τῇ ψυχῇ περιγίνεται, ἡ δὲ κάθαρσις αὕτη τὴν ἐν τῇ ὀγδόῃ ἐλπιζομένην ἐγγυᾶται μακαριότητα, πολυπλασιασθέντων τῶν πέντε πρὸς τὰ ὀκτὼ, ὁ τεσσαρακοστὸς γεννᾶται ἀριθμός· διὰ δὴ ταῦτα πάντα, ὡς δέδεικται, τῇ τεσσαρακονθημέρῳ νηστείᾳ τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀχρειουμένας τῇ λώβῃ τῆς ἁμαρτίας ἐγκαινίζειν ἐν τούτῳ τοῦ καιροῦ προστετάγμεθα, καθ' ὃν καὶ ξύμπας ὁ κόσμος τῇ πρὸς τὰ κρείττω μεταβολῇ κατ' ἐνιαυτὸν ἐγκαινίζεται.

B Quoniam vero jejunium, ut cum sancto Cyrillo loquar, purgatio est quinque sensum, quibus animam vel nitidam dari vel pollutam contingit : hæc autem purgatio istam quam in octava ætate exspectamus beatitudinem spondet, certamque facit ex quinque ductis in octo, emergit numerus quadragenarius : propter ista omnia, ut ostensum est, quadraginta dierum jejunio animas nostras labe peccati debilitatas, renovare monemur hoc ipso tempore, quando etiam mundus universus in C melius quotannis restauratur.

Νόμοι.

Ὅτι αἱ πρὸ τοῦ Πάσχας ζ' ἡμέραι καὶ αἱ μετὰ τὸ Πάσχα τοσαῦται, καὶ ἡ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἡμέρα. καὶ ἡ τῶν ἁγίων Θεοφανίων, καὶ ἡ τοῦ πάθους τῶν ἀποστόλων, καὶ ἡ Κυριακὴ, ἄπρακτοί εἰσι, καὶ οὔτε θέατρα ἐν αὐταῖς τελεῖται, οὔτε δίκη λέγεται.

Leges.

Septem dies ante Pascha. et totidem post illud, atque dies nativitatis Christi, et SS. Theophaniorum, et 245 passionis, et apostolorum, et Dominici, sunt opere vacui, neque spectacula tum habentur, neque jus dicitur.

Ἐν ταῖς προλαβούσαις τοῦ Πάσχα τεσσαράκοντα ἡμέραις, πᾶσα ζήτησις τῶν ἐγκληματικῶν βασάνων σχολάζει.

Per quadraginta dies Pascha immediate præcedentes quæstionum criminatium agitatio omnis cessat.

ΚΕΦΑΛ. ς'. Περὶ τῆς ἐν τῇ τετράδι νηστείας.

Ζήτει ἐν τῷ ιβ' κεφ. τοῦ Κ κανόνα ιε' τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας, καὶ ἐν τῷ δ' κεφαλαίῳ τοῦ Ν στοιχείου κανόνα ζθ' τῶν ἁγίων ἀποστόλων.

CAP. VI. *De jejunio feriæ quartæ.*

Quære in cap. 37 litt. K canonem 15 S. Petri Alexandrini, et in 4 cap. litt. N canonem 69 D sanctorum apostolorum.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'. Ὅτι τόκους λαμβάνειν ἀπείρηται παντὶ κληρικῷ, καὶ περὶ τόκων.

Ὁ μὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν, ἐπίσκοπον, ἢ πρεσβύτερον, ἢ διάκονον, τόκους εἰσπράττοντα τοὺς δανειζομένους, ἢ παύσασθαι, ἢ καθαιρεῖσθαι κελεύει· ὡς ἕνι μάλιστα τοῦτο δέος, μή ποτε κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπαγγειλαμενοι ζῆν, διπλῆν ὑπόσχωμεν δίκην, περιπετεῖς γενόμενοι καὶ οἷς ὁ παλαιὸς ἀπείρηκε νόμος. Ὁ μὲν γάρ, Οὐκ ἐκτοκιεῖς, φησὶ, τὸ ἀργυριόν σου τῷ ἀδελφῷ σου· ὁ δὲ Ἰεζεκιὴλ ἐν τοῖς μεγίστοις τῶν κακῶν τίθεται, τόκον λαβεῖν καὶ πλεονασμόν. Ὀδύρεται δὲ καὶ ὁ Ἡσαΐας, « δόλον ἐπὶ

CAP. VII. *Quod interdictum sit clericis usuras accipere, et de usuris.*

Canon 44 sanctorum apostolorum episcopum aut presbyterum aut diacorum, qui a debitore usuras exigit, aut cessare præcipit, aut deponi : tanquam plane metus esset, ne cum juxta Evangelium vivere profitemur, duplas pœnas demus, incurrentes in ea quæ lege veteri prohibita sunt. Dicit enim illa ; « Non mutuo dabis in usuram argentum tuum fratri tuo. » Ezechiel etiam inter maxima mala censet, usuram et augmentum accipere. Deinde plorat Isaias « dolum super dolo ac usuram super

usura videns. » Et Psalmista de civitate quæ multitudine delictorum tenetur : « Neque usura, inquit nec dolus plateas ejus dereliquit. » Dominus autem ipse : « Qui mutuo a te accipere vult ne dimittas : mutuo date eis a quibus neutiquam accipere speratis. » Nam « Qui miseretur pauperis, mutuo dat Deo. » Idem enim illud et donum est, quia citra spem ullam recuperationis : et creditum propter Domini munificentiam, qui pro eo copiosas ac multiplices retributiones facit.'

Canon autem 17 synodi primæ, quemlibet clericorum, atque eorum qui in canone recensentur, deponi jubet, si insuper habeant oraculum illud sacrum, quod dicit : « Pecuniam suam non dedit in usuram, » et avaritiam ac turpe lucrum sectentur atque a debitoribus usuras centesimas exigant, aut hemiolias. Nam ex variis usurarum speciebus gravissimæ sunt centesimæ, sive duodecim pro centum nummis, quæ quidem jure civili nummulariis conceduni. Vetere enim libra centum partium utebantur, sicuti nos illa hexagiorum 72. Ἡμιόλια autem suni semisses totius usuræ duodecim nummum, sive sex. Neutiquam vero, ut mos est, arithmeticorum quantitates nnmerorum inter se comparatorum indigitantium, quibus numerus puta senarius quaternatii est, hemiolius, et hic istius hyphemiolius. Hosce tamen qui non aperte quidem ea faciunt, sed dolo malo eavent ne legis violatæ teneantur, scilicet pecuniam aliis mutuo dant, et paciscuntur lucrum æqualiter partiri, damni vero prorsus immunes esse ; hos, inquam, qui talia comminiscuntur, aut quodvis turpe lucrum quærunt, depositionis pœnam incurrere æquum judicat, atque a clero abelienari. Benignius fuerit post admonitionem juxta canonem apostolicum supra laudatum illud fieri.

246 Eadem rupetit decimus canon synodi sextæ, atque clericos fœneratores aut cessare præcipit aut deponit.

Convenit cum isti et canon 4 concilii Laodiceni.

Quintus autem cancilii Carthaginensis, Avaritiam malorum omnium esse matrem nemo, inquit, est qui nesciat. Hanc igitur modis omnibus tollere studendum est, atque turpis lucri causa Patrum definitiones neutiquam transgredi ; vetat adeo clerico quavis de re usuram sumere. Datur enim in usuram non solum argentum, sed et frumentum et vinum et oleum, paciscente debitore se post statatum tempus aliquid ultra reddere. Nam circa ea, de quibus sancti Patres decreverunt, suffragia rursus dare, et deliberare minime decet : at potius absque contradictione ac disquisitione curiosa sequi. Quocirca si istud laicis quidem opprobrium atque culpam affricet, multo sane magis clericis.

Magnus autem Basilius in canone 14 : Clericus qui usuram accepit. si iuquit, injustum lucrum in pauperes expendere destinaverit, et deinceps avaritiæ morbum devitare, ad sacerdotium admittendus est. Quoniam et alibi dicit. Agricola aristam

A δόλῳ, καὶ τόκον ὁρῶν ἐπὶ τόκῳ · » καὶ ὁ Ψαλψῳδὸς περὶ πόλεως ἐν πλήθει κακῶν εὐθυνομένης φησίν · « Οὐκ ἐξέλιπεν ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ δόλος. » Ὁ δὲ Κύριος. « Τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς · δανείζετε δὲ παρ' ὧν οὐκ ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν · » « Ὁ γὰρ ἐλεῶν πτωχὸν, δανείζει Θεῷ » · τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ δῶρον μὲν ἐστι διὰ τὴν ἀνελπιστίαν τῆς ἀπολήψεως, δάνεισμα δὲ διὰ τὸ τοῦ Δισπότου φιλότιμον, δαψιλεῖς ἀποτιννύντος ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ πολλαπλασίους τὰς ἀμοιβάς.

Ὁ ιζ' τῆς α' συνόδου πάντα κληρικὸν, καὶ τῷ κανόνι ἐξεταζόμενον, καθαιρεῖσθαι κελεύει, περὶ ἐλαχίστου τιθέμενου, τὸ φάσκον ἱερὸν λόγιον, Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, καὶ τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὸ αἰσχρὸν διώκοντα κέρδος, καὶ τόκους B ἀπαιτοῦντα τοὺς δανειζομένους, ἢ ἑκατοστιαίους, ἢ ἡμιολίους. Πολυειδεῖς γὰρ ὄντες οἱ τόκοι, βαρύτεροι τῶν λοιπῶν οἱ ἑκατοστιαῖοι, ἤτοι τὰ ιβ' ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν νομίσματα, ἅτινα τοῖς τοκογλύφοις εἰσηράττει νόμος · οἱ γὰρ παλαιοὶ ταῖς ἑκατοντάσιν ἐχρῶντο, ὥσπερ ταῖς λίτραις ἡμεῖς τῶν οβ' ἐξαγίων. Ἡμιόλιοι δέ εἰσιν οἱ ἡμίσεις τοῦ ὅλου τόκου τῶν δώδρκα νομισμάτων, ἤτοι τὰ ἓξ · οὐ μὴν ὡς ἔθος τοῖς ἀριθμητικοῖς καλεῖν τὰς τῶν ἀριθμῶν ὑπὸ τὸ πρός τι ποσότητας ὅτι ὁ μὲν ἓξ τυχὸν, ἡμιόλιός ἐστι τοῦ τετάρτου, οὗτος δὲ ἐκείνου ὑφημιόλιος. Ἀλλὰ καὶ τοῖς μὴ ἀνέδην τοῦτο μετιοῦσι, σοφιζομένοις δὲ τὰ τοῦ πράγματος, τῷ μὴ ἁλῶναι παρανομίας, οἵτινες καὶ ἑτέροις ἐγχειρίζοντες χρήματα, τὸ μὲν κέρδος ἐξίσης συμφωνοῦσι μερίζειν, τῆς δὲ ζημίας μὴ κοινωνεῖν · τοῖς δὴ τοιαῦτα τεχνάζουσιν, ἢ ἕτερόν τι C κέρδος ἐρινυοῦσιν αἰσχρὸν, καθαιρέσεως δεῖν οἴεται δίκην λαγχάνειν, καὶ τοῦ κλήρου ἀλλοτριοῦν · φιλανθρωπότερον δ' ἂν εἴη τὸ μετὰ παραγγελίαν, κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἀποστολικὸν κανόνα.

Τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ὁ ι' τῆς ἕκτης λέξας συνόδου, ἢ παύσασθαι, ἢ καθαιρεῖσθαι τῶν κληρικῶν τοὺς τοκογλύφους κελεύει.

Τούτοις ἕπεται καὶ ὁ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ δ' κανών.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Καρθαγένῃ ε', Τὴν ἁπλησιαν πάντων τῶν κακῶν εἶναι μηνέρα, οὐδεὶς, φησὶν, ἀγνοεῖ· ταύτην οὖν περιαιρετέον παντάπασι, καὶ μὴ κέρδους αἰσχροῦ χάριν τοὺς τῶν Πατέρων ὅρους παραβαίνειν, καὶ μὴ ἐξεῖναι κληρικῷ ἀφ' οἱουδήποτε πράγματος τόκον λαβεῖν. Δανείζει γάρ τις οὐκ ἀργύριον D μόνον, ἀλλὰ καὶ σῖτον, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον, συμφωνοῦντος τοῦ δανειστοῦ μετὰ τὸν ὡρισμένον καιρὸν τόδε τι ἐπέκεινα δοῦναι. Περὶ γὰρ ὧν οἱ θεῖοι Πατέρες ἐθέσπισαν, οὐ δεῖ ψηφίζεσθαι καὶ βουλεύεσθαι, ἀλλ' ἕπεσθαι μηδὲν ἀντιλέγοντας ἢ περιεργαζομένους · εἰ γοῦν τὸ τοιοῦτον λαϊκοῖς ὄνειδος φέρει καὶ μέμψιν, πολλῷ δήπου κληρικοῖς.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, ἐν ιδ' κανόνι, Ὁ τόκους λαμβάνων κληρικὸς, φησὶ, ἐὰν καταδέζηται τὸ ἄδικον κέρδος πτωχοῖς ἀναλῶσαι, καὶ εἰσέπειτα τὸ τῆς φιλοχρηματίας φυλάξασθαι νόσημα, δεκτός ἐστιν εἰς ἱερωσύνην · ἐπειδὴ καὶ ἑτέρωθί φησιν · Ὁ μὲν

γεωργὸς τὸν στάχυν λαβών, τὸ σπέρμα πάλιν ὑπὸ τὴν ῥίζαν οὐκ ἐρευνᾷ· ὁ δὲ δανειστὴς καὶ τοὺς καρποὺς ἔχει, καὶ οὐκ ἀφίσταται τῶν ἀρχαίων· ἄνευ γῆς φυτεύει, καὶ θερίζει ἄνευ σπορᾶς· διὰ τοῦτο χαλκοῦ καὶ χρυσοῦ, καὶ τῶν ἀγόνων παρὰ φύσιν γεννώντων, ἡ κατὰ φύσιν τίκτουσα γίνεται στεῖρα.

Νόμοι.

Εἰ καὶ πολλοῖς τῶν πρὸ ἡμῶν ἔδοξε δεκτέαν εἶναι τὴν τῶν τόκων ἔκτισιν, ἴσως διὰ τὴν τῶν δανειστῶν δυσκληρίαν τε καὶ ὠμότητα, ἀλλ' οὖν ὡς ἀναξίαν τῆς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν πολιτείας, ἀπευκταίαν εἶναι κεκρίκαμεν, ἅτε παρὰ τῆς θείας νομοθεσίας κεκωλυμένην. Διὸ κελεύει ἡ ἡμετέρα γαληνότης, μηδενὶ μηδαμῶς ἐξεῖναι, ἐν μηδεμιᾷ ὑποθέσει τόκον λαμβάνειν, ἵνα μὴ νόμον φυλάττειν οἰόμενοι, νόμον θεοῦ παραβαίνωμεν· ἀλλὰ κἂν εἴ τις ὁσονδήποτε λάβοι, εἰς τὸ χρέος λογισθήσεται.

Ὁ δὲ παλαιὸς νόμος ῥητὴν ὁρίζει τοῖς τόκοις ποσότητα, τῇ ποιότητι μέντοι τῶν προσώπων διαλλάττουσαν. Τοὺς μὲν γὰρ δανείζοντας ἀπὸ ἰλλουστρίων καὶ ἀνωτέρω, ἄχρι τρίτης ἑκατοστῆς καὶ μόνον κελεύει λαμβάνειν· ἀργυροπράτας δὲ καὶ ἐμπόρους ἄχρι διμοίρου ἑκατοστῆς· τοὺς δὲ λοιποὺς πάντας ἄχρι ἡμίσεως ἑκατοστῆς. Εἰ δὲ πρὸς οἶκον εὐαγῆ τὸ ὄφνειον εἴη, ἄχρι τετάρτου ἑκατοσσῆς. Ἐπὶ δὲ τῶν ναυτικῶν δανείων, ἔνθα ὁ δανειστὴς τὸν ἐν τῆς θαλάσσης ἀναδέχεται κίνδυνον, οὐ λαμβάνει ὁ δανείζων πλέον τοῦ νομίμου τόκου, ἤγουν τῆς ἑκατοστῆς· εἰ γὰρ ἀναδέχεται ὁ δανείζων τὸν κατὰ θάλατταν κίνδυνον, δύναται λαβεῖν καὶ ὑπὲρ τὸν ἔννομον τόκον. Ἐπὶ δὲ τῶν δανειζομένων καρπῶν, ἐφ' ὧν τὸ παλαιὸν ἐξῆν πλείονα τόκον ἐπερωτᾶν διὰ τὸ ἄδηλον τῆς ἐκβάσεως, οὐκ ἐπιτρέπει σήμερον ἡ διάταξις πλείονα τόκον ἐπερωτᾶν, εἰ μὴ ἕως ἑκατοστῆς μόνον, μὴ βουλομένη μήτε διὰ παρακατασχέσεως ἐνεχύρων, μείζονα τόκον λαμβάνεσθαι, μήτε τοὺς δικαστάς ποτε καταδικάζειν πλείονα τόπον προφάσει τῆς τῶν τόκων συνηθείας· εἰ δέ τις μείζονα τόκον λάβοι, εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸν καταλογίζεσθαι. Ἑκατοστιαῖος δὲ λέγεται τόκος, τὰ διδόμενα δώδεκα νομίσματα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ὑπὲρ ἑκάστου χρόνου· ἡ δὲ παρ' ἡμῖν νομιζομένη λίτρα κατ' ἀναλογίαν νομίσματα ἔχει ὀκτώ, ἤτοι δίμοιρον·

Οἱ τόκοι ἄχρι τῆς ποσότητος τοῦ ἐκδανεισθέντος κεφαλαίου ἐκτεινέσθωσαν· εἰ δὲ συμβαίη ἐπέκεινα τοῦ μέτρου τῶν κεφαλαίων καταβληθῆναι, εἰς τὸ κεφάλαιον λογιζέσθωσαν.

Ὁ τόκον τόκου μεθοδεύων ἀτιμοῦται· οὐδεὶς γὰρ τόκον τόκου ἀπαιτεῖ, κἂν κατὰ μικρὸν καταβληθῇ.

ΚΕΦΑΛ. Η'. Περὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου.

Ζήτει ἐν τῷ λε' κεφαλαίῳ τοῦ Ε στοιχείου κανόνα πα' τῆς ς' συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. Θ'. Ὅτι τὰς τρίχας τῆς κεφάλῆς οὐ δεῖ καλλωπίζειν.

Ὁ ιϛ' τῆς ς' συνόδου κανών, Οἱ τὸν Χριστὸν, φησὶ, διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐνδυσάμενοι, τὴν ἐν σαρκὶ αὐτοῦ πολιτείαν μιμεῖσθαι καθωμολόγησαν, πᾶσάν τε ἁγνείαν μετιέναι καὶ σωφροσύνην, καὶ μὴ τῇ τῆς ὕλης προστετηκότας ματαιότητι, τὸ σῶμα κο-

accipit, neque rursum semen subter radicem exquirit; fœnerator autem fructus percipit, neque principale remittit; adeoque sine solo plantat et sine semento metit. Propterea, cum æs et aurum, et cætera quæ nihil producere solent, contra naturam pariunt, illa quæ naturaliter parit sterilis evadit.

Leges.

Etsi majorum nostrorum plerisque visum est admittendam esse usurarum pensionem, forte propter fœneratorum duritiem et crudelitatem, nos tamen ut Christianorum sanctiori conversatione plane indignam abominandam censuimus tanquam jure divino interdicam. Ideo nostra vetat tranquillitas, ne cuiquam penitus ulla in causa liceat usuras accipere, ut ne dum jus servare studemus, legem Dei violemus. Sed si quis tantillum acceperit, sorti imputabitur.

Lex autem vetus expresse statuit usurarum quantitatem, videlicet, juxta conditionem personarum aliam atque aliam. Quippe jubet eos qui a viris illustribus aut superioribus, solummodo trientem sumere, argentarios autem et negotiatores usque ad bessem centesimæ; cæteros autem omnes, ad semissem centesimæ. Sin religiosæ domui mutuum detur, usque ad quadrantem centesimæ. At vero in fœnore nautico, cum creditor periculum maris suscipit, potest accipere ultra legitimam usuram. Quando autem fructus mutuo dantur, pio quibus olim licuit majus fœnus stipulari propter proventus tempus incertum, non permittit hodieque constitutio graviorem usuram stipulari, quam adusque centesimam tantum, neque etiam vult propter retenta pignora majus fœnus accipi, neque judices unquam majus decernere sub prætextu consuetudinis loci. Si quis autem uberiorem usuram capit, tantum principali detrahitur. Usura autem centesimalis vocatur, cum duodecim nummi pro centum quotannis redduntur. Ea vero quæ libra apud nos æstimatur, juxta proportionem nummos continet octo cum besse.

Usuræ usque ad valorem principalis mutuo dati extendantur: sin tamen contingat ultra principalem summam expendi, ad principalem imputetur.

247 Qui usuram usuræ quærit, infamis fit. Nemo enim usuræ usuram poscit, saltem si paulatim persolvatur.

CAP. VIII. *De hymno trisagio.*

Quære in 35 cap. litt. E canonem 81 synodi sextæ.

CAP. IX. *Quod capillos capitis delicatius ornare haud liceat.*

Canon autem 96 syn. sextæ, Qui Christum, inquit, per baptismum induerunt, ejus in carne vitæ agendæ rationem imitari professi sunt, et omnem omnino castitatem ac temperantiam exercere, neque terrenarum rerum vanitati adhæren-

tes corpus superfluo ac nimis curioso cultu ornare. Quid vero vanius quam plurimam curam capillis capitis ac barbæ impendere adornandis, et juxta artem disponendis, adeoque escam proponere animabus ad intemperantiam pronis, cum interim insuper habent interioris hominis per virtutes cultum? Dicit enim Apostolus, « Si vir comam alat, dedecus ipsi est. » Et Moses in Deuteronomio: « Non facietis cincinnos in capite vestro; neque corrumpetis formam barbæ vestræ. » Eos qui ista fecerint primum paterne increpari jubet: perseverantes tamen, excommunicari. Easdem pœnas incurrunt etiam hi qui crines plicant, ut crispi fiant, aut tingunt, aut aqua primum irrigantes in sole arefaciunt, ut flavedinem acquirant, vel studeant ut aurei evadant, vel densi, aut cincinnos spurios gestant, aut mentum rasum habent, aut maximam ejus partem testa ignita exurunt, semet nitidulos, ut sibi videntur, reddentes, quasi lanugo ipsis jam primum excreverit. Hoc enim hodie potissimum, tanquam morbus epidemius, apud Christianos increbuit.

CAP. X *De sepulcrorum violatoribus.*

Canon 66 magni Basilii effossorem busti, qui ruptis sepulcris expilat ea quæ cum mortuo consepulta fuere, in decennium sacra communione privat.

Magnus autem Gregorius Nyssenus in canone 7, Sepulcrorum violatio, inquit, dividitur in remissibilem et irremissibilem. Si quis enim religione tactus, inviolatum reliquit corpus conditum, ne forte soli exponeretur naturæ deformitas, lapidibus tamen quibusdam, qui circa bustum erant, utatur ad ædificium aliquod, hoc quidem haudquaquam laudabile est, sed tamen venia dignum usus fecit, quando materiei translatio conducit ad aliquid pulchrius, et utilius: atqui sollicitare cineres inhumatæ carnis, et commovere ossa, spe ornamentum aliquod in tumulum conjectum nanciscendi, pari supplicio plectitur atque simplex fornicatio, scilicet in annos novem. Sin vero corrigendus demonstret conversionem laudabilem, fas est **248** correctionis moderatori contrahere tempus ex canonibus punitioni ejus præstitutum.

Leges.

Qui a sepulcris materiam quamvis auferunt, crimine sacrilegii teneantur.

Si quis a sepulcro abstulerit lapides aut columnas aut marmora, vel aliam materiem quamcunque, viginti libras auri fisco solvat.

Qui sepulcra effodiunt, et denudant mortuorum corpora, si quidem cum armis patraverint, capite plectuntur: sin absque armis, ad metalla.

Qui in sepulcris mortuos indumentis spoliant, abscissis manibus luant.

Qui reliquias vel ossa transferunt, plebeii qui-

A σμεῖν περιττῶς τε καὶ περιέργως· τί δ' ἂν γένοιτο περιττότερον, τοῦ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ πώγωνας περὶ πλείστου ποιεῖσθαι κοσμεῖν, εὖ τε διατιθέναι, καὶ δέλεαρ καθεῖναι ταῖς εὐολίσθοις πρὸς ἀκολασίαν ψυχαῖς, ἀφέντας τὸ διά πάσης ἀρετῆς τὸν ἔνδον κασμεῖν ἄνθρωπον; Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· « Ἀνὴρ ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι· » καὶ ὁ Μωσῆς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· « Οὐ ποιήσετε σισόην ἐν τῆς κόμης τῆς κεφαλῆς ὑμῶν, οὐδὲ φθερεῖτε τὴν ὄψιν τοῦ πώγωνος ὑμῶν. » Τοὺς οὐκ τοιοῦτόν τι ποιοῦντας πατρικῶς πρότερον ἐπιτιμᾶσθαι κελεύει· ἐπιμένοντας δὲ, ἀφορίζεσθαι. Τούτοις ὑπόκεινται τοῖς ἐπιτιμίοις καὶ οἱ τὰς τρίχας κλώθοντες ὥστε οὖλας γενέσθαι, ἢ βάπτοντες, ἢ ὕδατι διαβρόχους ποιοῦντες, καὶ τῷ ἡλίῳ θέροντες, ἵν' εἰς ξανθὰς μεταβάλλοιεν, ἢ χρυσιζούσας, ἢ δασείας ἐπιμελούμενοι
B γενέσθαι, ἢ νόθους πλοκάμους περιτιθέμενοι, ἢ τὸ γένειον ξηρῶντες. ἢ κεράμῳ πεπυρωμένῳ τὸ πλέον τούτου ἀποτεφροῦντες, ἢ τοῖς ὀδοῦσιν εὐφυῶς ἔστιν ἃ περιαιροῦντες, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν εὔσχημον ἀποκαθιστάντες, ὡς δοκεῖν ἄρτι φύειν αὐτοῖς τὸν ἴουλον· τοῦτο γὰρ νῦν καὶ μάλιστα ὥσπερ τι νόσημα ἐπιδήμιον τοῖς Χριστωνύμοις ἐνέσκηψεν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ τυμβωρύχων.

Ὁ ξς' τοῦ μεγάλου Βασιλείου κανὼν τὸν τυμβωρύχον, ὃς τοὺς τάφους ἀνοίγνυσι, καὶ συλᾷ τὰ τοῖς νεκροῖς συνθαπτόμενα, εἰς δέκα ἔτη τῆς ἱερᾶς κοινωνίας ἀποκλείεσθαι κελεύει.

Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος Νύσσης ἐν τῷ ζ' κανόνι, Ἡ τυμβωρυχία, φησὶ, διῄρηται εἰς τὸ συγγνωστόν τε καὶ ἀσύγγνωστον. Εἰ μὲν γάρ τις φειδόμενος τῆς
C ὁσίας, καὶ ἄσυλον ἀφεὶς τὸ κεκρυμμένον σῶμα, ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι τῷ ἡλίῳ τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, λίθις τισὶ τῶν τῷ τάφῳ προβεβλημένων συγχρήσεται εἰς ἔργου τινὸς κατασκευὴν, ἐπαινετὸν οὐδὲ τοῦτό ἐστι, πλὴν ἀλλὰ συγγνωστὸν ἐποίησεν ἡ συνήθεια, ὅταν εἴτ προτιμότερόν τι καὶ κοινωφελέστερον ἡ τῆς ὕλης μετάθεσις γένηται· τὸ δὲ ἀνερευνᾶσθαι τὴν κόνιν ἀπὸ τῆς γεωθείσης σαρκὸς, καὶ ἀνακιθεῖν τὰ ὀστᾶ ἐλπίδι τοῦ κόσμον τινὰ τῶν συγκατορυχθέντων κερδᾶναι, τοῦτο τῷ αὐτῷ κρίματι κατεδικάσθη, ᾧ καὶ ἡ ψιλὴ πόρνεία, εἰς ἐννέα δηλαδὴ χρόνους· εἰ δὲ σπουδαίαν ὁ θεραπευόμενος ἐπιδείξαισο τὴν ἐπιστροφὴν, ἔξεστι τῷ οἰκονομοῦντι τὴν αὐτοῦ θεραπείαν, συντεμεῖν τὴν ἐκ τῶν κανόνων ὁρισθεῖσαν τῇ ἐπιτιμίᾳ προθεσμίαν.

D Νόμοι.

Οἱ ἀπὸ τῶν τάφων ὕλας ἀφαιροῦντες ὑποκείσθωσαν τῷ τῆς ἱεροσυλίας ἐγκλήματι.

Ἐάν τις ἀπὸ τάφου ἀφέληται λίθους, ἢ κίονας, ἢ μάρμαρα, ἢ ἄλλην οἱανδήποτε ὕλην, εἴκοσι λίτρας χρυσίου τῷ δημοσίῳ καταβαλλέτω.

Οἱ τυμβωρυχοῦντες, καὶ γυμνοῦντες τὰ τῶν τεθνεώτων σώματα, εἰ μὲν μεθ' ὅπλων, κεφαλικῶς τιμωροῦνται· εἰ δὲ χωρὶς ὅπλων, μέχρι μετάλλου.

Οἱ τοὺς νεκροὺς ἐν τοῖς τάφοις ἐκδύοντες χειροκοπείτωσαν.

Οἱ λείψαδα ἢ ὀστᾶ μετακινήσαντες, εὐτελεῖς μὲν

ὄντες, ἄκρως τιμωροῦνται· ἔντιμοι δὲ, περιορίζονται, ἢ εἰς μέταλλα πέμπονται.

Οὐ δεῖ τὰ λείψανα τῶν τελευτώντων ψηλαφᾶσθαι ἢ σκυλεύεσθαι· τὰ δὲ προσκαίρως αποτεθέντα μεταφέρειν ἔξεστι.

Μηδεὶς σῶμα ἀνθρώπινον χωρὶς κελεύσεως βασιλικῆς εἰς ἕτερον τόπον μεταφερέτω.

dem extremum supplicium dant; ingenui vero exsulant, vel mittuntur ad metalla.

Defunctorum reliquias exui spoliarive non licet, quæ autem pro tempore deposita fuere, reponi debebunt.

Nemo absque imperatoris jussu corpus hominis mortui in alienum locum transferat.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'. Ὅτι τυπτειν κληρικοῖς οὐκ ἐφεται.

Ὁ κζ' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν, Ἐπίσκοπον, φησὶν, ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, τύπτοντα πιστοὺς ἁμαρτάνοντας, ἢ ἀπίστους ἀδικήσαντας, καὶ ταύτῃ φοβεῖν ἐκείνους ἐθέλοντα καθαιρεῖσθαι προστάττομεν· οὐδαμοῦ γὰρ ὁ Κύριος τοῦτο ἡμᾶς ἐδίδαξε. Γοὐναντίον δὲ, αὐτὸς τυπτόμενος οὐκ ἀντέτυπτε, λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει· ἐκέλευε δὲ καὶ τὴν ἀριστερὰν ἐμπαρέχειν τῷ μὴ φειδομένῳ τῆς δεξιᾶς. Ἐλέγχειν γὰρ τοὺς ἀδικοῦντας ἄλλως ἔξεστι, καὶ τοῖς ἀδικουμένοις ἐπικουρεῖν ὁπόση δύναμις· καθὰ δὴ καὶ Παῦλον ἴσμεν τὸν μέγαν. Τιμοθέῳ ἐντελλόμενον, τοὺς ἁμαρτάνοντας ὑπ' ὄψιν πάντων ἐλέγχειν, ἵνα καὶ τοῖς λοιποῖς φόβος ἐγγένηται. Κληρικοῖς δὲ οὐ υεμιτὸν ἑαυτοὺς ἐκδικεῖν· σωφρονίζειν μέντοι μετρίως τοὺς ἰδίους αὐτῶν μαθητὰς ἁμαρτάνοντας, καὶ μετὰ παραγγελίαν μὴ ἐπιστρέφοντας συγκεχώρηται· ὅτι καὶ ὁ Κύριος τοὺς ἐν τῷ ἱερῷ ἐμπορευομένους, ὡς εἰς τὸ Θεῖον ἁμαρτάνοντας, τῷ φραγγελίῳ τύπτων ἀπήλασεν. Εἰ δέ τις καὶ διδάσκαλος ὤν, θυμῷ εἴξας, φονευτηρίῳ τύψειεν ὀργάνῳ, οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται.

CAP. XI. *Quod clericis verberare quempiam non permittitur.*

Canon 27 sanctorum apostolorum. Episcopum, ait, aut presbyterum, aut diaconum qui verberat fideles delinquentes, aut infideles male ipsis facientes, atque hoc modo ipsos deterrere vult, deponi mandamus. Nullibi enim Dominus hoc nos docuit; verum e contra ipse vapulans non reverberabat, et conviciis oneratus, non pariter conviciabatur; passus est, et non minitabatur; jussit autem sinistram genam præbere ei qui minime parcit dexteræ. Nam alias increpare licet malefacientes, et hos qui injuriam patiuntur defendere, quantum possumus. Sicuti et magnum Paulum scimus Timotheo præcipere, delinquentes in conspectu omnium reprehendere, ut metus etiam reliquos percellat. Clericis vero haud licet seipsos vindicare. Suos quidem discipulos castigare concessum est, cum delinquunt, et post admonitionem non convertuntur: quia etiam Dominus eos qui in templo negotiabantur, tanquam in Deum peccantes, flagello verberans abegit. Si quis tamen magister iræ impatiens instrumento lethifero verberaverit, haud impune fecerit.

Ὁ δὲ θ' τῆς λεγομένης πρώτης καὶ δεύτερας συνόδου, τὸν ἀποστολικὸν τοῦτον κανόνα δεξιὸν, ἐπιτιμᾷ τοῖς αὐτὸν πειρωμένοις παραχαράττειν, καὶ οἰομένοις τοὺς αὐτοχειρίᾳ τύπτοντας μόνους αἰτιᾶσθαι, οὐ μὴν καὶ τοὺς ἐξ ἐπιτάγματος. Μάταιον γὰρ τοῦτο, φησὶ, καὶ τῆς διανοίας τοῦ ἀποστολικοῦ κανόνος ἀλλότριον, τὸν μὲν τρὶς ἢ τετράκις πλήξαντα καθαιρεισθαι, τὸν δὲ ἐξ ἐπιτάγματος εἰς θάνατον στίζοντα εἶναι ἀθῷον· χρὴ γὰρ τὸν τοῦ Θεοῦ ἱερέα διδαχῇ καὶ νουθεσίᾳ, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐκκλησιαστικοῖς ἐπιτιμίοις τὸν ἀτακτοῦντα ποιδαγωγεῖν, ἀλλὰ μὴ μάστιξι καὶ πληγαῖς εἰς τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπιπηδᾷν ἀσέμνως, καὶ ἐνυβρίζειν σώματα. Εἰ δέ τινες εἶεν παντάπασιν ἀσωφρόνιστοι, τούτους διὰ τοῦ ἐγχωρίου ἄρχοντος οὐδεὶς ὁ κωλύων σωφρονίζειν, ὡς καὶ ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ε' κανὼν διορίζεται, ὃν καὶ ζήτει ἐν τῷ ιβ' κεφ. τοῦ Σ στοιχείου.

Tertius autem canon concilii, cui præfuit Photius, anathemati subjicit illum qui ausus fuerit vel verberare 249 vel in custodia detinere episcopum aliquem, sive citra causam hoc faciat, sive causam obtendat. Imo vero etsi causa valde probabilis fuerit, haud tamen est penes summum magistratum eam vindicare, sed oportet ad synodum referre, quæ sola jure potest judicare et punire episcopos delinquentes.

Ὁ δὲ γ' τῆς συνόδου, ἧς ἐξῆρχεν ὁ Φώτιος, ὑπὸ ἀνάθεμα τίθησι τὸν ὅλως τύψαι ἢ φυλακῇ καθεῖρξαι τολμήσαντα τῶν ἐπισκόπων τινὰ, εἴτε χωρὶς αἰτίας, εἴτε καὶ αἰτίαν πλασάμενον. Εἰ δὲ πάνυ εἴη εὐπρόσωπος ἡ αἰτία, οὐδὲ ὁ τὴν μεγίστην ἀρχὴν διέπων ἐκδικεῖν ταύτην δύναται, ἀλλὰ δεῖ τῇ συνόδῳ ἀνατιθέναι, ᾗ μόνῃ κρίνειν ἐφεῖται καὶ κολάζειν τῶν ἐπισκόπων τοὺς ἁμαρτάνοντας.

Leges.

Jus autem civile vetat episcopos manibus suis plectere, pœnam tamen non constituit; in genere autem de quovis verberante aut injuriam inferente decernit, concedens adversus ipsos injuriarum actionem, quæ transigitur et pecuniarie et criminaliter, imo etiam definit, quænam æstimari debet gravis injuria, quænam levis.

Is qui sacerdotem vel in ecclesia, vel in processione percutere attentat, relegetur.

Si læsum fuerit corpus liberum, res judicata erit ad sumptus curationis, et quæstus jacturam, non vero ad deformitatem. Corpus enim liberum non infame redditur. Qui vero corpus servile lædit, postulatur præter jam dicta etiam honestatis ejus diminutæ.

250 INITIUM LITTERÆ Υ.

CAP. I *De injuriis.*

Quære cap. 7 litt. B.

Canon dein 55 sanctorum apostolorum, atque etiam 56. Clericus, inquiunt, qui episcopum suum contumelia afficit, deponatur: « Præfecto enim populi tui non maledices. » Quæ vox est Mosis viri summi. Qui vero presbyterum vel diaconum contumelia affecit, excommunicetur. Nam injuria erga majorem, pœnam etiam majorem postulat, atque erga minores minorem. Quippe hic capitis locum obtinet in corpore Ecclesiæ, illi vero manuum et reliquorum subservientium membrorum.

Canon autem 57 ait: Et qui claudum, vel cæcum, vel cui vitiosus est incessus irrisit, communione privetur, sive sit clericus sive laicus. Tales enim potius miseratione prosequi oportet manum adjutricem porrigentes, quam eos scommatis ac derisionis scopum facere.

Leges.

Atrox injuria vel ex persona, vel ex ipsa re, vel a loco definitur. Ex persona, cum magistratui vel patrono facta fuerit. Ex loco, cum in theatro cunctis videntibus. Ex re, quando vulnus inflictum fuerit, aut facies cæsa. Tales vel ad tempus relegantur, vel aliqua re interdicuntur, si spectabiles fuerint: sin vero liberi fuerint, sed ex plebe, fustibus verberantur; servi autem flagellis cæsi dominis suis traduntur.

Si quis, dum sacra mysteria, vel aliud quodvis sacrorum officiorum peragitur, in sanctam ecclesiam ingressus, episcopum, aut clericos, aliosve ecclesiæ ministros injuria aliqua affecerit, jubemus eum torqueri, et in exsilium relegari: atque si sacra mysteria et liturgias turbaverit, aut celebrari prohibuerit, capite plecti. Idem observetur etiam in processionibus, in quibus episcopi vel clerici reperiuntur; nemque si quis solum contumelia affecerit, tormentis et exsilio luet, sin vero processionem dissipaverit, capite punietur.

A

Νόμοι.

Ὁ δὲ νόμος ἀπαγορεύει μὲν τοῖς ἐπισκόποις πλήττειν χερσὶν οἰκείαις οὐχ ὥρισε δὲ ποινὴν· γενικῶς δὲ περὶ παντὸς τύπτοντος ἢ ὑβρίζοντος διορίζεται, διδοὺς κατ' αὐτῶν τὴν περὶ ὕβρεως ἀγωγήν, ἥτις καὶ χρηματικῶς κινεῖται καὶ ἐγκληματικῶς, καὶ διορίζεται ποία ἐστὶ τραχεῖα ὕβρις, ποία δ' ἐλαφρά.

Ὁ ἱερέα, εἴτε ἐν ἐκκλησίᾳ, εἴτε ἐν λιτῇ ἐπιχειρῶν τύπτειν, ἐξοριζέσθω.

Ἐὰν βλαβῇ σῶμα ἐλεύθερον, ἡ καταδίλη γίνεται εἰς τὴν δαπάνην τῆς ἰατρείας, καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐργασίας, οὐ μὴν τῆς ἀμορφίας· σῶμα γὰρ ἐλεύθερον οὐ διατιμᾶται. Ὁ δὲ σῶμα δούλου βλάψας ἀπαιτεῖται πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῆς διατιμήσεως αὐτοῦ.

B

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Υ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'· Περὶ ὕβρεων.

Ζήτει τὸ ζ' κεφάλαιον τοῦ Β στοιχείου.

Ὁ δὲ νε' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν, ἔτι δὲ καὶ ὁ νς', Ὁ τὸν ἴδιον ἐπίσκοπον ὑβρίσας κληρικὸς καθαιρείσθω, φησί· « Ἄρχοντα γὰρ τοῦ λαοῦ σου, οὐκ ἐρεῖς κακῶς· » Μωσέως τοῦτο τοῦ πάνυ φωνή. Πρεσβύτερον δὲ ἢ διάκονον ὁ ὑβρίσας ἀφοριζέσθω· ἡ γὰρ πρὸς τὸν μείζονα ὕβρις, καὶ μείζονος ἀξία τῆς τιμωρίας, ἐλάττονος δὲ ἡ πρὸς τοὺς ἐλάττονας. Ὁ μὲν γὰρ κεφαλῆς ἐπέχει τόπον τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας, οἱ δὲ χειρῶν καὶ τῶν διακονικῶν ἑτέρων μελῶν.

C

Ὁ δὲ νζ', Καὶ ὁ χωλὸν, ἢ τυφλὸν, ἢ τὰς βάσεις πεπλημένον χλευάσας, ἀφοριζεσθω, φησὶν, εἴτε κληρικὸς εἴη, εἴτε τῶν τοῦ λαοῦ. Τοὺς τοιούτους γὰρ ἐλεεῖν μᾶλλον δέον χεῖρα βοηθὸν ἐπορέγοντας, ἢ χλεύης καὶ γέλωτος ποιεῖσθαι ὑπόθεσιν.

Νόμοι.

Ἡ τραχεῖα ὕβρις ἢ ἀπὸ τοῦ προσώπου, ἢ ἀπὸ τοῦ πράγματος, ἢ ἀπὸ τοῦ τόπου κανονίζεται. Ἀπὸ προσώπου, ὅταν ἄρχοντι ἢ πάτρωνι γένηται· ἀπὸ τόπου, ὅταν ἐν θεάτρῳ πάντων ὁρώντων· ἀπὸ τοῦ πράγματος, ὅταν καὶ τραῦμα γένηται, ἢ ὄψις πληγῇ. Οἱ τοιοῦτοι ἢ πρὸς καιρὸν ἐξορίζονται, ἢ τινος κωλύονται πράγματος ἔντιμοι ὄντες· εἰ δὲ ἐλεύθεροι μὲν εἶεν, εὐτελεῖς δὲ, ῥοπαλίζονται· εἰ δὲ δοῦλοι,

D

φραγγελιζόμενοι, τῷ δεσπότῃ ἀποδίδονται.

Εἴ τις τῶν θείων μυστηρίων ἢ τῶν ἄλλων ἁγίων λειτουργιῶν ἐπιτελουμένων εἰς ἁγίαν εἰσελθὼν ἐκκλησίαν, τῷ ἐπισκόπῳ, ἢ τοῖς κληρικοῖς, ἢ τοῖς ἄλλοις ὑπηρέταις τῆς ἐκκλησίας ὕβρεώς τι ἐπαγάγοι, κελεύομεν τοῦτον βασάνους ὑπομεῖναι, καὶ εἰς ἐξορίαν πεμφθῆναι· εἰ δὲ καὶ αὐτὰ τὰ θεῖα μυστήρια καὶ τὰς λειτουργίας ταράξοι ἢ ἐπιτελεῖσθαι κωλύσοι, κεφαλικῶς τιμωρεῖσθαι· τούτου αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ταῖς λιταῖς, ἐν αἷς ἐπίσκοποι ἢ κληρικοὶ εὑρίσκονται, φυλαττομένου· ἵνα, εἰ μὲν ὕβριν τις μόνον ποιήσοι, βασάνοις καὶ ἐξορίᾳ παραδοθῇ, εἰ δὲ καὶ τὴν λιτὴν διασκεδάσοι, κεφαλικὸν κίνδυνον ὑπομείνῃ.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Περὶ Ὑδροπαραστατῶν αἱρετικῶν. A

Ζήτει ἐν τῷ β' κεφ. τοῦ Α στοιχείου, καὶ ἐν τῷ η' κεφ. τοῦ Κ στοιχείου κανόνα λβ' τῆς ς' συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ υἱοθεσίας.

Ζήτει ἐν τῷ η κεφ. τοῦ Β στοιχείου.

Ὁ υἱοθετῶν ὀφείλει μείζων εἶναι κατὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ υἱοθετουμένου χρόνοις ιη' · ἡ γὰρ θέσις μιμεῖται τὴν φύσιν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Περὶ ὑπηρετῶν ἤτοι ὑποδιακόνων.

Ὁ κα' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου κανὼν, Οὐκ ἔξεστι, φησὶ, τοῖς ὑπηρέταις, ἐν τῷ οὕτω πως ὠνομασμένῳ διακονικῷ, τῶν ἱερῶν ἅπτεσθαι σκευῶν, πρὸς τὸ δι' αὐτῶν ἱερουργῆσαι δηλονότι τὰ εἰς θυσίαν προσφερόμενα, τὸν ἄρτον, φημὶ, καὶ τὸν οἶνον, ἐκ τῶν περιεχόντων ὑποδηλῶν τὰ περιεχόμενα · οὐ γὰρ ἐφεῖται τούτοις τὰ τῶν διακόνων μετιέναι. Κενῶν δὲ B τῶν ἱερῶν σκευῶν ἅπτεσθαι, καὶ πρὸς τὴν ἱερουργίαν ἑτοιμάζειν, καὶ μετὰ τοῦτο περιστέλλειν, καὶ ἐν καλῷ τοῦ νεὼ τιθέναι, τοῖς ὑποδιακόνοις παντὸς μᾶλλον προσῆκον · τοῦτο καὶ γὰρ αὐτοῖς ἡ διακονία.

Ὁ δὲ κε' οὐδὲ ἄρτον διδόναι, ἢ ποτήριον εὐλογεῖν ἐφίησι τὸν ὑπηρέτην, ἤτοι τὸν ὑποδιάκονον.

Ὁ δὲ μγ' οὔτε τοῦ λαοῦ ὑπερεύχεσθαι τοὺς ὑποδιακόνους κελεύει ἐν τῷ τῆς θείας λειτουργίας καιρῷ, οὔτε τὰ θεῖα μεταχειρίζειν μυστήρια, τοῦτο γὰρ ἔργον μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν, ἀλλὰ ταῖς θύραις ἑφεστάναι τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν, καὶ μηδὲ πρὸς βραχὺ τούτων ἀφίστασθαι, ὥστε εἰσάγειν τε καὶ ἐξάγειν τοὺς κατηχουμένους, τοὺς ἐν μετανοίᾳ, καὶ τοὺς λοιποὺς. Ἓν δὲ καὶ τοῦτο τῶν τῆς Ἐκκλησίας ταγμάτων, τὸ τῶν ὑπηρετῶν, φημὶ, τῶν καὶ θεραπευτῶν C λεγομένων, καὶ ὑποδιακόνων, παρὰ τοσοῦτον τοῦ λαϊκοῦ πληρώματος ὑψηλότερον, παρ' ὅσον τῶν τοῦ βήματος ταπεινότερον.

Ζήτει καὶ ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ Α στοιχείου κανόνα τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου ιε' καὶ ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ Σ στοιχείου κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ κδ' καὶ κγ'. Ζήτει καὶ τὸ λ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Ε'. Περὶ ὑποβόλου.

Ἡ τοῦ σοφοῦ Λέοντος νεαρὰ, Πλείονα δεῖ εἶναι, φησὶ, τὴν προῖκα τοῦ ὑποβόλου · τοῦ δὲ ἀνδρὸς ἀτέκνου τελευτήσαντος, ἂν μὴ παρῇ σύμφωνον, ἀνακομίζεται ἡ γυνὴ τήν τε προῖκα καὶ τὸ ὑπόβολον. καὶ πλέον οὐδέν. Εἰ δὲ τὴν γυναῖκα ὁ θάνατος διασπάσει, τῆς μὲν οἱ κληρονόμοι τὴν προῖκα λαμβανέτωσαν · ὁ δὲ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου μὴ ἀποστερείσθω D ὑποβόλου.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Φ ΣΤΟΙΚΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Περὶ Φαλκιδίου.

Φαλκιδιός ἐστι νόμος περιαιρῶν ἀπὸ τῶν λεγαταρίων τὸ τρίτον μέρος τῆς πατρικῆς οὐσίας, καὶ περιποιῶν τῷ κληρονόμῳ · ἐπενοήθη δὲ προνοίᾳ τῶν παίδων, ἵνα οἱ φυσικοὶ κληρονόμοι πρότερον θεραπευθῶσιν. Ἔστι δὲ τοιοῦτος · Εἰ μὲν εἷς ὢν τυγχάνει τῷ πατρὶ παῖς, ἢ δύο, ἢ τρεῖς, ἄχρι καὶ τῶν τεσσάρων, ὑπεξαιρουμένων πρότερον τῶν χρεῶν, καὶ τῶν ἐν τῇ κηδείᾳ ἀναλωμάτων, καὶ τῶν ἐπ' εὐσεβείᾳ διδομένων, ἔτι δὲ καὶ τῶν τιμημάτων τῶν ἐλευθερω-

CAP. II. *De Hydroparastatis hæreticis.*

Quære in cap. 2 litt. A, et in cap. 8 litt. K. canonem 52 synodi sextæ.

CAP. III. *De adoptione.*

Vide in cap. 8 litt. B.

Qui adoptat adoptato major 18 annis esse debet. Nam adoptio naturam sequitur.

251 CAP. IV. *De ministris sive hypodiaconis.*

Canon 21 synodi Laodicenæ. Non licet, inquit, ministris in loco, qui vocatur diaconicum, sacra vasa attingere, nempe ad ministrandum ea quæ in sacrificium offeruntur, panem, dico, et vinum, per continens quidem id quod continetur subinnuens. Non enim istis permittitur diaconorum munus obire. Vasa autem vacua tangere, et ad sacrum officium præparare, et postea deponere, et in loco templi commodo collocare, hypodiaconis maxime convenit. Hoc enim eorum ministerium est.

Canon vero 25 neque panem distribuere, neque poculum benedicere permittit ministrum sive hypodiaconum.

Atque 43 jubet hypodiaconos neque pro populo orare, quo tempore sacra mysteria peraguntur, neque sacra illa manibus suis contrectare, quod peculiare munus est sacerdotum ; sed ad fores astare sacrarum ecclesiarum, et ne tantillum quidem illas relinquere, ut possint educere et introducere catechumenos pœnitentiam agentes, atque etiam reliquos. Hic autem ipse ex ordinibus ecclesiaticis, scilicet ministrorum et servorum, ut vocantur, seu hypodiaconorum tanto laicorum superior, quanto gradibus ecclesiasticis inferior.

Quære et in nono capite litt. A can. syn. Sardicensis 15, et in 9 cad. litt. Σ can. 22 et 23 syn. Laodicenæ. Vide etiam cap, 30 litt. E.

CAP. V. *De donatione ante nuptias.*

Leonis Sapientis constitutio novella, Dotem, inquit, oportet majorem esse donatione. Si vir tamen sine liberis moriatur, et contractus non intercesserit, repetit mulier dotem et donationem ante nuptias, et nihil præter. At si mors corripiat mulierem, hæredes ipsius dotem recipiant ; sed vir suam donationem minime amittat.

252 INITIUM LITTERÆ Φ.

CAP. I. *De lege Falcidia.*

Falcidia est lex quæ a legatis eximit tertiam partem patrimonii, eamque hæredi concedit. Lata autem est liberorum causa, ut naturalibus hæredibus primo prospiceretur. Sic autem lex se habet: Si pater vel unum vel duos vel tres et usque ad quatuor filios habuerit, subductis prius debitis, atque sumptibus in luctu factis, et iis quæ in pios usus erogantur, tum etiam pretio servorum libertate donandorum, accipient liberi tertiam partem

bonorum paternorum. Sin vero quinque fuerint liberi, aut ultra, atque insuper, possident dimidium facultatum, reliquum vero parter largitur, ut ipsi tibet, vel uni vel pluribus filiorum suorum, aut extraneo cuilibet. Si tamen in profondum forte projicere velit pater, nemo ei criminari potest. Dicit autem lex : Legata, quæ in pios usus relinquuntur, ante legem Falcidiam obtinere volumus.

A

CAP. II. *De veneficis et magis.*

Quære cap. 1 litt. M.

CAP. II. *De stupro.*

Quære in cap. 15 litt. M canonem 18 et 60 magni Basilii; et cap. 13 litt. A; et cap. 8 et 30 lit. Γ.

B

CAP. IV. *De avaritia.*

Vide cap. 11 litt. II.

CAP. V. *De homicidio voluntario et involuntario.*

Canon 65 sanctorum apostolorum. Qui in pugna, inquit, et jurgio percutiens aliquem interfecerit, quamvis unicum ictum intulerit, si clericus fuerit, deponatur, propter animi sui temeritatem; at si laicus, excommunicetur. Nam propterera etiam Dominus jubet oppressum non solum non obsistere, sed dexteram præbere ferienti; ideo quod sæpe pugna in cædem disinit.

Magnus autem Gregorius Nyssenus in can. 5, Crimen, inquit, homicidii in voluntarium et involuntarium distinguitur. Et homicidium quidem voluntarium est, quod ex deliberatione perpetratur; deinde et illud inter **253** voluntaria recensetur, quando quis in congressu et pugna verberans et verberatus, inferat arrepta opportunitate manu sua ictum lethalem. Nam qui animi impotens iræ suæ impetui locum dederit, jam nihil eorum in mentem induxit quæ malum præcidere poterant, dum viget passio; adeo ut homicidium ex congressu referatur inter deliberationis opera, et neutiquam inter fortuita.

C

Involuntaria autem homicidia indicia manifesta habent, cum quis, dum aliud prorsus intendit, fortuito aliquid eorum quæ curari non possunt, facerit. Homicidii autem voluntarii pœna ad 27 annos extenditur, qui in tria novennia distinguntur, ita ut per primum novennium pœnitens penitus segregetur, et extra ecclesiam stans ploret ; reliqua autem duo transigat partim, et quidem primum in statione audientium, partim in numero procidentium, atque ita ad participationem mysteriorum accedat. At vero si viri insignis puniti conversio, et pœnitentiæ vehementia vincat eam in longiori tempore seipsos lentius purgantium, contrahetur ipsi et pœnæ mora, ut pro annis novem, qui singulis gradibus competit, octo aut septem aut sex

D

θέντων οἰκετῶν, λαμβάνουσιν οἱ παῖδες τὸ γ' τῆς καθαρᾶς περιουσίας τοῦ πατρός. Εἰ δὲ ε' εἰσὶν οἱ παῖδες καὶ ἐπέκεινα, τὸ ἥμισυ κτῶνται τῆς ὑποστάσεως, τὸ δὲ λοιπὸν φιλοτιμεῖται ὁ πατὴρ ἔνθα ἂν αἱρεῖται, ἢ ἑνὶ τῶν αὐτοῦ παίδων, ἢ πλείοσιν, ἢ ξένῳ οἱῳδήτινι. Εἰ δὲ καὶ κατὰ βυθοῦ ῥῖψαι βουληθείη τυχὸν ὁ πατὴρ, οὐκ ἔχει τὸν ἀνακρίνοντα. Φησὶ δὲ ὁ νόμος · Τὰ ἐπ' εὐσεβείᾳ καταλιμπανόμενα λεγάτα καὶ τοῦ Φαλκιδίου αὐτοῦ κατὰ προτίμησιν ἀνώτερα εἶναι θεσπίζομεν.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Περὶ φαρμακῶν καὶ μάγων.

Ζήτει τὸ α' κεφάλαιον τοῦ Μ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ φθορᾶς παρθένων.

Ζήτει ἐν τῷ ιε' κεφ. τοῦ Μ στοιχείου κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου ιη' καὶ ξ', καὶ τὸ ιγ' κεφ. τοῦ Α στοιχείου, καὶ τοῦ Γ στοιχείου τὸ η' καὶ λ' κεφάλαιον.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Περὶ φιλαργυρίας.

Ζήτει τὸ ια' κεφάλαιον τοῦ Π στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Ε'. Περὶ φόνων ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων.

Ὁ ξε' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν, Ὅστις ἐν μάχῃ, φησὶ, καὶ φιλονεικίᾳ πλήξας ἀποκτείνει τινὰ, εἰ καὶ μίαν ἔτυχε κατενεγκὼν τὴν πληγὴν, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, καθαιρείσθω διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ · εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ ὁ Κύριος οὐχ ὅπως μὴ ἀμύνεσθαι τὸν λελυπηκότα, ἀλλὰ καὶ τὴν δεξιὰν ἐμπαρέχειν κέλευει τῷ παίοντι, οἷα τῆς μάχης ἔσθ' ὅτε τελευτώσης εἰς φόνον.

Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος Νύσσης ἐν τῷ ε' κανόνι, Τὸ τοῦ φόνου, φησὶν, ἄγος τῇ διαφορᾷ τοῦ ἑκουσίου καὶ τοῦ ἀκουσίου διῄρηται. Καὶ ἑκούσιος μέν ἐστι φόνος ὁ ἐκ παρασκευῆς τετολμημένος · ἔπειτα κἀκεῖνος ἐν τοῖς ἑκουσίοις ἐνομίσθη, ὅταν τις ἐν συμπλοκῇ καὶ μάχῃ τύπτων τε καὶ τυπτόμενος ἐνέγκῃ κατὰ τινος καιρίαν τὴν διὰ χειρὸς πληγήν. Ὁ γὰρ ἄπαξ τῷ θυμῷ κρατηθεὶς, καὶ τῇ ὁρμῇ τῆς ὀργῆς χαριζόμενος, οὐδὲν ἂν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τῶν ἀνακόψαι τὸ κανὸν δυναμένων ἐπὶ νοῦν λάβοι ποτὲ, ὥστε καὶ τὸ ἐκ συμπλοκῆς ἀποτέλεσμα τοῦ φόνου εἰς ἔργον προαιρέσεως, καὶ οὐκ εἰς ἀποτυχίαν ἀνάγεται.

Οἱ δὲ ἀκούσιοι φόνοι φανερὰ ἔχουσι τὰ γνωρίσματα, ὅταν τις πρὸς ἕτερόν τι τὴν σπουδὴν ἔχων, ἐξ ἀποτυχίας τῶν ἀνηκέστων τι δράσῃ. Τοῦ μὲν οὖν ἑκουσίου φόνου εἰς ἑπτὰ καὶ εἴκοσι χρόνους παρατείνεται τὸ ἐπιτίμιον, εἰς τρεῖς ἐννεατηρίδας διαιρουμένους · ὡς ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς παντελῶς εἶναι ἀφωρισμένον τὸν ἐπιτιμηθέντα, ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἱστάμενον, καὶ προσκλαίοντα · τὰς δὲ λοιπὰς, δύο εἰς τε τὴν τῶν ἀκροωμένων πρότερον, εἶτα τῶν ὑποπιπτόντων διελθόμενον στάσιν, οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν ἁγιασμάτων μετουσίαν ἐλθεῖν. Εἰ δὲ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἐπιτιμηθέντος καὶ ἡ τῆς μετανοίας θερμότης περιγένοιτο τῶν ἐν μακρᾷ προθεσμίᾳ ῥᾳθυμότερον ἑαυτοὺς ἐκκαθαιρόντων, συντμηθήσεται αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ ἐπιτιμίου παράτασις, ὥστε ἀντὶ τῶν ἐφ' ἑκάστῳ βαθμῷ

ἐννέα ἐτῶν ἀκτὼ, ἢ ἑπτὰ, ἢ ἕξ, ἢ πέντε μόνα γενέσθαι κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκονομοῦντος.

Ὁ δὲ ἀκούσιος φόνος συγγνωστὸς μὲν, οὐ μὴν ἐπαινετὸς ἐκρίθη. Τὸν γὰρ ἀλόντα τῷ μιάσματι τουτῳ, ὡς ἐξάγιστον ἤδη γενόμενον, ἀπόβλητον ἱερατικῆς χάριτος ὁ κανὼν ἀπεφήνατο· ὅσος δέ ἐστιν ἐπὶ τῇ ψιλῇ πορνείᾳ τοῦ καθαρσίου ὁ χρόνος τῶν ἐννέα ἐτῶν, τοσοῦτος καὶ ἐπὶ τῶν ἀκουσίως πεφονευκότων καλῶς ἔχειν ἐδοκιμάσθη· δηλαδὴ καὶ ἐν τούτῳ τῆς προαιραίστως τοῦ μετανοοῦντος δοκιμαζομένης, εἰ δέον τὸν ὁρισθέντα χρόνον αὐτῷ ἐξήκειν ἢ ἐλάττω γενέσθαι.

Οὕτω καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ η' κανόνι τὸν ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον ὁριζόμενος φόνον. Ἀκούσως μέν ἐστι, φησὶν, ὅταν τις ἀκοντίσας λίθον, ἐφ' ᾧ θηρίον ἀμύνασθαι, ἢ κατασεῖσαι δένδρου καρπὸν, ἄνθρωπον παριόντα μὴ προϊδὼν, εἰς θάνατον πλήξῃ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἐπιστρέψαι τινὰ βουλόμενος, ἱμάντι ἢ ῥάβδῳ, μὴ πάνυ τραχείᾳ τύψοι, ἀποθάνοι δὲ ὀτυπτόμενος· ἡ γὰρ πρόθεσις ἐνταῦθα σκοπεῖται, ὅτι βελτιῶσαι ἐβούλετο τὸν ἁμαρτάνοντα, οὐκ ἀνελεῖν. Ἐν τοῖς ἀκουσίοις ἐστὶ κἀκεῖνο, ὅταν τις ἀμυνόμενος ἐν μάχῃ τινὰ, ξύλῳ ἢ χειρὶ ἀφειδῶς ἐπὶ τὰ καίρια τὴν πληγὴν ἐνέγκῃ, ἐφ' ᾧ κακῶσαι τοῦτον, οὐχ ὥστε παντελῶς ἀνελεῖν· ἀλλὰ τοῦτο ἤδη προσεγγίζει τῷ ἑκουσίῳ. Ὁ γὰρ τοιούτῳ χρησάμενος ὀργάνῳ πρὸς ἄμυναν, καὶ μὴ πεφεισμένως τὴν πληγὴν ἐπαγαγών, δῆλός ἐστι τῷ κεκρατῆσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους ἀφειδῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁμοίως καὶ ὁ ξύλῳ βαρεῖ ἢ λίθῳ μείζονι τῆς δυνάμεως τῆς ἀνθρωπίνης χρησάμενος, τοῖς ἀκουσίοις φονεῦσι συναριθμεῖται· ἄλλο μέν τι προελόμενος, ἄλλο δέ τι ποιήσας. Ὑπὸ γὰρ τοῦ θυμοῦ τοιαύτην ἤνεγκε τὴν πληγὴν, ὥστε ἀνελεῖν τὸν πληγέντα· καί τοι ἡ σπουδὴ ἦν αὐτῷ συντρίψαι τυχὸν, οὐχὶ καὶ παντελῶς θανατῶσαι. Ὁ μέντοι ξίφει χρησάμενος οἰφδήτινι, οὐδεμίαν ἔχει παραίτησιν, καὶ μάλιστα ὁ τὴν ἀξίνην ἀκοντίσας· καὶ γὰρ οὐδὲ ἀπὸ χειρὸς φαίνεται πλήξας, ὥστε τὸ μέτρον τῆς πληγῆς ἐπ' αὐτῷ εἶναι· ἀλλ' ἠκόντισεν. ὥστε τῷ βάρει τοῦ σιδήρου, καὶ τῇ ἀκμῇ, καὶ τῇ διὰ πλείστου φορᾷ, ὀλεθρίαν τὴν πληγὴν ἀναγκαίως γενέσθαι.

Ἑκούσιον δὲ πάλιν παντελῶς, καὶ οὐδεμίαν ἔχον ἀμφιβολίαν, οἷόν ἐστι τὸ τῶν ληστῶν, καὶ τὸ τῶν πολεμικῶν ἐφόδων. Οἱ μὲν γὰρ χρημάτων ἕνεκεν ἀνειροῦσι, τὸν ἔλεγχον ἀποφεύγοντες· οἱ δὲ ἐν τοῖς πολέμοις ἐπὶ φόνους ἔρχονται, οὔτε φοβῆσαι, οὔτε σωφρονίσαι, ἀλλ' ἀνελεῖν τοὺς ἐναντιουμένους ἐκ τοῦ φανεροῦ προαιρούμενοι. Καὶ μέντοι κἂν δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν περίεργον φάρμακόν τις ἐγκεράσῃ, ἀνέλῃ δὲ, ἑκούσιον τιθέμεθα τὸ τοιοῦτον· οἷα ποιοῦσιν αἱ γυναῖκες πολλάκις, ἐπαοιδίαις τισὶ καὶ καταδέσμοις πρὸς τὸ ἑαυτῶν φίλτρον ἐπάγεσθαι τοὺς ἄνδρας πειρώμεναι, καὶ προσδιδοῦσαι φάρμακα, σκότωσιν ἐμποιοῦντα ταῖς αὐτῶν διανοίαι· αἱ τοιαῦται ἀνελοῦσαι, εἰ καὶ ἄλλο προελόμεναι, ἄλλο ἐποίησαν, ὅμως διὰ τὸ περίεργον καὶ ἀπηγορευμένον τῆς ἐπιτηδεύ-

A vel solum 5 annos agat, juxta sententiam ejus qui Ecclesiam regit.

Cædes autem involuntaria, venia quidem, non tamen laude digna æstimata est. Nam qui ea culpa tenetur, tanquam im purum ac piaculum, gratia sacerdotali rejiciendum decernit canon. Quantum autem temporis simplici fornicationi expurgandæ statuitur, tantum etiam convenire existimatum est, scilicet spatium novema nnorum, reconciliandis homicidiis involuntariis, hic etiam ratione pœnitentis habita, an opus sit tempus definitum ipsi integrum protrahi, an vero contrahi.

Sic etiam magnus Basilius in 8 canone cædem voluntariam et involuntariam definiens dicit : Involuntaria quidem est, quando quis lapidem projicit,eo fine ut bestiam propulset,aut arboris fructum excutiat, atque minime id volens hominem prætereuntem lethaliter percutit ; imo et si quis cupiens aliquem convertere in melius, loro vel virga non admodum dura eum verberet adeo ut intermoriatur is qui vapulat. Propositum enim tum considerabatur, quod corrigere delinquentem voluit, non interimere. Illud etiam est in homicidiis involuntariis, ubi qui in pugna acriter aliquem propulsans ligno aut manu satis gravem plagam incutit, qua eum lædere possit, non vero penitus interficere : sed hoc quidem proxime ad voluntarium accedit. Qui enim tali instrumento usus fuerit ad se defendendum, et ita vulnus inflixerit dirissimum, pro animi impotentia in hominem sæviisse videtur. Similiter et qui ligno gravi aut lapide majore quam pro viribus humanis usus est, involuntariis homicidiis adnumeratur, tanquam quid aliud voluerit, aliud vero fecerit. Illuc enim vulnus ira commotus intulit, quo percussum interfecit : quanquam ei forte in animo erat eum lædere, non tamen penitus enecare. Qui autem ense aliquo usus est, nullam habet excusationem, præsertim qui securim jaculatur : non enim manu percussisse videtur, ut sit aliqua moderatio ictus penes illum : sed projecit, ut et gravitate ferri, et acie et motu per bene magnum spatium, vulnus necessario sit perniciosum.

254 Porro voluntarium simpliciter dicitur, et nullam omnino dubitationem patitur, id quod a latronibus fit et hostibus. Isti enim propter pecuniam interimunt, tribunal fugientes, et qui bella gerunt ad cædes patrandas accedunt, neque terrere neque castigare, sed ex professo adversarios interficere student. Imo etiam si propter aliquam aliam causam fatale medicamentum aliquis misceat, atque ita interficiat, voluntariam esse istam cædem judicamus. Istud sæpe faciunt muliares, quæ quibusdam incantationibus ac amuletis ad sui amorem viros attrahere conantur, et dant iis medicamenta quæ mentibus tenebras offundunt. Hæ ergo, si enecent, quamvis aliud voluerint, aliud fecerint, propter lethiferum atque prohibitum medicamen,

inter voluntarios homicidas reputabuntur. Imo et quæ abortum cientia medicamenta præbent, vel quæ recipiunt venena fœtum necantia aut præcipitantia, nihil plane a voluntariis homicidis differunt.

In canone autem 43 : Quisquis vulnus lethale vicino inflixerit, sive prior aggressus sit, sive se defenderit, homicida est.

Atque canone 56 : Qui sua sponte interfecet, et postea pœnitentia ductus fuerit, per 20 annos sacra communione privabitur ; scilicet annis quatuor extra fores oratorii stans et flens, et palam denuntians crimen suum, atque rogans fideles intrantes, ut pro ipso Deum precari velint ; tum per quinquennium una cum audientibus egredietur ; dein septem annis simul cum substratis ante finitam liturgiam exibit. In reliquis quatuor, pedibus stabit, et hoc faciet continuo in celebratione Eucharistiæ.

A sacramento autem Eucharistiæ per docennium excludit homicidam involuntarium canon 57. Verum in canone 54 ipro ratione circumstantiarum pœnas homicidæ involuntarii remitti vel roborari jubet.

Atque in can. 11 sufficere affirmat id supplicii involuntarie interficienti, quod undecim annos a communione abstineat. Excedit enim istud etiam præscriptum sacris cononibus tempus. Quoad illos qui percussi sunt, legem Mosaicam observare oportet : et hunc quidem, qui propter plagas decubuit, rursus tamen baculo suo innixus ambulat, occisum esse minime existimare ; sin autem post vulnus non surrexit, quia eum nollet interficere qui verberavit, nomicida quidem est, sed involuntarius propter propositum.

Canon autem 22 synodi Neocæsariensis eos qui in homicidium involuntarium incidunt, ait, prior constitutio per septennium communicare vetat, posterior autem quinquennium adimplere jubet.

Canon vero 23 homicidas voluntarios in exitu vitæ ad communionem admitti jubet. Tu tamen potuis sequere cononos magni Basilii.

CAP. VI. *De suicidis.*

Vide 12 cap. litt. B.

255 CAP. VII. *De cædibus bellicis, et latronum interfectoribus.*

Magnus sane Athanasius, in epistola ad Ammum, Hominem occidere, inquit, non licet, sed tamen hostes in bello interficere et licet, et laude etiam dignum est.

Magnus autem Basilius in can. 13, Cædes, inquit, bellicas Patres nostri homicidia esse minime reputabant, ignoscentes, ut mihi videtur, iis qui pro virtute et pietate decertant. Recte tamen hoc consilii dedisse videntur, ut a communione per triennium tanquam manibus impuri abstinant. Laude enim dignos existimat etiam eos sanctus hic Pater qui in hostes impetum faciunt, et genus Christianum defendunt ; qui enim illorum in laudem

σεως ἐν τοῖς ἑκουσίως φονεύουσι καταλογίζονται. Καὶ αἱ τὰ ἐμβρυοκτόνα τοίνυν ἐπορέγουσαι ἢ δεχόμεναι φάρμακα, ὡς ἀμβλωθρίδια προενεγκεῖν καὶ ἄωρα τὰ γεννήματα, οὐδὲν τοῖς ἑκοντὶ φονεύουσιν ἀπεπίκασιν.

Ἐν δὲ τῷ μγ', Ὅστις, φησὶ, θανάτου πληγὴν τῷ πλησίον δέδωκε, φονεύς ἐστιν. εἴτε ἦρξε τῆς πληγῆς, εἴτε ἠμύνατο.

Ἐν δὲ τῷ νς'. Ὁ ἑκοντὶ φονεύσας, ἔπειτα μεταμεληθείς, εἰς κ' ἔτη τῆς κοινωνίας ἐκποδὼν ἔσται τῶν ἁγιασμάτων, ἐν τέσσαρσιν ἔτεσιν ἔξω τῆς θύρας τοῦ εὐκτηρίου ἑστὼς καὶ προσκλαίων, καὶ τὴν ἰδίαν ἐξαγορεύων παρανομίαν, τῶν εἰσιόντων τε πιστῶν δεόμενος εὐχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖσθαι· ἐν πέντε ἔτεσι μετὰ τῶν ἀκροωμένων ἐξελεύσεται, καὶ αὖθις ἐν ἑπτὰ μετὰ τῶν ἐν ὑποπτώσει ἔνδον οὐ μενεῖ διὰ τέλους· ἐν τοῖς λοιποῖς τέσσαρσι συστήσεται· καὶ ταῦτα διηνυκὼς, ἐν μεθέξει τῶν ἁγιασμάτων γενήσεται.

Τὸν δὲ ἀκουσίως πεφονευκότα ἐν τῷ νζ εἰς δέκα ἔτη τῆς τῶν ἁγιασμάτων κοινωνίας ἀπείργει. Ἐν δὲ τῷ νδ' κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς περιστάσεως τοῦ ἀκουσίως φονεύσαντος ἢ ὑφεῖναι, ἢ ἐπιτεῖναι κελεύει τὰ ἐπιτίμια.

Ἐν δέ γε τῷ ια' ἀποχρῶσαν εἶναί φησι καταδίκην τῷ ἀκουσίως φονεύσαντι, τὸ ἐπὶ ἕνδεκα ἔτη μὴ κοινωνῆσαι· ὑπερβέβηκε γὰρ καὶ τὸν τετυπωμένον τοῖς κανόσι καιρόν. Ἐπὶ δὲ τῶν πληγέντων, τὰ Μωσέως παρατηρήσωμεν· καὶ τὸν κατακλιθέντα μὲν ὑπὸ τῶν πληγῶν, ἃς ἔλαβε, βαδίσαντα δὲ πάλιν ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ῥάβδῳ, οὐ λογισόμεθα πεφονεῦσθαι. Εἰ δὲ οὐκ ἐξανέστη μετὰ τὰς πληγὰς, ἀλλ' οὖν τῷ μὴ προελέσθαι αὐτὸν ἀνελεῖν, ὁ τυπτήσας φονεὺς μὲν, ἀλλ' ἀκούσιος διὰ τὴν πρόθεσιν.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου κανὼν κβ' τοὺς ἀκουσίῳ φόνῳ περιπεσόντας, φησὶ, ὁ μὲν πρότερος ὅρος ἐν ἑπταετίᾳ κελεύει τοῦ τελείου μὴ μετασχεῖν· ὁ δὲ δεύτερος τὸν πενταετῆ χρόνον πληρῶσαι.

Ὁ δὲ κγ' τοὺς ἑκουσίως φονεύσαντας ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου τῆς κοινωνίας ἀξιοῦσθαι κελεύει. Σὺ δὲ τοῖς τοῦ μεγάλου Βασιλείου μᾶλλον πείθου κανόσιν.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'. Περὶ τῶν φονευόντων ἑαυτούς.

Ζήτει τὸ ιβ' κεφάλαιον τοῦ Β στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'. Περὶ τῶν φόνων τῶν ἐν πολέμῳ, καὶ τῶν φονευόντων λῃστάς.

Ὁ μὲν μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Ἀμμοῦν ἐπιστολῇ. Φονεύειν οὐκ ἔξεστι, φησὶν, ἀλλ' ἐν πολέμῳ ἀναιρεῖν τοὺς ἀντιπάλους, καὶ ἔννομον καὶ ἐπαίνου ἄξιον.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ιγ' κανόνι. Τοὺς ἐν πολέμοις φόνους οἱ Πατέρες ἡμῶν, φησὶν, ἐν τοῖς φόνοις οὐκ ἐλογίσαντο, ἐμοὶ δοκεῖ, συγγνώμην δόντες τοῖς ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένοις. Τάχα δὲ καλῶς ἔχει συμβουλεύειν, ὡς τὰς χεῖρας μὴ καθαροὺς, τριῶν ἐτῶν τῆς κοινωνίας ἀπέχεσθαι. Δι' ἐπαίνου γὰρ τίθεται καὶ ὁ θεσπέσιος οὗτος Πατὴρ, τοὺς ὁμόσε τοῖς ἀντιπάλοις εὐψύχως ἰόντας, καὶ τοῦ τῶν Χριστιανῶν γένους ὑπερασπίζοντας.

Τί γὰρ τῶν ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένων εἰς ἐπαίνου λόγον γένοιτ' ἂν ἀξιώτερον ; Ὅτι γε μὴν αὐτῷ πρόκειται σκοπὸς, τὰς συνεζευγμένας ἔσθ' ὅπη καὶ ταῖς ἀγαθαῖς τῶν πράξεων καθαίρειν κηλῖδας, μετρίως καὶ τούτοις ἐπιτιμᾷ, ὥσπερ, οἶμαι, καὶ ὁ μέγας ἂν ἐποίησεν Ἀθανάσιος, εἰ ταύτην προστησάμενος καὶ αὐτὸς ἐτύγχανε τὴν ὑπόθεσιν, καὶ μὴ ἐτέρωσε βλέπων, τούτων ἀπεμνημόνευσεν. Ἀλλ' οἱ τῆς μεγαλονοίας τοῦ νομοθέτου μὴ ἐφικνούμενοι, μηδὲ τῶν ἀνθρωπίνων κατορθωμάτων τὸ πρὸς κακίαν ἀγχίθυρον στοχαζόμενοι, μέμψεις αὐτῷ περιάπτειν τολμῶσιν, οἷα φορτικὸν ὂν τὸ τῆς συμβουλῆς, καὶ τῆς ἀρθῆς ἀποδέον κρίσεως. Συμβήσεσεται γὰρ, φασὶ, παρὰ τοῦτό, τῶν στρατιωτῶν τοὺς εὐδοκιμωτάτους, καὶ μάλιστα οἷς ἔργον, ξίφει καὶ φόνῳ τὰς τῶν ἀλλοφύλων ἀνακόπτειν ὁρμὰς, διὰ βίου τῆς τοῦ ἀγαθοῦ στέρεσθαι μετάλήψεως, ὅπερ Χριστιανοῖς ἀφόρητος κόλασις. Διὰ τί γὰρ, φασὶν, οὐ καθαροὶ τὰς χεῖρας, οὓς σωφροσύνης πέρι καὶ εὐσεβείας αὐτὸς πολεμεῖν μαρτυρεῖς, ἄριστα πάντων τοῦτο σκοπήσας ; Καὶ γὰρ εἰ μὴ οὗτοι προθυμηθεῖεν εἰς χεῖρας τοῖς βαρβάροις ἰέναι, καὶ τὰ ξίφη ἐπισείοντες πείθειν οὐχ ὅπως τῶν ἀλλοτρίων μὴ ἐφίεσθαι, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν σφετέρων δεδοικέναι, οὐκ ἂν φθάνοι τὰ τῆς εὐσεβείας οἰχόμενα, τῶν βαρβάρων ὑφ' ἑαυτοὺς πάντα ποιουμένων κατὰ πολλὴν τοῦ κωλύσοντος ἐρημίαν, καὶ τὸ οἰκεῖον σέβας διὰ σπουδῆς τιθεμένων κρατύνειν ; Σωφροσύνην δὲ τίς ἔσται ὁ μετιὼν, ἀναγκαζομένων πάντων ζῆν κατ' ἐκείνους, αὐτοκράτορας ἤδη γεγενημένους ; Τούτοις παιδικῇ ὡς ἂν φαίη τις γλώττῃ τολμῶσι περιβομβεῖν τὴν πολύστομον τοῦ Πνεύματος σάλπιγγα, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς ἐμπειρίας τὴν βίβλον · πρὸς οὓς ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι, ὅτι τῶν ἐν ἡμῖν φυσικῶν παθῶν συλλήδδην εἰπεῖν ὁ ἰσμὸς, μετὰ τὴν τοῦ Ἀδὰμ, ὡς ἴσμεν, παράβασιν, τῷ τῶν ἀνθρώπων εἰσεκώμασε γένει, ὥσπερ ἀῤῥωστημάτων κοινῶν τῇ κακίᾳ συνεισπεσόντων. Τούτων τὰ μέν φύσει συνέζευκται καὶ ἀνάγκῃ, τὰ δὲ φύσει διοικεῖται καὶ προαιρέσει · καὶ τὰ μὲν ἔχει τὸ ἀνεπίκλητο, τῷ ἀποχρῶσαν κεκτῆσθαι παραίτησιν τὴν ὅλογον ἀνάγκην τῆς φύσεως, ἂν μὴ τῇ χρείᾳ μόνον ἡ ἁμετρία λυμήνηται · ἐφ' ἃ δὲ ἡ προαίρεσις ἄγει, ἥπερ τῇ λογικῇ καὶ αὐτεξουσίῳ συνεισέρχεται φύσει, ὑποκλίνεσθαι ταύτην πείθουσα τοῖς τῆς ἀλόγου φύσεως πάθεσιν, ἐξὸν, εἴπερ ἐβούλετο, μὴ ἐνδοῦναι, οὐ πάντη τὸ ἄμεμπτον, εἰ καὶ συγκεχώρηται, διαπέφευλε · ταύτῃ τοι καὶ καθάρσεως ταῦτα δεῖται, οἷα τῆς προγονικῆς ἥττης κατ' ἴχνος ἑπόμενα. Καὶ γὰρ ὁ γάμος, εἰ καὶ τῆς ἀθανασίας, ἧς ἐκπεπτώκαμεν, δοκεῖ γε δήπου φέρειν τὸ ἐπεικόνισμα τῇ τοῦ γένους διαδοχῇ, ἀλλ' οὖν εἰ μὴ ἐπάκουρον σχοίη τὸν νόμον, καὶ τῇ ἱερᾷ τελετῇ τὴν παλαιὰν προστροπὴν ἀποπλύναιτο, τῶν ἐξαγίστων εἶναι δοκεῖ. Ὥσπερ δὴ καὶ τὰ τικτόμενα βρέφη, εἰ μὴ τῷ θείῳ καθαρθείη λουτρῷ, ἐκποδὼν τῆς ἡμῶν ἵσταται κοινωνίας, καίτοι μὴ ἐκ προαιρέσεως, φυσικῶς δὲ τοῦ προγονικοῦ μετεσχηκέναι μιάσματος πιστευόμενα, ἅτε τῆς γενέσεως αἰτίαν, τῆς σαρκὸς ἴσχοντα τὴν ἐπιθυμίαν, ὡς πού φησιν ὁ θεῖος Δαβίδ .

præclarius dici possit quam quod pugnent pro virtute et pietate ? Quia vero ipsi propositum fuit, maculas quæ nonnunquam præclaris actionibus adhærent eluere, moderate etiam istos punit : sicuti et magnus Athanasius, quod reor, fecisset, si ipsi conti gisset hanc causam tractare, neque alio respiciens istos præteriisset : verum illi (Zonaram innuit), qui magnanimitatem spiritualis hujus legislatoris non assequuntur, neque naturæ humanæ ad vitium pronitatem considerant, ipsum reprehendere non verentur, quasi esset iusulsum consilium, et recto judicio carens. Hoc enim pacto, ait ille, contingeT ut milites spectatissimi, et quorum studium est ense ac cæde exterorum incursus præcidere, per totam vitam boni communione priventur, quod viris Christianis intolerabilis pœna est. Quippe cur non illi manibus puri esse debent, quos tu ipse fateris pro pudicitia et pietate pugnare, ut ille optime animadvertit? Nisi enim illi in animum induxissent Barbaros aggredi, et vibratis gladiis persuadere, non quidem cupidos bonorum alienorum, sed de suis sollicitos esse, anne de pietate actum esset, cum Barbari omnia sibi subjicerent propter nimiam adversarii ignaviam, et suam superstitionem stabilire magnopere anniterentur ? Quis autem honestati locus erit, cum omnes arrepto semel imperio ad ipsorum mores vitam agere cogent Barbari ? Hæc quidem audent puerili balbutie adversus multisonam Spiritus buccinam et evangelicæ scientiæ syntagma obmurmurare. Quibus sic respondere, licet, quod naturalium nostrorum affectuum, ut summatim dicam, examen post lapsum Adæ, quod scimus, universum genus humanum invasit, tanquam farrago imfirmitatum communium in malum conspirantium. Quorum alia nobis ex natura et necessitate adhærent : alia autem secundum naturam et electionem nobis insunt. Et illa quidem nullam culpam trahunt, quia obtendunt tanquam sufficientem excusationem irrationalem necessitatem naturæ, modo excessus usum non vitiet : sed quoad ista ad quæ electio incitat (quæ quidem naturæ rationali libere agenti convenit) persuadens eam irrationalis naturæ passionibus se submittere, ut par est, quamvis sese dedere recusaverit, haud penitus tamen reprehensionem, condonatus licet, evaserit. Quapropter hæc etiam expiatione opus habent, tanquam originale vitium e vestigio consequentia. Namque matrimonium, quamvis vel immortalitatis, qua excidimus, imaginem quamdam præ se ferre videatur generis successione, nihilominus, nisi quis legitimam potestatem habuerit, et sacro ritu veterem statum eluerit, inter res exsecrabiles censetur. Idcireo et infantes nisi sacro purgentur lavacro, a communione nostra excluduntur : quamvis non ex electione, sed naturaliter labis originalis participes fieri credantur : quatenus carnis concupiscentiam tanquam naturæ culpam ferunt. **256** Unde dicit sanctus David : « Ecce enim in iniquitatibus conceptus fui, » etc. Quare si bella, et quæ inde se-

quuntur hominum cædes, passionum post lapsum voluntariarum soboles sint, opus est ut ii qui in castris vivere et dextram sanguine exterorum imbuere student, repurgentur prius pœnitentiæ medicina, atque hujusce igne sordes illi vitæ generi adhærescentes absumant, atque ita ad mysteria novi Adæ accedant. Quoniam etiam tota evangelica institutio, nos ad pristinum statum reducens, et ad spiritualem, ut licet, et meliorem vitam instruens, nullo in loco vel bella laudat, aut per cædes malitiæ impetum sistit, prout se res habuit sub veteri lege: sed maxime huic adversatur et prorsus contraria docet. Nam Dominus aliquando discipulos suos, qui rogaverant eum, zelo Thesbitæ commoti, ut vellet fulmina in Samaritanos immittere, qui ipsos non receperant, semet ad ipsos convertens increpavit hisce verbis: « Non nostis quod spiritu sitis. » Verum tamen si veterem etiam legem diligenter consideraveris, paria cum evangelica quoad ista sentientem reperies: tametsi alius naturæ humanæ status aliam providentiam legesque postulare videbatur. Id facere Deus Davidi exstruendi templi cupido cur non permisit? annon quod dextra ejus infinita cæde exterorum fuit polluta? Josephus etiam hic merito fidem faciat. Quare etiam Deus, quando ostentis de cœlo, et voce tenuissimæ auræ in Horeb dictum Thesbitem allocutus est, Dominum in istis non esse, in hac vero adesse dixit? Nonne inde plane demonstravit, quod sola longanimitas et misericordia Deo placet quodlibet autem cæterorum hominum malitia inducit? Quænam illa administrationis Mosis præstantia? annon quod impietatem e medio tollere potuit, quæ dominari solet in vitam humanam et conterere omnes qui ipsi renituntur, et omnibus modis recusantes reformationem in melius? Quare igitur eos qui etiam ex mandato Dei cum corporibus humanis impietatem una demetunt, percertos dies ingredi in castra alicubi vetuit? Nuntios enim ad Balaamum infestissimum cum diris oraculis a se missos, qui civitates ei tributarias expugnaverant, et cives omnes præter infantes crudeliter interfecerant, rege etiam ipso mactato, qui prius infinita mala meditatus fuerat contra Judæos, feceratque: quippe offerens ipsis mulieres impudicas, lascivia corpora, et impietate animas eorum qui cum ipsis corrupit; hos, inquam, qui tam præclare hostem devicerant, extra campum manere jussit usque ad diem septimum, jussitque magnum sacerdotem Eleazarum ipsos purgare: ostendens, uti puto, quod licet legitimæ fuerint inimicorum cædes nihilominus tamen qui hominem occidit, juste licet se defendendo, et invite fecerit, ad sacrificium obnoxius esse videtur propter summam cognationem et communionem; cujus ergo etiam viros minime improbos, quibus cæde pollui contigerat, purgari voluit ad delendum illum reatum. Quare ad legem spiritualem animum suum totum intendens vir sanctus (et Musem sibi tanquam

A « Ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, » καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ οὖν τῶν τῆς παραβάσεως προαιρετικῶν παθῶν ἔκλονε καὶ οἱ πόλεμοι, καὶ οἱ τούτοις ἑπόμενοι φόνοι, ἀνάγκη δήπου καὶ τοὺς ἐν ὅπλοις ζῆν ἑλομένους, καὶ τὴν δεξιὰν τοῖς τῶν ἀλλοσύλων αἵμασι βάπτειν, καθαρθῆναι πρότερον τοῖς τῆς μετανοίας φαρμάκοις, καὶ τῷ ταύτης πυρὶ τὰ περιφυόμενα τῷ ἐπιτηδεύματι ῥύπη ἐκτῆξαι, καὶ οὕτω τοῖς μυστηρίοις τοῦ νέου προσιέναι Ἀδάμ. Ἐπεὶ καὶ πᾶσα ἡ εὐαγγελικὴ νομοθεσία, ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον ἡμᾶς ἐπανάγουσα, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ὡς οἷόν τε καὶ ἀμείνω παρακαλοῦσα ζωὴν, οὐδαμοῦ δείκνυται ἢ πολέμους ἐν καλῷ τιθεμένη, ἢ φόνοις τὴν τῆς κακίας ἄγχουσα ῥύμην, ὡς τὰ τῆς παλαιᾶς εἶχε νομοθεσίας, ἀλλ' ἐκ διαμέτρου τούτοις ἱσταμένη, καὶ τἀναντία διδάσκουσα. Καὶ γάρ που τοῖς μαθηταῖς ἐρομένοις τὸν Κύριον, εἰ ἐπιτραπεῖεν σκηπτοὺς ἐπαφεῖναι τοῖς Σαμαρείταις μὴ δεξαμένοις αὐτοὺς, ζήλῳ τῷ τοῦ Θεσβίτου, ἐπιστραφεὶς, ἐπετίμησεν, Οὐκ ἴστε, εἰπὼν, οἵου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ τὴν παλαιὰν ἀκριβῶς σκοπήσαις, ἀδελφὰ ταύτῃ φρονοῦσαν ἔν γε τοῖς τοιούτοις εὑρήσεις, εἰ καὶ τῶν τρόπων τῆς ἀνθρωπείας φύσεως τὸ διάφορον, τὸ τῆς προνοίας ἀπήτει διάφορον. Ἐπεὶ τί μαθὼν ὁ Θεὸς τὸν θεῖον Δαβὶδ οὐ προσήκατο, ναὸν αὐτῷ προθυμούμενον ἀνεγεῖραι; Οὐ παρὰ τὸ μεμιάνθαι τούτου τὴν δεξιὰν τῷ μυρίῳ φόνῳ τῶν ἀλλοφύλων, εἴ πω κἀνταῦθα πρὸς πίστιν Ἰώσηπος ἀξιόχρεως; Τί δὲ ἠνίκα τοῖς ἐξ οὐρανοῦ δείμασι, καὶ τῇ λεπτοτάτῃ φωνῇ τῆς αὔρας, ὁ Θεὸς ἐν Χωρὴβ ἐχρημάτιζεν αὐτῷ τούτῳ τῷ δηλωθέντι Θεσβίτῃ, καὶ τῶν μὲν ἀπεῖναι, τῇ δὲ B παρεῖναι Κύριον ἔλεγεν; Οὐκ ἐναργῶς ἐντεῦθεν ἔδειξεν, ὅτι μακροθυμία καὶ φιλανθρωπία μόνη φίλη Θεῷ, ἕκαστον δὲ τῶν ἄλλων ἡ πονηρία τῶν ἀνθρώπων ἐφέλκεται; Τί τῆς Μωσέως ὑπουργίας τὸ κράτιστον; Οὐ τὸ τὴν ἀσέβειαν ἐκ μέσου γεγενῆσθαι παρασκευάσαι, τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐνδυναστεύουσαν, καὶ ἅπαντας ἐκτριβῆναι τοὺς ταύτῃ κατάκρας ἁλόντας, καὶ ἀπεγνωσμένους παντάπασι τὴν πρὸς τὰ κρείττονα μεταβολήν; Τί οὖν δὴ τοὺς ἐκθερίζοντας, ἐξ ἐπιτάγματος θείου μετὰ τῶν ἀνθρωπείων σωμάτων καὶ τὴν ἀσέβειαν ἔσθ' ὅπου τῆς εἰς τὴν παρεμβολὴν ἐπὶ ῥητὰς ἡμέρας ἀπεῖργεν εἰσόδου; Τοὺς γὰρ ἐπὶ τὸν ἔχθιστον Βαλαὰμ πρὸς αὐτοῦ μετὰ χρησμῶν ἐκπεμφθέντας αἰσίων, καὶ τὰς ὑποτελεῖς ἐκείνῳ πόλεις ἄρδην ὀλώσαντας, τοὺς ἐν αὐταῖς τε C πάντας, πλὴν ὅσον ἦν ἐν νηπίοις, ἀφειδῶς καταθύσαντας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἱερεύσαντας βασιλέα, ἄνδρα μυρία καὶ βεβουλευμένον καὶ δεδρακότα πρότερον τοὺς Ἰουδαίους κακὰ (γυναῖκας γὰρ ἀσελγεῖς προστησάμενος, λαγνείαις μὲν τὰ σώματα, τὰς ψυχὰς δὲ ἀσεβείᾳ τῶν αὐταῖς συμφθαρέντων διέφθειρε), Τοὺς οὖν οὕτω κατὰ τῶν πολεμίων ἠριστευκότας, ἔξω μεῖναι τοῦ στρατοπέδου εἰς ἑβδόμην ἡμέραν ἐπέταξε, τῷ δὲ μεγάλῳ ἱερεῖ Ἐλεαζάρῳ καθαίρειν αὐτοὺς παρεγγύησε, δείξας, οἶμαι, ὡς εἰ καὶ νόμιμοι αἱ κατ' ἐχθρῶν σφαγαὶ, ἀλλ' ὅ γε κνείνων ἄνθρωπον, εἰ καὶ δικαίως ἀμυνόμενος καὶ βιασθείς, κἂν ὁποιασοῦν ὢν τυγχάνῃ θρησκείας, ὑπαίτιος D

εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω τυγγένειαν καὶ κοινὴν, οὗ χάριν καθάρσεως ἐδέησε τοῖς κτείνασι καὶ τοὺς πόῤῥω ἀσεβείας ἐληλακότας, πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ νομισθέντος ἄγους. Πρὸς τοίνυν τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος τὸν νοῦν ὅλον τείνων ὁ ἅγιος, καὶ πρὸς παράδειγμα Μωσέα βλέπων, ὠδίνοντα μὲν τοῦ πνευματικοῦ νόμου τὸ δίκαιον, μήπω δὲ τελέως θαῤῥοῦντα δοῦναι τούτῳ τὴν παῤῥησίαν, τοῦ καιροῦ καὶ τῶν πραγμάτων ταύτην μὴ προσιεμένων, οὐδὲ τοὺς ἐν ἐπίκρισις ἔχει τοῦ κεραννύντος τὰ φάρμακα καὶ ἡ χρόνοις τὴν τοῦ πταίσματος ἐπιμετρεῖν ἄφεσιν, ὡς τόμενος.

A exemplar ante oculos proponens, qui æquitatem legis expressit, neque tamen ausus est plene ipsi concedere temporis et rerum arbitrium) cædes quæ in bello fiunt, non extra pœnam esse voluit, pro discretione ejus qui miscet medicamentum, et dispositione recipientis, quamvis ad certum tempus videtur culpæ remissionem limitare, sicuti etiam in aliis delictis præcipere solet.

πολέμοις φόνους ἔξω δίκης ἑστάναι κελεύει, ὡς ἡ διάθεσις τοῦ ταῦτα προσιεμένου, εἰ καὶ ῥητοῖς δοκεῖ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἁμαρτήμασιν ὁρᾶται διατατ-

Καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως δε Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, ἐν καιρῷ τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ τοῦ κανόνος γέγονε τοῦδε. Ἐκείνου γὰρ ἀναγκάζοντος νόμον θέσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, τοὺς πίπτοντας ἐν πολέμοις ἐξ ἴσης τοῖς ἁγίοις πρεσβεύειν μάρτυσι, καὶ ὥσπερ ἐκείνους ὕμνοις γεραίρειν καὶ πανηγύρεσιν, οἱ τότε τῆς Ἐκκλησίας προβεβλημένοι, ἐπεὶ πολλὰ λέγοντες τὸν βασιλέα οὐκ ἔπειθον μὴ ὅσιον εἶναι τοὐπίταγμα, τελευτῶντες τῷ κανόνι τούτῳ ἐχρήσαντο, Πῶς οἷόν τε, φάμενοι, τοὺς ἐν πολέμοις πεσόντας συναριθμεῖν τοῖς μάρτυσιν, οὓς ὁ μέγας Βασίλειος, ὡς τὰς χεῖρας μὴ καθαροὺς, τῶν ἁγιασμάτων ἐπὶ τριετίαν ἀπεῖρξε· καὶ οὕτω τὴν τοῦ βασιλέως βίαν ἀπεσκευάσαντο. Διαφόρων δὲ ἱερέων καὶ ἐπισκόπων, ἐπὶ τῆς συνόδου ἐξομολογησαμένων, πολεμίοις συμπλακῆναι, καὶ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἀνελεῖν, ἡ ἱερὰ καὶ θεία σύνοδος τῷ τοῦ ἁγίου τούτου κανόνι καὶ τῷ νε' ἑπόμενοι, ὃν καὶ ζήτει ἐν τῷ ε' κεφ. τοῦ Λ στοιχείου, ἀναλεγόμενοι καὶ ὅσα τῇ θείᾳ Γραφῇ διείληπται, τῆς λειτουργίας αὐτοὺς ἐκέλευσε παύσασθαι, εἰ καὶ ἔνιοι, τῶν τοῦ στρατιωτικοῦ καταλόγου μάλιστα, τούτοις οὐκ ἐτίθεντο. Ζήτει καὶ τὸ ζ' κεφ. τοῦ Λ στοιχείου.

Præterea sub imperatore Nicephoro filio Phocæ utilis erat Ecclesiæ hujusce canonis institutio. Illo enim urgente Ecclesiam, ut decernerent iis qui in bello 257 perierint pares honores cum sanctis martyribus, ipsosque tanquam memorias martyrum, hymnis et solemnitatibus celebrarent; illi qui eo tempore Ecclesiæ præfuerunt, cum multo sermone imperatori minime persuadere poterant jussum ipsius haud pium fuisse, tandem hoc canone usi sunt. Æquumne esse possit, dicentes, eos qui in bello ceciderint, cum martyribus una recensere, quos magnus Basilius, tanquam manibus impuros, a sacris mysteriis per triennium exclusit? atque hoc modo imperatoris ferociam amoliti sunt. Cum autem multi sacerdotes et episcopi confiterentur apud synodum se cum hoste congressos fuisse, et multos ex illis interfecisse, sancta et veneranda synodus procedens juxta hujusce viri sancti can. istum, atque etiam 55, quem vide in cap. 5 litt. A, et recitantes quæcunque in sacra Scriptura hac de re continentur, eos ab officio desistere jussit, præsertim si aliqui ex ordine militari hoc ipsis haud posuerant. Vide et cap. 7. litt. A.

ΚΕΦΑΛ. Η'. Περὶ τῶν φονευουσῶν γυναικῶν διὰ φαρμάκων τὰ ἔμβρυα.

CAP. VIII. *De mulieribus quæ medicamentis fetus suos enecant.*

Ζήτει τὸ κη' καὶ τὸ κθ' κεφ. τοῦ Γ' στοιχείου, καὶ ἐν τῷ θ κεφ. τοῦ αὐτοῦ στοιχείου κανόνα κε' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου. Ἔτι περὶ φόνων ἀκουσίων, καὶ περὶ τῶν ἀποπνιγέντων νηπίων παρακειμένων τοῖς γονεῦσιν αὐτῶν.

Vide capita 28 et 29 litt. Γ, et in cap. 9 ejusdem elementi canonem 25 synodi Ancyr.; insuper de cædibus involuntariis, et de infantibus qui juxta parentes suos cubantes suffocantur.

Ἐν τοῖς ἀκουσίοις δὲ φόνοις ἐκεῖνα κρίνεται, ἡνίκα τῶν βρεφῶν ἔνια, μέσον κείμενα νυκτὸς τῶν γονέων, ἐκ ῥᾳθυμίας αὐτῶν, ἢ μέθῃ, ἢ γαστρὸς κόρῳ βαρυνομένων, καὶ ἐμπεσόντων αὐτοῖς, ἀποπνιγῇ· οἱ καὶ τὴν ἑπταετίαν φυλάξουσι, ξηροφαγίᾳ δὲ καὶ γονάτων κλίσεσι τὸ Θεῖον ἐξιλεούμενοι, κλαυθμῷ καὶ τῇ κατὰ δύναμιν ἐλεημοσύνῃ ὑποτέμνουσι καὶ τοὺς ὁρισθέντας χρόνους, συγγνώμην ἔχοντες καὶ τῇ ἀνηκέστῳ λαφθῆναι συμφορᾷ.

Involuntariis etiam homicidiis illud accensetur, cum infantes aliqui noctu inter parentes suos jacentes, præ negligentia illorum aut crapula aut impleto ventre gravatorum, et in ipsos incidentium suffocantur. Hi quidem septennium observabunt, cibis aridis et genuflexione Deum placantes, sed et luctu et pro facultatibus eleemosyna præcidunt præstitutos annos veniam consequentes, quia irremediabili malo tenentur.

Εἰ δ' ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀντικειμένου σαφῶς τοῦτο συνίδῃ, μηδὲν τῶν γονέων ἐπταικότων, εἰ καὶ συγγνώμης τὸ συμβὰν ἄξιον, ἀλλ' οὖν καὶ μενρίων δεῖ τῶν ἐπιτιμίων. Ἔοικε γὰρ δι' ἑτερά τινα ἀμετανόητα πταίσματα τὴν ἐγκατάλειψιν ταυτηνὶ γεγονέναι παρὰ τοῦ φυλάσσοντος Κυρίου τὰ νήπια. « Μὴ δῴης γὰρ, φησὶν, εἰς σάλον τὸν πόδα σου, καὶ οὐ νυστάξει ὁ φυλάσσων σε ἄγγελος. »

Sin vero ex insidiis adversarii hoc contigisse constet, parentibus nihil peccantibus, quamvis casus iste veniam mereatur, mediocris tamen pœna intercedere debet. Nam probabile est propter alia, quorum nondum egerunt pœnitentiam, hanc derelictionem a Domino qui custodit infantes immissam. Dicit enim : « Non des in commotionem pedem tuum, neque dormitet angelus qui te custodit. »

Si vero suffocetur fetus antequam lucem videat, præter pœnas etiam exigi oportet a parentibus officium eleemosynæ.

Leges.

Homicidium a voluntate æstimatur, an propositum ipsi fuerit hominem occidere, an non. Unde fit, ut is qui hominem percutit, non tamen occidit, nonnunquam tanquam homicida puniatur, et ille qui occidit, cum verberare solum voluit, non puniatur ut homicida. Intentio autem animi ex instrumento verberantis spectatur. Pœna in sicarium honestiorem est deportatio, sive plena bonorum publicatio. In viliores vero, gladio et bestiis subjici : et in eos qui ex lascivia et incuria occidunt, quinquennalis relegatio. Involuntario autem venia conceditur.

Lex de sicariis dolum malum requirit, et non magnam negligentiam : unde si quis ipsorum ex sublimi lapidem projecerit, aut ramum arboris, atque quempiam occiderit, non tenetur lege contra sicarios.

258 Nec infans, hoc est, septem annorum puer, nec furiosus cædis reus lege de homicidis tenetur.

Qui alicui mandat ut interficiat, ut homicida damnatur.

In omnibus criminibus inquirere oportet, an ex proposito, an fortuito quis patraverit, adeoque vel juxta rigorem legis, vel mitius eum plectere.

Qui aliquem suorum cognatorum vel ascendentium vel descendentium sustulerit, igni traditur.

Qui aggressorem de vita sua periclitans interfecerit, extra noxam est.

Si quis noctu furantem interfecerit, impunis evadit, si modo citra suum periculum ipsi parcere haud poterat. Quære in cap. 5 litt. A, et cap. 29 litt. Γ.

Novella autem sancti patriarchæ Athanasii, et venerabilis imperatoris Andronici, statuit eum solum, qui in homicidio deprehensus est, juxta leges puniri : liberos autem ejus non publicari, modo haud fuerint cædis socii : sed bonis ejus juxta numerum filiorum distributis, partem unam etiam occiso assignat, maxime si dum vixerit, pauperie laborabat, et uxorem ac liberos habuit, et duntaxat portionem homicidæ cedere.

Qui infantem enecat, homicidii pœna tenetur.

Vide et duas novellas imperatoris Constantini Porphyrogennetæ, pro qualitate cædis alias atque alias pœnas decernentes, et quosnam homicidas haud rejicere oportet, dum ab ecclesiam confugiunt, quos vero omnino inde avellere.

CAP. IX. *Quod phylacteria facere minime oportet.*

Consule cap. 1 litt. M.

Εἰ δὲ καὶ ἀφώτιστον ὂν ἀπεπνίγη τὸ βρέφος, ἐπιτελέσθαι δεῖ τοῖς γονεῦσι μετὰ τῶν ἐπιτιμίων καὶ τὸ περὶ τὴν ἐλεημοσύνην φιλότιμον.

Νόμοι.

Ὁ φόνος ἀπὸ διαθέσεως σκοπεῖται, εἰ σκοπὸν ἔσχε φονεῦσαι ἢ οὔ· ὅθεν ἔστιν εὑρεῖν, ὅτι καὶ ὁ πλήξας, μὴ φονεύσας δὲ, ὡς φονεὺς τιμωρεῖται· καὶ ὁ φονεύσας, εἰ μόνον ἠθέλησε πλῆξαι, οὐ τιμωρεῖται ὡς φονεύς· ἡ δὲ τοιαύτη διάθεσις ἀπὸ τοῦ πλήξαντος ὀργάνου σκοπεῖται. Καὶ ἔστι τοῦ μὲν ἑκουσίου φόνου τιμωρία, ἐπὶ μὲν ἐντίμου φονεύσαντος, δεπορτατίων, ἤτοι τελεία δήμευσις· ἐπὶ δὲ τῶν εὐτελῶν, τὸ ξίφει καὶ θηρίοις ὑποβληθῆναι· ἐπὶ δὲ τοῦ κατὰ βλακείαν ἢ ἀμέλειαν φονεύσαντος, πενιταετὴς ἐξορία· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀκουσίου συγγνώμη δέδοται.

B

Ὁ περὶ ἀνδροφόνων νόμος δόλον ἐπιζητεῖ, καὶ οὐ μεγάλην ἀμέλειαν· ὅθεν ἐάν τις αὐτῶν ἐξ ὕψους ῥίψας ἢ λίθον, ἢ κλάδον ἀπὸ δένδρου, φονεύσῃ τινὰ, οὐχ ὑπόκειται τῷ παρόντι νόμῳ.

Οὔτε ἴνφανς, τουτέστιν ὁ ἑπταετὴς, οὔτε ὁ μαινόμενος, φονεύων ὑπόκειται τῷ περὶ ἀνδροφόνων νόμῳ.

Ὁ ἐντειλάμενός τινι φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται.

Ἐν πᾶσι τοῖς ἐγκλήμασι δεῖ ζητεῖν, εἰ ἐκ προνοίας ἢ κατὰ τύχην ἥμαρτέ τις· καὶ οὕτως ἢ κατὰ νόμον, ἢ πραοτέραν τὴν τιμωρίαν ἐπιφέρειν.

Ὁ ἀνελὼν ἀνιόντα ἢ κατιόντα συγγενῆ, πυρὶ παραδίδοται.

C

Ὁ τὸν ἐπελθόντα φονεύσας ἐν ᾧ περὶ τὴν ζωὴν ἐκινδύνευεν, ἀνεύθυνός ἐστιν.

Ἐὰν τὸν ἐν νυκτὶ κλέπτοντα φονεύσῃ τις, τότε ἀτιμώρητος μένει, ὅτε μὴ ἠδύνατο δίχα τοῦ ἰδίου κινδύνου φείσασθαι αὐτοῦ. Ζήτει καὶ ἐν τῷ ε' κεφ. τοῦ Α στοιχείου, τὸ κθ' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου.

Ἡ δὲ νεαρὰ τοῦ ἁγίου πατριάρχου Ἀθανασίου καὶ τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως Ἀνδρονίκου διορίζεται, τὸν φόνῳ ἁλόντα αὐτὸν μόνον τιμωρεῖσθαι κατὰ τοὺς νόμους, τοὺς δὲ παῖδας αὐτοῦ μὴ δημεύεσθαι, τῇ μιαιφονίᾳ μὴ σύμπραξαντας· μεριζομένης δὲ τῆς αὐτοῦ περιουσίας κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκείων παίδων, ἀπονέμει μίαν καὶ τῷ φονευθέντι μερίδα, καὶ μάλιστα εἰ πενίᾳ συζῶν ἦν, καὶ ἐπὶ γυναικὶ καὶ παισὶν ἀπῆλθε· μόνην δὲ τὴν τοῦ φονέως μερίδα

D

προσκληροῦσθαι τῷ δημοσίῳ.

Καὶ ὁ τὸ νήπιον φονεύσας, τιμωρίᾳ φόνου ὑπόκειται.

Ζήτει καὶ τὰς δύο νεαρὰς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρογεννήτου κατὰ τὴν τοῦ φόνου ποιότητα, διαφόρους καὶ τὰς τιμωσίας νομοθετούσας· καὶ τίνας δεῖ τῶν φονέων προσρεύγοντας τῇ ἐκκλησίᾳ μὴ ἐκβάλλειν, καὶ τίνας ἀφειδῶς ἀποσπᾶν.

ΚΕΦΑΛ. Θ'. Ὅτι οὐ δεῖ φυλακτήρια ποιεῖν·

Ζήτει τὸ α' κεφ. τοῦ Α στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Ι'. Περὶ τῶν ἐν φυλακῇ κατακρίτων. A

Ζήτει ἐν τῷ ια' κεφαλαίῳ τοῦ Τ στοιχείου κανόνα γ' τοῦ Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὸ ιζ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου.

Νόμος.

Χρὴ τοὺς ἄρχοντας κατὰ Κυριακὴν ἐπισκέπτεσθαι τοὺς ἐν φυλακῇ, καὶ ὁρίζειν, ἵνα φιλανθρώπως αὐτοῖς οἱ φυλάκες χρῶνται, καὶ τροφὰς αὐτοῖς ἀπορουμένοις ἐπινοεῖν.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Χ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Ὅπως αἱ τῶν χειροτονουμένων ἐπισκόπων ψῆφοι γίνονται, καὶ περὶ τῆς γινομένης ἐν ταύταις ἀντιλογίας.

Ὁ δ' κανὼν τῆς πρώτης συνόδου κατὰ ῥῆμά φησιν, ἐπίσκοπον προσήκειν μάλιστα μὲν ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καθίστασθαι· εἰ δὲ δυσχερὲς εἴη τὸ τοιοῦτον ἢ διὰ κατεπείγουσαν ἀνάγκην, ἢ διὰ μῆκος ὁδοῦ, ἐξάπαντος τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένους, συμψήφων γινομένων καὶ τῶν ἀπόντων, καὶ συντιθεμένων διὰ γραμμάτων, τότε τὴν χειροτονίαν ποιεῖσθαι· τὸ δὲ κῦρος τῶν γινομένων δίδοσθαι καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ. Ἐπικύροι γὰρ οὗτος τὰς ψήφους, ἕνα τῶν ψηφισθέντων ἐκλεγόμενος, καὶ χειροτονῶν μεθ' ἑτέρων δύο ἢ τριῶν ἐπισκόπων. Εἰ δὲ ἡ τοῦ μητροπολίτου ἐπαρχία τοσοῦτον ἐπισκόπων ἐνδεῶς ἔχοι, καὶ ἐξ ἀλλοδαπῆς προσλαμβάνειν χρεὼν εἴς τε τὰς ψήφους καὶ τὴν χειροτονίαν.

Τούτοις καὶ ὁ ιγ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ ἐπιψηφίζεται. Εἰ δέ τις, φησί, τῇ ἰδίᾳ ὁμολογίᾳ ἢ τῇ ὑπογραφῇ ἐναντιωθείη, αὐτὸς καθ' ἑαυτοῦ τὴν δίκην ἐκφέρει, στερούμενος τῆς ἰδίας τιμῆς. Δείκνυται δὲ ἐκ τῶν C κανόνων, μὴ νόμιμον εἶναι τὸν μητροπολίτην ταῖς ψήφοις τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀρχιερέων συμπαρεῖναι, ἀλλὰ μόνους τοὺς ἐπισκόπους.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ ε' κανὼν μὴ ἐξεῖναί φησι τῷ βουλομένῳ παντὶ τῇ ψήφῳ τοῦ μέλλοντος χειροτονεῖσθαι παρεῖναι· ἐγκλήματα γὰρ ἔσθ' ὅτε κατὰ τινων ἐν τῷ μέσῳ συμβαίνει κινεῖσθαι, καὶ τῆς χειροτονίας ἴσως αὐτοὺς ἀπείργοντα· καὶ εἰ μὴ ἀνέκφορα τοῖς πολλοῖς εἴη ταῦτα, αὐτὸς μὲν αἰσχύνην αὑτοῖς ὀφλήσει καὶ γέλωτα, καὶ ἅμα προτροπὴ πρὸς κακίαν αὐτοῖς τοῦτο γενήσεται· βλασφημηθήσεται δὲ τὸ Θεῖον πρὸς τῶν μὴ καλῶς ἐνιδρυμένων τῇ πίστει, ὥσπερ ἅρα διὰ τῶν ἀρετῆς μεταποιουμένων δοξάζεται.

Τὰ αὐτὰ καὶ ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ιθ' κανὼν διορίζεται, παρεῖναι δεῖν προηγουμένως λέγων τὸν μητροπολίτην τῆς ἐπαρχίας **τῇ ψήφῳ** τοῦ μέλλοντος χειροτονεῖσθαι, οὐχὶ **τῷ** συμπαρεῖναι τοῖς ἐπισκόποις, ἀλλὰ τῷ ἐπιτρέπειν· χωρὶς γὰρ τῆς αὐτοῦ ἐπιτροπῆς ψήφους γενέσθαι ἀδύνατον. Εἶτα πάντας τοὺς τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπους μετακλητους γεγενημένους δι' ἐπιστολῶν τοῦ μητροπολίτου. Καὶ βέλτιον μὲν τοὺς πάντας συνιέναι. Εἰ δὲ δισχερὲς εἴη τοῦτο, τοὺς γοῦν πλείους παρεῖναι δεῖ· τοὺς μέντοι δι' ἀναγκαίας αἰτίας μὴ ἀπαντήσαντας, διὰ γραμμάτων τοῖς πεπραγμένοις ἐπιψηφίζειν, καὶ οὕτω γίνεσθαι τὴν τῆς **ψήφου** κατάστασιν· ἂν δὲ μὴ

CAP. X. *De damnatis qui in carrere servantur.* A

Vide in cap. 11. litt. T canonem 3 Photii patriarchæ. Constantinopolitani, et 17 cap. litt. E.

Lex.

Oportet magistratus diebus Dominicis visitare incarceratos, et jubere custodes humaniter ipsos tractare, et curare ut victus iis indigentibus subministretur.

259 INITIUM LITTERÆ X.

CAP. I. *Quanam ratione ordinandorum episcoporum fiant electiones, et de litibus quæ circa illos oboriuntur.*

Concilii primi canon quartus diserte dicit, episcopum oportere maxime quidem ab omnibus qui B sunt in provincia constitui: si autem hoc difficile sit, vel propter urgentem necessitatem, vel propter viæ longitudinem, tres omnino eumdem in locum congregatos, absentibus quoque suffragium ferentibus, scriptisque assentientibus, tunc ordinationem facere: eorum autem quæ aguntur confirmationem in unaquaque provincia a metropolitano fieri. Confirmat enim iste suffragia, seligens ex electis aliquem, eumque cum duobus aliis aut tribus episcopis consecrans. Verumtamen si provincia metropolitani episcoporum penuria laboret, opus est etiam ex aliena accipere tam ad electionem quam ordinationem peragendas.

Hæc etiam comprobat can. 13 concilii Carthaginensis. Si quis, inquit, propriam confessionem vel subscriptionem contra fecerit, adversus semet- C ipsum judicium fert, cum honore suo privatur. Ostenditur autem ex canonibus, haut licere ut metropolitanus electionibus archiepiscoporum sibi subjectorum intersit, sed episcopi soli.

Canon vero quintus synodi Laodicenæ non licere inquit cuivis volenti electioni ordinandi adesse: contingit enim nonnunquam ut criminationes adversus aliquos in medium proferantur, quæ ipsos forte ab ordinatione prohibere debent, adeo ut nisi ea plebem lateant, ipse contumeliam risumque apud illo movebit, atque hæc res fiet incitamentum malorum; atque a non bene firmatis in fide blasphemabitur nomen Dei, sicut per eos qui secundum virtutem vivunt, glorificatur.

Eadem est canon 19 concilii Antiocheni constituit; præcipue adesse oportere dicens metropolitanum provinciæ electioni episcopi ordinandi, D non quidem ad suffragandum una cum episcopis, sed ad moderandum: sine cujus permissione electiones fieri nequeant. Tum omnes ipsius provinciæ episcopos litteris metropolitani convocantur, et quidem melius est si omnes conveniunt. Sin vero hoc difficile fuerit, plures tamen adesse opus, vel demum hos qui ob causas necessarias non adeunt, per litteras eis quæ decreta sunt assentire, et sic perfici electionem: sin vero secus fiat, nullam plane esse ordinationem. Atqui si canonice,

ut diximus, res peragatur, et nonnulli episcoporum forte ex contentionis studio contradicant, ne inhibeatur electio, verum suffragia majoris partis valeant.

Cæterum canon 49 concilii Carthaginensis. Si de episcopo etiam a tribus episcopis electo, controversia aliqua oboriatur, a quibusdam ex plebe causas non satis manifestas afferentibus commota, numero trium episcoporum alios duos adjicere oportet, ut omnes simul examinent ea quæ adversus electum objiciuntur, et ipsum purgent.

260 Quære etiam in cap. 11 litt. E canon. primæ syn. sextum, et 28 synodi quartæ.

Novella autem Justiniani 137 a tribus personis electionem episcoporum fieri jubet, videlicet a clericis, et a primoribus civitatis, cui eligendus est episcopus, quolibet horum super sacro-sancta Evangelia hoc juramenti præstante, neque per datam aut promissam pecuniam, neque amicitiam, neque gratiam, aut aliam quamcunque affectionem istum eligere, sed scientes ipsum esse orthodoxum, et honestæ vitæ, et habere uxorem, et quidem unicam, neque viduam vel repudiatam, sed nec concubinam alere; et ex tribus electis digniorem ordinari juxta electionem et sententiam ordinantis. Ita vitam instituere jubet etiam omnes clericos, qui ordinantur. Sed tamen maxima pars horum rituum sunt præter sacros canones, qui neque necessarium judicant super sacrosancta Evangelia jurare, neque electiones fieri a clericis vel primoribus civitatis, sed ab episcopis solis, qui et rationem pro illis corum judice omnium reddituri sunt.

Lex.

At si accusationem, inquit, aliquis moverit contra episcopum vel clericum, qui ordinandus est, super quavis causa, differatur ordinatio illa, et accurata examinatio habeatur intra tres menses, et si obnoxium invenerint eum qui ordinandus est, etiam prohibeatur ordinatio: sin vero insons, ordinetur. At si accusator non possit probare, si clericus sit, suo gradu excidat; sin vero laicus, competentem coercitionem sustineat. Si autem quis ante examinationem causæ illum ordinaverit, sacerdotio exuatur una cum ordinato.

Qui etiam contra suam infra latas sententias subscriptionem iverit, dicens postea aliquid sibi innotuisse, quominus electus ordinetur, non deponetur, nisi in argumentis vacillet.

CAP. II. *Quod minime oporteat ordinandorum electiones vel a magistratu, vel a populo fieri.*

Quære cap 19 litt. E.

Canones quidem 12 et 13 concilii Laodiceni plebi non permittunt aut episcopos aut presbyteros eligere, sed hoc fieri volunt secundum indicium

οὕτω γένηται, ἀνίσχυρον εἶναι τὴν χειροτονίαν. Εἰ δὲ κανονικῶς, ὡς εἰρήκαμεν, τὰ τοῦ πράγματος τελεσθείη, ἔνιοι δὲ τῶν ἐπισκόπων ἴσως ἀντιλέγοιεν φιλονείκως, μὴ τὰ τῆς ψήφου ἐμποδιζέσθω, ἀλλ' ἡ τῶν πλειόνων ψῆφος κρατείτω.

Ὁ δὲ μθ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ, Τοῦ ἐπισκόπου, φησὶν, ἐκλεγομένου παρὰ τριῶν ἐπισκόπων, ἐὰν ἀναφυῇ τις ἐκ τῶν τοῦ δήμου ἀντιλογία, οὐκ εὐαγεῖς εἰσαγόντων τινῶν αἰτίας, δεῖ προστεθῆναι τῷ ἀριθμῷ τῶν τριῶν καὶ ἑτέρους δύο, ὥστε ὁμοῦ πάντας ἐξετάσαι τὰ κατὰ τοῦ ψηφιζομένου λεγόμενα, καὶ καθαρὸν αὐτὸν ἀποφῆναι.

Ζήτει καὶ ἐν τῷ ια' κεφ. τοῦ Ε στοιχ. κανόνα ς' τῆς α' συνόδου, καὶ κη' τῆς τετάρτης συνόδου.

Ἡ δὲ ρλζ' Ἰουστινιάνειος νεαρὰ ἐπὶ τρισὶ προσώποις τὸ ψήφισμα γίνεσθαι τῶν ἐπισκόπων κελεύει παρά τε τῶν κληρικῶν καὶ τῶν τῆς πόλεως τὰ πρῶτα φερόντων, ἐφ' ᾗ ψηφίζεται ὁ ἐπίσκοπος, ἑκάστου τούτων κατὰ τῶν θείων ἐπομνυμένων Εὐαγγελίων, μήτε δόσει χρυσίου, ἢ ὑποσχέσει, ἢ φιλίᾳ, ἢ χάριτι, ἢ ἄλλῃ τινὶ προσπαθείᾳ τοῦτον ἐκλέγεσθαι, ἀλλ' εἰδότες τῇ τε πίστει ὀρθὸν καὶ τῷ βίῳ σεμνόν· καὶ εἰ ἔσχε γαμετὴν, καὶ αὐτὴν μίαν, καὶ οὔτε χήραν ἢ ἐκβεβλημένην, ἀλλ' οὐδὲ παλλακὴν ἐκτήσατο, καὶ ἐκ τῶν ψηφιζομένων τριῶν τὸν βελτίονα χειροτονεῖσθαι τῇ ἐπιλογῇ καὶ τῇ κρίσει τοῦ χειροτονοῦντος· τοιοῦτον ἔχειν βίον ἀπαιτεῖ καὶ τοὺς χειροτονουμένους κληρικούς. Ἀλλὰ τὰ πλείω τούτων τοῖς ἱεροῖς παρεῖται κανόσι, μήτε κατὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων ὀμνύναι τοὺς ψηφιζομένους δεῖν οἰομένοις, μήτε παρὰ των κληρικῶν ἢ τῶν πρώτων τῆς πόλεως τὰς ψήφους γίνεσθαι, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐπισκόπων. οἳ καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων λόγον πρὸς τοῦ κοινοῦ κριτοῦ εἰσπραχθήσονται.

Νόμος.

Κατηγορίας δὲ, φησὶ, πρός τινος κινηθείσης κατὰ τοῦ μέλλοντος χειροτονεῖσθαι ἐπισκόπου ἢ κληρικοῦ ἐφ' οἱαδήποτε αἰτίᾳ, ἀναβαλλέσθω ἡ τοιαύτη χειροτονία, καὶ ζήτησις ἀκριβεστάτη γινέσθω τριῶν εἴσω μηνῶν· καὶ εἰ μὲν ὑπεύθυνος εὑρεθείη ὁ μέλλων χειροτονηθήσεσθαι, κωλυέσθω ἡ χειροτονία· εἰ δὲ ἀνεύθυνος, χειροτονείσθω· ὁ δὲ μὴ ἰσχύσας ἀποδεῖξαι κατήγορος, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, τοῦ οἰκείου ἐξωθείσθω βαθμοῦ, εἰ δὲ λαϊκὸς, προσηκόντως σωφρονιζέσθω. Εἰ δέ τις πρὸ ἐξετάσεως τοῦτον χειροτονήσειε, καθαιρείσθω σύναμα τῷ χειροτονηθέντι.

Ὁ δὲ τῇ οἰκείᾳ ἐναντιούμενος περὶ τὰς ψήφους ὑπογραφῇ, λέγων μετὰ ταῦτα μεμαθηκέναι τόδε τι τὸ κωλύον τὸν ψηφισθέντα χειροτονηθῆναι, ἄλλως οὐ καθαιρεθήσεται, εἰ μὴ περὶ τὰς ἀποδείξεις ἐτονήσειεν.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Ὅτι τὰς τῶν χειροτονουμένων ψήφους οὔτε παρὰ ἀρχόντων, οὔτε παρὰ τοῦ δήμου γίνεσθαι χρή.

Ζήτει τὸ ιθ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου.

Ὅ γε μὴν ιβ' καὶ ὁ ιγ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου κανὼν οὐ τοῖς ὄχλοις ἐπιτρέπουσιν ἢ ἐπισκόπους ἢ πρεσβυτέρους ἐκλέγεσθαι, ἀλλὰ τῇ κρίσει τοῦ μητρο-

πολίτου, καὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ἐπισκόπων· εἶναι δὲ τὸν ἐκλεγόμενον ἐκ πολλοῦ δεδοκιμασμένον ἔν τε λόγῳ καὶ πράξει, ὡς τῷ μὲν δύνασθαι τοὺς ὑπ' αὐτὸν πρὸς τὴν ὑγιαίνουσαν πίστιν παρακαλεῖν, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας τοῖς ὀρθοῖς δόγμασιν ἐλέγχειν, τῷ δὲ βίῳ οἷόν τε εἶναι πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς ζῆλον ἕλκειν τοὺς πρὸς αὐτὸν βλίποντας, εὐθύν τε ὄντα καὶ ἀνεπίληπτον, καὶ τρόποις χρηστοῖς εὐθηνούμενον. A

metropolitani et provinciæ istius episcoporum : esse etiam electum diu probatum et in sermone, et in operibus, ita ut possit omnes qui ipsi subjiciuntur in fide sana adhortari, et doctrinæ rectæ contradicentes arguere, et vita talem se præstare. ut queat ad amorem virtutis illos trahere qui ad ipsum accedunt, nimirum rectam, inculpatam et honestam vitam agere.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Περὶ τοῦ χρόνου οὗ ἐντὸς δεῖ τοὺς ἐπισκόπους χειροτονεῖσθαι.

CAP. III. *De tempore intra quod episcopos ordinari oportet.*

Ὁ κε' τῆς δ' συνόδου κανὼν τὰς τῶν ἐπισκόπων χειροτονίας ἐντὸς τριῶν μηνῶν γίνεσθαι διατάττεται, παρ' οἷς ἡ ἐκείνων ἀνήκει προχείρισις. Οὐ γὰρ ἐπὶ πολὺ χρὴ τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν λαοὺς ἐρήμους εἶναι τῆς τῶν ποιμένων προνοίας, καὶ ὡς ἔτυχε φέρεσθαι, εἰ μήπου ἐξ αἰτίας ἀπαραιτήτου συμβαίη ἐπιταθῆναι τὸν χρόνον, καὶ ὑπερτιθῆναι τὴν χειροτονίαν, ὑπὸ βαρβάρων ἴσως ἁλωκυίας τῆς πόλεως· τοὺς δὲ μὴ οὕτω ποιοῦντας ἐκκλησιαστικοῖς ἐπιτιμίοις ὑποβάλλεσθαι. Τὴν μέντοι πρόσοδον τῆς χηρευούσης ἐκκλησίας, τοῦ καιροῦ τῶν ὁριῶν μηνῶν ἢ καὶ πλείονος ὢν παρὰ τῷ οἰκονόμῳ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας ἐπιτάττει φυλάττεσθαι τῷ χειροτονηθησεσθαι μέλλοντι. B

Canon 25 concilii quarti episcoporum ordinationes intra tres menses ab illis fieri jubet, ad quos res ista pertinet. Non enim decet ecclesiarum cœtus diu providentia pastorum carere, et incertos vagari, nisi forte ex causa prorsus necessaria contingat tempus prorogari, et differri ordinationem, **261** civitate puta a Barbaris capta. Qui aliter fecerint, pœnis ecclesiasticis subjici. Proventum tamen ecclesiæ vacantis, per spatium trium mensium aut ultra ab istius ecclesiæ œconomo receptum, episcopo qui ordinandus est reservari jubet.

Ζήτει τὸ κζ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου.

Quare cap. 27 litt. E.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Ὁποίους εἶναι δεῖ τοὺς χειροτονουμένους ἐπισκόπους, καὶ τίνα πρὸ πάντων γινώσκειν χρή.

CAP. IV. *Quales esse eos oportet qui episcopi ordinandi sunt, et quænam præ cæteris scire debeant.*

Ὁ β' τῆς ζ' συνόδου κανὼν τῷ μέλλοντι προχειρίζεσθαι καὶ εἰς τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀνιέναι βαθμὸν, τοῦτο εἶναί οἱ προὔργου παρεγγυᾶται, τὸν Ψαλτῆρα παντὸς μᾶλλον ἐπίστασθαι, ἐκπαιδεύειν τε τὸν οἰκεῖον λαὸν τὰ τούτου πρὸ τῶν ἄλλων ᾄδειν τε καὶ μοεῖσθαι· ἀνακρίνεσθαι δὲ ἀσφαλῶς πρὸς τοῦ οἰκείου μητροπολίτου, εἰ προθύμως ἔχει, ἐρευνητικῶς καὶ οὐ κατὰ τὸ παρῆκον τοὺς ἱεροὺς ἀναγινώσκειν κανόνας, καὶ τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. τήν τε τοῦ θείου Ἀποστόλου βίβλον, καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην θείαν Γραφὴν, καὶ τὸν νοῦν αὐτῆς σπουδαίως ἐκλέγεσθαι, καὶ κατὰ τὰ θεῖα ταύτης ἐντάλματα αὐτόν τε βιοῦν, καὶ τοὺς ἄλλους ἐνάγειν περὶ πλείστου ταῦτα τιθέναι, ἕτοιμόν τε εἶναι πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι λόγον περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος, καὶ νοὺς ὑπ' αὐτὸν εὐπρεπεῖς εἶναι πρὸς τοῦτο παρασκευάζειν. Οὐσία γὰρ καὶ σύστασις τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας, τὰ θεοπαράδοτα λόγια, ὡς ὁ μέγας ἀπεφήνατο Διονύσιος· καὶ εἰ μὲν ἀσμένως ταῦτα ποιεῖν ὑπισχνεῖται, τὴν χειροτονίαν λαμβάνειν· εἰ δὲ ἀμφιβάλλων εἴη καὶ ἀναδυόμενος, ἄπρακτον ἀποπέμπεσθαι. Φησὶ γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου· « Σὺ ἀπώσω ἐπίγνωσιν, κἀγὼ ἀπώσομαί σε τοῦ μὴ ἱερατεύειν μοι. » Εἰ γὰρ πάντες οἱ πιστοὶ ψάλλοντες συντασσόμεθα, Ἐν τοῖς δικαιώμασί σου μελετήσω, οὐκ ἐπιλήσομαι τῶν λόγων σου, ἦπου τοῖς τὴν ἱερὰν ἐνδεδύμενοις στολὴν πολλῷ γε μᾶλλον τοῦτο προσήκει ποιεῖν. C D

Canon 2 synodi septimæ, qui ad gradum episcopatus promovendus et attollendus est, summam curam adhibere mandat, ut maxime Psalterium intelligat, moneatque populum hymnos illos præ cæteris canere et callere : accurate etiam a metropolitano suo examinari, an paratus sit legere diligenter et non obiter sacros canones, et sanctum Evangelium, et librum divi Apostoli, et reliquam Scripturam sacram, et sensum ejus sedulo elicere: et juxta ejus divina præcepta et vitam suam agere, et alios suadere hæc maximi facere, et promptum esse ad respondendum omni qui rationem spei nostræ exquirit, et curare ut omnes, qui ipsi subjiciuntur, ad idem etiam parati sint. Essentia enim et constitutio nostra hierachiæ sunt eloquia divinitus tradita, uti ait magnus Dionysius; et si libenter polliceatur se hæc præstiturum, ordinationem obtinere; sin vero sit dubius animi et conditiones recuset, re infecta dimittatur. Dicit enim Deus per prophetam : « Tu repulisti scientiam, et ego repellam te, ne sis mihi sacerdos. » Nam si omnes Christiani consistentes una psallimus : « In judiciis tuis meditabor, non obliviscar sermonis tui : » certe illos qui sacram infulam induti sunt, multo magis hoc facere decet.

Ὁ δὲ ιη' καὶ ιθ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου τὸν χειροτονούμενον ὑπομιμνήσκεσθαι κελεύει τοὺς ὅρους τῶν Πατέρων φυλάττειν, ὅσα τε περὶ δογμάτων, καὶ ὅσα περὶ τῶν ἱερῶν κανόνων ἐθέσπισαν, ἵνα μὴ τοὺς

Canon autem 18 et 19 synodi Carthaginensis admoneri ordinandum præcipit, ut Patrum decreta servet, tam quæ circa fidem, quam mores per sacros canones sanxerunt, ne horum sanctiones præ-

tergredientes tandem stultitiæ ipsos pœniteat, videlicet vel in hac vita sacerdotio exutos, vel pœnas perpetuas in futura dantes.

CLP. V. *Quot episcopi ad ordinationem episcopi et reliquorum clericorum requiruntur.*

Canon primus sanctorum apost. episcopum inbet a duobus episcopis ordinari; ab illis scilicet consecratum invocatione Spiritus sancti, et sacro orationum ritu.

Secundus autem presbyterum, et diaconum, et reliquos clericos ab uno episcopo ordinari præcipit.

Canon autem concilii Carthaginensis 49 tres episcopos ad ordinationem episcopi sufficere affirmat, ne si plures requirantur, hoc impedimento sit utilitati ac necessitati Ecclesiæ. Nos autem necessarium est ut tres illi sint unius et ejusdem provinciæ; verum si tot non habeat sub se metropolitanus, etiam ex alia provincia duos assumit, atque ita electum ordinat.

262 CAP VI. *Quod eum qui in episcopum ordinandus est, oporteat ab uxore sua separari.*

Quære cap. 17 litt. Γ.

CAP. VII. *De ætate ordinandorum.*

Quære. cap. 2 litt. B.

CAP. VIII. *Quod non oporteat episcopum morientem alium in locum suum sufficere ac ordinare.*

Canon 76 sanct. apost. » Non oportet, ait, episcopum ab ecclesia quam regit quovis modo secedentem, ut vel alicui consanguineorum, aut alii gratificetur, illum ad sedem suam ordinare. Non enim æquum est vel cognatos hæredes episcopatus constituere, aut quæ Dei sunt, aliis more humano largiri; sin vero hoc contingat fieri, et ordinationem invalidam esse, et ordinantem segregari. Nam episcopos sub concilio esse constitutum est. Imo vero unumquemque in suum locum præficere quemcunque vellet, videtur etiam Israelitis esse interdictum. Ita sane divinum illum Mosem incusabant, quod fratrem suum Aaronem filiosque ejus in sacerdotium promovit; et nisi Deus per miracula sacerdotium ipsis confirmasset, non diuesset quin illo depulsi fuissent.

Canon autem 23 syn. Antiochenæ admonet non licere episcopo ordinare cupienti quem vellet, sui successorem, quamvis in exitu vitæ fuerit; et quidem si fecerit, irritam esse ordinationem. Hi autem qui ritus Ecclesiæ observant post obitum episcopi, virum judicio episcoporum provinciæ dignum promovebunt.

CAP. IX. *Quod episcopum aut presbyterum aut diaconum ordinari non oporteat, priusquam omnes suos domesticos Christianos fecerit.*

Canon 36 synodi Carthaginensis non ordinari

A ὅρους τούτων παρεξιόντες, ἐπ' ἰσχάτων ἀνόνητα μεταμεληθῶσιν, ἢ ἐν τῷ παρόντι καθαιρεθέντες, ἢ ἀπαραιτήτους δίκας ὑπέχοντες ἐν τῷ μέλλοντι.

ΚΕΦΑΛ. Ε'. Ὑπὸ πόσων ἐπισκόπων χειροτονοῦνται οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί.

Ὁ μὲν α' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν ἐπίσκοπον ὑπὸ δύο ἐπισκόπων χειροτονεῖσθαι κελεύει, καθιερούμενον πρὸς αὐτῶν τῇ ἐπικλήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τῇ ἱερᾷ τῶν εὐχῶν τελετῇ.

Ὁ δὲ β' πρεσβύτερον, καὶ διάκονον, καὶ τοὺς λοιποὺς κληρικοὺς, ὑφ' ἑνὸς ἐπισκόπου χειροτονεῖσθαι παρεγγυᾶται.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Καρθαγένῃ μθ' τρεῖς ἐπισκόπους εἰς ἐπισκόπου χειροτονίαν ἀρκεῖν ἀπεφήνατο, ἵνα μὴ πλείους ἐπιζητούντων, τῷ χρησίμῳ καὶ ἀναγκαίῳ B τῆς Ἐκκλησίας ἐμποδὼν τοῦτο γένηται. Οὐκ ἀνάγκη δὲ καὶ τοὺς τρεῖς τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας εἶναι· ἀλλ' εἰ μὴ τοσούτους ἔχει ὁ μητροπολίτης, καὶ ἐξ ἑτέρας ἐπαρχίας δύο προσλαμβάνει, καὶ οὕτω τὸν ψηφισθέντα χειροτονεῖ.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'. Ὅτι τὸν χειροτονηθήσεσθαι μέλλοντα ἐπίσκοπον δεῖ πρότερον τῆς ἰδίας χωρίζεσθαι γυναικός.

Ζήτει τὸ ιζ' κεφάλαιον τοῦ Γ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'. Περὶ τῆς τῶν χειροτονουμένων ἡλικίας.

Ζήτει τὸ β' κεφάλαιον τοῦ Β στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Η'. Ὅτι οὐ δεῖ χειροτονεῖν ἕτερον ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν τελευτῶντα ἐπίσκοπον.

Ὁ ος' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν, Οὐ χρὴ, C φησὶ, τὸν ἐπίσκοπον, ὁποιῳδήποτε μεθιστάμενον τρόπῳ ἧς ἰθύνειν ἔλαχεν ἐκκλησίας, ἢ τινι τῶν ἀφ' αἵματος ἢ ἑτέρῳ χαριζόμενον, εἰς τὸν ταύτης θρόνον τοῦτον χειροτονεῖν. Οὐ γὰρ δίκαιον, ἢ τοὺς γένει προσήκοντας κληρονόμους τῆς ἐπισκοπῆς ποιεῖσθαι, ἢ ἑτέροις τὰ τοῦ Θεοῦ πάθει ἀνθρωπίνῳ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ συμβαίη γενέσθαι, καὶ τὴν χειροτονίαν ἄκυρον μένειν, καὶ τὸν χειροτονήσαντα ἀφορίζεσθαι. Ὑπὸ γὰρ συνόδου τοὺς ἐπισκόπους γίνεσθαι διατέτακται, οὐ μὴν ἕκαστον ἀνθ' ἑαυτοῦ προίσχεσθαι ὃν ἂν βουληθείη. Τοῦτο καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τῶν ἀπειρημένων ἐδόκει· ἀμέλει καὶ τῷ θεσπεσίῳ ἐνεκάλουν Μωσῇ, ὡς ἄρα τὸν ἀδελφὸν Ἀαρὼν καὶ τοὺς ἐκείνου υἱεῖς ἱερᾶσθαι προεχειρίσατο· καὶ εἰ μὴ σημείοις ὁ Θεὸς τὴν ἱερωσύνην αὐ- D τοῖς ἐπεψήφισεν, οὐκ ἂν ἦσαν φθάνοντες ταύτης ὠστρακισμένοι.

Ὁ δὲ κγ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου μὴ ἐξεῖναι κελεύει τῷ βουλομένῳ χειροτονεῖν ὃν βούλεται διάδοχον ἑαυτοῦ, κἂν πρὸς τῇ τελευτῇ τοῦ βίου τυγχάνῃ ὤν, εἰ δὲ μὴ, ἄκυρον εἶναι τὴν κατάστασιν· τοὺς δὲ θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας φυλάττοντας, μετὰ τὸ μηκέτι εἶναι τὸν ἐπίσκοπον, κρίσει τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων τὸν ἄξιον προχειρίζεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. Θ'. Ὅτι οὐ δεῖ χειροτονεῖσθαί τινα ἐπίσκοπον, ἢ πρεσβύτερον, ἢ διάκονον, ἐὰν μὴ πρότερον τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πάντας ποιήσῃ Χριστιανούς.

Ὁ δὲ λς' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου κανὼν μὴ

χειροτονεῖσθαι κελεύει μήτε ἐπίσκοπον, μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον, ἂν μὴ πρότερον τοὺς οἰκείους πάντας Χριστιανοὺς γενέσθαι παρασκευάσωσιν. Ὁ γὰρ τοὺς οἰκείους ἐπιστρέψαι πρὸς εὐσέβειαν μὴ δεξιῶς ἔχων, πῶς ἑτέρους ἱκανὸς ἔσται διδάσκειν; ὡς καὶ ὁ μέγας φησὶ Παῦλος· « Εἴ τις ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς οὗτος Ἐκκλησίας Θεοῦ προστήσεται; »

A præcipit vel episcopum vel presbyterum vel diaconum, nisi prius domesticos suos ad Christianismum adduxerint. Nam qui suos ad pietatem convertere nescit, quomodo aptus esse queat alios docere? Sicut et magnus Paulus dicit: « Si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Dei Ecclesiam regere poterit? »

ΚΕΦΑΛ. Γ. Ὅτι οὐ δεῖ χειροτονεῖσθαι ἀυρύον τὸν λαϊκὸν ἐπίσκοπον, οὐδὲ τὸν ἄρτι φωτισθέντα· καὶ διὰ ποίας αἰτίας ὁ κληρικὸς τῆς ἱερωσύνης ἀφαιρεῖται.

Cap. X. *Quod non oporteat laicum statim episcopum creari, neque illum qui nuperrime baptizatus fuit: et quibus de causis clericus sacerdotio excidit.*

Ζήτει τὸ α' κεφάλαιον τοῦ Α στοιχείου.

Quære cap. 1 litt. A.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'. Πότε χειροτονεῖται εὐνοῦχος, ἢ ἄλλως τὸ σῶμα λελωβημένος, ἐπίσκοπος ἢ κληρικός.

563 CAP. XI. *Quando non ordinetur eunuchus episcopus aut clericus, aut aliter corpore mancus.*

B

Ζήτει τὸ λδ' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

Quære cap. 34 litt. E.

Ὁ δὲ οζ' καὶ ὁ οη' κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων οὐκ ἀπωθοῦνται τῆς ἱερωσύνης τὸν ἑτερόφθαλμον, ἢ τὸ σκέλος ὑποσκάζοντα. Οὐ γὰρ λώβη, φησὶ, σώματος, οἵα τε τοῦτο μιᾶναι, ἀλλὰ ψυχῆς μολυσμός. Ταυτὶ γὰρ τῷ σκιώδει παρατετήρητο νόμῳ, ὁλόκληρον ἐπιζητοῦντι τὸ σῶμα, τοῖς ὁρωμένοις ἐκπαιδεύειν τὰ πνευματικὰ εἰωθότι. Ἀλλὰ καὶ ὁ μετὰ τὴν ἱερωσύνην τοιοῦτόν τι πεπονθὼς, ταύτης ἀπεκινεῖτο· παρ' ἡμῖν δὲ, καὶ ὁ τὰς ὄψεις μετὰ τὴν ἱερωσύνην ἀνακοπεὶς, ἢ ἑτέρῳ πάθει περιπεσὼν ἀνηκέστῳ, τῆς ἱερωσύνης οὐ μετατίθεται. Εἰ γάρ τις, φησὶ, καὶ ἄμφω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκέκοπται, ἢ τὰ ὦτα κεκώφωται, ἢ τὴν δεξιὰν ἀργὴν ἔχει χεῖρα, ἢ ἄλλην τινὰ τῶν αἰσθήσεων ἀφῄρηται, προσισταμένης αὐτῷ τῆς πηρώσεως πρὸς τὴν τῆς ἱερωσύνης ἐνέργειαν, εἰς ἱερωσύνην οὐ προβιβασθήσεται, οὐ τῷ βεβλάφθαι τὰ μέλη, ἀλλὰ τῷ ἀδυνάτως ἔχειν πρὸς τὴν τῶν θείων μεταχείρησιν. Ὁ δὲ μετὰ τὴν ἱερωσύνην ἐκεῖνα παθὼν, τούτης οὐκ ἀφαιρεῖται.

563 Canones 77 et 78 sanctorum apostolorum non rejiciunt a sacerdotio monoculum, aut claudicantem. Non enim labes corporalis quoad hoc polluit, sed animæ vitium. Istud enim sub lege umbratili observatum est, quæ integrum corpus exegit, atque solet ex visibilibus spiritualia edocere. Is quidem qui tale quid passus fuerat munere suo movebatur: verumtamen apud nos, qui vel oculos post sacerdotium exsectos habet, vel incidit in aliud vitium corporale, quod sanari nequit, sacerdotio non semovetur. Nam si quis, inquit, oculis ambobus orbatus fuerit, aut utrisque auribus obsurduerit, aut dexteram aridam habuerit, aut alio aliquo sensu privatus fuerit, ita ut mutilatio ejus impediat, quin sacerdotale munus exerceat, ad episcopatum non promovebitur, non quod læsa sunt membra, sed quia sacra mysteria tractare haud possit. Qui tamen post sacerdotium collatum istiusmodi labe laborat, sacerdotio non excidet.

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'. Ὅτι οὐ δεῖ χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπον ἐν ἐκκλησίᾳ, ἧς ὁ ἐπίσκοπος ἔτι περίεστι.

CAP. XII. *Quod episcopum in ecclesia, cujus episcopus adhuc in vivis est, non ordinari oporteat.*

Ζήτει ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ Δ στοιχείου κανόνα ις' τῆς α' καὶ β' συνόδου.

Quære in cap. 9 litt. Δ canonem 16 primæ et secundæ synodi.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'. Ὅτι οὐ δεῖ χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπον ἐν πόλει μικρᾷ ἢ κώμῃ.

CAP. XIII. *Quod non oporteat episcopum in civitate parva aut vico ordinare.*

Ζήτει τὸ λ' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

Vide cap. 30 litt. E.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'. Περὶ χειροτονίας χωρεπισκόπων.

CAP. XIV. *De ordinatione chorepiscoporum.*

Ζήτει τὸ λα' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

D

Consule cap. 31 litt. E.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'. Περὶ τοῦ χειροτονηθέντος ἐπισκόπου, καὶ μὴ καταδεχομένου ἀπελθεῖν εἰς τὴν λαχοῦσαν αὐτῷ ἐκκλησίαν.

CAP. XV. *De episcopo ordinato qui ad ecclesiam suam abire recusat.*

Ζήτει τὸ κ' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

Vide cap. 20 litt. E.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'. Ὅτι οὐ δεῖ χειροτονίας ποιεῖν ἐπίσκοπον ἐν ταῖς μὴ ὑποκειμέναις αὐτῷ ἐνορίαις.

264 CAP. XVI. *Quod non licet episcopo ordinationes facere in districtu ipsi non subjecto.*

Ὁ λε' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν ἐπίσκοπον μὴ τολμᾷν διορίζεται, ἔξω τῶν αὐτοῦ ὅρων χειροτονίας ποιεῖσθαι ἐν ταῖς μὴ ὑποκειμέναις αὐτῷ πόλεσι καὶ χώραις· εἰ δέ τις τοῦτο πεποιηκὼς ἐλεγχθείη παρὰ γνώμην τῶν αὐτὰς κατεχόντων, καθαιρείσθω καὶ

Canon 35 sanctorum apostolorum episcopum mandat non præsumere extra suos limites ordinationes facere in urbibus et pagis sibi non subjectis: sin autem aliquis hoc fecisse convictus fuerit, præter illorum qui loca illa occupant sen-

tentiam et ipse deponatur, et illi quos ordinavit. Sed nec metropolitano licet ad alicujus episcoporum, qui sub ipso sunt, diœcesin proficisci, et munus aliquod hierarchicum peragere, absque consensu episcopi.

Vide in cap. 9 litt. A synodi Antiochenæ canonem 13 et 22, et synodi secundæ secundum.

CAP. XVII. *Quod non permittitur episcopo clericum alius provinciæ ordinare.*

Canon 54 synodi Carthaginensis episcopos qui alienum clericum suscipientes in suis ecclesiis ordinant, communione reliquarum privat.

Constitutio autem synodica, quæ facta est sub patriarcha Michaele, qui cognominatur princeps philosophorum, Concessum est, inquit, Pontificibus omnes, qui nondum sacris initiati sunt, fidei verbum docere, et erudire et baptizare undecunque sint, et sacra mysteria impertiri fidelibus cujuscunque diœceseos, haud tamen iis qui undequaque adveniunt, sacros ordines conferre : sed his tantum qui ad suam ditionem pertinent, uti sacri canones decernunt. Durum enim reputatum est et inhumanum eos qui hoc facere attentant, episcopos scilicet, excommunicare, ordinatos vero sacerdotio privare, nisi forte post unam et alteram admonitionem obtemperare recusaverint; verum et tunc quidem episcopi socordiam damnat, addito certo tempore : ordinatos autem in illa diœcesi sacerdotale suum munus exercere vult in qua ordinati sunt. Dare etiam jubet ministris episcopatus et chartophylaci seu registrario quæ ex veteri consuetudine ordinandis sunt præscripta. Ista autem dices ex capite 28 præsentis elementi.

CAP. XVIII. *Quod quibusdam episcopis concessum est alienos clericos recipere, et ordinare in suis ecclesiis.*

Vide in cap. 9 litt. A canonem 55 synodi Carthaginensis.

CAP. XIX. *Quod ordinatur clericus, etiam ille qui non est ex genere sacerdotali.*

Quære 13 cap. litt. K.

265 CAP. XX. *Quando ordinantur et servi.*

Consule cap. 12 litt. Δ.

CAP. XXI. *De ordinatione lectorum.*

Quære cap. 6 litt. A.

Lex.

Lector ordinatur quamprimum legendo par erit; at si secundam uxorem duxerit, vel primam ex viduis, aut repudiatis, aut interdictis vel per jus civile vel sacros canones, neutiquam ad alium gradum ecclesiasticum promoveatur.

CAP. XXII. *Quod clerici non ordinabantur simpliciter.*

Vide cap. 19 litt. K.

A αὐτὸς, καὶ οὓς ἐχειροτόνησεν. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτῷ τῷ μητροπολίτῃ ἔξεστιν εἰς ἐνορίαν τινὸς τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκοπων ἀπιέναι, καὶ ἱεραρχικόν τι τελεῖν γνώμης ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου.

Ζήτει ἐν τῷ θ'. κεφ. τοῦ Α στοιχείου τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου κανόνα ιγ' καὶ κϐ', καὶ τῆς β' συνόδου κανόνα β'.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'. Ὅτι χειροτονεῖν ἐπισκόπῳ οὐκ ἐφεῖται κληρικὸν ἑτέρας ἐνορίας.

Ὁ νδ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου κανὼν τοὺς ἀλλότριον δεχομένους κληρικὸν ἐπισκόπους, καὶ χειροτονοῦντας ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοὺς ἐκκλησίαις τῆς τῶν λοιπῶν κοινωνίας ἀφορίζει.

B Τὸ μέν τοι συνοδικὸν σημείωμα, ὃ γέγονεν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ, τοῦ καὶ χρηματίσαντος ὑπάτου τῶν φιλοσόφων, Συγκεχώρηται μὲν, φησὶ, τοῖς ἀρχιερεῦσι τοὺς ἀμυήτους ἅπαντας τὸν περὶ πίστεως λόγον διδάσκειν, καὶ κατηχεῖν, καὶ βαπτίζειν ὁθενδήποτε ὄντας, τῶν θείων τε μυστηρίων μεταδιδόναι τοῖς ἐξ οἱασοῦν ἐνορίας πιστοῖς· χειροτονίας δὲ ἀξιοῦν τοὺς ἀπανταχόθεν ἐρχομένους οὐδαμῶς, ἀλλ' ἢ μόνους τοὺς ἐκ τῆς οἰκείας ἐνορίας, ὡς οἱ θεῖοι κανόνες διορίζονται. Σκληρόν μέν τοι καὶ ἀπηνὲς ἐλογίσαντο τοὺς οὕτω φθάσαντας πρᾶξαι, τοὺς μὲν ἐπισκόπους ἀφορίσαι, τοὺς δὲ χειροτονηθέντας γυμνῶσαι τῆς ἱερωσύνης, εἰ μήπου μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν παραίνεσιν πεισθῆναι οὐκ ἐβουλήθησαν· ἀλλὰ καὶ τότε τοῦ μὲν ἐπισκόπου ἀργίαν ἐπὶ ῥητῷ κατεψηφίσατο χρόνῳ, τὸν δὲ χειροτονηθέντα, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐνορίᾳ ἱερατεύειν, ἐν ᾗ C κεχειροτόνητο. Δίδοσθαι δὲ κελεύει τοῖς τῆς ἐπισκοπῆς ὑπηρέταις καὶ τῷ χαρτοφύλακι παρὰ τῶν χειροτονουμένων, τὰ ἐξ ἔθους ἀρχαίου τετυπωμένα. Καὶ ζήτει ταῦτα ἐν τῷ κη' κεφ. τοῦ παρόντος στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'. Τισὶ τῶν ἐπισκόπων δέδοται ἀλλοτρίους λαμβάνειν κληρικοὺς, καὶ χειροτονεῖν ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοὺς ἐκκλησίαις.

Ζήτει ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ Α στοιχείου κανόνα νε' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ', Ὅτι χειροτονεῖται κληρικὸς, καὶ ὁ μὴ ἐκ γένους ἱερατικοῦ καταγόμενος.

Ζήτει τὸ ιγ' κεφάλαιον τοῦ Κ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Κ'· Πότε χειροτονοῦνται καὶ δοῦλοι.

D Ζήτει τὸ ιϐ' κεφάλαιον τοῦ Δ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'. Περὶ χειροτονίας ἀναγνωστῶν.

Ζήτει τὸ ς' κεφάλαιον τοῦ Α στοιχείου.

Νόμος.

Ἀναγνώστης χειροτονείσθω ἀφ' ὁτουοῦν χρόνου δύναται καὶ ἐπίσταται ἀναγινώσκειν· ἂν δὲ δευτέραν γαμετὴν ἀγάγηται, ἢ πρώτην μὲν, χήραν δὲ, ἢ διεζευχθεῖσαν ἀνδρὸς, ἢ τοῖς νόμοις ἢ τοῖς ἱεροῖς κανόσιν ἀπηγορευμένην, μηκέτι εἰς ἄλλον ἐκκλησιαστικὸν προβαινέτω βαθμόν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'. Ὅτι οὐκ ἐχειροτονοῦντο ἀπολελυμένως οἱ κληρικοί.

Ζήτει τὸ ιθ' κεφάλαιον τοῦ Κ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'. Ὅτε χειροτονεῖται ὁ πρὸ τοῦ βαπτίσματος θύσας κατηχούμενος.

Ζήτει ἐν τῷ α' αεφ. τοῦ Α' στοιχείου κανόνα ιβ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'. Ὅτι ἀναχειροτονήσεις οὐ δεῖ γίνεσθαι.

Ὁ ξη' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν τὸν δευτέραν πρός τινος χειροτονίαν δεξάμενον ἐπίσκοπον ἢ κληρικὸν καθαιρεῖσθαι κελεύει καὶ αὐτὸν καὶ τὸν χειροτονήσαντα, εἰ τοῦτο σύνοιδεν αὐτῷ, εἰ μὴ ἄρα πρὸς αἱρετικῶν τὴν χειροτονίαν δεξάμενος ἔτυχεν. Ἀθετοῦμεν γὰρ τῶν τοιούτων ὥσπερ τὸ βάπτισμα, οὕτω δὴ καὶ τὴν χειροτονίαν· οὐ γὰρ ἁγιασμὸν ταῦτα, ἀλλὰ μονυσμὸν πεπείσμεθα προξενεῖν. Ὁ δὲ δευτέραν πειρώμενος δέξασθαι χειροτονίαν, ἢ ὡς τοῦ πρώτου χειροτονήσαντος καταγινώσκων τοῦτο ποιεῖ, ἢ ὡς ἐλπίζων πλείονος ἀπολαύσεσθαι πρὸς τοῦ δευτέρου χάριτος, ἢ ὡς ἀποστὰς τυχὸν τῆς ἱερωσύνης, καὶ ἐξ ὑπαρχῆς χειροτονεῖσθαι διανοούμενος, ὅπερ ἄθεσμον.

Ὁ δὲ τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου μὴ' κανὼν μήτε ἀναβαπτίζειν, μήτε δέχεσθαί τινα δευτέραν χειροτονίαν διορίζεται· ἀλλὰ δευτέραν οὕτος χειροτονίαν φησὶ τὸ ἐᾶσαί τινα τὴν ἰδίαν ἐπισκοπὴν· καὶ πρὸς ἑτέραν μεταπεσεῖν, ὃς καὶ μετὰ πραότητος ὑπομιμνησκόμενος, εἰ μὴ πεισθείη πρὸς τὴν ἰδίαν ἐπανιέναι, τῇ τῶν ἀρχόντων ἐκδοθήσεται ἐξουσίᾳ.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'. Περὶ τοῦ ὑποκειμένου ἁμαρτήμασι, καὶ χειροτονηέντος.

Ὁ θ' τῆς α' συνόδου κανὼν τὸν ἀνεξετάστως χειροτονηθέντα πρεσβύτερον, ἢ ἀνακριθέντα μὲν καὶ ἐξομολογησάμενον πρὸ τῆς χειροτονίας πορνείᾳ τυχὸν περιπεπτωκέναι, παρὰ κανόνας δὲ χειροτονηθέντα, μηδὲν ἀπόνασθαι τοῦτον ἐκ τῆς ἀθέσμου χειροτονίας κελεύει· μετὰ γὰρ τὴν διάγνωσιν καθαιρεῖται. Οὐ γὰρ ὥσπερ τὸ θεῖον λουτρὸν νέον ἄνθρωπον τὸν βαπτισάμενον ἀποτελεῖ, οὕτω καὶ ἡ ἱερωσύνη τὰ πρό γε αὐτῆς ἁμαρτήματα λύει, ὡς τινες οἴονται· τοῦτο γὰρ ὁ κανὼν οὐ προσιεται. Τὸ γὰρ ἀνεπίληπτον ἐν πᾶσιν ἡ Ἐκκλησία ζητεῖ, καὶ μὴ εὑροῦσα, ἐκδικεῖ.

Ὁ δὲ ε' τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας τοὺς μὲν τοιούτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐξωθεῖ, μήτοι γε τῆς ἱερωσύνης· τῷ δὲ ἐξ ἀγνοίας χειροτονήσαντι συγγνώμην δίδωσι.

Ζήτει τὸν κανόνα τοῦτον καὶ ἐν τῷ ις' κεφ. τοῦ Π στοιχείου καὶ τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου θ' καὶ ι'.

ΚΕΦΑΛ. ΚΣ'. Ὅτι οὐ δεῖ χειροτονεῖσθαι τὸν ἐν νόσῳ φωτισθέντα.

Ζήτει ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Β στοιχείου κανόνα ιβ τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'. Περὶ τῶν τὴν χειροτονίαν ὀμνυόντων μὴ καταδέξασθαι.

Ζήτει ἐν τῷ λδ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου κανόνα ι' τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'. Περὶ τῶν χειροτονουμένων ἐπὶ χρήμασιν..

Ὁ κθ' τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν οὕτως ἐπὶ λέξεως ἔχει· Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς

A CAP. XXIII. *Quando ordinetur catechumenus qui ante baptismum immolavi.*

Quære in cap. 1 litt. A canonem 12 synodi Ancyranæ.

CAP. XXIV. *Quod reordinationes fieri minime oporteat.*

Canon 68 sanctorum apostolorum episcopum aut clericum qui secundam ordinationem acceperit, deponi jubet una cum ordinante, si ipse hujus rei conscius fuerit, nisi forte ab hæreticis ordinationem suscepit. Nullam enim facimus illorum ut baptisma, ita et ordinationem; non enim sanctificationem, sed contaminationem credimus inferre. Qui autem secundam ordinationem suscipere cupit, hoc facit vel quia damnat priorem ordinantem, vel quia B sperat plus gratiæ accipere a secundo, vel qaia sacerdotia excidit atque denuo ordinari studet, quod est nefarium.

Canon vero 48 concilii Carthaginensis neque quempiam rebaptizare, neque iteratam ordinationem accipere decernit, imo hanc esse secundam ordinationem ait, permittere aliquem propriam diœcesin deserere et in aliam transilire; atque etiam clementer submonitus, nisi velit ad propriam ditionem redire, tradatur potestati magistratus.

266 CAP. XXV. *De illo qui crimini alicui obnoxius ordinatur tamen.*

Canon 9 synodi primæ presbyterum qui citra examinationem ordinatur, aut examinatus quidem confiteatur quod ante ordinationem in fornicationem C prolapsus, sed tamen præter canones ordinatus est, jubet nihil ex illegitima oratinatione adjuvari, sed re comperta deponi. Non enim ut sacrum lavacrum novum reddit hominem, qui baptizatur, ita et sacerdotium delicta quæ ipsum antecesserunt solvit, ut nonnulli putant. Hunc enim casum canon non attingit. Cæterum innocentiam in omnibus requirit Ecclesia, et ubi non invenit, sententia tamen sua vindicat.

Canon etiam quintus Theophili Alexandrini tales ab ecclesia pellit non solum sacerdotio. Illi autem qui ex ignorantia ordinavit, veniam concedit.

Quære hunc can. in 16 cap. litt. II, atque etiam can. 9 et 10 synodi Neocæsariensis.

D CAP. XXVI. *Quod is non debet ordinari, qui ægrotus baptizabatur.*

Quære in cap. 1 littt B. can. 12 synodi Neocæsariensis.

CAP. XXVII. *De iis qui jurant se sacros ordines nondum suscepisse.*

Quære in cap. 32 litt. E canonem decimum magni Basilii.

CAP. XXVIII. *De iis qui propter pecuniam ordinantur.*

Canon 29 sanctorum apostolorum sic expresse sese habet; Si quis episcopus per pecuniam digni-

tatis hujus particeps fiat, aut presbyter, aut diaconus, deponatur et ipse, et qui ordinat, et penitus a communione abscindatur, ut Simon Magus a me Petro.

Quære et 30 canonem illorum in capties 19 litt. E. et quæ ibi dicuntur de utrisque horum canonum.

Canon autem secundus synodi quartæ : Si quis, inquit, episcopus venumdat non vendibilem Spiritus sancti gratiam, nimirum quæ nullo pretio æstimari potest, et venditioni non obnoxiam, ob eximiam suam naturam et omni æstimatione superiorem, et propter 267 pecuniam ordinaverit episcopum, vel chorepiscopum, aut presbyterum, vel diaconum, aut hypodiaconum (hi enim sunt qui sacros ordines suscipiunt), aut aliquem in clero œconomum, aut patronum, aut curatorem (hi enim primores, sicut et lectores et psaltæ consignantur); vel summatim alium alium aliquem qui ad statum ecclesiasticum pertinet, qui hisce manus imponit propter suam avaritiam, et convictus fuerit, cum discrimine sui gradus faciet, et is qui ordinatur, nihil emolumenti capiet ex ordinatione sua emptitia aut promotione, sed vacabit etiam dignitate sive munere, quod per pecuniam nactus erat. Si quis vero mediator accedat turpibus illis et nefariis muneribus, et hic, si clericus fuerit, suo gradu excidet ; at si laicus aut monachus, anathemate ferietur. Hic autem æquum fuerit pectus pulsantes gravissime exclamare : « Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit ? » Qui enim est qui administrationem domus religiosæ vel ministerium aliquod ecclesiasticum suscipit, aut clericus fit, aut monasterium regit, sine munere aliquo ; at si omnibus illis tam qui conferunt quam qui accipiunt per nefas, sacri can. summum supplicium intentant, quæ nobis spes salutis, qui nullatenus ab eorum communione abstinemus ?

Canon autem 22 synodi sextæ : Qui propter pecuniam ordinantur, ait, sive episcopi, sive clerici quicunque, et non secundum probationem et vitæ probitatem, et ipsos et ordinantes deponi jubemus.

Canon autem quintus synodi septimæ omnes dictos canones recensens, et in summum Ecclesiæ commodum latos esse reputans, illorum sententiam ipse etiam confirmat.

Magnus autem Basilius ad episcopus, qui sub ipso erant, scribens, ne ordinarent propter pecuniam, inter alia hæc habet : Existimant nonnulli se nihil peccare, si tum quando sacros ordines conferunt nihil accipiant, sed post ordinationem. Accipere autem est quovis tempore accipere. Adhortor igitur vos ut hunc morem seu potius viam ducentem ad gehennam deponatis, neque contaminantes manus vestras hujusmodi muneribus vos sacra mysteria celebrando indignos præstetis.

A ἀξίας ταύτης ἐγκρατὴς γένοιτο, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ἐκκοπτέσθω τῆς κοινωνίας παντάπασιν, ὡς Σίμων ὁ Μάγος ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου.

Ζήτει καὶ τὸν λ' τούτων κανόνα ἐν τῷ ιθ' κεφ, τοῦ Ε στοιχείου, καὶ τὰ ἐνταῦθα περὶ ἀμφοτέρων τῶν κανόνω τουτωνὶ ῥηθέντα.

Ὁ δὲ β' κανὼν τῆς δ' συνοδου, Εἴ τις, φησὶν, ἐπίσκοπος εἰς πρᾶσιν καταγάγοι τὴν ἄπρατον χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἀτίμητον δηλαδὴ, καὶ πράσει μὴ ὑποπίπτουσαν, τῷ ὑπερφυᾶ ταυτην εἶναι καὶ τιμῆς πάσης ἐπέκεινα, καὶ χειροτονήσειεν ἐπὶ χρήμασιν ἐπίσκοπον, ἢ χωρεπίσκοπον, ἢ πρεσβύτερον, ἢ διάκονον, ἢ ὑποδιάκονον (οὗτοι γὰρ οἱ χειροτονούμενοι), ἤ τινα τῶν ἐν τῷ κλήρῳ προ-
B βάλλοιτο οἰκονόμον, ἢ ἔκδικον, ἢ νεωκόρον (οὗτοι γὰρ οἱ προβαλλόμενοι, ὥσπερ ἄρα οἱ ἀναγνῶσται καὶ ψάλται σφραγίζονται), ἤ τινα ὅλως τῶν τοῦ κανόνος ἕτερον, ὁ τούτοις ἐπιχειρήσας δι' οἰκείαν αἰσχροκέρδειαν, καὶ ἐλεγχθεὶς, κινδυνευέτω περὶ τὸν οἰκεῖον βαθμόν · καὶ ὁ χειροτονούμενος μηδὲν ἐκ τῆς κατ' ἐμπορίαν χειροτονίας ὠφελείσθω ἢ προβολῆς, ἀλλ' ἔστω ἀλλότριος τῆς ἀξίας ἢ τοῦ φροντίσματος, οὗ διὰ χρημάτων τετύχηκεν. Εἰ δέ
C τις καὶ μεσιτεύων φανείη τοῖς οὕτως αἰσχροῖς καὶ ἀθεμίτοις λήμμασι, καὶ οὗτος, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, τοῦ οἰκείου ἐκπιπτέτω βαθμοῦ, εἰ δὲ λαϊκὸς, ἢ μονάζων, ἀναθεματιζέσθω. Ἐνταῦθα καλὸν ἂν εἴη τὸ στῆθος πλήξαντας πεπονθότως ἀναβοῆσαι · « Ἐὰν ἀνολίας παρατηρήσῃς, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται ; » Τίς γάρ ἐστιν ὁ διοίκησιν εὐαγοῦς οἴκου, ἢ διακονίαν οἱανδήτινα τῆς Ἐκκλησίας ἀναδεχόμενος, ἢ κληρικὸς γινόμενος, ἢ μονίδριον λαμβάνων, ἄνευ τῆς δόσεως ; Εἰ δὴ πᾶσι τούτοις τοῖς τε πορίζουσι καὶ πορίζομένοις ἀθέσμως τῶν ἐσχάτων οἱ ἱεροὶ τιμῶνται κανόνες, ποία ἡμῖν σωτηρίας ἐλπὶς μὴ ἀφισταμένοις καὶ τῆς αὐτῶν κοινωνίας παντάπασιν ;

Ὁ δὲ κδ' τῆς ς' συνότου κανὼν, Τοὺς ἐπὶ χρήμασι χειροτονουμένους, φησὶ, εἴτε ἐπισκόπους, εἴτε οἱουσδήποτε κληρικοὺς, καὶ οὐ κατὰ δοκιμασίαν καὶ τοῦ βίου ἀστείαν αἵρεσιν, αὐτούς τε καὶ τοὺς χειροτονήσαντας καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν.

Ὁ δὲ ε' κανὼν τῆς ζ' συνόδου, σύμπαντας τοὺς ῥηθέντας κανόνας διεξιὼν, καὶ ἐν καλοῦ μοίρᾳ
D τῇ πρώτῃ τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας δεδόσθαι νομίσας, τῇ ἐκείνων κρίσει καὶ οὗτος ἐπιψηφίζεται.

Ὁ δὲ μέγας βασίλειος πρὸς τοὺς ὑπ' ἐαυτὸν ἐπισκόπους γράφων, ὥστε μὴ χειροτονεῖν ἐπὶ χρήμασι, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ταῦτά φησι · Νομίζουσί τινες μὴ ἁμαρτάνειν, τῷ μὴ ἅμα λαμβάνειν, ἀλλὰ μετὰ τὴν χειροτονίαν · λαβεῖν δέ ἐστι τὸ ὁτεδήποτε καβεῖν. Παρακαλῶ οὖν, ταύτην τὴν πρόσοδον, μᾶλλον δὲ τὴν προσαγωγὴν τὴν ἐπὶ γέενναν ἀπόθεσθε, καὶ μὴ τὰς χεῖρας μολύναντες τοῖς τοιούτοις λήμμασιν, ἑαυτοὺς ἀναξίους ποιήσητε τοῦ ἐπιτελεῖν ἅγια μυστήρια.

Ἡ δὲ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ Γενναδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως πρός γε τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα περιέχει· Ἔστω τοίνυν καὶ ἔστιν ἀποκήρυκτος, καὶ πάσης ἱερατικῆς ἀξίας τε καὶ λειτουργίας ἀλλότριος, καὶ τῇ κατάρᾳ τοῦ ἀναθέματος ὑποκείμενος, ὅ τε κτᾶσθαι τὴν ἱερωσύνην διὰ χρημάτων οἰόμενος, καὶ ὁ ταύτην παρέχειν ἐπὶ χρήμασιν ὑπισχνούμενος, εἴτε κληρικὸς, εἴτε λαϊκὸς εἴη,, κἂν ἐλέγχηται, κἂν μὴ ἐλέγχηται τοῦτο ποιήσας. Οὐ γὰρ οἷόν τε συμβῆναί ποτε τὰ ἀσύμβατα, οὐδὲ Θεῷ συμφωνῆσαι τὸν Μαμωνᾶν, ἢ τοὺς τούτῳ δουλεύοντας δουλεῦσαι Θεῷ· δεσποτικὴ καὶ αὕτη ἀπόφασις ἀναμφίλεκτος· « Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ. » A

Ἡ δὲ τοῦ ἐν ἁγίοις Ταρασίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς Ἀδριανὸν πάππαν Ῥώμης σταλεῖσα, Φορητότερος μᾶλλόν ἐστι, φησὶ, Μακεδόνιος, καὶ ἡ τῶν ἀμφ' αὐτὸν Πνευματομάχων δυσεβὴς αἵρεσις, ἢ οἱ πιπράσκειν τολμῶντες τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ κτίσμα καὶ δοῦλον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα λῃρωδοῦσιν· οὗτοι δὲ ἑαυτῶν, ὡς δοκοῦσι, δοῦλον αὐτὸ ποιοῦσιν. Ὁ γάρ τι πιπράσκων ὡς δεσπότης αὐτοῦ πιπράσκει· καὶ ὁ ἀγοράζων, δεσπότης εἶναι βουλόμενος τοῦ ἐξωνηθέντος, ἀργυρίου τοῦτο κτᾶται τιμῆς. Προστίθησι δὲ καὶ ὡς ἐφάμιλλον τὸ τούτων ἁμάρτημα τῷ τοῦ προδότου Ἰούδα, οὑτωσὶ συλλογιζομένη· Εἰ γὰρ ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ ὁμότιμον, κατακρίνεται δὲ ὁ Ἰούδας, τὸν Υἱὸν ἀποδόμενος ἀργυρίου, ἀνάγκη δήπου καὶ τοὺς τὸ Πνεῦμα πιπράσκοντας μὴ ἐλάττονας ἢ ἐκεῖνος τὰς εὐθύνας ὑπέχειν. Ἀλλὰ γὰρ παρίτω καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας σειρὴν, ἡ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ᾄδουσα λύρα, ὁ τὰ πνευματικὰ φάρμακα μᾶλλον παντὸς ἰατροῦ εἰδώς τε καὶ σοφῶς κεραννὺς, ὁ Θεῖος, φημὶ, Χρυσόστομος, ὡς ἂν ἡμᾶς κἂν τούτῳ διδάξῃ, ὅπως χρὴ τὸ αὐστηρὸν τῶν θείων κανόνων ἔσθ' ὅτε τῇ συμπαθείᾳ παρακιρνῶντας ὑποχαλᾷν. Ἴσμεν γὰρ ὅπως τοὺς χρυσίῳ τὰς χειροτονίας ἐωνημένους τῆς μὲν ἱερωσύνης ἐγύμνωσε, τὸ δὲ χρυσίον παρὰ τῶν τοῦ χειροτονήσαντος κληρονόμων ἠξίωσεν ἀπολαβεῖν, ἐπειδὴ τὴν ζωὴν ἐκμετρήσας ἐκεῖνος ἔφθασεν ἤδη (Ἀντωνῖνος οὗτος ἦν τῆς Ἐφεσίων ὁ πρόεδρος, ὁ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεὰν ὠνιον θέσθαι μὴ καταπτήξας). Ἀλλ' ὅρα μοι τῆς τοῦ ἁγίου συμπαθείας τὸ περιόν. Ἐξώμνυντο μὲν γὰρ ἐπὶ πολὺ πρότερον ἐκεῖνοι, ἢ μὴν τοῦτο πεποιηκέναι μηδέποτε· τοῖς δὲ φανεροῖς ἐλέγχοις δυσωπηθέντες, τόπων ὑπομιμνησκόμενοι καὶ καιρῶν, καὶ τῆς τοῦ χρυσίου ποσότητος, οὕτως ἔχειν ἀνωμολόγησαν ὕστερον, διατεινόμενοι ὡς οὐ σκαιότητι γνώμης, ἀλλ' ἀκρισιότητι μᾶλλον καθυπαχθῆναι, τοιαύτην ὑπειληφότες τὴν συνήθειαν εἶναι, καὶ ἵνα τοῦ βουλευτηρίου, ᾧ περ ἦμεν ὑποτελεῖς, ἀπαλλαγείημεν, φάμενοι. Πρὸς ταῦτα ἡ οὐρανομήκης ἐκείνη ψυχὴ, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ οἰκτιρμῶν εἴπερ τις ὑφηγητὴς γνησιώτατος, οὐκ ἀφορισμὸν πρὸς τῇ καθαιρέσει ἐπήνεγκεν, ὡς οἱ Θεῖοι κανόνες κρίσεως ἔχουσιν, οὐ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεώ- B C D

Epistola autem encyclica Gennadii patriarchæ Constantinopolitani præter alia hæc habet : Sit ergo et est ab omni sacerdotali dignitate et ministerio alienus, et anathematis exsecrationi subjectus, qui se per pecunias sacerdotium acquirere existimat, atque qui id pecuniis præbere pollicetur, sive clericus, sive laicus fuerit, sive hoc facere convincatur, sive non. Quia fieri non potest ut inconvenientia conveniant, vel mammona Deo consentiat, vel qui ei serviunt, Deo serviant. Domini est sententia, cui contradici non potest ; « Non potestis servire Deo et mammonæ. »

Epistola vero sancti Tarasii, patriarchæ Constantinopolitani, ad Adrianum papam missa : Multo, inquit, tolerabilior est Macedonius, et impia hostium sancti Spiritus hæresis, quam illi qui vendere audent gratiam Spiritus sancti. Illi enim in creaturam, et servum Dei et Patris sanctum Spiritum contumeliam faciunt ; hi autem servum suum, ut videtur, ipsum faciunt. Omnis enim qui aliquid vendit, tanquam dominus istius vendit, et qui emit cupiens dominus esse rei venditæ, argenti pretio id acquirit. **268** Addit etiam, quod hoc crimen consimile sit illi Judæ proditoris, hunc in modum disserens : Nam si consubstantialis sit Filio Spiritus sanctus, et ejusdem dignitatis, et damnetur Judas, quod propter pecuniam prodidit Filium, necesse etiam est illos qui Spiritum vendunt, haud leviores quam ille pœnas subire. Sed vero adsit jam Ecclesiæ suada, lyraque quæ per totum terranum orbem sonat, is qui spiritualia medicamenta perite magis quam medicorum quispiam, et sapienter miscet, sanctus, inquam, Chrysostomus, qui quidem nos etiam hac in re docuit, quod severitatem canonum nonnunquam lenitate temperantes paulum mitigare oportet. Scimus enim quod eos qui auro ordinationes redemerunt, sacerdotio privare, aurum tamen ab hæredibus ejus qui ordinavit repetere voluit ; quoniam vita jam emensa, iste præiverat. Antoninus autem erat Ecclesiæ Ephesinæ antistes, qui Spiritus sancti gratiam venumdare nullus dubitabat. Vide autem eximiam viri sancti clementiam. Juraverunt enim jam ante se nunquam tale quid perpetrasse. Argumentis autem evidentibus convicti, indicatis et tempore et auri quantitate, postmodum rem se ita habere fassi sunt, obtendentes se non animi malitia, sed simplicitate potius ferri, quatenus ex more esse existimabant, et a tribunali (quod aiebant), cui obnoxii fuimus, liberaremur. Ad hæc amplissima, ut cœlum patet, illa anima et miserationum Dei, si quis alius, maxime genuinus explanator, non excommunicationem depositioni superinduxit, uti sacri canones decernunt, neque Ecclesia penitus exclusit (licet voluntaria confessio de quovis crimine multum detrahat, sicut convictio e contra

valde aggravat) : sed misericordia rigorem canonum attemperando, intra altare ipsis de sacris mysteriis communicare permisit, ea ratione satis, ut videbatur, eorum animas consolans, quæ sacerdotii amissione depressæ erant.

ἐχειν ἐπέτρεψεν, ἱκανῶς ταύτῃ τὰς αὐτῶν οἰόμενος ἐκπτώσει.

A σατο (καί τοι τῆς μὲν ἐκουσίας ἐξομολογήσεως ἑκασταχῆ τῶν εὐθυνῶν τὸ πλεῖστον ἀφαιρουμένης, τοῦ δὲ ἐλέγχου χαλεπωτέρας ταύτας ἐργαζομένου), ἀλλ' ἡμερότητι τὸ τῶν κανόνων κεράσας ἀπότομον, εἴσω τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ἁγιασμάτων αὐτοῖς μετπαρακαλέσαι ψυχὰς τῇ τῆς ἱερωσύνης ὀδυνωμένας

In libro autem Actuum hæc occurrunt : Ubi autem vidit Simon, quod per impositionem manuum apostolis datus fuit Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens : Date mihi facultatem istam, ut cuicunque manus imposuero, recipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ei : Argentum tuum tecum sit in perditionem, quia donum Dei existimasti pecunia possideri. » *etc.*

Tertius autem liber Regum : « Et non conversus est Jeroboamus, inquit, ab iniquitate ejus, et reversus est, et fecit ex parte populi sacerdotes excelsorum, quicunque voluit, ejus manum adimplebat. Et hæc res vertit in malum domui Jeroboami, et in perniciem et ad delendum eum a facie terræ» Quis igitur non novit veterem illum Gieze, ut prophetæ Elisæo ministrabat, et, uti narrat liber quartus Regnum, quas facinorum pœnas tulit ? Vix enim minus ille ob nequitiam innotescit, quam magister ejus ob virtutem. Cum igitur Neeman munera prophetæ dare decreverat, quia liberatus erat per illum a lepra, ille autem largitionem minime acceperat, Gieze Neeman abeuntem præstolatus, et avaritiam suam mendacio tegens, quasi magister ejus in mandatis dederat recipere, et postquam ita de bonis ejus non pauca accepisset, statim lepræ quam ille deposuerat, hæres factus est, propheta hoc maledicti ipsi denuntiante.

Magnus autem Basilius in Expositione sua in prophetam Isaiam, locum illum explicans, Legem dedit in auxilium : ut dicant, non tanquam verbum hoc, pro quo non licet munus dare, quoniam ventriloqui, inquit, **269** propter pecuniam divinantur. Hoc enim ridiculum est, quod qui decipiuntur, mercedem mendacii argentum ipsis dant. Verbum autem legis non est tale, ut pro illo donum aliquod detur, quoniam nemo gratiam dat. « Gratis enim, ait, accepistis, gratis date. » Vides quomodo Petrus succensuit adversus Simonem, qui argentum pro gratia sancti Spiritus obtulerat ; « Argentum tuum sit tecum, inquit, in perditionem, quoniam existimasti donum Dei per pecuniam comparare. » Non est igitur sermo Dei ut venalia verba ventriloquorum Quodnam enim pretium aliquis det illo condignum? Audi Davidem hæsitantem et dicentem : « Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi ? » Non igitur licet dare donum gratia ejus condignum. Unicum est donum dignum conservatio rei donatæ. Qui dat tibi thesaurum, non

Ἐν δὲ τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων ταῦτα γέγραπται · Θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδοται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα, λέγων · Δότε κἀμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ᾧ ἂν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ Πνεῦμα ἅγιον. Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν · Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, B ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἡ δὲ τρίτη τῶν Βασιλειῶν, « Καὶ οὐκ ἐπέστρεψεν Ἱεροβοὰμ, φησὶν, ἀπὸ τῆς κακίας αὐτοῦ, καὶ ἐπέστρεψε, καὶ ἐποίησεν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ ἱερεῖς ὑψηλῶν · ὁ βουλόμενος ἐπλήρου τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο τοῦτο τὸ ῥῆμα εἰς ἁμαρτίαν τῷ οἴκῳ Ἱεροβοὰμ, καὶ εἰς ὄλεθρον, καὶ εἰς ἀφανισμὸν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς » Τίς οὖν οὐκ οἶδε καὶ τὸν πάλαι Γιεζῆ, ὅπως τῷ προφήτῃ μὲν Ἐλισσαίῳ διακονούμενος ἦν, ὡς ἡ τῶν Βασιλειῶν τετάρτη διέξεισιν, οἷα δὲ πέπονθεν ἐξ ὧν ἔδρασεν; Οὐχ ἧττον γὰρ διὰ κακίαν ἐκεῖνός ἢ δι' ἀρετὴν ὁ διδάσκαλος μικροῦ τοῖς πᾶσι γνωρίζεται. Χρήματα γοῦν τοῦ Νεεμὰν τῷ προφήτῃ πορίσαι προθυμουμένου, ἀνθ' ὧν τῆς λέπρας ἐξάντης δι' αὐτοῦ γεγέ- C νητο, κἀκείνου τὴν εἰσφορὰν μὴ προσηκαμένους ὁ Γιεζῆ καταλαβὼν ἀπιόντα τὸν Νεεμὰν, καὶ τὴν φιλοχρηματίαν τῷ ψεύδει ἐπιλυγάσας, ὡς ἄρα ὁ διδάσκαλος αὐτῷ λαβεῖν ἐπιτάξειε, καὶ ταύτῃ τῶν ἐκείνου εἰκῇφῶς οὐκ ὀλίγα, κληρονόμος εὐθὺς καὶ ἧς ἐκεῖνος ἀπήλλακτο λέπρας γεγένητο, αὐτὸ τοῦτο τοῦ προφήτου ἀρασάμενου.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἑρμηνείᾳ, ἐξηγούμενος τὸ, Νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, ἵνα εἴπωσιν οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ, ὅτι αἱ ἐγγαστρίμυθοι, φησὶν, ἐπ' ἀργυρίῳ μαντεύονται. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ καταγέλαστον, ὅτι καὶ ἀργύριον αὐτοῖς τελοῦσι, μισθὸν τοῦ ψεύδους, οἱ ἀπατώμενοι. Τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ νόμου οὐκ ἔστι τοιοῦτον, ὥστε D δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὴν χάριν οὐδεὶς ἀποδίδοται · « Δωρεὰν γὰρ, φησὶν, ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. » Ὁρᾷς ὅπως ἠγανάκτησε Πέτρος ἐπὶ τῷ Σίμωνι, ἀργύριον ὑπὲρ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος προσκομίσαντι ; « Το ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη, φησὶν, εἰς ἀπώλειαν, ὅτι ἐνόμισας τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. » Οὐκ ἔστιν οὖν ὁ τοῦ Εὐαγγελίου λόγος ὡς τὰ πωλούμενα ῥήματα τῶν ἐγγαστριμύθων. Τί γὰρ ἂν τις δοίη ἄξιον, αὐτοῦ ἀντάλλαγμα ; Ἄκουε τοῦ Δαβὶδ διαπορουῦντος καὶ λέγοντος · « Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι ; » Οὐκ ἔστιν οὖν δῶρα δοῦναι περὶ τούτου ἀντάξια τῆς αὐτοῦ χάριτος · ἓν δῶρον

ἄξιον, ἡ φυλακὴ τοῦ δωρηθέντος, Ὁ δούς σοι τὸν θησαυρὸν οὐχὶ τιμὴν ἀπαιτεῖ τοῦ δοθέντος, ἀλλὰ φυλακὴν ἀξίαν τοῦ δεδομένου.

Νόμοι.

Ἐάν τις διὰ δόσεως χρυσίου ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς γένηται, ἢ ξενοδόχος, ἢ πτωχοτρόφος, ἢ νοσοκόμος, ἢ διοικητὴς εὐαγοῦς οἱουδήποτε οἴκου, ἢ ἑτέρου τινὸς ἐκκλησιαστικοῦ φροντιστὴς διακονήματος, καὶ ὁ δούς, καὶ ὁ λαβών, καὶ ὁ μέσος γενόμενος, τῆς ἱερωσύνης, ἢ τοῦ κλήρου, ἢ τῆς ἐμπιστευθείσης διοικήσεως, ἀπεγυμνούσθωσαν.

Εἰ δέ τις τῶν ἐπισκόπων ἢ κληρικῶν, εἴτε πρὸ τῆς χειροτονίας, εἴτε μετὰ ταῦτα, ἐκ τῶν ἰδίων πραγμάτων δοῦναι βουληθείη τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς ἣν ἐπεκηρύχθη, οὐ μόνον οὐ κωλύομεν, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἐπαίνου ἄξιον κρίνομεν.

Περὶ κανονικοῦ, καὶ τῶν ὑπέρ χειροτονίας διδομένων.

Ἐξ αὐτῆς τῆς κώμης, ἐν ᾗ ἐστιν ἡ ἐκκλησία, κατὰ ἀναλογίαν τῶν τόπων, κρίσει τοῦ ἐπισκόπου οἱ κληρικοὶ χειροτονείσθωσαν, καὶ τὴν οἰκείαν ἐπιγενωσκέτωσαν κεφαλιτιῶνα. Χάριν δὲ τοῦ τοιούτου κανονικοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ χειροτονίας διδομένων συνήθως, διορίζεται τὸ χρυσόβουλλον τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις λαὶ ταῦτα· Τυποῖ γὰρ, φησὶν, ἡ βασιλεία μου ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ τῶν ἱερέων, καὶ ἐπὶ τῷ κανόνικῷ, τὸν παλαιὸν ἐνεργεῖν τυπον, καὶ μηδὲν ἐπὶ τῇ χειροτονία λαμβάνειν πλέον τὸν χειροτονοῦντα τούτους ἐπίσκοπον, ἀλλ' ἢ μόνα τὰ ἑπτὰ χρυσᾶ νομίσματα, ἤγουν ἓν μὲν, ὅτε ποιεῖ αὐτὸν ἀναγνώστην, τρία δὲ, ὅτε χειροτονεῖ αὐτὸν διάκονον, καὶ ἕτερα τρία, ὅτε πληροῖ αὐτὸν ἱερέα. Ἐπιβεβαιοῖ δὲ τοῦτο καὶ τὸ συνοδικὸν ψήφισμα τὸ γεγονὸν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ, ὃ καὶ ζήτει κατὰ τὸ ιζ' κεφάλαιον τοῦ παρόντος στοιχείου. Ὡσαύτως καὶ ὑπὲρ τοῦ κανονικοῦ, ἀπὸ τοῦ ἔχοντος χωρίου τριάκοντα καπνοὺς, νόμισμα χρυσοῦν ἕν, ἀργυρᾶ δύο, κριὸν ἕνα, κριθῆς μοδίους ἕξ, οἴνου μέτρα ἕξ, ἀλεύρου μόδίους ἕξ, καὶ ὄρνεις τριάκοντα. Ἀλλὰ καὶ ἕτερον συνοδικὸν σημείωμα γέγονεν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Νικολάου, κελεῦον κατὰ τὸ τοιοῦτον χρυσόβουλλον δίδοσθαι τὰ κανονικὰ, καὶ τὰ ὑπὲρ χειροτονίας.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'. Περὶ χηρῶν γυναικῶν.

Ζήτει τὸ α' κεφάλαιον τοῦ Γ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Λ'. Περὶ τῶν χλευαζόντων τοὺς ἀσθενῶς τοῦ σώματος ἐχοντας.

Ζήτει τὸ α' κεφ. τοῦ Γ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ' Περὶ τοῦ ἁγίου χρίσματος, καὶ τίνες χρίονται μόνον τῶν προσερχομένων τῇ Ἐκκλησίᾳ αἱρετικῶν.

Ζήτει ἐν τῷ Θ' κεφ, τοῦ Μ στοιχείου κανόνα ς' τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου, καὶ ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Β στοιχείου κανόνα μή' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου, καὶ ἐν τῷ β' κεφ. τοῦ Α στοιχείου κανόνα ζ' τῆς β' συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'. Περὶ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ ρη' κανὼν τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου τοὺς τὴν ἄσκησιν εἰσδεχομένους τῶν Χριστιανῶν ἐλευ-

A pretium requirit rei datæ, sed custodiam debitam dono oblato.

Leges.

Si quis pecunia data episcopus aut clericus fiat, vel peregrinorum, vel pauperum, vel ægrotantium præfectus, aut administrator cujuscunque domus Deo consecratæ, vel alius ecclesiastici ministerii curator, et is qui dat, et qui accipit, et mediator, sacerdotio suo aut clero, aut concredita administratione privabuntur.

Si quis tamen episcopus vel clericus ante ordinationem suam, vel post illam, de bonis suis largiri velit Ecclesiæ, ad quam vocatus est, non solum non prohibemus, sed etiam omni laude

B dignum decernimus.

De canonico, et iis quæ pro ordinatione, solvuntur.

Ex eodem vico ubi est ecclesia, pro ratione locorum, et discretione episcopi clerici ordinentur, et proprium agnoscant capitulum. Hujusce autem canonici causa, et eorum quæ pro ordinatione ex consuetudine data erant, Aurea Bulla venerabilis imperatoris Isaacii Commeni, inter alia, hæc decernit. Statuit imperatoria mea majestas, ut pro ordinatione sacerdotum, et canonico vetus forma obtineat, et nihil amplius pro ordinatione alicujus episcopus qui ordinat, recipiat, quam, solos septem aureos nummos, videlicet unum, quando eum lectorem creat, tres vero cum diacenatum confert, et alios tres, quando sacerdo-

C tem perficit. Et similiter decretum synodicum, quod sancitum est sub Michaele patriarcha (quod vide ad cap. 17 hujusce elementi) procanonico a loco, qui 30 caminos habet, unum nummum aureum, argenteos duos, arietem unum hordei modios sex, vini mensuras sex, tritici modios sex, et aves triginta. Sed et aliud edictum synodicum factum est sub patriarcha Nicolao, quod secundum hanc Auream Bullam solvi jubet jura canonica et quæ pro ordinatione erigi solent.

CAP. XXIX. *De Viduis.*

Vide. cap. 1 litt. Γ.

D CAP. XXX. *De his qui infirmitate aliqua corporali laborantes deridenl.*

Quære. cap. 1 litt. Υ.

270 CAP. XXXI. *De sacro chrismate : et quinam ex hæreticis, qui ad Ecclesiam revertuntur, per solam unctionem recipiuntur.*

Consule in cap. 9 litt. M canonem sextum synodi Carthaginensis, et in cap. 1 litt. B canonem 48 concilii Laodiceni, et in cap. 2 litt. A canonem 7 synodii secundæ.

CAP. XXXII. *De Christianismo.*

Canon 108 concilii Carthaginensis qui professionem sive exercitium Christianorum susciplunt.

ex voluntate libera, et sua sponte ad fidem accedere ordinat, non autem per vim atque ex necessitate ; ista enem neque firma sunt neque diuturna. Nam virtutem ex electione esse oportet, non coactam et invitam. Exercitationem vero nuncupans innuit, quod quemvis Christianum oportet virtutem exercere, ac continentiam et pudicitiam, et præ cæteris charitatem erga omnes. Ita ut qui non hoc modo vivat, nomine tenus Christianus sit, non revera.

Magnus autem Basilius in canone 45 : Qui nomen Christiani assumit, et mandatorum transgressione Christum contumelia afficit, nihil illi conducit mera appellatio. Paria scilicet dicens cum magno Jacobo : « Quid juvat, rogante, fratres mei, si quis fidem se habere dicat, opera vero non habeat? num fides illum queat servare? » Nam ut splendore virtutum in nobis relucente glorificatur Deus, juxta illud ; « Splendeat lux vestra coram hominibus, » etc., ita tenebris vitiorum nosmet obfuscantibus contingit ut Deus blasphemiis proscindatur inter gentes.

CAP. XXXIII. *De chorepiscopis.*

Quære cap. 31 litt. E.

INITIUM LITTERÆ Ψ.

CAP. I. *Quomodo psallere et orare oportet.*

Vide 35 cap. litt. E.

CAP. II. *De cantoribus et lectoribus.*

Vide in cap. 9 litt. E canonem 23 synodi Laodicenæ.

CAP. III. *Quod hæreticorum pseudomartyres sequi non licet.*

Quære in 2 cap. litt. A canonem 9 et 34 synodi Laodicenæ.

CAP. IV. *Quomodo in ordinationibus fiant suffragia.*

Quære in litt. X cap. 1 et 2.

INITIUM LITTERÆ Ω.

CAP. I. *Quibusnam licet horarium gestare.*

Vide in mono capite litt. E canones 22 et 23 concilii Lao diceni.

θέρᾳ προαιρέσει καὶ αὐτεξουσίῳ νομοθετεῖ προσιέναι τῇ πίστει, ἀλλὰ μὴ βίᾳ, μοδ' ἐξ ἀνάγκης· τὰ γὰρ τοιαῦτα οὐ βέβαια, οὐδὲ νόμιμα. Αἱρετὴν γὰρ εἶναι δεῖ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' οὐ βεβιασμένην, ἢ ἀκούσιον. Ἄσκησιν δὲ νιπὼν, ἐνέφηνεν, ὅτι πᾶσαν δεῖ τὸν Χριστιανὸν ἀρετὴν ἀσκεῖν, ἐγκράτειαν, καὶ σωφροσύνην, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τὴν εἰς ἅπαντας ἀγάπην· ὡς ὅ γε μὴ ταύτῃ βιοὺς ὀνόματι μόνον Χριστιανὸς, ἀλλ' οὐ πράγματι λέγεται.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ με' κανόνι, Ὁ τὴν τοῦ Χριστιανοῦς, φησὶ, προσηγορίαν εἰληφὼς, καὶ διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν παραβάσεως τὸν Χριστὸν ἐνυβρίζων, οὐδὲν ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ἀπώνατο μόνης, ἀδελφὰ τῷ μεγάλῳ φιλοσοφῶν Ἰακώβῳ, « Τί τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, φάσκοντι, ἐὰν πίστιν τις λέγῃ ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ ; » μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν ; Ὥσπερ γὰρ τῆς αὐγῆς τῶν ἀρετῶν ἐν ἡμῖν ἀστραπνούσης δοξάζεται ὁ Θεὸς, λατὰ τὸ, « Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ». καὶ τὰ ἑξῆς, οὕτω τοῦ ζόφου προσαναχρωννόντος ἡμᾶς τῶν παθῶν, βλασφημεῖσθαι τὸν Θεὸν συμβαίνει παρὰ τοῖς ἔθνεσι.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'. Περὶ χωρεπισκόπων.

Ζήτει τὸ λα' κεφάλαιον τοῦ Ε στοιχείου.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Ψ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α' Πῶς δεῖ ψάλλειν καὶ εὔχεσθαι.

Ζήτει τὸ λε' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου.

ΚΕΦΑΛ. Β'. Περὶ ψαλτῶν καὶ ἀναγνωστῶν.

Ζήτει ἐν τῷ θ' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου κανόνα κγ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Ὅτι πρὸς τοὺς ψευδομάρτυρας τῶν αἱρετικῶν οὐ δεῖ ἀπιέναι.

Ζήτει ἐν τῷ β' κεφ. τοῦ Α στοιχείου κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου θ' καὶ λδ'.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Ὅπως αἱ ψῆφοι γίνονται τῶν μελλόντων χειροτονεῖσθαι.

Ζήτει τοῦ Χ στοιχείου κεφάλαιον α' καὶ β'.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ Ω ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ.

ΚΕΦΑΛ. Α'. Τίνα δεῖ ὡράριον φέρειν.

Ζήτει ἐν τῷ 0' κεφ. τοῦ Ε στοιχείου κανόνας τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου κβ' καὶ κγ.

MATTHÆI BLASTARIS

CARMINA DUO

DE OFFICIIS ECCLESIÆ ET AULÆ CP.

Exstant in notis Goari ad Codinum. Vide tom. CLVII, col. 129.

ANNO DOMINI MCCCXXXII.

THEODULUS MONACHUS

SIVE

THOMAS MAGISTER.

NOTITIA.

(Cave De Script. eccles. ad an. 1311.)

Theodulus monachus, qui alio nomine Thomas Magister dicitur natione Græcus, patria, si L. Allatio fides Thessalonicensis, claruit sub Andronico Palæologo avo, Theodoro Metochitæ familiaris, Niphoni patriarchæ charus, anno 1311. Ex variis ejus appellationibus varia eum munera obiisse, et quod Græcis istius ævi solemne fuit, a forensibus negotiis ad monasticam ἡσυχίαν transiisse, utriusque item status culmen attigisse, ac rhethorum magistrum, cœnobii abbatem aliquando fuisse, conjectari fas est. Exstat ejus *Oratio encomiastica* in S. Gregorium Theologum Nazianzenum. Habetur ms. in Bibl. Vindob. cod. jurid. XII, n. x, *Orationes gratulatoriæ quatuor; prima* ad Angelum sub Andronico Seniore imp. magnum stratopedarcham; *secunda*, ad Theodorum Metochitam, magnum logothetam; *tertia*, ad Niphonem patriarcham nuper renuntiatum; *quarta*, ad regem Cypri. *Epistolæ* septem. Opera hactenus numerata cum sua versione edidit *Laur. Normannus*, Upsaliæ 1693, 4°, *Dictionum Atticarum* Sylloge Græce prodiit Romæ, 1517, 1525. Paris. 1532. 8° sub nomine *Thomæ Magistri* cura Nic. Blancardi nuper recusa, ac indice auctorum locupletata, Franequer. 1690, 8°. Idem opus exstat MS. Theodulo Magistro ascriptum in Bibliotheca regia Parisiensi cod. 1853. In eodem cod. habentur ejusdem Theoduli *Declamationes* aliquot, *Epistolæ et Orationes*, testante Cl. du Cangio. *Ind. Auct. ad Glossar. Græc.* Quæ utrum ab iis a Normanno editis diversæ sint, merito dubitandum est, cum ex iis una sit in *Triphonem* Patr. CP. pro quo *Niphonem* substituendum esse temporis ratio omnino postulat. Hujus etiam censendæ sunt *Declamationes* nonnullæ; *Oratio* ad Thessalonicenses de pace et concordia. Pr. Οὔ μοι δοκῶ τῶν πάντων οὐδέν. *Oratio* in legatione habita ad imp. Andronicum Palæologum. *Ad Philosophum* Josephum de iis quæ in expeditione Italorum et Persarum gesta sunt. *Sermo* in S. Euthymium Thaumaturgum episcopum Madytarum. *Encomium* maris et universæ aquarum naturæ, et quædam alia, quæ una cum iis nuper editis a nobis supra memoratis Græce habentur MS. in *Bibl. Residentiæ Soc. Jesu Constantinop.* Varia etiam ejus opuscula Græca in quadam Italiæ Bibliotheca latitare narrat Simlerus, *viz.* Ad *Athenienses* in Olynthiis; *de Navigatione* e Thessalonica Byzantium, et rursus Byzantio Thessalonicam; *De regno, de repub.* etc. *Epistolæ* etiam nonnullæ MSS. in cod. Regio Paris. 185 habentur. *Scholia* ejus *in Aristophanem, Euripidem et Pindarum*, quorum etiam *Vitas* conscripsit, uti et *grammatica* quædam et istiusmodi alia, partim impressa, partim mss. non sunt hujus loci.

ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΗΤΟΙ

ΘΩΜΑ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ

ΤΟΝ ΘΕΟΛΟΓΟΝ.

—

THEODULI MONACHI

SIVE

THOMÆ MAGISTRI

LAUDATIO S. GREGORII THEOLOGI.

(Edidit Laur. Normannus Upsaliæ 1693.)

—

1. Neminem ego mortalium omnium fore arbitror, qui jure mihi ulla ex parte succenseat, aut amentiæ cujusdam temeritatisque reum faciat, si neque causæ hujus gravitate pensitata deterritus, neque quod impar ad illam ego pertractandam accedo, ita nunc audacter tamen periclitari voluerim, ut viribus meis majora aggredi minime dubitaverim. Verum e contrario potius, ut rem verbo complectar, omnium judicio, rectam sat scio consilii rationem me secutum visum iri, neque alia, quam hujusmodi animi alacritate in causam incumbendum fuisse. Quando enim, quæ præcipue suscipere, verbisque extollere, et nihil quidquam quod huc faciat, omittere, omnes sane debemus; nec periculo denique eorumdem neglectio vacat; quanquam cæteris, metu, ut apparet, revocante, hæc ipsa silentio prætermittentibus, causæque susceptionem detrectantibus, hic ego unus quoque quasi afflatu, aut novo animi robore impletus, cum verba mihi faciunda, tum incredibili studio faciunda censeo; numquid causæ est, quo minus vel hoc ipso nomine eximiam quamdam promeritus esse laudem videar, quod honesti justique haud paulo majorem hac ipsa debiti officii persolutione, quidquid id est quod præ magnitudine sua tamdiu procrastinaverim, quam mei ipsius rationem habuerim? quodque periculi, levius esse duxerim? Quam utique rem ipsi mihi nunc propemodum succenseo.

II. Id quod ita profecto patet. Nimirum cum in laudatione tua, o supreme theologorum apex, longeque omnibus in rebus præstantissime vir, duo quædam potissimum contineantur, quod et dicere necesse sit, et quid deceat aptumque sit in dicendo

Α'. Οὐχ ὅπως οὐδ' ἄν εἷς οἶμαι τῶν πάντων οὐδ' ὁπωστιοῦν ἐμοὶ νεμεσήσαι, οὐδ' ἀπονοίας ἠστινοσοῦν ἕλοι καὶ θρασους, εἰ μηδὲν μήτε τὸ μέγεθος ὑπολογισάμενος τοῦ παρόντος ἀγῶνος, οὐθ' ὡς οὐκ ἀποχρῶν εἴην τὰ τοιαῦτα περαίνειν, ἔπειθ' οὕτω παρακινδυνεύειν εἱλόμην ὡς μείζοσιν ἢ κατ' ἐμαυτὸν πράγμασιν ἐγχειρεῖν, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσιν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοῖς κριταῖς εὖ οἶδα δόξιν ὀρθῶς βεβουλεῦσθαι, καὶ ὡς οὐκ ἄλλως, ἢ τοῦτον ἐχρῆν προτεθυμῆσθαι τὸν τρόπον· Ὅταν γὰρ ἃ μάλιστα πάντων θαυμάζειν τε καὶ κοσμεῖν, καὶ μηδενὸς ἀφίστασθαι των εἰς τοῦτο φερόντων, ὑπόχρεῳ καθέσταμεν πάντες· καὶ τὸ λιπεῖν οὐκ ἀκίνδυνον, ταῦτα τῶν ἄλλων διὰ δέος οἶμαι σιγώντων καὶ πρὸς τὴν ἐγχείρησιν ἀποκνούντων, μόνος αὐτὸς ὥσπερ τινὸς κατοχῆς ἢ μένους πλησθεὶς, λέγειν οἴομαι δεῖν. καὶ θαυμαστήν τινα ταύτην ποιεισθαι σπουδὴν πῶς οὐκ αὐτό γε τοῦτο, **πολλοῦ** τινος ἂν ἄξιος εἴην, τοῦ μὲν καλοῦ καὶ **δικαίου ποιησάμενος** λόγον, τοῦ δὲ κατ' ἐμαυτὸν ἀφειδήσας καὶ πάντα κίνδυνον ἐλάττω κρίνας ταυτησὶ τῆς φορᾶς; ἦν καὶ ὅτι περ ἐς τοσοῦτον ἀνεβαλλόμην διὰ τὸ μέγεθος ἐμαυτῷ δυσχεραίνων.

Β'. Δῆλον δέ. Δυοῖδ γὰρ ὄντοιν ἐπὶ τῶν ἐγκωμίων, ὦ θεολογούντων ἀκρότης, καὶ πάντ' ἄριστε σὺ, τοῦ τε λέγειν ἀνάγκην εἶναι, τοῦ τε τὰ γιγνόμενα σώζειν· εἰ μὲν ἄμφω ταῦτα πράττειν ἐξῆν, πᾶς τις ἂν ἀπεδίδου, καὶ οὐκ ἂν εἴχομεν πράγματα·

ὅτε δὲ πρὸς μὲν τὴν ἀνάγκην ἐξ ἀνάγκης εἴκομεν, καὶ λέγειν βουλόμεθα πάντες, τὸ δὲ τῆς ἀξίας βουλόμεθα μὲν, οὐ δυνάμεθα δὲ, ἀλογίᾳ τῳόντι περιφανὴς · ἐπεὶ τοῦτο οὐκ ἔξεστι μηδ' ἐκεῖνο πράσσειν αἱρεῖσθαι, ἀλλ' ἑκατέρωθεν ἁμαρτάνειν, ἔκ τε ὧν λέγειν ἀνάγκην ἔχοντες παραλείπομεν, ἔκ τε ὧν τῆς ἀξίας λειπόμεθα, δέον τοὺς μὴ ταύτῃ γε παρεσκευασμένους, ἐκείνως γοῦν ἐκτιννύναι · ἐπεὶ καὶ τοῦ λέγειν ἁπλῶς, οὐ τοῦ προσαξίαν λέγειν ἐστὶν ἀνάγκη · ἄνευ γὰρ τοῦ μὴ δ' ἡντινοῦν μὲν αἰσχύνην τοῖς λέγουσιν εἶναι παρὰ τὴν ἧτταν, κοινὸν γὰρ τοῦτο τῶν ζώντων ἐν λόγοις, μεγίστην δ' ἀγνωμοσύνην, ἐὰν τοῦτ' αὐτὸ δεδιότες σιγᾷν ἀξιῶμεν, ἃ λέγειν ἀνάγκη, καὶ ὑπὲρ ὧν ἡμῖν καὶ τῶν Ὁμήρου στομάτων, εἴπερ οἷόν τ' ἦν, παρὰ πάντ' ἔδει τὸν χρόνον, τίς οὐκ οἶδεν ὡς οἷς αὐτὸς λόγων, καὶ ἀρετῆς, καὶ δογμάτων, καὶ ξυμπάντων ὡς εἰπεῖν τῶν καλλιστων κεφάλαιον ἀνεφάνης τῷ βίῳ, καὶ μόνος ἔσχει παρὰ πάντων ἐν τούτοις τὸ συγκεχωρηκὸς, τοῦ μὲν διὰ πάντα ταῦτα θαυμάζεσθαι παρὰ πάντας, ὀφειλέτας ἅπαντας ἴσχεις · τοῦ δὲ προσαξίαν, οὐδένα · μόνης γὰρ τῆς σῆς γλώττης εἴπερ οἷόν τε σπούδασμα τοῦτ' ἂν ἦν. Καὶ μόνος ὑπὲρ αὐτὸς σαυτοῦ τοῦτον ἂν εἰσέδυς ἀποχρώντως τὸν ἆθλον · οὐ μὴν διὰ τοῦτο κἀκεῖνο λιπεῖν ἡμᾶς δεῖ, οὐδὲ τοῦ παντὸς ὑστερῆσαι τὸ μέρος οὐκ ἔχοντας · ἀλλὰ μάλιστα μὲν εἰσφέρειν ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ τὴν νομιζομένην ἀποδιδόναι δήπου συντέλειαν · εἰ δὲ τὴν γιγνομένην οὐκ ἔνεστιν, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς · ἀλλὰ σύ γ' αὐτὸς τούτου σαυτὸν αἰτιῶ, πᾶσαν λόγου δύναμιν ὑπερβαίνων, καὶ μόνος τοῖς ἐπαινεῖν αἱρουμένοις ἀνέφικτος ὤν, ὥς που καὶ αὐτὸς ἐν πεύσεως εἶδει, τοῦτ' ἀποφηνάμενος ἔφθης, Τίς ἡμᾶς ἐπαινέσεται ; φήσας· ὥσπερ προϋπογράφων τὸ μέλλον, καὶ συστέλλων πάντας πρὸς τὴν ἐγχείρησιν · καὶ οὐ λέγω ὅτι καὶ τοῦθ' ὑπὲρ σοῦ μᾶλλον, ἢ θάτερον γίγνεται · οὐ γὰρ τοσαύτην ἔκπληξιν ἕξει τὰ σὰ διὰ μέγεθος σιωπώμενα, δσην ἂν, εἰ πάντες ἐπαινεῖν προελόμενοι, πάντες ἀποτυγχάνοιεν · καὶ μὴν εἰ τὸ καταξίαν ζητήσαις, οὐ μόνον οὐδ' ὀντινοῦν ποτε τὸν εἰσφέροντα ἕξεις (πάντες γὰρ ἴσασιν ἐλάττους ὄντες τῶν σῶν ἐγκωμίων, καὶ πάντες παντάπασιν ἀποστήσονται), ἀλλὰ κεἰ τρόπον ἄν ἕτερον, ὥσπερ εἰς αἴνιγμα πέσῃς, καὶ δόξῃς ὁ αὐτὸς θαύμαστός τε εἶναι καὶ μή · τὸ μὲν, οἷς οὕτως ἔχεις · τὸ δὲ, οἷς οὐ τοὺς θαυμάζοντας ἔχεις · ὑπὲρ οὗ μοι δοκεῖ καὶ τοὺς ἐπαίνους αὐτοὺς, εἰ μὴ κατ' ἀνθρώπους πρότερον ἦσαν, πάντως ἄν, νυνὶ νενομίσθαι, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐντεῦθεν λαβεῖν.

servare, si utrumque assequi liceret, hoc tibi quisque officium haud dubie redditurus erat, nihilque nostro nunc labore opus fuerat. Cæterum ut necessitati ex necessitate cedimus, et de te quidem dicere omnes avemus ; sed digne satis dicere, avemus non item possumus : hoc sane manifeste absurdum fuerit, si quoniam hoc non datur, ideo ne quidem illud nobis agendum statuamus, verum utrinque potius ab officio discedere malimus, tum eo, quod licet dicendi imposita nobis necessitas sit, non dicamus tamen, tum quod a dignitate operis longius absimus, cum contra oporteret, si ad dignitatem istam minus instructi essemus, quod debebamus, utcunque dicendo persolvere : siquidem dicere duntaxat, non autem ex merito dicere, necesse est. Præter id enim, quod nulla dicentibus, si inferiores discedimus, subeunda ignominia est, quando tralatitium hos iis ac commune, qui his in litteris ætatem agunt, sed maxima potius iniquitatis opinio, si metu ignominiæ hujus silere ea malimus, quæ dicere necesse est ; quibusque exprimendis dena illa Homeri ora (1), si qua fieri posset, nobis perpetuo opus essent : quis, quæso, est qui nesciat, quod hoc ipso quo tu et eloquentiæ, et virtutis, et dogmatum religionis, et ut semel dicam, pulcherrimarum rerum omnium, caput ac fastigium generi humano apparuisti, et his in rebus summa omnium consensione, primas tibi uni concessas tenes ; simul ob hæc omnia ut super alios omnis celebreris, universos obstrictos tibi debitores habeas, neminem vero, ut pro merito celebreris. Quod si fieri poterat, unius tui oris opus erat. Solus enim tua causa idoneus in hoc certamen athleta descensurus eras. Quanquam nec hac sane de causa illud tui celebrandi deserendum fuerit officium, nec toto desistendum, quod parte illius aliqua deficimur. Contra vero potius quo ad facultas feret large ac liberaliter conferre, ratamque communis pensionis partem repræsentare debemus : quod si tantam, quantam par erat, haud valemus, nihil illud profecto nostra refert, sed tute tibi imputes licet, qui facultatem orationis omnem supervectus, unusque laudatoribus tuis inaccessus es. Quod et ipse quodam loco (2), interrogatiuncula aliqua jam declarasti : « Ecquis, inquiens, nos laudaturus est? » quasi præsignificans quod futurum erat, omnesque ab hoc incepto deducens. Verumtamen haud facile dixerim honorificentius hoc tibi futurum silentium illo laudandi conatu. Non enim perinde obstupefactura homines decora tua erunt silentio transmissa, atque si et laudare te omnes insistant, et frustra tamen omnibus hi conatus sint. Quod si te vero dignum omnino præconium quæris, cum nullum inquam qui operam suam huc conferat reperies (nemo enim nescit quanto laudibus tuis minor sit ; unde et universi iis penitus absistent), tum et alia qua ratione velut in ænigma quoddam incides, videberisque vir idem admirabilis pariter esse, et non esse : alterum, quod talis reapse es, alterum, quod admiratores laudatoresque nullos habes. Cujus equidem causa, si minus antea usurpatæ hominibus hujuscemodi laudationes fuissent, utique nunc primum instituendas, et ab hoc exemplo originem sumpturas fuisse crediderim.

(1) *Iliad. B.* vers. 489.

(2) Fine *Epitaphii in Basilium*,

III. Si illud itaque decorum tibi est; nam hoc alterum neutiquam probaveris : est enim necesse, in admiratione hominum te tuaque versari ; quod et proprium hoc virtutis est, cujus primas merito partes ipse fers : et quod universis hominibus, qui nunc sunt, quique postea futuri sunt, in exemplar et typum pulchri omnis et honesti, vitam tuam maxime propositam esse oportet : æquum proinde fuerit, ut laudes tuas justa magnanimitate excipias, ferasque quod te non dignam satis prædicationem auferas. Eo namque mode haud paucos ultro operam collaturos habebis : quippe omneis, quibus nonnihil cum eloquentia usus intercedit, in laudationis tuæ consortium necessario etiam venturos : non equidem quo res tuas ornaltores se facturos sperent, sed ex eisdem claritudinem relaturos. Quale quiddam circa oculorum, ut opinor, usum contingit, qui quod solem contuentur ac suspiciunt, eo nihil illi gloriæ addunt ; verum se potius ipsos ornant, insitam nimirum videndi vim ope solis in actum provehentes. Proinde optimos quosque viros, quamlibet alloqui sui ipsorum præcones ipsi testesque sunt, hoc ipso quod boni probique sunt, omniumque pradicatione digni, laudari tamen ab aliis cernimus, suæque virtutis hanc velut mercedem ferre : quod tu utrumque, singulari quadam prærogativa, a te ipso acceptum habes ; tum quod summe inter omneis admirandus par te es, tum quod facundiæ tuæ fructum ipse percipis, ex eo quod propinquitate tibi conjunctissimos, ut quisque diem suum obiit, funebri allocutione collaudasti, quo non illos magis quam temetipsum cohonestasti. Imo, ut rectius loquar, tum illos laudationibus tuis ornatiores fecisti, tum luculenter ostendisti, cujusmodi esse oporteat, qui te, qui cæteros omnes, laudando ornare se postulet. Quæ igitur tum ad præsens institutum adhiberi oportebat, tum queis potissimum inductus ad dicendum surrexerim, illamque in dicendo offensionem jucundiorem mihi omnino duxerim, quam vacuum periculo silentium, hæc fere sunt : quibus pulchrius quiddam honestiusque haud facile quemquam perspecturum arbitror, eademque ejusmodi, ut rebus ipsis paria ac suffectura credam.

Γ'. Εἰ τοίνυν ἐκεῖνο μὲν ὑπὲρ σοῦ · τοῦτο δ' οὐκ ἂν ἔλοιο · θαυμάζεσθαι γὰρ ἀνάγκη τὰ σά, καὶ ὅτι τοῦτ' ἀρετῆς ἴδιον, ἧς αὐτὸς φέρῃ τὰ πρῶτα, καὶ τοῦ γ' ἕνεκα πᾶσι μάλιστα χρῆναι, τοῖς τε νῦν οὖσι τοῖς τε ἐπιγιγνομένοις, παράδειγμα καὶ τύπον καλοῦ παντὸς προκεῖσθαι τὰ σά · δίκαιος ἂν εἴης μεγαλοψυχίᾳ πρὸς τοὺς ἐπαίνους κεχρῆσθαι, καὶ παραξίαν θαυμαζόμενος φέρειν. Οὕτω γὰρ οὐκ ὀλίγους ἕξεις εἰσφέροντας · πᾶσι γὰρ οἷς μέτεστι λόγων, καὶ τῶν ὑπὲρ σοῦ λόγων ἀνάγκη μετεῖναι · οὐχ ὥστε κοσμεῖν ἔχειν τὰ σά · ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν τούτους κοσμεῖσθαι, καθάπερ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν οἶμαι ξυμβαίνει. Οὐδὲ γὰρ οἷς οὗτοι τὸν ἥλιον ὁρῶντες θαυμάζουσι, τούτῳ δόξαν ἐντεῦθεν ἡντινοῦν ἐμποιοῦσιν · ἀλλὰ σφᾶς αὐτοὺς μᾶλλον κοσμοῦσιν, ἢν τοῦ ὁρᾶν ἴσχουσι δύναμιν, ταύτην ἐκεῖθεν προάγοντες εἰς ἐνέργειαν. Ἅπαντας μὲν οὖν τοὺς ἀρίστους, εἰ καὶ ἄλλως οὗτοι σφῶν αὐτῶν εἰσιν ἐπαινέται καὶ μάρτυρες, τῷ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ γεγονέναι, καὶ οἷοι παρὰ πᾶσι θαυμάζεσθαι, ἀλλ' οὖν ἐπαινουμένους δήπουθεν ὑφ' ἑτέρων ὁρῶμεν, καὶ τοῦτον μισθὸν κομιζομένους τῆς ἀρετῆς · σὺ δὲ καὶ τοῦτο κἀκεῖνο μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος παρὰ σαυτοῦ λαβὼν ἔχεις · τῷ τε μάλιστα πάντων θαυμαστὸς οἴκοθεν εἶναι, τῷ τε τῆς αὐτὸς σαυτοῦ γλώττης μετέχειν, ἐν οἷς τῶν οἰκειοτάτων οὐστινασοῦν ἀπογεγονότας προσεῖπες, οὐ μᾶλλον αὐτοὺς ἢ σαυτὸν ἐντεῦθεν κοσμῶν · μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τάληθὲς εἰπεῖν, ἐκείνους τε τοῖς παρὰ σαυτοῦ λόγοις ἀποφήνας καλλίους, αὐτός τε σαφῶς ἐπιδείξας ὁποίους τινὰς εἶνας χρὴ τοὺς σέ τε καὶ πάντας τοὺς ἄλλους κοσμεῖν αἱρουμένους · οἷς μὲν οὖν πρὸς τὴν παροῦσαν ῥᾳστώνην ἔδει κεχρῆσθαι καὶ ἃ μάλιστ' ἐμαυτὸν πεπεικὼς διανέστην, σιωπῆς ἀκινδύνου τὴν ἐν τῷ λέγειν ἥτταν ἡδίω παντάπασι κρίνας, ταῦτ' ἔστιν ὧν οὐδ' ἂν εἷς, ὡς γε ἐγὼ νομίζω, ξυνίδοι καλλίω καὶ τοῖς πράγμασιν ἀποχρῶντα.

IV. Jam igitur ad ipsam magni viri laudationem manum admoventi, eamque capessere instituenti mihi, haud aliud quidquam ante patriam, quæque illam attingunt, commemorandum videtur, imo vero de illa ante cætera omnino agendum, naturæ artisque oratoriæ vestigia, et æqua utriusque desideria, sequenti. Quippe ad hunc modum dirigi tractarique oportere orationem, cum ars ipsa velut lege sancit, tum et necessitatem suam natura adjungit. Siquidem priores liberis parentes, sunt, patria parentibus, quod ex ea, tanquam fundamento, aut radice subjecta, genera hominum ipsa oriuntur ; omni itaque ex parte optimum, rerumque naturæ convenientissimum est, ut priore loco de patria nostri dicamus, tum deinceps ad parentes veniamus, eisque quod jus fasque est reddamus.

Δ'. Ἤδη δέ με τοῖς ἐπαίνοις προσάγοντα τοῦ μεγάλου, καὶ τούτων ἐπιδαλλόμενον ἅπτέσθαι, οὐδενὸς οἶμαι δεῖν τῶν ἄλλων πρὸ τῆς πατρίδος μεμνῆσθαι, καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἔχοντος, ἀλλὰ καὶ μάλ' αὐτῆς πρὸ τῶν ἄλλων ἐπόμενον φύσει καὶ τέχνῃ, καὶ τῷ παρ' ἀμφοῖν ἀξιοῦντι. τῆς μὲν γάρ ἐστι νόμος οὕτω προάγειν χρῆναι τὸν λόγον, καὶ τοῦτον διαχειρίζειν τὸν τρόπον · ἡ δ' ἄρα φύσις καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀνάγκην προστίθησιν, ἅπερ τῶν μὲν παίδων οἱ πατέρες πρότεροι, τούτων δ' αὖ ἡ πατρὶς, τῷ ταύτης ὥσπερ τινὸς κρηπῖδος ἢ ῥίζης ὑποκειμένης τὰ γένη φύεσθαι · κράτιστον οὖν ἂν εἴη πανταχόθεν καὶ τοῖς πράγμασιν εἰκον, τῆς ἐνεγκούσης πρόσθεν ποιησάμενον λόγον, ἔπειτ' ἐφεξῆς ἐπὶ τοὺς πατέρας χωρεῖν, κἀκείνοις τὸ νικὸς ἀπονέμειν.

V. Jam patria ejusmodi sane est, ut non modo nulla penitus carum rerum, quæ decorare urbes solent, destituatur sed et tanta eorum exsupe-

Ε'. Ἔστι τοίνυν αὕτη τοιαύτη, ὡς μὴ μόνον ἑνὸς μηδενὸς τῶν ὅσα πόλιν οἶδε σεμνύνειν μηδ' ὁπωστιοῦν ἀφεστάναι, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοσῆσδε ταῦτ' ἔχειν

περιουσίας, ὡς καὶ ταῖς διὰ πάντων παραβαλλομένη κρατίσταις εὑρίσκεσθαι πρώτη· οὕτω μὲν γὰρ ἔσχεν ἄειρος, ὡς τῶν μὲν ἁπανταχοῦ πασῶν ἄριστα κεκράσθαι δοκεῖν· πρὸς δὲ μεγίστην καὶ παντοδαπὴν καρπῶν τε καὶ ζώων ἐρρῶσθαι φορὰν, ἑκάστων τῆς γῆς τῶν μερῶν πλεῖστα καὶ κάλλιστα τὰ παρ' ἑαυτοῖς χορηγούντων, καὶ οἷα μὴ τοῖς ἐνοικοῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι προσοίκοις τε καὶ τοῖς πόρρω παρελαύνειν τὴν χρείαν· οὕτω δ' αὖ ὡρῶν συμμετρίας, καὶ τοῦ κατ' αὐτὰς εὐδοκίμου, ὡς ἃ παρ' ἑκάσταις πρόσεστι δυσχερῆ, τούτων ἁπάντων τὸν ἀεὶ χρόνον ἐξίσης ἀφεστηκυῖα, μόνων τῶν ἀγαθῶν ἐκ περιουσίας μετέχειν, ὥσπερ ἐξεπίτηδες τὸ μὲν καθάπαξ λυσιτελὲς αἱρουμένη, τὰ δ' ἄλλα χαίρειν ἐῶσα. Τοσούτοις δὲ καὶ τηλικούτοις ἀγαθοῖς ἡ Καππαδοκῶν κοσμουμένη, καὶ οὕτω κομῶσα, ὡς καὶ τοὺς πᾶσι τοῖς καλοῖς οὐκ οἶδ' ὅπως ἀξιοῦντας βασκαίνειν, καὶ τὸ κακῶς λέγειν τέχνην ὡς εἰπεῖν ποιουμένους, θαυμαστούς τινας ἄγαν ἐπαινέτας κακτῆσθαι, καὶ τῷ μηδὲν ὅλως ἀντειπεῖν ἔχειν, τιμῶντας αὐτὴν τὰ γιγνόμενα, τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀνδρῶν ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ καὶ λόγοις, ἔτι τε τοῖς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγῶσι, καὶ πᾶσιν οἷς ἄν τις φήσαι βελτίστοις θαυμαζομένων πεπλούτηκεν, ὡς μήτε ταύτην ἑτέρων ἢ τούτων χρῆναι μητέρα καὶ τροφὴν γεγενῆσθαι, μήτ' αὐτοὺς τούτους ἐξ ἄλλης ἡστινοσοῦν ἢ ταυτησὶ προελθεῖν, ἀλλ' ἐπ' ἄμφω τὸ εἰκὸς ἀπαντῆσαι, καὶ τὴν ἁρμονίαν ταυτησὶ τῆς κιθάρας, ἐντελῆ καταστῆναι, καὶ διὰ πασῶν, ὡς εἰπεῖν, ὧν πρῶτος καὶ μέσος καὶ τελευταῖος, ὁ νῦν εὐφημούμενος· τὸ μὲν, ὅτι πρὸς μηδέν τι τοιοῦτον παράδειγμα βλέπων, οὕτω διὰ πάντων ἐξέλαμψε· τὸ δ' ὅτι μετὰ πολλούς τινας ἑτέρους καλοὺς κἀγαθοὺς, μόνος οὗτος ἀνεφάνη τοιοῦτος.

rantia præstet, ut eum florentissimis quibusque, quacunque in re collata, jure ipsa primas ferat. Nempe et aeris ea natura est, ut omnium quæ usquam sunt urbium, temperatissima facile sit, et ad uberrimum omnis generis frugum animaliumque proventum instructissima; singulis illius partibus, quæ in qualibet nascuntur, tum plurima, tum præstantissima, suppeditantibus, nec incolarum modo, sed finitimorum item et longinquorum omnium necessitates satis superque expletura. Adhæc ita partium anni congruentia, et quidquid in iis maxime commendatur, comparata sunt, ut ab incommodis cujusque partis omnibus perpetuo æqualiter remota, solis commodis, et his cumulatissimis, perfruatur : velut consulto, quod solidam utilitatem habet adsciscens, cæteris repudiatis. Tot vero tantisque naturæ bonis ornata Cappadocia, adeoque florens, ut qui pulchris rebus omnibus haud scio qua ratione invidere student, et maledicendi libidinem artem quodammodo suam fecere, hos mirificos certe sui laudatores habeat : quippe qui dum nihil habent quod obloquantur, meritis ipsam laudibus honorant, tanta eadem præsantissimorum virorum, pietate, Christiana philosophia, litterarum studiis, obitisque item pro veritate certaminibus atque optimis quibusque, quæ a quopiam nominari queunt, ornamentis, maxime illustrium, ditata copia fuit, ut neque illa aliorum, quam horumce parens altrixque esse debuerit, neque hi ipsi aliunde, quam ex illa prodire, atque utrisque quod æquum erat evenire eoque modo citharæ hujus concentum, per omnes, quod dicitur, fides plene absolvi. Quorum virorum primus idem, et medius, et postremus hic ipse, cujus nunc laudes celebramus, merito est : partim quod tametsi nullum ille tale tantumque exemplar intueretur, ita in omnibus tamen emicuerit : partim quod post tot præclaræ virtutis homines, solus ille talis tantusque evaserit.

ς'. Ἀλλὰ μὲν καὶ ὅτι μηδένα πω τῶν πάντων τοιοῦτον γενόμενον ἴσμεν, δεδόσθω δὲ μετὰ παῤῥησίας εἰπεῖν, μηδ' εἰς ἔπειτ' ἐσόμενον, τὸν τελευταῖον ὅρον τῆς περὶ πᾶσαν ἀρετὴν εὐκληρίας εἰλήφει· ἧς οὐ μικρόν ἐστι μέρος ἡ θαυμαστὴ τῶν τεκόντων ἐπιτυχία καὶ τὸ λαμπρούς τινας ἄγαν αὐτῷ τῆς ἐς τὸν βίον προόδου τοὺς αἰτίους γενέσθαι· εἰ γὰρ καὶ μείζων αὐτῶν ἀνεφάνη τοῖς ὅλοις, ἀλλ' οἷς τὰ σπέρματα ταυτησὶ τῆς πλεονεξίας ἐκεῖθεν λαβὼν, εἰς ἑκατὸν κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν ἐξήνεγκε σπόρον, κοινωνοὺς ἴσχει κἀκείνους τῆς νίκης, καὶ ξυναγωνιστὰς τοῦ κρατεῖν. Τό τε γὰρ κατ' αὐτὸν τοῦτον « τὰ τῶν παίδων τῷ πατρὶ λογίζεσθαι, τῶν ἐννομωτάτων τε καὶ δικαιοτάτων, » χωρίς τε τούτου « αἴτιον εἶναι τῶν φύντων, τὸν τὸ σπέρμα παρασχόντα » φασὶν οἱ σοφοί· ὥστε τούτου κρατοῦντος, κἀκείνους ἐξ ἀνάγκης κρατεῖν· καὶ τὸ μέγιστον, οὐχ ὅσον τῶν ἄλλων πατέρων, ἀλλὰ καὶ σφῶν αὐτῶν ἐν τούτῳ τῷ μέρει.

VI. Sed et neminem mortalium omnium aut adhuc talem tantumque fuisse, aut, sed detur, quæso, mihi plena eloquendi libertas, in posterum futurum, scimus, quoniam ultimam in omni virtute felicitatis metam ipse attigit. Cujus non minima sane pars mirifica illius circa parentes prosperitas est, et quod tam illustres sui in vitam ingressus auctores habuit. Quibus quanquam per omnia major ipse erat, quoniam tamen prætantiæ hujus accepta a parentibus semina, ad sementis evangelicæ modum, *cum centesimo fœnore* [1] reddidit, partæ illos victoriæ socios habet, ut pariendæ adjutores habuit. Nam et ex ipsius sententia (1), « æquissimum justissimumque est parti liberorum attribuere virtutes, » et præter ipsum, « enatæ segetis auctorem esse, qui semen præbuit, » adfirmant sapientes (2). Eo itaque vincente, simul et parentes vincere necesse est. Et quod caput est, non alios duntaxat vincere parentes, sed hac in parte etiam semetipsos.

[1] **Matth. XIII, 8 ; Marc. IV, 8 ; Luc. VIII, 8.**

(1) *De Machabeis*, I, 399.

(2) Demosth. *Coron.* LII.

VII. Quippe et propria ipsorum virtus clara adeo ac illustris fuit, ut splendidissimum a filio elogium tulerit; nec enim parte quadam morum optimorum instructi erant, parte alia non item; nec hac parte plus, illa minus, sed omnia simul et eximie complexi, summo adnitebantur opere, ne qua virtutum particula deficerentur: et qui tales jam per se erant, ea haud paulo gloriosius fuit, qui hujus tanti filii parentes fierent dignos Deo visos. Quamobrem istuc? Quoniam illa quidem certe ratione pares sibi nonnullos, virtutisque æqualitate haud facile cessuros, nec illos tamen admodum multos, habituri; de hac ipsa omnium hominum neminem in certamen admittunt. Unde, si fas est dicere, Gregorius et Nonna, par conjugum beatissimum, et una cum filio sanctissimam Trinitatem ordine et forma quodammodo referens, probitatis ne suæ pretium dicam nescio, an certum exceptura ipsos olim beatitudinis pignus, an utrumque potius, divinum hunc filium, a Deo, qui quanti et ipsos et illum faceret hoc modo monstrabat, accepisse mihi videntur.

Ζ'. Τῆς γὰρ προσούσης ἀρετῆς οὕτω λαμπρᾶς τινος καὶ περιφανοῦς γεγονυίας, ὡς καὶ παρὰ τοῦ παιδὸς ἐπιεικῶς προσειρῆσθαι οὐ γὰρ τὸ μὲν· αὐτοῖς προσῆν τῶν καλῶν, τὸ δ' οὔ· οὐδὲ τὸ μὲν μᾶλλον, τὸδ' ἧττον· ἀλλὰ πάνθ' ὁμοῦ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς συνειλήφεσαν, ὥσπερ φιλονεικοῦντες μηδενὸς τῶν ἀγαθῶν ἐλλελεῖφθαι· τοιούτοις τοίνυν αὐτοῖς οὖσι, μεῖζον εἰς δόξαν τὸ τούτου πατέρας ἠξιῶσθαι γενέσθαι· διατί; Ὅτι ἐκείνως μὲν ἄν, εἰ καὶ μὴ πολλοὺς, ἀλλ' οὖν παραπλησίους ὁή νινας σχοῖεν καὶ τῶν ἴσων ἀμφισβητοῦντας· οὕτω δὲ οὐδ' ὁντινοῦν τῶν ἁπάντων. Ὥστ' εἰ καὶ τοῦτ' εἰπεῖν δεῖ, δοκοῦσί μοι Γρηγόριός τε καὶ Νόννα, ἡ μακαρία δυὰς, καὶ τῇ Τριάδι μετὰ τοῦ παιδὸς σύσσιχός τε καὶ σύμμορφος, οὐκ οἶδ' εἴτε γέρας καλοκἀγαθίας, εἴτε σύμβολον ἐναργὲς, τῆς εἰσέπειτ' αὐτοὺς ἐκδεξομένης μακριότητός, εἴτε καὶ ἄμφω ταυτὶ τὸν θαυμαστὸν τουτονὶ κεκομίσθαι θεόθεν, ὅσου τινὸς αὐτούς τε καὶ τοῦτον ἄγει δεικνύντος.

VIII. Quando enim et filium longe et optimum eminentissimumque futurum, ne quid illi ad omnigenam felicitatem deesset, similes item nancisci oportuit parentes, et pari ratione parentes ipsos, ob summam vitæ sanctimoniam, spectatamque in omnibus probitatem, claros in primis ac beatos, omniumque Deo charissimos, admirabili quadam ipsisque simillima dignari prole, ita convenienter prorsus utrinque accidit, alterique ab alteris quod par est accipiunt, debitumque ordinem capiunt. Nam propria quisque sua mutuo tradentes, invicemque recipientes, sic conveniunt penitus, ut junctim ubique commemorentur audianturque, et sint, quod dicitur, « terque quaterque beati. » Quapropter cum publice ac privatim tum separatim singuli, itemque inter se comparati, admirabiles profecto sunt, maximisque dignissimi laudibus: qui non essent sane tales, nisi tales essent; sunt autem tales, quoniam tales sunt.

Η'. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδει τὸν μὲν, οἷς ἄριστος ἔμελλεν ἔσεσθαι καὶ πάνυ τοι προῦχων παραπλησίων τυχεῖν καὶ πατέρων, ὡς ἂν αὐτῷ πανταχόθεν εἴη τὸ εὔδαιμον, ἔδει δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ σφᾶς διὰ τὴν τοῦ βίου φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐς πάντα χρηστότητα, λαμπρούς τινας ἄγαν καὶ ζηλωτοὺς γεγονότας, καὶ μάλιστα πάντων θεοφιλεῖς, θαυμαστῆς τινος ἠξιῶσθαι καὶ τῆς γονῆς, καὶ μάλ' αὐτοῖς ἐοικυίας· ἄμφω γίνεται καταλλήλως· καὶ παρ' ἑκατέρων ἑκάτεροι δέχονται τὸ εἰκός. Καὶ τὴν γιγνομένην λαμβάνουσι τάξιν· τὰ γὰρ δὴ σφέτερ' αὐτῶν ἀλλήλοις ἀντιδιδόντες, καὶ παρ' ἀλλήλων ἀντιλαμβάνοντες, οὕτω καθάπαξ συμβαίνουσιν, ὡς συλλαλεῖσθαι καὶ συνακούεσθαι, « τρισμάκαρες ὄντες » ὡς εἰπεῖν καὶ τετράκις· ἀνθ' ὧν καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ καὶ καθ' αὑτοὺς ἀμέλει καὶ πρὸς ἀλλήλους, θαυμαστῶς εἰσιν ἔχοντες, καὶ μεγίστων ἀξιόχρεῳ τῶν ἐπαίνων, οὐκ ἂν, ὄντες τοιοῦτοι μὴ τοιοῦτοί γε ὄντες· τοιοῦτο δὲ ὄντες, ἅτ' ὄντες τοιοῦτοι.

IX. Huc et illiud adjungendum: minime quidem ad injuriam parentis magni Gregorii, ut suspicari quisquam fortasse possit, pertinens; verum partæ hominis gloriæ maximum potius cumulum adjiciens, magnæque cujusdam virtutis testimonium perhibens. Quanquam enim pristinis suis circa sacra opinionibus Deo adversari visus erat, per ea tamen quæ operibus ipsis spectanda exhibuit, quodammodo cum illo facere sentiebatur: et cum alia omnia animo sentiret, rebus ipsis arcanam nostræ religionis significationem dare videbatur, ita ut nihilo secius actionum suarum affectione noster esset, quam cultu sacrorum alienus. Qui enim præoccupatum Hypsistariorum hæresi animum gerebat, quam luem tanquam partem aliquam paternæ hæreditatis creverat; postea, o admiranda Dei judicia, « qui facit omnia transformatque [1], » solo ar-

Θ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ κἀκεῖνο προσθεῖναί δεῖ· οὐκ εἰς ὄνειδος, ὡς ἄν τις εἰκάσαι, φέρον τῷ τοῦ μεγάλου πατρὶ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ξυναιρόμενον παὸς ἦν κέκτηται δόξαν, καὶ τὰ μεγάλ' αὐτῷ μαρτυροῦν· ὃς εἰ καὶ δι' ὧν πρόσθεν ἐνόμιζεν ἀντιπράττειν ἐδόκει Θεῷ, ἀλλὰ δι' ὧν ἐπεδείκνυ τοῖς ἔργοις συμπράττων πως αὐτῷ ἐωρᾶτο· καὶ τἀναντία φρονῶν τοῖς ἔργοις τὸ καθ' ἡμᾶς ὑποσημαίνειν ἐδόκει· οὐχ ἧττον ἀπὸ τοῦ διακειμένου τῶν ἔργων ἡμέτερος ὤν, ἢ διὰ τὸ σέβας ἀλλότριος· τὸ γὰρ προκατειλῆφθαι μὲν τῇ τῶν Ὑψισταρίων αἱρέσει· καὶ ταύτην ὥσπερ ἄλλον τινὰ κλῆρον πατρῷων διαδεδέχθαι τὴν νόσον, ἔπειτ', ὦ Θεοῦ κριμάτων! « τοῦ πάντα ποιοῦντος καὶ μετασκευάζοντος » μόνῳ τῷ βούλεσθαι, τῆς μὲν ὡς πονηροτάτης κατεγνωκέναι τε καὶ μισῆσαι· καὶ μὴ μόνον αὐτὸ τοῦτο χαίρειν ἐάσαι, ἀλλὰ καὶ τῆς μνήμης παντάπασιν ἐξελεῖν, καὶ μηδ' ἠντινοῦν ἔτ' αὖ-

[1] Amos. v, 8.

τῆς ἔννοιαν σχεῖν · οὕτω δὲ γνησίως καὶ μετὰ τοσ- A
αύτης εἰλικρινείας, ὥσπερ ἐκ δυοῖν ποδοῖν τὸ τοῦ
λόγου τῷ Χριστῷ προσχωρῆσαι, ὡς καὶ τῆς εὐσε-
βείας καὶ τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων, ἧς ἐρρωμε-
νέστατα πάντων ἀντεποιεῖτο · καὶ θαυμαστὸς ἦγ
ἀθλητὴς τῶν τοιούτων, μισθὸν ὡσπερεὶ κεκομίσθαι,
τὴν τῶν λογικῶν τοῦ Χριστοῦ θρεμμάτων ποιμαντι-
κὴν προστασίαν, καὶ ὧν τέως ἠγνόει, τούτων ἔπειτ'
αὐτὸν διδάσκαλον, τοῖς ἄλλοις καὶ παιδευτὴν κατα-
στῆναι. Διὰ δὴ τούτων ἁπάντων, ἔδειξεν ἐναργῶς ὡς
οὐ κακουργῶν καὶ πονηρευόμενος, οὐδ' ὡς ἂν τινες
φιλονεικίᾳ καὶ σκαιότητι γνώμης, τὸ ψεῦδος τάλη-
θοῦς προτιμῶν, δυσσεβῶν ἐγνωρίζετο · ἀλλ' ὧν δεῖ
φρονεῖν ἐπιστήμην οὐκ ἔχων, οὐδ' ἃ διώκειν ἐγνώκει
ταῦθ' ὅπως φεύξεται ξυνοράων.

pietate insignem fuisse : verum rectioris sententiæ ignarum haud perspicere potuisse fugienda esse, quæ ipse sibi sectanda proposuerat.

Ι'. Ταῦτ' ἄρα καὶ πρὶν τὴν θαυμαστὴν ταύτην ἀλ- B
λοίωσιν ἠλλοιῶσθαι καὶ πρὸς τὰ βελτίω μεταβαλεῖν,
τοῦ καθ' ἡμᾶς ὡς εἰπεῖν ἦν συνεδρίου · οὐδενὸς γοῦν
τῶν θείων ἐπιταγμάτων, τὸ γοῦν εἰς αὐτὸν ἦκον
ὑπερεώρα, ἀλλὰ πᾶσιν ἁπλῶς ἐπέβαλε χεῖρα, καὶ
τὴν ψυχὴν εἶχε μεστὴν ἀρετῶν, καὶ οἷον εὖ παρ-
εσκευασμένην πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν καὶ
τῶν ὀρθῶν δογμάτων ὑποδοχήν, εἰς ἣν καὶ προ-
κλήθη, παρὰ τοῦ « πλάσαντος καταμόνας τὰς καρδίας
ἡμῶν καὶ συνιέντος εἰς πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν, » ἐμοὶ
δοκεῖν οὐκ ἀνεχομένου, μήτ' αὐτὸν τοιοῦτον ὄντα,
καὶ οὕτως ἔχοντα γνώμης ἐγκαταλιπεῖν, καὶ μὴ
παρ' ἑαυτοῦ τοῦτον ἐντελῆ καταστῆσαι τοῖς ὅλοις,
καὶ οἷον ἐχρῆν, μήτ' αὖ παριδεῖν τὴν ἰδίαν κληρονο-
μίαν ἀνδρὸς ἐπιπολὺ στερομένην τοιούτου, ἀλλὰ τὸν
πάλαι προσήκοντα κόσμον αὐτῇ κεχαρίσθαι, καὶ C
τιμῆσαι τὴν μὲν τῇ τοῦδε προσθήκῃ, τὸν δὲ τῷ
προσαγαγέσθαι καὶ προσλαβεῖν καὶ φίλον καὶ ἀδελ-
φὸν καὶ οἰκεῖον, καὶ τὸ μέγιστον, συγκληρονόμον
καὶ τὰ τοιαῦτα εἰργάσθαι.

X. Per hæc itaque omnia, etiam priusquam mi- B
rabili illa mutatione mutatus, et ad meliora tra-
ductus esset, nostri jam, ut ita dicam, Synedrii
erat. Itaque nullum ille divinorum præceptorum,
quantum poterat, prætermittere, verum omnibus
simpliciter manum admovere, animumque virtuti-
bus refertum, et bene quasi præparatum ad veri-
tatis intelligentiam, rectorumque dogmatum sus-
ceptionem afferre. Ad quam etiam vocatus ab illo
est, « qui finxit sigillatim corda nostra qui anim-
advertit ad omnia opera nostra[3]. » Quippe qui, ut
mihi videtur, pati haudquaquam poterat, ut ejus-
modi virum itaque animatum, in cœno suo relin-
queret, ac non potuis sua ipsius ope illum omni ex
parte perfectum, et qualem esse decebat, efficeret :
neque rursus dissimulanter ferre, ut diu tali viro C
orba hæreditas sua maneret ; debitum itaque jam-
dudum Ecclesiæ mundum largitus, tum illam viri
hujus accessione honestabat ; tum ipsum eo quod
inter suos allectum cooptatumque, amicum, fra-
trem, familiarem, et quod maximum est, cohære-
dem suum, aliaque id genus. Ecclesia faceret.

ΙΑ'. Τοιοῦτος μὲν δὴ τοκαταρχὰς Γρηγόριος ὤν,
τοιοῦτος ἡμῖν ἔπειθ' ὑπῆρξεν, ὥσθ' ἕνεκα λόγων
ἱερῶν, καὶ τῶν ἐν τούτοις νομίμων · καὶ τοῦ, τί
μὲν Ἐκκλησίας θεσμός, τί δὲ ψυχῶν προβεβλῆσθαι ·
καὶ ὅλως τίσι, καὶ ὅτε · καὶ τίνων δεῖ τῶν φαρμά-
κων · καὶ πάντων ὡς εἰπεῖν τῶν τοιούτων, ἵνα μὴ
καθέκαστον λέγω, μηδενὶ τῶν ἁπάντων, ὑπερβολὴν
λελοιπέναι. Νόννης δὲ πέρι τῆς πάντα καλῆς καὶ
γενναίας τοσοῦτον ἔχομεν λέγειν, ὅτιπερ ἐν τοῖς D
τῆς εὐσεβείας ἀκηράτοις λειμῶσι καὶ φῦσα καὶ
τραφεῖσα καὶ αὐξηθεῖσα, οὐ τούτοις μόνοις δεῖν μέ-
νειν ᾤήθη, οὐδ' ἐφ' οἷς ἔλαβε στῆναι · οὐδὲ τὸ καλεῖ-
σθαι μόνον ἀπὸ Χριστοῦ καὶ πρὸς τὴν πίστιν ἐρρῶ-
σθαι κέκρικεν ἀποχρῶν, ἀλλ' εἰ μὴ μετὰ πολλοῦ τοῦ
περιόντος, καὶ τὰ παρ' αὐτῆς αὖτη προσθείη · καὶ
οἷον εἶναι χρὴ κἀν τοῖς ἔργοις, τὸν ἐκεῖθεν προσει-
ρημένον παρασκευάσειεν ἑαυτήν, μικρὸν ἔχειν ἢ
οὐδὲν ἡγουμένη, σώματος μὲν καὶ τῶν τοῦ σώματος

XI. Verumenim vero qui illiusmodi olim fuerat Gregorius, postea hujusmodi nobis fuit, ut sacrarum Litterarum, et quæ in iis habentur sanctionum, intellectu, tum quid Ecclesiæ decreta valerent, quid suscepta animarum tutela ac propugnatio exigeret, et summatim, quibus, quove tempore, et quænam danda essent medicamenta ; rerumque hujus generis omnium respectu, ut ne sigillatim de iis agam, D nihil cuiquam ad summam excellentiam reliqui fecerit. De Nonna vero, matrona optima et generosissima, hoc dicere habemus, quod in integerrimis pietatis viridariis et nata, et educata, et adulta, neutiquam in iis solis manendum sibi duxit, aut ad ea quæ aliunde acceperat consistendum : neque ab solidum fidei robur satis valere existimabat sumpti duntaxat de Christo cognomenti consortium. Quippe nisi luculenta accessione quidquid posset boni, ipsa præterea accumulasset, ad eumque se

[3] Psal. xxxiii, 15.

composuisset modum, quem opere ipso exhibere oporteat appellationis istius participes, parum profecto aut nihil adhuc consecutam sese rata : corpus suum, omnesque corporis veneres et gratias aspernabatur, ut nullo iis habenda loco, qui vitam aspectabilia omnia supergressam, sequerentur : unam vero quæ animo cernitur, respiciens pulchritudinem, omnibusque momentis anhelans, compluribus cujusque generis virtutibus animam exornabat : eaque omnia agere instituit, queis tum pulchritudinem istam inveniret, tum laudem insuper eximiam consequeretur. Atque illam quidem certe invenit, nec minus admirationis, quam vir ipse, retulit. Nimirum quoniam ut corporum, ita mutuam virtutum communionem exercebant, quæ sola vere admirabilis quædam communio est, officiique sui religionem tuetur : et invicem sibi capitis instar erant, ille ex Pauli præcepto[4], ut maritus, hæc ut marito dux ac magistra pietatis, et ad Christum perductrix. Hinc fiebat, ut omnibus in rebus fortunatissimi omnibus esse viderentur ; conjuges videlicet excellenti adeo pietate, ea morum probitate, ea vitæ propositique sanctitate, unoque verbo, re qualibet laudabili, insignes. Perinde itaque illos quisque iuuebatur, ut spirantes quasdam columnas, tum exactæ rerum divinarum notitiæ, tum rectissimæ vitæ, et ad sanctioris disciplinæ virtutisque numeros agendæ.

A ὑπερεώρα χαρίτων, ὡς οὐδὲν ὄντων τῶν τοιούτων τοῖς ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα ζῶσι · πρὸς δὲ μόνον τὸ νοητὸν ἀφορῶσα κάλλος, καὶ τοῦθ' ὅσαι ὥραι ποθοῦσα, πολλαῖς καὶ παντοδαπαῖς ἀρετῆς ἰδέαις τὴν ψυχὴν κατεκόσμει καὶ πάντα πράττειν ἠξίου. Δι' ὧν τοῦτ' ἔστιν εὑρεῖν, καὶ τὸ θαυμάζεσθαι προσλαβεῖν · καὶ μέντοι καὶ εὗρε · καὶ προστεθαύμασται τοῦ ἀνδρὸς οὐδὲν ἧττον · ἀλλ' ὥσπερ σωμάτων, οὕτω καὶ ἀρετῆς κοινωνοῦντες ἀλλήλοις, τὴν μόνην ὡς ἀληθῶς θαυμαστὴν κοινωνίαν καὶ τὰ γιγνόμενα σώζουσαν · καὶ κεφαλῆς λόγον ἀλλήλοις ἐπέχοντες, ὁ μὲν κατὰ τὴν Παύλου φωνὴν ὡς ἀνήρ · ἡδ' ὡς εὐσεβείας ἐκείνῳ καθηγεμῶν καὶ διδάσκαλος καὶ πρὸς Χριστὸν ἀγωγὸς, ζηλωτοὶ διὰ πάντων ἅπασιν ἦσαν · οὕτω μὲν εὐσεβείας, οὕτω δὲ χρηστῶν ἔχοντες τρόπων, καὶ βίου καὶ προαιρέσεως, καὶ ξυνόλως εἰπεῖν, παντὸς B τοῦ φέροντος ἔπαινον. Πρὸς γοῦν αὐτοὺς πάντες ἐώρων, ὥσπερ τινὰς στήλας ἐμψύχους οὐκ ἀκριβοῦς μόνον θεογνωσίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ βιοῦν εὖ μάλα καὶ κατ' ἀρετὴν πολιτεύειν.

XII. Atque hujusmodi sane vita moribusque par hocce conjugum fuit : cæterum « *si de fructu suo arbor noscitatur,* » quemadmodum divino proditum oraculo est[5], nec fallax hoc nativæ illius indolis, bonæ an malæ, indicium est ; etiam hoc modo illorum inculenter patescit præstantia, queis enim perse, etiam sejuncto filio, tantum virtutis superat, ut et sibi ipsis et mutuo alter alteri, satis ornamenti præstent, quosnam hos tandem accedente filio existimare conveniat ? quippe qui, etiamsi sua ipsorum causa nihil magnopere quo sibi placerent fuisset, de solo tamen filio haud injuria gloriari poterant ; ubi et filio hoc convenit decus, et eo decore suam illi cumulatum eunt gloriam, quomodo non undique exsplendescunt ? Et hoc eo magis, quod ex filio gloriam habere, quanquam non tantam, nonnullis illud tamen contigit, verum laudatorem etiam filium habere, nullis inquam post hominum memoriam, si hos excipias, illud gloriæ incrementum contigisse scimus. Optimo sane jure ; nam qui talem soli procreavere filium, hos solos talem a filio educationis mercedem referre æquum fuit : quasi si peculiarem rerum omnium novitatem fata ipsis destinavissent, et majora, quam quorum ulla exstarent exempla, ipsos experiri voluissent : cujusmodi et hoc est, planeque ejusdem, quod aiunt, gymnasii, non idem videlicet huic nostro quod aliis, nascendi initium fuisse, nec assueto naturæ ordine, sed ex singulari providentia divina, sanctique Spiritus prædictionibus, prout mox patebit.

IB'. Οὗτοι μὲν δὴ, τοιοῦτοι καὶ οὕτως ἔχοντες · εἰ δὲ καὶ τὸ δένδρον ἐκ τοῦ καρποῦ γίγνεται δῆλον, κατὰ τὸν θεῖον χρησμὸν, καὶ τῆς ὁποτερασοῦν ἕξεως ἐκείνου, τοῦτ' ἀπόδειξις ἐναργὴς, καὶ οὕτω τὸ κατ' αὐτοὺς δείκνυται προῦχον · οἷς γὰρ καὶ τοῦ παιδὸς ἄνευ ἀρετῆς τοσοῦτον περίεστιν, ὡς καὶ σφίσιν αὐτοῖς καὶ ἀλλήλοις εἰς κόσμον ἀρκεῖν, τίνας ποτ' ἄρα τουτουσὶ νομιστέον, προσλαβόντας τὸν παῖδα ; ὅπου γὰρ εἰ καὶ μὴ παρ' ἑαυτῶν μέγα φρονεῖν εἶχον, ἐξ ἄρα μόνου τοῦ παιδὸς ἐπὶ τοῦτ' ἂν ἦκον δικαίως, ὅταν ἐκείνῳ καὶ τοῦτο προστῇ, καὶ μετὰ τῆς σφετέρας αὐτῶν καὶ τὴν ἐκεῖθεν προσλαμβάνουσι δόξαν, πῶς οὐ διὰ πάντων ἐκλάμπουσι ; καὶ τοσουτῳ μᾶλλον ὅσῳ τὸ μὲν διὰ τὸν παῖδα θαυμάζεσθαι, εἰ καὶ μὴ τοσοῦτον, ἀλλ' ἔστιν οἷς ξυνηνέχθη · τὸ δὲ καὶ τοῦτον αὐτὸν τὸν θαυμάζοντα ἔχειν, οὐδέσιν ἄλλοις τῶν ἐκ παντὸς αἰῶνος ταυτηνὶ τὴν προσθήκην, ὅτι μὴ τοότοις ἐνυπάρχουσαν ἴσμεν · καὶ μάλα εἰκότως · τοὺς γὰρ δὴ μόνους τοιοῦτον προενεγκόντας, μόνους ἔδει καὶ τοιαῦτα παρ' αὐτοῦ κεκομίσθαι τροφεῖα · ὥσπερ τῆς καινότητος διαπάντων αὐτοῖς συγκεκληρωμένης · καὶ τοῦ μειζόνων, ἢ παράδειγμα δέχεσθαι τῶν πραγμάτων πειρᾶσθαι · ὁποῖον δή τι κἀκεῖνο βαί τοῦ αὐτοῦ φασι γυμνασίου, τὸ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως τούτῳ μὴ τὴν αὐτὴν τοῖς ἄλλοις γενέσθαι · μὴ δὲ κατὰ τὸ κρατοῦν ἔθος τῇ φύσει, ἀλλ' ἐξ ἄρα θείας ἐπιφροσύνης, καὶ τῶν τοῦ Πνεύματος θεσπισμάτων · δηλώσει δ' ὁ λόγος.

XIII. Postquam enim longo jam tempore masculæ prolis cupiditas parentes tenuerat, illiusque tam ardenti flagrabant desiderio, ut non modo (1) hanc

IΓ'. Ὡς γὰρ παιδὸς ἄρρενος ἐπιθυμοῦντες ἦσαν ἐκ πλείστου, καὶ οὕτω μανικός τις αὐτοὺς ἔρως κατεῖχε ταυτησὶ τῆς γονῆς, ὡς μὴ ὅτι στέγειν [sum.

[4] Cor. xi, 3 ; Ephes. v, 23. [5] Matth. xii, 33 ; Luc. vi, 44.

(1) An, *non contenti bonis suis essent?*

στέργειν?] ἔτ' ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τοῦ μηδενὸς πάντα τἄλλ' ἀξιοῦν, μὴ καὶ τούτου προσόντος, τί γίγνεται; Ὃ πρῶτον καὶ μόνον, καὶ μάλιστα πάντων ἐχρῆν. Ἐπὶ τὴν μεγάλην καὶ θαυμαστὴν καταφεύγουσι πρυτανείαν, καὶ τὸν δυνάμενον ταῦτα πορίζειν Θεόν· καὶ οὕτω θερμῶς τοῦτ' ἄγαν καὶ μετ' ἀγαθῶν τῶν ἐλπίδων αἰτοῦνται, ὡς μὴ μόνον πάντως ἕξειν πιστεύειν τὸ σπουδαζόμενον, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ λαβεῖν, ἀναθήσειν τοῦθ' ὑποσχέσθαι· καὶ προκαταλαβέσθαι τὴν δόσιν· ἐλπίσιν ὡς ἄν τις εἴπῃ φωναῖς ταῖς τοῦ Πνεύματος· εὖ γὰρ ἤδεσαν διά τε τὴν τῆς ἀρετῆς οἰκειότητα καὶ τὸ τυγχάνειν ἀεὶ τῶν εὐχῶν, ὡς καὶ τοῦτο μειζόνως ἢ βούλονται λήψονται. Οὔκουν οὐδ' ἐψεύσαντο τῶν ἐλπίδων· ἀλλὰ καὶ προσυπερβαλέσθαι τοῖς πράγμασιν ἔσχον· χρηματίζεται γοῦν ἡ μήτηρ νυκτὸς ὀι' ἀγγέλου τὸν παῖδα, ὁποῖος ἔσται δηλοῦντος· καὶ ὅτι τοσοῦτον αὐτῷ τῆς χάριτος περιέσται, ὡς μὴ μόνον πράξει καὶ θεωρίᾳ, καὶ πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς τῆς ἀρετῆς εἴδεσι τῶν ἄλλων ὑπερσχεῖν δεδυνῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν λόγων ῥώμῃ τῇ τε ἄλλῃ, καὶ τῷ περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων μετὰ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐπιπνοίας φιλοσοφεῖν ἔχειν ἀξίως, ὀλίγοις καταλιπεῖν ἐγγὺς ἐλθεῖν ἑαυτοῦ. Ἀμφω δὲ ταῦτα δι' ἀμφοῖν βεβαιοῦνται· διὰ μὲν τοῦ τοιούτων χρησμῶν ἠξιῶσθαι, ἡ τῶν πατέρων κατ' ἀρετὴν εὐδοκίμησις· τὸ δ' ἀξίωμα τοῦ παιδὸς, διὰ τοῦ τοῦτον αὐτοῖς οὕτω δεδόσθαι· ὑ μὲρ γὰρ εἰ μὴ θαυμαστός τις ἔμελλεν ἔσεσθαι, οὐκ ἂν τοιαύτην γένεσιν ἔσχεν· οἱ δ' οὐκ ἂν οὕτω μεγαλοπρεπῶς εἰσηκούσθησαν, μὴ τὴν ἀπὸ τῶν τρόπων ἔχοντες συμμαχίαν.

A desiderii sui igniculum ferre diutius nequirent, sed reliqua sua omnia ne pili facerent, tantisper dum hoc unum deesset; quid tandem fit? Nimirum quod primum, et unice, et maxime omnium fieri oportebat, ad summam et divinam rerum gubernatricem potestatem, Deum videlicet, qui rem expedire ipoterat, confugiunt fervidisque adeo precibus et bona spe hoc orant, ut non modo fide indubia, quod cupiebant, adepturos sese crederent; sed et priusquam accepissent, Deo illud se totum dicaturos voverent: speque ita certa hoc donum prædicerent, velut divinis oraculis, ut sic dicamus, promissum: probe enim norant, tum ob summam virtutis familiaritatem, tum assiduam votorum suo B rum impetrationem, hoc se, majore etiam quam peterent mensura, consecuturos. Neque sua illos hic frustrata spes est; quam etiam reipsa vicerunt; quippe noctu per angelum divinitus de filio admonita mater, qui qualisque futurus esset monstrantem, et quod tanta divinæ gratiæ copia illi adfutura esset, ut non modo actione atque contemplatione, et universo virtutum agmine, cæteris mortalibus anteiturus esset, sed variæ item doctrinæ facundiæque vi, cum alia omni, tum præcique de Deo ac divinis rebus ope inspirationeque divina, dignum in modum disserendi ac philosophandi facultate, paucis id concessurus, ut proprius ad se accederent. Quod utrumque utrinque satis re comprobatum fuit, C parentum videlicet eximia virtutis gloria astructa, quod oraculis hujusmodi dignati essent: filii item præstantia ex eo, quod hoc modo iis donatus sit; qui nisi vir admirabilis evasurus fuisset, talem haudquaquam habiturus erat originem; neque rursus ample adeo et magnifice exauditi parentes fuissent, absque vitæ morum suorum suffragatione.

ΙΔ'. Οὕτως, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, καὶ τῶν μεγάλων τοῦ Θεοῦ μυστηρίων μάλιστα πάντων αὐτόπτα καὶ κοινωνέ· καὶ πρὶν ἢ γεγεννῆσθαι, θεοφιλὴς ἐτύγχανες ὤν· οὐκ ἐκ κοιλίας μητρὸς ὡς ὁ Παῦλος ἀφωρισμένος· ἀλλ' ἄνωθεν ὁποῖος ἔπειτ' ἔσῃ προωρισμένος καὶ προεγνωσμένος τῷ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν εἰδότι Θεῷ· ἐφῷ διὰ τῆς τῶν πατέρων προκλήσεως δεδόσθαι τῷ βίῳ κοινή τις ἀνθρώπων ὄνησις! Εἰ δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς τούτοις ξυμβαίνει, καὶ τῆς ὑποθέσεως ἀξιόχρεως ἀνεφάνης αὐτὸς καὶ μὴ πολὺ κρεῖττον θαυμαστότερος, ὅσῳ τὰ μὲν προτέλειαί τινές εἰσι καὶ παρασκευαὶ, τὰδ' εἰς ἔπειτ' ἀγῶνες D καὶ ἔργων ἐπίδειξις καὶ πρᾶξις ὑπερφυὴς, τίς οὐκ οἶδε τῶν πάντων, μᾶλλον δὲ τίς εἰδὼς, οὐ διαφερόντως θαυμάζει τε καὶ ξυγχαίρει, καί σοι μόνῳ τῶν πάντων τίθεται; Ἀλλὰ μήπω τοῦτο· ἀλλ' ὅτι παραδόξως οὕτω τεχθεὶς, παράδοξον οὐχ ἧττον καὶ τὴν ἐντεῦθεν πρόοδον ἔσχεν.

XIV. Hunc in modum, o divinum ac sanctum caput, et magnorum Dei mysteriorum spectator arbiterque intime, Deo etiam priusquam in lucem susceptus charus eras: non ex utero materno, ut Paulus [6], selectus, sed jamdudum qualis postomodum futurus esses prædestinatus prænognitusque Deo, « qui omnia antequam fiant perspecta habet [7], » ut commune quoddam generis humani bonum, par vota parentum in vitam veniret! Utrum vero cætera recte conveniant, tantæque destinationi per revera exstiteris, et non potius multo magis admirabilis, quod hæc hactenusinitia quædam et apparatus fuere, secutura autem vera erunt certamina, operumque specimina, et actiones heroicæ, quis mortalium unus est, qui nesciat? imo vero potius quis est rerum istarum notitia instructus, qui non majorem in modum eas admiretur congratuleturque, tibique ex omnibus uni potissimum suffragetur? Verum enimvero nondum his locus erat: potius enim nunc ostendendum, qui ita inusitato modo in lucem prodierat, deinceps non minus singularem novumque vitæ progressum habuisse.

ΙΕ'. Οὐ γὰρ δὴ παῖς ὢν καὶ κατ' αὐτοὺς τούτους εἵλετο ζῆν, καὶ τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἠττᾶσθαι, ὡς νῦν μὲν ἡδονὰς καὶ κρότους καὶ ἄλση καὶ παραδείσων χάριτας, νῦν δὲ γυμνάσια καὶ λουτρὰ, καὶ

XV. Minime enim ille in primis adolescentiæ spatiis versans, ætatis illius adoptare mores, quibusque illa capitur, capi vincique: et modo voluntates, et plausus, et prata, et lucos, et paradisorum

[6] Galat. I, 15. [7] Dan. XIII, 42.

amœnitates ; modo rursus gymnasia, et balneas, et ludos circenseis, et theatralia spectacula sectari, non ille circa venationes insanire, non armis in camp exerceri, non arcum scienter contendere, aut apte ad scopum collineare ; non item fritillum exercere, aut choreas ducere, aut pila lusitare, aut alia hujusmodi factitare, quibus ut plurimum ætatulam suam juventus oblectat, quorum Gregorio nostro placebat omnino nihil, multum profecto aberat: verum his omnibus longum valere jussi, sut suo judicio abjectæ animæ vitiosis affectionibus verius quam disciplinis ; contra rebus omnium gravissimis pulcherrimisque, et quæ summo apud Deum hominesque in pretio sunt, totum sese addixit, quamque hæ commentationem atque diligentiam exigunt, ea assiduitate complectebatur, ut solas hasce delicias suas duceret, operæque suæ pretia haberet. Tum quod maximum utique est, non ille vicissim et alternis ad hæc studia incumbebat ; neque nunc hæc, nunc illa, sed simul utraque tractabat: quippe qui compertam haberet utrorumque mutuam inter se relationem, sociatasque operas, quandoquidem officia virtutis recte antea præstari nequeunt, quam ratio illorum accurata commentatione perspecta fuerit : rursus doctrina virtute marumque probitate orbata, ne doctrina esse videtur, sed irrationabilis quædam ut sic loquar, doctrina; sin vero magni facienda harum rerum copulatio est, summo profecto studio simul illæ nobis capessendæ erunt, si non modo nobismetipsis majores, sed Deo etiam similes fieri omnino studemus.

XVI. Etenim quæ sunt, qua sunt, mente complecti, rerumque divinarum et humanarum intelligentia pollare, et jam nunc velut in concilio cœlestium versari, nec rei terrestrium rerum ulli affixos adhærescere, quod indefessæ ac beatæ cujusdam naturæ proprium est, id de virtute bonisque litteris nobis provenit : quarum supra omneis omnis memoriæ homines ingenti amore noster perculsus, et earum possessionem rebus aliis omnibus antiquiorem ducens, aut verius si has habiturus esset omnia esse habiturum ratus, continentiæ maxime assiduisque laboribus operam dabat : cum somno vero in primis ejusque necessitate pugnabat, ita ut non parum de sueta ac debita quiete deduceret, aliaque item omnia agebat, queis tum « corpereas cupiditates perdomaret [8], » et « terrestris membra funditus exstirparet [9] ; tum mentem perpugaret acueretque, et ad divina pariter litterarumque studia promptam expeditamque pararet Animi namque remissionibus ac genio liberalius indulgere, a præscripta vivendi lege per mollitiem delicere est, quasique præ sagina crassescere, et in terram degenerare; nihilque eorum quæ necessaria sunt, neque animo concipere, neque opere libenter exsequi : tenebras animo offundente, quæ ex immodicis epulis excitatur, nebula, rectumque rationis cursum præpediente : contra moderata esculentorum abstinentia, contento studio atque sobrietate con-

ἵππων ἀμίλλας, καὶ θεατροσκοπίας διώκειν· οὐδὲ περὶ θήρας μαίνεσθαι καὶ ὅπλα μεταχειρίζειν· καὶ τόξον ἐντείνειν εὖ εἰδέναι, καὶ μετὰ σκοπὸν βάλλειν· καὶ προσέτι κυβεύειν, ὀρχεῖσθαι, σφαῖραν παίζειν, τἄλλα ποιεῖν οἷς εἰκὸς τοὺς ἐν νεότητι χαίρειν. τούτων οὐδὲν ἐκείνῳ πρὸς λόγον· πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἀλλ' ἐῤῥῶσθαι τούτοις ἅπασι φράσας, καὶ ψυχῆς ἀγεννοῦς παθήματα ταῦτ' εἶναι μᾶλλον ἢ μαθήματα κρίνας, ὁ δὲ τοῖς πάντων σπουδαιοτάτοις τε καὶ καλλίστοις καὶ παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις μεγάλων ἀξιουμένοις τῶν πραγμάτων φέρων ἑαυτὸν ἐμπαμέσχε· καὶ τὴν ἐν τούτοις μελέτην τε καὶ σπουδὴν τοσαύτης ἠξίου σπουδῆς, ὡς μόνα ταῦτα νομίζειν ἑαυτοῦ παιδικὰ καὶ προῦργου ποιεῖσθαι· καὶ τὸ μέγιστον, οὐ παρὰ μέρος τούτοις ἐχρῆτο, οὐδὲ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δ' ἐκεῖνο, ἀλλὰ κατὰ ταυτὸν ἄμφω μετήει· τὴν ἑκατέρων εἰδὼς πρὸς ἄλληλα σχέσιν τε καὶ συντέλειαν· οὔτε γὰρ ἃ δεῖ πράττειν ἐστὶ πρὶν ἔδει [an ἤδη aut denuo ἃ δεῖ] γνῶναι τῷ λόγῳ, ὅ τε λόγος εἰ μὴ μετ' ἀρετῆς καὶ τρόπων εἴη χρηστῶν, κινδυνεύει μηδὲ λόγος τις εἶναι, ἀλλὰ λόγος ἄλογος ὡς εἰπεῖν· εἰ δ' ὁ τούτων συνδυασμὸς πολλοῦ τινος ἄξιος, πῶς οὐκ ἀντιληπτέον ἡμῖν ἐστιν ἀμφοτέρων, εἴ γε βουλοίμεθα, μὴ ὅτι γε μείζους ἡμῶν αὐτῶν γεγενῆσθαι, ἀλλὰ καὶ θεοείκελοί τινες ἀτεχνῶς ;

ΙϚ'. Τὸ γὰρ ᾗ ὄντα ἐστὶ τὰ ὄντα εἰδέναι, καὶ θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιστήμονας εἶναι, καὶ πολιτεύειν ἐν οὐρανῷ δύνασθαι, μὴ δ' ὁτιφοῦν τῶν τῇδε προσπάσχοντας, ἀκαμάτου καὶ μακαρίας φύσεως ἴδιον ὄν, ἐξ ἄρ' ἀρετῆς καὶ λόγων ἔστιν ἡμῖν· ὧν οὗτος παρ' ὀντινοῦν ὧν ἴσμεν εἰς ἔρωτα μανικὸν καταστάς, καὶ ὅπως κτήσαιτο ταῦτα περὶ πλείονος ἄγων τῶν ἀλλων, μᾶλλον δ' εἰ ταῦθ' ἕξει, τὰ πάνθ' ἕξειν, νομίζων, ἐγκρατείᾳ καὶ πόνοις ὡς μάλιστ' ἐχρῆτο· καὶ παρεβάλλετο μὲν πρὸς ὕπνον καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀνάγκην· ὡς καὶ τοῦ νομιζομένου τε καὶ προσήκοντος οὐ μικρὸν ὑφιέναι· πάντα δ' ἐποίει, ὁμοῦ μὲν τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς καταστέλλων, καὶ τἀπὶ γῆς μέλη νεκρῶν, ὁμοῦ δὲ καὶ οὸν νοῦν καθαίρων τε καὶ λεπτύνων, καὶ πρός τε τὰ θεῖα καὶ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἑτοίμως ἔχειν παρασκευάζων· τὸ μὲν γὰρ ἀνέσεως καὶ τρυφῆς ἀπολαύειν ἐκλύεσθαι του καθεστηκότος ἐστὶ, καὶ οἷον παχύνεσθαι καὶ γεοῦσθαι, καὶ μηδὲν τῶν δεόντων μήτε νοεῖν, μήτε πράσσειν αἱρεῖσθαι, τῆς ἀναδιδομένης ἐντεῦθεν ἐπισκοτούσης ἀχλύος, καὶ χωρεῖν κατὰ φύσιν τὸν λογισμὸν οὐκ ἐώσης, τὸ δὲ τῆς γιγνομένης ἀσιτίας τυγχάνειν, μετὰ συντόνου σπουδῆς καὶ νήφειν καθάπαξ μετέωρόν τινα καὶ κοῦφον παρασκευάζει τὸν νοῦν, καὶ κρείττω καὶ δεινότερον τοῖς πράγμασι χρῆσθαι· ἀνθ' ὧν ἑαυτὸν οἷς ἔφην ἐξήσκει· καὶ τοίνυν τῇ τῆς φύσεως περιουσίᾳ καὶ ῥώμῃ καὶ τὰ τῆς σπουδῆς ἐξ ἀντιῤῥόπου παρα-

[8] Rom. VIII, 6, 7. [9] Col. III, 5.

σκευῆς ὄντως προσθεὶς, καὶ καταλλήλως ἄμφω κεράσας καὶ συνηφῶς, ἐξ ὧν ἀνθρώποις τὰ κράτιστα γίγνεται, οὕτως ὀξέως εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἁπάσης λογικῆς ἐπιστήμης εἰς ἄκρον ἦλασε, καὶ τὰ πολλῷ πόνῳ καὶ μόγις τοῖς ἄλλοις κτηθέντα, μετὰ τοσαύτης οὗτοσὶ κατωρθώκει ῥηστώνης, ὡς μηδὲ μεμαθηκέναι ταῦτα δόξαι σχεδὸν, ἀλλ' ἀναμνησθῆναι, καὶ ὥσπερ προεγνωσμένα πάλιν ἀναλαβεῖν. ὡς καὶ κινδυνεύειν ἐπ' αὐτοῦ μόνου τὸν τοῦ Σαμίου τοῦ σοφοῦ λόγον χώραν κεκτῆσθαι; καὶ τὴν μάθησιν ἀνάμνησιν εἶναι.

A juncta, animum sublimem omino agilemque et ad dextrum rerum usum acriorem solertioremque reddit. Ob hæc igitur, ita ut diximus, diligentissime sese exercuit : et ingenii præstantiæ opibusque æquali apparatu diligentiam bona fide adjungens, convenientique utrumque ratione temperans ac connectens, ex quibus id quod perfectissimum est hominibus exsistere solet; ita celeriter, si verbo dicenda res omnis liberalis doctrinæ verticem occupavit, et quæ multo labore ægre difficulterque aliis comparantur, tanta facilitate felicitateque absolvit, ut illa propemodum non didicisse, sed reminiscendo recognovisse, velutique præcognita denuo recoluisse, videretur. Adeo ut in uno Gregorio locum habuisse videri queat sapientis Samii dictum : « doctrinæ perceptionem recordationem esse. »

ΙΖ'. Ἀλλὰ « τοὺς μὲν ἐγκυκλίους καὶ προτελείους τῶν λόγων, » ὅταν δὲ ταῦτα λέγω, καὶ ποιητὰς ξυλλαμβάνω, ἡ πατρὶς εὖ μάλα καὶ μετὰ πολλοῦ B τοῦ περιόντος τούτῳ παρέσχεν ἐκμελετῆσαί τε καὶ σπουδάσαι καὶ κατεργάσασθαι, ἐπιτηδείως πρὸς τοῦτ' ἔχουσα, καὶ δυναμένη τοὺς ἐξ αὐτῆς καὶ τούτοις δωρεῖσθαι· τό γε μὴν εὖ δύνασθαι λέγειν, καὶ εἶναι ῥητορικὸν καὶ δεινὸν ἐν συλλόγοις, καὶ πείθειν ἔχειν ἐκάστοτε μετὰ παντὸς τοῦ δικαίου, καὶ νῦν μὲν τὰ βέλτιστα συμβουλεύειν, νῦν δὲ ἀδικουμένοις ἀμύνειν, καὶ νόμων προΐστασθαι, καὶ τἀκείνων βεβαιοῦν, καὶ τὸ μέγιστον, λόγους τοὺς μὲν ποιεῖν, τοὺς δὲ, κρίνειν εἰδέναι, καὶ τὸ γινόμενον σώζειν ἀπανταχοῦ, τὴν τοίνυν τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα δυναμένην ῥητορικὴν, καὶ μέγα μὲν τῷ βίῳ κατὰ τὸ ἔπος ὄνειαρ οὖσαν· ζηλωτοὺς δὲ ἄγαν τοὺς εἰδότας δεικνῦσαν, ἐκτήσατο μὲν εἰς Παλαιστίνην ἐλθών, καὶ τοῖς ἐκεῖ παιδευτηρίοις ἐνδιατρίψας μάλιστα πάντων ἀντιποιουμένοις τῆς τέχνης· οὕτω C δὲ τῷ μεγαλοφυεῖ τῆς αὐτοῦ διανοίας, ἅπερ εἴληφεν, ηὔξησε καὶ κεκόσμηκεν, ὡς τοὺς αὐσοῦ λόγους, καινόν τι καὶ ἀλλόκοτον εἶναι χρῆμα δοκεῖν, θαυμαζομένους μὲν ὑφ' ἁπάντων, μηδενὶ δὲ πρὸς ζῆλον ἰόντας.

XVII. Cæterum corbem illum artium liberalium, variæque eruditiones initiamenta, » in quorum censu et poetas comprehendo, pridem ipsi patria egregie plenaque manu ediscenda, serioque studio portractanda tradiderat, satis illa sane idonea ad hanc rem magistra, et quæ hasce etiam artes civibus suis impertire posset. Porro ut bene ornateque dicendi facultatem consequeretur, et in conjunctionibus diserti oratoris partes tueretur, omnique loco animorum habenas æquissimo jure teneret, sive optima quæque suaderet, sive injuria oppressis adesset, legumque ipsarum causam susciperet, iisque auctoritatem suam astrueret : et quod facile primum est, ut orationes et ipse conficeret, et de alienis perite sententiam ferret, omnibusque in rebus decorum servaret; hanc inquam, quæ tales tantasque una efficere res potest, artem rhetoricam, vitæ humanæ, ut poetico verbo utar (1) « ingens præsidium et columen » invidendæque felicitatis familiaribus suis conciliatricem, in Palæstinam profectus, ejusque in scholis versans, quæ studiosissime omnium oratoriæ operam dant, sibi comparabat : mox insita animi magnitudine quæ illic hauserat in tantum auxit ornavitque, ut illius oratio, res quædam nova et inusitata esse videretur : admiranda quidem omnibus, sed quæ nemini æmulationis spem relinqueret.

ΙΗ'. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ πάντων μεγίστου καὶ καλλίστου καὶ τελεωτάτου τυχεῖν ἐπεθύμει, καὶ οὗ χωρὶς οὐδ' ἂν εἷς πάντων εἴη σοφὸς, κἂν εἰ πᾶσι προῦχῃ τοῖς ἄλλοις, τὸ μέγιστον πάντων οὐκ ἔχων, μέγιστον δὲ πάντων φιλοσοφία, ἅτε τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, δεῖν ἔγνω τούτου χάριν τὴν Παλαιστίνην λιπὼν, ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου χωρῆσαι, οὐ μόνον κάλλει καὶ θέσει καὶ μεγέθει, καὶ D πᾶσιν οἷς μεγαλαυχοῦνται πόλεις σεμνυνομένην, ἀλλὰ καὶ τῷ λόγων εὖ ἥκειν τοτηνικαῦτα καὶ προῦχειν ἔχειν ἐν τούτοις τοσοῦτο θαυμαζομένην, ὡς πάντοθεν πάντας τοὺς τε ἄλλους, καὶ οἷς λόγων ἔνεστι λόγος, πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπᾶσθαί τε καὶ καλεῖν, παιδείας καὶ λόγων μεθέξοντας, καὶ προσέτι τῶν ἐν τοῖς δημοσίοις ταμείοις ἐναποκειμένων βιβλίων, παντοδαπὴν μοῦσαν ἐχόντων, καὶ ὄντων τοσούτων, ὅσων οὐδ' ἐν ἁπάσῃ σχεδὸν τῇ Ἑλλάδι, ὃ

XVIII. Porro quoniam illud etiam quod inter cætera studiorum genera et maximum, et pulcherrimum, et perfectissimum est, consequi avebat : suæ quo fieri nequit, ut mortalium quisquam sapiens sit, etiamsi in cæteris omnibus præstet, usque eo dum maximo illo careat. Est autem omnium maximum philosophia, quippe ars artium, et scientia scientiarum (2). Idcirco relicta Palæstina Alexandriam ire constituit : urbem tum elegantia, et situ, et amplitudine, et omnibus iis de quibus gloriari urbes solent, inclytam : tum optimarum artium cultu, illa tempestate florentissimo, in tantum commendatam, ut et alios omnes undique ad se attraheret acciretque, et eos præcipue, qui cum politiore humanitate aliquid rationis habebant, doctrinæ facundiæque participes futuros, et librorum etiam publicis in bibliothecis repositurum. Qui et universas

(1) *Odyss.* IV, 444.

(2) Joan Damase. *Dialect.* cap. 3

Musarum opes complectebantur, et tot numero erant, quot vix in cuncta reperirentur Græcia. Quod urbem tanto amabiliorem studiosis et industriis hominibus reddebat. Cum igitur non longo tempore magnam illic lectissimarum doctrinarum vim collegisset, nihilque admodum, pene dicam extra se suamque discendi aviditatem reliquisset, quoniam parentem ac nutricem omnis sapientiæ Athens, solis animi sensibus e longinquo intuebatur, quarum amore jamdiu flagrabat, tum ut queis destituebatur, ea illic compararet ; tum ut urbem iis quæ habebat exornaret. Alexandria quamprimum solvens in viam illuc ferentem se dabat.

XIX. Conscensa itaque Æginetica navi, sunt autem Æginetæ rei nauticæ scientissimi, lætus cum lætis in altum provehitur ; nec initio adversi quidquam sentiebatur, nec erat omnino de quo quererentur, contra vero placida illis ac tranquilla omnia, cœlum, nubes, mare, aer, verbo mera undique securitas, Subinde vero conversa velut testula in contrarium res mutari ; commodum enim Parthenicum mare transmittentibus, decurso jam fere medio navigationis, atque adeo salutis item curriculo, hic turbo intolerandus omnique memoria, si nautis credimus, sævissimus, subito ingruit. Mox igitur mare cinni in modum misceri, sursum deorsumque magna vi exagitatum, nec usquam consistere situm ; sed et navigium nunc sublime evectum, nunc aquis demersum, præ fluctibus, præque crebra, et continua, et vehementissima undarum jactione, non exiguum ultimi periculi metum navigantibus injecit. Jam cæteris non modo mors ipsa imminens, sed et mors in undis sufferenda, perquam horribilis visa est, quod utrumque abominabantur, quanquam enim necessario alterum quandoque sibi eventurum norant, sive nunc hoc pacto, sive alio alias : de salute tamen ac vita, ut par erat, solliciti, suarumque necessitudinum quisque recordati, quas calamitatis suæ appendices habebant, lacrymis omnia ac lamentis complebant, nec quo se verterent, quidve cœptarent, reperire poterant. Gregorio non minus gravia et hæc ipsa accidebant ; multo gravius tamen, imo malorum omnium ultimum erat omnemque consolationem superabat, quad quoniam sanctissimis religionis mysteriis nondum initiatus erat, nec legitimum divinæ familiaritatis signaculum acceperat, in discrimine versaretur, ne Deum ipsum miser amitteret, illiusque gloria prorsus excideret.

XX. Quippe ut lustrali lavacro rite expiatum esse, docente Paulo [19], Christum induisse est, novoque quodam modo Christum factum esse, aqua nimirum spirituque perunctum ; sic necesse omnino est, a Christo etium disjunctum esse, quisquis lustrationem illam consecutus non est : quo quid dirius unquam accidere potest, non illi solum, qui et prius Deo consecratus quam conceptus erat, et postea et mentem, et vitam, et dictionem, et actio-

καὶ τὴν πόλιν ἐπέραστον μᾶλλον ἐποίει τάῖς φιλοπονεῖν αἱρουμένοις. Τὰ κράτιστα τοίνυν ἐντεῦθεν ἐν οὐ πολλῷ τῷ χρόνῳ ξυνειλοχὼς, καὶ μηδὲν ὡς εἰπεῖν ἔξω καταλιπὼν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ καθ' αὐτὸν βουλομένου, ἐπεὶ τὴν μητέρα καὶ τροφὸν ἁπάσης σοφίας τὰς Ἀθήνας, πόῤῥωθεν ἑώρα τοῖς λογισμοῖς, καὶ τούτων ἐκπλείονος ἦρα, ὁμοῦ μὲν ὧν οὐκ εἶχε τευξόμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ ταύτας οἷς αὐτὸς εἶχε κοσμήσων, ἄρας ἐκεῖθεν ὡς τάχιστα, τῆς ἐνταῦθα φερούσης ἀντεποιεῖτο.

Ιθ'. Καὶ δὴτα νεὼς ἐπιβὰς Αἰγιναίας, δεινοὶ δ' οὗτοι τὰ ναυτικὰ, χαίρων χαίρουσιν αὐτοῖς συνανήχθη· καὶ τέως μὲν δυσχεροῦς οὐδενὸς ἐπειρῶντο, οὐδ' εἶχον οὐδὲν οὐδοτιοῦν αἰτιᾶσθαι, ἀλλὰ πάντ' ἦν αὐτοῖς ἐν ῥᾳστώνῃ, καὶ οὐρανὸς καὶ νέφη καὶ θάλαττα, καὶ ἀὴρ, καὶ τὸ καθάπαξ εἰπεῖν εἰς ἅπαν θάῤῥεῖν. Ἔπειθ' ὥσπερ ὀστράκου μεταπεσόντος, εἰς τοὐναντίον τὰ πράγματα περιέστη· τὸ γὰρ παρθενικὸν διαβάλλουσι πέλαγος, καὶ σχεδὸν οὗσιν ἐν μεσημβρίᾳ τοῦ πλοῦ, ἐν ἴσῳ δὲ [f. add. ὡς] εἰπεῖν καὶ τοῦ σώζεσθαι, τυφῶνός τινος ἐμπεσόντος ἀθρόως, οὔθ' οἷου καὶ φέρειν, καὶ τῶν εἰς μνήμην ἡκόντων χαλεπωτάτου ὡς τῶν ναυτῶν [f. add. ἦν] ἀκούειν, ἥ τε θάλαττα κυκεὼν ἐγεγόνει, ἄνω καὶ κάτω φερομένη τῇ βίᾳ, καὶ στῆναι μηδαμοῦ δυναμένη· τό τε σκάφος, νῦν μὲν μετέωρον, νῦν δ' ὕφαλον γιγνόμενον ὑπό τῶν κυμάτων, καὶ τῆς ἐπαλλήλου καὶ συνεχοῦς καὶ σφοδροτάτης τοῦ κλυδωνίου φορᾶς, οὐ μικρὸν αὐτοῖς τον περὶ τῶν ἐσχάτων φόβον ἐπῆγε. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις, οὐ τὸ τεθνήξεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῖς ὕδασι τοῦτο πείσεσθαι, δεινὸν ἐδόκει καὶ κατ' ἄμφω δυσχεραίνοντες ἦσαν· εἰ γὰρ καὶ θάτερον σφίσιν αὐτοῖς ἐξ ἀνάγκης ἐσόμενον ᾔδεσαν, ἐάν τε νῦν οὕτως, ἐάν τ' ἄλλως [add. ἄλλοτε aut ὕστερον] ξυμβῇ, ἀλλ' ἄρα τοῦ περιεῖναι καὶ ζῆν ὡς εἰκὸς ποιούμενοι λόγον, καὶ ἅμα τῶν οἰκείων εἰς μνήμην ἰόντες καὶ τούτους ἐπιθήκην, τῆς συμφορᾶς κεκτημένοι, δακρύων ἅπαντ' ἐπλήρουν καὶ οἰμωγῶν, καὶ οὐκ εἶχον ὅ τι καὶ γένοιντο. Τῷ δὲ, καὶ ταῦτα μὲν οὐδὲν ἦττον· πολλῷ δὲ πλέον, μᾶλλον δὲ κακῶν ἔσχατον ἦν, καὶ παραμυθίαν πᾶσαν ὑπερβαῖνον, τὸ κινδυνεύειν οἷς τῶν μεγίστων ἔτ' ἀτέλεστος ἦν, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος οὕτω τὴν γιγνομένην δεδεγμένος σφραγῖδα, θεὸν αὐτὸν ἀπολέσαι καὶ τῆς ἐκείνου δόξης παντάπασιν ἐκπεσεῖν.

Κ'. Ὡς γὰρ τὸ βαπτίσματος ἠξιῶσθαι, Χριστόν ἐστι κατὰ Παῦλον ἐνῆφθαι· καὶ ἄλλως Χριστὸν γεγονέναι ὕδατι χρισθέντα καὶ πνεύματι, οὕτως ἀνάγκη πᾶσα τὸν μὴ τούτου τυχόντα, καὶ Χριστοῦ κεχωρίσθαι· οὐ τί τῶν ἁπάντων ἐλεεινότερον, οὐχ ὅπως ἐκείνῳ τῷ καὶ πρὸ συλλήψεως ἀφωσιωμένῳ Θεῷ, καὶ ὕστερον καὶ νοῦν καὶ βίον καὶ λόγον καὶ πρᾶξιν, καὶ πάνθ' ἑαυτὸν τῆς ἄνωθεν ἐξάψαντι δεξιᾶς, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἀνθρώπῳ νοῦν ἔχοντι, καὶ

[19] Galat. II, 27.

λογίζεσθαι δυναμενῳ, καὶ τοῦτ' εἰδότι καλῶς ὅτι κἂν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν κατάσχῃ, κἂν τὸν ὑπὸ γῆν τε καὶ ὑπὲρ γῆς κτήσηται μόνος χρυσὸν, κἂν πάντας τοὺς τε ὄντας, τούς τ' ἐσομένους πρό τ' ἐόντας ἀνθρώπους εὐδαιμονίᾳ παρέλθῃ, οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἔσται περὶ ψυχῆς κινδυνεύοντι. Ταῦτ' οὖν ἐκεῖνος τηνικαῦτ' ἐννοῶν, καὶ τούτους ἄνω καὶ κάτω στρέφων τοὺς λογισμοὺς, ἐπηρτημένου μὲν τοσούτου κινδύνου, τοῦ δὲ χειμῶνος οὔ τι λωφοῦντος, καὶ πρὸς ὑπερβολὴν αἰρομένου, ἀπορίας δὲ πάντοθεν οὔσης, ἐπιλειπουσῶν δὲ σχεδὸν τῶν ἐλπίδων, ἐπὶ ξυροῦ δὲ ἀκμῆς τῶν πραγμάτων ἑστώτων, τί ποιεῖ, καὶ τίνα λύσιν ἐπινοεῖ τοῦ δεινοῦς ; Πάσης ἡστινοσοῦν ἀνθρωπίνης ἀπεγνωκὼς ἐπινοίας καὶ μηδενὶ τούτων καὶ τοὺς ἄλλους πείσας προσέχειν, ἐπὶ τὸν ἐν ἀπόροις πόριμον καὶ πάντα ποιοῦντα καὶ μετασκευάζοντα μόνῳ τῷ βούλεσθαι δεῖν ἔγνω καταφεύγειν Θεὸν, καὶ τούτῳ πιστεύειν τὸ σώζεσθαι · εὖ εἰδὼς ὡς εἰ καὶ συμφοραῖς τισιν ἡμᾶς περιπεσεῖν ποτε ξυγχωροίη, εἴτε παροῦσαν ἀναστέλλων κακίαν, εἴτ' ἐσομένην προαναιρῶν, ἢ τιμωρούμενος γεγονυῖαν, τὸ γὰρ τῆς πείρας παρίημι, ἔστιν ὅτε καὶ ἐφ' ὧν γινομένης, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ βελτίους ἂν γεγενῆσθαι, καὶ κηδόμενος μᾶλλον ἢ κολάσαι βουλόμενος συγχωρεῖ τῆς γοῦν συνήθους εὐθὺς χρηστότητος ἔχεται καὶ οὐκ ἀνέχεται τοπαράπαν, οὔτ' ἐπιλελῆσθαι τοῦ οἰκτειρῆσαι, οὔτε τοὺς ἰκτιρμοὺς αὐτοῦ συνέχειν ἐν ὀργῇ · φιλάνθρωπος γάρ · καὶ τοῦτ' αὐτῷ μᾶλλον πρὸς τρόπου.

A nem, et se denique totum supernæ dexteræ velut appenderat; verum ulli omnino homini mentis compoti ac ratiocinationis, et quem illud minime fugiat, quod tametsi universum terrarum orbem in ditione sua ac potestate teneat, aurique vim omnem, quæ sub terra, aut super terram est, unus possideat; tametsi quotquot usquam sunt mortalium, aut in posterum futuri sunt, aut olim fuerunt, felicitate gaudeat, nihil id sibi tamen, de anima periclitanti, profuturum. Hæc ille tum secum reputans, et hujusmodi sursum deorsumque animo cogitationes versans, præsentissimo in periculo, nihil remittente procella, imo ad summum excessum intumescente, nulla usquam elabendi rima, nulla ferme residua specula, rebusque in acie novaculæ jam hærentibus, quid occipit, quæso, quamve B expediendorum malorum rationem init? Nempe damnata humana arte ac industria, cæterisque ne aliqua re hujusmodi confiderent admonitis, ad illum, qui in rebus inviis viam reperit, « *qui omniaque solo nutu suo facit ac immutat* [11], » confugiendum, suamque illi committendam salutem, statuit, haud ignarus, quod quanquam in adversa quædam nos nonnunquam incidere Deus sinat, sive ut præsens aliquod refrenet vitium, sive futurum præcidat, sive antea admissum vindicat; nam tentationem divinam, quæ aliquando, et in quibusdam fit, nunc omitto; ideo hoc tamen permittat, ut ad bonam redeamus frugem, et nostri potius curam agens, quam ultionem expetens, unde et suetam mox benignitatem suam amplectatur, nec omnino sustineat, *aut oblivisci misereri, aut præ iracundia coercere misericordias suas* [12]. Clemens, enim mitisque in genus humanum est, et id naturæ illius magis convenit.

ΚΑ'. Ταῦτ' ἄρα καὶ πάντων αὐτὸν ἀναμνήσας τῶν ἐξ ἀρχῆς τεραστίων, καὶ ὧν ἑκάστοτε διὰ πλῆθος ἐλέους καὶ πεποίηκε καὶ ποιεῖ, καὶ τούτοις προσθεῖναι τὸ κατ' αὐτὸν ἐξ ἄγαν ὀδυνωμένης δεηθεὶς τῆς καρδίας, ἐπεὶ καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ συμπρεσβεύουσαν εἶχε, καὶ ταῖς εὐχαῖς συμμαχοῦσαν, οὕτως ἀπέλαυσε τῶν εὐχῶν καὶ αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ, καὶ οἱ ἄλλοι τῶν αὐτοῦ, ὡς μὴ μόνον αὐτὸν δι' αὐτὸν, ἀλλὰ δι' αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους τεσῶσθαι · καὶ χαρισθῆναι μὲν αὐτὸν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ σωτῆρα καὶ πρόμαχον εὐσεβείας, καὶ ξυναγωνιστὴν τῶν καλλίστων, καὶ πρὸς Θεὸν ἀγωγὴν (. ἀγωγὸν), χαρισθῆναι δὲ τούτῳ τοὺς ἄλλους καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ. Τῶν γὰρ ἀπίστων σχεδὸν ὄντες οἱ πλείους, οἷς τε παρὰ πᾶσαν ἠντινοῦν προσδοκίαν ἀπήλλαξεν τοῦ κινδύνου, καὶ οἷς οὕτω καινότατα, πρὸς Χριστὸν εὐθὺς μετετάξαντο · καὶ γεγόνασι προσθήκη τοῦ καθ' ἡμᾶς συνεδρίου · οὐ γὰρ κατὰ βραχὺ τὸ κλυδώνιον ὑπεδίδου οὐδὲ σχολῇ καὶ βάδην ὡς ἂν εἴπῃ τις ὁ χειμὼν ὑπεχώρει · ἀλλ' ὦ τῶν μεγίστων σου θαυμασίων ! Χριστὲ, ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον ἦν ὡς ὁ λόγος. Τὸ τῆς εὐχῆς, τὸ τοῦ σώζεσθαι, ὡς μηδὲ χειμῶνος οὑτινοσοῦν δοκεῖν ὡς εἰπεῖν πεπειρᾶσθαι.

C XXI. Ob hæc itaque miraculorum omnium, quæcunque a primordio rerum edita fuere, quæque identidem per multam misericordiam suam fecit facitque, Deum commonefaciens, illique ut suum hoc adjungeret exemplum, anxio admodum pectore obsecrans, quoniam benevolentiam erga homines Dei, adjutricem precum sociamque habebat; hoc ex precibus suis commodi ipse cæterique cepere, ut cum ipse per se, tum per ipsum reliqui, periculo liberati fuerint, ut orbique ipse universo vindex salutis pietatisque propugnator, et pulcherrimorum operum adjutor, et ad Deum dux ac signifer, datus sit, concessa simul illi, et per illum Deo, cætera vectorum turba. Quorum plerique fere infideles, quod ita præter omnem exspectationem ex D periculo evasissent, quod novo adeo insolitoque more, e vestigio ad Christum transibant, nostrique additamentum cœtus fiebant; non enim paulatim undarum subsidit tumor, nec cum moro aliqua ac pedetentium, ut eo utamur verbo, recessit procella, sed, o immensa miracula tua! Christe, simul dictum factumque erat, ut vulgo dicitur: simul votum nimirum et plena incolumitas ita, ut haud ullam probe dicam experti viderentur procellam.

ΚΒ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ προσετέθη τῷ θαύματι

XXII. Quin et novum miraculo accessit miracu-

[11] Amos. v. 8. [12] Psal. LXXVII, 9.

lum ; quippe nocte eadem, ut postea compertum est, de periculo filii certiores divinitus facti parentes, pro eo ac debuerunt, graviter animo angebantur : et quidquid hic opis poterant, laboranti ferebant, ferventissimas in preces incumbentes, omniaque ut ipsum discrimini eriperent molientes : tum mox voti sese compotes factos esse liquido intelligere, abscedente illico non modo omni ægritudinis sensu, sed invicem ineffabili quadam voluptate animos ipsorum replente : quod clarissimum signum erat prosperioris filii status, quantæque una cum illo curæ Deo essent. Hujusmodi equidem navigatio fuit : adeo illa omnium difficillima ac asperrima, ut si evenissent quæ minitabatur haudquaquam digna esset cujus ulla superesset memoria : rursus tanto eadem postea in pretio merito habita, ut nec posteris silentio transmittantur, queis tot tantorumque bonorum præcipua nimirum causa fuit, dum cæteros quidem e tenebris in lucem venire, lustrico regenerationis lavacro Servatori suo adoptari, coegit : cui hoc ipsum fidei sacramentum, velut acceptæ salutis pretium deferebant. Gregorium vero non paulo meliorem constantioremque effecit, qui ita materna promissa renovabat, seque Deo totum bona fide addicebat.

XXIII. Jam vero hunc in locum adductam orationem, ut Athenas ipsas ingressura, virique illuc adventum expensura sit, quemadmodum recte atque ordine instituam ac exsequar, incertus hæreo, neque enim postquam in rerum harumce mentionem oratio incidit, illas omittere nobis integrum, rebus nimirum ipsis dicendi necessitatem afferentibus : quandoquidem omnia et singula nostri sua serie reddere nobis proposuimus. Rursus quoniam neutiquam par nobis, atque ipsi (Epitaphio Basilii) hæc ipsa describendi facultas est, illud nos propemodum ab iis quoquomodo attingendis revocat : scilicet solius Gregorii hoc proprium est, ut et factis egregiis cæteris hominibus antistet, et divina quadam gratia eadem commemoret ; solus illis enim revera, « *Verborum bonus arator, rerumque erat actor* (1). » Sed hoc tantum dicam, quod ita cum inter se mutuo, tum cum Atheniensibus noster et Basilius, vir optimus, Athenis vixerint, ut majore omnino in admiratione ac honore apud illos fuerint, quam hospitum quisquam, qui ea in urbe aliquando versati fuerant : idque tum ingenii virtutisque suæ merito, tum quod ultro omnes, omnibus in rebus, primas ad ipsos deferrent : rursus ipsi inter se non modo alter ipse uterque esse, sed plus etiam alter alteri, quam alteruter sibi, esse haberique adnitebantur : usque adeo novum conjunctissimæ familiaritatis exemplum per ipos vitæ humanæ ostensum fuit : sive potius quemadmodum in cæteris omnibus, ita in hoc etiam excellebant, quasi ferre nequirent, quin naturæ suæ præstantiam exemplis omnibus spectandam præberent, et quacunque in re palmam ipsi ferrent.

XXIV. Hunc in modum cum affecti animatique essent, quod discedere Basilius et ad sua redire

(1) *Iliad.* I, 445.

θαῦμα · τῆς γὰρ αὐτῆς νυκτὸς ὡς ἔπειτα καταφανὲς ἐγεγόνει, τὰ τοῦ παιδὸς δυσχερῆ θεόθεν οἱ γεννήτορει ἐμπνευσθέντες ἀγωνιῶντες ἦσαν ὡς εἰκός, καὶ οἷς εἶχον πρὸς συμμαχίαν ἐχρῶντο · θεοκλυτοῦντες πάνυ θερμῶς καὶ ὅπως οὗτος ἐξάντης ἔσται τοῦ κινδύνου πάντα ποιοῦντες · καὶ μέντοι καὶ ὧν ἐπήγγελλον τυλόντες, ἔγνωσαν ἐμφανῶς, οὐχ ὅπως τῆς ἀθυμίας παντάπασιν εὐθὺς ἀπιούσης, ἀλλὰ καὶ ἡδονῆς ἀφάτου πλησθέντες, τεκμήριον ἐναργὲς τῆς τοῦ παιδὸς εὐπραγίας, καὶ ὅσον αὐτοῦ τε κἀκείνων μέλει θεῷ. Ὁ μὲν δὴ πλοῦς, τοιοῦτος, καὶ τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον · οὕτω μὲν χαλεπώτατος καὶ δυσφορώτατος πάντων ἀναφανείς, ὡς εἰ ἃ πράξειν ἠπείλει ὕστερον προὐχώρησε, μηδ' ἂν ὅλως ἥκειν εἰς μνήμην ἀξιόχρεως εἶναι · οὕτω δὲ πολλοῦ τινος ἔπειτ' ἄξιος γεγονὼς, ὡς μηδὲ τοῖς ἐπιγιγνομένοις σιγᾶσθαι, τῷ τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀγαθῶν σφίσιν αἰτιώτατος καταστῆναι · τοὺς μὲν ἐκ σκότους εἰς φῶς ἐλθεῖν ἀναγκάσας, καὶ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας εἰσποιηθῆναι τῷ σώσαντι · ὥσπερ τινὰ σῶστρα προσενηνοχότας τὴν πίστιν · τὸν δὲ, πολλῷ καλλίω καὶ βεβαιότερον ἀποφήνας · ἀνανεωσάμενον μὲν τὰς τῆς μητρὸς ὑποσχέσεις, ὅλον δὲ καθάπαξ ἑαυτὸν ἀναθέντα θεῷ.

ΚΓ'. Μέλλοντι δὲ Ἀθηνῶν ἐπιβαίνειν, καὶ τὴν ἐνταῦθα πάροδον τοῦ ἀνδρὸς ἐξετάζειν, οὐκ οἶδ' ὅ τι τῷ λόγῳ χρήσομαι, οὐδ' ὅπως ἂν αὐτὸν διαθείην · οὔτε γὰρ ἐπειδὴ τούτων οὕτος ἐμνήσθη παραλιπεῖν ἡμᾶς δεῖ, τῶν πραγμάτων λέγειν ἀναγκαζόντων, πάντα γὰρ ἐφεξῆς τὰ τούτου λέγειν προὐθέμεθα, τό τ' αὖ μὴ δύνασθαι τούτῳ παραπλησόως τούτων μνησθῆναι, ἀπάγει δήπως τοῦ καὶ ἀπηοῦν τούτων μνησθῆναι · μόνου γὰρ ἐκείνου καὶ πράττειν ὑπὲρ τούς ἄλλους, καὶ μεθ' ὑπερφυῶν τῶν χαρίτων ταυτὶ διηγεῖσθαι, διὰ τὸ μόνον ὡς ἀληθῶς, « μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων. » Ἰλὴν τοσοῦτον εἴποιμ' ἄν, ὅτι τοιοῦτόι δή τινες ἐνταῦθα πρὸς ἀλλήλους καὶ Ἀθηναίους αὐτός τε καὶ Βασίλειος γεγόνασιν ὁ χρηστὸς. ὡς τοῖς μὲν παρ' οὐστινασοῦν τῶν πώποτ' εἰς αὐτοὺς ἀφιγμένων θαυμασθῆναι καὶ σπουδασθῆναι · καὶ φύσεως εἵνεκα λέγω καὶ ἀρετῆς, καὶ τοῦ παρὰ πάντων ἐν ἅπασι συγκεχωρηκότος · αὐτοὶ δὲ οὐχ ὅσον ἄλλος αὐτὸς ἑκάτερος εἶναι σπουδάσαι, ἀλλὰ καὶ πλέον ἑκάτερος ἑκατέρῳ, ἢ ἑκάτερος ἑαυτῷ νομισθῆναι · οὕτως εἰς ἑταιρίος λόγοο, καινόν τι χρῆμα τὸ κατ' αὐτοὺς ἀνεφάνη τῷ βίῳ · μᾶλλον δὲ ὥσπερ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ἐνταῦθα διαφέροντες ἦσαν · ὥσπερ οὐκ ἀνεχόμενοι μὴ τὴν τῆς φύσεως πλεονεξίαν διαπάντων δεικνύναι καὶ ὡς κατὰ παντὸς ὁτουοῦν φέρονται κράτος.

ΚΔ'. Οὕτω δ' ἔχοντες καὶ τοῦτον διακείμενοι δήπου τοὐ τρόπον, ἐπειδήπερ ὁ μὲν ἔμελλεν ἐκεῖθεν

ἀναχωρεῖν καὶ κάθοδον ἐπὶ τὰ οἴκοι ποιεῖσθαι, Γρηγορίῳ γε μὴν οὐκ ἔτ' ἀνεκτὸν τοῦτ' ἦν, οὐδὲ φιλοσοφεῖν οἷός τ' ἦν, ἀλλὰ καὶ πρὸς μόνην ἀπεχθῶ, ἔσχε τὴν ἀκοὴν, τότε δὴ σαφέστατα διεδείχθη καὶ τὸ τῆς συμπνοίας αὐτῶν διαπεφυκὸς, καὶ ὅσου δή τινος Ἀθηναίοις τὰ σφῶν ἐτιμᾶτο. Περιχυθέντες γὰρ καὶ προσφύντες ἀλλήλοις καὶ οἷον ἓν ἄμφω γενόμενοι τῇ τε τοῦ ἔρωτος κατοχῇ τῷ τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ οἷς ἐποίουν καὶ οἷς ἔλεγον χορηγοῦντας οὐ μικρῶς ἴσχειν τῷ πάθει. Οὕτως εἶχοντο καὶ κατείχοντο, καὶ ὥσπερ σφῶν αὐτῶν ἀλλήλων ἀντείχοντο, ὡς ἑκάτερον ἑκατέρου τοῖς μέλεσιν ἐναποθανεῖν ἥδιου κρίνειν, ἢ καὶ ὁμωσοῦν διεζεῦχθαι, ἕως τὰ μὲν τῆς ἀνάγκης ὡς εἰκὸς ἡττηθέντες, τὰ δ' εἰδότες καὶ πεπεισμένοι ὡς ὅτι τάχιστ' ἀλλήλους ὄψονται καὶ συνέσονται · καὶ τὰ πόῤῥωθεν φιλοσοφίας πέρι καὶ τοῦ τῆς ὕλης δρασμοῦ συνδόξαντα σφίσιν ὅσον οὐκ ἤδη πέρας σχήσει χρηστὸν, μόλις διέστησαν εἶεν · τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον · ὃ δ' ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου μάλιστα λέγειν ἔχομεν, καὶ ὃ πρὸ τῶν ἄλλων ὧν ἔχει τοῦτον σεμνύνει καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τίθησιν, ἅτε πάντων ἀγαθῶν ὑπερέχον · καὶ τούτῳ διαφερόντως προσὸν, τοῦθ' ὡς ἂν οἷός τε ὦ, δώσω τῷ λόγῳ · οὐδὲ γὰρ ἐπεὶ τὸν περὶ τούτων ἁπάντων λόγον ἅπαξ ἐνεστησάμην, καὶ τὸ καταξίαν ἐνεστησάμην. Οὐδὲ μικροῦ δεῖ · ἀλλὰ τοῦ λέγειν ἁπλῶς σωζομένου, ἐὰν μὲν καὶ τοῦτο προσῇ, πολλοῦ τινος ἔσται τῷ λόγῳ · ἐὰν δὲ μὴ, οὐδέν φασι πρὸς τὸν λόγον.

A jam parabat, non id æquo animo ferre Gregorius, nec philosophiæ suæ tranquillitatem tenere amplius poterat, sed vel solam discessus auditionem perhorrescebat. Hic sane luculentissimo documento et necessitudinis illorum germana penitusque inscita indoles apparuit, et quanto ipsis Athenienses in pretio essent. Quippe circumfusi arctissimoque amplexu alter alteri hærentes et ambo velut in unum confusi corpus, tum mutui amoris vi atque afflatu, tum quod multum olei huic illorum igni dictis factisque suis Athenienses superfunderent, ita hærebant continebanturque, neque aliter alter alterum quam semetipsum complexus detinebat : ut utrique dulcius videretur amici inhærentem artubus animam efflare, B quam ullo inde modo divelli. Donec tum necessitate ipsa, ut par erat, expugnati, tum ignari ac persuasi fore ut perbrevi temporis intervallo, iterum inter se viderent ac conversarentur, et quod dudum de sanctiore philosophia, materiæque corporeæ fuga, constitutum habebant, paulo post ad optatum exitium perventurum esset, ægre tandem diversi abitant. Sed hæc, quæ hujusmodi fuere, hactenus. Cæterum quod præcipue de Gregorio nostro dicere habemus, quod illum supra cæteras ipsius dotes commendat, cæterosque supra mortales attollit, ut bonorum omnium primum, et quo ille singulariter ornatus erat, id nunc prout potero verbis complectar. Quanquam enim de universis nostri rebus semel dicere institui, minime ideo pro dignitate earum dicere institui; nihil profecto minus, nimirum dum bona fide modo dicamus, si et hoc accesserit decus, magni equidem illud ad orationis splendorem referret : sin minus, nihil id, quod aiunt, ad orationem ipsam faciet.

ΚΕ'. Ἁπάντων μὲν οὖν μετασχεῖν τῶν καλλίστων, καὶ ταῦθ' ὁμοῦ ξυλλαβεῖν, οὐκ οἶδα ὅτῳ τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος ὑπῆξεν, οὔκουν ὀντινοῦν ἔχομεν φάναι διὰ πάντων ἰόντα, καὶ τοῦ καθάπαξ ἐπιτυχεῖν · ἀλλὰ τὸν μὲν, τοῦτο · τὸν δ' ἐκεῖνο · ἔστι δ' ὃν καὶ πλείω κατωρθωκότα · ὃς δ' εἰς ἅπαντα καθῆκεν ἑαυτὸν, ἐργῶδες εὑρεῖν· πλὴν εἴ τις ἐφ' οὕτω τοῖς προῦβη τῆς τύχης, θαυμαστὸς οὗτος τῳότι ταυτησὶ τῆς φορᾶς, καὶ μόνος τοῦ παντὸς ἀξιώτατος χρῆσθαι · ὅταν δ' αὐτὸς ἡμῖν καὶ σοφίαν μετὰ πάντων τυγχάνῃς κατωρθωκὼς, οὐ τὴν καθ' ἡμᾶς μόνον ἧς ἔχεις τὰ πρῶτα, καὶ ἣν οἱ τῶν ἀνθρώπων ἀνδραποδώδεις καὶ τὴν γνώμην ὡς ἀληθῶς βάναυσοι, κακίζειν τολμῶντες, σφῶν αὐτῶν καταδικάζουσιν ἀλογίαν, οἷς ἄγαν ἀλόγως περὶ τὰ λόγου παντὸς ἄξια διατίθενται, καὶ ταύτης οὐ μέρος ἀλλ' ὅλην αὐτὴν ὡς εἰπεῖν τὴν ἰδέαν, ποίαν τινα περὶ σοῦ δόξαν ἐκτέον, καὶ τί σε δεῖ προσειπεῖν ; Πότερον ὑπεράνθρωπον ἄνθρωπον, καὶ οἷόν τινα τελευταῖον ξυμπάσης τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ὅρον, ἢ θεσπέσιόν τι καὶ ὑπερφυὲς καὶ καινότατον χρῆμα καὶ παντοδαπὸν ἀγαθὸν, καὶ ὅλως μοναδικήν τινα καὶ ξένην οὐσίαν καλοῦ, ἐξ ἄρα πάντων τῶν τῆς ἀρετῆς μορίων συγκεκραμένην οὔτε πρὸς παράδειγμα φέρουσαν, οὔτ' αὖ ἐσομένην παράδειγμα, ἀλλ' αὐτὴν πρώτην καὶ μόνην ἀναφανεῖσαν τῷ βίῳ καθάπερ φασὶν τὸν ὄρνιν τὸν ἱερὸν ; Οὕτω σοι στεφάνων πανταχόθεν προσήκει, καὶ οὐδὲν οὐδοτιοῦν

C XXV. Jam ut pulcherrimarum rerum omnium particeps quisquam fuerit, easque pariter complexus sit, id haud scio cui unquam post hominum memoriam, contigerit; itaque neminem proferre possumus, qui per omnia gradum intulerit, rectequo cuncta assecutus sit ; alios quidem in alio alioque optimarum artium genere sigillatim, nonnullos item in compluribus præclare elaborasset : qui ad omnia sese demiserit, haud facile repertum iri ; verumtamen si eo fortunæ quisquam progressus fuit, hic ipse certe ob singularem progressionem admirandus, unusque porro dignissimus erat, qui universa ista felicitate in solidum frueretur. Quando vero tute nobis sapientiam una cum cæteris omnibus perfecte hausisti, non D nostram Christianorum modo, cujus primas tenes, et quam servili homines ingenio, et vere illiberali abjectoque animo præditi, dum incessere non verentur, semet ratione destitui arguunt, eo quod valde irrationabili modo erga ea affecti sunt, quorum summa merito habenda ratio erat : tum et sapientiæ hujus non partem aliquam tenes, sed ipsam totam, ut verbo dicam, ideam ; quam sano de te habere convenit opinionem, quove te nemine compellabimus ? Utrum plus quam humanum hominem, et velut extremum totius naturæ nostræ terminum ? an divinam quamdam humanumque fa-

stigium egressam, et novitate sua rarissimam rem, bonumque quoddam universale; et postremo unicam omnino atque peregrinam quampiam pulchri essentiam, ex universis virtutis partibus conflatam: eamque de nullo exemplari expressam, nec imitabile aliis exemplar futuram, sed primam eamdem ac solam mortalibus ostensam, more sacræ avis, quam dicunt, usque adeo undique tibi coronæ debentur: nihilque pulcherrimarum rerum est, quod non tuis laudibus materiam suppeditet, tuæque gloriæ mirifice velificetur. Verumenimvero quod nulla penitus re, ad censum virtutum pertinente, abstinueris, sed hæc omnia ita simpliciter complexus fueris, ut nemo alius ullam virtutem unam, illius rei clarissimum argumentum est incredibilis tua ad Deum familiaritas, et quod ex divino hoc consortio Deus tutemet ipse pene evasisti: cujus consortii, tametsi dictu fortasse absurdum videatur, hunc in modum particeps jam eras, priusquam esse cœperas, hominesque inter censeri.

A ἐστὶ τῶν καλλίστων, ὃ μὴ πρὸς ἔπαινον τὸν σὸν χρηγεῖ· καὶ τὰ μεγάλα πρὸς εὐφημίαν ξυμβάλλεται· ἀλλ' ὅτι μὲν τῶν εἰς ἀρετὴν φερόντων ἑνὸς οὐδενὸς τοπαράπαν ἀπέσχου, ἀλλὰ καὶ πάντων τούτων ἁπλῶς οὑτωσὶ περιέσχου, ὡς οὐδενός τινος τῶν ἄλλων οὐδείς, τεκμήριον ἐναργὲς, ἡ θαυμαστή σοι πρὸς Θεὸν οἰκειότης, καὶ τὸ Θεὸν ἀμέλει γενέσθαι τῇ πρὸς αὐτὸν κοινωνίᾳ· ἧς εἰ καὶ παράδοξον φάναι, καὶ πρὶν ἥφθαι τοῦ εἶναι, καὶ πρὶν εἰς ἀνθρώπους τελέσαι, τοῦτον τὸν τρόπον διετέλεις μετέχων.

XXVI. Quippe si quos egregie bonos seque dignos futuros præcognovit Deus, eos necdum susceptos natosque prædestinat, et ut ingens aliquod emolumentum, omnisque decoris publici sæculo auctores futuros, despondet; tu vero de illis eras, quos longe optimos idem præcognovit, eaque re prædestinavit; ita probabile sane, sive verius omnino necesse est, non eo duntaxat tempore quod dixi, charum te Deo familiaremque fuisse, sed et omnis virtutis, ut verbo dicam, excellentissimum opificem, nimirum virtutis causa prædestinatus, valde item admirabilis, aliisque omnibus excelsior factus es, virque profecto illiusmodi, ut tametsi prædestinatus non fuisses, merito prædestinari debueris; quippe qui unus omnia aliis omnibus sigillatim præstita junctim comprehenderis confecerisque.

B ΚϚ'. Εἰ γὰρ οὓς μὲν καλοὺς κἀγαθοὺς ἐσομένους, καὶ μᾶλ' ἀξιόχρεως ἑαυτοῦ προῄδει Θεὸς, τουτουσὶ προορίζει καὶ μήπω γεγονότας· ὡς μέγιστον ἀγαθὸν καὶ πάντ' ἐσομένους τῷ βίῳ προμνᾶται· σὺ δὲ τῶν μάλιστ' αὐτῷ προεγνωσμένων βελτίστων, καὶ διατοῦτο προωρισμένων ὑπῆρξας, ἔοικας, μᾶλλον δὲ πᾶσα ἀνάγκη, οὐ μόνον καθ' ὃν ἔφην χρόνον θεοφιλής τις εἶναι, καὶ οἰκεῖος αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ πάσης ἀρετῆς ὡς εἰπεῖν ἄκρος ἐργάτης. Δι' ἣν καὶ προωρισμένος θαυμαστός τις ἄγαν καὶ ὑπὲρ πάντας ἐγεγόνεις τοὺς ἄλλους, καὶ οἷος, εἰ καὶ μὴ προώρισο, εἰκότως ἂν προωρίσθαι· ὡς πάντα τὰ πᾶσι τοῖς ἄλλοις καθὲν εἰργασμένα, μόνος αὐτὸς συνειληφώς τε καὶ καταπράξας.

XXVII. Porro de eloquentia tua dicere aggrediens tuam mihi eloquentiam tuæque orationis robur contingere velim, quo ex merito illam suo commendare queam; is etenim tu es, si summatim res exponenda, qui non aliter in omnibus orationis formis, quam in una quapiam elaboraveris. Rursus unamquamque ita perfecte accurateque pertractaveris, ut haud promptum videre sit, in quanam potissimum regnes, et cui primæ penes te debeantur partos. Non enim ad philosophiam solam, omissa oratoria, animum appellendum duxisti, neque e contrario in arte oratoria operam omnem, spreta philosophia, tibi ponendam existimabas.

C ΚΖ'. Λόγων δὲ περὶ λέγειν ἐθέλων τῶν σῶν, λόγους ἂν τοὺς σοὺς ἐβουλόμην, καὶ τὴν τῶν σῶν λόγων ῥώμην κεκτῆσθαι, ὡς τὰ γιγνόμενα περὶ αὐτῶν διϊέναι· σὺ γὰρ οὖν, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ὁ λόγων μὲν πᾶσαν ἰδέαν ὡς δή τινα μίαν ἐξησκηκώς· οὕτω δ' εἰς ἄκρον καὶ μετ' ἀκριβείας ἑκάστην, ὡς ξυνιδεῖν ἄπορον εἶναι ποτέρᾳ τούτων πλεονεκτεῖς, καὶ τίνι δοῦναι δεῖ τὰ πρεσβεῖα. Οὐ γὰρ αὐτὸ τοῦτο μόνον φιλοσοφεῖν ᾧου δεῖν, ῥητορεύειν δ' οὐκέτι· οὐδ' αὖ ῥητορεύειν μὲν καθάπαξ, τοῦ δὲ φιλοσοφεῖν ἀλογεῖν.

XXVIII. Rursus neque utriusque tu quidem rationem habebas, sed ex parte quadam duntaxat habebas, ita ut neutrius disciplinæ plenus integerque tibi usus in solidum constaret; verum unius rationis ambas hasce partes esse ratus, cum præterea scires perfecte sapientem per omnia permeaturum, ita hisce te studiis dedidisti, ut nihilosecius et philosophando eloquentiæ operam dares, et invicem causas orando philosophiam excoleres, et in utroque genere admirabilis esses, et hac in parte velut tibi ipsi longe præstares, quod nec studia philosophiæ oratoria facultate spoliares, neque hanc ipsam philosophiæ præsidiis destitutam exiberes, sed alteram alteri magna dexteritate copulares, mutuisque utramque exornares ornamentis.

D ΚΗ'. Οὐ τοίνυν οὐδέ σοι τῶν ἑκατέρων ἐμέλησε μὲν, ἐμέλησε δὲ ἀπὸ μέρους, ὡς ἐνδεῶς καὶ τούτῳ κἀκείνῳ κεχρῆσθαι· καὶ μηδενὶ διαρκῶς, ἀλλ' ἑνὸς ἄμφω ταῦτα λόγου μέρη νομίσας, καὶ τὸν τῳόντι σοφὸν εἰδὼς διὰ πάντων ἥκοντα, οὕτω τούτοις σαυτὸν ἐμπαρέσχες, ὡς μηδὲν ἧττον καὶ οἷς φιλοσοφεῖς ῥητορεύειν, καὶ οἷς ῥητορεύεις φιλοσοφεῖν, καὶ εἶναι θαυμαστὸς ἐν ἀμφοῖν, καὶ οἷον βέλτιστος αὐτὸς σεαυτοῦ τούτῳ τῷ μέρει, οὔτε τὸ φιλοσοφεῖν ῥητορείας ἀποστερῶν, οὔτ' αὐτὴν ταύτην ἀμέτοχον φιλοσοφίας δεικνύς· ἀλλ' ἑκάτερον ἑκατέρῳ δεξιῶς ἄγαν συνάπτων, καὶ δι' ἑκατέρου κοσμῶν ἑκάτερον.

XXIX. Quanquam quid est quod dico? sic hæc

ΚΘ'. Καίτοι τί λέγω; οὕτω γὰρ Ἑρμῆς κατ' Αἰσχύ-

λον ταῦτ' εὐλόγως ξυνήγαγεν, ὥς τε τοὺς μὲν φιλοσοφοῦντας τῷ ῥητορεύειν, τοὺς δὲ ὑητορικοὺς φιλοσοφίᾳ παρέρχῃ· μᾶλλον δὲ φιλοσόφους μὲν τῷ φιλοσοφεῖν, ῥητορικῇ δὲ τοὺς ῥήτορας: τοὺς δὲ καὶ ἄμφω δεινοὺς, τῷ τούτοις αὐτὸς διαφερόντως ἐκλάμπειν, καὶ εἶναι προσέτι ποιητικός· οὗ τοσοῦτον αὐτῷ περίεστι καὶ οὕτω μετέχει τουτωνὶ τῶν χαρίτων, ὡς οὐχ ὅπως μηδὲν ἧττον φιλοτιμίαν ἐντεῦθεν, ἢ ἐξ ὧν ἔφην τούτῳ προσεῖναι, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτῶν αὐτῷ προσήκειν ἐπαίνωνιεί γὰρ μηδὲν [*f.* μηδὲ] ἐκεῖνα προσῆν, τοῦτο δ' αὐτῷ μόνον παρῆν, τοσαύτην ἂν περὶ λόγους ἐξ ἄρα τούτου μόνου δόξαν ἔμελλεν ἴσχειν, ὅσην τούτου κἀκείνων ἅμα προσόντων, κέκτηται νῦν, καὶ ἄκρος ἐξίσης ἀκούειν.

A enim probabiliter conduxit Mercurius, ut apud Æschylum est, ut philosophiæ sectatores oratoriæ artis studio, dicendi studios philosophiæ peritia anteires, aut ut rectius dicam, philosophus exqui sita phylosophiæ notitia, oratores arte oratoria, vinceres: rursus qui utraque præstarent, quod ipse et eximio utriusque splendore præfulgeres, et insuper poeticæ perstudiosus esses, cujus artis tanta noster facultate pollet, illiusque gratiis ita circumfluit, ut non modo nihil illi minus gloriæ inde partum sit, quam ex iis disciplinis, quas diximus; sed et eædem illi debeantur laudes, quippe etiamsi illæ penitus abessent, sola ipsi residua manente poetica, tantum em haud dubie solidæ gloriæ ex hac una habiturus erat, quantum nunc ex universis simul indeptus est, et perinde summus futurus.

Λ'. Τίς γὰρ τούτου κοῖς ἔπεσιν ἐντυχὼν, οὐκ εὐθὺς ἀνίσταται τὴν ψυχὴν, καὶ τούτων ὅλος ὑφ' ἡδονῆς γεγονὼς, γυσαποσπάστως ἔχει; Καὶ παραμένειν εἰσάπαν ἐθέλει, καὶ μηδαμῶς ἐκεῖθεν ἀναχωρεῖν, ἀλλὰ καὶ θαυμαστήν τινα ψῆφον ἐκφέρειν περὶ αὐτῶν. Καὶ οἵαν οὐδείς πω περὶ οὐδενὸς τῶν προτέρων καὶ δόξαν ἐπὶ τηλικούτοις ἐχόντων, ὁμοῦ μὲν τοῦ κάλλους αὐτὰ καὶ τοῦ πλήθους θαυμάζων, ὁμοῦ δὲ καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς θείας κατὰ τὸ ἔπος ὁμῳῆς, ἀπορρήτῳ τινὶ πεδούμενος κατοχῇ, ἣν ὁποία τις ἐστὶ λέγειν οὐχ οἷός τε ὤν. Μόνη γὰρ αὕτη πεῖρας, οὐ λόγου, δεῖται πρὸς μάθησιν, ἐκεῖνο μετὰ πάντων καὶ λέγω καὶ διατείνομαι, ὡς οὔτε τὸ κάλλος αὐτῶν ἀμβλύνεται δήπου διὰ τὸ πλῆθος, τό τε πλῆθος ἐκτασταχοῦ τὸ κάλλος καὶ τὸν ὄγκον φυλάττον, οὐδαμοῦ τούτων οὐδὲ καθοντινοῦν ἐκπίπτει· ἀλλ' ἓν εἶναι σῶμα συμβαίνει τὸ πᾶν, ἐκ κεφαλῆς εἰς πόδας τὸ γιγνόμενον σῶζον ὡς τὸ μὲν κάλλος ἐντεῦθεν πολλῷ ποθεινότερον καὶ ἡδιον εἶναι διὰ τὸ πλῆθος· τὸ δ' αὖ πλῆθος, μηδ' ὁντινοῦν κόρον ὁτῳοῦν ἐμποιεῖν τῷ περιόντι τοῦ κάλλους· ἀλλὰ μὴν τὸ παντοδαπὸν τῆς ἐν τούτνις σοφίας καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ῥυθμῶν τε καὶ μέτρων, μόνος ἐξεῦρε, μόνος δ' οὕτω κατώρθωκεν ὡς πάντας ἐκπλήττεσθαι καὶ θαυμάζειν καὶ μιμητὰς γίγνεσθαι μὲν ἐθέλειν, γέγνεσθαι δὲ οὐδὲν μᾶλλον εἰκότως.

B XXX. Quis enim est qui cum in carmina nostri inciderit, non protinus animo excitetur, præ ingenuaque ista voluptate totum sese iis dedens non ægre illinc avelli queat? cupit ille nimirum perpetuo iis immorari, nulloque inde modo discebere, sed et honorificentissimam de iis sententiam ferre, et qualem nemo adhuc de ullo veteris ævi, et illustri laude celebratorum, poetarum, tulit: simul videlicet venustatem carminum ingentemque numerum admiratus, simul item « divini sonitus, » ut cum poeta loquar (2), ineffabili vi attonitus vinctusque. Quæ vis cujusmodi sit cum explicare nequeam, soli namque illi ut recte intelligatur experientia, non verbi opus est, hoc una cum aliis affirmo ac contendo, quod nihil venustati corminum multitudo officiat quod ipsaque illa multitudo, dum C elegantiam suam ac magnificam gravitatem ubique retinet, nullo usquam loco modoque suis hisce dotibus excidat; unde fit sane, ut unum continuumqua hoc omne corpus fit, atque a summo vertice ad imos usque talos suam sibi competentiam servet; adeo ut hac ipsa copia haud paulo amabilior suaviorque venustas reddatur, et copia rursus ob adjunctam summam elegantiam, nullam cuiquam satietatem afferat. Sed et omnigenam carminum artem, rhythmorunque ac metrorum differentiam solus item hactenus perfecit, ut magna omnes in admiratione ac stupore versentur, imitarique aveant. et nihilo tamen plus, ut consentaneum est, imitari queant.

ΛΑ'. Οὔτε γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν τῶν κόσμον ἐμποιούντων τοῖς λόγοις καὶ τούτους ἡδίους ἐργαζομένων, οὗ μὴ μειζόνως οὗτος καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἐηγάτης κατέστη· καὶ μόνος συνείληχεν [*f.* συνείλεχεν] ἃ τοὺς ἄλλους ἰδίᾳ σεμνύνει. Ἐάν τε γὰρ νοημάτων πλῆθος περὶ πλείστου ποιῇς ὀξέων καὶ πιθανῶν, καὶ ποικίλων καὶ συνεχῶς ἄλληλα διαδεχομένων, καὶ θαυμαστήν τινα καὶ ἄτοπον εἰσαγωγὴν καὶ διαχείρησιν (1) τούτων· ἐάν γε λέξεων τὰς εὐγενε-

D XXXI. Non est enim, non est vero quidquam eorum quæ ornatum orationi inducere, eamque dulciorem efficere idonea sunt, cujus non majorem in modum supraque cæteros excellens noster artifex fuerit, solusque ea cuncta complexus tenuerit, quæ alios singula commendant. Quippe sive sententiarum fecundam copiam maximo in pretio habeas, scilicet quæ acutæ, aptæque ad persuadendum, et multa varietate distinctæ sunt, in-

(1) Διαχείρησιν. Sic perspicue librarius noster pro διαχείρισιν. Etiam alibi, ut Libanii epist. 66 fine, ἀπάλλαξον τοὺς οἰκέτας τῆς διαχειρίσεως, grandiusculo plane ἰῶτα et recentiore attramento sub quo vetus η delitescens adhuc transparet. Simile quiddam de voce μεταχείρισις ad Aristidem adnotavimus p. 483.

(2) *Iliad.* Bγ 41.

vicemque sese perpetua quadam consecutione excipiunt, harumque porro sententiarum mirificam ac inusitatam inductionem tractationemque ; sive verba generosissima, et mundissima, et exquisitissima, et Attricum ubique habitum retinentia, spectes ; sive rursus densissimas figurarum variationes, argutam celeritatem, flexusque, et artificiosas innovationes, et simul accuratam compositionem, decentemque numerorum collocationem, tum præterea venustatem cum festiva gravitate, morumque concinnitate junctam; adhæc item, et una cum his perpetuum in omnibus consensum conceniumque, ut musicam quamdam totum orationis animantem corpus : si hæc, inquam, universa quæris, in unius Gregorii orationibus, longeque profecto optima, eadem reperies : ita vero, ut neutiquam perspicere queas, quonam ipse genere præstet maxime ac eluceat : nempe primo quidque aspectu melius cæteris præstantiusque videtur, sed mox tamen paria inter se omnia, eademque cura ac divina animi incitatione scripta deprehenduntur, vincentia nimirum quidquid hujusmodi apud alios occurrit, sed a se invicem superata.

A στάτας καὶ καθαρωτάτας καὶ ἀκριβεστάτας καὶ τῆς ἀττικιζούσης ἕξεως εἰς ἅπαν ἰούσας· ἐάν τε σχημάτων ἐναλλαγαῖς [ἐναλλαγὰς] ἐπαλλήλους καὶ γοργότητας καὶ στροφὰς καὶ καινοτομίας ἐντέχνους, καὶ μὴν καὶ συνθέσεως ἀκρίβειαν καὶ ῥυθμοῦ τάξιν, καὶ κάλλος μετὰ σεμνότητος κεχαρισμένης καὶ ἤθους· καὶ πρὸς τούτοις καὶ μετὰ τούτων, τὴν διαπάντων ὁμολογίαν καὶ μουσικὴν τὴν τὸ ὅλον ψυχοῦσαν· ἐὰν ταῦτα πάντα ζητῇς, ἐν μὲν τοῖς αὐτοῦ λόγοις μόνοις εὑρήσεις μετὰ παντὸς τοῦ βελτίονος· ἐν ᾧ δὲ τούτῳ τὸ μᾶλλόν ἐστι καὶ ᾧ μειζόνως ἐκλάμπει, τὸ δ' οὐκ ἄν ποτε γνοίης· ἕκαστον γοῦν δοκεῖ μέν πως ὡς γ' ἐκ τοῦ προφαινομένου κρεῖττον δήπουθεν εἶναι καὶ τῶν λοιπῶν ὑπερέχον· ἐλέγχεται δὲ πάντ' εὐθὺς ὄντα τῶν ἴσων, καὶ τῆς αὐτῆς σπουδῆς καὶ βακχείας, νεκῶντα μὲν τὴν [an τὰ ?] B τῶν ἄλλων, ὑπὸ δ' ἀλλήλων νικώμενα.

XXXII. Scilicet quemadmodum sol non in alia locorum plus, in alia minus radios suos jacit, sed pari et simili per omnia gradu fertur, eodemque universa fulgore replet ; ad eumdem et noster modum, illud ubique sequitur, quod in suis præcipue eminet, utque in omnibus ipse æqualiter optimus sit laborat, velut necessitate quadam sibi statuta, ne quid usquam ulloque modo de altissima illa sublimitate sua remittat : quo fit, ut quidquid admirationis cunctis pariter tum poetis, tum oratoribus debetur, id omne unus sibi meritissime C vindicet. Quippe quæ cæteri membratim modo attigerunt, ipse permensus universa ; qui item ut suis rebus omnibus longe cæteros anteit, ita hac in parte etiam semetipsum prævertit. Ea namque contentione adnixus est, ut neque ulla penitus proba venustaque orationis idea minus ipse instructus esset, neque rursus ut vitæ integritate illi concederet, quem facultate dicendi proximum haberet ; tam vero item ut ipsam eloquentiæ artem in altius fastigium attolleret exornaretque, et meliorem ei illustrioremque circumfunderet gloriam.

ΛΒ'. Ὡς γὰρ ὁ ἥλιος οὐ τοῖς μὲν μᾶλλον, τοῖς δ' ἧττον ἐπαφίησι τὰς ἀκτῖνας, ἀλλὰ δι' ἴσου καὶ ὁμοίου χωρεῖ, καὶ τῆς αὐτῆς πάντ' ἐμπίπλησιν αἴγλης, ὡς δὲ καὶ οὗτος ἑκασταχοῦ τῶν αὐτοῦ μεγίστου λόγον ποιεῖται καὶ τοῦ γε διαπάντων κράτιστος εἶναι· ὥσπερ εἰς ἀνάγκην δή τινα καταστὰς, μηδαμοῦ τῆς ὑπερβολῆς μηδ' ὁπωστιοῦν ὑφιέναι· ὥσθ' ὃ πᾶσιν ὁμοῦ καὶ ποιηταῖς καὶ λογοποιοῖς ὀφείλεται θαῦμα, μόνος οὗτος τούτου τογχάνειν δίκαιος ἂν εἴη. εἴπερ ὁ μὲν διαπάντων ἁφῖκτο, οἱ δ' ἐπὶ μέρους ἐχρήσαντο τούτοις· ὅπου γε καὶ τοῖς αὐτοῦ πᾶσι τοὺς ἄλλους καθάπαξ νικῶν ἐν τούτῳ τῷ μέρει, καὶ αὐτὸν παρελαύνει· οὕτως ἐσπούδακε μήτ' αὐτὸς μηδ' ἡστινοσοῦν τοπαράπαν δοκίμου καὶ κεχαρισμένης λόγων ἰδίας ἀπολελεῖφθαι, μήτε μὴν τὸν ἐγγὺς ἂν αὐτοῦ γεγονότα τῷ βίῳ καταλιπεῖν, ἀλλὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς εἰς ὕψος ἄραί τε καὶ κοσμῆσαι καὶ βελτίω καὶ περιφανεστέραν δόξαν αὐτοῖς περιθέσθαι.

XXXIII. Quippe si quisquis artem quamlibet de iis quæ ab se inhonoratæ sordidæque habentur perfectissime excoluit, sua ipse laude eamdem paritur cohonestat : quid de te, quæso, nobis dicendum, qui ita omnem sane liberalem artem solus assecutus es, ut nemo alius unam quampiam ? D solus item unamquamque adeo feliciter perdidicisti perfecistique, tum supra alios omnes quæ jam reperta tradebantur exercendo, tum ad hæc plurima et optima adinveniendo pertractandoque, ut inde non modo acriore studio expeti majoreque in pretio has esse disciplinas videamus, sed et si quo casu de medio sublatæ fuissent, de te tuisque scriptis nihilo certe deterius, quam inveniæ olim fuerant denuo ipsas restitui in vitamque revocari potuisse.

ΛΓ'. Εἰ γὰρ ὁ τέχνην ἡντινοῦν τῶν εὐτελῶν τε καὶ φαύλων εἰς ἄκρον κατωρθωκὼς οἷς αὐτὸς ἐπαινεῖται ταύτην σεμνύνει, τί περὶ σοῦ φήσομεν, τοῦ μόνου μὲν ἁπάσης λογικῆς ἐπιστήμης οὕτω μετεσχηκότος, ὡς οὐδενός του τῶν πάντων μιᾶς ; μόνου δ' ἑκάστην οὕτως ἐξησκηκότος τε καὶ κατωῤθωκότος καὶ οἷς ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους τοῖς κειμένοις ἐχρήσω, καὶ οἷς πλεῖστα καὶ κάλλιστ' αὐτὸς προσεξεῦρές τε καὶ προσεξειργάσω, ὡς οὐχ ὅσον ἐντεῦθεν αὐτας ζηλωτοτέρας ὁρᾷν καὶ μείζω δεχομένας ἔπαινον ἀλλὰ καὶ εἴ πως ἐκ μέσου ταυτασὶ γεγενῆσθαι ξυνέβη, ἐξ ἄρα σοῦ καὶ τῶν σῶν λόγων, ἀναλαβεῖν ἔχειν ἔτ' αὖθις τῶν εὑρηκότων πρόσθεν οὐχ ἧττον, καὶ κατεστῆσαι πάλιν τῷ βίῳ ;

XXXIV. Quam meam sententiam vel inde rectius quisquam animadvertat. Quippe si et artis

ΛΔ'. Γνοίη δ' ἄν τις ἐκεῖθεν ἀκριβέστερον ὃ λέγω. Εἰ γὰρ ῥητορικῆς τε καὶ φιλοσοφίας ἐξετάσει τὰ εἴδη,

σὲ πάντως παντων ἄκρον εὑρήσει τεχνίτην πολλῷ θαυμαστότερον καὶ καλλίω τῶν ἐξ ἀρχῆς προστατῶν· τῆς μὲν, πρὸς τῷ πρακτικῷ, τό τε θεωρητικὸν καὶ θεολογικὸν καὶ προσέτι διαλεκτικὸν ὑπερφυῶς κεκτημένον· οἷς δὲ ῥητορικὸς ὢν τυγχάνεις, δεινότατον πάντων, νῦν μὲν πανηγυρίζειν, νῦν δὲ συμβουλεύειν, νῦν δὲ θατέρῳ κεχρῆσθαι καὶ εἶναι δικανικόν· ἔστι δ' οὗ καὶ πᾶσι τούτοις ὁμοῦ· μάρτυρες δὲ ἀξιόχρειῳ, οἱ σοὶ μάλιστα λόγοι πᾶσαν τηλικαύτην ἰδέαν δεικνύντες ἐκ περιττοῦ, καὶ πάντας ἐκπλήττοντες καὶ προσέτι πείθοντες, μὴ μόνον σὲ γλῶτταν σοφίας, ἀλλὰ καὶ νοῦν ἁπλῶς ὀνομάζειν παντὸς μᾶλλον Ἀναξαγόρου, ὃν οἱ πρόσθεν νοῦν ἐπικάλουν, διὰ τὸ τοῦ τον οὕτω τοῖς πράγμασιν ἐπιβάλλειν δύνασθαι, ὥσπερ τινὰ λελυμένον σώματος. Ἀλλὰ μὴν ἀστρονομίας πέρι καὶ γεωμετρίας καὶ τῶν ἄλλων τῶν ταυταισὶ ξυνημμένων, ἐκεῖνο λέγω ὅτι καὶ τούτων εἴπερ τις καὶ οὗτος κτησάμενο, ἐπιστήμην, καὶ ὅπως ταῦτ' ἔχει καταμαθὼν, οὐδὲν γὰρ ἀνεπιχείρητον οὐδ' ἀνεξέταστον τῷ σοφῷ, πολλοῦ γε καὶ τοῦ παντὸς ἐδέησε τούτοις πᾶσι κεχρῆσθαι· ἀλλὰ τοῖς μὲν, τοῖς δ' οὔ· ὅσα γὰρ αὐτῶν εἰκότα καὶ ἀναγκαῖα, ταῦτα παρ' ἑαυτῷ κατασχὼν, τἆλλα τοῖς ἄλλοις παρῆκεν, ὡς ὄντα πόρρω τῶν ἱερῶν καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς αἱρέσεως· οὐχ ὧν προείλετο θαυμαζόμενος μᾶλλον, ἢ ὧν ὑπερεῖδεν· ἐπεὶ καὶ ἰατρὸς πάντα μὲν οἶδεν ὡσαύτως τά τε λυσιτελοῦντα τῶν φαρμάκων καὶ ἄττα πρὸς βλάβην, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀπέχει καθάπαξ ὡς ἄν τις μὴ γνοὺς, ἃ δὲ πρὸς μὲν τῶν καμνόντων ἐστὶ, τῇ νόσῳ δὲ πολεμεῖ, μετὰ δὲ τῆς τέχνης ἵσταται τούτων ὡς οἰκείων ἀντιποιεῖται, καὶ τούτοις προσέχει τὸν νοῦν, ὁμοῦ μὲν ὡς ἐπίσταιτο σώζειν, ὁμοῦ δὲ καὶ ὡς ἑκατέρων εἴη τεχνίτης δεικνὺς, τῷ μὴ τηνάλλως μηδ' εἰκῇ φέρεσθαι, ἀλλ' ἃ προσήκει, ταῦτ' ἐκ παντὸς τρόπου διώκων, ἃ μὴ προσήκει καὶ προσέτι λυμαίνεται, ταῦτα χαίρειν ἐᾷ.

A oratoriæ et philosophiæ partes excutiat, omnium te omnino summum reperiet artificem, longeque mirabilem magis præstantioremque primis ipsis cujusque magistris, quando philosophiæ partes omnes tum activam, tum contemplativam, divinæque item naturæ explicatricem, atque illam præterea quæ disserendi rationem complectitur, pene ultra humani ingenii molum tenebas, rursus qua oratorii ingenii studiique specimen præbes, omnium te solertissimum comperiet, modo in panegyrico, modo in suasorio causarum genere, modo rursus ut et horum alterutrum usurpes, et simul judiciali impetu feraris, aliquando item ut hæc omnia in unum conducas: cujus rei sane quam locupletes testes tuæ orationes sunt, in quibus formas hasce omnes luculentissime expressas videre est, quæ B cum admirationem omnibus movent, tum te non os modo linguamque sapientiæ, sed et mentem simpliciter appellandum esse persuadent. Idque non paulo rectius quam Anaxagoram quempiam, quem hoc veteres nomine vocabant, quod hand aliter in naturas rerum penetraret, quam mens quædam suo exsoluta corpore. De astronomia vero et geometria, cæterisque quæ cum iis cohærent disciplinis, hoc habeo dicere, quod etsi earum, si quis unquam alius, eximie noster peritus erat, quoque illa omnia comparata modo essent compertum habeat, nihil enim vir sapientissimus intactum inexcussumque omisit: procul ille tamen, imo longissime ab eo abfuerit, ut iisdem omnibus postea uteretur; aliis enim usus est, aliis non item nempe C retentis quam maxime probabilibus atque necessariis, cætera aliis, velut a religione sacrisque nostris longius remota, linquebat. In quo non magis ille admirandus ob ea est quæ sibi delegit, quam quæ rejecit: quandoquidem et medicus omnium pariter notitiam medicamentorum habet, tum salutarium, tum pestiferorum; sed his ille quidem perinde abstinet, atque eorum quispiam penitus ignarus; quæ vero ægrotantibus prosunt, et morbo adversantur, artemque adjuvant, illa ut familiaria et sua sibi vindicat, illisque animum advertit certam hoc ipso fidem faciens, quod et ægris medendi peritus, et cæterorum item intelligene artifex existimatorque, sit, dum non frustra, nec temere fertur, nimirum quæ opportuna ac domestica sunt, ea modis omnibus consectans, alienis, eisque noxiis, rejectis.

ΛΕ'. Τὸ μὲν δὴ περὶ τοὺν λόγους αὐτῷ κράτος καὶ τὴν τῆς σοφίας ὑπερβολὴν, καὶ ὡς κάν τούτῳ τῷ μέρει πάντων καθάπαξ ὑπέρκειται, οὐ προσαξίαν οὐδ' ἱκανῶς εἰρῆσθαί μοι δοκῷ, ἀλλ' ὅσον ἐξ ἄρα φαύλων καὶ μικρῶν τῶν ἀκτίνων, τὸ τοῦ ἡλίου λαμπρὸν ἐνδεδεῖχθαι. Ὅτι μὲν γὰρ τοῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ τοῦτον ἀμέλει τὸν τρόπον, ἅπαντες ἴσμεν καὶ πάνυ τοι μέγα βοῶμεν· ὁποῖον δ' ἄρα καὶ ὅπως ἔχον ἐστὶν, οὐδ' ἂν εἷς οἶμαι τῶν ἄκρων ἐν λόγοις δύναιτο φάναι, ἀλλ' ἅπασαν λόγων ἰσχὺν ἡ τῶν τούτου λόγων ὑπερβαίνει περιουσία. Καὶ ὥσπερ εἴσω τῆς αὐτοῦ μούσης ἅπαντες πίπτουσι, καὶ ὡς τῶν πάντων οὐδεὶς ἀμφισβητῶν εἴη τῶν ἴσων, οὐδ' ἔτ' ἐσαῦθις ἀμφισβητήσων, οὐ μᾶλλόν γε ἢ καὶ ὁ τὴν αὐτοῦ σκιὰν ὑπερβῆναι σπουδάζων, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ λέγειν ὑπὲρ αὐτῆς ταύτης ἔχειν, ἐκπίπτουσι πάντες ὁμοίως.

XXXV. Sic igitur eximiam nostri in arte dicendi præstantiam summamque sapientiam, et D quod hac etiam in parte longo omnes intervallo supervectus est, neutiquam digne nec plene satis exsecutus mihi videor, sed hactenus, ut ex obscuris quibusdam exilibusque radiis fulgentissimus solis splendor utcunque monstretur. Hæc enim hunc omnino ad modum comparata esse omnes equidem exploratum habemus, magnaque voce confirmamus; qualia vero illa, et cujusmodi reapse sint, id vix, ac ne vix quidem, eloquentissimorum aliquis oratorum facile exposuerit. Omnes videlicet eloquentiæ vires excellens orationum nostri artificium exsuperat. Perinde enim ut infra illius musam omnes subsidunt, atque nemo omnium cum illo de palma nunc, aut olim, certare ausit, haud meliore sane spe quam qui suam ipsius umbram saltu trasilire se postulet, eodem utique modo ut nostri facundia, prout meretur, dicant, omnes atque irrito conatu laborant.

XXXVI. Sed tempus nunc tandem fuerit commemorare nostri in patriam reditum, et sim l ostendere, tum quod insito ille erga parentes amore adductus summum gloriæ gradum facile neglexerit, tum quod Athenienses in maximis id omnino posuerint, ut ipsum in omne sibi tempus auctoratum tenerent. Quippe ubi ea quorum causa urbem adiisset, perfectissime hauserat feliciusque quam alius quisquam, nobis cognitus, absolverat, votique sui omnis plane compos factus erat; ita Athenis excedere, et ad domesticum farem redire statuit, quando nihil præterea supererat, quod iis in locis illum detineret. Nam et suorum illum parentum urgebat desiderium et ante id ipsum, itemque post idipsum, jampridem nuncupatum Deo sanctioris vitæ votum, et magna hæcce promissa atque destinata. Surgit igitur et Athenis, illo oratoriæ domicilio, veriesimum ipse artis illius domicilium, abit: atque in patriam ad suos lætus lattantesque revertitur, tanto Atheniensibus, quod eos reliquisset, relicto luctu, quantam allaturus fuerat voluptatem, si apud ipsos manere animum induxisset. Quippe qui omnes adhibebant machinas ad hominem perpetuo tenendum, sophistici professoriique subsellii, summorum item maximorumque honorum auctoramento, quo hos tandem animo fuisse credas illo jam iter suum ingreniente? Quanquam vero ut maneret ab ipso impetrare nequebant, non ideo missum penitus faciebant, verum quibus monstrare modis poterant, hoc ipso, quod hominem apud se non retinuissent, eo maximam sese jacturam, suopte judicio fecisse, eamque ferre vix posse; et hanc tamen sui contemptionem non modo non ægrius sane accipere, sed contra unumquemque identidem hunc nostrum, ut optime de se meritum, spirare nominisque illius commemorationem pro linguæ oblectamento habere, omniaque alia perpeti promptius, quam vel minimum ab usurpatione memoriæ laudumque ipsius digredi, illiud non obscure monstrabant. Hunc itaque in modum cum erga illum animati essent, nihilo ipsum secius apud se retinebant, tametsi hominem ipsum nulla ex parte retinerent, retinebant illum videlicet in pulcherrimo et appositissimo loco, suo ipsorum animo. Id quod haud paulo gloriosius nostro, mea sententia, fuit, quam positæ olim Harmodio atque Aristogitoni statuæ: illæ nimirum in foro publico collocatæ stabant, at noster in animis omnium intimisque sensibus dedicatus erat; illas ævi vetustas consumpsit, noster ævo omni vigens virensque persistit, non sine summa admiratione sermonibus mortalium usurpatus auditusque, perinde ut maxima Athenieusium tropæa, Marathon, et Salamis, et nobile Artemisium. Proinde absens etiam tanto Atheniensibus studio colebatur, ut unus singulari modo, supraque præstantissimos quosque admirabilis haberetur, omniumque in ore ut longe omnium princeps esset. Præterea ita addicti absenti erant adhærebantque, sic uniceque de illius gratiis pendebant, ut non modo velut cum ipso præsente agere viderentur, eumque intueri, et cum

ΛΣ'. Καιρὸς δ' ἂν εἴη λοιπὸν, καὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα τούτῳ καθόδου μνησθῆναι. καὶ δεῖξαι τὸν μὲν, διὰ τὴν πρὸς τοὺς γεγεννηκότας στοργὴν, δόξης τῆς μεγίστης ὑπεριδόντα, Ἀθηναίους δὲ τὸ τοῦτον εἰσάπαν κεκτῆσθαι, τοῦ παντὸς τιμωμένους. Ὡς γὰρ ὧν εἵνεκ' ἀφῖκτο, ταῦτ' εἰς ἄκρον ἀσκήσας, καὶ ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις κατωρθωκὼς, καὶ τῆς ἐφέσεως ἁπάσης τυχὼν, ἔπειτ' ἀναχωρεῖν Ἀθήνηθεν ἔγνω καὶ πρὸς τὰ οἴκοι χωρεῖν, ἑνὸς οὐδενὸς ἔτ' ὄντος, ὃ τοῦτον ἐνταῦθα καθέξει· ὅ τε γὰρ τῶν τοκέων κατήπειγε πόθος, καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ τοῦτον αἱ πρὸς Θεὸν ἐξ ἀρχῆς ὑπὲρ φιλοσοφίας ξυνθῆκαι, καὶ τα μεγάλα ταῦτ' ἐπαγγέλματα καὶ βουλεύματα, ἀπανίσταται μὲν Ἀθηνῶν καὶ τῆς τῶν λόγων ἑστίας, ἡ τῶν λόγων ὄντως ἑστία· πρὸς δὲ τὴν πατρίδα καὶ τοὺς οἰκείους χαίρων χαίροντας ἐπανήκει· τοσοῦτον Ἀθηναίοις ὅτι τούτους ἀπέλιπε πένθος καταλιπὼν, ὅσην εἰ παρ' αὐτοῖς μένειν ἠρεῖτο παρέσχεν ἂν ἡδονήν. Οἱ γὰρ ὅπως τοῦτον εἰς τέλος κατάσχοιεν πάντα ποιοῦντες, καὶ τοῦτο μὲν, τὸν σοφιστικὸν καὶ παιδευτικὸν αὐτῷ θρονον, τοῦτο δὲ τὰς πρώτας καὶ μεγίστας διδόντες τιμὰς, πῶς ποτ' αὐτοὺς διατεθεῖσθαι νομίζεις ἀναχωροῦντος ἐκείνου; Οὐ μὴν οἷς πεῖσαι οὐκ ἴσχυσαν καὶ τούτου καθάπαξ ἀπέστησαν· ἀλλ' οἷς ἔσχον ὅτι μὴ παρ' ἑαυτοῖς τοῦτον κατέσχον, ὡς τῶν μεγιστων ἀποστερεῖσθαι νομίζειν, καὶ μὴ δύνασθαι φέρειν, καὶ μὴ μόνον δυσχερῶς ὑπερφρονούμενοι σχεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτον ὡς εὐεργέτην ἑκάστοτε πνεῖν, καὶ γλώττης τρυφὴν ποιεῖσθαι τὰ τοῦδε· καὶ πάντα παθεῖν ἔχειν ἑτοίμως, ἢ τῆς αὐτοῦ μνήμης καὶ τῶν ἐπαίνων καὶ μικρὸν ἀποστῆναι· δηλοῦσι δήπου σαφῶς καὶ οἷς οὕτως ἔσχον, οὐδὲν ἧττον κατέσχον, καὶ μηδὲ αὐτὸν κατασχόντες· ἐν γὰρ καλλίστῳ καὶ καιριωτάτῳ τῇ σφῶν διανοίᾳ τοῦτον κατέσχον· Ὃ καὶ μεῖζον εἰς φιλοτιμίαν ἔγωγε τούτῳ νομίζω, ἢ Ἁρμοδίῳ καὶ Ἀριστογείτονι τὰς εἰκόνας, εἴπερ αἱ μὲν ἐπ' ἀγορᾶς σφίσιν ἑστᾶσιν, ὁ δ' ἐν ταῖς ἁπάντων ἵδρυται ψυχαῖς καὶ ταῖς γνώμαις· καὶ νὰς μὲν ἀνεῖλετ ὁ χρόνος· ὁ δὲ κατὰ παντὸς ἀκμάζων ἕστηκε γρόνου, λεγόμενός τε καὶ ἀκουόμενος σὺν ὅτι μάλιστα τῇ ἐκπλήξει· καθάπερ τὰ μέγιστ' αὐτοῖς τῶν τροπαίων. Μαρπθών τε καὶ Σαλαμὶς, καὶ τὸ καλὸν Ἀρτεμίσιον. Ὁ μὲν οὖν καὶ ἀπὼν, Ἀθηναίοις οὕτω περισπούδαστος ἦν, ὡς διαφερόντως καὶ πάντας θαυμαζεσθαι τοὺς ἀρίστους, κἀν τοῖς ἁπάντων ὡς προὔχων ἁπάντων στόμασιν εἶναι. Καὶ πάλιν ἀπόντος οὗτοι τοσοῦτον εἶχοντό τε καὶ περιεἶχοντο, καὶ τῶν αὐτοῦ καθάπαξ χαρίτων ἐξείχοντο, ὡς μὴ μόνον ὡς παρόντι τούτῳ ξυνεῖναι δοκεῖν καὶ ὁρᾷν καὶ κεχρῆσθαι, ἀλλὰ καὶ μονονοὺ τὴν ψυχὴν ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ λόγοις ἐκχεῖν, καὶ τούτῳ ζῆν μᾶλλον ἢ σφίσιν αὐτοῖς· ἐπεὶ καὶ ψυχή τις αὐτῶν ὡς εἰπεῖν ἐδόκει παρῶν· τοὺς μὲν προσάγων καὶ ξυνιστὰς τῷ Θεῷ· τοὺς δ' ἐπιβεβαιῶν καὶ στηρίζων καὶ ἀκλονήτους καθάπαξ τιθείς· καὶ ἁπλῶς καὶ τούτους κἀκείνους θείαις ὑποθήκαις καὶ δόγμασι συνάγων καὶ συγκροτῶν, καὶ τὴν ἀληθινὴν καὶ μόνην ζωὴν ζῆν τούτους παρασκευάζων.

illo conversari, sed et animam pene ipsam in suis de illo sermonibus effunderent, illique magis quam sibimet ipsis viverent, quandoquidem dum præsens adhuc erat, velut anima quædam ipsorum fuerat : dum ex iis partim Deo edducit ac conciliat, partim in pietate confirmat stabilitque, et penitus concussos reddit, tum simpliciter hos pariter illosque divinis monitis præceptisque conjungit ac instruit, et ad veram illam unicamque vitam condocefacit.

ΛΖ'. Οὕτω δὲ ἐπανήκων, πρῶτα μὲν τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ, καὶ πάντων ἡμᾶς τῶν κακῶν ἐξάντεις ποιοῦντος, καὶ πᾶσαν πλημμελημάτων κηλῖδα καθάπαξ ἐκπλύνοντος, Θεῷ δὲ συνιστάντος, βαπτίσματος ἀξιοῦται, καὶ τὴν τοῦ λουτροῦ δέχεται χάριν, ὁ καὶ πρὶν οὐδὲν ἧττον ταύτης ἠξιωμένος · οἷς οὖν κατειλήφει τὰ οἴκοι καὶ μετὰ τῶν τεκόντων γέγονε, χάριν εἰδὼς τῷ Θεῷ · οἷς τοῦ μεγίστου πάντων μετέσχε, καὶ τὰ μεγάλα μεμύηται καὶ τῶν τὰ θεῖα κατάπαξ ἀπηρτισμένων ὑπῆρξε, πολλῷ μείζω τούτῳ καὶ πολλαπλασίω ταύτην ὡς εἰκὸς ἀπεδίδου, ὅσῳ καὶ μεῖζον ἐνταῦθα τὸ εὖ πεπονθέναι, καὶ περιφανεστέθας ἀφορμὰς ἔσχε τὸ γάννος. Ἔπειτ' ἐντεῦθεν ὅρον αὐτῷ τίθησιν, ὃς τοῖς πολλοῖς οὐκ ἀμίμητος μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνέφικτος ὡς εἰπεῖν, μητ' αὐτὸς κἂν ᾖ πᾶσα ἀνάγκη, ὅρκῳ χρήσασθαι διὰ βίου παντὸς, μήτε τοὺς ἄλλους ἐπὶ τοῦτο προτρέψαι · τὸ γὰρ πρὸς ὅρκους ἑτοίμως χωρεῖν ἐθέλειν, εἰς ἐπιορκίαν κατ' αὐτὸν τοῦτον ἐξάγει, ἣν οὐκ ἀθέτησιν Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὕβριν, ὡς ἐγώ τε καὶ πάντες ἂν οἶμαι συμφαῖεν · ὃν καὶ εἰς τέλος οὕτως ἐφύλαξεν, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ κατ' ἀρχὰς ὠμωπόκει φυλάξειν.

A XXXVII. Ubi in patriam noster hoc modo revertit, primum sanctissimo divini baptismatis sacramento, quod a malis omnibus immunes nos efficit, et omnem delictorum labem penitus eluit Deoque conciliat initiari merebatur; et lavacri illius gratiam adeptus est, qua etiam antea nihilominus exornatus erat; quapropter ut eam ob rem quod larem familiarem iterum videret, parentibusque suis redditus esset grates Deo debitas agebat; ita quod rei omnium maximæ particeps factus, et magnis fidei mysteriis initiatus et ex eorum jam numero esset qui sacras religionis cæremonias perfecte explessent multo majorem Deo, eamque multiplicem, ut par erat, referebat gratiam, quanto utique majus erat hoc ornatum esse beneficio, B quantoque illustriores causas hoc habebat gaudium. Mox deinceps certam sibi vivendi legem statuit, vulgo mortalium non inimitabilem modo, sed omnibus etiam, prope dixerim, inaccessam, ut nec ipse nimirum toto vitæ suæ spatio, quantalibet urgente necessitate, jusjurandum usurparet, neque alii, jurandi auctor fieret; nam ad dejerandum promptius prorumpere, id ex nostri sententia (1), ad pejerationem adducit, quam uno mecum omnes ore, non solum rejectionem Dei, sed et contumeliam appellaturos arbitror. Atque hanc ille legem ad supremum usque vitæ diem ita religiose servavit, quasi principio ad illam servandam jurejurando sese astrinxisset.

ΛΗ'. Οἱ μὲν οὖν πατέρες αὐτῷ, μάλιστα μὲν καὶ γήρᾳ καὶ χρόνῳ καὶ νόσῳ καὶ τοῖς ἐκεῖθεν δεινοῖς, οὐκ ἧκιστα δὲ καὶ παιδὸς ἀπουσίᾳ, παιδὸς οἷον οὐδένα, οὔτ' αὐτοὶ δήπουθεν ἔσχον, οὔτε σχεδὸν τῶν πάντων οὐδένες, τούτους τοίνυν οἷς ἔφην ἀπειρηκότας, καὶ πρὸς τὸ μηδὲν ὡς εἰπεῖν ἤδη χωροῦντας, οὕτως ἐπιφανεὶς ἐπέῤῥωσε καὶ κρείττους εἰργάσατο σφῶν αὐτῶν, ὡς εἰς ἀκμάζοντας δόξαι τελεῖν, οἷόν τι μένος κατὰ τὸ ἔπος τούτοις ἐμπεπνευκώς, καθάπερ ποτὲ ψυχὴν ὁ Θεσβίτης τῷ τῆς Σαραφθίας υἱεῖ. Τούτους μὲν οὕτως ἔχοντας οὕτω παρεσκεύακεν ἔχειν, καὶ νέους ἀντὶ πρεσβυτέρων τοῦτον εἶναι τὸν τρόπον, ὥσπερ ἐπιλελησμένους ὅτι περ ἦσαν τοιοῦτοι.

XXXVIII. Porro parentes nostri, maxime illos quidem et affecta ætate, et spatio temporis, et ægra valetudine, et ortis inde incommodis, neque minus tamen longa filii absentia, filii autem illiusmodi, qualem nec ipsi videlicet alium habebant, neque alii omnium fere hominum ulli; his illos, inquam, C jam confectos, ad nihilumque propemodum redactos, eum ille admodum conspectus recreabat, seque ipsis valentiores efficiebat, ut ætate virentibus quodammodo accensendi viderentur, quasi si novam vim vigoremque, ut poetæ loquuntur, illis inspiravisset, perinde ut animam olim Saraphtiæ mulieris filio reddebat vates Thesbites [18]. Hos equidem ita antea affectos ita mox ille reficiebat, atque ut juvenes hoc modo ex senibus facti veluti obliviscerentur qua essent ætate efficiebat.

ΛΘ'. Ἥ γε μὴν πατρὶς, ἀλλὰ καὶ ταύτην τίς οὐκ ἂν ἀγασθείη, οὐ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἁπλῶς διατεθεμένου, εὖ τοῦτο λέγω · μαρτυρεῖται γὰρ τοῦτο πᾶσαις ταῖς ψήφοις ἐξ ἅρα τῶν ἁπανταχοῦ πάντων διαφερόντως θαυμαζόντων τε καὶ κροτούντων καὶ οἰκειουμένων τὰ τοῦδε, ἀλλ' οἷς ἐχρήσαντο περὶ τὴν κάθοδον τοῦδε. Οὕτω γὰρ πάντες ἐπανήκοντος ἔσχον, καὶ τοσαύτης καὶ τηλικαύτης ἐπειδὰν τοῦτον εἶδον ἐπλήσθησαν ἡδονῆς καὶ βακχείας, ὥστ' εἰ καὶ σφό-

XXXIX. Cæterum quod ad patriam attinet, quis non et illam merito suspiciat, non ob singularem modo erga nostrum benevolentiam, de qua nunc non loquor, hæc enim calculis omnibus punctisque inde profecto testatissima est, quod ingenti supra D alios omnes, omnibusque in rebus, admiratione atque applausu omnia nostri ut sua ac propria complectebantur, sed ob ea potissimum quæ sub reditum illius usurpata fuere; sic enim tum omnes

[18] I Reg. XVII, 22.

(1) Orat. 2 in Pascha, q. 688.

affici animis tantaque ac tali ex illius conspectu jucunditate gestientique exsultatione perfundi, ut tametsi summo id quispiam studio agat, vix idoneis tamen rem verbis unquam exprimat, ea lætitiæ illius magnitudo erat, esse continendi impotentia. Quanquam quid hoc est quod dico ego? in tantum enim cives suos vel solo aspectu cepit, popularisque cujusdam ducis in morem sibi devinxit, ut non supinis modo quod aiunt, manibus, verum toto penitus pectore ac animo, et quidquid unquam nominari potest, illum reciperent, deducentes in publico, concelebrantes, concinentes, quidve porro indictum infectumque omittentes? imo vero cum omnia et dicerent et facerent, nullam se tamen meritorum illius partem consequi existimantes. Nec enim quem dudum cognitum habebant oculis se suis cernere, sed quem cernebant cœlo in terras delapsum suæ ipsorum felicitatis causa adventare credebant: quam ob rem etiam supra quam natura erat mortalium, hominem colebant observabantque. Tametsi vir maximus altioraque humano captu animo agitans, quippe mortale fastigium egressus, et humanis idem majoribus ornatus virtutibus, acclamationes hominum ac plausus, ac reliquam id genus popularium laudum coacervationem, nullo admodum numero ducebat; meras nimirum nugas, viliumque animarum, et qua pertinacius ad terram adhærescunt, seque suaque nobilitate indignarum, pabula et illecebras hæc ipsa esse ratus; cæterum quæ ad cœlum ducunt studia rerumque cœlestium non participes solum homines, sed divos item prope dicam ex hominibus officere queunt: hæc perpetua nostro cura commentatioque fuere, his addictus unice erat, in his ætatem agebat, nempe laudari ille, non pro beato prædicari studebat, quorum hoc ob externa quædam bona usurpari, rursus laudem ob illa tribui quæ ex virtute acta sunt, inter omnes convenit. Sed hæc hactenus.

XL. Cæterum dum in his vir summus erat, flagrantibusque suorum omnium studiis colebatur, ubi debita pietatis officia parentibus et patriæ cumulatissime explerat, interea religiosi otii secessusque desiderium vehementius se insinuat: vetus illud sane, et quod jam olim hominem complexum penitus insederat, nec vel tantillum recesserat, verum præ immenso ac incredibili eloquentiæ velut furore, qui in animo nostri prævalidus, ut ipso posteriora omnia ducerentur efficiebat, neque aliud interea quidquam attingi suscipique sinebat, in rem ipsam antea deduci nequitum. Ut vero in hæc dicendi ratione plurimum, idque adeo singulariter profecerat, ut nec artem ipsam humano corpore indutam pulchrius aliquod sui specimen daturam, nec quid ipsa omnino sit, quove comparata modo, clarius monstraturam crediderim: et jam aliquando cæteris omnibus expeditum, quam tandiu tantoque concupierat opere, frui quiete, et ipsum sibi vivere, qui nunquam non sibi vixerat, oportebat; quid hic tandem homo facere institit? Nimirum continuo, leonis catenas suas dirumpentis modo, tum parentes ipsos missos facere, tum propin-

A δρα βούλοιτό τις, οὐκ ἐνδεδεῖχθαι τουτὶ δεδυνῆσθαι· τοσαύτη τις ἦν ἡ περιουσία τοῦ γάννους, καὶ τοῦ μὴ σφᾶς αὐτοὺς ἔχειν κατέχειν. Καίτοι τί λέγως τοσοῦτο γὰρ αὐτοὺς εἶλε καὶ καταδεδημαγωγήκει μόνῃ τῇ θέᾳ, ὥσθ' οὐχ ὅσον ὑπτίαις χερσὶ τὸ τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ πάσῃ ψυχῇ τε καὶ γνώμῃ, καὶ ὅ τι ἂν εἴποι τις τοῦτον προσέσθαι· δημοσίᾳ προπέμποντες, κηρύττοντες, παιανίζοντες, τί μὲν οὐ λέγοντες, τί δὲ οὐ ποιοῦντες, μᾶλλον δὲ πάντα μὲν λέγοντες καὶ ποιοῦντες, οὐδὲν δέ τῶν εἰκότων ἀποδιδόναι νομίζοντες. Οὐ γὰρ ὃν ᾔδεσαν ἐδόκουν ὁρᾷς, ἀλλ' ὃν ἐώρων, οὐρανόθεν εἰς γῆν ἥκειν ἐδόκουν ἐπ' εὐδαιμονίᾳ τῇ σφῶν· καὶ διατοῦτο μεῖζον ἢ κατ' ἀνθρώπους τούτῳ προσεῖχον, εἰ καὶ μεῖζον ἢ κατ' ἀνθρώπους ὁ μέγας φρονῶν, ἅτε μείζων ἢ κατ'
B ἀνθρώπους ὤν· τῷ μείζοσιν ἢ κατ' ἀνθρώπους ἀρεταῖς κεκοσμῆσθαι, τὰς μὲν ἐκβοήσεις ἐκείνων καὶ κρότους καὶ τὴν τοιαύτην τοῦ δήμου συντέλειαν, οὐδενός τινος ἠξίου τοῦ λόγου, φληναφον ἀτεχνῶς ταῦτα νομίζων· καὶ ψυχῶν ἀγεννῶν δελεάσματα, καὶ οἷς πρὸς γῆν ἔχουσι σφῶν αὐτῶν, καὶ τοῦ κατ' αὐτὰς ἀναξίων· ἃ δὲ εἰς Ὄλυμπον φέρει καὶ τῶν Ὀλύμπου πραγμάτων μὴ ὅτι κοινωνοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ θεοὺς ἐξ ἀνθρώπων ὡς εἰπεῖν οἵδε ποιεῖν, ταῦτ' ἦν αὐτῷ διηνεκὴς φροντὶς, καὶ μελέτη· καὶ τούτων ἐξείχετο, καὶ τούτοις συνέζη, ἐπαινεῖσθαι γὰρ οὐ μακαρίζεσθαι ἤλεθε, τοῦ μὲν ἐπὶ τοῖς ἐκτὸς γιγνομένου, ἐπὶ δὲ τοῖς κατ' ἀρετὴν τὸν ἔπαινον ἴσμεν. Εἶεν.

C Μ'. Οὕτω δ' ἔχοντι καὶ παρὰ πάντων τῷ γενναίῳ θαυμαζομένῳ, καὶ τὸ εἰκὸς τοῖς τε γονεῦσι τῇ τε πατρίδι παντάπασιν ἀφοσιωσαμένῳ, σφοδρότερον ὁ τῆς ἡσυχίας καὶ ἀναχωρήσεως ἔρως ἐμπίπτει· ἄνωθεν μὲν καὶ ἐξαρχῆς τοῦτον ἔχων τε καὶ συνέχων, καὶ οὐδ' ὁπωστιοῦν ἀφιστάμενος, ὑπὸ δὲ τῆς ἀτόπου καὶ θαυμασκῆς τῶν λόγων μανίας εἰς ἔργον ἥκει εἰργόμενος, κατακρατούσης τὸν λογισμὸν, καὶ πάντα δεύτερ' αὐτῆς ποιουμένης καὶ οὐκ ἐώσης ἑτέρου δήτινος ἅπτεσθαι· ὡς δ' οἱ μὲν, ἐπιτοσοῦτον αὐτῷ κατώρθωντο, καὶ οὕτως ὑπερφυῶς, ὡς μηδ' ἂν οἶμαι ταυτηνὶ τὴν σοφίαν σῶμα λαβοῦσαν κάλλιον τὰ αὐτῆς ἐνδεδεῖχθαι, καὶ ὅτι ποτ' εἴη, καὶ ὅπως ἔχει· οὐ μᾶλλον ποιῆσαι καταφανὲς. Ἔδει δὲ πάντων ἀφειμένον τῶν ἄλλων, ἧς ἐξ ἀρχῆς ἦρα σχολῆς
D ἀπολαῦσαι, καὶ καθ' ἑαυτὸν γεγονέναι, ὃ τὸν ἐπὶ χρόνον καθ' ἑαυτὸν ὢν, τί ποιεῖ; Εὐθὺς ὥσπερ λύων τὸν δεσμὸν ἀποῤῥήξας, ὑπερφρονεῖ μὲν πατέρων, καταφρονεῖ δὲ ξυγγενῶν καὶ οἰκείων καὶ φίλων, καὶ οὔτι γῆρας ἐκείνων ἢ νόσον ὑπολογισάμενος ὅλως, (1) ἀλλὰ πάντων ἀνώτερος γεγονὼς, ὅλῃ γνώμῃ καὶ ὅλῳ ποδὶ πρὸς τὴν ἡσυχίαν χωρεῖ, τὴν τῆς φιλοσοφίας μητέρα, καὶ δυοῖν τῶν προῤῥόμων παιδαγωγὸ·

(1) Deest alterum membrum.

ὡς ἂν εἴποι τις καὶ τροφὸν, ἐφ' ᾧ θεῷ τὲ καὶ ἑαυτῷ καταμόνας ἔχειν ξυνεῖναι.

A quos et familiares et amicos negligere, nihilque admodum sive senio illorum fractaque valetudine commoveri, sed his omnibus superior, toto animo, totoque gradu, ad quietem sacratioris philosophiæ parentem, duorumque præcursorum, ut sit loquamur, magistram et nutricem, se confert, scilicet ut cum Deo et secum in solitudine rectius vivere posset.

ΜΑ'. Καὶ τοίνυν πρῶτα μὲν ἁπάσης γεώδους καὶ ὑλικῆς, προσπαθείας παντάπασιν ἀποσχὼν, καὶ πάντυθεν συνεσταλκὼς ἑαυτὸν, οὕτω φιλοσοφεῖν ᾤετο δεῖν, καὶ πρὸς τὰς τῆς φύσεως ἀνάγκας ὑπερφυῶς ἀπομάχεσθαι, τοῦτο μὲν νηστείας καὶ ἀγρυπνίαις, τοῦτο δὲ δυσχερείαις ἁπάσαις ὑπὲρ τὸ μέτρον διδοὺς, καὶ τὸ σῶμα ταλαιπωρῶν καὶ δουλαγωγῶν καὶ κατατρύχων, καὶ πάντ' εἰκειν καταναγκάζων τῷ κρείττονι, ὡς καὶ σώματος ἔξω δοκεῖν μετὰ σώματος, καὶ τὸν ἄνθρωπον ὑπερβαίνειν. Ἔπειτα μόνῃ τῇ κατὰ νοῦν ἐνεργείᾳ συντεταχὼς ἑαυτὸν, οὕτω τροδρότερον καὶ σπουδαιότερον ἀντέσχε τὰ τοῦ [*f.* ἀντέσχετο τοῦ] Θεοῦ, ὡς ἐν τούτῳ κατὰ τὸν Παῦλον, « καὶ ζῆν καὶ κινεῖσθαι καὶ εἶναι, » καὶ χαίρειν μὲν ἑαυτὸν [*num.* ἑαυτῷ ?] καθάπαξ ἐᾷν, χαίρειν δὲ τῷ Χριστῷ μηδὲν ἧττον ἢ ἀναπνεῖν. Κόσμῳ γὰρ καὶ τοῖς κόσμου πράγμασι παντάπασι νεκρωθεὶς, ὡς μηδ' ὅτι ποτ' εἶεν ἐθέλειν μεμνῆσθαι, ὁ δὲ τὴν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην ἕξη ζωὴν, δι' αὐτοῦ τῶν αὐτοῦ καλαπολαύων χαρίτων, καὶ τούτοις [*an* ταύταις ?] ἐντρυφῶν ὅσαι ὧραι, θεὸν καθόσον ἐφικτὸν ὁρῶν τε καὶ φανταζόμενος, καὶ πᾶσαν δυσχέρειαν ἐντεῦθεν ἀποκρουόμενος.

XLI. Principio itaque omni terrestri ac materiali perturbationi penitus temperans, vitæque suæ modum quam a tissimum contractissimumque sibi sanciens, hoc pacto rigidioris disciplinæ institutum amplectendum, naturæque ipsius necessitatibus, pene supra quam natura patitur, obnitendum sibi duxit; nimirum dum partim inediæ ac vigiliis, partim reliquis id genus afflictationibus nimis sese dedit, corpusculumque varie excrucial, atque durissima servitute edomat, ærumnisque voluntariis B conficit, et parti meliori per omnia obtemperare cogit, ita ut cum corpore adhuc incedens, eodem exsolutus, humanamque supergressus sortem merito videretur. Deinde item uni secundum mentem agendi rationi addictus, ardentissimo studio Deum et divina complectebatur, ut in illo plane, ex sententia Pauli [13], « Et viveret, et moveretur, et esset; » et se quidem ipso penitus neglecto, unice in Christo non minus lætaretur, quam spiritum ipsum duceret. mundo scilicet et mundanis omnibus sine ulla exceptione ita defunctus, ut ne quid hæc essent amplius in memoriam sibi revocare sustineret, « absconditam illam in Christo vitam » vivebat [14]. Christi nimirum ope gratiis Christi perfruens, in eisque suavissimas animi delictas omni temporis puncto percipiens, et Deum ipsum, quantum poterat, intuens, sibique præsentem proponens, atque hoc ipso adversa ac molesta omnia profligans.

ΜΒ'. Εἰ τοίνυν ἐκ μὲν τοῦ σχολὴν ἄγειν ὡς δεῖ, τοσαύτη τίς ἐστι Θεοῦ κατοχὴ, σχολὴν δὲ οὐκ ἄλλως ἔνι γενέσθαι, μὴ πάντων ὑπεροψίας ὑποὺσης, σπουδαστέα παντὸς μᾶλλον αὕτη ἂν εἴη τοῖς φιλοσοφεῖν αἱρουμένοις, εἴπερ ὧν βούλονται τυχεῖν ὄντως βούλονται. Ταύτης γὰρ ὥσπερ κρηπῖδος ἢ ῥίζης ὑποκειμένης τῆς τῶν πραγμάτων πέδης ὁ νοῦς ὡς εἰκὸς ἐκλυθεὶς καὶ γεγυνὼς ἑαυτοῦ, ἀναπεμπάζεται μὲν τὴν πρόσθεν εὐδαιμονίαν, καὶ οἷος ὢν, οἷος ἄρα κατέστη, ἀναμαχέσασθαι δὲ ταυτηνὶ τὴν ἧτταν ὥσπερ ἐθέλων καὶ ὅπερ ἦν γεγενῆσθαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπανήκειν, πάντα ποιεῖ καὶ πᾶσιν οἷς ἔξεστι χρῆται, ἐφ' ᾧ τοῦ μὲν πρὸς Θεοῦ φωτισθέντος, τῆς δὲ ψυχῆς καθαρθείσης, καθαγνισθέντος δὲ καὶ τοῦ σώματος, συνδρομή τις ἔσται δυοῖν τῶν ἐσχάτων, πρὸς ἓν τὸ πρῶτον καὶ τρίτον μεταστοιχειωθέντων ἑκατέρων πρὸς τοῦτο γνωμικῇ προαιρέσει, ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης οἰκονομίας καὶ συγκράσεως καὶ προσέτ' ἀκλινοῦς τε καὶ παντελοῦς ἀπροσεξίας τῶν κάτω, ἓν τὰ τρία γεγενημένα, τῷ μοναδικῷ καὶ τρισηλίῳ συνῆφθαι Θεῷ. Οὕτω δὲ οὐ σαρκικὸς οὐδὲ ψυχικὸς, ἀλλὰ πνευματικὸς ὅλος ὁ ἄνθρωπος γεγονὼς, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ θεῖον ἀνάγων εὖ μάλα πρὸς τὸ πρωτόγονον θεῖον κατὰ τὸν ἐξ Αἰγύπτου Πλωτῖνον, χαίρει μὲν ὡς εἰκὸς, οἷς ὄθεν οὐ καλῶς ἐκβεβήκει, ἐνταῦθα καλῶς ἐπανήκει, γνωρίζων τε τὴν οἰκείαν

C XLII. Proinde si de pie religioseque acto otio sanctissima hæcce divini numinis commercia existunt, nec parari aliter hoc otium, quam omnium rerum humanarum despicientia potest, utique ante cætera in id studiosissime iis incumbendum, qui sanctius vivendi consilium cepere, si modo quæ consequi cupiunt, bona fide cupiunt; hujusmodi enim otio, tanquam fundamento aut radice, substrato, continuo rerum externarum pedicis, ut est verisimile, soluta mens, sibique reddita, pristinam secum reputat beatitudinem, et qualis ipsa olim cum fuerit, qualis nunc evaserit. Quam sarcire cladem, denuoque quod fuerat fieri, ad seque redire parans, nihil non molitur, nihilque, quantum licet, inexpertum omittit; ut tum mente ipsa divinitus D illuminata, tum expiata anima, corporeque puro et casto reddito, duo extrema hoc pacto in unum, quod primum idemque tertium est, conveniant, transformato nimirum in illud unum, per firmam animi inductionem utroque extremorum, ita ut ex hujuscemodi œconomia ac temperatione, immotaque præterea et perfecta rerum terrestrium negligentia, tria illa unum facta, unico et ex ternis velut solibus coalito, Deo conjungantur. Hoc igitur modo non carnalis, non animalis, verum omni ex parte spiritualis homo factus, et « quod in ipso divinum

[13] Act. xvii, 28. [14] Coloss. iii, 3.

est ad primigeniam divinitatem penitus evehens. » A ex sententia Plotini philosophi Ægyptii (1), haud abs re sane eo nomine lætatur, quod unde male excesserat, illuc recte redit, suæ nempe nobilitatis sibi jam conscius, quidve a natura creatus sit, tum vero item gaudet (2), vera inde gaudia sese cepisse, quod queis prius inaniter lætabatur, eadem postmodum ut inconsulte improbeque acta graviter dolere cœperit. Atque hæc hactenus.

εὐγένειαν, καὶ ὃ πέφυκε, χαίρει δὲ καὶ οἷς χαίρειν ἔσχεν, ἐφ' οἷς χαίρειν ἔχων τοπρόσθεν, ἔπειτ' ἀλγεῖν δι' ὧν ἠγνωμόνησεν ἔσχε. Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον.

XLIII. Verumenimvero denuo ad religiosæ quietis commemorationem sermo mihi flectendus, illique sua vindicanda dignitas est, qua summo vir maximus opere fruens, maximo hæc duo in pretio habebat, illisque potissimum studebat : scilicet tum sacrorum ac divinitus inspiratorum voluminum lectioni acerrimo studio sese dabat, indidemque quidquid præcipuum erat in sanctiore animi ærario coactum conditumque habebat, ita ut in proclivi B ipsi esset partim divina mysteria anquisitius enucleatiusque tractare, et quantum mortali datum est, in altissimas ejus generis contemplatione, penetrare, partim etiam iis qui pestilentissimas opiniones disseminare audebant, divinamque naturam ore sacrilego lacerabant, os penitus occludere pudoremque incutere, et eorum dogmata germanas nugas esse convincere. Tum vero præterea cuncta religiosorum exercitiorum genera velut unum aliquod obibat, adeoque perfecte eorum quodlibet, ut ejus unius rationem habere videretur : quippe hos secundum Deum sudores pro pignore regni cœlestis ducens, simul item insidiosæ carnis sensum passionibus suis æstuantem comprimere, contra verosensum spiritus attollere studens, usque adeo in re C sibi connitendum statuebat, ut hujusmodi labores pro otiosa remissione, præmiisque laborum verios quam laboribus, haberet. : satis videlicet gnarus quorsum illi ducant, tum quæ ac qualia ex sese edant bona. Ita sane non laborare noster duntaxat, sed et in iis maxime laborare, in quibus maxime oportet, norat. Callebat enim ille eximie, nec scio an æque alius quisquam, motus animi, cordisque cogitationes, et quæ ipsa ex se mens profert accurate examinare, et animadvertere, exactaque quadam trutina dijudicare, ut alia horum probaret, alia non item. Adhæc adversus mali item vejovis machinamenta et laqueos et artes ita scienter prorsus ac dextre occurrere promptum habebat, ut D eadem ipsa in caput illius rectissime retorqueret, in nihilumque omnia redigeret, qui principio quidem a dextra, suetisque sibi rebus, hominem aggreditur, postremo vero ad ultimas lævæ partes contendit, et per voluptates exitium nobis accelerat : nimirum lubrico voluptatum lævore mortalibus imponens, quæ fugere oportebat persequendi ; rursus quæ ut optima ac saluberrima contento studio complectenda erant, ea pro freto Siculo habendi, auctor illis esse solet.

ΜΓ'. Ἐπαναχτέον δέ μοι τὸν λόγον αὖθις ἐπὶ τὴν ἡσυχίαν, καὶ τὰ πρεσβεῖα φυλακτέον αὐτῇ· ἧς κατακρας ἀπολαύων ὁ μέγας, ἄμφω ταῦτα περὶ παντὸς ἐποιεῖτο, καὶ τούτοις προσεῖχε τὸν νοῦν, τῷ τε τὰς ἱερὰς καὶ θεοπνεύστους τῶν βίβλων ἐπιμελῶς ἐπιέναι, κἀντεῦθεν πᾶν ὅτι κράτιστον τοῖς τῆς διανοίας θησαυροῖς συνηχέναι ὡς ἂν ῥᾷστ' ἔχῃ, τοῦτο μὲν τὰ θεῖα περιεργάζεσθαι πράγματα, καὶ θεωριῶν ὅσον ἔξεστιν ἅπτεσθαι τῶν μεγίστων· τοῦτο δὲ τοὺς τολμητὰς τῶν κακίστων καὶ ὑβριστὰς τῆς θεότητος ἐπιστομίζειν εὖ μάλα καὶ καταισχύνειν, καὶ φληνάφους ἀτεχνῶς τἀκείνων δεικνύναι· τῷ τε πᾶν εἶδος ἀσκήσεως ὡς ἓν μετιέναι, καὶ οὕτως εἰς ἄκρον ἕκαστον, ὡς μόνου τούτου δοκεῖν λόγον ποιεῖσθαι. Τῆς γὰρ τῶν οὐρανῶν βασιλείας ὥσπερ τοὺς κατὰ Θεὸν ἱδρῶτας ἐνέχυρον κρίνων, καὶ ἅμα τὸ τῆς ἐπιβούλου σαρκὸς ἐμπαθὲς φρόνημα καταστέλλειν ἐθέλων, καὶ τὸ τοῦ πνεύματος ἀνυφοῦν, τοσοῦτο πονεῖν ᾤετο δεῖν, ὡς καὶ ῥᾳστώνην τοὺς τοιούτους πόνους ἡγεῖσθαι, καὶ ἄθλα μᾶλλον ἢ πόνους, εἰδὼς οἳ φέρουσι καὶ ὅσων καὶ οἵων ἀγαθῶν αἴτιοι καθεστᾶσιν· οὕτως οὐ μόνον ἤδει πονεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐφ' οἷς μάλιστα χρὴ, μάλιστα τοῦτο ποιεῖν, Δεινὸς γὰρ ἦν ὡς οὐκ οἶ δ' εἴτις τὰ μὲν τῆς διανοίας κινήματα, καὶ λογισμοὺς τῆς καρδίας, καὶ ἃ προΐσχεται νοῦς, ἀκριβῶς ἐξετάσαι καὶ κατανοῆσαι καὶ δικάσαι τὰ πρέποντα, ὡς τοῖς μὲν θέσθαι, τοῖς δὲ μή· πρὸς δὲ τὰς τοῦ πονηροῦ μεθοδείας καὶ πάγας καὶ τέχνας, οὕτως εὐμεθόδως ἄγαν καὶ δεξιῶς ἀνθίστασθαι δύνασθαι, ὡς καὶ κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς, εὖ μάλα ταυτὶ περιτρίπειν, καὶ τομηδὲν ταῦτ' ἀποφαίνειν, προσβάλλοντος μὲν ἐκ δεξιῶν τὴν ἀρχὴν, καὶ ὧν αὐτὸς εἴωθεν, εἰς ἀριστερωτάτας δὲ τὰ τελευταῖα χωροῦντος, καὶ τὴν ἡμῶν ἐξώλειαν δι' ἡδονῆς ἐπισπεύδοντος. Τῷ γὰρ· δηλείῳ [δελητίῳ *aut potius* δὴ λείῳ] ταυτησὶ φεναξίζων, ἃ μὲν φεύγειν ἐχρῆν, ταῦτα πείθει διώκειν, οἷς δὲ ὡς βελτίστοις καὶ λυσιτελεστάτοις τὸν νοῦν προσέχειν, ταῦτα πορθμὸν Σικελίας ἡγεῖσθαι.

XLIV. Jam porro id studiose operam ipsum dedisse, ut præ omnibus corde contrito ac humili, multaque modestia ac submissione referto esset,

ΜΔ'. Τόγε μὴν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην καὶ πολὺ τὸ μέτριον καὶ ὑποδεδηκὸς κεκτημένην καρδίαν, παρὰ πάντας ἔχειν ἀσκῆσαι καὶ μηδένα τοπαρά-

(1) Prophyr. *Vita Plotini*, p. 2 ; Synes, ep. 139.

(2) Post *gaudet* lege, *eo denuo sese gaudere cœpisse quo cum primitus gaudere potuisset, postmodum per ea quæ in se admisit flagitia amisso, dolenti causam habuit.* Nam de naturæ humanæ integritate tum amissa, tum instaurata, ambigua et brevitate sua perobscura verba interpretanda arbitror.

παν τῶν τῇδε λόγον ποιεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὸ σῶμα συμπαθείας, οὕτω καθάπαξ ὑπερορᾷν, ὡς μηδὲ χιτῶνος δήπουθεν δεδεῆσθαι δευτέρου, ἀλλὰ καὶ κατὰ ψιλοῦ τοῦ ἐδάφους ἑαυτὸν κατακλίνειν, καὶ τὸ μὲν μηδὲν ἔχειν, ἄγαν ἔχειν ἡγεῖσθαι· μᾶλλον δὲ πάντα τὰ κάλλιστα ἔχειν, ἐν τῷ μηδὲν ἔχειν τῶν κάτω, ἀλλ' ἔχειν ἄνω τὸν νοῦν, καὶ ταῖς ἐλπίσιν ἔχειν κἀκεῖνα, ἃ μάλιστα πάντων ἔχειν ἐχρῆν, καὶ τρυφᾷν μὲν εἰ πεινῴη νομίζειν· κάλλιστον δὲ κρίνειν ποτὸν καὶ παντὸς ἥδιον νέκταρος, τὸ τῆς θείας ἐποψίας ὅσαι ὧραι κατὰ νοῦν ἐμφορεῖσθαι, καὶ πάντα μὲν τὸν βίον μελέτην θανάτου ποιεῖσθαι, μόνην δὲ ζωὴν τὴν ἐν πνεύματι, καὶ ἣν τοὺς τοιούτους εἰκὸς.

A nec ulla prorsus rerum humanarum cura tangeretur, verum ita penitus etiam mutuas consortii corporei affectiones aspernaretur, ut unica contentus tunica ætatem ageret, nudoque item solo fessos artus componeret, et abunde se habere crederet cum nihil haberet, aut verius optima quæque tum habere, cum rerum harumce inferiorum nihil haberet; verum mente sursum versus levata, jam spe illa haberet, quæ omnium maxime habere oportebat, atque tunc in summis sese deliciis versari existimare, quando inedia conflictabatur: potum autem gratissimum et nectare quovis dulciorem judicaret. Dei ipsius visitatione ac præsentia in horas animo perfrui, denique vitam omnem in mortis commentatione poneret, illam autem solam viveret, quæ in spiritu est, et quam ejusmodi homines vivere par est.

ΜΕ'. Ταῦτα τοίνυν θαυμάζειν μὲν ἔνι καὶ πάνυ θαυμάζειν, πρὸς ἀξίαν δ' οὐκέτι· εἰ δὲ τοῦτο οὐχ οἷόν τε, τὸ καὶ μιμεῖσθαι ποῦ θήσομεν, ἃ καὶ αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ σύν γε τῷ μεγάλῳ καὶ θαυμαστῷ Βασιλείῳ κατώρθουν· νῦν μὲν ἐν τοῖς τῶν Καππαδόκων ὅροις, νῦν δ' ἐν ταῖς ὑπωρείαις τοῦ Πόντου· νῦν δὲ ὅποι ποτ' αὐτοῖς χωρίαν ἡσυχίας ἐδόκει, τὸν μέγαν τοῦτον ἀνύοντες ἆθλον, καὶ τὰ σεμνὰ καὶ περιφανῆ σκάμματα· τοῖς μὲν ἄλλοις ὥσπερ ὑποθῆκαί τινες ὄντες καὶ τύποι, καὶ πρὸς ἀρετὴν παραδείγματα, ὁμότιμοι δὲ ἀλλήλοις καθεστηκότες τὰ πάντα, καὶ μηδὲν πλέον μήτ' ἔχοντες μήτ' ἔχειν μηδ' ὁπωστιοῦν ἀξιοῦντες, ἀλλὰ καὶ φιλονεικοῦντες καθάπαξ· οὐχ ὥστε καὶ προῦχειν, ἀλλ' ὥστε τῶν πρωτείων ἀλλήλοις ἐξίστασθαι, καὶ προσέτι τὸ νικᾶσθαι τοῦ νικᾷν οὐχ ὅσον πρότερον ἄγειν, ἀλλὰ καὶ νικᾷν τῳόντι νομίζειν, νικώμενοι· ἀλλήλοις μᾶλλον ζῶντες ἢ σφίσιν αὐτοῖς· μᾶλλον δὲ καὶ σφίσιν αὐτοῖς, καὶ ἀλλήλοις ζῶντές τε καὶ τὰ βέλτιστα συνεχόμενοι, καὶ ὅλως οὐδὲν ἧττον ἐν ἀλλήλοις, ἢ σφίσιν αὐτοῖς γνωριζόμενοι· ἅτε διὰ πάντων ἓν πνέοντες καὶ φρονοῦντες, καὶ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν προαίρεσιν ἐν διαφορᾷ σωμάτων δεικνύντες· ὥστε καὶ εἰ μὴ πρότερον εἰρῆσθαι ξυνέβη, τό τε Ἄλλος αὐτὸς, τό τε Κοινὰ τὰ τῶν φίλων, τὸ μὲν ὑπ' Εὐριπίδου, τὸ δ' Ἄλλως αὐτὸς, ὑπὸ τοῦ Σαμίου σοφοῦ, ἐξ ἄρα τούτων καὶ τῆς τούτων ξυμπνοίας, δοκεῖν ἄν μοι ταῦτα τὴν ἀρχὴν εἰληφέναι λέγεσθαι· εἰκότως καὶ μάλ' ἀξίως τοῦ τὰς αὐτῶν γνώμας συνετετηκότος ὥσπερ Θεοῦ, καὶ ἓν ἄμφω πεποιηκότος.

B XLV. Verumenimvero, tu hæc quæ diximus admirari equidem, et magnopere sane admirari, ita nequaquam pro merito satis admirari possumus; quod si hoc a nobis præstari nequit, quo tandem loco maximorum operum imitationem ponemus, quæ noster tum ipse solus, tum una cum magno atque admirabili illo Basilio præstitit? dum nunc ad Cappadocum fines, nunc Ponticis in convallibus, nunc alio quovis, qui illis placuerat, religiosæ quietis loco ingens hoc certamen, illiusque sacra ac illustria curricula conficiebant. Qua in re aliis illi pro præceptis ac typis ac exemplis ad virtutum colendam erant: inter se vero ipsios pari id omnibus honore graduque agebant, ne que ullam præ altero alter præstantiam aut habebat, aut C habere ullo sane modo affectabat, contra autem unice de eo invicem certabant, non quo anteiret alter alteri, sed ut priores alteri partes deferret. Atque hic vinci quam vincere non modo prius antiquiusque ducebant, verum etiam revera in eo sibi vincere videbantur, quod sic vincerentur Quippe magis amico uterque quam sibi vivebat, sive verius et sibi uterque et amico cum vivebat, tum optima quæque comprecabatur, poteratque omnino nihilo secius in amico uterque suo, quam in seipso agnosci, quod videlicet idem in omnibus ambo spirarent sentirentque: ac unam eamdemque in diversitate corporem monstrarent voluntatem. Quamobrem sane, nisi jam antea pervulgata dicta D fuissent, cum « Amicus alter ipse, » tum « Communia amicorum omnia,» hoc ab Euripide (2), illuc, alterum, « Amicus alter ipse, » a sapiente Samio prolatum, ab his utique, et horum amica conspiratione, hæc originem suam mihi sumptura fuisse videntur. Jure illud profecto, et dignissima Deo ratione, qui animos ipsorum veluti, conflavit, ambosque unum effecit.

ΜΣ'. Καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς καὶ ἁπλοῦς ἐστι καὶ τριπλοῦς, τὸ μὲν ταῖς ἰδιότησι, τὸ δὲ τῇ θεότητι, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τοὺς αὐτῷ προσανέχοντας, ἐάν τε πλείους ὦσιν ἐάν τε ἐλάττους, τοιούτους δή τινας εἶναι, καὶ οὕτω πρὸς ἀλλήλους ἔχειν, ὡς καὶ αὐτοὺς ἓν εἶναι δοκεῖν τῇ πρὸς αὐτὸν οἰκειότητι· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ κύκλου ξυνιδεῖν ἔν ἐστιν (1). Αἱ γὰρ ἐπὶ τῆς

XLVI. Quippe ut Deus simplex pariter et trinus est, trinus nimirum proprietatibus personarum, at essentia divina simplex: ita necesse omnino est, qui Deo sese totos addixere, sive plures sive pauciores, tales quosdam esse, et hoc erga se invicem modo affectos esse, ut et ipsi per illam quam cum Deo habent familiaritatem, unum quiddam esse

(1) Pro ἔν ἐστιν, ad marginem mei apographi, quod exemplar operis librariis fuit, ἔνεστι ascripseram, cujus necdum piget.

(2) *Oreste*, v. 735; *Andromach.* v. 376.

videantur; quod unum in orbiculata item figura videre licet : radii enim ab extrema ora ad centrum commeantes, quandin ab illo absunt, etiam a se invicem, ut æquum est, distant, ubi cum centro concurrunt, necessario et secum coeunt. Quod clarissimum sane documentum est, quicunque familiari spiritualique nexu inter se juncti sunt, eosdem prius Deo conjunctos fuisse et sine priore hoc vinculo, illud posterius non exsistere; quod si fieri aliter nequit, quam ut illi qui sic inter se juncti sunt, quemadmodum diximus, Deo jam antea conjuncti fuerint; atque rursus ut qui Deo conjuncti sunt, iidem inter se etiam necessario conjuncti sint, sequitur profecto, ut simul ac quosdam mutua hujusmodi necessitudine junctos videris, continuo et Deo hos junctos esse statuas, tum vero item ut ubi aliquos Deo junctos videris, eosdem, ut vero consentaneum est, etiam inter se junctos esse credas; est enim alterum alterius haud fallax argumentum,

A περιφερείας ἐπὶ τὸ κέντρον ἰοῦσαι γραμμαὶ, ἕως μὲν ἀφεστᾶσιν ἐκείνου, καὶ ἀλλήλων ὡς εἰκὸς ἀφεστᾶσιν· ἐπὰν δὲ ἐκείνῳ συνέλθωσι, καὶ ἀλλήλαις ἐξ ἀνάγκης συνίασιν· ὡς τὸ μὲν οὐστινασοῦν ἔχειν οἰκείως καὶ πνευματικῶς ἀλλήλοις ἡρμόσθαι, τεκμήριον ὂν ἐναργὲς τοῦ τῷ Θεῷ πρότερον τούτους ἡρμόσθαι· ἄνευ δὲ τούτου, μηδ' ἐκεῖνο γενόμενον. Εἰ τοίνυν οὐκ ἔστιν οὔτε τοὺς ξυνημμένους ὡς ἔφην ἀλλήλοις μὴ καὶ τῷ Θεῷ προσυνῆφθαι, οὔτε τοὺς αὐτῷ συνημμένους μὴ καὶ ἀλλήλοις ἐξ ἀνάγκης συνῆφθαι, ὅταν μέν τινας ξυνημμένους ἴδῃς ἀλλήλοις, καὶ τῷ Θεῷ τούτους ξυνημμένους λογίζου· ὅταν δ' αὖ πάλιν τῷ Θεῷ ξυνημμένους, καὶ ἀλλήλοις ὡς εἰκὸς ξυνημμένους· ἑκάτερον γὰρ ἑκατέρου σαφὴς ἀπόδειξις.

B

XLVII. Quando vero tales hi omnino viri erant, et ita pares illi quidem inter se atque æquales, sed cum aliis omnibus collati aquilis in nubibus haud absimiles; hic inclytum illum Basilium, viribus omnibus Cæsariensium ad se pertrahebat ecclesia, quippe ægerrime ferens viro sese carere, cujus gloriosum nomen, non per Hellada duntaxat Argosque, secundum pocetam (1), late decantatum esset, sed per cunctas, quas sol ambit, terras. His itaque de causis abstractum a quiete sua hominem, a qua ille nunquam secesserat, etiamsi millies in omnis generis turbas tumultusque nusideret, verum semper in altissima solitudine versabatur, in suum Ecclesia allegit cœtum, tum posteaquam sueto more per omnes sacrorum officiorum gradus illum provexerat, meritisque coluerat honoribus, aut seipsam potius viri claritudine decoraverat : ad ultimum, ut quæ in medio sunt silentio transmittamus, pastorem præsidemque suum divino comprobatum suffragio declarabat : qui profecto maximo orbis terrarum pontificatu dignissimus erat, eoque nunc munere, in scriptis suis, pietatisque præceptis, ac institutionibus, verissime fungitur. Jam ubi Basilius pulcherrime, et magnificentissime, atque eo sane modo, quo haud scio an alius quisquam, sive, ante ipsum, sive post ipsum Cæsariensis episcopus factus fuit, cunctosque admiratione sui perculit, bonus autem Gregorius in religiosa illa exercitatione solus relictus, assuetæ ac perjucundæ suæ quietis prope insanus adhuc amator erat, non ideo illi tamen a mutua conjunctione discedebant, neque ullo plane modo divellebantur, haud magis quidem certe quam a semetipso uterque. Quando enim semel indissolubili atque spirituali mutuæ consensionis nodo constricti erant, animis ipsis, ut par erat, una erant; itemque dum licuit corporibus, conferentes ad hanc necessitudinem, non hic plus, ille minus, sed ambo tantundem : unde quod de Hermotimo Clazomenio vulgo circumfertur, nimirum animam illum subinde reliquisse, iterumque regressam, vitam novasque inspiravisse vires : illud hic item quodammodo videre est; non enim magis disjuncti alter ab altero aberant, quam una præsentes erant, videlicet quanquam abesse viderentur, una illi tamen perpetuo erant.

MZ'. Τοιούτους δέ τινας τούτους ὄντας, καὶ οὕτως ἀλλήλοις μὲν ἐξεφαμίλλου χωροῦντας, πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους πάντας ὥσπερ τινὰς ὄντας αἰετοὺς ἐν νεφέλαις, Βασίλειον μὲν τὸ κλεινὸν, ἡ τῶν Καισαρέων Ἐκκλησία πᾶσιν οἷς εἶχε πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπᾶται· δεινὸν ὡς μάλιστα ποιουμένη ἀνδρὸς ἐστερῆσθαι, οὗ κλέος εὐρὺ, οὐ καθ' Ἑλλάγα μόνον καὶ μέσον Ἄργος ὡς ἔπος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν δή που τὴν ὑφ' ἡλίῳ. Ταῦτ' ἄρα καὶ τῆς ἡσυχίας αὐτὸν ἀποσπάσασα, τὸν ταύτης οὐδέποτ' ἀφεστηκότα, κἂν μοριάκις παντοδαποῖς περιπέσῃ θορύβοις, ἀλλ' ὄντα κατὰ μόνας αἰεὶ, ἐγκαταλέγει τῇ σφετέρᾳ φατρίᾳ· καὶ διὰ πάντων ὡς ἔθος τῶν ἱερῶν προαγαγοῦσα βαθμῶν, καὶ τιμήσασα τὰ γιγνόμενα, μᾶλλον δὲ ἑαυτὴν διὰ τούτου, τέλος, ἵνα τὰ ἐν μέσῳ παρῶ, ποιμένα καὶ πρόεδρον ἑαυτῆς, μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προβάλλεται ψήφου τὸν πάσης τῆς οἰκουμένης προστατεῖν ἀξιόχρεων, καὶ νῦν ὡς ἀληθῶς τοῦτο ποιοῦντα καὶ λόγοις καὶ κανόσι καὶ δόγμασιν· ὡς δ' ὁ μὲν κάλλιστα καὶ μεγαλοπρεπέστατα, καὶ ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις τῶν πρὸ αὐτοῦ τε καὶ μετ' αὐτοῦ τῆς Καισαρέων ἐπέβη καὶ πάντας ἐξέπληξε· Δρηγόριος δὲ ὁ χρηστὸς μόνος ἐναπολέλειπτο τῇ ἀσκήσει, καὶ τῆς συντρόφου καὶ φίλης ἡσυχίας μανικὸς ἔτ' ἦν σπουδαστής. Οὐδ' οὕτως ἀλλήλων ἀπέστησαν, οὐδὲ διέστησαν οὐδ' ὁπωσοῦν, οὐ μᾶλλον γε ἢ καὶ σφῶν αὐτῶν· ἀλλ' ἐπειδήπερ ἅπαξ δεσμοῖς ἀῤῥήκτοις συμπνοίας ἐδέθησαν τοῖς τοῦ πνεύματος, νοητῶς τε ὡς εἰκὸς ἀλλήλοις συνῆσαν, καὶ σωματιλῶς ὅτ' ἂν παραβάλλοντες, οὐχ ὁ μὲν μᾶλλον, δὅ' ἧττον, ἀλλ' ἐξίσης ἄμφω· καὶ ὅπερ περὶ Ἑρμοτίμου τοῦ Κλαζομενίου δέ που φασὶν, ὡς ἅπα ἀπολιμπάνουσα αὐτὸν ἡ ψυχὴ πάλιν ἐπανῇμι ζωοῦσα καὶ μένος ἐμπνέουσα, τοῦτο κἀντεῦθά πως ὁρᾷν ἔστιν· οὐ μᾶλλον ἀπῆσαν ἀλλήλων, ἢ ἀλλήλοις συνῆσαν, ἀλλ' ἀπεῖναι δοκοῦντες, συνῆσαν ἑκάστοτε.

C

(1) Odyss. IV, 726, 816.

ΜΗ'. Ὃ δὲ μᾶλιστα πάντων εἰρῆσθαι πρόσθεν ἐχρῆν, καί με μάλα βουλόμενον, μικροῦ παρέδραμεν ἄν, τοῦτο νῦν ἔσται μοι λόγος, ἐπειδήπερ οὐ πρόσθεν καὶ θαυμαστή τις ὑπόθεσις ἐγκωμίων· τοῦ μὲν γὰρ θαυμαστοῦ βασιλείου μικροψυχίαν δήτινα πρὸς τὸν πρώτου καθηγεμόνα παθόντος, καὶ τὴν μὲν Καππαδοκῶν ἀπολελοιπότος, πρὸς δὲ τὸν Πόντον κεχωρηκότος, κἀκεῖ τὰ μεγάλα καὶ θεῖα καὶ τούτῳ φιλοσοφοῦντος προσήκοντα· τῆς δὲ Ἀρείου λύσσης ἐς τοῦτο ἰούσης, ὡς μὴ μόνον πᾶσαν Ἐκκλησίαν ὑφ' ἑαυτὴν πεποιῆσθαί τε καὶ καταδραμεῖν, τῷ μεγάλῃ δήτινι καὶ θαυμαστῇ τοὺ κρατοῦντος ἐπικουρίᾳ πανταχόσε χωρεῖν καὶ τὰ μεγάλα δύνασθαι, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀκλονήτου τε καὶ βεβαίας καὶ οἷον ἀδαμαντίνης ἐπιβεβηκέναι τολμῆσαι Καππαδοκίας, καὶ ταύτην νομίσαι τῷ τῆσ ἀσεβείας καταστρέψεσθαι κράτει· ἅμα μὲν, καὶ διὰ τοῦ τότε προστατοῦντος περὶ τὰ θεῖα νεοπαγὲς, καὶ οἷον οὐκ ἔχειν τὰ τοιαῦτα θαῤῥεῖν, πολλῷ δὲ πλέον καὶ οἷς ἡ μεγάλη τῆς Ἐκκλησίας σάλπιγξ Βασίλειος οὐ παρῆν, τί γίγνεται, καὶ τί τὸ μέγιστον φάρμακον ἐν δεινοῖς;

XLVIII. Cæterum quod maxime omnium jam antea dictum oportuit, meque inprimis dicere volentem propemodum effugerat, id hoc loco, siquidem hactenus omissum fuit, a me reddetur; laudumque insigne quoddam argumentum erit. Nimirum Basilio nescio qua adversus priorem episcopum (Eusebium) animi infractione correpto, atque e vestigio relicta Cappadocia Pontum versus se recipiente, ibique eximia illa, et divina, et tanto digna viro in sanctiore philosophia præstante: interea pestilens Arii furor usque eo invaluerat, ut totam non modo Ecclesiam sibi subjiceret atque percursaret, ingentibusque imperatoris (1) auxiliis subnixus passim volitaret omniaque posset; verum etiam Cappadociam, inconcussam alias, ac firmam et propemodum adamantinam, invadere jam auderet; eamque sese impietatis suæ opibus eversurum confideret, partim per antistitis qui tum præerat, in divinis pene adhuc tironis, inscientiam, et qui ad ejusmodi certamina animo viribusque non satis competeret; sed multo plus tamen quod ingens Ecclesiæ tuba Basilius abesset. Verum quid hic flebat? et quodnam potentissimum in his malis remedium fuit?

ΜΘ'. Γρηγόριος γοῦν καὶ φιλοσοφίαν καὶ ἡσυχίαν καὶ νοῦν ἀκλόνητον καὶ προσοχὴν καὶ μελέτην καρδίας καὶ διανοίας ἀπερίσπατον ὄμμα, καὶ πάντα ταῦτα τοῦ μηδενὸς ἄξια κρίνας, πρὸς τὸ τῇ πατρίδι συνάρασθαι τὰ γιγνόμενα, καὶ κινδυνευούσῃ τὰ θεῖα χεῖρα ὀρέξαι, μᾶλλον δὲ πάσαις ταῖς λοιπαῖς Ἐκκλησίαις, ταύτης γὰρ ἂν εὖ ἐχούσης, κἀκείνας ἀνάγκη, οὐ μέλλων ἔτ' ἦν οὐδ' ἀναβαλλόμενος· ἀλλὰ ᾗ ποδῶν εἶχε, τὸν Πόντον καταλαμβάνει, καὶ τῷ μεγάλῳ συγγεγονὼς Βασιλείῳ· καὶ πείσας μηδενὸς τῶν ἀπάντων ποιεῖσθαι λόγου, ἔνθα Θεὸς τὸ κινδυνεύομενον, σπεύδοντα καὶ αὐτὸν κατὰ τὸ ἔπος ὀτρύνει.

XLIX. Nempe Gregorius et philosophiam suam, et quietem, et vacuam perturbationibus mentem, et attentionem, et commentationem cordis, et nusquam distractum animi oculum, aliaque hujuscemodi omnia, nihili præ eo faciunda censens, ut justam patriæ laboranti opem ferret, eique in religionis negotio periclitanti dextram tenderet; sive potius reliquis Ecclesiis omnibus, fore enim omnino ut Ecclesia patria recte sese habente, et illæ item recte habituræ essent: minime igitur ille moras amplius nectere, aut rem procrastinare, sed potius quantum pedibus valeret Pontum versus properare, ubi cum magno Basilio congressus, insuperque habenda cætera omnia docens, quando Deus ipse velut in discrimine versaretur, ipsum jam per se festinantem impellebat, ut apud poetam est (2).

Ν'. Γίγνονται τοίνυν ἄμφω τῆς μάχης, καὶ πρὸς τὸν θαυμαστὸν τοῦτον ἆθλον λαμπρῶς διανίστανται· παραγενόμενοι γὰρ ἐκεῖθεν, καὶ τὰ πρὸς τὸν ποιμένα καλῶς διαθέντες, τῷ τε πᾶν ὁ τιοῦν ἐκ μέσου ποιήσασθαι καὶ τῷ συνῆφθαι κατάκρας καὶ ἕν ὡς εἰπεῖν γεγενῆσθαι, ἔπειθ' οὕτω γενναίως καὶ νεανικῶς καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπαξίως, μεθ' οὗ καὶ διὸ παρετάττοντο, ξυνέβαλλον τοῖς ἐχθροῖς, καὶ πρὸς τοσοῦτον ἐτρέψαντο, ὡς θαύματα μὲν ἑαυτοὺς, ἐκείνους δ' αἰσχύνη περιβαλεῖν, καὶ οἷς ὅτι νικηθέντες ἔγνωσαν, μεταμελομένους καὶ τὰ μεγάλα νεμεσῶντας σφίσιν αὐτοῖς· οὕτως οὐχ αἱρετιζόντων μόνον ἀλλὰ καὶ βασιλέως εὖ μάλα περιγεγόνασι· μεγάλα μὲν φυσῶντός τε καὶ σοβοῦντος, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς ἐκφοβοῦντος, μηδὲν δὲ ὅλως ὄντος πρὸς τὰς τούτων βροντὰς, κἂν μυριάκις διαῤῥαγῇ, πάντ' ἄνω καὶ κάτω κυκῶν καὶ εἰς τὸ ὕψος λαλῶν ἀδικίαν, καὶ διαστρέφων τὴν γῆν, ἀτόποις καινοφωνίαις καὶ δόγμασι, τὸν παρασχόντα τὴν κτίσιν εἰς κτίσιν κατά-

L. Mox itaque pugnam ambo ineunt, et ad mirandum hoc certamen generoso impetu consurgunt. Quippe Cæsaream e Ponto reversi, reque omni cum Ecclesiæ illius pontifice pulchre composita, nimirum quod et dissidiorum fibras omnes tollerent, et inter se arctissima familiaritate conjuncti, unumque pene quiddam ipsi essent, ita deinceps strenue fortiterque et ut Spiritu sancto, quicum, et pro quo in acie stabant, dignum omnino erat, cum hostibus manum conserebant, eosque in tantum fugabant, ut maxima nostros admiratio, ignominia adversarios undique cingeret, quos quod sua etiam confessione superatos sese jam agnoscerent suimet vehementer pigebat pudebatque, usque adeo non factionem modo totam, sed ipsummet item imperatorem nostri debellarant: qui magnopere quidem buccas inflabat, et insolenter se inferebat, et minis suis late terrores ciebat, nec hilum tamen adversus ipsorum tonitrua proficiebat, tametsi millies prope-

(1) Valentis.

(2) *Iliad.* IX. 293.

modum creparet, dum sursum deorsum omnia miscebat, et « in excelsum iniquitatem loquebatur [24], » orbemque terrarum absurdissimis vocum novitatibus placitisque suis pervertebat, nimirum creationis rerum Auctorem in rerum creatarum ordinem deducens, et cum servis, nefas dictu! Dominum ipsum collocans.

LI. Cæterum ut meo mihi arbitratu orationem fingere pace vestra, auditores, integrum sit quæso : liceatque nonnihil altioribus philosophiæ sermonibus indulgere, primisque velut lineis maximas Viri adumbrare virtutes. Siquidem enim, ut Plato docet (1), atque res ipsa confirmat, tres animæ humanæ partes sunt: una quæ mentis et rationis particeps est; altera, in qua irarum exsistit ardor; postrema quæ voluptatum illecebris concitatur. Ea re, ut par est, tres item summas ac latissime patentes esse oportuit virtutes, quippe indidem omnino initium ducentes, sed quibus postmodum etiam justitiam adjecere : gnari scilicet partis ratione utentis propriam virtutem *prudentiam* esse, *imprudentiam* vitium : at illarum rursus quæ ira aut cupiditatibus effervescunt, posterioris quidem hujus virtutem *temperantiam*, et in voluptatibus *continentiam*; at illius *fortitudinem, animique mansuetudinem* perinde ac vitia utriusque, nempe irascentis, *timiditatem* atque *iracundiam*, ut concupiscentis perditissimam illam libidinem *intemperantiam*, sed animæ vero totius virtutem, *justitiam*, et præterea *liberalitatem* atque *magnanimitatem*, quemadmodum vitia, *injustitiam, illiberalitatem, abjectamque humilitatem*, ut hinc adeo tametsi tres duntaxat animæ partes sunt, sto, quem diximus, modo, quatuor necesse sit exsistere virtutes, et ad prudentiam ac fortitudinem ac temperantiam accedere omnino justitiam. Has inter virtutes ordinem prudentia ducit, utpote radix cæterarum, et fons, et causa, et quæ sola illas recte regere, ac gubernare, ac continere in officio potest, atque impedire etiam ut ne legitimos extra fines evagentur, sed naturam quæque suam servent; non enim satis est has solum cognitas habere virtutes, sed insuper etiam quo illas persequi ac capessere modo queas, notum habere oportet.

LII. Quæ cum ita comparata sint, quanam harumce virtutum noster maxime prætiterit, id haudquaquam promptum fuerit dicere, paria enim ille ubique meretur puncta, quippe non secus cunctas quam unam quampiam, nec unam aliter ac cunctas, sectari visus. Atque prudentia quidem usque adeo ipsi familiaris erat, ut non suorum solum æqualium, sed omnium item qui antea fuerant, facile primas unus ferret, et de omni sæculorum vetustate triumpharet, essetque bifariam præcipue admirabilis, tum quod ævum ipsum superarat, tum quod in tantum superarat, quantum nescire nemo possit. Primum enim ex iis quæ ipse de seipso hominum omnium pulcherrime statuit ac perfecit, nostram hanc sententiam luculente confirmat : nullo videlicet ille vanæ gloriæ, et potentiæ et superbiæ studio ducebatur. Non infidum illum et fugacem colebat Plutum, illum scelerum ducem, bonarumque rerum omnium eversorem, ut sic cum quodam loquar poc-

A γων, καὶ μετὰ τῶν δούλων, πῶς εἴπω ; τὸν Δεσπότην τιθείς.

ΝΑ'. Δύτε δέ μοι τῷ λόγῳ ἢ βούλομαι χρήσασθαι, καὶ φιλοσοφῆσαι μικρὸν, καὶ ὅσον ἐνδεδεῖχθαι κἀντεῦθεν τὸ πρὸς ἀρετὴν τοῦ ἀνδρὸς περίον · τριῶν γὰρ ὄντων, ὥς φησι Πλάτων, καὶ τάληθὲς μαρτυφεῖ, τῶν τῆς ψυχῆς δήπου μερῶν, λογικοῦ, θυμικοῦ τε, καὶ ἐπιθυμητικοῦ, ἔδει μὲν καὶ τρεῖς ὡς εἰκὸς εἶναι τὰς γενικωτάτας τῶν ἀρετῶν ὡς τὴν ἀρχὴν ἐκεῖθεν ἐχούσας. νῦν δὲ καὶ δικαιοσύνην αὐταῖς προστιθέασιν · εἰδότες ἀρετὴν μὲν τοῦ λογιστικοῦ, τὸ φρο- B νεῖν, κακίαν δὲ ἀφροσύνην · τοῦ δ' αὖ θυμικοῦ τε καὶ ἐπιθυμητικοῦ, τοῦ μὲν, σωφροσύνην καὶ τὸ πρὸς τὰς ἡδονὰς ἐγκρατές · τοῦ δὲ θυμικοῦ, ἀνδρίαν τε καὶ πράότητα · κακίαν δὲ ἀμφωτέρων, τοῦ μὲν δειλίαν καὶ ὀργιλότητα, τοῦ γε μὴν ἐπιθυμητικοῦ, τὴν κάκιστ' ἀπολουμένην ἀκολασίαν · ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἀρετὴν, δικαιοσύνην, καὶ προσέτ' ἐλευθεριότητά τε καὶ μεγαλοψυχίαν, κακίαν δὲ, ἀδικίαν καὶ ἀνελευθεριότητα καὶ μικροψυχίαν, ὡς ἀνάγκην ἐντεῦθεν εἶναι τριῶν ὄντων ἐκείνων, τέτταρας ταύτας ὃν ἔφην γίγνεσθαι τρόπον, καὶ τῇ φρονήσει καὶ ἀνδρίᾳ καὶ σωφροσύνῃ, καὶ τὴν δικαιοσύνην προσεῖναι. Ὧν μείζω τάξιν, φρόνησις ἔχει, ὡς ῥίζα τούτων καὶ πηγὴ καὶ αἰτία, καὶ μόνη δυναμένη ταύτας καλῶς δημαγωγεῖν, καὶ διοικεῖν καὶ ξυνέχειν, C καὶ μὴ ξυγχωρεῖν ἔξω τοῦ τεταγμένου χωρεῖν, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἔχεσθαι · οὐ γὰρ ἀπόχρη μόνον ταύτας εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅπως δεῖ μετιέναι προσδεῖ.

ΝΒ'. Οὕτω δὲ τούτων διακειμένων, οὐκ αὐτὸν εἰπεῖν ἂν ἔχοις καθ' ἥντινα τούτων ἐκράτει, ἀλλ' ἑκαστα- Χοῦ τὴν ἴσην ἐφέρετο ψῆφον, ὡς μίαν τὰς πάσας, ἢ τὴν μίαν ὡς πάσας δοκῶν μετιέναι · φρονήσεως μὲν οὖν οὕτω τούτῳ προσῆκεν, ὡς μὴ μόνον τῶν καθ' αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ πάντων τὰ πρεσβεῖα λαβεῖν, καὶ κατὰ παντὸς (2) ἄρασθαι κράτος καὶ θαυμαστὸν ἄμφρ γενέσθαι, καὶ οἷς τοῦτον ὑπερέσχε, καὶ οἷς γε τοσοῦτον, ὅσον οὐκ ἂν ἀγνο- D ῆσαι · πρῶτον μὲν γὰρ ἐξ ὧν περὶ αὐτοὺ αὐτὸς κάλλιστ' ἀνθρώπων ἔγνω καὶ κατεπράξατο, δῆλον ὃ λέγω ποιεῖ · οὐ κενῆς δόξης καὶ δυναστείας καὶ τύφου γενόμενος ἐραστὴς, οὐδ' ἀσπασάμενος πλούτον τὸν ἄπιστον καὶ δραπέτην, καὶ ἀρχηγὸν τῶν κακῶν, καὶ πάντα χαλέπτοντα κατά τινα ποιητὴν, οὐδ' ἄλλων γε οὐδενὸς οὐδ' ὁντινοῦν ποιησάμενος λόγον, ὅτα τοὺς προστετηκότας ἀπάγειν οἷδε Θεοῦ. ἀλλὰ τὸ μέγα καὶ περιμαχητον, καὶ μόνον ὡς ἀληθῶς θεσπέσιον χρῆμα τὴν ἀρετὴν ὥς πέρ τινα

[24] Psal. LXXIII, 8.

(1) *De Republ.* IX.
(2) Addo τοῦ αἰῶνος, aut τοῦ χρόνου ut num. XLVI.

ξύνοικον ἑλόμενος ἑαυτῷ, καὶ ταύτης τὸν ὑπὸ γῆν τε καὶ ὑπὲρ γῆν χρυσὸν οὐκ ἀντάξιον κρίνας, κατὰ τὸν Πλάτωνος λόγον, ῥᾳστώνῃ πολλῇ διῆγε, Θεοῦ ξυνουσίαν εἰς ἅπαν πραγματευόμενος.

ta (2). Non alius rei ullius, de iis quæ sibi afflixosia Deo abducunt, ullam penitus rationem habebat. Sed rem omnium maximam, summisque viribus, et solam perfecto divinam, virtutem, in contubernium suum adsciscens, *illique omnem auri vim quæ sub terra, aut super terram est minime comparandam ducens* : ex sententia Platonis (*De legibus*, libro quinto ab initio), bene sane beateque agebat, et in familiarem Dei consuetudinem omne studium omnemque operam conferebat.

ΝΓ'. Ἔπειτ' ἐν λόγοις, τίς μὲν οὕτως ὤπτάι τῶν πάντων γόνιμος καὶ δεινὸς, καὶ ὀξὺς καὶ ἀγχίνους, καὶ τῷ ἡδεῖ τὸ ποικίλον συμμεμιχὼς, καὶ ταύτῃ τὸν ἀκροατὴν ἐξιστάς; τίς δὲ πρὸς πάσας βουλάς τε καὶ πράξεις οὕτως ἑτοιμότατα καὶ κάλλιστα ἔχων, ὡς μήτε τὰς βουλὰς ἔξω τοῦ λογιζομένου τε καὶ δοκίμου καὶ ἀσφαλοῦς καθεστάναι, μήτε τὰς πράξεις ἐνδεῖν τῶν βουλῶν, ἀλλὰ καταλλήλως παντάπασιν ἔχειν· ἐπεὶ καὶ τὸ γεγονὸς ἐν Σασίμοις, καὶ τὸ μὲν οὖν τὴν χειροτονίαν ὡς ῥᾷστα δεδέχθαι, μήτ' ἀντιστάντα, μήθ' ὅλως ὁτιοῦν ἀντειπόντα, αἰδοῖ μεγίστῃ τοῦ προβαλλυμένου καὶ χρίοντος, αὐτίκα δὲ ταῦτα καταλιπεῖν καὶ χαίρειν ἐᾶσαι, καὶ μηδ' ἡντινοῦν ἐπιστροφὴν πεποιῆσθαι, πῶς οὐκ ἂν ἀνδρὸς ὡς ἐγῷμαι συνέσει θαυμαστῇ κεχρημένου καὶ τὰ μεγάλα πᾶσι καὶ δοκοῦντος καὶ ὄντος, μὴ βουλομένου δὲ, μήτε τὸν σύμπνουν τῆς πρὸς τοῦτο καινοτομίας (1) αἰτίαν τοῖς ἄλλοις ὑπέχειν, μήθ' αὐτὸν νεμεσᾶσθαι, εἰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην εὖ ποιεῖν ἔχων, ἔπειτα πνιγηρῷ καὶ αὐχμηρῷ καὶ θορυβώδει καὶ φαύλῳ τοῖς ὅλοις χωρίῳ καὶ οὐδενὸς καθάπαξ ἀξίῳ, φέρων κατέκλεισεν ἑαυτὸν, ὥσπερ βασκαίνων ἀνθρώποις, εἰ τῶν αὐτοῦ χαρίτων μετάσχοιεν.

LIII. Deinde in orationibus conficiendis quis unquam mortalium adeo fecundus, et acer, et acutus, et subtilis, adhuc apparuit? quis suavitatem varietate æque condiit, eaque ratione auditorem instuporem traduxit? quis ad omnia quæ in consultationem actionemque veniunt, usque adeo prompte atque pulchre instructus semper fuit, ut neque consilia ab eo quod subductæ rationi convenit, et probum ac tutum est, dissiderent neque actiones suis cederent consiliis, sed mutuo sibi per omnia convenirent. Siquidem quod Sasimis accidebat, nimirum ut cum non gravate pontificatus initia suscepisset, nihil repugnans, aut omninos contradicens, ob summam videlicet inangurantis ungentisque reverentiam, mox tamen eadem relinqueret et valere sineret, nihilque de iis laboraret, quo id tandem modo non viri, ut arbitror, incredibili prudentia præditi fuerit, et qui maximi quidem omnibus pretii cum videretur, tum revera esset, sed qui nollet tamen aut sodalem suum (Basilium) nescio cujus novæ ea in re molitionis culpam apud alios sustinere, aut semetipsum haud injuria ideo reprehendi, si qui præclarissime de universo orbe terrarum mereri poterat. ille conclusum semetipsum teneret, in angulo adeo æstuoso, et squalido, et turbulento, et undique contemptissimo, et qui nullo prorsus numero esset, quasi si bonorum suorum usum hominibus invideret.

ΝΔ'. Καὶ μὴν τὸ τὰ μὲν προσόντα συναύξειν εἰδέναι τῶν ἀγαθῶν καὶ μείζω καὶ πλείω ποιεῖν, τὰ δ' οὐ προσόντα μὲν, οἷα δ' ἂν προσγενέσθαι προσεπινοῆσαι καὶ προσεξευρεῖν τε καὶ κατεργάσασθαι, περὶ δ' αὖ τῶν ἐναντίων καὶ ἑτέρων τοῖς ἐναντίοις κεχρῆσθαι, τίνι μᾶλλον ἢ τούτῳ κατώρθωται; Εἰ δὲ καὶ τὸ μὲν τὰ ἀρχαῖα κατάκρας εἰδέναι, γνῶσιν δὲ τούτων ἀκριβῆ πεπορίσθαι, καὶ μηδὲν ὡς εἰπεῖν τῶν τοῖς παλαιοῖς εἰρημένων καὶ πεπραγμένων ἔξω τῆς αὐτοῦ διανοίας, τόγ' εἰς αὐτὸν ἦκον ἐθελῆσαι καταλιπεῖν, πολλοῦ τινος ἄξιον, τίνι τῶν πάντων οὕτω περίεστιν, ὡς ἕνεκ' αὐτοῦ παραβεβλῆσθαι τούτῳ καὶ ὀπηοῦν; ὥστε καὶ ἐξ ὧν ὑπερεῖδε καὶ ἐξ ὧν εὐκληρίᾳ φύσεως ἔσχε· καὶ οἷς ἁπάντων ὡς εἰπεῖν γέγονε πλήρης, εὐδοκιμεῖν ὑπάρχειν αὐτῷ, καὶ φρονῶν εὖ ἥκειν ὑπὲρ οὗς ἄν τις καὶ φαίη, καὶ μόνον εἰδέναι φάσκειν τάτ' ὄντα τάτ' ἐσόμενα πρό

LIV. Jam porro quis unquam felicius nostro rectiusque norat, sive præsentia augere bona, ampliora que eadem atque copiosiora efficere, sive absentia, sed parabilia, sagaciter excogitare, et adinvenire, et comparare, sive in contrariis et aliusmodi rebus dextre uti contrariis? Rursus si antiqua omnia perfecte tenere, rerumque ejus generis exquisitam consecutum esse scientiam, atque adeo nihil propemodum eorum quæ pulchre ab antiquis dicta factaque sunt, quantum in ipso est, extra cognitionem suam relinquere velle, id magno utique haberi in pretio solet: eccui, quæso, mortalium omnium tanta earum rerum adfuit copia, ut eo nomine vel ulla ex parte cum nostro componendus sit? Ut ex iis adeo tam quæ prætermittebat, quam quæ ingenii felicitate adeptus tenebat, et quod bonis rebus omnibus, ut uno rem verbo exprima-

(1) Τῆς πρὸς τοῦτο καινοτομίας. Placet adhuc, quod primum placuerat, τοῦτον, et in versione, *novæ erga ipsum affectionis machinationisque*. Sed tum conjectura erat, nunc præeuntem sequor Gregorium εἰς Βασίλειον f. 275 : Καὶ γὰρ ὁμολογήσω τὸ πάθος, οὐδὲ ἄλλως τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενον, τὴν περὶ ἡμᾶς καινοτομίαν καὶ ἀπιστίαν· ἧς οὐδὲ ὁ χρόνος τὴν λύπην ἀνάλωσεν. Constat enim inter omnes, cum ægre Sasimensem illum episcopatum admisisse Gregorium, tum e vestigio, nullo opere pontificio edito, atque offensiore in Basilium animo inde sese proripuisse. Id quod et Theodulus noster hoc loco et cap. 80 nonnullisque sequentibus tradit, et ipse Gregorius dicto jam loco et *Apologetico ad patrem*, sed vero imprimis epist. 31, ad Basilium, et carmine *De vita sua*, ubi nec stomacho et asperioribus in Basilium verbis temperat.

(2) Phocyl. V, 40.

mus, cumulatissimus erat, sua omnino homini laus; bonæque mentis decus, supra quoscunque nominare quisquam possit, constet, et solus item sit, « qui quæ sunt, quæ futura sunt, quæque olim fuerant (1), » enuntiare potuerit, futura autem ipso mihi præeunte Gregorio addo, qui « propheticum » sese alicubi, » rerumque futurarum providum, appellat,

LV. Verumenimvero ut adeo sane copiose de prudentia nostri, eoque spectante luculenta præstantia, sive exsuperantia, seu quo alio dicam nomine nescio, disserere potuimus ita imemine de fortitudine rerumque omnium patentia, aut his inferiora, aut pene duntaxat paria, dicere habmus verum tot omnino ac tanta hic etiam reperire est, ut difficillimum sit idoneis rem æquare verbis. Nam qui incredibili quadam magnanimitate, toto vitæ suæ spatio uteretur, qui animum suum omnem ita constantem ac generosum, mundanisque rebus omnibus omnino superiorem compararet, ut neque jucundis suoque lenocinio utcunque blandientibus, reapse tamen nauci plane nulliusque pretii, rebus, abjectrus sese submitteret, servilemque in modum cederet, neque rursus ob illatas extrinsecus ærumnas, et objecta discrimina, et quidquid unquam incidit adversum, animo conturbaretur ac concideret, atque ægritudine quadam corriperetur: contra vero hæc talia pro lydio vitæ lapide, ac periclitatione, et efficaci ad severiorem philosophiam capessendam cohortatione, duceret : tum ut laudes et honores non modo non consectaretur, sed ultro etiam oblatos, tanquam veras animi pestes respueret ac odisset, rursus eorum qui ipsum despicerent ac contemnerent, aut maledictis incessere studerent, nullam haberet rationem : haudquequam ideo, ut dicere quisquam fortasse possit, quod illos, cen vitia quædam capita, nihili invicem faceret, suæque serviret superbiæ, sed omnino quod illiusmodi perturbationum expers esset, et fortem excelsumque ubique animum constanti earum rerum, ex quibus animæ passiones conflantur, contentione retineret : hic ipse profecto noster est, eumque adeo his in rebus meritissimam omnes omnium concessu reportavisse palmam scimus. De quibus testes nobis erunt Maximus, et alter ille qui arrepto ferro pessimum animo scelus agitabat. Sed hic tamen postea ad Gregorium adiit, totoque facinoris contextu non sine gravibus suspiriis exposito, veniam supplex petiit, et ipsum adeo mitem ac benignum habuit, ut protinus ea re ad fidei suæ emendationem vicissim reddendam, eoque munere impetratam sceleris sui veniam pensandam, adductus fuerit. A Maximo autem, qui flagrantissima nostri usus erat gratia, primumque apud ipsum locum tenuerat, nec ignota cuiquam causa est; postmodum vero adeo immanis Gregorii hostis evasit, adeoque tetra in se admisit facinora, ut rei capitalis merito damnatus fuerit, non modo debitum non exegit supplicium, aut ultus inimicum est, sed et venia hominem dignabatur, suum nimirum hoc esse ratus officium, insidias autem et flagitia illius esse, illusque agendi rationis ac instituti. Tanta nostro animi præstantia dignitasque erat,

τ' ἐόντα· ἐσόμενα δὲ κάτ' αὐτὸν τοῦτον λέγω, προφητικὸν ἑαυτὸν καὶ βλέποντα τὰ ἔμπροσθεν προσειπόντα.

ΝΕ'. Οὐ τοίνυν φρονήσεως μὲν περὶ καὶ τῆς ἀγαθῆς περὶ ταῦτα πλεονεξίας ἢ περιουσίας, ἢ οὐκ οἶδ' ὅτι καὶ φῶ, τοσαῦτ' εἰπεῖν ἔσχομεν· ἀνδρίας δὲ πέρι καὶ τῆς ἐν ἅπασι καρτερίας, ἢ τούτων ἐλάττω, ἢ καὶ ἴσα παρὰ μικρόν· ἀλλὰ καὶ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα κάνταῦθ' ἔστιν εὑρεῖν, ὡς μὴ δ' εἰπεῖν ἔχειν ἀρκούντως· ὁ γὰρ θαυμαστῇ μεγαλοψυχίᾳ διὰ βίου παντὸς κεχρημένος καὶ τὴν ψυχὴν οὕτως ἀκλινῆ καὶ γενναίαν, καὶ πᾶσαν ὑπερημένην τῶν τῇδε παντάπασι παρασκευακὼς, ὡς μήτε τοῖς ἡδέσι καὶ χάριν μὲν ἔχειν δοκοῦσιν, οὐδὲν δὲ οὖσί τφόντι ἀγεννῶς ὑφιέναι· καὶ εἴκειν ὥσπερ ἀνδράποδον μήτε πρὸς τὰς ἔξωθεν ἐπιφορὰς καὶ τοὺς ἐπαγομένους κινδύνους· καὶ τὰ ξυμπίπτοντα τῶν δεινῶν θορυβεῖσθαι καὶ καταπίπτειν καὶ δυσχερῶς διακεῖσθαι, ἀλλὰ βάσανον ταῦτα βίου καὶ πεῖραν νομίζειν, καὶ πρὸς φιλοσοφιαν παράκλησιν, καὶ μὴ μόνον ἐπαίνους τε καὶ τιμὰς ἐθέλειν διώκειν, ἀλλὰ καὶ διδομένας ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν, ὡς κῆρας ἀτεχνῶς οὔσας ψυχῆς· τῶν δ' ὑπερορώντων κε καὶ καταφρονούντων· ἢ καὶ λέγειν αὐτὸν κακῶς βουλομένων, μηδένα λόγον ποιεῖσθαι, οὐχ ὡς ἂν εἴποι τις τούτους ὡς μηδενὸς ἀξίους ὑπερφρονῶν, καὶ τύφῳ δουλεύων, ἀλλ' ἀπαθὴς παντάπασιν ὢν, καὶ πανταχοῦ τὸ φρόνημα σώζων ὑπεροψίᾳ πραγμάτων ἐξ ὧν τὰ τῆς ψυχῆς συνίσταται πάθη· οὗτός ἐστι καὶ τοῦτον ἅπαντες ἴσμεν, κἀν τούτοις τὸ συγκεχωρηκὸς ἠρηκότα· καὶ μαρτυροῦσι Μάξιμός τε καὶ ὁ κατ' αὐτοῦ τὸ ξίφος λαβὼν καὶ τὰ κάκιστα μεμελετηκὼς, ὁ μὲν, ἔπειτ' αὐτῷ προσιὼν καὶ στενάξας, καὶ τὸ δρᾶμα παντάσον ἐξειπών τε καὶ δεηθεὶς, καὶ τούτου τυχὼν οὕτως ἵλεω καὶ χρηστοῦ, ὡς καὶ τὴν τῆς πίστεως ἀμέλει διόρθωσιν ἀντεισενεγκεῖν ἐντεῦθεν πεπεῖσθαι, καὶ τούτοις ἀμείψασθαι τὴν συγχώρησιν· Μάξιμον δὲ μεγίστης ἀπολελαυκότα παρ' αὐτοῦ τῆς εὐνοίας καὶ περὶ πλείστου τοῦτο γενόμενον· ὧν δ' εἵνεκα πάντες ἴσασιν· ἔπειτ' οὕτω κάκιστον περὶ αὐτὸν ἀναφανέντα καὶ παντάπασι μιαρὸν, ὡς καὶ τῶν ἐσχάτων ὑπεύθυνον εἶναι, οὐ μόνον οὐκ ἀπήτησε δίκην, οὐδ' ἠμύνατο, ἀλλὰ καὶ συγγνώμης ἠξίωσε· τὸ μὲν, αὐτοῦ νομίζων. Τὰς δ' ἐπιβουλάς τε καὶ κακουργίας ἐκείνου καὶ τῆς ἐκείνου προαιρέσεως καὶ σπουδῆς, τοσοῦτον ἦν αὐτῷ τὸ τῆς γνώμης ἀξίωμα, καὶ οὕτω σεμνότητος ἐπαινουμένης καὶ μεγαλοτρεπείας πολὺ τὸ ἥμερον καὶ προσαγωγὸν κεκτημένης ἀντεποιεῖτο· καὶ γέγονεν ὥσπερ τις γνώμων τοῖς μετ' αὐτὸν καὶ κανὼν ἀκριβὴς τοῦ πῶς δεῖ πρὸς πάντων [*f.* πάντας] τῷ τῆς ψυχῆς ὁρμωμένῳ κεχρῆσθαι.

(1) *Iliad.* 1, 70.

adeoque studiose honestam ac laudabilem gravitatem, multaque mansuetudine ac comitate temperatam magnanimitatem sectabatur, et posteris omnino suis instar gnomonis exactæque amussis fuit, quo pacto concitatis animæ motibus recte atque ordine ad omina utendum sit.

ΝΖ'. Καὶ μὲν καὶ συφροσύνην τὴν πλείστου ἀξίαν, καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων μάλιστα τοὺς ἀνθρώπους τιθεῖσαν, ἡσπάσατο μὲν ἐν παιδὸς ὡς οὐκ οἶδ' εἴτις· οὕτω δ' εἰς ἄκρον αὐτὴν κατωρθώκει, ὡς μὴ ὅτι τῶν ἀτόπων τῆς σαρκὸς ὑπερσχεῖν κινημάτων καὶ πάσης ἡδυπαθείας κρειττων γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ παντάπασιν νενεκρῶσθαι τῷ βίῳ, καὶ τοῦτον αὐτῷ, καὶ ζῆν ἀόλως ἐν ὑλικῷ σώματι εἰκότως· τὸ γὰρ πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς κολακείαν ἀπεχθῶς ὡς μάλιστα διακεῖσθαι γνησίος ἐστιν ἔχειν πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς θεραπείαν, καὶ τὸ τῶν εἰσαπαν μενόντων καθάπαξ ἀντιποιεῖσθαι, ὑπερφρονεῖν ἐστι πάντως τῶν οὐκέτ' ἐσομένων.

A LVI. Porro et temperantiam, virtutem longe præstantissimam, et quæ una maxime in cœlestium angelorum concilio homines collocat, sic a puero noster, quemadmodum vix alius nobis saltem notus, amplexus erat: quam ita absoluto opore perfecit, ut non obscenarum modo corporis commotionum, omnisque voluptariæ affectionis victor exsisteret, sed penitus item vitæ caducæ mortuus esset, ut vita ipsi, et cum materiato corpore non aliter vitam degeret, quam si materiæ expers fuisset, sane merito, quando ab istis cupiditatum lenociniis abhorrere, id est, rectissime comparatum esse ad suscipiendam animæ curationem, et ea rursus quæ æternum permanent, bona fine complecti, est negligere omnino quidquid brevi post tempore non amplius duraturum est.

ΝΖ'. Διὰ ταῦτα πάσης μὲν ἀπεῖχε τρυφῆς, ἐμίσει δὲ ἀσωτίαν, ἐγκράτειαν δὲ περιπλείονος ἦγεν· ἐπιθυμιῶν δὲ, τῶν μὲν οὐκ ἐπαινουμένων καθάπαξ ἠλόγει. μόνων δὲ τῶν τοῦ πνεύματος εἴχετο· γαστρὶ δὲ τοσοῦτον ἐδίδου, ὅσον τοῦτ' αὐτὸ περιεῖναι· οὐ γὰρ τοῦ τρέφεσθαι χάριν ἐσπούδαζε ζῆν, ὡς καὶ ἀδεῶς ἔχειν τρυφᾷν· ἀλλὰ τοῦ μὴ πρὸ ὥραι ἀπαντῆσαι τὴν τελευτὴν καὶ ζημιωθῆναι στεφάνους, οὓς ἔκ τῶν πόνων περιὼν ἔμελλεν ἕξειν, μικρόν τι τῆς ἀρχῆς συνεχώρει· σιτία δὲ καὶ ποτὰ καὶ κρότους καὶ ἡδονὰς καὶ τὸν πατέρα τῆς ὕβρεως κόρον, καὶ τὴν ἀνδραποδώδη καὶ κατάπτυστον ταυτηνὶ φλυαρίαν, οὐδ' ἀκούειν ὅλως ἠρεῖτο· τί γὰρ καὶ τοῖς τοιούτοις αὐτῷ, πάλαι διὰ βίου καὶ θεωρίας εἰς ὕψος ἡρμένῳ καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ συνόντι τοῖς λογισμοῖς; οὔτε γὰρ φωτὶ σκότος συνίοι ποτ' ἄν, οὐ μᾶλλόν γε ἢ τὸ ψύχεσθαι τῷ θερμαίνεσθαι, οὔθ' ὅτῳ τοῦ σεσῶσθαι μάλιστα μέλει, καὶ τῶν 'Ολύμπου τυχεῖν, δύναιτ' ἂν οὗτος τουτοισὶ προσηλῶσθαι καὶ ὅλως προσχεῖν, ἄνω βλέπων αἰεὶ, καὶ φιλοσοφῶν τὰ γιγνόμενα· τοιοῦτος καὶ οὗτος ἦν· πάσαις μὲν ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἐῤῥῶσθαι παντάπασι φράσας, καὶ τὴν τοιαύτην γοητείαν ὡς ἄγος ἀποστρεφόμενος, ἁγνείᾳ δὲ καὶ μόνῃ καὶ ἐγκρατείᾳ καὶ λιτότητι βίου συζῶν, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πᾶσιν οἷς ἔξεστιν ἀποσμήχων τέ καὶ καθαίρων, καὶ καθάπαξ εἰλικρινὲς ὅσαι ὧραι παρασκευάζων, ἐφῷ τῶν τε κατὰ νοῦν κινημάτων εὖ μάλα δέχεσθαι τὰς ἐλλάμψεις, καὶ τοῦ ξυγγενοῦς ἀπολαύειν φωτὸς, οὗ τοῖς οὕτως ἔχουσι Θεὸς χορηγὸς, τῷ τε καθαρῷ καθαρῶς ξυνιέναι τε καὶ ξυγγίνεσθαι· τῶν γὰρ ἀθεμίτων ἔφησε Βλάτων, ταῦτ' ἀλλήλοις ξυμβαίνειν, καὶ τῆς τοῦ καθαροῦ συναφείας τὴν μὴ καθαρὸν ἀξιοῦσθαι.

B LVII. Delicatiore itaque victu in universum abstinebat, omnemque luxuriem perosus, maximo contra in pretio continentiam habebat; atque ut illaudatas cupiditates simpliciter aspernabatur, ita solis addictus erat spiritualibus. Ventri tantum dabat quantum tuendæ solum vitæ utcunque sufficeret: quippe non ut lautiuscule pasceretur, vivere studebat, hoc est ut deliciis liberius perfrueretur, verum ne ante suam diem metam vivendi assecutus, coronas amitteret, quas de suis laboribus, sit diutius vita suppeditaret, habiturus erat; nonnihil initio sibi indulgebat. At epulas, et vina, et ludicros conviviorum strepitus, et voluptates, et petulantiæ parentem satietatem, et serviles atque detestabiles basce nugas, ne nominari quidem ferebat: quid enim cum hujusmodi rebus illi, qui C tum vitæ sanctitate, tum assiduis commentationibus, dudum sublime evectus erat, intimisque cogitationibus cum Deo suo agebat? scilicet neque luci unquam jungi poterunt tenebræ, nihilo equidem magis quam frigori cum calore convenit, neque cui salus sua vitæque cœlestis adeptio summæ curæ est, ejuscemodi afflixus esse potest rebus, aut animum ad illas omnino adhibere, quippe qui supera et cœlestia in omni vita suspicit, et convenienti modo philosophiæ sacris operatur. Talis revera hic noster erat, utpote qui corporeas voluptates omnes res suas sibi plane habere jusserat, et illiusmodi incantamenta velut fœdissimum quoddam piaculum aversabatur, cum sola autem castitate et continentia victusque frugalitate conD junctissime vivebat, animique oculum quibus poterat eluebat purgabatque, et acrem acutumque omni tempore præstabat, quo et illuminationes motionum mentis rectissime exciperet, et cognato lumine, quod largiri iis Deus solet, qui ad hunc instructi modum sunt, frueretur, et cum purissimo numine pure sancteque coiret, intimaque jungeretur consuetudine: Nefas enim est, docente Platone, (1) hæc aliter inter se convenire, et puri conjunctione qui impurus est dignum fieri.

ΝΗ'. Τὰ μὲν δὴ τῆς σωφροσύνης ἄχρι τοῦ δεῦρο, καὶ οὐδὲν δεῖ προστιθέναι· ἡμεῖς δέ τι καὶ περὶ τῆς

LVIII. Atque hæc quidem hactenus de temperantia. Nec video quo adjecto mihi amplius opus sit.

(1) In *Phædone*, 1, 67.

Nunc igitur, ut facultas feret, nonnulla de summi viri justitia afferemus, eaque ornationem nostram, non illam oratione, ornabimus. Bipartito autem hæc distributa virtus est, altera erga Deum, erga homines altera; posterior proprie justitia vocitatur; quæ ad Deum referuntur, ea ad religionem sanctimoniamque pertinent; quod si ex utra harumce virtutum majorem noster laudem merito suo auferat quæras, in neutra seipso inferiorem illum reperies; pari enim ac simili utrobique ingreditur gradu, tanto utramque complexus studio quanto nemo omnium ut arbitror alterutram. Quippe et ita religiose divinis obtemperabat mandatis quasi si uni ipsi lege quadam primum sancita fuissent, primum videlicet eadem tum observaturo, tum cæteris prodituro. Et rursus eo cum hominibus modo agebat, velut qui leges ipsis ferret potius, quam latis legibus patrocinium commodaret, sive verius velut qui primus divinitus mortalibus missus fuisset, quo hanc quæ in terris degitur vitam recte ordinaret, resque turbatas componeret: sed nondum de his agimus, nimirum prius de divinis, tum postea de cæteris rebus cujusquemodi, nobis dicendum. Ecquidnam igitur est, quod Deo præcipue a nobis debetur, et cujus ipsi debitores omnes sumus? pietatem haud dubie; deinde amorem, et veram ipsius cognitionem, verumque honorem ac timorem mihi dices, tum ut dies noctesque animo ad illum contendamus, spretis omnino neglectisque præsentibus; adhæc, si quando necesse fuerit, ut Dei causa, si quo fieri pacto possit, vel mille libenter perpetiamur mortes.

LIX. Quis nostro autem Numinis reverentior? quis Domino religioso quodam cum timore magis serviens, aut clariore per hæc omnia fulgore emicans? qui suæ quidem erga Deum pietatis semina a matre, femina optima et sanctissima, acceperat; sic vere ad centesimam frugem produxit, ut postmodum Dei ipsius admirabilis administer adjutorque fuerit, atque tum verbis, tum operibus ita magnifice ac præclare opem tulerit, ut his eisdem armis recte adversus illos uti posteritas queat; qui in divinitate omnem essentiæ rationem supergressa, nescio quas dispares sibi partitiones fingunt, et simplicem illam ac individuam vitio dividunt, illiusque coessentialem evertere moliuntur naturam, scilicet ut Deus eadem pariter atque res quædam creata esse videatur, aut horum potius neutrum, quando utrumque simul esse nequit. Simili porro Dei timore qui præditus fuerit hominem scio neminem, verum hoc unum pulchre scio, sciuntque item alii omnes ita tristitiæ lacrymisque perpetuo Gregorium sese tradidisse, ut assiduis precibus a Deo contenderet ut et ipse et cæteri salvi fierent, sin minus, altem ut, exemplo Pauli[15], cæteri omnes, uno ipso excluso servarentur. Sic adeo ille non modo juxta ac semetipsum, sed et supra semetipsum, proximum suum ducebat, illumque omni modo præponebat. Recte ille quidem, ac divinum præceptum im-

A τοῦ μεγάλου δικαιοσύνης, ὡς ἂν οἱοίτε ὦμεν, ἐροῦμεν, οὐ ταύτην τῷ λόγῳ, τοῦτον δ' ἐκ ταύτης κοσμήσοντες· Ταύτης τοίνυν εἰς δύο διαιρουμένης, εἴς τε Θεὸν καὶ ἀνθρώπους, τὸ μὲν καλεῖται δικαιοσύνη· ὅσα δ' εἰς Θεὸν ἀναφέρει, ταῦτ' εἰς ὁσιότητα φέρει· ἐν ὁποτέρᾳ δὴ τούτων μείζω φέρεται ψῆφον ζητήσας, καὶ τοῦτον ἐν οὐδ' ὁποτέρᾳ ἡττώμενον εὕροις, ἀλλὰ δι' ἴσου καὶ ὁμοίου χωρεῖ· τοσοῦτον ἑκατέρου λόγον πεποιημένος, ὅσον οὐδεὶς οἶμαι θατέρου· τῶν τε γὰρ θείων ἐπιταγμάτων οὕτω φύλαξ ἦν ἀκριβής, ὡς ἂν εἰς τοῦτον αὐτὸν τὴν ἀρχὴν νομοθετηθέντων, ὡς πρῶτον αὐτόν τε ταῦτα φυλάξοντα, καὶ τοὺς ἄλλους διδάξοντα· ἀνθρώποις τε οὕτως ἐχρῆτο, ὡς ἄν τις νομοθετῶν, οὐ νόμοις συνηγορῶν, μᾶλλον δὲ ὡς πρῶτος θεόθεν ἀνθρώποις πεμφθείς, ἐφῷ τὴν περίγειον λῆξιν κοσμῆσαι καὶ καταστῆσαι τὰ
B πραγματα· ἀλλὰ μήπω τοῦτο· δεῖ γὰρ περὶ τῶν θείων πρῶτον, κἄπειτα περὶ τῶν λοιπῶν ἁπάντων διεξελθεῖν. Τί τοίνυν ὀφείλεται μάλιστα παρ' ἡμῶν τῷ Θεῷ, καὶ τοῦ καθέσταμεν ὑπόχρεῳ πάντες; εὐσέβειαν καὶ φιλοθεΐαν πάντως ἐρεῖς καὶ τὸ γνησίως τοῦτον εἰδέναι τε καὶ τιμᾷν καὶ φοβεῖσθαι, καὶ πρὸς μὲν ἐκεῖνον ἑκάστοτε τείνειν· ἥκιστα δὲ πάντων τοῖς παροῦσι προσέχειν, καὶ προσέτι δεῆσαν, καὶ μυρίους ἂν ὑπὲρ τούτου θανάτους, εἴπερ οἷοντ' ἐν ἀνασχέσθαι.

C ΝΘ'. Τίς οὖν εὐσεβέστερος τούτου, καὶ μᾶλλον ἐν φόβῳ τῷ Κυρίῳ δουλεύων, καὶ διαπάντων τούτων διαφερόντως ἐκλάμπων; ὃς σπέρματά θεοσεβείας παρὰ τῆς πάντ' ἀρίστης μητρὸς ἐδέξατο μὲν, οὕτω δ' εἰς ἑκατὸν ταῦτα προήγαγεν, ὡς καὶ σύμμαχος Θεοῦ τομεταταῦτα θαυμαστὸς γεγενῆσθαι, καὶ οὕτως αὐτῷ λόγοις καὶ ἔργοις τὰ μεγάλα συνάρασθαι, ὡς καὶ τοὺς ἐπιγιγνομένους τοῖς αὐτοῖς τούτοις ὅπλοις ἔχειν κεχρῆσθαι, κατὰ τὰς τῆς ὑπερουσίου θεότητος ἀνίσους τομὰς ἐπινοούντων, καὶ διαιρούντων τὴν ἀδιαίρετον, καὶ περιτρέπειν ἐθελόντων ταύτης τὸ ὁμοούσιον, ὡς τὴν αὐτὴν καὶ Θεὸν καὶ κτίσμα δοκεῖν, καὶ μηδέτερον τούτων ἐπεὶ μηδὲ συναμφότερον. Φόβον δὲ θεῖον, οὐκ οἶδα μὲν ὅστις καὶ ἄλλος ὅμοιον ἔσχε· πλὴν ἓν τοῦτ' οἶδα καὶ πάντες
D ἐπίστανται, ὡς οὕτω πενθῶν καὶ δακρύων εἰς ἄκραν ἦν, ὡς καὶ πλεῖστα δεῖσθαι Θεοῦ, καὶ αὐτὸν μὲν, καὶ τοὺς ἄλλους σεσῶσθαι· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, πάντας μὲν κατὰ Παῦλον τοὺς ἄλλους, ἑαυτὸν δὲ μή· οὕτω τὸν πλησίον οὐ καθ' αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἐποιεῖτο, καὶ τοῖς ὅλοις προυτίθει· καλῶς γε ποιῶν καὶ τὴν ἐντολὴν ποιῶν ὁμοῦ τε καὶ ὑπερβαίνων, καὶ δρῶν ἄμφω μετὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος. Ὁ δὲ πρὸς ἀνθρώπους τοῦτο ποιῶν, καὶ ταύτην ἔχων τὴν γνώμην, τίνας οὐκ ἂν ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνους ὑπέστη, δι' ὃν κἀκείνοις οὕτως ἐχρῆτο; καὶ μὴν κἀκεῖνο, ψυχῆς ἄγαν συντόνου καὶ πρὸς Θεὸν αἰεὶ τεταμένης, τὸ τοῦτον μὲν διαπαντὸς ἐνώπιον, αὐτοῦ κατὰ τὸν

[15] Rom. IX, 3.

ψαλμῳδὸν προορᾶσθαι, καὶ μηδὲν ἔξω τῶν ἐκείνῳ δοκούντων, μήτε πράττειν, μήτε βουλεύειν, μήθ' ὅλως λέγειν αἱρεῖσθαι, ἀλλὰ πάντα παντάπασιν ἔξάπτειν ἐκείνου, λογισμοῖς δὲ καὶ τῷ βουλομένῳ τῆς γνώμης μήδ' ὁπωστιοῦν ὑφιέναι, μηδ' οἷς ἂν ὑποβάλλωσι τίθεσθαι.

A plens simul et exsuperans, et eodem utrumquo spiritu præstans. Cæterum qui hæc erga homines faciebat, et hoc omnino animo erat, quæ non ille pro Christo vitæ discrimina prompte subiturus esset, cujus gratia talem sese hominibus præbebat? Tum et illud animæ vehementer contentæ, et ad Deum suum perpetuo intentæ erat, quod cum divino fidicine, Dominum ante oculos suos positum semper intueretur[16], nihilque præter ea quæ Deo comprobabantur neque agere, neque animo versare, neque ore omnino proloqui sustineret, sed omnia penitus in Deo reponeret, suis vero cogitationibus enimique propensionibus nulla in re indulgeret, neque his quæ illæ suggerebant assentiretur.

Ξ'. Τὰ μὲν δὴ πρὸς τὸ θεῖον τοιοῦτος· πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῖος τις: ἆρ' ἔστιν ὁστισοῦν τῶν ἁπάντων, ὃς τοῦτον οὐ περὶ πλείονος ἦγε τῶν πάντων, οὐ τῶν εὐσεβούντων φημὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων ὅσοι τοῦτόν τε εἶδον, καὶ ὅσους ἡ περὶ αὐτοῦ φήμη κατέσχε: Οὐχ οἱ μὲν, παντοδαπῶν λόγων ἐστίαν, οἱ δὲ, κεφάλαιον καλοκαγαθίας, καὶ θαυμαστὴν χαρίτων φορὰν, καὶ ἄκρον ἀρετῆς παιδευτὴν, καὶ πᾶν ὅ τι κάλλιστον τοῦτον ἐκάλουν; οὐχὶ τὸν Ἀθήνῃσι θρόνον ἠξίουν λαβεῖν, οἱ μὲν, τὸν σοφιστικὸν, ὅσοι δὲ καθ' ἡμᾶς ἐτύγχανον ὄντες, τὸν τῆς κατ' αὐτοὺς ἐκκλησίας; οὐχὶ παρόντος μὲν ἑορτὴν ἦγνν, τῶν πάντων οὐ καὶ σφᾶς αὐτοὺς εὐδαιμόνιζεν, ἀπάραντος δὲ τοσοῦτον πένθος αὐτοὺς κατειλήφει, ὅσον εἰ καὶ τὰς Ἀθήνας αὐτὰς εἶδον καταπεσούσας; εἰ δὲ περὶ αὐτὸν οὗτοι τοιοῦτοι, ἐννόησον ἡλίκων καὶ ὅσων παρὰ τοῖς τῆς εὐσεβείας ἠξιοῦτο τροφίμοις, καὶ τίνων ἀπέλαυε τῶν παιάνων.

LX. Atque talis equidem erga Deum Gregorius erat: qualis idem vero erga homines fuit? nunquid igitur quisquam omnium hominum est, quin pluris ipsum quam alios omnino omnes fecerit? non modo Christianorum quispiam, sed paganorum quoque, quotquot hominem unquam viderunt, aut quos fama illius occupavit. Nonne illum alii eruditionis universæ delubrum; alii apicem probitatis integritatisque, et admirabile Gratiarum instrumentum et summum virtutis magistrum, et quidquid honestissimorum elogiorum est, appellabant? nonne Athenis, cæteri quidem ludi oratorii, at nostrarum omnes partium, ecclesiæ urbanæ thronum, ut capesseret, magnopere urgebant? nonne quandiu ille præsens erat festos assidue dies Athenienses agitabant, seque ipsos beatos prædicabant? quos contra ipso eram solvente tantus oppressit mœror, velut si astu ipsum funditus corruere vidissent. Qui si hoc erga nostrum animo fuerunt, reputa, quæso, quot ille quantisque honoribus a veræ pietatis alumnis cumulatus quibusve laudum præconiis ornatus fuerit.

B

Ξ'. Οἶμαι γὰρ εἰ ἐδέδοκτο πᾶσιν ἀνθρώποις ἀπὸ κοινοῦ συνεδρίου φιλεῖν μὲν αὐτὸν ὑπὲρ σφᾶς αὐτοὺς, θαυμάζειν δὲ παρὰ πάντας, ἐξαίρετον δέ τινα καὶ περιττὴν φιλοτιμίαν Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἡγεῖσθαι κόσμον τι κοινὸν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως φάσκειν, φείδεσθαί δὲ μηδενός· πάντα δὲ τὰ πάντων κάλλιστα ἐκείνῳ προσνέμειν· τῶν δ' εἰς τιμὴν ἡκόντων, μηδενὸς τοπαράπαν ἀπέχειν, μηδὲν ἂν εἶναι τούτῳ πλέον εἰς δόξαν, ἧς οὗτοι παρεῖχον· οὕτω μανικοί τινες ἦσαν ἀσχέτως, καὶ οἷον ἔμπλεῳ τῆς αὐτοῦ κατοχῆς· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὀντινοῦν τούτῳ γε ἴσον ἐώρων ἢ παραπλήσιον, ἀλλὰ πάντας κάτω χωροῦντας καὶ πόῤῥω φέροντας· οὐ λόγων εἵνεκα λέγω καὶ ἠθῶν καὶ χαρίτων καὶ τφόπων, καὶ τοῦ διὰ πάντων ὑπὲρ πάντας εὐδυκιμεῖν δύνασθαι· ἀλλ' ὅτι τούτοις ἔχων σεμνύνεσθαι, καὶ μέγα φρονεῖν, ὅδ' ὑπὸ θαυμαστῆς ἄγαν πραότητος, καὶ τοῦ μηδὲν οὐδ' ὅ φασιν ὄναρ τούτων προσίεσθαι, οὕτως ἔχειν ᾤετο δεῖν καὶ τοῦτον διακεῖσθαι τὸν τρόπον, ὡς ἂν μηδ' ὁτιοῦν ἔχων τῶν δυναμένων αὐτὸν ἐπαίρων ἐπαίρειν, ἀλλ' ἔξω καλοῦ παντὸς πεφυκὼς καὶ διατοῦτο τὰ τοιαῦτα φιλοσοφῶν, δι' ἣν οὐδὲ θαυμάτων αὐτουργὸς ἠξίωσεν ἐν τῷ παρόντι γενέσθαι, οὐδὲ τέρασι καὶ σημείοις ἐπικοσμῆσαι τὸν βίον δυνάμενος. ὡς οὐκ οἶδ' εἴτις, τοῦ δὲ μετρίου μόνου φροντίζων, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀποσειόμενος δόξαν, ἀλλὰ τὴν ἄνω μακαριότητα μόνην ἐζήτει καὶ τὸ μετὰ Θεοῦ τετάχθαι καὶ τοῦτον

C

LXI. Sic enim statuo, si universo mortalium generi, communi quodam concilio decretum fuisset, Gregorium plusquam semetipsos diligere, supraque alios omnes suspicere, et pro singulari atque excellenti divinæ erga homines gratiæ benignitatisque exemplo habere, et ut commune naturæ humanæ ornamentum prædicare, nec ullis denique laudibus parcere, verum quidquid in unoquoque splendidissimum haberetur id omne ipsi attribuere; atque nulla omnino re, quæ aliquam honoris significationem præferret, abstinere; nullam inde tamen accessionem futuram ad eam hominis gloriam quam illi Christiani tribuebant, usque adeo tanquam vi quadam majore lymphati, et sacro illius instinctu attoniti erant: quippe qui parem ipsi, aut similem, videbant omnino neminem, sed omnes multum infra sedantes longiusque remotos. Atque id non tam eloquentiæ, et nativæ indolis, et gratiæ, et morum causa; et quod omnibus in rebus aliorum omnium gloriam facile vincere potuisset, sed quod etiamsi his nominibus haud injuria supercilium tollere, et sublatius de se existimare poterat, summe admirabili tamen modestia, et quod nihil admodum istarum rerum, ne in somniis, quod aiunt, agnosceret; ita habendum, itaque suum sibi animum instituendum statueret, velut qui nihil quidquam eorum quæ animos ipsi facere possent,

D

[16] Psal. xvi, 8.

haberet (1). Vir nimirum suapte natura a vitiis omnibus alienior, et propterea hanc philosophandi rationem secutus. Ejusdem modestiæ respectu, nec miracula, dum adhuc inter vivos erat, ipsemet patrare, nec vitam suam signis et ostentis insuper illustrare voluit, cui hoc præ alio quovis in proclivi fuisset, nisi modica ille duntaxat expetisset, et ejusmodi respuisset gloriam, scilicet supernam illam beatitudinem solam quærebat, et Deo conjungi, illumque de proximo contueri, unde fidenter exclamare subit, magis nostrum alio vicisse, quam victum ab angelis fuisse, nimirum ut ob corpoream molem illis inferior, ita cætera omnia par et æqualis erat, sive verius et hos vicisse quorum opera quantumvis materie circumdatus præstabat.

A ἀμέσως ὁρᾷν· ὅθεν θαῤῥούντως ἐπέρχεταί μοι βοᾷν, ὅτι καὶ πλέον τῶν ἄλλων οὗτος ἐκράτει, ἢ τῶν ἀλγέλων ἡττᾶτο· ὧν ἔλαττον ἔχων διὰ τὸ σῶμα, διὰ πάντων τούτοις ἐξισοῦτο τῶν ἄλλων· μᾶλλον δὲ καὶ παρίει [παρῄει] μετὰ τῆς ὕλης τἀκείνων δεικνύς.

LXII. Quando itaque talis omnino ipse esse, et hunc in modum ultimas cujusque virtutis metas contingere studebat, ut sui stupore cunctos percelleret ac detineret, eoque adduceret, ut maximis in rebus ipso duce et auctore uterentur, unumque præcipuis dignarentur honoribus, qui suopte ingenio et per se hujusmodi sane et haberetur et esset; talis idem etiam aliis procurator salutis exstitit. Et ita admirabilis plane ad salutem capessendam impulsor, et particeps operis, et socius, adjutorque erat, ut ipsorum gloriam suæ anteponeret, eamque cum Paulo [17] jucundiorem doceret, nec ullum finem faceret illos admonendi [18], hortandi, docendi, atque etiam suadendi, ut vitia non flocci, virtutis autem officia recte perspecta habere, id unum maximi facerent, quippe qui omnis ipse honestatis typus esset, et omnia omnino omnibus fieret, ut omnes Christo jure adoptionis assereret [18a]. Qui utraque igitur ista virtute ad hunc modum instructus erat, is summum justitiæ terminum verissime fixit ac firmavit, dum sibi, dum aliis, quod merita cujusque exigebant, ut æquum est, distribuit, et optime adeo omnium talenti sui rationem habuit, ut dignissimus esset, non qui decem urbes, ut divinum habet oraculum [19], aut centum urbium millia, verum regnum ipsum cœlorum, præmium acciperet.

B ΞΒ'. Ὅτε τοιοῦτος μὲν αὐτὸς ἐπεπούδακεν εἶναι, καὶ οὕτω πάσης ἀρετῆς ἐπ' ἔσχατα ἥκειν ὡς πάντας ἐκπλῆξαι καὶ κατασχεῖν, καὶ πεῖσαι τούτῳ τὰ πλείστου φασὶν ἄξια χρῆσθαι, καὶ μόνον ἀξιοῦν τῶν μεγίστων, τὸν οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ τοῦτο καὶ δοκοῦντα καὶ ὄντα, τοιοῦτος δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις μελεδωνὸς σωτηρίας κατέστη. Καὶ οὕτω θαυμαστός τις τούτων πρὸς σωτηρίαν ἀλείπτης καὶ συναγωνιστὴς καὶ συποῦδαστὴς καὶ συλλήπτωρ ὡς καὶ τὴν αὐτῶν εὐδοκίμησιν τῆς οἰκείας μᾶλλον αἱρεῖσθαι καὶ ἡδίω ταύτην κατὰ Παῦλον νομίζων, μὴ παύεσθαι τούτους νουθετῶν, παραινῶν, διδάσκων, καὶ μέντοι καὶ πείθων, κακίαν μὲν περὶ οὐδενὸς, τὸ δ' ἃ δεῖ πράττειν εἰδέναι περὶ παντὸς μόνον ποιεῖσθαι, τύπος καλοῦ παντὸς αὐτὸς ὢν, καὶ ὅλως πάντα πᾶσι γιγνόμενος ἐφῷ πάντας εἰσποιῆσαι Χριστῷ. Ὁ τοίνυν οὕτω κατ' ἄμφω διατεθεὶς, τὸν τῆς δικαιοσύνης ὅρον ὡς ἀληθῶς βεβαιοῖ ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις τοκαταξίαν ὡς εἰκὸς διανείμας, καὶ οὕτω κάλλιστ' ἀνθρώπων τοῦ κατ' αὐτὸν ταλάντου φροντίσας, ὡς μὴ C δέκα πόλεις, τὸ τοῦ θείου χρησμοῦ, μηδὲ μυριάκις τοσάσδε, ἀλλὰ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἆθλον λαβεῖν ἀξιόχρεως εἶναι.

LXIII. Atque hic equidem hunc de generalibus virtutibus locum concludere, neque de sequentium et posterioris velut ordinis ulla aliqua præterea agere constitueram: quippe quemadmodum in generibus suis species continentur, in speciebus item individua; ita pertractatis, quantum in nobis erat, superioribus illis virtutibus, eadem opera has ipsas propemodum oratione nostra comprehendisse nobis videbamur, verumenimvero ne idem nobis hac in causa usu veniat, quod iis accidit, qui de naturæ humana multa subtiliter disputant, nulla hominum ipsorum viritim habita ratione, aut si qui corpus eximia specie commendare instituit, pretiosissimum illud quidem ac venustissimum summatim faciat, singulorum autem membrorum pulchritudinem, atque concinnam inter se compositionem omittat. Idcirco et hunc ipsum laborem, pro viribus aggrediar, solito sanctissimi viri adjutorio subnixus.

D ΞΓ'. Ἐβουλόμην μὲν οὖν ἐνταῦθα τοῦ περὶ τῶν γενικῶν ἀρετῶν λόγου πεπαῦσθαι, καὶ μηδηστινοσοῦν ἔτ' ἄλλης τῶν ἐφεξῆς τε καὶ μετ' ἐκείνας μνησθῆναι· σχεδὸν γὰρ ὥσπερ τοῖς γένεσι μὲν τὰ εἴδη, ἐμπεριέχεται δὲ τοῖς εἴδεσι τὰ καθ' ἕκαστον, οὕτως ὅσα ἔξεστιν ἐκείνων μνησθέντες, καὶ ταύτας δήπου συμπαρελάβομεν· ἀλλ' ἵνα μὴ ταυτὸν πάθω τοῖς περὶ φύσεως μὲν τῆς ἀνθρωπείας φιλοσοφοῦσι, λόγον δ' οὐδένα τουτωνὶ ποιουμένοις, ἢ καὶ εἴ τις σῶμα κάλλους εὖ ἔχον ἐπαινεῖν ἠρημένος, ἔπειθ' ὡς μὲν πολλοῦ τινος ἄξιον λέγοι, τὰ δὲ καθ' ἕνα [*f.* ἓν] τῶν μερῶν, καὶ ὅπως ἔχει πρὸς ἄλληλα παραλίποι, ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτον ὅπως ἂν ἔχω τὸν ἆθλον εἰσίω, τῆς τοῦ μεγάλου βοηθείας ὡς ἔθος συναιρομένης. Ταπεινροσύνην τοίνυν τὴν τῶν ἀγαθῶν πάντων αἰτίαν, καὶ ἧς ἄνευ οὐδητιοῦν τῶν ἀρετῶν συσταίη ποτ' ἄν, οὐκ οἶδ' εἴ τις τῶν πάντων ἢ τούτου πλέον ἐθαύμασεν, ἢ μᾶλλον ἠράσθη τε καὶ

[17] Philipp. IV. I, 1; I Thess. I, 19, 20. [18] Act. XX, 31. [18a] I Cor IX, 22. [19] Luc. XIX, 17.

(1) *Post* haberet *cætera hoc continuando modo*: Verum ideo quod eximiarum rerum omnium per naturam expers esset, ad hoc sese modestiæ humilitatisque studium adjunxisset. *Hæc enim mihi loci sententia, retento* καλοῦ, *esse videtur.*

προσέσχεν · ὃς οὕτως ἀντὶ πάντων τε καὶ πρὸ πάντων τὸ κατ' αὐτὴν ἐποιεῖτο, καὶ τοῦ παντὸς τιμώμενος καὶ χρώμενος ἦν, ὡς μὴ μόνον γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν καὶ τὰ τοιαῦτα καλεῖν, καὶ πάντας ἑαυτοῦ προῦχοντας ἔχειν, ὧν πᾶσι πάντως τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ὑπερεῖχεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις τοὺς λόγους μᾶλλα πιστοῦσθαι · τὸ γὰρ τῆς μάλιστ' ἀπολουμένης ὑπερηφανίας τοσοῦτον ἀπέχειν, ὅσον καὶ τῆς εἰς Θεὸν βλασφημίας, μεγίστης δηλαδὴ ταπεινοφροσύνης ἐστὶν ἐπειλῆφθαι · ὡς μήτε τῶν ἐλαχίστων μηδενὸς τοπαράπαν καταφρονεῖν ἀξιοῦν, καὶ πάντων ἐθέλειν ἔσχατον [*f.* ἔσχατος] εἶναι ἵνα γένηται πρῶτος.

A Principio igitur humilitatem animi, bonorum omnium causam, qua sine nulla unquam consistere virtus potest, haud scio an quisquam mortalium omnium plus quam noster aut suspexerit, aut adamaverit coluerit que, qui ita illam et instar omnium, et ante omnia æstimabat, adeoque summo in pretio habuit et usurpavit, ut non modo « terram et cinerem [19], » aliaque id genus semetipsum appellaret, omnesque homines sibi præponeret, et si illos cæteris rebus omnibus longo intervallo superaret, sed et dicta sua operibus ipsis firmaret. Nam quod non minus a pestilentissimæ superbiæ labe, quam a divini nominis maledictione, abesset; id utique summam animi humilitatem revera consecutum fuisse declarat, ut neqbe ullum omnino de minimis depiscatui duceret, et ipse omnium postremus esse cuperet, ut coram Deo primus fieret [20].

ΞΔ'. Οὕτω δ' ἔχων καὶ ἅμα τὸν ταῦτ' εἰρηκότα Δεσπότην εἰδὼς, τὴν ὅτι πρᾳός ἐστι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ συναίσθησίν τε καὶ γνῶσιν, ἀνάπαυλαν ψυχῶν ὁριζόμενον, καὶ προσέτι τοῦτον αὐτὸν δούλου μορφὴν εἰληφότα, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν αὐτὸς ἀπολάβω, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπανήκω μακαριότητα · τοσούτων τοίνυν εἰς ταπεινοφροσύνην παρακαλούντων, πῶς οὐκ αὐτὸ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἔμελλεν εἶναι, καὶ πᾶσιν ἐν συντριβῇ καρδίας καὶ πνεύματι ταπεινώσεως χρῆσθαι, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καρδίαν ὡς εἰπεῖν πολιτεύεσθαι; Ἀνθ' ὧν αὐτός τε τοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἐπέβη, καὶ ταύτην ἐκόσμησεν, ὡς διὰ τοῦτον μᾶλλον αὐτὴν, ἢ δι' αὐτὴν τοῦτον θαυμάζεσθαι · καὶ ὡς ἀληθῆ λέγω, δῆλον ἐκεῖθεν.

B LXIV. Jam qui ita animatus esset, et simul (2) Dominum suum esse sciret, « qui mitem sese et humilem corde » appellavisset, morbique notitiam ac conscientiam « animarum requiem » esse statuisset [21], qui præterea servi formam assumpisset [22], ut ego libertatem recuperarem, atque ad pristinam redirem beatitudinem : qui tam multa ac magna, inquam, demissionis animi invitamenta haberet, quidni et ipse vere humilis evaderet, et cum omnibus in contritione cordis et spiritu demissionis ageret, et secundum cor Dei, ut hoc verbo utamur [23], vitæ suæ rationes omnes institueret? Qua de causa sic ille humilitatis insistebat vestigiis, ut nesciam an habuerit parem neminem. Sic hanc item virtutem ornabat, ut plus ipsa gloriæ atque admirationis a nostro, quam noster ab illa, consequeretur, quod vere me affirmare, hinc perspicuum erit.

C

ΞΕ'. Εἰ γὰρ τὸ μόνην ταπεινοφροσύνην ἀσκεῖν, ἐτέρωθεν δὲ μηδαμόθεν ἔχειν ἐγκαλλωπίζεσθαι, πρὸς ἔπαινον φέρει, ὅταν τις ὡς οὕτος παντοδαπὴν ἀγαθῶν ἔχων φορὰν, θαυμαστῆς τινος ἐκπλήξεως, καὶ παιάνων παρὰ πᾶσι τυγχάνων, ἔπειτα δήπου ταπεινοφρονεῖν οἴηται δεῖν, καὶ ταύτης ὑπὲρ τοὺς μηδέν τι τοιοῦτον ἑαυτοῖς συνειδότας ἀντιποιῆται, οὐχ ἑαυτὸν μᾶλλον, ἢ ταύτην σεμνύνει καὶ περιφανεστέραν καὶ καλλίω τοῖς ὅλοις ποιεῖ. Τῆς δ' αὖ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ τοῦ πᾶσιν αὐτὸν σπλάγχνα χρηστότητος καὶ εἶναι καὶ γίγνεσθαι, τεκμήριον ἐναργὲς · μάλιστα μὲν τὸ τοῦ Θεοῦ καθάπαξ ἐξῆφθαι καὶ τοῦτον ἐξ ὅλης δήπου ψυχῆς καὶ διανοίας φιλεῖν · αὐτό τε γὰρ τοῦτο καὶ τὸ τοῦ πλησίον ἀντιποιεῖσθαι, ἀλλήλων τε ἐξανάγκης ἔχεται, καί πως ἑκάτερον ἑκατέρῳ συμπράττει · καὶ οὔτε Θεὸν ὡς ἔφην ἔνι φιλεῖν μὴ τῷ πλησίον ὡς εἰκὸς κεχρημένον, οὔτ' αὖ τούτου φροντίζειν ὡς δεῖ τὸν ἐρράστωνευμένως πρὸς ἐκεῖνον ἔχοντα · ἀλλὰ δεῖ λόγον ἑκατέρου τὸν γιγνόμενον ἴσχειν, καὶ ὥσπερ ἐκεῖνο καὶ τοῦτο σπουδάζειν · εἰ δὲ μὴ τοῦτο, πῶς ἐκεῖνο, συν-

D LXV. Quippe si sola demissi atque humilis animi virtus studiose culta, quanquam nulla aliunde accedente gloriæ materie, laudem affert : quando quis ad exemplum nostri optimarum rerum omnium copiis circumfluens, et incredibili quadam admiratione, ac divinis pene laudibus ubique affectus, modeste tamen et submisse de se sibi existimandum statuit, et virtutis illius haud paulo studiosior aliis, nullius ejuscemodi præstantiæ sibi consciis, est : ille profecto non se magis, quam virtutem ipsam honestat, omnique ratione clariorem eam pulchrioremque reddit. Porro ut sigillatim unumquemque dilexerit, utque viscera ipsa charitatis benignitatisque, tum suopte noster ingenio, tum institutione, erga omnes fuerit, certissimum argumentum est : maxime quidem quod ex Deo totus aptus esset, eumque ex tota anima ac mente diligeret [24]. Nempe hic ipse Dei amor, et propensa erga homines animi voluntas, necessitate quadam inter se cohærent, et mutua fere invicem auxilia præstant ; tum neque Deum ita ut diximus, vere diligere

[19] Gen. xviii, 27. [20] Matth. xix, 30 ; xx, 16, etc. [21] Matth. xi, 29. [22] Philip. ii, 7. [23] I Reg. xiii, 14. [24] Deut. vi, 5 ; Luc. x, 27, etc.

(2) *Scribe*, et simul eumdem, qui hæc ipsa dixisset Dominum, illum animi sensum notitiamque, *quod ipse mitis et corde humilis sit, requiem animarum esse*, statuere perspectum haberet, atque hunc ipsum præterea *servi assumpsisse formam*, etc.

potest, qui debitam proximo suo benevolentiam non reddit, neque hujus rursus pro eo ac debet curam habere, qui circa Deum negligentior est. Est enim justa omnino ac conveniens utriusque habenda ratio, et ut ille Dei amor, ita hæc etiam proximi cura summo studio complectenda est, quæ si negligitur, quo sane pacto prior ille retineri queat, xidere non possum : Nam qui fratrem suum, inquit [25], quem vidit, non diligit, Deum quem non vidit, quomodo diliget? Idem deinde confirmat mirificum nostri et a ratione alienum, communis hominum salutis, quod memoravimus desiderium.

A ιδεῖν οὐκ ἔχω · Ὁ γὰρ τὸν ἀδελφὸν, φησὶν, ὃν ἑώρακε μὴ φιλῶν, ὃν οὐχ ἑώρακε Θεὸν, πῶς ἀγαπήσει; Ἔπειτα ἡ θαυμαστὴ καὶ ἄτοπος ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ὡς ἔφην τούτου σπουδὴ καὶ τὸ διδόναι πᾶσι μᾶλλον ἐνταῦθα τὸ συγκεχωρηκὸς, ἢ ἑαυτῷ · ἧς οὐδ' ἂν εἷς οἶμαι τῶν πάντων κάλλιον εὕροι γνησιότητος δεῖγμα οὐδ' ἐφ' ᾧ μᾶλλον ἄν τις ἡσθείη, φιλούμενος.

LXVI. Et quod in ea adipiscenda aliis potius omnibus quam sibi priorem locum dabat, quo profecto nemo omnium, ut arbitror, speciosius aliquod germanæ charitatis specimen proferre queat, et quo magis in sinu gaudeat qui diligitur. Quippe si boni omnis summa æternæ salutis adeptio est, ut sine ulla controversia sane est, salus autem aliter quam Deo adjutore obtineri nequit, quantumvis omnes sedulo exerceamus virtutes, quantumvis flumina ipsa sudorum lacrymarumque profundamus, qui Deum precibus suis aliis magis quam sibi propitiabat, quo pacto non omnem ille benevolentiæ egreditur modum, et ob hanc suam obsecrationem in maxima hominem admiratione habere, illique congratulari debemus? Porro si hisce adjicias, quod eo erga inimicos suos animo esset, ut illos non modo non minus choros quam suum ipse caput vitamque, quod aiunt, haberet, sed diligeret item amaretque, et eis fausta omnia optaret, imo in bene de se meritorum, numero plane reponeret, scilicet partim ideo quod maximi ac difficillimi in Christiana philosophia operis materiem ipsi præbuissent, partim quod ea re magis illi propitium ac benignum Deum effecissent, quandoquidem qui scelerum suorum flagitiorumque gravissimis tenerentur pœnis, tantum illius tamen experiebantur lenitatem ac benevolentiam, quod ipsum si superioribus exemplis adjunges, tertium charitatis documentum erit, nihilo illud cæteris, mea sententia, inferius, imo germanum undique et simillimum.

B C Ξς'. Εἰ γὰρ παντὸς μὲν ἀγαθοῦ κεφάλαιον τὸ σεσῶσθαι · πῶς γὰρ οὔ; τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἄλλως παρείη, μὴ συναιρομένου Θεοῦ, κἂν πᾶσαν ὦμεν ἀρετὴν ἠσκηκότες, κἂν ποταμοὺς ἱδρώτων καὶ δακρύων ἐκχέωμεν, ὁ τοῦτον τοῖς ἄλλοις μᾶλλον ἢ ἑαυτῷ δι' ὧν δεῖται τιθεὶς εὔμενῆ, πῶς οὐ πάντας τρόπους εὐνοίας οὑτοσὶ παρελαύνει. Καὶ δεῖ τοῦτον θαυμάζειν τε καὶ ξυγχαίρειν ταυτησὶ τῆς προκλήσεως · εἰ δὲ καὶ τὰ περὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτὸν οὑτωσὶ διακεῖσθαι προσδείης, ὡς καὶ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ὡς εἰπεῖν οὐδὲν αὐτοὺς ἔλαττον ἄγειν, ἀλλὰ καὶ φιλεῖν καὶ στέργειν, καὶ τούτοις τὰ βελτίω συνεύχεσθαι, καὶ ὅλως εἰς εὐεργετοῦντας τιθέναι · τοῦτο μὲν οἷς αὐτῷ μεγίστης φιλοσοφίας ὕλην παρεῖχον, τοῦτο δὲ οἷς εὐμενέστερον αὐτῷ καὶ μᾶλλον ἵλεων τὸ θεῖον ἐποίουν · ὅτι περ ὧν ἔδρασαν ὀφείλοντες δίκην, οἱ δὲ, τοσαύτης ἐτύγχανον πρ' αὐτοῦ τῆς εὐνοίας · ἐὰν τοίνυν καὶ τοῦτο προσθῇς, ἔστω καὶ τοῦτο τρίτον, οὐδέν γε ἀτιμότερον ἐκείνων ὥς γε ἐγὼ νομίζω, ἀλλὰ καὶ μάλα ξυμβαῖνον.

LXVII. Sed et beneficentiam adversvs pauperes, cujus velut columna cœlum altitudine æquans, nostri « de amandis pauperibus » exstat oratio, eademque charitatis erga indigentes, maxime morbo oppressos, quædam quasi legislatoria sanctio, id satis comprobat, quod nihil omnino unquam, nullum auri argentique scriptulum illI fuerit, nullæ item prorsus res possessionesque aliæ, verum quidquid obvenisset, id partim ultro in fortunulas suas involantibus cesserit, partim in egenos profuderit, receptis sibi modo retentisque, nirtis quibusdam, queis regebatur, centunculis, et his sane vilissimis, vitæque religiosæ apprime congruentibus, pauculisque aliquot libris. Huc accedunt et jejunia, et humicubationes, et nocturnæ pertinaci statu pervigilationes, et assiduæ ardentesque preces, et genitus, et lacrymæ, et sudores, et summatim quidquid religiosi sanctique hominis characterem facit ac absolvit, cujus noster aliis exemplar ac typus plane erat.

D Ξζ'. Τὴν δὲ πρὸς τοὺς πένητας εὐποιΐαν, ἧς ὁ περὶ φιλοπτωχίας λόγος οὐρανομήκης ἕστηκε στήλη, καὶ οἷόν τις νομοθεσία τοῦ πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς εὐμενοῦς, καὶ μάλιστα τοὺς νόσῳ πιεζομένους, τό τε μηδὲν πώποτε μήτ' ἄργυρον μήτε χρυσὸν ἰσχηκέναι, μήτ' ἄλλην ἡντινοῦν τοπαράπαν κτήσασθαι κτῆσιν, ἀλλὰ τῶν μὲν ἐκστῆναι τοῖς βουλομένοις, τὰ δὲ προέσθαι τοῖς πένησι · πλὴν ὧν περιεβάλετο τριχίνων ῥακίων, καὶ τούτων εὐτελῶν, καὶ φιλοσοφίᾳ πρεπόντων, καὶ βιβλίων ὀλίγων, ἔτι τε νηστείας καὶ χαμευνίας, καὶ στάσεις παννύχους, καὶ συντόνους δεήσεις, καὶ στεναγμοὺς καὶ δάκρυα, καὶ ἱδρῶτας, καὶ ὅλως οἷς ὁ κατὰ Θεὸν χαρακτηρίζεσθαι πέφυκεν ἄνθρωπος · ὧν οὗτος παράδειγμα καὶ τύπος τοῖς ἄλλοις ἦν.

LXVIII. Ego vero his, ut quæ omnes pridem compertissima habent, sepositis, ad magnum et

Ξη'. Ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἔκδηλα τοῖς ἅπασι παραλίπω. Ἐγὼ δ' ἐπὶ τὸ μέγα καὶ σεμνὸν τῆς περ-

[25] I Joan. IV, 20.

θενίας στάδιον βαδιοῦμαι· καὶ δείξω κάνταῦθα τὸν ἀθλητὴν στεφανίτην· ἦν ἐπειδήπερ ἐώρα μὴ μένον πασῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ θεσμῶν ὑπερκειμένην τῶν θείων, καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐξ ἐναμίλλου χωροῦσαν, οὕτω ταύτης ἐάλω καὶ οὕτω καθάπαξ ἐκτήσατο, ὥσθ' ὅσον ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ τοὺς ἄλλους ἐκράτει, τοσοῦτον ἐντεῦθεν [*an. add.* ἑαυτὸν?] ὑπερῆρε σώματος μὲν καὶ ψυχῆς ἁγνείαν, μεθ' ὑπερφυοῦς ἐγκρατείας ὑπὲρ πάντας ἀσκήσας· ἐξ ὧν δὲ ἡ τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἐνοικοῦσα δήπουθεν ἁμαρτία τοὐνδόσιμον ἔχουσα, κατεξανίσταται τῆς ψυχῆς, καὶ τὸν ἡγεμόνα νοῦν ὥσπερ αἰχμάλωτον τινα δοῦλον ὑποχείρα λαβοῦσα ἐφ' ἃ μὴ δεῖ κατασπᾷ· καὶ νοῦν ὡς εἰπεῖν ἄνουν ἐργάζεται, ταῦτα καὶ μνήμης ἀπώσατο τῆς αὐτοῦ.

A venerabile perpetuæ virginitatis stadium propero, etiam in eo athletam nostrum corona meritissime donatum ostensurus, qui cum hanc virtutem non modo supra reliquas virtutes omnes, verum etiam supra Dei ipsius jussa ac præcepta positam esse, atque æquo cum angelis marte certare animadverteret; ita protinus specie illius captus est; itaque suam hanc omnino fecit, ut quantum omnibus in rebus, suis ipse laudibus alios vincebat, tantum hinc vel semetipsum superarit, perfecta nimirum corporis pariter animæque castitate, cum divina quadam continentia, præter cæteros excellens; adhæc ea, unde inhabitans in membris nostris peccatum [26], quasi classico quodam exstimulatum, adversus animam rebellat; et principem ac moderatricem mentem, tanquam captum bello mancipium sibi subjiciens, ad nefaria quævis detrudit, mentemque amentem ut ita dicam efficit: hæc, inquam, etiam a memoria sua penitus repulit.

Ξθ'. Οὐδὲ γάρ ἐστιν οὐκ ἔστιν οὐδὲν [*f.* οὐδ' ἄν] ἐπειδὴ μὴ γέγονε γένοιτο τοὺς ἐλομένους τρυφᾷν, καὶ πλησμονῇ καὶ κόρῳ δουλεύοντα; σαρκικῶν ποθ' ἡδονῶν περιεῖναι, καὶ μὴ πάθεσιν αἰσχροῖς ὑποκεῖσθαι· οὐ μᾶλλόν γε ἢ τὸν εἰς πῦρ ἐμπεσόντα, μὴ καὶ τῆς τούτου φλογὸς πεπειρᾶσθαι· εἰ γὰρ καὶ τούτων ἔστιν οἳ τὸ δοκεῖν σωφρονοῦσιν, ἀλλ' ἄρα τοῖς λογισμοῖς, εἰς πεπορνευκότας τελοῦσι, καὶ δόξαν παρθενίας τοῖς ἄλλοις διδόντες, ἀκολασίαν οἷς ἔφην νοσοῦσι· δεῖ δὲ καὶ πᾶσα ἀνάγκη, τὸν παρθενεύειν ὡς ἀληθῶς ῥηθέντα, οὕτω τὴν ψυχὴν ἀπαθῆ παντάπασιν ἴσχειν, ὡς μηδὲ ψιλήν τινα γοῦν προσβολὴν εἰ οἷόν τε λογισμῶν ἀτόπων δίχεσθαι· οὕτω γὰρ ἂν εἴη ἐξολοκλήρου τοῦθ' ὅπερ αἱρεται ψυχῇ καθαρεύων καὶ σώματι.

B LXIX. Fieri enim non potest, non potest vero, inquam, nec siquidem nullo adhuc tempore factum fuit, in posterum unquam fiet, ut qui delicias vitæ consectantur, ventrique saburrando exsaturandoque serviunt, iidem domitas habeant corporis libidines, impurisque vacent perturbationibus, nihilo equidem magis, quam ut ardorem flammæ non percipiat, qui in ignem incidit. Etsi enim et horum nonnulli caste continenterque extrinsecus vivere videantur, intimis tamen animi sensibus ex eorum numero sunt, qui obscœnis sese polluerunt libidinibus, et qui licet aliis rebus illibatæ virginitatis opinionem de se præbeant, illa tamen, quam diximus parte, incontinentiæ morbo jactantur; atqui qui hoc sanctæ pudicitiæ decus sartum tectum tueri constituit, hunc oportet, imo plane necesse est, usque adeo puram integramque ab hujuscemodi passionibus animam habere, ut nec levissimam, si fieri queat, turpicularum cogitationum impressionem, ad ipsam accidere sinat: hoc enim pacto, quantus quantus est, id quod quærit, anima ac corpore mundus erit.

Ο'. Τούτου τοίνυν ἵνα καὶ αὖθις ἐπαναλάβω τὸν λόγον οὕτως ἐμέλησε Γρηγορίῳ, ὡς καὶ τὸν παρθενίας ἐπώνυμον καὶ μέγιστον κατ' αὐτὸν Θεολόγον, μηδὲν ἔχειν πλέον ἐᾶσαι· ἀλλ' ὥσπερ ἐν τῷ περὶ Θεοῦ λέγειν, οὕτω κἀντεῦθεν προσόμοις ἐκείνῳ γενέσθαι, καὶ προσέτι θεοφιλὴς, ὡς ἑκατέρους ἀλλήλοις δίσου καὶ ὁμοίου χωρεῖν· καὶ διὰ πάντων περιβοήτους ἅπασιν εἶναι. Ἃ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν ἐχρῆν διελθεῖν, καὶ τοῦτον ἐπασταχοῦ προῦχοντα δεῖξαι, οὐκ ἐνδεῶς εἰρῆσθαι μοι δοκῶ, ὥσθ' ὃ περὶ Ἀριστοφάνους ἔφησε Πλάτων, τοῦτ' ἤμοιγε νῦν δικαιότερον ἐστι φάναι· ὡς ἔρα πασῶν ἀρετῶν αἱ Χάριτες τέμενός τι λαμπρὸν ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται ζητοῦσαι, ψυχὴν εὗρον τὴν τοῦδε· ἐπίνειμι δὲ αὖθις ἐπὶ τὰ πρόσθεν· ἐπειδὴ διὰ βραχέων ὧν ἐβουλόμην ἐμνήσθην.

C LXX. Tantam igitur hac in re Gregorius curam operamque ponebat (denuo enim ad institutum revertor sermonem), ut dubiam plane palmam illi faceret, qui a virginitate cognomen invenit, unusque omnium maximus nostro Theologus habitus fuit (Joanni evangelistæ), imo vero quemadmodum pandendis divinitatis mysteriis, ita hac etiam parte, proxime ad illum accederet, neque minus apud Deum gratiosus esset, ut adeo æquo inter se ambo simillique plane incedant gradu; et ab omnibus maximos usquequaque clamores plaususque auferant. Jam itaque, quæ de virtutibus summatim disserere, summamque nostri in omnibus commonstrare habebam præstantiam, haud impari penitus modo hactenus exposita esse reor, ita ut quod de Aristo-
D phane olim Plato pronuntiabat, illud nunc meliore jure ad hunc nostrum transferri a me possit, scilicet quod Gratiæ splendidissimum quoddam omnium virtutum, nec unquam insérviturum fanum perquirentes, animam Gregorii repererint (1).

[26] Rom. VII, 17, 23.

(1) Thomas noster in Vita Aristophanis.

Paucis igitur, quæ cupiebam, hunc in modum explicatis, ad superiorem vitæ narrationem pedem nunc refero.

LXXI. His porro in rebus versanti beato Gregorio, pietatisque scholas in Ponto studiosissime adhuc sectanti, litteræ a patre redduntur adeo illius urgentes adventum, ut nihil omnino aliud prævertendum videretur. Quippe Cæsario filio, procul patria exstincto, nullo rerum suarum relicto hærede, non uxore, non liberis ; nam cælibem semper vitam egerat ; omnique ideo, secundum leges, ad parentes devoluta hæreditate ; hic quando pater ipse, cum ætate ac valetudine fessus, tum domestico hoc vulnere animo languens, rebus tractandis impar esset : nec obviam imminentibus invidis, et in aliena tanquam sua invadentibus ire, manumque conserere valeret ; causa autem hæc erat, quod Cæsarius, qui fisci principis quæstor fuisset, eaque re aliquam publicæ pecuniæ partem secum habuisset, lege repetundarum teneretur. Gregorium itaque filium, qui res ejusmodi pulchre norat expedire, e Ponto ad se revocare necesse habuit. At ille, cui patri non obtemperare summum facile nefas habebatur, et qui ipsum item Jesum meum suis parentibus dicto obedientem fuisse sciebat, continuo aderat, haud sua quidem plane sponte, et partim ille tamen sua quoque sponte : invite nimirum, quod religiosæ quietis suæ, non litium ac molestiarum amans esset, et sua rursum sponte, quod fraternorum manium causam susceptorus, patremque angore atque ægritudine sua levaturus esset.

ΟΑ'. Ἐν τοίνυν τοιούτοις ὄντι τῷ μακαρίῳ καὶ τῶν τοῦ Πόντου φροντιστηρίων ἔτ' ἐχομένῳ γράμματα παρὰ τοῦ πατρὸς ἀφικνεῖται, οὕτω τὴν ἄφιξιν ἐπισπεύδοντα ὡς μηδὲν ἔτ' ἄλλο τῶν πάντων δοκεῖν προύργιαίτερον εἶναι · τοῦ γὰρ παιδὸς Καισαρίου ἐπ' ἀλλοδαπῆς τὸν βίος ἀπολιπόντος, καὶ μηδοντινοῦν τοῦ πλήρου διάδοχον ἔχοντος, οὐ γυναῖκα, οὐ τέκνα, οὐδὲ γὰρ ὡμίλησε γάμῳ, ἀλλὰ τῆς οὐσίας ἁπάσης ἐπὶ τοὺς γεγεννηκότας κατὰ τὸν νόμον ἰούσης, ἐπειδήπερ ὁ πατὴρ καὶ γήρως εἵνεκα λέγω, καὶ νόσου, καὶ τῆς κατασχούσης αὐτὸν δι' αὐτὸν ἀθαμίας, οὐχ οἷός τε ἦν πράγμασι χρῆσθαι καὶ πρὸς τοὺς ἐπικειμένους τῶν φθονούντων καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις ὡς οἰκείοις ἐπιπητώντων ἀντέχειν καὶ διαμάχεσθαι · αἰτία δὲ ἦν τὸ τὸν Καισάριον τῶν βασιλείων θησαυρῶν γεγενῆσθαι ταμίαν, κἀντεῦθεν δημοσίων ἔστιν ὧν εὐπορῆσαι χρημάτων καὶ δεῖν ταῦτα καταβαλεῖν, εἰς ἀνάγκην κατέστη τὸν Γρηγόριον ἐκεῖθεν πρὸς ἑαυτὸν μεταπέμψασθαι, δεινὸν ὄντα τὰ τοιαῦτα περαίνειν · καὶ ὃς τό τε μὴ πείθεσθαι πατρὶ τῶν ἀτοπωτάτων νομίσας, καὶ ἅμα τὸν ἐμὸν Ἰησοῦν ὁποτασσόμενον τοῖς γονεῦσιν εἰδὼς αὐτίκα παρῆν · οὔτι ἐκὼν γε, καὶ ἑκὼν ἐν τῷ μέρει · τὸ μὲν, οἷς ἡσυχάζειν ἠρεῖτο · καὶ μὴ πράγματα ἔσχειν, τόδ' οἷς ἔμελλεν ὑπὲρ τῆς τοῦ συγγόνου ψυχῆς φροντιεῖν, καὶ τὸν πατέρα κουφιεῖν τῆς ἀνίας.

LXXII. Quæ omnia ut recte atque ordine composuerat, ita ut quadruplatorum « montes omnes collesque, secundum Isaiam [27], deprimerentur, et anfractuosa recta ac plana fierent, » adhæc ut fratrem sororemque Gorgoniam, ejusmodi concionibus funebribus laudarat, quæ stuporem omnibus admirationemque cient, patri itidem bifariam auxilio fuit, tum quod quidquid hinc mœroris conceperat abstergeret, tum quod novas illius adversus consubstantialem Dei essentiam machinationes corrigeret. Interea enim dum in otio suo filius agebat, patrem solum interceptum, qui Arii imbuti opinionibus erant, et infucatis quibusdam ac perversis ratiunculis circumventum, statuque mentis quodammodo dimotum, in hanc fraudem impellunt : ut contra coessentialem Dei naturam suum ipsis calculum adderet, litterisque præscriptis, damnata priore sententia, cum illis faceret, qui similitudinem aliquam in Divinitate sciscunt, atque hoc pacto tum a coessentiali Trinitate, quandoquidem novis hisce placitis suis ipsam diremptum ibat, semetipsum separaret, tum a se suaque communione cæteros sejungeret, et illos videlicet, qui solitariam amplexi vitam, Deum sine ulla intermissione contuentur, et quotquot alioqui pietatis, et congruentium pietati officiorum, cura tanguntur. Hoc illum igitur vir maximus affectum modo cernens, pro eo sane ac debuit gravissime animo

ΟΒ'. Καὶ τοίνυν οὕτω μὲν πάντα ταῦτα καλῶς καὶ ὡς ἐχρῆν διαθεὶς, ὡς πᾶν ὄρος καὶ βουνὸν συκοφαντικὸν κατὰ τὸν Ἡσαΐαν ταπεινωθῆναι, καὶ γενέσθαι τὰ σκολιὰ εἰς εὐθέα · λόγοις δ' ἐπιταφίοις τὸν ἀδελφὸν προσειπὼν καὶ τὴν ἀδελφὴν Γοργονίαν, πάντας εἰς ἔκπληξιν καὶ θαῦμα κινοῦσιν, ὁ δὲ καὶ τῷ πατρὶ διπλῇ βοηθεῖ · τῷ τε τῶν ἐπὶ τούτοις δυσχερειῶν ἀπαλλάξαι, καὶ τῷ τὴν κατὰ τοῦ ὁμοουσίου καινοτομίαν διορθώσασθαι · τούτου γὰρ ἀπόντος ἐν ἡσυχίᾳ, μόνον οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες ἐκεῖνον ἀπειληφότες, καὶ λόγοις κιβδήλοις καὶ διεστραμμένοις αὐτὸν ὑπελθόντες, καὶ οἷον ἐκστήσαντες ἑαυτοῦ πείθουσι σφίσι κατὰ τοῦ ὁμοουσίου συνθέσθαι καὶ διὰ γραμμάτων, τὸ μὲν, ἀπειπεῖν. Τοῖς δὲ ξυνειπεῖν τὸ ὁμοιούσιον δογμάτίζουσι · καὶ διαστῆσαι μὲν ἑαυτὸν τῆς ὁμοουσίου Τριάδος, ἐπειδὴ καὶ ταύτην αὐτὸς διέστησεν, οἷς συνέθετο, διαστῆσαι δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς αὐτοῦ κοινωνίας · τοὺς τε τὸν μοναδικὸν βίον ἀσκοῦντας καὶ πρὸς Θεὸν αἰεὶ βλέποντας, καὶ ὅσοις ἔμελεν εὐσεβείας, καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν γιγνομένου · οὕτω δ' ἔχοντα κοῦτον ὁ μέγας εὑρὼν, ἀλγεῖ μὲν ὡς εἰκος καὶ πρὸς τὴν μεταβολὴν δυσχεραίνει, καὶ συνάχθεται αὐτῷ τοῦ ταύτῃ πρεῖχθαι, ὡς μὴ μόνον τὴν ἐν ἅπασιν αὐτοῦ τοῖς καλοῖς εὐγένειαν καὶ πρὸς ἀρετὴν εὐκληρίαν, ἀλλὰ καὶ ἣν πάντες περὶ αὐτοῦ δόξαν εἶχον ἀμβλῦναι.

[27] Isa XL, 4.

commovebatur, et hanc sententiæ commutationem permoleste ferebat, et vicem illius juxta cum ipso dolebat ; eo nimirum ipsum hac in re provectum fuisse, ut non modo eximiam in præclaris rebus omnibus naturæ suæ nobilitatem, et felices in virtute progressus, verum etiam egregiam omnium de ipso existimationem retunderet ac obscuraret.

ΟΓ'. Ὁρῶν δὲ αὐτὸν τοῖς τῆς μεταμελείας βαλλόμενον κέντροις καὶ ὅλον γεγονότα τῆς λύπης καὶ προσέτι τὴν ἀπάτην νομίσας ὑφ' ἁπλότητος γεγενῆσθαι, ἐπειδὴ τὸ γενόμενον οὐκ ἂν ποτ' εἴη μὴ γεγονὸς, ἀναλαμβάνει τε τοῦτον εὐθὺς σπλάγχνοις χρηστότητος, καὶ παραμυθεῖται, καὶ τῆς μὲν πλάνης ἀπάγει, πρὸς δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐπανάγει, καὶ μᾶλλον ἢ πρόσθεν δίδωσι τῇ Τριάδι · νουθετήσας ἱκανῶς καὶ διδάξας ὅπως δεῖ ταύτης γνησίως ἀντιποιεῖσθαι, καὶ τοῖς πατρικοῖς ὅροις ἐμμένειν, καὶ μηδὲν περαιτέρω προάγειν · οὓς καὶ πάντας μὲν τοὺς τῆς εὐσεβείας τροφίμους, πολλῷ δὲ πλέον τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν πρυσαιτοῦντας, καὶ ποιμαίνειν ἠξιωμένους ἐπίστασθαι χρὴ, καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκειν δύνασθαι, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν, οὗτοι δὲ, ὑπέρ τε ἑαυτῶν, καὶ ὧν γε προίστανται πάντως ὀφείλουσι λόγον · οὐδὲ γὰρ εἶναι τῶν εἰκότων, οὐκ εἶναι, τὴν ἃ χρὴ φρονεῖν καὶ πράττειν τοὺς ἄλλους διδάσκειν ἔχοντα τάξιν, εἰς μαθητευομένους τελεῖν.

A LXXIII. Ubi pœnitentiæ autem stimulis patrem fodicari, tristitiæque se totum dare intelligebat, ratus simul mera animi simplicitate in hanc incidisse fraudem, quando quod semel factum erat, infectum fieri nequibat, visceribus charitatis ipsum e vestigio suscipit, et consolatur, et ab errore aversum ad veritatem reducit, magisque etiam quam antea sanctissimæ Trinitati tradit, plene ipsum videlicet cumulateque commonefaciens, et instruens, quo omnino pacto genuinum in modum amplectenda Trinitas sit ; manendumque intra Patrum terminos esse, nec vel tantulum ulterius pedem proferendum. Quos cognitos habere fines, omnes equidem pietatis alumnos oportet, sed maxime tamen, qui antistites Ecclesiarum, ac pastores suo merito constituti sunt, et eosdem etiam alios posse docere, B cæteri enim pro se quisque duntaxat, hi autem et pro semetipsis, et pro iis quibus præsunt rationem omnino reddituri erunt. Quippe haudquaquam rationi consentaneum esse, non esse profecto, ut qui, quæ sentire atque agere conveniat, alios docere debeat, eorum ipse imperitus sit, et quanquam doctoris locum teneat, inter discipulos adhuc reapse consistat.

ΟΔ'. Τοῦ μέν οὖν πατρὸς, οὕτως ἐπικαιρότατα προΰστη, καὶ ὃν τῆς εἰς φῶς προαγωγῆς αἴτιον ἔσχε τοῦτον ἀμέλει τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς μικρὸν ἀποπλανηθέντα, πρὸς τοῦτ' αὖθις αὖ ἐπανῆγεν, εὐγνώμονος παιδὸς ἔργον ποιῶν, καὶ ὧν εἴληφε παρ' ἐκείνου, πλείω καὶ μείζω διδοὺς, εἴπερ τὸ πλανηθεῖσαν ψυχὴν ἐπιστρέψαι καὶ σῶσαι, μεῖζον ὅτου τις ἂν εἴποι παντός · τοὺς δ' αὖ διαστάντας καὶ ζῆλον θεῖον ἀνηρημένους, οὕτω δυνάμει λόγου καὶ πνεύματος ἐπανήγαγε καὶ τούτῳ διήλλαξε καὶ συνέδησε τοῦ λοιποῦ, καὶ εἰς ἓν ἄμφω τὰ μέρη συνῆψεν, ὡς καὶ τῷ τῆς ἑνώσεως μεγέθει καὶ τάχει, τὴν διάστασιν ἀπιστεῖσθαι · οἷς γὰρ αὐτὸς τοῦ παιδὸς ἀκούσας αὐτίκα μάλα συνέθετο καὶ οὐκ ἀντεῖπεν, ἀλλὰ καὶ τῶν πεπραγμένων οὕτω κατέγνω, ὡς καὶ δάκρυσι πλείστοις ἐξιλεοῦσθαι τὸ Θεῖον, οἷς ἐξέστη τῆς ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεως, ἐν τούτοις ἔγνωσαν ἀτεχνῶς, ὡς οὐ κακουργῶν οὐδὲ πονηρευόμενος, ἀλλ' ἀκεραιότητι γνώμης κάλλιον ἔχειν ἐκεῖνο νομίσας, προσέθετο · ὡς μὴ τῆς γνώμης ἀλλὰ τῆς ἁπλότητος, καὶ τῶν ἡπατηκότων εἶναι τὸ ἔγκλημα. Τοῦτο τὸ ἔργον οὐκ ἀτιμότερον οἶμαι, οὔτε τῆς θαυμαστῆς ἡσυχίας, οὔτε τῶν πολλῶν ἱδρώτων καὶ πόνων, καὶ τῆς μεγάλης ἐν εὐτελείᾳ φιλοσοφίας · μᾶλλον δὲ οὐδὲν ἐκείνων εἰς φιλοτιμίαν τοσοῦτον, ὅσον τὸ τοὺς διὰ Θεὸν στασιάζοντας καὶ ἱερῶς διαφερομένους, ὁμονοίας ἔχεσθαι πεῖσαι, καὶ εἰρήνην ἑσπάσασθαι, κἀντεῦθεν Θεοῦ παῖδα κεκλῆσθαι.

C LXXIV. Patrem itaque sane quam opportune hoc pacto suis consiliis gubernabat, et quem sui in lucem ortus auctorem habebat, illum utique nonnihil a vera luce deerrantem, rursus ad hanc ipsam reduxit, boni candidique filii functus officio, quæque a patre acceperat beneficia, pluribus ac majoribus exsolvens ; namque animam in errore versantem in viam revocare ac servare (*Jac.* v. ult.), id haud paulo majus alto quovis, cujuscunque nominis modique, beneficio est. Tum illos etiam qui a parente sese abalienaverant, zelumque divinum induerant, ita sermonis spiritusque sui efficacia rursus in concordiam cum illo reduxit, ac reconciliavit, et in posterum conjunxit, et utramque partem ita coadunavit, ut conjunctionis illius magnitudo, et D celeritas, incredibilem pene superiorem faceret distractionem. Quippe quoniam ut sententiam filii pater audierat extemplo sine ulla refragatione illi accederet, imo etiam puæ egisset sic ipse damnaret, ut uberrimis lacrymis hujus suæ a pristino instituto defectionis veniam a Deo exposceret ; inde plane intelligebpnt, minime illum dolo malo ac veteratoria quadam pravitate, sed ingenua animi integritate qua rectiora illa esse sibi persuaserat, eadem amplexum fuisse. Ita ut erroris illius culpa, non tam animo, quam incautæ simplicitati, astutisque deceptoribus, imputanda veniret. Quod nostri opus, meo judicio, haudquaquam minoris existimandum est, quam aut admirabile illud otium, aut multi juges labores sudoresque, ac plane cœlestis in summa frugalitate vita, sive potius, nihil illarum tam esse gloriosum ac honorificum, quam Dei causa dissidentes, sancteque inter sese controversantes, ad mutuæ concordiæ studium, pacisque amorem, adducere, eaque re filii Dei appellationem [28] promereri.

[28] Matth. v, 9.

LXXV. Quid tum vero postea accidit ? Nempe Gregorium quantumlibet renitentem sacro sacerdotii unguento pater ungit, ac presbyteri honore auget Christique sacrificum inaugurat, qui etiam priusquam inungeretur ex hoc ordine erat ; immolabat ille vero, non Agnum Dei peccata mundi tollentem [29], sed Deo hostiam gratiæ ac laudis [30] ; sed et semetipsum perpetuis laribus sudoribusque, actaque in meditatione mortis vita omni, « hostiam viventem, sanctam, acceptam [31], » et ante jam votivam, quam editam in lucem fuerat, sacrificabat, quam ego unam haud dubitem magis Deo charam magispue pretiosam Christo, qui nostra causa immolatus est, affirmare. Postquam hoc modo in collegium sacerdotum pater filium cooptavisset, id unice agebat, ut illum secum perpetuo retineret, nec usquam alio illi abeundi potestatem faciebat : quo deinceps ipsi ad omnia dextræ manus loco esset, eo quod simul una cum ipso commissi gregis gubernationem atque et esset et haberetur, simul item scipio ac fulcrum

A ΟΕ'. Τί τὸ ἐνυεῦθεν ; Χρίει μὲν καὶ ἔχοντ' αὐτὸν ὁ πατὴρ, ἱερωσύνης τῷ χρίσματι, καὶ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου τιμῆς ἀξιοῖ · καὶ δείκντσι θύτην Χριστοῦ, τὸν εἰς τούτους τελοῦντα καὶ πρὸ τῆς χρίσεως, καὶ θύοντα μὲν, οὐ τὸν Ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, θύοντα δὲ καὶ ἑαυτὸν ἱδρῶσι διηνεκέσι καὶ πόνοις, καὶ τῷ μελέτην θανάτου τὸν βίον ποιεῖσθαι, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστόν, καθιερωμένην καὶ πρὸ γενέσεως · ἣν δὴ καὶ μόνην ἔγωγ' ἂν φαίην μᾶλλον θεοφιλῆ καὶ περὶ πλείονος γινομένην τῷ δι' ἡμᾶς τυθέντι Χριστῷ · ὁ μὲν οὖν οὕτω τὸν παῖδα προβεβλημένος, πολὺς ἦν παρ' ἑαυτῷ τοῦτον κατέχειν ἐθέλων, καὶ οὐκ ἐῶν ἑτέρωσέ πη χωρεῖν · ἵν' εἴη περὶ πάντ' αὐτῷ τοῦ λοιποῦ χεὶρ δεξιὰ, ὁμοῦ μὲν, συνδιέπων καὶ συναντιλαμβανόμενος τοῦ ποιμνίου καὶ σχεδὸν ἄλλος αὐτός τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὢν καὶ δοκῶν, ὁμοῦ δὲ καὶ βακτηρία καὶ ἔρεισμα γήρως, καὶ πάντα τούτῳ γιγνόμενος.

B tutelam sustineret, et fere alter iqse Ecclesiæ senectutis, unoque verbo omnia ipsi esset.

LXXVI. Quippe soluto jam per longam adeo vitam naturali corporis vigore, cum annos circiter nonrginta natus esset, haud amplius aut semetipso, aut aliis recte uti !poterat, verum plurimum alienæ opis ac solatii fomentique, et quispiam qui ipsum velut sustentaret refoveretque, ipsi opus erat. Hic noster, secundum vetus verbum (1), altero concesso, alterum abnuit ; quemadmodum enim nibil molestius, aut minus sibi conveniens ducebat quam curis ac negotiis, a beata philosophiæ suæ quiete sese abrtracturis, implicari, sic e contrario cum voluntate parentum consentire, illisque auxilio esse, nec ulla eorum in gratiam recusare discrimina, non minimam pietatis partem, atque Dei etiam, qui parentes honorandos sanxerat [32], cultum esse ratus, ad omnia promptus erat.

C ΟΖ'. Τοῦ γὰρ δὴ φυσικοῦ τόνου τῷ μήκει τοῦ βίου παραλυθέντος, ἐνενηκοντούτης γὰρ ἦν, οὔθ' ἑαυτῷ οὔτε τοῖς ἄλλοις οἷός τ' ἦν τὰ εἰκότα κεχρῆσθαι, ἀλλὰ καὶ πλείστης ὅσης ἐπικουρίας ἔξωθεν δεῖσθαι καὶ παραμυθίας, καὶ οἷόν τινος ὑπανέχοντος τοῦτον καίπως ἀνακτωμένου. Ὃδ' ἕτερον μὲν ὡς λόγος ἐδίδου, ὅτερον δ' ἀνένευε · τὸ μὲν γὰρ ἀνέχεσθαι φροντίδων ἀφελκουσῶν τῆς ἐν φιλοσοφίᾳ ῥᾳστώνης, δεινόν τε ἡγεῖτο καὶ ἥκιστα πρὸς αὐτοῦ · τὸ δὲ συμπνεῖν καὶ συμπράττειν τοκεῦσι, καὶ μηδ' ὁντινοῦν ὑπὲρ αὐτῶν κίνδυνον παραιτεῖσθαι μέρος εὐσεβείας οὐκ ἐλάχιστον εἶναι νομίζων καὶ ἅμα πρὸς Θεὸν θεραπείαν, ὃς κελεύει πατράσι νέμειν τιμὴν, οἷος ἦν πάντ' εἴκειν κελεύοντι τῷ πατρὶ καὶ δεύτερα τἄλλα νομίζειν.

D patri jubendi concedenda, cæteraque posthabenda,

LXXVII. Cæterum paucis post diebus denuo in Pontum regreditur,ad familiarem sibi adamatamque quietem, hactenus duntaxat, ut seipsum penitus excuteret, et alios sue exemplo doceret, non e vestigio res maximas ac santissimas temere attrectandas esse, mox dein sub præstitutum diem ad suos propere recurrit patrique, et urbi patriæ, totum sese tradit, patriæ salutiferum quoddam remedium sua eruditione facundiaque futurum, patri senectæ solatium ortarumque inde ærumnarum, summum maximumque allevamentum, continuo autem subita festum oratione ornans, ac decenti concelebrans laudatione, fugæ suæ causam dicit : eamque ut probabilem Deoque gratam commemorat, tum et patris sui in cives credibilem maximoque habendam in pretio magnanimitatem commendat.

ΟΖ'. Τέως γε μὴν μικρὸν ἐνταῦθ' ἐπισχὼν, ἀναχωρεῖ μὲν εἰς Πόντον, καὶ τὴν συνήθη καὶ φίλην αὐτῷ ἡσυχίαν, ὅσον τε ἑαυτὸν ἐπισκέψασθαι καὶ τοὺς ἄλλους παιδεῦσαι, μὴ τοῖς μεγίστοις εὐθὺς ἐγχειρεῖν · ἐπανεισι δὲ αὖθις ὅτι τάχιστ' αὐτοῖς κατὰ τὴν κυρίαν τῶν ἡμερῶν, καὶ δίδωσιν ἑαυτὸν τῷ τε πατρὶ καὶ τῇ πόλει · τῇ μὲν, φάρμακον σωτηρίας διὰ τῶν λόγων · τῷ δὲ, γήρως παραμυθίαν, καὶ τῶν ἐκεῖθεν δεινῶν, θαυμαστόν τινα καὶ μέγιστον κουφισμόν · καὶ λόγοις αὐτοσχεδίοις κοσμήσας τὴν ἑορτὴν, καὶ τὰ εἰκότα πανηγυρίσας, ἀπολογεῖται μὲν ὑπὲρ τῆς φυγῆς, καὶ ὡς εὐλόγου καὶ θεοφιλοῦς μνημονεύει · δείκνυσι δὲ καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς τοῦ πατρὸς μεγαλοψυχίαν, θαυμαστήν τινα καὶ πλείστου ἀξίαν.

[29] Joan. I, 29. [30] Hebr. XIII, 15. [31] Rom. XII, 1. [32] Exod. XX, 12 ; Ephes. VI, 2.

(1) *Iliad.* VIII, 250.

ΟΗ'. Βασιλείου δὲ τοῦ πάνυ τῆς τῶν Καισαρέων Ἐκκλησίας ἐπειλημμένου, συμβαίνει καὶ τουτονὶ τὸν μέγαν, πάρεργον ὡς ἂν εἴποι τις τῆς ἐκείνου γενέσθαι χειρός τε καὶ γνώμης, καὶ προβεβλῆσθαι Σασίμων τρόπῳ τοιῷδε· τῆς γὰρ Καππαδοκίας ἁπάσης, μιᾶς μὲν οὔσης ἡγεμονίας τοπρόσθεν, καὶ ὑφ' ἑνὶ μάλιστα γνωριζομένης τε καὶ καθισταμένης ποιμένι, εἰς δύο δὲ τῳτότε οὐ μόνον ἡγεμονίας ἀλλαὶ καὶ μητροπόλεις διαιρεθείσης, τήν τε Καισάρειαν καὶ τὰ Τύανα, γίγνεταί τι τοιοῦτον, ὃ καὶ μηδὲν ὑγιὲς καὶ αὖ θεοφιλὲς ἔξεστι προσειπεῖν· τὸ μὲν, οἷς θαυμασθοῦ τετύχηκε τέλους· τὸ δὲ, ὡς ἔξω τοῦ γιγνομένου καὶ βουλευθὲν τὴν ἀρχὴν καὶ πραχθέν.

A LXXVIII. Magno autem Basilio Cæsariensis Ecclesiæ pontificatum adepto, contigit equidem et magno nostro Gregorio, ut perfunctoria quædam manus mentisque Basilii opella, quemadmodum haud absurde dixeris, fieret, Sasimorumque præsul hujusmodi quadam ratione crearetur; tota nimirum Cappadocia, quæ una adhuc provincialis præfectura, eademque sub uno item potissimum antistite censa ac constituta fuerat, in duas tum primum præfecturas pariter, duasque metropoles ecclesiasticas, Cæsariam et Tyana, distracta, illius modi quiddam ea in re fiebat quod et prorsus inconsultum, et rursus Deo acceptum, haud immerito appellaveris, hoc quidem certe eatenus, quod eventum sortiretur præclarum : malesanum autem ideo, quod præter jus et fas tum conceptum animo ab initio tum opere ipso peractum esset.

ΟΘ'. Τῷ μὲν γὰρ Τυανων προέδρῳ, δίκαιον εἶναι ἐδόκει καὶ λόγον ἔχον, καὶ τὰ πνευματικὰ τοῖς δημοσίοις συνδιαιρεῖσθαι, κἀντεῦθεν ἔστιν ὧν ἀντιποιεῖσθαι χωρίων ὡς αὐτῷ γε ταύτῃ διαφερόντων· Βασιλείῳ δὲ οὐκέτι· ἀλλ' εἶναι μὲν καθ' αὐτὰ τὰ Τύανα συγχωρῆσαι, ἑτέρου δὲ μηδενὸς τοπαράπαν προσάπτεσται· ὡς πάντων τῶν ἄλλων τῇ Καισαρέων Ἐκκλησίᾳ κατὰ τοὺς ἄνωθεν νόμους ἀνακειμένων, αὐτὸν δὲ τὴν τῶν Καππαδοκῶν ἅπασαν χώραν πλείστοις δσοις ἐπισκόποις διαλαβεῖν· καὶ μηδ' ἡντινοῦν αὐτοῖς πόλιν ἢ κώμην οἵαν ἱεραρχίαν δεδέχθαι, ταύτης ἔξω καταλιπεῖν· ἐφῷ μάλιστα μὲν πλείω τε καὶ καλλίω τὴν τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν ἐντεῦθεν γενέσθαι, ἔπειτα διὰ τοῦ τῶν ἐπισκόπων ἕκαστον τὰ οἰκεῖα κεκτῆσθαι, καὶ τούτων κατάκρας ἀντιποιεῖσθαι· τήν τε στάσιν ἐξ ἀνάγκης λελύσθαι, τήν τε Καισαρέων πλήν γε Τυάνων, τὰ αὐτῆς οὗ κεκομίσθαι, μὴ δυναμένου τοῦ Τυανέων πρὸς τοσούτους ἀνταίρειν.

B LXXIX. Tyanensi nimirum pontifici (1) justum atque æquum esse videbatur, ut una cum civilibus publicisque spiritualia dividerentur; atque ut loca quædam, tanquam hac ratione debita, in suam ditiomem potestatemque inde assereret, quod Basilio haudquaquam probabatur, qui Tyanensi quidem Ecclesiæ liberam suamque jurisdictionem permittebat, modo ne aliud præterea quidquam sibi usurparet, quando reliqua omnia antiquo jure pontificio Cæsariensi Ecclesiæ attributa essent : ea igitur re Cappadociam omnem plurimis ille occupare episcopis nullumque oppidum aut pagum pontificali suscipiendo imperio idoneum, eo vacuum relinquere; hoc potissimum consilio, ut amplior inde accuratiorque animarum exsisteret curatio, deinde etiam, ut episcopis suas singulis tenentibus, ac pro virili parte acerrime tuentibus, sedes, et seditioni necessario finis imponeretur, et sua iterum, exceptis Tyanis, Cæsariensis recuperaret Ecclesia, impari videlicet pluribus futuro Tyanensium antistite.

C

Π'. Ταῦτα δ' ἐπαίνων ἀξίως διανοηθείς τε καὶ καταπράξας, καὶ πάντας ἐκπλήξας οἷς δεξιῶς ἄγαν ἐξεῦρε, τὴν μὲν οὐκ εὐλόγως διαιρεθεῖσαν χώραν, εἰς ἓν αὖθις εὐλόγως συναγαγεῖν καὶ συνάψαι, τοὺς δὲ τῇ πρὸς αὐτὸν βασκανίᾳ τοῦτ' εἰργασμένους αἰσχῦναι, καθ' ἓν τοῦτο μόνον οὐκ ἔδοξε καλῶς, οὐδ' ἀξίως ἑαυτοῦ βεβουλεῦσθαι, τῷ καὶ τὸν Γρηγόριον ἕνα τοῦ τοιούτου καταλόγου καὶ ταυτησὶ τῆς φορᾶς πεποιῆσθαι, καὶ τὴν μεγάλην τοῦ λόγου φωνὴν καὶ πάντα περιηχοῦσαν τὰ πέρατα, Σασίμοις φέρων ἐγκαταστῆσαι, παραρλήσιον, ὥσπερ ἄν, εἰ καὶ τὸν ἥλιον ἠξίωσεν ὁστισοῦν ἐν φαύλῳ τῆς γῆς μέρει συγκλείειν.

LXXX. Cæterum ut laudabiliter ista excogitavit pariter ac perfecit, omniumque sibi admirationem peperit Basilius, eo quod solertissime viam repererat, inconsulto consilio divisam provinciam, sapienter rursus in unum conducendi conjungendique, justumque illis, qui hæc mera adversus ipsum malevolentia ac invidia stimulati patrarant, incutiendi pudorem. Ita in hoc uno duntaxat, neque bonum, neque se dignum, iniisse visus est consilium, quod pontificalis hujus catalogi ac proventus unum etiam Gregorium feceisset, et magnam illam divini verbi vocem, omnesque terrarum pervadentem fines. Sasimis imposuisset, haud dissimili ratione, atque si solem quispiam ignobili aliquo terræ loco conclusum abdere velit.

D

ΠΑ'. Καίτοι εἰ τὸ τοὺς ἁπλῶς ἑταίρους, κἂν μὴ πολλου τινος ἄλλως ἄξιοι τύχωσιέ ὄντες, τῶν εἰκότων ἀποστερεῖν οὐκ ἐπαινετὸν, πῶς οὐκ ἂν εἴη τῶν ἀτόπων καὶ πάσης ἀγνωμοσύνης μεστὸν, ὅταν τις μετὰ τοῦ πάνυ τοι μανικὸς ἐραστής τε καὶ ἐρώμενος εἶναι, βέλτιστος διὰ πάντων καὶ πολλαχόθεν ἔχων θαυμάζεσθαι, ἔπειτα μὴ τῆς γιγνομένης παρὰ τοῖς ταῦτ'

LXXXI. Jam si amicos quoscunque, qui cæteroqui haud magno admodum numero locoque sunt, iis quæ æqua et convenientia sunt fraudare, haudquaquam honestum ac laudabile habetur; quomodo non absonum plane, et iniquitate plenissimum fuerit, quando qui pene insano alicujus amore deperit, nec minus invicem eidem redamatur; qui præ-

(1) Anthimo.

terea longe omnibus in rebus præstantissimus, omnique artium virtutumque genere admirabilis est; hic apud hos ipsos, qui istarum rerum omnium conscii testesque ipsi sunt, jus suum honoremque debitum, non consequitur? Quod tum Gregorio usu veniens vehementer homines perturbavit; quippe qui summa illum quæque a Basilio accepturum, et, quæ tum Basilium dare, tum Gregorium accipere par erat, speraverant; parva vero quæpiam duntaxat, et quæ adeo infra sanctissimam ipsorum necessitudinem, aliorumque exspectationem essent, reipsa cennebant, ut priusquam fierent, nemo futura credidisset, et facta denuo item incredibilia, cæcisque ambagibus involuta, viderentur, usque adeo præter omnem hominum spem tum Basilius visus est, neque Gregorio, ut insigni plane viro, aliosque omnes supergresso, dignos habuisse honores: neque ut cætera ipsi viliora essent omnia, amicitiæ saltem jura erga sodalem suum observare, sed ipsum non secus ac cæteros hoc in negotio habere, voluisse, quo ipso non Gregorium magis, quam illo semetipsum, dehonestabat. Nisi hoc fortasse modo Basilium quispiam defensum eat, quod neque sodalis sui despicatione, neque singularis atque mutuæ suæ familiaritatis, datæque dudum et acceptæ fidei, oblivione, neque rursus ignoratione veri pretii, quo dignus omnine Gregorius esset, ad hanc de ipso ferendam sententiam veniret; sed quod hominem apud se perpetuo retinere, ejusque præsentia ac consuetudine oculos animumque pascere cuperet, neque saavissimam modo sibi illius vocem ac linguam auribus usurpare, sed orationibus item ipsis frui, de quibus tantopere gloriari solitus erat, quanto nemo omnium ad illum diem de suis ipsius (1). Hoc vero cum alia ratione nulla consequi posset, et flagrantissimo Gregorii desiderio adductus, novas illas sibi usurpandas statuit machinationes, et simul quod animi illius magnitudinem, atque erga se observantiam, clarissime perspectam haberet. Quibus noster virtutibus tantum præstabat, ut quod erga illum declarare Basilius debuerat officium, tantum se nimirum supra alios omnes Gregorio deferre; ut novorum istorum antistitum in numero illum non reponeret, id Basilio majorem profecto in modum ipse præstaret, eo videlicet ipso, quod ad prædictam inaugurationem vocatus, nihil contradiceret, nec aufugeret, quemadmodum sine dubio facturus fuerat Basilius, si contra ejus modi quidpiam in illum faciendum habuisset Gregorius, satis ostis ostendit, et quanti auctoritatem illius faceret, et quod illius gloriam suæ longe anteferret.

LXXXII. Cave vero dicas, Quid igitur extemplo inde sese subduxit Gregorius? Deo nimirum ad hoc pariter ac illud impellente, tum primum cessit, tum postea rursus aufugit, qui summam item Gregorii nostri animi moderationem monstrabat, et simul neque orbem terrarum tali orbari sinebat viro; qualem ego, nempe pulchra omnia pariter pervagatum, neminem ullo unquam tempore videre memini, neque ipsum, ipsiusque exquisitissimas dicendi artes, in obscuro ac vilissimo loco clausas latere; et propemodum exstingui, instar facis cujusdam ingentis, idoneo destitutæ alimento.

A αὐτῷ ξυνειδόσι, τιμῆς ἀπολαύῃ. Ὁ δὴ καὶ τότε περὶ τὸν Γρηγόριον δήπουθεν γενονὸς πάντας ἐξεπληξε· μεγάλα μὲν οἰομένους ἂν αὐτῷ παρα Βασιλείου γενέσθαι, καὶ ὅσα τοῦτον κἀκεῖνον, τὸν μὲν δοῦναι, τὸ δ' εἰκὸς εἰληφέναι· μικρὰ δὲ ἰδόντας, καὶ οὕτως τῆς τε πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν θαυμαστῆς ἕξεως καὶ τῆς τῶν ἄλλων προσδοκίας παντάπασιν ἀποδέοντα, ὡς πρὶν μὲν γενέσθαι, μὴ πιστεύεσθαι ἂν γεγενῆσθαι, γενόμενα δὲ πάλιν αὖ ἀπιστεῖσθαι καὶ εἰς ἄπορον πίπτειν· οὕτως ἀπ' ἐλπίδος ἀπάσης Βασίλειος ὤπται· οὔτε τοῦτον ὡς θαυμαστόν τινα καὶ ὑπὲρ πάντας ὄντα τοὺς ἄλλους τὰ εἰκότα τιμήσας, οὔτ' εἰ μή τι ἕτερον, τοὺς γοῦν ἑταιρίας νόμους περὶ αὐτὸν ἐθελήσας φυλάξαι, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἄλλους καὶ τούτῳ χρήσασθαι· οὐ μᾶλλον τοῦτον ἐντεῦθεν, ἢ ἑαυτὸν ἀτιμάσας ἐκεῖθεν· πλὴν εἴ τις ὑπὲρ αὐτοῦ B τοῦτ' ἔχει λέγειν, ὡς οὐκ ὑπερφρονῶν τὸν ἑταῖρον, οὐδὲ τῆς ὑπερφυοῦς πρὸς ἀλλήλους συμπνοίας καὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς ὁμολογιῶν ἥκων εἰς λήθην· οὐδ' αὖ ὅσου τινὸς ἦν ἐκεῖνος ἀξιόχρεως ἀγνοῶν, ἐπὶ ταύτην ἔπειθ' ἥκει τὴν ψῆφον, ἀλλ' ἄρα παρ' αὐτῷ τοῦτον ἔχειν ἐθέλων αἰεὶ, καὶ ὁρᾷν καὶ ξυνεῖναι, καὶ μὴ μόνον τῆς ἡδίστης αὐτοῦ (2) φωνῆς τε καὶ γλώττης ἀκούειν, ἀλλὰ καὶ λόγων ἀπολαύειν ἐκείνων, οἷς ἐφιλοτιμεῖτο τοσοῦτον, ὡς οὔπω τοῖς ἑαυτοῦ τῶν πάντων οὐδεὶς, ἐπεὶ τοῦδε τυχεῖν οὐκ ἄλλως οἷός τ' ἦν, καινοτομεῖν διά τε τὸν πόθον ᾤετο δεῖν, καὶ ἅμα τὴν τοῦ Γρηγορίου μεγαλοψυχίαν καὶ ἣν πρὸς αὐτὸν εἶχει αἰδῶ σαφῶς ἐπιστάμενος· ὧν τοσοῦτον αὐτῷ περιῆν, ὥσθ' ὅπερ ἐκεῖνον ἐχρῆν πρὸς αὐτὸν ἐνδεδεῖχθαι, ὡς ἄρα περὶ πλείονος αὐτὸν πάντων ποιεῖται, C τῷ μὴ συντεταχέναι τοῖς ἄλλοις, τοῦτ' αὐτὸν πρὸς ἐκεῖνον μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος εἰργάσθαι· δι' ὧν γὰρ πρὸς τὴν χειροτονίαν ταύτην καλούμενος, οὐκ ἀντεῖπεν· οὐδ' ἀπεπήδησεν· ὅπερ ἐκεῖνος πάντως ἔπαθεν ἄν, εἰ τοὐναντίον πρὸς ἐκεῖνον ταῦτ' αὐτὸς εἶχε ποιεῖν, ἔδειξεν ὅσου τινὸς τἀκείνου τιμᾶται, καὶ ὡς τὴν ἑαυτοῦ δόξαν παραπολὺ τῆς ἐκείνου νομίζει.

D ΠΒ'. Καὶ ὅπως μὴ εἴπῃς· Τί οὖν εὐθὺς ἐκεῖθεν ἀπέδρα; τοῦ γὰρ Θεοῦ καὶ τοῦτο κἀκεῖνο κινοῦντος, εἶξέ τε τὴν ἀρχὴν, καὶ αὖ πάλιν ἀπέδρα· τήν τε ἐπιείκειαν τούτου δεικνύντος, καὶ ἅμα οὐκ ἀνεχομένου, μή τε τὴν οἰκουμένην ἀνδρὸς ἐστερῆσθαι τοιούτου, οἷον ἐγὼ οὐδένα διὰ πάντων οὕτως ἴδοντα οὐπώποτε εἶδον, μήτ' αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ λόγους ἐν φαύλῳ, καὶ οὔδενὸς ἀξίῳ συγκλεισθέντας χωρίῳ, λαθεῖν καὶ οἷον ἀποβεσθῆναι, καθάπερ τινὰ μέγαν πυρσὸν, τῆς προσηκούσης ὕλης οὐκ οὔσης.

(1) Gregor. *Epitaph. Basil.* init.

(2) An αὐτῷ ex Greg. *Epitaph. Bas.* fine.

ΠΓ'. Ταῦτ' ἀρα θείᾳ ψήφῳ πειθομενος, ἀπῆρε μὲν αὐτίκα Σασίμων· πρὸς δέ τι χωρίον ἡσυχίας πάνυ τοι γέμον, μετῆρε. Κἄπειτ' αὐτὸν εἶχε πάλιν Ναζιανζὸς, ἐν ἅπαντι τῷ χρείας ἱσταμένῳ τὰ μέγιστα τῷ πατρὶ συναιρόμενον· καὶ τοσαύτην εἰσφέροντα τὴν σπουδὴν ὑπὲρ τοῦ μήτ' ἐκεῖνον ἐπὶ μηδενὶ τοπαράπαν μὴ δ' ὁπωστιοῦν δυσχερᾶναι, μήτ' αὐτὸν τῶν ὅσα ἐξῆν ἑνὸς μηδενὸς ἀποσχέσθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὡς εἰπεῖν θεραπείας εἶδος πρὸς αὐτὸν ἐνδεδεῖχθαι, ἔστι δὲ ἣν καὶ οὐκ οὖσαν προσεξευρεῖν, καὶ ὅλως πανταχόθεν αὐτῷ ξυντελεῖν τὰ γιγνόμενα, ὅσην ἂν εἰ καὶ τοῖς φρικωδεστάτοις τῶν ὅρκων ἑαυτὸν περιέσχε, ταῦτά τε ὁμοῦ πάντα καὶ ἡδέως καὶ μετὰ παντὸς εἰσενηνοχέναι τοῦ βούλεσθαι· καὶ τοσοῦτο μᾶλλον, ὡς μηδ' εἰσφέρειν ὅλως δοκεῖν, ἀλλὰ ταῦτ' αὐτῷ παρ' ἑτέρων εἰσφέρεσθαι· καὶ μᾶλλον αὐτὸς ὑπὸ τοῦ πατρὸς εὖ πάσχειν νομίζειν, ἢ τὸν πατέρα τιμᾷν· οὕτως αὐτῷ καὶ πέρα τοῦ εἰκότος, τὸ εἰκὸς ἀπεδίδου, καὶ τὴν γιγνομένην ὑπερέβαινε τάξιν, ἐν τῷ τηρεῖν τὰ γιγνόμενα βούλεσθαι· ἐφιλονείκει γὰρ ὥσπερ ἑαυτόν τε ὑπερβάλλειν ἐν τούτοις, καὶ κρεῖττον (3) ἑκάστοτε δείκνυσθαι· τόν τε πατέρα παρασκευάζειν τῷ περιόντι τῶν ἀγαθῶν ᾧ εἰς αὐτὸν ἐνεποίει, μὴ μόνον γήρως καὶ νόσων, καὶ τῶν ἐντεῦθεν δυσχερῶν οἷόν τινα λήθην λαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ λυσιτελεῖν αὐτῷ ταῦτα διὰ ταῦτα νομίζειν.

LXXXIII. Quamobrem divinæ obsecutus sententiæ, e vestigio Sasima relinquit, locumque aliquem quietis et tranquillitatis pleniorem petit. Subinde vero denuo illum Nazianzus tenuit, maximum patri quandocunque usus esset adjutorem, et qui tantam hic plane adhiberet contentionem, quo neque ille ulla omnino ex re, modoque ullo, aliquam acciperet offensionem, neque ipse quidquam, quoad ejus facere posset, omitteret, sed quæcunque penitus observantiæ cultusque sunt officia, ea omnia ne longum faciam, patri tribueret, atque aliquam itidem, antea ignotam, obsequii iniret rationem, ad summam denique omni ex parte debitam illi pietatem exhiberet, quanta unquam etiamsi conceptis verbis ultimisque exsecrationibus sese obstrinxisset, uti potuisset contentione. Atque simul hæc universa maximaque item tum voluptate, tum omni animi studio in patrem conferret, idque tanto sane studiosius enixiusque, ut non ipse quidquam ulli tribuere videretur, sed ipsi potius hæc ab aliis tribui, magisque ipse accipere a parente beneficia, quam suis illum honorare existimaret. Ita ille quidem certe plus quam ipsa officii ratio postulat, sua patri officia reddebat, debitumque egrediebatur modum, dum debitum servare modum studeret, se enim ipsum in his velut superare, meliusque aliquod suis specimen identidem dare, enitebatur, idque plane efficere, ut parens suorum erga illum beneficiorum magnitudine, non solum senii sui ægræque valetudinis, et proficiscentium inde malorum, quodammodo oblivisceretur, verum etiam ex usu eadem suo, per hanc filii pietatem, esse duderet.

ΠΔ'. Οὐ τοίνυν περιόντος μὲν αὐτοῦ καὶ τὸν ἥλιον βλέποντος, τοσοῦτον οὗτος πεποίητο λόγον, ἀπογενομένου δὲ καὶ μηκέτ' εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς ζῶντας τελοῦντος, ἐλάσσω· ἀλλὰ καὶ τοῖς πράγμασι τούτοις οὕτως ἐχρήσατο, ὡς ἀκολουθῆσαι παντάπασιν ἑαυτῷ, καὶ μὴ τοῖς δευτέροις καταισχῦναι τὰ πρόσθεν· ἀλλ' ἵνα τῶν αὐτῶν καὶ αὖθις μνησθῶ, ὅσον περιόντος αὐτοῦ καὶ τὸν ἥλιον βλέποντος πεποίητο λόγον, τοσοῦτον ἀπογενομένου τε καὶ μηκέτ' εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς ζῶντας τελοῦντος· καί τοι τί λέγω; πολλῷ γὰρ μεῖζον ἐνταῦθ' ἔτεστ' ὁρᾷν, εἴπερ ἐκεῖνο μὲν ἦν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βιῶναι· μᾶλλον δ' ἐν μυχῷ γήρως, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἤδη τοὺς ἐπιλόγους τοῦ βίου, τὸ δ' εἰς ἀνθρώπους πάντας παραμενεῖ· « ἕς τ' ἂν ὕδωρ τε νάῃ καὶ δένδρα μακρὰ τεθήλῃ· » ἄνευ γὰρ τῆς περὶ τὴν τελευτὴν (3*) ἀντίῤῥοπά τε ταύτης, καὶ μετ' αὐτὴν ἀξιόχρεω γίγνεσθαι, μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον ἐντάφιον, ἐπιδίδωσι τούτῳ τοὺς λόγους· καὶ τὴν τῶν λόγων ἡδονήν τε καὶ χάριν· συστήσας καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις αὐτόν τε καὶ ἣν ἔσχε περὶ πᾶσαν ἀρετὴν εὐκληρίαν· παραμυθησάμενος δὲ, ὡς εἰκὸς, τήν τε μητέρα τοὺς τε οἰκείους καὶ πᾶσαν Ναζιανζόν· κοινὸν γὰρ ἦν πένθος, καὶ πᾶσιν ἁπλῶς καὶ καθένα ἑκάστῳ, καὶ περί τε ψυχῆς καὶ νοῦ καὶ βίου καὶ κόσμου καὶ τῶν ὑπὲρ κόσμον· καὶ τί μὲν τὰ παρόντα τε καὶ οὐκ ὄντα· τί δὲ τὰ μέλλοντα, καὶ ὄντως γε

LXXXIV. Verum enim vero non superstitis duntaxat adhuc patris, solisque contuentis lucem, tantam noster habebat rationem; mortui autem, nec amplius in nostro hoc orbe viventibus adnumerandi, minorem. Verum ita his etiam in rebus sese gerebat, ut suam constanter sequeretur indolem; neque posterioribus dehonestaret priora, imo, ut mea denuo repetam verba, quantum superstitis adhuc patris, solisque contuentis lucem, rationem habuerit, tantam mortui item, nec amplius in nostro hoc orbe viventibus adnumerandi, rationem habuit. Quamquam quid est quo dico? Nimirum hic multo etiam majus quiddam videre licet, siquidem illud in vita ipsa; sive potius in ultimo senectutis recessu, prope ipsam vitæ clausulam, fuerat, hoc autem ad omnes mansurum homines est: « Dum fluit unda maris: dum frondes parturit arbos (4). » Quippe super officia patri morbo mortifero affecto præstita, paria illis, suoque jure proximo habenda loco, maximum atque exquisitissimum exsequiale munus, funebrem laudationem, gratissimosque illius ac suavissimos odores, adjecit, qua et paternam posteritati memoriam, felicemque virtutum omnium cultum commendabat, et quemadmodum per erat, matrem suosque necessarios, omnemque Nazianzum, consolabatur, communis enim

(3) Κρεῖττον. *Malo* Κρείττων.
(3*) Add. θεραπείας, aut ἐπιμελείας.

(4) Herodot., *Vita Homeri*, XI; Diog. Laert., *Cleobulo*.

universis pariter civibus singulisque luctus erat et præterea de anima, ac mente, ac vita, ac mundo, rebusque supramundanis, quantique item præsentia, quæ nihil admodum sunt, et quanti rursus futura, quæ revera sunt, facere conveniat, omnium gravissime disserebat : adhæc auctor illis erat, ne beati viri de hac vita discessum ferrent dolentius plangerentque, verum discessum illum ad Deum, sive accessum, sive reditum, seu quodcunque cuiquam placuerit vocabulum, esse credentes, lætanti potius animo essent, illique, ut qui unus omnium longe Deo charissimus, ejusque ordinis hominum facile princeps esset, summo congratularentur opere. Neque vero hic protinus ab officio consolandi desistendum sibi, neque unam istam sui muneris suffecturam partem, ratus, perpetuo deinceps apud matrem, quoad ipsa viveret, remansit; commodis illius serviens, obsequium cultumque tribuens, convenientemque gerens curam, unoque verbo, piæ providæque sollicitudinis copiam omnem prompta illi manu præbens, quam ubi debitum vitæ fatum e terris subductam, ad Deum, quem ab incunabulis suis summe desiderarat, reduxit, quis est qui nesciat, qua ipsi pietate parentabat, in magnam omnes traduxisse admirationem ? Non enim ut matri illum suæ, sed ut unice Deo dilectæ, eique etiam priusquam vocata fuisset desponsæ, parentasse dixeris.

A ὄντα κάλλιστα πάντων φιλοσοφήσας, καὶ πείσας μὴ πρὸς τὴν ἐνθένδε τοῦ ἀνδρὸς ἐκδημίαν δυσχερῶς ἔχειν καὶ κόπτεσθαι, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκδημίαν εἴτ' ἐνδημίαν, εἴτ' ἐπάνοδον, εἴθ' ὅ τι τὶς βούλεται ταύτην νομίσαντας, χαίρειν τε καὶ τούτῳ διαφερόντως συγχαίρειν, ὡς ὑπὲρ πάντας θεοφιλεῖ καὶ τῆς τῶν τοιούτων φατρίας φερομένῳ ταπρῶτα. Οὐκ ᾤετο δεῖν ἐνταῦθα τῆς παραμυθίας ἑστάναι, οὐδ' ἀποχρῆν τοῦτον μόνον τὴν ἔφανον, ἀλλ' ἄχρι παντὸς ἐς τελευτὴν αὐτὴν τῇ μητρὶ παραμένειν [f. παραμένει] κηδόμενος, θεραπεύων · ἐπιμελούμενος τὰ εἰκότα, πᾶσαν ὡς εἰπεῖν χορηγίαν προνοίας εἰσφέρων · ἐπειδὰν δὲ ἡ προσήκουσα μοῖρα τοῦ βίου ἀπήγαγε μὲν ταύτην ἐνθένδε, πρὸς δὲ τὸν ὂν ἐξ ἀρχῆς ἐπόθει Θεὸν ἐπανήγαγε, τίς οὐκ οἶδεν ὡς οἷς αὐτὴν τετιμήκει, πάντας ἐξέπληξεν ; οὐχ ὡς ἂν εἴποι τις μητέρα τιμῶν · ἀλλ' ὡς μάλ' ἐρωμένην Θεοῦ, καὶ νυμφευθεῖσαν τούτῳ καὶ πρὸ τῆς κλήσεως.

LXXXV. Atqui parentes suos maximi facere, diguisque colere honoribus, nihilque adeo prætermittere eorum quæ ipsis præstare jus ac fas est, illud non maximæ sane laudi ducitur, quippe justum plane debitumque. Scilicet ut neglectum hoc pietatis officium gravissimam reprehensionem habeat, et divini etiam præcepti impia abrogatio est, ita servatum obitumque, nullam recipit admirationem, quando quod æquum est duntaxat persolvitur, quidquid autem æquum per se est, illud officii necessitate nititur, at necessitas rursus nulla donatur corona. Quando hoc ipsum officium, tanta cum excellentia viro justissimo perfectum est, ut ad nullum expressum exemplar, verum unicum aliis futurum sit exemplum, adeo sane magno illud in pretio habendum est, ut si ad non singulari quispiam laude afficiat, ille neque æquus rerum arbiter esse videatur, et invidentiæ se simul alliget. Rom tantam videlicet simplici modo laude, non summa admiratione honestans.

B C ΠΕ'. Τὸ μὲν δὴ τοὺς γεννησαμένους περὶ πλείστου ποιεῖσθαι, καὶ τιμᾷν τὰ γιγνόμενα, καὶ μηδὲν ἀνιέναι τῶν ὅσα γε εἰς αὐτοὺς πράττειν εἰκὸς, θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ καὶ τῶν πάνυ δικαίων · ὀφείλεται γάρ · ἀλλὰ μὴ γενόμενον μὲν, μίμψεως οὐ μικρᾶς ἂν εἴη, καὶ προσέτ' ἀθέτησις ἐντολῆς · γενόμενον δὲ, οὐκ ἔτ' ἂν ἐπιδέχοιτο θαῦμα · τὸ γὰρ εἰκὸς ἐστιν ἐκτινύναι · πᾶν δὲ τὸ εἰκὸς, ἀνάγκης δήπουθεν ἧρτηται · ἀνάγκη δὲ ἀστεφάνωτον · νῦν δὲ οἷς αὐτὸ μετὰ τοσαύτης ὑπερβολῆς κατώρθωται τῷ δικαίῳ, ὡς μήδ' εἰς παράδειγμα φέρειν · ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο μόνον εἶναι τοῖς ἄλλοις παράδειγμα, οὕτω πολλοῦ τινός ἐστιν ἄξιον, ὡς εἰ μὴ σφόδρά τις ἐπαινοίη, οὐτ' ἂν τοῖς πράγμασιν ὀρθῶς διαιτᾷν δόξειεν ἄν, καὶ βασκανίας ἁλισκέσθαι · πρᾶγμα τοσοῦτον ἁπλῶς ἐπαινῶν, καὶ μὴ κατάκρας θαυμάζων.

LXXXVI. Idem præterea ubi Nazianzenam Ecclesiam eum hoc pastore in modum pastam viderit, ut supra alias omnes ad virtutem fidemque optime comparata ac consolidata esset, ab eoque justi omnis et honesti maxima accepisset incitamenta, quo ipsum pacto non impensiore studio admiretur, qui tam multis admirandisque pariter enituerat, virtutibus; qui omnibusque in rebus ita magnifice excellenterque versatus fuerat, velut in re quadam una sigillatim? cujus ideo tam eximio omnis Nazianzenorum civitas capta amore erat, sic ipsum tanquam conditorem suum conservatoremque, et spiritualis animarum beatitudinis auctorem præstitemque, penes se retinere studebat, ut quidvis perpeti mallet, quam ullo ipsum modo missum facere. At Gregorius, ut perpetuam apud illos mansionem, siquidem fieri id non posset, abunebat: sic eatenus precibus illorum locum dabat, donec

D ΠΣ'. Καὶ μὴν ὅταν πρὸς τούτῳ καὶ τὴν τῶν Ναζιανζηνῶν Ἐκκλησίαν οὕτως ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένην κατίδῃ, ὡς πρὸς ἀρετήν τε καὶ πίστιν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας κατηρτίσθαι καὶ ἡδράσθαι καὶ καλοῦ καὶ δικαίου παντὸς λαβεῖν ἐντεῦθεν μᾶλλον τοὐνδόσιμον, πῶς οὐκ ἂν αὐτὸν ἐκπλαγείη, θαυμαστὸν ἐν ταυτῷ διὰ πάντων φανέντα, καὶ πᾶσιν ὑπερφυῶς ὡς ἐνί γέ τῳ χρησάμενον ; οὗ Ναζιανζηνῶν μὲν ἅπας ὁ δῆμος οὕτω διαφερόντως ἁλόντες, οὕτως αὐτὸν ὡς οἰκιστήν τινα καὶ σωτῆρα, καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν εὐδαιμονίας χορηγὸν καὶ προστάτην παρ' ἑαυτοῖς κατέχειν ἐβούλοντο, ὡς πάντ' ἂν ἐλέσθαι παθεῖν, ἢ τούτου καὶ ὁπηοῦν ἀποσχέσθαι. Ὁ δὲ τὸ μὲν εἰς ἅπαν ἀπεῖπεν, οὐδὲ γὰρ οἷόν τε · ἐπιτοσοῦτο δὲ τῇ σφῶν εἶξε προκλήσει, ἕως ἑτέρου δή τινος φροντιοῦσι ποιμένος · οὗ γενομένου, αὐτὸς ἐκεῖθεν ἀπάρας, καταλαμβάνει Σελεύκειαν · καὶ χρόνον οὐχὶ συχνὸν ἐνταυθοῖ διατρίψας, ὁ μὲν Πόντον ἐνενόει, καὶ τὴν Ποντικὴν Ξου-

φιρίαν, καὶ οὓς ἤδει τῶν χώρων οἵους τε ὄντας ψυχὴν ἐκκαθάραι τε καὶ πτερῶσαι, καὶ θεὸν ἔπειτ' αὐτὴν, εἰ μὴ μέγα εἰπεῖν, ἀποφῆναι· τοῦτ' ἦν αὐτῷ μελέτη καὶ τὸ λογίζεσθαι· ἑτέρως γε μὴν ὁ τούτου Θεὸς τὰ κατ' αὐτὸν ᾠκονόμει· οὐκέτ' ἐπιπλέον εὐαγγελικῶς εἰπεῖν, « ὑπὸ τῷ μοδίῳ κρύπτεσθαι τὸν λύχνον ἐθέλων, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν τεθεῖσθαι, » ὡς μέγα φῶς εἶναι τῷ κόσμῳ, καὶ τοῖς ὑπ' οὐρανὸν λαμπτῆρα περιφανῆ.

A alium sibi prospexissent pastorem. Quo facto, e patria excedene Seleuciam adit. Ubi post non longam moram, Pontum, Ponticamque Xuphirfam, et quæ alia norat loco, ad expiandam animam alisque spiritualibus instruendam, Deumque etiam tandem, si hoc fas est dictu, efficiendam, opportuna, cogitare cœpit: hæ tum illi curæ cogitationesque erant; atqui aliter destinata ipsius, illius gubernabat Deus, qui haud amplius, ut evangelicis rem verbis dicam, « abscondi subter modis lucernam, sed super candelabrum suum reponi [33], » volebat, ut ingens orbi universo lumen, omnibusque sub cœlo degentibus fax fulgentissima, esset.

ΠΖ'. Ταῦτ' ἄρα καὶ τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων ἐκεῖθεν ἐμπνευσθεὶς τε καὶ χρηματισθεὶς, ἅτε κακῶς διακειμένην τοτηνικαῦτα τὰ θεῖα· καὶ χειρὸς οὐ μικρᾶς δεομένην, μηδὲν μελλήσας, ὅλῳ ποδὶ πρὸς ταύτην ἐχώρει· ὃ καὶ πρὶν ἐμπνευσθῆναι πάντως ἔδρασεν ἂν ὑπό τ' αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ τοῦ περὶ τεῦτα ζήλου καὶ τόνου παρακληθεὶς, πρεσβείαν τε ὅτι πλείστην περὶ τούτου δεδεγμένος ἐκεῖθεν ὡς τάχιστ' αὐτοῖς παρεῖναι καὶ βοηθεῖν, καὶ μὴ περιιδεῖν τὸν τῆς ἀληθείας κινδυνεύοντα λόγον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῶν ἑταιροτάτων ἦσαν αὐτῷ καὶ φιλτάτων, καὶ πρό γε πάντων καὶ μετὰ πάντων Βασίλειος ὁ κλεινὸς, πάνυ τοι προὔτρεπον αὐτὸν ἐπὶ ταῦτα, καὶ τὸν ἆθλον ἐπῄνουν· σπεύδοντα καὶ αὐτὸν κατὰ τὸ ἔπος ὀτρύνοντες· μόνην γὰρ εἶναι τὴν παράταξιν ταύτην ἀσφαλῆ καὶ γενναίαν, καὶ θεῷ τοῦ παντὸς τιμωμένην. Τῶν γοῦν ἐν Βυζαντίῳ κακοδόξων, τῶν τε ἄλλων, καὶ μάλισθ' ὅσοι τῆς Ἀρειανικῆς λύσσης ἐτύγχανον ὄντες πολὺν ἤδη χρόνον τοῖς εὐσεβέσιν ἐπικειμένων, καὶ πᾶσιν οἷς ἔξεστι τούτου λυποῦντων, καὶ νῦν μὲν ὕβρεις καὶ πληγὰς ἀφορήτους καὶ δημοσίας δή τινας περιαγωγὰς, πολὺ δήπου τὸ ἄτιμον καὶ φαῦλον ἐχούσας, καὶ οὐσιῶν ἁφαιρέσεις· νῦν δὲ καθείρξεις, ἐξορίας, ἐμπρησμοὺς θαλαττίους (5), θανάτους καὶ σφαγὰς ἀθεμίτους, τὰς μὲν, δι' αἵματος, τὰς δὲ, δι' ἀγχόνης, τἄλλα ἃ μήδ' ἂν εἰς εὐσεβῶν μὴ ὅτι μεμνῆσθαι καὶ λέγειν, ἀλλ' οὐδὲ ἀκούειν ὅλως ἀνάσχοιτο, τούτοις ἀνηλεῶς ἐπαγόντων τε καὶ κακούντων, καὶ τί γὰρ οὐ ποιούντων, ἐφῷ τούτους ἢ καθάπαξ ἐκτρίψαι, ἢ τῇ τούτων δυσσεβείᾳ πεῖσαι συνθέσθαι, τοῦ πάντων ἀνομωτάτου βασιλέως Οὐάλεντος διδόντος σφίσι τοὐνδόσιμον καὶ τὰ μεγάλα συναιρομένου· τούτους τοίνυν εὑρὼν ἀσχέτῳ ῥύμῃ κατ' αὐτῶν κεχρημένους καὶ πάνυ τοι μανικὸν πνέοντας, καὶ νῦν μὲν, τὰ ἔσχατα ἀπειλοῦντας· νῦν δὲ τὰς ἀπειλὰς παριόντας τοῖς ἔργοις· καὶ ὅλως, μηδενὶ τῶν ἁπάντων ὄντας ἐπιμηδενὶ φοτητοὺς, ῥᾴσους περιουσίᾳ, καὶ τῷ σροβίλου δίκην πάντ' ἄνω καὶ κάτω κυκᾶν, καὶ ἀγωνίαν καὶ φόβον ταῖς ἁπάντων ἐνιέναι ψυχαῖς, οὕτως

LXXXVII. Divino igitur instinctu monitus, urbi imperiali, ea tempestate in sacris vacillanti, haud exigua quadam opus esse manu, nulla interposita mora, pleno pedum gradu, ad eam contendit, id quod antea etiam quam divino oraculo admonerebat haud dubie facturus erat; et sua nimirum sponte, suoque circa res ejuscemodi zelo animique robore impulsus, et crebris inde acceptis nuntiis, ut quamprimum præsto ipsis esset, auxiliumque ferret, nec indefensam veritatis causam periclitari sineret, rogatus, eodem etiam intimi quique amicorum ac familiarissimi, et ante omnes, itemque cum omnibus, inclytus Basilius, magnopere ipsum hortabantur, idque commendabant certamen; qui suopre jam nisu properabat, u. vetus verbum habet (6), incitantes, unum videlicet hoc præliorum genus tutum, et nobile, et in maximo rpud Deum honore ac pretio, esse. At Byzantii, quotquot pravis adhærebant erroribus, tum alii, tum in primis qui Arianico occupati erant furore, longo jam tempore piis graves incubuerant, quibusque unquam poterant illos divexarant modis, nunc quidem contumelias et plagas intolerabiles, et publicas per ora hominum traductiones, multo ludibrio ac dedecore refertas, et bonorum publicationes; nunc rursus carceres, exsilia, ardentesque medio mari, roges, mortesque ac cædes nefarias, partim cruentas, partim resti laqueoque factas, cæteraque id genus, quæ nemo pius omnino audire, nedum referre ac commemorare sustineat; efferata immanitate fidelibus imponentes, eosque pessimis tractantes modis, nihilque inausum intentatumque linquentes, quo ipsos aut funditus exstirparent, aut ad comprobandam impietatem suam pertraberent, instigante illos nimirum impiissimo imperatorum Valente, vehementerque adjurante; Cregorius igitur indomito effrenatoque hos adversus Ecclesiam impetu agere, merosque spirare furores animadvertens, et modo ultima quævis fidelibus minitari,

[33] Matth. v, 15.

(5) Ἐμπρησμοὺς θαλαττίους. Gregorium suum noster, ut solet, sequitur, una duntaxat vocula, haud sio an consulto, omissa. Εἰς βασίλειον, f. 267, πρεσβυτέρων ἐμπρησμοὶ θαλάττιοι· quæ ipsa verba ἐν τῷ συντακτηρίῳ, p. 525 paritor leguntur. Est autem, ut hoc obiter nunc adjungamus, sermo de octoginta presbyteris, navigio, quo vehebantur, clam succenso, miserabiliter exustis. Sive legatos et deprecatores ab orthodoxa Ecclesia ad se missos, Valens imperatorum sævissimus, hoc tam barbaro, aut verius Satanico supplicio, martyres sanctissimos adfecit. Quod historiæ ecclesiasticæ scriptores, Socrates Scholasticus, IV, 16, et Hermias Sozomenus, VI, 14, produnt; sive civum Constantinopolitanorum, τῶν τῆς Ἀρείου συμμορίας, immanissimum facinus fuit, ut auctor est Theodoretus, IV, 24.

(6) *Iliad* IX, 293.

modo terrores verborum rebus ipsis longe præterire, nec ulli omnino amplius ferendos esse, tum ob impotentissimam illam audaciam suam, tum quod turbinis in morem sursum omnia deorsumque permiscerent, et angorem metumque omnium inculerent animis: hic adeo ille validam in ipsos impressionem fecit, tantoque divini Spiritus auxilio instructuque, ut copias eorum non modo penitus prosterneret profligaretque, « et omnem eorum celsitudinem, quæ adversus Dei cognitionem attollebatur, destrueret [34], » sed nec altero in illos opus esset conflictu, semel fusos omnino fugatosque, et quibus cum re simul animus plane conciderat, ita ut non modo non os impudens denuo perfricare, sed nec oculos contra clarissimos veritatis radios, et rationum orationumque nostri jacta fulmina attollere auderent. Quamobrem minime illi ultra in publico garrire, suamque propalam pervulgare impietatem, gnari nimirum haud e re sua id futurum, seque hoc pacto in adversos omnino stimulos rituros, secundum vulgarem sententiam (7), « Sapit accepto nam vulnere stultus; » at privatim ac remotis arbitris, nihilo magis desierant « iniquatatem in Excelsum loqui [34a], » atque effrenatam adversus Deum vibrare linguam; verum eadem adhuc perciti rabie, paresque et similes manentes, quemadmodum ille in adagio nunquam albescens Æthiops, omnem movebant rudentem, omniaque machinabantur ac agitabant, ut sublato de medio sanctissimo viro, iisdem porro uterentur successibus et cumulatiore multo mensura acceptam repararent cladem. Hic vero illorum adversus nostrum calumnias, summamque et insanam plane audaciam, et odia, et maleficia, et invidiam, et nunc in propatulo, nunc in occulto, structas insidias, et conjecta in ipsum saxa, et eorum consilio decretam, sed a Deo reoressam, illius mortem; hæc, inquam, missa facio omnia, quando nec ipse horum quidpiam ad animum revocabat, sed potius, quod strenuum veritatis propugnatorem decuit, his velut rosis sese conspergi gaudebat.

LXXXVIII. Cæterum id quod ex omnibus unum præcipue dignum memoratu dictuque, dignum animis auribusque attentissimis est, dicam. Nimirum, quod cum « prædate emicante « dogmatum verborumque Gregorii « fulgore dissipatæ transiissent nubes [35], » hæreticæque factionis discussa caligo esset; superioribus plane jam nostris partibus « et robore accinctis imbecillis [36], » libereque agentibus qui pro Spiritus sancti numine propugnabant. Hic primum haud promptum narrare, quam effusa mentes piorum pertentarint gaudia, quasque illi Deo laudes gratesque obtulerint; tum quod omnis ista propemodum pestiferæ doctrinæ vis, instar telæ araneæ dissoluta evanuisset, finemque item aliquando habuisset invicto imperatoris tyrannis illa alioqui, « si qua fieri potcrat, vel electos ipsos in erroris consortium fractura [37]; » tum præterea, quod « suo ipsius sanguine quæsitam Ecclesiam [38], » cujus causa omnis Deo cura, omne in-

A οὗτος αὐτοῖς ἐπέθετο κραταιῶς καὶ μετὰ τοσαύτης παρασκευῆς τῆς τοῦ Πνεύματος, ὡς μὴ μόνον κατὰ κράτος ἐλεῖν τε καὶ καταστρέψασθαι, καὶ « καθελεῖν αὐτῶν πᾶν ὕψωμα κατὰ τῆς γνώσεως ἐπαιρόμενον τοῦ Θεοῦ, » ἀλλὰ μὴ δὲ συμπλοκῆς ἔτι δεηθῆναι δευτέρας, [f. add. πρὸς] ἅπαξ κατειργασμένους καὶ ἡττημένους, καὶ παντάπασιν ἀπογνόντας· ὡς μὴ ὅσον ἀναισχυντεῖν δύνασθαι, ἀλλὰ μηδ' ἀντιβλέπειν ἔτ' ἔχειν πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας ἀκτῖνας καὶ τὰς ἐκείνου τῶν λόγων βολάς. Δημοσίᾳ μέν γε ληρεῖν καὶ παῤῥησιάζεσθαι τὴν δυσσέβειαν, ἥκιστ' ἐτόλμων· ἤδεσαν γὰρ οὔτε σφίσιν αὐτοῖς τοῦτο συνοῖσον, καὶ πρὸς κέντρα χωρήσοντες ἀτεχνῶς τὸ τοῦ λόγου· « Παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω· » τοῦ δ' ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτοὺς « ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλεῖν, » καὶ πάντολμον
B γλῶσσαν κατὰ τοῦ Θείου κινεῖν, οὐ μᾶλλον ἀπέστησαν, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ἔτ' ἐχόμενοι λύσσης, καὶ μένοντες ἴσοι καὶ παραπλήσιοι καθάπερ ὁ μὴ λευκαινόμενος τῆς παροιμίας Αἰθίοψ, πάντ' ἦσαν κάλων κινοῦντες, καὶ πάντα μηχανώμενοι καὶ ποιοῦντες ἐφῷ τὸν ἅγιον ἀνελόντες, τοῖς αὐτοῖς ἔθ' ἕξουσι χρῆσθαι, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ μείζονος τὴν ἧτταν ἀνακαλέσασθαι· τὰς μὲν οὖν τούτων κατ' αὐτοῦ βλασφημίας καὶ τὸ πολὺ καὶ ἄλογον θράσος καὶ μῖσος καὶ κακουργίαν καὶ φθόνον, καὶ νῦν μὲν εἰς τοὐμφανές, νῦν δὲ λαθραίας ἐπιβουλὰς, καὶ τοὺς ἀφειμένους κατὰ τούτου γε λίθους, καὶ τὸν βεβουλευμένον μὲν ὑπ' αὐτῶν θάνατον, ὑπὸ Θεοῦ δὲ κωλυθέντα, ταῦτα μὲν λέγειν ἐῶ· διὰ τὸ μηδενὸς τούτων μηδ' αὐτὸν προτιμᾶν, ὥσπερ δὲ ῥόδοις παττόμενον χαί-
C ρειν, ὡς εὐσεβείας ἀγωνιστήν

ΠΗ'. Ὅ γε μὴν μάλιστα πάντων καὶ μεμνῆσθαι καὶ λέγειν δεῖ καὶ προσέτ' ἀκούειν ἐστ..... ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ « τῆς τηλαυγήσεως » τῶν τούτου δογμάτων τε καὶ ῥημάτων αἱ « νεφέλαι διῆλθον » καὶ ὁ τῶν αἱρετιζόντων διαλέλυται ζόφος, τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς ὑπερέσχε, καὶ « οἱ μὲν ἀσθενοῦντες περιεζώσαντο δύναμιν » οἱ δὲ τοῦ Πνεύματος ἐπαῤῥησιάσαντο, πρῶτα μέν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὁπόση τις ἡδονὴ τοὺς εὐσεβοῦντας κατεῖχε, καὶ ὅσους καὶ οἵους πρὸς Θεὸν τοὺς παῖδας ἀνῆγον· τοῦ
D πᾶσαν μὲν σχεδὸν κακοδοξίαν ὡς ἑστὸν ἀράχνης διαλυθεῖσαν ἐκμέσου γενέσθαι, καὶ τὴν ἄμαχον ἐκείνην τυραννίδα πεπαῦσθαι, « πλανῶσαν, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς, » τὴν δὲ τῷ » οἰκείῳ αἵματι περιποιηθεῖσαν αὐτῷ Ἐκκλησίαν, » ὑπὲρ ἧς απας λόγος καὶ ἅπαν μυστήριον, ἐπιδιδοῦσαν ὅτι μάλιστα καὶ κρατυνομένην ὁρᾶσθαι· καὶ πολλαπλασίω ἑαυτῆς γιγνομένην τῷ πλήθει τῶν ἑκάστοτε προσιόντων, καὶ τὰς μὲν ἁλμυρὰς καὶ ἀθέσμους περὶ Θεοῦ καινοφωνίας καὶ ὑπολήψεις, ὡς δή τινα ψυχώλε-

[34] II Cor. x, 5. [34a] Psal. LXXIII. 8. [35] Psal. XVIII, 12. [36] I Reg. II, 4. [37] Matth. XXIV, 24. [38] Act. XX, 28.

(7) Hesiod. *Opera et dies*, 216.

θρον καχεξίαν ἀποκλυζόντων τῷ τῆς διδασκαλίας ποτίμῳ, πρὸς δὲ τὴν εἰλικρινῆ καὶ καθαρὰν καὶ ἡδίστην, καὶ τῶν Ὀλύμπου πραγμάτων αἰτιωτάτην πίστιν, μεθισταμένων τε καὶ μετατιθεμένων ὅλῃ ψυχῇ τε καὶ γνώμῃ, καὶ πειθομένωτ ἀντὶ τοῦ φρονεῖν ἃ μὴ δεῖ, φρονεῖν ἃ δεῖ· καὶ τῷ καλῷ καὶ γιγνομένῳ προστιθεσθαι, καὶ τοῦτ' οὕτως ἀκριβῶς ἐνσημαινομένων τῳ βάθει τῆς διανοίας, ὡς μὴ μόνον αὐτοὺς τούτους ἀκλινεῖς καθάπαξ ἑστάναι ἐρηρεισμένους τῇ τῆς « πίστεως πέτρᾳ, » ἀλλὰ καὶ τῶν ἄρτι καθισταμένων ἐν τούτοις, παιδευτὰς ἀγαθοὺς καθεστάναι καὶ πλάστας. A stitutum fuit mysterium (8), maxima subinde capere incrementa corroborarique cernerent, et seipsa multis partibus numerosiorem fieri per insignem eorum numerum qui sua quotidie nomina dabant; qui amaris ac nefariis de Deo vocum novitatibus falsisque opinonibus, velut exitiabili animæ languore, dulci gratoque melioris institutionis liquore, dilutis, protenus ad sinceram, et puram, et suavissimam, et quæ rerum cœlestium adipiscendarum potissima causa est, fidem, toto pectore animoque se recipiebant atque transibant. Illiusque loco, quod impia et illicita prius senserant, ad recta sentienda, verumque et genuinam amplectendam doctrinam, adducebantur, quam accurate adeo alteque animis suis imprimebant, ut non modo immodi plane perstarent, firmatis in « petra fidei » vestigiis, sed eorum item, qui postmodum ad hæc eadem accedebant, magistri fictoresque optimi exsisterent.

Πθ'. Ἔπειτα τοῦ πάντ' ἀρίστου καὶ θαυμαστοῦ βασιλέως, (Θεοδόσιος δὲ ἦν ὁ μέγας διὰ ταυτὶ προσρηθείς·) καὶ σύν γε πάσης τῆς εὐσεβούσης φατρίας, πᾶσαν σπουδὴν, πᾶσαν δέησιν προσηχότων, ὡς ἂν ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας προσταίη, καὶ πρόμαχος ἔπειτ' αὐτῆς εἴη καὶ πρόβολος ἀσφαλὴς, τὸν τῶν αἱρέσεων σάλον ἀποκρουόμενος, ὁ καὶ πάντ' αὐτῇ ταῦτα καὶ πρὸ τῆς προκλήσεως γεγονώς· καὶ πάλαι προσήκων ἐπιστατεῖν καὶ δυνάμενος μόνος ὡς ἀληθῶς τὴν μὲν πάσης ἡστινοσοῦν δυσχερείας ἀνωτέραν παντάπασι δεῖξαι· πᾶσαν δὲ ἀγαθὴν ἕξιν καὶ παντοδαποῦ καλοῦ ζῆλον ταῖς ἁπάντων ἐντῆξαι ψυχαῖς, ἐπειδή περ ὀψέ ποτε καὶ μόγις ἐπείσθη τε καὶ κατένευσεν, οὔτ' ἀντέχειν ἔτ' ἀξιῶν καὶ θείαν ὡς ἀληθῶς ψῆφον ταύτην νομίζων, μὴ δὲ γὰρ ἄλλως ἐπιδῆναι τῆς Κωνσταντίνου χρηματισθῆναι τοκαταρχάς. Ἐπεὶ τοίνυν οὕτως συνέθετο, καὶ τῇ τοῦ κρατοῦντος προβλήσει, θαυμαστὴ δὲ αὕτη, καὶ μείζων ἢ παραβάλλεσθαι, τῆς καθέδρας ἐπέβη, καὶ τῶν τῆς εὐσεβείας πραγμάτων μάλ' ἐῤῥωμένως, καὶ μετὰ πλείστης ὅσης ἀντεποιεῖτο ῥᾳστώνης, οἱ μὲν, ἀμύνεσθαι τοὺς ὑβριστὰς οἰόμενοι δεῖν, καὶ ὧν εἰς αὐτοὺς ἐπλημμέλησαν εἰσπράξασθαι δίκην, πᾶσιν οἷς εἶχον, πείθειν ταῦτα καὶ τὸν ἅγιον ἐπεχείρουν, συναγωνίσασθαι τούτοις καὶ συλλαβεῖν, τὴν δὲ τοῦ βασιλέως πρὸς αὐτὸν εἰδότες ῥοπήν, τῆς τε καρδίας ὧν ἔπαθον ζωπυρούσης τὴν μνήμην, καὶ οὐκ ἐώσης τὸν λογισμὸν ἠρεμεῖν. Ὁ δὲ, πραείᾳ καὶ φιλανθρώπῳ φωνῇ, πρῶτα μὲν ἐπειρᾶτο τὴν αὐτῶν ὁρμὴν καταστέλλειν, λέγων· « Οὐκ οἴδατε ποίου πνεύματός ἐστε, » ὡς καὶ τοιαῦτα πράττειν προάγεσθαι; ἔπειθ' ὡς θαυμαστὴν μεγαλοψυχίας ἀποίσεσθε δόξαν μὴ τούτοις ἐπεξιόντες, ἀρκοῦντος μόνου τοῦ δύνασθαι· τὸ δὲ μέγιστον καὶ πλείστου δή τινος, εἰ μὲν γὰρ φιλανθρωπίας, ἔφη, τύχοιεν παρ' ἡμῶν, βελτίους τε ἔσονται τάχιστα τὰς ψυχὰς, εὖ οἶδα, καὶ φέροντες σφᾶς αὐτοὺς ἐγχειριοῦσι τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ ἧς κακῶς ἀπερῥώγεσαν· ἂν δ', ὃ μὴ γένοιτο! τιμωρησόμεθα σφᾶς, τῷ τε δυσσεβεῖν ἔτι μᾶλλον προσθήσονται, καὶ παντάπασιν ἀπολοῦνται « δι' οὓς Χριστὸς ἐτεθνήκει· » ὅσον οὖν ἐκεῖνο τούτου σεμνότερον καὶ B LXXXIX. Tum *deinde* longe optimo laudatissimoque imperatore (9), unaque cum ipso universo piorum cœtu, omne studium omnemque obtestationem adhibente, ut vir maximus suscepto Ecclesiæ illius pontificatu, deinceps propugnatur ejusdem, rupesque firmissima, fluctus hæresium fractura atque depulsura, esset: qui antea etiam quam pontifex crearetur, hæc omnia Ecclesiæ fuerat, et jam pridem illo munere dignissimus, et solus revera idoneus, qui illam quibusvis molestiis superiorem plane præstare, atque invicem bonum habitum emnem, virtutisque universæ desiderium, omnium animis velut colliquefactum, infundere posset. Postquam tandem aliquando, ægreque admodum cessit adnuitque, nec ultra obstinatius repugnare fas esse statuit, simul divinum omnino calculum suffragiumque esse ratus, nam absque eo esset, nunquam se ab initio de adeunda Constantinopoli divinitus admonitum fuisse. Postquam igitur hoc pacto assonsus est, et imperatoris opera atque suffragatione, quæ summa sane et sine exemplo maxima erat, cathedram pontificalem conscendit, pietatisque negotia strenue fortiterque, et eximia quadam dexteritate, administrare instituit. Mox quotquot protervis illis vexatoribus suis vicem reddendam, superiorumque injuriarum exigendas ab iis pœnas statuebant, quacunque poterant ratione, sanctissimum item virum suis aggregare partibus, in operisque pollicere societatem, laborabant, haud ignari quem ille gratiæ auctoritatisque locum apud principem obtineret, simul et eorum quæ pertulerant, memoriam, velut sopitum ignem, ægro suscitante pectore, neque istam animi commotionem conquiescere sinente. At Gregorius miti atque humanissima voce, primum eorum cohibere ardorem impetumque tentabat: « Nunquid nescitis, inquit, cujus vos spiritus estis [39], » ut ad hæc audenda prorumpatis? Tum quantam quamque admirabilem inde magnanimitatis laudem habituri sitis, si sola vindictæ facultate contenti, delictorum eis gratiam faciatis? Denique quod maximum, summoque fa-

C

D

[39] Luc. IX, 55.

(8) Ex Gr. Nazianz, *in Epiphaniam*, fine.

(9) Theodosio.

cile in pretio habendum est, si benigne, inquit humaniterque in illos consulimus, meliores illi mox animis suis erunt, seseque ultro nostræ Ecclesiæ, a qua vitio divulsi sunt, totos dedent : sin, quod abominor, severius in ipsos animadvertimus, et tanto iidem majore obstinatione impietatem suam fovebunt, et sempiterno penitus exitio peribunt, « quorum causa tamen Christus mortuus fuit [40]. » Quanto igitur illud sanctius divinisque quam hoc

A θειότερον, τοσοῦτον ἡμῖν ἀντιληπτέον αὐτῶν ἐστιν ἢ παροπτέον, εἴπερ ὑπὲρ σωτηρίας αὐτῶν φροντίζομεν · φροντίζειν δὲ ἀξιον ὡς οἰκείων δήπου μελῶν · οὕτω μὴ ὅτι γε τῶν αὐτὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν [*an* αὐτοῦ ?] τοῦ Χριστοῦ, λόγον ὅπως σωθεῖεν, οὐ μικρὸν ἐποιεῖτο, « τὸ πλανηθὲν πρόβατον » τούτους ἀποκαλῶν · ὡς ἀνάγκην οὖσαν καὶ ζητεῖν τοῦτο καὶ σώζειν, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανάγειν νομήν τε καὶ μάνδραν, ὅση δύναμις.

psum est, tanto magis adjuvandi nobis, quam negligendi erunt ; si modo salus eorum curæ nobis est, quæ haud aliter sane curæ nobis esse debet, quam ut nostri corporis membrorum artuumque. Ita ille non suorum duntaxat, sed et Christi ipsius hostium, ut salvi fierent, maximam ducebat rationem, quos « errabundam oviculam [41] » appellare suerat; quippe quam et suis vestigiis quærere, et servare, et ad pristina pascua caulasque pro viribus reducere necesse esset.

XC. Qui sic igitur mansuetudini, et moderationi, atque ad omnes diffusæ homines humanitati, quomodo vix alius omnino ullus, ipse studebat ; tales et cæteros monitis suis fere efficiebat : ne videlicet dum injuriæ auctoribus justam, ut sibi videbantur, exsolvere vicem quærerent, ipsi in crimen nimii vindictæ studii incurrerent : ut qui malum malo alio sanatum irent, verum potius ut animi magnitudine « malum bono vincentes [42], » bene de iis qui injuste ipsos læserant mererentur. Atque hoc non ea modo re, quod longe cæterarum virtutum princeps charitas est, qua sine, ex sententia Pauli [43], frustra et inaniter reliquis omnibus opera navatur ; sive misericordiam erga egentes, sive profusum pro Christo sanguinem dicas, sive ut divinorum arcanorum peritus interpres quispiam sit, « motesque ipsos suis demovendi sedibus facultate polleat, » sed vero etiam quod charitatis possessio, compendiaria virtutum omnium possessio est. Perinde enim ut quicum amicitiam sibi jungendam aliquis statuit, eidem fausta ac felicia omnia comprecatur, ad eumdem utique modum, qui convenientem animæ suæ rationem habet, eamque summe æstimat, illum omnes colere necesse est virtutes, scilicet ut earum beneficio salutis suæ compos fiat. Cæterum ad hæc omnia illud necessario tenendum, quicunque Dei esse cupit, huic quantum potest, ad similitudinem Dei omnino enitendum esse fit autem tum Dei quispiam similis, cum charitatem erga homines bona fide exercet : « Estote enim, inquit, misericordes, sicut et Pater vester misericors est [44] ; » quo Patris nomine ille magis profecto quam ullo alio delectatur : patet igitur, qui misericors non est, utut reliqua virtutum officia recte exsecutus fuit, a Deo tamen exclusissimum fore, quod in his ipsis Deo plane contraria sequatur : « Quæ enim luci cum tenebris : aut Christo cum Beliale esse potest communio [45] ? » Nempe immortale Beliali in nos odium est. Unde et nomen hoc habet. At amore nostri Christus in crucem actus fuit. A qui quod nemo non de hostibus ipsis inaudire abnuat atque detestetur, hoccine vobis ipsis optaretis ? Tum quo pacto non ultimæ illud vecordiæ fue-

B ιγ' Ὁ μὲν οὖν πραότητος καὶ ἐπιεικείας καὶ τῆς πρὸς πάντας φιλανθρωπίας ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἐχόμενος, τοιούτους δή τινας καὶ αὐτοὺς ἐπειθεν εἶναι, καὶ μὴ δοκοῦντας δίκαια πράττειν ἐν τῷ ζητεῖν ἀμύνεσθαι τοὺς ὑπάρξαντας, ἔπειτα μνησικακίας εἰς ἔγκλημα πίπτειν, κακῷ τὸ κακὸν ἰωμήνους, ἀλλ' « ἀγαθῷ τὸ κακὸν ὑπὸ μεγαλοψυχίας νικῶντας, » εὖ ποιεῖν τοὺς ἠδικηκότας · οὐ μόνον ὅτι τὸ τῆς ἀγάπης χρῆμα πασῶν ἀρετῶν ὑπεραίρει, ἧς ἄνευ, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν, πάντ' ἔτι τἄλλα διακενῆς σπουδαζόμενα, ἐάν τε τὸν πρὸς τοὺς δεομένους ἔλεον φῆς, ἐάν τε τὴν ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίαν, ἐάν τέ τις ἢ τῶν θείων ἀπορρήτων τεχνίτης, « καὶ ὄρη μεθιστάναι δύναμιν ἔχων, » ἀλλὰ καὶ τὸ ταύτην κεκτῆσθαι, πάσας ἀρετάς ἐστι κεκτῆσθαι. Ὥσπερ γὰρ εἴ τις

C ὁντινοῦν φιλεῖν οἴοιτο δεῖν, πάντ' αὐτῷ συνεύχεται τὰ βελτίω, οὕτως ὁ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ὃν προσῆκε ποιούμενος λόγον, καὶ περὶ πλείστου ταύτην τιθεὶς, πᾶσαν ἀρετὴν ἐξ ἀνάγκης ἀσκήσει, δι' ὧν αὐτῷ τὸ σεσωσθαι προσέσθαι. Παρὰ πάντα δὲ ταῦτα ἐκεῖνο φρονεῖν ἀνάγκη, ὡς ὅστις εἶναι Θεοῦ βούλεται, δεῖ τοῦτον αὐτῷ κατὰ τὸ δυνατὸν, ἐξισοῦσθαι. Ἐξισοῦται δέ τις Θεῷ, φιλανθρωπίαν καθάπαξ ἀσκῶν. « Γίνεσθε γὰρ, φησὶν, οἰκτίρμονες καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ἡμῶν [*ed.* ὑμῶν] οἰκτίρμων ἐστί · τοῦτο γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων χαίρει καλούμενος · ὁ δὲ μὴ οὕτως ἔχων, κἂν ᾖ πάντα κατωρθωκὼς, ἐκπεσεῖται πάντως Θεοῦ, ὡς ἀπεναντίας ἔχων ἐν τούτοις Θεῷ. « Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, ἢ Χριστῷ πρὸς Βελίαρ ; » ᾧ τὸ μὲν δυσμεναίνειν ἔστιν αἰεὶ καὶ τοῦτ' αὐτὸ [*f.* αὐτῷ] πρόσρημα · διὰ δὲ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην

D ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη · εἰθ' ὅ μηδ' ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν ἀπεύξαιτ' [*f.* ἐπεύξ.] ἄν τις ἀκοῦσαι, τοῦτ' ὑμῖν αὐτοῖς ἔλοισθε ἄν ; καὶ πῶς οὐκ ἰσχάτης παραπληξίας, ἐξὸν ἃ δεῖ πεπραχότας σεσῶσθαι, ἔπειθ ἑκόντας ὄντας ἑαυτοῖς βρόχον ἐξάπτειν. Οὕτως αὐτοὺς πρὸς τοὺς λελυπηκότας ἔχειν παρασκευάζων, καὶ τοῖς τῆς φιλανθρωπίας φαρμάκοις. τὸ τούτων καταστέλλων φλεγμαῖνον · ὁ δὲ καὶ πάσης ἄλλης ἀρετῆς λόγον ποιεῖσθαι παρήνει, καὶ μηδενὸς ἀφίστασθαι τῶν βελτίστων · ἀλλὰ τὸ μὲν κατὰ φύσιν χωρεῖν καὶ πράττειν ἃ δεῖ, προὔργου ποιεῖσθαι · τὸ δὲ κακίᾳ τὸν νοῦν προσέχειν, παρὰ φύσιν τε ὂν

[40] I Cor. VIII. 11. [41] Matth. XVIII, 12. [42] Rom. XII, 21. [43] I Cor. XIII, 2, 3. [44] Luc VI, 36. [45] II Cor. VI, 14 15.

καὶ μόνης ἐξηοτημένον τῆς προαιρέσεως, χαίρειν καθάπαξ ἐᾷν· ἢ παραχρησάμενοι τὴν ἀρχὴν, τῆς μὲν κατὰ θύσιν ἐξέστημεν ἀρετῆς. Μετέστημεν δὲ, πρὸς τὴν παρὰ φύσιν κακίαν, ἀφελόμενοι μὲν τὴν οἰκείαν ἡγεμονίαν τῷ νῷ, μόνῃ δὲ τῇ σαρκὶ δόντες τὸ δύνασθαι, καὶ ὅλως γεώδεις καὶ ὑλικοὶ γεγονότες· εἶεν.

A rit, cum recte agendo salvi esse possitis, vestra vosmetipsos sponte laqueum vobis defigere? Hunc ut illis animi sensum erga sectores oppressoresque suos inseruerat, lenibusque humanitatis medicaminibus eorum retuderat excandescentiam, etiam insuper eosdem ad reliquæ omnis virtutis studium hortabatur: atque ne quid optimarum rerum omitterent monuit; sed ut magnum operæ pretium esse ducerent, naturæ ipsius sequi vestigia, et quæ recta sunt agere; contra, ad improbitatem, quæ et præter naturæ ordinem sit, et ex sola hominis libera voluntate dependeat, animum appellere; id vero missum omnina facerent, quo nimirum voluntatis arbitrio mox ab initio male usi, a consentanea naturæ nostræ virtute descivimus, atque ad malitiam, quæ præter naturam est, transgressionem fecimus, mente nimirum legitimo suo spoliata imperio, carnique soli tradito dominio, unde et nos ipsi terreni penitus facti, materiæque cæno toli mersi fuimus. Sed hæc hactenus.

ΚΑ'. Ὁ μὲν οὖν οἷς ἃ παρῄνει, ταῦτ' αὐτὸς πρῶτος πράττειν ἠξίου. Πειθομένους ἅπαντας ἔχων, οἷς αὐτοὺς οὕτως εἶχε, καὶ ταυτὰ πράττοντας εἶχεν· οὗ τι καθάπαξ, ἀλλ' ὅσον εἰκάσαι· μόνος γὰρ ὧν ἴσμεν, καὶ λέγων καὶ πράττων, ἀμίμητος ἦν· θαυμαζόμενον δὲ ὑφ' ἁπάντων τοῦτον ὁρῶν ὁ κρατῶν, καὶ νῦν μὲν « ἔρεισμα εὐσεβείας καὶ θαυμαστήν τινα » καλούμενον « δόξαν· » νῦν δὲ σπέρμα θεῖον καὶ δρόσον Ἑρμῶν καταβαίνουσαν ἐπὶ τὰ ὄρη Σιὼν, » ψυχὰς τῷ δυσσεβείας φλογμῷ τηκομένας· καὶ τοῦτο μὲν, « γνώμονα θεολογίας καὶ κανόνα δογμάτων, » — « καθαιροῦντα πᾶν ὕψωμα κατὰ τῆς γνώσεως ἐπαιρόμενον τοῦ Θεοῦ. » τοῦτο δὲ, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, « παντὸς ἀγαθοῦ πρυτανεῖον, » πᾶσί τε ἀηλῶς καὶ καθ' ἕνα ἑκάστῳ τὰ γιγνόμενά διανέμον, καὶ παντὶ παρέχον τὰ πρόσφορα· τοῦτον τοίνυν τοιοῦτον ὄντα ἐπείπερ αὐτὸς ἑώρα καὶ πάντων λεγόντων τε καὶ κροτούντων ἤκουεν, οἰκεῖον γὰρ ἕκαστος ἄθλον τὰ τοῦδ' ἐποιεῖτο, ἔχαιρέ τε τούτοις πολὺ μᾶλλον, ἢ τῷ περιόντι τοῦ κράτους, καὶ τῷ τοσῷδε διακειμένῳ τῆς τύχης· χάριτάς τε ὅτι πλείστας ὡμολόγει τῷ δι' αὐτοῦ τοῦτον προβεβλημένῳ Θεῷ· εὐδαιμονίζων μὲν τὴν πόλιν, τοῦ, ποιμένος ἠξιῶσθαι τοιούτου· εἰ δὲ βούλει, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Ἐπειδήπερ « εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτοῦ· » εὐδαιμονίζων δὲ καὶ τοῦτον αὐτὸν, ὅτι πλείστας τε καὶ καλλίστας καὶ καταλλήλους ἀφορμὰς ἔσχε τῇ φύσει πρὸς ἔνδειξιν ἐναργῆ τῆς εἰς αὐτὸν μεγάλης τοῦ Πνεύματος ἐπιπνοίας τε καὶ φορᾶς, καὶ τῶν ἀκενώτων θησαυρῶν τῆς σοφίας, ὧν ὑπὲρ πάντας ἐκεῖθεν ἐπλούτησε καὶ πλουτίζειν ἔσχε τοὺς ἄλλους.

B XCI. Quando igitur primus sibi præstanda censuit, quorum suasor auctorque aliis esset, hinc universos satis obsequentes habuit, tum quod sic ad obsequia promptos haberet, eadem pariter capessentes agentesque habuit: non perfectissime quidem, sed hactenus, ut speciem ipsius aliquam similitudinemque referrent: erat ille enim unus omnium, quos cognitos habemus, dictis factisque plane inimitabilis. Quem cum admiratione omnium coli Cæsar animadverteret, et nunc « puræ religionis columen ac decus quoddam singulare » prædicari: nunc « semen divinum[46], » — « et rorem Hermonis descendentem in montes Sionis[47], » animos videlicet impietatis ardore liquefactos; partim item « norman theologiæ, sacrorumque dogmatum regulam, » — C altitudinem omnem, quæ adversus Dei cognitionem attollitur, destruentem[48], » partim, ut compendio dicam, « boni omnis publicum prytaneum, » cunctis singulisque convenientia omnia distribuens, et unicuique apta et idonea præbens. Siquidem hunc igitur talem tantumque virum esse, et ipse perspexerat, et consentiente bonorum omnium prædicatione plausuque intelligebat: suas enim quisque adoreas, suas coronas, quæ nostri erant, habebat: iis ille rebus haud paulo plus affici, quam potentatus sui majestate, tantoque imperialis fortunæ habitu, atque Deo, qui sua potissimum opera pontificem maximum Gregorium prodidisset, maximas agere gratias. Quin et urbi, quæ tanto dignata esset antistite, aut si mavis, universo terrarum orbi, suam congratulari felicitatem, quando « in omnem terram exibat sonus illius, et ad fines usque orbis terræ verba illius[49]; » et Gregorio ipsi pariter congratulari, quod uberrimam, et pulcherrimam, et naturæ suæ parem facultatem, et materiem nactus esset proferendi in apricum monstrandique ingentem afflatus et motus sancti Spiritus, quo ferebatur, vim, et inexhaustos cœlestis sapientiæ thesauros, quibus divinitus supra alios omnes cumulatus, alios item collocupletare posset.

ΚΒ'. Ὁ μὲν, οὖν πάνυ τοι τοῦτον ἐκπληττόμενος καὶ θαυμάζων ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους, καὶ αὐτὸς οὐχ ἧττον ἀντιβοᾶτο, καὶ παραπλησίως τῶν παιάνων μετεῖχεν, ὥσπερ τις κοινὸς εὐεργέτης ἀνθρώ-

XCII. Jam ut unice in Gregorio nostro præ aliis omnibus defixas Cæsar hærebat, unumque mirabatur, ita ipse non minus claris invicem attollebatur præconiis, cœlestiumque pariter laudum consors

[46] I Joan. III, 9. [47] Psal. CXXXIII, 3. [48] Cor. X, 5. [49] Psal. XIX, 5.

habebatur, quasi qui de toto genere humano in commune bene meritus esset, omniumque quos usquam solum sustineret, maximis homines ornavisset beneficiis ; unde imperatorum omnium augustissimus idem sacratissimusque celebratur : idque non ob numerum magis, et amplitudinem, et splendorem operum tropæorumque, quibus orbem terrarum omnifariam impleverat, neque item ob eam qua ad omnia utebatur, magnanimitatem atque clementiam, unaque omnium voce concessum ipsi virtutum omnium principatum, quam quod unum ex omnibus Gregorium, piæ plebis antesignanum ac tribunum, ut sic dicamus, divinorumque mysteriorum, et amplissimi Ecclesiæ cœrtus antistitem, legisset, quo nimirum ad instruendum parandumque Domino « proprii peculii populum (10), » haud alius aptior reperitur.

A πων, καὶ τῶν ἁπάντων ταμίγιστα χαρισάμενος · βασιλεύτατος γοῦν πάντων αὐτοκρατόρων καὶ θειότατος ἐκαλεῖτο . οὐ μᾶλλον τῷ πλήθει καὶ μεγέθει καὶ κάλλει τῶν ἔργων τε καὶ τροπαίων, ὧν ἐκασταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐστήσατο, οὐδὲ τῇ πρὸς ἅπαντα μεγαλοψυχίᾳ τε καὶ πραότητι, καὶ τῷ παρὰ πάντων ἐν ἅπασι συγκεχωρηκότι, ἢ ὅτι τοῦτον ἐξ ἁπάντων εἵλετο, δημαγωγὸν, ὡς εἰπεῖν, καὶ προστάτην τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων, καὶ τοῦ μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος, ἅτ' ἔχοντα παντὸς μᾶλλον κατασκευάζειν Κυρίῳ « λαὸν περιούσιον. »

XCIII. Inter hæc concilium centum et quinquaginta episcoporum ex omni. Asia adversus Macedonium coactum, Constantinopolin occupabat, præside Meletio, archiepiscopo Antiocheno, viro cum aliis rebus maximo, tum quas pro pietate atque religione sustinuerat dimicationibus, in primis nobili ; patres igitur, quod Ecclesiæ Constantinopolitanæ patrocinium sanctissimum virum jam suscepisse viderent, et quot qualesque illius causa labores ac discrimina pertulisset, et quod hæresin omnem fundibus delesset, compertum haberent, simul item eloquentiæ, et veræ doctrinæ et, ut verbo complectar, per pulchra omnia pertinentis laudis nomine, hominem suspicientes, imperatoris de ipso suffragium, velut Dei plane suffragium, recte ac merito itidem comprobabant, thronumque hunc ipsi deberi summo studio decernebant. Ego vero etiam naud dubitarim affirmare, id quod longe profecto omnium maxime veritatis particeps est, rebusque ipsis quam optime respondet, nimirum, si unum ejuscemodi virum Asia, unum item Africa et Europa habuissent (10), et qui adeo perfecte omnes omnis virtutis numeros implesset, nullam usquam coorituram fuisse hæresim, omnesque omnino virtutis, ejusque quæ ad animam refertur gloriæ, peritissimos futuros cultores.

B ΚΓ'. Ἀρχιερέων μέντοι πεντήκοντα πρὸς τοῖς ἑκατὸν, ἐξ ἄρα πάσης Ἀσίας κατὰ Μακεδονίου τῶτότε τὴν Κωνσταντίνου κατειληφότων, ὧν ὁ Ἀντιοχείας Μελέτιος ἐξηγεῖτο, ἀνὴρ θαυμαστὸς τά τε ἄλλα, καὶ δὴ καὶ τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνας εἴπερ τις περιφανής · οὗτοι τοίνυν ἐπεὶ τῆς Ἐκκλησίας προβεβλημένον εἶδον τὸν ἅγιον, καὶ ὅσους καὶ οἵους ὑπὲρ αὐτῆς πόνους καὶ κινδύνους ὑπάστη, καὶ ὡς καθεῖλεν ἅπασαν αἵρεσιν ἔγνωσαν, θαυμάσαντες τοῦτον καὶ λόγων κρὶ ἀρετῆς καὶ δογμάτων, καὶ τοῦ διὰ πάντων ὡς εἰπεῖν, ἥκοντος, τήν τε τοῦ βασιλέως καὶ οὗτοι περὶ αὐτὸν εὖ ποιοῦντες ἐκρατύναντο ψῆφον, ὡς δὴ Θεοῦ ψῆφον ἄντικρυς οὖσαν. τόν τε θρόνον ὀφείλεσθαι οἱ μάλα λαμπρῶς διετείναντο. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο λέγω, παντὸς μᾶλλον ἀληθείας μετέχον, καὶ μάλα ταῖς πράγμασιν ἀποχρῶν · ὡς, εἰ ἕνα ἄνδρα Ἀσία καὶ ἕνα ἄνδρα Λιβύη τε καὶ Εὐρώπη τοιοῦτον ἔσχήκασι, καὶ οὕτω παντοδαπῆς ἀρετῆς εἰσάπαν ἰόντα, οὔτ' ἂν οὐδητισοῦν αἵρεσις τοπαράπαν συνέστη, καὶ πάντες πάντως ἀρετῆς ἦσαν τεχνῖται καὶ τοῦ κατὰ ψυχὴν εὐδοκίμου.

XCIV. Verumenimvero nullum, invidia pestilentius esse reor flagitium, quæ quidquid decorum et eximium perpetuo invadit, atque neminem penitus mortalium excellenti gloria frui sinit ; quæ tantum illi etiam, qui ipsam habet, objicit furorem, ut alienam felicitatem suam existimet esse calamitatem : tum vero secundis esse vehi ventis, si alius quispiam adversos sentiat, quod si vanæ gloriæ cupiditatem homo adjunxerit, inconsulta, nullosque exitus repertura, cæco idem impetu audet, et indomitam plane malum est, quando enim satis per se grave utrumlibet vitium est, quid de junctis copulatisque censendum ? quale quiddam et hic accidebat. Quippe Ægyptii quidam et Macedones episcopi, qui rei jam dictæ gratia, post Asiasticos, Constantinopolin adierant, levicuh plane contemptique homines, qua doctrina, qua moribus actionibusque, qui nihilque prorsus titulo suo dignum haberent : hi non

C ΚΔ'. Ἀλλὰ γὰρ βασκανίας οὐδὲν δεινότερον οἶμαι τῶν πάντων, τοῖς μὲν καλοῖς ἐπιφυομένης ἀεὶ, θαυμάζεσθαι δὲ μηδοντινοῦν τοπαράπαν ἀνεχομένης, ἀλλὰ καὶ τοσαύτην ἐμποιούσης τῷ κεκτημένῳ μανίαν, ὡς τὴν μὲν εὐτυχίαν ἑτέρου, δυστυχίαν οἰκείαν νομίζειν · εὖ δ' αὐτὴν πάνυ τοι πράσσειν, ἐὰν ὁστισοῦν δυστυχῇ · ὅταν δὲ καὶ κενοδοξίαν ὁ τοιοῦτος προσλάβῃ, ὁ δὴ καὶ τοῖς ἀνηνύτοις ἐπιπηδᾷ, καὶ κακὸν ἄμαχόν ἐστιν · ὅπου γὰρ καὶ τούτων ἑκάτερον καθ' ἑαυτὸ δυσχερὲς, τί δεῖ τὸν συνδυασμὸν τούτων

D νομίζειν ; ὁποῖόν τι κἀνταῦθα ξυνέπεσεν. Αἰγύπτιοι γάρ τινες καὶ Μακεδόνες ἐπίσκοποι, δι' ἅπερ ἔφην ἐνταῦθα, καὶ οὗτοι μετὰ τοὺς Ἀσιανοὺς ἀφιγμένοι, ἄνθρωποι βάναυσοί τινες, καὶ λόγον καὶ ἦθος καὶ πρᾶξιν, καὶ μηδὲν ὅλως ἄξιον τοῦ προσρήματος ἔχοντες, οὐ μᾶλλον βασκαίνοντες Γρηγορίῳ, ἢ ὄνι μὴ συμψήφους ἐπ' αὐτῷ καὶ τούτους προσέλαβον οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας, οὐ μικρῶς δυσχεράνατες, ἃ μὴ προ-

[80] Tit. II, 14.

(10) Adumbratum ex Demosth. *De corona*, 195.

ἦκεν· ὦ δίκη καὶ νόμοι καὶ πάντα βλέποντες ὀφθαλμοὶ τοῦ Θεοῦ καταψεύδονται τοῦ ἁγίου, τρισεπίσκοπον ἀποκολοῦντες τοῦτον καὶ οὐκ εὐλόγως οὐδὲ κανονικῶς ταυτησὶ τῆς καθέδρας ἐπειλημμένον. Σάσιμα, καὶ Ναζιανζὸν, καὶ Βυζάντιον, καὶ τὰ τοιαῦτα ληροῦντες· ὧν τοῦ μὲν πρώτου καὶ τελευταίου κατὰ τοὺς ἱεροὺς τυφῶντι θεσμοὺς· τῶν μέντοι Ναζιανζηνῶν, οὔτ' οὐδενὸς τοιούτου τὴν ἀρχὴν προσκεχωρηκότος, καὶ τῆς πατρικῆς ἀνάγκης εἵνεκα προΐστη· γήρᾳ τε καὶ νόσῳ, καὶ πλείστοις ὅσοις ἀπειρηκότος δεινοῖς· καὶ προσέτι παλαμναιοτάταις αὐτὸν συσχόντος ἀραῖς· ἵν' ἐπειδὴ Κασίμοις μένειν οὐκ ἔπειθε, συναντιλάβοιτο γοῦν αὐτῷ τοῦ ποιμνίου καὶ τῆς τοῦ λαοῦ προστασίας, καὶ τῶν ἐν τούτοις φροντίδων κοινωνὸς, ἕως ἂν περιῇ κατασταίη· ἐκείνου δὲ μεταλλαχότος τὸν βίον, οἵ ἂν αὐτὸν τὸ τῆς ψυχῆς αἱρούμενον ἀγῇ, χωροίη.

A invidentia magis adversus Gregorium moti, quam quod in illo confirmando non ipsorum item suffragatorios calculos Asiatici antistites assumpsissent, haud mediocriter stomachantes, de sancto viro, quæ minime in illum quadrarent: o justitia et leges, et cuncta contuentes Dei oculi! effutiebant mendicia, *tripontificem* nimirum vocitantes, quive nullo bono jure, nec canonice, hanc ipsam occupavisset cathedram, Sasima, et Nazianzum et Byzantium, et alia id genus garrientes, quanquam primum ille postremumque omnino pontificatum, secundum sacra Ecclesiæ decreta, rite susceperat, Nazianzenum autem, et quod nemo satis idoneus mox vacuum adibat, et antea paternæ necessitatis causa, vicaria opera, gubernarat. Etenim pater provecta senectute, ægro corpore, et innumeris præterea malis B quassatus adhæc gravissimis filium exsecrationibus devinxit, ut quando Sasimis remanere ipsi in animum inducere nequibat, junctis secum operis, suis gregis populique tutelam susciperet, sibique, dum vita maneret, curarum laborumque socius et adjutor esset; qua ubi concessisset, iret sane, quo illum cunque animi impetus ferret.

ιεʹ. Τοὺς μὲν οὖν ἔχων ἐλέγξαι καὶ καταισχύναι καὶ δεῖξαι, κατὰ τὸ ἔπος· « Παγγλωσσίας κόρακας ὥς, ἄκραντα γαρύοντας Διὸς πρὸς ὄρνιχα θεῖον. » τὸ μὲν οὐκ ἠξίωσεν· ὁ δὲ κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον ᾤετο, καὶ αὐτῷ μάλα πρὸς τρόπου, τοῦτο καὶ βουλεύεται καὶ ποιεῖ· τοῦτο μὲν, τοῦ μὴ δοκεῖν δόξης ἐρᾷν· τοῦτό δὲ, τοῦ μισεῖν οὕτω φιλονεικίαν, « ὡς καὶ μετὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην εἰρηνικὸς εἶναι βούλεσθαι. » Καταλείπει μέν· γε ὦ θαυμαστῆς καὶ καινῆς μεγαλοψυχίας, καὶ ζῆλον ἥκιστ' ἐχούσης! τὸν περισπούδαστον καὶ περιμάχητον, καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἐπίρραστον θρόνον, πολλῷ ῥᾷον καὶ ἥδιον, ἢ C λαμβάνουσιν ἕτεροι· δείξας ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἔρωτι δόξης τῆς καθέδρας ἐπέβη· οὐδὲ φαντασίας ἐπιθυμῶν, ἀλλὰ πολεμουμένην ὁρῶν τὴν Τριάδα κακῶς διαιρουμένην καὶ συνολειφομένην· καὶ τὸ κατ' αὐτὴν ὑπορρέον ἐὰν μὴ χεῖρά τις ὡς τάχιστ' ὀρέξῃ. Καταλείπει δ' αὖ καὶ τὸν ποιμανθέντα λεὼν τὰ θεῖα πατηρτισμένον, καὶ περὶ τὴν πίστιν εὖ μάλα λαμπρῶς ὠχυρωμένον καὶ ἡδρασμένον καὶ τῆς Τριάδος γνήσιον λατρευτὴν, ὅσον ἐνέδει τὰ τοιαῦτα πρστοῦ κακῶς ὑπὸ τῆς τῶν αἱρετιζόντων πάσχων φατρίας.

XCV. Tametsi vero in proclivi nostro fuerat obtrectatores suos redarguere, et in pudorem dare, et ostendere illos, secundum notum versum (11); « Instar omnilinguium corvorum contra divinam Jovis alitem vana et inania crocitare, » hanc ille tamen repudiabat rationem. Cæterum, quod pulcherrimum optimumque factu visum, et ingenio hominis convenientissimum erat, hoc arripit ac sequitur consilium, partim ne gloriæ honorique suo cupidius velificari videretur, partim quod sic ab rixis atque dimicationibus adhorreret, « ut cum iis etiam qui pacem odissent pacem colere studeret. [31] » Mox itaque, o incredibilem et novam, imitationisque minime studium habituram, animi magnitudinem! thronum patriarchalem, rem per se expetendam, et optabilem, omnique nisu vindicandum, et cæteris omnibus charissimam, haud paulo expeditius promptiusque relinquit, quam accipiunt alii. Quo ipso satis comprobatum dedit, sede ne principio quidem, ullo gloriæ ambitu, externique splendoris amore, istam ascendisse cathedram, sed quod sanctissimæ Trinitati, male videlicet tum divulsæ, tum confusæ, bellum illatum cerneret, veramque adeo illius brevi dilapsuram intelligentiam, nisi quam primum subsidio quispiam veniret. Sed et quem paverat cœtum, in divinis redintegratum, instructumque et in recta pietate probe luculenterque confirmatum atque constabilitum, et sanctæ Trinitatis geninum cultorem reliquit (12), quanto idem antea, male ab hæreticorum factione muletatus, his in rebus deficiebatur.

ιϛʹ. Βασιλέως δὲ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν συνεδρίου καὶ ὅσον τῶν ἀρχιερέων ὑγιαίνοντες ἦσαν, σχεδὸν δ' ἅπαντες ἦσαν, ἔτι τε παντὸς τῶν ὀρθοδόξων συλλόγου, συναθροισθέντων καὶ πλεῖστ' αὐτοῦ δεομένων καὶ μένειν παρακαλούντων, καὶ κινηθέντος παντὸς ἔργου καὶ λόγου, καὶ παντοδαπῆς σπουδῆς καὶ προκλήσεως, καὶ πανταχόθεν πείθειν ἐπιχειρούντων, καὶ πάνυ τοι διατεινομένων, μηδ' ἂν εἴτι καὶ γένοιτο D

XCVI. Hic imperator sane una cum suo senatu, et sanior item antistitum pars, quæ multo utique maxima fuit; et universus insuper orthodoxorum cœtus, in unum coacti locum, Gregorium, ut maneret, maximo rogare obtestarique opere, omniaque dictis factisque, omnique et studio et obsteratione, sedulo movere, et undelibet in suam illum ad ducere conari sententiam, et vehementius etiam

[31] Psal. cxx, 6, 7.

(11) Pindari *Olymp.* stroph. v, 13.

(12) Greg. p. 549.

asseverare, nullo ipsum pacto, quidquid inde aventurum esset, sese amissuros: postremo etiam, maxima vocis contentione, unus quispiam, nescio quis, exclamare: « Tu sane quod hinc discedis, ipsam etiam Trinitatem tecum abducis. » Verumtamen nihilo ille magis de obstinato abdicationis consilio decedere, aut tantulum de sua remittere pervicacia, verum immotus omnino persistere, imbecillitatem corporis, suumque senium causatus (12'), per quæ capessendis in posterum gravioribus negotiis, publicisque juvandis commodis, inhabilis ; agendæ duntaxat in solitudine vitæ consortio par esset. Quapropter vix tandem datus illi commeatus fuit, quando quidquid facerent omnino dicerentque, in irritum cadere videbant.

A τοῦτον μεθήσειν, καὶ τὸ μέγιστον βοήσαντος ὁτουοῦν, « ὡς οἷς αὐτὸς ἀπαίρεις ἐνθένδε, καὶ τὴν Τριάδα σαυτῷ συναπάγεις, » οὐδὲν μᾶλλον ἀπέστη τοῦ περὶ τὴν ἀπόλειψιν τόνου, οὐδ' ἐνέδωκε τῆς ἐνστάσεως · ἀλλ' ἀκλινὴς παντάπασιν ἦν, ἀσθένειαν προβεβλημένος καὶ γῆρας, καὶ τὸ μηκέθ' οἷόστ' εἶναι διαταῦτα πράγμασι χρῆσθαι, καὶ τῷ κοινῷ λυσιτελεῖ ξυντελεῖν, ἀλλὰ μόνου τοῦ κατὰ μόνας εἶναι μετέχειν, δι' ἃ καὶ μόλις συνεχωρήθη τὴν ἔξοδον · εἰδότων ὡς ἀνηνύτοις ἐπιχειροῦσι πάντα ποιοῦντες καὶ λέγοντες.

XCVII. Mox, quoniam ne puncto quidem temporis sine pastore suo esse poterat Ecclesia, quodipsis ad genuinam pietatem recens informatis, velutique, quod dicitur [52], « ex oleastro in veram oleam insitis, » majore perfectioreque ad fidem tuendam opus erat habitu; et quod ex insidiis imminentes hæretici, in illos irruere, et diripere, et ad pristini erroris lubricum reducere, prompti expeditique essent. Ibi protenus in patriarchale evectus solium Nectarius, municeps Tarsensis, illam omnium maximam, Deo que super omnia æstimatam, animarum suscepit procurationem : homo sapientia et virtute tanto aliis major, quantum et his ipsis, et cæteris rebus omnibus, illum vir maximus anteibat; et qui non paulo plus sibi de tanti viri successione, quam throni pontificii dignitate, gratularetur; quippe inter omnes convenit, etiam thronum ipsum a nostro gloriosiorem factum, et majore omnino in pretio deinceps habitum fuisse.

ιζ'. Εἶτ' ἐπειδήπερ οὐχ οἷοντ' ἦν οὐδ' ἐπίβραχὺ τὴν Ἐκκλησίαν ἐστερῆσθαι ποιμένος, τῶν μὲν ἀρτιπαγῶν πρὸς εὐσέβειαν ὄντων, καὶ οἷον ἐγκεντρισθέντων, ὡς λόγος, « ἐξ ἀγριελαίου πρὸς καλλιέλαιον, » B κάντεῦθεν μείζονος καὶ τελεωτέρας δεομένων ἕξεως πρὸς τὴν πίστιν, τῶν δ' αἱρετιζόντων ἐφεδρευόντων καὶ ὄντων ἑτοίμων τούτοις ἐπεισπεσεῖν καὶ σιαρπάσαι καὶ πρὸς τὸν πρότερον ἐπαναγαγεῖν ὅλισθον · ἀνάγεται μὲν εὐθὺς εἰς τὸν τῆς ἐπισκοπῆς θρόνον, Νεκτάριος ὁ Ταρσεὺς, καὶ τὴν τῶν ἁπασῶν μεγίστην καὶ τοῦ παντὸς Θεῷ τιμωμένην δέχεται ψυχῶν προστασίαν · συνέσει μὲν καὶ ἀρετῇ τοσοῦτο τῶν πολλῶν διαφέρων, ὅσον αὐτοῖς τε τούτοις καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ὁ μέγας αὐτοῦ · τῷ δὲ διάδοχος γεγενῆσθαι τοιούτου, σεμνυνόμενος πλέον, ἢ τῷ τοῦ θρόνου μεγέθει · ἐπεὶ καὶ τὸν θρόνον αὐτὸν, ζηλωτότερον ἐξ ἐκείνου, καὶ πλείονος σπουδῆς ἀξιούμενον ἅπαντες ἴσμεν.

XCVIII. His ad hunc modum peractis, synodoque jam conclusa, quæ contra « Spiritus sancti oppugnatores et semiarianos, » quemadmodum noster appellat, conflata et instituta fuerat : quæ simul et Macedonium, vanitatis hujus auctorem, et Apollinarium Syrum, qui assumptam Christi carnem mente sua destitutam fuisse delirabat, et adversus divinam istam insurgebat œconomiam, quasi in mentis humanæ vicem sua Christo suffecisset divinitas, penitus redarguit, eosque ut homines summe impios et conscelerates anathemati tradidit. Cujus synodi tanquam caput quoddam Gregorius fuit ; quippe qui longe omnium maximam Patribus in eo certamine opem operamque præstitit, omnesque in stuporem eruditionis suæ divinæque gratiæ ubertate, dedit, et qui singulari gaudio atque ornamento nostris fuit : adversariis autem, ut æquum erat, perpetuam ignominiam inussit, meræque insaniæ reos peregit.

ιη'. Οὕτω δὲ τούτων κεχωρηκότων, καὶ τῆς κατὰ « τῶν Πνευματομάχων τε καὶ Ἡμιαρείων, » ὡς αὐτὸς οὗτος λέγει, συγκροτηθείσης καὶ παρασκευασθείσης συνόδου, τότ' ἤδη πέρας λαβούσης · καὶ ἅμα μὲν Μακεδόνιον, τὸν ταυτησὶ τῆς ματαιότητος ἀρχηγὸν, ἅμα δὲ καὶ τὸν Σύρον Ἀπολινάριον, τὸν ἄνουν τὴν τοῦ Χριστοῦ πρόσληψιν λήρῳ δοῦντα, καὶ κατεξανιστάμενον τῆς θείας οἰκονομίας, ὡς ἀντὶ νοῦ τῆς θεότητος ἀποχρώσης, κατάκρας ἐξελεγξάσης, καὶ ὡς ἀθεωτάτους τε καὶ κακίστους ἀναθέματι παραδούσης · ταύτης ὡσπερεὶ κεφάλαιον Γρηγόριος ἦν · τὰ μέγιστα πάντων συναράμενος σφίσι πρὸς τὸν ἀγῶνα, καὶ πάντας ἐκπλήξας λόγου περιουσίᾳ καὶ χάριτος · καὶ τοὺς μὲν ἡμετέρους εὐφράνας τε καὶ κοσμήσας · τοὺς δ' ἀντιπάλους, ὡς εἰκὸς, καταισχύνας, καὶ δεῖ- D ξας μηδὲν ὑγιές.

XCIX. Demum ubi imperatorem ob acerrimum veræ fidei ardorem studiumque eximie collaudasset, et quidquid unquam poterat maximarum laudum in illum congessisset, eumque suis simul votis contra visibiles invisibilesque armavisset hostes; at que cæteros item omnes, quæ tempus postulabat.

ιθ'. Τὸν μὲν οὖν κρατοῦντα τοῦ περὶ τὴν πίστιν ζήλου καὶ τῆς σπουδῆς πάνυ θαυμάσας, καὶ πᾶσιν οἷς εἶχεν ἐγκωμίοις προσειρηκὼς, καὶ σύν γε καθ' ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν ταῖς εὐχαῖς αὐτὸν καθοπλίσας, τοῖς δ' ἄλλοις πᾶσι τὰ γιγνόμενα παραινέσας, καὶ πείσας εἰσάπαν ὁμονοεῖν, καὶ τὴν τῆς

[52] Rom. vi, 24.

(12) Greg. 523.

Τριάδος παρακαταθήκην φυλάσσειν καὶ μηδέν τι τοπαράπαν ταύτης προίεσθαι· κἂν ὁ Φαλάριδος ταῦρος, κἂν πάντα τὰ πάντων ἔσχατ' αὐτοῖς ἀπειλῆται, οὕτω τῆς πόλεως ἔξεισιν. Οὐκ ἐν βλακώδει τινὶ καὶ περιττῇ φαντασίᾳ καὶ ὄγκῳ· τούς τε χρωμένους ἐξοιστροῦντι καὶ τοὺς ἄλλους ἐκπλήττοντι· οὐδ' ἐπαγόμενος πλοῦτον καὶ θεραπείαν ὑπὲρ τὴν χρείαν, καὶ πλῆθος ἡμιόνων καὶ ἵππων· οὐδ' ἑπομένους τε καὶ προάγοντας, καὶ τἄλλα ὁρῶντας, ὅσα τοὺς τοιούτους εἰκός· πάντα γὰρ ταῦτα τοῦ μηδενὸς ἄξια κρίνας καὶ τοῖς βουλομένοις καθάπαξ παρεὶς, ὁ δὲ, κεναῖς, ὃ λέγεται, ταῖς χερσὶ, τὴν ἔξοδον ἐποιεῖτο· οὐδὲν ἕτερον ἔχων, πλὴν εὐτελοῦς ἀμπεχόνης· καὶ ὀέλτων ὠντινωνοῦν ἱερῶν· ἃ καὶ τῶν Κινύρου καὶ Κροίσου χρημάτων περὶ πλείονος ἦγεν. Αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις εἰς εὐδαιμονίαν ἀρκῶν· καὶ θαυμαστή τις ὢν περιουσία καὶ κόσμος, τῷ τε παντοδαπῆς μούσης καὶ χάριτος ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἔμπλεως εἶναι· καὶ οἷον τῆς καθόλου καὶ γεννικωτάτης, ὡς εἰπεῖν, ἀρετῆς (13) ἔμψυχος στήλη, τῷ τ' ἀντὶ κοινοῦ ταμείου τοῖς ἅπασι καθεστάναι καὶ χορηγεῖν ἔχειν ἀρθόνως καὶ ὑπὲρ ὧν ἕκαστος δεῖται· ἀνθ' ὧν πολὺν μέν τινα τοῖς ἔχουσι θρῆνον, πολὺν δὲ τὸν μετάμελον ἐνεποίει, ὅτιπερ αὐτὸν ὅλως παρεῖσαν καὶ μὴ πρὸς βίαν κατέσχον· ὃς κἄν εἰ τῶν Ἡρακλείων ἔξω στηλῶν καὶ ποταμοῦ Φάσιδος ἐτύγχανεν ὤν, ἐχρῆν, πάντας ἐχρῆν, ὅσοις ἔρως τοῦ εὖ ζῆν ἐκεῖσε ὁραμόντας, ἢ πλεῖστα τουτονὶ δεδεῆσθαι παρ' ἡμᾶς

A admonuisset, minimum ut conjunctissimis inter se animis perpetuo agerent, et sacrum Trinitatis depositum etiam atque etiam servarent, nullamque prorsus illius particulam sibi perire sinerent, etiamsi Phalaridis taurus, etiamsi omnia omnium ultima et dirissima ipsis denuntiarentur, ita tandem ex urbe excedit. Excedit autem neutiquam cum vesana ac magnifica pompa tumidoque quodam apparatu, qui et utentes in furorem ageret, et visentes perculleret; neque supervacaneam ille redundantemque gazam, ac familiam, mulorumque et equorum longum agmen, neque pone atque ante stipantium, aliaque quæ hujusmodi asseclæ more suo factitare solent facientium, turbam secum ducebat: quippe quæ nullo omnia loco habebat, eisque omnino, qui talibus capiuntur, relinquebat; verum vacuis quod dicitur B manibus exibat, nihil aliud de suis asportans rebus, quam vestem vulgarem, et sacros aliquot libros, quos ipse Cinyræ ac Crœsi opibus longe anteponebat. Scilicet satis ipse sibi aliisque ad beatitudinem sufficiens, at mirifica quædam opulentia ornatusque erat, tum quod musarum gratiarumque omnigenarum copiis, præ alio quovis circumflueret, et universæ atque generalissimæ virtutis, prope dixerim, viva et animata quædam columna esset; tum quod instar publici ærarii cunctis esset, haberetque affatim prorsus et supra quam cuique opus esset, omnia suppeditare. Idcirco iis qui hucusque

(13) Τῆς καθόλου καὶ γεννικωτάτης ἀρετῆς. **Hoc est universalis et summæ generosissimæque virtutis.** Nondum displicet, quod antea synonymia **sua blandiens arriserat** γενικωτάτης, perinde ut γενικώτατα ἀρεταί, num LI, γενικαὶ ἀρεταί, num. **LXIII noster dixit.** Quando tamen haud temere **ac fortuito** vocem infrequentiorem γεννικωτάτης **librario in mentem et calamum venisse verisimile est retinendæ, quam sede sua dejiciendiæ, auctor esse malo. Cui alioqui fata parum propitiæ sæpius expertæ, et jampridem interdicto prætorio, unde vi, possessionem repetenti, pro illa tenui infirmaque parte mea, hac tam commoda occasione, libenter adero. Jam primum igitur, ut a lexicographis et grammaticis exordium capiamus, recte** γεννικὸς apud Pollucem, et enarratorem, Homeri Eustathium **legitur, qui gemino etiam testimonio geminum illius astruit usum;** ad Ὀδυσσ.. Α. 411, οὐ μὲν γάρ τι κακῷ εἰς ὦπα ἐῴκει. **Altero de vetere Homerici carminis** μεταβολῇ **desumpto, ubi hunc in modum, prosa oratione, versus iste redditur,** ὅσα μὲν γὰρ ἰδεῖν, σφοδρα ἐῴκει τῶν γεννικῶν εἶναι· **Alterum translatæ significationis,** γενικὸν κρέας, **generosum carnis frustum, pro amplo et grandiusculo ex comico affertur. Contra vitio apud Hesychium, γενικαὶ, γενεαὶ ἀντὶ** τοῦ γεννικαὶ, γενναῖαι. **Adhuc editur, recte** vero, γεννικῶς, ἰσχυρῶς, γενναίως. Quomodo et apud Suidam scribendum esse nemo non videt (nisi forte excipiendus portus sit) et dudum monuit Hen. Stephanus. Consimilis plane in cæteris etiam scriptoribus inconstantia hæsitatioque visitur. Quippe ut recte Ἵππος γεννικὸς apud Ælianum, *Hist. anim.*, VI, 31, est, ut βίος γεννικὸς apud Lucianum βίων πράσει p. 364, sic e contrario ἀνὴρ γεννικὸς apud Platonem, in *Theæteto* p. 70; **Bas. p. 144, t. I, Steph. pro** γεννικὸς **scribitur, ut ad oram suæ editionis merito conjecit Stephanus. Et** ἤθη γενικὰ apud Clementem Alex. Παιδαλ. Β. μ. **p. 177, at ms. Palat.**

γεννικὰ monente Sylburgio. Quid si et vexato criticorum εἰκασίαις loco Heriodani VI, 1, 11, εἴς τι τῶν γεννικῶν ἡμαρτημάτων ἐξοκείλῃ, hoc est, Politiano interprete, *in cognata aliqua impingeret vitia*. Quem secutus Stephanus συγγενικῶν ut νεανικῶν postmodum Sylburgius, reponere voluit: minima mutatione γεννικῶν, *majora, graviora*, legamus? Porro ἦθος γενικότερον extrema pagina *Phædri* gemino mendo (quod utrumque ad Isocratem eruditi retinuere): antiquiores editiones Platonicæ habent, recte Stephanica γεννικώτερον. Quod unum hujus vocabuli exemplum in Thesaurum suum idem ille Stephanus retulit. Rursus quod incorrupte atque integre in M. Antonino, VII, 40, antea legebatur, γεννικώτερον ἔδοξεν ἀντιδῆναι, id in sua ἐκδόσει vir cætera de scriptore optimo, qua nova versione, qua laboriosis commentariis illustrando, præclare meritus Thomas Gataker, indicta causa in γενναιώτερον, (sic enim editum est, VII, 66) commutavit. Τοῦ ὑπερθετικοῦ exemplum, præter hoc Theoduli nostri, suppeditat Aristophanes Ἱππεῦσι, ω. 454, γεννικιώτατον κρέας, ψυχήν ἄριστε τ' πάντων. Unde suum illud γεννικὸν κρέας deprompsisse Eustathium autumat Casaubonus, ad Athen. XIV, 19, quod mihi non admodum sit verisimile, sive typum vocabuli, intuenti. Postremo ne adverbio γεννικῶς, hactenus sine certo lare ac patrono oberranti, ἀπροστασίου fortasse an impingatur dica, suos illi etiam penates vindicesque, καθόσον ἐγχωρεῖ, reddemus. Comicum videlicet in *Lysistrata*, v. 1074, Ἀλλὰ χωρεῖν ἀντικρυς Ὥσπερ οἴκαδ' εἰς ἑαυτῶν γεννικῶς· Maximum Tyrium, XV, p. 146, Παῖδα ἐκθρέψαι γεννικῶς· Lucianum, Ἐνυπνίῳ· p. 6 Πρῶτα μὲν θρέψῃ γεννικῶς. Et Alexandro, p. 901, ὁ δὲ πάνυ γεννικῶς καρτερήσας et ἐν Χαρῶνι. p. 336. Εὖγε ὦ Κλωθοὶ, γεννικῶς· Junta γεννικῶς, Aldus γεννική. Ἀλλὰ τούτων μνὴ ἄλις.

ipsum tenuerant planctum multum, multamque ejus rei pœnitentiam imposuit, quod eum omnino dimiserant, nec vi potuit retinuerant ; quippe tametsi ultra columnas Herculis amnemque Phasidem deget, omnes oportebat, oportebat, inquam, omnes, currere, atque vel illum plurima obsecratione, ut ad ducere, aut hos in posterum iis in locis ubi ipse ageret structus erat perfrui gratiis; deposita rerum domesticarum consuetudinem, usu venire ferunt.

ἀφικέσθαι καὶ κοσμῆσαι τὰ τῇδε, ἢ μένοντας αὐτοὺς τοῦ λοιποῦ παρ' ἐκείνῳ τῶν ὧν ὑπὲρ πάντας εἶχεν ἐμφορεῖσθαι χαρίτων. ἐπιλελησμένους τῶν οἴκοι, ὃ λέγονται πάσχειν οἱ πεπειρασμένοι Σειρήνων.

quibus sanctius vivendi ardor esset, istuc curriculo nos transiret, nostrumque exornaret orbem, admanentes, quibus supra alios omnes instru-

C. Exin ubi gratissimæ sibi Cappadociæ redditus erat Gregorius, et jam patria ipsum, dulce solum, tenebat, hic quemadmodum non mediocrem ex eo vuluptatem capiebat, quod longo patriam intervallo receperat, sibique item gratulabatur, natalis iterum urbis aspectum meruisse. Ita quoniam urbanos strepitus, atque inde exundans molestiarum diluvium, planissime perosus erat, suæque quietis insatiabili desiderio tenebatur : longe, imo longissime, eb eo aberat, ut stabilem illic sedem admitteret; nec admisit sane. Reperto igitur quodam Cappadociæ oppidulo, cui Arianzo nomen, quodque ex paterna cognatione nonnihil ad illum attinebat, et religiosæ philosophiæ non inopportunum videbatur; id ex omnibus habitare, ævumque illic reliquum commorari, statuit.

Γ'. Ἐπεὶ δὲ καὶ καὶ τῆς μάλιστ' αὐτῷ κεχαρισμένης Καππαδοκίας ἐπέβη, καὶ τοῦτον εἶχεν ἀμέλει τὸ φίλον ἔδαφος, ἡ πατρὶς, οἷς μὲν διὰ μακροῦ ταύτην ἀπέλαβεν ἔχαιρε· καὶ ξυνέχαιρεν ἑαυτῷ, τοῦ τὴν ἐνεγκοῦσαν ἰδεῖν ἠξιῶσθαι· οἷς δὲ πρὸς τοὺς ἀστικοὺς δήπου θορύβους, καὶ τὸν πολὺν ἐκεῖθεν κατακλυσμὸν, ἀπεχθῶς παντάπασιν εἶχε· καὶ τῆς ἡσυχίας ἀπλήστως εἶχετο. Τὴ μὲν ἐνταῦθα διατριβὴν, πολλοῦ γε καὶ τοῦ παντὸς ἔδει προσέσθαι· οὔκουν οὐδὲ προσήκατο· αὐτὸς δέ τι Καππαδοκίας χωρίον εὑρὼν, Ἀριανζὸν πρόσρημα, πατρόθεν μὲν αὐτῷ διαφέρον, πρὸς δὲ φιλοσοφίαν ἐπιτηδείως ἔχειν δοκοῦν, τοῦτ' ἐξ ἁπάντων εἵλετο χρῆσθαι, κἀν τούτῳ μένειν εἰσάπαν.

CI. Jam porro ut sacris semper animum commentationibus intendens, ad ea sese penibus applicaverit, quæcunque Deum hominibus conciliare, atque mirificam inde quamdam ipsorum copulationem efficere, queunt : itemque ut « ascensiones in corde suo disponens[53], » lumen super lumen acceperit, Deusque quodammodo ex homine, quotidiano profectu, evaserit, id equidem omnibus, qui res illius satis norunt, constat; quod vero idem ille, qui tantum pietati addictus erat, defensionem ejusdem suscipiendam sibi statueret, tanquam communis quispiam Ecclesiæ præses, adhæc item sanctorum quorumdam memorias solemniter celebrandas, id in progressu nostra ostendet oratio.

ΠΑ'. Ὡς μὲν οὖν ἑκάστοτε θεωρίᾳ τὸν νοῦν προσέχων, τούτοις καθάπαξ ἐδίδου, ὅσα Θεὸν ἀνθρώποις οἷδε μνηστεύειν, καὶ θαυμαστόν τιν' αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἐργάζεσθαι τὴν συνδυασμὸν, καὶ ὡς « ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διαθέμενος, » φωτὶ προσελάμβανε φῶς, καὶ Θεὸς, ὡς εἰπεῖν, ἐξ ἀνθρώπων [*f.* ἀνθρώπου] τοκαλεκάστην ἔχον ἐγίγνετο, ἴσασι πάντες ὅσοι τἀκείνου σαφῶς ἴσασιν· ὅτι δὲ καὶ τῆς εὐσεβείας οὕτως ἔχων ὑπερμαχεῖν ᾤετο δεῖν, ὥσπερ τις κοινὸς πρόδρον, καὶ προσέτι μνήμαις ἔστιν ὧν ἐμπανηγυρίζειν ἁγίων, προϊὼν ὁ λόγος δηλώσει.

CII. Primum itaque unanimem atque concordissimum sodalem suum, Basilium, illum sive summum virtutis certatorem, sive ejusdem certamen ac studium, sive item, si tibi libet, utrumque dudum vita relicta in antiquam regressum patriam, multasque multorum laudationes, qui publice et privatim res ejus actionesque ornarant, consecutum : nisi et ipse pari modo honestaret, atque funebri decoraret oratione, id absurdum omnino a que alienum ducebat. Id quod et ante cæteros haud dubie exsecutus fuerat, nisi illa multa ac magna, pro pietate obstitissent certamina. Orationem itaque de illo componit, sic quidem ad summum virtutis oratoriæ fastigium provectam ; sic illi vero, cui scripta erat, aptam et accommodatam, rebusque ipsis plane congruentem, ut non ipsa modo a musis gratiisque pertexta videatur, sed et collatæ cum illa cæteræ, quarum paulo ante meminimus, vituperationi quam laudi propiores, et animi magis causa scriptæ, quam seria elaboratæ cura, videantur.

ΠΒ'. Πρῶτα μὲν γὰρ Βασίλειον τὸν ὁμόψυχόν τε καὶ σύμπνεον, τὸν εἴτ' ἄκρον ἀγωνιστὴν ἀρετῆς, εἴτ' αὐτῆς ταύτης ἀγώνισμα γεγονότα, εἰ δέ γε βούλει, καὶ ἄμφω πρὸ πολλοῦ μὲν τὸν βίον ἀπολιπόντα, καὶ στειλάμενον ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν πατρίδα· πολλῶν δὲ παρὰ πολλοῖς ἐγκωμίων τετυχηκότα· καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ τἀκείνου κοσμήσασι, τῶν ἀτοπωτάτων ἡγεῖτο μὴ καὶ αὐτὸς ἀξιῶσαι τῶν ἴσων, καὶ λόγοις ἐπιτα-

[53] Psal. LXXXIII, 6.

καὶ οὕτω τὴν γιγνομένην ἀφοσιοῦται συντέλειαν, οὐ χαριζόμενος φίλτρῳ, οὐδὲ παρὰ τοῦτο τοὺς ἐπαίνους ἐξάγων, οὐδ' ἐγγύς. Τοὐναντίον μὲν οὖν καὶ κωλυόμενος ὑπαυτοῦ τούτου μᾶλλον, καὶ ἅπερ ἔνεστι φῆσαι καὶ τὰ ὄντα σημάναι, ὡς ἂν μὴ κἀκείνῳ δόξῃ χαρίζεσθαι, καὶ τὸ καθ' αὑτὸν ὑπεραίρειν. Εἰ γὰρ ἄλλος αὐτὸς ἑκάτερτς τούτων, εὔδηλον πάντως, ὡς οἷς ἐκεῖνος κοσμεῖται, καὶ αὐτὸς δήπου κοσμεῖται, καὶ τῶν ἴσων μετέχει, οἷς ἐκεῖνος ἄριστος δείκνυται · εἰ δὲ μὴ τὸ φίλτρον παρῆν, τοσαῦτα ἂν ὑπὲρ τούτου διῆει, ὅσα εἰκὸς τὸν μάλιστα πάντων αὐτὸν ἐπιστάμενον.

A Hac igitur hujusmodi concinnata oratione, abit, eamque ad tumulum amici conjunctissimi recitat, et hoc modo pro virili parte justa funeri persolvit, nihil amicitiæ dans, nec ideo laudes amici altius educens. Minime profecto. Imo vero ex contrario, per hanc ipsam amicitiam ab iis dicendis, quæ dici poterant, eisque quæ erant, plene exprimendis potius deductus, ne videlicet cum gratificari amico, tum de seipso etiam gloriosius loqui videretur. Etenim, si alter ipse uterque eorum erat, inde liquet sane, quibus ille ornatur, et hunc ipsum ornari, paremque participare gloriam, in quibus alteri summum astruitur decus. Quod si amor non fuisset, tam multa utique de Basilio protulisset noster, quam multa ab eo proferri consentaneum erat, qui unus omnium perfectissime hominem nosset.

ΡΓ'. Ἔπειτ' Ἀπολιναρίου τοῦ « λαλήσαντος μὲν ἀδικίαν εἰς ὕψος, » ἀπάσαις γε μὴν ἱεραῖς ἀποκηρυχθέντος ταῖς ψήφοι καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἴσῳ δὲ εἰπεῖν τοῦ Θεοῦ, παντάπασιν ἐξεληλαμένου, οὗτος τοίνυν οἷς οὕτως ἔσχε δυσχερῶς ὡς ἔοικεν ἔχων, τὸ μὲν ἀμύνασθαι καὶ φανερῶς πολεμεῖν αὖθις αἱρεῖσθαι, ἐπείπερ οὐχ οἷός τε ἦν οὐδ' ἐθάρρησε, βουλεύεται δὲ βουλὴν πονηρὰν, καί τῆς αὐτοῦ γνώμης ἀξίαν. Ὥσπερ γὰρ οἱ κάκιστοι τῶν φαρμακῶν μέλιτι τὴν κύλικα χρίσαντες, ἔπειθ' οὕτως ὀρέγουσιν οἷς βούλονται τὸν ἑλέβορον · οὕτως οἱ τοῖς ἔπεσι τούτου διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς εὐμουσίαν καὶ χάριν κηλούμενοι καὶ περιτυγχάνοντες, λανθάνουσιν ἧς ταῦτ' ἔχει μετέχοντες βλασφημίας. Καὶ ἦν ἰδεῖν πρᾶγμα δεινὸν τὴν ἀλήθειαν κλεπτομένην, καὶ κινδυνευούσας ψυχὰς, ὧν οὐδὲν τῶν πάντων ἀντίῤῥοπον · οἷς ἐπιθέμενος ὁ μάγας οὗτος τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὴς, δι' ἐπῶν οἰκείων, ἐκ παντοδαπῶν μὲν συγκειμένων τῶν μέτρων, ἀποῤῥήτῳ δὲ κάλλει καὶ θαυμαστῷ κεχρημένων, τὰ μὲν, οὐδὲν ἕτερον ὡς ἀληθῶς ἔδειξεν ὄντα, πλὴν κομμωτικόν τινα λῆρον, ἐν ἡδονῆς ὑποκρίσει, πολλὴν ἐμποιοῦντα τοῖς περιτυγχάνουσι βλάβην · πέπεικε δὲ παντάπασι πάντας, ἐκεῖνα μὲν λώβην ψυχῆς καὶ νεωτερισμὸν πρὸς τὸ Θεῖον, καὶ κολάσεως ἀφορμὴν καὶ τὰ τοιαῦτα νομίζειν · τὰ δὲ, περιπλείστου ποιεῖσθαι, καὶ συνεῖναι καὶ κεχρῆσθαι, καὶ τούτων διαπαντὸς ἀπολαύειν, ἐπέσχατα πάσης ἀρετῆς ἀφιγμένων, ὅση τε λόγων καὶ ὅση τοῦ πνεύματος, ὡς ἑκατέρωθεν ἔχειν τοὺς χρωμένους χειροῦσθαι. Εἰ γὰρ ἐκεῖνα ψυχῆς ὄλεθρος ὄντα ὁμῶς δι' εὐγλωττίας καὶ χάριτος οὐκ ὀλίγους ἐφείλκετο, τίνας οὐκ ἂν ἐπισπάσαιτο ταῦτα τῶν πάντων, ὅταν πρὸς τῷ γαργαλίζειν ἔχειν τὰ ὦτα, καὶ τὸ ζώζεσθαι μνῶνται, καθάπερ τις οἰκία εὖ τε ἔχουσα κάλλους καὶ φιλοσοφίαν ἀσκοῦσα.

B CIII. Tum *deinde*, ubi Apollinarius, « qui in Excelsum iniquitatem loquebatur [84], » sacris calculis omnibus e communione ejectus, ex catholica igitur, etsi hujusmodi rerum suarum habitu, prout per erat, graviter angebatur, ulcisci sese, et apertum denuo ciere bellum, quod impar esset, haud ausus, sed improbum, suoque dignum ingenio, init consilium. Nimirum proinde ut pessimi venenorum artifices, oras poculi melle primum linunt, tum postea quibuslibet veratrum porrigunt : ita pariter qui viri hujus carminibus, per eam quæ illis inest, venustatem et gratiam capiuntur, eaque lectitant, improvidi simul blasphemiam, quam ea continent, hauriunt. Itaque rem tristissimam videre erat, furto surripi veritatem, hominumque animas, quibus C nulla plane æqualis res alia est, in discrimine versari. Suis itaque carminibus in hæc impetum magnus pietatis propugnator fecit, illis tum omni metrorum genere concinnatis, tum inenarrabili et mirifica elegantia imbutis, atque ista Apollinarii revera nihil aliud esse docebat, quam nugas quasdam fuco atque lenocinio velificantes, quæ inani voluptatis specie plurimum detrimenti suis lectoribus importarent, eoque omnes in illam plane adducebat sententiam, ut ista animæ perniciem, novasque de Deo opinationes, et impiæ mutilationis materiem, et alia id genus, esse ducerent, contra Gregoriana plurimi facerent, et in manibus haberent, et uterentur, fruerenturque perpetuo, quippe quæ ad summum omnis virtutis aspicem, quæcunque D aut eloquentiæ, aut spiritus virtus est, ascenderant, ita ut utrinque capere et expugnare lectores possent. Quippe si ista, quæ animæ tam noxia et pestifera erant, nihilominus elegantia et venere sua non paucos alliciebant, quos non hæc ex omnibus ad se attraherent, quando præter illam titillandi aurium vim, etiam animæ salutem comparabant, instar domus cujusdam, tum affabre exstructæ, tum philosophiæ tractationi deditæ?

ΡΔ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ κἀκεῖνο σκοπεῖν δεῖ, ὡς οὐχ ἅμα πάντα τὰ ἔπη, οὐδ' ἀχρονίας δή τινος καὶ μιᾶς τῆς αἰτίας συντέθειται τῷ ἁγίῳ · ἀλλὰ τὰ μὲν, αὐτῷ ἐπὶ τοῦ πάντων ἐχθίστου καὶ μηδενὶ καταλιπόντος κακίζεσθαι μᾶλλον Ἰουλιανοῦ κεκωλυκότος Χριστιανοὺς τὴν Ἑλληνα λόγον ἀσκεῖν, καὶ κεχρῆσθαι ποιητικῇ ·

CIV. Atqui et illud observari convenit, non eodem tempore, nec simili quadam unaque plane de causa, sanctissimo viro hæc omnia consignata fuisse carmina, sed partim tempore longe omnium odiosissimi, nullique mortalium majoris reprehensionis locum relinquentis Juliani, qui edicto sanxe-

[84] Psal. LXXIII, 8.

rat, ne quis Christianus ad studia veteris Græcanici sermonis incumberet, neu artem tractaret poeticam; itaque necessitudine coactum virum maximum, ad varia omnia generis carmina, et multa ubique venustate referta, pangenda, eademque nostrarum partium sectatoribus omnibus, communis institutionis utilitatisque causa, proponenda. Aliorum rursus causam, ut diximus, præbuit Apollinarius, « vecors Dei contemptor et laxans probris, mortalia ora, » ut cum Æschylo loquar (14). Quæ omnia pluribus, et quantum consentaneum erat antea, ut arbitror, exposuimus (14*).

A ὡς εἰς ἀνάγκην καταστῆναι τὸν μέγαν ἔπη συνθεῖναι παντοῖα, πολὺ τὸ χάριεν διαπάντων ἔχοντα · καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς πᾶσι ταῦτα προθεῖναι κοινὸν παίδευμα καὶ κοινὴν ὄνησιν, τῶνδ' αἴτιος, ὡς ἔφην, Ἀπολινάριος ἐγεγόνει, « Θεὸν κατ' Αἰσχύλον, ἀτίζων κἀπογυμνάζων στόμα, θνητὸς ὤν · ὧν ἁπάντων πέρι πρόσθεν ἐμνήσθην μακρότερον καὶ ὅσον εἰκὸς ἦν, ὡς γε ἐγὼ νομίζω.

CV. Hunc ille in modum, cum dicendo scribendoque, tum ante hæc itemque cum his ipsis universæ virtutis exemplar semetipsum exhibendo, bene de vita humana mereri, eamque ornatiorem reddere, constanter perrexit : et spiritualis felicitatis auctor præcipuus hominibus erat, ut qui modis omnibus, ad id quod est optimum induceret omnes ac com- B poneret, et meliores seipsis semper efficeret. Nimirum velut qui Dei optimi, Maximi, legatus, aut propinquus, aut oraculorum ipsius popularis in terra interpres esset : ita plane omnibus habebatur, in eoque omnes, tanquam in archetypo, aut arce, aut sacrario omnis pulchri, obtutum figebant, ejusque verba, non hominis alicujus verba, sed admiranda Dei effata et oracula, quibus contradicere nefas plane esset, ducebant. Adhæc verbis ejus fides et probabilitas plane necessario aderat, scilicet quoniam quæ aliis suaderet, ea primus perfectissime exsequebatur ; eratque tum loquens, tum tacita quædam exhortatio, id illi maximo ad persuadendum adjumento, omnesque voluntaria necessitate constringendos, fuit quippe qui non ju- C cundius ad hominem ventitarent, quam ægrius discederent, aut verius eo, quod hoc posterius ægre ferebant, utrumque comprobarent, nimirum quod et illud prius pluris, quam quidquid dixerit quispiam, facerent ; et hoc posterius majorem in modum odissent, ideo videlicet, quoniam illo altero vehementer afficerentur.

ΡΕ'. Οὕτω καὶ λέγων καὶ γράφων καὶ πρό γε τούτων καὶ μετὰ τούτων, οἷς ἀρετῆς ξυμπάσης ἑαυτὸν τύπον παρεῖχε, τὸν ἀνθρώπινον βίον εὖ ποιῶν καὶ κοσμῶν διετέλει. Καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν εὐδαιμονίας τούτοις αἰτιώτατος ἦν · πάντοθεν πάντας πρὸς τὸ βέλτιστον ἐνάγων καὶ καθιστάς · καὶ σφῶν αὐτῶν σπουδαιστέρους αἰεὶ δεικνύς. Ὥσπερ γὰρ ὕπαρχος ὢν ἢ ξυγγενὴς τοῦ μεγάλου Θεοῦ ἢ δημαγωγὸς ἐπὶ γῆς τῶν αὐτοῦ θεσπισμάτων, οὕτω καθάπαξ πᾶσιν ἐδόκει, καὶ πάντες εἰς αὐτὸν ὥσπερ ἀρχέτυπον ἢ ὁρμητήριον, ἢ ἑστίαν καλοῦ παντὸς ἀφειώρων · νομίζοντες τοὺς αὐτοῦ λόγους, οὐκ ἀνθρώπου δή τινος λόγους, ἀλλὰ θαυμαστάς τινας ἀποφάσεις Θεοῦ, μηδὲν τινοῦν δεχομένας ἀντιφασιν. Καὶ προσῆν τὸ εἰκότως καὶ μετὰ πάσης ἀνάγκης · τὸ γὰρ ἃ παρῄνει, ταῦτ' αὐτὸν πρῶτον μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος εἰργάσθαι καὶ φθεγγομένην εἶναι καὶ σιωπῶσαν παραίνεσιν, μέγιστον ἦν αὐτῷ πρὸς τὸ πείθειν, καὶ δι' ἀνάγκης ἐθελουσίου πάντας χειροῦσθαι, οὐ μᾶλλον ἡδέως αὐτῷ προσχωροῦντας, ἢ ἀηδῶς ἀπαλλάττοντας · μᾶλλον δὲ οἷς δυσχερῶς πρὸς τοῦτ' εἶχον, μαρτυροῦντες ἦσαν ἑκάτερα, κἀκεῖνο περὶ πλείονος ὅτου τίς ἂν εἴποι ποιεῖσθαι · καὶ τοῦτο διαφερόντος μισεῖν, διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνο προσπάθειαν.

CVI. Verumenimvero tempus nunc tandem fuerit, tum legis, quæ his in rebus pridem obtinet, causa, tum quod optima etiam sæpissime sane iteranda sunt, quæ pluribus modo commemorata fuere, eadem nunc denuo orationi indulgendi, breviterque percurrendi. Ecquis enim usque adeo admirabiles in vitam ingressus habuit, ut non modo priusquam conceptus esset Deo religiose dedicaretur, sed vero etiam ortus sui angelum haberet præconem, qualis quantusque postmodum evasurus, et quod omnibus in rebus, longe ante alios emicaturus esset, matri D planissime prædicentem ? Tum quis priora posterioribus in tantum præteriit, ut illa cum his comparata prope nihili sint, quando adeo, quod proverbio aiunt, præstant posteriora, et plusquam præstant ? cui item ad utraque hac re major unquam gloriæ materies suppetebat, etiam præ iis qui de alterutra se jactant ? Porro quis ita convenienter propriis bonis suis, patriam simul atque parentes sortitus fuit ? parentes nimirum, omnibus, quotquot

ΡϚ'. Καιρὸς δ' ἂν εἴη λοιπὸν, διά τε τὸν ἐπὶ τοῦτοις ἤδη κρατήσαντα νόμον, καὶ τὸ τὰ βέλτιστα χσῆναι καὶ πάνυ τοι πολλάκις εἰρῆσθαι, ὧν διὰ πλειόνων ἐμεμνήμην ἀρτίως, ταῦτ' ἄρα καὶ νῦν δοῦναι τῷ λόγῳ, καὶ διελθεῖν ἐν βραχεῖ. Τίς μὲν γὰρ οὕτω θαυμαστάς τινας ἔσχε τὰς εἰς τὸν βίον προόδους, ὡς μὴ μόνον πρὶν ἢ συνειλῆφθαι ἀνάθημα Θεῷ γεγενῆσθαι, ἀλλὰ καὶ κήρυκα τῆς γενέσεως ἄγγελον σχεῖν, ὁποῖος ἄρ' ἐπειτ' ἔσται, καὶ ὅπως ὑπερ πάντος διαπάντων ἐκλάμψει, μηνύοντα σαφῶς τῇ μητρί ; Τίς δὲ τὰ πρόσθεν τοῖς ἐφεξῆς οὕτω παρῆλθεν, ὡς εἶνεκα τούτων μηδὲν ὄντων ἐκείνων, δευτέρων φασὶν ἀμεινόνων καὶ ἔτι γε πρὸς τίνι δ' ἐν ἑκατέροις εὐδοκιμεῖν μᾶλλον ὑπῆρξε τῶν θατέρῳ σεμνυνομένων. Τίς δὲ τοῖς προσοῦσι καλοῖς καὶ καταλλήλως οὕτω μετέσχε, τῆς τε πατρίδος τῶν τε τοκέων, τῶν μὲν πάντας τοὺς ταύτῃ προσειρημένους παρενεγκόντων ἀρετῇ τε καὶ τῷ θαυμαστοῦ καὶ ὑπὲρ πάντας παιδὸς ἠξιῶσθαι, καὶ εἶναι τοῦτον κἀκείνους τοιούτους, οἵους ἀλλήλους προσήκειν, καὶ μηδὲν ὅλως ἐνδεῖν, τῆς δὲ,

(14) Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις. V. 447.

(14*) Cf. capp. 29, 30.

διαπάντων ὧν θαυμάζονται πόλεις ἰούσης, κἀντεῦθεν μεγίστας παρὰ πᾶσι φερομένης τὰς ψήφους; Τίς δὲ τοσοῦτον ἐκ παίδων ἀρετῆς καὶ λόγων ἔλαχε, ὡς μόνα ταῦτα ῥᾳστώνην ἡγεῖσθαι, καὶ μελέτην τοῦ βίου;

A hoc appellati nomine fuere, et sua virtute supervectos, et quod admirabili aliisque omnibus præstantiore dignati essent filio, et quod ipsi filiusque ejusmodi essent, qui secum invicem pulchre congruerent, nec quidquam plane desideraretur, rursus

patriam, unde prædicari urbes mos est, nactam omnia, indeque maximas omnium laudes consecutam? Quis denique a puero ita virtutis optimarumque litterarum captus amore fuit, ut hæc sola requiem suam vitæque meditationem haberet?

ΡΖ'. Τὸ δ' ἑκασταχοῦ μὲν παιδείας χάριν φοιτῆσαι, πάντα δὲ τὰ βέλτιστα πανταχόθεν ἑαυτῷ συνηχέναι, καὶ θαυμασθῆναι μὲν ὑφ' ἁπάντων, παρὰ πάντας τοὺς ἄλλους, διὰ τὴν ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς εὐκληρίαν, ὡς καὶ παρὰ σφίσιν αὐτοῖς τοῦτον κατασχεῖν ἀξιοῦν, τὰς πρώτας καὶ μεγίστας τιμάς, τὰς μὲν διδόντας· τὰς δ' ἐπαγγελλομένους· μηδὲν δὲ τῶν πάντων ἔτι πρόσθεν ποιεῖσθαι τῆς πρὸς Θεὸν ἐνεργείας, ἣν ἡσυχία παρέχει, καὶ τὸ κατὰ νοῦν πολιτεύειν ἀεί· ταῦτα δ' οὕτω κατωρθωκέναι καὶ μετὰ τοσαύτης ὑπερβολῆς, ὡς τοῖς πρὸ αὐτοῦ κορυφαῖον, τοῖς δ' ἐφεξῆς τε καὶ μετ' αὐτῶν, ἀρχέτυπον αὐτῶν καὶ κανόνα τῆς περὶ ταῦτ' ἀκριβείας γενέσθαι· καὶ τοὺς μὲν γεννησαμένους, ἐπείπερ οὐχ οἷός τ' ἦν τοῖς αὐτοῖς δεδωρῆσθαι, ὅ τούτου γε οὐδὲν ἧττον, εἰ μὴ τὸ μεῖζον εἴποι τις ἄν, τοῦτο κάλλιστα πάντων αὐτοῖς ἐνδεδεῖχθαι, τῷ θ' ὑπὲρ τοὺς νομιζομένους ὅρους ἐνθάδε τουτουσὶ θεραπεῦσαι καὶ παρελθεῖν παντάπασι τὸ εἰκὸς, τῷ τ' αὖ λογικήν τινα στήλην τὰ τούτων εἰργάσθαι, καταπαντὸς ἱσταμένην τοῦ χρόνου καὶ τοῖς ἔπειτα παραπέμψαι· αὐτῶν αὐτὸν δὲ πάντων ὑπεριδόντα τῶν ἄλλων, μόνου γενέσθαι τοῦ τὴν εὐσέβειαν ἀμέλει πολὺν ἤδη χρόνον ὑπὸ τῶν κάκιστ' ἀπολουμένων δυσσεβούντων τυραννουμένην καὶ μονονοὺ κλιθεῖσαν, ὡς λόγος, εἰς γόνυ, ἀναλαβεῖν οἷον καὶ ἀνορθώσασθαι· καὶ κρείττω τῶν πολεμούντων παντάπασι δεῖξαι, κἀντεῦθεν ὡς ἔρεισμα πίστεως ὂντα καὶ βάθρον στερρὸν Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ὀρθῶν καὶ ὑγιαινόντων δογμάτων « ἀστραβὴ κίονα » κατὰ Πίνδαρον, τῆς μὲν μεγάλης καὶ ἱερᾶς ἐπιβῆναι καθέδρας· οὐκ ἐφῷ τρυφᾷν ἔχειν, καὶ ῥᾳστώνῃ κεχρῆσθαι, ἀλλ' ὥστε ξύμπασαν αἴρεσιν ἐκ περιουσίας τεμεῖν, καὶ ῥίζαις αὐταῖς παντάπασιν ἐξελεῖν καὶ ὅλως ἐκ μέσου ποιήσασθαι· μεταβραχὺ μέντοι τοῖς βουλομένοις ταύτης ἐκστάντα, ἐπεὶ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἡδέως, ἀλλὰ παντοδαπῇ πειθοί τε καὶ βίᾳ καὶ μεθ' ὅτι πλείστας δεήσεις ταύτην εἰσέδυ, τὴν πλείστου ἀξίαν ἡσυχίαν αὖθις κατειληφέναι· καὶ τὴν ἀκραιφνῆ ξυνουσίαν Θεοῦ.

CVII. Porro quod quoquo versum terrarum erudiendi gratia Gregorius itarit, omniaque optima undelibet sibi conduxerit, quod etsi admiratione omnium, supra alios omnes, ob præclaras in bonis omnibus progressiones exceptus fuerit: ita ut illum apud se retinere studerent, primos maximosque honores, partim mox offerendo, partim promittendo: nihil ille tamen rerum omnium tendentibus ad Deum exercitiis anteposuerit, quæ religiosa quies, et perpetua secundum mentem agendi ratio, suppeditat; ita perfecta hæc vero, et tanta cum excilentia omnia præstiterit, ut iis qui ipsum ætate antecessissent, chori hujus dux; qui deinceps et post ipsum vixerint, exemplar et norma usurpandæ in talibus exactionis fuerit. Tum quoniam eodem quidem plane officiorum genere parentes remunerari nequibat: quod id tamen, quod hoc nihilo est inferius, nisi si majus etiam quispiam esse dicat, pulcherrime omnium repræsentarit, scilicet quod et adhuc interris agentes, ultra communes suetosque pietatis fines coluerit, et postea vitas ipsorum laudesque oratoriam quamdam, per ævum omne perstaturam, columnam effecerit, et ad posteros transmiserit. Quid ipse vero, spretis aliis rebus omnibus, id unice operam dederit, quo veram nimirum pietatem, longo jam tempore ab impiissimis perditissimisque hæreticis dira tyrannide oppressam, et tantum non, quod aiunt, in genua prostratam, reficeret ac erigeret, suorumque hostium victricem omnino præstaret. Quod et hanc ob causum, ut qui fulcrum fidei, et firma Ecclesiæ basis, et rectorum salutariumque dogmatum « inconcussa columna » esset, ut Pindarus loquitur (15), magnam illam et sacram patriarchalem conscenderit cathedram. Minime ille profecto, quo mollitiis segnique otio frui posset, sed ut hæresin universam plenissime facillimeque exsoinderet. ipsisque omnino cum radicibus eruncaret, et penitus de medio tolleret. Paulo tamen post hac eadem cathedra,

illius cupidis relicta: quando quidem nec initio ipso admodum libenter, sed admota multiplici et suasione, et vi, et post plurimas obtestationes, illam adiisset: denuo ad laudatissimam pulcherrimamque quietem suam, et verissimum Dei consortium se receperit.

ΡΗ'. Τίνι ταῦτ' ἔνεστι πάντα παραβαλεῖν, καὶ τίς οὕτω διαπάντων ἰὼν, ἐν πᾶσι πάντας παρῆλθεν, ὁ αὐτὸς καὶ πάνθ' ὁμοῦ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ξυλλαβών; Ἐάω μὲν γὰρ φήσῃς τοὺς λόγους. οὐδένα τὸν ἀμιλλώμενον ἴσχει, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν αὐτὸς ταύτην ποιεῖται, ὥσπερ φιλονεικῶν ὁ αὐτὸς διὰ πάντων εἶναι· νικῶν μὲν τοὺς ἄλλους ἁπάσαις ταῖς τῶν λόγων ἰδέ-

CVIII. Eccui, quæso, hæc comparari possunt omnia? ecquisnam ille pariter universa permensus? nempe qui omnes in omnibus prætergressus, omnia idem simul et excellentissime complexus fuit. Quippe ut eloquentiam et orationes nomine, hic palmæ æmulum habet ille profecto neminem; sed ipse secum hoc decertat certamen, dum velut con-

(15) *Olymp.* II, stroph. 5.

tendit idem esse ubique : victor nimirum aliorum per omnes orationis formas, et idem sui quodammodo victor, quod formam quamlibet, per se spectatam, facile cæteris præstare censeas : at universas simul consideratas, unum quiddam omnes esse, verum in oratione omni, quæcunque sit, singularem et propriam quamque reportare palmam ; et longo præcurrere intervallo, tum acumine atque sagacitate, tum fusa per omnia gratia ; et quod primum est, quod hæ non ars modo ipsa oratoria, sed et supra artem sint, eaque item re supra imitationis spem assurgant. In his primum maximumque « admirabilis divinæ naturæ explicatio, » et quod res hujusmodi adeo sane cautissime, et elegantissime, et beatissima fecunditate tractare poterat, ut non modo post maximum illum Joannem Evangelistam. Theologi cognomento cohonestatus fuerit, et hoc clarissimum signum habuerit, quod hac parte longe omnium princeps crederetur : sed et quod futurus post se hominibus mirificas quasdam holepoles ac machinas, quatiendis dejiciendisque errorum castellis, scripta sua reliquerit. Tum vero deinceps ad diffusam ubertatem varietatemque sententiarum, ad solutum ac liberum, et invictum, et crebris verborum floribus distinctum linguæ impetum, accedens sancti Spiritus gratia, «omnem superans intellectum[55],» jucundissimum omnibus Gregorium et amabilissimum, in congressibus pariter ac institutionibus, faciebat, et qui tum Græcos, tum Barbaros, in stuporem plane dare, atque expugnare posset, visos nemque sibi, « Dei, non hominis audire vocem[56].» Scilicet quoniam quidquid moneret, id omnino illius modi erat : et quod ispe virtutis omnis, et divinorum præceptorum, supraalium quemlibet, effector industrius, consectatorque diligentissimus esset, ideoque etiam persuadendi polleret auctoritate ; ita ut, quod ait Plato : « ludum jocumque videri, quæ litteris prodita sunt, ad ipsos sapientum virorum sermones ; » id cum excessu quodam hic locum habeat, lusum nempe scripta aliorum videri, cum sermonibus Gregori collata. Quod si ita comparatum est, ut est sane, quanto intervallo existimandum est, leporem musicum vanustatemque, quæ in illius scriptis comparet, iis antistare, quæ alii scriptitant?

CIX. Porro malitiam omnem penitus odisse nostrum, ut aberrationem ab honesto et bono, nullique propria subsistentia præditam ; nequit enim (Deus) natura bonus, mali auctor esse, hoc illi utique cum omnibus virtutis cultoribus commune est : sic vero acriter malitiam incursasse, quave quispiam ratione illam effugiat, aut ne quidem ab ea unquam capiatur, clare monstraret : nostri id unius opus ejusque animi fuerit. Tum quid esse dices illius adversus veræ fidei insidiatores, et qui modis omnibus velitatem pervertere nitebantur, divinam animi fortitudinem, et prælia et erecta de iis tropæa? Tanto hæc quidem certe Marathoniis illis et Salaminis majora, quod illa in cernendi sensum cadunt ; hæc rationis opera sunt, illa tempus ipsum invasit et obtrivit : hæc ævo omni constatura sunt, illa Athe-

A ἰδέαις, νικῶν δ' ὥσπερ καὶ ἑαυτὸν τῷ τούτων ἑκάστην, ὅταν μέν τις ἴδῃ καθ' ἑαυτὸν, βελτίω ταύτην ἀποφαίνεσθαι τῶν λοιπῶν · ὅταν δὲ ξυμπάσας ὁμοῦ, ἓν μὲν εἶναι τὰς πάσας, κατὰ παντὸς δ' ὁτουοῦν λόγου μοναδικὸν φερομένας τὸ κράτος καὶ πολλῷ παριοῦσας τῷ μέσῳ, ὀξύτητί τε καὶ ἀγχινοίᾳ, καὶ τῷ διὰ πάντων κεχαρισμένῳ · καὶ τὸ μέγιστον, τῷ μὴ ὅτι γε τέχνην, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τέχνην αὐτὰς εἶναι, κἀντεῦθεν ὑπερκειμένας μιμήσεως · ὧν πρῶτον καὶ μέγιστον « ἡ θαυμαστὴ θεολογία · » καὶ τὰ περὶ τοιούτων οὕτως ἀσφαλέστατα καὶ κάλλιστα καὶ μετὰ παντὸς τοῦ γονίμου διεξιέναι δύνασθαι, ὡς μὴ μόνον τοῦτον μετὰ τὸν πάμμεγαν Ἰωάννην τοῦ Θεολόγου προσρήσεως ἀξιῶσθαι, καὶ τοῦτ' ἐναργὲς σύμβολον σχεῖν τοῦ πάντων αὐτὸν ἐν τοότοις πεπιB στεῦθαι προέχειν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔπειτ' ἐσομένοις, θαυμαστάς τινας ἐλεπόλεις πρὸς καθαίρεσιν τῶν τῆς πλάνης ὀχυρωμάτων, τοὺς αὐτοῦ λόγους καταλιπεῖν · ἔπειτα τῷ παντοδαπῷ καὶ ποικίλῳ τῶν νοημάτων καὶ τῇ τῆς γλώττης ἀσχέτῳ καὶ ἀμάχῳ καὶ διηνθισμένῃ φορᾷ, ἥ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα, τοῦ Πνεύματος χάρις προσγεγονυῖα, ἥδιστον τοῦτον πᾶσι καὶ ποθεινότατον ἔν τε ταῖς ἐντεύξεσι καὶ διδασκαλίαις ἐποίει, καὶ οἷον καὶ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους καθάπαξ ἐκπλήττειν τε καὶ χειροῦσθαι, « Θεοῦ φωνῆς ἀκούει καὶ οὐκ ἀνθρώπου, » δοκοῦντας · τῷ θ' ἃ παρῄνει τοῦτον ἴσχειν τὸν τρόπον · τῷ τ' αὐτὸν ἀρετῆς ἁπάσης καὶ τῶν θείων ἐπιταγμάτων τεχνίτην εἶναι παντὸς μᾶλλον καὶ σπουδαστήν · καὶ διὰ τοῦτο καὶ πείθειν ἔχοντα · ὥσθ' ὅ φησι Πλάτων, « παιδιὰν εἶναι δοκεῖν τὰ ἐν τοῖς γράμμασι πρὸς τὰς C ὁμιλίας αὐτὰς τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, » τοῦτ' ἐκ περιουσίας ἐντεῦθα παρίστασθαι, παιδιὰν εἶναι δοκεῖν τὰ τῶν ἄλλων συγγράμματα πρὸς τὰς ὁμιλίας αὐτοῦ. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως, ὥσπερ οὖν ἐστι, πόσον τι χρὴ νομίζειν ὑπεραίρειν τὴν ἐν γράμμασιν εὐμουσίαν τούτου καὶ χάριν, ὧν ἕτερος γράφουσι,

Ρθ'. Τὸ μὲν οὖν καθάπαξ κακίαν μισεῖν ὡς ἀποτυχίαν καλοῦ καὶ μηδ' ἠντινοῦν ὑπόστασιν ἔχουσαν, ὁ γὰρ τὴν φύσιν ἀγαθὸς, οὐκ ἄν ποτε κακῶν εἴη δημιουργὸς, κοινὸν δή που πᾶσι τοῖς ἀρετὴν μετιοῦσι · τὰ δὲ καταδρομὴν ταυτηνὶ πεποιῆσθαι, καὶ ὅπως D ἄν τις ταύτην ἐκφύγοι, ἢ καὶ τὴν ἀρχὴν μὴ ἁλῷ σαφῶς ὑποδεῖξαι, αὐτοῦ μόνου τοῦτ' ἂν εἴη καὶ τῆς αὐτοῦ διανοίας · τί δ' ἂν εἴποις καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἐπιβούλους τῆς πίστεως, καὶ παντα τρόπον τἀληθὲς διαστρέφειν ἐπιχειροῦντας, ἔνθεον εὐψυχίαν τούτου καὶ μάχην καὶ τὰ κατ' αὐτῶν τρόπαια · τοσοῦτο μείζω τῶν Μαραθωνείων τε καὶ Σαλαμινιτίων, ὅσον τὰ μὲν αἰσθητὰ, τάδ' ἔστι λογικά · καὶ κατ' ἐκείνων μὲν ὁ χρόνος ἐχώρησε · τὰ δὲ, κατὰ παντὸς ἐστήξει τοῦ χρόνου · καὶ τὰ μὲν. Ἀθηναίως κατὰ Περσῶν · τὰ δὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ τούτῳ κατώρ-

[55] Philipp. iv, 7. [56] Act. xii, 22.

θωται· ὅσγε καὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας ὑπασπιστὰς, καὶ μέχρις αἱμάτων ἠγωνισμένους, οἷς προσειρήκει, τῶν εἰκότων αὐτοὺς ἀξιώσας, οἷς τούτων ἠξίωσεν, ἐπὶ τὰ ἴσα καὶ τοὺς ἄλλους προτρέπεται· ταῦτα δὴ ταῦτα κἀπὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων ἔστιν ὁρᾷν· τούτοις τε γὰρ τὴν γιγνομένην ἀποδεδώκει ξυντέλειαν, αἴρων ᾗ θέμις τῷ λόγῳ καὶ πρὸς τὴν τούτων κατοχὴν καὶ βακχείαν τὸν ἀκροατὴν ξυνεπαίρων, καὶ πᾶσιν ἐξεκείνου μέχρι τοῦ δεῦρο παρεγγυᾷ, τοιούτους δή τινας εἶναι τοὺς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων λέγειν τολμῶντας· καὶ σιωπῶ τὴν ἀκριβῆ τῶν Γραφῶν ἔρευναν, καὶ τὴν ἐκ βάθους καὶ σκότους, ὡς ἄν τις εἴποι, πρὸς φῶς τρισσὴν ἀνάπτυξιν τούτων καὶ θεωρίαν, ὡς πανταχόθεν αὐτὰς ξυνετὰς ἅπασιν εἶναι. Τὰ μὲν δὴ κατὰ τοὺς λόγους τούτῳ τοιάδε· καὶ τὰ πλείω παρῆκεν ὁ λόγος, ἐκκλίνων τὸν κόρον, καὶ ἅμα πάντα πάντων εἰδότων, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν.

A niensibus de Persis statura fuere; hæc nostro de Christi de perduellibus feliciter erecta. Qui etiam dum pietatis armigeros, « et qui ad sanguinem usque decertarunt [53], » suis laudationibus ex merito honorabat, hoc ipso quod illos sic honestaret, aliorum ad paria certamina animos acuebat. Hæc eadem in sacris etiam Christi mysteriis videre licet; nam et his, quam conferre decebat partem reddidit, qua fas piumque est, verbis extollens, et ad eorum afflatum, divinumque furorem, una auditorem excitans. Quo idem omnibus, ex illo tempore ad hoc præsens, denuntiat, ejusdem modi esse debere, qui de Deo rebusque divinis verba facere audeant. Taceo autem nunc accuratissimam sanctarum Scripturarum pervestigationem, et de altitudine atque caligine sua, ut sic loquamur, ad lucem, triplicem earum explicationem contemplationemque, ut nimirum omni ex parte omnium parerent intelligentiæ.

B

Atque hæc talia quidem de orationibus nostri dicta sunto. Pleraque enim in præsens sermo noster, quo satietatem vitaret, omisit, præsertim quoniam, vel nobis tacentibus, nota omnibus sunt.

ΡΓ'. Περὶ μέντοι τοῦ βίου ἐκεῖνο λέγω. Ἐάν τε γὰρ βίαν ζητήσῃς πάντοθεν συγκεκρετημένον, οὐκ ἀπὸ μέρους, ἀλλ' ἐξ ὁλοκλήρου καὶ τοῦ παντὸς, καὶ θαυμασθέντα μὲν ὑφ' ἁπάντων, θαυμασθέντα δ' οὐδὲν μᾶλλον, ἀλλὰ μόνον τῶν πάντων περὶ τοὺς ἐπαίνους ἠτυχηκότα, ἐάν τε ἄκραν εὐγένειαν γνώμης μετ' ἐπιεικείας, καὶ φρένας ὑπερφυεῖς, καὶ λῆμα ὑψηλὸν καὶ καθεστὸς καὶ γενναῖον, καὶ ὅλον τοῦ Πνεύματος, ἔτι τε τρόπους πάνυ τοι πιθανοὺς καὶ τοῖς πᾶσι κεχαρισμένους, καὶ ἀγωγοὺς μάλιστ' ἐντεύξεις, καὶ ἀναχώρησιν ἐκεῖθεν οὐ φορητήν· καὶ ὅλως τὸ πάντας ἀνθρώπους, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἐν τῷ παραχρῆμα τῆς θέας, εἰς ἔκπληξιν θαυμαστὴν ἐξ ἀνάγκης ἄγον καὶ φίλτρον, παρ' οὐδενὶ τῶν πάντων ἕν γε καὶ ὁτιοῦν τούτων εἰς ἄκρον· παρὰ δ' αὐτῷ τούτῳ καὶ ξύμπαντα ταῦτα, καὶ μεῖζον [*an* μείζω?] ὑπερβολῆς ἁπάσης κατεῖδες ἂν ἐντυχών.

CX. De vita nostri vero illud habeo dicere. Sive enim vitam, undique, non ex parte, sed ex toto, et in solidum, instructam ac consolidatam, quæris, eamque magnopere quidem concelebratam omnibus, neque eo magis tamen celebratam, verum hac una duntaxat in re, nempe laudatione, minus fortunatam. Sive si summam animi nobilitatem, æquanimitate conjunctam, et spiritus heroicos, et robur animi excelsum, et constans, et generosum, et totum sancti Spiritus, quæris; adhæc item mores ad persuadendum accommodatissimos, omnibusque acceptissimos, et congressus apprime suaves et aspectabiles, et recessum ab homine ægerrimum, atque ad summam, illud nescio quid, quod omnes homines, ut uno rem verbo complectar, Gregorio protinus conspecto, in mirificum stuporem amoremque, necessario deducebat: horum unum sane quoddam, et id quodcunque, penes neminem mor-

C

talium, altissimo in gradu, penes hunc ipsum vero, et universa hæc, et supra omnem posita excessum, mox cum illo congressus, perspexisses.

ΡΙΑ'· Τίς μὲν οὖν οὕτω μετὰ τῆς ὕλης, ὡς ἂν τις ἀνώτερος ὕλης, ὑπερῆρε τῆς ὕλης, ὅλῳ καὶ παντὶ τῷ νῷ τοῖς νοητοῖς ὡς αἰσθητοῖς ἐντρυφῶν; Τίς δὲ τοῖς παροῦσι καὶ μηκέτ' ἐσομένοις χαίρειν καθάπαξ εἰπὼν, ἔπειτα τοῖς ἀποῦσιν, ὡς ἤδη παροῦσι προσεῖχε; Τίς ὁ τοιοῦτο μὲν ὁμιλήσας τοῖς κάτω, ὅσον αὐτὸ τοῦτ' ἐνδεδεῖχθαι περικείμενος σῶμα, ἐν δὲ τῇ κατὰ νοῦν ἐνεργείᾳ, τὸ πᾶν ἀπονείμας τοῖς ἄνω; Τίς ὁ τὸν ἔξω τέλους θησαυρίσας αἰῶνα, ἐπειδήπερ καὶ πρὸ τοῦ τέλους, ἐκλείποντα τὸν νῦν τοῦτον ἐώρα; Τίνι μᾶλλον πλοῦτος παρῶπται, ὃν ὁ τεκὼν χρόνος ἀνεῖλε, μόνος δ' ἐκεῖνος αὐτῷ τοῦ παντὸς ἐτιμᾶτο, οὗ « μή ποτε τὸ κλέος ὀλεῖται; » Τίς ἀβίωτον ἐνόμισε βίον τὸ βιοῦν κατὰ σάρκας, καὶ μὴ βιοῦν ὡς εἰπεῖν ἔξω βίου· μηδὲ βίον τῳόντι τοῦτον ἄριστον κρίνειν, τὸ θνήσκειν δὲ καὶ τεθνᾶναι μελετᾷν ὅσαι ὧραι;

CXI. Quis est igitur, qui pariter, dum adhuc cum materie ageret, supra materiem evectus erat, velut quispiam materiei consortio excelsior: nimirum toto et omni animo spiritualibus, haud aliter quam iis quæ sub sensus cadunt, suaviter perfruens? Quis vero item præsentibus, nec paulo post amplius, futuris, res sibi suas bona fide habere jussis: postea absentibus, velut jam præsentibus, animum suum applicuit? Quis ille, qui hactenus duntaxat inferioribus hisce sese daret, quatenus id ipsum modo adstrueret, quod corpore vestitus esset: verum secreta mentis agitatione omnia superis ac cœlestibus attribueret? Quis interminatum illud a morte ævum, thesauri in modum sibi recondebat, siquidem præsens hoc ævum, etiam antequam terminum suum attingat, deficere cerneret? Cui spretæ magis opes fuere, quas idem quod peperit tempus consu-

D

[53] Hebr. XII, 4.

mere solet : et cui solæ illæ maximo in pretio habitæ, quarum « nullo decus est delebile sæclo (16) ? » Quis vitam minime vitalem sibi esse duxit secundum carnem vivere, et non contra, ut sic dicam, extra hanc vitam vivere, eamque revera vitam optimam censere, mori scilicet, mortemque in horas meditari ?

CXII. Quis jusjurandum tum dare, tum accipere, perinde vetuit omnino, eo quod utrinque reddenda veniat ratio ? Quis ita remotus ab omni mundana gloria unquam fuit, ut donum etiam patrandorum miraculorum divinitus recipere nollet : quod nimirum videntes inde in laudes patrantis furore quodam ruunt ? Quis iracundiam ejusque impetus simpliciter in potestate habuit, concupiscentiæ vero optimæ Deoque acceptæ omnem prorsus rationem duxit, at perditissimæ illius plane nullam ? Quis risus item et mœroris, quantum æquum erat, assumpto, eo quod quidquid his in oris est, id omnino partim lacrymis, neo immerito, partim derisu, plusquam celebres illi veteres philosophi dignum haberet : quod noxium utrique affectui aderat, eo ita usquequaque abstinebat, ut neque unquam ad solutiorem risum veniret, neque humanis et fluentibus, et quæ nihil revera essent illacrymari operæ pretium duceret, sed uno et perpetuo luctu teneretur, nempe divinæ consolationis parario ? Sensus vero suos quis æque moderabatur, ut ad decentissimam indolem habitumque pulcherrimum componerer, et naturæ ordinem sequi, talesque plane esse assuefaceret, qualibus primum hominem ante lapsum uti oportuit ?

A ΡΙΒ'. Τίς ὅρκον οὕτω διδόναι τε καὶ λαμβάνειν ἀπεῖπε καθάπαξ, ὡς ἑκατέρωθεν ἀπαντώσης εὐθύνης ; Τίς ἁπάσης κοσμικῆς εὐδοξίας τοσοῦτον ἀπέστη, ὡς μηδὲ θαυμάτων χάριν ἐθελῆσαι θεόθεν δεδέχθαι, διὰ τὸ τοὺς ὁρῶντας πρὸς ἔπαινον ἐντεῦθεν ἐκμαίνεσθαι ; Τίς ἐκράτησε μὲν εἰσάπαν θυμοῦ καὶ τῶν τοῦ θυμοῦ κινημάτων, ἐπιθυμίας δὲ τῆς μὲν ἀρίστης καὶ θεοφιλοῦς λόγον ἐποιήσατο πάντα, τῆς δὲ κάκιστ' ἀπολουμένης οὐδ' ὁντινοῦν ; Τίς δὲ γέλωτος καὶ πένθους ὅσον προσῆκε λαβών, τῷ πάντα τα τῇδε καθάπαξ, τὰ μὲν εἰκότως δακρύων, τὰ δὲ, καταγέλωτος ἀξιοῦν ὑπὲρ τοὺς πάλαι φιλοσοφοῦντας ἐκείνους, ὃ βλαβερὸν ἑκατέρῳ προσῆν, οὕτω τούτου καθάπαξ ἀπέσχετο, ὡς μήτε πρὸς γέλωτα προῆχθαί ποτε, μήθ' ὑπὲρ ἀνθρωπίνων τε καὶ ῥεόντων, καὶ μηδὲν ὄντων, τφόντι κλαίειν ἐλέσθαι, ἀλλὰ μόνῳ B καὶ διηνεκεῖ πένθει κεχρῆσθαι, τῷ τὴν θείαν μνωμένῳ παράκλησιν ; Αἰσθήσεις δ' αὖ τίς οὕτως ἐπαιδαγώγησεν, ὡς πάνυ τοι κοσμίως παρασκευάσαι ταυτασὶ διακεῖσθαι, καὶ κάλλιστα ἔχειν, καὶ κατὰ φύσιν χωρεῖν, καὶ εἶναι τοιαύτας, οἵαις τὸν πρὸ τῆς παραβάσεως ἄνθρωπον ἔδει κεχρῆσθαι ;

CXIII. Cui porro ita virtutes universæ, ut una aliqua, curæ studioque fuere ? sive potius, quis ita virtutum, tum singularum, tum omnium, admirabilis cultor erat, ut qui singulas quasque excoluerant, eo superaret, quod ipse simul cunctas excoluisset : rursus qui universas, quod ipse in cacumen enixus esset ? Quis ita capitalis et solers, tum C pervidendis, tum perficiendis, quæ facto opus essent, unus præ aliis omnibus erat ? Quis et ore eloqui, et auribus accipere paratior, quæ ex usu essent, et quando maxime essent ? Quis fandi tacendique tempora, artemque tacendo etiam nonnunquam rem felicissime gerendi, rectius tenebet ? Quis unquam eo quod nihil haberet, cuncta sese habere, et miras immensasque opes inopiam ipsam possidere sese credidit ? per quam inopiam longe expeditissime « angustam illam transire portam [53], » pennisque præpetibus in cœlos evolare potest, qui re videlicet nulla gravatus est. Quis simul et omnium, omnibusque in rebus præstantissimus idem fuit, et summa tamen animi modestia omnes seipso præstantiores habuit ?

ΡΙΓ'. Ἀρετῶν δὲ τίνι πασῶν ἐμέλησεν, ὡς μιᾶς, μᾶλλον δὲ τίς οὕτως αὐτῶν καὶ κατὰ μίαν καὶ κατὰ πάσας θαυμαστὸς σπουδαστὴς ἐγεγόνει, ὡς τῶν μὲν ἑκάστην αὐτῶν κατορθούντων, περιγεγονέναι, τῷ πάσας τοῦτον ὁμοῦ, τῶν δ' αὖ ἁπάσας, τῷ τοῦτον εἰς ἄκρον ; Τίς οὕτω δεινὸς τὰ δέοντα μάλιστα πάντων συνιδεῖν τε καὶ καταπρᾶξαι ; Τίς καὶ εἰπεῖν καὶ ἀκοῦσαι ἃ δεῖ, καὶ ὅτε μάλιστα δεῖ ; Τίς λόγου καὶ σιωπῆς εἰδέναι καιρούς, καὶ δι' αὐτῆς ἔσθ' ὅτε τα μέγιστα κατορθοῦν ; Τίς ἐν τῷ μηδὲν ἔχειν ἡγεῖτο καὶ θαυμαστήν τινα καὶ ἄτοπον εὐπορίαν τὴν ἀπορίαν κεκτῆσθαι, δι' ἧς ἔστι πάνυ τοι ῥᾷστα « τὴν στενὴν διελθεῖν, » καὶ πάνυ τοι κούφως εἰς οὐρανοὺς ἀναπτῆναι, μηδενὶ βαρούμενον : Τίς ὁ αὐτὸς καὶ πάντων ἐν ἅπασι προῦχων, καὶ πάντας ἑαυτοῦ τῷ μετρίῳ τῆς γνώμης προῦχοντας ἔχων ;

CXIV. Quis eo unquam pervenerat, ut Deum D amaret magis quam paveret, nimirum quoniam leges ipsius perfecte servaret ? quod ubi adest, supervacuus utique pavor est. Tum cui « tanta ad Deum fiducia fuit, ut qui nec a corde suo unquam damnatus esset [54], » et super determinatas præceptorum fossas procurrisset ; solus enim, ut verbo dicamus, in eo perseveravit, ut communem morta-

D ΡΙΔ'. Τίς ἐπὶ τοσοῦτον ἀφῖκτο, ὡς ἀγαπᾷν τὸν Θεὸν μᾶλλον ἢ δεδίεναι, τῷ τοὺς αὐτοῦ νόμους καθάπαξ φυλάττειν ; οὗ παρόντος, περιττὸν τὸ τοῦ δέους · τίνι δὲ « τοσαύτη τις πρὸς Θεὸν παῤῥησία, οὔτε τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ καταγνοῦσαν ἐσχηκότι ποτὲ, » καὶ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα τῶν ἐντολῶν ὡρμηκότι ; μόνος γὰρ, ὡς εἰπεῖν, διαγέγονε πρὸς τὸ τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὑπερβαλέσθαι διαπάντων τῶν καλ-

[53] Matth. VII, 13, 14 ; Luc. XIII, 24. [54] I, Joan. III, 21.

(16) *Iliad.* II, 325.

λίστων φιλονεικῶν, καὶ τῆς περὶ Θεὸν ἑταιρίας τα- A πρῶτα φέρεσθαι · διττῆς δὲ ταύτης οὔσης καὶ ἐπ' ἄμφω χωρούσης, εἴς τε τὰς ἄνω ταξιαρχίας · καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι θεοφιλεῖς καὶ παρ' αὐτῷ δυναστεύοντες, τῶν μὲν, ὅσον ἠττᾶτο διὰ τὸ σῶμα, τοσοῦτο τούτους παρῆλθε, τῶν τε μετὰ τῆς ὕλης καὶ τοῦ ταπεινοῦ τοῦ δὲ καὶ γεώδους φορτίου, τὰ σφῶν ἐνδεδεῖχθαι καὶ κατ' αὐτοὺς πολιτεύσασθαι · τῷ τε περὶ Θεὸν μόνον ἐκείνων ἐχόντων, αὐτὸς καὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τῶν μὲν, ὅπως σωθεῖεν, τοῦ δὲ, ὑπὸ τῶν πονηροτάτων βλασφημουμένου, τοσαύτην πέποιῆσθαι, φροντίδα, ὡς « μὴ μόνον πρὸς αἷμα καὶ σάρκας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶνος τούτου, » διηνεκῆ τὸν πόλεμιον ἀνῃρῆσθαι. Οὕτω δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ὑπερβάλλετο, καὶ μετὰ τοσαύτης ἀμέλει παρασκευῆς B ὥσθ' ἃ πᾶσι τούτοις καὶ κοινῇ καὶ καθ' ἕνα τῶν βελτίστων προσῆν, πάνθ' οὗτος μόνος καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ξυλλαβὼν, δίκαιος εἶναι καὶ πάντα τὸν ἐντεῦθεν ἔπαινον ἴσχειν · νικήσας μὲν τοὺς προγόνους ὁμοῦ καὶ κοσμήσας · τῷ τε μὴ μόνον αὐτὸς τὴν ἐντολὴν καθάπαξ φυλάξαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις διὰ βίου παντὸς καὶ λέγων καὶ γράφων ταῦτ' εἰσηγεῖσθαι, καὶ ὃν ἔκλεισαν οὗτοι παράδεισον, τοῦτον εἰσιττὸν τοῖς βουλομένοις παρασκευάσαι, τῷ τε τὴν ἐκείνων ἧτταν ἀνακαλέσασθαι, καὶ τὰ τροφεῖα τούτοις καλλίω τῆς γενέσεως ἀποδοῦναι · νικήσας δὲ καὶ πάντας τοὺς ἐφεξῆς.

lium naturam in pulcherrimis rebus omnibus suderare, Deumque stipantis sodalitatis primum teneret locum, contenderet. Quæ cum duplex sit, et ad utrumque pertineat, nimirum ad superas angelorum classes, et ad hominum illos, qui charissimi Deo sunt, plurimumque apud eum possunt, quantum infra angelos noster, per compagem corporis erat, tantum eosdem item anteibat, tum quod materie, et vili ac luteo hoc onere pressus, ipsorum actus repræsentaret, vitamque omnem æmularetur, tum quod cum ipsi Deo unice inserviant, ille et Dei et hominum : hominum, quo servarentur, Dei, ab improbissimis blasphemo ore lacerati, tantam haberet curam, ut bellum illi sempiternum susceptum esset, « non modo adversus carnem et sanguinem, sed et adversus principatus, et potestates, et mundi in hoc sæculo dominos [55]. » Rursus adeo piis quibusque hominibus præstabat, et tanto utique apparatu instructuque, ut quæcunque iis omnibus, et communiter, et singulatim, optimarum virtutum decorumque adessent, ea unus noster omnia, et excellentem in modum, complexus, jure ac merito omnem, quæ inde existit, laudem accipere dignus esset ; quippe qui cum ipsos generis humani auctores vincebat pariter ornabatque. Vincebat, quod non solum legem divinam studiosissime custodiret, sed eadem etiam aliis toto vitæ suæ spatio, verbis scriptisque, inculcaret ; et quem illi occluserant paradisum, illum ingredi volentibus patentem efficeret. Ornabat, quod et acceptam ab iis cladem sarciret, et educationis præmia, ipsa procreatione nobiliora, illis redderet ; tum et posteros eorum omnes idem vincebat.

ΠΙΕ'. Ὁ γὰρ τοσαύτην μὲν εὔνοιαν πρὸς Θεὸν, C τοσαύτην δὲ κεκτημένος ἐλπίδα, ὡς εἶνεκ' αὐτοῦ καὶ τῆς παρ' αὐτῷ δόξης, μὴ μόνον πάντα τὰ τῇδε τοῦ μηδενὸς ἄξια κρίνας παντάπασι παριδεῖν, καὶ δίκην σκυβάλων ὑπεριδεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ μυριάκις, εἴπερ οἷόν τ' ἦν, ἡδέως ἂν ἐλέσθαι προέσθαι, καὶ τοῦτο μὲν τὴν παντελῆ τῆς σαρκὸς νέκρωσιν, ὥσπερ τινὰ διηνεκῆ θυσίαν αὐτῷ προσενέγκαι, τοῦτο δὲ λέγειν ἐσχηκέναι θαῤῥούντως, « μηκέτ' αὐτὸν δῆπουθεν ζῆν, ζῇν δὲ ἐν αὐτῷ τὸν Χριστὸν, » πῶς οὐκ ἂν ἀτεχνῶς παντὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, καὶ προσέτ' Ἐνὼχ τε καὶ Ἄβελ κρείττων ἂν εἴη τούτῳ τῷ μέρει, ἄνευ τῶν ἄλλως αὐτῷ προσόντων πολλῶν καὶ μεγάλων καὶ κρειττόνων ἢ παραβάλλεσθαι ; Οὐδὲ γὰρ « τὸν αὐτοῦ παῖδα, » οὐδὲ « τὴν ἐκ στεάτων θυσίαν, » ἀλλ' ἑκὼν, καὶ οὐδ' « ἔνδειξιν ἀγάπης » ἐπηγγελμένος, ὁ καὶ ἄλλως ἐπηγγελμένος ὑπὸ μητρός τε καὶ ἑαυτοῦ φέρων ἑαυτὸν, καὶ πολλοὺς ἄλλους προσενηνόχει, καὶ νῦν « προσάγει » Θεῷ θυσίαν ζῶσαν « εὐάρεστον · » θεότητος κοινωνίαν πᾶσι διδοὺς, ἐὰν μετὰ καλλίστων τῶν ἔργων καὶ τὰς δεήσεις ποιῶνται.

CXV. Nam qui tanta erga Deum charitate, speique fiducia instructus erat, ut Dei atque obtinendæ apud Deum gloriæ causa non modo omnia quæ in nostro hoc orbe sunt, nihili facienda statuens, penitus contemneret, et velut retrimenta despiceret, sed et animam illius in gratiam, vel millies, si fieri poterat, libentissime optaret profundere ; et partim plenam perfectamque vitiosæ carnis exstirpationem, velut juge quoddam sacrificium, illi offerret, partim quod magna cum fiducia dicere posset, « non seipsum videlicet amplius vivere, sed Christum in sese vivere [56] : » quo tandem hic, inquam, pacto, non cuivis Abrahamo, et Isaaco, et Jacobo, et Enocho insuper, et Abeli, vel hac una ex parte plane antecelleret, ut reliqua omittas, quæ in ipso inerant, et multa, et præclara, et supra D comparationem evecta ? Neque enim « filium ille suum [57], » nec « sacrificium de pingui arvina [58], » sed ultro omnino ; neque ita tamen, velut « specimen quoddam charitatis [58*], » professus, qui cæteroqui cum a parente sua, tum semetipso, dudum Deo promissus et devotus erat, magno impetu se, aliosque complures, obtulerat, et nunc etiam Deo hostiam viventem, « acceptam, adducit [59] ; » quippe divinitatis communionem omnibus impertiens : si modo una cum pulcherrimis operibus assiduas adhibeant preces.

[55] Ephes. VI, 12. [56] Galat. II, 20. [57] Gen. XXII. [58] Gen. IV, 4. [58*] II Cor. VIII, ult. [59] Rom. XII, 1.

CXVI. Jam vero cum beatorum sortem et sedem « sinus Abraham, » dixeris [60], vel hoc nomine palmam nobis astrues. Quemadmodum enim beati gremiis illos recipientibus præstant ; proinde ac nummi fiscis loculisque, queis continentur (etenim cujus gratia aliquid est, id eo quod alterius gratia est, nobilius esse aiunt), sic beatorum item exercitatores, inter ipsos eminentiorem merito tenentes locum, hunc non paulo justius sinuum ipsorum respectu habent, queis, ut diximus, majores cæteri beati sunt ; acquis autem diligentior ad virtutem magister cohortatorque Gregorio, et verbis, et factis, et suopte exemplo, unquam fuit ? Cum vero porro perpetuam viri translationem traductionemque cogito, et quod adhuc superstes, et mundi hujus municeps, nihilo tamen magis mundi particeps esset, quam eorum quæ heic fiunt angeli sunt ; namque rerum ille Olympi consors erat, et quamlibet materie obductus, pene contubernalis ipsius Dei : in eam inducor sententiam, ut usquequaque minorem Gregorio Enochum faciam, tum virtute, inquam, tunc cœlesti illa translatione [61], et quanto idem ævo prior est, tanto et parto per hæc decore, et vitæ sanctitate, posteriorem esse. Quæ ipsa, et aliquid etiam amplius, de Noacho, eoque, quod illius ætate contigit, diluvio, dixerim : quanquam enim terras sub cœlo omnis invasit hausitque diluvium : Noacho vero una cum filiis, in cujusmodicunque arcula, velut fomes et suscitabulum quoddam ævi secundi universæ animalis naturæ subsidiaria semina, credita fuere ; verumtanem ubi et illum cum viro maximo, et cum ineluctabili in nos hæreticorum incursione, quod tum fuit diluvium, composueris, facile, ut aio ego, id quod majus est deprehendes. Scilicet « suo sæculo vir justus Noachus erat [62] ; » at noster quocunque sæculo, non modo in omnibus jure optimo hunc habiturus erat titulum, sed præterea quidquid pulcherrimarum laudum titulorumque est simul. Tum vero super hæc, quidnam par ac simile habet, terra aquis cooperta, eaque vel universa ; et concussa ac labefactata divinitas, et in propinquum adducta discrimen, aut ut non amplius, per inæquales sui sectiones, esset, aut male omnino comparata esset ? quam nisi tum noster suis scriptis, velut munimentis quibusdam validissimis, circumplexus fuisset, ac quasi communiisset confirmasseque in piissimis terminis suis, posteaque admirabile hoc pro Deo certamen, tanquam sacrum quoddam patrimonium, aut depositum, utendum posteris, et ad finem usque rerum sedulo asservandum, tradidisset. « imbecillo admodum robore, » ut ait Euripides (17) res Christianorum omnes vectæ fuissent.

CXVII. Quid ad hoc, quæso, opus, scalæ Jacobi, et pila, et cum Deo luctatio, et magnificæ illæ visiones sunt ? quæ quando nihil aliud erant, nisi rerum occultarum figuræ, et arcanæ quædam adumbrationes, nihil admodum, si nunquam accidissent, pietatis negotio nocituræ : contra vero hæc nostra, accurata dogmatum sacrorum explanatio, et religiosissima philosophia, quæcunque fas est nosse de

ΡΙΖ'. Ὅταν δὲ καὶ λῆξιν τῶν σωζομένων « τοὺς τοῦ Ἀβραὰμ κόλπους » φήσῃς, καὶ οὕτως ἡμῖν κατασκευάσεις τὸ προὔχον · ὡς γὰρ ἀμείνους οὗτοι τῶν σφᾶς ὑποδεχομένων κόλπων εἰσὶ, καθάπερ τῶν θησαυρῶν τὰ ἐνόντα χρήματα · τὸ γὰρ οὗ ἕνεκα τοῦ ἕνεκα τοῦ μεῖζόν φασιν, οὕτως οἱ τούτων ἀλεῖπται · τὸ μεῖζον εἰκότως ἐν αὐτοῖς κεκτημένοι, πολλῷ μᾶλλον τοῦτ' ἔχουσιν ἐν ἐκείνοις, ὧν οὗτοι μείζους, ὡς ἔφην · τίς δὲ Γρηγορίου πρὸς ἀρετὴν μᾶλλον ἀλείπτης καὶ λόγοις καὶ ἔργοις καὶ τῷ καθ' αὑτὸν παραδείγματι ; Καὶ μὴν καὶ τὴν διὰ βίου παντὸς μετάθεσιν ὅταν ἐνθυμηθῶ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ὅτι περιὼν ἔτι καὶ τοῦ κόσμου μετέχων οὐδὲν μᾶλλον κόσμου μετεῖχεν, ἢ ἄγγελοι τῶν ἐνθάδε, ἀλλὰ κοινωνὸς ἦν τῶν Ὀλύμπου πραγμάτων, καὶ οἷον μετὰ τῆς ὕλης σύσκηνος τοῦ Θεοῦ, ἐλάσσω παντάπασι τὸν Ἐνὼχ τούτου νομίζω · καὶ ἀρετῆς εἵνεκα λέγω καὶ μετατέσεως · καὶ ὅσον ἐκεῖνος προεῖχε τῇ χρόνῳ, τοσοῦτον ὕστατον τῇ περὶ ταῦτα τιμῇ καὶ τῷ βίῳ. Ταὐτὰ δὲ ταῦτα λέγω καὶ ἔτιγε πρὸς, περὶ Νῶε, καὶ τοῦ κατ' ἐκεῖνον κατακλυσμοῦ. Εἰ γὰρ ὁ μὲν πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν κατάκλυσιν ἐπιὼν, τῷ δὲ συνάμα πεπίστευται τοῖς παισὶν ἐν ὁτῳδήποτε κιβωτίῳ, καθάπερ τι ζώπυρον βίου δευτέρου ξυμπάσης τῆς ἐμψύχου φύσεως ἀφορμαὶ, ἀλλ' ἄρα τὸν μὲν τῷ μεγάλῳ παραβαλὼν, τῇ δὲ καθ' ἡμῶν ἀσχέτῳ τῶν αἱρετιζόντων φορᾷ τὸν τότε κατακλυσμὸν, εὑρήσεις, ὡς ἐγὼ λέγω, τὸ μεῖζον· εἴπερ ὁ μὲν « ἐν τῇ κατ' αὐτὸν γενεᾷ δίκαιος ἦν, » ὁ δ' ἐν πάσῃ γενεᾷ οὐ μόνον διαπάντων ἂν εἴη τοῦτ' ἔχων μετὰ παντὸς τοῦ βελτιόνος, ἀλλὰ καὶ πάνθ' ὁμοῦ τῶν προσρημάτων τὰ κάλλιστα · ἄνευ δὲ τούτων, ποῦ ποτ' ἴσον ἢ ὅμοιον, γῆ κατακλυζομένη, κἂν πᾶσά τις οὖσα τυγχάνῃ, καὶ θεότης κλονουμένη καὶ κινδυνεύουσα, ἢ μηκέτ' εἶναι διὰ τῶν ἀνίσων τομῶν, ἢ κακῶς εἶναι ; ἦν εἰ μὴ τόθ' οὕτος ὥσπερ τισὶ κραταιοῖς ὀχυρώμασι τοῖς αὐτοῦ λόγοις περιλαβὼν, καὶ οἷον κρατυνάμενος καὶ στηρίξας ἐν εὐσεβοῦσι τοῖς ὅροις, ἔπειτα τὸν θαυμαστὸν ὑπὲρ Θεοῦ τοῦτον ἀγῶνα καθάπερ τινὰ κλῆρον, ἢ παρακαταθήκην τοῖς ἐφεξῆς δέδωκε χρῆσθαι, καὶ φυλάττειν εἰς τέλος, « ἐπ' ἀσθενοῦς ἂν τῆς ῥώμης, » κατ' Εὐριπίδην, τὰ τῶν Χριστιανῶν ἅπαντ' ὠχεῖτο.

ΡΙΖ'. Τί πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον, ἡ τοῦ Ἰακὼβ κλῖμαξ καὶ στήλη, ἥ τε πρὸς Θεὸν πάλη, καὶ τὰ μεγάλα ταῦτα θεάματα ; ὅταν γὰρ ἐκεῖνα μὲν αὐτὸ τοῦτ' ἦ μόνον, πραγμάτων ἀπορρήτων ἰδέαι καὶ μυστικαί τινες ἐμφάσεις, οὐδὲν εἰ μὴ γεγόνασι τῷ τῆς εὐσεβείας λυμαινόμεναι λόγῳ · τὰ δ' ἡμέτερα ταῦτα, δογμάτων ἀκρίβεια καὶ φιλοσοφία ὅσα τε ἔξεστι περὶ Θεοῦ, πᾶσι καθάπαξ ἐκδηλα καθιστᾶσα, καὶ πᾶσαν

[60] Luc. xvi, 22, 23. [61] Hebr. xi, 5.

αἵρεσιν στηλιτεύουσα, ὧν ἄνευ οὐκ ἔνι βιοῦν τὸν ὡς ἀληθῶς βιοῦν ᾠρημένον, τοσοῦτον ἐκείνων ταῦτα περίεστιν, ὅσον τὸ κοινῇ λυσιτελοῦν, τοῦ μηδέν τι κεκτημένου τοσοῦτον· ἅμα δὲ καὶ ἧς ἐκεῖνος τεθέαται κλίμακος, οὐκ ἐπέβη· ὁ δ' εἰς ἄκρον φιλοσοφίας αὐτός τε ἦκε, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι θαῤῥούντως ἐπιβαίνειν παρέσχεν· ὧν εἰδότων τὸ δέον, καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθὰς ἐντεῦθεν κεκτημένων ἐλπίδας, μᾶλλον ἄν τις Γρηγορίῳ συγχαίροι ἢ τῷ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τῶν ἐγγόνων, οἷς ἐκεῖνος τὰ μέλλοντα προὔλεγε.

A Deo, clarissima omnibus in luceponens, omnemque hæresin publica proscriptione configens, sine quibus vivere nequit, quisquis veram vivere vitam constituit, patet sane tantum hæc istis præstare, quanto quod egregio publico inservit, ante illud est quod ejus generis habet nihil. Adhæc nec quas videbat scalas conscendit Jacobus. Noster autem, cum ipse summum sanctioris philosophiæ gradum assecutus est, tum aliis omnibus haud dubitanter ascendendi facultatem dedit, quos et officii sui jam intelligentes, et ea re optimas futuræ salutis spes adeptos, justius aliquis Gregorio gratuletur: quam quiquam de Isaaci et Jacobi nepotibus quæ ipsis fata Jacobus cecinerat.

ΡΙΗ'. Καὶ μὴν εἰ καὶ θαυμαστὴν ἔχει φιλοτιμίαν Ἰωσὴφ τῷ ἐκείνου παιδὶ, τό τέ οἱ τῆς δεσποίνης ἐπιμανείσης, ἀνώτερον τοῦτον ὤφθαι, καὶ κρείττω τῶν ἐκεῖθεν βελῶν· τό τ' αὖ διὰ τὸν τῶν ὀνείρων ἑρμηνείαν, ἁπάσης Αἰγύπτου τροφέα καὶ μελεδωνὸν καταστῆναι, καὶ γεγονέναι τοῖς πράγμασιν ἐκ καιρῷ, ἧπου κομιδῇ πᾶσαν ἐπαίνων ὑπερβολὴν ὑπερβαίνει τὰ τοῦδε· οὕτω μὲν παρθενίαν διὰ βίου παντὸς ἐσχηκότος [*f.* ἠσκηκότος], ὡς ἄν τινος ἧτοι πάντάπασιν ὑπερβεβηκότος τὸ σῶμα, ἢ σῶμα γε ἄϋλον, ὡς εἰπεῖν, κτησαμένου, ἐπιτοσοῦτον δὲ σοφίας ἰόντος, ὡς μὴ ὅτι γε τὰς τῶν αἱρετιζόντων πλοκὰς καὶ στροφὰς, διαλῦσαι, καὶ πᾶν εἴ τι τοιοῦτον σκῶλον ἐκ μέσου καὶ πάλαι, καὶ νῦν πεποιῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἑκάστους πνευματικῶς διατρέφειν ἑκάστοτε δύνασθαι.

B CXVIII. Jam ut incredibilem filio ejus Josepho gloriæ materiem præbeat, tum quod furiose ipsum depereunte hera, superior fortiorque conjectis indidem telis apparuit, tum quod per somniorum interpretationem omnis Ægypti altor curatorque constitutus fuit, ipsoque rerum cardine sospitator affulsit: verumtamen longe omnem laudum exsuperantiam res nostri excedunt, qui ita illibatam virginitatis aureolam toto vitæ curriculo servavit, ut quispiam aut corpore omnino superior, aut immateriali, ut sic loquamur, corpore præditus; qui tantum etiam in vera sapientia profecit, ut non solum perplexabilis hæreticorum captiunculas et strophas scite dissolverit, et omne offendiculum, si quod usquam occurreret, de medio, et olim, et hoc etiam tempore, sustulerit, sed et singulos mortalium, omni tempore, spirituali pabulo affatim pascere potuerit.

C

ΡΙΘ'. Ἐπεὶ καὶ τὸν κατὰ γένος ἐκείνῳ προσήκοντα Ἰὼβ φημι τὸν Αὐσίτην, πάνυ θαυμάζων τῆς καρτερίας, ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτον πολὺ μᾶλλον ἐν αὐτοῖς τούτοις ἢ ἐκεῖνον ἔχω θαυμάζειν. Ὧν γὰρ ἐκεῖνος ἄκων ἐστέρητο, πλούτου καὶ δόξης καὶ πάντων οἷς ἄνθρωποι χαίρουσι, ταῦθ' οὗτος ἑκὼν διὰ Χριστὸν ἀπηξίωσεν ἴσχειν· κἀκεῖνος μὲν οἷς πρὸς τὰς θείας ψήφους ἀντειπεῖν ὅλως οὐχ οἷός τε ὢν, πρὸς μεγαλοψυχίαν ἐξ ἀνάγκης ἐχώρησεν, ἔδειξεν ὡς τὸ μὴ ταῦτα παθεῖν, περὶ πλείονος ἦγεν. Ὁ δὲ, μάλιστα πάντων ἔχων καὶ χρήμασι περιῤῥεῖσθαι καὶ δυναστείᾳ προέχειν καὶ πάντοθεν περιβλέπεσθαι, τούτων οὐδὲν οὐδ' ὄναρ, ὡς λόγος, ἠνέσχετο, ἀλλὰ τὴν τῆς φιλοσοφίας μάζαν καὶ τὸ λανθάνειν καὶ μηδὲν ἔχειν τοῦ παντὸς ἐτιμᾶτο.

CXIX. Porro quamvis propinquum Jacobi et cognatum, Jobum illum Ausiten, ob patientiam magnopere admirer, hunc nostrum tamen, hoc eodem nomine, haud paulo plus quam illum admirari habeo: quæ Jobus enim suis plane ingratiis amisit, facultates, honores, reliqua omnia, queis affici hominum animi solent, ea noster ultra, Christi causa, nec habere unquam voluit. Tum vero præterea ille, quoniam cum nihil quidquam divino opponere posset judicio, necessitudine actus, ad magnanimitatem tandem veniebat: eo ostendit satis, pluris se omnino facere, si in istas nunquam incidisset ærumnas. At noster, tametsi unus omnium maxime, et circumfluere opibus, et excellere potentia, et omnifariam beatus clarusque haberi poterat, istorum tamen nihil, ne in somniis quidem, quod in proverbio est, ferre potuit, sed maza philosophica, sed solitudo et recessus, sed rei nullius propria possessio, illi omnibus antiquiora fuere.

D

ΡΚ'. Μωσεῖ μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ, καὶ Δαβὶδ τῷ τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ἀλλὰ μὲν δήπου προσμαρτυρεῖται τῶν ἀγαθῶν. Ὁ δὲ πάντων ἐξαίρετον καὶ οἱονεὶ κολοφὼν, ἐπιείκεια καὶ πραότης· καὶ τὸ κατὰ μὲν τὴν τοῦ Θεοῦ καρδίαν πολιτεύοντας εἶναι, ὑπὲρ δὲ τῶν ὁμοφύλων τὴν ψυχὴν ἑτοίμως ἔχειν προέσθαι. Ὁ δὲ, τοῦτο μηδὲν, ἧττον αὐτῶν κεκτη-

CXX. Mosi vero legislatori, et Davidi, Jessæi filio, cum aliæ virtutes (sacrarum Litterarum) testimonio tribuuntur, tum quod præcipuum omnium, et velut colophon est moderatio et lenitas, et quod « secundum cor Dei [63], » dicta sua factaque omnia componerent, et ipsam etiam animam civium suorum causa profundere parati essent, jam ut hanc

[63] I Reg. XIII, 14; Act. XIII, 23.

non minus quam illi noster virtutem habebat, ita maximis duabus victor est : virginitate scilicet, et quod adversus ambitionem invictus stetit, animi autem affectibus brutisque motibus, plusquam alius quispiam imperitavit, suaque quadam imperatoria calliditate spiritualem illum Pharaonem, omnesque illius copias debellavit, quem ego unum verissimum fortitudinis principatum merito appellaverim.

A μένος, δυοῖν τοῖν μεγίστοιν τὸ κράτος λαμβάνει, παρθενείᾳ τε καὶ τῷ μὴ δόξης ἡττᾶσθαι, ἀλλὰ βασιλεύειν μὲν τῶν παθῶν καὶ τῶν ἀλόγων τῆς ψυχῆς κινημάτων παντὸς μᾶλλον, καταστρατηγεῖν δὲ τοῦ νοητοῦ Φαραὼ, καὶ τῆς αὐτοῦ στρατιᾶς, ἣν μόνην ἔγωγ' ἂν φαίην ὡς ἀληθῶς ἀριστείαν.

CXXI. Quo autem loco Gregorii nostri theologiam collocabis? rem sane tantam, et tanto commendatam opere ut ad hanc nihil decantatissimæ Mosis tabulæ sint. Quæ quamlibet maximo ex se in pretio habenda, quippe divinitus et ineffabili quodam exaratæ modo, corporalium tamen præceptorum sanctiones erant; at nostri theologia, non B divinitus modo aspirata erat, sed et Deum ipsum, ut verbo dicam, omnibus commendat et confirmat, et quæ de Deo sentire conveniat, communis quædam legislatio et finis est, scilicet exactissima omni claborata cura, quæve nullam cuiquam, ulla ex parte, reprehensionis ansam præbeat, verum tuta undique et impenetrabilis sit, perinde ac divinum quoddam oraculum, aut delata cœlo sententia, et vim inde auctoritatemque suam adepta.

ΡΚΑ'. Ποῦ δὲ θήσεις τὴν τούτου θεολογίαν τοσοῦτον οὖσαν καὶ οὕτω θαυμαζομένην, ὡς καὶ τὰς ὑμνουμένας ἐκείνου πλάκας τὸ μηδὲν εἶναι πρὸς ταύτην; εἴπερ αἱ μὲν, εἰ καὶ πολλοῦ τινος ἄξιαι, τῷ θείως καὶ ἀῤῥήτως ἐγκεχαράχθαι, ἀλλ' ἄρα σωματικῶν ἦσαν ἐπιταγμάτων θεσμοί· ἧδ' οὐχ ὅπως θεόθεν τὴν ἐπίπνοιαν ἔσχεν, ἀλλὰ καὶ Θεὸν αὐτὸν ὡς εἰπεῖν συνίστησιν ἅπασι καὶ κρατύνει, καὶ τοῦ φρονεῖν ἃ τούτου πέρι προσῆκε; κοινή τίς ἐστι νομοθεσία καὶ ὅρος τῷ διὰ πάσης ἀκριβείᾳ ἀφῖχθαι, καὶ μηδενὶ μηδ' ἡντινοῦν τὸ παράπαν ἐπὶ μηδενὶ διδόναι λαβήν, ἀλλ' ἀνεπιχείρητον παντάπασιν εἶναι, καθάπερ τινὰ θεῖον χρησμὸν ἢ ψῆφον οὐρανόθεν κατενεχθεῖσαν, καὶ ταύτῃ τὸ κράτος ἔχουσαν.

CXXII. Gregorius porro, quod usque adeo humanus et benevolus, et misericors erga omnes erat, ut ea « re « viscera charitatis, « vocitaretur : quod item in deliciis vitam agere cum posset, nollet, contra vero jugi metasque omnes egressæ inediæ sese dederet, his ille rebus utrumque præcursorem, et C Joannem Zachariæ filium et Eliam Thesbiten, anteibat. Eliam, nimio quodam zelo eo abreptum, ut commiserationi clausus esset; Baptistam, penuria alius idonei alimenti ad locustas et mel silvestre adactum. Quod autem «majorem ipso exortum fuisse[64],» negat, id nihil ad hanc rem facit : non enim futurum exclusit. Rursus quod illi ambo pro iis quæ legitima et justa essent, heroica quadam libertate oris ad principes suos usi fuere; noster autem pro divinitate ipsa, adversus protervos divinitatis calumniatores, eadem usus est; tum quod illi nihil quidquam eorum quæ destinaverant perfecere, noster contra maxima et gloriosissima statuebat trophæa, quid dixerit quispiam? an vero patet satis qua parte victoria sedeat, tametsi nos nulli dicamus?

ΡΚΒ'. Ὃς οἷς μὲν οὕτω φιλανθρώπως εἶχε πρὸς πάντας καὶ συμπαθῶς, « ὡς σπλάγχνα χρηστότητος » ὀνομάζεσθαι· οἷς δὲ τρυφᾷν ἐδύνατο μὲν, οὐκ ἐβούλετο δὲ, ἀλλὰ διηνεκεῖ καὶ ὑπερβαλλούσῃ τοὺς ὅρους νηστείᾳ προσεῖχεν, ἑκατέρῳ τὼ προδρόμω παρῄει· τόν τε τοῦ Ζαχαρίου, καὶ τὸν Θεσβίτην· τὸν μὲν, ἀμετρίᾳ τοῦ ζήλου, πρὸς τὸ μὴ συμπαθὲς ἐξαχθέντα· τὸν δὲ, δι' ἀπορίαν βρωμάτων ἐτέρων, πρὸς ἀκρίδας καταπεφευγότα καὶ μέλι. Εἰ δὲ, « Οὐκ ἐγήγερται, φησὶ, μείζων, » οὐδὲν πρὸς λόγον. Οὐ γὰρ ἐπεῖρξαι [ἀπεῖρξε] τὸ μέλλον· καὶ μὴν, τὸ τοὺς μὲν, ὑπὲρ τοῦ νομίμου τε καὶ δικαίου, θαυμαστῇ τινι παῤῥησίᾳ χρησαμένους πρὸς τοὺς κθατοῦντας, τὸν δ' ὑπὲρ τῆς θεότητος αὐτῆς, πρὸς τοὺς τῆς θεότητος ὑβριστὰς, τοὺς μὲν, ὧν ἐβούλοντο μηδοτιοῦν τοπαράπαν εἰργάσθαι, τὸν δὲ, μεγάλα καὶ θαυμαστὰ στήσασθαι τρόπαια, τί τις ἂν εἴποι; Ἡ δῆλον, ὅπῃ τὸ κράτος, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν.

CXXIII. Postremo de Petro et Paulo, et illo tonitrui filio, id tantum dixerim quod laudaturus illos quispiam dicat; adeo magna illi profecto virtutis probitatisque confecere spatia, et per pulchra omnia pervecti fuere. Gregorium tamen, ingens illud naturæ humanæ instar, et postremam virtutum feturam, non modo in ipsis, verum etiam supra ipsos, meritissime collocandum censeam, quippe qui Petri zelum, et constantissimum Pauli robur (18), et sublimen Joannis theologiam, quæque illis aliæ complures aderant dotes, ita plene et perfecte expressit, ut his in rebus nihilo

D ΡΚΓ'. Πέτρου δὲ πέρι καὶ Παύλου καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς, τοσοῦτον ἂν εἴποιμι, ὅ τι τούτους ἐπαινεῖν τις ἐθέλων, ἐπιτοσοῦτον ἠκουσι καλοκἀγαθίας, καὶ τοῦ διὰ πάντων ἐλάσαι. Ἀλλὰ καὶ Γρηγόριος ἡ μεγάλη τῆς φύσεως ἔνδειξις, καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν τελευταία φορὰ, οὐχ ὅπως μετὰ τούτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτους δίκαιος ἂν εἴη τετάχθαι. Πέτρου γὰρ τὸν ζῆλον, καὶ Παύλου τὸν τόνον, καὶ τὴν Ἰωάννου θεολογίαν, καὶ ἃ πόλλ' ἕτερα τούτοις προσῆν, οὕτως εἰς ἄκρον κατωρθωκὼς, ὡς μηδὲν ἐνδεῖν τουτωνὶ περὶ ταῦτα· ὅδ' ἔστιν οἷς αὐτοὺς καὶ παῤῄλασε, Πέτρον μὲν, οἷς οὐχ ὡμίλησε γάμῳ, ἀλλὰ παρθενίᾳ

[64] Matth. xi, 11.

(18) Greg. Naz. *in Basilium*, pag. 287 Ald. edit.

συνέζη· Παῦλον δὲ, τῷ τὴν εὐσέβειαν ἐκ προγόνων ἀκριβῶς μεμυῆσθαι, μαὶ μὴ, τὴν μὲν ἀρχὴν εἰς διώκτας τελεῖν, ἔπειτα δι' ἐμφανείας φρικώδους τῷ Χριστῷ προσελθεῖν· ἀλλὰ μὴν καὶ Ἰωάννην τὸν Ζεβεδαίου, τῷ μὴ διὰ βραχέων μηδ' ἁπλῶς οὑτωσὶν, ἀλλὰ δαψιλέστερτν καὶ σπουδαιότερον, καὶ οἷον ἀγωνιστικώτερον, καὶ πρὸς ἁμιλλαν ἦφθαι θεολογίας· καὶ ὅτι οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις Θεοῦ πέρι πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς! ἀπεδύσατο· καὶ σιωπῶ τὰς ἐξαιρέτους τούτου γονὰς, καὶ τὰς ἑκατέρας ἐπαγγελίας, τῆς τε μητρὸς ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς Θεὸν, πρός τ' αὐτὴν τοῦ Θεοῦ, ὧν οὐδὲν ἐκείνοις προσῆν· οὕτω τοὺς προὔχοντας καὶ τὰ μεγάλα παρὰ Θεῷ δυναμένους οἷς ἔφην παρενεγκὼν· ὁ δὲ, καὶ πρὸς τὸν Δεσπότην ὡς εὔνους τῇ καθ' ἕτερον τρόπον μιμήσει παῤῥθσιάζεται· εἴπερ ἐκείνου μήτε τῆς θεότητος ἐκστάντος καὶ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γενομένου, αὐτὸς διὰ τὸ πρὸς ἐκεῖνον ἐσπούδακε φίλτρον, τοὔμπαλιν ἐξ ἀνθρώπου Θεὸς γεγενῆσθαι, κσὶ τῆς προσῤήσεως αὐτῷ κοινωνῆσαι, καθάπερ οἷς [ἧς] ἔχομεν ἐκεῖνος ἡμῖν.

A ipsis inferior esset. Imo vero et hos partibus quibusdam præcucurrit, Petrum, quod nuptias non attigit, verum in perpetua virginitate vixit; Paulum, quod in vera pietate a majoribus suis accuratissime institutus initiatusque erat; nec primitus inter sectores illius vexatoresque nomen suum professus, postmodum terribili apparitione perculsus ad Christum accessit; denique etiam Joannem, Zebedæi filium, quod non ita breviter et simpliciter, sed uberius et diligentius, et accommodatiore quadam ratione ad forensem disceptationem et legitimum certamen, theologiam tractavit: tum etiam quod non semel aliquando, verum sæpiuscule in Dei causa cum hæreticis prompte expediteque congressus fuit. Neque vero singularem nostri nascendi modum, et mutuas utrinque B promissiones, tum matris pro ipso ad Deum, tum ad matrem Dei, nunc tangam, quorum illis aderat omnino nihil. Jam ut præcipuos quosque et potentiores propioresque Dei amicos, his quæ diximus nominibus tantopere antecelluit, ita idem Dominum ipsum, ut amantissimus, aliusmodi quadam imitatione, propemodum æquabat. Quando ille enim, nec a divinitate sua recessit, et nostra tamen causa, nostri similis factus est: contra Gregorius amore Domini flagrans, ex homine Deus fieri, et ita in nominis divini consortionem una cum Christo venire studebat, quemadmodum ille nostri nobiscum particeps est.

ΡΚΔ'. Τοσοῦτο δὲ τὸ παρὰ πάντων ἀφεστηκὸς ἐν ἅπασιν ἔχοντι, καὶ τηλικούτων πρεσβείων ἀξιουμένῳ, καὶ τοῦτ' εἰκότως ἐξ ἀνάγκης ἀπήντα· θαυμάζεσθαι μὲν ὑφ' ἁπάντων, θαυμάζεσθαι δὲ οὐ κατὰ τοὺς ἄλλους· οὐδ' ὥστε τοῖς ἐπαίνοις ὁρίζειν, ἀλλὰ καὶ τούτους αὐτοὺς [*an* αὐτὸν ?] ὑπερβαίνειν, καὶ μηδὲν ὅλως τῆς ἐντεῦθεν συμμαχίας προσδεῖσθαι, διὰ τὸ πάσης ὑπερβολῆς ἐπειλῆφθαι, καὶ C πρὸς αὐτὴν ἥκειν τὴν τελευτήν· ὥσθ', ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, κἂν πάντες πάντα ποιῶσι καὶ λέγωσι, μηδὲν αὐτὸς [*f.* αὐτῷ] εἶναι πλέον, σοῦ μόνου, μέγιστ' ἀνθρώπων, καὶ τῆς ἱκανῶς ἐπὶ πάντα ἀφικνουμένης γλώττης τῆς σῆς δυναμένης ταῦτ' ἀξίως περαίνειν.

CXXIV. Qui tanto itaque omnibus in rebus cæteros omnes antecedebat intervallo, tantisque merito virtutum præeminebat fastigiis, illi hoc item necessario, ut æquum erat, obtingebat, ut ab universis laudaretur; laudaretur autem non more aliorum, neque ita ut laudum modo et terminis circumscriberetur, sed ut laudes ipsas transcenderet, nihilque earum indigeret auxiliis, eo quod summam omnem attigerat excellentiam, et ad finem ipsum terminumque pervenerat, adeo ut quod jam occupavi dicere (19), tametsi omnes omnia et fecerint et dixerint, nihilo inde tamen plus ad gloriam ipsius accessurum sit. Solus tu enim mortalium maxime, tuaque ista, ad omnia abunde pertinens et suppeditans lingua, digno hæc absolvere modo posset.

ΡΚΕ'. Ἀλλὰ γὰρ οὔτε πάντα τὰ τοῦδε διεξελθεῖν οἷός τε ὢν, οὔθ' ἅπερ ἔξεστι ταῦτ' ἀξίως μνησθῆναι, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ μικρὸν τούτων ἐφῖχθαι, καῖ μὴ τοῦ παντὸς ἐκπεσεῖν πλείστου νομίζειν [νομίζων], ἐκεῖνο λέγω. ὅτι τὸν ἐπιτοσοῦτον ὄντα, καὶ οὕτως ἑαυτὸν παρεσκευακότα, ὡς οὐχ ὅπως θείων τε καῖ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, εἰ δεῖ συντόμως φαναι, τεχνίτην, ἀλλ' ἤρα καὶ Θεὸν γεγονέναι, τῷ τ' ἐν ἀσωμάτου τάξει πεπολιτεῦσθαι, τῷ τε πᾶσι σωτηρίας αἴτιον καταστῆναί τε καὶ καθίστασθαι. Προσκείσθω δὲ καὶ χρόνος τρίτος δι' ὧν καταλέλοιπε λόγων. Τοῦτον τοίνυν τὸν τοιοῦτον, τὸν πάνυ, τὸν οὐκ οἶδ' ὅτι, καὶ φήσω, ἐχρῆν μὴν, ἐχρῆν καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων ὁμιλῆσαι τῷ βίῳ, καὶ μὴ κατὰ τούς ἄλλους ἐντεῦθεν ἀπάραι, ἀλλὰ συμπαραμείναντα τῷ παντὶ ἐπειτα τῇ τοῦδε λήξει, καὶ αὐτὸν τοῦ περιεῖναι πεπαῦσθαι, ὡς ὄντα ψυχὴν τῶν πραγμάτων, καὶ οἷς ἐποίει καὶ οἷς ἔλεγεν. Ἐπεὶ δ' οὕτω δέον γενέσθαι,

CXXV. Verumenimvero quando neque omnia viri decora percensere, nostræ opis est, nec quæ est fortasse, ea digna satis commemoratione prosequi possumus, quorum vel exiguam assecutum esse partem, nec propositio penitus exidisse, maximum mihi operæ habetur pretium; illud dico, quod ipsum, qui tantos fecerat progressus, et ita semetipsum comparaverat, ut non modo divinarum humanarumque rerum, si compendio res ipsa exprimenda est, summus artifex, sed et Deus jam pene factus esset, tum quod instar incorporei cujusdam genii vitam agebat; tum quod omnibus causa salutis et fuit, et est; sed et tertium accedat tempus (erit), per ea quæ reliquit scripta. Hunc igitur talem, hunc maximum virum, hunc, sed quod adhibeam vocabulum nescio, oportuit sane, oportuit, inquam, et ante cæteros mortales universos ortum in hac versari luce ac vita, et non juxta

(19) Cl. supra cap. 61.

cum aliis emigrare, verum pariter cum ævo omni- A perdurare, eoque demum fini suo admoto, et ipsum non amplius superesse, quippe qui reram humanarum, per ea quæ faciebat dicebatque, anima plane esset. Siquidem vero, etsi hoc ita fieri oportebat, non factum tamen est, nec enim hæc mortalium est lex. Contra vero, secundum maximam Dei circa nos curam et providentiam, Gregorium, non solum ut commune quoddam bonum, inter homines censeri oportuit, sed et communi hominum more finem suum experiri. « Non enim est qui vivet, et mortem non videbit [65]. » Quod et utrumque factum est. Atque illud item huc accedebat, ut et superstes idem ut ageret, et non esset amplius, secundum solitas naturæ leges : fiebat id vero, non simplici quodam modo, nec, ut dixerit B quispiam, casu et sueto aliis more, verum utrumque adeo bonis dextrisque auguriis, ut alterum, cum maxime oportuit, alterum, ut pulcherrime oportuit, fieret. Quando enim rebus Ecclesiæ viro opus erat, qui tum incumbentes hæreses dissipare penitus et evertere, et in nihilum redigere valeret, tum piorum cœtus confirmare et corroborare, et in posterum plane inconcussum efficere, hoc temporum tractu noster, velut communis quidam procurator salutis vitæ humanæ divinitus concessus, et omnes in ipsorum beatitudinem gubernans, et ita ut nesciam an alius æque ullus ex iis qui unquam fuere, admiratione affectus, ita ut genus humanum « exsuperantia virtutis suæ obtegeret, suaque plane laude terras omnes impleret [65*]. » Siquidem et ipsum aquum erat naturæ aliquando concedere, hominemque se esse demonstrare, nec vitæ, et felicis cunctarum simul optimarum rerum adeptionis, immenso splendore, divinam forsitan quamdam illum existimari essentiam, ornandis orbis nostri rebus, aspectabili corporis specie apparentem : tandem in profundissima, et « valde pingui senecta [66], » vitam demittit.

CXXVI. Perlibenter ille quidem certe quæ hic C sunt, quæque hic viventium sunt, omnia relinquens, quippe a quibus ut digrederetur omnino conniti visus est, ex his postquam emersit, id in maximis ponebat bonis, tum vero item cœlestia illa, et sibi convenientia, capessens ; quorum civis prius quam eo venisset fuerat, et in quibus corpore contectus præcipuam habuerat delectationem, et quod maximum, erat, sive respectu voluptatis, sive intimæ apud Deum, gratiæ, sive exantlatorum multiplicium laborum, sive sanctissimæ in vita philosophiæ, quippe « migrare, et cum Christo esse [66*], » dudum ineffabilem in modum desiderans ; id ipsum cum insigni et amplissimo corollario consequitur, accepto divinitus excessus sui nuntio. Nimirum ut quemadmodum nativitas, ita etiam obitus divinæ inspiratio- D nis particeps foret, et ipse per omnia Deo familiaris, illique curæ esset, ut qui maximas futurarum illuminationum præsignificationes acciperet. Noster igitur, ut denuo rem repetam, neque dum nobiscum agitabat, a Deo aberat, nihilo profecto plus quam a seipso, verum fixum ac stabile domici-

τὸ μὲν οὐκ ἐγένετο · οὐ γὰρ οὗτος ἀνθρώπων νόμος. ἔδει δὲ τοῦτον κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν καὶ πρόνοιαν, οὐ μόνον ὡς κοινωφελὲς ἀγαθὸν εἰς ἀνθρώπους τελέσαι, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτοὺς τούτους τελευτῆς πεπειρᾶσθαι. « Οὐ γάρ ἐστιν ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον · » γίνεται μὲν καὶ ἄμφω ταυτί · καὶ τό γε δὴ περιεῖναι καὶ τὸ μηκέτ' εἶναι κατὰ τοὺς τῆς φύσεως προσγίνεται νόμους · γίγνεται δὲ οὐχ ἁπλῶς, οὐδ' ὡς ἄν τις φῇ, κατὰ δήτινα ξυντυχίαν, καὶ ὡς ἔθος τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' οὕτω μετ' ἀγαθῶν τε καὶ δεξιῶν ἑκάτερα τῶν ξυμβόλων, ὡς τὸ μὲν, ἡνίκα μάλιστ' ἐχρῆν, τὸ δ', ὡς κάλλιστ' ἐχρῆν, γεγενῆσθαι. Ὅτε γὰρ ἀνδρὸς ἔδει τοῖς πράγμασιν οἷου μὲν ἐπικειμένας αἱρέσεις διαλῦσαι καθάπαξ καὶ καταστρέψασθαι, καὶ προστο- μηδὲν καταστῆσαι, τὴν δὲ τῶν εὐσεβούντων φατρίαν ἐπιῤῥῶσαί τε καὶ κρατῦναι, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀκλόνητον εἶναι καθάπαξ παρασκευάσαι, τόθ' οὗτος ὥσπερ τίς κοινὸς μελεδωνὸς σωτηρίας θεόθεν τῷ βίῳ δοθείς · καὶ πάντων ἐπ' εὐδαιμονίᾳ προστὰς, καὶ ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις τῶν πωποτε θαυμασθεὶς, ὡς τοὺς μὲν ἀνθρώπους « τῷ περιόντι καλύψαι τῆς ἀρετῆς, αὐτοῦ γε μὴν τῆς αἰνέσεως πᾶσαν πεπληρωκέναι τὴν γῆν, » ἐπεὶ καὶ αὐμὸν εἰκὸς ἦν εἶξαι τῇ φύσει καὶ δεῖξαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ τῷ τῆς πολιτείας ὑπερφυεῖ, καὶ τῆς ἁπάντων ὁμοῦ τῶν βελτίστων ἐπιτυχίας, θείαν τινὰ νομισθῆναι τοῦτον οὐσίαν ἐπὶ τῷ τὰ τῇδε κοσμῆσαι σωματικῶς φαντασθεῖσαν, ἐν βαθυτάτῳ « καὶ μάλα πίονι γήρᾳ, » καταλύει τὸν βίον.

ΡΚϚ'. Μεθεὶς μὲν ἡδέως τὰ τῇδε, καὶ ὅσα τῶν τῇδε · ὧν γὰρ ὅπως ἐκσταίη πάντα ποιῶν ἐωρᾶτο, τούτων ἐπειδήπερ ἐξέστη, πολλοῦ τινος ἦγεν · ἐπιλαβόμενος δὲ τῶν ἄνω καὶ αὐτῷ προσηκόντων, ὧν πολίτης ὑπῆρχε καὶ πρὸν ἐπιδῆναι, καὶ οἷς ἐνετρύφα μετὰ τῆς ὕλης, καὶ τὸ μέγιστον, εἰς ἡδονῆς λόγον, καὶ πλείστης τῆς πρὸς Θεὸν χάριτος, καὶ τῶν πολλῶν πόνον · καὶ τῆς μεγάλης ἐν τῷ βίῳ φιλοσοφίας, « ἀναλύσαι » γὰρ δή που « καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι » πάλαι πως, ἂν εἴποις, ποθῶν, τυγχάνει τούτου μετ' ἀξιόχρεω τῆς προσθήκης, θεόθεν τοῦτο χρηματισθείς. Ἵν' ὥσπερ ἡ γένεσις, οὕτω καὶ τὰ τῆς τελευτῆς θεῖας ἐπιπνοίας μετέχῃ, καὶ ᾖ διὰ πάντων οὗτος οἰκεῖος καὶ μέλων Θεῷ μεγίστας δεχόμενος τὰς ἐμφάσεις τῶν ἐσομένων ἐλλάμψεων · ὁ μὲν οὖν, ἵνα καὶ αὖθις ἐπαναλάβω τὸν λόγον, οὔτε μεθ' ἡμῶν ὢν, ἀπῆν τοῦ Θεοῦ, οὐ μᾶλλον γε ἢ καὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐστίσν ἀκίνητον ἐκέκτητο παρ' ἐκείνῳ, οὔτ' αὖ νῦν τῆς ἐκεῖθεν ἀμέσως ἐμφορούμενος αἴγλης ἡμᾶς καταλείπει · ἀλλ' ἄνωθεν, ὡς παρων, τὰ καθ' ἡμᾶς ἐποπτεύει καὶ περιέπει · καὶ χεῖρα σώζουσαν ὑπερίσχει · νῦν μὲν τῶν ξυμπιπτόντων ἐξαιρούμενος

[65] Psal. LXXXIX, 49. [65*] Habacuc. III, 3. [66] Psal. XCII, 15. [66*] Philipp. I, 23.

δυσχερῶν, καὶ πᾶν ἀντίξουν ἐκ μέσου τιθεὶς, νῦν δ' ἀγαθὰ πρὸς ἀγαθοῖς ἐπιπέμπων, καὶ τοῖς ὑπηργμένοις εὐεργεσίαις ἑτέρας δή τινας μείζους τε καὶ καλλίους ἐπάγων· καὶ μὲν δὴ κἀν τοῖς καλλίστοις τε καὶ ἡδίστοις καὶ ζῆλον οὐκ ἔχουσι λόγοις αὐτοῦ, μὴ μόνον πρὸς ἅπαν ἡμᾶς ἀρετῆς εἶδος παρακαλῶν καὶ προτρέπων, ἀλλὰ καὶ ὅπως ταῦθ' ἕξει (1) ῥᾳδίως ὑποδεικνὺς, βελτίους ἑαυτῶν τὰ πρὸς Θεὸν τοκαθεκάστην ἔχον ποιεῖ· μετάγων ἀπὸ τῆς ὕλης ἐπὶ τὸ πνεῦμα, καὶ θαυμαστάς τινας ἐλπίγας ἔχειν παρασκευάζων καὶ ὅλως οὐκ ἔστιν ὅ τ' οὐ λόγοις καὶ ἔργοις εὖ ποιῶν ἐστιν ἡμᾶς· καὶ ὥσπερ οὐκ ἄν ποθ' ὁ ἥλιος τῆς συνήθους ἑκσταίη φορᾶς, καὶ τοῦ τὴν ὑπ' οὐρανὸν πᾶσαν περιϊὼν καταλάμπειν, οὕτως οὐδὲ τοῦ περὶ ἡμᾶς ἐξ ἀρχῆς οὕτοσὶ διακειμένου καὶ ἵλεω, καὶ τῆς εὐμενοῦς ταύτης, ὡς ἄν τις φῇ, ξυντελείας.

A lium sibi apud illum comparaverat, neque nunc divinæ lucis fulgore, nullo interposito obstaculo, saturatus, nos dereliquit, sed de super, velut præsens, res nostras contuetur et gubernat, et sospitalem nobis præpandit manum, dum nunc ingruentibus malis eripit, et adversa ac contraria omnia e medio submovet, nunc bona alia super alia demittit, et superiora beneficia aliis quibusdam majoribus et pulchrioribus accumlat. Tum vero præterea in elegantissimis, et suavissimis, et supra æmulationem positis, scriptis suis, nos non modo ad omnem virtutis speciem adhortans et impellens, sed et quonam hæc pacto facile obventura sint commonstrans, nos nobis ipsis in pietate erga Deum meliores quotidie sane efficit, retrahens nos videlicet a materia ad spiritum, et ut B mirifica plane in spe simus, faciens, et in universum nullo non temporis, momento, verbis factisque bene de nobis merens. Nempe ut nunquam de consueto cursu suo sol decidit, eo tenore, ut omnem, quæ sub cœlo est, circumiens illuminet terram ; ita neque Gregorius, de pristino suo erga nos affectu et favore, et hac tam benevola, ut quispiam vocaverit, auxilii collatione.

ΡΚΖ'. Ἡμᾶς δὲ δεῖ μικρὰ ἄττα καὶ ὅσα ἔξεστι τουτονὶ προσειπόντας, ἔπειθ' οὕτω κατακλεῖσαι τὸν λόγον. Χαίροις ὁ χαίρειν ὑπὲρ πάντας ἀξιόχρεως ὤν, ἄθ' ὑπὲρ πάντας κεχαρισμένος Θεῷ. Χαίροις ὁ τούτου χάριν πάντα πόνον ὑπομείνας τοπρόσθεν· καὶ χαίρων ὡς ἀληθῶς ταῖς ἐλπίσιν, ὡς χαίρειν ἐσαεί σοι παρέσται. Χαίροις ὁ δι' ὧν μὲν πάντα πάντων ἄριστος εἶ, πάντας συγχαίροντας ἔχων, δι' ὧν δὲ πάντας συγχαίροντας ἔχεις, πάντα πάντων ἄριστος ὤν· καὶ μὴν ὡς αὐτῷ σοι χαίρειν περίεστι τῆς Τριάδος ὑπερασπιστῇ γεγονότι, οὕτω σοι πάλιν συγχαίρει μὲν ἡ Τριὰς συγχαίρουσι δὲ πᾶς ὁ περὶ αὐτὴν τῶν ἀγγέλων διάκοσμος. Ἡ μὲν, ἀνθ' ὧν πάσας τὰς τῶν αἱρετιζόντων τερθρίας, κακῶς, αὐτὴν διαιρούσας, χαίρειν καθάπαξ ἐάσας, ὡς μηδὲν ὑγιὲς, πᾶσιν ἡμῖν χαίρειν παρέσχες, ἃ δεῖ περὶ αὐτῆς λέγειν καὶ φρονεῖν δογματίσας· ἄγγελοι δὲ, καὶ τούτων μὲν εἵνεκα, πολλῷ δὲ πλέον ὅτι τἀκείνων μετὰ τῆς ὕλης πρόσθεν εἰργάζου, καὶ νῦν μετὰ τούτων τε καὶ σὺν τούτοις παιανίζειν τὰ θεῖα καὶ ἣν ἔπνεις Τριάδα πάσης ἀμέσως μετέχειν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῷ τῶν ἁγίων ξύμπαντι κύκλῳ τοσούτου δή τινος τιμᾶται τὰ σὰ καὶ οὕτως ἀξιοῦται μεγίστων, ὡς μὴ μόνον σοι τῶν πρωτείων ἡδέως αὐτοὺς ὑπεξίστασθαι καὶ τοσαχωρεῖν, ἀλλὰ καὶ χάριν ὅτι πλείστην ἐξ ἀνάγκης εἰδέναι, ὡς τούτους κοσμήσαντι· ὃ γὰρ εἶσιν ἅπαντες οὗτοι, τοῦτ' αὐτὸς μόνος τυγχάνεις ὤν, τῷ μετ' ὑπερβολῆς πάντα τὰ πάντων κεκτῆσθαι· καὶ εἶναι παντοδαπός τις ἅγιος ὡς εἰπεῖν τοῖς παντοδαπαῖς τοῦ Πνεύματος χάρισι καταγλαισθείς.

CXXVII. Verumenimvero nobis tandem, ubi paucis, et quantum in nobis est, nostrum allocuti consalutaverimus, concludenda oratio est. Salve, qui salvere super alios omnes dignissimus es, ut Deo super omnes charissimus. Salve, qui ejus rei causa omnem olim laborem pertulisti, quive tum spe verissime lætabaris, quod perpetuo deinceps tibi affuturum sit lætari. Salve, qui quod ubique omnium optimus es, omnes tibi congratulantes habes : quod autem congratutantes tibi C omnes habes, eo omnium ubique optimus es. Cæterum ut tibi ipsi plurimum lætari licet, qui sanctæ Trinitatis vindex assertorque fuisti : ita invicem tibi sancta Trinitas congratulatur; congratulantur vero etiam omnes, qui illi apparent angelorum ordines. Trinitas ideo, quod omnes hæreticorum præstigias, male ipsam divellentes, ut mera deliramenta, semel valere jubens, nobis omnibus lætandi materiem dedisti, dum quid de ea loquendum sentiendumque esset, accurate exposuisti. Angeli et ob ista lætantur, et haud paulo plus, quod olim cum corpore degens eorum obibas actiones, et quod nunc inter ipsos atque una cum ipsis divinum numen concinis, et quam spirabas Trinitatem, eadem nunc tota intime et D conjunctissime perfrueris. Denique universo item sanctorum circulo tanti tua profecto æstimantur, adeoque maximo habentur in pretio, ut cum perlibenter locum principem tibi concedant ac relinquant, tum etiam necessario summis te laudibus gratibusque, qui ipsos ornaveris, ferant. Quod enim ipsi universi simul sunt, id tute solus es, quando omnia omnium decora, eaque perfectissima, unus habes, et ut verbo dicam, universalis quispiam sanctus es, universalibus Spiritus sancti muneribus mirifice illustratus.

ΡΚΗ'. « Ὦ προφητικὲ σὺ, καὶ βλέπων τὰ ἔμπροσθεν, » καὶ τῇ τοῦ νοῦ καθαρότητι, παμπόλλας

CXXVIII. « O fatidice, et longe in posterum prospiciens vir, » (20) mentisque tuæ munditia pluri-

(1) Fortasse. ἥξει. An ἕξει τις.

(20) Greg. I, 514.

mas divini Spiritus inspirationes adepte, « cujus in omnem terram exiit fons [67], » more apostolico, et quem perpetua « Ecclesiarum sollicitudo, » non minus ac Paulum olim, urgebat [68], imo vero plus etiam rectius dixerimus. Quando ille constitutis nuper Ecclesiis, curis et sollicitudinibus angebatur; cui recens earum coagmentatio haud ab re formidolosior erat; tu vero pietate ipsa, per maledicam hæreticorum garrulitatem, in acie novaculæ jum sita, et in id vocata periculum, ne in impietatem plane recideret, omnibus viribus propugnabas, et manum invictissimam commodabas. O qui sæpius sanguinem pro Christo profundere avebas, nisi ipse plane cohibuisset, ne talem videlicet orbis terrarum amitteret virum, quive citra cruorem athleta evasisti, nimirum quod tua destinatione nominis hujus numerique candidatus omnino eras.

A τὰς τοῦ Πνεύματος δεχόμενος ἐπιπνοίας, « οὗπερ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν » ἀποστολικῶς « ὁ φθόγγος ἐξῆλθε, » καὶ ὃν ἦγε διηνεκὴς « μέριμνα τῶν Ἐκκλησιῶν, » οὐχ ἧττον ἢ πάλαι Παῦλον κατεῖχε· μᾶλλον δὲ καὶ πλέον εἰπεῖν ἔνεστιν. Εἴπερ ἐκεῖνος μὲν ἄρτι τούτων καθισταμένων, φροντίζων ἦν καὶ ἀγωνιῶν τὸ σφῶν ἀρτιπαγὲς ὑφορώμενος· σὺ δὲ τῆς εὐσεβείας αὐτῆς ὑπὸ τῆς τῶν αἱρετικῶν γλωσσαλγίας, ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἑστηκυίας καὶ κινδυνευούσης μεταπεσεῖν εἰς δυσσέβειαν, πᾶσιν οἷς εἶχες προὐμάχεις, καὶ θαυμαστὴν χεῖρα παρεῖχες· ὁ βουληθεὶς μὲν πολλάκις ὑπὲρ Χριστοῦ τὸ αἷμα ἐκχέαι, κωλυθεὶς δὲ ὑφ' αὐτοῦ τούτου, ἐφῷ μὴ τὴν οἰκουμένην ἀνδρὸς ἑστερῆσθαι τοιούτου· καὶ γεγονὼς ἀναίμακτος ἀθλητὴς, εἰς τούτους ὅτι μάλιστα τῇ προαιρέσει τελῶν.

B

CXXIX. O qui pastoralis officia summam lineam, et temetipsum et quæ de eo degotio scripta composueras, exhibuisti! O qui solitariam et quietam vivendi rationem et ad materiam nullo modo flexibilem, sed ad Deum perpetuo intentam, ita protinus ab incunte ætate adamasti, et expetisti, et super cæteros rectissime perfecisti, velut quispiam extra carnem mundumque positus et sola victitans anima! O qui tanto virtutem coluisti opere, ut nec adolescens ab ætate provectis, et qui in virtutis meditamentis plurimum desudaverant anteires, sed longo plane eosdem intervallo præverteres: nec ubi eadem ipse in classe jam eras, quidquam quocunque modo, de incredibili isto C rigore et ingenti contentione remitteres, imo magis etiam quam florentis quispiam ætatis juvenili in his ardore elaborares! O qui proinde a peccato te abstinebas, quam ipsa sese abstinet virtus! O qui laudatissimorum virorum omnium solus visus es colophon! O qui omnium in terra viventium Dei maxime laudes celebrasti, et majorem vicissim in modum a Deo honore affectus es, tum quod hic plus aliis gratia ipsius fruebaris et undique quo magnopere commendareris habebas, tum quod cœlestem illam hæreditatem unus egregie creveras, atque præcipuo apud Deum decoratus eras honore.

ΡΚΘ'. Ὦ ποιμαντικῆς ὅρον σαυτόν τε δείξας, καὶ οὓς ὑπὲρ τούτου λόγους ξυνέθου! Ὦ τὸ μονῆρες τοῦ βίου καὶ ἥσυχον, καὶ πρὸς μὲν τὴν ὕλην παντάπασιν ἀκλινὲς, πρὸς δὲ Θεὸν ἔχον αἰεὶ, οὕτως ἐξ ἀρχῆς ἀγαπήσας τε καὶ ποθήσας, καὶ ὑπὲρ πάντας κατωρθωκὼς, ὡς ἄν τις ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γεγενημένος καὶ μόνῃ ζῶν τῇ ψυχῇ! Ὦ τοσοῦτον πρὸς ἀρετὴν ἐσχηκὼς, ὡς μήτ' ἐν νεότητι τῶν πρεσβυτέρων, καὶ πλεῖστα περὶ ταύτην καμόντων ἀπολελεῖφθαι, ἀλλὰ καὶ πολλῷ τῳόντι σφᾶς παρελάσαι· μήτ' εἰς αὐτοὺς τούτους τελέσας, ὑφέσθαι καὶ ὁπηοῦν τοῦ θαυμαστοῦ τοῦδε τόνου καὶ τῆς μεγάλης ἐνστάσεως, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἀκμάζοντος μᾶλλον ἠβᾷν τὰ τοιαῦτα. Ὦ κακίας ἀποσχόμενος οὕτως, ὡς ταύτης ἐκείνη! Ὦ πάντων ἐπαινουμένων μόνος ἀναφανεὶς κολοφών! Ὦ μάλιστα μὲν πάντων ἐπὶ γῆς δοξάσας Θεὸν, μειζόνως δὲ ὑπ' αὐτοῦ δοξασθεὶς, τῷθ' ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἐνταῦθα τῆς χάριτος ἀπολαῦσαι, καὶ πανταχόθεν ἐσχηκέναι θαυμάζεσθαι, τῷ τε τῆς ἄνω κληρουχίας διαφερόντως λαχεῖν· καὶ τὰ πρῶτα παρ' αὐτῷ τετιμῆσθαι.

CXXX. O qui humanam supergressus sortem credebaris! Sive verius, o qui hominem pariter et superabas et ornabas! quippe qui angelorum vivebas vitam, hos vero ipsos eo vincebas, quod illorum maxime Deum collaudabas, et quondam D in terris et nunc potissimum una cum ipsis in cœlo! O qui jucunditatis omnis nullam penitus rationem ducebas, nisi quæ ad virtutem Deique familiaritatem duceret! O Trinitatis templum, et prytaneum theologiæ, et sanctorum dogmatum exactissima norma! O disertissime orationum omnigenarum artifex, earumque super alios omnes athleta propugnatorque acerrime! O sacra gratiarum thensa, et suavissima morum concinnitas, maxime eadem et admirabilis et inimitabilis!

ΡΛ'. Ὦ μείζων ἢ κατ' ἄνθρωπον νομισθεὶς, μᾶλλον δὲ, ὦ τὸν μὲν ἄνθρωπον ὁμοῦ τε παριὼν καὶ κοσμήσας τῷ κατ' ἀγγέλους βιῶναι! αὐτοὺς δὲ τούτους, τῷ μάλιστ' αὐτῶν δοξάσαι Θεόν· καὶ πάλαι μὲν ἐπὶ γῆς καὶ νῦν δ' οὐλήκιστα μετ' αὐτῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὦ παντὸς ἡδίστου μηδ' ὁντινοῦν τοπαράπαν ποιησάμενος λόγον, πλὴν ὅσον εἰς ἀρετὴν φέρει καὶ Θεοῦ ξυναυλίαν! Ὦ Τριάδος ἑστία, καὶ πρυτανεῖον θεολογίας, καὶ δογμάτων ἀκρίβεια! Ὦ παντοδαπῶν λόγων τεχνίτα, καὶ τούτων ὑπὲρ πάντας ἀγωνιστὰ, καὶ ἅρμα χαρίτων καὶ ἠθῶν εὐκοσμία, θαυμαζομένη μὲν, ζηλοῦσθαι δ' ἀνέφικτος! Ὦ μὴ μόνον « οὐρανὸς διηγούμενος τὴν δόξαν Θεοῦ, » ἀλλὰ καὶ πάντας πρὸς οὐρανὸν μεθιστὰς, καὶ ταῖς θαυμασταῖς ὑποθήκαις τῶν σῶν

[67] Psal. xix, 3; Rom. x, 18. [68] II Cor. xi, 28.

λόγων, θεοὺς αὐτοὺς καθιστάς! Ὦ κακοῦ τινος A κτῆσιν, οὐδ' ἐν αὐτονομίᾳ τῶν λογισμῶν ἐσχηκώς, πάντα δὲ τὰ κάλλιστα καὶ κτησάμενος καὶ μεγαλοψύχως τοῖς ἄλλοις παρεσχηκώς! Ὦ κατὰ πᾶν δ τι ἂν εἴποι τις, τῶν βελτίστων, τοσοῦτον ἐκλάμψας, ὡς ἀπὸ σοῦ μᾶλλον ἢ πρόσθεν τουτὶ κεκοσμῆσθαι, καὶ ποθεινότερον πᾶσι πρὸς τὸ κεχρῆσθαι γενέσθαι!

O non modo « cœlum enarrans gloriam Dei [69], » sed et omnes ad cœlum traducens, et divinis tuarum orationum monitis divos ipsos reddens! O qui vitii alicujus usum habitumque ne in liberrimo cogitationum arbitrio habebas, optima vero omnia et ipse possidebas, et magnifice liberaliterque cum aliis communicabas! O qui secundum id omne rerum optimarum, quod nominari a quoquam possit, usque adeo exsplendueras, ut hoc ipsum plus abs te, quam antea habebat, acceperit ornamenti, et omnibus ad usum desiderabilius evaserit!

ΡΑΑ'. « Ὦ γλῶσσα πυρίπνους καὶ στόμα μελισταγές, » καὶ κιθάρα τοῦ Ηνεύματος, τῇ διὰ πασῶν χαρίτων, ὡς εἰπεῖν, ἁρμονίᾳ, πάντας μετὰ τοῦ σώζειν ἔχειν κηλοῦσα, καὶ τὰς ψυχὰς ἐνθέους ἐργαζομένη καὶ βακχευούσας τὰ ἄῤῥητα! Ὦ καὶ τούτων ἕκαστον ὧν μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ πάντα ὁμοῦ! Ὦ καὶ B κρειττων ἁπάντων καὶ προσέτι σαυτοῦ· ἐκεῖνο μὲν, οἷς (1) ὑπερέχεις· τοῦτο δὲ, οἷς ἐν ἑκάστῳ τῶν σῶν σαυτὸν δοκεῖς ὑπερέχειν! Ὦ πάντων τῶν τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων μόνος ἠξιωμένος, ἄν τε καὶ μόνος τὰ τοῦδε μάλιστα πάντων ἐξητακὼς, καὶ μετὰ τούτου ταμέγιστ' αὐτῷ συναράμενος καὶ κοσμήσας! Ὦ τί ἄν σέ τις προσειπὼν τοῦ προσήκοντος τύχοι καὶ ὧν ἀξιόχρεως εἶ! Εἰ γάρ τινα τῶν πάντων « κόσμου ψυχὴν » χρὴ προσειπεῖν, καὶ « κεφάλαιον ἀρετῆς καὶ θείων ἐπιταγμάτων ἔμψυχον δέλτον » καὶ « κλοῦ παντὸς συστοιχίαν, » καὶ « φύσεως τῆς ἀνθρωπείας εἰκόνα καὶ ὅρον, » καὶ ὅλως « τῶν πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ χαρίτων, μεγίστην καὶ κοινωφελεστάτην φιλοτιμίαν· » καὶ πᾶν δ τι τοιοῦτον, μόνος ἂν μοι δοκῇς δικαίως ταυτὶ προσειρῆσθαι. C

CXXXI. « O lingua flammans, mellaque os Hymettia, » et cithara Spiritus sancti, æquabili per omnes gratias, ut sic loquamur, concentu, omnes, una cum facultate servandi, demulcens, animasque divino Numine instinctas, et inenarrabilia quædam bacchantes, efficiens! O qui et singula hæcce, et plane cum superlatione es, et simul omnia! O et omnium et tui præterea ipsius victor: illud ideo quod revera omnibus præstas, hoc autem quoniam in unaquaque re tua temetipsum superare videris! O qui solus omnibus Spiritus sancti muneribus dotatus eras, quippe solus item maxime omnium naturam illius perscrutatus, et qui ope illius maximam illi opem, operam, ornatum, contulisti! O quonam te compellans nomine, satis oppositum et te dignum, quisquam reperire possit (21)! Si enim aliquem mortalium omnium « animam mundi, » fas appellare; si quem « caput virtutis, et divinorum præceptorum animatum codicem; « si quem « conjugatam pulchri omnis seriem; » si quem « expressam naturæ humanæ imaginem et terminum; ad summam, si quem « divinorum erga nos beneficiorum maximam, et publico commodo summe conducibilem magnificentiam, » et quidquid hujusmodi elogiorum est, iis solis jure et merito tu mihi cohonestari videaris.

ΡΑΒ'. Ἀλλ', ὦ διὰ πάντων βέλτιστε πάντων, καὶ τῆς ὑπερουσίου καὶ μοναδικῆς Τριάδος γνήσιε πρεσβευτὰ, τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ σοι τοιαῦτα, μᾶλλον δὲ τὰ σὰ καὶ ὧν αὐτὸς εἶ χορηγός! οἷς γὰρ οὐ μόνον ἐκ τῶν σῶν ἐνδοσίμων τε καὶ χαρίτων, πρὸς τὴν ἐγχείρησιν ἡδέως εὖ μάλα κατέστην, ὧν πρόσθεν καθάπαξ ἀπώκνουν, τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος ἐκπληττόμενος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐγχείρησιν, ἐφ' οὕτω τοι τύχης ἰόντι, ὡς πρὸς αὐτοῖς σχεδὸν ἤδη D γεγονέναι τοῖς ἐπιλόγοις τοῦ βίου τῷ περιόντι τῆς νόσου, καὶ μονονοὺ τὴν τελευτὴν προσορᾶν, παιανικὸν εὐθὺς γέγονας ἄκος, καὶ οὐ περιεῖδες δεόμενον, ἐξ ἄρα τούτων ἀποφαίνεσθαι δίδως, ὡς ἃ παρ' ἐμοῦ τῷ δοκεῖν ἤδη λαμβάνεις, παρα σαυτοῦ τῳόντι λαμβάνεις· καὶ ὧν ἡμᾶς εὖ πεποίηκας, τουτων τοὺς καρποὺς ἀποφέρῃ· ὁ αὐτὸς γεγονὼς τοῦ λόγου καὶ βραβευτὴς καὶ συναγωνιστὴς, καὶ τεχνίτης. Εἶεν· οὕτω παρὰ σαυτοῦ ταῦτ' ἔχεις λαβών.

CXXXII. Tu vero, o omnium in omnibus optime vir et essentia omni superioris, planeque singularis, divinæ Trinitatis germane sacerdos atque prædicator, quæ a me ad nomen tuum ornandum conferri poterant, hæc et hujuscemodi sunt, aut verius tua et abs te ipso nobis impertita. Quando enim non solum tuo instinctu monituque, tuaque adminiculante gratia, ad hoc negotium, a quo antea, magnitudine illius deterritus, vehementer abhorrebam, summa animi alacritate aggressus sum, sed illo etiam suscepto, cum in eam venissem fortunam, ut maxima morbi vi ad ipsam fere vitæ conclusionem adducto præsens tantum non ante oculos fatum versaretur, hic tu pæanicum et salutare remedium continuo fuisti, nec opem tuam flagitantem aspernatus es. Ea igitur re affirmandi nobis causam præbes, hæc, quæ nunc, ut videtur, a me accipis, vere te abs temetipso accipere, et collati in nos beneficii hosce percipere fructus, quando idem orationis editor ac munerarius, idem adjutor atque architectus fuisti, sane vero ita profecto abs te ipso hæc habes accepta.

ΡΑΓ'. Δυοῖν δὲ ὄντων πλείστου ἀξίων καὶ πάνυ διαφερόντων ἡμῖν ὡς τὸ πᾶν συνεχόντων, εὐσεβείας λέγω καὶ βασιλείας, μὴ διαλίποις τὴν μὲν, ἀκλονη-

CXXXIII. Cæterum cum duæ quædam maximi momenti, et ad nos quam maxime pertinentes, utpote cætera omnia in se complexæ, res sunt, vera nimirum

[69] Psal. XIX, 2.

(1) An repetendum ἅπαντας?

(21) Ex Demosth. *De corona*, 8.

pietas et imperium : ne unquam intermittas, quæso, cum pietatem usquequaque inconcussam in ævum omne, et adversus hæreses omnes invictam, præstare, cui dum vita maneret, sæpe præeras aut potius perpetuo præeras, quanquam lapidibus appetitus et percussus, et de anima ipsa planissime currens, et hoc ipso tempore vel maxime tueris, nimirum admirabili ista et instructissima scriptorum tuorum armatura communitam : tum legitimi item et Deo charissimi imperii sceptra complecti atque corroborare ; neu permittas quidquam infaustarum rerum illud persultare, sed ut secundissima illi provideas omnia, quo Romani omnes et Romanorum principatus terram cunctam in suam potestatem atque ditionem redigant ; contra hostes universi, partim armis abjectis, cum iis jungantur, et in amicorum numerum veniant, æquisque paciscantur conditionibus, partim suis ingratiis vectigales Romanis fieri et solitam servire servitutem cogantur, ita ut totus inde terrarum orbis, qua habitabilis est, ut dixerit quispiam, orbis pacis, et plenitudo probi honestique moris, et unius ejusdemque animi regio fiat. Porro si singulis etiam urbibus idem nolle saluti est, etiam earum, ut communem securitatis vindicem propugnatoremque, sat scio curam omnino te suscepturum, concordiamque et quidquid conducibile ipsis est, animæque imprimis salutem promovet, suppeditaturum.

CXXXIV. At mihi, præ aliis omnibus te et tua spiranti, laudibusque ferenti, et abs te uno post Deum immortalem, salutis oras funesque religanti, et eorum in quibus deliqui, veniam, et quæ in hoc vitæ curriculo opportuna fuere omnia, largitus : et quas in te multas magnasque collocaveram spes, haudquaquam frustratus, idem vero etiam postea cœlestium rerum consortem in Christo Domino nostro efficias : cui una cum principii et originis omnis experte, ipsius Patre, et sanctissimo et bono et vivifico Spiritu, decet omnis gloria, honos et veneratio nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

A τον παντάπασι τηρῶν ἐσαεί, καὶ πάσης ἡστινοσοῦν αἱρέσεως ἀνωτέραν, ἧς καὶ περιὼν ἔτι προΰστης πολλάκις, μᾶλλον δ' εἰσάπαν προίστασο, λιθολευστούμενός τε καὶ τὸν περὶ ψυχῆς μάλιστα θέων, καὶ νῦν οὐχήκιστα περιέπεις τῇ θαυμαστῇ φραττομένην πανοπλίᾳ τῶν λόγων · τῆς δ' ἐννόμου καὶ θεοφιλοῦς βασιλείας τὰ σκῆπτρα κατέχων τε καὶ κρατύνων · καὶ οὐκ ἐῶν οὐδὲν ὁτιοῦν τῶν ἀπειρημένων κατὰ ταύτης χωρῆσαι, ἀλλὰ πάντα τὰ βέλτιστα ταυτησὶ προνοῶν, ἐφῷ πάντας μὲν Ῥωμαίους καὶ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν τῆς ἑκασταχοῦ γῆς γενέσθαι κυρίους · πάντας δὲ πολεμίους, τοὺς μὲν τὰ ὅπλα ῥίψαντας, τουτοισὶ συνελθεῖν καὶ εἰς εὔνους τελέσαι, καὶ τὰ γιγνόμενα σπείσασθαι · τοὺς δὲ καὶ ἄκοντας ἠναγκάσθαι φόρου Ῥωμαίοις ἀπῆρχθαι καὶ δουλεύειν ὡς ἔθος · ὡς καταστῆναι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐντεῦθεν, ὡς ἂν εἴποι B τις, οἰκουμένην εἰρήνης · καὶ πλήρωμα καλοκαγαθίας καὶ χωρίον ταυτότητος · εἰ δὲ καὶ τῇ καθένα τῶν πόλεων τὸ ταυτὰ φρονεῖν σωτηρία, καὶ τούτων ὡς πρόβολος κοινὸς ἀσφαλείας, εὖ οἶδ' ὅτι παντάπασι φροντιεῖς, ὁμόνοιαν πρυτανεύων καὶ πᾶν ὅ τι σφίσι λυσιτελοῦν καὶ πρὸς ψυχὴν μάλιστα φέρον.

ΡΛΔ'. Ἐμοὶ δ' ὑπὲρ πάντας τὰ σὰ καὶ πνέοντι καὶ θαυμάζοντι, καὶ σοῦ μόνου μετὰ Θεὸν τὰ τῆς σωτηρίας ἐξάπτοντι πείσματα, ὧν τε ἥμαρτον λύσιν, καὶ πάνθ' ἃ προσῆκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος παρεσχηκώς, καὶ τὰς ἐπὶ σοὶ πολλὰς καὶ μεγάλας μὴ καταισχύνας C ἐλπίδας. σὺ δὲ καὶ τῶν Ὀλύμπου πραγμάτων κοινωνὸν ἔπειτα δείξαις, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν · ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι · νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΗΤΟΙ

ΘΩΜΑ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ

ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΧΑΝΔΡΗΝΟΥ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ*

—

THEODULI MONACHI

ALIAS

THOMÆ MAGISTRI

ORATIO PRO CHANDRENO.

—

Οὐ τὸ σεσυκοφαντῆσθαι Χανδρηνὸν (1) ὑπ' ἐνίων θαυμάσαι τις ἄν, ὦ βασιλεῦ· τὸ δ' εἶναι, σοῦ κρατοῦντος, τοὺς τὰ τοιαῦτα τολμῶντας. Ὁ μὲν γὰρ εἰ καὶ παρὰ τὴν ἀξίαν δυστυχεῖ τὴν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχ, ὅσον εἰς παράδειγμα, ἔστιν ἀνενεγκεῖν ὅτι μὴ καὶ παραμυθουμένους ἔχει τοὺς ταυτὰ πεπονθότας· ἀλλ', εἴ μοι δίδως εἰπεῖν, καὶ δυσχεραίνει ἐπιεικῶς ὅτι μὴ κατηγόρησαν πλείω, ἵνα λαμπρότερος καὶ μείζων ἀνὴρ φανείη, τοῦ δικάζοντος· οὕτως ἔρρωται· σὺ δὲ, παρ' ᾧ τάληθὲς ἰσχυρὸν, καὶ ὃν τοῖς κακοῖς ἅπαντες ἴσμεν ἐχθρῶς ἔχοντα μᾶλλον ἢ τοῦ καλοῦ καὶ νομίμου ποιεῖταί τις ἕτερος λόγον, οὐκ ἂν εἰκότα ποιοίης ταῦτα περιορῶν, ἃ παντὸς μᾶλλον ἐχρῆν ὑποπτεύειν, καὶ δημοτελεῖς μόνας ταύτας κῆρας νομίζειν ὡς ἀληθῶς. Οὐ γὰρ δήπου πρὸς μὲν τοὺς ἔξωθεν πολεμίους, ὅπως ἀμυνώμεθα, πάντα ποιεῖν δεῖ, καὶ στρατόπεδα συνάγειν, καὶ ὅπλοις χρῆσθαι, καὶ συγκροτεῖν τὰς δυνάμεις, τοὺς δ' ἐν μέσῃ τῇ πόλει δεινότερα τούτων ἐργαζομένους, τὸ (2) τοὺς οἰκείους ἐκπολεμοῦν, τούς γε μὴν οὐδέν τι νομίζειν οὐδὲ συμφορὰν τὸ κεκτῆσθαι, ἀλλὰ τοσοῦτο μισεῖν, ὅσῳ καὶ ῥᾷον ἄν τις ἐκείνους μᾶλλον ἢ τούτους φυλάξαιτο.

Τὸ μὲν οὖν προσῆκον ἦν, ὦ βασιλεῦ, τιμᾶσθαι Χανδρηνὸν τουτονὶ, καὶ πάντας ὁμοῦ μὲν τοῦτον ἐπαινοῦντας ὁρᾶσθαι, ὁμοῦ δ' ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου καὶ πρὸς σὲ λόγους ποιεῖσθαι, ὡς ἄρα πολλοῦ τινος ἄξιος φρενῶν τε εὐβουλίᾳ καὶ κρατῶν ἐν πολέμοις, ἃ παντὸς μᾶλλον αὐτὸς αὐτῷ σύνοισθα· τουτὶ γὰρ ἦν οὐχ αὐτὸν μόνον τοῦ γιγνομένου τυγχάνειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἐπὶ τὰ ἴσα προτρέπειν. Ἐπεὶ δὲ

A Non quod quidam calumnientur Chandrenum mirandum est, o imperator, sed quod, te regnante, sint qui talia audeant. Ille enim, etiamsi immerito ærumnis affligatur, attamen non potest exemplo probari, eum non alios qui idem passi sint, circa se habere; sed, si mihi dicere concedas, multum angitur quod non plura adversus eum dixerint, ut vir clarior ac major, te judice, effulgeat; sic enim roboratur: tu vero, apud quem pollet veritas, et quem scimus omnes malos detestari magis quam alius quisquis sit qui decori et æqui rationem habeat, non æquitate uterere, si hæc negligeres quod maxime omnium oportuit suspicari et popusolas calamitates revera existimare. Non enim sane in externis hostibus profligandis omnem cu-

B ram ponere oportet, et castris metandis, et armis parandis, et copiis cogendis, illos autem qui in media civitate pejora his perpetrant cives impugnando, non coercere, et eorum præsentiam ferre, sed eo magis odio habere, quo facilius inimicos exteriores quam interiores aliquis caveret.

Decebat ergo, o imperator, Chandrenum illum honorare et omnes tum illum laudantes prodire, tum ad te de illo sermonem facere, quia multa existimatione dignus est ob prudentiam mentis ac bellicæ rei peritiam, quas maxime omnium ipse in eo cognovisti; sic enim non modo quod æquum est nactus esset, sed alii ad similia fuissent incitati. Cum vero exstiterint homines qui nihilo res

C

*Ex codice regio 2629. Notandum, hunc codicem eumdem esse cum 1853, quod ad Nicephorum Gregoram Boivinus est usus.

(2) Chandrenus in bellis contra Catalanos ac Turcos Græcis præfuerat. Vide Boivin. ad Gregoram, pag. 229.

(2) Malim τῷ, et max τοσούτῳ.

publicas curant, et propterea damnant virum, cui de suis pro nobis susceptis periculis, ut ipse scis, oportebat congratulari, obsecro te, imperator, ne illum eorum sermonibus laceratum, et ea quæ olim in illo cognovisti dedecores, et calumniatorum exprobrationes ejus meritis fortiores esse permittas, sed a te de illo sermonibus acceptis, si deliquisse deprehendatur, illum tunc castigatione et exquisitis suppliciis afficias ; si autem omni culpa immunis, ut ego opinor, evadat, in eos qui falso accusaverunt iram referas. Quæ enim, si illum peccasse comperiatur, æquum esset hunc perpeti, iisdem affici debent illi, postquam deliquisse constabit, primum ne talia iterum moliantur, postea quia periculosissimum est nos sinere perversissimos homines natura uti, cum scimus eos non dura passuros esse, si millies fefellisse convincantur.

Fortasse quidem quibusdam absurde facere videbor si, cum sim exsuli genere conjunctus, attamen pro ipso verba faciam : existimabunt enim quod non propter justitiam nec ut res quas oportet tuear, sed naturæ instinctu surrexerim, nil æqui habens dicere, sed verborum astutia et occultis artibus maxime confisus. Ego quidem in hoc plane dissentire fateor : tantum abest ut propterea timeam, ut ipsius causa longinquam navigationem susceperim et maris pertulerim molestias, non hoc solum tributum conferens generi in opportunitate temporis, sed multo magis veritus, ne in proprios ferus atque impius videar, si, in rebus quæ etiam alienos incitant, solus ego quiescam. His autem posthabitis, si scindi possem, et benevolentiam seorsum ostendere, ac postea in hoc certamine illi auxiliari, hæc forent, et non essent causæ iis qui cupiunt vituperare : quod si autem illud fieri nequeat, quomodo non pro virili parte propinquos contra omnes fas periclitantes defendam ? Certe nemo est ita calamitatis ignarus, et malæ fortunæ inexpertus ut nesciat cujusque adversitates benevolas mentes postulare, et inde bonos judicari.

Et revera, si apud alium quemvis verba facerem, illud cogitare possem, quod verba mea secutus, sed inique, sententiam statueret ; quoniam vero omnes scimus te dicendo oratores Homericos superare, cur hæc oportebat dicere, et non omnibus viribus colluctari ?

Da autem mihi, imperator, paucis verbis uti, ut satis videre possis jampridem Chandrenum inter bonos recenseri, et nihil esse quod illi ad laudem non faciat. Sed si de genere interrogas, multa

(3) Nestorem videlicet, λιγὺν Πυλίων ἀγορητήν.

A πεφήνασί τινες οἷς τῶν κοινῶν ἔλασσον μέλει, καὶ διὰ τοῦτο κρίνουσιν ἄνθρωπον, ᾧ τῶν ὑπὲρ ἡμῶν κινδύνων, ὡς αὐτὸς οἶσθα, μάλιστα συγχαίρειν ἐχρῆν, δέομαί σου, βασιλεῦ, μὴ, συναρπασθέντα τοῖς τούτων λόγοις, τὸν μὲν καὶ ἃ πάλαι τούτῳ συνοιδας ἀτιμάσαι, τὰς δὲ τῶν συκοφαντῶν βλασφημίας ἰσχυροτέρας νομίσαι τῶν ἐν τούτοις δικαίων, ἀλλ' ἡσυχῇ καὶ τοὺς παρὰ τούτου δεξάμενον λόγους, ἂν μὲν ἀδικῶν ἐλεγχθῇ, τότε καλάζειν καὶ τιμᾷν αὐτῷ τῶν ἐσχάτων, ἂν δ' ἔξω πάσης αἰτίας, ὡς ἐγῷμαι, φανῇται, ἐπὶ τοὺς καταψευσαμένους δήπουθεν τὴν ὀργὴν ἐνεγκεῖν. Ἃ γὰρ ἂν, οὗτος εἰ πλημμελῶν ἐφωράθη, δίκαιον ἦν ὑποστῆναι, τούτοις αὐτοὺς ἠλωκέναι πλημμελεῖν φωραθέντας, μάλιστα μὲν ἵνα μὴ τοῖς ὁμοίοις ἐγχειρήσωσιν αὖθις, ἔπειθ' ἅτι καὶ πάνδεινόν ἐστιν εἰ τοῖς πονηροτάτοις B οὕτω γ' ἂν χρῆσθαι τῇ φύσει δώσομεν, εἰδότας ὡς οὐ πείσονται κακῶς, ἂν μυριάκις ἐλεγχθῶσι ψευσθέντες.

Ἴσως μὲν οὖν ἄτοπόν τισι δόξω ποιεῖν, εἰ τῷ φεύγοντι καιὰ γένος προσήκων, ἔπειθ' ὑπὲρ αὐτοῦ χρῶμαι τοῖς λόγοις· οἰήσονται γὰρ ὡς οὐ τοῦ δικαίου χάριν, οὐδὲ τοῖς πράγμασιν ἃ δεῖ συνερῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πεφυκότος ἀνέστην, δίκαια μὲν οὐδὲν ἔχων λέγειν, τῇ δὲ τῶν λόγων δεινότητι καὶ παρασκευῇ μάλα θαῤῥῶν. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν αὐτῷ καὶ πάνυ τι διαφέρειν ὁμολογῶ· τεσοῦτόν γε μὴν δέω διὰ ταῦτα φοβεῖσθαι, ὥσθ' ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου καὶ μακρὸν πλοῦν ἐστειλάμην καὶ τῶν ἐκ τοῦ πελάγους δυσχερῶν ἠνεσχόμην, οὐκ αὐτὸ τοῦτο μόνον τὴν γιγνομένην ἀποδιδοὺς τῷ γένει συντέλειαν ἐν τῷ C καλοῦντι καιροῦ, ἀλλά τι καὶ δεδιὼς πολὺ πλέον, μὴ περὶ τοὺς οἰκείους θηριώδης δόξω καὶ δυσσεβὴς, εἰ, τῶν πραγμάτων καὶ τοὺς ἔξω καλούντων, μόνος αὐτὸς ἡσυχάζοιμι. Ἄνευ δὲ τούτων· εἰ μὲν ἦν διελέσθαι, καὶ τὴν μὲν εὔνοιαν ἐνδεδεῖχθαι χωρὶς, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα συνάρασθαι τουτῳ, ἦν ἂν ταῦτα, καὶ οὐκ ἂν ἦσαν προφάσεις τοῖς ἐπιθυμοῦσι κακίζειν· εἰ δὲ τοῦτο οὐχ οἷόν τε, πῶς οὐκ ἐκ τῶν ἐνόντων παρίστασθαι τοῖς οἰκείοις παρὰ πάντα κινδυνεύουσι νόμον ; Οὔκουν γε οὐδεὶς οὕτως ἔξω καθάπαξ τοῦ δυστυχεῖν καὶ τῆς οὐκ ἀγαθῆς τύχης ἄπειρος, ὃς ἀγνοεῖ δήπου ὡς αἱ συμφοραὶ παντὸς μᾶλλον ἀπαιτοῦσι τοὺς εὔνους, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἐντεῦθεν κρίνομεν.

Καὶ μὴν εἰ μὲν πρὸς ἕτερον ὁντινοῦν ἐποιούμην D τοὺς λόγους, ἦν ἂν ἐννοεῖν ὡς λόγοις παρακολουθήσας τοῖς ἐμοῖς, ἀλλ' οὐκ ἐν δίκῃ, τὰ τῆς ψήφου γε θεῖτο· ὅτι δ' ἅπαντες ἴσμεν ὡς καὶ τοὺς ἄγαν δεινοὺς οὐδὲν αὐτὸς ἀποφαίνεις δημηγορῶν, ὅς γε καὶ τοὺς Ὁμηρικοὺς παρελαύνεις ῥήτορας (3), τί ταῦτα λέγειν ἐχρῆν, ἀλλ' οὐ παντὶ σθένει συναγωνίζεσθαι ;

Δὸς δέ μοι, μικρὸν, ὦ βασιλεῦ, τὸν λόγον ἀνενεγκεῖν, ἵν' ἰδεῖν ἔχῃς ἀρκούντως ὡς πόῤῥωθεν Χανδρηνὸς εἰς ἀγαθοὺς ἤφερε, καὶ οὐδὲν ἔσθ' ὃ μὴ τούτῳ χορηγεῖ πρὸς ἔπαινον. Ἀλλ' ἐάν τε τὸ γένος

εἶπῃς, πολλοῦ τινος ἄξιον καὶ τῆς Ἀσίας πολλάκις ὡσπερεὶ πρόβολος ὤπται· ἐάν τε τοῦτον ἐξετάσῃς, εὑρήσεις οὐ τῶν προγόνων ἀξιόχρεων μόνον, ἀλλὰ καὶ συχνῷ τῷ τουτουὶ παριόντα (4), καὶ τῶν ἐκεῖθεν αὐτῷ πολλῶν καὶ μεγάλων παραδειγμάτων μείζω τοῖς ὅλοις ἀγωνιστήν. Καὶ οὔτ' ἐκείνων τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς κοσμουμένων εἰς ὄνειδος καὶ ξημίαν ἐτελεύτησεν οὗτος, πλεῖστον ὅσον ἀπολειφθείς, ἀλλ' ἐξέτεινε τὴν μίμησιν εἰς ὑπερβολήν· οὔτ' αὖ πάλιν οὗτος τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἠγάπησε μόνοις, ὥσπερ τις οἴκοθεν μὲν οὐ φανείς, τὸ δὲ πατρὸς ὀλυμπιονίκου εἶναι εἰς ἀρετῆς λόγον ἀποχρῶν εἶναι νομίζων, ἀλλὰ, τὴν πατρῴαν ἀρετὴν μεγίστης εὐδοκιμήσεως ὑπόθεσιν κρίνας καὶ πρὸς τὰ μείζω παρασκευήν, ὁμοῦ τε σφᾶς ὑπερῆρε καὶ πλεῖστον ἐφ' αὑτῷ φιλοτιμεῖσθαι παρέσχε.

A existimatione dignum est et sæpenumero Asiæ quasi murus exstitit : si de illo quæris, invenies non esse tantum parentibus illustribus ortum, sed etiam ea longe superasse virtutis exemplaria ipsi ab eis proposita. Et non, ipse multum illis inferior, eos propriis decoribus ornatos turpitudine ac ignominia affecit, sed imitationem longe provexit : nec autem ille sola generis virtutes satis esse duxit, sicut aliquis suapte natura ignobilis, patrem Olympionicen ob virtutem esse clarum sufficere ratus, sed patris virtutem maximæ gloriæ fundamentum esse judicans et ad majora præparationem, simul et suos superavit, et multa in seipso præclara præbuit.

Δῆλον δέ· ὧν γὰρ ἐπὶ τῆς Ἀσίας (ἐκεῖθεν γὰρ, ὡς ἔφην, αὐτῷ τὰ τοῦ γένους), καὶ τοῦτο μὲν στρατοπέδων, τοῦτο δὲ καὶ πόλεων ἄρχων ἐκ παίδων ἤδη, ὅσα μὲν εἰς λογισμοὺς ἥκει καὶ τὸ βουλεύεσθαι γερόντων ἐκράτει, ὅσα δ' εἰς πολέμους καὶ μάχας καὶ χειρῶν εὐψυχίαν τῶν συνειλεγμένων ἁπάντων, οὐχ ὅπως τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, τῇ μὲν τῶν νόμων φυλακῇ τοὺς ἀρχομένους ἐπαύξων καὶ μετὰ τῶν εὐδαιμόνων τιθείς, τῷ δὲ σκηπτοῦ δίκην ἐμπίπτειν τοὺς ἐχθροὺς καταπλήττων· ἀεὶ μὲν νικῶν, ἡττώμενος δὲ οὐδ' εἰσάπαξ, οὐ μὴν οὐδ' ἄπρακτος ἀποχωρῶν· ἔσθ' ὅτε ἀμάχου μὲν τόλμης ἐμπιπλὰς τοὺς οἰκείους, τρόμον δὲ τοῖς πολεμίοις ἐμβάλλων· μόνος μὲν πρὸς πολλοὺς πολλάκις, πρὸς ἀριθμοῦ δὲ κρεῖττον πλῆθος παρατατόμενος μετ' ὀλίγων, καὶ νικας τὰς κάλλιστας τε καὶ μεγίστας λαμβάνων· θαυμαζόμενος μὲν οἷς τοὺς παραπεσόντας πάντας ἀνῄρει, θαυμαζόμενος δὲ καὶ οἷς τοὺς ἀπόντας μετριωτέρους καθίστη τῷ φόβῳ. Τοὐντεῦθεν οὐκ ἔτ' εἰς χεῖρας ἰέναι, ἀλλ' οὐδ' ἐξιέναι τῆς σφετέρας τὸ παράπαν ἐτόλμων· ἀλλ', ἃ πρόσθεν ἔδρων οὗτοι τοὺς ἄλλους, ταῦτ' οὐκ ὀλιγάκις ὑπ' ἐκείνου παθόντες καὶ πειραθέντες ἔξω παντάπασι λογισμῶν, τὴν ἡσυχίαν ἐπειτ' ἄγειν ᾠοντο δεῖν, ὥσπερ αὐτῶν, οἶμαι, κατεγνωκότες τὸ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρίσον· τοσοῦτον ἦν αὐτῷ παρὰ πάντων τὸ πρὸς τὰς μάχας ἀφεστηκὸς, καὶ τῶν οἰκείων μόνων, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν πολεμίων αὐτῶν, καὶ τούτων Περσῶν (οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν εἰς προσθήκην), οὓς ἅπαντες ἴσμεν ἐν τοῖς ὅπλοις βιαῦντας, καὶ ταυτην ἡγουμένους ῥᾳστώνην εἶσω βελῶν καθάπαξ ἑστάναι, ὥστε καὶ σφᾶς πλέον, εἰ καὶ παρέδοξον φάναι, νομίζειν ὑπ' αὐτοῦ νενιλῆσθαι ἢ περιγιγνομένους αὐτοὺς εἶναι τῶν ἄλλων, μεῖζον ἡγουμένους εἰς δόξαν τοὺς κεκρατηκότας λαμπρούς τινας ἔχειν ἢ φαυλοτέρων αὐτοὺς ἥττας κοσμεῖσθαι.

B Quod in promptu est : cum enim in Asia versaretur (exinde namque, ut dixi, genus ducebat), et nunc exercitibus, nunc urbibus jam inde a juventute præesset, quidquid in senibus judicii et in consilio sapientiæ inesset, quidquid bellorum ac certaminum peritiæ et manuum strenuitatis non tantum in suis hostibus, sed in omnibus congregatis esset, superabat, egum custodia amplificabat subjectos ac felices efficiebat, et inimicos, fulminis instar in eos irruendo, perculiebat. Semper erat victor. numquam, ne semel quidem, superatus, aut re male gesta reversus; aliquando insuperabilem audaciam suis infundens, terrorem hostibds incutiebat. Solus sæpe contra multos, aut propre turbam numero præstantiorem cum paucis collocatus, pulcherrimas ac maximas reportabat victorias, mirabilis et cum diruerét obvios hostes, mirabilis et cum paucissimos qui abierant terrore contineret. Hinc non tantum manus conserere, sed nec domo exire prorsus audebant; sed, quæ prius isti erga alios agebant, hæc non semel ex illo præter opinionem experti atque perpessi, quiescere deinceps oportere censuerunt, quasi, ut opinor, seipsos imperium appetiisse pœnituerit. Ita omnes cum illo pugnare abstinebant, non modo subjecti, sed etiam hostes ipsi et isti Persæ (non enim illud parva est accessio), quos omnes scimus inter arma vitam agere, et illud oblectamento habere quod semper in armis remaneant, ita ut pluris faciant, etiamsi illud sit incredibile dictu, se ab illo victos esse quam ipsi alios superare, magis gloriæ esse rati claros habere victores, quam infirmiorum cladibus decorari.

Οὐ τοίνυν πολεμῶν μὲν οὕτως ἐκράτει, τὰ δ' εἰς εἰρήνην ἑτέρων ἠττήθη· ἀλλὰ καὶ ταῦτα τῶν ἐν τοῖς πολέμοις οὐκ ἀντίῤῥοπα (5) μόνον, ἀλλὰ καὶ καλλίω τοῖς ὅλοις ἐδείκνυ, ὥσπερ αὐτὸς αὐτὸν ἀμιλλώμενος. Καὶ σιωπῶ τὰ τ' ἄλλα καὶ τὸ φιλαν-

Verum, sicut militiæ, ita in pacis studiis non fuit aliis inferior : sed hæc non modo bellicis æqualia, sed etiam excellentiora prorsus exhibuit, quasi ipse se ipsum superaret. Et cæterum taceo et eum humanum esse in alienos, mansuetum et be-

(4) Forsan, σ. τῷ μέσῳ τούτους παρ.
(5) Legendum, ὥσπερ πρὸς αὐτὸς αὐτὸν, qua verborum collatione utitur alibi.

nevolum in subjectos, et largis beneficiis indigentes recreare, et in omnibus justitiæ esse addictum, et, cum possit de dotibus quibus præditus est gloriari, non velle, ut moderatione et magnanimitate Epaminondæ magis quam quivis alius æquiparandus sit : hæc enim, etsi non dicam, omnes clamabunt.

A θρώπως μὲν ἔχειν τοῖς ξένοις, ἡμέρως δὲ καὶ προσηνῶς τοῖς οἰκείοις, καὶ χαίρειν μὲν εὖ ποιοῦντα δαψιλῶς τοὺς ἐν χρείᾳ, τίθεσθαι δὲ πανταχῇ τῷ δικαίῳ, καὶ τοῖς μὲν προσοῦσιν ἀγαθοῖς ἔχειν μέγα φρονεῖν, μὴ βούλεσθαι δὲ, ἀλλ' ἐπιεικείᾳ μετὰ μεγαλοψυχίας διδόναι παντὸς μᾶλλον Ἐπαμυνώνδου· ταυτὶ γὰρ, κἂν ἐγὼ μὴ λέγω, πάντες βοήσονται.

Talem in Asia se exhibuit, in Europa autem quem? Primum quidem adversus Persas et Italos qui in Thraciam dire sævierant et propter fœdus inter se pactum non parva repleti erant audacia, adeo ut ultima minitarentur, grave bellum a Romanis susceptum est, et dimicare statuerunt, gnari quod, nisi celerrime certamen conserendo sese liberarent, contra multo plures pugnarent, et dein sæviora experiri eis accideret. Cum autem, inter utrumque exercitum ad Ægos Potamos acri certamine exorto, plus valerent barbari, non equidem quod ad pugnam essent meliores (quis enim hoc diceret?), sed quod ex eis omnes qui sub nobis militabant confestim ad illos transierint (o crudelem illum casum!), nostrorum alii ceciderunt non pauci, alii fuga undequaque elapsi sunt, ipse autem solus inter multos superatos insuperabilis exstitit; aut potius tantum abest ut retrocesserit, ut, non solum prosternendo hostes, quot aliquis scire nequeat, sed etiam illis vulnera inferendo, illius virtus quasi ancipitem illorum reddiderit victoriam, ostendens quod, etiamsi infausta acciderent Romanis, illis tamen suus honos maneat, et quod nil unquam eum subducet et auferet.

Τοιοῦτος μὲν ἐπὶ τῆς Ἀσίας· τὰ δ' εἰς Εὐρώπην, ποῖός τις; Πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς ἐπὶ Θρᾴκης κακῶς εἰσκωμάσαντας Πέρσας καὶ Ἰταλοὺς (6), καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους συστάσει θράσους οὐκ ὀλίγου πλησθέντας ὡς καὶ τὰ ἔσχατα ἀπειλεῖν, δεινή τις συνέστη μάχη Ῥωμαίοις, καὶ πολεμεῖν ἔγνωσαν, εἰδότες ὡς, ἐὰν μὴ τάχιστα συμπεσόντες ἐξέλωσι B σφᾶς, πολλῷ πλείοσιν αὖθις μαχοῦνται καὶ σχετλιωτέρων τῶν δευτέρων πειραθῆναι παρέσται. Ὡς δὲ, συνερῤῥωγότων ἑκατέρων τῶς στρατοπέδων ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς καὶ τῆς συμπλοκῆς θαυμαστῆς γεγονυίας, τὸ πλέον ἔσχον οἱ βάρβαροι, οὐ τῷ τὰ ἐς μάχην κρείττους γε εἶναι (τίς δ' ἂν εἴποι ταῦτα;) τῷ δ' οὐστινασοῦν τῶν ὑφ' ἡμῖν τεταγμένων βαρβάρων ἀθρόως ὡς ἐκείνους αὐτομολῆσαι (ὦ δεινοῦ πάθους ἐκείνου!) πεπτώκασι μὲν ἡμῶν οὐκ ὀλίγοι, οἱ δὲ φυγάδες ὁπηδήποτ' ἐχώρουν, μόνος δ' οὗτος ἐν πολλοῖς ἡττημένοις ἀήττητος διαγέγονε, μᾶλλον δὲ τοσοῦτ' ἀπέσχε τοῦ ταυτὰ πεπονθέναι, ὥστε καὶ τῶν πολεμίων οὐχ ὅσους ἄν τις ἀγνοήσαι κατενεγκὼν, ἔστι δ' οὓς καὶ τραυματίας πεποιηκὼς, ὥσπερ ἀμφίβολον αὐτοῖς πεποιήκει τὴν νίκην τὸ C καθ' αὐτὸν, ἐνδειξάμενος τοῦθ', ὅτι, κἂν ἀτυχῇ συνηνέχθη Ῥωμαίοις, τὸ γοῦν ἑαυτῶν ἀξίωμα μένει, καὶ οὐδὲν μή ποτε καθεῖλε τῶν πάντων, οὔτε μὴν καθαιρήσει.

Et quidem hoc ita fuit. Cum autem oporteret eos transire in Macedoniam, transeunt et in Pallene castra ponunt; et illinc profecti omnia deprædaverunt, ut ex Decelia Atticam Lacedæmonii. Inveniunt et ibi strenuum illum adversarium : illud autem nondum dicam, sed quod, cum illic venissent, copias nostras nepos tuus duxit, et cæterum qualis ille vir! ducum qui veteribus Romanis præerant, adjiciam et qui undequaque exstiterunt, omnium profecto longe excellentissimus, non modo in rebus deliberandis, et in operibus cito peragendis, aut quia judicio futurum melius quam vates, sicut præsens, videat, et in his quæ aliis difficillima videntur quam facillime opportunas res expediat, sed etiam quod a juventule bella multa et maxima, et illa quidem omnibus ardua, feliciter et ut nemo existimasset gesserit (*omnibus peritior equos ordinare et viros clypeatos.* (Homer., *Iliad*, B, (554.) Illud nimirum maxime eum tibi

Καὶ τοῦτο μὲν οὕτως· ἐπεὶ δὲ καὶ πρὸς Μακεδονίαν ἔδει τουτουσὶ διαβῆναι, διαβαίνουσι μὲν καὶ στρατοπεδεύουσιν ἐν Παλήνῃ· κἀκεῖθεν ἐξιόντες ἐλῃΐζοντο πάντα, καθάπερ ἐκ Δεκελείας τὴν Ἀττικὴν Λάκωνες. Εὑρίσκουσί γέ τοι κἀνταῦθα τοῦτον δεινὸν ἀνταγωνιστήν· ἀλλὰ μήπω τοῦτο, ἀλλ' ὅτι, δεῦρο κεχωρηκότων, τῆς ἡμετέρας στρατιᾶς σὸς ἀδελφιδοῦς (7) ἐπεστάτει, τὰ τ' ἄλλ' ὁποῖος ἀνὴρ, καὶ τῶν ἐν στρατηγίαις τῶν πάλαι Ῥωμαίων, προσθήσω δὲ καὶ τῶν ἁπανταχοῦ γενομένων, ἁπλῶς μακρῷ πάντων ἄριστος οὐ λογίζεσθαι περὶ πραγμά- D των μόνον καὶ τοῖς ἔργοις ὡς τάχος περαίνειν, οὐδ' ὥστε τοῖς λογισμοῖς τὸ μέλλον μαντείας κρεῖττον ὡς παρὸν θεωρεῖν, καὶ περὶ τῶν ἀπορωτάτων τοῖς ἄλλοις εἶναι δοκούντων μάλα ῥᾳδίως αὐτοσχεδιάζειν τὸ δέον, ἀλλὰ καὶ πολέμους ἐκ παίδων πλείστους τε καὶ μεγίστους, τοὺς δ' αὐτοὺς καὶ τοῖς ἅπασι δυσχερεῖς, εὖ τε καὶ ὡς οὐκ ἄν τις ᾠήθη διενεγκεῖν, ἀθ' ὑπὲρ πάντας ἔχων ἵππους τε κοσμῆσαι καὶ ἀνέ-

(6) Turcos scilicet et Catalanos.

(7) Ei nomen fuit Angelo, quod didici ex oratione Theoduli τῷ Μεγάλῳ Στρατοπεδάρχῃ τῷ Ἀγγέλῳ. Dum melius quid a viris horum temporum historiæ peritioribus proferatur, opinor fere hunc Angelum Palæologum, imperatoris fratris filium, illum esse Joannis Palæologi, filium, de quo Canpius agit in Familiis Byzantinis, pag. 234, sed quem non nominat : ita ut proprie Angelus non fuerit ipse ἀδελφιδοῦς, sed τοῦ ἀδελφιδοῦ filius.

ρας ἀσπιδιώτας (8) · ὃ δὴ καὶ μᾶλλον τοῦ γένους σοι προσήκοντα τοῦτον ἐδείκνυ · σὰ γοῦν ταῦτα καὶ τοῦ κατὰ σὲ πράγματος.

Οὗτος, πρὶν μὲν ἢ Χανδρηνὸν ἀφικέσθαι, ἐχρῆτα μέν τισι λοχαγοῖς, ἐχρῆτο δ' οὐ μάλα πρέπουσιν, οὐδ' ἀξιόχρεως ὑπὸ τούτῳ τετάχθαι · ἀμέλει καὶ τοῖς πολεμίοις τοσοῦτον εἶχον (9) ἀνταρκεῖν, ὥστε καὶ τούτοις, ὡς ἐγὼ φαίην ἄν, δι' ὧν ἐμαλακίζοντο πρὸς τὰς μάχας, τὸ γοῦν καθ' αὐτοὺς ἐστρατήγουν, ἀγαπῶντες εἰ σώζοιντο (τοῦτο δ' αὐτοῖς ἀπήντα παρὰ τοῦ στρατηγοῦ), κυσὶν ἐοικότες ἐῤῥᾳστωνευμένοις πρὸς μάχην . Τούτου (10) δ' εἰς τὴν ἐκείνων τάξιν ἰόντος, ὦ βασιλεῦ, καὶ προσλαβόντος Ἡρακλέους (11) Ἰόλεων, ἀθρόον ἅπαντ' ἐκεῖνα πρὸς τοὐναντίον μετέστη, καὶ τοὺς ὑβριστὰς καὶ μείζω φρονοῦντας διεδέξατο φόβος, εἰς Παλήνην αὖθις συγκλείσας · καὶ οὐκ ἔτ' αὐτοῖς ἦν πλατεῖ στρατεύματι πανταχόσε χωροῦντας τὸ προστυχὸν διαφθείρειν · αλλ' ἔγνωσαν ἐλάττους ὄντες ἢ ὥστε Ῥωμαίοις ἀντοφθαλμεῖν δύνασθαι. Ὅσους μὲν ἀνεῖλε τῶν πολεμίων αὐτίκα φανεὶς, καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων ὧν εἶλε, καὶ σκύλα καὶ ὅπλα καὶ λάφυρα, καὶ ἵππους καὶ βόας καὶ ὄϊς, καὶ πάνθ' ὅσα ταυτησὶ τῆς μερίδος, τί τις ἂν λέγοι ; Τοὺς γοῦν ἡμετέρους στρατιώτας Μίδας μικροῦ τόθ' ὁρᾷν ἦν.

Ἀλλὰ τοῦ μὴ στρατοπεδεύειν ἔχειν ἢ πρόσθεν οἱ βάρβαροι δυσχεραίνοντες, ὡς εἰκὸς, ἅτε τῶν πολεμικῶν ὄντες ἐθάδες καὶ τὴν περὶ ταῦτα σχολὴν δυστύχημα κρίνοντες, ἑτέραν ἐτράποντο · λῃστείαις γὰρ ἐχρῶντο, καὶ λόχους ἐποίουν ἐξ ἀφανοῦς, καὶ περὶ βοσκημάτων καὶ τῶν τούτοις ἑφεπομένων λόγος αὐτοῖς ἦν οὐ μικρὸς στρατηγουμένοις ὑπὸ λιμοῦ. Ὡς δὲ καὶ, τούτοις ἅπαξ εὐτυχηκότες, οὐκ ὀλιγάκις κακῶς ἔπαθον, ἀπειρηκότες, οἶμαι, τοῖς ὅλοις, καὶ μηδὲν ἔχοντες εἰς παραμυθίαν λοιπὸν, τῶν μὲν ἀναγκαίων ἐπιλελοιπότων ἁπάντων, ἐπὶ ξυροῦ δὲ ἀκμῆς τῶν πραγμάτων σφίσι καθεστηκότων, εὐθὺς Θετταλίας χωρεῖν ἔγνωσαν, ἐφ' ᾧ γοῦν τοῖς ἐπιτηδείοις ἔχειν ἀφθόνοις χρήσασθαι, καὶ ἅμα τῶν Χανδρηνοῦ χειρῶν, ἐμοὶ δοκεῖν, ἀποστῆναι σπεύδοντες.

Ἀλλ' οὔτ' αὐτοῖς πλέον οὐδὲν ἦν εἰς ἀπαλλαγὴν, τῆς ἀλλοδαπῆς εἰλημμένοις, καὶ τοι σφόδρα δοκοῦν · οὐδ' αὖ σφίσιν αὐτοῖς ἀμύνειν ἠδύναντο Θετταλοὶ καὶ πρὸς τοσοῦτον παραβάλλεσθαι πλῆθος. Οὐ μὴν ἑτέρου πρὸς ταῦτ' ἐδεήθησαν · ἀλλὰ καὶ τούτοις κακῶς πράττουσι καὶ θορυβουμένοις ἐλθὼν Χανδρηνὸς συνεμάχει, σοῦ τὴν ἐκείνων ἐλεήσαντος τύχην, ἐπειδὴ πρεσβεύοντας εἶδες, καὶ τοὺς βαρβάρους παρείλετο τὰς ἐλπίδας ἃς ἐπιστρατεύοντες εἶχον, ἀπροσδοκήτως φανεὶς, ὥσπερ ἀνάγκη τινὶ καὶ τύχῃ συγκεκληρωμένον μηδ' ὁντινοῦν ἕτερον τούτους ἢ Χανδρηνὸν ἔχειν ἀντίπαλον. Τοσάδε γοῦν κἀνταῦθα κατ' αὐτῶν ἔστησε τρόπαια καὶ οὕτω περιφανῆ, νῦν μὲν ἀθρόοις ἐμπίπτων, νῦν δ' ἐκ πολλῶν ὀλίγοις καὶ πολλοῖς κατ' ὀλίγους, ὥστ' ᾄδουσί μὲν ἐς

genere conjunctum esse ostendit : hæc ergo sunt tua, et tuam rem attinent.

Ille, priusquam Chandrenus adesset quibusdam turmarum ductoribus præerat non adeo aptis et omnino indignis qui ipsi subessent : certe tantum abest ut hostibus obsisterent, ut pro illis, si ita loqui liceat, propterea quod ad pugnam essent enervati, ipsi omnia gererent, satis ducentes si salvi essent (illud enim eis a duce obvenit), canibus similes ad pugnam segnioribus. Cum autem Chandrenus ad eos rite ordinandos venisset, o imperator, et Hercules sibi Iolaum adjunxisset, subito hæc omnia in contrarium fuerunt conversa, et arrogantes ac superbos corripuit pavor et eos in Pallenen iterum interclusit : et nondum datum erat eis amplo cum exercitu aggredientibus fortunam labefactare, sed cognoverunt se esse minores quam ut Romanis adversari valerent. Quot interemerit hostes, prima congressione, et numerum captivorum quos subegit, et prædam et arma et exuvias et equos et boves et oves et omnia quæ in hac regione erant, quis enumeraverit ? Nostros ergo milites ferme ut totidem Midas videro erat.

Sed barbari, irati, ut par est, ex eo quod non castra ponere potuerint in loco quo prius erant, quia rebus bellicis erant assuefacti et a præliis abstinere ut calamitatem ducebant, aliam in regionem transierunt ; latrociniis enim utebantur, et ex occulto struebant insidias, ac de pecoribus et qui eos sequebantur militibus non parvus erat sermo propter ciborum penuriam. Postquam autem, in his semel felices, calamitatibus non paucis fuerunt afflicti, desperatis omnibus, ut opinor et nihil habentes ad solatium, omnibus opibus relictis, et rebus eorum quasi in acie novaculæ stantibus, cito in Thessaliam ire statuerunt ubi commeatus copiam capessere et simul ex Chandreni manibus, ut mihi videtur, effugere possent.

Non autem poterant magis sese salvare, terram alienam occupando, etiamsi maxime id sperarent : nec seipsos armis defendere valebant Thessali et cum tanta multitudine congredi. Non alio sane in his opus erat : sed Chandrenus adveniens cum male ordinatis et trepidantibus congressus est, quia tu eorum fortunam misertus es, postquam legatos vidisti, et improviso adventu abstulit barbaris spem quam bellum inferendo habuerant, quasi necessitate quadam et fortuna sortiti non alium tunc adversarium ac Chandrenum. Tanta ergo et tam præclara illic etiam adversus eos statuit tropæa, nunc in densos hostes irruens, nunc paucos cum multis nunc multos cum paucis aggrediens, ut illa celebrent usque nunc Thessali, celebrent

(8) Ex Homero *Iliad.* B, 554.
(9) Forsan ἀπεῖχον.
(10) Chandrenus intelligendus.
(11) Hercules, Angelus nempe Palæologus, Iolaum, seu Chandrenum, socium belli sibi adjunxit.

omnes fere homines, et stetit quasi columna præ- A clara in animis singulorum memoria, quæ et victorem illustrat et alios ad strenuitatem adhortatur.

Et quid plura edisserere oporteat? Nisi enim confestim pacem petiissent, omnes illic cecidissent, mali male disperditi. Tunc vero cum Thessalis inducias fecerunt, et, cum Chandrenus propterea ad nos cum tot ac tantis coronis, ut alius Hercules, regressus esset, seipsos abstulerunt a periculo, cessante bello in quo infausti fuerant, et pulcherrimam illam victoriam retulerunt adversus vicinos Italos, qui contra eos cum superbo apparatu movebant, et non tantum eos, sed et totam Thessaliam et Macedoniam confringere mi- B nitabantur, et qui ipsi ita prorsus confracti sunt, ut nec ignifer, sicuti aiunt, superfuerit.

Cum autem hæc bene succederent, Chandrenus inprimis felix erat. Quod si fieri non poterat ut bene procederent, nisi securitatem essent consecuti, illam autem non habuissent nisi res susceptas relinquendo, reliquerunt vero, Chandreno regresso, Chandreno revera victoriæ laus referenda qui ejus causam præbuit.

Cum ergo illi essent fugati et has dedissent temeritatis pœnas, quæ in alios perverse decreverant agere, hæc ab aliis ipsi belle perpessi, oportebat victores non tantum armorum et equorum, sed et urbium et regionum, et omnium quæ illis erant C dominos fieri et postea hæc partiri inter seipsos; et hæc quidem hoc modo partiti sunt. Qui ex Sicilia venerant urbibus potiti illic morari statuerunt, hic se constituentes ubi erant mortuorum pueri et conjuges; equos autem et arma et omnem belli apparatum Persæ habuerunt. Esto.

Sed cum Triballorum princeps fœdera Romanorum transgressus esset, et propterea juxta Persas morari tentaret, quod nostrates minime permittebant (nos enim attentavit), armis opus fuit et manibus, et, utrinque inter se conjuncti, in montibus illorum dimicabant. Cum autem, bello vehementer incenso, barbari asperitate regionis et D eorum consuetudinibus, maximis equidem adversus nos adjumentis, uterentur, et nihil pacifici cogitarent, nos vero jam ad nihil essemus adducti et in angustiis staremus, ita hæc convertit Chandrenus, nunc per militares industrias, nunc per ma-

δεῦρο ταυτὶ Θετταλοὶ, ᾄδουσι δὲ σχεδὸν πάντες ἄνθρωποι· ἔστηκε δὲ, ὥσπερ τις στήλη περιφανὴς, ἐν ταῖς ψυχαῖς ἑκάστων ἡ μνήμη, ὁμοῦ τε τὸν εἰργασμένον κοσμοῦσα, τούς τε ἄλλους εἰς εὐψυχίαν παρακαλοῦσα.

Καὶ τί δεῖ πλείω διεξιέναι; εἰ μὴ γὰρ τὴν ταχίστην εἰρήνης ἐπεθύμησαν, κἂν αὐτοῦ πάντες ἔπεσον, κακοὶ κακῶς ὀλωλότες· Νῦν δὲ σπονδὰς πρὸς Θετταλοὺς ποιησάμενοι, καὶ τοῦ Χανδρηνοῦ διὰ ταῦτα μετὰ τοσούτων καὶ τηλικούτων τῶν ἄθλων, ὥσπερ τινὸς Ἡρακλέους, ἐπανιόντος ἡμῖν, σφᾶς τε αὐτοὺς ἐξείλοντο τοῦ κινδύνου, πεπαυμένης τῆς μάχης δ' ἦν κακῶς ἔπραττον, καὶ τὴν καλλίστην καὶ θαυμαστὴν ἐκείνην κατὰ τῶν προσχώρων Ἰταλῶν (12) ἀνείλοντο νίκην, μετὰ μὲν ὑπερηφάνου παρασκευῆς αὐτοῖς ἐπιόντων, καὶ μὴ ὅτι τούτους, ἀλλὰ καὶ Θετταλίαν πᾶσαν καὶ Μακεδονίαν ἀπειλούντων ἐκτρίψειν, οὕτω δ' αὐτῶν παντάπασιν ἐκτριβέντων, ὡς μηδὲ πυρφόρον, τὸ τοῦ λόγου, λελεῖφθαι.

Οὐκοῦν ὅτε ταῦθ' οὗτοι κατώρθουν, Χανδρηνὸς δήπου κατώρθου. Εἰ γὰρ οὐχ οἷόν τε σφᾶς εὐτυχῆσαι μὴ τυχόντας ἀδείας, ταύτην δὲ οὐκ ἂν μετέσχον μὴ τῶν ἐν χερσὶν ἀπηλλαχότες πραγμάτων, ἀπήλλαξαν δὲ, τοῦ Χανδρηνοῦ μεταστάντος, Χανδρηνὸς ἂν εἴη τῷ ὄντι καὶ τῆς νίκης ἐργάτης, ὁ καὶ παρασχὼν τὴν αἰτίαν.

Ὡς δὲ οἱ μὲν (13) ἐκποδὼν ἦσαν καὶ ταύτθν τοῦ θράσους ἔτισαν δίκην, ἃ τῶν ἄλλων πέρι κακῶς ἐβουλεύσαντο, ταῦθ' ὑπ' ἐκείνων αὐτοὶ καλῶς πεπονθότες, ἔδει δὲ τοὺς κεκρατηκότας οὐχ ὅσον ὅπλων καὶ ἵππων, ἀλλὰ καὶ πόλεων καὶ χωρῶν καὶ πάντων τῶν ἐκείνοις προσόντων αὐτοὺς γεγονότας κυρίους ἔπειτ' ἐν σφίσιν αὐτοῖς ταυτὶ διελέσθαι, διείλοντο καὶ ταῦτα τρόπῳ τοιῷδε. Οἱ μὲν ἐκ Σικελίας ὁρμώμενοι, τὰς πόλεις ἑλόντες, αὐτοῦ που μένειν ἐτ' ᾤοντο δεῖν, ἀντὶ τῶν ἀπολωλότων ταῖς τούτων γυναιξὶ καὶ παισὶν αὐτοὶ καταστάντες· ἵπποι δὲ καὶ ὅπλα, καὶ πᾶσά τις πρὸς μάχην παρασκευὴ, Πέρσαις ἦν (14). Εἶεν.

Τοῦ δὲ Τριβαλλῶν ἄρχοντος (15) τὰ πρὸς Ῥωμαίους ἠθετηκότος, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ μὲν Πέρσας περὶ ὑποκίσασθαι (16) πειρωμένου, τῶν δ' ἡμετέρων ἥκιστ' ἐώντων (ἐπὶ γὰρ ἡμῶν ἐπειρᾶτο), ὅπλων ἐδέησε καὶ χειρῶν, καὶ, ξυμβαλόντες ἀλλήλοις, ἐν τοῖς ἐκείνων ὁρίοις ἐμάχοντο. Τοῦ δὲ πολέμου καρτεροῦ γιγνομένου, καὶ τῶν μὲν βαρβάρων τῇ τε τραχύτητι τοῦ χωρίου τῷ τε ξυνήθεις αὐτοὺς εἶναι, μεγίστοις ὁρμητηρίοις καθ' ἡμῶν, κεχρημένων, καὶ μέτριον μηδὲν ἐνορώντων, ἡμῶν δ' εἰς τὸ μηδὲν ἤδη χωρούντων καὶ τοῖς ὅλοις ἀπορουμένων, οὕτω ταῦτα περιέστησε (17) Χαρδρηνὸς, τοῦτο μὲν

(12) Quos vocat προσχώρους Ἰταλοὺς Latini sunt, Gualterio Athenarum Duci parentes, quos à Catalanis cæde ingenti statos narrat Gregoras Hist. VII, 7, 6.

(13) Copiæ scilicet Latini principis Gualterii.

(14) Erant enim Turci in illa expeditione Catalanorum socii..

(15) Vide Niceph. Gregoram Hist. VII, 8, 1.

(16) Sic cod. Quid scripserit auctor nunc non extrico. Forsan πέριξ ὑποκίσασθαι.

(17) An hæc Servorum ac Turcorum eum Græcis, Chandreno duce, pugna ab historicis memoretur ignoro, Silet, quem unum nunc ad manum habeo, Gregoras, silet et, quem inspexi Ame Ihon

στρατηγικαῖς ἐπινοίαις, τοῦτο δὲ χειρῶν εὐψυχίᾳ καὶ τόλμῃ, καὶ τῷ μόνος ἄνω καὶ κάτω θεῖν καὶ παρακελεύεσθαι, καὶ ἔργοις καὶ λόγοις μόνος ὥσπερ πᾶσιν ἐμπνεῖν, καὶ πρὸς τοσοῦτον ἦλασεν ἀρετῆς τε καὶ τύχης, ὥστ' οὐ μόνον τὰς τῆς νίκης ἐλπίδας, ἀλλὰ καὶ τὰς αὐτοῦ τοῦ ζῆν σφόδρ' αὐτοῖς περιεῖλε, τῶν μὲν οἰκείων μηδὲν ἀποβεβληκὼς, τῶν δὲ πολεμίων τοὺς μὲν πλείους διειργασμένος, τραυματίας δὲ καὶ φυγάδας τοὺς λοιποὺς εἰργασμένος.

A nus strenuitatem et audaciam, et solus omnia susque deque mittere adhortando, et solus actis et verbis quasi omnes inspirando, et ad tantum virtutis ac fortunæ ascendit, ut non solum victoriæ, sed et ipsius vitæ spem illis penitus abstulerit, et nullum ex suis amiserit, dum hostes plerosque ferro delevit, vel vulneratos in fugam vertit.

Ἐπειδὴ πᾶσι τούτοις δέον αὐτὸν στεφανοῦσθαι καὶ γερῶν ἀπολαύειν, καὶ τοῦτόν τε αὐτὸν, καὶ πολλοὺς ἑτέρους δι' αὐτὸν, πράττειν εὖ, ὁ δὲ καὶ προσαπεστέρηται τῶν ὄντων, ὥσπερ τις τὰ ἔσχατα πεπονηρευμένος. Καὶ, εἰ μὲν προδοσίας ἑάλω, οὐκ οἶδ' ὅ τι μεῖζον ἂν ἐπεπόνθει· νῦν δ' ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων ἐν παντὶ τῷ παρασχόντι φαινερώτατα τῶν τε νῦν τῶν τε ἄλλων πάντων ἡγωνισμένος, καὶ μονονοὺ προέμενος τὴν ψυχὴν, ἔπειτα κακὸς εἶναι δοκεῖ, ὁ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας τῆς τε ἄλλης καὶ δὴ καὶ τῆς ἐς τοὺς πολεμίους ἀπαλλάξας κακίας, καὶ πείσας τὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας θάνατον προτιμότερον κρίνειν τῆς Ἀργανθονίκου ζωῆς. Καὶ πρὸς μὲν οὓς ἑκάστοτε παρετάξατο, ἄνδρα ἀγαθὸν πάντα τοῦτον ἡγοῦνται καὶ θαυμάζουσι, καὶ τοῖς τε ἔχουσι συγχαίρουσι, σφίσι τε αὐτοῖς τοιούτους δή τινας ἔχειν συνεύχονται· ἡμεῖς δὲ, εἰ μηδὲν ἄλλο, μηδ' οὓς ὑπὲρ ἡμῶν πλείστους τε καὶ καλλίστους ἤνεγκεν ἆθλους καὶ τὴν διὰ πάντων θαυμαστὴν εὐψυχίαν, τὴν γοῦν παρὰ ἐχθρῶν μαρτυρίαν, ὡς εἰκὸς, αἰδεσθέντες, οὐ βεβαιοτέραν ταύτην τῶν συκοφαντῶν νομιοῦμεν, ἀλλὰ καταγνωσόμεθα μοχθηρίαν αὐτοῦ, ὃν, εἰ μὴ λαμπρῶς ἐπαινοῖμεν, μοχθηρίαν πᾶς τις ἂν ἡμῶν καταγνοίης.

B in omni occasione præclariora præsentibus et cæteris omnibus certamina commisit et tantum non vitam devovit, tunc is perversus videtur qui suos milites ab aliorum ac hostium perversitate propulsavit, et eis suasit mortem pro omnium salute acceptam potiorem esse ducendam Arganthonica vita. Et omnes contra quos ubique decertavit, illum virum bonum censent et mirantur, et illis qui eum habent congratulantur, et talem virum sibiipsis esse exorant: nos vero, nisi aliud quidquam, nec multa ac pulcherrima quæ pro nobis pertulit præl a, et in omnibus mirandam strenuitatem, saltem inimicorum testimonium, ut par est, reveriti, nonne illo firmius esse calumniatorum testimonium arbitrabimur, sed eum accusabimus perversitatis, quem si non præclare laudemus, nos quisque perversitatis accusaret?

Σὺ δὲ μάχεσθαι μὲν καὶ πολεμεῖν τοῖς αὐτὸς σαυτοῦ, καὶ κακῶς ποιεῖν ἃ καλῶς πάντων μάλιστα βούλει, οὐκ ἂν δέξαιο· ἐὰν δ' ἃ λέγουσιν οὗτοι πεισθῇς καὶ τὰ τῶν βασκάνων στόματα περιῇ, πῶς οὐκ αὐτὸς τοῦτο ποιήσεις, καὶ στμμαχήσεις ὥσπερεὶ τοῖς ἐχθροῖς, ἃ σφίσιν αὐτοῖς συνεύξαιντ' ἂν οὗτοι, ταῦτ' αὐτὸς ἐν τούτοις τελῶν; Τίς γὰρ ἔθ' ὑπὲρ σοῦ προθύμως ἀγωνιεῖται, καὶ παραβαλεῖται μὲν πρὸς κινδύνους, ὑπερφρονήσει δὲ τῆς ζωῆς, πάντα δὲ τἆλλα δεύτερα φοῦ νομιεῖ, ὁρῶν τὸν τῶν στρατηγῶν ἄριστον, μετὰ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας μάχας καὶ τρόπαια καὶ τοὺς ἀνῃρημένους βαρβάρους, ὑπ' ἀλιτηρίων δή τινῶν δυστυχῶς ἑλαυνόμενον, κοινῶν ἀλαστόρων τῆς πολιτείας, εἰ μὴ σύ γε δύσεαι ἀλκήν (18);

C Tu equidem adversus teipsum pugnare ac certare, et male agere quæ maxime omnium vis bene gerere non permitteres: si autem quæ isti dicunt a te pro certo habeantur et calumniatorum voces prævaleant, quomodo hoc ipse non facies, et quasi pro inimicis dimicabis, quæ sibimetipsis exoptarent isti, hæc ipse nunc peragendo? Quis enim posthæe pro te pugnabit, et in periculum esse inferet, vitam despiciet, omnia cætera te posteriora existimabit, cum viderit egregium ducem, post multas et maximas pugnas et trepæa et hostes superatos, miserabiliter vexatum a quibusdam nefariis hominibus qui sunt communis reipublicæ pestis, *nisi tu fortitudinem induas*?

Καὶ μὴν εἰ μὲν ἅπαντες ἡμάρτομεν, καλῶς εὗρες ὅθεν ἡμᾶς τιμωρήσῃ· εἰ δὲ οὐδὲν ἔχεις ἐγκαλεῖν τῇ Φιλίππου, μᾶλλον δὲ τῇ σαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ πλείστην ὅσην αὐτῇ περὶ σὲ τὸν ἀεὶ χρόνον εὔνοιαν σύνοισθα, καὶ σπουδὴν, καὶ πάντ' ἂν ἐνέγκαι ῥᾳδίως ὑπὲρ τοῦ σοῦ συνεστῶτος, τί, τὸν μόνον αὐτῆς ὡς ἀληθῶς πρόβολον ἐξαιρῶν, τοῖς πολεμιοις ἀδίκως (19) καὶ θύραν ἀνοίγεις τοῖς καθαιρεῖν τὰ σὰ βουλομένοις;

Si tamen omnes deliquimus. bene invenisti unde nos castigares: si autem nil habes quod exprobres urbi Philippis, aut potius tuæ, sed jam dudum illius erga te benevolentiam et studium cognoscis, et omnia ferre pro tuo fœdere, cur, solum illius revera clypeum auferendo, hostibus immerito et his qui tua volunt eripere portam aperis? Non enim, si adversus Chandrenum solum iraseeris, iram solus

(18) Ex Hom. *Iliad.* I, 231.

(19) Videtur hic nonnihil periisse.

sustinebit : sed tela quæ adversus eum jaciuntur nos quoque certe percutiunt, et quemadmodum, lapso Hectore, una lapsum est Ilium, quia inconcussa illi columna, ut ait Pindarus, erat, ita, illo ærumnis afflicto, nos a continuis barbarorum incursionibus labefactemur necesse est.

A Οὐ γὰρ, εἰ πρὸς Χανδρηνὸν μόνον τὰ τῆς ὀργῆς ἔστι σοι, καὶ ταύτης ἀπολαύσεται μόνος· ἀλλὰ τὰ πρὸς τοῦτον δή πουθεν βέλη καὶ ἡμῶν ἅπτεται πάντων, καὶ τὸν αὐτὸν ἂν τρόπον ὥσπερ Ἕκτορος πεπτωκότος συνεπεπτώκει τὸ Ἴλιον, ὃς ἀστραβὴς τούτῳ κίων, κατὰ Πίνδαρον (20), ἦν, οὕτω καὶ, τοῦδε δοστυχῶς πεπονθότος, ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς διεφθάρθαι συνεχέσι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαῖς.

His vero omissis, Chandrenum non esse reum, quis non multimodis videat, præsertim ex eo quod accusatores nil solidum possint afferre, nec ex aperto vituperare velint; illum autem multorum ac maximorum bonorum auctorem nobis fuisse et futurum, quis ita audax et aperte contraria sapiens, ut non, meo judicio, alte vociferetur?

Χωρὶς δὲ τούτων, ὡς μὲν οὐκ ἠδίκηκε, Χανδρηνὸν πολλαχόθεν ἄν τις κατίδοι, οὐχ ἥκιστα δὲ ἐκ τοῦ τοὺς ἐγκαλοῦντας, παρὰ τὸ μηδὲ ἔχειν ἰσχυρὸν εἰπεῖν, οὐδ' εἰς τοὐμφανὲς ἐξελέγχειν βούλεσθαι· ὡς δὲ πολλῶν καὶ μεγάλων αἴτιος ἡμῖν ἀγαθῶν καὶ γέγονε καὶ γενήσεται, τίς οὕτω θρασὺς, καὶ τἀναντία φανερῶς φρονῶν, ὃς οὐκ ἂν, οἶμαι, μέγα βοήσαι;

Sed esto, pone illum quæ non oportet adiisse, et audacia usum esse, et non sicut volebas deliberasse : utrum ergo de his loquemur, quæ semel et in quodam tempore illum fecisse apparet, an de strenuitate in omnibus et de laboribus virtute plenis, et quod testes gestorum habeat Græcos et barbaros? Utrum omnibus per hæc utilis est, an, si forte lapsus sit, vilis? Et quod semel factum est solidum, quæ autem per tam longum tempus gesta sunt nihil esse arbitrabimur? Et non ex primis actis et quæ in illo omnes cognoverant suffragia feremus, sed ex ultimis et quæ nemo omnium novit, nisi isti sceleratissimi, qui illum ex occulto insequuntur? Nemo prorsus ex iis qui sciunt ratione uti hæc diceret.

B Ἀλλ' ἔστω, δεδόσθω τοῦτον ἐφ' ἃ μὴ δεῖ προελθεῖν, καὶ χρήσασθαι θράσει, καὶ μὴ καθ' αὑτὸν βεβουλεῦσθαι· πότερον οὖν εἰς λόγον ταῦθ' ἕξομεν, ἃ καὶ μόνον καὶ χρόνον τιν' αὐτῷ συνέβη σεπρᾶχθαι, ἢ τὴν διὰ παντὸς εὐψυχίαν τοῦ βίου καὶ τοὺς ἀρετῆς γέμοντας πόνους, καὶ τὸ μάρτυρας ἴσχειν τῶν ἔργων καὶ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους; καὶ πότερον ἅπασι χρηστὸς δι' ἐκεῖνα, ἢ, εἴ τι που καὶ προσέπταισε, φαῦλος; καὶ τὸ μὲν εἰς ἅπαξ γεγονὸς ἰσχυρὸν, τὰ δ' εἰς τοσοῦτον καὶ ὄντα γεγενημένα τοῦ χρόνου πράγματα οὐδὲν νομιοῦμεν; καὶ τὰς ψήφους οὐκ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ὧν αὐτῷ πάντες ξυνίσασι θήσομεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ὧν οὐδεὶς ἔγνω τῶν πάντων, πλὴν τῶν κάκιστ' ἀπολουμένων τουτωνὶ, καὶ αὐτῶν ἐκ τἀφανοῦς ἐπιόντων; οὐδ' ἂν εἰς ταῦτ' εἶποι τῶν εἰδότων λογίζεσθαι.

Ego igitur, etiamsi deliquisse et malo quocunque modo succubuisse eum sciam, non ideo committerem ut non mirer quidquid boni inest viro, et merita obliviscerer. Nec enim, nec solem turpissimum esse diceremus, quia nubes quædam aliquando illum offuscant, sed ex natura sane eum judicabimus, et primum inter stellas locum ei dabimus. Si autem semper in hominibus, ex Euripide :

Perversus nihil aliud est nisi malus,
Bonus autem bonus, nec casu
Naturam corrupit, sed optimus est semper,

non igitur Chandrenus, qui ab initio optimus fuit, naturam corruperit, sed optimus est semper, non jam perversus; sicut e contra, si malus fuerit, non optimus evasisset, cum, ut ait, *Perversus nihil aliud est nisi malus;* ita ut si malus, non bonus, si autem optimam partem revera sortitus sit, malam non deberet nancisci. Qui ergo nobis idem perversus et optimus videatur; et nunc illum laudemus, nunc vero maledicamus, nec nos pudeat cum nobismetipsis pugnare, loquentes sicut Abderitæ et Maronitæ?

Ἐγὼ μὲν οὖν, εἰ καὶ τῷ ὄντι ἀδικήσας ἐτύγχανε καὶ τοῦ καλῶς ἔχοντος ὁποιωσοῦν ὑφεικὼς, οὐδ' οὕτως ἂν ἀπέσχον τοῦ μὴ οὐ πᾶσιν οἷς εἶχον θαυμάζειν τὸν ἄνδρα, καὶ τίθεσθαι τὰ γιγνόμενα· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ τὸν ἥλιον αἴσχιστον φαίημεν ἄν, ὅτι νεφέλαι δή τινες ἔσθ' ὅτ' αὐτὸν περιίσχουσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως ἀμέλει τοῦτον κρινοῦμεν, καὶ τῶν Ὀλύμπου πραγμάτων τὰ πρῶτα δώσομεν. Εἰ δ' ἀνθρώποις ἀεὶ, κατ' Εὐριπίδην (21),

Ὁ μὲν πονηρὸς οὐδὲν ἄλλο πλὴν κακὸς,
Ὁ δ' ἐσθλὸς ἐσθλὸς, οὐδὲ συμφορᾶς ὕπο
Φύσιν διέφθειρεν, ἀλλὰ χρηστός ἐστ' ἀεὶ,

οὐκ ἄρα Χανδρηνὸς, χρηστός γε ὢν ἐξ ἀρχῆς, φύσιν ἂν εἴη διεφθαρκὼς, ἀλλὰ χρηστος μέν ἐστ' ἀεὶ, πονηρὸς δὲ οὐκ ἔτι· ὥσπερ αὖ τοὐναντίον, εἰ πονηρὸς ἐτύγχανεν ὤν, οὐκ ἂν χρηστὸς ἐγεγόνει, ἐπειδή, φησὶν, « ὁ πονηρὸς οὐδὲν ἄλλο πλὴν κακός· » ὥστ', εἰ μὲν πονηρὸς, οὐ χρηστὸς, εἰ δὲ τῆς βελτίστης μερίδος ὡς ἀληθῶς, τοῦ παντὸς (22) ἔδει γεγονέναι τῆς φαύλης. Πῶς οὖν ὁ αὐτὸς ἡμῖν καὶ πονηρὸς καὶ χρηστὸς, καὶ νῦν μὲν αὐτὸν ἐπαινοῦμεν, νῦν δὲ κακίζομεν, καὶ οὐκ αἰσχυνόμεθ' αὐτοῖς ἡμῖν περιπίπτοντες, ὥσπερ ἐν Ἀβδηρίταις ἢ Μαρωνείταις (23) τοὺς λόγους ποιούμενοι;

(20) Pindar. Ol. II. 146.
(21) Eurip. *Hec.* 600.
(22) Forsan ἥκιστα τοῦ παντός.

(23) Abderitæ et Maronitæ stolidi ac fatui habebantur.

Σκόπει δὲ κἀκεῖνα, ὦ βασιλεῦ. Εἰ μὲν βδελυρίᾳ πάλαι τούτῳ προσῆκε καὶ τοῦ πονηροτάτου κόμματος ἄνθρωπος ἦν, οὐχ ἃ νῦν ἐγκαλεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ πόλλ' ἕτερα πρὸς τούτοις πρότερον εἰργαστο ἄνεί δὲ τὸν ἀεὶ χρόνον χρηστὸς καὶ ἐπιεικὴς, καὶ τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου λόγον, εἴπερ τις ἀνθρώπων, ἔθετο, οὔκουν ἔσ' οὐδεὶς ὃς πώποτ' αὐτῷ δίκην ἀναισχυντίας εἰλήχει, τί τὰ μὴ προσήκοντα κατηγοροῦμεν αὐτοῦ καὶ ἃ παντὶ μᾶλλον ἢ τούτῳ γιγνόμενα, καὶ οὐκ αἰσχυνόμεθα τὸν ἥλιον ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης ποιούμενοι μάρτυρα, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ Κέφαλον καὶ Ἀριστοφῶντα πονηροῦ τις ἔκρινε βίου (24), οἷς χρηστότητος οὕτως ἐμέλησεν, ὡς οὐχ ὅπως ἀλλήλοις ἀμφισβητεῖν ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ παράδειγμ' αὐτοὺς εἶναι τοῖς ἄλλοις τρόπων χρηστῶν ;

Οὐ τοίνυν τὸ διαβεβλῆσθαι μόνον αὐτὸς, τοῦτο δεινὸν ἐπιεικῶς Χανδρηνῷ, μηδὲν τοιοῦτον παρὰ πάντα πεπονθότι τὸν βίον, ἀλλὰ καὶ πολλῷ τούτου δεινότερον τὸ πάντα μὲν τὰ βελτίω, πονηρὸν δ' οὐδὲν αὐτῷ συνειδότα, καὶ πλείστους μὲν ἐπὶ τοῖς ἔργοις πρόσοὁκῶντα στεφάνους, πάντας δ', ὡς εἰπεῖν, θαυμαστὰς ἔχοντα, ἔπειτ' οὐχ ὅπως τοιοῦτον οὐδὲν ὑποστῆναι, ἀλλὰ καὶ τοιαῦτ' ἐγκεκλῆσθαι, ἃ ποταμῶν ἄνω (25) καὶ τῆς αὐτοῦ φύσεως. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον καὶ ὑπερφυὲς, εἰ πραότητος μὲν καὶ δικαιοσύνης καὶ πάντων, ὡς εἰπεῖν, τῶν καλλίστων ἐφ' οὕτω τι ἥκων, ὡς ἐντεῦθεν γνωρίζεσθαι καὶ ταῦτ' εἶναι μᾶλλον πρόσρημ' αὐτῷ, τῶν δ' ἐναντίων μὴ ὅτι πεῖραν, ἀλλὰ καὶ τοὔνομα δυσχεραίνων, ὅδ', οὐκ, οἶδ' ὅπως, καὶ θράσους ἔσχεν αἰτίαν, καὶ ταῦτ' ἐν τῷδε τῆς ἡλικίας, ὅτε καὶ, εἴ τί που νεότητος ἐφόλκιον ἦν, ἔδει πεπαῦσθαι ;

Δυοῖν τοίνυν ἀνάγκη θάτερον · ἢ, ὡς οὐ τῶν φαύλων ἐστὶ τὸ θρασύνεσθαι, εἴπερ ὁ τῶν ἀνδρῶν ἄριστος θρασὺς παρ' αὐτοῖς, ἢ, εἰ τῶν φαύλων, ἄλλου κατηγόρημ' ἂν εἴη τόδε καὶ οὐκ αὐτοῦ, εἴπερ οὗτος τἀναντία τούτων καὶ πεφυκὼς καὶ πολιτευόμενος. Εἰ δὲ βούλει καὶ οὕτως · εἰ μὲν καλὸν ἡ θρασύτης, καὶ Χανδρηνὸς ἂν εἴη τοιοῦτος ταύτῃ χρθσάμενος, οὐκουν αἰτίας, ἀλλ' ἐπαίνων ἄξιος · εἰ δὲ αἴσχιστον μὲν τοῦτο καὶ μανίας ἐγγὺς, τούτῳ δὲ πάντες, ὡς καλῷ κἀγαθῷ, πάντα τὰ βέλτιστα καὶ βούλονται καὶ συνεύχονται, οὐχ ὁρω πῶς ἄν τινες μᾶλλον καταφανεῖς γένοιντο συκοφαντοῦντες, καὶ σφᾶς τοὺς, ὡς οὐκ ἀληθῆ λέγουσιν, ἐξελέγχοντες, ἃ μὴ ἔξεστι λέγοντες, καὶ, ὃ μάλιστ' ἂν τις ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτῶν εὔξαιτο, θαυμαστότερον τοῦτον ταῖς αἰτίαις δεικνύντες, ἢ εἰ πολλοῖς ἐχρῶντο κατ' αὐτοῦ τοῖς ἐπαίνοις. Πρῶτον μὲν γὰρ, ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ λέγειν τούτους ἃ μὴ δεῖ, διανίστανται πάντες ὑπὲρ αὐτοῦ λέγειν ἃ δεῖ, καὶ τούς γε δύο ἢ τρεῖς τούτων φληνάφους ὁ τῶν ἐγκωμίων ἐσμὸς παρασύρει, καὶ οὐδεὶς ὃς οὐχ ὑπερ αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτῶν γίνεται ῥήτωρ εὔπορος · ἔπειτα, εἰ τοῖς διὰ βίου πονηροτάτοις οὐκ

Hæc etiam considera, o imperator, si revera flagitiis jamdudum deditus iste et pessimæ notæ esset homo, non tantum de quibus nunc accusatur, sed multa alia præter hæc antea perpetravisset ; si autem ab omni tempore optimus et probus est, et boni et æqui, ut nemo magis, rationem habuit, et propterea nemo aliquando eum protervitatis accusavit, cur ei exprobramus quæ non decent et quæ alii magis quam ei conveniunt, et non erubescimus solem ultimæ atrocitatis facere testem, veluti si quis Cephalum et Aristophonta accusaret perversam habuisse vitam, quibus tanta probitas inerat, ut non tantum inter se de virtute certarent, sed etiam sint aliis excellentium morum exemplar ?

Non tantum ergo sese accusari acerbissimum videtur Chandreno, qui nil tale in omni vita passus est, sed etiam illud multo acerbius quod, cum excellentiora quæque, nil vero malum sibi inesse conscius sit, et multas ob bene gesta exspectet coronas, omnes ut ita dicam, admiratores habeat, deinde non modo tale sibi quidquam affuerit, sed etiam de his accusetur quæ fluminum sursum versus sunt et hujusmodi. Quomodo non absurdum est et singulare, si ad tantam mansuetudinem et æquitatem et omnia, ut ita dicam, pulcherrima ascendit, ut inde innotescat et his maxime celebretur, et quæ his contraria sunt non modo facere, sed etiam nominare abhorreat, eum, nescio quomodo, audaciæ crimen suscipere, et præsertim in tanta ætate, possit, cum, si quid vitii reliquum ex juventute remanserit, cessare oporteret ?

Ex duobus alterutrum sit necesse est : aut, ignavorum proprium non est audacia, si quidem virorum optimus apud eos audax est, aut si ignavorum est proprium, alius sed non ille in hanc criminationem venit, siquidem ille semper natura et vita ab iis discrepavit. Aut si vis ita res est : si pulchra sit audacia, et Chandrenus illa cum usus sit, non criminatione, sed laude dignus evasit : si autem illa turpissima et amantiæ finitima, cum omnes illi utpote bono proboque optima quæque velint et exorent, non video cur quidam illum agerte potius criminentur, et seipsos, non quod verum est dixisse convincant, quæ non decent dicant et, quod maxime aliquis pro illo et contra eos precaretur, mirabiliorem illum per criminationes ostendant, quam si multis laudibus illum cumularent ; primum enim, cum adversus illum isti dicunt quæ non oportet omnes exsurgent ut quæ oportet de illo edisserant, et duas aut tres eorum ineptias laudum moles transvertit, et nemo est qui non pro illo et contra eos copiosus exsistat orator. Deinde, si quis homines perversæ vitæ non accusaret ut malefacere pergant,

(24) Cephalus notus est e primo Platonicæ Reiplubicæ libro. An hunc respexerit orator nescio ; nec quis sit Aristophon ille facile dixerim. Quos novi Aristophontes tanta virtutis laude floruisse nondum comperi. Ea forsan nomina temere posuit.

(25) De proverbio ἄνω ποταμῶν χωροῦσι πηγαὶ, vide Gregorii Cyprii Proverbia. tom. CXLII. Edit.

inde sequitur et necesse ex altera parte ut si quid falsum dixerint, cum veritate loquantur. Ergo quæ illi exprobrant, hæc eum optimum esse confirmant, et quoniam iis quæ exprobrant fidem non habent, sed susque deque penitus feruntur, hæc non tantum innocentem, sed et præclariorem quam antea ostendunt, dum ipsi in criminatione incurrunt, et ex ipsis has pœnas non reprehensione dignas sumunt, quod mali merito arguuntur.

Si igitur non modo non citra omnem culpam, sed et optimus plane exstiterit, et perversos ac scelestos calumniatores omnes sponte redarguerit, quomodo non necesse sit illum quidem honoribus affici et muneribus donari, et cum majore quam antea splendore rebus publicis immisceri, et propter mores, et propter bonam famam, istos autem odio esse et pœnas pendere protervitatis? aut potius, si æquas pendent (et pendent, certo scio, ut accidit sæpe), ipsi meliores posthac evadent, et neminem omnium eadem suscipere arbitror, gnarum quæ patietur. Si enim, si qui antea hæc delicta admiserunt pœna fuissent multati, non hæc isti fecissent; aut, istis nunc castigatis, alius non faciet, quia homines, sive bonis, sive malis exemplis præcedentibus uti consueverunt.

Considera, imperator, quot nobis bonorum in præsenti auctor eris, si hæc facias : virtutem enim maximi facere videberis, et calumnias præsentes auferendo, et en futuro sint impediendo. Cum illæ e medio tollentur, simul auferetur alia malorum series, et contra optima quæque afferentur, si quidem calumniis expulsis, secundum sapienter dictum, cuique virtuti præbetur subsidium. Si hac felicitate te regnante bearentur civitates, et omnes boni evaderent, hoc majus esset tibi sane quam omnia quæ dici possent, et omnis, ut ita dicam, orbis imperium non tanta res esset, quia omne aurum quod sub terra aut super terra est virtuti non est æquiparandum.

Hæc ergo, Deo dante, o imperator, et te volente celerrime præbeas; isti autem, (quid enim plura de eis oportet dicere nisi quod sint mali?) si leges timuissent, non illud contra leges fecissent : nunc autem cum calumniando deprehensi sint mendacia pro veris finxisse et maledixisse cui secundum leges benedicere utique debebant, siquidem lex potissimum est bonos vereri, tunc se nullo modo leges pensi habere ostenderunt. Aut potius, quasi leges non vigerent, aut in codicibus inutiliter vigerent, et nec judices recte judicarent, nec corrigeretur perversitas, et præsertim non tu, o imperator, semper optima quæque omnibus exoptares et copiis munires imperium ut omnem prorsus

ἄν τις ἐγκαλέσαι κακίαν τῷ συντετηκέναι καθάπαν, ἀκόλουθο ν ἂν εἴη καὶ πᾶσα ἀνάγκη κατὰ τῆς ἑτέρας μερίδος, ἐάν τι σφαλῶσι, μετ' ἀληθείας χρῆσθαι τῇ γλώττῃ. Οὐκοῦν οἷς μὲν αὐτὸν αἰτιῶνται, τούτοις ὡς ἐστι χρηστὸς βεβαιοῦσιν · οἷς δ' οὐ προσάγουσι πίστιν οἷς αἰτιῶνται, ἀλλ' ὁπλῶς ἄνω καὶ κάτω χωροῦσιν εἰκῇ, τούτοις αὐτὸν οὐκ εἰς ἀναιτίους μόνον, ἀλλά καὶ λαμπροτέρους ἢ πρόσθεν τιθέντες, ὑπ' ατςίαν σφᾶς αὐτους κασιστᾶσι, καὶ δίκην ταύτην παρ' αὐτῶν λαμβάνουσιν οὐ μεμπτὴν, τὸ κακοὶ καλῶς σφόδρα φανῆναι.

Εἰ τοίνυν ὁ μὲν οὐκ αἰτιῶν ἀνώτερος μόνον, ἀλλὰ καὶ χρηστὸς παντάπασιν ὤπτο, οἱ δὲ πονηροὶ καὶ μιαροὶ καὶ συκοφαντοῦντες ἀτεχνῶς διὰ πάντων ἠλέγχθησαν, πῶς οὐκ ἀνάγκη τὸν μὲν καὶ τιμᾶσθοι καὶ δωρεῶν ἀπολαύειν, καὶ μετὰ μείζονος ἢ πρόσθεν τοῦ σχήματος τοῖς πράγμασιν ὁμιλεῖν, τῶν τε εἵνεκα τρόπων, τοῦ τε κακῶς ἀκοῦσαι, τοὺς δὲ καὶ μισεῖσθαι καὶ δίκην ὑπέχειν τῆς βδελυρίας ; μᾶλλον δὲ, τὴν γιγνομέντην ἐὰν ὑπόσχωσιν (ὑφέξουσι, δὲ, εὖ οἶδα, ὡς ἔδει γε καὶ πολλάκις), αὐτοί τε βελτίους ἔσονται τοῦ λοιποῦ, καὶ οὐδέν' ἔτ' οἶμαι τῶν πάντων τοὶς αὐτοῖς ἐγχειρήσειν, εἰδὼς (26) ἃ πείσεται. Εἰ γὰρ, εἴ γ' οἱ πρὸ τούτων ταυτὰ πλημμελαῦννες ἐτιμωροῦντο, οὐκ ἂν ουτοι ταῦτ' ἔδρασαν · ἢ που τούτων νυνὶ κολασθέντων, ἄλλος οὐ δράσει, εἰωθότων ὡς τὰ πολλὰ νῶν ἀνθρώπων, κἀν τοῖς χρηστοῖς, κἀν τοῖς φαύλοις, παραδείγμασι τοῖς φθάσασι χρῆσφαι.

Σκόπει δὲ, ὦ βασιλεῦ, ὅσων ἡμῖν ἀγαθῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος αἴτιος ἔσῃ, ταῦτ' εἰργασμένος · ἀρετήν σε γὰρ δόξεις περὶ πλείστου ποιεῖσθαι, καὶ συκοφαντίαν παροῦσαν μὲν ἀναιρεῖν, ἔσεσθαι δὲ μέλλουσαν ἴσχειν. Ταύτης δὲ γενομένης ἐκ μέσου, συναπέσται μὲν καὶ ὁ λοιπὸς ὁρμαθὸς τῶν κακῶν, ἀντεισενεχθήσεται δὲ πᾶν τὸ βέλτιστον, εἴπερ τὸ συκοφαντας ἀφεῖσθαι, κατὰ τὸν εἰρηκότα σοφὸν, ἀρετῆς ἔστ' ἐφόδιον πάσης. Εἰ δὲ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπὶ σοῦ ταύτην εὐδαιμονήσαιεν αἱ πόλεις, καὶ γένοιντο πάντες χρηστοὶ, τουτο ἦν σοι μεῖζον ὅτου τις ἂν δήπου καὶ φαίη. καὶ οὔτε τὸ ξυμπάσης, ὡς εἰπεῖν, τῆς οἰκουμένης κρατεῖν πρᾶγμα τοσοῦτον, ὁ θ' ὑπὸ γῆν τε καὶ ὑπὲρ γῆν ἅπας χρυσὸς οὐκ ἀντάξιος ἀρετῆς.

Ταῦτα μὲν οὖν, Θεοῦ διδόντος, ὦ βασιλεῦ, καὶ σοῦ βουλομένου, τάχισθ' ὑπάρξαι · οἱ δὲ, (τί γὰρ δεῖ πλείω περὶ τούτων διεξιέναι, ὡς εἶεν κακοί ;) εἰ μὲν ἐδεδοίκεσαν τοὺς νόμους, οὐκ ἂν ταῦτ' ἔδρων παρὰ τοὺς νόμους · νῦν δ' οἷς συκοφαντοῦντες ἐάλωσαν τὸ τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα δυμπλάσαι, καὶ κακῶς εἰπεῖν ὃν ἐδει κατὰ νόμους καλῶς, εἴπερ μάλιστα νόμος τὸ τιμᾷν τοὺς ἀρίπτους, τούτοις ὡς οὐδ' ὁτιοῦν ςφίσι μέλει τῶν νάμων ἔδειξαν. Μᾶλλον δὲ, ὥσπερ νόμων οὐκ ὄντων, ἢ γράμματα ἄλλως ὄντων, καὶ μήτε δικαστῶν ὀρθῶς δικαζόντων, μήτε ποντηρίας εὐθυνομένης, καὶ τὸ μέγιστον, μὴ σοῦ, ὦ βασιλευ, αἰεὶ τᾶ βελτίω διὰ πάντων προθυμουμένου, καὶ στρατοπέδοις τειχίζοντος τὴν ἀρχὴν, ἐφ' ᾧ πᾶσαν

(26) Si εἰδότα scripsisset, solœcismum effugisset. Sed meliores Theodulo auctores in hac syntaxi titubant, cœptæ syntaxeos negligentius obliti.

παντάπασιν ἐληλάσθαι καίαν, οὗτοι ταῦτ' ἐτόλμησαν μάλιστα μὲν . . . . . (27).

A malitiam expellant, isti hæc ausi sunt pretiosissimum quidem.....

(27) In hac voce interrumpitur codex. — Quis fuerit hujus apologiæ successus ipse nos docuit Theodulus oratione infra ad Theodorum Metochitam.

ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΗΤΟΙ

ΘΩΜΑ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΤΙΚΟΣ

ΤΩ ΜΕΓΑΛΩ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑΡΧΗ ΤΩ ΑΓΓΕΛΩ

—

THEODULI MONACHI

SEU

THOMÆ MAGISTRI

ORATIO GRATULATORIA

MAGNO EXERCITUM DUCI ANGELO.

—

Α'. Οὐκ ἄρα λόγος ἦν ἄλλως, περὶ ἃ σοῦ πρόσθεν ἠκούομεν · ἀλλ' ἀτεχνῶς αὐτὰ τὰ ὄντα, ὥσπερ ἐν σκιαγραφίᾳ φιλοτιμουμένης παραστῆσαι τῆς φήμης, ὧν ἂν μετ' ὀλίγον τυχεῖν ἐμέλλομεν · τὰ δὲ ἦν ὅτι τὰς Ἀχελώου σειρῆνας, καὶ ἔτι μᾶλλον τοῖς ἐντυγχάνουσι φαντάζεσθαι δίδως, οὐ μόνον τῇ παρὰ σαυτοῦ μουσικῇ πρὸς ἔκπληξιν θέλγων, καὶ δυσαποσπάστως ἔχειν παρασκευάζων, ἀλλὰ καὶ ἡδίους ἀποπέμπων πολλῷ τῷ ὄντι. Ἡμῖν δ' οὖν καὶ τότε μὲν ἐπῆει πιστεύειν, καὶ οὐκ ἂν ἐκώλυε τὸ μὴ πεπειρᾶσθαι · τὸ γὰρ τοὺς ἐπαινοῦντας ἅπαντας εἶναι, καὶ μὴ ἂν ἕνα μηδέν' ἀντικρούειν δύνασθαι, πρὸς παλινῳ-ίαν ἐξάγοντα · ἀλλὰ καὶ τοὺς βασκαίνειν ἐπισταμένους ἐνταῦθα δὴ μετρίους τὰς γνώμας φαίνεσθαι, τοῦτο δὲ καὶ μᾶλλα θαυμάζειν ἔπειθεν. Ὥστε καὶ συγχαίροντες ἤδη τοῖς ὑπὸ σοῦ κοσμουμένοις, ὅτι μὴ τούτων ἦμεν, πῶς ἂν εἴποις ἡλγοῦμεν, αἰσχυνόμενοι μὲν, τῷ μὴ μετὰ τῶν ἄλλων ἔχειν καὶ αὐτοὶ, τὰ σὰ δὴ ναι · εὐχόμενοι μὴν, ὡς τάχιστα αὐτῶν ἠξιώσθαι · νυνὶ δὲ τυχόντες τῶν ἐν ταῖς εὐχαῖς παιδικῶν, τῷ γ' ὑπὸ σοὶ τετάχθαι. Καί σου πεῖραν λαβόντες ἔν τε βουλαῖς, ἔν τε πράξεσιν, ἡγασάμεθά τε πολὺ μᾶλλον ἢ πρόσθεν, καὶ τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἀνήκομέν πῶς εἰς μνήμην ῥητόρων καὶ στρατηγῶν · οἳ τῷ πάντας τοὺς ἐφ' ἑαυτῶν ὑπερπεπαικέναι

I. Non inania sane verba fuerunt, quæ de te antehac audiebamus, sed res omnino ipsæ, studente nimirum fama levi velut penicillo adumbrata nobis repræsentare, quibus paulo post in solidum gavisuri essemus. Accepimus autem, ipsas Acheloi Sirenas, et nescio quid adhuc majus, queis tui alloquendi copia est, te spectanda præbere ; non modo quia propria ista tua musica ad stuporem usque homines demulceas, eumque plane in modum, ut ægre abs te avelli queant, concinnes, sed et revera suavius multo affectos dimittas. Atque mihi quidem, dictis fidem adjungere, et tum protinus certum erat, nec quidquam impediebat, quod tui ingenii nondum fecissem periculum. Quod enim universi te certatim collaudabant, atque nemo unus quidquam reclamare habebat, quo cæteros ad sententiam repudiandam permoveret : imo vero quod illi etiam, quibus alioqui promptum ad obtrectationem et invidiam ingenium, hoc in negotio moderatius sentire videbantur, id ipsum erat, quod me in maximam tui adduceret admirationem. Jam itaque ut his qui ornati abs te adjutique erant, recte gratulabamur : ita quod non de eodem nos numero essemus, haud facile dictu, quanto inde affecti simus dolore. Pudebat enim, quod non

una cum cæteris tua nos opera ac beneficia commemorare haberemus : tum vota etiam faciebamus, ut eorum quamprimum compotes evaderemus. Nunc vero præcipuas votorum nostrorum consecuti cupidines, nimirum ut sub te præside positi, experimentum tui, tum in consiliis, tum actibus rerum caperemus, multo quam antea impensius te suspicere cœpimus. Tum et in mentem nobis veniebat oratorum illorum imperatorumque veterum, qui quod æquales suos omneis ore facundo, non factis duntaxat, superare viderentur, fulgurare atque tonare perhibebantur. (Aristoph. Ἀχαρνεῦσι 530, *De Pericle.*) Siquidem utrumque pariter, et boni oratores, et fortes bellatorés, erant. (ex *Iliad.* Γ' 79.) A quibus tu cum nec tantillum ulta plane in re a tergo relictus, sed unus revera notæ classisque ejusdem homo sis, atque tum agentes agendo, tum dicendo dicentes vincas, mirifice omnes obstupefactos in admirationem tui convertis. Unde nemo non rosis suaviores de te serit sermones; atque cum promptus ipse ad hæc verbis efferenda orator est, tum promptiores cæteros habet auditores, assurgente interim per hoc utrumque, ad summum usque excessum, concepta de te lætitia.

A τῇ γλώττῃ δοκεῖν, οὐχ ὅσον τοῖς ἔργοις, ἀστράπτειν τε καὶ βροντᾶν ἤκουσαν, ἀμφότερον, ῥήτορές τ' ἀγαθοὶ κρατεροί τ' αἰχμηταί, ὧν ἥκιστ' αὐτὸς, οὐδ' ἐφ' ὁτῳδὴ λελειμμένος, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἐκείνου τοῦ κόμματος ὤν, πράττοντάς τε οἷς πράττεις, καὶ λέγοντας οἷς λέγεις νικῶν, διαφερόντως ἐκπλήττεις πάντας ἐπιστρέφων εἰς θαῦμα. Καὶ οὐδεὶς ὃς οὐ ῥόδων ἡδίους λόγους κατὰ σοῦ διέξεισι · πρόθυμος μὲν αὐτὸς ῥήτωρ ὢν τά γε τοιαῦτα · προθυμοτέρους δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἔχων ἀκροατάς · καὶ δι' ἀμφοῖν τούτοιν τοῦ κατὰ σοῦ γάννους πρὸς ὑπερβολὴν αἱρομένου.

II. Hic alius enim humanitatem, et temperantiam, et quod turpi nullo flagitio vinci queas, magnifice extollit. Alius nativam istam ac domesticam in omnibus animi tui magnitudinem ; illudque simul tam compositum atque generosum, adjungit. Nec indignam idem sua commemoratione ducit festivam animi tui jucunditatem, et ad congressus hominum collocutionesque multa venustate instructissimum habitum. Rursus alius acumen ingenii ; alius linguæ vim, gratia conjunctam, morumque gravitatem, et gratam vultus comitatem, et formæ nignitatem ac illecebras, recenset, et quod caput est, profundas densasque mentes : *Unde illa pulchri pullulat vis consilii*, ut Æschyli rem verbis exprimam. (Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, 600.) Atque hisce te consiliis usque edeo consentaneas reipsa adjicere actiones, ut neque actiones istas ab aliis quibuscunque perfectas esse deceat consiliis, quam unde perfectæ sunt, neque item quæ consulto consilio decreta sunt. aliis, quam tuis hisce, concludi fas sit operibus. Sed et tanta insuper quidque te celeritate peragere, quanta haud sciam an priscorum ullus aliquis heroum. Et tantum tamen, quod haud paulo majus altero illo est, providæ circumspectionis fideique, in ista velocitate, abs te adhiberi, velut qui multum temporis in commentando comsumpsere. Non enim operum eventa, ut quæque evenere, comperiens, verum prius etiam quam cœpta sunt, exitum eorum certius veriusque quovis Themistocle, secretis animi sensibus compertum habens, et rem, cum oportet, aggrederis, et rursus cum hoc præstat, interquiescis. Adeo tu sane opportunissime utroque uteris. Adhæc illud etiam magnopere ubique prædicari audimus, quam assiduus justitiæ cultor sis, et multo quidem certe præstantior admirabiliorque, quam antiquus ille Guneus. (Lycophron. 128.) Quippe qui improbos injustosque ipso pœnæ metu modestiores efficis, et ad tuum respicientes exemplum, ut ab eo desistant crimine adducis ; rursus

B Β'. Ὁ μὲν γὰρ πραότητά τε καὶ σωφροσύνην, καὶ τὸ μηδ' ὁτῳοῦν ἔχειν τῶν αἰσχίστων ἁλίσκεσθαι, μέγα ποιεῖται · ὁ δὲ προστίθησι καὶ τὸ μεγαλόψυχον οἰκοθεν ἐν παντὶ μετὰ τοῦ τεταγμένου καὶ γεννικοῦ. Καὶ οὐκ ἀπαξιοῖ λόγου οὐδὲ τὸ τῆς ψυχῆς ἡδόμενον · καὶ πρὸς τὰς συνόδους ἐπιχαρίτως ἐσκευασμένον εὖ μάλα · καὶ ὁ μέν τις ἀγχίνοιαν, ὁ δὲ καταλέγειν γλώττης ἰσχὺν μετὰ χάριτος, καὶ βάρος γε ἤθους, καὶ βλέμμα ἐπαγωγὸν, καὶ μορφῆς ἴυγγας, καὶ τὸ μέγιστον φρενας μελαίνας τε καὶ πυκνάς. Ἐξ ὧν, Αἰσχύλου φωνῇ, τὰ κεδνὰ βλτστάνει βου ἰεύματα · οἷς οὕτω συμβαινούσας ὡς ἀληθῶς ἐπάγειν τὰς πράξεις, ὡς μήτε ταύτας ὑπ' ἄλλων ὡντινωνδὴ προσήκειν βουλλῶν κατωρθῶσθαι, ἢ ὧν κατώρθωνται · μήτε οὖν τὰ βεβουλευμένα ἑτέροις ἢ τούτοις κατακεκλεῖσθαι τοῖς C ἔργοις · ἀλλὰ καὶ πράττειν οὕτως ὀξύτατα, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις τῶν πάλαι · τοσαύτην δὲ ὁ τούτου μεῖζον ἀσφάλειαν καὶ πίστιν ἐμπαρέχειν τῷ τάχει, ὥσπερ οἱ πολύν τινα χρόνον ἀνηλωκότες τῇ σκέψει · οὐ γὰρ μετὰ τὸ γεγενῆσθαι τὰς τῶν ἔργων ἐκβάσεις μανθάνων ἀλλὰ καὶ πρὶν ἥφθαι, τὸ τέλος τοῖς λογισμοῖς ὡς ἀληθῶς ἐπιτάμενος ὑπὲρ πάντα Θεμιστολέα, καὶ πράττεις ἡνίκα δεῖ, καὶ αὖ ἡσυχάζεις ἐτ' ἀμεινον · οὕτω ἀμφοῖν ἐπικαιρότατα χρῇ. Καὶ μὴν καὶ τοῦτ' ἔστιν ἀκούειν ἐκασταχοῦ βοώμενον, ὡς εἷης δίκης ἐργάτης, πολλῷ γ' ἀμείνων καὶ θαυμαστότερος ἢ Γουνεὺς ἐκεῖνος ὁ παλαιός. Τούς τε γὰρ ἀδικοῦντας μετριωτέρους παρασκευάζεις τῷ φόβῳ, καὶ αρὸς αὐτόν σε βλέποντας πείθεις ἀπηλλάχθαι τοῦ πάθους · τῶν τε ἠδικημένων οὕτω καὶ μετὰ τοσαύτης ὑπερδικεῖς τῆς παρασκευῆς, ὡς ὑπὲρ οἰκείων D ἀγωνιζόμενος · ὡστ' εἰ καὶ παράδοξον, λυσιτελεῖν φαίην ἂν αὐτοις κατὰ τοῦτο τὸ μέρος τὴν ἀφαίρεσιν · ὅτι τοιοῦτον κτήσαιντο σύμμαχον. Χαρίεντα μὲν οὖν καὶ ταῦτα, καὶ οὐκ ἂν ἑτέροις ὑπερβολὴν ἔχοντα · οὔκουν οὐδ' ἔσθ' ὅστις ἀμιλλᾶσθαι δύναιτο · πλέονος δὲ ἄξιον τὸ τοιοῦτον ὄντα μὴ μεγαλαυχούμενον φαίνεσθαι, μηδε δὰς ἀμείνους δόξας ἔχειν περὶ σαυτοῦ · ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἰ μηδενὶ τῶν ἁπάντων κεκόσμησο, οὕτω δημοτικὸν σαυτὸν τοῖς πᾶσι παρέχειν καὶ μέ-

τριον, τὸ δεδωκὸς τῆς τιμῆς καὶ τοῦ γένους ἑκόντι λογισμῷ μεθιέντα.

injuriam perpessis ad eum plane modum, eaque cura ac sedulitate ades, atque si necessariorum tuorum dicenda tibi causa esset. Ita ut, quamvis absurdiusculum dictu sit, ipsis hac partes pene suam prodesse dixerim jacturam, quod talem nanciscantur adjutorem. Cæterum ut decora hæc tib. sane sunt nullumque aliis exsuperandi modum habent, quocirca nemo item est, qui palmam tibi dubiam facere ausit. Ita pluris hoc tamen est, quod talis cum sis, nullum in te jactantiæ appareat vestigium, neque gloriosiores ullas de te foveas opiniones, verum perinde atque si nulla prorsus re præclara ornatus esses, ita popularem te omnibus moderatumque præbeas, eo quod concessam honoris generisque præstantiam sponte tua remittis.

Γ'. Ταυτὶ δέ σε καὶ δοκοῦντα καὶ ὄντα, οἷς μὲν ἰδεῖν ἐξεγένετο μάλα μαίονται· οἱ δὲ οὐκ ἰδόντες, ὅπως ἔσονται τάχιστα, πάντα ποιοῦσι· τοὺς δὲ ἰδόντας μὲν, οὐ φιλοῦντας δὲ, εἰ ἄρα καί τινες εἶεν οὕτως ἀθλίως ἔχοντες, ὡς ἔγωγ' οὐκ οἶμαι, τί τις ἂν προσείποι δικαίως, ἢ σφῶς αὐτῶν ὡς ἀληθῶς ἐχθροὺς καὶ τοῦ λυσιτελοῦντος βασκάνους· καὶ ὅτι μοι δοκοῦσιν οἵ· γε τοιοῦτοι μηδενὸς τῶν καλλίστων ἔχειν ἔρωτα, μηδ' ἐπιθυμεῖν, ἀνδρὸς ἀμελοῦντες, οὗ πᾶς ὁστισοῦν εὔξαιτ' ἂν πεπειρᾶσθαι· καὶ ὃς ἡδίων ἁπάσης ἑορτῆς τοῖς ἔχουσι; Σὺ γοῦν τῷ τῶν ἐπῳδῶν, ὡς ἔφην, ποικίλῳ, καὶ μή μοι μέμψῃ τὰ πᾶσιν ἔκδηλα λέγοντι, πλείστας μὲν πόλεις, οὐκ ὀλίγα δὲ ἔθνη συνέδησας, καὶ πολιτείας καὶ δήμους, καὶ συνοικίας ἀγραύλους, καὶ τοὺς ὑπηδὴ τῆς ἡμετέρας ἀνθρώπους· οὐ γὰρ ὧν ἥρξας, οὐ τούτους ἐγοήτευσας μόνους· ὡς μὴ ἄν, ἕνα μηδένα τῶν πάντων φοῦ πρότερον τίθεσθαι, μηδὲ τῶν βελῶν ἐκείνων ἀμνημονεῖν, οἷς αὐτοὺς ἔτρωσας· ποθεῖν δὲ καὶ αὖθις, πῶς ἂν εἴποις τούτωνὶ πεπειρᾶσθαι συνευχομένους ἀεὶ, ἀλλ' ὁσημέραι τῆς σῆς φήμης ἐκασταχόσε χωρούσης, καθάπερ πάλαι τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ σοῦ φίλου, ὡς εἷς τοῖς ἀρχομένοις φιλάνθρωπος, καὶ ὡς Ἰλλυριοὺς μὲν κατεστρέψω. Τριβαλλοῖς δὲ φόβον ἐνέθηκας· καὶ τοῖς Περσῶν αἵμασι πολλάκις ἔβαψας τὴν αἰχμὴν, τῶν ἐν χερσὶ πεσόντων εὐδενὸς οἶμαι διαφυγόντος, ὥσπερ τις σκηπτὸς ἁπάντων τοῖς ἀνθισταμένοις.

III. Hæc tu igitur cum et esse videaris, et reapse sis, queis tui videndi copia fuit, illi insano tui amore planissime furunt, qui necdum viderunt, illud ut quamprimum consequantur, moliuntur omnia; qui autem viderunt, neque amant tamen, si qui ita miseri perditique sunt, quod equidem parum mihi fit probabile, quo hos digno quisquam appellet nomine, quam verissimos sui ipsorum hosteis, commodisque publicis mœrentes, cujusmodi sane homines nullius pulcherrimarum rerum desiderio ac cupiditate tangi mihi videntur, siquidem illum negligunt virum, cujus ususquisque merito sibi exoptaverit notitiam, quive ipsum familiarem habentibus festo quovis die dulcior est? Tu itaque variis istis, quæ diximus, incantamentis tuis (atque ne mihi manifesta omnibus usurpanti, quæso, succenseas), cum urbes plurimas, tum non paucas nationes tibi devinxisti colligastique: et præterea respublicas, et populos, et pagos rusticos, et quotquot quacunque orbis nostri parte versantur homines. Neque hos enim solos, apud quos cum imperio fueras, in tantum incantasti, ut neminem unum mortalium tibi anteponant, neque sagittarum illarum exuere queant memoriam, quibus ipsos consauciaveras, sed desiderent, denuoque rursus easdem experiri incredibilem in modum et perpetuo exoptent, verum etiam quotidie manante quoquo versum nomlnis tui fama, ut olim familiaris illius tui Alexandri, quam tu mitis et clemens in civeis tuos sis, ut Illyrios everteris, ut Triballis terrorem injeceris, ut hastam tuam sæpenumero. Persarum sanguine imbueris: nemine, ut opinor, qui in tuas semel incidisset manus, elapso. Ita tu nimirum, fulminis in morem, obviam repugnantibus itabas.

Δ'. Τοιαῦτα πάντων καὶ ἔτι πλείω καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἄνδρα καὶ κατὰ φατρίας ᾀδόντων, ἐπιθυμοῦσιν αἱ πόλεις τῆς σῆς στρατηγίας, καὶ τῆς περὶ τὰς ἀρχὰς ἐπιστήμης, οὕτως ἄμεινον ἑκάστῃ πράξειν πιστεύουσα σοῦ λαχόντος ἄρχειν αὐτῆς. Ἡ δὲ τούτων ἐπιθυμία αὐτά τε ταῦτας καί σ' ὁμοῦ καὶ τὸν κρατοῦντα σεμνύνει. Εἴπερ ἐκεῖνος μὲν τοὺς ἀρίστους περὶ πλείονος ἄγει τιμῶν καὶ θαυμάζων, σὺ δὲ εἷης τοιοῦτος· αἱ δ' ἄρα πόλεις ὑπὸ σοῦ κοσμεῖσθαι βούλονται· μᾶλλον δὲ εἴπερ αὗται μὲν τοῦ λυσιτελοῦντος ἐρῶσι· σὺ δὲ τοῦτο παρέχεις· ὁ δὲ ἄρχων σοὶ τὰ μέγιστα χρῆται· οὐχ ὅτι μάλα κατὰ γένος αὐτῷ προσήκεις· οὐδ' ὅτιπερ ὢν τυγχάνεις ἀδελφιδοῦς· πῶς γὰρ ἑτέρων ὄντων οὐκ ὀλίγων αὐτῷ, οὓς πλεῖστον ἀπέχει τῶν ἴσων σοί γ' ἀξιοῦν· ἀλλ' ἀρετῆς εἵνεκα καὶ τῆς ἐν τοῖς καλλίστοις πλεονεξίας τιμῶν, ὥσπερ εἰκὸς εὐδοκιμεῖ τῇ κρίσει, ὥσπερ ἐνδεικνύμενος ἅπασιν,

IV. Quando igitur hujusmodi quædam, et his adhuc plura, et communiter, et viritim, et tributim, ab omnibus collaudantur, inde fit, ut tua imperia, tuam magistratuum peritiam, urbes expetant, ita videlicet melius quæque secum actum iri rata, si tu præfecturam ipsius sortitus fueris. Quæ urbium desideria, et illas ipsas, et te una cum imperatore, plane commendant Quandoquidem imperator maximo præstantissimos quosque viros in pretio habet, quos videlicet honoribus et gloria cumulat, de quo genere tu es; abs te vero ornari regique urbes postulant, sive potius, quoniam commoda sua urbes amant: quæ tu ipsis præstas, ut tua, imperator, maximis in rebus opera utitur. Idque non eam ob rem quod arcta ipsi propinquitate junctus, aut quod fratre ipsius editus es; quonam hoc inquam modo, quando illi hujusmodi

non pauci alii præsto sunt? quos multum profecto abest, ut paribus tecum mactandos censeat honoribus: sed virtutis tuæ, pulchrisque in rebus omnibus excellentiæ merito, te extollens, sui hujus judicii gloria, ut æquum est, ipse fruitur. Hoc enim velut specimine palam omnibus facit neque sese genere sibi proximos, at virtutis destitutos præconio, virtutis soladibus, generis duntaxat causa, antelaturum, neque æquum judicaturum, ut qui regii generis non sunt, sed optimi alioqui probissimique, deteriore quam propinquos suos esse loco. Sed vero ut omnibus ipse virtutis ad imitandum propositus exemplar est, ita ejusdemmodi, proximam amicorum cohortem esse vult: decorum scilicet decoro coryphæo chorum: quibus impensius ille delectatur, quam radiante secundum verticem gemma.

A ὡς οὔτε τοὺς ἐγγύτατα μὲν αὐτῷ πεφυκότας τοῦ γένους, ἐξ ἀρετῆς δὲ οὐ βεβοημένους, πρὸ τῶν τῆς ἀρετῆς ἑταίρων διὰ τὸ γένος ποιήσαιτ' ἄν, οὔτε τοὺς μὴ προσήκοντας μὲν τῇ φύσει, σπουδαιοτάτους δὲ ὄντας ἑτέρως ἔλαττον ἔχειν τῶν καθ' αἷμα ψηφίσαιτο· ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνος μίμημα πᾶσιν ἀγαθοῦ πρόκειται, ὡς δὲ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἔχειν βούλεται πρέποντα πρέποντι χορὸν κορυφαίῳ· καὶ τούτοις ἥδεται μᾶλλον, ἢ τῷ πρὸς τῇ κεφαλῇ λίτῳ.

V. Maxima itaque et imperatori, et tibi, gratia esto. Illi ob honores, quos dedit, et illud tui ornandi studium, tibi vero, ita ad omnia apto et idoneo viro. Quo nos autem affecti modo simus, quemve de te versemus animum, id minime omniam incompertum tibi esse putamus. Is tu enim omnino es, qui cum scelerum nos nostrorum immanitate Deo quam maxime invisos, crudelissimisque barbaris plane deditos, et jamjam ultimo haud dubie propinquantes exitio, accepisses, minime perire sinebas, exercitum nimirum ductans, commonefaciens, consilia subministrans, meliora omnia moliens, urgentium malorum effugium reperieus, exigua militum manu, et hac tremebunda, cum innumerabili hostium multitudine sæpius signa conferens, ex eoque conjiciendum omnibus præbens, fore ut brevi Deo adnuente, rem omnem ad optabilem exitum præducturus, malosque male concisurus sis, quemadmodum quondam ad Platæas Pausanias Lacedæmonius pedestreis Xerxis copias, atque antea navaleis apud Salamina Themistocles; nampe, *Struente quidvis effici potest Deo*, ex tua, Sophocles, sententia (Αἴαντι, 86). Ut his itaque quotidie inter commemorandum eximie lætamur, ita cætera votis ardentibus a cupidis fas optari, scilicet ut alta iterum frui pace, in otioque maximas laudes tuas usurpare nobis integrum sit: queis neque plures, neque illustriores, nec hoc tempore, nec antea, ego videre possum: sin autem accedent, quæ diximus, ut quidem certe accedent, tum vero per se cordatus quisque facile intelliget, hoc evasurum sit miraculum.

B Ἐκείνῳ μὲν οὖν καὶ σοὶ πλείστη χάρις ἂν εἴη· τῷ μὲν τοῦ κατὰ σὲ συγκεχωρηκότος καὶ τῆς σπουδῆς, σοὶ δ' ἐπιτηδειότητος τῆς ἐς ἅπαντα· ἡμεῖς δὲ ὅπως ἔχομεν γνώμης· καὶ τίνα νοῦν περὶ σοῦ στρέφομεν, μάλιστα πάντων, οἶμαι σὲ γινώσκειν· σὺ γὰρ δήπουθεν, ὁ τῷ μεμισῆσθαι κατάκρας παρὰ θεοῦ διὰ κακίας ὑπερβολὴν, βαρβάροις ἡμᾶς ὠμοτάτοις ἐκδεδομένους παραλαβὼν, καὶ μέλλοντας ἐξώλεις ὡς ἀληθῶς ἀπολεῖσθαι, οὐκ ἐάσας ἀπολωλέναι, στρατηγῶν, νουθετῶν συμβουλεύων, μηχανώμενος τὰ βελτίω, ἀπαλλαγὴν τῶν λυπούντων εὑρίσκων, ὀλίγοις τισὶ στρατιώταις, καὶ τούτοις τρέμουσι πρὸς ἀριθμοῦ κρεῖττον ἔθνος πολλάκις παρατατόμενος. Διδοὺς ἐντεῦθεν ἅπασιν ἐννοεῖν, ὡς μετ' ὀλίγον θεοῦ νενευκότος καὶ τὸ πᾶν ἐξεργάσῃ, καὶ κατακόψεις κακοὺς κακῶς, καθάπερ ποτὲ Πλαταιᾶσιν ὁ Λακεδαιμόνιος Παυσανίας τὸ Ξέρξου πεζὸν, καὶ Θεμιστοκλῆς πρόσθεν ἐν Σαλαμῖνι τὸ ναυτικόν· καὶ γένοιτο μέν τ' ἂν πᾶν ἔφης, ὦ Σοφόκλεις, Θεοῦ τεχνομένου, οὕτω τοῖς μὲν σφόδρα χαίρομεν ὁσημέραι διεξιόντες· τὰ δ' ἐπαγγέλλειν ἔνεστι λαμπραῖς ταῖς εὐχαῖς ἐπιθυμοῦντας, εἰρήτης ἀπολελαυκέναι βαθείας, καὶ μετὰ σχολῆς ἔχειν, τοῖς κατὰ σοῦ κεχρῆσθαι παιᾶσιν, ὧν οὔτε πλείους, οὔτε μείζους, οὔτε νῦν, οὔτε πρόσθεν αὐτὸς ἰδεῖν. Εἰ δὲ καὶ ἅπερ ἔφης προσέσται, καὶ μὴν προσέσται, τοῦτο πᾶς τις εὖ φρονῶν ἴστω, ποῖ ποτ' ἂν ἐξήκοι τὸ θαῦμα.

C

ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΗΤΟΙ

ΘΩΜΑ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΤΙΚΟΣ

ΤΩ ΜΕΓΑΛΩ ΛΟΓΟΘΕΤΗ ΤΩ ΜΕΤΟΧΙΤΗ

—

THEODULI MONACHI

EU

THOMÆ MAGISTRI

ORATIO GRATULATORIA

MAGNO LOGOTHETÆ METOCHITÆ.

—

Α'. Πολλῶν καὶ μεγάλων οὔμενουν οὐδ' εἰκάσαι ῥᾳδίων τῶν εἰς τὴν σὴν εὐδοκίμησιν ὄντων, καὶ θαυμαστῆς σοι πανταχόθεν εὐφημίας ἐγειρομένης τοῖς ἁπάντων ὁσημέραι στόμασι, μέγιστον ἐκεῖνο διαφερόντως, καὶ οὐδενός τινος σχεδὸν ἀνῦσαι κατὰ ταυτὰ, ἡ περὶ τοὺς δεομένους σὴ δήπου μεγαλοψυχία καὶ γνώμη, καὶ τὸ πεφυκὸς χαρίζεσθαι. Οἶμαι γὰρ οἶμαι, μᾶλλον δὲ ἴσασι πάντες, μὴ ἂν ἕνα μηδένα τοπαράπαν οὕτως εὖ πάσχειν πρόθυμον εἶναι, ὡς σέ γ' αὐτὸν βελτίω πᾶσι τὰ ὄντα διὰ πάντων τιθέναι, καὶ χειρὸς ἀξιοῦν, εὖ μὲν αὐτὸν οἰόμενον πάσχειν, οἷς τοὺς ἄλλους ποιεῖς εὖ, λαμβάνειν δ' αὐτῷ τούτῳ πολὺ μᾶλλον, ἢ διδόναι τοῖς ἄλλοις· οὐ γὰρ χαίρεις ἁπλῶς εὖ δρῶν, εἰς σὲ πάντων ὥσπερ εἴς τινα κοινὴν ἑστίαν καταφευγόντων, οὐδ' αὖ τοῖς δεομένοις πρὸς ἅπαν συναιρόμενος τὸ χρείας ἐστὶν, κἄλλιστά τε καὶ δι' ὀλίγου τοῦ μέσου, καὶ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἐνταῦθα καταστάντας σχήματος· ἀλλὰ καὶ μεγάλα καὶ θαυμαστα χαριζόμενος εἶης, καὶ οἷά τις οὐκ ἂν ἐκπλαγείη, ἄξια μὲν σοῦ καὶ τῆς σῆς περὶ τὰ καλὰ προθυμίας, τὴν δὲ τῶν εὖ πασχόντων ὑπερβαίνοντα γνώμην· ὡς εἰ μὴ ἀρ' ἐξείη καὶ δὴ τὰ τοιαῦτά ποτε δοῦναι, οὐδ' ὅτιπερ εὖ πεποίηκας λέγεις, κἂν πολλάκις ποιήσῃς, κἂν ἄπρακτος ἀπέλθῃ μηδείς· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ νομίζεις ὥσπερ οὐ μικρῶς τηνικαῦθ' ἀδικεῖσθαι ; καὶ πρὸς τὴν ἀνάγκην ἄχθοιο, εἴ πεφυκὼς οὕτως αὐτὸς, ἔπειτ' οὐκ ἴσχεις διὰ πάντων χρῆσθαι τῇ φύσει· ἔστι δ' ὅτε καὶ προφάσεως ἀπορεῖς χωρῆσαι δυναμένης τὴν γνώμην. Ὥστε μοι δοκεῖς διὰ ταῦτα οὐ

A I. Cum et multa et magna, et eadem haud facile animo atque intellectu complectenda sunt, quæ ad tuas attinent laudes; cum etiam immensa quædam tibi omnibus ex locis, ore omnium mortalium, quotidie laudum vis surgit: est illud tamen longe inter cætera maximum, neque ulli propemodum perinde assequendum, tua ista videlicet erga egentes magnificentia, iste animus istud tam promptum ad beneficia ingenium. Sic enim sentio ego, sic, inquam, sentio; aut verius, norunt hoc omnes, neminem omnino unum esse, qui libentius alacriusque beneficiis ornetur, quam tute omnibus dona sua omni modo meliora cumulatioraque præstes, manuque opitulatrice digneris, tum te nimirum affici beneficiis ratus, cum bene ipsemet B de aliis mereris, et hoc ipso multo magnis accipere te autumans, quam aliis tribuere. Non enim quod simpliciter beneficium tribuis, gaudio perfunderis, quando ita ad te omnes, velut ad communem vestam confugiunt: neque quod quacunque ingruente necessitate his qui inopia premuntur subvenis; idque pulcherrime, et quam minimis plane temporum intervallis, et super omneis qui unquam in isto rerum habitu effulsere. At tu magna quædam, et admiranda, neminemque non obstupefactura, gratificari studes; illa te quidem, tuoque rerum honestissimarum digna studio, sed eorum, in quos conferuntur, spem animumque supergressa. Itaque nisi talia etiam nonnunquam tribuere possis, nihil tibi magnopere benefecisse videris, tametsi iden-

tidem facias, tametsi nemo abs te spei suæ irritus remedat. Imo vero etiam non levissica tum te affici injuria existimas, ipsique indignaris [necessitati, si quando qui isthac præditus es animi indole, ea per omnia uti nequeas : est vero etiam cum occasione, quæ animi tui magnitudinem capiat, destitueris. Adeo ut per hæc mihi, non modo

A ὅσον τῆς θαυμαστῆς ἂν Ἀρκαδίας ἀμφοῖν ταῖν χεροῖν, καὶ μετὰ παντὸς τοῦ ῥᾳδίου τοῖς αἰτοῦσιν ἐκστῆναι πάρα πᾶσαν Πυθίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Πινδάρου νεφέλην ἂν ἐκείνην τὴν ξανθὴν, ἐξ ἧς ὗσεν ὁ Ζεὺς ῥοδίοις χρυσὸν, καὶ ταύτην ἂν ὡς μάλιστα καταχεῖν, εἰ τὴν μὲν καταχεῖν, τῆς δ' ἐκστῆναι, κύριος ἦσθα.

beata illa Arcadia, facile manu utraque, et perlubenter, plusquam ulla Pythia (Herodot. I, 66) petentibus cessurus videare; verum etiam illam Pindari nubem (Ὀλυμπ. Ζ' ἐπῳδῷ β) flavam illam, de qua Rhodiis aurum Jupiter pluebat : hanc etiam ipsam quam maxime effusurus, si in manu tua esset, tum hanc profundere, tum cedere Arcadia.

II. Usque adeo sane ingens ad hæc animi tui impetus est, adeoque omnes reapse in admirationem tui traducis : et quod bene facis, et quod majorem adeo in modum facis, et quod eo plane modo volupe tibi est dare, et quod doles, ubi bene merendi tibi facultas desit. Quamobrem emolumentum commune, et salutarem genium, et rerum omnino animam, et bonæ fortunæ quoddam velut Prytaneum, et omnem tam magnificam, tibique convenientem, laudum exsuperantiam, unice audire est : dum omnes videlicet qui ubique terrarum degunt, identidem nec sine stupore tua in ore decora habent, prædicant, plaudunt, quam gloriosis cantibus redimiunt, omne miraculum, et omne elogium perpetuo sermone de te usurpant : et solam [hanc honestissimam inter se contentionem contendunt, quisnam pluribus amplioribusque te encomiis decorando cæteros antevertat. Jure istuc sane, et necessario, atque laudabili prorsus officio ; quippe cum tu in medio positus, commodi publici curam in singulas horas habes, et quidquid utilitati reipublicæ servit unus undelibet et animo volvis, et re peragis, et ad omnia quæ præsens usus postulat præsto es : tuis nimirum curis studiisque promptissimis circa ea quæ expetit quisque ac desiderat, exsomnis ipse, minimeque lentus ac otiosus ; ut nulla cuiquam omnino imponatur molestia, verum ut et legationes, et civitates, civitatumque rectores et cives, et pagi, et uno verbo genus hominum unumquodque, imperatoria fruantur providentia, cujus tu unus dignus actor repræsentatorque es. Quo igitur pacto non te invicem ubique meritas consequi oporteat laudes, et hujusmodi collectas stipes curæ hujus tuæ præmium ferre ? Quas tibi utique cuncti eximias perlubenter deligunt ; non alii magis, alii minus, sed jure omnes æque prompte et alacriter,

B

C

D

Β'. Τοσοῦτό σοι τὸ πρὸς δὴ ταῦτα τῆς ψυχῆς ὡρμηκὸς, καὶ οὕτω πάντας ἐκπλήττειες σὺν ἅρα πολλῷ τῷ ὄντι, καὶ ἐξ ὧν εὖ ποιεῖς, καὶ ἐξ ὧν οὕτω μειζόνως, καὶ οἷς χαίρεις οὕτω διδοὺς, καὶ οἷς ἀλγεῖς, ὅτ' οὐκ ἔξεστιν. Ὄφελος γοῦν κοινὸν, καὶ δαίμονα σωτήριον, καὶ ψυχὴν ὡς ἀληθῶς τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀγαθῆς τύχης ὡσπερεὶ πρυτανεῖον· καὶ πᾶσαν ἠντινοῦν τηλικαύτην ὑπερβολὴν καὶ σοί γε προσήκουσαν, καθάπαξ ἔστιν ἀκούειν, ἄνω καὶ κάτω τῶν ἀπανταχοῦ πάντων τὰ σὰ σὺν ἐκπλήξει βοώντων, ἐπαινούντων, κροτούντων, ἡλίκοις ἀναδούντων ἄσμασιν, ἅπαν θαῦμα καὶ πᾶσαν εὐφημίαν κατὰ σοῦ συνειρόντων, καὶ φιλονεικούντων ταύτην μόνην καλλίστην πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν, ὅστις ἂν σε πλείοσι καὶ μείζοσιν ἐγκωμίοις ἀγήλας, παραλλάξῃ τοὺς ἄλλους· εἰκότως μάλα καὶ ἀναγκαίως, καὶ μετ' ἀξιολόγου τοῦ γίγνεσθαι. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἐν μέσῳ καθεστηκὼς τοῦ κοινῇ λυσιτελοῦντος ἀσαι ὧραι φροντίζεις, καὶ πάνθ' ἃ τῇ τῶν ὅλων χρείᾳ προσῆκε, μύνος ἐκ παντὸς τρόπου καὶ βουλεύῃ καὶ πράττεις, καὶ πρὸς τὸ δέον ἅπαν γίγνῃ, ταῖς ὑπὲρ ὧν ἕκαστοι βούλονταί τε καὶ δέονται φροντίσι καὶ προθυμίαις, αὐτὸς ἀγρυπνος ὤν, καὶ μηδ' ἠντινοῦν ἄγων σχολὴν, ὡς ἂν μηδενὶ τῶν ἁπάντων ᾖ δυσχερές· ἀλλὰ καὶ πρεσβεῖαι καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντες οἱ τούτων καὶ ἰδιῶται, καὶ δῆμοι καὶ πᾶν ὡς εἰπεῖν ὁτιοῦν γένος ἀπολαύωσι προνοίας βασιλικῆς, ἧς μόνος αὐτὸς ὑποκριτὴς ἀξιόχρεως· πῶς οὐχ ἑκασταχοῦ δεῖ σε τοῦ τῶν ἐπαίνων γιγνομένου τυγχάνειν, καὶ μισθὸν ἔχειν ταυτησὶ τῆς μελέτης τὸν τοιοῦτον ἔρανον ; ὃν δή σοι πάντες ἐξαιροῦσιν ἄσμενοι· οὐχ οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δ' ἧττον, ἀλλὰ πάντες δικαίως κατὰ ταυτά.

III. In quibus omnibus, si fas dicere, quod sine ulla cujusquam offensa dictum esto, et primus, et medius, et postremus ego ipse sum; non quod novi quidpiam de te proferam, verum ea, quorum tibi consci omnes sunt, de quo ea plane comperta habent, quæ de nullo alio ulli habent comperta, sed quod aliquanto plus in eo ipse habeam, quod divina quadam laudum tuarum bacchatione perculsus ferar ; qui enim non baccharer, quandoquidem cum sæpenumero complures alios spei votisque meis patronos statuissem, nihil unquam adjumenti a quoquam percepi, verum sophistas omneis, et

Γ'. Τούτων δὲ πάντων εἰ οἷόν τ' εἰπεῖν, καί μοι μηδεὶς ἀχθεσθῇ, πρῶτος καὶ μέσος καὶτελευταῖος ἐγὼ, καινὸν μὲν λέγων οὐδὲν, ἀλλ' ἃ περὶ σοῦ πάντες ἴσασιν· ἴσασι δὲ ἃ μηδενὸς περὶ τῶν ἄλλων οὐδένες ἴσασιν· ἔχων δέ τι καὶ πλέον αὐτὸς, τὸ κάτοχος ὥσπερ ὑπὸ τῶν περὶ ταῦτα βακχευμάτων κινεῖσθαι. Πῶς δὲ οὐ μέλλω, πολλοὺς μὲν πολλάκις ἄλλους προστησάμενος ταῖς ἐλπίσιν, οὐδενὸς δὲ οὐδὲν ἀπονάμενος, σοφιστὰς δὲ πάντας εὑρὼν, καὶ τῷ μηδὲν εἰργάσθαι, μαθητὰς τοῦ Χάρητος ; Ἀλλὰ σὺ μόνος ἀνθρώπων ἡμῖν ὡς ἄριστα ἔσχες, καὶ προῦστης περιφανῶς· καὶ μάλα εἰς ὄνησιν ἔπραξας· καὶ

κατέστης ἀντ' ἀγαθοῦ τοῦ δαίμονος, τά τ' ἀλλ' ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔσθ' ὅτ' οὐκ ἐπαγγέλλομέν σοι τὰ βελτίω θεόθεν, μετὰ τῶν ἐς πάντας κηρυγμάτων τε καὶ παιάνων· καὶ δθ' ἥκομεν ἐκεῖσε πρεσβεύοντες, ὑπὲρ τοῦ τὰ σὰ θαυμάζοντος Χανδρηνοῦ, ὡς εὐμενέστατα καὶ προθυμότατα, καὶ μάλα ἵλεῳ δεδεγμένος τῇ γνώμῃ καὶ φιλοφρονησάμενος οὐ μεμπτῶς· καὶ τὸ μέγιστον, καὶ κολοφὼν ἀτεχνῶς τὰ κάλλιστα μεμνημένος ἡμῶν, καὶ διαλεχθεὶς πρὸς τὸν μόνον ἐν ἀνθρώποις ἄριστον, τὸν μόνον φιλάνθρωπον, καὶ παράδειγμ' ἀληθινοῦ βασιλέως, ὡς ἀληθῶς πεφυκότα, ἀπορροήν τινα τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἀφεῖναι καὶ πρὸς ἡμᾶς, καὶ κατειργάσθαι ταῦθ' ὑπὲρ ὧν ἥκομεν, ὥσπερ οὖν καὶ κατείργαστο, φθάνων ἡμερότητι καὶ τῷ πεφυκότι τοῦ σώζειν τὰς ἁπάντων δεήσεις ὃν πᾶς ὁστισοῦν θαυμάζειν ἐθέλων, οὐδεὶς ὁστισοῦν οἷός τε ἀξίως θαυμάζειν, κἂν εἰ πάντες ἄνθρωποι πάντα ποιοῖεν λέγοντες· ἀλλ' ὁμοῦ τε ἐγχειροῦσι, καὶ παρὰ μέλος ᾄδοντες, εὐθὺς ἐξελέγχονται ὑπὸ τῆς τούτου πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν ἀληθινῆς ἁρμονίας ὑπὲρ ἣν ἂν καὶ φῆς μουσικήν· μᾶλλον δ' αὐτοί τε τὰ εἰκότα πάσχουσι, κάτω πίπτοντες. Καὶ τοῦτον ἐκ τῶν αὐτῶν τούτων· ἄλλως κοσμοῦσι, μεῖζον δεικνύντες λόγου τὸ κατ' αὐτόν. Μόνος γὰρ ἀποχρῶν κόσμος αὐτὸς ἑαυτῷ, καὶ μόνος ἂν εἰ οἷόν τ' ἦν, τῆς αὐτὸς αὐτοῦ γλώττης τύχοι δικαίως, τῆς ὑπερφυοῦς καὶ ἀμάχου, καὶ λογισμὸν πάντα νικώσης ἀσχέτῳ καὶ κεχαρισμένῃ φορᾷ· ὡς δοκεῖν ἀστράπτειν τε καὶ βροντᾷν δημηγοροῦντα, ἢ καὶ πρέσβεσι χρηματίζοντα· τοσοῦτόν ἐστι. Σὺ δ' οὐχ οἷς ἔφην μόνον χρηστὸς εἰς ἡμᾶς, οὐδ' ἐνταῦθα περάνας ἔχεις· ἀλλὰ καὶ οἷς ἔπειτ' ἔσῃ πολλῷ προθυμότερος καὶ ἀμείνων. Προσθήσω δ' ὅτι καὶ οὐδὲ λήξεις· ἀλλὰ καὶ τῶν δευτέρων ἀμεινόνων ἐσαεὶ λέγειν ἔσται μοι· καὶ τούτοις πῶς οἴει χρηστός· μαντεύομαι γὰρ τήν γε σὴν φύσιν εἰδὼς τὰ τοιαῦτα χαίρουσαν· καὶ ὅτι μου μεμνημένος διατελεῖς, ἐμοῦ μὲν οὐδὲν ὄντος, ὡς ἅπαντες ἴσασι· τίς γὰρ Μαρωνειτῶν καὶ Σιφνίων Ἀθήνῃσι λόγος; ἀλλ' οἴκοθεν καὶ παρὰ σαυτοῦ φιλοτίμως παρακαλούμενος ἐπὶ ταῦσα· εἰ μὴ καὶ ἡμᾶς εἰς ἀγαθοὺς ἐκείνως φήσαις τελεῖν, τῆς σῆς εἵ μοι δίδως εἶπεῖν εὐνοίας τυγχάνοντας, οὗ μηδὲν οὔθ' ἥδιον οὔτ' εὐδαιμονέστερον χρήσασθαι.

A germanos Charetis discipulos, siquidem nulla promissis fides esset, deprehendi? Verum enim vero unus tu mortalium optimum te nobis, patronumque certissimum præsbuisti, tu rationibus nostris commodisque egregie consuluisti, tu boni nobis genii in vicem fuisti, tum in cæteris, ob quæ nullo non tempore fausta quævis tibi divinitus comprecamur, una cum nostris apud omneis præconiis et pæanibus; tum potissimum quod cum istuc pro studiosissimo cultore tuo Chandreno deprecatum venissemus, benignissime, et promptissime, et humanissimo nos animo excipiebas, et haud vulgari comitate ac gratia complectebarit: et quod maximum, et plane colophon est, perhonorificam de nobis faciebas mentionem, cum in colloquium B cum uno inter homines longe optimo, uno clementissimo, bonique regis verissimo a natura edito specimine, venisses: ut is benignitatis suæ rivulum quempiam in nos etiam derivaret, eaque, quorum gratia venissemus, conficeret: quemadmodum sane confecit, sua nempe mansuetudine, atque insita servandi voluntate, omnes, omnium preces ultro anteveniens. Cujus nomen etsi eximia ornare unusquisque studet laude, nemo tamen unus est, qui laudare ex merito queat, utut omnes homines omnia dicendo experiantur. Continuo enim ut manum operi admovent, a legitimis carminis modis aberrare, per verissimam imperatoris omnium virtutum harmoniam, longe musica quavis concinniorem, convincuntur; seu verius, et ipsis nihil absurdi et iopinati accidit, eo quod infra C (magnitudinem hominis) decidunt, et cum per hæc ipsa tamen alio quodam commendant modo, dum facultate dicendi majorem esse demonstrant; solus ipse enim satis magnum sibi decus est; et solus, si qua fieri posset, suam ipsius linguam laudatricem merito haberet, cœlestissimam illam et insuperabilem, quæ omnem mentis aciem invicto gratissimoque impetu vincit. Ita ut fulgura et tonitrua ciere videatur (Aristop. Ἀχαρν. 530), cum aut pro concione verba facit aut legatis responsa dat, tantum id ipsum sane est. Tu vero non his modo, quæ jam diximus, beneficus erga nos fuisti, neque hic bene merendi finem fecisti, sed eo etiam, quod in posterum multo propensior meliorque futurus es, imo et illud adjiciam, quod nec desines aliquando, quodque nunquam non posteriora quæque mihi meliora vocare licebit; et his igitur haud dubie optimus eris, id quod recte hinc auguror, quoniam et tuum ingenium hujusmodi delectari rebus perspectum habeo, et perpetua mei apud te viget memoria: mei, inquam, hominis, quod nemo nescit, minimi plane pretii. Nam quæ Maronitarum Siphniorumque Athenis ratio? Verum tu tua ipsius indole, et abs temetipso, honesta gloriæ cupiditate, ad id præstandum adduceris, nisi fortasse nos item in bonorum virorum numero ideo collocandos censes, quoniam tuam gratiam, si pace tua fas dicere, consecuti sumus, quo nihil neque dulcius, neque ad usum felicius esse queat.

Δ'. Οἷς ἅπασιν ἡμεῖς ἀντιδίδομὲν ἄλλο μὲν οὐδέν· D οὐ γὰρ οἷόν τε οὐδ' ἐν τούτοις ἡμεῖς· τῇ τύχῃ δὲ χάριν εἰδότες, ὅτι σοι παρέσχεν ἀποχρῶσαν ὕλην εἰς ἐπίδειξιν τῆς σῆς ἀρετῆς ἣ πάντας ἐξέπληξας· μᾶλλον δὲ καὶ συγχαίρομεν ταύτῃ· ὅτι καθάπερ τοὺς ἄλλους καὶ σὲ δοκοῦσα κοσμεῖν, ὑπὸ τῶν σῶν αὖτη κεκό-

IV. Quibus omnibus nihil nos equidem aliud rependimus, quando fieri hoc nequit, nec ea nos conditione sumus, nisi ut fortunæ grates habeamus, quæ tibi idoneam rerum materiam exserendæ virtutis tuæ, qua cunctos in stuporem dedisti, largita fuit. Sive illi potius gratulamur, quod cum

te perinde atque cæteros ornare visa esset, tuis ipsa non minus exornata luminibus fuerit, quam ipsa alios ornet. Quippe non ad ea modo, quæ opus sunt, recte intelligenda sane quam perspicax es, sive rectius : Viam invenire promptus e salebris meris, ut ait Æschylus (Προμ. Δετμ. 59) ; atque longe idem aliis omnibus sapientius in re quacunque proposita, quæ ex usu præsenti sint, cum in medium consulis verbisque explicas, tum digna prudentibus consiliis ratione opere ipso exsequeris, atque ita quidem certe, quasi non alio expediri res modo posset, verum etiam, melle dulciorm linguam, præ Nestore illo Homerico, (Ἰλ. α', 249.) habes, tuisque plane in labris suada efflorescit. (ex Eupolide. Δήμοις), et flumen orationis quam dexterrime, rebusque ipsis convenientissime fundis. Adhæc quis æque erga omnes beneficus, et tenuioribus adeo facile affabilis, et comis, ut mitis quispiam pater (Ἰλ ω' 770), idque contra quam fortunæ locoque tuo consentaneum esse videatur ? Sed et ex iis, qui ullo unquam ævo, in publico rerum civilium actu versati fuere, unus tu opum injustarum haudquaquam mirator fuisti, nec privatum commodum tuum rationibus reipublicæ antiquius habuisti, accipiendo nimirum unde probrosum esset accipere, et unde alii suas lugerent jacturas ; imo vero tu honesti, et justi, et decori ordinem in omnibus observando, etiam maledicentissimos quosque calumniatores tuarum laudum præcones nactus es. Cæterum quod vel solum admiratione dignum est, quodque omnia omnium ora linguasque perpetuo occupat, tuus iste circa Musas afflatus et bacchatio est, et in iis concessa ab omnibus palma. Omnes enim orationum species, omnera scientiam in animo circumfers, nihilque non excellentissimum in modum. Ita vero in animo tuo res omnes probe permistæ sunt, velut in communi quodam cratere. Atqui nec artes solum oratorias, neque sacra et initia Platonica, neque hanc duntaxat illamque disciplinam complectendam tibi statuis, sed illam itidem, quæ homines rerum cœlestium interpretes doctoresque publicos, et exercitatos in æthere sophistas : *Haud ultra pedibus contingere terram,* videri facit, cum *densas siderum et revolubileis spiras orbesque vestigant.* Cujus negotii perquam exigua et vulgaria nactus subsidia, ad ultimas scientiæ illius metas insita ingenii vi provectus es. Unde et Olympii cognomentum meliore plane jure, quam Pericles quispiam mereris. Jam tu etiam inter tot curarum, quæ te, prope dixerim, vix spiritum ducere sinunt, imbreis identidem tamen orationes paris, atque minore id quidem negotio quam alius quisquam otio abundans ; et has adeo præstantes, adeo molli et delicato elaboratas filo, ut a Musis ipsis Gratiisque pertextæ videantur, et ut ne hæ quidem ipsæ suavius quiddam modulentur, adeo tuum unius opus est, hæc perfecte præstare, o ingens artis hujus decus, et imperator orationum, et Mercurii facundiæ præsidis effigies, et cum aliis collate, velut aquila quædam in nubibus. Videtur itaque mihi Pythagoras, visis orationibus tuis, quanquam enim longe hæc a nostro (Christianorum) synedrio abhorrent, at dicantur illa tamen : has ille igitur si videsset,

A σμηται, οὐ μεῖον, ἢ τοὺς ἄλλους αὕτη κοσμεῖ· οὐ γὰρ
ὅσον δεινὸς ἃ προσῆκε συνεῖναι· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ
πόρον ἐξ ἀμηχάνων κατ' Αἰσχύλον εὑρεῖν, καὶ περὶ
παντὸς ἂν ἄμεινον παντὸς ὁτουοῦν βεβουλεῦσθαι,
καὶ εἰπεῖν τὰ καίρια, καὶ πρᾶξαι τῶν βεβουλευμέ-
νων ἀξίως, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἐξείη· ἀλλὰ καὶ
γλῶτταν ἡδίω μέλιτος ἴσχεις ὑπὲρ τὸν Ὁμήρου
Νέστορα· καί σου πειθὼ τοῖς χείλεσιν ἐπανθεῖ· καὶ
ῥεῖς ἄγαν περιδεξίως, καὶ τοῖς πράγμασιν ἀτεχνῶς.
Τίς δὲ οὕτω τοῖς πᾶσι χρηστὸς καὶ ἐπιεικὴς, καὶ
πρὸς τὰς τῶν πενεστέρων ὁμιλίας εὐπροσόδως ἔχων
καὶ ἱλαρῶς, ὥσπερ τις πατὴρ ἥπιος ἔξω παντὸς τοῦ
τῆς τύχης εἰκότος ; Μόνος δὲ σὺ τῶν δημοσίᾳ πώ-
ποτε πολιτευσαμένων οὐ πλοῦτον ἐθαύμασας ἄδι-
κον, οὐδ' ἰδίας ἕνεκα πλεονεξίας τὸ κοινῇ συμφέρον
B παρεῖδες, λαμβάνων ὅθεν μέμψις λαμβάνειν, καὶ
ὅθεν ἕτεροι κλαύσονται· ἀλλὰ τὴν τοῦ καλοῦ καὶ
δικαίου καὶ πρέποντος τάξιν διὰ πάντων φυλάττων
καὶ τοὺς τοῦ βασκαίνειν τεχνίτας ἐπαινέτας ἐκτή-
σω. Ἀλλὰ μὲν τὸ μόνον θαύματος ἄξιον, καὶ πᾶσα
γλῶσσα τοῖς πᾶσιν ἀεὶ, ἡ περὶ τὰς μούσας κατοχὴ
καὶ βακχεία, καὶ τὸ παρὰ πάντων ἐν τούτοις ἀφε-
στηκός· ἅπαντα γὰρ λόγων εἶδη καὶ πᾶσαν ἐπι-
στήμην φέρεις ἐν τῇ ψυχῇ· καὶ οὐδὲν ὅ τι οὐκ
ἄκρως, εἰς ἣν ἅπαντα χρήματα συγκεράννυται,
ὥσπερ εἴς τινα κρατῆρα κοινόν· καὶ οὐκ ἄρα ῥητο-
ρικῆς μόνον, οὐδὲ τῆς τοῦ Πλάτωνος τελετῆς, οὐδὲ
ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης ἔστι σοι λόγος·
ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν Ὀλύμπου πραγμάτων δημαγωγοὺς
ἀνθρώπους ποιεῖ καὶ σοφιστὰς ἐν αἰθέρι, οὐκέτ' ἐπι-
ψαύειν ποσὶ γαίης δοκοῦντας, ὅταν ἄστρων
C πυκινὰς ἀμφιδρόμους ἰχνεύωσιν ἕλικας· οὗ
μικρὰς δή τινας καὶ φαύλος εἰληφὼς ἀφορμὰς, εἰς
ἔσχατ' ἀφίκου τῆς ἐπιστήμης αὐτὸς, τῷ παρὰ σοῦ
πεφυκότι· ὅθεν καὶ τῆς Ὀλυμπίου προσηγορίας
δικαιότερος ἂν εἴης τυγχάνειν αὐτὸς παντὸς Περι-
κλέους· σὺ δ' ἐν τοσούντων ἐπομβρίᾳ φροντίδων, μηδ'
ἀναπνεῖν ὡς εἰπεῖν ἐωσῶν, καὶ λόγους ἑκάστοτε
τίκτεις παντὸς σχολάζοντα, ῥᾷον, οὕτω δή τοι κρα-
τίστοος καὶ πεφροντισμένους ἀῤῥῶς, ὡς δοκεῖν ὑπὸ
Μουσῶν τε καὶ Χαρίτων ὑφάνθαι· καὶ ὡς μηδ' ἂν
αὐτὰς ταύτας ἀναβαλέσθαι ἥδιον· οὕτω πρὸς σοῦ
μόνου τὰ τοιαῦτα περαίνειν, ὦ πρόσχημα τέχνης
καὶ λόγων αὐτοκράτορ, καὶ λογίου τύπος Ἑρμοῦ,
καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ὥσπερ ἀετὸς ἐν νεφέλαις.
Δοκεῖ δέ μοι καὶ Πυθαγόρας τούτους ἰδὼν, εἰ γὰρ
D καὶ πόῤῥω ταῦτα τοῦ καθ' ἡμᾶς συνεδρίου, ἀλλ'
οὖν εἰρήσθω γε, ἐκεῖνος τοίνον εἴπερ ἐώρα, ἔφησεν
ἄν σε τὴν Δημοσθένους ἢ Πλάτωνος ψυχὴν ἐσχηκέ-
ναι· τούτων δὴ τῶν σῶν νῦν μὲν ἑταίρων, πάλαι δὲ
γυμναστῶν, πολλοῖς καὶ μεγάλοις ἐρειδόμενος τε-
κμηρίοις, οὕτω τοι πάντα τὰ σὰ διαπαντὸς τοῦ κα-
λῶς ἥκοντος ἴσχει· καὶ δι' ἀνάγκης ἐθελουσίου
θαυμαστὰς ἅπαντας κέκτησαι.

haud dubie dicturus erat, te Demosthenis aut Platonis habuisse animam, tuorum hoc quidem tempore familiarium, olim autem magistrorum. Id quod multis magnisque documentis subnixus dicturus erat; in tantum tua omnia, quod pulchrum venustumque est, id ubique consectantur, et tu voluntaria quadam necessitudine constrictos omnes admiratores tuos habes.

ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΗΤΟΙ

ΘΩΜΑ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΦΩΝΗΤΙΚΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ ΚΥΡ. ΝΙΦΩΝΑ.

—

THEODULI MONACHI

SEU

THOMÆ MAGISTRI

ORATIO GRATULATORIA
SANCTISSIMO ET ŒCUMENICO PATRIARCHÆ, DOM. NIPHONI.

—

Α'. Ἐπειδὴ σὺ μὲν Θεοῦ διδόντος τῆς ἁπασῶν μεγίστης ἐπέβης ἀρχῆς, πολλὰ βιασθείς, καὶ πρὸς τὴν ἀνάγκην οὐκ ἀντειρηκώς, τὸ δὲ τῆς φήμης ἐκασταχόσε παρῆει, τίς ἂν εἰπεῖν ἔχοι τὸν συνενεχθέντα κρότον ἅπασιν; Οὐ γὰρ οἱ μὲν ταύτην εἶχον τὴν γνώμην, οἱ δ' ἑτέρως γε· οὐδὲ ταύτην μὲν πάντες, οὐ κατὰ ταυτὰ δὲ, ὡς τοὺς μὲν μᾶλλον, τοὺς δ' ἧττον γεγανῶσθαι τῇ φήμῃ, καὶ τοὺς μὲν ὡς ἀληθῶς, τοὺς δ' ἐν σχήματι· ἀλλ' ὥσπερ κοινῆς εὐχῆς τελεσθείσης, ἤ τινος ἡμῖν ἐξαίφνης ἀπ' οὐρανοῦ κατιόντος ἐπ' εὐδαιμονίᾳ τοῦ γένους, οὕτω πάντες τὰς γνώμας ἔσχομεν· καί μοι δοκοῦμεν, μηδ' ἂν αὐτοὶ δεδεγμένοι, τοσοῦτον ἡσθῆναι· μᾶλλον δὲ ὡς ἂν αὐτοὶ δεδεγμένοι, μέγα φρονοῦμεν, λογιζόμενοι μὲν τὰ πρόσθεν, ἐννοοῦντες δὲ καὶ τὰ νῦν διὰ σοῦ πᾶσιν ἐσόμενα· συγχαίροντες μὲν ἡμῖν αὐτοῖς, συγχαίροντες δὲ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις· ὅτι τῆς ἀγαθῆς τύχης νῦν πάντες ὡς ἀληθῶς πειρασόμεθα, καὶ νῦν εὐδαιμονία μετ' ἀνθρώπων οἰκήσει, ἐξαληλιμμένων μὲν κατάκρας τῶν τε ἰδίᾳ λυπούντων ἑκάστῳ, καὶ τῶν κοινῶν δυσχερῶν, ὡς μηδ' ὑπολελεῖφθαι τῇ μνήμῃ· ἀντεισενεχθέντων δὲ ἡδέων καὶ τερπνῶν καὶ χαρίτων, καὶ πλείστης ὅσης ἐκασταχοῦ τῆς βακχείας, σκιρτώντων ἁπάντων ἐπὶ χρηστῆς ὑποθέσεως. Ἃ πάλαι μὲν ἐποθοῦμεν, ἰδεῖν δὲ οὐκ ἀπῆντα. Ἠλγοῦμεν δὲ ἀτυχοῦντες· μόναις δὲ ταῖς εὐχαῖς ἐλείπετο χρῆσθαι, θαλπομένους ἐλπίσι. Τοιγαροῦν καὶ γέγονε· καὶ τοσοῦτό γε, ὥσ' ὑπὲρ

I. Posteaquam tu nuper, Dei munere ac beneficio, istam omnium maximam dignitatem, sane quam coactus, et necessitati duntaxat non reclamans, adiisti, ejusque rei fama in omnes orbis nostri partes exiit, nemo facile dixerit, qui tum apud universos homines obortus fuerit plausus. Non enim alii hanc, alii aliam habebant sententiam; neque rursus eamdem quidem omnes, sed non eodem plane comparatam modo, eo quod alii plus, alii minus allato nuntio exhilararentur, pars item ex animo, pars simulate; sed vero velut publici cujusdam voti damnati essemus, aut cœlo quisquam repente, ad generis nostri felicitatem, nobis delapsus fuisset, ita plane animis omnes afficiebamur. Quanquam mihi sane, nec si ad vota et spes nostras concessus nobis fuisses, tam effusa exsultaturi videamur lætitia, sive verius, quod te, quem ipsi optavissemus, accepto, nunc magnopere gloriamur. Nempe pariter tum priora nobiscum reputantes; tum animo præcipientes, quæ per te mox usu omnibus ventura sunt: atque et nobis ipsis, et universis hominibus gratulantes, quod bonam omnes fortunam nunc demum experturi simus: quod ipsaque nunc inter homines domicilium habitura sit felicitas: oblitteratis penitus, tum his quæ privatim quemque cruciabant, tum publicis infortuniis: ita ut ne in memoria quidem amplius resideant, eorumque loco reductis jucundis et suavibus, e

gratiis, et immensa ubique bacchantis lætitiæ vi, omnibusque ob tam bonam causam mire tripudiantibus. Quæ dudum desiderabamus, sed oculis usurpare non licebat : atque ut frustratione angebamur, ita solis uti votis, nobis spe calentibus, reliquum erat. Quamobrem factum id nunc est. Et tantum illud omnino, ut quemadmodum quo

A ὧν ὅπως ἔσται ταῖς εὐχαῖς εἴχομεν χρῆσθαι, τούτων ὅπως διαπαντὸς ἀπολαύειν ἐξέσται ταῖς εὐχαῖς ἔχομεν χρῆσθαι. Τοῦτο ἦν ἄρα τὴν γῆν πρὸς καρπῶν ἁπάντων ἐῤῥῶσθαι φορὰν, καὶ φιλοτιμήσασθαι ταῖς γοναῖς, ὥσπερ γε τῆς μελλούσης τύχης ἀξιολόγους τινὰς ἀφορμὰς παρεσκευακότος τοῦ θείου, δεικνύντος ἐντεῦθεν τὴν ἐσομένην βοήθειαν.

hæc fierent, antehac votis optare habebamus, ita nunc ut perpetuo eis frui nobis liceat, votis optandum habeamus. Atque hoc ipsum haud dubie erat, quod ita copioso tellus nostra fructuum omnium proventu nuper abundaret, et ambitiosa quadam fecunditate luxuriaret, Deo nimirum futuræ hujus fortunæ nostræ velut præclaram quamdam lementim jam parante, atque futurum inde præmonstrante auxilium.

II. Verum enimvero nec magnus imperator ex hoc aberat theatro. *Nostræ columenque et gloria terræ* (Oppian. Κυνηγ. α', 1), sed et ipse tuarum acclamationum plausuumque partem ferebat, quod præteritis cæteris tui unius rationem habuisset, viri, quæ particulatim alios honestant, perfectissime omnia complexi. Cæterum cum multa et magna imperatori in admirationem sufficiant, vix recensere tamen, quot et quanta sint, quis queat. Sive potius eum, qui optimarum laudum omnium verissimum prytaneum est, et qui in tantum omnibus in rebus concessum tenet principatum, ut omnes omnino, quotquot claritudine virtutum insignes habentur, si illi secundi sint, nihil amplius optent. Imo vero ipsorum inde inclarescat gloria, nulla illi parti decoris delibata parte. Eum igitur, hunc plane in mondum comparatum, quamvis absonum fortasse dictu est, nonminus tua illa suffragatio commendat : et qui omni ex parte admirandus per se est, hoc ipso, nescio quomodo, haud paulo nunc admirabilior visus est. Sive potius uterque vestrum hac eadem ex re : ille ut supra omnes homines recte arbitrandi summus artifex, eo quod te per omnia optimum delegit, tu vero optimæ classis homo, utpote qui præstantissimi in omnibus, et admiratione dignissimi imperatoris judicio delectus es. Quocirca nec illum alium quempiam præ te præoptare oportuit, quemadmodum nec præoptavit ; neque te ab alio, quam ipso, accipere suffragium, ideoque nec accepisti. Nimi-

B'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ βασιλεὺς ὁ μέγας οὐκ ἀπῆν τοῦ θεάτρου, τὸ γαίης ἐρικυδὲς ἔρεισμα· ἀλλὰ τῶν B κατὰ σοῦ θορύβων καὶ κρότων ἐκοινώνει καὶ οὗτος. Ἀνθ' ὧν πάντας τοὺς ἄλλους ὑπεριδὼν, σοὶ μόνῳ προσέσχε, τῷ πάνθ' ἃ τοὺς ἄλλους ἐν μέρει κοσμεῖ καθ' ὑπερβολὴν συλλαβόντι· ᾧ πολλῶν καὶ μεγάλων οὔμενουν εἴποι τις ἡλίκων καὶ ὅσων ἐξαρκούντων εἰς θαῦμα· μᾶλλον δὲ πάντων ὄντα τῶν ἀρίστων ὡς ἀληθῶς πρυτανεῖον, καὶ τοσοῦτον ἐν πᾶσιν ἐσχηκότα τὸ συγκεχωρηκὸς, ὡς πάντας ἁπλῶς τοὺς ἐξ ἀρετῆς βοηθηθέντας, εἰ τούτου δεύτεροι γένοιντο, μηδὲν πλέον ζητεῖν, μᾶλλον δὲ σφᾶς ἐντεῦθεν κοσμεῖσθαι. Τούτῳ δὲ τῆς γιγνομένης τιμῆς ὑφαιρεῖν, τοῦτον οὕτως ἐσκευασμένον, οὐχ ἧττον εἰ καὶ παράδοξον εἰπεῖν ἡ παρὰ σοῦ ψῆφος σεμνύνει. Καὶ θαυμαστὸς τοῖς ἅπασιν ὤν, πῶς ἂν εἴπω, νῦν μᾶλλον θαυμαστότερον ὤφθη· μᾶλλον δ' ἐκ τῶν C αὐτῶν ἀμφότεροι· ὁ μὲν, ὡς ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους τοῦ λογιζομένου τεχνίτης, ἐπειδὴ σὲ τὸν πάντα βέλτιστον εἵλετο· σὺ δὲ ὧν τῆς κρείττονος μοίρας· ἐπειδὴ τοῦ πάντ' ἀρίστου καὶ θαυμαστοῦ βασιλέως τῶν ψήφων ἔτυχες. Οὐκ ἄρα οὔτ' ἐκεῖνον ἐχρῆν ἄλλων ἀντὶ σοῦ προελέσθαι. Οὔκουν οὐδὲ προείλετο, οὔτε σὲ παρ' ἑτέρου ἢ τούτου κεκομίσθαι τὰς ψήφους· οὔκουν οὐδὲ κεκόμισο· ἀλλ' ἀμφτέροις ἐχρήσασθε τὰ γιγνόμενα, ὥσπερ ἐξεπίτηδες οἶμαι συνενεχθὲν τοῦ μὴ δοκεῖν ἐλλελεῖφθαι. Ἠγάμην δὲ ἔγωγ' οὐ μόνον Ἀθηναίων χαιρόντων Πλάτωνι, ἀλλὰ καὶ Πλάτων πολλοῦ τινος ἄξιος ἔχων θαυμαστὰς Ἀθηναίους.

rum vos inter vos, mutuis recte atque ordine fungebamini officiis, quasi de industria, ut arbitror, hoc contigisset, ut ne prætermissum quidquam videretur. Mea videlicet sententia non modo eximiam promeriti laudem Athenienses videntur, queis in deliciis Plato esset; sed Plato etiam ipse homo maximi pretii visus, quis hos habuisset admiratores.

III. Atque de me quidem, si vel ante novum D hunc pontificatum tuum quisquam exquisivisset, quisnam sacrarum religionum cæremoniarumque, et magni Ecclesiæ nominis moderator procuratorque futurus esset, hunc te profecto ipsum edidissem ; nec quando tui præsentis facultas nobis erat, alius omnino ullus superior discessisset ; id quod neque speciosis quibusdam rationibus, neque de principis summa erga te benevolentia, concluisem : nihil horum sane, verum ex iis rebus, quas in te sitas esse juxta mecum omnes norunt. Quippe si caput rerum omnium, et unum revera maximum

Γ'. Ἐμὲ δὲ καὶ πρὸ τοῦ παρόντος εἴ τις ἤρετο σχήματος, τίς ὁ τῶν ἱερῶν πραγμάτων καὶ τοῦ μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας ὀνόματος ἐξάρχων ἔσται καὶ κηδεμὼν, σὲ τοῦτον ἂν εἶπον, καὶ οὐδ' ἂν εἷς ἄλλος σοῦ παρόντος ἐκράτει, οὐκ εἰκόσι λογισμοῖς χρώμενος, οὐδ' ἐκ τῆς τοῦ κρατοῦντος συμπεραίνων εὐνοίας, οὐδ' ἐγγύς· ἀλλ' ἐξ ὧν ἐγώ σοι καὶ πάντες σύνισμεν· εἰ γὰρ δὴ κεφάλαιον μὲν ἁπάντων καὶ μόνον ὡς ἀληθῶς τιμιώτατον ψυχῶν προστασία, καθάπερ οἶμαι ψυχῆ σώματος· δεῖ δὲ τὴν ταυτησὶ τῆς ἀρχῆς εἰλημμένον τοσαῦτα πράττειν ὅσα παντες ἄνθρωποι· ἐπειδὴ καὶ πάντων προίστάται· καὶ τοῦθ'

ἡμῖν οὗτος ἐνθάδε ὅπερ τοῖς νοητοῖς ὁ Θεός· εἰ ταῦθ' οὕτω δεῖ, σὺ δὲ πάλαι τούτους τοὺς λογισμοὺς ἔδωκας· καὶ οὐδὲν ἔργον εὑρεῖν, εἰ διὰ πάντων ἀφῖξαι, ἀλλ' ὅτῳ μᾶλλον ἐξείργασαι, τίς οὕτω φρένας ὀλίγος καὶ τῶν φανερωτάτων ἔχων σκαιῶς ὅστις οὐκ ἂν οἶμαι συμφήσαι, ὡς ἄρα νῦν οὐ λαμβάνεις, ἀλλ' ἀπολαμβάνεις τὸ σχῆμα· καὶ τῶν πραγμάτων διδόντων, πάλαι κρατεῖν, ἤδη πγοσετέθη τοὔνομα· ὥστ' οὐ τοῦ κεκομίσθαι δεῖ σοι μᾶλλον συγχαίρειν, ἢ συνάχθεσθαι πάντας, τοῦ μὴ πάλαι τὸ δέον ὡς εἰκὸς κεκομίσθαι· μᾶλλον δὲ σοὶ μὲν κατ' ἄμφω συγχαίρειν, καὶ οἷς ἀξιόχρεως πόῤῥωθεν ἦσθα, καὶ ὅτι νῦν ἔτυχες· ἡμᾶς δὲ εἰ καὶ νῦν ὄντως ἐν εὐδαίμοσιν ἔχεις, τῷ μὴ πάλαι τούτου πειραθῆναι τοῦ μέρους εἰς ἡδικημένους τελοῦμεν.

A est, sacrum animarum regimen, proindre opinor, ut animæ corporis sui gubernatio: si illi item, qui hoc capessit munus, non minus multa necessario peragenda sunt, quam universis hominibus reliquis: præsidi videlicet omnium et custori, qui idem in terra mortalibus est, quod ætheriis mentibus Deus. Cum hæc, inquam, sic omnino comparata esse oportet, et hæc dudum tibi hominum collecta fuit existimatio, nec difficile est videre, utrum spatia hæcce omnia decucurreris, verum in quonam plus operæ laborisque consumpseris, qui heic ita parum prudens, rerumque clarissimarum ita imperitus arbiter sit, qui non ultero, ut equidem arbitror, fateatur non accipere te nunc, sed repicere hunc habitum, et quod jampridem res ipsæ decus tibi dedissent, illius nunc accessisse titulum. Quapropter non magis tibi de accepta dignitate congratulari debemus, quam communem ex eo omnes dolorem capere, quod non jamdudum, ut sane æquum erat, justum ac debitum honorem consecutus fuisses: sive potius tibi quidem utroque congratulandum nomine, tum quod eo dignissimus dudum eras, tum quod nunc adeptus es. Nos autem, etsi nunc merito beatis adnumeres, quoniam non olim hanc experti sortem fuimus, injuriam profecto perpessis accensendi sumus.

Δ'. Τῶν δὲ σῶν πλεονεκτημάτων, τοῦ τις ἂν πρῶτον ἢ τελευταῖον μνησθῇ; πότερον, τῆς ὑπερφυοῦς ἀγχινοίας καὶ τοῦ βουλευομένου πρὸς πάντα, καὶ τὸ γιγνόμενον μὲν πανταχῇ, ἐν οὐδενὶ δὲ μετάμελον ἔχοντος, ἢ τοῦ τῆς γνώμης ἐμβριθοῦς καὶ γενναίου συγκεκραμένου χάρισιν ἡμερότητος, ὡς μήτε τῷ μεγαλόφρονι μόνῳ πρὸς ὑπεροψίαν ἐκφέρειν, καὶ χαλεπὸν εἶναι τοῖς ἐντυγχάνουσι, μήτε τῷ πράῳ μεγαλοφροσύνης ἀπούσης πρὸς μαλακότητα πίπτειν; Ἀλλ' ἀμφοτέρων εἰς ἄκρον προῦστης, ἡρωϊκὸν μὲν καθάπαξ ἔχων τὸ ἦθος καὶ φόβον ἐγεῖρον ἐν τῷ παραυτίκα τῆς θέας χαρίτων δὲ πλήρεις τὰς ὁμιλίας δεικνύς. Ἀλλὰ μὴν τὰ μέχρι τοῦ δεῦρο δοκοῦντα τῶν ἀπορωτάτων συγγίνεσθαι μόνος ἀνθρώπων εἰς ταυτὸν ἤγαγες, ὡς μὴ βεβλάφθαι θάτερον· καὶ νικᾷς τοὺς μὲν φιλανθρώπους δικαιοσύνῃ, φιλανθρωπίᾳ δὲ τοὺς δικαίους· ἢ εἰ βούλει γε, φιλανθρωπίᾳ μὲν φιλανθρώπους, τῷ δὲ παράδειγμα δικαιοσύνης αὐτὸς εἶναι, τοὺς δεινοὺς ἐπὶ τούτῳ· ὦ συνδυασμοῦ θαῦμα καὶ ζῆλον ἅπασιν ἔχοντος, προσήκοντος μὲν σοὶ, λυσιτελοῦντος δὲ πόλεσι! Νῦν οὐ πένητας ἔστι πρὸς εὐπόρων κακοῦσθαι, καθάπερ ἐν πόλεων ἁλώσει καρπουμένων τοὺς δυστυχεῖς· καὶ τὰ μὲν σφέτερ' αὐτῶν ἀτόποις ἐπαυξόντων προσθήκαις, ἐκείνους δὲ κλᾴειν ἀναγκαζόντων καὶ καθιστάντων πενήτων πένητας· νῦν **συκοφαντία καθάπαξ ἐκπυδὼν ἀπελήλαται· καὶ πένητες οὐ ψεύδονται πρὸς εὐπόρους· οὐδὲ πρὸς τὸν ἔχονθ' ὁ φθόνος ἕρπει κατὰ τὸν παῖδα Σοφίλου· ἀλλ' ἔστιν ἑκατέροις παρ' ἀμφοτέρων ἃ δεῖ**, τῶν μὲν ἐν πλούτῳ σφᾶς ἐλεούντων καὶ συνευχομένων βίου ῥᾳστώνην· αἰδοῦνται δὲ τοὺς αὐτῶν κρείττους οἱ πενίᾳ συζῶντες· δεδίασι γὰρ ἄμφω τοὺς νόμους οὓς αὐτὸς ἰσχυροὺς ποιεῖς, δικαιοσύνῃ πρὸς πάντα χρώμενος. Νῦν εἶδος εὐεργεσίας ἐξεφάνη καινὸν, καὶ πάντας ἁπλῶς εὖ ποιεῖς· τοὺς μὲν ἐνδεεῖς δι' αὐτὸ τοῦτο, τοὺς δ' ἔχειν δοκοῦντας, ἵνα μὴ τῶν οὐκ ἐχόντων γένωντα κατὰ τοὺς δεινοὺς τῶν κυβερ-

B IV. Quam vero de excellentibus virtutibus laudibusque tuis primo, quam postremo dicemus loco? utrum singularem vim mentis, et prudentissima in omnibus consilia, quæ numeros suos omnes expletos, nullam autem decretorum reprehensionem habent: an gravitatem animi nobilitatemque illam mansuetudinis permistam temperatamque gratiis: ut neque magnanimitate sola ad aliorum despicientiam efferaris, gravisque tecum agentibus fias, neque rursus lenitate, remota magnitudine animi, ad mollitiem prolabaris? Tu vero hoc utrumque perfectissime moderaris, nimirum heroica plane præditus indole, suique formidinem primo protinus conspectu ciente, sed idem comitate et gratia refertos exhibens congressus. Cæterum quæ C duo antehac vix, ac ne vix quidem, convenire posse videbantur, ea tu unus mortalium sic in unum conduxisti, ut alterum alteri nihil officeret: nempe mites ac humanos justitia anteis, lenitate justos, seu si mavis, lenes indulgentia, hos autem, qui justitia insignes habentur, quod ejusce virtutis ipsemet exemplar es: o admirabilem omnibus atque gloriosam conjunctionem! quæ sic tua propria est, ut in primis fructuosa sit reipublicæ. Non enim nunc amplius opprimere inopes ac vexare divitibus licet, qui perinde ut in captivitate urbium fieri solet, ex miseris compendium capantes, suas quidem copias ingentibus accessionibus adaugebant, pauperes autem ad lamenta ac lacrymas compellebant, atque de pauperibus pauperrimos consinnabant. Sed et quadruplatorum exterminatæ penitus D nunc sunt calumniæ: neque defraudant tenuiores eos qui locupletiores sunt, neque *dirus habentem aggreditur livor* ut ille Sophili aiebat filius (Sophocles, Αἴαντι 157), sed mutua alteri alteris officia præstant; quando et gravis horum fortunæ locupletes miseret, facilioremque vitæ rationem ipsis

exoptant: et hi rursus qui egestate conflictantur, potentiores colunt ac observant, nempe leges utrique metuunt, queis vim suam ac robur astruis, cum omnibus in rebus justitiam servas. Tum novum quoddam beneficientiæ nunc apparuit genus, et tu simpliciter bene de universis mereris : de inopibus videlicet, inopiæ ipsius causa, de iis autem, quibus meliuscule esse videtur, ne et hi in illam egentissimorum recidant classem: solertium sane more gubernatorum, qui ne tum quidem cum sudum ac serenum est, ab arte sua recedunt, ne qua forte illisum cautibus diffringatur navigium. Quanquam vero, a nullo dum mortalium istuc præstitum fuisse affirmare habemus, nec ad aliquod referre licet exemplum: solus tu enim reperisti, solus protulisti in lucem: exsistent tamen, opinor, qui illud æmulabuntur, eritque fortassean, cum tuis hisce secunda tempus edere conabitur. Verum enim vero quod ita plane cum benigne aliis facis, delectaris, quasi si tibi ipsi illud tribui censeas beneficium, quod sic item promptus ad largiendum es, ut vix alius ullus, quemadmodum arbitror, ad accipiendum : atque has unas maximasque tibi opes esse statuis, quidquid habes, ad alios transferre, eosque quod tute antea fueras, te quod illi erant, fieri, hoc ipsum tuum profecto solius et proprium est, in quo nullum neque habuisti, neque unquam habiturus es, socium: unus tu enim, ut rem verbo absolvam, adversus graviores fortunæ ærumnas, in omni vita egregie depugnasti, atque inqualem illam deam, quoad poteras, ut ad æqualitatem reduceres, operam dedisti. Adhæc porro quotidianas istas tuas collationes epulasque nuptiales, et lautiusculas, quam pro necessitate, pauperum invitationes, et immanis æris alieni allevamenta, et solutionem vinctorum custodiarumque missionem, et ægrorum consolationes, et in recipiendis hospitibus humanitatem, et complura id genus alia, denique quod vel maximum est, sanctis jamdiu contentionibus distractos, nunc autem inclinatis animis, ut spes est, propediem concordiam culturos, quod cui vel in mentem antea venerat? cui hæc, inquam, animæ humanæ comparare fas est? O quis hæc omnia canet? canet autem ex merito? O quis hæc auribus usurpans non protinus excitatur animo; atque dum auctorem præ omnibus laudando extollere conatur, non mox velut numine quodam instinctus, obmutescendo prodigii hujus magnitudinem declarat? Me vero cum in cæteris infelicem, tum in hoc uno præsertim quod ab operum istorum absum spectaculo; nec præsens, quem par erat, de sacra ista dignitate tua, capio fructum. Quam longo annorum circuitu sartam tectam tibi manere discupio: rebus omnibus ad finem usque vitæ prospero et constanti tenore procedentibus. Salva item et incolumis imperatoria majestas sit opto; quæ res duæ solæ et primæ pulcherrimæ sane sunt, et optime inter se convenieunt. Vos autem fata ad Argànthonii, et si quis alius ultra communes ævi terminos evectus est, senectam, venire sinant, atque in secundis perpetuo rebus, et his, quantum fieri potest maximum assidue capientibus incrementum, versari, ut posteri etiam traditam a vobis propagatamque experiantur felicitatem.

A νητῶν, οἱ καὶ γαλήνης οὔσης χρῶνται τῇ τέχνῃ, μὴ περιῤῥαγῇ που τὸ σκάφος προσεγκύρσαν σπιλάσι. Καίτοι τοῦτο μὲν εἰ καὶ μηδενί πω τῶν ἁπάντων εἰργασμένον ἔχομεν λέγειν, οὐδ' ἔστιν εἰς παράδειγμ' ἀνενεγκεῖν · μόνος γὰρ ἐξεῦρες καὶ μόνος προὔφηνας · ἀλλ' οὖν ἔσονταί τινες ζηλωταί · καὶ φιλονεικήσει ποτ' ἂν ἴσως ὁ χρόνος δοῦναι τὰ δεύτερα · τὸ δ' οὕτω μὲν χαίρειν εὖ ποιοῦντα τοὺς ἄλλους ὥσπερ αὐτὸν εὖ πάσχειν νομίζειν, οὕτω δὲ πρόθυμον εἶναι διδόντα, ὡς οὐδ' ἂν εἷς οἶμαι λαμβάνων, καὶ τοῦτον ἡγεῖσθαι μόνον πλοῦτον καὶ μέγιστον, τὸ μετατιθέναι πρὸς ἑτέρους τὰ ὄντα · καὶ τούτους μὲν ὅπερ αὐτὸς, αὐτὸν δὲ ὅπερ ἐκεῖνοι γίγνεσθαι · τόδ' ἄρα σὸν αὐτοῦ μόνου καὶ κοινωνὸν οὐκ ἔσχες, οὔτε μήποτε κτήσῃ · μόνος γὰρ ὡς εἰπεῖν διαγέγονας πρὸς τὰ τῆς τύχης ἀμιλλώμενος πάθη, καὶ τὴν ἀνώμαλον ἄγων B εἰς ἴσον τό γε κατὰ σαυτόν · καὶ μὴν τὰς ὁσημέραι συναφὰς γαμηλίους, καὶ συσσίτια πενήτων ὑπὲρ τὴν χρείαν, καὶ χρεῶν ἀτόπων ἀποκοπὰς, καὶ δεσμωτῶν λύσιν, καὶ εἱρκτῶν ἄφεσιν, καὶ τὰς ἐν τοῖς νοσοῦσι παραμυθίας, καὶ τὴν τῶν ξένων ὑποδοχὴν καὶ φιλανθρωπίαν, καὶ πόλλ' ἕτερα, καὶ τὸ μέγιστον τοὺς ἐκ πολλοῦ μὲν ἱερῶς στασιάζοντας, ἄρτι δὲ νενευκότας, καὶ προσδοκωμένους αὐτίκα μάλα τιμήσειν ὁμόνοιαν · ὃ τίνος ἂν πρόσθεν κατὰ γνώμην εἰσῆει; ποίᾳ ταῦτ' ἔνεστι ψυχῇ παραβαλεῖν ἀνθρωπίνῃ; Ὧ τίς ᾄσει μὲν πάντα, ᾄσει δὲ κατ' ἀξίαν; Ὧ τίς ἀκούσας οὐκ εὐθὺς ἀνίσταται τῇ ψύχῃ, καὶ τὸν εἰργασμένον ἐθέλων ὑπὲρ πάντας σεμνύνειν, πληρούμενος ἐνθουσιασμοῦ σιγῶν ἐμφαίνει τὸ θαῦμα; Ἐγὼ δὲ καὶ τἄλλα μὲν δυστυχὴς, ἐνὶ δὲ μάλιστα τούτῳ ὅτι τῆς τούτων ἀπο- C λείπομαι θέας, καὶ οὐκ ἀπολαύω παρὼν τῆς ἀρχῆς τὰ γιγνόμενα · ἣ σώζοιτο ἐνιαυτῶν συχναῖς περιόδοις, εἰς τελευτὴν εὖ μάλα παγίως τῶν πραγμάτων χωρούντων · σώζοιτο δὲ βασιλεία τὰ μόνα καὶ πρῶτα κάλλιστα καὶ πρέποντά γε ἀλλήλοις. Καὶ γένοιτο μὲν ὑμᾶς εἰς τὸ Ἀργανθωνίου γῆρας ἀφῖχθαι, καὶ εἴ τις ἄλλος ὑπερβεβηκὼς εἴη τοὺς ὅρους · συνεῖναι δὲ μόνοις ἀεὶ τοῖς βελτίστοις ἐπιδιδοῦσιν ὅσον ἔξεστι πλεῖστον, ὡς ἂν καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις εἴη πειρᾶσθαι τῆς παρ' ὑμῶν εὐπραξίας.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΗΓΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

—

EJUSDEM

LAUDATIO REGIS CYPRI.

—

Α'. Ὑψηλότατε, ἐνδοξότατε, εὐγενέστατε, λαμπρότατε, μέγα ῥῆξ τῆς Κύπρου. Οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὴν μεγαλόπολιν ταυτηνὶ καταιρόντων, ἐπειδὰν πολλὰς ἀμείψαντες χώρας καὶ πόλεις καὶ νήσους καὶ ἠπείρους, διηγεῖσθαι τὰς ἑαυτῶν περιόδους ἐθέλωσιν οἷς ἂν ἐντυγχάνωσι νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, καὶ μάλιστ' ὁπόσοι γλῶτταν ἔχωσιν ἀρκοῦσαν ἐκ φύσεως ἐξαγγέλλειν τὰ τῆς διανοίας ἀπόῤῥητά, βελτίους ἑαυτῶν γίνονται μᾶλλον, ὅταν εἰς τοὺς σοὺς ἐπαίνους ἑαυτοὺς ἀπολύσωσι, καὶ τὰς ἡνίας τῆς γλώττης ἐνδῶσι· κἄπειτα ἐρωτώμενοι πρὸς τῶν ἀκουόντων, πῶς φύσει φιλοθεάμονες ὑπάρχοντες, καὶ πολλοὺς διεληλυθότες τόπους, καὶ πολλῶν ἀνθρώπων ἄστεα καὶ νόον ἐγνωκότες, τὴν τῆς Κύπρου μᾶλλον ὑμνοῦσι πολιτείαν, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν σήν, καὶ ὅσα πλουτεῖς, ἀγαθά, ἐκεῖνο δὴ τὸ τῆς Ἀριστοτελικῆς σοφίας ἀπόφθεγμα μιμησάμενοι ἀποκρίνονται· ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἐρωτηθεὶς διατί τοῖς καλοῖς μακρότερον ὁμιλοῦμεν, τυφλοῦ τὸ ἐρώτημα εἶναι ἀπεκρίνατο, οὕτω καὶ οὗτοι παρ' ὁτωνδήποτε ἐρωτώμενοι διατί τοῖς ἐγκωμίοις ἐπιπλέον τοῖς σοῖς ἐνδιατρίβουσι, καὶ γλυκύτητος γέμον ἡγοῦνται ἐντρύφημα τὰ σὰ διηγήματα, κωφοῦ φασιν εἶναι τὸ ἐρώτημα. Τῶν γὰρ τοιούτων, ὡς εἴρηται, πολλάκις διηγουμένων τὰ κράτιστα τῶν σῶν ἀγαθῶν, καὶ πάντων ἀκουόντων καὶ θαυμαζόντων, Ὅστις ἀνήκοος ἔμεινε, φασὶ, κωφὸς ἂν εἴη πάντως ἐξ αὐτῆς γῆς γενέσεως, καὶ τῆς βελτίονος λειπόμενος τῶν αἰσθήσεων· πολλῶν γὰρ πελαγῶν καὶ θαλασσῶν οὐσῶν, ὁπόσαι νήσους ἔχουσι μεγίστας τε καὶ ἐλαχίστας, καὶ ὁπόσαι μέσην ἔσχον θέσιν, οὔτ' ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, οὔτ' ἐκ τῆς ἔξω τῶν Ἀτλαντίδων, οὔτ' ἐκ τῆς ἐντὸς, καὶ ὅσην Ἡράκλειοι στῆλαι ὁρίζουσι, φήμη τις ἡμῖν ἀφίκετο κλέος ἐπιφερομένη τοιοῦτον, ἡλίκον καὶ οἷον ἡ Κύπρος ἡ σή· οὔθ' ἡ Χρυσῆ λεγομένη Χερρόνησος, οὔτ' ἡ τῶν ἀρκτικῶν τῆς οἰκουμένης προκαθημένη μερῶν Θούλη, οὔτε τῶν Βρετανικῶν οὐδεμία· ναὶ μὴν, οὐδὲ τῶν ὅσοι πρὸς μεσημβρίαν καὶ νότον ἄνεμον οἰκοῦσιν Ἰνδοὶ καὶ Αἰθίοπες, θαυμαστὴ τὸ μέγετος Ταπροβάνη· ἀλλ' οὐδ' ἡ πλησίον καὶ γείτων τοῖς τῶν Ἑρκανῶν ἔνεστι Κασπία· οὐδ' ὅση ἐκ Γαδείρων τε καὶ Ἡρακλείων ἀρχομένη στηλῶν ἄνεισι μὲν ἄχρι καὶ ἐς τοὺς ὑπερβορείους ἔγγιστα Σκύθας, περατοῦται δ' ἐς Κύπρον τὴν σήν· ἣ μᾶλλον ἄρχεται μὲν ἐκ Κύπρου,

A I. Celsissime, gloriosissime, generosissime, illustrissime, magne rex Cypri. Plerique eorum qui peregre ad magnam hanc urbem (Constantinopolim) appellunt, postquam multis peragratis regionibus, et oppidis, et insulis, et provinciis, itinera sua iis qui noctu aut interdiu obvii forte fuerint, enarrare volunt: et illi in primis, qui ad enuntianda recondita animi sensa, satis instructam a natura accepere linguam, tum haud paulo sane meliores semetipsis fiunt oratores, cum in tuas sese laudes solvunt, linguæque laxant habenas. Mox vero ab auditoribus interrogati, qui fiat, ut homines natura visendi studiosi, et tot pervagati loca, et qui *Multorum novere urbesque animosque virorum* (Od. A', 3) rempublicam Cypriam, tuamque justitiam, et B quæ præterea plurima tibi adsunt bona, potissimum in cœlum ferant, ac celebre illud Aristotelicæ sapientiæ alludentes dictum respondent. Quippe ut ille, cum ab ipso aliquando quæreretur, *quare diutius cum pulchris versamur? cæci eam esse interrogationem dicebat.* (Diog. Laert. v. 20.) Ad eumdem et hi modum, rogitante forte quopiam, quid ita longius tuis immorantur laudibus, illosque de tuis rebus sermones pro dulcissimo oblectamento habent? surdi propriam aiunt esse quæstionem; hujusmodi enim hominibus, ut diximus, pene quotidie de tuis bonis optima quæque commemorantibus, aliisque omnibus audientibus admirantibusque, qui solus talium narrationum expers mansit, hunc haud dubie ex ortu ipso surdum sensuumque præstantissimo orbatum fuisse dictitant. Cum plurima C enim passim æquora ac maria sunt, quæcunque insulis ornata sunt, sive maximis minimisque, sive mediocri ambitu præditis, neque ex Indico tamen mari, neque illo ultra Atlantidas exporrecto, neque hoc quod citra easdem late satis patet, et Herculeis circumscribitur columnis, ulla ad aures nostras allapsa fama est, ejusmodi secum gloriæ splendorem afferens, qualem quantumque Cyprus ista tua: non illa sane, quæ fertur, Aurea Chersonesus, non aquilonarium orbis partium princeps Thule, non ulla Britannicarum, non ex iis item quas ad meridiem austrumque Indi et Æthiopes incolunt, ingenti magnitudine superba

Taprobane, neque quas vicinum proximumque Hyrcanis gentibus mare Caspium habet, neque quam amplum est, quod e Gadibus Herculisque columnis erumpens, ad ipsos usque hyperboreos Scythas proxime ascendit, ad tuam vero concluditur Cyprum, sive verius a Cypro initium ducit, terminum ad columnas accipit, sic enim justius decentiusque loquemur. Quippe cum duo extremi fines cultioris hujus nostrique maris sint, quorum alteri famosa et inclyta insula Cyprus præstenditur, alter Herculeis columnis describitur, hic ego primas merito sibi vindicare circumfusum Cypro mare statuo; atque indidem omnem illam humidæ naturæ vim exortam, ad Herculeas usque deferri terminarique columnas, potius dicendum esse, quam contra: tum hanc etiam utrique termino regulam legemque posthac fore dixerim, ut nostro videlicet mari de Cypre, non Herculanis illis columnis, initium constituatur. Nam et almam hanc rerum omnium altricem solis flammam, hanc, inquam, mundo universo lumina præbentem diurnam lampadem, ex illa cœli plaga suum auspicari curriculum, ævo omni, omnes videre mortales : qua parte Cyprum Deus plantavit, quibus etiam de partibus, Solis ejus, quem mentis duntaxat intuemur oculis, Servatoris videlicet nostri Dei, familiaris condescensionis lumen conspectum fuit, illudque toto orbe diffusum gaudii mysterium, ut in tantum utique tenebricosa, et obscura, et immansueta, quæ ad columnas Herculeas sita sunt, esse necesse sit, in quantum Cypro finitima, et humanitate temperata, et mitia, et illustri perfusa luce sunt, adeoque non corpora modo delectant, sed ipsas etiam animas : quotquot mente et intelligentia Deum Sermonem nostra gratia, assumpta carne indutum, et supplicio affectum, et in vitam regressum, cernunt. Ut paucis igitur absolvam, tantum occidentalibus regionibus bonitate orientales et Cypriæ præstant, quantum veritas mendacio. Nimirum si fabulosa quæ mendacium redolent, omnia risum merito debent, utique et Herculis facinora omnia, quippe fabulis figmentisque innixa, et magnos merentur risus, et omne ludibrii genus ultro invitant atque attrahunt. Quam itaque indignum fuerit falsa et ementita ante vera esse : et qua risu ex se digna sunt, principem inter ea tenere locum, quæ summis ornantur laudibus, et in beatissimis habentur? Adeo sane omni ex parte meritissime suum Cypro tuæ jus constat, ut primas ipsa ferre debeat partes.

II. Atque hæc quidem commoda, nullo administro intermedio, unice a Deo insulæ Cypro dudum tributa fuerant : quæ per te vero, et propter te, optimum Deo repertum ministrum, Deo auctore accesserunt, et postmodum adjecta sunt, quis pro famæ magnitudine digne satis enarraverit? Rursus quis non pro dignitate rem verbis exsecutus, non totus pudore confundatur? coram nimirum illico et ante oculos præsentanea objecta confutatione. Quippe injustitiæ omnis fundamenta de insula exterminasti, quæ undique ex ille evelleras funditusque sustuleras. Illius autem loco introductam justitiam, in domum familiaritatemque intimam recepisti, ut quæ apex virtutum, atque radix et fundamentum concinni ordinis est, ejus maxime, qui rebus publicis ornatum affert, cunctisque

περατοῦται δ' ἐς τὰς Ἡρακλείους στήλας · οὕτω γὰρ δικαιότερόν τε καὶ εὐπρεπέστερον λέγειν · δυοῖν γὰρ ὄντων ἄκρων τῆς ἡμέρου ταύτης καὶ ἡμετέρας θαλάττης, καὶ τοῦ μὲν τῆς περιβοήτου καὶ θαυμασίας προκαθημένης Κύπρου, τοῦ δ' ὑφ' Ἡρακλείων ὁριζομένου στηλῶν, νικᾷν ἔγωγε τίθεμαι τὰ πρεσβεῖα τὴν περὶ Κύπρον ἔχειν θάλασσαν, καὶ αὐτόθεν μᾶλλον ἠργμένην τὴν ὅλην ταύτην λέγειν ὑγρὰν οὐσίαν, ἄχρι καὶ ἐς τὰς Ἡρακλείους κατιέναι καὶ περατοῦσθαι στήλας, ἢ τοὐναντίον. Καὶ τοῦτ' εἶναι τοῖς ἄκροις ἀμφοῖν ἔκ γε τουνῦν ἐφεξῆς κανόνα καὶ νόμον ἔγωγε λέγω · τίθεσθαι δηλαδὴ τὴν ἀρχὴν τῇ καθ' ἡμᾶς ταύτης θαλάττῃ ἐκ Κύπρου, καὶ μὴ ἐξ Ἡρακλείων στηλῶν · καὶ γὰρ τὴν τὰ πάντα βόσκουσαν ἡλίου φλόγα, τὴν πάγκοσμόν φημι τῆς ἡμέρας λαμπάδα, ἐκεῖθεν ἀρχομένην ὁρῶσιν ἐξ αἰῶνος ἅπαντες ἄνθρωποι. Ὅθεν ἡ Κύπρος πεφύτευται πρὸς Θεοῦ, κἀκ τῶν μερῶν ἐκείνων ἡμῖν καὶ τὸ τῆς τοῦ νοητοῦ ἡλίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ συγκαταβάσεως ὤφθη φῶς, καὶ τὸ τῆς παγκοσμίου χαρᾶς μυστήριον · ὡς εἶναι παρὰ τοσοῦτον ὡς ἀληθῶς τὰ παρὰ τὰς Ἡρακλείους στήλας μέρη σκοτεινὰ καὶ ἀλαμπῆ καὶ ἄγρια, παρόσον τὰ παρὰ τὴν Κύπρον ἥμερα καὶ προσηνῆ καὶ λάμποντα · καὶ τέρποντα μὴ μόνον σώματα, ὅτι μὴ κἀὶ ψυχὰς αὐτὰς ὅσαι νοερῶς ὁρῶσι, δι' ἡμᾶς σαρκωθέντα Θεὸν Λόγον, καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα, καὶ συνελόντα φάναι, τοσοῦτο βελτίων τῶν δυτικῶν τὰ ἕωθέν τε καὶ ἐκ Κύπρου, ὅσον ἀληθεια ψεύδους · εἰ γὰρ τὰ μυθώδη πάντα ψεύδους ἀπόζοντα γέλωτα ὀφλισκάνει, ἢ που τὰ Ἡρακλέους ἅπαντα μύθοις καὶ πλάσμασιν ἐρειδόμενα, γέλωτά τε ὀφλισκάνει μακρὸν, καὶ χλεύην ἅπασαν ἐπισύρεται · ὥστε ποῦ τῶν εἰκοτων τὰ ψευδῆ τῶν ἀληθῶν ἡγεῖσθαι, καὶ ἃ γέλωτος πέφυκεν ἄξια, τῶν ὑμνουμένων καὶ μακαριζομένων ἄρχειν; Οὕτω πανταχόθεν εἰκότως ἡ σὴ τὸ δίκαιον ἔχει Κύπρος τὰ πρωτεῖα κομίζεσθαι.

Β'. Καὶ ταῦτα μὲν ἀμέσως ἐκ Θεοῦ τἀγαθὰ Κύπρῳ τῇ νήσῳ προϋπάρχοντα φαίνεται · ἀ δ' ἐκ Θεοῦ διὰ σοῦ καὶ διὰ σὲ κράτιστον ὑπηρέτην εὑρημένον Θεῷ προσγέγονέ τε καὶ ἐπεγένετο, τίς ἂν ἀξίως τῆς φήμης εἰπεῖν δυνηθείη; τίς δ' οὐκ ἀξίως εἰπὼν οὐκ ἂν αἰσχυνθείη; τὸν αὐτίκα ἔλεγχον ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἀνθιστάμενον · ἀδικίας μὲν γὰρ ἁπάσης κρηπῖδας τῆς νήσου ἐξώρισας, πανταχόθεν αὐτῆς ἀνελὼν, καὶ ἀφανισμῷ παντελεῖ παραδούς · δικαιοσύνην δ' ἀντεισηνεγκάς τε καὶ εἰσψκίσω καὶ ψκειώσω, ἅτε τὰ πρῶτα φέρουσαν τῶν καλῶν καὶ ῥίζαν καὶ θεμέλιον εὐταξίας οὖσαν, ὅση τὰς πολιτείας κοσμεῖ καὶ ἁρμονίαν τοῖς ἀνθρωπίνοις ἐντίθησι πράγμασι πᾶσιν, οὐ λόγῳ μόνον τῆς ἀρετῆς κοσμῶν τὸ σεμνὸν, τὰς τῆς δικαιοσύνης δηλαδὴ πλάστιγγας καὶ τῶν τοιούτων κανόνων τὸ ἀῤῥεπὲς, ἀλλὰ καὶ πράξεσι καταλλήλαις βεβαιῶν

τὴν εὐκοσμίαν τῶν λόγων, δικαστὰς μὲν ἐπιστήσας κατ' ἐκλογὴν τοὺς ἀρίστους, φύλακας καὶ προστάτας τῆς ἰσηγορίας τε καὶ ὀνομίας, ὡς μὴ λάθῃ διαρρυὲν τὸ συμφέρον· ἀγορανόμοι τε καὶ ὁψονόμοι καὶ δικασπόλοι διηνεκῶς περιίασι τὰς ἀγορὰς καὶ πᾶσαν τὴν νῆσον, ἔφοροι τῶν ὠνίων καὶ πράσεων, καὶ φρουροὶ τῆς δίκης ἀκάματοι· ταξιάρχας τε καὶ τῆς εὐνομίας διοικητὰς μὴ μόνων τῶν δημοσίων πράξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τοῖς δήμοις ἠθῶν καὶ λόγων καὶ τρόπων, ὡς ἂν μαραίνηται μὲν καὶ ἀπῇ τὰ κακὰ, ὅσα τὴν τοῦ ψεύδους ἔχει προπέτειαν καὶ ἐπιορκίαν, θάλλῃ δὲ καὶ ἀνθῇ τὰ καλά· σεμνότης ἠθῶν, καὶ λόγων εὐστάθεια· καὶ γλώττης εὐσχήμων ἀλήθεια περὶ πᾶσαν τὴν νῆσον, καθάπερ ἄνθη κατ' ἀγροὺς καὶ ζέφυρος ἐν θέρει, τέρποντα καὶ νοῦν καὶ λόγον καὶ αἴσθησιν περιφανῶς. Οἶμαι δὲ καὶ Πλάτων εἰ περιῆν, ἐμιμήσατό σε ἂν, καὶ ἠγάπησε τὴν σὴν ταυτηνὶ πολιτείαν μᾶλλον ἢ τὴν αὐτῷ νομοθετηθεῖσαν πάλαι· καὶ τοῦ συνεχῶς εἰς Σικελίαν ἀφέμενος πλεῖν, ἔπλει ἂν μᾶλλον εἰς Κύπρον ἕνεκα σοῦ καὶ τῆς σῆς πολιτείας τε καὶ νομοθεσίας.

A humanis negotiis suum impertit concentum; non enim verbotenus duntaxat virtutis hujus excellentiam ornas, lances illius nimirum, et ejusmodi trutinarum nusquam inclinantem constantiam commendans, verum etiam pulchre convenientibus actionibus bonoram orationem comprobas, dum acri dilectu optimos quoque civilis libertatis jurisque æqualitatis custodes ac præsides juri dicundo præficis, ne per incuriam fortasse diffluat paulatim egregium publicum, tum ædiles etiam et macelli reique frumentariæ præfecti, et prætores quæsitoresque, fora omnia omnemque insulam perpetuo obeunt, mercimoniorum atque negotiationum arbitri, et indefessi justitiæ vindices: adhæc ordinum item moderatores præficis, et æqui ac decori curatores, non publicarum modo B rerum atque actionum, sed in ipsis etiam populis occurrentium affectionum studiorumque, et sermonum, et morum, nempe ut evanescant penitus exiganturque mala, quæcunque mendacii temeritatem pejerationemque adjunctam habent, vigeant autem floreantque bona: honesta nimirum morum gravitas, et dictorum fides, ac constantia, et decora linguæ veritas; idque per totum insulæ ambitum, haud aliter quam in agris flores, in æstate zephyri vigent, quæ et animo, et sermonibus, et sensibus luculentissima pariunt oblectamenta. Quocirca et Platonem ipsum, si hodie nobiscum ageret, te imitaturum, tuamque istam rempublicam illi, quam suis ipse legibus olim descripserat, antepositurum crediderim, atque adeo illa tam crebra in Siciliam omissa navigatione, Cyprum nunc potius, tua tuæque reipublicæ atque legum disciplinæ gratia, petiturum.

Γ'. Τῶν δὴ τοιούτων τῆς νήσου ταύτης ἀρετῶν αἴτιος μὲν σὺ, αἴτιος δ' ἡ σὴ δικαιοσύνη, βάσις γενομένη καὶ κρηπὶς καὶ θεμέλιος ἀκλόνητος τῆς καλῆς οἰκοδομίας σὺν ἁρμονίᾳ καὶ στάθμῃ κρατίστῃ. Τοῖς γὰρ τοιούτοις χρηστοῖς συνοικοδομεῖται καὶ ἐποικοδομεῖται καὶ τὸ κράτιστον τῆς ἀγάπης καὶ διὰ πάσης ἔρχεται τῆς ἐργασίας· καθάπερ χρῶμα χρυσοῦν ἐπανορθοῦν καὶ νέμον εὐφροσύνην ψυχῇ τε καὶ σώματι· ἢ μᾶλλον καθάπερ τις δεσμὸς περισφίγγων καὶ συναρμολογῶν τὴν ὅλην τῶν εἰρημένων συνθήκην καλῶν. Ἄνευ γὰρ ἀγάπης οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν ἀγαθόν· αὕτη γάρ σοι καὶ τῆς φιλοξενίας γέγονεν αἰτία σαφὴς, καὶ πάντων μὲν, μάλιστα δ' ἁπάντων τῆς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερίας· ὁπόσοι πλανῶνται μὲν περιφερόμενοι καὶ περιαγόμενοι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, καὶ τῶν τῆς αἰχμαλωσίας πειρῶνται δεινῶν· ἐπὰν δ' ἐς τὴν σὴν ἀφίκωνται Κύπρον, ἀφικνοῦνται δ' ὅσοις ἂν εὐμενέστερον ἀφθαλμὸν ἐπιβάλῃ Θεὸς, εὐθὺς καὶ μεταβολὴν ὁρῶσι βίου, καὶ δυστυχίας ἀπαλλαγήν, καθάπερ λέπρας κάθαρσιν θαυματουργοῦντος Χριστοῦ· ὡς γίνεσθαι παράδοξον τρόπον τὴν ἀπορίαν εὐπορίας μητέρα, καὶ τὴν δυστυχίαν εὐδαιμονίας πηγήν. Ὅσα γὰρ αἰχμαλωσίαις ἕπεται δεινὰ, καὶ οἷς ἐπαρῶνται πάντες καὶ ἀπεύχονται μὴ τυχεῖν, πάντα ταῦτα εἰς εὐχῆς μετενήνεκται λῆξιν αὐτοῖς, ὁπόσοι τῆς σῆς πεπείρανται νήσου, καὶ οἷς σοῖς προσέσχον τὴν γνώμην χρηστοῖς. Οὐ γὰρ ἔστι γέγειν ὡς ὁ τῆς τύχης ἔβρῖψε κύβος αὐτόθι σφᾶς, οὐδ' ὅτι ἄδηλα φύων χρόνος ἔδειξε τοῦτο τοῖς ταλαιπώροις καινόν· ἀλλ' ἢ καλῶς τε καὶ εὐμενῶς ἄνωθεν αὐτοῖς διατεθεῖσα θεία πρόνοια καλῶς καὶ τούτοις εἰς

III. Hujuscemodi igitur insulæ istius virtutum causa tute es, et tua pariter justitia, quæ basis et fundamentum, et solidissima substructio pulcherrimi ædificii, est, cum solerte partium de- C scriptione, optimaque amussi. Cum illiusmodi enim virtutibus una exædificatur ac superstruitur præclarum illud charitatis decus, atque reliquum omne pervadit opus: instar aurei coloris, omnia adornantis, animoque pariter et corpori suavissimam dispensantis jucunditatem: aut verius, instar nodi cujusdam, virtutum earum, quas diximus, totum constringentis compingentisque contextum. Sine charitate enim bonarum rerum nulla bona est; ea quippe tuæ hujus hospitalitatis verissima tibi causa est, ea concessæ omnibus libertatis, sed omnium tamen maxime cap ivis causa est, qui ultro citroque per orbem universum vagi ac palantes circumlati actique, et durissimæ servitutis devorantes miserias, D quandoque in Cyprum tuam veniunt; veniunt autem quotquot benigniore Deus oculo respicit, simul etiam fortunæ suæ mutationem vident, ærumnæ que omnis depulsionem: quasi repentinam lepræ purgationem, Christo miracula patrante, ita ut novo et inaudito quodam modo mater opulentiæ inopia, et felicitatis fons exsistat calamitas. Quæ enim cunque captivorum conditionem circumstant mala, quæque abominantur omnes, et ne ullo tempore sibi accidant optant, hæc omnia in voti sortem omnibus, qui insulam tuam sunt experti et ad clementiam tuam ac fidem animum suum applicuere, translata sunt. Neque enim recte dixe

ris cæcu quadam fortunæ alca istuc conjectos fuisse, neque *Occulta tempus quod parit* (Soph. Αἴαντι 652), novum hoc miseris protulisse miraculum, sed divinam plane providentiam, dudum ipsis faventem ac propitiam, recte in tuum etiam ipsos deduxisse regnum, ut adeo acerbissimum captivitatis malum initium quoddam lætitiæ iis evadat, et ejusmodi quiddam, quod facillime illis persuadeat, ne diris omnino imprecationibus capita eorum defigant, imo potius gratiam quodammodo iis habeant, qui captivitatem ipsis primum imposuere. In tantum tu certe prospera nominis tui o fama omnes obstupefecisti, et facile etiam en longinquo intervallo ad te adamandum perpellis, quotquot ex honestatis virtutisque amantium, numero, quotquot item ex eruditorum atque sapientium sunt. Quod hæc nimirum et his etiam plura atque majora, ab iis qui huc quotidie istis ex locis ventitant, commemorari audiunt, et præsertim, quod, ex ipso protinus aspectu, luminumque tuorum gratia, tanquam magica carminum vi, arcanum quemdam hilaritatis sensum, animis visentium te insertum venire aiunt, et id plane ipsum, quod circa solares hosce ætheriæ lampadis radios usu nobis venire videmus.

A τὴν σὴν ἐπικράτειαν ἤνεγκεν, ὡς καταστῆναι τὸ πάντοτε χαλεπὸν τῆς αἰχμαλωσίας δεινὸν εὐθυμίας ἀρχήν, καὶ πρᾶγμα ῥᾷστα πεῖθον μὴ παντάπασιν ἐπαρᾶσθαι. ἀλλά πως καὶ εὐχαριστεῖν τοῖς τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπαγαγοῦσι τὴν πρώτην κατ' αὐτῶν. Οὕτω πάντας ταῖς ἀγαθαῖς σου κατέπληξας φήμαις, καὶ πρὸς τοὺς σοὺς ἔρωτας ἄγεις ῥᾳδίως καὶ πόῤῥωθεν, ὅσοι τῶν φιλοκάλων καὶ φιλάρετων εἰσὶ, καὶ ὅσοι τῶν λογίων καὶ σοφῶν, ἀκούοντας πρὸς τῶν αὐτόθεν ἀεὶ καταιρόντων ἐνθάδε καὶ διηγουμένων ταῦτά τε καὶ πλείω τούτων· καὶ μάλιστα πάντων, ὅτι κἀκ τῆς θέας αὐτῆς δέφασι καὶ τῆς τῶν ὄψεων χάριτος ἥκειν εὐθὺς ὥσπερ ἐγγοητεύοντα ταῖς τῶν ὁρώντων κυχαῖς χαράν τιν' ἀπόῤῥητον, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν ἡλιακῶν τῶνδε ἀκτίνων B τῆς οὐρανίας λαμπάδος γιγνόμενον βλέπομεν.

ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΗΤΟΙ

ΘΩΜΑ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

—

THEODULI MONACHI

SEU

THOMÆ MAGISTRI

EPISTOLÆ.

—

I. *Magno Logothetæ Theodoro Metochitæ.* C

I. At tu vero, cum tot tantorumque negotiorum circumfluente turba, haud aliter quam in otio, varia omnis generis scripta, eaque venustissima et splendidissima, condis, qui esses sane, si tibi Platonis contingeret otium: o æmule Platonis, tuoque ipsius more unice musarum cultor? Quæ non eo tamen dico, quasi doctrinæ humanitatisque laude inferior nunc sis, per multijuges istas occupationes tuas, quæ tibi, dies noctesque assiduam commodis reipublicæ operam navanti, vix respirandi potestatem relinquam facere videntur: nec quod eorum, qui

Α'. Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ.

Α'. Εἰ δὲ καὶ τοσῶνδε πραγμάτων περιῤῥεόμενος ὄχλῳ, ἔπειθ' ὥσπερ ἐπὶ ἐπὶ σχολῆς λόγους ἐργάζῃ, καὶ παντοδαποὺς δὲ τούτους καὶ κάλλει λάμποντας τίς ἂν ἦσθα τῆς Πλάτωνος σχολῆς ἀπολαύων, ὢν Πλάτωνος μιμητὰ, καὶ κατ' αὐτὸς σαυτὸν ταῖς μούσαις συνών; Λέγω δε ταῦτα, οὐχ ὅτι τοῖς λόγοις νῦν ἐλαττον ἔχεις τῇ διὰ παντὸς ἀσχολίᾳ, ὡς μηδ' ἀναπνεῖν οἷός τ' εἶναι δοκεῖν, τῷ πάνθ' ὑπὲρ τοῦ κοινῇ λυσιτελοῦντος ὅσαι ὧραι πόνον αἱρεῖσθαι· οὐδ' ὅτι τις νῶν νῦνὄντων, καὶ λόγους αὐτὸ τοῦτο προστησαμένων, ἀμφισβητεῖ σοι τῶν ἴσων· οὐδὲ μικροῦ δεῖ· πάντας

γὰρ δήπου νικᾷς, καὶ παρὰ πάντων φέρῃ τὸ συγκεχωρηκὸς, Ἑρμοῦ λογίου τύπος, ὡς εἰπεῖν, καὶ ὧν καὶ καλούμενος, ἀλλ' ὅτι τῶν πραγμάτων ἁπάντων, λόγοις τὸν νοῦν μόνον προσεῖχεν ὁ τῆς οἰκουμένης δημαγωγός. Καὶ ὄχλος ἁπᾶν, ἐφ' οὕτω γ' ἄν μοι δοκεῖ σοφίας ἀφῖχθαι, ὡς μὴ ὅτι τοὺς, πώποτ' εὐδοκιμηκότας παρελθεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὕστερον ἐσομένοις ἀποκλεῖσαι τὸ μηδ' ἐγγύς· τοσοῦθ' ὑπεράγεις καὶ οὕτως ὑπερφυὴς, ἵν' οὕτως εἴπω, τὸ κατὰ σὲ πεφυκός· μόνος γοῦν ὧν ἀκοῇ ἴσμεν κάλλιστα, καὶ μετὰ παντὸς τοῦ ῥᾳδίου, καὶ βουλεύεις καὶ πράττεις καὶ λόγους μεταχειρίζεις, καὶ τὰ τῆς οἰκουμένης πράγματα, μήτε τοὺς λόγους ἔξω πραγμάτων τιθεὶς, μήτε τὴν τούτων ἀσχολίαν λόγων ἐκτός· ἀλλ' ὁμοῦ πάντα χρήματα, καὶ τὸ γιγνόμενον σώζων ἁπανταχοῦ καὶ οὔτε τὰ κοινὰ βλάβος τοῖς λόγοις, οὔτ' αὖ οἱ λόγοι τοῖς κοινοῖς ἀμέλεια· ἀλλ' ἔστιν ἀμφοτέροις παρ' ἑκατέρων ἃ δεῖ, τῶν μὲν πραγμάτων διὰ λόγων κατὰ λόγον χωρούντων, τῶν δ' αὖ λόγων δοκιμωτέρων παρὰ τὴν τῶν πραγμάτων πεῖραν καθισταμένων. Μαρτυροῦσι μὲν οὖν οἷς λέγω, καὶ πόλεις, καὶ ἔθνη, καὶ δῆμος ἅπας ὑπὸ σοῦ σωζόμενος καὶ ὁ διὰ πάντων στομάτων εὖ πεπονθότων ἐγειρόμενος κρότος. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἃ καθεκάστην ὡς εἰπεῖν τίκτεις βιβλία, θαύματος πρόσω καὶ τοῖς τε οὖσι τοῖς τε ἐπιγιγνομένοις παισὶ ῥητόρων· καὶ μάλα γε ἐν καιρῷ τῷ διὰ παντὸς ἥκειν κάλλους καὶ τελευταῖον ὅρον ὥσπερ ταῦτ' εἶναι τῆς περὶ τοὺς λόγους βακχείας· οἷς δῆτα καὶ χορεύουσι μανικῶς τὸν ἅπαντά χρόνον, καὶ τὰ μεγάλα μυήσονται, καὶ φιλοτιμήσονται τούτοις οὐδὲν ἧττον ἢ τοῖς Πλάτωνος Ἀθηναῖοι· καὶ τὸ σὸν κλέος οὔποτ' ὀλεῖται, ἀλλὰ καὶ προσεροῦσί σε τὸν τούτων πατέρα νῦν μὲν μουσῶν Ἑλικῶνα, νῦν δὲ λόγων ἑστίαν, καὶ φιλοσοφίας τέμενος, καὶ ῥητορικῆς ὄφελος, καὶ συμπάσης ἄλλης λογικῆς ἐπιστήμης, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν πρυτανεῖον· ταῦτα γὰρ δὴ τὰ σὰ δίδωσι· τά τε ἄλλα, καὶ δι' ὧν ἔστιν εἰδέναι, ὡς ἄρα μόνος τῶν πάντων ἀξιώτατος ἀθλητὴς εἶης τῶν Ὀλύμπου πραγμάτων. Καὶ ὁ σὸς Ἑρμῆς οὐκ ἐπὶ γῆς μόνον βακχεύει, ἀλλ' ἄρα καὶ οὐρανὸς μετέχει τῆς αὐτοῦ τελετῆς. Καὶ νῦν μὲν Ἑρμῇ μάλα τῷ συγγενεῖ ξύνεστι τὰ γιγνόμενα, καὶ περὶ αὐτοῦ τε καὶ συμπάντων ἄλλων ἀστέρων, μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ καὶ θαύματος κρείττω δίειτι· νῦν δὲ κοινωφελής τίς ἐστι, καὶ πάνδημον ἀγαθὸν, καὶ δεξιὸς παραστάτης ἑκάστῳ πρὸς ἅπαν ὁτιοῦν τὸ χρείας ἑστὼς, παντοπόρος, ἄπορος ἐπ' οὐδὲν ἐρχόμενος κατὰ τὸν Σοφοκλέα, ἀλλ' αἰεὶ κρείττων ἑαυτοῦ δεικνύμενος· ὥσθ' ὃ περὶ Δημοσθένους ἔφη τις, οὐκ Ἑρμοῦ λογίου τύπος ὡς ἡμᾶς ἥκεις αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ μεθ' ἡμῶν ὢν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ταῖς περὶ τῶν ὅλων φροντίσιν ἀσχόλως ἐγκαρτερῶν ἅτε τῶν βασιλικῶν θεσπισμάτων μόνος τῷ ὄντι τρίπους ἀναφανείς. Σὺ δ' ὡς τις ὑπερφυὴς καὶ μηδαμοῦ τῆς γῆς χωρητὸς, καὶ ἄφτρων ἰχνεύεις πυκινὰς ἀμφιδρόμους ἕλικας καὶ μετὰ τῶν τῇδε πραγμάτων ἀξίως ἐπαίνων καὶ τἀκεῖ διαφέρεις ὑπὲρ τοὺς τῆς τέχνης εὑρετὰς καὶ προστάτας, ὥσπερ ἦ παρ' ἡμῶν ἦκων ἐκεῖσε, ἦ παρ' ἡμᾶς ἐκεῖθεν ἰών· ἀνθ' ὧν καὶ γνωρίζεις τἀφανῆ τοῖς ἀνθρώ-

A nunc sunt, et solis elegantiorum litterarum studiis dediti sunt, quispiam sit, qui parem se tibi ac æqualem ferat. Minime sane. Usque adeo victor ipse omnium es, et delatas tibi ab omnibus primas tenes. Vera nimirum præsidis eloquentiæ Mercurii effigies, uno verbo, et es, et nuncu paris. Sed quoá sublatis negotiis ad sola optimarum artium studia animum haud dubie adjungeret, communis ille orbis terrarum dux ac moderator : atque ut turbæ istæ ac molestiæ abscesserant, ita longe in eruditæ sapientiæ stadio progressurus mihi videretur : ut non modo quotquot ad claritudinem studiorum omni memoria pervenere, ipse a tergo relictu rus esset, sed posteris etiam nostris propiorem ad se aditum interclusurus. Tanto alios intervallo ipse

B exsuperas, adeoque ultra naturæ humanæ metas, ut sic dicam, eveeta indoles tua ; unus ex iis igitur, quos hac parte celebrari accepimus, pulcherrime, omniumque facillime, et consilium capis, et res efficis, et studia item litterarum, orbisque universi negotia tractas, ita ut neque litteras ab actu rerum excludas, neque rerum occupationes a litteris disjungas, sed ista simul obeas omnia, et ita obeas, ut decorum in omnibus atque ordinem tuearis. Quapropter nec litteris reipublicæ tractatio efficit, nec curam reipublicæ laxant franguntque doctrinæ studia ; verum alteri opportune subvenit alterum, quando et negotia publica sapientiæ studiis adjuta rectius feliciusque succedunt, et hæc ipsa studia rursus usu negotiorum tractatuque meliora atque solidiora efficiuntur. Nostris autem verbis cum

C urbes gentesque testimonium perhibent, et universus iltem, qui suam tibi salutem felicitatemque debet, populus, et qui per ora omnium, quos tuis tibi obstrinxisti beneficiis, excitatur plausus, tum idem etiam testificantur, quæ in singulos fere dies tibi nascuntur scripta, maximam illa sane rhetorum filiis, qui nunc sunt, qui aliisque in annis erunt, moventia admirationem. Jure profecto ac merito ; quippe quæ per elegantias omnes penetrant, atque oratorii spiritus adflatusque ultima quodammodo meta sunt. Quamobrem velut sacro quodam instinctu perculsi omni tempore in his tripudiant scholastici, per hæc majoribus initiabuntur mysteriis : his non ipsi minus gloriabuntur, quam Platonicis Athenienses : *Vivelque tuum per sæcula*

D *nomen*. (Ιλ. β', 225. etc.) Sed et te scriptorum horumce parentem, modo Heliconem Musarum, modo Vestam politiorum litterarum, et philosophiæ animum ac spiritum, et artis oratoriæ columen, et cæteras liberalis doctrinæ universæ, ut verbo dicam, publicum prytaneum, appellabunt. Hos enim laudum titulos tua tibi tribuunt decora, cum cætera, tum illa in primis, unde unum te optimum dignissimumque rerum cœlestium athletam esse constat. Namque tuus iste Mercurius, non in terra solum bacchatur, sed et cœlum ipsum sacrorum illius mysteriorum particeps est : qui nunc quidem maxime cum cœlesti illo Mercurio, suo propinquo

atque necessario, perquam familiare exercet commercium, et de ipso cæterisque sideribus omnibus, præclara quædam et divina, et admiratione majora disserit : nunc communis idem utilitatis auctor, et universale quoddam bonum est ; et unicunque quandocunque usus est, sodalis adjutorque dexterrimus : *Omnis cui via pervia est ; nec conantem animus deserit, aut manus*, ut ait Sophocles. (*Antigone.* 365.) Imo vero præstantior semper meliorque semetipso conspicitur. Non tu igitur, quod de Demosthene non nemo pronuntiabat (Aristides, ἐν τῷ ὑπὲρ τῶν τεσσάρων. t. III. p. 511, A ; Synes, epist. 101, fine) *præsidis eloquentiæ Mercurii imago ad nos veneras*, sed et hoc ipso, quo inter nos homines agis tempore, et in assiduas pro universa republica curas, sine ulla intermissione, incumbis, quippe qui regiorum oraculorum tripus et Cortina unus verissime visus es, ad eum plane modum, velut quispiam humanam supergressus sortem, neque ullo terrarum inclusus loco, et astrorum *Rimaris varias ancipitesque vias*, et unus cum nostri orbis negotiis, cœlestia insimul, laudabili industria sustines, idque supra ipsos astronomicæ artis repertores et antistites, quasi si aut a nobis illuc subinde te reciperes, aut huc inde ventitares. Quamobrem patent tibi sane, quæ obscura itaque inaccessa aliis hominibus sunt ; et prædicis, quidquid enuntiare fas, est. et quod adhuc futurum est, tanquam jam præsens, more vatis alicujus, percenses. Quæ omnia quanam re eximia, ut arbitror, non splendidiora atque pulchriora sunt ? quippe quæ et opibus tuis, et gloriæ, et summo in republica festigio, et generi ipsi, et illi item qui fores tuas, si mihi effari per te licet, horis omnibus obsidet, orbis terrarum conventui, singulare ornamentum afferunt. Merito itaque gratia tibi debetur, qui admirabile et magnificum quoddam naturæ munus, et decus commune, et orbis nostri columen, et anima reipublicæ, instar illius, quam *animam universi* Plato appellabat (in *Timæa*, t. III, 34 b) nobis apparuisti.

II. Nostra vero urbs, quam tu, ut cum Æschylo dicam (Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, 110) : *olim carissimam habuisti*, cujusque in gratiam nullum non subeundum tibi statuebas laborem ; tum quod urbem ipse adamares, tum quod tuis illa digna esset beneficiis ; hæc igitur, cujus longe lateque pervagata est gloria, quæ et quotquot viderunt, amatores habebat. et qui necdum viderant, hos sola nominis sui fama sibi mancipabat, quæ urbs Gratiarum dudum fuerat, nunc malorum omnium urbs est, et horum perfecto ejusmodi ; quæ nec verbis exprimi, nec auribus accipi queant. Sunt ea enim et tot numero, et tanta magnitudine, et tam gravia perpessu, ut nulli corum qui unquam pressi calamitatibus afflictique fuerunt, ut numero hoc dicam, *nostram in adversis coronam suam esse mallent*, quemadmodum tragicus quispiam dixerit poeta. Eo nunc certe nos malorum venimus. Itaque in nos genius quidam minime bonus comissabundus grassatus fuit. Jam illa igitur, omnium consensione, urbium quas incolunt homines, omnium antehac æquissima. et justissima, et moderatissima, et ea etiam re omnium, quæ ubique sunt, Deo dilectissima, illa nunc, inquam, o sol, o tellus, quo rem dicam modo ? quave narrabo ratione ? prorsus ex contrario, exsecrabilis, et scelesta, et diris devota, et omnium, ut verbo absolvam, dirissimorum atque tristissimorum certamen, omnis flagitii et intemperantiæ tropæum, et omnia hæc utique magis quam urbs est. Qua de causa, nunc invisior eadem haud dubie Deo fuerit, quam acceptior antea erat, nec procul a pœna *quinque urbium* abfutura. (*Gen.*, xix, 1 seqq. : *Sap.* x, 6.) Sane merito, quando

A ποις, καὶ προλέγεις ἅτ' ἔξεστι · καὶ τὸ μέλλον ὥσπερ τις μάντις, ὡς παρὸν διεξέρχῃ · ἃ τίνος οὐκ ἂν, οἶμαι, περιφανέστερα καὶ καλλίω κοσμοῦντα, καὶ πλοῦτον καὶ δόξαν καὶ δυναστείαν καὶ γένος, καὶ τὴν περὶ τὰς σὰς θύρας, εἴ μοι δίδως εἰπεῖν, ὅσαι ὧραι τῆς οἰκουμένης φατρίαν ; Καί σοι χάρις ἂν εἴη θαυμαστή τις ἀναφανέντι φύσεως χορηγία καὶ φιλοτιμία κοινὴ, καὶ ὄφελος οἰκουμένης, καὶ ψυχὴ τῶν πραγμάτων · ὥσπερ ἦν ὁ Πλάτων ἔφησε τοῦ παντός.

B Β'. Ἡμῖν δὲ ἡ πόλις, ἣν αὐτὸς κατ' Αἰσχύλον πάλαι εὐφιλήταν ἔθου, καὶ ὑπὲρ ἧς πάντα δεῖν ᾧου ποιεῖν, τῷ τ' αὐτὸς ταύτης ἐρᾷν, τῷ τ' αὐτὴν εὖ πάσχειν ἀξίαν εἶναι, αὕτη τοίνυν ἡ δόξη διὰ πάντων ἰοῦσα, καὶ τοὺς μὲν ἰδόντας ἐραστὰς κτησαμένη, τοὺς δὲ οὐκ ἰδόντας ἐξ ἄρα μόνης ἀνδραποδισαμένη τῆς φήμης, πάλαι πόλις οὖσα χαρίτων, νῦν πόλις ἐστὶ κακῶν, οὔτ' οἷων εἰρῆσθαι, οὔθ' οἷων ἀκοῆς γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τοσούτων μὲν τὸ πλῆθος, τηλικούτων δὲ τὸ μέγεθος, οὕτω δὲ δυσχερῶν, ὡς μηδένας ἂν τῶν πώποτε δεδυστυχηκότων, εἰ δεῖ τάχιστ' εἰπεῖν, στέφανον ἡμῶν ἐν κακοῖς, εἶπεν ἂν ἀνὴρ τραγικὸς, ἀνθηρῆσθαι · ἐνταῦθ' ἥκομεν · καὶ οὕτω καθ' ἡμῶν ἐκώμασέ τις δαίμων οὐκ ἀγαθός · καὶ ἡ πρόσθεν

C κατ' ἀνθρώπους ἐννομωτάτη καὶ δικαιοτάτη καὶ σωφρονεστάτη πόλεων, ὡς ἅπαντες ἴσασι, καὶ τῶν ἁπανταχοῦ πασῶν διὰ ταῦτα μᾶλλον θεοφιλὴς, νῦν, ἥλιε καὶ γῆ, πῶς εἴπω ; πῶς διεξέλθω ; ἐξαίφνης πᾶν τοὐναντίον · ἐξάγιστος καὶ μιαρὰ καὶ ἐπάρατος, καὶ πάντων ὡς εἰπεῖν ἀγώνισμα τῶν χειριστων, πάσης δὲ τρόπαιον ἀκρασίας · πάντα δὲ ταῦτα μᾶλλον ἢ πόλις · οὐκοῦν καὶ θεομισὴς ἂν εἴη μᾶλλον ἢ πρόσθεν θεοφιλὴς, καὶ τῆς πενταπόλεως τιμωρίας οὐ πόρρω θέουσα. Εἰκότως · νόμους γὰρ δὴ καὶ τὰς ἐκεῖθεν ἀνάγκας, καὶ τὸ σωφρόνως τε πολιτεύειν, καὶ τῶν προγόνων ἀξίως, καὶ πράττειν μὲν

D ἃ πράττειν μάλιστα θέμις, μισεῖν δὲ, ἃ μισεῖν ἄξιον, ἐξ ὧν πάντα τὰ κράτιστα γίγνεται, οὐδ' εἰς νοῦν ἴσχομεν · ἀλλ' ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἀπειρημένων, καὶ τοὺς περὶ τούτων λογισμοὺς ἀπεσεισάμεθα καθάπαξ ἡμῶν αὐτῶν, τοσοῦτο τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου ποιούμενοι λόγον, ὥστε καὶ γραφὴν ἄν τις

ἐνταῦθα φύγοι, μὴ κατ' εὐρύβατον ζῶν· οὕτως ἄνω ποταμῶν τὰ πράγμαθ' ἡμῖν· καὶ τοσῷδε μᾶλλον, ὡς μηδὲ προσδοκᾷν ἐξεῖναι τάρχαῖα, κατὰ πᾶν τὸ ἐκ τοῦ παρόντος εἰκός. Χαίρομεν τοίνυν, οἷς χαίρειν πᾶσα αἰσχύνη, καὶ ὧν τὸ μεμνῆσθαι μόνον εἰς ἄγος τελεῖ· τὸ γὰρ πρὸς ἀλλήλους ὠμότητι χρῆσθαι, καὶ ζῆν ἐγγύτατα τῶν θηρίων, καὶ στάσεις ἑκάστοτε καὶ μελετᾷν καὶ ποιεῖν, καὶ διαρπάζειν τοῖς εὐπόροις τὰ ὄντα, καθάπερ Ἀθήνῃσιν ἐπὶ τῶν τριάκοντα, καὶ νῦν μὲν ἐπιορκοῦντας ὀρᾶσθαι, νῦν δ' ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς αὖθις ὀμνύντας, καὶ τοὺς μὲν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς κονδυλίζειν καὶ συγκόπτειν καὶ παίειν καὶ ξαίνειν κατὰ νώτου πολλὰς, τοὺς δὲ καὶ πώγωνος ἕλκειν ἄνδρας ἔστιν ὅτε πρεσβύτας, καὶ αἰδῶς ἄπεστι, τοὺς δ' ὕβρεσι πλύνειν, τοῖς δὲ τὰ ἔσχατα ἀπειλεῖν· νυκτομαχίαι τε ἀγεννεῖς, καὶ λόχοι κατὰ τῶν ὁμοφύλων, καὶ στρατόπεδα ἀκολάστων, καὶ τοίχων διορυχαὶ, καὶ κλοπαὶ, καὶ οἰκιῶν καθαιρέσεις, καὶ ὅσα εἰς τοῦτο τείνει· ἔτι τε ἄδικον πῦρ, καὶ λίθων ἀφέσεις, καὶ τραύματα, καὶ πληγαὶ, καὶ ὁ πολὺς ἑκάστοτε φόνος, τό τε διὰ πάσης ἡλικίας νομιζόμενον ξίφος, καὶ ὁ στεργόμενος ἀκινάκης, μεθ' ὧν καὶ ἡδέως καθεύδουσι, καὶ ὧν ἄνευ ζῆν οὐχ οἷόν τε. Τοὺς γὰρ ἐπὶ κακῇ μοίρᾳ τῆς ἡμετέρας καὶ φύντας καὶ τραφέντας καὶ αὐξηθέντας, καὶ τῇ πατρίδι κριοῦ τροφεῖα δεδωκότας ὡς λόγος, τούτους δὴ τοὺς Σαλμωνέας ἀτεχνῶς καὶ Λυκούργους, ἢ καινούς τινας γίγαντας ἢ τοῦ Πολυφήμου μαθητὰς, ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ φαίην, οὐδὲ λέγειν ἔξεστι, ταῦτα τοίνυν καὶ πλείω τούτων ἐξώλειαν ἔχοντα, τό γε τήμερον εἶναι, τὰ πάντων ἡμῖν ἥδιστα· καὶ κινδυνεύομεν ἐν τούτοις εὐδαιμονεῖν, ὧν τὸ καθάπαξ ἀτυχεῖν εὐδαιμονία σαφής· ἄξιοι μὲν παρὰ πάντων μισεῖσθαι τῶν νοῦν ἐχόντων, ἄξιοι δὲ κοημνῶν καὶ βαράθρων καὶ σεισμῶν καὶ χωσμάτων, καὶ τῶν ἐξ οὐρανοῦ πάντων βελῶν· οὐχ ὡς τῶν δεινοτάτων αὐτόχειρες μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ παράδειγμα τοῖς ἄλλοις γεγονέναι τῶν ἴσων· πρὸς γὰρ τὰς μητροπόλεις ἕκαστοι βλέποντες, σφᾶς αὐτοὺς πλάττουσι· Φεραῖοι γοῦν καὶ Ποτιδαιᾶται, καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις, οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν ἐς ὅσον μανίας ἤλασαν· οὕτω τι πλεονεκτήσαντες πρὸς τὴν μίμησιν. Καὶ μετὰ τοσούτου πάνυ τοῦ θράσους, ὡς καὶ παρελθεῖν τοῖς ἔργοις τὴν φύσιν, καὶ παιδὰν ἀτεχνῶς δεῖξαι τὰ παρ' ἡμῶν, ἐκ δευτέρων τὰ πρωτεῖα τρόπον ἕτερον κομισάμενοι. Εἰ δ' ὁ τὸ σπέρμα παρασχὼν, οὗτος καὶ τῶν φύντων αἴτιος ὁ σὸς ἑταῖρός φησι Δημοσθένης, καὶ οὕτως ἄρα νικῶντες ἡμεῖς νίκην, ἣν ἄν μοι δοκεῖ τις καὶ ὄναρ ἰδὼν οὐκ ἄν, εἴπερ οἷόν τ' ἦν, ἐθ' ὕπνου μετασχεῖν ἐθελῆσαι, φόβῳ τῶν ἴσων· ἐν τοίνυν τοιούτοις οὖσιν ἡμῖν τίς ἐλπὶς σωτηρίας; μᾶλλον δὲ τίς οὐκ ἂν ἐλπὶς ἀπωλείας; ὅπου γὰρ εἷς ὁστισοῦν κακὸς πολλάκις ἀναφανεὶς αἴτιος ὅλῃ πόλει γέγονε συμφορᾶς, καὶ τῆς ἑνός τινος ἀκρασίας ἅπαν κοινῇ τὸ πλῆθος τὴν δίκην ἔτισαν, τί πείσεσθαι χρὴ νομίζειν ἡμᾶς, τῶν μὲν πεπλημμεληκότων ὄντων ὑπὲρ τὰς μυίας, τῆς δὲ ἀδικίας, ἀλλ' οὐκ ἂν δυναίμην εἰπεῖν ὅση τις.

A leges, et necessariam legum observantiam, et sapienter ac modeste rempublicam gerere, dignoque majoribus more : eaque agere, quæ maxime fas piumque sit agere, odisse vero, quæ æquum sit odisse, quibus ex rebus optima omnia proveniunt, hæc ne in animo quidem habemus, sed vel ipsas de hisce cogitationes, tanquam aliud aliquid legibus interdictum, a nobis penitus exegimus excussimusque Hanc nos scilicet honesti justique ducimus rationem, ut publico pene judicio diem illi dicamus, quisquis non Eurybati plane vitam vixerit; adeoque velut sursum recurrentibus amnibus nostræ nunc res erant, idque tanto profecto magis, ut nec pristinum amplius exspectare liceat statum, quantum quidem conjectura ex præsentibus augurari possumus. Nempe iis unice gaudemus, quibus turpissimum gaudere est, et quorum vel meminisse duntaxat, sceleris habendum loco. Quippe mutua invicem crudelitate sævire ; et proxime ad immanitatem ferarum accedere ; et seditiones quotidie tum meditari, tum ciere atque conflare; et divitum diripere atque expilare domos : eo plane modo, quo Athenis tempore triginta tyrannorum ; et modo in manifesto deprehendi perjurio, modo idem rursus conceptis dejerare verbis ; et nunc illis qui in fero degunt, os pugno converberare, et concidere, et ferire, et virgis verberibusque frequentibus terga lacerare; nunc arreptos barba etiam ævo nonnunquam grandes viros raptare, idque nullo pudore aut verecundia ; rursus alios contumelia et injuriis perfundere ; aliis atrocissima quævis minitari; et fœdæ dimicationes nocturnæ ; et globi sicariorum adversus municipes et tribules, et justæ perditissimorum nebulonum copiæ ; et perfossiones parietum; et furta, et domuum eversiones ; cæteraque id genus omnia. Adhæc porro nefarii ac funesti ignes, et lapidationes, et ingesta vulnera, ac ictus, et continuæ atque quotidianæ cædes stragesque, et omni ætati frequens ferri usus, atque in deliciis acinaces, quibuscum et quies ipsa somnusque suavior habetur, et sine quibus nec degere vitam possunt. Hos enim in perniciem atque exitium reipublicæ nostræ, tum natos altosque, tum magnis opibus auctos, nec aliam patriæ, quam arietis, ut in proverbio est, educationis persolventes mercedem : hos inquam, sive meros verosque Salmoneos et Lycurgos, sive novos quospiam gigantes, sive germanos Polyphemi discipulos, sive quo alio appellum nomine incertus hæreo; nec nominare tutum. Hæ itaque, et his etiam funestiores quæque pestes, quæ nunc rerum facies est omnium nobis jucundissimæ sunt : atque adeo iis in rebus felices nobis videmur, quarum inexpertos plane esse, ea demum vera est felicitas. Digni proinde omnium, qui sapiunt, odio sumus; digni saxo Tarpeio atque barathris ; digni motibus terræ hiatibusque ; digni jaculis fulminique cœlestibus omnibus. Idque non ideo tantum, quod

B

C

D

tam capitales fraudes noxasque in nos admissimus, verum etiam quod similium ausorum exemplum

cæteris dedimus. Quo fit, ut ad metropoles quisque suas respicientes, semetipsos conforment. Dici enim profecto nequit, quantam Pheræi et Potidæatæ, et civitates cæteræ, insenierint insaniam, qui usque adeo dociles ac egregios imitatores, adeoque sane audaces et vecordes sese præbuere, ut naturam ipsam suis transierint facinoribus, ludumque modo et jocum hæc nostra fuisse ostenderint : scilicet ut tempore posteriores sunt, ita alio quodam modo palmam sibi vindicant. Quod si tamen *enatæ segetis is habendus auctor est, qui semen præbuit,* ex familiaris tui Demosthenis sententia (Ὑπὲρ τοῦ στεφάνου νβ'), utique vel hoc pacto, ejuscemodi nos victoriam vincimus : cujus objecta forte cuipiam in somnis specie, baud ultra, ut arbitror, si fieri possit, quieti sese dare velit, consimilium somniorum metu. Hoc igitur rerum nostrarum habitu, quæ residua nobis salutis spes est? sive potius contra quæ non exitii spes est? quando enim etiam unus aliquis multiplici scelere coopertus, toti reipublicæ calamitatis causa fuit, uniusque cujusdam intemperantiæ libidinum pœnas universa multitudo communiter luit : quod tandem nos autumabimus manere supplicium, ubi facinorosorum plus etiam, (cum caletur) muscarum est? nam injuriam ac facinorum quæ vis et immanitas sit, id vero nulla possum oratione complecti.

II. *Eidem.*

A

Præstantissimum virum Amphilochium, tum ut unum amicorum erga me optimum, merito amo, tum magni facio, ut virum sane probum; est enim homo non acuto solum atque sagaci præditus ingenio, et eximia prudentia, artiumque optimarum assiduus cultor, sed idem etiam in primis profecto moderatus ac bonus, omnique virtute cumulatissimus, atque morum suavitate, quasi medicamine quodam, familiares suos viscare solitus. Quod idem vero pleroseque tui amantissimos amore vincit, et ad tuarum laudum præconia plaususque pene insanit, eoque posteriora omnia ducit, ut optima semper de te, tum audiat, tum prædicet, hoc ipsum facit, ut in eorum hominem numero habeam, quorum præclaris ornatus fueram beneficiis. Quippe si jucundissimum mihi certamen est, tua omnia usquequaque plausu prosequi, verbisque attollere, neque ullis laudum terminis definire posse, sed et tua causa, omni tempore, omnia cum facere, tum dicere : et eo tamen, quod tuis exsatiari nequeo encomiis, nullum fere operæ pretium meo ipsius judicio facere, si ille item in his quinpertiis socius adjutorque mihi est, et ad hanc tuam Pisam, *Ambo nos parili gressu contendimus* (Ιλ. Κ. 224) : quo tandem pacto non jure meritoque gratiam huic homini debeo, meos nimirum mihi amores ac delicias, dictis, factisque, ultro repræsentanti? Quin te etiam bene invicem de ipso mereri æquum est, si qua in re illi opera tua opus fuerit, ut omnino erit : præcipue quidem, quod singularem voluptatem hæc tibi afferre intelligit officia, tum vero etiam quod nihil illi absurdius esse videtur, quam se ipsum, qui abs te ornatos productosque sigillatim recensere suevit extra eorumdem catalogum videri. Super hæc autem, mutuam hanc fore crediderim gratiam; hoc enim, quod in hominem conferes beneficio, et illi rem plane gratissimam facturus, et ampliora tibi laudum elogia comparaturus es. Nam qui talis in te est, nullo adhuc beneficio tuo provocatus, qui esset sane ejusmodi auctoramento incitatus? et qui cum nulla subest necessitas, adeo ofæciosum se præbet; quin idem ubi hæc accesserit, facile omnes efficiorum præteriturus sit metas, quis est qui dubitare possit?

B'. Τῷ αὐτῷ.

Ἀμφιλόχιον τὸν καλὸν φιλῶ μὲν ὡς ἄριστον ἑταίρων ἐμοί· θαυμάζω δὲ ὡς ἄνδρα χρηστόν. Οὐ γὰρ ὅσον ὀξὺς καὶ ἀγχίνους καὶ φρένας ἀγαθὸς, καὶ παιδείας ἑταῖρος, ἀλλ' ἤδη καὶ μέτριος καὶ ἐπιεικὴς ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις, καὶ γέμων ἀρετῆς, καὶ τοὺς συνόντας φαρμακεύων τοῖς τρόποις· ὅτι δὲ καὶ παρὰ πολλοὺς ἐστι τῶν σῶν ἐραστῶν καὶ πρὸς τοὺς κατὰ σοῦ θορύβους καὶ κρότους μαίνεται, καὶ πάντ' ἐλάττω νομίζει τοῦ περὶ σοῦ τὰ βέλτιστ' αἰεὶ καὶ ἀκούειν καὶ λέγειν· τοῦτο δὲ καὶ εἰς ἐμοὺς εὐεργέτας αὐτὸν τίθησιν. Εἰ γὰρ ἐμοὶ μὲν ἥδιστος οὕτος ἆθλος τὸ τὰ σὰ καθάπαξ καὶ κροτεῖν καὶ θαυμάζειν, καὶ μὴ τοῖς ἐπαίνοις ὁρίζειν δύνασθαι, ἀλλὰ πάντα μὲν ὑπὲρ σοῦ πάντοτε καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν, τῷ δὲ τῶν σῶν ἐγκωμίων ἁπλήστως ἔχειν, μηδὲν πλέον ποιεῖν οἴεσθαι· ὁ δὲ κοινωνεῖ μοι τουτωνὶ τῶν πεντάθλων, καὶ πρὸς τὴν σὴν Πίσαν σύν τε δύ' ἐρχομένω, πῶς οὐ χάριτος ὀφείλειν τῷ τοιούτῳ δίκαιος, καὶ οἷς λέγει, καὶ οἷς πράττει, χαριζομένῳ τὰ παιδικά; Δίκαιος δ' ἂν καὶ αὐτὸς εἶης τοῦτον ἀντευποιεῖν, εἴ σου δεήσεται· δεήσεται δὲ πάντως, μάλιστα μὲν εἰδώς σε τοῖς τοιούτοις χαίροντα, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἀτοπωτάτων νομίζων, εἰ τοὺς ὑπὸ σοῦ κεκοσμημένους διεξιὼν, αὐτὸς ἔξω τοῦ καταλόγου τῶν τοιούτων φαίνοιτο. Χωρὶς δὲ τούτων καὶ κοινὴν οἶμαι τὴν χάριν ἔσεσθαι· οἷς γὰρ εἰς αὐτὸν ἐργάσῃ, αὐτόν τε εὐφρανεῖς, καὶ σεαυτῷ μείζους τοὺς παῖδας ἐργάσῃ· ὁ γὰρ καὶ πρὶν εὖ παθεῖν τοιουτοσὶ περὶ σὲ, τίς ἂν εἴη παθὼν εὖ; καὶ ὁ μηδ' ἡστινοσοῦν ἀνάγκης ὑπούσης χρηστὸς, παντί που δῆλον ὡς ὑπερβαλεῖται τοὺς ὅρους ἀνάγκης προσούσης.

III. *Tricanæ, ærarii minoris quæstori.*

Γ'. Τῷ σακελλίου Τρικανᾷ.

Atqui æquum sane erat, o divinum et sanctum caput, animæque meæ eximium decus, ut una perpetuo essemus, nec ullo tempore vel tantillum alter

Ἐχρῆν μὲν ἡμᾶς, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, καὶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἄγαλμα, αἰεὶ μετ' ἀλλήλων εἶναι, καὶ μηδέ ποτ' ἀφίστασθαι μηδοπωστιοῦν, τοὺς καὶ

ἄλλως γε μετ' ἀλλήλων ὄντας· ἐπεὶ δ' ὁ πάντ' ἐγὼ δυσ- A
τυχὴς καὶ τοῦτο ἀφῄρημαι, καὶ τοὺς ἐμοὺς ἱμέ-
ρους ἔσχουσιν οἱ Βυζάντιοι, φέρε γοῦν ἃ τοῦ φθινο-
πώρου συνέβη ὁηλώσω σοι. Ἑπτακαιδεκάτῃ μηνὸς
Γορπιαίου, μετὰ τὰς ἱερὰς συνόδους οἴκαδ' ἐλ-
θόντι, ἔτ' οὔσης βαθείας ἑῴας, εὐθὺς ἠπίαλός τις
προσβάλλει μεγέθει τε μέγιστος, καὶ κράτει κρά-
τιστος· οὐ γὰρ συνήθης ἐδόκει τοῖς ἰατροῖς, τῷ μετὰ
τοσαύτης ἁπαντῆσαι παρασκευῆς, ὡς πάντα διαφθεῖ-
ραι ῥᾳδίως, διὰ πάσης ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἅπαν
τὸ σῶμα συνεχέσιν ἐλεπολίζων τοῖς ἀκροβολισμοῖς·
καὶ μέχρις ἀστῶν τε καὶ μυελῶν, τοῦτο δὴ τὸ τοῦ
λόγου, τὴν καταδρομὴν ἐποιεῖτο. Τί τὸ ἐπὶ τού-
τοις; Ἀσιτία παντελὴς εἰς ἑσπέραν, καὶ τηνικαῦτα
τοῖς ἰατροῖς ἐδόκει χαρίζεσθαι οἷς ἔξεστι· καὶ ἐχρῆ,
σάμεθά γε. Τῆς δὲ ἐπιούσης πάλιν ὁ αὐτὸς χειμών, B
καὶ αἱ αὐταί καταιγίδες, καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκλυζόμεθα.
Προσεπεγένετο δὲ καὶ κύματα ἄττα ἐμέτων, καὶ
χολῆς σύῤῥοια, μετὰ τοσῇδε δυσχερείας καὶ τοσοῦδε
τοῦ σάλου ἀμφοτέρωθεν προϊοῦσα, ὡς μὴ δύνασθαι
περὶ τούτων λέγειν, σοὶ δ' εἰκάζειν ἐξεῖναι. Καὶ
τοῦτο προύχώρησεν ἐς ἡμέρας δέκα, τόν τε κά-
μνοντα κατάκρας ἐλαῦνον, τούς τε ἰατροὺς ἐς φόβον
οὐ μικρὸν καθιστάν· ἔπειθ' ὥσπερ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν
ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς δυστυχίαν, καὶ τὴν τοῦ Πειραιῶς
κατάσχεσιν, καὶ τὸν ξυμβάντα διὰ ταῦτα λιμὸν, καὶ
τὴν πόλιν ἀπώλεσαν, κατὰ ταυτὰ καὶ ἡμεῖς δεδυστυ-
χηκότε ὤφθημεν· μετὰ γὰρ τοὺς δεινοὺς ἐκείνους
ἰλίγγους, καὶ τὰς οὐκ ἄνευ αἵματος τῶν χολῶν ἐκρύ-
σεις, καὶ τὰ πόλλ' ἕτερα τῶν τότε δεινῶν, τοιόνδε τι
περὶ τὸ σῶμα ἐγεγόνει· ὃ θάνατον τοῖς γε πλείοσιν
ἐπῄφερεν παῖδές φασιν ἰατρῶν· περὶ γὰρ τὸν στό- C
μαχον περιπεσοῦσα χολὴ πολλή τε καὶ δυσχερὴς συν-
έπνιγε τὴν καρδίαν, καὶ ἀναπνεῖν οὐκ εἶα· καὶ
πάντα τὰ δεινότατ' ἐποίει, μήτε τῆς καρδίας διαφο-
ρουμένης κατὰ τὸ ἔθος, τοῦ τε στομάχου πᾶσαν
ἠντινοῦν ἰσχνντος ἀηδίαν, καὶ μηδὲν ὅλως προσιε-
μένου· ἀλλὰ κἂν εἰ θερμοῖς κἂν ψυχροῖς κἂν οἱστι-
σινοῦν τοῖς ἀπὸ τῆς τέχνης ἐχρώμεθα, ἅπαντ' ἦν
φλυαρία· καὶ οὐδὲν ἦν ὃ μὴ αὐτίκα γε ἦν ἔξω. Καὶ
τοῦτο τοῖς ἰατροῖς εἰς ἄπορον καθειστήκει, πάντα
μὲν τὰ τῆς τέχνης ποιοῦσιν, οὐδενὸς δὲ ὧν ἔξεστι
γιγνομένου. Τότε δ' οὖν ἡ φύσις, ἄλογος οὖσα, κατὰ
λόγον ἐξεφάνη πάντα ποιοῦσα· οἴκοθεν γὰρ ἐχρη-
σάμην μετὰ ψιχῶν οἴνῳ θερμῷ· καί πώς γε ῥᾷον
ἔσχυν. Καὶ τοῖς ἰατροῖς ἔπεισθαί τε τούντεῦθεν, καὶ
θαυμάζειν παρῆν· οὕτω δὲ χαλεπῶς καὶ ἀφορήτως D
πάντ' ἔχειν ταυτησὶ τῆς χολῆς παρασκευαζούσης,
καὶ πολλῆς ὡς εἰκὸς δυσθυμίας οὔσης, ἔξωθεν ἦν
ἡμῖν ὑγρὰ περὶ τὸ πρόσωπον οὐκ ὀλίγα· καὶ ἀέρες
ἐκ μηχανῆς, καὶ μύρων ἐκχύσεις, κἀκ τόπων εἰς
τόπους μεταβολαί· οὐ γὰρ ἐνῆν, οὐκ ἐνῆν μιᾷ κλίνῃ
κεχρῆσθαι, ἀλλ' ὅπου ποτ' ἂν ἐξείη τῆς οἰκίας. Καὶ
πάντα δι' ὧν ἐξῆν ῥᾳστώνην ἠντινοῦν εὑρεσθαι, οὐκ
ἂν δυναίμην εἰπεῖν τὴν τότε τῶν λογισμῶν ἀπορίαν
καὶ δυσχέρειαν, καὶ τὸ μὴ φέρειν ἐξεῖναι, κἂν
ἅπαντά τις ἐποίει. Ἐκ δὴ τῶν τοσούτων περὶ τὸ
πρόσωπον ὑγρῶν γίγεναί τι τοιόνδε· ἄμφω τὼ πα-
ρειὰ ἐξαίφνης ἐξώγκωντο· καὶ παρῆσαν ἰατροὶ, καὶ

ab altero divelleremur, qui alioqui alio quodam modo una sumus. Quando mihi vero, homini undique infelicissimo, hoc nunc etiam ereptum est, meosque Byzantii amores tenent, agedum quid hoc interea autumno mihi acciderit, tibi narrabo. Ante diem quintum decimum Kalendas Octobres (Gorpiæi XVII), cum domum e sacris synodis revenissem, multo adhuc mane, horror protinus febrilis occupat, ille tum magnitudine maximus, tum vi vehementissimus; non enim familiaris quispiam medicis esse videbatur, qui tanta apparatione ingruebat, ut omnia mox pessumdaret: scilicet dum diem noctemque totam, corpus omne perpetuis velitationibus, quasi murali tormento quatit, et in ossa ipsa ac medullas, quod proverbio dicitur, sævam illam impressionem suam impetumque adigit. Quid tum postea? inquies. Nempe religiosissima ad vesperam usque esculentorum omnium abstinentia, quando medicis eorum quæ non obessent, usu nobis gratificari placuit; quibus usi etiam sumus. Postero rursus die eadem urgebat procella, iidem turbines, iisdemque obruebamur fluctibus, nisi quod novi quidam vomitionum accesserant fluctus, et bilis confluxus, tanto meo cum dolore, tantoque æstu utrinque erumpens, ut quoniam idonea nos deficiunt verba, rem omnem tibi conjectandam permittamus. Decem ipsos dies hunc morbus statum tenuit, ut et ægrum vehementissime affictaret, et magnam medentibus formidinem injiceret. Postmodum, perinde ut Athenienses, maxima ad Ægos flumen accepta calamitate, Piræeoque occupato, et summa inde annonæ inopia ac fame consecuta, urbem postremo ipsam amiserunt, ita non absimili et nos circumventi videbamur discrimine. Quippe post gravissimas oculorum vertigines, et mista sanguine bilis profluvia, et complura alia, quæ tum premebant, mala, tandem quiddam illiusmodi secundum corpus nostrum accidit, quod plerisque lethiferum esse medicorum censent filii. Nempe magna vis bilis, et hæc sane quam molesta, circum stomachum allapsa, cor ipsum suffocabat, respirandique adimebat facultatem. Jam itaque ultima imminebant omnia, quandoquidem neque cor usitato more, recepto sanguine evacuaretur, et nullo non tædii atque fastidii genere laboraret ventriculus, nullumque plane ferret alimentum. Sive enim calidis, sive frigidis uteremur, sive quæcunque ab arte medica imperabantur, nugæ et fabulæ erant omnia; nihil enim erat, quod non mox assumptum rejiceretur. Id quod medicos non parum sollicitos habuit. Quippe tametsi omnia artis remedia sedulo adhiberent, nihil eorum tamen, quæ fieri oportuit, consequebatur. At hic naturam ipsam, quamlibet rationis expertem, omnia secundum rationem facere, manifesto deprehensum fuit. Forte enim, mea sponte, vinum calfactum, cum micis aliquot friati panis, gustaram, et nonnihil protinus malum remittere visum. Unde postea eimdse qui, atque magnopere comprobare, medicis consilium fuit.

Interea autem, cum omnia adeo gravia et intolerabilia illa bilis redundantia faceret atque multa, ut erat virsimile, inde animi ægritudo exsisteret, extrinsecus secundum faciem non exigua humoris copia manare cœperat, adhæc ventuli e machina quadam flebant, et unguentorum effusiones, et crebræ mutationes locorum; non enim licebat; non, inquam, licebat, uno uti lectulo, sed ubicunque commodus usquam in ædibus apparebat locus, aliaque omnia, unde quantulumcunque exspectari poterat levamen ; adeoque ne consequi quidem verbis potero, quæ tum consilii inopia atque difficultas, et quam non ferenda morbi sævitia fuerit, tamesti nihil non moliretur quispiam. Porro ex his tam copiosis faciei humoribus, tale quiddam evenit. Ambæ subito extumuere genæ. Hic rursus advolare medici, aliusque ad alium clamitare, nunc vel maxime properandum et pro viribus adlaborandum esse, in primis malva alba opus esse, quæ illico adfuit, et similiter ulmi cortex, et alia quædem, ut dissipati hoc modo tumores non ad interiora penetrarent, atque postea tum novæ medicis trepidationis, tum ægro interitus fortasse causa fierent. Cedo quid postea ? tantum quod ista conquierant; cum serenitatem nos jam tenere rati, denuo in illa superiora recidimus, utut non gemina plane ac simillima, alio tamen quo pacto consimilia; quippe eadem iterum medicis fere aderat hæsitatio, quod febris febrim excipiens, suspensos incertosque teneret: artusque corporis ipsa morbi diuturnitate pridem confectos incredibilem in modum conquassaret, ut nullum hic amplius, neque nos, neque medici, excogitare possemus consilium. Quando hujuscemodi igitur nos auctumnus epulis accepit, te ejusdem etiam participem convivii faciendum nobis esse arbitrabamur : non equidem ut animi te excruciares (apage istam a nobis in amicos inhumanitatem), sed ut cognosceres quibus ex scopulis in quos portus, Dei immortalis ope, tandem aliquando appulissemus.

A πρὸς ἄλλος ἄλλον ἐβόα, Τάχους ὅτι μάλιστα δεῖ· καὶ σπουδάζειν ἔξεστι καὶ μαλάχης λευκῆς χρεία· καὶ παρῆν ὅτι τάχος καὶ πτελεῶν φλοιὸς, καί τιν' ἕτερα, ἵνα διαχυθέντες οἱ ὄγκοι μὴ χωρήσωσιν εἴσω, κἀντεῦθεο τοῖς τε ἰατροῖς ἀγωνίας, τῷ τε κάμνοντι θανάτου τάχ' ἴσως αἴτιοι γένωται. Τί τὸ ἐντεῦθεν ; Πέπαυται ταῦτα· εἶτα δοκοῦντες ἔχειν γαλήνην, πάλιν τοῖς πρώην ἐμπίπτομεν, εἰ καὶ μὴ παραπλησίοις, τρόπον δ' ἕτερον παραπλησίοις· ἡ γὰρ αὐτή τις ἀπορία τοῖς ἰατροῖς· πυρετὸς γὰρ ἐκ πυρετοῦ συλλαμβάνων διῆγε· καὶ τὰ πολλῷ τῷ χρόνῳ μέλη κατεργασθέντα πῶς οἴει κατέτρυχεν· ὡς μηδ' ὁτιοῦν, μήθ' ἡμῖν, μήτε τοῖς ἰατροῖς ἐξεῖναι προσευρεῖν. Τοιούτοις ἡμᾶς τὸ φθινόπωρον ἐστιᾶσαν, δέον ᾠήθημεν κοινωνὸν καὶ σὲ ποιῆσαι τῆς θοίνης· οὐχ ἵν
B ἀλγοίης· πόῤῥω γὰρ ἡμεῖς τῶν τοιούτων τοῖς φίλοις· ἀλλ' ἵν' εἰδείης ἐξ υἵων ἄρα σκοπέλων εἰς οἵους κατέσχομεν σὺν Θεῷ τοὺς λιμένας.

IV. *Eidem.*

C

Δ'. Τῷ αὐτῷ.

Atque tibi equidem, vir optime, optima semper eveniant omnia, et meliore identidem felicitatis incremento, secundissimam experiaris fortunam, cum nobis hæc tibi comprecantibus, tum tot aliis tuis amicis : quanquam mihi haud proclive fuerit eorum inire numerum, quos tuo consauciaveris amore, tum isto item animo tuo haud aliud voti recipiente argumentum; qui enim non solum amicis, sed universe omnibus, et lætis in rebus congratularis, et in afflictis verissimum capis dolorem, annon talem te inquam virum, perpetua animi lætitia, summaque fortunæ prosperitate, perfrui æquum fuerit? Nos vero cum nonnihil de superioribus malis respirassemus, et in meliorem recuperandæ iterum salutis spem venissemus ; hic vero de consilio medicorum balneo forte adhibito, in eisdem denuo malis eramus : priorque illa, sed vehementior, ingruebat tempestas, nosque nondum ex tyrannide penitus ereptos, ille Phalaridis bos tenebat. in causa erat, quod non opportune salis lavatione usi fuissemus, multa adhuc bilis vi ventriculum obsidente. Retro itaque mox sublapsa, et in contrarium lata omnia, nulliaque non mali aderat species, sive verius, nihil non supremo in gradu. Nempe et pessime affecta erant intestina, ita ut vix attollere me ac levare possem. Et reliquum corpus assidus gravissimisque torquebatur doloribus, quoniam unoquoque in membro, sua, ut ita dicam,

Σὺ μὲν εἶης διὰ τελους, ἄριστε, πράττων εὖ, καὶ μετ' ἀμείνονος αἰεὶ τῆς προσθήκης, τάγαθοῦ πειρώμενος δαίμονος, ἡμῶν τέ σοι ταῦτα συνευχομένων, καὶ τῶν·.., ἀλλ' οὐκ ἂν δυναίμην εἰπεῖν ὅσους ἔτρωσας, τῆς τε σῆς γνώμης ἑτέραν οὐ δεχομένης ὑπόθεσιν· ὁ γὰρ οὐ φίκοις μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἁπλῶς εὖ μὲν πράττδυσι συνηδόμενος, ἐπὶ δὲ τοῖς ἐναντίοις καὶ μάλ· ἀχθόμενος, τὸν δὴ τοιοῦτον πῶς οὐ διαπαντὸς εὐθυμεῖσθαι προσῆκε, καὶ ὡς ἄριστα ἔχειν ! Ἡμεῖς δὲ μικρὸν ἀναπεπνευκότες ἐκείνων τῶν δυσχερῶν, καὶ πρὸς ἀμείνους καταστάντες ἐλπίδας, ὡς ῥᾷον ἔθ' ἕξομεν, ἐπειδὴ τῶν ἰητρῶν κελευόντων ἐχρησάμεθα λουτροῖς, αὖθις αὖ ἦμεν ἐν τοῖς αὐτοῖς· καὶ ὁ πρόσθεν χειμὼν ἐπῄει σφοδρότερος· καὶ
D μήπω καθαρῶς ἀπηλλαχότας τῆς τυραννίδος, ὁ τοῦ Φακάριδος ἔσχε βοῦς. Αἴτιον δὲ τὸ μὴ κατὰ καιρὸν πάντως λελοῦσθαι, χολῆς ἔτ' ἐχούσης [περὶ τὸν στόμαχον. Ἅπαντα δὴ οὖν εὐθὺς ἀνατέτραπται· καὶ πρὸς τοὐναντίον ὡρμήκει· καὶ οὐδὲν ὅ τι μὴ παρῆν τῶν δεινῶν· μᾶλλον δὲ οὐδὲν ὅ τι οὐ μεθ' ὑπερβολῆς. τά τε γὰρ ἔνδον πονήρως ἔσχεν, ὡς μηδ' ἀνασχεῖν οἷόν τ' εἶναι, τό τε σῶμα πυκναῖς ὅτι μάλιστα καὶ βαρείαις ἔκαμνε ταῖς ὀδύναις κατὰ παντὸς ὁτουοῦν μέλους, ἐστρατοπεδευκότων ὡς εἰπεῖν τῶν δεινῶν. Καὶ σιωπῷ στομάχου κατάψυξιν, καὶ τὴν περὶ πάντ' ἀηδίαν, καὶ τοὺς ὅτε τι τῶν ἐν τοῖς τοιούτοις ὑπ' ἀνάγκης προσιέμην, αὐτίκ' ἀπαντῶντας ἐμέτους. Ἀλλ' ἠπίαλοί τινες ἑκάστης ἡμέρας ἐς μῆνα κατέ-

σχον, δεινοὶ μὲν ἐκτρίψαι καὶ καταβαλεῖν· οὐχ ὅτι γε ἡμᾶς τοὺς ἤδη διαπεπραγμένους, καὶ ὥσπερ καμόντων εἴδωλον ὄντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς μάλ' ἐρρωμένους τὸ σῶμα, καὶ τὴν Ἡρακλέους ἴσχοντας ῥώμην· δεινότεροι δὲ, τῷ νυκτὸς ἀρχομένης εὐθὺς ἐπιέναι, ὡς μηδ' ὕπνου λαγχάνειν δύνασθαι· εἶθ' ἕτεροι τουτουσι διαδέχονται, οὐ κατὰ ταυτὰ διακείμενοι, ἀλλ' ἐοικότες τοῖς πάλαι· εἶτ' αὖθις ἄλλοι, καὶ μάλα ἄλλοι, ὥσπερ ἀπὸ συνθήματος. Καὶ ἡμεῖς ἐν φόβῳ πολλῷ καὶ ταράχῳ, τῶν μὲν ἰατρῶν ἄνω καὶ κάτω βοώντων, ὡς ἐπὶ θύραις ἡ τελευτὴ, καὶ οὐδὲν χρὴ μέλλειν οὐδ' ἀναδύεσθαι, ἀλλὰ καὶ πράττειν ἃ πράττειν μάλιστα χρή. Θορυβουμένων δὲ τῶν ἑταίρων, καὶ προστιθέντων οἰμωγαῖς οἰμωγὰς, καὶ συνευχομένων ῥᾳστώνην· τοὺς οὖν οὕτω μὲν ἔχοντας, ἐν δὲ τοσούτων ὄντας δεινῶν μεσημβρίᾳ, μηδαμόθεν δὲ χρηστῆς ἔτ' οὔσης ἐλπίδος, τῶν δ' ἐναντίων ἁπάντων, καὶ τοῖς μὲν ὅλοις ἀπειρηκότας σχεδὸν, μόνον δὲ τὴν περὶ ψυχῆς θέοντας, μᾶλλον δὲ τῷ πλείστῳ τεθνηκότας τοῦ βίου, ὦ τῆς ἀφάτου περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας Θεοῦ! ὑφέσθαι τε παραχρῆμα ξυνέβη τοῦ τοσοῦδε κλύδωνος, καὶ τῆς προτέρας μὲν οὐκ ἂν φαίην, ὑγείας δ' οὖν ἐπειλῆφθαι, μάλα μὲν ἡδίστης, ὅτι παρῆει παρὰ πᾶσαν ἡντινοῦν προσδοκίαν, μάλα δὲ πιθανωτάτης ἂν καὶ εἰσάπαν ἀφῖχθαι. Καὶ νῦν τοῖς ὁρῶσιν ὥσπερ ἀναβεβιωκόσιν ἐοίκαμεν. Καὶ νῦν μὲν τὰς κεφαλὰς κινοῦντες, νῦν δὲ τὼ χεῖρε κατάσσοντες, ἀπαλλάττονται, Θεῷ χάριν εἰδότες, τῷ πάντα μὲν δυναμένῳ, πάντα δὲ ποιοῦντι καὶ μετασκευάζοντι μόνῳ τῷ βούλεσθαι. Ἡμεῖς μὲν οὖν, αἰεὶ Θεοῦ διδόντος, πρὸς τὰ βελτίω χωροῦμεν καὶ ζῶμεν μετ' ἀγαθῶν τῶν ἐλπίδων, ἐκεῖνα παθόντες, ὧν καὶ τὸ μεμνῆσθαι μόνον κατηφείᾳ ὑπόθεσις· Ἱεροθέῳ δὲ τῷ καλῷ πολλὰ ἀγαθὰ γένοιτο, οὐχ ὅπως ἧς ἔχει χρηστότητος καὶ ἐπιεικείας, καὶ τοῦ περὶ πλείστου καὶ βούλεσθαι καὶ ποιεῖσθαι, ὥσπερ ἄγαλμά τι πάγκαλον διὰ πάντων τὴν ψυχὴν ἐξειργάσθαι· ἀλλ' ὅτι κἀμοὶ μάλα κάμνοντι καὶ ταλαιπωρουμένῳ, καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ πᾶσιν ἁπλῶς ὑπ' ἀπορίας δυσαρεστοῦντι κατὰ τὴν τραγῳδίαν μόνος ἀντὶ πάντων παρῆν, ὑπανέχων, κουφίζων, θεραπεύων εὖ μάλα, καὶ τὴν μὲν εἰς αὐτὸν ἥκουσαν οὐκ ἐγκαταλιμπάνων συντέλειαν, πᾶσι δ' οἷς οἷός τ' ἦν τὰς ὀδύνας παράγων καὶ συναιρόμενος τὰ γιγνόμενα, τὸ λαθικηδὲς ἄντικρυς ἐκεῖνο καὶ οἷς ἔλεγε καὶ οἷς ἔπραττε γιγνόμενος φάρμακον. Ὅς ἐν μὲν ταῖς ἀλλεπαλλήλοις τῶν δεινῶν τρικυμίαις, καὶ τοῖς μεγάλοις ἐκείνοις κύμασιν, οὐδὲν ἧττον ἀλγῶν διετέλει, καὶ τὴν ψυχὴν κατακλύζων ἀθυμίας ῥοθίῳ, ὁπότε δ' αὖθις ραΐσαιμι, καὶ αὐτὸς ἀναφέρων καὶ μεθιστὰς εἰς εὐθύμους. Καίτοι τί λέγως πολλάκις γὰρ καὶ πρὸς πολλοὺς διεξῄει ἡμῶν ἀκουόντων, καὶ ὅρκον τοῖς ῥήμασι προστιθεὶς, ὡς ἥδιστ' ἂν εἴπερ ἦν ἐθελῆσαι τὴν τύχην ἀλλάξασθαι· μᾶλλον δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἂν αὐτὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἑτοίμως προίσθαι. Τοσοῦτος αὐτῷ λόγος τοῦμοῦ περιόντος. Ὅθεν φιλῶ μὲν αὐτὸν ἴσον ἐμῇ κεφαλῇ, καὶ τήν γε μίσην χώραν τῆς ψυχῆς ἀπονέμω, συνεύχομαι δὲ τυχεῖν, ὧν τοχεῖν ἐσπούδακε, καὶ ταῖς τῶν ἀρετῶν ἀρδείαις τὴν ψυχὴν τεθηλότα, καρποὺς

castra, vis morbi posuerat. Atque taceo tamen ventriculi refrigerationem, tristemque ad omnia nauseam, et illico, ut aliquid, quod ad ejusmodi morbum facere solet, necessitate coactus assumpsissem, occurrentes vomitus. Jam et continuæ quædam quotidianæque febres mensem integrum tenebant, eæque non nos modo, jam tum plane confectos, et quoddam quasi simulacrum mortuorum (Il. ψ, 72 *etc.*), sed et corpore quam maxime valentes, Herculeisque præditos viribus, frangere ac prosternere, sane quam idoneæ. Tanto vero eædem graviores, quod sub primam identidem facem recurrerent, ut ne somnum capere integrum esset. Quas mox aliæ, nec ejusdem modi tamen, sed superioribus illis simillimæ, excipiebant, tum rursus aliæ, aliæque complures, tanquam ex compacto. Magna igitur nos in forimidine, magno tumultu versabamur, cum medicis sursum deorsumque clamitantibus, jamjamque præ foribus vitæ adesse finem, nec ullum moræ atque tergiversationi locum relinqui, verum strenue, quidquid facto maxime opus esset, esse factitandum, tum amicis tumultuantibus, planctusque plantibus ingeminantibus, et levamentum dolorum optantibus. Hunc autem affectis in modum, ipsoque veluti tot malorum in meridie positis, bona nulla alicunde amplius affulgente spe, imo vero aliis ex contrario omnibus, summaque rerum omnium desperatione propemodum conflictantibus, et extremum nunc de anima currentibus curriculum, sive potius, maxima vitæ parte jam defunctis, o inenarrabilem Dei erga nos benignitatem! subito sane contigit, ut tanto subsidente undarum fluctu eriperemur sanitatemque, haud illam quidem pristinam dixerim, sed aliquam tamen, prehenderemus, eamque longe tum dulcissimam, quippe ex inopinato penitus insperatoque allapsam, tum quam propriam ac perpetuam venisse, vero quam simillimum sit. Jam itaque visentibus velut ex Acheronte excitati videmur, qui partim motis capitibus, partim complosis manibus a nobis. abeunt, Deoque gratiam habent, qui omnia tum potest, tum facit transformatque, solo arbitrio suo. (*Amos*, v, 8.) Sic nos igitur Deo dante, perpetuo ad meliora progredimur, speque optima vivimus, ea videlicet perpessi, quæ vel animo duntaxat revolvere pigeat tædeatque. Optimo vero Hierotheo bona omnia eveniant, precor, non ob probitatem tantum humanitatemque suam, quod somme item tum studet, tum maximo in pretio habet, animam suam velut faberrimum pulcherrimumque quoddam signum, omni ex parte exonare, verum etiam quod mihi gravissime ægrotanti laborantique, quidve aliud, quam præ angoribus erga omnes omnino morosius affecto? ut in tragœdia est, unus omnium vicem præsto fuit: sustollentes, allevans, studiosissime curans, ratamque officii sui partem haudquaquam omittens, atque omnibus, queis poterat modis, doloris sensum avertens ac deducens; et quam licebat opem operamque præstans, quive

dictis suis factisque, illud ærumnarum omnium memoriam diluens pharmacum (ex Ὀδ. Δ' 221, Synes, epist. 146) mihi plane erat. Quippe qui in creberrimis cruciatuum decumanis fluctibus, maximisque illis undis, nihilo ipse minus et perpetuo doleret, animamque suam mœroris fluctibus inundaret, ubi nos vero iterum convaluissemus, etiam ipse pariter se colligeret, et ad lætantes transiret. Quanquam quid dico? sæpe ille enim, et apud complures, nobis audientibus, etiam jurejurando verbis suis apposito, ultro professus est se, si qua fieri posset, libentissimo animo fortunam præsentem mecum commutaturum, imo vero animam etiam ipsam mea vice, sine ulla cunctatione profusurum, usque adeo magnam homo mei ut superates essem, ducebat rationem. Haud immerito illum igitur, perinde ut caput meum adamo (Ἰλ. γ, 82) et mediam animæ sedem illi attribuo, tum opto item ipsum consequi, quidquid consequi studet : et virtutum irrigationibus anima florentem, fructus Deo acceptos, fructuum æternorum causas, producere, Deique plane templum fieri, quod te etiam pariter optare volo, non ob id unum modo, quod liberorum parens jam es, sed præterea ut viro optimos santissimoque, et morum probitate homines omnes laudatores nacto.

βλαστῆσαι θεοφιλεῖς, καρπῶν ἀθανάτων αἰτίους, καὶ Θεοῦ γενέσθαι τέμενος. Συνεύχου δὲ καὶ αὐτὸς, οὐχ ὡς εἰς τοκέας μόνον τελῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνδρὶ καλῷ κἀγαθῷ, καὶ τρόποις χρηστοῖς πάντας ἐπαινέτας ἔχοντι.

V. *Magno logothetæ.*

Ε'. Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ.

Tu vero, qui optima omnia et vis, et potes, et egregia animi alacritate agis, nihil equidem novi, ut arbitror, facturus es : si quibus tam multa dudum beneficia dedisti, eosdem nunc etiam tuis ornes beneficiis : quibusque non raro antehac gratificatus es, iis nunc item gratificeris. Verum illud plane ipsum, quod quotidie et adversus omnes facere consuesti, petentes pariter, et non petentes : hos nimirum, ut ne petant, illos, quia petunt. Tum vero præterea, nunc etiam superiora omnia, quasi decreto quodam sancire atque confirmare videberis, et simul ostendere, vera te animi magnitudine et dedisse nobis, quidquid dedisses, et hac eadem de causa, eadem in præsens gratificari. Qua in re quemadmodum tuorum nos non possumus non meminisse beneficiorum, et gratiam habere, et tibi cum laudibus acclamare : haud magis sane, quam nostri ipsorum deponere memoriam. *Nam quidquid olim gesseram, quidquid geram, id omne dextra fretus aggredior tua*, ut cum Sophocle loquar. (Αἴαντι, 34.) Ad eumdem et tu modum, temetipsum haudquaquam inficiari; quanque jampridem pulcherrimam agendi rationem, non nostro duntaxat, sed omnium plane mortalium bono, semel ingressus es, missam nunc facere poteris. Unus tu enim præter cæteros, qui, ut ait Demosthenes, *ad communem fructum usumque rempublicam tractarunt*, omnibus in rebus excellis; unus magnum hunc tribunatum tuum, sive prytanicam imperii procurationem, sive quo alio quispiam appellet vocabulo, quoddam quasi specimen virtutis, honestissimæque animi ambitionis ratus; non bene modo de universis, atque nullo non tempore mereris, velut certamen cum necessitatibus uniuscujusque suacipiens, omnesque in eo nervos tuos contendens, ne quis homnium omnium, quocunque tandem modo, re quapiam ulla privetur, verum etiam gaudio exsultas, dum beneficium tribuis : et hoc multo majore, quam illi ipsi qui accipiunt; imo vero tum beneficium temetipsum accipere autumas, cum aliis das. Hanc igitur; hanc, inquam, ob cau-

Οὐδὲν ἄρ' οἶμαι καινὸν, ὦ πάντα τὰ βέλτιστα σὺ καὶ βουλόμενος καὶ δυνάμενος καὶ πράττων ἑτοίμως, εἰ οὓς εὖ πολλάκις πεποίηκας, τούτους καὶ νῦν εὖ ποιήσαις, καὶ χάριν παράσχοις οἷς οὐκ ὀλιγάκις ἔδωκας· ἀλλὰ μάλιστα μὲν ἃ καθεκάστην καὶ πρὸς πάντας ποιεῖν εἴωθας, τούς τε δεομένους, τούς τε μὴ, τοὺς μὲν, ἵνα μὴ δεηθεῖεν, τοὺς δ' ὅτι δέονται· ἔπειτα δ' ἤδη καὶ δόξεις ὥσπερ ἐπιψηφίζειν τὰ πρόσθεν, καὶ ἅμα δεικνύναι ὡς μεγαλοψύχίᾳ θ' ἡμῖν ἔδωκας ἅπερ ἔδωκας, καὶ τανῦν ταυτὰ παράσχοις ἀπὸ τῆς αὐτῆς ταύτης αἰτίας. Καὶ ὡς ἡμῖν οὐχ οἷόν τε μὴ τούτων μεμνῆσθαι, καὶ χάριν ἴσχειν καὶ βοᾷν ξὺν ἐπαίνοις, οὐ μᾶλλον ἢ ἡμῶν αὐτῶν μὴ μεμνῆσθαι· πάντα γὰρ τά τ' οὖν πάρος, τά τ' εἰσέπειτα σῇ κυβερνῶμαι χειρὶ, κατὰ Σοφοκλέα· ὡς δὲ καὶ αὐτὸς οὐκ ἂν ἔχοις σαυτὸν ἀρνηθῆναι· καὶ τὴν ἐξαρχῆς οὐχ ὑπὲρ ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνθρώπων καλλίστην ταύτην ἔνστασιν ἐγκαταλιπεῖν· μόνος τε γὰρ τῶν εἰς κοινὸν πολιτευσαμένων, φησὶ Δημοσθένης, τοῖς ὅλοις αὐτὸς ἄριστος καὶ μόνος, ὥσπερ ἔνδειξιν ἀρετῆς, καὶ τοῦ φιλοτιμοτάτου τῆς γνώμης, τὴν μεγάλην ταυτηνὶ δημαγωγίαν ἢ πρυτανείαν, ἢ δ τι τις λέγει νομίζων, οὐχ ὅσον ἅπαντας εὖ ποιεῖς, οὐδ' ἐπὶ παντὶ δήπου τῷ χρόνῳ, ὥσπερ πρὸς τὸς ἑκάστων ἀμιλλώμενος χρείας καὶ φιλονεικῶν μηδένα τῶν ἁπάντων, μηδὲ καθ' ὁντιναδήποτε τρόπον ὁτουοῦν ἑτερῆσθαι· ἀλλὰ καὶ χαίρεις εὖ ποιῶν πολὺ μᾶλλον ἢ οἱ πάσχοντες αὐτοί· μᾶλλον δὲ καὶ χάριν αὐτὸς οἶει λαμβάνειν, χάριν ἑτέροις διδούς· ταῦτ' ἄρα ταῦτα καὶ νύκτωρ ἐπαγρυπνεῖς, καὶ μεθ' ἡμέραν φροντίζεις, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ γιγνομένου, βουλαῖς ἔργα προστιθεὶς· καὶ πάντα πόνον φέρεις ἡδέως· ἐφ' ᾧ τοῖς ἄλλοις ἔσται βελτίω τὰ πράγματα, καὶ πᾶς τις τεύξεται τῶν δικαίων. Ὥστε καὶ εἰ μηδὲν πώποθ' ἡμᾶς εὖ ποήσας ἐτύγχανες, μήδ' ἡστινοσοῦν ἀξιώσας προνοίας, ἐξ ἄρα μόνου τοῦ πᾶσι παντὸς καλοῦ πρυτανεῖον παρὰ πάντ' εἶναί σε τὸν χρόνον, εἰκὸς ἂν ἦν δήπου, μᾶλλον δὲ πᾶσα ἀνάγκη, τῶν ὑπὸ σοῦ κεκοσμημένων καὶ ἡμᾶς γεγενῆσθαι· ὡς ἄν, μὴ τῶν ἄλλων εὖ πάσχειν λεγόντων, μόνοι τῶν ἁπάντων ἡ σιγῶμεν,

ἢ ψευδώμεθα· οὐ γὰρ ἔνεστ' ἄλλως παῤῥησιάζεσθαι, πάντων εἰδότων τὴν σὴν δεξιάν. Ὅτε δ' ἐν πολλοῖς πολλάκις τῆς σῆς χειρός τε καὶ γνώμης καὶ μάλ' ἀπολελαυκότες ἡμεῖς, καὶ οὔτ' αὐτὸς ἐπιλέλησαι, ἡμῖν θ' οὕτω δι' εὐφήμου ταῦτ' ἄγεται μνήμης, ὥσθ' ὅτι μὴ καὶ τῶν Ὁμήρου στομάτων εὐποροῦμεν, ἀλγοῦμεν, εὔδηλον ὡς κἂν τῷ παρόντι μιμήσῃ σαυτὸν, καὶ τοῖς αὐτοῖς χρήσῃ πρὸς ἄνθρωπον πολλάκις μὲν ἐν τοῖς σοῖς Ὀλυμπίοις κραταιῶς ἀποδύντα, καὶ διὰ πάντων ἐστεφανωμένον τῶν ἄθλων, πολλάκις δ' ὑπὲρ σοῦ καὶ τῶν σῶν χείρας εἰς οὐρανοὺς ἄραντα, μᾶλλον δ' αἴροντ' αἰεὶ, καὶ συνευχόμενον πάντ' ἐκεῖθεν τά γ' ἄριστα. Συναίρονται δέ μοι τούτωνὶ τῶν εὐχῶν πᾶσαι μὲν πόλεις, πάντες δ' ἄνθρωποι. Πᾶσι γὰρ δὴ τῶν σῶν μέλει, καὶ πάντων γε σοί· σοὶ μὲν ὅπως εὖ πράττοιεν, τοῖς δ' ὅπως ἐς μήκιστον ὅσον ἐῤῥωμένως βιῴης· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὰ σφέτερ' αὐτῶν ὡς κάλλιστα ἔχειν, ὡς τὸ μὲν διὰ τέλους ἐῤῥῶσθαι σοὶ μάλα προσῆκον, αὐτοῖς δὲ τὴν ἀγαθὴν τύχην, οὐκ ἂν ἄλλως οὖσαν. Εἶεν. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν ἡμῖν ἐσαεὶ πρόθυμος ἔσῃ, καὶ τὰ βέλτιστ' αἰρήσῃ, καὶ τιμῆς ἀξιώσεις, καὶ πάντα πράξεις ἡδέως ἃ τε ἔξεστι καὶ δίδωσι τὸ χρείας ἐστὼς. καὶ μάλα λαμπρῶς οἶδα, τῶν τε ἄλλων εἵνεκα, καὶ ὅτι πρόσθεν κάτω γῆς εἶσιν ἄστρα, γῇ τ' ἄνεισιν εἰς αἰθέρα, φησὶ ποιητὴς, πρὶν μὴ παρὰ σοῦ τυχεῖν ὧν ἄν τις δέηται, ὅς γε καὶ μηδὲν δεηθεῖσι πολλάκις ἔδωκας, καὶ δεηθέντας μειζόνων ἠξίωσας. Καὶ τοῦθ' ὡς ἀληθῶς σοι πρόσρημα πολὺ κάλλιον καὶ σεμνότερον, ὡς ἐγῷμαι, παντὸς ἂν ὅτου καὶ φήσαις· δέδοικα μέντοι, δέδοικα, καὶ ἴσως εἰκότος οὐκ ἔξω, μὴ μεγάλας πεφυκὼς διδόναι χάριτος, ἔπειτα τὴν νυνὶ τούτην σμικράν τε καὶ παραπολὺ τῆς σῆς μεγαλοψυχίας νομίσας, ἢ καθάπαξ οὐ δῷς, ἢ ἐμοῦ καταγνῷς, ὡς οὐ περὶ σοῦ τὰ προσήκοντα διανοουμένου. Εἰ δὲ καὶ ταῦτ' οἶσθα διδόναι, καὶ πᾶσιν ἁπλῶς ἐγχειρεῖν, καὶ ὁ καλλίνικος ἡμῖν Ἡράκλῆς πάρεργα τῶν μεγίστων ἄθλων ἔστιν ἃ κατεργάζεται, θαῤῥεῖν δεῖ. Μᾶλλον δὲ εἰ δώσεις ἑτοίμως, ἡμᾶς τε δείξεις οὐ καλῶς οἰομένους, σαυτὸν δὲ πῶς οἴει κοσμήσεις, οὐ μόνον τῷ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ πράττειν δύνασθαι, καὶ στεφάνων καὶ κηρυγμάτων ἄξια, ἀλλὰ καὶ τῷ σμικροῖς εἰδέναι διδόναι κατὰ καιρὸν ἐπιεικείας ὑπερβολῇ· εἰ μὴ καὶ τοῦτο τρόπον ἕτερον, ὡς ἔγωγε οἶμαι, μεγαλοψυχίᾳ τις λογιοῖτο, τὸ μηδὲ τῶν πάνυ δοκούντων ἐλαχίστων ὑπερορᾶν. Ὅτι δὲ τοιαῦτ' ἔστιν ἃ νῦν ἐπαγγέλλομεν, καὶ οὐ σὰ οὐδ' ὧν ἑκάστοτε πράττεις, ἀλλὰ καὶ παντάπασιν ἀπειλημμένα τῆς μεγάλης ταυτησὶ στροφῆς τῶν πραγμάτων, δῆκον ἔκ τε ὧν περὶ αὐτοῖς τούτοις δέδοιμεν, ἔκ τε ὧν παραιτούμεθα, τὸ μὲν, μὴ ἄρα οὐ δώσεις, εἰωθὼς μεγάλα χαρίζεσθαι, τὸ δ' ὡς καλῶς ἔχει σοὶ μὲν δοῦναι, ἡμῖν δὲ λαβεῖν. Ἐγώ τε γὰρ ἃ βούλομαι λήψομαι, σύ τ' ἐπιεικέστερος δόξεις καὶ σαυτοῦ, τῷ καὶ τηλικοῖσδε κεχρῆσθαι. Ἐν γὰρ τῇ καθ' ἡμᾶς ἱερᾷ τῇδε καὶ θαυμαστῇ ξυνοικίᾳ, οὗ καὶ τὰς ἐκ βασιλέως τροφὰς ἔχομεν, οἰκήματά ἐστιν ἄττα, κάλλιστα μὲν θέσεως ἔχοντα, καὶ πρὸς πᾶσαν ἔτους ὥραν εὖ παρεσκευασμένα, τῇ τε φύσει τοῦ χωρίου,

A sam, et noctes insomnes ducis, et dies totos de salute reipublicæ tecum commentaris, simul curis consiliisque tuis opera adjungens, omnemque libenter perfers laborem, quo meliuscule res aliis procedant et quisque jus suum consequatur. Adeo ut si vel nullum unquam separatim in nos contulisses beneficium, neque ulla plane cura providentiasque tua dignatus fuisses, vel hoc solo tamen nomine, quod omni tempore, boni omnis, publicum omnibus ærarium es, æquam videlicet, sive potius plane necessarium fuerat, ut de iis qui abs te adjuti ornatique fuissent, nos etiam essemus: ne scilicet dum tua erga sese alii commemorant beneficia, soli inter omnes nos aut obmutescamus, aut falsa et conficta efferamus. Neque enim aliter palam et B aperte hoc nobis profiteri integrum, quando perspectissima omnibus dextra fidesque tua est. Verum enim vero cum sæpenumero multisque in rebus, manus mentisque tuæ maximum antehac fructum cepmus, quod neque tibi ipsi excidit, nobis vero usque adeo magnifice hæc commemorantur celebranturque, ut ex animo doleamus, dena illa ora Homerica (Ιλ. Β'. 189) nobis non suppetere. Hinc patet sane, etiam hoc tempore tui te ipsius imitatorem fore, eademque erga hominem usurum benevolentia, qui tuis sæpius in Olympiis, omni virium connisu, veste posita decertarit, de omnibusque certaminibus corona donatus fuerit; qui frequenter item tua tuorumque gratia, geminas ad cœlum palmas extulerit, sive rectius, perpetuo extollat, atque optima inde omnia votis suis efflagitet. Quibus suscipiendis nuncupandisque, suas C mecum operas, cum urbes omnes, tum mortales etiam omnes jungunt. Ita enim curæ omnibus tua sunt, ut tibi omnium cura est; tibi nimirum, quo illi prospera et florente fortuna sint, illis vero ut tu quam longissimum ævi spatium salvus et incolumis conficias; ita enim suas etiam loco optimo res futuras. Quoniam et te secundo vitæ valetudinisque cursu perpetuo florere, plane deceat: et ipsis haud aliter fortunatis felicibusque esse contingat. Sed sint ista sane. Te vero ipsum singulari semper erga me voluntate fore, meisque fortunis ac commodis, meæ dignitati, sponte tua consulturum, eaque omnia libenter acturum, quæ poteris cunque, quæque præsens usus ac necessitas per- D mittet, id luculentissime compertum habeo; cum ob alia, tum quod *astra sub terram prius ibunt, et altum terra se in polum feret*, ut ait poeta (Euripides. Οἰλεῖ sive Συλεῖ, ut arbitror, apud Philonem, p. 603, et p. 66, 365, Turneb.), quam abs te quispiam eorum quæ petit repulsam feret; qui etiam nihil rogantibus sæpius dedisti, et rogantes majoribus quam optassent ornasti muneribus, quod tuum elogium, meo judicio, haud paulo pulchrius omnino atque gloriosius, allo, quod usurpes, quovis est. Metuo vero, metuo, nec absurde fortasse, ne tu, qui ingentia largiri beneficia naturæ tuæ ductu soles, nunc hoc ipsum præsens, minutum, et longe

infra animi tui magnitudinem positum, esse ratus, aut non des omnino, aut me incuses, velut qui de te non satis digne convenienterque existimem. Sin autem tum hæc dare potes, tum quævis alia omnino aggredi, nimirum ut inclytus ille plurimarumque palmarum Hercules, præcipuis operibus suis alia quædam extra ordinem interponit, bono sane animo esse convenit. Imo vero si prompte dederis, hoc ipso planum facies, neque nos animi falsos fuisse, teque ipsum majorem in modum ornabis. Scilicet quod non magna modo et admiranda prætare valeas, et publicis coronis atque præconiis digna, sed quod tenuibus etiam, quodam modestiæ excessu, peropportune subvenire noris. Nisi si, ut mea quidem fert sententia, tuæ potius magnanimitati hoc quispiam acceptum referre velit, quod nec quæ multo minutissima esse videntur, ipse dedigneris. Quod autem hujusmodi quædam sunt, quæ nunc rogitamus, nec tui operis, nec ex iis quæ identidem agitas, imo plane etiam remota a magno isto rerum actionumque tuarum orbe, cum ex eo patet quod ipsimet de iis subdubitamus; tum quod tanto rem studio urgemus; illud, ne forte non daturus sis, quippe magna gratificari suetus, hoc quoniam et tibi dare pulchrum est, et nobis accipere. Nam et ego quæ cupio accipiam, et tu temetipso benignior mitiorque videbere, qui ad hæc etiam tam pusilla te demittas. Sunt videlicet in sacris hisce et magnificis ædibus, in quibus regia pecunia alimur et sustinemur, domunculæ quædam, cum situ opportunissimæ, omnibusque anni temporibus accommodatissimæ, sive natura loci, sive arte et industria, tum eo quod separatim et seorsum, et sejunctæ ab aliis sitæ sunt, summam maxie mamque sanctiori animæ templo serenitatem parentes, *ut reapse animarum sapientium ludi ac domicilia quædam sint* (Aristoph. Νεφ. 94), sive potius ejusmodi, quæ animas otio torpentes ad virtutem excitare, et sacro ardore ad divinum hunc, et castum, Deoque gratissimum furorem, implere queant: quem qui germanum in modum furunt, illi non felices modo ac beati, sed divini plane sunt. Ego vero quanquam minime ex isto hominum genere sum, neque iis quæ huc pertinent, instructus virtutibus, longe sane absum; atque adeo mirum fuerit, si non contrario prorsus mea comparata modo sunt. Sic tamen in quiete degendi, et seorsum mihi agendi viventique, captus sum studio, ut hoc vitæ genus fortunis meis omnibus redemptum velim. Huc enim et oculorum me valetudo compellit, tum ut absque hoc esset, quis sapiens non sponte quietem amet? Hæc quippe facem prælucet, et magistra pulcherrimarum rerum omnium est, quæ nominari a quopiam possunt. Hæc summum animæ ætherem, sincerum, mundum, ab omnique materiali fumo secretum, usquequaque servat, dum mentem videlicet colligit ac continet; nec diffundi, mundique hujus jactari obruisque fluctibus patitur, idque efficiit, ut ortus indolisque suæ memor eadem sit, et sublime attollatur, et tota numine instincta feratur, et sola duntaxat divina studiosissime tractet. Tuum igitur, tuæque ad omnia sese porrigentis benignitatis hoc fuerit, *o tu, qui optima omnia, et vis et potes, et animo prompitissimo agis*, eisdem enim denuo (quibus initio) utar verbis, ut et hæc nos consequamur beneficia, nos, inquam, furiosissimi profecto, nescio vero utrum amatores tui, an vero plaussum et acclamationum de te artifices, nobis permittas dicere; dixerit vero insuper unusquisque, et votorum.

A τῷ τε μεμηχανῆσθαι, τῷ δ' ἰδίᾳ καὶ χωρὶς καὶ καθ' ἑαυτὰ τῶν ἄλλων ἰδρῦσθαι, πλείστην ὅσην ἐμποιοῦντά γαλήνην ἐν τῷ τῆς ψυχῆς πρυτανείῳ, ὡς εἶναι τῷ ὄντι ψυχῶν σοφῶν φροντιστήρια, μᾶλλον δὲ καὶ ψυχὰς ἐρρᾳστωνευμένας οἷα κατεπᾶσαι πρὸς ἀρετὴν, καὶ μένους ἐμπλῆσαι πρὸς τὴν ἔνθεον καὶ σώφρονα καὶ θεοφιλῆ ταύτην μανίαν. Ἦν οἱ γνησίως μανέντες οὐκ εὐδαίμονες, ἀλλ' ἄρα δαιμόνιοί τινες ἀτεχνῶς. Ἐγὼ δέ εἰμι μὲν οὐ τοιοῦτος, οὐδὲ τῶν ἐς τοῦτο φερόντων, οὐδὲ μικροῦ δεῖ· θαυμαστὸν μὲν οὖν εἰ μὴ καὶ πολὺ τούναντίον. Τοῦ δ' ἴσχειν ἡσύχως καὶ κατ' ἐμαυτὸν εἶναι καὶ ζῆν οὕτω τοι ἥττων, ὡς παντων ἂν τουτὶ πρίασθαι. Τό τε γὰρ τῶν ὀφθαλμῶν οὕτως ἐσαναγκάζει, χωρίς τε τούτου τίς οὐκ

C ἂν εὖ φρονῶν ἡσυχίας ἐρᾴη; ἅτε δᾳδούχου καὶ μυσταγωγοῦ τῶν ὅτων ἂν τις εἴποι καλλίστων, καὶ τὸν τῆς ψυχῆς αἰθέρα καθάπαξ τηρούσης εἰλικρινῆ καὶ καθαρὸν, καὶ μάλ' ἀμιγῆ παντὸς ὑλώδους καπνοῦ, τῷ τὸν νοῦν συνάγειν καὶ συνέχειν καὶ μὴ συγχωρεῖν διαχεῖσθαι καὶ κατακλυσμὸν ὑπομένειν ὑπὸ τῶν τοῦ κόσμου ῥοθίων, ἀλλὰ καὶ τοῦ πεφυκότος μεμνῆσθαι παρασκευάζειν, καὶ ἄνω φέρειν, καὶ πάντ' ἔνθεον εἶναι, μόνα τὰ δαιμόνια περιεργαζόμενον πράγματα. Σὸν οὖν ἂν εἴη καὶ τῆς σῆς περὶ πάντα χρηστότητος, ὧν πάντα τὰ βέλτιστα σὺ καὶ βουλόμενος καὶ δυνάμενος, καὶ πράττων ἑτοίμως, ἵνα καὶ αὖθις αὖ τοῖς αὐτοῖς χρήσωμαι, τὸ καὶ τούτων ἡμᾶς τυχεῖν τοὺς μανικωτάτους, οὐκ οἶδα πότερον ἐραστὰς δίδως λέγειν, ἢ τῶν κατὰ σοῦ θορύβων τεχνίτας, πᾶς

B δ' ἄν τις φαίη γε καὶ εὐχῶν.

VI. *Eidem.*

Cum eo nomine quod tute nos jam pridem diligis, tum quod unum, te omnium rebus nostris faventissimum experti nos sumus, tibi invicem maxime omnium studemus, teque singulariter amamus. Præterquam quod comperta hæc omni-

D

Ϛ'. Τῷ αὐτῷ.

Καὶ οἷς αὐτὸς ἡμᾶς ἄνωθεν στέργεις, καὶ οἷς ἡμεῖς σὲ μάλιστα πάντων τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐγνωκότες, σοὶ μάλιστα πάντων τιθέμεθα, καὶ σὲ διαφερόντως φιλοῦμεν. Ἄνευ τοῦ πάντας εἰδέναι τε καὶ βοᾷν, δι' ἀλλήλων τοῦτ' ἀμφότερα δείκνυται.

Οὔτε γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν τῶν ἁπάντων ὃ μὴ σὺ μετὰ τοῦ γιγνομένου τε καὶ ψηφίζοντος πράττεις, οὐ μᾶλλόν γε ἢ τὰς τρεῖς τοῦ τριγώνου γωνίας μὴ δυοῖν ὀρθαῖν ἴσας εἶναι. Ταῦτ' ἄρα καὶ μόνῳ σοι τῶν πάντων τοῦθ' ὥσπερ ἐπίσημον, οὔθ' ἡμῶν αὐτῶν, ἐὰν μὴ δεινούς τινας ὄντας ἥδεις τὰ σὰ, καὶ τῆς σῆς εὐνοίας παρ' οὐστινασοῦν ἐχομένους, οὐκ ἂν ἐφρόντιζες. Νῦν δὲ οὐκ ἔστιν ὅθ' ἡμῶν οὐ λόγον ποιῇ, πάλαι μὲν ἐν πολλοῖς πολλάκις τὰ μέγιστα ξυναράμενος, καὶ γεγονὼς ἐν καιρῷ, νῦν δ' ἐξ ὧν οὕτως εὖ μᾶλα καὶ μετὰ διαθέσεως ἐπιστέλλεις. Ὡς καί τινος οὐκ ἀχάριτος ξυναυλίας ἐνταυθοῖ μνημονεύειν, καὶ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἑορτασίμους καλεῖν, διδοὺς ὡς μάλιστα συλλογίζεσθαι ὡς ὅτι μὴ καὶ νῦν ὑπὲρ ἡμῶν ταῦτ' ἔστι σοι πράττειν, οὐ μικρῶς δυσχεραίνεις. Ὃ καὶ τοῦ τυγχάνειν οὐδὲν ἧττον ἡμῖν.

bus, omniumque decantata ore sunt, satis hoc utrumque ex utroque astruitur; neque enim est, non est, vero quidquid rerum omnium, quod non legitimo modo calculisque subductis tu agas, nihilo sane plus quam ut tres in triangulo anguli, non duobus rectis sint æquales. Quamobrem et soli ex omnibus tibi hæc velut propria nota est, et nostri ipsorum, nisi acerimos cultores tuos, et præter cæteros omnes gratiæ tuæ cupidoes studiososque esse scires, haud ullam haberes rationem. Atqui nullo non tempore nostri rationem habes; quippe qui et olim quamplurimis sæpenumero in rebus maximum adminiculum attulisti, et peropportune adfuisti. Et nunc, dum ita benevole, et cum nativa animi affectione nobis scribis; ut etiam mutui cujusdam non injucundi concentus mentionem facias, et illos olim dies festos appelles. Quo illud potissimum colligendum das, te quod non hoc etiam tempore nostra causa hæc ipsa efficere potes, haud mediocriter animo commoveri, id quod nihilo nobis minoris est, quam si voti nostri compotes evaderemus.

Ζ'. Ἐπιστολὴ τοῦ σοφωτάτου Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ τῷ Μαγίστρῳ.

Πολλοί μοι τὸν σὸν ἐμήνυσαν τρόπον, ὡς πλήρης ἐγένου πολλάκις ὁρμῆς ἐς τὸ γράφειν ἡμῖν. Ἀλλά τις ἐξ ἀντιπάλου φερόμενοι λογισμὸς, ἀντέκρουσέ τε καὶ μάλα σφοδρῶς τὴν τοιαύτην ὁρμὴν ἀτεχαίτισεν, αἴτια προβαλλόμενος πρός γε τοῖς ἄλλοις τὸ μήπω τε ἡμῖν συγγεγονέναι, μήτ' ἄλλως μαθεῖν τὸν ἡμέτερον τρόπον, ὁποῖος· εἶναι γὰρ πολυσχιδῆ καὶ πάνυ τοι σφόδρα διάφορα καὶ δυσείκαστα τῶν ἀνθρώπων τὰ ἤθη καὶ δεῖσθαι μακρᾶς συνουσίας καὶ πείρας τινὸς ἀκριβοῦς εἰς κατάληψιν. Καὶ ἐπῆνεσα νὴ τοὺς λόγους ἐγὼ ταυτηνὶ τὴν δειλίαν, καὶ ἀνεμνήσθην ἐκείνου τοῦ μύθου τοῦ Ἀττικοῦ. Ὅς Ἡφαίστῳ τὸν Μῶμον εἰσάγει μεμφόμενον ὅτι μὴ θύρας ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πεποίηκε στέρνων ὁπότε, φησὶν, ἐδημιούργει τὸν ἄνθρωπον· ἦ γὰρ ἂν αὐτῶν ἀνοιγομένων ὁπότε ἐχρῆν, δῆλα, φησὶ, καὶ τοῖς ἔξωθεν ὁμιλοῦσι τὰ ἔνδον ὑπῆρχε βουλεύματα. Ἐγὼ δὲ μήτε μεμεῖσθαί σε κρίνας ἐν τούτοις εἰκὸς, καὶ ἅμα πάσας τὰς τοιαύτας προφάσεις καθάπαξ παραλλάξας καὶ ὑπερβὰς ὁμιλήσω σοι καὶ πόῤῥωθεν ἤδη καθάπερ συνήθει καὶ φίλῳ, πρὸς μόνην αὐτὴν ἀποβλέψας τὴν κοινωνίαν τοῦ λόγου. Ἡ μὲν γὰρ παροιμία, κοινὰ τὰ τῶν φίλων εἶναι φάσκουσα δεῖν, τὴν φιλίαν αἴτιον τῆς κοινωνίας προτίθησι τῶν πραγμάτων. Ἐγὼ δὲ τοὐναντίον τὴν κοινωνίαν τοῦ πράγματος αἰτίαν γίνεσθαι ἀξιῶ τῆς φιλίας. Ὥσπερ γὰρ κοινὰ τὰ τῆς φύσεως δίδοται καὶ πλουσίοις καὶ πένησι, καὶ οὔτε τῷ βασιλεῖ μετὰ τῆς πορφύρας γεννᾶσθαι χαρίζεται, οὔτ' αὖ τῷ βαναύσῳ μετὰ τοῦ τρίβωνος, ἀλλὰ γυμνοὺς ἀμφοτέρους εἰς τὸν βίον ἐξάγει· οὕτω καὶ ἡ σοφία τοὺς ἑαυτῆς τροφίμους ἐπίσης μαιεύεται πάντας, καὶ ὁμοια τὰ τῆς παιδείας ἅπασι διανέμει, καὶ ἀδελφὰ φρονεῖν ἀλλήλοις καὶ αὐτοφυᾶ τε καὶ αὐτοδίδακτον ἔχειν ἀξιοῖ τὴν φιλίαν. Εἰ δ' ὥσπερ ἡ φύσις προϊοῦσα ποικίλλεται παίζουσα τὴν σκηνὴν τῶν ἐνταῦθα ἐνυπνίων, καὶ συμφερομένη τοῖς τῆς

VII. *Sapientissimi viri Nicephori Gregoræ epistola ad Magistrum.*

Jam a pluribus de te tuisque moribus renuntiatum mihi fuit, quod cum pleno sæpius ad scribendum nobis impetu fuisses, quædam mox ex adverso ingruens cogitatio, hunc ipsum vehementi nisi retuderit atque sufflaminarit impetum, præter alia et hoc ipsum causæ loco prætexens, quod necdum nos convenisses, nec aliunde naturam indolemque nostram; cujusmodi esset, percepisses: scissa enim multifariam, et nimium quantum diversa, et ad conjectandum perquam obscura hominum esse ingenia, longoque usu et accurata quadam periclitatione opus esse, ad ea penitus introspicienda. Quam ego formidinem tuam, ita me Musæ ament, etiam laudabam; et simul Atticam illam recordabar fabellam; quæ Momum hoc in Vulcano reprehendentem inducit, quod pectori humano, cum hominem, ut ait, fabricaretur, ostia non apposuisset. Iis, enim, ubi usus esset reclusis, extrinsecus cum ipso agentibus, quidquid intus machinationum lateret, manifestum futurum. Ego vero nec in his te imitari æquum ratus, et omnes pariter id genus prætextus plane prætervectus transgressusque, eo tecum modo agam, velut cum pervetere necessario ac amico, in quod nihil aliud quam litterarum studiorumque respicio communionem. Cum enim, quod res amicorum communes esse oportere affirmat adagium, causam communionis, amicitiam, rebus ipsis præstruit, contra ea rei ipsius communionem, causam ego esse volo amicitiæ. Quippe quemadmodum communia divitibus et egenis naturæ munera sunt omnia, quando nec regi cum purpura nasci indulget, nec opifici sellulario cum scissili palliastro, sed nudos utrosque in vitam educit: ita suis etiam alumnis omnibus easdem operas obstetricias præstat sapientia et similia cunctis doctrinæ distribuit

munera, sibique mutuo fraternos animos gerere, ac naturæ quodam instinctu insitam monstratamque fovere necessitudinem, præcipit. Sin autem, ut natura progressu temporis variatur, dum ludibunda somniorum, quæ his in terris sunt, scenam adornat, et una cum materiæ Euripis, ut plurimum circumvertitur : ita et familiaritatem hanc ex materie itidem necessario pendere, illique consentaneam fieri, et nonnunquam confluere, et facillime rursus abscedere, quispiam contendat, illud mihi nihil admodum ad rem tacere censebitur ; minime enim ejusmodi fluctuum murmura extimescit,quæ recte atque ordine fundata est amicitia, verum inferioribus omnibus omissis ac relictis, sursum perpetuo, ad illos expertes erroris rerum fontes, animæ attollit oculos, et indidem jura veritatis rectissime edocetur. Quæ vero infirma sibi substernit fundamenta, ea manere nescit, sed brevi convellitur et dilabitur, quin et ad oppositum nonnunquam recurrere vitium (inimicitias odiumque) non veretur. Cui nos, cum Samio illo Pythagora, *inanes tumulos* merito erigere, non illam imitari, jubemus, utpote quæ e vita ad interitum hoc fere pacto transfugit. Sic ego seminalia quidem, sed firma ac certa amicitiæ pignora, ut prior tibi traderem sponte mea adductus sum, ut qui priores illas suspiciunculas minime cauponari possem, ejus autem, quod futurum erat, conjector pariter et vates haud falsus ex nostris moribus essem. Jam si ex iis quæ nascuntur moventurque rebus, quæcunque immotæ manere solent, ægrescunt et marcent ; utique et nostra hujusmodi amicitiæ conveniente quodam motu opus erit, ne in primo ortu morbus interveniat, et in herba ipsa marcorem contrahat. Tum quoniam inter præsentes mutui aspectus, inter eos vero quos terræ marisque longinqua spatia dividunt, amicitiam alere norunt litteræ : nec nobis, tam longe disjunctis, ad præsens institutum his internuntiis uti cessandum, quæ solæ velut loquentes silentium ingeniorum imprimere colores, et decenti modo incorporeæ animæ imagines repræsentare possunt. Mihi itaque, qui viam amicitiæ prior velut aperui, et plana tibi, quæ salebrosa erant, effeci, scribe quæso, et nobis vicissim, qui in te insunt morum, aliquod documentum præbe ; atque adeo instar tenelli pusionis uterque coalitam nuper inter nos amicitiam nutricantes, ad justam sapientiæ pulchitudinem magnitudinem que provehamus, ipsas naturæ, ut est, secuti leges ; quæ enim in mundo sunt omnia, gemina germana sunt, et pares cursus servant. Porro ut infantes genitricem primitus suam haud aliter quam ut mulierculam quamlibet aspiciunt, postmodum vero familiari consuetudine pleniorem ipsis conciliante notitiam, genuinum ab eo quod alienum est internoscunt ac distinguunt : ad eumdem et amicitia modum, cum ab iis qui mutuo amore jam junguntur, informari et effingi incipit, obscuras initio et

A ὕλης εὑρίποις ὡς τὰ πολλὰ, οὕτω καὶ ταύτην φήσειέ τις ἐκείνης ἐξ ἀνάγκης ἠρτῆσθαι καὶ ὁμόφρονα γίνεσθαι, καὶ συῤῥεῖν ἐνίοτε καὶ ῥᾳδίως μεθίστασθαι · ἀλλ' οὐδὲν ἔμοιγε τοῦτο πρὸς ἔπος. Ἡ μὲν γὰρ σοφῶς ἡδρασμένη φιλία τοιούτων ῥοθίων οὐ δέδιε ψόφους. Ἀλλὰ πάντα κάτω χαίρειν ἀφιεῖσα, ἄνω διηνεκῶς πρὸς τὰς ἁπλανεῖς τῶν πραγμάτων πηγὰς ἀναφέρει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς. Κἀκεῖθεν τὰ νόμιμα τῆς ἀληθείας καλῶς ἐκδιδάσκεται. Ἡ δ' ἀσθενεῖς τὰς ἑαυτῆς ὑποτιθεῖσα κρηπῖδας, μένειν οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ἐν βραχεῖ κατασείεταί τε καὶ ἄπορρεῖ. Ἔστι δ' ὅτε καὶ πρὸς τὴν ἀντίπαλον παλινδρομεῖν οὐκ αἰδεῖται κακίαν. Ἀλλ' ἡμεῖς γε κενοτάφια καὶ ταύτῃ δικαίως κατὰ τὸν Πυθαγόραν ἐκεῖνον τὸν Σάμιον ἐγείρειν, ἀλλ' οὐ μιμεῖσθαι κελεύομεν, ἅτε

B πρὸς θάνατον ἐκ ζωῆς οὑτωσί πως αὐτομολούσῃ. Οὕτως ἐγὼ σπερματικὰ μὲν, βέβαια δέ σοι τὰ τῆς φιλίας ἐνέχυρα προκαταθέσθαι προεθυμήθην, μηδαμῇ καπηλεύειν τὰς ἔμπροσθεν ὁποψίας δυνάμενος, ἀλλὰ στοχαστὴς ὁμοῦ καὶ μάντις ἀπλανὴς τοῦ μέλλοντος ἐκ τῶν ἡμετέρων γινόμενος τρόπων. Εἰ δὲ τῶν ἐν γενέσει καὶ κινήσει πραγμάτων ὁπόσα μένειν ἐθέλει, νοσεῖ καὶ μαραίνεται, δεῖ τῇ τοιαύτῃ φιλίᾳ λοιπὸν καὶ τῆς ἁρμοττούσης κινήσεως, ἵνα μὴ ἐν τῇ βλάστῃ τὸ νόσημα γένηται, κἂν τῇ χλόῃ τὸν μαρασμὸν ὑπομείνῃ. Ἐπεὶ τοίνυν ὄψεις μὲν ἐπὶ τῶν συνόντων, ἐπὶ δὲ τῶν πόῤῥω που γῆς καὶ θαλάττης ἀπῳκισμένων γράμματα τρέφειν ἴσασι τὴν φιλίαν, οὐκ ὀκνητέον ἀφισταμένους τοσοῦτον παραπομποῖς αὐτοῖς καὶ ἡμᾶς, πρός γε τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν χρήσασθαι, μόνοις αὐτοῖς δυναμένοις

C ὥσπερ λαλοῦντα σιωπώντων ἠθῶν ἐναπομόρξασθαι χρώματα, καὶ ἀσωμάτου ψυχῆς εἰκόνας ἐκφῆναι δεόντως. Ὅθεν ἐμοὶ φιλίας ὁδὸν ὑπανοίξαντι πρώτῳ, καὶ λεῖα σοὶ τὰ δυσχερῆ πεπραχότι, γράφε καὶ δίδου καὶ σὺ τῶν ἐνόντων σοι τρόπων τὴν πεῖραν ἡμῖν. Καὶ φέρε βρεφουργήσαντες ἄμφω φιλίας ὑπόθεσιν, πρὸς κάλλος καὶ μέγεθος σοφίας προσῆκον αὐξήσωμεν, τοῖς φυσικοῖς ὡς εἰκὸς ἀκολουθήσαντες νόμοις. Πάντα γὰρ ἀδελφὰ τὰ ἐν κόσμῳ, καὶ τῶν ὁμοίων ἔχεται δρόμων · καὶ ὥσπερ τὰ βρέφη πρῶτον μὲν ὡς ἄνθρωπον τὴν τεκοῦσαν ὁρᾷ, τῆς συνηθείας δ' εἰς γνῶσιν ἀγούσης τελεωτέραν, διαιρεῖ τοῦ ἀλλοτρίου τὸ γνήσιον, οὕτω καὶ ἡ φιλία, μορφοῦσθαι μὲν ἀρχομένη καὶ διαπλάττεσθαι πρὸς τῶν

D ἤδη συναπτομένων, πρῶτον μὲν ἁσαφῆ καὶ δυστέκμαρτα διδόναι τε καὶ λαμβάνειν τὰ ἑαυτῆς ἀξιοῖ γνωρίσματα · τοῦ δὲ χρόνου ῥέοντος, καὶ τῆς συνηθείας τὰ ἑκατέρωθεν ἤθη παιδαγωγούσης καὶ ῥυθμιζούσης, τὸ μὲν περιττὸν καὶ νόθον ἐλαύνεται πᾶν, τὸ δ' ἐνδέον ἐνδεῖν οὐκ ἐπὶ μακρῷ συγχωρεῖται. Νοῦς μὲν γὰρ δικαστὴς τῶν ἐν κόσμῳ πραγμάτων ὑπάρχων, νῦν μὲν εἰς αἰθέρα, νῦν δ' εἰς γῆν ἐνεργεῖ. Καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων τὰς τῶν πραγμάτων ἀναγινώσκει ποιότητας · ἐρωτᾷ μὲν γὰρ οἱονεὶ διὰ τῆς ἁφῆς καὶ μανθάνει τίνα μὲν τῶν σωμάτων θερμὰ, τίνα δὲ ψυχρά. Ἐρωτᾷ δὲ διὰ τῆς ὀσφρήσεως ὁπόσα εὐώδη, καὶ ὅσα γε μή. Καὶ νῦν μὲν διὰ τῆς ἀκοῆς τῶν ἐναρμονίων φωνῶν τὴν ἀντίληψιν ἔχει,

νῦν δὲ διὰ τῆς ὄψεως ταῖς διαφόροις βαφαῖς ὁμιλεῖ τῶν χρωμάτων. Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτωσὶ διαγίγνεται, καινὸν οὐδὲν, εἰ καὶ νῦν μὲν διὰ γλώττης, νῦν δὲ διὰ γραμμάτων ἐφάπτεται καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἠθῶν, καὶ τὰς τούτων οὕτωσὶ πως ἐκμανθάνει ποιότητας. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ λόγοι νῦν μὲν εἰκόνες εἰσὶ τῶν πραγμάτων, ὅτε πρὸ τῶν πράξεων ἔν τοῖς τῆς διανοίας ἔτι θαλάμοις γυμνάζονται, καὶ τὰ τέλη ζωγραφοῦσιν ἐκεῖ πως τῶν πράξεων, νῦν δ' ἕτερον τρόπον καὶ εἰκόνες καθίστανται τῆς ψυχῆς, ὅτε μετὰ τὴν ἔνδον διάσκεψιν ἔργα γίνονται καὶ αὐτοὶ, ψυχῆς ἀπόζοντα ὡς εἰπεῖν, καὶ ὅπως ἕξεως ἔχει καὶ γνώμης αὕτη τοῖς ἔξω διατυποῦντα· ὥρα σοι τῷ σοφῷ τούμὸν ἦθος ὁρᾷν ἐν τοῖσδε τοῖς ἡμετέροις γράμμασι· δεῖ δὲ καὶ ἡμῖν τὸ σὸν ἐν τοῖς σοῖς λοιπὸν ἀναγνῶναι. Οὐ γὰρ φιλοτιμίας ἐπίδειξις ταῦτ' ἂν εἴη, ἀλλ' ἐμπορία λαμπρὰ τις φιλίας. Εἰ δὲ καὶ φιλοτιμία, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτ' ἀνθρωπίνης πέφυκε φύσεως ὑπερόριον. Πάντων γὰρ τῶν ἐν κόσμῳ τῷ γήρᾳ καμνόντων τὴν ἀνθρωπίνην φιλοτιμίαν ἐν τοῖς μὴ γηράσκουσιν ἔθεσαν τῶν πάλαι σοφῶν οἱ πολλοί· ἄλλως τε καὶ ἀκοινωνήτους παντάπασι κἀκ διαμέτρου κειμένους τοὺς ἐκ φύσεως νόμους εἰληχότας πρὸς τὰς ἄλλας ἴσμεν τέχνας τοὺς λόγους. Ἐν ᾧ γὰρ τῆς ἡλικίας ἔξεστιν ἐκείναις παπακμάζειν, ἐν τούτῳ δὴ τοὺς λόγους ἔπεται περιφανῶς ἀκμάζειν. Καὶ τοῖς τῆς ἔμφρονος φιλοτιμίας ἀρίστην χαρίζεσθαι χώραν σκιρτήμασιν.

A ægre agnoscendas sui notas dare pariter et accipere suevit; at fluxu temporis, usuque ipso ingenia amicorum utrinque instituente, suisque numeris componente, quidquid redundans ac superavacaneum, quidquid fucosum et ementitum est, id exigitur, quidquid autem defit, non diu deesse sinitur. Mens enim rerum, quæ in mundo sunt omnium, arbitra nunc in ætherem, nunc in terram vim illam suam intendit, sensuumque ministerio rerum qualitates recognoscit: dum per tactum quasi interrogat ac discit, quænam corporum calida aut frigida sunt, per olfactum item, quænam suaves exhalant odores, aut insuaves, exquirit, et modo per auditum concinnos sonorum modos percipit, modo per visum cum variis colorum tincturis commercium B habet. Quæ cum ita in cæteris comparata sint, nihil novi est, si nunc per vocem ipsam, nunc per litteras hominum etiam ingenia apprehendit, eorumque qualitates hac ferme ratione condiscit. Quoniam vero et sermones, nunc rerum quidem imagines sunt, cum ante actiones ipsas adhuc in animi thalamis exercentur, et actionum fines eventusque illic depingunt, nunc alio rursus modo animæ ipsius imagines exsistunt, cum ipsi videlicet post interiorem illam consultationem, opera fiunt, animam, ut sic loquamur, redolentia, et quo illa habitu animoque affecta sit, iis qui foris sunt, exprimentia: ita nunc tibi sane, viro sapientissimo tempus fuerit, meum in his ipsis litteris perspectare ingenium, quemadmodum tuum etiam in tuis nos deinceps recognoscere oportet. Non enim ambitionis alicujus hæc specimina erunt, verum splendida quædam ineundæ amicitiæ ratio atque negotiatio; quanquam etiamsi ambitio fuerit, ne illud quidem ab humana natura abhorrens ac peregrinum esse solet. Cæteris enim rebus omnibus, quas orbis complectitur, senio fatiscentibus, solam gloriæ cupidatem, in iis quæ senii expertia sunt, veterum sapientum multi reposuere (Pericles, apud Thucyd. lib. II ἐπιταφίῳ, ad finem), præsertim cum constet, singulares omnino et proprias, et ex diametro oppositas aliis artibus leges, studia litterarum a natura accepisse. Qua enim ætate illis deflorescere licet, illa hæc ipsa quam luculentissime florere, et prudentis ambitionis saltibus campum præstantissimum ultro præbere, sequitur.

Η'. Μαγίστρου ἀμοιβαία.

VIII. *Magistri epistola responsoria.*

Καὶ πάλαι μὲν ἔγωγε σὺν ἄρα πολλοῖς ἑτέροις τῇ σῇ φήμῃ κάτοχον γεγονὼς, οὐχ ὅσον ἐρωτικῶς ἔχω τῶν σῶν, καὶ μανικῶς πως περὶ ταῦτα βακχεύω, καὶ πάνυ τοι φιλῶν καὶ θαυμάζων οὐ παύομαι· ἀλλὰ καὶ ὅπως ὅτι μοι τάχιστ' ἰδεῖν ἐξέσται τὸν θαυμαστὸν ἐρώμενον καὶ πάντ' ἄριστον σὲ, τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ταῖς εὐχαῖς, ὅσου τιμῶμαι· καὶ νῦν δ' οὐχ ἥκιστ' αὐτὸς οἷς ἐπέσταλκας ἔτρωσας, ὁμοῦ μὲν ἐμέ τε καὶ σαυτὸν συνάγων ἐντεῦθεν, καὶ ἵν' οὕτως εἴπω συμπλάττων καὶ ἓν ἄμφω τιθεὶς, ὁμοῦ δὲ καὶ ὡς ἐγὼ πνέω τὰ σὰ, καὶ τοῦτον ἴσχω τὸν τρόπον, εὖ μάλα δεικνὺς, δι' ὧν φῂς βεβουλῆσθαι μὲν ἐμὲ πολλάκις πρὸς σὲ γράμματα πέμψαι, τῷ δὲ μὴ τοὺς σοὺς τρόποος εἰδέναι, τῆς ὁρμῆς ἀποσχέσθαι. Ἐγὼ δὲ ὅτι μὲν ταύτης ἐγεγόνειν τῆς γνώμης καὶ οἷος ἦν ἐπιστέλλειν ὁμολογῶ, οὐ μὴν ὑφ' ὧν ἔφης αὐτὸς κεκωλύσθαι· οὐδὲ μικροῦ δεῖ· τοσοῦτον γοῦν ἀπέχω τοῦ ταῦτα σοῦ πέρι καὶ φρονεῖν καὶ δοξάζειν, ὡς καὶ πρὶν ἥκειν εἰς πεῖραν, ἀγώνισμα γλώττης καὶ τρυ-

C

D

Jamdiu est, cum ego una cum aliis compluribus tua afflatus fama, non ingenii modo eruditionis, quæ tuæ amator sum, et insano quodam modo, velut divino furore circa hæc ipsa agitor, nec vehementissime tum amare, tum mirari desino, verum etiam ut primo quoque tempore te, admirabiles amores meos, omnibusque in rebus præstantissimum virum, coram videndi potestas fiat, id quanti in votis meis æstimem, verbis plane efferri nequit. Adhæc non minime per litteras hasce tuas me sauciavisti, simul me et teipsum sic nimirum conducens, atque, ut ita loquar, conflans et confingens, ambosque unum quiddam efficiens, simul item quam ego tua spirem, et quod hoc affectus sim modo, planissimum faciens, dum sæpius me quidem animo agitavisse ais, quo litteras ad te darem, eo autem quod mores tuos minus haberem perspectos, illum abjecisse impetum. Ego vero hoc me animo fuisse, atque scribere constituisse,

fateor; neque iis tamen, quas narras, deterritum rationibus; nihil præfecto minus; tantum enim abest, ut hujusmodi quiddam de te et sentiam, et statuam, ut prius etiam quam tui ingenii periculum fecissem, linguæ certamen ac delicias, laudes tuas facerem, cum te per omnem laudabilem litterarum morumque ideam, summa cum excellentia vectum, miratus, tum sæculo nostro præstantem istam indolem tuam gratulatus, a quo utroque præstando longe absunt, qui adhuc addubitant. Non itaque eam ob causam silentium mihi indixi, sed vel maxime decori habitus gratia, quodque non repente et subito ad hujusmodi quiddam prosiliendum existimarem, tum quod rem diligentius reputanti, justius scribendarum litterarum initium abs te fieri debuisse videretur, qui prior nos mirifica famæ commendatione in tuos furiaras plausus. Quod etiam facere æquum censuisti; bonum hercle factum, et longe nobis gratissimum. Quippe si ita nos antea in stuporem fama nuntiatus auditusque dabas, quantum quiddam ad præconia tua te nobis præstitisse nunc autumas, ipse per litteras visus et loquens, et quoad fieri possit, præsens, idque cum ob alia, tum quod optima et jucundissima spectanda præbes. Partim nimirum gravitatem animi generositatemque, illam philosophiæ dignissimam, tum præterea mentis perspicaciam, et excellentiam, et acumen, et ad omnia dexteritatem; partim quod musas colis universas, et quoquoversus tendis, et quæcunque Mercurii sacra ac initia quispiam nominet, eorum dux et signifer, et cultor admirabilis es: qui oratoriæ philosophiam, et utramque cœli siderumque contemplationi, jungis, adeoque in his omnibus longe multumque præstas, ut nemo alius in uno aliquo doctrinæ genere. Merito igitur omnes omnifariam allicere, tibique mancipare potes: et nunc admiratione percellere, nunc mulcere atque delinire, tuisque istis illecebris penitus excantare. Atque tu quidem hac te potissimum epistola ad familiaritatem tecum jungendam nos invitasse, tibique sodales et amicos haud dubie comparasse, credis: tum etsi communia amicorum omnia esse, quasi lege quadam sanciat proverbium, ipse nihilominus hanc per litteras institutam communicationem amicitiæ te præmittere dicis, quippe quæ mox haud dubie consecutura esset. Atqui scire debes te ignarum, nec opinantem verissimis amicis tuis has dedisse litteras, non qui nunc demum, ut arbitraris, amici fierent, sed qui jamdudum fuissent: ex sola nimirum fama, famæque telis, queis in tantum vulnerati eramus: adeoque tua omnia nos adamare profitemur, ut ea in re nihil his omnino concedamus, quibuscum veteres tibi necessitudines intercedunt.

A φὴν ποιεῖσθαι τὰ σὰ, σὲ μὲν θαυμάζων διὰ πάσης ἐπαινουμένης ἰδέας λόγων τε καὶ τρόπων μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἰόντα, τῆς δὲ κατὰ σὲ φορᾶς τῷ βίῳ ξυγχαίρων, ὃ πολλοῦ ποιεῖν ἔδει τούς γε ἀμφισβητοῦντας. Οὔκουν διὰ ταῦτα σιγᾷν ᾤμην δεῖν· ἀλλὰ μάλιστα μέν γε διὰ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ μὴ χρῆναι τοῖς τοιούτοις ἐκ τοῦ εὐθέως ἐπιπηδᾷν· ἔπειθ' ὅτι καὶ βουλομένῳ σκοπεῖν, δίκαιος αὐτὸς ἦσθα πρώτως ἄρχειν γραμμάτων, ὃ καὶ πρώτως ἡμᾶς διὰ τῆς θαυμαστῆς φήμης εἰς τοὺς κατὰ σοῦ θορύβους ἐκμήνας· ὃ δὴ καὶ πράττειν ἠξίωσας εὖ ποιῶν, καὶ ἡμῖν πάνυ κεχαρισμένα· εἰ γὰρ δὴ πρόσθεν λεγόμενός τε καὶ ἀκουόμενος οὕτως ἐξέπληττες, νῦν διὰ τῆς ἐπιστολῆς ὁρώμενος, καὶ τὰ εἰκότα ξυνὼν, πόσον τι νομίζεις ἡμῖν εἰς τοὺς σοὺς εἰργάσθαι παιᾶνας, τά τε ἄλλα, καὶ ὅτι τὰ κάλλιστά τε καὶ ἥδιστα

B παρέχειν ὁρᾷν; τοῦτο μὲν τὸ τῆς σῆς διανοίας ἐμβριθὲς καὶ γενναῖον φιλοσοφίᾳ μάλιστα πρέπον, καὶ προσέτ' ἀγχίνουν καὶ περιττὸν καὶ ὀξὺ καὶ περιδέξιον τὰ † ἐς πάντα, τοῦτο δ' ὡς παντοδαπῶς ἔχεις τῆς μούσης καὶ φέρεις ἐκασταχόσε, καὶ τῆς Ἑρμοῦ τελετῆς ἦν ἄν τις καὶ φήσαι δᾳδοῦχς τις εἶῆς καὶ θαυμαστὸς σπουδαστὴς, ῥητορικῇ φιγοσοφίαν συνάπτων, καὶ ἅμφω γε ταῦτα τοῖς περὶ οὐρανοῦ πράγμασι, καὶ οὕτω κράτιστος ἐν ἅπασιν ὢν, ὡς ἑνί γέ τῳ τῶν ἄλλων οὐδείς. Ταῦτ' ἄρα καὶ πανταχόθεν πάντας ἔχεις ἐπάγεσθαι καὶ χειροῦσθαι, καὶ νῦν μὲν ἐκπλήττειν, νῦν δὲ κηλεῖν τε καὶ θέλγειν, καὶ ὅλως ταῖς σαῖς ταύταις καταγοητεύειν ἴυγξι. Σὺ μὲν οὖν ἡμᾶς οἴει δι' ὧν ἤδη γράφεις, πρὸς ἑταιρίαν μάλιστα προκαλεῖσθαι, καὶ συνήθεις καὶ φίλους ἀμέλει

C παρασκευάζειν σαυτῷ, καὶ τῆς παροιμίας κοινὰ τὰ τῶν φίλων νομοθετούσης, αὐτὸς τὴν διὰ γραμμάτων κοινωνίαν προτέραν λέγεις τῆς φιλίας ποιεῖσθαι, ὡς καὶ ταύτης γε πάντως ἐψομένης αὐτίκα, λανθάνεις δ' εὖ ἴσθι σαυτὸν φίλοις ὡς ἀληθῶς ἐπιστέλλων, οὗ τοῦτ' ἂν κατὰ σὲ γενομένοις, ἀλλ' ἤδη πόῤῥωθεν γεγονόσιν ἐξ ἄρα μόνης τῆς φήμης καὶ τῶν τῆς φήμης βελῶν· οἷς ἡμεῖς ἐπὶ τοσοῦτοτ ἐτρώθημεν, καὶ οὕτως ἀξιοῦμεν στέργειν τὰ σὰ, ὡς καὶ τοῖς ἐκ πολλοῦ σοι τὰ φιλικὰ ξυνημμένοις ἀμφισβητεῖν ἔχειν τῶν ἴσων.

IX. *Ad Josephum, Patrem angelis comparandum, expositio rerum quæ tempore Italorum et Persarum invasionis acciderunt.*

Dum alii aliorum facta, ut æquum est, laudibus celebrant, tu solus incantamentis philtrisque nos demulcens id efficis ut tibi soli animum attenda-

Θ. Τῷ ἰσαγγέλῳ πατρὶ καὶ φιλοσόφῳ Ἰωσὴφ, περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰταλῶν καὶ Περσῶν ἐφόδῳ γεγενημένων (1).

Ἄλλων ἄλλους δεξιόντων, καὶ μεγαλαυχουμένων, ὥσπερ εἰκὸς, ἐπὶ τούτοις, σὺ μόνος ἡμᾶς πᾶσιν ἐπῳδαῖς ἀναδησάμενος, φίλτροις καὶ καταγοητεύ-

(1) Mai, *Biblioth. nova PP.* tom. VI. Italorum irruptio intelligenda de Catalanorum ac Turcorum per Macedoniam ac Thessaliam incursione, quorum vastationes et immanem crudelitatem jam narravit in oratione pro Chandreno.

σας, ταυτῳ προσέχειν μὲν τὸν νοῦν, οὐχ ἑτέρῳ γε, πείθεις, τὸ δὲ περὶ σὲ διατρίβειν μεῖζον τῶν Κινύρου ταλάντων (2) οἴεσθαι. Τοιγαροῦν οὔτ' ἔστιν ὅτε τῶν σῶν σχολὴν ἄγομεν οὐδ' ἐπὶ μικρὸν, οὐ μᾶλλον ἢ ἡμῶν αὐτῶν· οὐδ' ἔχοι τις ἂν ταυτὶ ψεύσασθαι. Καὶ οὐδεὶς ὃς, ἡμῖν ὁμιλήσας, οὐ περὶ σοῦ πρῶτον ἀκήκοεν, ἔπειτα δὲ καὶ ὧν ἔξεστι, τῷ μετὰ σὲ λόγου τυγχάνειν, ὡς ἔγωγ' οἶμαι, κοσμουμένων. Οὐ γὰρ δήπου σὰ μὲν πρὸ τῶν ἄλλων ἄγειν εἰκὸς αἱρεῖσθαι, τῶν δ' ὑπὲρ σοῦ λόγων πρόσθεν ἑτέροις τίθεσθαι, καὶ μάλιστα πάντων φιλοῦντας οὐ συνῳδοὺς τοῖς ἔργοις ἐπεισάγειν τοὺς λόγους. Ἀλλὰ καὶ τούτου τοσοῦτος ἡμῖν ἐστι λόγος, ὥστ' εἰ μηδὲν ἐκεῖνό τις οἶδεν, ἐκ τούτου γ' ἂν ἐνεῖναι μαντεύσασθαι.

Θορύβων μὲν οὖν ἐν συλλόγοις συνέχειαν, καὶ τὸ τείνειν ἀπνεμστὶ, καὶ κρότων ὑπερβολὴν, καὶ σπουδὰς ἔξω παραδείγματος, οἷων ὁ δαιμόνιος παρ' ἡμῖν ἀπολαύεις, ἴσως οὐκ ἀγνοεῖς, εἰδὼς ὡς οὐκ εἰκὸς ἄλλως ἔχειν ἀπόντος τοὺς μόνῳ σοι τῶν ὄντων φιλονεικοῦντας προσκεῖσθαι· ἀλλ' ἡμεῖς γε (καὶ μηδεὶς δυσχεράνῃ τὴν ἀτοπίαν· ἀλλὰ, ταῦθ' οὕτως ἔχοντα λογιζόμενος, θαυμαζέτω τοῦ πάθους), πολλάκις δή τινος ἡμῖν καθεστώσης ἀνάγκης πρὸς οὐστινασοῦν διεξιέναι περί του, τοῖς ὑπὲρ σοῦ πρόσθεν διδόντες (οὐδὲ γὰρ ἔσθ' ἃ μᾶλλον φροντίζομεν), διατριβὴν μὲν μόνον ταύτην ἱστῶμεν, τὰ δὲ τῆς χρείας ἀναρτῶμεν εἰς αὖθις, καὶ τῆς ὑστεραίας ταυτὸ τοῦτο, καὶ τῆς ἐπ' ἐκείνῃ οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἀτεχνῶς, καθάπερ ἐν περιόδου στροφῇ, πρὸς ἓν ἀεὶ τείνομεν καὶ τοῖς αὐτοῖς ἑκάστοτε προσχωροῦμεν, εἰκότως. Οὔτε γὰρ οἱ θείᾳ μανίᾳ σύναυλοι, ποιητὴς (3) ἂν εἶπεν, οἵοί τέ εἰσι σφᾶς αὐτοὺς, ἐπειδὰν κινηθῶσι, κατέχειν, ἀλλὰ συνείρουσιν ἀπνευστί· ὣς δὲ καὶ ἡμεῖς, ὑπὸ σοῦ πάλαι πληγέντες, ἡσυχάζειν οὐκ ἔχομεν, ἀλλὰ τήν τε πρὸς ἄλλους ἅπαντας μεγαλοψυχίαν διεξιέναι, μετὰ καὶ πλλῶν ἑτέρων ἃ σοι πρόσεστι καὶ ὧν θαυμαστὰς ἅπαντας ἔχεις, τήν τε πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς εὔνοιαν καὶ σπουδὴν τοσαύτην γε οὖσαν, ὡς καὶ τοὺς γεγεννηκότας αὐτούς· τί δ' ἂν εἴποι τις; Διεξιέναι (4) δὲ, οὐχ ὅ τι τισὶν ἠγνόηται (πῶς γάρ; ἃ μονονοὺ πάντες ἴσασι, καὶ πρὸς ἀλλήλους σφόδρ' ἀντ' ἄλλου του μετὰ τοῦ θαυμάζειν βοῶσι, μακαρίζοντες μὲν ἐμὲ, σοὶ δὲ συνευχόμενοι τὰ βελτίω, τῆς μὲν τιμῆς ἐμὲ, σοὶ δὲ τοσαύτην ὁσημέραι παρέχειν), ἀλλ' ὅτι τῶν ἀτοπωτάτων εἶναι νομίζω, καὶ πᾶς τις ἂν νομίσαι δικαίως, εἰ σὺ μὲν ἁπάντων ὅσαπερ ἡμῖν εἰς ὄνησιν ἦκε πράττειν οὐκ ἀποκνεῖς, ἀλλὰ καὶ ὑπερβαίνεις ἔσθ' ὅτε τὴν χρείαν, αὐτοὶ δ' οὐχ ὅσον ἔχομεν λέγειν ὡς ἔρ' εὖ πεπόνθαμεν καὶ χάριν ὁμολογοῦντες φαίνεσθαι· ὃ μὴ ποιοῦντες ἠδικοῦμεν ἄν. Νῦν δὲ τὰ εἰκότα δρῶττες, οὐκ ἂν ἐπαίνου τυγχάνοιμεν· ἀλλὰ καὶ τούτου σύ γ' αὐτὸς δίκαιος ἀτεχνῶς, ὁ τὰς ἀφορμὰς τῶν τοιούτων, δι' ὧν εἰς ἡμὰς ἑκάστοτε πράττεις, παρασκευάζων. Μεγάλα γὰρ ἀεὶ χαριζόμενος, καὶ τοῖς δευτέροις τὰ πρότερα πα-

mus et commercium tuum vel Cinyræ thesauris anteponamus. Et revera nemo negabit nos tibi fere majorem quam nobis ipsis operam impendere, et quicunque nobiscum sermonem conseruit, meminerit, me tuam ante omnium laudem verbis celebrasse. A te namque sermo inchoandus; tua laus ante omnia prædicanda et cum factis æquiponderanda est, ita ut auditor ex verbis rerum gestarum magnitudinem divinare possit.

Non te fugit quot et quanti in concionibus applausus, et clamores ininterrupti aures tuas obstrepunt; probe novisti quod singuli tui aut præsentis aut absentis curam agunt: nos ipsi quidem (quod nemini absurdum, imo mirum videri debeibit), sæpe necessitate aliqua nescio quos allocuti, de te præ cæteris sermonem instituimus (hoc enim animo nostros in primis jucundum), cæteras vero res ad alia et alia deinceps tempora remittimus, iisdem rebus nunquam non operam dantes. Ut enim furore divino incitati, ut poeta loquitur, se ipsos continere non valent, sed indesinenter abripiuntur, sic nos quoque, tui admiratione abrepti, non potuimus tuam in cæteros omnes benevolentiam non prædicare quos tui admiratores habes; nam tua erga nos quoque magnificentia ea est, ut vix pater ipse majorem exhibere possit. Quid plura? In vulgus nota refero (omnes enim sciunt, et, magno clamore vociferantes, me quidem beatum dicunt, tibi autem optima quæque precantur, et sic nobis ambobus maximum quotidie honorem tribuunt); nam ego et quivis alius re merito indignaretur si, dum tu nihil non, quod nobis utile esse posit, imo plus quam quod debes in nos confers, nos beneficia tua non grato animo atque ore confiteremur. Quare si quod debemus, fecimus, laudem nobis vindicare ideo non possumus; tu autem, qui tantorum in nos beneficiorum auctor es, merito omni laude es dignus. Dum enim magnis beneficiis majora semper et præstantiora adjicis, nunquam tamen satis tibi fecisse putas, sed certatim majorem, quam nos ipsi, nostri curam geris, et maximo ardore rebus

(2) In proverbium abierant Cinyræ Cyprii divitiæ. Vide Gregorii seu Georgorii Cyprii Proverbiorum collectionem, tom. CXLII. Edit.

(3) Sophocles scilicet *Aj.* 611.

(4) Sic codd. Locus est mutilus. Sensus postulat: Ὡς καὶ τοὺς γεγεννηκότας αὐτοὺς (τί δ' ἂν εἴποι τις μεῖζον;) οὐ μείζω παρέχειν.

nostris studes, nos nihil aliud quam grato animo magnanimitatem tuam prædicare possumus. Si enim beneficia tua referre non possumus, sicut desideramus, utrisque nobis testimonio est, nobis quidem quod benefacta experti sumus, eaque maxima benefactoribus sponte ea conferentibus.

ριὼν, ὁστέρων, φασὶν, ἀμεινόνων, οὐδέπω καὶ νῦν μεγαλοψυχίᾳ γνώμης οἷει τι τῶν εἰκότων εἰργάσθαι, οὐδ' ἐγγύς. ἀλλ' ὥσπερ πρὸς αὐτὸς σαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμιλλώμενος, καὶ μᾶλλόν γε ἢ ἡμεῖς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν, οὕτω φροντίζεις, κόρον οὐδένπ πώποτε δεχόμενος τῆς σπουδῆς, ἣν ἡμεῖς ἀντεισενεγκεῖν ἐπὶ τοῖς ἴσοις οὐκ ἔχοντες, δῆλον ποιοῦμεν ὁπόσον εὖ πάσχομεν· τῷ δὲ αὐτῷ καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὸ κατὰ σὲ δήπου σεμνύνειν ἔχομεν. Ἡ γὰρ ἐν ταῖς ἀμοιβαῖς ἀπορία καὶ τὸ μηδὲν ἔχειν ἀποχρώντως ἐκτετικέναι τεκμήριον ἐπὶ δυοῖν τοῖν καλλίστοιν, ὁμοῦ τούς τε πάσχοντας εὖ τούς τε εὖ ποιοῦντας δεικνύον, τοὺς μὲν τῶν μεγίστων τυγχάνοντας, τοὺς δὲ τοιαῦτα χαριζομένους.

Sed et, his contenti, libenter inferiores haberi velimus, dum par pari referre haud valemus; in quo magis amamus tuam injuriam, quam benevolentiam experiri. Esse enim in numero eorum qui abs te honorantur, et quibus tu bene facis, satius est, ob tela ac philtra tua, quam si nos ipsi aliorum benefactores haberemur præsertim ob ea quæ modo diximus, memores proverbii quod similes similibus associat aliquatenus. Quid porro Laertis filio honorabilius esse potest quam Minervæ favor et amicitia, et quam ipse præ cæteris divinitatibus apud Sophoclem sibi faventem judicat, a qua omnia omni tempore gubernantur, sicut tu ipse nos majorem in modum regis. Quin imo non erga non ista familiaritate uteris, curam eorum gerendo, sed in omnes, quasi lege aut necessitate aliqua eo perducaris, te accommodas et exemplar te præbes, idque non paucis quibusdam. Magis enim te juvat si tibi datur aliis bene facere, quam si alii tibi beneficia conferunt; nam quando das, accipere potius tibi videris; quare qui indoli tuæ se accommodant, veneraris; qui minus id faciunt, ut inimicos tergiversaris. Nemo enim petitionis ad te delatæ repulsam tulit, sive dignus, sive non fuerit, siquidem aliorum desideria prævenis, aliis bene faciendi cupiditate motus. Recte igitur dixerim te notis et ignotis bene facere, quorum alii tuis jam beneficiis fruuntur, alii frui gestiunt. Nam qui ultimi venerunt, non minus acceperunt iis qui ex longo tempore in consuetudinem recepti fuerant. Quare, ut iisdem verbis utar, et notos et ignotos in consortium tuum recepisti.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τούτοισιν ἂν αὐταρκοῦντες ἐδεξάμεθ' ἂν ἐκόντες, εὖ ἴσθι, τὰ τοιαῦτα μᾶλλον ἡττᾶσθαι φέροντι τῷ θυμῷ, ἢ περαίνειν ἐξ ἀναλόγου δύνασθαι, ὅπου γε καὶ τὴν παρὰ σοῦ μᾶλλον ζημίαν τοῦ παρ' ὠντινωνοῦν εὖ πεπονθέναι. Τὸ γὰρ τῶν ὑπὸ σοῦ κεκοσμημένων ὀρᾶσθαι, καὶ σέ γ' αὐτὸν εἰς εὐεργέτας ἐγγράφειν, ἔσκι μὲν καὶ ἄλλως διά τὰ σὰ βέλη καὶ φίλτρα πλείονος ἄξιον, ἢ ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς εὐεργέτας ὁτοισινοῦν γράφεσθαι, πολλῷ δὲ μᾶλλον δι' ὥνπερ ἐμεμνήμην ἀρτίως, ἄλλως τε καὶ τὴν παροιμίαν εἰδότας, τῶν τοῖς ἑταίροις προσόντων εἰς κοινωνοὺς καθιστᾶσαν τρόπον δή τινα Μεῖζον δὲ καὶ τῷ Λαέρτου πρὸς δόξαν ὅτου τίς ἂν εἴποι παντὸς ἡ παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς φιλανθρωπία καὶ χάρις καὶ τὸ συναιρόμενον ἐν παντὶ, ἣν καὶ φιλτάτην οὐχ ὅσον αὐτὸς αὐτῷ διαφερόντως τῶν ἄλλων θεῶν παρὰ Σοφοκλεῖ μαρτυρεῖ, ἀλλὰ καὶ τά τ' οὖν πάρος τά τ' εἰς ἔπειτα ὑπὸ ταυτησὶ κυβερνᾶθαι, καθάπερ ἡμεῖς ὑπὸ σοῦ, καὶ μᾶλλόν γ' ἡμεῖς. Καίτοι τί λέγω; Οὐ γὰρ ἡμῖν αὐτοῖς μόνοις οὕτως οἰκείως ἔχεις, οὐδ' ἐπὶ τοσοῦτον μεμελέτηκας χρῆσθαι, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἐξ ἀρχῆς, ὥσπερ ἀνάγκην ἔχων ἢ νόμου κεκρατηκότος, οὕτως ἐπικαίρως ἤρμοσαι, καὶ πάντες ἐπὶ σοὶ ταυτησὶ πειρῶνται τῇ, γνώμης. Ἀλλ' οὐκ εἰς εὐαριθμήτους ὁρίζεις, οὐδ' ἐφ' οὕς μὲν, ἐφ' οὕς δ' οὔ· οἷς γὰρ τοὺς ἄλλους εὖ ποιεῖν ἔχεις, τούτοις αὐτὸς πολὺ μᾶλλον πέφυκας χαίρειν ὅτιπερ εὖ ποιεῖν ἔχεις καὶ χαρίζεσθαι μᾶλλον, ἢ τοῦτο πάσχοντα φαίνεσθαι· μᾶλλον δὲ διδοὺς αὐτὸς οἷει λαμβάνειν, καὶ τοὺς ἐπαγγελλομένους ὡς συντελοῦντας τῇ σῇ φύσει πολλοῦ σινος κρίνεις, τοὺς δὲ μὴ τοῦτο ποιοῦντας, σαυτοῦ νομίζων ἐχθροὺς, ἀποστρέφῃ. Οὐ γάρ ἐστιν ὃς αἰτήσας ἠτύχηκεν, ἐάν τε τούτου γ' ἀξίως ἔχῃ, ἐάν τε καὶ μή· ἀλλὰ καὶ φθάνεις τὰς ἐπιθυμίας τῶν εὖ παθεῖν δῖομένων, ὥσπερ οὐδὲν ἕτερον ἐξ ἀρχῆς ἢ εὖ ποιεῖν μεμελετηκώς. Ἀνθ' ὧν ἔπεστί μοι θαῤῥούντως λέγειν, ὅτι καὶ οὕς οἶσθα καὶ οὓς οὐκ οἶσθα ποιεῖς εὖ, τοὺς μὲν οἷς των σῶν ἀπολαύοντας ἔχεις, τοὺς δ' ὅσον ἀπὸ τοῦ βούλεσθαι· καὶ γὰρ δὴ κἀκεῖνοι τῶν ἐκ παλαιτάτου συνήθων οὐκ ἂν ἔλαττον ἔσχον, εἰ μόνον εἷς πεῖραν ἦεσαν. Ὥστε, εἰ δεῖ τοῖς αὐτοῖς καὶ αὖθις ὀνόμασιχρῆσθαι, καθάπερ ἐν χορῷ συνφδόντων, καὶ οὕς οἶσθα καὶ οὓς οὐκ οἶσθα κέκτησαι.

Si porro me juvat talia de te dicere, alia quædam aliquanto minus delectant.

Si enim tantum temporis a te, quocum semper

Ἐγὼ δὲ οἷς ὑπὲρ σοῦ λέγων ἥδομαι, τούτοις

ὅπως οὐκ ἀλγῶ λέγειν οὐκ ἔχω· δι' ὧν γὰρ ἂν τῶν ἀτυχούντων ἐμαυτὸν ἀποφήνω, τούτου τοσοῦτον ἀφιστάμενος χρόνον, ᾧ διὰ παντὸς συνεῖναι προσῆκε, ταῦτ' εἰς μέσον παράγειν αἱροῦμαι, ὥσπερ ἀπ' αὐτὸς ἐμαυτοῦ τῆς τῶν παιδικῶν ἀπουσίας λαμβάνων τὸν ἔλεγχον, καὶ τὴν ἐμαυτοῦ δυστυχίαν ἐπίτηδες παριστάς. Δείκνυται γὰρ τὸ περιὸν τῆς ζημίας καὶ οἷων ἐστέρημαι, οἷς, ἐπειδὰν μέμνωμαι, πέτεσθαι πάρεστιν· ἄμφω ταυτὶ βεβαιῶν, καί σου δυσαποσπάστως ἔχειν, καὶ ὅτι τοῦ παντὸς ἄξιος εἴης· προσθείη δ' ἄν τις τάχα καὶ τρίτον τὸ παρεμφαίνεσθαι πᾶσιν ἐντεῦθεν τὸν ἀπὸ τοῦ συνεῖναι πυρρίχισμὸν καὶ βακχείαν.

Ἀμέλει καὶ τῆς παροιμίας φίλον ἔδαφος τὴν πατρίδα νομοθετούσης, καὶ γλύκιον οὐδὲν ἧς εἶναι πατρίδος, οὐδὲ τοκέων, τοῦ Σμυρναίου μαρτυροῦντος εὖ ποιητοῦ (3), ταυτὶ δ' ἔμοιγ' οὖν ἅπαντα διὰ σὲ πρὸς ἔλαττον ἄγει, καὶ κινδυνεύω τῷ περὶ σὲ φίλτρῳ τἀναντία περὶ τούτων δοξάζειν, ἡγούμενος ἑτέραν ταύτης προτιμοτέραν τὴν ἀλλοτρίαν, καὶ ἣν αὐτὸς ἔχεις τῆς ἐμαυτοῦ καὶ οἰκείας. Ὥσπερ γὰρ ἡμᾶς πρόσθεν παρὼν ἐκόσμεις ὡς ἀληθῶς, καὶ τοῦ κατὰ σὲ πάντες ἡμῖν ξυνέχαιρον, οὕτως οἱ νῦν ἀπολαύοντες οὐκ ἔξουσι λέγειν ὡς οὐ τὸ κάλλιστον ἔχουσιν. Ἡμῖν μὲν οὖν, εἰ καὶ τῆς εἱμαρμένης εὐμενοῦς πειρᾶσθαι παρῆν, οὐδὲν ἂν ἦν πρᾶγμα τοσοῦτον. ὅσον γε σοῦ παρόντος, μᾶλλον δὲ οὐδὲν ἂν ἦν τὸ παράπαν, μὴ σοῦ παρόντος. Διὰ τί; ἧς ἂν μετείχομεν ἡδονῆς, εἰ παρῆσθα (τοῦτο δ' ἦν συναγωνιζομένου (5°) τῇ τύχῃ καὶ τὰ παρ' ἐκείνης ἐπὶ μεῖζον αἴροντος), ταύτην οὐκ ἂν εἴχομεν καρποῦσθαι, τῆς σῆς ἀπουσίας τὸν λογισμὸν συνθολούσης, ὡς ἐλάττω πᾶσαν τέρψιν ἡγεῖσθαι. Νῦν δὲ, εἴπερ ποτὲ, καὶ νῦν μάλισθ' ὧν (6) σῶν ἱμέρων τε καὶ φαρμάκων καὶ τῆς διὰ πάντων ὡς ἀληθῶς ψυχαγωγίας καὶ μουσικῆς, ὅτε καὶ μέγιστα τῶν πώποτε μνημονευομένων πεπόνθαμεν, ὥσπερ τοῦ δαιμονίου φιλονεικότερον ἡμῖν εἰσκεκωμακότος, ὡς μὴ μόνον ἐξ ἀντιβρόπου τῷ πρότερον οὕτω τὰς συμφορὰς ἀντιθεῖναι, ἀλλὰ καὶ μετὰ μείζονος τῆς παρασκευῆς ἢ καθ' ὅσον ἡμᾶς οἷούς τε ὄντας ὑπενεγκεῖν, ᾤετο δή.

Οἱ γὰρ ἐπὶ κακῇ μοίρᾳ Ῥωμαίων, ὡς ἅπαντες ἴσασιν, ἐκ Σικελίας ἐπὶ συμμαχίαν ἰόντες Ἰταλικὴ δύναμις (7), ἡλίκως μὲν ἐχρήσαντο Θρᾴκῃ καὶ τοῖς ἐκεῖ πράγμασι, καὶ ὡς τὴν Σκυθῶν ἐρημίαν (8) ταυτὶ πεποίηνται, τί τις ἂν τοὺς εἰδότας ἀναμιμνήσκων αὖθις ταράττοι; ἃ γὰρ οὐκ ἂν τὴν ἀρχὴν ἔδει συστῆναι (μηδ' εἰς παράδειγμά ποτε πέσοι, μὴ, ὦ Σῶτερ, μὴ, ὦ ἐλευθέριε! ἀλλ', ὥσπερ ἐστὶ πρῶτα, καὶ μόνα λέγοιτο), ταῦτα κέρδους γίγνεται τὸ σιγᾷν.

Ἀλλ', ὥσπερ ἐκείνοις καταγνόντες, καὶ ἀληθῶς καταγνόντες, ὡς οὐχ ἱκανῶν ἔτ' ὄντων ἀντέχειν (μᾶλλον δὲ οὐδὲν ἔσθ' ὃ δέξαιτ' ἂν φθορὰν τοῦ λοιποῦ, ἁπάντων ἄρδην ἀπολωλότων), λαβόντες Ἀχαι-

A una esse melius erat, separatus vixi, unum tamen in medium proferam, a me ipso specimen infaustum sumendo. Nimia enim monstratur pœna, et si referrem quibus rebus privor, stuporem sane excitarem; unde videre potes quod ego indissolubiliter tibi inhæreo, et quod tu ipse optima quæque mereris; tertius denique vel illud addiderit, quod ab ipsa unione pyrrichicam saltationem et bacchanalia producuntur.

Proverbium ipsum patriæ solum charum esse prædicat, et Homerus ipse testatur nihil patria B et parentibus dulcius esse : at hæc præ te inferiora apud me sunt et parum abest quin istis contraria sentiam, tui amore ductus, et putem tuam patriam meæ ipsius præferendam esse. Sicut enim prius præsentia tua nobis ornamento fuisti, et ut omnes tui causa nobiscum gaudio indulgebant, sic qui nunc te possident, negare non poterunt, grandem se thesaurum possidere. Nobis quidem ipsa secunda fortuna sine te minus secunda videretur. Quare tandem? quia voluptatem qua te frueremur præsente (quod cum fortuna certare, imo ipsam in majus tollere est) absente te non gustaremus, quia ipsa absentia tua omni- C modam voluptatem diminueret. Nunc autem maxime si unquam alias incantamenta et pharmaca tua per animæ illecebras et artificia experti sumus. Nam malus dæmon nos præcipites egit, sic pristinum statum calamitatibus compensare satagens, et onus imponens, cui ferendo non pares eramus.

Qui enim in Romanorum perniciem e Sicilia auxiliatum profecti erant, cohors italica inquam; quomodo Thracia et rebus thracicis usi fuerint, qualem regionem Scythiæ desertam habuerint, id denuo referre hujus loci non est. Quæ autem re- D gum constituere non poterant (et hoc non exempli ergo dixerim, o servator et liberale caput, sed sicut priori loco facta sunt, sic dicta sunto), ea satius est silentio præterire.

Jam vero, secundum nos procul dubio resistere non possunt (quippe ejus prorsus pessum iverunt) receptis in societatem Achæmenidis hostibus antiquis, quorum insolentiam propria audacia auxe-

(5) Homer. *Od.* 1, 34.

(5°) Deest nonnihil, forsitan Chandreni nomen, vel ducis alius.

(6) Sic cod. Elisio lacunæ est indicium.

(7) Catalani historicis plerumque audiunt.

(8) Proverbium est notum. Nic. Gregoras, *Hist.* 1, 2, 5, de Joanne Asane, Bulgarorum ac Scytharum duce : Πάντα ῥᾳδίως κατέδραμεν... ὁπόσα ἐν κώμαις καὶ πόλεσι καὶ φρουρίοις μικροῦ Σκυθῶν ἐρημίαν, τὸ δὴ λεγόμενον, ἀποδείξας.

runt, ac nosmet summo cum furore adorti nihil intentatum reliquerunt ut totam Thessaliam subverterent, ac funditus perderent universam regionem, montes, campos, præcipitia, scopulos, saxa, vias hominibus frequentes, loca edita ac profunda, antra, prata, agros, silvas, uno verbo omnia ruunt et pereunt; omnia cadaveribus ac cruore immane quantum repleta sunt, sanguinis rivi ubique fossas replent et fluviorum instar undas mari miscent, et cadavera piscibus voranda obvolvunt, homines semimortuos, plane mortuos et ne sentientes quidem dolorem,

A μενίδας (9) τοὺς ἐξ ἀρχῆς πολεμίους, καὶ τὴν ἐκείνων ὕβριν τῷ παρὰ σφῶν θράσει πολὺ μᾶλλον ἐπηυξηκότες, πρηστῆρος δίκην καὶ καθ' ἡμῶν ἦκον, τί μὲν οὐ πράττοντες; τί δὲ οὐ βουλόμενοι; ἐφ' ᾧ πᾶσαν ἀνελεῖν Θετταλίαν. Οὐδὲν γοῦν ἐῶσιν ἀπείρατον τῆς ἐπιδρομῆς, ἐλαύνοντες πάντα κατάκρας τὸν τῇδε χῶρον, οὐκ ὄρος, οὐ πεδίον, οὐ φάραγγας, οὐ κρημνοὺς, οὐ ῥαχίαν, οὐ λεωφόρους, οὐχ ὑπωρείας, οὐ νάπας, οὐ λόφους, οὐ χαράδρας, οὐκ ἄντρα, οὐ λειμῶνας, οὐκ ἀρούρας, οὐκ ἄλση. Πάντα οἴχεται, πάντα ἐλήλαται· πάντα μεστὰ νεκρῶν καὶ πτωμάτων καὶ φόνου μυρίου, καὶ θαυμαστῆς τινος καὶ φρικώδους διὰ πάντων σφαγῆς. Οἱ δὲ τῶν αἱμάτων ῥύακες, ἀντ' ἄλλου τινὸς ῥοθίου φερόμενοι παντα-

B χόσε, λιμνάζουσι μὲν ἐν τοῖς κοίλοις, ἔστι δ' ὅτε καὶ ποταμοῖς συνιόντες, καὶ βάπτοντες αὐτῶν κατάκρας τὸ ῥεῖθρον, συνεκβάλλουσιν οἴμοι! πρὸς θάλατταν, ἀνθρώπους ἄγοντες ἰχθύσι βορὰν, τοὺς μὲν ἡμιθνῆτας, τοὺς δ' ἐκ πολλοῦ τεθνεῶτας, τοὺς μὲν διαπεπραγμένους καθάπαξ, τοὺς δὲ μόγις αἰσθανομένους ἃ πάσχουσιν, οὕτω δεινὸν θέαμα τοῖς ὁρῶσι καὶ ἀηδίαν κακῶν, ὥστ'

Spectaculum amicis ipsis intolirabile præbentes, ut poeta tragicus dicit; alius enim evisceratus, alius decollatus, manibus pedibusve abscissis, imo omnibus membris privatus jacet. Nam certatim et quasi pretio proposito ac jurejurando se quam plurimos gladio interempturos ac nemini parsuros pronuntiant, et sic sontes cum insontibus, omnem denique populum traditorum arbitrio exponunt: nec mirum. Nam qui varias ob causas castra ponunt ac movent necesse est omnia facere quibus et ipsi sibi maximum terrorem aliis injicere videantur adversariis.

Οὐδεὶς ἂν ὅστις καὶ φίλος τλαίη βλέπειν, κατὰ τὴν τραγῳδίαν (10)· τῷ μὲν ἐγκάτων ἀπόντων, τῷ δὲ κεφαλῆς, ἑτέρῳ χειρῶν, ἄλλῳ ποδῶν, ἔστι δ' οἷς καὶ τούτων ἁπάντων, οἶμαι. Ὥσπερ γὰρ ἄθλων, οἶμαι, μεγάλων παρὰ τοῦ σφῶν ἄρχοντος προκειμένων, εἴτε καὶ συνομωμοκότας ἀλλήλοις χρὴ λέγειν μηδ' ὅτου ἂν ἔχειν φειδὼ, φιλονεικοῦσιν ἅπαντες, ὡς εἰπεῖν, ὅστις ἂν πλείους ἀνέλοι καὶ

C βάψοι τὸ ξίφος ἐκ περιττοῦ, δεινὸν ἕκαστος εἶναι νομίζων ἑτέρου τὰ τοιαῦτα λελεῖφθαι· ἐπεὶ καὶ τὸν εὐαριθμήτων αὐτόχειρα, ἢ καὶ τὴν χεῖρα καθαρὸν ὅλως, ταῖς τῶν προδοτῶν ὑπάγουσι ψήφοις, ὡς προδιδόντα τὸ πᾶν ἔθνος, τῷ μὴ τὰ τοιαῦτα ξυμβαίνειν· εἰκότως· οὔτε γὰρ οἷόν τε τοὺς ἐπ' ἀλλοδαπήν τιν' ὥσπερ τούτους ἐστρατοπεδευκότας μὴ πάντα ποιεῖν, ἐξ ὧν ἂν σφίσι μὲν αὐτοῖς φοβερωτάτοις εἶναι διαφερόντως μάλα δοκεῖν, ἔκπληξις δὲ καὶ ἀπορία τοῖς πάσχουσι καὶ δὴ περιέσται.

Hi enim ante omnes sanguine et cladibus gaudent; his volupe est cæteros gladio interimere; his otium inter vitæ mala ponitur; quippe qui mansuetudinem pro vecordia habent. Eos crudelitas ut cæteros morum lenitas juvat; semper alienas res affectant et quasi pro suis habent, imo vitæ ipsius periculum inire pro istis audent et ægre ferunt rebus suis spoliari. Ubicunque in aciem prodeunt, victoriam reportant et hydræ capita usque regenerantis exemplum referunt. Non membri alicujus amputatio aut privatio eorum ardorem minuit; ubi manum amiserunt unam, alterius ope pugnant; ambabus privati pedibus grassa-

Καὶ μάλιστ' ἁπάντων οὗτοι πεφύκασιν αἵμασι μὲν καὶ σφαγαῖς ἑκάστοτε χαίρειν, καὶ πέρας ἄγειν εὐδαιμονίας τὰς ἑτέρων φθορὰς, τὸ δὲ μηδὲν πράττειν εἰς συμφορὰν τίθεσθαι, καὶ τὴν μὲν ἐπιείκειαν οὐδὲν ἄλλο ἢ μαλακίαν ἄντικρυς κρίνειν, τῆς δὲ ὠμότητος

D οὕτως ἔχεσθαι, ὥσπερ ἐπιεικείας ἕτεροι, καὶ τῆς μὲν οἰκείας ὡς ἀλλοτρίας ὑπεροράν ἐπιθυμίᾳ τῆς ἀλλοτρίας, τῆς δ' αὖ ἀλλοτρίας ὡς οἰκείας ἀντιποιεῖσθαι, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ μὲν τῶν τοῖς ἄλλοις προσόντων οὕτω προθύμως ἔχειν ἀποθανεῖν, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ὑπὲρ οἰκείων, τῶν δὲ σφετέρων μηδενὶ τὸ παράπαν ἀφίστασθαι, ἀλλὰ πρότερον ἂν τεθνάναι ἢ τούτων στερηθῆναι· ἀκαταγώνιστοι μὲν ἐκ μόνης ὄντες τῆς θέας, τὰς δὲ τῆς ὕδρας ἐκτομὰς τοῖς σφῶν σώμασι βεβαιοῦντες. Οὐ γὰρ ἀκρωτηριασμὸς ἵστησι τῆς ὁρμῆς, οὐδὲ μέλους στέρησις· ἀλλὰ, κἂν τέμῃς

(9) Receptis a Catalanis scilicet, Achæmenidis, seu Persis et Turcis, in societatem.

(10) Verba Tecmesse apud Sophocl. *Aj.* 929.

τὴν χεῖρα, τῇ λειπομένῃ μάχονται· καν ἄμφω ταὐτας, βακχεύουσι τοῖς ποσὶν ἐνυάλιον, οὐχ οἷς ἀφήρηνται δυσχεραίνοντες, ἀλλ' ὅτι μὴ οἷοί τέ εἰσι χρῆσθαι τῇ γνώμῃ δεινὸν ἡγούμενοι, ἴσως Κυναιγείρου μεμνημένοι τοῦ πρόσθεν καὶ Καλλιμάχου, ὧν ὑπὸ Μήδων ὁ μὲν περιτοξευθεὶς ὥσπερ ἀθάνατος ἵστατο τε τελευτηκὼς, ὁ Καλλίμαχος, ὁ δ' ἅμα χερσὶν ἀφῃρέη τὴν κεφαλὴν τριήρη τινὰ βουλόμενος κατασχεῖν Περσικὴν, ὁ Κυναίγειρος. Καὶ τούτοις ὡς ἀληθῶς εἰς αἴσχιστον πίπτει τὸ μὴ πολέμῳ τεθνάναι, μηδὲ τἀκείνου βακχεῖα τοῖς σώμασι τελεσθῆναι· καί τις ἤδη τοῦτο πολλάκις ἑτέρῳ εἰς ὄνειδος προῦτεινεν· Ὅθεν ὁρμῇ μαινομένῃ χωροῦσιν ἐκασταχόσε, μηδενὸς ἀνταίροντος, ἀλλ' ὥσπερ ὑπ' ἐκπλήξεως πάντων πρὸς μόνην ἐξισταμένων τὴν ἀκοὴν, δηοῦντες, πορθοῦντες, τέμνοντες, κάοντες, ληϊζόμενοι ἀνθρώπους τοὺς μὲν δουλαγωγοῦντες, τοὺς δὲ σφάττοντες, νεκρῶν κολωνοὺς ἱστάντες, τοσούτους τὸ πλῆθος, ὡς μηδὲν εἶναι πρὸς τούτους μηδὲ τοὺς Κερκυραίων νεκροὺς, οὓς ἐφ' ἁμαξῶν, ὡς Θουκυδίδης φησὶν (11), ἔφερον· ἀλλ' ἀποχρῆν μὲν ἂν ἐντεῦθεν καὶ ποταμοὺς γεφυροῦν, εἴ τις ἐθέλει· ἀποχρῆν δ' ἂν ἀντὶ φραγμῶν γίγνεσθαι τοῖς ἀγροῖς. Μᾶλλον δὲ καὶ τούτους ἐπὶ τοσοῦτον στενοχωροῦσιν, ὡς μηδὲ ῥᾴδιον εἶναι διεξελθεῖν διὰ τούτων βαδίζοντα· ἀλλ' ἀνάγκη πολλοῖς, εἰ οἷόν τ' εἰπεῖν, ἐποχούμενον φέρεσθαι· οὕτω πυκνοὶ πίπτουσιν, ἑστιῶντες μὲν οἰωνοὺς, ἑστιῶντες δὲ θῆρας, καὶ τὸ κυνῶν ἔθνος. Ἤ γὰρ τῶν ἐχόντων σπάνις ἀντὶ χειροήθων εἰς ἀνημέρους καὶ τούτους ἤγαγεν, ἀπαναινομένους, εἴ τινές που τούτων φανεῖεν, φυγόντες μὲν τὸ ξίφος, βουλόμενοι δέ τι νύκτωρ τῶν σφετέρων ἁρπάσαι, ἐφ' ᾧ μὴ λιμῷ τεθνήξονται, ἀδίωτον· βιοῦντες τὸν βίον, καὶ τῶν ἀπολωλότων τοσοῦτον διαφέροντες, ὅσῳ μετὰ πολλάς τινας ἀφορήτους ἀνάγκας αὐτὸ τοῦτο πείσονται.

Καιρὸς δὲ καὶ τοῖς λῃσταῖς, οἷος οὔπω πρότερον, καὶ ὃν εὔξαιντ' ἂν αὐτοῖς μᾶλλόν γενέσθαι. Οἱ γὰρ τὰς τῶν πολεμίων ἀποδιδράσκοντες χεῖρας, ταῖς αὐτῶν εὐθὺς περιπίπτουσι, καὶ, τούτους ἄλλους τοιούτους εὑρίσκοντες, ἂν μὲν ἑκόντες ἐξιστῶνται τῶν ὄντων, οὐδ' οὕτω κακῶν ἀπαθεῖς ἀπίασιν, ἀλλὰ πολλάς τινας πρότερον ἐκπλήξεως εἵνεκα δεξάμενοι κατὰ νώτου, τοῦ μὴ τεθνάναι χαριν ἔχοντες· βουλόμενοι δὲ τούτων ὑπερμαχεῖν, προσαπολλύουσι σφᾶς, ἃ μὲν πρόσθεν ἥλπισαν οὐ παθόντες, ὧν δὲ οὐ προσεδόκησαν σφίσι, τούτων κατάκρας εἰληφότες τὴν πεῖραν· παραπλήσιον ὥσπερ ἂν εἰ, διὰ τοῦτο Σικελικοῦ τις πελάγους διασώσας τὸ σκάφος, ὑφάλοις τισὶν ἐνέτυχε, καὶ σπιλάσι πολὺ δεινοτέραις τῶν τῆς Σκύλλης κεφαλῶν.

Παραπολέλαυκε δ' οἶμοι! καὶ Ἄθως τῆς συμφορας καὶ τῆς ἀτόπου ταυτησὶ τῶν κυμάτων ἐπιῤῥοῆς, τὸ μόνον ὡς ἀληθῶς ἁπάσης τῆς ἀρετῆς κοινὸν ἐργαστήριον, ὁ τῆς ἐκασταχοῦ τῆς οἰκουμένης (πῶς ἂν εἴποιμι;) ὁμολογουμένως ἐξειλεγμένος μάλιστα χῶρος, ὥσπερ οὐκ ἀνασχομένων, οἶμαι, τῶν Μή-

(11) Thucyd. IV, 48.

bundi rem martiali furore gerunt, non membrorum jacturam deplorantes, sed indignabundi quod inferiores sint Cynegiro aut Callimacho, ex quibus hicce, Medorum telis vulneratus post mortem immortalitatem est assecutus; ille cum manibus caput quoque abcissum habuit, dum triremem Persicam dentibus retinere volebat. Nihil his ipsis turpius videbatur quam extra pugnam vitam amittere et sic opprobrio apud posteros exponi. Hanc ob causam quoquoversus furore agitati proruunt, ac nemine resistente, ceu fulgur se proripiunt et omnia vastant, secant, urunt, prædantur, in servitutem abripiunt, vita privant, cadaverum acervos struunt majores quam ut Corcyræorum teste Tucydide, in plaustris avectorum; cadavera cum iis comparari possint; tantus enim eorum fuit numerus, ut flumina quasi pontibus jungere ut campos humanis aggeribus cingere posses. Eorum multitudo adeo densa est, ut euntibus obstaculo sint et alii aliorum quasi humeris insideant et avibus, feris, canibus facilem prædam offerant. Huc accedit quod qui vitæ substantiam habent a feris et inhumanis misere carpantur et semper hostium gladio exponantur, si forte noctu cibum quæsituri exeunt ne fame pereant, et sic miseram trahentes vitam id unum metuant ne post gravissimas ærumnas et ipsi similem necem oppetant.

Sed latronibus quoque illa tempestas gratior quam unquam antea fuit. Qui enim hostium manus effugerant, in illorum illico incidebant, a quibus si non sponte quæ possidebant, cedebant, diris verberibus affecti tantum non ad necem usque cruciabantur. Qui porro amicos calamitosos armis defendere volebant una cum illis in perniciem ruebant et supplicia durissima nec opinati patiebantur, plane ut ii qui in mari Siculo Charybdin vitantes, in tristiores Scyllæ scopulos et saxa misere incidunt.

Casu quodam fatali Athos quoque, in quo solo virtus tutum habet domicilium, qui solus ubique terrarum et omnium consensu vas est electionis, communem calamitatem, ut in mari scopuloso expertus est, licet nec a Medorum rege Xerxe

plane se subigi passus sit, qui nihil intentatum reliquit ut ipsum demoliretur. Namque Xerxes montem perfossum versus mare navibus permeabilem reddere voluit, quo irrito conatu stultitiæ suæ et animi absurdi monumentum reliquit, et effecit ut posteri qui stulti istius moliminis pœnas dant, tristes ad cœlum clamores tollant, quando ob oculos versantur sanctorum theologorum domicilia, cœnobia, templa, sacraria, cellulæ, quæ omnia summa prosperitate gaudebant, nunc vero ruinam trahunt, post sanctos incolas atrociter interemptos, ita ut præter spem viri quidem super ipso degant, conversationem vero jam in cœlo habeant, et quos, secundum Plotinum Ægyptium, tum adolescentes, tum adultos, imo canos jam et virides adhuc corporum quibuscum vivunt, tædeat. Id unum enim omnes spectant, id unum tendunt foventque ut cum Deo unionem ineant. O manus pugnaces! cur tandem non omnes stupefacti horruerunt! Equidem ab solam narrationem obstupui, et si adfuissem, sicut Niobe, saxi duritiem induissem. O gladium, qui omnes transfodit, et cujus acies non præ pudore est hebetata! O cohortem Christifidelem! o concionem sacram, Deo plenam, quæ re audita confestim in unum convenit, et læto animo in eodem loco sponte permansit! Cum enim misera vivere conditione, quam mortem videre mallent, vitam gloriose finituri, certamini mortem congruentem adjecerunt.

Quis autem has calamitates satis deplorare poterit? cui cunctas has miserias referre dum vult, non vox faucibus hærebit? Equidem persuasum habeo quod nec cladem quam Athenienses prope Siciliam experti sunt, nec devastatio Acharnensibus ab Archidamo illata, nec Thebarum aut Trojæ excidium cum hisce nostris ærumnis comparari queant.

Sic immane quantum miseriarum ob oculos quotidie habemus. Nam præcones nobis quovis

(12) Medi nunc pro Persis ac Turcis.
(13) Xerxis videlicet.
(14) Forsan, πῶς δ' οὐ παρεῖντο τοὶ συναφοῦς; « quomodo a continuatis impressionibus non remi« serunt? »
(15) Atheniensium, Nicia duce, in Sicilia cla-

A δων (12) τοῦ προγόνου (13) σφίσιν ἡττᾶσθαι· μᾶλλον δὲ οὐκ ἂν ἄλλως ᾠήθησαν ἐκείνῳ δόξαι κατὰ γένος προσήκειν, εἰ μὴ καὶ οὗτοι ταῖς χερσὶν ἐπ' αὐτῷ χρήσονται. Πάλαι γὰρ διορωρυγμένος ὑπὸ τοῦ Ξέρξδυ, καὶ τὸ πρὸς θάλατταν ἅπαν κατασκαφεὶς, οὐχ ὡς ἀληθὼς τοῖς ναυσὶ διάβασιν εἶναι (πῶς γάρ; ἐξὸν ἑτέρωθεν πεπλευκέναι), ἀλλ' ὡς ἀληθῶς εἶναι τοῖς ἐπιγιγνομένοις στήλης ἄμεινον δεῖγμα τῆς ἀπονοίας ἐκείνου καὶ τῶν ἀτόπων φασμάτων, τοιαῦτα πρότερον πεπονθὼς, νῦν ὑπὸ τῶν ἀπογόνων ἐκείνου πάντάς ἐποίκους ὀλίγου δεῖν ἀπολωλεκὼς, εἰς οὐρανὸν αἴρει τὸ πένθος, καὶ τούς τε ἰδόντας, τούς τε ἀκηκοότας, « Ἰού! ἰού! » βοᾶν ἀναγκάζει, μεμνημένους τῶν τὰ θεῖα φιλοσοφούντων ἱερὰς συναυλίας, καὶ φροντιστήρια, καὶ σηκούς, καὶ νεὼς,
B καὶ καλύβας, καὶ σωτηρίους διαίτας χαρίτων ἔμπλεως, ἃ, καθ' ὑπερβολὴν πρόσθεν ἀνθοῦντα, νῦν ἀθρόον ἀπέσβη καθάπαξ ῥεύσαντα. τῶν ἐνοικούντων δίκην ἱερείων ἀπανθρώπως ἀνῃρημένων καὶ ὡς οὐδ' ἂν εἷς ἤλπισεν, ἀνδρῶν ἐν γῇ μὲν ὄντων, ἐν οὐρανοῖς δὲ τὸ πολίτευμα κεκτημένων, καὶ κατὰ τὸν ἐξ Αἰγύπτου Πλωτῖνον, ὅ τι σωμάτων σφίσι προσῆκεν αἰσχυνομένων, τῶν μὲν νέων, των δὲ πρεσβυτέρων, τῶν μὲν πολιᾷ κοσμουμένων, τῶν δ' οὔπω ταύτης ἠξιωμένων, ἁπάντων ἓν βλεπόντων, καὶ τοῦτον αὐτὸν ἐνιτταμένων ἀγῶνα, μετὰ Θεοῦ τετάχθαι περιφανῶς. Ὦ χειρῶν ἐκείνων, αἳ ζίφη τότε πρόσθεν ἐκίνησαν! ὦ τῶν μετ' αὐτάς! ὦ τῶν ἔπειτα! πῶς οὐκ ἐνάρκησαν; πῶς δ' οὐ παρῆν τὰ τοῦ συναφοῦς (14); Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ πρὸς μόνην ἐξέστην τὴν ἀκοὴν, καὶ εἰ
C παρῆν, τὸ τῆς Νιόβης ἂν ἐπεπόνθειν. Ὦ ξίφους διὰ πάντων, τούτων ὁμόσε κεχωρηκότος, καὶ μὴ κεκωφημένου πρὸς τὴν αἰδώ! μᾶλλον δὲ, ὦ στίφους ἐκείνου θεοφιλοῦς! ὦ πανηγύρεως ἱερᾶς! ὦ συναγωγῆς ἐνθέου, ἣ τότε μὲτ ἐπὶ τῷ παραυτίκα συνέστη τῆς ἀκοῆς, διαλυθῆναι δ' ἐξὸν, οὐκ ἠνέσχετο· ἑλόμενοι μᾶλλον ἀοῦ ζῆν ἀνηλεῶς ἑστερῆσθαι, ἢ δόξαι δεδοικέναι τὸν θάνατον, κατακλείσαντες ἀρίστῳ τέλει τὰς πράξεις, καὶ τοῖς ἀγῶσιν οὐκ ἀπῳδὰ τὰ τελευταῖα προσθέντες!

D Ἀλλὰ τίς ἂν ἀποχρώντως ταυτὶ πάντα στενάξαι, καὶ παρισώσαι θρῆνον ταῖς συμφοραῖς; ἢ τίς, λέγειν ἐπιχειρήσας, οὐ παραλίποι τά πλεῖστα, οἰόμενος μὲν λέγειν, λέγειν δὲ τοσοῦτον ἀπολειπόμενος, ὅσον ἂν εἰ μηδὲ προὐτεθύμητο λέγειν; οἶμαι γὰρ οὔτε τὸν τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ χειμῶνα (15), οὔθ' ὧν (16) ὑπ' Ἀρχιδάμου πρότερον ἔπαθον ἐπὶ τῇ δενδροτομίᾳ τῶν Ἀχαρνῶν (17), οὔθ' ὅσα λέγειν ἔχουσιν ἄνθρωποι περί τε Θηβῶν καὶ τῆς Πριάμου πόλεως τῆς καλῆς, τούτων οὐδὲν ἐξεῖναι τοῖς νῦν δυσκόλοις παραβαλεῖν, οὐδ' ἐγγύς.

Καὶ τὰ μὲν ἐν ὀφθαλμοῖς τοσαῦτα μὲν τὸ πλῆθος, τηλικαῦτα δὲ καὶ τὸ μέγεθος· οἱ δὲ καὶ κήρυκάς

dem.
(16) Forsan ὃν, scilicet χειμῶνα.
(17) Res narratur a Thucydide II, 19. Synesius *Calv.* p. 63 : Τότε δὴ, τότε χαλεπώτερα πάσχειν ᾤμην ἢ ὑπ' Ἀρχιδάμου τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τῇ δενδροτομίᾳ τῶν Ἀχαρνῶν.

τινας ἡμῖν ἐκπέμπουσιν ὁσημέραι, οὐ γῆν καὶ ὕδωρ, καθάπερ ὁ τοῦ νῦν Πέρσου πρόγονος (18), ἀλλὰ δεινότατα πάντων αἰτοῦντας, κἂν μὴ τὰ βουλευόμενα πέρας ὡς τάχιστα σχῇ (τοῦτο δ' ἐστὶν ἑκόντας ὄντας παραδεδωκέναι σφίσι τὴν πόλιν (19) καὶ μετὰ τῶν ὑποτεταγμένων φέρεσθαι), ἀτόπους τινὰς ἀπειλοῦσι πορθήσεις καὶ κατασκαφὰς γῆς, καὶ πόλεως ἀναστάσεις ἐκ βάθρων, καὶ τῶν ἐνοικούντων ὄλεθρον, καὶ δάκρυα καὶ σφαγάς καὶ αἷμα καὶ φόνον, καὶ αἰχμαλώτους μυρίους, καὶ τραύματα τῶν ἀνθισταμένων, καὶ ἀπολωλότας ὑπὲρ τὸ πλῆθος, καὶ ἀγωγὴν σκυλευμάτων, καὶ καρπῶν ἁπάντων φθορὰν, καὶ νεῶν καὶ οἴκων, καὶ λιμένων καὶ τάφων, καὶ στοῶν καὶ θεάτρων, καὶ πάνθ' ὁμοῦ τὰ φρικώδη.

Ἔστηκεν οὖν ἡμῖν ἡ πόλις ἐν ἀγρυπνίᾳ τε καὶ φροντίσι, καὶ πλήρης θορύβου καὶ μεστὴ ταραχῆς, μὴ τὰ δεινότατα πάλαι μόνη τῶν ὑφ' ἡλίῳ πασῶν πεπλημμεληκυῖα (20), καὶ νῦν οὐδὲν ἔλαττον ἔχουσα, ἀλλὰ καὶ πρὸς κολοφῶνα τῶν κακῶν ἀφιγμένη, πᾶσαν νῦν ἐκτίσωμεν οἵμοι! τὴν δίκην, καὶ γένηταί τι τῶν προσηκόντων τῇ τοσῇδε κακίᾳ. Τὰς γὰρ κακοποιοὺς ταύτας καὶ συμφορῶν ἀπλήστους δυνάμεις ὑπηρετούσας ἴσμεν καθάπαξ τῇ καθ' ἡμῶν τοῦ θείου βουλήσει καὶ συντελούσας τῇ χρείᾳ, κἂν ὥσι θεομισεῖς· καὶ ὁ τῶν μεγίστων ὑπεύθυνος ἐφεῖται μάλιστα ταυταισὶ, καὶ τοῦτον αὗται κολάζουσιν. Ὥστ' ἐμοὶ μὲν ταῦθ' ὁρῶντι, καὶ τούτων αἰσθανομένῳ, τῶν ἐν πελάγει χειμαζομένων γνώμην ὡς ἀληθῶς εἰσιέναι, ὅταν ὑπό τινων σκηπτῶν ἢ στροβίλων ἐξ οὐρανοῦ κατενηνεγμένων, καὶ τὸ μὲν σκάφος ἄνω καὶ κάτω κυκώντων ταῖς ἐμβολαῖς, σφίσι δὲ δεινὸν ἀπελούντων ὡς καταδύσεσθαι μετ' ὀλίγον, οὐκ ἔχωσι μὲν οὐδὲν ἀντιπράξαι πρὸς τὴν τοσήνδε φορὰν τοῦ κύματος ὑπὲρ κορυφῆς αἰρομένου, τὰς δὲ ἐσχάτας ἀπηλπικότες εἰς ἀπορωτάτους πίπτωσιν, ὡς ἀπὸ λεπτοῦ, φασὶ, μίτου τὸ ζῆν αὐτοῖς ἠρτημένον. Τί γὰρ τούτων τὰ παρόντα λείπεται; μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα τοῖς παροῦσιν ἡττᾶται.

Ἐπὶ τούτοις δεῖ μὲν ἡμῖν δήπουθεν καὶ ὅπλων καὶ παῤῥησίας καὶ λόχου συχνοῦ, καὶ φάλαγγος σὺν σπουδῇ, καὶ τῆς τῶν γιγνομένων ἁπάντων, ὡς εἰπεῖν, συντελείας, οἷς χρώμενος ἂν ὁ νυνὶ στρατηγὸς (21), ἀνὴρ ὃν ἂν ἰδὼν Ὅμηρος ἔφη βουλάς τε ἐξάρχειν ἀγαθὰς πόλεμόν τε κορύσσειν μάλισθ' ἁπάντων δύνασθαι, μέγα μοι δοκεῖ καὶ νεανικὸν τοὺς πολεμίους εἰργάσθαι· καὶ ὃ νῦν ἡμᾶς οὐτοιὶ οὐχ ἥκιστα δὴ, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, εἶποι τις ἄν, ὅσῳ καὶ μετὰ τῶν δυστυχούντων ἐσμὲν καὶ ψυχικῆς ἐξῆπται τὰ παρόντα κακίας, τῆς σῆς συνήθους χειροτονίας πρὸς οὐρανὸν καὶ τῶν ἐκ τῆς εὐχῆς ἐπῳδιῶν, ὡς διαλλάξοις, ὡς ἐπαρήξοις, ὡς ἀπαλλάξοις ταυτησὶ τῆς ἀχλύος. Δίκαιος δ' εἶης εὖ ποιεῖν πόλιν ᾗ μάλιστα χαίρεις, καὶ ἣ πολλὰς καὶ μεγάλας φιλανθρωπίας καὶ πράξεις πρός τε αὐτὴν καὶ τοὺς ἀστυγείτονας παρὰ σοῦ γενομένας ἔχουσα λέγειν, ὅτι μὴ νῦν εἶης παρ' αὐτῇ, τοῦτο δ' ὧν πάσχει δεινότερον ἄγει.

die deputant, qui non terram et aquam, ut Xerxis abnepos qui nunc regnat, sed acerbissima quæque exposcunt, quamvis non semper promptissimos voluntatis suæ operarios inveniant. Quid enim volunt? Ut sponte ipsis urbem tradamus et in subditorum numero ponamur. Ad hæc minantur regionis vastationem, urbis eversionem, incolarum nacem, lacrymas, cædem, sanguinem, captivitatem vulnera resistentibus impingenda, prædam abigendam, auferendam, omnium frugum jacturam, nevium, ædificiorum, portuum, sepulcrorum, porticuum, theatrorum tristes ruinas annuntiando.

Hoc rerum statu urbs nostra curis et sollicitudinibus agitata tumultuatur metuens ne post crimina nefanda ad ærumnarum fastigium propulsa ultionem acerrimam subeat. Non enim ignoramus quod potestates istæ perniciosæ consilio divino contra nos suscepto inserviunt et piaculum vel nobis invitis imponunt: sic enim homines scelestissimi peccata sua expiant. Hæc omnia contemplanti mihi et animo volventi nautæ in mentem veniunt, quorum navigium imbribus oppressum a summo ad ima concussum omnem salutis spem perdidit. In hac enim trepidatione, summoque rerum discrimine mirum non est si de vita desperant, quam levissimo momento amittere debere videntur. Quid enim ipsis superest? quod periculum non perpetuo imminet?

Huc accedit quod copiis bene armatis, bene exercitatis nobis opus est in præsenti rerum statu, quarum auxilio adjutus is qui nunc temporis exercitui nostro præest, et quem ipse Homerus virum pacis bellique artibus instructissimum prædicaret adversariis ipsis virtutis exemplum exhiberet. Quare nos non minus ac cæteri omnes, quorum animus præsentium calamitatum pondere opprimitur, manibus precabundis ad cœlum sublatis, ut par est, supplicamus ut hisce nos malis prompte eruas, eripias, liberes, ac denique urbem quæ tibi in primis cordi est beneficiis cumules; tum enim una cum gentibus finitimis pro benevolentia tua te glorificabit et, licet ipse absens sis ærumnas fortius tolerabit.

(18) Xerxes scilicet, ut supra.
(19) Philippos, puto.
(20) Paulus apostolus Philippis fuit virgis cæsus.
(21) Chandrenus, puto.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ (1).

SAPIENTISSIMI ET ERUDITISSIMI VIRI

THEODULI MAGISTRI

ORATIO

DE REGIS OFFICIIS

AD ANDRONICUM II PALÆOLOGUM

(Mai *Script. vet.* tom. VIII, parte III.)

I. Talem te judico, optime imperator (nam satis A te cognitum habeo ut hanc rationem ineam) qui et tibi et subditis tibi civibus optima et pulcherrima quæque precari atque fovere animo statuis. Quod quidem factu non prorsus difficile est. Sed cum rex tum demum reapse regnare censendus est, cum et ipse et qui sub eo sunt rebus honestis manum admovent, certe peccarem, silentio prætereundo virtutes tuas, et quæ non tantum hucusque præclare fecisti, sed et quæ facies postea. Porro quibus rebus fisi cæteri laudem tibi jugiter astruunt, eas nos quoque amplectendas censemus. Sic enim de iis quibus reges ante omnes opus habent disserendo nil novi tibi facere videbor, si ab aliis B jam relata ipse denuo refero. Quid plura? Si persuasum haberem, laudibus te meis meliorem reddi posse, virtutes ego certe tuas vocibus meis augerem utilis sic tibi futurus. Sed ut verum dicamus : laudum nimietas et abundantia adeo tantum jam tibi tædium creavit ut nec eæ quæ veræ ac liberales sunt animum tuum juvare valeant. Quia enim et res pulchræ et malæ sine moderamine prolatæ sunt, boni nihil efficiunt aut nos emen-

α. Οὔτ' αὐτός μοι δοκεῖς, κράτιστε βασιλεῦ, ὡς γε ἐγώ σου μάλα ξυνεὶς μάλ' ἔχω λογίζεσθαι, ὁτιοῦν ποτ' ἄλλο τῶν πάντων, ὅτι μὴ τὸ κάλλιστα καὶ λυσιτελέστατα καὶ σαυτῷ καὶ τοῖς ἀρχομένοις κρατεῖν οἷός τ' εἶναι, καὶ θαυμαστήν τινα διὰ πάντων τὴν παρὰ πάντων φέρεσθαι ψῆφον ἐν εὐχαῖς ἂν πεποιῆσθαι· τοῦτο δὲ καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τῶν ἁπάντων πάντων (a) ἄνευ τούτου κρατεῖν· ἐπεὶ δὲ τόθ' ὡς ἀληθῶς ἄρχει τις, ὅταν αὐτὸς καὶ πάντες ὁμοῦ τοῖς καλοῖς χεῖρ' ἐπιβάλλῃ· ἐγώ τε οὐκ ἂν εἰκότα ποιοίην, εἰ οὕτω γ' ἔχοντος σοῦ καὶ πεφυκότος πρὸς ἀρετὴν, ἔπειτ' αὐτὸς ἃ σε τῶν πάνυ τοι ζηλωτῶν οὐκ ἐν τῷ παρόντι μόνον, ἀλλὰ κἀν τοῖς ἔπειτα δείξει, ταῦτα μὲν λέγειν ἔχων ἐάσω· ἐξ ὧν δέ σοι τοὺς ἐπαίνους συνάγουσιν ἕτεροι, τούτοις ἀξιώσω κεχρῆσθαι· πρὸς γὰρ τῷ μηδὲν τῶν γιγνομένων καὶ ὧν μάλιστ' ἄρχουσι δεῖ ξύμβουλεύειν ἐλέσθαι, οὐδὲ καινόν σοί γ' αὐτῷ τοπαράπαν δόξω ποιεῖν, τὰ αὐτὰ τοῖς ἄλλοι καὶ περὶ τῶν αὐτῶν ὑπὲρ σοῦ διιών. Καίτοι τί λέγω; εἰ μὲν γὰρ ἀμείνων σε τοῖς ἐπαίνοις ἐργασόμενος ἤδειν, καὶ τοῖς καλοῖς οἷς ἔχεις μάλα προσθήσων, οὐκ ἂν ποτ' εὖ ἴσθι ταυτησὶ τῆς εἰσφορᾶς ἀπεσχόμην· νῦν δ' εἴ μοι δίδως εἰπεῖν, οὕτως ἄγαν ὁμεῖς ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ μεγέθους τῶν ἐπαίνων διέφθαρθε, ὡς καὶ τὸ πᾶν ἐντεῦθεν κατωρθωκέναι δοκοῦντες ὁμῶν αὐτῶν ἀμελῶς ἴσχειν καὶ ῥᾳστωνεύεσθας, μήτε τοῦ καλοῦ μηδένα μηκέθ' αἱρούμενοι λόγον ποιεῖσθαι, μήθ' ἃ τῶν φαύλων

(a) Sic cod., ut infra, p. 167.

(1) Imitatio est Isocratis. Sicut enim hic in priore Nicocles oratione de regis munere agit, in posteriore de populi vicissim erga regem officiis; ita Theodulus sive Thomas noster in hac priore oratione de rege optimo disserit, in posteriore de optimo populi statu seu officiis.

πρόσεσθ' ὑμῖν, τούτων ὑμᾶς αὐτοὺς ἀφιστάναι, καὶ μεθιστάναι πρὸς ἃ δεῖ· εἰ δ' ἃ περὶ πλείστου τοιεῖσθο, ταῦθ' ὑμῖν εἰς βλάβην καθίσταται, πῶς οὐκ ἄξιον ἑτέροις ἀνιέναι, δι' ἧς εὐδαιμονέστατοι πάντων ὑμεῖς ἔσεσθε; Ἦν γάρ σου, δι' ὧν ἂν ἐγὼ μὲν ὑποθείμην, σὺ δὲ ταῦτ' ἀκούσας εἰς ἔργον ἐξενεγκεῖν ἐθελήσαις, τὸν ἅπαντ' αἰῶνα θαυμαστὴν παρασκευάσω γενέσθαι καὶ τὴν ἀρχὴν τοῖς ἐπαίνοις ἀθάνατον, χαριοῦμαί σοι πολὺ μᾶλλον, ἢ εἰ πάντα τὸν ὑπὸ γῆν καὶ ὑπὲρ γῆν χρυσὸν, εἴπερ οἷόν τ' ἦν, συνειλοχὼς παρεσχόμην· χρήματα μὲν γὰρ ἄλλοτε ἄλλως ἔσχει, ἀρετὴ δὲ οὕτω κατὰ παντὸς ἵσταται χρόνου, ὥστ' οὐκ ἔστιν ὅτ' οὐκέτι λόγος αὐτῆς· ἧς ἔγωγ' εὖ οἶδα δημαγωγὸν ὡς τάχιστ' ἀποφανῶ, ὁποίόν τιν' εἶναι δεῖ τὸν κρατοῦντα διεξιών, καί σοι δοὺς ἀφορμὰς, δι' ὧν αὐτός τε ἔσῃ καλὸς κἀγαθὸς, καὶ οἷος οὐ τοῦ προσρήματος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ τετιμηκότος ἀξιόχρεως εἶναι Θεοῦ· τούς τε ἀρχομένους τοιούτους δή τινας ἕξεις, ὡς σοὶ μὲν τούτους διὰ πάντων ξυμβαίνειν πειρᾶσθαι, καὶ κατὰ πόδας ὡς οἷόν τε χωρεῖν, τούτοις δ' αὖ σὲ καλοῦ παντὸς εἶναι παράδειγμα, ὡς ἂν εἴη τε σῶμα πολλοῦ τινος ἄξιον ἐκ κεφαλῆς εἰς πόδας σῶζον τὸ κάλλος· ὅτε τοίνυν αὐτὸς μὲν ἄριστος γεγονὼς, παραπλησίους δὲ τοὺς ἄλλους, πάντας ἔπειτ' ἐργάσῃ· τούτων δὲ οὕτως ἐσχηκότων σοὶ κατ' ἄμφω ταῦτα περιέσται θαυμάζεσθαι, καὶ ἧς αὐτὸς ἔχεις χρηστότητος, καὶ ἧς τοῖς ἄλλοις αἰτιώτατος, εἴ, πῶς οὐκ ἀρετῆς ἐντεῦθεν ἀντιληπτέον ἔστ' ἐξ ἀνάγκης, εἴ σοι τοῦ θαυμάζεσθαι τρόπον ὃν ἔφην μέλει; μέλει δὲ εὖ οἶδα παντὸς μᾶλλον, εἴπερ τοῦ κάλλιστα καὶ ὡς ἀληθῶς ἄρχειν μάλιστα μέλει.

β'. Πρῶτον μὲν οὖν ἁπάντων ἐκεῖνο διανοεῖσθαί σε χρὴ, ὅτι εἰ καὶ τῆς γῆς ἔλαχες ἄρχειν καὶ μέγεθος πραγμάτων περικεῖσθαι τοσόνδε, ἀλλ' ἄρα καὶ μοίρας θνητῆς ἔλαχες εἶναι, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς πράγματος· ὡς μὴ μεῖζον τοῦ εἶναι φρονεῖν ἔχειν, μηδ' ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα τῆς φύσεως βαίνειν. Τί γὰρ μᾶλλον ἀμείνων εἶ παντὸς ἰδιώτου διὰ τὸ σχῆμα, μὴ καὶ μᾶλλον χρηστὸς ὤν; ἀλλ' ἐπείπερ οὐκ ὢν ἐγεγόνεις, καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ γένους εἰς χοῦν τε καὶ τὸ μηδὲν ἀναφέρων, οὐχ ὅπως ἐς ἅπαν διαμενεῖς, ἀλλὰ τῇ αὐτὴν τοῖς προγόνοις καὶ αὐτὸς ἐξανύσεις, πειρᾶσθαι παντὶ θυμῷ, τοῦτο μὲν μετριώτατα πάντων κεχρῆσθαι, καὶ κατὰ σαυτὸν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ σαυτὸν, τοῖς πράγμασιν ὁμιλεῖν, τοῦτο δὲ τὴν ἀρχὴν εὖ τε καὶ ὡς ἐχρῆν διοικεῖν· καὶ μέγα νομίζειν οὐκ εἰ βασιλεύσεις ἁπλῶς, ἀλλ' εἰ καλῶς βασιλεύσεις· οὐδ' εἰ τῆς ἁλουργίδος ἠξίωσαι καὶ τοῦ σκήπτρου, ἀλλ' εἰ κοινωνὸς ἔσῃ τῶν Ὀλύμπου πραγμάτων· οὐδ' εἰ θαυμαστὰς ἔχεις ἀνθρώπους, ἀλλ' εἰ μετὰ τούτων καὶ πρὸ τούτων ἐπαινέτην ἕξεις Θεόν· πρὸς ὃν ὡς κοινὸν ἁπάντων δήπου Δεσπότην καὶ κηδεμόνα, τοσαύτην καὶ τηλικαύτην ὀφείλεις εὔνοιαν ἴσχειν, ὅσην ἀξιοῖς τοὺς ἄλλους ἴσχειν πρὸς σέ· καὶ οὕτως διακείμενος εἶναι ὡς μηδὲν ἧττω τῶν ἐκείνῳ δοκούντων μήτ' οὖν ποτε δρᾷν, μήτε βουλεύειν ὅλως αἱρεῖσθαι, ἀλλ' ἐν ἅπασιν ἡγεμόνα τοῦτον ποιεῖσθαι.

γ'. Ἔπειτα πρὶν ἢ τῶν ἄλλων βασιλεύειν, σαυτῷ

A dant. Si vero ea quæ plurimi facitis ipsi, perniciosa sunt vobis, quo pacto ii spernendi erunt quibus summum vestrum bonum unice cordi est? quod si ea quæ tibi dederim consilia observans et dictorum meorum audiens fores, regnum tuum per omne tempus laudibus ad cœlum usque efferrem, atque ita majoris tibi felicitatis auctor essem quam si tibi quidquid auri supor et intra terram fulget, offerrem. Dum enim opes fluxæ sunt, virtus adeo omnium temporum est, ut nunquam ab hominum societate abesse possit. Quicunque enim cæteris imperare ac populum regere præsumit virtutum laude cumulatus esse debebit; quibus
B tu ipse ornatus apud homines et ipsum Deum honores nancisceris, subditos autem habebis te dignos et qui vitæ tuæ institutum sedula imitatione amplecti satagent, et indolem, quam in te admirantur, imitatione exprimendam sibi proponent. Hinc fiet ut duabus ex causis te admirentur, ob tuam, inquam, probitatem et assectarum horum integritatem. Quid mirum si, te instigante, virtutis studium omnium animis ingeritur? Tu, certo scio, præclaros illos virtutis fructus gustare maximopere amas et boni regis laudi anteponis.

C

2. Id ante omnia in mentem inducere debebis quod si regni vasti et populi sors permissa est, nihilominus in mortalium, sicut nos ipsi, es numero, quare altos sumere spiritus naturæque limites transgredi tibi non licebit. Quid enim prodest si extrinsecus inter omnes excellis, ni intrinsecus quoque anteis? fuit revera tempus quo non exstitisti, et generis tui initia exigua sunt; tu quoque non in æternum manebis; tibi eadem, quæ majoribus tuis, facienda et perpetienda veniunt; tibi a superbia abstinendum est, et si rebus pro ingenio ac moribus tuis inservire volueris, rerum administrationi summa cura adhibenda tibi est haud contento quod regnas, sed innitendum ut bene.
D Non satis erit quod purpura ac sceptro dignus sis habitus, sed it agendum ut olympicis honoribus; non ut apud cæteros in admiratione sis, sed ut Deum ipsum æquum habeas judicem, cui tu ut universorum domino ac moderatori eandem debes verecundiam quam ipse a cæteris exposcis; eo denique animo esse debebis ut nihil eorum quæ Deo displicent facias aut mediteris, imo in omnibus unius Dei nutu atque auspiciis incedas.

3. Igitur antequam in cæteros dominari præsu-

mes, tuarum ipsius pravarum libidinum dominus esto. Qui enim ita gubernat, privatus quamvis sit omnibus regibus qui non isto quem diximus, modo regnant anteponendus, quippe qui optimo regnandi genere utatur ; in quo si perseverat duplicem rectoris titulum nuncupat, utpote qui et libidines et homines perdomat. Qui autem, postquam semel voluptatibus indulsit, is sibi esse videtur qui hominibus imperet, plane oblitus est se in maximis rebus servum esse, in minimis dominum ; imo quod cuicunque vulgari servitio in quo virtus est inferior est, siquidem unus voluptatibus servit alter easdem perdomat. Si igitur is qui se regit, alios quoque regit et is qui alios quidem gubernat se ipsum autem minime, prorsus non est regere, sed turpissime servire et libidinibus omnibus subjectum esse. Ejusmodi enim homo in homines dominator, sui ipsius autem servus est. Tu autem imperator, non horum alterutrum, sed utramque partem sequi videris, quandoquidem tute id facere potes.

4. Tu vero qui eodem cum imperatore nomine nuncuparis, ut ego quidem plane persuasum habeo, virtutem ejus pro virili parte æmulus, humanum te et mansuetum quoad mores, exhibebis, affabilem item et aditu facilem. Quantumcunque enim auctoritate a cæteris differas, benevolum nihilominus ac paternum animum erga omnes ostendes in negotiis aliis quam quæ cum exteris civitatibus, cum delegatis, cum exteris tractas. Tunc enim gravitatem, dignitatem et mentem a superbia non prorsus alienam præ se feras oportebit. Ita enim unius quidem admirationem movebis, alterius autem benevolentiam captabis, et ubi per hosce duos multitudinem ipsam tibi conciliaveris, rerum tuarum arbiter factus, insidiatores et invidiosos subiges. Pro ea enim qua es humanitate res ita administrabis ac distribues ut iis ipsis, qui extrema quoque contra te machinabuntur, crimine absolutis beneficus evadas. Quos ubi sic emendaveris, tibi fecisti amicissimos. Nec mirum ; alii enim quod metuerant non sunt experti ; alii quæ sperare non ausi erant, obtigerunt ; qui omnes tibi ut benefactori sempiternas habebunt gratias ; iidem vero moves mutabunt, tuam de ipsis sententiam verentes et ob oculos ponentes quæ futura sit sors ipsorum te domino, qui peccantibus ignoscis, quando benignitate tua frui prorsus licebit. Ita enim se res habet. Quando semel peccantibus ignoscis quæ boni viri sunt facis multi te comprobabunt. Quod si autem iis indulges qui graviora quam quæ oblivioni dari

(a) Cod. οἷς.

A βασιλεύειν ἐθέλειν ἄρχων παθῶν · ὁ μὲν γὰρ τοῦτον ἄρχων τὸν τρόπον, ἐάν τε ἰδιώτης ᾖ, πάντων βασιλέων μὴ ταύτῃ διακειμένων ἐστιν ἀμείνων, τὴν καλλίστην καὶ τελεωτάτην καὶ ἣν ἂν αὐτῷ συνεύξαιτό τις ἄρχων ἀρχήν · ἐάν τε εἰς αὐτοὺς τούτους τελῇ, διπλοῦν φέρεται κράτος, παθῶν τε καὶ ἀνθρώπων κρατῶν · ὃς δὲ ἡδοναῖς καθάπαξ δουλεύων, ἀνθρώπων προστατεῖν οἴεται δεῖν, οὗτος οὐ μόνον λέληθεν ἑαυτὸν ἐν μὲν τοῖς μεγίστοις δουλεύων, ἐν δὲ τοῖς ἥττοσιν ἄρχων, ἀλλὰ καὶ δούλου παντὸς ἀργυρωνήτου προσέχοντος ἀρετῇ παντάπασίν ἐστι χείρων, εἴπερ ὁ μὲν ἡδοναῖς δήπου δουλεύων, ὁ δὲ κρείττων ἐστὶν ἡδονῶν. Εἰ τοίνυν τὸ μὲν κρατεῖν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἐστι κρατεῖν, τὸ δ' αὖ τῶν ἄλλων μόνον κρατεῖν, ἑαυτοῦ δὲ μή, οὐδ' ἔστιν ὅλως κρατεῖν, ἀλλὰ δουλεύειν ὡς αἴσχιστα, καὶ παντοδα-
B ποῖς πάθεσιν αἰσχρῶς ὑποκεῖσθαι, δεσπόζοντα μὲν ἀνθρώπων, οἴκοθεν δὲ δεσποζόμενον · οὐκ ἄν ποτ' αὐτός μοι δοκεῖς, ὦ βασιλεῦ, θάτερον μόνον ἐθελῆσαι ἔχειν, μηδὲ τοῦθ' ὅλως ἔχειν, μᾶλλον δὲ τοῦτ' τὴν χείρω δόξαν ὑπέχειν, ἐξὸν ἄμφω ταῦτ' ἔχειν ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως.

δ'. Ἀλλὰ τοῦ μεγάλου Βασιλέως ἐπείπερ ὁμώνυμος εἶ, σπουδάσεις εὖ οἶδα καὶ τούτου ζηλωτὴς γεγονέναι κατὰ τὸ σὸν δεδυνῆσθαι, χρηστότητι μὲν καὶ ἐπιεικείᾳ τρόπων κεχρημένος πρὸς πάντας, καὶ τῷ μετὰ πολλοῦ τὰς ἐντεύξεις ποιεῖσθαι · σχήματι μὲν διαφέρων τῶν ἄλλων, τῷ δ' ἡμέρᾳ τῆς γνώμης εἰς πατέρα σφίσι τελῶν · πλὴν εἴ πόλεσιν ἢ πρεσβείαις ἢ ἔθνεσι τισὶ χρηματίζεις · τότε γάρ σοι καὶ μεγαλοφροσύνης ὡς μάλιστ' ἀντιποιεῖσθαι προσήκει καὶ
C τὸ σεμνόν τε καὶ ὄγκου γέμον τῆς γνώμης μετὰ τῆς προσούσης ἐπιεικείας δεικνύναι · ὡς ἂν τῷ μὲν ἐκπλήττῃς, τῷ δ' εἰς εὔνοιαν ἕλκῃς, καὶ δι' ἀμφοτέρωο οὕτω σεαυτῷ πάντας συνδήσας, ὡς καὶ ἂν ὑπὲρ σοῦ προθύμως ἐλέσθαι, ἀνώτερος πάσης ᾖστινοσοῦν ἐπιβουλῆς εἶης καὶ φθόνου · φιλανθρωπίᾳ δ' οὕτω τι νέμων, ὡς καὶ τοὺς τὰ ἔσχατα κατὰ σοῦ μεμελετηκότας οὐχ ὅπως ἐπεξιέναι τε καὶ κπλάζειν κατὰ τοὺς νόμους, οὐδ' αἰτίας ἁπλῶς ἀφιέναι, ἀλλὰ καὶ ποιεῖν εὖ · ὁμοῦ μὲν ἀμείνους ἐντεῦθεν αὐτοὺς καθιστὰς, ὁμοῦ δὲ καὶ πλείστην ὅσην εὔνοιαν ἐκ τούτων παρασκευάζων σαυτῷ · οἱ (1) γὰρ οὐχ ἃ προσεδόκησαν πεπονθότες, οἱ δὲ καὶ ὧν οὐ προσεδόκησαν ἔτυχον, σοί τε σφόδρ' εὔνοι τὸν ἅπαντ' ἔσονται χρόνον, καὶ ὡς εἰκὸς εὐεργέτῃ χάριν ἕξουσιν ἐσαεί ·
D αὐτοί τε πρὸς τὸ χρηστότερον ἐν τάχει μεταβαλοῦσι, τήν τε σὴν εἰς αὐτοὺς αἰδούμενοι γνώμην, καὶ προσέτι ἐννοοῦντες, ὡς εἰ τοῦ πονηροτάτου κόμματος ὄντες, οὕτως εὐμενοῦς ἔτυχον τῆς σῆς δεξιᾶς, τί ποτ' ἂν πάθοιεν, καλλίστου καὶ θεοφιλοῦς γεγονότες ; ἔχει γὰρ οὕτως · εἰ μὲν τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἁπλῶς ξυγγινώσκεις, εὐγνώμονος ἀνδρὸς ἔργον ἐργάζῃ, καὶ κοινωνοὺς οὐκ ὀλίγους ταυτησὶ τῆς προαιρέσεως ἴσχεις. Ὅταν δὲ τοὺς κρείττω πλημμελοῦντας συγγνώμης, ἔπειτ' αὐτὸς συγγνώμης οἶει δεῖν ἀξιοῦν, πρὸς τῷ τοσούτων καὶ τηλικούτων ὧν ἔφην

σαυτῷ τε κἀκείνοις αἴτιος γεγονέναι καὶ τῆς ἁπασῶν μεγίστης προσηγορίας τυγχάνεις, θεοείκελός τις καὶ ὢν καὶ βοώμετος. Καὶ τί μεῖζον ἂν εἰς εὐδαιμονίαν ζητήσαις, ἢ θεὸν δι' ὧν οὕτω φικανθρώπως ἴσχεις ἀκούειν, θνητὸς πεφυκώς ; καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς σύσεως γεγονὼς, εἶτα περιουσίᾳ Χρηστότητος δόξης ἀθανάτου κληρονομῶν ;

ε'. Καὶ μάλιστα εἴ σοι τοσοῦτον μεγαλοψυχίας περίεστιν, ὡς μηδὲν μηδοτιοῦν παρὰ μηδενὸς ἀξιοῦν τοπαράπαν λαμβάνειν, μηδὲ δωροφορεῖσθαι διὰ τὸ σχῆμα, καθάπερ οἱ πρόσθεν, ἀλλ' ὅπως δι αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον ἅπαντας εὐποιεῖς · εἴπερ τὸ μὲν βασιλικόν τε καὶ μεγαλοπρεπὲς καὶ τῆς ἐπαινουμένης ὡς ἀληθῶς μάλιστα μοίρας · ἀγεννοῦς δὲ καὶ φαύλης καὶ μικρᾶς διανοίας καὶ οἷον πλεονεκτικῆς πως ἐχούσης τὸ μηδενὸς λαμβάνειν χρῄζοντα. Ὁ μὲν γὰρ ὧν ἐν χρείᾳ καθίσταται, ταῦτα λαμβάνων, εἰκότως δήπου λαμβάνει · ὁ δ' ὢν εὐπόρως ἔχει, ταῦτα δεχόμενος οὐκ ἂν δυναίμην εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἀκρασίᾳ γνώμης ἐπὶ ταῦτα προῆκται · ἔτι τοίνυν μὲν ἁπλῶς εὐποιεῖν καθαρῶς ἐστιν εὐποιεῖν· Τὸ δὲ μετὰ τοῦ δωροφορεῖσθαι τοῦτο ποιεῖν οὐκ εὐποιεῖν μᾶλλον ἐστὶν ἢ ἀποδιδόναι · καὶ προσέτ' εὐεργετούμενον, ἵν' οὕτως εἴπω, τὸν εὐεργετοῦντα παρασκευάζει νομίζειν, ὅ μηδ' ἂν εἷς ἐνέγκοι ῥᾳδίως μὴ ὅτι γε ὁ βασιλεὺς, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἄλλων γε ὁστισοῦν · χωρὶς δὲ τούτων τὸ μὲν εὐποιεῖν μόνου πάντως ἐστὶ Θεοῦ, παρ' οὗ πᾶσιν τὸν ἅπαντα χρόνον πάντ' ἐπιῤῥεῖ τἀγαθά · τὸ δ' εὖ ποιεῖν τε καὶ πάσχειν ἀνθρώπου · τὸ μὲν κατὰ φύσιν, τὸ δὲ κατὰ μίμησιν. Ὅσον οὖν ἀνθρώπου Θιὸς ὑπερέχει τά γε τοιαῦτα, τοσοῦτο πάντων αὐτοκρατόρων βασιλευτατος ἂν εἴη ὁ μόνον τὸ εὖ ποιεῖν ἡσκηκώς. Οὗτος τοίνυν αυτὸς γενοῦ, λαμβάνων μὲν οὐδαμόφεν μηδ' ἂν ἀνάγκη τις ᾖ, οἴκοθεν δὲ καὶ παρὰ σαυτοῦ πᾶσι πάντα διδούς, καὶ πλέον ὧν ἕκαστος δεῖται · ἂν δὲ καὶ αὐτὸς ὁτιοῦν παρὰ τῶν ὑπηκόων ἐθελήσῃς λαμβάνειν, σὺ δὲ καὶ τοῦτο μετὰ πολλοῦ τοῦ κρείττονος ἕξεις, ἀνθ' ὧν οὕτω σφίσι παρέχεις, εὐνοοῦντας ἅπαντες ἔχων καὶ τὰ σὰ πνέοντα · ὅ μέγιστον πάντων καὶ λυσιτελέστατον καὶ σοὶ καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα, καὶ ὅλως τοῖς τῆς ἀρχῆς πράγμασιν · ὅπως οὖν, ω βασιλεῦ, μὴ τοῦ εὖ ποιεῖν μηδεντινοῦν ὅρον ἡγήσῃ, ἀλλ' ἀεὶ καὶ πρὸς πάντας καὶ κατὰ πάντα δή τινα τρόπον, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ περιεῖναι τὰ τοιαῦτα περαίνῃς, καὶ χαίρῃς μὲν εὖ ποιων τῶν εὖ πασχόντων οὐχ ἧττον · μᾶλλον δὲ οἷς ἅπαντας εὖ ποιεῖς, αὐτὸς εὖ πάσχειν νομίζῃς, ἀλγῇς δὲ αὖθις, μὴ ταῦτα ποιεῖν ἔχων, ὥσπερ ἂν εἴ τις βιαίως τῶν προσόντων ἐκπίπτων, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἰδιώτης οὐ βασιλεὺς εἶναι νομίζῃς · εἰκότως. Οἷς γὰρ τῶν εὖ ποιεῖν δυναμένων ἐγένου, πάντας εὐ ποιεῖν δίκαιος ὢν · οἷς μὲν ἅπαντας εὖ ποιεῖς, τῶν εὖ ποιεῖν δυναμένων βεβαιοῖς ὡς ἀληθῶς γεγονέναι · οἷς δ' ἃ τῶν εὖ ποιεῖν δυναμένων ἐπειδήπερ ἐγένου, ποιεῖν δίκαιος εἶ, ταῦτ' οὐ ποιεῖς, οὐδ' ὅτι τῶν εὖ ποιεῖν δυναμένων ἐγένου, λέγειν δίκαιος εἶ, δι' ὧν πράττεις ἐξελεγχόμενος, καὶ τοῖς ἔργοις αἰσχύνων ἃ προσειρῆσθαι νομίζεις. Εἰ οὖν σο' μέλει τοῦ κατὰ σὲ γιγνομένου, καὶ ὅπως

A possint post tot et tanta in eos beneficia honorificentissima te appellatione salutabant Deo ipsi te comparando. Quid sane majus ad felicitatem quæsieris nisi Deum cujus gratia tam magnifice nunc audis, tu qui a principio mortalis sicut noe, præclare factis ad tantum gloriæ fastigium evectus es !

5. Et hoc quidem tum præcipue accidit, si tam magno et generoso es animo, ut nihil prorsus a quocumque doni nomine accipias, sicut quidam alii, ut e contrario beneficia in alios sponte conferas ; quod sane regium et generosum et citra omnem laudem est, ut econtra indolis est sordidæ et animi abjecti signum accipere, dum egenus plane B non sis. Qui enim acceptum refert id quo opus habet et quo eget, recte accipit ; qui autem ea, quibus jamjam abundat, accipit, is certe avaritiæ sordidæ culpa non vacat. Huc accedit quod sine ostentatione bene facere vera est beneficentia et quod, cum munera das donator plus quam remunerator videris et quod sic benefactor cum eo cui bene fit, confunditur, quæ res non regi tantum sed cuicunque alii mortalium minime grata foret. Quid plura ? Dei unius est benefaciendi munus a quo quidquid bonum est semper proficicitur ; munera autem dare aut datum accipere ad hominem spectat ; unum secundum naturam, alterum C juxta imitationem est. Quantum autem in hisce Deus homini supereminet, tantum ex omnibus viris principibus is præcipuo jure rex censeretur qui nihil nisi bene fecerit. Talis igitur tu ipse fias, a nemine quidquam nisi necessitas adsit, accipiendo, egenos autem quantum poteris ultro adjuvando. Ubi vero ab inferioribus ipse accipere præsumis, cum commodo id tuo feres talem te erga eos præbendo ut tibi rebusque tuis faveant ac studeant ; ita enim et tu ipse et res publica florebitis. Igitur o rex, benefaciendo terminum imponere nolito, imo in universos omnimoda conferas beneficia de D iisque non minus quam ii qui ista accepta referunt, gaudeas ac in mentem inducas te ut aliorum, sic tui ipsius benfactorum esse. Item dolebis, ubi bene faciendi copia deerit, et te privatum, non regem putabis esse, idque recte. Ex quo enim iis accenseris qui bene facere possunt, jure quodam tuo omnibus bene facere potes et jus tuum id faciendi vere probas. Quod si aliter facis, reprobaberis et de tuis ipse factis erubesces. Quodsi tibi cordi est ut imperio optime ac justissime functus esse reputeris, id per omnem vitam age ut non modo spem ab

egenis de te conceptam supores, cum regali liberalitate et ultra necessitatem dando idque priusquam abs te petant auxilium. Sic enim duplici frueris gloria, cum largiendo munera, tum benigne hoc faciendo, unde tui ipsius simul benefactor evades. Dum enim cæteri tuas respiciunt manus, tu ipse vero divinas spectas, sane est quod speres te qualis civibus tuis esse videris, talem numinis divini oculis visum iri, cujus beneficentia et possides, et quæ possides elargiri potes. Id porro pro vero teneto quæ nobis donas non tua, imo nostra ipsorum sunt quæ tu in nostram et reipublicæ utilitatem, eadem qua regiam potestatem, si parva magnis componere licet, administras.

6. Hujus itaque magni officii quod tibi incumbit, cum gravissima omnium Moderatori abs te reddenda erit ratio, id te ante omnia monitum velim, ut non solum erga omnes maximam humanitatem ac in dando largitatem adhibeas, sed id agas ut nemo in quacumque re se læsum dicere possit. Quemadmodum enim urbs sine mœnibus et vallis in tuto stare nequit, sic nec regnum ipsum sine justitia, aut ut uno verbo dicam, urbs quidem non stabit etsi loci et habitantium fortitudine, regnum autem, etsi militari præsidio, castris, armis et similibus protegitur, nisi justitia adsit, parum tecta sartaque est, ut cum Erupide loquar; justitia econtra regnante vel sine mœnibus atque armis, res nihilominus salvæ erunt. Quænam igitur tua potestas si militibus stipatus nihil contra leges facis, et in omnibus quæ dicis facisve justitiæ exhibes exemplum et specimen. Si enim te geris, o rex, etomnia legum moderamini committis,procul dubio fiet ut qui tibi subditi sunt idem quæ tu sentiant, et quidem boni ab id ipsum quod boni sunt; malos autem, ut officiis satisfaciant, metus instigabit. Id enim plane persuasum habeo quod omnes nolentes volentes tibi grato ex animo officia præstabunt, et tu ipse ita agendo veri regis partes explebis non tantum insontes et vexatos omni tempore et loco adjuvando, sed et manus porrigendo ita ut injuria procul avertatur quamdiu tu quidem gubernaculum tenes. Quicumque enim vel e numero tibi familiarissimorum crimen commiserit, pœnas dabit, nec sanguinis communitas ei proderit. Ita fiet ut nemini injuria inferatur et ut tu ipse

A τὴν ἀρχὴν ὡς κάλλιστα καὶ δικαιότατα πάντων δοκῇς ἀνηρῆσθαι, πειρῶ διὰ παντὸς δήπου τοῦ βίου οὐ μόνον τὰς τῶν εὖ παθεῖν δεομένων ὑπεραίρειν ἐλπίδας, τῷ μεγάλα διδόναι καὶ βασιλικῶς μᾶλλον ἢ χρῄζειν ἔνεστ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ πρὶν αἰτηθῆναι, μεγαλοψυχίᾳ πρὸς πάντας κεχρῆσθαι· ὡς ἂν εὐδοκιμεῖν ἑκατέρωθεν ἔχῃς, ἔκ τε ὧν εὖ ποιεῖς, ἔκ τε ὧν φιλοτίμως τοῦτο ποιεῖς· ἐπεὶ καὶ σαυτὸν εὖ ποιεῖν ἐστιν ἐντεῦθεν. Εἰ γὰρ δὴ πάντας μὲν εἰς τὰς σὰς Βλέπουσι χεῖρας, σὺ δ' αὐτὸς εἰς τὰς τοῦ Θεοῦ, εὐδηλον ὡς ὁποῖος ἄν τις τούτοις φανῇς, τοιοῦτον ἄν σοι προσδόκα γεγενῆσθαι κἀκεῖνον, παρ' οὗ σοι τό τε κρατεῖν, τό τε ἔχειν τὰ τοιαῦτα υἱδόναι· οὐκοῦν ἀκριβεῖ λόγῳ οὐδ' ἃ δίδως ἡμῖν, δῶρα σὰ δίδως, οὐδ, οἴκοθεν καὶ παρὰ σαυτοῦ χορηγεῖς, ἀλλὰ τὰ
B ἡμέτερ' αὐτῶν ἡμῖν ἀποδίδως, καὶ ὧν ἕνεχ ἡμῶν καὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας δημαγωγεῖς αὐτὸς καὶ προστάτης, ὥσπερ ἐν μεγάλῳ δήμῳ τῷ βίῳ τὴν τῆς οἰκουμένης πολιτείαν πολιτευόμενος.

ς'. Ὡς οὖν τῆς μεγάλης καὶ θαυμαστῆς ταυτησὶ δημαγωγίας, ὦ βασιλεῦ, μεγάλας καὶ τάς γ' εὐθύνας ὑφέξων, καὶ πάντων εἰσπραχθησόμενος λόγον τῷ πάντων πρυτάνει, σὺ δ' οὕτω τοῖς παροῦσι κεχρῆσθαι, καὶ μὴ μόνον φιλανθρώπως, ὡς ἔφην, πρὸς πάντας ἔχειν, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος τὰς εὐεργεσίας ποιεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ὅπως μηδεισοῦν ἀδικήσεται τῶν ἁπάντων, περὶ πλείστου ποιεῖσθαι, Ὡς γὰρ οὐχ οἱόν τε πόλιν τειχῶν ἄνευ καὶ προβλημάτων σεσῶσθαι, ὡς δὲ καὶ βασιλείαν αὐτὴν, μὴ δικαιοσύνης κρατούσης, μᾶλλον δὲ καὶ βασιλείαν
C καὶ πόλιν, τὴν οἷς ἔφην ὠχυρωμένην, καὶ προσέτι θαυμαστῶν οἰκητόρων, καὶ θέσεως ὑπσρηφάνου λαχοῦσαν, τὴν δὲ δορυφόροις καὶ στρατοπέδοις καὶ ὅπλοις καὶ πᾶσι τούτοις κρατυνομένην, εἰ μὴ πάρεστιν αὕτη, τά γ' ἄλλ' ἐπ' ἀσθενοῦς ῥώμης ὀχεῖσθαι, ταῦτα κατ' Εὐριπίδην συμβαίνει· ὥσπερ αὖ τούναντίον παρούσης μὲν ταύτης, ἐκείνων δ' ἀπόντων, ἀσφαλεῖς καὶ βεβαίας παντάπασιν εἶναι. Ἡλίκον οὖν ἔσται σοι κράτος, εἰ μετὰ τοῦ στρατοπέδοις κεχρῆσθαι καὶ μηδὲν ὁτιοῦν ἔξω τῶν νόμων πράττεινσπουδάζεις· πρῶτος δ' αὐτὸς δι' ὧν λέγεις καὶ πράττεις τουτοσὶ βεβαιῶν, παράδειγμα δίκαιοσύνης καὶ τοῦ τί δεῖ ποιεῖν ἅπασιν εἶναι· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν, ὦ βασιλεῦ, σοῦ ταύτῃ διακειμένου, καὶ περὶ τοὺς νόμους τὰ γιγνόμενα σώζοντος, μὴ οὐχὶ καὶ πάντας ἂν τοὺς γ' ὑπὸ χεῖρα ταῦτα φρονεῖν προελέ-
D σθαι· τοὺς μὲν εὐγνώμονας δι' αὐτὸ τοῦτο· τοῖς δὲ πονηροτάτοις, πρὸς τὸ τὰ δέοντα ποιεῖν, ὁ φόβος ἀρκέσει· κοινῇ δὲ πάντες εὖ οἶδα καὶ ἑκόντες καὶ ἄκοντες ὅπως ἔσονταί σοι κεχαρισμένοι, πάνυ τοι φροντιοῦσιν· οὐκοῦν κἀκεῖνος ἂν εἰργασμένος, χρηστοῦ βασιλέως ὡς ἀληθῶς ἐργάσῃ, καὶ οἷον ὁ λογος βούλεται, τοῦ μὴ μόνον πᾶσιν ἀδικουμένυις αὐτὸς καὶ κατὰ πάντα χρόνον ἐκκεῖσθαι, καὶ οὕτω τάχιστ' αὐτοῖς χεῖρα ἀρέγειν, ὡς τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο, ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον εἶναι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑκάστων πάσι κηρύξαι θαῤῥεῖν, ὡς οὐδεὶς τοπαράπαν ἀδικούμενος ἔσται, ἕως ἂν βασιλεύων αὐτὸς ᾖς· ἀλλὰ κἂν τῶν σφόδρα σοι γιγνομένων καθ' αἷμα τυγ-

χάνῃ τις ἀδικῶν, καὶ οὗτος πάντως δώσεται δίκην, καὶ οὐδὲν τὸ γένος προστήσεται· οὕτω γὰρ οὔτ' ἂν οὐδεὶς ἔτ' ἀδικούμενος εἴη, σύ τε περὶ πλείονος σαυτοῦ τοὺς νόμους ὀΰξεις ποιεῖσθαι· τούς τε ἀδικοῦντας αὐτοὺς εὖ ποιήσεις, δικαίους εἶναι παρασκευάσας, καὶ μὴ τὴν σφῶν αὐτῶν μισοῦντας ψυχὴν τῷ τὴν ἀδικίαν, ὡς λόγος, φιλεῖν· τοῦτό σοι τὸ ψήφισμα τῶν ὑφ' ἡλίῳ πάντων κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον ἔσται, μήτι γε οὓς περὶ τοῦ δικαίου Πλάτων ἔθηκε λόγους.

legibus majorem quam tibi ipsi vim attribuas : ut in sontes ipsos beneficium te præbeas, justitiæ regula eos imbuendo, ita ut injuste faciendo animam suam odisse cessent. Hæc de te omnium honorificentissima et præclarissima sententia erit, nec ipse Plato de justitia melius senserit.

ζ'. Καὶ μὴν οὐκ ἐν εἰρήνῃ μόνον, οὐδὲ τῶν πραγμάτων εὖ καθεστώτων, δικαιοσύνης σοι δεῖ, ἀλλὰ κἀν ταῖς μάχαις μάλιστ' αὐταῖς τοιοῦσον αὐτὸν εἶναί σε δεῖ· ἐπείπερ αὗται μὴ μετὰ τοῦ δικαίου πολλάκις γιγνόμεναι μείζω παρασκευάζουσαι βλάβην, ἢ τοῦτ' ἰδεῖν ἔστιν ἐν εἰρήνῃ· ἃς κάλλιστ' ἂν οὕτω καὶ λυσιτελῶς διενέγκῃῃ, ἐὰν μήθ' ὑπὸ τοῦ πλεονεκτεῖν ἐθέλειν αὐτὸς, ἀδίκου μάχης ὑπάρχῃς, ἀλλ' ὡς πρόσθεν ἠδικημένος, ἔπειτ' ἐξ ἀνάγκης τοῖς πράγμασιν ἁπαντᾷς, καὶ τοὺς ὑπάρξαντας ἀμυνόμενος ᾖς κατὰ τὸ τοῦ νόμου παρέχον· μήθ' ὃ τούτου κρεῖττον, τὰς πρὸς οὐστινασοῦν ξυμβαινούσας διαφορὰς λύειν λόγοις ἐξὸν, σὺ δὲ θρασύτητι γνώμης εὐθὺς εἰς ὅπλα χωρήσῃς, ἃ μήποτ' ὤφελε κατ' ἀνθρώπους τό γ' ἐξ ἀρχῆς γεγενῆσθαι, μηδὲ παρελθεῖν μηδοπωστιοῦν εἰς τὸν βίον, ἢ γεγονότ' αὐτίκα πεπαῦσθαι, ὡς ὄργανα πλεονεξίας, καὶ τοῦ κακῶς ἐξεῖναι ποιεῖν· φύσει μὲν τὸ πρὸς ἀλλήλους κηδεμονικὸν κεκτημένοις καὶ πεφυκόσιν ἓν εἶναι, καὶ ταυτὰ διὰ πάντων φρονεῖν, ὑπὸ δὲ τοῦ πλειόνων ἐπιθυμεῖν καὶ χαίρειν ἐθέλειν, οἷς ἥκιστα πάντων χαίρειν ἐχρῆν, οὕτως ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγνοοῦσιν, ὡς καὶ πολεμεῖν παρὰ φύσιν ἀλλήλοις ὡς ἀλλοτρίοις πειρᾶσθαι, καὶ τοῦτο πολλοῦ τινος ἄγειν. Εἶεν·

7. Sed non pacis tantum tempore et quando res salvæ sunt, sed inter ipsa belli certamina justum te esse oportet ; siquidem sæpe per nefas certata magis noxia sunt quam quæ in rerum tranquillitate obveniunt. Optime autem ac sine labore isthæc omnia obibis, ubi sine ambitione non armis injustis pugnas, sed prius injusta passus pro necessitate rebus inservis et eos qui superstites sunt tueris : ubi ad lites et dissidia evitanda verbis, non telis pacem concilias. Nunquam enim bella inter homines ad internecionem fieri debuissent, et ubi eorumdem causæ exsistebant, nunquam diuturna esse decebat ut avaritiæ et malignitatis instrumenta. Qui enim natura eadem sentiunt ac curant et meditantur, ab avaritia longe remoti esse debent et ad ea aspirare quæ ipsis minime conveniunt, ut uno verbo dicam, bellum non nisi in extremo rerum discrimine inferre debebunt.

η'. Σὺ δ' εἰ μὲν ἀπολαύειν εἰρήνης ὅτι μάλιστα βούλει, ἀνάγκη μάλιστα πάντων φιλοπόλεμον εἶναι, καὶ οὕτω σοι ταύτης ἀπολαύειν ἐξέσται· τό τε γὰρ ἄπραγμον οὐ σώζεται, φασὶν οἱ σοφοὶ, μὴ μετὰ τοῦ δραστηρίου τεταγμένον· εἰρήνης τε ἀπολαύειν οὐχ οἷόν τε, μὴ φιλοπόκεμον· ὄντα· ὥσπερ οὐδὲ φιλοπόλεμον ὄντα, ταυτησὶ μὴ μετέχειν· εἰκότως. Τὸν γὰρ μάχεσθαι μεμελετηκότα καὶ πολεμεῖν ἠσκημένον πᾶς ὁστισοῦν ὑπέπτηχεν, οἶμαι. Οὐκοῦν εἰ μὲν εἰρήνης ἀντιποιῇ, καὶ πολέμων ἀντιποιεῖσθαι δίκαιος εἶ· εἰ δὲ τοῦ μὲν ἐλάττω λόγον ποιῇ, οὐχ ὅπως ταύτης οὐδοπωστιοῦν ἀπολαύσῃ, ἀλλὰ καὶ πολεμίους τοσούτους διὰ ταύτην προσετήσῃ, ὡς ἀναγκασθῆναι καὶ ἄκων φιλοπόλεμος εἶναι, εἴπερ ὡς ἀληθῶς εἰρήνης σοι μέλει. Εἰ δ' ἐκ μὲν τοῦ τῆς εἰρήνης ἔχεσθαι μόνης, πολεμεῖσθαι συμβαίνει, τὸ δὲ πρὸς τὰς μάχας ἕτοιμον εἶναι καὶ παρεσκευάσθαι τοῖς ὅπλοις χορηγεῖ τὴν εἰρήνην, ἧς οὐδὲν τοῖς κρατοῦσι λυσιτελέστερον, ἑλοῦ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἐσάπαν εἰρήνης φιλοπόλεμος εἶναι, ἢ ταυτηνὶ μόνην διώκων, μήτε ταύτης μετέχειν, καὶ προσέτι πράγματ' ἔχειν ἐκ πολεμίων. Ἐπεὶ δὲ τὸν οὕτω παρεσκευασμένων ἀνάγκη πᾶσα καὶ ὧν παρεσκεύαστο, τούτων πρότερον ἐπιστήμην κεκτῆσθαι, σὲ δ' εἶναι πολεμικὸν ἡμεῖς ἀξιοῦμεν, ἵν' εἴης εἰρηνικὸς, πολεμικὸς δὲ

8. Quocirca si pace frui tibi in animo est, bello operam dare debes ; sic enim ista fruit licebit. Indolentia enim, ut dicunt philosophi, parum prodest, nisi simul operaris. Id certe constat, eum qui pacem vult, bellum amplecti debere, et quod is qui a bello stat pacis tandem commoda assequetur ; quo nihil verius. Me quidem arbitro, eum qui artem militarem callet et exercet, omnes metuunt. Quare si pacem spectas, bella effugere non poteris ; nunquam enim illam sine his consequeris ; imo ob idipsum hostium numerum augebis, et invitus arma capessere debebis, si pax tibi cordi est. Igitur si bellum gerimus ut pacem habeamus ; si ob eam causam quovis momento arma capessere parati sumus, siquidem nihil pace utilius est, bellum potius amplectere ; sic enim fiet ut pace non frustreris nec hostes te nimis lacessant. Sed cum necesse sit ut is qui animum ad simile quid bene præparatum habet bene fungendi officio artem sciat, et cum te bellicosum esse velim ut pace fruaris, et cum bellicosus esse nemo possit qui non in armorum usu

se exercuerit, id tibi præcipio, ut animum ac corpus exercitiis militaribus jugiter fatiges, ursus, apros venando ubi copia datur, aut cum viris bello assuetis manus conserendo. Sed animum quoque generosum ac nobilem creabis et magna spirantem, si eum quotidia ad antiquorum exemplum efformas, qui magnanimitate et præclare factis eminuerunt, et si concionibus interesse amas, ubi justæ ipsorum laudes celebrantur. Alexandrum Philippi filium memento Homerum cubiculi consortem habuisse. Hæc ratione hisque artibus circa omnia bene valebis, rei militaris apprime gnarus nec minus bonus miles quam ii qui in castris senuerunt. Sed non in pugnis solum terrestribus, sed navalibus quoque arte ac solertia præstabis; quibus omnibus animi vigor mirum in modum augetur. Nam si terræ continentis solius, aut solius maris regnum teneres, alterius utriusque tantum curam haberes; sed ubi in utrumque dominaris, id tibi faciendum erit ut utriusque moderator esse videaris. Nam si unum curando alterum negligis, medico similis es unius tantummodo corporis curam gerenti. Imo eum, quem nihil curas, subigere velle videberis; at tu utrumque sub te habere tendis. Equidem te absurdum dicerem si, ut utriusvis dominus fias, qui nunc quidem nondum es, summum adhiberes studium, et si amborum dominus es, unius tantum curam gereres, dum ambos eadem diligentia amplecti tuum est.

9. Idcirco copiarum et pedestrium et navalium summa ratio est habenda et id agendum, ut nostræ quidem cum viribus nostris et dignitate tua concordent, ita tamen ut exterarum et continentis e regione ratio nulla habeatur, idque non solum quia exercitus res pulcherrima et utilissima, ut brevi dicam, optima cum sit summam curam exigit utpote qui nostralibus ac iis qui rebus nostris favent consistit; sed etiam quod socii ac mercenarii quos in exercitum nostrum recipimus, quia fortitudine pollere videntur, non utique sunt qui esse videntur, nedum satis bonæ fidei sunt erga nos, ut fortunæ nostræ sincere participes esse velint, imo, quamvis res nostras adjuturos sese polliceantur idque gravissimis affirmare videantur juramentis, nihilo magis iis confidendum erit. Cum enim nihil nisi proprium commodum ob oculos habent, quandiu

A οὐκ ἂν ὅλως εἴη, μὴ μάχεσθαι μεμελετηκως, ἀσκητέον ἂν εἴη σοι μάλιστα διὰ ταῦτα τήν τε ψυχὴν τό τε σῶμα, τὸ μὲν συνεχέσι πόνοις καὶ γυμνασίοις πολεμικοῖς, νῦν μὲν ἐπὶ θήρας ἐξίοντι καὶ συμπλοκὰς ἄρκτων τε καὶ συῶν καὶ ὧν ἔξεστι· νῦν δὲ μετ' ἀνδρῶν εὖ εἰδότων μάχης, καὶ τοιούτους δή τινας καὶ τοὺς ἄλλους εὖ μάλα ποιεῖν δυναμένων, τὰ τακτικὰ μελετῶντι· ἀλλὰ μὲν καὶ τὴν ψυχὴν μάλιστ' ἂν ἐργάσαιο καλὴν καὶ γενναίαν, καὶ ταῦτ' αὐτὸ μένος πνείουσαν καὶ ὅλως ἡρωϊκὴν, ἐὰν οὓς ἐπ' εὐψυχίᾳ καὶ ἔργοις ἀρίστοις τε καὶ μεγίστοις θαυμάζειν ἔχομεν τῶν ἀρχαίων, πρὸς τούτους σαυτὸν ἀπευθύνῃς τῇ καθημέραν μελέτῃ, καὶ τῷ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν λόγοις ἡδέως συνεῖναί τε καὶ συζῆν· Ἀλέξανδρον γοῦν Φιλίππου καὶ συγκαθεύδειν τοῖς ἔπεσιν
B Ὁμήρου φασιν. Οὕτω γὰρ ἂν διὰ πάντων τούτων, ὁμοῦ μὲν ἐρρωμένος εἴης καὶ τοῖς ὅλοις εὖ ἔχων, ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν πολεμικῶν ἄκρως τεχνίτης, καὶ μηδὲν ἔλαττον ἔχων τῶν γεγηρακότων ἐν μάχαις· στρατόπεδα δὲ καὶ κατὰ θάλατταν πλεῖστα μέν σοι καὶ κάλλιστα ἔστω, καὶ πολεμικῆς ὡς εἰπεῖν εὖ ἥκοντα τέχνης καὶ πείρας· ἐν τούτῳ γάρ ἐστι καὶ τὸ πρὸς εὐψυχίαν ὡς μάλιστα διακεῖσθαι. Εἰ μὲν γὰρ μόνης γῆς ἢ θαλάττης ἦρχες, μόνης ἂν ταύτης ἐφρόντιζες· ἄρχων δὲ ἑκατέρων, δίκαιος ἂν εἴης, ὡς ἂν καὶ ἄρχειν ἑκατέρων δοκῇς. Εἰ δὲ τοῦ μὲν φροντίζεις, τοῦ δὲ μή, πρῶτα μὲν, ὦ βασιλεῦ, ἔοικας ἰατρῷ ἑνός τινος σώματος, τὸ μὲν ὅπως αὐτὸ κάλλιστα ἕξει πάντα ποιοῦντι, θατέρου δὲ μηδοντινοσοῦν τοπαράπαν ἔχοντι λόγον· ἔπειτα καὶ δόξεις,
C οὗ μὲν φροντίζεις, τούτου καὶ ἄρχειν ἐθέλειν· οὗ δὲ μὴ, τούτου μηδ' ἄρχειν· σὺ δὲ ἀμφοτέρων ἄρχειν ἐθέλεις· ἄτοπον δέ μοι δοκεῖ καὶ ἀλογίας μεστὸν, θατέρου μὲν εἴπερ οὐκ ἦσθα κύριος, πᾶσαν ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι κύριον οἴεσθαι δεῖν εἰσφέρειν σπουδὴν, ἄρχοντα δὲ ἀμφοτέρων, θατέρου μόνον καὶ μὴ ἀμφοτέρων τίθεσθαι λόγον, καὶ τὴν περὶ τῶν ὅλων σκέψιν ἐν τούτῳ μόνῳ χωλεύειν ἐᾷν, καὶ τὰ τῆς προνοίας ἐξ ἡμισείας δυκεῖν γίγνεσθαι.

θ'. Ἀναγκη τοίνυν καὶ πεζῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως πάντα ποιεῖσθαι λόγον· οἰκείας μέντοι ταύτης καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς καταλόγου, καὶ ὅλως τῷ σῷ κράτει μάλιστα προσηκούσης· ξενικῆς δὲ οὐδηστινοσοῦν οὐδ' ἐκ τῆς ἀντιπέρας ἠπειρου· οὐ μόνον ὅτι τὸ τῆς στρατιᾶς δήπουθεν χρῆμα κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον καὶ κοινωφελὲς, εἰ δεῖ φάναι συντόμως,
D ὂν ἡμῖν ἀγαθὸν, μεγίστης ὅτι μάλιστα καὶ τῆς παρ' ἡμῶν δεῖται προνοίας, ὡς ἐξ ἡμετέρων τε καὶ συνήθων καὶ οἵων ὑπὲρ τῶν ἡμῖν συμφερόντων ὅσαι ὧραι φροντίζειν ταυτηνὶ καθεστάναι, ἀλλ' ὅτι καὶ οὓς ἐν τοῖς ἡμετέροις στρατεύμασι προσλαμβάνειν εἰώθαμεν ξένους ἐπὶ τῷ μείζω δοκεῖν ἔχειν δύναμιν, οὗτοι πάντες οὐχ ὃ λέγονται δείκνυνται, οὐδὲ τοῖς ἑλομένοις ἀσφαλεῖς εἰσιν εὖνοι, ὡς καὶ τῶν ἐφ' ἑκάτερα μεταβολῶν κοινωνεῖν τούτοις ἐθελειν, ἀλλὰ κἂν μυριάκις τά γ' ἡμέτερα φῶσι πρεσβεύειν, κἂν τοῖς φρικωδεστάτοις τῶν ὅρκων χρήσωνται, οὐδὲν μᾶλλον ἔστ' αὐτοῖς προσεκτέον, πάντα μᾶλλον οὖσιν ἢ τοῦτο. Πρὸς γὰρ τὸ σφίσιν αὐτοῖς λυσιτελοῦν καθάπαξ

σκοποῦντες, ἕως μὲν ἂν ἡμᾶς εὐ πράττοντας καὶ τῶν πολεμίων κρείττους ὁρῶσι, τὴν γιγνομένην καὶ οὗτοι σώζουσι τάξιν. Ἐπὰν δέ ποτε τύχῃ τινὶ σφαλῶμεν, καὶ τἀκείνων ὑπέρσχῃ, εὐθὺς ὥσπερ τινὰ κρουσάμενοι πρύμναν, αὐτομολοῦσιν ἐκεῖσε, καὶ πρὸς οὓς μεθ' ἡμῶν παρετάττοντο, μετὰ τούτων ἡμῖν ἐπίασιν, ὁμοῦ μὲν θρασυτέρους ἐκείνους ἐντεῦθεν παρασκευάζοντες καθ' ἡμῶν, ὁμοῦ δὲ καὶ τοῖς ἡμετέροις δειλίαν ἐνιέντες καὶ φόβον, καὶ ἵνα μὴ λέγω, πολλάκις καὶ κίνδυνον· ἐπίδοξοί τινες ὄντες οὐκ ὀλιγάκις ἂν ταῦτ' εἰργάσθαι κατὰ τὸ ξυμβαῖνον τῆς τύχης· οὕτως ἀπιστίας καὶ πίστεως ἔχοντες, πῶς τὴν ἡμετέραν στρατιὰν ἐκ τούτων, ἀλλ' οὐκ ἐξ ὧν ἔφην εἰκὸς συγκροτεῖσθαι; Καὶ μὴν εἰ πολυχειρίαν μὲν εὐψυχίας ἀκούσης οὐχ ὅπως οὐδαμοῦ πώποτε περιγενομένην οὐδ' ἂν εἰς εἰπεῖν ἔχοι, ἀλλὰ καὶ πᾶν τοὐναντίον ἐπασταχοῦ νικωμένην· εὐψυχίας δὲ, καὶ τῆς ἐκεῖθεν συμμαχίας χωρίς· παραδειγμάτων ἅπαξ ὁ βίος μεστός· οὐδὲ σοί γ' αὐτῷ, βασιλεῦ, πρὸς οἷς ἔχεις στρατεύμασι, καὶ ξενικοῦ τινος ἑτέρου προσδεῖ· ἀποχρῶσιν εὖ οἶδα τούτοις καὶ πλήθους εἵνεκα καὶ παρασκευῆς καὶ τῆς περὶ τὰς μάχας εὐψυχίας καὶ τόλμης τοὺς πολεμίους ἐκπλήττειν τε καὶ φοβεῖν.

ι'. Καὶ μάλιστ' ὅταν ἐκ περιουσίας τούτους αὐτὸς εὖ ποιῶν ᾖς· οὕτω γὰρ ἂν προθυμοτέρους ἐργάσαιο περὶ μάχας καὶ χρῆσθαι καλλίους· οὓς χρὴν ἐν μὲν εἰρήνῃ μὴ σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοεῖν, μηδ' ἀμελεῖν τοῦ προσρήματος, ἐφ' ἃ μὴ προσῆκε χωροῦντας· ἀλλ' ὅπερ εἰσὶν ἐννοοῦντας, πράττειν ἐθέλειν αὐτοὺς τοιούτους εἰκὸς, πολεμικῶς ἀσκουμένους, καὶ μετιόντας τὰ τακτικά· καὶ τὸ σύμπαν εἰπεῖν, διὰ τῆς συνεχοῦς πρὸς ἀλλήλους ἀμίλλης, τὸ θυμικὸν ἀνάπτοντας σφίσι, καὶ οἱονεὶ πρὸς συμπλοκὰς ἑτοίμως ἔχειν διανιστάντας· ὅταν δ' αὖ πόλεμος ἐπιστῇ καὶ μάχεσθαι δέῃ, οὕτω παρασκευῆς καὶ γνώμης ἐχόντων, ὡς πρῶτα μὲν μηδ' ἂν εἴ τι καὶ πάθοιεν τὴν τάξιν λιπεῖν ἐθελῆσαι, ἀλλὰ καὶ πολλάκις εἴ οἱόν τε καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐκπεσεῖν μηδ' ἂν παραιτήσασθαι· ἔπειτα τὰ μὲν τῶν πολεμίων οἰκεῖα σφίσι νομίζειν, ἃ δὲ πρόσεστ' αὐτοῖς, μηδένα τούτων ποιεῖσθαι λόγον· ὡς ἂν μήτε διὰ ταῦτα φιλοψυχῶσι, κἀκείνων ὅπως γένοιντο κύριοι, τοῖς πολεμίοις ὁμόσε χωροῦσιν, οὐ φρονήματι μόνον, ἀλλὰ καὶ καταφρονήματι· τοιούτους δέ τινας τούτους ἕξεις καὶ πολλοῦ γε μαλλίους ἐὰν εὖ εἰδῶσιν, ὡς ἃ μὲν ἀποβαλοῦσιν ἐν τῷ πολέμῳ, ταῦτα αὐτὸς ἀπὸ πολλοῦ τοῦ κρείττονος ἀντικαταστήσεις αὐτοῖς. Εἰ δὲ καὶ τούτοις πεσεῖν ἐνταῦθα ξυμβήσεται, σὺ δὲ πρῶτα μὲν τούτους ὡς νικητὰς νομιεῖς, οὕτω γνώμης ἔχοντας, καὶ οὕτω παρεσκευασμένους, τῇ φύσει δὲ ὡς εἰκὸς εἶξαντας· ἔπειτ' εἰς τοὺς αὐτῶν παῖδας ἀπομνημονεύσεις τὴν χάριν, καὶ τούτων ὡς οἰκείων ἀντιποιήσῃ, εὖ ποιῶν τά τε ἄλλα καὶ τὴν πατρῴαν τάξιν ἀποδιδούς· καθάπερ Ἀθηναῖς τῶν ἐν τῷ πολέπῳ τετελευτηκότων τοὺς παῖδας ἐποίουν, δημοσίᾳ τρέφοντες ἄχρις ἥβης, καὶ τότ' οἰκαδ' ἀποπέμποντες μετὰ τῶν πανοπλιῶν· καὶ τίς οὐκ ἂν ἀφειδήσειε τῆς

A res nostras salvas, nosque ipsos hostibus superiores videbunt, partes nostras agent. Ubi primum autem adversa utemur fortuna, hostesque victores erunt, illico proram vertent et ad eos transfugient, contra quos paulo antea pugnaverant, contra nos jamjam pugnaturi. Sic enim fiet ut et illis animos augeant ac nostris metum ac pavorem injiciant nobisque pericula gravissima creent. Hinc enim cum recte suspicari possis eos postea quoque sic temporibus bona malave fide inservituros esse : qui, quæso, hujusmodi hominibus exercitum constare voles? Quæ cum ita sint, nemo sane multitudinem imbellem victricem prædicabit, imo usque superatam
B confitebitur ; cujus rei vita omnis humana exempla exhibet innumera. Tu quidem, rex, non est quod ad copias quas possides, mercenarios adjicias ; satis enim numerosæ ac bene instructæ sunt, et in pugnando satis fortes atque audaces, ut hostibus terrorem ac metum injiciant.

10. Quod quidem præsertim continget, si de superfluo tuo beneficia in ipsos confers, eoque animosiores ipsos ac manu fortiores ad pugnandum reddis. Hic certe in pace si se cognitos habuissent, eos non audiissent qui quo non oportebat progredi
C hortabantur. Imo ii ipsi quid valeant humeri haud ignorantes pro militari qua pollebant experientia pugnis se ac certaminibus miscere debebunt ; ut paucis dicam, continuis invicem certaminibus animus iis augescet, et manus conserere nunquam non parati erunt. Dein ubi bello exorto pugnandi necessitas aderit, ita animati erunt ut nec in summo rerum discrimine castra deserant, imo vitam cum sanguine efflare velint. Huc accedit quod res hostium suas esse censent, suarum autem nullam rationem habeant. Neque eo magis vitam amant, sed hostes ut subigant aggredi untur, mortem ac vitam juxta habentes. Tales eos et multo meliores
D habebis, ubi primum persuasum iis erit quod in bello perdiderunt, tua opera ipsis in melius restitutum iri. Quodsi casu fatali superantur, tu quidem eos non minus pro victoribus habebis, fortitudinis eorum ratione habita, quanquam in fatis aliter fuit, et liberorum ab ipsis relictorum memor eos ut tuos adoptabis et honores quibus patres fruiti fuerant, in eos conferes, sicut Athenienses, qui in bello cæsorum natos ad pubertatem usque publicis impensis educatos, postremo armis instructos ad suos remittebant. Quis tandem non

vitam contemnet, cujus animus de talibus persuasum habet?

11. Quid plura? Hos et cæteros omnes universim et sigillatim magni æstimare nec minoris quam te ipsum facere, pro dignitate cohonestare, iisque non ut subditis sed ut affinibus uti, benignis eos sermonibus alloqui et benignum temet in ipsos præstare, plane tuum erit. Sic sane bene faciendo cum dignitate et gravite id efficies ut te non minus quam semet ipsos diligant, ut tibi non minus quam sibi ipsis omnia fausta precentur. Subditios namque gubernantium felicitatis participes esse oportet. Tui igitur te non tam ut regem, sed ut patrem amicumve honorabunt, atque ita ut pro te lætius quam pro se ipsis mortem oppetere velint. Interea autem non sufficit ut sis pacificus, aut bellum alio, quam quo dixi, modo geras, et cæteris excellas virtutibus; sed id tibi agendum est ut omnibus gratus et acceptus populi gratiam adeo captes, ut in omnium animas domineris potius quam corpore; unde fiet ut te ipsum plus quam pro te metuas. Delegatos porro quos aut ipse aliorsum mittis aut quos ab exteris gentibus ad te venientes excipis, unquam diu circa te habeas imo quantocius dimittas. Alii enim consilia tua divulgabunt; alii quod sibi proponunt, attingent, quo in discrimine metuendum est ne nostri officio minus satisfaciant; cæteri, ne rebus nostris potituri justo plus investigent et sic commodo suo inserviant. Nam si quæcunque infra solem sunt, occupare idque nemine resistente, tibi contigerit, nec delegatis nec defensoribus tibi opus esset: si autem hostes in te insurgerent, cum omni ærumnarum genere tibi confligendum foret.

12. Si dein probi regis industriique est ut omnes ei subjectæ civitates quam optime administrentur, scito hoc fieri non posse, nisi magistratus omni virtutum genere emineant; aliter enim istæ florere nunquam poterunt, licet rex sit optimæ indolis. Idcirco magistrtuum electiones cum summa cura instituendæ sunt, quippe a quibus res secundæ aut adversæ pendent. Nunquam igitur affines tuos illustri loco natos, sed eos potissimum eliges, quorum indoles et mores veram dignitatem constituunt. Hos ergo rebus administrandis præficies, et sic felicibus tuis

ψυχῆς μετὰ τοιούτων παραταττόμενος μάλιστα λογισμῶν καὶ τοῦ πάνυ πεπεῖσθαι;

ια'. Καίτοι τί λέγω; καὶ τούτους γὰρ καὶ πάντας τοὺς ἄλλους καὶ κοινῇ καὶ καθ' ἕνα περὶ τοσούτου ποιεῖσθαι δίκαιος ἂν εἴης, ὡς καὶ σαυτοῦ μηδὲν ἧττον τούτους φιλεῖν, καὶ τῆς γιγνομένης ἕκαστον τιμῆς ἀξιοῦν, καὶ ὅλως οὐχ ὡς ὑπηκόοις μᾶλλον ἢ ὡς γνησιωτάτοις κεχρῆσθαι, καὶ τὰ εἰκότα συνεῖναι καὶ διαλέγεσθαι, καὶ διὰ πάντων τούτων εὖ ποιεῖν· μᾶλλον δὲ μετὰ πάντων τούτων καὶ ποιεῖν εὖ, καὶ τὸ σεμνὸν τῆς ἀρχῆς διασώζων, ὄῆμον εἶναι τῇ γνώμῃ καὶ τῷ προσίεσθαι, ἵνα καὶ οὗτοί σε σφῶν αὐτῶν μᾶλλον φιλεῖν ἔχωσι, καί σοι τὰ βέλτιστ' ἀεὶ συνεύχωνται πλέον ἢ σφίσιν αὐτοῖς· μᾶλλον δ' ἐν τῷ σοὶ ταῦτα συνεύχεσθαι, καὶ σφίσιν αὐτοῖς οὐδὲν ἧττον ταῦτα συνεύχονται· Τῆς φὰρ τῶν κρατούντων εὐδαιμονίας κοινωνεῖν ἀνάγκη τοὺς ὑπὸ χεῖρα· οὕτω δ' ἔχοντες, καί σε μὴ μόνον ὡς ἄρχοντα σφῶν τιμῶντες ἀλλὰ καὶ πατέρα κατὰ τὸ ἔπος ὡς ἥπιον, καὶ θανεῖν ἕλοιντ' ἂν ὑπὲρ σοῦ μᾶλλον ἢ ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν. Οὕτως οὐκ ἀπόχρη μόνον εἰρηνικὸν εἶναι, καὶ οἷς ἔφην στρατεύμασι χρῆσθαι, καὶ πρός γ' ἔτι πᾶσι τοῖς ἄλλοις κοσμεῖσθαι, ἀλλ' ὅπως συγκεκροτημένος πάντοθεν ἔσῃ καὶ μηδαμόθεν τοπαράπαν ἐλλελοιπὼς, δεῖ πρὸς τούτῳ καὶ δημοτικὸν παντὸς μᾶλλον καὶ τοῖς πᾶσι κοινότατον εἶναι. ἐφ' ᾧ βασιλεύειν ἔχειν ἐν ταῖς ἁπάντων ψυχαῖς, καὶ πρὸ τῶν σωμάτων τὰς γνώμας χειροῦσθαι, καὶ παρασκευάζειν ὡς ἀληθῶς μὴ σὲ μαλλον ἢ ὑπὲρ σοῦ δεδιέναι· πρέσβεις μέντοι καὶ οὓς αὐτὸς ἑκάστοτ' ἐκπέμπεις, καὶ οὓς παρ' ἄλλων ἥκοντας δέχῃ, μὴ πολύν τινα χρόνον παρὰ σαυτῷ κατέχειν, ἀλλ' ὅπως ἀπίωσιν ἐνθένδε τὴν ταχίστην παρασκευάζειν· οἱ μὲν περὶ ὧν αὐτὸς ἔγνως ἀπαγγελοῦντες, οἱ δ' ὧν εἵνεχ' ἧκον ταῦτα διαπραξάμενοί τε, καὶ μὴ, ὡς ἔστι δέος μὴ διατριβῆς ἀμφοῖν γιγνομένης, οἱ μὲν ἡμέτεροι τοῦ δέοντος ὑστερήσωσιν, οἱ δ' ὅπως ἔχοιεν τὰ ἡμέτερα περιεργασάμενοι, καταμάθωσί τε ἃ μὴ θέμις, καὶ προσέτ' ἃ σφισιν ἴσως λυσιτελὲς συσκευάσωνται· εἰ μὲν γὰρ τῆς (a) ὑφ' ἡλίῳ πάσης ἐκράτεις, καὶ οὐδοντινοῦν τὸν ἐναντιούμενον εἶχες. οὔτ' ἂν σοι πρεσβειῶν ἔδει, οὔτε τῆς περὶ ταῦτα ἀσφαλείας· ἔχων δὲ πολεμίους, σὺ δὲ καὶ ὧν ἔφην, ἐξ ἀνάγκης ἴσχεισ ἀνάγκην.

ιβ'. Καὶ μὴν εἰ χρηστοῦ μὲν ἔστι βασιλέως καὶ μάλ' ἀπόδειξις ἐναργὴς τὸ πάσας πόλεις ὡς κάλλιστα διοικεῖσθαι, τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἴη, μὴ τῶν ἄρχειν λαχόντων πρὸς ἀρετὴν εὖ ἡρμοσμένων· ὡς ἄλλως γε ἐχόντων, οὐδὲ ταύτας οὐδοπωστιοῦν εὖ ἔχειν οἷόν τε, κἂν ὁ βασιλεύων πάντ' ἄριστος ᾖ· μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας τὰς ἀρχαιρεσίας ποιεῖσθαι δεῖ, ἐν αἷς τό τε χεῖρον, τό τ' ἄμεινον κινδυνεύεται· ὡς μὴ ὅτι τοὺς κατὰ γένος σοι διαφέροντας, οὐδὲ τοὺς ἀπὸ μεγάλων τιμημάτων καὶ βαθέων οἴκων, ἀλλὰ τοὺς ἐπιεικεστάτους τὰς φύσεις, καὶ τοῦ καλοῦ διὰ πάσης ἰδέας ἥκοντας ἐξ ἀνάγκης αἱρεῖσθαι, καὶ τούτους τοῖς πράγμασιν ἐφιστάναι, ὡς ἂν καὶ τὸ γιγνό-

(a) Cod. τοῖς.

μενον διὰ πάντων σώκηται, σοῦ τε ὄντος βελτίστου, κἀκείνων ἐπὶ τῷ σώζεσθαι καὶ πόλεις καὶ ἔθνη, καὶ τῆς ἀγαθῆς ὡς εἰπεῖν τύχης μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος πᾶσι μετεῖναι. Ὅταν δὲ σὺ μὲν τῷ ὄντι βέλτιστος ᾖς, οἱ δὲ πᾶν τοὐναντίον, νοσεῖν μὲν ἀνάγκη τὰς πόλεις καὶ πρὸς τὸ μηδὲν ἧδη χωρεῖν, σὲ δὲ εἰς αἴνιγμα πίπτειν, διὰ μὲν σαυτὸν καὶ ὄντα βέλτιστον καὶ λεγόμενον, διὰ δὲ τοὺς οὐ καλῶς τῶν πραγμάτων ἐπιστατοῦντας, ἃ μὴ προσῆκε νομιζόμενον καὶ λεγόμενον. Εἰ μὲν γὰρ οἷόν τ' ἦν ὥσπερ ὑπόπτερον ἐκασταχόσε χωρεῖν, καὶ διὰ γῆς πάσης ἰέναι οἵους τοὺς Τριπτολέμους διαύλους φασὶ ποιηταί, οὐδὲν ἂν ἦν πρᾶγμα, ἀλλ' ἅπαντ' ἂν ῥᾷστα καὶ μετὰ παντὸς τοῦ γιγνομένου δι' αὐτὸν σαυτὸν κατειργάζου, καὶ μηδεντινοὸν τῇ κακίᾳ χώραν παρεῖχες, ἀλλὰ πρὸς τῷ πάνθ' ἃ προσῆκε ποιεῖν, καὶ σαυτὸν τοῖς οὐκ εἰδύσιν ἐδείκνυς, ἀπὸ μόνου νῦν τοῦ προσρήματος γιγνωσκόμενος, τηνικαῦτα δ' αὐτὸς ὁρώμενος· ὅτε δὲ τοῦτο οὐκ ἔνι, ἀρχόντων δεῖ σοι χρηστῶν, καὶ μὴ ψευδομένων τοὔνομα, μηδ' οἷς ἀνθρώπων ἄρχειν δοκοῦσιν, αὐτῶν ὑπὸ λημμάτων καὶ οὐ καλῶν ἐπιθυμιῶν ἐλεεινῶς ἀρχομένων, ἵνα δι' αὐτῶν ὥσπερ τινῶν ὀμμάτων οἷκοι καθήμενος, καὶ τὰ πάνυ τοι πόρρω πάντα διορᾷς τε, καὶ κοσμοίης ἐπαίνων ἀξίους, καὶ ὡς ἄν τις παρὼν καὶ τῶν γιγνομένων ἕκαστα βλέπων· οὐ μὴν τούτοις ἐπιτετραφότα τὸ πᾶν, ῥᾳθυμότερόν πως αὐτὸν χρὴ διακεῖσθαι, οὐδ' οὕτως ἐῤῥᾳστωνευμένως δι' αὐτοὺς τοῖς πράγμασι χρῆσθαι, ὡς μήτε λόγοις μήτ' ἔργοις μηδ' οἱστισιν τοπαράπαν πρὸς ἀρετὴν ἐθέλειν τὰς πόλεις προτρέπειν, ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἰ μὴ τούτων παρόντων ἀνάγκην ἔσχες αὐτὸς, ὥσπερ οὖν καὶ νῦν ἔχεις, ἅτε κοινὼς ἁπάντων μελεδωνὸς καὶ προστάτης ταύταις εἰσηγεῖσθαι τὸ δέον καὶ πάντα τρόπον χεῖρα σώζουσαν ὑπερίσχειν. Οὕτω παρόντων καὶ μαλ' ἄρχειν εἰδότων, καὶ αὐτὸν τὰ παρὰ σαυτοῦ συνεισφέρειν καὶ συμφροντίζειν ὥσπερ εἰκὸς, νῦν μὲν ταῖς πόλεσι δι' ἐπιστολῶν ὁμονοεῖν παρακελευόμενον, καὶ τοῖς προϊσταμένοις ὡς μάλιστ' ὑπείκειν, καὶ ὅλως ὧν μὲν ἔχεσθαι χρὴ, ὧν δ' ἀπέχεσθαι, νῦν δὲ σπεύδοντας καὶ αὐτοὺς κατὰ τὸ ἔπος ὀτρύνοντα, καὶ προθυμοτέρους σφῶν αὐτῶν καθιστάντα· ἐπεὶ δὲ τοὺς ἡνιόχους ὁρῶμεν οὐ ταῖς τῶν ἵππων ἀρεταῖς μόνον χρώμενους, ἀλλὰ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τὰ παρ' ἑαυτῶν προστιθέντας. Καὶ τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον.

ιγ'. Χρημάτων δὲ πέρι πῶς ἂν ἔχειν χρῆναί σε φῶμεν, ἢ δηλονότι βασιλικῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς καὶ ὡς εἰκὸς ἄρχοντα ἀγαθὸν καὶ γνώμης ἐφ' οὕτω τοι καὶ σπουδῆς ἥκοντα, ὡς πᾶσιν ἀγαθοῖς αὐτόν τε κεκνσμῆσθαι, τοῖς τε ἄλλοις καὶ τοῖς παροῦσιν λέγω καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις καλοῦ παντὸς ἂν γενέσθαι παράδειγμα; τουτέστι μὴ εἰς πλεονεξίας καὶ τρυφὰς καὶ τὰς οὐκ ἐπαινουμένας ἡδονὰς χρήματα διώκειν αἱρεῖσθαι, καὶ βίον ζῆν ὑγρόν τε καὶ ἀνειμένον καὶ χαμᾶζε φέροντα· ἀλλ' ὥστε δι' αὐτῶν ἅπαντας εὖ ποιεῖν ἔχειν θαυμαστῆς ἐλευθερίας καὶ μεγαλοψυχίας ἐφόδιον ποιούμενον ταῦτα, καὶ χρώμενον πρὸς ἃ δεῖ. Εἰ μὲν οὖν χρημάτων οὕτω λόγον ποιῇ, οὐ μόνον ἀγαθῶν ἁπάντων ἀντιποιήσῃ, ἀλλὰ κἀν

auspiciis res salvæ erunt, urbes et gentes bonis omnibus circumfluentibus florebunt. Quodsi vero tu quidem optimus es, cives autem e contra pravi sunt, civitates labantes in exitium ruent; tu ipse autem per hominum ora ibis dicentium te optimum quidem virum infirmiorem esse quam ut magistratus a prævaricando impedias. Si enim fieri posset ut semitæ quas poetæ Triptolemi nomine decorant totam terram pervaderent, nulla jam difficultas esset, sed omnia pedibus subderes tuis, nullumque sceleri locum dares, sicut antea bonarum te actionum exemplar exhibuisti. Sed cum id fieri jam non possit, bonis tibi re, non nomine tantum magistratibus opus est, et qui homines gubernare præsumunt, dum ipsi pravis cupiditatibus misere lacessuntur, dum tu ipse bonos æquis oculis discernis et laudibus effers. Non enim committes ut res male se habeant, semperque id ages ut civitates voce et exemplo ad virtutis exercitium propellas, persuasum habens quod, si contrarium accidit, rerum angustiis premereris, ut nunc quidem; omnium enim tu protector ac custos omnes quid cuique faciendum sit docebis manumque auxiliarem porriges. Quod si res ita se habent, tu rem publicam pro virili parte administrabis, cives quidem ad concordiam et ad obsequium per litteras exhortando, et quæ observanda, quæ evitanda veniunt ostendendo, nunc stimulando, et animum iis augendo, siquidem aurigas quoque non tantum equorum virtutibus uti videmus, quippe qui verbo ac re adhibita procedunt. Sed hæc hactenus.

13. Jam dicendum est qualem te circa pecuniam exhibere debeas: regium scilicet et magnificum ut probum regem condecet qui ea sentire, iis rebus studere debet quæ ipsum exornant et quibus cæteris exemplaris loco erit. Id fiet, si ab avaritia et luxurie æque remotus pravis voluptatibus non indulges, quæ naturam humanam depravant ac humi sternunt, imo in omnibus liberaliter ac magnanimiter agendum est et ut sana ratio præcipit. Si hoc modo rem pecuniariam tractabis, non modo omnia bona consequeris, sed etiam in exigendis ab urbibus vectigalibus humanum te præbebis et minime

sevorum. Si vero animus tuus possidendi studio magis quam par est tenetur, ante omnia miror quo pacto cum pecuniæ sis servus, homines gubernare præsumere audeas. Sic enim fiet ut proborum nullam, improborum omnem rationem habeas; ne dicam quod pecunias tributarias cum duritia exiges, quod corruptelæ subjectum te monstrabis et ad malas artes confugies: quæ omnia non decent regem generosum qui in omnibus primas tenere, qui in omnes dominari ut imbecilles animi præsumit. Imo a magnanimitate quæ regia virtus habetur adea remota sunt, ut quemcunque ista facientem deprehendunt, summo odio prosequantur ac tale regnum pro abominatione habent. Quid enim? qui ob pecuniam altos spiritus sumit, nihil præter ambitionem studio dignum censebit, et sic ob pravarum artium usum omnium odium ac contemptum incurret. Quare tu quidem conatus gloriabundos sectare et inania encomia aspernare; quæ proba sunt amplectere, et humilis negotiatoris instar res abdorre spernendas, quas nec maximo inimico precari volueris. Tibi quidem, rex, satius erit, auri argentique thesauros perdere quam Midæ divitias superare sine decore. Interim tantum abest ut dicam te pecunia carere posse. Minime, imo non parva tibi summa opus est, non tantum quia nequaquam nocet ei qui recte ea uti novit, et quod ejus beneficio res præclaræ et utiles effici queunt; tu autem ad regnum administrandum magnis opibus indiges, sed ita, ut non in decore tenearis potius quam teneas, et ut non privatæ, sed publicæ utilitati adhibeas, sicut Aristides, Lysimachi filius, ut Pericles Xanthippi, qui quidem, Thucydide teste, adeo integer incorruptusque fuit, ut proprios agros reipublicæ cederet non tam calumniam evitandi gratia, sed ne eos retinendo cæteris prodesse nolle videretur. Aristides qui omnibus bonis abundare potuisset, adeo pauper fuit ut filias dotare nequiret, ita ut Athenarum civitas earum nuptiis pecunia data in honorem patris nobilissimi prospexerit. Sic non simplex pecuniæ usus, ut ipsa vox χρῆμα indicat, reprehendi potest, sed usus illiberalis et qui non ad hominum utilitatem spectat.

14. Quid autem de pecunia tantum nobis sermo? Quodcunque rex citra communem utilitatem facit, ut privatus, non qua rex facit; hic enim omnia curare debet, ille suum duntaxat ante ocu-

A ταῖς τῶν δημοσίων εἰσπράξεσι καὶ πόλεων εἰσφοραῖς φιλάνθρωπος ἄγαν ἔσῃ, καὶ παλὺ τοῦ δέοντος ὑφιείς· εἰ δὲ δοῦλος εἶ τούτων, καί σου κατέχουσιν τὴν ψυχήν, πρῶτον μὲν θαυμάσαιμ' ἂν εἰ ὅλως ἀνθρώπων κρατεῖν ἀξιώσαις, χρημάτων γε δοῦλος αὐτὸς ὤν· ἔπειτα δόξεις ἀγαθοῦ μὲν οὐδοτουοῦν τοπαράπαν, μᾶλλον δὲ πάντων ὡς εἰπεῖν τῶν αἰσχίστων λόγον ποιεῖσθαι φορολογήσεις δὲ ἀγεννῶς καί δώρων ἐπιθυμήσεις καὶ ὅθεν οὐ δεῖ μάλιστα λήψῃ· ἃ μὴ ὅτι γε θαυμαστοῦ βασιλέως ἐστὶ καὶ οἵου πάντων μὲν ἐν ἅπασι κρατεῖν ἐθέλειν πάντεσσι δ' ἀνάσσειν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀρχομένων τινος εὖ φρονεῖν ἀξιοῦντος· μᾶλλον δ' οὕτω ταῦτα βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας ἀλλότρια, ὥστε καὶ ὅταν τις τῶν ὑπὸ χεῖρα ταῦτα πράττων ἁλῷ, τοῦτον ἀποστρέφονται καὶ
B μισοῦσι, καὶ τῆς ἀρχῆς ὥσπερ ἄγος οὐδ' ὁρᾷν οἵοντπι δεῖν· τοσοῦτον αὐτοῖς φαυλότητος μέτεστιν· εἶτα παρὸν διὰ μὲν τοῦ χρημάτων, ὡς ἔφην, ὑπερφρονεῖν, πάντ, ἄριστον εἶναι καὶ τοῖς πᾶσι ζηλοῦσθαι, διὰ δὲ τοῦ ταῦτα περὶ πλείονος ἄγειν καὶ τούτοις διαφερόντως ἠττᾶσθαι, κακῶς ἀκούειν καὶ μῖσος ἐν ἅπασιν ἔχειν· σὺ δ' ὃ μὲν κατὰ σοῦ καὶ τῆς σῆς δόξης ἐστί, τοῦθ' ἡγησάμενος τῶν σφόδρα λυσιτελῶν, ὃ δὲ σοι μεγίστων καὶ θαυμαστῶν ἐγκωμίων ὑπόθεσις ἔσται, τοῦτο τοῦ μηδενὸς ἄξιον χρῆσθαι νομίσας, τὸ μὲν ἐθελήσεις προέσθαι, τὸ δὲ καθάπαξ ἐλέσθαι, καὶ χρηματιστὴς ἀγεννὴς ἀκοῦσαι μᾶλλον, ἢ τούτων αὐτῶν ὑπερόπτης, ὃ μηδ' ἂν εἷς τῶν ἐχθρῶν σοῦ γε κατεύξαιτο; Μὴ σύ γε· ἀλλὰ βούλου μᾶλλον, ὦ βασιλεῦ, κενοὺς εἰ οἷόν τε ταλάντων ἴσχειν τοὺς θησαυροὺς, ἢ παρελθεῖν ἀνελευθέρως περιουσίᾳ τὸν
C Μίδαν, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς οὐκ ἀπέχεσθαί σε καθάπαξ χρημάτων φημί. Πόθεν; πολλοῦ γε καὶ δεῖ· οὐ μόνον ὅτι ταῦτα τοῖς ὀρθῶς χρωμένοις οὐδοτιοῦν λυμαίνεσθαι πέφυκε, μᾶλλον δὲ καὶ πλείστων ἀγαθῶν πολλάκις αἴτια γίγνεσθαι, ἀλλ' ὅτι πᾶσι μὲν ὡς εἰπεῖν, πάντων δὲ μάλιστα σοὶ διὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὰς ἐντεῦθεν ἀνάγκας, τούτων αὐτῶν δεῖ· ἀλλ' οὕτως ἔχεσθαι τούτων, ὡς μὴ ἐνέχεσθαι, μηδ' εἶκειν αἰσχρῶς, μηδὲ σαυτοῦ χάριν, ἀλλὰ τοῦ κοινῇ λυσιτελοῦντος ταῦτα κεκτῆσθαι· καθάπερ Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου, καὶ Περικλῆς ὁ Ξανθίππου, ὁ μὲν οὕτω χρημάτων διαφανῶς, ὡς Θουκυδίδης φησὶν, ἀδωρότατος γεγονὼς, ὥστε καὶ τοὺς ἀγροὺς ἠφίει τῇ πόλει, οὐ φόβῳ διαβολῆς, ἀλλὰ τῷ μὴ τούτοις ἠττᾶσθαι· ἐπεὶ βουλομένῳ κατέχειν, οὐδ' ἂν εἷς, οἶμαι, προσέ-
D στη· Ἀριστείδης δὲ ὑπὸ τοῦ μηδὲν ἔχειν, ἔχων καὶ ταῦθ' ὅτι πλείστοις εἷπερ ἐβούλετο χρήμασι περιρρεῖσθαι, ὁ δ' οὐδὲ τὰς θυγατέρας οἵτε ὢν ἀνδράσιν ἐκδοῦναι, ἀλλὰ ταύτας ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν ἐκείνου υελευτὴν θαυμαστῶν ἠξίωσε γάμων διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἀρετήν. Οὕτως οὐ τὸ χρήμασιν, ἵν' οὕτως εἴπω, κεχρῆσθαι δεινὸν (τοῦτο γὰρ καὶ τοὔνομα βούλεται), τὸ δὲ τούτοις ἀνελευθέρως κεχρῆσθαι, καὶ μὴ πρὸς ἀνθρώπων ὄνησιν.

ιδ'. Καὶ τί λέγω χρημάτων; πᾶν γὰρ ὅ τι ποτ' ἂν ἔξω τῆς κοινῆς ὠφελείας ἐργάσηται βασιλεὺς, ὡς ἰδιώτης, οὐχ ὡς βασιλεὺς ἐργάσεται· εἷπερ ὁ μὲν ἀνάγκην ἴσχει πάντων φροντίζειν, ὁ δέ γε τοῦ

καθ' αὐτόν· καὶ ὁ μὲν οὐκ ἂν εἰς εὐθύνην ἥκοι, τῷ δ' ἐπεὶ πάντων προΐσταται, καὶ πάντες εἰς αὐτὸν ἀφορῶσι, πᾶς τις ἂν ἐγκαλέσαι δικαίως, ὅτι τὸ πάντων φροντίζειν ἀφεὶς, ὁ δὲ τῶν αὐτοῦ λόγον ποιεῖται· καὶ τὴν κοινὴν ἁπάντων πρόνοιαν ἀποῤῥίψας, οἷς ἀντέχηται τῶν οἰκείων, ἀρνεῖται τοὔνομα· καλεῖσθαι μὲν βασιλεὺς ἀξιῶν, πράττων δὲ ἃ μὴ τὸν τοιοῦτον εἰκός· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὸν κυβερνήτην μετὰ τοὺς οἴακας καὶ τὸ χρῆσθαι τῇ τέχνῃ, τοῦτ' αὐτὸ φήσομεν εἶναι· οὐ μᾶλλον γε ἢ μὴ τρέχοντα τὸν δρομέα· ἀλλ' ἕως μὲν ἂν καὶ οὗτος κἀκεῖνος ὦσιν, ὁ μὲν τρέχων, ὁ δ' ἐχόμενος τῶν οἰάκων, καὶ κυβερνήτην καὶ δρομέα τουτουσὶ προσεροῦμεν. Ἐπὰν δὲ τοῦ ταῦτα πράττειν ἐκστῶσι, καὶ τοῦ ταῦτ' ἔχειν ἀκούειν προσεξίστανται δήπου· καὶ βασιλεὺς τοίνυν οὐδὲν ἄλλο συγχάνει γε ὢν ἢ πάντων ἀνθρώπων ὧν ἔλαχεν προστάτης καὶ φροντιστὴς ἐσαεὶ, καθάπερ οἱ τῶν καθ' ἕνα πόλεων οὗτοι δημαγωγοί· οὔτ' οὖν τοὺς μὴ πάνθ' ὑπὲρ τοῦ δήμου τὸν ἀεὶ χρόνον καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν αἱρουμένους εἰς δημαγωγοὺς οἶμαι θετέον, οὔτ' ἂν εἴη κεκλῆσθαι, ᾧ μὴ τοῦ κοινῇ συνοίσοντος ἑκάστοτε μέλει· καὶ Ὅμηρος οὐχ ἁπλῶς ποιμένας λαῶν λέγει τοὺς βασιλέας, ἀλλ' ὥστε τὸ ἄγρυπνον καὶ κηδεμονικὸν αὐτῶν ἐνδεδεῖχθαι, καὶ ὅσον ὑπὲρ ὧν προστατοῦσιν ὀφείλουσιν ἔχειν. Καὶ τί χρὴν Ὁμήρου τε καὶ εἰκόνων, ἐξὸν τοῦ μεγάλου βασιλέως μεμνῆσθαι, ὅς· δι' ἑκάστοτε πάντων τὴν αὐτὴν πρόνοιαν ἴσχει; δεικνύμενος ἐννεῦθεν δημιουργὸς καὶ κηδεμὼν ἅμα καὶ βασιλεὺς, εἴπερ οἷς αἴτιος τῆς εἰς φῶς προόδου κατέστη, τούτων μεθ' ὅσου καὶ ὑπερφυοῦς φροντίζει τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο καὶ πάντας οὓς ἠξίωσεν ἄρχειν, εἰς ζῆλον τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐνάγει. Ὁρᾷς ὅπως σε τὸ μὲν τῶν ἰδίων τε καὶ σαυτοῦ φροντίζειν ἐθέλειν, καὶ οὐχ ἅπερ ὡς ἀληθῶς ἐστι τῆς ἀρχῆς, ἐξίστησι τῆς ἀρχῆς, τὸ δ' ἃ δίδωσιν αὕτη, ταῦτ' ἐκ παντὸς τρόπου σκοπεῖσθαι, οὐ μόνον σοι συνίστητι ταύτην, ἀλλὰ καὶ μιμητὴν ἀποφαίνει θεοῦ;

ιε'. Καὶ μὴν καὶ τοῦθ' ὃ μέλλω λέγειν, οὐ μόνον εἴπερ τι τῶν πάντων, ἀλλὰ καὶ ὡς οὐδέν τι τῶν πάντων, βασιλεῖ σπουδαστέον· μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ τοῦτο μόνον τῶν πάντων ἅπαντα σώζει, σοὶ δὲ μόνῳ τῶν πάντων οἷς ἄρχειν ἔχεις, μέλειν ἐξ ἀνάγκης ἔστιν ἁπάντων· δεῖ καὶ σὲ περὶ πλείονος τοῦτο πάντων ποιεῖσθαι, καὶ ὅπως ἄν σοι κάλλιστα καὶ ἀσφαλέστατα καὶ ὡς οὐκ ἂν ἄλλως εἰκὸς ἦν αἱ περὶ τῶν ὅλων ἑκάστοτε γίγνοιντο βουλαί τε καὶ σκέψεις, καὶ μηδοτιοῦν τῶν ἁπάντων ἄνευ ταυτησὶ τῆς προνοίας εἰς ἔργον ἐξάγοις διαφερόντως φροντίζειν, συμβούλοις μὲν χρώμενον τοῖς ἀρίστοις, καὶς οἷς καὶ συνέσεως εἵνεκα λέγω καὶ χρόνου καὶ πείρας ξύνοισθα τὰ τοιαῦτα τεχνίταις· εἰσφέροντα δὲ καὶ αὐτὸν τὰ παρὰ σαυτοῦ· οὐχ ὡς ἐπιτατττοντα δήπου, ἀλλ' ὡς τὸ κοινῇ συνοῖσον, μετὰ τῶν ἄλλων σκοποῦντα, καὶ πάντοθεν ἐκλέγοντα τοῦτο, ἐάν τε σύ γ' αὐτὸς, ἐάν θ' ὁστισοῦν ἄλλος ἐξεύρῃ. Οὐ γὰρ τὸ τοῖς ὑπ' ἄλλου γνωσθεῖσι πεπεῖσθαι, τοῦτό γ' αἰσχρὸν, ἀλλὰ

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσῃ.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντα πίθηται·

ios habet. Rex, qua rex, rationem administrationis reddere non debet; sed quia rerum summam regit, omnium oculi in eum directi sunt, et unusquisque jure eum objurgabit, si re publica neglecta rem peculiarem tantum administrat; imo quod cum rei publicæ detrimento suis unice rebus studet, nomen jam non suum mentitur, regis nomen usurpando et non regio nomine digna faciendo. Sic navis gubernatorem sine gubernaculo et tempore quo artem suam exercet, eodem nomine salutamus, ut nec cursorrm eum qui non currit, sed in quantum uterque munere suo fungitur, naucleri aut curroris nomen dabimus. Quando autem istud officii peragere cessant, nomen ipsum amittunt; et rex jam non est nisi curator hominum, sicut et singularum urbium agitatores. Nec tamen demagogis accensere ausim nisi eos qui omni tempore pro plebe agere et verba facere satagunt, et quibus res populi cordi est. Quare et Homerus reges pastores populorum nominat, ut vitam eorum curis erga subditos repletam designet. Quid vero Homero et exemplis opus habemus, ubi magnum regem, qui omnium semper curam agit, ante oculos ponere licet? qui cum rerum moderamine regiam dignitatem ostendit, qui eos quos ad lucem producit, potestate sua protegit? Hanc ob causam omnes subditos in sui obsequium rapit. Vides quomodo te tua curare vult, administrandarum rerum semper habita ratione, regni cura sic commissa ut Dei imaginem referas.

15. Quod deinceps dicturus sum, rex mirum in modum mente revolvere debebit: est enim res minime vulgaris, et apprime salutaris, et qua tu in primis vix carere possis, utpote ad regnandum vocatus. In hoc rerum statu quæcunque consilia inieris, nunquam huic cautioni supersedebis, et priusquam agas, optimos consiliarios adhibebis, quorum ætas atque experientia tibi proderunt. Huc accedet tua ipsius experientia, quæ bono publico numquam non studebit et optima semper exsequitur, sive ipse sive alius invenerit. Nam iis non fidem habere quæ ab aliis excogitata sunt, absurdum est quia.

Præclarus est qui proprio marte res cognoscit; Sed is quoque prudens est qui bono consiliario

obedit. Sed qui per se parum intelligit, nec alterum audit, is sane vir est imbecillus.

In universum sempere bonis consiliis utilitas aliqua in negotia redundat, dum e falsis ratiociniis omnia necessario perditum eunt. Sic militum duces, sic navis rectores, sic quicunque alius, antequam opus aggrediuntur, deliberant, licet de parvis sæpe agitur : tibi autem totius orbis cura incumbit. Tu urbes ac populos ac thesauros jure subjectos tibi habes ; quare tecum delibera, nec unquam cum bonis viris conversari desiste, et pro tua parte operam da ut scopum attingas propositum, te in primis ipsum vincendo. Sed deliberare de gravissimis rebus non satis est, sed quæ facere animo statuisti, cæteros latere conducit, id quod sine magna prudentia fieri nequit; nam consilia atque opera arcto vinculo juncta esse debent, quia alterum alterius eget. Omne utique animi propositum. licet callidissimum sit, et e profundo judicio exortum, cæteris ignotum sit necesse est, si fructum inde percipere vis. Ubi primum autem in vulgus exiit, metuendum est ne non succedat et ad finem perveniat propositum. Quo ut pervenias, prudentia summa opus est. Igitur si contra Persas exercitum ducere in animo habes, Æthiopas prætexito ; si Mysis bellum vis inferre, contra Triballos id facere velle simula : sic etenim quod quæris, facile obtinges, et felici rerum tuarum successu frueris.

16. Id in primis cura ne, quos amicos credis, eos adulatores habeas, et eos in commercium deligas qui eo honore minime digni sunt. Non enim iis qui rebus tuis student tibique blandiuntur confidendum est atque adhærendum. Sed ubi quemdam obvium habueris qui de rebus tuis secundis gaudet, de adversis mœret, qui laudanda laudat, vituperanda vituperat, qui consilia dat salutaria, ac in loquendo agendove sincerum semet præbet, eum amicum ac familiarem assume. Qui autem quæ tua sunt, eo ipso semper collaudant indiscriminatim, quique muneribus accipiendis inhiant, eos æque ac adulatores tergiversare ac odio habe. Probe enim nosti quod alii quidem ægre ferunt si non quotidie beneficia recipiunt, alii, licet summa injuria affecti, minime queruntur, imo quasi beneficia experti tuum commercium inire, tecum bonam ac malam

Ὃς δ' αὖ μήθ' αὐτῷ νοέῃ μήτ' ἄλλον ἀκούων,
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

Χωρὶς δὲ τούτων, ἐν μὲν τῷ κάλλιστα καὶ ὡς ἐχρῆν βεβουλεῦσθαι μεγίστη τίς ἐστι τοῖς πράγμασι σωτηρία· ἐν δὲ τῷ τοὺς λογισμοὺς ἡμαρτῆσθαι πάντ' ἐξ ἀνάγκης ἐφθάρθαι· οὕτω καὶ στρατήγοι καὶ κυβερνῆται ποιοῦσι καὶ πᾶς τις ἕτερος· τούτων ἕκαστος οὐ πρὶν ὁτιοῦν ἀξιοῦσιν εἰργάσθαι πρὶν ἢ κρλῶς βεβουλεῦσθαι· καίτοι οἱ μὲν ὑπὲρ σμικρῶν δή τινων καὶ τῶν ἐν μέρει πραγμάτων, σοὶ δὲ εἰς ὑπὲρ ἁπάσης τῆς οἰκουμένης ἔρριπται κύβος· ὡς οὖν κύριος ὢν εὖ τε καὶ ὡς ἑτέρως καὶ πόλεις ἴσχειν καὶ ἔθνη καὶ πάντα χρήματα, πάντα τὰ βέλτιστ' αὐτὸς καὶ βουλεύου καὶ πρᾶττε, καὶ μήτε τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι παύσῃ ξυνὼν, μήτ' οἴκοθεν αὐτὸς ἀνευρίσκων εὖ δέον καὶ κατεργαζόμενος, καὶ σαυτὸν ἐν τούτοις ὅσαι ὧραι νικῶν. Καὶ μὴν οὐ τὸ βουλεύεσθαι μόνον περὶ τῶν μεγίστων ἀπόχρη, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ βεβουλευμένα πρὶν ἢ πεπρᾶχθαι λανθάνειν τοὺς ἄλλους προσεῖναι δεῖ, καὶ σκοπεῖν οὐχ ὅπως ἐκεῖνο μᾶλλον ἔσται, ἢ ὅπως ἐκείνῳ τοῦτο προσέσται, κἀντεῦθεν τοῦτο μείζονος ἀξιοῦν τῆς προνοίας· ὡς ἐὰν μὲν τοῦτο προσῇ, κἀκεῖνο πολλοῦ τινος ἄξιον ὄν· τούτου δ' ἀπόντος, κἂν μυριάκις ἐκεῖνο παρῇ, οὐδὲν μᾶλλον δ' οὐδενὸς ἄξιον ὄν· εἰκότως. Πᾶσα γὰρ δήπου βουλὴ, κἂν ὡς ἄριστα ἔχῃ, κἂν ἐκ βαθείας ἥκῃ φρενὸς, τοῖς μὲν πολλοῖς ἄγνωστος οὖσα, τὰ μέγιστ' ὀνίνησι τοὺς χρωμένους· καὶ θαυμαστή τις πρὸς τὸ κάτορθοῦν ἐστι ῥοπὴ τὸ μηδένα τῶν πολλῶν ταυτηνὶ ξυνειδέναι· ἔκδηλος δὲ γενομένη, πολλοῦ γε καὶ τοῦ παντὸς δεῖ πρὸς ἔργον ἀφῖχθαι, καὶ τὸ γιγνόμενον δέξασθαι πέρας, εἴπερ τοῦ πράττειν μὲν εἵνεκα βουλευόμεθα· τοῦτο δ' οὐκ ἂν ἄλλως εἴη μὴ τῶν βεβουλευμένων, ὥσπερ ἔφην, προβάντων. Ὅθεν ἐπὶ Πέρσας ἐλαύνων, Αἰθίοπας προὔχου· μάχεσθαι δὲ Μυσοῖς ἐθέλων, σὺ δὲ ὡς κατὰ Τριβαλλῶν ἑτοιμάζου· οὕτω γὰρ ὃ βούλει, ῥᾳδίως ἐργάζοιο, καὶ κατ' εὐχὴν τοῖς πράγμασι χρῷο.

ις'. Σκόπει δὲ, ὅση σοι δύναμις, ὅπως μὴ φίλους οἰόμενος ἕξειν, ἔπειτα λάθῃς κολακευόμενος, καὶ σαυτὸν οἷς οὐκ ἔδει διδοὺς, ἐν τῷ δοκεῖν ἃ προσῆκεν αἱρεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ τοῖς τὰ σὰ δήπου στέργειν τε καὶ φιλεῖν μάλιστα διατεινομένοις, πιστεύειν ἁπλῶς ἅπασι χρὴ, καὶ τὴν αὐτὴν περὶ τούτων δόξαν κεκτῆσθαι· ἀλλ' οὓς μὲν ἂν ἴδῃς ἐπὶ μὲν τοῖς σοῖς ἀγαθοῖς ἡδομένους, ἐπὶ δὲ τοῖς οὐχ οὕτως ἔχουσιν ἀχθομένους, κἀτὰ μὲν ἐπαινοῦντας, τοῖς δ' ἐλευθέρως ἐπιτιμῶντας καὶ συμβουλεύοντας τὰ βελτίω, καὶ ὅλως μετὰ τοῦ λελογισμένου καὶ σώφρονος πάντα καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν αἱρουμένους, τούτους καὶ φίλους πάντως ἡγεῖσθαι, καὶ ὡς ἑταιροτάτοις τὰ πλείστου φησὶν ἄξια χρῆσθαι· οὓς δ' αὐτὸ τοῦτο μόνον πάντων ἐπαινέτας τῶν σῶν, καὶ μὴ διαιροῦντας ἅττ' ἔξεστιν, ἅτε μὴ, ἀλλὰ τοὺς αὐτοὺς ἐν ἅπασιν ὄντας, καὶ πρὸς τὸ λαβεῖν παντάπασιν κεχηνότας, τούτους ἀτεχνῶς μετὰ τῶν κολάκων ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν, καὶ τῆς ἀρχῆς νομίζειν ἐκτὸς ἐλαύνειν· ἐπεί τοι καὶ ἄλλως τοσοῦτόν ἐστιν ἑκατέρων τὸ διάφορον, ὥσθ' οἱ μὲν ἐὰν μὴ καθεκά-

στην, ὡς εἰπεῖν, εὖ πάσχωσιν, οὐχ' ἀνέχονται· οἱ δ' οὐδ' ἐπηρεασθέντες ἄν, οἶμαι, καὶ τὰ δεινότατα πεπονθότες, δυσχεραινοῦσιν, ἀλλ' οἴσουσιν οὐδὲν ἧττον, ἢ εἰ εὖ πάσχοντες ἦσαν τὸν ἅπαντα χρόνον τῷ σοὶ κατ' ἄκρας ἡνῶσθαι, καὶ πάνθ' ὑπ' εὐνοίας, ὡς λόγος, φέρειν παρεσκευάσθαι, τῶν τε δυσχερῶν κοινωνοῦνιες ἐξίσης. οὐχ ὥσπαρ οἱ κόλακες μόνης ὄντες τῆς εὐδαιμονίας καὶ τοῦ καιροῦ· δυσχερείας δὲ τύχης καὶ μεταβολὰς πραγμάτων οὐδ' ἂν ὄναρ ἐνέγκοιεν· ὥστ' ἂν ἀναγκαίως ἔχῃ, τοὺς μὲν οὕτως ἔχοντας χαίρειν ἐᾶν, καὶ σαυτοῦ πάνυ τοι πόῤῥω ποιεῖν· τοῖς δ' ἐπιεικῶς μάλα τῆς εὐγνωμοσύντης συγχαίρειν, καὶ νομίζειν ὥσπερ τινὰς τούτους αἰσθήσεις τοῦ τῆς ἀρχῆς σώματος, δι' ὧν πάνθ' ὁρᾶν καὶ πάντ' ἀκούειν ἐστὶ, καὶ πᾶσιν εὖ μάλα κεχρῆσθαι, καὶ τοῖς ἔγγιστα καὶ τοῖς πόῤῥω. Εἰς τοῦτο γὰρ, οἶμαι, φέρει καὶ τὸ Φίλος ἄλλος αὐτός· μᾶλλον δὲ καὶ τούτου πλέον ἐκ τῶν πραγμάτων εἶναι συμβαίνει. Ἃ γὰρ οὐχ οἷοί τ' ἐσμεν δι' ἡμῶν αὐτῶν, διὰ τούτων ὡς ῥᾷστα περαίνειν ἔχομεν. Ἀμέλει τοι καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου τοὺς θησαυροὺς ἐρωτηθεὶς τοὺς αὑτοῦ, δείκνυσι τοὺς ἑταίρους· ὡς τὸ μὲν τούτους κεκτῆσθαι κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον τυγχάνοντα πλοῦτον· ἄνευ δὲ τούτων καὶ τὴν μεγίστην ἐν ἀνθρώποις περιουσίαν πρὸς τὸ πάνθ' ἃ προσῆκεν εἰργάσθαι μικρὸν ἢ οὐδὲν δυναμένην· οὕτως οὐδὲν κρεῖσσον κατ' Εὐριπίδην ἢ φίλος σαφὴς, οὐ πλοῦτος, οὐ τυραννὶς· ἀλόγιστον δέ τι τὸ πλῆθος ἀντάλλαγμα γενναίου φίλου, καὶ οἷου μηδὲ θανεῖν ἂν ὑπὲρ τῶν παιδικῶν ἀποκνῆσαι, ἀλλὰ καὶ τοῦ περιεῖναι καὶ ζῆν τοῦθ' ὡς ἀληθῶς ἥδιον κρῖναι, καθάπερ ὁ νεανίσκος ἐφ' ὃν καὶ τἄπη ταυτὶ ξυνετέθη.

A fortunam participare volent, aliter quam adulatores qui te felicem sectabuntur, in rerum discrimine autem deserent. Hi igitur prorsus a limine salutandi et rejiciendi erunt; illi autem colendi ac ceu corporis organa per quæ audimus ac videmus longe lateque fovendi sunt. Huc facit, me judice, multum, Amicus alter, plus vero temporis locique conditio. Cum ex Alexandro Philippi filio quæreretur, ubi thesauros suos sitos haberet, amicos suos utpote divitias pulcherrimas ac maxime parabiles monstravit; sine quibus vel maximæ opes nihil aut parum proficiunt. Secundum Euripidem non opes, non dominatio æquipollens est amici; multitudo amico generoso longe postponenda venit qui pro natis mori non recusat; imo vitæ mortem præfert uti dulciorem, sicut adolescens ad quem hæcce verba spectant.

B

C

ιζ'. Ἀλλὰ ἐπεὶ τοὺς μὲν φίλους εὖ ποιεῖν καθάπαξ οἰόμεθα δεῖν, καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἄγειν, καὶ πάντ' ἀντέχεσθαι τρόπον· τοὺς δ' αὖ ἐχθροὺς, ἐὰν μὲν μεγαλόψυχοί τινες ὦμεν, οὔτε κακοῦν οὔθ' ὅλως τὸν νοῦν προσέχειν· ἐὰν δὲ μὴ, καὶ πολεμεῖν καὶ μάχεσθαι τούτοις καὶ μετὰ μείζονος ἀμύνεσθαι τῆς παρασκευῆς· ὁποῖόν τινά σε χρὴ περὶ ταῦτ' εἶναι εἴ ποτε τούτους ἀλλήλοις ἐπὶ σοῦ περὶ ὄντινων δικάζεσθαι δέοι. Ἂν μὲν γὰρ ὡς δυσμενέσι καὶ φίλοις καὶ τότ' αὐτοῖς ἀπαντήσῃς, δόξεις ἀπὸ τῶν νόμων εἰργάσθαι· ἂν δὲ τοιοῦτό τι πᾶν ἐκ μέσου πεποιημένος, μόνου τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου φροντίσῃς, πάντων ἀνδρῶν ἄριστος εἶναι μήτε τοῖς φίλοις, ἢν ἀδικῶσιν, συγχωρῶν ἐπ' εὐνοίας τὰ τοιαῦτα καρποῦσθαι, μήτε τοὺς ἐχθροὺς ὑπ' ἀπεχθείας τῶν προσηκόντων δικαίων ἀποστερῶν· ἀλλὰ καὶ τούτοις κατὰ τοὺς νόμους συμπράττων, κἀκείνους μετὰ τῶν νόμων ἀνόμους ἐλέγχων. Εἰ γὰρ δὴ καὶ φίλοι τυγχάνουσιν ὄντες, ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ δικαιοσύνη κατὰ τὸν Νικόμαχον φιλτέρα· καὶ ἅμα φίλον μάλιστ' ἂν ἔργον δράσαις, φίλους κακίας ἀπηλλαχώς· ὃ πράττειν οὐχ οἷοί τε ὄντες Νεοκλέους Θεμιστοκλῆς καὶ Κλέων ὁ Κλεαινέτου ὁ (1) μὲν ἡνίκα τοῦ

17. Sed cum apud nos id constat quod amicis bene faciendum iisque fortiter adhærendum est, id quoque in mente condendum quod dummodo generosi simus, inimicis nihil mali faciamus, imo ut ignoscamus; sin minus, bellum et pugnas cum majori apparatu iis inferemus. Talem te quoque esse oportebit, ubi vindictam sumere de adversariis voles. Nam si inimicos aut amicos obvios habes, legi obtemperandum, et boni ac justitiæ ratio habenda est, adeo ut omnes animi bonitate vincas et nec amicis, si male agunt, permittas ut male factorum fructus reportent, itidem inimicos non impedies quominus privilegiis justis fruantur, semper illos secundum leges secundans, hos ut exleges vituperans. Si enim amici sunt, eorum justitia juxta Nicomachum potior erit, et pulchrius certe opus non facies quam si amicos a perversitate reducis; quod facere datum non fuit Themistocli Neoclis, et Cleoni Cleæneti filio; quorum hic quidem, cum rempublicam capessere cœpisset,

D

(1) Deest in codice hoc nomen, relicta lacuna. Sed tamen Cleænetum Cleonis parentem fuisse scimus.

amicos ac familiares valere jussit, ne per eos invitus operari cogeretur; Themistocles, homo in primis industrius, gubernare recusavit nisi ea lege ut amici plus quam cæteri pollerent. Tu autem, qui tanto populo jura reddis legesque fers, eam tibi ipsi legem præscribe, quæ nimium tui ipsius amorem rescindit et impedit quominus cupiditatibus indulgeas, consilia minus bona secteris adulatorum; imo hominum ratione posthabita, ad vigilem Dei oculum attendas, a malo nunquam non declines et virtutum exemplar cæteris omnibus evadas.

A δημαγωγεῖν ἤπτετο, πρῶτον συναγαγὼν τοὺς ἑταίρους, τὸ πρὸς αὐτοὺς ἔτ' ἔχειν οἰκείους ἀπεῖπε καθάπαξ, δέει τοῦ μηδὲν ὧν οὐκ ἔδει δι' αὐτοὺς δρᾶσαι προῃχθαι· Θεμιστοκλῆς δὲ καίτοι διαφερόντως ὢν σπουδαρχίδης, ἀπηύχετο πᾶσαν ἀρχὴν, ἐν ᾗ μηδὲν πλέον ἔμελλον ἔχειν τῶν ἄλλων οἱ φίλοι· ὁ δὲ τοῖς ἄλλοις οὕτω δικάζειν ἔχων, σαυτῷ πολὺ πρότερον ὀφείλεις τὰ τοιαῦτα δικάζειν τε καὶ νομοθετεῖν, καὶ μὴ τῷ σφόδρα σαυτὸν φιλεῖν κατακεχαρίσθαι σεαυτῷ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἐκπιμπλάναι τὰς αὐτὸς σαυτοῦ· μηδ' ὅτι τὸν εὐθυνοῦντα ὅλως οὐκ ἴσχεις, οὐδ' ὑπόκεισαι ψήφοις, ἀδεῶς καὶ ἡδέως οἷς οὐκ ἐχρῆν ἐνδιδόναι· ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἰ πολλῶν τινων καὶ δεινῶν τούτων ἠπόρεις, μᾶλλον δ' ἐπείπερ ἀνθρώπων οὐδὲν κέκτησαι, μόνον δὲ τὸ πάντ' ἐφορῶν ἀκοίμητον ὄμμα Θεοῦ, ἀπέχεσθαι μὲν καθάπαξ κακίας, ἔχεσθαι δὲ ἀρετῆς καὶ πάντας εἰς τοῦτο διὰ σαυτοῦ προκαλεῖσθαι.

B

18. Ubi in hominum frequentia sermones seruntur, tu curabis ut istorum magna pars a te proferatur locoque ac tempore opportuno, rebusque adaptata, et ita ut non nimis brevis sis, sed cum veritate procedas, brevi ut res ore tuo et aliorum auribus condignas proferas, idque non tantum, quia lingua primus humani generis thesaurus, in quantum gratiosus ac numerosus est, sed quia ipse Pericles, Xanthippi filius, antequam in concione loqueretur, id voti nuncupavit ne quid citra nec infra rem diceret. Certo verba tua plus fidei habebunt quam cæterorum juramenta atque pro oraculis habebuntur penes omnes quando videbunt te circa omnia veritati obtemperare, quando videbunt te promissis majora præstare, plus quam debet, reddere. Id enim memento, nihil in rege instabile, aut dolosum imperfectumve esse licere, ubi voluntatem manifestavit, sed quod non magnanimus esse nequit.

ιη'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἓν ταῖς ὁμιλίαις ἑκάστοτε λόγων ὅτι πλεῖστος ἔστω σοι λόγος, καὶ τοσοῦτος ὡς μὴ μόνον οὗς δεῖ, ἀλλὰ καὶ ὅτε καὶ ὅπως ποιεῖσθαι τουτοσὶ δεῖ· μήτε παριόντας τὸ μέτρον, μήτ' αὖ μετρίους ἄγαν καὶ συνεσταλμένους καὶ τῶν πραγμάτων ἐλάττους, ἢ καὶ ἄλλως ἀπεοικότας, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἀποχρῶντας, καὶ τὸ γιγνόμενον σώζοντας, καὶ τὸ σύμπαν ἀξιόχρεως σοί τε εἰρῆσθαι τοῖς τε ἄλλοις ἀκοῦσαι· οὐ μόνον ὅτι κατὰ τὸ ἔπος γλώσσης θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποις ἄριστος, φειδωλῆς πλείστη δὲ χάρις κατὰ μέτρον ἰούσης, ἀλλ' ὅτι καὶ Περικλῆς ὁ Ξανθίππου μέλλων δημηγορεῖν; εὐχῇ πρόσθεν ἐχρῆτο, μηδὲν περιττὸν μηδ' ἔξω τῆς ὑποθέσεως φάναι· οὕς γε καὶ πιστοτέρους εὖ ἴσθι τῶν τοῖς ἄλλοις ὁμωμοσμένων ἐργάσῃ· καὶ νομιοῦσι πάντες ὥσπερ χρησμοὺς, ἐὰν μὴ μόνον τἀληθοῦς καὶ οἷς πράττεις περὶ πλείονος ἁπάντων φροντίζῃς· ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἃς οὐκ ὀλιγάκις ἐπαγγέλλῃ τοῖς δεομένοις μετὰ λαμπρᾶς τινος φαίνῃ τελῶν τῆς προσθήκης, καὶ τῶν ὑπεσχημένων πλείω διδούς· ἐπειδήπερ ἀγαθοῦ βασιλέως οὐ μόνον οὐδὲν παλινάγρετον οὐδ' ἀπατηλὸν οὐδ' ἀτελεύτητον εἶναι δεῖ, ὅ τι κεν κεφαλῇ κατανεύσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸ μεγαλοψυχίᾳ πρὸς πάντα κεχρῆσθαι.

C

19. Præterea, sicut boni medici non solum præsentes morbos sanant, sed et liquores corruptos qui in corpus illapsi sunt, amovere nituntur, artem suam id faciendo attestantes, ita tu quoque, rex, ubi de rerum summa agitur, id age ut regnum quibus poteris rationibus consolides ac augeas, ea quæ perfici possunt, emendando et ingenio tuo in melius evehendo, publico semper commodo unice intentus. Et cum nunc maxime pecuniæ publicæ in tam malo statu sint, ut eas administrandi munus licitationis via viris corruptis cedatur, quod quidem res Romæorum immane quantum conturbavit, tu eam rem haud levem putes, sed omni legislatoris studio dignam censeas. Quare

ιθ'. Ἔτι τοίνυν ὥσπερ οἱ τῶν ἰατρῶν ἀγαθοὶ οὐ τὰ παρόντα μόνον ἀκοῦνται τῶν νοσημάτων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐνσκήψαντας τῷ σώματι πάλαι διεφθορότας χυμοὺς μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐξελαύνειν οἴονται δεῖν, καὶ διὰ πάντων τούτων τὴν σφῶν ἐπιδείκνυνται τέχνην, ὡς δὲ καὶ αὐτὸς, ὦ βασιλεῦ, εἰ τοῦ διὰ πάντων βελτίστου λόγον ποιῇ, προθυμοῦ πᾶσιν οἷς ἔξεστι τὴν ἀρχὴν συνιστάναι τε καὶ συναύξειν, τὰ μὲν καλῶς ἔχοντα βελτίω ποιῶν, τὰ δ' αὖ ὡς ἑτέρως ἐπανορθούμενος τοῖς παρὰ σαυτοῦ· καὶ ὅλως πανταχόθεν τὸ κοινῇ παρασκευάζων ξυνοῖσον· καὶ νῦν τοίνυν τὰς τῶν δημοσίων διαχειρίσεις οὕτως ἀθλίως ἐχούσας, ὡς χρημάτων ὠνίους τοῖς βουλομένοις προκεῖσθαι, ὃ πολύν τινα χρόνον εἰσκωμάζον Ῥωμαίοις, πάντ' ἄνω καὶ κάτω ποιεῖ, μὴ περίδῃς αὐτὸς μηδοπωστιοῦν μηδ' ἐλάττονος λόγου τοῦτο νομίσῃς· ἀλλὰ τοσούτου καὶ

D

οὕτω σπουδῆς ἀξιόχρεω, ὡς μὴ μόνον τὴν ἄτοπον ταυτηνὶ καπηλείαν ὥσπερ ἄγος τῆς πολιτείας ἐξελάσαι καθάπαξ, ἀλλὰ καὶ νόμον θεῖναι μηδενὶ τοῦ λοιποῦ ταῦτ' ἐξεῖναι παράγειν ἐς μέσον, ἢ πλείστων χρημάτων, ἐὰν μὲν ἰδίωτης ᾖ, τούτῳ τιμᾶσθαι· εἰ δ' ἄλλως ἔχων καὶ κρειττων ἢ ταῦτα παθεῖν, πάσαις ἀραῖς ὑποκεῖσθαι. Δύο γὰρ τὰ πάντα κάκιστ' ἐντεῦθεν συμβαίνει, τό τε πόλεις ἁπάσας καὶ χώρας ἐπιτρίβεσθαι καὶ πάσχειν κακῶς ὑπὸ τουτωνὶ τῶν θαυμαστῶν ὠνητόρων σφόδρ' ἐπικειμένων τε καὶ παρανομούντων· καὶ τί γὰρ οὐ ποιούντων, μᾶλλον δὲ πάντων καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ὑπὲρ τοῦ πλείω λαβεῖν ὧν ἔδοσαν ἐξιούντων, τό τε τὸν κρατοῦντα πάντων τούτων ὑπεύθυνον εἶναι, τῷ πεπρακέναι; Εἰ γὰρ ταῦτα μὲν οὐκ ἂν ἐγεγόνει μὴ τούτων ἐωνημένων, ἐώνηνται δὲ τουτουΐ βουλομένου, ὁ τὸ σπέρμα παρασχὼν, φησὶ Δημοσθένης, οὗτος καὶ τῶν φύντων αἴτιος. Βοήθησον τοίνυν καὶ σαυτῷ καὶ ἡμῖν, ἡμᾶς μὲν τοσαυτης ἐξαιρούμενος βλάβης, σαυτὸν δὲ τοῦ τε κακῶς ἀκούειν, τοῦ τε τῶν οἰκείων δοκεῖν εἶναι προδότην.

κ'. Σὺ δὲ καὶ τοῦτο παντὸς μᾶλλον φύλαξαι βασιλεῦ, καὶ μὴ τοῖς πρὸ σοῦ βασιλεῦσι πάθῃς ταυτὸν, μηδὲ τῶν ὑπηδήποτε γῆς θησαυρῶν εὑρημένων ἀξιώσῃς αὐτὸς ἀντὶ τῶε εὑρόντων κύριος εἶναι· ὅν γε καὶ θησαυρὸν τοῖς ὑπὸ Χεῖρα μᾶλλον χρῆν εἶναι, τό τε πλείστοις ὅσοις χρήμασι περιῤῥεῖσθαι, τῷ θ' ἅπαντας εὖ ποιεῖν τὸν ἅπαντα χρόνον παρὰ τῆς ἀρχῆς ἀπαιτεῖσθαι· τοσαύτης γάρ ἐστιν ἀτοπίας, ὡς μόνον τοῦτο τῶν πάντων μηδηντινοῦν παραίτησιν ἴσχειν, ἀλλ' εἶναι καθάπαξ θεομισὲς, καὶ τοῖς ἐκείνῳ δοκοῦσι μαχόμενον. Εἰ γὰρ οὐχ οἷόν τε θησαυρὸν τὸ παράπαν εὑρέσθαι μὴ χορηγοῦντος Θεοῦ, δίδωσι δὲ ὃν ἂν αὐτὸς δοκιμάσῃ, ὑμεῖς δὲ καὶ πρὶν, ὡς εἰπεῖν, καταθέσθαι, τούτους ἁρπάζετε, πῶς οὐ ταῖς θείαις ἀτεχνῶς ἀντιπολιτεύεσθε ψήφοις; ἃ κεῖνος ὁτῳοῦν ἰδίᾳ παρέσχε, ταῦθ' ἡμεῖς βιαίως σρετεριζόμενοι· ὥσπερ τὴν περὶ τούτων τοῦ Θεοῦ διαγνώμην ἐπανορθούμενοι, καὶ μόνον οὐ τοῦτο βοῶντες, ὅτι Τῶν θησαυρῶν ἡμῖν προσηκόντων, ὁ δ' ἑτέροις παρέσχε· ὃ καὶ θαυμάζω εἰ τοῖς μὲν ὑφ' ὑμῶν εὖ πεπονθόσι ἐάν τις ἐπηρεάζῃ καὶ τῶν δοθέντων ἀποστερῇ, πολέμιον τοῦτον ἡγεῖσθε, αὐτοὶ δὲ τὰ χείρω ὁρῶντες, καὶ πρὸς Θεὸν ὠσπερεὶ διὰ τούτων ἀνταίροντες χεῖρας, οὐ προτιμᾶτε. Οὐ γὰρ ὑπὲρ τοῦ κοινῇ λυσιτελοῦντος ταῦτ' ἐρεῖτε λαμβάνειν, οὐδὲ στρατόπεδα καὶ πρεσβείας καὶ πόλεις καὶ ἄττα τοιάδε προστήσεσθε· ἀλλὰ μάλιστα μὲν οὐδεὶς ὑμῖν, οἶμαι, τῶν πάντων προσέξει τὸν νοῦν, ἂν ταῦτά γε φῆτε, τῶν δημοσίων χρημάτων καὶ φόρων πρὸς τὴν τούτων συντέλειαν καὶ παρασκευὴν καὶ μάλ' ἀποχρώντων πάλαι τε τεταγμένων τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ ὄντων ἀεὶ, καὶ τὴν ἀναγκαίαν μήποτε ταύτην ἐκλελοιπότων φοράν· ἧς ἀδυνάτων παντάπασιν ἰσχούσης, θησαυροὶ, τῷ τε κατὰ γῆν πάντ' εἶναι τὸν χρόνον, τῷ τ' ἐμφανεῖς οἱστισινοῦν γεγονότες πᾶσι, καὶ οὕτως οὐδὲν ἧττον ἀφανεῖς εἶναι τοῖς ἄλλοις καὶ φαντέντες λανθάνειν· ὀλίγοι δέ τινες κομιδῇ καὶ μόλις ποτὲ ἢ διὰ πλείστου τοῖς πᾶσιν

A non tantum istam venalitatem ut pessimi exempli rem e republica ejicies, imo legem feres contravenientes dirissimis pœnis subjicientem. Duo enim maxime inde proveniunt: urbium ac regionum tristis ruina, ab inhumanis istis exactoribus, quibus nihil durius, effecta. Quid enim mali isti intentatum relinquent? qui id unum ore et manu agunt ut plus recipiant quam dederunt, et ut qui jure possidet usurariorum victima cadat? Quæ si non ante oculos nostros fierent, non segetum simul ac fructuum, ut ait Demosthenes, jactura deploraretur. Quare salve et te et nos; nos quidem, tanto malo eripiens, te ipsum, bonam famam conser-
B vans et perfidiæ suspicionem rejiciens.

20. Tu vero, rex, id ante omnia vide, ne idem tibi quod prædecessoribus tuis accidat. Si enim alicubi terrarum thesauri reperiuntur, tu primus occupans esse debes. Iste enim thesaurus in prompta esse debet et tradi ærario regio, unde ad auxilia ferenda promere possis. Contrarium enim absurdum, impium est et usui recepto repugnat. Si enim fieri non potest ut thesaurus sine Dei voluntate
C effodiatur; et cum Deus cui vult distribuit, vos autem eum vix depositum rapitis, nonne Numinis divini voluntati contraitis? Quod enim Deus singulis impertitus est, nos vi adhibita in nostrum vertimus usum, divinam sic voluntatem correcturi ac tantum non alta voce clamantes quod thesauri jure nostri allis sint traditi. Quare miror quod eum qui aliquem vestratium offenderit inimici loco habetis, ipsi vero qui pejora operamini, pro istis manus ad Deum porrigitis. Nun enim pro bono publico hæc vos facere dicitis, non ut legati, militum
D duces urbium præfecti evadatis. Attamen nemo vobis hæc dicentibus fidem habebit. Nam inde ab omni tempore pecunia tributaria in ærarium redibat, et nunquam vectigalia solvi cessarunt. Thesauri igitur ubique terrarum et nullo non tempore in manifesto et in occulto esse possunt apud omnes. Thesaurum itaque incertum quis ad bonum commune proficere declarabit? Quo pacto dein eos qui sic se habent, bonum publicum adjuvare et civibus suis utiles esse dixerit? Minime. Sed fac ut illud facere possint, num cum bona spe juste et probe agendo procedent, an injustissima quo-

que facient? Quid enim iniquius quam thesauris ab aliis quibusdam inventis insilire? Ut enim secundum Demosthenem domus, navis et rerum similium fundamenta fortiora esse debent, sic principia et hypotheses veras et justrs esse necesse est; et qui injuriarum illatarum excusationem precatur, minus injuste fecisse videtur verba proferendo. Quod si quis ex vobis quæreret cur id faciatis, nil sane responderetis nisi principiorum necessitatem causam interserentes : quæ quidem dicentes vos ipsos tyrannos neque justos reges accusabitis, e quibus hi quidem bene ab omnibus agi volunt, tyranni ipsorum voluntatem rebus faciendum imponunt. Perabsurdum autem esset ac turpe, si quis diceret Nervæ quod thesaurum invenerit quem occupare et in usum vertere deberet, hic autem thesaurum majorem quam pro homine privato dicens eo abuti vellet. Absurde igitur fecisset, si hic quidem justitiæ ac virtutis rationem haberet vir Græcus, et longe a senatu nostro remotus est; vos autem pie ac secundum leges viventes tantum exhibetis magnanimitatem, ut non solum res inventas ambiatis, sed etiam ad altiora aspiretis minis omissis, nescii quot et quibus criminibus obnoxii estis injustitiæ, calumniæ, avaritiæ, ad quod accedit quod Deum ipsum offenditis, et res gravissimas super caput volvitis. Quid autem thesauro tanti momenti inhæret? Equidem ne simile quid audirem, omnibus thesauris renuntiarem. Quod si thesaurorum studium tantam apud Deum et homines nemesim habet, et ii qui, licet repererint, repertis valedicere audent, omnem laudem merentur, tu, rex, cura ne admirationis loco te jugiter calumnientur, ac ne carbones quis thesauri loco inanes inveniat; tu autem quantnm talia contemnas omnibus ostende, et 'posteritati exemplum trade optimi ac egregii regis.

A ἔκδηλοι ταταστῆναι. Πῶς οὖν τοὺς οὕτως ἔχοντας φήσαι τις ἂν ὅλως τοῖς κοινοῖς διαφέρειν, καὶ τούτοις εἶναί γε προὔργού; πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἔπειτ' εἰ καὶ δοίημεν τὰ τοιαῦτ' αὐτοὺς οἵους τ' εἶναι, πότερον ὅσιον καὶ λυσιτελὲς μετ' ἀγαθῶν τῶν ἐλπίδων καὶ τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου πρὸς ταῦτα χωρεῖν, ἢ τῇ τῶν ἀδικιῶν μεγίστῃ χρωμένους; τί ἂν εἴη μεῖζον κακὸν τοῦ θησαυροῖς εὑρημένοις ὑπ' ἄλλων ἐπιπηδᾷν; ὥσπερ γὰρ οἰκίας οἶμαι καὶ πλοίου, φησὶ Δημοσθένης, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ, οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἀληθεῖς καὶ δικαίας εἶναι προσήκει· καὶ μὴν ὁ μὲν ἐφ' οἷς ἀδίκου παραιτούμενος, ἧττον ἄν πως οἷς παραιτεῖται δόξειεν ἀδικεῖν, δοκῶν μέν τοι λέγειν, λέγων δὲ οὐδὲν μᾶλλον, λέγων δὲ ὅμως· ὑμᾶς δ' ἄν τις ἔρηται B ὅτου χάριν ταῦτα ποιεῖτε, οὔδὲν ἂν εἰπεῖν ἔχετ' οἶμαι τῶν πάντων, πλὴν τὸ τῆς ἀρχῆς συγκεχωρηκὸς, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀνάγκην· λήσετε δὲ ταῦτ' ἂν εἰπόντες εἰς τυραννοῦντας ἀλλ' οὐκ εἰς βασιλεύοντας ὑμᾶς αὐτοὺς καθιστάντες, εἴπερ τῶν μὲν ἔστι τὸ τὰ δίκαια πράττειν διὰ πάντων αἱρεῖσθαι, τύραννοι δὲ ἀπὸ τοῦ κατ' αὐτοὺς βουλομένου τοῖς πράγμασι χρῶνται· τῶν ἀτοπωτάτων δ' ἂν εἴη καὶ πρὸς αἰσχύνης ὑμῖν, εἰ τῷ μὲν Νερούᾳ πάλαι δή τινος ὅτι περ εὕροι που θησαυρὸν εἰρηκότος, καὶ δεῖ λαμβάνειν ἐκεῖνον, ὁ μὲν αὐτὸν ἐκέλευσε χρῆσθαι· τοῦ δ' ὅτι μείζων ἢ κατ' ἰδιώτην ὁ θησαυρός ἐστι προσθέντος, αὐτὸς πάλιν ἔφη καὶ καταχρῆσθαι· ἄτοπον οὖν, εἰ ὁ μὲν οὕτω δικαιοσύνης καὶ τοῦ καλῶς ἔχοντος πεποίηται λόγον, ὡς καὶ τοῦ περιτυχόντος C δόντός οὐκ ἐπεστράφθαι, ἀνὴρ μάλ' Ἕλλην καὶ πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς συνεδρίου, ὑμεῖς δ' εἰ καὶ μάλιστ' εὐσεβείᾳ συζῶντες καὶ νόμοις ἱεροῖς ἐντραφέντες ἐπὶ τοσοῦτον, ἵν' εὐφήμως εἴπω, μεγαλοψυχίας ἀφῖχθαι, ὡς μὴ μόνον τῶν εὑρημένων ὡς ὑμῖν διαφερόντων ἀντιποιεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ὡς περὶ μείζονος δυσχεραίνειν τοῦ θησαυροῦ, καὶ τὰ δεινότατα πάντων πρὸς ἀπειλὴν ἐφ' ᾧ τὸ ξύμπαν, ὡς οἴεσθ' ὑμεῖς, ἐμφανὲς γεγενῆσθαι· οὐκ εἰδότες ὅσοις καὶ ἡλίκοις ἐντεῦθεν ἐγκλήμασι περιπίπτετε, τοῦτο μὲν ἀδικίας, τοῦτο δὲ συκοφαντίας καὶ πλεονεξίας ἁλισκόμενοι, καὶ προσέτι προσκρούοντες, ὡς ἔφην, Θεῷ· εἶθ' ἃ μηδ' ἂν εἷς ὑπ' ἐχθρῶν, οἶμαι, δέξαιτ' ἀκούειν, ταῦθ' ὑμεῖς ὑμῖν αὐτοῖς ἐπισκᾶσθε· καὶ τί τοσοῦτόν ἐστιν ἐν θησαυροῖς, δι' ὃ τοσαύτης καὶ D τηλικαύτης ἀνάγκη τῆς αἰτίας κληρονομεῖν; ἐγὼ μὲν γὰρ ὑπὲρ τοῦ μηδέν τι τοιοῦτον ἀκούειν, καὶ ξυμπάντων ἂν θησαυρῶν, εἰ κύριος ἦν, ἐξέστην ἑτοίμως. Εἰ τοίνυν τὸ μὲν θησαυροῖς ἐφεδρεύειν, πλείστην ὅσην καὶ πρὸς Θεοῦ καὶ πρὸς ἀνθρώπων νέμεσιν ἴσχει, τὸ δ' αὖ τούτων τοῖς εὑρηκόσιν ἀφίστασθαι τῶν ἐπαινουμένων ἐστὶν ὡς ἀληθῶς, ἑλοῦ τὸ δεύτερον, ὦ βασιλεῦ, ἵνα μὴ περιπέσῃς ἐξ ἀνάγκης τῷ πρώτῳ, καὶ θαυμάζεσθαι μᾶλλον ἢ κακίζεσθαι· καὶ μηδειστισοῦν ἐπὶ σοῦ τῶν ἁπάντων ἄνθρακας εὕρῃ τοὺς θησαυροὺς, τῷ διακενῆς εὑρηκέναι· ἀλλ' οἷς τοῦτο μισήσεις ἅπασι δεῖξον, ὡς εἰ καὶ κάκιστον ὂν πρόσθεν ἐλάνθανε; νῦν ὑπὸ

σοῦ καλῶς τοῦ πάντ' ἀρίστου καὶ θαυμαστοῦ βασι- A
λέως ἐξελήλεγκται, ὡς μηδὲ τοῖς ἐπιγιγνομένοις
ἐξεῖναι λανθάνειν.

κα'. Καὶ μὴν καὶ τὸ τοῖς ὑπηκόοις, ἐπειδὰν ἡστι-
νοσοῦν καταλαβούσης ἀνάγκης ἀπορῆτε χρημάτων,
ἔπειτ' εἰσφορὰς ἐπιτάττειν, καὶ δι' αὐτῶν αἱρεῖσθαι
τὰ δίοντα πράττειν, πῶς οὐκ ἀτεχνῶς βίαιον, ἢ
πῶς οὐκ ἔξω τῆς παρ' ὑμῶν ὀφειλομένης τουτοισὶ
προμηθείας; καὶ ὃ τούτου μεῖζον, πρίν γ' ἂν αὐ-
τοὺς εὖ ποιῆσαι, δι' ὧν ὑπὲρ αὐτῶν ταῦτ' ἀπαιτεῖν
διατείνεσθε, φθάνετε κακῶς τούτους ποιοῦντες ταῖς
εἰσφοραῖς· εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν, οὐκ ἐνῆν ὀθενοῦν τὸ
παράπαν χρήματα πεπορίσθαι, εἰκότως ἂν εἰσέφε-
ρον οὗτοι. Εἰ δ' ἔστι μὲν πολὺς ἐν κειμηλίοις χρυ-
σὸς, ἔστι δὲ ἄργυρος καὶ λίθων ὑπερφυνὴς ἀφθονία
πολυτελῶν, πάντα δὲ ταῦθ' ὑπὲρ τοῦ κοινῇ λυσιτε- B
λοῦντος ἐν τῷ τοῦ καιροῦ κάλοῦντι παρεσκευάσθη
τοεξαρχῆς, ποῦ δικαιον ταῦθ' ὑπερβάντας, ἃ μὴ
προσῆκε διώκειν, καὶ μὴ ταῖς εὐλόγοις καὶ τεταγμέ-
ναις ἀφορμαῖς ἐθέλειν κεχρῆσθαι, ἀλλ' ἐτέρωθεν
ζητεῖν τὸ τῆς χρείας ἐστηκὸς θεραπεύειν; Καὶ μὴν
εἴ μὴ τούτοις ἐνταῦθα χρησόμεθα δήπου, ἔγωγε οὐχ
ὁρῶ. Παρὰ πάντα δ' ἐκεῖνο λέγω, ὡς εἰ μὲν τῆς εἰς
ἔπειθ' εἵνεκα χρείας ταυτὶ πρόσθεν υυνείλεκτο, καὶ
πρὸς τοῦτο ἔσχε τὴν ἀναφερὰν, ἀνάγκη πᾶσα τού-
της νυνὶ παραγενομένης, μηδὲν τὸ παράπαν τούτοις
ἐνδοιάζοντας χρῆσθαι, ἵνα καὶ τὸ γιγνόμενον σώ-
ζηται, καὶ μηδειστισοῦν εἰσφέρων ἀλγῇ· καὶ προσ-
έτι παρελθούσης τῆς χρείας καὶ τῶν πραγμάτων
εὖ καθεστώτων, μετὰ περιφανεστέρας καὶ μείζονος
τῆς προσθήκης αὖθις τούτων πλησθῶσιν οἱ θησαυ-
ροί. Εἰ δ' οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ὅπερ ἀμήχανον, ἀλλὰ C
περιττή τις ἄλλως ὕλη ἐκ περιουσίας ὅτι πλείστης
εἰς οὐδὲν δέον ξυστᾶσα, καὶ οὕτω πολὺ μᾶλλον χρη-
στέον αὐτῇ, ὡς ἂν ἀσυντελὴς τις οὖσα, συντελὴς ὡς
μάλιστα γένηται καὶ τοῖς πράγμασιν ἐν καιρῷ·
πανταχόθεν οὖν ἐστι δῆλον, ὡς ἄρα τούτοις ἀνάγκη,
ὅταν ἀνάγκη τις ἐπίῃ, κεχρῆσθαι.

κβ'. Ὧ δὲ μάλιστα πάντων ἀχθόμενος, μάλιστα
πάντων πεπαῦσθαι βούλομαι διὰ σοῦ, τοῦτο ἤδη
προσθήσω τοῖς εἰρημένοις, τῆς μὲν αὐτῆς ἐκείνοις
δήπου διορθώσεως χρῆζον καὶ τῆς σπουδῆς, παρα-
νομίας δὲ εἵνεκα τοσοῦτ' ἐκεῖν' ἀπολεῖπον, ὡς καὶ
θηρῶν ἀγριωτάτων τοῦτ' εἶναι φῆσαι μᾶλλον ἢ τοῦ
καθ' ἡμᾶς πεφυκότος· τὸ γὰρ τοὺς τὰ σφέτερ' αὐ-
τῶν σκάφη παρ' ἀστινασοῦν τῶν ἀκτῶν καταγνύν-
τας καὶ ναυαγίας πειρωμένους ἀτόπου, ἔπειτ' οὐχ D
ὅσον προνοίας παρὰ τῶν προσχώρων ἢ γοῦν παρα-
μυθίας ἡστινοσοῦν ἀπολαύσιν, ἀλλὰ καὶ συνεπιτι-
θεμένους τούτους ἴσχειν, καὶ συγκροτοῦττας πῶς
ἂν εἴποις τὴν τύχην, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ παριόν-
τας, ε ἴπερ ἃ ἐκείνη παρεῖκε, ταῦθ' οὗτοι παρὰ
πάντα διαρπάζουσιν οἶκτον, ὑπερφυῶς δεινόν τε
καὶ ἧς οὐκ ἄν εἰπεῖν δυναίμην κακίας (1). Τί γὰρ
ἂν οὐτοσὶ πλέον ἐν πελάγει κινδυνεύσας ὑπέστη
ὁπότ' ἐξ ἡμισείας βιβλάφθαι διὰ τὸν τόπον νομίσας,

21. Illud quoque, quod in pecuniæ penuria ad subditorum opes recurritis, non sine vi quadam fieri solet, nec curæ paternæ quam istis debetis, convenit. Adde quod prius quam ipsis bene facitis, exactionibus vestris male iis facitis, quod vel non coacti tributum solverent. Ubi autem magnum auri pondus, argenti et lapidum pretiosorum abundantia ad publicum usum est destinata, ubi primum rerum angustiæ urgent, fas non est aliis quam legitimis rationibus a civibus pecuniam poscere. Equidem certe rem ut iniquam reprehendo. Quod si istæ pecuniæ futuris necessitatibus a principio reservatæ sunt, præsenti rerum discrimine iis utendum est, ita ut rerum angustias aboleamus unoquoque læte debitum solvente. Rebus enim de novo prosperis gaza quoque novis thesauris replebitur. Si vero econtra opes inaccessæ et supervacaneæ jacent, a fortiori utendum eis est ne inutile pondus putrescant, imo publicis necessitatibus inserviant. Unde patet quod istarum auxilio nos præmunire debemus.

22. Huic rei fastidiosæ tandem finem impositurus, id unum adjiciam, quod emendacio ac studium adponere decet summaque cautione, ut a fera, utendum. Sæpe enim contra littus naviculam allidimus ac naufragium facimus, quin accolæ regionis solamen præbeant; econtra quod fortuna ipsa non rapuit, ipsi inhumaniter eripiunt ac vitæ copiam ac facultatem præcludunt. Quid enim hic in periculoso mari gravius tulit, aut ille qui monstris marinis præda factus est? At contentum sese dicere fas est, dummodo solis lumen videre detur, nec aliud quærere. Equidem perquam scire cupio si, in simili casu, idem sentiretis, aut plane contrarium, et per utramque fortunam ad resipiscentiam ac rationem reverterimini ad facilius feren-

(1) Scelestum hunc morem ab Andronico I antiquatum fuisse ait Ephræmius v. 5285 sqq. Sed hinc apparet latrocinio iterum indulsisse usque ad Andronicum II Græcos.

dam calamitatem. Vos certe rem absurdissimam faceretis si quod ipsi reprehenditis alios impune facere arbitramini, non metuentes ne fulmen cæleste in caput vestrum ruat. Id eum cauponibus tum cæteris omnibus grave esse patet. Si enim mercatores qui vitam nostram sustentant mercaturam facere desinerent, de nobis jam non amplius solliciti, quilibet videre potest quid inde sit eventurum. Nonne in tali rerum statu vitam non vitalem haberemus? Maximum sane malum inde surgeret, cui si, vitam emendaturus, mederi velis, duo effeceris : mercatorum animos augebis, quibus injuriam facere nemini licebit, et non circa omnia quibus opus habemus, mirum quantum abundabimus.

A ὁ δὲ καὶ τούτου δυσχερεστέρου τετύχηκε, καὶ μείζονος ἐνταῦθα διὰ τοὺς κάκιστ' ἀπολλυμένους τουτουσὶ γῦπας ἐπειράθη τοῦ σάλου; Ηλὴν εἴ τοῦτο λέγοιεν, ὅτι περίεστι καὶ τὸν ἥλιον βλέπειν, καὶ δεῖ τούτοις ἀγαπᾷν διὰ ταῦτα, καὶ μηδὲν περαιτέρω ζητεῖν καὶ προσέξεσθαι. Ἡδέως δ' ἂν τούτων πυθοίμην, πότερα ταύτην καὶ περὶ ὑμῶν ἂν αὐτῶν ἠνέγκατε ψῆφον, εἰ τοιοῦτον ὑμῖν συνηνέχθη, ἢ πᾶν τοὐναντίον ὥστε φροντίδος καὶ προμηθείας ἐκ τῶν ἐνόντων τυγχάντιν καὶ συνεισφέρειν ἄττ' ἔξεστιν οἴκοθεν ἕκαστον, καὶ πάντα δρᾶν ἐφ' ᾧ τὴν συμ-' φορὰν ἐξετε ῥᾴω. Εἶτ' οὖν πάντων ἀτοπώτατοι ἃ γ οὐκ ἂν ἐδέξασθ' ὑμεῖς εἰ μὴ μαινόμενοί τινες ἦτε, ταῦτ' ἀξιοῦντες σωφρονοῦντας τοὺς ἄλλους οὐ δώσειν οἴεσθε δίκην, καὶ κατὰ τῆς ὑμῶν κεφαλῆς τοὺς ἐξ οὐρανοῦ κινήσειν σκηπτούς; Καὶ μὴν ὅτι τοῖς B ἐμπόροις οὐ μόνον παγχάλεπον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις λυμαίνεται, δῆλον ἐκεῖθεν. Εἰ γὰρ αἱ μὲν ἐμπορεῖαι δι' ὧν πορίζουσι ἑκάστοθ' ἡμῖν συνιστᾶσι τὸν βίον, ταύτας δὲ ἀνάγκη πεπαῦσθαι, ἑνὸς μηδενὸς ἔτι τῶν ἐμπόρων διὰ τὸ ταῦτα πείσεσθαι προσδοκᾷν βουληθέντος χρῆσθαι τῇ τέχνῃ, πῶς οὐχ ὁ λέγω προβήσεται; Πῶς δ' οὐκ ἂν τῆς ἐντεῦθεν προμηθείας κλεισθείσης, ἀβίωτον βιωσαίμεθα βίον: Ὡς οὖν μεγίστου μὲν ἐσομένου κακοῦ, εἰ τοῦθ' οὕτω προβήσεται· ἦν δὲ καθάπαξ ἀνέλῃς εὖ ποιήσων τὸν βίον, εὖ οἶδ' ὅτι σπουδάσεις δύ' ἀνθ' ἑνὸς εἰργάσθαι, τούς τε ἐμπόρους προθυμοτέρους, τῷ μηδενὶ τῶν ἁπάντων παρανομεῖν εἰς τούτους ἐξεῖναι, καὶ πάντων ὧν ἡμῖν δεῖ, μεγίστην καὶ θαυμαστὴν εὐπορίαν.

23. Tu porro illud quoque ut attentione omni C plane dignum considera, ut urbes non annona abundent, sed ut iis omnibus quibus vita opus habet, repleta sint, nec vero turpis lucri gratia privative commodi ergo, sed ut omni tempore, præcipue autem in rerum inopia inde promere liceat, tibi quidem æs necessarium ad communem salutem propriumque tui ipsius honorem. Si enim fossæ, mœnia, circumvallationes et hujusmodi alia urbes tectas sartasque reddere, valent annon multo magis, pecunia insuper accedente? Mihi quidem urbes nummo carentes minus commode obsidionis bellique labores portare posse videntur; opum vero auxilio muniti quacunque ratione resistere D poterunt. Procul dubio igitur isto quoque armorum genere urbes instructæ esse debebunt.

κγ'. Σὺ μέντοι πρὸς τοῖς ἄλλοις κἀκεῖνο σκέψαι, καὶ μάλ' ἀξιόχρεων ὂν τῆς εἰς πάντα προνοίας, τὸ τῶν πόλεων ἑκασταχοῦ μὴ σίτου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων ἁπάντων ταμεῖα κεκτῆσθαι· οὐχ ὡς ἐμπορευόμενος δήπου, οὐδ' ἀγεννοῦς εἵνεκα κέρδους, ἀλλ' ὡ ἂν καὶ κατὰ πάντα μὲν δήπου τὸν χρόνον, οὐχ ἥκιστα δὲ ἐν πραγπάτων καὶ καιρῶν δυσκολίαις, πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις μεγίστη τις ὄνησις ταῦτ' εἶη, σοὶ δ' εἰς τὰς ὑπὲρ τοῦ κοινῇ λυσιτελοῦντος δαπάναξ θαυμαστὸς πόρος χρημάτων, φιλανθρώπως καὶ κάλλιστα ἔχων, τῷ θ' ὑπὲρ σωτηρίας ἀνθρώπων εἶναι, τῷ τε τῆς γιγνομένης τιμῆς ὑφιέναι· καίτοι εἰ χαρακωμάτων καὶ τάφρων καὶ τειχῶν καὶ προβόλων καὶ πάντων τῶν τοιούτων εὐδαιμονίζειν ἔστι τὰς πόλεις τοῦ καὶ τῶν τοιούτων προσαπολαύειν ἔχειν ἑτοίμως, πῶς οὐ μειζόνως; Ἄνευ δὲ τούτου, αἱ μὲν ἐκείνως διακείμεναι μόνον οὐκ ἄν μοι δοκοῦσιν ἐν τυνεχεῖ πολιορκίᾳ καὶ μήκε πολέμου καθάπαξ διευεγκεῖν· τὰς δὲ καὶ τοῦτον παρεσκευασμένας τὸν τρόπον, οὐδὲν ὧν ἕφην αἱρήσει, τὸ μὴ οὐκ εἰς τέλος ἀντισχεῖν δεδυνῆσθαι· ὥστ' ἀναγκαίως ἔχει τὰς πόλεις καὶ τοιούτοις ὅπλοις πεφράχθαι.

24. Jam quæ dicenda veniunt maximi momenti sunt et digna quæ agmen claudant, licet unum contra leges sit, alterum optima conditione vobis relinquatur. Si enim eorum, qui bonorum succes-

κδ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὃ βούλομαι λέγειν, οὕτω δή τι τῶν ἀναγκαιοτάτων εἰρῆσθαι, ὡς καὶ αὐτίκα μάλα δι' ἄμφω ταῦτα χρῆναι πεπαῦσθαι, τό τε μὴ κατὰ τοὺς νόμους εἶναι, τό τε βέλτιστον ὑμῖν ὑπειλῆφθαι. Ὅταν γὰρ τῶν ἐν τῷ τελευτᾷν μηδουστι-

νασοῦν διαδόχους ἀμέλει κεκτημένων τοῦ κλήρου, ἔπειθ' ὑμεῖς κληρονομεῖς ἀξιοῦτε, πῶς οὐ παρανομίας ἁλίσκεσθε, τῶν μὲν ἀλλοτρίων ὡς οἰκείων ἀντιποιούμενοι, τοῦ δὲ κεκτημένου μηδέν᾽ μηδοπωστιοῦν ποιούμενοι λόγον, μηδ' ἃ τὰ ἔσχατα πεπλημμεληκὼς ᾖ; μᾶλλον δὲ τοῦτον ἀποστεροῦντες τῶν ὄντων, καὶ ἃ πρόσεσθ' ἐγκλήματ' αὐτῷ, εἴ τε διὰ ταῦτα εἶτ' ἄλλως προστριβέντα, καὶ τούτων αὐτὸν προσαποστερεῖτε δικαίως, εἴπερ ἃ πρὸς ἀπαλλαγὴν τούτων ἀπέχρησεν ἂν ἐνταῦθ' ὑμεῖς ἀφαιρεῖσθε, τὸν μὲν εὖ ποιοῦντες οἷς ἐγκλημάτων ἀπαλλάττετε δήπου, ὑμᾶς δ' αὐτοὺς ἐν ἐγκλήμασι καθιστάντες· καὶ οἱ τοὺς παρανομοῦντας κολάζειν καὶ μισεῖν οἰόμενοι δεῖν, πρὸς οἷς ἔφην καὶ ταύτῃ παρανομοῦντες οὐκ αἰσθάνεσθε, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἐκείνων διάκεσθε χεῖρον ὅσον οἱ μὲν ὡς ἀδικοῦσιν ὁμολογοῦντές, ὅμως διὰ τὰ καὶ τὰ δίκην ὑπέχειν οὐδαμῶς ἀξιοῦσιν· αὐτοὶ δὲ καὶ συναγωνίζεσθε τῷ νοσήματι, καὶ τῶν καθεστώτων νόμων μηδενὸς ἧττω νόμον ταυτηνὶ τὴν παρανομίαν ἡγεῖσθε· οὗ χεῖρον οὐδὲν οἶμαι τῶν πάντων· καίτοι οὐδὲ τοῖς κατὰ γένος προσήκουσιν ἔγωγ' ἂν φαίην δικαίως μετεῖναι, πλὴν εἰ πένητες τύχοιεν ὄντες, ἀλλὰ μόνοις δήπουθεν τοῖς ἐγγόνοις· καὶ οὐδὲ τούτοις ἁπάντων, ἀλλὰ μέρους γε, τῆς τοῦ τετελευτηκότος ψυχῆς πολλῷ προτιμοτέρας οὔσης πάντα ταῦτα καρποῦσθαι. Καὶ ὡς ἀληθῶς λέγω, δῆλον ἐκεῖθεν. Ἦν γάρ τις αὐτοὺς ἔρηται, πότερον σφᾶς αὐτοὺς ἢ τοὺς προσήκοντας τιμιωτέρους ἡγοῦνται, ἐὰν μὲν τοὺς προσήκοντας φῶσι, ψεύσονται πάντως· ἕκαστος γάρ φησι τιμιώτατος αὐτὸς ἑαυτῷ· σφᾶς δ' ἂν αὐτοὺς εἰρηκότις, ξυνομολογήσουσι δήπου, καὶ τόν γε τετελευτηκότα παντὸς ὁτουοῦν δικαιότερον εἶναι τῶν αὐτῶν μετέχειν εἰσάπαν. Εἰ δὲ τοὺς προσήκοντας ὁ λόγος ἀπελαύνει τοῦ κλήρου, ποῦ τοὺς μὴ προσήκοντας θήσομεν; Δυοῖν τοίνυν θάτερον ἑλοῦ, βασιλεῦ, ἢ τὴν αἰσχίστην ταύτην παρανομίαν χωρεῖν εἰς τέλος ἐᾶσαι, καὶ μετὰ τῶν πρὸ σοῦ βασιλέως καὶ αὐτὸς τοῖς ἀλλοτρίοις κλήροις αἰτίας κληρονομεῖν, ἢ μηκέτ' εἶναι τὸ παράπαν ταυτηνὶ ξυγχωρήσας, ἀλλὰ παντάπασιν ἀνελών, οὐ μόνον ἐκείνων φιλανθρωπότερος καὶ δικαιότερος ὤφθαι, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῶν διαδεξομένων καθάπαξ ἐνδεῖ. τοιούτοις οὕτως ἡδίῳ παρασκευάσαι τὴν τελευτήν, ὡς μετὰ χρηστῶν τῶν ἐλπίδων ἐνθένδ' ἀπιέναι, εὖ εἰδότας ὡς τῶν προσόντων σφίσιν ἀπολαύειν ἔξουσιν ἐς ἀεὶ κατὰ τὰς ψήφους τὰς σὰς καὶ τὸ ταῦθ' ὑπὸ σοῦ κεκυρῶσθαι, ὃ πᾶσαν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἀπολείπει δικαιοσύνην καὶ πᾶσιν ὑπέρκειται τοῖς κριταῖς. Ἔτι τοίνυν εἰ πρὸς οἷς ἔχεις καὶ ἃ οὐκ ἔχεις κτήσασθαι βούλει, καὶ τῶν ἁπάντων πάντων ἀκονιτὶ γενέσθαι δεσπότης, ἔσο φιλάνθρωπος, καὶ ταῖς εὐποιίαις καὶ ταῖς ἐλπίσι πρὸς οὓς ἔχεις ἐπίσης οἷς ἔχεις, καὶ μηδὲν ἔλαττον ὧν ἔχεις ἐχέτωσαν οὗτοι, ὅταν κατ' ἐμπορίαν ἢ τιν' ἕτερον τρόπον, ἐκ τῆς αὐτῶν δεῦρο χωροῦντες· μᾶλλον δὲ οὕτως εἰς σεαυτὸν ἅπαντας ἕλξεις, εἰ πρῶτα μὲν καλῶς εἶ κἀγαθὸς καὶ ἀρετὴν ἄκρως ἀσκῶν, ὡς καὶ παντα-χοῦ τὰ σὰ διαβαίνειν ἐξεῖναι· ἔπειτα μὴ μόνον τοῖς

A sores reliquunt neminem, hæredes esse præsumitis, exleges facti ad ea aspiratis quæ aliorum sunt, nullam possessoris rationem habentes, licet vir sit pessimus. Hunc vos, objurgantes simul iis quæ habet, spoliatis; si autem quod juste non habet, eripitis, injuste non facitis, sed ipsos criminibus purgantes, vos ipsos criminosos redditis. Si enim vestrum esse putatis legum transgressores castigare ac odisse, in pejori quam ipsi conditione estis; illi enim peccatum confitentur; vos autem diro morbo laborantes perversitatis vestræ magnitudinem non videtis, quod sane gravissimum. Et hoc non ad familiam integram spectat, aut ad egenos, sed ad B prognatos singulos, quia defuncti anima dignior est quæ hæreditatem in suum usum vertat. Quod autem vere dico, hinc elucet. Si quis ex iis quæreret num se aut affines potiores habeant, et responsum esset pro affinibus, plane mentirentur. Unusquisque enim primus sibi videtur. Sibi ipsis autem palmam dantes defunctum maximis opibus dignum fuisse fatentur. Quod si affines ab hæreditate excludimus, ubi peregrinos statuemus? Ex duobus igitur unum, rex, elige: aut turpissimo crimini indulge, et prædecessorum tuorum exemplum secutus alienis hæreditatibus operam nava, aut plane contrarium faciendo humaniorem iis temet ac ju- C stiorem præbe, ac hæredibus conditionem adeo mitem crea, ut læto animo hinc discedant, persuasum habentes quod bonis suis frui ipsis contingit per omne tempus secundum tuam voluntatem omni justitia superiorem. Si porro ad ea quæ possides aliena addere præsumis, et omnium rerum sine negotio dominus fieri, humanus esto, et beneficiis tuis id effice ut cæteri non minus quam tu ipse habeant, sive mercaturam sive aliquam rem aliam facientes. Sic enim potissimum cæteros ad te attrahes, si ipse virtutis exemplum præbes, nec tantum subditis affabilem, sed vel benefaciendo benefacta oblivioni tradis, ab illiberali indole et mendaciis D longe remotus ac sola imperatoris dignitate te circumvestiens. Si enim erga familiares tantum liberalis es nec non nisi eorum curam geris, nil mirum facis. Sed si exteros item in amicitiam tuam allicis iisque faves, quis non tibi subditus esse recusabit, persuasum habens quod sic vitam jucundam deget?

A ὑπηκόοις ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις οὕτως ἡδέως ἔχεις καὶ μάλα κεχαρισμένως, ὡς ταῖς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίαις ἐπιλελῆσθαι παρασκευάζειν τῶν οἴκοι· ἐκφεύγων μὲν ἀνελευθερίαν εἴ οἷόν τε, καὶ τῷ λόγοις ἀπατηλοῖς δοκεῖν αὐτοὺς ὑπιέναι, καὶ τῶν ἐχόντων ἀφιστάναι πρὸς σεαυτὸν, μόνην δὲ τὴν τῆς ἀρχῆς μεγαλοψυχίαν δεικνύς. Εἰ γὰρ μόνον τὸ περὶ τοὺς οἰκείους οὑτωσὶ διακεῖσθαι, ὡς καὶ πᾶσαν ὑπὲρ αὐτῶν εἰσφέρειν σπουδὴν καὶ παντοδαπῆς ἀξιοῦν τῆς προνοίας, πολλοῦ τινός ἐστιν ἄξιον πρὸς τὸ τοὺς ἀλλοτρίους οἰκείους εἰργάσθαι, καὶ πεῖσαι ταυτὰ φρονεῖν, ὅταν καὶ αὐτοὺς τούτους μετὰ τῶν οἰκείων εὖ ποιεῖν οἵῃ δεῖν, τίς οὐκ ἂν ἕλοιτ' οἶμαι τῶν πάντων πάντων ἀφέμενος ὑπὸ σοὶ μᾶλλον τετάχθαι, ἢ ἄρχειν αὐτὸς, εὖ εἰδὼς οὕτως ἐν εὐδαι-

B μονίᾳ τὸν αἰῶνα διάξων;

κε'. Οὐ τοίνυν ἐκ μὲν τούτων ἁπάντων βασιλείαν ἔνι θαυμαστὴν γεγενῆσθαι καὶ οἵαν ἡμεῖς ὑπεθέμεθα, τὸ δὲ τῶν λόγων κράτος δοκεῖ πως ἔλαττον ἴσχειν ἐν τούτῳ τῷ μέρει· ἀλλ' εἰ χοὴ τἀληθὲς εἰπεῖν, καὶ τούτου τοσοῦτον ἄρχουσι δεῖ, μᾶλλον δὲ ὅτου τις ἂν εἴποι, τοῦθ' οὕτως ἀξιώτερον χρῆσθαι, ὡς πάντ' ἐκεῖνα κόσμου μὲν ἄλογον εἶναι μὴ προσόντος τοῦ λόγου, προσόντος δὲ βέλτιστόν τε τοῖς ὅλοις καὶ πλείονος ἄξιον, τῷ τε χάριν οἴκοθεν ἴσχειν, τῷ τε ξυμμαχεῖσθαι τοῖς λόγοις· ὧν οὐδὲν ἡμῖν οἰκειότερον οὔθ' ἥδιον παντάπασιν ἀπολαύειν· τό τε γαρ λόγους μεταχειρίζειν ὡς οὐδέν τι τῶν πάντων ἀνθρώπῳ μόνῳ πρὸς τρόπου· καὶ ἦν ἂν, ὦ βασιλεῦ, φήσῃς τῶν ἁπασῶν ἡδονὴν, μᾶλλον δ' εἰς ἓν

C ἁπάσας ὁμοῦ συνενηνοχὼς, τοσοῦτον ἐλάττους τῆς ἐντεῦθεν προσγιγνομένης ταύτας εὑρήσεις, ὡς μηδὲ παραβάλλειν τὸ παράπαν ἐξεῖναι. Διὰ τί; ὅτι κινδυνεύει τῷ ὄντι τὰς μὲν ἄλλας ἁπάσας ἡδονὰς ἐπιβούλους εἶναι καὶ σφαλερὰς, καὶ λόχον ἀτεχνῶς τοῖς χρωμένοις, οὐ σώμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχαῖς ἐπανισταμένας· ταῖς μὲν διὰ τῶν ἐντεῦθεν ἀναφυομένων ἐχθίστων δήπου παθῶν, τοῖς δὲ διὰ πλείστων καὶ μεγίστων τῶν νόσων, καὶ οἷον μηδὲ ῥᾳδίως εὑρεῖν δύνασθαι· λόγος δὲ πρῶτα μὲν τὴν ψυχὴν ἡδίω καθάπαξ παρασκευάζει, θαυμαστήν τινα ταύτῃ διάθεσιν ἐμποιῶν καὶ οἷόν τινα θείαν περιχέων κατὰ τὸ ἔπος ὀμφὴν, ὡς ἀκυμάντου γαλήνης πληροῦσθαι, καὶ ἴλεων εἶναι καὶ μανικῷ δή τινι καὶ ἀτόπῳ γάνει χρῆσθαι. Ἔπειθ' ὃ μὲν ἔστιν αὐτῆς ὑλῶδες καὶ

D χεῖρον καὶ τοῦ παθητικοῦ μάλιστα μέρους οὐχ ᾗ πέφυκε φέρεσθαι συγχωρῶν, ἀλλὰ συνέχων καὶ ἄγχων καὶ πάντα τρόπον πρὸς ἀρετὴν ῥυθμίζων καὶ καθιστὰς, βέλτιστόν τε ὁμοῦ καὶ οἷον λογικὸν ἀντ' ἀλόγου τοῦτ' ἀποφαίνει, τῷ κατὰ λόγον κινεῖσθαι παρασκευάζειν, καὶ τὴν ὀρθὴν ὁδὸν σώζειν ὡς ἔπος· τῷ δ' αὖ κρείττονι καὶ διανοητικῷ τὴν κατὰ φύσιν ἡγεμονίαν, παροῦσαν μὲν πατάπασιν συντηρῶν, ἀποῦσαν δὲ μετὰ πολλοῦ τοῦ βελτίονος ἐπανάγων, δεινὸν αὐτὸν ἑαυτῷ καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον ἀποφαίνει τοῦ τί δεῖ ποιοῦντα, καὶ τίσι μάλιστα χρώμενον τὰ γιγνόμενα σώζειν καὶ κατὰ φύσιν χωρεῖν.

κς'. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὸ τοῦ Πλάτωνος ἅρμα

25. Dicere non habemus ex hisce omnibus regnum omnibus numeris absolutum procedere. Sed si verum dicere fas est, regibus ratione magis quam cuivis alteri opus est, qua absente totus mundus absurdus est; præsente omnia superat gratia et sermonis lepore, quo nobis nihil dulcius videtur. Nihil iam homine dignius quam loquela; quam si cum quavis arte humana contuleris, plus illi voluptatis inesse fateberis. Quare? Quia omnes fere cæteræ voluptates periculosæ sunt atque insidiosæ, non corporibus tantum sed et animis; et his quidem propter pravas libidines, illis propter morbos lethiferos. Ratio econtra animo mirabilem ac divinam indit virtutem ac serenitate imperturbata replet; lætitia denique intima præcordia frui sinit. Dein res materiales ac malas quæque ex pravis cupiditatibus oriuntur impediens, quominus malam viam sequantur, refrenabit et quovis modo ad virtutem propellendo, sanam mentem ac rationem in omnibus observandum prædicabit, uno verbo, bonam viam monstrabit, et rerum bonarum et rationabilium gubernium consolidabit secundam naturam; quem dominatum ubi adest, affirmare, ubi deest, redintegrare nitetur; nam hac ratione quæ in promptu sunt, servantur et naturæ jura ut decet in honore sunt.

26. In hoc rerum statu solis quadriga qualem

ὅπερ ἐλαύνειν οἶδε ψυχὴ κάλλιστα ἔχει, μὴ μαχο- A μένων τῶν ἵππων, κἂν ἀντίπαλοί τινες ὦσιν, ἀλλὰ ξυμβαινόντων ἀλλήλοις, καὶ μετὰ τοῦ τεταγμένου ποιουμένων τὸν δρόμον· ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο λέγω, ὡς ὁ σοφὸς ᾗ σοφὸς καὶ γνῶσιν ἴσχων, οὐ μόνον τῶν ὄντων ᾗ ὄντα εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ θείων πέρι καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, οὐκ ἀπεικότως καὶ ἄνθρωπος μᾶλλον λέγοιτ' ἂν καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑπερέχων. Ὡς γὰρ οἱ ἄλλοι πάντες τῶν ἀλόγων διὰ τὸν λόγον ὑπέρκεινται τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτος οἷς ἁπλῶς λόγῳ χρῆται, τελῶν εἰς ἀνθρώπους, οἷς οὕτω χρῆται καὶ σοφίαν ἀσκεῖ, τὸν ἄνθρωπον ὡς εἰπεῖν ὑπερβαίνει, καὶ μόνος τῶν πάντων τὴν τῶν Κολοφωνίων ψῆφον ἐν τῇ κοινῇ ταύτῃ φέρεται φύσει· ἰσόθεός τις φὼς ὢν ὡς εἰπεῖν· ὃ δὴ καὶ τοὔνομα βούλεται· ὥσθ' ὅσον μᾶλλόν ἐστι σοφὸς, τοσοῦτο μᾶλλον ταυτησὶ τῆς B προσθήκης μετέχων, ὅσον μᾶλλον ταύτης μετέχει, τοσοῦτο μᾶλλον ἀφίσταται μὲν τῶν ἀνθρώπων, μέθίσταται δὲ πρὸς Θεόν· καὶ μεθόριον γιγνόμενος ἑκατέρων, ὥσπερ αἰσχύνεσθαί μοι δοκεῖ τῷ σώματος ὅλως μετέχειν, ὡς ἐν ἀσωμάτοις φιλοσοφῶν, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα ὅσαι ὧραι καὶ οἷς λέγει καὶ οἷς πράττει παντάπασιν ἐκκαθαίρων, καὶ πρὸς ἐποψίαν ἐπιτηδείως ἔχειν παρασκευάζων τοῦ θείου, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκείνην διώκειν ὅθεν ἐξέπεσεν· ἔπειθ' ὁ τούτου μεῖζον καὶ τοῦ παντὸς ὡς εἰπεῖν ἄξιον, ὅτι ὀνητὸς ὤν, ἀθάνατος εἶναι δολεῖ δι' ὧν καταλέλοιπε λόγων, ὥσπερ τις παρὼν τοῖς ἐπιγιγνομένοις, τὰ κάλλιστα ξυνὼν καὶ πολιτευόμενος· μᾶλλον δὲ οὐχὶ ἑαυτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἀντὶ θνητῶν ἀθανάτους ποιεῖ· ἑαυτὸν μὲν, οἷς ἔφην, τοὺς δὲ, οἷς C τὴν σῶν ἀρετήν τε καὶ δόξαν ἐσαεὶ παραμένειν παρασκευάζει τοῖς λόγοις· ἣν ἐὰν μὴ τοῦ συστήσοντος τοῖς ἔπειτα τύχῃ, εὐθὺς σβέννυται καὶ περὶ αὐτὴν καταῤῥεῖ· οὐδ' ὅτι γέγονεν οὐδενὶ μετὰ βραχὺ δεικνυμένη.

Plato memorat, rite fungitur, dum equi licet aliquantum divergentes, non diversimode currunt, sed eodem pedibus tendunt. Ad quæ ergo id quoque assero quod homo sapiens qua sapiens non solum rerum naturam, sed et divinarum humanarumque cognitione gaudet, et hanc ob causam hominum vulgus longe superat. Ut enim qui ratione præditi sunt cæteris, qui ea carent præstant, sic is qui sapientia duce, multitudine, ut potest, utitur, inter cæteros mortales excellit, et solus Colophoniorum suffragium feret : est enim vir quasi divinus re et nomine. Quo enim magis est sapiens et perfectus, eo longius ab hominum communi distabit, propiusque ad Deum accedet. Et sic inter duos positus limites et de rebus immaterialibus philosophans, materialis creatura esse nolet ; imo in verbis et actibus mentis oculum purificare nunquam cessabit, ut ad Numinis divini intuitionem se præparet ac pristinam integritatem quam amiserat, recuperet. Sed, quod memoratu dignissimum est, cum immortalis est, immortalitatem in sermonum suorum tenore relinquet post probam vitam ; nec se solum, sed cæteros quoque e mortalibus immortales constituet ; se ipsum, sicut dixi, cæteros autem virtutis ac gloriæ memoria litteris mandata. Hæc memoria nisi sic firmatur, intercidit collapsa vestigia nulla relinquens.

κδ'. Ὅταν τοίνυν ἡ πάντων τῶν ἄλλων ἀγαθῶν περιουσία καὶ χάρις τυχοῦσα μὲν λόγων ἀθάνατος ᾖ μὴ τυχοῦσα δὲ νεκρά πως εἶναι δοκῇ τῷ λανθάνειν, καὶ οὐδὲν αὐταῖς πλέον ᾖ τοῦ ποτὲ γεγενῆσθαι, πῶς οὐ κάλλιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις ἁπάντων δεῖ νομίζειν τοὺς λόγους; πῶς δ' οὐ πάντ' εἴσω πίπτει τοῦ θαυμαστοῦ τοῦδε καὶ δαιμονίου τῷ ὄντι πράγματος; Καὶ μὴν εἰ κοινούς τινας εὐεργέτας καὶ σωτῆρας καὶ κηδεμόνας τοῦ βίου καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τοὺς νόμους ἅπαντες ἴσμεν, τῷ πᾶσαν μὲν κακίαν παντάπασιν ἀναιρεῖν, ἀρετὴν δὲ συνιστάναι, δι' ὧν τὴν μὲν τιμᾶν οἴονται δεῖν, τοὺς δὲ πονηροτάτους κολάζειν, ἆ πού γε πολὺ πρότερον τοῖς λόγοις ὧν εὕρημα νόμοι, ταύτην εἰσόμεθα δικαίως τὴν χάριν; καὶ ταῦτα καὶ ἔτι πλείω μετὰ πολλοῦ τοῦ κρείττονος αὐτοὺς προσεροῦμεν, ὡς πάσης εὐδαιμονίας ἀνθρώποις διὰ τῶν νόμων αἰτίους; εἴπερ οὐδὲν μὲν τῶν χρηστῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπράχθη μὴ τεθέντων τῶν νόμων, ἐτέθησαν δὲ τοιξαρχῆς ὑπὸ λόγων, καὶ νῦν ἐπιεικῶς συγκροτοῦνται· εἰ δ' ἰδιώτατον μὲν καὶ λυσιτελέστατον καὶ τοῦ παντος ἀξιώτατον ἀνθρώ-

27. Si omnium quotquot sunt bonorum memoria litteraturæ beneficio immortalis est, et contraria vice exstinguitur ipsa oblivione, et res gestæ nullæ sui vestigia relinquunt, nonne historia præclarissima rerum humanarum habenda est ? et quis non videt omnia quæ exsistunt ejus partes constitutivas fieri ? Quod si humani generis benefactores, sospitatores, si leges, si omnia similia memoria tenemus eum in finem ut malitiam interimamus, virtutem stabiliamus, ut homines frugi remuneremur, pravos castigemus, litterarum usum, unde leges manarunt, quo tandem honore afficiemus ? quomodo satis laudabimus rem quæ legum ope hominum felicitatem stabilivit? Revera nihil boni sine legum latione in terra fieret ; leges autem e litteris emanarunt, et nunc quidem communi vinculo ornantur. Si igitur scientia litteraria res est homini uti-

(1) Colophoniorum suffragium apud Schottum proverb. append. vat. II, 43.

lissima, dignissima, quia hominis dignitatem maximopere auget, semper autem fautore ac Mæcenate opus habet, qualis tu, qui auctoritate regia plurimum potes, majorem ipsis gratiam ac dignitatem indas precor, ut hominum utilitati magis magisque inserviat.

28. Si hæc ita se habent, et si ad unum omnes hac de re consentiunt, tu ipse, rex, ejusmodi studia ardenter complecteris eum in finem, ut ubique gentium sermones sapientium magni facias cum ipsisque certamen ineas. Ut vere dicam, sermonum serendorum liborumque legendorum occasio non semper est, neque victorias Pindaric more cantare facultas datur. Tu vero in eo quoque sapientemages ut omnes cives studiorum ardore imbuas et ut sepientum commercio gaudeas, siquidem, ut est in proverbio, tyranni ipsi sapientum consuetudine sapientiam acquirunt. Ita fiet ut sermonum gravitas ac dignitas per te augeatur. Quando enim omnes persuasum habebunt, te ejusmodi rebus delectari, musarum amici tibi ipsi quoque favebunt, et cæteris negotiis posthabitis arti oratoriæ in primis studebunt, quia in ea musarum templum, eloquentiæ focum, omnis srpientiæ curriculum vident, Deumque pro sua prudentia regnum tuum firmare agnoscunt. Tu ipse in admiratione eris, quia in perpetua voluptate positus, dum cæteri per ignorantiam languescunt, tu phari instar luce tua genus humanum illustras ac regeneras; qua in re præclare agis, rex, et sapienter. Ex exemplum probativum. Athenienses inter omnes non Barbaros tantum, sed Græcos universos celeberrima ac splendidissima tropæa erexerunt, omnibus formidandi Græcis, in quos terra marique dominabantur nemine prorsus resistente; imo omnes in ipsos ut communes sospitatores oculos dirigebant, et in rerum discrimine apud ipsos refugium quærebant, utpote qui soli prudenter rebus inservire, arma capessere, uno verbo, qui, ut ait Homerus et sermones serere et opera exsequi sciebant. Apud ipsos enim schola Eleatica in litterarum studia et armorum exercitium divisa erat. Sed ut nihil dicam de Themistocle et Pericle, Miltiade et Cimone ac de tot aliis ducibus et rhetoribus qui virtutem supra omnia laudabant, quique cæteris virtutum exemplum exhibebant; ut præteream Pythagoreos qui

A ποις οἱ λόγοι, τά τ' ἄλλα καὶ ὅτι πολλῷ βελτίους ἢ κατ' ἀνθρώπους καθιστᾶσιν ἀνθρώπους, δέονται δ' ἐς ἀεὶ τοιούτου συναγωνιστοῦ καὶ προστάτου, οἷος αὐτὸς εἶ, μέγα δυνάμενος διὰ τὴν ἀρχὴν, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν μᾶλλον ἢ ὅπως αὐτὸ τοῦθ' ὅπερ εἰσὶ καὶ σομίζονται μετὰ μείζονος ἐργάζωνται τῆς παρασκευῆς, καὶ πρὸς κοινὴν ἀνθρώπων ὄνησιν ὦσιν.

κη'. Εἰ ταῦθ' οὕτω καὶ τοῦτον ἔχει τὸτ τρόπὸν, καὶ πάντες ἂν πάτες τὰ τοιαῦτ' ἀλλήλοις ξυμφαῖεν, δίκαιος ἂν εἴης καὶ αὐτὸς, ὦ βασιλεῦ, ἅτε κοινὸν ὀφείλων ὄφελος εἶναι, οὕτω τούτων ἀντέχεσθαι, καὶ τοσκύτην ὑπὲρ αὐτῶν εἰσφέρειν σπουδὴν, ὡς μὴ μόνον ἑκασταχοῦ τῆς οἰκουμένης μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἀσκεῖσθαι λόγους κελεύειν, καὶ τιμᾷν τοὺς ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ σέ γ' αὐτὸν ἀγωνιστὴν τούτων εἶναι κάὶ σπουδαστήν (1). Εἰ δὲ τοσούτων καὶ τηλι-
B κούτων ἐν μεσημβρίᾳ πραγμάτων οὐχ οἷόν τε λόγους μεταχειρίζειν καὶ βιβλίοις ἐγκύπτειν καὶ τἄλλα πράττειν ἃ μεγίστης ἐστὶ σπουδῆς καὶ λόγων ἀξίας· οὐδὲ γὰρ τὸν ἱπποσύνην δεδαότα ᾄδειν κατὰ τὸ ἔπος οἷόν τε (2)· σὺ δὲ καὶ οὕτως ἔσῃ σοφὸς, τὰς μὲν πόλεις ἁπάσας, ὡς ἔφην, μεστὰς εἶναι παρασκευάζων παιδείας, αὐτὸς δὲ τό γε σοφοῖς συνεῖναι καὶ διαλέγεσθαι πολλοῦ τινος ἄγων· ἐπεὶ καὶ σοφοὶ τύραννοι τῇ σοφῶν συνουσίᾳ, φασὶν οἱ σοφοί (3)· δι' οὗ δῆτα καὶ μᾶλλον ζηλωτοὺς πῶς οἴει τοὺς λόγους ἐργάσῃ καὶ σπουδῆς ἁπάσης ἀξίους. Εἰ γὰρ δὴ πάντες πεισθεῖεν ὅτι τοσοῦτο τουτοισὶ χαίρεις, οὕτω σφόδρα τὸ κατ' αὐτοὺς τίθεσαι, ὡς τοὺς μουσῶν ἑταίρους καὶ σαυτοῦ δομίζειν ἑταίρους, καὶ τούτοις ἀπανταχοῦ πραγμάτων τὰ πλείστου φασὶν
C ἄζια χρῆσθαι, πᾶσι τοῖς ἄλλοις εὖ οἶδα χαίρειν εἰπόντες, προσέξουσιν ὡς μάλιστα λόγοις· καὶ πάντα πόνον ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι τούτους νομιοῦσι ῥᾳστώνην, ὡς ἐντὸς ὀλίγου μουσῶν θέατρον, καὶ λόγων ἑστίαν, καὶ ξυμπάσης ὡς εἰπεῖν ἀγῶνα σοφίας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα Θεοῦ δίδόντος, τὴν σὴν ἀρχὴν καταστῆναι· καί σε θαυμάστὸν ἐντεῦθεν μᾶλλον γενέσθαι, ὅτι τὸ θεσπέσιον τουτὶ χρῆμα καὶ ἡδονῆς κόρον οὐκ ἔχον, πολὺν ἤδη χρόνον τῇ τῶν κρατούντων ἀμαθίᾳ, ὑφ' ὧν ἔδει μᾶλλον ἐκλάμπειν, κατασβεσθὲν, καὶ πρὸς τὸ μηδὲν ἤδη χωρῆσαν, σὺ μόνος πυρσοῦ δίκην δεῖν ᾠήθης ἀνάψαι, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν καὶ τοῦτ' ἀνθρώποις ὡς μάλιστ' ἀνανεώσασθαι· καλῶς γε ποιῶν, ὦ βασιλεῦ, καὶ σαυτῷ προσηκόντως· δῆλον δ' ἐκεῖθεν. Ἀθηναῖοι γοῦν μέγιστα
D μὲν καὶ κάλλιστα τῶν ἁπάντων πάντων οὐκ ἀπὸ βαρβάρων μόνων, ἀλλὰ καὶ πάντων Ἑλλήνων ἀνέστησαν τρόπαια· φοβεροὶ δὲ ἅπασιν ἦσαν, τῶν δὲ Ἑλλήνων καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν ἦρχον· καὶ οὐδεὶς, ὡς εἰπεῖν, ἀντισχεῖν ἠδύνατ' αὐτοῖς· πάντες δὲ εἰς αὐτοὺς ὡς κοινοὺς σωτῆρας ἑώρων, καὶ τούτους ἐν τοῖς σκοπέλοις τῆς τύχης ἐποιοῦντο καταφυγὴν, διὰ τὸ μόνους τῶν πάντων μετὰ σοφιας καὶ τοῦ λελογισμένως τοῖς πράγμασι χρῆσθαι πρὸς ὅπλα χωρεῖν, καὶ τοὺς αὐτοὺς, ὡς Ὅμηρος λέγει,

(1) In margine γρ. φροντιστήν.
(2) Exstat proverbium apud Schottum St. 64

(3) Euripides.

Μύθων τε ῥητῆρας ἔμμεναι πρηκτῆράς τ' ἔργων. Ταῦτ' ἄρα καὶ τὸ λεγόμενον παρ' αὐτοῖς Ἐλεατικὸν ἀμέλει διδασκαλεῖον λόγων ἅμα καὶ ὅπλων ἄσκησις ἦν· ἵνα δὲ μετὰ Θεμιστοκλέους καὶ Περικλέους καὶ Μιλτιάδου καὶ Κίμωνος καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων στρατηγῶν καὶ ῥητόρων, οἳ καὶ τὴν ἀρετὴν ὑπὲρ ἔπαινον εἶχον, καὶ μόνοι τοῖς ἄλλοις εὐψυχίας ἦσαν παράδειγμα, καὶ τοὺς εὐδαίμονα τὴν Ἰταλίαν, τὴν καὶ μεγάλην ἐπικεκλημένην Ἑλλάδα, δι' ὧν ἐπολιτεύοντό τε καὶ ἐστρατήγουν πολὺν ἤδη χρόνον πεποιηκότας Πυθαγορείους παρῶ, τίς οὐκ οἶδε τους ἀπογόνους Αἰνείου, τῷ λόγοις καὶ ὅπλοις ἐπιεικῶς ἐξηρτῆσθαι, ἐφ' οὕτω τι δόξης καὶ ῥώμης καὶ τύχης καὶ τοῦ παντάπασι πάντων ἐν πᾶσι κρατεῖν ἥκοντας, ὡς καὶ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης γεγενῆσθαι κυρίους; Εἰ δ' εὐψυχία καὶ λόγοι τοσοῦτο δύνανται, καὶ οὕτω θαυμαστοὺς ἀποφαίνουσι τοὺς χρωμένους, ἡλίκον ἂν εἴη χρῆμα αὐτῶν τε τούτων καὶ πάντων ὧν ἐξ ἀρχῆς ἔφην, ὁμοῦ συνιόντων;

κθ'. Δεῖ δή σοι λόγων μάλιστα πάντων, ὦ βασιλεῦ, μᾶλλον δὲ μετὰ πάντων τῶν ἄλλων καὶ λόγων ἐξ ἀνάγκης σοι δεῖ, ὡς μόνην ταύτην οὖσαν καλλίστην καὶ τελεωτάτην καὶ διὰ πασῶν ὡς εἰπεῖν ἁρμονίαν· φθόνον δὲ εἰ μὲν μηδένα παρὰ μηδενὸς ἐπὶ πᾶσι τούτοις, ὦ βασιλεῦ, ἔσεσθαί σοι νομίζεις, πρῶτον μὲν οὐ τὰ προσήκοντα οἴει, τοσαύτην καὶ τηλικαύτην ἀρχὴν ἀνεπίφθονον εἶναι νομίσας, τοῦ πάθους τοῖς σμικροτάτοις ἔστιν ὅτε ξυμβαίνοντος· ἔπειτα πῶς οἷόν τε τὸν ταύτην ὡς δεῖ διοικοῦντα, ὁποῖος εὖ οἶδ' αὐτὸς ἔσῃ, μὴ οὐχὶ καὶ βέλτιστον εἶναι; Τὸν δὲ τοιοῦτον καὶ φθονεῖσθαι πᾶσα ἀνάγκη· πρὸς γὰρ τὸν ἔχονθ' ὁ φθόνος ἕρπει, κατὰ τὸν παῖδα σοφίας, τὰς ἀφορμὰς ἐκ τῆς ἀληθείας λαμβάνων· προσδοκῶν δὲ εἰ μὲν οὐχ ἥξεις εἰς πεῖραν, θεῷ τε χάριν ἴσχειν, σαυτῷ τε διὰ ταῦτα ξυγχαίρειν· εἰ δ' οὐδὲν μᾶλλον, ἢ τὸ εἰκὸς ὡς μάλιστα φέρειν, ἢ δυσχεραίνων, σαυτῷ πάντως περιπεσῇ, ἃ προσεδόκησας ἔσεσθαι, ταῦτα γεγονότα κακίζων· χωρὶς δὲ τούτων, εἰ τὰ μὲν καλῶς ἔχοντα παντάπασι τῶν πραγμάτων ἀπήλλακται βασκανίας καὶ φθόνου, πάντοθεν συγκεκροτημένα καὶ μηδηνοῦν λαβὴν τὸ παράπαν μηδαμόθεν διδόντα· κατὰ δὲ τῶν μὴ ταύτῃ διακειμένων τὰ βέλη φέρεται, εἰ μὲν καὶ αὐτὸς τοῖς ὅλοις βέλτιστος εἶ, οὐκ ἄν μοι δοκεῖς παρὰ μηδενὸς ἀκοῦσαι κακῶς, ἀλλ' ἐπαινέτας πάντας κεκτῆσθαι· εἰ δ' ἀκούσῃ, ἔοικας μηδὲ τοῖς ὅλοις βέλτιστος εἶναι, ἀλλὰ τοῦ διὰ πάντων ἐνδεῖν, καὶ διὰ τοῦτο κακῶς ἀκούειν· διόρθωσαι τοίνυν ἐν τούτοις σαυτὸν, καὶ ποίησον διὰ πάντων βελτίω· ἕως δ' ἂν μὴ τοῦτ' ᾖ, καὶ τῶν αἰτιωμένων ἀνέχου· μᾶλλον δὲ κἂν μηδεὶς τοῦν σε τῶν πάντων εἴπῃ κακῶς, κἂν τοὐναντίον πάντες φῶσι καλῶς, σὺ δὲ καὶ οὕτω σαυτὸν οἷς οὕτως ἔχεις, οὐκ ἀπαλλάξεις αἰτίας, ἐὰν σαυτοῦ λόγον ποιῇ, καὶ τῷ καθεκάστην, ὡς εἰπεῖν, βίῳ δικάζεις· οὑτω σαυτὸν, καὶ μὴ τοὺς λέγοντας κακῶς, αἰτιᾶσθαι δίκαιος εἶ· αὐτοῖς μὲν οὖν τούτοις μάλιστα καὶ χάριν εἰδέναι, ὅτι σὺ μὲν ὑπὸ τοῦ σαυτὸν σφόδρα φιλεῖν, ἠγνόησας σαυτὸν ἐν τούτῳ δήπου μέρει· οἱ δὲ δι' ὧν εἶπον κακῶς, παρέσχον σοι καὶ γνῶναι καὶ

A Italiam magnam et Græciam illustrem reddiderunt; quas regiones diu et artibus et armis regebant: quis nescit quod Æneæ proles eloquentiæ et armorum vi eo gloriæ et potentiæ ac felicitatis pervenerunt, ut totius mundi domini facti sint? Quodsi virtus et eloquentia tantum valent, et eos qui utramque sectantur adeo illustrant, quid inde utilitatis manaret, si omnes iis ducibus uterentur?

B

29. Ante omnia igitur dicendi peritia excellere debes, o imperator, in qua vera elegantia et concinnus ordo situs est. Si dein neminem fore putas qui illas tibi virtutes invideat, egregie erras. Quo pacto enim te tot ac tantis virtutibus ornatum sine invidia regnaturum esse putas, invidiæ vitio vel minimos homines calcitrante? Si enim, ut decet, res publicas administras, quomodo non optimum te quoque esse fieri poterit? Possidentem namque invidia sequitur secundum filium sapientiæ qui

C effata sua a veritate ipsa mutuatur, et qui tibi congaudet, si tentationibus non succumbis; si autem sortem iniquam pateris, minus quam par est affligetur; et quamvis sis optimus, invidiæ tela vel in innocentem dirigentur famamque tuam lædent. Quare erige animum teque ipsum emenda quotidie, interea autem reprehensores ausculta. Sed tam quoque ubi bene de te loquuntur, tibi ipsi rationem redde et vitæ quotidianæ examen institue. Sic enim teipsum, non cæteros reprehensibiles invenies; imo gratias iis habebis videndo quod nimio tui amore seductus teipsum minus cognitum habebas.

D Hoc enim pacto tibi teipsum cognoscendi corrigendique ansam dederunt. Denuntiatorum certe natio in odio est ob malam eorum mentem; sed etiam qui male famati sunt, ab inimicis ipsis interdum utilitatem recipere queunt. Sæpe enim ii qui dissolute vixerant, prudentes ac modesti evaserunt et rebus honestis studere cœperunt.

30. Illud quoque insuper dixerim quod bona malave qua fruimur fama penes nos ipsos est; reenim vera alterutra nobis obtinget prout virtutem aut amplectimur seu aversamur; quam utut se res habebunt apud omnes obviam habere desideramus honoris ac dignitatisgratia. Virtutem enim quatenus Dei socii a principio sumus, per totam vitam exercere debemus, ut naturam quæ in nobis est divinam regeneremus, sicque Deum quem indolenter agentes perdidimus, in nobis restaurare valeamus. Cum igitur virtus unicuique necessaria sit, tum rex mimine ea carere poterit, qui sicut habitu externo præcellit, ita virtute eminere debet. Ut enim omnium ditisssimus est, sic optimus quoque esse ejus erit, qui cæterum ipsum exemplaris instar intuentur ac mores secundum ipsum componunt. Qualis igitur tu ipse eris, tales cæteri quoque imitando esse volent. Non enim modestus tantum, sed optimus esse nec pravo exemplo urbes solo æquare præsumes. Si enim verum est quod Plato dixit, et sane verum est, quod civitates bene se habebunt ubi aut philosophi regnant, aut reges sunt philosophi, infitiari non possumus quin ubi rex pravus est, civitates quoque necessario male se habituræ sint.

A διορθώσασθαι. Εἰ γὰρ τὸ τῶν κατηγόρων χρῆμα μισεῖται διὰ τὴν αἵρεσιν καὶ τὸ τῆς γνώμης οὐκ εὖ, ἀλλὰ καὶ τῶν κακῶς ἀκηκοότων ἔστιν οἷς τοῦτ' ἔστι πρὸς κέρδους, εἴπερ ἔστιν, ὡς λόγος, καὶ ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελεῖσθαι· τούς τε γὰρ ἀσέμνως βιοῦντας σώφρονας καὶ κοσμίους τοὺς πλείστους ἐντεῦθεν ἔστιν ἰδεῖν· τούς τε σπουδαίους ἀσφαλεστέρους, ὑφορωμένους τὰ τοιαῦτα στόμματα.

λ'. Παρὰ πάντα δὲ ταῦτα ἐκεῖνο λέγω, ὡς τὸ καλῶς ἢ κακῶς ἀκούειν καὶ τυγχάνειν εὐφημιῶν ἢ μὴ πρ' ἡμῖν μάλιστα κεῖται· καὶ τούτων ἡμεῖς αὐτοὶ κύριοι, ἀντιποιούμενοί τε ἀρετῆς, καὶ ταύτης αὖ ἀλογοῦντες, ἣν ἀπαιτούμεθα μὲν ἅπαντες ἄνθρωποι διὰ τὴν τῆς εἰκόνος ἀξίωσιν, καὶ τὸ τετιμῆσθαι· καθ' ἣν δὴ καὶ κοινωνοὶ Θεοῦ γεγονότες τοσξαρχῆς, ἀνάγκην ἔχομεν δήπου διὰ βίου παντὸς B ταυτηνὶ μετιέναι· καὶ πειρᾶσθαι διὰ πάντων, ὡς οἷόν τε, τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον ἀνάγειν ἐπὶ πρωτόγονον θεῖον· ἵν' ὃν διὰ ῥᾳθυμίας ἀπωλέσαμεν οἶμοι! Θεὸν, τοῦτον αὖ διὰ σπουδῆς εὑρεῖν δυνηθῶμεν· οὕτως ἀρετῆς ἐξανάγκης ἅπασι δεῖ· βασιλεῖ μέντοι καὶ πολλῷ πλέον. Ὅσον γὰρ ἁπάντων κατὰ τὸ σχῆμα πρόεχει, τοσοῦτο κατ' ἀρετὴν αὐτὸν προῦχειν χρεών· καὶ μὴ ὅτι πάντα τὰ πάντων αὐτὸν μόνον κεκτῆσθαι, ἀλλὰ καὶ πάντων ἐν ἅπασι βέλτιστον εἶναι, ἅτε πάντων εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ἀρχέτυπον ἀφορώντων, κἀκεῖθεν τὰ σφέτερ' αὐτῶν καθιστάντων. Ὡς οὖν ὁποῖός ποτ' ἂν ᾖς αὐτὸς, τοιούτων ἄν σοι καὶ πάντων καθεστηκότων, καὶ ὡς οὐχ ὑπὲρ αὐτὸς σαυτοῦ μᾶλλον ἢ τῶν ἄλλων ἁπάντων λόγον ὑφέξων, ἐθελήσεις εὖ οἶδ' ὅτι καὶ αὐτὸς διὰ πάντων βέλτιστος εἶναι, καὶ τοὺς ἄλλους τοιούτους δή τινας ἴσχειν, ἀλλ' C οὐ κακίᾳ συζῶν διεφθαρκέναι τὰς πόλεις. Εἰ γὰρ ἀληθής ἐστιν ὁ τοῦ Πλάτωνος λόγος, ὥσπερ οὖν ἐστι, τὸ τὰς πόλεις ἄγαν εὐδαιμονήσειν, ὅταν ἢ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν, ἢ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι, τουτέστι θαυμαστοῦ τινος ἂν διὰ πάντων προστατοῦντος λαχούσας, ἧπου γε πᾶν τοὐναντίον, ὅταν ὁ βασιλεύων φαῦλός τις ᾖ, καὶ ταύτας ὡς κάκιστα ἕξειν πᾶσα ἀνάγκη.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ.

—

EJUSDEM
ORATIO
DE SUBDITORUM OFFICIIS.

—

1. Quæcunque de imperatore optimo et summe venerando dici conveniebat, qualem nempe esse

α'. Ἃ μὲν οὖν ἀρίστου περὶ καὶ θαυμαστοῦ βασιλέως φάναι προσῆκε, καὶ οἷον εἰκὸς εἶναι τὸν πάν-

των μὲν ἀνθρώπων κράτος ἀνηρημένου, τοῦ δὲ τῶν A oporteat eum quid ad totius mundi gubernationem
ὅλων ἡγεμόνος Θεοῦ κοινωνὸν ὡς εἰπεῖν καταστάντα, appellatus est, et quem Deus ipse in suam quasi
τῷ τε τὴν αὐτὴν ταυτηνὶ λῆξιν δημαγωγεῖν ἠξιῶ- societatem recepit, ex qua excidet, si virtutem
σθαι, τῷ τ' ἀρετὴν πᾶσαν ἐντεῦθεν ἀσκεῖν ἠναγκά- exercere cessabit et officiis deerit suis, hucusque
σθαι, ὡς ἂν μὴ μόνῳ τῷ κρατεῖς τὴν κοινωνίαν ἐμ- explanavimus. Sed cum post hæc de subditis quo-
φαίνων, τοῖς ἔργοις ψεύδηται, ἀλλὰ καὶ δι' ἀμφοτέρων que verba facere æquum est ac clare demonstrare,
τῷ προελομένῳ ξυμβαίνῃ, ταῦτ' ἔστιν. Ἐπεὶ δὲ δεῖ quibus conditionibus quæque faciendo summo im-
τὸν ταῦτ' εἰρηκότα, καὶ περὶ τῶν ἀρχομένων ἅττ' peratore digni fiant, hoc quoque, si fieri potest,
ἔξεστι διελθεῖν, καὶ δεῖξαι σαφῶς ὁποῖοί τινες ἂν certamen certabo. Absurdum enim esset urbis
ὄντες, καὶ τί δρῶντες ἀξιόχρεῳ τουτουΐ διὰ πάντων alicujus mentionem quidem facere, et ea quæ ad
ἀφθεῖεν καὶ σφόδρα προσήκοντες, πειράσομαι καὶ eam spectant omittere, nulla prorsus ratione habi-
τοῦτον, ὡς ἂν οἷός τε ὦ, διανῦσαι τὸν ἆθλον· καὶ ta rerum memoratu dignarum. Quanto magis
γὰρ ἂν εἰη τῶν ἀτόπων πόλεως μὲν ἠστινοσοῦν με- maximum imperium (quo certe aliud quod animi
μνημένον οὐχ ὅπως ἀκροπόλεως ἔχει μόνον, ἀλλὰ B admirationem magis alliciat, non exsistit), laudes
καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστου διεξιέναι, καὶ διὰ πάντων meretur, ita tamen ut subditorum quoque justa
ὡς εἰκὸς τῷ λόγῳ κεχρῆσθαι· τὴν δὲ πασῶν μεγί- mentio fiat. Si enim regibus solis omnia attribuen-
στην καὶ τελεωτάτην ἡγεμονίαν, καὶ τί γὰρ ἥ ξυμ- tes, cæteros omnes aspernaremur, rem imperfe-
πάσης τῆς οἰκουμένης θαυμαστὴν πρυτανείαν ὁποίαν ctam relinqueremus, siquidem et regem et civem
εἶναι χρὴ δεῖξαι προθέμενον, ἔπειτα τὸ μὲν τῶν utpote naturali vinculo unitos atque ita inseparabiles contemplari dedecet. Ex iis enim quodcunque
ἀρχομένων παρὰ φαῦλον ποιεῖσθαι, καὶ μηδέν τι πρὸς regnum constat. Quare orator verba faciens id
λόγον τοῦτ' εἶναι νομίζειν, ἀπὸ δὲ μόνου τοῦ κρα- præsertim caveat ne regem tantum virum bonum
τοῦντος τά τοιαῦτ' ἐθέλειν περαίνειν· ἐξ ἡμισείας prædicet, civem autem quasi bonus esse nequiret,
μέντ' ἂν οὕτως εἴημεν ἀποδεδειχότες, διὰ τὸ τού- silentio prætereat. Sicut enim fieri non potest ut
τους ἀμφοτέρους ἐπὶ τοσοῦτον ἠνῶσθαι, καὶ οὕτως regnet aliquis, si quibus regnet absunt, ita subditi
ἔχειν, ὡς καὶ ξυννοεῖσθαι κατ' ἀνάγκην ἀλλήλοις, feliciter regni nequeunt, nisi vir regnandi peritus
τά τε ἄλλα καὶ τὸ τὴν ἀρχὴν ὑπ' αὐτῶν συνεστάναι, obvius sit. Equidem utrumque in æqua conditione
διαιρουμένην εἰς τούτους, καὶ τοῦτό γε οὖσαν, ὅπερ C posui, regem, inquam, ac subditum, nec est quod
αὐτοὶ συνιόντες. Σχεδὸν μὲν οὖν ἐν τοῖς εἰρημένοις orator de illo solum bene dicat, neque vero de
καὶ τοῦτ' εἴργαστο, καὶ τοῦτ' ἔστιν εἰπεῖν, ὡς οὐ subdito. Nos quidem quos ista differentia nequa-
τεῦ κρατοῦντος ὅπως οἷς ὅτι μάλιστα βέλτιστος quam latet, non de rege, sed de ipso regno ser-
ἔσται, κοινὸν ὄφελος ἔσται ποιούμενος λόγον, καὶ mones serere statuimus. Et cum regnum nihil
τῶν ἀρχομένων οὐδὲν ἧττον ἐν αὐτοῖς τούτοις ὅπως aliud sit nisi regens ac regendus, quo pacto non
ἔσονται βέλτιστοι, λόγον ποιεῖται. Εἰ γὰρ ὡς οὐχ de ambobus hoc loco dicendum erit?
οἷόν τε ἄρχειν ἀρχομένων οὐκ ὄντων, οὕτως οὐδὲ
καλῶς ἄρχεσθαι τούτους μὴ θαυμαστοῦ τινος διὰ
πάντων τοῦ προστάτου τυχόντας· τοιοῦτον δὲ τοῦ-
τον οἷς αὐτὸς ἔφην εἰργασάμην, εὔδηλον ὡς ἀμφο-
τέρων πάντως ἐμνήσθην οἷς ἐμνήσθην θατέρου· οὐ
μὴν ἀλλ' εἰ μὲν ἦν τοῖς αὐτοῖς περί τε τοῦ κρατοῦν-
τος καὶ τῶν ὑπὸ χνῖρα λόγοις κεχρῆσθαι, καλῶς ἂν
εἶχε πρὸς ἐκεῖνον μόνον εἰπόντας μηδὲν προσπε-
ριεργάζεσθαι· εἰ δὲ τοσαύτην τούτων ἴσμεν διαφο-
ρὰν, δσην ἐκεῖνα πρὸς ἄλληλα κέκτηται, ἡμεῖς τε
οὐχ ὑπὲρ μόνου τοῦ κρατοῦντος, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῆς
τῆς ἀρχῆς λέγειν προὐθέμεθα, ἥτις οὐδέν ἐστιν ἄλλο
ἄρχων τε καὶ ἀρχόμενος, πῶς οὐ πᾶσα ἀνάγκη καὶ
ἀμφοτέρων μνησθῆναι, καὶ μετὰ τὰς πρότερον εἰσ- D
ηγήσεις, καὶ τούτων ἐφῆφθαι;

β'. Δεῖ δὴ πόλεις ἁπάσας, χώρας ἁπάσας, καὶ κατὰ 2. Omnes civitates, regiones cunctæ, si terra
γῆν καὶ κατὰ θάλατταν ἑάνπερ τοῦ πράττειν εὖ marique proficere volunt, pietatis ac religionis,
ἴσχωσι λόγον, εὐσεβείας μὲν καὶ τῆς περὶ τὸ σέβας quæ sunt fundamenta omnis regni radixque vitæ
ἀσφαλείας, ἅτε κρηπῖδος καὶ ἀρχῆς οὔσης καὶ βίζης felicis quod animum,rationem habere deberunt.In
εὐδαίμονος βιοτῆς καὶ τοῦ κατὰ ψυχὴν γιγνομένου, hoc enim rerum statu cujuscunque virtutis stu-
καὶ ὅτι σὺν αὐτῇ τε καὶ μετ' αὐτῆς καὶ πᾶσαν ἄλ- dium ac progressus florebunt. Cui rei nisi operam
λην ἀρετὴν σπουδαστέον· ἄνευ δὲ ταύτης τηνάλλως damus, nil proficimus. Idcirco virtutem summo
θέομεν. Διὰ ταῦτα τῆς μὲν πρὸ τῶν ἄλλων ἐρῳμέ- ardore amplectamur et Numen divinum reverea-
νως μάλιστ' ἀντιποιεῖσθαι, καὶ πᾶσιν οἷς ἔξεστι θε- mur, ut sic unanimiter ac uno tenore eadem sen-
ραπεύειν τὸ θεῖον· ἔπειτα τοσαύτῃ μὲν καὶ τηλι-
καύτῃ καὶ αὐτὰς πρὸς ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλας

tiamus, de iisdem gaudeamus. In gubernatores dein eo semper animo simus, ut ipsos non minus quam ipsas leges recolamus, ut eorum gesta æqua mente recipiamus, imo vitam ipsas pro iis fundere parati erimus, quippe qui nunquam non pro nobis vigilant, nostri curam gerunt et labores periculaque pro nobis subire non dubitant. Aliter enim non regibus nostris studere, sed nostri ipsorum curam habere videremur, memores quod, si illi prosperitate fruuntur, nos quoque bene habebimus. Theopompus quidem rex Lacedæmoniorum, cuidam dicenti quod Sparta bonorum regum beneficio prospera esset, Dic potius, respondit, quod Lacedæmonii dicto audientes sunt. Bene est si civitates in universum ita sunt dispositæ, sed ante omnia quæ inter cæteras excellunt nunquam minores contemnent, adeo ut iis ut servis uti et ad quascunque res volent, adhibere præsumant, immemores quod eos quibus fortuna minus favet, male tractare minime liceat et silentium iis ac formidinem imperare. Sed nec multitudo proceres invidia atque odio persequatur, sed seditiones ac turbas vitando primoribus animum gratum exhibeant, infimis vero manum beneficam porrigant, eorum quasi cognatorum et affinium curam gerant.

3. Me quidem judice a principio urbes habitarunt mortales, et mœnia construxerunt vitamque communem elegerunt ea lege ac conditione, ut non domicilii sed studiorum societate fruerentur et ut unitas in pluralitate exsisteret. Quod si majores nostri urbes exædificarunt ut una viverent, nonne prorsus absurdum est, si nostrates non ad eumdem finem sociabilitatis sed ideo urbes construunt, ut in opionibus et mentis cogitatis inter se differant? Miror deinde in salem communem ad morum similitudinem probandam invocamus potius quam ejusdem urbis habitationem, quod commune intra mœnia domicilium magis necessarium quam salis communio esse videtur; quod monstratu haud difficile est. Parvi certe, sine magnis, secundum Sophoclem, fortem turrim creare possunt. Quod enim exiguum est, a parvis in altitudinem erigi valet. Parvis enim ut fortiter consistant, non minus ac gubernatoribus ac nautis expedit, ut mu-

A ὁμονοίᾳ κεχρῆσθαι, ὡς μίαν ἁπάσας εἶναι δοκεῖν τῷ ταὐτὰ φρονεῖν καὶ χαίρειν τοῖς ἴσοις· οὕτω δ' εὔνους τοῖς ἄρχουσιν εἶναι, ὡς μὴ μόνον πάντ' αὐτνῖς τὸν ἅπαντα χρόνον εἶκειν, καὶ μετὰ τοὺς νόμους καὶ αὐτοὺς νόμους ἡγεῖσθαι, καὶ στέργειν καθάπαξ καὶ τιμᾷν τὰ γιγνόμενα· ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν ἂν ὑπὲρ αὐτῶν, εἰ δεήσῃ, προέσθαι, ὀφείλοντας μὲν τούτοις ταυτηνὶ τὴν φορὰν τῆς συνεχοῦς εἶνεκ' αὐτῶν ἀγρυπνίας καὶ τῶν φροντίδων, καὶ τοῦ πάντα πόνον καὶ κίνδυνον ἑκάστοθ' ὑπὲρ τούτων αἱρεῖσθαι, διὰ τὸ τῆς ἀρχῆς ἠναγκάσθαι· χωρὶς δὲ τούτου, τὸ περὶ τοὺς κρατοῦντας οὑτωσὶ διακεῖσθαι καὶ ταύτῃ παρεσκευάσθαι, οὐχ ὑπὲρ ἐκείνων μᾶλλον ἢ ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν ἐστι παρεσκευάσθαι, εἴπερ ἐκείνων εὖ πραττόντων, καὶ αὐτοὺς εὖ πράττειν ἀνάγκη. Θεόπομπος
B γοῦν ὁ Λακεδαμονίων βασιλεὺς πρὸς τὸν εἰπόντα σώζεσθαι τὴν Σπάρτην διὰ τοὺς κρατοῦντας ἀρχικοὺς ὄντας, μᾶλλον ἔφη διὰ τοὺς πολλοὺς πειθαρχικοὺς ὄντας. Κοινῇ μὲν οὖν αἱ πόλεις οὕτως ἐχόντων, ἰδίᾳ δὲ κἀν τῷ πολιτεύεσθαι, πῶς; Μήθ' οἱ προὔχειν λαχόντες ὑπερφρονείτωσαν τῶν πολλῶν καὶ τῆς ἐλασσουμένης μερίδος, ὡς μὴ μόνον ἐν ἀνδραπόδων μοίρᾳ τούτοις κεχρῆσθαι καὶ ποιεῖν ὅταν βούλωνται κακῶς, ἀλλὰ καὶ σφίσιν αὐτοῖς διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ συγκεχωρηκέναι τῆς τύχης προσήκειν ἡγεῖσθαι τὰ τοιαῦτα μάλισθ' ὑβρίζειν καὶ μαίνεσθαι, ἐκείνοις δ' ὑπεπτηχέναι καὶ τρέμειν, καὶ μηδ' ἃ πάσχουσιν λέγειν ὑπὸ δέους ἐξεῖναι, μήτ' αὖ οἱ πολλοὶ πρὸς τοὺς
C ὑπερέχοντας οὑτωσὶ διακείσθων, ὡς ὑπὸ βασκανίας καὶ φθόνου τούτοις ἀπεχθάνεσθαι καὶ μισεῖν, πρὸς διαβολὰς καὶ στάσεις ἔσθ' ὅτε χωρεῖν δέον, τοὺς μὲν τῶν ὑπαρχόντων ἐκείνοις ξυγχαίρειν καὶ συνεύχεσθαι τὰ βελτίω, ἐκείνους δ' αὖθις ἐν ἅπαντι τῷ χρείας ἰσταμένῳ, τούτοις ξυμπρόττειν, καὶ χεῖρα σώζουσαν ὑπερίσχειν, καὶ συνόλως ὡς οἰκείων καὶ μάλ' αὐτοῖς προσηκόντων ἀντέχεσθαι καὶ φροντίζειν.

γ'. Ἐπὶ γὰρ τοῦτ' οἶμαι καὶ πόλεις τοτα ἀρχὰς ᾤκησαν ἄνθρωποι, καὶ τείχη περιεβάλοντο καὶ προὐβάλοντο, καὶ μετ' ἀλλήλων ἠξίωσαν εἶναι, ἐφ' ᾧ μὴ τόπῳ μᾶλλον ἢ γνώμῃ ξυνεῖναι, καὶ ὅλως ἓν διὰ
D πάντων παντάπασιν εἶναι. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τοὺς μὲν πρόσθεν ἐφ' ᾧ μετ' ἀλλήλων εἶναι πόλεις ἐξευρεῖν καὶ τεχνήσασθαι, τοὺς δὲ νυνὶ πόλεις οἰκοῦντας, οὐ διὰ αὐτὸ τοῦτο καὶ τοῖς λογισμοῖς ἓν εἶναι, ἀλλ' οὕτω χωρὶς εἶναι ταῖς γνώμαις, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ τῷ χώρῳ διίσταντο; Θαυμάζω δ' εἰ τοὺς μὲν κοινοὺς ἅλας ὑπὲρ τοῦ ταυτὰ τουλοιποῦ φρυνεῖν αἰδεῖσθαι φήσομεν χρῆναι, τὸ δὲ τὴν αὐτὴν πόλιν οἰκεῖν πρὸς τὸ ταυτὸ τοῦτο παρασκευάζειν ἔλαττον ἔχειν τουτωνὶ νομιοῦμεν, τουσοῦτον ἀναγκαιότερον ὄν, ὅσον αἱ μὲν τῶν κοινῶν εἵνεχ' ἁλῶν, καὶ τοῦ μετ' ἀλλήλων ἡμᾶς εἶναι, γεγόνασι δῆπου τοκαταρχὰς, κοινοὺς δὲ ἅλας οὐδηστινοσοῦν ποτε τούτων ἡγησαμένους οὐδ' ἂν εἷς ἐπιδείξαι. Χωρὶς δὲ τούτων σμικροὶ μεγάλων χωρὶς, κατὰ Σοφοκλέα, σφαλερὸν πύργου ῥῦμα πέλονται· μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ σμικροτέρων. Τῆς γὰρ ἑκατέρων συντελείας καὶ τοῦ συναίρεσθαι δεῖ πάντως ἑκατέροις οὐδὲν ἧττον ἢ κυβερνήτῃ καὶ ναύ-

ται τοῦ παρ' ἀλλήλων συναισμοῦ. Τὸ δὲ στασιάζειν καὶ πολεμεῖν πρὸς ἀλλήλους, καὶ μὴ ταῦθα διὰ πάντων γιγνώσκοντας εἶναι, ἀλλὰ διεστῶτας ταῖς γνώμαις, ἠλίκον καὶ τούτοις κἀκείνοις τὸν ὄλεθρον ἴσχει· καὶ τοσοῦτον τουτοισὶ μᾶλλον ἢ 'κείνοις, ὅσον πλοίου διαφθαρέντος, μικρά τις ἡ βλάβη· πόλεως δὲ ταυτὸ τοῦτο παθούσης τοσοῦτο μείζων, ὅσον καὶ πόλις νεώς· εἰ δὲ μεν' ἀλλήλων ὄντες οὕτως ἀλλήλοις εἰσὶν ὡς ἀληθῶς ἐν καιρῷ, τί δεῖ τούτους διαστάντας νομίζειν, καὶ μὴν εἰ μὴ διὰ τὸ τὴν ὁμόνοιαν κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον τοῖς χρωμένοις εἶναι καὶ πάσης εὐδαιμονίας ὑπόθεσιν; τῆς γοῦν ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν εἵνεκ' ἀσφαλείας, καὶ τοῦ γ' ἔχειν εἰς ἅπαν καλῶς, συνάγωνίζοιντ' ἂν εἰκότως ἀλλήλοις. Ἔτι νῦν τοι εἴ τις ἔροιτ' αὐτοὺς, πότερον εὖ πράσσειν ἢ δυστυχεῖν αἱροῦνται, εἰ μὲν δυστυχεῖν, οὐδὲ συμφρονήσουσιν· εἰ δὲ τοῦ πράσσειν καλῶς λόγος αὐτοῖς, καὶ τοῦ συμφρονεῖν ποιήσονται λόγον· οὐκοῦν ἐξανάγκης, εἰ μὲν οὐ συμφρονήσουσι, δυστυχήσουσιν. Εἰ δὲ δυστυχεῖν οὐκ ἀνέξονται, συμφρονήσουσι· συμφρονήσαντες δὲ ὡς εἰκὸς, καὶ μία ταύτῃ γεγονότες φρατρία, ὡς ἐν τῷ κατ' ἄμφω τῆς τύχης ἓν ἑκάτεροι καὶ βουλεύεσθαι καὶ φρονεῖν καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων καὶ ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν διακεῖσθαι, αὐτοί τε ἐν τῷ τῶν πραγμάτων ἀσφαλεῖ καὶ καλλίστῳ τὸν ἅπαντα βιώσοντα χρόνον, τῇ τε πόλει παντοδαπῶν ἀγαθῶν καθάπαξ ἔσται φορά· τὰ μὲν ἄφθονα καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν καὶ πᾶσαν παρελαύνοντα προσδοκίαν διὰ τὴν τῶν ἐνοικούντων ὁμόνοιαν καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ τῶν ὅλων χορηγοῦντος Θεοῦ· τῶν δ' ἐκασταχόθεν τῆς οἰκουμένης καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν εἰσκομιζομένων, ὡς μηδὲ ἐνδεῖν ὧν πόλεσι μάλιστα δεῖ.

δ'. Ὥσπερ δὲ τὴν πόλιν πᾶσαν εἰς ἐπιφανεῖς τε καὶ πολλοὺς διαιροῦντες, οὐκ ἀξιοῦμεν ἠντινοῦν βασκανίαν ἢ θράσος ἑκατέροις παρ' ἑκατέρων ὑπάρχειν, ἀλλ' ἐξίσης ἑκατέρους εὐνοεῖν ἑκατέροις κατὰ τὸ ἐξὸν ἑκατέροις, οὕτω ταύτῃ γε πάλιν πολλοῦ τινος ἄξιον εἶναί φαμεν καὶ πρὸς Θεοῦ καὶ πρὸς ἀνθρώπων ἐν τῷ καλλίστῳ μάλιστα κεῖσθαι, μὴ μόνον τὴν τῶν ξένων ὑποδοχὴν καὶ φιλανθρωπίαν, καὶ τὸ τούτους οἰκείως εὖ μάλα προσίεσθαι καὶ κεχρῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ τοὺς ἀπόρους τῶν πολιτῶν καὶ πιεζομένους ἐνδείᾳ πλείστης ὅσης ὑπὸ τῶν εὐπόρων ἀξιοῦσθαι προνοίας· καὶ ὧν αὐτοὺς μὲν τυγχάνειν ἐχρῆν ἐξανάγκης, ἐκείνους δ' εὖ μάλα χορηγοὺς καθεστάναι· μάλιστα μὲν διὰ τὸ ξυγγενὲς καὶ οἰκεῖον. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἀμφότεροι πόλεως· ὡς μηδὲ μεγαλοψυχίαν ταύτην εἶναι μᾶλλον εἰκάζειν ἢ χάριν πρὸς τοὺς οἰκείους ἐκτινομένην· ἔπειτα καὶ διὰ τὰς τῆς τύχης ὑφάλους καὶ τὸν πολὺν Εὔριπον, στροβύλου δίκην ἄνω καὶ κάτω τὸν βίον κυκώσης, καὶ οὕτω παιζούσης τἀνθρώπινα, ὡς τοὺς αὐτοὺς νῦν μὲν μακαρίους, νῦν δὲ τρισαθλίους παρασκευάζειν, κατὰ τοὺς τῶν δικαστῶν δωροδόκους ἢ βούλοντα τὰς ψήφους τιθέντας. Εἰ δ' ἀληθῆ ταῦτα, ὥσπερ οὖν ἀληθῆ, καὶ οὐκ εἰσάπαν εὐτυχοῦντες ἢ δυστυχοῦντες ἡμεῖς, ἀσχέτοις δὲ στροφαῖς καὶ περιφοραῖς τῶν πραγμάτων νῦν μὲν τῇδε, νῦν δ' ἐκεῖσε χωροῦμεν,

tuo subsidio se invicem adjuvent. Sin bello ac insidiis se persequuntur et contrariis opinionibus certant, utrisque damna inferuntur, atque uni majora quam alteri, in quantum navis naufraga minus damni capere potest quam urbs propter magnitudinem et sanctuarium. Quod si omnes benigna mente inter se vivunt, discordia certe prorsus abest, et concordia omnis felicitatis origo ac fons habenda erit, ita tamen ut de securitate mutua omni jure inter se certent. Si quis autem eos interroget, si beate aut infeliciter vivere malint, et responderint, misere, non concordes erunt; si autem, feliciter, unanimiter responsum ab iis erit, et si infelices sunt, non per necessitatem sunt Sed ubi miseriam perpeti nolunt, concordes erunt, et sic fraternitatis vinculo uniti in utraque fortuna, et de se et mutuo eadem consilia et proposita in medium ferent, et in rerum discrimine infausto ut in secundis rebus omne tempus ita vivent ut reipublicæ optima quoque offerant. Hinc rerum abundantia divitiæ plusquam justæ ex incolarum humanitate, Deo dante, manabunt, et rerum quæ undique terrarum in magnas urbes comportari solent, summa copia erit.

4. Sicut porro civitatem in proceres et multitudinem dividentes nolumus ab alterutra classe alteri male fieri, imo volumus ut benevolentia utrinque dominetur, sic hoc quoque loco conditionem divinam ac humanam faustissimam esse precamur, atque ita ut egeni et inopes civium a divitibus quam maximo juventur, et bonorum communione per familias et sodalitia æque fruantur. Utriusque enim fortunæ exemplaria urbs præbet, et qui bene facit non magnanimus est, sed simpliciter humanus erga cognatos ac fratres. Cum enim vitæ vicissitudines Euripi instar ultro citroque volvantur, et sic res humanas ludibrii loco versant, videmus quod qui modo fortunati fuere, mox summa ærumna jactantur, corruptis judiciibus qua libet, latrunculum ponentibus. Quæ si vera sunt (et utique sunt); si nos non prorsus felices aut plane infelices ivenimur; si variis rerum rotationibus loca permutamus, et nusquam stabiles vivimus, æquum est ut quoscunque in egestate et angustiis rerum viventes videmus ex animo doleamus, con-

solemur et adjuvemus, fortunæ nostræ participes reddendo. Si enim tempus fuit quo quæ nunc habemus, acquirere oportuit, patet quod quæ in principio non possidebamus, nec in æternum possidebimus, sed casu aliquo fatali ante mortem omnibus denudabimur, et quod sæpe post mortem in hominum minime gratorum possessionem transire inviti videmus. Extremæ igitur esset stultitiæ cedere nolle ea quæ non semper possidere possumus et quæ interdum ad nos revertuntur. Si enim erga egenos misericordes sumus, apud omnes gloriam et laudem adipiscemur et fructum per sæcula percipiemus, imo Deum ipsum creditorem habebimus, idque cum majori, quam quis crediderit, usura. Si autem eorum quæ pro aliis facimus, fructum recipimus, imo pro parvis beneficiis magna redduntur, clam nobis ipsis melius facimus quam cæteris, et beneficos eos in nosmet constituimus magis quam in seipsos, unde fit ut illi majorem nobis, quam nos Deo, gratiam profiteantur, quia quod ipsis a nobis suppeditatur, nobis a Deo venit, et nos eorum quæ damus, usuram capere speramus justo majorem, dum quæ damus non benevolentiæ effectus est, sed necessaria restitutio. Si enim ea quæ iis beneficiorum titulo suppeditamus, a Deo veniunt, siquidem fratres sumus et amicorum, ut in proverbio est, omnia communia esse debent, jam patet quod quæ nos iis damus non nostrum, sed ipsorum est, et quod si dona nostra recipiunt, non nostra, sed propria recipiunt. Illud insuper dicam quod, cum homines sumus et nominamur, eadem omnes natura excitati idem et meditamur ac facimus; et quod sola fortuna nos distinguit quæ alios magnos, alios parvos divitesque constituit, dum alii plane contrarium obtingunt. Quod si iis quæ bene mereri videntur, bene facimus, nobis ipsis bene facimus; si vero quibusdam aliis eadem beneficia recusamus, nos ipsos ignoramus naturæ leges transgrediendo et servitutem subeuntes homine non dignam. Quare ne naturam vitiare videamur, semper bene facere nitamur, hoc enim naturæ convenienter vivere et humanitatem exercere est. Quare si homines charitate dignos humane tractatis et bona vestra cum iis communicatis, Dei amore digni æstimabimini; sin minus, e contra rudes ac inhumani et proditores esse censebimini humanæ societatis. Hinc optima malorum loco eligite, et humanitatis

A οὐ τοῦτο μᾶλλον ὄντες ἢ ἐκεῖνο, μᾶλλον δὲ οὐδέτερον τούτων, ἐπειδὴ καὶ πρὸς ἄμφω χωροῦμεν, καὶ οὐδαμοῦ δυνάμεθα στῆναι, δίκαιοι πάντες ἐσμὲν διὰ πάντα ταῦτα, οὓς ἂν ἑκάστοθ' ὁρῶμεν ἐν σπάνει καθεστῶτας τοῦ βίου καὶ πενίᾳ συζῶντας, καὶ οἷς οὐκ ἔδει ταλαιπωροῦντας, τούτοις συμπονεῖν καὶ συναλγεῖν καὶ συνάχεσθαι, καὶ πᾶσιν οἷς ἔξεστιν ἐπικουφίζειν καὶ παραμυθεῖσθαι σφίσι τὰ δυσχερῆ, καὶ ὅλως κοινωνοὺς ποιεῖσθαι τῶν εἴτ' ὄντων βούλει λέγειν εἴτ' οὐκ ὄντων ἡμῖν. Εἰ γὰρ ἃ νῦν ἔχομεν, ταῦτ' οὐκ ἔχοντες ἐκτησάμεθα, εὔδηλον ὡς ἐπειδὴ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἔχοντες ἐκτησάμεθα, οὐδὲ κτησάμενοι καθέξομεν ἐσαεί, ἀλλ' ἔτι πρὶν ἀπηλλάχθαι τοῦ βίου τούτων ἐκπεσούμεθα τύχῃ τινί, οἷα πολλὰ γίγνεται, ἢ τετελευτηκότες, καὶ οἷς ἔστιν ὅτ' οὐ βου-

B λόμεθα, ταῦτ' ἐξανάγκης ἐάσομεν χρῆσθαι. Ἐσχάτης οὖν ἂν εἴη παραπληξίας, μὴ ταῦτ' ἐθέλειν ἑτοίμως προΐεσθαι, ἃ κατέχοντες μὲν οὐκ εἰσάπαν καθέξομεν· προϊέμενοι δὲ, οὐκ ἔστιν ὅτε οὐχ ἕξομεν· τὸ γὰρ πρὸς τοὺς οὐκ ἔχοντας μεγαλοψυχίᾳ κεχρῆσθαι, καὶ πάντ' αὐτοῖς ἐπαρκεῖν, τοσοῦτον ἴσχει παρὰ πάντων ἐν τῷ τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου λόγῳ τὸ συγκεχωρηκὸς, ὡς οὐχ ὅσον εἰς αἰῶνας αἰώνων παραπέμπειν τὸ κέρδος, ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ὑπόχρεων ἡμῖν καθεστάναι μετὰ μείζονος ἢ τις ἂν εἰκάσαι παρασκευῆς ἐκτινύντα. Εἰ δ' ὧν εἰς αὐτοὺς εἵνεκα δρῶμεν, ταυτὶ κομιζόμεθα, καὶ διὰ τοῦ μικρὰ ἄττα διδόναι, τὰ πάντων μέγιστ' αὐτοὶ, καὶ ὧν οὐκ ἂν εὔξαιτό τις καλλίω, λανθάνομεν ἡμᾶς αὐτοὺς μᾶλλον εὖ ποιοῦντες ἢ τουτουσί· καὶ πλέον ἡμεῖς

C ἀπέχοντες, ἢ οὗτοι νῦν παρ' ἡμῶν ἔχουσι· καὶ οἷς ἐπανορθοῦσθαι τὴν σφῶν ἀπορίαν οἰόμεθα δεῖν, θαυμαστούς τινας τούτους ἡμῖν αὐτοῖς εὐεργέτας παρασκευάζοντες τοῦ λοιποῦ· ὡς μὴ μόνον ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτό γε καὶ μάλιστα τοῦτο μὴ τοσαύτην ἡμῖν χάριν αὐτοὺς ἴσχειν ἢ ἡμᾶς τῷ Θεῷ· ὅτι ἃ παρ' ἡμῶν ἔστ' αὐτοῖς, τούτων ἡμῖν ὄντων παρὰ Θεοῦ, ἔπειθ' ἡμεῖς τἀκείνου διδόντες, μισθοὺς ὑπερφυεῖς κομίζεσθαι βουλόμεθα τούτων· ἄλλως τε καὶ τὰ παρ' ἡμῶν πρὸς αὐτοὺς οὐ δόσις τις μεγαλόψυχος, ἀλλ' ἀπόδοσίς ἐστιν ἐξανάγκης. Εἰ γὰρ δι' ὧν αὐτοὺς εὖ ποιοῦμεν, πάντ' ἔστι ταῦτα Θεοῦ, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν τοῦτον καὶ ἀδελφοί, κοινὰ δὲ τὰ τῶν φίλων ἡ παροιμία νομοθετεῖ, δείκνυται δήπου σαφῶς, ὡς οὔθ' ἡμεῖς ἃ σφίσι διδόαμεν ἡμέτερ' ἐστὶν, ἀλλ'

D αὐτῶν, οὔθ' ὅταν οὗτοι ταῦτα λαμβάνωσιν, ἡμέτερα λαμβάνουσι δήπου, ἀλλὰ τὰ σφέτερ' αὐτῶν εἰκότως ἀπολαμβάνουσι. Παρὰ πάντα δὲ ταῦτα ἐκεῖνο λέγω, ὡς ᾗ μὲν πεφύκαμεν ἄνθρωποι καὶ τούτῳ καλούμεθα τῷ προσρήματι, ἐν πάντες ἐσμὲν, καὶ φύσιν ἔχομεν ταυτὰ πάντες καὶ διανοεῖσθαι καὶ πράσσειν· τῇ τύχῃ δὲ καὶ τῇ τῆς τύχης φορᾷ διαφέρειν ἀλλήλων δοκοῦμεν, ὡς τοὺς μὲν μείζους, τοὺς δ' ἐλάσσους, καὶ τους μὲν εὐπόρους, τοὺς δ' εἶναι πᾶν τοὐναντίον. Οὐκοῦν οἷς μὲν τοὺς εὖ παθεῖν δεομένους εὖ ποιεῖν οἰόμεθα δεῖν, ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς εἰπεῖν εὖ ποιοῦμεν, τῷ κατὰ φύσιν χωρεῖν· οἷς δ' οὐ τοῦτο ποιοῦμεν, ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγνοοῦμεν, τοὺς τῆς φύσεως παραβαίνοντες νόμους· καὶ τύχῃ δουλεύοντες μᾶλ-

λον δουλείαν αἰσχιστην καὶ οὐκ ἀνθρωποις προσήκουσαν· ὥστ' εἰ μὴ ὢν εἵνεκα προὔφην, τοῦ γοῦν μὴ τῆς φύσεως ἀλιτηρίους εἵνεκα δόξαι, εἴπερ τι τῶν πάντων εὖ ποιεῖν σπουδαστέον, ἅτε ὂν κατὰ φύσιν, καὶ ἀνθρώπῳ μάλα πρὸς τρόπου. Εἰ τοίνυν τοὺς μὲν τῆς γιγνομένης ἀξιοῦντες προνοίας, καὶ κοινωνοὺς ποιοῦντες ὄντων, θαυμαστοί τινες ἔσεσθε καὶ θεοφιλεῖς, ἐὰν δὲ μὴ, πᾶν τούναντίον ὑμοὶ καὶ ἀπηνεῖς καὶ τοῦ κατὰ φύσιν προδόται δόξετ' εἶναι τοῖς πᾶσιν, εὖ φρονούντων ἂν εἴη τὰ βέλτιστα πρὸ τῶν φαυλοτάτων αἱρεῖσθαι, καὶ φιλανθρώπους μᾶλλον καὶ ἀκούειν καὶ εἶναι. ἢ τοῖς ἐχθίστοις ἐνέχεσθαι κάντων προσρήμασιν.

ε'. Οὐ μὴν ἀλλὰ κἀκεῖνο μάλιστα σκοπεῖσθαι προσήκει, ὅπως μὴ τοὺς ἄλλους εὖ ποιοῦντες ὑμῶν αὐτῶν ἀμελῆτε, καὶ τὰς ἑτέρων ἰώμενοι ξυμφορὰς, πονήρως ἐν οἷς οὐκ ἐχρῆν ἔχητ' αὐτοί· ἀλλὰ μετὰ τούτων καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς δι' ἀρετῆς εὖ ποιῆτε κτλοκαγαθίᾳ συζῶντες καὶ τρόποις χρηστεῖς, τὸ μόνον ὡς ἀληθῶς εὔδαιμον καὶ ἡμῖν ξυγγενές· ὃ τὴν ἀρχὴν γεγονότες, καὶ τοῦτ' αὐτὸ πεφυκότες, ἐπειδὴ τὴν εὐκληρίαν ταύτην τῆς φύσεως ὑπὸ τοῦ τῆς γνώμης ἀπωλέσαμεν νεωτερισμοῦ, καὶ τῆς θαυμαστῆς ἐξέστημεν ὑποθέσεως, φρονήσαντες ὑπὲρ ὃ δεῖ φρονεῖν, καὶ τὰς ἐπιστολὰς παρίδοντες τὰς θείας γεγόναμεν ὃ μὴ γενέσθαι μᾶλλον εἶχε λόγον· ἢ γενομένους, οὕτως ἀθλίως καὶ ταλαιπώρως ζῆν, ὡς μὴ μόνον φθορᾷ καὶ πάθεσιν ὑποκεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ταῖς αἰσχίσταις τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνδραπόδων δίκην εἶκειν αἰσχρῶς· καὶ μάλιστ' ὅταν τῇ γῇ τε καὶ ταῖς τῆς γῆς ἔπῳδαῖς τε καὶ φίλτροις καταγοητευθῶμεν καθάπαξ, ὡς μηδ' ἀνανεύειν δύνασθαι, γεγονότως ἄνωθεν. Ἵν' οὖν ὥσπερ ἐπὶ τὸ παρὰ φύσιν ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν ἀκρασίᾳ προήχθημεν φύσεως, οὕτως ἀπὸ τοῦ παρὰ φύσιν ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν ἐπανήκωμεν αὖθις, ἀρετὴν σπουδαστέον ἂν εἴη διὰ βίου παντός. Οὐ γὰρ νῦν μὲν, νῦν δ' οὔ· ἀλλ' ἀεὶ καὶ παρὰ πάντα δήπου τὸν χρόνον χρηστοὺς ἡμᾶς εἶναι δεῖ, καὶ δικαίους καὶ σώφρονας καὶ πᾶσιν ὡς εἰπεῖν τοῖς γιγνομένοις κομῶντας· ἀφ' ὧν οὐκ εὐδοκιμεῖν μόνον καὶ ζηλοῦσθαι περίεστιν· οὐδὲν γὰρ μακαριώτερον ἀρετῆς καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν πολιτεύειν, ἀλλὰ καὶ τυγχάνειν ἑπάπαν εὐμενοῦς τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων ἀπήχθηται παντάπασι τῷ Θεῷ, ὁ τρόπων εὖ ἤκων καὶ μετὰ τοῦ γιγνομένου ζῆν ἀξιῶν, ἑναῖρος οὗτος πάντως καὶ φίλος Θεῷ· εἴπερ ὁ μὲν οὐσίᾳ πέφυκεν ὑπερούσιος ἀρετῆς καὶ ἀγαθὸν ὑπερπλήρες, καὶ πάνθ' ὁμοῦ τὰ βέλτιστα φάναι· ὁ δ' οἷς ἀντὶ πάντων ποιεῖται Θεὸν, περὶ πλείονος πάντων ἔστι Θεῷ. Ταυτὶ μὲν οὖν εἰ κατὰ νοῦν στρέφοιτ' ἀεὶ, καὶ προσέτι τὸ μέλλον καὶ τὴν τοῦ μέλλοντος δέξαν ἀποσκοποῦντες, προθυμήσεσθ' εὖ· τοὺς μὲν τῷ πρὸς ἃ δέονται συναίρεσθαι σφίσιν, ὑμεῖς δὲ τὸν ἐξ ἀρετῆς περικείμενοι κόσμον, καὶ τὸ βέλτιστοι διὰ πάντων καὶ ἀκούειν καὶ εἶναι.

ς'. Ἐπεὶ δὲ οὐχ ὅσον τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου θαυμαστον τε καὶ μέγιστον πόρον, ἀλλὰ καὶ σύστασιν ἀκριβῆ καὶ οἱόν τινα τῆς πολιτείας στοιχεῖα τέχνας καὶ ἐπιστήπας ἅπαντες ἴσμεν, πολλαὶ δὲ αὗται καὶ

A famam aspirate, et sic a nemine vituperabimini.

5. Illud quoque præsertim agendum est ne dum aliis bene facis, teipsum negligas, et dum aliorum B infortuniis remederis, ipse pessime te habeas. Sed vi- tute bonisque moribus, qui soli beatum ac nobilem constituunt hominem, liberaliter educatum, felicitatis viæ insistite. Ex quo autem hoc naturæ privilegium indolantia nostra amisimus et probitatis semitam ex oculis perdidimus, altiores jam spiritus sumere cœpimus, et mandatis divinis spretis ex vitæ instituto quod sequi debebamus, excessimus; unde factum est ut in miseram vivendi conditionem detrusi non tantum pravis animi affectibus succumbamus, sed servorum villum instar fœdis libidinibus serviamus, idque præsertim ubi terrestribus incantamentis circumventi nostri com- C potes esse cessavimus. Ut igitur, quemadmodum naturæ leges non observantes turpiter lapsi sumus, nunc quidem resurgamus, virtutem indesinenter ducem sequamur, et omni tempore nos probos, honestos justosque præbeamus, remotos a superbia ac zelo; nihil enim beatius virtute et vita integra et favore apud Deum. Si enim homo scelestus Dei odium incurrit, is qui bene cordatus æqui bonique facit res præsentes, summo Dei favore fruitur, bonis terræ ac virtutis muneribus cumulatus. Qui autem Deum ante omnia ponit, plurimi a Deo æstimatur. Quod si hæc in mente revolvitis et fu- D turi temporis gloriæ memineritis, animi fortitudo augebitur. Dum enim cæteris exemplum imitandum proponitis, ipsi virtutum corona redimiti, qui summis laudibus efferamini vere digni eritis.

6. Quandoquidem omnia quæ ad vitæ institutum honestum conducunt, id est administrationis instrumenta, artes ac scientiam, quantum satis est, possidemus, id quoque sentio quod nemo civium

vel minorum gentium in artibus rudem esse aut indolentiæ succumbere poterit, imo pro certo habeo unumquemque portionis saltem istorum bonorum participem esse, indeque et sibi et cæteris commoda plurima reportaturos esse, et pro sua parte quantum decet pro patria libenter facturos esse; nec tantum industriam ostentandi gratia; imo probi et patriæ studiosi suarumque rerum providi esse debebunt, et quæ ad victum et cultum pertinent comparare, ne ad furtum rapinamque et sacrilegia descendant et verecundiam deponant et perjuriis utantur, postremo ad seditionem recurrant. Quod metuens Periander, Cypseli filius, Corinthiorum rex, noluit servos a civibus acquiri, et impedivit ne nil agentes in foro sederent, imo præcepit ut omnes negotio alicui incumberent, ne per otium rerum novandarum cupidi forent. Constat enim quosdam ejus generis viros patriam hostibus tradidisse et, contra leges, possima quæque excogitasse et perfecisse.

παντοῖαι καὶ πρὸς πᾶσαν ἥντινα δήποτε χρείαν παντάπασιν ἡμῖν ἀποχρῶσαι, τῶν καλλίστων καὶ λυσιτελεστάτων νομίζω μηδοντινοῦν τῶν πολιτῶν καὶ τῶν μικρῶν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τέχνης ἄμοιρον εἶναι, μηδ' ἔξω πίπτειν τοῦ καταλόγου, μηδ' ἀργῶς ἴσχειν ἐν τούτοις, ἀλλ' ἕκαστον ὡς προσῆκε καὶ πάντας ἐν μέρει συντελεῖς ὡς μάλιστ' εἶναί γε τοιαῦτα, ὡς ἂν ἐντεῦθεν εὐποροῦντες χρημάτων, καὶ πλεῖστον ἀποφερόμενοι κέρδος, οὐχ ὅσον σφίσιν αὐτοῖς. ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπαρκεῖν, οἵοί τε ὦσι, κἀν ταῖς δημοσίαις εἰσφορεῖν, εἰσφέρειν εὖ μάλα καὶ καταδάλλειν ἑτοίμως καὶ μὴ πρὸς ἀναβολὰς ἢ σκήψεις χωρεῖν, καὶ τἄλλα πράττειν ὧν τοὺς τοιούτους εἰκός. Οὐ μὴν οἵς γε τεχνῶν ἥκιστα μέλῃ, τὰ τοιαῦτα δύνανται πράττειν, οὐδὲ διὰ τὴν ἐν τούτοις νωθείαν ταῦτ' ἐνδεδεῖχθαι, οὐδ' ἐγγύς· πόθεν; πολλοῦ γε δεῖ· ἀλλὰ τοσοῦτο δέουσι καλοὶ κἀγαθοί τινες εἶναι, καὶ λυσιτελοῦντες τῇ τε πόλει καὶ σφίσιν αὐτοῖς, ὡς ὑπὸ τῆς ἄγαν ἀπορίας καὶ τοῦ μὴ δύνασθαι τὰ πρὸς βίον σφίσιν αὐτοῖς ὁθενδηποτοῦν πεπορίσθαι, ἐφ' ἃ μὴ θέμις προῆχθαι, ἀναισχυντοῦντες, ἐπιορκοῦντες, πονηρευόμενοι· καὶ νῦν μὲν λωποδυτοῦντες, τοιχους διορύττοντες, τὰ τῶν ἄλλων ἁρπαζοντες, νῦν δ' ἱεροσυλοῦντες, καί, ὃ μέγιστον, στάσεις ἐγείροντες· ὃ καὶ Περίανδρος ὁ Κυψέλου Κορινθίων βασιλεὺς δεδιὼς οὔτε τοὺς πολίτας εἶα δούλους δήποτε κτᾶσθαι, οὔτ' ἐπ' ἀγοραῖς ὅλως καθῆσθαι μηδὲν πράττοντας, ἀλλ' ἑκάστοτ' αὐτοῖς ἔργα παρεῖχε, ἵνα μὴ σχολὴν ἄγοντες στασιάζωσιν· οὐ μὴν ἀλλ' ἔστιν ὅθ' οὗτοι καὶ πρὸς τοὺς πολεμίους κατὰ τῆς πατρίδος λάθρα λόγους ποιοῦνται, καὶ ὅλως ἃ μηδὲ λέγειν ἔξεστι διανοούμενοι καὶ κατεῶγαζόμενοι.

7. Si porro honor artibus habitus civitati non parum prodest, et earum comtemptus clare punitur in iis eximia diligentia est ponenda, et publicæ utilitatis omnis habenda ratio et præsertim sapientiæ. Hæc enim adeo præeminet, tanti æstimatur, ut apud omnes res præcipua habeatur, quippe quæ sui cultores felices reddit, ad meliora semper provehit, qua nihil homine dignius, nihil magis honorandum, quæ est in officiis satisfaciendo dux atque cooperatrix. Nam optima quæque sectari, meditari ac facere, modum in omnibus tenere, optimis quibuscunque placere velle et Platonis legem sequi quid sit quod semper est, idque sine procreatione, aut quid procreatum quidem, exsistentiam vero non habet, veritatem circa omnia persecutari et Dei sanctitatem imitari: hæc est quam nos perfectissimam appellamus virtutem: hæc est vere sapientia, ratio et intelligentia. Quod si virtutem honorandam esse ducimus maximique faciendam, quippe quæ nos maxime ad Deum elevat, quo pacto sapientiam non magis æstimandam putabimus, ex qua illa pendet? Idcirco si virtutis

ζ'. Εἰ τοίνυν τὸ μὲν τέχνας περὶ πλείστου ποιεῖσθαι κέρδος οὐ μικρὸν ἴσχει τῇ πόλει, τὸ δ' αὐτῶν ἀλογεῖν ζημία σαφὴς, ἀνάγκη πᾶσα τὸ μὲν ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν καὶ χαίρειν ἐᾶν, τοῦ δ' ὡς κοινωφελοῦς λόγον παντάπασιν ἴσχειν, καὶ μάλιστά γε τοῦ τῆς σοφίας χρήματος· ἢ τοσοῦτον τοῦ εὖ ἔχειν περίεστι, καὶ οὕτω μεγίστων ἀξιοῦται τὸ κτ' αὐτὴν, ὡς μὴ μόνον ξυμπάντων τῶν παρ' ἀνθρώποις βελτίστων ταυτηνὶ κεφάλαιον οὖσαν, θαυμάζεσθαι μὲν ὑφ' ἁπάντων, εὐδαίμονας δὲ τοὺς ξυνόντας ποιεῖν, τῇ τε ἄλλῃ καὶ τῷ πρὸς τὰ βελτίω χειραγωγεῖν, καὶ ὡς ἀληθῶς πρέποντ' ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς ἧς οὐδὲν τιμιώτερον, ὥσπερ τινὲ τῶν δεόντων εἰσηγητὴν καὶ συνεργὸν εἶναι. Τὸ γὰρ τά τε βέλτιστα καὶ μὴ διορᾷν ἔχειν, καὶ ἃ δεῖ φρονεῖν τε καὶ πράσσειν αἱρεῖσθαι, καὶ μηδὲν ἔξω τοῦ γιγνομένου χωρεῖν, ἀλλὰ τοῖς βελτίστοις πᾶσι καὶ διὰ πάντῳς εἰσάπαξ ἀρέγειν βούλεσθαι, καὶ ὅλως εἰδέναι κατὰ τὸν Πλάτωνος λόγον, τί τὸ ὂν μὲν ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, καὶ τί τὸ γιγνόμενον μὲν, ὂν δὲ οὐδέποτε, καὶ τῷ μὲν ὡς οὐδὲν ὄντι φράζειν ἐῤῥῶσθαι, τὸ δ' ὡς ἀληθῶς ὂν ἐκ παντὸς τρόπον διώκειν τε καὶ ζητεῖν, καὶ θεὸν εἶναι τοῖς τρόποις πειρᾶσθαι, ἣν καὶ τελεωτάτην φαμὲν ἀρετὴν, ταῦτα πάντα σοφίας ἔστι καὶ λόγου καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς γνωστικοῦ. Εἰ τοίνυν ἀρετὴν τιμᾷν οἰόμεθα δεῖν καὶ περὶ πλείστου τιθέναι, ἅτε τὰ πρὸς θεὸν ἡμῖν εὖ

μάλα συναϊρομένην, πῶς οὐκ ἂν εἰκότως πολὺ πρότερον σοφία τιμῷτο, δι' ἧς αὕτη συνίσταται; ὥστε εἰ λόγος ἡμῖν ἀρετῆς, ἀσκητέον ἂν εἴη καθάπαξ σοφίαν χρήματα εἰσφέρουσι καὶ μισθοὺς κατατιθεμένοις ἑτοίμως· μάλιστα μὲν διὰ τὸ μηδέν τι τῶν ἀγαθῶν ἄμισθον εἶναι, ἀλλὰ μισθοὺς ἁπάντων ἐξανάγκης ὡρίσθαι· ἔπειθ' ὅτι καὶ τούτου χωρὶς, μισθοὺς ὑπὲρ τῶν λόγων καταβαλεῖν, τιμὴ ἧ λόγων αὐτῶν, καὶ τοσοῦτο μείζων, ὅσον καὶ πλείους καὶ προσέτι εὔλογος· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅτι μάλιστα τοῦτο τοῖς τε δοῦσι τοῖς τε λαβοῦσι λυσιτελὲς, καὶ πάνυ τοι πρὸς σφῶν αὐτῶν. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν ὅ τι παρέξονται, οἱ δ' ὃ τι λήψονται κατὰ νοῦν αἰεὶ στρέφωσι, προθυμότερον ἄγαν ἑκάτεροι, τοῖς ἔργοις προσίξουσιν· οἱ μὲν, ὥστε μεταδιδόναι σοφίας τῶν παρ' αὑτοῖς ἀγαθῶν, οἱ δ' ὥστ' αὐτῶν μετειληφέναι γνησίως· οὗ μεῖζον οὐδὲν ἐν ἀνθρώποις, μικροῦ τινος ἀργυρίου αἡν ἐκ τῶν λόγων εὐδαιμονίαν πρίασθαι· ὥστε καὶ ὁ μισθοὺς ἀποστερῶν τουτουὶ, θαυμάζω εἰ μή τις αὐτῷ λάχοι παρανομίας ἐσχάτης. Εἰ γὰρ τοὺς ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν τε καὶ πραγμάτων ταυτὶ πλημμελοῦντας παρανόμων γραφόμεθα, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν λόγων αὐτῶν ταῦτ' οἶμαι χοῆναι νομίζειν· τοιοῦτον γὰρ ἀγαθὸν εἰς ἀνθρώπους, ἧ φησι Πλάτων, οὔθ' ἥκειν οὐθ' ἥξει ποτὲ δωρηθὲν ἐκ Θεοῦ.

η'· Ἵνα δὲ οἱ τὰς τέχνας δήπουθεν μετιόντες μὴ τοῦτ' αὐτὸ μόνον εὐδοκιμῶσι, μηδ' ἐξ ἡμισείας ὥσι τῇ πόλει χρηστοὶ, ἃ μόνης εἰρήνης ἐστὶν ἔργα πολιτετόμενοι, ἀλλ' ἔχωσι κἀν τῇ γνώμῃ νεανικὸν καὶ παρεσκευασμένον εἰς μάχας, ἐπειδὴ καὶ τούτου μέρους ἡμῖν οὐχ ἥκιστα δεῖ, διὰ τὸ τὸν βίον εἰς εἰρήνην καὶ πόλεμον διηρῆσθαι, ταῦτ' ἄρα καὶ τὰς γυναῖκας ἀξιοῖ Πλάτων ὥσπερ τὰς ὄρνις ὑπὲρ τῶν νεοσσῶν, οὕτως καὶ ταύτας ὑπὲρ τῶν οἰκείων τέκνων ἀμυνομένας διανίστασθαι καὶ φέρειν ὅπλα καὶ παρατάττεσθαι, ὃ κἀπὶ τῶν Σκυθῶν νῦν ἔστιν ὁρᾷν. Τούτου χάριν κελεύω τούτων ἕκαστον παντοδαπὰ δήπου κτησάμενον ὅπλα, τοῖς μὲν ἐξ ἔθους ἔργοις πάντα δήπου τὸν χρόνον ἐπιμελῶς ἄγαν προσκεῖσθαι, καὶ μηδὲν ἀνιέναι σπουδῆς· ἐπὰν δὲ τούτων σχολὴν ἄγωσι, τότ' ἤδη τοῖς ὅπλοις κεχρῆσθαι καὶ μελετᾷν κἀν ταῖς μάχαις· ἐφ' ᾧ πολεμίων ποτ' ἂν ἐπιόντων, καὶ πολιορκίας ἐνστάσης, οὕτως ἐρρωμένως καὶ μετὰ τοσαύτης ἀνθίστασθαι τῆς παρασκευῆς, ὡς εἰσάπαν ἀντέχειν, καὶ μηδ' ἄν εἴ τι καὶ πάθοιεν τὴν τάξιν λιπεῖν ἐθελῆσαι, μηδ' ὑφέσθαι τοῦ τόνου καὶ τῆς προθέσεως· ἀλλὰ πρὸς οἷς ἔχει στρατοπέδοις ἡ πόλις, καὶ τούτους εὐδοκιμεῖν, καὶ χεῖρ' αὐτῆς σώζουσαν ὑπερίσχειν· καίτοι καὶ τῶν στρατιωτῶν τοὺς μὴ καὶ περιουσίᾳ λαμπροὺς, ἀλλ' ἄλλως τῆς τύχης ἔχοντας, ἀξιώσαιμ' ἂν ἔγωγε καὶ τεχνῶν ἐπιστήμονας εἶναι, καὶ μηδὲ τούτων ἀφεστάναι τῶν ὅπλων, ἵν' ἐάν τ' ἐπὶ στρατείας ἐπιλίπωσι τἀπιτήδεια σφίσι, μὴ περιιόντες εὐθὺς ἄνω καὶ κάτω τούτων εἵνεκα διατιθεῖντο τὰ ὅπλα, ἐάν τε τοῖς πολεμίοις ἁλῶσι, ξυνὸς γὰρ Ἐνυάλιος, ἔχοιεν ὅθεν εὖ μάλα διαιτᾶσθαι, καὶ διάγειν ἔχοιεν ἂν, καὶ μὴ πρὸς ταῖς τριόδοις ἐπαιτεῖν ἑστηκότες. Ὁρᾷς ὡς

A rationem, tenemus, prudentia exercenda est quod retributionem et præmia tribuit; nihil enim ex rebus vere bonis, præmio caret, quæomnibus conditionibus præposita sunt. Cæteroquin scientia quoque mercedem suam habet, tanto majorem quanto ipsa reapse processit; nam qui dant æque ac qui recipiunt, sibimetipsis prosunt. Si enim alii quid dent atque alii quid accipiant indesinenter ante oculos habent, utrique opus suum ardentius exsequentur; hi ut sapientiam quam ipsi possident, aliis communicent; illi ut generoso animo accipiant. Nihil sane acceptius quam parvo pretio eloquentiam comparare, et his ex rebus fraus res est minime B justa. Si enim eos qui circa artes et profana negotia peccant, ante tribunal sistimus, quanto magis id faciens in scientia facultas erit. Platone quidem teste, tantum bonum nunquam obtigit hominibus, neque obtinget divinitus.

8. Ne autem ii qui artes colunt ob id solum glorientur ac civitati minus quam debent prosint, nonnisi pacis negotia exercentes, imo ad rem militarem quoque accingantur, siquidem bellum ita C vult, quia vita in bellum ac pacem divisa est, Plato vult ut feminæ quoque sicut aves pullos suos defendentes pro liberis arma ferant, quod re vera videre est apud Scythas. Has igitur ob causas jubeo ut unusquisque plura armorum genera coemat in iisque se exercendo tempus transigat, indesinenter pugnans, ut quando hostes irruptionem fecerint et obsidio immineat, ad resistendum parati, sint, nec castra deserant aut cum inimicis paciscantur; cives enim bene præparati nihil civitate indignum committent. Equidem eos quoque milites quibus fortuna non arridet, nihilominus volo artium peritos esse, neque armorum usu abstinere D ne in rerum statu ambiguo trepidantes arma deponant, neve quando ab hostibus capti fuerint (belli namque sors communis) rebus ad vitam necessariis destituti in triviis denique stipem erogent. Jam vides quod ipsis militibus artium peritia res fieri potest opportunissima, imo quod res militaris et armorum usus, et hostes aggredi, manum opportuno tempore conserere, per se ars est admiratione digna. Semper enim et ubique ejusmodi viri adjumento erunt, ut nemo sanæ mentis ci-

vem ignavum non ægre feret. Quid plura? Hi quoque officio suo satisfacere aut urbe exire cogantur. Spes enim est ut sic meliores facti digni fiant qui in patriam reducantur. Postquam enim rerum angustiis vexati fuerint, novum exsilium prudenter evitabunt.

καὶ τοῖς στρατευομένοις ἔστιν ὅτε τὸ τῶν τεχνῶν ἐν καιρῷ γένοιτ' ἄν; Καὶ μὴν καὶ αὐτὸ στρατεύεσθαι καὶ ὅπλα μεταχειρίζειν εἰδέναι, καὶ πῶς καὶ πότε καὶ ὅπως τοῖς πολεμίοις ἐπιθέσθαι, καὶ ξυμβαίνειν ἢ μὴ, τέχνη τίς θαυμάστή. Εἶτα τοῖς μὲν πρὸς αὐταῖς ταύταις καὶ ἑτέρων δι' ἅπερ ἔφην δεῖσθαι δεήσει, τοῖς δὲ ἀργῶς ἔχουσι τῶν πολιτῶν, οὐδ' ἡστινοσοῦν τὸ παράπαν, καὶ ταῦτ' ἀνέξονταί τινες εὖ φρονοῦντες; Μηδαμῶς· ἀλλὰ δυοῖν θάτερον· ἢ καὶ οὗτοι ταυτὰ τοῖς ἄλλοις πράττειν ἐλέσθων, ἢ τῆς πόλεως ἐκβεβλήσθων· γένοιντο γὰρ ἂν ἴσως οὕτω βελτίους καὶ πρὸς τὴν κάθοδον εὐτυχεῖς, τῶν τ' ἀναγκαίων ἐν χρείᾳ καθεστηκότες, τῆς τε φυγῆς τὴν αἰτίαν κατὰ νοῦν εἰληφότες.

9. Si autem hucusque, cæteris exemplum imitandum propositurus, militum mentionem feci, et si quod hisce prodesse potest in medium profero, bene novi modum me excessisse non posse videri; rebus enim inserviens eos qui sponte peccaverant a vitio abductos ad virtutem conduxi, idque feci ut civitates, gentes pagi sine difficultate illorum præsidio frui possent, quin sub specie beneficii belli ærumnas experirentur. Nunc quidem non nisi ægro animo retulerit aliquis, quæ urbes quædam perpetiuntur. Dum enim aliquæ ex iis ne extrinsecus offendantur mœnia defensoribus circumdant ut secure vivere possint; hi vero rapinæ et avaritiæ illecebris arretiti clientes suos spoliant et hostiliter tractant, non modo sibi ipsi quod faciunt exprobrant, imo actibus suis male mentem dissimulant hostilem, cani similes qui lupos abigit, et gregi insidias struit. Hos si quis interroget, cujus causa belligerentur, ut hostes, respondebunt, a male faciendo prohibeant, aut eos qui hostilia perpetrarunt ulciscantur. Iidem rursus quæ castigare præsumunt, ipsi faciunt, nec verentur iis ipsis rebus indulgere quas in cæteris reprehendunt. Certe ubi in pugna non licet eos qui fortes se gerunt durioribus ac infestis vocibus increpare, injuriæ locus non erit; plane contrarium autem accidet: offensores offendentur et ii qui ab offensis abstinent, offensas haudquaquam patientur. Nam injuriam repellendo et ipsam injuriam odiosam reddendo vos ipsos omni gloria privabitis. Nunquam eadem actionem malam et bonam judicare licet. Duplici igitur agendi rationem sequi debetis: eos qui vos offendunt non vi castigare, siquidem vos ipsi aliis injuriam infertis; aut quo nihil turpius est, male vos gerendo in contemptum et odium incidere. Constat sane quod, si vos alios læditis, nihili id esse clamatis; maximi vero momenti si alii male fecerunt. Ita se

θ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὧν νῦν ἀπὸ τοῦ παρήκοντος ὑπὲρ τοῦ παρακαλέσαι δήπου τοὺς ἄλλους ἐμνήσθην στρατιωτῶν, ἐγὼ δ' ἐὰν καὶ πρὸς αὐτοὺς τούτους ἃ ξυμφέρειν νομίζω διέλθω, εὖ οἶδα καὶ πέπεισμαι πρὸς τῷ γ' αὐτοῖς περὶ πλείστου δή τινος δόξαι· καὶ μάλιστ' ἂν ἐν καιρῷ, ἃ πλημμελοῦσιν ἑκόντες, τούτων μὲν αὐτοὺς ἀπηχῶς, ἐφ' ἃ δὲ δεῖ μετηχῶς, καὶ παρασκευάσαι ἂν τοῦ λοιποῦ καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ κώμας ἄνευ ἡστινοσοῦν δυσχερείας τῆς τούτων φυλακῆς ἀπολαύειν, καὶ μὴ προσχήματι βοηθείας πολεμεῖσθαι καὶ στένειν, ἀλλὰ καθαρῶς τῷ ὄντι φρουρεῖσθαι. Ὡς οἷς γε νῦν πάσχουσι καὶ ταλαιπωροῦνται, οὐδὲ τοῦθ' ὅλως ἔνεστι λέγειν· ὅταν γὰρ αἱ μέν, ὅπως μὴ παρ' οὐδενὸς ἀδικοῖντο τῶν ἔξω, προβάλλωνται τούτους, καὶ τῆς αὐτῶν ἀσφαλείας καθιστῶσιν ἀθλητὰς καὶ προμάχους, οἱ δὲ δι' ὧν ἁρπάζειν ἐν εἰρήνῃ καὶ πλεονεκτεῖν οἴονται δεῖν, τὰ πολεμίων εἰς αὐτὰς δήπουθεν ὁρῶσιν, οὐ μόνον σφᾶς αὐτοὺς ἐξελέγχουσι ταῦτα ποιοῦντες, οὐδὲ τοῖς ἔργοις ἀρνοῦνται τὴν κλῆσιν ὑπὲρ ὧν ἐτάχθησαν πολεμεῖν, τούτοις αὐτοὶ δι' ὧν ἔφην ὁμόσε χωροῦντες, ἀλλὰ καὶ δοκοῦσιν ἐοικέναι κυνὶ ἐλαύνοντί τε τοὺς λύκους καὶ προσαπτομένῳ τῆς ποίμνης· οὓς ἄν τις ἔρηται τοῦ χάριν στρατεύονται, τοῦ μὴ τοῖς ἐχθροῖς ἀδικεῖν ἐπιτρέπειν, ἢ καὶ ἠδικηκότας ἀμύνεσθαι, φήσουσι πάντως· εἶθ' ὃ κολάζειτ ἀξιοῦσι, τοῦτο μιμοῦνται καὶ οὐκ αἰσχύνονται τούτοις σαφῶς ἐνεχόμενοι, ὧν αὐτοὶ κωλυταὶ καθεστᾶσι· καίτοι ὅταν οὐδ' ἐν πολέμοις λέγειν τι τῶν αἰσχρῶν τοῖς ὀρθῶς μαχομένοις κατὰ τὸ ἔπος ἐξῇ, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ προσέχειν, ἤ που πολλοῦ γε καὶ τοῦ παντὸς τούτοις οἶμαι δεήσει πρὸς ἀδικίας κινεῖσθαι· ὅλως δὲ εἰ μὲν ἀδικεῖν οἴεσθε δεῖν, καὶ ἀδικεῖσθαι ἀνάσχοισθε ἄν· εἰ δὲ ἀδικεῖσθαι οὐκ ἂν ἀνάσχοισθε, μηδ' ἀδικεῖν οἴεσθε δεῖν. Οἷς γὰρ ἀδικεῖσθαι οὐκ ἂν ἀνάσχοισθε, τὸ δ' ἀδικεῖν διαβάλλετε, καὶ προσέτι γε ὑμᾶς αὐτοὺς οὐ περὶ τούτων τὴν αὐτὴν ἴσχοντας δόξαν· ἐπεὶ ποῦ ποτε ἴσον καὶ σῶζον λόγον, νῦν μὲν φαῦλον τοῦτο νομίζειν, τῷ μηδ' ἂν αὐτοὺς τοῦθ' ὑπ' ἄλλου πεπονθότας δεδέχθαι; νῦν δὲ πολλοῦ τινος κρίνειν, τῷ γ' ἁρπάζειν ἡδέως τὰ τῶν ἄλλων αἱρεῖσθαι; ἀλλ' ἀνάγκη δυοῖν θάτερον· ἢ καὶ τοῖς ὑμᾶς ἀδικοῦσι μηδὲν ἐγκαλεῖν, μηδὲ πονηροτάτους ἡγεῖσθαι, ἐπειδήπερ αὐτοὶ τοῦτο ὁρᾶν ἀξιοῦτε τοὺς ἄλλους, ἢ εἰ τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν, ὡς ἅπαντες ἴσα-

σιν, ὑμᾶς οὕτως ἔχοντας, κακοηθείας ἀλίσκεσθαι καὶ μισεῖσθαι· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο φήσετε δήποτε, ὡς ἐὰν μὲν τοὺς ἄλλους ὑμεῖς ἀδικῆτε, πρᾶγμα οὐδὲν, ἐὰν δ' ὑμᾶς αὐτὸ τοῦθ' ἕτεροι δρῶσιν, ἀφόρητον δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ οὐδὲν ὑγιές· οὐδ' ἂν εἷς ταῦτα φήσειεν, ἀλλὰ γῆς αὐτῆς ἄμφω ψήφου καὶ τοῦ κακίζεσθαι.

ι'. Χωρὶς δὲ τούτων, εἰ μὲν ὧν ὑπὲρ ὑμῶν πονοῦσιν ἑκάστοτε, τούτων μισθοὺς οὐκ ἔχοντες δήπου· ἢ ἔχοντες μὲν, οὐκ ἀξιόχρεως δέ· ἢ ἀξιόχρεως μὲν, οὐκ ἀεὶ δέ· ἀλλ' ἐν μόνοις τοῖς τοῦ πολέμου καιροῖς τε καὶ πράγμασιν, ἔπειτα ταῦτα πράττειν αἱροῦνται, ἦν ἄν τι τοῦτο καὶ οὐκ ἂν ἴσως εἶχον αἰτίαν. Εἰ δ' ἴσχουσι μὲν παρὰ βασιλέως ἐάν τε πολεμῶσι ἐάν τε μή, πολλῷ μείζους τῶν πόνων, οἱ μὲν συνοικίος καὶ ἀγροὺς καὶ ἀνδράποδα, οἱ δ' ἐπετείους ἐπιδόσεις χρημάτων, πόλεμος δὲ καὶ εἰρήνη ταυτὸν αὐτοῖς πρὸς τὸ ταῦτ' ἔχειν λαμβάνειν δύνανται, τί ποταμῶν ἄνω, καὶ τῆς πρὸς ὑμᾶς αὐτῶν ὑποσχέσεως οὕτω θρασύνονται; οἵ γε καὶ ὅπως ἐν πολέμοις κρατοῖεν καὶ περιγίγνοιντο τῶν ἐχθρῶν, καὶ αὐτοὶ σφίσιν αὐτοῖς, καὶ ὑμεῖς ταῦτ' οὐδὲν ἧττον συνευχόμεθ' αὐτοῖς, ἅτε κοινοῦ τοῦ ἀγῶνος ὄντος· τῷ δ' ἀδικεῖν ἐθέλειν καὶ βίᾳ κεχρῆσθαι, καὶ τοῖς ἰδίοις ὡς ἀλλοτρίοις καθάπερ ἐν πολιορκίᾳ πόλεως ἐπιτίθεσθαι, καὶ κακῶς ποιεῖν, λανθάνουσιν οὐ μόνον, οὓς ἀδικοῦσι, καὶ προσέτι τοὺς ἄλλους ἅπαντας δι' αὐτοὺς παρασκευάζοντες δήπου τὰ πάντα δεινότατ' αὐτοῖς ἐπαρᾶσθαί τε καὶ κατεύχεσθαι· ἀλλὰ καὶ ὃ τούτου μεῖζον, ἑαυτοῖς ἐκπολεμοῦντες τὸ θεῖον. Εἰ δὲ οὓς ὑπὲρ αὐτῶν ἐχρῆν ἔχειν, τούτους κατ' αὐτῶν οἷς πράττουσιν ἔχουσι, πῶς εἰκὸς χρηστάς γ' ἔχειν ἐλπίδας ἐν μάχαις, καὶ αὐτοὺς ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν, καὶ ἡμᾶς οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν μᾶλλον ἢ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον, ὅσον καὶ τούτους ὑπὲρ ἡμῶν προβαλλόμεθα; Ὥσθ' ὅτων οἷς ποιοῦσι, τοὺς οἰκείους λυπῶσιν, εὐχὰς τοῖς πολεμίοις πληροῦσι, καὶ προδιδόασιν ἑκόντες σφᾶς αὐτοὺς τοῦτον τὸν τρόπον. Κἂν γὰρ τὴν Ἀχιλλέως ἔχωσι τόλμαν καὶ ῥώμην, κἂν ὅπλοις τοῖς ἐκείνου χρῶνται καὶ ἵπποις, κἂν πᾶσαν πολεμικὴν ἐμπειρίαν καὶ τέχνην ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρωσιν, οὐδὲν αὐτοῖς ἔσται πλέον καταστρατηγουμένοις ὑφ' ἑαυτῶν. Οὐ γὰρ οἳ γ' οὕτως ἔχοντες, οὐδ' οἱ πλατεῖς, φησὶν, οὐδ' εὐρύνωτοι φῶτες, ἀσφαλέστατοι, ἀλλ' οἱ φρονοῦντες εὖ νικῶσιν πανταχοῦ· εὖ δὲ φρονοῦντας ἅπαντες ἴσμεν τοὺς δικαιοσύνης ἐργάτας, καὶ οἷς μόνοι τῶν πάντων οὗτοι ταὐτ' ἴσασι δρᾷν, καὶ οἷς ταῦτ' ἐξανάγκης ἐκεῖθεν περαίνεται. Εἰ γὰρ τὸ τὰ δίκαια πράττειν, ἃ δεῖ πράττειν ἐστὶ, τὸ δὲ πράττειν ἃ δεῖ, φρενῶν εὖ ἔχειν ἐστὶν, ὁ τὰ δίκαια πράττων καὶ φρονῶν εὖ, οὗτος ἂν εἴη δίκαιος (a)· οὐκοῦν οὔτε δικαιοσύνην ἀσκεῖν οἷόν τε φρονήσεως ἄνευ· πῶς γὰρ ἐκεῖθεν τὰς ἀφορμὰς ἔχουσαν τοῦ τ' εὖ φρονοῦντος, οὕτως ἴδιον τὸ ταύτῃ κεχρῆσθαι, ὥστε ἕως μὲν ἂν χρῆται, καὶ τοῦ γε φρονεῖν μέτεστ' αὐτῷ· ἐπειδὰν δὲ παλινῳδίαν ᾄσῃ τοῖς τρόποις, καὶ μετὰ τῶν ἀδικούντων γένηται,

(a) Cod. δικαίως.

excusare, alios accusare, in humana natura situm est.

10. Scitu porro dignum est quod ii qui vos aggrediuntur non mercedem aliquando ferunt; aut si ferunt, non congruam; aut si congruam, non semper. Tantummodo inter bella pro libitu et quacunque ex causa facere audent. Si enim in bello aut in pace ultra quod merentur alii a rege domicilia, agros, servos obtinent; alii pecuniæ summam annuam recipiunt, bellum aut pax iis eripere illa possunt. Quæ causa de rebus caducis superbiendi? Hi quidem, et nos cum iis, vota faciunt ut, æquo Marte, hostes superent. Ubi autem vi adhibita hostiliter agendo, ut in urbe obsessa, injuriam inferre cogitant sibi ipsis graviter obsunt; nam alios eo ducunt ut pessima iis precentur, ut taceam quod Numen divinum abs se alienant. Si autem sibi inimicos reddunt eos quos amicos habere deberent, quomodo, dic, bene sperare poterunt in pugnis, et quo pacto inter nos et ipsos res salvæ stare poterunt? Quod si facientes quod faciunt, amicos affligunt, inimicorum vota explent et se in extrema pericula committunt. Ut enim Achillis audaciam et robur possideant; ut ejusdem armis et equis utantur; ut omnem Achillis artem bellicam in animo circumferant: nihil proficient, si seipsos domare nesciunt. Non enim qui corpore sunt fortes, sed qui forti sunt animo, ubique vicere; audaces autem videmus quicunque justitiam exercent et venerantur. Si enim justitiam colere officio satisfacere est, hoc autem rursus mentis sanitatem indicat, qui justitiam facit et sana eo ipso mente est, justus recte habebitur. Idcirco nec justitia sana mente privata est aliquid. Utraque enim juncta demum concordare poterit. Ubi autem bonos mores tergiversaberis et injustorum commercium sectaberis, nullo modo sana te mente frui asseruerim. Quid ita? quia non quod decet sed quod dedecet, facit. Si autem e mentis conditione provenit, si non utique victores sumus, bene sentire autem et justa facere eodem redeunt, fieri non potest quin qui ita sunt, nempe injusti ob imprudentiam ab inimicis castigentur et graviter periclitentur. Quid plura? Et

robur et ingenium, et quidquid dixeris parvi, imo coram Numine divino nullius est momenti, cui se subducere nequeunt, imo in se trahunt qui injustitiam operantur.

11. Ut exemplum in medium proferamus, Achæmenidæ terra marique gravissimas Atheniensibus pœnas dederunt, quod Græciam perdere voluerant; quare misere vitam amiserunt. Qui verum imbellem hunc exercitum terram et mare quatiens et mentis male sanæ signa dans eum in finem adduxerat ut Græciam prima aggressione subjugaret, is contra omnem spem turpi fuga salutem quæsivit. Interjecto deinde tempore Atheniensium clades in Sicilia et extremæ illæ calamitates acciderunt, quibus nihil tristius, et quas siccis oculis referre posteri nequibant. Quid denique in causa fuit quod Chii sub Smyrnæorum, Lacedæmonii sub Tholanorum post Leuctricam cladem ditionem venerunt? Nonne quod alii gravem in mondum peccarunt, et insuper filias raptas in puteos dejecerunt? Chii quidem in Dionysiis Symrnæos sacra facientes armorum vi sine causa justa subegerunt. Ut autem Eurystheum Stheneli filium omittant, qui ingratitudine motus Heraclidas e tota Græcia expulsos nusquam morari sinebat, et iis qui illos hospitio excipiebant extremas minas intentabat, et sortem adeo duram expertus est ut in pugna cæsus non tantum sepulcro, sed et liberis privatus sit, et nolens Heraclidas, quos antea in servorum loco habuerat, nunc dominos instituit ac principes. Quis nescit quod Trojæ excidium Alexandri dementiam evocavit, qui urbem et cives et seipsum interemit? Quis ignorat quod harum calamitatum memoriam per omne tempus durat, et quod id quod mortalibus dirissimum accidere potest, malorum Ilias vocatur? ut paucis absolvam quod sola Iliadis voce ærumnarum fastigium indicatur?

12. Nihil itaque perniciosius injustitia, nihil magis fugiendum est, iis præcipue, qui armati vitæ periculum omni hora faciunt, semper in summo discrimine versantur, ii, inquam, potissimum mo-

A τηνικαῦτ' οὐδὲ φρονεῖν ὅλως φήσαιμ' ἂν ἔγωγε τοῦτον τοῦτο τὸ μέρος. Διὰ τί; ὅτι οὐχ ἃ δεῖ, ἀλλ' ἃ μὴ δεῖ πράττειν ᾤετο δεῖν. Εἰ δὲ τὸ μὴ παντα-
χοῦ κρατεῖν ἐκ τοῦ φρονεῖν περιγίγνεται, τὸ δ' εὖ φρονεῖν καὶ δίκαια πράσσειν εἰς ταυτὸν ἔρχεται, ἀνάγκη πᾶσα τοὺς μὴ ταύτῃ διακειμένους, ἀλλ' ἀδικοῦντας, ὡς ἄφρονας ἐκασταχοῦ τοῖς ἐχθροῖς νῶτα διδόναι, καὶ κινδυνεύειν ὥσπερ εἰκός. Καὶ τί δεῖ ταῦτα λέγειν; καὶ ῥώμη δήπου καὶ σύνεσις καὶ ὅ τι ἂν εἴποι τις, πάντ' ἐλάττω μᾶλλον δὲ τοῦ μη-
δενὸς ἄξια τῆς θείας ροπῆς· ἧς οὐχ ὅπως ἀποστε-
ροῦσιν ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ κινοῦσιν εὖ μάλα καθ' ἑαυτῶν οἱ προσέχοντες ἀδικίᾳ.

ια'. Ἐντεῦθεν Ἀθηναίοις Ἀχαιμενίδαι μεγίστην τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ
B θάλατταν δίκην ὑπέσχον, ἀνθ' ὧν κακῶς ἐπεθύμη-
σαν τῆς Ἑλλάδος· οἱ μὲν κακοὶ κακῶς ἐνταῦθα πε-
σόντες· ὁ δὲ τὴν ἄμαχον ταύτην καὶ πλήθους εἵνεκα λέγω καὶ ῥώμης καὶ θαυμαστῆς διὰ πάντων πα-
ρασκευῆς ἐπαγόμενος στρατιὰν, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτῷ καὶ γῆν καὶ θάλατταν μεθιστὰς, καὶ ταῖς ἀτόποις ὑπερβολαῖς πάντας ἐκπλήττων, καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν νομίζων αὐτοβοεὶ διαρπάσειν, οὕσος οὕτως αἰσχρῶς ἀπαλλάξας καὶ παρὰ πᾶσαν ἡντι-
νοῦν προσδοκίαν ὡς καὶ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἑαυτῷ πεπορίσσαι· ἐντεῦθεν ἡ τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ συμφορὰ, καὶ τὰ δεινότατα ἐκεῖνα καὶ ἀφόρητα πάθη, καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνοντα τραγῳδίαν, ὧν οὐδ' ἀδακρυεὶ μεμνῆσθαι τοῖς ἔπειτ' ἐξῆν. Λακεδαιμο-
νίους δὲ καὶ Χίους τί τὸ ποιῆσαν τοὺς μὲν ὑπὸ
C Σμυρναίων, Λακεδαιμονίους δὲ ὑπὸ Θηβαίων ἐν Λεύκτροις τῆς Βοιωτίας ἐσχάτῃ περιπεσεῖν συμ-
φορᾷ; οὐχ ὅτι τὰ μέγιστα πάντων οἱ μὲν παρηνό-
μουν, καὶ οἷς τὰς κόρας μετὰ τὸν βίον ἀνεῖλον, καὶ οἷς ταύτας εἰς φρέαρ ἐνέβαλον; Χῖοι δ' ἐν Διονυσίοις ἡσέβουν, βακχεύουσι τοῖς Σμυρναίοις ἐπιόντες μεθ' ὅπλων, καὶ ταῦτ' οὐδὲν τῶν ἁπάντων ἔχοντες ἐγκα-
λεῖν. Ἵνα δ' Εὐρυσθέα τὸν Σθενέλου παρῶ, οὕτω διὰ τὴν εἰς Ἡρακλείδας ἀγνωμοσύνην, καὶ τὸ μη
δαμοῦ τῆς Ἑλλάδος τούτους ἐᾷν, ἀλλὰ καὶ δεξομέ-
νοις τὰ ἔσχατα ἀπειλεῖν, οὕτω δυσκόλου πειραθέντα τοῦ δαίμονος, ὡς μὴ μόνον ἔργον αὐτὸν γεγενῆσθαι πολέμου, καὶ πρὸς τοῖς οὖσι καὶ τῆς οἴκοι ταρ-
ῆς ἐκπεσεῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτοῦ παίδων, καὶ ἄκοντα τοὺς Ἡρακλείδας καταστῆσαι κυρίους, οὓς πρόσθεν ὡς δούλους ἀπήλαυνε· τίς οὐκ οἶδε τῶν ἁπάντων
D ὡς ἡ τῆς Ἰλίου κατασκαφὴ τῆς Ἀλεξάνδρου παρα-
νομίας ἐξῆπται, κἀκεῖνος αἰτιώτατος ἐγεγόνει τοῦ καὶ ταύτην καὶ γένος ἅπαν καὶ τοῦτον αὐτὸν ἐκτε-
τρίφθαι καθάπαξ; τὴν δὲ τούτων μνήμην οὕτως ἀθάνατον κατὰ παντὸς ἑστάναι τοῦ χρόνου, ὡς καὶ τὰ πλεῖστα καὶ μέγισθ' ἑκάστοτε τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀδικημάτων ἐντεῦθεν ἔχειν ἀκούειν, καὶ Ἰλιάδα κακῶν προσειρῆσθαι· ὡς μόνον ἀποχρῶσαν ταυτηνὶ τὴν εἰκόνα πρὸς ἔνδειξιν τῆς τούτων ὑπερβολῆς.

ιβ'. Οὕτως οὐδὲν ἐξωλέστερον δήπουθεν ἀδικίας, οὐδ' ὃ μᾶλλον φεύγειν ἐχρῆν· καὶ πάντας μέν γε τοὺς ἄλλους, τοσοῦτο δὲ πλέον τούς γ' ἐν τοῖς ὅπλοις, ὅσον καὶ μόνοι τὴν πάντων τὸν περὶ ψυχῆς ἑκάστοτε

θέοντες, καὶ τῶν τοῦ βίου σφίσι πραγμάτων ἐπὶ ξυροῦ καθεστώτων, ἀνάγκην ἴσχουσι διὰ ταῦτα μάλιστα πάντων περὶ πλείονος ποιεῖσθαι, μηδένα βιάξεσθαι μηδὲ διασείειν, ὡς λόγος, ἀλλὰ τῆς κάκιστ' ἀπολουμένης πλεονεξίας, καὶ τοῦ τοῖς ταλαιπώροις ἀγρόταις ἐπιχειρεῖν, ἀπέχεσθαι μὲν παντάπασι καὶ μισεῖν ὁμῶς ἅιδαο πύλῃσιν, ἔχεσθαι δὲ δικαιοσύνης καὶ τοῖς οὖσιν ἀρκεῖσθαι · θαυμαστήν τινα ταύτην τῷ ὄντι πανοπλίαν νομίζοντες, καὶ πάσης ἡστινοσοῦν ἄλλης λυσιτελεστέραν τε καὶ καλλίω · εἴπερ αὗται μὲν δικαιοσύνης ἀπούσης, σφαλερὸν κατὰ Σοφοκλέα ῥῦμα πέλονται · ἡ δὲ καὶ τούτων χωρὶς, ἅτε θεοφιλὴς οὖσα, καὶ τοῦ παντὸς αὐτῷ τιμωμένη, οἷά τ' ἐστὶ τοὺς χρωμένους καὶ ἐκ πυρὸς ἂν αἰθομένοιο, καὶ ὅτου τις ἂν φῇ δυσχεροῦς, εὐχερῶς ἁρπάζειν· ὁποίους δή τινας ἅπαντες ἴσμεν, πολλούς τε ἄλλους καλοὺς κἀγαθούς · καὶ δὴ καὶ τοὺς ἀπογόνους μὲν Ἐζεκίου διὰ δὲ τρόπων δικαιοσύνης εἰσποιηθέντας θεῷ · τὸν μὲν λεόντων, τοὺς δ' ἐξάντεις φλογὸς γεγονότας · καὶ τοσοῦτον ὑπ' Ἀσσυρίων καὶ τοῦ σφῶν ἄρχοντος θαυμασθέντας, ὡς τοὺς μὲν τὴν αὑτῶν ἅπασαν χώραν δημαγωγεῖν ἠξιῶσθαι, καὶ ζηλωτοὺς διὰ πάντων ἅπασιν εἶναι · τὸν δ' ἐν ἀπόροις πόριμον Δανίηλον τὸν χρηστὸν καὶ εἰς πατέρα τῷ βασιλεῖ καταστῆναι. Οὕτως οἷς ἔξω φύβου τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εἰκαίως τιμᾶν ᾠοντο δεῖν, καὶ τοῖς ἄλλοις κηρύττειν, μισηθέντες ἀδίκως, οἷς τῆς τούτου προνοίας δικαίως ἀπέλαυσαν, οὐ μόνον δικαίας καὶ τῆς παρ' αὐτῶν ἔτυχον ψήφου, μεῖζον ἢ κατ' ἄνθρωπον νομισθέντες καὶ τιμηθέντες εἰκὸς τὰ γιγνόμενα, ἀλλὰ καὶ τοῦ τὰ δίκαια ποιεῖν, καιροῖς ὁμοίοις ὥσπερ τις οὐρανομήκης στήλη καταστάντες τῷν βίῳ · εἶεν. Εἰ τοίνυν ἀδικοῦντες μὲν, ὦ ἄνδρες, δεῖ γὰρ καὶ πάλιν πρὸς ὑμᾶς τρέψαι τὸν λόγον, τοσούτους καὶ τηλικούτους ἐνέξεσθ', ἃ δὲ προσήκει ποιοῦντες, ὅτι πλείστων ἐπαίνων τεύξεσθε, τοῦ κρείττονος γένεσθε, τοῦ πλεονεκτεῖν ἀποστάντες · ἢ μὴ μόνον ἀδικίας πρὸς τοὺς οἰκείους, ἀλλὰ καὶ προδοσίας αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐναντίους ἑτοίμως ἁλώσεσθε · δόξετε γὰρ οἷς τὰ τούτων ἡδέως ἁρπάζετε, μηδ' ἂν αὐτῶν ἐθελῆσαι φείσασθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἂν ἑτοίμως χρημάτων εἵνεκα τούτους προέσθαι, Ὁ γὰρ τῶν μικρῶν καὶ σαύλων οὕτως ἡττώμενος πολλῷ μᾶλλον ἂν τοῦτ' ἐν τοῖς ὑπερέχουσι πάθοι · ταῦτ' ἄρ' εἰ καθ' ὑμᾶς αὐτοὺς λογιεῖσθε, καὶ ὅτι τὸ τοὺς ἄλλους ἀδικεῖν ἑαυτὸν ἐν τοῖς μεγίστοις καὶ καιριωτάτοις ἐστὶν ἀδικεῖν, ἀφέξεσθε μὲν εὖ οἶδ' ὅτι ταυτησὶ τῆς μανίας καὶ τοῦ κακῶς ὑμᾶς αὐτοὺς ἐν τῷ τοὺς ἄλλους ποιεῖν · ἀσκήσετε δὲ δικαιοσύνην, καὶ τὸ μετρίως καὶ ἐπιεικῶς ἅπασι χρῆσθαι · ἐν τούτῳ γέρ ἐστι καὶ τὸ τυγχάνειν ἐσάπαν συναιρομένου θεοῦ · οὐ τοίνυν τοὺς μὲν ἐπὶ τῶν ὅπλων οὕτως ἔχειν καὶ ταύτῃ κελεύω τοῖς πράγμασι χρῆσθαι.

ιγ' Ἀγορανόμοις δὲ καὶ ἀστυνόμοις καὶ τοῖς ἄλλως τῶν πόλεων ἁρμοσταῖς πολλοῦ δέω τὰ τοιαῦτ' εἰσηγεῖσθαι · ἀλλὰ καὶ τούτοις οὐδὲν ἧττον φημὶ δεῖν τῶν τοιούτων · καὶ μάλα γ' εἰκότως · ὅταν γὰρ περὶ τοσούτων καὶ τηλικούτων τὴν σπουδὴν καθι-

A nendi sunt ne vim aliis inferant, sed a tristi avaritia et in miseros crudelitate longe remoti hæc vitia ut inferorum portas aversantur et justitiam et æquam mentem conservent, quo nihil præstantius, nihil pulchrius; nam, secundum Sophoclem, vita sine justitia gravis evadit torrens; ipsa autem sine auxiliaribus et Deo grata justos ex igne inflammato et e summis angustiis eripere potest, id quod nos ipsi experientia edocti scimus de Ezechielis discipulis, qui morum integritate Dei amicitiam adepti sunt, quorum unus a leonibus, cæteri e flammis erepti adeo ab Assyriis in admiratione habiti sunt, ut totius regni administrationem iis committerent,
B Danielem vero justum ut patrem regi commendarent. Hac ratione qui Deum omnium creatorem venerari et cæteris prædicare audebant, nunc injuste odio habiti sunt, nunc honore plus quam humano digni habiti et quasi in columna altissima positi. Esto. Si igitur (iterum enim ad vos sermo dirigendus) injuste agendo tot homines offendis, juste autem faciendo summis laudibus exaltaberis, sic avaritiæ renuntiantes meliores fietis; sin minus, non modo injustitiæ erga domesticos, sed traditionis convincemini. Si enim horum res lubenti animo subtrahitis, hostibus quoque, pecunia data, eos immolaturi videmini. Qui enim in parvis infidelis
C est, in magnis magis erit perfidus. Hæc si in mente volvitis et cogitatis quod alios lædere, offendere est seipsum, ab hac dementia certo certius et a mente aliis male faciendi, qua re vobis ipsis nocetis, abstinebitis; e contra justitiam exercebitis et in omnibus rebus moderatione madhibebitis. Hac enim conditione Deum quoque semper cooperatorem habebis. Vides quo modo armis uti et negotia componere te jubeo.

D

13. Ædilibus autem cæterisque urbanis magistratibus præcepta dare a me absit! licet circa hasce res inprimis instructi esse debeant. Quando enim ejusmodi rebus operam navant civitates, fieri non

potest, quin legum ferendarum gratia strenuos magistratus sibi præficiant, quorum vita ac mores cæteris pro exemplo esse possunt, plebis autem adeo cultores, ut nemo plebeiorum injuriam patiatur. Omnes autem iis obtemperabunt ubi viderint, quanta illi diligentia utilitatem publicam curant ac damna a singulis avertunt, ac parum sui commodi memores bene norunt se pro salute civium institutos esse. Longe enim alia est cura rei familiaris et rei publicæ, sicut in vulgus notum est. Minus enim de suis rebus quam de publicis solliciti esse poterunt, quarum ratio aliquando reddenda venit. Igitur non molliter, non indolenter procedent, sed ita ut summo studio aut in agendo aut in loquendo utantur, nec unquam ea negligant quod ad rempublicam spectat; id quod Ctesiphon Demosthenis honori imputavit, dicens : « Populus Demosthenem corona aurea redimit ob virtutem et generosum animum quem cum Græcis omnibus, tum Atheniensibus manifestavit maxime. » Hæc cum ita sint, nos qui natura homines sumus, eorum quæ per forum circumvehuntur, large participes esse meremur, non tabernariorum mercaturam facientes illiberalem, et unde nec venditor nec emptor proficit. Non enim id agitur ut commoda et utilitates accedant, sed omnis injustitia injustitiæ et legum observantiæ cedet. Quæ ut contingant in omnium votis est. Quis enim nescit quod, si populus moderatione et sapientia et modestia utitur, majori æstimatione dignus censetur? et quod e contra si seditiosum sese et justo audaciorem et legibus inobedientem præbuerit, pœnitentia pravum qui fuerat, in frugi hominem transformabit, sicut equus pullus per domitoris manum ex recalcitrante et effreni perquam docilis evasit et currum trahere, jugi patiens esse didicit? Quocirca illos probos et moribus egregios fieri expedit et propter seipsos et cæterorum gratia quibus præsunt, et quorum interest ut prætores integri sint. Sed certo non ea tantum re civitates subsistant atque prosperant, quarum securitas in mœnium robore consistit non minus quam in magistratuum prudentia, me quidem judice; cui equidem officio singulos satisfacere arbitror, cum unusquisque ædificando, construendo machinas, omnis generis exercitiis id efficiunt ut obsidionem sine magno labore subire valeat, dum civium agmen bene armatum animi vigorem armorum usui nunquam non adjicit. Quandiu enim Sparta sine mu-

A στῶνται, καὶ παρ' αὐτοῖς τούτοις εὖ τε καὶ ὡς ἑτέρως κινδυνεύωσιν ἴσχειν αἱ πόλεις καὶ τὰ τῶν πόλεων πράγματα, χρὴ τούτους πρῶτον μὲν τοιούτους δή τινας καθ' αὑτοὺς εἶναι καὶ νόμων εἵνεκα λέγω καὶ πολιτείας, καὶ πράσσειν ἃ δεῖ, ὡς πολλῷ τινι προὔχειν τῶν ἄλλων, καὶ βίου σώφρονος εἶναι παράδειγμα· ἔπειθ' οὕνω σφόδρα δημοτικοὺς, καὶ ὅπως ἀδικήσεται μὲν δηδεὶς τῶν τοῦ δήμου. Εὖ δὲ πείσονται πάντες διὰ πάντων σκοποῦντας, καὶ τῶν εἰς τοῦτο φερόντων μηδενὸς φειδομένους, μηδ' ἂν αὐτοῖς ἐντεῦθεν συμβαίνῃ βλάπτεσθαι, ὡς κοινὸν ὄφελος πᾶσιν καὶ ἀκούειν καὶ εἶναι· τῶν μὲν ἰδίᾳ καὶ κατὰ σφᾶς βραχὺν τινα λόγον· ὃ δὲ κοινῇ μέλλει συνοίσειν, πᾶσαν τούτου πέρι σπουδὴν ποιουμένους, εἰδότας ὧν εἵνεκα προὔστησαν. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπέρ τε τῶν κοινῶν καὶ ὧν B αὐτός τις ἕκαστος ἔχει, φροντίζειν, οὐδ' ἐγγύς· ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ὅπως ἂν αὐτοῖς δόξῃ φροντίζειν, ἴσασιν ἅπαντες· ὑπὲρ δὲ τῶν δημοσίων οὐχ οὕτως· ἀλλὰ φροντίζουσι μὲν αὐτῶν ἐξ ἀνάγκης ὅταν λάχωσι, φροντίξουσι δὲ ὡς ὑφέξοντες λόγον· ὡς ἀνάγκην ἐντεῦθεν ἔχειν μὴ παρέργως μηδ' ἐῤῥᾳστωνευμένως, μηδ' ὡς ἔτυχε τοῖς πράγμασιν ἐγχειρεῖν· ἀλλὰ μεθ' ὅσης ἂν τις φῇ τῆς σπουδῆς, τὰ βέλτιστα τῷ δήμῳ καὶ λέγειν καὶ πράττειν καὶ μηδὲν προθυμίας ἐλλείπειν ὑπὲρ τοῦ κοινῇ γιγνομένου· ὅ καὶ τῷ Παιανιεῖ Δημοσθένει Κτησιφῶν ὁ Λεωσθένους ἐν τῷ περὶ τοῦ στεφάνου προσεμαρτύρει ψηφίσματι λέγων ὅτι « Στεφανοῖ δῆμος Δημοσθένην Δημοσθένους Παιανιέα χρυσῷ στοφάνῳ ἀρετῆς εἵνεκα καὶ εὐνοίας, ἧς ἔχων διατελεῖ εἴς τε τοὺς C Ἕλληνας ἅπαντας καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων. » Τοιούτων δὲ τούτων ὄντων καὶ οὕτω διακειμένων, ὅσα μὲν εἰς ἀγορὰν ἥκει καὶ τὸ πάντων οἷς ἐῤ' ᾧ περιεῖναι καὶ ζῆν, χρῆσθαι πεφύκαμεν ἄνθρωποι, μετέχειν ἔχειν ἀφθόνως, καὶ παντοδαποῖς τουτοισὶ περιῤῥεῖσθαι· καὶ μήτε καπηλείας ἀτόπους, καὶ ἃς οὐκ ἔξεστ' ἐπινοεῖν, μήθ' ὅθεν τοῖς ταλαιπώροις ἔσται πολίταις ζημία καὶ βλάβος, τοῖς δ' οὐχ ὅσον καπήλοις οὐδὲ παλιγκαπήλοις· ἀλλὰ τοῦτο πολλάκις δι' ὧν πράττουσιν οὖσιν, εὐπορία καὶ κέρδος, καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν, πᾶσαν μὲν ἀδικίαν τούτων ἀπεῖναι, εὐνομίαν δὲ καὶ δικαιοσύνην μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος διὰ πάντων προσεῖναι· πάντα οὖν ταῦτα ὡς κάλλιστα ἔξειν καὶ πάνυ τοι κατ' εὐχήν. Ἀλλὰ τίς νὺξ οἶδεν, ὡς ἐάν το ὁ δῆμος μέτριος ᾖ καὶ D ἐπιεικὴς καὶ σωφρονεῖν ἐπιστάμενος, πολλῷ βελτίων ἐντεῦθεν ἔσται καὶ δοκιμώτερος χρῆσθαι; ἐάν τε τούναντίον, στασιώδης τις καὶ τολμηρὸς καὶ θρασύς κσὶ νόμοις οὐκ εἴκων, παλινῳδίαν ᾄσεται καὶ μεταβαλεῖ καὶ θᾶττον ἔσται χρηστὸς ἀντὶ πονηροῦ; καθάπερ τις πῶλος ὑβριστὴς καὶ δυσκάθεκτος, θαυμαστοῦ τινος πωλοδάμνου τυχὼν, εὖ μάλ' εἰδότος ἅρμα ἐλαύνειν, καὶ δεινοῦ τὰ τοιαῦτα· ὥστε καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο χρηστοὺς αὐτοὺς εἶναι δεῖ καὶ τοῖς ὅλοις βελτίστους καὶ σφῶν εἵνεκ' αὐτῶν, καὶ ὧν δήπου προίστανται· τὰ γὰρ ἐκείνων ὁποῖά πατ' ἄν ᾖ, εἰς τοότους μάλιστ' ἀνήκει. Ἔτι τοίνυν ἐπειδήπερ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον εὖ συνίστανται πόλεις, οὐδ' αὐτὰ

ταῦτα πρὸς εὐπραγίαν ἀπόχρη, ἀλλ' εἴπερ του τῶν πάντων καὶ τοῦ γε τειχῶν εὖ ἔχειν καὶ σφόδρα ἀσφαλῶς ἔχειν πόλεσι μάλιστα δεῖ· μετὰ δὲ παντὸς μᾶλλον τῆς τοιαύτης προνοίας τουτοισὶν ὡς προστάταις, καὶ τοῦτ' ἂν αὐτοῖς ἄριστα καὶ μετὰ παντὸς τοῦ γιγνομένου νομίζω πεπρᾶχθαι, ἐὰν, ἑκάστοτε ταῦθ' ὅπως ἔχει περιιόντες σκοπῶσι, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τούτων ἀνιῶσι σπουδῆς, οἰκοδομοῦντες, ἐπισκευάζοντες, πάντ' ἀσκούμενοι τρόπον, ἐφ' ᾧ ταῦθ' ὡς ἐῤῥωμενέστατα καὶ στεγανώτατα καὶ ἀσφαλέστατα καὶ πᾶσαν ἂν εὐχερῶς ἐνεγκόντα πολιορκίαν εἰργάσθαι, καὶ ὅλως ἄμαχα τοῖς πολεμίοις, τῷ τε ταύτῃ παρασκευάσθαι, καὶ προσέθ' ὅπλοις ὡς πλείστοις πεφράχθαι, τῷ τε πολίτας ἴσχειν φρονήματος γέμοντας καὶ μελετῶντας τὰ τακτικά· ταύτης μὲν τῆς βοηθείας ἀπούσης, μικρὰν οὖσαν ἐκείνην, παρούσης μέντοι καὶ πάνυ μεγίστην· ὅπου γὰρ ἀτειχίστου τῆς Σπάρτης οὔσης, τὸ φρόνημα τῶν ἐνοικούντων καὶ μόνον ἴσχυσι, καὶ φοβεροὶ τοῖς ἅπασιν ἦσαν· ὡς πρὸς τοὺς ἐρομένους ὅτου χάριν εἶεν ἀτείχιστοι, ταῦτ' εὖ μάλ' ἀποκρίνασθαι, τί χρὴ νομίζειν ἀμφοῖν συνόντοιν;

A ris erat, incolarum fortitudo omnibus eos formidandos reddidit. Bene igitur iis qui interrogabant. cur sic sine muris essent, responsum fuit, si muris fortitudo adderetur, eo magis invictos fore Lacedæmonios.

B

ιδ'. Καὶ μάλισθ' ὅταν οἱ φυλάττειν λαχόντες μὴ τριωβολιμαῖοι καὶ πένητες καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξιοι τυγχάνωσιν ὄντες, ἀλλ' οἷοι καὶ οἰκίας σφῶν καὶ ἀγροὺς ἐν πόλει καὶ τάφους πατρῴους τε καὶ παππῴους, καὶ τὸ μέγιστον γνώμης εὐθύτητα καὶ τρόπους χρηστούς τε καὶ σώφρονας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα δεικνῦναι· τὸν γὰρ τοὺς ἄλλους καὶ αὐτοὺς καὶ τὰ αὑτῶν πάνυ φυλάξοντα αὐτὸν πρότερον ταῦτ' ἔχειν δεῖ, ὡς ἂν δι' ἅπερ αὐτὸς ἔχει, καὶ ἅπερ ἕτεροι κέκτηνται ἐξ ἀναγκης δήπου φυλάξῃ· ἔχει γὰρ οὕτως· εἰ μὲν τὰ τῶν ἄλλων φυλάξεται, καὶ τὰ αὐτοῦ πάντως φυλάξεται· εἰ δ' ἐκείνους προήσεται, καὶ αὐτὸν συνπροήσεται· καὶ τί μᾶλκον τοῖς ἄλλοις ἐντεῦθεν ἢ αὐτῷ λυμανεῖται; ὥστ' εἰ μὲν τὰ οἰκεῖα σώζειν αἱρεῖται, καὶ τὰ τῶν ἄλλων σώζειν τὸν αὐτὸν αἱρήσεται τρόπον· εἰ δὲ τὰ μὲν παρὰ φαῦλον ποιεῖται, μόνα δὲ τὰ οἰκεῖα σώζειν εἶσται δεῖν, οὐδὲ τοῦθ' ὅλως ἕξει, ἐπειδὴ μὴ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ᾠήθη· τίς οὖν ἕλοιτ' ἂν εὖ φρονῶν, καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους προέσθαι, ἢ τούς τε ἄλλους σῶσαι, καὶ αὐτὸν μετὰ τῶν ἄλλων σεσῶσθαι; Εἰ δὲ τοὺς διὰ πάντων ὧν ἔφην οὕτωσὶ συγκεκροτημένους ἀσφαλεστάτους νόστωρ καὶ μεθημέραν τῶν πόλεων φύλακας χρὴ νομίζειν, καὶ μόνοις τούτοις οὐχ ὅσον τὰ τοιαῦτα πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ θαῤῥεῖν πολὺ πλέον, ἢ μεγίστοις καὶ θαυμαστοῖς τείχεσι καὶ προβόλοις καὶ οἷα τὰ Σεμιράμιδος, ἧπου τούς γε τἀναντία τούτων ὄντας, καὶ τοῖς ὅλοις ἀπόρους, οὐκ ἂν φθάνοιμεν οὕτωσὶ διαγράφοντες πρὸς τὸ ταῦθ' ὑπηρετεῖν οἵους τ' εἶναι, ὡς μηδὲ χρῆναι τούτων τοπαράπαν ἐν τούτοις μεμνῆσθαι. Πόθεν καὶ γὰρ ἕξουσι τὸ πιστεύεσθαι; πότερον ἀφ' ὧν κέκτηνται; Ἀλλ' οὐδὲν τοπαράπαν κέκτηνται· πλὴν εἰ τὸ μηδὲν κεκτῆσθαι, φήσουσιν, ὑπέρου γυμνότεροι κατὰ τὴν ἀγορὰν διϊόντες, καὶ πρὸς ἀνδραποδώδεις καὶ φαύλας διακονίας, τριῶν ἢ τεττάρων ὀβολῶν χάριν, τοῖς βουλομένοις ἐκκείμενοι. Τοιοῦτοι γάρ τινες νῦν οἱ τῶν

C

D

14. Quod quidem tum præcipue fiet, ubi qui urbem custodiunt non ex misera egenorum classe trium obolorum pretio eliguntur, sed domicilia, agros et sepulcra patrum et avorum religiose venerantes integros sese et probos exhibent. Qui enim cæteros et quæ ipsorum sunt custodiendo servat, prius ipse ista omnia possidere debet; en quomodo res se habet. Simulac aliorum res curat, suas ipsius pariter curabit; si autem ista negligit, suarum quoque rerum curam habebit nullam; unde sibi non minus quam illis noxam affert. Inde sane vere est quod qui suas, aliorum quoque res tuebitur. Si autem ista negligendo sua tantum observat, quam inde utilitatem percipiet? Quis autem dum sanæ mentis est, se et alios perdere volet? Nonne suæ et aliorum saluti prospiciet? Si autem viri ita ut dixi compositi optimi diu noctuque urbium custodes habendi sunt, major utique in iis fides ponenda erit quam in fortissimis mœnibus ac vallis, qualia Semiramidis celebrantur, dum qui tales non sunt a limine salutandi erunt. Unde enim fide digni sunt? num quia locupletes sunt? At nihil prorsus possident, et ob ipsum trium obolorum pretio humillimam ac turpissimam servitutem obeunt. Tales nunc quidem sunt urbium custodes. Sed nonne ut proditores et omnium egeni comprehendentur? nonne pecunia data castra nostra deserent? Ubi enim inter ipsos divites reperiuntur quos rem familiarem augendi ergo, turpia agere non pudet, quanto magis iis qui sine ulla spe me-

liorum temporum in paupertate jacent, ut famem compescant, talia facere parati erunt. Mihi quidem vel inimicos nolentes ad ea propellere videntur; probe enim norunt quod nulla alia ratione ex egestate ad prosperitatem transire possunt. Hunc in modum urbium administratores viveret decet; licet non quemlibet electuri simus, fortuito augurando, sed optimos quosque cives, nec ob id tantum quod virtus apud ipsos hæreditaria est, sed quia absurdum esset velle ut is qui civitatem felicem et de hostibus victricem reddere potest ac vult, magistratus instar ob divitias quibus potens est eligatur. Sic enim urbis non sospitator, sed proditor fieret. Si enim non domi, non in agris aut pascuis id permittere fas est, multo minus his quidem colonis, illis vero inspectores præficere in urbe conducibile erit. Exiguos autem et minus probos, et unde parum damni aut utilitatis sperandum est, minus conducit assumere quam præclaros et populo acceptos, et quorum facta et verba magni sunt momenti, id quod sole clarius est.

15. Hæc eadem porro etiam de nocturnis urbium custodibus dictum volo, qui in eadem utique conditione positi esse debebunt, quod in prytaneo nutriuntur, quare summo id studio agent ut spem suffragantium transgrediantur et meliores quam se fore polliciti erant, se exhibeant. Et revera tales qui sunt, urbem noctu et in armis percurrent, se invicem exhortantes et mœnium custodes ad vigilantiam et continentiam nunquam non exstimulantes. Sic qui intus sunt plena securitate fruentur, tranquilli et læti somno cedent bene scientes, alteros ipsorum loco vigilare et quod hostibus formidolosi metum quibusvis injiciant. Ejusmodi viri civibus suis fortissimi propugnatores erunt; et ubi itinere ad multam noctem producto domum se recipere volent, metuo ne hostibus plus quam suis propugnaculo sint. Quod enim illi ante omnia desiderant et hostibus invident victores s

A πόλεων φύλακες. Ἀλλ' οὐχ ἁλώσονται προδοσίας καὶ μηδὲν ἔχοντες, οὐδὲ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν λείψουσι τάξιν κέρδους εἵνεκα; Καὶ τίς ἂν ταῦτ' οἶμαι τῶν πάντων δέξαιτο; ὅπου γὰρ καὶ τῶν εὐπορούντων ἔσνιν οὓς ὑπὲρ τοῦ τὰ ὄντα πλείω ποιῆσαι, τοῖς τοιούτοις ἐγχειροῦντας ὁρῶμεν· οἳ οὕτως ἀπόρως ἔχοντες, καὶ μηδ' ὅθεν ἂν πέσωσιν ἔχοντες, ὑπὲρ δὲ τοῦ τὴν γαστέρα μόνον ἐμπλῆσαι, πάντ' ἂν δρᾶσαι καὶ παθεῖν ἔχοντες, τίν' οὐκ ἂν τούτους εἰκὸς τοιαύτην τόλμαν τολμῆσαι; ἐμοὶ γὰρ δοκοῦσι καὶ μὴ βουλομένους ἂν τοὺς ἐχθροὺς ἐπὶ ταῦτα παρακαλέσαι· ἴσασι γὰρ καὶ μάλα σαφῶς ἴσασιν, οὐκ ἂν ἄλλως ἐξ ἀπόρων γεγονότες εὔποροι. Τοῦτο μὲν δὴ τοῦτον ἔστω τὸν τρόπον καὶ φυλασσόντων τὰς πόλεις, ἵνα καὶ αὖθις ταῦτ' εἴπω οὐχ οὓς ἄν τις εὐθὺς ἰδὼν οἰωνίσαιτο· οὐδ' οἱσιν οὐδὲ φαρμακοῖσιν ἂν εἴη, τὸ
B τοῦ ἔπους, χρηστέον, ἀλλ' οἱ βέλτιστοι τῶν πολιτῶν ἐκ διαδοχῆς· οὐ μόνον ὅτιπερ οὗτοι τὸ περὶ ταῦτα συγκεχωρηκὸς ἀφ' ἑστίας ὡς εἰπεῖν κέκτηνται, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν ἀτοπωτάτων ἄν εἴη, τὸν μὲν κρατοῦντα τοσαύτην ὅπως εὖ πράττοιεν αἱ πόλεις καὶ κρείττους εἶεν τῶν πολεμίων ποιεῖσθαι σπουδήν, ὡς τά γε ἄλλα καὶ τοὺς σφῶν ἄρχοντας ἀριστίνδην πλουτίνδην αἱρεῖσθαι· τοὺς δ' ἐν αὐταῖς ὅπως ὡς τάχιστ' ἀλοῖεν παρασκευάζειν πειρᾶσθαι, τῷ τοιούτους, ὡς μὲν αὐτοὶ φαῖεν ἄν, φύλακας τουτωνὶ καθιστάναι, ὡς δὲ τὸ εἰκὸς ἔχει, προδότας. Ὅταν γὰρ οὐκ ἐν ἀγροῖς οὐδ' ἐν οἴκοις, οὐδ' ἔτι πολὺ μᾶλλον ἐν θρέμμασι ταυτὶ ξυγχωρεῖν οἰώμεθα δεῖν, οὐδ' οὓς ἄν ποτε τύχοι, ἀλλὰ τοὺς ἐξητασμένους καὶ δόξαν ἀγαθὴν ἐσχηκότας, τοῖς μὲν νομέας, τοῖς δὲ μελε-
C δωνοὺς ἐφιστάναι, κομιδῇ ταῦτ' ἐν πόλεσι ξυγχωρεῖν οὐδ' ἄν εἷς ἀξιώσαι· εἰ τὸ μικρῶν τε καὶ φαύλων, καὶ ὧν εὖ ἢ κακῶς ἐχόντων ἐν ἐλαχίστῳ τὰ τῆς ὠφελείας καὶ βλάβης συμβαίνοι, τοσοῦτον ποιούμεθα λόγον, ἧπου τῶν μεγίστων καὶ κοινοτάτων καὶ ὧν ταῦτ' ἐστὶ μέρη, καὶ προσέθ' ὑπὲρ ὧν μόνων πάντα καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ἐχρῆν ὡς ἐξ ἀνάγκης διαφερόντων, οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν ὅσον εἰκός.

ιε'. Ταῦτα δὲ ταῦτα λέγω καὶ περὶ τῶν ἐν ταῖς νυξὶ περιπόλων· καὶ γὰρ οὖν καὶ τούτους τοιούτους εἶναι μάλεστα δεῖ· τά τε ἄλλα καὶ σίτησιν ἐν πρυτανείῳ λαμβάνοντας· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ τοσούτου δή τινος αὐτοὺς ὑπόχρεως εἶναι νομίζειν, ὡς καὶ τὰς τῶν ἑλομένων, τῷ τῆς σπουδῆς περιόντι, παρελαύνειν ἐλπίδας, καὶ κρείττους ἢ 'καῖνοι προσεδόκησαν φαίνεσθαι· θέοντας μὲν μεθ' ὅπλων διὰ
D πάσης νυκτὸς ἄνω καὶ κάτω τῆς πόλεως, ὀτρύνοντας καὶ διακελευομένους ἀλλήλοις τε καὶ τοῖς ἐπὶ τοῦ τείχους ἐγρηγορέναι καὶ νήφειν καὶ μηδὲν τῶν δεόντων ἐλλείπειν· ἐξιὼν τοῖς μὲν οἰκείοις ἀσφάλεια παντάπασιν ἔσται, καὶ τὸ τεθαρρηκότως τε καὶ ἡδέως καθεύδειν, εἰδότας ὡς ἄλλοι πρὸ αὐτῶν ἐγρηγόρασι· κατάπληξις δὲ τοῖς ἐναντίοις καὶ φόβος, καὶ τὸ μηδὲν ἃ μὴ δεῖ κατ' αὐτῶν ἐπιχειρεῖν ἐννοεῖν, ἢ διακινῆς ἐννοεῖν. Τοιοῦτοι μὲν ὄντες καὶ οὕτως ἔχοντες, ὑπὲρ πάντα τοῖς χρωμένοις ἔσονται πρόβολον· ἐὰν δὲ ἄχρι βαθείας ἑσπέρας τὸν δόλιχον ποιούμενοι τοῦ τον, ἔπειτ' οἴκαδ' ἀναχωρεῖν οἴωνται δεῖν, δέδοικα

δήπου δίδοικα, μὴ τοῖς πολεμίοις περίπολοί τινες ὧσι μᾶλλον ἢ τοῖς οἰκείοις· ἃ γὰρ μάλιστ' ἐκεῖνοι συνεύξαιτο σφίσιν αὐτοῖς, καὶ τούτων κατεύξαιντο, ὡς ὅταν βούλωνται ῥᾳδίως σφᾶς ἐξελεῖν δεδυνῆσθαι καὶ κατασχεῖν, ταῦθ' οὗτοι δι' ὧν οὑτωσὶ ῥᾳστωνεύσονται, κατεργάσονται· καὶ ὧν κατέστησαν φύλακες, τούτους ἐκόντες ὄντες προήσανται τοῖς ἐχθροῖς· εἴπερ ἐξὸν ἃ χρὴ πράττοντας καὶ νυκτοφυλακοῦντας, ὥσπερ ἔφην, εἰς τέλος, ἔπειτα τούτων καθάπαξ ὑπερφρονεῖν καὶ χαίρειν τοῖς ὅλοις ἐᾷν· οἱ δ' ὑπὸ τοῦ μὴ πονεῖν ἐθέλειν καὶ τρίβεσθαι, ἀλλ' ὕπνῳ καὶ νωθείᾳ δουλεύειν, καὶ τὴν αὐτῶν ἡδονὴν προτέραν τοῦ κοινῇ ξυμφέροντος κρίνειν, τὰ τοιαῦτα λειποτακτοῦσιν· ἄνευ δὲ τούτων οὐκ ἄν ἔχοι λόγον, τῆς μὲν φυλακῆς τοὺς μισθοὺς ἐντελεῖς λαμβάνειν ἐθέλειν, αὐτὴν δὲ ταύτην ἀτελῆ καταλείπειν. Εἰ μὲν γὰρ οὐ μέλλουσι διὰ τέλους φυλάττειν, τί περὶ τοὺς μισθοὺς ἀκριβολογοῦνται; εἰ δ' ἐν λόγῳ τοῦτο ποιεῖν οἴονται δεῖν, οἷς ἐν ἐκείνῳ τοῦ προσήκοντος ἀλογοῦσιν, οὐδὲ τοῦτον ἐν λόγῳ ποιεῖν μαρτυροῦσιν· ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ἐν οὐ μικροῖς ἀδικεῖν, ὑπὲρ ἧς μισθοφοροῦσιν οὐκ ἐνδεῶς, ταύτην φυλάττοντές ἐνδεῶς, κἀντεῦθεν ὃν ἔφην τρόπον τοῖς ἐχθροῖς προδιδόντες· ὡς οὖν ἐν τούτοις τῶν ὅλων πραγμάτων ὑπάρχόντων τῇ πόλει, καὶ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας, εἴ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἐντεῦθεν εἶναι κινδονευούσης καὶ μὴ, κελεύω καὶ τούτους καὶ οὓς ἀρτίως ἐμνήσθην, παντάπασιν ἐγρηγορέναι καὶ νήφειν εἰς ἅπαν· καὶ οὕτω περὶ τὴν φυλακὴν διανίστασθαι, ὡς μηδὲν ἧττον κύβερνητῶν ἴσχειν τά γε τοιαῦτα· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι καὶ παρὰ πάντα μὲν δήπου τὸν πλοῦν, οὐχ ἥκιστα δὲ κλύδωνος ἐπιόντος, οὐδ' ἐπὶ μικρὸν ἀφίστανται τῶν οἰάκων, οὐδ' ὧν ἡ τέχνη καὶ τὸ τῆς χρείας ἀναγκάζον παρέχει· ἀλλὰ καὶ νύκτωρ, ἔστι δ' ὅτε καὶ τῆς ἐπιγιγνομένης ἡμέρας, πάνθ' ὑπὲρ τῆς τῶν ἐμπλεόντων σωτηρίας ποιεῖν οἴονται χρῆναι, ὁμοῦ τε πρὸς κῦμα παραβαλλόμενοι, καὶ πρὸς ἀστέρας συνεχῶς ἀφορῶντες, κἀκεῖθεν λαμβάνοντες τοῦ ποιητέου τὸ σύνθημα. Εἶτα κυβερνήταις μὲν οὑτωσὶ μέλει νεῶν καὶ τοῦ κατ' αὐτὰς σωτηρίου· τοὺς δὲ τῶν πόλεων φύλακας οὐ πολλῷ μᾶλλον ταυτὶ πράττειν φήσομεν χρῆναι; ὅσον γὰρ μειζόνων ἢ 'κεῖνοι προίστανται, τοσοῦτο μείζω καὶ τὴν περὶ ταῦτα φυλακὴν ὀφείλουσιν ἴσχειν, πτηνῶν δίκην διὰ πάσης νυκτὸς περισκοποῦντες τὰ τείχη καὶ περιθέοντες σύναμα τῷ ἀστυνόμῳ τῷ τε τῆς πόλεως ἁρμοστῇ διεγείρουσι σφᾶς καὶ προθυμοτέρους τῷ συνεῖναι καὶ συνθεῖν καθιστᾶσιν.

ις'. Ἐπεὶ δ' ἐξ ἁπάντων τούτων συνίστασθαι μὲν καὶ πράττειν εὖ πόλεσιν ἔνι, καὶ προσέτ' ἀσφαλέστατα ἴσχειν, ἐπιδιδόναι δὲ τουλοιποῦ καὶ αὔξεσθαι τούτοις οὐκέτι· δεῖ δὲ ναὶ τούτου τοῦ μέρους οὐχ ἥκιστ' αὐταῖς. Οὐ γὰρ εὖ πράττειν μόνον ἀπόχρη, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ κρείττω καὶ μείζω χωρεῖν ἑκάστοτε δεῖ καὶ πρόσω βαίνειν· καὶ ὅλως μετὰ παντὸς ἀεὶ τοῦ βελτίονος τὸν αἰῶνα διάγειν· δεῖν εἶναι καὶ πάνυ φημὶ τοὺς τῶν πολιτευομένων ἀρίστους τά τ' ἄλλα καὶ ὁτιοῦν χρηστὸν εἰργασμένους διαφερόντως ἐπαινεῖν καὶ θαυμάζειν καὶ περὶ πλείονος ποι-

recedere, id hi vel molliter agendo obtinebunt, et quorum prius custodes fuerant, eos libenter hostibus tradent, tum cum permissum est officiis satisfacere, excubias agere usque ad fastidium, de in iis valedicere. Ii deinde qui corpus laborando fatigare nolunt, somnum autem et indolentiam magis amant et qui voluptatem privatam utilitati publicæ anteponunt, ordine excedent; nefas enim esset mercedem integram postulare pro labore pene inchoato. Si enim custodiæ usque ad finem operam dare recusant, quomodo mercedem integram efflagitabunt? Quod si autem nunc officio vacant quod paulo post tergiversantur, nullo jure alterutrum faciunt, imo urbem magna injuria afficiunt, pretium integrum pro custodia imperfecta exposcentes. Quia igitur tota civitatis cura in iis reposita est, qui prodesse et obesse possunt, et tota rerum salus penes eos est, jubeo equidem ut summopere vigilent ac sobrii sint, nec minus ac gubernatores navigii curam agant qui per totam navigationem quando tempestas irruit, ne minimum quidem a gubernaculo recedit, nihil quod ars suadet, intentatum relinquit, imo noctu diuque facit quod in navigantium salutem adjuvare potest, undas mensurans, ad astra suspiciens, et inde ejus quod faciendum est, consilium capiens. Quod si gubernatoribus talia curæ sunt, quo pacto urbis ædilibus minus sollicitos esse licere dicemus? Quo majorum enim rerum curæ præpositi sunt, majorem etiam in iis sollicitudinem ponere debebunt et, volucrum instar, mœnia circumvolantes, una cum urbis præfecto ad vigilandum et cooperandum, quos par est, admonere.

16. Quamvis per hæc omnia civitas aliqua prosperitate ac securitate frui possit, id porro agendum restat ut ista prosperitas maneat. Felices enim cives esse non sufficit, imo meliores in diem fieri oportet, et inde in honore atque admiratione esse apud vulgum, si virtute excellunt. Et re vera civitas isto modo procedens, nec gloria nec vitæ commodis carebit, quando boni mores vigent et pravi perdomantur. Ita enim virtus ad altissimum fasti-

gium evehetur et numerosa sectatorum cohorte stipabitur. Si enim in eo, ut ait Euripides, plurimæ civitates peccant quod hominem probum, strenuum non patiuntur meliori quam malum ac perversum frui, fieri non potest quin idem, si propter res bene gestas a civibus honoratur, patriæ commodis studeat; quin quivis bonus citato gradu ad bene faciendum, inde coronam pretii loco reportaturus, accingatur. Nec mirum. Spartæ quidem tot et taneis bonis frui datum fuit a Lycurgo legislatore qui omnem terram gloria sua replevit sempiterna. Hinc ad nostra usque tempora nemo Lacedæmoniorum sine laude et admiratione mentionem facit. Alioquin Epaminondas Thebanos eo perduxit ut post pugnam Leuctricam ab universis metuerentur, non quin altos sibi spiritus sumerent. Altera ex parte Amphipolitæ Brasidæ ut heroi et consiliario sacra facere dignati sunt. quod eos a societate Athediensium abduxerat. Sic igitur Spartani Lycurgum, Thebani Epaminondam, ob præclare ab ipsis acta ut viros suprahumanos diis accensuere, extremis eos honoribus gratificantes. Sic porro Smyrnæi Homerum, Hippocratem Coi, Demetrium Abderitæ, Samii Pythagoram, Ajantem Salaminii, Trojani Hectorem, alii alios mirum in modum coluerunt. Inter quos tamen Athenienses in summo loco ponendi sunt. Soli enim mortalium maximum numerum virorum excellentium virtute et factis non in Græcorum, sed omnium prorsus hominum utilitatem progenuit. Ii potissimum ad patriæ necessitates impleudas contribuerunt; exteros hospitio exceperunt, præmiis dignos decorantes; sive sacrificiis, sive sacerdotiis, sive carmine aut statuis decoravere; quosdam corona aurea dignos habuerunt, tali modo viros laureatos ornantes et ad rerum bonarum certamen provocantes, et eodem actu civitatis fortunam augentes et virtutibus exercendis locum facientes, ipsorum ad gloriam utcunque non parum contribuerunt. Quod si honores merces sunt debita virtuti, nos si ingrati sumus, summa dignos viros injuria afficimus, eo quod eis debetur, spoliantes. Nec sane novi ac inauditi facimus si quod debemus solvimus; factis enim suis se iis istis muneribus dignos præstiterunt, quæ sibi ipsis magis quam nobis dantibus attribuere possunt.

A εἶσθαι τῶν ἄλλων, καὶ πᾶσιν οἷς εἰκὸς τουτουσὶ θεραπεύειν· πρὸς γὰρ τῷ τὴν ταῦτα πράσσουσαν πόλιν μάλιστα νοῦν ἔχειν δοκεῖν, καὶ δόξαν εὐγνωμοσύνης φέρεσθαι, καὶ πόλλ' αὐτῇ τὰ κάλλιστα περιγίγνεται, τῆς τε προσούσης ἀρετῆς τιμωμένης, τῆς τε κακίας καθάπαξ ἀνειργομένης, ὡς τὴν μὲν μεταβάλλειν εὖ μάλα, τὴν δ' εἰς ὅσον ἔξεστι πλεῖστον ἐπιδιδόναι, καὶ πλείστους ζηλωτὰς καθιστάναι. Εἰ γὰρ ἐν τῷδε κατ' Εὐριπίδην αἱ πολλαὶ κάμνουσι πόλεις, ὅταν τις ἐσθλὸς καὶ πρόθυμος ὢν ἀνὴρ, μηδὲν φέρηται τῶν κακιόνων πλέον, εὔδηλον ὡς ὅταν οὗτος αὐτὸς καὶ ὑπὲρ τὰ γιγνόμενα στέργηται καὶ φιλῆται, τοσοῦτον ἔσται τῇ λαχούσῃ πόλει τὸ κέρδος, ὡς μὴ μόνον τοὺς αὑτῆς πάντας λόγον ἀρετῆς ὡς μάλιστα ἴσχειν, καὶ τὰ μεγάλα τῇ πατρίδι φιλοτιμεῖσθαι βούλεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁπηδήποτε καλοὺς
B κἀγαθοὺς ἐκ δυοῖν ποδοῖν ἐνταῦθα χωρεῖν, ἐπιδείξεως εἵνεκα καὶ στεφάνων. Δῆλον δέ. Τῇ τε γὰρ Σπάρτῃ τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀγαθῶν ἀπολαῦσαι καὶ οὕτω θαυμαστοῖς τισιν ἄγαν κεκοσμῆσθαι τροπαίοις διὰ Λυκοῦργον καὶ τὰς Λυκούργου νομοθεσίας ὑπῆρξεν, ὡς καὶ τῆς οἰκουμένης ἑκασταχόσε ταυτησὶ τὸ κλέος ἐλάσαι, καὶ προσέτι ἀκίνητον κατὰ παντὸς ἐστάναι τοῦ χρόνου· οὔκουν ἔστι γε οὐδεὶς ἄχρι τοῦ δεῦρο, ὃς Λακεδαιμονίων μνησθείς, ἄνευ ἐγκωμίων ἐμνήσθη, ἀλλ' ἅμα τῷ μεμνῆσθαι, καὶ τὸ θαυμάζεσθαι συνεισέρχεται· τούς τε Θηβαίους ἐνταῦθα δόξης Ἐπαμεινώνδας προήγαγεν, ὡς καὶ φοβεροὺς τοῖς πᾶσι μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην γενέσθαι, καὶ μεῖζον ἢ καθ' αὑτοὺς φρόνημα σχεῖν·
C ἀνθ' ὧν ὥσπερ Ἀμφιπολῖται Βρασίδᾳ καθάπερ ἥρωΐ καὶ οἰκίστῃ θύειν ἠξίουν, ὅτι αὐτοὺς Ἀθηναίων ἀπέστησεν· οὕτω Λυκοῦργον μὲν Σπαρτιᾶται, Θηβαῖοι δὲ Ἐπαμεινώνδαν, δι' ἅπερ εἰς αὐτοὺς ἔδρασαν, ἰσοθέους νομίσαντες εἶναι καὶ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως κρείττους, τὰ μέγιστα πάντων καὶ τιμᾶν αὐτοὺς ἤροντο χρῆναι· οὕτως Ὅμηρον μὲν Σμυρναῖοι, Κῶοι δὲ Ἱπποκράτην, καὶ Δημόκριτον Ἀβδηρῖται, καὶ Σάμιοι Πυθάγοραν, Αἴαντα δὲ Σαλαμὶς, καὶ Τρῶες Ἕκτορα, καὶ ἑτέρους ἕτεροι· Ἀθηναίους δὲ ἐξαιρῶν τοῦ λόγου· μόνοι γὰρ τῷ ὑφ' ἡλίῳ πάντων, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, πλείστους τε καὶ βελτίστους καὶ τοῖς ὅλοις κρατίστους καὶ γεγονότας οὐχ Ἕλλησι μόνον ἀλλὰ καὶ πᾶσιν εἰπεῖν ἀνθρώποις ὡς ἀληθῶς ἐν καιρῷ· καὶ αὐτοὶ παρὰ σφῶν αὐτῶν εἰς τὰς κοινὰς παρείχοντο χρείας, καὶ τοὺς ἑτέρωθεν ὡς αὐτοὺς
D ἥκοντας, τοιούτους δή τινας ἀποφαίνοντες, καὶ τούτους κἀκείνους τῶν γιγνομένων γερῶν ὡς μάλιστ' ἠξίουν, τοὺς μὲν ἐν ἱεροῖς τε καὶ τελεταῖς καὶ θυσίαις, τοὺς δ' ἐν ἐπιγράμμασι καὶ εἰκόσι καὶ οἷς ἔξεστιν· ἔστι δ' οὓς καὶ τοῖς μετὰ χρυσοῦ στεφάνοις ἐκόσμουν· ὁμοῦ μὲν τούτους οἷς ἔφην δωρούμενοι, ὁμοῦ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἐπὶ τὰ ἴσα παρακαλοῦντες, οὐ μᾶλλον τὴν τῆς πόλεως εὐδαιμονίαν, ἢ τὸ καλὸν καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκ πάντων τουτωνὶ συγκροτοῦντες· τοσοῦτον ἦν τοῖς τοιούτοις τὸ παρὰ μάλιστ' αὐτῶν συγκεχωρηκός· δίκαιά τε ποιούντων καὶ τῆς σφετέρας αὐτῶν ἀξιόχρεω δόξης, καὶ τοῦ περὶ τὰ καλὰ συγκεκληρωμένου. Καίτοι εἰ τὸ τοὺς ἀγαθοὺς τι-

μᾶν, ἧς ἴσχουσιν ἀρετῆς, μισθός ἐστιν, ὡς ἅπαντες ἴσασιν, εὔδηλον ὡς ἐὰν μὴ τοῦτο ποιῶμεν, τὰ μέγιστ' αὐτοὺς ἀδικοῦμεν, τῶν προσηκόντων ἀποστεροῦντες. Νῦν δ' οὐδὲν καινόν, οἶμαι, δρῶμεν, τὸ εἰκὸς ἐκτινυύντες· καὶ ὃ σφίσιν αὐτοῖς δι' ὧν τοιοῦτοι δή τινες ἔγνωσαν ὄντες, παρεσκευάκασιν· ὥστε οἷς ἀκριβεῖ λόγῳ παρ' ἑαυτῶν οὐ παρ' ἡμῶν ταυτηνὶ κομίζονται τὴν συντέλειαν, εἰκότως ἂν τούτοὺ σφίσιν αὐτοῖς, οὐχ ἡμῖν ἔχοιεν χάριν. A

ιζ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγαθοὺς μὲν, οὐκ ἐξ ἀγαθῶν δὲ γεγονότας, οὐκ ἀποδοκιμαστέον διὰ τὸ γένος ἐστὶν, ἀλλὰ δι' αὐτοὺς αὐτοὺς σπουδαστέον· τοσοῦτο καλλίους ὄντας εἰς παράδοξον φάναι τῶν κατ' ἄμφω σεμνυνομένων, ὅσον οἱ μὲν οὐδὲν καινὸν οἶμαι δρῶσι, ποιοῦντες ἃ δεῖ, καὶ ἃ τοὺς ἐκ τοιούτων εἰκός· ἐπεὶ καὶ τοῖς πονηροῖς κἀκ πονηρῶν πεφυκόσιν οὐδὲν ἕτερον πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας ἔνεστι λέγειν, ὅτι μὴ τὸ γένος καὶ τὸ παρὰ τοῦ γένους οὕτωσὶ διακεῖσθαι, ὡς μόνην ναύτην αὐτοῖς οὖσαν παραίτησιν καὶ καταφυγήν. Οἱ δ' ἐκ φαύλων ὁρμώμενοι τῶν παραδειγμάτων, οὐ τὴν αὐτὴν τοῖς πατράσιν, ἀλλὰ περιουσίᾳ φύσεως ἑτέραν ἐτράποντο, καλοὶ κἀγαθοὶ γεγονότες, καὶ τοσούτου ζήλου καὶ θαύματος ἄξιοι, ὅσον ψόγου καὶ κατηγορίας οἱ τὴν ὑπόθεσιν διαφθείραντες, καὶ τους γεγεννηκότας αἰσχύναντες τοῖς παρ' ἑαυτῶν. Τούτους οὖν δέον μᾶλλον ἐκείνων τιμᾶσθαι, ἡμεῖς δὲ καὶ τῶν προσηκόντων ἀποστερεῖν αὐτοὺς οἰησόμεθα δεῖν διὰ τὴν τῶν πατέρων φαυλότητα; καὶ πῶς οὐκ ἄνω ποταμῶν ταῦτα δράσομεν; Περικλέα γοῦν τὸν Ξανθίππου, καὶ Πομπήϊον Μάγνον, οἷς ὅτι διὰ πάντων τῶν καλλίστων πάντων ἐκράτουν, καὶ τὰ κοινὰ μάλιστα πάντων αὔξειν ἐπίσταντο, τὸν μὲν μεγίστης καὶ θαυμαστῆς ἠξίωσαν δόξης Ῥωμαῖοι, καὶ σφῶν αὐτῶν εὖ μάλα προὐστήσαντο· τοσοῦτον πρὸς τὸν αὐτοῦ πατέρα τρέφοντες μῖσος, δι' ἣν εἶχεν ὠμότητα, ὡς μηδὲ μετὰ τελευτὴν φείσασθαι τούτου, ἀλλὰ καὶ νεκρὸν ἐκβαλόντες, τὰ πάντων αὐτῷ δεινότατα χρήσασθαι· ἐξ ἐναγοῦς δὲ τῆς οἰκίας ὢν Περικλῆς οὐδέν τι μᾶλλον Ἀθηναίοις ἀπηξίωτο διὰ ταῦτα, ἀλλ' ἅπαντ' αὐτοῖς ἦν, καὶ δημαγωγὸς καὶ ἐνδημῶν καὶ προστάτης, καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν, ἁπάσης ἀσφαλείας καὶ σωτηρίας πρόβολος. Καὶ μὴν ὥσπερ τοῖς φαυλοτάτοις τῶν παίδων οὐκ ἀξιοῦμεν εἶναι πρὸς δόξαν τὴν πατρῴαν ἀρετὴν, οὐδ' ἐπαινεῖσθαι διὰ ταῦτα σφίσιν ἐξέσται, ἀλλὰ καὶ μείζω ταῦτ' αὐτοῖς φέρει τὴν μέμψιν, τό τε πονηροὺς εἶναι, τό τε μὴ τῷ γένει ξυμβαίνειν, οὕτως οἱ σώφρονες καὶ ἐπιεικεῖς, ἐὰν οὖν ἐπαινουμένους σχῶσι πατέρας, οὐδὲν ἧττον ἕξουθιν ἃ τοὺς τοιούτους εἰκὸς, τιμᾶσθαι λέγω καὶ τυγχάνειν ἐπαίνων· εἰκότως· οὔτ' ἀρετὴ γὰρ οὔτε κακία φύσει δήπουθεν τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ προαιρεῖσθαι καὶ πονεῖν προσγίγνεσθαι πέφυκε. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τοῖς μὲν γέρα, τοῖς δὲ κολάσεις ὡρίσθαι. Εἰ δέ γε φύσει πρὸς ταῦτ' ἐχωροῦμεν, καὶ κατὰ γένος ἀγαθοὶ καὶ κακοί τινες ἦμεν, οὐδὲν ἂν τούτων ἀπήνυτα· τὰ γὰρ παρὰ τῆς φύσεως ὁποτέρως ἂν ἔχοι, καὶ οἷά ποτ' ἂν ᾖ, οὔτ' ἐπαίνων οὔτ' αὖ ψόγων τυγχάνει· νῦν δὲ οἷς ἂν πράττωμεν, τὰ μὲν στεφανούμεθα, τὰ δ' ὑπέχομεν δίκην. B C D

17. Boni cives porro vilibus forte parentibus orti non ex origine judicandi sunt, sed secundum quod sunt aut fecerunt, eo magis scilicet honorandi quo magis a majoribus differunt. Nam qui e pravis pravi geniti sunt, quid aliud reprehensoribus respondebunt nisi quod ignobili genere nati aliter facere non possunt? Sunt porro et fuerunt qui malum majorum exemplum minime secuti, bona indole moti, frugi homines facti, admiratione sese dignos reddiderunt et iniquos detractores et parentes ipsos pudore replerunt. Quare eos omni laude cumulare, nedum ob parentum scelera proseindere debemus. Periclem quidem, Xanthippi filium, et magnum Pompeium qui circa omnia inter omnes excelluerunt et reipublicæ salutem summopere auxerunt, Romani maximi facientes, sibi ipsis læto animo anteposuerunt; patrem autem, hominem rudem adeo in odio habuerunt, ut nec mortuo perceperint, sed e sepulchro projectum pessime tractarint. Pericles e contra ex infortunato patre oriundus nunquam Atheniensibus despicatui erat, imo omnia eis erat, publicola, præfectus, omnis denique securitatis et salutis sospitator. Quemadmodum porro nolumus pravos pueros e gloria paterna fructum usurpare, imo magis vituperamus cum parentibus comparantes; sic adolescentes bene morati, si patribus illustribus nati sunt, id unum agent ut non minus quam genitores honorentur, et recte quidem. Nam nec virtus nec vitia hominibus a natura ingenita sunt, sed studium et labor genuinus, quod videre inde est quod alit muneribus honorificis, pœnis alii afficiuntur; quod fieri non posset si virtus et vitia natura nobis indita forent. Hinc naturæ dona nec laudibus nec vituperatione digna sunt; pro iis autem quæ proprio Marte agimus, aut coronamur aut etiam castigamur.

18. Nos quidem iis, de quibus bene opinamur, nihil refutamus; eos omnibus terræ commodis dignos censemus, nec tamen eos quorum membra mutilata sunt, ludibrio habere eosque ob infortunium subsannare debemus, imo consolatione eorum animos mulcere decet, idque eo magis, quod nos ipsis malam sortem experiri poterimus. Nunquam igitur desperemus; semper verbis ac factis ejusmodi miserorum animum elevemus, Timonem Echecratidæ filium ob oculos ponentes, ne in isto rerum discrimine semimortui vivendi causas perdant. Qui enim mortuus male audit, jam non mœret ob eam rem. Si autem oculis, aut auribus aut quolibet sensu privatus est aliquis acerrimum in eum telum intorqueremus, malum illud conviciando obtrudentes. Sic enim infelicitatis pondere etiam magis premerentur; idque eo magis quanto minus amici, inimici jam facti, consolabundi nescio num per invidiam ad eos accedunt. Si enim nefas est malo aliquo vexatos ludibrio habere (quo quid aliud quam nos ipsos incriminaretur?) sane necesse est ut ejusmodi nugis valedicentes, humane eos tractemus qui a fortuna male habentur; et contra enim agendo illis quidem mali nihil faciunt, se ipsos autem imprudentiæ et inhumanitatis reos ostenderent, quo nihil stultius. Si deinceps leges divinæ præcipiunt ut iis qui læsunt bene faciamus, quam vindictam eædem sument de eo qui pro inhumanitate sua homines misericordia dignos ludibrio habent? Quia si ipsi in eamdem calamitatem incidunt? Si mimus dura est, tolerabunt; si gravis, quo pacto non iis qui vexati sunt sublevandis operam dabunt, memores quantum ipsos ærumna, si accideret, opprimeret? Humane igitur qui merentur, tergiversando improbos tractemus. Illis consolationis ac fraternæ charitatis signa offeramus, verborum consolatorium medulla malam eorum sortem alleviaturi.

ιη'. Ὥσπερ δὲ οἷς τὰ κάλλιστα σύνισμεν, τούτοις ἀξιοῦμεν ἃ προσήκει κεχρῆσθαι, καὶ τὴν νομιζομένην τοῖς τοιούτοις ἀποδιδόναι φορὰν, οὕτως ὅταν οὐστινασοῦν τῶν τι τοῦ σώματος πεπηρωμένους ὁρῶμεν οὐκ ὀνειδίζειν οὐδ' ἐπιχαίρειν αὐτοῖς τὴν συμφορὰν ἐπιτρίβοντας, ἀλλὰ καὶ συνάχθεσθαι δεῖ, καὶ διὰ πάντων ἀξιοῦν προμηθείας, οὐχ ἥκιστ' ἡμῶν αὐτῶν τούτων φροντίζοντας· μάλιστα μὲν ὅτι δέος ὂν μὴ τοῖς αὐτοῖς ποτε καὶ αὐτοὶ περιπέσωμεν, τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐστὶ χρησταῖς ἐντεῦθεν ταῖς ἐλπίσι συζῆν· ἔπειτ' οὐ μόνον τὸ συγγενὲς καὶ κατὰ φύσιν οἰκεῖον ταῦτ' εἰς αὐτοὺς καὶ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν ὡς μάλιστ' ἐπαίρει· ἀλλὰ καὶ τούτου χωρὶς, καὶ Τίμωνα τὸν Ἐχεκρατίδου πρὸς τὸν αὐτῶν οἰκτον ἐπισπάσασθαι ἄν μοο δοκοῦσιν, οὕτως ἀθλίως καὶ τὸν αὐτῶν ἠκρωτηριασμένοι βίον, καὶ ὄντες ὡς εἰπεῖν ἡμιθνῆτες· ὁτιπερ εἰς ζῶντας ἄλλως τελοῦντες τεθνᾶσι τούτῳ τῷ μέρει· ᾧ καὶ μάλιστ' ἄν τις εἰκότως ἀλγήσῃ· εἴπερ ὁ μὲν τεθνεὼς κἂν μυριάκις ἀκούῃ κακῶς, οὐδὲν ἔστ' αὐτῷ πλέον ἀναισθήτως καθάπαξ ἔχοντι· ὅταν δέ τις περὶ ὀφθαλμοὺς ἢ ὦτα ἤ τιν' ἄλλην αἴσθησιν ᾖ βεβλαμμένος, προσθήκην τῆς συμφορᾶς τοὔνειδος δέχεται, καὶ διπλοῦς ὑφίσταται βέλος, τό θ' οὕτως καὶ μὴ τοῖς ἄλλοις ἔχειν κατὰ ταυτὰ, τό θ' οὕτως ἔχων, οὐ παραμυθουμένους ἀλλ' ἐπιχαίροντας ἔχειν· ὧν ἔγωγ' ἂν ἡδέως πυθοίμην, πότερ' αὐτοῖς τούτοις τοῖς ταῦτ' ἔχουσι νεμεσῶσιν. Εἰ μὲν γὰρ τοῖς ἔχουσιν, οὐκ ἔδει δήπου ταῦτ' αὐτοῖς προτείνειν εἰς ὄνειδος, ἐξὸν σφᾶς ἄλλως κακίζειν· ἀλλὰ μὴν εἴ γε τοῖς πάθεσι φήσουσιν, ἀνάγκη πᾶσα τὰ μὲν ἀποστρέφεσθαι καὶ φαῦλα νομίζειν, τοῖς δὲ συναλγεῖν εἰς ταῦτ' ἐμπεσοῦσιν· οὐκοῦν οἷς μὲν θάτερον ἀναιροῦσιν, οὐδέτερον κατὰ λόγον ποιοῦσιν· οἷς δὲ τοὺς οὕτως ἔχοντας κωμῳδεῖν ἀντὶ τοῦ συναλγεῖν ἀξιοῦσι, τοὺς μὲν οὐδὲν ὁτιοῦν ἐντεῦθεν ἐργάζονται· σφίσι δ' αὐτοῖς ἀλογίαν καὶ μισανθρωπίαν τὰ πάντων ἴσχιστα μαρτυροῦσι. Καίτοι εἰ τοὺς ἀδικοῦντας εὖ ποιεῖν θεῖοι παρακελεύονται νόμοι, τὸ τοὺς οὐχ ὅπως οὐδὲν ἀδικοῦντας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συμφορὰν ἐλέους ἀξίους μυκτηρίζειν καὶ διαβάλλειν αἱρεῖσθαι, ἡλίκον θεόθεν οἷσει τὸν ὄλεθρον; Φέρ' ἐὰν δ' εἰς ταῦτ' αὐτοῖς ἐμπεσοῦσι; ταὐτονὶ προσενεχθῇ τις τὸν τρόπον, πῶς ἔξουσιν· εἰ μὲν ἐπιεικῶς καὶ μετρίως, οὐδὲ τούτους εἰκὸς οἷς ἀμέλει πάσχουσι δυσχεραίνειν· εἰ δὲ πολλοῦ γε καὶ τοῦ πάντὸς σφίσι δεήσει τὰ τοιαῦτ' ἀνασχέσθαι, πῶς οὐκ ἀτόπως ἔχουσι ταῦτ' εἰς τοὺς ἄλλους ποιεῖν ἀξιοῦντες, ὧν ἐάν ποτ' αὐτοὶ πειραθῶσι, συμφορὰν νομιοῦσι; Διὰ δὴ ταῦτα κελεύω, τὸ μὲν τουτοισὶν ἐπιχαίρειν, οἷς οὐχ ὅπως ἥκιστα πάντων ἐπιχαίρειν, ἀλλὰ καὶ μάλιστα πάντων, οἷς οὕτως ἔχουσι, συνάχθεσθαι χρὴ, χαίρειν καθάπαξ ἐᾷν· τὸ δὲ τῆς τούτων παραμυθίας ἀντιποιεῖσθαι, καὶ διὰ πάντων ὧν ἔξεστι ταυτησὶ λόγον ποιεῖσθαι, περὶ πάνυ τοι πλείστου ποιεῖσθαι, πρῶτον μὲν ἵλεω καὶ οἰκτου μεστὴν αὐτοῖς εἰσφέροντας γνώμην, ἔπειτα ταῖς τῶν λόγων ἐπῳδαῖς, καὶ ῥᾴους ἐντεῦθεν τουτουσὶ καθιστάντας.

ιθ'. Ἐχόμενον δ' ἂν εἴη καὶ περὶ τῶν δουλεύειν εἰληχότων ἃ δεῖ διελθεῖν· καὶ γὰρ δὴ τῶν αὐτῶν καὶ οὗτοι τυῖς πρὸ αὐτῶν ἀμέλει πειρῶνται, καὶ πως παραπλησίᾳ χρῶνται τῇ τύχῃ, ὥσπερ ἐκεῖνοι τὸ σῶμα, ὡς δὲ καὶ οὗτοι τὴν σφετέραν αὐτῶν ἐλευθερίαν ὡς ἂν τις εἰπῃ πεπηρωμένοι, καὶ παρὰ τὰς τῆς φύσεως δουλεύοντες ψήφους· ἡ μὲν γὰρ ἐλευθέρους πάντας ἀνθρώπους εἴργαστο τὴν ἀρχὴν, τῷ μὴ τὸν μὲν μᾶλλον, τὸν δ' ἧττον, ἀλλὰ πάντας ἐξ ἴσου τῶν παρ' αὐτῆς ἀξιῶσαι καὶ κατὰ ταυτὸν ἑκάστῳ δὴ διανεῖμαι· τῇ τύχῃ δὲ καὶ ταῖς τῆς τύχης στροφαῖς καὶ τῷ μηδέποτ' ἐν ταυτῷ τὰ πράγματα μένειν, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω φέρεσθαι καὶ χωρεῖν, ὁ μὲν δεσπότης ὁ δὲ δοῦλος κατέστη· ἐπίδοξοί τινες ὄντες, καὶ αὐτοὶ σφίσιν αὐτοῖς τῶν ἐναντίων ποτ' ἂν πεπειρᾶσθαι, καὶ τὴν ἀλλήλων ἀλλάξασθαι τύχην κατὰ τὸ τῶν πραγμάτων ξυμβαῖνον· μᾶλλον δὲ δεσπότην μὲν ἂν αὐτὸ ταῦτο μόνον οὐδοντινοῦν τῶν ἀπάντων οὐδ' ἂν εἷς δύναιτο δεῖξαι· δούλους δ' ἅπαντας, πάντες. Κἂν γὰρ τὴν ἁπασῶν μεγίστην ἄρχῃς λαχὼν, καὶ οὕτως οὐδὲν μᾶλλον ἐλεύθερος ἂν εἴης, ἀλλ' εἰς δούλους τελεῖς· ἀρχῇ δουλεύων, καὶ τῷ κοινῇ πάντων ἐθέλειν προϊστασθαι· καὶ σιωπῶ τρυφήν τε καὶ τὰς οὐκ ἐπαινουμένας ἡδονὰς, καὶ πάνθ' ἕτερα οἷς ἀναδκη δουλεύειν τοὺς οὕτως ἔχοντας. Φησὶ γοῦν Εὐριπίδης καλῶς γε λέγων καὶ τῆς κοινῆς δόξης ἀξίως· « Φεῦ! οὐκ ἔστι θνητῶν ὃς ἔστ' ἐλεύθερος· » ἢ χρημάτων γὰρ ἐστι δοῦλος ἢ τύχης ἢ ὅτων ἂν τις καὶ φήσαι· εἰ δὲ τρόπον ἕτερον ἄρχοντες, ἕτερον τρόπον ἀρχόμεθα, καὶ τοῦθ' ὡν ἀληθῶς μᾶλλον ἢ' κεῖνο, δίκαιοι πάντως ἐσμὲν ὡς παρὰ φύσιν κατέστημεν ἄρχοντες. τῷ πάντας ἐλευθέρους, ὡς ἔφην, ἐξ ἀρχῆς γεγενῆσθαι· τούτων καὶ δὴ κατὰ φύσιν λόγου ποιεῖσθαι, καὶ τὰ γιγνόμενα χρῆσθαι, καὶ μὴ παντάπασιν αὐτοῖς ἐπικεῖσθαι, μηδ' ἐπιτρίβειν ἐθέλειν διὰ τὴν ἡμῶν τε κἀκείνων ἀντίπαλον τύχην, ἀλλ' ὅσ' αὐτοῖς ἔξεστι καὶ δίδωσι τὸ εἰκὸς ἐπιτάττοντες, μηδὲν ἔπειτα προσπεριεργάζεσθαι, μηδ' ἀγνοεῖν ὑπὸ τῆς δεσποτείας τὴν φύσιν, ὥσπερ οἱ μεθύοντες τούς αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀφιλανθρώπους αὐτοὺς ἴσχειν καὶ παρὰ τὸ δέον ἐπιτιμᾶν, καὶ ὕβρεσι πλύνειν, καὶ τὰ δεινότατα ἀπειλεῖν, καὶ μαστιγοῦν καὶ δεῖν καὶ στρεβλοῦν καὶ ξαίνειν κατὰ τοῦ νώτου πολλὰς, καὶ μὴν καὶ τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἐγχειρεῖν τούτους καταναγκάζειν, εἰ καὶ τῶν πάνυ τοι ταῦτα δεινῶν, ἀλλ' οὖν φορητά πώς ἐστι διὰ τὴν τύχην. « Αἳ αἳ γὰρ, φησὶ, τὸ δοῦλον ὡς κακῶς πεφυκέναι· τολμᾶθ' ἃ μὴ χρὴ τῇ βίᾳ νικώμενον. »

κ'. Ὅταν δὲ καὶ τῶν δεσποτῶν ἔστιν οἳ τοὺς γιγνομέγους τῶν πόνων μισθοὺς, τοὺς μὲν ἐξ ἡμισείας, τοὺς δὲ καὶ καθάπαξ ἀποστερεῖν οἴωνται δεῖν, καὶ δούλους λέγω καὶ ἄλλως ἐλευθέρους μεν, ὑπὸ δὲ πενίας καὶ τὸ μηδὲν ἔχειν ἀναγκαζομένους μισθοφορεῖν ἑκάστοτε καὶ πονεῖν, καὶ πάνθ' ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ βούλεσθαι καὶ ποιεῖν, ὅταν οὖν παρανομεῖν τὰ τοιαῦτα προάγωνται, τοῦτ' ἔστι τὸ μάλιστα πάντων ἀπηχθημένον Θεῷ, καὶ ὃ μηδ' ἂν εἷς μοι δοκεῖ μὴ ὅτι παθεῖν ἀνασχέσθαι,

A 19. E re utique est hoc loco de servis loqui, qui eadem sorte qua majores utuntur, et qui, si isti corpore, libertate sua mutilati videri possunt, utpote contra naturæ leges in servitutem redacti· Hæc omnes homines a principio liberos creavit, nec ulli privilegium, sed æqualitatem conditionis cunctis impertivit; sed fortunæ viciesitudinibus quæ res nunquam eodem loco consistere sinunt, alius dominus, alius servus evasit. Sunt sane qui mala ipsi passi sunt et alios ut minus paterentur impedierunt; domini certe privilegium nemo, servitutis conditionem omnes demonstrabunt. Etiamsi enim summæ rerum potitus sis, nihilominus liber
B non esses, imo servires et ipse, quia imperio servis et quia omnibus præesse vis. Luxuriem enim et voluptatem et cætera omnia silentio prætereo, quibus virum in tali conditione constitutum servire necesse est. Egregie igitur Euripides: Proh dolor, inquit, nemo est liber. Aut enim divitiarum aut suæ sortis aut cujuslibet rei servus est. Si autem uno modo gubernamus, altero gubernamur (hoc autem potius quam illud), et sic vel contra naturam gubernatores constituimus quia, ut diximus, a principio omnes liberi nati sumus. Absit a nobis sortis superioritatem usurpantes, regimen in eos
C exercere eosque opprimere, sed obsequium rationabile iis imponamus, nec gubernii limites transgrediamur, non jam nostri compotes, ut ebrii. Interea vero servos inhumane tractant, plus justo verbis castigant, insultant, minantur, flagellant, tormentis vexant, dorso plagas plurimas impingunt, ab iis quod vires transcendit exigunt. Quid enim? tolerandum est, sorte ita volente. Quantum malum, proh dolor, ad servitutem nasci! ferendum est quod vi averti nequit.

D

20. Quando despotæ aliqui mercedis pro laboribus præstitis debitæ aut partem aut totum rescindunt, sive servos sive liberos eo quod ipsis debetur privantes, qui tamen ob egestatem rerumque penuriam laborare vi coacti debent; qui, inquam, his in rebus injuste agunt, rem Numini divino odiosissimam faciunt, et quam nec oculis, nec auribus perferre volet. Quomodo enim cum

ratione vel ipsa humanitate congruit miseros istos laboribus modestare et supra quam fas est torquere, imo pugnis cædere ? Siccine homines qui pro improbo labore meritam mercedem exspectant, quasi re male gesta vacuos dimittere ? Siccine eos qui nulli ejusmodi operi tempus ac vires dederunt prospera in fortuna ponere, et vitæ ærumnis eximere et otio vitam inertem transigere ; modestos vero istos mercenarios contra jus fasque ad imam miseriam crudelissime detrusos, mercede debita privare ? Horum quidem hominum si adversam fortunam nobis commiserari licet, tortores eorum certe odio habere, malorum dæmonum loco ponere permissum est, qui subditos male tractare haud erubescunt, nullam sibi rationem reddendam autumant ; versa enim vice humaniores se ac misericordiores præstarent. Parva enim et parum duratura sunt quæ fraudulenter servis suis eripere audent ; maxima autem sunt bona quibus ipsi excidunt, et mala quæ in istorum locum succedent, et quæ non per tempus aliquod fixum durabunt, sed æternam vitam reddent, quod certe extremæ felicitatis signum est, quæ summis in Deo bonis frui dabit, et doloribus atque ærumnis liberat, in quas homines perversi et crudeles incidunt. Si enim Deus ei qui de suo dare aliquid proximo non vult, irascitur, quomodo illum habebit qui alios, ut fur, spoliat et operariis mercedem recusat, quo nihil injustius reperiri potest ?

21. Equidem censeo unicuique vestrum ad opus aliquod se accincturo duo inesse debere, primum bona et honesta capere consilia suo ipsius nomine et cæteros ad idem cohortari, et sic mentem et animum ad honestas operationes provocare ; deinde iis quæ post maturam deliberationem decreta sunt, manus industriosas injicere, seseque laude dignum reddere expedit. Legibus obtemperare et opera perficere gratitudine compensanda e re erit ; nullumque injustitiæ locum concedere malarum actionum matri et fautrici. Ejus rei testimonium perhibent Athenienses qui bello Medico

A ἀλλ' οὐδ' εἰς ἀκοὴν ὅλως δεδέχθαι · ποῦ γάρ ἐστι λόγον σῶζον, μᾶλλον δὲ πῶς οὐκ ἄτοπον καὶ ὑπερφυὲς, τοὺς μὲν ταλαιπώρους τούτους κατατρύχειν τοῖς ἔργοις, καὶ μηδὲν ἀνάγκης μηδοπωστιοῦν ἀνιέναι, ἀλλὰ καὶ κονδυλίζειν ἔστιν ὅτε καὶ παίειν · ὧν δὲ χάριν πονοῦσι, μὴ ταῦτ' αὐτοῖς παρέχειν αἱρεῖσθαι, ἀλλὰ πρὸ μὲν τῶν ἔργων μισθοὺς μνημονεύειν καὶ καταθήσειν φάσκειν ἑτοίμως, ἔπειτα δὲ ὡς ἡδικηκότας κενοὺς ἀποπέμπειν ; οὕς γε καὶ μηδέν τι τοιοῦτον τὸ παράπαν ἐργαζουμένους, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο μόνον πενίᾳ σῴζῶντας, εὖ πάσχειν ὑπὸ τῶν ἐχόντων ἐχρῆν, καὶ μὴ περιορᾶσθαι · μάλιστα μὲν διὰ τὴν οὕτω κελεύουσαν ἐντολήν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὴν ἐπαμφοτερίζουσαν ἑκάστοτε τύχην καὶ τοὺς τοῦ βίου στροβίλους · οἱ δὲ, πρὸς τῷ μη-
B δενός τινος ἀξιοῦσθαι τοιούτου, καὶ ὧν σφᾶς ἀξιοῦσιν οἱ πόνοι καὶ τὸ ταλαιπωρεῖσθαι, καὶ τούτων παρὰ πάντας τοὺς νόμους ἀποστεροῦνται μισθῶν. Ὅσον οὖν τούτοις τε καὶ τοῖς ἄλλως ἀδικουμένοις συνάχθεσθαι καὶ συναλγεῖν ἅπαντας δεῖ, τοσοῦτο καὶ ἔτι μᾶλλον τοῖς ἀδικεῖν αἱρουμένοις, ἀπεχθάνεσθαι καὶ μισεῖν, καὶ πάνυ τοι κακοδαιμονοῦντας τῷ ὄντι νομίζειν, οὐ μόνον οἷς οὕτω παρανομοῦντες οὐκ αἰσχύνονται, οὐδ' οἴονται δίκην ὑφέξειν, ἤ γὰρ ἂν κακουργοῦντες ἐπαύοντο, ἀλλὰ καὶ οἷς οὐκ ἔχουσι ζυνορᾶν · ὡς ἃ μὲν νῦν ἁρπάζειν καὶ πλεονεκτεῖν οἴονται δεῖν, ταῦτα πάντα μικρά τέ ἐστι, καὶ οὐκ εἰς ἅπαν μενοῦντα · ὧν δ' ἔπειτ' ἀγαθῶν διὰ ταῦτ' ἐκπεσοῦνται, καὶ οἷς ἐξ ἀνάγκης περιπεσοῦνται δεινοῖς, ταῦθ' οὕτω μὲν ἔστι μέγιστα, ὡς μηδ' εἰκάσαι τὸ παράπαν ἐξεῖναι, μή τί γε φάναι . οὕτω
C δὲ κατὰ παντὸς ἵσταται χρόνου, ὡς μηδηντινοῦν δέχεσθαι λῆξιν, ἀλλ' εἰς ἀπέραντον ἥκειν, καὶ τὴν τελευτὴν ἴσχειν ἀθάνατον · οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ τυχεῖν ἀμφοτέρων, τὸ μὲν ἔστιν ἐσχάτης εὐδαιμονίας καὶ οἷας τοὺς διὰ χρηστότητα τρόπων μετὰ Θεοῦ τεταγμένους ἀπολαύειν εἰκὸς, τὸ δ' ἀφορήτους ἔχειν καὶ ὑπερφυεῖς τὰς ὀδύνας · καὶ πᾶσι μέν γε τοῖς κακίᾳ συζῶσιν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τοῖς ἀδικεῖν αἱρουμένοις. Εἰ γὰρ τῷ μὴ τῶν οἰκείων μεταδιδόντι τιμᾷ τῶν ἐσχάτων Θεὸς, τῷ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀφαιρουμένῳ, καὶ τοὺς τῶν πόνων ἀποστεροῦντι μισθοὺς, ὃ μείζονος ἀδικίας ἐστὶ γνώρισμα, τί καὶ χρήσεται ;

D κα'. Ἡγοῦμαι δ' ἑκάστῳ γ' ὑμῶν τῶν πράττειν ὁτιοῦν ἐγχειρούντων δύο ταῦτ' ἐξ ἀνάγκης χρῆναι προσεῖναι · πρῶτον μὲν τὸ Βουλεύεσθαι καλῶς καὶ αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ σὺν ἄλλοις, εἰ τούτου δεήσει · τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ οὐ μόνον πᾶσαν ἡντινοῦν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου γνώμην κινεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰς ψήφους τῶν πραγμάτων ἀπὸ τοῦ τέλους ἐθέλειν ποιεῖσθαι · ἔπειτα τὸ τοῖς ὀρθῶς βεβουλευμένοις ἐπιμελῶς ἄγαν καὶ σπουδαίως προσκεῖσθαι, καὶ ὅλῳ γε καὶ παντὶ ῥᾳδίᾳ τῷ θυμῷ, ὡς ἂν καὶ κασορθοῦν ἔχητε ῥᾷστα καὶ τυγχάνειν ἐπαίνων · τὸ μὲν διὰ τὸ τοῖς νόμοις ἐμμένειν βούλεσθαι, τὸ δὲ τῆς περὶ τὰ ἔργα χάριν σπουδῆς · ὡς τό γε καθ' ὁπότερον τούτων ἐνδεῖν, καὶ ἀδικίαν προσεῖναι, οὐκ ἀγαθὰς οὐδ' ἐπαινουμένας ταύτῃ παρασκευάζει τὰς πράξεις. Μάρτυρες δ'

ἀμφοῖν Ἀθηναῖοι ἐν τῷ Μηδικῷ πολέμῳ, μετὰ δι- A
καιοσύνης καὶ προθυμίας ὑπερφυοῦς κάλλιστα ἀν-
θρώπων πάντων ἡγωνισμένοι, καὶ τὰς μεγίστας
καὶ θαυμαστὰς τῶν ἁπάντων πασῶν οὐκ ἐν τοῖς
ἔμπροσθεν μόνον, ἀλλὰ κἀν τοῖς ἔπειτα χρόνοις,
προσθήσω δὲ καὶ τὸν ἅπαντ' αἰῶνα νίκας ἀνῃρημέ-
νοι · τοῦτο δ' ἐπὶ τῶν Σικελικῶν τὰ πάντων αἴσχιστα
διὰ τὴν τοῦ στρατηγοῦντος νωθείαν, καὶ προσέτι
σφῶν αὐτῶν πλεονεξίαν ἡτυχηκότες · καὶ ταῦθ'
οὕτω πλήθους καὶ μεγέθους παρασκευῆς ἔχοντες,
ὡς καὶ τῆς Εὐρώπης ἁπάσης ἐντεῦθεν ἂν περιγε-
νέσθαι δοκεῖν. Εἰ τοίνυν ἃ πράττειν αἱρεῖσθε, ταῦθ'
ὡς κάλλιστα ἔχειν αἱρεῖσθε, καὶ πρὸς ὑμῶν μᾶλλον
ἢ καθ' ὑμῶν, οἷς ἔφην οὕτω χρηστέον, ὡς ταύτην
ἑκάστοτε σώζειν τὴν τάξιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐν ἴσῳ τοῖς
ἀλόγοις γεγόναμεν, ὡς καὶ φροντίδων ἀπηλλάχθαι
καθάπαξ, καὶ μηδενὸς ὁτουοῦν τῶν ἁπάντων μέλειν B
ὑμῖν, ἀλλ' ἁπλῶς οὕτω καθῆσθαι τοῖς ἐπιτυχοῦσιν
χρώμενοι, οὐκ ἂν εἴχομεν πράγματα · ἀνθρώποις δὲ
οὖσι καὶ λογίζεσθαι πεφυκόσι, καὶ τοῦ λυσιτελοῦντος
ἐς ἀεὶ πρόνοιαν ἴσχειν, τούτων ὑμῖν τῶν φαρμάκων
πάντως δεῖ · ὅθεν οὐκ ἄν μοι δοκεῖτε τοῦ ποθουμέ-
νου διαμαρτεῖν, ἀλλ' ἔσεσθε μὲν ἐς ἀεὶ κατορθοῦντες,
Ἦν δ' ἄρα ποτὲ τὰ πράγματ' ὑμῖν καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς
ἀπαντήσῃ καὶ τῶν ἐλπίδων ἐκπέσητε, ὑμεῖς δὲ καὶ
οὕτως οὐδὲν ἧττον ἔσεσθε κατορθοῦντες, τῷ κάλ-
λιστα καὶ ὡς ἐχρῆν περὶ αὐτῶν βεβουλεῦσθαι, καὶ
μηδέν τι τῶν εἰκότων ἐλλελοιπέναι δοκεῖν.

κβ'. Ὃ δέ με πρόσθεν διέλαθεν, νῦν δ' ἦκεν εἰς
μνήμην, ἀναγκαῖον δὲ τοῖς εἰρημένοις προσθεῖναι,
ἅτε μάλιστα πάντων ἀνθρώποις προσῆκον, τοῦτ' ἤδη
δώσω τῷ λόγῳ · ἐμοὶ γὰρ ἔνιοι τῶν πατέρων δο-
κοῦσιν, οἷς μὲν μᾶλλον αὐτῶν φιλεῖν νομίζουσι τοὺς
υἱεῖς, καὶ στέργειν ὑπὲρ τὰς σφῶν κεφαλάς, πα-
τέρων ἀγαθῶν ὡς ἀληθῶς ἔργον ποιεῖν · οἷς δὲ τῶν
μὲν ἄλλων ἁπάντων, ὧν δ' αὐτοῖς μάλιστα δεῖ, τού-
των οὐκ ἀξιοῦν αὐτοὺς οἴονται δεῖν, οὐ μόνον αὐτῶν
ἐξ ἡμισείας φροντίζειν, ἀλλὰ μηδὲ φιλεῖν ὅλως ὡς
δεῖ παῖδας εἰδέναι τοῦ πάντων μεγίστου καὶ σπου-
δαιοτάτου καὶ κατὰ φύσιν ἀνθρώποις ἔχοντος, τού-
τους ἀποστεροῦντες · χρημάτων μὲν γὰρ ὄγκον καὶ
πλῆθος κτημάτων καὶ πλέθρα γῆς τόσα καὶ τόσα
καὶ προσέτι παντοδαπῶν βοσκημάτων ἀγέλας, ταῦτα
μὲν ὅπως παισὶ καταλίποιεν, πάντα ποιοῦσιν · ὅπως
δὲ καὶ παιδείας καὶ λόγων ἐργάσαιντο κοινωνούς,
καὶ πρὸς τὴν ἁπασῶν ταύτην καλλίστην καὶ σπου- D
δαιοτάτην τὰ μέγιστ' αὐτοῖς συνάραιντο κτῆσιν,
δι' ἧς πάντα μὲν ταῦτα καὶ σώζειν καὶ συναύξειν
ἐξουσιν ἐσαεί, αὐτοὶ δὲ καὶ σφῶν αὐτῶν καὶ πατέ-
ρων εἶναι βελτίους · καὶ φίλους μὲν ὠφελεῖν, τὰς δὲ
αὐτῶν πατρίδας ἐν τῷ παρασχόντι ποιεῖν εὖ · τού-
των οὐδοντινοῦν τὸ παράπαν ἴσχουσι λόγον, ᾧ μά-
λιστα πάντων λόγον ἔχειν ἐχρῆν. Καίτοι ὁ μὲν λό-
γους εἰδὼς κἀκεῖνα προσκτήσεται δήπου · καὶ μὴ
κτησάμενος μέντοι, γενναίως εὖ μάλα καὶ μετὰ
φρονήματος τὸν ἅπαντα διάξεται χρόνον · ὁ δὲ τού-
των ἀφεστηκὼς, κἂν εὐπορῇ τῶν Μίδου χρημάτων,
θαυμάσαιμ' ἂν εἰ μετὰ τοῦ τεταγμένου καὶ σώφρονος
διὰ τέλους βιῴη, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἀνδραποδώδεις ἡδονὰς

fortissime pugnando præclarissimas post hominum
memoriam victorias reportarunt; quas, ut nihil
omittam, fœdissima in Sicilia clades ob primi
militum ducis ignaviam et ipsorum malas cupidi-
tates secula est; quamvis tunc maxime hominum
multitudine et opibus ab bellum gerendum neces-
sariis omnem Europam armis subjugare posse vide-
rentur. Quodcunque igitur facere vobis proposi-
tum est, ita facite ut bonus inde finis proveniat.
Si enim bestiarum more nullius rei curam habentes
ignari sederemus temporique indolenter cederе-
mus, nihil sane perficeremus. Huic igitur malo
remederi nos oportet qui de rebus deliberandi et
commodorum nostrorum rationem ineundi faculta-
tem habemus, et id quod tendimus obtinebimus et
cum secunda fortuna vivemus. Si e contra res mi-
nus bene succedent et si quod sperabatis non eve-
nit, vos ob id non vobis deeritis, et nihil omittetis
pro virili parte quod res desperatas redintegrare
valeat.

22. Quod me pridie fugerat, jam in mentem re-
venit: quare, quod publico esse commodo videtur,
C in medium proferam. Multi patres liberos suos
plus quam se ipsos amando patrum bonorum officio
satisfacere sibi videntur, neglectis cæteris fere om-
nibus quos præ lideris amare volunt; attamen ipsis
liberis in gravissimis rebus curam quam maxime
oportet non impendunt. Nihil enim intentatum re-
linquunt ut auri grande pondus, greges et agros im-
mensos natis in articulo mortis tradant; de summo
autem ipsorum bono, bona institutione et disci-
plina liberali et præceptis quorum venia rem fa-
miliarem augere ac conservare possent, minime
curant. Item non monstrant quomodo amici et
cives adjuvandi sint. Attamen qui litteris imbutus
D est, fortunæ nihilominus prospicere, et quamvis
pauper sit, honestam transigere vitam poterit. Qui
enim virtute caret, licet Midæ aurum possideat,
nescio an honeste vivat, imo in servilis vitæ tur-
pitudinem descendat, quippe qui secundum rationis
præcepta vivere non didicit.

23. Pauperibus dein et divitibus auctor sum ne filios in arte aliqua instruendos tradant priusquam a tenera ætate Litteras sacras didicerint et sic animum spiritualiter nutriverint. Sic enim bonæ indolis beneficio bene de iis sperare poterunt parentes, dummodo ipsi cooperentur idem quasi certamen ineuntes ut finem laudabilem attingant; sin minus, saltem in litteris et artibus elementa degustarint. bene persuasi quod isthæc ad bene vivendum plurimum contribuunt, præsertim ubi litterarum studium artibus associatur. Sic Athenienses filios mari assuescebant, ut artis maritimæ peritissimi fierent. Nos præcipue vero qui Christi fratres sumus et qui præclarum ac mirandum nomen Christianorum nuncupamus, non tantum isthæc ante omnia facere et filios nostros assuescere debemus, sed ut initium et finem operationum nostrarum intueri. Sic enim potissimum cognoscemus qui simus; sic virtutem amplectemur et exercebimus secundum excelsi doctoris mandatum. Qui enim, ut debent, atribus ediscendis operam navant et feliciter progrediuntur, iis datum est ad summum fastigium ascendere et cæteris omnibus gloriæ palmam præripere. Quia enim in libris historiam cognoverunt de temporum et locorum opportunitate quando bella sunt gerenda cognoscunt optimeque sciunt contra quos dimicandum, et contra quos non est, et quod faciendo aut victores aut victi erunt. Qui autem, minus bene instituti, nil nisi arma sciunt, ii ferarum modo in deliberationibus et in pugnando æque præcipitanter agunt, et tamen sæpius victores recedunt, in pace rudes. Eurydices exemplum mirandum, imo imitandum reperias, quæ cum liberos suos mirum in modum amaret, sapientiamque eorum animis infundere cuperet, magistro amoto ipsa ipsis magistra esse voluit, quod cum per feminam illyricam barbaramque perfici non posset, una cum natis adolescentiæ studia renovavit; quod quidem adeo bene cessit, ut musis hocce carmeu obtulerit ut et pro se ipsa gratias ageret et cæteros moneret ut summo cum ardore liberorum educationi incumberunt. Est autem hujuscemodi:

A ἀποκλίνας, ὑπέρου γυμνότερος ἐν βραχεῖ κατασταίη, μὴ λόγον ἴσχων σωφρονιστήν.

κγ'. Ταῦτ' ἄρα καὶ πένησι καὶ πλουσίοις κελεύω μὴ πρότερον εἰς τέχνας δή τινας τοὺς υἱεῖς παραπέμπειν, πρὶν ἂν αὐτοὺς ἄχρις ἥβης, ἢ καὶ μικρὸν πρὸ τῆς ἥβης, γράμμασιν ἱεροῖς ἐκπαιδεύειν, καὶ οὕτω τὴν σφῶν ψυχὴν κατατρίζοντας καὶ προκαθιστάντας, ἐὰν μὲν εὖ ἔχωσι φύσεως, καὶ θαυμαστάς τινας ἐντεῦθεν ὑποτείνωσι τὰς ἐλπίδας, οὐ μόνον αὐτοὺς ἐᾷν ταύτην εἰς τέλος σώζειν τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ ἕως ἔξεστι ξυμπονεῖν καὶ ξυμπράττειν, καὶ πάντ' αὐτοῖς συναγωνίζεσθαι τρόπον· ὡς μέγ' ἀγαθὸν ἐσομένοις τῷ βίῳ φύσεώς τε ῥώμης καὶ σπουδῆς, καὶ ὧν εἰκὸς συνελθόντων· ἐὰν δὲ μὴ, τότ' ἤδη καὶ τὸ τῶν τεχνῶν ἐν καιρῷ, ὡς ἂν ἑκατέρωθεν τοῦ τε λόγῳ καὶ παιδείᾳ στοιχειωθῆναι, B τοῦ τε τὰ πρὸς δίαιταν εὖ μάλα σφίσιν αὐτοῖς ἐκπορίζειν εἰδέναι, κάλλιστα καὶ ὡς ἐχρῆν χρῶνται τῷ βίῳ· καὶ μάλισθ' ὅταν μετὰ τὴν τῶν τεχνῶν ἀσχολίαν ἐνασχολῶνται βιβλίοις. Καίτοι εἰ ὅπως κράτιστοί τινες εἶεν Ἀθηναῖοι τὰ ναυτικὰ, πλεῖν πρὸ τῶν ἄλλων τοὺς παῖδας ἐδίδασκον, καὶ θάλατταν προοίμιον ποιεῖσθαι τοῦ βίου· ἢ τοῦ γε πολὺ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τοῦ Χριστοῦ κοινωνοὶ, καὶ τὴν μεγίστην καὶ θαυμαστὴν ταύτην αὐτοῦ πρόσρησιν περικείμενοι, ὑφείλομεν καὶ δίκαιοι πάντως ἐσμὲν, μὴ μόνον προὐργιαίτερα ποιεῖσθαι τὰ τούτου, καὶ τοῖς παισὶ πρὸ τῶν ἄλλων ταῦτ' εἰσηγεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ πρῶτα τῶν ἄλλων ἁπάντων, καὶ μέσα καὶ τελευταῖα ταῦτα ποιεῖσθαι· ἐν τούτῳ γὰρ ἔστι καὶ τὸ γινώσκειν ἀκριβῶς, ὅπερ ἐσμὲν, καὶ πρὸς ἀρετὴν εὖ C διακεῖσθαι, καὶ ταύτης μάλιστ' ἀντιποιεῖσθαι κατὰ τὸ ἐκείνου κελεῦον· ἐπεὶ καὶ τοῖς τὰ τακτικὰ μετιοῦσιν, οἷς μὲν ἀπῆρχθαι τούτων αὐτῶν ἐντεῦθεν ὑπῆρξε, τούτοις μὲν ἀρίστοις εἶναι περίεστι καὶ κρατεῖν ἑκασταχοῦ. Δι' ὧν γὰρ ἑκάστοτε βιβλίοις καὶ γραφαῖς ὁμιλοῦσιν, ἴσασι πάνυ καιροὺς καὶ τόπους πολέμου, καὶ τίσι δεῖ μεμαχῆσθαι, καὶ τίσι μὴ, καὶ ὡς τὰ καὶ τὰ ποιοῦντες, νῦν μὲν περιέσονται, νῦν δ' ἡττήσονται· τοὺς δὲ μὴ ταύτῃ διακειμένους, καὶ πλέον οὐδὲν ὅπλων εἰδότας, ἀλλ' ἀμφὶ ταῦτ' ἔχοντας μόνον, ἴδοις ἂν ἀλόγῳ θράσει χρωμένους καὶ περὶ βουλὰς τε καὶ πράξεις τοῦ δέοντος ὑστεροῦντας· ἐξ ὧν ὡς τὰ πολλὰ σφάλλεσθαι καὶ νικᾶσθαι ξυμβαίνει· εἰ δὲ καὶ κατορθοῦν ἔχουσιν, ἀλλὰ μεῖζον ἂν ἦν αὐτοῖς παρεσκευασμένοις ἐπι- D νως. Τὸ δὲ τῆς Εὐρυδίκης καὶ μεῖζον ἀτεχνῶς, ἢ ὥστε θαυμάζειν ἔχειν ἀξίως, μή τί γε καὶ μιμεῖσθαι· λέγεται γὰρ ὡς ἐπειδὴ φιλοτεκνίας οὕτως εἶχεν, ὡς καὶ σοφίαν ταῖς αὐτῶν ἐνθεῖναι ψυχαῖς περὶ πλείστου ποιεῖσθαι, ἐβούλετο μὲν οὐ διδάξασθαι τούτους, ἀλλ' αὐτὴ δήπου τὰ τοιαῦτα διδάξαι· ἀμήχανον δὲ παντάπασιν ἦν Ἰλλυρίδα καὶ βάρβαρον οὖσαν, ὀψὲ τῆς ἡλικίας ἥψθαι παιδείας· καὶ οὕτω τὸ σπουδαζόμενον κάλλιστ' ἀνῦσαι, ὡς καὶ ταῖς μούσαις ταῦτ' ἀναθεῖναι τὰ ἔπη, ὁμοῦ μὲν αὐταῖς χάριν εἰδύῖα, ὁμοῦ δὲ καὶ προτρέπουσα τοὺς ἄλλους πᾶσαν ὑπὲρ τῶν παίδων εἰσφέρειν σπουδήν.

Εὐρυδίκη Ἱεραπολιῆτις τόνδ' ἀνέθηκε
Μούσαις, εὔϊστον ψυχῇ ἑλοῦσα πόθον.
Γράμματα γὰρ, μνημεῖα λόγων, μήτηρ γεγαυῖα
Παίδων ἡβώντων, ἐξεπόνησε μαθεῖν (1).

A *Eurydice Hieropolitana hosce versus consecrat musis : Ex laudabili desiderio litteras, orationis fundamenta una cum natis edidicit.*

κδ'. Ἔτι τοίνυν φυλακτέον ὑμῖν ἐστὶ παντὸς μᾶλλον, μὴ λάθητε τοὺς παῖδας οἷς οὐκ ἐχρῆν ἐπιτρέψαντες σοφισταῖς· ἀλλ' εἴπερ αὐτῶν ὑμῖν μέλει ὅπως τούς τε λόγους τήν τε ψυχὴν ἔσονται βέλτιστοι, καὶ λυσιτελοῦντες σφίσι τε αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις, ἔστωσαν οὗτοι, οὐ παιδεύειν μὲν ἀγαθοὶ, σκαιοὶ δ' ἄλλως καὶ διεφθορότες τοὺς τρόπους, οὐδ' αὖ χρηστοὶ μὲν καὶ ἐπιεικεῖς, ὑπὸ δὲ φαυλότητος λόγων λυμαινόμενοι δήπου τοῖς νέοις· ἀλλ' οὓς ἅπαντες ἴσασι καὶ λόγων ἰσχὺν καὶ βίον κατάλληλον κεκτημένους τοῖς λόγοις· καὶ οὐκ ἂν ἄλλως εἴη γενέσθαι, καὶ ὡς οὐχ ὑπὲρ τῶν παίδων μᾶλλον ἢ ὑπὲρ ὑμῶν B αὐτῶν καὶ προσέτ' αὐτῶν διδασκάλων, γνοίητ' ἂν ὡδί. Εἰ γὰρ τὰ μὲν πρῶτα τῶν μαθημάτων δυνάμεις εἰσὶν ἑκατέρου βίου, καὶ οἷον ὑποθέσεις δή τινες καὶ παρασκευαὶ τοῦ πρὸς ἀρετὴν ἢ κακίαν ὅπως ἂν τύχοι χωρῆσαι, τὰς δὲ τῶν νέων ψυχὰς μάλιστα μὲν καὶ διὰ τὸ κηροῦ δίκην ἁπαλωτέρας εἶναι τῷ χρόνῳ, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὸ μηδουστινασοῦν πω τῶν ἐναντίων χαρακτῆρα δεδέχθαι, οὕτω μὲν ῥᾳδίας, οὕτω δ' εἰς ὑποδοχὴν ἑτοίμους εἶναι ξυμβαίνει, ὡς εὐθὺς τούτοις ἐνίσχεσθαι καὶ παραμένειν εἰς ἅπαν εὔδηλον ὡς ἐὰν μὲν αὐτοῖς χρηστὰ προσαγάγῃς, χρηστοὺς ἔσεσθαί σοι καὶ τοιούτους προσδόκα, καί σοι δόξαν οὐχ ἧττον φέροντας· ἐὰν δὲ μὴ, τῆς περὶ ταῦτα διαμαρτίας αὐτὸς σὺ ταυτὸν αἰτιῶ· καὶ σὺ μᾶλλον δώσεις τὴν δίκην μὴ θαυμαστούς τινας τούτους ἐπιστήσας τοὺς πλάστας. Ἐξὸν οὖν καὶ παιδὶ C καὶ σαυτῷ δι' ὧν ἔφην τὰ βέλτιστα χρήσασθαι καὶ μέγα παρασκευάσαι φρονεῖν, εἶτ' οὐχ αἱρήσῃ; Ὅτε γὰρ οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι τῶν μύθων πρὸς τὰ παιδία κεχρῆσθαι Πλάτων τὰς τίτθας ἐᾷ, διὰ τὸ μὴ τοῖς φαύλοις ἐξαρχῆς ἐνειθίσθαι, ὅς γε οὐδὲ βαρβάρους ἀλλ' Ἑλληνίδας ταύτας εἶναι κελεύει, ἤπου τῶν γε παιδευτῶν τοῖς οὐ καλῶς ἔχουσι τοὺς υἱεῖς ἐπιτρέπειν τῶν ἀτοπωτάτων ἂν εἴη· χρὴ γὰρ κατὰ τὸ ἔπος « παῖδ' ἔτ' ἐόντα καλὰ διδασκέμεν. » Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς διδάσκουσιν αὐτοῖς οὐχ ὅσον εἰς ἔπαινον φέρει καὶ κέρδος « μύθων τε ῥητῆρας ἔμμεναι πρηκτῆράς τ' ἔργων· » ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἀνάγκη τοιούτους δή τινας αὐτοὺς εἶναι, ἢ μηδενὸς τὸ παράπαν ἀξίους εἶναι, μηδ' ἀκούειν ὅλως ὃ προῄρηνταί τε καὶ λέγονται. Ὅταν γὰρ τουτὶ διὰ πάντων D κρατήσῃ, ὡς μόνοις δήπου τοῖς ἄμφω κρατίστοις δοτέον ἐστὶ τοὺς παῖδας, αἱρήσονται καὶ ἄκοντες οὗτοι, ἐάνπερ οὐκ ὦσι, τοιοῦτοι δή τινες γεγενῆσθαι καὶ πᾶσαν ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου σπουδὴν εἰσενέγκαι, εἰδότες ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ἔσται πλέον μὴ ταύτῃ διακειμένοις· ὥστε καὶ ἐξ ὧν βελτίστους οὕτως ἕξετε τοὺς υἱεῖς, καὶ ἐξ ὧν αὐτοῖς ὑμεῖς συνησθήσεσθε, καὶ οἷς τοῖς διδάσκουσιν οὕτως ἔχουσιν ἅπανθ' ἕξει καλῶς, καὶ οἷς εἰ μὴ οὕτως ἔχουσιν

24. Illud præsertim cavendum est, non sophistarum scholis filios committamus; at si nobis cordi est ut in litteris ac moribus quam maxime proficiant, et sibi et aliis quam utilissimi fiant, præceptores non ii sumantur qui bene quidem litteras docent, pravis autem sunt, moribus; aut dum quoad mores integri sunt, parum idonei ad disciplinam adolescentibus tradendam, imo ii eligendi erunt quorum doctrinam moribus respondere constat; sic enim et discipulis, et nobis et magistris bene consultum erit. Si enim doctrinæ primitiæ ac fundamenta utramque vitam sustentant et virtutem aut vitia fovent, id non est obliviscendum quod puerorum animi ceram mollitie æquant et facile conviventium imaginem et exemplum imitantur et fideliter exprimunt. Hinc patet quod si isthæc bona sunt, boni et ipsi erunt, et tuam ipsius gloriam augebunt. Sin minus lætum fructum inde percipis, te ipse accusato qui minus bonos præceptores liberis tuis præfecisti. Quod si et tibi et adolescentibus nunc potissimum tempore res præsentes in vestrum convertere commodum licet, cur non consilium æquum capitis? Dum Plato prohibet ne nutrices teneros infantium animos absurdis fabellis imbuant ne sic malarum rerum germina serantur, et si eum in finem Græcas eas, non Barbaras jubet esse, nihil sane absurdius est quam filios nostros magistris reprobatis confidere. Nam, ut est in proverbio, in tenera ætate animum honestis rebus assuefacere oportet, sicut præceptoribus non parum laudi est doctrinæ concordantem degere vitam, nisi in omnium contemptum cadere volunt. His igitur conditionibus optimis semper magistris pueri educandi dabuntur, qui educandorum curam habebunt eam quæ fructus ferat justos. Ita fiet ut filii vestri favente Minerva læti augescant, et ut vos ipsi vobis congratulemini talibus vitam dedisse, et ut præceptores laborum suorum mercedem auferant et laudibus cumulati id unum agant ut alumnos bonis, ut dixi, artibus adjuti quam maxime provehant. Huc accedit quod non obvium quemcunque præceptorem eligere expedit, qui nomine tantum est et specie externa, quippe qui prudentes et puris mo-

(1) Exstat hoc epigramma inter Adespota in Brunckii Analectis T. III, p. 183, sumptum ex Plutarcho De puerorum educatione.

ribus et virtutibus ornati esse debent ut res ipsa exposcit. Impedire enim quominus adolescentes fœdis libidinibus indulgeant et ad virtutem eos perducere, fugere otium, litteras et artes vere amare et studia aleæ et spectaculis anteponere, uno verbo rebus salvis frui ab istis pendet. Quod si utraque res locum habet et invicem concordat, vos quidem omnibus numeris absoluti si estis multum natos honorabitis ; vestrum enim est quotidie ab iis rationem poscere eorumque facta investigare. Quod ubi parentes et præceptores animadverterunt, eo ardentius ad opus accingentur. Volupe enim iis est alumnorum ingenium ornavisse et illustrasse, postquam ipsi ab iisdem initiis egressi sunt.

25. Hæc eadem non solum de litteris, sed de omnibus artibus dico. Vos autem mementote non in divitiarum ac opum abundantia et inani gloria ; sed in morum integritate et vitæ sanctitate finem bonorum situm esse et iis propositum qui vere sapiunt et pietatem colunt. Illud vero voluptatis sectatores ante omnia sequuntur et luxuriose vivant. Quod si virtus vitiis præstat, ut anima corpori quoque superior, est, meliori nostri parti major cura debetur. Ideo Deum in actionibus nostris colamus, nec divitias ad voluptates absurdas impendamus, utpote quæ abutentibus omnem peccandi ansam dant ideoque fugiendæ sunt. Non enim in divitiis virtus sita est, sed virtute divitiæ sunt acquirendæ. Hoc autem quid aliud est nisi ex bona indole, quæ debemus, facere, et bene nos habere etiam sine opibus ; si quis autem pecuniosus est, felicior esse poterit propterea quod aliis quoque bene facere potest. Quod si virtutem secundæ fortunæ conjungere vultis, rem laude dignam feceritis Felicitas enim est activitas animi per virtutem ad vitam perfectam. Si autem virtute omissa argentum tantummodo venamini, fieri non potest quin ter infelices facti in duraturas labamini calamitates ; nam non nisi semihomines eritis, animæ ratione omissa, corporis tantum curam agentes,

A οὐχ ὅπερ ἔχουσιν ἔξουσι, πάντων εἵνεκα σπουδαστέον περὶ τῶν παίδων ὃν εἴρηκα τρόπον. Ἔτι πρὸς τούτοις χρὴ μὴ τοὺς τυχόντας ποιεῖσθαι παιδαγωγοὺς, οὐδ' ὀνόματος ἁπλῶς ἀντιποιουμένους, καὶ τοῦτο μόνον δοκοῦντας, ἀλλὰ κατὰ ταῦτα τοῖς διδασκάλοις καὶ σώφρονας καὶ κοσμίους καὶ φρενῶν εὖ ἥκοντας, καὶ μηδὲν ἐνδέοντας ἐκείνων τῇ τῶν τρόπων ἀρετῇ, εἰ μὴ καὶ πολλῷ μείζους ὄντας, ὡς ἔγωγ' ἂν φαίην, καὶ τὸ εἰκὸς ἀπαιτεῖ. Τὸ γὰρ τοὺς νέους ἀφίστασθαι μὲν τῶν οὐ καλῶν ἡδονῶν, ἀρετῇ δὲ χαίρειν καὶ τοῖς τῆς ἀρετῆς κάλλεσι, μισεῖν δὲ ἀργίαν, τῶν δὲ λόγων εὖ μάλα λόγον ποιεῖσθαι, καὶ τοὺς περὶ ταῦτα πόνους ἡδίους νομίζειν κύβων τε καὶ θεάτρων, καὶ τὸ ξύμπαν εἰπεῖν, διὰ πάντων εὖ ἔχειν, ἐν τούτοις μάλιστα κεῖται · τοιούτοιν δ' ἀμ-
B φοῖν ὄντοιν, καὶ οὕτω μάλιστα συγκεκροτημένοιν, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ παρ' ὑμῶν τούτοις προσεῖναι · οὐ γὰρ πρὸς τὴν τῶν παίδων εὐδοκίμησιν ἀπόχρη μόνα τὰ 'κείνων, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑμετέρας συντελείας προσδεῖ · συνεχῶς αὐτοῖς ἐνορώντων, τοῦ καθ' ἑκάστην ὡς εἰπεῖν ἀπαιτούντων εὐθύνας · ἐπὰν γὰρ καὶ παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι ταῦτα συναίσθωνται, σπουδαιότεροι πάντως περὶ αὐτοὺς ἔσονται · μᾶλλον δὲ πάντα πόνον νομιοῦσι ῥᾳστώνην ὑπὲρ τοῦ λόγων τούτους ἐμπλῆσαι καὶ καταστῆσαι περιφανεῖς, οἴκοθεν καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἴσων ἀφορμῶν ὁρμωμένους.

κε. Ταυτὰ δὲ ταῦτα λέγω καὶ περὶ πασῶν δήπου τεχνῶν οὐ λόγων μόνων · ὑμεῖς δὲ, ἵν' εἰδῆτε καὶ τοῦτο, μὴ χρήμασι περιῤῥεῖσθαι καὶ κτημάτων παντοδαπῶν εὐπορεῖν, καὶ δόξης μετέχειν, ζηλωτὸν
C μᾶλλον ἡγεῖσθε, ἢ τρόποις χρηστοῖς καὶ ἔργοις κομᾷν καὶ πάντα διαφέρειν τὸν βίον · τὸ μὲν γάρ ἐστιν εὖ φρονούντων ὡς ἀληθῶς, καὶ ὅπως ἔσονται θεοφιλεῖς καὶ νῦν καὶ εἰς αὖθις σπευδόντων · τὸ δ' ἡδονὴν μόνον ζητούντων καὶ τρυφᾶν ἔχειν ἐκ περιττοῦ ἐξ ὧν ἃ μηδὲ λέγειν ἔξεστιν ἁπαντᾷ. Εἰ δὲ τοῦτ' ἐκείνου χεῖρον τοσοῦτον, ὅσον ψυχὴ σώματος κρείττων, ἀποστατέον ἂν εἴη τούτου τοσοῦτον, ὅσον ψυχῆς φρονιστέον · καὶ πειρατέον καθάπαξ θεοφιλεῖς εἶναι διὰ τὰ ἔργα, καὶ μὴ 'κείνου παντάπασιν ἀποστρόφους, τῷ πρὸς ἀτόπους ἡδονὰς δι' ἀρετῆς ἀπουσίαν χρῆσθαι τῷ πλούτῳ · ὃς οὐ μόνον τῷ πρὸς
D πᾶσαν κακίαν τοῖς οὐ καλῶς χρωμένοις ἐφόδιον γίγνεσθαι, φευκτέος ἂν εἴη μᾶλλον ἢ σπουδαστέος, ἀλλ' ὅτι καὶ τούτου χωρὶς, οὐκ ἐν τῷ πλουτεῖν ἁπλῶς ἐστι τὸ εὖ πράττειν, ἀλλ' ἐν τῷ εὖ πράττειν τό γε πλουτεῖν. Εὖ δὲ πράττειν τί ἂν εἴη μᾶλλον, ἢ κατὰ ψυχὴν εὖ πεφυκέναι καὶ πράττειν ἃ δεῖ; ὡς ὅ γε τοιοῦτος καὶ χρημάτων ἄνευ οἷς οὕτως ἔχει, πάντων κάλλιστα ἔχει · καὶ τούτων ἔτι προσόντων, εὐδαιμονέστερος ἂν εἴη καὶ πολλῷ βελτίων, τῷ καὶ τοὺς ἄλλους εὖ ποιεῖν δύνασθαι. Εἰ μὲν οὖν μετὰ τοῦ πράττειν ἃ δεῖ καὶ πλουτεῖν οἴεσθε δεῖν, καὶ τοῦ καλλίστου τοῦδε ποιεῖσθε λόγον συνδυασμοῦ, ζηλωτοὶ πάντως ἐστὲ καὶ πλείστου τινὸς ἄξιοι · εὐδαιμονία γάρ ἐστι ἐνέργεια ψυχῆς κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ · εἰ δ' ἀρετῆς ἀλογοῦντες καθάπαξ ἐκεῖνο μόνον διώκετε, καὶ ὅπως ἕξετε χρήματα

προῦργου ποιεῖσθε, ἀνάγκη πᾶσα τρισαθλίους τε ὑμᾶς εἶναι καὶ κακοδαίμονας, καὶ προστὶ δυοῖν ἐνίσχεσθαι τοῖν κακίστοιν, τῷ θ' ἃ μὴ πέφυκεν εἰς ἅπαν μενεῖν, ἀλλ' ὅσον ἂν αὐτίκα πεπαῦσθαι, ταῦτα περὶ πλείονος ἄγειν τῶν εἰς ἅπαν μενούντων, τῷ ἐξ ἡμισείας ὥσπερ εἰς ἀνθρώπους τελεῖν νομίζεσθαι, δι' ὧν σώματι μὲν καὶ τοῖς εἰς σῶμα φέρουσι δήπου προσέχετε μόνον, ψυχὴν δὲ ὥσπερ ἢ μηκέτ' οὖσαν, ἢ οὖσαν μέν, τηνάλλως δέ καὶ οἷον ἐφόλκιον παρὰ φαῦλον πονεῖσθε· ἣν ἐπειδὴ κατὰ τοὺς τῆς φύσεως θεσμοὺς ἔσχε τὸ κράτος, δέον καὶ παρ' ἡμῖν μείζονος ἀξιοῦσθαι προνοίας, καὶ τὰ πρεσβεῖα τῷ ὄντι φέρεσθαι· οἱ δ' οἷς ποιοῦμεν, κινδυνεύομεν ἀνατρέπειν τὴν τάξιν, τῷ χείρονι τὴν ἡγεμονίαν παρὰ φύσιν διδόντες, καὶ ποταμῶν ἄνω τὰ πράγματα κρίνοντες.

κς'. Ἔπειτ' εἰ μέν ἔστι ψυχὴ σώματος σύστασις, ὥσπερ οὖν ἐστιν, αὐτὴ δὲ οὐδενὸς ἑτέρου δεῖται πρὸς σύστασιν, ἀλλὰ κινεῖ μὲν καὶ ζωοποιεῖ τοῦτο συνοῦσα, ἐξισῦσα δὲ τὸ μὲν εὐθὺς οἴχεται καὶ καταβρεῖ, καὶ πρὸς τὸ μηδὲν ἥδη χωρεῖ, ἡ δ' οὐδὲν ἧττον καὶ οὕτως ἐστὶ ψυχή, ἀνάγκη δὲ τὴν οὕτως ἔχουσαν τοσοῦτον μείζω καὶ τιμιωτέραν τουτουὶ καθεστάναι, ὅσον τοῦ συνισταμένου τὸ συνιστᾶν, καὶ τοῦ νῦν μὲν ὄντος, νῦν δ' οὐκ ὄντος, τό γ' ὡσαύτως ἔχον ἀεί, κἀκείνῳ τούτων αἴτιον ὄν, ἐσχάτης ἀνοίας ἂν εἴη ἢ παρανοίας, ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ ῥᾷ, ταύτην θεραπεύειν ἀρέντας, τούτου φροντίζοντας φαίνεσθαι, καὶ τῆς ἀλόγου τε καὶ θνητῆς τὴν λογικήν τε καὶ ἀθάνατον περὶ ἐλάττονος μοῖραν ποιεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν ἐξ Αἰγύπτου Πλωτῖνος μήθ' ὑπὲρ τοῦ ὄντος ὄντως δόξης εἰδὼς ἃ δεῖ, μήθ' ὧν ἡμεῖς μηδὲν προσδοκῶν, τοσοῦτον ἀπεῖχε τοῦ σώματος ὁρμαῖς καὶ ὀπηδοῦν ἐριένας, ὅσον τοῦ τῆς ψυχῆς κόσμου καὶ κάλλους ἐτίθετο λόγον· οὕτω δὲ ταύτην τῶν μεγίστων ἠξίου καὶ ὧν μάλιστα χρή, ὥσθ' ὅτι μὴ μόνη ταυτηὶ περιῆν, ὁ δ' ὥσπερ ἑαυτῷ δυσχεραίνειν, καὶ πρὸς αἰσχύνης ἠγεῖσθαι τὴν μετὰ σώματος δίαιταν· τοιαῦτα ταῦτα φιλοσοφῶν τῷ τοῦ Ἰησσαὶ, δεσμωτήριον ἀποκαλοῦντι τὸ σῶμα, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἔξοδον ἐπισπεύδοντι· ἡμεῖς δέ, ὦ κενοὶ καὶ μάταιοι! τὴν δεσποτείαν τοῦ νοῦ κατάγοντες εἰς δουλείαν, καὶ τὸ θυμαστὸν καὶ θεσπέσιον ἑαυτῇ χρῆμα καὶ τῆς ἀνωτάτω καὶ πρώτης αἰτίας μάλιστα ξυγγενὲς, μολύνοντες τοῖς αἰσχίστοις οὐδὲν τὸ παράπαν οἰόμεθα ὁρᾷν· οὐδ' ἡμᾶς αὐτοὺς καταισχύνειν οὕτως ἔχοντες, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ διὰ πάντων ὡς οἷόν τε ταυτηνὶ συγκροτοῦμεν τὴν ἧττον, ὥσπερ ἢ μηδένα περὶ μηδενὸς δώσοντες λόγον, ἢ γερῶν οἰόμενοι τεύξεσθαι· καὶ μὴν οἷς μὲν λόγῳ καὶ διανοίᾳ πρὸς ἅπαντα χρώμεθα, καὶ μετὰ τοῦ διανοεῖσθαί τε καὶ φρονεῖν τοῖς πράγμασιν ἐγχειροῦμεν εἰς ἀνθρώπους τελοῦμεν· ἀμέλει καὶ Πλάτων ὅτι περ οὐκ ἄλογος, ἀλλὰ λογικὸς ἐγεγόνει, μεγαλαυχούμενος ἦν· οἷς δ' οὕτως ἀνοήτων ἀλόγων δίκην τοῖς πάθεσιν ὑποκείμεθα καὶ τὴν ὑπόθεσιν παραδαίνομεν, τὴν φύσιν ἀρνούμεθα· ὃ καὶ θυμάζω εἰ ἀλόγους μέν τινος ἡμᾶς προσεικότος οὐκ ἂν ἠνεσχόμεθα, αὐτοὶ δὲ οἷς ποιοῦμεν ἀλογίαν νοσοῦντες, οὐκ αἰσθανόμεθα· οὐ μεῖζον οὐ-

A illamque pro accessoria aut plane nulla habentes, in vanum laborabitis. Ubi autem illa, ut natura præscribit, dominatur, omnia bene cedent, nec metuendum est ne ordinem intervertatis et malo principio contra naturam indulgeatis et pravo judicio omnia confundatis.

B 26. Si denique anima corporis adminiculum est, nullaque re ad suis sustentationem eget, sed illud movet et vivificat, e corpore autem exiens facit ut hoc corpus subito dissolvatur et in nihilum redeat; anima tamen nihilominus perdurat, et corpore tanto major est, quanto simplex creatura major est composita, quæ nunc est, nunc evanescit, absurdissimum sane esset et stultissimum, animam in servitutem redigere, reique irrationali et mortali, corpori inquam, rem rationalem et immortalem subjicere. Plotinus quidem Ægyptius qui de rerum essentia eruditus ut nemo magis fuit corporis minorem, animæ majorem habuit rationem; C quare hanc maximi æstimavit, corporis autem exsistentiam in inferiori loco posuit, ut Davides corpus carcerem appellans, unde exire maximopere desiderandum est. Nos, o stultitiam! mentis dominationem in servitutem redegimus, et sic summa imis confundentes quasi re bene gesta gloriamur! nos citra omnem pudorem nos sitos opinantes, de clade exsultamus quasi nemini rationem reddituri aut retributionem aliquando accepturi. Attamen ratiocinii solius ope rite et hominum more agere valemus. Num Plato ob id quod rationalis nec irrationalis esset superbivit? Nos autem qui bestiarum instar pravis servimus cupiditatibus, naturam D negamus. Certe si quis stupide nos alloqueretur, ægre ferremus, nec videmus nos ipsos stultitiæ morbo laborare; quo nihil turpius. Dum enim parti animæ male sanæ attendimus, mentis sanæ rationem nullam habemus, id quod nihil aliud est nisi dementia, caligo quæ e passionibus emanans judicium obscurat et animum ad servorum fœdam conditionem detrudit. In omnibus igitur ratio operetur, et res salvæ erunt.

A δέν ἐστιν εἰς αἰσχύνην· μᾶλλον δὲ τὸ εἰκὸς ἅπαντᾷ· τῷ γὰρ τῆς ψυχῆς ἀλόγῳ προσέχοντες, οὐδένα τοῦ λογικοῦ ποιούμεθα λόγον· τὸ δὲ μηδένα τούτου ποιεῖσθαι λόγον οὐδὲν ἕτερον ἢ σαφής ἐστιν ἀφροσύνη, τῆς ἀπὸ τῶν παθῶν ἀναφερομένης ἀχλύος τὸν λογισμὸν συνθολούσης, καὶ δίκην ἀνδραπόδων ἐφ' ἃ μὴ δεῖ τὸν νοῦν κατασπώσης. Χρηστέον οὖν ἡμῖν ἐν πᾶσι τῷ λόγῳ, καὶ πάνθ' ἕξει καλῶς.

27. Quæcunque, viri amici, ut præcipua statu rerum nostrarum politico resumi possunt, hæcce proferam. Adeo ille tectus sartusque est, ut nemini vel ex iis qui calumniari amant de ipsius communi utilitate dubitare liceat. Jam enim omnes rem nostram ut oraculum consulere, ut legem sequi possunt. Duo præsertim in votis sunt: ut vos quæ præcepi, strenue faciatis, et ut eorum quæ Deo auspice feceritis æmulos habeatis apud posteros. Si enim boni eritis ipsi, ut certe esse debetis, opera vestra egregia erunt, et cæteri vestro permoti exemplo vos imitando æmulationem exhibebunt sinceram, ut pro legum præsentium auctoritate cernere est datum.

κζ'. Ἃ μὲν, ὦ ἄνδρες, μέγιστα καὶ κοινότατα καὶ ὡσπερεὶ, κεφάλαια πολιτικῶν παραγγελμάτων εἰπεῖν δεῖ, ταῦτ' ἐστίν· ἐπὶ τοσοῦτον ἀσφαλείας καὶ τοῦ καλῶς ἐχοντος ἥκοντα, καὶ οὕτω σαφῶς ἀποδεδειγμένα, ὡς μὴ ἂν ἐνὶ μηδενὶ καὶ τῶν βασκαίνειν εἰδότων ἀμφισβητεῖν ἔθ' ὅλως ἐξεῖναι, τὸ μὴ οὐ καλῶς καὶ προσηκόντως εἰρῆσθαι, καὶ τῆς τε κοινῆς ὠφελείας, τοῦ γε καθ' ἕκαστον λυσιτελοῦντος ἀξίως· ἀλλὰ τούτου γ' ἕνεκεν καὶ πάντας ὥσπερ τισὶ χρησμοῖς ἢ νόμοις τούτοις κεχρῆσθαι· διττὰ δὲ δεῖν οἰόμενος εὔχεσθαι, ἃ μὲν νῦν αὐτὸς ἔφην, ταῦθ' ὑμᾶς ἐνδεδεῖχθαι τοῖς ἔργοις· ἃ δ' ἂν ὑμεῖς Θεοῦ διδόντος ἐνδείξαισθε, τούτων ζηλωτὰς τοὺς ἐπιγιγνομένους γενέσθαι, περίεργον ὥσπερ τὸ δεύτερον κρίνω. Ἐὰν γὰρ καλοὶ κἀγαθοὶ γένησθ' ὑμεῖς, καὶ οἵους λόγος βούλεται, αὐτοί τε ἄριστα πράξετε, κἀκείνους ἂν ἐκ τῶν ὑμετέρων ἐνδοσίμων, αὖ οἶδα καὶ πέπεισμαι, τοιούτους κατασταθῆναι, τοῦ ζήλου διὰ πάντων ἑκάστοτε παραπλησίου χωροῦντος, ὃ κἀπὶ τῶν νυνὶ καθεστώτων νόμων συμβὰν ἴσμεν τοιαρχῆς.

B

EJUSDEM THEODULI SIVE THOMÆ MAGISTRI TITULI ORATIONUM ALIO TEMPORE EDENDARUM *.

Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν ἐγκώμιον.
Ὑπὲρ Ὀλυνθίων.
Εἰς τὸ ἐναντίον.
Ἀνάπλους.
Πρὸς βασιλέα πρεσβευτικὸς ὑπὲρ Χανδρηνοῦ.
Πρός τινα ἀδικήσαντα καὶ δίκην δόντα καὶ δυσχεραίνοντα διὰ τὸ μὴ πάρᾳ δικαστῶν τουτὶ γεγενῆσθαι.
Ἐπιστολὴ τῷ κυρίῳ Ἰωσήφ.
Ἐπιστολὴ τῷ κυρίῳ Ἱεροθέῳ.
Θεσσαλονικεῦσι περὶ ὁμονοίας.
Ὑπὲρ Κυναιγείρου (1).
Ὑπὲρ Καλλιμάχου.
Προσφώνημα τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ.

C

(1) Hæc et sequens oratio diversæ sunt ab editis Polemonis de eodem argumento.

* Quod non præstitit, morte præventus. Orationem pro Chandreno Græce edidit Boissonadius: reliquæ adhuc latent.

ANNO DOMINI MCCCXXXV

NICEPHORUS CALLISTUS XANTHOPULUS

—

NOTITIA EX FABRICIO

(Biblioth. Gr. ed. Harles, tom. VIII, p. 437.)

—

Nicephorus Callistus Xanthopulus, Callistides sive *Callisti Xanthopuli* filius, Historiam suam obtulit Andronico Palæologo imperatori jam seni (*a*), qui A. C. 1327 septuagenario major obiit : ipseque testatur eam se in juventute scribere aggressum, absolvisse cum annum ætatis 36 nondum emensus (*b*) esset, adjutumque bibliotheca Sanctæ Sophiæ CPoli (*c*), in qua florem ætatis transegit, Michaelis Palæologi imperatoris et Andronici nepotis meminit in catalogo imperatorum CPol. (*d*) :

Λαμπρὸς Μιχαὴλ Παλαιολόγος τρίτος
Ὄντως βασιλεὺς καὶ λόγοις καὶ πραχτέως.
Ἀνδρόνικος παῖς συνδρομὴ τῶν χαρίτων.

Quin ad imp. Joannis Cantacuzeni tempora pervenisse atque adeo circa medium sæculi XIV adhuc vixisse, ex Catalogo patriarcharum, de quo infra, cognoscas. Textant *Historiæ Ecclesiasticæ libri XVIII* (neque plures tunc libros scripsisse se pag. 38 Nicephorus ipse auctor est) a nato Christo ad interitum usque Phocæ, h. e. ad A. C. 610, ex Eusebio, Sozomeno, Socrate, Theodoreto, Philostorgio, Theodoro Lectore, Basilio Cilice, Evagrio (quos pag. 35 nominatim laudat) aliisque contexti. Igitur quæ post argumenta librorum XVIII sequuntur pag. 42 argumenta libri XIX et sequentium usque ad XXIII, et mortem Leonis Philosophi sive A. C. 911, ab alio auctore an Nicephoro ipso additam nec amplius exstantem Historiæ continuationem respiciunt, et ab interprete Latino Jo. Lango sunt rejecta ad calcem operis. Quemadmodum porro ab styli elegantiam *Thucydides ecclesiasticus* hic Nicephorus audit clariss. Schurzfleischio, ita a B. Joanne Gerhardo ob fabulas (*e*) qui miscet, *Theologorum Plinium* appellari video pag. 258 *Methodi studii theol.* Illius tamen pannis purpuram quandoque intextam ex bonis qui periere scriptoribus, recte monet Labbeus, t. II, De S. E. p. 102.

Prodiere libri illi XVIII, quorum primæ litteræ nomen Νικηφόρου Καλλίστου referunt, ex Jo. Langi Erphurdiensis versione Latine, Basile. 1553, fol., et ex altera ejus recognitione ibid. 1561, fol., cum ejus scholiis, tum Antwerp. 1590 ; Paris. 1562, 1573; Francof. 1588; fol., Paris. 1566, 8; duobus vol. : sed et Gallice interprete Jo. Gilloto, Paris. 1567, fol.; denique Græce et Latine Paris. 1630, fol. 2. Vol. cum Langi versione, per Frontonem Ducæum, ut habet titulus, recognita; sed Combefisius in *Bibl. Concionatoria*, *Langi*, inquit, *recognoscenda versione et castigandis notulis quæ passim aspersæ sunt, majorem Ducæi diligentiam vellem, ni forte typographi in eum liberaliores fuere, ejusque præfixo nomine voluerunt libri pretium augere*. Græca a Ducæo descripta sunt e codice olim usus Langus, et qui unicus creditur hodie superare, quique ex Matthiæ Corvini bibl. Budensi direptus olim a Turcis, at CPoli redemptus ab homine Christiano devenit in bibl. Cæsaream (*f*) Vindobonensem, ubi hodieque asservatur.

(*a*) Nicephorus in dedicatione *Hist. Eccles.* ad hunc Andronicum pag. 20 : Καί σε οἶομαι διὰ ταῦτα καὶ ἐς μήκιστόν σοι βιώσιμον προσγενέσθαι. Itaque p. 7 : ἄνθος ὥρας non reddendum *ætatis flos et vigor*, sed *flos venustatis* (1); uti p. 24, ὁ Ἀριστωνος male redditur *Aristonus*, cum vertendum sit *Aristonis F.*, nempe Plato.

(*b*) Lib. I, cap. 1 pag. 43.

(*c*) Lib. I, cap. 1, pag. 37.

(*d*) Apud Philippum Labbeum in *Protreptico Hist. Byz.*, p. 34 : nam qui ibi de junioribus imperatoribus sequuntur versus, ab alio fuerunt additi, itaque neque in altero codice Regio, neque in ullo quo usus Joannes Langus, leguntur.

(*e*) Confer Casaubonum, Exerc. 1, in Baron. sect. 17; Camerar, ad Joan. XI, 1; Bezam ad Act. I, 13 et Blondelli Speudoisidorum, p. 37 ; Possevinum in *Apparatu*, etc.

(*f*) Confer Lambecium, de *Bibl. Vindob.* lib. I, pag. 108 seq., 152 seqq. et lib. VIII.

(1) Nihil mutandum censemus; hoc etenim loco auctor dotes enumerat quæ Andronicum juvenem ornabant. Edit.

Dicata editio Græco-Latina cardinali Richelio est, cum imperatori (ut versionem suam Langus) oblaturum se illam Ducæus promisisset, ex cujus bibliotheca codicem Græcum acceperat. Vide Lambecium, lib. I, p. 158.

Alia Nicephori hujus scripta sunt :

Σύνταγμα *de tempto et miraculis Sanctæ Mariæ ad fontem* uno a CPoli stadio, quod lib. XV, cap. 6 Nicephorus se scripsisse testatur, adhuc exstatims. in bibliothecis Cæsarea et Vaticana : De Cæsareo codice Jac. Gretserus ad Codinum p. 282 *Exstat Viennæ in Cæsarea Bibl. fortassis unicum totius Europæ exemplor, cui nisi cito succurratur* (*vidi enim et percucurri allatum Monachium et huc Ingolstadium*) *penitus a blattis tineisque corrodetur : et jam nunc aliquot ab aquis pessime acceptam est, ita, ut multa legi nequeant, præsertim sub finem.* Vide et Nesselium, parte V, p. 153, 154 (*g*). Vaticani codicis meminit Lambecius ad Codinum pag. 199, et Allatius de Simeonum scriptis, pag. 88. De templo illo et fonte, miraculis celebri, videndus Cangius in *CPoli Christiana* lib. IV, pag. 183 seq. Exstat et in eodem bibl. Cæsareæ codice Nicephori *Acoluthia* sive *Officium festi dedicationis templi hujus et canon* sive *hymnu*, cum antiquis notis musicis. [V. paulo ante adnotata.]

Catalogus imperatorum CPolitanorum, versibus iambicis, Græce e codice duplici regio, in Labbei *Protretico hist. Byz.* pag. 34. In codice, quem Jo. Langus evolvit, et qualis Græce editus Basileæ 1536, 8, ad calcem Epigrammeatum sacrorum Theodori Prodromi, quemadmodum et in altero regio, desinit catalogus hic in Adronico juniore. Cæteros ad Constantinum Palæologum usque, recentior, ut fit, manus addidit. (*Fabr.*) Florentiæ in bibl. Medic. cod. 16, nr. 20, plut. 87, Carnem iambicum de imperatoribus orientis a Constantino I ad Constantinum XV, nomine quidem auctoris non addito, sed Langii auctoritate motus Nicephoro tribuit Bandin. Cat. codd. Gr. pag· 400. — In cod Veneto Marc. 375, scripto ann. 1426, est Niceph. Xanthopuli Catalog. imp. CPolis (Cat. codd. Gr. p, 304.) in cod. Barocciano bibl. Bodlei. d. 59, Nic. Call. chronologia Imperator. a Constantino M. ad Andronicum III versibus. — Paris. in bibl. publ. in cod. 535, n. 34; Nic, Call. Catalog. imperatorum et patriarcharum CPolitanorum. — In cod· 1630, n. 1, Catal. patriarcharum CPolit, desinens in Athanasio ann. Chr. 1302. — N, 11, Cat. imperatorum CPolitanorum, versibus iambicis ; idem prorsus cum illo, qui inter Opp. Theodori Pordromi editus est. — In cod 1790, n. 2, Nic. Catal. officiorum aulæ CPolitanæ, versibus politicis. Carm. de imperat. exhibetur in tomo I *Historiæ Byzantinæ* ; pag. 17, Venet. 1729. — Niceph. Xanthopuli *Excidium Hierosolymitanum* versibus iambicis 158, cum Latina iambica Fed. Morelli Metaphrasi, in Morelli Expositione thematum Dominicorum et memorabilium quæ Hierosolymis sunt. Paris. 1620, 8. V. intra lib. v, cap. 717, vol. VII, vet. edit.(*Harl.*)

Catalogus patriarcharum CPolitanorum, versibus iambicis Græce in eodem Labbei Protreptico, pag. 35 seq , et ad calcem Epigrammatum Theodori Prodromi. Definit in 141 Callisto, quem patriarcham constituit Jo. Cantacuzenus, ut ipse imperator narrat IV, 17, Hist. Sequitur apud Labbeum alius catalogus nescio quo auctore, non scriptus versu, sed sola nomina 149 patriarcharum referens, ad Josephum usque, qui Florentiæ in concilio generali obiit non diu ante urbem captam a Turcis (*h*). At *Seriem pa-*

(*g*) Multo copiosus recenset codicem Cæsareum 8 *Lambec.* in Comment. tom. VIII, p. 119 sqq. In Illo cod. servantur : 1 Nicephori Callisti Acoluthia, sive *Officium festi dedicationis templi B. Virginis Dei paræ, cognomine Fontis* s. *ad Fontem*. Exstat ibidem Nicephori *Canon* : insertum est ejusdem *Synaxarium*, s. Narratio succincta de origine, incremento et miraculis istius templi, quam narrationem integram Lambecius Græce ex illo cod. exhibuit, et pag. 123 adnotat, id *Synaxarium* non exstare inter ea ejusdem Nicephori synaxaria, quæ libro ecclesiastico Græcorum, *Triodio* dicto, sunt inserta, neque in *Triodio* sive Synaxariis in præcipua Triodii festa, quibus uniuscujusque, dies festi indicatur origo, in cod. Vindob. 322 (de quo vide Lambecii Comment, tom. V, p. 596). insuper esse diversum ab illa de eodem templo narratione, quam Nicephorus H. E. lib. XV, c. 25 et 26, intexuit ; videtur tamen Lambecio editum esse in *Pentecostario Græcorum*, Venet. ap. Jac. Leoncinum 1579, 4. Quod colligit is ex loco a Leone Allatio in II Dissert. du libri ecclesiast. Græcor., p. 230, producto ; et alia docte observat. — 2. Nicephori librer *De origine, structura et miraculis* memorati *templi B. Virginis Deiparæ ad fontem*, de quo multus est Lambec. (qui scripsit, se apographum *Syntagmatis* de templo et miraculis sanctæ Mariæ, etc., communicasse, ut ederetur, cum Renioldo Dehnio, S. J.) Atque Kollar, in nota *A*, p. 131, contra Gretserum monet, codicem adhuc esse salvum atque incolumem, editione autem illius, cum, quæ CPolitanæ historiæ lucem aliquam adfunderent, ea partim ipse Callistus Historiæ suæ eccles. inseruisset, partim ex Procopii Cæsariens. de imp. Justiniani aedificiis opere, unde Callistus hausit, patuerint cognosci, propter reliqua ignota et fabulosa sexaginta quatuor miracula, posse rempublicam litter. facile carere. De *fonte* illo ipso et æde ad tontem vide præter Lambecium I. c, anonymum in *Antiquitat. CPolitanis*, lib. III, sect. 159, part. III, vol. I. *Imperii Orientalis*, a Bandurio editi p. 56, ed. Paris., sive p, 49 sq. ed. Venet.: et Bandurit Notas ad h. l. in vol, II, pag. 534 ed. Venet. s. p. 159, ed Paris. — *V. Elogia Sctorum*, etc., in vol. IX. B. Gr. p. 118. — In bibl. publ. Paris. *Synaxaria* sunt in codd. tribus, de quibus postea. (*Harl.*)

(*h*) Carmen iambicum de patriarchis CPolit. in cod. Medic. Florent. 16, n 21. plut. 87. *V.* Bandin. I. c. pag, 400. — Nic. Call. *Chronologia patriarcharum CPol CXIV*, quorum postremus est Athanasius, in cod. Barocc. 59, bibl. Bodlei., et in cod. 142. n. 23, Catalog, episcoporum CPolitanorum 288 ; sed Catalogus iste (ut ait auctor. codd. Angliæ I, p, 18), prout exstat apud Scaligerum in Eusebio suo, desinit in Photio. Verum hic codex exhibet post Photium circiter 42 episcopos usque

triarcharum C Pol. oratione soluta fusius conscriptam (quam e membranis bibl. Regiæ pariter vulgasse scribit Labbeus tom. II *De S. E.* et pagina etiam 34 Protreptici Historiæ Byz. laudata, confirmatque II. Warthonus, Appendice ad *Hist. litterariam* Cavei), nusquam reperio. Series patriarcharum CPolitano rum, sub Nicephori CPolitani nomine sæpius edita, desinit in patriarcha 82 Ignatio eunucho, ut in Nicephori ejus scriptis dixi.

Ad calcem epigrammatum Theodori Prodomi, Græce excusorum Basil. 1536, 8 (*i*), præter jam dictos catalogos binos imperatorum patriarcharum CPol. occurrunt (*k*) ejusdem Nicephori Callisti Xanthopuli *versibus iambicis* descripta πάσης τῆς θείας Γραφῆς σύνοψις (*l*).

Τὰ μετὰ τὰ Μακκαβαϊκὰ μέχρι Χριστοῦ καὶ αὐτῆς ἁλώσεως Ἱερουσαλήμ.
Ἅλωσις Ἱερουσαλήμ, ὡς ὁ Ἰώσηπος ἱστορεῖ.
Ἀσσυρίων, Περσῶν, Αἰγύπτου, Σύρων, Μήδων, Ἑλλήνων ἄνακτες.
Ἀθηναίων καὶ Κρητῶν ἄρχοντες.
Ῥώμης βασιλεῖς.
Ἑβδομήκοντα τοῦ Χριστοῦ μυστηπόλοι.
Εὐαγγελισταὶ καὶ διάκονοι.
Αἱ μυρροφόροι καὶ μαθήτριαι Λόγου.

Οἱ καλλύναντες ἐν λόγοις Ἐκκλησίαν, sive *Catalogus Sanctorum Patrum Ecclesiæ* (*m*), quem ascribere integrum, quia brevis est, non gravabor.

Οἱ καλλύναντες ἐν λόγοις Ἐκκλησίαν,
Μέγας Διονύσιος Ἀρείου πάγου,
Μέγας Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας,
Τὸ πνευματικὸν τοῦ Βασιλείου στόμα,
Ὁ Γρήγορος νοῦς, τῶν βροτῶν ἡ περπνότης,
Γλῶττα μέλι ῥέουσα τοῦ Χρυσοστόμου,
Ἡ δαψιλὴς τε τοῦ Νυσσοῦς πανδαισία,
Ὁ βαθύνους Κύριλλος, Αἰγύπτου κλέος,
Καὶ λεπτὸς εἰς ἅπαντα Μαξίμου λόγος,
Ὁ τῆς Κλίμακος, ἡ μετάρσιος βάσις,
Νεῖλος προφανῶς καὶ τὸ τοῦ Νείλου στόμα,
Ὁ Σύρος Ἐφραΐμ, ἡ κατάνυξις λόγων,
Πανηγυριστῶν πατερικῶν βιβλία,
Καὶ Μεταφραστής, ἡ γλυκύῤῥοος χάρις,
Ἐν οἷς πᾶσι πέφυκεν ὑπερεξέχων
Ὁ χρύσεος ῥοῦς, ἡ γλυκύζουσα βρύσις,
Ὡς ἄφθονον μᾶννα τε πάντας ἐκτρέφον,
Καὶ νέκταρ ἀθάνατον ἐκρέον πόσιν.

Οἱ τὰ μέλη πλέξαντες ὕμνων ἐνθέων, *Catalogus brevis Hymnographorum Ecclesiæ Græcæ*, quem et ipsum integrum exhibui, in Catalogo Melodorum Græcorum, ad calcem Allatii *De libris ecclesiasticis Græcorum.*

Συνοπτικὴ σύνοψις ὀγίων χρόνου sive *Menologium sanctorum* breve *versibus* (perinde, ut quæ jam memoravi), *iambicis* (*n*).

ad tempora Joannis Ducæ, qui imperare cœpit ann. Christ. 1221. — In eodem Catal. pag. 270, n. 11, 3, inter Langbæni Adversaria refertur Nic. Call. Notitia patriarcharum CP.a sancto Andrea ad Methodium, pag. 11. Additur in pagina adversa ex duobus aliis mss. quidquid varii deprehenderet Langbænius, sive lectionum sive rerum : et p. 271, n. 20, 2, inter ejusd. Langb. Adversaria est fragmentum quoddam Nic. Callisti. — De codd. Paris. v. superius adnotata. — Nic. Call. novam enarrationem, *oratione soluta* fusius conscriptam de episcopis Byzantii et de patriarchis C Politanis, Bandurius, in *Imperio Orientali*, tom. I, pag. 164, sqq. ed. Venetæ, s. p. 191 sq. ed. Paris., Græce cum versione sua Lat. edidit e cod. bibl. Regiæ n. 3502. Desinit hic Catal. in Joanne monacho et presbytero, ann. Christ. 1292; aliosque addidit Caatalog. patriarcum C. Politan. Conf. Bandur. Præfat. p. xvi, ad tom. I, et Comment. doctum longumque, pag. 613 sqq. ed. Venet., ubi pag. 614, codicem ipsum et contenta uberius exposuit. — Noster Fabricius *libris tribus de vita et morte Mosis a Philone*, Gr. et Lat. cum Gilb. Gaulmini Molinensis Observatt. Hamburgi, 1714, 8; adjecit tertio loco pag. 554 seqq. secund. ed. Basil. mem. ex cod. mss. Græco *Nicephori Callisti C Politani Menologium breve ecclesiasticum*. Cf. *Histor. critic. reipubl. litterariæ*, tom. VII, art, xi, de libris novis, pag. 418; et Oudin. l. c. pag. 711. (*Harl.*)

(*i*) Per Bebelium. *V.* Maittaire *A. T.* II, p. 855, ubi citantus Niceph. Callisti Opusc. et Epigrammata cum Epist. Erasmi. Illam edit. uberius recenset Oudin. l. c. (*Harl.*)

(*k*) Nota in his esse omnia illa, quæ velut sibi haud visa Nicephori scripta ex Guil. Eisengrinii Catalogo scriptorum ecclesiasticorum memorat Possevinus, in *Apparatu;* et Vossius, *De Hist. Græcis*, pag. 308. Nota etiam, Nicephorum Xanthopulum male a Callisto distingui in Indice ad Meursii Glossarium Græcobarbarum. Nota tertio, in J. Gotfridi Olearii *Bibliotheca scriptorum ecclesiasticorum*, Ien. 1711, 4, tom. II, p. 8, ridicule excusum *Nicephori catalogum meretricum imperatorum C. Pol.* pro *catalogo metrico.*

(*l*) In cod. Veneto Marciano 266 est *Niceph. Call. Synopsis* accurata S. S. Νικηφόρου — Γραφῆς πάσης σύνοψις ἠκριβωμένη, versibus iambicis, et continet synopsin librorum Geneseos, Exodi, Levitici, Numemorum, Deuteronomii. (*Harl.*)

(*m*) Est in cod. 183 Cæsareo Vindob. in fine. *V.* Lambec. Comm. tom. IV, p. 431. (*Harl.*)

(*n*) Edidit Fabric. noster *Menologium*. Vid. paulo ante notata ad Catal. patriarcharum C Politan. — In cod. Coislin. 108, fol. 243, in margine Niceph.

Τριῳδίου σύνοψις ἀκριβεστάτη.

Volumen totum claudit εὐχὴ ἐξομολογήσεως, prosa, non versu.

Manu exarati etiamnum in bibliothecis occurrunt hujus Nicephori hymni varii, ut χαιρετισμὸς *in B. Virginem.* Incipit : Χαῖρε, ἀνωτέρα τῶν νοιρῶν. *Fabric.* — Exstat in cod. 299, n. 6, de quo plura scripsit Lambec. Comment. tom. V, pag. 563. — In cod. 343, n. 11, Paris. bibl. publ. sunt Xanthopuli Versus iambici de duodecim festis Dominicis. (*Harl*).

Troparia duo, in eamdem, ordine alphabeti : unum incipit, Ἄχραντε Παρθένε μῆτερ Θεοῦ, πάσης ἀνθρωπίνης βοηθείας ἀπολυθείς. Alterum, Ἄχραντε Παρθένε, μῆτερ Θεοῦ, ἡ δεδοξασμένη ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν βροτῶν. (*Fabr.*) — In cod. Vindobonensi Cæsareo 299, n. 6, *Troparia duo in Virgin. Mariam*, teste Lambec. Comm. tom. V, pag. 563. (*Harl.*)

Συναξάρια εἰς τὰς ἐπισήμους τοῦ τριῳδίου ἑορτὰς, *Synaxaria in præcipua Triodii festa, quibus unius cujusque eorum indicatur origo, qualitas et dispositionis ratio.* Combefisio quidem in bibl. Concionatoria judice *Triodium Græcorum Nicephorus pessime habuit, dum Synaxariis augendo suis, ipsius ac sequioris Græciæ erroribus inferciit.* Pluribus hac de re conqueritur Leo Allatius, quem si placet vide Dissert. De libris ecclesiasticis Græcorum, pag. 70, 92 seq., 113, 229 ; et contra Hottingerum, pag. 124 ; ac de synodo Photiana p. 326 sq., 527 sq. (o). Hæc Nicephori Synaxaria in linguam Græcam vulgarem conversa a Matthæo Cigula, Cyprio, et Maximo Margunio, Cytheorum episcopo, prodierunt Venet. apud Antonium Pinellum ann. 1607, 1637, 1648, 4. Titulus est : Συναξάρια ἤτοι βίοι ἁγίων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς γλώττης μεταφρασθέντα παρὰ Μαξίμου ταπεινοῦ ἐπισκόπου Κυθήρων εἰς κοινὴν ὠφέλειαν.

Sermo in laudem Mariæ Magdalenæ, ex cod. Medic. 33, n. 18, plut. 9, editus a Bandin. in Catal. codd. Gr. 1, pag. 446-455, et in *Monumentis Græc. Ecclesiæ vet.* Florent. 1762, 8, vol. III, n. 5. — Præter ea in bibl. publ. Paris. aliisque reperiuntur.

Commentarii in Psalmos, in cod. Paris. 149, et in cod. quodam bibl. Escorial.

Oratio de festo Orthodoxiæ in cod. Paris. 1090, n. 1, et in eod. cod. n. 2.

Homilia in Nativitatem Christi. In Indice Cat. Codd. Paris. II tom. tribuitur Nicephoro Callisto.

Homilia in laudem Joannis Jejunatoris sec. Indic. Cat. in cod. Paris. 767, n. 20, sed tom. II, Catal. pag. 143, sub nomine *Callisti, patriarchæ CPolitani*, indicatur.

Xanthopuli epistola ad Orphanotrophum in cod. Parisino 2105. n. 31.

Rhetorices progymnasmata in cod. Paris. 2988, n. 1, aut potius partes quædam ; nam pag. 586 Cat. hæc est descriptio : Nicephori Callisti Fabula una et Narratio una ; item Chriæ, quæ omnia sunt quasi quædam rhetorices progymnasmata : inc. Εἶχέ ποτε παρ' ἑαυτῷ. Sed Montfaucon in Palæographia Græca, lib. I, cap. 7, in Notis mss. Græcorum sæc. XIV, pag. 70, ad annum 1344, refert, hoc circiter tempore codicem regium 3271 a Stephano quodam descriptum esse, qui *Nicephori Callisti Rhetorica et aliquot Opuscula* exscripsit. *V.* Oudin, l. c. pag. 718, et supra in vol. VI, p. 134.

Fragmenta plura in cod. Paris. 950, n. 14 — 18 ; n. de Paulo Samosateno, de miraculis ab Euphemia, Glyceria, et B. Virgine Maria patratis, atque de variis sanctæ crucis nominibus.

Vita sancti Andreæ apostoli et primi episcopi CPolitani, Leidæ in cod. Vossiano 4, n. 5, sed secundum Montfauc. in Palæographia Græca, lib. IV, cap. 9, pag. 323, dicitur esse in cod. Græco Regio 2458, ann. Ch. 1280 scripto, *Vita sancti Andreæ Junioris* a Nicephoro Callisto, Magnæ ecclesiæ presbytero.

Homiliæ Nicephori Callisti, Chrysostomi et aliorum in cod. Colbertino 5108, manu Paphnutii monachi, Thyepolii d. 20, Jun. ann. 1568 exarato, teste Montfauc. l. cit. pag. 91.

Scholia seu Glossæ in oratt. Gregorii Nazianzeni, in codd. Venetis Marc. 76 et 77. *V.* Catal. codd. Gr., pag. 53 et 54, et Possevin. ad calcem *Apparatus sacri*, pag. 28.

Νικηφόρου Καλλίστου, ἐρμηνεία τοῦ κοντακίου, τοῦ οἴκου, καὶ τοῦ ἐξαποστειλαρίου, πόθεν οὕτως ἐκλήθησαν. ἠρωτήθη δὲ παρὰ τοῦ ὁσιωτάτου ἱερομονάχου Κυρίλλου τοῦ ἀρχιμανδρίτου · in cod. Nanian 228, n. 19, secund. Catal. codd. Gr. Nan. p. 421. (*Harl.*)

Nicephoro quoque Callisto, velut auctori, tribuere non dubitavit Humfredus Hody brevem librum, quem e ms. Barocciano edidit Græce et Latine sub titulo : *Anglicani schismatis redargutio*, in quo libro pluribus exemplis probatur, episcopos injuste depositos orthodoxi successoris communionem nunquam refugisse. Oxon. 1691, 4 : Σύναξις ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστοριῶν, etc. Idem scriptum editurum se

Xanthopuli Collectio Sctorum per annum ad singulos menses, versibus iambicis. Vide Montfauc. *Bibl. Coislin.* p. 184. (*Harl*).

(*o*) In cod. Cæsareo Vindob. 322, sunt Niceph. Synaxaria, etc. v. plura in Lambec. tom. V, b. 596 seqq. De Synaxario alio vid. Lambec. tom. VIII, p. 119, 123, et quæ supra ad Nicephori σύντα-γμα, etc., attulimus. — Paris. in bibl. publ. tres codd. continent Synaxaria Niceph. secundum Cat. (v. Indic.) in cod. 407. Auctor Catal. codd. p. 57, ait, esse id opus ineditum et in eo a veterum Synaxaris in primis diversum, quod ibi varios Græcorum recentiorum errores deprehendas. (*Harl.*)

promiserat Cotelerius, *Monument. Eccles. Græcæ*, III, pag. 645. *Offendi*, inquit. *in opusculo nunc inedito, olim, si Deus dederit, edendo, de celebri schismate ob Josephum patriarcharum C Pol.* successorem, Arsenii depositi ann. Chr. 1266, et Germani, qui se paulo post abdicaverat. Cæterum non Nicephoro, sed alii antiquiori scriptori, qui ann. Chr. 1267 eum composuit, deberi hunc libellum, recte postea agnovit ipse editor Humfredus Hodius. Vide ejus *Letter to a friend, concerning a collection of canons*, Oxford. 1692, 4, pag. 42.

Beatus Rhenanus Basil. 1535, fol. Rufini *Hist. ecclesiasticæ* et *Historiæ tripartiæ* Epiphanii scholastici, pag. 590—615 subjunxit *Historiam ecclesiasticam a Nicephoro Græco monacho conscriptam et incerto interprete jam olim Latine versam*, quæ velut continuatura Tripartitam incipit a temporibus Theodosii Junioris, desinitque in morte Anastasii, quem impium vocat et a quibusdam fulmine divino percussum tradi scribit. Non modo brevius longe singula persequitur, quam Nicephorus Callistus libris XIV, XV, XVI, sed et aliter nonnulla refert, ut alium illum fuisse Nicephorum sit necesse, licet Callistus etiam monachus fuisse viris doctis videatur. Vide, quæ de his Collectaneis Jacobus Billius, lib. I *Obs. sacr.* cap. 16.

De excerptis e Theodori lecloris libris duobus *Historiæ ecclesiasticæ*, quæ titulus profitetur accepta ἀπὸ φωνῆς Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου, dictum in Theodoro.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΙΗ'.

—

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

LIBRI XVIII,

In duos tomos distincti, de Græce nunc primum editi. Adjecta est latina interpretatio Joannis Langi, a R. P. Frontone Ducæo, societatis Jesu theologo cum Græcis collata et recognita.

(Lutetiæ Parisiorum, Sumptibus Sebastiani et Gabrielis Cramoisy, via Jacobæa, sub Ciconiis, 1630, cum privilegio Regis Christianissimi.

—

ARMANDO JOANNI
ILLUSTRISSIMO S. R. E. CARDINALI DE RICHELIEU.

Nicephori Callisti aliquando tenemus historiam. Illustrissime Cardinalis, qui nunc, post longam periculosamque jactationem, in sinu tuæ purpuræ, tanquam in portu placidissimo, si pateris, conquiescet. Heu quibus ille jactatus fatis! Apud Matthiam Corvinum quondam in pretio habitus, in potestatem venit postea Barbarorum : et Turcis Pannoniam invadentibus. vix unius militis fuit præda. Servatus est autem, non historiæ, nec rerum quas continebat merito, sed quadam elegantia characteris, cujus etiam beneficio Constantinopoli væniit inter delicatorum supellectilem, quasi cultius aliquod mancipium. Emptorem autem invenit eum

qui publicis invidens commodis, suum fecisse videbatur, ne esset aliorum. Sed tandem ab injusto domino in familiam imperatoris transiit, ac postliminio restitutus eos est unde fuerat ablatus : auctor siquidem ipse Nicephorus suum imperatore dignum munus judicaverat, et Palæologo, uti suspicio est, historiam consecrarat. Joannes Langus, vir de republica litteraria optime meritus, eum primus e Bibliothecæ vinculis exsolvit, ac Latio donavit, quo sibi nomine etsi obstrinxit universos, non tamen effecit ut ipsum e vultu Nicephorum nosse non cuperent ii quibus antiquitatis studium et Græcæ facundiæ dignitas esset in pretio. Præter cæteros autem Jacobi Thuani in senatu Parisiensi præsidis, et inter egregie doctos facile principis, in hanc curam animus exarsit, pugnavitque omni qua valebat gratiâ, et perfecit, ut e bibliotheca imperatoris exemplar ipsum Græcum nobis liceret exscribere, quod accurate præstitimus. Hujus autem ad transcripti fidem Latina versio explorata commissaque est a R. P. Frontone Ducæo e societate Jesu, qui eam interpolavit omnem et recensuit. Non dubitamus autem isto sponsore, Nicephorum hunc nostrum germanum asserere, et vel Callisto patri (si redeat in vivis) recognoscendum dare. Nunc illum, Illustrissime Cardinalis, orbis Christianus Galliæ debiturus est, qui per te jam illi multa debet. Atque hic quam sit tuus ipsa nominis indicatio demonstrat. Quem enim appellet alium Νικηφορος, *quam eum qui quacunque iter fecit victoriam circumtulisse visus est. Qui rebellantes provincias non tam parsibus, quam victoriis peragravit : qui felicitate, vigilantia, virtute quidquid hactenus Galliæ beatitati obstiterat, evertit disjecitque. Pergis autem etiam nunc, Illustrissime Cardinalis, alias in oras vim eamdem beneficam invictamque deducere. Exstabit, ne dubita, alter aliquando Nicephorus, qui tuarum victoriarum cursum posteris explicabit, quanquam ut facta tua nemo scriptis celebret, fama tamen loquetur ipsa, neque ventura de te ætas ulla postea conticescet. Nos certe quod vita suppetet, tuis obstricti ornatique beneficiis, quiqui sumus, fidam semper obsequendi voluntatem profiteri non desinemus,*

Illustriss. et Reverendiss. Cardinalis,

Deditissimi humillimique Clientes,

SEBASTIANUS ET GABRIEL CRAMOISY FRATRES.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ

ΕΝ ΕΙΔΕΙ ΕΓΚΩΜΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΑΓΙΟΝ ΗΜΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

ALLOCUTIO ENCOMIASTICA

AD PIISSIMUM ET SANCTUM IMPERATOREM NOSTRUM

SUPER LIBRO HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ.

1 Ecclesiastica Historia composita, multorumque et admirandorum virorum rebus gestis a me scriptis, nemini profecto opus id, quam tibi, rectius consecrarim, imperator, principum omnium Christi amantissimo atque humanissimo, qui omnes prorsus virtutes complexus, nihil rerum pulcherrimarum et excellentissimarum prætermisisti. Et cum permulta atque adeo innumerabilia tua sint præclare facta, orationem nostram longe superantia, manu divina consilium omne tuum et fa-

A Ἐμοὶ δὲ ἄρα ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἠρημένῳ συντάττειν, καὶ πολλῶν καὶ θεσπεσίων πράξεις ἀνδρῶν πειρωμένῳ δὴ ξυγγράφειν, τίνι γε ἄλλῳ ταύτην ἀναθεῖναι προσῆκεν, ἢ σοί, βασιλέων πάντων φιλοχριστότατε καὶ φιλανθρωπότατε, πάσας ἄρδην ἅτε συλλαβόντι τὰς ἀρετὰς, καὶ μηδεμίαν ὑπερβολὴν τῶν χρηστῶν ἐν οὐδενὶ καταλελοιπότι ; οὗ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα τὰ κατορθώματα, καὶ ὡς οἷον εἰπεῖν ἄπειρα, καὶ λόγον ἐκβαίνοντα τὸν ἡμέτερον, θεοῦ χειρὶ πρὸς πᾶσαν καὶ βουλὴν καὶ πρᾶξιν ὁδηγου-

μένου, πάντων δ' ἔμοιγε μέγιστον, καὶ ὡς ἂν τις εὐστόχως φαίη ἐπίσημον, ἡ τε περὶ τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν σπουδὴ, καὶ ὁ περὶ αὐτὴν ἔνθερμος οἷον καὶ ἄφραστος ἔρως, καὶ τὰ σὰ διὰ ταύτην τρόπαιά τε καὶ νικητήρια. Ἦν δῆτα πολλῷ καὶ μυρίῳ σάλῳ τῶν τῆς δυσσεβείας ῥευμάτων, σκληρῶν τε πνευμάτων ἀντιπνοίαις ἀμηχέπη φερομένην εὐρὼν, πάντα θέμενος ἐν δευτέρῳ, πρὸς τοὺς σοὺς γαληνοὺς λιμένας ἀσφαλῶς διανύξασθαι καὶ κατᾶραι παρεσκευάσω. Καὶ νῦν ἄκλαστος διαμένουσα, οἷα δὴ τὸν πρόσφατον ῥύπον ἀποθεμένη, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπαναχθεῖσα εὐπρέπειαν, μᾶλλον δὲ τὴν ἐκ τῆς ζάλης ἅλμην τοῖς τῶν σῶν λόγων ποτιμωτάτοις ῥοθίοις ἀποκλυσαμένη καὶ ἀποπτύσασα, σοὶ τῷ ἐκ Θεοῦ κοσμαγωγῷ τε καὶ κυβερνήτῃ, εἴπω δ' ὅτι καὶ ἱερῷ νομφοστόλῳ, ἀξιόχρεων τὴν χάριν ἀποπληροῖ, διάτορον οἷον καὶ μεγάλην ῥηγνῦσα φωνὴν, ὡς διὰ σοῦ πάντες ἄσυλον τὸ χρῆμα τῆς εὐσεβείας τηροῦντες, ἐν τῷ βεβαίῳ ἑστάναι τῆς ἀκιδδήλου στερρῶς οἰόμεθα πίστεως, τὴν ἀμφὶ τῷ Θεῷ πλανωμένην δόξαν πόρρω πη, ὡς γε ἦν εἰκὸς, διαῤῥίψαντες. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ μὲν ἦν ἐμοὶ σκοπουμένῳ ἀρχῆς ἀπ' ἄκρας τοῖς σοῖς κατὰ μέρος ἅπασιν ἐπιστῆναι, οἵαις τε ῥίζαις τῶν περὶ σὲ πραγμάτων τὰς ἀφορμὰς ἡ πάντα σοφῶς διεξάγουσα Πρόνοια κατεδάλετο, διελθεῖν, ἐπὶ μέγα ἂν τὰ τῆς γραφῆς ἐξετάθη μοι, καὶ συγγραφὴν ἔδοξα μᾶλλον ἢ προσφώνημα διεξέρχεσθαι. Νυνὶ δ' ἐπ' ἄλλα μοι τοῦ σκοποῦ βλέποντος, σμικρῶν δή τινων ὅσον ἅψασθαι τῶν σῶν, καὶ ἐπιδραμεῖν ἔσται τῷ λόγῳ· ἐκείνων δὴ τῷ καθήκοντι προσηκόντως μάλα ταμιευομένων καιρῷ ἐπεί τοί γε καὶ ἄλλως, τό γε νῦν ῥηθὲν λέγειν, ἡ περιουσία τῶν σῶν χρηστῶν εἰς καινὴν ἐμοί τινα περίστασιν ἔνδειαν, ἥκιστ' ἐῶσ' ἀνύτειν τὸ πρὸς βουλῆς, πάντων ὡς ἐν λειμῶνι ποικίλῳ σχεδὸν καὶ μυρίοις βρίθοντι χάρισι, πρὸς ἑαυτὰ ἕκαστον μεθελκόντων καὶ κατέχειν δὴ σφοδρῶς πειρωμένων. Ἀλλ' ἐγὼ μὲν ἤδη λύω τὸν λόγον· τόσος δ' ἔσται ὅσος δῆτ' ἀρκέσαι, ἀμυδρὸν οἷον τὸν περὶ σέ μοι πόθον ἐνδείξασθαι, καὶ τὸ εὔνουν μετὰ παῤῥησίας ἀφοσιώσασθαι, ἄχρι δὴ τοῦ δεῦρο ὑποχωροῦν καὶ κρυπτόμενον. Σὸν δ' ἂν εἴη τῆς ἡμέρου καὶ φιλαθρώπου ψυχῆς ἵλεων ἐμοὶ ἐνορᾶν, θάρσος τ' ἄῤῥητον ἐνιέναι· καὶ πρό γε τῶν ἄλλων, εἴ τι μὴ κατὰ λόγον τῷ παρόντι μοι συντάγματι λέλεκται, συγγνώμην βραβεύειν, καὶ ταῖς τῆς σῆς ἀκριβείας προσθήκαις καὶ ἀφαιρέσεσιν ἐκκαθαίρειν τὴν συγγραφήν. Πάντως γὰρ ὅ τί ἂν ἡ σὴ ψῆφος ἀκριβοῦν ἕλοιτο, ἐκεῖνο δὴ κἀμοὶ καὶ πᾶσι σχεδὸν φίλον ἔσται καὶ ἀσφαλέστατον, πάντων ὅσοι γεγόνασι μάλιστα τοῖς τοιούτοις εἰς βάθος ἐξικέσθαι καὶ διορᾶν, τάχει τε καὶ μεγέθει φύσεως γέρας πρὸς Θεοῦ εἰληχότι· πρὸς δὲ λέγειν τε καὶ φιλοσοφεῖν τὰ θεῖα σωφρόνως ἅμα καὶ ἀκριβῶς δέει μάλα πολλῷ διειδότι, νῷ τε αὖ καὶ γλώττῃ διατρανούσῃ τὸ παριστάμενον τά γε τοιαῦτα διευκρινεῖν ἰσχυρῶς ἔχοντι· ὡς θάτερον ὑπὸ θατέρου γνωρίζεσθαι· ὅτι γε κἀπὶ βασάνῳ δῆτα τῇ σῇ οὐδεὶς οὕτω θρασὺς καὶ αὐθάδης, ὥστ' ἔπειτα δὴ καὶ δάκτυ-

A ctum dirigente : tum, ut mihi quidem videtur, et recte quispiam dixerit, omnium maxima et illustrissima est pietas, egregiumque in Ecclesiam Christi studium, et flagrans atque incredibilis in eamdem amor, et quas ejus nomine reportasti, victoriæ et tropæa. Quæ sane pietas, immensis sævientis impietatis fluctibus, immanibusque conflictantium ventorum procellis huc atque illuc quodammodo gravi jactatione agitata, beneficio tandem tuo, qui rebus omnibus aliis posthabitis, hoc unum curaris maxime, tuto ad tranquillum portum tuum annavit atque applicuit. Et nunc integra, veluti recenti situ abjecto et pristina veterique venustate recepta, seu potius salsugine, quam ex tempestate conceperat, orationis tuæ suavissimo sonitu repurB gata atque rejecta, tibi divino orbis rectori atque gubernatori, sacroque (sic enim dicendum) auspici et curatori, condignas refert gratias, claram veluti et ingentem emittens vocem, omnes nos per te salvam atque inviolatam retinentes pietatem, constanter firmiterque in sinceræ fidei sententia, opinione de Numine divino erronea, ita ut conveniebat, longissime repudiata, consistere. Verum enimvero, si deliberatione habita res tuas a primo initio singillatim prosIqui, quasve radices actionum tuarum, quæ omnia sapienter constituit divina Providentia, egerit, exponere vellem, in immensum oratio excresceret, et historiam potius, quam operis dedicationem instituere viderer. Sed cum aliud scribendi consilium mihi sit propositum, paucas quasdam res tuas in præsentia attingere atque oraC tione prestringere est visum : reliquis suo loco et tempori, pro eo atque decet, recte reservatis : præsertim cum id quod nunc quoque dicere instituI, propter abundantem atque exuberantem rerum copiam, me ad novam quandoque redigat inopiam : ita ut etiam ea quæ cupio, perficere atque stylo exsequi nequeam : eo quod perinde atque in prato vario, innumerisque amœnitatibus scatenti, ad se quæque res me pertrahant, eisque tractandis retinere conentur. Cæterum orationi meæ modum imponam : quæ non longior futura est, quam ut qualemcunque saltem mei erga te amoris et desiderii significationem exhibeat, et ego egregiam in te voluntatem meam, quæ ad hoc usque tempus tecta occultaque fuit, cum libertate D palam declarem. Tuæ vero mansuetudinis atque humanitatis fuerit, ut me placide aspiciat, atque fiduciam animo meo addat, in primis vero, si quid minus recte in hoc opere a me dictum fuerit, ut mihi ignoscat, historiamque meam, pro judicii sui acrimonia, addendo atque adimendo repurget. Quidquid enim valculus tuus accuratius emendaverit, id et mihi et omnibus aliis gratum certumque habebitur ; propterea quod et omnibus, quicumque fuere, tibi maxime perspicere talia et deprehendere, promptitudine et acrimonia naturæ, Dei dono contigerit : et quod disserere atque disputare, moderatione justa, et timore multo

adhibito, de rebus divinis explicate noris : præterea quod mente concipere, et ore diserto eloqui id quod visum est, insuperque idipsum probe dijudicare, ita ut alterum ab altero pernoscatur, optime possis. Neque quisdam reperitur esse tam audax et temerarius, qui, post limam judiciumque tuum, digitum adhibere scriptis susteneat. Itaque rebus multis omissis, inde tandem orationem de rebus tuis ordiar.

A λον τολμᾷν ταῖς γραφαῖς ἐπιβάλλειν. Καὶ τοίνυν παρεὶς τὰ πολλὰ, ἐντεῦθέν ποθεν τῶν περὶ σοῦ λόγων ἀπάρχομαι.

3 Cum enim veluti quispiam eorum qui singulari Dei dono dati sunt, optimorum et nobilissimorum illorum virorum, nasci, et imperium in homines universos suscipere deberes, magni consilii angelus, ac potius rerum universarum Pater atque rector, consilium agitavit, et ad eos qui cum illo ejusdem sunt naturæ et honoris : Faciamus (inquit) rursum hominem ad imaginem nostram, et similitudinem primi illius qui dudum diffluxit. Et editus es, divina quadam vi et natura, spiritu vitæ tibi afflato, qui vitalis aliis virtus, primitiæque, et quasi quidam alius generis princeps in orbe nostro futurus eras. Qua in re, illa, perinde atque instrumento et auctore usa est patre tuo, qui majorum suorum splendore, nobilitate, amplitudine gloriæ, arte imperatoria, opibus, adhæc prudentia, fortitudine, et naturæ vi, antiquissimos quosque suique et nostri temporis principes obscuravit. Nec illi, cum antea res multas pro Romanis egisset, aliam ob causam Deus imperiale tradidit sceptrum, quam ut tu facile et incruentum obtineres imperium, pietate et facinoribus omnibus bonis futurus longe clarissimus : eis quippe rebus verissime imperator declaratur. Quandoquidem vero tibi quoque, qui imperium in universos e manu Dei fueras susceptura, seu potius ante nativitatem receperas, imperialem domum et aulam instrui oportuit, quæ sane tam ingens et amplum deceret imperium : ea quoque quemadmodum primo illi Adam orbis universus, et quicunque tandem fuit paradisus ille, condigna præparata est. Ea vero erat nova Edem, terrestre cœlum, paradisi veluti primarium exemplar, patria quidem tua, commune autem Christianorum omnium domicilium, urbium videlicet omnium regina. Simul atque enim ipse ex materno prodiisti thalamo, prædonum examen, quod eam longo tempore afflixerat, inde est expulsum, terrore quodammodo perculsum atque accisum, germanumque plane hæredem, imperatorem et conditorem ejus, veritum : qui sane prædones, exitum atque fugam accelerantes, tanquam coruscanti ense tuo ejecti, alius alio profugit. Ad eum modum illa per te nobis omnibus repurgata, et tibi nutricia atque educatrix facta est, duabus his rebus in te atque illa divinitus benigne præstitis. Neque enim illa, quæ nuper admodum liberam lucem videre cœperat, in alio quopiam, quam in te uno, debitam gloriam consequi potuit : qui maxime quidem ad gloriam Dei propagandam processeris, **4** et summa omnium dignitate honoris auctus sis : neque etiam tibi præ illa condignius contingere potuit domicilium et habitatio.

Ἐπεὶ γὰρ ἔμελλες τίκτεσθαι, οἷά τις τῶν πάλαι παρὰ Θεοῦ δεδομένων ἡμῖν ἀρίστων καὶ γενναίων ἐκείνων ἀνδρῶν, καὶ τὴν κατὰ πάντων ἡγεμονίαν κληρώσασθαι, ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, μᾶλλον δ' ὁ τῶν πάντων Πατήρ τε καὶ ἡγεμὼν, πάλιν ἐν βουλαῖς ἦν, καὶ πρὸς τὰ συμφυῆ καί ὁμότιμα, Ποιήσωμεν, αὖθις ἄνθρωπον, ἔλεγε, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ πρώτου ἐκείνου πάλαι διαῤῥυέντος. Καὶ ἀθρόον ἐπλάττου τῇ θείᾳ φύσει, πνοῇ ζωῆς ἐμφυσώμενος ζωτικὴ τοῖς ἀλλοις μέλλων δύναμις χρηματίζειν, καὶ ἀπαρχὴ καὶ γενάρχης οἷά τις ἄλλος κόσμου τοῦ καθ' ἡμᾶς, ἀφορμῇ τινι χρώμενος καὶ αἰτίῳ πατρί γε τῷ σῷ· ἐκ προγόνων δή τινων εὐγενείᾳ καὶ μεγέθει δόξης, στρατηγίᾳ τέ καὶ πλούτῳ, πρὸς δὲ καὶ φρονήσει, ἀνδρείᾳ τε καὶ ὥρᾳ φύσεως, τοὺς ἔκπαλαι καὶ τότε καὶ νῦν ἀποκρύπτοντι· ᾧ διὰ σὲ Θεὸς καὶ τὸ βασίλειον ἐγχειρίζει σκῆπτρον, πολλὰ πρότερον ὑπὲρ Ῥωμαίων μογήσαντι, ἵνα σοὶ ῥᾴδιον εἴη τὸ ταύτην κτήσασθαι, καὶ ἀναίμακτον εὐσεβείᾳ καὶ πᾶσι χρηστοῖς σεμνύνεσθαι μέλλήντι, οἷς ὁ ταῖς ἀληθείαις βασιλεὺς διαδείκνυται. Ἐπεὶ δ' ἐχρῆν σοι καὶ τὸ βασίλειον ηὐτρεπίσθαι, Θεοῦ χειρὶ τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν δέχεσθαι μέλλοντι, μᾶλλον δ' ἐγχειρισθέντι καὶ πρὸ γενέσεως, προσῆκον δὲ ἄρα τῷ τοσούτῳ τῆς ἀρχῆς καὶ μεγέθει καὶ ὄγκῳ, καὶ τοῦτο δή σοι, καθὰ καὶ τῷ πρώτῳ ἐκείνῳ Ἀδάμ, κόσμος ἅπας, καὶ ὅστις ποτὲ ἦν ἐκεῖνος παράδεισος, ἀξιόχρεων προητοίμαστο. Τὸ δὲ ἦν ἡ νέα Ἐδέμ, ὁ ἐπὶ γῆς οὐρανὸς, τὸ τοῦ παραδείσου οἷον ἀρχέτυπον· ἡ σὴ μὲν πατρὶς, κοινὴ δ' ἡμῶν ἑστία πάντων Χριστιανῶν· ἡ τῶν πόλεων ἁπασῶν ὁηλαδὴ βασιλίς. Ὁμοῦ τε γὰρ αὐτὸς τῶν μητρικῶν θαλάμων προέθορες, καὶ τὸ βιασάμενον ταύτην ἐκ πολλοῦ λῃστρικὸν ἐκεῖθεν ἠλαύνετο, ῥιζαν ὥσπερ καὶ συντριβὲν καὶ τὸν γνήσιον ὄντως κληρονόμον καὶ βασιλέα καὶ οἰκιστὴν αὐτῆς αἰδεσθέν· καὶ τὴν ἐξοδον κατασπεύδοντες, ἅτε δὲ τῇ στιλβουμένῃ κατ' αὐτῶν τῇ ῥομφαίᾳ ἐκδιαζόμενοι, ἄλλος ἀλλαχοῦ διεδίδρασκον. Καὶ τοίνυν αὕτη διὰ σοῦ πᾶσιν ἡμῖν ἀνεῖται, καὶ σοὶ τροφὸς ἀρίστη καὶ τιθηνὸς γίνεται, δύο τούτων ἐπὶ σοὶ ταύτῃ θεόθεν φιλοτίμως ἐξεργασθέντων. Οὔτε γὰρ αὕτη ἐφ' ὅτῳ ἄλλῳ, ἄρτι φῶς ἰδοῦσα ἐλεύθερον, τὸ τῆς ἀνηκούστης δόξης εἶχε κληρώσασθαι, ἢ ἐπὶ σοὶ δὴ καὶ μόνῳ, τῷ διαφερόντως μὲν εἰς δόξαν Θεοῦ προελθόντι, τιμῆς δ' ἁπάσης ὑπέρτερον περιβαλομένῳ ἀξίωμα· Ἀλλ' οὐδὲ σοί γ' αὖθις ἄλλο τι πρὸ ταύτης ἄξιον προσῆκεν εἶναι τὸ ἐνδιαίτημά τε καὶ οἰκητήριον. Ὅπερ οὖν εἰωθὸς ὂν Θεῷ, πόῤῥωθεν τὰς ὑποθέσεις τῶν μεγάλων πραγμάτων προκαταβάλλεσθαι, καλῶς ποιοῦν, καὶ συνέδραμεν. Ἀλλ' ὅπως ἔτι μὲν σπαργάνοις ἐνειλημένος καὶ τιθηνούμενος, τὰς ἐν

σοὶ μελλούσας τῶν πραγμάτων ὑπέφαινες χάριτας, προσκιρτῶν, ὡς ἄν τις φαίη, καὶ διαλλόμενος, σεμνῷ καὶ βασιλικῷ τῷ προσχήματι, καὶ τὴν ἡμερινὴν πλάσιν πλαττόμενος · οἷά τις γηραλέον αὐχῶν φρόνημα, τὸ περιόν σοι τῆς εὐσεβείας ἐδείκνυς, ὡς Ἰωάννης καθαλλόμενος, καὶ προσκυνῶν τὸν ἐν ὕδασι τὴν χάριν σοι χαριζόμενον · καὶ τἄλλα ὅσα μέχρι δή σε παραγγεῖλαι τὸν μείρακα, τί χρὴ καὶ λέγειν ; Πλὴν, ὅ φασιν, ἐκ πρώτης γραμμῆς καὶ πρό γε τῶν ἄλλων, ἡ εὐσέβεια, καὶ τὸ θεοφιλὲς καὶ τὸ φιλάνθρωπόν σοι ἐσπουδάζετο, ἁπάντων δὴ καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα περισπούδαστα καὶ ὑμνούμενα, συμπαραθεόντων, σοῦ γε προκόπτοντος ἐν ἡλικίᾳ καὶ σοσίᾳ καὶ χάριτι, οὐ τῷ λαμβάνειν ἐπίδοσιν. τῷ δέ γε ταῦτα συμπαρασκαίρειν τε καὶ συναναδείκνυσθαι, καὶ πῆξιν λαμβάνειν τῷ τῆς ἡλικίας προσήκοντι, καὶ τῷ τοῦ ἤθους εὐσταθεῖ καὶ ἀπεξεσμένῳ. Καὶ δῆτ' ἐπ' ἀγαθῇ καὶ καλῇ κρηπῖδι τῇ εὐσεβείᾳ ἀνδρία μέν σοι πρῶτα ἐπέτρεχεν · ἐπὶ δὲ ταύτῃ καὶ φρόνησις εἵπετο · πρὸς δὲ καὶ τὸ σωφρονεῖν ἐπῆνθει, καὶ ἡ δικαιοσύνη παραθέδυσα ταύταις ἐπῆει · ἡ χρυσῆ τῷ ὄντι σειρὰ καὶ τοῖς πολλοῖς ἄπλοκος · ἣν σὺ πάντων ἄριστα διαπλέξας, καινήν τινα καὶ ξένην ἁρμονίαν ὄντως ἐναπειργάσω. Τὰς γὰρ, ἐν ταύταις ὑπερβολὰς παρωτάμενος καὶ ἐλλείψεις, τὰ μέσα τούτων ἔσχες, μίαν ἀρετὴν, καθάπαξ τὴν καθόλου, ἐκ τούτων ἐφαρμοσάμενος.

A Quapropter, sicuti Deus solitus est longius etiam antea magnarum rerum jacere fundamenta, itidem merito quoque tum id est ab eo factum. Sedenim, ut cum etiamnum fasciis puerilibus involvereris, et a nutrice curareris, futuram rerum gratiam exsultans, atque (ut sic quispiam dicat) subsiliens, gravi atque imperiali corporis habitu exhibueris : atque inter quotidianam membrorum fingendorum compositionem, senilem quodammodo præ te ferens prudentiam, excellentem in te pietatem; sicuti Joannes, exsultans, et eum qui tibi in undis lustralibus gratiam concessit adorans, ostenderis. Atque alias res tuas, donec ex infantia ad puerilem pervenisti ætatem, quid dicere attinet? præterquam quod (ut in proverbio est) a prima linea, B in primis pietas, amor Dei, et humanitas tibi studio fuit: cum quidem et alia omnia, quæ cura et laude digna sunt, concurrerent, et tu ætate simul, sapientia et gratia procederes : non quidem quod incrementa hæc in te caperent, sed quod simul sese proferrent, atque exhiberent, firmitatemque cum ætate, morum gravitate et cultura augescente, assumerent, Atque equidem ad pulchrum bonumque fundamentum, pietatem ipsam, fortitudo primum accessit : hanc consecuta est prudentia, deinde temperantia etiam effloruit. Advenit ad has justitia quoque, aurea hæc prorsus, quam multi complicare et connectere nequeunt, catena. Eam vero tu omnium pulcherrime concinnans, novam quamdam et admirandam plane perfecisti virtutum harmoniam et concentum. Nam quæ in iis vel abundant, vel deficiunt, vitiis scilicet ipsis rejectis, media es complexus, et unam prorsus ex eis tanquam universalem virtutem confecisti.

Καὶ ἵνα ἐν μέσῳ συντέμω, ἐπεὶ τῇ θείᾳ ψήφῳ δοκοῦν ἦν, σὲ μόνον τῶν τῆς ἀρχῆς οἰάκων ὑπερκαθῆσθαι, ἐξ ἀνθρώπων μὲν τὸ χρεὼν λειτουργήσας ὁ κοινὸς ἡμῶν πρόβολός τε καὶ βασιλεὺς, σὸς δὲ πατήρ τε καὶ παιδευτὴς γίνεται, ἐπὶ μέγα πρότερον τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ὡς ἀπὸ κέντρου κύκλον ἐπιδοῦναι παρασκευάσας, στρατηγικαῖς τισιν ἐμπειρίαις, καὶ ταῖς κατ' ἐχθρῶν νίκαις, καὶ μεγάλων πραγμάτων διοικήσεσιν ἄλλαις, πολύ τι καὶ μέγα κλέος τοῖς ὑφ' ἥλιον ἅπασι καταλελοιπώς. Σὺ δ', ὦ κράτιστε, τὸ κράτος μόνος ἀμφιασάμενος, εὐθὺς ὑπὲρ αὐτοῦ πρῶτον παρατάττῃ Θεοῦ, τῇ ἐνθέῳ συναστείᾳ ἐκ πρώτης, ὅ φασι, τῆς ἀφιτηρίας ὑπὲρ τοῦ χρίσαντος χρώμενος. Καὶ τοίνυν, ὥς μοι φθάνει προειρημένον, τὴν ἀληθῆ θρησκείαν ὑπὸ νόθων καὶ ἀλλοκότων δογμάτων νεωτερίζεσθαι κινδυνεύουσαν, ταύτης σπουδῇ τῇ πάσῃ καὶ σοφώτατα προΐστης. Ἄριστα καὶ γὰρ συνιδὼν ἀρκεῖν δή σοι καὶ μόνην εὐσέβειαν πρὸς φυλακὴν τοῦ κράτους, καὶ τὸ θεῖον ἐπιμελῶς θεράπευειν, τἄλλα δὲ μηδὲν εἶναι ταύτῃ παραβαλλόμενα, θεῖον ὄντως καὶ σοφώτατον ἀνέλαβες νοῦν, θεῷ κεχαρισμένος διὰ τὴν

C Atque, ut quas medio tempore gessisti, res tuas in compendium redigam, postquam divinæ sententiæ placitum est, unum te imperii gubernaculis præsidere, fatali decreto, e vita communis omnium nostrum propugnator atque imperator, tuus autem pater simul et institutor, emigravit : cum quidem prius Romanorum imperium, sicut a centro circulum, propagasset imperatoriis artibus, reportatis ab hostibus victoriis, nec non aliis magnarum rerum administrationibus, ingentem apud omnes qui sub sole sunt homines, gloriam consecutus. Tu autem, 5 Princeps præstantissime, ubi solus imperium es adeptus, confestim copias tuas, pro ipso Deo. primum in aciem produxisti : opibus tuis omnibus, quas a Deo acceperas, a primis (quod dicitur) carceribus, pro eo qui te D imperatorem unxit, usus. Itaque, sicuti dicere cœpi, cum veram religionem nostram, novis inductis rebus, per adulterinas et absurdas doctrinas, in discrimen adductam esse cerneres, studiosissime eam et sapientissime tutatus es (1). Quod namque perspe-

(1) Quod hic per Nicephorum obscurius indicatur, id a Baptista Egnatio apertissime paucis declaratur. « Michael Palæologus, inquit, Lugdunum ad concilium venit, quod Gregorius X Pontifex indixerat, facileque illi cum Romano pontifice convenit. Ex quo tantam invidiam Græcanicæ gentis contraxit, ut nec mortuo justa persolverint, et locum sepulturæ negaverint. »

otum tibi optime esset, ad imperii præsidium solam pietatem et rei divinæ sedulum cultum sufficere, reliqua autem cum his comparata nihil esse, divinam plane et sapientissimam concepisti sententiam. Proinde per ejusmodi rerum administrationem, magnam a Deo iniisti gratiam : et a teipso illi satis præbuisti causæ, ut perfacile precanti tibi aurem suam inclinaret, actionibus omnibus tuis præiret, imperiumque tibi firmaret atque constitueret : videlicet ut rectissime, atque ordine optimo administratio ejus procederet, in rebus omnibus te aptissime dirigens, atque, ut aliquis dicat, vivam imaginem, et statuam imperii pulchram omnino et imperialem, ad incredibilem et excellentissimam venustatem expoliens. Sic enim puto, Dei benignitatem hominibus non contingere, nisi seipsos factis suis ea dignos exhibuerint : quæ tu, quod optima præstitisti, in primis ut gratiosus apud Deum sis, consecutus es. Quapropter cernere erat, quidquid esset mali, id e medio tolli : bona autem universa ad manus esse, utilitatem publicam non morari, et tempora ipsa sub te novo atque commodo imperatore renovari et repubescere. Atque equidem rerum bonarum pleræque sua sponte aderant, pleræque mox affuturæ erant. Accessit spes rebus præsentibus longe melior. Nam sicuti jubar quoddam e sublimi relucens, ubique terrarum, affluentem tibi divinitus gratiam abunde demisisti, eamque propter cœlestium donorum varietatem perinde atque flumen copiosum profudisti. Et quum gloria abundares, nequaquam ad desidiam et vitam molliorem te demisisti, sed rebus honestis dedidisti. Neque purpura sumpta, imperium in teipsum exercere omisisti : et ratione tanquam freno usus, imperii administrationem philosophicis institutis temperasti, timore Dei illi tanquam custode et opitulatore imposito. Porro cum probe tibi cognitum esset, principes viros non facile admoneri se pati, neque doctrinam atque institutionem admittere; eam tu in primis tibi in consilium adhibuisti, et imperii tui, perinde atque domus custodem, et magistrum optimum, constituisti. Quin potius tibi hac minime opus fuit. Quid enim apud te est, quod aliunde didiceris, aut importatum acceperis? qui ingenii naturæque tuæ bonitate omnia producas, et quidquid boni est, veluti fructum quempiam uencrosum et maturum, in lucem proferas? Sed nec illud imperio suscepto egisti ut te cives et subditi tui metuerent tantum : verum timorem eum charitate temperatum esse voluisti. Proinde cum te homines tui cum admiratione dilexere, quod minus esse terribilis, neque arbitrio tuo vivere, et pleraque omnia statuere viderere, tum ipse eos magis etiam dilexisti : quibus revera exstitisti *veluti pater optimus;* quemadmodum ille dixit : aut, quod magis in te competit.

A πολιτείαν γενόμενος, ἀτ' οἴκοθεν ἀποχρώσας παρασχὼν ἐκείνῳ τὰς ἀφορμάς · ὥστ' εὐχομένῳ σοι προχείρως ὑποκλίνειν ἔχειν τὸ οὖς, τοῖς τε σοὶ πρακτέοις ἅπασι προηγεῖσθαι, καὶ τὰ τῆς ἡγεμονίας ἐγκαθιστᾷν · ὡς ἂν ἄριστά γε καὶ ἐν κόσμῳ τὰ τῆς ἀρχῆς διεξάγοιτο ῥυθμίσας ἐφ' ἅπασι, καὶ ὡς ἄν τις εἴποι, ζῶν ἄγαλμα, ταὶ βασιλείας ἀνδριάντα, κόσμιον τῷ ὄντι καὶ βασιλικὸν εἰς κάλλος ἄφραστον καὶ ἀμήχανον ἀποξέσας. Οἶομαι γὰρ, μὴ ἄν ποτ' ἀνθρώποις τὸ θεοφιλὲς παραγίνεσθαι, ἢν μὴ σφᾶς ἀξίους ταύτης ἐκεῖνοι διὰ τῶν ἔργων παρέχωσιν. Ὧν σὺ τὰ κράτιστα παρασχὼν, τὸ Θεῷ κεχαρισμένος εἶναι πρὸ παντὸς ἐκλῃρώσω. Ἐντεῦθεν ἦν ἰδεῖν σύμπαν φαῦλον μὲν ἐκπεδὼν, χρηστὸν δ' ἅπαν ἐν χεροῖν κείμενον. Τὸ δ' αὖ συμφέρον, οὐκ
B ἐν ἀναβολαῖς δή τισι, νεάζοντα δ' ὥσπερ καὶ ἀνηβῶντα τὸν χρόνον ὑπὸ σοὶ τῷ νέῳ καὶ χρηστῷ Βασιλεῖ. Καὶ τὰ μὲν τῶν καλῶν ἐκόντα παρῆν, τὰ δ' ἔμελλεν · ἡ δ' ἐλπὶς καὶ μείζων ἢπερ τὰ πράγματα. Ὡσανεὶ καὶ γάρ τις πυρσὸς ἀναλάμψας, ἀπανταχοῦ τῆς γῆς, τὰς ἄνωθεν ἐπεισρυείσας τοι τῶν χαρίτων ἀφθόνως κατέπεμπες, οἷά τινας δαψιλεῖς ῥύακας προχέων τῷ ποικίλῳ τῶν δωρεῶν. Μεστὸς γὰρ ὢν δόξης, οὐ πρὸς τὸ ῥᾷστον ἀναπίπτων καὶ τὸ τοῦ βίου μαλακώτερον, περί τι τῶν σπουδαίων διέκεισο, οὐδ' ἄρχειν ἑαυτοῦ ἐπελάθου τὴν ἀλουργίδα περιβαλλόμενος. Χαλινῷ δ' ὥσπερ τῷ λόγῳ χρώμενος. τὴν ἀρχὴν φιλοσόφῳ διαίτῃ ἀνέκρουες, φρουρὸν δή τινα καὶ παραστάτην τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον πρὸ παντὸς αὐτῇ ἐπιστήσας. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰδὼς
C ἀκριβῶς, ὡς δυσνουθέτητον σύμπαν ἄρχον, καὶ παιδείας ῥᾳδίως οὐκ ἀνεχόμενον, συμβουλῇ σοι πρὸ τῶν ἄλλων ἦν, οἷά τις οἰκουρὸς προβεβλημένη, καὶ διδάσκαλος ἄριστος. Μᾶλλον δ' ἥκιστά σοι τούτων ἔδει · τί γὰρ παρὰ σοὶ διδακτὸν καὶ ἐπείσακτον, ἐκ φύσεως πάντ' ὠδίνοντι, καὶ τἀγαθὸν ἅπαν εἰς φῶς καθάπαξ προάγοντι καθά τινα τόκον εὐγενῆ τε καὶ ὥριμον; Ἀλλ' οὐδ' ἄκρατος ἐγχειρισθέντι τὸ κράτος φόβος ἐκ τῶν ὑπὸ χεῖρά σοί γ' ἐσπουδάζετο. Συμμιγὴς δὲ μάλα καὶ πόθος ἦν · καὶ ἠγάπας μᾶλλον σὺν θαύματι ἀγαπώμενος, οὐκ ἐκ μόνου τοῦ φοβερὸς δοκεῖν καὶ αὐθέκαστος. Καὶ ἧς ταῖς ἀληθείαις πατὴρ ὡς ἥπιος, κατὰ τὸν εἰπόντα · ἢ τό γε πρόσφορον,

Rex bonus, atque idem fortis bellator in armis (1).

Nam quod sceptrum imperiale splendidi cujusdam servitii signum esse, et coronam pretiosissimam, nihil a lapillis, quæ in littore maris sunt, differre putares : quamvis hæc, divinæ quædam res, et immensorum arcanorumque mysteriorum ima-

D Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' [αἰχμητής.

Δουλείαν καὶ γὰρ ἔνδοξον τὸ σκῆπτρον ἡγούμενος, καὶ τὸν περιμάχητον στέφανον τῶν παρ' αἰγιαλοῖς ψηφίδων διαφέρειν μηδὲν, κἂν ἄλλως θεῖα ταῦτα, καὶ τινων μυστηρίων ἀποῤῥήτων εἰκάσματα, ὅμως εὐτελές τι ῥάκος τὴν πορφύραν εἶχες, καὶ τὸ ταύτης

(1) Hunc versum Alexander Magnus omnium Homericorum carminum judicavit esse optimum.

ἄνθος στυγνὸν κρίνων, ἕτερον τρόπον μετριοπαθῶν ταῖς εὐπραγίαις μᾶλλον ἢ, οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ, τούτοις περιγαννύμενός τε καὶ φρυαττόμενος, δι' ὧν ἔῤῥει μὲν πολὺ θεῷ τὸ εὐχάριστον· φαιδρότης δ' ἦν ὁμοῦ καὶ πανήγυρις, πολὺ τὸ γάνος ταῖς ἁπάντων ἐνιεῖσα ψυχαῖς. Τῶν γὰρ ἀρίστων καὶ γενναίων εἴπερ τις μάλιστα ὤν, οὐδαμῇ τ' ἐκκλίνων τοῖς μὴ καθήκουσιν, ἀλλ' ἑδραίως μάλα πρὸς ἅπαν ἔχων τὸ ἐπαινούμενον, λόγοις φρονήσεώς τε ἅμα καὶ κρίσεως, πρὸς δὲ καὶ τῷ φιλοτίμῳ περὶ τὰ κάλλιστα πάντα ἦσθα διαπρατ-τόμενος, εἶδος μὲν εὐθὺς προβεβλημένος ἄξιον τυραν-νίδος, ψυχὴν δὲ μάλα ἥπιός τις ὢν καὶ φιλάνθρωπος, εὐθὺς ἀπὸ βλέμματος πάντας ὡς εἰπεῖν δεξιούμενος· ἦθει δή τινι ξένῳ καὶ ταῖς ἐκ τῶν λόγων χάρισί τε καὶ ἴυγξιν, ἴσα καὶ ποταμοῖς ῥέουσι, πάντας ἑξαρ-τῶν, καθάπερ τις λίθος μάγνησσα τὰ σιδήρια. Κάλ-λιστον δέ σοι καὶ τὸ σῶμα προσέπλασεν ἡ τῶν ὅλων φύσις, καὶ ἐς ὑπεροχὴν διαπρέπον, ὡς ἄν τις εἰκά-σειεν, οὐ βασιλέων μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνθρώ-πων σχεδόν. Κάλλους ἰδέαν εἶπεν ἄν σέ τις, κατὰ Πλάτωνα, πάσης ἀρχέτυπον ὡραιότητος. Ἰσχὺς γὰρ καὶ ῥώμη, καὶ συμμετρία μερῶν, καὶ ῥυθμὸς μελῶν, καὶ ἄνθος ὥρας ἁπανταχοῦ συνδραμόντα, ὑπερφυῶς ἀρίστην κρᾶσιν καὶ ἁρμονίαν σοι διασώζουσιν, ὥσ-περ ἐν ἑκάστῳ σοι παρακαθημένης τῆς φύσεως, καὶ λόγους μέτρων καὶ μεγεθῶν, εὐτέχνως ἅπαν καὶ κατὰ λύραν δῆθεν τὴν συνθήκην ἁρμοζομένης, ὥστ ἐπί σοὶ δὴ καὶ μόνῳ καὶ τὴν κοινὴν φύσιν κομπάζειν ἔχειν, οἷς τοσούτοις βρύων τοῖς ἀγαθοῖς προῆλθες, τοῦ γένους ὡς εἰπεῖν φιλοτίμημα. Καὶ τοίνυν ἐπί-μονον ἀσκήσιν σὺν οὐκ ἀγενεῖ προθυμίᾳ τῶν κα-λῶν τε καὶ ἀγαθῶν προθεὶς ἑαυτῷ, πῦρ ἢ ἄντικρυς ἔλεγον, ἢ πέλεκυς κόπτων, ἢ τις σφαῖρα κατὰ πρανοῦς· ἅπασι μὲν προσέχων, πάντα δ' εὐχερῶς τῇ διανοίᾳ παραδιδούς. Ἃ δ' εἰσάπαξ διελθεῖν γέ-νοιτο, οὕτω τῇ μνήμῃ διακατεῖχες, ὡς ἐν χαλκαῖς δοκεῖν πίναξι ταῦτ' ἐγγεγράφθαι ταῖς τῆς σῆς καρ-δίας πλαξίν· οὕτω σοι τὸ τῆς μνήμης ἔῤῥωται. Τῇ δ' αὖ προσοχῇ τε καὶ ἀγχινοίᾳ ἐπιστήμης ἁπάσης κρειττων ἐν βραχεῖ διεδέδυσο, μεγέθει φύσεως πάσας ἐν ἑαυτῷ καὶ ταύτας ἔργοις παραδεικνὺς, καὶ κρεῖττον ἢ πρὸ σοῦ πλεῖστον χρόνον ταύταις ἐκδαπα-νήσαντες. Ἐντεῦθέν σοι τὸ περιεσκεμμένον καὶ σύννουν ὡς τὰ πολλὰ, καὶ τὸ σὺν ἤθει χάριεν καὶ εὐπρόσιτον. Ἐντεῦθεν ἡ κατὰ τῶν τῆς φύσεως θεσ-μῶν καὶ τῆς σωματικῆς ἀνάγκης τῶν βιαίων πόνων ἡ τυραννίς τε καὶ ἐπικράτεια, καὶ ἡ τῆς βασιλικῆς θεραπείας ὑπεροψία, καὶ τἄλλα σοι τῶν προτερημά-των, ὑπὲρ ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἔννοιαν θεόθεν ἐπι-σπαρέντα· στάσεις πάννυχοί τε καὶ πανημέριοι· τὰ μὲν ἱλασκομένῳ θεὸν, τὰ δὲ τοῦ κοινοῦ προασπίζοντί τε καὶ θεμιστεύοντι. Ὥστε σε τοὺς ὁρῶντας οὐκ ἀν-δρὶ παραβάλλειν ἔχειν, ἀλλ' ἀνδριάντι μᾶλλον, τῷ πρὸς ῥῖγος καὶ φλόγα διαμαχόμενον, ἵνα καὶ τὸν αὐ-τὸν ἐν πᾶσιν εἶναι ἀκάματον, ὥσπερ καὶ πρὸς τὰς τῆς φύσεως, ῥοπὰς ἀπαρέγκλιτον, πᾶσι μὲν ὁμιλοῦντα, τοῖς πᾶσι δὲ τὰ πάντα καὶ παντοῖον γινόμενον. ἡδὺν μάλα καὶ ἥπιον, πολλήν τε καὶ ἄκρατον, κατὰ Πλά-τωνα, τὴν ἐλευθερίαν τοῖς ὑπηκόοις οἰνοοοῦντα,

A gines sint, purpuram ipsam pro vilibus pannis habens, floremque ejus molestum et tristem judicans, moderatum novo quodam modo in rebus secundis animum obtinuisti : nequaquam eis, sicuti plerique, exsultans atque superbiens. Quæ tua moderatio maxime Deo grata fuit: eadem quoque publicæ lætitiæ et solemnibus conventibus causam præbuit, multam animis omnium voluptatem immittens. Cum namque optimus et supra alios maxime generosus esses, haudquaquam ad res minus decentes declinasti : verum constanter in factis laudatis perstitisti, prudentiæ scilicet et judicii rationibus adductus. Insuper vero circa pulcherrimas quasque res ambitiosus, rite omnia atque ordine peregisti. Formam siquidem atque habitum præ te ferens tyrannide
B dignum, animo mitis admodum atque humanus es, conspectu ipso statim omnes, ut ita dicam, benigne excipiens, et novo quodam more, orationisque tuæ gratia atque illecebris, fluminis instar profluentibus, universos, perinde atque magnes lapis ferrum, suspensos tenens. Decentissimum vero quoque tibi corpus et excellentissimum rerum universarum architectrix natura conformavit, ut sane quispiam 7 existimet, non principum solum, sed etiam hominum fere omnium te absolutæ formæ ideam atque specimen, juxta Platonem, et venustatis omnis archetypum atque primarium exemplar esse. Robur insuper et fortitudo corporis, partiumque omnium et membrorum proportio, aptaque et temperata constitutio, ætatis quoque flos et vigor, omnia simul concurrentia, supra quam dici potest, optimam in te conficiunt tem-
C peraturam et harmoniam : haud aliter quam si in parte qualibet natura tibi præsens insideat, mensurarumque et magnitudinum rationibus artificiosissime omnia, et perinde atque lyram coagmentatione compositioneque convenientissime conformet : adeo ut in te uno, propter tot et tanta, quæ in te scantentia protulisti bona, communis natura jactare se et gloriari possit, tanquam excellentissimo generis nostri, ut ita dicam, donario, in quo illa munificentiam suam ostentarit. Itaque constanti exercitio rerum honestarum et pulcherrimarum, cum generosa animi alacritate tibi proposito, ignis plane ardens, aut securis dissecans, aut sphæra, quod dicitur, seu globus quidam per præcipitium fuisti : omnibus cognoscendis incumbens, omnia
D etiam facile mente concipiens. Et quæ semel audita vel lecta discis, tam tenaci memoria complecteris, ut in ferreis pugillaribus, quæ in cordis tui tabulis conscripsisti, incisa esse videantur ; tam solida firmaque tibi est memoria. Porro attentione et mentis sagacitate, scientiam et eruditionem omnem brevi superasti, naturæ magnitudine eas virtutes cunctas re ipsa exhibens : idque melius multo, quam qui longissimo etiam tempore operam illis navarunt. Unde illa tua est providentia et usitata mentis consideratio, necnon singularis morum gratia et affabilitas. Unde etiam violentorum laborum contra naturæ leges et corporis

necessitates, tyrannis quædam et dominatio imperialisque quæ tibi præstatur observantiæ contemptus, atque aliæ insuper primariæ virtutes, supra naturæ humanæ captum divinitus tibi insitæ. Quales sunt et nocturnæ et diurnæ stationes, cum vel Deum orationibus placas, vel pro republica defendenda excubas, vel etiam jura civibus reddis: ita ut qui te conspiciunt, non viro te, sed potius viri statuæ conferant, frigus ex æquo et æstum toleranti. Usque adeo te unum atque eumdem in eis omnibus præbes, tanquam invictum, et ad naturæ momenta immobilem: cum omnibus quidem familiarus viventem, omnibus autem te omnia, et omnigenum 8 suavemque admodum et placidum exhibentem, multamque atque eam meram atque sinceram, ut apud Platonem est, libertatem subditis, perinde atque vinum temperantem. Ac veluti inter curas et labores natus, tanquam habitus eorum in naturam abierit, magis etiam illis delectaris, quam alii socordia, deliciis atque aliis ejusmodi, quibus assueverunt, minime laudatis studiis. Quod si hæc quoque dicenda sunt, persæpe ego te vidi non quotidie cibum sumentum, verum et binos et ternos transmittere dies, ita ut nonnunquam quidem solo pane et oleribus incoctis, aliquando vero pomis quibusdam vescereris. Et tempore plurimo sola aqua tibi potus fuit. Quibus omnibus non ad sufficientiom aut satietatem es usus, sed celeriter omnino ea degustata mox removeri jussisti, ut scilicet mens tibi absque sordibus maxime pura permaneret, intellectualibus spiritualibusque et divinis redundans cogitationibus, simulque ut facilius vigilantia constaret, rectiusque negotia pleraque, ex præscripto divino, matutino simul et meridiano, nec minus nocturno etiam tempore perageres. In multam namque noctem, ac potius, ut plurimum, ad illucescentem usque diem vigilans, et demum cubitum vadens, statim rursus excitus surrexisti, haud aliter quam si tibi nocturna vestimenta gravia atque molesta essent. Sed enim ne tum quidem a laboribus tibi remissio fuit, per somnum nimirum et insomnia te exercenti, et nominis gloriæque nostræ augmenta atque incrementa infatigabilibus momentis et imaginationibus animi, visionibusque nocturnis meditanti, et quoad ejus fieri potuit, complenti atque perficienti: adeo ut admirationis causam hominibus præberes, diviniorem quamdam naturam te, somni atque fatigationis expertem esse, suspicantibus. Et cum quam longissime, et, ut aliquis dicat, juxta diametrum, a voluptatibus et ignavia abfuisti; tum quotidianæ vitæ disciplinam et severitatem maxime es consectatus. Unde tibi bona corporis hab tudo et valetudo secunda maxime fuit. Et qui hac in re elaborant, nugatores meri visi sunt, Asclepiadæ quidam de Hippocrate præceptore gloriantes, nec minus qui Galeni lucubrationes evolvunt. Qui sane cum valetudinis tuæ curatores essent, a suis ipsi morbis et ægritudinibus magis, ad te

Ὡσανεὶ γάρ πως ταῖς φροντίσι καὶ κόποις ἐμπεφυκὼς, εἰς φύσιν ὥσπερ ἐπὶ ταῦτά σοι μεταπεσούσης τῆς ἕξεως, ἔχαιρες τούτοις μᾶλλον ἢπερ ἄλλοι ῥᾳστώνῃ καὶ τρυφῇ καὶ τοῖς τοιούτοις κατατριβόμενοι. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ταῦτα λέγειν, εἶδον ἐγώ σε πολλάκις μηδ' ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας τροφὴν προσιέμενον, ἀλλὰ καὶ σύνδυο καὶ σύντρεις προῆγες· ὥς ποτε μὲν ἄρτῳ μόνῳ λαχάνοις τ' ἀπύροις, ἐνίοτε δὲ καὶ ὀπώραις δή τισι διαιτᾶσθαι· καὶ ποτόν σοι μόνον ὕδωρ ἐπὶ πλεῖστον χρόνον γινόμενον· καὶ τούτων οὐκ εἰς κόρον οὐδ' αὐτάρκως μετέχοντι, ἀλλὰ βραχέως πάμπαν ἀπογευομένῳ· εἶτα μεθιέντι τάχος ὅσον· ἵν' ᾖ σοι μὲν καὶ ὁ νοῦς διειδέστατος καὶ ἀθόλωτος, βρύων νοερὰ καὶ θεῖα νοήματα· ῥᾷστον δ' ἔχοι καὶ τὸ ἐγρηγορός. Ὥστε δὴ θεοφιλῶς διαχειρίζειν τὰ πράγματα, ὀρθριός τε καὶ μεσημβρινὸς, καὶ οὐδέν τι ἧττον ἐπινυκτίδιος. Ἐπὶ πόρρω γὰρ νυκτὸς, μᾶλλον δὲ τό γε πλεῖστον ἄρτι διαυγαζούσης ἡμέρας εἰς κοίτην ἰὼν, θᾶττον αὖθις ἀνίστασο, ὥσπερ χαλεπῶς τοῖς στρώμασιν ἔχων, κἂν οὐδὲ τότε σοι τοῦ πονεῖν ἄνεσις, ἦν, ὕπνοις δῆτ' ἐν αὐτοῖς καὶ ὀνείρασι κάμνοντι, καὶ τὴν ἐπὶ μέγα δόξης αὔξησιν ἡμῶν καὶ ἐπίδοσιν ἀκαμάτοις ῥοπαῖς καὶ φαντασίαις τοῦ νοῦ ὀνειροπολοῦντι, καὶ ὡς καὶ θαῦμα παρέχειν μὴ ἄρα τις αὐτουργοῦντι· ὡς καὶ θαῦμα παρέχειν μὴ ἄρα τις εἴης θειοτέρα φύσει ἄϋπνος καὶ ἀκάματος. Πολὺ γὰρ ἀπέχων, καὶ ὡς ἄν τις εἴποι, κατὰ διάμετρον καὶ τρυφῆς καὶ ῥᾳστώνης διεστηκὼς, τὸ περὶ δίαιταν ἐγκρατὲς καὶ κεκολασμένον μᾶλλον ἐθαύμαζες. Ἐντεῦθεν σοὶ καὶ εὐεξία καὶ ὑγίεια μάλα προσῆν. Καὶ λῆρος ἄντικρυς ἦσαν οἱ περὶ ταῦτα διαπονούμενοι, Ἀσκληπιάδαι τινὲς, Ἱπποκράτεις αὐχοῦντες προστάτας· οὐκ ἐλάχιστα δ' ἐκμελετήσαντες καὶ Γαληνεια· οἳ δῆθεν τῆς ὑγείας σοι προμηθεῖς καθεστῶτες, ἐξάντεις τῶν σφετέρων μᾶλλον ἦσαν νόσων σοι προσιόντες, ἅτε δῆτ' εἰς ἄκρον τἀκριβοῦς ἐφικομένῳ· ὡς μή τοί γε σφᾶς, ἀλλὰ μηδ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς τῆς τέχνης ἡγεμόνας αὐτοῖς, εἴπερ ἦσαν, ἀντιτείνειν ὅλως ἔχειν πρὸς τὸ σοὶ παριστάμενόν τε καὶ διαιτώμενον. Τῷ μὲν οὖν Χαιρωνεῖ Πλουτάρχῳ τὰ τῆς Ῥώμης ἐξαίροντι, καλῶς ἐπῆλθεν εἰπεῖν, ἀρετὴν καὶ τύχην πρός ἀλλήλας ἔκπλαι διαφερομένας, δεινούς τ' ἀγῶνας ἐχούσας καὶ διαταραχὰς, μόλις ποτὲ διὰ ταύτην μόνην σπείσασθαι καὶ εἰς ὁμοδραμεῖν· καί γ' ἐς ταυτὸ συνελθούσας, ἐπιτελειῶσαι καὶ συναπεργάσασθαι τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων τὸ κάλλιστον. Ἐγὼ δ' ὑπονοεῖν ὀρθῶς οἶομαι, ὡς καὶ ἐπὶ σοὶ δὴ μόνῳ, κράτιστε, θεοσέβειά τε καὶ εὐδαιμονία συνηλθέτην ἀλλήλαις ἐφάπαξ, ἀεί τι διαμαχόμεναι, τῆς θεοσεβείας ὡσανεὶ βιασαμένης τὸ εὐδαιμον, καὶ περιτρέπεσθαι παντάπασιν οὐκ ἐνδούσης· μᾶλλον δὲ Θεοῦ οἶμαί που ταύταις ἀνάγκην ἐπιβαλόντος, συζεύξαντός τε ἅμα ταύτας καὶ συγκεράσαντος, ὡς ἂν ἑκατέρωθεν τὸ οἰκεῖον λαβὼν, πᾶσι δῆτ' ἀνθρώποις ξένην ἐργάσηται ὄνησιν, καὶ ὡς ἀληθῶς θαυμαστήν· πεῖσμά τι μόνιμον, καὶ στοιχεῖον ἕκτον, ἵν' οὕτως εἴποιμι, καὶ ἀΐδιον, ναυαγοῦσι καὶ ὑποφερομένοις τοῖς θείοις πράγμασι καὶ διολισθαίνουσι τοῦ τοσούτου σάλου καὶ πλάνης, μεγάλην καὶ

τελευταίαν ἄγκυραν ἱερὰν τῷ ὄντι κἀν τοῖς ἱεροῖς καὶ ἄλλως ἔχουσι, σὲ παρασχών· ἵν' ἐν σοί τινα ἵδρυσιν καὶ τοῖς ἄλλοις περὶ σὲ μάλιστα δοίη. Καὶ δῆτ' ἔσχε μεγίστην ἕδραν τε καὶ ἀσφάλειαν, εἰς κόσμον εἰρήνης ἕνα, καὶ κύκλον ὀρθοδοξίας, εἴτουν ἡγεμονίας ἅπταιστόν σε περιαγόμενα καὶ περιφερόμενα. Καί γ' ἐπούδασας ἐντεῦθεν, οὐκ ἐν σώματι μόνῳ, ἀλλά γε δὴ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ περιβαλέσθαι τὴν ἀλουργίδα. Σὺ γάρ τοι καὶ μόνος τῶν πρώην βασιλέων σχεδὸν ἁπάντων ἑαυτοῦ βεβασίλευκας· καὶ αὐτοκράτωρ τῷ ὄντι γενόμενος, τὴν μὲν τῶν παθῶν ὀχλοκράτειαν τῆς οἰκείας ἀπεώσω ξενηλατήσας ψυχῆς· τοῖς δὲ σαυτοῦ λογισμοῖς ἀριστοκρατίαν καταστησάμενος, ζῶν ἀρετῆς ἄγαλμα σεαυτὸν παρέσχες, εἰς ἀκριβῆ μίμησιν τὸ ὑπήκοον ἐκπαιδεύων. Τὸν γὰρ ἐγκρατῆ λογισμὸν ἀντιτάξας τῇ ῥᾳστώνῃ, εἰκότως οὐ μόνον ἀνθρώπων αὐτοκράτωρ νομίζῃ, ἀλλά γε δὴ καὶ παθῶν ἁπάντων, ὅσα ψυχῆς τε καὶ σώματος. Καὶ δὴ γοῦν ἰδεῖν ἔστιν ἐς ὑπερβολὴν τὸ τῆς φιλανθρωπίας σοι περιόν. Ἀντικους γὰρ καὶ τὸ πολεμικόν σου φιλάνθρωπον, καὶ τὸ πρᾶον ἀνδρῶδες· τὸ δὲ τῆς εὐεργεσίας ὡς μάλιστα οἰκονομικόν· τὸ δέ γε θυμικὸν εὐδιάλλακτον. Στείρα γὰρ, ὡς ἄν τις εἴποι, πρὸς ὀργὴν ἡ σὴ κατέστη ψυχή· καὶ πρὸς τὴν ἐκ θυμοῦ ῥολόγα, σχεδὸν ἀσυνδύαστος, καίπερ πρὸς ἅπαν τῶν ἀγαθῶν γόνιμος οὖσα καὶ ἔγκαρπος. Τὸ δὲ τῆς εὐνομίας, ὅσον τὰς τῶν ἀδίκων ὁρμὰς ταῖς τῶν δικαίων ὑφηγήσεσιν ἀναστέλλοντι, καὶ τῆς γῆς ἁπανταχοῦ τἀγαθὸν κατασπείροντι, οὐχ ἧττον ἥπερ ὁ θρυλλούμενος ἐκεῖνος Τριπτόλεμος, τῇ γῇ καταβάλλων τὰ σπέρματα. Τίς οὖν ἀδικοῦσι μᾶλλον σοῦ λυπηρότερος; ἢ δυστυχῶς ἔχουσιν ἡμερώτερός τε καὶ προσηνέστερος; ἢ δεομένοις εὐγνώμων, καὶ πρὸς οἶκτον ἐπιῤῥεπέστερος; ὥστε δὴ καὶ μή τινος ἀνάγκης ἐμποδὼν καθεστώσης, καὶ προφθάνειν σε τῷ τάχει τὴν δέησιν.

A accedentes, liberi atque integri discessere : quippe qui ad summam accuratissimamque valetudinis tuendæ rationem perveneris. Et neque medici tui, neque illi ipsi qui eis artis suæ præcepta tanquam magistri et duces 9 tradiderunt, prorsus quidquam habuerunt, quod adversus præscriptum degendæ ad salubritatem vitæ tuum opponerent. Plutarchus quidem Chæroneus Romanum imperium laudibus vehens, pulchre dixit, eas quæ antehac dudum per graves motus et certamina inter se dissensissent, virtutem et fortunam, vix aliquando tandem, propter urbem Romanam solam, pactis conventis per fœdus initum in gratiam rediisse, ut omnium humanarum rerum longe pulcherrimum opus absolverint atque perfecerint. Mihi vero recte B quoque existimare in mentem venit, in te etiam uno, imperator optime, veram pietatem cultumque Dei, atque opes felicitatemque humanam, quæ inter se semper depugnarunt, semel ad concordiam redactas esse : eo quod pietas felicitatem veluti vi quadam ad se pertraxerit, eamque omnino pessum ire non siverit : sive potius, ut equidem puto, quod Deus tandem necessitatem eis imposuerit, ut simul conjungerentur atque contemperarentur : et ut ille ab utraque, eo quod utriusque esset proprium recepto, hominibus omnibus novum et vere admirandum perficeret emolumentum et auxilium, firmamentum nimirum quoddam stabile, et elementum, ut ita dicam, sextum et sempiternum, in divinis rebus labascentibus, et per naufragium pessumeuntibus, tam horrendæ fluctuationis et erroris ingentem, C supremam, vereque sacram anchoram te, sacris simul et profanis exhibens, ut in te aliis quoque qui tecum sunt, solidam stabilitatem repræsentaret. Et profecto ea quæ huc atque illuc circumagebantur et circumferebantur, maximam te tutissimamque perfugii sedem, in mundum pacis unum et rectioris fidei professionis, seu rerum administrationis, minime hallucinantem aut labantem orbem habuere. Quin illud etiam studuisti, ut non corpori modo, verum etiam animo purpuram circumdares. Siquidem tu omnium prope qui te præcesserunt, imperatorum unus, ipsi tibi imperasti : et revera summæ potestatis imperator, cum vitiosas tumultuantium atque imperium sibi vindicantium affectuum perturbationes e domicilio animi tui ejecisti : tum rationi imperio eo quod penes paucos optimates est tradito, vivam teipsum virtutis imaginem, ad certam cives tuos imitationem instituens, proposuisti. Nam animi moderatione in acie contra ignaviam opposita, 10 non solum hominum, verum etiam perturbationum animi simul et corporis omnium imperator merito censeris. Quamobrem conspicere licet, humanitatem tuam ad summum pervenisse. Nam bella quoque quæ geris, perhumana sunt : et placabilitas virilem præ se fert fortitudinem. Porro benignitas et munificentia quam maxime ad utilitatem publicam spectant. Ira autem admodum est placabilis. Animus namque tuus ad iracundiam, ut ita dicam, sterilis, et ad ardorem eum qui ex flagranti vehementia provenit, cælebs et immobilis est, quamvis bonorum omnis generis ferax et fecundus. Legibus vero ferendis, moribusque corrigendis quam recta apud te instituta est ratio, qui improborum impetum legitimis justitiæ præceptis cohibes : et ubique terrarum honestum bonumque, haud aliter quam decantatus ille Triptolemus in terram semina conjecit, seris? Quis igitur hominibus improbis te est formidabilior, aut ærumnosis placabilior atque clementior? Quis supplicantibus benignior, et ad misericordiam propensior? qui etiam, nisi quæpiam obstet necessitas, precantiam optata prævenire solitus es.

Ἀλλ' οὐ πρὸς θωπείαν μοι ταῦτα καὶ πρὸς χάριν εἰρημένα πάντως ἐστί. Πῶς γὰρ, ᾧ μηδὲ τἀληθῆ λέγειν ἔξεστι, καταγωνιζομένῳ ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν

D Neque vero a me ista ad gratiam, aut per adulationem prorsus dicta sunt. Quomodo enim id faciam, cum neque res ipsas, ut sunt, vere expo-

nere queam, excellenti pulchritudinis earum præ- A stantia victus ? Verum hæc ita se habere, tum divina quæ tibi obtigere dona, tum actiones, quas in imperium tuum contulisti, omnes comprobant. Nec minus id quoque illa satis declarant. Quis etenim, quam tu, religione pura et simulationis nescia, vel Deum magis glorificavit, vel flagrantiorem pro eo ardorem ostendit ? Quis sinceriorem fidem in discrimen conjectam, tanta æmulatione et zelotypia assectatus est, aut sacram mensam repurgavit ? Quis etiam, ut eruditio omnis summa caperet incrementa, effecit ? Quis ita virtutem extulit, aut optimos quosque honoribus auxit ? Quis Dei ministris, aliisque item qui ei chari sunt, et omnibus prope, pro cujusque dignitate, debitum honorem tribuit ? Quis porro tanta attentione, insigni- B que religione, et decenti moderatione, ut imperialis aula nihil ab asceterio, pietatisque exercendæ schola differret, procuravit ? quis sic æqua stateræ lance rempublicam gubernavit ? Quis ita vel juri dicendo institit, vel maleficia coercuit ? usque adeo, ut multam se tibi debere gratiam illi etiam profiterentur, qui e judicio victi, et calculo tuo damnati abiere. Cujus tanta fuit cum peritia simplicitas, et cum clementia prudentia ? quibus virtutibus una cum humanitate maxime enites, ingentem quamdam serenitatem in animo simul et vultu præferens, sensim quandoque ceu fluctibus quibusdam horrescentem, nec tamen ullam tempestatis significationem præbentem. Cæterum orationis opportunitatem, silentii commoditatem, C linguæ leporem, familiarium colloquiorum instar olei prorsus et mellis profluentem suavitatem, aut verborum tuorum musicum plane concentum, quis rogo eloquatur ? Sententiarum autem densitate, præterea verborum perspicuitate et copia (*Hiberni voces fluvii de more ruentes*, Homerus dixisset), quis te divinitus locupletior fuit ? Quapropter evenit, ut te verba faciente, omnes prorsus quasi numine aliquo afflentur, moderataque insania percellantur, et bacchari incipiant, simulque vel inviti exsiliant, et vocibus tuis rapti, ita ducantur, ut retrocedere nolint, sed veluti affixi tibi videantur, perinde prorsus atque a Sirenibus demulsi. Recte sane quispiam te mare dixerit, quod alios super alios verborum fluctus dense D excitet, aut certe ingentem aliquam aquarum vim : quæ, si in eam alicunde lapillus incidat, ex obscuro centro, seu potius circino, eoque, si ita vis, liquido, alium super alium circulum, sensim admodum intumescentem, ac deinde propter alium influentem, paulatim, donec ad summum perveniat, deficientem atque evanescentem, mirabiliter circumscribat : potissimum vero, cum tibi de rebus divinis est sermo. Quis namque alius habet vel mentem et sententiam oratione atque lingua meliorem vel orationem quæ illis ratione meliore subserviat, vel linguam etiam quæ bene admodum et acute (rotunde et suaviter poeta dixisset) ver-

καλῶν ; Ἀλλὰ γὰρ οὕτως ἔχειν ταῦτα παρίστησι, τά τ' ἐκ Θεοῦ σοι δεδωρημένα, τά τ' ἐν πάσῃ ξυνενεχθέντα σοι τῇ ἀρχῇ. Οὐχ ἧττόν γε μὴν καὶ ταῦτα σαφῶς παρεδείξειε· τίς γὰρ σοῦ πλέον μετ' εὐλαβείας ἀνυποκρίτου ἢ Θεὸν ἐδόξασεν, ἢ ζῆλον ἔμπυρον ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνεδείξατο ; Τίς τὴν ἀκραιφνῆ πίστιν οὕτως ἐζηλοτύπησε κινδυνεύουσαν, ἢ τὴν ἱερὰν ἐκάθηρε τράπεζαν ; Τίς δ' αὖ λόγοις οὕτως ἐπιδοῦναι παρέσχεν εἰς μέγιστον, καὶ τὴν ἀρετὴν διαφερόντως ἐτίμησεν, ἢ τοὺς ἀρίστους προὐτίμησε ; Τίς Θεοῦ λειτουργοῖς, καὶ ἄλλως δὴ κεχαρισμένοις αὐτῷ, καὶ σχεδὸν ἅπασι, τὸ προσῆκον γέρας κατ' ἀξίαν ἀπεχαρίσατο ; Τίς δὲ πάλιν τὰ βασίλεια κατ' οὐδὲν διαφέρειν ἀσκητηρίου παρεσκευάσατο τῇ τε μακρᾷ προσοχῇ καὶ τῇ ἐσάγαν εὐλαβείᾳ καὶ κοσμιότητι ; Ποῖος δ' οὕτως ἀῤῥεπεῖ ζυγοῦ στάθμῃ τὰ κοινὰ διῳκήσατο ; ἢ δίκαις ἐπέστησεν, ἢ κακίαν ἐκόλασεν ; ὡς πλείῳ χάριν ἔχειν μᾶλλον εἰδέναι σοι τὸν τὴν ἧττω ψῆφον ἀπενεγκάμενον. Τίνος ἡ μετὰ συνέσεως ἁπλότης καὶ μετὰ πραότητος φρόνησις ; αἷς μετὰ φιλανθρωπίας μάλιστ' ἐμπρέπεις, μέγα τι βάθος γαλήνης ἐν ψυχῇ καὶ ὄψεσι προδεικνὺς, ἡμέρα φρίσσον, καὶ ζάλην οὐ παρεχόμενον. Ἀλλὰ τὸ τοῦ λόγου καίριον, ἀλλὰ τὸ τῆς σιωπῆς εὔλογον, τὴν δ' ἀφροδίτην τῆς γλώττης, καὶ τὸ τῆς ὁμιλίας δίκην ἐλαίου καὶ μέλιτος ἄντικρυς ῥέον, ἢ τὴν ἁρμονίαν καὶ μουσικὴν τῶν λόγων πῶς ἄν τις φράσοι ; Τὸ δὲ τῶν νοημάτων πυκνὸν, πρὸς δὲ τὸ διειδές τε καὶ ἄφθονον, ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν, εἶπεν ἂν Ὅμηρος, τίς σοῦ πλέον θεόθεν ἐπλούτησεν ; ὡς πάντας, λέγονσός σου, ἐνθουσιᾷν ἄντικρυς, καὶ μανίαν πάσχειν τὴν σώφρονα, καὶ βακχεύειν ἐθέλειν, καὶ ἄκοντας ἄλλεσθαι, ταῖς τε φωναῖς συνεξαίρεσθαι, καὶ μηδ' ἀναχωρεῖν αἱρεῖσθαι· ἀλλ' οἱονεὶ προσηλῶσθαι δοκεῖν, τὸ τῶν Σειρήνων ἀτεχνῶς πάσχοντας. Θάλασσαν προσηκόντως εἴποι τις εἶναί σε, ἄλλα ἐπ' ἄλλοις πυκνῶς ἐγείρουσαν λόγων τὰ κύματα· ἤ τινα μεγάλην ὑδάτων σύστασιν, ψηφῖδος πόθεν ἐμπεσούσης, ἀδήλῳ κέντρῳ, μᾶλλον δὲ διαβήτῃ· εἰ δὲ βούλει καὶ ὑδατίνῳ, ἄλλον ἐπ' ἄλλῳ κύκλον, πράως μάλ' ἀνοιδούμενον, καινῶς περιγράφουσαν· εἶθ' ὑπεξιστάμενον ἡσυχῇ τῷ ἐπεισρέοντι καὶ διαλυόμενον, μέχρις ἂν ἔλθοι πρὸς τὸ ἀκρότατον. Καὶ μᾶλλον ὅταν περὶ θείων πραγμάτων ᾖ σοι τὸ διαλέγεσθαι. Καὶ ποῖος γὰρ ἕτερος ἢ νοῦν ἔχῃ λόγου καὶ γλώσσης ἀμείνονα, ἢ λύγον ἀναλόγως τούτοις ὑπηρετούμενον, ἢ γλῶσσαν αὖθις εὖ μάλα καὶ στρογγύλως, ἐπιτροχάδην δὲ καὶ λιγέως εἶπεν ἂν ποιητὴς, ἀποτορνεύουσαν τὸ νοούμενον, καὶ ἄμφω τούτοις, ὡς γ' ἐχρῆν, διακονοῦσάν τε καὶ διαπορθμεύουσαν τὸ κρυπτόμενον ; Ἐγὼ τοῦτο μόνον σου διηγήσομαι· ὅταν δημηγοροῦντος ἀκούω, ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνομαι, καὶ ὅλος ἔνθους ταῖς τῶν λόγων καθίσταμαι ἴυγξιν, οὐκ ἀνθρώπου δῆθεν ὁμιλοῦντος διακούειν δοκῶν, ἀλλ' ὑπερφυοῦς δή τινος οὐρανόθεν προκύπτοντος, καί τινα ξένα καὶ θεῖα, ἐκβαίνοντα μὲν τὰ κοινὰ, μυστήρια δέ τινα καὶ βάθος ἀπόῤῥητον ἔχοντα διαγγέλλοντος· ὥστε με καὶ δεῖσθαι Θεοῦ προσθεῖναι καὶ οὗς ἕτερον, ὡς δὴ τῷ

προφήτῃ δόκεῖ, ἵν' εἰσρέωσι χύδην αἱ σὺν ἀστειότητι χάριτες. Οἶμαι δὲ καὶ πάντας τοῦτο πάσχειν. ἅσοι δὴ στερρόι καὶ βεβηκότες τὸ φρόνημα, ἀλλὰ μὴ πάμπαν ὥσι τοῖς τοιούτοις ἀκήλητοι καὶ ἀμείλικτοι· οὓς οὐδ' ἂν Ὀρφεὺς ἐκεῖνος μετὰ τῆς πολυθρυλλήτου λύρας, οἶμαι, συχνῶς ἐπιτρέχων ταύτην τῷ πλήκτρῳ, ποσῶς καταθέλξειεν· ἣν δὴ λύραν αὐτῷ προσπλάττουσιν Ἕλληνες, καὶ τὰς ἀψύχους φύσεις τοῖς κρούσμασιν ἕλκουσαν. Ἀλλ' οἷον δὲ ἄρα σοι πρὸς τοῖς ἄλλοις κἀκεῖνο, τὸ μηδενὸς τῶν ὑποδίκων τῇ βασιλείᾳ αἷμά ποτ' ἐλχέαι θελῆσαι; καὶ ταῦτα μήθ' ὅρκοις κατεμπεδώσαντα, ἀλλ' οὐρανίῳ συνέσει· τοῦτ' ἄριστον καὶ ὡς προσῆκον βασιλεῖ μάλιστα κρίνοντα· ἅτε δὴ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου ταμίαν μόνον εἰδότα Θεόν. Ἀναίμακτον γὰρ τῷ ὄντι καὶ καθαρὰν φόνου τὴν σὴν καὶ μόνην ἡγεμονίαν ἅπας αἰῶν αὐχεῖ, εὐδαίμονα βίον πηγάυουσαν, καὶ φυρὰν ἁπάντων καλῶν. Καὶ τοῦθ' ὁρᾷν ἔξεστιν, οἷς καὶ ἄλλα μὲν τῶν ἀγαθῶν πλημμυρεῖ· οἷς δὲ καὶ μεγάλας φύσεις καὶ τῶν τεχνῶν οὐκ ἐλαχίστας αὖθις ἀναζῆσαι παρέσχεν ὁ κατὰ σὲ χρόνος, καί γ' ἐνεγκεῖν εἰς ἄκρον εὐτύχησεν· οὐ σοῦ γε δῆθεν, ἀλλ' ἐκείνων πάντως χάριν, ὡς ἂν εἷης μάρτυς ὁμοῦ τε καὶ θεατής, καὶ δυνάμενος κρῖναι τὸ κατορθούμενον, καὶ πρὸς ἰσχύος ἔχων μάλιστ' ἀμείψασθαι. Ἑλοίμην δ' ἂν εἰπεῖν ὡς καὶ διὰ σὲ τοὺς πρώτους τῶν παρ' ἡμῖν ἐπὶ σοῦ ξυμβῆναι γενέσθαι. Εἰ γὰρ εὐφορίαν μὲν καρπῶν, ὥς φασιν, εὐκαρπία ποιεῖ καὶ λεπτότης τοῦ περιέχοντος· τεχνῶν δὲ καὶ φύσεων αὔξησιν ἀγαθῶν εὐμένεια καὶ τιμὴ, καὶ φιλανθρωπία βασιλέως ἐκκαλεῖται. Ὅση νῦν ἡ τούτων φορά· ἣν προήκουσαν ὁρῶμεν, σοῦ κρίνοντος, καὶ τιμαῖς καὶ φιλοτιμίαις εἰς αὔξην οὕτως ἐπιδιδόντος, καὶ εἰς μέγα ἐντεῦθεν αἴροντος καὶ ἀθέριον· καὶ μᾶλλον ἐπὶ λόγοις τοῦτ' ἔστιν ἰδεῖν· ὡς μικροῦ δεῖν, τοὺς καθ' ἡμᾶς Ἕλληνας πρὸς τοὺς τῆς τέχνης εὑρετὰς ἀμιλλᾶσθαι κἀντεῦθεν, καὶ τὸ πρωτεῖν ἐκ τῶν δευτερείων λαμβάνειν, ἁπάσαις ψήφοις δοκεῖν· κἂν οὗτοι, περὶ σὲ καὶ τὰς σὰς πράξεις ἀεὶ πονοῦντες, ἐλάττους ὤφθησαν· καταγωνίζῃ γὰρ καὶ λόγων πᾶσαν ἰσχὺν, εἰς τόσον σπουδάσας ἐπιδοῦναι ταῖς ἀρεταῖς.

A bis in orbem reductis conceptam animo sententiam proferat, atque utrumque iis, ita ut decet, expediat, et id quod in animo lateat in apertum transmittat? Equidem unum illud de te dicam, cum concionantem audio, alius ex alio, et orationis tuæ illecebris Deo plenus efficior, nec hominem me loquentem, sed mirifice aliquem e cœlo prospectantem, et nova quædam atque divina, quæ communia hæc quidem longe excedant, sublimia autem et arcana mysteria contineant, renuntiantem audire puto. **12** Adeo ut Deum orandum duxerim, qui mihi aurem aliam addat, sicuti quidem prophetæ videtur, ut mihi cum lepore urbano verborum tuorum gratia abunde influat. Quod quidem omnibus etiam contingere arbitror, B qui firma et consistenti sunt mente, neque omnino tales, qui demulceri et flecti verbis hujusmodi nequaquam possint. Quos sane neque Orpheus ille, decantata sua lyra, frequenter eam plectro percurrens, ut puto, aliqua ex parte permulserit: quam quidem lyram irrationales etiam naturas sono suo trahentem ei affingunt Græci. Jam præter alia illud quale est, quod nullius sanguinem, qui imperio ob majestatem læsam obnoxius fuerit, effundere volueris? Quod tu quidem te ita facturum esse non jurejurando confirmasti, verum cœlesti prudentia optimum esse maximeque imperio convenire judicasti, qui nimirum et vitæ et necis potestatem penes solum Deum esse scias. Incruentam enim prorsus cædisque puram solam imperii tui administrationem, universum jactat C ævum, quæ vitam felicem et bonorum omnium proventum producit. Quod quidem cernere licet cum in aliis exundantibus commoditatibus tum in eo quod ætate tua magna rursus ingenia et artes nobilissimæ revixerunt, et per prosperum successum ad summum pervenerunt; non tua quidem, sed illarum, plane gratia, ut simul et testis earum esses, et spectator: qui cum judicare de recte factis, tum reponere ea atque remunerari maxime possis. Neque sane affirmare dubitarim, tua gratia primarios qui apud nos sunt viros, sub imperio tuo editos esse. Si namque uberem fructuum proventum, sicuti dicitur, temperata constitutio atque tenuitas circumfusi aeris efficit: præclararum profecto artium et præstantium ingeniorum incrementum benignitas, honorificentia et humanitas principis elicit. Qualis nunc eorum est copia: quam judicio, liberalitate et munificentia tua tantopere proficere, adaugeri, et ad cœlum usque tolli conspicimus. Quod quidem in eloquentia maxime videre est, ut prope nostrorum temporum Græci cum ipsis artis ejus inventoribus certent, proindeque primas ex secundis ferant, ita ut sententiis omnium videtur: quamvis omnes isti te atque actionibus tuis laudandis occupati, inferiores hac in parte reperiantur. Longe enim orationis et eloquentiæ vim omnem superas: in tantum virtutibus excellere studuisti.

Ὁ μὲν οὖν Κορίνθιος ἐκεῖνος Δημάρατος, Ἀλέξανδρον ἐν Σούσοις ἰδὼν, ἐξ ἡδονῆς ἐπιδακρύσας, μεγάλης ἔφη χαρᾶς ἐστερῆσθαι τοὺς ἔμπροσθεν τεθνηκότας, ὅτι Ἀλέξανδρον οὐκ εἶδον ἐν τῷ Δαρείου θρόνῳ καθήμενον· πρὸς δ' ὅτι καὶ γῆς ἀνήλιον μέρος ἔμεινεν, ὅπερ οὐκ εἶδεν Ἀλέξανδρον. Ἐγὼ δ' ἂν φαίην, ὅτιπερ ὂν ἄλλος ἔπαινον τῷ χρόνῳ προὔλαβεν, ἐπὶ σοί γε κεῖσθαι μᾶλλον προσήκει. Ἐνὶ D **13**. Demaratus ille Corinthius, cum Alexandrum Susis vidisset, præ lætitia illacrymans, ingenti dixit voluptate et gaudio, qui ante id tempus obiissent, orbatos, quod Alexandrum in Darii throno sedentem non viderint: præterea, quod pars aliqua adhuc terræ obscura et sole carens reliqua esset, quæ eumdem Alexandrum non conspexerit. Ego vero dixerim, laudem istam, quam alius tempore

occupavit, in te multo magis competere. Atque ille dicto eodem Alexandrum quidem ornavit, ad tuam autem prætantissimam imperii administrationem respiciens, laudem tantam retulit. Quod si et hoc dicere oportet, quam insigni animi lætitia caruisse putas, septenarium divinorum religionis nostræ virorum conventum, quod te simul cum eis coruscantem, veluti ingentem, opum accessionem, non viderint? Potissimum vero primum illum, qui Trinitatis mysterio est cohonestatus, quod te assessorem, seu potius throni simul et imperii post se statim successorem germanum non habuerit, professionis fidei nostræ ducem, et revera patrem tuum Constantinum, magnum apud Christianos nomen? Non tanta siquidem inimicorum multitudo irruisset, verborum perversa versutia sinceritatem fidei miscens atque concutiens. Enimvero singulari quadam providentia Deus te, nulla se illis inferiorem, quemadmodum quoddam pondus æqualis momenti in lance opponens, convenientemque magnitudini imperii mentem simul et morum dignitatem tribuens, eoque experientiæ et bonitatis progressum, rerum administrationi temporibus nostris præfecit, ut eas quam optime gubernares, nec nos prorsus pessum iremus. Quis enim suffecisset alius, qui tot et tantis malis undequaque circumfluentibus obviam iret, quam tu ipse, qui fortitudine et prudentia et Dei cultu justus es judicatus, temporibusque nostris alter quidam Noe aut Moses existimatus, scapha et ligno crucem adumbrantibus, et ærumnarum fluctibus subducens, et populum tuum a persecutoribus eripiens, et percutiens iis atque submergens persequentes, atque per manum Dei tropæa ubique excitans, magnificamque mundi navem magnifice crucis velo novi orbis semina conservantam gubernans: 14 aut ignis quoque columna prorsus habitus, veluti novum Israelem, nos cœleste videlicet semen, ad veram pietatem producens; aut sane liquor seu succus sacer, aut sal quidam divinus, ut Evangelice dicam, suo plane tempore nobis jam faticentibus atque diffluentibus injectus?

Sed quid ago? Si enim quamplurima dicendo vel minimam partem recte factorum tuorum attingere possem, nihil prorsus difficultatis aut molestiæ orationi adesset. Quandoquidem vero verba, etiamsi omnium longe optima in medium proferantur, cedere tamen plurimum rebus ipsis necessario oporteat, ne ea accumulando ultra modum progredi videar, ubi pauca quædam addidero, ad argumentum historiæ propositum descendam. Quæ enim tibi Deus exuberanti manu bona concessit, et quam munificentiæ gratiam prolixe præstitit, quisnam satis vel oratione prosequi, vel mente concipere queat? quamvis una cum Gratiis et Musis omnibus et pluribus quam quas Homerus dixit, capillosque nostros numero æquantibus linguis, insistens, res tuas exsequendas sibi proponat? Adeo enim nihil sibi dixisse videbitur, ut pœnitentia postea, qui semel dicendum sibi quidquam sumpserit, ducatur. Mihi vero satis fuerit, ubi ea

A γὰρ λόγῳ, κοσμεῖ μὲν ἐκεῖνον· πρὸς σὲ δὲ καὶ τὴν σὴν ἀρίστην βλέπων ἀρχὴν, τὸν ἔπαινον ἐμνηστεύετο. Εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτο φάναι, πόσης οἴει θυμηδίας ἐνδεᾶ καθεστάναι καὶ τὸν ἑπτάριθμον σύλλογον τῶν καθ' ἡμᾶς θεοφόρων ἀνδρῶν, οἷς μή σε συναστράπτοντα τούτοις ἐπλούτησαν; καὶ μάλισθ' ὁ πρῶτος ἐκεῖνος καὶ τῷ τῆς Τριάδος μυστηρίῳ τιμώμενος, ὅτι μὴ συνέδρον ἢ γοῦν καὶ τοῦ θρόνου καὶ τοῦ κράτους εὐθὺς μετ' ἐκεῖνον διάδοχον, ὁ τῆς πίστεως ἡμῶν ἀρχηγός καὶ ταῖς ἀληθείαις σὸς πατὴρ Κωνσταντῖνος, τὸ μέγα Χριστιανοῖς ὄνομα, γνησίως ἐχρήσατο; ἢ γὰρ ἂν οὐκ ἂν τοσοῦτον εἰσέρρει στῖφος ἐχθρῶν, τὴν ἀκραιφνῆ πίστιν συγχέον καὶ συγκλονοῦν, ταῖς τῶν λόγων στρεβλότησι. Κάν σοφῇ τινι προνοίᾳ Θεός τε κατ' οὐδὲν ἐκείνων λειπόμενον, ὥσπερ τι βάρος ἀντιταλαντεύσας τούτοις πᾶσιν
B ἰσόῤῥοπον, ἐχέγγυόν τε τῷ μεγέθει τῆς ἀρχῆς, καὶ φρόνημα καὶ τὸ τοῦ ἤθους ἀξίωμα παρασχὼν, ἐμπειρίας τε καὶ χρηστότητος κατὰ τοῦτο γεγενημένον, τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐπέστησε πράγμασιν, ὡς ἂν γε εἴης ταῦτ' ἄριστα διιθύνων, ἵνα μὴ παραῤῥνῶμεν παντάπασι. Τίς γὰρ ἂν ἤρκεσεν ἕτερος τόσοις ἀντιβαίνειν δεινοῖς; ὅτι πλείστων μάλα κύκλῳ περιῤῥεόντων, εἰ μὴ οὐ γ' αὐτὸς ἀνδρίᾳ καὶ συνέσει καὶ θεοσεβείᾳ κριθεὶς δίκαιος, χρόνῳ δῆτα τῷ καθ' ἡμᾶς Νῶέ τις ἄλλος ἢ Μωϋσῆς ὤφθης, σκάφει καὶ ξύλῳ σταυρὸν εἰκονίζουσι τοῦ κλύδωνος τῶν δεινῶν ὑπεξάγων, κἀὶ τὸν σὸν λαὸν τῶν διωκτῶν ὑφαρπάζων, καὶ τούτοις πλήττων καὶ καταποντίζων ἐπιδιώκοντας, καὶ χειρὶ Θεοῦ τρόπαια ἐγείρων ἀπαντα-
C χοῦ, καὶ τὴν κοσμικὴν λαμπρὰν λαμπρῶς ὁλκάδα τῷ σταυρικῷ διακυβερνῶν ἱστίῳ, κόσμου νέου διασώζουσαν σπέρματα, ἢ καὶ στῦλος πυρὸς ἄντικρυς χρηματίζων, ἅτε δὴ τὸν νέον Ἰσραὴλ, ἡμᾶς ὁδηγῶν πρὸς εὐσέβειαν οὐράνιον δῆθεν σπέρμα· ἢ γοῦν ὁπὸς ἱερὸς, ἤ τι θεῖον ἄλας, εὐαγγελικῶς εἰπεῖν, κατὰ καιρὸν ἡμῖν ἐμβλυθεῖς, ὑποχαυνομένοις καὶ διαῤῥέουσιν;

Ἀλλὰ τί μοι ταῦτα; Εἰ μὲν ἦν εἰπόντα πλεῖστα, κἂν βραχύ τι τοῦ σοῦ καθήκοντος προσεφάψασθαι, οὐδέν τι πρᾶγμα πάντως τῷ λόγῳ προσῆν· νῦν ἐπειδὴ ἀνάγκη τοὺς λόγους κατόπιν τῶν ἔργων ἴρχεσθαι, κἂν τὰ κράτιστα πάντων εἰσφέρωσιν, ἵνα μὴ
D καὶ πλείω λέγων τοῦ μέτρου πέρα δόξω περιένα, βραχέ' ἄττα προσθεὶς, ἐπὶ τὴν ὑπόσχεσιν τῶν λόγων ἀφίξομαι. Ὅσα μὲν γάρ σοι Θεὸς ἀφθόνῳ χειρὶ παρέσχε τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐπιεικῶς σοί γε τὸ τῆς χάριτος φιλότιμον ἐπεδείξατο, τίς ἱκανὸς καὶ λόγῳ φράσαι λαὶ νῷ περιλήψεσθαι; κἂν εἰ μετὰ χαρίτων καὶ μουσῶν ἁπασῶν καὶ γλωσσῶν πλειόντων ἢπερ ὅσας Ὅμηρος εἴρηκε, καὶ σχεδὸν ταῖς ἡμετέραις ἰσάριθμον θριξὶν ἐπέστη τις, ἔργον τὰ σὰ ποιούμενος, τόσον ὤφθη μηδὲν οἰπὼν, ὥστ' ἔπειτα δὴ καὶ μετάμελος ἐκεῖνον εἶλε, καθάπαξ λέγειν ἐπιβαλόμενον. Ἐμοὶ δ' ἀρκέσει μόνον τὸ τῆς σῆς εὐσεβείας εἰπόντι, θᾶττον συγκεφαλαιῶσαι τὸν λόγον. Τὴν μὲν οὖν καθόλου Ἐκκλησίαν οὕτω νεωτεριζομένην εἰς

τὸ ἀρχαῖον ἐγκαθιστᾷς· ἀπελαύνεις ταύτης ἅπαν νόθον δόγμα καὶ βέβηλον· ἐκκαθαίρεις τῶν θειοκαπήλων τὸ ἱερὸν, οὐ τριπλόκῳ δή τινι φραγγελίῳ, ἀλλ' ἀληθείας λόγῳ, εἴτουν συμφυΐας τριττῷ· ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς καὶ θείας τραπέζης ζηλοτυπεῖς· σφοδρόν τι πνέεις ὑπὲρ τοῦ Πνεύματος· ἐμπνεῖ σοι κἀκεῖνο τῆς ἀκριβοῦς θεολογίας τὴν δήλωσιν, ἀξίῳ μάλα γενομένῳ τῷ πολλῷ ζήλῳ, γνησίως τά γε τοιαῦτα ἐμπνεῖσθαι, ἀσφαλίζῃ· νομοθετεῖς ἐπὶ τούτοις· θριγγοῖς μεγάλοις τὸ τῆς εὐσεβείας χρῆμα κατοχυροῖς· τὸ διερρωγὸς ἐπανάγεις τῇ ὁλομολείᾳ συνάπτεις. Οὐκέτι παρ' ἡμῖν τοῦ λοιποῦ τὰ καινὰ δὴ ταῦτα τῶν ὀνομάτων, Παῦλος καὶ Κηφᾶς τε καὶ Ἀπολλώς· ἀλλ' εἷς ἁπανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Ἐπὶ δὴ τούτοις ὑπόχαλκον οἷον ἠχοῦσαν τὴν τῆς ἱερωσύνης χρῖσιν, ἀκίβδηλον καὶ χρυσίου λαμπροτέραν τῷ διαπύρῳ ζήλῳ ἐμφαίνεις, νόμῳ δὴ καὶ γράμμασι τὸ τοῦ τρόπου ἀφιλάργυρον ἐκδιδάσκων. Καὶ νῦν ἱερόν τι τῷ ὄντι τὸ ἱερᾶσθαι, τῷ πρώτην χρόνῳ ταῖς καταμικρὸν παραλόγοις κιβδηλευθὲν ἐκτροπαῖς. Σεμνύνεις τὸ σχῆμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀεί τι πλέον ἐπινοῶν, καὶ λεπτύνων ἄριστα τὴν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἀφομοίωσιν. Φαιδροτέρας ἐξεργάζῃ τὰς πανηγύρεις, οὐ μόνον πολυτελείᾳ φώτων κύκλῳ διὰ τῶν ἀλύσεων ἀνερπόντων καὶ διαττόντων, νοερῶν τε ταγμάτων εἰκονιζόντων καὶ ἀριθμὸν καὶ λαμπρότητα, καὶ ὡσανεὶ κατάστερον ἐν ἀπορρήτῳ νυκτὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ αἰθέριον χύμα τοῦ δευτέρου, ὡς εἰπεῖν, καὶ νοητοῦ στερεώματος προδεικνύντων, ὧν αὐτὸς ἐν μέσῳ οἷά τις, τὸ ξένον εἰς ἀκοὴν, πανσέληνος ἥλιος φρυκτωρεῖς· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις οἷς τὸ Θεῖον ἐπιγάννυσθαι εἴωθε, σκευῶν δή τινων ξένην καὶ ὄψιν καὶ σχῆμα προϊσχομένων, φρίκης ἀτεχνῶς γέμουσαν. Πῶς δ' ἄν τις φράσειεν, ὅσαις τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν ἐξάλλοις καὶ ποικίλαις στολαῖς κατηγλάϊσας, μηδὲν τῶν εἰς πολυτέλειαν αὐτῇ παραλειπόμενος, χρυσῷ τ' ἀκιβδήλῳ τιμαλφῶν τε λίθων καὶ μαρδάρων τισὶ διαυγείαις καὶ καθαρότησι; δι' ὧν ἁπάντων ὁ σὸς περὶ τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἄῤῥαστος καὶ ζέων διαφερόντως μάλα δείκνυται πόθος. Τί οὖν; ἀλλ' οὕτω μὲν περὶ τὴν ἄϋλον καὶ νοερὰν Ἐκκλησίαν, τὴν εὐσέβειαν λέγω, διαγωνίζῃ· τῇ δὲ ἐξ ὕλης ταύτῃ δὴ συγκειμένῃ, οὐ τὸν ἴσον γίνῃ τρόπον; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ὡς γὰρ ἐκείνην, οἷα τὴν δυνατὴν ῥοπὴν ἀνατιθεὶς, ῥέουσαν ἤδη καὶ καταπίπτουσαν, οὐ λίθοις τισὶ καὶ πλίνθοις ἐκράτυνας· ἀλλὰ τοῖς πνευματικοῖς ἀντερείσας στύλοις· τοῖς τῶν Πατέρων ὅροις καὶ δόγμασιν ὤρθωσαν οὕτω καὶ ταύτην. Τὸ ἀπερινόητον καὶ ἀμήχανον ἔργον, τὸ ἄῤῥητον κάλλος, τὴν εἰκόνα τῆς ἀϊδίου αὐλῆς, τὸ κοινὸν ἀνθρώπων, εἴπω δ' ὅτι καὶ ἀγγέλων ἐντρύφημα καὶ ὡράϊσμα, τὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας θεῖον ὄντως, λέγω, ἀνάκτορον· καὶ ταύτην τῷ θράσει τοῦ χρόνου κάμνουσαν, καὶ ταῖς τῶν ὑπερκειμένων ὑπερβολαῖς ἐς γόνυ κλίνουσαν καὶ ὀκλάζουσαν· ἀντιστήσας ταύτῃ τὴν χουσῆν δεξιὰν, ἐν τῷ βεβαίῳ

quæ pietatis erga Deum tuæ sunt, dixero, quamprimum orationem in summam redigere. Itaque (1) Ecclesiam catholicam et universalem rebus novis turbatam in veterem statum restituisti, doctrinam illegitimam atque impuram omnem ab ea repulisti: templum a divinæ doctrinæ cauponibus et depravatoribus hæreticis, non quidem triplicato flagello, sed veritatis verbo, sive cognatæ divinitatis triplicitate repurgasti, pia æmulatione pro divina mensa flagrasti, vehementius pro Spiritu spirasti: quare ille quoque tibi accuratam certamque divinitatis cognitionem inspiravit; doctrinam stabilivisti, constitutiones de ea tulisti, ingentibus septis veram pietatem vallasti, quod dirutum fuerat restituisti, atque id apta membrorum partiumque omnium coagmentatione redintegrasti. Neque deinceps apud nos nova illa nomina audiuntur, Paulus et Cephas et Apollos, sed unus est ubique et in omnibus Christus. Adhæc unctionem sacerdotalem adulterinum quiddam resonantem, flagranti ardore sinceriorem 15 et puriorem auro reddidisti, atque lege et litteris propositis; continentiam morum et pecuniæ contemptum docuisti. Quapropter nunc reipublicæ sacrum est sacerdotale ministerium, quod superioribus temporibus paulatim disciplinæ et morum corruptela adulteratum depravatumque fuerat. Ecclesiæ formam et habitum, semper amplius quiddam excogitans, et imaginem pulcherrime ad primarium exemplar expoliens, ornasti. Conventus ecclesiasticos spiendidiores effecisti, non solum ingenti lucernarum, copia, quæ in orbem per catenas serpunt et emicant, intellectualiumque ordinum et numerum et splendorem referunt, et velui astriferum in multa nocte atque cœlestem tractum secundi, ut ita dicam, atque intelligibilis firmamenti exhibent: in quorum medio ipse perinde atque, quod auditu novum atque mirum est, plenilunius sol reluces: verum etiam rebus aliis, quibus numen divinum lætari solet, et vasis quibusdam novam speciem atque formam horrore prorsus plenam præ se ferentibus. Quis porro eloquatur, quam præstantibus et variis sacris vestibus puro auro, pretiosisque et resplendentibus lapillis et margaritis ornatis, nihil plane ad magnificentiam reliqui faciens, hierarchiam seu episcopatum nostrum illustraveris? Per quæ omnia incredibilis, plurimumque flagrans tuus in Ecclesiam Christi amor et desiderium magnopere declaratur. Quid igitur est? Talis tu quidem in ornanda atque defendenda ea quæ materiæ expers et intellectualis est Ecclesia, veram pietatem dico, appares: erga eam vero quæ ex materia ista constructa est, non eodem es affectus modo? Id vero longe abest. Quemadmodum enim illam jam collabentem et pessum euntem, quantum potuisti opum conferens, non lapidibus et lateribus, sed spiri-

(1) Laus pietatis institutæ, et doctrinæ Christianæ ab hæreticis opinionibus repurgatæ. Nam Andronicus patris sui Michaelis de religione acta rescidit.

tualibus suffultam columnis, Patrum scilicet doctrinis et sanctionibus confirmasti : sic et hanc erexisti. Hoc, inquam, cogitationem mentis excellens et immensum opus, hanc incredibilem formam, sempiternæ aulæ imaginem, commune hominum, dicam etiam angelorum, delectamentum et spectaculum, hoc divinum Dei Verbi Sapientiæ, inquam, palatium : hanc quoque basilicam temporum vi **16** affectam, et imminentium cacuminum mole veluti in genua inclinatam et labefactatam, adhibita ei aurea dextra, ad stabilem et certum restituisti statum : ad eum modum ædificio omni firmato, ut in posterum nulla temporum injuria detrimenti quidquam ei afferre possit. Nam saxis injectitiis et pulchre politis ex parte utraque eam restaurasti, structura solida et fere adamantina ita longissime in altum excurrente, ut totum opus propter summam convenientiam et coagmentationem saxum unum esse videatur. Et totum tu quidem hoc templum solida stabilitate confirmasti : maxime tamen eam ædificii partem, quæ ad orientem solem spectans, sensim quodammodo a reliquis partibus abrupta est et disjuncta. Nec manum tantum operi isti adhibuisti, sed ad reliqua etiam, divinam et immortalem tuam curam et sollicitudinem rebus his impendens, adjecisti. Siquidem ad has etiam artes sapientis animi intelligentia et magnitudine, admodum es appositus. Et opus hoc omnino, quod diximus, non ea solum quæ a sæculo condito exstitere, verum etiam decantatissimum illum Semiramidis bitumine compactum murum longe superavit. Verum enimvero priscum quoque divini hujus delubri conditorem (1), ex ære in statuam pulcherrimam arte fictorum diffusum, atque in columna aurigationem sive gubernationem exsequentem, una cum galea superba et habitu magnifico, dextraque grave quiddam et terribile minanti, equo etiam ingenti naribus et fremitu vim plane spirante, juba quoque per auram ludente, et juxta Homericum equum, in sublimi campo lasciviente ; aut etiam, juxta Pegasum illum, volandi opinionem præbente, a temporum inordinata circumvolutione et motu ratione parum nitenti, longa et continua aeris injuria ita perculsum, ut quæ continere visus fuerat, crucem videlicet et orbem, quibus statuarius terram omnem et mare ipsum per crucem ei subjectum esse indicaverat, ea cessatione ignava e manu ejus exciderint : et hunc, inquam, artificio quodam incredibili, perinde atque quodam stimulo et flagello, aureo sceptro excitans, ut fortiter cursum suum ageret, et una cum sole, immobili motu, in sempiternum perequitaret, procurasti.

17 Sed si exacte oratione persequi pergam, quibusnam templis temporum injuria ruinam minantibus aliisque publicis operibus, atque in primis urbis ipsius mœnibus, quæ circumcirca eam, investigantium modo, cingunt, et ex senili situ ad pubescentem juventam revocant, muris adamantinis robur firmum adjeceris, tempus me id memorantem destituet. Cæterum veritatem verbis meis astruere possunt utraque sacra apostolorum templa,

A μένειν παρέσχες, τοσοῦτον ἐδράσας, ὡς μηδέν τι τῶν δεινῶν τοῦ λοιποῦ ἐξεῖναι τῆς ἐκ τῶν χρόνων ὕβρεως αὐτῇ προσβαλεῖν. Ἐμβολίμοις γὰρ λίθοις καὶ εἰς κάλλος ἀπεξεσμένοις, ἑκατέρωθεν ἐπιῤῥώσας οἰκοδομίᾳ στερρᾷ καὶ ἀδαμαντίνῃ σχεδὸν, ἐπὶ μήκιστον εἰς ὕψος ἀνατρεχούσῃ · ὡς δοκεῖν ἕνα λίθον εἶναι τὸ σύμπαν ἔργον, τῇ ἐς ἄκρον δηλαδὴ ἁρμονίᾳ καὶ συμφυΐᾳ. Καὶ πάντα μὲν τὸν νεὼν στερρῶς ἐδραιοῖς · μάλιστα δ' ὅσα τῶν οἰκοδομημάτων ἦσαν πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον, ἠρέμα ὡσανεὶ τῶν ἄλλων ἀποσαλεύοντα, οὐ τὴν χεῖρα μόνον τῷ ἔργῳ ἐπιβαλὼν, ἀλλὰ καὶ τὸν σὸν θεῖον νοῦν καὶ ἀκήρατον τοῖς λοιποῖς προστιθεὶς, καὶ ταῖς περὶ τούτων φροντίσιν ἐκδαπανῶν. Καὶ γάρ πως καὶ πρὸς ταῦτα ἐπιτηδείως μάλιστα διαγέγονας ἔχων, τῷ τῆς σοφῆς
B διανοίας μεγαλοφυεῖ τε καὶ συνετῷ · ὡς ἠττᾶσθαι κατακράτος τούτῳ δὴ τῷ ἔργῳ μὴ μόνον ὅσ' ἐξ αἰῶνος γεγόνασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ θρυλλούμενος ἐξ ἀσφάλτου τεῖχος ἐκεῖνο τὸ Σεμιράμιδος. Οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ τὸν ἔκπαλαι τοῦ θείου τούτου τεμένους δομήτορα, χαλκῷ ἐς πάγκαλόν τι χρῆμα πλαστικῇ τέχνῃ διαχυθέντα, κἀπὶ κίονος τὴν ἡνιόχησιν ἐξελαύνοντα, σύναμα γαύρῳ καὶ κράνει καὶ σχήματι, καὶ δεξιᾷ δεινὸν ἀπειλούσῃ καὶ βλοσυρὸν, ἵππῳ τε σὺν μεγαλῳ μυκτῆρί τε καὶ φρυάγματι ὕβριν ἀτεχνῶς πνέοντι, καὶ χαίτῃ αὔραις δῆθεν παιζούσῃ, καὶ κατὰ τὸν Ὁμηρικὸν ἵππον κατὰ πεδίου μετεώρου κροαίνοντι, ἢ καὶ κατὰ Πήγασον ἐκεῖνον ἵπτασθαι δόξαν παρεχομένῳ · καὶ τοῦτον δὲ ἄρα τῆς ἐκ τοῦ χρόνου ἀτάκτου περιφορᾶς καὶ ἀνωμάλου κινήσεως ἱκανῶς ἀπολαύσαντα τῇ μακρᾷ καὶ συνεχεῖ τῶν ἀέρων φιλονεικίᾳ,
C ὡς καὶ ἃ κατέχων ἐωρᾶτο, σταυρὸν δή τινα καὶ σφαῖραν, δι' ὧν ὁ πλάστης ἐδήλου γῆν τε αὐτῷ πᾶσαν καὶ θάλασσαν τῷ σταυρῷ δεδουλῶσθαι, καταῤῥαθυμήσαντ' ἐᾶσαι τὴν ἐκείνου χεῖρα διαφυγεῖν, καὶ τοῦτον μηχαναῖς τισιν ἀμηχάνοις καθά τινι κέντρῳ καὶ μάστιγι, τῷ χρυσέῳ μυωπίσας σκήπτρῳ, ἐῤῥωμένως ἐξελαύνειν τὸν οἰκεῖον δρόμον, καὶ συνιππάζεσθαι τῷ ἡλίῳ, ἀκινήτῳ κινήσει, εἰς αἰῶνας παρεσκευάσω.

D Ἀλλά μοι πρὸς λεπτὸν τῷ λόγῳ ἐπέρχεσθαι, ὅσοις μὲν τῶν νεῶν χρόνῳ πονήσασι, καὶ ἄλλοις δημοσίοις ἔργοις, καὶ πρὸ πάντων τῷ περιβόλῳ τῆς πόλεως, τὸ κράτος ἐκ τειχῶν ἀδαμαντίνων περιεβάλου, ἄριστα καὶ ὡς χρεών γε ἦν ἐξασφαλισάμενος, ὃ καὶ δίεισι κύκλῳ τὴν πόλιν ἰχνηλατοῦν ναάζουσαν δῆθεν καὶ ἠῶῶσαν ἐκ γεγηρακυίας ἀποδεικνύον, ἐπιλείψει με καὶ χρόνος ἐκδιηγούμενον. Ἀψευδῆ μοι τὸν λόγον παριστᾷν ἔχουσιν οἵ τε θεῖοι καὶ ἄμφω τῶν

(1) Instauratio statuæ equestris Constantini Magni, altera manu globum cum infixo crucis signo continentis. Quod symbolum est orbis terrarum per crucem devicti.

ἀποστόλων νεφ, καὶ ὁ τῷ οὐρανίῳ κάλλει ἀνθαμιλλώ- A
μενος οἶκος τῆς Θεομήτορος, Βλαχέρνας καλοῦσιν
αὐτὸν οἱ Βυζάντιοι, καὶ σχεδὸν οἱ τῆς πόλεως ἅπαν-
τες, ἐπὶ σοῦ καὶ διὰ σοῦ εἰς μέγεθός τε καὶ κάλλος
ἀῤῥητον ἐγερθέντες, καὶ μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντες,
καὶ τὸ σὸν θεοφιλὲς τῆς τε πίστεως καὶ πόθου τὸ
ἀκραιφνὲς διαῤῥήδην κηρύττοντες, καὶ ἔτι κηρύξον-
τες. Ἐν οἷς ἅπασι θαυμάσοι μέν τις τὸ ἐσαγαν σοι
μεγαλόψυχον, καὶ τὸ τῆς δαπάνης ἄφθονον, μάλιστα
δ' ἐν τοσαύτῃ φιλοτιμίᾳ τὸ ἀφιλότιμον καὶ ἀκόμπα-
στον. Ἐνὸν γὰρ ἰδίᾳ πράττειν, ὡς καὶ ὑπερφυὲς
δοκεῖν ἕκαστον, σὺ δὲ τὸ καλὸν τῷ πάντ' εἰδότι καὶ
εἰς βάθος καρδίας ὁρῶντι ἀνατιθεὶς, ἐπ' ἄλλων ἔρ-
γοις μᾶλλον τὸ φιλότιμον ἐκκενοῖς, τὸν ὑποτυφόμε-
νον ἐντεῦθεν ἠρέμα τυφον, οἶμαί που, σοφώτατα διω-
θούμενος. Καὶ γὰρ εἴ τίς σου τὰ κατὰ μέρος εἰργα · B
σμένα τοῖς τοιούτοις εἰς ἓν ἀθροίσειε, πάντας ἐν
δευτέρῳ θήσοι, ὅσοι δὴ τούτοις τὸ φιλότιμον ἐπεδεί-
ξαντο. Εἰ δὲ χρὴ καί τι δεῖγμα τῆς σῆς μεγαλοψυ-
χίας εἰπεῖν, ἀνεῖσθω πᾶσιν εἰς ὄψιν (λόγῳ γὰρ τὸ
τῆς πολυτελείας καὶ δαπάνης φράσαι ἀμήχανον) ὃ ἐκ
τοῦ παρήκοντος ἀνάκτορον ἤγειρας, ὅπως μὲν θέ-
σεως, ὅπως δὲ καὶ στερρότητος, κάλλους τ' ἐσάγαν
ἐπιμελοῦς, ὡς εἰκὸς ἔχει, ἄξιον ἀληθῶς τῆς σῆς καὶ
φρενὸς καὶ γλώττης, εἶπω δ' ὅτι καὶ χειρὸς καὶ συν-
έσεως ἔργον · πρὸς δὲ καὶ ὃν τέσσαρσιν ἀνίδρυσας
κίοσιν ὕπαιθρον ὄροφον, θέαμα λόγου πολλοῦ ἄξιον,
ὡς ἂν οἷά τις φύσεως ὑπερτέρας προκύπτων ἄνω-
θεν, ἡμᾶς διορᾷς, θεὸν κἀν τούτῳ μιμούμενος,
οἴκτῳ χρηστότητος ἀνθρώποις ἐπιμιγνύμενον. Καὶ
τί γὰρ μᾶλλον ἔδει βασιλέα σε βασιλέων μέγαν καθ- C
εστηκότα, ἢ τὸν βασίλειον οἶκον τόνδ' ἀναστῆσαι, ὃν
οὐ σοὶ πάντως ἢ πᾶσιν ἡμῖν ἤγειρας ἔργον οὐ σιω-
πῆς ἄξιον · μᾶλλον δὲ καὶ σιγᾷν ἐπιτρέπον τῷ τοῦ
θαύματος ὑπερβάλλοντι, καὶ ταῖς τοῦ κάλλους ἀστρα-
παῖς ἁπανταχοῦ πρὸς τάχος ὅσον διεκπηδῶσαν ; Με-
γέθει μὲν γὰρ ὑπὲρ τοὺς πολλούς ἐστι, κάλλει δὲ καὶ
στερρότητι σχεδὸν ὑπὲρ ἅπαντας, ὑπὸ μεγάλῳ καὶ
πολλῷ τῳ φωτὶ, ἔτι δὲ περιουσίᾳ αἴγλης καταστρα-
πτόμενον, πυλῶν τε χάριτι καὶ προπυλαίων τοὺς
ἑκάστοτε προσιόντας ὡσανεὶ προσυπαντῶν τε ἅμα
φιλοφρόνως καὶ δεξιούμενον · τοῖς δ' ἔνδον δρόμοις
καὶ περιδρόμοις, οὓς πιστοί τινες γίγασιν ἐοικότες,
ἐν κόσμῳ δὲ καὶ σωφρόνων ἐφεξῆς ἠρέμα διεσηκό-
τες, ἀπ' ἀλλήλων διατειχίζουσιν, ἁπανταχοῦ χωρεῖν,
καὶ τὰς ὄψεις ἑστιᾷν προορεπόμενον. Τὸ δ' ἐπίχαρι
τῶν μαρμάρων καὶ στίλβον, ἃ καὶ ἐς τρίχα, τὸ δὴ D
λεγόμενον, ἥρμοσται τάς τε ζώνας, αἳ τοῦ παντὸς
ἔργου προβέβληνταί τε ὁμοῦ καὶ συνεξυφαίνονται,
πῶς ἄν τις εἴποι ; Ἃ τε τῷ ἐδάφει ὑπέστρωται, καὶ
ἅπερ ὁ σύμπας τῶν τοίχων χῶρος, οἷά τι πέπλον
ποικίλως ἐστιγμένον ἀμπίσχεται ; Φαίης ἂν εὐθὺς
ἰδών, θάλασσαν εἶναι πραοτάτοις ἀπανταχοῦ ὑποκυ-
μαινομένην τοῖς κύμασι, καὶ ἠρέμα πως ῥρίσσουσαν ·
ὥσπερ δὴ καὶ πέπλον ὑπανέχειν θᾶττον, μή τι τῶν
ὑγρῶν τὰ κράσπεδα ἐπισπάσειαν. Τὰ δ' ὑπὲρ κεφα-
λῆς τούτῳ οὐρανῷ ἂν εἰκάσαις τῷ πολλῷ καὶ κατακε-
χυμένῳ χρυσῷ, οἷά τινι αἰθερίῳ χώματι, περιλαμ-
πομένῳ καὶ ἀνθοῦντι πυρί. Ἀλλὰ πῶς ἂν λόγος τοσοῦ-

et Dei Gentricis ædes cum cœlesti pulchritudine certansi, quam Byzantii Blachernas vocant, et prope urbis ipsius fana omnia, sub te et per te ad immensam magnitudinem et formam excitata, et tantum non clara voce sincerum desiderium, fidem et amorem erga Deum tuum, præconum more, deprædicantia, temporibusque futuris deprædicatura. In quibus omnibus merito admirationi sit animi tui magnitudo, tantæque pecuniæ impensa : præsertim cum in tanta munificentia tua liberalitas ipsa se non proferat et venditet. Cum namque tua ipse opera, ita ut quodlibet illorum excellentissimum esset, extruere posses maluisti tamen honestum factum tum, ei qui omnia cernit intimosque cordium recessus perspicit, consecrans, in aliorum operibus restaurandis magnificam liberalitatem declarare ; subnascentem inde paulatim fastum et tumorem, ut equidem puto, sapientissime supprimens. Etenim si quis per partes suas sigillatim quæ in ejusmodi structuris perfecisti opera in unum cumulum congerat, omnes longe post te relinquas, qui munificentiam suam in eis ostenderunt. Quod si specimen aliquod magnanimitatis tuæ sit indicandum, in conspectum omnium proferatur (oratione enim præstantiam et impensam immensam explicare non est) regia ea, quam pro eo atque fieri maxime potuit ædificasti, ut scilicet illa et loci ipsius situ et solida firmitate nec non exacta pulchritudine, ita ut convenit, conspicua sit ; dignum, nec hercule, mente et lingua, dicam quoque manu et prudentia tua, opus. Ad hæc et quod quatuor columnis fundasti et tanquam fulcris firmasti solarium, insigne prorsus spectaculum, ut ex superiore eo loco, tanquam sublimioris cujusdam naturæ qui spiam prospiciens, nos respicias: Deum quoque hac in parte imitatus, pro misericordia et bonitate sua hominibus se immiscentem. 18 Nam quid magis conveniebat, te, qui magnus principum aliorum princeps es, quam regiam hanc domum exstruere, quam tu quidem non tibi magis quam nobis omnibus prorsus excitasti, opus minime silentio dignum : imo quod silentium potius propter admirationis excellentiam mandaverit, et pulchritudinis fulgore quam celerrime loca omnia pervaserit ? Magnitudine quidem illud supra multa, forma autem et firmitate fere supra omnia est, ingenti et multa luce abundantiaque splendoris coruscans, portarumque et propylæorum seu vestibulorum amœnitate et gratia, quandocunque accedentibus, obvians simul, et eos benigne excipiens, et ambulationibus intus atque xystis, quos columnæ quædam gigantibus similes decenter et pulchre inter se ordine distantes, distinguunt, longe lateque spatiari, atque oculos pascere permittens. Porro marmoris gratiam et fulgorem, quod etiam in villos, ut ita dicam, conformatum est, et zonas seu cincturas, quas totum opus præ se fert, ei simul intextas, quomodo quispiam dicat ? Præterea vero, quod solo instra-

tum est, et quod pars murorum omnis quasi quoddam peplum varie distinctum complectitur. Quod derepente videns, mare quoddam esse dicas, lenibus ubique intumescens fluctibus et sensim quodammodo horrescens : usque adeo, ut confestim vestem subducas, ne fimbria ejus humore inficiatur. Eam porro structuræ partem quæ supra caput est, cœlo ipsi propter late et copiose diffusum aurum, nec non æthereo alicui tractui, igne multo relucenti atque coruscanti compares. Verum quomodo tantum et tam longi temporis et multi laboris opus verbis tam breviter explicetur, quod neque oratio ulla, neque oculus, imo neque mens aliqua, quæ quidem in ejusmodi rebus sit exercitata, satis complectatur? Mihi certe unum illud dicere suffecerit : quamvis multæ et fere innumerabiles regiæ aulæ superioribus temporibus sane quam ambitiose et magnifice sint constructæ, hanc tamen ipsam inter omnes temporum omnium, calculis, ut ita dicam, omnibus primas ferre magnitudine, pulchritudine, firmitateque ædificationis, et convenienti rationique respondenti modo; magnifica vero atque superba coagmentatione, lapillorumque incrustatione, 19 atque eorumdem variis formis, et rebus fere omnibus quibus ædificium tantum exornari æquum est, naturam quoque ipsam superare.

A τον ἔργον χρόνου τε καὶ πόνου πολλοῦ οὕτως ἐν βραχεῖ παραστήσειεν, ὃ μήτοι γε λόγος, ἀλλ' οὐδ' ὄψις, μᾶλλον δὲ οὐδὲ νοῦς καὶ ταῦτα τοῖς τοιούτοις ἐγγυμνασάμενός ἱκανῶς παραλήψαιτο ; Ἐμοὶ δ' ἀρκέσει τοῦτο μόνον εἰπεῖν, ὡς πολλῶν καὶ ἀπείρων σχεδὸν βασιλείων οἴκων ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις φιλοτίμως ἐξεργασθέντων, οὗτος ἐφ' ἅπασι ψήφοις ἁπάσαις, τὸ δὴ λεγόμενον, κατὰ παντὸς τοῦ χρόνου τὸ πρωτεῖον κεκλήρωται μεγέθει, κάλλει, στερρότητι, τῷ λελογισμένῳ ῥυθμῷ, καὶ τῇ κεκομψευμένῃ συνθήκῃ τῇ τε ψηφίδι, καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς πλάσμασι καὶ φύσιν αὐτὴν ἐν δευτέρῳ τιθεῖσι, καὶ σχεδὸν ἅπασιν, οἷς τοιοῦτον εἰκὸς ἀγλαΐζεσθαι τέμενος.

Sed de operibus tui hactenus. Et cum tantus princeps sis, imperator optime, atque eo gloriæ perveneris, cuinam recte conferri possis? Ego quidem Plutarchum quoque illum, qui virorum clarorum collationibus magnus fuit, arbitror, si adhuc superstes esset, operæ pretium se facturum esse existimaturum fuisse, si studio suo, in quod per vitam omnem libenter incubuit, supersedisset, eo quod idoneum, quem tecum componeret atque conferret, non inveniret. Verum Adamo illi et Noæ et Abrahamo, præterea Josepho et Job, Mosæ, Josuæ, Samsoni, Samueli, Davidi et Salomoni, et qui ejus generis fuere aliis, insuper Cyro illi, Dario, Alexandro, aut aliis quibusdam, Juliis etiam fortasse et Augustis et Cæsaribus comparari posses. Sed satis constat, te hujus quidem imperium in omnes aliorum autem bonam spem, atque in Deum amorem, cæterorum vero moderationem, et in rebus duris constantiam; alicujus porro fortitudinem, æquanimitatem, mansuetudinem et modestiam ; alicujus item sapientiæ vim; prorsus vero omnium, eam quam imperatori, principi populique et reipublicæ administratori competit, virtutem habere : ita ut veluti quædam nova, atque, ut ita dicam, inimitabilis mistura imperium tuum sit constitutum: quod videlicet hos quidem longe præterieris, cum his autem certes : a quibus autem non multam absis, dicere non habeo. Atque, ut breviter dicam, quidquid in quodlibet istorum præcipiuum atque præclarum, vel Dei munere datum, vel præstantis naturæ beneficio comparatum fuit, id tu quasi quædam bona atque sedula apis magno studio collectum atque comportatum, admirando quodam modo miscusti atque temperasti: et propterea imperatio cubito omnes es supergressus, imperio tuo perinde atque non imitabili archetypo primarioque quodam exemplari omnibus exhibito. Quapropter et illud facile dicere ausim, te quidquid est rerum bonarum atque hone-

B Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῶν σῶν ἔργων ταύτᾳ. Τοιοῦτος δὲ ὢν καὶ οὕτω, κράτιστε, δόξης ἔχων, πρὸς τίνα δὴ καὶ προσηκόντως παραβληθείης ; Οἶμαι γὰρ ἂν καὶ Πλούταρχον ἐκεῖνον τὸν περὶ τὰ τοιαῦτα μάλα δεινόν, εἴπερ ἔτι καὶ νῦν περιῆν, προὔργου ἂν θέσθαι ἐφ' ᾧ διὰ βίου κατέτεινε τὴν φίλην σπουδὴν ἐν δευτέρῳ τάττειν, μὴ τόν σοι παράλληλον κατάλληλον ἔχων εὑρεῖν. Ἀλλ' Ἀδὰμ καὶ Νῶε καὶ Ἀβραὰμ, ἔτι δὲ καὶ Ἰωσὴφ καὶ Ἰὼβ, Μωσεῖ τε καὶ Ἰησοῦ, πρὸς δὲ Σαμψών τε καὶ Σαμουὴλ, Δαβίδ τε καὶ Σολομῶντι, καὶ ὅσοι δὴ κατ' ἐκείνους, πρὸς δὲ τούτοις Κύρῳ γ' ἐκείνῳ καὶ Δαρείῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ, ἤ τισιν ἄλλοις, Ἰουλίοις τάχα καὶ Αὐγούστοις καὶ Καίσαρσιν. Ἀλλ' εὔδηλον ὡς τοῦ μὲν τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν, ἄλλων δὲ τὸ εὔελπι καὶ φιλόθεον · ἑτέρων τὸ σῶφρον καὶ τὴν ἐν δεινοῖς καρτερίαν · ἄλλου τὸ ἀνδρεῖον καὶ C ἐπιεικὲς, καὶ πρᾶυν, καὶ μέτριον, χύμα δὲ σοφίας ἑτέρου · ἄρδην δ' ἁπάντων τὸ βασιλικόν τε καὶ ἀρχικὸν καὶ δημαγωγικὸν ἔσχες, μίγμα τι ξένον, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἀμίμητον τὴν σὴν βασιλείαν καταστησάμενος, ὡς τοῖς μὲν παρελάσαι, τοῖς δ' ἀμιλληθῆναι · ὧν δὲ βραχύ τι ἀπολειφθῆναι, οὐκ ἂν εἴποιμι. Ἐν συντόμῳ δὲ φάναι, πᾶν ὅσον τούτων ἑκάστῳ ἐξαίσιόν τε καὶ περιβόητον ἢ θεόθεν ἐδόθη, ἢ καὶ φύσις φιλοτίμως διατεθεῖσα ἐπεχορήγησε, φιλοπόνως οἷά τις ἀγαθή τε καὶ φίλεργος ἐρανισάμενος μέλιττα, τῷ τῆς μίξεως ξένῳ καὶ τῆς συγκράσεως βασιλικῷ τῷ πήχει πάντας παρήνεγκας, ἀρχέτυπον οἷον ἀμίμητον τὴν σὴν ἀρχὴν ἅπασι παρασχών · ὥστε με ῥᾳδίως καὶ τοῦτ' εἰπεῖν θαῤῥῆσαι, τῶν καλῶν τε κἀγαθῶν τὰ μὲν ζηλῶσαι, ἂν δὲ καὶ νικῆσαι κατὰ τὸ τῆς D φύσεως περιούσιον · ὅσα δ' ἂν μήπω τισὶν εὕρηται, σὲ δὲ ἄρα καὶ εὑρεῖν καὶ προαγαγεῖν, καὶ ὡς ἐγχωροῦν παραδεῖξαι τῷ βουλομένῳ · κἀντεῦθεν καὶ ἁπάντων περιγενέσθαι, τῷ δι' ἁπάντων ἄχρι δὴ καὶ ἐς τὸ ἀκρότατον ἀνελθεῖν. Καὶ σε οἶομαι διὰ ταῦτα, καὶ ἐς μήκιστόν σοι τὸ βιώσιμον προσγενέσθαι, σύμπαν τἀγαθὸν ὡς χρεὼν ἄρδην συλλεξαμένῳ, ὡς ἄν γε δὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ πρὸς ἐπίδοσιν τοῦτό σοι προέλθοι, πῆξιν

ἐν ἡμῖν ἀρίστην λαμβάνον καὶ ἕδραν καὶ μονιμότητα τῷ ἀμιμήτῳ σχεδὸν τῆς μιμήσεως. Μυσταγωγὸν γὰρ οἷόν τινα καὶ διδάσκαλον ἄριστον τῶν καλῶν ἁπάντων, ὥσπερ ἐπὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ σε ὑπὸ χειραγωγῷ τῇ φύσει, λαμπρῶς καὶ αροσηκόντως, οὐ στήλην βασιλείας μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνθρωπίνων καλῶν θεότευκτον ἄγαλμα, εἴτουν ἀνδριάντα, σοφῶς προχειρισαντος.

A starum, partim quidem imitatum per æmulationem esse, partim vero ingenii et naturæ præstantia superasse : quæ autem hucusque a quopiam inventæ non fuissent, eas et invenisse et in lucem produxisse, et, quoad ejus fieri potuit, cernere volentibus ostendisse : proindeque, quod per virtutes et præclaras res omnes, ad summum quoque pervaseris, omnes longe vicisse. **20** Itaque (1) longiorem etiam tibi vitam, qua bona omnia, pro eo atque decuit, omnino in unum collegeris, obtigisse existimo : ut ex temporis diuturnitate ad incrementum gloriæ hoc tibi accederet : quod, cum apud nos certiorem stabilioremque sedem et stationem optime fixeris, sedula imitatione laudum virtutumque tuarum, quæ inimitabiles fere sunt, assequi eas non potuerimus. Nam veluti quidam arcanorum sacrorum princeps es, et magister virtutum omnium optimus, perinde atque eam ob causam Deus, natura administra et duce, splendide atque magnifice te, ut non solum publica imperii columna, verum etiam omnium humanorum bonorum divinitus exhibita statua et imago esses, proposuerit.

Ἐγὼ δ' ἀλλὰ τούτους πάντας παραιτησάμενος, ἑνί σε μόνῳ παραβαλὼν, τὴν τοῦ λόγου ῥύμην ἐφέξω, ἀεί με λεληθότως τῷ περὶ σὲ πόθῳ παρέλκουσαν, καὶ τοῦ μέτρου ἡρέμα ἐκφέρουσαν· τῷ κρεῖττον ἀεὶ φαντάζεσθαι τοῦ αἱρεθέντος τὸ παρεθὲν, πάντων ἴσοτίμων τῷ μεγέθει καθεστηκότων, τῆς τε νίκης καὶ τῶν πρωτείων οὐδαμῶς αἱρουμένων ἕκαστον ἑτέρῳ παραχωρεῖν τε καὶ ὑπεξίστασθαι. Ὥστε συμβαίνειν ἐξ εὐπορίας μοι μᾶλλον τὸ ἀπορεῖν, καὶ τὴν περιουσίαν εἰς περιφανῆ ζημίαν καθίστασθαι· καί μοι πλέον, τὸ τί παρετέον, ἢ τοῖς ἐπίσης ἐμοὶ δοκιμάζουσιν ἐπαινεῖν τὸ τί λέγειν γίνεσθαι· καὶ γὰρ εἷς μοι, τὸ δὴ λεγόμενον, ἀντὶ πάντων ἀρκέσει· ᾧ καὶ προσφυῶς ἔχων, χαίρεις ἴσως παραλληλίζεσθαι. Τίς δ' ἂν ἕτερος εἴη ἢ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος, τὸ μέγα παρὰ πραγμα καὶ ὄνομα Κωνσταντῖνος; οὗ τὴν μνήμην ὥσπερ τινὰ καὶ πνοὴν ἐνεῖναι πᾶσι χρεὼν, ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις λαμπρῶς οὕτω καὶ γενναίως μάλα ξυναραμένου· Κωνσταντῖνος, ὁ πολὺς μὲν τὴν ἀρχικὴν ἐπιστήμην, τὴν δὲ σύνεσιν ἀπαράμιλλος, τὸν δὲ πρὸς Θεὸν ζῆλον καὶ τῇ μεγαλουργίᾳ τῶν πράξεων καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσιν ἅπαντας ὑπερλάμψας, καθάπερ ἀστέρας ἥλιος. Ἡ γὰρ οὐκ ἀκριβὴς ἐκείνου εἰκὼν σὺ, κράτιστέ; Καὶ μηδ' ἔσοπτρον οὕτω παριστᾷν ἔχειν εἰκόνος ἀρχέτυπον, ὡς αὐτὸς τῆς ἐκείνου ψυχῆς τὰς θεοειδεῖς ἐμφάσεις ἀπομαξάμενος, ἀντιστίλβεις μάλα τοῦτον φαίνων, καὶ οὐχ ἧττον ἢ γνήσως παῖς τὸν γεννήτορα. Ὥστε εἰ καὶ τόλμης σοί γε κριθείην τὰ τοιαῦτα μάλιστα διευλαβουμένῳ, εἴποιμ' ἂν καὶ τοῦτο θαῤῥοῦντως (ἀλλ' ἀνάγχου καὶ συμφιλοσόφει τῷ λόγῳ), υἱὸν Θεοῦ σε κατὰ χάριν μάλιστ' εἰδὼς, καὶ χριστὸν Κυρίου εἴπερ τινὰ, εἰ κόνα σε ἀπαράλλακτον εἶναι, τὴν ἐκείνου εὐσεβῆ τῷ ὄντι καὶ μορφὴν καὶ δύναμιν περικείμενον, καὶ χαρακτῆρα οἷον τῆς ψυχικῆς, εἴτουν βασιλικῆς αὐτοῦ σαφῶς ὑπόστάσεως Σκοπῶμεν δὲ οὕτως. Ἐγχειρίζεται πρὸς Θεοῦ τὸ βασίλειον ἐκεῖνος σκῆπτρον, τὰ πάτρια προλιπὼν, καὶ θείᾳ δυναστείᾳ τῶν ἀλιτηρίων τυράννων μάλιστα περιγίνεται, κατ' οὐρανὸν τὸ τῆς νίκης θεώμενος τρόπαιον. Καὶ σὺ δὲ τὸν ἴσον τρόπον τὸ κράτος περιβαλόμενος, καὶ τὸ νικοποιὸν ὅπλον οὐχ

B Sed enim omnibus eis, quos diximus, omissis, ubi te uni solummodo comparavero, orationis cursum sistam, qui me semper propter meum erga te amorem et desiderium latenter transversum agit, et sensim extra modum producit, propterea quod animo semper id quod prætermissum est, præstantius esse eo quod dicendum elegimus, videtur : adeo magnitudine sua æqualia sunt omnia, neque pro se quodque aliud alii de victoria partibusque primis cedere constituit. Itaque ex ingenti copia ad dicendi inopiam recido, et mihi abundans exuberantia in insignem indigentiam cedit. Plus etiam negotii mihi, quid omittendum sit, quam eis qui laudes tuas mecum persequendas statuerunt, quid dicendum sit, facessit. Unus sane quidem, ut ita C dicam, mihi pro omnibus sufficiet, cum quo etiam fortasse, pro ea quæ tibi cum illo intercedit cognatione et similitudine, libenter te conferri patiere. An vero is alius sit quam Constantinus ille, magnum apud omnes momentum et nomen? Constantinus, cujus memoriam veluti spiritum quemdam inesse omnibus oportet, qui in necessitate summa tam magnifice et tam fortiter opem nobis tulit; Constantinus, artibus imperatoriis magnus, prudentia incomparabilis, ardore autem erga Deum, magnisque rebus gestis, et certaminibus pro vera pietate susceptis, supra omnes quemadmodum sol super astra alia relucens. An tu vero, princeps optime, non certa illius es imago? Non speculum, mediusfidius, ita primarium imaginis exemplar reddit, sicuti tu divinum animæ illius D specimen exprimens, atque illum admodum referens, refulges, non aliter quam germanus filius patrem suum repræsentaret. **21** Atque equidem, quamvis audaciam meam te improbaturum sciam, qui maxime fugere et cavere talia soles, dicere illud tamen audacter sane non dubitem (quod te rego ut patiare, et rationem mecum consideres, qui te filium Dei per gratiam et Christum Domini præter cæteros maxime esse sciam), imaginem te illius per omnia similem esse, qui vere piam illius

(1) Imperator longævus. Septuagenario enim major mortuus est.

formam et vim characterumque animalis sive imperatoriæ ejus subsistentiæ aperte obtineas. Id vero sic consideremus. Accepit ille, patriis moribus relictis, a Deo imperiale sceptrum : et divina potentia maxime fretus, scelestos et perniciosos tyrannos, in cœlo victoriæ tropæo viso, devicit. Tu quoque ad eumdem modum,summa rerum suscepta, et victrici armatura non semel, sed continue inspecta, atque in manibus gestata, seu potius in corde tuo, ut per quam solam et vivas et spires et moveare, circumlata, itidem, ut ille, fortiter adversarios superasti, quicunque opponere se tibi sunt ausi, invictoque Marte de eis triumphum egisti. Quis namque te aspicere saltem sustinuit, forti manu Dei et excelso brachio suffultum et confirmatum ? Excitavit ille et exstruxit Deo urbem imperialem, eamdemque ad formam et magnitudinem ingentem extulit, non solum necessariis rebus abunde,verum etiam superfluis magnifice exornans, nec non tropæa de prædonibus, qui multo tempore ei incubaverant, ejectis, statuens. Liberasti hanc tu quoque ab eis qui eam occupaverant latronibus, novamque eam et juvenescentem reddidisti, mœnibus solidis circumcirca ea vallata, aliisque ejus ædificiis perpulchre et ambitiose exstructis, quæ læta ubique læte sese oculis omnium ingerunt et consurgunt : effecistique adeo, ut suo, ita ut appellatur, respondeat nomini, qui alter scilicet conditor ejus es et deus tutelaris. Ille fidei dogma confirmavit, et linguas male sentientium confudit, injustitiam in sublime loquentes : et perinde atque alter quidam Abraham, trecentis decem et octo vernaculis contractis, præ se egit Arianos furentes persequens eos atque confringens, germanumque et nativum jus Filio decreto suo et auctoritate stabilivit, non creaturam, sicuti homines desipientes opitani sunt, sed ὁμοούσιον, hoc est, consubstantialem Patri eum esse, nec non imaginem, sed eam illi per omnia similem, et characterem seu figuram subsistentiæ paternæ statuens, et Patrem revera principii expertem Patrem : 22 id ipsum scilicet vere exsistentem faciens, et congruentem, ita ut æquum est, dignitatem ei tribuens. Tu vero quid ? Annon eumdem cum illo cursum de connaturali Spiritu tenuisti ? Namque concilio coacto non equidem vernaculorum quorumdam, sed Ecclesiæ primogenitorum nostratium, veluti quidam novus Abraham, beatam rursus hospitio excepisti Trinitatem ; et phalanges eorum qui e lingua laborarunt, disturbans, processionem unde ea proveniat liquido declarasti : ex solo videlicet Patre(1),unde etiam exsistentiam suam inexcogitabili modo, verumtamen ut genitus, habet Filius. Proinde et illud cum fidu-

ἅπαξ, ἀλλ' ἀεὶ ὁρῶν, καὶ χερσὶ τοῦτο διακατέχων. μᾶλλον δὲ περιφέρων ἐγκάρδιον, ὡς αὐτῷ δὴ μόνῳ καὶ ζῆν καὶ πνεῖν καὶ κινεῖσθαι, ἐπίσης ἐκείνῳ κατακράτος περιγίνῃ τῶν ἐναντίων, ὅσοι δῆτ' ἀνταίρειν σοί γε τόλμης ἐγένοντο, ἀμάχῳ δυναστείᾳ κατατροπούμενοι. Τίς γάρ σε καὶ προσβλέπειν εἶχε, Θεοῦ χειρὶ κραταιᾷ καὶ τῷ ὑψηλῷ βραχίονι τούτου ἐπερειδόμενόν τε καὶ στηριζόμενον ; Ἀνίστησιν οὗτος πόλιν βασίλειον τῷ Θεῷ, καὶ εἰς κάλλος ἐξαίρει καὶ μέγεθος, σεμνύνων οὐ τοῖς ἀναγκαίοις διαρκῶς μόνον, ἀλλά γε δὴ καὶ τοῖς περιττοῖς, τρόπαιά τε κατὰ τὸ ἐκ πολλοῦ ἐμφωλεῦον ἐκεῖ λῃστρικὸν ἀνιστάς. Ἐλευθέραν καὶ σὺ ταύτην τῶν κατασχόντων πάλαι δεικνύεις λῃστῶν, καὶ καινήν τινα καὶ νέαν αὖθις ἐγκαθιστᾷς · στερρὸν περικύκλῳ βάλλων τὸ τεῖχος, καὶ τἄλλα ταύτης εὖ μάλα φιλοτίμως ἐξεργαζόμενος, φαιδρὰ φαιδρῶς ἁπανταχοῦ ταῖς ὄψεσιν ἁπάντων καὶ συνανίσχοννα, καὶ διδοὺς καλεῖσθαι ὃ λέγεται, δεύτερος πολιοῦχος καὶ οἰκιστὴς κυρίως αὐτῆς καθεστώς. Ἀλλ' ἑδράζει μὲν ἐκεῖνος τὸ δόγμα τῆς πίστεως, καὶ συγχέει γλώσσας ἀλλοφρόνων, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλούσας · καὶ ὡς Ἀβραάμ τις ἄλλος τοὺς τριακοσίους ἀθροίσας οἰκογενεῖς, κατόπιν ἐλαύνει, τοὺς περὶ τὸν μαινόμενον Ἄρειον ἐπιδιώκων καὶ καταῤῥάσσων · καὶ τὸ γνήσιον τῷ Υἱῷ προσκυροῖ, οὐ κτίσμα κατὰ τοὺς ἄφρονας, ἀλλ' ὁμοούσιον τῷ Γεννήτορι δογματίζων, εἰκόνα τε αὖθις, ἀλλ' ἀπαράλλακτον, καὶ χαρακτῆρα τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, καὶ πατέρα ταῖς ἀληθείαις τὸν ἄναρχον Πατέρα, τοῦτ' αὐτό γε ὄντα ποιεῖ, τὸ προσῆκον ὡς προσῆκεν ἀξίωμα χαριζόμενος. Τί δὲ καὶ σοί ; Οὐκ ἴσος ἐκείνῳ δρόμος περὶ τοῦ συμφυοῦς Πνεύματος ; Συλλόγους καὶ γὰρ ἠθροικὼς οὐκ οἰκογενῶν δή τινων, ἀλλ' Ἐκκλησίαν πρωτοτόκων τῶν καθ' ἡμᾶς, ὥσπερ τις νέος καθεστὼς Ἀβραάμ, τὴν μακαρίαν καὶ αὖθις ξενίζεις Τριάδα, καὶ γλωσσαλγῶν φάλαγγας διατέμνεις · κἀκεῖνο τρανῶς τὴν ἐκπόρευσιν ὅθεν ἔχει διασαφεῖς, ὅτιπερ ἐκ μόνου δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς, ὅθεν τὸ εἶναι ἀπερινοήτως, πλὴν γεννητῶς, καὶ τῷ Υἱῷ πρόσεστιν. Ὥστε δὴ κἀκεῖνο ἂν θαῤῥούντως ἐρῶ, ὡς ὅπερ ἐκείνῳ περὶ τοῦ Υἱοῦ πρότερον ἐχαρίσθη, τοῦτό σοί γ' ἐν ὑστέροις ἐνεπνεύσθη περὶ τοῦ Πνεύματος, ἵνα κἂν τούτοις ὡς ἐγχωροῦν τὸ ἴσον ἔχοιτε, ἐπ' ἴσοις πράγμασιν ὑπερφυῶς ταυτιζόμενοι, τῇ τε σπουδῇ καὶ πόθῳ, καὶ τῷ ὑπερμεγέθει τῶν πράξεων. Τοίνυν καὶ οὐκ ἄν τι τοῦ σκοποῦ διεκπεσεῖν δόξαιμι, εἴ γ' ἐκείνῳ μὲν δώσω τὸ θεμέλιον οἷον τῶν ὀρθῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι, σὲ δὲ οἷά τινα ὄροφον πάγκαλον κλεῖδά τε αὐτῆς καὶ σφραγῖδα ἄσυλόν, καὶ ἄμφω τὸ μέγα τοῦτο χρῆμα τῆς εὐσεβείας τοῖς τῶν Πατέρων ὅροις ἐπίσης διατηροῦντας, καὶ οὐκ ἐπὶ πολὺ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀπανταχοῦ καὶ φθάνοντας καὶ σαλπίζοντας · εἴ γ' ἐκεῖνος μὲν καὶ ἄμφω τὰς γεννήσεις Χριστοῦ, σὺ δὲ τὰς

(1) Imperatoris istius ductu, in concilio episcopi Orientales Spiritum sanctum ex solo Patre, contra Occidentales, procedere statuerunt. Sed non longe post, a nepote ejus Joanne Palæologo imperatore auctore, in Florentina synodo, anno Domini 1439, Græci in Latinorum sententiam pedibus discessere, ita ut Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere profiterentur, cum persuasum eis esset, Latinos Deum Patrem unicam Filii et Spiritus sancti causam credere, duo vero principia, duasve causas in consubstantiali Trinitate exsecrari.

ὑστάτας διαθήκας ἐπισφραγίζεις· Τί δὲ ἄρ' ἐν τούτοις μὲν πρὸς τὸ ἴσον ἐκείνῳ διαμιλλᾷ, ἦθει δὲ καὶ τρόποις, τῷ τε πράῳ καὶ μεγαλοψύχῳ, οἴκτῳ τε καὶ φιλανθρωπίᾳ πρὸς δὲ τῷ ἀνυποκρίτῳ τῆς περὶ τὰ θεῖα εὐλαβείας καὶ τοὺς Θεοῦ λειτουργούς· ἔτι δὲ τῷ τῶν πράξεων μεγαλοπρεπεῖ καὶ τῷ φιλοτίμῳ τῶν ἔργων, καὶ τὸ μέγιστον, τῷ διαπύρῳ πρὸς Θεὸν ἔρωτι· ὥστε δὴ καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινεῖν εἰς αὔξησιν τὸ σέβας ἐπιδιδόναι, καὶ ῥυθμίζεσθαι πρὸς ἀκριβειαν τὰ ἡμέτερα, καὶ λόγοις, καὶ νόμοις, καὶ ὑποδείγμασιν· ἧττων ἐκείνου κατὰ τί γένῃ καὶ φέρῃ τὰ δεύτερα; Οὐμενοῦν οὐδαμῶς· ὥστ' εἰ μὴ καὶ χρόνος μεσολαβῶν τὸ διεστὼς ἐνεποίει, οὐδεν ἦν ἄρα τὸ προσιστάμενον ἐν ἀλλήλοις ὑμᾶς κεῖσθαι καὶ παρ' ἀλλήλοις, καὶ δι' ἀλλήλων περιχωροῦντας, τῷ ἀπαραλλάκτῳ γνωρίζεσθαι, ὡς τῇ ταυτότητι λανθάνειν ὁπότερος, ἄλλος αὐτὸς ἑκάτερος ἀντικρυς παρ' ἑκάστῳ κρινόμενος, καθάπερ μέρη καὶ ἀέρος καὶ ὕδατος ἐν ἀλλήλοις μιγνύμενα. Καί γε δὴ καὶ τοῦτ' εἰπεῖν μετὰ θάῤῥους οὐκ ἀπὸ τρόπου εἰρήσεται· ὡς καὶ τῶν ἴσων δὴ γερῶν ἐκείνῳ, δόξης τ' αὖ καὶ στεφάνων, στάσεώς τε ἅμα καὶ τάξεως, καὶ τῆς ἰσαποστόλου κλήσεως, μετὰ τῆς μακρᾶς ἐκείνης καὶ ἀδιαδόχου βασιλείας τε καὶ ἀρχῆς, πρὸς Θεοῦ λαμπρῶς ἐπίσης ἐκείνῳ καὶ σὲ καταξιωθῆναι.

A cia dicere ausim, quod illi antea de Filio per gratiam datum est, id tibi postea de Spiritu inspiratum esse: ita ut in hac quoque parte, quantum permissum est, æquam laudem habeatis, in æqualibus et eisdem rebus mirifice æqualem atque eumdem consecuti honorem, insigni nimirum erga divinum Numen studio et desiderio, nec non rerum actarum magnitudine. Itaque nihil me ab instituta veritatis ratione discessurum puto, si ill[i] quidem hoc tribuero, fundamentum quodammodo eum rectorum Ecclesiæ dogmatum et esse et perhiberi: te vero cuidam pulcherrimo fastigio et clavi atque sigillo integro comparem: et utrumque ingens istud veræ pietatis monumentum ex Patrum præscripto conservare, atque id non in plerasque B terræ partes, sed loca ubique omnia propagare, et tanquam buccina promulgare dicam. Quandoquidem ille utramque Christi generationem, tu vero postremum testamentum sigillo consignas tuo. Enimvero an tu quidem in rebus quas diximus ex æquo cum illo certas, morum autem consuetudine, clementia, magnanimitate, misericordia, humanitate præterea sincera et simulationit ignara in Deum religione, atque in Dei ministros pietate: insuper actionum magnificentia, operumque ambitioso splendore: denique, quod maximum est, flagranti erga Deum amore; adeo sane, ut omnem, sicuti in proverbio est, propterea moverit funem, orationibus, legibus et exemplis propositis, ut religionis cultus incrementa sua caperet, et res nostræ quam rectissime ordinarentur, aliqua ex parte illo inferior secundas fers? Id vero tantum abest, ut nisi quod medium intercessit tempus, intervallum quoddam fecisset, nihil prorsus impedimenti obstaret, quominus alter in altero situs esset: et alter ab altero, atque adeo per alterum, in publico obambulans, 23 propter indiscretam similitudinem ita cognosceretur, ut per eam similitudinem, dum uterque alter ipse vestrum prorsus esse a quolibet judicaretur, uternam esset, non satis constaret, quemadmodum aeris et aquæ inter se commistæ partes. Quin et illud, atque audacter quidem, non tamen præter modum dicetur, eisdem te cum illo gloriæ et ornamentorum, item status simul et ordinis, apostolicæque plane vocationis, una cum diutino illo, et quod successionem nesciat, regno et imperio, præmiis et honoribus sane quam splendide Deum dignatum esse.

Ἆρ' οὖν ἱκανῶς ὁ λόγος τὸν ἐμὸν αὐτοκράτορα καὶ ἀρίστως ὑπεζωγράφησεν; Ἢ δεῖ, καθάπερ τοὺς τῶν ζωγράφων ἐπιμενεῖς καὶ μὴ φαύλους, προσεπιβάλλειν καὶ ἕτερα χρώματα; Ἀλλὰ τίς ἂν λόγος κάλλος τοσοῦτον καὶ ψυχῆς καὶ σώματος διαγράψειεν; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι, κἂν πάντες εἰς ἓν ἀθρόον καὶ ταυτὰ γένωνται· Πλάτων ἐκεῖνος τῆς μεγαληγόρου καὶ φρενὸς καὶ γλώττης, ἢ γοῦν Δημοσθένης μετὰ τῆς ὑποκαθημένης τοῖν λόγοιν δεινότητος, ἢ Θουκυδίδης καὶ Ἀριστείδης· ὁ μὲν εἰς ὄγκον ἐξαίρειν λόγους εἰδὼς, ὁ δ' ἀμιμήτῳ φράσει λέγειν μαθών· καί γ' εἰδότες ἄκρως ἄμφω δὴ καὶ μόνοι λόγους ἐξισοῦν πράγμασιν· ἀλλ' οὐδ' Ἀπελλῆς ἐκεῖνος καὶ Λύσιππος, οἳ χρωμάτων ἀρίστῃ κράσει τὴν γραφικὴν ἦραν εἰς μέγα, ἐμψύχους ἀλίγου δεῖν ἐργασάμενοι πίνακας· ἢ γοῦν Φειδίας ἢ Μύρων, δεινῶς μάλα γράφειν ἐξεπιστάμενοι, καὶ χαλκῷ καὶ λίθοις καταμηνύειν ἦθος ἀνδρῶν, κἂν ταῖς γλυφαῖς ὑποκαθημένας τοῖς τύποις συνεκφέρειν πως καὶ τὰς τῶν μορφουμένων ἀρετὰς ἱκανῶς ἔχοντες. Ἀλλ' οὐδ' οὗτοι πάντες εἴπερ ἦσαν· εἶτ' οὖν εἰκόσι καὶ στή-

C Sed enim num recte et digne satis oratio imperatorem meum depinxit? An etiam, id quod diligentes et laudati pictores faciunt, colores insuper alios adjicere opus est? At quænam verba tantam et animi et corporis pulchritudinem describent? Ego quidem fieri id posse non puto, etiamsi simul omnes in locum eumdem conveniant, Plato ille cum magnifica et mente et lingua, et Demosthenes cum ea quæ orationi ejus subsidet vi et gravitate: et Thucydides et Aristides, quorum alter cum pondere verba proferre, alter ea elocutione, quam imitari non sit, dicere novit: utrique sane, et prope soli, ad summum facta verbis exæquare periti. Sed neque Apelles et Lysippus, qui optima D colorum temperatura artem pingendi magnopere extulerunt, et prope animatas proposuerunt tabulas: nec sane Phidias aut Myron, et ipsi artifices egregii, qui ære et saxis mores et ingenia virorum indicare, et in sculpturis operibusque suis, subsidentes ipsis imaginibus eorum quorum formas adumbrarunt, virtutes simul satis

bene exprimere potuerunt. Verum et isti omnes, siquidem adessent, orationibus atque imaginibus et statuis suis pulchritudinem et magnificentiam eam rerum omnium, quæ extra saltem in imperatore meo coruscant, describere aut adumbrare omnino, quamvis novos verborum atque artis et flores et colores adhiberent, non possent. Nisi quis in materiam immortalem et vivam, radicesque sempiternas et pondus stabile atque immotum habentem, pulchre effigiem corporis tui imprimere norit : et Thracium forte Atho, aut aliud quiddam, quod a cœlesti sublimitate secundum in terris sit, Olympum videlicet, aut Caucasum, aut Parnassum qui convenientem ac congruam latitudinem et sublimitatem, 24 accommodata quoque membra et articulos artifici præbere possit, in evidentem speciem tuam conformams, ita simulacrum vere tuum, quod tam pulchrum et magnificum est, exhibeat. Id quod hactenus fieri nullo modo potuit. Aurum porro et argentum, adhæc æs et ebur, ligna præterea, tincturæ et lapilli, ut exiguæ quædam et venales effigies, quæ furtis sunt obnoxiæ, et tempore intereunt et corrumpuntur, quonam modo tibi, quod debetur et convenit, præstent? Itaque hoc ipsum, quod a nemine divinum et animæ et formæ specimen tuum digne, et pro eo atque debet, depingi aut delineari queat, in summam tibi laudem et gloriam cedat : et sit perinde atque in tabula inscriptio, effigies, columna, atque adeo imperii tui statua inimitabiliis. Ad omnia hæc unum illud breviter addam, quod si tibi nihil rerum aliarum adesset, quas quidem benignitate et dono Dei habes innumerabiles, ipsum sane veræ pietatis ærarium atque domicilium, quod quæcunque aliquis mente concipere possit, bona prorsus continet omnia, novum hoc tabernaculum, alteram Sion, novum sanctuarium Dei, alteram et eam duplicem arcam, pulcherrimum totius orbis oculum, seu potius cor ejus, rerum omnium opportunissimam, atque (ut simpliciter dicam) quidquid est in terris optimum omne, magnam hanc et imperialem urbem Constantinopolim dico : quod eam per te habemus, et quod eo perveneris, ut certo Ecclesiæ decorem suum nitoremque restitueres, viis omnibus quæ ad errorem ferunt concisis : sola ea satis tibi esse possent ad præclarum decus, et ingentem gloriam una cum ævo ipso, et quam quisquam vel excogitare vel eloqui possit longius duraturam, atque ad immensam quamdam, quæ non pudeliat, spei erga Deum simul et liberatis fiduciam.

Hæc ego de rebus hisce quæ philosopher et dicam, habeo : qui sub te tanto principe et præside et curatore dego, beatam et felicem imperatorio modo meditante atque exercente philosophiam, et res Christianas in prospero statu et successu administrante, quemadmodum inquit Aristonus (1). Cæterum, imperatorum omnium humanissime, suscipe orationem hanc nostram, unum quiddam ex eis quæ apud te sunt rebus præclaris, atque id quidem breviter admodum et tenuiter, veram scilicet pietatem prosequentem. Non enim instituti

A λαις τὴν ἐξωθεν ἀπαστράπτουσαν τῷ μῷ βασιλεῖ ἐφ' ἅπασιν ὡραιότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν γράψαι, ἢ γοῦν μορφῶσαι ὅλως ἰσχύσειαν, κἂν καινότερα μορφώσωσι καὶ λόγων ἄνθη καὶ χρώματα· οὐκ οἶδ' εἰ μή τις εἰς ἄφθαρτον καὶ ζῶσαν ὑλην, ῥίζας τ' ἀϊδίου ἔχουσαν, καὶ βάρος ἀνίνητον καὶ ἀσάλευτον, καλῶς ἔγνωκέ σου καταθέσθαι τὴν τοῦ σώματος ὁμοιότητα· τὸν Θρᾴκιον Ἄθω τυχὸν, ἢ τι ἄλλο μετὰ τὸ οὐράνιον ὕψωμα δεύτερον ἐπὶ γῆς, Ὄλυμπον ἴσως ἢ Καύκασον ἢ Παρνασσὸν, σχηματίσας εἰς μορφοειδῆ σὰ ἐκτυπώματα· κἂν τῷ σύμμετρα πλάτη καὶ ὕψη, ἄρθρα τε καὶ μέλη ἀποχρῶντα παρασχεῖν αὐτῷ, εἰκόνα σὴν ἀληθῶς εἶναι δείξειεν, οὕτω κοσμίως μάλα καὶ μεγαλοπρεπῶς ἔχουσαν, ὅπερ τέως ἀμήχανον. Χρυσὸς δὲ καὶ ἄργυρος, πρὸς δὲ χαλκος καὶ ἐλέφας, ἔτι δὲ ξύλα καὶ βαφαὶ, καὶ ψηφῖδες, σμικρὰ B δή τινα καὶ ὠνητὰ ἐκμαγεῖα κλεπτόμενα, καὶ χρόνῳ εἴκοντά τε καὶ συγχεόμενα, πῶς ἂν τό γε προσῆκον ἐπὶ σοὶ δράσαιεν ; Καί γ' ἔστω τὸ μὴ κατ' ἀξίαν ἐφικέσθαι δυνηθῆναί τινα προσηκόντως γράψαι, ἢ γοῦν εἰκονίσαι τὸ σὸν θεοειδὲς καὶ ψυχῆς καὶ μορφῆς, εἰς ὑπερβάλλουσάν σοι δόξαν καὶ καύχημα· καὶ τοῦθ' ὡς ἐν πίνακι πρόγραμμα, εἰκὼν καὶ στήλη, εἴτουν ἀνδριὰς βασιλείας ἀμίμητος. Ἐπὶ δὴ πᾶσι τούτοις ἓν ἐρῶ καὶ σύντομον. Εἰ μή τί σοι τέως τῶν ἄλλων ἐνῆν, ὧν ἀπείρων ἔσχες πρὸς Θεοῦ χρηστῶν τε καὶ δωρεῶν, αὐτό γε μὴν το τῆς εὐσεβείας ταμιεῖον ἄρδην ἅπαντ' ἔχον τῶν ἀγαθῶν, ὅσα οὐδ' ἐν νῷ τις ἂν ἰσχύσοι περιλαβεῖν, τὴν νέαν σκηνὴν, τὴν ἄλλην Σιὼν, τὸ νέον ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ, τὴν δευτέραν καὶ διπλῆν κιβωτὸν, τὸν τῆς οἰκουμένης κάλ- C λιττον ὀφθαλμὸν, ἢ μᾶλλον τὴν καρδίαν ταύτης, τὸ καιριώτατον, ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ πᾶν ὅ τι κράτιστον τῶν ἐν γῇ, τὸ μέγα καὶ βασίλειον ἄστυ, τὴν Κωνσταντίνου φημὶ, διὰ σοῦ ἡμῖν προσγενέσθαι· καὶ τὸ γ' ἐπ' ἀσφαλοῦς σε βαίνειν παρασκευάσαι τὴν τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπειαν· συντρίψαντα πάσας τὰς ἐπὶ τὴν πλάνην φερούσας ὁδοὺς, ἀρκεῖν σοι ταῦτα δὴ καὶ μόνα πρὸς εὐδοξίαν καὶ μέγα κλέος, τῷ αἰῶνι παρεκτεινόμενον, καὶ ὑπὲρ ὃ ἄν τις καὶ νοήσοι καὶ φράσοι, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος τε ἅμα καὶ παῤῥησίας, ὑπερφυές τι θάῤῥος καὶ ἀνεπαίσχυντον.

D Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων ἔχω φιλοσοφεῖν, ὑπὸ τοιούτῳ σοι καθηγεμόνι καὶ προστάτῃ καὶ κηδεμόνι τεττόμενος, τήν τ' εὐγαίμονα καὶ μακαρίαν βασιλικῶς ἀσκοῦντι φιλοσοφίαν, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς εὖ πράττοντι, καθά φησιν ὁ Ἀρίστωνος. Ἀλλ', ὦ βασιλέων πάντων φιλανθρωπότατε, δέχου δὴ τὸν λόγον, ἔν τι τῶν περὶ σὲ καλων, τὴν εὐσέβειαν, καὶ τοῦτο βραχέως πάντη καὶ ἀμυδρῶς διιόντα. Οὐ γάρ θ' ἡμῖν πρόθεσις τοῖς σοῦ κατὰ μέρος ἅπασιν ἐπελθεῖν· πάλαι γὰρ καὶ πολλοῖς ἐξύμνηται ταῦτα, καὶ ἔτι τῷ μεγάλῳ αἰῶνι ἐξυμνηθήσεται· καὶ τοίνυν ἃ τοῖς ἅλ-

(1) Imo *Aristonis filius*, nempe Plato. EDIT.

λοις παρεῖται, ἄλλος μάλ' ἐφεῦρε · πάντα δὲ καὶ παραλέλειπται τοῖς πᾶσι καὶ λέλεκται. Πολλῶν γὰρ ἐμβυθισθέντων τοῖς σοῖς, τῷ μὲν πολλὰ, ἄλλῳ δὲ πλεῖστα, τῷ δ' ἕτερα, καὶ ἄλλῳ ἄλλα διαφόρως εἰπεῖν ἐξεγένετο · οὐδενί γε μὴν ἁπάντων εἰς ἅπαντα χωρῆσαι τόσον τόλμης ἐπῆλθεν, εἰκότως ἀμήχανον ἅπασι τοῦτο κριθέν · ὡς δὴ καὶ ἡμεῖς μέρον τι τῆς σῆς φιλανθρώπου ἀρχῆς, τὸ περὶ τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ κατεσπουδασμένον καὶ εὐσεβὲς, λέγειν προύθέμεθα, ἅτε δή σοι τὴν ἡμῖν προσφάτως σπουδασθεῖσαν βίβλον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας προσφωνεῖν ἠρημένοι. Τίνι γὰρ ἂν ἄλλῳ τ' ἐχρῆν ; Καὶ γὰρ δόξαν οὕτω πᾶσαν ταύτην εἰς ἓν ἀθροίσαντες καὶ διοργανώσαντες, τήν τε προτέραν, καὶ ὅση δή παραλέλειπται, ἐν πολλοῖς καὶ διαφόροις ξυγγραφεῦσι καὶ πραγματείαις ἀμωσμέπως διεσπαρμένην, τῇ σῇ γ' ἀρίστῃ ψήφῳ ταύτην προσανατίθεμεν · κἂν μὲν σοὶ κριθείη τοῦ καλοῦ μὴ διαμαρτεῖν, εὖ ἂν ἔχοι · εἰ δ' οὖν, ὡς εἰ μηδ' ἐγένετο παρ' ἐμοὶ κριτῇ, καὶ πᾶσι σχεδὸν, λογισθήσεται. Δίεισι δέ μπι τὸ σύγγραμμα, ὡς ἐγχωροῦν, προϊὸν ἀπὸ τῆς ἐξ οὐρανοῦ καθόδου, καὶ τῶν πατρικῶν κόλπων ἀμεταβάτου κινήσεως τοῦ προαιωνίου καὶ Υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ ἀνάρχου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἱκανοῖς ἐν τμήμασι διαιρούμενον, Κάτεισι δ' ἐς ὅσον ἐξικέσθαι ἐχρῆν, ἀρκούντως πόῤῥω πη τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὑποχωροῦν σε καὶ αἰωρούμενον, λείως καὶ ὁμαλῶς μάλιστα προηγμένεν, καὶ ὡς χρεών τέ γε τοιαῦτα φράσεώς τε καὶ λέξεως καὶ συνθήκης μάλιστα ἔχειν. Τοιγαροῦν καὶ πρόσου δή μοι τὴν συγγραφὴν εὐμενῶς · ἣν, ὡς εἴρηται, τῇ σῇ ψήφῳ προσάγομεν, μᾶλλον δὲ τῇ σεμνῇ καὶ βασιλικῇ κορυφῇ μετὰ δέους οἷά τινα στέφανον περιτίθμεν, οὐκ ἔκ τινων λειμώνων ῥεόντων καὶ ἀπανθούντων ὡς τάχιστα, οὐδ' ἐξ ἀνθέων μαραινομένων τοῦτο δρεψάμενοι καὶ συλλέξαντες, ναὶ μὴν οὐδ' ἐκ λίθων περιφανῶν τινων, διαυγείαις τισὶ καὶ χρυσοῦ περιλάμψεσιν ἡδύ τι στελβόντων καὶ χάρειν, τοῦτον σμμπήξαντες, θᾶττον μετακυλιομένων καὶ στρεφομένων, καὶ νῦν μὲν τοῦτον, νῦν δ' ἐκεῖνον, καθάπερ ἐν ὀνείρῳ, πρόσκαιρα θελγόντων τε καὶ περισαινόντων · ἀλλ' ἔκ τινων ἀκηράτων παραδείσων, καὶ ἀθανάτων ἀνθέων ἐρανισάμενοι, οὔτε χρόνῳ, οὔτε μὴν γήρᾳ σθινόντων τε καὶ ἀμαυρουμένωτ, ἀλλ' ὡσανεὶ μετὰ τῆς θείας καὶ πνευματικῆς γεγραμμένων ὁδμῆς, καί τι καὶ δρόσου τῆς ἐξ Ἑρμὼν λειβομένων. Καί γε δὴ τοῦνον συμπλέξαντες, ὡς ἐνῆν, τῇ σῇ κορυφαίᾳ ἀκρότητι ἐφαρμόζομεν · ὃν οἶμαι καὶ ὁ μέγαρ αἰὼν, αἰδεσθεὶς τοὺς σοὺς ὑπερμεγέθεις ἄθλους, συντηρήσει ῥμάραντον · κἂν τις καὶ γλῶσσα τέως ἀκόλαστος, καὶ παίδευσις ὑβρίστρια καὶ διάνοια, τὸ τῆς Γραφῆς εἰπεῖν, οὐρανῷ τῆς σῆς δόψθς ἔλοιτο βλασφημεῖν, καὶ βέλη πρὸς ἀέρα πέμπειν, λόγους τ' ἀνασπᾶν τκιᾷ τινι, τὸ τῆς τραγῳδίας, ὅπερ τινὰ τολμῆσαι τέως οὐκ οἶομαι · ἀλλ' ὁρῶν σε τούτῳ δὴ στεφανούμενον καὶ κατακροτούμενον, ἐμφραγήσεται, καὶ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλεῖν τάχος ἀπελεγχθήσεται · τηρός τε τὰς ὄψεις προέλθοι, μηδ' ἀτενίσαι τῷ

A nostri est, sigillatim res omnes tuas commemorare, 25 quæ dudum a multis vel jam celebratæ sunt, vel adhuc celebrabuntur, et futuris sæculis commemorabuntur. Et quidem quæ ab aliis prætermissa sunt, alii invenere : et omnia ab omnibus et prætorita et dicta sunt. Posteaquam enim permulti se ad res tuas commemorandas, perinde atque in altum mare demiserunt, hic quidem multa, ille autem plurima, quidam nonnulla, atque alius alia varie recensuerunt : nemini quidem omnium tanta incessit audacia, ut ad omnia describenda se conferret, quod id fieri omnino non posse, recte ab omnibus judicatum sit. Quemadmodum et nos partem quamdam perhumani imperii tui, egregium in Ecclesiam Christi studium et
B pietatem tuam, nobis dicendam proposuimus, quippe qui ecclesiasticæ Historiæ librum, recens a nobis conscriptum, dedicandum tibi statuerimus. Cui enim alii eum consecraremus ? Cum namque visum nobis esset, historiam eam omnem in unum conferre codicem, prioremque et eam simul quæ omissa est, in ordinem unum disponere, a multis et variis scriptoribus in operibus pluribus sparsim quodammodo tractatam, calculo et judicio tuo optimo eam exhibendam duximus ; ac si quidem sententia tua comprobata fuerit, recte se res habebit. Sin minus, perinde atque nunquam exstiterit, meo ipsius et omnium fere judicio consebitur. Progreditur autem mihi opus hoc, pro eo atque fieri potuit, initio sumpto a descensu e cœlis atque
C intransitivo e paterno sinu, motu et transitu antesæcularis et Filii et Verbi æterni principioque carentis Dei et Patris Domini et Dei et Servatoris nostri Jesu Christi, in plures divisum tomos. Procedit vero ad eum qui conveniebat locum, satis longe ante nostra tempora resistens atque suspensum facili atque æquali maxime ductu, quali scilicet elocutione, dictione et compositione scripta ejusmodi potissimum componi decet. Quapropter admitte, quæso, benigne ad te historiam hanc : quam, sicuti dictum est, ad calculum tuum producimus, ac potius venerando et imperiali vertici
D tuo cum timore, veluti quamdam coronam imponimus ; non equidem in pratis aliquibus fluxis et quam celerrime defloreseentibus, neque ex floribus marcescentibus decerptam, neque etiam ex pellucidis lapidibus fulgore quodam et auri splendore 26 suave quiddam et gratum relucentibus, consertam atque compositam : quæ res celeriter hinc et inde volutæ transferuntur, et nunc quidem hunc, nunc vero illum perinde atque in somnis ad breve tempus deliniunt atque demulcent : sed ex æterno paradiso quodam et floribus immortalibus collectam, qui neque tempore, neque sane senio ullo intereant et evanescant, verum divino quodam modo et spirituali odore picti atque imbuti sint, et aliquid de stillante rore montis Hermon delibaverint. Hanc coronam, pro eo atque fieri potuit, contextam, summæ sublimitati tuæ ada-

ptamus : quam, ut puto, ingens etiam ævum, maxima tua certamina et labores veritum, conservabit immarcescibilem. Etiamsi aliquando lingua quæpiam impotens, atque castigatio et mens contumeliosa, ut Scriptura inquit, in cœlum gloriæ tuæ blasphemare, atque tela in aerem mittere, et verba umbra quædam, quod in tragœdia est, tollere atque erigere cœperit, quod quidem minus aliquem unquam ausurum esse puto : sed ubi viderit te ea esse coronatum et exornatum, os ejus obturabitur, et injustitiam in sublime loqui ipse statim redargutus supersedebit, captusque oculis prodibit, ut qui intendere eos in ejusmodi ornamentum tuum, et quæ inde cum gratia prominet et lucem et vim, nequeat. Varios illa sane et omnigenos florum coruscantes et aureos habet colores, quam aliquis aptissime agri hortum herbarum omnium feracem dixerit. Potissimum vero illis mirifice abundat, qui pullulantes candescunt, et qui purpurea specie florent, quique nitore ad nigredinem magis vergentes, quam maxime relucent. Sunt vero ii ex quibus corona tibi quam pulcherrime contexta atque conserta est, hierarcharum stola, vitæ sanctitate supra solem ipsum coruscans : et martyrum vera et veneranda purpura, sanguine eorum prolixe tincta atque rigata : insuper lucis conciliatrix nigrescens et divinitus contexta vestis, illis admodum congruens, qui ad vitam angelicam contendunt atque aspirant. Ex quibus Christi Ecclesia, aureum prorsus virtutibus circumamicta ornatum, veluti quædam sponsa, rem omnium pulcherrimam universitatis hujus exhibet atque repræsentat regi iste commemorat : 27 per quem tibi ut illis honore coronam imponimus, qui rebus omnibus optimus exornatus : quam hic etiamnum quasi quemdam procœmium, hanc inquam, pretiosissimam imperii coronam, laborum tuorum, perinde atque bravium, tropæa, et splendidam, tuo ipsius respondens nomini (8), statuisti, donavit.

Ergo age tu, qui solus natura, sicut ille dixit, omnia, quæque divinæ, quæque æternæ sunt doctrinæ, præcipue vero propter eximium et sedulum in res quasque pulcherrimas studium tuum, quæ in disciplinis sunt arcana magis et sublimiora, nosti, utere ingenio tuo, et materiam adhibe igni incomparabilis tuæ eruditionis et judicii : seu potius ad amussim tuam accommoda et explora lucubrationem istam. Quamvis sperem (nam quod antea recte dixi, id nunc quoque a me dicetur) nullum fore tam præfractum et audacem, ut scilicet post censuram tuam, vel digitum scripto huic adhibere audeat. Improbas vero et invidas linguas veneno parricidæ serpentis consumi et interire permitte. Quis namque, rogo, in te rebus omnibus incomparabilem, quod malediceret, habuit? o divina vindicta, et tonitrua et fulmina cœlitus

(1) Andronici videlicet.

A τῷ δὴ τούτῳ κόσμῳ, καὶ τῇ ἐντεῦθεν ἐκπηδώσῃ μετὰ χάριτος αἴγλῃ δυνάμενος· ποικίλα μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ παντοῖα τὰ ἐξ ἀνθέων στίλβοντα καὶ διάχρυσα χρώματα, εἴποι τις ἂν προσφόρως ἀγροῦ τὸ παμβότατον. Μάλιστα δὲ τούτων ὑπερφυῶς βρίθει, ὅσα τε τῷ λευκῷ τέθηλεν, οἷς τε τὸ φοινικοῦν ἐξανθεῖ, καὶ ὧν τὸ μέλαν τοῦ ἄνθους ἐς βάθος μάλιστα στίλβει. Εἴν δ' ἂν ταῦτα, ἐξ ὧν σοι καὶ ὁ στέφανος ὡς ἄριστα ὑφανθεὶς συνεπλάκη, ἥ τ' ἐξ ἱεραρχίας στολὴ τῷ βίῳ ὑπὲρ ἥλιον λάμπουσα, καὶ τῶν μαρτύρων ἡ ἀληθὴς καὶ σεμνὴ πορφυρὶς, ἱκανῶς τοῖς σφετέροις αἵμασι βεβαμμένη, καί γε δὴ καταβεβρεγμένη· πρός δὲ καὶ τὸ φωτὸς πρόξενον μέλαν καὶ θεοὐφάντον ἔνδυμα, προσῆκον μάλα τοῖς πρὸς τὸν ἀγγελικὸν βίον κατασπεύδουσι καὶ ἐπειγομένοις· ἐξ
B ὧν ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία τὸν διάχρυσον καθάπαξ ταῖς ἀρεταῖς περιβαλομένη κόσμον, οἷά τις νύμφη, πάγκαλόν τι χρῆμα τῷ τῶν ὅλων παρίσταται βασιλεῖ· ὧν δὴ τοὺς ἀθλους καὶ τοὺς ἀγῶνας ἡ βίβλος διέξεισι· δι' ἧς ὡς ὁμοτίμῳ τούτοις, καὶ τὸν ἐκ τούτων στέφανον περιτίθεμέν σοι, τῷ πάντ' ἀρίστῳ καὶ βασιλικῷ τὴν φύσιν τε ἅμα καὶ τὴν ψυχὴν, ταύτην προσφωνοῦντες δὴ καὶ ἀνατιθέντες, καὶ ταῦτα τῷ τῆς δόξης στεφάνῳ μάλα διακεκοσμημένῳ· ὃν κἀνταῦθα, οἷόν τιν' ἀῤῥαβῶνα τοῦ μέλλοντος ἐκείνου καὶ αἰωνίζοντος, καὶ προοίμιον ὥσπερ, καὶ τὸν νῦν ὑπέρτιμον τῆς ἀρχῆς φημι στέφανον, τῶν σῶν ἀρετῶν, ὑπερφυῶν τ' ἀγώνων καὶ ἄθλων οἶμαι ἔπαθλον, ὁ στεφοδότης Χριστὸς ἐδωρήσατο, τρόπαια κράτιστα καὶ λαμπρὰ βραβεῖα νίκης φερωνύμως
C ἀραμένῳ καὶ στήσαντι. et imperatori. Eorum labores et certamina liber iste commemorat : 27 per quem tibi ut illis honore et dignitate æquali, et hanc ex eis consertam coronam imponimus, qui rebus omnibus optimus es, et natura simul atque anima regius et imperialis. Hunc tibi nuncupamus atque dedicamus, cum quidem antea corona gloriæ magnopere sis exornatus : quam hic etiamnum quasi quemdam futuræ illius et sempiternæ arrhabonem, et veluti procœmium, hanc inquam, pretiosissimam imperii coronam, mirificarum virtutum, certaminum atque laborum tuorum, perinde atque bravium, coronarum largitor Christus tibi, qui pulcherrima tropæa, et splendidam, tuo ipsius respondens nomini (8), victoriæ mercedem tulisti atque statuisti, donavit.

Ἄγε τοίνυν, ὦ σὺ μόνος φυᾷ τὰ πάντα εἰδὼς, κατὰ τὸν εἰπόντα, ὅσα τε θεῖα, καὶ ὅσα παιδείας μάλα τῆς θύραθεν, καὶ τούτων ὅσα μαλιστ' ἀπόῤῥητα τῶν μαθημάτων καὶ ὑψηλότερα, τῇ πολλῇ
D σπουδῇ καὶ τῷ φιλοπόνῳ περὶ τὰ κάλλιστα, χρῶ τῇ σῇ φύσει, καὶ τὴν ὕλην πρόσαγε τῷ πυρὶ τῆς σῆς ἀπαραμίλλου γνώσεώς τε καὶ κρίσεως· μᾶλλον δὲ τῇ σῇ βασάνῳ παράτριβε τὴν γραφὴν καὶ ἐξέταζε· καὶ ὅμοι πρότερον ἐπιβαλομένῳ λέγειν καλῶς ἐῤῥέθη, καὶ νῦν εἰῤῥήσεται· οὐδεὶς οὕτως αὐθάδης καὶ θρίσους γέμων, ὥστε μετὰ βάσανον δῆτα τὴν σὴν τολμᾷν δάκτυλον αὖθις ταῖς γραφαῖς ἐπιθεῖναι· τὰς δὲ πονηρὰς καὶ βασκάνους γλώσας ἔα τῷ ἰῷ τοῦ πατροκτόνου συνδαπανᾶσθαι καὶ διαφθείρεσθαι ὄφεως· τίς γὰρ σὲ τὸν ἐφ' ἅπασιν ἀπαράμιλλον λέλειν εἶχε κακῶς; ὦ θεία δίκη, καὶ κεραυνοὶ, καὶ πρηστῆρες ἄνωθεν ῥέοντες· οὔ τῷ θεοειδεῖ καὶ μεγαλοπρεπῖ

τῆς ψυχῆς, καὶ τῷ τῶν πράξεων καὶ μεγέθει καὶ ὄγκῳ, οὐδ' ἐγκώμιον ἄξιον καὶ προσῆκον μάλα ἔστιν εὑρεῖν, πλείστων δὴ καὶ ταῦτα πλεῖστ' εἰπόντων, πολλήν τε καὶ μακρὰν περὶ σὲ κατατεινάντων σπουδήν· κἂν παντες ἀνακράτος ἥττους ἐλέγχωνται, οὐρανοῦ τολμῶντες ἐφάπτεσθαι, ἢ τὴν σφετέραν σκιὰν καταλαβεῖν ἐπειγόμενοι, ἀεὶ προχωροῦσαν καὶ διαφεύγουσαν καθόσον ἐπείγονται. Τί λέγεις; Μέμψιν κατ' ἐκείνου, τοῦ ἄντικρυς αὐτοδόξης τε καὶ αὐτοτιμῆς, ὃν τιμὴ καὶ δόξα μάλιστα δορυφαροῦσαι δοξάζονται καὶ σεμνύνονται; ᾧ μηδ' ἂν ὁ παρ' Ἕλλησι τιμώμενος ἐκεῖνος Μῶμος θεὸς, καὶ τῶν ὕβρεων εὑρετής τε καὶ ἡγεμών, μήτοι γ' ἐγγὺς ἐλθεῖν, ἀλλ' οὐδὲ προσβλέψαι ὅλως ἐτόλμησε; μᾶλλον δ' οὐδὲ Μῶμος ἐπὶ τοῦ λοιποῦ, φθαρεὶς καὶ διαῤῥυεὶς, ἅτε μήτι δυνηθεὶς αὐτοῦ καὶ μόνου δηλαδὴ κἂν οὐδ' ὀπωσοῦν προσεφάψασθαι. Ἀλλ' ἐγὼ μὲν ταῦτα· σὸν δ' ἂν εἴη, κράτιστε, παραμετρεῖν ἕκαστα, καὶ τὴν σὴν ψῆφον ἀῤῥεπῆ μοι βραβεύειν· Θεοῦ γὰρ ἄντικρυς ψῆφος ἡ σή. Τῷ γὰρ μεγίστῳ τῶν ἄθλων ἐμαυτὸν ἐπιῤῥίψας, νῦν ἔγνων ὄντως διώκων τὰ φεύγοντα, καὶ κατόπιν ποταμίων ῥευμάτων ἐρχόμενος· καὶ συγγνώμη τῷ πάθει· ὃ καὶ πᾶς ἂν, οἶμαι, πάθοι, ἐπὶ τόσον ἀγῶνα καθεῖναι πειρώμενος ἑαυτόν· μὴ δυνηθεὶς δ' ὅμως ἐξικέσθαι τῷ ἀνεῳγτῳ σχεδὸν καὶ ἀπαραμίλλῳ τῶν πράξεων. Ὁ δὲ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν οἰκοδομήσας στερρῶς, σὲ δὲ τὸν κατὰ τὴν ἐκείνου καρδίαν προστάτην καὶ ὑπέρμαχον γνήσιον ταύτης ἐν ἐρυθραῖς καταστήσας βαφαῖς, εἴη τὴν σὴν εὐσεβῆ βασιλείαν εἰς ἄπειρα κύκλα αἰώνων διαφρουρῶν, ἐν ἀκλονήτοις εὐθυμίαις τῶν περικύκλῳ πάντων κατευμεγεθοῦσαν ἐχθρῶν, καὶ ὑπὸ πόδας πάντας ἕως οὐ παντάπασιν ἐκτριβεῖεν, τιθεὶς, ἔτι τε κρατύνων, καὶ δόξαν ἐπὶ δόξῃ μείζονα χορηγῶν, καὶ δι' αἰῶνός σέ τε καὶ παῖδας, καὶ γένος ἅπαν, καὶ τήνδε πόλιν, ἧς αὐτὸς καὶ πολιοῦχος καὶ οἰκιστὴς, θάλλειν διδούς· ὡς ἂν γε τῷ ἀφθόνῳ τῶν ἀγαθῶν ἐπὶ τὰς θρυλλουμένας χρυσᾶς ἐκείνας Ἔννας Ῥωμαῖοι ἀνέλθωμεν· μετὰ γὲ χρόνον μακρὸν, βαθύ τε γῆρας καὶ λιπαρὸν, ἀπειρίᾳ σχεδὸν συνεξεταζόμενον, καὶ τῆς ἀδιαδόχου καὶ ἀρχῆς καὶ βασιλείας καταξιώσειε· κἀν τῇ τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ τῷ τῆς πίστεως ἀρχηγῷ βασιλεῖ σύνθρονον καὶ ἰσάριθμον ἀναδείξειε, τὰ γέρα τῶν μακρῶν πόνων, ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ ποίμνης, ὡς χρεών γε, κατ' ἀξίαν καρπούμενον.

A cadentia! De quo, propter divinam et magnificam mentem, actionumque magnitudinem et pondus, neque encomium laudemque condignam et decentem invenire licet, cum quidem plurimi plurima dixerint, multumque diu operæ et studii in rebus tuis posuerint: qui sane omnes inferiores eis esse sunt deprehensi, cœlum attingere conantes, aut suam ipsorum umbram comprehendere contendentes: quæ quo magis ei impendeant, eo cedat magis et diffugiat. Quid ais? Reprehenderene et carpere constituisti eum qui ex ipso prorsus nativam obtinet gloriam et dignitatem, et quem honor et amplitudo maxime satellitio quodam stipantes illustrant atque exornant: 28 ad quem neque ille qui apud Græcos pro deo cultus est convicio- B rum inventor atque auctor Momus, non modo non propius accedere, sed ne respicere quidem prorsus audeat? Quin potius. Momus deinceps nullus exastat, ut qui interierit atque diffluxerit, in hoc solo ne tantillum quidem quod perstringeret habens. Cæterum ego quidem ista. Tuum autem fuerit, princeps optime, ut consideres atque perpendas seorsim omnia, et æquum constantemque judicii tui calculum mihi adhibeas. Dei enim plane tua fuerit sententia. Qui vero me ipsum in certamen maximum conjecerim, nunc demum fugientia me persequi, et a tergo fluentium aquarum ire comperio. Quæ res veniam perfecto meretur. In qua nimirum, ut equidem puto, quilibet fallatur, qui scilicet se in certamen tantum demittere conetur: unde tamen, propter res prope incomprehen- C sibiles atque inexpugnabiles, evadere non possit. Ipse vero Rex regum et Dominus dominantium Christus, qui sanguine suo Ecclesiam suam sacravit et firmiter construxit, et te illi virum juxta cor suum auxiliatorem et defensorem germanum purpura decoratum constituit, pium imperium tuum in infinitos ævi annos custodiat: atque id in stabili et immota lætitia, inter omnes qui circumcirca sunt, donec prorsus cuncti sub pedibus positi conterantur inimicos, in majus excrescens servet, majoremque aliam super aliam gloriam subministrans confirmet: atque adeo te, liberos et genus omne, ipsamque hanc urbem, cujus es tutor et D conditor, in perpetuum florere faciat, ut tandem bonis omnibus abunde accumulati, in decantatas illas aureas Ennas Romani (1) conscendamus. Post longum vero tempus, provectumque demum et molle, quod ad infinitum prope pertingat, senium, illo quoque, quod successionem nescit, sempiterno regno et imperio te dignetur: atque in illa primogenitorum Ecclesia in eumdem thronum et numerum cum fidei principe imperatore referat, diutinorum pro Christi Ecclesia et grege susceptorum laborum, ita ut decet, honores et fructus condignos percepturum.

(1) Novam et cœlestem Jerusalem. Est apud Cicer. in actione Verrina 6: « Enna oppidum in umbilico Siciliæ situm, soli fertilissimi et ob id Cereri sacrum. » Christiani porro ad aureas Ennas, cœlestem patriam, aspiramus.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

—

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS I.

—

CAPUT I.

33 *Proœmium auctoris, consilium quo ad opus præsens conscribendum animum adjecerit, præterea breviter totius voluminis argumentum perstringit.*

Nicephorus Callisti filius ecclesiasticam historiam composuit, initio ab ipsa statim Servatoris nostri Jesu Christi apparitione in carne sumpto : opus id præclarum et lectoribus gratum fore ratus. Quod si enim non in parvis humilibusque rebus habetur, quin potius summa laude et veneratione dignum ducitur, si quis historiam profanam pulchro ordine colligens proponat fructumque et utilitatem ejus studii in medium proferat, eam cognoscere volentibus : multo profecto laudabilius censeri debet, res gestas sacras in publica monumenta, quæ omnibus cognoscere liceat, referre, doctrinamque facilem et salubrem publicitus profuturam constituere. Equidem maximam deberi gratiam eis existimo, qui historias et res communes privato suo labore sibi conscribendas sumunt. Illi siquidem, quod in eis est utile admirandum, non apud se tanquam privatas opes retinent, sed publicæ utilitati, edendis eis, inservire malunt, administros prorsus se divinæ providentiæ exhibentes, qui in uno scilicet opere varii generis res gestas, perinde atque in publico ærario reponentes, perscribant **34** Facile quippe cuivis est, ex hujusmodi publico monumento exempla capere, atque ex aliorum erratis actiones suas probe constituere, et ad variam rerum mutationem non variare opinionibus ; sed potius, quoad ejus fieri queat, eorum qui rebus recte sunt usi, facta imitari et virtutem. Porro si in consultationibus seniorum consilia excellunt, et experientiæ usum propter

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Προοίμιον τοῦ συγγραφέως· ὅπως ἐπὶ τῷ συγγράφειν τὴν παροῦσαν πραγματείαν ἐλήλυθεν· ἔστι δὲ καὶ σύντομος τῆς ὅλης βίβλου τῶν τόμων ἐπιδρομή.

Νικηφόρος ὁ Καλλίστου τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συνέταξεν, ἀρξάμενος εὐθὺς ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείας Χριστοῦ, λογισάμενος γενναίαν μάλα καὶ ἀξίαν λόγου ἔσεσθαι τὴν σπουδήν. Εἴπερ γάρ τι τῶν οὐ πάντη σμικρῶν τε καὶ ἀγεννῶν, κομιδῇ μὲν οὖν καὶ τῶν λίαν σεμνῶν, κοσμικήν τινα ἱστορίαν ἀναλεξάμενον ἐφεξῆς προθεῖναι καὶ τὸ λυσιτελὲς τῆς σπουδῆς ἐν κοινῷ προκεῖσθαι παρασκευάσαι τῷ βουλομένῳ· ἡ που μέγα πάντως ἱεράν τινα προθέμενον ἱστορίαν, ἅπασι κατὰ μέρος διεξελθεῖν, πρόχειρον διδασκαλίαν τοῦ κοινῇ συνοίσοντος προστησάμενον. Ἔγωγ' οὖν μεγίστην χάριν ὁμολογεῖν οἶομαι δεῖν τοῖς τὰς προϊούσας ἱστορίας ἰδίαν πραγματείαν πεποιημένοις· ἐπεί γε τὸ φιλότιμον οὐ καθ' ἑαυτοὺς ἔχειν, ἀλλὰ κοινῇ τὸν βίον ὠφελεῖν ᾑρεθίσαντο, ὑπουργοί τινες τῷ ὄντι θείας προνοίας ἀναδεικνύμενοι, ὡς ὑπὸ μίαν πραγματείαν τὰς διαφόρους πράξεις καθάπερ εἴς τι κοινὸν ταμεῖον ἀπογραψάμενοι. Καί γε ῥᾴδιον ἐντεῦθεν ἥρημένῳ παντὶ, τοῖς τῶν ἄλλων ἀγνοήμασι τὰ οἰκεῖα εὖ τίθεσθαι, καὶ πρὸς τὴν ποικίλην τῶν πραγμάτων ἐξαλλαγὴν μὴ ζητεῖν αἱρεῖσθαι· μεμεῖσθαι δ' ὡς οἷόν τε τῶν καλῶς χρησαμένων τὴν ἐργασίαν. Εἰ δὲ καὶ πηοῦχειν ἐν βουλαῖς τὰ τῶν πρισβυτέρων, καὶ τὸ τῆς πείρας καλὸν κρατεῖν ἀνάγκη διὰ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου περιουσίαν, καὶ ὡς λόγος, σύμπαν τὸ ἀρχαιότητι διαφέρον αἰδέσιμόν· πάντως που τὴν ἱστορίαν, ὡς προβεβηκυῖαν τῷ χρόνῳ, καὶ τῷ τῶν πραγμάτων πλήθει προτερουῦσαν, ἀξίαν τοῦ παντὸς εἶναι κρίνω· καὶ μᾶλλον τὴν ἱερὰν, ὡς τὸ χρήσιμον καὶ λυσιτε-

B

C

λὲς ἅπασι καὶ ἐκκλησίαις καὶ πράξεσι χορηγοῦσαν. Τὴν μὲν γὰρ κακίαν ὡς χρεὼν πορρώτερω πάντως αὕτη ποιεῖ· λοιδοροῦσα ταύτην, οἷα δὴ τῶν φαύλων καὶ δυσσεβῶν τοὺς ψόγους διεξιοῦσα· τοὺς δ' αὖ γενναίους καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας, καὶ περὶ τὰ πρῶτα τῶν καθ' ἡμᾶς μάλιστα τὴν εὐσέβειάν γε καὶ ἀρετὴν πλείστην καταβεβλημένους σπουδὴν, λόγοις εὖ ἤκουσι καὶ ἐγκωμίων στεφάνοις καταξιοῦσα, ἀξιολόγους ἐργάζεται· οἷς δῆτα καὶ τοὺς ἐπιγενομένους εὖ μάλα προτρέπεται, τῶν καλλίστων ἔργων καὶ ᾗ δοξάζειν περὶ τὸ θεῖον χρεὼν ἐπίσης ἐκείνοις ἀνθάπτεσθαι.

A temporis diuturnitatem præstare necesse est, quodque dicitur, quidquid vetustate commendetur, venerabile id esse oportet : historiam omnino, ut quæ et diuturnitate temporis et plurimarum rerum usu valet, plurimi faciendam esse constat, in primis vero sacram, ingentem nimirum fructum atque utilitatem omnibus simul et ecclesiis et negotiis suppeditantem. Namque, ita ut æquum est, omne genus vitiorum ea ipsa traducens et damnans, quam longissime rejicit, malosque et impios justis conviciis exsecratur, et magnos laudatosque viros, qui in rebus religionis nostræ maximis excellenti virtute et pietate plurimum studii posuerunt, verbis amplissimis laudumque præconiis quasi quibusdam coronis exornans, admirandos imitandosque aliis efficit. Quibus quoque rebus posteritatem ipsam pulcherrime excitat, et sanctissimis operibus et factis, decentique et recta de diuno Numine opinione, eorum virorum laudem æmulando consectari cohortatur.

Ὅθεν καὶ ἡμεῖς δικαίας κρίνοντες ἀποδοχῆς τοὺς τοιαύτην περὶ τὰ κοινὰ πραγματευσαμένους σπουδὴν, ἐπὶ τὸν ὅμοιον τῆς ὑποθέσεως προήχθημεν ζῆλον· οὔτε τὴν περὶ τὰς πράξεις ἀρετὴν ἐπιδεδειγμένοι, οὔτε μὴν τῇ εὐγλωττίᾳ τεθαρρηκότες, καὶ τῇ ῥώμῃ τῶν λόγων· ἐπιστήσαντες δ' ὡς οἷόν τε τὸν νοῦν τοῖς πρὸ ἡμῶν τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν συγγεγραφόσι, τὴν μὲν προαίρεσιν τούτων μάλιστα πάντων ἀποδοχῆς ἠξιώσαμεν· οὐ μὴν καὶ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον παντάπασιν ἐξειργάσθαι τὰς αὐτῶν πραγματείας ἐδοκιμάσαμεν. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν, μὴ τῷ ὑγιαίνοντι λόγῳ ξυμβαίνοντες, ἐν πολλοῖς οὐδὲ ἄξιοι δοκοῦσι τῶν σφίσι λεγομένων μάρτυρες εἶναι· ἔνθεν τοι καὶ τοῖς ὡς ἀληθῶς παρ' αὐτῶν εἰρημένοις ἀμφισβητοῦσιν οἱ πλεῖστοι διὰ τὸ τῶν δογμάτων μὴ ἐῤῥωμένον, οἱ δὲ τῷ καθάπαξ διεντυνέχθαι τῷ τῆς πίστεως λόγῳ, καὶ πρὸς ἀντίπαλον ἐκείνῳ καταστῆναι μοῖραν· κἂν ἐς ὕστερον τὰ εἰκότα φρονῆσαι ξυνέδῃ, τῇ πρὸς οὓς διεφέροντο ἕρισι τὰ πολλὰ παραλελοιπότες· οὐδὲ οὗτοι ἔμπεδον ἀκραιφνῶς τὸ ἀξιόπιστον ἔχουσιν, καίτοι γε ἄλλως, λόγου δυνάμει κρατοῦντες, καὶ τῷ τῆς γραφῆς βάθει, ἔτι δὲ καὶ τῷ περὶ Χριστὸν πόθῳ καὶ ζήλῳ, τῶν καθ' ἡμᾶς τὸ πρωτεῖον φέρειν διενιστάμενοι· αὐτίκα καὶ γὰρ ὁ μὲν Παμφίλου εὐσεβὴς ἀπὸ τῶν κατὰ Χριστὸν ἀρξάμενος χρόνων, μέχρι τῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καιρῶν τὰ συμβάντα ταῖς ἐκκλησίαις διέρχεται· ἐκ τῶν Φίλωνός τε καὶ Ἰωσήπου, Κλήμεντός τε τοῦ στρωματέως καὶ Ἡγησίππου, Ἱππολύτου τε καὶ Παπία, καὶ τῶν καθεξῆς ἱερῶν διδασκάλων, τὴν ἱστορίαν ἐρανισάμενος· ἐν ᾗ τό τε κακόηθες τῆς αὐτοῦ σ[illegible]ρέσεως ὑποφαίνει, κἂν τισιν ὀρθῶς δοξάζειν δοκῇ διατεινομένοις, τῇ τε πρώτῃ καὶ αὐτὸν συνόδῳ παρεῖναι, καὶ τῷ ὁμοουσίῳ στοιχεῖν, καὶ σκώμμασι δῆθεν βάλλειν τοὺς κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ δογματίζοντας. Ἑρμείας μέν τοι Σωζόμενος, ὁ καὶ Σαλαμίνιος, καὶ ὁ τὴν Κυριστῶν προελόμενος σοφὸς Θεοδώρητος, τῇ τρίτῃ συνόδῳ πρὸς μάχην ἰών· ἔτι δὲ καὶ ὁ θεομισὴς Φιλοστόργιος· πρὸς δὲ καὶ ὁ τὴν προσηγορίαν, οὐ μὴν δέ γε καὶ τὴν προαίρεσιν καθαρὸς Σωκράτης, τὸ πέρας ἐκείνου ἀρχὴν τῶν ἰδίων πεποιημένοι πραγματειῶν, ἄχρι δὴ καὶ τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ νέου τὴν ἱστορίαν καθείλκυσαν, ὑπόθεσιν μίαν οὐκ οἶδ' ὅπως

B Quapropter et nos judicio nostro eos qui sacra historia scribenda ad publicam utilitatem tantum contulerunt studii, comprobantes, æmulatione ad eamdem materiam tractandam provecti sumus, non nos quidem egregia virtutis nostræ facta ostentantes, neque eloquentiam orationis vi et ubertate freti jactitantes : sed animum, quantum quidem fieri potuit, ad eos qui ante nos res ecclesiasticas scripserunt convertentes, institutum quidem et propositum eorum in primis complectendum duximus : sed non itidem scripta eorumdem omnia ad publicam utilitatem facere judicavimus. Quidam enim ex eis sanæ doctrinæ non adhærentes, multis in rebus non satis idonei dictorum suorum testes esse videntur : unde factum, quod C quam plurimi etiam ea quæ ab illis vere sunt dicta, propter minime sanas eorum opiniones, in dubium vocant. Nonnulli autem, cum semel a verbo fidei discessissent, et ad adversas ei partes defecissent, etiamsi postea eos æqua et decentia sapere contigerit, adversandi tamen eis, a quibus aliquando dissenserant, studio, permulta in scriptis suis prætermittentes, 35 non prorsus constantem et solidam obtinuere apud lectores fidem, quantumvis viribus eloquentiæ et scribendi acumine excellentes, atque egregio erga Christum amore et ardore, inter nostri nominis homines, primas ferre contendentes. Etenim Eusebius Pamphili statim a Christi temporibus usque ad Constantini Magni tempora, quæ in Ecclesiis acta sunt, prosequitur, ex Philone, Josepho, Clemente στρωματεῖ D (hoc est, *contextore*), Hegesippo, Hippolyto, Papia, et aliis ordine ecclesiasticis scriptoribus, historiam mutuatus. In qua historia cacoethes hæreseos suæ prodit, quamvis quibusdam recte sentire videatur, ex eo id asseverantibus, quod et ipse primæ synodo interfuerit, et τῷ ὁμοουσίῳ (hoc est, *consubstantiali*) consenserit : quodque conviciis reprehendens incesserit eos, qui Filium Dei creaturam esse opinantur. Hermias porro Sozomenus, qui et Salaminius dicitur : item qui Cypri episcopus fuit sapiens Theodoritus, quique idem tertiam impugnavit synodum : item Deo invisus Philostorgius : præterea

cognomine quidem, sed animo minus καθαρὸς, (id est, purus) Socrates, finem illius initium suorum facientes operum, usque ad tempora Theodosii junioris historiam produxerunt : materia eadem, nescio quo consilio, omnes sibi proposita. Qui quidem in rebus quibusdam varie inter se dissentiunt, et episcoporum inter ipsos contentiones. pro eo atque cuique visum est, commemorant, Omnes etiam isti varias quasdam et novas res, ab aliis minime dictas, historiis suis inseruerunt. Deinceps vero Theodorus, lector Byzantius, et Basilius Cilix, et expræfectus Evagrius, superiorum ante ipsos temporum res prætergressi, et tempora sua stylo prosecuti, eorum quos modo diximus historiis, suas conjunxerunt, operis difficultatem reformidantes : nonnulli etiam e vita inter scribendum excedentes, institutum opus minime compleverunt. Ipse quidem Evagrius illustri dignitate præditus, historiam usque ad Justini ætatem deducit, maxima ex parte res profanas tractans : quarum argumenta et materiam ex Eusthatio Syro, Zosimo, Prisco, Joanne, Procopio Cæsariensi, Agathia, qui illis temporibus ordine insignes fuere oratores, 36 et præterea ex aliis non pœnitendis historicis decerpsit. Cæterum omnes isti multa non satis idonea et commoda importune recensent: non pauca vero, quæ necessario scribenda erant, prætermittunt : sive id consulto affectibus ducti fecerunt, seu quod non omnia attingere potuerunt, timore quodam et indignitate rerum perculsi : quodque forlasse eis non perinde stylo indulgere de rebus recte constitutis licuit, atque nunc, cum Ecclesia amplissime dicendi et scribendi libertate utitur : quam sane libertatem in nostro hoc opere in primis usurpabimus. Enimvero Eusebius trecentos et aliquot præterea annos est complexus, Socrates autem et Theodoritus, nec minus Sozomenus, centum fere et quadraginta, a primo scilicet Constantini Magni anno, cum is Cæsar est renuntiatus, usque ad decimum septimum Theodosii Junioris annum. Deinceps porro et ipse Evagrius tempus prosequitur annorum circiter centum et quadraginta : ut historia a Christo nato omnis, quam ii quos nominavimus historici conscripserunt, simul et seorsim non minus temporis quam sexingentorum annorum complectatur. Eorum autem quæ postea subsecuta sunt temporum res ecclesiasticas, ad hanc usque ætatem, cum nec pauciores, nec minores quam illæ essent, nemini uni eorum qui historiam scribere potuerunt, in mentem venit, unius operis volumine his cum illis conjunctis, complecti atque comprehendere : nescio socordiane et imbecillitate ingenii rem tantam omittenti, an a magnitudine et difficultate argumenti abhorrenti. Quippe temporum simul rerumque historiis carptim et obiter in multos variosque scriptores et volumina conjectis, ardua et difficilis earum est cognitio et memoria, aliis scilicet alio loco rebus multifariam et sparsim

ἅπαντες προστησάμενοι. Οἳ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔν τισιν ἔστιν ὅπου διαφωνοῦσι, τὰς πρὸς ἀλλήλους διενέξεις τῶν ἐπισκόπων πρὸς τὸ ἑκάστῳ δοκοῦν διιόντες, καὶ ἕκαστοι ταῖς σφῶν ἱστορίαις διάφορά τινα καὶ ξένα μὴ τοῖς ἄλλοις εἰρημένα προσεπιγράφοντες. Ἐντεῦθεν πάλιν ὁ Βυζάντιος ἀναγνώστης Θεόδωρος, καὶ ὁ Κιλίξ Βασίλειος, καὶ ὁ ἀπὸ ἐπάρχων Εὐάγριος, τὰ τῶν ἀνωτέρω χρόνων καὶ πρὸ αὐτῶν ὑπερβάντες, οἱ μὲν τοὺς οἰκείους χρόνους τοῖς ἐκείνων παρέζευξαν, τὸ τῆς πραγματείας δυσχερὲς ὑπολογισάμενοι· ἄλλοι δὲ καὶ τὸν βίον τῷ συγγράφειν ἀπολιπόντες, τὴν τῆς ἐπιβολῆς ὑπόστασιν ἡμιστα συνετέλεσαν· ὅ γε μὴν Εὐάγριος ὁ ἐπιφανὴς καὶ μέχρι τῶν Ἰουστίνου δὴ χρόνων τὴν ἱστορίαν καταβιβάζει, τῷ πλείστῳ μέρει πράξεσι διατρίβων ταῖς κοσμικαῖς, ἐκ τῶν Εὐσταθίου τοῦ Σύρου, Ζωσίμου τε καὶ Πρίσκου καὶ Ἰωάννου, Προκοπίου τε τοῦ Καισαρέως, ἔτι δὲ καὶ Ἀγαθίου, τῶν κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἐκείνων διαδοχὴν ῥητόρων, καὶ ἑτέρων ἄλλων οὐκ ἀγεννῶν συγγραφέων, τὰς ὕλας τῆς ὑποθέσεως πoριζόμενος. Οἳ δὴ πάντες οὗτοι πολλά τε τῶν μὴ καιρίων ἀναγράφουσι, καὶ τῶν ἀναγκαίων δὲ οὐκ ὀλίγα παραλιμπάνουσιν, εἴθ' ἑκόντες τοῦτο παθόντες τῷ προσπαθεῖν, εἴτε τῷ μὴ πᾶσιν ἐφικέσθαι δυνηθῆναι, δέει δή τινι καὶ ἀνελευθερίᾳ πραγμάτων περισχεθέντες· καὶ τῷ μὴ θαῤῥεῖν ἴσως τοῖς καλῶς δεδογμένοις ἐνδιατρίβειν, ὥσπερ νῦν εἰς πλάτος οὕτω τῆς Ἐκκλησίας παῤῥησιαζομένης, ὅπερ τῇ παρούσῃ μάλα πραγματείᾳ σπουδάζεται. Εὐσέβιος μὲν γὰρ τριακοσίων καὶ μικρόν τι πρὸς ἐτῶν ἀριθμὸν ἀναγράφεται· οἱ δὲ περὶ Σωκράτην καὶ Θεοδώρητον ἑκατόν που καὶ τεσσαράκοντα ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἀναγορεύσεως, δηλαδὴ ἕως ἑπτακαιδεκάτου ἔτους τοῦ νέου Θεοδοσίου. Τοῖς δ' ἑφεξῆς Εὐάγριος δίεισιν ὡσεὶ χρόνον καὶ αὐτὸς ἐτῶν ἑκατὸν τεσσαράκοντα· ὡς εἶναι τὴν ἀπὸ Χριστοῦ ἱστορίαν πᾶσαν ἣν οἱ προειρημένοι συγγραφεῖς ἀνεγράψαντο ἰδίᾳ τε καὶ κοινῶς, χρόνον οὐχ ἧττον ἢ ἑξακοσίων ἐτῶν. Τῶν δὲ καθεξῆς χρόνων τὰς ἱερὰς πράξεις ἄχρι δὴ καὶ ἐς δεῦρο, καίπερ πολλὰς καὶ μεγάλας οὔσας καὶ οὐχ ἧττον ἢ ἑκείνας, οὐδενί πω τῶν εὖ ἱστορεῖν εἰδότων εἰς νοῦν ἐλήλυθε μιᾷ περιγραφῇ συντάξεως ἐκείνας τε καὶ ταύτας ὑφ' ἓν πραγματεύσασθαι· οὐκ οἶδα εἴτε ῥᾳστώνῃ δή τινι παραλιπόντες τῆς φύσεως, εἴτε καὶ πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ὑποθέσεως ἀποκνήσαντες. Καί γε δὴ τῶν χρόνων καὶ τῶν πράξεων ἐκ τοῦ παρήκοντος ἐῤῥιμμένων ἐν πολλοῖς καὶ διαφόροις συγγραφεῦσι καὶ πραγματείαις, δυσχερὴς ἐσάγαν καὶ δύσληπτος ἡ μνήμη τῶν γεγενημένων καθίστατο, ἄλλης ἀλλαχοῦ διεσπαρμένης ἀμωσγέπως τῶν πράξεων. Ἡμεῖς τοίνυν πόνῳ πολλῷ καὶ χρόνῳ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ διάθεσιν ἐξετάσαντες, δεῖν ᾠήθημεν ὑπόθεσιν μίαν ἱστορικὴν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ὑφ' ὁδηγοῦντι θεῷ πραγματεύασθαι· καὶ πρῶτα μὲν τὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἰδίᾳ, ὥς γ' ἐνὸν, φράσει καὶ συντετμημένῃ πειράσομαι διελθεῖν, τό τε περιττὸν καὶ τῷ χρόνῳ εἰκαῖον τῇ ὑποθέσει δόξαν παραλιπεῖν· τὸ δ' ἀναγκαῖον τῆς ἐννοίας κατὰ χώραν μένειν ἐάσαι· καὶ τὰ ἐνδέοντα

προσεπιθεῖναι τοῖς ἐκείνων συγγράμμασιν· ὅσα θ' ἕκαστος ἀναγκαῖα τῶν ἄλλων παραλιπόντων ἱστόρησε, τῷ συγγράμματι ἐξυφῆναι· τάς τ' ἐκείνων διαφωνίας πρὸς τὸ χρόνῳ κρατῆσαν ἔθος τῇ Ἐκκλησίᾳ διευθετῆσαί τε καὶ ῥυθμίσαι, ὅσον νόθον καὶ κίβδηλον διωθούμενον, γλώττῃ δὲ περιτράνῳ τὸ ὀρθὸν τε καὶ ὑγιὲς τῆς πίστεως παῤῥησιαζόμενον· εἶτα καὶ ὅσα τῷ μετὰ ταῦτα παραλέλειπται χρόνῳ, προστεθεῖναι μάλα βιάσομαι, μικρὸν ἄνωθεν τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου τὴν ἱστορίαν διαπεραίνων· ἢ δὴ, ὡς γε οἶμαι, καὶ μάλα πλεῖστα μὲν ὠφελῆσαι ξυνηθείᾳ τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἐλάχιστα δ' ἐνοχλήσει τοῖς περὶ αὐτὴν ἐλομένοις ἔχειν διατριβήν. Ἐξέσται γὰρ ἑκάστῳ ταύτης ὡς ἐκ μεγάλης πηγῆς τὸ χρήσιμον ἅπαν ἀρύεσθαι. Συνοίδαμεν γάρ πως μὴ ῥᾴδιον εἶναι σποράδας οὔσας τῶν τοσούτων ξυγγραφέων τὰς βίβλους εὐπορῆσαί τινα, τὴν ἱερὰν ἱστορίαν πᾶσαν πειρώμενον διεξέρχεσθαι. Ἔπειτα καὶ τὸ διάφορον τῆς φράσεως, πρὸς δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν συγγραμμάτων, δυσέφικτον πάνυ καὶ δυσκαταλῆπτον τὴν ἀνάληψιν ἐποίει τῶν πράξεων. Ἥ γε μὴν ἐν μιᾷ συντάξεως περιγραφῇ πραγματεία, τὸ ἐῤῥωμένον ἐφ' ἅπασι προβαλλομένη τῶν διηγήσεων, ἐκ τοῦ ῥᾴστου τοῖς βουλομένοις ἑτοίμην μὲν παρέχεται τὴν ἀνάγνωσιν· τὴν δὲ κατάληψιν, εὖ μάλα ἑφεπομένην τῆς φράσεως τῷ ταυτῷ, οἷόν τινα σειρὰν πᾶσιν ἐφεξῆς ἁρμοζομένην, θαυμασίως τε ἐπιπλεκομένην καὶ διανρέχουσαν. Τοσοῦτον δ' ὑπερέχειν ἔγωγε οἶμαι ταύτην τῶν ἄλλων, ὅσῳ χρησιμώτερον τὸ πᾶν τοῦ μέρους, καὶ τοῦ διηρημένου τὸ συνεχές. Οὕτω δὲ χρησιμωτάτης οὔσης τῆς ὑποθέσεως, ἡμεῖς οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ πόνῳ δῆτα πολλῷ ταύτην συνελεξάμεθα, τῷ μεγάλῳ νεῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας ἐξέτι νέου ἱκανῶς παρεδρεύοντες, καὶ ἐκ τῶν παρὰ ταύτης ὑπομνημάτων τὰ πλείω ἐρανιζόμενοι. Τί γὰρ ἂν αὐτῇ χαρισαίμεθα, πολλῶν καὶ μεγίστων ἡμῖν δαψιλῶς μεταδούσῃ χρηστῶν, καὶ τοῦ γε κάλλους αὐτῆς ἐντρυφᾷν ἀνείσῃ, καὶ δίαιταν δὲ καὶ καταγωγὴν ἐν αὐτῇ πολλῷ τῷ μέσῳ χρόνῳ δωρησαμένῃ, ὡσανεὶ καὶ μαιευσαμένῃ, καὶ ἐς τόδε ἡλικίας ἡμᾶς καὶ λόγου προαγαγούσῃ, ἢ τὸ τὰ αὐτῆς ἅπαντα, ἴσον δ' εἰπεῖν καὶ τὰ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ὡς ἐνόν γε, ἄρδην διαλαβεῖν, καὶ τοῖς βουλομένοις ἐς κοινὴν προθεῖναι ἀκρόασιν; οὐ φράσεως ὄγκον, οὐδὲ λόγων κομψότητα περὶ πλείστου δὴ ποιουμένους, ἀλλ' ἁπλῶς οὕτω γυμνὰ τοῖς πᾶσι προθεῖναι τὰ κατὰ τὰς ἐκκλησίας ἐξαρχῆς γεγενημένα διελθεῖν πειρωμένους, τὰ παρ' ἑκάστοις ἱστορούμενα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἐφ' ὅσον ἡμῖν ἡ περὶ λόγους δύναμις εὐπορεῖ, καλῶς καὶ ὡς προσῆκον ἦν, ἐξετάσαντας. Ἐπεὶ δ' ἡμῖν ὑπόθεσις αὕτη, δεῖ δὲ σαρκνείας χάριν καί τινα περὶ τῆς ὅλης πραγματείας προδιορίσαι· ἰστέον, ὡς ἡ μὲν βίβλος πᾶσα εἰς τόμους ἡμῖν διῄρηται ιη'.

descriptis. Ego vero labore et tempore multo, affectione et sententia cujusque inquisita, faciendum mihi putavi, ut argumentum et materiam omnem, unam historiam catholicæ Ecclesiæ mihi proponerem, et, Deo bene juvante, eam in unum opus redigerem. Et primum ea quæ ab iis scriptoribus, qui ante nos fuerunt, tradita sunt, stylo, quantum fieri poterit, nostro persequi conabimur: at si quid superfluum et vetustate jam præsentibus temporibus et ipsi materiæ inutile visum fuerit, id prætermittemus: quæ vero sententiæ et doctrinæ necessariæ sunt, eas suo loco collocabimus. **37** Præterea quæ deesse judicabimus, scriptis illorum addemus: et quæcunque cognitione digna eorum quisquam, aliis omittentibus, adnotavit, operi nostro intexemus. Dabimus etiam operam, ut dissentientes illorum opiniones ad consuetudinem Ecclesiæ, quæ temporum præscriptione invaluit, dirigamus atque accommodemus. Quidquid insincerum adulterinumque fuerit, repudiabimus, et sermone simplici et aperto rectam sanamque fidei doctrinam cum legitima libertate profitebimur. Deinceps et ea quæ consequentibus præterita omissaque sunt temporibus, adjicere studebimus, non ita longe ante ætatis nostræ tempus historiæ finem imposituri. Ea vero, ut equidem puto, plurimum lectoribus prodesse poterit: minimum certe molestiæ versare eam volentibus afferet. Cuivis enim ex ea, tanquam ex fonte uberiore, ingentem utilitatem haurire licebit. Satis enim constat, cum plures sint ecclesiasticorum historicorum sparsim scripti libri, non facile esse eos comparare et consequi, ei qui sacram historiam omnem perlegere et cognoscere velit. Præterea varietas styli et elocutionis, tum etiam librorum multitudo, efficiunt ut ardua admodum et difficilis legentibus eveniat rerum cognitio. Opus vero perpetuum, unoque Scripturæ contextu compositum, res certas undequaque narrationibus dilucidis commemorans, facilem omnibus et promptam exhibet lectionem: et propter eumdem elocutionis tenorem, consequentem quoque rerum ipsarum cognitionem, tanquam quamdam catenam omni ex parte ordine suo coaptatam, mirabiliterque inter se contextam, et veluti procurrentem. Denique tantum nostram hanc historiam aliis præstare puto, quantum parti totum præstat, et interpolato continuum opus. Quidquid autem est tam utilis libri, id non ita facile, sed multo sane cum labore, cum adhuc a (1) pueris ad augustum ipsius Dei Verbi Sapientiæ templum essemus, et plurima ex eis quæ ibi sunt, voluminibus et commentariis peteremus collegimus. Quam vero aliam ipsi æternæ Sapientiæ referremus gratiam, quæ maxima in nos prolixe contulit beneficia, et nos amœnitate deliciisque suis perfrui est passa, domicilium ibi et mansionem multo tempore nobis præbens, **38** et pietatem quasi cujusdam obstetricis et nutricis

(1) Volumen istud Nicephorus Constantinopoli ad templum Sophiæ, ubi bibliotheca insignis et monachorum cæterum fuit, composuit.

præstans, atque ad id nos ætatis et profectus deducens, quam ut res ejus, fortasse autem dicendum catholicæ Ecclesiæ, omnes, quantum fieri possit, uno volumine comprehenderemus, et id publice omnibus in communem usum utendum collocaremus ? elocutionis pondus, verborumque ornamenta minus consectantes : sed oratione pura, res apertas, ut ab initio in ecclesiis sunt gestæ, cuivis exponere conantes. Quod ut facere possemus, quantum eruditionis nostræ tenuitas permisit, cum cura et fide, quæ de rebus veterum temporum in monumenta sunt relata, perquisivimus. Verum enimvero cum ea nobis sit proposita scribendi materia, ut dilucidior res omnis fiat, de toto opere præmittendum aliquid duximus. Sciendum itaque, totum hoc volumen nobis in decem et octo tomos esse divisum.

Horum primus res gestas Servatoris nostri Christi Jesu complectetur, ut scilicet ille a proprio throno intransitive excitus, propter incomparabilis bonitatis affectionem et misericordiam, assumpta ex Maria virgine carne, et terreno vitæ cursu quam optime confecto, per salutarem passionem atque naturam omnem superantem resurrectionem, ad Paternum rursus ascenderit solium, reconcilatione nostra suo ipsius Patri perfecta atque absoluta.

A Τούτων ὁ μὲν πρῶτος τὰ κατὰ τὸν **Σωτῆρα** καὶ Κύριον ἡμῶν περιέξει Χριστὸν, ὡς τῶν οἰκείων θρόνων ἀμεταβάτως ἀφορμηθεὶς οἴκτῳ ἀνεικάστου χρηστότητος, καὶ σάρκα ἐκ Παρθένου ἀνειληφὼς, καὶ τὴν περίγειον αὐτοῦ πολιτείαν ἀρίστως διηνυκὼς διὰ τοῦ σωτηρίου πάθους καὶ τῆς ὑπερφοῦς ἀναστάσεως, πρὸς τὸν Πατρῷον αὖθις ἀνῆει θρόνων, τὴν καταλλαγὴν ἡμῶν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ποιησάμενος.

Secundus ea quæ ad Spiritum sanctum pertinent comprehendet. Quas ille scilicet res per sacros apostolos peregerit : quibusque illi rebus gestis, qualem finem vitæ quisque eorum ceperit, sacrosancta nobis scripta relinquentes. Quæ ea sint scripta, et quæ in eis vera, sincera et testamentaria.

Ὁ δεύτερος τὰ τοῦ παναγίου μοι διαλήψεται Πνεύματος, ὅσα δῆτα διὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἐνήργησε · τίνα τε αὖθις οὗτοι διαπραξάμενοι, τέλει τοῦ βίου ἐχρήσαντο ἕκαστος, τὰ ἱερὰ τούτων συγγράμματα καταλελοιπότες ἡμῖν · καὶ τίνα ταῦτα, καὶ ὅσα γνήσιά τε καὶ ἐνδιάθηκα. B

Tertius primos apostolorum successores exponet, ubi et quomodo salutaris doctrina per orbem universum peragravit : quas calamitates et clades Hierosolyma propter eœdem Servatoris Christi Jesu pertulerint : quos rursus tanquam hæredes ministerii sui, quæ item litterarum monumenta apostolorum successores post se relinquentes, martyrio pro Christi nomine sint coronati. Et quæ jam tum primum emerserint adversus salutarem doctrinam hæreses.

Ὁ τρίτος τὰς πρώτας περιέξει μοι τῶν ἀποστόλων διαδοχὰς, ὅπη τε καὶ ὅπως ὁ σωτήριος λόγος τὴν οἰκουμένην διέδραμε · τίνα τε τῇ Ἱεροσολύμων τῆς Χριστοκτονίας χάριν ἐπῆλθε δεινά · καὶ τίνας αὖθις κληρονόμους τῆς σφῶν διακονίας καταλιπόντες οἱ τῶν ἀποστόλων διάδοχοι · καὶ πόσα καὶ τίνα τῶν συγγραμμάτων τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ κατεκοσμήθησαν · καὶ περὶ τῶν ἄρτι πρώτως ἀναφυεισῶν τῷ σωτηρίῳ λόγῳ αἱρέσεων.

Quarti tomi argumentum erit, quinam falsæ et adulterinæ doctrinæ exstiterint duces, quosque contra eos **39** ecclesiasticos scriptores et doctores, quæ omnia bene disponit et dirigit divina Providentia, excitarit, apostolicis donis excellentes viros, simulque et vita et doctrina illorum evertentes insanas opiniones. Qui isti fuerint, et quæ tum de quæstione celebrandi Paschatis sint dissidia exorta.

Τοῦ γε μὴν τετάρτου ἡ περιοχὴ ἔσται, ὅσοι τῆς ψευδωνόμου γνώσεως ἐγένοντο ἀρχηγοὶ, ὅπως τε ἡ πάντα καλῶς διεξάγουσα Πρόνοια ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας συγγραφεῖς καὶ διδασκάλους ἐκείνοις ἀνθίστησιν, ἀποστολικοῖς χαρίσμασι διαπρέποντας, καὶ βίῳ καὶ λόγῳ τὰ ἐκείνων **ἀνατρέποντας** δόγματα · καὶ τίνες οὗτοι · καὶ ὅσα τηνικαῦτα **περὶ** τῆς τοῦ Πάσχα ζητήσεως ἐπεγένοντο. C

Quinti materia erit sub Severo et Decio imperatoribus Ecclesiarum persecutio. Præterea qui multum sapientia valuit ipse Origenes, quæ ejus vita fuerit, quæ scripta. Tum qui in Oriente et in Occidente sanctissimi martyres sacrosanctum pro Christo certamen fortiter pertulerint. Item de Cypriano Africæ episcopo. Item de Dionysio, qui Alexandrinæ præfuit Ecclesiæ. Item de Christianis, qui in persecutione sub Decio pietatem abjurarunt, historiam texet.

Τῷ δὲ πέμπτῳ ὁ κατὰ Σεύηρον καὶ Δέκιον διωγμὸς ὑπόθεσις ἔσται · ἔτι δὲ ὁ τὴν **σοφίαν** πολὺς Ὠριγένης, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν **πολιτεία** καὶ συγγραφή · ὅσοι τε ἐν ἑσπέρᾳ καὶ ἕῳ τῶν θεοφιλῶν μαρτύρων τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα γενναίως διήνεγκαν · περί τε Κυπριανοῦ τοῦ Ἀφρων ἐπισκόπου, καὶ τοῦ τῆς Ἀλεξάνδρου Διονυσίου · καὶ περὶ τῶν τὸ σέβας ἐξομοσαμένων Χριστιανῶν ἐν τοῖς κατὰ Δέκιον διωγμοῖς.

Sextus commemorabit hæreses varias, quarum auctores fuere impius Manes, impurus Novatus, Apollinaris et Samosatenus Paulus. Describet etiam

D Ὁ ἕκτος τὰ κατὰ τὸν δυσσεβῆ **Μάνεντα**, καὶ τὸν ἀκάθαρτον Ναυᾶτον, ἔτι δὲ **Ἀπολλινάριον**, καὶ τὸν Σαμοσατέα διεξέλθοι μοι **Παῦλον** · καὶ περὶ

τοῦ Ἀλεξανδρείας αὖθις Διονυσίου · καὶ ὅσοι τῶν μεγάλων πρόεδροι πόλεων ἄχρι καὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν πολιορκίας διέμειναν · καὶ περὶ τῶν τηνικάδε ἀκμασάντων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καὶ ἄλλως ἐπὶ σοφίᾳ θείᾳ περιβοήτων ἀνδρῶν.

A res Dionysii Alexandriæ episcopi. Et qui magnarum urbium usque ad Ecclesiarum oppugnationem permanserint episcopi. Ostendet quoque, qui tum temporis ecclesiastici scriptores, et aliter in divina sapientia clari viri floruerint.

Ὁ ἕβδομος τὰ περὶ τῆς ἔριδος τῶν καθ' ἡμᾶς διαλήψεται ἐπισκόπων . ὅθεν καὶ τῆς θείας ἀμοιρήσαντες χάριτος πρὸς καιρὸν, δεινοῖς περιέπεσον · ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἁλιτηρίων τυράννων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ, Μαξεντίου τε καὶ Μαξιμίνου, καὶ Λικινίου, ὅσα κατὰ τῆς Χριστοῦ ποίμνης δράσαντες, διεφθάρησαν · καὶ ὡς ὁ μέγας καὶ ἰσαπόστολος Κωνσταντῖνος, τούτων θείᾳ δυναστείᾳ περιγενόμενος, εἰρήνην ταῖς ἐκκληφίαις παρέσχε, καὶ πρῶτος Χριστιανῶν βασιλεὺς ἀναγορευθεὶς, τὴν ἐπώνυμον ἑαυτῷ πόλιν περιφανῶς ἀνιστᾷ.

Septimus contentionem et rixas nostrorum expediet episcoporum, unde illi a divina ad tempus excidentes gratia, in magna inciderunt pericula. Deinde de exitialibus tyrannis, Diocletiano et Maximiano, Maxentio et Maximino, et Licinio, quam crudeliter illi in gregem Christi sævierint, tractabit. Postremo, quomodo magnus et apostolis ipsis par Constantinus, divina ope ab iis victoriam reportans, pacem Ecclesiis conciliarit, et primus B Christianorum imperator creatus, magnifice cognominem sibi urbem construxerit.

Τὸν δ' ὄγδοον καὶ αὐτὸν ὁ ἰσαπόστολος περιέξει μοι Κωνσταντῖνος, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ταῖς ἐκκλησίαις συμβάντα, τά τε κατὰ τὸν δυσσεβῆ Ἄρειον, καὶ τὴν πρώτην ἐν Νικαίᾳ σύνοδον · καὶ ὡς τὰ Χριστιανῶν εἰς ἐπίδοσιν ἦχθη · καὶ περὶ τῆς τῶν μοναχῶν ἀγγελικῆς πολιτείας, ὅθεν ἤρξατο, καὶ τίνας ἔσχεν ἀρχηγούς · ὅσα τε ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν τοῖς εὐσεβεῖν ἠρημένοις ἐπράχθη, καὶ μᾶλλον Ἀθανασίῳ τῷ μεγάλῳ, καὶ περὶ τῆς μακαρίας Ἑλένης, καὶ τῶν ταύτης θεοφιλῶν ἔργων · καὶ ὡς τέλει χρησαμένη τοῦ βίου, σὺν τῷ υἱῷ Κωνσταντίνῳ τῇ ἐπωνύμῳ αὐτοῦ κατετέθησαν πόλει.

Octavum tomum sibi vindicabit idem ipse apostolis non inferior et Constantinus : et res quæ eo imperante ecclesiis acciderunt. Res item impii Arii : et primam quæ Nicææ est celebrata synodum. Et quemadmodum res Christianæ incrementum ceperint. Item de angelica monachorum vita, unde initium sumpserit, et quos habuerit auctores. Item quæ Ariani contra veræ pietatis sectatores, et maxime adversus magnum Athanasium 40 moliti sint et fecerint. Præterea de beata Helena, et piis ejusdem Deoque gratis operibus : et ut finita vita, una cum filio Constantino, in cognomine ei urbe sit sepulta, idem narrabit.

Ὁ δ' ἔννατος τὰ ἐπὶ τῶν παίδων ὀφηγήσεται τοῦ ἱεροῦ Κωνσταντίνου, καὶ μᾶλλον τὰ ἐπὶ Κωνσταντίου ταῖς ἐκκλησίαις γεγενημένα, καὶ τῶν τότε ἀκμασάντων ἐπὶ τε τῇ ὀρθῇ καὶ διεστραμμένῃ δόξῃ · τίνες τε οἱ τῇ μοναχικῇ τηνικαῦτα διαπρεπεῖς πολιτείᾳ ἀνά τε Παλαιστίνην καὶ Αἴγυπτον · καὶ περὶ διαφόρων συνόδων καὶ ἐκθέσεων πίστεως.

Nonus res filiorum sacrosancti Constantini, et C in primis ea quæ ecclesiis sub Constantio evenerunt, persequetur. Item qui viri tum et in recta et in perversa doctrina florentes fuerint. Item qui eo tempore monastica vita per Palæstinam et Ægyptum excelluerint. Item de diversis synodis et variis professionis fidei expositionibus et formulis tractabit.

Ἐπὶ τούτοις ὁ δέκατος τὰ κατὰ τὸν θεομισῆ διαλήψεται Ἰουλιανὸν, ὡς εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀποκλίνας ἐκ τῆς ἀρθῆς πίστεως, ποικίλως τὸν καθ' ἡμῶν ἀνερρίπισε διωγμόν · καὶ ὡς εἰσβαλὼν τῇ Περσίδι, κακῶς διεφθάρη. Ἐν μέρει δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸν εὐσεβέστατον Ἰοβιανὸν περιέξει, ὅπως τῆς ὀρθῆς δόξης γενναίως μάλα ὑπεριστάμενος, ἀπεβίω.

Decimus porro complectetur res Deo invisi Juliani, ut ille a recta pietate desciscens, et ad Græcorum idololatriam deficiens, variis subinde modis persecutionem contra nos concitarit, et ut bello Persis illato, malus male perierit. Aliqua etiam is tomus ex parte res piissimi imperatoris Joviani comprehendet, quomodo scilicet magno animo rectam doctrinam propagans, vitam finierit.

Ὁ δὲ μετὰ τοῦτον ἑνδέκατος διεξέλθοι ἀρίστως, ὅσα ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ τοῦ δυσσεβοῦς Οὐάλεντος ταῖς ἐκκλησίαις ἐπισυνέβη · περί τε τῶν καθ' ἡμᾶς μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας φωστήρων, καὶ τῶν εἰς ἀντίπαλον ἐκείνοις καταστάντων μοῖραν · καὶ ὡς τὰ τοῦ μοναχικοῦ εἰς μέγα ἐπιδέδωκε σχήματος · πόσα τε τῶν ἐθνῶν τὸν Χριστιανισμὸν παρεδέξαντο · καὶ ὡς διεφθάρη Οὐάλης, πυρὸς γενόμενος παρανάλωμα.

Porro qui hunc consequetur undecimus tomus, D copiose testabitur, quæ Ecclesiæ sub Valentiniano et impio valente pertulerint. Item de magnis Ecclesiæ orthodoxæ luminaribus, et qui ex adverso eisdem exstiterint oppugnatores, ostendet. Præterea ut ordo monasticus in immensum creverit. Item quæ gentes Christianismum susceperint; postremo, ut Valens incendio perierit.

Τῷ δωδεκάτῳ ἑσεῖται διηγουμένῳ τὰ κατὰ Γρατιανὸν καὶ Οὐαλεντιανὸν τὸν νέον, καὶ τὸν ἐξ Ἰσπανίας μέγιστον Θετδόσιον, τήν τε οἰκουμενικὴν καὶ δευτέραν ἁγίαν σύνοδον · καὶ ὡς ἐπὶ τὸ μεῖ-

Duodecimo tomo describentur Gratiani et Valentiniani junioris, et ex Hispania oriundi Maximi Theodosii res. Item secundum universale sanctum concilium : et ut pietas Christiana in majus sit

provecta, templis ubique quæ idolis consecrata fuerant eversis. Insuper de ejus temporis gravibus hæresiarchis, et sanctis etiam piisque in Ecclesia nostris hominibus.

Tredecimus tempora Arcadii et Honorii prolixe exponet. Prætereaque res aurea lingua præstantis viri Chrysostomi scilicet, et quæ insuper ea ætate Ecclesiæ contigerint, accurate prosequetur.

In quarto decimo tomo argumentum nobis Theodosius junior, et omnium admiratione digna femina Pulcheria suppeditrbit; et acta concili tertii Ephesi coacti commemorabit, et præterea episcoporum successionem, qui maximis quibusque ecclesiis præfuerunt. Commemorabuntur etiam Eutyches et Dioscorus, hæretici. Item Eudocia et Pulcheria, reginæ seu imperatrices. Denique qui ea tempestate in Palæstina et alibi Deo placentem vitam, monasticam scilicet, optime sunt professi et secuti.

Hunc qui sequetur decimus quintus, hæc complectetur : celeberrimi imperatoris Marciani et Leonis Magni res, et quartæ synodi acta, omnia ea abunde exponens : et insuper, quæ Antiochiæ et Alexandriæ in seditione evenere. Item quæ circa adjectionem ter sancti hymni sunt facta.

In decimo sexto erunt res Zenonis et Basilisci, hujusque circulares litteræ ; et quæ tempore Anastasii Dicori Ecclesiæ evenerunt. Deinde res quoque Severi, Petri Gnaphei, Petri Mongi, Timothei Æluri, et aliorum insuper hæreticorum. Et item quæ denuo per seditionem de quarta sancta synodo sunt acta, accurate proponet.

Decimas septimus ex rebus Justini primi, et successoris ejus maximi Justiniani, et actis quintæ sanctæ synodi constabit. His adjicientur Bellisarii res gestæ : item Justini junioris res, et qui eodem tempore vita angelis æquali clari fuere monachi.

Decimus et octavus tomus clare explicabit, quæ sub Tiberio et Mauricio imperatoribus in ecclesiis sunt acta ; item res Hormisdæ, Chosroæ et Chagani Persarum ; et ut Mauricius pœnas Deo persolvens, gladio perierit. Deinde quædam commemorabuntur de singularibus quibusdam dissidiis et hæresibus, scilicet Monophysitis, Tritheitis, Agnoetis et Theopaschitis ; item de Jacobitis et Armeniis, et præterea quæ in iis ipsis hæresibus fuere dissidia. Postremo quam turpiter Phocas, qui Mauricio succedens crudeliter tyrannidem gessit, sit jugulatus.

A ζον τὰ τῆς καθ' ἡμᾶς προελήλυθεν εὐσεβείας, παντάπασι τῶν εἰδωλικῶν κατασραφέντων νεῶν. Ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν τότε δεινῶν αἱρεσιαρχῶν, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἁγίων καὶ φιλοσόφων ἀνδρῶν.

Ὁ τρισκαιδέκατος τὰ περὶ Ἀρκάδιον καὶ Ὀνώριον λαμπρῶς διηγήσεται · ἔτι δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸν Χρυσοῦν τὴν γλῶτταν, εἰς λεπτὸν ἐπεξέλθοι μοι · ὅσα τε καὶ οἷα τηνικαῦτα τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπισυνέβη.

Τῷ γε μὴν τεσσαρεσκαιδεκάτῳ τῶν τόμων ὁ νεώτερος Θεοδόσεος, καὶ ἡ θαυμαστὴ γυναικῶν Πουλχερία χορηγήσει τὰς ὕλας · καὶ τὰ κατὰ τὴν τρίτην ἐν Ἐφέσῳ σύνοδον εὖ μάλα διέλθοι · τήν τε διαδοχὴν τῶν τότε τῶν μεγάλων ἡγησαμένων παροικιῶν · B ἔτι δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸν Εὐτυχῆ καὶ Διόσκορον, καὶ Εὐδοκίαν καὶ Παλαιστίνῃ καὶ ἀλλαχοῦ τὴν κατὰ Θεὸν τηνικαῦτα ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἀλλαχοῦ τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν ῥρίστως μετῆεσαν.

Πρὸς τούτοις ὁ μετ' ἐκεῖνον πεντεκαιδέκατος τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον Μαρκιανὸν, καὶ τὸν μέγαν Λέοντα, καὶ τὴν τετάρτην ἐκδιηγήσεται σύνοδον, ἄρδην τὰ ταύτης πάντα διαλαμβάνων, ὅσα τε ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου ἐπὶ συστάσει ταύτης προέβη · ἔτι δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς ἐν τῷ τρισαγίῳ ὕμνῳ προσθήκης γεγενημένα.

Ὁ μέντοι ἑξκαιδέκατος τὰ περὶ Ζήνωνος καὶ Βασιλίσκου, καὶ τῶν ἐγκυκλίων τούτου γραμμάτων, ἔτι δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸν Δίκορον Ἀναστάσιον τῇ ἱερωσύνῃ ἐπισυμβάντα συνδιαλήψεται · ἔπειτα C καὶ τὰ περὶ Σευήρου καὶ Πέτρου τοῦ Κναφέως, Πέτρου τε τοῦ Μόγγου καὶ Τιμοθέου τοῦ Αἰλούρου, καὶ τῶν ἄλλων ἐπὶ τούτοις αἱρεσιωτῶν, ἐρεῖ πρὸς ἀκρίβειαν · καὶ ὅσα δὴ αὖθις ἐπὶ συστάσει τῆς ἁγίας τετάρτης συνόδου ἐπράχθη.

Τὸν ἑπτακαιδέκατον Ἰουστῖνος ὁ πρῶτος καὶ ὁ μετ' ἐκεῖνον μέγιστος Ἰουστινιανὸς σὺν τῇ ἁγίᾳ πέμπτῃ συνόδῳ καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ πεπραγμένοις, πρὸς δὲ τοῖς κατὰ Βελλισάριον ἔργοις ἀναπληρώσει μοι · ἔτι δὲ καὶ ὁ νεώτερος Ἰουστῖνος, καὶ ὅσοι βίῳ τηνικαῦτα ἰσαγγέλῳ διαπρέποντες ἦσαν.

Ὁ δέ γε δέκατός τε καὶ ὄγδοος λαμπρῶς περιέξει μοι, ὅσα ἐπὶ Τιβερίου καὶ Μαυρικίου τῶν αὐτοκρατόρων ταῖς ἐκκλησίαις ἐγένετο · ἔτι δὲ καὶ τὰ περὶ D τῶν Περσῶν Ὁρμίσδα, Χοσρόου τε καὶ Χαγάνου γεγενημένα · καὶ ὡς Μαυρίκιος ποινὰς Θεῷ εἰσπρατόμενος, ξίφει τὸν βίον μετήλλαξεν · εἶτα περί τινων σχισμάτων καὶ αἱρέσεων μερικῶν διαλήψεται · Μονοφυσιτῶν, Τριθειτῶν, Ἀγνοητῶν καὶ Θεοπασχιτῶν · ἔτι δὲ περὶ τῶν Ἰακωβιτῶν καὶ Ἀρμενίων, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς διαιρέσεων · καὶ ὅπως ὁ μετὰ Μαυρίκιον κακῶς τυραννήσας Φωκᾶς αἰσχρῶς ἐπηλλάγη τοῦ ζῆν.

42 *Posteriorum quinque tomorum argumenta alius auctoris esse videntur. Qui tomi in hoc opere non exstant.*

Ὁ δ' ἐννεακαιδέκατος αὐτόν τε Ἡράκλειον, τούς τε παῖδας καὶ ἐγγόνους αὐτοῦ καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς γενόμενα περιέξει· τά τε τῆς Περσῶν κινήσεως καθ' ἡμῶν, τοῦ τε ἀκαθίστου Ὕμνου, καὶ τῆς Ἱεροσολύμων ἁλώσεως· καὶ ὡς ὁ μυσαρὸς τηνικαῦτα ἀνεφάνη Μωάμεθ· ἔτι δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν Μονοθελητῶν, καὶ τῶν ἐπ' αὐτῇ γενομένων, Σεργίου τε καὶ Πύρρου, Παύλου τε καὶ Πέτρου, Μαξίμου τε τοῦ θείου καὶ ὁμολογητοῦ· περί τε τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου· καὶ τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν ἕκτην καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πραχθέντα, καὶ μετ' αὐτὴν, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, καὶ τῶν καθεξῆς βασιλέων, ἄχρι δὴ καὶ αὐτῆς ὅλης ἀρχῆς Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου καὶ Θεοδοσίου τοῦ Ἀτραμυτηνοῦ τῶν αὐτοκρατόρων. A

Ἡ μέντοι περιοχὴ τοῦ εἰκοστοῦ τόμου ἔσται Λέων Κόνων ὁ Ἴσαυρος καὶ Εἰκονομάχος· ὅθεν τε ἡ τῶν Εἰκονομάχων αἵρεσις ἀνεφύη· πρὸς δὲ καὶ ὁ Κοπρώνυμος Κωνσταντῖνος, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γεγενημένα ἀθέως· ἐν ταυτῷ δὲ καὶ Γερμανοῦ, καὶ τοῦ Δαμασκόθεν Ἰωάννου, Στεφάνου τε τοῦ νέου, καὶ τῶν λοιπῶν θεομισῶν αὐτοῦ ἔργων, μεμνήσεται· καὶ ὡς διεφθάρη αὐτός τε καὶ ὁ παῖς Λέων ὁ ἐκ τῆς Χαζάρας τὴν ἐπωνυμίαν κεκληρωμένος. Ἔτι συνδιαλήψεται καὶ τὰ περὶ τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης· καὶ τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν ἑβδόμην καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον· καὶ τῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων τιμῆς· πρὸς δὲ Ταρασίου καὶ Νικηφόρου· ἔτι δὲ Πλάτωνος καὶ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου· καὶ τῶν γεγονότων ἐν τούτοις σχισμάτων· καὶ ὡς ὁ ἀπὸ γενικῶν Νικηφόρος, Σταυράκιός τε καὶ ὁ Ῥαγκαβὲ Μιχαὴλ, τὸν βίον μετήλλαξαν. B C

Ὁ εἰκοστόπρωτος τὰ κατὰ τὸν δυσσεβῆ Λέοντα τὸν Ἀρμένιον διηγήσεται· ὅπως τε ἡ δευτέρα γέγονεν εἰκονομαχία· καὶ τίς ὁ ταύτης πατήρ· καὶ ὡς ὑπερόριος διὰ ταύτην ὁ πατριάρχης Νικηφόρος ἐγένετο, καὶ ὁ Στουδίτης Θεόδωρος, καὶ ἄλλα πλεῖστοι· περί τε τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμορέου Μιχαὴλ, καὶ περὶ Μεθοδίου τοῦ πατριάρχου· καὶ τὰ ἐν τῇ βασιλείᾳ Θεοφίλου πραχθέντα· καὶ τῆς παῤῥησίας τῶν τηνικαῦτα ἁγίων ἀνδρῶν, τῶν γραπτῶν μάλιστα, καὶ Μεθοδίου τοῦ ἱεροῦ, καὶ Ἰωσὴφ τοῦ ὑμνογράφου· καὶ ὡς ἐν τέλει δενόμενος ὁ Θεόφιλος, ταῖς ἱεραῖς εἰκόσι προσέθετο.

Τῷ δὲ εἰκοστῷ δευτέρῳ ἔσται διηγουμένῳ, ὅσα ἐπὶ Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας τῆς ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπράχθη· καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῶν ἁγίων εἰκόνων ἐγένετο· περί τε Ἰωαννικίου τοῦ μεγάλου, καὶ τῆς διακρίσεως Μεθοδίου, καὶ τῆς τῶν ἀνιέρων καθαιρέσεως ἱερέων, καὶ τῶν τότε σχισμάτων· περί τε Λιζικιανῶν καὶ Μανιχαίων· καὶ ὡς τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος τὸν Χριστιανισμὸν προσεδέξατο· ἔτι δὲ καὶ περὶ Ἰγνατίου καὶ Φωτίου τῶν πατριαρχῶν· καὶ τὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων συμβάντα· καὶ τὰ μέσον Φωτίου καὶ Νι- D

In decimo nono tomo agetur de ipsa Heraclio, liberisque et nepotibus ejus, et rebus sub eis gestis. Agetur præterea de Persarum adversus Christianos motu. Item de sacrosancto hymno, et Hierosolymorum captivitate. Et ut exsecrabilis et abominandus ea ætate Mahomethus coortus sit. Item de hæresi Monothelitarum, et qui eam sectati sunt, Sergio, Pyrrho, Paulo et Petro; item de Maximo, divino confessore; item de pio imperio Constantini Pogonati sive Barbati; item de sancto sexto universali concilio, rebusque in eo et post id gestis, tempore Justiniani Rhinotmeti, et succedentium imperatorum, usque ad integrum imperium Anastasii Dicori, et Theodosii Atramyteni imperatoris.

Vicesimi tomi materia erit Leo Conon Isaurus, imaginum debellator: unde etiam hæresis et secta imagines debellantium est exorta. Præterea Constantinus Copronymus, et quæ ab eo impie sint facta. In eodem tomo mentio quoque fiet Germani, Joannis Damasceni, et Stephani junioris, et item reliquorum Deo invisorum factorum ejusdem Constantini: et ut ipse, filiusque ejus Leo, cognomen a Chazara, sive secessu, adeptus, interierint. Complectetur idem tomus res gestas pii imperii Constantini et Irenæ, et sanctæ septimæ universalis synodi acta, et restitutos sacris imaginibus honores. Agetur quoque de Tarasio et Nicephoro, item de Platone, et Theodoro Studita, et quæ horum temporum fuerint schismata et dissidia; et quomodo Nicephorus nobilis, Stauracius, et Michael Rancabæ vitam finierint.

Vicesimus primus tomus impii Leonis Armenii gesta: et quomodo secundum imaginibus bellum sit illatum, quis ejus belli auctor; et ut ea de causa Nicephorus patriarcha, Theodorus Studites, et complures alii in exsilium sint acti, recensebit. Complectetur quoque imperium Michaelis Amorœi, et res Methodii patriarchæ. Item res sub imperio Theophili gestas. Item dicendi libertatem sanctorum eo tempore virorum, præcipue in pictis imaginibus defendendis. Agetur item de sancto Methodio, et Josepho hymnorum scriptore; et ut in fine prope vitæ Theophilus sacras imagines approbarit.

In vicesimo secundo recensebuntur, quæ sub imperio Michaelis, et Theodoræ matris ejus, sanctæ feminæ, Ecclesiæ acciderint, et restitutio sacrarum imaginum. Dicetur quoque de Joannicio Magno, de meditationibus Methodii, de impiorum abrogatione sacerdotum: de ejus temporis dissidiis et schismatibus, præcipue vero de Lizicianis et Manichæis, ut gens Bulgarorum Christianismum susceperit: de Ignatio et Photio patriarchis, et quæ medio inter istos tempore acciderint. Item quæ inter Photium et Nicolaum papam sint acta.

Et ut Bardas Cæsar, et imperator Michel sit occisus.

Vicesimi tertii comi argumentum erit Basilius Macedo, et filii ejus, Leo Sapiens et Alexander, et quæ sub his Ecclesiæ evenerint. Et rursum res Photii et Ignatii. Item acta ejus quæ dicta est actava universalis synodus. Præterea scandala et offendicula, quæ tum per Photium exstiterunt. Item ut gens Rhutenorum sit Christiana facta. Item de patriarcha Stephano, qui Photio successit, et schismate propter ipsum Stephanum exorto. Insuper de quatuor conjugiis imperatoris Leonis Sapientis, et schismatibus synodisque ea de causa habitis. Item de Nicolao et Euthymio patriarchis Constantinopolitanis, rebusque sub eis actis. Postremo, ut Leo sapientissimus imperator sit mortuus.

Et hæc quidem accuratius clariusque toti operi præmittere voluimus, eo consilio, ut animis lectorum propositum argumentum eo perspectius esset. Ne cui autem historiam nostram depravere **43** facile esset (consueverunt enim multi aliena scripta ex arbitrio suo, prout eis est visum, digerere atque disponere) primas sive capitales litteras tomorum, qui quidem tomi annorum suorum numerum quisque expressum continent, ita posuimus, ut certioris fidei gratia nomen et cognomen nostrum referant atque complectantur. Quamobrem peto, si quæ a nobis per totum hoc opus recte sunt exposita, ut ea extra invidiam sint collocata, quæ optimis quibusque rebus præcipue imminere consuevit. Sin vero in aliquibus ignorantia lapsi sumus, ea ut ab aliis qui et doctrinæ et eloquentiæ, atque etiam experientiæ virtute pollent, corrigantur. In juvenili enim ætate opus hoc conscribere aggressi sumus, idemque nondum sextum et tricesimum annum egressi perfecimus. Quandoquidem autem abunde omnia ea quæ opus esse putavimus, hucusque præfati sumus, agedum divini Numinis ductu rem ipsam, unde maxime convenit, ordiamur : in primis historiæ nobis firmamentum, ipsam scilicet veritatem, consectandam proponentes.

κολάου τοῦ πάπα γεγενημένα· καὶ ὡς ἐσφάγη Βάρδας ὁ Καῖσαρ, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀνῄρηται Μιχαήλ.

Τοῦ δὲ εἰκοστοῦ τρίτου ἡ περίληψις ἔσται Βασίλειος ὁ Μακεδὼν καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ, Λέων ὁ Σοφὸς καὶ Ἀλέξανδρος· καὶ τὰ ἐπὶ τούτων τῇ Ἐκκλησίᾳ συμβάντα· καὶ αὖθις κατὰ Φώτιον καὶ Ἰγνάτιον· καὶ τὰ περὶ τῆς λεγομένης ὀγδόης οἰκουμενικῆς συνόδου, καὶ τῶν τηνικαῦτα σκανδάλων διὰ τὸν Φώτιον· καὶ ὅπως τὸ ἔθνος τῶν Ῥὼς τὸν Χριστιανισμὸν παρεδέξατο· καὶ περὶ τοῦ μετὰ τὸν Φώτιον πατριάρχου Στεφάνου, καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ σχίσματος· ἔτι δὲ καὶ τῆς τετραγαμίας τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, καὶ τῶν δι' αὐτὴν γενομένων σχισμάτων τε καὶ συνόδων· περί τε Νικολάου καὶ Εὐθυμίου τῶν τῆς Κωνσταντίνου πατριαρχῶν· καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις· καὶ ὡς ἀπέβιω Λέων ὁ σοφώτατος βασιλεύς.

Ταῦτα μὲν ἐς τὸ ἀκριβὲς προδιωρισάμεθα, ἠρημένοι τὴν τῶν ἀναγινωσκόντων διάνοιαν ἐκ τοῦ σχεδὸν τὴν τῆς ὑποθέσεως πρόθεσιν εὐσύνοπτον ἔχειν· ἵνα δὲ μή τινι ἐξῇ λυμαίνεσθαι τῷ συγγράμματι· εἰώθασι γὰρ οἱ πλεῖστοι τὰς ἀλλοτρίας πραγματείας διασκευάζειν πρὸς τὸ δοκοῦν· τὰς μὲν τῶν τόμων ἀκροστιχίδας τῷ ἐμῷ προησφαλισάμην ὀνόματί τε καὶ ἐπωνύμῳ (1), διὰ πάντων χρόνων ἐτῶν συγκλειόντων. Καὶ τοίνυν αἰτῶ, ἃ μὲν καλῶς ὑπηγόρευται παρ' ὅλην τὴν συγγραφὴν, μὴ μετεχέτω φθόνου, ὃς τοῖς καλοῖς πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιφύεσθαι εἴωθεν· ἃ δὲ ἀγνοῆσαι συνέπεσε, παρὰ τῶν οἷς λόγου δύναμις καὶ πεῖρα, διορθωτέον· νέοι γὰρ ὄντες ἡμεῖς καὶ μήπω ἕκτου καὶ τριακοστοῦ τῆς ἡλικίας ἐπιβάντες ἐνιαυτοῦ, ἡνίκα τῇ πραγματείᾳ ἑαυτοὺς ἐκδεδώκαμεν, τὸ προκείμενον διηνύσαμεν. Ἐπεὶ δ' ἀποχρώντως ὅσα γε προσῆκον εἶναι λελόγισται προεθέμεθα, τῆς θείας ἡγουμένης ῥοπῆς, κατάρξομαί γε τῆς ὑποθέσεως ὅθεν ἄρχεσθαι ἄμεινον, πρὸ πάντων τὸ τῆς ἱστορίας τιμῶν ἀσφαλὲς, τὴν ἀλήθειαν.

CAPUT II.

De vetustate nostræ Christianæ religionis, et de divinitate atque æternitate Filii; et ut ante legem, et post legem latam, sanctis et piis viris mysterium de divinitate Christi perspectum fuerit.

Res Christianorum a prima sua origine repetere, qui sint, unde, et quomodo tanta ceperint incrementa, eoque magnitudinis et gloriæ pervenerint, intempestivum, atque adeo supervacuum esse puto, ut in præsentia de eis perquiratur : cum sacra oracula et acta, innumerabilesque aliæ ex ordine res, aperte satis et accurate declarent, longissime ante, et ab initio, cumque ipsis conditi mundi principiis, dogma nostrum una esse jactum et fundatum, seu

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ καθ' ἡμᾶς τῶν Χριστιανῶν δόγματος, καὶ περὶ θεολογίας καὶ ἀϊδιότητος τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὡς τοῖς πρὸ τοῦ νόμου καὶ ἐν τῷ νόμῳ θεοφιλέσι τὸ κατὰ Χριστὸν προέγνωστο μυστήριον.

Τὸ μὲν οὖν τὰ Χριστιανῶν ἀρχαιολογεῖν, τίνες ὄντες, καὶ ὅθεν, καὶ ὅπως ἐπὶ τόσον τὸ κατ' αὐτοὺς ἐπιδέδωκε, καὶ εἰς τόδε προελήλυθε δόξης, ἄκαιρόν τε καὶ ἄλλως περιττὸν οἶμαι τῷ παρόντι διερευνᾶσθαι, τῶν ἱερῶν λογίων καὶ πράξεων, καὶ μυρίων ἄλλων τῶν καθεξῆς, διαῤῥήδην ταῦτα μετ' ἀκριβείας διεξιόντων, ὡς ἄνωθέν τε καὶ ἐξαρχῆς, καὶ ὁμοῦ ταῖς τοῦ κύσμου κρηπῖσι, τὸ ἡμέτερον δόγμα συγκατεβλήθη· μᾶλλον δὲ καὶ χρόνου ἐπέκεινα καὶ

(1) Primæ decem et octo tomorum istorum litteræ, ακροστιχίδες compositæ, nomen auctoris in Græco exemplari exprimunt, Νικηφόρου Καλλίστου.

αἰῶνος ἦν · εἴ γε χρὴ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς πί- A
στεως ἡμῶν ἀφορᾷν Θεὸν Λόγον, τὸν Κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστόν. Διττοῦ γὰρ ὄντος τοῦ κατ' αὐτὸν
μυστηρίου, καὶ τοῦ μὲν οἱονεί τινος κεφαλῆς
ἐγνωσμένου, ὅσα γε περὶ τὴν ἄναρχον αὐτοῦ καὶ
προαιώνιον γέννησιν ἀνατρέχει · τοῦ δὲ, ὡς ἄν τις
εἴποι, ὑστέρου καὶ τελευταίου, ὅσα περὶ τὴν κάτω
καὶ ἐν ὑστέρῳ τῶν χρόνων ἐκ παρθένου σάρκωσιν,
περίγειόν τε πολιτείαν καὶ ἀγωγήν · τὰ μὲν πρῶτα
λέγειν τε καὶ διακριβολογεῖσθαι ἥκιστά γε προσῆ-
κον παρέστη · περὶ γὰρ ἐκείνων εἴ τις ἐπεξίοι, ὁ
λόγος πάρεργον ὤν, πλέον ἂν ἔργον ἢ ὧν ἕνεκα
λέγειν προὔθετο παράσχοι. Ἐπεὶ γὰρ οὐ χρόνῳ,
ἀλλ' οὐδ' αἰῶνι μεσίτῃ ἐκείνοις γενέσθαι ξυνέπε-
σεν, οὐδέ τινι παρεῖναι καὶ θεᾶσθαι καὶ διηγεῖσθαι
ἐξεχωρήθη τὰ ὑπὲρ ἔννοιαν δρώμενα, ταῦτα μὲν τῷ
ἀκινδύνῳ τῆς σιωπῆς τιμᾶν ἐπαφήσομεν · μᾶλλον B
δὲ μηδὲ πολυπραγμονεῖν ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν τὰ
τοιαῦτα σφοδρῶς ἐπιτάξομεν, ἅτε νοῦ καὶ λόγου καὶ
διανοίας ὑπέρτερα · ἡμῖν δ' ἀπόχρη μόνα τὰ ἐκ
τῶν θείων παράγειν Γραφῶν · ὡς, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ
Λόγος· καὶ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς
ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο · καὶ
χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονε · καὶ
ὡς ὢν ἀεὶ Θεὸς, ὁ ἄναρχός τε καὶ προαιώνιος, ὡς
ἐκείνῳ μόνῳ γνωστὸν, πρὸ τῶν αἰώνων γεννᾷ τὸν ἑαυ-
τοῦ Γιὸν τὸν ἀληθῆ Θεὸν Λόγον ἀνεννοήτως, ἀκατα-
λήπτως, ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ διάνοιαν · σύναμα δὲ
καὶ τὸ πανάγιον αὐτοῦ Πνεῦμα προβάλλεδ' οὐ γεννη-
τως, ἀλλ' ἐκπορευτῶς · Θεὸν καὶ αὐτὸ τέλειον ὁμοού-
σιόν τε τούτοις καὶ ταυτοδύναμον · τὰ τρία ἓν · μία
φύσις καὶ οὐσία καὶ δύναμις · μεθ' ὧν καὶ δι' ὧν τάς C
τε ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ τὸν κόσμον τοῦτον πα-
ράγει τε καὶ δημιουργεῖ μὴ πρότερον ὄντα · καὶ
τὸ ὁριώμενον σύμπαν · τό τε ψυχῇ καὶ μὴ χρώ-
μενον.

potius ultra tempora et sæcula omnia id exstitisse, si quidem ad auctorem et ducem professionis et fidei nostræ Deum Verbum Dominum nostrum Jesum Christum respicere oporteat. Quandoquidem enim duplex considerandum venit mysterium, et alterum quidem tanquam quoddam caput contemplamur, quod scilicet ad æternam, principio carentem, sæculaque omnia præcedentem generationem refertur; alterum autem quasi posterius quiddam, ut ita dicam, et ultimum spectamus, quod nimirum ad inferiorem hanc et postremis temporibus 44 ex Virgine incarnationem factam, terrenamque conversationem et vitam pertinet : prius illud exponere, et accurotius oratione persequi minime omnium convenit. De eo enim si quis disserere instituat, cum oratio talis extra propositum opus sit, tum plus operæ et negotii quam opus ipsum, et ea de quibus tractare decreverimus, exhibeat. Siquidem, cum neque tempus, neque sæculum ei mysterio intercesserit, et proinde neque adesse illi, neque contemplari et eloqui id quod supra intelligentiam nostram est, concessum sit, quidquid id est, tuto silentii præmio permittemus : ac potius ingeniis nostris, ne in talibus rebus curiositatem nimium exerceant, imperabimus, utpote sensu, ratione, et acumine mentis nostræ longe superioribus. Nobis vero satis fuerit sola e divinis Scripturis adducere testimonia ; ut : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est* [1]; et insuper scire, quod Deus semper exsistens, principioque carens, et sæcula præcedens, ita ut ipsi soli cognitum est, ante ipsa sæcula gignit suum ipsius Filium, verum Deum Verbum, supra omnis intelligentiæ et deprehensionis captum, et supra mentis sensum et cogitationem, cognitionemque omnem : simulque sanctissimum suum profert Spiritum, non ut genitum illum, sed ut procedentem : Deum et ipsum perfectum atque consubstantialem illiis, et ejusdem plane virtutis et potestatis. Et quod tres isti unum sunt, una natura et essentia et potestas, cum quibus et per quos simul et angelicas potestates et mundum hunc universum produxit et condidit, cum is antea non, exstiterit ; et præterea id quod in visum cadit conspiciturque omne, quodque anima agitatur, et quod anima caret (1).

Περὶ μὲν δὴ τοῦ ἄνω γένους Χριστοῦ τοῦ τῆς D
πίστεως ἡμῶν ἀρχηγοῦ, καὶ τῆς ἀξίας τούτου καὶ
φύσεως, τοσαῦτά μοι λελέχθω. Τίς γὰρ ἂν αὐτάρ-
κης ἐκείνοις γένοιτο λόγος, καθὰ δή που καὶ ὁ θεῖος
ὑποφαίνει χρησμὸς, Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ, λέγων,
τίς διηγήσεται; Οὐδὲ γάρ τις τὸν Πατέρα κατ'

Atque hæc quidem de superno Christi, persuasionis et fidei nostræ principis, genere, ipsiusque sublimi dignitate et natura, nobis dicta sufficiant. Quæ enim rebus tantis explicandis idonea suppeditet oratio? pro eo atque divinum id quoque ostendit oraculum : *Generationem vero ejus*, inquiens,

[1] Joan. I, 1, 3.

(1) Totus et lingua et mente et cogitatione horreo, quando de Deo verba facio. De Deo autem cum dico, unum vos circumfulgeat lumen, et tria. Tria quidem, juxta proprietates sive subsistentias seu personas : unum vero, secundum rationem essentiæ sive deitatis. Distinguitur enim inseparabiliter, et coagmentatur separabiliter. Unum namque in tribus Deitas ipsa, et ipsa tria unum, in quibus Deitas, seu quæ Deitas sunt. (Greg Theologus.) Unus Deus, tres personæ, una essentia, potentia, sapientia, bonitas, una et indivisa Trinitas. Deus, Dominus, Paracletus, Genitor, genitus, regenerans. Ab uno omnia. A quo, per quem, in quo omnia. Unus a se, unus ad uno, unus ab ambobus, ὃν a se, ὃν ab altero, ab utroque. Pater, Filius, Spiritus Sanctus. Una pater, Λόγος, Παράκλητοςque, essentia, una virtus, una beatitudo : a quo, per quem, et in quo beata sunt omnia, quæcunque beata sunt (Augustinus).

quis enarrabit[2] ? Neque enim quispiam Patrem, pro eo atque decet, satis cognoverit, præterquam Filius neque rursum Filium, præterquam qui illum genuit Pater. Ad quem, ut est apud veterem Mosen, loquens Pater in creatione universi hujus : *Faciamus*, inquit, *hominem ad imaginem nostram et similitudinem*[3]. Hunc ipsum sane, quicunque virtute et in Deum pietate aliis præstare primis temporibus dicti sunt, ut Abraham et Moses, **45** et insuper quicunque ante et post eos justi morum mutatione fuerunt prophetæ, et alii Deo placiti et grati homines, mentis oculis sincere et clare contemplati, prolixe cognoverunt, et tanquam germano Dei Filio præstantissimum pietatis honorem tribuerunt. Ille porro persuasionem fidemque ejusmodi remunerans, et Patris et sui cognitionem perfectiorem absolutioremque illis adauxit. Est quippe vetus oraculare verbum, neminem eorum qui antiquitus Deo placuerunt, sine fide in Christum finem vitæ consecutum esse. Siquidem per conjecturam id colligere licet, ex multifariam visionibus quam alias aliis accumulavit, pro eo atque eas quisque ferre potuit. Atque equidem in hominis specie ipsi Abrahæ frequentius, progenitisque ex eo apparuisse creditur, quandoque per se ipsum, quandoque per administros suos angelos, oraculis eos admonens, et docens de rebus optimis. Quod quidem cuivis vel inde facile est existimare et credere. Angelum enim Dominum, vel etiam Deum appellare, consuetudo Scripturæ non est : sed ita simpliciter, nudo scilicet nomine, angelum : illum vero semper insignibus et excellentibus extollit et celebrat nominibus, Deumque et Dominum aperte et clare vocat. Itaque Verbum, quod colimus (1), æternum, et sæculis temporibusque universis antiquius fuisse, et veteribus olim, etsi non omnibus, quibusdam tamen, in mysterio apparuisse, paucis hisce dictum esse satis sit.

ἀξίαν γνοίη εἰ μὴ ὁ Υἱός · ἀλλ' οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἄνθις, εἰ μὴ ὁ γεννήσας Πατήρ · πρὸς ὃν κατὰ τὸν πάλαι Μωσέα κοινολογούμενος ὁ Πατὴρ τῇ παραγωγῇ τοῦ παντὸς τοῦδε, Ποιήσωμεν, φησὶν, ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Τοῦτον μὲν οὖν καὶ ὅσοι ἀρετῇ καὶ θεοσεβείᾳ τῶν ἄλλων διενεγκεῖν λέγονται ἄνωθεν, οἵ τε περὶ τὸν Ἀβραὰμ φημι καὶ Μωσέα, καὶ ὅσοι γε πρὸ ἐκείνων καὶ μετ' ἐκείνους δίκαιοι τῷ ἐξηλλαγμένῳ τῶν τρόπων γεγένηνται, προφῆται καὶ ἄλλως εὐάρεστοι, ὅμμασι διανοίας ἀκραιφνῶς φαντασθέντες, λαμπρῶς ἔγνωσαν · καὶ οἷα Θεοῦ παιδὶ γνησίῳ, γέρας ἐξαίσιον εὐσεβείας ἀπένειμαν. Ὁ δ' αὖ τῆς πίστεως ἀμειβόμενος τὴν Πατρικήν τε καὶ αὐτοῦ γνῶσιν, ὡσανεὶ ἐντελεστέραν, προστιθεὶς ἦν · καί γε λόγος ἀρχαῖος αἱρεῖ μηδένα τῶν ἄνωθεν εὑρεστηκότων Θεῷ δίχα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τὸ τοῦ βίου πέρας κληρώσασθαι · εἴ γε τοῦτο τεκμηριώσασθαι ἔξεστιν, οἷσ διαφόρους πληθύνων ὁράσεις, πρὸς ὅπερ φέρειν ἕκαστος οἷός τε ἦν, καὶ ἐν ἀνθρώπου σχήματι ὤφθαι τῷ τε Ἀβραὰμ διαφόρως καὶ τοῖς ἐξ ἐκείνου πιστεύεται, καὶ ποτὲ μὲν δι' ἑαυτοῦ, ποτὲ δὲ διὰ τῶν λειτολργῶν αὐτοῦ ἀγγέλων χρηματίζων τὰ κρείττονα. Ὡς ῥᾴδιον εἶναι παντί τῳ καὶ τοῦτο ἐντεῦθεν πιστώσασθαι. Τὸν μὲν γὰρ ἄγγελον οὐ Κύριον, οὐδὲ μὴν Θεὸν προσαγορεύειν ἔθος ἐστὶ τῆς Γραφῆς · ἀλλ' ἁπλῶς οὕτως ἄγγελον ψιλῷ καλεῖ τῷ ὀνόματι · ἐκεῖνον δ' ἀεὶ σεμνοῖς καὶ ὑπερδεβηκόσιν ἐξαίρει ὀνόμασι, καὶ Θεὸν καὶ Κύριον ἀριδήλως κατονομάκουσα. Ὡς μὲν οὖν προαιώνιος ὁ καθ' ἡμᾶς Λόγος, καὶ τῶν αἰώνων πάντων καὶ χρόνων ἀρχαιότερος, καὶ ὡς τισὶ τῶν παλαιτέρων μυστικώτερον ὤφθη, εἰ καὶ μὴ σύμπασιν, αὐτάρκως εἰρήσθω.

CAPUT III.

Quam ob causam non olim Salvator Christus, sed in postrema temporum ætate, hominem assumpserit : et de perpetuo et sempiterno ejus regno.

Minime vero mirari oportet, non dudum antea, ita ut nunc, omnibus hominibus et gentibus Christum innotuisse. Doctrina enim Christi omnium consummatissima atque perfectissima, omnique sapientiæ et virtutis genere absolutissima, non **46** apta, opportuna et congruens omnino veterum hominum vitæ et moribus fuit. Quandoquidem a primis statim initiis, qui incorruptibilem seniique expertem et beatam vitam acceperat, primus videlicet homo, et generis nostri auctor, minimum dati præcepti memor, immortalem fatali commutavit vita. Qui vero ex eo sunt progeniti, longe deteriores, uno atque altero excepto, agrestem quamdam, feram et prope belluinam omnes, appetitionum suarum impetu ducti, egerunt vitam. Non itaque illi urbes incoluere, non artibus aut

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Δι' ἣν αἰτίαν μὴ ἄνωθεν ὁ Χριστὸς ἐνηνθρώπησεν, ἀλλ' ἐν ὑστέρῳ τῶν χρόνων καιρῷ · καὶ περὶ τῆς ἀϊδίου καὶ αἰωνίου βασιλείας αὐτοῦ.

Ἥκιστα δὲ θαυμάζειν χρὴ, ὅτι μὴ ὥσπερ νῦν, ἐκ πολλοῦ ἀνθρώποις πᾶσι καὶ ἔθνεσιν ἐγνωρίζετο · ἡ γὰρ πάσης ἀκριβείας καὶ τελειότητος πάνσοφος καὶ πανάρετος τοῦ Χριστοῦ διδασκαλία οὐχ οἵα τ ἦν τῷ πάλαι τῶν ἀνθρώπων βίῳ, καὶ μάλιστά γε προσήκουσα · καὶ γὰρ ἐκ προοιμίων εὐθὺς, ὁ τὴν ἀγήρω καὶ μακαρίαν ζωὴν εἰληφὼς, ὁ πρῶτος ὀηλαδὴ ἄνθρωπος, καὶ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγὸς, ἐλάχιστα τῆς δεδομένης ἐντολῆς φροντίσας, ἀντὶ τῆς ἀθανάτου τὴν ἐπίκηρον ἠλλάξατο βιοτήν. Καί γε οἱ ἐξ ἐκείνου πολὺ χείρους γενόμενοι, πλὴν ἑνός που καὶ δύο, ἀγριόν τινα καὶ θηριώδη σχεδὸν πάντες ἐπανῄρηντο βίον, οἵστρῳ τῶν ἰδίων ὀρέξεων ἐκφερόμενοι. Οὐ τοίνυν πόλεις ᾤκουν, οὐ τέχνην, οὐκ ἐπιστήμας μετῄεσαν · πολλοῦ γε μὴν ἐκείνοις ἔδει νόμων τε καὶ θείων δικαιωμάτων. Ἀρετή τε καὶ

[2] Isa. LIII, 8. [3] Gen. I, 26.

(1) Hoc exquisite et luculenter in *Tryphones* suo tractat S. Justinus.

φιλοσοφία παρ' αὐτοῖς οὐδὲ μέχρις ὀνόματος ἐγνωρίζετο. Νομάδες δὲ τινες ἐπ' ἐρημίας διῆγον, τὰ μὲν ἐνσπαρέντα τῇ φύσει λογικὰ σπέρματα διαφθείροντες, κακίαν δὲ πᾶσαν ἐξ αὐτοπροαιρέτου γνώμης ἀναπλαττόμενοι, σύμπαν, ὅπερ χείριστον αὐτοῖς, ἀδεῶς διεπράττοντο· ὡς ποτὲ μὲν φθοραῖς τε καὶ φόνοις τοῖς κατ' ἀλλήλων ὁπλίζεσθαι, ὁτὲ δὲ θεομαχεῖν αἱρεῖσθαι, καὶ τολμᾷν ἐπιτειχίζειν γῇ οὐρανῷ, κἀκείνῳ προσαράσσειν τὴν κεφαλήν· καὶ ἐπὶ τόσον κατ' αὐτῶν ἐγείρειν τὴν ἄμαχον δύναμιν μετιοῦσαν τὸ αὔθαδές τε καὶ ἄκαρπον, καθά τινα ὕλην ἀγρίαν κατὰ πάσης κεχυμένην τῆς γῆς· ὡς ποτὲ μὲν Θεὸν ὑπερβολαῖς ὑδάτων τούτους ἀμύνεσθαι, ἄλλοτε δὲ πυρὸς ὀχετοῖς καὶ κεραυνῶν ἀνημέροις βολαῖς ἀναστέλλειν πειρᾶσθαι τὴν ἐκείνων τῆς κακίας ἄσχετον ῥύμην, λιμοῖς τε ὁμοῦ καὶ λοιμοῖς, εἴδεσί τε διαφόρων πολέμων, πρὸς τὴν τῶν κακῶν ἀνάλογον κίνησιν χρώμενον, καὶ ὡς οἷον αἰπεῖν, τὴν οὕτως ἀπηνῶς ἐπινεμομένην τῶν ψυχῶν νόσον, καὶ δεινῶς ἕρπουσαν, δραστικωτέροις κολαστηρίοις ἀνακαθαίροντα.

A doctrinis scientiisque ingenia excoluere, longe etiam a legibus devinisque cultibus et justificationibus abfuere. Virtus porro et philosophia ne de nomine quidem apud eos notæ fuere : sed perinde atque quidam nomades, palantes in solis locis vixere, et insita sibi a natura rationis semina corrumpentes, ac vitiositatem malitiamque omnem ex liberi arbitrii sententia refingentes, quidquid esset pessimum, timore deposito peregere : usque adeo, ut quandoque quidem ad mutuas cædes et homicidia inter se armati consurgerent, aliquando vero Deo bellum inferre inciperent, superque terram munitiones et muros construere adversus cœlum et caput ad id illidere, ac in tantum denique inexpugnabilem vim et potentiam in se provocare B atque excitare auderent, ut ad coercendam eorum simul et præfractam temeritatem, et inane inutileque cœptum, tanquam perniciosam nocentis herbæ sylvam per universam terram effusam, Deus nunc immensis aquarum diluviis vindicare, nunc horrendis ignis imbribus compescere, et violentum malignitatis eorum impetum reprimere aggrederetur : et præterea fame simul et peste, et variis bellorum generibus ad indecentem et importunam malorum molitionem tollendam uteretur : tantamque animorum (ut ita dicam) luem impune omnia depascentem, graviterque invalescentem, efficacioribus repurgaret remediis et pœnis.

Ὀπηνίκα τοίνυν ὁ τοσοῦτος τῆς κακίας κάρος κατὰ πάντων σχεδὸν ἐπεχεῖτο οἷά τις μέθη δεινὴ, τὰς σφῶν ἐπισκοτοῦσα ψυχὰς, αὐτὸς ὁ πανάγαθος τοῦ Θεοῦ Λόγος ὑπερβολαῖς τῆς οἰκείας ἠττημένος χρηστότητος, τῷ τε φυσικῷ νόμῳ, ἄλλοτε δ' ἀγγέλων ἐπιστασίαις, ὁτὲ δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ μυστικαῖς τισιν ἐπιφανείαις τῶν πάλαι περιβοήτων ἐν θεοφιλίᾳ ἀνδρῶν ὀλίγοις που ἐπεφαίνετο, ἀνθρώπου μορφὴν C ὑπιών· ὅτι γε μὴτ' ἄλλως ἦν ὁρᾷν αὐτοῖς ἐφικτόν. Ὡς δ' ἀρκούντως οὕτω διὰ τῶν θείων ἐκείνων ἀνδρῶν τὰ τῆς θεοσεβείας εἰς πολλοὺς κατεβάλετο σπέρματα· ἔθνος τε θεοσεβείᾳ προσανέχον, ἐκ τοῦ κατὰ βραχὺ ὁλόκληρον ὑπέστη καὶ ἐγνωρίζετο· ὡς εἰς ῥίζαν ἀναφέρον βλάστης τὸν Ἀβραὰμ, τοῦτο μὲν ὡσανεὶ ταῖς πάλαι καὶ πρὸ βραχέος διαίταις καλῶς ἐντεθραμμένον, νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως οἷά τινι χειραγωγῷ πρὸς μεῖζονα θεοσέβειαν ἐγχειρίζει· σύμβολά τε καὶ εἰκόνας Σαββάτου καὶ περιτομῆς, καί τινας ἑτέρας εἰσαγωγὰς θειοτέρων νοημάτων καὶ μυσταγωγίας παραδεικνύει, οὐκ ἐναργεῖς μέντοι, ἀλλ' ἀμυδράς τε καὶ σκιώδεις καὶ ταύτας παραδιδούς. Ὡς δ' ἐντεῦθεν πανταχόθεν τούτου διαδοθέντος, ἐκ τοῦ ἀπηνοῦς ἐκείνου καὶ ἀγρίου βίου ἠρέμα D μετερρυθμίζοντο, φιλοσοφεῖν τε ἐπέβαλον, καὶ πρὸς ἀλλήλους φιλίας τε καὶ ἐπιμιξίας ἔχειν κατήρχοντο· τῷ παιδαγωγῷ νόμῳ οἷά τινι κανόνι χρώμενοι καὶ ἐκπαιδευόμενοι· καὶ πρό γε πάντων ἔμπεδος ἡ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς γνῶσις ἐκείνοις κατερρίζοῦτο . δεξιοί τε καὶ ἐπιτήδειοι καὶ πρὸς παραδοχὴν μειξόνων σπερμάτων θεογνωσίας ὡσανεὶ ἦσαν· τηνικαῦτα ὁ αὐτὸς πάλιν τῶν πρώτων τῆς ἀρετῆς σπερμάτων καταβολεὺς, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ἄναρχός τε καὶ προαιώνιος· ἐπεὶ μηδ' ἄλλως ἦν ἐγχωροῦν τὸ ἡμέτερον τῆς ἐπικεχυμένης καθάπαξ ἀπαλλαγῆναι ἀρᾶς· καὶ πρὸς

Posteaquam igitur tanta malignitas, vitiorumque omnium gravedo, perinde atque damnosa quædam ebrietas, per omnes fere est grassata, caliginemque eorum animis offudit, ipsum omnium optimum Deo Verbum, magnitudine bonitatis propriæ coactum, nunc per naturæ legem, nunc per angelorum adventum et præsentiam, quandoque etiam per se ipsum mysticis quibusdam et arcanis apparitionibus, paucis quibusdam qui antiquibus pietate et amore Dei clari exstiterunt viris, alicubi se exhibuit, hominis forma assumpta : quod 47 aliter id ipsis aspicere concessum non esset. Cum porro satis ad eum modum per divinos illos viros in multos homines pietatis cultusque Dei conjecisset semina, et gens tali cultui dedita paulatim in dies magis magisque in unum coalesceret corpus, et quasi germen quoddam radice sua, Abrahamo niti cognosceretur : ei genti quæ et antiquitus, et non ita pridem vita et moribus rite exculta esset, legem per Mosen, perinde atque quemdam ducem et manuductorem, ad præsentiorem pietatem, Deique cultum tradidit : symbola et signa, figurasque et imagines Sabbati et circumcisionis, et alia quædam elementa seu principia divinorum consiliorum et contemplationum, mysticasque præterea cæremonias, non apertas illas et claras, sed obscuras, tenues et umbratiles illis ostendens, et præbens. At ubi deinceps lege ubique divulgata, ex dura illa et agresti vita homines paulatim ad humanitatem sunt exculti et ad philosophandum animum adjecerunt, invicemque amicitias colere, et consuetudinem inter se habere cœperunt (pædagogo et doctore lege quasi regula utentes, seque erudientes) atque in primis firmior stabilior-

que Dei Patris notitia apud eos radices egit, aptique jam et idonei tanquam ad semina majora Dei cognitionis suscipienda fuerunt : tum idem illud rursum, quod antea virtutis semina severat, Dei Verbum principii expers, sæculaque præcedens, quandoquidem aliter fieri non potuit, ut hominum genus tandem prorsus ab infusa ei liberaretur exsecratione et pernicie, et ad immortalem illam atque beatam reduceretur vitam, postremis temporibus, Romanorum imperio orbem obtinente, natura et conditione nostra accepta, nulla re a nostra (fatalibus duntaxat peccati inquinamentis exceptis) differente, ea et fecit et perpessum est, quæ æquum erat Deum facere corpore, in hac vita, peregre versantem. In qua ille nativitatem mirificam, opinionemque omnem excellentem, conversationemque insolitam, et doctrinam novam omnique naturæ miraculo superiorem mortem et sepulturam et resurrectionem redivivam exhibuit. Quæ omnia sigillatim vaticiniis prophetarum prædicta fuerant et promulgata. Quemadmodum et regnum ejus in fine sæculi divinus Daniel spiritu liberiore et puriore perspexit, et hisce verbis humano more visionem eam descripsit : *Spectabam* inquiens, *donec throni ponerentur, et Antiquus dierum consedit* [4]. Et commemorans res ipse suas, **48** infert rursus : *Judicium consedit, et libri aperti sunt.* Et deinceps : *Spectabam*, inquit, *et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis veniens, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectum ejus adductus est, et ipsi traditus est principatus et robur et regnum, et omnes populi tribus et linguæ servient ipsi. Potestas ejus potestas sempiterna, quæ non præteribit, et regnum ejus non corrumpetur* [5]. In quem vera alium hæc quadrent, quam prorsus in Servatorem nostrum Christum, hominis filium, propter postremam ipsius per assumptam carnem humanitatem, per oraculum propheticum nominatum?

A τὴν ἀγήρω καὶ μακαρίαν ἐκείνην ἐπανελθεῖν βιοτήν· ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, τῆς Ῥωμαίων βασιλείας ἀρχομένης, τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀναλαβών, κατὰ μηδὲν διαλλάττουσαν τῶν ἐπικήρων κηλίδων, τοιαῦτα ἔδρασέ τε καὶ ἔπαθεν, ὅσα ἦν εἰκὸς Θεὸν δρᾶν μετὰ σώματος τῷ βίῳ ἐπιδημήσαντα· γέννησίν τε παράδοξον προβαλλόμενον, ἀήθη τε βιοτὴν καὶ ξένην διδασκαλίαν, ὑπερφυᾶ τε αὖθις νέκρωσιν καὶ ταφὴν καὶ ἀνάστασιν· ἃ δὴ πάντα κατὰ μέρος πάλαι ταῖς προφητείαις ἀνεκηρύττετο· ὡς δὴ καὶ τὴν ἐπὶ τέλει βασιλείαν οὐτοῦ ὁ θειότατος Δανιὴλ τῷ νοερῷ πνεύματι κατιδών, οὑτωσί πως τὴν θεωρίαν ἀνθρωπικώτερον ὑπογράφει, Ἐθεώρουν, λέγων, ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν· καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθισε. Καὶ διεξιὼν τὰ περὶ αὐτοῦ, ἐπιφέρει αὖθις, Κριτήριον
B ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν. Καὶ ἐξῆς, Ἐθεώρουν, φησὶ, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος· καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε· καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη· καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι, αὐτῷ δουλεύσουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Τίνι δ' ἂν ἄλλῳ ταῦτ' ἐφαρμόσειεν ἢ πάντως τῷ ἡμετέρῳ Σωτῆρι Χριστῷ, ἀνθρώπου υἱῷ διὰ τὴν ὑστάτην αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν χρηματίσαντι;

CAPUT IV.

Quod nomina Dei, ejusdemque hominis Verbi, Christus scilicet et Jesus, longe antea ab ipso usque Mose symbolice, et sub certis indiciis in honore et pretio fuerint : propterea et sacerdotes ipsi, et reges, et prophetæ, Christi, per adumbrationem quamdam sunt dicti.

Reliquum est ut demonstremus, ipsum æternum principioque carentem Deum Verbum non solum antiquitus piis, Deoque charis hominibus cognitum, suoque tempore apud nos corporaliter, tanquam peregrinum versatum fuisse : verum etiam divinas ejus appellationes, Jesu scilicet, et Christi, non nobis solis, sed et veteribus prophetis in maximo habitas esse honore. Primum siquidem magnus ille Dei spectator Moses, cum imagines et symbola signaque quædam arcana et nova, juxta
D typum et figuras quæ ei in monte divinum ostenderat oraculum, instituerat, pontificem Dei fratrem suum Aaronem renuntiavit : excellentemque ei honorem, præeminentiam, et gloriam tribuens, Christum et unctum Domini pronuntiavit : et nomen id illi accommodavit, arcane per mysterium celebrans et cohonestans appellationem eam, illud-

C

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὅτι καὶ αἱ κλήσεις τοῦ θεανθρώπου Λόγου, ἡ Χριστὸς δηλονότι καὶ Ἰησοῦς, ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ Μωσέως συμβολικῶς ἐσεμνύνοντο καὶ ἐν τιμῇ ἦσαν· διὸ καὶ οἱ ἱερεῖς, καὶ οἱ βασιλεῖς, καὶ οἱ προφῆται, Χριστοὶ σκιωδῶς ὠνομάζοντο.

Ἐξῆς δ' ἂν εἴη δεικνύναι, ὡς οὐ μόνον αὐτὸς ὁ προάναρχος Θεὸς Λόγος τοῖς πάλαι θεοφιλέσιν ἔγνωστο, καὶ ὅτε προσήκων καιρὸς καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς σωματικῶς ἐπεδήμησεν· ἀλλ' ὅτιπερ καὶ αἱ θειότεραι κλήσεις αὐτοῦ, ἥ τε Ἰησοῦς δηλαδὴ, καὶ Χριστὸς, οὐχ ἡμῖν μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ παλαιοῦ προφήταις διὰ πλείστης ἦγοντο τῆς τιμῆς. Πρῶτος τοίνυν αὐτὸς ὁ θεοπτικώτατος Μωϋσῆς, εἰκόνας καὶ τινα σύμβολα καινότρρα καὶ ἀπόκρυφα παραδιδοὺς,
D κατὰ τοὺς τύπους, οὓς ἐν τῷ ὄρει ὁ χρησμῳδήσας ὑπέθετο, ἀρχιερέα Θεοῦ νὸν ἀδελφὸν Ἀαρὼν ἀναδείκνυσιν, ὑπερβάλλουσάν τε τιμὴν ἐκείνῳ καὶ προεδρίαν καὶ δόξαν διαταξάμενος, Χριστὸν Κυρίου ἀναγορεύει· καὶ τοῦτο ὄνομα αὐτῷ περιτίθησι, μυστικῶς σεμνύνων τὴν κλῆσιν, καὶ προδιαγράφων ἐκεῖνο, ὥς τι εἰῶν καὶ ἔξοχον χρῆμα ἡγούμενος. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὴν Ἰησοῦ προσηγορίαν, αὐτὸς

[4] Dan. VII, 9. [5] Ibid. 13, 14.

αὖθις πρῶτος θείῳ Πνεύματι ἐμπνευσθείς, μήπω πρότερον τοῦτ' ἀκουσθὲν ὄνομα, τῷ τοῦ Ναυῆ μόνῳ σοφῶς περιτίθησι, γέρας ὡσανεί τι ἐξαίρετον, καὶ βασιλικοῦ διαδήματος ἐντελέστερον, τούτῳ δωρούμενος ὃν συμβολικῶς ἔγνω μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν ἐκδεϊόμενον. Εἰκόνα καὶ γὰρ φέρων ἦν ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· ὃς μόνος μετὰ Μωσέα καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς δι' ἐκείνου συμβολικῆς λατρείας τὴν ἀρχὴν τῆς ἀληθοῦς καὶ διαυγοῦς εὐσεβείας σαφῶς διεδέξατο. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς, ᾗπέρ μοι εἴρηται, διχῇ διελὼν τὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κλήσεις, τοῖς ἐξόχως τιμῇ καὶ δόξῃ παρ' αὐτῷ δοξασθεῖσι, τῷ μὲν ἀρχιερεῖ τὴν Χριστὸς, τῷ δὲ μετ' αὐτὸν ἡγησομενῳ τὴν Ἰησοῦς ὑπερφυῶς σεμνύνων, συμβολικῶς αὐτοῖς περιέθηκε. Καὶ ἄλλοι δὲ μετ' αὐτὸν ἀριδήλως τῶν προφητῶν Χριστὸν τὸν Σωτῆρα ὠνόμασαν. Πνεῦμα γὰρ, φησὶν Ἱερεμίας, πρὸ προσώπου ἡμῶν· Χριστὸς Κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν. Καὶ Δαβὶδ δέ φησι, Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπιτραυτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ Χριστοῦ αὐτοῦ. Οἷς ἑξῆς ἐπιφέρει λέγων, Κύριος εἶπε πρός με, Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Ταῦτ' ἄρα τὸ τοῦ Χριστοῦ σεβάσμιον ὄνομα οὐ τοὺς ἱερωσύνῃ μόνον τετιμημένους τῷ σκευαστῷ κατεκόσμει ἐλαίῳ συμβολικῶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτούς. Θείῳ γὰρ τούτους χρίοντες Πνεύματι οἷς τοῦτ' ἐπιτέτραπτο, Χριστοὺς κατ' εἰκόνα εἰργάζοντο καὶ ὠνόμαζον. Ἐπεί τοί γε καὶ αὐτοῖς πάντως ποο τύποι τινὲς ἐνῆσαν τῆς κατὰ πάντων ἀληθοῦς ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ναὶ μὴν καὶ τῶν προφητῶν τινὰς Χριστούς γε εἶναι τῷ θείῳ Πνεύματι κατειλήφαμεν. Καὶ γάρ πως οὗτοι πάντες πρὸς τὸν μόνον ἀρχιερέα τῶν ὅλων καὶ πάσης κτίσεως βασιλέα, καὶ μόνον προφήτην ὑντα τῶν προφητῶν, τὸν Σωτῆρα Χριστὸν, τὴν ἀναφορὰν εἶχον. Ἀπόδειξις δ' ἐναργὴς τὸ μὴ τινι τῶν ἀρχιερέων καὶ βασιλέων καὶ προφητῶν, τῶν συμβολικῶς κεχρισμένων τῷ τούτου ὀνόματι, τοσαύτην προσγενέσθαι δύναμιν θεοειδοῦς ἀρετῆς, ὅσην δῆτα ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς καὶ ταῖς ἀληθείαις ὄντως Χριστὸς ἐπεδείξατο, οἴκοθεν ἔχων. Ἀλλ' οὐδέ τινι τῶν ἁπάντων ἐγένετο τοὺς ἐξ ἐκείνου εἰς ὑπήκοον καταστάντας ἐκ τῆς εἰκονικῆς ὀνομασίας προσαγορεῦσαι Χριστιανοὺς, καὶ ταῦτ' ἐπιπολὺ δόξης τε καὶ τιμῆς προελθόντων. Οὐδὲ τοσαύτη ἄλλῳ γε περιήφθη τιμὴ τοῦ σεβάσματος καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν, ὡς καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τινὰς τὸ ζῆν ἐκ τοῦ ῥάστου ἔχειν προίεσθαι. Ἀλλ' οὐδὲ σεισμός τις οἰκουμένης καὶ κίνησις περί κατα τῶν ἐξ αἰῶνος τοσαύνη ἐγένετο, ὅση περὶ αὐτόν· ὅτι γε μηδὲ ἱκανὴν εἶναι τοῦ τύπου τὴν δύναμιν τοσαῦτ' ἐνεργεῖν, ὅσα δῆτα καὶ τὴν τῆς ἀληθείας παράστασιν, ἣ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀριδήλως ἐδείκνυτο· ὅς γε οὐδέ τι τῶν ὅσα σεμνά τε καὶ τίμια παρά του λαβὼν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ γένος ἐξ ἱερέων τάχα κατάγων· οὐδέ τισι δυναστείαις ἐπὶ τὴν βασιλείαν

A que divinando adumbrans, divinum quiddam et excellens esse ducem et principem. Porro Jesu quoque cognominationem ipse primus divino afflatus Spiritus, cum nunquam antea hoc nomen auditum fuisset, filio Nave soli sapienter indidit: veluti præcipuum, et regio diademate præstantiorem perfectioremque honorem illi habens, 49 quem per symbola cognoverat, post obitum suum imperium in omnes susceplurum esse. Imaginem enim Jesus Nave filius Servatoris nostri ferebat: qui unus post Mosen atque consumationem symbolici umbratilisque cultus illius regnum veræ et illustris pietatis manifesto suscepit. Moses itaque, ut dixi, distinctis Servatoris nostri appellationibus quas summo honore et gloria extulit et condecoravit, pontifici quidem, Christi; successori vero B suo duci, Jesu nomen magnificentissime, non sine arcano et ingenti mysterio, tribuit. Quin et alii post illum prophetæ, aperte et significanter admodum, Servatorem Christum nominarunt. *Spiritus enim*, inquit Jeremias, *ante faciem nostram: Christus Dominus comprehensus est in corruptionibus eorum* [6]. Et David: *Astiterunt*, ait, *reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus* [7]. Quibus verbis deinceps illa infert: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te* [8]. Hoc ipsum porro Christi veneratione dignum nomen, non solum eos qui sacerdotio cohonestati essent, factitio exornavit oleo, idque per symbolum, sed et reges ipsos. Divino enim hosce inungentes Spiritu, quibus id fuerat C commissum, Christos per imaginem et faciebant, et ungebant. Quandoquidem et regibus omnino typi quidam et figuræ inerant, veri regni et potestatis Servatoris nostri Jesu Christi in omnes. Cæterum et prophetas quosdam Christos esse, divini Spiritus instinctu percepimus. Etenim ii omnes, ad unicum Pontificem omnium, et creaturæ omnis regem, solumque prophetarum Prophetam, Servatorem Christum, respectum suum habuerunt. Id illud clarissime ostendit, quod nulli omnium pontificum, regum, et prophetarum, qui symbolice hujus nomine uncti honoratique sunt, tanta divinæ virtutis vis fuit et potestas, quantam scilicet Dominus noster Jesus, et reipsa vere Christus, nativam et propriam eam habens, ostendit atque exhibuit. Sed nulli etiam ex omnibus hoc contigit, D ut eos qui se illis ut subditos subjecerunt, imaginario et umbratili nomine Christianos cognominarent: 50 cum illi tamen ad ingentem gloriam et honorem processissent. Jam nec alii cuipiam tantus etiam post obitum attributus est cultus, et venerationis honor, ut pro ejus nomine ipsam quoque vitam aliqui non gravate vilem habuerint, amiserintque. Insuper neque circa quemquam a mundo condito, tantus motus et concussio habitabilis terræ, quantus circa eum, fuit. Enimvero

[6] Thren. iv, 20. [7] Psal. ii, 2, [8] ibid. 20.

fieri neutiquam posse, ut vis et virtus typi atque imaginis tantum perficiat, quantum nimirum veritatis ipsius repræsentatio et exhibitio, ea quæ in Servatore nostro est perspecta potestas, manifestisime comprobat et declarat. Qui quidem cum nihil eorum quæ magnifica et præstabilia habentur a quopiam accepisset : sed neque genus fortasse ex sacerdotum ordine duxisset, neque opibus aliquibus ad regnum evectus esset : neque pro propheta ut veteres illi, se gessisset, neque dignitate aliqua a Judæis auctus esset ; quamvis per se ipsum revera omnia a Patre, et non per symbola aut figuras haberet : Christus tamen præ omnibus illis maxime est renuntiatus, atque declaratus : et cum orbe habitabili universo cognonem simul suum, simul et veneranda et sancta instituta moresque suos communicavit : non umbras, typos et imagines, ut antea factum fuerat, rerum pulcherrimarum, sed manifestas ipsas et veras virtutes exhibens, vitamque quamdam sublimem et cœlestem, una cum veritatis dogmatibus, eis ipsis qui sacris ejus initiati essent, relinquens, ipsissimus scilicet et verissimus Christus, perfectissimum Dei Verbum, qui non factitio perinde atque reliqui, sed divino naturaliter unctus esset Spiritu. Cujus rei certissimam fidem facit illud Isaiæ verbum : *Spiritus Domini super me, propterea quod unxit me*, et quæ sequuntur [9]. Rursus illud divini Davidis : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis, præ consortibus tuis* [10]. Ubi id etiam quod longissime eis præstet, qui quondam imaginarie uncti fuerant, satis subindicat et describit. Idem David alibi quoque : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* [11]. Qui introducitur, non facticio oleo ad sacrorum ministerium unctus, neque quidquam ad Hebræorum sacerdotium pertinens : qui in catalogum et generis concatenatam continuationem solemniter perscribebantur. Quapropter secundum ipsius ordinem, non autem juxta aliorum qui symbola, typos et figuras acceperant, ritum, Christus et Pontifex recepto jurejurando, Servator noster est promulgatus. **51** Unde illum neque corporaliter unctum, neque ex sacerdotali tribu natum, qui attente et diligenter historias legendo observarit, inveniet : quippe qui ab ipso Deo et Patre, ante sæcula condita, sempiternum ab æterno et in æternum sacerdotium, tanquam munus quoddam et honorem præcipuum obtineat. Illud quoque non minus est incorporeæ divinitusque advenientis unctionis signum et indicium, quod hunc ex omnibus unum, per omnem terram, Barbari simul et Græci Christum nominant. Et jam inde a temporibus ejus ad hunc usque diem in eum credunt, ut verum Deum et Regem unicumque Pontificem Dei et Prophetam eum colunt et venerantur : quique (quod orationem et rationem omnem excellit) nomine ejus consentur, persuasum illud habent, ut non labiis tantum et verborum strepitu illum, sed omni prorsus animi affectione et virtute colant : usque eo, ut de facili consilium capiant et statuant, et ipsum propter eum ponere animam et vitam.

A ἀχθεὶς, οὔτε μὴν προφήτης ὡς οἱ πάλαι γενόμενος, ἀλλ' οὐδέ τινος ἀξίας παρὰ Ἰουδαίοις ἐνευπορήσας· κἀν ταῖς ἀληθείαις πάντα εἶχε πατρόθεν, εἰ καὶ μὴ συμβολικῶς, Χριστὸς μᾶλλον ἐκείνων πάντων ἀνηγορεύθη· καὶ πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ τῆς σφετέρας προσηγορίας καὶ τῆς σεμνῆς πολιτείας μετέδωκεν· οὐ σκιὰς καὶ τύπους καὶ εἰκόνας, ὡς τοπρὶν, τῶν καλῶν, ἀλλ' αὐτὰς γυμνὰς τὰς ἀρετὰς παράσχων· βίον τέ τινα διηρμένον καὶ οὐράνιον μετὰ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων τοῖς θιασώταις καταλιπών, ἅτε ὢν αὐτὸς ταῖς ἀληθείαις Χριστὸς, ὁ τοῦ Θεοῦ παντέλειος Λόγος, ὁ μὴ τῷ σκευαστῷ, ὥσπερ δῆτα καὶ οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ τῷ θείῳ φυσικῷ χρισθεὶς Πνεύματι· εἴπερ ἐκεῖνο τοῦ Ἡσαΐου τὴν μαρτυρίαν παρέχεται ἀξιόπιστον· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν
B ἔχρισέ με, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ τὸ τοῦ θείου πάλιν ἐκεῖνο Δαβὶδ, Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ἐν ᾧ καὶ τὸ καθ' ὑπερβολὴν κρεῖττον τῶν πάλαι εἰκονικῶς κεχρισμένων καθυπογράφει. Ὅ δ' αὐτὸς καὶ ἀλλαχοῦ· Σὺ εἶ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Ὃς εἰσάγεται, μὴ τῷ σκευαστῷ ἐλαίῳ εἰς τὴν ἱερατείαν χρισθεὶς, ἀλλ' οὐδὲ τῇ καθ' Ἑβραίους ἱερωσύνῃ προσήκων, ὅσα γε τῇ τοῦ γένους σειρᾷ ἀναγέγραπται· διόπερ κατὰ τὴν αὐτοῦ τάξιν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν τῶν ἄλλων τῶν σύμβολα καὶ τύπους εἰληφότων Χριστὸς καὶ ἀρχιερεὺς μετὰ παραλήψεως, ὅρκων ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀνηγόρευται. Ἔνθεν τοι οὐδὲ χρισθέντα σωματικῶς,
C οὐδ' ἐκ φυλῆς ἱερατικῆς γενόμενον, προσεχῶς τις εὕροι που τὰς ἱστορίας ἀναλεγόμενος· ἐξ αὐτοῦ μέντοι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸ τῶν αἰώνων ἀγήρω προαιωνίως καὶ ἰσαεὶ τὴν ἱερωσύνην ὥσπερ τι γέρας διακατέχοντα· οὐχ ἧττον δὲ καὶ τὴν ἀσωμάτου καὶ ἐνθέου χρίσεως μέγα τεκμήριον, τὸ καὶ μόνον ἁπάντων ἐφ' ὅλῃ τῇ γῇ, ἔν τε βαρβάροις καὶ Ἕλλησι, Χριστὸν αὐτὸν ἀνομάζεσθαι· καὶ ἐξ ἐκείνου ἐς δεῦρο παρὰ τοῖς εἰς ἐκεῖνον πεπιστευκόσι, καὶ ὡς ἀληθῆ Θεὸν καὶ Βασιλέα καὶ μόνον ἀρχιερέα Θεοῦ καὶ προφήτην τιμᾶσθαί τε καὶ σεβάζεσθαι· καὶ τό γε λόγου ἐπέκεινα, ὡς μὴ χείλεσι μόνον, μηδὲ ψόφοις ῥημάτων τοὺς τὴν αὐτοῦ κλῆσιν ἐνδεδυμένους τιμᾷν πεῖθεσθαι, ἀλλὰ πάσῃ διαθέσει ψυχῆς· ὡς ἐκ τοῦ
D ῥᾴστου ἐκεῖναι τούτοις δι' αὐτὸν καὶ αὐτὴν προδιδόναι ψυχὴν αἱρεῖσθαι.

[9] Isa. LXI, 1 ; Luc. IV, 18. [10] Psal. XLIV, 8. [11] Psal. CIX, 4.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ὡς καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλία καὶ ἡ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτεῖα τῶν Χριστιανῶν σύγχρονος τῷ τῶν ἀνθρώπων ἦν γένει, καὶ παρὰ τῶν πάλαι θεοφιλῶν καὶ ἁγίων ἐνηργεῖτο ἀνδρῶν· ὡς καὶ Ἀβραὰμ ἔδειξε πίστει δικαιωθεὶς πρὸ τῆς περιτομῆς.

Ἐπὶ τούτοις, ὅτι μὴ πρόσφατος ἡ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλία, ὡς ἂν ἐν ὑστέρῳ τῶν χρόνων συστᾶσα, μηδὲ ὑπό τινος ἐλάχιστα τῶν πολλῶν διαφέροντος· ἀλλ' ὡς οἷον εἰπεῖν ἐκ πρώτης ἀνθρώπων γενέσεως τῷ φυσικῷ νόμῳ παρὰ τῶν ἐκ πάλαιοῦ θεοφιλῶν καὶ δικαίων κατωρθοῦτο ἀνδρῶς· καὶ ὁ τῆς ἀγωγῆς τρόπος μετὰ τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων σύγχρονος τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει θεόθεν διέγνωστο, καὶ οὐκ ἔναγχός τισι διαπέπλασται, παριστᾷν ἤδη δίκαιον. Ὅτι μὲν οὖν ἡμεῖς νέοι πάντως τὸ καινὸν ὄνομα Χριστιανοὶ καλεῖσθαι χθές που καὶ πρότριτα πεπλουτήκαμεν, εὔδηλον· ὅτι γε μὴν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείᾳ ἀθρόον ἐκφάνὲς κατέστη οὐ σμικρόν τι ἔθνος, καὶ κάτω που κείμενου, οὐδ' ἐπὶ μιᾶς ἱδρυμένον γωνίας, ἀλλὰ σχεδὸν πᾶσαν τὴν γῆν διελθόν, καὶ διὰ τοῦτο θεοσεβείᾳ τε διαφέρον, καὶ ἀρωγῇ θείᾳ ἀήττητόν γε ἐσόμενον καὶ ἀνώλεθρον, κατὰ τὴν, οὗ τῇ κλήσει σεμνύνεται, ἄνωθέν τε καὶ τὸ τῆς αὐτοῦ διαίτης καὶ πολιτείας εἰκόνιστο, ὡς οἷόν τε δεῖξαι πειράσομαι· ὃ δὴ καί τινι τῶν προφητῶν θείῳ Πνεύματι τὸ ἄθρόον προορῶντι τοῦ μέλλοντος, ὡς ἂν ἐν ἐκκλήξει εἰπαῖν ἐξεγένετο· Τίς ἤκουσε τοιαῦτα; καὶ τίς ἐσεώρακεν οὕτως; Εἰ ὠδίνεγῇ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, καὶ εἰ ἐτέχθη ἔθνος εἰσάπαξ. Εἶτα καὶ τὴν μέλλουσαν ἐμφαίνει προσηγορίαν· Τοῖς δὲ δουλεύουσί μοι, λέγων, πληθήσεται ἀνομα καινὸν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ μὲν δὴ τῶν Ἑβραίων γένος αἰδέσιμον πάντως, ὡς διαφέρον καὶ ἀρχαιότητι. Ἐπὶ δὴ τούτῳ ἄνδρες σπάνιοι μὲν, πλὴν θεοφιλίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ τῇ λοιπῇ ἀρετῇ διενεγκεῖν ἀνογράφονται καὶ πρό γε τοῦ κοσμικοῦ κλύδωνος καὶ μετέπειτα· Σὴθ οὗτοι, καὶ ὁ Ἐνὼς, καὶ ἄλλοι, ὅ τε Νῶε· πρὸς δὲ καὶ οἱ παῖδες τούτου, καὶ οἱ ἀπόγονοι. Εἷς δὴ τούτων καὶ Ἀβραὰμ, ὃν προπάτορα σφῶν Ἑβραίων παῖδες μεγαλαυχοῦσι, καὶ οἱ κατὰ γένος ἐκείνῳ προσήκοντες· οἱ ἐπὶ δικαιοσύνῃ καὶ θεοσεβείᾳ λαμπρῶς μεμαρτύρηνται. Εἴγε τοίνυν τις ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ κατωθεν ἀπαρξάμενος, εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἀναδράμοι, ἔργῳ πάντας εὑρήσει Χριστιανούς· ὅσοι δηλαδὴ μεμαρτύρηνται, εἰ καὶ μὴ τῇ προσηγορίᾳ τῆς κλήσεως· ὃ γὰρ βούλεται τὸ Χριστιανὸς ὄνομα παριστᾷν, ὡς γνῶσιν ἔσχε πίστεως καὶ διδασκαλίας Χριστοῦ, σωφροσύνῃ τε καὶ δικαιοσύνῃ ἐμπρέπει, ὀρθοῦ τε βίου καρτερίᾳ, τῷ τε ἀνδρείῳ τῆς ἀρετῆς, καὶ τὸ ἀκλόνητον ἑστάναι τῇ τῆς εὐσεβείας ὁμολοδίᾳ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, τοῦτο κἀκείνοις ἐπίσης ἡμῖν ἐσπουδάζετο· οὐ γάρ τοι μέλλον ἢ ἐκείνοις περιτομῆς τε Σαββάτων παρατηρήσεως, οὐδὲ τροφῶν παραφυκα-

[12] Isa. LXVI, 8. [13] Isa. LXII, 2.

CAPUT V.

Quod Christi doctrina, et vita ex præscripto Evangelii Christiana, cum ipso hominum genere exstiterit, et quod ea antiquitus in sanctis et Deo dilectis hominibus efficax fuerit : quod ipsum et Abraham declaravit, fide justificatus ante circumcisionem.

Sub hæc (1), doctrinam Servatoris nostri non novam ac recentem, posterioribusve temporibus a quopiam, qui minimum multis præstet, institutam : sed potius, quantum dicere possum, a prima hominum origine, lege naturæ, antiquitus a piis Deique amantibus et justis viris, rectissime tractatam : disciplinæque ejus morem, una cum pietatis et religionis dogmatibus, tempore, generi humano æqualem cognitum, et non nuper admodum inventum atque excogitatum esse, æquam est visum astruere. Et quod nos quidem recentes omnino, novo nomine, ut Christiani vocemur, heri quodammodo et nullustertius aucti simus, satis constat. Cæterum quod in ipsa Servatoris apparitione, quæ clara et illustris prorsus coaluit gens, non exigua illa et infimum locum obtinens, neque in uno aliquo orbis angulo collocata, sed quæ fere universam pervaserit terram : ob eamque causam cum pietate in Deum excellens, tum ope divina invicta futura est et incolumis, ad ejus specimen, cujus nomine gloriatur, ejusdemque mores et instituta, longe etiam antea conformata sit, 5♀ quoad ejus fieri poterit, ostendere conabor. Id quod prophetæ etiem cuidam, ut quod omnino futurum esset, divino Spiritu illustratus videret, et quasi mente consternatus prædiceret, contigit : *Quis audivit talia, et qui sic vidit ? Si parturiit terra die uno, et si gens progenita est nixu uno* [12]. Deinde futuram quoque indicat appellationem : *Servientibus autem mihi*, inquiens, *indetur nomen novum, quod benedicetur in terra* [13]. Genus equidem Hebræorum veneratione dignum est prorsus, vetustate nimirum insigne et præstans. In eo genere raros quidem illos, sed tamen in Deum amore, justitia, et cæteris virtutibus excellentes viros fuisse, publicis scriptorum monumentis est testatum, et ante et post universale orbis diluvium. Inter eos Seth, et Enos, et alii, ipse Noe cum liberis nepotibusque et posteris suis : atque horum unus etiam Abraham fuit, quem progenitorem suum Hebræi gloriabundi jactant : cunque iis una, qui cognatione genus illius attingunt, et amplum justitiæ, religionis et pietatis in Deum testimonium reportarunt. Quod si quis ab ipso Abraham, et posterioribus ab eo temporibus, ratione inita ad primum usque hominem recurrat, quamvis non nominis ipsius appellatione, sed tamen re omnes ipsa, de quibus testatum aliquid sit, Christianos inveniet. Quidquid enim complectitur Christiani nomen ut scilicet

(1) **Ex hoc capite pii omnes discere possunt, quid sibi velit Paulina illa conclusio : *Arbitramur fide justitiam hominem, absque operibus legis.* (Rom. III, 28.)**

obtineas fidei et doctrinæ Christi cognitionem, ut sobrietate, temperantia et justitia polleas, ut sanctiorem vitam virtutemque virilis et magni animi perpetuo tenore constanter continues, interritusque et impavidus in professione pietatis in Deum, per omnia persistas; id omne non minus atque nos, illi quoque præstare studuerunt. Non enim illis admodum curæ fuit vel circumcisio, vel Sabbatorum festorumque dierum cæremonia, vel etiam alimentorum et ciborum observatio et delectus, aliarumque rerum discrimen, quæ Moses primus ut symbola et imagines instituens, posteris suis per manus tradidit : et ne nobis quidem observandi ea necessitas imposita est. Certo autem et liquido illis constitit, ipsum Christum Deum visum esse ab Abrahamo, eumdem responsa dedisse Isaac, collocutum esse cum Jacob ; cum Mose autem, et qui post eum fuerunt prophetis, sermonem contulisse; pro eo atque id sacræ indicant Scripturæ. Quam ob causam et illos omnes obscura quadam et tenui nominis sui appellatione dignatus est, juxta illud oraculare verbum ; *Nolite tangere Christos meos : et in phrophetis meis ne malignemini.* **53** Ut jam summatim dicere et colligere liceat, quam antiquitus Abrahæ ostendimus fuisse erga Deum pietatem et religionem, eam non aliam fuisse ab ea quam nuper per doctrinam ipse suam Christus in omnes ubique vulgavit gentes. Neque huic rationi quidquam illud obest, quod is longo post tempore circumcisionem acceperit. Ante hanc enim ipsam fide justificatum eum fuisse, testimonio Scripturæ comprobatum est. Quod per illud astruitur : *Credidit autem Abraham Deo, et imputatum est ei ad justitiam* [14]. Porro eidem etiamnum incircumciso(1) oraculo divino (fuit autem id ipsum Dei Verbum Christus) de eis qui eodem quo ipse modo in futurum justificari deberent, talibus est renuntiatum verbis : *Et benedicentur in te omnes tribus terræ.* Quod sane ipsum in nobis consummatum esse, satis constat. Sicut enim ille fide, quam apparenti sibi Verbo Deo habuit, justificatus, pristina vita patriaque religione relicta, ac professione pietatis omni, in unicum rerum omnium **gubernatorem** et Dominum Deum collecta, non Mosaicæ illum legis cæremoniis, sed virtutis factis coluit ; itidem et in præsentia, eumdem ipsum pietatis erga Deum ritum, per habitabilem terram omnem apud solos Christianos in usu esse, manifesto satis apparet. Ut jam nihil obstet, quin colligere inde et concludere possimus, ut unam eamdemque et nunc esse, et olim fuisse vitam, et nobis Christianis, et qui antiquitus ex præscripto Dei vixerunt omnibus neque novum aut peregrinum esse institutum nostrum, sed (siquidem liberius dicendum est) primum hunc esse et solum verumque Dei cultum, qui per Christum est : qui cultus olim quidem tenuiter et obscure sit ostensus, nunc vero tanquam quædam fax lucidior orbi universo illuxerit.

A κῆς, καὶ τῆς τῶν ἄλλων διαστολῆς· ὧν Μωσῆς ἐν συμβόλοις πρῶτος ἀρξάμενος, τοῖς μετέπειτα παραδέδωκεν· ἐπεί τοί γε οὐδ' ἡμῖν δι' ἀνάγκης ταῦτά ἐστιν. Ἤδεσαν δ' ἀκραιφνῶς αὐτὸν Χριστὸν τὸν Θεόν· ὡς ὀπτάνεσθαι μὲν Ἀβραὰμ, χρηματίζειν δὲ Ἰσαὰκ, λαλεῖν δὲ Ἰακὼβ, Μωσεῖ δὲ καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν προφήταις διομιλεῖσθαι, καθὰ γέγραπται· οὗ χάριν καὶ τῆς ἐκείνου πάντες οὗτοι κλήσεως ἀμυδρῶς κατηξίωνται, κατὰ τὴν, Μὴ ἅπτεσθε τῶν Χριστῶν μου, φάσκουσαν χρησμῳδίαν. καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεύεσθε. Ὥστε συνάγειν ἔστιν, ἡ ἀρχαίαν ἐδείκνυμεν θεοσέβειαν τοῖς περὶ τὸν Ἀβραάμ πρόπαλαι γινομένην, μὴ ἄλλην εἶναι, ἀλλ' ἢ ἄρτι Χριστὸς διὰ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας ἐκφανῆ τοῖς ἁπανταχοῦ πεποίηκεν ἔθνεσιν, Οὐ γὰρ δήπου πάντως τῷ λόγῳ λυμαίνεται τὸ πολλῷ γε B ὕστερον περιτομὴν αὐτὸν εἰληφέναι· πρὸ γὰρ ταύτης μεμαρτύρηται τῇ πίστει δικαιωθείς· καὶ τοῦτο παρίστησι τὸ, Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Καί γε ἀπεριτμήτῳ ὄντι, ὁ χρηματίζων (ἦν δ' αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος Χριστὸς) περὶ τῶν ἐπίσης αὐτῷ δικαιοῦσθαι μελλόντων τούτοις δὴ προήγγελται λέγων· Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς· ὃ δὴ καὶ πέρας εἰληφὸς ἐν ἡμῖν ἀναδέδεικται. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος πίστει τῷ ὀφθέντι λόγῳ Θεῷ δεδικαίωται, τόν τε πρότερον βίον καὶ τὴν πατρῴαν θρησκείαν ἀπολιπὼν, ἕνα δὲ τῶν ὅλων πρύτατιν ὁμολογήσας Θεὸν, καὶ ἔργοις ἀρετῆς, οὐ θρησκείᾳ τοῦ Μωσέως νόμου, θεραπεύσας αὐτόν· οὕτω δὴ κἂν τῷ παρόντι ὁ αὐτὸς οὗτος τῆς εὐσεβείας τρόπος ἐξ C ἁπάσης τῆς οἰκουμένης παρὰ μόνοις Χριστιανοις ἀσκούμενος ἐναργῶς διαδείκνυται· ὡς μηδὲν ἐμποδὼν κπθεστάναι, ἕνα μὲν τὸν νῦν καὶ τὸν πρόπαλαι βίον εἶναι ἡμῖν τε τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καὶ τοῖς ἔκπαλαι κατὰ Θεὸν ζήσασι, κἀντεῦθεν συνάγεσθαι, μὴ ξένην τινὰ καὶ νέαν πολιτείαν εἶναι ἡμετέραν, ἀλλ' εἰ χρεὼν φάναι παῤῥησίᾳ χρώμενον, πρώτην ταύτην καὶ μόνην καὶ ἀληθῆ θεοσέβειαν, τὴν διὰ Χριστοῦ πάλαι μὲν ἀμυδρῶς παραδειχθεῖσαν, νυνὶ δὲ οἷά τινα πυῶσον καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμψασαν.

[14] Gen. xv, 6.

(1) Hæc quæ est in præputio fides, finem conjungens principio, et prima et novissima facta est. Etenim et ante circumcisionem erat in Abraham et in reliquis justis, qui placuerunt Deo. Et rursus in novissimis temporibus orta est in humano genere per Domini adventum. (Iren. lib. IV, cap. 42.)

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Ἱστορία κεφαλαιώδης ἐν ἐπιτομῇ τὰ Ἑβραϊκὰ διεξιοῦσα, καὶ ἄχρις Ἡρώδου τοῦ ἐξ ἀλλοφύλων ἄρξαντος τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους κατιοῦσα, δήλην καθιστῶσα τὴν προφητειαν, τὴν, « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸν εἶναι προσδοκίαν ἐθνῶν. »

A

CAPUT VI.

Historia brevis succincte res Hebraicas exponens usque ad Heroidem advenam, seu alienigenam, qui Judæorum regnum obtinuit : quæ historia prophetiam illam declarat : « Non deerit princeps ex Juda, et dux ex femore ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse est exspectatio gentium. »

Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, καὶ ἀναγκαίως προαναδεδειγμένων, λοιπὸν δὴ ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείας, οἷά τινος δεξιᾶς ὁδηγίας, τῆς ἱστορίας ἀψόμεθα συλλήπτορα καὶ χειραγωγὸν αὐτὸν τὸν ἄναρχον τοῦ Θεοῦ Λόγον ταῖς ἀρχαῖς τοῦ κατ' αὐτὸν λόγου προβεβλημένοι, ὡς μὴ τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν. Μικρὸν δὲ ἄνωθεν ἀνακτέον τὸν λόγον. Τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ᾗπέρ μοι εἴρηται, πρινὴ Μωσέα θεόθεν τοῦ ἔθνους ἡγήσασθαι, αὐτόνομον οἷον ἦν καὶ αὐθέκαστον, προπάτορα μὲν αὐχοῦν τὸν δίκαιον Ἀβραὰμ, ἀμυδρᾷ δὲ θεογνωσίᾳ τῶν ἄλλων διαφέρον ἐθνῶν. Ἐπεὶ δ' εἰς Αἴγυπτον ἦκε διὰ τὸν Ἰωσὴφ, καὶ ἔτη δεδούλωτο τετρακόσια, ἐξάγει μὲν ἐκεῖθεν αὐτὸ Μωϋσῆς · ὃς πολλοῖς σημείοις καὶ τέρασιν ὑπερφυής τις ἀναφανείς, ὡς καὶ Θεῷ συλλαλεῖν, κἀκεῖθεν ἕλκειν τῶν πρακτέων τὴν ὴλωσιν, ἡγεῖτό τε τοῦ ἔθνους, καὶ βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς αὐτὸς αὐτοῖς ἐχρημάτιζεν. Μετὰ δὲ τοῦτον ὁ τούτου διάδοχος ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἔθνους ἐλάμβανε. Τό γε μὴν ἱεράσθαι Ἀαρὼν ἐκληροῦτο. Μωσέως μερισαμένου, ὃς ἦν Ἀαρὼν ἀδελφός. Μετὰ δὲ τούτους ἄρχοντες τὰ Ἰουδαίων διεῖπον · οἳ κριταὶ ὠνομάσθησαν, δυοκαίδεκα ὄντες τὸν ἀριθμὸν, ἐκ διαδοχῆς ἀλλήλοις θανάτῳ ὑπεξιστάμενοι. Εἶθ' Ἑβραῖοι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχὴν δυσχεράναντες, βασιλεύεσθαι ᾔτουν. Καὶ Σαοὺλ πρῶτος ὑπὸ τοῦ προφήτου Σαμουὴλ εἰς βασιλέα τούτοις ἐχρίετο, Θεοῦ χρηματίζοντος. Τοῦτον δὲ Δαβὶδ διεδέξατο · ὃν ὁ παῖς Σολομῶν, καὶ καθεξῆς ἕτεροι δ' καὶ κ' ὄντες τὸν ἀριθμὸν, ἔτη καθηγησάμενοι πρὸς τοῖς ὀκτὼ τεσσαράκοντά τε καὶ τετρακόσια. Ἔπειτα τοῦ Βαβύλωνίου Ναβουχοδονόσορ τούτοις ἐπιστρατεύσαντος, ἥ τε πόλις καὶ τὸ ἱερὸν κατεστρέφεται · καὶ ὁ λαὸς αἰχμάλωτος εἰς Βαβυλῶνα ἀπάγεται ἔτη ο'. Καὶ τοίνυν Χαλδαίων, εἴτουν Βαβυλωνίων, καὶ αὐτῶν τὰ ἴσα πεπονθότων τοῖς Ἰουδαίοις, τῶν Μήδων ἐκείνοις ἐπαναστάντων καὶ ἐς τ' μάλιστα ἔτη τὴν ἀρχὴν ἐκείνων κατεσχηκότων, τὸν ὕστατον αὐτῶν βασιλέα, ᾧ Ἀστυάγης ἦν ὄνομα, Κῦρος ὁ Πέρσης ἐπαναστὰς καθεῖλε · καὶ τὴν ἡγεμονίαν εἰς Πέρσας ἐκ Μήδων μεταβιβάζει. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, οὐκ ἔλαττον ἢ ἔτη πρὸς τοῖς εἴκοσι διακόσια ἡγησάμενοι, ἄχρι Δαρείου τοῦ Ἀρσάμου ὑπὸ τοῦ Μακεδόνος Ἀλεξάνδρου ἐξίστανται τῆς ἀρχῆς · ὃς εἰς μοναρχίαν τὸ κράτος περιελάσας, μετὰ δωδέκατον ἔτος τελευτῶν, τοῖς παισὶν αὐτοῦ Μακεδόσι τὴν ἀρχὴν κατελίμπανεν, οἱ Πτολεμαῖοι κατωνομάζοντο. Ἐκ δὲ διαδοχῆς τρεῖς καὶ δέκα γενόμενοι, τῆς Περσικῆς ἀρχῆς ἔτη ἐκράτησαν σμ' πρὸς τρισίν. Ἀρσάκης τοίνυν ὁ Πάρθος, τῷ ὑστάτῳ Πτολεμαίῳ ἐπαναστὰς, ὃς καὶ Διονύσιος ἐπεκέκλητο, οὗ θυγάτηρ ἦν

Hæc cum ita se habeant, necessarioque sic sint præmissa, deinceps ab apparitione Servatoris secundum carnem, tanquam auspicata et felici viæ duce, adjutorem atque auctorem ipsum principio carens Dei Verbum, initio ejus quæ de eo suscepta est orationis præficientes, ne scilicet a veritate aberremus, historiam ordiemur. 54 Paulo vero B altius res ipsa repetenda. Gens Judæorum, ut dictum est, priusquam divina providentia Moses dux ei præfectus esset, libera quodammodo et sui juris fuit : et progenitorem jactans justum Abraham, tenui cognitione Numinis aliis antecelluit populis. Hæc postquam in Ægyptum venit, propter Josephum, in servitute ibi fuit annos quadringentos. Inde autem illam eduxit Moses : qui miraculis et prodigiis edendis, in tantum supra ipsius naturæ captum pollebat, ut etiam colloquio Dei frueretur, ab eoque rerum agendarum consilia et rationes peteret. Præfuit ergo genti ille, ac rex ipse et idem sacrorum antistes jus populo dixit. Rerum tamen sacrarum curam Aaron sortitus est, communicata ei per Mosen tali functione, qui Aaronis frater fuit. Post hunc autem successor ejus Jesus Nave C filius, rerum administrationem suscepit. Deinde rem Judaicam principes rexerunt. Judices dicti : qui numero duodecim fuerunt, per successionem ordine in defunctorum locum surrogati. Postea talem rerum administrationem ægre ferentes Judæi, regem sibi creari depoposcerunt. Et Saul primus eis a propheta Samuele rex unctus est, idque Deo per oraculum jubente. Huic David successit; Davidi filius Salomon. Deinde ordine alii reges, viginti quatuor numero : qui quidem rebus Judaicis annos quadringentos quadraginta octo præfuerunt. Postea cum Babylonius Nabuchodonosor bellicam contra eos expeditionem sumpsisset, una cum urbe templum est eversum, et populus Babylonem captivus ductus ad annos septuaginta. Cum equidem D Chaldæi sive Babylonii antea idem quod Judæi perpessi fuissent a Medis, bello illis illato, qui ad trecentos usque annos fere regnum eorum tenuerunt. Medorum vero regem ultimum, cui Astyagis nomen erat, Cyrus Persa bello oppressit, imperiumque a Medis ad Persas transtulit. Cæterum et ii non minus quam ducentis viginti annis imperio potiti, usque ad Darium Arsarmi filium (1), ab Alexandro Macedone eo sunt exuti. Qui regno in monarchiæ formam redacto, post duodecimum rerum suarum gestarum annum, vita excedens, pueris suis Macedonibus, qui Ptolemæi cognominaban-

(1) Darium istum Arsani filium alii dicunt (Just. lib. x.)

tur (1), regnum reliquit. 55 li per successionem (2) tredecim numero, Persarum res obtinuerunt annos ducentos nonaginta tres. Arsaces porro Parthus Ptolemæo ultimo, qui etiam Dionysius dicebatur, Cleopatræ patri, in qua postrema Macedonum apud Ægyptios defecit regnum, bellum intulit, Parthisque Persarum imperium tradidit. Nec ita multo post Macedonum ditio in Romanorum pervenit potestatem : et inde Parthorum reges nomen quoque Arsacidarum habuere. Porro qui ab Arsace progeniti regnum obtinuere, usque ad Artabanum pervenerunt, rerum administratione annis ducentis septuaginta retenta. Post Artabanum vero, Chosroæ genus Persis imperare cœpit. Artaxares enim pater Chosroæ Magus, dolo Artabanum aggressus occidit, primusque inter Persas cidarim sumpsit : unde et apud ipsos celebre Magorum nomen fuit. Alexander autem Mammææ filius appellatus Romanum administravit imperium, cum Parthus adhuc Persis rex præesset. Enimvero Judæi a Dario primo, seu (ut alii tradunt) a Cyro, post annos septuaginta, captivitate soluta, libertate donati, urbem simul suam et templum, quæ David et Solomon construxerant, restaurarunt : et patriis sacris, ritibus, atque cæremoniis operati sunt, non regia (ut antehac) potestate et administratione sed paucorum optimatium gubernatione utentes. Sacerdotes (3) enim res eorum rexerunt. Et ad aliquod usque tempus satis feliciter atque ordine res eorum gerebantur. Postea vero inter potentiores Judæorum dissidium exortum est : quo tempore Antiochus Epiphanes de cuncta Syria adversus Ptolemæum sextum (4) bello decertabat. Causa vero dissensionis erat, quod nemo optimatium æquali et ejusdem sortis homini subjici aut parere voluerit. Et Onias quidem pontifex, Tobiæ liberis urbe expulsis, superior erat. Illi vero Antiochum Epiphanem adversus urbem duxere, jampridem sua sponte consilia eo animo agitantem, et tanquam cupiditatem parturientem, ut urbe eorum potiretur. Ducibusque illis urbem cepit, prædam multam egit, templo quoque Dei spoliato : et religionem (5) omnem cum victimis et cæremoniis sustulit (6), ad annos tres cum dimidio. Præterierant tum anni quadringenti quinquaginta quinque, ex quo populus Babylone 56 redierat. Sedenim Onias ad Ptolemæum profugit, qui tum ab Antiocho dissidebat, et in Heliopolitarum præfectura urbem aliam et templum condit, structura omni ad eam quæ Hierosolymis erat, conformata. Antiochus porro ex luxuria et intemperantia majorem in modum arrogans, Judæis persuadet, ut patrios ritus despiciant, sues ad aras pro victimis immo-

A Κλεοπάτρα, εἰς ἣν ὑστάτην ἡ τῶν Μακεδόνων κατέληξε δυναστεία, Πάρθοις τὴν Περσῶν βασιλείαν παρέδωκε, τῆς τῶν Μακεδόνων ἀρχῆς οὐ πολλῷ ὕστερον πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐξουσίαν μεταπεσούσης· κἀντεῦθεν καὶ οἱ Περσῶν βασιλεῖς Ἀρσακίδαι ὄνομα ἔσχον. Οἱ μέντοι ἀπὸ Ἀρσάκου ἀρξάμενοι ἄχρι δὴ καὶ ἐς Ἀρτάβανον ἦκον, ἔτη ἑβδομήκοντά τε καὶ διακόσια παραμείναντες τῇ ἀρχῇ. Μετὰ δὲ τὸν εἰρημένον Ἀρτάβανον τὸ Χοσρόου γένος τῶν Περσῶν βασιλεύειν κατήρχετο. Ἀρταξάρης γὰρ ὁ τοῦ Χοσρόου πατὴρ μάγος ὢν, δόλῳ τὸν Ἀρτάβανον κτείνει, κίδαριν πρῶτος Περσῶν περιθέμενος. ἐξ οὗ καὶ παρὰ Πέρσαις οἱ μάγοι ἐπίδοξοι. Ἀλέξανδρος δ' ὁ Μαμμαίας ἐπικληθεὶς ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων ἦν, ὁπηνίκα ὁ Πάρθος ἔτι Περσῶν ἐβασίλευεν. Οἵ γε μὴν Ἰουδαῖοι, πρὸς Δαρείου τοῦ πρώτου, ὡς δ' ἕτεροι, πρὸς Κύρου μετὰ ἔτη ἑβδομήκοντα, τῆς αἰχμαλωσίας λυθέντες, τήν τε πόλιν σφῶν καὶ τὸ ἱερὸν, ἃ Δαυὶδ καὶ Σολομὼν ᾠκοδόμησαν, ἤγειραν, καὶ τῆς πατρῴας θρησκείας αὖθις κατήρχοντο· οὐ βασιλικῇ δυναστείᾳ καὶ πολιτείᾳ, ὡς πρότερον, ἀλλ' ἀριστοκρατικῇ μετὰ ὀλιγαρχίας χρώμενοι· οἱ γὰρ ἱερεῖς αὐτοῖς προειστήκεισαν τῶν πραγμάτων. Καὶ μέχρι μέν τινος καλῶς αὐτοῖς καὶ ἐξ οὐρίας τὰ πράγματα ἤγοντο, ὕστερον δὲ στάσεως ἐν τοῖς δυνατοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐμπεσούσης· καθ' ὃν καιρὸν Ἀντιόχος ὁ Ἐπιφανὴς περὶ τῆς ὅλης Συρίας πρὸς Πτολεμαῖον τὸν ἕκτον διεφέρετο· ἡ δὲ διάστασις ἦν, ὅτι ἕκαστος τῶν περιφανῶν ἥκιστα τῷ ὁμοίῳ ὑποτάττεσθαι ἤθελε· κρατεῖ μὲν Ὀνίας ὁ ἀρχιερεὺς, τοὺς Τωβίᾳ παῖδας ἐξελάσας τῆς πόλεως· οἱ δ' Ἀντίοχον τὸν C Ἐπιφανῆ κατὰ τῆς πόλεως ἄγονται, πάλαι καὶ αὐτὸν πρὸς τοῦτο κεκινημένον, καὶ πολὺν ὠδίνοντα τῆς σφῶν πόλεως ἔρωτα, καὶ ὑφ' ἡγεμόσιν ἐκείνοις τήν τε πόλιν αἱρεῖ, καὶ λείαν ἄγει πολλὴν, συλήσας μὲν τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, παύσας δὲ καὶ τὸν ἐναγισμὸν ἐπ' ἔτη τρία πρὸς τῷ ἡμίσει. Ἔτι γε μὴν παρῆλθον τῷ τότε ἀφ' οὗ ὁ λαὸς ἐπανῆκεν ἐκ Βαβυλῶνος, πέντε πρὸς πεντήκοντά τε καὶ τετρακόσια. Ὀνίας μέντοι διαφυγὼν, πρόσεισι Πτολεμαίῳ, ὃς τηνικαῦτα πρὸς Ἀντίοχον διεφέρετο· καὶ ἐν τῇ Ἡλιουπολίτῃ νομῷ πόλιν ἑτέραν καὶ νεὼν ἀντανίστησι, κατὰ πάντα τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπεικασμένα. Ὁ δ' Ἀντίοχος ὑπὸ ἀκρασίας μεῖζον φρονήσας, τά τε πάτρια Ἰουδαίοις ἔπειθε παρορᾷν, καὶ σῦς μὲν τῷ βωμῷ ἐπιθύειν, ἀπερίτμητα δὲ καὶ τὰ βρέφη διατηρεῖν· καὶ ἁπλῶς D πᾶσαν τὴν νομικὴν διαπτύειν λατρείαν, ὡς οὐδὲν οὖσαν, ἐνεκελεύετο. Βακχίδης δέ τις ὑπουργεῖ τῷ δυσσεβήματι, ἀνὴρ μανίας οὐδὲν ἐλλείπων. Τοῦτον Ματθίας Ἀσσαμωναίου παῖς, τῶν ἱερέων δὲ εἷς ἐτύγχανεν ὤν, κώμης Μωδεεὶμ ὄνομα· συνασπίσας μετὰ τῶν παίδων, πέντε δὲ ἦσαν, κοπίσιν ἀναιρεῖ τὸν Βακχίδην· καὶ δείσας, τὰ μετεωρότερα κατελάμβα-

(1) Macedonum chronographi Ptolemæos in Ægypto regnasse tradunt an. 296.

(2) Justinus, lib. XIII, de Perdicca loquens : « Inter principes, inquit, provincias dividit, simul ut remaneret æmulus, et munus imperii beneficii sui faceret ; primo Ptolemæo Ægyptus, et Africæ, Arabiæque pars sorte venit, » etc. Chronici scriptores Medorum imperium durasse notant annis 265, vel, ut alii volunt, 292. Persarum, annis 231.

(3) I Esdræ VI.

(4) Fuit is Ptolemæus Evergetes secundus.

(5) I Mach, I.

(6) Idolum etiam templo imposuit. (Joseph. lib. XII, cap. 6.)

νεν. Ἔπειτα δὲ καὶ στράτευμα ἠθροικὼς, κάτεισι· καὶ συμβαλὼν μάχην κρατεῖ τοὺς περὶ Ἀντίοχον, καὶ αἴσχιτα τῆς πόλεως ἀπελαύνει, καὶ τοῦ σφετέρου ἔθνους ἄρχει ἐκόντος· τελευτᾷ δὲ οὐ πολλῷ ὕστερον, Ἰούδᾳ τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν παίδων λιπὼν τὴν ἀρχήν. Οὗτος γε μὴν δεδιὼς τὸν Ἀντίοχον, μηδὲ γὰρ ἠρεμήσειν ἐκεῖνον ᾤετο, δύναμίν τε τὴν ἐπιχώριον ἠθροιζε· καὶ πρὸς Ῥώμην πρέσβεις πρῶτος διαπεμψάμενος, τοῖς στρατηγοῖς ἐκείνων ἐσπένδετο. Οὗτος καὶ τῷ διαφέροντι τοῦ σεβάσματος τό τε ἱερὸν ἐκκαθαίρει, καὶ καινὰ σκεύη τῇ θουσίᾳ ἐγκαθιστᾷ. Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν Ἀντίοχος ἐτελεύτα· ὁ δὲ παῖς αὐτοῦ, Ἀντίοχος δὲ καὶ αὐτος ὠνομάζετο, στίφει ἀπείρῳ τοῖς Ἰουδαίοις ἐφίστατο. Συῤῥαγείσης τοίνυν τῆς μάχης, ὑπεχώρει αὖθις φρουρὰν τῇ πόλει καταλιπών. Ἰούδας δὲ, ταῖς τοιαύταις μάχαις ἀναφανεὶς ἄριστος, καὶ πολλοὺς τῶν Ἀντιόχου τῷ ξίφει ὑπαγαγὼν, ἐς ὕστερον καὶ αὐτὸς ἀναιρεῖται. πρὸς δὲ καὶ ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννης. Ἡ δὲ ἀρχὴ ἐκείνου πρὸς Ἰωνάθην μετέβαινε τὸν ἕτερον ἀδελφόν· ὃς δῆτα τὴν πρὸς Ῥωμαίους φιλίαν ἐπιμᾶλλον ἀσφαλισάμενος, καὶ πρὸς τὸν Ἀντιόχου παῖδα τὰς διαλλαγὰς ἐποιεῖτο, παρ' ᾧ καὶ φιλικῶς καταλύσας, πρὸς τοῦ ἐπιτρόπου Τρύφωνος φθείρεται, τοῦ ἀδελφοῦ μετ' ἐκείνον κρατήσαντος Σίμωνος· ὃς δὴ καὶ γενναίως ἀφηγούμενος τῶν πραγμάτων, Ἀντιόχῳ σύμμαχος γίνεται στρατεύοντι κατὰ Τρύφωνος, αὐτῷ οἱ ἐπαναστάντος· καὶ συνεξελὼν Τρύφωνα οὐδαμῶς ἐκεῖνον φίλα οἱ φρονοῦντα ἔγνω ἐς ὕστερον· Κενδεβαῖον γὰρ τὸν αὐτοῦ στρατηγὸν πέμψας, δηοῦν τε τὴν Ἰουδαίαν ἐπέταττε, καὶ Σίμωνα ὑποχείριον ἄγειν. Ὁ δὲ λαμπρῶς νικήσας τὸν Κενδεβαῖον, μυριάριθμον ἐπαγόμενον στράτευμα, πάσαις ἐπιβολαῖς τῆς τῶν Μακεδόνων ἐπικρατείας τὸ ὁμόφυλον ἀπαλάττει μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη καὶ ἑκατόν· καὶ ἀρχιερεὺς ἀναδείκνυται. Μικρὸν δ' ὕστερον καὶ οὗτος ὁ Σίμων ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ Πτολεμαίου ἐν συμποσίῳ κτίννυται· ὃς δὴ Πτολεμαῖος, τήν τε γυναῖκα καὶ τοὺς δύο παῖδας καθείρξας, Ἰωάννην τὸν τρίτον, ὃς καὶ Ὑρκανὸς ἐκαλεῖσο, κτείνειν ἐξέπεμπε. Φθάνει γε μὴν ἐκτείνος τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαγόμενος, τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰσιών· καὶ τὴν πατρῴαν ἀρχιερωσύνην δεξάμενος, θεῷ τε θύσας τὰ χαριστήρια, τάχος ὅσον ἐπὶ τὸν Πτολεμαῖον ὥρμα, τιμωρήσων τῇ μητρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς. Ἀλλ' ἐκείνους μὲν, ἀμυνόμεσος τὸν Ὑρκανὸν, ἔκτεινε Πτολεμαῖος· ὁ δ' αὖ γε νέος Ἀντίοχος κατ' ὀργὴν ὧν ὑπὸ Σίμωνος πέπονθε τοῦ πατρὸς Ὑρκανοῦ, κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων αὖθις ἐστράτευεν. Ὑρκανὸς δὲ τὸν Δαυΐδου τάφον ἀνοίξας, τριακοσίων ταλάντων ἔλυε τὴν πολιορκίαν. Ἐς ὕστερον δ' ἐνευπραγήσαντι καὶ πολλὴν περιβαλομένῳ χώραν, Ἀριστοβούλου καὶ Ἀντιγόνου τῶν ἰδίων παίδων συστρατηγούντων αὐτῷ, φθόνος πρὸς τῶν ἐπιχωρίων ἐγείρεται μέγιστος· εἰς προὔπτον δ' ἐκριπισθέντες ἐκείνῳ πόλεμον, ἥττηνται.

A lent, infantes incircumcisos relinquant, denique ut cultum legis omnem tanquam rem nihili despuant, mandat. Bacchides autem quidam, impietatis ejus administer erat, vir qui ad summam insaniam nihil fecisset reliqui. Hunc Matthias (1) Assamonæi filius (fuit is ex sacerdotibus unus, ex vico cui nomen erat Modeim ortus) armatis secum quinque filiis occidit : et per metum loca superiora capit. Unde postea manu armatorum contracta descendit, prælioque commisso Antiochum vincit, fœdissimeque urbe expellit. Is popularibus suis, ut princeps, non invitis præest : brevique moritur, Judæ maximo natu filio rerum administratione relicta. Judas (2) porro Antiochum timens (minime enim illum quieturum putabat) militem B ex popularibus conscribit : et primus legatis Romam missis, cum Romanis ducibus pacem fœdusque paciscitur. Idem pro insigni pietate sua, templum simul repurgat, et vasa nova ad sacrificiorum usum procurat. Interea Antiochus moritur, et filius ejus (Antiochi (3) ei quoque nomen fuit) cum maximo exercitu contra Judæos progreditur, prælioque commisso retrocedit, et partem copiarum ad obsidionem urbis relinquit. Ibi Judæ in præliis omnibus virtus in primis enituit, qui cum fortiter dimicans, multos ex hostibus ferro cecidisset, tandem ipse quoque cæditur, cumque eo frater Joannes. Ejus sedenim potestas ad Jonatham, fratrem quoque ejus, pervenit : qui magis etiam confirmata cum Romanis amicitia et societate, fœdus insuper cum Antiochi (4) filio init : C apud quem cum pro hospitii atque amicitiæ jere versaretur, a tutore ejus Tryphone (5) necatur. Simon porro frater in locum ejus succedit : et rem strenue gerens, Antiocho se belli societate conjungit, contra Tryphonem, qui ei bellum intulerat, ducenti. Cæterum cum Antiocho in Tryphone opprimendo egregium navasset operam, postea illum minime amicum sibi esse cognovit. 57 Ille enim Cendebæo duce misso, et terram Judaam vastare, et Simonem captum ad se adducere jussit Sedenim Simon Cendebæum cum exercitu plurimorum millium advenientem, prælio et conflictu omni fortissime vincit, popularesque suos a vi et impetu Macedonum liberat (6), post annos centum septuaginta, et pontifex creatur. Sed brevi D postea et ipse Simon a genero Ptolemæo in convivio interimitur. Ptolemæus sane uxorem quoque ejus, et duos filios, in vincula conjicit : et percussores, qui Joannem tertium filium (erat huic quoque Hyrcani nomen) necarent, disponit. Sed ille Hierosolyma profugiens, structas sibi cædis insidias effugit : et paterno per successionem pontificatu accepto, gratiisque per sacrificia Deo actis,

(1) Hic *Matathias* in libro Machab, dicitur.
(2) I Machab. VIII.
(3) Antiochus Eupator.
(4) Antiochus Soter.
(5) Tryphon, interfecto Antiocho, regnum Syriæ invaserat. (Justin. I. XXXVI.)
(6) Joseph. lib. XIII, cap. 11.
(7) Ex quo scilicet illi apud Ægyptios regnare cœperunt et Syros.

quanta potest celeritate contra Ptolemæum progreditur, auxilium matri et fratribus laturus. At illos Ptolemæus, ut Hyrcano ægre faceret, occidit, Porro Antiochus junior indignatione simul et recordatione earum rerum quas a Simone Hyrcani patre perpessus fuerat, commotus, adversus Hierosolyma exercitum iterum ducit. (1) Hyrcanus autem, Davidis recluso sepulcro, obsidionem urbis trecentis redemit talentis. Post hæc, cum prosperis uteretur rebus, et longe lateque ditionem suam propagaret, Aristobulo et Antigono filiis ejus cum eo rem militarem administrantibus, invidia popularium quam maxima contra eum est exorta : qui tamen aperte contra eum suscepto bello occubuere. Sedenim (2) Hyrcanus, qui et Joannes dictus, satis feliciter peracta vita, quinque relictis filiis, et optime republica annis triginta tribus gesta, vitam finit. Ejus deinde maximus natu filius Aristobulus, administrationem rerum confestim in regni formam redigit, et primus sibi diadema imponit, post annos quadringentos septuaginta et unum, in menses tres, ab eo tempore, cum populus servitute Babylonica liberatus, in patriam suam rediit. Atque hic quidem matrem fame enecat : mox quoque ex fratribus eum, quem maxime dilexerat, Antigonum : quomodo autem ea cædes peracta sit, Josepho eam commemorandam relinquimus. Sed enim cum non ultra unum annum rebus præfuisset, moritur. Cujus uxor fratres ejus ex custodia et vinculis emittit : et alterum, qui ætate grandior videbatur, Alexandrum nomine, regem **58** constituit, qui mox alterum, regnum affectantem, trucidat : tertium vero, qui otiosam sibi delegerat vitam, privatum agere patitur. Alexander iste, cum Cleopatræ filio Ptolemæo (3), cognomento Lathuro, prælio congressus, fortiter victoriam reportavit : et Ptolemæus a matre Cleopatra pulsus, in Ægyptum profugit. Alexander autem, cum populares gravibus effecisset injuriis, adeo ut octingentos in crucem egerit, quartana febri confectus, vitam finiens, conjugi Salinæ, quæ etiam (4) Alexandra dicta est, regnum reliquit. Eodem tempore et Damasceni Aretam Parthum contra Ptolemæum ducunt, et Cœlesyriæ regem constituunt ; qui victoria contra Judæos potitus inde ex pactis conventis retrocessit. Salinæ duo erant filii, quos Alexandro progenuerat. Ex iis ætate provectiorem, cui Hyrcani nomen inditum erat, desidem, et ad res gerendas minime indoneum, pontificatu cohonestat : alterum vero Aristobulum, propter animi et corporis vigorem, privatum esse jubet. Qui deinde, cum mater Alexandra graviter ægrotaret, occasione ea arrepta, et eorum manu, quorum sibi studia conciliaverat, coacta, magna-

A Ὑρκανὸς δὲ τοῦ λοιποῦ, ὁ καὶ Ἰωάννης εὐδαίμονα βίον διηνυκώς, ἐπὶ πέντε υἱέσιν ἐτελεύτα τὸν βίον, κάλλιστα τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ὅλοις τρισὶ καὶ τριάκοντα ἔτεσι διοικήσας. Ὁ γε μὴν τῶν υἱέων πρεσβύτερος Ἀριστόβουλος, τὴν ἀρχὴν εὐθὺς εἰς βασιλείαν μεθίστησι, καὶ πρῶτος διάδημα περιτίθεται μετὰ τετρακοσιοστὸν καὶ ἑβδομηκοστὸν πρῶτον ἔτος, πρὸς δὲ μῆνας τρεῖς, ἐξ οὗπερ ὁ λαὸς τῆς ἐν Βαβυλῶνι δουλείας ἀπαλλαγείς, εἰς τὴν χώραν ἦκεν. Οὗτος τὴν μὲν μητέρα κτείνει λιμῷ · μετ' ὀλίγον δὲ, καὶ ὃν ἐφίλει μάλα τῶν ἀδελφῶν, Ἀντίγονον. Τὸ δ' ὅπως, Ἰωσήπῳ παραχωρεῖν διηγεῖσθαι θέμις. Οὐ πλέον δ' ἐνιαυτοῦ καὶ αὐτὸς ἡγησάμενος, ἐτελεύτα. Ἡ δὲ γυνὴ τοὺς ἐκείνου ἀδελφοὺς λύσασα τῶν δεσμῶν, χ' ἄτερον μὲν τὸν καθ' ἡλικίαν προΰχειν δοκοῦντα βασιλέα καθίστησιν, Ἀλέξανδρον ὄνομα · ὃς τὸν ἕτερον B τῶν ἀδελφῶν βασιλειῶντα γνοὺς, ἔκτεινε · τὸν δ' ἄλλον δίχα πραγμάτων ζῆν αἱρούμενον, εἴασεν ἰδιοπραγεῖν Τούτῳ δὴ πρὸς τὸν Κλεοπάτρας υἱὸν Πτολεμαῖον τὸν Λάθουρον ἐπικληθέντα συμβολὴ γίνεται · καὶ νικᾷ κατακράτος Ἀλέξανδρος · διωχθεὶς δὲ Πτολεμαῖος ὑπὸ τῆς μητρὸς Κλεοπάτρας, μετεχώρει πρὸς Αἴγυπτον. Πολλὰ δὲ τοῖς ὁμοφύλοις δράσας Ἀλέξανδρος δυσχερῆ, ὡς καὶ ἀκτακοσίους ἀνασταυρῶσαι, τεταρταίοις ληφθεὶς πυρετῶν περιόδοις, τὸν βίον μετήλλαξε, τῇ γυναικὶ Σαλίνῃ, τῇ καὶ Ἀλεξάνδρᾳ, τὴν βασιλείαν καταλιπών. Τηνικάδε δὲ καὶ Δαμασκηνοὶ τὸν Πάρθον Ἀρέταν κατὰ Πτολεμαίου ἐπάγονται, καὶ τῆς Κοίλης Κυρίας βασιλέα ἐγκαθιστῶσιν · ὃς μάχῃ τῶν Ἰουδαίων περιγενόμενος, ἐκεῖθεν κατὰ συνθήκας ἀνεχώρει αὖθις. Γῇ δὲ Σαλίνῃ, C δύο ὄντων υἱέων ἐξ Ἀλεξάνδρου, τὸν μὲν χρόνῳ προήκοντα, Ὑρκανὸς ἐπεκέκλητο, νωθῆ καὶ ἄλλως ἀπράγμονα ὄντα, ἀρχιερωσύνῃ ἐτίμα · θάτερον δὲ τὸν Ἀριστόβουλον διὰ θερμότητα τοῖς ἰδιώταις ἐνέταττεν · ὃς ἐς ὕστερον νόσῳ τῆς μητρὸς Ἀλεξάνδρας περιπεσούσης, τὸν καιρὸν ἁρπάσας, καὶ τὸ περὶ αὐτὸν συναθροίσας εὐνοϊκὸν, χρήματά τε πλεῖστα περιβαλόμενος, βασιλέα ἑαυτὸν ἀνεῖπεν. Ἀλλ' ἐν τούτῳ μὲν ἡ Ἀλεξάνδρα, πρινὴ τὰ τῶν παίδων διαθέσθαι πρὸς τὸ δοκοῦν, τοῦ βίου ἐξίστατο. Συμβολῆς δὲ γενομένης, ἐξ Ὑρκανοῦ πρὸς τὸν Ἀριστόβουλον μετεχώρει τὸ πλῆθος · καὶ Ὑρκανὸς ἄκων ἐξίσταται τῆς ἀρχῆς τἀδελφῷ, καὶ ἰδιάζειν αἱρεῖται. Τούτων δ' οὕτω γεγενημένων, δέος εἰστρέχει πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, μάλιστα δὲ Ἀντιπάτρῳ, ὃς Ἡρώδου πατὴρ D ἦν. Διάφορος γὰρ Ἀριστοβούλῳ καθίστατο, φίλος ὢν ἐς τὰ μάλιστα Ὑρκανῷ. Ἐξ Ἰδουμαίων γὰρ εἶκον τὸ γένος, πλούτῳ καὶ περιφανείᾳ τοῦ ἔθνους πρωτεύων ἦτ. Οὗτος τοίνυν Ὑρκανὸν πείσας, πρὸς Ἀρέταν τὸν Σύρων βασιλέα ἦκει, ὥστε σ'ετὰ δυνάμεως αὐτῷ τὴν βασιλείαν περιποιεῖν. Καὶ ο μὲν ἦκε · κἂν Ὑρκανῷ αὖθις τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πόλιν ἐχείρισεν, εἰ μὴ Πομπήϊος τηνικαῦτα πρὸς Τίγρανην ἐν

(1) In festo Tabernaculorum Antiochus Hyrcano in holocaustum taurum dono dedit. (Jos.)

(2) Hyrcanus Idumæam subegit, et Judaicis legibus ei vivere permisit. Idem Joseph. Hic etiam bumus apud Hebræos peregrinum militem alere cœpit.

(3) Alexander iste propter crudelitatem, Trucida cognominatus est, (Joseph.)

(4) Sub Alexandra Pharisæi rempubl. Judæorum administrarunt (Idem.)

Ἀρμενίᾳ μαχόμενος διεκώλυσε. Πρὸς ὃν Ἀντίπατρός τε καὶ Ὑρκανὸς διαβάντες, πείθουσιν Ἀριστόβουλον μὲν παριδεῖν, Ὑρκανῷ δὲ ἀδικουμένῳ προσσχεῖν. Καὶ δεσμώτης μὲν εὐθὺς Ἀριστόβουλος σύναμα γυναικὶ καὶ τέκνοις. Ὑρκανὸς δ' ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καθίσταται αὖθις, Πομπηΐου τὴν πόλιν πορθήσαντος, καὶ τὰ ἐν τῷ ἱερῷ μυστικὰ καταθρήσαντος, φόρον τε Ῥωμαίοις τελεῖν ἐπιτάξαντος. Καὶ Πομπήϊος μὲν τὸν Ἀριστόβουλον ἄγων ἐς Ῥώμην ἦει, καὶ Ἀλέξανδρον τὸν υἱὸν, Σκαύρῳ διέπειν τὰ κατὰ τὴν Κοίλην Συρίαν ἐάσας. Πομπηΐῳ δὲ χρήσιμος Ἀντίπατρος ἔδοξε, τῇ στρατιᾷ Ῥωμαίων διαμαχομένῃ πρὸς Ἄραβας δι' Ὑρκανοῦ τὰ χρειώδη κομίζων, σπάνει τῶν ἐπιτηδείων πιεζομένῃ. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ μὲν Ἀριστοβούλου παῖς Ἀλέξανδρος, Πομπηΐου διαδρὰς, καὶ ἱκανὴν χεῖρα συναγαγών, βαρὺς καθίστατο Ὑρκανῷ. Ὑπὸ Γαβινίου δὲ ἁλοὺς καὶ αὐτὸς ἠρέμα εἶχε. Τῷ δ' Ὑρκανῷ Γαβίνιος τὴν τοῦ ἱεροῦ κηδεμονίαν ἐκδοὺς, τὴν ἄλλην πολιτείαν ἐπὶ προστασίᾳ τῶν ἀρίστων καθίστησι· καὶ τὸ πᾶν ἔθνος εἰς πέντε συνόδους διεῖλε· καὶ τῆς ἑνὸς ἐπικρατείας τὸ ἔθνος ἀπαλλαγὲν, τὸ λοιπὸν ἀριστοκρατίᾳ καλῶς διῳκοῦντο. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον καὶ Ἀριστόβουλος ἐκ Ῥώμης διαφυγὼν, καὶ τοὺς μεταβολῆς ἐρῶντας ἀθροίσας, μάχῃ καρτερᾷ συβρήγνυται Ὑρκανῷ. Ῥωμαίων δ' ἐπιβοηθούντων ὑπὸ στρατηγοῦντι τῷ Γαβινίῳ, ἡττᾶται μὲν Ἀριστόβουλος καὶ ἁλίσκεται· καὶ σὺν τῷ υἱῷ Ἀντιγόνῳ εἰς Ῥώμην αὖθις ἐκπέμπεται. Ὁ δ' Ὑρκανὸς καὶ Ἀντίφατρος Γαβινίῳ πρὸς Αἴγυπτον τὴν παρ' Εὐφράτῃ διάγοντι χρήματα καὶ αἶτον, ὅπλα τε καὶ ἐπικούρους χορηγοῦντες οὐ διέλιπος. Καὶ Κράσος μὲν Γαβίνιον διεδέξατο· τοῦτον δὲ Κάσσιος. Οὗτος ὑπὸ συμβούλῳ τῷ Ἀντιπάτρῳ τοὺς Ἀριστοβούλου κτείνει στασιαστάς· μεθ' ὧν καὶ Πειθόλαον. Ἀντίπατρος δὲ ἐξ Ἀραβίας ἄγεται γυναῖκα Κύπριν ὄνομα· ἐξ ἧς παίδων τεττάρων πατὴρ γίνεται· Φασάηλος καὶ ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης, ἔτι δὲ Ἰώσηπος καὶ Φερώρας ἦσαν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα. Τοὺς δὲ δυνατοὺς πάντας δώροις ἐξοικειούμενος, μάλιστα πάντων διὰ τὴν ἐπιγαμίαν Ἀρέτᾳ τῷ τῶν Ἀράβων βασιλεῖ προσφκείωτο. Τὸν Ἀριστόβουλον γοῦν δεδοικὼς, ἐκείνῳ παρακαταθήκην τὰ τέκνα ἐτίθει. Καίσαρ δὲ Πομπηίου φυγόντος τὴν Ῥώμην πρὸς τὸν Ἰόνιον, λύσας τὸν Ἀριστόβουλον εἰς Συρίαν ἔπεμπεν· ἀλλὰ φθάνει φαρμάκῳ διαφθαρεὶς ὑπὸ τῶν τὰ Πομπηίου φρονούντων· ἐν μέλιτι δὲ τεθεὶς ὁ ἐκείνου νεκρὸς, ὑπ' Ἀντωνίου ὕστερον τοῖς πατρῴοις ἐνθάπτεται μνήμασιν. Ὑπὸ Σκιπίωνι δὲ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος πελέκει ἀνῄρηται, Πομπηίου κελεύσαντος. Τούτου τὴν θυγατέρα καὶ τὸν υἱὸν Ἀντίγο-

A que pecuniæ vi parata, regem se ipsum renuntiavit. Et Alexndra, priusquam filiorum negotia pro arbitrio suo composuisset, e vita migravit. Et conflictu inter fratres commisso, ab Hyrcano ad Aristobulum multitudo defecit. Ita Hyrcanus vel invitus fratri regno cedit, et privatam sibi vitam degendam sumit. His ita gestis, cum multis aliis, tum maxime Antipatro, qui Herodis pater erat, metus incessit. Inimicitias enim contra Aristobulum (1) gerebat, Hyrcano quam maxime amicus. Ex Idumæis enim genus trahens, opibus et splendore apud eam gentem facile princeps erat. Is itaque Hyrcano auctor fuit, ut ad Aretam Syriæ regem se conferret, et auxilia ab eo ad regnum recuperandum peteret. Et Aretas quidem Hyrcano subsidium ferens, regnum et ipsam urbem illi restituisset,
B nisi Pompelus adversus Tigranem in Armenia bellum gerens id prohibuisset. Ad quem. Antipater et Hyrcanus profecti, ei persuadent, ut Aristobulum contemnat, et se Hyrcano qui injuria esset affectus, conjungat. 59 Ita Aristobulus (2) una cum uxore et liberis vincitur, Hyrcanus autem in regnum restituitur : cum quidem (3) Pompeius urbem ipsam devastasset, et res sacras arcanasque in templo omnes explorasset (4), vectigalque Romanis pendendum Judæis imposuisset. Pompeius vero Aristobulum, et Alexandrum filium ejus, Romain secum ducens, profectus est : Scauro administratione (5) Cœlesyriæ permissa. Eidem Pompeio idoneus et utilis visus est Antipater Romanorum exercitui, bellum
C contra Arabes gerenti, et inopia rerum necessariarum laboranti, quod is per Hyrcanum commeatum in castra subveheret. Interea Aristobuli filius Alexander a Pompeio profugit : et satis magna collecta manu, negotium periculumque facessit Hyrcano. Sed a Gabinio captus, postea quietus fuit. Enimvero Gabinius, Hyrcano cura templi dei mandata, reliquam rerum administrationem ditionoptimatium commisit, et gentem universam in quinque conventus distribuit : Judæique unius tandem dominatione liberati, deinde optimatium gubernatione rite regebantur : nec multo postea intercedente tempore, et Aristobulus Roma profugus, exercitu ex eis qui novandis rebus studerent collecto, gravi pugna cum Hyrcano decertavit : sed Romanis Hyrcano opem ferentibus, a Gabinio,
D qui tum pro consule exercitui præerat, Aristobulus et victus et captus, et una cum filio Antigono Romam rursus abductus est. Hyrcanus autem et Antipater Gabinio, qui tum ad Ægyptum quæ ad Eu-

(1) Joseph. Arabum regem dicit, *De bell. Judaic.* lib. I, cap. 12.

(2) Joseph. lib. XIV, cap. 9.

(3) « At Cn. Pompeius captis Hierosolymis victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, in tam suspiciosa et maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit. Non enim credo religionem et Judæorum et hostium impedimento præstantissimo imperatori, sed pudorem fuisse. » (Cicer. pro L. Flacco.) « Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit, templumque jure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, nulla intus Deum effigie, vacuam sedem, et inania arcana. » (Tacit. lib. XXI.)

(4) Paulo post. M. Crassus eunda ad bellum Parthicum, pecunias, quas Pompeius non tetigerat, e templo abstulit. (Joseph. lib. XIV, cap. 14.) Sed is infeliciter adversus Parthos pugnavit. Periit in eo prælio filius ejus, et ipse cum universo fere exercitu. (Plutarchus, in *Crasso, et Pompeio.*)

(5) Hanc nonnulli inferiorem Syriam vocant.

phratem est, castra habebat, pecunias, frumentum, arma, et auxiliares copias submittere non intermittebant. Deinde Crassus quidem Gabinio, huic autem successit Cassius (1). Hic auctore et suasore Antipatro, quicunque essent factionis Aristobuli, atque inter hos Pitholaum, interficit. Antipater vero ex Arabia uxorem ducit, Cyprim nomine ex qua quatuor filiorum fuit pater (2), quorum nomina erant : Phasaelus, Herodes rex, Josephus, et Pheroras. Sed enim potentissimos quosque muneribus sibi concilians, potissimum per conjugem suam, Aretæ Arabum regi se familiariter insinuavit, et Aristobulum timens, liberos suos illi, depositi instar, commisit. Cæsar porro, cum Pompeius Roma ad Ionium profugeret, Aristobulum libertate donatum, in Syriam dimisit. Sed effugere non potuit, quin veneno necaretur a ⊖ Pompeianis : cujus cadaver in melle repositum (3), ab Antonio postea paterno illatum est monumento. Filius quoque ejus Alexander a scipione, Pompeii jussu, securi percussus est. Hujus filiam, filiumque Antigonum, Philippion Ptolemæi filius suscepit : et puellæ amore captus, matrimonio sibi eam junxit, eaque illi mortis causa exstitit. Pater namque hujus Ptolemæus, consuetudine conjugali cum Alexandra congressus, propter illius amorem filium necavit. Et Deinceps, propter conjugium ejus, fratribus ejusdem curatoris affectionem et officium benigne exhibuit. Verum enimvero, cum Cæsar Pompeio devicto, bellum in Syria et contra Mithridatis filium gereret, Antipater ei auxilium tulit : in quo bello ille utraque re eximius, hoc est, et consilio et manu promptus visus est. Itaque et ipse, et Hyrcanus, a Cæsare Romana civitate est donatus : quin et pontificatum Cæsar Hyrcano confirmavit, et Antipatrum totius Judææ procuratorem constituit : eo modo utrumque, ob auxilium operamque sibi navatam, remunerans (4). Antipater sane Herodem filium, quindecimum agentem annum, ducem Galilææ illico declarat : Phasaelum autem urbi Hierosolymitanæ (5) præficit. Berodes ergo, ab initio statim, indolis et naturæ suæ industriam ostendens, Ezechiam prædonum ducem interficit. At Julio Cæsare a Cassio et Bruta interempto, in Syriam Cassius venit, copias militares, quæ tum ad Apameam erant, recepturus. Cui tributum in earum regionum urbibus colligenti, non minima lucri pars Herodes fuit. Et cum Malichus quidam Antipatrum Herodis patrem veneno sustulisset, ipse quoque ab Herode filio occisus est. Ut vero Cassius quoque ab Antonio et Augusto Cæsare cæsus est, et Augustus quidem Italiam petiit, Antonius autem in Asiam venit : appulerunt Hierosolymis ad Antonium legati, Herodem et fratrem ejus, accusantes, quod scilicet nomine tantum regis Hyrcano relicto, ipsi per vim, rerum in Judæi po-

(1) Cassius Syriæ prætor Parthos Syria expulit. (Eutrop. lib. VI.)
(2) Suscepit præterea ex ea filiam Salomem.

A νον Φιλιππίων ὁ Πτολεμαίου λαβὼν, καὶ τῷ ἔρωτι τῆς νεωτέρας ἁλοὺς, ἔγημε ταύτην· δι' ἣν καὶ αὐτὸς κτείνεται. Ὁ γὰρ τούτου πατὴρ Πτολεμαῖος, τῇ Ἀλεξάνδρᾳ πρὸς γάμον συνέρχεται· καὶ τὸν υἱὸν διὰ τὸν ταύτης ἔρωτα κτείνει· καὶ τοῦ λοιποῦ κηδεμονικώτερον πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐκείνης διὰ τὸν γάμον ἐτύγχανε διακείμενος. Τῷ δὲ Καίσαρι, Πομπήϊον νενικηκότι, εἰς Συρίαν τε διαμαχομένῳ τῶν Μιθριδάτῃ συμμαχήσας Ἀντίπατρος, καὶ κατ' ἄμφω τοῖς πολέμοις γενναῖος ὀφθεὶς, πρὸς δὲ καὶ ὁ Ὑρκανὸς, ὑπ' ἐκείνου τῇ Ῥωμαίων πολιτείᾳ τετίμηνται· ἀμέλει καὶ τῷ μὲν Ὑρκανῷ Καῖσαρ τὴν ἱερωσύνην ἐπικυροῖ. Ἀντίπατρον δὲ τῆς ὅλης Ἰουδαίας ἐπιμελητὴν καθιστᾷ, τῆς συμμαχίας αὐτοὺς ἀμειβόμενος. Ὁ δ' Ἀντίπατρος τὸν υἱὸν Ἡρώδην πεντε-
B καίδεκα ἐτῶν ὄντα, στρατηγὸν τῆς Γαλιλαίας εὐθὺς ἀναδείκνυσι· Φασάηλον δὲ τῇ Ἱεροσολύμων ἐφίησιν. Ἡρώδης γε μὴν τὸ τῆς φύσεως δραστήριον εὐθὺς καὶ ἐκ προοιμίων δείκνυς, Ἐζεκίαν τὸν ἀρχιλῃστὴν ἀναιρεῖ. Ἰουλίου δὲ Καίσαρος ὑπὸ Κασσίου καὶ Βρούτου ἀναιρεθέντος, ὁ μὲν Κάσσιος εἰς Συρίαν ἦκε, τὰς περὶ Ἀπάμειαν δυνάμεις λῃψόμενος· φερολογοῦντι δὲ τὰς ἐκεῖσε πόλεις, οὐκ ἐλαχίστη μοῖρα κέρδους καὶ Ἡρώδης, αὐτῷ ἐγεγόνει· ὁπηνίκα καὶ Μάλιχός τις τὸν Ἀντίπατρον, ὃς Ἡρώδου πατὴρ ἦν,
C φαρμάκῳ ἀνεῖλε· καὶ πρὸς τοῦ παιδὸς Ἡρώδου καὶ αὐτὸς κτείνεται. Ὡς δὲ καὶ Κάσσιος ὑπ' Ἀντωνίου καὶ Αὐγούστου τοῦ Καίσαρος ἀνῃρέθη· καὶ ὁ μὲν Αὔγουστος εἰς Ἰταλίαν, εἰς Ἀσίαν δὲ ὁ Ἀντώνιος ἦκον, προσίασιν ἐξ Ἱεροσολύμων Ἀντωνίῳ πρέσβεις, Ἡρώδου καὶ τῶν ἀδελφῶν καταλέγοντες, ὡς ὄνομα μόνον Ὑρκανῷ βασιλείας, βίᾳ δὲ οὗτοι τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ πραγμάτων ἄρχουσι· δείσας δὲ ὁ Ἡρώδης, χρήμασι τὸν Ἀντώνιον ὑπελθὼν, αἱρεῖ κατακράτος αὐτὸν Ὑρκανοῦ συμμαχοῦντος, οὗ τὴν θυγατριδῆν Μαριάμμην τὴν Ἀριστοβούλῳ γεγεννημένην μετὰ μόρον τῆς ἐξ Ἀράβων γυναικὸς ὁ Ἡρώδης
D ἠγάγετο. Πολλῶν τοίνυν κατηγορούντων Ἡρώδου καὶ τῶν ἀδελφῶν, τοσοῦτον ταῖς κατηγορίαις προσέσιεν Ἀντώνιος, ὥστε καὶ εἰς τέσσαρας ἀρχὰς τὴν πατρῴαν σφίσιν ἐξουσίαν διαμερίσας, τοῖς ἀδελφοῖς ἐνεχείρισεν. Ὅ γε μὴν παῖς Ἀριστοβούλου Ἀντιγονος παρὰ Φιλιππιώνι τῷ Μιννάιου διατρίβων, ὡς εἴρηται. ἐπεὶ ἐκεῖνος ἐτελεύτα τὸν βίον, καὶ Αυσανίας ἦν τὴν πατρικὴν διαδεγμένος ἀρχὴν, πείθει Ἤκαρον καὶ Φαρνάβαζον, ἐπὶ ὑποσχέσει χιλίων ταλάντων, Ἀνκίγονον μὲν κατάγειν, καταλύειν δὲ Ὑρκανὸν. Καὶ ὁ μὲν ἅρας εἰς τὴν Ἰουδαίαν εὐθὺς ἤλαυνεν· οἱ δ' ἐν βραχεῖ χρόνῳ Ὑρκανὸν καὶ Φασάηλον χειρωσάμενοι, Ἀντιγόῳ τὴν τῶν ὅλων ἐπιτροπὴν ἐγχειρίζουσιν. Ὁ δ' Ἡρώδης δρασμῷ χρησάμενος, εἰς Ῥώμην πρὸς Καίσαρα διασώζεται· πρὸς Ἀντωνίου δὲ, τὰ εἰκότα μαρτυρηθοὶς, τῇ τε συγκλήτῳ καὶ Καίσαρι, βασιλεὺς Ἱεροσολύμων παρὰ Καίσαρος προχειρίζεται. Ὡς γοῦν ἐπανῆκε στράτευμα παρ' Ἀντωνίου λαβὼν, περὶ γὰρ Συρίαν διέτριβε, δια-

(3) Hegesipp. lib. I.
(4) Muros urbis Hierosolymitanæ is refecit.
(5) Tanquam præfectum.

φόρως μάχῃ προσβαλὼν Ἀντιγόνῳ, πλειστάκαις καὶ ἀποκρούεται · ἐσύτερον δὲ Σόσσιον ἐπαγαγὼν, φόνων γεγενημένων πολλῶν, κατακράτος εἷλεν Ἱεροσόλυμα. Ἄσυλα δὲ τὰ περὶ τὸ ἱερὸν ὁ Ἡρώδης φυλάξας, δέσμιον λαβὼν τὸν Ἀντίγονον, Σοσσίῳ δίδωσιν · ὁ δὲ πρὸς Ἀντήνιον εὐθὺς ἄγει. Ἡρώδης δὲ μὴν δείσας τὴν τοῦ Ἀντιγόνου εὐγένειαν, μήπως εἰς Ῥώμην διαβάντος, καὶ τὰ σφέτερα δίκαια τῇ συγκλήτῳ προβαλομένου, Ῥωμαῖοι μὲν ἐκεῖνον ὡς ἰδιώτην καὶ ἀλλόφυλον ἀποσείσωνται, αὐτῷ δὲ ἢ τοῖς ἐκείνου παισὶ τὴν βασιλείαν περιποιήσωνται, πείθει χρήμασι τὸν Ἀντώνιον ὑποφθείρας, διαχειρίσασθαι τὸν Ἀντίγονον. Καὶ ὁ μὲν εὐθὺς πελέκει ἀνῄρητο · Ὑρκανὸς δὲ καὶ αὐτὸς πχὸς Πάρθων ἀπολυθείς, Ἡρώδῃ πρόσεισι · καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἐν τιμαῖς ἦγεν αὐτόν · ὕποπτον δὲ γενόμενον ὕστερον ἔκτεινεν, ὡς καὶ τὸν ἀδελφὸν Μαριάμμης τῆς αὐτοῦ γυναικός · ὃν καὶ ἀρχιερέα διὰ τὸ κῆδος τέχνῃ δή τινι ἀνειπὼν, ἐσύστερον θέρους ὥρᾳ πτυέλῳ διανηχόμενον, ἐναπέπνιξε. Κύριος δὲ μόνος καὶ βασιλεὺς αὐτὸς τῆς ὅλης Ἰουδαίας καθίσταται · πρῶτα μὲν Ἀντωνίου κυρώσαντος αὐτῷ τὴν ἀρχήν. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος τῷ τῆς Κλεοπάτρας ἱμέρῳ ἑάλω, καὶ Καῖσαρ Αὔγουστος περὶ τὸ Ἄκτιον συμβαλὼν ἐκείνῳ, κατακράτος ἐνίκα, καὶ ἐπὶ Συρίαν διέβαινεν, Ἀντώνιός τε καὶ Κλεοπάτρα τοῦ ζῆν ἀπηλλάγησαν, καὶ αὐτὸς αὖθις Ἡρώδῃ τὸ διάδημα περιτίθησι, καὶ βασιλέα τῆς ὅλης Ἰουδαίας ἀνακηρύξας, πλείστην μὲν καὶ ἄλλην χώραν αὐτῷ ἀνατίθησι · προσέτι δὲ καὶ τὴν τῆς Ἀραδίας ἐγχειρίζει ἐπιτροπήν. Ἀλλ' ὅπως τὰς ὑπαίθρους εὐπραγίας ἡ τύχη τοῖς κατ' οἶκον ἀνιαροῖς ἐνεμέσησε τῷ Ἡρώδῃ, καὶ ἐκ γυναικὸς κακῶς πάσχειν ἤρξατο, ἐμφυλίοις καὶ τῶν γνησίων χρανθεὶς οἵμασι, νῦν οὐ λεγειν καιρός. Καὶ ναῦτα διῆλθον, παραστῆσαι θέλων τὴν προφητείαν ἀκίβδηλον, Οὐκ ἐκλείψει, λέγουσαν, ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται · καὶ αὐτός ἐστι προσδοκία ἐθνῶν. Ὡς γὰρ οἱ ἐξ Ἰούδα τὴν τοῦ γένους σειρὰν κατάγοντες διαλελοίπασιν ἄρχοντες, καὶ ὡς ὁ ἐξ Ἰδουμαίων Ἡρώδης ἀλλόφυλος ὢν ἦρξεν Ἑβραίων, ἱκανῶς ἀποδέδεικται · ἐπηνίκα καὶ ἡ προφητεία τέλος ἐλάμβανεν, ὡς μικρὸν προϊών, σαφηνείας ἕνεκα διαλήψομαι · Αὐγούστου γὰρ εἰς Ῥώμην ἐπανιόντος, καὶ εἰς μοναρχίαν τὸ Ἀωμαίων κράτος περιελάσαντος, δεύτερον καὶ τεσσαρακοστὸν ἔνος ἔτι ἀνύοντος τῇ ἀρχῇ, δόγμα τε καθ' ὅλης τῆς ἀρχῆς διαπέμψαντος, ἕκαστον εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν ἐναπογράφεσθαι, τηνικαῦτα καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τίκτεται τὸ παραδοξότατον. Τίς δὲ ἡ γειναμένη καὶ ὁ τῆς κυήσεως τρόπος, ἔνθεν ἤδη ἐρῶ συνελὼν ὅσον ἐνδέχεται.

tirentur. Herodes porro sibi metuens, pecunia Antonium agressus, expugnat, adjuvante Hyrcano : cujus ex filia neptem Mariammen Aristobulo progenitam (1), post obitum 61 uxoris, quam ex Arabia duxerat, Herodes matrimonio sibi junctam habebat. Multis itaque Herodem fratresque ejus accusantibus, ita querelis eorum animum Antonius attendit, ut in quatuor ditiones universum paternum regnum divisum, fratribus traderet. Cæterum Aristobuli filius Antigonus, qui apud Philipionem filium Minæi fuit, postquam ille e vivis excessit, et Lysanias (2) in patrium successit regnum, persuadet Pacoro et Pharnabazo (Parthi hi fuerunt) sub mille talentorum sponsione, ut se in patriam reducant, Hyrcanum autem pessumdent. Atque hic quidem, nulla interposita mora, in Judæam irruptionem facit : illi vero brevi Hyrcano et Phasaelo captis, Antigono rerum omnium administrationem tradunt. Herodes autem fuga sibi consulens (3), et Romam ad Cæsarem profugiens, servatur : atque ibi Antonii testimonio commendatus senatui et Cæsari, rex Hierosolymorum a Cæsare designatur. Itaque ut Roma reversus exercitum ab Antonio (circa Syriam is erat) accepit, variis certaminibus cum Antigono congressus, sæpius repellitur. Postea autem Sosio adducto, et multa cæde facta, vi magna Hierosolyma capit. Et sacri templi rebus a direptione conservatis (4), Antigonum vinctum Sosio tradit, illumque hic statim ad Antonium ducit. Herodes porro rursum suspectam habens et metuens Antigoni generis nobilitatem, ne scilicet ille Romam profectus (5), jura sua apud senatum exponeret, et Romani se quidem ut privatum et advenam rejicerent, illi vero, aut saltem filiis ejus regnum redderent, persuadet corrumpitque pecunia Antonium, ut Antigonum occidat. Sic ille confestim securi percutitur. Hyrcanus vero et ipse a Parthis ex captivitate dimissus, ad Herodem confugit : et ille quidem eum in pretio primum habuit, suspectum autem postea sibi interemit. Postquam vero fratem quoque Mariammes conjugis suæ, quem pontificem arte quadam, per speciem tutelæ et curæ, creaverat, æstatis tempore in solio lavantem et natantem suffocavit, unus ipse dominus et rex cunctæ Jubææ factus est. Primum equidem Antonius illi regnum auctoritate sua confirmavit. Simul atque vero ille Cleopatræ desiderio et amore captus est, et Cæsar Augustus ad Actium prælio commisso eum fortissime devicit, atque is in Syriam pervenit, ac paulo post Antonius et Cleopatra vivere desierunt : 62 ipse quoque Augustus Herodi diadema imposuit, regemque totius regiones, tum Arabiæ etiam procurationem commisit. Sed enim ut serenas secundasque ejus res fortuna indignans acerbis domi casibus vindicarit,

Judææ promulgans, cum plures ei alias adjecit

(1) Alii Mariammen Alexandri filiam fuisse dicunt.

(2) Lysanias Ptolemæi Minæi, qui ad Libanum habitavit, filius.

(3) Herodes primus ex advenis Judææ rex.

(4) Antonius hunc securi percussit. (Joseph.)

(5) Joseph. lib. XIV, cap. ult.

utque ab uxore adversa pati cœperit, civium (1), familiarium, cognatorumque suorum sanguine pollutus, nunc dicendi locus non est. Atque hæc sic exposui, ut prophetiam dilucidam claramque producerem, quæ dicit : *Non deficiet princeps ex Juda, nec dux ex femore ejus, donec veniat is cui repositum est, et ipse est expectatio gentium* [15]. Ut namque, qui a Juda generis conjunctionem traxere principes defecerint, et ut Herodes ex Idumæis advena Hebræis rex præfuerit, satis est declaratum, cum scilicet finem exitumque suum prophetia est consecuta : sicuti paulo post longius progressi, apertioris cognitionis gratia exponemus. Cum enim Augustus Romam reversus, Romanorum imperium in unius redegisset potestatem, quadragesimum secundum eo imperti annum agente, et cum pro universum imperium edictum promulgatum esset, ut in sua quisque urbe recenseretur atque describeretur : tum etiam Salvator noster Jesus Christus natus est, idque eo qui opinionem fidemque omnem superat modo. Quæ vero genitrix, et qui partus ipsius fuerit modus, inde jam, quam fieri poterit brevissime, dicam.

CAPUT VII.

De sanctis Joachimo et Anna, et de nativitate atque educatione sanctissimæ Dei Genatricis in templo, et ut desponsata Josepho fuerit.

63 Posteaquam enim perfici atque exhiberi debuit ingens illud, naturamque omnem longe superans mysterium, opus fuit prorsus instruere et præparare vas, quod eum qui incomprehensibilis est comprehenderet. (2) Inventa itaque est beata Virgo Maria, dignum Deumque decens Verbi domicilium, etium ante nativitatem (3) Deo consecrata, atque ex membris senilibus, et longe a naturæ fervore alienis, tanquam quidam divinitus datus fructus producta. Joachim et Anna parentum erant nomina. Ambo accuratione, juxta præscriptum legis, vita præstantes et clari, nec non primis quibusque et splendidissimis nobilissimisque genere connumerati. Vitam autem ad senectutem sine prole edita, produxerant. Erat enim ad liberorum procreationem Anna alvo infecunda. Et cum ob sterilitatis causam non haberet communes cum matronis et matribus a lege tributos honores, exemplo matris Samuelis ipsa quoque fit supplex Deo, et in templo sedulo versatur, ne scilicet a benedictionibus legis excluderetur, sed ut ei matrem esse liceret, orans, ac quod paritura esset, ipsi Deo dicaturam se esse vovens. Sed enim divino nutu, ad eam quam petierat gratiam, Anna confirmata atque roborata, postquam puella e maternis prodiit locis, Mariam eam statim nominavit, ænigmate latenter a Deo acceptam gratiam declarans. Ut vero infans a lacte materno jam abhorruit, et mammam attingere noluit, promissionem mater adimplet : et in templum ascendens, juxta votum, eam Deo consecrat, tertium jam tum ætatis agentem annum. Et sacerdotes quidem tum eam tanquam sanctius quoddam donarium suscepere, et puellam in sacrario fovendam esse duxere, ad antiqui illius Samuelis similitudinem. Itaque illa, ut

A

B

C

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ τῶν ἁγίων Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης· καὶ περὶ τῆς γεννήσεως καὶ ἀνατροφῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν τῷ ναῷ. καὶ ὡς ἐμνηστεύθη τῷ Ἰωσήφ.

Ἐπεὶ γὰρ ἔμελλε τελεῖσθαι τὸ μέγα καὶ ὑπὲρ φύσιν μυστήριον, χρεών που πάντως προηυτρεπίσθαι σκεῦος τὸ χωρῆσον δὴ τὸν ἀχώρητον. Εὑρέθη τοίνυν ἡ μακαρία παρθένος Μαρία, ὅξιόν τι καὶ θεοπρεπὲς τοῦ Λόγου κατοικητήριον, καὶ πρὸ γενέσεως μὲν ἀνατεθειμένη Θεῷ, ἐκ μελῶν δὲ γηραλέων καὶ πόρρω τῶν τῆς φύσεως κραμάτων οἷά τις καρπὸς θεόσδοτος προηγμένη. Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννα ἦσαν τοῖς γεννήτορσι τὰ ὀνόματα, ἐπίσημοι μὲν καὶ ἄμφω ἐν τῇ κατὰ νόμον ἀκριβεῖ πολιτείᾳ, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς πρώτοις καὶ καλλίστοις καὶ τῶν εὖ γεγονότων συναριθμούμενοι. Κατεγήρων δὲ τὸν βίον γονῆς ἄμοιροι. Πρὸς γὰρ παίδων γονὰς λιθώδη τὴν μήτραν ἡ Ἄννα προύβέβλητο· καὶ ἐπεὶ ὡς ἄγονος οὐ τῶν ἴσων μετεῖχεν ἐκ νόμου ταῖς μητράσι τιμῶν, κατὰ τὴν τοῦ Σαμουὴλ μητέρα καὶ αὕτη ἱκέτις ἐγένετο τοῦ Θεοῦ τῷ νεῷ παρεδρεύουσα μὴ πόρρω εἶναι τῶν τοῦ νόμου εὐλογιῶν· γενέσθαι δὲ μήτηρ, καὶ τὸ τικτόμενον ἀφιερῶσαι αὐτῷ. Καὶ δὴ νεύματι Θείῳ ἐυναμωθεῖσα πρὸς τὴν χάριν ἣ ᾔτησεν, ἐπεὶ τὸ παιδίον τῶν μητρικῶν θαλάμων προέθορεν, εὐθὺς μὲν αὐτὴν Μαριὰμ κατωνόμασε, τὸ θεόσδοτον αἰνιττομένη τῆς χάριτος· ὡς δὲ πορρὼ γάλακτος ἦν, καὶ ἤκιστά γε θηλῇ προσανέχειν ἠβούλετο, πλήρει μὲν ἡ γειναμένη τὴν ἐπαγγελίαν· καὶ πρὸς τὸν νεὼν ἀνιοῦσα, ταύτην ἀφιέρου Θεῷ κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν, τρίτον ἤδη τῆς ἡλικίας ἔτος ἀνύουσαν. Οἱ δὲ ἱερεῖς τέως μὲν προσίεντο τὸ ἀνάθημα· καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἀνατρέφειν τὴν παῖδα δεῖν ἔκρινον, καθ' ὁμοιότητα τοῦ παλαιοῦ Σαμουήλ. Ἦν οὖν τῷ νεῷ θεῖόν τι χρῆμα καὶ ἄσυλον τοῖς ἀδύτοις ἐνδιαιτώμενον. Ἐπεὶ δ' ἠξίητο, συνιόντες οἱ ἱερεῖς ἐν βουλαῖς ἦσαν, τί ποιήσαντες εἰς τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σῶμα μὴ ἂν δόξωσιν ἁμαρτεῖν· ἱεροσυλεῖν γὰρ ἀντικρὺς ἐνομίζετο, εἴ γε καὶ ταύτην ἀνδρὶ παραδοῖεν, καὶ νόμῳ γάμου κατα-

[15] Gen. XLIX, 10.

(1) Herodes Mariammen uxorem et amicos necessarios suos occidit. (Joseph. lib. XV, cap. 9.)

(2) Mariam Virginem matrem ante Christum Jesum filium ejus natum anno quindecimo genitam esse. Chronici scriptores memorant.

(3) De sanctificatione Virginis Dei Genitricis sententia est Gregorii Theologi, in homilia Paschali : « Christus secundum omnia, præter peccatum, fit homo, e virgine prognatus, carne simul et anima prius per Scriptum purgata. Oportuit enim et nativitatem honorari, et virginitatem præhonorari. »

δουλώσωσι, καθάπαξ ἀφιερωθεῖσαν Θεῷ. Αὕθις δὲ γυναῖκα ὥραν ἤδη φύσεως ἔχουσαν, ἐντὸς τῶν ἱερῶν ἀνακτόρων περιπολεῖν, οὔτ' ἐφειμένον τῷ νόμῳ δεῖν ᾤοντο· καὶ ἅμα τῷ πράγματι τὸ σεμνὸν οὐ προσῆν. Πολλὰ τοιγαροῦν καὶ πολλάκις περὶ τούτου διασκοπουμένοις, γίνεταί τις θεόθεν ἐπισκοπή, ἑνί τινι τῶν περὶ τὸ ἱερὸν μνηστείας ὀνόματι δοῦναι τὴν παῖδα· ἐκεῖνον δ' εἶναι τοιοῦτον, οἷον πρὸς φυλακὴν τῆς παρθενίας δεξιῶς ἔχειν. Οὐκ ἄλλος τοίνυν τοῦ Ἰωσὴφ ἐδόκει ἁρμόδιος πρὸς τῆς μνηστείας μόνης συνάφειαν, προσήκων τε κατὰ γένος αὐτῇ· τῆς γὰρ αὐτῆς φυλῆς ἦν, καὶ ἄλλως γήρᾳ καὶ σεμνῇ πολιτείᾳ ἐκ πολλοῦ τὸ ἀξιόπιστον εἰληφώς.

A res divina, intacta, et sacrosancta, in templi sanctiore loco et adytis ipsis vivebat. Postquam autem adolevit, censilium sacerdotes agitarunt, quid de ea statuerent, ne in sacrum ejus corpus admittere quidquam viderentur. Sacrilegium namque prorsus se commissuros putabant, si viro eam conjugerent, **64** atque in servitutem conjugalis legis redigerent, quæ semel Deo dicata esset. E diverso autem puellam eo ætatis flore, in sacratiore templo versari, nec permissum lege putabant nec rensatis honestam et decoram esse videbant. Sæpe itaque et multum re deliberata, divinitus eis per inspirationem ostenditur, ut eam alicui ex iis qui ad templum sedulo essent, sponsæ nomine committerent. Eum vero talem esse debere, cui recte virginitatis custodia demandaretur. Porro non alius ipso Josepho visus est esse magis idoneus, ad solorum sponsalium conjunctionem contrahendam : quippe qui propinquitate generis eam contingeret (ejusdem enim tribus erant), insuper vero (1) et senio et honestate morum jampridem bonæ fidei existimationem consecutus esset.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· καὶ περὶ τῆς ἁγίας Ἐλισάβετ, καὶ τῆς κυοφορίας αὐτῆς· καὶ περὶ τῆς ταραχῆς τοῦ μνήστορος Ἰωσὴφ διὰ τὴν ὑπερφυᾶ τοῦ Ἰησοῦ σύλληψιν.

Καὶ δὴ ἐν Ναζαρὲτ σύνοικος γενομένη τῷ Ἰωσὴφ, παρὰ τοῦ ἀρχαγγέλου εὐαγγελίζεται Γαβριήλ, Χαῖρε, λέγοντος, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· καὶ ἅμα τῷ λόγῳ, ἀμεταβάτως κάτεισιν ὁ προαιώνιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀῤῥήτως καὶ ὑπερφυῶς ὑποδύεται, κραθεὶς καὶ μιγεὶς ἀνεννοήτως τῷ ἀνθρωπίνῳ φυράματι. Ἀλλ' ὁ μὲν ἄγγελος τὸν ἀσπασμὸν δοὺς αὐτῇ, ἀπηλλάττετο· ἐκείνη δὲ σπουδῇ τῇ ὀρεινῇ πρόσεισιν, ὁμοῦ μὲν καὶ τὸν κατ' αὐτὴν διὰ τοῦ ἀγγέλου παράδοξον τοκετὸν διαγνοῦσα· ἅμα δὲ καὶ μαθεῖν σπεύδουσα τὸ C κατ' αὐτὴν γεγονὸς προσήκουσάν τε τῷ γένει οὖσαν τὴν Ἐλισάβετ ἀσπάσασθαι, ἔξω χρόνου καὶ αὐτὴν τὸν Ἰωάννην εἰς ἕκτον μῆνα ἤδη κυοφοροῦσαν· ἄλλως τε δὲ καὶ τῷ πολλῷ χρόνῳ οἰομένη ἔχειν τι καινότερον ἐκείνην ἐπὶ τῷ καινῷ τῆς συλλήψεως ἀπαγγέλλειν πρόσεισι τοιγαροῦν καὶ ἀσπάζεται. Ὁ δὲ παῖς αὐτῇ ἕκτον ἤδη μῆνα πληρῶν ἠδύ τι ἐσκίρτα· καὶ ὁ ἐγγάστριος δοῦλος τῷ ἐν γαστρὶ Δεσπότῃ τὴν προσκύνησιν ἀφωσίου, καὶ τὸ στόμα τῇ μητρὶ ᾄνειζόμενος, ὑπερφυῶς προεφήτευε, μητέρα τε τοῦ Κυρίου ταύτην καλῶν, καὶ ἐν γυναιξὶν εὐλογη μένην, καὶ καρπὸν κοιλίας τὸ ἐν ταύτῃ κυοφορούμενον, μηδὲν δηλαδὴ συμβαλλομένης τῆς ἀνδρὸς γονῆς. Ἐντεῦθεν κἀκείνη τοῖς κατὰ σκοπὸν ἐντυχοῦσα, θείῳ τε καθυπηρετοῦσα Πνεύματι τύφου ὡς D πορρώτατα κενοῦ, ἑαυτήν τε μακαρίζει, καὶ τὸ ἐσόμενον ἀριδηλότατα διαγγέλλει. Ἐπεὶ δ' ἔθιμον ἦν

CAPUT VIII.

De Annuntiatione sanctissimæ Dei Genitricis ; de sancta Elisabeth, ejusque uteri gestatione; et de conturbatione sponsi Joseph. propter divinam et supernaturalem Jesu conceptionem.

Itaque in Nazareth cum Josepho domicilium illa habens, ab archangelo Gabriele lætum accipit nuntium : *Ave*, dicente, *gratia plena, Dominus tecum*, et simul cum ea ipsa voce intransibiliter æternum et antesæculare Verbum Dei descendit, et conditionem naturamque nostram, inenarrabili naturamque superante modo subit, supra mentis intelligentiæque nostræ captum, massæ et fermento humano mistum atque temperatum. Et angelus quidem salutatione legatione que functus, ab ea discessit. Ipsa vero festinabunda ab oram montanam concessit, simul et partum præter opinionem sibi ab angelo denuntiatum considerans, et id quod de se accidesset cognoscere festinans : præterea, ut cognatam suam Elisabeth salutaret et alloqueretur, quæ et ipsa, præter ætatem, in sextum jammensem, Joannem in utero gravida gestabat. Putabat denique illam, quod provectioris esset ætatis, novi quidquam sibi dicturam annuntiaturamque esse de nova fœtus sui conceptione. Adit itaque eam et salutat. Infans autem illius sextum jam implens mensem, suaviter subsilit et exsultat : **65** famulusque in utero conclusus Domina, qui et ipse in utero gestabatur, debitum adorationis honorem sanctius dicat : et ore materno quasi mutuo sumpto, supra naturæ captum vaticinatur, matrem eam Domini vocans, simulque inter mulieres benedictam : nec minus ventris fructum,

(1) Homo justus, et ad testimonium conjugalis semper mansuræ virginitatis electus. » (Augustin.) « Non conjugii, sed custodiæ gratia, ad testimonium rei futuræ, non nolham, sive illegitimam videlicet accidisse Christi in carne provinciam obeundam, sed veritatis attestatione sine viri semine in Spiritu sancto certo dispensatam fuisse. » (Epiphan. *Contra Antidicomarianitas* « Hoc autem exemplo magnifice fidelibus insinuatur conjugibus, etiam servata pari consensus continentia, posse permanere vocarique conjugium, non permisto corporis sexu, sed custoditio mentis affectu. » (August. *De consensu. evang.* lib. II cap. 1.) » Josephus senex admodum fuit. octuagicta plus minus natus annos, et sex ex priore conjuge habuit liberos. » (Epiphan.)

qui ab ea gestabatur, ad quem scilicet nihil virilis seminis esset collatum, benedictum. Inde porro et ipsa, id quod proposuerat quæsiveratque consecuta, divino subserviens Spiritui, inani gloria et arrogantia quam longissime semota, cum se ipsam beatam prædicat, tum id quod futurum esset, apertissime prænuntiat. Cum autem in moribus esset, ut virgines, cum partus gravidæ mulieri et jam parturienti immineret, secederent : tertium cum ea versata mensem, quod jam ex immensa illa consternationis atque admirationis addubitatione magis magisque aliquid remitteret, domum suam revertitur. Interim ei venter tumescere, et Joseph de ea, quod minus deceret, agere in animo habebat, mysterium ignorans : quin etiam occultam ab ea discessionem meditari quod vir justus esset, et rem actam eliminare atque vulgare nollet. Sed confestim talia cogitanti, cum læto nuntio assistens angelus, dubitationem eam seni solvit. Oportebat enim clariesimo gratiæ receptaculo et vasi nihil reprehensionis, indignitatis et injuriæ inferri : quod nimirum vel ipsius solis radiis sit splendidius et illustrius. Porro et filium David illum angelus vocat, per insinuationem declarans, unde exoptatus exspectatusque ille proditurus esset. Ipsam

A τὰς παρθένους ὑποχωρεῖν, τῆς δ' ἐν γαστρὶ ἐχούσης τίκτειν ἤδη ἐπειγομένης, τρίτον μῆνα ταύτῃ διαγαγοῦσα, καὶ τῷ τῆς ἐκπλήξεως ἀπόρῳ λύσιν τινὰ ἴσως λαβοῦσα, εἰς τὸν οἶκον ταύτης ἀνέστρεφεν. Ὡς δὲ καὶ αὐτῇ εἰς ἄγκον ἡ γαστὴρ ἐπῆρτο, οὐκ εὐπρεπῆ διενοεῖτο πράττειν ὁ Ἰωσὴφ, ἀγνοῶν τὸ μυστήριον · ἀμέλει τοι καὶ λαθραίαν τὴν ἀπόλυσιν αὐτῇ φκονόμει, δίκαιος, φησὶν, ὢν, καὶ οὐδαμῶς ἐκπομπεῦσαι ἐθέλων τὸ γεγονός. Ἀλλ' εὐθὺς τῷ διανοήματι ἐπιστὰς ὁ εὐαγγελισάμενος ἄγγελος, λύει τὸ ἄπορον τῷ πρεσβύτῃ · ἐχρῆν καὶ γὰρ τῷ διαφανεῖ δοχείῳ τῆς χάριτος μηδέν τι μώμου καὶ ὕβρεως προστριβῆναι, καὶ τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων ὄντι διαυγεστέρῳ. Ἀμέλει τοι καὶ υἱὸν Δαυὶδ ἐκεῖνον κάλεῖ, αἰνιττόμενος, ὅθεν πριελθεῖν ὁ προσδοκώμενος ἔμελλε · καὶ αὖθις γυναῖκα αὐτὴν εἴτουν μνηστὴν αὐτὴν ὀνομάζει · Μή τίς σε, λέγων, λογισμὸς ταραττέτω, δεδοικὼς μὴ προσκρούσῃς Θεῷ, μοιχαλίδα δῆθεν σύνοικον ἔχων. Τοσοῦτον γὰρ τοῦ ἄγους ἀπήλλακται, ὥστε καὶ κρείττων φύσεως ἡ κυοφορία. Μὴ τοίνυν φοβοῦ αὖθις παραλαβεῖν αὐτὴν, ὅσον τὸ κατὰ σὲ ἀπολελυμένην καὶ θύραζε οὖσαν · σκιρτᾷν δὲ μᾶλλον προσηκον, καὶ ὑπερφυοῦς τῆς ἡδονῆς ἀναπίμπλασθαι. Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου, φησίν.

B

C

ᵘoque uxorum sive sponsam nominat, quasi diceret : Cave, te cogitatio deliberatione ulla conturbet, ut vereare, ne Deum offendas, tanquam adulteram uxorem domi cohabitantem habens. Tantum enim a piaculo et macula omni abest, ut etiam longe supra naturam sit ista in utero fœtus gestatio. Ne igitur aut timeas ipsam rursus recipere, quam tu (quantum in te est) repudiasti et extrusisti. Quin gaudio exsilire te magis decet, et animum lætitia et voluptate, quæ naturam excellit, adimplere. *Quod enim*, inquit, *in ea editum est, ex Spiritu sancto est* [16].

CAPUT IX.

De genere Antipatri et Herodis, et de Hyrcano et Aristobulo pontificibus; et ut a Cæsare Augusto Horodes Judæorum rex creatus propterea quod advena esset, tribus Judæorum ab Esdra conscriptas igni combusserit, atque Pontificatum venalem emere volentibus proposuerit.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τοῦ γένους Ἀντιπάτρου καὶ Ἡρώδου · καὶ περὶ Ὑρκανοῦ καὶ Ἀριστοβούλου τῶν ἀρχιερέων · καὶ ὡς ὑπὸ Καίσαρος Αὐγούστου βασιλεὺς Ἡρώδης τῶν Ἰουδαίων γενόμενος, διὰ τὸ ἀλλόφυλον τὰς ἀπὸ τοῦ Ἔσδρα ἀναγραφὰς τῶν φυλῶν πυρὶ δίδωσι καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπὶ ὠνῇ τῷ βουλομένῳ ἐτίθει.

66 Nunc sane necessarium mihi esse videtur, ita ut pollicitus sum, ut ostendam ad finem exitumque suum prophetiam illam pervenisse : *Non deficiet princeps ex Juda, nec dux ex femore ejus, donec veniat cui repositum est, et ipsum esse exspectationem gentium* [17]. Quæ prophetia de Salvatore nostro hoc liquidissime profert. Tunc enim ille advenit, quum Judæorum duces in Romanorum potestatem redacti defecerunt, et sceptro imperoique eorum paruerunt. Sub jugum enim servitutis ab allis missi, tributum illis solvere coacti sunt, et una cum adventu Christi prima illa descriptio et census est actus. Oportebat enim in descensus Regis cœlorum in terram, etiam terræ principes suum ministerium et munus ei præstare. Verum enimvero nihil obstat, quominus denuo per compendium historiam percurramus : ut et ea quæ præmissa sunt, certius clariusque intelligantur. A temporibus enim Mosis, et quæ illum præcessere,

D

Τοῦ λοιποῦ δ' ἔμοιγε ἀναγκαῖον εἶναι δοκεῖ δεῖξαί τε εἰς πέρας τὴν προφητείαν ἐλθοῦσαν, ὡς ἡ ὑπόσχεσις, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἔλθοι ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸν εἶναι προσδοκίαν ἐθνῶν, σαφῶς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοῦτο διατρανοῦσαν. Τηνικάδε γὰρ ἐκεῖνος ἐπιφοιτᾷ, ὁπηνίκα οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες, ὑπὸ χεῖρα Ῥωμαίοις γενόμενοι, ἐκλελοίπασι, τῷ Ῥωμαϊκῷ σκήπτρῳ καθυποκλίναντες. Ζεύγλῃ γὰρ τῆς ἐκείνων ὑπαχθέντες δουλείας, φόρους τελεῖν ἠναγκάζοντο · ὁμοῦ τε τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ καὶ ἡ πρώτη ἐκείνη ἀπογραφὴ γίνεται. Ἐχρῆν καὶ γὰρ τῇ πρὸς γῆν καθόδῳ τοῦ τῶν οὐρανῶν βασιλεύοντος καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς ἄρχοντας λειτουργίαν εἰσενεγκεῖν. Οὐδὲν δὲ οἷον καὶ αὖθις ἐν ἐπιτόμῳ τὴν ἱστορίαν διαδραμεῖν σαφηνείας χάριν τῶν προκειμένων. Ἐκ γάρ τοι Μωσέως καὶ πρὸ ἐκείνου, ὥς μοι προείρηται, ὑπὸ τοῖς οἰκείοις τοῦ ἔθνους ἄρχουσι, τοῖς ἐκ φυλῆς Ἰούδα κατάγουσι τὴν

[16] Matth. I, 20. [17] Gen. XLIX,10.

σειρὰν, τὸ Ἰουδαίων ἔθνος πάλαι βασιλευόμενοι ἦγοντο, ἄχρις οὗ Αὔγουστος μόναρχος ἀνηγόρευτο· ἐφ' οὗ πρῶτος Ἡρώδης ἀλλόφυλος ὢν, τὴν τῶν Ἰουδαίων πρὸς Ῥωμαίων ἐπιτρέπεται βασιλείαν, Ἰδουμαῖος ὢν τὸ γένος, ὡς Ἰωσήπῳ δοκεῖ, ἐκ πατρὸς, Ἀράβιος δὲ κατὰ τὴν μητέρα, Ἀντίπατρος γὰρ ὁ τούτου πατὴρ, ἐξ Ἀραβίας ἄγεται γυναῖκα Κύπριν ὄνομα, ἣ πατέρα τεττάρων παίδων ποιεῖ· ὧν εἷς οὗτος Ἡρώδης ἦν. Ὡς δ' Ἀφρικανῷ δόξαν καὶ τούτῳ πλείστην ἐκ τῆς συγγραφῆς περιβαλλομένῳ, « Ἀντίπατρος, φησὶν, ὁ Ἡρώδου τινὸς Ἀσκαλωνίτου, δοῦλος ἱερέως τινὸς τῶν περὶ τὸν νεὼν τοῦ Ἀπόλλωνος ὀισπονουμένων. Οὗ τὸν παῖδα Ἀντίπατρον ἔτι νήπιον ὄντα, Ἰδουμαῖοι λῃσταὶ διαρπάσαντες, παρ' ἑαυτοῖς εἶχον· ῥύεσθαι γὰρ αὐτὸν ὁ πατὴρ ἄπορος ἦν χρήματα καταθέμενος. » Καὶ τοίνυν ὑπ' ἐκείνοις τραφεὶς, ἔδοξεν Ἰδουμαῖος εἶναι. Ἐσύστερον δὲ Ὑρκανῷ τῷ Ἰουδαίας ἀρχιερεῖ, ὃς Ἰουδαίων πρῶτος διάδημα περιέθετο, φίλος γενόμετος, καὶ ἐν ταῖς πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ἀριστόβουλον ἐκείνου διαφοραῖς χρήσιμος ἀναφανεὶς, καὶ τὴν βασιλείαν ἐλευθερώσας αὐτῷ περικοπτομένην ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ, ἔπειτα δὲ καὶ Ἀωμαίοις ἐσ ἅπασι δεξιὸς γεγονὼς, πρὸς Αἴγυπτόν τε καὶ Ἄραβας διαπονουμένοις, ἐπείπερ Ἀριστόβουλος μὲν ὑπὸ Πομπηίου δέσμιος αἰσχρῶς ἐπὶ Ῥώμην ἐπέμφθη, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος δεδούλωτο, ηὐτύχησεν οὗτος ἐπιμελητὴς τῆς Παλαιστίνης γενέσθαι. Ἐπεὶ δ' ἐσύστερον αἰχμάλωτος καὶ Ὑρκανὸς ὑπὸ Πάρθων ἑάλω, εἰς ὃν ὕστατον τὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων περιέστη διαδοχῆς, καὶ Ἀντίπατρος ἐντεῦθεν μέγας γενόμενος Μαλίχῳ τινὶ δολίως ἀνῄρηται, ὁς Ἡρώδου πατὴρ ἦν· οὗτος πάμπολλά τινα τοῖς Ῥωμαίων στρατηγοῖς καταθέμενος χρήματα, καὶ ὅλος εἶκειν ταῖς ἐκείνων προσταγαῖς ὑποσχόμενος, τὴν ἀρχὴν ἐγχειρίζεται· τοῦ γὰρ Καίσαρος Αὐγούστου μετὰ βαρείας δυνάμεως τοῖς κατ' Αἴγυπτον σκηπτοῦ δίκην ἐπελθόντος· σκοπὸς δὲ αὐτῷ Κλεοπάτραν χειρώσασθαι, εἰς ἣν ὑστάτην ἡ τῶν ἐξ Ἀλεξάνδρου Πτολεμαίου Μακεδονικὴ δυναστεία κατέληξε· πρὸς δὲ καὶ Ἀντώνιον, τοῖς ἐκείνης ἱμέροις ἑαλωκότα, πρόσεισιν Ἡρώδης οὗτος, σύμπαντ' ἕτοιμος χορηγεῖν ὅσα γ' ἐκείνῳ θυμήρη, σῖτα καὶ ὅπλα καὶ χρυσίον οὐκ εὐαρίθμητον, καὶ συμμαχίαν τὴν ἐφικτήν. Ὡς δὲ καὶ Αἴγυπτος καὶ Κλεοπάτρα ὑπὸ χεῖρα Καίσαρι καὶ Ῥωμαίοις γεγένηται, δυσὶ πρὸς τοῖς δέκα ἔτεσι τῷ Αὐγούστῳ διανύοντι τῇ ἀρχῇ, εἰς Ῥώμην τε ἦκεν Ἡρώδης οὗτος, ὃν καὶ τῆς θεραπείας ἀμειβόμενος Αὔγουστος, βουλῇ τῆς Ῥωμαίων συγκλήτου διάδημα περιθέμενος τούτῳ, βασιλέα τῆς Ἰουδαίας ἀνεῖπεν· ὃς ἐπεὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἐκράτησε, τοὺς Ἰουδαίους γνοὺς τὸ ἀλλόφυλον, καὶ ἄλλως τῆς αὐτοῦ φύσεως τὸ ἀπηνὲς καὶ θηριῶδες ἐκτρεπομένους ὡς μάλιστα, τοὺς μὲν ἀπήλασεν· ἄλλους δὲ καὶ κακῶς διέθετο· τοὺς δὲ καὶ ξίφει διεχειρίσατο· σκυλεύει τε τὸ ἱερὸν, καὶ τὴν πόλιν ἀναστατεῖ, μοχθηρῶς τῇ ἐξουσίᾳ χρώμενος. Πρὸς δὲ δὴ τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο κακῶς διαπράττεται. Τὰς γὰρ τῶν φυλῶν ἁπάσας δημοσίας ἀναγραφὰς, αἳ ἀπὸ τοῦ Ἔσδρα ἐτύγχανον, μανικῶς διακείμενος, ἔργον ποιεῖται φλογός. Τὸ δὲ βούλευμα,

A ut antea dixi, a suis principibus, qui ex tribu Judæ genus ducerent, gens Judæorum olim regio more regebatur, donec Augustus unus solusque imperator est renuntiatus : sub quo primus Herodes, advena et alienigena, a Romanis demandatum sibi Judæorum regnum accepit. Fuit is paterno genere, ut Josephus opinatur, Idumæus, materno autem, Arabs. Antipater enim, hujus pater, ex Arabia uxorem Cyprim duxit : quæ eum quatuor filiorum patrem fecit, quorum unus Herodes hic fuit. Ut autem Africano videtur, qui et ipse magnam est in scribendis historiis laudem consecutus : « Antipater (sic ipse scribit) Herodis pater, filius Herodis cujusdam Ascalonitæ fuit, sacerdotis cujuspiam servi, cui in templo B Apollinis sacrorum cura demandata fuerat. Hujus filium Antipatrum adhuc tenerum prædones Idumæi captum apud se retinuerunt. Redimere enim pater eum, propter pecuniæ inopiam, non potuit. » Itaque quod apud eos est educatus, pro Idumæo habitus est. Postea vero in Hyrcani Judææ Pontificis amicitiam pervenit, et in certaminibus illius adversus fratrem Aristobulum commodus compertus est : 67 regnumque ejus admodum a fratre accisum, in libertatem asseruit. Deinde autem Romanis in rebus omnibus se utilem et industrium, cum adversus Ægyptios et Arabes bello occupati essent, præbuit. Et postquam Aristobulus quidem a Pompeio turpiter vinctus, Romam missus, et Judæorum natio servitute oppressa est; beneficio fortunæ huic contigit, ut procurator Pa- C læstinæ fieret. Et cum deinceps Hyrcanus quoque a Parthis captus, in quo ultima dignitatis pontificiæ constitit successio, et Antipater Herodis pater, qui inde magis magisque creverat, Malichi cujusdam dolo necatus esset : is ipse Herodes, magnam vim pecuniæ Romanis ducibus largitus, eorumque se imperata facturum pollicitus, regnum ab eis traditum accepit. Cum enim Cæsar Augustus, cum ingenti exercitu, procellæ et fulminis instar, impetum in Ægyptum faceret, eo consilio, ut Cleopatram, ad quam postremam Macedonic Ptolemæorum ab Alexandro potestas et ditio pertigit, et ipsum Antonium illecebris ejus detentum debellaret et caperet : Herodes iste se ei conjunxit, paratus quæcunque illi placerent, præbere et sup- D peditare : frumentum, arma, et pecuniæ numerum ingentem, et quæcunque præterea posset præstare auxilia. Ibi Ægyptus et Cleopatra in potestatem Cæsaris et Romanorum venit, duodecimo anno postquam Augustus imperium suscepit. Huic sane Herodi, cum Romam venisset, et Augustus referre ei aliquam pro præstitis sibi officiis gratiam vellet, de Romani senatus consilio et voluntate, diadema imposuit, et regem Judææ creavit : qui Hierosolymis potitus, quod sciret Judæos generis obscuritatem, quod scilicet advena esset, et præterea crudelitatem naturæ ejus ingeniumque ferox quam maxime aversari et odisse : quosdam ex civibus

urbe exegit, quosdam per injuriam male tractavit, monnullos etiam ferro necavit : templum denique spoliavit, et urbem vastavit ac diripuit (1). Ad hæc tanta facinora illud quoque flagitiosissime addidit. Publicas enim tribuum descriptiones omnes, quæ ab ipso usque Esdra duraverant, furore percitus flammis consumpsit, illud pessimum omnino secutus consilium, ut qui eo nomine arroganter superbirent, de cætero ignorarent, unde quisque genus traheret, qui **68** indigenæ, quive inquilini (quos γειώρας, hoc est, advenas etiam et alienigenas vocant) essent. Qui cum stulte admodum et sordide de rebus hujusmodi judicavit, tum pontificis quoque magnificentiorem vestem ipse primus arcæ inclusit, signoque annuli munivit : quibuscunque etiam vilissimis nundinari volentibus, hoc pacto (2) pontificatum venalem, annuis reditibus et pensionibus, præteritis spretisque qui generis vetustate celebres essent, proponens. Idemque et de pontificia veste, et de sacerdotiis ipsis, filium quoque ejus Archelaum, quique post illum a Romanis Judæorum obtinuerunt imperium, fecisse, Josephus tradit. Hæc porro, ne quisquam putet tanquam per digressionem, obiter et extra propositum a me dicta esse. Sunt enim etiam propter alterius prophetiæ, quæ apparitione et adventu Salvatoris impleta est, declarationem, et propter veram temporum observationem adducta (3). Hebdomades enim, quæ apud Danielem sunt, eo tempore Christo imperium obtinente, numerum suum compleverunt : in quibus, simul atque finitæ essent, clarissime Judæorum unctionem sublatum iri, spectator Dei prædicit propheta : id quod adventu Christi in terram est factum atque completum.

A

B

ὡς κομιδῇ πονηρὸν, ὡς ἂν ἀγνῶτες τοῦ λοιποῦ εἶεν οἱ περὶ ταῦτα φυσώμενοι, ὅθεν δὴ τὸ γένος ἕλκουσι · καὶ τινὲς μὲν οἱ ἐγχώριοι, τινὲς δ' αὖ οἱ ἀλλότριοι, οὓς καὶ γειώρας καλοῦσι. Ἀνοήτως δ' ἔχων περὶ ταῦτα καὶ ἀγεννῶς, καὶ τὴν τοῦ ἀρχιερέως στολὴν πρῶτος οὗτος κιβωτίῳ περιορίσας, καὶ τῷ σφραγιστῆρι δακτυλίῳ ἀσφαλιζόμενος, τοῖς τυχοῦσι καὶ βουλομένοις ὠνίοις τὴν ἀρχιερωσύνην προὔτίθει ἐπετείοις ταῖς εἰσφοραῖς, τοὺς ἐξ ἀρχαίου γένους ὑπερορῶν. Ταῦτα δὲ πρᾶξαι περί τε τὴν στολὴν καὶ τοὺς ἱερεῖς, τόν τε υἱὸν τούτου Ἀρχέλαον, Ἰώσηπος ἱστορεῖ, καὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον ἐκ Ῥωμαίων τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιτραπέντας ἀρχήν. Ταῦτα δ' ἡμῖν μὴ παρέργως εἰρῆσθαι δοκείτω τισίν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλης προφητείας ἐπίδειξιν, πέρας λαβούσης τῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείᾳ, καὶ κατὰ τὴν ἀληθῆ τῶν χρόνων δὴ παρατήρησιν. Αἱ γὰρ παρὰ τῷ Δανιὴλ ἑβδομάδες ἐνταῦθα Χριστοῦ ἡγουμένου τὸν ἀριθμὸν συμπεραίνουσιν · ἐν αἷς μετὰ τὸ τούτων συμπέρασμα, σαφέστατα τὸ παρὰ Ἰουδαίοις χρίσμα πάμπαν ἐξολοθρευθήσεσθαι ὁ θεόπτης προαγγέλλει προφήτης · ὃ δὴ καὶ πεπλήρωται τῇ ἐπὶ γῆς παρουσίᾳ Χριστοῦ.

CAPUT X.

De ea quæ ab Augusto Cæsare, Cyrenio præside, facta est descriptione : et quæ de Cyrenio Josephus scribat, item de Juda Galilæo.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Περὶ τῆς ὑπὸ Αὐγούστου Καίσαρος γενομένης κατὰ Κυρήνιον ἀπογραφῆς · καὶ ὅση περὶ αὐτοῦ Ἰώσηπος ἱστορεῖ · καὶ περὶ Ἰούδα τοῦ Γαλιλαίου.

C

Agebatur (4) tum annus a mundo condito quinquies millesimus quingentesimus quintus, ab Augusti imperio quadragesimus secundus, et a Macedonicæ ditionis solutione vicesimus octavus : cum Salvator noster, sub eo qui tum agebatur censu, Cyrenio (5) Syriæ præsidente, in Bethleem natus est : ita ut etiam per prophetiam est prædictum. Exiit itaque edictum census et descriptionis ; invitosque etiam, in serena illa tranquillitate pacis, quæ ex unius imperio obvenerat, patriam quemque suam petere, ibique censeri atque describi coegit. Cum aliis porro et **69** Joseph, una cum Maria, ad-

Κόσμου μὲν οὖν ἔτος τηνικαῦτα ἐνίστατο πέμπτον καὶ πεντακοσιοστὸν πρὸς τῷ πεντάκις χιλιοστῷ · Αὐγούστου δὲ Καίσαρος δεύτερον καὶ τεσσαρακοστὸν ἦν · μετὰ δὲ τὴν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας κατάλυσιν ὄγδοον πρὸς τῷ εἰκοστῷ · ἡνίκα καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπὶ τῆς τότε ἀπογραφῆς, Κυρηνίου τῆς Συρίας ἡγεμονεύοντος, ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται · ὡς δὴ καὶ τῇ προφητείᾳ δοκεῖ. Ἐξῆλθε τοίνυν τὸ δόγμα τῆς ἀπογραφῆς · συνώθει δὲ καὶ ἄκοντας **πάντας** ἐν γαλήνῃ ἧ ἐκ τῆς μοναρχίας δῆθεν πρὸς τὴν **σφετέραν** πατρίδα, κἀκεῖ ἀπογράφεσθαι · σὺν ἄλλοις δὲ καὶ Ἰωσὴφ σύναμα τῇ θαυμαστῇ γυναικῶν Μαριὰμ πρὸς

D

(1) Herodes templum, post captivitatem Babylonicam a Zorobabel et Esra ædificatum, funditus diruit, et maximis sumptibus, summaque magnificentia, aliud secundum formam primi illius, quod Solomon exstruxerat, denuo condidit. (Joseph. lib. xv, cap. 11, *De bell. Judaic.* lib. I, cap. 27.)

(2) Idem Simonem socerum suum sacerdotio privavit, et Matthiam Theophili filium pontificem designavit. (Idem, lib. xvii, cap. 5.)

(3) Si hebdomades Danielis computentur a secundo anno Artaxerxis Longimani, aut circiter, usque ad mortem et resurrectionem, et quod eam consecutum est regnum Christi et justitiam sempiternam, et perpaucos insuper annos, completæ illæ certa ratione inveniantur. Resultant enim ex 70 hebdomadibus anni 490 ; aut certe de duobus saltem aut tribus annis ambiguitas reliqua est. Cæterum certior adhuc computatio fuerit, si 70 istæ septimanæ exordium sumant a 32 anno Darii Hystaspis filii, quo anno muri Jerusalem sunt absoluti. (*II Esdr.* v et vi.) Reperiuntur namque usque ad Christum natum anni 490.

(4) Variant in annotatione anni hujus nativitatis Christi chronographi et temporum observatores. Nam aquidam etiam Christum natum esse asserunt anno mundo condito 3944, nonnulli 3962, quidam etiam 3979.

(5) Cyrenium alii *Cyrinum* nominant. Fortasse autem Censorinus fuit. C. enim Martius Censorinus cum C. Asinio Gallo consulatum gessit, an. ab Urb. condit. 746. Paulo ante vero, anno 742. coss. fuere M. Valer. Messala et P. Sulpitius Quirinus, quem multi Cyrenium hunc fuisse putant.

τὴν ἰδίαν μετεχώρει πόλιν τὴν Βηθλεὲμ, τῷ περιχώρῳ τῆς Ἰουδαίας ἠριθμημένην, ὡς ἐκ Δαυὶδ ἕλκων τὸ γένος, λιπὼν ἣν παρῴκει πόλιν τὴν Ναζαρὲτ ἀλλοτρίαν οὖσαν· ἣν οἰκεῖν τηνικάδε εἵλετο, τῆς χώρας τοῖς πρότερον συνεχέσι πολέμοις ἔνθεν κἀκεῖθεν μεταχωρούσης. Συνήλαυνέ γε μὲν τὸ δόγμα τοῦ Καίσαρος πρὸς τὴν ἰδίαν πόλιν τὸν Ἰωσὴφ, ἵνα καὶ ἡ προφητεία μὴ διαπέσῃ· Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα, θεσπίζουσα. Τῆς δ' ἀπογραφῆς ταύτης βαρείας τῷ Ἰουδαίων ἔθνει γεγενημένης, καὶ ὁ φιλαλήθης Ἰώσηπος ἐν τῇ ὀκτωκαιδεκάτῃ τῶν ἱστοριῶν ἐμνημόνευσεν, οὕτω διεξιών· « Κυρήνιος δὲ τῶν εἰς τὴν βουλὴν συναγομένων, ἀνὴρ τάς τε ἄλλας ἀρχὰς ἐπιτετελεκὼς, καὶ διὰ πασῶν ὁδεύσας ὕπατος γενέσθαι, τά τε ἄλλα ἀξιώματι μέγας, σὺν ὀλίγοις ἐπὶ Συρίας παρῆν, ὑπὸ Καίσαρος δικαιοδότης τοῦ ἔθνους ἀπεσταλμένος, καὶ τιμητὴς τῶν οὐσιῶν γενησόμενος. » Καὶ μετ' ἀλίγα· « Ἰούδας δὲ Γαλαυνίτης, ἀνὴρ ἐκ πόλεως ὄνομα Γαμάλας, Σάδδοκον Φαρισαῖον προσλαβόμενος, ἠπείγετο ἐπὶ ἀποστάσει, τήν τε ἀποτίμησιν οὐδὲν ἄλλο ἢ ἄντικρις δουλείαν ἐπιφέρειν λέγοντες, καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπ' ἀντιλήψει παρακαλοῦντες τὸ ἔθνος. » Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν Ἰουδαϊκῶν πολέμων· « Ἐπὶ τούτους, λέγων, ἀνήρ τις Γαλιλαῖος Ἰούδας ὄνομα, εἰς ἀποστασίαν ἐνῆγε τοὺς ἐπιχωρίους· κακίζων, εἰ φόρον τε Ῥωμαίοις τελεῖν ὑπομένουσι, καὶ μετὰ τὸν Θεὸν οἵσουσι θνητοὺς δεσπότας. » Ὃ συνῳδὰ καὶ Λουκᾶς ἐν ταις ἱεραῖς Πράξεσι φθέγγεται, Μετὰ τοῦτον, λέγων, ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησεν ἱκανὸν λαὸν ὀπίσω αὐτοῦ· κἀκεῖνος ἀπώλετο· καὶ πάντες ὅσοι ἐπείσθησαν αὐτῷ, διεσκορπίσθησαν. »

A miratione inter mulieres omnes dignissimæ, ad civitatem suam Bethleem, intra Judææ fines sitam, (quippe qui ex Davide genus traheret) est profectus; eam quam tum incolebat, Nazareth scilicet, relinquens. Erat ea illi aliena, sed ibi tum domicilium habebat: quod Judææ regio, proximis continuis bellis, nunc] in hujus, nunc in illius potestatem transisset. Edictum autem Cæsaris in suam civitatem ipsum Josephum coegerat, ne quid de vaticinante prophetia illa intercideret: *Et tu, Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda* [17]. Census et descriptionis hujus, quæ gravis admodum Judæorum genti fuit, et ipse veritatis consectator Josephus in decimo octavo Historiarum suarum libro meminit, hisce verbis: « Cyrenius, vir senatorii ordinis, gestis ordine aliis B magistratibus, cum alia omnis generis dignitate clarus fuit, tum ad consulatum etiam pervenit. Is cum paucis in Syria erat, a Cæsare eo missus, ut jus diceret, justitiamque populo administraret, et præterea censum ibi ageret.» Et post pauca deinceps: « Judas Gaulanites, ex oppido Gamala oriundus, Saddoco Pharisæo partibus suis adjuncto, ad seditionem et defectionem plebem sollicitabat, censumque nihil aliud quam meram prorsus servitutem afferre prædicabat, populumque ad libertatem asserendam cohortabatur. » In secundo quoquo *belli Judaici* libro, ita inquit: « Vir quidam Galilæus, Judas nomine, populares ad defectionem sollicitavit, maledictis probrose illos insectans, si Romanis tributum pendere perseverarent, et C secundum Deum mortales ferrent dominos. » Cui Lucas in sacris Actis consona quoque scribit, *Post hunc*, inquiens, *exstitit Judas Galilæus, in diebus descriptionis, et per defectionem avertit populum multum. Periit autem ipse, et omnes quicunque ab eo persuasi fuerant, dispersi sunt* [18].

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Ἐπιστολὴ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ τοῦ ἱστορικοῦ πρὸς Ἀριστείδην περὶ τῆς ἐν τῇ γενεαλογίᾳ Χριστοῦ δοκούσης διαφωνίας τῶν θείων εὐαγγελιστῶν Ματθαίου τε καὶ Λουκᾶ.

Ἐπεὶ δὲ Ματθαῖός τε καὶ Λουκᾶς οἱ θεσπέσιοι τὴν περὶ Χριστοῦ γενεαλογίαν διαφόρως ἐξέδωκαν, καὶ περὶ τὴν δοκοῦσαν διαφωνίαν τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα δεινῶν οὐκ ὀλίγοι βίβλους ὅλας ἐνέταζαν, ἐγὼ D τἄλλα παρεὶς, Ἀφρικανῷ χρήσομαι ἱστορικῷ, ἀπελέγχοντι μὲν τὰς τῶν ἄλλων δόξας, ὡς μὴ τἀληθοῦς ἐφικομένας, ἣν δ' αὐτὸς ἐκ τῶν ἀρχαίων παρείληφεν ἐν οἷς περὶ τῆς τῶν Εὐάγγελίων διαφωνίας πρὸς Ἀριστείδην ἐπιστέλλει γράφων, ἐκθήσομαι τῷ συντάγματι. Λέγει δὲ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως· « Ἐπειδὴ γὰρ ὀνόματα τῶν γενῶν ἐν Ἰσραὴλ ἠρίθμητο ἢ φύσει ἢ νόμῳ· φύσει μὲν γνησίου σπέρματος διαδοχῇ, νόμῳ δὲ ἑτέρῳ παιδοποιουμένῳ εἰς ὄνομα τελευτήσαντος ἀδελφοῦ ἀτέκνου· ὅτι γὰρ οὐδέπω δέδοτο ἐλπὶς σαφὴς ἀναστάσεως, τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν ἐμιμοῦντο ἀναστάσει θνητῇ· ἵνα ἀνέκλει-

CAPUT XI.

Epistola Julii Africani historici ad Aristidem, de ea quæ videtur esse in genealogia Christi dissonantia apud Matthæum et Lucam evangelistas.

70 Quandoquidem autem divi evangelistæ Matthæus et Lucas, genealogiam Christi varie prodiderunt, et non pauci, qui talibus rebus persequendis magni clarique habiti sunt, de ea dissonantia integros libros composuerunt; ego prætermissis aliis, Africano historico utar auctore, qui aliorum opiniones, utpote quæ ad veritatem non pertingant, reprehendens atque refellens, quam ipse a vetustioribus acceptam, in Epistolis et Evangeliorum dissonantia ad Aristidem exposuit, inde translatam verbis ipsius in opus hoc inseram sententiam. « Nomina ejusdem gentis et familiæ in Israel numerabantur, censebanturque vel natura, vel lege. Et natura quidem, legitimis et naturalibus liberis patribus suis succedentibus; lege autem, alio sobolem, sub nomine fratris sine liberis defuncti, creante. Quoniam

[17] Mich. v, 2. [18] Act. v, 37.

enim nondum satis manifesta data fuerat spes resurrectionis, futuram promissionem mortali quadam imitabantur resuscitatione, ne nomen mortui prorsus intercideret. Et cum ex eis qui in genealogiam eam relati sunt, quidam ut legitimi et naturales germanique filii patribus successerint, quidam vero ex aliis quidem procreati, aliorum autem nomine quasi per adoptionem scilicet censi sint, utrorumque facta est mentio : et eorum videlicet qui genuissent, et eorum qui quasi genuissent. Sic neque hoc, neque illud Evangelium, vel a naturæ, vel a legis necessitudine atque conjuctione genus deducens et numerans, falsi quidem habet. Implicata enim inter se sunt genera, et quod a Salomone, et quod a Nathan descendit, repræsentatione eorum qui liberos non creassent, secundisque nuptiis ac resuscitatione seminum : ut recte iidem quandoque hujus et illius filii fuisse existimati sint, cum quidem ii viderentur esse, illi autem essent patres : et utraque generis commemoratio veritate nixa, ad ipsum Josephum, multipliciter quidem illa et varie, sed tamen certo deducatur. Porro ut clarius manifestiusque sit, quod modo dictum est, mutationem ipsam generis exponam. A Davide per Solomonem progeniem dinumerando, tertius a fine, juxta Matthæum, reperitur Matthan, qui Jacob genuit, patrem Josephi. A Nathan autem Davidis filio, juxta Lucam, itidem tertius a fine est Melchi : cujus filius Eli, ipsius Josephi pater est. Cum itaque quasi scopus nobis sit propositus Joseph, ostendendum venit, quomodo uterque ipsius pater dicatur : 71 ipse videlicet Jacob a Solomone, et Eli a Nathan genus ducentes. Simulque quomodo primum duo isti Jacob et Eli fratres, et ante hos, eorum patres, Matthan et Melchi, seorsim alter post alterum, eamdem ducendo uxorem, uterinos procreaverint fratres : leges videlicet non prohibente, mulierem, vel per repudium, vel per prioris mariti obitum vidum, alii nubere. Itaque ex Estha (hoc enim nomen mulieris fuisse traditur) primus Matthan a Solomone originem trahens, Jacob generat : Matthan autem mortuo, Melchi ad ipsum Nathan genus referens, viduam relictam, ipse quidem ejusdem tribus, sed non ejusdem generis, sicuti antea dixi, uxorem duxit, et ex ea filium Heli suscepit. Hoc modo, diversorum duorum generum Jacobet Heli exstitisse, eosdemque uterinos reperiemus fuisse fratres. Quorum fratrum alter Jacob, alterius, Heli scilicet, qui nulla creata prole decesserat, uxores ducta, tertium ex ea suscepit Josephum filium, juxta naturam quidem et rationem sibi ipsi (propterea quo scriptum est, Jacob autem genuit Joseph), juxta legem autem, ipsi Heli, ei enim frater Jacob semen suscitavit. Quapropter ea quæ de eo texitur genealogia, irrita non est. Quam genealogiam Matthæus evangelista dinumerans, Jacob autem (inquit) genuit Joseph : Lucas vero, qui erat, ut putabatur (nam et hoc addit), Joseph, qui fuit Heli, qui Melchi. De generatione enim ea quæ ex consuetudine et præscripto legis est, significantius quidquam dicere non potuit. Et verbum, Genuit, in hac parandorum quasi per adoptionem liberorum ratione, per omnia ad finem usque subticuit, relatione generis usque ad ipsum Adam, qui fuit Dei per recensionem facta. »

πτον τὸ ὄνομα μένῃ τοῦ μετηλλαχότος ἐπεὶ οὖν οἱ τῇ γενεαλογίᾳ ταύτῃ ἐμφερόμενοι, οἱ μὲν διεδέξαντο παῖς πατέρα γνησίως· οἱ δὲ ἑτέροις μὲν ἐγεννήθησαν, ἑτέροις δὲ προσετέθησαν τῇ κλήσει, ἀμφοτέρων γέγονεν ἡ μνήμη, καὶ τῶν γεγεννηκότων, καὶ τῶν ὡς γεγεννηκότων. Οὕτως οὐδετερον τῶν Εὐαγγελίων ψεύδεται, καὶ φύσιν ἀριθμοῦν καὶ νόμον· ἐπεπλάκη γὰρ ἀλλήλοις τὰ γένη, τό τε ἀπὸ τοῦ Σολομῶνος καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Νάθαν, ἀναστάσεσιν ἀτέκνων καὶ δευτερογαμίαις καὶ ἀναστάσει σπερμάτων· ὡς δικαίως τοὺς αὐτοὺς ἄλλοτε ἄλλων νομίζεσθαι, τῶν μὲν δοκούντων πατέρων, τῶν δὲ ὑπαρχόντων ὡς ἀμφοτέρας τὰς διηγήσεις ἀληθεῖς οὔσας, ἐπὶ τὸν Ἰωσὴφ πολυπλόκως μὲν, ἀλλ' ἀκριβῶς, κατελθεῖν. Ἵνα δὲ σαφὲς ᾖ τὸ λεγόμενον, τὴν ἐναλλαγὴν τῶν γενῶν διηγήσομαι, ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ διὰ Σολομῶντος τὰς γενεὰς καταριθμούμενος. Τρίτος ἀπὸ τέλους κατὰ τὸν Ματθαῖον εὑρίσκεται Ματθάν· ὃς καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰακὼβ τοῦ Ἰωσὴφ τὸν πατέρα. Ἀπὸ δὲ Νάθαν τοῦ Δαυὶδ κατὰ τὸν Λουκᾶν, ὁμοίως τρίτος ἀπὸ τέλους Μελχί, οὗ υἱὸς ὁ Ἥλει ὁ τοῦ Ἰωσὴφ πατήρ. Σκοποῦ τοίνυν ἡμῖν κειμένου τοῦ Ἰωσὴφ, ἀποδεικτέον πῶς ἑκάτερος αὐτοῦ πατὴρ ἱστορεῖται· ὅ τε Ἰακὼβ, ὁ ἀπὸ Σολομῶνος, καὶ Ἥλει ὁ ἀπὸ τοῦ Νάθαν ἑκάτερος κατάγοντες γένος· ὅπως τε πρότερον οὗτοι δὴ ὅ τε Ἰακὼβ καὶ ὁ Ἥλει δύο ἀδελφοί· καὶ πρό γε τούτων πῶς οἱ τούτων πατέρες Ματθὰν καὶ Μελχὶ ἐν μέρει τὴν αὐτὴν ἀγαγόμενοι γυναῖκα, ὁμομητρίους ἀδελφοὺς ἐπαιδοποιήσαντο, τοῦ νόμου μὴ κωλύοντος χηρεύουσαν ἤτοι ἀπολελυμένην, ἢ καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς, ἄλλῳ γαμεῖσθαι· ἐκ δὴ τῆς Ἐσθὰ, τοῦτο γὰρ καλεῖσθαι τὴν γυναῖκα παραδέδοται, πρῶτος Ματθὰν ὁ ἀπὸ τοῦ Σολομῶνος τὸ γένος κατάγων, τὸν Ἰακὼβ γεννᾷ. Καὶ τελευτήσαντος τοῦ Ματθὰν, Μελχὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Νάθαν κατὰ γένος ἀναφερόμενος, χηρεύουσαν, ἐκ μὲν τῆς αὐτοῦ φυλῆς, ἐξ ἄλλου δὲ γένους ὤν, ὡς προεῖπον, ἀγόμενος αὐτὴν, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἥλει. Οὕτω διαφόρων δύο γενῶν εὑρήσομεν τόν τε Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἥλει, ὁμομητρίους ἀδελφούς· ὧν ὁ ἕτερος ἀδελφὸς, ἀτέκνου τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος Ἥλει τὴν γυναῖκα παραλαβὼν, ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς τρίτον τὸν Ἰωσὴφ, κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ καὶ κατὰ λόγον. Διὸ γέγραπται· Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ· κατὰ νόμον δὲ τοῦ Ἥλει υἱὸς ἦν· ἐκείνῳ γὰρ ὁ Ἰακὼβ ἀδελφὸς ὢν, ἀνέστησε σπέρματα· διόπερ οὐκ ἀκυρωθήσεται καὶ ἡ κατ' αὐτὸν γενεαλογία· ἦν Ματθαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐξαριθμούμενος, Ἰακὼβ δὲ, φησὶν, ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἀνάπαλιν, ὃς ἐνομίζετο· (καὶ γὰρ τοῦτο προστίθησι·) τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦ Ἥλει, τοῦ Μελχί. Τὰ γὰρ κατὰ νόμου γένεσιν ἐπισημότε, α οὐκ ἦν ἐξειπεῖν. Καὶ τὸ, Ἐγέννησεν, ἐπὶ τῆς τοιᾶσδε παιδοποιίας ἄχρι τέλους ἀνεσιώπησε· τὴν ἀναφορὰν ποιησάμενος ἕως τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ, κατ' ἀνάλυσιν. »

Ἐπὶ τούτοις τὰ κατὰ τὴν γενεὰν Ἡρώδου ἐφεξῆς ὁ Ἀφρικανὸς καταλέγων, ἐκ τῶν συγγενῶν Χριστοῦ παρειλημμένα οὕτωσί πως διέξεισι· « Τῶν Ἑβραϊκῶν γενῶν ἀναγράπτων ἐν τοῖς ἀρχείοις ὄντων, καὶ τῶν ἀχρι προσηλύτων ἀναφερομένων, ἕως Ἀχιὼρ τοῦ Ἀμανίτου, καὶ Ῥούθ τῆς Μωαβίτιδος, τῶν τε ἀπ' Αἰγύπτου συνεκπεσόντων ἐπιμίκτων, ὁ Ἡρώδης οὐδέν τι συμβαλλομένου τοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένους αὐτῷ, καὶ τῷ συνειδότι τῆς δυσγενείας κρυόμενος, ἐνεπρησεν αὐτῶν τὰς ἀναγραφὰς τῶν γενῶν· οἰόμενος [εὐγενὴς ἀναφανεῖσθαι, τῷ μηδ' ἄλλον ἔχειν ἐκ δημοσίου συγγραφῆς τὸ γένος ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς πατριάρχας ἢ προσηλύτους, τούς τε καλουμένους γειώρας τοὺς ἐπιμίκτους· [ὀλίγοι δὲ τῶν ἐπιμελῶν, ἰδιωτικὰς ἑαυτοῖς ἀπογραφὰς, ἢ μνημονεύσαντες τῶν ὀνομάτων, ἢ ἄλλως ἔχοντες· ἐξ ἀντιγράφων, ἐναβρύνονται, σωζομένης τῇ μνήμῃ τῆς εὐγενείας· ὧν ἐτύγχανον οἱ προειρημένοι δεσπόσυνοι καλούμενοι διὰ τὴν πρὸς τὸ σωτήριον γένος συνάφειαν, ἀπό τε Ναζαρῶν καὶ Χωχαβᾶ κωμῶν Ἰουδαϊκῶν τῇ λοιπῇ γῇ ἐπιφοιτήσαντες . καὶ τὴν προκειμένην γενεαλογίαν ἔκ τε τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν ἐς ἴσον ἐξικνοῦντο ἐξηγησάμενοι. Εἴτ' οὖν οὕτως, εἴτ' ἄλλως ἔχει, σαφεστέραν ἐξήγησιν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἄλλως ἐξευρεῖν, ὡς ἔγωγε νομίζω, πᾶς γε ὃς εὐγνώμων τυγχάνει. Καὶ ὑμῖν αὕτη μελέτω, εἰ καὶ ἁμάρτυρός ἐστι, τῷ μὴ κρείττονα ἢ ἀληθέστερον ἔχειν εἰπεῖν. Τό γέ τοι θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον πάντως ἀληθεύει. Καὶ ταῦτα δ' ἐν τῷ τέλει τῆς εἰρημένης ἐπιστολῆς ἐπιτίθησι. Ματθὰν ὁ ἀπὸ Σαλομῶνος, ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Μετθὰν ἀποθανόντος, Μελχὶ ὁ ἀπὸ Νάθαν ἐκ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς ἐγέννησε τὸν Ἡλεί. Ὁμομήτριοι ἄρα ἀδελφοὶ Ἡλεὶ καὶ Ἰακώβ. Ἡλεὶ ἀτέκνου ἀποθανόντος, ὁ Ἰακὼβ ἀνέστησεν αὐτῷ σπέρμα, γεννήσας τὸν Ἰωσὴφ κατὰ φύσιν ἑαυτῷ, κατὰ νόμον δὲ τῷ Ἡλεί· οὕτως ἀμφοτέρων ἦν υἱὸς ὁ Ἰωσήφ. »

A Posthæc Herodis genus ordine Africanus prosecutus, a propinquis et cognatis Christi ea quæ sequuntur accepta, ad hunc modum exponit. Cum Hebraicarum familiarum genealogiæ in scripta relatæ, in archivis et publico tabulario, atque in his etiam eorum qui ad proselytos et advenas, usque ad Achior Amanitem, et ipsam Ruth Moabitidem, quique ad eos qui ex Ægypto promiscue prognati prodierunt, referebantur, asservarentur : Herodes, quod nihil ad eum Israelitarum genus pertineret, et quod obscuritatis suæ sibi conscius esset, ea ipsa genealogiarum monimenta combussit, **72** tum demum se nobilem genere et illustrem vulgo fore putans, si neque alius quisquam ex publico scripto genus suum ad ipsos patriarchas aut proselytos, B ipsosque etiam alienigenas promiscuos, qui γειῶραι vacabantur, referre posset. Pauci sane diligentes homines, privatos sibi ipsis genealogiarum commeniarios, aut nomina ipsa memoria tenentes, aut ea ab exemplaribus petentes, studio eo delectati, condiderunt : per quos nobilitatis memoria est conservata. In eos commentarios inciderunt, de quibus diximus δεσπόσυνοι, seu δεσποτικοί, hoc est, Dominici seu Domicelli et heriles cognominati, propter eam quæ illis cum Servatore intercessit generis conjunctionem : qui ex Nazaris et Chocaba Judææ vicis, frequentius reliquam terram visentes, ejusmodi genealogiam etiam ex diurnarum rerum libris, quoad poterant, vulgarunt. Cæterum, sive ita, seu aliter se res habeat, dilucidiorem expositionem alius quisquam non invenerit : ut mihi C quidem, et unicuique qui æquo candidoque ingenio præditus sit, videtur. Eam vero ipsi quoque probate, quamvis nullo certo testimonio sit confirmata : quod scilicet certius aut verius quidquam afferri nequeat. Ipsum sane quidem divinum sacrumque Evangelium omni ex parte verum est. Sed illa quoque in fine ejus, quam diximus, epistolæ addit : Matthan a Salomone proveniens, genuit Jacob Matthan mortuo, Melchi a Nathan ortum ducens, ex conjuge ejus procreavit Heli. Uterini itaque sunt fratres Heli et Jacob. Heli, absque sobole suscepta, defuncto, Jacob ei semen resuscitavit : et ipsum Josephum sibi ipsi quidem juxta naturam, ipsi autem Heli juxta legem, genuit. Sic amborum Joseph filius fuit. »

Ταῦτα μὲν ὁ Ἀφρικανός. Συνάγεται τοίνυν δυνάμει καὶ τὴν Μαρίαν ἐκ τῆς αὐτῷ ἐκείνης εἶναι φυλῆς· ἐπεί τοί γε κατὰ τὸν Μωσέως νόμον, τὴν φυλὴν μὴ ἄλλαις φυλαῖς ἐπιμίγνυσθαι ὥρισται· ἵνα γὰρ μὴ ὁ κλῆρος ἀπὸ φυλῆς εἰς φυλὴν περιστρέφοιτο, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ δήμου καὶ τῆς αὐτῆς πατριᾶς τὰς τῶν γάμων ἐπιμιξίας ἐνομοθέτησε γίνεσθαι.

Hæc quidem sic Africanus. Certo autem colligere quoque licet, Mariam ipsam ex eadem, quæ Josephi D fuit, fuisse tribu, quandoquidem ex præscripto legis Mosaicæ, tribum alia tribu commiscere prohibitum est. Ut namque hæreditates et successiones bonorum a tribu in tribum non transferrentur, ex eadem gente et familia nuptiarum conjunctiones contrahi debere, legislator decrevit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τῆς θείας γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἔτι δὲ περὶ τῆς περιτομῆς καὶ τῆς ὑπαπαντῆς· καὶ διήγησις περὶ Συμεών τοῦ θεοδόχου.

73 CAPUT XII.

De admiranda et divina nativitate Domini nostri Jesu Christi : item de ejusdem circumcisione, et obviatione, quæ ei honoris causa in templo facta est. Item commemoratio de Symeone, qui eum ulnis suis excepit.

Καὶ δὴ τοῦ δόγματος κατεπείγοντος, καὶ Ἰωσὴφ σύναμα τῇ μνηστῇ Μαριὰμ τῷ ὑπερφυεῖ κούφως βαρουμένῃ φόρτῳ, ἀπῄει τῇ πατρίδι ἀπογραψόμενος.

Verum enimvero, edicto cogente, cum Joseph simul cum sponsa Maria, pondus ventris naturam ipsam supergressum leviter admodum ferente, in

patriam suam, ut ibi censeretur, iret, neque dum ad domum pervenissent, in agrum quemdam diverterunt, qui ager Salomæ erat. Vicesimus autem et quintus tum mensis Decembris erat dies, cum ibi ineffabile pietatis et amoris erga genus humanum tuæ, Verbum Dei, maximumque inenarrabilis partus perficitur mysterium. Tugurium humile, et præsepe ad jumenta excipienda constructum, cœli et terræ Regi genito hospitium præparatum fuerat. Hunc ibi fasciæ circumvolvunt : et quod honoratior in diversorio locus non esset, in præsepi omnium altor reponiturr. Necesse enim erat, quamplurimis ad censum et descriptionem confluentibus, multam posterius advenientibus locorum relinqui penuriam. Itaque hospitii inopia ad eum modum laborantem opificem rerum omnium Deum Verbum animantium præsepe excepit. Ibi pastores, greges suos noctu custodientes, præsentia angelica circumfulsit : et cum in timorem eos spectaculum id conjecisset, timorem eum rursum illico posuerunt, angelo propius ad eos accedente, et futuram orbi lætitiam, per eum qui genitus esset, indicante. Cujus sermonem fides statim vera atque divina est consecuta. Namque una cum illo innumerabilis cœlestium virtutum ac potestatum multitudo, circum tuguriolum volitans, laudem omnium summam Domino concinebant : *Gloria*, dicentes, *in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas*. Hoc modo, cum Duplex esset Deus (1) idemque homo Verbum, humillime simul et magnificentissime primordia primi ipsius in terram per nativitatem descensus exhibuit : atque ut certo suam cum Judæis cognationem confirmaret, hominis more Mosaicæ legi, ita ut decebat, debitum suum tribuit ritum. Et die octavo, Dominico scilicet, circumciditur in Bethlehem, in domo Josephi, et ibi nomen Jesu accipit (*salutem* porro id significat), pro eo atque, antequam conceptus esset, id nomen divinus 74 per oraculum præscripserat Gabriel. Deinde et purificationis exspectat tempus. Postquam vero status, decennario numero quater revoluto, aderat dies, ut masculus, et qui primus omnino et solus vulvam adaperuisset, in Hierosolymitanum a parentibus deportatur templum, ut ibi, juxta receptum morem sacrificium oferret, par turturum, aut pullos duos columbarum, sobrietatem scilicet, temperantiam, et simplicitatem in omnibus subindicans. Ibi sane aderat, qui Spiritu ferebatur Simeon, et grandæva Anna : eumque, qui in curru Cherubin vehitur, senilibus Simeon excipit manibus. Ambo vero cum infantem parvulum viderent in materno sinu subsilientem, magnum Israelis in eo perspiciebant Deum. Et postquam de eo quæ debebant prædicassent, et id quod futurum erat, quamvis sub

A Μήπω δὲ τὴν οἰκίαν πεφθακότες, ἐν ἀγρῷ τινι κατα-
λύοντες ἦσαν · Σαλώμης δ' ἦν ὁ ἀγρός. Πέμπτην
καὶ εἰκοστὴν εἶχε μὴν ὁ Δεκέμβριος · καὶ τηνικάδε
τῆς ἀφάτου σοῦ, Λόγε, φιλανθρωπίας τὸ μέγα τοῦ
ἀῤῥάστου τόκου τελεῖται μυστήριον. Σπήλαιον γὰρ
ταπεινὸν, καὶ φάτνη πρὸς ὑποδοχὴν βοσκημάτων
ἑτοίμη, τῷ τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς βασιλεῖ γεννωμένῳ
ηὐτρέπιστο. Καὶ σπάργανα τοῦτον διαλαμβάνει · καὶ
ἐν τῷ μὴ εἶναι σεμνότερον τόπον τῷ καταλύματι,
φάτνῃ ὁ τοῦ παντὸς τροφεὺς ἀνακλίνεται. Εἰκὸς γὰρ
ἦν, πλείστων πρὸς τὴν ἀπογραφὴν συῤῥεόντων
πολλὴν τοῖς ὕστερον ἐπιγινομένοις τῶν τόπων τὴν
ἀπορίαν εἶναι. Ἀλλὰ τόπου μὲν οὕτω διαπορούμενον
τὸν πάντων δημιουργὸν Λόγον ἡ τῶν ἀλόγων φάτνη
ἐδέχετο. Ἐκεῖ δὴ καὶ ποιμέσι φυλακὴν περὶ τῆς
B σφετέρας ποίμνης νυκτὸς ποιουμένοις, ἐπιστασία
τις ἀγγελικὴ περιήστραψε · καὶ κατάφοβοι τῷ θεά-
ματι γεγονότες, ἔξω φόβου πάλιν ἦσαν εὐθὺς ἀγγέλου
ἐπιδημήσαντος, καὶ τὴν ἐσομένην τῷ κόσμῳ χαρὰν
διὰ τοῦ γεννωμένου μηνύσαντος. Καὶ τῷ λόγῳ
πίστις ὡς ἀληθὴς εὐθὺς καὶ θεία παρείπετο · ἅμα
γὰρ ἐκείνῳ, καὶ στῖφος ἄπειρον δυνάμεων οὐρανίων
τὸ σπήλαιον περιθέον, αἶνον ὑπερφυᾶ τῷ Δεσπότῃ
ἀνέπεμπον, Δόξα, λεγόντων, ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ
ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Οὕτω
διπλοῦς ὢν ὁ θεάνθρωπος Λόγος, ταπεινῶς τε καὶ
θεοπρεπῶς τὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ εἰς γῆν καθόδου
ῥιὰ γεννήσεως καθυπέδειξε · βεβαίαν δὲ καὶ τὴν
πρὸς Ἰουδαίους συγγένειαν παριστῶν, καὶ ὡς ἄν-
θρωπος τῷ Μωσέως νόμῳ ἀφοσιοῖ τὸ εἰκός · καὶ
κατὰ τὴν ὀγδόην, εἴτουν κατὰ τὴν Κυριακὴν περι-
C λέμνετας ἐν τῇ κατὰ τὴν Βηθλεὲμ οἰκίᾳ τοῦ Ἰωσὴφ ·
καὶ τὴν Ἰησοῦς καταδέχεται προσηγορίαν · σωτη-
ρίαν δὲ τοῦτο σημαίνει, καθὰ καὶ πρὸ τοῦ συλλη-
φθῆναι ὁ θεῖος ταύτην ἔχρησε Γαβριήλ. Εἶτα καὶ
τὸν τοῦ καθαρισμοῦ ἀναμένει καιρόν. Ὡς δὲ ἡ κυρία
παρῆν τῆς δεκάδος κυκλουμένης τετράκις, ὡς ἄρσην
καὶ πρῶτος ὄντως καὶ μόνος διανοίξας μήτραν, εἰς
τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις ἄγεται ἱερὸν ὑπὸ τῶν τεκόν-
των · ὥστε δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰθισμένον, ζεῦγος
τρυγόνων, καὶ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν, τὸ σῶφρον
καὶ ἀκέραιον ἐφ' ἅπασιν ὑπογράφων. Ἐκεῖ δήπου
παρῆν καὶ ὁ πνευματοφόρος Συμεὼν καὶ ἡ πρεσβύ-
τις Ἄννα · καὶ τὸν ἐν ἅρματι Χερουβὶμ ἐποχούμε-
νον γηραλέαις χερσὶν ὑποδέχυται, ἐν βραχεῖ βρέφα-
κόλποις μητρικοῖς ἐπισκαίροντι, τὸν τοῦ Ἰσραὴλ
D μέγαν ἐνορῶντες Θεὸν, καὶ τὰ εἰκότα αὐτῷ προσλα-
λήσαντες, τὸ τ' ἐσόμενον ἀριδηλότατα αἰνιξάμενοι,
ὡς εἰς πτῶσιν κεῖται πολλῶν καὶ ἀνάστασιν, καὶ
εἰς σημεῖον ἔσται ἀντιλεγόμενον · καὶ ὡς τὴν παρθε-
νικὴν ψυχὴν ῥομφαία λύπης διέλθοι ὀψέ ποτε δ'
αὐτὸν, τῶν σαρκίνων ἐξ αὐτῆς δεσμῶν ἀπελύοντο.
Ἕνα δὲ λόγος ἔχει τῶν ἐπ' ἀρετῇ καὶ σεμνότητι
ἀκριβείᾳ τε βίου διαβιούντων τοῦτον εἶναι τὸν Συ-
μεών · ᾧ δή ποτε τῷ κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν

(1) Θεάνθρωπος. Cujus hic perstringitur primus, isque humilis in terram adventus : *In similitudine enim hominum factus, et habitu inventus ut homo.* (*Philipp.* II, 7.) » Et sic, quia forma Dei accepit formam servi, utrumque Deus, utrumque homo. Atque hoc totum et Deus dicitur propter Deum, et homo propter hominem. » (Ambr. *Demyster. incarn.* lib. IV, cap. 21.)

χρησμῷ ἐπιστήσαντι· ὃς φησιν, Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ λήψεται υἱόν, διαπιστεῖν ἐπήει τῷ θείῳ θεσπίσματι· οὕτω δ' ἔχοντι ἄγγελον ἐπιστῆναί φασι χρῶντα, μὴ ἂν ἀπολυθῆναι τῶν του βίου δεσμῶν, εἰ μὴ τὸ παρ' αὐτοῦ διαπιστούμενον ἐπὶ θύραις ὅσον ἤδη ἐγγίζον καὶ ὄψεσιν οἰκείαις πιστώσαιτο, οὗ δὴ χάριν καὶ ἐς βαθὺ γῆρας ἐλήλακώς, καὶ τὸν Χριστὸν Κυρίου ἰδὼν ἀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς οἰκείοις κόλποις διαβαστάσας, τῆς σαρκὸς εὐθὺς ἀπολέλυται.

A involucro, apertissime tamen, ostendissent, ut scilicet in multorum positus esset ruinam simul et resurrectionem, et in signum cui contradiceretur : denique ut virginalem animam, propter eum, doloris gladius olim pertransiturus esset : carnis vinculis deinde sunt soliti. Hunc Symeonem fama est ex eis fuisse unum, qui virtute, dignitate, vitæque sanctitate excelluerunt : qui cum aliquando illi prophetæ Isaiæ oraculo legens incumberet, quod ait : *Ecce virgo uterum gestabit, et concipiet filium* [19], et de divini ejus responsi fide ambigeret, angelum ita fluctuanti ei astitisse ferunt, cum oraculo ejusmodi : non illum prius vitæ hujus vinculis solutum iri, quam id, de quo credendo addubitasset, pro foribus primo quoque tempore appropinquans, et oculis ipse suis conspectum, testimonio suo confirmaret. Quam ob causam ad tantum senium provectus, cum Christum Domini oculis suis conspexisset, eumdemque in ulnis gestasset, carnis mole protinus solutus atque liberatus est.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τοῦ ἐξ Ἀνατολῆς παραδόξου ἀστέρος τῇ γεννήσει ἀναφανέντος Χριστοῦ· καὶ περὶ τῶν δωροφόρων Μάγων· καὶ τῆς Ἡρώδου ἀπάτης.

Ἐντεῦθεν οἱ γονεῖς τὸ παιδίον ἀναλαβόμενοι Ἰησοῦν, οἴκαδε εἰς Ναζαρὲτ ἐπανῆεσαν. Καὶ γὰρ ἦν εἰκὸς διὰ τῶν μ' ἡμερῶν, ὡς Βηθλεεμίτας τὸ εἰκὸς ἀφοσιωσαμένους τῇ ἀπογραφῇ, πρὸς τὴν εἰς Ναζαρὲτ οἰκίαν αὖθις ἀναδραμεῖν, διὰ τὴν προσοῦσαν τούτοις τέως ἐκεῖσε περιουσίαν· καὶ ἐν ἀμφοτέραις γὰρ διατρίβοντες ἦσαν· τὸ πορισμόν τινα, ὥς γε εἰκάζειν, ἑκατέρωθεν ἔχειν. Καὶ δὴτα δύο ἐξὶς παρψχηκότων ἐνιαυτῶν μετὰ τὴν ἄσπορον ἐκείνην κυοφορίαν, ἐν τῇ κατὰ τὴν Βηθλεὲμ οἰκίᾳ διατριβούσης, τῆς Θεομήτορος ὡς δ' ἕτεροι, πρὸ δύο μᾶλλον ἐνιαυτῶν τῆς θείας γεννήσεως τῶν οἴκοι ἁπάντων, ἐν φάτνῃ καὶ σπαργάνοις ὄντι Χριστῷ, καὶ ἐν τῷ κατασλύματι εἴτουν ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔτι οὔσης τῆς Θεομήτορος, [οἱ Μάγοι ἀπὸ Ἀνατολῶν] παραγίνονται· ὃ δῆτα καὶ ἀκριβέστερον. Σοφοὶ δέ τινες οὗτοι καὶ τῶν εὖ γεγονότων, καὶ κράτει πολλῷ διαφέροντες· ἀστέρα καὶ γάρ τινα κατιδόντες ἐπὶ χώρας, οὐχ ἕνα τινὰ τῶν ἐξαρχῆς τῷ οὐρανίῳ στερεώματι καταπεπηγότων· οὐδὲ οἷον εἶναι βασιλέων διαδοχὴν ὑπαινίσσεσθαι. οὓς βοθύνους καὶ πωγωνίας, δοκίδας τε καὶ ἀκοντίας καὶ κομήτας, πρὸς τοὺς ἐκείνων διαφόρους σχηματισμοὺς ὀνομάζουσιν. Ὧν πάντων τὴν γένεσιν, ἀπὸ τῆς ὑπὲρ τὸν ἀέρα περὶ τὸ αἰθέριον κύτος ὑπερχεομένης καὶ ἐκκαιομένης ἀναθυμιάσεως, οἱ περὶ ταῦτα κομψοί φασι τὴν σύστασιν ἔχειν· οὐ τοίνυν ἀστέρα τοιοῦτον καταθεώμενοι, ξένον δέ τινα καὶ ἀήθη, πρόσγειον καὶ ὑπέρλαμπρον, καὶ παραπλήσιον μὲν τοῖς ἐν οὐρανῷ ἀστράσι, καταφανῆ δὲ ἀλλως μόνοις τοῖς περὶ ταῦτα ἐσχολακόσι· καὶ ταῦτ' οὐκ ἐν βραχεῖ χρόνῳ, ἀλλ' ἐπιτέλλοντα ἤδη πρὸ

B

75 CAPUT XIII.

De stella, quæ præter omnem opinionem de Oriente ad navitatem Christi apparuit : et de muneratoribus Magis, et de Herodis dolo.

Deinde parentes, puero Jesu recepto, domum in Nazareth sunt reversi. Congruebat enim, cum per quadraginta dies, Bethlehemitæ scilicet, munus suum, in censu et descriptione, eo loco rite obiissent, ut ad domicilium suum in Nazareth redirent, propter eam, quæ tum ibi eis erat, substantiam et possessionem. Utrobique enim habitabant, quod utroque loco proventum aliquem, ut conjicere licet, haberent. Porro duobus elapsis annis, post spontaneam illam seminisque expertem conceptionem, uterique gestationem, cum in domicilio (1) Bethlehemitico virgo Dei mater esset, seu potius (ut alii tradunt) duobus ante divinam nativitatem annis, patria relicta se in viam Magi Persici dedere : atque itinere peracto, cum etiamnum in præsepi faciisque jaceret Christus, et simul in diversorio illo sive spelunca versaretur Dei genitrix, in Bethlehem advenere : quod quidem certius est (2). Sapientes autem ii, nobilitateque generis et opibus insignes fuere. Stellam quippe in regione sua conspexerant, non ex illis unam, quæ a primordio rerum firmamento cœli affixæ sunt : neque ex eis, quæ prodigio et quasi ænigmate regum successiones prænuntiant, et dolia, barbatæ, trabes, jacula, et cometæ seu crinitæ pro formarum varietate nominantur : quarum sane omnium, ortus ab exhalationibus quæ supra aerem, circum ætheream cœlestemque amplitudinem effusæ accenduntur, substantiam capit (ut quidem illi, qui ejusmodi rebus inquirendis laudem sibi et gloriam comparaverunt, tradunt). Non itaque stellam ejus generis

[19] Isa. VII, 14.

(1) Hanc sententiam sequitur Epiphanius *Contra Alogos*.

(2) « Gentis Persarum Magi sunt in observatione rerum sublimium, imposturis, incantationibus, naturalibusque contrariorum consensionibus vacantes. Hujusmodi præstigiis quoque videtur studuisse Balaam, qui a Balaac evocatus est, ut quibusdam verbis malediceret Israeli. Ille vero : *Exorietur*, inquit, *stella ex Jacob, et exsurget homo ex Israel*, etc. (*Num.* XXIV.) Quapropter locum Judææ quærentes, recordatione veteris historiæ venerunt, ut cognoscerent ubi natus esset rex Judæorum. » (Basilius, in *Serm. Natalis Domini*.)

illi viderant, sed novam plane et insolitam, ad terram vergentem et plurimum relucentem, persimilemque adeo reliquis cœli astris ; neque aliis, quam qui sederibus cognoscendis operam dedissent, conspicuam et apparentem. Et illa quidem non brevi, sed duos ante annos, quam Christus natus esset, exorta apparuit, ne quis duobus post nativitatem annis editam putet. Sedenim Magi, cum novo isto apparentis stellæ spectaculo in ambiguam considerationem conjecti essent, et de ea diu multumque inquirendo deliberarent : haberentque simul veterem illum Balaam, qui de eo, quod futurum erat. Numine afflatus cecinerat : et fortasse etiam ab eis quos in veneratione atque admiratione habuere, sacerdotibus paulatim per doctrinam, ad mysteria ejus quæ rationem omnem excellit, Dei Verbi nativitatis, deducti essent (1) : 76 maxime vero Deus ipse animos eorum ad hoc excitaret : proindeque summi omnium regis Christi nati providentia stellam, perinde atque animatam quamdam intelligentiæque participem vim, ex Perside Judæam versus moveri intelligerent : tanquam viæ duce usi præcedente ea, omnibus posthabitis rebus, ponr sunt secuti. Et jam prope Judæam ipsamque adeo Jerusalem erant, cum viæ dux stella, quo (ut equidem puto) nativitas ea quæ opinionem fidemque omnem superat fama increbresceret, manifestaque fieret, derepente disparet. Cum ergo dubitantes illi de nativitate recens nati regis inquirerent (Ab Oriente enim, dicentes, venimus, ut congruentem illi cultum et adorationem pie persolvamus), cuncta urbs tumultu impletur : maxime vero, qui tum regnum ibi obtinebat, Herodes (2) conturbatur. Metuebat enim regno : et plurimum ne id ei abrogaretur, sollicitus erat. Itaque Judæorum sacerdotes ad se convocat, accuratiusque singula percunctatur : et potissimum, ubinam Christum apud ipsos nasciturum prophetæ vaticinati essent, inquirit. Hic illi Bethlehem Judææ indicant, et prophetam Michæam testem laudant, ut verbis suis fidem astruerent. Celebrat autem laudibusque Bethlehem ille effert, progressurum inde Israelis ducem divino instinctu prædicens. Tum Herodes secretis colloquiis sollicite et diligenter tempus perquirit, ex quo nova illa illuxisset stella : occulteque et latenter cum Magis sermone communicato, ire quidem illos, et eum qui natus esset inquirere, cumque invenissent, ad se reverti jubet, ut cum magnifico illos viatico adjutos domum suam remitteret, tum ipse quoque profectus justum recens genito regi honorem præstaret. Illi igitur insidiosis Herodis verbis decepti, Hierosolymis exeunt, et rursum in stellam viæ ducem incidunt : quæ ab Oriente eis præcedens,

δύο μάλιστα τῶν ἐνιαυτῶν, καὶ οὐχὶ μετὰ δύο τῆς γεννήσεως ἔτη, ἅμα τῷ Χριστὸν δηλαδὴ γεννηθῆναι· ἐν ἀπόρῳ τε κατεστῶτες τῷ ξένῳ τῆς θέας, καὶ ταῖς περὶ αὐτοῦ ζητήσεσι πλεῖστον χρόνον ἐκδαπανήσαντες, ἔχοντές τε ἅμα καὶ τὸν πρόπαλαι Βαλαὰμ, περὶ τούτου τὸ ἐσόμενον προφοιβάσαντα· ἴσως δὲ καὶ παρὰ τῶν αὐτοῖς σεβομένων ἡρέμα μυσταγωγούμενοι περὶ τῆς ὑπὲρ λόγον τοῦ Θεοῦ Λόγου γεννήσεως, Θεοῦ δὲ τὸ πλέον τὴν ψυχὴν ἐκείνων εἰς τοῦτο διερεθίζοντος· ὁπηνίκα δὴ οὖν προνοίᾳ τοῦ γεννηθέντος παμβασιλέως Χριστοῦ, τὸν ἀστέρα οἷάπερ ἔμψυχόν τινα καὶ νοερὰν δύναμιν ἐκ Περσίδος προς Ἰουδαίαν κινοῦμενον κατενόησαν, ὡσανεὶ ὁδηγῷ ἐκείνῳ χρησάμενοι, ἐν δευτέρῳ θέμενοι πάντα, κατόπιν καὶ αὐτοὶ εἵποντο. Ἄγχιστα τοίνυν τῆς Ἰουδαίας περὶ Ἱερουσαλὴμ γεγονότες, ὡς ἂν ἔν, οἶμαι, περιφανὲς καὶ ἐξάκουστον γένηται τὸ παράδοξον τῆς γεννήσεως, ὁ μὲν ὁδηγῶν ἀστὴρ εὐθὺς ἀφανὴς ἦν. Ἀπορουμένοις δ' οὖν ἐκείνοις καὶ διαπυνθανομένοις τοῦ τικτομένου βασιλέως τὴν γέννησιν· Ἐξ ἕω γὰρ, φασὶν, ἥκομεν ἐκείνῳ ἀφοσιώσασθαι τὴν προσκύνησιν· πᾶσά τε ἡ πόλις μεστὴ θορύβων ἦν, καὶ μᾶλλον ὁ τηνικάδε τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως ἔχων Ἡρῴδης ὁ βασιλεύς. Ἐδεδίει γὰρ περὶ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐν ἀγωνίᾳ μάλιστα ἦν, τὴν αὐτοῦ κατάλυσιν ὑφορώμενος. Διό τοι καὶ εἰς ἑαυτὸν συνεκαλεῖτο τοὺς ἱερᾶσθαι λαχόντας τῶν Ἰουδαίων· καὶ σὺν ἀκριβείᾳ διεκυνθάνετο ἕκαστα, ποῦ μέλλειν τὸν παρ' αὐτοῖς Χριστὸν γεννᾶσθαι τοῖς προφήταις προείρηται. Οἱ δὲ ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐσήμαινον. Καὶ ὁ προφήτης Μιχαίας μάρτυς παρήγετο τὸ ἀξιόπιστον τῷ λόγῳ διδούς· σεμνύνων τε ἅμα τὴν Βηθλεὲμ, κἀκεῖθεν ἐξελεύσεσθαι τὸν τοῦ Ἰσραὴλ ἡγησόμενον προφοιβάζων. Ὁ δὲ λαθραίαις ταῖς ὁμιλίαις ἐξηκρίβου τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ κεινὸς ἐκεῖνος ὑπερεφάνη ἀστὴρ· καὶ ἐν τῷ λελῃθότι τοῖς Μάγοις διεκοινολογεῖτο, ἀπιέναι μὲν ἐκείνους καὶ ζητεῖν τὸν τικτόμενον· εὑρόντας δὲ αὖθις παλινοστεῖν, ὡς ἂν ἀδροῖς ἐφοδίοις οἴκαδε σφᾶς μὲν ἀναπέμψῃ, εἶτα δὲ καὶ αὐτὸς ἀπελθὼν, τὸ εἰκὸς ἀποτίσῃ τῷ ἀρτιγενεῖ βασιλεῖ. Οἱ μὲν οὖν οὕτω τοῖς τοῦ Ἡρῴδου παραβουκολῃθέντες λόγοις, τῶν Ἱεροσολύμων ἐξήεσαν. Καὶ αὖθις τῷ ὁδηγῷ ἀστέρι περιτυγχάνουσιν· ὃς ἐξ ἕω ποδηγῶν αὐτοὺς, εἰς Ἰουδαίαν ἴοῦσιν ἐκρύβη· καὶ δὴ σφόδρα ἡσθέντες, ταῖς ἐκείνου καὶ αὖθις εἵποντο ἡγεσίαις, ἀῤῥήτου ἔμπλεω ἡδονῆς. Ὡς δὲ φθάσας ἐπὶ τὴν οἰκίαν ὁ ἀστὴρ ἔστη, ἐν ᾗ ἡ τε μήτηρ καὶ ὁ ἀρτιγενὴς ταύτης υἱὸς ἦν, καὶ ὡσανεὶ στηριχθεὶς ἀκίνητος ἔμενεν, ἐνταῦθά που κρύπτεσθαι τὸ ζητούμενον καλῶς οἰηθέντες, τοῦ πρόσω ἰέναι ἔστησαν. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἰκίας εἴσω γεγόνασι, τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον θεώμενοι κατησπάζοντο, ὑπὸ καλύβῃ ἀσήμῳ καὶ πενιχρᾷ διατρίβοντας, καὶ τἆλλα τῆς εὐτελείας, οὐδεμίαν ἀπολιπόντας ὑπερβολήν. Ἀμέλει

(1) « Fortasse vero, cum apparitione Domini adversaria potestas reddita esset infirmior, Magi etiam efficaciam suam abolitam esse sentientes, magnamque potestatem nato regi attestantes, propterea muneratione sua puero adorationis honorem præstiterunt. » (Basilius, *ibid.*)

(2) « Trisesimo tertio anno regni Herodis natus est Jesus. Tricesimo quinto advenerunt ad eum Mahi, et trisesimo septimo mortuus est Herodes. » (Epiph. *Contra Aloges.*)

τὸ παιδίον καὶ παρὰ τὸν τῆς ἡλικίας χρόνον διαλλόμενον ὥσπερ καὶ συνιὲν, τὴν δεξίωσίν τε ὁμοῦ καὶ προσκύνησιν τῶν Μάγων προσίετο· πρὸς δὲ καὶ τὰ δῶρα ἃ καὶ Θεὸν ἐδήλου τοῦτον καὶ βασιλέα· τοῦτο γὰρ ἐβούλετο, τὸ μὲν ὁ χρυσὸς, τὸ δ' ὁ λίβανος· ἡ δὲ σμύρνα τὴν δι' ἐμὲ νέκρωσιν προγράφουσα ην. Ἀρκούντως οὖν καταπρόσκυνήσαντες, καὶ περιδεξίως κατασπασάμενοι, καὶ ὡς Υἱὸν Θεοῦ καὶ βασιλέα τῶν ὅλων τετιμηκότες, ἐν τῷ καταλύματι διανυκτερεῦσαι δεῖν ἔκριναν, οἰκείοσιν ὡσανεὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐξόχως θηρώμενοι, καὶ τίμια ἐντεῦθεν ὡς εἰκὸς αὐτοῖς μνηστευόμενοι. Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν νύκτα τοῦ ὁδηγοῦντος αὐτοῖς ἀγγέλου χρήσαντος, ὡς βάσκανον τὸν Ἡρῴδην παραδραμεῖν, δι' ἄλλης ὁδοῦ πρὸς τὰ οἰκεῖα ἐπανέστρεφον ἤθη, ὡς ἂν διδάσκαλοι πρὸς τάχος τῇ Περσῶν ἐκπεμφθῶσι χώρᾳ· καὶ ἡ τοῦ τυράννου διακοπῇ μανία, καὶ μάθοι ἀνηνύτοις ἐπιχειρῶν.

A in Judæa cuntibus evanuerat. Admodum sane læti, atque incredibili voluptate repleti, rursum ductum illius sequuntur. Postquam autem stella supra domunculam constitit, et quasi loco firmius affixa, immota permansit, ubi scilicet et mater ipsa et divinissimus ejus filius erant : **77** ibi latere quod quærebant, recte existimantes, longius progredi supersedent. Ut autem in domum sunt ingressi, matrem et puerum conspexerunt, in obscura, humili et paupere casa viventes, et in rebus omnibus ad summam parcimoniam et frugalitatem nihil reliqui facientes. At puer ipse, præter ætatem quasi exsultans, et intelligens exceptionem officiumque, quod per dextrarum porrectionem fiebat, adorationemque Magorum, et munera item eorum agnoscendo admittebat, quæ munera Deum ipsum et regem esse declarabant (1) : hunc siquidem aurum, illum autem thus indicabat : myrrha porro mortem, mea causa susceptam adumbrabat. Sed enim cum eum, pro eo atque æquum fuerat, adoratione prosecuti essent, dextreque admodum et auspicato salutassent, et ut Filium Dei et rerum omnium regem honorassent, in ipso diversorio sibi pernoctandum esse statuerunt, tanquam familiarem cum eo consuetudinem studiose ambientes, et eximium quiddam ipsis (sicuti decebat) conciliare studentes. Sed enim ea ipsa nocte angelus, qui dux viæ eorum fuerat, illos oraculo admonuit, ut Herodis invidi congressum fugerent. Ita factum, ut per aliam viam in suam reverterentur regionem, videlicet, ut quam celerrime in Persarum regionem doctores et nuntii tantæ rei venirent, et præterea, ut tyranni inhiberetur furor, simulque ut ipse conatum se esse, quæ perfici non possent, intelligeret.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ τῆς εἰς Αἴγυπτον τοῦ Σωτῆρος φυγῆς· καὶ ὡς Ἡρῴδης τὰ ἐν Βηθλεὲμ βρέφη ἀνεῖλε· καὶ περὶ τοῦ προδρόμου Ἰωάννου· καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας, ἡνίκα δώδεκα ἐτῶν ἦν.

CAPUT XIV.

De fuga Servatoris in Ægyptum, et cæde infantum, quam Herodes in Bethleem fecit; de Præcursore Joanne, et de doctrina Servatoris in templo, cum duodecim esset annorum.

C

Ὁμοῦ τοίνυν τῇ τῶν Μάγων ἐξόδῳ καὶ Ἰωσὴφ κατ' ὄναρ ἐχρηματίζετο, μηδὲν μελλῆσαι, ἀλλά γε τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον ἀναλαμβάνειν, καὶ οἱ ποδῶν ἔχειν, εἰς Αἴγυπτον τὴν φυγαδείαν ἱστᾷν, τὸν φόνον τοῦ τυράννου διαδιδράσκοντα· κἀκεῖσε δὴ τὰς διατριβὰς ἔχειν, ἄχρις ἂν ὁ τοῦ παιδίου ζητῶν τὴν ψυχὴν, τὴν ἰδίαν ψυχὴν ἀπερεύξηται. Ὁ μὲν οὖν Ἰωσὴφ οὕτως ἐποίει· καὶ ἐπὶ τρία ἔτη ἐν Αἰγύπτῳ τὴν φυγαδείαν ἐτίθει. Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον τοῦ Ἡρῴδου τὸ ζῆν αἰσχρῶς ἀποῤῥήξαντος, αὖθις χρηματισθεὶς, σύναμα τῇ μητρὶ καὶ τῷ ὑπερφυεῖ τοκετῷ εἰς τὴν ἰδίαν αὖθις προσεφοίτα πατρίδα. Ὁ γε μὴν Ἡρῴδης διαμαρτὼν τοῦ σκοποῦ, τοὺς διαπαίξαντας ἀμυνόμενος Μάγους καὶ διὰ τὸ τῆς ἀρχῆς δέος, κατὰ τῶν οὐδὲν ἠδικηκότων παίδων ὅλον τὸν θυμὸν ἐκρήσσει, καὶ κατὰ πάσης ὁρμᾷ τῆς φύσεως, καὶ τοὺς ἐν Βηθλεὲμ ἅπαντας παῖδας ἀπὸ διετοῦς, καὶ ἔλαττον, ἐθέσπιζεν ἀναιρεῖν, ἐν τῇ κοινῇ τῶν ἀνευθύνων σφαγῇ συνανελεῖν καὶ τὸν ἐπίζηλον πάντως οἰόμενος· θρηνεῖν πάντας (ὦ τῆς ἀναλγησίας !) παρασκευάσας, ἵν'

78 In ipsa quoque Magorum abitione, Joseph in somnis oraculo divino admonitus est, ut citra moram et cunctationem, matre et puero receptis, quo tyranni cædem evitaret, celeriter in Ægyptum profugeret, ibique tam diu moraretur, donec qui pueri animæ insidiaretur, ipse animam exhalaret. Et Joseph quidem id facit, triennique (2) apud Ægyptios exsilium tolerat. Nec multo post Herodes turpiter vitam finit : et Joseph rursum divino responso commonitus, una cum matre et supra naturæ captum genito filio, in suam revertitur patriam (3). Enimvero Herodes, cum voto suo excidisset, cœptumque ei consilium minus successisset, cum vindictæ in Magos cupiditate, a quibus sibi illusum esse putabat, incensus, tum periculo regni amittendi concitatus contra infantes, qui nihil ei injuriæ intulissent, indignationem iramque omnem evomit, et adversus naturam omnem insurgit. Bethlehemiticos (4) enim pueros universos, qui bimuli tenerioresve essent, edicto interfi-

D

(1) *Regem Deumque annuntiant*
Thesaurus et fragrans odor
Thuris Sabei, at myrrheus
Pulvis sepulcrum prædocet.
(PRUDENTIUS.)

(2) Bienii, Epiphan.

(3) Ætatis Christi anno sexto fere completo.

(4) « Augustus Cæsar, cum audisset, inter pueros, quos in Syria Herodes rex Judæorum intra bimatum jussit interfici, filium quoque ejus occisum, ait : Melius est Herodis esse porcum, quam filium. » (Macrob. lib. II, *Saturn.* cap. 4.)

ciendos sancit : in communi et universali innocentium cæde, simul occisurum se esse eum, cui per æmulationem insidias struebat, existimans : et (1) lugere ejulareque omnes alios (proh hominem ab omni misericordiæ humanitatisque sensu alienum!) volens, ut ipse modo metu omni levaretur. Observaverat is certo stellæ exortum, quod eam biennio ante a se in Perside visam Magi dixissent, atque inde conjectura accepta, extra sensum affectionemque omnem positus, infantes contrucidavit : quod profecto quispiam ne adversus inanima quidem commiserit. Quippe tenellas plantas conspiciens, per commiserationem ab eis excidendis se abstineret, neque carpere (ut ita dixerim) pergeret, quæ comprehendi non possent. Porro eam infantium cædem Jeremias etiam multis antea temporibus vidit et prædixit, Rachelem inducens deplorantem liberos suos, minimeque consolationem ullam, propter immanitatem facinoris tragici, admittentem. Deus autem, cum inhibere facile posset, ineffabili tamen ratione et consilio, per bonitatem suam, id permisit. Et Servator quidem, ita ut dictum est, in Ægypto exsulabat. Filius autem Zachariæ Joannes, in cujus nativitate patris vox soluta est, cum prius ab illo Joannis nomen in tabula fuisset exaratum, alterum cum dimidio annum agebat : 19 et una cum matre Elisabetha in spelunca quadam ad regionem montanam salvus conservabatur, fortasse Herodis sanguinariam effugiens manum. Atque inde in solis locis libenter versari solitus, angeloque duce usus, in remotiores silvarum recessus secessit. Ibi tenerioribus arborum (2) frondiumque summitatibus pro cibo, cameli pilis pro tegumento, pelliceaque insuper zona utebatur : quoad usque inde progressus, Israeli se exhibuit clara efficacique voce pœnitentiam prædicans, et per baptismum homines quasi manu ducens ad Christum. Jesu autem crescebat sapientia et gratia, atque ita quidem, ut paulatim magis magisque virtutes eæ elucescerent, non tamen incrementum aliquod caperent. Cum autem duodecimum jam ageret annum, ascendit simul cum matre et Josepho Hierosolyma, festum ibi Paschæ celebraturus. Quod ubi peractum est, illi quidem reverti, Jesus autem latenter in templo maneret : et quod præcessisse eum in comitatu putarent, domum ipsi ire. Sic eis ille totum triduum invisus fuit. Postea autem se eis, admodum fatigatis et dolentibus, exhibuit in templo sedens, et cum doctoribus legis disputans. Quibus ille, cum propter quæstiones, quas novas inveniebat, tum quod obscura et abdita loca Scripturæ declararet, admirationi fuit. Ad eum porro cum mater, ex affectu eo quo unice eum prosequebatur, diceret : Cur hoc sic, fili, fecisti, ut tantum parentibus dolorem conciliares? Sic enim illa simul ejus qui

A ἐκεῖνος φόβου λυθῇ· τὴν γὰρ ἐπιτολὴν τοῦ ἀστέρος ἠκρίβου, πρὸ δύο ἐκείνων ἐτῶν ἐν Περσίδι ὧρθαι τοῦτον τῶν Μάγων εἰπόντων· ἀφ' οὗ τεκμαιρόμενος, ἀνοήτως ἀνῄρει τὰ βρέφη. Ὅ καὶ εἴς ἄψυχα δρᾶταί τις ἂν ἐφείσατο, καὶ νεαρὰ φυτὰ βλέπων, ἠλέησεν ἐκτεμεῖν, διώκων, ὡς ἄν τις ἐρῇ, τὰ ἀκίνητα. Τὴν γε μὴν παιδοφονίαν ταύτην, καὶ Ἱερεμίας πολλοῖς ἄνωθεν χρόνοις ἰδὼν προηγόρευε· καὶ Ῥαχὴλ εἰσῄγε κλαίουσαν τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ ἥκιστά γε παραμυθουμένην τῆς τραγῳδίας τῷ ὑπερβάλλοντι, λόγοις ἀπορρήτοις Θεοῦ εἴργειν μὲν δυναμένου, παραχωροῦντος δὲ τῇ χρηστότητι. Ἀλλ' ὁ μὲν Σωτὴρ εἰς Αἴγυπτον, ὥσπερ εἴρηται, πεφυγάδευτο· ὁ δὲ τοῦ Ζαχαρίου παῖς Ἰωάννης, ἅμα τῇ γεννήσει τῆς τοῦ πατρὸς διαλυθείσης φωνῆς, τῷ πίνακι τῆς Ἰωάννου

B κλήσεως πρώτως ἐγχαραχθείσης, δύο δ' ἐτῶν πρὸς τῷ ἡμίσει ἐτύγχανεν, ἅμα τῇ μητρὶ Ἐλισάβετ ἔν τινι σπηλαίῳ πρὸς τὴν ὀρεινὴν διεσώζετο, ἴσως τὴν Ἡρῴδου μιαιφόνον χεῖρα διαδιδράσκων· κἀντεῦθεν καὶ ταῖς ἐρήμοις ἐμφιλοχωρεῖν εἰωθώς, ἀγγέλῳ χρώμενος ὁδηγῷ, πρὸς τὸ βαθὺ τῆς ὕλης ἐχώρει ἄκροις δρυῶν πρὸς ἀποτροφὴν χρώμενος· θριξὶ π καμήλου ἐσκέπετο, καὶ δερματίνῃ ζώνῃ ἐχρῆτο· ἄχρις οὗ ἐκεῖθεν ἦκων, τῷ Ἰσραὴλ ἀνεδείκνυτο, φωνῇ διαπρυσίῳ κηρύττων μετάνοιαν, καὶ χειραγωγῶν πρὸς Χριστὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἰησοῦς δὲ προέκοπτε σοφίᾳ καὶ χάριτι, τῷ κατὰ μικρὸν αὐτὰ παραδείκνυσθαι, οὐ τῷ λαμβάνειν ἐπίδοσιν. Ἐπεὶ δὲ καὶ δώδεκα ἐτῶν γεγονὼς ἦν, ἄνεισι σύναμα τῇ μητρὶ καὶ τῷ Ἰωσὴφ εἰς Ἱεροσόλυμα, τὴν

C ἑορτὴν τοῦ Πάσχα δὴ τελεσόμενος. Ὡς δὲ πέρας τὰ τῆς ἑορτῆς εἶχεν, ἐκεῖνοι μὲν ὑπέστρεφον· Ἰησοῦς δὲ λαθών, τῷ ἱερῷ περιέτριβεν. Καὶ οἱ μὲν νομίσαντες τῇ συνόδῳ τὸ παιδίον προεξελθεῖν, οἴκαδε ἴεντο· ὁ δὲ τριῶν ἐξῆς ἡμερῶν ἄδηλος ἦν. Πολλὰ δὲ καμοῦσιν ὕστερον, φανερὸς αὐτοῖς γίνεται, τῷ ἱερῷ μὲν προσεδρεύων, τοῖς διδασκάλοις δὲ τοῦ νόμου διαλεγόμενος, καὶ θαῦμα ἐκείνοις γινόμενος οἷς ἐπυνθάνετο, τὸ τῆς Γραφῆς βάθος ἀναμοχλεύων, καὶ καινῶν ζητημάτων γινόμενος εὑρετής. Πρὸς ὃν ἡ μήτηρ περιπαθέστερον διατεθεῖσα, Ἵνα τί, φησὶ, τέκνον, τοῦτο πεποίηκας, ὀδύνην τοῖς γονεῦσι προ-

D ξενηκώς; καὶ τοῦ δοκοῦντος πατρὸς ἅμα ἐμέμνητο· αὐτὸς δὲ τὸν γνήσιον ὄντως Πατέρα ῥᾳδίως παραδακνὺς, δεῖν ἔλεγε τοῖς τε λόγοις καὶ ἔργοις ἐμφιλοχωρεῖν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν τοῖς ἐκείνου διατρίβειν αἱρεῖσθαι. Τί δὲ τῶν ἐπὶ γῆς ἐκείνῳ κρεῖττον τοῦ ἱεροῦ; Καὶ ὁ μὲν ἀπῆρε τὸν τέλειον τῆς ἡλικίας ἀναμένων χρόνον, γονεῦσι τὰ εἰκόνα νέμων, καὶ τὴν προσήκουσαν ὑποταγὴν αὐτοῖς ἐνδεικνύμενος· ἀρεταῖς ἐνθέοις καὶ πᾶσι διαπρέπων ἔργοις ὑπερφυῶς ἀγαθοῖς· μηδὲν μέντοι πράσσων τῶν παραδόξων, ἄχρις οὗ τριακοστὸς ἐνιαυτὸς αὐτῷ ἤδη συνετελεῖτο. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

(1) « Herodes Pharisæos, quia finem regni sui adesse prædixerunt, neci dedit, omnemque uxoris suæ cognationem ferro sustulit. » (Joseph. lib. XVII, cap. 3.) Ubi Innocentum quoque cædem perstringere videtur. Pheroram fratrem idem veneno necavit.

(2) Ἄκροις δρυῶν, quæ in Evangelio dicuntur ἀκρίδες, quo nomine etiam locustæ appellantur.

putabatur esse, patris meminit : ille nativum germanumque patrem sensim demonstrans : oportere se respondit verbis operibusque Patris vacare et incumbere, atque in illis potius quam aliis locis versari ; nihil quippe illius in terris templo esse præstantius. Sic ille tum abiit, perfectam exspectans ætatem : parentibus, quæ decebat, tribuens, et competentem illis subjectionem exhibens, virtutibusque divinis omnibus operibusque mirifice pollens, nihil tamen quæ opinionem fidemque superarent, edens miraculorum, donec tricesimum expleret annum. Et de his quidem satis.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'. A

Ὡς ὁ πρῶτος Ἡρώδης, θεηλάτῳ πληγεὶς μάστιγι, βιαίως ἐξέρρηξε τὴν ψυχήν, διήγησις ἐκ τῆς ἑπτακαιδεκάτης τῶν Ἀρχαιολογῶν Ἰωσήπου.

Ἡρώδης δὲ τῆς οἰκείας μανίας δρεπόμενος τοὺς καρποὺς, ὅλον τὸ σῶμα θεηλάτῳ μάστιγι πλήττεται, καὶ κακὸς κακῶς διαφθείρεται, τετραχῶς αὐτοῦ τῆς βασιλείας διαιρεθείσης ' τέσσαρες δ' ἦσαν παῖδες αὐτῷ· ὁ μὲν οὖν Ἀρχέλαος, τῆσ Ἰουδαίας ἄρχων καθίστατο· Ἡρώδῃ δὲ ἡ Γαλιλαία προσεκυροῦτο· Φίλιππον δὲ ἡ Ἰτουραία μετὰ τῆς Τραχωνίτιδος εἶχε· τῷ γε μὴν τετάρτῳ Λυσανίᾳ ἡ Ἀβιληνὴ τὸ ὑποχείριον ἦν. Ὡς γοῦν ἡ θεία δίκη μετὰ τὴν ἄδικον μιαιφονίαν τὸν Θεομάχον μετελήλυθε, προοίμιον ὡς ἄν τις εἴποι τῶν ἐσομένων ἐκεῖσε κακῶν ὑποφαίνουσα, ἄξιον διελθεῖν. Τὰς μὲν οὖν κατ' οἶκον αὐτῷ δυσπραγίας, τάς τ' ἐκ γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων, ἔτι δὲ καὶ τῶν τῷ γένει προσηκόντων συμβάσας αὐτῷ συμφορὰς καὶ μιαιφονίας, καὶ τραγικὴν ἅπασαν δραματουργίαν ἐν δευτέρῳ τιθεῖσας, ἃς λαμπρῶς ὁ φιλαλήθης Ἰώσηπος ἐν τῇ κατ' αὐτὸν Ἰουδαϊκῇ διελήλυθεν ἱστορίᾳ, τό γε νῦν ἔχον διεξιέναι οὐ πρέπων οἶμαι καιρός· ὅπως δὲ θεομαχεῖν ἠρημένος θεηλάτῳ πληγεὶς μάστιγι ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, δίκαιον πάντως καὶ αὐτῶν ἐπακοῦσαι τῶν τοῦ ξυγγραφέως ῥημάτων, ἐν ἑπτακαιδεκάτῳ τῆς Ἀρχαιολογίας τὴν τοῦ βίου τούτῳ καταστροφὴν οὕτω διεξιόντος· « Ἡρώδῃ δὲ μειζόνως ἡ νόσος ἐνεπικραίνετο, δίκην ὧν παρενόμησεν ἐκπρασσομένου θεοῦ. Πῦρ μὲν γὰρ μαλακὸν ἦν, οὐδὲ πολλὴν ἀποσημαῖνον τοῖς ἐπαφωμένοις τὴν φλόγωσιν, ὅσην τοῖς ἐντὸς προσετίθει τὴν κάκωσιν· ἐπιθυμία δὲ δεινὴ τοῦ δέξασθαί τι ἀπ' αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἦν μὴ οὐχ ὑπουργεῖν· καὶ ἕλκωσις τῶν ἐντέρων, καὶ μάλιστα τοῦ κώλου δειναὶ ἀλγηδόνες· καὶ φλέγμα ὑγρὸν περὶ τοὺς πόδας καὶ διαυγές· παραπλησία δὲ καὶ περὶ τὸ ἦτρον κάκωσις ἦν· καὶ μὴν καὶ τοῦ αἰδοίου σῆψις σκώληκας ἐμποιοῦσα· πνεύματός τε ὀρθία ἔντασις, καὶ αὐτὴ λίαν ἀηδὴς ἀχθηδόνι τε τῆς ἀποφυρᾶς καὶ τῷ πυκνῷ τοῦ ἄσθματος· σπασμός τε περὶ πᾶν ἦν μέλος, ἰσχὺν οὐχ ὑπομενητὴν προστιθέμενος. Ἐλέγετο γοῦν ὑπὸ τῶν θειαζόντων, καὶ οἷς ταῦτα προαποφθέγγεσθαι σοφία προϋκειτο, ποινὴν τοῦ πολλοῦ δυσσεβοῦς ὁ Θεὸς εἰσπράττεσθαι παρὰ τοῦ βασιλέως. » Ταῦτα μὲν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ παρασημαίνεται ὁ Ἰώσηπος· ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ἱστοριῶν τῆς ἀλώσεως τὰ παραπλήσια διεξέρχεται ὧδέ πως γράφων· « Ἔνθεν αὐτοῦ τὸ σῶμα πᾶν ἡ νόσος διαλαβοῦσα, ποικίλοις πάθεσιν ἐμερίζετο. Πυρετὸς

B

C

D

80 CAPUT XV.

Ut Herodes primus immissa divinitus plaga, violenter mortuus sit ; historia ex decimo septimo libro Antiquitatum Josephi excerpta.

Herodes vero furoris sui percipiens fructus, in toto corpore divinitus provenientibus plagis affligitur, et male perit. Hujus regnum postea in quatuor partes divinum est. Quatuor enim reliquit filios. Et Archelaus quidem Judææ princeps constitutus est, Herodi Galilæa attributa (1). Philippus porro Ituræam et Trachonitidem regionem consecutus est ; quarto vero, Lysaniæ scilicet, Abilene obtigit. Quomodo, autem post injustissimam illam cædem, divina vindicta Horodem hunc (2), bellum Deo moventem sit ulta, quasi procœmium (quod dicitur) futurorum malorum exhibens, operæ pretium est commemorare. Atque equidem domesticas ejus calamitates, et qui ei ex uxore, liberis, eisque qui genere ei propinqui fuerunt, accidere casus, sanguinarios, cædesque nefarias, quæ omnes omnium tragœdiarum actiones longe post se relinquant, cum eas luculenter veritatis amator Josephus in Judaica temporum suorum historia commemorarit, in præsentia exponere tempestivum et commodum non est. Ut vero impius ille suscepto adversus Deum bello, divino multatus flagello, ex hominibus excesserit, æquum omnino est ex ejusdem historici cognoscere verbis : qui in decimo septimo *Antiquitatum* libro, ultimum vitæ ejus actum ita prosequitur : « Herodi autem morbus etiam atque etiam adaugebatur, vindictam atque supplicium pro flagitiis sceleribusque ejus ab eo sumente Deo. Lentus ei inerat ignis, non tam magnam contrectantibus ostendens inflammationem, quam intrinsecus sævam efficiens vexationem. Ab hoc malo gravis sumendi cibi proveniebat cupiditas, quem quidem non licebat illi non subministrare. Accedebat intestinorum exulceratio, potissimumque coli acres et acerbi dolores. Item inflammatio humida, quasi pellucens in pedibus. Nec absimilis in imo ventre exstabat excruciatio. Præterea et pudendorum putredo, vermes procreans. Item spiritus ardua et difficilis intensio, multum molestiæ acerbitatisque afferens, gravitate et dolore respirationis, frequentiaque anhelitus. 81 Insuper rigor et distensio membrorum omnium, cum vehementia et vi intolerabili. Itaque, qui Numine afflantur, divine, quique prædicere talia pro sapientia habent, Deum pœnam a rege ob pluri-

(1) Herodes ista etiam Antipas dictus.

(2) Herodes præter uxores alias, Mariammen ex fratre neptim, et alteram neptim filiam Simonis pontificis Samariten, in matrimonio habuit.

ma ejus impie facta, sumere renuntiabant. » Hæc quidem eo quo diximus loco adnotat Josephus. Sed enim in secundo quoque libro *Belli Judaici*, persimilia ad hunc modum scribit : « Corpus ejus omne morbus complexus, variis admodum doloribus distinebat. Febris id affligebat non admodum vehemens, pruritus extrinsecus obtinebat intolerabilis. Erant coli continui dolores, in pedibus tumores tanquam hydropis exstabant : accedebat imi ventriculi incensio, et membri pudendi putredo, vermes generans, Ad hæc et directa arduaque et difficilis gravisque spiratio, convulsionesque membrorum omnium, adeo ut divini pœnam scelerum tot morbos esse dicerent. Ille porro, cum tot tantisque conflictans malis, nihilominus vitam retinere conabatur : incolumitatemque sperans, curationem valetudinis meditabatur. Itaque Jordane transmisso, aquis calidis ad Callirrhoen, quæ in Asphaltiten lacum influunt, et propter dulcedinem potioni commodæ sunt, utebatur. Ibi cum medicis visum esset corpus ejus calido oleo fovere, in labrum demissum, ita dissolutum est, ut etiam lumina quasi mortuus resoluta torqueret. Cum autem tumultus a famulis moveretur, ad clamorem illorum, ad se rediit : et deinceps salute desperata, militibus quinquagenae viritim drachmas numerari, et ingentem pecuniam ducibus atque amicis dari jussit. Ipse porro in reditu Jerichuntem pervenit, insania jam correptus, et tantum non morti ipsi quidquam minitans. Hic prioribus suis sceleribus infandum adjicit flagitium. Convocatos enim ex quoquo totius Judææ vico insignes præcipuosque viros, in locum qui Hyppodromus dicitur, recludi jubet. Tum Solome (1) sorore et Alexa viro ejus accitis : Scio, inquit, Judæos propter mortem meam festos per lætitiam acturos dies. Ego autem per aliorum luctum complorari, et splendidas habere exsequias passum, si vos jussis meis et dictis audientes esse voletis. Viros hosce qui in custodiam sunt conjecti, simul atque exspiravero, circumfusis militibus, celerrime contrucidate, 82 ut cuncta Judæa cunctæque familiæ in funere meo lacrymentur. » Et post pauca verba idem historicus ait : « Ursum vero cum inedia tussique convulsiva distineretur, dolorum impatiens, fatalem mortem prævenire statuit, acceptoque malo, cultrum quoque poposcit ; consueverat enim eo per resectionem purgato, vesci. Deinde circumspiciens, ne quis, qui eum inhiberet, adesset, dextram sustulit, tanquam seipsum percussurus. » Insuper idem Josephus memoriæ mandavit, cum paulo ante mortem nativum germanumque filium jam tertium (2), quod antea duos per cædem sustulerat, necari jussisset, eum confestim vitam cum magno dolore et cruciatu finiisse.

μὲν γὰρ ἦν οὐ λάβρος· κνησμὸς δ' ἀφόρητος τῆς ἐπιφανείας ὅλης· καὶ κώλου συνεχεῖς ἀλγηδόνες· περί τε τοὺς πόδας ὡς ὑδροπιῶντος οἰδήματα· τοῦ τε ἥτρου φλεγμονή, καὶ αἰδοίου σηπεδὼν σκώληκας γεννῶσα· πρὸς τούτοις ὀρθόπνοια καὶ δύσπνοια, καὶ σπασμοὶ πάντων τῶν μελῶν· ὥστε τοὺς ἐπιθειάζοντας ποινὴν εἶναι τὰ νοσήματα λέγειν. Ὁ δὲ παλαίων τοσούτοις πάθεσιν, ὅμως τοῦ ζῆν ἀντείχετο, σωτηρίαν τε ἤλπιζε καὶ θεραπείας ἐπενόει. Διαβὰς γοῦν τὸν Ἰορδάνην, τοῖς κατὰ Καλλιῤῥόην θερμοῖς ἐχρῆτο· ταῦτα δ' ἔξεισι μὲν εἰς τὴν ἀσφαλτῖτιν λίμνην· ὑπὸ γλυκύτητος δ' ἔστι καὶ πότιμα. Δόξαν δ' ἐνταῦθα τοῖς ἰατροῖς ἐλαίῳ θερμῷ πᾶν ἀναθάλψαι τὸ σῶμα, χαλασθὲν εἰς ἐλαίου πλήρη πύελον, ἐκλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμούς. Ὡς δὲ τεθνεὼς ἀνέστρεψε, θορύβου τε ὑπὸ τῶν θεραπόντων γενομένου, πρὸς μὲν τὴν φωνὴν ἀνήνεγκεν, εἰς δὲ τὸ λοιπὸν ἀπογνοὺς τὴν σωτηρίαν, τοῖς τε στρατιώταις ἀνὰ δραχμὰς πεντήκοντα ἐκέλευσε διανεῖμαι, καὶ πολλὰ χρήματα τοῖς ἡγεμόσι καὶ τοῖς φίλοις. Αὐτὸς δὲ ὑποστρέφων, εἰς Ἱεριχοῦντα παραγίνεται, μελαγχολῶν ἤδη, καὶ μόνον οὐκ ἀπειλῶν αὐτῷ τι τῷ θανάτῳ. Προέκοψε δὲ εἰς ἐπιβουλὴν ἀθεμίτου πράξεως· τοὺς γὰρ ἀφ' ἑκάστης κώμης ἐπισήμους ἄνδρας ἐξ ὅλης Ἰουδαίας συναγαγών, εἰς τὸν καλούμενον Ἱππόδρομον ἐκέλευσε συγκλεῖσαι. Προσκαλεσάμενος δὲ Σαλώμην τὴν ἀδελφὴν καὶ τὸν ἄνδρα ταύτης Ἀλεξᾶν, Οἶδα, ἔφη, Ἰουδαίους τὸν ἐμὸν ἑορτάσοντας θάνατον· δύναμαι δὲ πενθεῖσθαι δι' ἑτέρων καὶ λαμπρὸν ἐπιτάφιον σχεῖν, ἂν ὑμεῖς θελήσητε ταῖς ἐμαῖς ἐντολαῖς ὑποκρῖναι. Τούσδε τοος φρουρουμένους ἄνδρας, ἐπειδὰν ἐκπνεύσω τάχιστα κτείνατε, περιστήσαντες τοὺς στρατιώτας, ἵνα πᾶσα ἡ Ἰουδαία καὶ πᾶς οἶκος ἐπ' ἐμὲ δακρύσῃ. Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· Αὖθις δὲ, καὶ γὰρ ἐνδείᾳ τροφῆς καὶ βηχὶ σπασμώδει διετείνετο, τῶν ἀλγηδόνων αἰσθηθεὶς, φθάσαι τὴν εἱμαρμένην ἐπεβάλετο. Λαβὼν δὲ μῆλον ᾔτησε καὶ μαχαίριον· εἰώθει γὰρ ἀποτέμνων ἐσθίειν· ἔπειτα περιαθμήσας, μή τις ὁ κωλύσων αὐτὸν εἴη, ἐπῆρε τὴν δεξιὰν ὡς πλήξων ἑαυτόν. » Ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἱστορεῖ, ἕτερον αὐτοῦ γνήσιον παῖδα πρὸ τῆς ἐσχάτης τοῦ βίου τελευτῆς τρίτον ἐπὶ δυσὶν ἤδη προαπηρτμένοις δι' ἐπιταγῆς ἀνελόντα, παραχρῆμα τὴν ζωὴν οὐ μετὰ σμικρῶν ἀποῤῥῆξαι τῶν ἀλγηδόνων.

(1) Salome Herodis regis soror, Mariammæ filios Alexandrum et Aristobulum, parricidii apud fratrem accusavit : quos ille primum in vincula conjectos, deinde innocentes laqueo necari jussit.

(2) Fuit is Antipater, quem ei adhuc privato Dosis conjux genuerat.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Περὶ τῆς τετραρχίας τῶν παίδων Ἡρώδου· καὶ ὡς Ἀρχελάου τῆς ἰδίας τετραρχίας τῶν Ἱεροσολύμων πρὸς τοῦ Καίσαρος ἀπελαθέντος, Πόντιος Πιλᾶτος τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τῆς Τιβερίου ἀρχῆς διάδοχος τῆς ἐκείνου τετραρχίας γίνεται.

Τὸ μὲν οὖν πέρας τῆς Ἡρώδου τελευτῆς τοιοῦτον, ποινὴν δικαίαν ἐκτίνοντος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλῆς· δι' ἣν καὶ τὴν ἐν Βηθλεὲμ νεολαίαν ἀπηνῶς ἐξεθέρισε. Τοῦτον δὲ Ἀρχέλαο, ὁ παῖς διαδέχεται· ὃ δὴ καὶ ὁ εὐαγγελιστής φησιν, Ἀκούσας δὲ, λέγων, ὁ Ἰωσὴφ ὅτι Ἀρχέλιος βασιλεύει ἀντὶ Ἡρώδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἔναγχος γὰρ τῆς τελευτῆς γενομένης, οὔπω εἰς ἀρχὰς πολλὰς ἡ βασιλεία διήρητο. Συνᾴδει δὲ τῷ λόγῳ καὶ ὁ προῤῥηθεὶς συγγραφεύς· Ἐκ διαθηκῶν Ἡρώδου τοῦ πατρὸς, κρίσει τε Αὐγούστου τοῦ Καίσαρος, λέγων, τὴν τῶν Ἰουδαίων βασιλείαν κληρώσασθαι τὸν Ἀρχέλαον, τοὺς δ' ἀδελφοὺς αὐτοῦ τριτημόριά που ἕκαστον τῆς πατρικῆς ἀρχῆς σχεῖν. Καὶ οἱ μὲν τὰς σφῶν τετραρχίας διεῖπον ἕκαστος· ὁ δ' Ἀρχέλαος μετὰ ἔνναετῆ χρόνον τῆς ἀρχῆς ἀποσφαιρισθεὶς, τὸν Πόντιον Πιλᾶτον ἐπὶ τῇ αὐτοῦ τετραρχίᾳ ἔσχε διάδοχον, κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Τιβερίου ἀρχῆς· ὡς ὁ αὐτὸς καὶ τοῦτο ὑποδηλοῖ συγγραφεὺς, « Δωδεκάτῳ ἐνιαυτῷ τῆς Τιβερίου βασιλείας, λέγων, ἐπίτροπος τῆς Ἰουδαίας καθίσταται Πιλᾶτος, φίλος αὐτῷ καὶ συνήθης ὢν ἐν τοῖς μάλιστα. Ἐφ' ὅλοις τε δέκα ἔτεσι τῇ ἐπιτροπῇ παραμεῖναι, καὶ ἐς αὐτὴν σχεδὸν τοῦ Τιβερίου τὴν τελευτήν· » ὡς ἐντεῦθεν πλάσμα εἶναι συνάγεσθαι τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπομνήματα, ὕστερά που πολλῷ τῷ χρόνῳ γεγεννημένα· καὶ ὁ χρόνος πρό τινος ἄλλου εἰς ἔλεγχον τοῦ ψεύδους καθίσταται· περί που γὰρ τὸ ἕβδομον ἔτος τῆς Τιβερίου ἀρχῆς τὰ κατὰ σωτήριον τολμηθέντα περιέχει πάθος ἐκεῖνα· καθ' ὃν καιρὸν οὔπω Πιλᾶτος τῇ Ἰουδαίᾳ ἐπέστη, ὡς ὁ δηλωθεὶς Ἰώσηπος ἱστορεῖ, κατὰ τὸ δωδέκατον ἐπιστῆναι τοῦτον τῇ Ἰουδαίᾳ σαφῶς παριστῶν. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

A

CAPUT XVI.

De tetrachia filiorum Herodis : et ut Archelao ex Hierosolymorum tetrarchia a Cæsare dejecto. Portius Pilatus duodecimo anno imperii Tiberii successor in illius tetrarchia factus sit.

Hic igitur Herodis obitus fuit, justam pœnam ab eo sumentibus iis, quas Servatori tetenderat, insidiis : per quas in Bethlehem novum innocentium infantum examen crudelissime concidit. Huic autem Archelaus (1) successit filius, quod ipse etiam evangelista dicit, cum inquit : *Audiens autem Joseph, quod Archelaus pro Herode patre ipsius regnaret*, etc. Quod enim nuper admodum ille mortem obiisset, nondum in plures ditiones regnum fuerat B divisum. Consentit vero cum his etiam quem antea nominavimus scriptor, ex testamento Herodis patris, et judicio Augusti Cæsaris, inquiens, Judæorum regnum Archelaum consecutum esse : fratres autem ejus trientem quemque reliqui paterni regni obtinuisse. Atque illi suas quidem quisque administrarunt tetrarchias. Archelaus autem nono exacto anno, regno pulsus (2). Pontium Pilatum in tetrarchia sua successorem habuit, duodecimum imperante Tiberio annum, ut idipsum idem scriptor subindicat, « Duodecimo Tiberii anno, inquiens, procurator Judææ constitutus est Pilatus, Tiberio quam maxime amicus atque familiaris : totosque annos decem procurationem eam, ad ipsum prope Tiberii obitum, obtinuit. » **83** Ut inde facile sit colligere, figmentum esse, quæ de actis monumentisque Pilati contra Servatorem nostrum editis C sunt jactata (3) : utpote cum ea longo tempore posteriora reperiantur, tempusque ipsum ante alia præcipue mendacium redarguat. Siquidem ea ipsa acta et monumenta salutarem passionem et necem, quæ temerario ausu Christo est illata, in septimum imperantis Tiberii annum referunt : quo tempore nondum Pilatus Judææ præfuit, ut Josephus ipse scribit, duodecimo scilicet demum anno eum Judææ præfectum esse aperte astruens. Ac de his hæc sic dicta sint.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ γενομένων· καὶ περὶ τοῦ προγόνου αὐτοῦ Τιβερίου τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διαδεξαμένου· καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν μερικὴ διηγησις.

Καῖσαρ δὲ Αὔγυστος πλείστοις κατορθώμασι μέγας γενόμενος, καὶ μόναρχος πρῶτος ἀναῤῥηθεὶ, ἤδη δὲ καὶ τῷ χρόνῳ προήκων, Πυθῶδε παραγίνεται. Ἑκατόμβην δὲ τῷ δαίμονι θύσας, διεπυνθάνετο τίς δὴ μετ' αὐτὸν τοὺς Ῥωμαϊκοὺς ἄξονας διιθύνειεν. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖθεν οὐ προῆει ἀπόκρισις, καὶ δευτέραν προσῆγε θυσίαν· καὶ αὖθις ἀνήρετο, ἵνα

D

CAPUT XVII.

De obitu Augusti Cæsaris et quæ sub eo acciderint; et de Tiberio qui ei successit, rerumque sub Tiberio actarum ex parte quadam commemoratio.

Cæsar autem Augustus quam plurimis præclare feliciterque gestis rebus clarus, primusque ipse monarcha renuntiatus, provectiore jam ætate ad oraculum Pythii Apollinis venit : et sacrificio omnium maximo, quod hecatombe dicitur, dæmoni oblato, quæsivit, quisnam post eum Romanum administaturus esset imperium ? At cum

(1) Archelaus Herodis filius Judææ rex, Glaphyram Archelai Cappadocum regis filiam, Alexandri fratris sui relictam viduam, contra leges uxorum duxit.

(2) Archelai exsilium Viennæ Galliæ, ubi etiam mortuus est.

(3) Acta quæ sub nomine Pilati adversus Christum olim circumferebantur fictitia.

nullum ederetur responsum, alterum quoque adjecit sacrificium, denuoque rogavit, quid ita oraculum pluribus verbis uti solitum, nunc tandem ad hunc modum respondit :

Me puer Hebræus (1), *divos Deus ipse gubernans,*
Cedere sede jubet, tristemque redire sub Orcum :
Aris ergo dehinc tacitus abscedito nostris.

Tali responso accepto, Cæsar Romam est reversus, atque ibi in Capitolio aram maximam exstruxit, cum ejusmodi Latina inscriptione : *Ara primogeniti Dei.* Hoc imperante, Athenienses seditionem rebellionemque primum sunt moliti. Cæterum cum brevi pœnas excitati tumultus dedissent, a cœpto destiterunt Is quoque Romanorum civium censu acto, numerum iniit : invenitque myriades tredecim, bis mille et triginta septem. Sed enim cum quadraginta tres, sive, ut aliis placet, quadraginta octo annos ipse imperator fuisset (2), et supra septuaginta quinque annos vitæ totius cursum produxisset, morbo tandem oppressus, inter homines esse desiit. **84** Quo tempore solis traditur fuisse deliquium, et fames præterea maxima, et scilicet denariis multis unus frumenti compararetur medimnus. Ubi porro ille ita vitam finiit, Tiberius, privignus ejus, Romanum suscepit imperium. Sub quo quatuordecim minoris Asiæ urbes terra motu concidisse (3), memoriæ proditum est : quarum nomina sunt, Ephesus, Magnesia, Sardis, Mosthene, Hierocæsarea, Philadelphia, Timolus, Timus, Myrina, Cyme, Apollonia, Hyrcania Dia [Cibyra (4)]. Tiberius porro maximis copiis contra Persas progressus, legationibus eorum cessit, bellum solvit, et tributum eos pendere coegit. Ac illi quidem imperata fecere. Ipse autem ab expeditione ea revertens, Antiochiam divertit : quam splendidius magnificentiusque exornare constituens, muro firmo et inexpugnabili cinxit, porticus exstruxit, columnis æreis, statuis, aliisque ædificiis variis exornavit. Templa quoque Jovi, Dionysio, Castorique et Polluci ædificavit. Plurimaque præterea alia illum opera ibi perfecisse ferunt. Opus quoque ejus est Judææ celebris urbs Tiberias, et quæ in Thracia est Tiberia. Expulsis autem qui Cæsareæ Cappadocum post Archelaum tyrannidem exercebant, vectigalem eam Romanis fecit. Porro ad urbium rectores ac magistratus scripsit, si quid forte cum contra leges mandare contingeret, eos id approbare et exsequi, utpote per inscitiam commissum, non debere. Morem quoque illum habuit, ut non facile aut celeriter magistratus et præfecturas mutaret, aut administrationem eis abrogaret, qui rerum publicarum gubernationem sortiti essent. Ejusque rei quibusdam causam inquirentibus,

τί τὸ πολύφθογγον μαντεῖον νῦν ἄναυδον · τὸ δὲ μικρὸν διαλιπὸν ἀνεῖλεν αὐτῷ ·

obticuisset ? Tum illud, parva interposita mora,

Παῖς Ἑβραῖος κέλεταί με, θεὸς μακάρεσσιν [ἀνάσσων,
Τόνδε δόμον προλιπεῖν καὶ ἄϊδος αὖθις ἱκέσ- Λοιπὸν ἄπιθι ἐκ προδόμων ἡμετέρων. [θαι.

Τοιαῦθ' ὁ Καῖσαρ χρησθείς, ἐπανήκων εἰς Ῥώμην περὶ τὸ παρ' αὐτῷ Καπετώλιον βωμὸν μέγιστον ἱδρυσάμενος, ποιάδε Ῥωμαϊκοῖς ἐπέγραψε γράμμασι· Βωμὸς οὗτός ἐστι τοῦ πρωτογόνου Θεοῦ. Τούτου δὲ τὴν ἀρχὴν διαθύνοντος, στασιάζειν Ἀθηναῖοι πρώτως ἐπέβαλον. Οὐκ ἐπὶ πολὺ δὲ δίκας τῆς στάσεως εἰσπραχθέντες, τῆς πείρας ἀπέσχοντο. Οὕτος δὴ καὶ τοὺς τῆς Ῥώμης ἐποίκους ἀριθμῷ διαθέμενος, εὗρεν ἀνδρῶν μυριάδας τρισκαίδεκα, καὶ πρὸς ἑπτὰ καὶ τριάκοντα δισχιλίους. Τρία μὲν οὖν καὶ τεσσαράκοντα ἔτη, ὡς δ' ἑτέροις δοκεῖ, ὀκτώ τε καὶ μ', μονοκράτωρ ἐγένετο, ὑπὲρ δὲ τὰ ε' καὶ ο' τὸν ὅλον τῆς ζωῆς διανύσας χρόνον · τούτων δὲ ς' καὶ ν' τὸ σύμπαν βεβασιλευκὼς, καὶ νόσῳ περιπεσών, ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο. Καθ' ὃν δῆτα καιρὸν ἡλιακὴν ἔκλειψιν καὶ μέγαν ἱστόρηται γενέσθαι λιμὸν, ὡς δηναρίων πολλῶν τὸν τοῦ σίτου πιπράσκεσθαι μέδιμνον. Ἐκείνου δ' οὕτω τὸ βιοῦν ἐκμετρήσαντος, ὁ τούτου πρόγονος Τιβέριος τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν διαδέχεται · ἐφ' οὗ καὶ δεκατέσσαρες πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας σεισμῷ πεσεῖν ἱστοροῦνται · αὗται δ' εἰσὶν Ἔφεσος, Μαγνησία, Σάρδεις, Μωστηνὴ, Ἱεροκαισάρεια, Φιλαδέλφεια, Τμῶλος, Τίμος, Μυρίνα, Κύμη, Ἀπολλωνία, Ὑρκανία, Δία, καὶ * Χειρὶ δὲ βαρείᾳ Τιβέριος κατὰ Περσῶν ἐστρατεύσας, ἐπείπερ ταῖς ἐκείνων εἴκων πρεσβείαις τὴν μάχην διέλυε, φόρους τελεῖν κατηνάγκαζε. Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο · ἐκεῖθεν δ' ἐπανήκων τὴν Ἀντιόχου εἰσήλαυνε. Φιλοτίμως δὲ περὶ ταύτην διατεθείς, τείχει μὲν αὐτὴν περιβάλλει στερρῷ καὶ ἀδαμαντίνῳ · ἐμβόλοις τε ἀνεγείρει · στήλαις τε χαλκαῖς, καὶ ἀγάλμασι, καὶ ἄλλαις ποικίλαις κατεκόσμει ταύτην οἰκοδομαῖς · καὶ νεὼς ἀνίστη Διΐ τε καὶ Διονύσῳ καὶ Διοσκούροις · καὶ πλεῖστα ἕτερα θαύματος ἔργα τοῦτον ἐκεῖ τελέσαι φασίν. Ἔργον τῆς ἐκείνου χειρὸς καὶ ἡ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν περιφανὴς πόλις Τιβεριὰς, καὶ ἡ κατὰ τὴν Θρᾴκην ἑτέρα Τιβερὶς ὄνομα ἔσχεν. Ἐξελάσας δὲ καὶ τοὺς μετ' Ἀρχέλαον τῆς Καππαδοκῶν τυραννοῦντας, ὑπόφορον Ῥωμαίοις τὴν Καισάρειαν ἐποιήσατο. Τοῖς μὴν τῶν πόλεων ἄρχουσιν ἔγραφεν, ὡς Εἴ τι δ' ἂν παρὰ τοὺς νόμους ἐπιτάξαι με γένοιτο, μὴ προσέχειν ὡς ἀγνοίᾳ πράττοντα. Εἴθιστο δ' αὐτῷ μηδὲ ταχέως ἀμείβειν καὶ τῆς διοικήσεως ἐξιστᾶν τοὺς τὰ κοινὰ διέπειν λαχόντας. Τινῶν δὲ πυνθανομένων τὸ αἴτιον, ἀποκρίνασθαι, Φύσει, λέγων, τοῖς ἄρχουσι τὸ πλεονεκτεῖν,

(1) Παῖς Ἑβραῖος κέλεταί με, θεὸς μακάρεσσιν [ἀνάσσων,
Τήνδε δόμον προλιπεῖν τε καὶ ἄϊδος αὖθις [ἱκέσθαι.
Λοιπὸν ἄπιθι σιγῶν ἐκ βωμῶν ἡμετέρων.
[Suidas, in dictione Αὔγουστος.

(2) Quinquaginta septem. (**Euseb. lib. I, Histor. eccles.** cap. 9.)

(3) Terræmotus sub Tiberio existimatur is esse, qui in passione Christi accidit.

(4) Phn. lib. II, cap. 84 ; **Cornel. Tacit. lib. II.**

καὶ ἡ τοῦ πλείονος ἔφεσις αὐτοῖς ἐστι περισπούδαστος. Νωθεῖς τοίνυν περὶ τὸ κτᾶσθαι τὰ πλείονα, ταῖς ἀρχαῖς ἐγχρονίζοντες· ὥσπερ δὴ καὶ αἱ μυῖαι, ἐπιπολὺ τοῖς τῶν σωμάτων ἕλκεσιν ἐφιζάνουσαι, ἔλαττον ἀνιάσουσι, τοῦ ἰχῶρος καὶ τῶν ἑλκῶν εἰς κόρον ἐμφορηθεῖσαι Χεῖρον δ' ἂν ἀνιάσεται ὁ βρύων τοῖς ἕλκεσιν, εἴγε τις τὰς κορεσθείσας μυωπίσας, λιμωττούσας ἄλλας ἐπιθέσθαι παρασκευάσει τοῖς τραύμασιν. Οὗτος καὶ τὸν Πόντιον Πιλᾶτον, ὡς εἴρηται, ἀντὶ Ἀρχελάου τοῦ υἱοῦ Ἡρώδου ἡγεμόνα, οὐ βασιλέα, τῇ Ἰουδαίᾳ ἐκπέμπει, δωδέκατον τῇ ἀρχῇ ἐνιαυτὸν διανύων.

A respondit : Natura esse omnes, qui rerum administrationi præsint, pecuniæ cupidos, plurimumque studii ad rem magis magisque augendam eos collocare. Cæterum si diutius in magistratu versentur, segniores ad quæstum faciendum fieri : itidem ut muscas, quæ si longius corporum ulceribus insideant, minus graves aut molestæ fiunt, quippe sanie ulcerum ad satietatem usque refertæ : et cum qui ulceribus scateat, durius acceptum afflictumque iri, si saturis jam repulsis, famelicas alias ad vulnera admittere velit. Is quoque, ut dixi, Pontium Pilatum, pro Archelao filio Herodis, præsidem, non regem, in Judæam misit, duodecimo imperii sui anno.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς διδασκαλίας Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· καὶ περὶ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ· ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου.

85 CAPUT XVIII.

B *De præconio et doctrina Joannis Baptistæ, et de baptismo Christi ; insuper et de testificatione Joannis.*

Ἔτει δὲ πεντεκαιδεκάτῳ μὲν Τιβερίου, τρίτῳ δὲ τῆς ἡγεμονίας Πιλάτου, καὶ τῶν τριῶν τετραρχούντων, Ἡρώδου τοῦ νεωτέρου, Φιλίππου τε καὶ Λυσανίου, τῶν ἀδελφῶν μὲν Ἀρχελάου, παίδων δὲ τοῦ πρώτου Ἡρώδου, Ἄννα δὲ καὶ Καϊάφα τὴν ἀρχιερατείαν κατὰ τὰς ἐφημερίας διιθυνόντων αὐτῶν, τότε δὴ κατὰ τὸν θεόπνευστον εὐαγγελιστὴν ῥῆμα Κυρίου ἐπ' Ἰωάννην τὸν Ζαχαρίου υἱόν, ἔτος ἐπὶ τῆς ἐρήμου τριακοστὸν καὶ μικρόν τι πρὸς διατρίβοντα γεγονὸς, βάπτισμα μετανοίας κηρύττειν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν ἐπέταττε. Καὶ παρῆν ὁ Ἰωάννης, ἄνθρωπος μὲν τὸ φαινόμενον, θεοειδὴς δέ τις καὶ ὑπερκόσμιος τὸ νοούμενον· καὶ ὡς ἂν τις εἴποι, ἄγγελος μετὰ σώματος, μόνῳ γνησίως ἐσχολακὼς τῷ Θεῷ· ἦθος ἄμικτον καὶ πάμπαν ἀλλότριον τῆς κοσμικῆς ματαιότητος· ἀκτησίᾳ παντελεῖ καὶ ἀσιτίᾳ, ἀγνότητί τε βίου καὶ ἀπαθείᾳ, καὶ νοὸς ἁπλότητι σφόδρα κατακοσμούμενος· οὐδένα μὲν ἀνθρώπων ἐπαγόμενος, περικύκλῳ δὲ πάσαις ἀρεταῖς οἷά τις δορυφορούμενος βασιλεύς. Καὶ δὴτα ἐστήκει πᾶσι τὸ θεηγόρον στόμα ἀνεῖς, καὶ κατάλληλον ἑκάστῳ θεοπνεύστως διδασκαλίαν ἐπισυνείρων, καὶ γλυκίῳ μέλιτος ῥέων αὐδήν· καὶ πλουσίοις μὲν τὴν ἐλεημοσύνην παραζευγνὺς, ἄρχουσι δὲ τὰς τῆς δικαιοσύνης ἰσονομίας· τελώναις δὲ καὶ εἰσπράττουσι τὸ ἀνεπαχθές τε καὶ ἥμερον, καὶ τὸ μὴ πέρα τοῦ διατεταγμένου ποιεῖν· στρατείᾳ δ' ἐσχολακόσιν ὑπετίθει ἥκιστα τοὺς πλησίον διασείειν, ἢ συκοφαντεῖν αἱρεῖσθαι, τοῖς δὲ ἰδίοις ὀψωνίοις ἕκαστον ἀρκεῖσθαι ἐννομοθέτοις. Καὶ νέοις μὲν τὴν κατὰ τῶν παθῶν εἰσηγεῖτο ἐγκράτειαν· γέρουσι δὲ καὶ πᾶσιν ἁπλῶς νοῦν ἔχουσι φρόνησιν ἐνετίθει, καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν ἐνῆγε· καὶ τέλος ἀριδήλως ἐδείκνυ καὶ συνεβίβαζεν, ὥστ' εἰδέναι πάντας σαφῶς, αὐτὸν μὲν προαπεστάλθαι τοῦ ὅσον ἤδη ἥκοντος Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ προλαβεῖν ἐς ὅσον τὰς ὁδοὺς ἐκείνου προευτρεπίσοντα τῇ μετανοίᾳ καὶ τοῦ ὕδατος βαπτισμῷ· αὐτὸν δ' ὅσον οὔπω παρεῖναι, πυρὶ καὶ ἁγίῳ βαπτίζοντα Πνεύματι, διακρινοῦντά τε τὸν σῖτον, καὶ ὅσοι τὸν ἀχυρώδη βίον προείλοντο. Οὕτω ἡ πρόδρομος τοῦ

Verum enimvero, quintum decimum annum Tiberio imperante, tertium vero Pilato Judææ præsidente, tribusque tetrarchis, videlicet Herode juniore, Philippo et Lysania, Archelai quidem fratribus, Herodis autem filiis ditiones suas regentibus, nec non Anna et Caipha pontificatum per vices suas administrantibus, juxta divinitus afflatum evangelistam, verbum Domini super Joannem Zachariæ filium, qui tricesimum jam annum, et paulo longius in solitudine vixerat, factum, ut in Judæa baptismum pœnitentiæ prædicaret, ei injunxit. Et præsto erat Joannes ; homo quidem ille aspectu primo visus, cæterum mente ipsa et animo C divinus prorsus atque magnificentissimus, et ut quispiam dicat, angelus corpore assumpto, uni sincere omninoque vacans Deo, moribus puris, et ob omni mundana vanitate alienissimus. Non possessio illi, non alimenta aliqua erant : cæterum innocentia sanctitasque vitæ, et mens nullis obnoxia affectionibus, animusque simplicitate ornatissimus. Nec ille hominem quemquam aut comitatum secum ducendo trahebat : at circumcirca omni omnium virtutum genere, perinde atque satellitio plurimo conspicuus rex, circumdatus erat. Stabat itaque ille ad omnes divinum plane os aperiens, competentem unicuique, eamque divinitus inspiratam doctrinam proponeus,

D *Melleque depromens dulcem magis ore loquelam.*

Siquidem divitibus et opulentis eleemosynam et misericordiam commendabat : principibus viris et magistratibus æquas justitiæ proponebat leges. publicanis tributorumque exactoribus, ne cuipiam graves essent et molesti, neve quidquam præter constitutum peterent, lenitatem subijciebat et clementiam : stipendia autem facientes militiamque sectantes, ne proximos suos concuterent, arteve et dolo malo per sycophantiam circumvenirent, sed ut quisque eorum stipendio suo contentus esset, cohortabatur. Juvenes porro moderationem affe-

ctionum et continentiam perturbationum docebat; senibus omnibusque aliis mente acri valentibus prudentiam deprædicabat, et ad uberiorem eos Dei cognitionem adducebat. **86** Postremo aperte, ne id quemquam lateret, declarans confirmabat, se præmissum esse ei qui jam prope adesset, Servatori Christo, ad occupandas quamprimum expediendasque vias illius, pœnitentiæ disciplina et aquæ baptismo. Illum autem ipsum jamjam affuturum, qui igne et Spiritu sancto baptizaturus, atque triticum (1) et eos qui inutilem et infructuosam atque adeo palearem vitam egissent, discreturus esset. Ad hunc modum prævia Verbi vox ad se accedentes Jordanis fluvii undis, præcedente peccatorum confessione, immittebat, præcidaneisque expiationibus per aquam purgabat, et advenienti illi reponebat certoque reservabat. Cum et exspectatus ipse Jesus ex Galilæa progressus, tanquam unus e vulgo advenit, baptismum subiturus : fortasse quidem, ut contactu suo undam sacraret et benediceret, revera autem simul et baptistam ipsum divinum attingentem verticem sanctificaret, et aquam cum fide excepturis Spiritum sum communicaret, fidemque faceret, mandatum a Deo esse baptismi Joannis ministerium dudum ad justitiam, id admittentibus et recipientibus datum. Itaque cum manu ejus tingitur et baptizatur, qui terra genitus esset, tum undis abluitur ille, qui natura inviolatus, solusque mumdus et purus est, nimirum a peccato repurgans (2). Sed euim hujus tantæ et tam sublimis, quæque naturam ipsam superet, submissinis et humilitatis, maximum illum naturamque itidem supergredientem retulit honorem, quod ei ex undis prodeunt portæ cœli aperiuntur, et Spiritus sanctus columbæ specie super ipsum descendit, perpetuoque in ipso corporaliter manet. Factum id, cum propter volucris ipsius puritatem, tum quod columba olim diluvii finem læto prædixit nuntio ; et nunc quoque secum, in eum qui testimonio comprobabatur e cœlo fulminis sono, Patris vocem traxit clare et diserte, Filium hunc dilectum et unigenitum, voluntatemque suam in hoc uno, beneplacitumque omne et benedictionem esse, promulgantem. Hic igitur Joannes, major omnibus ipsissimæ veritatis testimonio confirmatus, baptismi ministerio, ita uti decuerat, quam optime defunctus, sponso Christo sponsam Ecclesiam decentissime amplissimeque desponsavit, **87** agnum Dei Christum voce clarissima mundi totius peccatum corpore suo, quod

A Λόγου φωνὴ, τοὺς προσιόντας τοῖς Ἰορδανείοις ἐνιεῖσα ῥείθροις, προηγουμένης τῆς τῶν ἐπταισμένων ἐξαγορείας, καὶ ταῖς προτελεστηρίοις καθάρσεσι διὰ τοῦ ὕδατος προαγνίζουσα, εἰς τὸν μετ' αὐτὸν ἐρχόμενον ἑταμιεύετο ἀσφαλέστατα. Εὐθὺς, οὖν καὶ αὐτὸς ὁ προσδοκώμενος Ἰησοῦς, τῆς Γαλιλαίας ἀφορμηθεὶς ὡς εἷς τῶν πολλῶν, προσεισι τὸ βάπτισμα ἐκδεξόμενος· τυχὸν μὲν ὥστε καὶ τὸ ὕδωρ τῇ ἁφῇ εὐλογῆσαι, ἁγιάσων δὲ καὶ τὸν Βαπτιστὴν τῆς θεαρχικῆς ἁπτόμενος κορυφῆς, καὶ τοῖς καναδεδεγμένοις τὸ ὕδωρ ἐκ πίστεως καὶ τὸ Πνεῦμα παρ' ἑαυτοῦ προστιθεὶς· πίστιν τε διδοὺς, ὡς ἐντολὴ Θεοῦ ἡ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου διδασκαλία, ἄνωθεν εἰς δικαιοσύνην τοῖς προσιεμένοις δεδωρημένη. Ταῦτ' ἄρα καὶ παλάμῃ βαπτίζεται γηγενοὺς, καὶ ὁ τῇ φύσει
B ἀπρόσιτος καὶ μόνος καθαρὸς ὕδασιν ἀπολούεται, ἐμὲ τῆς ἁμαρτίας ἀποκαθαίρων. Καί γε τῆς ὑπερφυοῦς αὐτοῦ ταπεινώσεως γέρας οἷον ἄξιον καὶ ὑπερφυὲς ἐκομίζετο τὸ ἀνεπτύχθαι μὲν αὐτῷ ἀνερχομένῳ τοῦ ὕδατος τὰς πύλας τοῦ οὐρανοῦ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον εἶδει περιστερᾶς ἐπ' αὐτὸν ἐλθεῖν, καὶ εἰσαεὶ μένειν σωματικῶ· ἐπ' αὐτόν. Ὁμοῦ μὴν διὰ τὸ καθαρὸν τοῦ πτηνοῦ, ἅμα δὲ καὶ ὅτι περιστερὰ πάλαι ποτὲ τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ λύσιν εὐηγγελίσατο, καὶ νῦν εἵλκεν ἐπὶ τὸν μαρτυρούμενον τὴν φωνὴν τοῦ Πατρὸς ἄνωθεν ἠχῳ βροντῆς, διάτορον ἐξηχοῦσαν. Υἱὸν τοῦτον ἀγαπητὸν ἅτε δὴ μονογενῆ ὄντα προσμαρτυροῦσαν, καὶ τὸ θέλειν ἐκείνου ἐν τούτῳ ὂν, καὶ τὴν τοῦ καλοῦ παντὸς δόκησίν τε καὶ εὐλογίαν. Ὁ μὲν οὖν Ἰωάννης μείζων πάντων ὑπὸ
C τῆς αὐτοαληθείας μαρτυρηθεὶς, καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος διακονίαν ἀριστα καὶ ὡς ἐχρῆν ἐκείνῳ ἐξηνυκὼς, καὶ τῷ νομφίῳ Χριστῷ τὴν νύμφην Ἐκκλησίαν θεοπρεπῶς κατεγγυησάμενος, καὶ ἀμνὸν θεοῦ τὸν Χριστὸν τοῖς πᾶσι διατρανώσας, τὴν κοσμικὴν ἁμαρτίαν τῷ ἰδίῳ καὶ ἀπαθεῖ αἴροντα σώματι, οὐ τῷ Ἀνδρέᾳ καὶ Πέτρῳ μόνον, καὶ πᾶσι τοῖς τηνικάδε ὁμιλοῦσιν αὐτῷ, ἀλλὰ κἀὶ παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ ταῖς ἑφεξῆς ἁπάσαις δηλαδὴ γενεαῖς τῶν ἀνθρώπων, Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεὸν Λόγον ἄνωθεν ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἐρχόμενον, δοτῆρά τε τοῦ Πνεύματος, καὶ τῆς υἱοθεσίας ἀρχὴν καὶ πηγὴν ὄντα τοῖς αὐτῷ πιστεύουσιν ὁ θεοπτικώτατος ἀνεγγέλλων, καὶ φίλον μὲν ἑαυτὸν τῷ τῆς φιλανθρωπίας ὑπερβάλλοντι εἶναι ἐκείνου, μὴ οἷόν δὲ ὄντα τῶν τῆς οἰκονομίας λόγων μηδὲ τὴν ἐσχάτην καὶ
D βραχυτάτην λύσιν εὑρεῖν, διὰ τὴν φυσικὴν ταπεινότητα, τρανῇ πᾶσι γλώσσῃ ἐκήρυξέ τε καὶ ἐπιστώσατο.

affectionibus deterioribus omnibus carere, tollentem : non tantum Andrææ et Petro, omnibusque qui tum cum eo conversabantur, sed et toti mundo et omnibus deinde generationibus hominum designavit : Filium illum Dei, et Deum Verbum, cœlitus propter salutem omnium demissum, datoremque Spiritus, et adoptionis filiorum Dei principium et fontem, omnibus illi credentibus, spectator ipse Dei annuntians. Et amicum quidem se ejus, pro excellenti illius in genus humanum charitate est professus : sed ita tamen, ut œconomiæ et administrationis ejus rationum ne infimam quidem et minimam, propter naturalem tenuitatem, disquisitionem invenire possest. Id ille ore claro et diserto omnibus deprædicavit, et persuadere est conatus.

(1) Paleæ sunt apostasia. Frumentum ii qui ad Deum fide fructificant. (Iren.)

(2) Peccata quæ non detulit, nos abluendo sustulit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ.

Ὡς εἰς ἔλεγχον ὁ Ἰωάννης τῷ Ἡρῴδῃ κατέστη διὰ τὴν Ἡρωδιάδα· καὶ ὡς ἐτμήθη ἐν τῷ συμποσίῳ τὴν κεφαλὴν, καὶ τοῖς ἐν ᾅδου κηρύξων προῆλθε.

Ἐπεὶ δ' ἐχρῆν, ὥσπερ τοῖς ἐν σώματι ζῶσι, τὴν ἔνσωμον Χριστοῦ παρουσίαν ἐκήρυξεν, ἵν' ἐντελὲς ᾖ τὸ ἔργον αὐτῷ, κἂν τῷ ᾅδῃ γενέσθαι, κἀκεῖσε δὴ προαναγγεῖλαι ταῖς ἐκεῖ καθειργμέναις ψυχαῖς τὴν διὰ πίστεως ὅσον ἤδη ἐσομένην σωτηρίαν καὶ ἀπολύτρωσιν· διά τοι τοῦτο εἰς ἔλλεγχον μὲν τῷ Ἡρῴδῃ καθίσταται, ὃς τῆς ἰδίας ὑπεριδὼν γυναικὸς (θυγάτηρ δὲ ἦν αὕτη τοῦ Ἀράβων βασιλέως, Ἀρέτα), καὶ τὸ πρὸς αὐτὴν ἀτιμάσας φίλτρον, τοὺς πρὸς Ἡρωδιάδα διακένους ἔρωτας τοῦ καντὸς ἠξίου. Ταύτην καὶ γὰρ γυναῖκα οὖσαν τοῦ ἀδελφοῦ Φιλίππου ἠγάγετο, μὴ τῷ νόμῳ δοκοῦν· σπέρμα γὰρ εἶχεν ἐκ τάδελφοῦ, καὶ ταῦτα ἔτι τῷ βίῳ περιόντος, ὡς Ἰωσήπῳ δοκεῖ· ἐκείνοις γὰρ ἐφεῖται μόνοις τοῦτο ποιεῖν, τοῖς παίδων ἄνευ ἀπολιποῦσι τὸν βίον· κατὰ πρόνοιαν πάντως, ὥστ' ἀναστῆσαι σπέρμα τοῖς ἀδελφοῖς. Ἰωάννης δ' ἐλέγχων τὸ παράνομον οὐκ ἀνίει. Ὁ δὲ, καίτοι πρότερον ἡδέως ἀκούων αὐτοῦ, καί γε εἰδὼς πολὺ τὸν μέγαν τὸ αἰδέσιμον ἔχοντα, ὅμως ἰσχυρότερος ὁ τῆς Ἡρωδιάδος ἔρως αὐτῷ ἐμπεσὼν, κατημέλει τῶν ἐκείνου λόγων. Καὶ τὸν μὲν ἐδίδου φρουρᾷ· εἰδὼς δὲ ὁ Ἰωάννης ὅσον οὔτω ἔσται τὸν βίον ἀπολιπὼν, δύο πάμπει τῶν μαθητῶν Ἰησοῦ, τὴν περὶ αὐτοῦ ὑπόνοιαν ἀναιρῶν· πολλῷ γὰρ μείζω τὸν Ἰωάννην ᾤοντο τοῦ Χριστοῦ. Ὁ δὲ μηδὲν πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἐπειπὼν, τὰ σημεῖα ἔλεγεν ἀναγγέλλειν τῷ Ἰωαννῃ ὧν αὐτουργὸς ἦν. Ὡς δ' ἐκεῖνοι ἐν τῷ βεβαίῳ ἦσαν, βουλόμενος ὁ Χριστὸς καὶ τοῖς παρεστῶσι τἀληθὲς ὑποδεῖξαι, δι' ἐπαίνου τὸν Ἰωάννην ποιεῖται, ὑπεροχὴν αὐτῷ μεγίστην προσμαρτυρῶν· καὶ μείζονα τῶν ἐν γεννητοῖς καὶ περισσότερον προφήτου ἀνακηρύττει. Ἔπειτα τὴν τῆς κολακείας ὑπόνοιαν ἀναιρῶν, μικρότερον μὲν ἑαυτὸν κατὰ τὴν ἐκείνων δόξαν καλεῖ, μείζονα δὲ αὖθις ἐκείνου ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Μετὰ τοῦτο δεῖπνον Ἡρῴδης ἐποίει τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ. Καὶ προῆει μὲν ὁ πότος, καὶ ψυχαγωγίαι ἦσαν ὡς πλεῖσται. Ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ ἡ τῆς μοιχαλίδος κόρη παρῆκτο, ἀσέμνοις περικλωμένη λυγίσμασι· καὶ ταῦτα παρθένος μὲν τῷ δοκεῖν, καὶ βασιλέως θυγάτηρ, καὶ ὑπὸ τόσοις ἀῤῥένων ὄμμασι· πρᾶγμα σώφροσιν ἀφθαλμοῖς οὐχ ἁπλῶς ἄφιλον μόνον, ἀλλὰ καὶ φυγῆς ἄξιον· Γνώριμον δὲ ἄρα καὶ τὸ δένδρον ἐκ τοῦ καρποῦ. Τόσον δ' ἦν τῷ ἀκολάστῳ τὸ ἀρεστὸν, καίπερ μηδ' ἐκείνης αἰτησαμένης, (ὦ βασιλικῆς ἐκείνης μεγαλοδωρεᾶς!) ὡς καὶ τὴν βασιλείαν συνδιελέσθαι ταύτῃ θελῆσαι, καὶ διερεθίσαι ζητῆσαι· ἡ δὲ τὸ γέννημα τῆς ἐχίδνης ὑπὸ τῆς μητρὸς ἀχθεῖσα, καὶ πλῷ μεῖζον αἰτεῖ, πρᾶγμα βασιλειῶν ἁπασῶν ὑπερκεῖμενον, τὴν παντὸς ἀξίαν Ἰωάννου κεφαλήν. Καὶ ὁ μὲν τῶν ὄχων ὀῆθεν

(1) Herodes hic, Antipas cognominatus, regnavit annis 24.

A

CAPUT XIX.

Ut Joannes Herodem in faciem arguerit propter Herodiadem; et ut is in convivio capite truncatus, ad inferos, prædicaturus ibi, processerit.

Quandoquidem vero decebat, quemadmodum iis qui in corporibus versantes vivunt, corporalem Christi præsentiam prædicaverat, quo eis opus munusque tale omni ex parte perfectum constaret, ud ad inferos quoque mearet, et ibi etiam animabus conclusis, jamjam per fidem advenientem salutem et liberationem annuntiaret: ea ipsa de causa Herodem (1) manifeste in faciem reprehendit, qui propria rejecta conjuge (filia hæc erat Arabum regis Aretæ), amoribusque ejus nuntio remisso, vanam et effœtam erga Herodiadem effectionem rebus omnibus anteponebat. Hanc ille, cum uxorem esse sciret fratris Philippi (2), contra legis constitutionem (semen enim habebat ex fratre) et quidem eo adhuc superstite, ut Josepho videtur, duxerat. De illis enim hoc solis facere permittitur, qui non procreatis liberis exce dunte vita: idque providentia consilioque eo factum, ut fratribus semen resuscitaretur. Itaque Joannes delictum id arguere non cessabat. Ille vero quamvis antea eum libenter audivisset, quod admiratione simul et veneratione dignum virum esse compertum haberet: tamen vehementioribus Herodiadis amoribus, quibus erat captus, sermones cohortationesque ejus posthabens, in custodiam hominem demisit. 88 Is porro, cum se brevi vita excessurum videter, duos ex discipulis suis ad Jesum mittit, opinionem eorum quam de se habebant aboliturus. Majorem enim multo Christo Joannem esse putabant. Christus vero nihil ad interrogata respondens, miracula eos, quæ virtute ipse sua ederet, Joanni renuntiare jubet. Et cum jam illi in veriore opinione confirmati essent, volens Christus et aliis circumstantibus veritatem indicare. Joannem laudibus vehit maximam illi tribuens dignitatem, et majorem omnibus qui ex muliere geniti essent, præstantioremque propheta esse declarat. Deinde assentationis suspicionem auferens, minorem quidem se, juxta eorum opinionem, majorem vero rursus illo in regno cœlorum vocat. Posthæc convivium Herodes natali suo die parat. In hoc, cum largior compotatio, tum omnis generis deliciæ affuere: quibus et adulteræ illius puella est superinducta, infractos et indecentes corporis motus et saltationes, cum quidem et virgo esse existimaretur, et regis filia, in tot virorum conspectu exhibens: rem modestis et pudicis oculis non tantum ingratam prorsus, sed effugio etiam dignam. Sed arbor ex fructu cognoscitur. Tantæ autem impudicæ saltationis fuere illecebræ, ut quamvis illa non posceret, Herodes tamen (proh regiam illam munificentiam!) cum ea

(2) « Defuncti, » Tertull. » Habentis filiam ex illa, non alia. » (Idem.)

regnum divisum communicare voluerit, irritandamque eam ad id duxerit. At illa, viperæ soboles, a matre edocta, rem longe majorem, regnisque omnibus præstantiorem, Joannis caput, pretium omne superans, petit. Ille autem, quasi jurisjurandi religione obstrictus, re autem ipsa acri Herodiadis, cui satisfactum volebat, amore distentus, evestigio ferro caput Joannis amputat (1) : et id etiamnum cruore tabido et pulvere respersum, et lanci impositum, in convivium omni luxuriæ genere diffluens, inferri jubet : spectaculum convivis quidem ipsis inamœnum et triste, matri vero puellæ gratum et jucundum. Admodum enim optaverat quæsiveratque caput id, quod ei, quas concupiverat, rebus ex sententia et libidine sua uti inhibebat, ita resectum spectare, et linguam zelo et æmulatione sancta veluti cote acutionem redditam, postremo mutam despicere. Atque sic ille quidem est occisus : caputque ejus longe præstantissimum, mollioris saltationis præmium, mænadi illi et furibundæ, tanquam munus honorificentius datum. **89** At ipsa Joannis reprehensionem quodammodo etiam post capitis resectionem verita. conjungereque id rursus reliquo corpori timens, apud se, remotis arbitris, in abstrusiore regiæ loco sepeliendum duxit : truncum autem ipsum abjicere quopiam jussit. Eum porro solum discipuli ejus furtim sublatum, cum solemni veneratione in celebri quodam sepeliere loco. Enimvero Jesus cum ea quæ Joanni accidissent, audivisset, magnum de eo concepit mœrorem : et navigio conscenso, in locis desertis versatus est, solitariæ vitæ tranquillitate eum dolorem solans. Joannes igitur præter res alias, quibus pulcherrimis pollebat, martyrio quoque pro Christi nomine cohonestatus, cœlorum, quibus dignus erat, consecutus est domicilium : tringinta et duobus annis, et mensibus insuper sex, munere in terris suo explendo peractis.

A γενόμενος, τὸ δ' ἀληθὲς τοὺς ὁριμεῖς τῆς Ἡρωδιάδος ἔρωτας θεραπεύειν ἐθέλων, ἐξαυτῆς ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀναιρεῖ · καὶ ἔτι τῷ λύθρῳ περιῤῥαινομένην, ἐπὶ πίνακος εἰσῆγε τῇ πανδαισίᾳ · θέαμα σκυθρωπὸν μὲν τοῖς δαιτυμόσι, τῇ μητρὶ δὲ τῆς κόρης ἡδονῆς ἄξιον. Καὶ γὰρ οὐχ ἧττον ἐζήτει ταύτην εἴργουσαν τοῖς κατὰ γνώμην χρῆσθαι, οὕτως ὁρᾷν, καὶ γλῶτταν ζήλῳ τεθηγμένην, ἐσχάτως ἄφωνον κατιδεῖν. Ἐπεὶ δὲ οὕτως ἀνῄρητο, καὶ ἄθλον ὀρχήσεως ἡ περιμάχητος τῇ μαινάδι πεφιλοτίμητο κεφαλή, ἐκείνη τοὺς ἐλέγχους ὡσανεὶ καὶ μετὰ τὴν ἐκτομὴν ὑπιδομένη τοῦ Ἰωάννου, συνάπτειν μὲν ταύτην καὶ αὖθις τῷ λοιπῷ σώματι ἐδεδίει · παρ' ἑαυτῇ δὲ κατορύττειν ἀσύλως ἔν τινι παραβύστῳ τύπῳ τῶν βασιλείων ἔκρινε δεῖν · τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα ἔξω που

B ῥίπτειν διεκελεύετο. Ὅ δῆτα οἱ μαθηταὶ μόνον, κλοπῇ περιστείλαντες, σεμνῶς ὑπό τινι ἐπισήμῳ τόπῳ κατέθεντο. Ἰησοῦς μέντοι τὰ τῷ Ἰωάννῃ συμβάντα ἠνωτισμένος, καὶ τῇ περὶ αὐτὸν λύπῃ κατάσχετος γεγονὼς, ἐπιβὰς πλοίῳ περὶ τὴν Θηβαΐδα διέτριβεν, ἐν ἡσύχῳ τῇ βιοτῇ τὸ πολὺ τῆς λύπης παραμυθούμενος. Ὁ μὲν οὖν Ἰωάννης πρὸς τοῖς ἄλλοις οἷς ἠῦχει καλοῖς καὶ τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ τιμηθεὶς, τοὺς οὐρανοὺς ὧν ἦν ἄξιος εἴληχε κατοικίαν, δύο καὶ λ' πρὸς μησὶν ἓξ τὰ πρὸς τὴν γῆν ἅπαντα διανύσας ἔτη.

CAPUT XX.

De turpissima filiæ Herodiadis morte, et Herodis obitu, et quæ de eo Josephus commemoret, et ut idem Baptistam magis ornet laudibus.

Furibunda sedenim, et adultera, incestaque adeo illa, quæ quidem Herodis habebatur, revera autem Philippi erat conjux, vita longius acta, cum prius filiam et saltatricem acerbo fato sublatam vidisset, deinde ipsa quoque decessit : futuri sæculi judicio et supplicio reservata, meras ibi quam citissime divinæ iræ fæces, intolerabilisque indignationis Domini calicem haustura. Filiæ autem ejus (dignus enim est qui memoriæ commedetur) talis fuit obitus. Eundum ei quopiam brumali tempore erat, et fluvius trajiciendus : qui cum glacie constrictus coagmentatusque esset, pedes eum transibat. Glacie autem rupta (idque non sine Dei numine) demergitur illa statim capite tenus (2) : et inferioribus corporis partibus lasciviens molliusque se movens saltat, non in terra sed in undis : caput vero sceleste frigore et glacie concretum, deinde etiam convulneratum, et a reliquo corpore, non ferro, sed glaciei crustis resectum, in glacie

C

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τοῦ αἰσχίστου μόρου τῆς Ἡρωδιάδος, καὶ τοῦ θανάτου Ἡρώδου · καὶ οἷα περὶ τούτου ἱστόρησεν ὁ Ἰώσηπος · καὶ ὡς δι' ἐπαίνου τὸν Βαπτιστὴν ἄγει.

Ἡ μαινὰς μέντοι καὶ μοιχαλὶς ἐκείνη, καὶ τὸ δοκοῦν μὲν Ἡρώδου, Φιλίππου δὲ ταῖς ἀληθείαις γυνὴ, μήκιστον μὲν βίου διηνηκυῖα, πικρῷ δὲ μόρῳ τὴν θυγατέρα καὶ ὀρχηστρίδα τὸν βίον καταλύσασαν πρότερον κατιδοῦσα, εἶτα καὶ αὐτὴ κατέῤῥηξε τὴν ζωὴν, τοῖς ἐκεῖσε δικαιωτηρίοις ταμιευομένη, ἄκρατον ὅσον οὔπω πιομένη τὸν τῆς ὀργῆς Κυρίου τρυγίαν καὶ τὸ κόνδυ τοῦ ἀστέκτου ἐκείνου θυμοῦ. Ὁ δέ γε τῆς θυγατρὸς αὐτῆς θάνατος (ἄξιον γὰρ αὐτὸν διηγήσασθαι (τοιόσδε τις ἦν · Ἐπί τινα τόπον ταυτῇ

D δεῆσαν ὥρᾳ χειμῶνος πορεύεσθαι, καὶ ποταμὸν διαβαίνειν, ἐπείπερ ἐκεῖνος κεκρυστάλλωτο καὶ πεπηγὼς ἦν, ὑπὲρ νώτου αὐτὴ διῄει πεζεύουσα. Περιῤῥαγέντος δὲ τοῦ κρυστάλλου, οὐκ ἀθεεὶ δὲ πάντως τὸ συμβὰν ἦν, κατερῥύη μὲτ εὐθὺς καὶ αὐτὴ ἄχρι ὀφρύου καὶ κεφαλῆς · καὶ ὑπωρχεῖτο σπαργῶσα καὶ ὑγρῶς λιγυζομένη, οὐκ ἐν γῇ, ἀλλ' ἐν ὕδατι · Ἡ δὲ κεφαλὴ τῷ κρύτι παγεῖσα, εἶτα καὶ διαθραυσθεῖσα, καὶ τοῦ λοιποῦ διαιρεθεῖσα σώματος, οὐ ξίφει, ἀλλὰ

(1) En quomodo periit instus, quasi non esset Deo dilectus.

(2) Quibus rebus peccamus, eisdem pluramque pœnas damus.

κρυστάλλῳ, ὑπὲρ τῶν πάγων ὠρχεῖτο καὶ αὕτη τὴν ἐπιθανάτιον ὄρχησιν· καὶ ὑπ' ὄψιν ἔκειτο πᾶσιν ἡ μιαρὰ κεφαλὴ εἰς ὑπόμνησιν ὧν ἔδρασε τοὺς θεωμένους ἀνάγουσα. Ναὶ μὴν καὶ Ἡρώδην αὐτὸν οὐκ εἰς μακρὰν ἡ θεία δίκη, καίπερ βραδύνειν ὡς τὰ πολλὰ εἰωθυῖα, μέτεισι, τὴν ὑπερβολὴν, οἶμαι, τοῦ μιάσματος ἐκτόπως μισήσασα. Ὡς γὰρ ἀποστόργως εἶχε πρὸς τὴν γυναῖκα διὰ τοὺς πρὸς τὴν μοιχαλίδα ὁριμεῖς ἔρωτας, καὶ ταύτην τῶν οἴκων ἐξήλασεν, ἐκείνη τὴν ὕβριν οὐκ ἐνεγκοῦσα, τῷ ἰδίῳ πατρὶ πρόσεισιν· Ἀράβων δὲ βασιλέα εἶναι τοῦτον Ἀρέταν φθάσαντες ἄνωθεν διελάβομεν· καὶ τήν τε τοσαύτην ὑπεροψίαν καὶ τἄλλα πρὸς λεπτὸν ἀναγγέλλει· καὶ τὴν ἔκτισιν ᾔτει τοῦ ἀφορήτου γυναικὶ πράγματος. Ὁ δ' οὐχ ἧττον ἰδίαν ἢ τῆς θυγατρὸς ἔκρινεν εἶναι τὴν ὕβριν· καὶ τὰς περὶ αὐτὸν ἀθροίσας δυνάμεις, ἐπιτίθεται τῷ Ἡρώδῃ· καὶ τὴν αὐτοῦ στρατιὰν εἰς τέλος διαφθείρας, καὶ τὴν χώραν πᾶσαν αὐτοῦ πυρὶ παραδοὺς τε καὶ ἀνδραποδισάμενος, σύμπαν τε τὸ κατὰ νοῦν αὐτῷ κραταιῶς ἐργασάμενος, ἐπὶ τὰ οἰκεῖα ἤθη ἀνέστρεφεν. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων βίβλος, ἀλλὰ καὶ ὁ φιλαλήθης Ἰώσηπος μαρτυρεῖ, τῆς τε Ἡρωδιάδος μνήμην ποιούμενος· ὡς Ἡρώδης ζῶντος μὲν τἀδελφοῦ διαστήσειε τὴν γυναῖκα ἐκείνου καὶ οἰκειώσαιτο· ἀθετήσειε δὲ τὴν πρότερον ἐκ νόμων γεγενημένην αὐτῷ, Ἀρέτα τοῦ Πετραίων βασιλέως θυγατέρα, κἀκείνην πρὸς γάμον ἀγαγέσθαι καὶ συνοικίαν· δι' ἣν καὶ τὸν Ἰωάννην ἀνελὼν, πόλεμον πρὸς Ἀρέταν ἤρατο, ὡς ἂν ἠτιμωμένης τούτῳ τῆς θυγατρός· ἐν ᾧ πολέμῳ πάντα τὸν Ἡρώδου διαφθαρῆναι στρατὸν ἱστορεῖ, παθεῖν δὲ ταῦτα διὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου παραλογωτάτην ἀναίρεσιν. Δικαιότατον δὲ τὸν Ἰωάννην προσμαρτυρεῖ, καὶ τοῦ βαπτίσματος μέμνηται, τῷ Εὐαγγελίῳ κατὰ πᾶν ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ συμφωνῶν. Ἱστορεῖ δὲ διὰ τὴν Ἡρωδιάδα καὶ τῆς βασιλείας τὸν Ἡρώδην ἀποπεπτωκέναι· μεθ' ἧς καὶ εἰς ὑπερορίαν κατακριθῆναι· Βιέννα δὲ ἦν αὐτῷ τὸ φυγαδευτήριον· ὅμορος αὕτη πόλις τῶν Γαλλιῶν, πρὸς τὸ βάθος τῆς ἑσπέρας κειμένη. Ἐν μέντοι τῷ τῆς Ἀρχαιολογίας ὀκτωκαιδεκάτῳ αὐταῖς που λέξεσι καὶ τάδε περὶ Ἰωάννου φησί· « Τισὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐδόκει ἀλωλέναι τὸν Ἡρώδου στρατὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ μάλα δικαίως τιννυμένου, κατὰ ποινὴν τοῦ Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Βαπτιστοῦ· κτείνει γὰρ τοῦτον Ἡρώδης ἀγαθὸν ἄνδρα, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦσι, καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνῃ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσεβείᾳ χρωμένοις. βαπτισμῷ συνιέναι. Οὕτω γὰρ καὶ τὴν βάπτισιν ἀποδεκτὴν αὐτῶν φανεῖσθαι, μὴ ἐπί τινων ἁμαρτάδων παραιτήσει χρωμένων, ἀλλ' ἐφ' ἁγνείᾳ τοῦ σώματος, ἅτε δὴ καὶ τῆς ψυχῆς δικαιοσύνῃ προεκκεκαθαρμένης· καὶ τῶν ἄλλων συστρεφομένων, καὶ γὰρ ἥρθησαν ἐπὶ πλεῖστον τῇ ἀκροάσει τῶν λόγων, δείσας Ἡρώδης τὸ ἐπὶ τοσόνδε πιθανὸν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις, μὴ ἐπ' ἀποστάσει τινὶ φέροι,

A ipsa saltationem lethalem exhibet : 90 spectaculoque eo omnibus præbito, in memoriam ea quæ fecerat, spectantibus revocat. Herodem porro ipsum non multo post, vindicta divina, quamvis tardior lentiorque in plurimum esse solita, itidem prosequitur, tam immanem, ut equidem puto, nefarii sceleris impuritatem præcipue ægre ferens. Quod enim Herodes alieno prorsus, propter vehementem acremque adulteræ amorem, ab uxore erat animo, domo eam exegit. Hæc vero tantam contumeliam non ferens, ad patrem suum se contulit (Aretam autem (1) Arabum regem hunc fuisse, supra meminimus) et illi tam protervum despectum, aliaque omnia ad minimum usque recensens, vindictam tam indignæ mulierique non ferendæ rei petiit. Ille vero non minus suam quam filiæ contume-
B liam eam esse judicans, contractis copiis suis omnibus, bellum Herodi infert : exercitum ejus prorsus concidit, regionem omnem igni vastat, hominum vim magnam capit et abducit : omnibusque rebus ex sententia confectis, in regnum suum redit. Atque hæc quidem non solum sacrorum Evangeliorum liber, verum etiam veritatis amans Josephus testimonio suo confirmat, Herodiadis mentionem faciens : ut scilicet Herodes vivo adhuc fratre, conjugem illius, opera sua ab eo abalienatam, sibi ipsi conjunxerit, in matrimoniumque et domum duxerit : eam autem quæ ei legibus nupta fuerat, Aretæ regis Arabiæ Petrææ filiam repudiaverit. Et ut propter adulteram Joanne cæso, bellum Aretæ, tan-
C quam filia ejus ignominiose tractata armorum causam præbuisset, intulerit : in quo bello universas Herodis copias contrucidatas esse commemorat. Atque id ita accidisse addit, propter Joannis temerariam et nefandam cædem. Joannem porro justissimum fuisse testatur, et baptismi mentionem facit : de rebus ejus per omnia Evangelio consona scribens, Refert quoque, propter Herodiadem regno Herodem excidisse, cum qua exsilio quoque sit mulctatus (2). Exsulasse autem eos Viennæ : quæ urbs Galliis finitima, occidentem versus est sita. In decimo octavo *Antiquitatum* sane libro hisce verbis de Joanne memorat : Quibusdam Judæis Herodis exercitus per justam vindictam a Deo concisus esse, visus est, ut pœnas is penderet Joanni, qui Baptista cognominatus est. 91 Occi-
D dit enim hunc Herodes ut virum bonum, qui Judæos virtute exercenda, justitia colenda, pietateque in Deum præstanda, ad baptismum convenire jubebat. Tum demum enim gratum acceptumque Deo docebat eorum fore baptismum, si non tantum peccata quædam per confessionem deprecarentur, verum etiam munditiei et puritati corporis, anima simul justitiæ cultu repurgata, aliisque virtutibus omnibus studerent. Valde enim oratione ejus permovebantur. Herodes sedenim elo-

(1) Aretas Arabum rex contumeliam filiæ suæ ab Herode per repudium illatam, bello vindicat. (Joseph. lib XVIII.)

(2) Herodes exsilio mulctatus. (Joseph. lib. XIX cap. 7.)

quentiam viri, quod hominibus persuadendis efficax esset, suspectam habens, et rem in defectionem evasuram timens (omnia enim de consilio Joannis Judæi facturi esse videbantur), multo melius esse duxit, antequam quidquam ab eo novatum esset, hominem occupare et e modio tollere, quam ut rerum mutatione facta, tum primum in ipso tumultu et periculo pœnitentia duceretur. Itaque ille, propter hujusmodi Herodis suspicionem, in custodiam Machæruntem conjicitur, atque ibi cæditur. Hæc Josephus.

A πάντα γὰρ ἐῴκεσαν συμβουλῇ τῇ ἐκείνου πράξοντες, πολὺ κρεῖττον ἡγεῖται, πρίν τι νεώτερον ὑπ' αὐτοῦ γενέσθαι, προλαβὼν ἀναιρεῖν, ἢ μεταβολῆς γενομένης, εἰς πράγματα ἐμπεσὼν μετανοεῖν. Καὶ ὁ μὲν ὑποψίᾳ τῇ Ἡρώδου δέσμιος εἰς τὸν Μαχαιροῦντα πεμφθεὶς τὸ φρούριον, ταύτῃ κτίννυται. Ταῦτα καὶ ὁ Ἰώσηπος.

CAPUT XXI.

De tentatione Servatoris, et de electione duodecim et item septuaginta discipulorum, et de Evangelii prædicatione.

Itaque Joannes etiam iis qui apud inferos erant, præcursor advenit, præsentiam ibi quoque Christi annuntians. Jesus autem divino Spiritu solus in solitudinem agitur : atque ibi otio pietatis vacans, jejunus prorsus dies noctesque quadraginta continuas persistit, oratione mentisque agitatione atque contemplatione refocillatus atque confirmatus. Cum autem naturæ congruenti affectione afficeretur, fameque percelleretur, sua sponte oppugnandum se tentatori permisit. Qui divinam aggressus mentem et intelligentiam, mentis quoque et intelligentiæ prætextum, experiri tentareque eam volens, attulit. Atque cum tribus, eisque potentissimis congressus affectibus, primum quidem : *Si filius* (inquit) *Dei es, ita ut suspicor, jube in panes verti lapides istos.* Deinde vero in pinnaculum templi ductum, ut se dejiciat præcipit, nihilque periculi ei rei subesse subjicit : confestim congruentem quoque prophetiam adducens. Adhæc, inanis quoque gloriæ cupiditate eum capere 92 studet, et cuncta ei regna ostendit, daturumque se illi ea pollicetur, si procidens se adoraret : periculum scilicet faciens exhibendæ declarandæque divinitatis. Posteaquam autem in rebus omnibus tentatori oracula Scripturæ objiciens restitit, Satanam a se repulit, et non modo, quas modo diximus, concertationum, sed etiam omnium aliarum incursionum oppugnationumque illius victor descendit, humana conditione superior, omnibusque facultatibus ac virtutibus divini Spiritus instructus, atque angelici satellitii, pro eo atque decebat, ministerio cohonestatus, solitudinem relinquit, et ad Judææ atque Galilææ civitates accedit, omnemque Israelis gentem visitans, ad pœnitentiam et resipiscentiam omnes cohortatur : appropinquare jam, atque adeo præsto esse regnum cœlorum, læto prædicans nuntio. Atque inde initio Evangelii facto, et quasi quibusdam communis naturæ sacris primitiis primordiisque jactis. Deus Verbum, non longe ab ejus prædicationis tempore duodecim sacros deligit discipulos : quos apostolos etiam, præcipuo quodam honore prosequens, nominat. Horum Andreas primus, utpote a Præcursore in disciplinam cooptatus, a quo etiam de rebus Christi accurate edoctus fuerat; et cum hoc

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος, καὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ιβ' καὶ ο' μαθητῶν· καὶ περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.

Ὁ μὲν οὖν Ἰωάννης οὕτω καὶ τοῖς ἐν ᾅδου πρόδρομος ἦετο, καὶ τοῖς ἐκεῖσε τὴν παρουσίαν κηρύξων B Χριστοῦ. Ἰησοῦς δὲ τῷ θείῳ Πνεύματι μονώτατος εἰς τὴν ἔρημον ἦγετο· καὶ δὴ ἐκεῖσε σχολάζων ἄσιτος κἀθάπαξ νύκτας καὶ ἡμέρας ἐτέλεσε μ', τῇ προσευχῇ καὶ τῇ κατὰ νοῦν θεωρίᾳ τρεφόμενός τε καὶ στηριζόμενος. Τὰ προσήκοντα δὲ τῇ φύσει παθὼν, ἅτε δὴ πείνῃ σχεθείς, ἐκὼν ἀνίετο τῷ πειράζοντι, ὃς καὶ νοητῶς τῷ θείῳ προσβάλλων νοΐ, τὴν πεῖραν προσῆγε· καὶ τοῖς τρισὶ καὶ ἐπικρατεστέροις τῶν παθῶν προσγυμνάζων, πρώτῳ μὲν, Εἴπερ, φησὶν, ὡς ὑπέλαβον, υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, μεταποιηθῆναι τοὺς λίθους εἰς ἄρτους κέλευε· αὖθις δ' ἐπὶ τὸ πτερύγιον ἀνῆγε τοῦ ἱεροῦ, καὶ βάλλειν ἑαυτὸν κάτω ἐνεκελεύετο· καὶ τὸν κίνδυνον ἧκιστα ὑφορᾶσθαι προσυπετίθει. Εἶτ' εὐθὺς καὶ τὴν προφητείαν προῆC γε κατάλληλον. Ἐπὶ τούτοις καὶ τῇ κενοδοξίᾳ ἐλεῖν σπουδάζων, πάσας ὑπεδείκνυ τὰς βασιλείας· καὶ δοῦναι τούτῳ ταύτας καθυπισχνεῖτο, εἰ πεσὼν αὐτὸν προσκυνήσειε, πειράζων τὴν ἐπίδειξιν τῆς θεότητος. Ὡς δ' ἐπὶ πᾶσιν ἀνθίστατο τῷ πειράζοντι, τὰς γραφικὰς μαρτυρίας παραδεικνὺς, ὀπίσω τε τὸν Σατανᾶν ἔπεμπε, καὶ νικηφόρος ἐκεῖθεν κατῄει, οὐ κατὰ τῶν εἰρημένων μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάσης τῆς προσβολῆς ἐκείνου τῷ ἀνθρωπίνῳ μέρει κρείττων γενόμενος· ὅλαις δ' οὖν καὶ ταῖς ἐνεργείαις καὶ δυνάμεσι τοῦ θείου Πνεύματος συγκροτούμενος, ἀγγέλων τε δορυφορίαις ὡς προσῆκον διακονούμενος, τὴν μὲν ἔρημον ἀταλείπει, ταῖς δὲ πόλεσι τῆς Ἰουδαίᾳ, καὶ Γαλιλαίας ἔπεισι· καὶ τῷ ἔθνει παντὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιδημῶν, μετανοεῖν παρηγγύα· παρεῖναι D γὰρ, καὶ ἤδη ἐπὶ θύραις εἶναί τὴν τῶν οὐρανῶν εὐηγγελίζετο βασιλείας. Ἀρχὴν δ' ἐντεῦθεν τοῦ Εὐαγγελίου ὑποβαλόμενος ὁ θεαρχικὸς Λόγος, οἷόν τινα τῆς κοινῆς φύσεως ἀκροθίνια καὶ ἱερὰς ἀπαρχὰς, οὐ μετὰ πλεῖστον τοῦ κηρύγματος χρόνον τὴν δωδεκάδα τῶν θείων ἐπιλέγεται μαθητῶν, οὓς καὶ ἀποστόλους κατά τι γέρας ἐξαίρετον κατωνόμασε. Καὶ δῆτ' Ἀνδρέας μὲν πρώτιστος, ἅτε δὴ τῷ Προδρόμῳ τελέσας εἰς μαθητὴν, καὶ τὰ περὶ Ἰησοῦ παρ' ἐκείνου πρὸς ἀκρίβειαν ἠνωτισμένος, σύναμα Πέτρῳ τῷ ἀδελφῷ τὸν πατέρα καὶ τὸ πλοῖον, καὶ ἄλλο εἴ τι προσῆν αὐτοῖς διαῤῥίψαντες, πρόσεισιν. Εἶτα Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, οἱ τῷ Ζεβεδαίῳ γεννηθέντες, οὓς καὶ υἱοὺς βροντῆς ἐπωνόμασιν, ἔπεισης καὶ

οὗτοι διαπραξάμενοι, πατέρα τε καὶ πλοῖον ἀφέντες, κατόπιν εἵποντο. Φίλιππος ἐπὶ τούτοις ἀπὸ Βηθσαϊδὰ ἐγγειτόνων τὴν οἴκησιν ἔχων Ἀνδρέᾳ καὶ Πέτρῳ, μαθητὴς ἐχρημάτιζεν. Ἔπειτα Θωμᾶς ὁ καὶ Δίδυμες κεκλημένος παρείπετο. Ἕβδομος ὁ Βαρθολομαῖος συνῆν αὐτῷ· καὶ Ματθαῖος ὁ ἐκ τελωνίου πρὸς τούτοις. Σίμων ἐπὶ τούτοις ὁ Κανανίτης, καὶ ὁ τοῦ Ἀλφαίου υἱὸς Ἰάκωνος· ἐν οἷς καὶ Ἰούδας, ἀδελφὸς μὲν Ἰακώβου, ὃς ἐπεκλήθη καὶ Ἀδελφόθεος· τοῦ μνήστορος δὲ καὶ ἄμφω παῖδες ἦστην. Ὕστατος δὲ καὶ δωδέκατος Ἰούδας ὁ καὶ Ἰσκαριώτης καλούμενος. Καὶ αὖθις ἑτέρους ἐπιλέγεται ἑβδομήκοντα· οὓς καὶ αὐτοὺς ἀνὰ δύο ἐπὶ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν πρὸ προσώπου αὐτοῦ ἔπεμπεν, ὅπου δὴ καὶ αὐτὸς ἐν ὕστερον ἀπέρχεσθαι ἔμελλε. Τούτους δὴ τοὺς δώδεκά τε καὶ ο' ὁ Κύριος προσεταιρισάμενος, καὶ ἑαυτῷ προσήκειν κατ' ἐκλογὴν, ὑπηρέταις πιστοῖς ἐχρῆτο, καὶ συνεργοῖς τοῦ Εὐαγγελίου· ἐκοινώνει τε τούτοις ἠρέμα τῶν ἀπορρήτων καὶ θεουργῶν τελετῶν, προβιβάζων εἰς τελειότητα· καί γε τούτοις ὡς οἰκείοις παισὶ χρώμενος, οὕτω διῄει πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ δοκοῦν οἰκεῖον ἔθνος τὸν Ἰσραὴλ περιήρχετο· καὶ γὰρ ἐχρῆν τὸν εὖ πράττειν ἀρχόμενον τοῖς οἰκείοις πρῶτα τας κρηπῖδας τούτου καταβαλέσθαι· εἶθ' οὕτω καὶ τοὺς πόρρωθεν ἐπιφθάνειν τὴν χάριν ὑπερχεομένην καὶ ἐπιβλύζουσαν.

A Petrus frater, patrem, navigium, et quidquid præterea habuerant reliquum, abjicientes, se ei conjungunt. Deinde Jacobus et Joannes Zebedæo progeniti, quos etiam filios tonitrus cognominavit; itidem ut illi facientes, patremque et navigium relinquentes, eum sequuntur. Philippus quoque a Bethzaida, vicinam Andreæ et Petro domum habens, hosces consecutus, discipulus esse jubetur. Deinceps Tomas, qui et Didymus dictus est, septimusque Bartholomæus eum comitantur: item Matthæus, ex publicanis: et Simon Chananæus His accedit Alphæi filius Jacobus (1), et Judas Jacobi germanus, qui frater Domini cognominatus est: uterque autem sponsi, Josephi scilicet, filii fuere. Ultimus porro et duodecimus Judas fuit, B qui et Iscariotes dictus est. Insuper vero alios quoque allegit septuaginta, quos et ipsos in civitatem et regionem omnem binos ante faciem suam, 93 quo postea ipse iturus fuerat, dimittit. Hisce duodecim et septuaginta Dominus in societatem arctiorem accitis atque delectis, fidelibus utebatur ministris, Evangeliique cooperariis: sensimque cum eis arcana, ineffabilia deificaque prorsus communicabat sacra, magis magisque eos ad perfectionem producens, ac non aliter atque propriis filiis eis utens, omnem civitatem atque regionem perambulabat. Et primum quidem ad eam quæ peculiaris ei esse videbatur, Israelis accessit gentem. Æquum quippe erat, bene atque benigne facere incipientem, primum apud familiares suos benignitatis jacere fundamenta, ac sic deinceps eos quoque qui remotiores essent, in exuberantem ac redundantem recipere gratiam.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Τίς ὁ σκοπὸς τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τῶν ἐντολῶν· καὶ τίς ἡ τῶν παραβολῶν δύναμις· ὅτι διὰ πράξεως καὶ θεωρίας εἰς τὴν θείαν καὶ τελείαν ἀγάπην ἀγόμεθα, θεοειδεῖς γινόμενοι καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ.

C

CAPUT XXII.

Quis finis sit præceptorum evangelicæ doctrinæ, quæ parabolarum vis, quod scilicet per opera et contemplationem ad divinam et perfectam ducamur charitatem, Deo similes facti, et cohæredes Christi.

Λόγοις τοιγαροῦν καὶ ἔργοις ἐφ' ἅπασι τῆς εὐεργεσίας θεωρουμένης, λόγοις μὲν σοφίας ὑπερτελοῦς ὁ ὑπέρσοφες Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ συνέσεως ὑγιοῦς, καὶ νόμοις ὑπερφυέσι τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς, τοὺς μαθητιῶντας ἀκριβῶς ἤσκει, πρὸς θεωρίαν Θεοῦ ἐνάγων καὶ κατανόησιν· ἔτι δὲ καὶ πρὸς πρᾶξιν θεοριδῆ, καὶ πρὸς μίμησιν θείαν, κατ' ὀλίγον ἐπιβάλλων τούτοις τὰ τῆς ἀρετῆς χρώματα· ἔργοις δὲ τεράτων καὶ σημείων ἐξαισίων τὸ τῆς θεοσόφου γνώσεως ὕψος πιστούμενος, εἰς συγκατάθεσιν καὶ πίστιν ἦγε τῆς πρεσβευομένης ἀληθείας· καὶ διὰ πίστεως, τῇ τῆς τελειότητος ἐλπίδι συμβιβάζων καὶ συγκρατῶν δι' ἀμφοῖν, τῇ κορυφαίᾳ καὶ ἀκροτάτῃ προσανῆγε τῶν ἀρετῶν· τῇ ἀγάπῃ δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τοίνυν οὕτω τοὺς οἰκείους ἀκροατὰς τε καὶ θεατὰς ἐκπαιδεύσας, ἔργοις τε καὶ λόγοις, ὥς γε ἦν εἰκὸς, διὰ πίστεως καταρτισάμενος· καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ αὐτοὺς παρασχὼν, πᾶσαν εὐθεῖαν ψυχὴν διὰ τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ἐκπαιδεύει καὶ προσοικειοῖ ἑαυσῷ, καὶ ὡς ἑνόν γε, θεοῖ καὶ τῆς δικαιο-

Beneficentia porro ejus in sermonibus et factis omnibus egregie est spectata. Siquidem sapientissimum Verbum Dei sermonibus perfectæ sapientiæ et sanæ intelligentiæ, necnon naturam superantibus Spiritus vitæ legibus discipulos suos certo et accurate exercebat, ut eos ad contemplationem et cognitionem Dei, præterea ad actiones Deo placitas, imitationemque divinam adduceret, paulatim eis virtutis colores adumbrans: factis vero prodigiorum et miraculorum immensorum magnitudinem cognitionis divinæ confirmans, ut crederent, fideque certa assentirentur a se prædicatæ D veritati, persuadebat. Atque per fidem et spem perfectionis conceptam eos producens, ac per utramque conservans atque protegens, ad præcipuam et summam virtutem, amorem scilicet Dei, provehebat. Enimvero ad eum modum familiaribus auditoribus spectatoribusque suis edotis, factisque et doctrinis per fidem, ut par erat, confirmatis corroboratisque, in orbem eos universum mit-

(1) Jacobus iste alter est a Jacobo Alphæi, primus ab apostolis Hierosolymorum episcopus creatus, cujus exstat epistola canonica.

tit, animamque rectam omnem per doctrinam eorum erudit, sibi ipsi familiariter adjungit, et, quoad ejus fieri potest, deificat, justitiaque dignatur. Accurationem sane exactioremque evangelicæ doctrinæ **94** orationem, et magnificam miraculorum Christi, et sigillatim quæque exponentem commemorationem, quaternio discipulorum eorumdemque evangelistarum Christi repræsentat. Æquum vero mihi videtur, hæc denuo persequi, et non illa quidem, quasi præsentis sint instituti aut propositi, ut fusius, sed summatim tantum perstringantur, peropus esse duco : itidem ut in arte et disciplina omni necesse est, finem et utilitatem ejus cognoscere, siquidem non otiose et quasi aliud agens quispiam doctrinæ et incumbere velit. Sicuti igitur in aliis, ita in hoc quoque studio, eos qui ex præscripto Evangelii vitam sibi agendam constituerunt, finem ejus in primis, videlicet quænam utilitas eos qui per id ad perfectionem consequendam aspirant, consequatur, scire convenit. Itaque quemadmodum doctori omni ille finis propositus est, ut discipulum, quoad ejus fieri potest, disciplinæ communicatione sibi reddat persimilem : itidem præceptori Christo Jesu, qui revera summe bonus est, constitutum scilicet est, quantum humana permittit conditio et fragilitas, unumquemque per Evangelium ad se accedentem sibi ipsi conformare, atque ita conformatos filios suo exhibere Patri, et hæredes quidem Dei, cohæredes vero per eam adoptionem quæ gratia obtigit, ipsius unigeniti et primogeniti Jesu Christi constituere. Quapropter ad hunc tam magnum et mirificum Evangelii finem, et tam insigni adoptionis honorem spectantes, unumquodque seorsim præceptum ejus ad animum adducere, et penitius perspicere debemus. Horum siquidem aliqua rationalem animæ partem repurgnant,longeque ignorantiam inscitiamque omnem exigentia, quidquid est in rationis nostræ cogitationibus vanitatis, abjiciunt atque repellunt, et pro eis cognitionem Dei amantem Deoque gratam, prudentiamque cum ratione recta inducunt. Quædam vero ferociores animi affectus ordinant atque constituunt ; incompositos enim, inobedientes et rebelles, quasi catenis constringunt, iramque et vociferationem vehementiorem atque deformiorem omnem, præterea blasphemiam et maledictionem vel diminuentia, vel prorsus eximentia tollunt : morem vero mitem et mansuetum, animumque æquum et fortem, rite atque ordine omnia exsequentem, substituunt. Nonnulla autem, cum cura et diligentia servata, partem animæ cupibitati obnoxiam erudentia, componunt : stuprum, omnemque alim impuritatem et immunditiem, et (ut uno verbo simpliciter dicam) omnem cordis malam affectionem atque perturbationem abolent et exstinguunt : **95** puritatem vero, sobrietatem, temperantiam, pudorem, omnique appetitu malo carenA σύνης καταξιοῖ. Τὴν μὲν οὖν ἀκριβῆ καὶ πρὸς λεπτὸν τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς ἐξήγησιν, καὶ τὴν ἐν μέρει τῶν Χριστοῦ θαυμάτων μεγαλοπρέπειαν, ἡ τετρακτὺς τῶν Χριστοῦ μαθητῶν παρίστησιν εὐαγγελιστῶν. Εἰκαῖον δ' ἔμοιγε φαίνεται καὶ αὖθις αὐτὰ διεξέρχεσθαι, μὴ τῷ παρόντι σκοπῷ προσήκοντα· ἐν κεφαλαίῳ μέντοι ταῦτα διαλαβεῖν χρεὼν μάλιστά γε καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν. Ὥσπερ τοίνυν ἐφ' ἑκάστου πράγματος καὶ ἐπιστήμης ἀνάγκη τὸν σκοπὸν εἰδέναι, καὶ τὸ ὠφέλιμον τὸ ἐκ τοῦ μαθήματος· εἴ τῳ μὲν παρέργως μέλοι ταῖς μελέταις συντείνεσθαι· ὥσπερ οὖν ἐν τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ τὸν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἠρημένον ζῆν τὸν τούτου σκοπὸν εἰδέναι πρῶτον χρεών, καὶ τίς ἡ ἐντεῦθεν ὄνησις τοῖς κατ' αὐτό γε τὴν τελείωσιν λαβοῦσιν ἐφέπεται· καὶ τοίνυν
B ὥσπερ σκοπὸς παντὶ διδασκάλῳ, ὥς γ' ἐφικτὸν ἐκείνῳ τῇ τῶν μαθημάτων κοινωνίᾳ τὸν μαθητὴν ὁμοιῶσαι· οὕτω τῷ ὄντες ὄντι ὑπεραγάθῳ διδασκάλῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσον ἀνθρωπίνῃ ἐφεῖται φύσει, ἑαυτῷ τὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου προσιόντα πάντα σκοπὸς ὁμοιοῦν· οὕτω δ' ἐξομοιωθέντας, τέκνα τῷ ἐκείνου ἀναδεῖξαι Πατρί· κληρονόμους μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμους δὲ διὰ τῆς κατὰ χάριν υἱοθεσίας καταστῆσαι αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς καὶ πρωτοτόκου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἔνθεν τοι καὶ πρὸς τὸν οὕτω μέγαν καὶ ὑπερφυᾶ τοῦ Εὐαγγελίου σκοπὸν, καὶ πρὸς τὸ τῆς τηλικαύτης υἱοθεσίας ἀποσκοποῦντας γέρας,
C καὶ τὰς καθ' ἕκαστον ἐντολὰς ἐνάγειν καὶ θεωρεῖν δεῖ· ὡς αἱ μὲν αὐτῶν τὸ λογιστικὸν ῥυθμίζουσαι καὶ ἀνακαθαίρουσαι, μακράν που διωθοῦσι πᾶσαν ἄγνοιαν καὶ ἀφροσύνην· καὶ ὅσον τῆς ματαιότητος ἐν λογισμοῖς ἀποσοβοῦσι καὶ ἀπελαύνουσι· θεοφιλῆ δὲ γνῶσιν καὶ φρόνησιν εὔλογον ἀντεισάγουσιν· αἱ δὲ τῶν ἐντολῶν τὸ θυμοειδὲς τάττουσι, καὶ ἀτακτοῦν ἀνασειράζουσι θυμόν τε πᾶσαν κραυγήν τε καὶ βλασφημίαν ἐξαίρουσι, μειοῦσαι ἢ ἀναιροῦσαι· πραότητα δὲ πᾶσαν καὶ ἐπιείκειαν ἐν ἀνδρίᾳ ψυχῆς κατορθοῦσιν. Ἄλλαι δὲ ἀκριβῶς τηρούμεναι, τὸ ἐπιθυμητικὸν καθιστῶσι, πορνείαν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀκαθαρσίαν, καὶ σύμπαν ἁπλῶς εἰπεῖν πάθος καρδίας μαραίνουσαι καὶ ἐξαφανίζουσαι· ἁγνείαν δὲ καὶ σωφροσύνην καὶ ἀπάθειαν, καὶ οἱονεὶ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος καθαρότητα καὶ
D ἀμνότητα εἰσοικίζουσιν· αἱ δὲ ἄλλην αἴσθησιν παιδαγωγοῦσι, καὶ τὴν γλῶσσαν ῥυθμίζουσι. Πᾶσαι δ' οὖν καλῶς τῷ πνεύματι ἐνεργούμεναι εἴτουν κατορθούμεναι μετὰ διακρίσεις, πρακτικοὺς τοὺς αὐτῶν ποιητὰς ἐνεργοῦσιν· ἀγαθούς τε καὶ δικαίους, χρηστούς τε ἅμα καὶ ἐπιεικεῖς, ἐλεήμονάς τε καὶ φιλοθέους· καὶ συνόλως εἰπεῖν, πᾶσαν ἀδικίαν καὶ παρανομίαν εἰς τέλος ἐκ καρδίας ἀποστρέφεσθαι παρασκευάζουσι· δικαιοσύνην δὲ πᾶσαν καὶ ἀρετὴν κατὰ τὸ ἀναλογοῦν τῆς πρὸς τὸν διδάσκαλον ὁμοιώσεως ἐφέσκειν· ὡς ἐντεῦθεν καὶ εἰς διάθεσιν καρδίας εἴτουν ἕξιν τἀγαθοῦ πεφθακότας, καὶ ὡς ἑνόν γε διατηροῦντας, μηκέθ' ἁμαρτάνειν δύνασθαι κατηρτισμένους εἰς τελειότητα, ὡς ἀνθρώπῳ δύναμις πάρεστιν· ὥσπερ ὁ τῶν καλλίστων αὐτοῖς ἡγεμὼν καὶ διδάσκαλος. Οὕτω δὲ τελειωθεῖσι διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν

πρακτικῆς γνώσεως, ἐξ ἑτοίμου εἶναι αὐτοῖς διὰ τῆς πρακτικῆς καὶ τὴν τῆς θεωρίας ἐπιβασιν. Καὶ γοῦν τις φόβῳ Κυρίου τὰς ἐντολάς ἐστι κατορθῶν, καὶ ἅμα τῆς θείας γλυκύτητος καὶ ἀγάπης καταξιοῦται· καὶ ὥσπερ τι ἔπαθλον ταύτης κατ' ἀναλογίαν τῆς προκοπῆς, τῶν θείων μυστηρίων καρποῦται τὴν ἀποκάλυψιν· καὶ ὧν οὐδὲ ἀκούειν οἷός τέ ἐστιν, ἄπρακτος ὤν, διὰ τῆς πράξεως ἥκων, σαφῶς καταθρεῖ· ὧν τε οὐ συνίησιν ἑρμηνευομένων, πόῤῥω πράξεως ὤν, αὐτὸς ἑρμηνεὺς καθίσταται ἄριστος, τὴν πρακτικὴν μετιών. Καί γ' ἐπήβολος τῶν ἀῤῥήτων τὴν πρακτικὴν μετιών. Καὶ γ' ἐπήβολος τῶν ἀῤῥήτων τῇ θεωρίᾳ κομιδῇ γίνεται· καὶ τὸ τῶν θείων βάθος παραβαλὼν, ἐρεύνᾳ, καὶ ἀκλύστως τοῖς τῆς σοφίας βυθοῖς ἀνανήχεται. Παραβολὰς οὖν ὁ τοιοῦτος καὶ αἰνίγματα πρὸς οἰκοδομὴν τῶν μαθητευομένων τῷ ἴσῳ πνεύματι προτίθησι· καὶ ἀναβάσεις ἐν καρδίᾳ νοερῶς ἐποικοδομεῖ, τὸ τῆς Θεοῦ σοφίας ἄδηλά τε καὶ κρύφια ἱερῶς τε ἅμα καὶ μυστικῶς θεωρῶν. Ἀλλ' ἡ μὲν τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν καὶ παραβολῶν, ὡς ἐν βραχεῖ φάναι δύναμις, ἐν τούτοις· πρακτικούς τε γὰρ καὶ θεωρητικοὺς καὶ φιλοσόφους τῷ ὄντι, καὶ ἀποστολικὸν ἐπανῃρημένους βίον, ἀδελφοὺς τε καὶ συμμεριστὰς τοῦ Χριστοῦ τοὺς κατ' ἐκείνας ἐντελεῖς, ἀποφαίνουσιν. Ἐπεὶ δ' οὖν τῶν ἀμηκάνων ἐστὶ καὶ τῶν μὴ δυνατῶν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν οἴκοθεν κινουμένην τῇ φυσικῇ ῥώμῃ εἰς τὸ τέλειον τῆς πράξεως ἐπιβῆναι. ἢ τῷ ὕψει τῆς θεωρίας ἐπιβαλεῖν, εἰ μή τις τοῖς τῆς καρδίας μυχοῖς τὸν Σωτῆρα Κύριον ὡς Θεὸν τέλειον καὶ ὁμοσθενῆ τῷ Πατρὶ καὶ ἄνθρωπον τέλειον οἷά τινα θεμέλιον ἀῤῥαγῆ προβάλλοιτο, καὶ αὐτῷ ἀρωγῷ κεχρημένος προσεύχοιτο, πρός τε πᾶξιν καὶ θεωρίαν εὐθυνθείη· ὃ δὴ τότε μὲν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τοῖς ἰδίοις ὁ Κύριος Ἰησοῦς ὑπέφηνε θιασώταις, ἐξῆς δὲ καὶ πάσαις ταῖς τῶν ἀνθρώπων γενεαῖς διὰ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων καὶ διδάσκει καὶ καταγγέλλει, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον εἶναι τέλειον ἑαυτὸν ἐμφανῶς παριστῶν. Τοῦτο χρὴ καὶ ἡμᾶς πρὸ παντὸς ἐννοοῦν τας, Θεόν τε καὶ ὑπὸ τῶν τούτου ἐντολῶν καταρτιζομένους, ἀνατρέχειν πρὸς τὴν ἔνθεον ἐκείνην τελείωσιν.

A tem constantiam, denique innocentiam et munditiem, atque omni carnis simul et spiritus contaminatione et inquinamento vacuam castitatem introducunt. Omnia denique, aliud alium sensum, pædagogorum more, erudiunt atque instruunt, et linguam recte formant atque frenant. Omnia etiam ea præcepta, per spiritum efficaciam suam consecuta, riteque et cum judicio in animo concepta, alacres et vividos exsecutores eorum efficiunt, bonos scilicet et justos, placidos simul et æquos, item misericordes et Dei amantes : et, ut summatim dicam, injustitiam et iniquitatem quamque nos omnino ex corde ejicere, atque eas aversari, justitiam vero omnem et virtutem, juxta proportionem conformationis et similitudinis ad B doctorem ipsum, exercere et meditari docent : ut deinde, cum jam ad dispositionem affectionemque cordis, atque adeo ad boni habitum pertigerint, et ea quantum fieri potest observarint, non amplius peccare possint : quippe ad perfectionem, quam vis humana capit, compositi atque deducti, perinde scilicet atque ipse qui eis præiit rerum optimarum magister et præceptor. Cæterum ad eum modum per effectricem cognitionem præceptorum ad perfectionem perductis, proclivis facilisque fit, per effectricem eam vim, ad contemplatricem sublimitatem transitus. Si quis enim præcepta recte exsequendo, per timorem Domini, implet, eum ille simul divina dulcedine et charitate dignatur. Ita is demum effectricis operum virtutis, tanquam præ- C mium, juxta profectus proportionem, revelationis divinorum mysteriorum percipit fructus. Et quas res ne audire quidem potest, cum ab effectrice virtute otiosus abest, eas, per opera aditum sibi faciens, clare et evidenter contemplatur. Et quæ intelligendo non assequitur per interpretationem exposita, ab operum effectrice remotus, ea effectricem persequens ipse quam optime interpretatur, composque fit rerum arcanarum et ineffabilium omnino per contemplationem : ac divinarum scientiarum altitudinem aggressus, eas inquirit, sapientiæque profundo libere atque sine periculo innata. Itaque is parabolas et ænigmata ad ædificationem discentium eodem proponit spiritu, e quasi gradus et ascensus in corde sibi per mentis acumen construit : res obscuras, abstrusas et abditas sapientiæ Dei, sancte simul et mystice contemplans. Sedenim præcepta et parabolæ Evangeliorum, quatenus eæ breviter dici possunt, in his quæ perstrinximus sunt sitæ. 96 Effectores namque operum atque contemplatores, verosque philosophos, qui apostolicam plane vitam degen dam eligant, imo fratres etiam et participes Christi, eos qui juxta ea præcepta ad perfectionem pertingunt, efficiunt. Porro fieri efficique non potest, ut hominis natura et tenuitas, proprio concita motu et vi nativa, vel ad perfectionem effectricis virtutis pertingat, vel ad altitudinem contemplationum aspiret, nisi quis intimo corde suo Salvatorem Dominum, ut Deum perfectum, atque eadem cum Patre potentia et virtute, eumdemque hominem perfectum, tanquam quoddam firmissimum fundamentum jecerit : atque eo adjutore utens, sedulo oret, ut ei simul et operum effectio, et arcanorum contemplatio recte succedet. Quod sana tum quidem ipse per seipsum Dominus Jesus suis ostendit sectatoribus : deinceps vero et omnes omnium hominum nationes, per sacra Evangelia docuit, videlicet, Deum se et simul hominem perfectum esse clare et diserte astruens. Id nos quoque in primis considerantes, Deum ipsum et Dominum, eumdemque hominem perfectum profiteri oportet, et per præcepta ejus probe instructos, ad divinam illam contendere et anhelare perfectionem.

CAPUT XXIII.

Quænam opera in Evangelio descripta, Christum perfectum hominem, quæ item perfectum Deum esse declarent.

Verum enimvero, quod perfectus natura homo Dominus sit, citra tamen naturæ inquinationem et sordes, aperte astruit novem illa mensium, qua in utero gestatus est, fœtura nativitas ejus, educatio, baptismus, tentationes, fames, sitis, labores, fatigationes, lacrymæ, angores, somnus, tædium, et quæcunque sunt hominum naturales et irreprehensibiles affectiones : adhæc alapæ, colaphi, flagra, contumeliæ, irrisiones ; sputus (1), sannæ ludibria, et reliqua ejusmodi : præterea crux, clavi, acetum, fel, lancea : postrema denique, mors, funus, et sepultura. Atque hæc quidem a discipulis tum, ad confirmandam carnis ejus fidem, sunt spectata, posteris autem ex ordine omnibus, ea sacrorum Evangeliorum scripta exhibent atque repræsentant. Itaque hæc omnia, Servatorem verum esse hominem, satis indicant. **97** Quod vero idem perfectus sit Deus, extra confusionem et contaminationem omnem (ut qui ad subsistentiam suam divinam, humanam inseparabili modo naturam susceperit, peculiaresque ejus naturæ conditiones sibi proprias reddiderit, neque dedecere se quicunque illi sunt naturales et irreprehensibiles affectus putaverit) manifesto declarat: primum expers seminis e virgine nativitas, et qui circa eam auditi sunt, cœlestis et angelicæ militiæ, gloriam canentis, magnifici hymni : stella itineris Magorum dux, horumque secreto res magnas insinuans muneratio et adoratio : præterea circa baptismum eximia Joannis testificatio : eaque longe sublimior, quæ cœlis apertis prorupit, paterna vox : et qui inde in columbæ specie super ipsum descendit Spiritus, vocem eam in eum qui baptizabatur peculiariter trahens, Filium dilectum cœlitus intonans : et alia multa, quæ sigillatim recensere præsentis operæ non est. Satis porro ea quæ dicta sunt, divinitatis ejus fidem fecerint illis, qui perspicere eam et intelligere solide possint. Cæterum, ut crassus quoque iste et tenebris obsitus mundus illustraretur, et homines in caligine versantes immensam incredibilis et plusquam infiniti divini in genus humanum amoris lucem conspicerent, divitiasque bonitatis ejus cognoscerent, prodigiis et miraculis longe maximis edendis, fidem hominum luculentius adaugens et confirmans, magis atque magis per ea Deus idemque homo Verbum divinitatem suam comprobavit.

CAPUT XXIV.

Brevis commemoratio admirandorum et supernaturalium miraculorum Domini nostri Jesu Christi, in quatuor Evangeliis expressorum, quæ quidem miracula certissimum divinitati ejus perhibent testimonium.

Et singula quidem seorsim miracula, quibus divinitas ejus est declarata, in præsentia oratione complecti et explicare, tantum abest ut nostræ,

(1) « Imputato ore exspuent venenatos sputus. » (Lactant.)

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Τίνα τῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἔργων ἄνθρωποι τέλειον ἐμφαίνουσι τὸν Χριστόν · τίνα δὲ πάλιν θεὸν τέλειον.

Ἀλλ' ὅτι μὲν ἄνθρωπος τέλειος τὴν φύσιν ὁ Κύριος, ἐκτὸς δηλαδὴ τῶν τῆς φύσεως μολυσμάτων, παρίστησι σαφῶς ἡ ἐννεάμηνος κύησις, ἡ γέννησις, ἡ ἀνατροφή, τὸ βάπτισμα, οἱ πειρασμοί, ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος, τὸ δάκρυον, ἡ ἀγωνία, ὁ ὕπνος, ἡ ἀκηδία, καὶ ὅσα φυσικὰ τοῖς ἀνθρώποις πάθη καὶ ἀδιάβλητα · πρὸς τούτοις τὰ ῥαπίσματα, τὰ κολαφίσματα, αἱ μάστιγες, οἱ ἀνειδισμοί, οἱ γέλωτες, τὰ ἐμπτύσματα, ὁ μυκτηρισμός, ἡ χλεύη, καὶ τὰ λοιπά · πρὸς δὲ ὁ σταυμός, οἱ ἧλοι, ὄξος, χολή, λόγχη, καὶ τὸ τελευταῖον, θάνατος, κηδεία τε καὶ ταφή. Καὶ ταῦτα μὲν τοῖς μαθηταῖς τηνικάδε ἐωρᾶτο εἰς πίσιωσιν τῆς σαρκός · πᾶσι δὲ τοῖς ἐσεξῆς ἡ τῶν θείων Εὐτγγελίων παριστάνει γραφή · καὶ ταῦτα μὲν, ὅτι τέλειος ἄνθρωπος ὁ Σωτήρ · ὅτι δὲ ὁ αὐτὸς καὶ θεὸς τέλειος, σογχύσεως δίχα καὶ φυρμοῦ, ἀδιαιρέτως τῇ ἑαυτοῦ ὑποστάσει τὴν ἀνθρωπίνην προσελάβετο φύσιν, καὶ τὰ ἰδιώματα ταύτης προσῳκειώσατο, μηδ' ὅλως ἐν αἰσχύνης λόγῳ πτιούμενος. Καὶ ὅσα ταύτη πρόσεστι πάθη φυσικά τε καὶ ἀδιάβλητα, σαφέστατα παρίστητι πρῶτον ἡ ἄσπορος ἐκ παρθένου γέννησις, καὶ ἡ ἐπ' αὐτῇ δοξολογία τῆς οὐρανίου καὶ ἀγγελικῆς στρατιᾶς, ἀστὴρ ποδηγῶν Μάγους, καὶ ἡ ἐκείνων μετὰ συμβολικῶν δώρων προσκύνησιν, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ βάπτισμα μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἡ μείζων αὐθις αὐτῆς, ἡ τῶν οὐρανῶν ἀνεῳγότων καταῤῥαγεῖσα φωνὴ Πατρική, καὶ τὸ περιστερᾶς ἐν εἴδει ἐκεῖθεν ἐριπτάμενον Πνεῦμα, τὴν φωνὴν ὥσπερ ἕλκον ἐπὶ τὸν βαπτιζόμενον. Υἱὸν ἀγαπητὸν εἶναι τοῦτον βροντήσασα ἄνωθεν · καὶ τἄλλα ἃ κατὰ μέρος διεξιέναι οὐ τῆς παρούσης πραγματείας ἐστίν. Ἱκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα τοῖς ἐντελῶς ὁρᾷν δυναμένοις εἰς πίστωσιν τῆς θεότητος · ἵνα δὲ καὶ ὁ παχὺς καὶ ὡσανεὶ ἐν σκότῳ κείμενος κόσμος διαυγασθῇ, καὶ τὸ μέγα τῆς ὑπεραπείρου φιλανθρωπίας φῶς οἱ ἐν ζόφῳ κείμενοι καταθεωρήσωσι, καὶ ὁ πλοῦτος γνωρισθῇ τῆς χρηστότητος, καὶ σημείοις τε καὶ τέρασιν ἐξαισίοις, φωτίζων τε ὁμοῦ καὶ στηρίζων τῇ πίστει, ἐκφανῇ καὶ διὰ τούτων ὁ θεάνθρωπος Λόγος τὴν αὐτοῦ θεότητα ἐπιστώσατο.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Ἐπιτομὴ τῶν ἐν τοῖς τέσσαρσιν Εὐαγγελιοις ὑπερφυῶν θαυμάτων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν τούτου πληροφορούντων, θεότητα.

Τὰς μὲν οὖν καθ' ἕκαστα τῶν αὐτοῦ θεοσημιῶν τό γε νῦν τῷ λόγῳ διατρανοῦν μήτοι γε ἡμῖν τοῖς πολλῷ τῷ χρόνῳ καὶ τρόπῳ τῆς ἐκείνων ἀφεστῶσι

θεωρίας δυσέφικτα· ἀλλ' οὐδ' αὐτοῖς τοῖς θείοις εὐαγγελισταῖς ἕκαστα τῶν ὁραθέντων ὑπῆρξε διεξελθεῖν· ὥσπερ ἡλιακὰς ἀκτῖνας καὶ κυμάτων ἐπεμβολὰς, δυσχερὲς παντάπασι θεωρεῖν καὶ ἀναμετρεῖν. Ἐκείνοις καὶ γὰρ τὰ ἐπισημότατα καὶ εἰς πειθὼ εὐπαράδεκτα τοῖς ἀκούουσιν εἰπεῖν ἐξεγένετο, τὰ πλείω παραλιποῦσιν, ἅτ' εἰδόσι μὴ ῥᾴδιά γε εἶναι τῷ κόσμῳ πιστεύεσθαι, καὶ τοῖς τὰ τούτου φρονοῦσι, καὶ παχυτέροις τὸν νοῦν. Εἰς τοῦτο γὰρ οἶμαι συντείνει καὶ τὸ, Ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, μηδ' αὐτὸν οἷόν τε τὸν κόσμον χωρήσειν τὰ γραφόμενα βιβλία. Διὸ καὶ ἡμεῖς, ὅσα πρὸς τὴν ἀφήγησιν ἐπιτόμως διελθεῖν συντείνοντα ἠρημένοι, πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου χωρήσομεν. Τίνα τοίνυν εἰσὶν ἃ τὴν Ἰησοῦ πληροφοροῦσι θεότητα; Ὕδωρ εἰς οἶνον ἐν Κανᾷ γάμῳ λόγῳ μόνῳ μεταβληθέν· ἴασις τε πυρετοῦ δραπετεύοντος λόγῳ, τῆς τε πενθερᾶς Πέτρου, καὶ τοῦ παιδὸς τοῦ βασιλικοῦ· λεπρῶν κάθαρσις μόνῳ θελήματι· ῥῶσις χωλῶν ἐν μόνῳ προστάγματι· τυφλῶν πολλῶν καὶ ἐκ γενετῆς ἀνάβλεψις· κωφῶν, ἀλάλων καὶ μογιλάλων γλώσσης τε καὶ ἀκοῆς διάρθρωσις τε καὶ τράνωσις· συνδρομὴ μελῶν ἐς ταυτότητα χρόνῳ διαλυθεῖσα· ἔδειξεν ὁ ἐκ κεράμων τέσσαρσι χαλασθεὶς σχοινίοις, καὶ ὁ ἐπὶ τῇ τοῦ Σολομῶντος προβατικῇ λή' ἔτη ταλαιπωρήσας· ξηρῶν χειρῶν τὰ δεσμὰ ἀνιέμενα· χαμαὶ νευόντων ἀνόρθωσις· πλείστων παρεμβολὴ δαιμόνων ἀθρόα εἰς φυγὴν τρεπομένη· τῶν ἐν σελήνης παθόντων καθαρσις· ἀφῇ κρασπέδου ῥύσις ἱσταμένη λαθραίᾳ τοῦ αἵματος· ὁ τοῦ ἑκατοντάρχου παῖς τοῦ προσδοκωμένου κινδύνου ῥυόμενος· Ἰαείρου θυγάτριον θανάτου λυτρούμενον· παντοίων καὶ ποικίλων πονηρῶν πνευμάτων δίωξις καὶ ἀπέλασις, καὶ σὺν ἀγέλῃ χοίρων, ἀποπνιγομένῃ τοῖς ὕδασιν. Ἐπὶ τούτοις πέντε ἄρτοι καὶ ἰχθύες δύο, πεντακισχιλίους εἰς κόρον τρέφοντες, καὶ ἡ τούτων περισσεία δώδεκα κόφινοι· ἐν ἑπτὰ δὲ πάλιν τετρακισχίλιοι τρεφόμενοι ἕτεροι, καὶ ἑπτὰ σπυρίδες θαυμαστῶς περιττεύουσαι· θαλάττης ὡς ἐπὶ στερρότητι ἐδάφους περίπατος, οὐκ αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν μαθητῶν, κατὰ προτροπὴν Ἰησοῦ· σφοδρᾶς ἐπιτίμησις καταιγίδος, φιμουμένης θαλάσσης, καὶ πρὸς ἀθρόαν μεταβαλλομένης γαλήνην ἐκ κλύδωνος· ὑδρωπικοῦ τε γαστὴρ συσταλεῖσα τῷ νεύματι· καὶ Ναὶν δὲ ἡ πόλις τόν τε χήρας υἱὸν ἐκφερούμενον ἔμπνουν αὖθις ὁρᾷ. Καὶ συνόλως εἰπεῖν, πάσης καὶ παντοίας σωμάτων μαλακίας καὶ ἀσθενείας θεραπεία καὶ ἴασις.

A qui et temporibus et moribus longissime ab eorum absumus contemplatione, sit facultatis, ut ne ipsi quidem divini evangelistæ quæque sigillatim, quæ viderunt, referre potuerint : perinde atque radiorum solis, et fluctum sibi ipsis confertim ingruentium, rationem et numerum inire omnino non est. Illis siquidem celeberrima quæque, ut quæ fidem maxime apud auditores habitura essent, commemorare satis fuit : maximam eorum partem quæ non facile in vulgus probabilia essent, mundove, et qui hujus studiis tenentur, crassiorique mente sunt, ut crederentur, persuaderi possent, persequi supersedentibus. Huc enim referri illud arbitror : Si omnia sigillatim perscribantur, **98** ne ipsum quidem mundum recepturum esse, qui scribendi
B essent, libros. Proinde et nos eorum quæ ad præsentem narrationem sunt accommodata, compendiose exponendorum delectu habito, ad reliqua instituti nostri ordine persequenda progrediemur. Quænam igitur sunt, quæ certam plenamque divinitatis Jesu faciunt fidem? Aqua in vinum solo verbo versa in nuptiis in Cana, febris verbo itidem propulsatæ, qua apud Petri socrum, qua apud regii hominis puerum, curatio ; leprosorum voluntate sola purgatio ; claudorum item mandato solo sanatio ; multorum etiam a nativitate cæcorum illuminatio, surdorum, eorumdemque vel difficulter vel omnino non loquentium, linguæ simul et auditus articulata et clara expeditio ; membra quæ longiore temporis spatio soluta fuerant, ad officium suum reducta, cum in eo qui a quatuor bajulis ex
C tecto per tegulas funibus demissus fuerat, tum in eo quoque qui ad Probaticam Solomonis triginta et octo annos æger decubuerat ; aridarum manuum laxata vincula ; eorum qui in terram corporis inclinatione vergerent, directa restitutio ; plurimorum dæmonum præsidia et castra uno impetu in fugam versa ; lunatici morbi expiatio ; fluxus sanguinis occulto fimbriæ vestis contactu consistens ; centurionis puer exspectato et jam imminente periculo liberatus ; Jairi filia a morte reducta ; multifariam variorumque malorum spirituum propulsatio et ejectio, atque una cum grege porcorum in undis submersio. Jam quinque panibus, duobusque piscibus quinquies mille viri ad satictatem usque refecti, horumque reliquiæ duodecim cophini : ac
D septem rursum panibus quater mille pasti alii, et sportæ septem, quæ insigni superfuerunt miraculo : in mari non alia quam in solido pavimento deambulatio, nec ipsius ea tantum, verum etiam Petri discipulorum principis, ipsius Jesu cohortatione suscepta ; vehementis increpatio procellæ, quæ mare pacavit, atque ex tempestate sæva ad malaciam et tranquillitatem summam reduxit ; hydropici venter, nutu contractus, atque ad statum suum reductus ; civitas quoque Naim, quæ elatum viduæ filium redivivum conspexit ; atque, ut semel dicam, varii et omnis generis corporum languoris et imbecillitatis auxilium præsens et curatio.

99 CAPUT XXV.

De divina transfiguratione Servatoris. et de mirifico miraculo in amico Lazaro exhibito.

Sedenim divinorum miraculorum omnium ad fidem divinitatis ejus faciendam potissimum, maximum et evidentissimum est, in montem cum discipulis ascensus ille, et corporis ad divinæ similem formam mutatio; cujus spectatores ut tenuibus admodum vestigiis fierent, præcipui ex discipulis, honore tanto digni reputati, obtinuerunt, Petrus et Zebedæi filli. Orante enim eo, instar solis, multoque etiam clarius, facies ejus reluxit, ac vestes perinde atque lux resplenduerunt. Ex imo autem inferorum recessu legis administer Moses apparens, et simul Helias ex occultis latebris exsistens, præsto fuere. Uterque porro cum eo collocuti sunt de migratione ejus per crucem, quam brevi peracturus fuerat in Jerusalem. Cæterum, qui per tam sublimis miraculi conspectum arcanis illius sacris initiati essent, magnitudine ejus consternati, tum id quidem silentio texere, supra naturæ captum id arbitrantes esse. Cum autem postea eo majus vidissent prodigium, ipsam scilicet ex mortuis resurrectionem ejus; tum demum et hoc una cum aliis, manifestioris certiorisque fidei faciendæ et confirmandæ gratia, omnibus promulgarunt. Præcellit porro et illud, quod in amico Lazaro, ex vico Bethania orto, Marthæ et Mariæ, quæ ei inserviebant, fratre præstitit. Eo jamjam morituro, ad Jesum germanæ nuntium mittunt, qui ei id significet, opemque ejus imploret. At ille, gloriæ id sibi fore sciens, cum discipulis familiarius colloquitur, ac paulo post Lazarum obdormivisse, lætarique se eis dixit eorum causa, quod ibi tum non affuerit. Ut vero defunctus ille quartum jam diem in sepulcro clausus jacuit, præsto adest Servator: et cum sorores multa miserabiliter cum lacrymis prolocutæ essent, ad monumentum tandem accedit et lapidem auferre jubet. Ille autem, nervis in compage et connexione corporis diffluentibus, jam putrescebat, graviterque olebat. Servator porro, cum orationi incubuisset, atque acrius infremuisset, invocato cœlitus paterno auxilio, « Lazare, veni foras, » inclamat. Itaque defunctus, perinde atque vivens, et amico semper assistens, consequitur; 100 et sepulcralibus fasciis ligatus, celeberrimum omnibus spectaculum prodit, vinculisque eis solutus domum vadit. Multitudine autem tumultuante, ac pontificibus et ipsius et Lazari occidendi consilium rationemque quærentibus, Hierosolymis relictis, inde secedit: et finitimum, qui Ephrem dicitur, incolit locum. Ac nova quidem et supra naturam omnem posita miracula sic se habent.

A

B

C

D

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τῆς θείας μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοῦ κατὰ τὸν φίλον αὐτοῦ Λάζαρον ὑπερφυοῦς θαύματος.

Καὶ τὸ πάντων κράτιστόν τε καὶ ἄριστον πρὸς τὴν τῆς θεότητος πίστωσιν ἐναργέστατον τῶν θεοσημιῶν ἡ πρὸς τὸ ὄρος μετὰ τῶν μαθητῶν ἄνοδος, καὶ πρὸς τὸ θεοειδὲς τῆς μορφῆς τοῦ σώματος ἀλλαγή· ἧς αὐτόπται ἀμυδροῖς ἴχνεσιν οἱ τῶν μαθητῶν πρῶτοι κατηξιώθησαν, Πέτρος καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου υἱοί. Προσευχομένου μὲν γὰρ αὐτοῦ, εἰς εἶδος ἡλίου καὶ πολλῷ μεῖζον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀνέλαμψε· τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ οἱάπερ φῶς περιηύγαζον. Ἐκ τῶν τοῦ ᾅδου δὲ πυθμένων καὶ ὁ τοῦ νόμου χορηγὸς ἀνέτρεχε Μωϋσῆς, καὶ Ἠλίας τῆς ἀποκρυβῆς ἀποστὰς, ἐμφανὴς ἀνεδείκνυτο· καὶ ἄμφω δὲ συμπαρῆσαν διομιλούμενοι περὶ τῆς κατ' αὐτὸν πορείας διὰ σταυροῦ, ἣν ἔμελλε μετ' ἀλίγον περαίνειν Ἱερουσαλήμ. Ὁ δὴ τότε μὲν οἱ μῦσται καταπλαγέντες, τέως εἶχον σιγῇ, ὑπερφυὲς λογιζόμενοι· ὅτε γε μὴν τὸ μεῖζον τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐθεάσαννο, τηνικάδε καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς πίστιν τρανότερον ἅπασι διεκήρυξαν. Καὶ πρό γε τούτου, ὃ δὴ πρὸς τὸν φίλον αὐτῷ ἐνήργησε Λάζαρον, ἀπὸ Βηθανίας τῆς κώμης ὁρμώμενον, κασίγνητόν γε μὴν ὄντα Μάρθας καὶ Μαρίας αἳ διηκόνουν αὐτῷ. Τούτου θανεῖν ἐγγίζοντος, αἱ σύγγονοι πέμψασαι ὑπεσήμαινον, καὶ ἀμύνειν ἐκείνῳ ἱκέτευον. Ὁ δὲ, πρὸς δόξαν εἶναί οἱ αὐτῷ, διωμιλεῖτο τοῖς μαθηταῖς· μετ' ὀλίγον δὲ φάναι κεκοιμῆσθαι τὸν Λάζαρον, καὶ χαίρειν ἐκείνων χάριν τῷ μὴ παρεῖναι. Ὡς δ' ἐκεῖνος θανὼν τῷ τάφῳ τεταρταῖος περιεκλείετο, ἐφίσταται μὲν ὁ Σωτὴρ, καὶ πολλὰ τῶν συγγόνων ἐλεεινὰ σὺν δάκρυσιν ἐπιλεγουσῶν, τέλος ἐπὶ τὸν τάφον ἐφίστατο, καὶ τὸν λίθον αἴρειν διεκελεύετο. Ὁ δὲ μυδῶν ἦν καὶ ὄζων δεινὸν, ἤδη τῶν τόνων τῆς σωματικῆς ἀποῤῥυέντων συμπήξεως. Εὐχῇ δὲ δοὺς ἑαυτὸν, ἐμβριμησάμενός τε καὶ ἄνωθεν τὴν πατρικὴν βοήθειαν ἐπικαλεσάμενος, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, βοᾷ· καὶ ὁ τεθνηκὼς, ὥσπερ ζῶν τῷ φίλῳ καὶ ἀεὶ συμπαρὼν εἵπετο· χειρίαις τε ἐσφιγμένος προῆει, πᾶσιν ἐξάκουστου γινόμενος θέαμα· καὶ λυθεὶς τῶν σπαργάνων, οἴκ. δέ ἵετο· τῶν γε μὴν ὄχλων ταραττομένων, καὶ τῶν ἀρχιερέων αὐτόν τε καὶ τὸν Λάζαρον κτεῖναι ποιουμένων μελέτην, αὖθις τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀφεὶς, ἐκεῖθεν ἐχώρει· καὶ περὶ χῶρον ὃς Ἐσφραὶμ καλεῖται, ηὐλίζετο. Καὶ τὰ μὲν τῶν ξένων καὶ ὑπερφυῶν τεραστίων ἐν τούτοις ἦσαν.

CAPUT XXVI.

Parabolarum omnium Servatoris commemoratio.

Fortasse autem non intempestivum fuerit, oratione brevi et ea quæ ille per parabolas locutus est, quoad ejus fieri potest, clarioris intelligentiæ

ΚΕΦΑΛ. ΚϚ'.

Περὶ πασῶν τῶν παραβολῶν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδρομή.

Οὐκ ἄκαιρον δὲ ἴσως συντόμῳ λόγῳ καὶ περὶ τῶν παραβολικῶς αὐτῷ εἰρημένων, ὥς γ' ἐνὸν, σαφηνείας χάριν διεξελθεῖν. Παρὰ μὲν οὖν τῷ Ματθαίῳ πρώτῃ

ὁ πεσὼν ἐκ τοῦ παρήκοντος σπόρος εἰς γῆν· ὁ ἑκ- λ' βλαστήσας, ξ' τε καὶ ἑκατόν. Δεύτερος ὁ ζιζανίοις ἀναφυεὶς, καὶ διὰ τοῦτο φειδοῦς ἀξιούμενος. Καὶ ὁ τοῦ νάπυος κόκκος εἰς δένδρον μέγα ὑψούμενος· ἥ τε ἀλεύρου ζύμη παραβυομένη τρισίν· ἀγρός τε πολλῷ χρυσίῳ ἐωνημένος τοῦ ἐκεῖσέ πη χάριν κατορωρυγμένου χρυσοῦ· καὶ ὁ πολύτιμος μαργαρίτης, ὃν ἐπὶ κέρδει ὠνήσατο ἔμπορος· πάναγρόν τε ἀσπαλιέως σαγήνη περικλειόμενον· εἶτα ἡ τῶν ἑκατὸν προβάτων ἀγέλη, καὶ τὸ ἐκεῖθεν πόρρω γεγονὸς ἓν καὶ τῷ καλῷ ποιμένι ἀνασωθέν· ὁ τῶν μυρίων χρεωφειλέτης ταλάντων· ἥ γε τῶν ἐργατῶν μισθαρνία, ἐν ἀνίσῳ ἰσότητι δικαιοῦσα τὸ δοκοῦν ἄδικον. Οἱ διττοί τε παῖδες ἐνηλλαγμένως διαπραξάμενοι, τοῦ πατρὸς κεκληκότος ἐπὶ τὸν ἴδιον ἀμπελῶνα. Ἐπὶ τούτοις οἱ κάκιστοι γεωργοὶ, φόνον τῷ υἱῷ τοῦ δεσπότου ἐγκερασάμενοι· καὶ βασιλεὺς γα ους τῷ υἱῷ πολυτελεῖς ἐνεργῶν, καὶ δαιτυμόσιν ἐκ τοῦ σχεδὸν παρευρεθεῖσι συνεστιώμενος· αἵ τε πενταδικαὶ τῶν φρονίμων καὶ μωρῶν παρθένων λαμπάδες, ἠμμέναι τε καὶ ἀποσβεννύμεναι· δεσπότης τέχνῃ νέμων τοῖς σφετέροις δούλοις τὰ τάλαντα, καὶ ποιμὴν διαιρῶν ἐπιστήμῃ τὰ πρόβατα ἐκ δεξιῶν τε καὶ ἐξ εὐωνύμων. Ταύτας μὲν ὁ Ματθαῖος· Μάρκῳ δὲ δ' μόνα ἐκ τούτων ἐπῆλθεν εἰπεῖν· διττῶν σπόρων τὴν ἄνισον δόσιν τῆς εἰσφορᾶς· καὶ τῶν ἑκαπᾶν τὰ ζιζάνια τὸν δεσπότην ἐκδυσωπούντων· τό τε τοῦ νάπυος δένδρον· καὶ ᾧ ἦν ἀμπελὼν κληρονόμος κακῶς παρὰ τῶν δούλων θανών. Ὁ δ' αὖ θεῖος Λουκᾶς πλείστας μὲν συγγράφει· σὺν ἄλλαις δὲ καὶ ταῦτας ἐκτίθησι. Πρῶτον, ὃς οἶκον ἐπὶ πέτρας ἐρείδει, καὶ οὐκ ἐπὶ ψάμμου πήγνυσι τὰ θεμέλια· ὁ ποιλά τε παθὼν εὖ, καὶ ἀφεθεὶς μείζονα τῷ δεσπότῃ· ἔνθεν καὶ ὀφείλων πλείω φιλεῖν· ὅ τε περιπεσὼν τοῖς ληισταῖς ὁδίτης, καὶ τῷ Σαμαρείτῃ τὰ τῆς ἐπιμελείας κτησάμενος. Πρὸς δὲ ὁ ἀκαιρίᾳ μὲν νυκτὸς προσιὼν, καὶ τῇ βίᾳ λαμβάνων· πατήρ τε βιαζομένῳ παιδὶ μὴ πονηρὰ νέμων, λίθον δηλαδὴ καὶ σκορπίον· πονηρόν τε πνεῦμα τὸ σεσαρωμένην τὴν οἰκίαν εὑρὸν, καὶ μεθ' ἑτέρων ζ' ἐπεισοικιζόμενον, καὶ χείρονα τῶν προτέρων διαπραττόμενον. Σκόπει δὲ καὶ τὸν δοῦλον ἐκ γάμου τὸν δεσπότην ἐπανήκοντα προσδεχόμενον. καὶ συκῆν κόπρον προσιεμένην ἐς τρίτον ἔτος, καρποῦ δὲ στρήσει ἐκκοπτομένην τῷ γεωργῷ. Ἄλλην αὖθις συκῆν ἀκαρπίᾳ ξηραινομένην. Σαροῦσά τε τὴν οἰκίαν γυνὴ, καὶ τῇ τῆς δραχμῆς εὑρέσει, τὰς ἐγγειτόνων καλοῦσα, καὶ ὑπερφυῶς χαίρουσα. Ἀσωτός τε πατρὶ συμπαθεῖ προσιὼν, καὶ τῆς πατρικῆς υἱοθεσίας παρὰ δόξαν καταξιούμενος· οἰκονόμος, τε τῆς καλῆς ἀδικίας ἐκ προμηθείας ἄλλην χάριν ἐκ τῶν χρεῶν ὑφαιρούμενος· καὶ πένης Λάζαρος ἕλκεσι βρύων, καὶ ἀσυμπαθὴς πλούσιος ἐν μέσῃ φλογὶ τῆς καμίνου δρόσον αἰτῶν. Ἐπὶ τούτοις καὶ τελώνης, τύπτων μὲν τὸ στῆθος τεταπεινωμένῳ φρονήματι, καὶ οὐρανοὺς ἀνοίγων· Φαρισαῖος δὲ τὸ τύφῳ κενῷ τῷ ὑψοῦσθαι πίπτων χαμαί· καὶ ὁ τῶν μνῶν μερισμὸς, τοῖς δέκα δούλοις διανεμόμενος. Ἀλλ' ἐν τούτοις μὲν καὶ αἱ παραβολαί· μεθ' ὧν καὶ τινα ἕτερα αἰνιγματωδῶς παρέπλεξε, τήν τε παλαιὰν καὶ

A causa referre. Itaque prima apud Matthæum parabola est, semen, pro eo atque decebat, in terram cadens, partim trigecuplum, partim sexagecuplum, atque etiam centuplum germinans. Secunda, ager zizania superinsita habens : cui ob id ut parceretur, dignum visum est. Sequitur sinapis granum, in altam arborem excrescens. Et farinæ fermentum; tribus satis exceptum. Item multo auro comparatus ager, propter defossum ibi auri thesaurum. Pretiosa item illa margarita, quam lucri causa mercator emit. Præterea omne genus piscium, sagena piscatoris conclusum. Postea centum ille ovium grex : et ovis una, quæ longius inde aberrans, bono pastori servata est. Decem millium debitor talentorum. Operarum mercede conductio, in inæquali æqualitate ad æquitatem deducens quod B videbatur iniquum. Duo filii, qui a patre vocati, et in vineam suam missi, ordine inverso opus faciunt. Hic succedunt pessimi agricolæ, qui herili filio necem crearunt. Insuper rex magnificas filio nuptias struens, et cum convivis ex tempore conquisitis convivium celebrans. Item quinæ et prudentium et fatuarum virginum lampades, vel ardentes, vel exstinctæ. Paterfamilias prudenter servis suis talenta dividens. Et pastor prudenter oves ad dextram et sinistram segregans. Et has quidem Matthæus habet. Marco vero quatuor tantum ex his referre in mentem venit. Inæqualem scilicet reditum duplicis seminis : et eos qui patremfamilias suadendo orant, ut zizania evellere permittat; sinapis arborem, et vineæ hæredem pessime a servis C cæsum. **101** Lucas porro divinus plurimas congerit : et inter reliquas has quoque exponit. Primum, de eo qui domum super petram firmiter construit, et non in arena fundamenta jacit. De eo qui a domino per grandioris debiti remissionem magno affectus est beneficio, unde eo plus atque vehementius eum amare debuerit. Deinde viator, qui in prædones incidit, et a Samaritano curaturam obtinuit. Ad hæc is qui intempesta nocte accedit, importunitate, quod petit, impetrat. Item pater puero cogenti, non res malas, ut lapidem aut scorpionem, tribuens. Præterea spiritus malignus domum scopis purgatam inveniens, et in eam cum aliis septem immigrans, prioribusque deteriora faciens. Observa mihi et servum, qui ex nu- D ptiis dominum redeuntem exspectat. Nec minus et ficum, quæ tertium jam annum stercorationem admiserat : quod autem fructum non tulerit, ab agricola excisa sit. Alteram item ficum quæ propter sterilitatem arefacta est. Insuper mulierem scopis domum purgantem, et ob drachmæ inventionem vicinas vocantem, majoremque in modum gaudentem. Est præterea luxu perditus filius, commiserantem patrem complexus, adoptionemque paternam præter spem ut opinionem consecutus. Dispensator item bonæ laudatæque iniquitatis, qui singulari providaque solertia aliam gratiam sibi ex debitis pecuniis paravit. Pauper quoque Laza-

rus, ulceribus scatens; immisericorsque rursus dives, in media camini flamma aquæ rorem petens. Insuper publicanus, pectus submisso atque humili animo percutiens, et cœlum aperiens; Pharisæus ediverso, vano tumore sublatus, humi decidens. Minarum distributio in decem servos facta. Atque in his quidem parabolæ consistunt. Cum quibus ille et alia quædam per obscuram insinuationem implicuit, vetus et novum Testamentum significans, et simul futuri regni absolutam perfectionem, simul incrementum doctrinæ et prædicationis optime per ea adumbrans : tantisper dum imperfecti etiamnum, nec dum absolutioribus sacris satis initiati essent discipuli.

A τὴν νέαν Διαθήκην ἐμφαίνων, καὶ τῆς ἐσομένης βασιλείας τὸ ἐντελὲς, καὶ τὸ τῆς ἐπιδόσεως τοῦ κηρύγματος, ἀρίστως διὰ τούτων ὑπαινιξάμενος · ἕως οὗ ἀτελεῖς ἦσαν οἱ μῦσται μήπω μυηθέντες τὰ τελεώτερα.

102 CAPUT XXVII.

Ut triginta tribus annis expletis. Servator Bethaniam venerit ; et de muliere meretrice, et de palmarum ramis, item de arefacta ficu.

Deinceps, cum triennalis temporis Filii Dei in terris, doctrina sua promulganda, conversatio finem suum haberet, oporteretque ipsum pro eo atque a mundi constitutione præfinitum constitutumque, atque oraculis sanctarum Scripturarum prædictum fuerat, vitam suam pro mundi vita et salute ponere, nec non per mortem ad inferos descendere, ut dignos idoneosque, qui videlicet constanter in fide perseverassent, in vitam, ipsumque adeo paradisum, tanquam princeps et auctor vitæ æternæ reduceret : cumque ejus rei gratia summum Dei Verbum jam perfecisset omnia, ac discipulis suis læto significasset nuntio, appropinquare regnum cœlorum; a Satana quoque captis libertatem, eisque quorum animi tenebris obfuscati atque incredulitate excæcati essent, ingens lumen affuturum annuntiasset, ad prædicandum annum Domini acceptum, et diem retributionis, consolationem vero lugentibus in Sion : receptis secum, quos sacris mysteriisque suis inbuerat, accedit ad Bethaniam vicum, qui Hierosolymis ad stadia maxime quindecim abest. Ibi eum Simon leprosus hospitio excipit (1), quem apocryphi libri patrem Lazari fuisse aperte tradunt. Apud hunc, cum cibum caperet, convivam simul, quem non ita pridem in vitam restituisset, Lazarum habuit. Ibi quoque **Lazari soror Maria** (2). humaniter excepto Jesu, tanquam Deo, propter redivivam restitutionem fratris, unguento pretioso caput ejus imbuit. Quemadmodem scilicet et alia antehac circiter medium prædicationis tempus ; atque iterum alia mulier quæ vitam meretricio quæstu toleraverat, paulo ante passionem extra Hierosolyma unguento ingentis ponderis et pretii, pedes Jesu lavit, sepulturæ adumbrans et repræsentans mysterium. Quæ sane mulier, quibus multos in perditionis attraxerat lubricitatem, capillis, tanquam spongiis pedes ejus extersit, unguentumque lacrymis miscens,gravi peccatorum est catena liberata.Deinde, ut competentem debitumque finem Scripturæ de eo proditæ haberent, **103** pullo subjugalis ju-

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

'Ως τῶν τριάκοντα τριῶν ἐτῶν συμπεπεραιωμένων, εἰς Βηθανίαν ὁ Σωτὴρ ἥκει · καὶ B περὶ τῆς πόρτης καὶ τῶν βαΐων, καὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.

Μετὰ δὲ τοῦτο, ἐπεὶ ὁ τριετὴς τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ χρόνος τῆς ἐπὶ γῆς διατριβῆς ἐν διδασκαλίᾳ πέρας εἶχεν · ἐχρῆν δὲ ἄρα αὐτὸν κατὰ τὰ ἐκ προκαταβολῆς κόσμου διωρισμένα, καὶ Γραφαῖς ἁγίαις τεθεσπισμένα, προεῖναι μὲν τὴν αὐτοῦ ζωὴν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς τε καὶ σωτηρίας · θανάτῳ δὲ πρὸς τοὺς ἐν ᾅδου γενόμενον τοὺς ἀξίους ζωῶσαι, ὅσοι δὴ καὶ πιστεῦσαι ἠνέσχοντο, καὶ πρὸς τὸν παράδεισον ἀνασῶσαι, ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον ζωῆς αἰωνίου γενόμενον. Διά τοι τοῦτο μετὰ τὸ ταῦτα πάντα πρᾶξαι τὸν θεαρχικώτατον Λόγον, καὶ τοῖς ἰδίοις εὐαγγελίσασθαι μαθηταῖς, ὅσον ἤδη ἐγγὺς εἶναι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσι τῷ Σατανᾷ κηρῦξαι τὴν ἄφεσιν, πρὸς δὲ καὶ τοῖς ἐσκοτισμένοις C τὸν νοῦν, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ πεπηρωμένοις, φῶς ἀναλάμψαι μέγα · καὶ καλέσαι μὲν ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως, παράκλησιν δὲ τοῖς πενθοῦσιν ἐν τῇ Σιών· τοὺς αὐτῷ μυσταγωγηθέντας παραλαβὼν, ἐγγίζει μὲν εἰς Βηθανίαν τὴν κώμην · διέχει δὲ αὕτη τῶν Ἱεροσολύμων ὡσεὶ στάδιά που μάλιστα πέντε καὶ δέκα. Σίμων δὲ ὁ λεπρὸς αὐτὸν εἰς ξενίαν ἐκάλει, ὃν ἀπόκρυφοι βίβλοι καὶ πατέρα εἶναι τοῦτον Λαζάρου σαφῶς ἡμῖν ἐκδεδώκασιν · ἔνθα δὲ καὶ τροφῆς ἁπτόμενος, συνεσθίοντα εἶχε καὶ ὃν πρὸ βραχέος ἀνέστησε Λάζαρον. Ἐκεῖ δὴ καὶ ἡ τοῦ Λαζάρου ἀδελφὴ **Μαρία** δεξιουμένη τὸν Ἰησοῦν, οἷα Θεὸν, τῇ παλιγζωΐᾳ τοῦ ἀδελφοῦ, μύρῳ πολυτίμῳ τὴν ἐκείνου κατεδίαινε κεφαλήν · ὥσπερ δῆτα καὶ ἄλλη πρότερον περὶ τὰ μέσα που τοῦ D κηρύγματος, καὶ αὖθις ἄλλη γυνὴ, πορνείᾳ τὸν πάντα βίον συζήσασα πρὸ τοῦ πάθους βραχὺ, τῆς Ἱεροσολύμων ἐκτὸς, μύρῳ βαρείας ὄντι ὁλκῆς, τῶν ποδῶν κατέῤῥει τοῦ Ἰησοῦ, τὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ προτυποῦσα μυστήριον · καὶ ταῖς θριξὶ δι' ὧν πολλοὺς εἰς τὸν τῆς ἀπωλείας καθείλκυσεν ὅλισθον, οἷα σπόγγοις χρωμένη, καὶ τούτους ἐκμάσσουσα · ἧ δὴ καὶ δάκρυσι τὸ μύρον μιγνῦσα, τῆς τῶν ἁμαρτιῶν βαρείας ἀλύσεως ἀπηλλάττετο. Ἐντεῦθεν ἵν' αἴσιον πέρας αἱ περὶ αὐτοῦ πᾶσαι σχοῖεν Γραφαὶ, πώλῳ μὲν υἱῷ ὑποζυγίου ὁ θρόνοις χερουβικοῖς ἐποχούμενος ἐπιβαίνει, καὶ διὰ τῶν πυλῶν εἰσήλαυνεν Ἱερου-

(1) Simon is Lazari pater.
(2) A tribus mulieribus Christus unctus est. Unde nonnulli doctores tres Marias faciunt.

σκλήμ. Ὁ δὲ ὄχλος εἰσόδιον τιμὴν αὐτῷ σχεδιάζοντες, οἷά τινι ἐξαισίῳ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον κυρίῳ τῷ ὄντι καὶ βασιλεῖ, ᾠδὰς δημοσίους ἐπέπλεκον. Πρὸς δὲ καὶ πληθὺς νηπίων περὶ αὐτὸν ἤθροιστο, παιᾶνας θείους ἐξᾴδουσα· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν τὰ ἱμάτια τῇ γῇ ἐπεστρώννυον· εἰσὶ δὲ οἳ καὶ κλάγους ἐλαιῶν καὶ φοινίκων κατακλῶντες, τοὺς μὲν τοῖς ποσὶν ὑπέῤῥιπτον· ἄλλοι δὲ καὶ χερσὶν ἀνασείοντες, ἐπεκρότουν ἐξαισίαις ᾠδαῖς· οἷά τινι τροπαιούχῳ καὶ νικητῇ, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυΐδ, λέγοντες· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. Καὶ ταῦτ' ἐπεβόων μακρὰν ποιούμενοι προπομπήν, ἄχρις οὗ εἰσῄει μετὰ δόξης τῷ ἱερῷ. Ὅθεν καὶ τοὺς θεοκαπήλους ἐξελάσας τῷ φραγγελίῳ μετ' ἐξουσίας ὅτι πλείστης καὶ παῤῥησίας πολλῆς, εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ φθόνον, καὶ τὴν λυσσώδη μανίαν ἐκείνην, τοὺς ἐναγεῖς διανέστησε. Τόπον δὲ τῇ ὀργῇ διδοὺς (πρὸς γὰρ φόνον ἦσαν ὁρμῶντες, ἅτε δὴ τὸν κόσμον ὀπίσω αὐτοῦ βλέποντες ἐφεπόμενον), ἔξεισιν αὖθις τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ Σωτὴρ εὐχῆς ἕνεκα. Ἱκανῇ δὲ χρόνου τριβῇ ἐπανήκων αὖθις, πρωΐα δὲ ἦν, καὶ πρόσπεινος ἤδη γενόμενος, ὁ δῆτα οἰκεῖον τῆς ἀνθρωπότητος ἦν, πρός τινα συκῆν ἀποκλίνει. Ἐπεὶ δὲ μὴ καιρὸς ἐκείνῃ παρῆν, ἐπαρᾶται μὲν εὐθὺς ἐκείνῃ τὰ ἔσχατα, οἷα δὴ ἀρχηγῷ τὰ πρῶτα γενομένῃ τῆς παραβάσεως· καὶ ἀθρόον τῆς ὑγρότητος ἁπάσης διατακείσης αὐτῇ, ξηρὰ τοῖς πᾶσι καθεωρᾶτο. Ὁ δὴ τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος ἔργον πάντως ἀριδηλότατον· καὶ γὰρ ὥσπερ φυσικὴ θέλησις ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ καὶ θέλησις κατὰ φύσιν Θεοῦ, οὕτω καὶ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ ἐνέργεια ἐν τῷ αὐτῷ ἐωρᾶτο. Φύσις γὰρ ἑκατέρα τὰ οἰκεῖα ἑαυτῇ καὶ ἤθελε καὶ ἐνήργει μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Οὐ γὰρ ἀκοινωνήτως ἑκατέρα φύσις τὰ ἴδια ἔπραττεν· ἀλλὰ καὶ ἡ θεότης μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἡ ἀνθρωπότης αὖθις σὺν τῇ θεότητι, τὰ προσήκοντά γε ἑκάστῃ ὑπερφυῶς ἔπραττον. Ἔνθεν τοι, ὥσπερ τὰ τῆς θεαρχίας ἴδια τῷ τοῦ ἀνθρώπου Υἱῷ μεταδίδοται, οὕτως αὖθις τὰ τοῦ ἀνθρώπου φυσικὰ ἀσθενήματα τῷ Θεῷ Λόγῳ σαφῶς ἀντιδέδοται διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν. Ἠνίττετο δ' ἴσως ἡ συκῆ ξηρανθεῖσα καὶ τὴν τῆς συναγωγῆς ἀκαρπίαν τῶν Ἰουδαίων· καὶ τοίνυν πᾶσα ψυχὴ λογικὴ τῇ πρὸς Χριστὸν ἀπιστίᾳ κεκρατημένη, κἂν τοῖς τοῦ γράμματος νόμοις οἷά τισι φύλλοις μάλα κομῶν ἐκλογίζηται, τοῦ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως νόμου, ᾧ ἐκεῖνος μάλιστα τρέφεται, διαπίπτουσα, τῆς τοῦ Θεοῦ εὐλογίας πόῤῥω γινομένη, ξηραίνεται.

A menti, qui thronis Cherubim vehitur, insidens, patentibus portis Hierosolyma ingreditur. Ibi multitudo honorem eum qui ex itinere advenientibus debetur, deproperans, quasi cuidam præstanti, hominemque superanti, reveraque Domino et Regi, carmina publicitus canit. Puerorum præterea tenerorum catervæ circa eum congregantur, divinos pæanas et victoriæ carmina accinentes : atque ex his alii vestimenta humi sternunt, alii olearum et palmarum ramos frangentes, partim pedibus ejus subjiciunt, partim manibus quatientes, magnificis ei applaudunt apprecationibus, perinde atque triumphatori et victori cuidam : *Hosanna*, dicentes, *filio David : benedictus qui venit in nomine Domini* [20]. *Deus Dominus, et apparuit nobis.* Atque ita vociferabantur longius eum prosequentes, donec cum B laude et gloria in templum est ingressus. Unde ille rerum sacrarum nundinatores, sanctarumque cæremoniarum et mysteriorum depravatores, flagello cum libertate plurima ac potestate maxima, ad invidiam usque, et furibundam illam eorum insaniam expellens, sceleratos et impios evertit. Iræ deinde cedens (jam enim in cædem ejus ruebant, tanquam mundum ipsum post eum euntem conspicati) Hierosolymis Servator precationis ergo egreditur. Postea vero, interposita aliqua temporis mora, eo revertens (mane tum erat) cum fames ei incessisset, quod scilicet proprium humanæ conditionis erat, ad quamdam divertit ficum : cui cum nullus inesset fructus, ultima statim ei per exsecrationem imprecatur, utpote quæ auctor primum et dux C transgressionis fuerit (1). Atque illa, humore protinus omni prorsus exarescente, arida omnibus exhibetur. Quod sane in eo spectatissimum omnibus modis divinitatis opus fuit. Etenim, sicuti naturalis simul et hominis et idem Dei voluntas, ita simul et hominis et Dei efficacia atque actio in ipso eodem conspiciebatur. Utraque namque natura, quæ propria ei essent, simul et volebat et efficiebat, cum alterius naturæ scilicet communicatione, utraque natura nativa et propria munia faciebat : verum et divinitas cum humanitate, et rursum humanitas cum ipsa divinitate, quæ cujusque essent officii, supra naturæ captum efficiebant. Siquidem quemadmodum propria divinæ sublimitatis munera Filio hominis communicata : itidem D rursum naturales hominis imbecillitates **104** Deo Verbo manifeste, per quamdam quasi remunerationem, redditæ sunt, propter eam quæ per subsistentiam est, unionem. Fortasse autem ficus ista exarescens, involucro quodam, synagogæ Judæorum sterilitatem ferendorumque fructuum inopiam expressit. Et profecto omnis anima rationalis incredulitati et diffidentiæ in Christum obnoxia, etiamsi legibus litteræ tanquam foliis admodum florere existimetur, tamen si lege fidei in Christum, qua illa maxima nutritur et fovetur, excidat, longe a benedictione Dei dissita, exarescit.

[20] Matth. xxi, 9.

1) De pomo fici primi parentes nostri gustarunt.

CAPUT XXVIII.

De mystica cœna, de sacra pelvi, et de Christi precatione.

Sub hæc cœna paratur in domo, ut aiunt, Joannis Evangelistæ : quam ille, possessione sua (non exigua autem ea fuit) in Galilæa Annæ, ejus temporis Judææ pontifici vendita (cujus gratia etiam illi notus exstitit, sicuti ipse alicubi sacro suo testimonio astruit), in locis circum Sion montem sitis comparaverat. Ibi igitur discipuli apud hominem certum, priusquam Azymorum instaret dies, ita ut illis mandatum præscriptumque fuerat, legis Pascha instruunt. Verum enimvero, cum per opus esset, Parasceves die ad vesperam, ut lex præcipit, agnum immorali : nihilominus tamen eo verum agnum, qui jam jam pro nobis Pascha immolandus erat in cruce, prævenire, et typum imaginemque legalis Paschatis complere, circiter quintæ diei vesperam oportebat. Opinio sane obtinet, cum multis aliis, tum ei præcipue comprobata, cui os aureum nomen indidit, irrationalem tum agnum primum, ita ut par erat, Christum cum discipulis omnino edisse : deinde cum ad mysticam arcanamque illam cœnam consedisset, parva interposita mora consurrexisse, vestimenta (utpote quæ eum fortasse gravarent, et in ministerio obeundo impedirent) statim deposuisse, linteum sibi circumcinxisse, atque ita prompte et alacriter discipulorum pedes lavisse, ut simul et novam submissionis atque humanitatis ostenderet sublimationem et per symbolum atque signum ipsis proprie competere mentis corporisque expiationem et purgationem declararet. Insuper vero illud eis innuens, pedes eorum ad profectionem in gentes aptos atque idoneos esse. **105** Adhæc, obscure etiam, divinorum pedum, pacem læta prædicatione annuntiantium, pulchritudinem insinuans. Cum vero rursum discubuisset, mysticum tradidisse sacrificium horrendorum simul et vivificorum nostrorum mysteriorum, pane fermentato (1), et vino ex vite expresso. Eaque cum per gratiarum actionem et sanctificationem benedixisset, discipulis dedisse : et cum vere corpus et sanguinem suum esse, quasi fide sua interposita, confirmasset, accipere et participare eos illa, quippe nulla re a divina carne sua discrepantia, jussisse : atque id, ad eumdem modum, in futurum deinceps fidelibus faciendum, ad sinceram evidentemque sui memoriam, per manus tradidisse. Itaque cum quibus oportuit cœlestibus mysticisque sermonibus convivas sodalesque suos instituisset, novasque et arcanas res prolocutus esset, adventumque Spiritus, qui a Patre [Filioque] procedit, secretiore ac sanctiore modo eis spopondisset, novum denique postremo omnium testamentum exposuisset, in Gethsemani agrum oraturus una cum illis egreditur. Atque ibi humanam im-

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Περὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου, καὶ τοῦ θείου νιπτῆρος, καὶ τῆς προσευχῆς.

Δεῖπνος ἐπὶ τούτοις ηὐτρέπισται ἔν τῇ οἰκίᾳ, ὥς φασιν, Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ· ἣν ἐκεῖνος τὴν προσοῦσαν κτῆσιν ἀπεμπολήσας ἐν Γαλιλαίᾳ (οὐ σμικρὰ δέ τις ἦν) Ἄννᾳ τῷ τηνικαῦτα τῆς Ἰουδαίας ἀρχιερεῖ, οὗ χάριν καὶ γνωστὸς ἐκείνῳ ἐτύγχανεν ὤν, ὡς αὐτός που τοῖς ἱεροῖς λογίοις παρίστησιν, ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Σιὼν ἐκνήσατο. Ἐκεῖ οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς τὸν δεῖνα, πρὶν ἢ τὴν τῶν Ἀζύμων ἐπιστῆναι ἡμέραν, καθὰ σφίσιν ὥριστο, τὸ τοῦ νόμου Πάσχα ἡτοίμασαν· καίτοι γε δέον ὂν, κατὰ τὴν Παρασκευὴν πρὸς ἑσπέραν, ὡς ὁ νόμος διηγόρευε, θύεσθαι τὸν ἀμνόν· ὅμως μέλλοντι τῷ ἀληθινῷ ἀμνῷ B τὸ ὑπὲρ ἡμῶν Πάσχα θύεσθαι ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐχρῆν προφθάσαι, καὶ τὸν τύπον πληρῶσαι Πάσχα τοῦ νομικοῦ κατὰ τὴν τῆς Πέμπτης ἑσπέραν. Καί γε λόγος ἔχει πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, μάλιστα δὲ τῷ χρυσῷ τὴν γλῶτταν πιστούμενος, τὸν ἄλογον καὶ τότε ἀμνὸν [πρῶτον, ὥς γε θέμις ἦν, μετὰ τῶν μαθητῶν πάντως φαγεῖν τὸν Χριστόν· ἔπειτα τῷ μυστικῷ δείπνῳ ἀνακλιθέντα διεγερθῆναι αὖθις βραχύ τι διαλιπόντα, καὶ τὰ ἱμάτια, οἵπερ ἴσως βαρύνοντα καὶ ἐμποδὼν πρὸς τὴν διακονίαν καθεστηκότα, εὐθὺς ἀποθέσθαι, περιζώσασθαί τε τὸ λέντιον, καὶ οὕτω προθύμως τοὺς πόδας ἐκκαθαίρειν τῶν μαθητῶν, ὁμοῦ μὲν τὸ καινὸν ὕψος τῆς ταπεινώσεως παραφαίνοντα, σομβολικῶς τε παραδηλοῦντα τῆς κατὰ C νοῦν καὶ σῶμα τούτοις καθάρσεως τὴν οἰκείωσιν· ἔτι δὲ καὶ τὸ τοὺς σφῶν πόδας εὐθέτους γε εἶναι τῆς εἰς τὰ ἔθνη πορείας· πρὸς δὲ καὶ τὸ ὡραῖον ὑπαινισσόμενον τῶν εὐαγγελιζομένων τὴν εἰρήνην θείων ποδῶν· εἶτ' αὖθις ἀναπεσόντα, τὴν μυστικὴν παραδοῦναι θυσίαν, τῶν καθ' ἡμᾶς φρικτῶν τε καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων, ἐνζύμῳ ἄρτῳ καὶ οἴνῳ ἐξ ἀμπέλου γεγενημένῳ, Ἃ καὶ εὐλογήσας μετ' εὐχαριστίας καὶ ἁγιασμοῦ, καὶ χάριτος μεταδοὺς, καὶ ὡς ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα ἑαυτοῦ ταῦτ' εἶναι μετὰ πίστεως παρεγγυησάμενος, μετασχεῖν ἐκείνους παρασκευάσαι, ἅτε δὴ τὰ κατὰ μηδὲν τῆς αὐτοῦ θείας σαρκὸς διαφέροντα. Οὕτωσὶ δὲ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τοῖς πιστοῖς πράττειν εἰς μνείαν αὐτοῦ ἀκραιφνῆ παρεδέδωκεν. Καὶ τοίνυν ὅσα γ' ἐχρῆν διὰ λόγων οὐρανίων καὶ μυστικῶν τοὺς θιασώτας μυήσας, ξένα τε D καὶ ἀπόῤῥητα ἐπειπών, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος παρουσίαν ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, μυστικώτερον κατεγγυησάμενος, καὶ καινήν τινα διαθήκην αὐτοῖς ὕστατον πάντων διεξελθὼν, εἰς Γεθσημανὴ τὸν χῶρον ἅμ' ἐκείνοις ἐξέρχεται προσευξόμενος· καὶ δὴ τὸ ἀνθρώπινον ἐνδεικνύμενος, τῇ προσευχῇ παρητεῖτο· εἴγε δὴ τῷ Πατρὶ βουλητὸν τὸ τοῦ θανάτου ποτήριον αὐτῷ παρελθεῖν. Οἵ γε μὴν μαθηταὶ τῷ τοῦ ὕπνου κάρῳ βεβαπτισμένοι, ῥᾴθυμοί τε ἦσαν, καὶ ὡς τύχοι ἕκαστος ἀμηγέπη κατέπιπτον. Ὁ δὲ διδάσκαλος εἰς ἔλεγχον τούτοις καθίστατο, καὶ μά-

(1) Ἐνζύμῳ ἄρτῳ. Hoc sicut ut ab homine Græco dictum.

λιστα Πέτρῳ θερμοτέρῳ γε ὄντι τῶν ἄλλων, καὶ ἐπαγγελλομένῳ τοῖς κινδύνοις ἐγκαρτερεῖν. A imbecillitatem declarans, precatione, siquidem Patri ita visum esset, ut ab eo mortis poculum abiret, deprecatur. Discipuli sane gravedine somni pressi, segnes admodum esse, et quomodocunque, ubi sors tulit, concidentes, quisque obdormire; ipse vero magister eos reprehendens objugare, et præcipue Petrum, aliis ferventiorem acrioremque, et qui constanter se in periculis perstiturum esse fuisset pollicitus.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περὶ τῶν ἀρχιερέων Ἄννα καὶ Καϊάφα· καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας.

Εἰδέναι μέντοι χρεών, ὡς ἡ θεία Γραφὴ τὸν πάντα τῆς διδασκαλίας χρόνον τελέσαι τὸν Σωτῆρα λέγει ἐπὶ ἀρχιερέως Ἄννα καὶ Καΐφα, ἐπείπερ ἐν τοῖς μεταξὺ τούτων ἔτεσι τῆς λειτουργίας ὁ τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας σύμπας διεπεραιώθη χρόνος, ἀρξάμενος μὲν κατὰ τὴν τοῦ Ἄννα ἀρχιερωσύνην, συντελεσθεὶς δὲ ἄχρι δὴ καὶ τῆς τοῦ Καΐφα ἀρχῆς. Ὁ δὲ πᾶς χρόνος τῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας οὐδὲ τετραετὴς περιίσταται. Τῶν γὰρ νομικῶν θεσμῶν ἠρέμα πως καναλυομένων, λέλυτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ᾧ διὰ βίου κἀκ τῆς τῶν προγόνων διαδοχῆς διέφερεν ἡ τοῦ Θεοῦ θεραπεία καὶ λειτουργία. Ὑπὸ γὰρ τῶν κατὰ καιροὺς πεμπομένων ἡγεμόνων ἐκ Ῥώμης ἄλλοτε ἄλλοι τὴν λειτουργίαν χρήμασιν ἐξωνούμενοι, οὐ πλεῖον ἔτους ἑνὸς ἐπ' αὐτὴν διετέλουν. Ὅτι δ' ἀληθὲς τὸ λεγόμενον, Ἰωσήπῳ μάρτυρι χρήσομαι, μετὰ τὸν Ἄνναν τέσσαρας κατὰ διαδοχὴν ἐπὶ Καϊάφαν ἀρχιερεῖς διαγενέσθαι, κατὰ τῆς Ἀρχαιολογίας γραφὴν ἱστοροῦντι, καὶ οὑτωσὶ κατὰ λέξιν διεξιόντι· « Οὐαλέριος Γρᾶτος, παύσας ἱερᾶσθαι Ἄνανον, Ἰσμάηλον ἀρχιερέα ἀποφαίνει τὸν τοῦ Φαβί. Καὶ τοῦτον δὲ μετ' οὐ πολὺ μεταστήσας, Ἐλεάζαρον τὸν Ἀνάνου τοῦ ἀρχιερέως υἱὸν ἀποδείκνυσιν ἀρχιερέα. Ἐνιαυτοῦ δὲ διαγενομένου καὶ τόνδε παύσας, Σίμωνι τῷ Καμέθου τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσιν. Οὐ πλέον δὲ καὶ τῷδε ἐνιαυτοῦ τὴν τιμὴν ἔχοντι διεγένετο χρόνος, καὶ Ἰώσηπος, ὁ καὶ Καΐφας, διάδοχος ἦν αὐτῷ. » Συνάγεται τοίνυν ἐκ τούτων μηδ' ὅλος τετραετὴς εἶναι τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρός ὁ χρόνος, τεσσάρων ἐπὶ τέσσαρσιν ἔτεσιν ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ Ἄννα καὶ ἐπὶ τοῦ Καϊάφα κατάστασιν ἐνιαύσιον λειτουργίαν διατετελεκότων. Τόν γε μὴν Καϊάφαν, ἀρχιερέα τοῦ ἐνιαυτοῦ καθ' ὃν τὰ τοῦ σωτηρίου ἐτελεῖτο πάθους, ἡ τῶν Εὐαγγελίων γραφὴ παριστᾷ· ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς σύμφωνος τῆς προκειμένης ἐπιτηρήσεως ὁ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας χρόνος σαφῶς ἀποδείκνυται.

CAPUT XXIX.

De Anna et Caipha pontificibus, et de tempore doctrinæ Servatoris.

Scire autem convenit, divinam Scripturam innuere, Servatorem ipsum omnem doctrinæ suæ cursum sub Anna et Caipha pontificibus absolvisse: quandoquidem intra istorum pontificatus rerumque administrationis annos totum Jesu doctrinæ B tempus ad finem suum pervenit. Initium enim docendi Annæ pontificatu fecit, et munus id usque ad Caiphæ administrationem consummavit. Tempus autem doctrinæ Servatoris omne non totum explevit quadriennium (1). Cum enim constitutiones legis paulatim solutæ interirent, præter alia **106** etiam is qui ex majorum successione per sanctioris vitæ mores excellebat Dei cultus, sacrum. que ministerium collapsum intercidit. A ducibus enim et præsidibus (2), qui temporibus quisque suis Roma mittebantur, alias alii ministerium sacrum pecunia comparantes, non uno longius anno in eo perseverabant. Quod autem id verum sit, teste Josepho utar, qui post Annam quatuor per successionem pontifices usque ad Caipham fuisse C in *Antiquitatibus* suis hisce verbis prodit : «Valarius Gratus Anano pontificatu abrogato, Ismaelum pontificem creat, Phabi filium (3). Sed et huic cum paulo post dignitatem eam ademisset, Eleazarum Anani pontificis filium pontificem designat. Anno porro exacto, et isto quoque a pontificatu rejecto, Simoni Camithi filio summum sacerdotium tradit. Verum et huic honorem eum obtinenti, non annuo longius tempus fuit : cui Josephus, qui et Caiphas dictus est, successit. » Ex his igitur consequitur, non prorsus quadrienuii integri Servatoris nostri doctrinæ fuisse tempus, cum quatuor annis quatuor pontifices, ab Anna usque ad Caiphæ D ordinem et creationem, annuo functi sint ministerio. Caipham vero ipsum pontificem ejus anni, in quem salutifera incidit passio, fuisse, scripta evangelica attestantur. Unde et hæc illi, de tempore Christi doctrinæ, quæ modo proposita est, consona esse observatio, liquido ostenditur.

(1) De quadriennii istius observatione Nicephorus Eusebium lib. I, cap. 10, est imitatus. Verum ea cum 18 cap. hujus libri, et cum Luc. III, non convenit. « Et Valerius Gratus ante annos fere decem, prius quam Pilatus Roma in Judæam præses missus est, provinciæ ejus præfectus fuit. » Quid vero eodem tempore Hierosolymis Gratus faceret, cum ibi eorum obtineret administrationem Pilatus? De alio itaque tempore Josephi verba ista sunt accipienda. Et auctori ipsi in cap. 18, atque præcipue Luc. cap. 3, hac in re fides habenda. Hoc etiam declarat cap. 4, lib. II, infra.

(2) Cæsaris procuratores pro sua libidine et avaritia sacerdotium conferebant. (Eutrop. lib. I, cap. 11.)

(3) Alii legunt, *Jabi fil.* (Joseph. lib. XVIII, c. 7.)

CAPUT XXX.

De proditione Judæ, de divinis crucialibus Christi Jesu, et salutari cruce ejusdem.

Ab hoc ipso Caipha et improbo scribarum consilio corruptus Judas Iscariotes, et quasi morbo avaritiæ correptus, qui dicendorum tacendorumque ac rerum præterea omnium cum reliquis discipulis particeps a Servatore factus fuerat, cum alienum seipsum et expertem divinæ gratiæ, per excellentem malignitatem suam reddidisset, post lotionem ipsam, atque arcanorum sacrorum initiationem (1), **107** vitalemque ipsum panem, vivus etiamdum in potestatem inimici captus pervenit, cui se antea quoque voluntatis animique destinatione dediderat. Itaque ab apostolorum choro sejunctus, quæ cum Scribis et Pharisæis inierat pacta conventa adimplet. Cohorte enim cum tribuno et multitudine ea quæ rapinis et latrociniis gaudet, adducta, quibus quidem laternæ et faces accensæ et fustes in manibus erant, osculo Dominum prodit, et abit. At ille captus, ut ovis innocens ad mortem fertur. Neque enim contentionem ullam subindicans, neque percussorum impetum ægre ferens, placido quietoque animo trahentes sequebatur. Nec id ille tantum præstitit, sed et fervidiorem discipulis ahis Petrum, qui gladium strinxerat, objurgat, ferrum in vaginam suam reponere jubet ; tum autem pontificis servi, cui Malchi nomen erat, resectam aurem restituit : non inopia aut imbecillitate hæc se pati, quippe cui legiones quamplurimæ auxiliares, si vellet, præsto essent, sed arbitrio alterius ea permittere : et superari in præsentia, ut quæ in Scripturis essent constituta, legitimum debitumque caperent finem, testatus. Sic itaque abductus ad Annam primum, deinde et ad Caipham, qui ejus anni pontificatum sortitus fuerat, ducitur. Atque ibi jurejurando obstringitur, ut profiterctur an ipse sit, quem exspectabant, ille Christus. Ut autem quod verum erat, pontifex audivit (non gravate enim Christus se Dei Filium esse profitebatur), confestim vestem discindit, impium atque blasphemum vocat, dingum que morte præjudicat. His a pontifice dictis, in faciem alapæ impinguntur, vultus conspuitur, atque per noctem totam omni ludibrii genere per vinum et temulentiam importunorum hominum, probrisque et contumeliis afficitur. Porro autem cum illuxit, manibus eum vinctis ad Pilatum ducunt. Et jam dies erat, præsesque pro tribunali consederat. Ibi Judæi tanquam rabie agitati, cum circumsistunt, conviciisque proscindunt : ille contra silentio et placabilitate eorum obturat et refellit accusationem. Pilatus vero tam acerbum, ab

(1) Augustinus apostolos reliquos in cœna Dominica panem Dominum, Judam vero panem Domini contra Dominum sumpsisse scribit, in Joan. tract. 59. « Si Dominum hoc (Eucharistiam) quod

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Ἰούδα · καὶ περὶ τῶν θείων παθῶν τοῦ Χριστοῦ · καὶ περὶ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ.

Ὑπὸ τοίνυν τῷ Καϊάφᾳ τούτῳ καὶ κῷ πονηρῷ συνεδρίῳ τῶν γραμματέων διαφθαρεὶς Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ἅτε νόσῳ τῆς φιλαργυρίας ἁλούς, ῥητῶν τε καὶ ἀῤῥήτων καὶ πάντων τοῖς λοιποῖς κοινωνὸς τῷ Σωτῆρι γενόμενος, ἀλλότριον ἑαυτὸν καὶ γυμνὸν καταστήσας τῆς θείας χάριτος δι' ὑπερβολὴν πονηρίας, μετὰ τὸν νιπτῆρα, μετὰ τὴν μύησιν, καὶ τὸν ζωτικὸν ἄρτον, ὅλος ζωγρηθεὶς τῷ ἐχθρῷ, ᾧ καὶ πάλαι τῇ προαιρέσει ᾠκείωτο, τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων διαζυγείς, τὴν μετὰ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων συμφωνίαν ἐπλήρου. Τὴν σπεῖραν γὰρ, καὶ τὸν χιλίαρχον, καὶ τὸ ληστείαις χαῖρον καὶ ἁρπαγαῖς πλῆθος προσεπαγόμενος · φανοὶ δ' ἦσαν τούτοις ἀπτόμενοι καὶ λαμπάδες, καὶ τὰ ῥόπαλα ἐν χερσί · φιλήματι καταπροδιδοὺς τὸν Κύριον, ἀπηλλάττετο. Ὁ δὲ σχεθεὶς, ὡς ἀρνίον ἄκακον, τὴν ἐπὶ θάνατον ἦγετο, ἔριδος μὲν οὐδέ τι παρυποφαίνων, οὐδὲ τὴν φονικὴν ἐπισύστασιν δυσχεραίνων · ἀλλ' ἡσύχῳ καὶ ἀταράχῳ φρονήματι τοῖς ἕλκουσιν ἤγετο. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ θερμοτέρῳ τῶν μαθητῶν ἐπιτιμᾷ Πέτρῳ ἑλκύσαντι μάχαιραν · καὶ τὸ οὖς τοῦ ἀρχιερέως δούλου, ᾧ Μάλχος ἦν ὄνομα, πεπληγὸς ἰᾶται · καὶ τὴν μάχαιραν ἀναστρέφειν περὶ τὴν θήκην αὐθις κελεύει. Μὴ γὰρ ἀδυναμίᾳ πάσχειν · λεγεῶνας γάρ οἱ ὡς πλείστας αὐτῷ παρεῖναι, εἴ γε θέλοι, συμμαχεῖν ἡρημένας · ἀναβάλλεσθαι δ' οὖν, ὡς ἄν γε τὰ ἐν Γραφαῖς διωρισμένα πέρας αἴσιον σχοίη. Οὕτω τοίνυν ἡγμένος πρὸς Ἄνναν πρῶτον, εἶτα καὶ πρὸς Καϊάφαν τὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἱεραρχεῖν λαχόντα ἀπάγεται · εἶτα ὁρκίζεται ὁμολογῆσαι εἰ αὐτός ἐστιν ὃν προσεδόκων Χριστόν. Ὡς δὲ τάληθὲς ἠκηκόει ὁ ἱερεὺς, ῥᾳδίως τοῦ Χριστοῦ ἑαυτὸν Θεὸν καὶ Θεοῦ Υἱὸν ὁμολογήσαντος, ῥήγνυσι τὴν ἀναβολὴν εὐθὺς, βλάσφημον καλέσας, καὶ θανάτου ἄξιον ἀποφήνας. Τούτων τῷ ἀρχιερεῖ εἰρημένων, ἐπὶ κόρρης αὐτῷ βαπίσματα προσετρίβοντο, καὶ κατὰ πρόσωπον ἐμπτυόμενοι, καὶ ἄλλ' ἄττα ἐμπαροινοῦντες διὰ πάσης νυκτὸς, πρωΐας διαγαζούσης πρὸς Πιλᾶτον χεῖρας πεδήσαντες ἄγουσιν. Ἐπεὶ δὲ ἡμέρα παρῆν, καὶ ὁ ἡγεμὼν προύκάθητο ἐπὶ βήματος, Ἰουδαῖοι οἷά τινες λυσσητῆρες περιεκύκλοτν βάλλοντες ὕβρεσιν · ὁ δὲ σιωπῇ καὶ πραΰτητί ἐπεστόμιζε τὴν κατηγορίαν. Πιλᾶτος δὲ τὴν οὕτω πικρὰν καὶ ἀπάνθρωπον ὑλακὴν ὁρῶν, τί ἂν εἴη τὸ αἴτιον ἐπύνθάνετο. Ὁ Σωτὴρ δὲ οὐδὲ ἀποκρίσεως ἐκεῖνον ἠξίου. Κραυγὴ δ' ἐξηκούετο σταυρῶσαι τοῦτον ἐκδυσωπούντων. Ἐκεῖνος δὲ, πῇ μὲν ὑπὸ Πρόκλης τῆς αὐτοῦ γυναικὸς διαπεμπομένης ἐρεθιζόμενος μηδέν τι τῶν ἀποφήμων κατὰ τοῦ δικαίου ψηφίσασθαι, πῇ δὲ καὶ τῷ οἰκείῳ συνειδότι πληττόμενος, λύειν μὲν ἐπεχείρει · μηδὲ γὰρ εἶναι

isti cavendum putant, vellet intelligi, non ipse suo traditori dedisset quod in suam ille perniciem, sine culpa dantis, cum digni indignus accepit. » (Id. lib. I, *De adult. conjug. ad Pollent.* cap. 27.)

τά ἐγκλήματα ὑπὸ θάνατον ἄγοντα · οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Ἡρῴδῃ τηνικάδε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπιδημοῦντι τοῦτον ἀπέπεμπεν, ὥστ' ἐλέγχῳ γνωσθῆναι, εἰ θανάτου τι ἄξιον διεπράξατο · ὡς δὲ καὶ οὗτος οὐδὲν εὗρισκε, Πιλάτῳ αὖθις παρίστατο. Καὶ ὃς τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα προύβαλλετο · οἱ δὲ τῷ τῆς καθοσιώσεως ὑπῆγον αὖθις ἐγκλήματι, ἅτε δὴ βασιλέα ἑαυτὸν καθιστάντα · καὶ ἀπολύειν αἱρουμένῳ, Ἁμαρτεῖν πάντως ἐσεῖται τῇ φιλίᾳ τοῦ Καίσαρος, ἔλεγον. Ταῦτ' ὁ Πιλᾶτος ἠνωτισμένος, καὶ δείσας μή τι καὶ μώμου αὐτῷ προστριβείη διὰ τὸν Καίσαρα, καντεῦθεν καὶ τῶν δίφρων τῆς ἡγεμονίας ἐκκυλισθείη, τῷ φιλαρχεῖν καὶ ἀνθρώποις ἀρεστὸς δοκεῖν ἥττων γενόμενος, φραγγέλλιον τοῦ τραχήλου ἐξάψας, τοῖς μιαιφόνοις ἀνῆκε · καὶ τὸ πραιτώριον πάλιν εἶχεν αὐτὸν, τοῦ πολλοῦ ὄχλου καὶ σύρφακος ἐπ' αὐτὸν, εἴ τι καὶ βούλοιντο δρᾷν, ἄδειαν εἰληφότος. Καὶ δῆτα οἱ μὲν τὰ ἱμάτια αὐτὸν περιδύσαντες, καί τινα χλαμύδα κοκκίνην ὡς πορφυρίδα ἀμφιασάμενοι, ἀκανθίνῳ τε στεφάνῳ τὴν κεφαλὴν ὡς βασιλεῖ περιστέψαντες, κάλαμόν τε ἐχείριζον ὥσπερ σκῆπτρον βασιλικόν · οἱ δὲ γόνυ κλίνοντες, τὴν προσκύνησιν ἀφωσίουν αὐτῷ, Χαῖρε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, διατωθάζοντες. Ἄλλοι καλάμοις τὴν κεφαλὴν παίοντες ἐπεκρότουν. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ ῥαπίζοντες τὰς σιαγόνας, γέλωτι μυκτῆρα παραζευγνύοντες, ἐπυνθάνοντο, Προφήτευσον ἡμῖν, Χριστὲ, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε. Εἶτα τοῖς ἰδίοις αὖθις τοῦτον ἱματίοις ἀμφιασάμενοι, τὸν σταυρὸν ἐπ' ὤμων αἴρειν διεκελεύοντο · καὶ τῆς πύλης ἐξήγετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰς τὸν Κρανίου τόπον οἱ μιαιφόνοι κατέλαβον, καὶ ὁ σταυρὸς κατεπήγνυτο, ἀνήρτατο, τοῖς ἥλοις ἐπείρετο, καὶ παρὰ τῶν παριόντων πλεῖστα διετωθάζετο. Ἵνα δὲ καὶ ὡς κακοῦργος λογίζοιτο, δύο λῃστὰς παρ' ἑκάτερα τὸν ἴσον τρόπον ἐκόλαζον . καὶ τίτλος ὑπὲρ κεφαλῆς τὴν αἰτίαν τῆς καταδίκης τριττοῖς ἐσήμαινε γράμμασι. Τῶν λῃστῶν δ' ὁ μὲν ὁμολογήσας Θεὸν τὸν κατάδικον τὸν παράδεισον ἐσύλα, καὶ ἔνδον ἀνὰ κράτος εἰσήλαυνεν · ἕτερος δὲ ὡς βλάσφημος ὑπερώφθη. Ἐπεὶ δὲ ἅπαντα πέρας εἶχε, Διψῶ, ἐπιλέγει. Οἱ δὲ ταχεῖς εἰς κακίαν ὄξος χολῇ συγκραθὲν αὐτίκα προσάγουσιν · οἷς ὕδωρ ἐν ἀνύδρῳ πάλαι διψήσασιν ἔῤῥει πέτρα πηγάζουσα · καὶ οἱ τὸ μέλι θηλάσαντες τὴν χολὴν προσῆγον. Ἔπειτα μέγα ἀνακραγὼν, καὶ εἰς χεῖρας τὸ πνεῦμα τῷ Πατρὶ παραθέμενος, ἀφίει τὸ ζῆν, καὶ νεκρὸς ἐφ' ἱκανοῦ ἀπηώρητο. Ἐντεῦθεν τῶν τις στρατιωτῶν τῷ Ἰουδαίων χαριζόμενος ἔθνει, τὴν πλευρὰν τῇ λόγχῃ διώρυττε · καὶ τῇ ὀίξει αἷμα καὶ ὕδωρ παραδόξως ἐξέβλυζε. Πάντων δ' ἐκποδὼν γενομένων τῷ φόβῳ τῶν φονευτῶν, μόνη παρῆν ἡ μήτηρ καὶ ὁ φιλούμανος μαθητὴς, τὰ πρὸ τῆς νεκρώσεως καὶ μετὰ τὴν νέκρωσιν ὀφθαλμοῖς οἰκείοις ἕκαστα θεωροῦντες. Τό γε μὴν αἷμα καὶ ὕδωρ, τῆς πλευρᾶς ὥσπερ ἔτι ζῶντος καινῶς ἀπορρέοντα, ταῦτ' ἐκεῖνοι λίαν εὐλαβῶς τε ἅμα καὶ φιλοτίμως σκεύει ἀρύονται. Ἔπειτα καὶ μήτηρ ἡ

A omnique humanitate alienum latratum eorum audiens, quænam ejus causa esset, rogat. Servator autem eum responso non dignatur. Interim clamor ad crucem cum condemnandum esse, minaci horribilique voce deposcentium, exaudiebatur. Ille autem, cum a conjuge sua Procle per internuntium, ne quid adversi contra hominem justum decerneret, admonitus, **108** tum sua ipse conscientia perculsus, absolvere eum contendit; nihil enim capitalis afferebatur criminis. Sed enim ad Herodem, qui tum Hierosolymis diversabatur, eum mittit, ut ille anquireret, si quid capitali supplicio dignum commisisset. Ut vero ne ille quidem quidquam invenit, apud Pilatum rursus sistitur. Tum illi crimen ei læsæ majestatis intendunt,

B tanquam regem seipsum constituerit : et Pilatum ad absolvendum propensum, contra Cæsaris amicitiam facturum, si eum dimitteret, dicunt. Quod ubi Pilatus audivit, metuens ne malam a Tiberio iniret gratiam, proindeque præfecturæ dignitate excideret : atque honorem retinendi, hominibusque placendi studio victus, flagellum de collo ejus suspendit, et sànguinariis carnificibus flagellandum permittit. Et jam rursus in prætorio Salvator erat : multitudoque et vilissimi quique ex plebe impunitatem sibi quodcunque vellent adversus eum faciendi sumpserant. Ibi ex impuris illis quidam vestimenta ei detrahunt, atque chamydem coccineam in morem purpuræ circumdant. Præterea corona spinea caput ejus tanquam regis coronant, et arundinem sceptri loco in manibus reponunt :

C nonnulli genibus flexis adorationem gestu ei offerunt, *Ave, rex Judæorum*, cum risu contumelioso ingerentes. Aliqui arundine caput palsantes plausum addunt. Erant qui colaphis maxillas ejus cædentes, irrisionemque naso per sannas suspenso jungentes quærerent : *Vaticinare nobis, Christe. quis est qui te percussit?* Postea suis ipsum vestibus rursum indutum, crucem in humeros tollere jubent, et extra portam producunt. Posteaquam autem ad Calvariæ locum est ventum, ibi crux compingitur, Servator in eam sustollitur (1), clavis affigitur, et a prætereuntibus plurimis conviciis oxagitatur. Ut vero maleficus etiam existimaretur esse, duos latrones ad partem utramque eodem supplicii genere torquent. Titulus porro supra

D caput ejus positus ; condemnationis causam triplici litterarum genere indicabat. Ex prædonibus vero alter, ipsum qui sic condemnatus esset, Deum professus, paradisum rapit, eumque per vim ingreditur : alter autem, ut blasphemus despicitur. Cæterum cum omnia jam consummata essent, *Sitio*, inquit. Illi porro ad malitiam celeres, acetum felle mistum confestim afferunt : **109** quibus olim in locis aridis siti pressis, petra fontem provolvens, aquam subministraverat. Et fel præbent, qui mel

(1) « Jesus verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum. » (Iren.) « Periculum vero Deo status sui nullum fuit. » (Tert.)

antiquitus suxerant Postremo, cum voce magna A conclamasset, et in manus Patri spiritum commendans deposuisset, vitam finit. Et corpus mortuum aliquandiu ita pendebat, cum ex militibus quidam, Judæorum genti gratificaturus, latus ejus lancea perforat : ex quo vulnere sanguis et aqua, præter opinionem omnem, profluxit. Cum vero metu homicidarum omnes profugissent, sola ibi aderat Mater, et quem diligebat discipulus, qui omnia quæ vel ante vel post mortem ejus gesta essent, oculis ipsi suis spectarunt : sanguinemque et aquam e latere ejus, quasi adhuc viventis, recens profluentem, religiose simul et honorifice admodum vasculo exceperunt. Deinde et Deipara mater, discipuli mater dicitur : cui a se multum amato Filius eam commendans, ut pietatem quam parentibus debent liberi, ei præstaret, injunxerat.

θεομήτωρ χρηματίζει τῷ μαθητῇ, τοῦ υἱοῦ τὸ φιλοστόργως πρὸς αὐτὴν ἔχειν ἀνατιθέντος τῷ φιλουμένῳ.

CAPUT XXXI.

Ex divinis passionibus quasnam Christo ut Deo eidemque homini, et quasnam ut Deo ascribere convenia ; et de Christi, quoad animam, descensu ad inferos : quando et quomodo eos quoque qui apud inferos vincti fuerant, solutos liberaverit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Τίνα τῶν θείων παθῶν ὡς θεανθρώπῳ, καὶ τίνα ὡς θεῷ προσήκει λογίζεσθαι · καὶ περὶ τῆς ἐν ᾅδου μετὰ ψυχῆς καθόδου Χριστοῦ· πότε καὶ πῶς καὶ τοὺς ἐν ᾅδῃ τῶν δεσμῶν ἠλευθέρωσεν.

Enimvero affectiones et perpessiones, quas dixi- B mus, Christo, non ut puro homini, sed ut Deo, eidemque homini carne accidere (1). At quæcunque supra humanæ naturæ conditionem, et ante mortem, et post depositionem de cruce, sepulturamque ipsam magnifice, ut Deum decet, in eo evenere, citra controversiam, certo et evidenter ipsius declarant divinitatem. Quænam vero ea sunt ? Tenebræ densæ, et prope contrectabiles, a sexta usque ad horam nonam. Sol non ordine aut ratione naturæ (2), sed quod Creatori compateretur, per deliquium exstinctus, et rursum relucens : terræmotus immanis, petræ ruptæ, templi velum scissum, monumenta aperta, et mortui e sepulcris exsilientes, multisque sibi notis, qui scilicet digni atque idonei visi fuerant, manifesto C apparentes : nec non resurrectionem ejus, qui eos excitaverat, certissime comprobantes. Ipse enim justitiæ Sol Christus, anima sola per mortem a corpore segregata (3), apud inferos justorum animis præsto fuit : et dux itineris ad paradisum ferentis præiit, lucis princeps viæque ductor eis perinde atque latroni factus. **110** Eadem namque die, ac potius eadem hora ab inferis rediit : ut quidem cum alii nonnulli, tum is cui aurea lingua nomen indidit, in primis hæc accuratius certiusque exposuere. Nec enim rationi consonum erat, animam ejus apud inferos retineri, qui nihil prorsus a primi parentis maledictione et exitio secum

Τὰ μὲν οὖν εἰρημένα πάθη οὐχ ὡς ἀνθρωπῳ ψιλῷ τῷ Χριστῷ προσεγένοντο, ἀλλ' ὡς θεανθρώπῳ κατὰ τὴν σάρκα · τά γε μὴν ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην ὅσα σε πρὸ τοῦ θανεῖν καὶ μετα τὴν ἀπὸ τοῦ ξύλου καθαίρεσιν καὶ ταφὴν θεοπρεπῶς ἐπ' αὐτῷ γεγονότα ὁμολογουμένως τὴν αὐτοῦ ἠκριβωμένως ἐμφαίνει θεότητα. Ταῦτα δὲ τίνα ; Σκότος ψηλαφητὸν ἀπὸ ς' ὥρας ἕως θ' · ἥλιος οὐκ ἀκολουθίᾳ φύσεως ἐκλείπων, τῷ δὲ κτίσαντι συμπάσχων τε καὶ ἀπὸ δεννόμενος, καὶ αὖθις ἀναλαμπόμενος · γῆ σειομένη · πέτραι ῥηγνύμεται · τὸ τοῦ ναοῦ σχιζόμενον καταπέτασμα · μνήματά τε διαῤῥηγνύμενα, καὶ νεκροὶ τῶν τάφων ἁλλόμενοι, καὶ πολλοῖς τῶν ἀξίων γνωστοῖς ἐμφανεῖς καθιστάμενοι, καὶ τὴν τοῦ ἀνιστάντος αὐτοὺς ἀνάστασιν ἀκριβέστατα παριστάνοντες. Ὁ γὰρ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης Χριστὸς μετὰ ψυχῆς μόνης διαιρεθείσης τῷ θανάτῳ τοῦ σώματος, ἐπιφανεὶς ταῖς ἐν ᾅδου τῶν δικαίων ψυχαῖς, τῆς πρὸς τὸν παράδεισον ὁδοιπορίας ὁδηγὸς ἐχρημάτιζε, φωτὸς ἀρχηγὸς καὶ ἡγεμὼν αὐτοῖς τῆς ὁδοῦ, ὥσπερ δὴ καὶ τῷ λῃστῇ γεγονώς. Καὶ γὰρ αὐθημερὸν, μᾶλλον δὲ αὐθωρὸν τοῦ ᾅδου ἀνέθορεν, ὥς τισι καὶ τῷ χρυσῷ τὴν γλῶτταν μάλιστα διηκρίβωται · οὐ γὰρ σως ἦν τῶν εὐλόγων, καὶ τὴν ἐκείνου ψυχὴν τῷ ᾅδῃ κατέχεσθαι, μηδέν τι τῆς πατρῴας ἐπαγομένην ἀρᾶς · ἀθρόον δὲ, καὶ οἷον φάναι ἀστραπῆς τάχει, τούς γε ἀξίους διὰ τοῦ φωτὸς τῆς ὑπεραστραπτούσης θεότητος καταυγάσας, καὶ τῶν ζοφερῶν ἐκείνων καὶ ἀηλίων κευθμώνων ἀπείρῳ δυνα-

(1) Tertullianus, in *Apologetico*, cap. 21, de Passione et morte Christi : « Postremo, inquit, oblatum Pontio Pilato, Syriam tunc ex parte Romana procuranti, primores Judæorum violentia suffragiorum in crucem Jesum dedi sibi extorserunt. Prædixerat et ipse ita facturos. Parum hoc, si non et prophetæ retro etiam. Tamen suffixus, multa mortis illius propria ostendit insignia. Nam spiritum cum verbo sponte dimisit, prævento carnificis officio. Eodem momento dies, medium orbem signante sole, subducta est. Deliquium utique putaverunt, qui id quoque super Christo prædicatum non scierunt. Et tamen eum mundi casum relatum in archivis vestris habetis. » etc.

(2) « Defectus iste solis mirabilis erat et prodigiosus. » (August.)

(3) « Quid fecit Christi passio ? quid fecit mors, nisi corpus ab anima separavit, animam vero a D Verbo non separavit ? » (August. *sup. Joan.* tract. 47.) « Christo Domino omnia tradita sunt, et potestas in cœlo et in terra, a Patre videlicet, tum vera tradita et data, cum verbum caro factum est. Ut quemadmodum in cœlis primas (τὰ πρωτεῖα) habuit Verbum Dei, sic et in terris primas obtineret ut homo justus, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus : primas quoque eorum quæ sub terra sunt ferret, primogenitus ipse mortuorum factus, ut viderent omnia regem suum et in carnem Domini incureret paterna lux, et a carne ejus splendida veniret in nos, ac sic demum veniret homo in incorruptibilitatem lumine paterno circumdatus. » (Iren. lib. IV, cap. 37.) Hic videre est causam descensus Christi ad inferos, et fructum primogenituræ ejus ex mortuis.

στείᾳ ἐξαγαγών, ἅτε δὴ συντρίψας τοὺς ἐκεῖ πρωτοστάτας τοῦ σκότους καὶ ἀρχηγοὺς τῶν κακῶν, ταῖς τῆς θεαρχίας αὐγαῖς, καὶ τῇ στρατιᾷ τῶν ἀγγελικῶν παρατάξεων, ἀχρόνως, ἀκόπως, καὶ τὸ ὅλον φάναι θεοπρεπῶς, πρὸς τὰς ἱερὰς καὶ φωτὶ ἁπλέτῳ καταλαμπομένας τοῦ παραδείσου ἀκαριαίᾳ ῥοπῇ μετάγει σκηνάς· καὶ ταύτας οἱονεί τινας ἀῤῥαβῶνας καὶ ἀπαρχὰς τῶν ἐν οὐρανοῖς ἡτοιμασμένων ὀψέ ποτε τοῖς ἀξίοις μονῶν τε καὶ διαιωνιζόντων κλήρων, μετὰ τὴν τῶν πάντων δηλαδὴ κοινὴν ἐξανάστασιν, καὶ προσῆκον ἀποχαρίζεται. Ὥσπερ οὖν γυμνῇ τῇ ψυχῇ, γυμναῖς ταῖς ἐν ᾅδου ψυχαῖς ἐπιφανεὶς ὁ Σωτὴρ, ὃν εἴρηται τρόπον, κατὰ τὴν τῆς Παρασκευῆς ἑσπέρας προϋπέδειξε τὴν ἀνάστασιν· οὕτως αὖθις μετὰ τρίτην ἡμέραν, ὄρθρου βαθέος τῆς τῶν Σαββάτων μιᾶς, ἡλίου μὲν ἄρτι κατὰ τὸν ἐν Ἐδὲμ παράδεισον ἀνατέλλοντος, καὶ τὰ μετέωρα καὶ ἄκρως ὑψηλότατα τῶν ὀρέων καταλαμβάνοντος· περὶ δέ γε τὸν καθ' ἡμᾶς ὁρίζοντα ἑβδόμης, ὡς εἰπεῖν, ἢ καὶ ὀγδόης ἐπεχούσης ὥρας νυκτερινῆς, μετὰ τοῦ ζωαρχικοῦ αὖτοῦ καὶ θεοειδοῦς, ἐμψύχου τε καὶ νοεροῦ σώματος ἐκ τοῦ τάφου ἀνίσταται, ὡς γε δὴ τὰ προεπηγγελλατο.

A attulisset. Subito vero, et, ut ita dicam, fulgetri celeritate, dignos atque idoneos luce summe coruscantis deitatis illustrans, ac immensa potentia ex caliginosis illis soleque carentibus latebris reducens : et principibus ibi tenebrarum, ducibusque malorum, divinæ potestatis splendore, et angelicarum cohortium militia quasi obtritis, nullo tempore, et labore nullo, atque (ut semel dicam) eo qui solum Deum decet modo, in momento uno, ad sacra immensaque luce relucentia paradisi tabernacula traduxit (1) : eaque tabernacula, perinde atque quosdam arrhabones et primitias earum quæ in cœlis aliquando, post communem scilicet illam resurrectionem omnium, condignis atque idoneis paratæ sunt, mansionum, sempiternorumque hærediorum, ita ut par erat, eis donavit. Et B quemadmodum nuda anima nudis apud inferos animabus, eo quo dictum est modo, Salvator vespertina Parasceves diei hora præsens affuit, resurrectionemque quodammodo subindicavit : sic rursum tertia post die, cum profundum etiamnum una Sabbatorum esset diluculum, ac sol quidem tum circa paradisum in Edem oriretur, altioraque et sublimiora montium juga attingeret, circa nostrum autem horizontem septima propemodum, aut etiam octava obtineret hora nocturna, cum vitæ principe, Deo simili, animato et pure intellectuali corpore, ex sepulcro prodiens, ita ut antea prænuntiaverat, resurrexit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Ἀπόδειξις ἐναργὴς ἐκ τῶν τότε γεγενημένων ὑπερφυῶν σημείων, ὡς ἀνέστη ὁ Κύριος ἐκ νεκρῶν. C

Καὶ τοίνυν ὁ θάνατος αὐτῷ τῷ Θεανθρώπῳ οὐκ ἐν παραβύστῳ καὶ γωνίᾳ, ἤ τινι ἀποκρύφῳ χρόνῳ καὶ τρόπῳ κατείργασθαι· ἐπὶ ξύλου δὲ μετεωρισθείς, ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων ὁρώντων, καὶ ἐν τόπῳ καὶ ἡμέρᾳ ἐπισήμῳ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα τὴν τελευτὴν ἐπεσπάσατο. Οὕτω καὶ ὁ τάφος ἐκείνῳ ἐπίσημος· ἀνθρώπου γὰρ πλουσίου, καὶ καινὸς ἦν ἔτι ἄρτι λατομηθείς. Οἷα δὲ καὶ ἡ κηδεία, καὶ ἡ ταφή! ἀλόη γὰρ καὶ σμύρνα ἄκρως συμφυραθεῖσαι, σινδόνων καὶ ὀθονίων παρειλημμένων, τὸν νεκρὸν περιείλουν, καὶ εἰς τὸ ἀκριβὲς συνεῖχόν τε καὶ συνέσφιγγον, ὡς σῶμα ἓν τὸ ὅλον εἶναι δοκεῖν, κόλλης ἁπάσης δραστικώτερον τῶν εἰρημένων ἀρωμάτων ἐξισχυόντων συνέχειν, ᾧ προσγένοιντο ἀλειφόμενα. D Ὥσπερ τοίνυν ὁ θάνατος τῷ Χριστῷ καὶ ἡ ταφὴ τὸ πιστὸν καὶ ἀναντίῤῥητον ἔχουσιν, ἐν ἐπισήμοις τόποις γενόμενα· οὕτως ἄρ' ἐχρῆν αὐτοῦ ἀνάστασιν ἀκολούθως τὸ ἐντελὲς αὖθις εἰς πίστωσιν σχεῖν, παντὶ τρόπῳ τὸ βέβαιον τοῖς ἀξίοις καὶ ἀναμφίβολον τῆς πίστεως παριστάνουσιν. Τὰ μὲν οὖν ζωοποιὰ πάθη τε καὶ σωτήρια, ὡς τὴν ἡμετέραν οὐσίαν πλὴν ἁμαρτίας ἀναλαβὼν, κατενώπιον πάντων ὑπέσχεν, ὥσπερ δῆτα καὶ διελάβομεν. Τήν γε μὴν

CAPUT XXXII.

Demonstratio clara, ex eis quæ acciderunt supernaturalibus miraculis, quod Dominus ex mortuis resurrexerit.

Atque equidem Deus ipse, idemque homo, non in augulo aut occulto quopiam loco, non etiam obscuro vel tempore vel modo, est defunctus : sed in ligno sublime sublatus, gentibus simul et Judæis spectantibus, et quidem in loco atque die celebri et insigni festi Paschæ, vitam finiit. Nec minus sepulcrum magnificum illi fuit; hominis quippe opulenti, et novum, nuperque adeo in lapide excisum. Quale et funus, ipsaque sepultura fuit. Aloe siquidem et myrrha admodum commistæ corpus mortuum sindone et linteis exceptum conplectebantur, atque arctissime continentes, usque adeo constringebant, ut omnia ea corpus unum esse existimarentur : quod quovis glutine ea quæ diximus aromata, cuicunque jungantur rei, arctius potentiusque eam constringere possint. Et quemadmodum mors et sepultura Christi irrefragabilem in conspicuo peractæ loco fidem sunt consecutæ : itidem sane consequens erat, decebatque resurrectionem ejus, ad fidem faciendam, certum quiddam absolutumque habere, ut omnibus modis firmam indubitatamque dignis et idoneis persuasionem credulitatemque astrueret. Itaque qui substantiam

(1) « Propheticum quoque (προφητεῖον) adest Abrahæ, id est prophetarum domicilium, et dignam habitationem unaquæque gens percipit, etiam ante judicium. » (Iren. lib. II, cap. 64.) « Cur non capiat (ἐνδέγεται) sinum Abrahæ dici temporale aliquod animarum receptaculum, in quo jam delineetur futuri imago, ac candida quædam utriusque, indicii prospiciatur? » (Tertull. *Advers. Marc.* lib. IV.)

nostram, excepto peccato, susceperat, vivificas et salutares perpessiones in conspectu omnium sustinuit, ita ut recensuimus. Cæterum vitalem triduanamque ex mortuis resurrectionem suam, non omnibus profanis simul et sacris eodem modo perspiciendam permisit : quod nec æquum, nec sublimis, divini, et justi judicii Dei esse creditum sit, impuris ingratisque oculis talia committere, et perversitati cordis in periculum et experientiam rursum sanctum Israelis tradere, ut in ancipiti dubiaque consistentes opinione, quemadmodum etiam antea, et in cogitationibus variantibus non rectum adhibentes judicium, eum reprobarent atque repudiarent : illis vero qui mentem rectam et cor quam maxime purum obtinerent, claram et ab omni ancipiti dubitatione alienam resurrectionem suam exhibuit, fideque certa comsrobavit : primum quidem a matre et reliquis conspectus mulieribus; deinde a delectis discipulis, alias aliis, per dies quadraginta visus ; 112 ac verbis novis atque insolitis, simulque signis et prodigiis naturam superantibus, omnem illis (quantum fieri potuit) solvens atque adimens resurrectionis ambiguitatem. Non his autem solis, sed aliis quoque miraculis sepulcrum consecutis, fidem resurrectionis suæ confirmavit. Quæ vero ea sint, agedum dicamus. Primum, sigillum sepulcro impressum, quod intactum permansit : et custodia militaris illa, et genere alienigena, quæ in propinquo sigillum in observabat. Præterea ingens ille lapis ad os sepulcri appositus, qui inde defluens, ac potius manu et robore angeli devolutus (quod sane in his omnibus opinionem omnem excedit), ne ipse quidem vel minimum signum suum corrupit. Traditum enim nobis est ab antiquis, Judæos lapidem eum qui in salutiferum illud sepulcrum pro operculo positus fuerat, ad summum monumenti labrum, petramque inferne illi se conjungentem, ferramentis quibusdam fabrili lapicidarum arte perforasse, ferrumque ingens a fabro ex propinquo acceptum, perutrumque foramen immisisse, et in circi sive annuli formam circumegisse : atque ita firmiter capitibus commissis, omni ex parte quasi vinculum circumduxisse, ut lapis, qualicunque modo, loco suo revelli, aut saltem ratione aliqua moveri (nisi arte quapiam et vi adhibita, necessario aut ferrum confringeretur, aut petra perrumperetur) non potuerit. Atque ad hunc modum cum magna cura, atque etiam signo appresso, cum sepulcrum firmissime communissent, custodia insuper competenti adhibita, eos abiisse. Quapropter, cum nihil prorsus de signis illis motum mutatumve esset, et lapis absque fragore et sonitu inde defluxisset (qui quidem magnus fuisse perhibetur), ita ut unguenta afferentibus mulieribus, et discipulis ipsis accedentibus, locum his, ubi corpus depositum fuerat, magnitudine sua aperte indicarit : quis non evidentem hanc et irrefragabilem resurrectionis probationem atque demonstrationem agnoscat? Et ta-

A ζωοποιὸν καὶ τριήμερον ἐκ νεκρῶν ἐκείνου ἀνάστασιν οὐ πᾶσιν ἀνῆκε βεβήλοις τε καὶ ἁγίοις ἐν ταὐτῷ κατιδεῖν · ὅτιπερ οὐδὲ τῶν δικαίων εἶναι τοῦτο λελόγισται · οὐδέ γε μὴν τῆς ἐνθέου καὶ ὑψηλῆς δικαιοκρισίας Θεοῦ βεβήλοις καὶ βασκάνοις ὀφθαλμοῖς τὰ τοιαῦτα καταπιστεύειν, καὶ στρεβλότητι καρδίας εἰς πεῖραν αὖθις τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι, ὥστε καὶ ἐν ἀμφιβόλοις καθεστάναι καθὰ καὶ τὸ πρότερον, λογισμοῖς τε κρίσιν μὴ προβεβλημένοις ὀρθὴν ἀποδοκιμάζεσθαι · τοῖς δέ γε τὸν νοῦν εὐθέσι καὶ τὴν καρδίαν καθαρὰν ὡς καὶ μάλιστα κεκτημένοις σαφῆ τε καὶ ἀμφιβολίας ὡς πορρώτερω τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν ὑπέδειξέ τε καὶ ἐπιστώσατο · πρῶτον μὲν τῇ μητρὶ καὶ ταῖς λοιπαῖς ὀφθεὶς γυναιξίν · εἶτα τοῖς ἐκλεκτοῖς τῶν μαθητῶν, καὶ ἄλλοτε ἄλλοις δι' ἡμερῶν μ' ἀπτανόμενος · λόγοις τε ξενίζουσι καὶ ὑπερφυέσι σημείοις καὶ τέρασιν ἐξαίρων ὡς ἑνόν γε ἦν ἐκείνοις καὶ τὸ ἀμφίβολον διαλύων τῆς ἀναστάσεως. Οὐ τούτοις δὲ μόνον τὴν ἰδίαν ἐπιστοῦτο ἀνάστασιν, ἀλλὰ γε δὴ καὶ τοῖς τῷ τάφῳ παρακολουθήσασι τεραστίοις. Τίνα δὲ ταῦτα; Πρῶτον μὲν ἡ ἐπὶ τῷ τάφῳ σφραγὶς, ἀθιγὴς διαμεμενηκυῖα · ἥ τε κουστωδία ἐγγειτόνων ταύτην παραφυλάττουσα, στρατιωτική τε οὖσα καὶ ὀθνεία τῷ γένει, καὶ ὁ πάμμεγας ἐκεῖνος λίθος, τῷ στόματι ἐπιτεθεὶς τῆς σοροῦ, κἀκεῖθεν ἀπορρύεις, μᾶλλον δὲ χειρὶ καὶ σθένει ἀγγέλου ἐκκυλισθείς · καὶ τὸ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὂν τα παράδοξον, μηδὲ τὴν ἑαυτοῦ σφραγῖδα καὶ αὐτὸς κἂν πρὸς βραχὺ διαλυμηνάμενος · καὶ γὰρ ἐξ ἀρχαίων ἡμῖν παραδέδοται, τὸν τὸν ζωηφόρον τάφον ἐπιπωματίζοντα τουτονὶ λίθον, πρὸς τῷ ἄκρῳ τοῦ χείλους, καὶ τὴν κάτωθεν ἀπὸ τοῦ τάφου ἐγγίζουσαν πέτραν ἐργαλείοις τισὶ λατόμῳ τέχνῃ διατρήσαντες Ἰουδαῖοι, σίδηρόν τε παχὺν χαλκεῖ ἐκ τοῦ σχεδὸν προσγενόμενον δι' ἀμφοῖν τῶν τρημάτων ἐλάσαντες, καὶ εἰς κρίκου σχῆμα τουτονὶ περιαγαγόντες, καὶ οὕτως ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἁπανταχοῦ συγκεφαλαιώσαντές τε καὶ περιδήσαντες, ὡς μὴ οἷόν τε εἶναι τὸν λίθον ὁπωσοῦν τῆς ἕδρας ἐκστῆναι, ἢ γοῦν ὅπως δή ποτε κινηθῆναι, εἰ μή τινι ἄρα τέχνης ἀνάγκῃ καὶ βίᾳ ἢ ὁ σίδηρος διαθραυσθείη, ἢ ἡ πέτρα διαρραγείη · οὕτως οὖν ἀκριβῶς ἐπισφραγισάμενοι, ᾧχοντο, φυλακὴν ἀνήκουσαν ἐπαφέντες αὐτῷ. Καὶ τούνυν τῶν σημείων ἐκείνων οὐδαμῶς μετακινηθέντων, τοῦ λίθου τε ἀψορρητὶ ἐκεῖθεν ἀπορρύεντος, μεγάλου σφόδρα εἶναι μαρτυρουμένου, ὡς καὶ ταῖς μύραις κομιζούσαις, καὶ αὐτοῖς μαθηταῖς, τὸν χῶρον ἔνθα τὸ σῶμα ἔκειτο, δι' ἐκείνου προφανῶς καταδείκνυσθαι προϊοῦσι, πῶς οὐκ ἐναργὴς αὕτη καὶ ἀναντίρρητος τῆς ἀναστάσεως ἡ ἀπόδειξις ; Τοιαῦτα μὲν δὴ καὶ ταῦτα, τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος τεκμήρια ἐκδηλότατα · τὸ δὲ τῶν ὀθονίων εἴτουν σινδόνων, εἰ δὲ βούλει, καὶ ἐν τῇ κεφαλῇ σουδαρίου αὖθις ὁποῖον ; Ταῦτα καὶ γὰρ τῇ σμύρνῃ καὶ ἀλόῃ καὶ τῷ ζωαρχικῷ σώματι ἐκείνῳ προσαρηρότα, καὶ οἱονεὶ ἓν σῶμα τῇ τῶν ἀρωμάτων δυναστείᾳ γεγενημένα, οὐδαμῶς ὑπὸ κλοπὴν τὸ σῶμα συγχωρεῖ γενέσθαι κατὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν φρενοβλάβειαν. Πῶς

γὰρ ἂν καὶ ἐγύμνουν, καὶ ταῦτα κλέπτοντες, ἀθιγῶν τῶν ἐνταφίων καὶ κατὰ χώραν ἑκάστων παρακειμένων, καὶ εὐσχημόνων, καθὼς ἄρα καὶ περιέκειτο, τοῦ τε σουδαρίου μὴ φύρδην, ἀλλ' ὑφ' ἕνα τόπον σωφρόνως περιειλουμένου πρὸς τὸν τόπον τῆς κεφαλῆς; Παρίσταται τοιγαροῦν τοῖς συνιέναι γνῶσιν ἐθέλουσιν, ὅτιπερ οὐ μόνον τθιήμερος μετὰ σώματος ἀνέστη ὁ Κύριος, ἀλλὰ μετὰ λεπτοῦ τε καὶ κούφου, καὶ οὐκέτι θνητοῦ καὶ φθαρτοῦ καὶ παχέος, ὡς πρότερον, ἀφθάρτου δὲ μᾶλλον καὶ ἀθανάτου, καὶ τὸ ὅλον φάναι, πνευματικωτέρου καὶ θειοτέρου, καὶ ὁμοθέου λέγειν θαῤῥῶ, κατάληψίν τε πάσης αἰσθήσεως ὑπερβαίνοντος, ἐσθῆτός τε καὶ βρώσεις ὑπερτέρου, ὡς καὶ διὰ κεκλεισμένων κατὰ φύσιν θυρῶν εἰσιέναι· εἰ καὶ συγκαταβάσεως λόγοις ὑπερφυέσι τοῖς οἰκείοις ὁρώμενος, τήν τε πλευρὰν καὶ τὰς τῶν ἥλων τρήσεις ἐψηλαφᾶτο, καὶ τροφῆς μετεῖχε, καὶ ἰχθύος καὶ μέλιτος ἀπεγεύετο, οὐ πεινῶν, εἰς πίστωσιν μὲν τῆς καινῆς ἀναστάσεως, τῆς δὲ φαντασίας ἀναίρεσιν, λόγοις ἀῤῥήτοις τῆς τροφῆς τῷ πυρὶ τῆς θεότητος ἀναλισκομένης ὑπερφυῶς.

A lia quidem sunt hæc resurrectionis Servatoris indicia apertissima. Sindonis vero et linteorum, ipsiusque adeo, si placet, in capite sudarii, rursum qualia? Hæc etenim myrrhæ, et aloæ, et item vivifico corpori illi compacta, et quasi unum corpus, unguentorum vi atque efficacia, facta, haudquaquam corpus furtim auferri permisere, juxta Judæorum insanam dementiam. **113** Quomodo enim corpus ipsum nudantes, hæc fures sic detraxissent? eum sepulcralia lintea intacta, et decenter, perinde atque ei circumdata fuerant, suo quæque loco reperta sint? et sudarium non temere, sed in uno, capitis scilicet loco, rite circumvolutum jacuerit? Certum itaque est ac persuasum omnibus, qui intelligere cognitionemque assequi et recte sapere B volunt, Dominum non solum die tertio cum corpore surrexisse, sed etiam cum corpore tenui ac levi; nec amplius mortali et corruptibili et crasso, ut antea, sed prorsus incorruptibili et immortali, atque (ut semel dicam) spirituali magis et diviniore, quodque simul Deus esset (nam sic dicere ausim), captum sensus omnis excellente, vestitumque et alimento, quo non indigeret, superiore, ita ut et clausas fores naturaliter pertransiret, quamvis mirifica ratione submissionis atque conformationis (1), eis quos sibi in arctiorem consuetudinem acciverat, conspectus sit, et latus fissurasque clavorum contrectari siverit, cibumque ceperit, ac pisces et mel gustaverit; non ille quidem quod esuriret, sed ut fidem resurrectionis novæ faceret, et phantasmatis opinionem aboleret, ineffabili quodam modo præter naturam alimento a divinitatis igne consumpto.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῶν ἁγίων γυναικῶν μυροφόρων, ὁσάκις ἐπὶ τὸν ζωηφόρον ἦκον τάφον Χριστοῦ.

Οὐχ ἧττον δὲ εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀληθοῦς ἀναστάσεως καὶ ἡ παρὰ τῶν μυροφόρων γυναικῶν μαρτυρία. Ἱσταὶ γὰρ παρὰ Θεῷ καὶ αὕται. Ἐπεί τοί γε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἄρσεν, οὐ θῆλυ, οὔτε δοῦλος, οὔτε ἐλεύθερος· ἀλλ' εἷς ἐν τοῖς ἀξίοις καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κύριος, μία τε πίστις, ἕν τε ἅγιον Πνεῦμα, τὸ πάντα ἐνεργοῦν, ὡς γε βουλομένῳ ἐστὶν αὐτῷ. Ὡς γοῦν οἱ εὐθεῖς τῶν ἀνθρώπων παραδεκτέοι μᾶλλον ἔδοξαν καὶ πιστοὶ, δι' ὧν καὶ ὁ κόσμος ὅλος τῇ εὐαγγελικῇ ἐζωγρήθη σαγήνῃ, καὶ μετ' αὐτοὺς ἕτεροι τὰ δευτερεῖα πρός τε πίστιν καὶ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν φέροντες· οὕτω καὶ γυναῖκες ὅτι πλεῖσται παρελήφθησαν τῷ Χριστῷ πιστεύσασαι καὶ τὰ πρὸς χρείαν διακονοῦσαι. Πασῶν δ' ἐπισημοτάτη ἐστὶ Μαρία, ἡ ἐκ Μαγδάλων ὥρμητο· ἥτις καὶ πρότερον, ἑπτὰ πνεύμασι κάτοχος οὖσα, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ὄχλου ἐκείνων ἀπαλλαγεῖσα, τοῦ λοιποῦ συνεῖναι καὶ σύνδιατρίβειν τῷ θεραπευτῇ ἐεῖν ᾤρετο. Ὅθεν καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ Μητρὶ καὶ Σαλώμῃ καὶ τῇ ἄλλῃ Μαρίᾳ, θυγατρὶ μὲν τοῦ μνήστορος Ἰωσὴφ, ἐκ Κλοπᾶ δὲ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ γυ-

CAPUT XXXIII.

De sanctis mulieribus unguentum ferentibus, quoties ad vivificum Christi sepulcrum accesserint.

Neque vero minus ad veram certamque resurrectionem confirmandam faciunt mulierum unguenta ferentium testimonia (2). Nam et hæc fidem apud Deum merentur. In Christo namque Jesu neque masculus, neque femina, neque servus, neque liber: sed unus in dignis atque idoneis, atque adeo in omnibus Dominus: una fides, unus sanctus Spiritus, qui efficit atque operatur pro arbitrio et voluntate sua omnia. Itaque quemadmodum recti integrique homines, per quos et mundus universus evangelica sagena captus est, et secundum hos alii, secundas in fide veritatisque cognitione ferentes, qui præ cæteris propter fidem egregiam susciperentur digni visi sunt: sic et mulieres plurimæ credentes, et necessaria ei ministrantes, a Christo sunt admissæ. In quibus omnibus celeberrima est Maria Magdalis orta (3), quæ quidem antea septem spiritibus afflata atque detenta **114** eisque ab Jesu liberata, de cætero conversandum vivendumque sibi cum curatore suo putaverat. Quapropter cum Genitrice Dei, et Salome, et alia

(1) « Ut resurrectio crederetur, talem se exhibuit. » (Chrysost.) « Ex dispensatione non in debita corporis sui gloria, sed in prima figura cernebatur. » (Cypr.) « Sed neque eamdem gloriam, quam antea ostendit apostolis, illico ostendit. Sed quod videre consueverant, hoc viderunt: et dilata est claritatis plenitudo, quæ in se erat perfecta. » (Id.)

(2) « Perfectus Christus est, non propter deitatem modo, qua nihil perfectius, sed etiam propter carnem assumptam, quæ deitate uncta, et idem quod unctio facta est, adeoque condeus (ὁμόθεο.) facta. » (Greg. Theologus.)

(3) Hæc ex Hagiographis decerpta.

Maria sponsi Josephi filia, ex Cleophæ fratris ejus, qui sine liberis procreatis decesserat, conjuge procreata, atque cum aliis familiarem consuetudinem habens, obsequi et ministrare Christo et discipulis ejus non intermiserat. Magdalenam porro istam Chananææ illius filiam esse quidam prodiderunt. Cum eis autem, quas diximus, alia rursum Maria erat, Judæ Josephi filii, unius ex duodecim conjux (1) : quam etiam minoris Jacobi et Josæ matrem nonnulli memorant (2). Item Joanna filiorum Zebedæi, Jacobi et Joannis mater. Has, quod matri Jesu, nec minus ipsimet Servatori omnibus officiis præstandis fideles essent, aliæ plures ex Gallilæa sequebantur, ad vestimentorum usum reliquumque ministerium percommodæ. Hæ igitur desiderio magistri flagrantes, metu autem persecutorum sese cohibentes, in Sabbato quietæ esse, ut decebat, cogebantur. Sero autem Sabbatorum, hoc est, post Sabbata omnia (consuevere autem Judæi ipsos dies septem Sabbata vocare), post totius videlicet hebdomadis peractum circuitum, et post mediæ noctis horas unius Sabbatorum, ipsa nimirum illucescente Dominica, Maria Magdalena, et alia Maria (Dei vero Genitricem hanc esse, sacri nobis prodidere libri), ut reliquis fervidiores, vehementioreque affectæ dolore, unguenta quædam rite præparata habentes adveniebant, de Judæorum consuetudine Jesum uncturæ, atque ex matutino tempore comploraturæ, lacrymisque adeo animorum mœrorem exsatiaturæ. Ecce autem lapidem conspiciunt longe a foribus devolutum, angelumque ei insidentem, lucis fulgore oculos perstringentem, bonoque animo eas esse, atque evestigio redeuntes, mystis discipulisque cum lætitia resurrectionem renuntiare jubentem. Revertentibus itaque illis obvius fit Christus, salvere eos jubens, Petroque et discipulis dicere, ut primo quoque tempore in Galilæam, desideratum ipsum visuri, irent. Atque illæ quidem stupore multo perculsæ, ita abiere. Prima hæc post resurrectionem duabus Mariis apparitio atque exhibitio facta, quam 115 Matthæus et Marcus deprædicant. Illæ igitur, ut dicere cœpi, abiere, timore a se ipsis dissidentes, neque quidquam eorum quæ vidissent nuntiantes. Magdalena certe quidem, sicuti Joannes scribit, desiderio tabescens, ad monumentum rediit, iterumque lapidem sublatum videns (somnium enim seu visionem sibi vidisse visa fuerat) confestim cucurrit, Petro et Joanni qui reliquis acriores calidioresque erant apostolis, sublatum quidem e monumento esse Jesum, se autem ubi locorum esset ignorare, annuntiatura. Illi porro solliciti atque anxii confestim ad sepulcrum accurrere, atque intus rite locoque suo sepulcralia lintea composita cernere, et verborum quæ is qui resurrexerat prolocutus fue-

(1) Malim legere, *mater*. Sedenim et Judas Jacobi, ac proinde et Domini frater, infra lib. III, cap. 10, nepotes ex filio, itaque et conjugem, ex qua illum suscepit, habuisse scribitur. Verum eam conjugem, si Maria nominata fuit, aliam a matre Jacobi et Josæ, etc., fuisse necesse est.

(2) Discrepant ista a cap. 3 libri sequentis.

A ναικὸς, ἄπαιδος τεθνηκότος, αὐτῷ γεννηθείσῃ, συνοῦσα, καὶ ταῖς λοιπαῖς θεραπεύουσα καὶ διακονοῦσα Χριστῷ τε καὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς οὐκ ἀνίει. Τὴν Μαγδαληνὴν δὲ ταύτην καὶ θυγατέρα τῆς Χαναναίας εἶναί τινες ἐκδέδωκασι· μετά γε μὴν τῶν εἰρημένων καὶ Μαρίαν ἄλλην, Ἰούδα μὲν υἱοῦ Ἰωσὴφ ἑνὸς τῶν δώδεκα σύζυγον, ἣν καὶ μητέρα Ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ Ἰωσῆ ἱστοροῦσι· καὶ Ἰωάνναν μητέρα τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, Ἰακώβου δηλονότι καὶ Ἰωάννου. Ταύταις οὖν ὡς τὰ πιστὰ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ αὐτῷ γ' ἐκείνῳ φρονούσαις καὶ ἄλλαι πλείους ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐφείποντο, πρὸς τὴν τῶν ἐνδυμάτων χρείαν καὶ ἄλλην διακονίαν δεξιαὶ κριθορώμεναι. Αὗται τοίνυν τῷ πόθῳ τοῦ διδασκάλου φλεγόμεναι, τῷ δὲ φόβῳ τῶν διωκτῶν συστελλόμεναι, τὸ μὲν Σάββατον ἡσυχῇ μένειν ἧ θέμις B κατηναγκάζοντο· ὀψὲ δὲ Σαββάτων, ὃ δηλοῦν ἐστι μετὰ πάντα τὰ Σάββατα· ἔθος δὲ Ἑβραίοις Σάββατα τὰς ἑπτὰ ἡμέρας καλεῖν, οἱονεὶ μετὰ τὴν τῆς ἑβδομάδος ὅλην περίοδον· μετὰ τὰς μεσονυκτίους ὥρας τῆς μιᾶς Σαββάτων, εἴτουν αὐτῆς ἐπιφωσκούσης Κυριακῆς, ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία· τὴν Θεοτόκον δ' εἶναι ταύτην ἱεραὶ βίβλοι ἡμῖν ἐκδεδώκασιν· ὡς τῶν ἄλλων θερμότεραι καὶ περιπαθέστεραι, μύρα τινὰ εὐτρεπίσασαι, παρεγένοντο, ὥσπερ ἦν Ἰουδαίοις ἔθος, μυρίσαι τὸν Ἰησοῦν, κλαῦσαί τε ἐξ ἐωθινοῦ, καὶ τοῖς δάκρυσι τὸ τῆς ψυχῆς ἄλγος ἀκέσασθαι. Καὶ δὴ τὸν λίθον ὁρῶσι μακρὰν τῆς θύρας διαπεσόντα, καὶ ἄγγελον τούτῳ ὑπερκαθήμενον, φωτὸς ἀστραπῇ τὰς ὄψεις ἐκπλήττοντα, θαρρεῖν τε ἐγκελευόμενον, καὶ θάτ- C τον ἀπιέναι τοῖς μύσταις εὐαγγελίσασθαι τὴν ἀνάστασιν. Ὄπισθεν τοίνυν ἀνατρεχούσαις προσυπήντα ταύταις Χριστὸς, Χαίρετε, προσφθεγγόμενος, Πέτρῳ τε καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀπαγγέλλειν, οἳ πρὸ ὧν ἔχειν ἥκειν εἰς Γαλιλαίαν, καὶ θεᾶσθαι δὴ τὸν ποθούμενον. Καὶ αἱ μὲν θάμβει περισχεθεῖσαι πολλῷ ἀπῄεσαν. Πρώτη αὖτη μετὰ τὴν ἀνάστασιν ταῖς δυσὶ Μαρίαις ἐμφάνεια, ἣν Ματθαῖός τε καὶ Μάρκος διαγορεύουσιν. Αἱ μὲν οὖν οὕτως ἀπῆλθον, τῷ φόβῳ διαφωνήσασαι, μηδὲν εἰποῦσαι ὧν ἐωράκεισαν. Ἡ μέντοι Μαγδαληνὴ, κατὰ τὸν Ἰωάνην, τῷ πόθῳ ἐκτηκομένη, πάλιν ἐπὶ τὸ μνῆμα ἦκει· τόν τε λίθον ἀρθέντα ἰδοῦσα αὖθις, ὄναρ γάρ ὥρετο ἃ προεώρακε, δραμεῖν αὐτίκα καὶ Πέτρῳ τε καὶ Ἰωάννῃ τοῖς θερμοτέροις ἀπαγγεῖλαι τῶν μα- D θητῶν, ἦρθαι μὲν τοῦ μνημείου τὸν Ἰησοῦν, ἀγνοεῖν μέντοι ὅπῃ γῆς εἴη. Ἐν ἀγῶνι δ' ἐκείνους γεγονότας, ἐπὶ τὸν τάφον εὐθὺς ἀφικέσθαι. Ἔνδον δὲ γενομένους καὶ ἐν κόσμῳ κείμενα τὰ ὀθόνια κατιδόντας, τῇ μὲν ἀναστάσει πιστεῦσαι, τῶν τοῦ ἀναστάντος ἐν μνήμῃ γεγονότας φωνῶν· διά γε μὴν τὸν φόβον αὖθις πρὸς ἑαυτοὺς συσταλῆναι· Μαρίαν δ' ἑστῶσαν πρὸ τοῦ μνήματος κλαίειν, καὶ ἐν ἀπόρῳ ποιεῖσθαι, πῶς ποτε ἄρα ὁ νεκρὸς ἀπό-

δῆμος ἦν. Δύο δὲ ἄρα φωτοφανεῖς παρακαθήμενοι ἄγγελοι, ὧν ὁ μὲν πρὸς τῷ τόπῳ τῆς κεφαλῆς, ἕτερος δὲ πρὸς τὸ κάτωθεν ηὐλίξετο μέρος, ὅτου χάριν ἐκείνη ὁ θρῆνος διεπυνθάνοντο· τὴν δὲ τὸ μὴ παρεῖναι τὸν Κύριον ταύτῃ, καὶ τὸ μὴ εἰδέναι ὅπου δὴ τέθειται, προβαλέσθαι. Τούτων λεγομένων, ἐκ τῶν ὄπισθεν ταύτῃ ἐφίσταται ὁ Σωτήρ. Οἱ δὲ ἄγγελοι εὐθὺς ἐκεῖνον ἰδόντες, ἀνίσταντο. Ἐκείνη δὲ καταπλαγεῖσα τῶν ἀγγέλων τὴν στάσιν, εἰς τοὐπίσω ἐστρέφετο· καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἑστῶτα. Κηπουρὸν δὲ αὐτὸν οἰομένη, ὅτι γε τὸ μνῆμα ἐν κήπῳ ἦν, ἐρομένῳ τούτῳ τὰς τῆς ὀλιγοπιστίας ἀφῆκε φωνάς, Εἰ σὺ, λέγουσα, τοῦτον ἐντεῦθεν μεταθεὶς ἐβάστασας, λέγε μοι ὅπου δή τῆς γῆς εἶη, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ. Ἀλλ' ὁ Κύριος τὴν ἄνοιαν καὶ ἀπιστίαν ταύτης προσηγορίᾳ διωρθοῦτο μιᾷ. Τὴν δ' αὐτίκα τῆς συνήθους καὶ γλυκείας ἐν αἰσθήσει γεγενημένην φωνῆς, διδάσκαλόν τε ἐκ περιχαρείας εἰπεῖν, καὶ πιστεύσασαν τῷ μυστηρίῳ, αὐτίκα τῶν ζωαρχικῶν ποδῶν ζητεῖν ἅπτεσθαι· αὐτὸν δὲ μὴ ἅπτεσθαί γε οὕτω παχέως ἔχουσαν παρεγγυᾷν, ἕως ἂν πρὸς τὸν Πατέρα παλινδρομήσειε. Τότε γὰρ, ὁ δυνάμενος ἐν πνεύματι προσκολλᾶσθαι τῆς ἐξουσίας ἀπολαυέτω, φησίν. Ἡ μὲν οὖν Μαγδαληνὴ πρὶς τῷ τάφῳ παραγενομένη, δὶς ἑώρακε τὸν Χριστόν· μετὰ τῆς Θεοτόκου τὴν πρώτην, ὡς ὁ μακάριος ἱστορεῖ Ματθαῖος· τὴν δευτέραν δὲ καὶ τρίτην, κατὰ μόνας, κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην. Ἤδη δὲ καὶ τέταρτον πρόσεισι. Συμπαρῆσαν δὲ ταύτῃ ἥ τε Ἰακώβου Μαρία, καὶ Ἰωάννα, καὶ Σαλώμη, καὶ ἄλλαι πλεῖσται αἱ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας συναναβᾶσαι, ἡλίου ἄρτι τὸ πρωϊνὸν ὑπαυγάζοντος. Αἷς κατὰ τὸν θεῖον Λουκᾶν οἱ ἐξαλλοι ταῖς στολαῖς ἐκεῖνοι καὶ φωτοειδεῖς ἤροντο ἄγγελοι, μὴ τὸν ζῶντα μετὰ τῶν τεθνεώτων πολυπραγμονεῖν· ἐγηγέρθαι γὰρ καὶ μὴ παρεῖναι τῷ τάφῳ διεμαρτύροντο· καὶ τῶν ἐκείνου ῥημάτων ἐν μνείᾳ γενέσθαι παρηγγύων, καὶ τοῖς μαθηταῖς πορευθείσας τὰ ἴσα διαμηνύεσθαι. Καὶ δὴ θ' ὑποστρέψασαι σύναμα τῇ θερμοτάτῃ Μαγδαληνῇ, τὰ ὁραθέντα τοῖς ἕνδεκα καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς ἀνήγγελλον. Λῆρον δὲ γυναικῶν τοὺς λόγους ἡγούμενοι, πιστεύειν ἥκιστα εἶχον. Τῆς δὲ φήμης πτερὰ λαβούσης, καὶ ἀπανταχοῦ γε διατρεχούσης ἅμα ἡμέρᾳ ὡς ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνέστη ὁ Ἰησοῦς, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ τοῦ συνεδρίου ἐν λόγοις ἦσαν, βουλὴν ὑφάναντες, ἀργυρίῳ τε τὰς τῶν στρατιωτῶν δεξιὰς διαφθείραντες, πείθειν ἐπεχείρουν ὡς οἱ μαθηταὶ συλήσειαν τὸν τοῦ διδασκάλου νεκρὸν, βαθεῖ τῷ ὕπνῳ κατεχομένων αὐτῶν. Ὁ δὴ καὶ ἐς δεῦρο, φησὶ, παρ' ἐκείνοις διαφημίζεται.

rat, meminisse, resurrectionique fidem habere, cæterum propter metum rursum se ipsos cohibere. Maria autem stans ad monumentum fiere, et dubitans ambigere ubinam corpus esset. Tum ibi humana specie angeli duo, alter quidem ad capitis locum, alter autem inferiore parte, sedentes, quænam luctus fletusque ejus causa esset eam rogant. Quibus illa respondet : non adesse eo loco Dominum, neque ubinam positus esset nescire. His dictis, a tergo ei præsto adest Servator. Angeli autem, eo viso, illico consurgunt. Illa porro angelorum assurgentium statu exterrita, convertitur, Jesumque astantem videt. Cæterum hortulanum eum esse existimans (in horto enim monumentum erat), ad interrogationem ejus modicæ fidei profert vocem : *Si tu*, inquiens, *illum inde sublatum quopiam deportasti, dic sodes ubi locorum sit, et ego illum tollam*. Sed enim Dominus amentiam incredulitatemque ejus una appellatione corrigit et emendat. Ibi illa statim consuetam dulcemque agnoscens vocem, ex lætitiæ abundantia, magistrum eum vocat, et mysterio fidem adhibens, vitales pedes subito contingere parat. Eamque ille, quod tam crassa etiamnum mente esset, ne se tangeret, donec ad Patrem reverteretur, inhibet. Tum enim eos qui spiritu adhærere adjungique ei possent, potestate ea frui debere dixit. Itaque Madgdalena ter ad sepulcrum venit, et bis Christum vidit : primum, cum ipsa Dei Genitrice, ut beatus commemorat Matthæus ; secundo autem et tertio, sola, ut quidem divinus scribit Joannes. **116** Jam vero et quarto advenit. Erant autem cum ipsa Maria Jacobi, Joanna, Salome, et aliæ plures, quæ a Galilæa simul ascenderant, sole recens admodum orto. Quibus, juxta divum Lucam, coruscantibus stolis præstantes humana specie angeli dicunt, viventem cum mortuis quærendum non esse. Resurrexisse enim, et non adesse eum in monumento, testificantur : verbaque ejus in memoriam revocare, atque discipulis abeuntes eadem indicare jubent. Ita demum illæ cum fervidissima Magdalena reversæ, undecim illis, prætereaque aliis omnibus, quæ viderant, renuntiant. At illi muliercularum verba pro nugis habentes, animum ad credendum inducere non potuerunt. Et jam fama, viribus magis magisque sumptis, passim una cum die Jesum ex mortuis resurrexisse increbrescebat : cum pontifices, et qui in concilio alicujus essent nominis et existimationis, consilium texunt, et argento dato milites corrumpunt, ut persuadere omnibus conarentur, cum ipsi somno profundiore consopiti essent, discipulos corpus defuncti magistri rapuisse : quod ad hunc usque diem apud eos evangelista falso jactari dicit.

CAPUT XXXIV.

Quoties et quibus ex discipulis apparuerit : ut primum scilicet Lucæ et Cleopæ, deinde vesperi undecim apostolis clausis januis videndum se præbuerit : et ut post dies octo ab apostolo Thoma sit contrectatus.

Deinceps, quoties discipulis apparuerit, quibusque signis et miraculis, eis perculsis cognitus sit, ne ipsis quidem, qui suis ipsorum oculis ea spectarunt, in publico monumenta referri oportere visum est, sublimi Deumque decente terrore simul et admiratione facilis compendiariæque orationis occasionem illis præbente : quippe quibus illud studio fuerit, ut ea tantum exponerent, quæ ad fidem non satis idoneis parumque credulis hominibus faciendam sufficerent, plurima autem securitati silentii committerent. *Diebus enim*, divinus inquit Lucas, *quadraginta ex iutervallis se illis exhibens, et qaidem non sine miraculis et prodigiis, quæ regni Dei essent, læto recensuit nuntio.* Primum itaque, sicuti antea dictum est, mulieribus, utpote fide ferventioribus ac desiderio cordis magis flagrantibus, conspectus est. **117** Deinde Simoni Petro, et ipsi singularem ardorem erga magistrum obtinenti, in primisque linguæ lubrico lapso, atque majorem in modum supra alios rerum suarum satagenti. Ac eadem ipsa, tertia quidem illa, sed prima resurrectionis die, a Luca (1) et Cleopa, iter carpentibus, cum vespere ad cœnam cum eis consedisset, per panis nimirum fractionem, cognitus est : qui, cum e conspectu eorum evanuisset, ipsi cœna relicta, nullaque mora interposita, eo ipso tempore cum festinatione Hierosolyma reversi sunt, atque in cœnaculum, ubi et cœna peracta fuerat, et tum discipuli metu percussorum confertim convenerant, quam primum ascenderunt. Ibi eis apparitio Christi, Simoni Petro exhibita, aliaque de ipsa Magdalena, de lapide, et de angelis, præstantissimis vestimentis coruscantibus, magna cum voluptate renuntiata sunt. Et ipsi vicissim, quod illis in itinere evenisset, et ut eum panem frangentem cognovissent, commemorarunt. Sed enim non exigua quoque tum ibi excitata est turba ab eis, qui inter se ancipites adhuc erant. Cæterum illis ita ambigentibus, propter earum rerum quæ dicebantur novitatem, circa ejus ipsius diei serum, vespera increbrescente, cum fores firmiter clausæ manerent (metuebant enim, ne quis clam ingrederetur), derepente in ipsorum addubitantium medio consistens Dominus, serenam tranquillitatem animis eorum immittit, ac turba sedata, pacem eis more suo apprecatur, manus quoque et pedes, præterea et divinum latus contrectandum permittens, fluctuantem eorum de resurrectione opinionem dissolvit, et plenam illis certamque facit fidem, ut firmiter constanterque crederent, se eum ipsum, qui clavis nuper admodum transfixus fuerat, non spiritum esse. Quomodo

ΚΕΦΑΛ ΚΔ'.

Ὁσάκις καὶ τίσι τῶν μαθητῶν ἀνεφάνη· καὶ ὡς πρῶτον τοῖς περὶ Λουκᾶν καὶ Κλεόπαν, εἶτα ὀψίας τοῖς ἑνδεκα τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὤφθη· καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ἐψηλαφήθη Θωμᾶ.

Ἐντεῦθεν ὁσάκις ἐμφανὴς τοῖς μύσταις ἐγένετο, ὅσοις τε σημείοις καὶ τέρασι καταπλήττων αὐτοὺς ἔγνωστο, οὔτε τοῖς αὐτόπταις ἀναγράψασθαι δεῖν ἐδόκει, τῆς θεοπρεποῦς γοργότητος τοῦ συντεταμμένου λόγου διδόντος τὸ πρόχειρον· μελέτην τε ποιούμενοι, ὅσα πρὸς πίστιν ἐξαρκεῖν τοῖς ἀναξίοις καὶ ὀλιγοπίστοις ἔμελλε, ταῦτα δὴ παραθεῖναι· τὰ δὲ πλεῖστα τῷ τῆς σιωπῆς ἀκινδύνῳ κατέκρυψαν· Ἐν ἡμέραις γὰρ, φησὶν ὁ θεηγόρος Λουκᾶς, μ', ἐκ διαλειμμάτων αὐτοῖς ἐμφανὴς γινόμενος, καὶ οὐκ ἄνευ τεράτων καὶ σημείων καινῶν τὰ περὶ τῆς τοῦ βασιλείας τούτοις εὐηγγελίζετο. Πρῶτον μὲν οὖν, ὥς γε εἴρηται, ταῖς γυναιξὶν οἵπερ θερμοτέραις τὴν πίστιν καὶ τῷ πόθῳ τῆς καρδίας ἐκκαιομέναις ὀπτάνεται· εἶτα τῷ Σίμωνι Πέτρῳ, ἅτε δὴ καὶ αὐτῷ ζέοντα περὶ τὸν διδάσκαλον, ἄλλως τε καὶ ὀλίσθῳ γλώττης περιπεσόντι, καὶ ὑπερβαλλόντως τῶν ἄλλων μάλιστα διαπονουμένῳ. Καὶ κατ' αὐτήν γε δὴ τὴν τρίτην μὲν, πρώτην δὲ ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως, τοῖς περὶ Λουκᾶν καὶ Κλεόπαν τὴν ὁδὸν παριοῦσι γνωρίζεται, πρὸς ἑσπέραν εἰς δεῖπνον αὐτοῖς συγκατακλιθείς, κἀν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου τούτοις ἐπιγνωσθείς, καὶ ἀφανὴς ἐκ μέσου τούτων πάλιν γενόμενος. Αὐτοὶ δὲ τὸ δεῖπνον λιπόντες, μηδέν τε μελλήσαντες κατ' ἐκεῖνο δὴ τοῦ καιροῦ σπουδῇ ἀνέστρεφον εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ τὸ ὑπερῷον τάχος ὅσον ἀναβάντες, ὅπου δὴ καὶ ὁ δεῖπνος τετέλεστο, ἔνθα καὶ οἱ μαθηταὶ ἀθρόοι τῷ φόβῳ τῶν φονευτῶν κατεδύοντο, τὴν πρὸς Σίμωνα Πέτρον ἐμφάνειαν τοῦ Χριστοῦ ἡδέως τούτοις κατήγγελλον· καὶ τἄλλα τὰ περὶ τὴν Μαγδαληνὴν καὶ τὸν λίθον, καὶ τοὺς ταῖς ἐξάλλοις ἀστράπτοντας ἀγγέλους στολαῖς. Ἐκεῖνοι δ' αὖ τὰ κατὰ τὴν ὁδὸν διεξῆσαν, καὶ ὡς ἐκλῶν τὸν ἄρτον διεγνώσθη αὐτοῖς· ἔνθεν τοι καὶ τάραχος οὐκ ἐλάχιστος ἐπηγείρετο τοῖς παρ' ἀλλήλων ἐν ἀμφιβόλῳ δὴ γενομένων. Τούτων δ' οὕτως ἀμφισβητούντων τῷ τῶν διηγημάτων ξενίζοντι, ἐν τῇ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἑσπέρᾳ, τῆς ὀψίας ἔτι ἐπιπολαζούσης, τῶν τε θυρῶν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ μενουσῶν, ἐδεδίεσαν γὰρ μή τις λάθῃ παρεισδὺς, ἀθρόον ὁ Κύριος διαφερομένοις ἐπὶ μέσοις στὰς, γαλήνην τε εὐθὺς ἐνίησι ταῖς ψυχαῖς· καὶ τὸν τάραχον καταστείλας, εἰρήνην αὐτοῖς, τὸ σύνηθες, ἐπεφθέγγετο· τάς τε χεῖρας, καὶ τοὺς πόδας, πρὸς δὲ καὶ τὴν θείαν πλευρὰν ἀνεὶς ψηλαφᾶν, τὸ τῆς ἀναστάσεως ἀμφίβολον διελύετο· ἐν βεβαίῳ καθεστάναι πληροφορῶν, αὐτὸν εἶναι τὸν χθὲς καὶ πρότριτα τοῖς ἥλοις ἐμπαγέντα, μὴ πνεῦμά τε ὄντα. Ἦ πῶς ἂν τὸ πνεῦμα σαρκὶ καὶ ὀστέοις προσχρήσηται, ὡς ἐκεῖνος περικείμενος τυθῆ' ἑωρᾶτο; Πῶς δ' ἂν καὶ ἁφῇ χρήσηται, ἀναφὲς παντάπασιν ὄν; Ἐγὼ τοίνυν, εἰμὶ, φησὶ, μηδ' ὅλως ἀλλοιωθείς.

(1) Non Lucam hunc, sed Nathanaelem fuisse, arbitratur Ephiphanius.

Καί γε ὑμῖν ἄρτι πρῶτος τὰς ἀπαρχὰς τοῦ Παρακλήτου ἐπιπνέων ταῖς ὄψεσι, λάβετε, λέγω, Πνεῦμα ἅγιον· δι' οὗ καὶ κράτος ἔτι χαρίζομαι, λύειν τε καὶ δεσμεῖν ᾧτινι ἀνθρώπων ἁμπλακεῖν γένοιτο. Γνῶναι δὲ δεῖ προσῆκον, ὡς γέ μοι καὶ πολλάκις ὑμῖν εἰρημένον, ὡς οὕτω ἔδει γενέσθαι, παθεῖν τὸν Χριστὸν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ γράμματος, καὶ εἶσω τῆς σφετέρας δόξης αὖθις χωρῆσαι. Ὡς ἂν δὲ μὴ τῇ ὄψει μόνον, πρὸς δὲ τῇ ἀκοῇ τε καὶ τῇ ἁφῇ, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ γεύσει τὰ πιστὰ σχοίητε, ὡς οὐ φάσμα, ἀλλ' ἐγώ εἰμι, ὁ ξύλῳ μὲν θανών, τάφῳ δὲ καθειρχθείς, ἐκεῖθεν δὲ τῇ θείᾳ δυναστείᾳ ἀναβράβευτος, καὶ εἴ τι ὑμῖν πρὸς τροφὴν σχέδιον, παρίτω. Καὶ οἱ μὲν μέρος προὐτίθεσαν ἰχθύος ὀπτοῦ, πρὸς δὲ καὶ μέλι κηρίῳ σύμμικτον· καὶ ὑπὸ ταῖς ἁπάντων ὄψεσι ταῖς χερσὶ τῶν προκειμένων ἀψάμενος ἤσθιε, καὶ πόματος ἅπεγεύετο, τὴν ἐκ νεκρῶν τοῦ σώματος ἀνάστασιν ἐν βεβαίῳ τιθείς. Τὴν μὲν οὖν τοιαύτην τοῦ Σωτῆρος ἐμφάνειαν πρὸς τοὺς μαθητὰς ὅ τε θεῖος Λουκᾶς καὶ ὁ θεστέσιος Ἰωάννης ἀρίστως εὐηγγελίσαντο. Τὰ δ' ἑξῆς τούτων ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἐπεβρόντησεν. Θωμᾶς γὰρ, ᾧ Δίδυμος ἦν τὸ ἐπώνυμον, τῇ ὀψιαιτέρᾳ οὐ παρῆν θεωρίᾳ τοῦ Ἰησοῦ· ὅθεν καὶ τῶν λοιπῶν ἐπανήκοντι διηγουμένων σὺν χαρᾷ τὴν ὄψιν, ἐδάκνετό τε καὶ ἠδικῆσθαι ᾤετο· καὶ τὴν ψυχὴν ἐμερίζετο, ἐν ἀμφιβόλῳ καθεστὼς, οὐ τοῖς λέγουσιν, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἀνέστη· πῶς γὰρ ἄνθρωπος ὤν; καί γε τοῖς λέγουσι διετείνετο πόρρω πίστεως εἶναι, εἰ μή γε καὶ αὐτὸς ἰδίαις χερσὶ τὰς τῶν ἥλων ἐπαφώμενος τρήσεις, καὶ κατὰ τῆς πλευρᾶς εἴσω θήσας τὴν χεῖρα, τάσφαλὲς σχοίη τῷ ψηλαφᾷν. Ἐπεὶ δ' ὀγδόη ἐξ ἐκείνης ἡμέρα διέδραμε, τῶν θυρῶν ἐν σχήματι ἐπιζυγουμένων, πάντων τε τῶν Χριστοῦ ὀπαδῶν ἐπίσης τῷ δέει συνηθροισμένων, παρῆν δὲ ἄρα τούτοις καὶ ὁ Θωμᾶς, αὖθις ὁ Ἰησοῦς ἀψοφητὶ παραγίνεται· ἡσυχῇ τε τῷ πνευματικῷ, καὶ τὸ ὅλον φάναι, θεοειδεῖ ἐκείνῳ σώματι, μή τινος ἐμποδὼν γεγονότος, ἐν μυσοις τούτοις γενόμενος, τὴν ἐξ ἔθους προσφώνησιν ἐπεφώνει. Εἶτα καὶ τῷ Διδύμῳ, τὸ ἀμφίβολον διαλύων, καὶ δι' ἐκείνου πᾶσιν ἐνιεὶς ἀσφαλεῖς τὰς κρηπῖδας τῆς ἀναστάσεως, χεῖράς τε καὶ πόδας καὶ τὴν πλευρὰν παρεδείκνυ· ἀκριβῶς τε ψηλαφᾷν παρηγγύα τοὺς τύπους τῶν ἥλων, καὶ τὴν ἐς πολύ τι βάθους ἰοῦσαν τῆς πλευρᾶς ῥῆξιν. Τὸν δ' ἐς τοσοῦτον τῇ ἁφῇ πιστωθῆναι, ὡς καὶ Κύριον καὶ Θεὸν μεγάλῃ ἀνειπεῖν αὐτὸν τῇ φωνῇ.

A enim spiritus carne et ossibus uteretur? sicuti illi illum habere viderent; aut quomodo attactum admitteret, qui prorsus incontrectabilis esset? Itaque ego, inquit, sum, non prorsus omnique ex parte mutalus. Atque equidem primus nunc primitias Paracleti vobis in faciem spirans. Accipite, dico, Spiritum sanctum, per quem potestatem etiam tribuo solvendi ligandique quicunque peccaverint homines. Convenit autem vos scire, id quod sæpenumero vobis a me est dictum, sic omnia oportuisse fieri, Christumque ex præscripto litteræ pati, et ad gloriam **118** suam reverti. Ut autem non oculis modo ipsis, audituque et tactu, verum etiam gustatu, fidei confirmationem habeatis, quod scilicet non spectrum, sed ego ipse sim, B qui in ligno quidem mortuus, et in sepulcro clausus fuerim, inde autem divina vi et potentia evaserim; si quid vobis in promptu est cibi, proferatur. Atque illi partem piscis assi, et mel favo suo mistum, ei apponunt. Itaque in conspectu omnium, manibus, quæ proposita erant, carpens, edit: et præterea potum degustat, ex mortuis corporis resurrectionem confirmans. Et talem quidem Servatoris apparitionem et exhibitionem apud discipulos divi Lucas et Joannes optime in Evangeliis suis promulgarunt. Ea autem quæ porro sequuntur, tonitrus filius intonuit. Thomas namque, cui et Didymi cognomen erat, vespertino spectaculo Christi non aderat. Q apropter cum reliqui discipuli cum gaudio advenienti ei apparitionem annuntiarent, moleste cum sermonem C ferebat, atque injuria se affici putans, animo propter fluctuantem opinionis ambiguitatem in partes varias dividebatur, non modo ut annuntiantibus non crederet, verum etiam illum resurrexisse negaret. Qui enim id, homo cum esset, faceret? Quin et obnixe contra asseverantes contendebat, se non crediturum, nisi manibus ipse suis clavorum fissuras attingens, manumque intra latus immittens, rem ipsam per contrectationem certo deprehenderet. Postquam autem deinceps octava advenit dies, foribus modo suo rite occlusis, sectatoribus Christi omnibus simul ibi metu congregatis (aderat autem cum eis et Thomas), rursum Jesus sine strepitu omni adest, taciteque spiri- D tuali, et ut uno verbo dicam, divino corpore illo, nullo obstante impedimento, in medio eorum astans, consuetam sibi vocem profert. Deinde et Didymo dubiam ambiguitatem adimens, et per illum apud alios omnes certa firmaque jaciens resurrectionis fundamenta, manus simul et pedes ipsumque latus ostentat, accurateque et diligenter pertractare jubet clavorum vestigia, et quæ satis alta erat, lateris fissuram. Itaque in tantum illius fides ea contrectatione est confirmata, ut voce magna et Dominum et Deum ipsum profiteretur.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Ὡς μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς Τιβεριάδος θαλάσσης ἐφάνη Πέτρῳ, Θωμᾷ, καὶ Ναθαναὴλ ἐν τῇ ἁγρᾳ τῶν ἰχθύων, ἔνθα δὴ καὶ τροφῆς μετέσχεν.

Μετὰ τὲ τοῦτο Πέτρῳ πάλιν, Θωμᾷ τε καὶ Ναθαναὴλ, τοῖς τε Ζεβεδαίου παισὶ, δυσὶ τε ἄλλοις ἐπὶ

119 CAPUT XXXV.

Ut posthac ad mare Tiberiadis Petro. Thomæ et Nathanæli apparuerit, in captura piscium: ubi etiam cibum cum eis cepit.

Postea rursum Petro, Thomæ et Nathanaeli, Zebedæi liberis, et duobus præterea aliis, in Ti-

beriadis mari capiendis piscibus occupatis, cernitur. Nox vero tota illis abierat, cum admodum laborassent, nihil autem prorsus ejus quod sperassent consecuti essent. Cæterum una cum diluculo Jesu appetente, et verriculum ad dextram immittere laxareque jubente, tanta vis piscium extrahitur, ut sagenam pertrahere non possent. Piscum igitur immensa opinionemque excedente captura, quisnam esset, qui in littore astabat, cognoscitur. Et Petrus continuo natat (circiter enim ducentos cubitos a terra aberant). Ardenti namque desiderio concitus ille, cum linteolo quod ei tum subito tempus suppeditaverat, lumbos circumcirca cinxisset, undis innatans, suavissimeque subinde aquam spiritu attrahens atque remittens, ad Christum contendit. Reliqui vero navi piscatoria remigantes, ad littus appellunt. E navi itaque digressi, desideratum illum suaviter salutant et amplectuntur. Et ecce, in solo prunas et piscem cum pane positum cernunt, sanctorum scilicet angelorum, ut puto manibus jentaculum præparatum. Jubentur præterea et ex recens captis piscibus aliquid afferre ad epulas. At illi conscenso navigio, rete pertrahunt piscibus confertum, et numero et magnitudine præstantibus : ad centum enim quinquaginta et tres erant. Mirandum autem erat, cum tot et tanti illi essent, verriculum ruptum prorsus non esse : adeo ut eo ipso prodigio certo illis Dominum eum esse constaret. Quapropter magna inter se affecti sunt voluptate atque lætitia : et ille cum eis ex eo quod propositum fuerat, communicavit cibum. Enimvero, cum admirandum illud jentaculum finem suum haberet, non semel, sed iterum ac tertio Dominus Simonem interrogavit, an se plus aliis diligeret? non ille quidem rescire hoc volens (quomodo enim id ei opus esset, qui manifesta compertaque, etiam quæ nondum facta essent, haberet?), sed ut per triplicem expressam prosessionem triplici mederetur negationi. **120** Ut autem ille celerrime amorem est professus, hactenus audivit se verum amoris indicium exhibiturum, quatenus re ipsa et opere rationales oves pasceret. Id vero tum demum fore, si animam quoque, sicuti ipse, pro illis ponere vellet : futurum enim, ut ipse ovibus præfectus, itidem per crucem Deum glorificaret. Id namque innuit verbum illud, juniorem ipsum quidem, quocunque voluisset, ivisse, senem autem alii manus ad vinciendum præbiturum, viamque ad mortem ferentem, quam natura, vitam quam longissime producere cupiens, abhorreret, iturum. Intellexit ille quæ dicta fuerant, et discipulum eum qui super pectus Domini recubuerat pone sequentem vidit. Itaque et de fine obituque ejus quæsivit. Cæterum Dominus, eo, quod temere et frustra arcana inscrutabilis judicii Dei inquirere et investigare vellet, acrius objurgato : Si eum, inquit, volo in præsenti vita cum corpore manere, donec veniam (casum Hierosoly

τῆς Τιβεριάδος θαλάσσης περὶ τὴν τῶν ἰχθύων διαπονουμένοις ἄγραν, ὀπτάνεται. Νὺξ μὲν γὰρ ὅλη αὐτοῖς ἀνηλίσκετο, πλεῖστα πεπονηκότι, μηδὲν δ' ὅλως τῶν ἠλπισμένων ἔχουσιν. Ἅμα δ' ἕῳ τοῦ Ἰησοῦ ἐπιστάντος, καὶ χαλᾷν τὸ δίκτυον τοῖς δεξιοῖς ἐγκελευομένου, πλῆθος τοσοῦτον ἰχθύων εἵλκετο, ὡς μηδ' ἕλκειν αὐτοὺς τὴν σαγήνην ἱκανῶς ἔχειν. Τῷ τοίνυν παραδόξῳ τῆς ἄγρας ὅστις εἴης γνωσθεὶς ὁ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ, Πέτρον μὲν αὐτίκα εἶχεν ὁ πλοῦς· πήχεσι γὰρ διακοσίοις τῆς γῆς ἀφειστήκεισαν· καὶ τῷ θερμῷ τοῦ πόθου διαπλοϊζόμενος, ὀθονίῳ ἐκ τοῦ σχεδὸν εὑρεθέντι, τὰ περὶ τοὺς μηροὺς κύκλῳ διαζωσάμενος, ἀναφυσῶν ὡς ἥδιστα καὶ ἀναπεμπόμενος, πρὸς Χριστὸν ἧετο. Οἱ λοιποὶ δὲ τῷ ἀκατίῳ πρὸς τὸ ξηρὸν διελαύνοντες ἦκον. Ὡς οὖν ἀπέβησαν, καὶ τὸν ποθούμενον ἡδέως ἠσπάζοντο, ἰδοὺ ἐπ' ἐὐάφους ὁρῶσιν ἀνθρακιὰν καὶ ὀψάριον καὶ ἄρτον προκείμενα, χερσὶν ἁγίων, οἶμαι, ἀγγέλων τὸ ἄριστον ἐκεῖνο ἐξειργασμένων. Ἐνεγκεῖν μέντοι καὶ ἀπὸ τῶν ἄρτι νεαλῶν ἰχθύων διεκελεύοντο πρὸς ἑστίασιν· καὶ δὴτ' ἀναβάντες, εἵλκον τὸ δίκτυον. Ἔμπλεων δ' ἄρα ἦν ἰχθύων μεγέθει τε μεγίστων καὶ ἀριθμῷ πλείστων· εἰς τρεῖς γὰρ καὶ ν' καὶ ρ' τὸν ἀριθμὸν διεπέρασινον. Καὶ τὸ δὴ θαυμάσιον, ὅτι γε καὶ πολλῶν καὶ τηλικούτων ὄντων τὸ μέγεθος, τὸ δίκτυον διερρωγὸς οὐδαμῶς ἦν. Ὡς ἐντεῦθεν τἀσφαλὲς ἐσχηκότων αὐτὸν εἶναι τῷ τεραστίῳ τὸν Κύριον, παρ' ἀλλήλων ἐν ἡδοναῖς καθεστάναι, καὶ ἄμφω αὐτοῖς ἐκείνου τῶν παρακειμένων εἰς βρῶσιν μεταδιδόντος. Ἐπεὶ δὲ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο ἄριστον πέρας εἶχεν, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δὶς καὶ τρὶς ὁ Κύριος ἀπεπειρᾶτο τοῦ Σίμωνος, εἰ πλείω τῶν ἄλλων ἐρῴη αὐτοῦ, οὐ γνῶναι τοῦτο βουλόμενος (πῶς γὰρ ᾧ δῆλα καὶ τὰ μήπω γενόμενα;), ἀλλ' ἵν' ὁμολογίᾳ τρισσῇ τὸ τριττὸν ἰάσαιτο τῆς ἀρνήσεως. Ὡς δ' ἐκεῖνος θᾶττον ὡμολόγει, ἐν τούτῳ ἦκουεν ἱκανῶς ἔχειν τὸ γνήσιον παριστᾷν, εἴ γε ποιμάνοι ἔργῳ τὰ λογικὰ πρόβατα. Τὸ δ' ἔσται, εἰ καὶ τὴν ψυχὴν ὡς ἐκεῖνος βούλοιτο τιθέναι ὑπὲρ αὐτῶν· ἐπίσης γὰρ καὶ αὐτῷ ἐσεῖται τῶν προβάτων ὑπερισταμένῳ, διὰ σταυροῦ δοξάσαι τὸν Θεόν· τοῦτο γὰρ ἠνίξατο τὸ νέον μὲν ὄντα ὅπου γ' ἐθέλειν εἶναι, γηρῶντα δὲ ἄλλῳ ζωννυσθαι χεῖρας ἐκτείνοντα, καὶ τὴν πρὸς θάνατον ἄγεσθαι, ὅπου τῇ φύσει μὴ θελητόν, τὸ ζῆν ἐφιέμενον διηνεκῶς. Ὡς δὲ τῶν εἰρημένων συνῆκε, τὸν κατόπιν ἐπόμενον Ἰησοῦ θεασάμενος τὸν ἐπιστήθιον μαθητήν, καὶ περὶ τῆς τελευτῆς ἐκείνου διεπυνθάνετο. Ὁ δ' ὡς μάτην καὶ εἰκῇ τοῖς ἀνεφίκτοις τῶν θεοῦ κριμάτων τὸ βάθος ἀναδιῤῥᾷν καὶ ἐξιχνιάζειν ἐθέλοντα ἐπισκώπτων, Ἐὰν αὐτόν, φησί, θέλω τῇ παρουσῃ ἐμμένειν ζωῇ μετὰ σώματος ἕως ἔρχομαι, ἐπεξιὼν τὰ κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἢ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δηλαδὴ παρουσίᾳ, τί τοῦτο πρὸς σέ; Σὺ, καθὼς ὡρίσθης, ἀκολούθως ἐμοὶ πρὸς τὸν διὰ σταυροῦ θανατον εὐτρεπίζου. Περὶ δὲ Ἰωάννου ἤ τινος τῶν ἄλλων οὐ σοὶ, ἀλλ' ἐμοὶ μελήσει. Κἀντεῦθεν καὶ φήμη διέπτη, μὴ τὸν μαθητὴν ἐκεῖνον θάνατον κατιδεῖν. Τήν γε μὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν διορθούμενος ὡς οὐκ ἐγκαίρως ἐπαληθεύουσαν, Οὐκ εἶπεν

αὐτῷ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει· καὶ γὰρ θανεῖται· μὲν ἐπίσης τῇ Θεομήτορι· αὐτίκα δὲ ζήσεταί τε καὶ ἀναστήσεται ἐν ἀφθάρτῳ οἱονεὶ σώματι, τὴν δευτέραν τοῦ διδασκάλου ἐκδεχόμενος παρουσίαν.

morum, aut secundum adventum suum scilicet innuens), quid id ad te ? Tu, quemadmodum tibi constitutum est, itidem ut ego, ad crucis mortem te para. De Joanne vero, aut aliquo aliorum, non tibi, sed mihi curæ erit. Atque inde fama inerebuit, discipulum illum mortem non visurum. Quam quidem multorum opinionem tanquam importunam minusque veram ipse corrigens, Non dixit ei, inquit, Jesus, quod moriturus non sit ; moriturus est enim eo, quo Dei Genitrix, modo : confestim vero reviviscet ac resurget, incorruptibili scilicet corpore alterum magistri exspectaturus adventum.

ΚΕΦΑΛ. ΛϚ.

Ὡς τελευταῖον εἰς τὴν Γαλιλαίαν ὤφθη, καὶ ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν γενόμενος, ἀνελήφθη εἰς οὐρανοὺς, καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ.

CAPUT XXXVI.

Ut postremo in Galilæa sit visus : et cum in montem Olivarum conscendisset, receptus in cœlum ad dextram Dei consederit.

Ἔπειτα, κατὰ τὸν ὑψηλὸν Ματθαῖον, ἐν τῷ τῆς Γαλιλαίας ὄρει τούτοις ὀπτάνεται· τό τε τῆς ἐξουσίας κράτος οὐρανοῦ καὶ γῆς δεδόσθαι πρὸς τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δηλαδὴ, τούτοις ἐβεβαιοῦτο· εἴς τε τὰ ἔθνη φοιτᾷν προὐτρέπετο· μυοῦν τε καὶ βαπτίζειν εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τοὺς πιστεύοντας, τὰς ἐντολάς τε φυλάττειν ἁπάσας, καὶ μετ' αὐτῶν διατρίβειν πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς τοῦ νῦν αἰῶνος συντελείας. Μετὰ δὲ τοῦτο διὰ τῆς Βηθανίας ἐξάγει μὲν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν· καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ὑπισχνεῖται τοῦ Πνεύματος, ἐν Ἱερουσαλὴμ δηλαδὴ καθημένοις, ἕως οὗ τὴν ἄνωθεν πανοπλίαν ἐνδύσωνται. Τάς γε μὴν ἐξαισίας ὑπαγορεύσας τῆς ἀποστολῆς ἐντολὰς εὐλογίας τε, ὡς ἐχρῆν, αὐτοῖς μεταδοὺς, βλεπόντων αὐτῶν, εἰς οὐρανοὺς ἀναφέρεται, φωτοειδοῦς νεφέλης περισχούσης αὐτόν· καὶ ἀνελθὼν μετὰ τοῦ προσλήμματος θεωθέντος, ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός· Ἵνα δὲ μὴ διὰ λύπης αὐτοῖς τὸ πρᾶγμα γένηται· ὀδύνην γὰρ ἦν εἰκὸς ἐμβαλεῖν αὐτοῖς ἄπειρον, τὴν τοῦ διδασκάλου στέρησιν· καὶ τούτου ἐμέλησε τῷ καλῷ ποιμένι· ἀγγέλους γὰρ διττοὺς ἐπιπέμπει, τήν τε πρὸς οὐρανοὺς ἄνοδον ὑπεμφαίνοντας, καὶ θαυμαστῆς τινος καὶ ἀῤῥήτου ἐμπιπλῶντας τῆς χαρμονῆς, τῷ αὖθις ἐπαγγείλασθαι ἥξειν οὕτω τοῦτον μετὰ περιφανοῦς τῆς λαμπρότητος. Ταύτῃ τοι καὶ προσκυνήσαντες, ἄσμενοι πάλιν οἴκαδε ἐπανῆσαν, ἐν τῷ ὑπερῴῳ τὴν τοῦ Παρακλήτου ἐκδεχόμενοι παρουσίαν. Εὐχὴ δὲ ἦν αὐτοῖς ἡ διατριβὴ, ὡς καὶ Λουκᾶ τῷ θείῳ δοκεῖ· τὸν γὰρ κατάλογον τῶν ἑνδεκα ἀπαριθμησάμενος, εἶτα ἐπάγει· Καὶ οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει σὺν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς

Deinde, juxta sublimem Matthæum, ab eis conspicitur in Galilææ monte, et ibi a Patre potestatem summam cœli et terræ sibi, juxta humanitatem scilicet (1), traditam esse confirmat : eosque cohortatus, proficisci ad gentes omnes jubet, arcanis sacris initiaturos : baptizaturosque in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, credentes, præceptaque servaturos omnia : se quoque futurum cum eis per dies omnes, ad consummationem usque sæculi præsentis, pollicetur. Postea per Bethaniam eos in montem Olearum ducit, et promissionem Spiritus promittit, in Jerusalem videlicet sedentibus, exspectantibusque, 121 donec cœlitus divinorum omnis generis armorum spirituali apparatu instruerentur. Et cum præcipua mandata et munera functionis apostolicæ concionans exposuisset, benedictionemque eis, pro eo atque decebat, largitus esset, spectantibus eis, lucidissima nube circumdatus, in cœlos sublatus est (2), et cum ea, quam receperat, accessione deificata, reversus ad dextram Patris consedit. Ne autem ea res mœrorem eis crearet (quod non iniquum esset, eos magistro orbatos immenso corripi dolore), et hoc ipsum pastori bono curæ fuit. Angelos enim duos demisit, qui reditum ejus in cœlos indicarent, admirandaque et ineffabili eos implerent lætitia, sic illum cum illustri magnificentia rediturum annuntiantes. Itaque adoratione peracta, libentes domum redeunt (3), et in cœnaculo illo Paracleti exspectant adventum. Precatio autem eorum erat exercitium, ut divus Lucas testatur. Catalogo namque undecim discipulorum recensito, deinceps addit : *Et omnes isti unanimes constanter orationi et precationi incumbebant, una cum multecum versans, excessum patior, et majora de genere humano imaginor. Majora quippe video et clara exordia, multam Deo satagente pro natura nostra.»* (Chrysostomus, *Hebr.* II.)

(1) Et exinanitionis formam.

(2) « Ut corpus non tam in terrenis, sed in cœlestibus, et in Patris dextera collocaret. » Rufinus. «Hæc evangelici sacramenti et humanæ spei veritas est, humanam naturam corruptibilemque carnem, per hujus gloriæ demutationem in æternam esse transformatam substantiam. » (Hilar. *Psal.* CXLIII.) « Unigenitus Filius si quæritur, in sinu Patris evangelico spiritu reperitur. » (Ambr. *De incarn. Dom. sacr.* cap. 15.) « Revera magnum et admirabile et stupore plenum est, carnem nostram sursum sedere, et adorari ab angelis et archangelis et Cherubim et Seraphin. Hoc sæpe in mente me-

(3) Ut quidem conjectura colligere licet, post dies duos Hierosolyma sunt reversi in Sabbato. Hujus enim gratia et Sabbati habebant viam, ut divus Lucas dixit. Est autem Sabbati iter passus bis mille, quantum videlicet castra a tabernaculo testimonii aberant ; quemadmodum divinus constituit Moses. Sancta porro et divina ascensio die quinta est facta. (Niceph.)

ribus, et ipsa Maria matre Jesu, cumque ipsius fratribus, tantisper dum Paracletum decimo ab ascensione, quinquagesimo autem a triduana resurrectione die, substantialiter descendentem acciperent.

ἀδελφοῖς αὐτοῦ· ἕως οὗ τὸν θεῖον. Παράκλητον μετὰ δεκάτην ἡμέραν τῆς ἀναλήψεως, πεντηκοστῇ δὲ ἀπὸ τῆς τριημέρου ἐγέρσεως, οὐσιωδῶς κατιόντα ἐδέξαντο.

CAPUT XXXVII.

Qua ratione triduana Domini fuerit resurrectio, qua item quadragesimo post die in cœlos ascenderit.

Verum enimvero, fortasse quispiam eorum qui discendi studio nullum refugiunt laborem, et ejusmodi rebus inquirendis delectantur, quæsierit, quam ob causam tertio quidem die Domini resurrectio, reditus autem in cœlum quadragesimo peracta sit : decimo porro deinde, a sancta autem resurrectione quinquagesimo, Spiritus divinus, ita ut promissus fuerat, missus in apostolos descenderit. **122** Arbitror enim nihil temere et casu aliquo, singulari quapiam consideratione, a Servatore Verbo, cum ratione et ordine decenti, ut par est, exsequenti omnia, factum esse : nisi quod propter cognitionis incomprehensibilis difficultatem humanæ mentis ea superant captum. Mihi quidem nonnihil super intelligentiam ipsam et notitiam audenti, universitatis hujus Dominus resurrectionem suam propterea in diem tertium contulisse videtur : cum tres præcipui ordines, sive ætates hominum vitæ, ex quo patria nostra ejecti sumus, numerentur, eorum nimirum qui ante legem datam, deinde qui sub lege ipsa, postremo qui post eos exstitere (qui etiam vitæ, quæ per gratiam est, participes sunt), quod is qui pro salute omnium mortem obeundam susceperat, restituere triduanam mundo vestitatem et direptionem debuerit, unicuique parti earum ætatum quasi signo impresso, libertate a corruptione et pernicie, accommodata convenientique proportione descensus ad inferos, seu potius corporalis in sepulcro mansionis mortificationisque suæ, confirmans. Quod si cui placeat, generis humani in principia elementaque sua resolutionem, ejusdemque restitutionem, ad causam Dominicæ resurrectionis referre : et propterea quod ea a perfectrice rerum cunctarum Trinitate effecta sit, tribus, a Domino omnium, diebus mortem esse abolitam, affirmare ; ab eo quoque nostra non dissentiet contemplatrix consideratio. Lazarus siquidem, mundanæ corruptionis elementarisque resolutionis et regenerationis typus et exemplar, in fatalem ac morti etiamnum obnoxium restituitur ordinem, quem in elementaribus eodem numero principiis ipse Christus constituerat. Quadragesimo autem die ad cœlos paternumque revertitur thronum Dominus : quod et lex, rerum futurarum exemplar et figura, iis qui ex corruptione progeniti essent, per hunc numerum, quasi sacrum ductorem, aditum et ingressum ad sacra adyta permittit. Eam scilicet ob causam etiam nunc primogenitus ex mortuis factus Christus (1), immortalitatemque creaturæ suæ per restitutionem asserens, ad

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

Τίνι λόγῳ τριημερος μὲν ἡ τοῦ Κυρίου ἀνάστασις· μετὰ δὲ μ' ἡμέραν ἡ εἰς οὐρατοὺς αὐτῷ ἄνοδος ἐγεγόνει.

Ἀλλ' ἴσως ἄν τις τῶν σφόδρα φιλοπονεῖν ἠρημένων, καὶ τοιούτοι, δὴ κατεξητασμένων, ἔροιτο, τίνος χάριν τριήμερος μὲν ἡ τοῦ Κυρίου ἀνάστασις, ἡ δ' εἰς οὐρανὸν αὐτοῦ ἄνοδος μετὰ τεσσαρακοστὴν ἡμέραν διεγεγόνει· δεκάτῃ δὲ τὸ ἐξ ἐκείνου καὶ πεντηκοστῇ δ' ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἀναστάσεως τὸ θεῖον Πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις ἐπιδημεῖ, πεμπόμενον ὡς ὑπόσχεσις· οἶομαι γὰρ μηδὲν εἰκῇ, μηδ' ἀθεώρητον, καὶ ὡς ἔτυχε τῷ Σωτῆρι πεπρᾶχθαι Λόγῳ, σὺν λόγῳ πάντα καὶ ἁρμονίᾳ, οἷα εἰκὸς, διεξάγοντι, κἂν καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ὑπερβαίνῃ τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς γνώσεως. Δοκεῖ οὖν μοι τολμῶντι τοῖς ὑπὲρ ἔννοιαν τὸν ἁπάντων Δεσπότην μετὰ τρίτην ἡμέραν τὴν ἀνάστασιν διαπραγματεύσασθαι, ὅτιπερ τριπλῆς οὔσης τάξεως τῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς, ἀφ' οὗπερ τῆς πατρίδος ἠλάθημεν, καὶ τῶν μὲν πρὸ νόμου, τῶν δ' ὑπὸ νόμον, τῶν δὲ μετ' ἐκείνους, οἵ καὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς μετειλήχασι, τὸν ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας θανεῖν ἑλόμενον, τριήμερον ἐγκαινίσαι ἐχρῆν τῷ κόσμῳ καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἑκάστῃ μοίρᾳ τοῦ γένους τὴν ἐλευθερίαν ἐπισφραγίζοντα τῆς φθορᾶς, ἀναλόγῳ μέρει τῆς πρὸς τὸν ᾅδην αὐτοῦ καταβάσεως, μᾶλλον δὲ τῆς πρὸς τὸν τάφον σωματικῶς παραμονῆς αὐτοῦ καὶ νεκρώσεως. Εἰ δέ τῳ φίλον καὶ τὴν οἰκείαν τοῦ γένους ἀναστοιχείωσιν καὶ ἀνάστασιν εἰς αἰτίαν ἄγειν τῆς δεσποτικῆς ἀναστάσεως, καὶ διὰ τὸ ταύτην ἐνεργουμένην ὑπὸ τῆς τελεσιουργοῦ τῶν ὅλων Τριάδος τρισὶ καταλελύσθαι τὸν θάνατον ὑπὸ τοῦ Δεσπότου τῶν ὅλων ἡμέραις, οὐδὲ τὰ παρ' ἡμῶν εἰς τὸ συμφωνεῖν ἀντικείσεται· ὁ γὰρ Λάζαρος τῆς κοσμικῆς στοιχειώσεως καὶ παλιγγενεσίας ὢν τύπος, εἰς τὴν ἐπίκηρον αὖθις ἐπανάγεται τάξιν, ἣν ἐν στοιχειώσεσιν ἰσαρίθμοις ἀρχαῖς αὐτὸς διετάξατο. Μετὰ δὲ μ' ἡμέρας τὴν πρὸς οὐρανὸν ἄνεισι καὶ θρόνον τὸν πατρικὸν, ἐπεί τοί γε καὶ ὁ νόμος τύπος ὢν τῶν μελλόντων τοῖς ἐκ φθορᾶς τικτομένοις, διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, ὥσπερ ἱεροῦ εἰσαγωγέως, τὴν πρὸς τὸ ἅγιον ἐχαρίζετο εἴσοδον. Διά τοι τοῦτο, καὶ νῦν πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν γενόμενος ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν καινίσας τῷ πλάσματι, πρὸς τὸ ὑπερουράνιον καὶ ἀχειροποίητον καὶ πάντων ἱερῶν ἱερώτερον αὐτοῦ ἅγιον τῶν ἁγίων φαιδρῶς εἰσελαύνων, ἀναλαμβάνεται.

(1) « Primogenitus mortuorum et princeps vitæ Dei. Nam Deus transivit in hominem, ut homo transeat in Deum. » (Iren. lib. IV, cap. 59.)

supercœleste nullaque manu factum, necnon omnium sacrorum sacratissimum ipsius Sanctum sanctorum splendide ac magnifice contendens recipitur.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

Ποίῳ λόγῳ πεντηκοστῇ μὲν μετὰ Ἀνάστασιν, δεκάτῃ δὲ μετὰ τὴν Ἀνάληψιν ἡμέρᾳ ὁ Παράκλητος τὸ θεῖον Πνεῦμα οὐσιωδῶς τοῖς ἀποστόλοις ἐπιδημεῖ.

Τὴν γε μὴν πεντηκοστὴν εὑρίσκω, οὐχ ὅτιπερ ἱερὰ καὶ ἐξ ἱερᾶς ῥίζης ἔχει τὴν γένεσιν, ἐκείνης τῆς ἡμέρας, ἐν τῷ πρὸς αὐτὴν ἀνακυκλεῖσθαι ταύτην γεννώσης, ᾗ ἀπὸ πάντων ἀνεπαύσατο ὁ Δημιουργὸς ὁποτέρων βούλει τῶν ἔργων, τῶν τῆς ἐπιδημίας, ἢ τῆς δημιουργίας· ἀλλ' ὅτι καὶ τύπον ἐπλήρου τῆς ἀφεσίμου καὶ ἀνεσπέρου ἡμέρας· διὰ τοῦτο καὶ παρ' οἷς τὸ παλαιὸν ἐπολιτεύετο γράμμα, ὥσπερ ἐν σκιᾷ προφαινομένη, ἐδίδου πάντων ἐλευθερίαν, ἐπὶ τοῦτο ἀριθμοῦ τοῦ τῶν ἑνιαυτῶν κύκλου καθισταμένου, δηλούντων, οἶμαι, τῶν τελουμένων, ὡς μετὰ τὴν ἑβδοματικὴν ταύτην περίοδον τῆς ἐπικήρου καὶ δουλικῆς ἡμῶν ζωῆς ἐπιστήσεται ἐκείνη ἡμέρα, καθ' ἣν τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν ἀνάλαβεῖν δεήσει, καὶ τὴν ἄνωθεν καὶ πρώην ἐλευθερίαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπιδημία νέαν ἡμῖν ἦλθε βίου κατάστασιν διαθήσουσα, καὶ πρὸς ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς ἐν τῷ παρόντι βίῳ νυκτὸς διεγείρουσα· διὰ τοῦτο ἐν ταύτῃ παραγίνεται τῇ ἡμέρᾳ. Τὸ δέ γε μετὰ τὴν ἄνοδον εἶναι δεκάτην, ὅτι ὥσπερ ἡ ἑβδόμη ἐφ' ἑαυτὴν κυκλουμένη, τὴν τῆς ἀφέσεως πεντηκοστῆς ἡμέραν προήνεγκεν· οὕτως αὖθις καὶ ἡ τρίτη ἐφ' ἑαυτὴν ἀνακυκλουμένη, ταύτην ἡμῖν τὴν ἱερὰν ἡμέραν ἀνέτειλεν τῆς οὐσιώδους ἐπιδημίας τοῦ Πνεύματος. Ἦν δ' ἀκόλουθον ἄρα καὶ τοῦτο, οὐ μόνον διὰ τὴν τῆς θεαρχίας τριττύν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τῆς τοῦ κόσμου ἐγέρσεως τριταῖος ὁ Λόγος διεπραγματεύσατο λόγοις μυστικωτέροις, ὡς μικρὸν ἄνωθεν διελάβομεν. Εἴρηται μέντοι τισί, ὡς δεκάτῃ μετὰ τὴν ἄνοδον τὸ Πνεῦμα, ὁ ἄλλος Παράκλητος, ὅτιπερ ἀνιόντι μετὰ τοῦ τεθεωμένου προσλήμματος τῷ Θεῷ Λόγῳ, ἑκάστη τάξις τῆς ἐννεαρίθμου τῶν ἀγγέλων τελεταρχίας, προσιοῦσα καθ' ἑκάστην, ὡς ὁμοθέῳ τῷ προσλήμματι γεγενημένῳ, σύναμα τῷ θείῳ Λόγῳ τὴν προσκύνησιν ἀφωσίου, τὰ τῆς καταλλαγῆς τοῦ ἡμετέρου γένους πανσόφως οἰκοδομήσαντι· καὶ τὸ μετὰ ταῦτα πέμπει τὸν θεῖον Παράκλητον ὡς ὑπόσχεσις. Οὕτω μὲν οὖν ἐπῆλθεν ἡμῖν περὶ τούτων εἰπεῖν· οὐδὲν γὰρ εἰκῇ οὐδὲ ἀθεώρητον ὁ Λόγος ἐπλήρου. Εἰ δέ τι καὶ ἄλλο μυστηριῶδές ἐστιν, ἐπάξιον τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ φιλότητος, εἰδεῖεν ἄν οἱ εἰς βάθος θεωροῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς ἀπορρήτοις τῶν θεωδῶς τελουμένων ἐγκύπτοντες.

123 CAPUT XXXVIII.

Quali ratione quinquagesima quidem post Resurrectionem, decima autem post Ascensionem die, Paracletus, divinus videlicet Spiritus, substantialiter ad apostolos venerit.

Cæterum quinquagesimam diem reperio, non solum quod ipsa sacra, e radice sacra ortum ducat, ex illa nimirum die, sua ipsius circulari in se ipsam revolutione emergens, qua die, ab omnibus quæcunque voluisset operibus, seu in peregrinatione sua, seu in mundi constitutione effectis, Creator ipse conquievit, verum etiam, quod typum et imaginem implevit perpetuæ illius omnisque vesperæ expertis remissionis diei. Quapropter etiam eis qui juxta veterem litteram vivebant, tanquam per umbram exhibita, libertatem rerum omnium concedebat, circulari annorum cursu in numero isto consistente : eisque rebus, quæ tum agebantur, indicantibus, post septimanum hunc fatis ac servituti obnoxiæ vitæ nostræ circuitum, adventuram esse diem illam, qua in antiquum nos statum recipi, pristinamque et cœlestem libertatem restitui oporteret. Cum itaque et nunc Spiritus sancti adventus ita comparatus sit, ut novum nobis vitæ modum præscriberet, et ad illam ipsam diem, ex obscura et caliginosa præsentis vitæ nocte, nos excitaret : ideo in hac ipsa advenit ille die. Decima autem ea est post Ascensionem dies, quod, sicuti septenaria in seipsam per circuitum reversa, quinquagesimam remissionis diem profert : itidem et tertia in seipsam revoluta, hanc ipsam nobis sacram substantialis Spiritus adventus diem creat. Erat quippe hoc sic consequens et consentaneum, non tantum propter divinam rerum omnium principis Trinitatem, verum etiam quod ingens hoc resuscitationis et restitutionis mundi opus quod tertium in Trinitate est Verbum, arcana admodum, ut paulo ante memoravimus, ratione peregit. Dictum præterea a nonnullis est, decima ab Ascensione die Spiritum, alium quippe Paracletum, propterea venisse, quod revertente cum deificata humanitatis accessione Deo Verbo, ex novenaria principum angelorum classe, ordo quilibet seorsum accedens, accessioni ei deificatæ una cum divino Verbo (1), debitam sacrarit atque præstiterit adorationem : quippe quæ res reconciliationem generis nostri sapientissime optimeque administrarit : **124** et postea juxta promissionem, divinum missum esse Paracletum. Ad hunc quidem modum nobis hæc dicere in mentem venit ; nihil enim temere, aut citra singularem insignis considerationis contemplationem, Verbum

(1) Descripta sunt hæc ex veteribus Græcis theologis. Quid vero ad ea dicent nostræ ætatis theologi, qui carnem Christi glorificatam, etc., in ordinem creaturarum redigunt, et adorationem ejus in dubium vocant? « Agunt in cœlestibus paschalia gaudia ipsi angelici spiritus, et resurgentis Domini gloriam admirantur : lætantur et delectantur in eo, quod forma servi reversa sit in formam Dei, et exinanitio humilitatis ad depositæ altitudinis redierit majestatem. » (Cypr. *Serm. Paschal.*) Inde Theologus Pascha Domini dicit esse τιμὴν τῆς Τριάδος, hoc est, honorem sive decus Trinitatis.

fecit atque implevit. Si quid vero est alterius arcani mysterii, abditarum secretarumque rerum Jesu amplitudine dignum, id illi viderint, quibus profundam altitudinem rerum ineffabilium divinitusque peractarum, acrioribus contemplationis oculis perspicere est concessum.

CAPUT XXXIX.

Quod et ipse Josephus Servatoris nostri Jesu Christi in decimo octavo libro Historiarum suarum mentionem fecerit, et quibus de eo verbis sit usus.

Atque equidem quæ de Christo in sacrorum Evangeliorum librum relata sunt, ut ea quam brevissime exponi potuerunt, ad hunc sese habent modum. Reliquum nunc esse puto, Josephum quoque, veritatis amantem apud Hebræos historicum, in medium producere, et quæ is in decimo octavo *Antiquitatum* libro de Servatore nostro Jesu Christo scripta reliquerit, primo huic historiarum libro, tanquam coronidem apponere. Cum enim de præcursore Joanne, ea quæ paulo ante recensuimus, exposuisset, deinde de Christo verbis hisce ita scribit : « Exstitit eo tempore Jesus, vir sapiens, si quidem virum eum dicere fas est. Erat enim operum, opinionem fidemque omnem excedentium, effector, et hominum eorum qui libenter veritatem complecterentur, magister. Multos enim simul et ex Judæis, et ex Græcorum superstitione, in disciplinam suam ascivit. Christus is fuit. Et cum eum, principum apud nos virorum delatione, Pilatus crucis supplicio affecisset, non tamen, qui ante eum erant complexi, consectari supersederunt. Apparuit quippe illis tertio post die superstes ac redivivus, quandoquidem divini prophetæ et hoc et alia de eo admirenda vaticinati fuerant. Et ad hodiernum usque diem, quæ ab eo est cognominata, Christianorum gens non defecit. » Hæc Josephus.

A

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Ὅτι καὶ ὁ Ἰώσηπος μέμνηται τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ιη' αὐτοῦ συγγραφῇ· καὶ οἷα περὶ αὐτοῦ αὐταῖς λέξεσιν ἱστορεῖ.

Ὅσα μὲν τῇ θείᾳ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων βίβλῳ περὶ Χριστοῦ ἀναγέγραπται, ὡς σοντεμόντα ἦν εἰπεῖν, τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον. Ἀκόλουθον δ' οἶμαι, καὶ τὸν φιλαλήθη παρ' Ἑβραίοις ἱστορικὸν Ἰώσηπον εἰς μέσον προθέμενον, οἷα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διέξεισιν ἐν τῷ ιη' τῆς Ἀρχαιολογίας, ὥσπερ τινὰ κορωνίδα, τῇ πρώτῃ μοι τῶν ἱστοριῶν ἐπιθεῖναι· περὶ γὰρ τοῦ Προδρόμου Ἰωαννου διεξελθών, ὅσα μικρὸν ἄνωθεν διελάβομεν, εἶτα καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ αὐταῖς λέξεσιν οὕτω φησί· « Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς, ἀνὴρ σοφὸς, εἴ γε ἄνδρα λέγειν αὐτὸν χρή. Ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τἀληθῆ δεχομένων. Καὶ πολλοὺς μὲν τῶν Ἰουδαίων, πολλοὺς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. Καὶ αὐτὸν, ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν, σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον αὐτὸν ἀγαπήσαντες. Ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς, τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων. Εἰσέτι τε νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῦλον. » Ταῦτα καὶ ὁ Ἰώσηπος.

B

125 CAPUT XL.

De divina humanaque oris corporisque figura et forma Servatoris nostri Jesu Christi.

Porro effigies formæ Domini nostri Jesu Christi, sicuti a veteribus accepimus, talis propemodum, quatenus eam crassius verbis comprehendere licet, fuit. Egregio is vividoque vultu fuit. Corporis statura ad palmos prorsus septem. Casariem habuit subflavam, ac non admodum densam, leniter quodammodo ad crispos declinantem : supercilia nigra, non perinde inflexa. Ex oculis fulvis et subflavescentibus mirifica prominebat gratia (1). Acres ii erant, et nasus longior. Barbæ capillus flavus, nec admodum demissus. Capitis porro capillos tulit prolixiores. Novacula enim caput ejus non ascendit, neque manus aliqua hominis, præterquam matris, in tenera duntaxat ætate ejus. Collum fuit sensim declive, ita ut non arduo et extento nimium corporis statu esset. Porro tritici referens colorem (2), non ro-

C

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θεανδρικῆς μορφῆς τε καὶ διαπλάσεως.

Ἡ μέντοι διάπλασις τῆς μορφῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐξ ἀρχαίων παρειλήφαμεν, τοιάδε τις, ὡς ἐν τύπῳ περιλαβεῖν, ἦν. Ὡραῖος μὲν ἦν τὴν ὄψιν σφόδρα· τὴν γε μὴν ἡλικίαν, εἴτουν ἀναδρομὴν τοῦ σώματος, ἑπτὰ σπιθαμῶν ἦν τελείων, ἐπίξανθον ἔχων τὴν τρίχα καὶ ὡς πάνυ δασεῖαν, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πρὸς τὸ οὖλον μετρίως πως ἀποκλίνουσαν. Μελαίνας δέ γε τὰς ὀφρῦς εἶχε, καὶ οὐ πάνυ ἐπικαμπεῖς· τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς χαροπούς τινας καὶ ἡρέμα ἐπιξανθίζοντας. Εὐόφθαλμος δ' ἦν καὶ ἐπίβριν. Τὴν μέντοι τρίχα τοῦ πώγωνος ξανθήν τινα εἶχε, καὶ οὐκ εἰς πολὺ καθειμένην. Μακροτέραν δὲ τὴν τρίχα τῆς κεφαλῆς περιέφερεν. Οὐδέ ποτε γὰρ ξυρὸς ἀνέβη ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, οὐδὲ χεὶρ ἀνθρώπου, πλὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ νηπιάζοντος. Ἡρέμα ἐπικλινὴς τὸν

D

(1) Gen. XLIX de Juda dicitur, χαροποὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπ' οἴνου. *Fulvi oculi ejus a vino.* Fuerunt et Domino Christo oculi χαροποὶ, id est, fulvi, splendescentes, nigroris habentes aliquid. Theodorus Gaza *fulvos* vertit in Aristotele, qui leonem oculos habere scripsit χαροπούς.

(2) De colore tritici maturescentis hoc intelligendum, qui cum modica luscedine rubescit.

αὐχένα, ὡς μηδὲ πάνυ ὄρθιον καὶ ἐντεταμένην ἔχειν τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος. Σιτόχροος δὲ, καὶ οὐ στρογγύλην ἔχων τὴν ὄψιν ἐτύγχανεν, ἀλλ' ὥσπερ τῆς μητρὸς αὐτοῦ μικρὸν ὑποκαταβαίνουσαν, ὀλίγον δ' ἐπιφοινισσομένην, ὅσον ὑποφαίνειν τὸ σεμνόν τε καὶ συνετὸν τοῦ ἤθους καὶ ἥμερον, καὶ τὸ καθάπαξ ἀόργητον. Κατὰ πάντα δὲ ἦν ἐμφερὴς τῇ θείᾳ καὶ πανασπίλῳ ἐκείνου μητρί. Ταῦτα μὲν ἐν τούτοις. Περιέχει δὲ ἡ παροῦσά μοι πρώτη τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἐτῶν τριῶν πρὸς λ', ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου ἔτους τῆς μοναρχίας Αὐγούστου Καίσαρος, ἤδη λήγοντος, ὅτε καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ σαρκὸς ἐκ τῆς ἁγίας προῆλθε Παρθένου· καταλήξασα δὲ ἄχρι καὶ τοῦ ἐννεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος ἤδη καταρχομένου· ὁπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος ,εφλθ', ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τρίτον πρὸς τοῖς τριάκοντα ἐπεραίνετο.

A tundam aut acutam habuit faciem, sed qualis matris ejus erat, paulum deorsum versum vergentem, ac modice rubicundam : gravitatem atque prudentiam cum lenitate conjunctam, placabilitatemque iracundiæ expertem præ se ferentem. Persimilis denique per omnia fuit divinæ et immaculatæ suæ Genitrici. Ac hæc quidem hactenus. Complectitur autem primus hic historiarum liber annos triginta tres, initio sumpto a quadragesimo secundo Augusti Cæsaris jam senescentis imperii anno, quo Dominus noster Jesus Christus cum carne ex sancta processit Virgine : fine autem in decimum nonum (1) Tiberii Cæsaris imperantis annum desinente. qui quidem a mundo condito (2) quinquies millesimus quingentesimus tricesimus nonus, a nativitate autem Domini tricesimus tertius fuit (3).

B

C

(1) Nicephorus, atque alii itidem auctores, passionem Christi Jesu Salvatoris nostri, in decimum nonum imperantis Tiberii annum referunt : quo anno consules fuere Fur. Camill. Aruntius Scribonianus, et Cn. Domitius Ænobarbus. At Lactantius, *Instit. divin.* lib. IV, Tiberii, inquit, anno quindecimo, id est, duobus Geminis consulibus, ante diem septimum Cal. Aprilium, Judæi Christum cruci affixerunt. Eorum consulum integra nomina fuerunt : C. Rubellius Geminus, et C. Fusius Geminus. Lactantius Tertulliani sententiam est secutus, cujus hæc verba sunt in lib. *Adversus Judæos* : « Tiberii quintodecimo anno imperii passus est Christus, annos habens quasi 30, cum pateretur, etc. Quæ passio perfecta est sub Tiberio Cæsare, coss. Rubellio Gemino, et Rufino Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die octavo Cal. April. die prima Azymorum : quo agnum ut occiderent ad vesperam, a Mose fuerat præceptum. »

(2) Hic mihi ingenue fatendum est, cum ingentem esse viderem inter veteres et novos chronologos et temporum observatores dissonantiam, annis a condito mundo notandis, me in Nicephori nostri prioris editionis libris ubique mille annos detraxisse, ut notatio ejus et computatio propius ad recentiorum quas e sacris Bibliis acceperunt rationes accederet. Sed in posteriore ista et accuratiore editione, millenos eos annos ubique restitui, ita ut in Græco exemplari positos reperi. Feci id ea potissimum adductus ratione, quod et Lactantium et Augustinum viderem scripsisse, ætate eorum sextum mundi millenariam cucurrisse. Lactantius, lib. *Instit* VII, cap. 14 : « Sciant, inquit, philosophi, qui ab exordio mundi sæculorum millia enumerant, nondum sextum millesimum annum esse conclusum, quo numero expleto consummationem fieri necesse est, et humanarum rerum statum in melius reformari. » August. *De civit.* lib. XX, c. 7, de mille annis Apocalypseos scribens, « In ultimis inquit annis mille, ista res agitur, id est, sexto annorum milliario, tanquam sexto die, cujus nunc spatia posteriora volvuntur, secuturo deinde Sabbato, quod non habet vesperam. « A qua ratione non multum annotatio Nicephori annorum mundi discrepat.

(3) Neoterici chronologi admodum a veteribus discrepant. Quorum quidam hunc annum mundi conditi censent esse 3995. Teodorus Bibliander ponit 4011.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΧΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ Β'.

—

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS II.

—

130 CAPUT I.

Ut post ascensionem Domini Matthias pro Juda in numerum duodecim apostolorum sit cooptatus.

Primo libro, quæ opus fuit, de Verbi divinitate, et doctrinæ Christianæ antiquissima origine, quod videlicet institutum ex præscripto Evangelii vivendi, una cum ipso mundo exstitit, a veteribus Deo dilectis hominibus, quasi per umbram frequentatum : præterea quod appellationes Servatoris nostri in magnum antiquitus fuerint honorem, et quomodo Judæorum regnum jam inde ab initio ad Herodem usque sit deductum : tum autem de apparitione et præsentia Servatoris Christi in terris, simulque de vita et institutis ejus : insuper de apostolorum electione, de baptismo, divina passione, resurrectione, et reditu ejus in cœlos, denique de restitutione mundi exposuimus. Deinceps ea quæ post ascensionem Servatoris acta sint, breviter percurremus, rebus apostolorum gestis suaviter immorantes, ubinam et quomodo salutiferum Verbum per habitabilem orbem increbuerit, quaslibet etiam uniuscujusque eorum per Spiritum effectiones et opera, et quem quisque vitæ finem habuerit, quasve ex gentibus constituerit Ecclesias; postremo quibus functionis suæ illi reliquerint successiones. Eaque partim ex divinis Literis colligemus, partim ex aliis historicis, ut sese **131** quisque locus dabit, afferemus. Itaque sacri et divini apostoli, cum ex monte Oliveti in domum Joannis evangelistæ ad Sion sitam (ubi quoque Dei Genitrix a virgine eodemque discipulo servata usque ad vitatem obitum ejus, ut antiquitus fama obtinet, vixit) reversi essent, orationique et precationi

A

ΚΕΦΑΛ. Α.

Ὡς μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν Ματθίας ἀντὶ Ἰούδα τῷ τῶν δώδεκα ἀποστόλων συγκατελέχθη χορῷ.

Ἰδίᾳ μὲν οὖν ὅσα γ' ἐχρῆν περί τε θεολογίας καὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος· ἔτι δὲ ὡς σύγχρονος ἦν ἡ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτεία τῷ κόσμῳ, παρὰ τῶν πάλαι σκιωδῶς θεοφιλῶν ἐνεργουμένη ἀνδρῶν· καὶ ὡς αἱ κλήσεις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δι' αἰδοῦς ἦγοντο καὶ τοῖς παλαιοῖς· καὶ περὶ τῆς ἄνωθεν ἐς αὐτὸν Ἡρώδην κατιούσης ἀρχῆς· ναὶ μὴν καὶ περὶ τῆς εἰς γῆν ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, τῆς τε πολιτείας καὶ ἀγωγῆς, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοῦ θείου πάθους αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ εἰς οὐρανοὺς αὖθις ἀνόδου τούτου καὶ ἀποκαταστάσεως, ἐν τῷ πρώτῳ διεξήλθομεν τόμῳ. Ἑξῆς δ' ἂν εἴη τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος γεγενημένα συντεμόντας διαδραμεῖν, Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἐμφιλοχωροῦντας, ὅπη τε καὶ ὅπως ὁ σωτήριος λόγος τὴν οἰκουμένην διέδραμε, τάς τε καθ' ἕκαστον αὐτῶν τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας· καὶ οἵῳ καὶ οὕτω τέλει χρησάμενοι, τὰς ἐξ ἐθνῶν κατεστήσαντο Ἐκκλησίας, ἑτέροις τὰς αὐτῶν καταλιπόντες διαδοχάς, τὰ μὲν ἐκ τῶν θείων γραμμάτων ἐρανιζόμενοι, τὰ δὲ καὶ ἐξ ἄλλων ἱστορικῶν ποριζόμενοι, ὡς ἐν τοῖς τόποις γενόμενοι λέξομεν· καὶ τοίνυν τῶν θείων καὶ ἱερῶν μυστηπόλων ἀπὸ τοῦ Ἐλαιῶνος ὄπισω ἀναστραφέντων εἰς τὸν ἐν τῇ Σιὼν οἶκον Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ὅπου δὴ καὶ τὴν Θεοτόκον, πρὸς τοῦ παρθένου καὶ μαθητοῦ φυλαττομένην, ἄχρι δὴ καὶ τῆς ζωηφόρου αὐτῆς τελευτῆς λόγος ἀρχαῖος τὴν διατριβὴν ἔχειν ἔτι κρατεῖ· δεήσει τε καὶ προσ-

B

C

εὐχῇ προσανεχόντων μετὰ μικρὸν ὡσεὶ ρκ' ἠθροισμένων, Πέτρος δημηγορῶν πρῶτος, τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν τῆς ἀποστολικῆς ἐκλογῆς ἀναπληροῦν ᾤετο δεῖν· καὶ δὴ τοὺς λόγῳ καὶ ἔργῳ διαφανεῖς ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα, δύο δὲ ἦσαν οὗτοι, προίστα ἑκάτερον, ὥσθ' ἕνα τούτων ἀντὶ Ἰούδα, ὃς τὸν οἰκεῖον παρεδίδου Διδάσκαλον, τὸν τόπον τῆς διακονίας μεταλαχεῖν. Ἰοῦστος δὲ καὶ Ματθίας οἱ ἐπιλεγέντες ἦσαν. Ἱερῶν δὲ κλήρων εὐχῇ τῇ προσηκούσῃ γεγενημένων, ὥστε δὴ τὸν ἀποχρῶντα τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου ψήφῳ τῇ ἄνωθεν τεκμηρίῳ δή τινι ἐκφανῆ γε εἶναι, ὁ κλῆρος ἐπὶ Ματθίαν ἐχώρει· καὶ εὐθὺς τὸν ἅγιον ἐπλήρου χορὸν, τῇ δωδεκάδι τῶν ἀποστόλων ἐναρίθμιος καταστὰς ταῖς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεσι.

A vacarent; paulo post, cum eo quasi centum et viginti convenissent homines, Petrus, concione habita, primus duodenarium apostolicæ electionis numerum supplendum esse arbitratur: et ex septuaginta illis, qui et sermone et opere illustres essent, duos producit, ut ex eis alter pro Juda, qui suum ipse prodiderat Magistrum, locum ministerii sortiretur. Justus et Matthias delecti isti erant. Cum autem sortes missæ essent, adhibita congruenti oratione, ut, qui idoneus verbi ministerio esset, cœlesti suffragio et indicio declararetur, sors in Matthiam pervenit. Ita sacratus ille numerus suppletur, Matthiasque impositione manuum duodecim apostolis adscribitur.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐπελεύσεως· καὶ τῶν γενομένων τοῖς ἀποστόλοις σημείων· καὶ περὶ τῶν πιστῶν ὁμονοίας καὶ διαγωγῆς· καὶ τῆς τῶν ζ' διακόνων προχειρίσεως.

B

CAPUT II.

De Spiritus sancti ipso die Pentecostes subito adventu, et miraculis per Apostolos editis. De fidelium unanimitate et vita, et de septem diaconorum seu ministrorum electione.

Καὶ δὴ δεκάτη μὲν ἡμέρα παρῆν μετὰ τὴν Ἀνάληψιν, πεντηκοστὴ δὲ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, καὶ ἀθρόοι πάντες τῷ ὑπερῴῳ ἦσαν. Καὶ εὐθὺς, τρίτη δὲ ὥρα τῆς ἡμέρας ἦν, ἦχός τις βίαιος ἐξηχεῖτο, ῥεούσης ὥσπερ αἴφνης πνοῆς, τόν τε οἶκον ἅπαντα ἐμπιπλῶν· καὶ πυρὸς δὲ γλῶσσαι τοῖς μαθηταῖς ἰσάριθμοι διαμερισθεῖσαι, ἐφ' ἑνὶ τούτων ἑκάστῳ ταῖς κορυφαῖς προσκαθήμεναι ἐωρῶντο. Κἀντεῦθεν πλήρεις τοῦ παναγίου γενόμενοι Πνεύματος, γλώσσαις διαφόροις ἐλάλουν τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, καὶ τὴν Ἰησοῦ θεότητα τοῖς ἐνδραμοῦσιν ἐκήρυττον. Συνεχύθη γὰρ, φησὶ, τὸ πλῆθος τῷ τῆς βροντῆς ἤχῳ, καὶ περὶ τὸ δωμάτιον ἐθεον, τὸ διάφορον ἐνωτιζόμενοι τῶν γλωσσῶν. Παρῆσαν γὰρ ἐξ ἁπάσης γῆς σχεδὸν διὰ τὸ τῆς ἡμέρας ἐπίσημον Πάρθοι, Μῆδοι καὶ Ἐλαμῖται, Σύροι τε ἅμα καὶ Ἄραβες, Ῥωμαῖοι καὶ Ἰουδαῖοι, Φρύγες καὶ Καππαδόκαι· καὶ τοσοῦτον κατάπληκτοι ἦσαν τῷ θαύματι, τῷ τοὺς μὲν συνιέναι, τοὺς δὲ μὴ, ὡς καὶ μέθην ἐγκαλεῖν ἐκείνοις, καὶ διαλοιδορεῖσθαι τῇ ποικίλῃ καὶ διαφόρῳ τῶν πυνθανομένων διομιλίᾳ. Οἷς ὁ θεῖος Πέτρος θεσπέσιον ἀνοίξας στόμα, καὶ τὸ τῶν γλωσσῶν ὑποδεικνὺς αἴτιον, μὴ τὸν οἶνον ἔλεγεν εἶναι, τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ διὰ τοῦ θεόπτου ἐπήγγελται Ἰωὴλ, ταῖς ὑστάταις τῶν ἡμερῶν ἐκχέειν Θεὸν ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ παρίστα τὸν λόγον, λόγοις ἀδαμαντίνοις τὰ κατὰ τὸν Σωτῆρα διεξιών. Καὶ προὐτρέπετο πᾶσι μεταμέλῳ χρῆσθαι, καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματι βαπτίζεσθαι, καὶ τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν· αὐτοῖς γὰρ εἶναι τὴν ἐπαγγελίαν καὶ τοῖς τέκνοις τούτων διεβεβαίου, καὶ οὓς ἂν ὁ Κύριος προσκαλέσηται. Καὶ αὐτίκα ὡσεὶ τρισχίλιοι τῷ θείῳ προσῆλθον βαπτίσματι, οἳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ διδαχῇ τε ἅμα καὶ προσευχῇ καὶ συνεστιάσει τῶν ἀποστόλων προσέμενον. Καὶ πολλῶν σημείων διὰ τῶν θείων ἀποστόλων

Etiam decima ab Ascensione, quinquagesima autem ab Resurrectione aderat dies, omnesque una in cœnaculo congregati erant: cum derepente tertia diei hora sonitus ingens, tanquam vento subito et vehementi flante, exauditur, totamque is complet domum, et linguæ igneæ pari cum discipulis numero dispertitæ, in uniuscujusque vertice considere videntur. Itaque illi sanctissimo Spiritu pleni, variis linguis gloriam Dei loquuntur, divinitatemque Jesu eis qui confluebant, deprædicant. C Accurrebat enim, inquit, multitudo ad tonitrui sonitum, et circum domum eam currebat, varietatem audiens linguarum. Aderant quippe tum ibi, propter diei celebritatem, ex omni prope orbe, Parthi, Medi et Elamitæ, Syri simul et Arabes, Romani et Judæi, Phryges et Cappadoces. Et illi usque adeo miraculo eo sunt consternati, quod quidam loquentes intelligerent, quidam vero minus, ut ebrietatem quoque eis probrose objicerent, et vario multiplicique percunctantium colloquio conviciarentur. Ad quos divus Petrus, **139** divino aperto ore, causam varietatis linguarum indicans, non vinum id, sed Spiritum sanctum esse dicebat, qui per spectatorem Dei Joel [21] promissus esset, extremis videlicet diebus eum a Deo super carnem D omnem effusum iri. Oraculumque id allegans, firmissimis sermonibus Servatoris res gestas confirmabat, omnesque cohortabatur, ut per pœnitentiam resipiscerent, in salutifero Jesu nomine baptizarentur, et Spiritum acciperent. Ipsis enim, liberisque eorum, et quos præterea Dominus vocasset, promissionem peculiarem esse confirmabat. Et confestim ad tria millia hominum ad divinum accedunt baptismum, qui etiam inde per communionem in doctrina simul et oratione, atque etiam mensæ participatione cum apostolis perseverabant.

[21] Joel II, 28.

Et cum multa miracula per divos apostolos ederentur, timor animum omnem occupabat. Multi porro facultates suas vendentes, ad apostolorum pedes ponunt, et quæ ad necessarium usum essent, duntaxat capiunt. Communia quippe omnia erant omnium, et uno vivebant in loco : neque cuiquam dicere licebat, se quidquam habere proprii. Quod sane cum Ananias et Saphira audendum sibi putarent, ut qui divino mentiti essent Spiritui, repentina morte tolluntur. In templo quoque conveniebant, laudibus Deum vehentes, et cibum cordis simplicitate communem habentes Quamplurimi autem ad divinum admittebantur lavacrum, et divina vis atque virtus apostolos consequantur : nihil prorsus erat malorum, quod non præsentia et attactu illorum celerrime diffugeret. Itaque pro foribus et sub dio in plateis deponebantur, qui diuturnis confecti erant morbis, ut saltem umbræ Petri participes facti, ab ea qua premebantur ægritudine liberarentur. In quibus ille quoque fuit, qui a nativitate sua pedum usu privatus, ac templum decumbebat : attactu enim apostolicarum manuum artubus recuperatis exsilire est visus. Inde vero contra eos invidia exoritur, quæ nomen Jesu profundo silentio premendum hortabatur. Illis autem id haudquaquam tolerandum fuit. Cum ergo multa cum libertate verbum publicitus prædicarent, in publicam conjiciuntur custodiam. Cæterum per angelos inde educti, et templum ingressi, idem quod antea facere perguni. Deinde ab Anna et Caipha concilium cogitur : **133** et qui facile apud eos princeps erat Gamaliel [22], non prohibendum apostolorum opus esse suadebat, hortabaturque, coalescere et obtinere id necessario oportere, si ita Deo visum esset : etiamque atque etiam videndum eis esse dicens, ne bellum contra Deum susciperent. Theudam quoque quemdam et Judam Galilæum in medium afferebat, qui censui et descriptioni primæ, multitudinis manu coacta, restitisset : et, quod contra voluntatem Dei conatu suo venisset periisset. Tum illi apostolos plagis mulctandos curant ; et absolutis, ne quid posthac in nomine Jesu vel dicerent, vel facerunt, præcipiunt, Sed enim cum ingens magis magisque ad fidem confluueret multitudo, indignatio in ea et murmur Græcorum exoritur, quod viduæ eorum despicerentur. Ita Stephanus, et cum eo sex viri, divini participes Spiritus, precatione et manuum impositione ad ministerium publicum delecti ordinantur. Ipsi vero apostoli soli sibi verdo vacandum esse statuunt.

A γεγενημένων, δέος ἐπὶ πασῃ ψυχῇ ἦν. Πολλοὶ δὲ τὰ προσόντα διαπιπράσκοντες, τοῖς ποσὶ τῶν ἀποστόλων ἐτίθουν, καὶ τὸ πρὸς χρείαν μόνον λαμβάνοντες ἦσαν. Κοινὰ δὲ πάντα ἦν τοῖς πᾶσιν, ὁμοῦ τε ἦσαν, οὐδενί τε ἐξῆν εἰπεῖν Ἴδιόν τι κεκτῆσθαι· ὃ δῆτ' Ἀνανίας καὶ Σάπφειρα πράττειν νομίσαντες, ὡς τῷ θείῳ διαψευσάμενοι Πνεύματι, αἴφνης ἀνάρπαστοι θανάτῳ ἐγένοντό. Καὶ τῷ ἱερῷ δὲ ἅμα συνήγοντο, αἰνοῦντες μὲν τὸν Θεὸν, καρδίας δὲ ἁπλότητι τῆς τροφῆς συμμετέχοντες. Ὡς πλεῖστοι δὲ προσῄεσαν τοῦ θείου βαπτίσματος ἀξιούμενοι, θεία τε δύναμις τοῖς ἀποστόλοις παρείπετο· καὶ οὐδὲν ἦν τῶν δεινῶν, ὃ μὴ τῇ παρουσίᾳ καὶ ἁφῇ ἐκείνων ὡς τάχιστα ἐδραπέτευε. Προὔκειντο τοίνυν ἐπὶ θυρῶν καὶ ἐν ὑπαίθροις οἱ χρονίαις νόσοις ἐκδαπανώ-
B μενοι, ὡς ἄν γε, σκιᾶς τοῦ Πέτρου ἡμοιρηκότες, τὸ πιέζον ἀπόθωνται· σὺν οἷς καὶ ὁ τοὺς πόδας ἐκ γενέσεως πεπηρωμένος, καὶ τῷ ἱερῷ προσεδρεύων, τῇ τῶν ἀποστολικῶν χειρῶν ἁφῇ ἀρτιμελὴς καὶ ἀλλόμενος ἀνεδείκνυτο. Ἐντεῦθεν καὶ τούτοις φθόνος ἐφύετο, καὶ τὸ τοῦ Ἰησοῦ ὄνομα σιγῇς βυθοῖς ἐγκαταδύειν προὐτρέποντο. Τοῖς δ' ἀνασχετὸν ἦν οὐδαμῶς· ἀλλ' αὖθις τὸν λόγον παῤῥησίᾳ κηρύττοντες, ἐν τηρήσει δημοσίᾳ καθίστανται. Ἀγγελικῇ δὲ δυναστείᾳ ἐξάγονται· καὶ τῷ ἱερῷ γενόμενοι, τὰ ὅμοια διεπράττοντο Συνέδριον ἐπὶ τούτοις τοῖς περὶ τὸν Ἄνναν καὶ Καϊάφαν καθῆστο· καὶ ὁ παρ' ἐκείνοις τὰ πρῶτα ἔχων, Γαμαλιὴλ οὗτος ἐλέγετο,
C ἀφεῖναι μᾶλλον τὸ κατὰ τοὺς ἀποστόλους ἔργον παρῄνει καὶ συνεβούλευε· συνίστασθαι γὰρ ἀνάγκη, εἰ Θεῷ βουλομένῳ ἔστι· Μὴ καὶ θεομαχεῖν ὑμῖν γένοιτο, σκοπεῖν χρῆ, ἐπιλέγων. Καὶ Θευδᾶν τινα καὶ τὸν Γαλιλαῖον Ἰούδαν τῷ μέσῳ παρῆγε τῇ πρώτῃ ἀντιστάντα ἀπογραφῇ, καὶ πλῆθος ἐφελκυσάμενον καὶ διαφθαρέντας, τῷ μὴ κατὰ βούλησιν ἐνηργηκέναι Θεοῦ. Καὶ οἱ μὲν πληγαῖς ὑποβαλόντες τοὺς ἀποστόλους, ἀπέλυον, μὴ ἐπὶ τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι πράττειν τι ἢ λέγειν παρεγγυώμενοι. Στίφους γε μὴν ὡς πλείστου τῇ πίστει συῤῥέοντος, γογγυσμὸς πρὸς τῶν Ἑλληνιστῶν ἦν, ὡς τῶν σφετέρων παρεωραμένων χηρῶν. Καὶ δῆτα οἱ περὶ Στέφανον θεοῦ μέτοχοι Πνεύματος, ἐπτὰ δὲ ἦσαν, εὐχῇ τε καὶ ἐπιθέσει χειρῶν διακονεῖν τοῖς κοινοῖς ἐπιτρέπονται· ἐκεῖνοι δὲ τοῦ θείου λόγου μόνου προεστάναι
D δεῖν ἔκρινον.

Ita Stephanus, et cum eo sex viri, divini participes Spiritus, precatione et manuum impositione ad ministerium publicum delecti ordinantur. Ipsi vero apostoli soli sibi verdo vacandum esse statuunt.

CAPUT III.

De ordinatione Jacobi fratris Dei, et expositio de genere Josephi, sponsi Mariæ et Joannis Baptistæ, nec non sanctissimæ Dei Genitricis : ex scriptis Clementis collectoris, evodii, et Hippolyti, qui apostolorum successores fuerunt, decerpta.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς χειροτονίας Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου καὶ διήγησις περὶ τοῦ γένους Ἰωσὴφ τοῦ μνήστορος καὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ τῆς ἁγνῆς Θεομήτορος· ἐκ τῶν Κλήμεντος τοῦ στρωματέως, Εὐωδίου τε καὶ Ἱππολύτου, οἱ διάδοχοι τῶν ἀποστόλων ἐγένοντο.

Sane quidem et Jacobum, qui frater Domini dicebatur, quod sponsi Josephi filius is, et mater Jesu sponsa Josephi esset, propter excellentem

Καὶ δὴ καὶ Ἰάκωβον, ὃς τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς ἐλέγετο, ὅτιπερ τοῦ μνήστορος Ἰωσὴφ παῖς ἐτύγχανεν ὤν, μνηστὴ δέ οἱ αὐτῷ ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ· τοῦτον

[22] Act. v, 39.

οὖν τὸν Ἰάκωβον, ὃν τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς καὶ τοῖς λοιποῖς προτερήμασε. Δίκαιον ἅπαντες ἐπεκάλουν, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας πρώτῳ τὴν ἐπισκοπὴν ἐγχειρίζουσι. Καὶ μαρτυρεῖ Κλήμης ἐν ς' τῶν Ὑποτυπώσεων ὁ στρωματεύς, οὑτωσὶ γράφων· « Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου προτετιμημένους, μὴ ἐπιδικάζεσθαι δόξης· ἀλλὰ Ἰάκωβον τὸν Δίκαιον, ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων ἑλέσθαι. » Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔτι καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ διεξέρχεται· « Ἰακώβῳ τῷ Δικαίῳ καὶ Ἰωάννῃ καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρέδωκε τὴν γνῶσιν ὁ Κύριος. Οὗτοι δὲ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις παρέδωκαν· οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστολοι τοῖς ἑβδομήκοντα· ὧν εἷς ἦν καὶ Βαρνάβας. Δύο δὲ γεγόνασιν Ἰάκωβοι· εἷς ὁ Δίκαιος, ὁ κατὰ τοῦ πτερυγίου βληθείς, καὶ ὑπὸ κναφέως ξύλῳ πληγεὶς εἰς θάνατον· ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθείς. » Αὐτοῦ δὴ τοῦ Δικαίου καὶ ὁ Παῦλος μνημονεύει γράφων· Ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. Ὁ δὲ πολὺς τὰ θεῖα Εὐώδιος, τῶν ἱερῶν δ' ἀποστόλων καὶ οὗτος διάδοχος, ἐν τοῖς αὐτοῦ σύγγράμμασι, μάλιστα δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἣν Φῶς ἐπέγραψε, καὶ ταῦτα προστίθησιν, « Ὁ Χριστὸς, λέγων, ἰδίαις χερσὶ τὸν Πέτρον μόνον ἐβάπτισε· Πέτρος δὲ Ἀνδρέαν καὶ τοὺς Ζεβεδαίου υἱούς· Ἀνδρέας δὲ καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου τοὺς λοιποὺς ἀποστόλων. Τοὺς δὲ ἑβδομήκοντα Πέτρος καὶ Ἰωάννης ὁ θεολόγος βαπτίζουσι· » προσεπιλέγων καὶ ταῦτα· « Ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἕως τοῦ πάθους Χριστοῦ ἔτη διελθεῖν τρία· ἀπὸ δὲ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως εἰς οὐρανοὺς μέχρι τῆς λιθοβολίας Στεφάνου ἔτη εἶναι ἑπτά· ἀπὸ δὲ τῆς μαρτυρίας Στεφάνου μέχρι τοῦ φανέντος τῷ Παύλῳ φωτὸς μῆνες ἕξ· ἀπὸ τοῦ φανέντος τῷ Παύλῳ φωτὸς μέχρι τῆς τελειώσεως τῆς ἁγίας Θεοτόκου ἔτη γ'. Τὰ δὲ πάντα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἄχρι τῆς μεταστάσεως τῆς ἁγίας Θεοτόκου ἔτη λέγει εἶναι μδ'. Τὸν δὲ ὅλον τῆς ζωῆς αὐτῆς χρόνον ἔτη εἶναι νθ'. Γριετὴς γὰρ γενομένη τῷ ἱερῷ προσήχθη, καὶ ἐν τοῖς Ἁγίοις τῶν ἁγίων ἔτη ἑνδεκα διεβίβασε, καὶ εὐθὺς διὰ χειρὸς τῶν ἱερέων τῷ Ἰωσὴφ πρὸς φυλακὴν παρεδόθη. Τέσσαρας δὲ μῆνας ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἰωσὴφ διετέλεσε· καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου εὐαγγελίζεται Γαβριὴλ· καὶ τίκτει τὸ φῶς τοῦ κόσμου, χρόνων ὑπάρχουσα ιε', τῇ εἰκοστῇ πέμπτῃ τοῦ Δεκεμβρίου μηνός. Εἶτα ἕτερα λγ' ἔτη ζῇ· ἃ καὶ ὁ προαιώνιος Λόγος καὶ Υἱὸς αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς διεβίβασε· καὶ μετὰ τὴν σταύρωσιν ἐν τῇ τοῦ Ἰωάννου οἰκίᾳ ἔτη διετέλεσεν ια'· ὡς ὁμοῦ τὰ ἔτη ταύτης ν' καὶ θ' συνάγεσθαι. Ἐν δὲ τῇ εἰρημένῃ οἰκίᾳ τοῦ Ἰωάννου τὸ πρῶτον τοῦ Πάσχα μυστήριον ὁ Κύριος σὺν τοῖς μαθηταῖς πράσσει. Ἐκεῖθεν ὑμνήσαντες, ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν εἰς χωρίον Γεθσεμανή. Ἐκεῖ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων περιεκλείοντο. Ἐκεῖ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ἀναστὰς ὤφθη τοῖς μαθηταῖς· καὶ εἰς πρόσωπον αὐτῶν ἐμφυσᾷ, καὶ τὸ

A ejus virtutum et præcipua alia ornamenta, Justum ab omnibus cognominatum, primum Hierosolymitanæ Ecclesiæ episcopum creant. Testatur hoc Clemens contextor in sexto *Dispositionum* libro, ad hunc modum scribens: « Petrus et Jacobus et Joannes, quos Dominus præcipuo dignatus fuerat honore, post ascensionem ejus, gloriam non affectarunt, sed Jacobum Justum episcopum Hierosolymorum elegerunt. In septimo autem ejusdem argumenti libro hæc quoque de eo commemorat: « Jacobo Justo, et Joanni, et Petro post resurrectionem Dominus cognitionem et scientiam tradidit· Hanc illi reliquis apostolis, atque ii rursum aliis septuaginta, quorum unus quoque Barnabas fuit, tradiderunt. Duo autem fuere Jacobi: alter Justus, B qui ex templi pinnaculo dejectus, et a fullone fuste ad necem usque cæsus est; alter autem qui capite est ab Herode plexus. » **134** Justi porro istius et Paulus mentionem facit, scribens: *Alium autem ex apostolis quemquam non vidi, præter Jacobum fratrem Domini* [23]. Porro divinus Evodius, qui et ipse sanctorum apostolorum successor fuit, in Commentariis suis, præcipue autem in epistola quam *Lucem* inscripsit, hæc quoque posuit, « Christus, inquiens, manibus ipse suis Petrum tantummodo baptizavit. Petrus porro Andream, et filios Zebedæi. Ii deinceps reliquos apostolos. Septuaginta autem illos Petrus et Joannes Theologus dictus baptizarunt. » Adjicit is præterea illa: « A baptismo usque ad passionem Christi intercessisse annos tres: a passione vero, ressurrec- C tione, et ascensione ejus in cœlos, usque ad lapidationem Stephani annos septem: a Stephani deinde martyrio, usque dum Paulum lux circumfudit, menses sex. Inde usque ad sanctæ Dei Genitricis decessum, annos tres. Cæterum tempus omne a nativitate Christi usque ad Dei Genitricis migrationem, annos fuisse dicit quadraginta quatuor. Totius autem vitæ ejus, annos quinquaginta novem. Siquidem trimula cum esset, in templum est præsentata, et ibi in sanctis sanctorum traduxit annos undecim. Deinde vero sacerdotum manibus Josepho ad custodiam est tradita: apud quem cum menses peregisset quatuor, ab angelo Gabriele lætum illum accepit nuntium. Peperit autem mundi ipsius lucem, annum agens quindecimum, vicesima D quinta die mensis Decembris. Deinceps alios annos peregit triginta tres, quos etiam æternum et antesæculare Verbum et Filius ejus in terris exegit. Post crucis autem supplicium illud in domo Joannis annos implevit undecim: ut ætatis ejus anni simul collecti sint quinquaginta et novem. In ea ipsa Joannis domo primum Pascha mysticum convivium Dominus cum discipulis instituit. Inde hymno dicto in montem Olivarum exierunt, ad villam Getsemani. Ibidem propter metum Judæorum discipuli claudebantur. Ibidem etiam foribus

[23] Galat. IV, 19.

clausis, cum resurrexisset, ab ipsis est visus, cum in faciem quoque eorum inspiravit, et Spiritum eis sanctum dedit. Ibi octavo post die Thomæ fides est confirma : **135** eo Spiritus sanctus, specie linguarum, ipsa Pentecoste advenit. Ibidem Jacobum Justum primum Hierosolymorum episcopum apostoli ordinarunt, et Stephanum cum reliquis sex diaconis legerunt. » Hanc porro domum Joannes fertur comparasse post mortem patris sui Zebedæi, qui quidem propriæ navis rector fuisse perhibetur, celebris inter Galilææ incolas vir. Decedens autem in Galilæa, filiis ambobus Jacobo et Joanni hæreditatem reliquit. Joannes igitur patrem suam, quæ ex hæreditate ei cesserat, Caiphæ ejus anni pontifici vendiderat. Quapropter, per venditionis ejus addictionem, notus quoque ei erat, sicuti ipse in Evangelio suo dicit. Alienata autem ad eum modum, quæ ei obvenerat in Galilæa, possessione, aliam domum Hierosolymis ad sanctam (ita enim dicta erat) Sion, sibi comparavit, in qua deinde purissima mater Christi, ad extremum usque diem suum vitam peregit. Consimiliter vero et frater Jacobus fecit ; nom et is, bonis suis in Galilæa alienatis, Hierosolymis fuit, atque ibi salutare verbum duodecim tribubus Israel prædicavit. Non importunum equidem, ut puto, fuerit, præsenti inserere historiæ, quæ divinus Hippolytus Portus veteris Romæ episcopus, de Jacobo (1) fratre Dei memoriæ mandata reliquit : « Joseph, inquiens, faber, ex uxore sua Salome (quæ quidem filia fuit Aggæi, fratris Zachariæ prophetæ, ejusdemque Joannis Baptistæ patris : Zacharias vero et Aggæus filii erant Barachiæ sacerdotis) quatuor suscipit masculos filios, Jacobum, Simeonem, Judam, et Josen : et item filias duas, Esther et Thamar (2) : ita ut Saloms ipsa, et Joannes Baptista, duorum fratrum marium liberi fuerint. Etenim Aggæus filius quidem est Barachiæ, patruus autem Joannis. Similiter et Zacharias frater quidem Aggæi, patruus autem Salomæ Josephi conjugis. Salomen porro dico, non illam in Bethleem obstetricem (illa enim Bethleemitica, consobrina Elizabethæ erat, et item sanctæ virginis Mariæ, ut hoc sacrum Lucæ Evangelium indicat), **136** siquidem tres fuere sorores Bethleemiticæ filiæ Matthan sacerdotis, et Mariæ conjugis ejus, sub Cleopatræ et Casoparis Persæ regno, ante Herodis Antipatri filii regnum. Primæ Mariæ secundæ Sobæ, tertiæ Annæ nomen erat. Nupsit prima in Beethleem Maria, et peperit Salomen obstetricem. Nupsit quoque secunda itidem in Bethleem Sobe, et genuit Elizabetham. Nupsit postremo et tertia Anna in terra Galilæa, et protulit Mariam Dei Genitricem, ex qua nobis

Πνεῦμα τὸ ἅγιον δίδωσιν. Ἐκεῖ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ τὰ κατὰ τὸν Θωμᾶν ἐπιστοῦτο. Ἐκεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐπεδήμησεν. Ἐκεῖ καὶ τὸν δίκαιον Ἰάκωβον πρῶτον ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων ἐχειροτόνησαν, καὶ Στέφανον καὶ τοὺς ἑξ διακόνους προὐβάλοντο. » Τὴν δὲ οἰκίαν ταύτην τὸν Ἰωάννην πρίασθαι μετὰ θάνατον, λόγος, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ζεβεδαίου; ὃς ἰδιοναύκληρος λέγεται· ἐπίσημος δ' ἦν τῶν ἐν Γαλιλαίᾳ μετοικούντων ἀνδρῶν. Τελευτῶν γὰρ, ἄμφω τοῖς υἱέσι τὸν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ κλῆρον εἴασεν, Ἰακώβῳ καὶ Ἰωάννῃ. Ὁ μὲν οὖν Ἰωάννης τὴν κατὰ κλῆρον αὐτῷ διαφέρουσαν κτῆσιν Καϊάφᾳ τῷ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου ἀρχιερεῖ ἀπημπόλει. Οὗ χάριν διὰ τὴν καταλλαγὴν καὶ γνωστὸς αὐτῷ ἦν, ὡς ἐν τῷ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίῳ φησίν. Ἀποβαλόμενος δὲ τὴν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ κτῆσιν, οἶκον ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ λεγομένῃ ἁγίᾳ Σιὼν προσεκτήσατο ἕτερον· ἔνθα ἡ πάναγνος μήτηρ Χριστοῦ ἄχρι καὶ τῆς ἐσχάτης αὐτῆς διῆγεν ἡμέρας. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ἀδελφὸς Ἰάκωβος ἔπραττε· καὶ οὗτος γὰρ τὴν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ κτῆσιν παρωσάμενος, εἰς Ἱεροσόλυμα γεγονὼς, κηρύσσων ἦν τὸν σωτήριον λόγον ταῖς δώδεκα φυλαῖς τοῦ Ἰσραήλ. Οὐκ ἄκαιρον δὲ οἶμαι καὶ ταῦτα παρενεῖραι τῇ ἱστορίᾳ, τῷ θείῳ Ἱππολύτῳ, ὃς Πόρτου τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐπίσκοπος ἐτύγχανεν ὤν, εἰρημένα, περὶ τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου. « Ἰωσὴφ, λέγων, ὁ τέκτων, ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Σαλώμης, ἥτις ἦν θυγάτηρ Ἀγγαίου, ἀδελφοῦ Ζαχαρίου τοῦ προφήτου καὶ πατρὸς τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ὁ δὲ Ζαχαρίας καὶ Ἀγγαῖος υἱοὶ ἦσαν Βαραχίου τοῦ ἀρχιερέως, τέσσαρας ἄῤῥένας υἱοὺς γεννᾷ, Ἰάκωβον, Σίμωνα, Ἰούδαν καὶ Ἰωσῆ· καὶ θυγατέρας δύο, τὴν Ἐσθήρ τε καὶ τὴν Θάμαρ· ὡς εἶναι τὴν Σαλώμην καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην ἀδελφῶν δύο τέκνα ἀῤῥένων. Ὁ γὰρ Ἀγγαῖος υἱὸς μέν ἐστι Βαραχίου, θεῖος δὲ Ἰωάννου· ὁμοίως καὶ Ζαχαρίας, ἀδελφὸς μὲν Ἀγγαίου, Σαλώμης δὲ θεῖος τῆς γυναικὸς Ἰωσήφ. Σαλώμην δέ φημι οὐ τὴν ἐν Βηθλεὲμ μαῖαν· ἐκείνη γὰρ ἀπὸ Βηθλεὲμ οὖσα, ἀνεψιὰ τῆς Ἐλισάβετ ἦν, καὶ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας, ὡς δῆλοῖ τὸ κατὰ Λουκᾶν ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Τρεῖς γὰρ ἦσαν ἀδελφαὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ, θυγατέρες Ματθὰν τοῦ ἱερέως, καὶ Μαρίας τῆς αὐτοῦ γυναικὸς, ἐπὶ τῆς βασιλείας Κλεοπάτρας καὶ Κασώπαρος τοῦ Πέρσου πρὸ τῆς βασιλείας Ἡρῴδου υἱοῦ Ἀντιπάτρου. Ὄνομα τῇ πρώτῃ Μαρίᾳ καὶ τῇ δευτέρᾳ Σόβῃ, τῇ δὲ τρίτῃ Ἄννα ὄνομα ἦν. Ἔγημεν ἡ πρώτη ἐν Βηθλεὲμ ἡ Μαρία, καὶ ἔτεκε Σαλώμηο τὴν μαῖαν· ἔγημεν ἡ δευτέρα ἐν Βηθλεὲμ ἡ Σόβη, καὶ ἐγέννησε τὴν Ἐλισάβετ. Ἔγημε καὶ ἡ τρίτη Ἄννα εἰς γῆν τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐγέννησε Μαρίαν τὴν Θεοτόκον, ἐξ ἧς ἀνέτειλεν ἡμῖν Χριστὸς ἡ ἀλήθεια. Ὡς εἶναι τήν τε Σαλώμην ἐκείνην τὴν μαῖαν, τὴν Ἐλισάβετ,

(1) Epiphanius, adversus Nazaræos, scribit Jacobum hunc primogenitum filium Josephi, non ex Maria virgine matre, sed ex conjuge alia susceptum et sanctificatum fuisse : eidemque fratres addit, Josen, Judam et Symeonem ; itidem ut Hippolytus. Hoc ipsum quoque Epiphanius scribit adversus Antidicomarianitas. Hieronymus : « Jacobus, qui appellatur frater Domini, cognomento Justus, ut nonnulli existimant, Josephi ex alia uxore, ut autem mihi videtur, Mariæ sororis matris Domini, cujus Joannes in libro suo meminit, filius. »

(2) Mariam et Salomen. Epiph.

καὶ τὴν Θεοτόκον, ἀδελφῶν τριῶν θηλειῶν θυγατέρας. Ἐντεῦθεν οὖν ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης, καὶ Ἰησοῦς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ἀνεψιοὶ λέγονται εἶναι, εἴτουν ἐξάδελφοι. Υἱὸς δὲ τοῦ Ἰωσὴφ ὁ Χριστὸς λέγεται εἶναι, ἐπειδὴ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἀδελφός ἐστιν, ἐκ τῆς συναναστροφῆς καὶ συγγενείας τοῦ Ἀγγαίου, ἀδελφοῦ Ζαχαρίου τοῦ ἱερέως. » Ταῦτα μὲν δὴ καὶ Ἱππόλυτος.

A exortus est Christus, ipsa veritas. Ita ut Salome ista obstetrix, et Elizabeth, et Dei mater, trium sororum reperiantur filiæ. Proinde Joannes Baptista, et Jesus verus Deus noster, consobrini esse dicuntur, Josephi vero filius Christus esse dicitur, quod filiorum ejus frater esset, propter conversationem familiarem et cognationem Aggæi, fratris Zachariæ sacerdotis. » Atque hæc quidem Hyppolytus.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις ἀρχιερέων, ὅσοι ἀπὸ Ἀαρὼν μέχρι Ἰακώβου τοῦ πρώτου Ἱεροσολύμων ἐπισκόπου, καὶ αὐτῆς ἁλώσεως Ἱερουσαλὴμ διεγένοντο.

CAPUT. IV.

De pontificibus Hebræis, qui ab ipso Aaron ad Jacobum primum Hierosolymitanum episcopum et ipsam captivitatem Hierosolymorum usque ordine successerunt.

Ἐγὼ δὲ καὶ ὅσοι ἀρχιερεῖς ἀρξάμενοι ἀπὸ Ἀαρὼν ἐς Ἰάκωβον δὴ τοῦτον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ἄχρις οὗ ἡ πόλις ἑάλω, τῇ συγγραφῇ παραθήσομαι. Τοῦ Ἰακὼβ τρίτος παῖς γέγονεν ὁ Λευΐ· τοῦ Λευΐ Καάθ· τοῦ δὲ Καὰθ Ἀβραὰμ ἕτερος, ἐξ οὗπερ γίνεται Μωσῆς τε καὶ Ἀαρών. Καὶ ὁ μὲν Μωϋσῆς ἡγεμόνευσε τῆς τοῦ λαοῦ πορείας ἐξ Αἰγύπτου τῷ Ἰσραήλ· Ἀαρὼν δὲ πρῶτος ἀρχιερεὺς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Μωσέως χρίεται. Πρῶτος οὖν Ἀαρών· δεύτερος Ἐλεάζαρ· τρίτος Φινεές· τέταρτος Ἐλιέζερ· πέμπτος Βοχί· ἕκτος Ὄζει· ἕβδομος Ἠλεί· ὄγδοος Ἀχιτώβ· ἐφ' οὗ ὁ προφήτης Σαμουὴλ προφήτης ἦν ἅμα καὶ ἱερεὺς, καὶ κριτὴς τοῦ λαοῦ· ἔνατος Ἀβιμέλεχ, ὃν ἀνεῖλε Σαοὺλ μετὰ τῶν ἱερέων διὰ τὴν τοῦ Δαυὶδ δεξίωσιν· δέκατος Ἀβιάθαρ, ὃς μόνος διασωθεὶς ἀπὸ τῶν ἀναιρεθέντων ἱερέων παρῆν· ἑνδέκατος Σαδὼκ, ἐφ' οὗ ὁ ναὸς ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ᾠκοδομήθη· εἶτα Ἀχιμάας· τρισκαιδέκατος Ἀζαρίας, Ἰωρὰμ ἐπὶ τούτῳ· ἔπειτα Ἰωδᾶς, ὃς ἔτη ρλ' ἔζησεν· οὗτος καὶ τὴν Γοδολίαν ἐξαλεῖψαι τὸ τοῦ Δαυὶδ γένος βουλομένην ἀνεῖλε· μετὰ τοῦτον Ἀξιωράμ· Φαδαῖος ἐπ' ἐκείνῳ· καὶ ἄλλος Σουδαῖος· Ἰκοῦλος ἕτερος· καὶ εἰκοστὸς Ἰωάθαμος· Οὐρίας ὃς ἐπὶ Ἄχαζ καὶ Ἐζεκίου ἱερατεύει· Νηρὶ, Ἰωᾶς, Σελμὰ, Χελκίας, ὃς ἐπὶ Ἰωσίου τοῦ εὐσεβοῦς ἱεράτευε· Σαρέας, Ἰωσεδὲκ, ἐφ' οὗ ὁ λαὸς αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόζορ ἤχθη· Ἰησοῦς ὁ Ἰωσεδὲκ, ἐφ' οὗ οἱ Ἰουδαῖοι ὑπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπὸ Κύρου ἀνείθησαν, καὶ μετὰ τοῦ Ζοροβάβελ τοῦ λαοῦ προέστη· Ἰωακείμ, ἐφ' οὗ Ἔσδρας ἀνέγνω τοὺς νόμους· τριακοστὸς ὁ Ἐλιασήφ· εἶτα Ἰωάχας, ἐφ' οὗ τὰ κατὰ τὴν Ἐσθὴρ καὶ τὸν Μαρδοχαῖον ἐγένοντο· Ἰωάννας, ἔπειτα Ἰαδαῖος, ἐφ' οὗ ὁ ἐν Γαριζὶν ᾠκοδομήθη ναός· Ὀνίας, Σίμων, Ἐλεάζαρ, ἐφ' οὗ αἱ βίβλοι ὑπὸ τῶν οβ', Πτολεμαίου τοῦ δευτέρου βουληθέντος, πρὸς τὴν Ἑλλάδα μετεβλήθησαν γλῶσσαν· Μανάσσης, Ὀνίας, Σίμων. Τεσσαρακοστὸς δ' ἦν Ὀνίας· Ἰησοῦς ἔπειτα καὶ Ὀνίας ἕτερος, ἐφ' οὗ τὰ δεινὰ ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανοῦς Ἀντιόχου τῷ λαῷ συνέβη· Ἄλκιμος, ὃν κατ-

Ego vero etiam, qui pontifices, ab ipso Aaron incipiens, ad Jacobum istum fratrem Domini, et B ad captam usque urbem fuerint, historiæ huic texam. Jacob ipsius tertius filius fuit Levi, hujus autem Caath, hujus rursum Abraham (1) alter, ex quo Moses et Aaron geniti sunt. Et Moses quidem dux profectionis populi Israel ex Ægypto fuit. Aaron (1) autem primus pontifex a fratre Mose est unctus. Primus itaque Aaron, secundus Eleazar. tertius Phinees, quartus Eliezer, quintus Bocchi, sextus Ozi, septimus Eli, octavus Achitob, sub quo vates Samuel, simul propheta et socerdos et judex populi fuit. Nonnus Abimelech, quem una cum sacerdotibus Saul, propter Davidem benigne ab eo acceptum, occidit. **137** Decimus Abiathar, qui unus ex cæsis illis sacerdotibus salvus superfuit. Undecimus Sadoc, sub quo templum a Solo- C mone constructum est : huic successit Achimaas, illi rursum tredecimus Azarias. Hunc secutus Joram : illum Jodas, qui annos centum et triginta vixit, et Godoliam Davidis genus exstinguere volentem interemit. Huic ordine successerunt Axioram, Phadæus, Sudæus, Iculus alter, et vicesimus Joathamus : hunc secutus Urias, qui temporibus Achaz et Ezechiæ sacris præfuit : illum Neri, Joas, Selam, Chelcias, qui sub pio Josia pontificatum administravit. Post hunc fuit Sarcas : deinde Josedec, sub quo populus a Nabuchodonosor captivus est abductus : postea Jesu Josedec filius, sub quod Judæi e captivitate a Cyro liberi dimissi sunt : is una cum Zorobabel Judæorum genti præfuit. Huic successit Joachim, sub quo Esdras leges D recitavit. Hunc secutus tricesimus Eliaseph. Illi Joachaz, in quem res ipsius Esther et Mardochæi inciderunt. Deinde fuerunt Joannes (3), itemque Jadæus (4), quo tempore templum in Garizim ædificatum est, Onias, Simon (5), Eleazar : sub quo (6) libri de Ptolemæi secundi sententia a septuaginta duobus interpretibus in Græcum sunt trans-

(1) Amram is dicitur Exod. VI, Num. III.

(2) Catalogus pontificum Judaicorum et Hierosolymitanorum, usque ad Jacobum fratrem Domini, initio ab Aarone sumpto.

(3) Post Joannem istum, alii Judam summum sacerdotem ponunt, qui Jesum fratrem suum germanum Hierosolymis in templo interfecerit.

(4) Hunc alii Judam vocant.

(5) Hic Justus appellatus.

(6) Joseph. lib. II, cap. 8.

lati sermonem. Manasses, Onias (1), Simon. Quadragesimus numero Onias, Jesus (2), et Onias alius : quo tempore populus ab Antiocho Epiphane graviter est afflictus. Alcimus (3), quem, cum non esset ex tribu sacerdotali genitus. Antiochus, Onia cæso, pontificem constituit. Hujus ætate fuit Onias, Oniæ filius, qui in Ægyptum profugiens, templum ibi Hierosolymitano simile in Heliopolitarum præfectura exstruxit. Post hunc quadragesimus quartus ex Asamonæi filiis, Judas Machabæus ; cui ordine successerunt, Jonathas frater, rursus Simon frater Joannes, qui et Hyrcanus dictus : Aristobulus, qui primus diadema sibi imposuit : Jannæas, cui etiam Alexandri nomen fuit. Quinquagesimus porro fuit Hyrcanus, sub quo Pompeius Romanus dux, urbe vastata, sacra quoque templi donaria secum abstulit. Quinquagesimus primus Antigonus (4), qui Parthos propter Hyrcani inimicitias adversus templum adduxit, et ab Herode pontificatu dejectus est. Quinquagesimus secundus Anaelus ab Herode, cum non esset sacerdotalis generis, pontifex creatus est. **188** Quinquagesimus tertius Aristobulus, quem Herodes, Anaelo rejecto, substituit : idemque rursus, Aristobulo dolo cæso Anaelum restituit. Anaelo Jesus Phabi filius (5) successit : deinde Simon Herodis socer pontifex fit : post hunc Matthias, deinde Josephus, cui Jozarus successit. Sexagesimus porro fuit Eleazarus, sub quo Herodes pessime periit. Et vero ordine successerunt, Jesus Sææ filius, Ananus Caiphæ socer (6), Ismaelus filius Phabi (7). Eleazarus Anani filius, Simon Camithi filius. Sexagesimus septimus fuit Caiphas, qui etiam Josephus dictus est, sub quo pro nobis salutiferam mortem Dominus obiit. Post hunc Jonathas (8) Anani filius, Theophilus ejus frater, Simon Boethi filius, deinde Jonathas Anani filius, post hunc frater ejus Matthias, mox Elinæus : rursum Josephus Caimæ filius : quem insecutus est Ananus Anani filius (9) qui Jacobum fratem Domini, primum Hierosolymorum episcopum, interemit. Huic quoque, magna dicendi libertate usus Paulus, *Percussurus est te Deus*, dixit, *paries dealbate* [24].

A ἑστησεν ὁ Ἀντίοχος, μὴ ὄντα ἐκ φυλῆς ἱερατικῆς, ἀνελὼν τὸν Ὀνίαν. Ἐπὶ τούτου καὶ Ὀνίας ὁ τοῦ Ὀνίου υἱὸς, φυγὼν εἰς Αἴγυπτον, ναὸν ὅμοιον τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις οἰκοδομεῖ ἐν τῷ Ἡλιουπολίτῃ νομῷ· μδ' Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, ἐκ τῶν παίδων Ἀσαμωναίου ὤν. Εἶτα Ἰωνάθαν ὁ ἀδελφός· καὶ Σίμων ὁ ἀδελφός· Ἰωάννης, ὁ καὶ Ὑρκανός· Ἀριστόβουλος, ὃς καὶ διάδημα πρῶτος ἑαυτῷ περιτίθησιν· Ἰαννέας, ὁ καὶ Ἀλέξανδρος· πεντηκοστὸς δ' ἦν Ὑρκανὸς, ἐφ' οὗ Πομπήϊος ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς, τὴν πόλιν πορθήσας, τὰ τοῦ ἱεροῦ κειμήλια προσαφείλετο· να' Ἀντίγονος, ὃς Πάρθους κατὰ τοῦ ἱεροῦ ἐπηγάγετο, κατὰ Ὑρκανοῦ, ὑπὸ δὲ Ἡρώδου τῆς ἱερωσύνης ἐκβάλλεται· νβ' Ἀνάηλος, ὑπὸ Ἡρώδου κατασταθείς, οὐ τοῦ ἀρχιερατικοῦ γένους ἦν· Ἀριστόβουλος ὃν Ἡρώ- B δης καθίστησι, τὸν Ἀνάηλον διωσάμενος· καὶ αὖθις δολοφονήσας τὸν Ἀριστόβουλον, καθίστησι τὸν Ἀνάηλον. Τοῦτον δὴ τὸν Ἀνάηλον Ἰησοῦς ὁ τοῦ Φαβὶ διαδέχεται. Εἶτα Σίμων ὁ Ἡρώδου κηδεστὴς γίνεται· μεθ' ὃν Ματθίας· εἶτα Ἰώσηπος, ὃν Ἰώζαρος διεδέξατο. Ἑξηκοστὸς δ' ἦν Ἐλεάζαρος, ἐφ' οὗ Ἡρώδης ἐτελεύτα κακῶς· Ἰησοῦς ὁ τοῦ Σεὲ, μεθ' ὃν Ἄνανος ὁ τοῦ Καϊάφα πενθερός· Ἰσμάηλος ὁ τοῦ Φαβί· Ἐλεάζαρος ὁ τοῦ Ἀνάνου. Σίμων ὁ Καμίθου. ξζ' ἦν Καϊάφας, ὁ καὶ Ἰώσηπος, ἐφ' οὗ τὸ σωτήριον πάθος ὁ Κύριος ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν κατεδέξατο. Ἰωνάθη ὁ Ἀνάνου, Θεόφιλος ὁ αὐτοῦ ἀδελφὸς, Σίμων ὁ Βοηθοῦ, ἑβδομηκοστὸς δὲ πάλιν Ἰωνάθης ὁ Ἀνάνου· εἶτα Ματθίας ὁ ἀδελφὸς, Ἠλιναῖος· Ἰώσηπός τε ὁ τοῦ Καμή· Ἄνανος Ἀνάνου, ὃς Ἰάκωβον τὸν τοῦ Κυρίου ἀδελφὸν καὶ πρῶτον ἱεράρχην τῶν Ἱεροσολύμων C ἀνεῖλεν· ᾧ καὶ Παῦλος παῤῥησιαζόμενος, Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεὸς, τοῖχε κεκονιαμένε, ἐξεῖπεν· Ἰησοῦς ὁ Γαμαλιήλ· ὀγδοηκοστὸς ἐπὶ τούτοις Ματθίας ὁ Θεοφίλου, ἐφ' οὗ ὁ πρὸς Ῥωμαίους πόλεμος ἔτει ὀγδόῳ τοῦ Καίσαρος Κλαυδίου τὴν ἀρχὴν εἰλήφει· καὶ ἐπὶ πᾶσι τελευταῖος Φινεῖς ἐφ' οὗ ἥ τε πόλις καὶ ὁ ναὸς καὶ τὸ ἔθνος ἅπαν ὑπὸ Τίτου ἑάλω, καὶ πάντα τὰ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ νόμου, παντάπασιν ἀπέσβη καὶ διερρύηκε. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις· ἡμεῖς δὲ αὖθις ἐπὶ τὴν τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων τὴν τῆς ἱστορίας ῥύμην ἀνάγωμεν.

Ei porro successit Gamalielis filius Jesus, huic Mathias Theophili filius : sub quo, octavo Claudii Cæsaris anno, bellum contra Romanos susceptum, initium habuit. Postremus omnium Phinæus fuit, sub quo urbs templum, et gens cuncta a Tito capta, omnesque et templi et legis res prorsus exstinctæ corruerunt. Atque hæc quidem sic se habent. Nos vero ad apostolicarum rerum historiam ex diverticulo redeamus.

[24] Act. XXIII, 3.

(1) Apud alios Onias iste non recensetur, sed Manassæ Simon substituitur.

(2) Hic etiam Jason dictus. Huic Antiochus sacerdotium abstulit, et id Oniæ, qui et Menelaus dictus, concessit. Unde seditio mota, propter Jasonem et Menelaum fratres.

(3) Alcimus a Lysia summus sacerdos constitutus.

(4) Pacorus Parthorum rex Judæis bellum indixit : Antigonus a Parthis, victis et captis Phaselo et Hyrcano, rex constituitur. Phaselus sibi mortem conscivit. Antigonus Hyrcano aures præ- D scidit. (Hegesipp. lib. I ; Joseph. lib. XIV, cap. 24.)

(5) Alii habent, *Sabetis fil.*

(6) Ananum Cyrenius summum pontificem constituit. (Joseph. lib. XVIII, cap. 5).

(7) Ismaelem Jabi filium, Valerius Gratus Anano amoto pontificem creavit, ut supra lib. I, cap. 29.

(8) Sed non pontificatus hujus tempore. Nam hic in annum a Christi nativitate 22 incidit. Anno porro Christi 33 idem Caiphas pontifex fuit, cum Christus pro nobis, etc.

(9) Pro Anano in Evang. legitur *Annas*, et in Act. apost. *Ananias*.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος, καὶ Παύλου τοῦ σκεύους τῆς ἐκλογῆς.

Στεφάνῳ πλείστη χάρις τοῦ Πνεύματος ἦν, πολλῶν τε αὐτουργὸς ἐγένετο τεραστίων. Ἐπεὶ δὲ καὶ λόγου δυνάμει κρατῶν δημηγορῶν οὐκ ἀνίει, πείθων πάντας σέβειν τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον· ἐξάπτει μὲν εἰς μανίαν τὸ Ἰουδαϊκόν· καὶ ἀφθόνοις λίθοις παρ' ἐκείνων βληθείς, πρῶτος τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀνεδήσατο στέφανον. Ἔτι δ' οὖν ἐμπνέων, δόξῃ θείᾳ καταυγασθείς, διερρωγότας μὲν ἑώρα τοὺς οὐρανούς, τὸν δὲ Σωτῆρα ἐξ δεξιῶν ἑστῶτα Θεοῦ, ἐπιῤῥωννύντα δῆθεν αὐτόν. Ἐκεῖνος δὲ, ὅλῃ ψυχῇ πρὸς τὸν ποθούμενον διαδαίνων, ὑπὲρ τῶν φονευτῶν ηὔχετο, μήτι τὴν ἁμαρτάδα τούτων ἐν λόγῳ ποιεῖσθαι· Θεόν. Ὁ μὲν οὖν οὕτω διέβαινε πρὸς Θεόν. Μεγίστου δ' ἐντεῦθεν καὶ πρώτου διωγμοῦ πρὸς αὐτῶν Ἰουδαίων κατὰ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας γεγενημένου, καὶ τῶν μαθητῶν ἁπάντων πλὴν τῶν δώδεκα ἀνά τε τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὴν Σαμάρειαν διασπαρέντων, τινὲς τοότων καὶ ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας ἦκον, οὔπω μὲν τολμῶντες τοῖς ἔθνεσι τοῦ τῆς πίστεως λόγου μεταδιδόναι· μόνοις γε μὴν Ἰουδαίοις τοῦτον κατήγγελον. Τηνικάδε καὶ Παῦλος ἐκ Ταρσοῦ μὲν τῆς πόλεως ὤν, τῷ πατρίῳ δὲ νόμῳ, Φαρισαῖος γὰρ ἦν, ὑπὸ διδασκάλῳ Γαμαλιὴλ ἐς ἀκρίβειαν παιδευθεὶς, καὶ τῷ νομικῷ ζήλῳ διακαιόμενος, ὁρῶν τοῦτον ἤδη ταῖς ἀποστολικαῖς κατασειόμενον ἐμβολαῖς, τὴν Ἐκκλησίαν σφοδρῶς ἐλυμαίνετο. Καὶ δὴ πρῶτα μὲν τῇ ἀναιρέσει Στεφάνου σύμβουλος ὤν, τὰ τῶν λίθοις αὐτὸν βαλόντων ἱμάτια διετήρει· τοῖς οἴκοις δὲ τῶν πιστῶν προσβάλλων, οἷά τις θὴρ ὠμός τε καὶ ἄγριος, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας εἷλκε, καὶ φυλακῆς οἴκοις παρεδίδου, κἂν ἐς ὕστερον ὀψέ ποτε σφοδρῶς ἐπαιγίζων, ἐπιστολὰς πρὸς τῶν ἱερέων αἰτῶν ἄδειαν τούτῳ ἐπαφιείσας, τὸ πρὸς βουλῆς κακὸν τῇ ἐν Δαμασκῷ Ἐκκλησίᾳ διαπράττεσθαι· ἐκλογῆς σκεῦος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀπόστολος μέγιστος ἀναδείκνυται, οὐρανίῳ φωτὶ τὴν ὄψιν κατασβεσθείς, καὶ φωνῇ ἐκεῖθεν ἀνελκυσθείς, Σαοὺλ, Σαοὺλ, λεγούσῃ, τί με διώκεις; ὃς, Ἀνανίου τὰς χεῖρας ἐπιβαλόντος δι' ἀποκαλύψεως, εἶδεν αὖθις· καὶ τὰ ἔνδον μᾶλλον καταυγασθείς, αὐτίκα οἷος καθ' ἡμῶν ἔπνει, τοιοῦτος ὑπὲρ ἡμῶν ἦν· ὡς τάχιστα παντὶ τῷ προστυχόντι παριστᾷν ἔχειν ἐκ τῶν Γραφῶν, ἀληθῆ Θεὸν εἶναι Χριστόν· ἐς τοσοῦτον δὲ μῖσος τοῖς ὁμοφύλοις ἐλθεῖν, ταῖς τῶν λόγων πλεκτάναις ἄφυκτον ἔχουσι τὴν ἀπολογίαν, ὡς καὶ κρύφα θάνατον αὐτῷ βούλεσθαι σκαιωρεῖν· ἐφήδρευόν τε ταῖς πύλαις τῆς πόλεως Δαμασκοῦ· κἂν οἱ μαθηταὶ τὸ δρᾶμα διεγνωκότες, καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους χαλάσαντες ἐν σπυρίδι· ὃς καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις γενόμενος, πεῖραν προσῆγεν ἐς ταυτὸ συνιέναι ταῖς μαθηταῖς. Δόλον δ' ἐκεῖνοι τὰ Παύλου οἰόμενοι, ἐξετρέ-

A

B

C

D

139 CAPUT V.

De Stephano primo martyre, et Paulo vase electionis.

Stephano plurima Spiritus gratia erat, multaque is prodigia edebat : et cum eloquentia multum valeret, concionarique non cessaret, omnibus Servatoris et Domini cultum suadens, furore Judæi accenduntur. A quibus ingenti vi lapidum obrutus, primus ipse pro Christo mortuus, στέφανον, hoc est coronam accepit. Cæterum cum adhuc spiraret, divina illustratus gloria, cœlos apertos, et Servatorem ad dextram Dei stantem, seque confirmantem vidit. Itaque ipse anima tota ad desideratum illum anhelans, pro percussoribus suis, ne eorum peccata Deus in rationem aliquam computaret, orans, ita ad Deum migravit. Maxima vero inde et prima a Judæis Ecclesiæ Hierosolymitanæ coorta est persecutio. Porro discipuli omnes, extra duodecim illos, per Judæam et Samariam dispersi sunt. Quidam etiam eorum ad Phœnicem, et Cyprum, et Antiochiam usque pervenere. nondum illi gentibus ipsis fidei verbum communicare ausi, solisque tantum Judæis id annuntiantes. Tum Paulus quoque, Tarso civitate ortus, cum in lege patria (Pharisæus enim erat) accurate et diligenter a præceptore Gamaliele eruditus esset, æmulatione legis flagrans, eamque apostolico marte admodum concuti videns, multum detrimenti Ecclesiis afferebat. Ac primum quidem cædis Stephani suasor erat, eorumque vestes, qui lapides in illum jecerant, servaverat. Deinde in domos fidelium impetum, tanquam agrestis quæpiam et immanis fera, faciens, viros simul et feminas vinctas trahebat, et in carcerem conjiciebat. Sed is postea, serius aliquanto, ingentes admodum minas spirans, epistolasque a sacerdotibus, impune ei fore quidquid adversi, arbitrio suo, in Ecclesiam Damascenam contulisset, petens, Electionis vas, non ex hominibus, neque per homines, sed per revelationem Jesu Christi 140 et Dei Patris, qui illum ex mortuis suscitavit, maximusque Apostolus designatur, cum quidem cœlesti lumine oculi ejus perstricti atque exstincti, et voce cœlitus ab instituto suo retractus esset, *Saul, Saul,* dicente, *quid me persequeris* [25] ? Hic, cum ei Ananias per arcanam revelationem manus imposuisset, visum recipit : et in animo suo longe etiam magis illustratus, confestim quam antea contra nos ferociter spirabat, tam acriter pro nobis stare incipit, ita ut celerrime omnibus qui cum eo sermonem sererent, astrueret, atque ex Scripturis probaret, Christum verum esse Deum. In tantam autem apud populares suos, qui in perplexibili oratione summam et inevitabilem defensionem collocabant, pervenit invidiam, ut per dolum occulte cædem ei struerent, eaque de causa ad portas civitatis Damasci in insidiis excubarent. Sed enim discipuli, tecna ea cognita, e

[25] Act. IX, 4.

muro eum in sporta demiserunt. Qui cum Hierosolyma pervenisset, periculumque, ut ei cum discipulis convenire liceret, fecisset, fraudulenter eum illi agere credentes aversabantur, neque persuaderi poterant, eadem eum cum ipsis sentire, Certo quippe sciebant, quam adversus illos fuerit, qui veluti ignem prorsus contra Ecclesias spirarit. Ac nisi Barnabas, clarus in septuaginta illorum ascripto ordine vir, oratione sua, vera esse, quæ ille præ se ferret, confirmasset, et quæ illum facientem vidisset, testificatus esset, re infecta abiisset. Itaque Barnabæ suasu admittitur : qui deinde, eadem quæ alii faciens, Hierosolymis disputabat, argumentisque Christum verum Deum esse confirmabat. Cæterum cum Hellenistæ ei adversarentur, cædemque homini molirentur, discipulorum providentia Cæsaream deducitur. Inde porro Tarsum mittitur, Christi Ecclesiam adaugens, et aliquos illi credentes semper adjiciens. Sed de his postea.

A ποντό τε καὶ ἥκιστα πείθεσθαι εἶχον, ἐκείνοις ὁμόφρονα καθεστάναι, ἀκριβῶς γε εἰδότες, ὡς ἀντιβαίνων ἦν, καὶ πῦρ ἄντικρυς πνέων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας· ὥστ' εἰ μὴ Βαρνάβας· ἐπίσημος δὲ οὗτος τῷ τῶν ο' κατειλεγμένος χορῷ· συνίστα, λόγοις ἀληθῆ γε εἶναι τὰ κατ' αὐτὸν πείθων, καὶ ὅσα ἐώρα πράττοντα διαμαρτυρόμενος, κἂν κενὸς ἀπηλλάγη. Νυνὶ δὲ καὶ εἰσδέχεται· καὶ τὰ ἴσα πράττων ἦν τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις διαλεγόμενος, καὶ πείθων τὸν Χριστὸν ἀληθῆ Θεὸν εἶναι. Τῶν δ' Ἑλληνιστῶν ἀντικαθισταμένων αὐτῷ, καὶ κτεῖναι μελέτην δὴ ποιουμένων τὸν ἄνδρα, τῆς ἀπὸ τῶν μαθητῶν προμηθείας τυχὼν, κατάγεται εἰς Καισάρειαν· εἶτα εἰς Ταρσὸν ἀναπέμπεται, τὴν Ἐκκλησίαν ἐπαύξων Χριστοῦ, καὶ προστιθεὶς ἀεὶ τοὺς πιστεύοντας.

B Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον.

CAPUT VI.

De Philippo uno ex septem diaconis, et de Simone Mago. Item de Candace dynasta reginæ Æthiopum. Item de miraculis divi Petri. Prætrea de Cornelio centurione, et eis qui ex ethnicis animum applicuerint Christo. Et ut Antiochiæ Barnabas et Paulus primi fideles ipsos Christianos cognominaverint.

Persecutione in primis contra Stephanum excitata, Philippus ex his unus, qui cum Stephano ad diaconatum erant electi, per dispersionem eam in Samaria erat, edendorum miraculorum vi oppido quam pollens. Siquidem tantum ab ea virtute valuit, ut et Simoni arti suæ nuntium remittere persuaserit, qui magicis præstigiis longo tempore populum seduxerat. Usque adeo enim imposturis et incantamentis homine **139** ceperat, et tam celebrem ea ætate magica arte famam consecutus fuerat, ut Simonem illi magnam virtutem Dei esse arbitrarentur. Is igitur Simon talis cum esset, mirificis tamen Philippi rebus, quas supra opinionem fidemque hominum edebat, consternatus, baptismum una cum reliqua Samaria subit, et verbotenus professionem et fidem in Christum egregie simulat : id quod et alii, qui abominandam ejus sectam erant complexi (1), faciebant, fraude et dolo auctoris sui venenum pestiferum in ipsis occultatum, quoad possent, eis qui id suscipiebant, communicantes : qui tamen postea, cum malitia perversitasque eorum deprehensa esset, merito sunt rejecti. Quemadmodum et Simon iste a divo Petro, qui impositione manuum Spiritum contribuebat, manifesto deprehensus est gratiam eam venalem esse arbitrari : eoque nomine, ut nullius rei homo reprobatus atque repulsus est. Itaque ille æmulatione percitus contra apostolos eorumque doctrinam se armavit. Porro, cum divina prædicatio instar incendii per omnem jam serperet terram, Candaces, satrapa Æthiopum reginæ (patrio

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Περὶ Φιλίππου ἑνὸς τῶν ἑπτὰ διακόνων· καὶ τοῦ μάγου Σίμωνος· ἔτι τε Κανδάκου τοῦ δυνάστου τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων· καὶ τῶν τοῦ θείου Πέτρου τεράτων· περί τε Κορνηλίου τοῦ ἑκαντοντάρχου, καὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν προσελθόντων Χριστῷ· καὶ ὡς ἐν Ἀντιοχείᾳ Βαρνάβας καὶ Παῦλος πρῶτοι τοὺς πιστοὺς Χριστιανοὺς κατωνόμασαν.

Τότε δὲ τοῦ κατὰ Στέφανον διωγμοῦ γενομένου, Φίλιππος εἷς τῶν ἅμα Στεφάνῳ εἰς τὴν διακονίαν προχειρισθέντων ἐν τοῖς διασπαρεῖσι γενόμενος, Σαμαρείᾳ προσίσχει, θείων τεραστίων πεπλουτηκὼς δύναμιν. Τοσοῦτον δ' ἦν ἐκείνῳ τὸ περισσὸν C τῆς δύναμεως, ὡς καὶ Σίμωνος ἀποστῆναι πεῖσαι, μαγείαις ἐκ πολλοῦ ἐξιστῶντος τὸ ἔθνος. Ἐπὶ τόσον γὰρ ταῖς γοητείαις ἐκεῖνο χειρώσασθαι, καὶ διαβόητον ταῖς ἐξαπάταις κατ' ἐκεῖνο εἶναι καιροῦ, ὥστε ἐκείνους τὸν Σιμωνα τὴν μεγάλην ἠγεῖσθαι δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Σίμων δ' οὖν ὅμως, καίπερ τοιοῦτος ὤν, τοῖς παραδόξοις τῶν ὑπὸ Φιλίππου γενομένων καταπλαγείς, ὑπέρχεται καὶ οὗτος τὸ βάπτισμα σὺν τῇ λοιπῇ Σαμαρείᾳ, καὶ μέχρι λόγου τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καθυπεκρίνετο· ὃ καὶ οἱ τὴν μυσαρὰν ἐκείνου διαδεξάμενοι αἵρεσιν πράττοντες ἦσαν, τῇ τῶν σφῶν προπάτορος μεθόδῳ τῆς νόσου μεταδιδόντες τὸν ἐν ἐκείνοις ἐγκεκρυμμένον ἰόν· ὡς ἂν οἷοί τε ὄντες τοῖς δεχομένοις, κἂν ὁποῖοί τινες ὄντες τὴν μοχθηρίαν, ἐς ὕστερον ἁλόντες, ἀπώσθησαν ὥσπερ D οὖν καὶ Σίμων αὐτὸς, πρὸς τοῦ θείου καταφωρισθεὶς Πέτρου, τῇ τῶν χειρῶν ἐπιθέσει τὸ Πνεῦμα κατάγοντος, ὠνίων χρημάτων τὴν χάριν ἡγούμενος, ἀπηλέγχθη μηδὲν ὢν· κἀντεῦθεν ζήλῳ πρωθεὶς, κατά τε τῶν ἀποστόλων καὶ τοῦ δόγματος καθωπλίζετο. Τοῦ δὲ θείου κηρύγματος πυρὸς δίκην ἀνὰ πᾶσαν ἤδη τὴν γῆν ἕρποντος, Κανδάκης ὁ τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων δυνάστης· κατά τι γὰρ πάτριον ἔθος ὑπὸ γυναικὸς τὸ ἔθνος ἐβασιλεύετο· θείᾳ τινὶ οἰκονομίᾳ ἀπαρχὴ τῶν ἐξ ἐθνῶν προσιόντων Χριστῷ γίνεται· δι' ἐπιφανείας γὰρ Φιλίππῳ τὴν ὁδὸν διιόντι προσ-

(1) Omnes qui quoquo modo adulterant veritatem, et præconium Ecclesiæ lædunt Simonis Samaritani magi discipuli et successores sunt.

κολληθεὶς, καὶ διὰ μιᾶς ῥήσεως Ἡσαΐου τοῦ προφήτου τὰ ὄργια τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου μυηθεὶς, καὶ τὸ βάπτισμα εἰσδεξάμενος, ἐπεὶ πρὸς τὴν πάτριον γῆν ἐπαλινόστει, τοῖς ἐν Αἰθιοπίᾳ πρῶτος τὴν κατὰ τὸν Θεόν τε καὶ τὸν Σωτῆρα γνῶσιν εὐηγγελίζετο. Κἀκεῖνο τὸ τῆς προφητείας ἔργῳ πληρῶν ἦν δι' αὐτοῦ, τὸ, Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ· ἐπὶ τούτοις τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, ὡς μικρὸν ἄνωθεν διελάβομεν, ἐτελεῖτο. Πέτρος δὲ εἰς Λύδδαν καὶ τὸν Ἀσσάρωνα ἦκει· καὶ ῥήματι τὸν κλινοπετῆ Αἰνέαν ἐπὶ λη' ἔτεσιν ἐξιᾶσαι. Ἐν δὲ Ἰόππῃ γενόμενος, περιστάντων αὐτὸν πενήτων τε καὶ ὅσαι χηρείᾳ συνέζων, ὑπὲρ τῆς θανούσης ἱκέτευον Ταβηθᾶς, ἱμάτια καὶ ἄλλ' ἄττα ὅσα γε εὖ ποιοῦσα ἡ Δορκὰς ἐδίδου, ἐπιδεικνύμενοι· καὶ τὴν μὲν θᾶττον ἢ λόγος ἀνίστα· τὸ δὲ πλῆθος ἅπαν τῷ σωτηρίῳ ὑπῆγε λουτρῷ. Ἐκεῖθεν εἰς Καισάρειαν τὰ κατὰ τὸν ἑκατοντάρχην Κορνήλιον ἔπραττε, τὴν ἐκ τεσσάρων ὀθόνην ἄνωθεν καθιεμένην ἑωρακώς. Καὶ δῆτα Κορνηλίῳ καὶ τοῖς περὶ ἐκεῖνον διομιλουμένῳ, ἀθρόον ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις ἐφίπτατο· καὶ τῇ τῶν γλωσσῶν ποικιλίᾳ ἡ χάρις ἀριδήλως ἐφαίνετο, Τούτων δ' οὕτω παρὰ δόξαν γεγενημένων, καὶ τὸ διὰ τοῦ ὕδατος θεῖον ἠκολούθει λουτρόν· κἂν οἱ ἐκ περιτομῆς, μὴ τὴν χάριν συνιέντες, ἐν Ἱεροσολύμοις Πέτρῳ παλινοστήσαντι, περιοργεῖς ἦσαν, ἀλῶν καὶ μυστηρίων κεκοινωνηκότι ἀνδράσι περιβεβλημένοις ἀκροβυστίαν· οἷς μαθοῦσι τὴν πρᾶξιν, ἡσυχάζειν ἦν, ἐκπεπληγμένοις ὡς ἄρα γε Θεὸς καὶ τοῖς ἔθνεσι τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν εἰς ζωήν. Οἵ γε μὴν διασπαρέντες ἔν τε Φοινίκῃ καὶ Κύπρῳ καὶ Ἀντιοχείᾳ, μόνοις Ἰουδαίοις ἐκήρυττον τὰ τῆς πίστεως· Κύπριοι δέ τινες καὶ Κυρηναῖοι ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενοι, χειρὸς αὐτῶν θείας ἀντιλαμβανομένης, πολύ τι πλῆθος Ἑλληνιστῶν καὶ ἀριθμοῦ κρεῖττον ἠγάγοντο· ὃ τῇ ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἐκκλησίᾳ δῆλον γενόμενον, Βαρνάβαν στέλλειν ἄχρι δὴ καὶ Ἀντιοχείας ἤπειγεν, ὃς δὴ χάριτος θείας ἔμπλεως, ἦν. Καὶ δὴ ἐκ Ταρσοῦ τὸν Παῦλον ἀναζητήσας, ἄμφω τῇ Ἀντιοχείᾳ προσβάλλουσιν· ἄπειρά τε προσήγαγον τῳ Χριστῷ πλήθη, ἐπ' ἐνιαυτοῦ τὰς διδασκαλίας ποιούμενοι· κἀκεῖσε τοὺς μαθητὰς Χριστιανοὺς καλεῖσθαι πρώτως θεσπίζουσι. Καὶ Ἄγαβος μὲν εἷς τῶν συνόντων αὐτοῖς προφητῶν τὸν ἐσόμενον λιμὸν προεμήνυε. Παῦλος δὲ αὖ καὶ Βαρνῖβας τῇ τῶν ἀδελφῶν διακονίᾳ ἐξυπηρετησόμενοι διὰ τὸν εἰσκωμάσαντα λιμὸν ἀπανταχοῦ παρεπέμποντο.

A quippe more gens ea a muliere regebatur), divina dispositione, primitiæ ex gentibus in Christum credentibus fit. Cum enim in Philippum iter ex visione facientem incidisset, et per unicum Isaiæ prophetæ oraculum, arcanis sacrorum nostrorum mysteriis ab eo initiatus et baptizatus fuisset, in patriam ipse suam reversus, primus in Æthiopia hominibus Dei Servatorisque nostri cognitionem læto attulit nuntio, Per quem prophetia illa reipsa est adimpleta : *Æthiopia præveniet manum suam Deo* (1). Atque in iis quidem res Pauli, quas paulo ante perstrinximus, consistebant. Petrus autem, Lyddam et Assaronem veniens, Æneam triginta octo annos lecto affixum verbo solo sanat ac restituit. Joppæ autem cum esset, cumque inopes et viduæ circumstantes, pro defuncta Tabitha, vestes B aliasque res, quas eis Dorcas, pro eo atque debebat, dederat, ostendentes supplicarent : dicto citius, illam quidem resuscitat, multitudinem autem eam omnem sacro initiat lavacro. 142 Deinde Cæsareæ centurioni Cornelio officium suum præstat, cum linteum illud a quatuor partibus superne demissum vidisset. Ita Cornelio, et qui cum eo erant, per doctrinam initiatis omnibus, gratia Spiritus sancti supervenit, et linguarum varietate gratia ea manifesto apparet : quibus ab eum modum mirifice peractis, divinum deinde illi per aquam consequuntur lavacrum. Enimvero Petro revertenti, qui Hierosolymis ex circumcisione erant, gratiam ipsam non satis intelligentes, maximopere succensebant, quod salem ac mensam arC canaque mysteria viris præputio obductis communicasset. Qui sane rem eam edocti statim conquievere, animis eorum admiratione consternatis, quod Deus etiam gentibus pœnitentiam concesserit ad vitam. Qui vero passim dispersi erant in Phœnicia, et Cypro, et Antiochia, fidem solis Judæis prædicabant. Cyprii tamen quidam, et Cyrenæi, Antiochiæ, divina eis opitulante manu, multitudinem ingentem ex Hellenistis numeroque superiorem ad fidem adduxerant. Quod cum Ecclesia Hierosolymitanæ innotuisset, Barnabam Antiochiam mittere properat : qui sane divina refertus gratia, Tarsensi conquisito Paulo, cum eo Antiochiam proficiscitur. Atque ibi anno toto docentes, innumerabilem ad Christum pertrahunt multitudinem, D ibique primum discipulos Christianos vocari debere sanciunt. Sedenim Agabus, unus ex his qui cum eis erant prophetis, famen futuram prædicit. Paulus porro et Barnabas fratrum ministerio subservituri, propter famem ingruentem, passim in loca omnia mittuntur.

(1) *Æthiopia præveniet manus ejus Deo*, hoc est, filii Æthiopiæ current ad expandendum manus suas in oratione coram Deo. (*Psal.* LXVII, 32.)

143 CAPUT VII.

Ea quæ ab Abgaro, in civitate Edessa, per apostolum Thaddæum sunt acta: et de imagine Servatoris Christi, nulla manu interveniente, picta.

Operæ pretium quoque (1), ut sciatur, illud est, quod Servatoris nostri divinitas et operum supra fidem et opinionem omnium effectrix virtus, per terram universam decantata, multos quoque ex longinquissimis regionibus sanationis incurabilium morborum spe permoverit. Unde toparcha Abgarus ditionem suam ultra Euphratem cum laude administrans, eo quod incurabili torqueretur morbo, cum nomen Jesu celebre per terram increbrescens audisset (testificabatur nimirum fama et res ipsa), supplex ei per epistolam fit, liberationem a morbo eo rogans. Ille vero ad eum quidem venire supersedit, per epistolam tamen manibus suis scriptam ei respondit: oportere se, commemorans, cum quæ ei a Patre imperata essent perfecisset, ad eum reverti. Profectione vero ea confecta, ex sectatoribus suis unum, Thaddæum nomine, ad illum missurum, qui cum morbum illum sanaturus, tum vitæ sibi suisque melioris administer futurus esset. Itaque post ressurrectionem a mortuis, et ascensionem in cœlos, Thomas ex duodecim unus, divino quodam motu, Thaddæum, qui ex septuaginta illis esse cognitus est, ad Edessam præconem et Evangelistam mittit, ut per eum quæ Christus promiserat, omnia exitum suum consequerentur. Atque ibi Thaddæus cum esset. Tobiæ cujusdam hospitio exceptus, omnem curabat ægritudinem. Quod ubi audivisset Abgarus, quæ ei a Jesu per epistolam scripta fuerant, in memoriam revocans, statim illum accersit: cujus cum faciem conspexisset, et ad splendorem inde emicantis lucis obstupuisset, in conspectu primariorum circa se virorum procidens, adorationis reverentiam Thaddæo præstat, diligenterque, an ejus qui epistolam ad se misisset Jesu, discipulus esset, inquirit. Tum ille ejus se esse dicit, propteraque venire, ut fidei fide digna præstaret. Quod si in priore perseveraret sententia et fide, majora eum visurum, et optata cordis ejus ad debitum finem suum perventura. Abgarus vero, « Ea est, inquit, fides et persuasio mea, ut etiam non dubitarem, exercitu coacto, contra eos qui illum in crucem egerunt, bellum suscipere: nisi a Romanis, quibus colla ipsi submittimus (2), metus et periculum immineret. » Thaddæus vero, « Dominus noster Jesus, inquit, 144 manu et auxilio humano non indiget, qui voluntate Patris sui completa, ad ipsum est reversus. » Abgarus rursum, « Sed ego, ait, ipsi Patrique ejus, quæ fidei sunt, rependerem. » « Si hoc ita est, infert Thaddæus, en tibi in nomine Jesu Christi manum meam impono. » Simulque cum attactu et morbus profugiens evanescit,

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Τὰ ὑπὸ Αὐγάρου ἐν Ἐδέσσῃ τῇ πόλει γενόμενα διὰ τοῦ ἀποστόλου Θαδδαίου, καὶ περὶ τῆς ἀχειροποιήτου εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

Εἰδέναι μέν τοι καὶ τοῦτο τῶν ἀναγκαίων ἐστὶν, ὡς ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεότης καὶ παραδοξοποιὸς δύναμις ἁπανταχοῦ τῆς γῆς διαβοωμένη, πολλοὺς καὶ τῶν ἐξ ἀλλοδαπῆς ἐλπίδι νόσων ἀνιάτων θεραπείας ἠγάγετο· ἔνθεν τοι καὶ ὁ τοπάρχης Αὔγαρος, τῶν ὑπὲρ Εὐφράτην ἐπισήμως δυναστεύων, πάθει ἀνιάτῳ καὶ οὗτος ἐκπιεζόμενος, ἐπεὶ τὸ Ἰησοῦ διακούσειεν ὄνομα πολύ τι διαθέον τὴν γῆν, ἐμαρτύρει δὲ ἄρα καὶ τῇ φήμῃ τὰ πράγματα, ἱκέτης αὐτοῦ δι' ἐπιστογῆς ἐγένετο, τὴν τῆς νόσου ἀπαλλαγὴν ἀξιῶν. Ὁ δ' ἠκεῖν μὴ ὑπακούσας, ἀντίγραφον δ' ὅμως οἰκείαις διασημήνας χερσὶν, ἀποστέλλει, Δεῖν ἑαυτὸν διεξιὼν, ὅσα γε πρὸς τοῦ Πατρὸς ἐντέταλμαι διανύσαντα, πρὸς αὐτὸν ἀνελθεῖν. Ἡνίκα δ' οὖν πρὸς ἐκεῖνον στείλασθαί μοι γένοιτο τὴν πορείαν, ἕνα τοι τῶν ἐμῶν ἀπαδῶν ἐπιπέμψω, Θαδδαῖον ὄνομα· ὃς καὶ τὸ σὸν ἰασάμενος πάθος, καὶ ζωῆς μείζονος σοῖς τε καὶ τοῖς σὺν σοὶ γένηται χορηγός. Καὶ τοίνυν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον Θωμᾶς ὁ τῶν δώδεκα εἷς, θείᾳ τινὶ κινήσει Θαδδαῖον, εἷς δὲ τῶν ο' οὗτος ἀνεγνωρίζετο, τῇ Ἐδέσσῃ κήρυκα πέμπει καὶ εὐαγγελιστὴν, ὡς ἂν γε δι' αὐτοῦ, πέρας τὰ κατὰ Χριστὸν ἅπαντα σχοίη. Καὶ δὴ Θαδδαῖος ἐκεῖσε γενόμενος, παρά τινι Τωβίᾳ εἰσοικισθείς, πᾶσαν νόσον ἰώμενος ἦν. Ὁ δὴ ἐνωτισάμενος Αὔγαρος, καὶ ἐν μνήμῃ τῶν ἀπεσταλμένων τῷ Ἰησοῦ γενόμενος, εὐθὺς αὐτὸν μεταστέλλεται. Καὶ δὴ τὰς ὄψεις αὐτῷ προσβαλὼν, καὶ τῇ ἐκεῖθεν ἀστραπτούσῃ αἴγλῃ καταπλαγείς, πεσὼν ἐνώπιον τῶν ὑπερεχόντων αὐτῷ, τὴν προσκύνησιν τῷ Θαδδαίῳ ἀπένειμε, καὶ ἀκριβῶς ἀνηρεύνα, εἰ τοῦ γράψαντος Ἰησοῦ τὴν ἐπιστολήν ἐστι μαθητής. Τὸν δὲ φάναι, ἐκείνου τε εἶναι, καὶ ὅτ' αὐτό γε ἥκειν τῇ πίστει τὰ πιστὰ δοῦναι. Καὶ εἴγε τοῖς προτέροις ἐμμένοι, μείζονά τε ἰδεῖν, καὶ τὰ τῆς καρδίας αἰδήματα ἐντελῆ καθεστῶτα. Ὁ δὲ, « Οὕτω πιστεύω, φησὶν, ὡς καὶ δύναμιν ἀναλαβέσθαι αἴρεῖσθαι, καὶ κατὰ τῶν σταυρωσάντων ἐκεῖνον, πόλεμον ἐνεγείρειν, εἰ μὴ δέος ἦν ἐκ Ῥωμαίων, ἡμῶν ἐκείνοις τὸν αὐχένα κλινάντων. » Ὁ δὲ Θαδδαῖος, « Ὁ Κύριος ἡμῶν, φησὶν, Ἰησοῦς οὐκ ἐπιδεής ἐστιν ἀνθρωπίνης χειρός· τὸ θέλημα τοῦ ἰδίου Πατρὸς ἐκπληρώσας, πρὸς αὐτὸν ἀνελήφθη. » Αὔγαρος δὲ, « Ἀλλ' ἐγὼ, φησὶν, αὐτῷ τε τὰ τῆς πίστεως ἀπεδόμην, καὶ τῷ αὐτοῦ Πατρί. » « Καὶ εἰ τοῦτο, ἐπάγει Θαδδαῖος, ἰδοὺ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ἐμὴν χεῖρά σοι ἐπιτίθημι. » Ἅμα δὲ τῇ ἁφῇ καὶ ἡ νόσος δραπετεύουσα ἦν. Καὶ αὐτὸς ἀκαρεὶ ὥσπερ ἦν πρὸ τῆς νόσου ἀνεγνωρίζετο. Οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ Αὖδος ὁ παῖς, νόσῳ καὶ αὐτὸς τοὺς πόδας ἀλγῶν. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τῶν τῆς πόλεως νόσοις ποικίλαις παλαίοντες, εὐχῇ τε ἅμα καὶ τῇ ἁφῇ θᾶττον τῶν

(1) Hagiographum hoc. (Euseb. lib, I, cap. 13).
(2) Est hoc summissionis Orientalium populorum Græcorum et Ruthenorum.

δυσχερῶν ἀπολλάττοντο. Ἐπὶ δὲ τούτοις τὴν πόλιν ἅπασαν ἐκκλησιασας, τὴν κατὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν οἰκονομίαν ἅπασαν ὁ ἀπόστολος διεξῆει· τὰ τελεώτερα δὲ τούτοις μυήσας, τοῦ τε θείου καταξιώσας χουτροῦ, ἱερέας τε καταστησάμενος οὕς γε χρεὼν ἦν, καὶ τἄλλα πάντα καλῶς διαθέμενος, πᾶσαν ἐκείνην ἀφιέρωσε τῷ Θεῷ. Χρημάτων δ' ἐντεῦθεν διὰ ταῦτα τῷ ἀποστόλῳ πρὸς Λύγάρου κομιζομένων, ἀπείπατο δέξασθαι, « Εἰ τὰ ἡμέτερα, εἰπὼν, κατελείψαμεν, πῶς ληψόμεθα τὰ ἀλλότρια ; Ἤ γε μὴν τοῦ Αὐγάρου ἐπιστολὴ πρὸς Χρίστὸν, ἣν δὴ Ἀνανίου ταχυδρόμου καὶ κούρσωρος ἐξαπέστειλεν, ὡς ἐν τύπῳ διαλαβεῖν, τάδε λέξεσιν αὐταῖς περιεῖχε· « Περὶ σοῦ καὶ τῶν σῶν ἰάσεων ἀκηκοὼς, ὡς φαρμάκων ἄνευ καὶ βοτανῶν, λόγῳ δὲ μόνῳ τυφλοῖς μὲν τὸ βλέπειν, χωλοῖς δὲ τὸ περιπατεῖν, λεπροῖς δὲ τὴν κάθαρσιν, καὶ τοῖς μακραῖς νόσοις πιεζομένοις κατάλληλον τὴν ἰατρείαν ἀμισθὶ καὶ ταῦτα παρέχεις, καὶ ἄλλα πολλὰ μεῖζω καὶ ὑπερτέρας ἢ καθ' ἡμᾶς δυνάμεως, ἔργα ποιεῖς, κατὰ νοῦν ἐθέμην, θάτερον τῶν δύο εἶναί σε λογίζεσθαι· ἢ ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς, καὶ λιπὼν τοὺς οὐρανοὺς ἐπεχωρίασας πρὸς ἡμᾶς· ἢ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, τοιαῦτα παράδοξα ἐργαζόμενος, δι' ἃ τοι καὶ γράψας, δέομαί σου σκυλῆναι πρός με, καὶ τοῦ πάλαι με πιέζοντος ἀπαλλάττειν πάθους. Πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ Ἰουδαῖοι πονήρως πρὸς σὲ διακείμενοι, οὐ καλὰ περὶ σοῦ φρονοῦσιν· ἐμοὶ δ' ἔστι πόλις, μικρά τε καὶ ἄσημος· πλὴν καὶ ἀμφοτέροις ἀρκέσει. » Ἐπεὶ δὲ ὁ Αὔγαρος γράφων ἥκιστα εἶχε πείθειν, ἀπέγνω γὰρ τὴν Ἰησοῦ παρουσίαν τῇ ἀντεπιστολῇ, λοιπὸν ἐν ἀμηχάνῳ καθεστὼς, τῷ πρὸς Χριστὸν δ' ὅμως βεβλημένος πόθῳ, γράφειν εὖ εἰδότα ἄνδρα διέπεμπε· καὶ τὸν τοῦ προσώπου τύπον ἀκριβῶς γράφειν ἐπέταττε, καὶ αὐτῷ ἐκεῖνο τὸ εἶδος ἀντὶ τοῦ ποθουμένου κομίζειν. Καὶ ὁ μὲν ἦκε, καὶ στὰς ἐπὶ μετεώρου, γράφειν ὡς εἰκὸς ἐπεχείρει· ἐπεὶ δ' οὐκ ἐφικνεῖτο τοῦ ἔργου. ἐμποδὼν καθισταμένης ἐκείνῳ τῆς ἐκεῖθεν ἀστραπτούσης τῷ προσώπῳ θείας αἴγλης καὶ χάριτος, τὸ δρώμενον γνοὺς, ὁ Σωτὴρ, ὕφασμα ἐκ λίνου πεποιημένον αἰτεῖ· νιψάμενος δὲ καὶ τὴν ἰδίαν ὄψιν τῇ ἀθόνῃ ἀπομορξάμενος, τῷ Αὐγάρῳ ἀπέστειλε. Μόγος γε μὴν ἔχει, καὶ τὸν Περσῶν βασιλέα, εὐφυᾶ τὰς χεῖρας ζωγράφον διαπεμψάμενον, αὐτοῦ τε Χριστοῦ τὸ εἶδος καὶ τῆς αὐοὸν ὑπερφυῶς τετοκυίας ζέοντι πίστεως πόθῳ, ὅτι τάχιστα γράψαι καὶ ἀπολαβεῖν κτησάμενον. Ταῦτα δ' ἐκ τῶν ἀνὰ τὴν Ἔδεσσαν τηνικαῦοα βασιλευομένην πόλιν γραμματοφυλακείων ἐλήφθη· δημοσίοις γὰρ ἦσαν χάρταις ἐυπεριειλημμένα. Τὰ γὰρ κατὰ τὸν Αὔγαρον πραχθέντα βιβλία καὶ ταῦτα δὴ περιεῖχον, ἐκ τῆς Σύρων μεταληφθέντα γλώσσης· ἃ καὶ προσηκόντως ἐνταῦθά μοι τέθεινται.

A et ipse brevi momento, qualis ante morbum fuerat, agnoscitur. Ac non ipse modo, verum etiam Audus filius ejus, pedum morbo laborans, multique præterea alii civitatis ejus, variis conflictantes morbis, oratione simul et attactu celeriter gravamine omni liberantur. Post hæc, convocata ad concionem civitate omni, apostolus obitam salutis nostræ Servatori Christo functionem omnem exponit, perfectioribus eos sacris imbuit, ad sacrum admittit lavacrum, sacerdotes, quos opus erat, creat, alia omnia rite et ordine constituit, urbemque omnem Deo consecrat. Cum vero ab Abgaro ad apostolum deinde pecuniæ mitterentur, accipere eas renuit : Si enim, inquiens, nostra reliquimus, quomodo accipiemus aliena ? Porro Abgari epistola ad Chris-
B tum, quam per Ananiam expeditum et celerem cursorem misit, quoad crassiore modo concipi potuit, verbis suis hanc complexa est sententiam : «Cum de te curationibusque tuis audirem, te sine remediis et herbis, solo verbo, cæcis visum, clausis pedes suos, leprosis corpus mundum, et qui diuturnis premuntur morbis congruentem valetudinem, et quidem gratuito præbere, aliaque multa viribus nostris majora efficere opera, in mentem mihi venit, alterum te duorum istorum esse arbitrari : vel Deum, qui cœlis relictis ad nos secesseris, vel saltem Dei Filium, res tantas supra fidem et opinionem omnem gerentem. Itaque te hoc scripto oro, ut laborem suscipias ad me accedendi, meque, qui jam dudum affligit, inveterato morbo
C liberes. Persuasum porro habeo, cum Judæi iniquo erga te sint animo, non optima eos de te capere consilia. Mihi vero civitas est modica quidem nec admodum celebris, utrique tamen nostrum percommoda. » Postquam autem Abgarus scripto suo persuadere ei quod voluisset non potuit, desperato Jesu, propter responsum, adventu, **145** quid caperet consilii incertus, eo tamen quo in Christum tenebatur desiderio perculsus, pictorem eximium ad eum misit, eique ut diligenter et accurate faciem ejus in pictura effingeret, imaginemque pro desiderato illo sibi afferret, imperavit. Et ille quidem venit, atque in loco sublimiore stans pingere Christi vultum, ut decebat, conabatur. Cum vero cœptum opus non succederet (divinus quippe splendor et gratia in vultu ejus co-
D ruscans impedimento erat), re ea cognita Salvator textum lineum petit, in eoque prius loto faciem sam exprimit, et ad Abgarum mittit. Dicitur quoque Persarum rex manu ingenioque promptum pictorem misisse, et per hunc, ferventi fidei desiderio simul et ipsius Christi, et quæ eum divino modo genuit, matris, quam celerrime imaginem depictam accepisse. Atque hæc quidem ex tabulariis et archivis civitatis Edessæ, quæ tum regia administrabatur potestate, sunt desumpta. Fuerant enim in publica librorum monumenta relata. Et libri de Abgari rebus conscripti hæc quoque complectebantur, ex Syrorum linqua translata. Quæ a me rectohoc loco opinor esse exposita.

—

CAPUT VIII.

Ut Tiberius Cæsar, rebus Servatoris Christi ex litteris Pilati cognitis, sit permotus : et quæ de eo Tertullianus memoriæ commendarit.

Et jam ubique terrarum mirifico verbo disseminato, sermonibus omnium resurrectio, ascensio, et alia divinam potentiam testantia miracula publice ferebantur. Consuetudo autem jam inde a plurimis annis obtinebat, ut qui præfecturas aut provincias sortiti essent, res novas, quæ sub eis accidissent singulas, summum imperium habenti Cæsari significarent, ut illum nihil prorsus rerum omnium lateret. Itaque de resurrectione ex mortuis, aliisque prodigiis Jesu Christi, Tiberio Cæsari scribens Pilatus, cum res ejus plerasque, tum, quod ex mortuis redivivus, sibique ipsi superstes, Deus jam a multis, et quidem præcipuus inter alios Deus esse crederetur, renuntiavit. Quam rem Tiberius ad senatum Romanum retulit. Senatus autem, non esse deliberandum de ea censuit, sub illo quidem prætextu, quod ille non prius, veteri more, ipsius senatus sententia, in deos esset relatus : **146** re autem ipsa, quod divinæ doctrinæ disciplina humano prorsus non indigeret auxilio. Sed enim etiamsi senatus ad eum modum verbum de Servatore rejecisset, Cæsar tamen in sententia sua perstitit, salutarique prædicationi impedimento non fuit. Scriptum hoc nobis reliquit Tertullianus, vir insignis, accurataque legum et actorum Romanorum peritia claurus, in ea quæ ab ipso Latina quidem lingua scripta, in Græcam vero translata est, pro Christianis Apologia ; in qua hæc quoque commemorat, ita scribens : « Ut de origine aliquid retractemus ejusmodi legum, vetus erat decretum, ne qui Deus ab imperatore consecraretur, nisi a senatu comprobaretur. Tiberius ergo, cujus tempore nomen Christianum in sæculum introivit, annuntiatam sibi ex Palæstina veritatem dogmatis istius (ibi enim prima initia sumpserat) ad senatum retulit, cum prærogativa suffragii sui. Senatus, quia ipse non probaverat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus mortem Christianorum accusatoribus. » Cœlesti nimirum providentia, per ordinationem atque dispositionem competentem, hoc illi suppeditante, ut nullo obstante impedimento, Evangelii verbum per terras passim omnes cursum suum teneret. Sic scilicet vi et efficacia cœlesti salutare verbum, quasi quoddam solis lumen universum habitabilem orbem prorsus illustravit Confestim namque, juxta divinarum Scripturarum præscriptum. *In omnem terram exivit sonus* divinorum evangelistarum et apostolorum ejus, *et in fines orbis terræ verba eorum*[26]. Proinde per urbes et vicos omnes, copiosissimæ messis instar, frequentissimæ numerosissimæque passim Ecclesiæ sunt constitutæ : et qui majorum suorum succes-

[26] Psal. XVIII, 5.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ὡς ὁ Καῖσαρ Τιβέριος τὰ κατὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ὑπὸ Πιλάτου γενόμενα γνοὺς, ἐκινήθη· καὶ οἷα Τερτυλλιανὸς περὶ αὐτοῦ ἱστορεῖ.

Ἤδη δὲ τῆς γῆς ὁπουδήποτε τοῦ παραδόξου λόγου διεσπαρμένου, περιβόητος μὲν ἡ ἀνάστασις, ἐξάκουστος δὲ ἡ ἀνάληψις, καὶ τἄλλα τῶν θεοσημειῶν. Ἔθους δ' ἐκ πολλοῦ κεκρατηκότος τοῖς ἄρχειν λαχοῦσιν ἔθνους τὰ παρὰ σφίσι καινοτομούμενα τῷ ἄρχειν λαχόντι βασιλικῶς ἕκαστά γε παρασημαίνειν, ὡς ἂν μηδὲν ἐκεῖνον ἔχοι διαδιδράσκειν, τὰ περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τἄλλα τῶν τεραστίων Ἰησοῦ Χριστοῦ, γράφων τῷ Καίσαρι Τιβερίῳ Πιλᾶτος ἀνήγγειλεν, ὅπως τε τὰ κατ' αὐτὸν ἦν, καὶ ὡς ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, θεὸς ἤδη παρὰ πολλοῖς εἶναι καὶ ἔξοχος τῶν ἄλλων πιστεύεται. Καὶ Τιβέριον μὲν τὸν λόγον κοινώσασθαι τῇ Ῥωμαίων βουλῇ· ἐκείνην δὲ μισῆσαι ἀκούσασαν, τῷ φαινομένῳ μὲν, ὅτι μὴ πρότερον ἐκείνης ψήφῳ, κατά γε τὸ κρατῆσαν ἔθος, θεὸς ἀνηγόρευτο· τὸ δ' ἀληθὲς, ὅτι μηδ' ἀνθρωπίνης ἐπικουρίας ἡ τοῦ θείου δόγματος ἐδεῖτο διδασκαλία. Οὕτω δὲ τῆς συγκλήτου βουλῆς ἀποβαλομένης τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος λόγον, τὸν Καίσαρα μεῖναι μὲν ἐπ' αὐτοῦ καὶ αὖθις, καὶ μηδὲν ἐμποδὼν καθεστάναι τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι. Τερτυλλιανὸς ταῦθ' ἡμῖν ἱστορεῖ, ἀνὴρ ἐπιφανὴς καὶ τῶν ἐπὶ Ῥώμης λαμπρῶν κατὰ νόμων ἀκρίβειαν, ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ Ῥωμαίων γλώσσῃ γραφείσῃ, εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲ γλῶσσαν μεταβληθείσῃ ὑπὲρ Χριστιανῶν ἀπολογίᾳ· ἐν ᾗ καὶ ταῦτα διέξεισιν, οὑτωσὶ λέγων· « Ἵνα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων, παλαιὸν ἦν δόγμα, μηδένα θεὸν ὑπὸ βασιλέως καὶ θιεροῦσθαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλήτου δοκιμασθῆναι. Τιβέριος οὖν ἐφ' οὗ τὸ τῶν Χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον εἰσελήλυθεν, ἀγγελθέντος αὐτῷ ἐκ Παλαιστίνης τοῦ δόγματος τούτου ἔνθα πρώτως ἤρξατο, τῇ συγκλήτῳ ἀνεκοινώσατο, δῆλος ὢν ἐκείνοις, ὡς τῷ δόγματι ἀρέσκεται. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐπεὶ οὐκ αὐτὴ δεδοκιμάκει, ἀπώσατο. Ὁ δὲ ἐν τῇ αὐτῆς ἀποφάσει ἔμεινεν, ἀπειλήσας θάνατον τοῖς τῶν Χριστιανῶν κατηγόροις· » τῆς οὐρανίου προνοίας περ' οἰκονομίαν, τοῦτ' αὐτὸ πρὸς νοῦν βαλομένης· ὡς ἡ ἀπαραποδίστως ἔχων ὁ τοῦ Εὐαγγελίου λόγος πανταχόσε γῆς διαδράμοι. Οὕτω δῆτα οὐρανίῳ δυνάμει καὶ συνεργίᾳ ἀθρόως, οἷά τις ἡλίου βολὴ, τὴν σύμπασαν οἰκουμένην ὁ σωτήριος κατηύγαζε λόγος. Αὐτίκα δὲ ταῖς θείαις ἑπομένως Γραφαῖς ἐπὶ πᾶσαν προήει τὴν γῆν ὁ φθόγγος τῶν θεσπεσίων εὐαγγελιστῶν τε αὐτοῦ καὶ ἀποστόλων, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Καὶ δῆτα ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις καὶ κώμας, πληθούσης ἄλωσος δίκην, μυρίανδροι καὶ παμπληθεῖς ἀθρόως ἐκκλησίαι συνέστησαν· οἵ τ' ἐκ προγόνων διαδοχῆς καὶ τῆς ἀνέκαθεν πλάνης παλαιᾷ νόσῳ δεισιδαιμονίας εἰδώλων τὰς ψυχὰς πεποιωμένοι, πρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, διὰ τῆς τῶν φοιτητῶν αὐτοῦ διδασκαλίας τε ὁμοῦ καὶ παραδοξοποιίας, ὥσπερ δεινῶν δεσπο-

τῶν ἀπηλλαγμένοι, εἱρμῶν τε χαλεπωτάτων λύσιν εὑράμενοι, πάσης μὲν δαιμονικῆς κατέπτυον πολυθείας· ἕνα δὲ μόνον εἶναι Θεὸν ὡμολόγουν, τὸν τῶν συμπάντων δημιουργόν· τοῦτόν τε αὐτὸν θεσμοῖς ἀληθοῦς εὐσεβείας δι' ἐνθέου καὶ σώφρονος θρησκείας, τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ κατεισπαρείσης, ἐγέραιρον. A sione, veterisque erroris et idolorum superstitionis contagione, animis suis infecti, divina Christi vi atque virtute intercedente, per sectatorum discipulorumque ejus doctrinam, simul et miracula, tanquam a gravibus molestisque dominis liberati, vinculisque durissimis soluti, omnem illam diabolicorum deorum multitudinem conspuerunt, unumque et solum Deum esse confitentes, qui omnia condidisset, **147** eum ipsum veræ pietatis legibus, divinoque et sobrio cultu, per Servatorem nostrum generi humano illato, coluerunt.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Ὡς Γάϊος τὸν Τιβέριον διαδέχεται· καὶ περὶ τῆς εἰς αὐτὸν πρεσβείας τοῦ Φίλωνος· καὶ οἷα περὶ αὐτοῦ Φίλων τε καὶ Ἰώσηπος ἱστοροῦσι· καὶ ὡς ἐντεῦθεν ἡ κατὰ τῶν Ἰουδαίων Ῥωμαίοις ἤρξατο λύσσα.

CAPUT IX.

Ut Caius Tiberio successerit, et de Philonis ad eum legatione, et quæ de Caio Philon et Josephus memorent, et ut inde Romanorum in Judæos furor et rabies coorta sit.

Δύο δὲ πρὸς τοῖς εἴκοσι καὶ ἡμίσει Τιβέριος βασιλεύσας ἑνιαυτοῖς, τῷ υἱῷ Γαΐῳ τὸ κράτος τελευτῶν ἐπαφίησιν. Ἐκεῖνος δ' εὐθὺς Ἀγρίππᾳ τὸ διάδημα περιθέμενος, βασιλέα τῆς Ἰουδαίας ἀνεῖπε· τήν τε Φιλίππου καὶ Λυσανίου τετραρχίαν τέως αὐτῷ ἐγχειρίζει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ τὴν Ἡρώδου, ὃς τὸν Ἰωάννην ἀπέκτεινεν, ἀρχὴν ἐπιδίδωσιν· ἐκεῖνον σύναμα τῇ Ἡρωδιάδι τῇ γυναικὶ ἀϊδίῳ πρὸς ἑσπέραν ζημιώσας φυγῇ πλείστων ἕνεκεν αἰτιῶν, ὡς καὶ Ἰωσήπῳ δοκεῖ. Κατὰ δὲ τούτους τοὺς χρόνους καὶ Φίλων ἀνεγνωρίζετο, ἀνὴρ, οὐ μόνον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς θύραθεν ἐν φιλοσοφίᾳ ἐπίσημος. Τὰ μὲν οὖν πάτρια τούτῳ Ἑβραῖος ἦν, διαφανὴς δὲ τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν ἐν τέλει. Ὅσος μὲν οὖν πόνος περὶ τὰ πάτρια μαθήματα, καὶ πηλίκος αὐτῷ κατεβέβληται, δῆλος αὐτοῖς καθίσταται πράγμασιν· οἷος δὲ καὶ περὶ τὰ ἐλευθέρια τῆς ἔξω φιλοσοφίας μαθήματα ἦν, τί χρὴ καὶ λέγειν; Τὴν γὰρ κατὰ Πλάτωνα καὶ Πυθαγόραν ἀγωγὴν ἐς ἄκρον ἐζηλωκὼς, τοὺς καθ' ἑαυτὸν ἅπαντας διενεγκεῖν λέγεται. Τούτῳ τοίνυν καὶ τὰ κατὰ Γάϊον Ἰουδαίοις συμβάντα ἐν πέντε βιβλίοις ἱστόρηται, ἐν οἷς τὴν ἐκείνου τῶν φρενῶν ἔκστασιν διεξέρχεται, μυρία περὶ τὴν ἀρχὴν ἐνυβρίσαντος· ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ δυσπραγίας τῶν Ἰουδαίων· δι' οὓς κἀκεῖνος πρεσβεύων εἰς Ῥώμην ἦκε· καὶ ὡς ἐκείνῳ παραστὰς ὑπὲρ τῶν πατρίων ἐθῶν, γέλωτος οὐδέν τι πλέον ἠνέγκατο, μικροῦ δεῖν καὶ τὸ ζῆν κινδυνεύσας ἀποβαλεῖν· καθὰ δήπου τῶν ἱστορῶν τῆς ὀκτωκαιδεκάτης πρὸς τῷ τέλει καὶ Ἰώσηπος μέμνηται. « Στάσεως γὰρ, φησὶν, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένης Ἰουδαίων τε οἱ ἐνοικοῦσι καὶ Ἑλλήνων, τρεῖς ἀφ' ἑκατέρας τῆς στάσεως πρεσβευταὶ αἱρεθέντες, παρῆσαν ὡς τὸν Γάϊον· καὶ ἦν γὰρ τῶν Ἀλεξανδρέων πρέσβεων εἷς Ἀπίων, ὃς πολλὰ εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐβλασφήμησεν· ἄλλα τε λέγων, καὶ ὡς τῶν Καίσαρος περιορᾶται τιμῶν. Πάντων γὰρ ὅσοι τῇ ἀρχῇ Ῥωμαίων ὑποτελεῖς, βωμοὺς τῷ Γαΐῳ καὶ νεὼς ἱδρυμένων, τά τε ἄλλα ἐν B Tiberius autem annis viginti duobus cum dimidio, imperio administrato, Cajo moriens id relinquit. Hic confestim Agrippæ diademate impositio (1), regem eum Judææ creat. Philippi quoque et Lysaniæ tetrarchias eidem tum attribuit : neque ita multo post Herodis quoque regnum, qui Joannem occiderat, addit : Herode ipso una cum Herodiade uxore, plurimis de causis, ut et Josepho videtur, perpetuo in occidente exilio muletato Ea ætate et Philo floruit, vir non tantum nostros, verum etiam apud profanos philosophos celebris. Genere is Judæus fuit, inter cives et magistratus Alexandrinos clarus. Quantus ille quidem in patriis disciplinis fuerit, quantove in eas labore incubuerit, ipsa res declarat. Quantus vero etiam in liberalibus externæ philosophiæ artibus, quid attinet dicere? Platonis namque et Pythagoræ institutum summopere æmulatus, omnes sui temporis philosophos longe superasse dicitur. Hic res Judaicas sub Caio quinque libris est complexus, in quibus etiam vesanam ejus dementiam (2), et quæ ille contumeliosissime improbissimeque in imperio suo egerit (3), et quas sub eorum Judæi pertulerint calamitates, persequitur. Illorum nimirum gratia orator quoque Romam venit, ubi cum apud Caium pro Judæis (4) patriisque eorum legibus et moribus orationem haberet, risum inde, et præterea nihil retulit. Parum vero abfuit etiam, quin de vita quoque ibi periclitaretur, quemadmodum ejus in decimo octavo *Historiarum* libro circa finem Josephus meminit : « Seditione, inquit, Alexandriæ inter Judæos ibi incolentes et Græcos orta, terni ab utraque factione oratores lecti, apud Caium aderant. Unus ex legatis Alexandrinis Appion fuit. Is (5) cum multa acerbe in Judæos dixisset, tum illud quoque adjecit, quod Cæsaris negligerent atque despicerent honores. **148** Cum enim alii populi omnes, qui sub Ro- C D

(1) Agrippam Caius Cæsar e vinculis liberatum, regem tetrarchiæ Philippi et Lysaniæ fecit. (Joseph. lib. XVIII, cap. 15 ; *De bell. Jud.*, lib. II, cap. 5.)

(2) Lib. IX, cap. 7.

(3) Initio Caligula se popularem ostendit, animosque et studia hominum in se incendit. Deinde vero luxu, incontinentia, atrocitate, avaritia et vitiis omnibus, monstrum exhibuit.

(4) Fuit is Romæ apud Caium pro Judæis Alexandrinis orator : sed parum ab eo est humaniter acceptus.

(5) Judæi jussi a C. Cæsare effigiem ejus in templo locare, arma potius sumpsere : quem motum Cæsaris mors diremit. (Tacit. lib. XXI.)

mano essent imperio, aras et templa Caio construerent, rebusque aliis omnibus, ut Deum, venerarentur : solis Judæis absurdum videri, statuis eum honorare, aut per nomen ejus jurare. Hæc aliaque multa cum Appion dixisset, quibus Caium, pro ingenio ejus, ut par erat, elatum iri sperabat, Philo princeps legationis Judæorum, magna gloria vir, et philosophiæ non imperitus, Alexandri Alabarchi frater, per defensionem objecta diserte refellit. Explosit autem eum Caius, abire a se statim jubens. Atque ille ira percitus, videbatur grave quiddam in eos decreturus esse. Philo porro contumeliose rejectus, exiit, et ad eos qui secum erant Judæos : Fidendum esse, inquit, animumque sumendum. Caium enim iratum quidem eis esse verbis, reipsa autem Deum adversus ipsum jam adjutorem adesse, et liberatorem. » Hæc quidem Josephus. Sed et ipse Philo sigillatim quæ in legatione illa acciderunt, commemorat : ex quibus equidem alia prætermittam, et illa tantum oratione persequar per quæ perspicuum fiat, quæcunque non multo post Judæis accidere, propter piacularem temeritatem, quam in Christo necando exhibuerunt, accidisse. Itaque ille primum refert, Sejanum quemdam (1), qui plurimum aqud imperatorem Tiberium auctoritate valuit, illud in primis studuisse, ut funditus tota gens Judæorum deleretur. Deinde Judææ præsidem Pilatum, sub quo piaculum illud in Christum est commissum, stante adhuc Hierosolymis templo, novum quiddam atque insolens contra leges, sanctiones moresque eorum fecisse, eosque per id in magnam conturbationem et motum conjecisse (2). Post Tiberium autem idem memorat, Caium imperio suscepto, cum multos alios multis et innumeris contumeliis injuriisque affecisse, tum maxime omnium universam Judæorum gentem maximis detrimentis atque cladibus afflixisse. Quod ut omnes ex ipsius oratione intelligerent, commodius esse duxi, eam hic referre. Verba ejus hæc sunt : « Tanta morum Caii erga omnes, præcipue vero in Judæorum gentem, quibus gravissime erat infensus, fuit perversitas, ut in plerisque urbibus, ab Alexandria exorsus, oratoria eorum signis et statuis imaginis formæque suæ complens, sibi ipsi arrogaret atque piscens ipse vi occupabat. **149** Templum autem et a direptione omni liberum permanserat, Jovis id illustris, novi Dei, Caii, nominari jubens.

A πᾶσιν αὐτοὺς ὥσπερ τοὺς θεοὺς δεχομένων, μόνους τούσδε ἄδοξον ἡγεῖσθαι ἀνδριᾶσι τιμᾷν, καὶ ὅρκιον αὐτοῦ τοὔνομα ποιεῖσθαι. Πολλὰ δὲ καὶ χαλεπὰ Ἀπίωνος εἰρηκότος, ὑφ' ὧν ἀρθῆναι ἤλπιζε τὸν Γάϊον, καὶ εἰκὸς ἦν, Φίλων ὁ προεστὼς τῶν Ἰουδαίων τῆς πρεσβείας, ἀνὴρ τὰ πάντα ἔνδοξος, Ἀλεξάνδρου τε τοῦ Ἀλαβάρχου ἀδελφὸς ὤν, καὶ φιλοσοφίας οὐκ ἄπειρος, οἷός τε ἦν ἐπ' ἀπολογίᾳ χωρεῖν τῶν κατηγορημένων. Διακλείει δὲ αὐτὸν Γάϊος, κελεύσας ἐκποδὼν ἀπελθεῖν· περιοργής τε ὤν, φανερὸς ἦν ἐργασόμενός τι δεινὸν αὐτούς. Ὁ δὲ Φίλων ἔξεισι περιυβρισμένος· καὶ φησὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους οἳ περὶ αὐτὸν ἦσαν, ὡς χρὴ θαῤῥεῖν, Γαΐου λόγῳ μὲν αὐτοῖς ὠργισμένου, ἔργῳ δὲ ἤδη τοῦ Θεοῦ ἀντιπαρεξάγοντος. » Ἐν τούτοις μὲν ὁ Ἰώσηπος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς Φίλων τὰ κατὰ μέρος γενόμενα διεξέρχεται τῇ B πρεσβείᾳ. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα παρήσω· ἐκεῖνα δὲ μόνα δώσω τῷ λόγῳ, δι' ὧν ἐσεῖται σαφῆ, ὅσα οὐ πάνυ πόῤῥω Ἰουδαίοις ἐπισυνέβη, ὧν εἰς Χριστὸν τετολμήκασιν ἕνεκα. Ἱστορεῖ μὲν οὖν πρῶτον ἐπὶ Τιβερίου Σεϊανόν τινα πλεῖστα καὶ μέγιστα παρὰ βασιλεῖ δυνάμενον, σπουδήν τινα πλείστην εἰσάγοντα, ἄρδην ἅπαν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐξαφανίζειν· καὶ τὸν ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας Πιλᾶτον, καθ' ὃν τὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐτολμήθη, ἔτι τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἱεροῦ καθεστῶτος, ξένον τι καὶ ἄηθες παρὰ τὰ ἐκείνοις θέσμια διαπράξασθαι, εἰς μέγα τε ταραχῆς αὐτοὺς ἐμβαλεῖν διαπεπραγμένον. Μετὰ δὲ τὸν Τιβέριον ἱστορεῖ Γάϊον διαδεξάμενον τὴν ἀρχὴν, πολλὰ μὲν καὶ εἰς πολλοὺς καὶ ἄλλα ἐνυβρίσαι μυρία· ἐπέκεινα δὲ πάντων τὸ Ἰουδαίων ἔθνος τὰ μέγιστα κατα- C βλάψαι. Ἃ διὰ τῶν αὐτοῦ φωνῶν πάντας εἰδέναι κάλλιον ἤγημαι· γράφει γὰρ κατὰ λέξιν οὕτω· « Τοσαύτη μὲν οὖν τις ἡ τοῦ Γαΐου περὶ τὸ ἦθος ἦν ἀνωμαλία πρὸς ἅπαντας, διαφερόντως δὲ περὶ τὸ Ἰουδαίων γένος, ᾧ χαλεπῶς ἀπεχθανόμενος, τὰς μὲν ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι προσευχὰς ἀπὸ τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ἀρξάμενος σφετερίζεται, καταπλήσας εἰκόνων καὶ ἀνδριάντων τῆς ἰδίας μορφῆς· ὁ γὰρ ἑτέρων ἀνατιθέντων ἐφιεὶς, αὐτὸς ἵδρυε δυνάμει· τὸν δ' ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει νεὼν, ὃς λοιπὸν ἦν ἄψαυστος, ἀσυλίας ἠξιωμένος τῆς πάσης, μεθηρμόζετο καὶ μετεσκημάτιζεν εἰς οἰκεῖνν ἱερόν· ἵνα Διὸς ἐπιφανοῦς, νέου θεοῦ, χρηματίζῃ Γαΐου. »

dicaret. Quæ enim ab aliis sacrata erant, concu- sanctæ civitatis, quod sacrosanctum, inviolatum, inproprium mutaret et transformaret delubrum

CAPUT X.

Quæ mala Judæis conciliaverit atque intulerit Pilatus, et ut is illata sibi ipsi manu interierit.

Innumerabiles insuper alias calamitates orationem omnem superantes Judæis Alexandrinis accipisse, idem Philo, sub eo quem diximus Caio, in

D

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Ὁπόσα Πιλᾶτος τοῖς Ἰουδαίοις προὐξένησε τὰ κακά· ἔτι δὲ, ὡς διεφθάρη καὶ οὗτος, αὐτόχειρ γενόμενος.

Μυρία μὲν οὖν ἄλλα δεινὰ καὶ πέρα πάσης διηγήσεως ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν συμβεβηκότα Ἰουδαίοις ἐπὶ τοῦ δηλουμένου ἐν δευτέρῳ συγ-

(1) Perstringuntur calamitates Judæorum quas sub Tiberio et Caio pertulerunt, extremi excidii urbis Hierosolymitanæ prooemia.

(2) Tumultus Judæorum ingens propter Cæsaris statuas in templum a Pilato inductas. (Joseph., *De bell. Jud.* lib. II, cap. 1 ; Hegesipp., lib, II, cap. 5.) De hoc in cap. seq.

γράμματι, ᾧ ἐπέγραψε Περὶ ἀρετῶν, ἐν εἴρωνι λόγῳ ἱστορεῖ. Σύμφωνος δ' αὐτῷ καὶ Ἰώσηπος· ὁμοίως ἀπὸ τῶν χρόνων Πιλάτου καὶ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος τετολμημένων τὴν εἴσοδον σχεῖν τὰς τῶν Ἰουδαίων μάλιστα συμφορὰς. Οἷα γοῦν καὶ αὐτὸς ἐν δευτέρῳ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου διέξεισιν, ἀκούειν χρεών· « Πεμφθεὶς, φησὶν, εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλᾶτος, νυκτωρ κεκαλυμμένας εἰς Ἱεροσόλυμα παρεισκομίζει τὰς Καίσαρος εἰκόνας· σημαῖαι καλοῦνται· τοῦτο μεθ' ἡμέραν μεγίστην ταραχὴν ἤγειρε τοῖς Ἰουδαίοις· οἱ τε γὰρ ἐγγὺς πρὸς τὴν ὄψιν ἐξεπλάγησαν, ὡς πεπατημένων αὐτοῖς τῶν νόμων· οὐδὲν γὰρ ἀξιοῦσιν ἐν τῇ πόλει δείκηλον τίθεσθαι. » Ταῦτα δ' εἴ τις τοῖς εὐαγγελικοῖς λόγοις παράθοιτο, τάληθὲς εὑρήσει· μετῆλθε γὰρ αὐτοὺς ὡς τάχος ἡ δίκη· δι' ἣν ἐβόησαν ἐπ' αὐτοῦ Πιλάτου φωνὴν, μή τινα ἄλλον ἔχειν βασιλέα κεκραγότων εἰ μὴ Καίσαρα. Μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ἄλλην συμφορὰν αὐτοὺς μετελθεῖν ὁ αὐτὸς Ἰώσηπος ἱστορεῖ λέγων· « Μετὰ δὲ ταῦτα ταραχὴν ἑτέραν ἐκίνει Πιλᾶτος· τὸν ἱερὸν θησαυρὸν, καλεῖται δὲ κορβανᾶς, εἰς καταγωγὴν ὑδάτων ἐξαναλίσκων. Κατῆει δὲ ἀπὸ τριακοσίων σταδίων. Πρὸς τοῦτο τοῦ πλήθους ἀγανάκτησις ἦν. Καὶ τοῦ Πιλάτου παρόντος εἰς Ἱεροσόλυμα, περιστάντες τὸ βῆμα κατεβόων. Ὁ δὲ (προῄδει γὰρ αὐτῶν τὴν ταραχὴν) καὶ τῷ πλήθει τοὺς στρατιώτας ἐόπλους ἐσθήσεσι στρατιωτικαῖς κεκαλυμμένους ἐγκαταμίξας, καὶ ξίφει μὲν χρήσασθαι κωλύσας, ξύλοις δὲ παίειν τοὺς κεκραγότας ἐγκελευσάμενος, σύνθημα δίδωσιν ἀπὸ τοῦ βήματος. » Τυπτόμενοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, πολλοὶ μὲν ὑπὸ τῶν πληγῶν, πολλοὶ δὲ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν κατεπατηθέντες ἀπώλοντο. Πρὸς δὲ τὴν συμφορὰν τῶν ἀνῃρημένων καταπλαγὲν τὸ πλῆθος ἐσιώπησεν. Καὶ ἄλλας δὲ μυρίας νεωτεροποιίας ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ συγγραφεύς· δι' ων παρίσταται, ὡς οὐδαμῶς ἐκ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα τόλμης διέλιπον τήν τε πόλιν αὐτὴν καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν Ἰουδαίαν στάσεις καὶ μάχαι, καὶ κακῶν ἀφορήτων ἐπάλληλοι προσβολαὶ, ἄχρις οὗ ἡ πάντων ὑστάτη πολιορκία κατὰ Οὐεσπασιανὸν τούτους μετῆλθε, καὶ πάμπαν ἠφάνισεν. Ὧν μὲν οὖν εἰς Χριστὸν ἐξήμαρτον Ἰουδαῖοι, οὑτω τὰ τῆς θείας ἐπειρῶντο δίκης, ἠρέμα ἐπαγομένης. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος Πιλᾶτος ἐπί τε Τιβερίου, τῆς ἐκ Μαγδάλων Μαρίας Ῥώμῃ τε προσβαλούσης καὶ τὰ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἀνενεγκούσης, πλεῖστα μὲν περιυβρισθῆναι λέγεται· ναὶ μὴν καὶ κατὰ Γάϊον ὕστερον τοσαύταις συμφοραῖς λόγος ἔχει τοῦτον περιληφθῆναι, ὥς φασιν οἱ τὰς Ἑλλήνων Ὀλυμπιάδας καὶ τὰ ἐπ' αὐταῖς πεπραγμένα συντεταχότες, ἐς τόσον ἥκειν ἀνάγκης Πιλᾶτον περιπετείᾳ τῶν συμφορῶν, ὡς αὐτόχειρα καὶ τιμωρὸν αὐτὸν ἑαυτῷ καταστῆναι· τῆς θείας δίκης, ὥς γε εἰκάζειν χρεὼν, οὐκ εἰς μακρὰν μενελθούσης αὐτὸν, καθὰ δήπου καὶ Ἄνναν, καὶ Καϊάφαν, καὶ ὅσοι τῶν γραμματέων ἦσαν καὶ Φαρισαίων· καὶ αὐτῶν ἀξίαν

secundo libro, cui titulus est *De virtutibus*, sermone assimulato commemorat; cui et Josephus consentit: itidem a Pilati, et in Servatorem commissi piaculi temporibus, calamitates Judæorum initium sumpsisse memorans. Qualia igitur et is in secundo *Judaici Belli* libro scribat, audire est operæ pretium: « Pilatus, inquit, a Tiberio procurator in Judæam missus, noctu velatas tectasque Hierosolymam infert Cæsaris statuas; signa cæ vocantur. Qua rei novitate interdiu maxima a Judæis turba est excitata. Qui enim propius assistebant, ad conspectum earum consternati sunt tanquam aperte legibus eorum proculcatis: quippe simulacrum aliquod in civitate habere, illis religio erat. » Hæc si quis evangelicis addat verbis, veritatem ipsam inveniet: celeriter enim eos vindicta est consecuta, propter eam, quam apud Pilatum insolenter edidere vocem: non alium se, clamantes, habere regem, præterquam Cæsarem. Paulo post alia quoque calamitate pressos, idem Josephus scribit: « Post hæc, dicens, aliam quoque turbam concivit Pilatus, sacro thesauro (cui nomen Corbona) in aquæductus constructionem consumpto, qui quidem ad trecenta dirigebatur stadia. **150** Ægre ferebat eam indignitatem multitudo, et præsente Hierosolymis Pilato, tribunal circumsistentes vociferabantur. Ille porro, quod Judæorum prævidisset tumultum, turbæ eorum milites armatos, qui militaribus operti essent vestibus, immiscens, ferro quidem petere quemquam prohibuit, fustibus autem vociferantes pulsare præcepit: ejusque rei causa signum, uti convenerat, eis pro tribunali dedit. » Quapropter Judæi ad eum modum ictibus cæsi, multi plagis sunt interempti, multi etiam a suis inter tumultum protriti interierunt. Multitudo porro ipsa, tanta clade perculsa, conquievit. Alias item innumerabiles, novandis rebus, excitatas calamitates, idem historicus persequitur, per quas astruit atque probat, quod a perpetrato in Salvatorem piaculo, nunquam et in urbe ipsa, et in Judæa omni, esse desierunt seditiones, tumultus, pugnæ, aliarumque intolerabilium cladium aliæ super alias incursiones, donec postrema omnium urbis sub Vespasiano obsidio eos invasit, ac prorsus exstinxit. Atque eorum quæ Judæi in Christum commiserunt, talem illi divinitus sunt experti vindictam, sensim eos Carpentem. Verum enimvero et ipse Servatoris judex Pilatus (1), cum sub Tiberio (quod Maria Magdalena Romam adierat, et Servatoris res ibi retulerat) maximis affectus esse dicitur contumeliis: tum Caii temporibus postea extrema calamitate oppressus esse fertur: quemadmodum id tradunt, qui Græcorum Olympiadas, quæque in eis acta sunt, composuere. Ad eas enim necessitatis angustias variis adversisque casibus est redactus,

(1) L. Vitellius Syriæ præfectus Pilatum propter Judæorum accusationem Romam ire jussit, et Marcellum Judæis præfecit. (Joseph., lib. XVIII, cap. 11.)

ut manus ipse sibi attulerit, et sui ipsius vindex ipse factus sit : ultione divina (ita enim conjicere oportet) brevi eum consequente. Id quod et de Anna, et de Caipha, aliisque item Scribis et Pharisæis dicitur : qui et ipsi dignas variasque dederunt pœnas ejus, quam Christo intulerunt, iniquæ et injustæ necis.

A καὶ διάφορον δεδωκότων δίκην τῆς κατὰ Χριστοῦ γενομένης παρανόμου διαχειρίσεως.

151 CAPUT XI.

De imperio Claudii Cæsaris, qui Caio successit : et de fame, quæ sub ipso invaluit, et de Theuda præstigiatore.

Deinde nondum quatuor prorsus exactis annis, Caius qui tum imperium tenebat, furore correptus, et usque adeo est effeminatus, ut vestimentis, plicaturis, aliisque ornamentis muliebribus uteretur : quapropter in balneis cæsus, Claudio successori imperium reliquit : sub quo ingens illa fames fuisse scribitur (1), quam etiam Agabus prophetiæ B dono clarus futuram prædixerat. Eaque de causa Barnabas quoque et Paulus ex Antiochia fratribus der ministerium suum corrogatum victum submittebant. Quo tempore etiam Adiabenorum gentis regina, Helena nomine, Josepho teste, ingenti pecunia frumento in Ægypto comparato, indigentibus id transmittebat. Hujus sane Helenæ, cujus, quem modo diximus, historicus meminit, statuæ illustres in suburbanis Æliæ locis longo post tempore sunt visæ. Itidem Josephus et Theudæ impostoris et malefici, de quo in Actis quoque apostolorum mentio fit, meminit hisce verbis : « Cum Fadus Judææ procurator esset, prætigiator quidam Theudas nomine, persuadet ingenti hominum multitudini, ut facultatibus suis secum receptis, ad Jor- C danem fluvium se consequerentur ; dicebatur enim propheta esse. Is, quod se jussu suo fluvium eum divisurum, facileque eis transitum præbiturum esse polliceretur, multos seduxit. Cæterum Fadus eos ea vesania non diu frui passus est. Turmam enim equitum in eos immisit, qui illos ex improviso oppressos, partim trucidant, partim captivos abducunt. » Ipse quidem Theudas vivus in eorum pervenit potestatem, ejusque necati caput Hierosolyma perlatum est.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τῆς τοῦ Κλαυδίου Καίσαρος ἀρχῆς μετὰ Γάϊον · καὶ τοῦ γεγονότος λιμοῦ · καὶ περὶ Θευδᾶ τοῦ γόητος.

Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον ἐν οὐ πάνυ τι πεπλησμένοις τέσσαρσιν ἔτεσι Γάϊος τὴν ἀρχὴν ἐσχηκώς, μανίᾳ λεφθείς, ἐγυναικίζετο, στολαῖς καὶ πλοκαμίσι χρώμενος φηλυτέραις. Ὅθεν ἐν βαλανείῳ ἀναιρεθεὶς, Κλαυδίῳ τὴν ἀρχὴν καταλείπει · ἐφ' οὗ καὶ μέγαν ἱστοροῦσι γενέσθαι λιμόν · ὃν καὶ Ἄγαβος προφητεύων, ἐμήνυεν ἔσεσθαι · καὶ Βαρνάβας καὶ Παῦλο, ἐστέλλοντο, τοῖς ἀδελφοῖς ἐξ Ἀντιοχείας διακονίαν ἐρανιζόμενοι · ὅτε δὴ καὶ ἡ τοῦ Διαβηνων ἔθνους βασίλισσα, Ἑλένη ὄνομα ἦν αὐτῇ, Ἰωσήπῳ ταῦτα πείθομαι ἱστοροῦντι, σῖτον ἐξ Αἰγύπτου χρήμασι πλείστοις ὠνησαμένη, τοῖς ἐνδεῶς ἔχουσι διεπέμπετο. Τῆς γε μὴν Ἑλένης, ἧς καὶ ὁ εἰρημένος ἐμνημόνευε συγγραφεὺς, ἐν υοῖς προαστείοις τῆς Αἰλίας στῆλαι διαφανεῖς μέχρι πολλοῦ ἐγνωρίζοντο. Μέμνηται δ' ὁ αὐτὸς καὶ Θευδᾶ τοῦ γόητος, περὶ οὗ καὶ αἱ Πράξεις διαλαμβάνουσι, κατὰ λέξιν οὕτω διεξιών · « Φάδου τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, γόης τις ἀνὴρ, Θευδᾶς ὄνομα, πείθει οὐν πλεῖστον ὄχλον ἀναλαβόντα τὰς κτήσεις, ἕπεσθαι πρὸς τὸν Ἰορδάνην αὐτῷ ποταμόν · προφήτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι · καὶ προστάγματι τὸν ποταμὸν σχίσας, δίοδον ἔρη παρέξειν αὐτοῖς ῥᾳδίαν · καὶ ταῦτα λέγων, πολλοὺς ἠπάτησεν. Οὐ μὴν εἴασεν αὐτοὺς τῆς ἀφροσύνης, ὄνασθαι Φάδος · ἀλλ' ἐξέπεμψεν Ἴλην ἱππέων ἐπ' αὐτούς · ἥτις ἀπροσδόκητος ἐπιπεσοῦσα, πολλοὺς μὲν ἀνεῖλε, πολλοὺς δὲ ζῶντας ἔλαβεν. » Αὐτὸν δὲ τὸν Θευδᾶν ζωγρήσαντες, ἀποτέμνολσι τὴν κεφαλὴν, καὶ κομίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα.

CAPUT XII.

Martyrium Jacobi apostoli, filii Zebedæi : ejusdemque fratris Joannis Theologi.

Huic deinceps historiæ idem Josephus magnam D illam famem addit, sicuti et Lucas in Actis, et ea ipsa fame, apostolorumque ministerio exposito, illud deinde infert : « Eo autem tempore, sub Claudio videlicet, Herodes rex (2) (quem Agrippam Josephus nominat, Lucas autem Herodem vocat, quod fortasse binominis fuerit) manus in nonnullos **152** ex Ecclesia, ut eos affligeret, injecit. Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gla-

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Μαρτύριον Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου, μιοῦ μὲν Ζεβεδαίου, ἀδελφοῦ δὲ Ἰωάννου τοῦ θεολόγου.

Ἐξῆς δὲ τούτῳ καὶ τὰ κατὰ τὸν μέγαν ἱστορεῖ γενέσθαι λιμὸν, ὡς καὶ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τὰ κατὰ τὸν λιμὸν καὶ τὴν τῶν ἀποστόλων διακονίαν εἰπὼν, εἶτα ἐπάγει . « Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν, τὸν ἐπὶ Κλαυδίου δηλαδὴ, ἐπέβαλεν Ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς (ὃν δὲ Ἀγρίππαν Ἰώσηπος λέγει, τοῦτον ὁ Λουκᾶς Ἡρῴδην καλεῖ · ἴσως διώνυμος ἦν) · ἐπέβαλε τὰς χεῖρας κακῶσαι τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀνεῖλε δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου

(1) De ea historici variant.

(2) Claudius Agrippæ regnum confirmavit, omne Herodis imperium et Lysaniæ addens. Herodem Agrippæ fratrem Chalcidis regem constituit. (Joseph., lib. XIX, cap. 4, *De bell Judaic.*, lib. II, cap. 4.) Idem Herodes sacerdotum et templi administrationem a Claudio impetravit. (Joseph., lib. XX, cap. 4.) Eodem mortuo, regnum ejus Agrippæ juniori Claudius tradidit : qui id usque ad vastationem Hierosolymorum obtinuit. (Ibid., cap. 9.)

μαχαίρᾳ. « Περὶ οὗ καὶ Κλήμης ὁ στρωματεὺς ἐν τῇ ἑβδόμῃ τῶν Ὑποτυπώσεων μνήμης ἄξιον ἱστορεῖ, ἐκ τῆς ἄνωθεν παραδόσεως εἰληφέναι φάσκων αὐτήν· « Ὅτιπερ ὁ εἰς τὸ μαρτύριον ἀγαγὼν αὐτὸν, ἰδὼν αὐτὸν γενναίῳ ψυχῆς παραστήματι διαγωνιζόμενον, Χριστιανὸν καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν εἶναι ἀνωμολόγει· καὶ ἅμφω οὖν, φησὶ, συναπήχθησαν· » καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἠξίωσεν αὐτῷ ἀφεθῆναι ὑπὸ Ἰακώβου. Ὁ δ' ὀλίγον σκεψάμενος, Εἰρήνη σοι, εἶπε· καὶ κατεφίλησεν αὐτόν· καὶ οὕτως ἀμφότεροι ἐκαρατομήθησαν. Ἰδών γε μὴν Ἡρώδης, ὡς φησιν ἡ θεία Γραφὴ, ὡς πρὸς ἡδονῆς ἦν Ἰουδαίοις ἡ τοῦ Ἰακώβου ἀνείρεσις, καὶ Πέτρον συσχὼν, ὑπὸ φρουρὰν ἐτίθει, ἀλύσει βαρείᾳ περιβαλὼν, καὶ τὴν ἐκείνου ἀναίρεσιν ἐν μελέτῃ δὴ εἶχε. Κἂν ἔπραξε τὸ ἀνόσιον, εἰ μὴ νύκτωρ ἄγγελος ἐπιστὰς, τῶν μὲν δεσμῶν ἀνῆκεν· εἰς δὲ τὴν τοῦ κηρύγματος αὖθις ὠδοποίει διακονίαν. Καὶ τὰ μὲν τῆς κατὰ Πέτρον θείας οἰκονομίας ἐν τούτοις· τὰ δὲ τῆς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιχειρήστως Ἡρώδου οὐκέτ' ἐν ἀναβολαῖς ἦσαν τῇ δίκῃ, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς μετῄει, καίπερ εἰωθυῖα βραδύνειν ὡς τὰ πολλά.

A dio. » De quo Clemens quoque στρωματεὺς, seu contextor, memoria quiddam dignum in septimo *Dispositionum* libro ex majorum traditione acceptum scripsit : « Quod is, qui illum ad martyrium ducebat, cum eum generose admodum, et magna cum constantia ad supplicium ire videret, se quoque Christianum esse professus sit. Uterque igitur, inquit, simul abducti sunt. » Atque inter eundum, noxam sibi ille a Jacobo remitti rogavit. Jacobum porro paululum deliberasse : moxque ad illum, Pax tibi, dixisse : osculumque ad vocem eam addidisse, et sic utrumque capite truncatum esse. Herodes autem, ut sacra inquit Scriptura, cum gratam esse Judæis Jacobi cædem videret, Petrum itidem comprehensum, gravique catena vinctum, in custodiam conjecit, eidemque supplicium itidem capitale molitus est. Et perfecisset ille impiam illam cædem, nisi angelus noctu adveniens, vinculis illum liberasset, et in pristinum prædicandi verbi ministerium reduxisset. Atque equidem res divinæ dispositionis de Petro, sic se tum habuere. Cæterum vindicta conatum Herodis in apostolos nefa-

B

ium persecutura, minime cessabat; sed quæ alias ut plurimum tardior esse consuevit, tum præsto statim affuit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ὡς Ἀγρίππας, ὁ καὶ Ἡρώδης, τοὺς ἀποστόλους ἐλάσας, θείας δίκης αὐτίκα πεπείρατται.

Ἐπεὶ γὰρ μετὰ τὴν κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιχείρησιν εἰς Καισάρειαν ὥρμησεν. ἐν ἡμέρᾳ τῶν ἐπισήμων ἐσθῆτι περιφανεῖ κοσμησάμενος, διάτορόν τε καὶ λαμπρὸν πρὸ τοῦ δικαστικοῦ βήματος δημηγοροῦντα, καὶ ταύτῃ δὴ τοῦ δήμου ἐπιβοῶντος, Θεοῦ φωνὴ καὶ οὐκ ἀνθρώπου· αὐτίκα, τὸ ἱερόν φησι λόγιον, ἄγγελον τοῦτον ἀοράτῳ πληγῇ πατάξαι· κἀντεῦθεν ἀποψύξαι γενόμενον σκωληκόβρωτον. Καὶ δὴ σὺν ἄλλοις καὶ τοῦτο θαυμάζειν μοι ἔπεισιν, ὅπως ὁ παρ' Ἑβραίοις Ἰώσηπος καθάπαν συνᾴδειν ἔοικε τῇ θείᾳ Γραφῇ· οἷα γὰρ καὶ περὶ τῆς τελευτῆς Ἡρῴδου ἐν τῷ ιθ' τῆς Ἀρχαιολογίας διέξεισιν, αὐταῖς λέξεσι παραθήσομαι. « Τρίτον, φησὶν, ἔτος αὐτῷ τῆς ὅλης Ἰουδαίας βασιλεύοντι πεπλήρωτο· καὶ παρῆν εἰς πόλιν Καισάρειαν, ἣ τὸ πρότερον Στράτωνος πύργος ἐκαλεῖτο. Συνετέλει δ' ἐνταῦθα Θεωρίας εἰς τὴν Καίσαρος τιμὴν, ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας ἑορτήν τινα ταύτην ἐπιστάμενος· καὶ παρ' αὐτὴν ἤθροιστο κατὰ τὴν ἐπαρχίαν ἐν τέλει καὶ προβεβηκότων εἰς ἀξίαν πλῆθος. Δευτέρᾳ δὲ τῶν Θεωριῶν ἡμέρᾳ στολὴν ἐνδυσάμενος ἐξ ἀργύρου πεποιημένην πᾶσαν, ὡς θαυμάσιον ὑφὴν εἶναι, παῆλθεν εἰς τὸ θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας. Ἔνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἄργυρος καταυγασθεὶς, θαυμασίως ἀπέστιλβε· μαρμαίρων τι φοβερὸν καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίζουσι φρικῶδες. Εὐθὺς δὲ οἱ κόλακες τὰς οὐδ' ἐκείνῳ πρὸς ἀγαθοῦ ἄλλος ἄλλοθεν φωνὰς ἀνεβόων, Θεὸν προσαγορεύοντες· Εὐμενὴς εἶης, ἐπιλέγοντες.

C

D

CAPUT XIII.

Ut Agrippa, qui et Herodes dictus est, persecutione in apostolos cœpta, divinam statim vindictam sit expertus.

Cum etenim post eum, qui dictus est, in apostolos susceptum conatum, Cæsaream venisset, celebri quodam die, splendida ornatus veste, magna vocis contentione vehementius copiosiusque pro tribunali ad populum verba fecit. Ad cujus orationem cum plebs acclamasset : *Dei vox, non hominis*, confestim, ut sacræ Litteræ inquiunt, angelus occulta plaga eum muletavit : unde etiam a vermibus corrosus atque consumptus, animam egit. Enimvero præter alia, illud quoque mirari mihi in mentem venit, quod Hebræorum historicus Josephus, in universum divinæ Scripturæ consona scribere videtur. Qualia namque de Herodis **153** obitu in decimo nono *Antiquitatum* libro memoret (1), verbis ipsius referre libet : « Tertius, inquit, annus, ex quo totam Judæam regebat, peractus fuerat, cum is Cæsareæ, quæ antea Stratonis turris vocata fuerat, esset, edebat ibi in honorem Cæsaris, pro cujus salute, festos quosdam instituerat dies, spectacula. Confluebat tum ex ea provincia, eorum qui magistratus et honores gerebant, ad eum multitudo. Porro secundo spectaculorum die vestem ex argento miro artificio contextam induit, et in theatrum cum prima luce venit. Ibi primis solarium radiorum ictibus argentum illustratum mirandum in modum coruscabat, metuendum atque horrendum quiddam inspicientium oculis splendore suo inferens. Itaque assentatores hinc et inde, vocibus ne ipsi quidem bono futuris.

(1) Cap. 8; et *De bell. Judaic.* lib. II, cap. 4, 10.

acclamabant : Deum enim appellabant, et ut benevolus propitiusque eis esset, rogabant : si hucusque eum ut hominem veriti essent, de cætero humana natura superiorem præstantioremque professuros esse, pollicentes. Non increpuit eos rex, neque tam impiam assentationem est amolitus. Sed paulo post caput suum sustulit, et bubonem funiculo cuidam insidentem conspexit, et statim malorum hunc esse nuntium, qui bonorum olim fuerat, animadvertit. Itaque immensus illius pectus dolor, ventremque cruciatus, cum vehementia summa invasit ; et ad amicos conversus : En ego, inquit, Deus vester, vitam relinquere cogor, cum jam fatalis et divina vis ementitas in me voces vestras coarguat : et qui modo a vobis immortalis sum dictus, nunc ad mortem abducor. Sed accipiendum venit, quod Deo est visum, fatum. Non obscuram tamen nos, sed felicioris splendidiorisque sortis exegimus vitam. Hæc ubi dixisset, dolores eum intensiores cruciabant. Quapropter magna celeritate in regiam est deportatus. Et fama apud omnes passim increbuit, paulo post eum omnino moriturum esse. Tum multitudo omnis una cum conjugibus et liberis, sumptis patrio more saccis, locisque omnibus fletu et luctu repletis, Deo pro salute regis supplicarunt. Et cum in sublimiore cubiculo is decumberet, **154** et inde homines supinos procumbentes prospiceret, ne ipse quidem lacrymas continere potuit : ac quinque continuos dies ventris doloribus confectus, vitam finivit (1) ; ætatis quinquagesimum quartum, regni septimum agens annum. Quatuor quidem ille sub Caio regnavit annos (2), tetrarchia Philippi tribus annis administrata, Herodis autem quarto anno recepta. Tres porro reliquos annos sub Claudii imperio consumpsit. » Dignus certe quidem est Josephus iste admirotione, qui sic divinis consona Litteris scribat.

εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἄνθρωπον ἐφοβήθημεν· ἀλλὰ τούντεῦθεν θνητῆς φύσεως κρείσσονά γε ὁμολογοῦμεν. Οὐκ ἐπέπληξε τούτοις ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ τὴν κολακείαν ἀτεβοῦσαν ἀπετρίψατο. Ἀνακύψας δ' οὖν μετ' ὀλίγον τὸν βουβῶνα τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ὑπερκαθεζόμενον εἶδεν ἐπὶ σχοινίου τινὸς, ἄγγελον τοῦτον εὐθὺς ἐνόησε κακῶν εἶναι, τὸν καί ποτε τῶν ἀγαθῶν γενόμενον. Καὶ διακάρδιον ἔσχεν ὀδύνην· ἀθρόον δ' αὐτῷ τῆς κοιλίας προσέφυσεν ἄλγημα μετὰ ἀφορρύτητος ἀρξάμενον. Ἀνεθεωρῶν οὖν πρὸς τοὺς φίλους. Ὁ Θεὸς ὑμῖν ἐγὼ, φησὶν, ἦδη καταστρέφειν ἐπιτάττομαι τὸν βίον, παραχρῆμα τῆς εἱμαρμένης τὰς ἄρτι μου κατεψευσμένας φωνὰς ἐλεγχούσης· καὶ ὁ κληθεὶς ἀθάνατος ὑφ' ὑμῶν ἦδη θανεῖν ἀπάγομαι. Δεκτέον δὲ τὴν πεπρωμένην, ἣ Θεὸς βεβούληται· καὶ γὰρ βεβιώκαμεν οὐδαμῆ φαύλως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς μακαριζομένης λαμπρότητος. Ταῦθ' ἅμα λέγων, ἐπιτάσει τῆς ὀδύνης κατεπονεῖτο. Μετὰ σπουδῆς οὖν εἰς τὸ βασίλειον ἐκομίσθη. Καὶ διῆξε λόγος εἰς πάντας, ὡς ἔχοι τοῦ τεθνάναι παντάπασι μετ' ὀλίγον. Ἡ πληθὺς δ' αὐτίκα πᾶσα σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐπὶ σάκκου καθεσθεῖσα τῷ πατρίῳ νόμῳ, τὸν Θεὸν ἱκέτευον ὑπὲρ τοῦ βασιλέως. Οἰμωγῆς τε πάντα ἦν ἀνάπλεω καὶ θρήνων. Ἐν ὑψηλῷ δὲ βασιλεὺς δωματίῳ κατακείμενος, καὶ κάτω βλέπων αὐτοὺς πρηνεῖς προσπίπτοντας, ἀδακρυς οὐδ' αὐτὸς ἔμενε. Συνεχῶς δ' ἐφ' ἡμέρας πέντε τῷ τῆς γαστρὸς ἀλγήματι διεργασθεὶς, τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀπὸ γενέσεως ἄγων πεντηκοστὸν ἔτος καὶ τέταρτον, τῆς δὲ βασιλείας ἕβδομον. Τέσσαρας μὲν οὖν ἐπὶ Γαΐου Καίσαρος ἐκασίλευσεν ἐνιαυτοὺς, τῆς Φιλίππου μὲν τετραρχίας εἰς τριετίαν ἄρξας· τῷ τετάρτῳ δὲ καὶ τὴν Ἡρώδου προσειληφώς· τρεῖς δ' ἐπιλαβὼν τῆς Κλαυδίου Καίσαρος αὐτοκρατορίας. » Θαύματος οὖν ἄξιος καὶ Ἰώσηπος, οὕτω ταῖς θείαις συνῳδὸν Γραφαῖς.

(1) Sub Herodis nomine Lucas Agrippæ senioris nocem describere videtur, Act. XII.

CAPUT XIV.

De Simone Mago, ejusque hæresi, et ut ei restiterit in primis Romæ divus apostolus Petrus.

Cum ad eum modum persuasio et fides in Servatorem per omnem propagaretur terram, antiquus ille generis salutisque nostræ hostis, omni conatu et fraude urbem eam, in qua tum summum esset imperium, præripere atque occupare contendens, Simonem vico Gitthon ortum, qui antea Orientem peragrans, incantamentis cum atque imposturis compleverat, eo mittit, ibique ille brevi civos Romanos (paucis exceptis) magica sua arte seducit. Eo autem impietatis pervenit, ut cum deus esse crederetur, tum statua magnifica in flumine Tiberi inter duos pontes honorarctur, cum inscriptione tali : *Simoni deo sancto.* Atque inde deus non tantum apud Samaritanos. verum in aliis

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ τοῦ γόητος Σίμωνος, καὶ τῆς τούτου αἱρέσεως· καὶ ὡς ἀντέπραττε τούτῳ, καὶ μάλιστα ἐν Ῥώμῃ Πέτρος Θεῖος ἀπόστολος.

Οὕτω γοῦν τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα πίστεως ἀπὰ πᾶσαν διαδεδομένης τὴν γῆν, ὁ ἀρχαῖος τοῦ γένους καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν πολέμιος, μηχανῇ τῇ πάσῃ τὴν τηνικάδε βασιλεύουσαν προαρπάσαι σπεύδων πόλιν, ἐκεῖ δὴ τὸν Σίμωνα τὸν ἀπὸ κώμης Γιτθῶν, τὸν τὴν Ἑω διελθόντα πρότερον καὶ τῶν γοητειῶν ἐμπλήσαντα, συνελαύνει· ὃς ἐν οὐ μακρῷ χρόνῳ, πλὴν ἀλίγων, τοὺς Ῥωμαίους τῇ σφετέρᾳ συνυπάγεται γοητεία. Ἐς τοσοῦτον δὲ ἤλασεν ἀσεβείας, ὡς καὶ θεὸς νομισθῆναι, ἀναθέσει τε ἀνδριάντος περιφανῶς τιμηθῆναι ἐν τῷ Τιβέρει ποταμῷ μεταξὺ τῶν δύο γεφυρῶν· ἐν ᾧ καὶ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπί· Σίμωνι δέῳ σάγκτῳ· τουτέστι Σίμωνι θεῷ ἁγίῳ. Ἐντεῦθεν Θεὸς οὐ μόνον παρὰ Σαμαρείταις, ἀλλὰ καὶ

(2) Claudius postea Agrippæ juniori Philippi tetrarchiam Trachonitidem concessit.

ἐν ἄλλοις ἔθνεσι καὶ πρῶτος θεὸς προσκυνεῖται. Καὶ Ἑλένη δέ τις συμπεριποστήσασα τούτῳ, πρότερον δ' ἐπὶ τοῦ τέγους σταθεῖσα ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης, τῶν ἴσων αὐτῷ ἀξιοῦται γερῶν· ἣν τὴν ἀπ' αὐτοῦ πρώτην ἔννοιαν λέγουσι. Ταῦτα ἐν τῇ πρὸς Ἀντωνῖνον ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἀπολογίᾳ ὁ ἐν μάρτυσι φιλόσοφος Ἰουστῖνος διέξεισι· τὰ ἴσα δὲ καὶ Εἰρηναῖος ὁ Λουγδούνων ἐν τῷ Πρὸς τὰς αἱρέσεις πρώτῳ λόγῳ αὐτοῦ, οὐ πολὺ τῶν ἀποστόλων ὕστεροι γεγονότες· περὶ ὧν ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ τὰ εἰκότα διέλθωμεν. Πάσης μὲν οὖν αἱρέσεως ἀρχηγὸς καὶ πρῶτος ὁ Σίμων εἶναι πιστεύεται· ἐξ οὗ καὶ οἱ ἐς δεῦρο τὴν αὐτοῦ μετιόντες δόξαν, τὴν σώφρονα καὶ ἀκίβδηλον τῆς κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίας πολιτείαν ὑποκρινόμενοι, ἀπηλλάχθαι μὲν τῆς περὶ τὰ εἴδωλα πλάνης δοκοῦσιν· οὐδὲν δὲ ἧττον ταύτης ἀντέχονται, εἴδωλα καὶ εἰκόνας αὐτοῦ τε Σίμωνος καὶ Ἑλένης τῆς δηλωθείσης σπονδαῖς καὶ θρησκείαις θρησκεύειν ἐπιχειροῦντες αὐτούς. Τὰ δὲ τούτων ἀπορρητότερα θάμβους ὡς ἀληθῶς καὶ ἐκπλήξεως γέμει, τοιαῦτά γε ὄντα, ὡς μὴ γραφαῖς ἱκανὰ δίδοσθαι εἶναι· πολλῷ γε μὴν ἐνδεῖ σωφρόνων χείλεσι δι' ὑπερβολὴν ἀῤῥητοποιίας λαλεῖσθαι. Ὅ τι ποτὲ γὰρ ἂν ᾖ, ἡ ἐπινοηθείη, παντὸς αἰσχροῦ μιαρώτερον, τοῦτο πᾶν ὑπερηκόντισεν ἡ τῶνδε μυσαρωτάτη αἵρεσις, ταῖς ἀθλίαις καὶ ἁμαρτίαις σεσωρευμέναις γυναιξὶν ἐμπαιζόντων. Τοιοῦτον πατέρα καὶ ἀρχηγὸν τῶν μεγάλων ἀντίπαλον Χριστοῦ μαθητῶν εὐθὺς καὶ ἐκ προοιμίων ἡ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἐπίβουλος καὶ πονηρὰ δύναμις προσβάλετο. Ἀλλ' ἡ θεία χάρις καὶ ἄμαχος δύναμις τοῖς ἐκείνης διακόνοις τῇ σφῶν παρουσίᾳ τὴν τῶν κακῶν φλόγα πανταχοῦ ῥιπιζομένην ὅσον τάχος ἐσβέννυε, πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ταπεινοῦσα καὶ καταῤῥίπτουσα. Διὸ καὶ οὐδέν τι τῶν κατ' ἐκείνους ἐπιφυέντων τοὺς χρόνους εἰς ὑπόστασιν ἦγετο. Τὸ γὰρ τῆς ἀληθείας φέγγος ὑπερφυῶς λάμπον ἐξήστραπτεν· οὐρανόθεν τε ἄρτι αὐγάζων, ἀκμαῖός τις ἦν καὶ ἀκαταγώνιστος ὁ λόγος, τῇ τῶν ἀποστόλων πολιτείᾳ διαφαινόμενος· ὅθεν καὶ ὁ εἰρημένος γύης, πρῶτον ἐπὶ Ἰουδαίας πρὸς τοῦ θείου Πέτρου ὡς ἔκ τινος κρείττονος αἴγλης τὰς τῆς διανοίας κόρας πληγείς, πρίασθαι τὴν χάριν ὁ δείλαιος οἰηθείς, μεγίστην καὶ ὑπερπόντιον πορείαν ἀπάρας, ἐκ τῆς Ἕω πρὸς Δυσμὰς ἐχώρει. Προκατασχὼν δὲ τὴν Ῥωμαίων πόλιν, συνήργει δὲ ἄρα αὐτῷ τὰ μέγιστα καὶ ἡ ἐκεῖσε κατάρχουσα ἐξουσία, ἐν βραχεῖ τοσοῦτον αὐτῷ τὰ πρὸς βουλῆς ἐπηραίνετο, ὡς πᾶσαν αὐτῷ τὴν πόλιν ὑπὸ χεῖρα θέσθαι ταῖς μαγγανείαις, καὶ ἀναθέσει, ὡς γε εἴρηται, ἀνδριάντος, οἷα Θεῷ καὶ αὐτῷ τὰ τῆς λατρείας ἀφοσιοῦν. Ἀλλ' οὐκ εἰς μακρὰν ἀπώνατο τῆς ἀπάτης. Ἐπὶ γὰρ τῆς αὐτῆς βασιλείας, Κλαύδιος δὲ ἄρα ἦν, ἡ τὰ πάντα σοφῶς καὶ φιλανθρώπως διεξάγουσα πρόνοια τὸν πρόμαχον καὶ οἱονεὶ ἀῤῥαγῆ τῆς πίστεως πρόβολον, τὸν ἀρετῆς ἕνεκα

A quoque nationibus primus deus colitur. Quin e Helena (1) quædam comes ejus, quæ Tyri Phœnicum, ante hac in lupanari corpore prostituto quæstum fecerat, parem cum eo honorem consecuta, primæ mentis nomen obtinet. Hæc sic in defensione professionis nostræ ad Antoninum philosophus idemque martyr Justinus commemorat. Quibus similia quoque scribit in primo suo *Contra hæreses* libro Irenæus Lugdunensis episcopus. Uterque autem non longe post apostolorum tempora vixit : de quibus suo loco, quæ par est, exponemus. Hæresium porro omnium dux et princeps Simon iste habetur. Unde in hodiernum usque diem, qui ejus sunt sectæ et opinionis (2), sobrium, **155** et sincerum Christianæ philosophiæ institutum egregie assi-
B mulantes, renuntiasse quidem idolorum errori videntur : nihilominus tamen eam retinere contendunt, simulacra et imagines Simonis et Helenæ istius erigentes, libationibusque et cæremoniis eos colere studentes. Horum res turpissimæ stuporem et consternationem mentis hominibus afferunt. Quippe quæ tales sint, ut tantum absit ut stylo scriptis recte mandari possint, ut propter obscenæ fœditatis exuberantiam, nullum eas modestum et pudicum os eloquatur. Quidquid enim exstare aut cogitatione concipi potest, quod turpitudine quavis sit impurius, id omne hæresis ista omnium scelestissima atque nefandissima hominum, qui miseris et peccatis oneratis mulierculis illudunt, longe superavit. Tantum parentem, auctorem, et
C ducem, adversarium magnis Christi, discipulis, jam inde ab initio humanæ salutis insidiatrix versuta illa vis objecit. At divina e diverso gratia et inexpugnabilis virtus, ministris ipsa suis sedulo assistens, tantorum malorum facem ubique incendium spargentem, quam celerrime exstinxit, sublimitatem omnem quæ se adversus cognitionem Dei efferret, disjiciens atque pessumdans. Quapropter nihil eorum quæ tum temporis succrescere cœperunt malorum, ad statum et vigorem suum pervenit. Veritatis enim ipsius lux, mirifice resplendens, coruscabat, et recens cœlitus relucens ineluctabile vigebat verbum, apostolorum concionibus et institutis magis magisque invalescens. Proinde et magus iste, gratiam miser venalem esse existimans, primum in Judæa a divo Petro, tanquam luce clariore, mentis oculos perstrictus, maxima eaque
D maritima profectione suscepta, ex Oriente Occidentem versus migrat, Romanamque urbem præoccupat. Atque ibi cum cœptis ejus maxime suprema inserviret potestas, brevi admodum tempore usque adeo res ex sententia succedunt, ut cum sibi incantationibus et præstigiis totam conciliaret urbem: tum statua posita, ut dictum est, divini ei tanquam Deo exhiberentur cultus et honores. Sed enim non diu illi fraude ea uti concessum est : quodam ad flagitia et probra omnia tegenda abutebatur.

(1) Nonnulli hanc *Selen* vocant.

(2) Hæresis Simonis spurcissima et fœdissima, quæ Christi nomine tanquam obtentu et prætextu

nam sub eodem Claudii imperio, quæ omnia sapienter propter summum in genus humanum amorem dirigit providentia, quasi antesignanum et insuperabile atque invictum fidei propugnatorem, qui virtutis ardorisque gratia primas inter apostolos divinitus **156** est consecutus, Petrum perinde atque contra feram agrestem et perniciosam, exeitavit. Is non secus atque fortis et generosus Dei dux, divinis instructus armis, occidentalibus ex Oriente supercœleste perfert lumen, arcanum scilicet de Christo mysterium, et regnum cœlorum in Occidente evangelica reluceret lucerna, illicet confestim exstinctus evanuit.

A καὶ θερμότητος τὰ πρωτεῖα κατὰ πάντων τῶν ἀποστόλων ἐσχηκότα θεόθεν Πέτρον, ὡς ἐπὶ θηρὶ ἀγρίῳ καὶ λυμεῶνι ἀνθίστησιν· ὃς οἷά τις γενναῖος θεοῦ στρατηγὸς τοῖς θείοις ὅπλοις ϕραξάμενος, τοῖς ἐσπερίοις τὸ ὑπερουράνιον ἐκ τῆς ἕω διεκόμιζε ϕῶς, τὸ κατὰ Χριστὸν δηλονότι μυστήριον, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εὐηγγελίζετο. Οὕτω δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ λύχνου τὴν ἐσπέραν αὐγάσαντος, παραχρῆμα ἡ μὲν τοῦ Σίμωνος πλάνη, καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ἐσβέννυτό τε καὶ διελύετο.

læto promulgat nuntio. Atque ad hunc modum cum Simon ipse una cum fraude et seductione sua,

CAPUT XV.

De Evangelio secundum Marcum, et ut in Ægypto et Alexandria ab eo primum monachorum vita sit instituta.

Tantum autem in auditorum animis pictatis reliquit lumen Petrus, ut auditis contenti esse, et in iis quæ sine scripto, de divino verbo addidicissent, permanere non possent. Quam ob causam Marcum, qui cum apostolum consectabatur, magna animorum contentione obtestantur, ut monumentum aliquod traditæ sine scripto disciplinæ, in litteras relatum, eis relinqueret: neque prius inde discederet, quam id quod rogatus esset, perfecisset. Quo cognito apostolus, divini instinctu Spiritus, perquam est tam eximia eorum virorum delectatus voluntate et cupiditate: proindeque scriptum id judicio suo comprobavit, et ut in Ecclesiis legeretur constituit. Hanc quippe causam scripti a Marco Evangelii ex stitisse, Clemens in sexto *Dispositionum* tradit. Atque his consona Hierapolitanus episcopus commemorat Papias. Propterea que Petri, quod secundum Marcum est, dicitur Evangelium. Meminit porro Marci in priore Epistola sua Petrus, quam Romæ agens composuisse fertur, in qua etiam figurate Romam Babylonem nominat, ita inquiens: *Salutat vos ea quæ in Babylone est, coelecta, et Marcus filius meus* [27]. Quem Lucas quoque in Actis Joannem vocat. Dicunt præterea divinum hunc Marcum, primum in Ægyptum et Alexandriam missum, Evangelium quod conscripsit prædicasse, Ecclesias ordinasse, atque ei quæ ibi est Christianorum monachorum solitariæ vitæ leges dedisse. Tanta autem virorum et mulierum a primo statim initio confluxit multitudo, ut exercitii studiique eorum philosophiam, institutum, **157** mores, vitam, rationemque conservationis omnem, in scriptum retulerit, in utroque philosophiæ genere celeberrimus Philo: quem ad colloquium Petri, Romæ divinum Verbum prædicantis, fama est pervenisse.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τοῦ κατὰ Μάρκον ἁγίου Εὐαγγελίου· καὶ ὡς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ ὑπ' ἐκείνῳ πρώτῳ τῶν μοναχῶν πολιτεία κατήρξατο.

Τοσοῦτον δ' ἐνῆκε ταῖς τῶν ἀκροατῶν ψυχαῖς τὸ τῆς εὐσεβείας ϕέγγος ὁ Πέτρος, ὡς μὴ αὐτάρκως ἔχειν τοῖς ἠκουσμένοις, μηδὲ τῷ ἀγράϕῳ τοῦ θείου λόγου θέλειν ἐμμένειν· προσλιπαρῆσαι δὲ Μάρκον, ὃς τῷ ἀποστόλῳ τηνικάδε παρείπετο, ὑπόμνημά τι τῆς ἀγράϕου διδασκαλίας, καὶ διὰ γραϕῆς ἐκείνοις ἐᾷν· καὶ μὴ πρότερον ἀπαλλάττεσθαι, ἕως οὗ τὸν ἄνδρα τὴν ἀξίωσιν κατεργάσασθαι· ὃ γνόντα τὸν ἀπόστολον τοῦ θείου μυήσαντος Πνεύματος, ἡσθῆναι τῇ τῶν ἀνδρῶν προθυμίᾳ, καὶ ἐξ ἐκείνου κυρῶσαι τὴν γραϕὴν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀναγινώσκεσθαι. Ταύτην αἰτίαν τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου Κλήμης ἐν ἕκτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων ἱστορεῖ. Σύμϕωνα δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος διέξεισι Παπίας. Διά τοι τοῦτο καὶ Πέτρου τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον λέγεται. Μέμνηται δὲ τοῦ Μάρκου ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐπιστολῇ ὁ Πέτρος, ἣν ἐν Ῥώμῃ διάγοντα λόγος ἔχει συντάξαι· ἐν ᾗ τροπικῶς καὶ τὴν Ῥώμην Βαβυλῶνα καλεῖ οὕτω λέγων· Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου. Ὃν Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι καὶ Ἰωάννην καλεῖ. Φασὶ δὲ τὸν Θεσπέσιον Μάρκον, καὶ πρῶτον ἐπ' Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας στειλάμενον, τὸ Εὐαγγέλιον κηρῦξαι ὃ συνεγράψατο, Ἐκκλησίας τε συστήσασθαι, καὶ τὴν ἐκεῖσε τῶν Χριστιανῶν μοναχικὴν πολιτείαν νομοθετῆσαι. Τοσαύτη δὲ συνεῤῥύη πλῆθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἐκ πρώτης, ὅ ϕασιν, εἰσβολῆς, ὡς καὶ τὴν δι' ἀσκήσεως αὐτῶν ϕιλοσοϕίαν καὶ ἀγωγήν, δίαιτάν τε καὶ διατριβήν, καὶ τὴν σύμπασαν πολιτείαν ἀνάγραπτον θεῖναι τὸν περιβόητον ἐπ' ἀμϕοτέραις ϕιλοσοϕίαις Φίλωνα· ὃν Πέτρῳ κατὰ Ῥώμην τὸν θεῖον λόγον κηρύττοντι λόγος ἔχει καὶ εἰς ὁμιλίαν ἐλθεῖν.

C

D

CAPUT XVI.

Qualia sapientissimus Philon memoriæ prodiderit, de eis qui primum in Ægypto Christi philosophiam professi sint et exercuerint.

Non tantum vero is divina laude et prædicatione effert institutum ejus temporis apostolicorum ex

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Οἷα ὁ σοϕώτατος Φίλων περὶ τῶν εἰς Αἴγυπτον τὴν κατὰ Χριστὸν ϕιλοσοϕίαν ἀσκούντων πρῶτος ἱστόρησε.

Οὐ μόνον τοίνυν θειάζων ἐστὶ τὴν πολιτείαν τῶν τότε ἀποστολικῶν ἀνδρῶν ἐξ Ἑβραίων, ὡς ἔοικε,

[27] I Petr. v, 13.

γεγονότων, ἀλλὰ καὶ προσαποδεχόμενος, καίπερ πλεῖστα τῶν παλαιῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν τηνικάδ' ἐπισυρομένων. Ἀπισχυρίζεται δὲ τῷ λόγῳ, μηδέν τι τῆς ἀληθείας προτιμότερον θέσθαι, μηδ' ἐξ ἑαυτοῦ τι προστιθέναι αἱρεῖσθαι. Σώζει γε μὴν τὸ σύγγραμμα ἀκραιφνεῖς τοὺς εἰσέτι νῦν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένους κανόνας. Ἡ δ' ἐπιγραφὴ αὐτῷ τοῦ λόγου, Περὶ βίου θεωρητικοῦ, ἢ περὶ ἱκετῶν ἐστι, θεραπευτὰς καλῶν τοὺς τὴν τοιαύτην πολιτείαν μετερχομένους· ἢ τῷ οὕτως τηνικάδε καλεῖσθαι, μήπω τῆς Χριστιανῶν κλήσεως ἔτι πεπλατυσμένης· ἢ ὅτι τῆς περὶ τὸ θεῖον καθαρᾶς καὶ εἰλικρινοῦς θεραπείας ἕνεκα, ἢ τῷ, τὰς τῶν προσιόντων ψυχὰς ἀπαλλάττοντας τῶν ἀπὸ κακίας παθῶν, οἱάπερ ἰατροὺς ἀκεῖσθαι καὶ θεραπεύειν· ἢ ὁπωσδήποτε ἄλλως ἔχει, οὔτι πω διατείνεσθαι ἀναγκαῖον. Οὓς καταρχὰς τῶν οἰκείων ἐξίστασθαι λέγει καὶ τῶν προσόντων αὐτοῖς φιλοσοφεῖν ἀρχομένους· εἶτα δὲ καὶ πάσαις φροντίσι βιωτικαῖς ἀποταγὴν ποιησαμένους, ἔξω τε τειχῶν γενέσθαι, καὶ ἔν τισι μοναγρίοις καὶ κήποις, ἢ καὶ ὄρεσί τισι τὰς διατριβὰς ποιεῖσθαι, τὰς τῶν ἀνομοίων ἐπιμιξίας ὡς βλαβερὰς οὔσας ἐκτρεπομένους, τὸν προφητικὸν βίον ἀσκοῦσί τε καὶ ζηλοῦσι πίστει ζεούσῃ. Οὐ μόνον δὲ ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς γῆς τοῦτο τὸ γένας εἶναί φησιν· ἔδει γὰρ ἀγαθοῦ τελείου καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Βάρβαρον μετασχεῖν. Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ καὶ μάλιστα πλεονάζον ὁρᾶται περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ἐν ἑκάστῃ δε μονιᾷ οἴκημα ἱερὸν ἔστιν ἰδεῖν· ὃ σεμνεῖον καλοῦσι καὶ μοναστήριον, ἐν ᾧ μονούμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια μυοῦνται· ἐν ᾧ οὐδὲν εἰσάγεται, οὔ σιτίον, οὐ ποτὸν, οὐδέ τι ἄλλο τῶν πρὸς τὰς σωματικὰς χρείας ἐπιτηδείων· ἀλλὰ λόγους τε καὶ νόμους, ῥήσεις τε προφητῶν καὶ ὕμνους θεοπνεύστους, καὶ ἄλλα οἷς ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια εἰς αὔξησιν ἤκουσαι, τέλος ἄριστον κτῶνται. Τὸ δ' ἐξ ἕω μέχρι δὴ καὶ ἑσπέρας διάστημα ἄσκησίς ἐστιν αὐτοῖς. Ταῖς γὰρ ἱεραῖς ἐμφιλοσοφοῦντες Γραφαῖς τὴν πάτριον φιλοσοφοῦσι φιλυσοφίαν. Ὥσπερ γάρ τινα κρηπῖδα πρώτην προκαταβαλλόμενοι τὴν ἐγκράτειαν, τὰς λοιπὰς τῶν ἀρετῶν ἐποικοδομοῦσιν αὐτῇ. Καὶ γὰρ οὐδενὶ αὐτῶν ἐξέσται πρὸ ἡλίου δύνοντος σιτίον ἢ ποτὸν προσενέγκασθαι. Τὸ γὰρ περὶ ἀρετὴν φιλοσοφεῖν ὡτὸς ἄξιον ἐκείνοις ὡς εἰκὸς κρίνεται. Σκότους δὲ τὸ περὶ τὰς τοῦ σώματος ἀνάγκας ἐστράφθαι. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ διὰ τριῶν καὶ πλειόνων ὑπομιμνήσκονται τροφῆς, οἷς πλείων ὁ πόθος τῆς ἐπιστήμης ἐνίδρυται. Τινὲς δ' οὕτως ἐνευφραίνονται καὶ τρυφῶσιν ὑπὸ σοφίας ἐστιώμενοι, ἄφθονα χορηγούσης τὰ δόγματα, ὡς καὶ πρὸς διπλασίονα χρόνον ἀντέχειν, καὶ μόλις δι' ἓξ ἡμερῶν τροφῆς ἀναγκαίας μετέχειν προσεθισθῆναι. Αἵ γε

A Judæis, ut videtur, progenitorum virorum : sed id quoque judicio suo comprobat, quamvis etiam tum plurimas veterum Judæorum consuetudines observarent. Asseverat quoque verbis disertis, nihil se veritate ducere prius aut antiquius, neque quidquam ex se ipso rei ipsi addere constituisse. Quapropter scriptum id, canones et regulas, quæ etiam nunc in Ecclesia servantur, liquido continet. Inscriptio autem libri est, et titulus. *De vita contemplatrice*, sive *de supplicibus*. Eos autem qui vitam ejuscemodi amplexi essent, θεραπευτὰς (1), hoc est, cultores seu curatores vocat : vel quod ita tum appellarentur, nondum Christianorum nomine late diffuso : vel propter purum sincerumque Dei cultum : vel quod tanquam medici, exercerent, curarent, atque colerent eorum qui ad eos B venissent, animos, omni eos vitiorum perturbatione liberantes : vel aliam quamcunque ob causam : neque enim de eo contendere necessarium est. Hos a principio, cum Christiana philosophia initiarentur, dicit, rem familiarem facultatesque suas relinquere solitos esse : ac deinde nuntio omnibus vitæ hujus curis et sollicitudinibus remisso, extra muros in semotis aliquibus agris et hortis, aut etiam montibus versari atque vivere, dissimiliumque omnium consuetudinem tanquam perniciosam aversantes, vitam propheticam flagranti atque ferventi fide meditari atque æmulari. Non solum autem eo in loco, verum etiam alibi in orbe terrarum hoc genus fuisse scribit. Decebat quippe summi boni et Græciam et Barbariam participes C fieri, in Ægypto tamen et maxime circa Alexandriam institutum hoc frequentari. In unaquaque autem solitaria, inquit, mansione sacram domum reperias, quam σεμνεῖον (2), hoc est honestatis gravitatisque locum et monasterium vocant : in quo scilicet ab aliis sejuncti et solitarii, honestæ sanctæque vitæ mysteriis imbuuntur. Eo nihil infertur vel frumenti, vel potus, vel etiam alterius rei ad necessarium corporis usum pertinentis. **158** Sermones tantum et leges, dictaque prophetarum atque hymnos divinitus inspiratos ibi meditantur, atque etiam alia, quibus doctrina et pietas augescens, summum consequitur bonum. Intervallum porro temporis ab ipso diluculo ad vesperam usque, in exercitio eos continet. Sacris enim incumbentes Litteris, in patria sedulo desudant philosophia. Ac quasi fundamentum primum jacientes ipsam continentiam, reliquas ei superstruunt virtutes ; neque ante solis occasum alicui ex eis panem aut potum sumere licet. Virtutis enim studium luce dignum, ita ut par est : contra D

(1) Jesus Hebraico sermone curator dicitur, sive medicus et salvator : et ab hoc fortasse nomine Jessæi prius dicti sunt, quam Christianorum cognomen fideles obtinuerunt. Ab Antiochia namque, sicuti veritatis argumentum habet, discipuli et Ecclesia Dei universa Christiani dici cœperunt. Reperias ejus rei argumentum, si Philonis commentarios legeris in libro ejus quem *De Jessæis* inscripsit. Qui horum vitæ consuetudinem et laudes exponens, et monasteria quæ in regione circa Mariæ lacum habuere commemorans, non de aliis quam Christianis, primis, historiam texuit, locis eis peragratis. (Epiph. IX, *De Nazoræis*.)

(2) Σεμνεῖα non solum monachorum, sed hominum Christianorum omnium oratoria.

autem ad tenebras pertinere eas, quæ ad necessarium corporis usum summuntur, curas judicant. Sunt autem qui post tres aut plures dies demum cibi reminiscuntur, quibus videlicet major doctrinæ inest cupiditas. Nonnulli etiam ita lætantur, deliciisque affluunt circa sapientiæ epulas, plurimas suppeditantes doctrinas, ut dupplicatum etiam id tempus se abstineant, et sexto vix die de necessario alimento participare consueverint. Expositiones porro sacrorum oraculorum per allegorias arcanas occultasque sententias, et anagogas sive contemplatrices et mysticas intelligentias instituunt. Studium siquidem, et quasi lex philosophorum istorum animanti persimile est, cujus corpus nuda verba sint, anima autem abstrusus in illis et invisibilis sensus. Sunt quoque apud eos et mulieres solitariæ, θεράπευτίδες, hoc est cultrices dictæ, quæ sacram hanc vitam et institutum sectantur : quarum pleræque modesta et sobria senectute ornatæ, puritatem et virginitatem non necessitate, sed spontanea animi destinatione collunt ; nullamque corporis voluptatum curam aut rationem habentes, non mortalium, sed immortalium liberorum gignendorum cupiditatem obtinent, quales liberos sola ex seipsa Dei amans anima procreare potest. Verum enimvero cum duo sint hominum vitæ instituti genera : unius nimirum, ejusque inferioris conjugalis consuetudinis : alterius autem supermundanæ et angelicæ. Deo videlicet dilectæ virginitatis, ac solitariæ puriorisque conversationis : si quis legitimum ac impollutum sequatur matrimonium, longe ille quidem a reprehensione abest, sed pauciora ei contingunt charismata et dona. Sobrie enim pudiceque et is vivere dicitur, et trigecuplum virtutis fert fructum, difficulter certo quidem sexagecuplum. **159** Cui vero sincere angelicam vitam degere sit datum, etiam si ea aspera sit et ardua, facile tamen ei fuerit sexagecuplum, atque etiam centuplum ferre fructum, certo scilicet ad perfectionem et summum bonum collimanti. Scripta autem iis esse dicit veterum, qui auctores et duces professionis eorum exstitere, et multa monumenta ideæ et formæ ejus quæ allegoriis delectatur post se reliquerunt, virorum : iis illi quasi archetypis, primisque exemplaribus utentes, morem modumque eum imitantur. Ea porro monumenta divina apostolorum Evangelia, et Pauli Epistolas esse puto, interpretationem antiquarum Scripturarum rectam continentes. Non solum autem, inquit, contemplationi vacant, sed novos etiam hymnos, carmina, et laudes in Deum omni genere graviorum numerorum atque rhythmorum componunt. Videbitur fortasse cuipiam, Philonem non hæc de evangelicæ vitæ institutis dixisse, ut quæ aliis quoque accommodari queant : sed is certum indubitatumque esse sibi persuadeat, nostram illum depinxisse vivendi consuetudinem. Cum ad hodiernum usque diem non apud alios quam apud nostros homines regulas tales vivendique mores

A μὴν τῶν ἱερῶν ἐξηγήσεις λογίων ἐν ἀλληγορίαις αὐτοῖς δι' ὑπονοιῶν καὶ ἀναγωγαῖς ἐννοιῶν κατασκευάζονται. Ἡ γὰρ νομοθεσία τοῖς φιλοσόφοις τούτοις ζώῳ προσείκασται · καὶ σῶμα αὐτῷ ἡ ῥητὴ λέξις · ψυχὴ δέ ἐστιν ὁ ἐναποκείμενος ταύτῃ ἀόρατος νοῦς. Εἰσὶ δὲ παρ' ἐκείνοις καὶ γυναῖκες μονάστριαι καὶ θεραπευτίδες καλούμεναι, τὴν αὐτὴν ἱερὰν πολιτείαν καὶ κάταστασιν μετερχόμεναι · ὧν αἱ πλείους γήρᾳ κοσμοῦνται σώφρονι, καὶ παρθενίαν καὶ ἁγνείαν, οὐκ ἀνάγκῃ, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἑκουσίου ἀσκοῦσι, καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν ἀλογήσασαι, οὐ θνητῶν, ἀλλ' ἀθανάτων ἐκγόνων ὠρέχθησαν · ἃ μόνα τίκτειν ἀφ' ἑαυτῆς οἵα τέ ἐστιν ἡ θεοφιλὴς ψυχή. Καὶ τοίνυν δύο πολιτειῶν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων οὐσῶν, μιᾶς μὲν καὶ μετριωτέρας τῆς ἐν γάμῳ B διαγωγῆς, ἑτέρας δὲ τῆς ὑπερκοσμίου καὶ ἀγγελικῆς, τῆς θεοφιλοῦς δηλαδὴ παρθενίας · τῆς μοναδικῆς δηλαδὴ καὶ καθαρᾶς βιώσεως · εἴ τις τὸν ἔννομον καὶ ἀμίαντον ἕλοιτο γάμον, μέμψεως μὲν πόῤῥω, πλὴν ἡττόνων χαρισμάτων ἐπιτυχὴς γίνεται · σωφρόνως γὰρ καὶ οὗτος βιοῦν λέγεται, καὶ ἐν τριάκοντα τὸν τῆς ἀρετῆς καρποφορεῖ ἄσταχυν · μόλις γὰρ ἐν ἑξήκοντα · ᾧ δὲ μετιέναι ἀκραιφνῶς τὴν ἀγγελικὴν ζωὴν γένοιτο, εἰ καὶ τραχεῖά τις καὶ ἀνάντης, ῥᾴδιόν γε ἔσται καὶ ἐν ἑξήκοντα καρποφορῆσαι καὶ ἑκατόν, εὖ μάλα τῆς τελειότητος εὐστοχήσαντι. Συγγράμματα δὲ αὐτοῖς εἶναι παλαιῶν ἀνδρῶν λέγει, οἳ ἀρχηγοὶ τῆς αὐτῶν δόξης γενόμενοι, πολλὰ μνημεῖα τῆς παρ' αὐτοῖς ἀλληγορουμένης ἰδέας ἀπέλιπον · οἷς οἷά τισιν ἀρχετύποις χρώC μενοι, τὸν τρόπον μιμοῦνται. Οἶομαι δ' εἶναι τὰ θεῖα τῶν ἀποστόλων Εὐαγγέλια, καὶ τὰς Παύλου ἐπιστολὰς ἑρμηνείαν γραφῶν παλαιοτέρων ὡς εἰκὸς διηγούμενα. Οὐ μόνον δὲ θεωροῦσι, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ὕμνους νέους ποιοῦσιν, ἄσματα καὶ ᾠδὰς εἰς Θεὸν διὰ παντοίων μέτρων καὶ ῥυθμῶν σεμνοτέρων χαράσσοντες. Εἰ δέ τῳ δόξει μὴ τὸν Φίλωνα περὶ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείας ταῦτα διεξιέναι ἁρμόττειν δὲ καὶ ἄλλοις δύνασθαι · ἀλλά γε μὴν πειθέτω ἀναμφήριστον εἶναι, ὡς τὴν ἡμῶν διαγράφεται πολιτείαν · ὡς καὶ ἐς δεῦρο μὴ παρ' ἄλλοις ἀλλὰ παρ' ἡμῶν μόνοις τοὺσδε τοὺς κανόνας καὶ τοὺς τρόπους τῆς πολιτείας διατηρεῖσθαι, τάς τε ἐπὶ ταυτὸν συνόδους, καὶ τὰς ἰδίᾳ μὲν γυναικῶν, ἰδίᾳ δὲ ἀνδρῶν διατριβάς · καὶ τὰς ἐξ ἔθους ἀσκήD σεις ἔτι νῦν παρ' ἡμῖν μόνοις τελουμένας · ἃς καὶ μᾶλλον ἀσιτίας, καὶ δεήσεις, καὶ περὶ τὰ θεῖα λόγια σχολὴν ἐν ὁλονυκτίοις προσευχαῖς, κατὰ τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτὴν καὶ πρό γε αὐτῶν ἐκτελεῖν εἰώθαμεν. Ἐν οἷς προσιστορεῖ ὁ δηλωθεὶς συφὸς τούς τε λέγεσθαι εἰωθότας παρ' ἡμῶν ὕμνους · καὶ ὡς ἑνὸς μετὰ ῥυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύτια συνεξηχοῦσι · καὶ ὡς κατ' αὐτόν γ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ἐπὶ στιβάδων χαμευνοῦντες, οἴνου μὲν τὸ παράπαν, ὡς αὐτὸς αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπέγραψεν, οὐδὲ ἀπογεύονται · ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐναλίμων τινός · ὕδωρ δὲ μόνον ἔστιν αὐτοῖς ποτόν · καὶ προσέψημα μετ' ἄρτου ἅλες καὶ ὕσσωπον. Ἐπὶ τούτοις τὸν τρόπον

γράφει τῆς προστασίας, τῶν τὰς Ἐκκλησίας ἐγχειρισμένων· τάς τε ἄλλας διακονίας, καὶ τὰς ἐπὶ πᾶσιν ἀνωτάτω τῆς ἐπισκοπῆς προεδρίας. Ὅτι γε μὴν περὶ τῶν πρώτων κηρύκων τῆς εὐσεβείας, καὶ τῶν παρ' ἐκείνοις ἀρχῆθεν παραδεδομένων ἐθῶν, ὁ Φίλων ταῦτ' ἔγραφεν, εὔδηλον· εἴ τῳ μετ' ἀκριβοῦς ἐπιστασίας τὴν δηλωθεῖσαν ἱστορίαν τἀνδρὸς ἐπελθεῖν γένοιτο.

A conservari compertum sit: conventus scilicet in unum, et seorsim quidem mulierum, seorsim etiam virorum frequentatas conversationes, solitaque et stata exercitia, quæ etiam nunc nos soli, et maxime una cum inedia cibique abstinentia, cum precibus, et cum divinorum oraculorum meditatione, et pervigiliis et orationibus, salutiferæ Passionis feriis, atque etiam ante eas ferias celebrare consuevimus. Addit insuper Philo et illud: Solere apud nos ita cantari hymnos, ut cum unus certis conservatis numeris, rite atque decenter præeat, reliqui tacite illum audientes, hymnorum tandem extremas partes concinant. Præterea temporibus suis illos humi in stibadiis torisque stramineis jacere solitos, vinum prorsus, ut ipsius verbis utar, non gustasse, neque quidquam sanguinei attigisse referi. Potum quippe illis fuisse aquam tantum, cibum autem cum pane salem et hyssopum. Ad hæc morem quoque Ecclesiis præsidentium præsulum describit: atque in iis, cum cæterorum ministrorum munia, tum summæ omnium episcopalis dignitatis sublimitatem. Quod vero hæc Philo de primis pietatis præconibus et traditis ab eis antiquitus moribus scripserit, satis ei persuasum fuerit, qui diligenter et accurate, quam diximus, historiam ejus viri legere voluerit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φίλωνος· καὶ οἷος ἦν τὸν τρόπον.

Ὁ δὲ Φίλων πολύς ἐστι τῷ λόγῳ καὶ πλατὺς ῥέων ταῖς διανοίαις· μετέωρος δέ τις καὶ ὑψηλὸς ἐν ταῖς τῆς θείας Γραφῆς θεωρίαις, ποικίλην τινὰ καὶ πολύτροπον τῶν ἱερῶν Λόγων ποιούμενος τὴν ὑφήγησιν· καὶ δείκνυσι τοῦτο μὲν ἐν ταῖς εἰς τὴν Γένεσιν πραγματείαις αὐτοῦ, ἃς Ἱερῶν νόμων Ἀλληγορίας ἐπέγραψε τοῦτο δὲ καὶ ἐν οἷς διαστολὰς τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς ζητουμένων λύσεις τε καὶ ἀπορίας κεφαλαιωδώς εἰσάγει. Εἰσὶ δὲ αὐτῷ καὶ ἕτερα ἰδίως πεποιημένα σπουδάσματα. Τὰ Περὶ γεωργίας δύο· καὶ τὰ Περὶ μέθης τοσαῦτα· καὶ ἄλλα διαφόρων ἐπιγραφῶν ἠξιωμένα· οἷον, Ὁ Περὶ ὧν ὑψηλὰς ὁ νοῦς, εὔχεται καὶ καταρᾶται· ὅ τε Περὶ συγχύσεως τῶν διαλέκτων· καὶ ὁ Περὶ φυγῆς καὶ αἱρέσεως· ἔτι τε ὁ Περὶ φύσεως καὶ εὑρέσεως· καὶ ὁ Περὶ τῆς περὶ τὰ παιδεύματα συνόδου· καὶ ἄλλος αὐτῷ πεπόνηται, Τίς ὁ τῶν θείων ἐστὶ κληρονόμος, ἢ περὶ τῆς εἰς τὰ ἴσα καὶ ἐναντία τομῆς· καὶ ὁ Περὶ τῶν τριῶν ἀρετῶν· καὶ ἄλλος ὁ Τῶν μετονομαζομένων, καὶ ὧν ἕνεκα μετονομάζονται· ἐν ᾧ καὶ Περὶ Διαθηκῶν λέγει συντεταχέναι πρῶτον καὶ δεύτερον· καὶ Περὶ ἀποικίας δὲ αὐτῷ καὶ βίου σοφοῦ ἕτερος ἐσπουδάσθη λόγος· καὶ Περὶ γιγάντων ἄλλος· Περί τε τοῦ κατὰ Μωσέα θεοπέμπτους εἶναι τοὺς ὀνείρους πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος, πέμπτος. Καὶ τῶν μὲν εἰς τὴν Γένεσιν εἰς ἡμᾶς ἐλθόντων τοσαῦτα· εἰς δὲ τὴν Ἔξοδον ζητημάτων καὶ λύσεων πέντε ἔγνωμεν· καὶ τὸ Περὶ τῆς σκηνῆς· τὸ Περὶ τῶν δέκα λογίων· καὶ τὰ Περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν εἴδει νόμων εἰς τὰ συντείνοντα κεφάλαια τῶν δέκα λόγων, α', β', γ', δ'· καὶ τὸ Εἰς τὰς ἱερουργίας τῶν ζώων· καὶ τίνα εἴδη τῶν θυσιῶν. Καὶ Περὶ τῶν προκειμένων ἐν τῷ νόμῳ ἄθλων, καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ ἀρῶν. Εὕρηται δὲ αὐτοῦ καὶ μονόβιβλα· οἷος ὁ Περὶ Προνοίας, ὁ Κατὰ Ἰουδαίων, καὶ Ὁ πολιτικός· ἔτι δὲ Ὁ Ἀλέξανδρος, ἢ Περὶ τοῦ λόγον ἔχειν τὰ ἄλογα ζῶα. πρὸς τούτοις ὁ Περὶ τοῦ

B

160 CAPUT XVII.

De Philonis scriptis, et de moribus ejusdem.

Philo porro ipse et verbis est copiosus, et sententiis diffusus: exponendis autem per arcanam et mysticam interpretationem divinis Scripturis altus et sublimis, plurifariam sacrorum oraculorum texens enarrationem. Ostendit id partim in commentariis suis in Genesim, quibus titulum indidit, *Sacrarum legum allegoriæ*, partim in distinctionibus, ambiguitatibus, et solutionibus earum Scripturarum, quæ in quæstionem trahuntur, summatim et per capita relatis. Sunt præterea aliæ quoque ejus seorsim editæ lucubrationes. *De agricultura* duæ; *De ebrietate* totidem. Alia item varior-
C um titulorum scripta; quale est, *Quas res mens sobria per orationem vel precetur, vel deprecetur*; item *De linguarum confusione; De rebus expetendis et fugiendis; De natura et inventione; De congressu quærandæ eruditionis gratia.* Alius præterea liber, *Quis sit rerum divinarum hæres* vel de ea quæ fit in æqualia aut inæqualia sectione; item, *De tribus virtutibus*; item *De iis quorum mutantur nomina*, et quibus ex causis mutantur: in quo se quoque scripsisse *de Testamentis* primum et secundum librum testatur. Composuit etiam librum *De secessu et vita sapientis*; alium quoque *De gigantibus. De eo quod, ut est apud Mosem, somnia divinitus immittantur*, libros quinque. Atque hæc equidem sunt, quæ in Genesim ab eo scripta, ad nos pervenerunt. In Exodum vero quæstionum solutionumque quinque
D libros ejus esse cognovimus: unum *De tabernaculo*, unum *De Decalogo; De iis quæ sub specie legum lata ad Decalogum referuntur*, libros quatuor; *De sacrificiis animalium et quæ sint sacrificiorum genera*, librum unum. Item *De propositis in lege præmiis, honoribus scilicet et pœnis* Inveniuntur etiam singulares ejus libri: 161 ut *De Providentia, Contra Judæos, De republica; Alexander, sive De animantibus irrationalibus rationem habentibus*; item, *Servos esse malos omnes.* Et qui hunc consequitur,

Omnibus modis bonos liberos esse. Secundum hos, *De vita contemplatrice* (1), *seu de supplicibus est compositus :* unde ea translulimus, quæ de apostolis et primis Christianorum institutis et moribus supra diximus. Hebraicorum quoque nominum in lege et prophetis interpretationes ejus esse perhibentur. Itaque Philo iste, Ciao imperante, cum Roman venisset, libros de Caii amentia et vecordia composuit, quos per urbanitatem et ironiam *De virtutibus* inscripsit. Eos deinde Claudii temporibus cum in senatu ibidem recitasset, tanta fuerunt in admiratione, ut digni judicati sint, qui in Bibliothecam Palatinam referrentur.

A δοῦλον εἶναι πάντα φαῦλον· ᾧ ἑξῆς καὶ ὁ Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον. Μεθ' οὓς ὁ Περὶ βίου θεωρητικοῦ ἢ ἱκετῶν συντέτακται, ἐξ οὗ τά τε περὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν πολιτείας ἀρχῆθεν διεληλύθαμεν. Καὶ τῶν ἐν νόμῳ δὲ καὶ προφήταις Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων ἑρμηνεῖαι τοῦ αὐτοῦ εἶναι λέγονται. Οὗτος οὖν Γαΐου κρατοῦντος τῇ Ῥώμῃ ἐπιφοιτήσας, τὰ περὶ τῆς Γαΐου φρενοβλαβείας, ἃ μετὰ ἤθους καὶ εἰρωνείας Περὶ ἀρετῶν ἐπίγραψεν, ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων συγκλήτου κατὰ τοὺς χρόνους Κλαυδίου διῆλθε. Τοσοῦτον δὲ θαυμασθῆναι τοὺς λόγους αὐτῷ, ὡς καὶ τῆς παρ' ἐκείνοις βιβλιοθήκης ἀξιωθῆναι.

CAPUT XVIII.

De Josephi veritatis consectatoris libris, et quales ejus quoque mores fuerint.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ φιλαλήθους Ἰωσήπου· καὶ οἷος ἦν καὶ οὗτος.

B Eodem porro sæculo, paulo post et Josephus floruit (2), et ipse vir Judæus genere, et ex sacerdotibus ortus. Tantum autem disciplinarum doctrina excelluit, ut summam et patriæ et Græcæ linguæ peritiam sit consecutus. Multa is quoque volumina reliquit. *Machabæorum* certe libros ejus esse ferunt : potissimumque eum qui inscriptus est, *Animum rationemque esse, quæ summum in homine obtineant imperium. — Antiquitates Judaicas* viginti libris est complexus. Septem autem *De bello Judaico* Hieresolymorumque eversione composuit, quos fama fert, Titum Cæsarem manuum suarum subscriptione, publicari ubique, atque etiam in Romana bibliotheca reponi jussisse. Edidit etiam alios duos *De antiquitate* libros, in quibus Hebræos primos hominum omnium exstitisse, C scriptaque eorum cæteris vetustiora esse ait. Præterea *Contra Appionem grammaticum*, qui tum orationes adversus Judæos invectivas scripserat : et contra alios itidem, qui patria Judæorum gentis instituta et mores calumniari ausi fuerant, refutationes. In quarum refutationum oratione prima numerum testamentariorum seu canonicorum veteris, quod dicitur. Testamenti librorum iniens, qui apud Hebræos majorum traditione recepti sint, 163 et citra ambiguitatem atque controversiam omnem pro legitimis verisque habeantur, hisce verbis docet (3). « Non multa voluminum nobis sunt millia, dissonantium inter se atque pugnantium, sed viginti tantum et duo libri, acta temporum omnium complectentes, qui quidem justis D de causis divino afflatu scripti esse creduntur. Horum quinque sunt Mosis, legesque ipsas atque humani generis propagationem atque successionem ad illius obitum usque continent, quod tempus non ita multum a ter mille annis abest. Deinceps

Κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους μικρὸν ὕστερον καὶ Ἰώσηπος ἐγνωρίζετο, ἀνὴρ καὶ οὗτος Ἑβραῖος μὲν γένος, καὶ ἐξ ἱερέων ὤν, τοσοῦτον δὲ διαπρέψας ἐν τοῖς μαθήμασιν, ὡς καὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν καὶ πάτριον εἰς ἄκρον ἀσκῆσαι. Καὶ πολλὰ μὲν καὶ οὗτος συγγράμματα καταλέλοιπεν· οὗ φασι καὶ τὰ Μακκαβαϊκὰ συγγράμματα εἶναι, καὶ μάλιστα τὸν Περὶ τοῦ αὐτοκράτορος λογισμοῦ. Ἐν εἴκοσι μὲν οὖν λόγοις τὰ τῆς Ἀρχαιολογίας ἅπαντα διεξέρχεται. Ἑπτὰ δὲ αὐτῷ Εἰς τὴν Ἱεροσολύμων συντάττονται ἅλωσιν· οὓς λόγος ἔχει καὶ τὸν Καίσαρα Τίτον ἰδίαις γεγραφότα χερσὶ, δημοσιεύεσθαι πανταχοῦ προστάξαι, καὶ τῇ ἐν Ῥώμῃ τῶν βιβλίων ἀναθέσει καταλεγῆναι. Συντάττονται δὲ αὐτῷ καὶ ἕτεροι δύο λόγοι Περὶ ἀρχαιότητος, ἐν οἷς Ἑβραίους πρώτους εἶναι πάντων φησὶ, καὶ τὰς παρ' αὐτοῖς ἀρχαιοτέρας γραφάς. Ἔτι δὲ καὶ ἀντιρρήσεις Πρὸς Ἀπίωνα τὸν γραμματικὸν κατὰ Ἰουδαίων τηνικάδε συντάξαντα λόγους πεποίηται, καὶ πρὸς ἄλλους, οἳ διαβάλλειν τὰ πάτρια τοῦ Ἰουδαίων ἐπεχείρησαν ἔθνους. Τούτων δ' ἐν τῷ προτέρῳ λόγῳ τὸν ἀριθμὸν τῆς παλαιᾶς τῶν ἐνδιαθήκων γραφῶν τίθησί τινα τὰ παρ' Ἑβραίοις ἀνανταίρητα, ὡς ἂν ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως αὐτοῖς ῥήμασι διὰ τούτων διδάσκων. Λέγει οὖν, ὡς « Οὐ μυριάδες βιβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων· δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία· οἷς τὰ τοῦ παντὸς ἔχοντα χρόνον τὴν ἀναγραφὴν τὰ δικαίως θεῖα πεπιστευμένα. Καὶ τούτων πέντε μὲν ἔστι τὰ Μωϋσέως· ἃ τούς τε νόμους περιέχει, καὶ τὴν τῆς ἀνθρωπογονίας παράδοσιν μέχρι τῆς αὐτοῦ τελευτῆς. Οὗτος ὁ χρόνος ἀπολείπει τρισχιλίων ὀλίγῳ ἐτῶν. Ἀπὸ δὲ τῆς Μωσέως τελευτῆς μέχρι τῆς Ἀρταξέρξου, τοῦ μετὰ Ξέρξην Περσῶν βασιλέως οἱ μετὰ Μωϋσῆν προφῆται τὰ κατ' αὐτοὺς πραχθέντα συνέγραψαν ἐν τρισὶ καὶ δέκα βιβλίοις. Αἱ δὲ λοιπαὶ τέσσαρες ὕμνους εἰς

(1) Suidas, Philonis recensens lucubrationes, nuic libro titulum dat, Περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν Χριστιανῶν.

(2) Vespasianus, Jotapata oppido subacto, Josephum cepit : eum Romam ad Neronem mittere statuit. At ille imperium Rom. ipsi Vespasiano et Tito deberi post Neronem divinans, eis persuasit ut captivum se in castris secum retinerent. Apud quos deinde Romæ in magno fuit honore ; statua etiam ei, propter historici styli nitorem, ibi publicitus est posita. (Suid.)

(3) Josephus, *De canonicis Veteris Testamenti libris.*

τὸν Θεὸν, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑποθήκας τοῦ βίου περιέχουσιν, Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γέγραπται μὲν ἕκαστα · πίστεως δὲ οὐχ ὁμοίας ἠξίωται τοῖς πρὸ αὐτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν. Δῆλον δ' ἐστὶ πῶς ἡμεῖς ἔργῳ πρόσιμεν τοῖς ἰδίοις γράμμασι · τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὔτε ἀφελεῖν ἀπ' αὐτῶν οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκε. Πᾶσι δὲ σύμφυτόν ἐστιν ἐκ πρώτης γενέσεως Ἰουδαίοις τὸ νομίζειν αὐτὰ θεῖα δόγματα, καὶ τούτοις ἐπιμένειν, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν, εἰ δέοι, θνήσκειν ἡδέως. » Πρὸς δὲ τῷ τέλει τῆς κ' ἀρχαιολογίας ἐμφαίνει ἐν τέσσαρσι συγγράψαι βιβλίοις Περὶ Θεοῦ, ὅσαι πάτριαι δόξαι, καὶ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν νόμων · διὰ τί κατ' αὐτοὺς τὰ μὲν ἔξεστι πράττειν, τὰ δὲ κεκώλυται. Καὶ ἄλλα δὲ αὐτῷ σπουδασθῆναι ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς αὐτοῦ καταλέγει συγγράμμασιν. Ἐν δὲ ᾧ τῆς Ἀρχαιολόγίας τέλει διαβάλλων Ἰοῦστον Τιβεριέα τινὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς αὐτῷ καιροὺς μὴ ἀληθῆ γεγραφότα, σὺν πολλαῖς καὶ ἄλλαις ἃς ἐπάγει τούτῳ εὐθύνας καὶ αὐταῖς λέξεσι ταῦτα φησιν · « Οὐ μὴν ἐγὼ σοι τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς ἐμαυτοῦ γραφῆς ἔδεισα · ἀλλ' αὐτοῖς ἐπέδωκα τοῖς αὐτοκράτορσι τὰ βιβλία, μονονοὺ τῶν ἔργων ἤδη βλεπομένων. Συνήδειν γὰρ ἐμαυτῷ τετηρηκότι τὴν τῆς ἀληθείας παράδοσιν · ἐφ' ᾗ μαρτυρίας τεύξεσθαι προσδοκήσας, οὐ διήμαρτον. Καὶ ἄλλοις δὲ πολλοῖς ἐπέδωκα τὴν ἱστορίαν, ὧν ἔνιοι καὶ παρατετυχήκεσαν τῷ πολέμῳ, καθάπερ βασιλεὺς Ἀγρίππας, καὶ τινες αὐτοῦ τῶν συγγενῶν. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοκράτωρ Τῖτος οὕτως ἐκ μόνων αὐτῶν ἐβουλέθη τὴν γνῶσιν τοῖς ἀνθρώποις παραδοῦναι τῶν πράξεων, ὥστε χαράξας τῇ αὐτοῦ χειρὶ τὰ βιβλία, δημοσιεύεσθαι προσέταξεν · ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀγρίππας ξ' καὶ β' ἔγραψεν ἐπιστολὰς, τῇ τῆς ἀληθείας παραδόσει μαρτυρῶν. » Ἀφ' ὧν καὶ δύο παρατίθησι. Τοσοῦτον δὲ τῷ συγγραφικῷ χαρακτῆρι ἀνθεῖ, τὸν Θουκυδίδην μιμούμενος, ὡς μηδένα τὸ ἐξ ἐκείνου ἐᾶσαι τὸ πρωτεῖον κληρώσασθαι, ταῖς καιναῖς ἀεὶ χαίρων τῶν ὑποθέσεων, καὶ μετ' εὐκολίας πάσης · μὴ τοῦ τῆς τέχνης τόνου χαλῶν, ἡπίως μάλα καὶ ἱλαρῶς διέρχεται, ὑπερφυῶς ἐκφράζων, κἀν τῷ δημηγορεῖν ἀβρυνόμενος. Ὁ μὲν οὖν Φίλων τῇ φιλοσοφίᾳ φαίνεττι τὸ πλέον ἐσχολακώς · Ἰώσηπος δὲ τῶν τῆς ῥητορείας ὀργίων ἔοικε πλεῖον μετεσχηκέναι · κἀκεῖνος μὲν πρὸς Πλάτωνα ἀφορᾷν, οὗτος δὲ πρὸς τὸν Θουκυδίδην. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ Φίλωνα καὶ Ἰώσηπον ἐν τούτοις. Ἡμεῖς δὲ πάλιν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἀποστολικῶν ἐπανέλθωμεν πράξεων, ἐν ἐπιτόμῳ αὐτὰς διεξιόμενοι.

A vero (1) a Mosis morte usque ad Artaxerxis, qui apud Persas Xerxi successit, regnum, qui post Mosen fuerunt, prophetæ, temporibus eis gestas, sunt persecuti libris tredecim. Qui vero sunt reliqui quatuor, hymnos et laudes in Deum compositas, et præcepta hominum vitæ habent. Ab Artaxerxe autem ad nostram usque ætatem perscriptæ quidem sunt res universæ : sed non eam libri tales, quam illorum qui eos præcesserunt apud nos meruerunt fidem : propterea quod non tam certa atque explorata prophetarum posteriorum sit successio. Satis porro res ipsa declarat, qua religione nos libros nostros adire atque versare soleamus. Cum enim tot jam sæcula præterierint, nemo unquam inventus est, qui vel addere quidquam, vedetrahere, vel mutare denique in sacrosanctis oraculis ausus fuerit. Omnibus quippe, ab ipso ortu, Judæis igenitum est, divinitus proditam eam esse doctrinam credere, in eaque constanter perseverare, atque adeo, si opus sit, pro ea etiam non gravate ipsam adire et perferre mortem. » Ad finem autem vicesimi *Antiquitatum* libri indicat, quatuor se composuisse libros *De Deo*, quæ Judæorum de eo sint patriæ opiniones de substantia ejus, et de legibus. Qua propter apud eos quædam permissum sit facere, quædam vero sint prohibita. Alia insuper a se edita esse idem ipse in operibus suis asseverat. Verum in fine *Antiquitatum*, in Justum quemdam ex Tiberiade, qui de eisdem, quibus ipse temporibus et rebus, minus vera scripsit, stylo invehens, cum alia permulta ei vitio dat, tum hisce utitur verbis : « Non equidem, inquit, itidem atque tu, scriptis meis timui. Sed imperatoribus ipsis libros meos obtuli, cum res ipsæ gestæ propemodum adhuc cernerentur. Conscius enim ipse sum mihi, me veritatis consectandæ præcepta conservasse. Cujus cum me testimonium consecuturum sperarem, non me fefellit opinio. Cum multis namque aliis historiam meam legendam exhibui, ex quibus nonnulli in bellum ipsum etiam inciderunt, quemadmodum Agrippa rex (2), **163** et quidam cognati ejus : tum imperator Titus, adeo per scriptorum meorum monumenta tantummodo rerum gestarum cognitionem in homines vulgari voluit, ut manus suæ adnotatione historiam consignatam publicari præceperit. Rex præterea Agrippa sexaginta et duas scripsit epistolas, quibus fidei atque veritatis Historiæ meæ perhibet testimonium. » Ex quibus duas quoque apponit. Tantopere autem historico, rebus quoque ad imitationem Thucydidis scribendis, stylo enitet, ut neminem in ea laude primas ferre patiatur. Siquidem novis subinde gaudens argumentis, cum facilitate multa, nihil de artis vigore remittens, suavis admodum et lætus incedit : et cum mirifica ejus est elocutio, tum in concionibus gloriam et laudem meruit singularem. Philo certe quidem philosophiæ plurimum operæ navasse, at Josephus oratorum sacra magis coluisse videtur. Et ille ad

(1) Euseb. lib. III, cap. 10. Theodorus Bibliander a mundo condito ad Mosæ obitum, numerat annos 2438.

(2) Hic Agrippa usque ad Hierosolymorum excidium duravit, Herodis Agrippæ (de quo Luc. III Act. circa finem scribit) filius.

Platonem, hic ad Thucydidem respexit. Sed de Philone et Josepho satis. Ad ordinem enim et contextum actorum apostolicorum redire nos convenit, ut per compendium summatim ea percurramus.

CAPUT XIX.

Ut Paulus gentes ad professionem fidei Christianæ perduxerit : et de quæstione mota de lege Mosaica a gentibus servanda : et quid Hierosolymis congregati apostoli de ea per Epistolam decreverint.

Posteaquam Paulus et Barnabas ministerium fratrum complevere, et Hierosolyma revertere, a Spiritu sancto ambo designantur atque deliguntur, ad quod vocati fuerant opus. Ac per Seleuciam in insulam Cyprum, ipsamque Salaminem veniunt, Judæis divini Verbi Evangelium annuntiantes : Joanne, cui et Marci nomen fuit, eis inserviente : qui deinde a Perga reversus est Hierosolyma. Paphi autem Elymas magus, qui idem Barjesus est, increpatione acriore Pauli, oculos ad cæcitatem usque perstringitur. Et proconsul Sergius concionibus Pauli credit. Inde porro **164** Antiochiam Pisidiæ pervenit, et in synagoga salutiferum verbum prædicat. Et jam ex gentibus ad fidei professionem accedunt non pauci. Opportuno autem tempore oblato, Paulus rursum concionatur. Ad quem cum infinita confluueret turba, æmulatione maligna Judæi accenduntur, et Paulo adversantes resistunt. Ille vero ardoris et zeli melioris plenus, aversari quidem ipsos, et se ad gentes convertere dicit. Itaque ingens coorta est lætitia, quæ ita recipiebantur, gentium. Judæi autem techna quadam multitudinem eorum qui honores gerebant, primariorum virorum concitant, lapidibusque apostolos petere atque persequi persuadent. Quare apostoli inde Iconium, deinde Lystram, et Antiochiam, Pisidiam et Pamphyliam : et ex Perga deinceps Antiochiam maximam perveniunt, atque ibi fratribus gentium fidem exponunt Postmodum cum ex Judæa quidam venissent, qui ex præscripto legis Mosaicæ, eos qui ex gentibus ad fidei professionem accederent, primum circumcidi, atque ita demum in Christum credere, totamque Mosis legem servare debere, contenderent; Barnabas et Paulus Hierosolymam petunt, quæstionem eam ad majorum gentium apostolos relaturi. Atque ibi in conventu multorum Petrus legis jugum deprecatur : et Jacobus concionans edicit, non esse facessendam molestiam eis qui ex gentibus fidem susciperent : sed per epistolam illis significandum, ut se a contaminatione eorum quæ idolis essent sacrificata, a fornicatione, et a suffocatis abstineant. Ita cum Paulo et Barnaba Judas, qui etiam Barsabas dictus est, et Silas, ad fratres Antiochenos legantur : eisdemque, quæ apostoli Hierosolymis decrevissent, per epistolam insinuant. Neque ita multo post Antiochia illi rursum discedunt. Porro Paulus et Barnabas offensa et exacerbatione intercedente sejunguntur; et Barnabas quidem Marco assumpto in Cyprum trajicit, Paulus autem Sila sibi adjuncto Syriam

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ὅπως ὁ Παῦλος τὰ ἔθνη τῇ κατὰ Χριστὸν προσηγάγετο πίστει· καὶ περὶ τῆς γενομένης ζητήσεως περὶ τοῦ τηρεῖν τοὺς ἐξ ἐθνῶν καὶ τὸν νόμον Μωσέως· καὶ οἷα οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι περὶ τούτου ἐπέστειλαν.

Μετὰ τὸ πληρῶσαι Παῦλον καὶ Βαρνάβαν τὴν διακονίαν τῶν ἀδελφῶν, ὑποστρέψαι τε εἰς Ἱεροσόλυμα, ἅμφω ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀφορίζονται εἰς τὸ ἔργον ὃ προεκλήθησαν· καὶ διὰ Σελευκείας τῆς νήσῳ Κύπρῳ προσβάλλουσι, καὶ αὐτῇ Σαλαμῖνι, Ἰουδαίοις τὸν θεῖον λόγον εὐαγγελιζόμενοι, Ἰωάννου τοῦ καὶ Μάρκου ὑπηρετοῦντος αὐτοῖς· κἂν ἐς ὕστερον ἀπὸ Πέργης ἀνέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἐν δὲ τῇ Πάφῳ Ἐλύμας ὁ μάγος· οὗτος γὰρ ὁ Βαριησοῦς, ἐπιτιμήσει Παύλου, τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν σβέννυται· Ὁ δὲ ἀνθύπατος Σέργος τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου κηρυττομένοις πιστεύει. Ἐντεῦθεν εἰς τὴν τῆς Πισιδίας παραγίνεται Ἀντιόχειαν, καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ τὸν σωτήριον λόγον δημηγορεῖ. Καὶ τῶν ἐθνῶν προσίασιν οὐκ ἀλίγοι. καὶ καιροῦ γενομένου, Παῦλος αὖθις ἐδημηγόρει, Ἀπείρου δὲ στίφους συρρέοντος, ζήλῳ Ἰουδαῖοι ἐκκαίονται, καὶ ἀντικαθίσταντο Παύλῳ. Ὁ δὲ ζήλου πλησθεὶς, ἀπεστράφθαι μὲν αὐτοὺς, πρὸς δὲ τὰ ἔθνη ἐπιστρέφειν ἔλεγε. Καὶ χαρὰ μὲν ἦν τῶν ἐθνῶν οὕτω προσιεμένων. Ἐκεῖνοι δὲ τεχνησάμενοι τὰ πλήθη τῶν ἐν ὑπεροχαῖς ἀνασοβήσαντες, διώκειν λίθοις τοὺς ἀποστόλους ἔπεισαν. Καὶ οἱ μὲν ἐκεῖθεν εἰς Ἰκόνιον ἦκον, καὶ Λύστραν, καὶ Ἀντιόχειαν, Πισιδίαν καὶ Παμφυλίαν· καὶ ἐκ Πέργης εἰς Ἀντιόχειαν τὴν μεγίστην ἦκον, καὶ τοῖς ἐκεῖσε τὴν τῶν ἐθνῶν πίστιν ἀνήγγειλαν. Μετέπειτα δὲ τινῶν ἐξ Ἰουδαίας ἡκόντων, καὶ κατὰ τὸν νόμον Μωσέως περιτέμνεσθαι πρῶτον διατεινομένων τοὺς ἐξ ἐθνῶν προσιόντας, καὶ οὕτω πιστεύειν εἰς Χριστὸν, τηρεῖν τε καὶ ὅλον τὸν νόμον Μωσέως· Βαρνάβας καὶ Παῦλος περὶ τῆς τοιαύτης ξητήσεως ἀνέβησαν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ Πέτρου μὲν, συνελεύσεως πολλῶν γενομένης, παρητεῖτο τὸν τοῦ νόμου ζυγόν· Ἰάκωβος δὲ δημηγορῶν, μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύουσι παρηγγύα· ἐπιστεῖλαί γε μὴν αὐτοῖς ἀπέχεσθαι τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ. Σύναμά τε Παύλῳ καὶ Βαρνάβᾳ Ἰούδας, ὁ καὶ Βαρσαβᾶς καὶ Σίλας, τοῖς εἰς Ἀντιόχειαν ἀδελφοῖς ἀνεπέμποντο· καὶ τὰ δεδογμένα τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀποστόλοις δι' ἐπιστολῆς ἔλεγον. Καὶ μετ' ὀλίγον αὖθις ἀπέστρεφον. Διίσταται δὲ παροξυσμοῦ γενομένου Παῦλος Βαρνάβᾳ. Καὶ ὁ μὲν τὸν Μάρκον παρλαβὼν, εἰς Κύπρον ἀπέπλεε· Παύλῳ δὲ Σίλας ἐπιλεγείς, εἵπετο εἰς Κυρίαν· Λύστραν δὲ καὶ Λέρβην διιὼν, καὶ τὸν Τιμόθεον προσλαμβάνεται, υἱὸν Ἕλληνος μὲν, Ἰουδαίας δὲ πιστῆς ὄντα παῖδα· ὃν καὶ διὰ τοὺς Ἰουδαίους οἰκονομίᾳ χρώμενος περιέτεμεν ὁ τῆς περιτομῆς ἀναιρέτης. Πάντες γὰρ οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ ᾔδεισαν πατρὸς ὄντα Ἕλληνος. Διερχόμενοι δὲ τὰς ῥόλεις, τὰ ἀποστολικὰ ὑπέσκειρον δόγματα.

Φρυγίᾳ γοῦν καὶ Γαλατίᾳ κηρύξαντες, καὶ τὴν Μυσίαν δὲ εἶσω τῶν λόγων θέμενοι, κατὰ τὴν τῶν Βιθυνῶν ἐπαρχίαν πρὸς βουλῆς ἦν ἐκείνοις πορεύεσθαι· οὐκ εἴκασε μὴν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὴν ἐκεῖσε δὴ στέλλεσθαι. Εἰς Τρωάδα οὖν γενομένοις, ὀνείρῳ Παύλου πεισθέντες, εἰς Μακεδονίαν διέβαινον. Καὶ δὴ ἀποβάντες τῆς νεὼς, διὰ Σαμοθρᾴκης καὶ τῆς Νεαπόλεως εἰς τὴν πρώτην τῶν Μακεδόνων ἥκουσι πόλιν· ἡ τῶν Φιλίππων αὕτη κολώνεια. Ἐκεῖθεν δὲ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ τὴν ὅμορον ταύτῃ Βέρροιαν ἐχώρουν· ἔπειτα εἰς Ἀθήνας· καὶ καθεξῆς τὴν ἑσπέραν τῷ Εὐαγγελίῳ διήεσαν. Ἡ μέντοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἐπιστολὴ, ἣν τοῖς ἐν Ἀντιοχείᾳ, Συρίᾳ τε καὶ Κιλικίᾳ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσασιν ἔστελλον διὰ Σίλα, οὕτως ἐπὶ λέξεως εἶχεν· « Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐλθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς, λέγοντες, ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστειλάμεθα· Πέδοξε τῷ ἁγίῳ νεύματι καὶ ἡμῖν ὁμοθυμαδὸν γενομένοις μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων· ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ. Ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὖ πράξετε. Ἔῤῥωσθε. Ἀπεστάλκαμεν δὲ Ἰούδαν καὶ Σίλαν ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς σὺν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ὡς ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς, ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὥστε παρακαλέσαι ὑμᾶς ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. »

A petit : Lystramque et Derben peragrans, Timotheum quoque suscipit, Græci quidem patris, fidelis autem Judææ matris filium. Quem sane propter Judæos, consilium pro tempore capiens, et illorum se ingeniis accommodans, cum ipse circumcisionem abrogaret, nihilominus tamen circumcidit. Omnes namque ex Judæis fideles patrem ejus Græcum hominem esse sciebant. Itaque illi civitate passim adeunt, et apostolica decreta promulgant. In Phrygia autem et Galatia, atque etiam in Mysia, cum verbum prædicassent, in animo habent provinciam quoque Bithyniam adire : **165** sed quo minus id faciant, Spiritus eis obsistit. Cæterum Troade cum essent, in somnis Paulo admonito, Macedoniam inde petunt. Et B navi egressi, per Samothracem et Neapolim, et in primam Macedonicæ oræ civitatem Philipporum coloniam perveniunt. Inde porro Thessalonicam, et finitimam ei Berrhœam, mox quoque Athenas adeunt : ac deinceps occidentem versus, Evangelium annuntiantes proficiscuntur. Enimvero epistola illa quæ Hierosolymis ad eos qui Antiochiæ in Syria et Cilicia, locisque aliis omnibus ad fidem se ex gentibus contulissent, per Silam missa est, in hæc verba est concepta : « Quandoquidem audivimus, quod quidam venientes vos turbarint, dicentes : Oportere vos circumcidi, legemque servare, quibus id non mandavimus : visum est Spiritui sancto et nobis unanimiter congregatis, nihil vobis ultra imponere oneris, præterquam hæc necessaria, ut vos abstineatis ab immolatitiis, simulacrorum, et sanguine, et fornicatione, et suffocato. A quibus vos custodientes, bene agetis. Valete. Misimus autem Judam et Silam, primarios ex fratribus viros, cum Barnaba et Paulo, dilectis nobis fratribus, hominibus qui animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi tradiderunt, ut verbis hisce vos consolarentur [28]. »

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τῶν εἰς Μακεδονίαν πραχθέντων τῷ ἱεροκήρυκι Παύλῳ· καὶ περὶ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Ἐν Φιλίπποις δ' οὖσιν, ἡ ἐκ Θυατείρων πορφυρόπωλις τῷ θείῳ λουτρῷ πρόσεισι· καὶ τὸ ἐν παιδίσκῃ πνεῦμα τοῦ Πύθωνος προσταγῇ Παύλου ἐλαύνεται. Κἄντεῦθεν τοῖς κυρίοις ἐκείνης τῆς ἐλπίδος τῆς ἐκεῖθεν προσόδου περιαιρεθείσης, δεσμὰ τοὺς ἀποστόλους εἶχε μετὰ πληγάς· καὶ ποδοκάκαις σφοδρῶς ἐπιέζοντο. Ἀλλ' ἐν μέσαις νυξὶν εὐχὴ καὶ ἀκρόασις τῶν συνδεσμωτῶν. Καὶ σείει μὲν τὴν γῆν ὁ Θεός· αἱ δὲ θύραι καὶ ὅσα κλεῖθρα καὶ δεσμὰ ἀνίεντο. Ὁ δὲ φύλαξ, μικροῦ ἂν αὐτόχειρ ἐγένετο ὅλας τὰς θύρας ἀνεῳγμένας ἰδὼν, εἰ μὴ Παῦλος φωνῇ τοῦτον ἀνέστελλεν, ἅπαντας ἔνδον εἶναι εἰπών. Καὶ φωτὸς διαρπάσας εἰσῄει, καὶ τί δέοι πράττειν ἠρώτα. Καὶ οἱ μὲν τὸν λόγον κατήγγελλον· ὁ δὲ τὰς πληγὰς ἐθεράπευε, καὶ χλιαρῷ ἀπένιψεν ὕδατι. Οἱ δὲ τὸ θεῖον ἐχορήγουν τούτῳ λουτρόν· καὶ ἔχαιρε σὺν πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ Χριστῷ προσιών. Ἅμα δ' ἕῳ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς εἱρκτῆς ἀνίεντο· καὶ δι' Ἀμφιπόλεως καὶ Ἀπολλωνίας τῇ Θεσσαλονίκῃ προσ-

CAPUT XX.

De sacrosacri præconis Pauli in Macedonia rebus gestis : et de Dionysio Areopagita, librisque ejusdem.

Porro cum Philippis essent, purpuræ venditrix e civitate Thyatirorum femina ad divinum accedit lavacrum. Et spiritus Pythonis jussu Pauli ex puella profugit. Cujus dominis, cum spes quæstus ejus, quem ex ea capiebant, esset præcisa, illicet plagæ et vincula apostolos arripiunt, et pedes eorum admodum constringunt. Sed enim intempesta nocte preces ab eis fiunt, quas in eodem carcere vincti erant, exaudiunt. Ac Deus quidem terram movet et concutit : fores autem, claustra, et vincula omnia solvuntur. Custos porro carceris D fores omnes apertas conspiciens, ipse sibi attulisset manus, nisi cum voce sua Paulus **166** cohibuisset, omnes adhuc intus esse dicens. Ita custos, lucerna arrepta, carcerem ingreditur, et quid sibi faciendum sit, rogat. Tum illi ei Verbum deprædicant, et ipse recentes eorum vibices subcalida lavat aqua : pro qua ab illis divinum sumit lavacrum. Itaque is cum suis omnibus lætus

[28] Act. xv, 24 seqq.

Christo sese dicat. Deinde illi bene mane magistratus primariorumque virorum jussu carcere emissi, per Amphipolim et Apolloniam, Thessalonicam perveniunt. Ibi Judæi in fideles tumultum in urbe movent, et Jasoni, qui eos benigne hospitio exceperat, negotium facessunt. Nec minus et Berrhœæ similia eis accidunt. Sed Paulus a fratribus ad mare deductus, Athenas venit. Eam urbem simulacrorum cultui deditam cernens, sermones et cum eis qui ex synagoga erant Judæis et cum philosophis Epicureis simul et Stoicis confert. A quibus tanquam nugigerulus, inaniumque verborum sator, et peregrinorum deorum annuntiator, conviciis graviter exagitatur : et comprehensus, in supremum ibi judicium, Arcopagum, seu Martis collem nominant, producitur, atque ad judicum subsellia sistitur. Novem ii erant, sapientia, virtute, genere et opibus omnibus aliis præstantiores habiti, et ad judicium munus obeundum, prout quisque eorum visus et optimus, ad tribunal lecti. In medio horum consistens, superstitionem eorum, ac templi illius, quod apud eos Ignoto Deo consecratum erat, annuntiat : seque ejus apostolum et legatum esse asserit, quem et Dominum et creatorem cœli et terræ, quod scilicet per eum consistant omnia, ipseque nullius rei indigens, et nulli omnium materiæ similis sit, laudat. Illi insuper addens, nulla eum alia re quam piis bonorum operibus et veritatis cognitione coli : et peccata quidem, per ignorantiam huc usque a nobis commissa, eum dissimulare atque remittere ; de cætero autem resipiscendum, et verbis fidei credendum esse. Ac judicandi quoque cum potestatem propterea recepisse dicit, ipsum scilicet Jesum Christum, qui divinis prorsus factis et operibus Deus perfectus, et idem perfectus (citra tamen peccatum) homo declaratus, pro omnibus crucifixus sit, et a mortuis resurrexerit, omnibusque spectantibus ad suum in cœlum redierit patrem, rerum nimirum universarum Deum. Quibusdam itaque, quod resurrectionem ab eo audierent, res tota ludibrium et fabula videbatur ; quidam autem verbis ejus credentes, eum sectabantur. In quibus et Dionysius Areopagita ille fuit, unus ex sapientibus illis et delectis viris. **167** Tanta autem fuit in Christum fides, ut non modo dignus divino lavacro esset, sed etiam ipsius Pauli manibus Atheniensium designaretur episcopus, mirificis prorsus atque divinis charismatibus et donis pollens. Vixit is etiam familiarius cum divino viro Hierotheo, quorum utrique res summas Paulus, ut eis in tertium usque cœlum et paradisum ipsum raptus, initiatus fuerat, de theologia, Deique Verbi ratione scilicet, necnon cœlesti hierarchia, rerumque omnium absolutissima dispositione atque ordinatione, communicans tradidit : quas res Dionysius postea etiam in scripta retulit. Qui porro, verbo pietatis verique cultus magnifice prædicando, magna usus est libertate, multosque annos in partibus occiden-

A ἔδαλον. Οἱ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀπειθεῖς τὴν πόλιν ἐτάραττον · καὶ Ἰάσωνι, ὃς αὐτοὺς ὑποδέδεκτο, πράγματα προσῆγον. Τὰ ἴσα δὲ καὶ ἐν Βερροίᾳ τούτοις ὑπῆντα. Ἀλλὰ Παῦλος διὰ τῶν ἀδελφῶν εἰς τὴν θάλασσαν ἤγετο, καὶ ἄχρις Ἀθηνῶν ἐπορεύετο. Εἰδώλοις δὲ σφόδρα τὴν πόλιν ὁρῶν προσανέχουσαν, τοῖς τε ἐκ τῆς συναγωγῆς διωμιλεῖτο, καὶ σοῖς ἐκεῖσε φιλοσόφοις, τοῖς τε ἀπὸ τοῦ Ἐπικούρου καὶ τῆς Στοᾶς. Οἷς δὴ καὶ ὡς σπερμολόγος καὶ ξένων δαιμονίων καταγγελεὺς περιύβριστο · καὶ δῆτα εἴσω χειρῶν θέμενοι, ἐπὶ τὸ παρ' αὐτοῖς μέγιστον δικαστήριον ἄγουσιν, ᾧ Ἄρειος πάγος ὄνομα · καὶ τῷ συνεδρίῳ τῶν δικαστῶν παραστήσαντες, ἐννέα δὲ ἦσαν οὗτοι, σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ καὶ γένει καὶ πλούτῳ τῶν ἄλλων πάντων ὑπερφέρειν δοκοῦντες, ἐπὶ τῶν

B δικαστικῶν ὁρόνων ἀριστίνδην ἐξειλεγμένοι προὐκάθηντο. Ὧν ἐν μέσῳ γενόμενος, τὴν δεισιδαιμονίαν ἐκείνων ἤγγελλε καὶ τοῦ παρ' ἐκείνοις νεὼ ὃς ἀγνώστῳ Θεῷ ἀνέκειτο, τούτου εἶναι ἀπόστολον ἔπειθεν · ὃν καὶ κύριον ἔλεγε καὶ κτίστην γῆς τε καὶ οὐρανοῦ, δι' οὗ τὸ πᾶν · καὶ ἀνενδεῆ τοῦτον καὶ ἀνόμοιον εἶναι πάσῃ ὕλῃ προὐτίθει. Ἀλλ' οὐδέ τινι ἄλλῳ θεραπεύεται ἢ τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἔργοις καὶ τῇ ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας · καὶ τὰ μέχρι τοῦδε ἀγνοήματα δι' ἡμῶν παρορᾷν λέγει · τοῦ λοιποῦ δὲ μετανοεῖν, καὶ λόγοις εἶκειν πίστεως · ὃς καὶ τὸ κρίνειν ἐκεῖθεν εἰληφώς ἐστιν · οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός · ὃς δι' ἔργων θεοπρεπῶν θεὸς τέλειος καὶ τέλειος ἄνθρωπος πλὴν ἁμαρτίας ἀναφανείς, ὑπὲρ

C ἁπάντων ἐσταύρωται, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη · καὶ πάντων ὁρώντων, πρὸς τὸν οἰκεῖον Πατέρα ἀνελήφθη τῶν τῶν ὅλων Θεόν. Καὶ τισὶ μὲν ἀνάστασιν ἀκηκοόσι χλεύη τὸ πρᾶγμα ἐδόκει · τινὲς δὲ αὐτῷ πιστεύσαντες εἵποντο · μεθ' ὧν καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος ἦν, εἷς ὢν τῶν σοφῶν ἐκείνων καὶ ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν. Ἐπὶ τόσον δὲ αὐτῷ τὰ τῆς πίστεως, ὡς μὴ μόνον τοῦ θείου καταξιωθῆναι λουτροῦ, ἀλλὰ

D καὶ διὰ χειρῶν Παύλου Ἀθηνῶν προχειρισθῆναι ἐπίσκοπον, καὶ ὑπερφυῶν χαρισμάτων ἀξιωθῆναι, καὶ τῷ θείῳ συγγενέσθαι Ἱεροθέῳ · οἷς Παῦλος ὅπ καὶ ἐμυήσατο εἰς τὸν τρίτον ἀρθεὶς οὐρανὸν καὶ εἰς τὸν παράδεισον κατεπίστευσε, περί τε Θεολογίας καὶ περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας τε καὶ διακοσμήσεως, ἃ ἐς ὕστερον καὶ γραφῇ παρεδόθη. Διονύσιος δὲ τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας λαμπρῶς παῤῥησιασάμενος, ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσι κατὰ τὴν ἑσπέραν δοξάσας Χριστὸν, εἰς βαθὺ γῆρας ἦκων, καὶ τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυρίῳ κατεκοσμήθη. Φασὶ δὲ αὐτὸν τὴν κάρη ξίφει διακοπεῖσαν ἀνὰ χεῖρας λαβόντα, ἐπὶ μίλια δύο ὁδεῦσαι · ἐκεῖσε δὲ γυναικὶ ἐντοχόντα παραθεσθαι ταύτην αὐτῇ. Ὅσα γε μὴν συνεγράψατο θεωρίᾳ καὶ νοήμασι καὶ φράσει ἐξόχῳ πάντῃ, καὶ ἀμιγεῖ ταῖς, ὅσαι κατ' ἀνθρώπους ἐφάνησαν, τοῦτον ἔχουσι τὸν τρόπον · πρῶτον μὲν Περὶ Θείων ὀνομάτων λόγον συντάττει ἐν κεφαλαίοις τρισκαίδεκα · ἐν ᾧ ἕτερα κεφάλαια ὑποτέτακται ἄχρι τῶν ρ' προϊόντα, Θεοσοφίας μεστά · δεύτερος αὐτῷ συντέτακται. Περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας ἔχων ἐπιγραφήν, κεφάλαια τε προβαλλόμενος · τρίτος ἐπὶ τούτοις ὁ Περὶ τῆς ἐκ-

κλησιαστικῆς ἱεραρχίας ἐν κεφαλαίοις ἑπτά· τέταρτος ὁ Περὶ μυστικῆς θεολογίας ἐν κεφαλαίοις ε'· καὶ ἐπιστολαὶ δέκα, ὧν ἡ τελευταία τῷ ἐπιστηθίῳ καὶ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ ἐστάλη. Ταῦτα μὲν τὰ ἐς δεῦρο ἡμῖν ἐμφερόμενα· ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἑτέρων αὐτοῦ πραγματειῶν μνήμην ποιεῖται· ὧν μία αἱ παρ' αὐτῷ Θεολογικαὶ Ὑποτυπώσεις ὀνομασθεῖσαι· ἥ τε Συμβολικὴ Θεολογία· ἑτέρα ἡ Περὶ τῶν ἀγγελικῶν ἰδιοτήτων καὶ τάξεων· ἥ τε Περὶ ψυχῆς αὐτῷ πραγματεία· ἑτέρα ἡ Περὶ δικαίου καὶ θείου δικαιωτηρίου· καὶ ἡ Περὶ τῶν θείων ὕμνων ἑτέρα· καὶ ἄλλη Περὶ νοητῶν τε τε καὶ αἰσθητῶν· Αἱ δὴ Πραγματεῖαι παντάπασιν ἀθεωρήτοι, καθάπαξ μήθ' ἡμῖν, μήτε τοῖς πρὸ ἡμῶν γνωρισθεῖσαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν Διονυσίου καὶ τῶν συγγραφέντων αὐτῷ, τοσαῦτα.

A talibus Christum glorificans, ad multam pervenit senectutem, et pro ipso martyrii corona et cohonestatus. Ferunt autem eum caput suum, quod gladio resectum fuerat, in manibus gerentem, ad duo millia passuum tulisse: ibique id, in quam indiderat, mulieri tanquam depositum tradidisse. Quæ autem ille scripta, sublimi rerum divinarum contemplatione, sententiis, et elocutione, admiranda prorsus et excellentia, longeque ab iis quæ pro hominum captu edita sunt, dissita composuerit, sic se habent. Primum quidem opus de *divinis nominibus* conscripsit, tredecim capitibus: in quo ad centum quoque alia capita sunt adjecta divinæ sapientiæ plena. Secundus ab eo liber scriptus est, cui titulum fecit, *De cælesti hierarchia* (1), capita B habens quindecim. Tertius De *ecclesiastica hierarchia*, capitum septem; quartus De *arcana seu mystica theologia*, quinque capitum. Reliquit etiam epistolas decem, quarum postrema evangelistæ Joanni, qui supra pectus Domini recubuit, est scripta. Atque hæc quidem ejus scripta hodie quoque circumferuntur. Ipse autem aliarum quoque lucubrationum suarum mentionem facit, quales sunt, quæ ab eo *Theologicæ Dispositiones* sunt nominatæ. Item *symbolica theologia*, præterea *De angelicis proprietatibus et ordinibus*. Commentarius *De anima*, *De justo et divino judicio*; *De divinis hymnis*; item *De iis quæ vel intelligentia vel sensu deprehenduntur*. Commentarii autem isti omnino visi non sunt, neque nobis, neque iis qui ante nos fuerunt, cogniti. Sed de Dionysio operibusque ejus hæc satis sint.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ Μήτηρ νόμῳ φύσεως τεθνηκυῖα, πρὸς τὰς ὑπερκοσμίους σκηνὰς σωματικῶς μετετέθη.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ, Κλαυδίου πέμπτον ἔτος ἀνύοντος τῇ ἀρχῇ, ἐπεὶ τὴν πάναγνον τοῦ Θεοῦ Λόγου μητέρα θανάτου μετασχεῖν ἔδει (ὅτι γε καὶ ὁ ταύτης Υἱὸς κυρῶν το ἄνθρωπος εἶναι ὡς ἀληθῶς), οὐκ ἔξωρος δὲ ἄρα ἦν, ἑξηκοστοῦ γὰρ ἑνὸς δέοντος χρόνου γεγενημένη μυεῖται μὲν δι' ἀγγέλου ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ πρὸς αὐτὸν ἐνδημεῖν, καθὰ καὶ πρότερον, ὁπηνίκα φοιοῷν πρὸς αὐτὴν ἔμελλεν· ὡς οὖν ἔγνω τὴν ἐκδημίαν, χαρᾶς ἀῤῥήτου πίμπλαται (καὶ τί γὰρ ἥδιον ἐκείνῃ ἢ τῷ Υἱῷ συνεῖναι καὶ βασιλεῖ) φῶτα τοίνυν εἰσήγετο. ἡ οἰκία τε ἐσαροῦτο, καὶ τὸ προσῆκον γένει, ὡς εἰκός, μετεστέλλετο, καὶ ηὐτρέπιστο πρὸς τὴν ἔξοδον, τήν τε μύησιν τοῖς συνιοῦσι δήλην ἐτίθει. Πρὸς δὲ καὶ τὸ νίκης τοῦ θανάτου τρόπαιον, φοίνικος δὲ τοῦτο ἦν κλάδος, ὑπεδείκνυε. Τοῦ δὲ καιροῦ ἐπιστάντας, ἐν τῇ Σιὼν ἐπὶ σκίμποδος ἀνεκλίνετο. Καὶ παρῆν μὲν Ἰωάννης ὁ ταύτην εἰσοικισάμενος, καὶ ὅσον ἐν Ἱεροσολύμοις διαφανὲς, αἵ τε φίλαι καὶ γένει προσήκουσαι. Καὶ τῷ παρθένῳ σὺν ἄλλοις ἡ Παρθένος ἐπέτατε, τοὺς δύο ταύτης χιτῶνας ταῖς ἐκ γειτόνων χήραις αἵ τῶν λοιπῶν διαφερόντως ἦσαν ταύτῃ προσκείμεναι, παρασχεῖν. Δακρύων ἐπὶ τούτοις χύσις ἔῤῥει πολλὴ, τὴν ἐκείνης στέρησιν πάντων ὀδυρομένων. Εἶτα κάτεισι μὲν οὐ-

168 CAPUT XXI.

Ut ipsa Dei Genetrix naturæ lege mortua, ad cælestia tabernacula corporaliter sit translata.

Eo tempore, cum Claudius quintum imperaret annum, et immaculatam Dei Verbi Matrem mortem obire oporteret (quandoquidem et Filius ejus, verum se hominem esse probavit et confirmavit), C ad grandiorem autem exoletæ senectutis ætatem non pervenerat: undesexagesimum enim agens annum, nuntium a Filio, per angelum, de migratione et adventu ad se ejus, ita ut antea cum ipse ad eam venturus fuerat, accipit. Itaque migratione sua ad hunc modum cognita (2), immensa repletur lætitia (quid enim dulcius ei, quam ut cum Filio et rege suo esset, contingeret?); lumen ad eam infertur, domus purgatur, genere propinqui, ut par erat, accersuntur, riteque et ordine quæ ad transitionem eam pertinent, præparantur: nuntium etiam illa, quem acceperat, iis qui cum ea erant, exponit, et præterea victoriæ mortis tropæum (erat autem palmæ ramus) monstrat. Etiam tempus instabat, cum in Sion super humiliore lecto D reponitur: et aderat Joannes, qui eam domi suæ foverat: et præterea quidquid Hierosolymis erat feminarum celebriorum, quæ vel amoris necessitudine, vel generis propinquitate ei conjunctæ essent. Tum virgini discipulo et itidem aliis ipsa

(1) Qui *hierarchiam* nominat, uno verbo summatim rerum sacrarum omnium dispositionem ordinatam absolutamque dicit. Et qui *hierarcham* vocat, Numine afflatum, divinumque virum, sacræ cognitionis peritum significat. (Dionys. Areopag.)

(2) Hier, IX, ad Paulam et Eustochium: « Ne si venerit vestris in manibus illud apocryphum de transitu Mariæ beatæ gloriosæ semperque Virginis, dubia pro certis recipiatis: quod multi Latinorum pietatis amore, studio legendi charius amplectuntur: præsertim cum ex his nihil aliud exprimi potest pro certo, nisi quod hodierna die migravit a corpore. »

virgo præcipit, ut duas ejus tunicas vicinis viduis, quæ præter cæteras proponsiore erga eam amore atque pietate fuissent, donent. Sub hæc vis lacrymarum ingens ex oculis omnium profluit, orbitatem suam migratione illius complorantium. Deinde cœlitus Filius ejus, cum innumerabili angelorum exercitu descendit, animam illius sanctam prorsus et divinam assumpturus : et tonitrus atque nimbi sonitu confestim ex finibus omnibus suos congregat discipulos. Hæc cum immaculata prorsus Virgo sciret, unicuique quæ optaret, precatur, benedictione omnes dignatur et extremis illos vocibus compellat, vale dicens : migrationemque suam non luctu eos,sed gaudio potius prosequi jubet : et quæ ad exsequias sepulturamque ejus pertinerent, suaviter et læte exponit. Deinde Petrum ad se venire Jubet, mox reliquos etiam apostolos vocat, ardentes habentet faces : et mirifice exsultans, labiaque aperiens, gratias Filio agit : **169** atque in lectum rursum reposita, manus reverenter et graviter, ita ut illam decebat, elevat, et venerandum prorsus soleque ipso purius corpus pulchre componens atque conformans (videbat enim illum angelorum gloria circumcirca tanquam satellitio stipatum) cum voluptate et miraculo : *Fiat mihi rursum secundum verbum tuum*, inquit, atque ita in charis illius manibus, perinde atque obdormiens, beatam illam deponit animam.

ρανόθεν ὁ ταύτης Υἱὸς σὺν ἀγγέλων ἀπείρῳ στρατῷ, ψυχὴν ἐκείνης τὴν ὄντως θείαν ἀναληψόμενος · ἦχψ δὲ βροντῆς καὶ νεφέλης ἀθρόον ἐκ περάτων ἤθροιζε τοὺς αὐτοῦ μαθητάς. Ὡς οὖν ἔφνω ταῦτα ἡ πάναγνος, καὶ ἅπερ ἑκάστῳ βουλομένῳ ἦν ἀνηγγέλη, καὶ τῆς παρ' ἐκείνης εὐλογίας ἠξίωντο, τὰ ἐξιτήρια τέλος αὐτοῖς προσεφθέγγετο, χαίρειν τε παρηγγύα, καὶ μὴ λύπης, χαρας δὲ μᾶλλον οἴεσθαι τὴν ἐκδημίαν ἐνεκελεύετο · καὶ τὰ πρὸς τὴν ταφὴν αὐτῆς ἡπίως καὶ ἱλαρῶς διεξήει. Εἶτα Πέτρον μετεστέλλετο · μετὰ βραχὺ δὲ καὶ τοὺς λιοποὺς ἐκάλει τῶν μαθητῶν. Καὶ τῶν λύχνων καιομένων αὐτοῖς, ἐκείνη ὑπερφυῶς ἀγγαλλιωμένη, τὰ χείλη διάρασα τῷ Υἱῷ εὐχάριστον ἀνέπεμπε γλῶσσαν. Καὶ ἐπὶ τῷ σκίμποδι αὖθις ἀνακλιθεῖσα, τὰς χεῖρας ὑψοῦ διάρασα, σεμνῶς τε καὶ ὡς ἐχρῆν τὸ πάνσεμνον καὶ ἡλίου καθαρώτερον διαθεμένη καὶ σχηματίσασα σῶμα, ἑώρα καὶ γὰρ ἐκεῖνον ἀγγέλων δόξῃ περικύκλῳ δορυφορούμενον, σὺν ἡδονῇ καὶ θαύματι, Γένοιτό μοι αὖθις κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐπειποῦσα, ταῖς ἐκείνου φίλαις χερσὶν ὡς ἐν ὕπνῳ παρατίθησι τὴν μακαρίαν ἐκείνην ψυχήν.

CAPUT XXII.

Ex Dionysio Areopagita, ut divi apostoli, cum ipsius filio, ad producendum Dei Genitricis funus, ex ultimis terræ finibus universi convenerint : et de Judæo, cui manus exarescens decidit, [quod loculos seu feretrum divæ Virginis impie et irreverenter contrectarit.]

Cæterum ne temere videar conventus apostolorum in dormitione Dei Genetricis meminisse, æquum esse duxi, proferre ea quæ Dionysius Areopagita, in tertio capite ad Timotheum Ephesium episcopum scribit, quod caput talem habet inscriptionem : *Quæ precationis sit vis : de beato Hierotheo, et de religione atque theologica historia.* Verba ejus hæc sunt de Hierotheo : « Congressus etiam est cum hierarchis divino Numine afflatis, cum et ego et ipse, aliique multi ex sanctis fratribus nostris, ad spectaculum corporis, quod auctorem vitæ Deumque suscepisset, convevissemus. Aderat ibi Jacobus quoque frater Domini, et item Petrus, supremum atque venerandum theologorum fastigium. Deiude post id spectaculum, visum est, ut hierarchæ omnes, pro se quisque ut posset, hymno cantato, infinitipotentem divinæ virtutis bonitatem concelebrarent. Meministi tu satis, ut ibi secundum theologos ipsos, omnes alios sacros mystas longe superarit, totus a seipso secedens, totus mente extra seipsum degens, et prorsus convenientia eis quæ canebat patiens, ita ut a quibus audiebatur et conspiciebatur, simul et cognosce retur et non cognoscerctur, Numine afflatus, et divinus hymnorum cantor judicatus. Sed quid tibi de iis, quæ tum sancti illi viri theologati sint, dicam ? cum, nisi mei quoque ipsius sim oblitus,

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἐκ τῶν Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου · ὡς οἱ θεῖοι ἀπόστολοι ἀθρόον σὺν τῷ ταύτης Υἱῷ τῇ προπομπῇ τοῦ ἱεροῦ σκήνους τῆς Θεομήτορος ἐκ περάνων συνήχθησαν, καὶ περὶ τοῦ διακοπέντος χεῖρας Ἑβραίου.

Ἵνα δὲ μὴ λόγος ἄλλως δοκῇ τῶν ἀποστόλων ἐπὶ τῇ κοιμήσει τῆς Θεομήτορος ἀθροισμὸς, προσθεῖναί μοι δέον λελόγισται, καὶ ἃ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐν τῷ πρὸς Τιμόθεον ἐπίσκοπον Ἐφέσου τρίτῳ κεφαλαίῳ φησὶν ὅ περὶ τοῦ, Τίς ἡ τῆς εὐχῆς δύναμις, καὶ περὶ τοῦ μακαρίου Ἱεροθέου καὶ περὶ εὐλαβείας καὶ συγγραφῆς θεολογικῆς, τὴν ἐπιγραφὴν εἴληφεν. Ἔχει δὲ κατὰ λέξιν οὕτως · « Ἐπὶ καὶ αὐτοῖς θεολήπτοις ἡμῶν ἱεράρχαις ἠνίκα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἶσθα καὶ αὐτὸς, ἐπὶ πολλοὶ τῶν ἱερῶν ἡμῶν ἀδελφῶν, ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ θεαρχικοῦ καὶ ζωοδόχου σώματος συνελήλύθαμεν · παρῆν δὲ καὶ ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος, καὶ Πέτρος, ἡ κορυφαία καὶ πρεσβυτάτη τῶν θεολόγων ἀκρότης · εἶτα ἐδόκει μετὰ τὴν θέαν ὑμνῆσαι τοὺς ἱεράρχας ἅπαντας ὡς ἕκαστος ἔχει, τὴν ἀπειροδύναμον ἀγαθότητα τῆς θεαρχικῆς ἁγιαστίας. Πάντων ἐκράτει μετὰ τοὺς θεολόγους, ὡς οἶσθα, τῶν ἄλλων ἱερομυστῶν, ὅλος ἐκδημῶν. ὅλος ἐξιστάμενος ἑαυτοῦ, καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα κοινωνίαν πάσχων καὶ πρὸς πάντων ὧν ἠκούετο καὶ ἐωρᾶτο. Καὶ ἐγινώσκετο καὶ οὐκ ἐγινώσκετο, θεόληπτος εἶναι καὶ θεῖος ὑμνολόγος κρινόμενος. Καὶ τί ἄν σοι περὶ τῶν ἐκεῖ θεολογηθέντων λέγοιμις ; καὶ γὰρ, εἰ μὴ καὶ ἐμαυτοῦ ἐπικέλησμαι, πολλοὺς οἶδα παρὰ σοῦ, καὶ μέρη τινὰ τῶν ἐνθεστικῶν ἐκείνων ὑμνῳδιῶν ἐπακούσας. » Ταῦτα μὲν ὁ Διονύσιος · οἱ δὲ ἀπόστολοι καὶ ὅσον ἦν ἔκκριτον

κύκλῳ τὴν κλίνην διειληφότες, εὐλαβῶς κατησπάζοντο· θαυμάτων δὲ χύσις ἔῤῥει, Τυφλοὶ ὄμμασι παραδόξοις ἐώρων τὸν ἥλιον· κωφοῖς ἡ ἀκουστικὴ δύναμις ἐπορίζετο· χωλοὶ τὰς βάσεις ἠδράζοντο· καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν, σύμπαν νόσημα τῇ θίξει μόνον ὑπεχώρει ἀθρόον καὶ διελύετο. Ἔπειθ' ὑπὸ λαμπάσι καὶ μύρων ἄνθεσιν, ἀγγέλων μὲν ἄνωθεν προθεόντων, περιϊπταμένων, ἑφεπομένων, θείων δὲ Πατέρων καὶ ἀποστόλων ᾠδάς τινας ἐξαισίας ᾀδόντων, ἡ νοητὴ κιβωτὸς ἐκ Σιὼν πρὸς Γεθσημανὴ ταῖς ἀποστολικαῖς ἐποχουμένη χερσὶν ἐκομίζετο. Τῇ δὲ χαρμονῇ ταύτῃ καὶ τι χαλεπὸν ἐπιγίνεται λήθης οὐδαμῶς ἄξιον. Τοῦ γὰρ θείου σκήνους, ὡς εἴρηται, πρὸς Γεθσημανὴ μετακομιζομένου, ὅπου δὴ καὶ ταφῆς ἠξιῶσθαι ἡ Θεομήτωρ ἐπέσκηπτεν, οἱ Ἰουδαῖοι φθόνῳ διατακέντες, μύειν οὐκ ἀνεχόμενοι, τὸ ἐνοικουροῦν τῆς βασκανίας πάθος ἐξέῤῥηψσον. Καὶ δή τις τῶν ἄλλων θρασύτερός τε καὶ μανικώτερος, τοῦ καταλόγου δε τῶν ἱερέων ἦν, τοῦ ἱερσῦ σκήνους κομιζομένου, φορᾶς ἀλόγου μλησθεὶς ὅλος ἐπῄει, εἰς γῆν καταῤῥάξαι τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σκῆνος πρόθυμος ὤν. Ἡ δὲ δίκη μέλλουσα ἦν οὐδαμῶς. Ἐξ ἀγκώνων γὰρ αἱ χεῖρες ἐκείνῳ διακοπεῖσαι, τῷ σκίμποδι ἀπηώρηντο. Ἐμελλε δὲ ἄρα ἡ διὰ τοῦ θείου τόκου χαρᾶς τὴν οἰκουμένην πληρώσασα ἐν τῷ Θνήσκειν μηδενὶ λυπηροῦ τινος αἰτία γενέσθαι. Καὶ ἐπεὶ ὁ παθὼν πονηρὸς μὲν ἦν, ἥκιστα δὲ ἀνίατος, τὸ τῆς μετανοίας προβάλλεται φάρμακον. Καὶ χεῖρας μὲν ἐκτείνειν οὐκ εἶχε· προύβαλλετο δὲ τὰ δάκρυα· καὶ ἅμα τῇ παιδείᾳ καὶ ἡ θεραπεία προσῆν. Ἔστη μὲν οὖν ἡ κλίνη τοῦ πρόσω φέρεσθαι· καὶ τῶν τμημάτων προσαρμοσθέντων, ὅθεν ἐῤῥύησαν, Πέτρου δὲ τὸ ἐπίταγμα ἦν, παραυτίκα ὡς τὸ πρότερον ἦσαν. Ὡς δὲ καὶ τὴν Γεθσημανὴ κατέλαβον, τάφῳ μὲν τὸν Υἱὸν μιμουμένη δέδοται. δι' ἐκείνου δὲ πρὸς τὰ θεῖα σκηνώματα μετατίθεται, λόγοις οἷς οἶδεν ὁ ταῦτα δράσας Θεὸς· ἐν αὐτῷ τῷ θείῳ δηλαδὴ παραδείσῳ, ὅπου δὴ καὶ τὸ ξύλον πεφύτευται τῆς ζωῆς.

meminerim, me multos hymnos et partes quasdam divinitus inspiratarum illarum laudum, te canente audire? » Hæc Dionysius. Apostoli autem, et qui præterea ibi aderant, viri egregii, lectum corona circumdantes reverenter illum exosculabantur. Ad quem deinde quam plurima flebant miracula : **170** cæci namque, præter spem exspectationemque omnem, oculis suis solem cernebant, surdis auditus suus dabatur, claudi gressus recipiebant : et ut semel dicam, omne morbi genus attactu solo prorsus cedebat et profugiebat. Deinde cereis ardentibus prælatis, et unguentis floribusque sparsis, atque angelis cœlitus, feretrum (1) vel præeuntibus, vel stipantibus, vel etiam consequentibus, divinis Patribus et apostolis mirifica quædam carmina concinentibus, intellectualis illa atque spiritualis arca, ex Sion in Getsemani, apostolicis eam gestantibus manibus fertur (2). At enim in hanc tantam lætitiam, molestum et durum quiddam incidit, quod silentio prætereundum non sit. Cum enim divinum illud corpus, ita ut dictum est, ad Getsemani portaretur, ubi Dei Genitrix sepeliri se mandaverat, Judæi invidia tabescentes, cum occultare non possent, eum qui in mentibus eorum fovebatur, livoris affectum produnt. Inter quos aliis quidam confidentior, furibundusque magis (erat autem ex sacerdotum ordine), cum sacrum tabernaculum portaretur, impetu quodam præter rationem percitus, in id ferebatur, humi prosternere sacrum illud corpus, atque pessumdare in animo habens. Sed enim vindicta nequaquam morata est. Namque ab ulnis manus illius recisæ, ex feretro dependerunt. At quæ divina nativitate sua, lætitia habitabilem orbem omnem repleverat, ne in obitu quidem cuipiam molestiæ aut ærumnæ alicujus causa futura erat. Porro is cui hoc contigerat, cum malus quidem, sed tamen non prorsus desperatus et incurabilis esset, pœnitentiæ rite prætendit remedium : et quoniam manus quas non habebat, protendere nequit, lacrymas profert, et simul cum castigatione, cura quoque adest Fere trum enim constitit, et manus ad resectionem, unde deciderant, accommodatæ (Petri id jussu factum) confestim pristinum statum suum recuperant. Ubi autem ad Getsemani perventum est, sepulturæ quidem illa, Filium imitata, traditur : per illum autem ad divina tabernacula (3), ad ipsum scilicet paradisum, ubi et vitæ arbor consita est, ratione ea, quam qui hæc fecit, Deux novit, transfertur.

(1) « Monstratur sepulcrum ejus cernentibus nobis usque ad præsens, in vallis Josaphat medio, quæ vallis est inter montem Sion et montem Oliveti posita, in qua sepulta fuisse prædicatur. Sed nunc vacuum esse mausoleum cernentibus ostenditur. Hæc idcirco dixerim, quia multi nostrorum dubitant, utrum assumpta fuerit simul cum corpore, an abierit relicto corpore. (Hieronym.)

(2) Epiphan. adversus Antidicomarianitas, non se posse affirmare et dicere scribit, de Genitrice Dei, vel quod immortalis permanserit, vel quod vitam morte commutarit.

(3) « Quod, quia Deo nihil est impossibile, nec nos de beata Maria factum abnuimus. Quanquam propter cautelam salva fide, pio magis desiderio opinari oporteat, quam inconsulte definire quod sine periculo nescitur. » (Hieronym.) « Quomodo Maria sancta una cum carne regnum cœlorum non cernat, quæ neque lascivierit, neque fornicata fuerit, neque adulterium commiserit, sed neque aliquod infandum carnis opus patraverit, sed impolluta permanserit? » (Epiphanius, *Adversus Marcion.*)

171 CAPUT XXIII.

Qualia etiam Juvenalis Hierosolymitanus de sacrosancta assumptione purissimæ Dei Genitricis memoret : et de ejusdem forma muribusque.

Porro vitalis et salutiferi corporis hujus translationem, cum multi alii disertis verbis clare deprædicant, tum omnium maxime Juvenalis Hierosolymorum episcopus, magnus sane divinoque afflatus Numine vir, ex vetusta traditione acceptam, rem hanc sic gestam, scriptis suis cum fide confirmat. Dicit enim, totum triduum apostolos ad monumentum id, divinorum hymnorum carmina audientes, perseverasse. Accidit autem rursum, ut Thomas ab eis abesset, videlicet ut nota perspectaque divæ Genitricis fieret assumptio, itidem ut antea Filii ejus. Cum ergo post diem tertium advenisset, ingenti afficiebatur dolore, neque quieto animo esse poterat, quippe qui tanti boni non fuisset particeps. Sacer autem ille chorus, iniquum esse judicans, si ille quoque divinum Virginis matris corpus non spectaret atque complecteretur, aperiri monumentum jubet. Quod quidem ubi ita est factum, desideratum illud corpus non comparuit. Sepulcralia tantum lintea rite composita loco suo manebant, itidem ut Filii quoque ejus in sepulcro relicta. Quæ et ipse, et qui cum eo aderant, cum veneratione exosculati, incredibilique voluptate, odorisque suavitate repleti, sepulcrum quidem ad pristinum conformant modum : miraculum autem ipsum quasi per manus subinde posteris traditum, ad nos quoque transmiserunt. Quod vero divinum hoc Dei Genitricis corpus resurrecturum fuerat, propheta quoque David prædixit : *Exsurge,* inquiens, *Domine, tu et arca sanctificationis tuæ* [19]. Inde fama est, non ita pridem sanctissimæ Virginis quoque sacra primum celebrari cœpta esse. Mores autem, formæque et staturæ ejus modus, talis, ut inquit Epiphanius, fuit. Erat in rebus omnibus honesta et gravis, pauca admodum eaque necessaria loquens, ad audiendum facilis, et perquam affabilis, honorem suum et venerationem omnibus exibens ; statura mediocri, quamvis sint, qui eam aliquantulum mediocrem longitudinem excessisse dicant. **172** Decenti dicendi libertate adversus homines omnes usa est, sine risu, sine perturbatione, et sine iracundia maxime. Colore fuit trictcum referente, capillo flavo, oculis acribus, subflavas, et tanquam oleæ colore pupillas in eis habens. Supercilia ei erant inflexa et decenter nigra : nasus longior, labia florida, et verborum suavitate plena : facies non rotunda et acuta, sed aliquento longior, manus simul et digiti longiores. Erat denique fastus omnis expers, simplex, minimeque vultum fingens, nihil mollitiei secum trahens sed humi-

A

B

C

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Οἷα καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλιος περὶ τῆς ἱερᾶς μεταστάσεως τῆς ἁγνῆς Θεομήτορος ἱστορεῖ, καὶ τῆς θείας διαπλάσεως καὶ τοῦ ἤθους αὐτῆς.

Τήν γε μὴν τοῦ ζωοδόχου ταύτης σκήνους μετάθεσιν πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι διαῤῥήδην κηρύττουσι, μάλιστα δὲ πάντων Ἰουβενάλιος τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος· μέγας δὲ καὶ θεοφόρος οὗτος, ὃς ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως καὶ ἐς αὐτὸν ἐλθεῖν τὸν λόγον πιστοῦται. Τρεῖς γάρ φησιν ἡμέρας μετὰ τὴν ταφὴν ἐπιμεῖναι τοὺς ἀποστόλους τῷ μνήματι θείας ὑμνῳδίας ἀκροωμένους, Συμβὰν δὲ αὖθις ἀπόδημον καθεστάναι Θωμᾶν, ὡς ἄν γε γνώριμος κατασταίη ἡ τῆς θείας Θεοτόκου μετάστασις, ὥσπερ πρότερον καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκείνης ἀνάστασις, ὡς ἐπανῆκε μετὰ τὴν τρίτην, τῇ ἀμετρίᾳ τῆς λύπης συνείχετο, καὶ ἧκιστά γε εἶχεν ἠρέμα, ἅτε δὴ καλοῦ τοιούτου ἀπολειφθείς. Ὁ τοίνυν ἅγιος ἐκεῖνος χορὸς, μὴ δεῖν εἶναι διεγνωκότες, μὴ κἀκεῖνον τὸ θεῖον ἐκεῖνο σῶμα καὶ προσπτύξασθαι, ἐκέλευον τὸ μνῆμα διανοιγῆναι· καὶ τὸ μὲν ἐγίνετο· τὸ δὲ ποθούμενον ἦν οὐδαμοῦ· τὰ δ' ἐντάφια σωφρόνως ἦσαν κατὰ χώραν μένοντα, καθὰ δῆτα καὶ τοῦ ταύτης Υἱοῦ τῷ τάφῳ καταλειφθέντα· ἃ καὶ σεβασμίως αὐτός τε καὶ οἱ συμπαρῆσαν κατασπασάμενοι, ἀῤῥήτου τε ἡδονῆς καὶ εὐωδίας καταπλησθέντες, τὸν μὲν τάφον ἐπὶ τοῦ προτέρου καθιστῶσι καὶ αὖθις σχήματος· τὸ δὲ θαῦμα παῖς παρὰ πατρὸς διαδεξάμενοι, καὶ εἰς ἐμὲ διεσώσαντο. Ὅτι δ' ἀναστῆναι τὸ θεῖον ἔμελλε σκῆνος τῆς Θεομήτορος, καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ προεσήμαινεν, Ἀνάστηθι, λέγων, Κύριε, σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἁγιάσματός σου. Ἐντεῦθεν λόγος ἄρτι πρώτως καὶ τὴν τῆς Παναγίας κατάρξασθαι τελετήν (1). Ἦν δὲ τὸ ἦθος καὶ ἡ θέσις τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἡλικίας αὐτῆς οὕτως ἔχοντα, ὥς φησιν Ἐπιφάνιος· Σεμνὴ, φησὶν, ἦν κατὰ πάντα· ὀλίγα τε καὶ ἀναγκαῖα λαλοῦσα· ταχεῖα πρὸς ὑπακοὴν καὶ εὐπροσήγορος· τιμῶσα πάντας καὶ προσκυνοῦσα· μέση δὲ τὴν ἡλικίαν ἦν. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ πλέον τι τοῦ μέσου ἔχειν αὐτὴν φασι. Τὸ εὐπαῤῥησίαστον δὲ πρὸς πάντα ἀνθρωπον εἶχε· πόῤῥω γέλωτος, ἔξω τε ταραχῆς καὶ ἀόργητος μάλιστα· σιτόχροος δ' ἦν καὶ ξανθόθριξ· εὐόφθαλμος· ὑποξανθιζούσας καὶ οἱονεὶ ἐλαιώδεις τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν ἔχουσα· περιηγμένας καὶ μελαίνας περιβεβλημένη ὀφρῦς ἀποχρώντως· ἐπίῤῥιν· χείλη ἐπανθοῦντα ἔχουσα καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων γλυκύτητος γέμοντα. Πρόσωπον οὐ στρογγύλον, ἀλλ' ὡσανεὶ ἐπίμηκες κεκτημένη. Μακρόχειρ τε καὶ μακροδάκτυλος ἦν· ἄτυφός τε καὶ ἀσχημάτιστος· μὴ βλαισίαν ἐπιουραμένη τινά· ταπεινώσιν ὑπερβάλλουσαν ἔχουσα· ἱμάτια αὐτόχροα φοροῦσα, καὶ ἀγαπῶσα, ὁποῖον νῦν καὶ τὸ ἅγιον αὐτῆς μαφόριον δείκνυται· καὶ συνόλως εἰπεῖν, ἐφ' ἅπασι τοῖς αὐτῆς θείας χάριτος πεπληρωμένη. Τὰ δὲ ἔτη αὐτῆς οὕτως ἠριθμηνται, ὡς μικρῷ πρόσθεν ἐῤῥέθη μοι. Ἐπὶ

[19] Psal. CXXXI, 8.

(1) Τελετήν. Potest hic etiam legi τελευτὴν, id est, finem, obitum, assumptionem.

δὲ τὰς ἀποστολικὰς καὶ αὖθις ἐπανίωμεν πράξεις.

A litatem præcellentem colens : vestimentis quæ ipsa gestavit, coloris nativi contenta fuit, id quod etiamnum sanctum capitis ejus velamen ostendit. Et, ut paucis dicam, in rebus ejus omnibus multa divinitus inerat gratia. Ætas autem ejus sic se, ut antea dixi, habuit. Nunc ad apostolica acta revertamur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Ὡς ὁ θεῖος Παῦλος ἐξ ἕω εἰς τὴν ἑσπέραν διέβη· κἀκεῖθεν αὖθις εἰς ἕω διαπερᾷ, τὸν θεῖον εὐαγγελιζόμενος λόγον· καὶ ὡς ἐξ Ἐφέσου διαπόντιος εἰς Συρίαν ἰὼν, κατέλαβε τὰ Ἱεροσόλυμα.

CAPUT XXIV.

Ut divus Paulus ex Oriente in Occidentem transierit: inde rursus, in Orientem migrarit, divinum et angelicum annuntians sermonem : et ut Epheso mari in Syriam vadens, Hierosolyma pervenerit.

Τῶν Ἀθηνῶν ὁ Παῦλος ἀπαλλαγεὶς, εἰς Κόρινθον ἔρχεται. Ἀκόλα τε τῷ σκηνοποιῷ σὺν Πρισκίλλῃ ἐντυγχάνει τῇ γυναικὶ ἄρτι Ῥώμης ἐληλυθοῦσι. Δόγμα γὰρ Κλαύδιος ἐξήνεγκε, πάντας Ἰουδαίους τῆς Ἰταλίας ἐλαύνεσθαι· οἷς συνδιάγων, τὰς διφθέρας εἰργάζετο. Τὸν δὲ λόγον Παύλου διδάσκοντες, ἀνθίσταντο Ἰουδαῖοι. Θυμοῦ δὲ Παῦλος πλησθεὶς, Τὸ αἷμα, εἶπεν, αὐτῶν ἐπ' αὐτούς· καθαρὸς ἐγὼ εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι. Ἐκεῖ καὶ ὁ ἀρχισυνάγωγος Κρίσπος σύναμα γυναικὶ καὶ τέκνοις τὸ θεῖον δέχεται βάπτισμα. Ἐνιαυτῷ μὲν οὖν πρὸς τῷ ἡμίσει τῇ Κορίνθῳ διέτριβε. Καὶ Γαλλίων μὲν ὁ τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος τοῦ βήματος τοὺς Ἰουδαίους ἀπήλαυνε. Σωσθένους δὲ τυπτομένου, ἐν οὐδενὶ λόγῳ τὸ πραχθὲν Γαλλίων πεποίηται. Παῦλος δ' ἐκεῖθεν ἀπάρας, πρὸς τὴν Συρίαν ἔπλει· εἰς Ἔφεσον δὲ ἐλθὼν, μένειν ἠναγκάζετο· τὴν δ' ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπὶ Ἱεροσύλμα τελειν διὰ σπουδῆς ἔχων, ἐξῄει. Πλῷ δὲ χρησάμενος, τῇ τῆς Παλαιστίνης Καισαρείᾳ προσβάλλει. Ἐκεῖθεν δὲ εἰς Ἱεροσόλυμα γεγονὼς, εἰς τὴν ἐν Συρίᾳ Ἀντιόχειαν ἥκει· ἐκεῖθεν ἐξελθὼν, τὴν Γαλατίαν καὶ Φρυγαίν διήρχετο, τὰς ἐκκλησίας ἐπισκεπτόμενος. Καὶ Ἀπολλὼς δέ τις Ἀλεξάνδρειαν πατρίδα αὐχῶν, λόγου τε δυνάμει κρατῶν, ἀποδείξεσι στερρᾶϊς πᾶσιν ἐδείκνυ τὸν Χριστὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς προσδοκώμενον. Ἐξ Ἐφέσου δὲ εἰς Κόρινθον γεγονὼς, παῤῥησίᾳ τὸν τῆς πίστεως λόγον ἐκήρυττεν. Ἐν τούτῳ δὲ Παῦλος ἐκ Σύρων γῆς εἰς Ἔφεσον ἥκει. Καὶ οἳ μηδὲ ὅτι Πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἤδειααν, τῇ ἐπιθέσει τῶν ἐκείνου χειρων ἀθρόον ἔσχον, ξενίζοντι λόγῳ καὶ ὁμιλίᾳ χρώμενοι, καὶ διετίαν ὅλην εἰς Ἀσίαν διατελέσαντος ἐν σχολῇ τινὸς Τυράννου τὴν κλῆσιν· ὡς καὶ πάντας Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας εἴσω τοῦ λόγου θέσθαι, δυνάμεσί τε ξέναις ἔκδηλον γενέσθαι, ὡς καὶ σουδάριά τινα καὶ σιμικίνθια, ἀθόνια δηλαδὴ λεπτὰ, τοῦ χρωτὸς ἐκείνου ἁπτόμενα μόνον, νόσους ἰᾶσθαι, καὶ δαίμοσι φοβερὰ καθίστασθαι· καί τινας, ἱερέως δ' ἦσαν παῖδες Σκευᾶ τὴν κλῆσιν ἑπτὰ, ὁρκίζειν ἐπὶ τῇ κλήσει Παύλου τοὺς δαίμονας καὶ ἐλαύνειν· ἐλαυνομένους δὲ λέγειν, τὸν μὲν Παῦλον εἰδέναι, ἐκείνους δὲ ἥκιστά γε γινώσκειν· καὶ ἐφαλλομένους τραυματίας ἐποίουν μᾶλλον ἐκείνους· ὡς καὶ δέος ἀκουσθὲν ἅπασιν ἐνιέναι· θᾶττον δὲ καὶ τοὺς ἐν περιεργίᾳ ζῶντας πυρὶ διδόναι τὰς βίβλους, καὶ τὴν τιμὴν ἐκείνων ἑς μυριάδας

Paulus Athensis discedens, Corinthum venit. Ibi in Aquilam tentoriorum textorem, et Priscillam conjugem ejus, qui nuper admodum Roma venerant, incidit. Edicto enim Claudii, omnes ex Italia Judæi ejecti erant. Cum iis Paulus versabatur, et B pelles concinnabat, Judæi autem Pauli doctrina audita, ei resistunt. Quapropter is ira percitus : *Sanguis*, inquit, *eorum super eos : a quo ipse purus, ad gentes proficiscar* [30]. Ibi quoque Synagogæ princeps Crispus, una cum conjuge et liberis, divinum suscipiunt baptismum. Annum porro integrum cum dimidio Corinthi Paulus fuit, et Gallio Achaiæ Proconsul a tribunali Judæos repellit : idemque, cum Sosthenes verberaretur, pro nihilo eam rem habuit. Paulus vero inde profectus, in Syriam navigat. Ephesum autem cum venisset, manere quidem ibi tempore aliquo cogebatur : festum autem diem proximum Hierosolymis peragere cupiens, inde abiit, et mari Cæsaream Palæstinæ pervenit. Inde Hierosolyma profectus, mox Antiochiam Syriæ rursum tendit. **173** Unde deinde egressus, C Galatiam et Phrygiam, ecclesias visitans, peragrat [31]. Apollos vero quidam, patria Alexandrinus, eloquentiæ vi pollens, argumentis demonstrationibusque certis atque firmis omnibus demonstrabat, Christum eum esse qui ab ipsis exspectaretur. Hic Ephoso profectus, Corinthum appulit, atque ibi magna cum libertate fidei verbum deprædicavit. Interea Paulus ex terra Syria Ephesum venit : et qui ibi adhuc Spiritum sanctum esse nesciebant, eum manuum illius impositione abunde suscipiunt, peregrinisque sermonibus et linguis loquuntur. Biennium totum in Asia Paulus peregit in cujusdam schola, cui nomen Tyranno erat. Ibi omnes et Judæos et Græcos ad verbum audiendum pertraxit. Fama porro inauditorum antea miraculorum ejus D increbrescebat, adeo ut sudaria quædam et semicinctia (tenues videlicet fasciæ) quæ corpus ejus attigissent, cum morbos curarent, tum dæmonibus formidolosæ essent. Erant præterea Scevæ cujusdam sacerdotis filii septem, qui nomine Pauli dæmones adjurare et expellere audebant : qui ita fugati, Paulum se quidem scire, illos autem minime nosse, dicunt : atque cum impetu in illos insilientes, eos convulnerant. Quapropter res ea audita, omnibus timorem incutit. Mox etiam qui ex

[30] Act. XVIII, 6. [31] Act. XVIII.

curiosis artibus vivebant, libros suos vendentes, pretium eorum ad quinque myriades denariorum redigunt (1). His porro ita actis, in animo habebat Paulus per Macedoniam petere Achaiam, et inde reverti Hierosolyma, deinde Romam etiam videre, Cum autem adhuc in Asia esset, Timotheum et Erastum in occidentem misit. Ibi tum Demetrius, faber argentarius, quod aurei, quos faciebat, dii, Paulo illos despicere persuadente, negligerentur, tumultum non parvum Ephesi excitat: Actum esse de diis, periclitarique etiam templum, quæ apud ipsos celebatur, Dianæ, quiritans. Vulgus itaque furore et indignatione percitum, *Magna*, exclamat, *Ephesiorum Diana;* et impectu belluino quosdam ex Pauli sectatoribus comprehendit.Ac nisi Alexander scriba consistens, sublata in altum manu, suavibus multitudinem demulsisset verbis, fortasse Paulum ipsum etiam interemissent. Qui Epheso discedens, in Macedoniam proficiscitur, ecclesias confirmans. Atque inde in Græciam venit. **174** Cæterum cum ibi a Judæis ei struerentur insidiæ,rursum per Macedoniam revertitur. Sequebantur eum Sopater, Aristarchus, et Timotheus. Tychicus autem et Trophimus, Asiani, qui præcesserant, Troade eos exspectabant. Paulus porro una cum Luca (erant tum Azymorum dies) Philippis Troadem et ipse venit. Ibi die Sabbatorum una, cum Paulus concionem longam haberet, et oratio in mediam noctem produceretur. adolescens quidam Eutychus,[32], qui in fenestras quodam sedebat,verborum suavitate delibutus, et in somnum ,profundiorem delapsus, ex tertia contignatione decidit, et moritur. Ei vero Paulus incumbens, bono animo esse minimeque eos tumultuari jubet, esse adhuc in homine animam dictitans. Ita juvenis incolumis et salvus, multum eis qui congregati fuerant, præbuit lætitiæ et j ucunditatis. Et colloquio ad auroram usque producto, inde abit, atque Mitylenem, mox Samum venit ; et Trongylii cum mansisset, inde Miletum adit, Hierosolymitanum iter urgens. Mileto porro sacerdotes Ephesiorum ecclesiarumque episcopos accersit, moremque et vitam eis suam commemorat, ut videlicet nihil eis earum rerum quæ profuturæ fuerant, indicare intermiserit, pœnitentiamque et fidem in Christum privatim et publice testificatus docuerit. Proinde eos hortatur, ut et se et greges, in quibus eos Spiritus sanctus episcopos constituisset, attente curarent, ut vigilarent, seduloque cohortationum præceptorumque suorum, quæ eos triennio toto docuisset, meminissent, et ut lupos ecclesiis graves jamjam adventuros caverent.Multisque præterea commodis atque utilibus rebus expositis, cum multo planctu, vix tandem ab eis avellitur, et cum ingenti desiderio, ipse simul et præbens excipiens oscula, in navem deducitur. Itaque in insulam Co defertur. Deinde

ἀργυρίου πέντε συνεψηφίσθαι· τούτων γινομένων, πρὸς βουλῆς ἦν Παύλῳ διὰ τῶν Μακεδόνων εἰς Ἀχαΐαν ἐλθεῖν, κἀντεῦθεν ἀναστρέψαι εἰς Ἱεροσόλυμα, μετὰ δὲ τοῦτο καὶ Ῥώμην ἰδεῖν. Τέως δὲ ἐν Ἀσίᾳ διατρίβων. Τιμόθεον καὶ Ἔραστον εἰς ἑσπέραν διέπεμψεν. Ἐνταῦθα Δημήτριος ὁ ἀργυροκόπος, ὅτιπερ αὐτῷ οἱ χρυσοῖ θεοὶ παρεώραντει, Παύλου καταφρονεῖν πείσαντος, τάραχον οὐκ ὀλίγον Ἐφεσίοις ἐνίει, ἀπολωλέναι λέγων θεοὺς, ἐν κινδύνῳ δὲ καὶ τὸ ἱερὸν τῆς παρ' αὐτοῖς τιμωμένης Ἀρτέμιδος εἶναι· οἳ δὴ καὶ θυμῷ νικώμενοι. Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων, ἐβόων· καὶ ὁρμῇ συώδει χρώμενοι, τινὰς τῶν τοῦ Παύλου συνέσχον· καὶ εἰ μὴ ὁ γραμματεὺς στὰς Ἀλέξανδρος, τὴν χεῖρά τε εἰς ὕψος διαγαγὼν ἠπίοις λόγοις καθίκετο, τάχ' ἂν καὶ Παῦλον διεχειρίσαντο. Ἐξ Ἐφέσου δὲ τοῖς μέρεσι Μακεδονίας προσβαλὼν ὁ Παῦλος, στηρίζων τὰς ἐκκλησίας, πρόσεισι τῇ Ἑλλάδι. Ἐπιβουλῆς δὲ πρὸς Ἰουδαίων ῥαφείσης αὐτῷ, ἀνέστρεφε διὰ Μακεδόνων αὖθις. Οἱ περὶ Σώπατρον δὲ, καὶ Ἀρίσταρχον καὶ Τιμόθεον αὐτῷ εἵποντο· οἵ τε μὴν Ἀσιανοὶ, Τυχικός τε καὶ Τρόφιμος, προελθόντες ἐν Τρῳάδι αὐτοὺς περιέμενον. Παῦλος δὲ σύναμα Λουκᾷ, ἡμέραι δὲ τῶν Ἀζύμων ἦσαν, ἐκ Φιλίππων εἰς Τρῳάδα καὶ αὐτὸς ἦκεν. Ἐκεῖσε δὲ τῶν Σαββάτων μιᾷ διάλογον πλεῖστον Παύλου ποιημένου, μέχρι μεσονυκτίου ὁ λόγος προῆει. Νεανίας δέ τις Εὔτυχος τῷ μέλιτι τῶν λόγων κηλούμενος, ἐπί τινος θυρίδος ὑπερκαθήμενος, ὕπνῳ βαθεῖ κατάσχετος γεγονὼς, ἀπὸ τοῦ τριστέγου πεσὼν, νεκρὸς ἔκειτο. Παῦλος δὲ τούτῳ ἐπιπεσὼν, παρηγγύα μὴ θορυβεῖσθαι· ἐν αὐτῷ γὰρ ἔτι τὴν ψυχὴν ἐφιζάνειν. Καὶ ὁ παῖς ὑγιὴς ἦε, πολλὴν τοῖς συνειλεγμένοις παρασχὼν εὐθυμίαν· εἰς ἕω δὲ τὴν ὁμιλίαν ἐκτείνας, ἐξῄει· καὶ διὰ Μιτυλήνης καὶ Σάμου ἐν τῷ Τρογγυλίῳ γενόμενος, εἰς Μίλητον ἦλθε, τὴν πρὸς Ἱεροσόλυμα ἥδη στελλόμενος· ἐκ Μιλήτου δὲ τοὺς ἱερεῖς Ἐφεσίων μεταστειλάμενος, καὶ τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἐπισκόπους, τὸν ἑαυτοῦ βίον καὶ τρόπον ὑπετίθει, ὡς οὐ διεστείλατο μηδέν τι τῶν ὀνησόντων εἰπεῖν, τήν τε εἰς Χριστὸν μετάνοιαν καὶ πίστιν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ διαμαρτυρόμενος· προσέχειν τε ἑαυτοῖς καὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοὺς ἐπισκόπους κεθίστα· γρηγορεῖν τε καὶ μνημονεύειν τῶν ἐπὶ τριετίαν ὅλην νουθεσιῶν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ὅσον οὔπω ἐγερθησομένους λύκους τῇ Ἐκκλησίᾳ βαρεῖς· καὶ πολλὰ τῶν ὀνησιφόρων ἕτερα διελθὼν, μετὰ θρήνων πολλῶν, αὐτῶν ἀπηλλάγη μόλις· τῷ πολλῷ πόθῳ φιλῶν καὶ φιλούμενος, εἰς τὸ πλοῖον προεπέμφθη. Ἀναχθεὶς οὖν εἰς Κῶ, εἶτα εἰς Ῥόδον ἔρχεται· κἀκεῖθεν διὰ Πατάρων εἰς Φοινίκην ἐξ οὐρίας ἐφέρετο· εὐώνυμόν τε τὴν Κύπρον λιπὼν, εὐθὺ Συρίας ἔπλει. Τύρῳ τοίνυν προσσχὼν, πλῷ αὖθις χρησάμενος, εἰς Πτολεμαΐδα, εἶτα εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης ἦλθεν· εἰς τὸν εἰκόν τε τοῦ εὐαγγελι-

[32] Act. xx, 9.

(1) Quinquaginta millia argenti.

στοῦ Φιλίππου, εἷς δὲ τῶν ἑπτὰ διακόνων οὗτος, ξενίξεται. Τούτῳ δὴ τῷ Φιλίππῳ καὶ θυγάτρια ἦσαν δ', προφητικῶν ἠξιωμένα χρησμῶν. Ἔνθα καὶ πλείους ἡμέρας διατρίβων ἦν. Ὅπου δὴ καὶ ὁ προφήτης Ἄγαβος ἐκ τῆς Ἰουδαίας γενόμενος, τάς τε χεῖρας καὶ πόδας τοῦ Παύλου ἱμάντι δήσας τῆς ζώνης αὐτοῦ προειφοίβαζε, λέγων, « Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα ἅγιον· Τὸν ἄνδρα τοῦτον οὕτω δήπουσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἐθνῶν. » Καὶ δὴ πολλῶν ἐπεχόντων μηδαμῶς ἐκεῖσε δὴ γενέσθαι τὸν Παῦλον, ὁ δὲ τοσοῦτον ἀπεῖχε πείθεσθαι, ὡς οὐ μόνον δεθῆναι διετείνετο, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχειν ὑπερ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ θανεῖν. Τῶν δὲ σὺν αὐτῷ, Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, ἐπειπόντων, γενέσθω, ἀφεθεὶς τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἦγετο.

A Rhodum, atque inde per Patara in Phœniciam secundis ventis pervehitur. Relictaque ad sinistram Cypro recta in Syriam navigat. Tyrum porro cum applicuisset, rursum navi Ptolemaidem, ac inde Cæsaream Palæstinæ venit. Hic hospitio evangelistæ Philippi, qui unus ex septem diaconis erat, excipitur. Ei quatuor filiæ fuere quas Deus oraculari et prophetico dono dignatus erat. Apud hunc cum plures dies maneret Paulus, eo etiam Agabus propheta ex Judæa, venit, **175** corrigiisque zonæ Pauli, manus pedesque vinciens suos, Numine afflatus : « Hæc, inquit, Spiritus, sanctus prædicit : Ad hunc modum virum hunc Judæi in Jerusalem ligabunt, et in manus gentium tradent. » Quapropter cum Paulum multi a profectione Hie-

B rosolymitana dehortantes distinerent, tantum abfuit ut ille persuaderetur, ut non modo vinciri vellet, verum etiam mortem obire pro nomine Jesu Christi paratum se esse contenderet. Eis autem qui cum eo erant, ut voluntas Domini fieret, inferentibus, dimissus ille Hierosolymam venit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Ὡς ὁ Παῦλος ἐν Ἐφέσῳ θηριομαχήσας ἐπὶ ἄρχοντος Ἱερωνύμου, θείᾳ δυνάμει ὑπέρτερος ὤφθη.

Οἱ δὲ τὰς Παύλου περιόδους ἀναταξάμενοι, ἄλλα τε πλεῖστα παθεῖν τε ἅμα καὶ δρᾶσαι τοῦτον ἱστόρησαν, καὶ δὴ καὶ τόδε, ἡνίκα δὴ τῇ Ἐφέσῳ παρῆν. Ἱερωνύμου γὰρ ἄρχοντος, παῤῥησιάζεσθαι μὲν τὸν Παῦλον· καὶ λέγειν μὲν εὖ ἐκεῖνον ἔχειν εἰπεῖν· μὴ μέντοι τῶν τοιούτων λόγων εἶναι καιρόν. Ὁ δὲ τῆς πόλεως δῆμος, μεμηνὼς θράσει, σιδήρῳ τοὺς Παύλου πόδας διαλαβὼν, εἴργε μὲν τῇ φρουρᾷ ἕως οὗ λέουσι παρατεθείη βορά· Εὐβούλλαν δὲ καὶ Ἀρτέμιλλαν γαμετὰς τῶν παρ' Ἐφεσίοις ἐπιφανῶν, μαθητιώσας αὐτῷ καὶ νυκτὸς περιφυομένας, τὴν τοῦ θείου λουτροῦ χάριν αἰτεῖσθαι· σθένει δὲ θειοτέρῳ, καὶ ἀγγέλοις δορυφοροῦσι, καὶ τὸν τῆς νυκτὸς ζόφον τῇ περιουσίᾳ τῆς ἐνούσης αἴγλης καταφωτίζουσι, τῆς σιδηρέας πέδης τὸν Παῦλον ἀπολυθέντα, τελέσαι μὲν ἐκείνας τῷ θείῳ βαπτίσματι παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης γενόμενον· μηδενὸς δὲ τῶν τὴν φυλακὴν ἐπιτετραμμένων ἐπησθημένου, αὖθις ἐπὶ τῶν δεσμῶν γενόμενον, ἐπὶ βορὰν τηρεῖσθαι τοῖς λέουσι. Λέων τοιγαροῦν μεγέθει μέγιστος καὶ τὴν ἀλκὴν ἀνυπόστατος κατ' αὐτοῦ ἀφεθεὶς, προστραμὼν ἐν σταδίῳ, παρὰ τοῖς ἐκείνου ποσὶν ἀνεκλίνετο. Πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ὠμῶν θηρίων ἀφιεμένων, οὐδενὶ ψαύειν τοῦ ἱεροῦ ἐξῆν σώματος ἀνεστηλωμένου τῇ προσευχῇ. Τούτων δὲ οὕτω γινομένων, ἀθρόον ῥοίζῳ πολλῷ σφοδρά τις καὶ ὑπερφυὴς χάλαζα καταῤῥαγεῖσα, συνέθλα μὲν πολλῶν ἀνδρῶν κεφαλὰς, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ θηρίων· καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Ἱερωνύμου μίαν φθάσασα, ἀποκνίζει τὸ οὖς· κἀντεῦθεν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ τῷ Παύλου Θεῷ προσιὼν, τὸ σωτήριον ἐδέξατο βάπτισμα. Ὁ δὲ λέων φυγὰς εἰς ὄρη διέδρα· καὶ Παῦλος ἐκεῖθεν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα κατέπλει. Εἶτ' αὖθις διὰ Μακεδονίας ἐλθὼν, εἰς Τρῳάδα καὶ εἰς Μίλητον ἦλθε· κἀκεῖθεν ἐστέλ-

CAPUT XXV.

Ut idem Paulus Ephesi sub præside Hieronymo ad belluas damnatus, cum eisdem depugnaverit, et divino auxilio victor evaserit.

Verum enimvero qui profectiones Pauli descripserunt, cum quamplurima alia eum simul et fecisse, et passum esse, tum hoc quoque cum Ephesi essst, de eo memoriæ mandarunt. Cum enim ibi principem locum Hieronymus obtineret, multa cum libertate Paulus est concionatus. Quare

C Hieronymus illum bene quidem et diserte dicere, sed orationem ejus non esse eorum temporum, testatus est. Plebs quidem certe, per insolentiam et furorem, Paulo compedibus injectis, carceri eum includit, donec leonibus vorandus objiceretur. Ibi tum Eubula et Artemilla, clarorum Ephesi virorum conjuges, fidem edoctæ a Paulo (noctu enim ad eum veniebant) divini lavacri gratiam ab eo petunt. Itaque virtute divina atque angelici satellitii ministerio, caliginem noctis, exuberantia splendoris illustrante, Paulus ferreis compedibus libaratus, illas divino baptismo ad littus maris nitiat : et cum id nemo omnium, quibus custodiæ cura mandata fuerat, sensisset, ad vincula rursum sua, in quibus leonibus esca asservabatur, redit.

D Sed enim ingenti magnitudine et robore intolerando, leo, contra ipsum immissus (1), in arenam quidem ille procurrit : sed mox ad pedes Pauli consedit. Et cum itidem aliæ immanes feræ immitterentur, ne tangere quidem ulla sacrum corpus ad orationem erectum atque compositum, sustinuit. His ista actis, derepente fragore multo vehemens quædam et mirum in modum magna grando decidens, **176** multorum simul et virorum et ferorum animalium comminuit capita, ipsiusque etiam Hieronymi aurem amputat ; qui deinde cum suis per Paulum Deo conciliatus, salutiferum suscipit lavacrum. Leo autem ille pro-

(1) Θηριομαχία, hoc est pugna cum feris, Pauli, de qua I Cor. xv.

fugus, in montes proximos evadit ; Paulus inde in Macedoniam et Græciam transmittit : mox rursum per Macedoniam vadens, Troadem et Miletum contendit atque inde tandem Hierosolyma profi-ciscitur. Mirandum vero non est, Lucam hanc Pauli cum belluis pugnam reliquis ejus actis non inseruisse. Nam etiam si ex evangelistis solus Joannes Lazari resuscitationem commemoret, minus tamen de fide veritateque ejus ambigendum. Scimus enim, non omnes omnia scribere, credere, et nosse. Sed uti ulicuique largitus est Dominus, et ut cuilibet dividit et dispensat Spiritus, ita etiam intelligit, credit, et scribit spiritualiter ea quæ sunt Spiritus.

A

λετο εἰς Ἱεροσόλυμα. Εἰ δὲ Λουκᾶς μὴ ταῖς λοιπαῖς πράξεσι καὶ τὴν θηριομαχίαν ταύτην ἱστόρησε, θαυμαστὸν οὐδέν. Οὐδὲ γὰρ ἀμφισβητεῖν δεῖ, ὅτι μόνος τῶν εὐαγγελιστῶν Ἰωάννης τὴν τοῦ Λαζάρου ἔγερσιν διηγήσατο· καὶ γὰρ ἴσμεν, ὡς οὐ πάντες ἅπαντα γράφουσιν, ἢ πιστεύουσιν, καὶ γινώσκουσιν· ἀλλ' ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Κύριος, ὡς ἑκάστῳ διαιρεῖ τὸ Πνεῦμα, οὕτω καὶ νοεῖ, καὶ πιστεύει, καὶ γράφει πνευματικῶς τὰ τοῦ Πνεύματος.

CAPUT XXVI.

De seditione Hierosolymis sub Claudio orta, et de impudenti audacia sacerdotum sub Nerone et Felice: et de prædonibus sicariis, nec non pseudopropheta Ægyptio.

B

Cum ad eum modum Paulus ab hierosolymis omnem circumcirca regionem ad Illyricum usque perograret, Claudius Judæos Roma exigit. Qui cum adhuc sceptra Romani imperii gereret, ipsis Paschæ feriis Hierosolymis tanta seditio et tumultus in plebe exsitit, ut eorum tantum Judæorum, qui vi ex templo exire volentes, circa fores ejus se invicem premebant et collidebant, myriades tres proculcatæ inter se et enectæ sint (1). Quapropter festum id populo omni in ingentem est conversum luctum, et fere ad domos omnes dolor is et planctus pervenit. [Multa quoque præterea Judæi eo tempore experti perpessique sunt mala.] Hisce porro C de rebus Josephus quoque scribens (2), ad hunc modum refert : « Claudius autem Agrippam Agrippæ filium, Judæorum regem creat, et Felicem regioni omni Samariæ et Galilææ, et ejus insuper quæ Perœa seu trans Jordanem dicitur, procuratorem constituit. Qui Claudius imperio tredecim annis et mensibus octo administrato, decedit, Neronem filium successorum relinquit. » Neronis porro temporibus, Felice Judææ præsidente (3), idem Josephus in vicesimo *Antiquitatum* libro, de civili inter se sacerdotum fatione atque seditione, hisce verbis commemorat : **177** « Exoritur autem et Pontificum seditio contra sacerdotes et primores plebis Hierosolymitanæ. Atque quilibet temerariorum novandarumque re- D rum studiosorum hominum coacta manu, dux erat. Itaque congressi inter se, cum conviciis atque maledictis alii alios proscindebant, tum lapidibus quoque se invicem petebant. Neque qui hæc prohiberet, quisquam aderat : sed hæc omnia quasi in urbe, tutore magistratuque omni carente, per

(1) Seditio inter Judæos et Samaritas exorta : unde latrocinia provenerunt. Quadratus seditionis principes in crucem egit. (Joseph. lib. xx, cap. 11 et 12 ; Tacit. lib. xii.)

(2) Hoc sic itidem reperitur apud Euseb. lib. ii, cap. 19. Initium tantum tumultus ejus allegatur. Seditio autem ipsa sicuti a Josepho commemoratur, non adducitur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ Κλαυδίου γενομένης στάσεως· καὶ περὶ τῆς ἐπὶ Νέρωνος καὶ Φήλικος τῶν ἱερέων θρασύτητος· ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν λεγομένων σικαρίων λῃστῶν· καὶ τοῦ Αἰγυπτίου ψευδοπροφήτου.

Οὕτω δὲ τοῦ Παύλου τὴν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ ἄχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διανύοντος, Ἰουδαίους Ῥώμης ἀπελαύνει Κλαύδιος. Τούτου δὲ ἔτι τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας ἰθύνοντος, κατὰ τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτήν, τοῖς Ἱεροσολύμοις τοσαύτη ταραχὴ καὶ στάσις ἐπισυνέβη τῷ πλήθει, ὡς μόνων τῶν βίᾳ περὶ τὰς ἐξόδους συνωθουμένων τοῦ ἱεροῦ, τριῶν μυριάδας Ἰουδαίων συμπατηθέντας ὑπ' ἀλλήλων ἀποθανεῖν, εἰς πένθος τε στραφῆναι συμπαντὶ τῷ ἔθνει τὴν ἑορτήν, σχεδὸν κατ' οἰκίαν σχοῦσαν τὸν θρῆνον. (Πολλὰ δὲ καὶ ἄμα οἱ Ἰουδαῖοι κακὰ τηνικάδε ἔπαθον.) Ὁ δὴ καὶ Ἰώσηπος ἱστορῶν, οὕτω κατὰ λέξιν φησί· « Κλαύδιος δὲ Ἀγρίππαν Ἀγρίππου παῖδα, Ἰουδαίων καθίστησι βασιλέα, Φήλικά τε τῆς χώρας ἁπάσης Σαμαρείας τε καὶ Γαλιλαίας, καὶ προσέτι τῆς ἐπικαλουμένης Περαίας ἐπίτροπον ἐκπέμψας. Διοικήσας δὲ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν ἔτεσι τέτρασι καὶ δέκα πρὸς μησὶν ὀκτὼ, τὸν υἱὸν Νέρωνα τῆς ἀρχῆς διάδοχον καταλιπὼν τελευτᾷ. » Κατὰ δὲ Νέρωνα Φήλικος τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, αὐτοῖς ῥήμασιν αὖθις ὁ Ἰώσηπος τὴν εἰς ἀλλήλους τῶν ἱερέων στάσιν ὧδέ πως ἐν εἰκοστῷ Ἀρχαιολογίας γράφει· « Ἐξάπτεται δὲ καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι στάσις πρὸς τοὺς ἱερεῖς, καὶ τοὺς πρώτους τῶν πλήθους τῶν Ἱεροσολύμων. Ἕκαστός τε αὐτῶν, στῖφος ἀνθρώπων τῶν θρασυτάτων καὶ νεωτεριστῶν ἑαυτῷ ποιήσας, ἡγεμὼν ἦν. Καὶ συῤῥάσσοντες ἑκακολόγουν τε ἀλλήλους καὶ λίθοις ἔβαλλον· ὁ δ' ἐπιπλήξων ἦν οὐδὲ εἷς. Ἀλλ' ὡς ἐν ἀπροστατεύτῳ πόλει ταῦτ' ἐπράσσετο μετ' ἐξουσίας. Τοσαύτη δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς κατέλαβεν ἀναίδεια καὶ τόλμα, ὥστ' ἐκπέμπειν δούλους ἐτόλμων ἐπὶ τὰς ἅλωνας, τοὺς λῃψομένους τὰς τοῖς ἱερεῦσιν ὀφειλομένας δεκάτας. Καὶ συνέβαινε τοὺς ἀπορουμένους τῶν ἱερέων ὑπὸ

(3) Felix Judææ præfectus, Drusillam Agrippæ sororum, Aziazi Amasorum regis conjugem, uxorem duxit. (Joseph. eod. cap. 14.) « Antonius Felix Claudii libertus, in Judæa per omnem sævitiam ac libidinem jus regium servili ingenio exercuit : Drusilla Cleopatræ et Antonii nepte in matrimonium accepta. » (Tacit. lib. xii.)

ἐνδείας ἀπολλυμένους θεωρεῖν. Οὕτως ἐκράτει τοῦ δικαίου παντὸς ἡ τῶν στασιαζόντων βία. » Πάλιν δ' ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιφυῆναι λῃστῶν τι εἶδος ἱστορεῖ· οἳ μεθ' ἡμέραν, ὡς φησι, καὶ ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἐφόνευον τοὺς συναντῶντας· μάλιστα γὰρ ἐν ταῖς ἑορταῖς ἐκείνους μιγνυμένους τῷ πλήθει· καὶ ταῖς ἐσθήσεσιν ὑποκρύπτοντας μικρὰ ξιφίδια, τούτοις νύττειν τοὺς διαφόρους. Ἔπειτα πεσόντων μέρος γίνεσθαι αὐτῶν ἐπαγανακτούντων αὐτοὺς τοὺς πεφονευκότας· διὸ καὶ παντάπασιν ὑπ' ἀξιοπιστίας ἀνευμέτους γενέσθαι. Πρῶτον μὲν οὖν ὑπ' αὐτῶν Ἰωνάθαν τὸν ἀρχιερέα κατασφαγῆναι· μετὰ δ' αὐτὸν καθημέραν ἀναιρεῖσθαι πολλούς· καὶ τῶν συμφορῶν τὸν φόβον εἶναι χαλεπώτερον· ἑκάστου καθάπερ ἐν πολέμῳ καθ' ὥρας τὸν θάνατον προσδεχομένου. Ἐξῆς δὲ τούτοις ἐπιφέρει μεθ' ἕτερα λέγων· « Μείζονι δὲ τούτων πληγῇ, Ἰουδαίους ἐκάκωσεν ὁ Αἰγύπτιος ψευδοπροφήτης· παραγενόμενος γὰρ εἰς τὴν χώραν ἄνθρωπος γόης καὶ προφήτου πίστιν ἐπιθεὶς ἑαυτῷ, περὶ τρισμυρίους μὲν ἀθροίξει τῶν ἠπατημένων· περιαγαγὼν δὲ αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐρημίας εἰς τὸ Ἐλαιῶν καλούμενον ὄρος, ἐκεῖθεν οἷός τε ἦν εἰς Ἱεροσόλυμα παρελθεῖν βιάζεσθαι· καὶ κρατήσας τῆς τε Ῥωμαϊκῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου τυραννεῖν, χρώμενος τοῖς συμπεσοῦσι δορυφόροις. Φθάνει δ' αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν Φῆλιξ ὑπαντιάσας μετὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὁπλιτῶν· καὶ πᾶς ὁ δῆμος συνεφήψατο τῆς ἀμύνης. Ὥστε συμβολῆς γινομένης, τὸν μὲν Αἰγύπτιον φυγεῖν μετ' ὀλίγων, διαφθαρῆναι δὲ καὶ ζωγρηθῆναι πλείστους τοὺς σὺν αὐτῷ. » Ταῦτα Ἰώσηπος ἐν τῇ δευτέρᾳ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἁλώσεως διέξεισι τῶν ἱστοριῶν. Τούτου δὴ τοῦ Αἰγυπτίου καὶ αἱ Πράξεις μέμνηνται τῶν ἀποστόλων, ἔνθα τὸ Ἰουδαίων πλῆθος τοῦ Παύλου κατεστασίαζεν· λέγει γὰρ ὁ χιλίαρχος. Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος, ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ ἐξαγαγὼν ἐν τῇ ἐρήμῳ τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων;

A vim impune fiebant. Tanta porro pontificibus incessit impudentia et audacia, ut non vererentur servos suos ex urbe in prædia et villas, decimas eas quæ sacerdotibus debebantur, direptum mittere. Quapropter evenit, ut ex sacerdotibus nonnulli ad eam penuriam redigerentur, ut inedia in conspectu multorum morerentur : usque adeo factiosorum vis et injuria juri et æquitati omni prævaluerat. » Idem ipse historicus, rursum eisdem temporibus exortum prædonum quoddam genus refert, « qui (ut ipse inquit) interdiu atque in media urbe obvios interimebant. Potissimum enim diebus festis se mediæ plebi immiscentes, et scias sub vestibus tectas habentes, adversarios (1) confodiebant. Deinde collapsis hominibus illi inter reliquos de scelere querebantur, qui cædem patrarant : atque ita fiebat, ut eo prætextu bonæ fidei habiti, deprehendi non possent. Primum equidem illi Jonatham pontificem trucidavere, et post eum quotidie complures : et calamitate ipse calamitatis metus gravior erat, cum pro se quisque, sicuti in bello, in horas mortem exspectaret. » Deinde illa quoque paucis interjectis infert : « Majore insuper calamitate Judæos affecit propheta Ægyptius. Adveniens enim in regionem eorum præstigiator, et qui prophetæ sibi fidem arrogaret, ad triginta millium, quos seduxerat, hominum multitudinem cogit. Eos ex solitudine in montem qui Olivarum est dictus, ducit. Ex eo loco poterat Hierosolyma vi capere : superatoque Romanorum præsidio, tyrannidem sibi in populo, satellitio eo, quod secum impetum in urbem facturum esset, fretus vindicare. Sed enim conatum ejus prævenit Felix, nam is Romanorum copias una cum Hierosolymitanæ plebis auxiliis, contra eum ducit : et pugna commissa, Ægyptius cum paucis fugere cogitur, **178** et quam plurimi in exercitu ejus vel cæduntur, vel capiuntur. » Hæc Josephus in secundo de captivitate Judaica Historiarum libro refert. Hujus autem Ægyptii et Acta apostolorum mentionem faciunt, ubi Judæorum multitudo seditionem contra Paulum excitat. Dicit enim ad eum tribunus : *Non tu Ægyptius ille es, qui paucis ante diebus tumultu per seditionem concitato in solitudinem ad quatuor millia hominum sicariorum eduxit* [38] ? »

B

C

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τῶν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου θαυμάτων, καὶ τῶν τεράτων τοῦ Μάγου Σίμωνος· καὶ ὡς ἀμφοτέρους τῆς Ῥώμης ὁ Νέρων ἐξήλασεν.

D

CAPUT XXVII.

De Petri apostoli miraculis, et item Simonis Magi præstigiis : et ut utrumque Nero Roma expulerit.

Νέρωνος δὲ τὴν ἀρχὴν διοικοῦντος, Σίμων ὁ Μάγος ἐν Ῥώμῃ, σημεῖα διὰ γοητείας τελῶν ἦν. Κύνα γοῦν πρῶτον πρὸ τῆς οἰκίας μέγιστον δεσμοῖς τισι κατασχὼν, δι' ἐκείνου οὓς μὴ πρὸς γνώμης ἦν αὐτῷ προσιέναι ἀνεῖργε. Πέτρος δὲ ὁ μέγας ἐλθὼν θεάσασθαι Σίμωνα, καὶ τὸν κύνα ἀπηγριωμένον, καὶ φόβον ἐνιέντα ἰδὼν, γνούς τε ὡς πολλοῖς θανεῖν αἴτιος γέγονε πρὸ τοῦ Πέτρον ἐλθεῖν, εἰσιέναι ἐπι-

Nerone autem imperante, Simon Magus Romæ miracula per imposturas et præstigia edebat. Canem autem maximum pro foribus catenis vinctum habebat, per quem ad se venire volentes, si ei minus placuissent, arcebat. Advenit porro magnus ille Petrus ad Simonem visendum : qui canem eum efferatum et horrendum in se ferri videns, cum auctorem eumdem, ante adventum suum,

[38] Act. xxi, 38.

(1) Διαφόρους, plurimos, varios.

mortis permultis fuisse, qui ingredi voluissent, A ntellexisset, vinculis eum solvit, atque humana voce annuntiare hero suo, Petrum Christi servum adesse, jubet. Canis porro quo jussus fuerat modo, nuntium perfert. Ad eam rem, qui tum cum Simone erant, consternati obstupuerunt. Quibus ille : nihil id novi esse, se quoque eadem facere posse dixit. Itaque canem exire, et Apostolum ad se vocare jubet. Petrus accitus ingreditur. Ibi in colloquio mutuo multa inter se verba faciunt. Miraculis equidem et variis prodigiorum operibus Simon longe superatur. Quapropter multi ex illis ad Christum accedunt, atque baptismum subeunt. Enimvero et Simon ipse, dæmonum ei inservientium opera, multa admirando faciebat. Nam ut statuæ moverentur curabat, et in ædibus vasa atque instrumenta domestica se sponte propria hinc inde transferebant, et ipse flammis circumdatus non urebatur, Ferebatur quoque volans in acre. **179** Ex lapidibus, fuco hominibus objecto, panes faciebat. Draconis quoque formam induebat, et in varias animantium species mutabatur : duplici facie indutus conspiciebatur, in aurum sese totum transformabat, fores vectibus et claustris probe communitas et occlusas dicto aperiebat, vincula ferrea disrumpebat, in conviviis omnifariam formularum simulacra exhibebat, ut plurimæ ante eum præcederent umbræ efficiebaut, quas defunctorum dudum esse animas nugabatur. Nec ipse modo, ad quem vellet, transformabatur speciem : verum etiam alios quos voluisset, in variarum animantium formas mutabat. Quosdam autem, cum B planum eum et scurram esse coarguere et convincere tentarent, amicitæ prætextu simulato, bovem sacrificans, ad epulas invitabat, et inde multiformibus eisque incurabilibus morbis et immanibus dæmonibus subjiciebat. Hæc atque his similia, cum divus quidem Petrus vere ac reipsa, Simon autem falso et impostorarum fuco facerent, Nero utrumque evocat : et cum, quod melius esset dispicere non posset, tum quidem, ut insolentium prodigiorum effectores, ambos, tanquam errones C et scurras, Roma expellit. Postea autem animum ad impostorem et impurum Simonem, quippe et ipe impurus et impius, maxime conferet.

κεχειρηκότας, λύει μὲν αὐτίκα τὸν κύνα, καὶ ἀνθρωπίνῃ φωνῇ, εἰσαγγέλλειν ἐκέλευεν, ὡς Πέτρος ὁ τοῦ Χριστοῦ δοῦλος ἥκει πρὸς σέ. Τοῦ δὲ κυνὸς καθ' ὃν προσετάγη τρόπον τὴν ἀγγελίαν τελέσαντος, ἔννοοι μὲν ἦσαν οἱ συνῆσαν τῷ Σίμωνι · τὸν δὲ φάναι, μὴ ξένον οἴεσθαι τὸ πραχθέν · καμοὶ γὰρ ἰσχὺς τὰ ὅμοια δρᾷν · καὶ τῷ κυνὶ ἐκέλευεν ἐξιέναι καὶ εἰσκαλεῖν τὸν ἀπόστολον. Καὶ ὃς εἰσῄει μετακληθείς · πρὸς λόγους τε ἦκον ἱκανῶς διαμιλληθέντες ἀλλήλοις. Τοῖς γε μὴν τεραστίοις καὶ ταῖς τῶν θαυμάτων πτκναῖς ἐνεργείαις ἀπειπεῖν Σίμωνα · πογλοὺς δὲ τῶν ἐκείνου Χριστῷ προσελθεῖν, καὶ τὸ βάπτισμα δέξασθαι. Πολλὰ δὲ καὶ Σίμων ἐποίει τοῖς παρεπομένοις δαίμοσιν ἐνεργούμενος · καὶ γὰρ ἀνδριάντας κινεῖσθαι ἐποίει · καὶ τὰ κατ' οἶκον σκεύη, ἔνθεν κἀκεῖθεν αὐτόματα μετετίθει · αὐτός τε πυρὶ βαλλόμενος, οὐκ ἐκαίετο, καὶ εἰς ἀέρα ἀνίπτατο · ἐκ λίθων ἄρνους φαντάζων ἐποίει · δράκοντός τε μορφὴν ὑπεδύετο, καὶ εἰς διάφορα ζώων εἴδη ἠμείβετο. Δύο πρόσωπα περεκείμενος ἐωρᾶτο · εἰς χρυσὸν ἀθρόως μετεβάλλετο. Θύρας μοχλοῖς καὶ κλεισὶ κατησφαλισμένας διήνοιγε ῥήματι · καὶ δεσμὰ ἐκ σιδήρων διέλυε · κἂν τοῖς δείπνοις δὲ παντοδαπῶν ἰδεῶν εἴδωλα παρίστη . σκιάς τε προηγεῖσθαι τούτου πλείστας παρεσκεύαζεν, ἃς ψυχὰς εἶναι τῶν πάλαι τεθνηκότων ἐληρώδει. Οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος πρὸς τὸ δοκοῦν μετεσχηματίζετο, ἀλλὰ καὶ οὓς ἤθελε, πρὸς εἴδη παντοίων ζώων μετέβαλλε. καὶ τινὰς δὲ πλάνων πειρωμένους ἐλέγχειν, προσπείῳ τινὶ φιλίας ὑποποιησάμενος, βοῦν θύων, συνεστιᾷν ἐποίει · κἀντεῦθεν ποικίλαις καὶ δυσιάτοις νόσοις καὶ δαίμοσιν ἀγρίοις ὑπέβαλλε. Ταῦτα δὴ καίτοι αὐτὰ τοῦ μὲν ἀληθῶς τοῦ θείου Πέτρου, Σίμωνος δὲ ψευδῆ φαννάζοντος, Νέρων καί ἄμφω εἰσεκάλει. Ἱκανῶς δὲ μὴ οἷός τε ὢν διαγνῶναι τὸ κρεῖττον, καὶ τὸν ἀληθῆ τοῦ γόητος διακρῖναι, τέως ὡς καινῶν τεραστίων ἐπιδημιουργούς, καὶ ἄμφω τόν τε Πέτρον καὶ Σίμωνα τότε μὲν τῆς Ῥώμης ὡσανεὶ πλάνους ἐξήλασεν · ὕστερον δὲ, οἷάπερ καὶ αὐτὸς βέβηλος καὶ ἀνόσιος, τῷ βεβήλῳ καὶ γόητι μέλιστα Σίμωνι προσετέθη.

Postea autem animum ad impostorem et impurum Simonem, quippe et ipe impurus et impius, maxime conferet.

CAPUT XXVIII.

Ut Paulus Hierosolymis cum esset, sese tempori et loco prudenter accommodarit, in eo quod ibi juxta veterem legis ritum vixit : et ut gravi catena vinctus a tribuno concionabundus, quæ ei acciderint, disseruerit. Item ut Cæsaream ad præsidem Felicem sit deductus, in custodiamque conjectus.

Eisdem temporibus, Paulus una cum discipulis suis, collectis sarcinis, Cæsarea ascendit Hierosolyma : et die sequenti ad divum Jacobum hierarcham et presbyteros veniens, eos salutat, et quæ Deus per ipsum apud gentes effecisset, exponit. Illi porro gloriam primum Deo ferebant : deinde Paulum admonebant, quam plurima esse Judæorum fidelium millia, qui legis zelo et æmulatione

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ.

Ὡς Παῦλος ἐν Ἱεροσολύμοις γενόμενος, οἰκονομίᾳ ἐχρήσατο, κατὰ τὸν πάλαι νόμον πολιτευσάμενος · καὶ ὡς ἁλύσει πεδηθεὶς βαρείᾳ ὑπὸ τοῦ χιλιάρχου, διεξῄει τὰ κατ' αὐτὸν δημηγορῶν. Καὶ ὡς εἰς Καισάρειαν τῷ ἡγεμόνι Φήλικι διεπέμφθη, κἀκεῖσε φυλακῇ πυρεδύθη.

Τούτοις δὴ τοῖς χρόνοις καὶ Παῦλος ἀπὸ Καισαρείας σύναμα τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐπισκευασάμενος, ἀνέβησαν εἰς Ἱεροσόλυμα. Τῇ δ' ἐπιούσῃ, πρὸς τὸν θεῖον ἱεράρχην Ἰάκωβον καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἐλθών, ἠσπάζετο, ἐπιφέρων, καὶ ἂν Θεὸς δι' αὐτοῦ τοῖς ἔθνεσι κατεπράξατο. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα δόξαν ἀνῆγον Θεῷ · εἶτα παρῄνουν, ὡς Πολλαὶ μυριάδες τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων εἰσὶ ζήλῳ τοῦ νόμου νυ-

τόμενοι· οἳ καὶ περὶ σοῦ κατήχνηται, ὡς ἀποστα- A perciti, de eo certiores facti essent, quasi omnes
τεῖν ἐκείνου πάντας διδάσκεις, καταργεῖν τε τὴν doceret a lege deficere, circumcisionem abolere,
περιτομὴν, καὶ μὴ τοῖς πατρῴοις ἔθεσιν ἐθέλειν et patrios mores negligere : proindeque auctores
ἐμμένειν. Καὶ συνεβούλευον οἰκονομίᾳ χρώμενον, suasoresque ei erant, ut consilio ad tempus ac-
ἁγνισθῆναί τε κατὰ τὸν νόμον καὶ ξυρῷ χρήσασθαι, commodato, purificaretur, et ex legis præscripto
ἵνα μὴ δοκῶν εἶη λύειν τὸν νόμον. Καὶ ὁ μὲν ἁγνι- caput raderet, ne scilicet legem abrogare videre-
σάμενος, εἰσῄει τὸ ἱερόν· οἵ γε μὴν ἀπὸ τῆς Ἀσίας tur. Atque ille quidem ita purificatus, templum
Ἰουδαῖοι τοῦτον θεασάμενοι, χεῖρας ἔτεινον θυμῷ ingreditur : Judæi autem Asiani eo conspecto,
στρατηγούμενοι. Καὶ παρακροτοῦντες ἀλλήλους, ὡς **180** ira vehementiore ducti, manus ei inferunt,
βεβηλοῦντα τὸ ἱερὸν, ἐξεῖλκον ἐκεῖθεν τὸν Παῦλον, et alius alium cohortati, tanquam eum qui tem-
καὶ κτείνειν ἐδίῳων. Ὁ δὲ τῆς σπείρας χιλίαρχος plum profanaret, inde extrahunt, et occidere mo-
τὴν σύγχυσιν ἠνωτισμένος τῆς πόλεως δρόμῳ πολλῷ liuntur. Cæterum cohortis tribunus, tumultu eo
κατασπεύσας, τῶν μὲν χειρῶν ἐξήρπαζε τῶν φονών- civitatis audito, magna cum celeritate accurrit, et
των· δυσὶ δὲ βαρτίαις περιβαλὼν ἁλύσεσιν, εἰς τὴν Paulum ex percussorum manibus raptum, gravi-
παρεμβολὴν ἦγε. Καὶ τὸν Αἰγύπτιον εἶναι νομίσας, bus duabus catenis vinctum, in castra ducit : et
περὶ οὗ πρὸ βραχέος εἰρήκαμεν, διηρώτα. Ὁ δὲ B quod eum Ægyptium illum esse, de quo paulo
Ταρσέα μὲν ἑαυτὸν τῆς Κιλικίας εἶναι ἔλεγεν· ἐπὶ ante diximus, opinaretur, idipsum inquirit. Ille
δὲ τῶν ἀναβαθμῶν στήσας, ἔπειτα λέγειν ἐκέλευεν. autem Tarsensem se ex Cilicia esse dicit. Deinde
Ὁ δὲ Παῦλος, τὰ κατ' αὐτὸν ἑστὼς διεξῄει· ὡς cum eum in gradus statuisset, causam dicere ju-
γνώριμος μὲν εἴη ζῆλον τοῦ πατρῴου νόμου αὐχῶν, bet. Ibi Paulus stans, de rebus suis commemorat,
παρὰ τῷ Γαμαλιὴλ τἀκριβὲς τῆς θρησκείας μαθὼν, quod spectatum scilicet satis esset, zelo se et æmu-
καὶ ὡς ἐπιστολὰς παρὰ τῶν πρεσβυτέρων λαβὼν, εἰς latione patriæ legis flagrantem, apud Gamalielem
Δαμασκὸν ἤλαυνε, δεσμῷ περιβαλεῖν, οἳ Χριστὸν ἐκή- cæremonias ejus accurate et diligenter didicisse :
ρυσσον· καὶ ὡς φῶς αὐτὸν ἄπειρον ἐξ οὐρανοῦ πε- acceptisque a senioribus epistolis, Damascum, ut
ριήστραψε· καὶ ὡς φωνῆς τινὸς ξένης ἐν μεθέξει ibi in vincula, qui Christum prædicassent, conji-
ἐγένετο. Πηρός τε ἐντεῦθεν γενόμενος περιῆει· καὶ ceret, contendisse. Immensam vero tum cœlitus
ὡς ὑπὸ Ἀνανίου πάλιν ἔσχε τὸ φῶς· καὶ ὡς ἔσχε lucem circum se coruscasse, vocemque inauditam
τὸ βάπτισμα τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι σφραγισθείς. Ἃ δὴ antea ad se delatam esse : excæcatum inde cir-
πάντα διεξιὼν, εἰς ὄχλον μείζονα ἦρε τὸ πλῆθος, cuisse, visum postea rursus ab Anania recepisse,
Αἶρε αὐτὸν, λέγοντες. Οὐ γὰρ καθήκει ζῆν τὸν τοιοῦ- denique baptismo consignatum, Jesu Christo no-
τον. Καὶ ὁ χιλίαρχος, μάστιξιν αὐτὸν ἧπειγε. Κἂν C men dedisse. Hæc omnia cum referret, magis
ἐκεῖνος Ῥωμαῖον ἑαυτὸν ἐπειπὼν, τῶν πληγῶν etiam magisque tumultuari multitudo incipit : tol-
ἀπηλλάττετο. Ἅμα δ' ἕῳ τἀσφαλὲς ὁ χιλίαρχος γνῶ- lendum eum esse, neque talem hominem vivere
ναι ἐθέλων, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τὸ συνέδριον μετε- debere, clamitans. Tum tribunus Paulum flagellis
στέλλετο. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος δημηγόρος ὤν, ὑπὸ urgebat. At ille, cum Romanum se civem esse di-
Ἀνανίου τὸ στόμα ἐτύπτετο· ὃν ὁ Παῦλος ἀρχιερέα ceret, plagis liberatur. Deinde, cum prima luce
γε ὄντα μὴ εἰδὼς, τοίχόν τε κεκονιαμένον ἐκάλει, tribunus, rem omnem certius cognoscere volens,
καὶ παρὰ τὸν νόμον τὴν κρίσιν ἐξάγοντα. Εἶτα με- pontifices et consilium evocat : atque ibi cum
θόδῳ τινὶ φαρισαῖον ἑαυτὸν ὠνόμαζε, καὶ ὡς ὅτι νε- Paulus rursus concionaretur, ab Anania in os
κρῶν κηρύττει ἀνάστασιν, εἰς κριτήριον παρεισήγετο. verberatur. Quem Paulus pontificem esse nesciens,
Δι' οὗ καὶ πρὸς Φαρισαίων τὰ πιστὰ σχὼν, μη- cum parietem eum dealbatum vocat, tum illegi-
δέν τι διαμαρτάνειν, ὑπὸ τοῦ χιλιάρχου ἀνήρπαστό timum iniquumque ei judicium objicit : deinde
δεδοικότος, μή τι τῷ πλήθει γένοιτο πρᾶξαι τῶν consilio quodam pro tempore capto, Pharisæum se
ἀπρεπῶν. Νυκτὸς δ' ἐπιστῆναι λόγος Χριστὸν, καὶ nominat : et quod mortuorum resurrectionem
θαρσεῖν ἐγκελεύεσθαι. Ἐπίσης τε ὡς καὶ ἐν Ἱερου- prædicet, propterea se in jus trahi dicit. Hoc
σαλὴμ κἀν τῇ Ῥώμῃ μαρτυρεῖν ὑπετίθει. Ὅρκοις modo, Pharisæorum sibi, nihil eum criminis ad-
δέ τινες ἠσφαλίζοντο, πεῖσαι μὲν τοὺς ἱερεῖς ἐξάγειν D misisse credentium, conciliat studia : et tribunus
τὸν Παῦλον τῆς πόλεως· αὐτοὺς δ' ἐν ἑτοίμῳ ἔχειν veritus, ne quid multitudo, quod minus deceret,
κτείνειν αὐτόν. Ὅ δῆτα Παῦλος μαθὼν, ἤγγελε γὰρ faceret, eum abducit. Noctu vero Christus Paulo
ὁ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ παῖς τὴν βουλὴν, τῷ χιλιάρχῳ assistens, forti animo esse jubet : eumque sicuti
ἐμήνυεν. Ὁ δὲ, Κλαύδιος δὲ Λυσίας ἦν αὐτῷ Hierosolymis, ita Romæ quoque de se testificatu-
ὄνομα, δυσὶν ἑκατοντάρχοις καὶ διακοσίοις δεξιο- rum esse dicit. Erant autem quidam qui juramento
λάβοις, σὺν ἱππεῦσιν ἑβδομήκοντα παρεδίδου τὸν confirmaverant, persuasuros se quidem sacerdoti-
θεῖον Ἀπόστολον· κτήνει ἐπιβιβάσας εἰς Καισάρειαν bus, ut Paulum e civitate producerent, ipsos vero
νυκτὸς, τῷ ἡγεμόνι Φήλικι σύναμα ἐπιστολῇ τοῦτον ad eum necandum paratos fore. Quod cum Paulus
παρέπεμπε. Καὶ ὃς δεξάμενος τοὺς ἐξ Ἱεροσολύμων cognovisset (nam id ac eum sororis ejus filius de-
ἥκοντας, κατ' αὐτοῦ εἰπὼν τοὺς κατηγοροῦντας ἐκ- tulerat), tribuno **181** significat. Ille porro, Clau-
δέχεσθαι, τῷ πραιτωρίῳ Ἡρῴδου φυλάττεσθαι πα- dius scilicet, Lysias (ita enim vocabatur duobus
ραγγύα. centurionibus, ducentisque hastatis, et septuaginta

equitibus, divinum committit Apostolum, ut noctu jumentis vehentem, Cæsaream cum epistola ad Felicem ducerent. Et ille, cum eos qui Hierosolymis venissent, excepisset, exspectaturumque se, qui eum accusarent, dixisset, in Herodis prætorio asservari illum jubet.

CAPUT XXIX.

Ut Paulus cum eis qui Hierosolymis venerant, se defendens disputarit. De Felice et Drusilla : item de Festo, qui Felici successit, apud quem libere causa dicta, appellavit Cæsarem.

Quinque dies intercessere, cum seniores Hierosolymis eo veniunt, Ananias pontifex, et orator quidam Tertullus nomine : qui cum alia multa Paulo, accusans, nugis suis et eloquentiæ convenientia objicit : tum ut pestiferum et seditiosum hominem conviciis proscindit, profanantem sanctum et templum ipsum. Insuper etiam, magni et gravis criminis loco adjicit, antesignanum hunc esse Nazarenorum sectæ. Paulus vero facile criminibus aliis oratione suavi confutatis, colere se Deum, juxta eam quam illi dixissent sectam : neque se iis quæ in lege aut prophetis sint, dictis refragari ; neque aliter quam accusatores conviciatoresque suos credere constituisse : annuntiare etiam mortuorum qui vel pie, vel impie vixissent, resurrectionem, qua de re potissimum in præsenti causa judicium sit, profitetur. Quibus auditis, Felix judicium ad Lysiæ tribuni adventum comperendinat. Qui tribunus quamprimum venisset, causam se iterum auditurum dicit. Paulum autem in custodiam mittit, neque quemquam ad eum adire, quæque ei usui essent, subministrare volentem, prohibet. Cæterum paulo post Felix una cum Drusilla uxore accersitum Paulum, de salutifero verbo concionantem audit. Itaque metu ex concione ejus concepto, Felix paulatim eam absolvebat. Professionem vero fidei suscipere nolens, pecunias se ab eo acceptu-rum sperabat : eamque ob causam frequenter cum eo accito familiarius libentiusque sermones conferebat. Enimvero biennio exacto, Portius Festus a Nerone successor Felici mittitur : qui cum Cæsarea Hierosolyma ascenderet, Ananias pontifex, ut Paulum eo vocaret rogat : 182 eo nimirum consilio, ut in itinere clam ferro ille a conjuratis trucidaretur. Festus petitionem eam rejiciens, eos Cæsaream, ubi controversia decideretur, venire jubet. Eo cum Festus et presbyteri venissent, Paulus pro tribunali crimina sibi ab eis objecta, tanquam aranearum telam solvit, nihil se vel in legem, vel in templum admisisse pulcherrime demonstrans. Ac Festus quidem, ut Judæis gratificaretur, Hierosolyma Paulum venturum esse dicit. Id vero ille deprecatur, ad Cæsaris tribunal se staturum attestans. Nemini quippe fas esse, hominem ad Cæsarem provocantem, Judæis per gratiam donare. Ad hunc modum cum Paulus techna quadam Festum constrinxisset, ille re in consilium relata atque deliberata, tandem, Cæsarem, inquit, appellasti, ad Cæsarem ibis.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ὡς διειλέχθη ὁ Παῦλος τοῖς ἐξ Ἱεροσολύμων ἥκουσι καὶ περὶ Φήλικος καὶ Δρουσίλλης καὶ Φήστου, ὃς διάδοχος ἦν Φήλικος· ἐφ' οὗ Παῦλος παῤῥησιασάμενος, ἐπεκαλεῖτο τὸν Καίσαρα.

Πέντε ἡμέραι τὸ ἐξ ἐκείνου ἦσαν· καὶ πρεσβύτεροι ἐκεῖθεν ἦκον, Ἀνανίας τε ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ ῥήτωρ τις Τέρτυλος ὄνομα· ὃς καὶ ἄλλα μὲν τοῦ Παύλου κατηγορῶν ἦν, ἄξια τῆς ἐκείνου φλυαρίας καὶ πιθανότητος· τέως γε μὴν ὡς λοιμὸν καὶ στασιώδη ἐλοιδορεῖτο, βεβηλοῦντά τε τὸ ἅγιον καὶ τὸ ἱερόν· καὶ ὡς μέγα τι δεινὸν προσωνείδιζε, πρωτοστάτην λέγων εἶναι τοῦτον τῆς Ναζωραίων αἱρέσεως. Παῦλος δὲ τὰ μὲν ἄλλα ῥᾳδίως ἀπεωθεῖτο, ἡδίστῳ λόγῳ διακρουόμενος· λατρεύειν δὲ Θεῷ καθ' ἣν ἐκεῖνοι ἔφασαν αἵρεσιν ὁμολόγει, μηδ' ἄπο τῶν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις εἰρημένων ὄν· ἐπίσης τε τοῖς λοιδοροῦσι πιστεύειν αἱρεῖσθαι· πρεσβεύειν τε καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν, τῶν τε ὁσίως βεβιωκότων καὶ μή· ὑπὲρ οὗ καὶ τὴν δίκην μάλιστα τούτῳ ταύτην γενέσθαι. Ὧν εἰρημένων Φῆλιξ ἀκούσας, ὑπερτίθεται τὴν κρίσιν, Λυσίαν τὸν χιλίαρχον ἐκδέχεσθαι εἰπών· οὗ ἥκοντος ὅσον ἤδη, τὰ τῶν λόγων αὖθις γενέσθαι. Καὶ φρουρᾷ μὲν τὸν Παῦλον ἐδίδου· ἥκιστα δ' ἐκώλυε τὸν βουλόμενον προσιέναι τε καὶ τὸ πρὸς χρείαν ἐκείνῳ ὑπηρετεῖν. Μετ' ὀλίγον δὲ Φῆλιξ σὺν ἐαυτῇ Δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ, τὸν Παῦλον μεταστειλάμενοι, ἤκουον τὸν σωτήριον λόγον διεξιόντα. Δέους δὲ πλησθεὶς, ἠρέμα τοῦτον ἀπέλυε, καὶ τὴν πίστιν λαβεῖν οὐκ ἐθέλων, χρήματα προσεδόκα λήψεσθαι· δι' ὃ καὶ συνεχῶς μεταπεμπόμενος, ἡδέως πρὸς λόγους ἤρχετο. Διετίας δὲ πληρωθείσης, Πόρκιος Φῆστος ὑπὸ Νέρωνος διάδοχος ἐπέμφθη Φήλικος. Ὃ ἀπὸ Καισαρείας εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβάντι, οἱ περὶ Ἀνανίαν τὸν ἱεράρχην ἠξίουν, εἰς Ἱεροσόλυμα τὸν Παῦλον καλεῖν· ὡς ἄν γε κατὰ τὴν ὁδὸν, κρύφα διαχειρισθείη τῷ ξίφει πρὸς τῶν συνωμοτῶν. Τὸν Φῆστον δὲ ἀπείπασθαι τὴν ἀξίωσιν· ἐκείνους δὲ τῇ Καισαρείᾳ προσβαλεῖν, καὶ τὸ ἀμφίβολον διαλύεσθαι. Ἐπεὶ δὲ Φῆστος καὶ τὸ πρεσβυτέριον ἦκον, ἐπὶ βήματος Παῦλος τὰ παρ' ἐκείνων εἰσαγόμενα ὡς ἰστὸν ἀράχνης διέλυε, μηδέν τι ἐξημαρτηκέναι, οὔτε εἰς τὸν νόμον, οὔτε μὴν εἰς τὸ ἱερὸν ἀποδεικνὺς ἄριστα. Καὶ Φῆστος μὲν Ἰουδαίοις χαριζόμενος, εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβαίνειν τὸν Παῦλον ἔλεγεν. Ὁ δ' ἀπῄξιου, ἐπὶ τῷ Καίσαρος βήματι παρεστάναι φάσκων. Ἔνθεν οὐδενὶ ἔξεστι χαρίζειν Ἰουδαίοις ἄνδρα ἐπικαλούμενον Καίσαρα. Οὕτω τοῦ Παύλου τέχνῃ κατασχόντος τὸν Φῆστον, ἐκεῖνος σκέψει δοὺς τὰ τοῦ πράγματος, Καίσαρα, φησὶν, ἐπικέκλησαι· πρὸς Καίσαρα πορεύσῃ.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Περὶ Ἀγρίππα καὶ Βερνίκης, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς δημηγορίας τοῦ Παύλου.

Ἐπὶ τούτοις Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς, σύναμα Βερνίκῃ τῇ γυναικὶ, εἰς Καισάρειαν ἀφίκοντο πρὸς Φῆστον. Διατριβῆς δ' ἐφ' ἡμέρας πολλὰς ἐκεῖσε γεγενημένης, Φῆστος τὰ κατὰ τὸν Παῦλον τῷ βασιλεῖ ἀνεῖπεν· ὅπως δέσμιος ὑπὸ Φήλικος καταληφθείη, καὶ ὡς δίκην κατ' αὐτοῦ αἰτουμένων τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων, ἐπὶ τὸ βῆμα τὸν ἄνδρα ἤγαγον τῶν κατηγόρων παρόντων· μηδεμιᾶς δ' αἰτίας τάνδρὶ φανείσης, ὡς γε ὑπονοεῖν ἦν, πρός γε μὴν αὐτὸν, ζητήματά τινα προὔτεινον περὶ τῆς σφῶν δεισιδαιμονίας, καὶ περί τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος· ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος ζῆν. Ἐμοῦ δ' ἐν ἀπορίᾳ καθεστῶτος πρὸς τὴν τούτων διάκρισιν, ὁ Παῦλος τὴν τοῦ Καίσαρος διάγνωσιν ἐπικέκληται. Ὁ δ' Ἀγρίππας, Ἠβουλόμην, ἔφη, καὶ αὐτὸς τάνδρὸς ἀκοῦσαι· καὶ ὁ Φῆστος, Ἐς αὔριον, ἔλεγε. Μετὰ δόξης δ' ὅτι πλείστης σὺν Βερνίκῃ ἅμα ἔῳ Ἀγρίππας μέγιστον συγκροτήσας ἀκροατήριον, συμπαρῆν δὲ καὶ τοὐπίσημον ἅπαν τῆς πόλεως, Φήστου κελεύσαντος, ἄγεται Παῦλος δεσμοῖς ἐχόμενος. Καὶ τυῦ λόγου Φῆστος ἡγεῖτο, Ἀγρίππα βασιλεῦ, λέγων, καὶ οἱ συμπληροῦτε τὸν σύλλογον, οὗτος, περὶ οὗ μοι τὸ τῶν Ἰουδαίων πλῆθος ἐντυχὸν, θορύβου πλήρεις ἦσαν, μὴ δεῖν αὐτὸν ζῆν ἁπάσῃ τέχνῃ διατεινόμενοι. Ἐγὼ δὲ μηδέν τι αὐτὸν ἄξιον θανάτου πρᾶξαι καταλαβὼν, καὶ αὐτοῦ δὲ τὴν τοῦ Σεβαστοῦ ἐπίκρισιν ἐκκαλουμένου, ἐκεῖ πέμψαι αὐτὸν δεῖν ἔγνωκα· μηδ' ἀσφαλοῦς δ' ἐνόντος γράφειν, ἐπὶ τὴν σὴν προήγαγον δίκην, ἄναξ Ἀγρίππα· ὡς ἂν, διαγνωσθείσης τῆς δίκης, ἔχω τι παραδηλοῦν. Καὶ γὰρ ἔμοιγε τῶν ἀτόπως δοκεῖ, δέσμιον πέμποντα, μὴ καὶ τὰς αἰτίας σημαίνειν ἐθέλειν τῆς δίκης. Ἀγρίππας δὲ τῷ Παύλῳ ἔφη, Ἐφεῖταί σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ ἃ βούλει διεξιέναι· συνηθείᾳ δέ τινι ὁ Παῦλος ἴσως χρώμενος, τὴν χεῖρα ἐκτείνας, ἔλεγε τοιάδε· Πρῶτον σοφίᾳ τινὶ, ὡς δίκαιον ἄνδρα, ἡγοῦρίν δὲ τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἐθῶν τε καὶ ζητημάτων τὸν Ἀγρίππαν ἐπαινῶν οὐκ ἀνίει, εὐδαίμονά τε ἑαυτὸν οἰόμενος, οἷς ἀκροατῇ περιτύχοι τοιούτῳ· οὕτω δὴ προοιμιασάμενος τὰ κατ' αὐτὸν διεξῄει, Τὴν μὲν ἐκ νέου μου, λέγων, τροφὴν εἶναι κατὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ πάτριον τῶν Φαρισαίων αἵρεσιν· καὶ νῦν δ' ἑστάναι πρὸ βήματος μὴ δι' ἄλλην αἰτίαν ἢ ὅτι λέγων εἰμὶ ἀνάστασιν νεκρῶν ἔσεσθαι, ὃ τοῖς πατράσι πάλαι ποτὲ Θεὸς ἐπηγγείλατο. Περὶ μέντοι τῆς κλήσεως Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, ἐγὼ μὲν ἐδόκουν ζῆλαν ὑπὲρ τῶν πατρίων νόμων αὐχῶν, πολλὰ τῶν μὴ καλῶν διαπράξασθαι· ὃ καὶ δράσας ὤφθην· μάρτυς πᾶσα Ἱεροσόλυμα· καί γε πολλοὶ κατάκλειστοι φυλακαῖς ὑπ' ἐμοῦ γεγένηνται, τὴν παρὰ τῶν ἱερέων ἐξουσίαν λαβόντος. Τόσον δ' ἦν μοι τὸ τῆς μανίας περιὸν, ὥστε καὶ εἰς τὰς πόρ[illegible] προήειν πόλεις, διώκων καὶ πάντα κάλων κινῶν, τὸ [illegible] λόγου, ἀνατρέπειν ταύτην τὴν αἵρεσιν. Καὶ [illegible] καὶ εἰς Δαμασκὸν ποιουμένῳ μοι τὴν ὁδὸν, [illegible] τὸ μεσημβρινὸν ἐπεχούσης, εἶδον οὐρανόθεν ὑπὲρ τὸν ἥλιον περιαστράψαν με φῶς. Καὶ τῇ ὑπερ-

A

B

C

D

CAPUT XXX.

De Agrippa et Berenice : et de concione, quam apud eos Paulus habuit.

Interea Agrippa rex, una cum Bernice conjuge Cæsaream ad Festum venit. Atque ibi cum plures dies moraretur, Festus causam Pauli regi exponit, ut scilicet is vinctus a Felice relictus fuerit, et ut præsbyteri et pontifices, officium judicis adversus eum implorarint : ut denique pro tribunali hominem accusatoribus præsentibus statuerit, atque ibi nihil criminis in reo, quantum suspicari licuerit, compertum sit, præterquam quod quæstiones quædam de superstitione ipsorum, et de quodam Jesu defuncto, quem Paulus vivere assereret, ab accusatoribus ei objicerentur. Et cum ipse dubius ancepsque de judicio hoc essem, Paulus ad cognitionem Cæsaris provocavit. Hic Agrippa : Pervelim, inquit, et ipse virum audire ; et Festus : Cras audies, ait. Itaque maximo cum apparatu prima luce Agrippa cum Bernice frequens convocat auditorium. Et aderant ibi etiam, Festi jussu, quicunque in ea urbe fuere viri clari. Itaque Paulus vinctus adducitur. Tum ibi Festus sermonem exorsus : Agrippa rex, et quicunque in conventu hoc adestis, inquit, hic ille est, quem Judæorum multitudo, tumultu ingenti concitato, ad me veniens e vivis tollendum esse omnibus modis contendit. **183** Ego vero, cum nihil eum morte dignum commisisse animadverterim, et ipse judicium Augusti appellaverit, eo mittendum esse duxi. Cum vero nihil certi, quod de eo scribam, habeam, ad judicium tuum eum produxi, rex Agrippa : ut causa cognita, tandem habeam, quid de eo Cæsari significem. Admodum enim absurdum mihi videtur, vinctum quemquam mittere, et non simul causam vinculorum indicare velle. Tum Agrippa ad Paulum : Permittitur tibi, inquit, de te ipso quod visum est, dicere. Ibi Paulus consuetudine fortasse quadam, manu extenta, verba fecit. Et primum arte quadam prudenter Agrippam, ut virum justum, consuetudinumque et quæstionum Judaicarum egregie peritum, laudare non omisit. Deinde felicem se eo nomine, quod in talem auditorem causæ suæ incidisset, judicavit ; atque hujusmodi præfatione præmissa, res suas exponens : Ab ineunte ætate, inquit, accurate et diligenter in patria Pharisæorum secta educatus et doctus sum. Ac ne nunc quidem alia de causa ad tribunal sto, quam quod mortuorum resurrectionem futuram esse doceo, quam Deus olim Patribus promisit. Quod quidem ad nomen Jesu Nazareni pertinet, zelum et defensionem patriarum legum spirans, multa quæ non decuerunt admisi, eaque omnia aperte facere sum visus. Testatur id universa Jerusalem ; permulti enim a me, qui potestatem eam a sacerdotibus acceperam, in custodias sunt conjecti. Tantum autem in me furor is exuberaverat, ut etiam in longinquiores urbes sim profectus, persequens, omnique (quod dicitur) funo moto, evertere sectam

hanc contendens. Itaque Damascum cum iter facerem, meridie ipso lux sole illustrior cœlitus me circumfulsit. Cujus splendoris magnitudine oculos perstrictus, et proinde caligine obsitus, in terram decidi. Ad hæc vox de cœlo audita, quæ Christum persequi vetabat, et mox ut exsurgerem jubebat : eam ob causam visionem mihi talem oblatam esse indicans, ut me testem produceret earum, quas vidissem, quasque paulo post indicaturus esset, rerum : ut scilicet cæcorum aperirem oculos, et homines a tenebris ad lucem, et a potestate atque imperio Satanæ ad Christum converterem, remissionem peccatorum, hæreditatemque inter sanctificatos **184** per eam quæ in ipsum est, fidem et persuasionem recepturos. Visioni porro tali, quæ naturam omnem longe supergrederetur, non morem gerere, religio erat. Itaque Judæis simul et gentibus, ut per resipiscentiam et pœnitentiam ad Deum convertantur, dignaque pœnitentiæ opera perficiant, annuntio, nihil prorsus extra prophetas et ipsum Mosen docens, nimirum quod Christus, qui passibilis fuerit, et primus ex mortuis resurrexerit, lucem gentibus, vitamque et salutem æternam proprio suo denuntiet populo. Hæc cum Paulus cum diserta facilitate diceret, Festus, utpote animalis quidam homo, qui non satis ea quæ spiritus sunt assequeretur, stultitiamque adeo et insaniam ea esse suspicaretur, tanquam per multas litteras mente captum, neque satis quæ diceret intelligentem, cum convicio Paulum ridebat. Cui ille, non insanire se, sed veritatis et sobrietatis verba loqui asseverat. Quemadmodum id regi ipsi, ad quem hæc libere diceret, probe cognitum esset : quem nihil earum rerum lateret, omnibus quæ prophetæ annuntiarunt credentem. Ibi ad eum Agrippa perhumaniter : Modica ex parte, inquit, mihi, ut Christianus fiam, persuades. At ille : Mihi vero in primis apud Deum in optatis est, non solum modica, verum etiam maxima ex parte, non te solum, verum etiam qui orationem meam hodie audierunt omnes, tales fieri, qualis ego sum : extra vincula duntaxat ista, quibus obstrictus sum, catenarum.

A βολῇ τῆς αἴγλης τὰς ὄψεις περιλαμφθεὶς, σκότου πλήρης γενόμενος, ἐπὶ γῆν ἔπιπτον. Φωνή δέ τις ἄνωθεν ἐξηκούετο, μή με διώκειν Χριστόν. Ἐκέλευέ τε ἀνίστασθαι · καὶ τούτου γε χάριν οὐτωσὶ ὤφθαι, ὥστε προβαλέσθαι με μάρτυρα ὧν τε εἶδον, καὶ ὧν μετ' ὀλίγον δείξει · ἀνοῖξαι τυφλῶν ὀφθαλμοὺς, ἀπὸ σκότους τε εἰς φῶς ἐπιστρέφειν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐπικρατείας τοῦ Σατανᾶ εἰς Χριστόν· ὥστ' ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν, κλῆρόν τε ἐν τοῖς ἡγιασμένοις, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως. Ἀπειθεῖν τοίνυν τῇ ὑπερφυεῖ ὀπτασίᾳ οὐκ ἦν. Ἰουδαίοις μὲν οὖν καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν μετανοίᾳ χρωμένοις πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφειν λέγω ἄξια ἔργα μετανοίας διαπραττομένους· μηδὲν ὧν οἱ προφῆται καὶ Μωσῆς αὐτὸς, ἐκτὸς καταγγέλλων · ὡς παθητὸς ὁ Χριστὸς, καὶ B πρῶτος ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, φῶς τοῖς ἔθνεσι ζωήν τε καὶ σωτηρίαν αἰώνιον τῷ οἰκείῳ καταγγέλλει λαῷ. Ταῦτα σὺν ῥαστώνῃ τοῦ Παύλου διεξιόντος, ὁ Φῆστος, ψυχικός τις ὢν ἄνθρωπος, καὶ μὴ ἱκανῶς ἔχων προσίεσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος, μωρίαν δὲ καὶ μανίαν ταῦτα ὑπονοῶν, ὡς ὑπὸ πολλῶν γραμμάτων ἐξεστηκότα, καὶ ἃ λέγει μὴ διειδότα, διελοιδορεῖτο τὸν Παῦλον · τὸν δὲ μὴ μαίνεσθαι φάναι, ἀληθείας δὲ καὶ σωφροσύνης, ῥήματα λέγειν διισχυρίζεσθαι, ὡς καὶ τῷ βασιλεῖ πρὸς ὃν τὰ τῆς παῤῥησίας, ἀκριβῶς ἔγνωσται. Οὐ γάρ που οἶμαι τοῦτον λανθάνειν μηδὲν, πιστεύοντα πᾶσιν ἃ προφῆται κατήγγειλαν. Πρὸς ὃν Ἀγρίππας ἡδέως, Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις, εἶπε, Χριστιανὸν γενέσθαι. Καὶ ὅς, Ἐμοὶ δὲ δι' εὐχῆς ἔσται καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ σὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντας οἱ τῶν ἐμῶν λόγων μετεσχηκότες εἰσίν · C ὁποῖος δῆτα κἀγὼ σήμερον · ἄνευ μέντοι τῶν ἃς περίκειμαι ταύτας ἁλύσεων.

CAPUT XXXI.

De trajectione Pauli in Italiam, et de naufragio ejusdem.

Agrippa autem, et qui cum eo erant, ex consessu statim consurgentes, et seorsim consistentes, Nihil (inquiunt) homo iste, quod vinculis aut morte dignum sit, facit. Ad quod Aggrippa adjicit, absolvendum eum fuisse, nisi Cæsarem appellasset. Ea porro de causa in Italiam ei navigandum esse, decernitur. Ita Julio cuidam ex cohorte Augusta committitur. Nacti autem navem Adrumetinam, in eam conscendunt. Porro cum Paulo erat Lucas, et Aristarchus ex Macedonia Thessalonicensis. Inde Sidonem sunt delati : mox progredientes, juxta Cyprum navigant ; et deinceps **185** Ciliciæ et Pamphyliæ mari transmisso, ad Myra Lyciæ appellunt. Ibi Alexandrina navi in Italiam tendente, inventa, Julius cum vinctis in eam imponitur. Et ad Guidum cum propius accessisset, præter Cretam, juxta Salmonam vehitur. Dehinc ad locum, cui

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Περὶ τοῦ εἰς Ἰταλίαν ἀπόπλου τοῦ ἀποστόλου Παύλου, καὶ ὡς ναυαγίᾳ ἐχρήσατο.

Ἀγρίππας δ' εὐθὺς καὶ οἱ συμπαρόντες, τοῦ συνεδρίου ἐξαναστάντες, καὶ ἰδίᾳ γενόμενοι, Οὐδὲν, ἔφασκον, ἄξιον θανάτου ἢ δεσμῶν ὁ ἄνθρωπος οὗτος πράσσει. Ὁ δ' Ἀγρίππας προσετίθει, ὡς καὶ ἀπολελύσθαι δίκαιος ὁ ἄνθρωπος ἦν, εἰ μὴ Καίσαρα ἐπεκέκλητο· καὶ δεῖν πλεῖν εἰς Ἰταλίαν ἐκρίνετο. Καὶ δῆτα Ἰουλίῳ τινὶ σπείρης σεβαστῆς παρεδίδοτο. Καὶ τοίνυν ἐξ Ἀδραμυτίου πλοίῳ περιτυχόντες, ἐπέβαινον. Ἦν δὲ καὶ Λουκᾶς σὺν τῷ Παύλῳ καὶ Ἀρίσταρχος, Μακεδὼν Θεσσαλονικεύς. Ἐνεῦθεν δὲ εἰς Σιδῶνα κατήχθησαν. Παροδεύσαντες δὲ, τὴν Κύπρον ὑπέπλευσαν. Καὶ δῆτα τὸ διὰ Κιλικίας καὶ Παμφυλίας πέλαγος διαπλεύσαντες, εἰς τὰ Μύρα τῆς Λυκίας κατῆραν. Ἐκεῖσε πλοίῳ ἐξ Ἀλεξανδρείας περιτυχὼν ὁ Ἰούλιος, εἰς Ἰταλίαν πλέοντι, σὺν τοῖς δεσμώταις ἀνήγετο. Κατὰ τὴν Κνίδον δὲ γεγονὼς, τὴν Κρήτην παρέπλει

κατὰ Σαλμώνην. Ἔπειτα ἐν χώρῳ, ᾧ Καλοὶ λιμένες ὄνομα, ἦχθησαν. Πόλις δ' ἐγγὺς ἦν ἐκείνῳ Λασαία τὴν κλῆσιν. Ἐπιφαλοῦς δὲ τοῦ πλοῦ ὄντος, Παῦλος προήγγελεν ὡς καὶ τὸν φόρτον ἀποβαλεῖται τὸ πλοῖον μεθ' ὕβρεως, καὶ ἐν χρῷ κινδύνου ἄχρι δὴ καὶ ψυχῶν γενέσθαι· παρήνει τε μὴ ἐκεῖθεν ἀνάγεσθαι. Ὁ δ' ἑκατοντάρχης τῷ κυβερνήτῃ μᾶλλον ἢ τῷ Παύλῳ ἐπείθετο. Ἐκεῖθεν τοίνυν ἀνήγοντο, ἥκιστα παρασκείμασι ἱκανοῦ ὄντος τοῦ λιμένος. Νότου δ' ἐκπνεύσαντος, ἄραντες Ἄσον, παρελέγοντο τὴν Κρήτην. Τυφωνικὸς δ' ἄνεμος ἐκπνεύσας, Εὐροκλύδων ὠνόμασται· καὶ τοῦ πλοίου συναρπασθέντος, ἀντοφθαλμεῖν τε μὴ ἰσχύοντος τῷ ἀνέμῳ, μικρὸν ἐπιδόντες ἐφέροντο· καὶ δῆτα νησίδιόν τι ὑποδραμόντες ᾧ Κλαύδη ἦν ὄνομα, μόλις τῆς σκάφης περικρατεῖς ἦσαν. Καὶ τῷ πλοίῳ ταύτην ἐνθέμενοι, ῥώμῃ πάσῃ τὴν ναῦν διεζώννυον, πρὸς τὰς ἐμβολὰς τῶν κυμάτων ἀντέχειν παρασκευάζοντες. Ἐν φόβῳ δ' ὄντες μὴ περὶ τὰς λεγομένας Σύρτεις ἐμπέσωσι, τὸ ἱστιὸν τοῦ πολλοῦ τόνου ἀνέντες, ἐφέροντο. Σφοδροῦ δ' ἐγκειμένου χειμῶνος, τριταῖοι αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἅπασαν τῷ πελάγει ἀφίεσαν. Ἱκαναῖς δ' ἐφ' ἡμέραις μήθ' ἡλίου μήτε ἄστρων ὑπὲρ οὐρανὸν ὁρωμένων, καὶ πολλοῦ τοῦ κλύδωνος περιῤῥέοντος, πᾶσα ἡ τῆς σωτηρίας περιῃρεῖτο ἐλπίς. Ἀσιτίᾳ τε διὰ ταῦτα πιεζομένων τῶν ἐν τῷ πλοίῳ πολλῇ, ὁ Παῦλος, Ἐχρῆν μὲν, ἔλεγε, πειθηνίους γε ὄντας, μὴ ἐκ τῆς Κρήτης ἀνάγεσθαι, τῆς τε ὕβρεως καὶ ζημίας, ὡς ποῤῥωτάτω εἶναι· ἀλλὰ καὶ νῦν παραινῶ εὐθύμως ἔχειν ὑμᾶς· πλὴν γὰρ τοῦ πλοίου, οὐδεμία τῶν ἔνδον ἀποπεσεῖται ψυχή. Ταύτῃ γὰρ δὴ τῇ νυκτὶ, Θεοῦ ἄγγελος ᾧ λάτρις εἰμὶ παραστὰς, παρηγγύα τε μὴ φοβεῖσθαι· Δεῖ γάρ σε Καίσαρι παραστῆναι· χάριν τε σοὶ πλείστην εἰδὼς, τοὺς συμπλώτας πάντας σοί γε δωρεῖται. Ἐκπεσεῖν δ' ἀνάγκη ἡμᾶς νήσῳ τινί. Τεσσαρεσκαιδεκάτη νὺξ παρῆλθε τὸ ἐξ ἐκείνου, οἱ δὲ τῷ Ἀδρίᾳ ἐταλαιπώρουν· καὶ τὸ βάθος ἀναδιφώμενοι, περὶ ὀργυιὰς εὕρισκον εἴκοσι. Τραχεῖς δὲ τόπους ἐκπεσεῖν δεδιότες, τέσσαρας ἀγκύρας βίψαντες πρύμνηθεν, ἡμέραν γενέσθαι εὐθεοκλύτουν. Οἱ δὲ ναῦται καὶ τὴν σκάφην ἐκ τοῦ πλοίου κάτα πελάγους ἔῤῥιπτον, φεύγειν διασκοπούμενοι. Εἰσηγήσει δὲ Παύλου οἱ περὶ τὸν ἑκατόνταρχον, τὰς σχοίνους ἐκείνης διατεμόντες, τῷ πελάγει τὴν σκάφην εἶων ἀνέμοις φέρεσθαι. Πρινὴ δ' ἡμέραν γενέσθαι, τροφῆς μετέχειν πᾶσι παρῄνει ὁ Παῦλος· μηδὲ γὰρ τρίχα ἑνὸς τῶν ἁπάντων τῆς κεφαλῆς ἀποπίπτειν. Κἀκεῖνος πρῶτος Θεῷ ἀφοσιούμενος τὰ εἰκότα, τροφῆς ἥπτετο. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ τοῦ πλοίου ἐποίουν, ἓξ ὄντες ἑβδομήκοντά τε καὶ διακόσιοι. Ὡς δ' ἡμέρα ἦν, διαγνῶναι μὲν οὐκ εἶχον τὴν γῆν· κόλπον δέ τινα ἐώρων αἰγιαλὸν ἔχοντα. Τὰς οὖν ἀγκύρας περιελόντες, καὶ τὰς τῶν πηδαλίων ζευκτηρίας ἀνέντες, μικρὸν δὲ μετεωρίσαντες τὸν ἀρτέμωνα, τῇ ἐπιπνεούσῃ δυνάμει εἰς τὸν αἰγιαλὸν κατῆγον. Ἡ μὲν οὖν πρώρα ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καθίστατο· ἡ δὲ πρύμνα τῇ βίᾳ τῶν κυμάτων ἐλύετο. Καὶ βούλευμα μὲν ἦν ξίφει δια-

A Boni portus nomen est, deferuntur : a quo non longe civitas erat, Lasæ dicta. Et cum periculosa esset navigati, Paulus navem tempestate ad jacturam usque cum injuria, vectoresque de vita ipsa summe periclitaturos præmonens, non transmittendum inde suadet. Sed centurio in eo gubernatorem navis, magis quam Paulum audiebat. Quapropter inde, quod portus ad hiemandum non satis idoneus esset, discedunt : et Noto spirante, Asso superata, Cretam legebant. Mox ventus exorytur typhonicus et turbulentus, quem procellosum Eurum, seu Euroaquilonem vocant. Itaque navi ab eo rapta, cum contra niti non possent, tempestati aliquantum cedentes, feruntur. Et ad insulam quamdam parvam, quæ Clauda dicitur, cursu B directo, vix scaphæ compotes fieri potuerunt. Eaque in navim sublata, navim ipsam quam possunt firmissime, contra incursiones et procellas fluctuum cingentes, instruunt et communiunt. Deinde ne in Syrtes, quæ dicuntur, inciderent veriti, velo laxato vehuntur. Et turbulentissima coorta hieme et tempestate, tertio demum die jacturam faciunt, et manibus ipsi suis omnia navis armamenta in pelagus projiciunt. Cum autem diebus pluribus, neque sol, neque astra in cœlo conspicerentur, immanisque præterea immineret tempestas, omnis spes salutis præciditur. Eaque de causa vectores cibi abstinentia et inedia longiore macerantur. Atque ibi Paulus : Decebat, inquit, vos mihi morem gerere, et e Creta non solvere. Sic enim tempestatis hujus injuria et jactura careC retis. Sed nunc quoque quieto vos bonoque esse jubeo animo. Præter navim enim nulla vectorum intercidet anima. Hac enim ipsa nocte Angelus Dei, quem colo, mihi assistens, timorem me abjicere jussit : Oportet enim, dicens, apud Cæsarem te sisti. Et quod gratiosus apud Deum es, vectores simul omnes tibi ille donat : in insulam autem nos quamdam ejici necesse est. Quarta decima deinde supervenit nox, **186** et illi in Adriatico afflictantur mari : atque altitudinem inquirentes undæ, ad viginti passus inveniunt. Et ne in aspera inciderent loca metuentes, quatuor e puppi anchoris projectis, diem a Deo precibus optant. Tum demum nautæ scapham e navi in mare projiciunt, et fugæ consilium capiunt. Centurio autem, Pauli D suasu, funes scaphæ incidi jubet, eamque ventis auferendam committit. Et priusquam illucesceret, Paulus omnes, ut cibum capiant, hortatur, ne capillum quidem unicum e capite eorum omnium decisurum pollicens. Ipseque primus Deo quas decebat gratiis sacratis, cibum sumit : quod itidem vectores reliqui, qui ducenti et septuaginta sex erant, faciunt. Ut autem dies illuxit, terram quidem dignoscere nequeunt : sinum vero conspiciunt littus habentem. Subductis itaque ancoris, gubernaculorumque remissis juncturis, et artemone aliquantulum sublato, spirantis venti vi ad littus tendunt. Et prora quidem integra permanet, puppis

autem fluctuum violentia solvitur. Milites porro illud consilii capiunt, ut vinctos omnes interimant, ne ex eis quisquam natando evadat. Centurio autem, propter Paulum, cædem eam inhibet : et pro se quemque, ut posset, consulere sibi jubet.

A χειρίσασθαι τοὺς δεσμίους, μή τις διανηξάμενος ἀποδράσῃ · ὁ δ' ἡγεμὼν διὰ Παῦλον ἐκώλυε τὴν σφαγήν, ἐκέλευέ τε πάττας, ὡς γ' ἑκάστῳ δύναμις ἦν, ἐξιέναι.

CAPUT XXXII.

Ut in insula Melita manum Pauli vipera morsu violarit : de Publio, aliis Pauli miraculis.

Et confestim omnes in littus evadunt. Insulæ nomen Melita erat : cujus incolæ barbari quidem illi, non parum tamen curæ et benignitatis naufragis exhibent. Itaque propter imbrem copiosiorem, et frigus vehementius, pyram illi ingentem accendunt, et circumcirca consident. Ibi cum Paulus multa sarmenta congesta pyræ imponeret, et vipera, quæ in dumis eis latebat, calore eo excitata proreperet, manum ejus illa mordicus arripit. Quod ubi Barbari, ita scilicet feram eam ex manu illius dependere, conspiciunt, non bonum eum esse virum, sed homicidam, et immanem quempiam, qui etiam si sævæ tempestatis vim evasisset, præsentem tamen a venenoso serpente ictus, ne diutius viveret, vindictam sentiret, suspicantur. **187** Sed enim nihil inde periculi Paulo accidit : nam serpentem excussum in flammam conjicit. Illi vero existimantes eum evestigio vel in tumorem vertendum, vel examinatum pessum iturum, improba venenati morsus contagione : ut aliter rem evenire viderunt, retrorsum navim agentes (1), quod dicitur et in contrariam partem transeantes, longe diversa de eo loqui incipiunt, divinisque eum prosequuntur honoribus. Agri et prædia insulæ ejus, Publii, primum ibi tenentis locum erant, qui per triduum ad summam hospitalitatem nihil faciens reliqui benigne eis facit. Cæterum copiosam is humanitatis ejusmodi reportat gratiam : vehementes enim febres, et dysenteria, quæ mala Publii patrem dudum vexaverant, attactu Pauli pelluntur. Alii præterea quam plurimis afflicti morbis, dolore et cruciatu statim omni, pristinæ restituti valetudini, levantur. Unde magnus Paulo honor provenit, vectoribusque quæ ad navigandi usum pertinerent, abunde subministrantur.

B

C

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Ὡς ἐν τῇ νήσῳ Μελίτῃ ἔχιδνα τῆς χειρὸς τοῦ Παύλου καθήψατο · καὶ περὶ Ποπλίου, καὶ τῶν ἄλλων τοῦ Παύλου θαυμάτων.

Καὶ αὐτίκα πάντες ἐπὶ τοῦ ξηροῦ ἦσαν. Μελίτη δὲ ἡ νῆσος ὠνόμαστο · ἧς οἱ ἔποικοι βάρβαροι τοὺς ναυαγήσαντας κατιδόντες, οὐ μικρὰν τὴν θεραπείαν παρεῖχον. Τῷ τε γὰρ ἐπέχοντι λάβρῳ ὑετῷ καὶ τῷ σφοδρῷ ψύχει, πυρὰν μεγίστην ἀνάψαντες, περικύκλῳ ἐκάθιζον. Φρυγάνων δὲ ἀπόδεσμον ἱκανὸν Παῦλος τῇ χειρὶ συστρέψας, τῇ πυρᾷ ἐπετίθει · καὶ δῆτ' ἔχιδνα οἰκουρὸς οὖσα τῇ ὕλῃ, τῇ θέρμῃ διαθαλφθεῖσα, τῆς ἐκείνου καθῆπτο χειρός. Ὡς δ' οἱ βάρβαροι τὸ θηριὸν ἀπηρτημένον τῆς χειρὸς ἐκείνου κατεῖδον, οὐκ ἀγαθὸν ὑπενόουν ἄνδρα, ἀλλά τινα φονικὸν καὶ ἀνήμερον · οὗ χάριν καὶ τοῦ πολλοῦ κλύδωνος ὑπερβάντα τὴν ῥώμην, ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴα τῷ ἰοβόλῳ τρωθέντα. Παύλῳ δ' ἐντεῦθεν οὐκ ἦν πονηρόν · ἀλλ' ἐπὶ τῆς φλογὸς τὸ ἑρπετὸν ἀποτινασσόμενος ἔῤῥιπτεν. Ὡς δὲ προσδόκιμοι πάντες ἦσαν, αὐτίκα τοῦτον ἢ καταπίμπρασθαι, ἢ νεκρὸν ἐξάπινα πίπτειν τῇ κακεντρεχείᾳ τοῦ δήγματος, ὡς τοὐναντίον μᾶλλον ἐώρων, πρύμναν κρουσάμενοι (1), τἀναντία λέγοντες ἦσαν, καὶ ἰσοθέοις ἐτίμων τιμαῖς. Ἀγροὶ μὲν οὖν καὶ χωρία ἐκεῖσε τῷ τῆς νήσου πρωτεύοντι, Πούπλιος ἐκείνῳ τὸ ὄνομα, ἦσαν. Ὃς καὶ τρεῖς ἡμέρας τἀγαθὰ παρεῖχε, φιλοξενίας ἐλλείπων οὐδέν. Καί γε οὐ βραχεῖαν τοῦ ἔργου εἶχε τὴν ἀμοιβήν · σφοδροὶ γὰρ πυρετοὶ καὶ δυσεντερία διελύοντο τῇ ἀφῇ Παύλου, πάλαι τὸν πατέρα Ποπλίου πιέζοντα. Ἐπὶ δὴ τούτῳ καὶ ἄλλοι πλείσταις τῶν νόσων ἐξεταζόμενοι, εὐθὺς τὸ πιέζον ἀπεβάλλοντο, ῥᾴους γινόμενοι. Ἐντεῦθεν Παύλῳ οὐκ ἐλαχίστη τιμή · καὶ τὰ χρειώδη ἀναγομένοις πλεῖστα ἐτίθετο.

CAPUT XXXIII.

Ut inde Paulus navi Alexandrina, per Syracusas Romam venerit, et cum primariis ibi Judæis sermones disputando contulerit. Et ut apud Neronem se steterit, et tum quidem absolutus fuerit : biennumque Romæ permanens, regnum Christi, citra impedimentum, cum multa libertate prædicarit.

Ibi vero etiam aliud navigium Alexandrinum Castoribus, diis falsis, quorum imagines præ se ferebat, consecratum hiemabat. Quemadmodum enim Christianam pietatem colentes navium gubernatores, naves suas sanctis quibusdam dedicant, inscriptioneque id testantur : itidem olim, pro eo atque

D

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

Ὡς ἐκεῖθεν πλοίῳ Ἀλεξανδρίνῳ Παῦλος διὰ τῶν Συρακουσῶν εἰς Ῥώμην ἦλθε, καὶ τοῖς πρώτοις τῶν ἐκεῖ Ἰουδαίων εἰς λόγους ἦλθε, καὶ τῷ Νέρωνι παραστὰς, τότε μὲν ἀπελύετο · καὶ δύο ἔτη ἐπὶ Ῥώμης διαγαγὼν, τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀκωλύτως μετὰ παῤῥησίας ἐκήρυττεν.

Ἐκεῖσε δὲ καὶ ἄλλο πλοῖον παρακεχειμακὸς ἦν, Ἀλεξανδρείᾳ προσῆκον, Διοσκούροις ψευδωνύμοις θεοῖς ἀνακείμενον, κἀκείνους ἐπὶ στήλης ἔχον. Τῶν ναυκλήρων γὰρ ἕκαστοι, ὥσπερ οἱ καθ' ἡμᾶς εὐσεβείᾳ χρώμενοι, ἁγίοις δή τισι τὰς αὑτῶν ναῦς ἀναφέροντες, γράμμασι παρασημαίνονται · οὕτως

(1) Πρύμναν ἀνακρούεσθαι, hoc est, puppim impellere, est sensim retrocedere, navigio non inverso. Qui enim se ita cedens recipit, puppim remigando impellit : id quod propterea facit, ne propalam, fugere, dum se paulatim subducit, videatur, et ne tergum hostibus obvertat. Proverbialiter autem est, sententiam pristinam sensis mutare. *Suid.*

πάλαι, καθάπερ ἐπόθουν, τοῖς ψευδωνύμοις ταῦτα γραφοντες παρεσήμαινον. Ἐν τοίνυν τῷ τοιούτῳ πλοίῳ μετὰ τρίτον ἐπιβάντες μῆνα οἱ περὶ τὸν θεῖον Παῦλον εἰς Συρακούσας κατήγοντο · ἐκεῖθεν δὲ εἰς Ῥήγιον · καὶ δευτεραῖοι αὖθις ἦλθον εἰς Ποτιόλους. Ἐντευθεν δὲ εἰς Ῥώμην διεσώζοντο. Ἀδελφοὶ δέ τινες τὴν παρουσίαν ᾐσθημένοι Παύλου, ἄχρις Ἀπίου Φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν προϋπῆντων. Ἐμπόρια δὲ ταῦτα τῆς Ῥώμης ἔξωθεν κείμενα. Τοὺς μὲν οὖν δεσμίους παρεδίδου ὁ ἑκατοντάρχης, Παῦλον δὲ μόνον σὺν αὐτῷ εἶχε. Τρίτη τὸ ἐξ ἐκείνου ἡμέρα ἦν · καὶ ὁ Παῦλος τοὺς πρώτους τῶν Ἰουδαίων μετεκαλεῖτο · καὶ λέγων διεβεβαίου, μηδέν τι τῷ πατρίῳ νόμῳ διαμαρτεῖν, δέσμιος δὲ Ῥωμαίων παραδεδόσθαι χερσίν · οἱ καὶ τάληθὲς διαγνόντες, λύειν ἔκρινον δεῖν. Τῶν δ' ὁμοφύλων σφοδρῶς ἐγκειμένων, δι' ἀναγκης ἦλθον ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα · οὐχ ὡς τοῦ 'μοῦ ἔθνους ἔχων τι κατειπεῖν, ἀλλ' ὥστε μᾶλλον ὑμᾶς ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι. Ἕνεκα γὰρ ὁρᾶτε περικειμένην μοι ἅλυσιν, ταύτην ἕνεκα τῆς σοῦ Ἰσραὴλ ἐλπίδος περίκειμαι. Οἱ δὲ παρητοῦντο καὶ αὐτοί, μηδέν τι φλαῦρον περὶ αὐτοῦ ἢ ἀκοῇ ἢ γράμματι δέξασθαι. Διακοῦσαί γε μὴν ἀξιοῦμεν περὶ ὧν λέγειν ἔχοις. Ἴσμεν καὶ γὰρ, ὡς ἡ αἵρεσις αὕτη ἡ κατὰ Χριστὸν ἀπανταχοῦ ἀντιλέγεται. Καὶ δὴθ' ἡμέρας ὁρισθείσης, παρῆσαν πάντες · καὶ δι' ὅλης ἡμέρας τὰ κατὰ Χριστὸν καὶ τὴν αὐτοῦ διεξῄει βασιλείαν, πείθων ἔκ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητων, καὶ ἐφ' ἑκάστῳ ἁρμόζουσαν τὴν μαρτυρίαν παρατιθείς. Καὶ οἱ μὲν πειθήνιοί τε ἦσαν καὶ ἡρέμα τοὺς λόγους ἐδέχοντο · οἱ δὲ ἥκιστα εἶχον τοῖς εἰρημένοις προστίθεσθαι · ἀσυμφώνως δ' ἔχοντες, διελύοντο. Τῶν δὲ γραμμάτων Φήστου τῇ ἑξῆς τῷ Νέρωνι ἀποδεδομένων, τῷ ἐκείνου παρίσταται βήματι. Ἀπολογίαις τοίνυν εὐλόγοις καὶ πολύ τι τὸ ἐπαγωγόν τε καὶ πάνσοφον ἐχούσαις τὸν πολύπλοκον ἐκεῖνον θῆρα διαφυγών, οὔτε τῶν ὁμοσύλων καθήψατο, καὶ αὐτὸν ὡς εἶχε τῶν ἐγκλημάτων ἀπέλυε. Καὶ τὸ ἐξ ἐκείνου διετοῦς χρόνου παραρρυέντος, ἐπὶ Ῥώμης Παῦλος καθῆστο, ἐν ἰδίῳ τῶν ἔργων μισθώματι διαζῶν, καὶ πάντας τοὺς πρὸς ἐκεῖνον ἥκοντας, ἀσμένως ὑποδεχόμενος, καὶ διττῶς τρέφων, καὶ πλέον τῇ ἐνθέῳ καὶ οὐρανίῳ τροφῇ παῤῥησίᾳ τε καὶ γλώσσῃ ἀνέτῳ τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν κηρύττων, καὶ τὰ κατὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐλευθέρᾳ κηρύττων γλώσσῃ, καὶ ἀκωλύτως ἅπασιν εὐαγγελιζόμενος.

A volebant, falso creditis diis, picturis eas inscribebant. Hæc igitur navi, tertio post mense, divus Paulus conscensa, Syracusas, deinde Rhegium, atque inde perendino die Puteolos perfertur. Ac postremo salvus Romam pervenit. Verum enimvero fratres quidam, Pauli adventu cognito, usque ad Appii Forum et Tres Tabernas (quæ sunt emporia extra urbem Romam sita) obviam ei processerant. Romæ porro centurio cæteros quidem vinctos, quibus oportuit, tradit : Paulum vero secum ipse retinet. Triduo post Paulus primoribus Judæorum ad se vocatis, **188** oratione confirmat, nulla in repatriam legem se prævaricatum esse ; cæterum cum vinctus in Romanorum manus esset traditus, illique, causa cognita, se absolvendum judicassent, populares autem sui vehementius eum persecuti B essent, necessario se eo descendisse, ut Cæsarem appellaret. Non equidem, inquit, quod gentem meam in quopiam accusem, sed potius, ut vos viderem atque alloquerer. Quam enim circumdatam mihi cernitis, propter ipsam Israelis spem gero catenam. Qui ipsi quoque suspicionem amoventes, nihil se quidquam mali vel sermonibus vel litteris de eo accepisse, paratosque esse, res, de quibus dicturus esset, audire, testantur : scire se, ubique sectæ Christianæ contradici, allegantes. Designatur ergo dies, et illi omnes adsunt. Tum ibi die integro Paulus de Christo atque ejus regno orationem habet : atque ex lege et prophetis, ad locum quemque congruentem afferens testificationem, probationes adducit. Illi porro partim quidem C obsequuntur, paulatimque sermones ejus completuntur : partim vero, ut dictis ejus fidem haberent, non adducuntur, et sic in diversas opinio nes scissi discedunt. Deinde Festi litteris Neroni redditis, Paulus ad tribunal ejus sistitur : et defensionibus disertis, admodumque prudenter ad persuadendum accommodatis, variam illam et versutam feram, non ille quidem populares suos perstringens, sed crimina tantum sibi objecta refellens, effugit. Ex eo tempore biennium Paulus Romæ permansit, mercedes operis sui vives : omnesque ad se venientes, perhumaniter exceptos, duplici. in primis tamen divina et cœlesti alimonia fovens. Atque ad hunc modum cum magna simul et animi et linguæ libertate, regnum Dei et Dominum nostrum Jesum Christum, nullo intervenienti impe- D dimento, prædicans, Evangelium omnibus annuntiavit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Ὡς μετὰ ταῦτα ἐξιὼν τῆς Ῥώμης ὁ Παῦλος πάλιν εἰς τὸ κήρυγμα ἐπορεύετο · αὖθις δ' ἐπὶ Ῥώμην γενόμενος, ὁ φίσταται τὸ μαρτύριον. καὶ περὶ τῶν θείων ἐπιστολῶν αὐτοῦ.

CAPUT XXXIV.

Ut postea Roma excedens, rursus ad prædicandi munus ierit; et denuo Romam venerit, martyriumque subierit ; et de divinis ejus Epistolis.

Τὰ μὲν δὴ μέχρι τοῦ παρόντος ὁ ἱερὸς καὶ θεῖος ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς τὴν τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων ἀφήγησιν περιέγραψεν · ἐντεῦθεν δὲ τοῖς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας ἀριδήλως ἀνταξαμένοις κατόπιν ἑπόμενοι, τὰ ἑξῆς τῆς ἱστο-

Hactenus sacer et divinus apostolus et evangelista Lucas historiam Actorum apostolicorum scripsit. Deinceps porro ecclesiasticorum historicorum aperta vestigia sequentes, reliquas Historiæ nostræ res, Deo **189** confisi, exponemus, et Spi-

ritus sancti instinctu, quæ supersunt, adjiciemus. Ac tum quidem absolutus a Nerone Apostolus (1), ad concionum ministerium rursum est profectus. Cum autem iterum in urbem Romanam venisset, martyrio ibi vitam finiisse creditur (2). Non mirum quippe erat, Neronem, quod ab initio humanitate quadam præditus esset, facile Pauli pro doctrina institutæ defensioni acquiescere : postquam autem idem in impia atque nefaria flagitia tanquam in scopulos impegisset, ad alias aliorum cædes quoque apostolorum adjicere. Itaque tum primum, sicut dictum est, dimissus, priorem ad Timotheum scripsit epistolam, quem episcopum antea Ephesi constituerat (3). In hac tanquam in forma adumbrata, rationem et vitam hierarchicam copiose exprimit, qualibus moribus esse conveniat eos, qui Christianis sacris præesse volunt, Spiritus afflatu scribens. Non solum autem Timotheo, et per illum ecclesiis Christi omnibus, sed etiam sacro Tito aliam epistolam scripsit ; quem antehac insulæ Cretæ episcopum ordinatum, ibi reliquerat, ut si quid in evangelica prædicatione sua adhuc deesset, ille adimpleret. Ad Corinthios etiam, Ephesios, Galatas, Colossenses, Philippenses, Thessalonicenses, præterea ad Judæos, et Romanos, et plerosque alios quos eum adire Spiritus sancti vis et gratia jusserat, quosque per fidem in Christum evangelicam magnifice regeneraverat, quæ præsens oratione sua dilucide docuerat, eadem per compendium absens in memoriam revocans, epistolas dedit. Ita vero ea quoque quæ secretioris mysterii, magisque abstrusa antea silentio præterierat, postea per sacra scripta sua, aut grandioris sapientiæ verbis accurate et dilucide declaravit, aut saltem (ut ita dicam) parabolarum more et specie tanquam per ænigmata adumbravit ; neque propter eos qui ad res divinas audiendas idonei futuri erant, ea occultans, neque propter inepros atque indignos, dilucide prorsus et aperte, ad contemplum evitandum, exponens. Cum autem denuo, ut dictum est, post longam variamque profectionem et cursum, Romam venit, morte ibi pro Christo est multatus : quo tempore cum adhuc vinctus esset, posteriorem ad Timotheum composuit Epistolam, in qua, cum priorem defensionem suam ostendit, tum eam quæ jam sibi imminebat martyrii consummationem declarat. **190** « *In prima enim*, inquit, *defensione mea nemo mihi affuit, sed omnes me destituerunt : ne id illis imputetur. Dominus autem mihi præsto fuit, et confortavit me, ut per me prædicatio impleta perficeretur, eamque omnes gentes audirent : et liberatus sum ex ore leonis* [31] ». Neronem ita, propter sævum et ferocem ejus animum, designans. Et cum in spiritu sciret, jamjam

ρίας Θεῷ θαῤῥοῦντες ἐκθησόμενοι, καὶ δὴ τῷ θείῳ ἑπόμενοι Πνεύματι, τοῖς ἑφεξῆς ἐπιβάλλομεν. Τότε μὲν οὖν πρὸς Νέρωνος ἀφεθεὶς ὁ Ἀπόστολος, ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν αὖθις ἐστέλλετο · δεύτερον δ' ἐπιβαντα τῇ αὐτοῦ πόλει, τῷ μαρτυρίῳ τελειωθῆναι λόγος κρατεῖ · καὶ γὰρ ἦν εἰκὸς τοῦ Νέρωνος καταρχὰς ἡπιώτερον διακειμένου, ῥᾷον τὴν ὑπὲρ τοῦ δόγματος ἀπολογίαν προσήκασθαι Παύλου · εἰς δ' ἀθεμίτους ἐξοκείλαντα πράξεις, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰς τῶν ἀποστόλων ἐπιτολμῆσαι σφαγάς. Τότε μὲν οὖν ἀφειμένος, τὴν πρὸς Τιμόθεον πρώτην γράφει ἐπιστολὴν, ὃν ἐπίσκοπον Ἐφέσου πρότερον καταστήσειεν, ὡς ἐν τύπῳ τὸν ἱεραρχικὸν βίον καὶ λόγον ἀναγκαίως διεξιών · ὁποῖόν τινα βίον χρεὼν μετιέναι τοῖς κατὰ Χριστὸν ἱερᾶσθαι βουλομένοις καθυπογράφων τῷ Πνεύματι. καὶ δι' ἐκείνου πάσαις ταῖς Χριστοῦ ἐκκλησίαις. Οὐ μόνῳ δὲ Τιμοθέῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ ἱερῷ Τίτῳ ἄλλην ἔστελλε γράφων · ὃν πρότερον τῆς νήσου Κρήτης καταστήσας ἐπίσκοπον διαφῆκεν ἐκεῖσε, τὰ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ ὑστερήματα ἀνορθώσοντα. Καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ καὶ Ἐφεσίους, Γαλάτας τε καὶ Κολασσαεῖς, Φιλιππησίους τε καὶ Θεσσαλονικεῖς · ἔτι δὲ καὶ πρὸς Ἰουδαίους καὶ Ῥωμαίους, καὶ πάντας ἐφ' οὓς αὐτὸν μετὰ σώματος ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμις καὶ χάρις ἐπελθεῖν παρεσκεύασεν · οὓς καὶ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τῷ Εὐαγγελίῳ λαμπτῶς ἀνεγέννησεν, ἃ παρὼν διὰ στόματος κατεφώτιζε, ταῦτα δι' ἐπιστολῶν συντετμημένῳ λόγῳ ὑπομιμνήσκων. Ἃ δὲ καὶ ὡς μυστηριώδη τε καὶ ἀνέφικτα ἐδίδοσε τῇ σιωπῇ πρότερον, ὕστερον διὰ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ γραμμάτων, ἢ τελέως μείζονος λόγοις θεοσοφίας ἀνεκάθαιρεν, ἢ ὁλοσχερῶς ὡς ἄν τις εἴποι ἐν εἴδει παραβολῆς ὑπηνίσσετο, μήτε διὰ τοὺς ἀξίως ἀκούειν μέλλοντας τὰ θεῖα ὑποκρυπτόμενος, μήτε διὰ τοὺς ἀναξίους ταῦτα σαφῆ πάντη καὶ πρόχειρα, ἵνα μὴ περιφρονοῖτο, παραδιδούς. Αὖθις τοίνυν, ὡς εἴρηται, μετὰ τὴν πολλὴν περίοδον ἐπὶ Ῥώμην ἐληλακὼς, τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ τελεῖ ἐχρήσατο · ὅτε δὴ καὶ δεσμοῖς ἐχόμενος, τὴν πρὸς Τιμόθεον δευτέραν συντάττει ἐπιστολήν · ἐν ᾗ τὴν τε προτέραν αὐτοῦ ἀπολογίαν ἐμφαίνει, καὶ τὴν παρὰ πόδας τελείωσιν. Ἐν τῇ πρώτῃ γάρ μου, φησὶν, ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. Μὴ αὐτοῖς λογισθείη. Ὁ δὲ Κύριός μοι συμπαρέστη, καὶ ἐδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσωσι πάντα τὰ ἔθνη · καὶ ἐῤῥύσθην ἐκ στόματος λέοντος · τὸν Νέρωνα διὰ τὸ ὁμόθυμον οὕτω καλῶν. Εἰδώς γε μὴν ἐν Πνεύματι τὴν ὅσον οὔπω ἐσομένην αὐτοῦ ὑπὲρ Χριστοῦ τελευτὴν, ἐπιφέρει παραπλήσιόν τι · Καὶ ῥύσεταί με ὁ Κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ · καὶ σώσει με εἰς τὴν

[31] II Tim. IV, 17.

(6) Secundo imperantis Neronis anno primum Paulus Romam venit A quo etiam tum est absolutus, intra quinquennium illud, quo tolerabilis tyrannus is fuisse dicitur.

(2) Tredecimo imperii Neronis anno.

(3) E Laodicea Phrygiæ Pacatianæ metropoli.

βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἔπουράνιον· τὸ παραυτίκα μαρτύριον αἰνιττόμενος, ὃ καὶ σαφέστερον ἔν τῇ αὐτῇ προφοιβάζει ἐπιστολῇ, Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, λέγων, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν. Ἐπισημαίνει μέντοι ἐν τῇ τυιαύτῃ δευτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον καὶ ὑστέρᾳ ἐπιστολῇ τὸν Λουκᾶν αὐτῷ συμπαρεῖναι· κατὰ δὲ τὴν προτέραν ἀπολογίαν οὐδὲ τοῦτον. Ὅθεν εἰκότως συνάγεται τὰς τῶν ἀποστόλων Πράξεις τὸν θεῖον Λουκᾶν ἐπ' ἐκεῖνον περιγράψαι τὸν χρόνον· καὶ τὴν κατ' αὐτοὺς ἱστορίαν λαμπρῶς ὑφηγήσασθαι, ἕως οὗ τῷ Παύλῳ συνῆν πρότερον. Καὶ ταῦτα διῄλθομεν, δεῖξαι πειρώμενοι, μὴ τὸ μαρτύριον τῷ Παύλῳ γενέσθαι καθ' ἣν ὁ Λουκᾶς ἐπιδημίαν τοῦ Παύλου ἐπὶ Ῥώμης ἀνέγραψεν, ἀλλ' ἐς ὕστερον. Πᾶσαν γὰρ σχεδὸν τὴν γῆν διελθών, καὶ ἐπὶ πέντε καὶ τριάκοντα ὑπὲρ Χριστοῦ τῷ Εὐαγγελίῳ διαθλεύσας ἐνιαυτοῖς, τελευταῖον ἐπὶ Ῥώμης τὸ δεύτερον γεγονώς, καὶ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ ἐντετυχηκώς, ἐκεῖ σύναμα τούτῳ τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἀνεδήσατο στέφανον.

A ipsui pro Christo adesse mortem, simile quiddam inferit: *Et liberabit me Dominus ab omni opere malo, et conservabit in regnum suum cæleste* [35]; martyrium impendens significans. Id quod significantius in eadem ipsa divino instinctu, prædicit Epistola, *Ego enim jam* inquiens, *delibor et efferor, tempusque resolutionis mex instat* [36]. Indicat porro in hac posteriore ultimaque ad Timotheum epistola Lucam sibi affuisse: in priore autem defensione, ne eum quidem ipsum. Unde colligi recte potest, apostolorum Acta divum Lucam usque ad id ipsum tempus perscripsisse, historiumque omnem (1) et acta eorum magnifice, tantisper dum Paulo prius adfuit, prosecutum esse. Atque hæc quidem recensui, illud ostendere volens. Paulum testimonium B suum, quod Lucæ perhibet, non ad id quod ille de adventu Pauli Romam in Actis suis scripsit, sed in posterius tempus referre. Toto enim fere orbe peragrato, atque triginta et quinque annis evangelico pro Christo certamine peracto, cum postremo iterum Romæ esset (2), et in coryphæum præcipuumque apostolorum Petrum incideret, una cum illo ibi immortalitatis coronam accepit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Περὶ τῶν ἀποδημιῶν Πέτρου τοῦ ἀποστόλου· καὶ περὶ τοῦ ἱεροῦ Κλήμεντος καὶ τοῦ γένους αὐτοῦ· καὶ ὡς ὕστερον καὶ αὐτὸς τὴν Ῥώμην κατέλαβε.

Οὐκ ἧττον γὰρ καὶ Πέτρος τὴν γῆν διελθών, καὶ τοῖς ἐκ περιτομῆς ἅπασιν, ἔν τε Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ καὶ τῇ ἄλλῃ σχεδὸν γῇ τὸ κήρυγμα διασπείρας, κἀν ταῖς ἀρχαῖς Νέρωνος τῇ Ῥωμαίων ἐπιδημήσας, διὰ τὸν μυσαρὸν Σίμωνα Θεὸν ἑαυτὸν ἀναγράφοντα, καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν διαστρέφοντα κήρυγμα· ἔργοις δ' οὖν καὶ λόγων δυνάμει τοῦτον ἐλέγξας, τήν τε Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν πρῶτα μὲν Λίνῳ, εἶτ' Ἀνεγκλήτῳ δοὺς διέπειν· τρίτῳ δὲ μετ' αὐτοὺς, πρὸς τέλος ἥκων, τῷ σοφωτάτῳ Κλήμεντι τὰς κλεῖς ἐπιτρέψας, μετέβαινε πρὸς Θεόν. Ὡς δ' οὖν μετὰ Σίμωνος ὑπὸ Νέρωνος οἱ τεράτων αὐτουργοὶ καὶ ἄμφω τῆς Ῥώμης ἠλαύνοντο, πρὸς τὴν Ἱεροσολύμων αὖθις καὶ τὰς τῆς ἑῴας ὁ Πέτρος ἐχώρει πόλεις· καὶ τὴν ὑφήλιον καταυγάζων τοῖς θαύμασι, Φαυστίνῳ καὶ Φαυστινιανῷ ἐντυγχάνει, εἴτουν Νικήτᾳ καὶ Ἀκύλᾳ· οἱ δὴ υἱεῖς μὲν τοῦ περιδόξου Φαύστου ἐν Ῥώμῃ ἦσαν, πρὸς γένος ὄντες τοῦ Καίσαρος, ἀδελφῷ δὲ Κλήμεντος. Τούτους δὲ τῆς τερατείας τοῦ Σίμωνος ἀποστήσας, τὰς πόλεις διῄει, τὰ Σίμωνος σπέρματα ἐξ αὐτῶν ῥιζῶν ἀνασπῶν, ἐς ὕστερον δὲ καὶ τὸν ἱερὸν Κλήμεντα σαγηνεύσας· ἅτε δὴ τοῖς ἐκείνου ἀπορρήτοις περὶ ψυχῆς καὶ ἀποκαταστάσεως καὶ ἄλλων ζητημάτων τὸ εὐγενὲς τῆς λύσεως παρασχών, καὶ θαύμασι πολλοῖς καὶ σοφίᾳ ἀπορρήτου δυνάμει ᾠκειωσάτο

CAPUT XXXV.

De peregrinationibus Petri apostoli: et de sacro Clemente, et genere ejus: et ut ipse quoque postea Romam venerit.

Non minus etenim Petrus quoque orbe peragrato, et iis qui ex circumcisione erant, omnibus in Palæstina et Syria et ubique fere terrarum prædicatione promulgata, cum sub Neronis imperio Romam, C propter detestandum illum Simonem, qui publicis inscriptionibus Deum se vocare, **191** prædicationemque Christi evertere est, ausus, venisset, factisque illum simul et sermonum vi coarguisset, atque Romanorum Ecclesiæ, primum quidem Lino, deinde Anacleto, et post hos tertio, ad mortem vadens, sapientissimo Clementi claves commisisset, ad Deum migravit. Is porro una cum Simone, tanquam prodigiorum effector, a Nerone Roma pulsus, Hierosolyma rursum et Orientales civitates petiit: et orbem miraculis illustrans, in Faustinum et Faustimianum, sive Nicetam et Aquilam incidit, qui filii quidem clarissimi viri Fausti Romani, Cæsarem genere attingentes, fratres autem Clementis D erant. Hos cum ab Simonis præstigiis prodigiosis abduxisset, civitates visebat, Simonis semina ubique radicitus evellens. Deinde vero etiam sacrum Clementem ad se pertraxit, cumque sibi ad arcanas obscurasque illius de anima et restitutione hominis aliisque rebus ingentibus quæstiones, per appositas solutiones rite et præsenti animo respondens, atque insuper miraculis multis et secretioris

[35] II Tim. IV, 18, [36] Ibid. 6.

(1) Lucas Acta sua apostolica ad priorem Pauli urbem Rom. adventum continuavit.

(2) Quo scilicet tempore posteriorem ad Timotheum dedit epistolam, et vinculis a Nerone constrictus fuit.

sapientiæ vi familiarius conjunit. Multis vero deinceps annis et Matthidiam, nobilem matrem eorum, quam in insula quadam ex naufragio ærumnose viventem reperit; quippe quæ Roma Athenas liberorum suorum doctrinæ gratia una cum illis navigans, naufragium passa fuerit: cum illi quidem alius alio divina providentia incolumes evasere, ipsa vero in insulam ejecta, vitam lanificio sustentavit. Hanc divus Petrus ibi inventam, cum ad spectandas vitiferas columnas divertisset, emuque (quos diximus) liberi illius tres sequerentur, matremque suam præter spem et exspectationem omnem cognoscerent, divino regeneravit baptismo, Ut autem et pater eorum Faustus Roma ad uxorem et liberos quærendos profectus (1), Ægyptumque, Syriam et Phœnicem peragrans, divino quoque nutu in Petrum suosque incidit, et itidem ut illi, sacrum suscepit lavacrum, una cum illis apostolum per orbem comitatus est. Ita illi longo tempore veri certique rerum ejus gestarum præcones fuere, simulque cum eo Christum prædicarunt. Petrus porro ad eum modum per orbem habitabilem passim vadens, ecclesias ubique constituit. Et Romanam, quos supra diximus, successoribus **192** commisit: Lino videlicet, Anacleto, et tertio sacro Clementi. Ipse quidem Clemens se a Petro in obitu ejus lectum dicere, et a Petro secundum numerare videtur. Alii autem quartum cum a Petro esse referunt, in quibus etiam est Eusebius Pamphili. Alexandrinæ autem Marcum præfecit: in cujus sacro ministerio, Nerone octavum imperante annum, Anianus successit. Porro Antiochenam primum Evodio deinde revera numine afflato Deumque ferenti Ignatio regendam tradidit: quem Ignatium tenellum etiamnum, tanquam simplicem et integrum, manibus suis sublatum Christus exhibuit: atque simplicitatem integritatemque discipulis ostendere et commendare volens, nisi et ipsi similes fierent, nequaquam illos in regnum, quod tum prædicabatur, perventuros esse dixit [87]. Siculorum vero ecclesiæ Pancratium, aliisque regionibus, insulis, et urbibus episcopos alios, qui ab eo sacrum Christi disciplinam accepissent, præposuit. Ad hanc modum ipse in Palæstina. Syria, Phœnice, Ponto, Galatia, Cappadocia, Bithynia, breviter in totius Asiæ et Europæ oris, omnibusque adeo, qui in dispersione erant Judæis et Græcis, Evangelio Christi virtute et vi verbi (signis et miraculis accedentibus) promulgato, extremis Neronis temporibus Romam, urbium omnium reginam, cum ibi quoque Paulus esset, pervengit.

A μενος. Πολλοῖς δ' ἐς ὕστερον ἔτεσι καὶ Μαθθιδαν, τὴν εὐγενῆ τούτων μητέρα, ἔν τινι νήσῳ ἐκ παλαιοῦ ναυαγίῳ ταγαιπωρουμένην εὑρὼν, ἅτε δὴ ἐκ Ῥώμης ἐπ' Ἀθήνας παιδείας χάριν τῶν παίδων σύναμα τούτοις πλῷ χρωμένην, καὶ ναυαγήσασαν· κἀκείνους μὲν ἄλλον ἀλλαχόθι θείᾳ δὴ προνοίᾳ περισωθῆναι, αὐτὴν δ' εἰς νῆσον ἐκβρασθεῖσαν, ἐρινεούσαν διαζῆν· ταύτην δὴ ὁ θεῖος Πέτρος εὑρὼν ἐκεῖσε κατὰ θέαν τῶν ἀμπελίσων στύλων ἐλθών· εἵποντο δέ οἱ καὶ οἱ ταύτης παῖδες τρεῖς· ἦν δὴ καὶ τοῖς παισὶ παραδόξως γνωρισθεῖσαν, τῷ θείῳ βαπτίσματι ἀνεγέννησεν· ὡς δὲ καὶ Φαῦστον τὸν τούτων πατέρα κατὰ ζήτησιν τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων τῆς Ῥώμης ἐξιόντα, Αἴγυπτόν τέ καὶ Συρίαν καὶ
B Φοινίκην διελθόντα, Πέτρῳ τε ἐντυχεῖν Θεοῦ προνοίᾳ σοφῇ, καὶ τοῖς οἰκείοις περιτυχεῖν, ἐπίσης τ' ἐκείνους τοῦ θείου λουτροῦ μετασχεῖν, καὶ σύναμ' ἐκείνοις τῷ ἀποστόλῳ τὴν γῆν περιέρχεσθαι, κήρυκας ἀψευδεῖς τῶν ἐκείνῳ εἰργασμένων οὐκ ὀλίγοις ἐν χρόνοις εἶναι, καὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν κηρύγματος συνεφάπτεσθαι. Τήν γε μὴν οἰκουμένην κύκλῳ περιιὼν, τὰς ἁπανταχοῦ ἐκκλησίας καθίστα, καὶ Ῥώμην μὲν τοῖς εἰρημένοις ἄνωθεν ἐκ διαδοχῆς ἐπεδίδου. Λῖνος οὗτος καὶ Ἀνέγκλητος, καὶ τρίτος Κλήμης ὁ ἱερὸς, ὑπ' αὐτοῦ Πέτρου, ὡς αὐτός φησι Κλήμης, χειροτονηθεὶς ἐν τῇ τελευτῇ. Ὁ μὲν οὖν δεύτερον μετὰ Πέτρον ἑαυτὸν ἔοικε λέγειν· ἕτεροι δὲ τέταρτον ἀπὸ Πέτρου εἶναί φασιν· ὧν ἐστι καὶ ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος. Μάρκῳ δὲ τὴν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐνεχείριζεν ἐκκλησίαν· οὗ τὴν
C λειτουργίαν Ἀνιανὸς διαδέχεται, ὄγδοον ἔτος ἄγοντος Νέρωνος. Ἐν δ' Ἀντιοχείᾳ πρῶτον μὲν Εὐώδιον, μετὰ δὲ τοῦτον τὸν ὄντως θεόληπτον τὸν θεοφόρον ἐτίθει Ἰγνάτιον· ὃν ἔτι νήπιον ὄντα, ὡς ἁπλοῦν καὶ ἀκέραιον ἐνδεικνύμενος, εἰ μὴ ἐπίσης ἐκείνῳ γένοιντο, διεδείκνυ, ἥκιστα ἔλεγε τῆς κηρυττομένης βασιλείας ἐπιτυχεῖν. Τῇ δ' αὖ Σικελῶν Πανκράτιον ἐχειροτόνει· καὶ ἄλλον ἄλλης ἐκκλησίας ἐπιστατεῖν, χώρας τε καὶ νήσου καὶ πόλεως· εἴ ἱερῶς τούτῳ τῆς ἐν Χριστῷ μετελάγχανον μαθητείας. Αὐτὸς δὲ Παλαιστίνην, Συρίαν τε καὶ Φοινίκην, Πόντον τε καὶ Γαλατίαν, Καππαδοκίαν τε καὶ Βιθυνίδα, καὶ συνόλως φάναι ὅσα τε Ἀσίας καὶ Εὐρώπης κλίματα ἐπιὼν, πᾶσί τε τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι τέρασι καὶ σημείοις, ἰσχύϊ τε λόγου καὶ πνεύματος τὸν Χριστὸν
D εὐαγγελισάμενος, οὕτω καὶ οὗτος κατὰ Παῦλον τὸν θεῖον ἐν τοῖς ἐσχάτοις Νέρωνος χρόνοις τὴν βασιλίδα Ῥώμην καταλαμβάνει.

[87] Matth. XVIII, 3.

(1) Divus Clemens cum duobus fratribus, et deinde parente utroque, comes et socius Petri prædicandi in orbe Evangelii, fuit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΣ'.

Περὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ θαυμάτων τῶν ἀποστόλων· καὶ περὶ τῆς ἀπωλείας τοῦ Ἀντιχρίστου Σίμωνος· καὶ ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος ἐν Ῥώμῃ τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀγῶνα διέδραμον.

Θαύμασι δ' οὖν ἐξαισίοις καὶ ἄμφω τὸ πλῆθος ἐπαγομένων, ὡς ὑπὲρ ἀριθμὸν εἶναι τοὺς προσιόντας, ὁ Νέρων ταῦτα μαθών, ὡς κρατουμένος τῇ ἀρχῇ, εἰς ἀνοσίους ἐκτρεπόμενος πράξεις, κατ' αὐτῆς τῆς εὐσεβείας ὡπλίζετο· καὶ πέμψας, ξίφει πολλοὺς ἀναιρεῖ νῶν πεπιστευκότων Ῥωμαίων· καὶ τοσούτους, ὡς καὶ τὴν σύγκλητον αὐτὴν δυσχεραῖναι τῷ τῶν ἀνῃρημένων φόνῳ, ἀσθενῆ λίαν ἤδη τῇ ὀλιγανθρωπίᾳ γεγενημένην. Ἐντεῦθεν τῷ Σίμωνι πολλή τις πάροδος, τοῖς ἀποστόλοις ἐπιτιθεμένῳ, ἔν τε συγκλήτῳ τε καὶ αὐτῷ Νέρωνι. Καὶ πάντα κάλων ἦν, τὸ τοῦ λόγου, κινῶν, ἐκ μέσου θεῖναι τὰς κλήσεις αὐτῶν, ὡς αἰτίων ἀπωλείας τοσούτῳ πλήθει γεγενημένων. Καὶ Νέρων ὕστερον προσοχθίσας αὐτοῖς, τῷ πλάνῳ Σίμωνι οἷα πλάνος μᾶλλον προσέκειτο. Πολλάκις οὖν τῷ Σίμωνι ὁ Πέτρος ἀντικαταστὰς, ὕστατον ἐν Ῥώμῃ τῆς ἀσεβείας ὑπερογκωθείσης αὐτῷ, παῤῥησίᾳ πάντων, ἐκεῖνος τῷ Πέτρῳ ἔφη· Σὺ δὲ ἄρα τί φῄς; μέγας ὁ σὸς Χριστὸς ὅτιπερ γῆθεν εἰς οὐρανοὺς ἄνεισι; Κἀμοὶ δὲ τοῦτ' ἐν ἑτοίμῳ πράττειν ἐστί. Καὶ εὐθὺς τείνας τὰς χεῖρας, ἄνω ἐφέρετο τοῖς ἄγουσι δαιμονίοις ἑαυτὸν ἐπιτρέψας. Πέτρος δ' ἐν ἀγωνίᾳ μᾶλλον ἦν, καὶ τῷ Θεῷ ἐν καρδίᾳ διωμιλεῖτο. Καὶ Πνεύματος πλήρης γενόμενος ἐπετίμα ταῖς μετεωριζούσαις δυνάμεσιν, ἀποχωρεῖν ἐκείνου. Καὶ αὐτίκα πρηνὴς ἀφ' ὕψους ἐφέρετο, καὶ συντριβεὶς, διερράγη θανών. Οἵ γε μὴν τῶν δήμων οἷα Θεῷ τὸ σέβας αἱρομένῳ εὐφήμουν, ἐξαπίνης παλινῳδίαν ᾄδοντες ἦσαν, διερρωγότα ὁρῶντες· φωναῖς τε διαπρυσίαις, Εἷς, ἐθόων, Θεὸς μέγας, ὁ ὑπὸ Πέτρου καὶ Παύλου σαφῶς κηρυττόμενος. Τῷ γε μὴν τόπῳ ἐφ' οὗ ἅμα οἴκτιστον πέπτωκεν, ὄνομα Σιμώνειον ἐς δεῦρο κικλήσκεται, τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου Σίμωνος ἀπώλειαν διελέγχον. Ἀναβιῶναι μὲν οὖν αὖθις ἐδόκει τισι, καὶ ἐπὶ πλεῖστον προῦκειτο· ὡς δὲ διαῤῥέειν ἤρξατο καὶ ὀδωδὼς, ἦν, ἀπειπόντες ἐν ἀῤῥήτοις ἔθαπτον. Νέρων δὲ μαθὼν ὡς ὑπὸ Πέτρου καὶ Παύλου Σίμων διέφθαρτο, Πέτρον μὲν κύμβαχον οὕτως αἰτήσαντα, ξύλῳ ἀνεσκολόπισεν· ἀνάξιον ἡγούμενον ἐπίσης τῷ Διδασκάλῳ παθεῖν ἐν ὀρθίῳ τῷ σχήματι· καὶ ὡς ἄν γε κούφως ἔχοι τρέχειν εἰς οὐρανόν· Παῦλον δὲ τῷ ξίφει ἀνῄρει ἐπί τε ταυτῷ καιρῷ καὶ ἡμέρᾳ μιᾷ. Ἐτέθησαν δὲ ἐν ὁδῷ

A

CAPUT XXXVI.

De miraculis apostolorum Romæ editis. De interitu Antichristi Simonis : et ut Petrus et Paulus Romæ martyrii certamen absolverint.

Sed enim cum ibi mirificis amborum miraculis tanta ad Christianismum confluueret multitudo, ut numerus ejus iniri non posset : |Nero penes quem summa rerum erat, ad improba impiaque delapsus flagitia, ea re cognita, contra ipsam divini cultus armatur pietatem : et percussoribus dispositis, tot fideles ferro necat Romanos, ut etiam senatus admodum jam propter paucitatem sui ordinis hominum imbecillis, alias super alias accumulatas cædes ægre ferret. Inde Simoni admodum apostolos persequenti, aditus liber ad senatum et Neronem datus. Atque is omnem (ut in proverbio est) movet funem, ut illorum etiam nomina e medio tolleret, tanquam qui cædis tantæ multitudinis auctores fuissent. **193** Itaque Nero apostolis infensus planum Simonem ipse quoque planus est complexus. Cum igitur Petrus, Simoni resistens, cum eo sæpe conflictatus esset, tumorque impietatis in malefico illo supra modum excrevisset, postremo quam licentiosissime in conspectu omnium Romæ ad Petrum, Tu vero quid ais? inquit : proptereane Christus tuus magnus est, quod a terra cœlos conscendit? quin et mihi id facere proclive est. Et confestim manibus extensis, sursum versum, dæmonibus eum, quibus se permiserat, ducentibus ferebatur. Petrus autem admodum anxius esse, et cum Deo in corde per precationem colloqui, et tandem spiritu plenus, potestates illas quæ nefarium hominem in sublime attollebant, increpare, et ut ab eo discederent jubere. At ille statim præceps deorsum versum fertur, et humi allisus mortuusque rumpitur. Ibi ex populo qui antea Simonem divinos usurpantem honores laudibus celebraverunt, subito ita prostratum videntes, laudesque pristinas per palinodiam recantantes, ingenti claraque voce : Unus est magnus Deus, acclamant, quem Petrus et Paulus aperte et clare prædicant. Locus sane ipse, in quem luctuosium hoc spectacuum incidit, ad hodiernum usque diem Simonium vocatur, etiammum Simonis Antichristi perniciem et interitum declarans (1). Et erant ibi nonnulli, qui eum revicturum esse opinarentur, et ob id diutius in publico jacuit. Cæterum ubi jam cadaver diffluere, maleque olere

(1) « Dicat Simon qui se magnam virtutem Dei, et meretriculam suam Spiritum sanctum appellavit, quomodo tempore certo Romæ debitum naturæ per successionem ad se delatum persolverit, quando in media ipsa urbe concidens exstinctus est? » (Epiphan. adversus Simoniam. hæresim.) « Cum Simon se Christum diceret, et tanquam filium ad patrem se volando assereret posse conscendere, atque elatus subito magicis artibus volare cœpisset, tunc Petrus fixis genibus precatus est Dominum, et precatione sancta vicit magicam levitatem, et velut vinctum illum de sublimi aere deposuit, et præcipitio in saxo elidens crura ejus confregit, » etc. (Augustinus, in Sermonibus *De sanctis*.) Idem Aug. epist. 86, de jejunio diei Sabbati agens : « Est quidem, inquit, et hæc opinio plurimorum, quamvis eam plerique falsam perhibeant, quod apostolus Petrus Romæ cum Simone magno die Dominico certaturus, propter ipsum magnæ testationis periculum pridie cum ejusdem urbis ecclesia jejunaverit, et consecuto tam prospero gloriosoque successu, eumdem morem tenuerit, eumque imitatæ sint nonnullæ occidentales Ecclesiæ. »

cœpit, re desperata in occultis illum sepeliere locis. Nero autem certior factus, a Petro et Paulo Simonem peremptum esse, Petrum quidem pedibus sursum versum sublatis (nam id ita petierat ; simul quod se indignum reputaret qui itidem ut Magister suus recto corporis statu pateretur, simul ut levior expeditiorque ei in cœlum esset cursus) in crucem egit. Paulum vero gladio feriens occidit, eodem tempore, eodemque die. Sepulti autem sunt in Ostiensi, quæ dicitur, vir tricesimo septimo post salutiferam Christi passionem anno. Ferunt autem Paulum Neroni antea testatum esse, se illi tertio a cæde sua die vivum repræsentaturum. Quod ubi est factum, in consternationem illum conjecit. Et cum post mortem Paulus, ita ut prædixerat, certo et vere illi assistens, libere Christum esse verum Deum profiteretur, neque veram salutem in alio quam Jesu nomine esse ostenderet : illum quidem dicunt conatum esse, minime autem (quod visio ea repente evanuerit) comprehendere Paulum potuisse.

A τῇ λεγομένῃ Ὀστηνσίᾳ, ἔτους ἑβδόμου καὶ τριακοστοῦ μετὰ τὸ σωτήριον πάθος Χριστοῦ διαγενομένου. Φασί γε μὴν Παῦλον πρότερον καὶ διαμαρτύρασθαι Νέρωνι, ὡς μετὰ τρίτην ἡμέραν τῆς ἐκτομῆς παρασταίη αὐτῷ ζῶν. Ὃ δὴ καὶ γενόμενον, εἰς ἔκπληξιν ἦγεν. Ἐπεὶ γὰρ, ὡς ἡ πρόῤῥησις εἶχε, μετὰ μόρον ὕπαρ ἐκείνῳ παρίστατο, παῤῥησίᾳ τε τὸν Χριστὸν ἀληθῆ Θεὸν ὡμολόγει, καὶ τὴν ἀληθῆ σωτηρίαν μὴ ἐν ἄλλῳ ὀνόματι ἢ ἐν τῷ Ἰησοῦ προσηγορίᾳ ἐδείκνυ. Τὸν δὲ πειρᾶσθαι μὲν ὡς λόγος, κρατεῖν, ἥκιστα δὲ δύνασθαι, τῆς ὄψεως αὐτίκα τῶν ἐκείνου ἀφιπταμένης χειρῶν.

194 CAPUT XXXVII.

De crudelitate et turpitudine Neronis : qualia quidam ex ecclesiasticis scriptoribus nostris de eo, deque sacro obitu sanctorum apostolorum memoriæ prodiderint ; et de divina eorum vultus fucieique figura.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Περὶ τῆς ὠμότητος καὶ αἰσχρουργίας Νέρωνος· καὶ οἵά τινες τῶν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς ἱερᾶς τελευτῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἱστόρησαν. καὶ περὶ τῆς θεοειδοῦς αὐτῶν μορφῆς καὶ διαπλάσεως.

Et divini quidem apostoli ita martyrii cursum perfecere. Nero autem quo magis imperii ejus crevere vires, eo deterior factus, ad nefandissima quæque scelera est prolapsus, armis etiam contra eam quæ Deo præstatur pietatem sumptis. Illius vero improbitatem, morumque importunitatem percurrere, nequaquam præsentis videtur esse operæ. Quicunque autem nominis perversitatem, apertumque furorem perspicere velit, is monumenta historiarum, quæ multa a multis de rebus ejus cum fide et cura sunt composita, consulere poterit. Cum enim permultorum interitus auctor exstitisset, adeo se cædium piaculis contaminavit, nihil rerum omnium cum ratione et modo faciens ut postremo ne charissimis quidem capitibus parceret : et citharæ musicisque carminibus operam navans, atque indecentibus prorsus, infamibus et meretriciis motibus ludens, ridiculeque prorsus in theatro publice saltans, neque quidquam omnium quæ Deo ingratæ invisæque sunt rerum intentatum relinquens, primus ipse acerbissimus verbi veræ pietatis hostis exstaret : et denuntiatis ei quæ contra illum structæ erant insidiis, matrem ipse suam, fratrem et conjugem ferro sustulerit : et innumerabiles præterea ex clarissimis Romanæ urbis civibus, qui etiam genere sibi propinqui essent, variis suppliciorum generibus perquam crudeliter interemerit. Ad quæ omnia illud etiam addidit, ut primus ipse imperatorum omnium impietatis ejus quæ adversus Deum suscepta est, primitias tulerit. Itaque ad summam ejus insaniam hoc fuit reliquum, ut mente per intemperias captus, manus tandem ipse sibi afferret : quatuordecim annis, præter paucos admodum menses, imperio cum ignominia et probro summo administrato. Cujus etiam Tertullianus, Romanus scriptor mentionem facit hisce verbis : « Consulite commenta-

Οὕτω μὲν οἱ ἀπόστολοι τὸ τοῦ μαρτυρίου διήνυσαν στάδιον. Νέρων δὲ ὅσον τὸ κράτος μεῖζον ἐλάμβανε, κατὰ τοσοῦτον ἐπὶ τὸ χεῖρον προέκοπτε, καὶ ἐπὶ τὰς ἀνοσιωτάτας τῶν πράξεων ἀπωλίσθαινε, καὶ κατὰ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ἐπιμᾶλλον ὡπλίζετο. Τὸ μὲν οὖν τὴν ἐκείνου μοχθηρίαν, ὁποῖός τε τὸ ἦθος ἦν, τό γε νῦν διατρέχειν ἥκιστά μοι τῇ παρούσῃ σχολῇ προσῆκον λελόγισται· ὅτῳ γε μὴν φίλον σκαιότητα τάνδρὸς, καὶ τὴν ἐναργῆ καταθεωρῆσαι μανίαν, πάρεστιν ἐντυχεῖν ἱστοριῶν διηγήσεσι, πολλῶν τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβῶς διελθόντων. Πολλῶν γὰρ ἀπωλείας αἴτιος καταστὰς, ἐπὶ τοσαύτην ἦλατε τὴν μιαιφονίαν, οὐδέν τι λογισμῷ πράττων, ὡς μηδὲ τῶν φιλτάτων ἐς ὕστερον φείσασθαι. Κιθαρῳδίαις γὰρ καὶ ἀσέμνοις καὶ πορνικοῖς λιγύσμασι χρώμενος, γελοίως τε ἀνὰ τὸ θέατρον ἐξορχούμενος, καὶ μηδέν τι τῶν θεοστυγῶν ἔργων ἀπολιπών, πρῶτός τε διώκτης τοῦ τῆς εὐσεβείας λόγου πικρότατος γεγονὼς, ἐπιβουλῆς αὐτῷ μηνυθείσης, τήν τε μητέρα καὶ ἀδελφὴν καὶ τὴν ὁμόζυγον τῷ ξίφει ὑπῆγε. Μυρίους δὲ καὶ ἄλλους τῶν γένει προσηκόντων ἐκ τῶν ἐπισήμων Ῥωμαίων, ποικίλαις θανάτων ἰδέαις ὑποβαλών, ἀπηνῶς ἀνεῖλε. Πρὸς δ' αὖ τοῖς πᾶσι καὶ τοῦτ' ἐνέδει, ὡς ἂν πρῶτος αὐτοκρατόρων τῆς κατὰ τὸ Θεῖον ἀσεβείας ἀπάρξηται. Μανίας δ' εἰς ἄκρον ἐλάσας, κἀντεῦθεν τὰς φρένας διασεισθείς, ξίφει τὸ τελευταῖον ἑαυτὸν διεχρήσατο, τέσσαρσι πρὸς τοῖς δέκα χρόνοις τὴν βασιλείαν, μηνῶν δεόντων τινῶν, ἀκλεῶς διιθύνας. Τούτου δὲ καὶ μνείαν ὁ Ῥωμαῖος Τερτυλλιανὸς ὧδέ πως γράφων ποιεῖται· « Ἐντύχετε τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν. Ἐκεῖ δὴ εὑρήσετε πρῶτον Νέρωνα, τοῦτο τὸ δόγμα, ἡνίκα μάλιστα ἐν Ῥώμῃ, τὴν ἀνατολὴν πᾶσαν ὑποτάξας, ὠμὸς ἦν εἰς πάντας, διώξαντα. Τοιούτῳ τῆς κολάσεως ἡμῶν ἀρχηγῷ καυχώμεθα. Ὁ γὰρ εἰδὼς ἐκεῖνον νοῆσαι δύναται, ὡς οὐκ ἂν, εἰ μὴ μέγα τι ἀγαθὸν ἦν, ὑπὸ Νέρωνος

κατακριθῆναι εἶχε. Ταύτῃ γοῦν οὗτος ὁ θεομάχος πρῶτος ἀνακηρυχθεὶς, ἐπὶ τὰς τῶν ἀποστόλων ἐπήρθη σφαγάς· καὶ Παῦλος δὴ νῦν ἐπ' αὐτῇς Ῥώμης τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι, καὶ Πέτρος ὡσαύτως ἀνασκολοπισθῆναι κατὰ ταυτὸν ἱστοροῦνται. Καὶ πιστοῦται γε τὴν ἱστορίαν ἡ Πέτρου καὶ Παύλου εἰς δεῦρο κρατήρασα ἐπὶ τῶν αὐτόθι κοιμητηρίων πρόσρησις. » Ὁ μὲν δὴ Τερτυλλιανὸς ταῦτα. Οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ ἕτερος, Γάϊος ὄνομα, κατὰ Ζεφυρῖνον Ῥωμαίων γεγονὼς ἐπίσκοπον, ὃς δὴ Πρόκλῳ τῆς κατὰ Φρύγας προϊσταμένῳ γνώμης διαλεχθεὶς, αὐτὰ δὴ ταῦτα περὶ τῶν τόπων, ἄνθα τῶν εἰρημένων ἀποστόλων τὰ ἱερὰ σκηνώματα κατατέθειται, φησίν· « Ἐφὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι· ἐὰν γὰρ θελήσῃς ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βατικανὸν, ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὀστηνσίαν, εὑρήσεις τὰ τρόπαια τῶν ταύτην ἱδρυσαμένων τὴν Ἐκκλησίαν. » Ὡς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἄμφω καιρὸν ἐμαρτύρησαν, ὁ πρόπαλαι Κορινθίων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἐγγράφως Ῥωμαίοις ὁμιλῶν ὧδε πάρίστησι· Ταῦτα καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νουθεσίας τὴν ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου φυτείαν γεννηθεῖσαν Ῥωμαίων τε καὶ Κορινθίων συνεχεράσατε. Καὶ γὰρ ἄμφω καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Κόρινθον φυτεύσαντες ἡμᾶς, ὁμοίως ἐδίδαξαν· ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁμόσε διδάξαντες, ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρόν. Ταῦτα δὲ παρεθέμην, ὡς ἂν γε μᾶλλον τὰ τῆς ἀποστολικῆς ἱστορίας ἀκριβῶς πιστωθείη. Οὐκ ἀγνοῶ γε μὴν, ὡς εἰσίν οἵ λέγουσι μετὰ ἑνὸς χρόνου παρέλευσιν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῷ μαρτυρίῳ τὸν καὶ Παῦλον τελειωθῆναι. Εἶχόν γε μὴν τῆς θέσεως τῆς μορφῆς καὶ τοῦ σώματος οἱ θεῖοι οὗτοι ἀπόστολοι, ὡς ἐν τύπῳ διαλαβεῖν, οὕνως. Ὁ μὲν θεῖος Πέτρος τὴν ἡλικίαν μέτριος ἦν, ἐπὶ τὸ ὀρθιον ἔχων αὐτὴν ἀναβαίνουσαν. Ὑπωχρος δὲ τὴν ὄψιν καὶ μάλα λευκός· οὖλος τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ πώγωνος καὶ δασύς· οὐ μὴν καὶ καθειμένας ἔχων αὐτάς· ὑφαίμους ὥσπερ καὶ οἰνωποὺς προβάλλων τοὺς ὀφθαλμούς· ἀνεσπακὼς τὰς ὀφρῦς· καὶ ῥῖνα μακρὰν μὲν, οὐ μὴν δὲ καὶ εἰς ἀξὺ καταλήγουσαν, ἀλλ' ὡσανεὶ σιμὴν κεκτημένος. Ὁ δέ γε θεσπέσιος Παῦλος μικρὸς ἦν καὶ συνεσταλμένος τὸ τοῦ σώματος μέγεθος, καὶ ὥσπερ ἀγκύλον αὐτὸ κεκτημένος, σμικρὸν καὶ κεκυρῶς· τὴν ὄψιν λευκὸς, καὶ τὸ πρόσωπον προφερης· ψιλὸς τὴν κεφαλήν· χαροποὶ δὲ αὐτῷ ἦσαν οἱ ὀφθαλμοὶ κάτω δὲ καὶ τὰς ὀφρῦς εἶχε νευούσας· εὐκαμπῆ καὶ ῥέπουσαν ὅλῳ τῷ προσώπῳ περιφέρων τὴν ῥῖνα. Τὴν ὑπήνην δασεῖαν καὶ καθειμένην ἀρκούντως ἔχων· ῥαινομένην δὲ ταύτην καὶ τὴν κεφαλὴν ὑπὸ πολιαῖς ταῖς θριξίν. Ὁρώμενοι δὲ καὶ ἄμφω οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ θεοειδεῖς τινες ἦσαν, Πνεύματός τε ἁγίου καὶ θείας χάριτος ἔμπλεῳ· ὡς καὶ τοῖς ὁρῶσι πιστοῖς κἀκ μόνης θέας ἀοράτως ἐνιέναι χάριν αὐτοῖς· ὥστε ῥυθμίζειν τὸν μετὰ πίστεως βίον, καὶ πρὸς τὸ βέλτιον ἄγεσθαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν κορυφαίου Χριστοῦ μαθητῶν ἀρκεῖ τοσαῦτα.

rios vestros ; illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum maxime Romæ orientem, Cæsariano gladio ferociisse. **195** Sed tali dedicatore damnationis vestræ etiam gloriamur. Qui enim scit illum, intelligere potest, non nisi grande aliquod bonum a Nerone damnatum. Ad hunc modum primus iste Dei oppugnator renuntiatus, ad eædem apostolorum est actus. Et Paulus quidem Romæ capite plexus. Petrus autem crucifixus esse eodem tempore traduntur. Rem hanc confirmat Petri et Pauli hucusque etiam obtinens eorum quæ inibi sunt cœmeteriorum appellatio. » Atque hæc quidem, quem paulo ante allegavimus. Tertullianus Sed non minus et alius scriptor ecclesiasticus Caius nomine, qui Zephyrini Romani episcopi tempore vivens, contra Proclum Cataphrygas hæresis ducem scripsit, de locis ubi sacra tabernacula eorum apostolorum reposita sunt, hæc refert : « Ego vero apostolorum tropæa demonstrare possum. Si enim in Vaticanum aut Ostiensem viam ire velis, apostolorum qui Ecclesiam hanc fundarunt, tropæa invenies. » Quod autem eodem tempore ambo martyrium subiere, dudum Dionysius Corinthiorum episcopus ad Romanos scribens, ita astruit : *Sed et vos per talem doctrinam et cohortationem, plantationem Romanæ et Corinthiæ Ecclesiæ a Petro et Paulo consitam, conjunxistis. Ambo enim et Corinthi apud nos verbum serentes eadem docuerunt : et isthic in Italia apud vos, cum eadem simul promulgassent, eodem tempore martyrio sunt perfuncti.* Cæterum hæc propterea sunt adducta, ut certiore fide res apostolicæ historiæ confirmarentur. Non enim ignoro, esse quosdam qui dicunt, uno exacto anno, die eodem, martyrio Paulum quoque finem vitæ cepisse. Staturam autem et corporis formam divi apostoli, quantum per descriptionem simpliciorem assequi licet, talem habuere. Petrus equidem non crassa corporis statura fuit, sed mediocri et quæ aliquando esset erectior, facie subpallida et alba admodum : capilli et capitis et barbæ crispi et densi, sed non admodum prominentes fuere : oculi quasi sanguine respersi et nigri, supercilia sublata : nasus autem longior ille quidem, non tamen in acumen desinens, sed pressus, simusque magis. **196** Paulus autem corpore erat parvo et contracto, et quasi incurvo, atque paululum inflexo, facie candida, annosque plures præ se ferente, et capite calvo ; oculis multa inerat gratia, supercilia deorsum versum vergebant ; nasus pulchre inflexus, idemque longior ; barba densior, et satis promissa : eaque non minus quam capitis coma, canis etiam respersa erat. Ambo autem Christi discipuli, cum inspicerentur, divinum quiddam præ se ferebant, Spiritu sancto et divina gratia ita referti, ut qui eos viderent fideles, ex aspectu solo arcanam quamdam et latentem conciperent gratiam, moresque et vitam una cum fide rite conformarent, et in melius converterent.

CAPUT XXXVIII.

Quomodo frater Domini Jacobus certamen pro Christo peregerit.

Sed hæc de primoribus Christi discipulis sint satis quorum martyriis expositis, cum ad hunc locum pervenerimus, consequens esse videtur, et reliquorum decem vitæ finem in secundo hoc tomo perstringere: non quod eodem tempore beatum felicemque exitum omnes sint consecuti, sed id fieri oportere duximus, ut et compendiosa et dilucida nobis constet historia. Deinde qui eorum conjugium sint complexi, quique sincera Ecclesiæ scripta reliquerint, memoraturi, finemque ita secundo huic sacræ Historiæ volumini imposituri: ut scilicet post primum, qui Christi res omnes continet, secundum hunc de duodecim apostolorum actis absolvamus librum: quamvis longius nobis instituta excrescat historia. Sed enim post Petri et Pauli obitum, Jacobi, qui frater Domini est nominatus, et Ecclesiam Hierosolymitanam primus ab ipso Servatore Christo, seu (ut quidam volunt) ab ipsis etiam postea apostolis sibi commissam administrandam suscepit, Obliasque (1), hoc est Justus, appellatus est, mortem exponam. 197 Quod enim divus Paulus Judæorum dolum, per Festum et provocationem ad Cæsarem, effugisset: illi quæ in Paulum structæ non processerant, eas in Jacobum convertunt insidias. Qualem autem is habuerit finem, Hegesippus, qui primæ successionis apostolorum temporibus vixit, in quinto Commentariorum suorum libro ad hunc modum recenset: Suscipit autem Ecclesiam una cum apostolis administrandam frater Domini Jacobus, qui ab omnibus Justus cognominatus est, ab ipsius Domini ad nostra usque tempora. Plures equidem hoc nomine fuere Jacobi: sed iste ex ipso matris suæ utero sanctus fuit: vinum et siceram non bibit, neque de animante quopiam comedit, novacula super caput ejus non ascendit, oleo unctus non est, balneo quoque minime usus. Huic uni in sancta ingredi fas erat: neque vestem laneam ullam, sed lineam tantum gestabat. Solus quandoque in templum ibat, ibique in genua procumbere et pro remissione peccatorum populi orare comperiebatur. Genua quidem ejus cameli instar per callum indurverant, propterea quod semper ea inflecteret, adorans ad Deum. Cum itaque multi etiam ex principibus fidem amplecterentur, tumultus concitatus est a Judæis, scribis et Pharisæis: qui eo periculi rem devenisse dicebant, ut populus omnis Jesum pro exspectato illo Christo haberet. Quare, ad Jacobum convenientes, inquiunt: Cohortamur te, ut cohibeas populum, qui de Jesu ipso seductus est, Christum eum esse existimans. Dissuade, quæsumus, iis qui ad diem Paschæ huc venere, opinionem et fidem de Jesu. Tibi enim paremus omnes, et cum populo universo testificamur te justum esse, usque personarum rationem

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

Ὡς ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς Ἰάκωβος τὸν κατὰ Χριστὸν διεξῆλθεν ἀγῶνα.

Ἐμοὶ δὲ ἄρα ἐνταῦθα γενομένῳ τοῦ λόγου, καὶ τῶν κορυφαίων ἀποστόλων τὸ τέλος διεξεληλυθότι, ἀκόλουθον εἶναι κρίνεται καὶ τῶν λοιπῶν δέκα τὸ τοῦ βίου πέρας τῷ παρόντι μοι δευτέρῳ τῶν τόμων διαδραμεῖν· εἰ καὶ μὴ ἐν ἴσῳ χρόνῳ τοῦ μακαρίου τέλους τούτων ἕκαστος εἴληχεν· ἀλλ' ἵν εὐσύνοπτον εἴη τὸ σύγγραμμα, οὕτω δεῖν ἥγημαι· εἶτα διαλαβεῖν, καὶ ὅσοι τούτων τὴν συζυγίαν ἠσπάσαντο· ὅσοι τε ἀκραιφνῆ συγγράμματα τῇ Ἐκκλησίᾳ καταλιπόντες ἀπῆσαν, καὶ οὕτω καὶ τὸν δεύτερον τουτονὶ τόμον τῆς ἱερᾶς ἱστορίας διαπερᾶναι, μετὰ τὸν πρῶτον τὰ περὶ Χριστοῦ πάντα διεξιόντα, δεύτερον τοῦτον τὰ τῶν δώδεκα μαθητῶν καὶ ἀποστόλων διαπεραίνοντα· κἂν καὶ εἰς μῆκος τὰ τῆς παρούσης συγγραφῆς προχωρήσῃ μοι, καὶ δὴ μετὰ τὴν Πέτρου καὶ Παύλου τελείωσιν τὴν Ἰακώβου ὃς ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου ἐλέγετο· καὶ τὴν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίαν πρῶτος παρὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐγκεχείριστο· ὡς δέ τινες, καὶ παρὰ τῶν ἀποστόλων αὐτῶν ὕστερον (Ὠβλίας δὲ ἐκαλεῖτο, ὅ ἐστι δίκαιος) διηγήσομαι. Παύλου γὰρ τοῦ θείου τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλὴν διὰ Φήστου ἀποδράντος, ἅτε δή τὸν Καίσαρα ἐπικαλεσαμένου, ἐκεῖνοι τῆς ἐπιβουλῆς ἣν ἐκείνῳ ἥρτυον ἐκπεσόντες, ἐπὶ τὸν Ἰάκωβον τρέπονται. Οἷον δὲ αὐτῷ τὸ τέλος, Ἡγήσιππος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀποστόλων διαδοχῇ γενόμενος, τῇ πέμπτῃ τῶν Ὑπομνημάτων αὐτοῦ τοῦτον ἱστορεῖ τὸν τρόπον· « Διαδέχεται δὲ τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τῶν ἀποστόλων ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου Ἰάκωβος, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων Δίκαιος ἀπὸ τῶν τοῦ Κυρίου χρόνων μέχρι καὶ ἡμῶν· ἐπεὶ πολλοὶ Ἰάκωβοι ἐκαλοῦντο. Οὗτος δὲ ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ἅγιος ἦν· οἶνον καὶ σίκερα οὐκ ἔπιεν, οὐδὲ ἔμψυχον ἔφαγε· ξυρὸς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ οὐκ ἀνέβη. Ἔλαιον οὐκ ἠλείψατο, καὶ βαλανείῳ οὐκ ἐχρήσατο. Τούτῳ μόνῳ ἐξῆν εἰς τὰ ἅγια εἰσιέναι. Οὐδὲ γὰρ ἐρεοῦν ἐφόρει, ἀλλὰ σινδόνας. Καὶ μόνος εἰσήρχετο εἰς τὸν ναόν· εὑρίσκετό τε κείμενος ἐπὶ τοῖς γόνασι, καὶ αἰτούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἄφεσιν· ὡς ἀπεσκληκέναι τὰ γόνατα αὐτοῦ δίκην καμήλου, διὰ τὸ ἀεὶ κάμπτειν προσκυνοῦντα τῷ Θεῷ Πολλῶν οὖν πιστευόντων καὶ τῶν ἀρχόντων, θόρυβος ἦν τῶν Ἰουδαίων καὶ γραμματέων καὶ Φαρισαίων λεγόντων ὅτι κινδυνεύει πᾶς ὁ λαὸς Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν προσδοκᾶν. Ἔλεγον οὖν συνελθόντες τῷ Ἰακώβῳ· Παρακαλοῦμέν σε, ἐπίσχες τὸν λαόν, ἐπεὶ ἐπλανήθη εἰς Ἰησοῦν, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ Χριστοῦ· παρακαλοῦμέν σε πεῖσαι τοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα περὶ Ἰησοῦ· σοὶ γὰρ πάντες πειθόμεθα· ἡμεῖς γὰρ μαρτυροῦμέ σοι καὶ πᾶς ὁ λαός, ὅτι δίκαιος εἶ, καὶ πρόσωπον οὐ λαμβάνεις. Πεῖσον οὖν σὺ τὸν ὄχλον περὶ Ἰησοῦ μὴ πλανᾶσθαι· καὶ γὰρ πᾶς ὁ λαὸς καὶ πάντες πειθόμεθά σοι. Στῆθι οὖν ἐπὶ τὸ πτερύλιον τοῦ ἱεροῦ, ἵνα ἄνωθεν ἧς ἐπιφανὴς,

(1) Dictus etiam Oblias, hoc est munimentum populi et justitia.

καὶ ᾖ εὐάκουστά σου τὰ ῥήματα παντὶ τῷ λαῷ. Διὰ γὰρ τὸ Πάσχα συνεληλύθασιν οἱ πᾶσαι φυλαὶ μετὰ τῶν ἐθνῶν. Ἔστησαν οὖν οἱ προειρημένοι γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τὸν Ἰάκωβον ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ναοῦ · καὶ ἔκραξαν αὐτῷ, καὶ εἶπον · Δίκαιε, σοὶ πάντες πείθεσθαι ὀφείλομεν · καὶ ἐπεὶ ὁ λαὸς πλανᾶται ὀπίσω Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος, ἀπάγγειλον ἡμῖν τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἀπεκρίνατο φωνῇ μεγάλῃ · Τί με ἐπερωτᾶτε περὶ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ; Καὶ αὐτὸς κάθηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως · καὶ μέλλει ἔρχεσθαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ πολλῶν πληροφορηθέντων καὶ δοξαζόντων ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ἰακώβου, καὶ λεγόντων, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ · τότε πάλιν οἱ αὐτοὶ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον · Κακῶς ἐποιήσαμεν τοιαύτην μαρτυρίαν παρασχόντες τῷ Ἰησοῦ. Ἀλλ' ἀναβάντες, καταβάλωμεν αὐτόν, ἵνα φοβηθέντες, μὴ πιστεύσωσιν αὐτῷ. Καὶ ἔκραξαν λέγοντες · Ὦ ὦ, καὶ ὁ Δίκαιος ἐπλανήθη · καὶ ἀναβάντες, κατέβαλλον τὸν Δίκαιον, καὶ ἔλεγον ἀλλήλοις, Λιθάσωμεν αὐτόν · καὶ ἤρξαντο λιθάζειν. Ἐπεὶ δὲ καταβληθεὶς οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ στραφεὶς ἔθηκε τὰ γόνατα λέγων · Παραπαλῶ, Κύριε Θεὲ Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς · οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσιν · οὕτω καταλιθοβολούντων αὐτὸν, εἷς τῶν ἱερέων τῶν υἱῶν Ῥηχὰβ τῶν μαρτυρουμένων ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, ἔκραζε λέγων · Παύσασθε · τί ποιεῖτες ; Εὔχεται ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Δίκαιος. Καὶ λαβών τις τῶν κναφέων τὸ ξύλον ᾧ ἐπίεζε τὰ ἱμάτια, ἤνεγκε κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ δικαίου. Καὶ οὕτως ἐμαρτύρησεν, ἔτει ἑβδόμῳ τῆς ἀρχῆς Νέρωνος · καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ τόπῳ παρὰ τῷ ναῷ . καὶ ἔτι αὕτη ἡ στήλη μένει ἐκεῖ. » Μάρτυς οὗτος ἀληθὴς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι γεγένηται, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Χριστός ἐστι. Καὶ εὐθὺς ἡ πολιόρκια τοῖς Ἰουδαίοις ἀρχὴν ἐλάμβανεν. Οὕτω δέ τις ἦν θαυμασιος ὁ Ἰάκωβος καὶ ἐπὶ δικαιοσύνῃ διαβόητος, ὡς καὶ τοὺς παρ' Ἰουδαίοις ἔμφρονας ταύτην ἀνομολογεῖν αἰτίαν τῆς πολιορκίας αὐτῶν, τὸ κατ' αὐτοῦ ἄγος · ὡς δὴ καὶ αὐτὸς Ἰώσηπος ἐγγράφως διαμαρτύρεται ὧδέ πη λέγων · « Ταῦτα δὲ συμβέβηκεν Ἰουδαίοις κατ' ἐκδίκησιν Ἰακώβου τοῦ δικαίου · ὃς ἦν ἀδελφὸς Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ · ἐπειδήπερ δικαιότατον αὐτὸν ὄντα οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέκτειναν. » Ναὶ μὴν καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τῆς Ἀρχαιολογίας καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ διὰ τούτω δηλοῖ · « Πέμπει δὲ Καῖσαρ Ἀλβῖνον εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἔπαρχον, Φήστου τὴν τελευτὴν πυθόμενος. Ὁ δὲ νεώτερος Ἄνανος, ὃν τὴν ἀρχιερωσύνην εἴπομεν παρειληφέναι, θρασὺς ἦν τὸν τρόπον, καὶ τολμητὴς διαφερόντως. Αἵρεσιν δὲ τὴν Σαδδουκαίων μετῄει, οἵπερ εἰσὶ περὶ τὰς κρίσεις ὠμοὶ παρὰ πάντας τοὺς Ἰουδαίους. Ἅτε δὴ οὖν τοιοῦτος ὢν Ἄνανος, νομίσας ἔχειν καιρὸν ἐπιτήδειον, διὰ τὸ τεθνάναι Φῆστον, Ἀλβῖνον δεῖτι κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπάρχειν, καθίζει συνέδριον κριτῶν · καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ λεγομένου, Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ, καί τινας

habere. Persuade ergo multitudini, ne de Jesu erret. Cunctus enim populus et omnes nos tibi obtemperamus. Consiste igitur in templi pinnaculo, ut cum ex superiore loco omnibus sis conspicuus, tum verba tua ab omni exaudiantur multitudine. Propter festum enim Paschæ convenerunt tribus omnes una cum gentibus. Statuerunt igitur, qui dicti sunt Scribæ et Pharisæi, Jacobum in pinnaculum templi, et vociferati sunt dicentes : O Juste, tibi omnes obtemperare debemus : et quandoquidem populus fide sua de Jesu crucifixo seductus errat, annuntia nobis, quod si Jesu ostium. **198** Ille vero voce magna respondit : Quid me de Jesu Filio hominis interrogatis ? Ipse sedet in cœlis, ad dextram magnæ virtutis et potestatis, venturusque est in nubibus cœli. Ibi, cum multis de certa indubitataque fide satisfactum esset, gloriabantur læti de Jacobi testimonio, et dicebant, Osanna filio David. Scribæ autem ipsi et Pharisæi inter se dicebant : Male fecimus, qui tantum Jesu procuravimus testimonium. Verum age ascendamus, et dejiciamus eum, ut populus conterritus non credat ei. Et simul exclamarunt dicentes : O, o, et Justus ipse per errorem seductus est. Itaque pinnaculum ascendentes, Justum ipsum pessumdederunt, et alius ad illium dixit. Obruamus eum lapidibus : et inceperunt eum lapidare. Cum autem dejectus in præceps nondum mortuus esset, sed conversus genua posuisset, dicens : Obsecro te, Domine Deus Pater remitte ipsis, nesciunt enim quid faciunt : sic, inquam, cum lapides in eum obterere pergerent, unus ex sacerdotibus filiis Rechab, de quibus testificatus est propheta Jeremias, exclamans : Desistite, inquit, quid facitis ? Justus ipse pro vobis orat. Et fullonum quidam, ligno quo vestes complanabat arrepto, caput Justi comminuit : atque ille ita martyrio est defunctus (1), anno septimo imperii Neronis ; et sepultus est in loco quodam juxta templum, et columella ejus nomine inscripta adhuc ibi manet ». Verus is testis Judæis simul et Græcis fuit, Jesum esse Christum. Postea statim Judæorum oppugnatio, urbisque Hierosolymitanæ obsidio cœpit. Tum mirificus autem justitiaque clarus fuit Jacobus, ut etiam prudentiores apud Judæos viri in piaculum adversus eum perpetratum causam Judaici belli ex professo referant. Quemadmodum id ipse quoque Josephus scriptis suis testatur, alicubi ita dicens : « Judæis autem hæc acciderunt, propter Jacobum Justum, qui frater erat Jesu, qui dictus fuit Christus, ultione divina vindicandum : quandoquidem illum, cum justissimus esset, Judæi interemerunt. » Sed in vicesimo. *Antiquitatum* mortem etiam ejus hisce verbis exponit : « Cæsar Festi morte audita, Albinum in Judæam præfectum mittit. Ananus autem junior, quem pontificatum iniisse diximus, moribus confidens, et audax admodum, ex secta Sadducæorum erat,

(1) Quidam eædem Jacobi in tertium Neronis imperii annum referunt : secundum scilicet, postquam Paulus vinctus Romam est abductus.

100 qui in judiciis supra omnes alios Judæos sævi sunt et crudeles. Talis itaque cum esset Ananus, opportunum idoneumque tempus se, Festo defuncto, cum adhuc Albinus in itinere esset, nactum esse existimans, judicum consilium cogit : et fratre Jesu, qui dicebatur Christus, Jacobo ei nomen erat, quibusdamque aliis in judicium productis, et actione legum prævaricatarum instituta, ut lapidarentur effecit. Quicunque autem in urbe æquiores legumque peritiores videbantur esse graviter id tulere. Et ad imperatorem clam legatos misere oratum, ut ille ad Ananum, ne amplius talia faceret, scriberet : cum quippe nec antea recte fecisse asseverantes. Nonnulli etiam Albino obviam processere. Alexandria iter facienti, eumque docuere, non licuisse Anano, citra ejus sententiam et voluntatem, consilium judicii faciendi gratia cogere. Albinus porro verbis ejusmodi persuasus, ad Ananum animo commoto scripsit, pœnasque se ab eo sumpturum minatus est. Quin et Agrippa rex eam ab causam pontificatum ei, quem tres administraverat menses, ademisse, eumque Jesu Damnæi filio (1) dedisse videtur. » Et Jacobi quidem res sic se habuere. Hujus esse creditur prima inter catholicas Epistola, ad omnes ecclesias : ul ipsius quoque Judæ, magnifice cum libertate multa scripiæ : quamvis utriusque vetustiores mentionem nullam faciant.

A ἑτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος, παρέδωκε λευσθησομένους. Ὅσοι δ' ἐδόκουν ἐπιεικέστατοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν εἶναι, καὶ τὰ περὶ τοὺς νόμους ἀκριβεῖς, βαρέως ἤνεγκαν ἐπὶ τούτῳ. Καὶ πέμπουσι πρὸς τὸν βασιλέα κρύφα, παρακαλοῦντες ἐπιστεῖλαι τῷ Ἀνάνῳ μηκέτι τοιαῦτα πράσσειν · μηδὲ γὰρ τὸ πρῶτον αὐτὸν ὀρθῶς πεποιηκέναι · Τινὲς δ' αὐτῶν καὶ τὸν Ἄλβῖνον ὑπαντιάζουσιν, ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ὁδοιποροῦντα · καὶ διδάκουσιν, ὡς οὐκ ἐξὸν ἦν Ἀνάνῳ χωρὶς αὐτοῦ γνώμης καθίσαι συνέδριον. Ἄλβῖνος δὲ πεισθεὶς τοῖς λεγομένοις, γράφει μετ' ὀργῆς τῷ Ἀνάνῳ, λήψεσθαι παρ' αὐτοῦ δίκας ἀπειλῶν. Ἔοικεν οὖν καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀγρίππας, διὰ τοῦτ' ἀφελύμενος αὐτοῦ τὴν ἱερωσύνην, ἄρξαντος μῆνας τρεῖς, καὶ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Δαμναίου αὐτὴν παρασχεῖν. » Τοιαῦτα μὲν καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἰάκωβον, οὗ ἡ πρώτη τῶν καθολικῶν εἶναι πιστεύεται ἐπιστολῶν, ὡς καὶ ἡ τοῦ Ἰούδα, πάσαις ἐκκλησίαις λαμπρῶς παῤῥησιαζόμεναι · κἂν καὶ τέως μή τινες τῶν λίαν ἀρχαίων μνείαν τούτων πεποίηνται.

B

CAPUT XXXIX.

De Andrea et Bartholomæo sacrosanctis apostolis, quomodo martyrio pro Christo sint cohonestati.

Post hunc et Andreas, coryphæi Petri frater, qui primum Dominum Joannis indicio cognovit, germanumque suum ad eumdum adduxit, rito vero, et ut decebat prorsus eum, qui vocatus fuerat primus, usque ad Christi in cœlum ascensionem, vestigiis ejus insistens, officio suo functus est. Et cœlitus in specie ignearum linguarum Spiritus sancti gratia accepta, sorte quoque ei provincia ea obtigit, ut ad gentes mitteretur : in Cappadociam scilicet, Galatiam et Bithyniam. Quibus ille peragratis, ad eam quoque accessit quæ Anthropophagorum dicitur, et ad Scytharum solitudines, ad utrumque Pontum Euxinum, **200** orasque septentrionales et australes, ad ipsum quoque Byzantis solum. Ubi ecclesiæ a se primum institutæ, primum episcopum divum Stachyn præfecit. Deinceps Thraciam, Macedoniam, Thessaliam, et Achaiam peragravit. In quibus provinciis omnibus, longo tempore sermonibus divinis, signisque et prodigiis mirificis Christum glorificans, tandem a proconsule Ægæato in crucem quoque est actus : illo ei crimine objecto, quod conjugem ejus Maximillam, fratremque Stratoclem, impietatem ejus detestari docuisset et ad Christi fidem adduxisset. Philippus autem et Bartholomæus Syriam et Asiam superiorem sortiti sunt. Atque in eorum locorum civitatibus omnibus, fidei fundamentis jactis, templa construxerunt, sacerdotes-

C

D

ΚΕΦΑΛ. Λθ'.

Περὶ Ἀνδρέου καὶ Βαρθολομαίου τῶν ἱερῶν ἀποστόλων · ὡς τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ κατεποσμήθησαν.

Ἐπὶ δὴ τούτῳ καὶ Ἀνδρέας ὁ τοῦ κορυφαίου Πέτρου κασίγνητος, πρῶτον μὲν παρὰ Ἰωάννου τὸν Κύριον ἐπιγνοὺς, καὶ τὸν σύγγονον πρῶτος εἰς αὐτὸν ἑλκύσας, καλῶς τε καὶ ὡς χρεών γε ἦν τῷ πρωτοκλήτῳ, ἄχρι δὴ καὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνόδου Χριστῷ κατ' ἴχνος πολιτευσάμενος, καὶ τὴν ἄνωθεν ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν χάριν τοῦ Πνεύματος εἰσδεξάμενος, κλήρῳ καὶ οὗτος τὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐστέλλετο. Καππαδοκία μὲν οὖν αὐτῷ καὶ Γαλατία καὶ ἡ τῶν Βιθυνῶν διελάγχανον. Ἐπῆλθέ γε μὴν καὶ τὴν, ἣ τῶνι Ἀνθρωποφάγων ὠνόμασται, ἥ τε Σκυθῶν ἐρημία, Εὔξεινός τε πόντος ἑκάτερος · τά τε πρὸς Βορρᾶν καὶ Νότον αὐτοῦ κλίματα, τό τε Βύζαντος πέδον · ἐφ' ᾧ καὶ πρῶτον ἐπίσκοπον τὸν θεῖον Στάχυν καταστήσας ἐν Ἐκκλησίᾳ ἣν ἐκεῖσε πρῶτος οὗτος ἐπήξατο · εἶτα διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας, Θεσσαλίας τε καὶ Ἀχαΐας ἐλθών · ἐφ' οἷς ὅπασι λόγοις θεοπρεπέσι καὶ σημείοις καὶ τέρασι τὸν Χριστὸν δοξάσας οὐκ ἐλαχίστοις ἐν χρόνοις, ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου Αἰγαιάτου τῷ σταυρῷ καὶ οὗτος προσήλωται, ἔγκλημά οἱ ἀπαγαγόντος, ὅτιπερ τὴν γαμετὴν αὐτοῦ Μαξιμίλλαν, καὶ τὸν ἀδελφὸν Στρατοκλέα, Χριστῷ προσαγάγοι, τὴν ἐκείνου βδελυξαμένους δυσσέβειαν. Φιλίππῳ δὲ καὶ Βαρθολομαίῳ Συρία τε καὶ Ἀσία ἡ ἄνω κεκλήρωτο. Τὸν ἀῤῥαγῆ τοιγαροῦν τῆς πίστεως θεμέλιον ἐπὶ τὰς ἐκείνων πάσας πόλεις καταπήξαντες, ναούς τε ᾠκοδόμουν, καὶ ἱερέας προὐβάλλοντο. Ὁ γε μὴν Φίλιππος τὰς τῆς Ἀσίας διὼν

(1) Jesum hunc filium Gamalielis fuisse, dixit supra eodem cap. 4.

πόλεις, καὶ εἰς Ἱεράπολιν τῆς Φρυγίας ἔρχεται, ἐπίσημόν τε οὖσαν, πλούτῳ πολλῷ βρίθουσαν, καὶ οὐκ ἀμοιροῦσαν ὀνόματος· τόσον γε μὴν εἰδώλοις προστετηκυῖαν, ὡς καὶ ἔχιδναν θηρίον ἰοβόλον τε καὶ ἀκάθαρτον θαλαμεύειν, ἐντίμῳ τε θεραπείᾳ τιμᾶν οἷα θεῷ, καί τισι θυσίαις ἐκτρέφειν, καὶ ὑπερφυῶς προσανέχειν αὐτῇ. Ἀλλὰ τοῦ Ἀποστόλου τῷ τόπῳ ἐπιδημήσαντος, συνείπετο δὲ οἱ καὶ ἡ σύγγονος αὐτῷ Μαριάμνη, παρθενίαν ἐπαντρηρεμένη τὴν διὰ βίου, εὐθὺς τό τε κατείδωλον τῆς χώρας ἐσβέννυτο, καὶ τὸ θράσος τῶν ἐποίκων δαιμόνων ἀσθενὲς ἦν. Ἥ γε μὴν εἰρημένη Θεὸς ἔχιδνα οἴκοθεν ἀνέρρηγνυτο, καὶ ὡς ἀπὸ πυρὸς φλέγοντος ἐξηλαύνετο, αἰσχύνῃ τε οἱ ταύτῃ δὴ προσανέχοντες ἐκαλύπτοντο. Θαυμάτων γὰρ καὶ τεραστίων ὅτι πλείστων ἐπιῤῥεόντων διά τε Φιλίππου καὶ Μαριάμνης, στάσις τῷ πλήθει ἀνερρίπιζετο· οἱ μὲν γὰρ τῷ Βαρθολομαίου καὶ Φιλίππου Θεῷ προσετίθεντο· ἦν γὰρ καὶ Βαρθολομαῖος ἐξ ὑπογύου εἰς συνεργίαν Φιλίππῳ παρὰ τοῦ Κυρίου ἀκοσταλείς· οἱ δὲ καὶ ἔτι τῇ δαιμονιώδει προλήψει προστετηκότες ἦσαν. Οἳ καὶ ἐπισύστασιν ποιησάμενοι, εἰσπεσόντες ἀθρόον, Φίλιππον μὲν ἐκεῖθέν ποθεν διαπράσαντες, καθάπερ τι σφάγιον ἐπί τινος κίονος κατὰ κεφαλῆς ἀπηώρουν· Βαρθολομαῖον δὲ ὀρθιον ἐπὶ ξύλου κατὰ σχῆμα σταυροῦ ἀναρτῶσιν. Οὕτω δ' ἔχοντες σχήματος, τρέπονται μὲν εἰς εὐχήν· ὑπενόστει δὲ ὁ χῶρος εὐθὺς εἰς βάθος μέγιστον συνιζάνων· συγκατεσπῶντο δὲ οἱ λαοί. Ἐν χρῷ δὲ κινδύνου καὶ ἡ πόλις πᾶσα καθίστατο. Αἰσθόμενοι δὲ οἱ περιλειφθέντες ὡς ἔκτισις ἀπωλείας τῆς εἰς τοὺς μύστας Χριστοῦ παροινίας ταῦτά ἐστιν, ἐξάπινα πάντες τὴν κατὰ Χριστὸν ἠσπάζοντο πίστιν· καὶ ὁ μὲν Βαρθολομαῖος τῶν δεσμῶν ἀπελύετο· ὃς τὸν γενναῖον Φίλιππον ὁσίως τηνικαῦτα τῷ μαρτυρίῳ τελειωθέντα τῇ γῇ καταθέμενος, καὶ τὴν πόλιν πᾶσαν φωτίσας καὶ Χριστῷ παραθέμενος, μετὰ χρόνους εἰς ὕστερον καὶ αὐτὸς, ἐν Οὐρβανοπόλει τῆς Κιλίκων ἐπαρχίας σταυρῷ πάλιν ἀνατιθεὶς, πρὸς τὸν μόνον ποθούμενον ἀνατρέχει Χριστόν.

A que et episcopos eis præfecerunt. Philippus etiam Asiæ urbibus peragratis, Hierapolim Phrygiæ pervenit, civitatem opulentam atque celebrem, nominique ipsam suo respondentem. Adeo autem idolis addicta erat, ut etiam viperam, impuram venenosamque feram, sacrario inclusam, tanquam Deum magnifico præciquoque cultu veneraretur, sacrificiisque quibusdam foveret, et tota illi mirifice addicta esset. Sedenim cum eo apostolus pervenisset, una cum sorore sua Mariamne, quæ eum, cum dudum vitam per virginitatem sibi exigendam statuisset, comitabatur : statim idolorum cultus in ea regione exstinctus, et insolentia incolentium ibi dæmonum est labefacta. Siquidem vipera illa Deus appellata, ex domicilio suo erupit, et quasi ab ardente igne profugit. Illicet, qui illum B tanto studio coluerant, pudore affecti sese occultant. Cæterum cum quamplurima a Philippo et Mariamne miracula ederentur, seditio in multitudine exoritur. Partim enim Bartholomæi et Philippi Deo adhærebant (ex propinquo enim Bartholomæus Philippo a Domino auxilio missus fuerat), partim vero dæmoniacæ, per anticipationem conceptæ præsumptioni intenti permanebant : qui etiam conjuratione et coitione facta, eum impetu prorsus in apostolos irruunt, eisque arreptis, Philippum quidem tanquam victimam quamdam in columna capite suspendunt, Bartholomæum autem directum in lignum sub crucis forma agunt **201** Atque illi talibus affecti suppliciis, ad preces convertuntur. Cedebat autem statim locus, in C multam altitudinem subsidens, simulque multitudo demergebatur, atque ita in summum tota urbs decidit periculum. Ibi, qui reliqui erant, sentientes perniciem et cladem, eam vindictam esse ejus. quæ in sacros Christi ministros contumeliose patrata fuerat injuria, confestim omnes fidem Christi suscipiunt : et Bartholomæus ab eis vinculis solvitur, qui Philippo sancte fortiterque tum martyrio illustrata, Christoque dicata, aliquanto post tempore Urbonopoli provinciæ Ciliciæ in crucem rursus actus, ad, unice desideratum Christum migravit.

defuncto, sepulturæ honore præstio, et urbe tota Urbonopoli provinciæ Ciliciæ in crucem migravit.

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ Θωμᾶ, Ἰακώβου τοῦ Ἀλφαίου, Σιμωνός τε τοῦ Ζηλωτοῦ, Ἰούδα τοῦ καὶ Λεβαίου, καὶ Ματθίου, τοῦ ἀντὶ τοῦ προδότου κατα- D λεγέντος.

Θωμᾶ δὲ τοῦ καὶ Διδύμου πῶς ἂν παραδράμοιμεν τοὺς περιμανεῖς διὰ Χριστὸν ἔρωτας; ὃς δὴ καὶ τὸν ἐπ' Αἰθίοπας καὶ Ἰνδοὺς κλῆρον λαχὼν, πρὸς τὴν πορείαν ἀποκναίων ἦν καὶ ἀναδυόμενος· τὸ μέλαν καὶ δύσμορφον τῆς ὄψεως, πρὸς δὲ καὶ τὸ τοῦ νοῦ ζοφῶδες καὶ δύσκολον ἐκτρεπόμενος, τὴν πρὸς αὐτοὺς ἄφιξιν ἀνεβάλετο. Ἐμφανῶς δ' ὁ καλλεῖ ὡρᾳῖος αὐτῷ παραστὰς, ἀνηρέθιζε τῆς διακονίας ἀντιποιεῖσθαι· καί γε τἀσφαλὲς πρυτανεύων ἦν· συνεῖναί τε αὐτῷ διὰ βίου καὶ τοῦ ἆθλου συναίρεσθαι· ἀμέλει τι καί τινι τῶν Αἰθιόπων, οἷς ἐμπορικὸς καὶ ἤπτων κέρδους ὁ βίος, τοῦτ' διαπιποάσκει. Καὶ οὕτω δὴ

CAPUT XL.

De Thoma, Jacobo Alphæi, Simone Zelote, Juda, qui et Lebbæus est dictus ; et de Matthia qui in locum proditoris est subrogatus.

Quomodo autem Thomæ, qui et Didymus dictus est, vehementissimum in Christum amorem præ tereamus? qui Æthiopes et Indos sortitus a profectione ea abhorens, sese subducebat : nigrosque et deformes earum gentium vultus, prætereaque caliginosas atque intractabiles earum mentes aversans, iter ab eos suum differebat. Aperte igitur et clare ei, is qui forma speciosus est, assistit, eumque ad ministerium suum capessendum cohortatur. Et ut certum securumque redderet, cum eo se per vitam omnem futurum, auxiliumque in certaminibus laturum pollicetur. Quin etiam cuidam

ex Æthiopibus, quibus ex mercatura lucris inserviens est vita, ut vendatur effecit, atque ita ei aditum ad Æthiopes facit. Inde in notitiam Smindæi, regionis ejus principis, regnum illi cœlorum studiosissime parans, pervenit, et miraculis prodigiisque maximis Parthos, Medos, Indos, ipsosque Æthiopes in admirationem adducit. Adhæc, quicunque in extrema Orientis ora, et ad ultimum Oceanum colunt : insulam quoque quam Taprobanem vocant, gentemque Brachmanum prædicatione verbi illustrat. Templisque ubique maximis, aliisque pro eo atque decebat rebus omnibus sancte ordinatis, postremo lanceis latus confossus, ad eum cujus ipse pertrectaverat latus, pervenit. **202** Porro Jacobus etiam Alphæi filius, et ipse ex duodecim illis unus, juxta ejus qui eum regebat Spiritus sancti voluntatem et ductum, ab apostolorum corpore sejunctus, Gazæ primum, deinde Eleutheropoli, et in vicinis ibi eorumdem populorum civitatibus versans, maxima quæque miracula edit : et cœlestibus Spiritus sancti sermonibus ab eo pacata quadam et inermi vi ad gentes delatis, testimonium regni Christi maxima incrementa capit. Posthæc ad Ægyptios extremamque eorum regionem perveniens, et Christum Servatorem et Deum esse annuntians, ad urbem tandem cri Ostracinæ nomen est, adit. Atque ibi cum satis longo tempore vixisset, periculisque et certaminibus plurimis conflictatus esset, tandem ad confirmandam eorum quos docuerat salutem, cruci ipse quoque a quibusdam, qui verbo fidei adversabantur, affigitur, ut et in ipso non ita multum imitatio mortis Magistri sui abesset. Operæ pretium etiam fuerit, Simonem Cana Galilææ ortum, qui propter flagrantem in Magistrum suum ardorem, summamque evangelicæ rei per omnia curam, Zelotes cognominatus est, hic referre. Accepto enim is cœlitus adveniente sancto Spiritu Ægyptum, Cyrenem, et Africam, deinde Mauritaniam, et Libyam omnem, Evangelium deprædicans percurrit : eamdemque doctrinam etiam ad occidentalem oceanum, insulasque Britannicas perfert. Permultis vero signorum et prodigiorum miraculis, divinaque doctrina Christum, ita ut debuit, celebrando, innumerabilibusque insuper ærumnis et afflictionibus obviam eundo, postremo et ipse incredibili quadam lætitia mortem per crucem subiens, ad Magistrum suum transiit. Non minus et divus Judas, non Iscariotes ille, sed alter, cui duplex cognomen fuit, Thaddæi scilicet et Lebbæi, filius quidem Josephi, frater autem Jacobi, qui e pinnaculo templi dejectus fuerat, Judæam primum et Galilæam, Samariam et Idumæam, deinde Arabiæ civitates, necnon Syriæ et Mesopotamiæ regiones, sagena Evangelii cepit. Postremo Edessam pervenit, Abgari civitatem, ubi antea alter quoque Thaddæus ex septuaginta illis unus Christum docuerat. **203** Atque cum ibi, si quid adhuc ex alterius illius ministerio de-

A τὴν ἐπ' Αἰθίοπας εἴσοδον ἐποιεῖτο. Ἐντεῦθεν Σμινδαίῳ τῷ τῆς χώρας ἄρχοντι καθίσταται γνώριμος, λεπτουργῶν ἐκείνῳ ἐν οὐρανοῖς τὰ βασίλεια. Θαύμασι δὲ καὶ τεράτων ἐξαισίοις ἔργοις Πάρθους, Μήδους τε καὶ Ἰνδοὺς, πρὸς δὲ καὶ Αἰθίοπας καταπλήξας · ἐπὶ δὴ τούτοις ὅσοι τε τὰ ἄκρα τῆς ἑῴας γῆς ἔλαχον κατοικεῖν, καὶ τὰ ἔσχατα τοῦ Ὠκεανοῦ μέρη · νῆσόν τε ἣν Ταπροβάνην καλοῦσι, καὶ τὸ τῶν Βραχμάνων ἔθνος αὐτῷ εἵπετο θέμενος τοῦ κηρύγματος · νεώς τε μεγίστους ἁπανταχοῦ, καὶ τἄλλα ὅσα δὴ προσῆκε καταστησάμενος ἱερῶς, ἐν ὑστέρῳ λόγχαις διατρηθεὶς τὴν πλευρὰν, πρὸς τὸν οὗ τὴν πλευρὰν ἐψηλάφησε, μετεχώρησε. Καὶ μὴν καὶ ὁ τοῦ Ἁλφαίου Ἰάκωβος, εἷς δὲ καὶ οὗτος τῶν δώδεκα, κατὰ τὴν τοῦ ἄγοντος αὐτὸν βουλήν τε καὶ ἡγεσίαν τοῦ

B ζωοποιοῦ Πνεύματος, μακρὰν τῷ σώματι τῶν ἀποστόλων γενόμενος, ἐν Γάζῃ μὲν πρῶτα, εἶτα ἐν Ἐλευθεροῦπόλει, καὶ ταῖς ἐκεῖσε περιοίκοις τῶν ὁμοφύλων πόλεσι διατρίψας, τεράστια ἄττα μέγιστα διεπράξατο. Ῥήμασι δὲ Πνεύματος ἁγίου ὑπερφοίτοις πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπεισφέρων ἰσχύϊ ἀμάχῳ, τὸ μαρτύριον τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἄριστα ἐπεδίδου. Ἐντεῦθεν τῇ Αἰγυπτῳ προσβαλὼν, καὶ ταῖς ἐσχατιαῖς αὐτῆς, τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν Σωτῆρα καὶ Θεὸν εὐαγγελισάμενος, τὸ τελευταῖον ἐπὶ τῇ Ὀστρακίνῃ λεγομένῃ πόλει γενόμενος, πολλῷ τῷ χρόνῳ τὰς διατριβὰς ἐκεῖσε πεποιηκώς · κινδύνοις τε ἅμα καὶ

C ἆθλοις ὡς πλείστοις ἐνηθληκὼς, ὕστερον εἰς βεβαίωσιν τῶν μαθητευθέντων αὐτῷ σωτηρίας, σταυρῷ καὶ οὗτος πρός τινων ἀνθισταμένων τῷ λόγῳ τῆς πίστεως προσηλοῦται, ἵνα κἂν τούτῳ μὴ πόρρω εἴη τῆς τοῦ Διδασκάλου μιμήσεως. Ἄξιον δὲ καὶ τὸν ἀπὸ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας Σίμωνα, ὃς Ζηλωτὴς διὰ τὸν πρὸς τὸν Διδάσκαλον διάπυρον ζῆλον, καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσι τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἀκριβειαν οὕτως ὠνόμαστο, τοῖς παροῦσιν ἐντάξαι. Μετὰ γὰρ τὴν ἐπιπτᾶσαν αὐτῷ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησιν, Αἰγύπτῳ Κυρήνῃ τε καὶ τῇ Ἀφρικῇ προσβαλὼν, Μαυριτανίαν τε καὶ ὅσον τῆς Λιβύης ἐστὶ, τῷ

D Εὐαγγελίῳ διαδραμὼν, καὶ πρὸς ἑσπέριον ὠκεανὸν εἰσβαλὼν, καὶ τὰς Βρεττανικὰς νήσους εὐαγγελισάμενος · πολλοῖς δὲ σημείοις καὶ θαυμάτων ἐπιδείξεσι, θεολογίᾳ τε καὶ διδασκαλίᾳ Χριστὸν ὡς χρεὼν ἀνυμνήσας · ἀπείροις δὲ τῶν θλίψεων ἐξετασθείς, τέλος καὶ οὗτος, τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ἀληπτῳ τινὶ χαρᾷ εἰσδεξάμενος, πρὸς τὸν αὐτοῦ Διδάσκαλον μετεχώρησεν. Ὡσαύτως καὶ Ἰούδας ὁ Θεῖος · οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης, ἀλλ' ᾧ ἡ κλῆσις διώνυμος · Θαδδαῖος γὰρ καὶ Λεβαῖος ἐκέκλητο · οὗ πατὴρ μὲν ὁ Ἰωσὴφ, Ἰάκωβος δὲ ὁ κατὰ τοῦ πτερυγίου βληθεὶς κασίγνητος ἐτύγχανεν ὤν, ἐν Ἰουδαίᾳ πρῶτον καὶ Γαλιλαίᾳ, Σαμαρείᾳ τε καὶ Ἰδουμαίᾳ · τῆς Ἀραβείας τε τὰς πόλεις, πρὸς δὴ τούτοις Συρίας καὶ Μεσοποταμίας πᾶσαν τὴν γῆν, τῇ σαγήνῃ τοῦ Εὐαγγελίου ζωγρήσας · Ἐδέσσῃ τε, ἣ Αὐγάρου πόλις ἦν, ὕστερον ἐπιστὰς, ὅπου δὴ πρότερον καὶ ὁ ἕτερος Θαδδαῖος, ὃς τῶν ἑβδομήκοντα ἦν εἷς, τὰ κατὰ Χριστὸν προσεσάλπισε · καὶ τὸ ἐνδέον ἐκείνῳ κάλλιστα ἐκπληρώσας, λόγῳ τε θείῳ, καὶ ἐξαισίοις ἔργοις δοξάσας Χριστὸν,

εἰρηνικῷ τέλει πρὸς αὐτὸν διαβαίνει. Ὁ δ' αὖ γε Ματθίας, ὁ τὸ ἔλλειμμα τῆς δωδεκάδος ἐφαρμοσάμενος, οὗτος δὲ τῇ πρώτῃ Αἰθιοπίᾳ προσβαλὼν, καὶ τῇ θηριωδίᾳ καὶ ἀπεχθείᾳ τῶν ἀλογίστων ἐκείνων ἐθνῶν πλεῖστα πεπονηκὼς, ὅσα τ' ἐχρῆν λόγοις καὶ ἔργοις τῷ θείῳ Εὐαγγελίῳ ἐπιδειξάμενος, καὶ τῷ Χριστῷ τὰ πλήθη ὑπαγαγὼν, τῷ λογισμῷ κραταιούμενος, τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀνεδήσατο.

annuntiando præstitisset, et Christo magnam intrepido et forti martyrii coronam suscepit (1).

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου.

Ἐκ δὲ τελωνίου Ματθαῖος παρείληπται· πυρινῃ δὲ γλώσσῃ οὐκ ἔλαττον τοῖς πρώτοις τῶν ἀποστόλων κληρωσάμενος γέρας τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων πρῶτος Ἑβραίοις κατάρχεται. Πολλαῖς τοιγαροῦν καὶ οὗτος ὁ θεῖος ἀπόστολος περιόδοις τὸν Χριστὸν εὐαγγελισάμενος, χώραν τε ἐκ χώρας ἀμείβων, καὶ ἔθνος ἐξ ἔθνους, ἔσχατον ὑπὸ τοῦ ἄγοντος αὐτὸν Πνεύματος καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Ἀνθρωποφάγων χώραν ἀπάγεται, ἔν τινι πόλει Μυρμήνῃ ἣν αὐτῷ ὄνομα· ἐφ' ᾗ δὴ καὶ Πλάτωνα τὸν αὐτοῦ φοιτητὴν ἐπίσκοπον ἀνειπὼν, αὐτὸς ἐπ τινι τῶν ἀγχιθύρων τῇ πόλει ἀνιὼν ὀρέων, τὴν τοῦ ἔθνους σωτηρίαν ἀποκαλυφθῆναι προσηύχετο. Οὕτω δ' ἔχοντι τῷ ἀποστόλῳ, ὁ Κύριος Ἰησοῦς ὡραίᾳ τὴν ὄψιν παιδὶ ἀφομοιωθεὶς, καὶ πλησίον στὰς, εἰρήνην τε αὐτῷ ἐπιφθέγγεται· ἔπειτα ῥάβδον ἐγχειρίσας, Ταύτην, ἔφη, κατιὼν ἐν τῇ πόλει πρὸς τῇ πύλῃ τῆς ἐκκλησίας, ἣν σὺ καὶ Ἀνδρέας ᾠκοδομήσατε, καταφύτευσον, καὶ εἰς δένδρον μέγα καὶ ὑψηλὸν εὐθὺς ἐπιδώσει. Ὅ γε μὴν καρπὸς αὐτῷ πολὺς ἔσται σφόδρα, παραλλάττων τε τοὺς πολλοὺς τῷ μεγέθει, κἀν τῇ γεύσει διαφέρων ὡς πλεῖστον· πηγὴ δὲ ἀφθόνου καὶ διειδοῦς ὕδατος, ἐκ τῆς αὐτοῦ ῥίζης κελαρύζουσα προσελεύσεται· ἐν ᾧ τῶν Ἀνθρωποφάγων ὅσοις λούσασθαι γένοιτο, ἥ τε ὄψις πρὸς τὸ εὐπρεπὲς μεταῤῥυθμισθείη, αἵ τε καρδίαι τὸ ἄγριον ἀποθέμεναι, πρὸς τὸ εἰρηναῖον μεταχωρήσουσι, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀλλοίωσιν ἕξουσι. Καὶ δὴ κατιόντι, ὁ τῆς πόλεως ἐκείνης βασιλεὺς προσυπήντα, σύναμα γυναικὶ καὶ τέκνῳ. Φουλβιανὸς δὲ καὶ Φουλβιάνα καὶ Φουλβιανὸς ἦσαν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα, πνεύμασι πονηροῖς ἐξεταζόμενοι· οἷς τὰς χεῖρας εὐθὺς ἐπιθεὶς, ἐξήλαυνε τὸ λυποῦν. Ἐπήγνυ δὲ καὶ τὴν ῥάβδον, καὶ εἰς δένδρον εὐθὺς μετεσκεύαστο. Καὶ ἡ πηγὴ ῥιζόθεν τὸ ὕδωρ προήει, πότιμον καὶ διειδὲς ἀναβλύζουσα. Ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος συνέῤῥει, τὸ παράδοξον ἐκπληττόμενοι, ἐκεῖνος ἐπὶ μετεώρου ἑστὼς, τῇ πατρίῳ ἐκείνων γλώττῃ τὸ σωτήριον κατήγγελλε κήρυγμα. Καὶ εὐθὺς ὅλῃ ψυχῇ τῷ ἐκεῖθεν ῥέοντι ὕδατι ἐβαπτίζοντο. Καί γε τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου μεταλαμβάνοντες, τὴν καλλίστην ὄντως ἀλλοίωσιν ἠλλοιοῦντο. Φουλβιανῷ δὲ μετέμελεν εὐθύς· καὶ τὸ πλῆθος μεταῤῥέον τῷ ἀποστόλῳ ὁρῶν, ζήλῳ περικαιόμενος ἤχθετο· καὶ στρα-

A esset, pulcherrime explevisset, Christumque simul et divinis concionibus et operibus admirandis glorificasset, morte pacifica et quieta ad illum commigravit. Matthias porro, qui jacturam duodenarii apostolorum numeri sarserat, primam Æthiopiam adiit : atque ibi a feris, infestis, immanibusque gentibus multa pertulit. Cum vero, quæ oportuit, et verbis et factis divino Evangelio huminum multitudinem accumulasset, animo

CAPUT XLI.

De sancto apostolo et evangelista Matthæo.

B Matthæus, autem, ex publicanis assumptus, ignea lingua non minorem quam primarii apostoli gratiam consecutus, sacrorum Evangeliorum historiam primus Hebræis scripsit. Is quoque sanctus apostolus, profectionibus multis, ex alia regione atque gente in aliam subinde migrans, Evangelio prædicando perfectis, ad postremum Spiritus sancti ductu ad Anthropophagorum terram, in civitatem cui nomen est Myrmenæ, pervenit: in qua Platone, sectatore suo, episcopo declarato, ipse in quemdam civitati proximum collem conscendens, ut sibi gentis ejus salus revelaretur, orat. Hoc ita agenti apostolo, Dominus Jesu formosi pueri specie assistens, cum pacem illi precatur, tum virgam in manus ei dat. Eam, cum descendisset, C in urbe ad ecclesiæ, quam ipse et Andreas construxisset, portam plantare jubet, in arborem magnam et excelsam illico evasuram. fructumque plurimum magnitudine simul et sapore aliis longe superiorem laturum : fontem præterea copiosum et pellucidum, cum leni susurro, ex radice ejus erupturum esse pollicitus : in quo quicunque Anthropophagi lavissent, eorum simul et vultus ad formam decentiorem compositum et corda agresti feritate posita, ad placabilitatem et lenitatum conversum, prorsusque eos in melius mutatum iri. Descendenti igitur, civitatis ejus principe una cum conjuge et filio **204** (Fulvianorum patri et filio, Fulvianæ autem matri nomina erant) obvius fit. Malignis autem illi excruciabantur spi- D ritibus. Quibus cum manus statim imposuisset, dæmones illi turbatores profugerunt. Pangit vero et virgam illam, et confestim ea in arborem excrescit : simulque a radice undam, cum aspectu amœnam, tum potioni commodam, scatentem profert. Hoc tam insigni miraculo multitudo consternata, cum eo confluueret: ille e superiore loco, patria ejus gentis lingua, salutiferum eis annuntiat Evangelium. Et statim ex intimo animi affectu, in eo ipso fonte, sacro lavantur baptismo : fructusque itidem arboris illius gustato, omnium pulcherrima illa mutatione perfruuntur. Fulvianus vero statim pœnitentia ductus, et quod multitudinem ad apostolum confluere videret, æmulatione sinistra

(1) Lapidibus pene obrutus, ad postremum securi percussus.

accensus, graviter id ferre, manumque militarem ad eum comprehendendum mittere. Quæ cum re infecta rediret, ipsemet quamplurimis secum ductis, contra apostolum it; atque inter eundum plaga invisibili ictus, visum amittit. Ibi multis precibus apostolo exorato, oculorum quidem vim pristinam recipit, cor autem ejus induratum cœcumque permanet. Nulla enim interposita mora, apostolum clavis longis terræ affigi jubet, picique et bitumini ministri ejus multa superaccumulantes sarmenta, materiamque aliam facile ignem corripientem injicientes, ab inferiore parte eam accendunt. Verum ea res præter spem et exspectationem in roris evadit refrigerium. Quod ubi multitudo vidit, Matthæi Deo aggregatur. Princeps autem ediverso præstigias esse, quæ apostolo accidebant, credens, et ira exardescens, quos ex argento et auro habebat factitios deos (duodecim autem erant) efferri jubet; eisque circum Matthæi pyram dispositis, ut videlicet eorum ope ignis officium suum faceret, incendere illam præcipit. Ita sarmenta quidem flammam corripiunt, incendium autem adversus deos convertitur, eosque comminuit diffluentes. Unde simulacrum tanquam serpentis ardentis prosilit: et a tergo principis prorepens cum ingenti sibilo eum persequitur, ita ut non facile illi esset in regiam suam confugere. Quapropter desperatis rebus omnibus, ille denuo ad apostolum convertitur, eumque ut ab impetu consequentis eum serpentis liberetur, obsecrat. Apostolus autem, quod hora jam instaret qua ad desideratum sibi Christum transiret, rebus omnibus postpositis, ignem increpat: **205** atque is repente exstinguitur, et serpens ille evanescit. Principi autem extremis, quæ oportuit, mandatis expositis, omnibusque precatione confirmatis, in pace emittit spiritum, et ad Christum transit. Cujus quidem sacrum corpus in aureo respositum lecto, splendidisque involutum vestibus, palatio Fulvianus infert. Idque arcæ ferreæ, plumbo insuper probe communitæ inclusum, demittere in mare jubet, hoc sic cogitans: Si is, qui illud ab igne conservatum tutatus esset, ab undis quoque ut in ferrea urna positum supernataret, vindicaret, se diis suis omnibus repudiatis, uni quem ille prædicasset Deo, per pietatis cultum, serviturum. Cum ergo ita in mare projiceretur, statimque divina id cœlitus gubernante manu in littore rursum exponeretur: populus universus urbe effusus, Platone episcopo præeunte, hymnis laudibusque a Matthæo prædicatum concelebrat Deum. Fulvianus vero, rebus omnibus posthabitis sacrum suscipit baptismum, et Matthæi sibi nomen arrogat, occulto quodam arcanoque apostoli ductu. Simulque, qui ejus imperio subditi erant, omnes patriam superstitionem rejicientes, divinum complectuntur lavacrum. Deinde post annos tres episcopus quoque Plato ad sempiterna conscendit tabernacula. Porro Fulvianus adhuc vivente epi-

A τιὰν πέμπων, συλλαβεῖν ἐπειρᾶτο. Ὡς δὲ ἀδυνάτως εἶχον, αὐτὸς ὅτι πλείστους περιβαλλόμενος, ἄπεισι· καὶ ἀοράτῳ μάστιγι τὰς ὄψεις πεπήρωτο. Πολλὰ δὲ τοῦ ἀποστόλου καταδεηθεὶς, ἰᾶτο μὲν τὰς ὄψεις· τὴν δὲ καρδίαν ἔτι πηρὸς ἦν. Καὶ μικρὸν ὅσον καθηλοῖ μὲν τὸν ἀπόστολον ἥλοις μακροῖς κατὰ γῆν· πίσσῃ δὲ καὶ ἀσφάλτῳ καὶ πολλὴν ἐπιφορήσαντες κληματίδα, καὶ ὕλην ἄλλην πυρὶ φίλην ἐκιδαλόντες, πῦρ κάτωθεν ὑπανῆπτον. Τὸ δὲ παρὰ δόξαν εἰς δρόσον μετεσκευάζετο. Ταῦτ' ἰδόντες τὸ πλῆθος, τῷ Ματθαίου Θεῷ προσετίθεντο. Ὁ δ' αὖ γε κρπῶν, γοητείαν εἶναι τὰ τῷ ἀποστόλῳ τελούμενα οἰηθείς, καὶ τῷ θυμῷ περιοργὴς γεγονὼς, τοὺς ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ πεποιημένους αὐτῷ θεοὺς, δώδεκα δ' ἦσαν, ἐξενεγκεῖν ἐκέλευε, περικύκλῳ τε τῆς κπὶ
B τοῦ Ματθαίου πυρκαϊᾶς στήσαντας, τὴν ὕλην ἀνάπτειν, ὡς ἄν γε τῇ αὐτῶν ἀρωγῇ τὰ οἰκεῖα δράσῃ τὸ πῦρ. Τούτων δὲ γενομένων, ἀνῆπτον τὴν ὕλην. Τὸ δὲ πῦρ κατὰ τῶν θεῶν μᾶλλον ἐχώρει, καὶ τούτους ἐλέπτυνε ῥέοντας. Ὁμοίωμα δ' ἐκεῖθεν ὡς κπιομένου ἐξέθορε δράκοντος, καὶ τοῦ βασιλέως κατόπισθεν εἵρπε, καὶ συρίττων μέγα ἐδίωκεν· ὡς μηδ' ἐκ τοῦ ῥᾴστου ἐκείνῳ ἐνεῖναι τῶν βασιλείων εἴσω χωρεῖν. Ἀπειπὼν οὖν, ἐπὶ τὸν ἀπόστολον αὖθις ἐγίνετο, καὶ τῆς ὁρμῆς τοῦ καθέρποντος ἠντιβόλει ῥυσθῆναι. Ὁ δ' ἀπόστολος τῆς ὥρας ἤδη ἐνστάσης πρὸς τὸν ποθούμενον διαβαίνειν Χριστὸν, πάντων ἔξω γενόμενος, ἐπετίμα μὲν τῷ πυρὶ, καὶ αὐτὰς ἐσβέννυτο· καὶ ὁ δράκων εὐθὺς ἀφανὴς ἦν. Ὑπερπῶν δὲ τῷ ἄρχοντι ὅσα ἐχρῆν, καὶ πάντας εὐχαῖς στηρίξας, ἐν εἰρήνῃ ἀφίει τὸ πνεῦμα, καὶ διέβαινε
C πρὸς Χριστόν. Τό γε μὴν ἱερὸν τοῦ ἀποστόλου σκῆνος ἐπὶ κλίνης χρυσέας ἐν διαφανέσιν ἐσθήμασιν ὁ Φουλβιανὸς ἐπιθεὶς εἰσάγει πρὸς τὰ ἀνάκτορα. Γλωσσοκόμῳ δὲ σιδήρου πεποιημένῳ καὶ μολιβδῳ ἀσφαλισάμενος, κατὰ θαλάσσης ἀφεῖναι προστάσσει, τοῦτ' ἐν νῷ θέμενος, ὡς Εἰ ὁ τοῦ πυρὸς ἐκεῖνο διέξας ὑπέρτερον, εἴγε δὴ καὶ τοῦ ὕδατος διανήξασθαι ὑπὸ σιδηρέᾳ τῇ λάρνακι κατισχύσειε, τῷ ἐκείνου μόνῳ λατρεύσω Θεῷ, παρὰ φαῦλον τοὺς ἐμοὺς θέμενος. Ἐπεὶ δ' οὕτως ἐχων ἐρρίπτετο, καὶ μετὰ βραχὺ τῆς ἄνωθεν διακυβερνώσης χειρὸς. τῇ χέρσῳ αὖθις ἐπανεσώζετο, ἡ πόλις πᾶσα χυθεῖσα τοῦ ἅστεως τοῦ ἐπισκόπου Πλάτωνος ἡγουμένου, τὸν ὑπὸ Μπ
D θαίου κηρυττόμενον ἀνύμνουν Θεόν. Ἀπειπὼν δὲ τοῖς ὅλοις καὶ Φουλβιανὸς, τὸ θεῖον εἰσδέχεται βάπτισμα· καὶ τὴν, Ματθαῖος, διαμείβεται κλῆσιν ἐν ἀπορρήτῳ τοῦ ἀποστόλου μυσταγωγίᾳ· καὶ αὐτίκα πάντες οἱ ὑπὸ χεῖρα τὴν πατρῴαν δεισιδαιμονίαν ἀπορραπίζοντες, τὸ θεῖον λουτρὸν κατησπάζοντο. Τρίτος ἐξήκει μετὰ τοῦτο ἐνιαυτὸς, καὶ Πλάτων μὲν ὁ ἐπίσκοπος πρὸς τὰς αἰωνίους μετεχώρησε σκηνάς· Φουλβιανὸς δ' ἔτι ζῶντος τοῦ ἐπισκόπου ἄλλῳ μὲν τῆς ἀρχῆς παρεχώρει, αὐτὸς δὲ ταπεινώσεως σχῆμα περιβαλλόμενος, τὰ ἱερά τε τῶν Χριστιανῶν μυηθεὶς ὄργια, τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν παρὰ τοῦ θείου καταδίεχεται Πλάτωνος· οὐ μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, τοῦ θεσπεσίου ἀποστόλου διὰ νυκτερινῆς μυήσοντος ὄψεως, καὶ τὴν

ἀξίαν τῆς ἐπισκοπῆς ἀναδέχεται· γνησίως δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ὑπηρετήσας, καὶ πολλοὺς διὰ τῆς πίστεως οἰκειώσας Θεῷ, πρὸς τὴν ἀμείνω ζωὴν μεταβέβηκεν.

A scopo, alii regnum concessit : et ipse submissæ humilitatis habitu assumpto, cum secretioribus Christianorum initiatus est sacris, tum presbyteri ordinationem a divo suscepit Platone. Post cujus ex hac vita decessum, ab sancto apostolo per nocturnam visionem admonitus atque consecratus, episcopalem quoque assumpsit honorem. Et cum rite sacro ministrasset Evangelio, multosque per fidem lucrifecisset Deo, vitam quoque hanc meliore alia commutavit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ θεολόγου, καὶ τῆς θείας αὐτοῦ μεταστάσεως.

Λοιπὸς τοίνυν ἡμῖν ὁ ἠγαπημένος καὶ ἐπιστήθιος μαθητής· οὗ τὰς περιόδους καὶ τὰς ἐν αὐταῖς θεοσημείας καὶ ὑπερφυεῖς πράξεις τε καὶ θεολογίας ἀφηγεῖσθαι εἰς λεπτὸν κατιόντας, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, πρὸς τῷ ἀμηχάνῳ καὶ τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας τε καὶ σχολῆς ὡς ποῤῥωτάτω μάλιστα εἶναι νομίζω. Ἱστόρηται δ' οὖν, ὡς ὁ θειότατος οὗτος εὐαγγελιστὴς μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον Ἰησοῦ συνῆν τῇ μητρὶ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κατὰ τὴν Σιὼν οἴκῳ αὐτοῦ ἄχρι τῆς πρὸς Κύριον ἐκδημίας αὐτῆς· ἐπειτα δ' ἐν Ἀσίᾳ γενόμενον, εὐαγγελίζεσθαι τὸν Χριστόν· ἔνθα καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος κατηδάφισεν· ἐν δὲ τῷ κατὰ Δομετιανὸν διωγμῷ ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ ὑπερορίᾳ καταδικασθῆναι τῷ τετάρτῳ καὶ δεκάτῳ ἔτει αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς. Ἔνθα δὴ καὶ τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον ἐμπνευσθεὶς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ὑψηλῶς ἀνεβρόντησιν· ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν ἱερὰν αὐτοῦ καὶ ἐνθεον Ἀποκάλυψιν. Μετά γε μὴν τὴν Δομετιανοῦ τελευτὴν εἰς τὴν τῆς Ἀσίας Ἔφεσον ἀνελθὼν, τὰς αὐτόθι ἐκκλησίας διεῖπε· καὶ πῆ μὲν νεὼς ἀνίστα, καὶ κλήρους ὅλους ἡρμόζετο, καὶ τῷ θείῳ τὴν ἱερωσύνην κατῄρτιζε Πνεύματι· ἔν τινι δὲ πόλει γενόμενος, καί τινα νεανίσκον ἰδὼν, ἀστεῖον μὲν τὴν ὄψιν, ὑπόθερμον δὲ τὴν ψυχὴν, τῷ ἐπισκόπῳ ἐμβλέψας. Τοῦτον, ἔφη, σοι παρακατατίθεμαι σπουδῇ τῇ πάσῃ ἐπὶ μάρτυρι τῷ Χριστῷ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν ἐδέχετο, ὑπεσχημένος ὅσα καθήκει μὴ ἐν δευτέρῳ ποιεῖσθαι· Ἰωάννης δὲ εἰς Ἔφεσον ἔπλει. Ὁ δὲ λαβὼν τὸν νεανίσκον, οἴκοι μὲν εἶχε καὶ τρέφων ἐθάλπε· καὶ τῷ φωτὶ προσῆγε τῆς γνώσεως. Χρόνῳ δ' οὖν τῆς ἀκριβοῦς ἐπιμελείας ὑφήσιν, ὡς τὸ τέλειον τῆς κατὰ Χριστὸν σφραγῖδος ἐπιστήσας αὐτῷ τῷ δ' ἀνέσεως οὕτω πρὸ ὥρας ἐπειλημμένῳ προσῤῥέθειρονταί τινες ἡλικες ἀργοὶ καὶ ἀπερῥωγότες, ἐθάδες κακῶν καὶ ἀνάγωγοι. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα δι' ἐστιάσεων ἀτόπων λωποδυτεῖν συνεπάγονται· ἔπειτα καὶ δεύτερον καὶ τρίτον κακὸν συμπράττειν ἠξίουν. Ὡς δὲ χρόνῳ προϊόντι κατ' ὀλίγον τοῖς πονηροῖς προσειθίζετο, καθά τις ἵππος εὐσθενὴς τὸν χαλινὸν ἐνδακὼν, κατὰ βαράθρων ἐφέρετο. Τῆς κρείττονος δ' ἐλπίδος διαπεσὼν, καὶ ἐν ἀπογνώσει τοῦ λοιποῦ τὸ σώζεσθαι θέμενος. ληστήριον συνεκρότει. Καὶ αὐτὸς τοῦ πονηροῦ ἐκείνου συλλόγου ἐξῆρχε, χαλεπός τις ἐξαπίνης προσβάλλων τοῖς παριοῦσιν, ὡς τῶν ἄλλων διαφέρων μιαιφονίᾳ τε καὶ ὠμότητι. Χρόνος ἐν μέσῳ συχνός. Καὶ ἐπεὶ πάλιν παρῆν ὁ

CAPUT XLII.

De sancto apostolo et evangelista Joanne, et de divina ejus translatione.

Superest nobis Joannes dilectus ille, quique supra pectus Magistri recubuit, discipulus: cujus profectiones, in eisque miracula divinaque opera edita mirificosque et arcanos de Deo sermones, B sicuti et aliorum discipulorum et apostolorum res gestas, sigillatim exponere, præterquam quod virium nostrarum non est, ab instituto quod in manibus habemus opere **206** alienum etiam esse arbitror. Sedenim historiarum monumenta produnt, divinissimum hunc Evangelistam, post Jesu in cœlum ascensum, cum Matre Dei in ea quam ad Sion fuisse scripsimus, domo sua vixisse, usque ad illius ad Dominum migrationem. Postea autem in Asia Christum per Evangelium promulgasse, ibique templum Dianæ solo æquasse. Cæterum persecutionis sub Domitiano tempore exsilio damnatum et in insulam Palmum relegatum decimo quarto imperii illius anno, ubi scilicet Spiritu sancto plenus, Evangelium suum sublimen in modum C intonuit, sacramque et divinitus inspiratam Apocalypsim protulit. Qui deinde post Domitiani obitum Ephesum in Asiam reversus, quæ ibi fuere ecclesias rexit, templa construens, clerum omnem docens, ecclesiatrumque sacros ministros instinctu Spiritus sancti ad perfectionem instituens. Et cum aliquando in civitate quadam esset, adolescentemque vultu quidem liberali et honesto, animo tamen et ingenio fervido conspexisset, episcopum loci ejus intuitus, *Hunc*, inquit, *tanquam depositum tibi cura et diligentia summa, sub Christo atque Ecclesia ejus teste, commendo.* Atque ille quidem illum, nihil se in eo excolendo rerum omnium prætermissurum pollicitus, suscepit. Joannes autem Ephesum rediit. Episcopus porro ille adolescentem D domi suæ fovebat, et ad coguitionis et doctrinæ lucem ducebat. Procedente autem deinceps tempore, attentiorem illam diligentiam et curam remittit, ut qui supremum et perfectum Christi signaculum ei jam impressisset. Ille autem cum ante tempus potestati suæ permissus esset, atque insuper ab æqualibus suis otio corruptis, præfractis, malisque artibus imbutis, et disciplinæ omnis impatientibus corrumperetur, primum propter illi cita intempestivaque convivia prædatum ab eis ducitur, ac mox iterum ac tertio ad perpetranda maleficia invitatur. Deinde vero quo longius, eo quoque magis sceleribus atque flagitiis assuefactus,

perinde atque equus robustus frænum mordens in barathrum fertur. Et cum jam spe omni meliore excidisset, salutemque ipse suam complorasset, latronum prædonumque complectitur vitam, ipseque adeo maleficorum manipulo a se collecto tanquam dux præest : et alios feritate cædiumque immanitate longe superans, impetum subinde in viatores, ex improviso factitat. Intercedunt anni aliquot, et apostolus rursum ibi adest. Qui ad episcopum : *Age*, inquit, *quod tibi Christo teste advocato, credidi, mihi depositum redde.* **207** Ibi ille obstupescit, pecuniamque a se, quam non accepisset, per sycophantiam exigi putat. Fidem certe quidem Joanni dicenti non habere, prorsus non licebat : neque rursus ad ea credenda, quorum sibi conscius non esset, induci poterat. Ut autem adolescentem ille, animamque ejus flagitabat, alte admodum suspirio ducto illacrymans : Jamdudum, inquit, ille mortuus est ; parditus enim, et modis omnibus perniciosus homo evasit, et ut caput tibi malorum ejus indicem, prædo : nam Ecclesia relicta, et monte quodam occupato, prædonum ducit manum. Tum apostolus veste acissa, et capite suo cum ejulatu et planctu multo pulsato : *Egregium sane custodem*, inquit, *animæ fratris constitui. Sed equus mihi detur, et dux itineris aliquis adsit.* Confestim itaque ex eo loco ab ecclesia ire pergit : et cum ad regionem designatum pervenisset, ab exploratoribus illius comprehenditur, neque fugere cupiens, neque quidquam deprecans. Quin imo ea de causa venisse se dicit, seque ad ducem eorum deduci petit. Ille porro tum ita forte, ut armatus erat, in via stabat. Ut autem Joannem paulatim ad se venientem cognovit, quam celerrime potest retrocedit Joannes autem senectæ suæ, rerumque aliarum omnium oblitus, illum consequitur, ingenti voce clare inclamans : *Quid me fugis, juvenis senem, patrem tuum, fili, nudum atque inermem armatus ? facessat metus ! adhuc tibi vitæ spes est reliqua. Ego pro te Christo rationem reddam : ad si opus fuerit, ipse pro tua animam meam statim proficiam. Consiste, meque a Christo missum tibi crede.* Tum ille, his auditis, primum consistit, oculis in terram demissis : deinde arma deponit, ac tremore multo correptus acerbissimo lamentatur : accedentemque complectitur apostolum, et lacrymis, quod potuit, noxam deprecatur, genibusque flexis dexteram solam sinu cohibuit. Tum Joannes jurejurando addito, salutem, noxæque remissionem illi a Servatore pollicetur : dextram ejus per pœnitentiam jam expiatam deosculatur. eumque in ecclesiam reducit. Ibi frequentibus orationibus, jejuniisque continuis cum eo vacans, suavique verborum Sirene tumorem animæ illius tanquam incantatione curans, non prius ex eo loco abiit, quam valentem illum et firmum prorsu Ecclesiæ restituit. **208** Magnum mediusfidius ille hoc ecclesiis pœnitentiæ specimen, pulcherrimumque regenerationis exemplum, atque adeo tro-

A ἀπόστολος. Ἄγε δή, τῷ ἐπισκόπῳ ἔφη, ἣν σοι παρακαταθήκην ἐπὶ μάρτυρι τῷ Χριστῷ κατεπίστευσα, ἀπόδος ἡμῖν. Ὁ δ' ἐξεπλήττετο, χρήματα οἰόμενος ἃ οὐκ ἔλαβε συκοφαντεῖσθαι. Ἀπιστεῖν μὲν οὖν τῷ Ἰωάννῃ λέγοντι οὐκ ἐνῆν ἀλλ' οὐδὲ πιστεύειν πάλιν εἶχεν οἷς οὐ συνέγνωκεν. Ὡς δὲ τὸν νεανίσκον ἔφη καὶ τὴν αὐτοῦ ψυχήν, βύθιόν τι στενάξας καὶ ἐπιδακρύσας, Πάλαι, φησίν, ἐκεῖνος τέθνηκεν. Ἐξώλης γάρ τις καὶ παμπόνηρος ἐγένετο ἄνθρωπος · καὶ ἵν' ἐρῶ σοι τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν, λῃστής · καὶ τὴν Ἐκκλησίαν λιπὼν λῃστρικοῦ τινος ἐξηγεῖται συντάγματος τὸ ὄρος κατειληφώς. Καταβήσσων δὲ τὴν ἐσθῆτα ὁ ἀπόστολος, εἰμωγῇ τε πολλῇ τὴν κεφαλὴν τύψας, Πρέποντά γε
B φύλακα τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ψυχῆς κατέστησα. Ἀλλ' ἵππος ἤδη παρέστω, καὶ ἡγεμών τις γενέσθω μοι τῆς ὁδοῦ. Καὶ εὐθὺς αὐτόθεν ἔλαυνε, τὴν ἐκκλησίαν λιπών · καὶ φθάσας τὸν χῶρον, ὑπὸ τῶν ὀπτήρων ἐκείνου καταλαμβάνεται · μήτε φεύγων, μήτε μὴν παραιτούμενος, ἀλλ' ἐπὶ τούτῳ φάσκων ἐληλυθέναι · καί γ' ἐπὶ τὸν ἄρχοντα σφῶν ἄγειν προύτρέπετο. Ὁ δὲ τέως μὲν, ὥσπερ ἔλαχεν ὡπλισμένος, ἐνόδιος ἵστατο · ὡς δέ κατ' ὀλίγον προσιόντα τὸν Ἰωάννην ἐγίνωσκεν, οἱ τάχοτς εἶχεν, ὄπισθεν ἤλαυνε. Καὶ ὃς κατόπιν ὁ Ἰωάννης ἐδίωκεν, ἀνακράτος τοῦ γήρως καὶ τῶν ἄλλων ἐπιλαθόμενος, μέγα καὶ διάτοθον ἐκβοῶν, Τί με φεύγεις τὸν γέροντα, τὸν σαυτοῦ πατέρα, τέκνον, τὸν γυμνόν τε καὶ ἄοπλον ; Μὴ φόβος ὑπέστω · ἔτι σοι ζωὴς ἐλπὶς
C ἔνεστιν. Ἐγὼ τὸν ὑπὲρ σοῦ λόγον δώσω Χριστῷ · εἰ δέοι δὲ, καὶ αὐτὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῆς σῆς προήσομαι ταχιστα. Στῆθι καὶ πίστευε, ὡς Χριστός με ἀπέστειλεν. Ὁ δὲ τούτων ἀκούσας, πρῶτα μὲν ἔστη κάτω βλέπων · εἶτα τὰ ὅπλα περιεδύετο · καὶ τρόμῳ πολλῷ συνεχόμενος, πικρῶς ἀνοδύρετο. Προσιόντα δὲ περιέβαλε τὸν ἀπόστολον, ὥς γ' ἐνὸν τοῖς δάκρυσι παραιτούμενος, καὶ γόνυ κλίνων, μόνην συνεῖχε τῷ κόλπῳ τὴν δεξιάν. Ὁ δ' ἐπομνύμενος, κατηγγυᾶτο τὴν σωτηρίαν, καὶ ὡς ἄφεσις αὐτῷ
D παρὰ τοῦ Σωτῆρός ἐστι. Καὶ τὴν γε δεξιὰν ἐκείνου ὡς τῇ μετανοίᾳ κεκαθαρμένην καταφιλῶν, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἤγαγεν αὖθις. Εὐχῇ τοιγαροῦν δαψιλεῖ καὶ συνεχεῖ τῇ νηστείᾳ τούτῳ μάλιστα συναιρόμενος, τῇ τε γλυκείᾳ τῶν λόγων σειρῆνι τὸ οἰδαῖνον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ κατεπᾴδων, οὐ πρότερον ἐκεῖθεν ἐξῆει, πρὶν ἢ στερρῶς αὐτὸν ἐπιστῆσαι τῇ ἐκκλησίᾳ · μέγα τοῦτο μετανοίας διδοὺς ἐκκλησίαις παράδειγμα, γνώρισμά τε κάλλιστον παλιγγενεσίας, καὶ τρόπαιον ἀναστάσεως πρὸ τῆς κοινῆς ὁρώμενον ἀναστάσεως. Ταῦτα Κλήμης ὁ στρωματεὺς ἐν τῷ, Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος, συγγράμματι καθιστόρησεν. Ἐγὼ δ' ἐνταῦθα γενόμενος, δεῖν οἶμαι καὶ τὸν τῆς ἱερᾶς μεταστάσεως τρόπον τοῦ θείου ἀποστόλου τούτου ἐπισημήνασθαι. Ὡς γὰρ ἤδη τὴν πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν αὐτοῦ ἄνωθεν προδιέγνω, τήν τε ἡμέραν καὶ ὥραν, τοὺς ἱερεῖς καὶ λειτουργοὺς τῆς ἐκκλησίας παραλαβών, καὶ ὅσοι πίστει ζέοντες ἦσαν τῶν ἀδελφῶν, ἔξω τῆς Ἐφεσίων πόλεως γίνεται · ἐπί τι δὲ τῶν ἀγχιθύρων γεώλοφον εἰωθὸς ὂν ἐκείνῳ ἐκεῖσε

δὴ παραβάλλειν τε καὶ προσεύχεσθαι, μεθ' ὧν εἴρηται ἀναβὰς, τῇ εὐχῇ σύντονος γίνεται, καὶ τὰς ἐκκλησίας ἀνετίθει Θεῷ. Σκαλίσι δέ τισι καὶ δικέλλαις ὅτι τάχος ἀνορύττειν μνημεῖον διεκελεύετο · εἶτα νουθετεῖν ἤρχετο. Θεολογίᾳ τοίνυν καὶ ὑποθήκαις ἐξαισίαις καταρτίσας τοὺς περιόντας, τῇ τε πίστει καὶ ἐλπίδι, ἐπιμᾶλλον δὲ τῇ ἀγάπῃ, οἵπερ καὶ ἠγαπημένος, τὰς ἐκείνων καρδίας ἑδράσας, ἀναθεὶς τε τῷ Σωτῆρι Λόγῳ, καὶ τὸτ ἐν Κυρίῳ ὕσαττον ἀσπασμὸν ἐπιδοὺς, ἑαυτόν τε τῇ τοῦ σταυροῦ σφραγῖδι ἀσφαλισάμενος, πάντων ὁρώντων, εἴσεισι τὸ μνημεῖον · ἄνωθέν τε τὴν πλάκα οἱ ἐπιθεῖναι διεκελεύετο, καὶ κραταιότερον ἀσφαλίσασθαι · εἰς τὴν ἐξῆς δὲ ιόντας, ἀνοίγειν τε τὸ μνῆμα καὶ σαφῶς διορᾷν. Ὁ μὲν οὖν ᾗὼς τοῖς ἐνταφίοις ἦν διεσκευασμένος, κατιών γε τὸ ὄρυγμα καὶ ἀναπεσὼν, εὐθὺς τὸν ὀφειλόμενον ὕπνον δικαίοις κεκοίμηται, εἰς βαθὺ γῆρας ἐλθών, ἐξηκοστῷ ὀγδόῳ ἐνιαυτῷ μετὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Δεῖ γὰρ αὐτῷ, μᾶλλον δὲ Χριστῷ, καὶ τῷ σοφῷ πείθεσθαι Χρυσοστόμῳ εἰς μαρτυρίαν τοῦ τεθνάναι παράγοντι τὸ, Καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ', Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι (τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀπολέσων · παρέμεινε γὰρ ἄχρι τότε καὶ προσωυέρω ἐπὶ τῶν χρόνων Τραϊανοῦ), τί πρὸς σέ ; Τοῦτο μὲν οὕτως ἐγένετο. Θεοῦ δέ τις ἄῤῥητος δόξα καθ' ἣν ὥραν αὐτὸς οἶδεν εὐθὺς ἐπιλάμψασα, τὸ φθαρτὸν ἐκείνου σῶμα καὶ γήϊνον εἰς ἀκήρατον καὶ ἄφθαρτον (ὢ τοῦ θαύματος !) μεναστοιχειώσασα, ἐν τῷ θείῳ ἀνελάμβανε παραδείσῳ μετὰ τῆς πανυμνήτου καὶ Θεομήτορος, ὡς μητρὸς αὐτοῦ γεγενημένης τῇ χάριτι. Ἀχρῆν καὶ γὰρ αὐτὸν ἠρέμα πως τῆς ἀφθαρσίας καὶ τοῦτον μετεσχηκέναι, μητέρα κτησάμενον ἀειπάρθενόν τε καὶ ἄφθορον, ἠγαπημένον δὲ ὑπερφυῶς τῷ Χριστῷ, καὶ ἀδελφὸν τοῦ τῆς ἀθανασίας ταμείου γεγενημένου. Καὶ τοίνυν εἰς τὴν ἐξῆς οἷς ἐπινέτηπτο κατὰ τὸ ἐπιταγμα ἐπελθόντες, τὸ πῶμα περιεκόμενοι, ἄλλῳ μὲν οὐδενὶ, μόνοις δὲ τοῖς ἐνταφίοις σπαργάνοις περιτυγχάνουσι. Καὶ τὰ μὲν περὶ Ἰωάννου ἐν τούτοις.

A pæum resuscitationis atque restitutionis ante communem illam resurrectionem constituit. Quod sic Clemens ὁ στρωματεὺς, seu contextor, in commentario eo qui inscriptus est : *Qui dives salvus fiat*, ad memoriam posteritatis scriptum reliquit. Verum enimvero cum ad hunc locum pervenerimus, necessarium esse duxis, acram quoque translationem divi istius apostoli persequi. Cum enim dudum transitionem suam ad Deum, diemque et horam cjus prævidisset, sacerdotibus ministrisque Ecclesiæ, et præterea quicunque flagranti essent fide fratribus assumptis, extra Ephesiorum urbem progreditur : et cum eis in vicinum quemdam tumulum, quo frequenter ire precationi operam daturus solebat, conscendit, ibi vehementius orans, Ecclesias Deo commendat : mox sarculis quibusdam B et ligonibus celeriter sepulcrum sibi fodi præcipit : deinde eos qui tum aderant, arcanis de Deo verbis et præceptis optimis de fide spe et potissimum dilectione (quippe dilectus ipse) erudit. Et corda eorum confirmans, Servatori Verbo commendat, Postremoque illis in Domino salvere et valere jussis, ubi se crucis signo communisset, in monumentum descendit : operculumque ei imponere, et id firmius communire, denique reverti eos postridie, sepulcrum aperire diligenterque perspicere mandat. Hoc modo cum ille, ut vestibus sepulcralibus amictus erat, in fossam descendisset, seque ad obitum composuisset, statim eo qui justis debetur, sopitur somno : cum quidem ad multam senectutem post passionem Servatoris C Christi sexagesimo octavo anno pervenisset. Oportet enim nos ipsi, ac potius Christo, et sapienti credere Chrysostomo, ad testificandam mortem ejus illud adducenti : *Et non dixit ei Jesus, illum moriturum non esse : sed, Si volo manere donec veniam* (Hierosolyma videlicet eversurus : vixit enim ad id usque tempus, atque etiam aliquanto, ad Trajani scilicet ætatem, longius), *quid ad te ?* Et Joannes quidem ita diem suum obiit : Dei autem inoffabilis atque investigabilis gloria, ea quam ipse solus novit, hora illucescens, corpus ejus terrenum et corruptibile in immortale et incorruptibile (o miraculum ingens !) transmutavit, et in divinum paradisum, itidem ut omnibus laudibus celebrandam Dei Genitricem quæ per gratiam mater ejus fuit, recepit. **209** Decebat quippe et ipsum, qui matris loco incorruptam semperque virginem habuisset, et dilectus in primis mirifice Christo fuisset, fraterque adeo immortalitatis promptuarii exstitisset, paulatim quodammodo immortalitatis participem fieri. Porro die sequenti, quibus id commissum fuerat, ita ut præceptum acceperant, ad monumentum venerunt : operculoque ejus avulso, nihil ibi aliud quam sepulcralia lintea repererunt. Atque hæc quidem de Joanne (1).

(1) De divorum apostolorum Petri, Pauli Joannis martyris, Tertull. *De Præscriptionibus hæreticorum*, « Felix, inquit, Ecclesia, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt : ubi Petrus passioni Dominicæ adæquatur, ubi Paulus Joannis exitu coronatur : ubi apostolus Joannes, posteaquam in oleum igneum demersus, nihilque ibi passus, in insulam relegatur. » Hieronymus : « Nonnulli astruere volunt, Virginem Mariam jam resuscitatam beata cum Christo immortalitate in D cœlestibus vestiri. Quod et de beato Joanne Evangelista, ejus ministro, cui virgini a Christo virgo commissa est, plurimi asseverant, quia in sepulcro ejus (ut fertur) non nisi manna invenitur, quod et scaturire cernitur. Verumtamen quid horum verius censeatur, ambigimus. Melius tamen Deo totum, cui nihil impossibile est, committimus, quam aliquid temere definire velimus auctoritate nostra, quod non probamus. »

CAPUT XLIII.

De sanctis apostolis et evangelistis Marco et Luca, qui ex numero septuaginta discipulorum fuerunt.

Cæterum Marcum quoque et sanctum Lucam, etiamsi inter septuaginta illos numerentur, adjungere tamen istis visum est, quod alter quidem Petri, alter autem Pauli fuerit discipulus : eosque ut evangelistas maximis duobus evangelistis connumerare conuenit. Sed enim de Marco, ejusque in Ægypto prædicatione, in hoc ipso libro antea a nobis satis est dictum. Is enim Petri sororis filius, imperante Tiberio, Ægypto et Libyæ Barbariæque universæ, Christi verbum evangelizans annuntiavit, Evangelium suum dictante atque comprobante Petro scripsit, apud Cyrenæos et Pentapolitanos quam plurima admiranda fecit, ecclesias construxit : clerum et episcopos, atque alia insuper quæ opus erant, rite et ordine constituit. Et tandem Alexandriam est reversus : ubi cum quibusdam fratribus, in loco cui Buceli nomen erat, habitavit, libere Christum deprædicans. Atque tum ibi cultores idolorum repente impetum in eum faciunt, funibus pedes constringunt, atque ita crudelem in modum per urbem raptant. Itaque corpus ejus saxis allisum, admodum conscinditur, et sanguis ex eo abunde profluit. Deinde carceri virum sanctum includunt. Ibi ei apparet Dominus, futuram illi gloriam prænuntians. **210** Denuo autem ex carcere extractum, per plateas immanissime trahunt. Atque ad hunc modum raptatus, tandem spiritum Deo commendat, corporis ingentibus gratiis, animæ virtutibus mirifice collucentibus atque correspondentibus. Fuit autem is staturæ et ætatis statæ, atque semicanus. Lucas autem Antiochiæ, quæ in Cœlesyria est, ortus, arte quidem medicus, sed et pingendi peritissimus, Thebis, quæ urbs septem habuit portas, ad Paulum venit : atque ibi nuntio errori patrio remisso, ad Christum accessit, pro corporum curatore animarum medicus factus. Evangelium is suum Paulo dictante scripsit, atque itidem apostolorum Acta. Cum Paulo autem Romæ cum fuisset, in Græciam est reversus, plurimosque ibi divinæ doctrinæ et cognitionis luce illustravit : et tandem a divini Verbi contemptoribus ex fructifera oleæ arbore suspensus, quod aridi ligni unde crux fieret copia non esset, Deo spiritum commendavit, cum octuaginta, ut dicitur, annos natus esset. Ubi autem corpus ejus inter alia complura monumenta sepultum esset, fidelium oratione est indicatum. Salubria enim Deus collyria cœlitus in monumentum ejus demisit, ad indicium, ut opinor, curæ sanationisque ejus. Unde etiam sepulcrum ejus a fidelibus omnibus est cognitum. Fertur is quoque primus Christi, et quæ eum ita ut Deum decebat genuit, matris, atque item principum apostolorum effigiem pingendi arte adumbrasse : unde in omnem deinde habitabilem orbem tam venerandum et pre-

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Περὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν Μάρκου τε καὶ Λουκᾶ τῶν ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα.

Ναὶ μὴν καὶ Μάρκον καὶ τὸν θεῖον Λουκᾶν, εἰ καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα κατηρίθμηνται, τοῖς παροῦσιν ἐντάξαι δεῖν οἶμαι, ἅτε δὴ τὸν μὲν Πέτρῳ, θάτερον δὲ τὸν Λουκᾶν Παύλῳ μαθητευθέντας · καὶ ὡς εὐαγγελιστὰς, τοῖς δυσὶ μεγίστοις εὐαγγελισταῖς συγκαταλέγειν χρεών. Ἀμέλει τοι περὶ μὲν Μάρκου καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν κηρύγματος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν τῷ παρόντι τόμῳ ἡμῖν ἀρκούντως εἴρηται · οὗτος δὲ ἀδελφιδοῦς ἦν Πέτρῳ τῷ ἀποστόλῳ. Ἐπὶ δὲ Τιβερίου Καίσαρος τῇ Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ, ἔτι δὲ καὶ τῇ Βαρβαρικῇ πάσῃ τὸν Χριστοῦ λόγον εὐαγγελισάμενος, καὶ ὑπαγορεύοντος Πέτρου τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον συγγραψάμενος, ἐν Κυρήνῃ τε καὶ Πεντακόλει πολλὰ καὶ ἄπειρα ἐργασάμενος, καὶ ἐκκλησίας ἀνοικοδομήσας, κλήρους τε καὶ ἐπισκόπους, καὶ τἆλλα προσηκόντως διενεργήσας, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπάνεισι · ὅπου δὴ τὰς διατριβὰς ποιούμενος ἦν ἐν τοῖς Βουκέλου ὀνομαζομένοις μετά τινων ἀδελφῶν, παῤῥησίᾳ τὸν Χριστὸν κηρύττων. Οἱ τοίνυν τῶν εἰδώλων θεραπευταί αἴφνης αὐτῷ ἐπιθέμενοι, σχοινίοις τοὺς πόδας διαλαβόντες, ἀπηνέστερον εἵλκον. Πέτραι δὲ ταῖς σαρξὶν αὐτοῦ προσπίπτουσαι, ταύτας κατέξαινον, αἵματος καταῤῥέοντος. Φρουρᾷ δὲ περικλεισάντων, ὀπτάνεται αὐτῷ Κύριος, τὴν μέλλουσαν ⸢αὐτῷ δόξαν προδιαγράφων. Πάλιν δὲ κατὰ τῆς πλατείας ἐξαγαγόντες, ἀπηνῶς εἵλκον. Οὕτω δὴ συρόμενος, τὸ πνεῦμα παρατίθησι τῷ Θεῷ. Ἀντίλαμπον μέντοι αἱ τοῦ σώματος χάριτες ταῖς τῆς ψυχῆς ἀρεταῖς · μεσῆλιξ δέ τι καὶ μεσαιπόλιος ἦν. Λουκᾶς δ' ἐξ Ἀντιοχείας εἵλκε τὸ γένος, ἥτις κατὰ τὴν Κοίλην κεῖται Συρίαν, τέχνῃ μὲν ἰατρὸς, ἄρας δὲ τὴν ζωγραφον τέχνην ἐξεπιστάμενος. Θήβας ἐν ἑπταπύλοις τῷ θεσπεσίῳ περιτυχὼν Παύλῳ, τὴν πατρῴαν πλάνην ἀπείπατο Χριστῷ προσιών · ἀντὶ δὲ σωμάτων τὴν τῶν ψυχῶν ἠλλάξατο θεραπείαν. Καὶ δὴ τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον συνεγράψατο Παύλου ὑπαγορεύσαντος · ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς τῶν ἀποστόλων Πράξεις. Συνδιαγαγὼν δ' ἐν Ῥώμῃ τῷ Παύλῳ, ἐπανήκει τῇ Ἑλλάδι αὖθις. Πολλοὺς δὲ τῷ φωτὶ τῆς θείας γνώσεως ποδηγήσας, ὑπὸ τῶν ἀντούντων τὸν θεῖον λόγον ἐπὶ καρποφόρου ἐλαίας ἀναρτηθεὶς, οὐ γὰρ ἦν ξύλον ξηρὸν ὥστε εἰς σταυρὸν διασκευασθῆναι, τῷ Θεῷ τὴν ψυχὴν παρατίθησιν, ὀγδοήκοντα ἐτῶν γενόμενος, ὥς φασιν. Ὅπου δὲ τὸ σῶμα αὐτοῦ κατετέθη μεταξὺ μνημείων πολλῶν, προσευχῇ τῶν πιστῶν καταμηνύεται · κολλύρια γὰρ ἰατρικὰ ὁ Θεὸς ὕσεν ἄνωθεν τοῦ θείου αὐτοῦ μνήματος, εἰς σύμβολον, οἶμαι, τῆς αὐτοῦ ἰατρείας. Ἐξ οὗ καὶ γνώριμος ὁ τάφος τοῖς αὐτοῦ πᾶσι κάλλιστα τέτυκται. Φασὶ δὲ αὐτὸν πρώτιστον τήν τε Χριστοῦ εἰκόνα καὶ τῆς αὐτὸν θεοπρεπῶς τεκούσης, ἔτι δὲ καὶ τῶν κορυφαίων ἀποστόλων, διὰ ζωγραφικῆς ἱστορήσαι τέχνης · κἀντεῦθεν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ τοιοῦντο εὐσεβὲς καὶ πάντιμον ἔργον ἐξενεχθῆναι. Τό γε μὴν αἰδοῦς ἀπάσης ἄξιον τὸ ἱερὸν αὐτοῦ λεί-

ψανον Κωνστάντιος, ὁ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου υἱὸς, δι' Ἀρτεμίου τοῦ μεγίστου μάρτυρος ἐκ Θηβῶν μετακομισάμενος, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ τοῦ πρωτοκλήτου Ἀνδρέου ἐκ Πατρῶν τῆς Ἀχαΐας, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐν Ἀσίᾳ Ἐφέσου Τιμοθέου τοῦ ἀποστόλου, ἐν τῇ ἐπωνύμῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πόλει τῷ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων σηκῷ σεβασμίως κατέθετο. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν θείων τοῦ Χριστοῦ φοιτητῶν ἀρκούντως ἂν ἔχοι. Ἐν μέντοι τῷ τρίτῳ βιβλίῳ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνοις διαδόχων ἐροῦμεν, καὶ ὅσοι τούτων ἔγγραφα κατέλιπον ὑπομνήματα. Τέως γε μὴν ἐπὶ τῷ παρόντι τίνες ἦσαν οἱ μαθηταὶ Χριστοῦ ῥητέον· τίνες δ' αὖ ἐκ τούτων τὴν συζυγίαν ἠσπάσαντο, καὶ ὅσοι τῶν Χριστοῦ διατριβῶν κατέλιπον ὑπομνήματα· τίνες τε αὖθις ἐπιστολάς· τίνα τε τῶν συγγραμμάτων, ὡς ἀναντίρρητα καὶ ἐνδιάθηκα ἡ Ἐκκλησία προσήκατο· τίνα τε πάλιν ὡς νόθα καὶ παρέγγραπτα ἀπεώσατο.

A tiosum opus est illatum. Reliquias quidem certe ejus, honore quovis dignas, Constantius, Constantini Magni filius, per Artemium, maximum illum martyrem, Thebis, sicuti etiam qui primus ad apostolatum est vocatus, Andreæ, Patris ex Achaia, et itidem Timothei apostoli ex Asiæ Epheso, in cognominem patri suo urbem translatas, templo sanctis apostolis sacro intulit. Verum de divinis Christi discipulis hæc dicta sufficiant. In tertio enim deinde libro, de reliquis apostolis, eorumque successoribus, et quæ quisque eorum reliquerit scripta, historiam texemus. In præsentia illa persequenda veniunt, quinam fuerint Christi apostoli : 211 qui ex iis conjuges fuerint, qui rerum a Christo gestarum monumenta ediderint, qui etiam epistolas : quæ item scripta, ut irrefragabilia et testamentaria, Ecclesia receperit : quæ etiam ut spuria et adulterina rejecerit.

B

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

Τίνες εἰσὶν οἱ δώδεκα Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι, καὶ ὅσοι ἐκ τούτων γάμῳ ὡμίλησαν.

CAPUT XLIV.

Qui sint duodecim Christi discipuli et apostoli, et qui ex eis matrimonium contraxerint.

Δώδεκα μὲν οὖν ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, ἑβδομήκοντα δὲ μαθηταί· ἄλλοι δ' ἐπὶ τούτοις μυρίοι. Ἐπεὶ δ' ἀγνοεῖν πολλοῖς ἔπεισι, τίνες οἱ μαθηταί, ἀναγκαῖον ᾠήθην καὶ αὐτὰς τὰς ἱερὰς αὐτῶν κλήσεις τοῖς παροῦσιν ἐντάξαι. Κορυφαῖος μὲν οὖν τοῦ χοροῦ Πέτρος ἐστί· δεύτερος Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· τρίτος Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου ἐπικληθείς· καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ ἠγαπημένος, παρθένος τε ἅμα καὶ ἐπιστήθιος· πέμπτος Φίλιππος· ἕκτος Βαρθολομαῖος· Θωμᾶς ἕβδομος· εἶτα Ματθαῖος εὐαγγελιστὴς ὄγδοος· ἔνατος πρὸς τούτοις Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου υἱὸς, οὐχ ὁ ἀδελφόθεος· δέκατος Ἰούδας· ᾧ Θαδδαῖός τε καὶ Λεββαῖος ἦν ἕτερον ὄνομα· ὃς υἱὸς μὲν ἐτύγχανεν ὢν τοῦ μνήστορος Ἰωσὴφ, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, ὃς ἀδελφόθεος ἐπωνόμαστο· ἐνδέκατος ἐπὶ τούτοις Σίμων ὁ Ζηλωτής· καὶ δωδέκατος ὁ προδότης Ἰούδας· οὗ τῇ ἀπληστίᾳ τῆς φιλαργυρίας διαῤῥαγέντος, Ματθίας τὸν δωδέκατον ἐπλήρωσεν ἀριθμόν. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ ταῖς ἀληθείαις Χριστοῦ μαθηταί. Ὁ μέντοι Παῦλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, οὔτε τοῖς δώδεκα συγκατείλεκται, οὔτε μὴν ἐν τοῖς ἑβδομήκοντα· ἀλλ' ἐν πᾶσίν ἐστι καὶ πρὸ πάντων καὶ μετὰ πάντων, οἷάπερ οὐρανόθεν κληθεὶς, διαφερόντως ὑπὲρ ἅπαντας τῷ θείῳ Εὐαγγελίῳ πεπονηκώς. Ἐκ μὲν τούτων τὴν συζυγίαν οὐκοι ἠσπάσαντο, ὡς φησι Κλήμης ὁ στρωματεὺς ἐν τῷ τρίτῳ τῶν λόγων, οὓς Στρωματεῖς ἐπιγράφει· κατὰ γὰρ τῶν ἀθετούντων τοὺς γάμους μάλα φερόμενος, οὕτω κατὰ λέξιν καὶ τάδε διέξεισιν· « Ἦ οὐκοῦ γ' ἂν καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀποδοκιμάσουσι ; Πέτρος μὲν γὰρ καὶ Φίλιππος ἐπαιδοποιήσαντο· Φίλιππος δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκε. Καὶ ὅ γε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἔν τινι ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ σύζυγον προσαγορεῦσαι, ἣν οὐ περιεκόμιζε διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές. » Περὶ μέντοι τοῦ θείου Πέτρου καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ στρωματεῖ τὸν μακάριόν φησι τοῦτον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα θεασάμενον ἀπαγομένην τὴν ἐπὶ θά-

Atque equidem duodecim fuerunt apostoli : septuaginta autem discipuli. Et præter hos, innumerabiles alii. Quandoquidem vero multi, qui fuerint discipuli, ignorant, feciendum putavi, ut sacra eorum nomina scripto huic insererem. Coryphæus itaque et princeps chori ejus, est Petrus ; secundus, frater ejus Andreas ; tertius, Jacobus, qui Zebedæi est dictus ; quartus, Joannes frater ejus, dilectus ille, et virgo, qui supra pectus Magistri recubuit ; quintus, Philippus ; sextus, Bartholomæus ; Thomas, septimus ; deinde evangelista Matthæus, octavus ; nonus post hos, Jacobus Alphæi Filius, non alter ille frater Domini ; decimus, Judas, qui item Thaddæus, atque etiam Lebbæus est dictus : is filius quidem fuit Josephi sponsi, frater autem Jacobi quem fratrem Dei dixere ; undecimus horum, Simon Zelotes ; duodecimus, proditor Judas : qui cum inexplebili avaritiæ cupiditate crepuisset, Matthias duodenarium explevit numerum. Et ii quidem sunt revera Christi discipuli. Paulus vero, electionis vas, neque inter duodecim, neque inter septuaginta recensetur : sed in omnibus is est, et ante omnes, et cum omnibus ; quippe qui cœlitus vocatus sit, et supra omnes præcipue divino Evangelio propagando laboraverit. Ex his conjugium sunt amplexi, ut quidem Clemens contextor, in tertio libro eorum Commentariorum quos Στρωματεῖς inscripsit, tradit : in oppugnatores namque conjugii acrius invehens, sic verbis hisce utitur : « An isti tandem apostolos quoque rejicient ? Petrus siquidem et Philippus liberis creandis operam dederunt. Philippus porro filias etiam suas viris in matrimonium locavit. Paulus quoque non veretur in epistola quadam comparem suam salutatione compellare : 212 quam quidem ille propterea secum non circumduxit, ut facilius ei expeditiusque esset Verbi

C

D

ministerium. » De divo sane Petro, in septimo quoque eorum quos diximus, libro, « Beatus Petrus, inquit, cum uxorem suam ad mortem abduci videret, simul et ingenti est voluptate affectus, tum quod a Deo vocaretur, tum quod in proprium domicilium reverteretur ; et pulchre admodum eam allocutus atque cohortatus est, ac de nomine quoque ita compellavit : *Memineris, o mea, Domini, obsecro.* » Et talis quidem beatorum hominum conjugii fuit status : tam perfecta eorum qui sibi essent charissimilinter se, animorum affectio. Sed et Polycrates, ecclesiæ Ephesiorum episcopus, ad Victorem, Romanum episcopum, scribens, Philippi, filiarumque ejus, atque Joannis Evangelistæ meminit hisce quodammodo verbis : « Etenim in Asia magna professionis nostræ conquiescunt et dormiunt initia, quæ restituentur atque resusciiabuntur die extremo adventus Christi, in quo cum gloria e cœlo veniet, et sanctos omnes resuscitabit. Philippus videlicet, ex duodecim apostolis unus, qui Hierapoli dormit : et duæ item filiæ ejus, quæ virgines consenuerant. Et alia præterea filia ejus, quæ in Spiritu sancto vitæ cursum peregit, Ephesi quiescit; itidemque Joannes qui supra pectus Domini recubuit; quique quod sacrorum antistes esset, insigne episcopale gestavit, testis et doctor egregius. Ephesi obdormivit. » Quin et Caius, cujus paulo ante meminimus, his similia ad Proclum quemdam ita scribit : « Post hunc prophetissæ quatuor, Philippi filiæ, Hierapoli in Asia fuere : ubi earum patrisque etiam est sepulcrum. » Mentionem itidem in Actis apostolicis divus Lucas facit alterius Philippi, non apostoli, filiarum, ut prophetici illæ spiritus gratia fuerint condecoratæ, cum Cæsareæ Palestinæ adhuc cum patre suo essent, in hæc verba scribens : *Venimus Cæsaream, et ingressi in domum Philippi evangelistæ, unius ex septem, apud eum mansimus : ei erant filiæ quatuor prophetantes* [38]. Multis autem, eisque magnis apud nos viris, non videtur Paulus conjugem habuisse : idque ex verbis ejus, quibus virginitatem et cœlibatum commendat, colligunt, cum dicit : *Pervellem equidem omnes esse, ut ego sum* [39]. *Illud vero, Salve mihi et tu compar* [40], non mulieri, sed viro cuipiam, ita fortasse nominato, dictum putant.

A νατον, ἡσθῆναι μὲν τῆς κλήσεως χάριν καὶ τῆς ἐπ οἶκον ἀνακομιδῆς · ἐπιφωνῆσαι δ' εὖ μάλα προτρεπτικῶς καὶ παρακλητικῶς ἐξ ὀνόματος προσειπόντα · Μεμνησο, ὦ αὕτη, τοῦ Κυρίου. Τοιοῦτος ἦν ὁ τῶν μακαρίων γάμος, καὶ ἡ τῶν φιλτάτων τελεία διαθεσις. Ἀλλὰ καὶ Πολυκράτης, τῆς ἐν Ἐφέσῳ δὲ παροικίας ἐπισκοπος ἦν. Οὑίκτωρι γράφων τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ, τοῦ τε Φιλίππου μέμνηται, καὶ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, καὶ Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ὧδέ πως λέγων · « Καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηται, ἅτινα ἀναστήσεται τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀναζήτησει πάντας τοὺς ἁγίους · Φίλιππον τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἕνα, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει, καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ B γεγηρακυῖαι παρθένοι. Καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι πολιτευσαμένη, ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται. Ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Κυρίου ἀναπεσών, ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ πέταλον φορεκώς. καὶ μάρτυς, καὶ διδάσκαλος, οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμηται. » Ἀλλὰ καὶ Γάϊος οὐ μικρῷ πρόσθεν μνείαν ἐποιησάμεθα, συνῳδὰ τοῖς εἰρημένοις πρός τινα Πρόκλον οὕτω φησί · « Μετὰ τούτων προφῆτιδες τέσσαρες αἱ Φιλίππου γεγένηνται ἐν Ἱεραπόλει τῇ κατὰ τὴν Ἀσίαν. Ὁ τάφος αὐτῶν ἐστιν ἐκεῖ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῶν. » Μνημονεύει μέντοι καὶ ὁ θεῖος Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι καὶ τοῦ ἑτέρου Φιλίππου, οὐ τοῦ ἀποστόλου, τῶν θυγατέρων, ὡς κἀκεῖναι προφητικοῦ χαρίσματος ἠξιώθησαν, ἐν Καισαρείᾳ τῷ τότε τῆς Παλαιστίνης ἅμα τῷ πατρὶ διατρίβουσαι, κατὰ λέξιν οὕτω φάσκων · Ἤλθομεν εἰς C Καισάρειαν, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ ὄντος ἐκ τῶν ἑπτά, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ. Τούτῳ δὲ ἦσαν παρθένοι θυγατέρες προφητεύουσαι. Τοις πολλοῖς δὲ καὶ ἐκκρίτοις τῶν καθ' ἡμᾶς οὐ δοκεῖ Παῦλον ὁμιλῆσαι γάμῳ, ἓν τῷ τεκμηριώσασθαι τοῖς ἐκείνου ῥήμασιν ἔξεστιν, ἐν οἷς περὶ παρθενίας φιλοσοφεῖ, Θέλω, λέγων, εἶναι πάντας ὡς κἀγώ. Τὸ δὲ, Χαῖ, ἐμοὶ καὶ σὺ, σύζυγε, οὐ τῇ γυναικὶ, ἀλλ' ἀνδρί τινι οὕτω πως καλουμένῳ ἴσως γράφει.

213 CAPUT XLV.

Qui ex apostolis testamentarios sive canonicos reliquerint libros : et de sacrosanctis quatuor Evangeliis, ex quibus causis sint scripta, atque de eorum ordine. Item de apostolorum Actis, catholicisque et aliis sanctorum apostolorum Epistolis.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

Τίνες τῶν ἀποστόλων ἐνδιάθηκα βιβλία κατέλιπον · καὶ περὶ τῶν ἱερῶν καὶ ἁγίων τεττάρων Εὐαγγελίων, ἐκ ποίας αἰτίας ἐγράφησαν, καὶ περὶ τῆς αὐτῶν τάξεως, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν Πράξεων, καὶ τῶν καθολικῶν καὶ ἑτέρων Ἐπιστολῶν τῶν ἁγίων ἀποστόλων.

Hucusque de duodecim apostolorum nominibus, et qui inter eos mariti fuere, diximus. De iis vero qui scripta post se reliquerunt, quæ legitima et testamentaria habentur, et de sacris quatuor Evangeliis, ac divinis apostolorum Actis, tum autem de Epistolis catholicis, simul et aliis insuper et de ordine earum, atque etiam quæ Ecclesia ut

Αἱ μὲν οὖν τῶν δώδεκα ἀποστόλων κλήσεις, καὶ ὅσοι ἐν συζυγίαις οὗτοι · ὅσοι γε μὴν συγγράμματα καταλελοιπότες εἰσὶν, ἃ καὶ ὡς ἐνδιαθηκα κατελέγησαν, ἔτι δέ καὶ περὶ τῶν ἱερῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, τῶν τε θείων Πράξεων ἀποστολικῶν, καὶ τῶν Ἐπιστολῶν τῶν τε καθολικῶν καὶ τῶν ἄλλων, καὶ τῆς αὐτῶν τάξεως, ἐξῆς ἂν εἴη δηλοῦν. ὅσα τε νόθα καὶ τῇ

[38] Act. xxi, 8. [39] I Cor. vii, 7. [40] Philipp. iv, 3.

Ἐκκλησίᾳ ἀπόβλητα. Καὶ πρῶτον περὶ τῶν θείων μοι Εὐαγγελίων ἱστορητέον. Ὑπομνήματα μὲν οὖν τῶν τοῦ Κυρίου διατριβῶν δύο μόνους τῶν δώδεκα ἴσμεν συγγραψαμένους, Ματθαῖον καὶ Ἰωάννην· καὶ ἐκ τῶν ο' δύο ἑτέρους, Μάρκον καὶ Λουκᾶν. Καὶ πάντας δὲ δι' ἀνάγκης κατέχει λόγος ἐπὶ τὸ γράφειν ἐλθεῖν. Αὐτίκα γὰρ πρῶτος Ματθαῖος ὁ ἐκ τελωνίου, Ἑβραίοις τὸν σωτήριον λόγον κηρύξας, ἐπείπερ ἀπαίρειν ἐφ' ἕτερα τῶν ἐθνῶν διὰ σπουδῆς εἶχε, πατρίῳ γλώττῃ τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον μετὰ τε' ἔτη τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως καταλελοιπὼς, τὸ λεῖπον τῆς αὐτοῦ παρουσίας διὰ τῆς γραφῆς ἀπεπλήρου. Χρόνῳ δὲ πολλῷ ὕστερον Μάρκου τε καὶ Λουκᾶ ὑπὸ Πέτρῳ τὴν κατ' αὐτοὺς τῶν Εὐαγγελίων ἔκδοσιν πὀιησάντων, Ἰωάννην πρότερον ἀγράφῳ χρώμενον τῷ κηρύγματι, μετὰ λ' καὶ ς' ἔτη τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνόδου Χριστοῦ, ὕστατον πάντων λόγος καὶ αὐτὸν ἐπὶ τὸ γράφειν ἐλθεῖν, ταύτην αἰτίαν προβεβλημένον· τῶν τριῶν εὐαγγελιστῶν τὰ συγγράμματα, πᾶσιν ἤδη ἐκδεκομένα, ἐπεί καὶ εἰς χεῖρας ταῦτα ἦκον τῷ Ἰωάννῃ, ἀποδοχῆς μὲν αὐτὰ πολλῆς ἀξιῶσαι, καὶ ἀληθείαν αὐτοῖς ἐπιμαρτυρῆσαι· ἐνδεῖν γε μὴν ἔφασκεν ἅττε δὴ ταῖς γραφαῖς λειπόντων τινῶν, ὅσα γε τῷ Σωτῆρι ἐν τοῖς πρώτοις τοῦ κηρύγματος πέπρακται. Καὶ γὰρ καὶ οἱ τρεῖς μόνα τὰ μετὰ τὴν κάθειρξιν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τοῦ Ἰωάννου ἐφ' ἑνὶ ἔτει τῷ Σωτῆρι πεπραγμένα συγγράφουσι· καί γ' ἐν ταῖς κατ-αρχαῖς τῶν βιβλίων τοῦτ' ἐπισημαίνονται. Ὁ μὲν γὰρ Ματθαῖος εὐθὺς μετὰ τὴν τεσσαρακονθήμερον νηστείαν καὶ τὸν ἐπὶ ταύτῃ πειρασμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἰδίας ἀναγραφῆς ἄρχεται. Ἀκούσας γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ Μάρκος. Μετὰ δὲ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην, λέγων, ἦλθεν Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Παραπλησίως δὲ καὶ Λουκᾶς πρὶν ἤ τῶν κατὰ Χριστὸν ἄρξασθαι πράξεων, τὰ περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρῴδου διεξελθὼν, καὶ ὡς κατέκλεισε τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ, ἔπειτα τὰς τοῦ Χριστοῦ πράξεις ἐκτίθησι. Κἀντεῦθεν τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην παρακληθέντα, τὸν πρὸς τῆς κάθειρξεως Ἰωάννου χρόνον, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τῷ Σωτῆρι διαπεπραγμένα τῷ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίῳ συντάξασθαι· καὶ τοῦτο διαφόρως ἐπισημήνασθαι, ποτὲ μὲν λέγοντα, Ταύτην ἀρχὴν ἐποίησε τῶν παραδόξων ὁ Ἰησοῦς· ἀλλοτε δὲ, μεταξὺ τῶν Ἰησοῦ πράξεων μνήμην τοῦ Βαπτιστοῦ ποιούμενον, πολλὰ περὶ αὐτῶν διεξέρχεσθαι· ὡς, Ἔτι τούτου βαπτίζοντος ἐν Αἰνὼν τῇ πόλει ἐγγὺς τοῦ Σαλείμ· οἷς δ' ἐπιφέρει καὶ τὸ, Οὔπω γὰρ ἦν Ἰωάννης βεβλημένος εἰς φυλακήν, τοῦτ' ἀριδήλως παρίστησιν. Εὔδηλον οὖν, ὡς ὁ μὲν Ἰωάννης τὰ πρὸ τῆς καθείρξεως αὐτοῦ τῇ αὐτοῦ γραφῇ παραδίδωσιν, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς τὰ μετὰ τὴν κάθειρξιν. Κἀντεῦθεν τοῖς γε ἀκριβῶς ἐπιστατοῦσιν οὐδὲ διαφωνεῖν ἂν οἱ εὐαγγελισταὶ δόξαιεν, εἴ γε ὁ μὲν τὰ πρῶτα τοῦ Χριστοῦ περιέλαβέ, καὶ ὅσα γε

notha et illegitima repudiaverit, reliquum est ut scribamus. Ac primum quidem de divinis Evangeliis est dicendum. Itaque de rebus Servstoris et Domini nostri duos ex duodecim apostolis tantum historiam scripsisse scimus, Matthæum et Joannem, et ex septuaginta illis itidem duos, Marcum et Lucam. Omnes autem isti necessitate quadam ad scribendum adducti esse videntur. Statim enim primus Matthæus publicanus, Hebræis salutifero Verbo prædicato, quandoquidem alio ad gentes ire maturabat, sermone patrio Evangelium suum, elapsis quindecim post Christi ascensionem annis, scripsit: atque id eis relinquens, absentiam suam profectus scripto præsenti compensavit. Longo deinde intercedente tempore, Marcus et Lucas Evangelia sua, jussu Petri et Pauli, composuerunt. Joannes autem (1), qui prius sine scripto verbum deprædicasset, post triginta sex a Christi ascensione annos, postremus omnium creditur ad scribendum descendisse, tali ei præbita causa et occasione. Trium priorum evangelistarum libri passim jam publicati erant. Qui cum in Joannis quoque manus pervenissent, recipiendos eos esse censuit, fidem illis veritatis attestatus: desiderat tamen in eis quædam dixit, quæ Servator initio prædicationis gessisset. Etenim tres illi res tantammodo Christi unius anni, a vinculis Joannis exorsi, prosequuntur: id quod in principiis scriptorum suorum indicant. Siquidem Matthæus post expositum quadragesimale jejunium, et quæ id consecuta est tentationem, ab eo tempore scriptum suum texit. 214 *Audiens enim*, inquit, *Jesus, quod Joannes traditus esset, reversus est ex Judæa in Galilæam.* Consimiliter et Marcus scripsit: *Postquam autem traditus esset Joannes, venit Jesus in Galilæam.* Itidem porro et Lucas, priusquam res Christi narrare incipit, de Joanne et Herode, quomodo is illum in carcerem conjecerit, commemorat, ac deinceps Christi acta exponit. Proinde apostolus Joannes, rogatus, tempus quod Joannis vincula præcessit, et res in eo a Servatore actas, in Evangelium suum retulit. Atque id ipse diserte et varie ostendit, aliquando quidem dicens: *Hoc initium miraculorum suorum fecit Jesus.* Nonnunquam autem inter medias Jesu res, Baptistæ tantum faciens mentionem, pluribusque eas persequens, ut ibi: *Cum ille adhuc baptizaret in Ænon civitate prope Salim:* et alibi item, cum illud infert: *Nondum enim Joannes conjectus erat in carcerem*, hoc aperte confirmat. Satis igitur constat, Joannem quidem res Christi ante Baptistæ vincula ut plurimum prosecutum esse: reliquos autem tres, quæ post id tempus ab eo sunt actæ scripsisse. Quapropter quibus ista accurata ratione observabuntur, minime dissidere inter se evangelistæ videbuntur: si hic quidem priores Christi

(1) Epiphanius contra Ebionitas scripsit, Evangelium Joannis etiam ex Græco in Hebræum sermonem translatum in gazophylaciis Judæorum asservatum esse apud Tiberiadem.

res, quas illi præterierant, complectitur, illi autem posteriores commemorant. Ostendit id satis, quod Joannes quidem Servatoris genealogiam carnalem præteriit, a Matthæo et Luca antehac expressam. Theologiam autem et divinam generationem ejus, tanquam illa longe præstantiorem, et sibi a Spiritu sancto reservatam, ab initio Evangelii sui explicat. Fortasse autem et alias quasdam causas afferre quis possit, quare Joannes Evangelium suum scribendi consilium ceperit. Quod enim illi præcipuum illud resuscitati Lazari miraculum maximum futuræ resurrectionis specimen omiserunt, neque veram illam theologiam principioque carentem generationem, tum autem neque suprema morituri Salvatoris mandata, testamenti instar obtinentia attigerunt, satis causæ habuisse videtur, cur ad illa tria Evangelium suum adderet. Marcus autem, qua adductus causa suum quoque scripserit, paulo ante in quindecimo libri hujus capite retulimus. Cum **215** enim Petrus adversus Simonem fortiter rem gereret, vastitatique illius obviam iret, ac simul occidentali oræ lucem inferret, tantum concionum suarum in animos auditorum immisit desiderium, ut viva voce contenti esse non possent. Quamobrem illi Marcum, qui tum apostolum comitabatur, rogarunt, ut conciones a Petro habitas, in manumentum scriptis relatas, ipsis relinqueret. Delectatus est apostolus tam propenso illorum desiderio, et Marco Evangelium dictavit, atque ut id in ecclesii deinceps legeretur sanxit. Talem causam Evangelii secundum Marcum recenset Clemens in sexto *Dispositionum* libro ; atque itidem Hierapolitanus episcopus Papias. Sanctus porro Lucas initio statim scripti sui consilium, quo ad scribendum pervenerit, exponit. Dicit enim, plures quidem, de quibus ipse certo edoctus esset rebus, temere scribere ausos fuisse : se autem dubiis ancipitibusque libros rejectis, et sermonum veritatis certitudine percepta, quippe qui cum Paulo et cæteris apostolis vixerit, illorumque hisce de rebus colloquiis, convictu, et familiari consuetudine sit adjutus, necessario ad conscribendum Evangelium adductum esse. Hæc germana sunt et nativa apostolorum Evangelia, jam inde ab initio promulgata, et quæ indubitatæ certæque fidei in Ecclesia habentur. Idem vero Lucas et Actorum apostolicorum composuit librum, Pauli (ut aiunt) jussu. Atque equidem duo ex duodecim, et duo item ex septuaginta discipulis et apostolis, quatuor Evangeliorum scripturam absolverunt. Porro divus Jacobus, frater Domini, duodecim tribubus unam catholicam conscripsit epistolam : duas itidem Petrus, et tres divinus Joannes : unam autem Judas, Jacobi, fortasse autem et Domini dicendus frater : quas numero septem universas, ut germanas atque nativas, dudum Ecclesia recepit, et in numerum Novi Testamenti vernaculorum librorum quam maxime retulit : sicuti etiam quatuordecim divi Pauli

A ἐκεῖνοι παρέλιπον · οἱ δ' αὖ γε τὰ ἐπὶ τέλει τούτῳ γενόμενα διεξῆλθον. Δείκνυται δὲ, οἷς ὁ μὲν Ἰωάννης τὴν μὲν σαρκικὴν τοῦ Σωτῆρος γενεαλογίαν παρέδραμε, Ματθαίῳ τε καὶ Λουκᾷ προγραφεῖσαν · τῆς δὲ θεολογίας κατάρχεται, οἵά τινος κρείττονος πρὸς τοῦ θείου Πνεύματος ταμιευθείσης αὐτῷ. Ἴσως δὲ καὶ δι' ἀλλ' ἄττα τεκμηριώσαιτ' ἂν τις τὸν Ἰωάννην ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν γραφὴν, ὅτι τε τὸ κατὰ τὸν Λάζαρον ἐξαίσιον ἐκεῖνο τέρας παρῆκαν, μεγίστην ἔνδειξιν τῆς ἐσομένης ἀναστάσεως μνηστευόμενον · καὶ ὅτιπερ ἥκιστά γ' ἐκεῖνοι τῆς ἀνάρχου γεννήσεως καὶ θεολογίας καὶ τῶν ἐπὶ τέλει διαθηκῴων ἐνταλμάτων μνείαν πεποίηνται · ὧν δὴ χάριν τοῦτον ἐπὶ τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον ὁρμῆσαι λόγος. Τῆς δὲ τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου γραφῆς αἴτιον, ὃ μικρῷ πρόσθεν ἐν τῷ ιε' κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος συντάγματος διελάβομεν · ὡς B τοῦ Πέτρου κατὰ τοῦ ἐναγοῦς ἀνδριζομένου Σίμωνος, καὶ τὴν ἐκείνου λύμην ἐκλύοντος, καὶ ἐν ἐσπέρᾳ τὸ φῶς ἐνιέντος τῆς πίστεως, τοσοῦτον ἵμερον τῶν λόγων ἐκείνου ταῖς τῶν ἀκροατῶν ἐνθεῖναι ψυχαῖς, ὡς μὴ μέχρι λόγων θέλειν ἐμμένειν · λιπαρῆσαι δὲ Μάρκον τηνικάδε τῷ ἀποστόλῳ ἑπόμενον, ὑπόμνημα ἔγγραφον τῶν ἀγράφως εἰρημένων τούτῳ καταλιπεῖν. Ἡσθέντα τοιγαροῦν τὸν ἀπόστολον τῇ καλῇ τῶν πιστῶν προθυμίᾳ, ὑπαγορεῦσαι Μάρκῳ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἐξ ἐκείνου κυρῶσαι τὴν γραφὴν ταῖς ἐκκλησίαις ἀναγινώσκεσθαι. Ταύτην αἰτίαν Κλήμης τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν Ὑποτυπώσεων ἱστορεῖ · ὡσαύτως καὶ ὁ Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος Παπίας, ὡς μικρὸν ἄνωθεν πλατύτερον ἠκριβώσαμεν, τῷ πεντεκαιδεκάτῳ δηλαδὴ κεφαλαίῳ C τοῦ παρόντος συντάγματος. Ὁ γε μὴν θεῖος Λουκᾶς, ἀρχόμενος τοῦ συγγράμματος, τὴν αἰτίαν προτίθησι, δι' ἣν ἐπὶ τὴν ἀναγραφὴν ἦλθεν · πολλῶν γὰρ, φησὶ, προπετῶς διηγήσιν τιθεμένων, ὧν αὐτὸς πεπληροφόρηται λόγων, ἀπαλλάττων τῆς ἀμφιβόλου συντάξεως, ὡς τἀσφαλὲς τῶν λόγων τῆς ἀληθείας εἰδώς, ἅ τε δὴ καὶ Παύλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις συνδιαγαγὼν, κἀκ τῆς ἐκείνων συνουσίας ὁμιλίας τε καὶ διατριβῆς πάμπαν ὠφελημένος, ἀναγκαίως ἐπὶ τὴν τῶν Εὐαγγελίων συνελαθῆναι γραφήν. Ἰδὼν γνήσια τῶν ἀποστόλων Εὐαγγέλια, καὶ ἀνέκαθεν παραδεδομένα, καὶ ἀναμφήριστα παρὰ πάσης ἐκκλησίας γινώσκεται. Ὁ δ' αὐτὸς Λουκᾶς καὶ τὸ τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων βιβλίον συντάττει, ὥς φασι, Παύλου κελεύσαντος. Δύο μὲν οὖν ἐκ τῶν δώδεκα καὶ D δύο ἐκ τῶν ο' μαθητῶν καὶ ἀποστόλων τὴν τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων γραφὴν ἐκτιθέασι. Καὶ ὁ θεῖος δὲ Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς μίαν καθολικὴν τοῖς δώδεκα φυλαῖς συντάττει ἐπιστολήν · δύο δὲ ὁ Πέτρος ἐκτίθησι, καὶ τρεῖς ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης · μίαν δὲ ὁ Ἰούδας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰακώβου, ἴσον δὲ εἰπεῖν τοῦ Κυρίου · ἃς δὴ ἑπτὰ οὔσας ὡς γνησίας ἡ Ἐκκλησία προσίεται ἄνωθεν, καὶ ἐν τοῖς οἰκείοις τῶν τῆς νέας Διαθήκης βιβλίων ἐγκρίνει ὡς μάλιστα · πρὸς δὴ ταύταις καὶ τὰς ιδ' τοῦ θείου Παύλου ἐπιστολάς · ὃς ἐν παρασκευῇ λόγων δυνατώτατος, νοήμασί τε ἱκανὸς γεγονὼς, οὐδέν τι τούτων πλέον γράψαι προείλετο, καὶ ταῦτα μυρία καὶ ἀπόῤῥητα

λέγειν ἔχων, ἅτε δὴ καὶ ἐπὶ τὸν τρίτον ἀνελήλυθὼς οὐρανὸν, καὶ ἐπὶ τὸν θεοτερπῆ παράδεισον ἐπαρθείς, καὶ τῶν ἀῤῥήτων ἐκείνων ἀκοῦσαι καταξιωθείς. Ὕστατον δὲ καὶ τὴν τοῦ Ἰωάννου Ἀποκάλυψιν ἐπιστάμεθα, παραδεδομένην τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τὰ δὲ παρὰ ταῦτα νόθα τε καὶ παρέγγραπτα. Ὡς γε μὴν ἔχουσι τάξεως τὰ βιβλία, οὕτω δὴ κἀμοὶ ἐπῆλθε περὶ τούτων εἰπεῖν τὰς αἰτίας διηγουμένῳ τῆς συγγραφῆς, καὶ τῶν ἐκθεμένων αὐτά.

A epistolas, qui simul et verborum et sententiarum apparatu instructissimus, nihil sibi præterea scribendum esse duxit, cum quidem innumeros de rebus arcanis et ineffabilibus potuisset componere **216** libros, quippe qui in tertium usque cœlum raptus, et in paradisum divinis voluptatibus affluentum sublatus, maximas ibi, quæ dicere non est, res audiverit. Deinde et Joannis Apocalypsim novimus Ecclesiæ postremum traditam. Alia autem, præter hæc, omnia illegitima sunt et adulterina. Ordo autem librorum simul, cum causam editionis auctoresque eorum exponerem, a me recensitus est.

ΚΕΦΑΛ. ΜϚ'.

Περὶ τῶν ἀμφιβαλλομένων ἐνδιαθήκων βιβλίων, ὅπως ἐς ὕστερον τὸ ἔμπεδον ἔσχον· καὶ περὶ τῶν ἄλλως νόθων καὶ παρεγγράπτων, καὶ παντάπασιν ἀποβλήτων. B

CAPUT XLVI.

De testamentariis libris quibusdam in dubium vocatis, ut postea robur et auctoritatem obtinuerint Item de supuris et adulterinis, omninoque reprobandis scriptis.

Ἐπεὶ δέ τινες τῶν ἀρχαίων πολλὰ τῶν εἰρημένων ὠβέλισαν τῶν ἀσφαλῶς τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένων, φέρε καὶ περὶ τούτων βραχέα διελεγχθῶμεν, τὸν δεύτερον καταπαύσωμεν τόμον, ἃ φησιν Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου παρατιθέμενοι. Περὶ μὲν τῶν εἰρημένων τεσσάρων Εὐαγγελίων οὐδενί πω μέχρι καὶ ἐς δεῦρο ἀμφίβολος ἐκράτησεν ἔννοια· γνήσια δὲ καὶ οἰκεῖα μᾶλλα τῶν συγγραψαμένων εἶναι ἀνωμολόγηται. Ἐπίσης δέ φημι δόξαν ὑπεῖναι καὶ περὶ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων. Ἐν ἀμφιβόλοις δ' ἦσαν ἥ τε πρώτη τῶν Καθολικῶν Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου, καὶ ἡ ἑβδόμη Ἰούδα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Πέτρου ἐπιστολή, ὡς ἅτε δὴ τοῖς C παλαιοῖς ἐν ἀμφιλέκτοις γεγενημέναι. Τῶν δέ γε τριῶν Ἰωάννου, πλὴν τῆς πρώτης, αἱ καθεξῆς δύο μέχρι πολλοῦ ἀντελέγοντο· καὶ ἄλλου πρεσβυτέρου Ἰωάννου εἶναι ταύτας λόγος κατεῖχεν, ὃς ἐν Ἐφέσῳ μετὰ τὸν Ἰωάννην παρῴκησεν, ὥς φησι Παπίας ὁ Ἱεραπολίτης, δύο μνήματα ἐν Ἐφέσῳ εἶναι ἱστορῶν ὁμωνύμων Ἰωαννῶν· ὧν ἑνὸς τοῦ πρεσβυτέρου ἐπιλεγομένου καὶ ὁμιλητὴν ἑαυτὸν λέγει. Καταλέγων γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν δύο τούτων μέμνηται οὑτωσὶ φάσκων· « Εἰ δὲ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔθλοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί Ἀνδρέας, ἢ Πέτρος εἶπεν, ἢ Φίλιππος, ἢ Ἰάκωβος, ἢ τί Ἰωάννης, ἢ Ματθαῖος, ἤ τις ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν· ἅ τε Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης. Οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπελάμβα- D νον, ὅσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς. » Τούτου γοῦν τοῦ πρεσβυτέρου τῆς ἐν Ἐφέρῳ παροικίας τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ἐπιστολήν, πρὸς δὲ καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν εἶναί τινες ἐφαντάσθησαν· τῶν δὲ ἐπιστολῶν Παύλου, πλὴν τῆς πρὸς Ἑβραίους, ἀναμφίλεκτοι πᾶσαι διέμειναν. Κλήμης δὲ καὶ αὐτῆς ὁ Ῥώμης μνείαν ποιεῖται, καὶ ῥητοῖς τισι τῶν ἐκεῖσε φερομένων ἐμπρέπει. Ὅθεν σαφῶς παρίσταται μὴ νόθον εἶναι ταύτης τὸ σύγγραμμα· καί γε εἰκότως τοῖς λοιποῖς τοῦ Παύλου συγγράμμασι καταλέγεται. Τό γε μὴν αἴτιον τῆς περὶ ταύτην ἀμφιβολίας τοῦτ' γενίσθαι λόγος, ὅτι μὴ συνήθως ἐν ταύτῃ ὁ θεῖος Ἀπόστολος τὸ ἑαυτοῦ προβάλλεται ὄνομα, ὥσπερ κἀν

Quandoquidem vero apud antiquos quidam, ex eis libris quos retulimus, Ecclesiæ certo traditos, obelo quosdam confoderunt : de ea quoque re ubi pauca dixerimus, et quæ Eusebius Pamphili tradiderit adduxerimus, secundo huic tomo finem imponemus. Ac de quatuor quidem quæ dicta sunt Evangeliis, nemo adhuc ad hunc usque diem controversiam movit, omnesque ea germana et nativa esse sunt professi. Idem quoque de Actorum libro dicendum. De quibus autem addubitatum sit, hæc sunt. Prima inter catholicas. Jacobi, fratris Domini : et septima Judæ, fratris ejus : item posterior Petri epistola. De his enim anceps apud antiquos fuit opinio. Præterea ex tribus quæ dicuntur esse Joannis, extra primam, reliquis duabus aliquandino non integra data est auctoritas : nam alterius Joannis presbyteri esse creditæ sunt, qui Ephesi post Joannem habitaverit, ut Papias Hierapolita dicit, duo monumenta Ephesi esse memorans, unius atque alterius Joannis : quorum unius, presbyteri dicit, discipulum seipsum nominat. Recensens enim apostolorum seniores, et duorum istorum meminit, ita inquiens : « Quod si quando quispiam, qui seniorum apostolorum sectator fuisset, advenisset, seniorum requirebam verba et sententias, quid scilicet Andreas dixisset, aut Petrus, aut Philippus, aut Jacobus : aut quid Joannes, Matthæus, aut alius quisquam Domini discipulorum : quæ item Aristion, aut Joannes presbyter. Non enim libris tantum me, quantum viva voce adjuvari, credebam. » Ejus igitur presbyteri ecclesiæ Ephesiorum secundam et tertiam epistolam, **217** et Apocalypsim insuper, nonnulli esse somniarunt : Pauli autem epistolarum, præterquam quæ ad Hebræos est, omnes indubiæ certæque permansere auctoritatis. Et Clemens Romanus, cum mentionem ejus ipsius epistolæ facit, tum auctoritatibus etiam locorum quorumdam qui in ea sunt, decenter utitur. Unde satis apparet, non novam ejus esse editionem, recteque inter reliqua Pauli scripta censeri. Causa quidem, quod de ejus auctoritate sit addubitatum, illa esse vide-

tur, quod non itidem, ut in aliis suis epistolis fecit, divus Paulus nomen ei suum præfixerit. Id vero factum, ne in ipso statim procœmio, tanquam ab eis descivisset, eos perturbaret. Quapropter recte nomen suum omisit, præsertim cum sermone patrio ad Hebræos eam Apostolus scriberet. Quam deinde alii quidem a Luca evangelista, alii vero a Clemente, quod verisimilius est, versam esse asserunt. Persimilis enim est epistolæ ad Hebræos stylus, per omnia. Clementis epistolæ. Sententiæ præterea utriusque non admodum inter se differunt. Sed enim libri ii, tametsi controversi ab antiquis sint habiti, postea tamen in omnibus quæ sub cœlo sunt Ecclesiis, auctoritatem sacrosanctam et irrefragabilem obtinuerunt, et tanquam principia atque elementa pietatis nostræ sempiterna permanserunt. Cæterum illegitima et adulterina omnino scripta esse, scire debemus : Prædicationem, quæ dicitur. Petri, et quod secundum eum est Evangelium : Actorum item ejus librum, et quæ sub nomine ejus circumfertur Apocalypsim. Accepimus vero inter ambiguæ quoque auctoritatis scripta esse Actorum Pauli librum : et eum qui *Pastoris* habet titulum, quem Hermæ quidam ascribunt ei, cui in Epistola ad Romanos Paulus salutem nuntiari jubet. Nonnullis autem is admodum videtur esse necessarius, eis præcipue qui prima pietatis discunt rudimenta, multum afferens maturi fructus et utilitatis. Non pauci quidem certe apud antiquos eo sunt usi, inter ascititia etiam est Barnabæ, quæ circumfertur, epistola: et quæ dicuntur Apostolorum doctrinæ. Eodem quoque loco habendum secundum Hebræos Evangelium : quo in primis, qui in Christum ex Hebræis crediderunt, sunt delectati. Verum enimvero necessitas quædam nobis imposita erat, ut mentionem inferremus librorum eorum, qui vel ex professo per veram constantemque traditionem ab Ecclesia accepti, vel constroversæ quidem fuere auctoritatis, **218** plurimorem tamen temporum usu et præscriptione comprobati, in testamentariorum atque canonicorum scriptorum numerum relati sunt : ut scilicet norimus, quæ legitimæ et, propriæ sint Ecclesiæ scripturæ, et quæ item ab ea quæ falso nominatur scientia, in primariorum referuntur apostolorum nomina, Petri puta, et Thomæ, et Matthiæ, et fortasse aliorum etiam quempiam Evangelia et Acta apostolorum complectentes quales sunt, quæ Andreæ et Joannis præferunt nomina : quarum nullus apostolicorum successorum, aut ecclesiasticorum deinceps scriptorum mentionem facit. Stylus quoque earum longe ab elocutione et more apostolico abest. Et institutum etiam atque sententia earum, exspectationi ei quam titulus promittit, minime respondet, et a recta ipsius veritatis doctrina longissime excidit. Unde astruere licet, scripta talia a viris dæmonum malorum intempiriis agitatis esse conficta. Quam ob causam ea ut ascititia et adulterina attingenda non sunt,

ταῖς ἄλλαις ἐποίησε · τοῦτο δὲ, ἵνα μὴ ἐκ προοιμίων ἐκείνους θορυβήσῃ ὡς μεταβληθείς · ὅθεν καὶ τὴν ἑαυτοῦ κλῆσιν, ὡς λόγος, παρῆκεν. Ἄλλως τε δὲ καὶ ἐγγράφως τῇ πατρίῳ γλώττῃ Ἑβραίοις τὴν ἐπιστολὴν διωμιληκότος τοῦ Ἀποστόλου, οἱ μὲν τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, ἄλλοι δὲ Κλήμεντα ταύτην ἑρμηνεῦσαί φασιν · ᾧ καὶ πείθεσθαι ἄμεινον. Ὁμοιός τε γὰρ ἐφ' ἅπασιν ὁ τῆς φράσεως χαρακτὴρ τῇ ἐπιστολῇ Κλήμεντος ὁ τῆς πρὸς Ἑβραίους σαφῶς διασώζεται · τά τε νοήματα ἐν ἀμφοτέραις, οὐ πάντη διεστηκότα. Ταῦτα μὲν εἰ καὶ ἀμφίβολα τοῖς πρότερον ἔδοξαν, ἀλλ' οὖν ἁπάσαις ἐς ὕστερον ταῖς ὑπ' οὐρανὸν ἐκκλησίαις τὸ ἀνάντιῤῥητον ἐσχηκότα ἐγνώκαμεν · καὶ ὡς ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας, αἰώνια διαμένουσι. Παντάπασί γε μὴν ὡς νόθα καὶ παρέγραπτα ταῦτα εἰδέναι ὀφείλομεν, τὸ λεγόμενον Κήρυγμα Πέτρου, καὶ τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, καὶ ὃ Πράξεων αὐτοῦ βιβλίον ὠνόμασται, καὶ ἡ ᾀδομένη αὐτοῦ Ἀποκάλυψις. Παρειλήφαμέν γε μὴν ἐν ἀμφιλέκτοις εἶναι καὶ τὸ τῶν Πράξεων Παύλου βιβλίον, καὶ τὸ τοῦ Ποιμένος ἔχον ἐπιγραφὴν, ὃ Ἑρμᾶ σύγγραμμα εἶναί τινες οἴονται · ὃν καὶ Παῦλος, ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους, προσρήσεως ἀξιοῖ. Τισὶ δὲ τοῦτο καὶ ἀναγκαιότατον ἔδοξε, τοῖς μάλιστα εἰσαγωγικοῖς οὐκ ἐλαχίστην παρέχον συντέλειαν. Οὐκ ὀλίγοι μέντοι τῶν παλαιῶν συγγραφέων τούτῳ ἐχρήσαντο. Ἐν νόθοις καὶ ἡ Βαρνάβα φερομένη ἐπιστολὴ, καὶ αἱ λεγόμεναι τῶν ἀποστόλων διδαχαί · ἤδη δ' ἐν τούτοις καὶ τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον ἀριθμείσθω · ᾧ μάλιστα οἱ ἐξ Ἑβραίων Χριστῷ προσιόντες ἔχαιρον ἀσμενίζοντες. Ἐπ' ἀνάγκης δέ μοι τούτων μνείαν ποιήσασθαι ἐξεγένετο, τάς τε ἀνωμολογημένας τῶν βίβλων κατὰ τὴν ἀληθῆ τῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν, καὶ τὰς ἄλλας ἀντιλεχθείσας μὲν, χρόνῳ δὲ πλείστῳ βεβαιωθείσας, καὶ παρὰ πᾶσι ταῖς ἐνδιαθήκοις καταλεγείσας · ὡς ἂν ταύτας τε εἰδέναι ἔχοιμεν, ὅσαι γνήσιαι τῆς Ἐκκλησίας γραφαὶ, καὶ ὅσαι πρὸς τῶν ἀπὸ τῆς ψευδωνύμου γοώσεως ἐφ' ἑνί τινι τῶν πρώτων ἀνατέθεινται ἀποστόλων · Πέτρου φέρε εἰπεῖν, Θωμᾶ τε καὶ Ματθαίου, ἴσως δὲ καί τινων ἄλλων Εὐαγγέλια περιεχούσας καὶ Πράξεις ἀποστόλων ἑτέρων, ὥσπερ ἃς Ἀνθρέου καὶ Ἰωάννου προβάλλονται · ὧν οὔτις τῶν ἀποστολικῶν διαδόχων καὶ τῶν καθεξῆς ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μνείαν πεποίηται. Ὁ δ' αὖ χαρακτὴρ πόῤῥω πη ἐλαύνει τῆς ἀποστολικῆς φράσεως καὶ τοῦ ἤθους. Ἀπᾴδει μέντοι καὶ ἡ τῶν ἐπηγγελμένων ἐν τούτοις προαιρεσίς τε καὶ γνώμη · καὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς ἀληθοῦς δόξης μακράν που ἐκπίπτει, κἀντεῦθεν παρίσταται ὡς τὰ τοιαῦτα κακοδαιμονίας μεστῶν ἀνδρῶν εἰσιν ἀναπλάσματα. Τοίνυν μηδὲ ὡς νόθοις τούτοις προσιτέον, ἀλλ᾽ ὡς ἄτοπα πάντη παραιτητέον, καὶ φυγῇ τῇ πάσῃ φευκτέον τούτων ὡς μάλιστα · ἐκείνοις δὲ μόνοις προσεκτέον ὡς θεοπνεύστοις, καὶ πιστευτέον ἁπλῶς ὡς ἔχουσιν οὕτω λέξεώς τε καὶ φράσεως. Οἱ γὰρ θεοειδεῖς ἀπόστολοι βίῳ διαλάμποντες ὑπερφυεῖ, καὶ κατάκοσμοι τὰς ψυχὰς ὑπάρχοντες ἁπάσῃ δῆτ' ἀρετῇ, ἰδιῶται δ' ἄλλως ὄντες τὴν γλῶτταν, καὶ θάῤῥος γε

μὴν οὐ μέτριον τῇ ἄνωθεν αὐτοῖς δεδωρημένῃ δυνάμει αὐχοῦντες, πειθοῖ λόγων τὰ τοῦ διδασκάλου πρεσβεύειν μαθήματα, οὐτε ἤδεσαν, οὔτ' ἐπεχείρουν. Τῇ παραδοξοποιῷ δὲ ξυνάμει τοῦ Πνεύματος, καὶ ταῖς τῶν θαυμάτων ἐνεργείαις εἰς ἀπόδειξιν χρώμενοι, τὴν ὑπερανῳκισμένην γνῶσιν κατήγγελον, τοῦ τεχνηέντως διομιλεῖσθαι καὶ γράφειν ἐν ἐλαχίστῃ μοίρᾳ ποιούμενοι. Τοῦτο δὲ ἦσαν διαπραττόμενοι, εἰδότες ὡς μείζονί τινι καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον διακονίᾳ ὑπηρετούμενοι. Περὶ μέντοι Κλήμεντος. Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου, Πολυκάρπου τε καὶ Ἰουστίνου, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστολικῶν διαδόχων, καὶ περὶ ὧν συνεγράψαντο, ἐν τῇ ἑφεξῆς ῥηθήσεται ἱστορίᾳ. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἀποστολικῶν πράξεων, καὶ ὡς διέβησαν ἕκαστος τῶν δώδεκα πρὸς Θεὸν, καὶ τίνα αὐτῶν συγγράμματα γνήσιά τε καὶ ἐνδιάθηκα, ἐν τούτοις. Ἐγὼ δὲ πέρας ἤδη καὶ τῇ δευτέρᾳ μοι τῶν ἱστοριῶν ἐπιθήσω, εἰς μῆκος δὴ ἐκταθείσῃ ἐξ ἀναγκαίου· ἀρξαμένῃ μὲν ἀπὸ τοῦ ἐννεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, ληξάσῃ δὲ ἄχρι καὶ τοῦ τεσσαρεσκαιδεκάτου ἔτους Νέρωνος, καθ' ὃ Πέτρος καὶ Παῦλος οἱ κορυφαῖοι τῶν ἀποστόλων τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀνεδήσαντο στέφανον. Περιέχει δὲ καὶ ἡ παροῦσά μοι δευτέρα τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἐτῶν ἑβδομον καὶ τριακοστόν· ὀπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος ἑφοε', ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως ἑβδομηκοστὸν τέλειον ἐπεραίνετο.

A sed omnino potius detestanda, et modis omnibus quam maxime fugienda : atque aliis illis tantum ut divinitus inspiratis incumbendum, atque simpliciter ita ut etiam scripta sunt credendum. Divini siquidem apostoli, sanctitate vitæ supra naturæ captum conspicui, et omni genere virtutis in animi suis exornati, quamvis alioqui ore rudi sermoneque incompto, fiduciam tamen ex concessa eis cœlitus vi et gratia spirantes, Magistri sui doctrinam oratione ad persuadendum composita promulgare neque sciverunt, neque adeo tentarunt. Sed Spiritus sancti res longe maximas efficiente virtute, et miraculorum operibus demonstrationum et probationum loco utentes, et artificiose vel locutionis vel scriptionis rationem nullam habentes, cœlestem disciplinam annuntiarunt. Idque ita fecerunt, quod se majori cuidam, quam quod hominum assequeretur captus ministerio inservire scirent. Cæterum de Clemente et deifero Ignatio, Polycarpo et Justino, aliisque apostolorum successoribus, et quæ scripta ii Ecclesiæ reliquerint, in sequenti commemorabimus historia. Atque equidem acta apostolorum et obitus, quo ex duodecim illis quisque ad Deum transierit, scriptaque eorum germana et canonica, sic se, ut diximus, habent. **219** Finem vero jam secundo quoque tomo huic, qui necessario in tantam a decimo nono Tiberii usque ad quartum decimum Neronis annum, quo apostolorum principes Petrus et Paulus martyrii receperunt coronam evasit, magnitudinem, impono. Continet autem mihi et secunda hæc historia annos triginta septem : cum quidem a mundo condito quinquies millesimus quingentesimus septuagesimus quintus (1), a Christi autem nativitate LXX omnino peractus esset annus (2).

B

(1) Secundum recentiores Chronicos 4048.

(2) Annus a nativitate Christi Salvatoris 70 incidit in tempus imperii Cæsarum Scr. Sulpit. Galbæ mensium 7. M. Sylvii Othonis mens. 3. dier. 5. et A. Vitelliimens. 8, dier. 10.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ Γ'.

—

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS III.

—

ΚΕΦΑΛ. Α'. C

Τίνες πρῶτοι διάδοχοι τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἐγένοντο.

Καλῶς δὲ ἄρα, οἶμαι, καὶ ὡς χρεών γε ἦν, ὁ δεύτερος τῶν τόμων ἡμῖν πέρας αἴσιον ἔσχε ταῖς ἀπο-

222 CAPUT I.

Qui primi sanctorum apostolorum fuerint successores.

Recte equidem, ut puto, nobis secundus tomus est absolutus, qui apostolica acta et scripta, ita ut

decuit, complexus, secundo loco primas præ reliquis tulit. In tertio autem, qui nunc nobis in manibus est, primam illorum successionem exponemus : quomodo scilicet divini Verbi prædicatio per universum orbem increbuerit, et qui viri maximis quibusque ecclesiis præfuerint. Continebit is quoque eam, quæ totam ubique Judæorum gentem, metropolimque eorum Hierosolyma sustulit, internecionem : nec non ecclesiasticos scriptores atque doctores, qui post occidionem eam floruerunt, et qui ex illis certamine fortiter et generose peracto martyrii tulerunt coronam, quive rursus falso nominatæ scientiæ præierunt duces. Itaque divi apostoli, sicuti diximus, per omnem dispersi terram, provincias orbis ad Evangelium prædicandum sorte partiti sunt. Petrus quidem Hierosolymis primum, deinde Galatiæ et Bithyniæ, nec non Asiæ superiori, Cappadociæ et Italiæ cunctæ verbum prædicavit. Joannes autem in Asia annis pluribus cum docuisset, diem tandem suum obiit. Andreæ porro, quæ sunt ad Exinum oræ, Scythia **223** universa, Byzantium, Macedonia et Graciæ continens, provinciæ fuere. Thomas vero Parthis, Indis et insulæ Taprobanæ Evangelium promulgavit. Ægyptum et Libyam alius, alius item extremas Oceani regiones et insulas Britannicas sortitus est. Quas provincias prope omnes tanquam cœlestis quædam volucris, Paulus orbem habitabilem circumcirca peragrans, pervolavit : et ab Hierosolymis exorsus, usque ad Illyricum summa cura et fide veræ pietatis doctrinam disseminavit, firmissimaque Ecclesiæ fundamenta jecit. Horum autem æmulatores adeo multi fuere, ut eos numerare facile non sit, qui nimirum abunde satis et de Verbo et de Spiritu cum percepissent, ut fundatas ab illis ipsi contruerent ecclesias, idonei judicati sunt, qui Domini pascerent gregem, atque in apostolorum succederent locum, accurate probeque ab illis ipsis apostolis eruditi. Quapropter ii quoque magno animo salutifera regni cœlorum semina passim severunt. Acri enim vehementique veræ philosophiæ amore perciti, primum juxta salutare præceptum egenis substantiam facultatesque suas distribuere : ac deinde liberaliter, aliis quoque inobedientibus adhuc fidei verbo gentibus, divinorum oraculorum prodidere doctrinam. Atque ubi in recens jactis fundamentis, ecclesiisque institutis, pastores ordinassent, alio ipsi se contulere. Et gratia Dei miraculis uberrime diffusa, nationes simul totas ad finem pertrahebat. Longum autem esset omnes, quicunque primæ apostolorum successionis tempore per habitabilem orbem pastores ecclesiarum apostolicam et evangelicam suscepere functionem, sigillatim recensere. Satis autem fuerit ex multis paucos referre, quos etiam monumenta apostolicæ Ecclesiæ indicavere. Primus equidem divus Paulus complurium in Epistolis suis meminit [41], quos et cooperarios et

A στολικαῖς πράξεσι καὶ γραφαῖς ἀποχρώντως ἐνδιαπρέψας, καὶ ἐκ δευτερείου τὸ τῶν ἄλλων πρωτεῖον κτησάμενος. Τῷ δ' ἀνὰ χεῖρας τρίτῳ γε ὄντι τὰ τῆς πρώτης ἐκείνων διαδοχῆς ἔσται διεξελθεῖν, ὅπως τε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὰ τοῦ θείου κηρύγματος ἐπιδέδωκε · τίσι τε τούτων τῶν μεγάλων παροικιῶν προστῆναι ἐκρίθη · ἔτι δὲ καὶ τὴν κατασχοῦσαν τῷ παντὶ τῶν Ἰουδαίων ἔθνει πανωλεθρίαν, καὶ αὐτῇ τῇ μητροπόλει αὐτῶν Ἱερουσαλὴμ διαλήψεται, καὶ ὅσοι δὴ μετὰ ταύτην ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ διδάσκαλοι ἀνεφάνησαν · καὶ τίνες ἐκ τούτων ἀνδρικῶς διαγωνιζόμενοι τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀνεδήσαντο στέφανον · τίνες δ' αὖθις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως καθηγήσαντο. Οἱ μὲν οὖν θεῖοι ἀπόστολοι ἀνὰ πᾶσαν διασπαρέντες τὴν γῆν, κλήρῳ τὴν οἰκουμένην διε-
B μερίσαντο, καθάπερ ἐρρέθη μοι · καὶ Πέτρος μὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ πρότερον, ἔπειτα Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ, τῇ τε ἀνωτέρᾳ Ἀσίᾳ, Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἰταλίᾳ πάσῃ ἐκήρυττεν · Ἰωάννης δ' ἐν Ἀσίᾳ διατρίψας, χρόνῳ πολλῷ ὕστερον τὸ τέλος ἔσχεν. Ἀνδρέᾳ δὲ τὰ περὶ τὸν Εὔξεινον καὶ τὴν Σκυθίαν πᾶσαν, Βυζαντίόν τε, Μακεδονία τε, καὶ ἡ περὶ τὴν Ἑλλάδα ἤπειρος ὁ κλῆρος ἦν. Θωμᾶς δὲ Πάρθοις καὶ Ἰνδοῖς, τῇ τε νήσῳ Ταπροβάνῃ ἐκήρυττεν. Αἴγυπτου δὲ καὶ Λιβύην ἄλλος ἐλάγχανε. Τοῖς δ' ἐσχάτοις τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ταῖς Βρεταννικαῖς νήσοις ἐφίστατο ἕτερος. Ἐπὶ δὲ τούτοις πᾶσιν οἷά τις πτηνὸς αἰθέριος ὁ Παῦλος διέθει, κύκλῳ διατρέχων τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ σπουδῇ τῇ πάσῃ τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα κρύπτων, καὶ τὰς κρηπῖδας ἀῤῥαγεῖς τῇ Ἐκκλησίᾳ καταβαλλόμε-
C νος. Ζηλωταὶ μὲν οὖν τούτων πολλοὶ καὶ σχεδὸν μὴ ἀριθμῷ ὑποπίπτοντες γεγόνασιν, ἱκανῶς λόγου καὶ πνεύματος ἔχοντες τὰς ἱδρυθεῖσας τούτοις ἐκκλησίας οἰκοδομεῖν, καὶ δόκιμοι κριθέντες ποιμαίνειν, καὶ τὴν αὐτῶν ἐπέχοντες διαδοχήν, οἷα τοῖς τοιούτοις παιδευθέντες · οἳ καὶ τὰ σωτήρια σπέρματα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀδεῶς σπείροντες ἦσαν · τῷ γὰρ σφοδρῷ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας νυττόμενοι ἔρωτι, ἐνδεῖσι τὰς οὐσίας ἑῶντες πρότερον κατὰ τὴν σωτήριον προσταγὴν, φιλοτίμως εἶχον ἑτέροις ἀνηκόοις ἔθνεσι τοῦ τῆς πίστεως λόγου τὴν τῶν θείων λόγων παραδιδόναι γραφήν. Εἶτα ἐπὶ τοῖς ξένοις θεμελίοις ἐγκαθιστῶντες ποιμένας, αὐτοὶ ἐφ' ἕτερα ἐπορεύοντο. Ἐπεχεῖτο γὰρ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις αὐτανδρα πλήθη ἐπισπωμένη τοῖς θαύμασι. Καὶ μακρὸν ἂν
D εἴη πάντας καταλέγειν ἑξῆς, ὅσοι κατὰ τὴν πρώτην διαδοχὴν ἐν ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις ποιμένες, καὶ τὸν ἀποστολικὸν καὶ εὐαγγελικὸν ἐπανῃρημένοι βίον γεγόνασι. Πλὴν ἀρκέσει δή τι πολλῶν ὀλίγους εἰπεῖν, οὓς ὑπόμνησις ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ὑπεσημήνατο. Πρῶτος τοίνυν ὁ θεσπέσιος Παῦλος πολλῶν ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ μνείαν ποιεῖται, οὓς καὶ συνεργοὺς καὶ συστρατιώτας καλεῖ. Ἀλλὰ καὶ Λουκᾶς οὐκ ὀλίγων ἐξ ὀνόματος μνημονεύει · οἷος ἐκεῖνος Τιμόθεος τὴν ἐν Ἐφέσῳ πρῶτος εἰληχὼς παροικίαν · ὡς καὶ Τίτος τῶν ἐπὶ Κρή-

[41] Philipp. II, 25.

της · Βαρνάβας τε καὶ Δουκᾶς · Μάρκος τε καὶ Κρήσκης τῶν Γαλλίων ἡγησάμενος · ἔτι δὲ καὶ ὁ ἐξ Ἀρείου πάγου σοφώτατος Διονύσιος, ὃς καὶ τῆς ἐκεῖσε καθηγήσατο μητροπόλεως · Αἶνός τε καὶ Κλήμης ὁ ἱερός · ὅ τε θεοφόρος Ἰγνάτιος, καὶ ὁ θαυμάσιος Ἀπολλὼς, καὶ οἱ ἑβδομήκοντα · καὶ ἄλλοι, οὓς οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ διαδραμεῖν.

A commilitones vocat. Sed et Lucas non paucos nominatim laudat : qualis Timotheus ille est, qui primus Ephesi sortitus est ecclesiam, sicuti et Titus Cretæ : qualis etiam Barnabas, et Lucas ipse, Marcus et Crescens, qui Gallias rexit. Præterea ex Areopagitis sapientissimus Dionysius, qui etiam Athenis metropolitanæ præfuit Ecclesiæ. **224** Linus item, et sacer Clemens, divinus Ignatius, admirandus Apollos. Item septuaginta illi omnes, atque etiam alii, quos oratione recensere facile non est.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ τῶν μετὰ τοὺς ἀποστόλους Ῥώμης, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων τῆς Ἐκκλησίας ἡγησαμένων · καὶ ἑτέρων ἀποστολικοῖς διαπρεπόντων χαρίσμασι·

B

Οἵ γε μὴν τῶν μεγάλων παροικιῶν προεδρεύσαντες οὗτοι ἂν εἶεν. Μετὰ Πέτρον ἐν Ῥώμῃ πρῶτος τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται, Λῖνος οὗ καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον ἐκ Ῥώμης γράφων, μνείαν πεποίηται. Οὗτος δ' ἐπὶ χρόνοις δέκα πρὸς δυσὶ τὴν λειτουργίαν κατασχὼν, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου τοῦ παιδὸς χρατοῦντος, Ἀνεγκλήτῳ καταλιπὼν αὐτὴν, τοῦ βιοῦν ἀπαλλάττεται. Τίτου δὲ τῆς ἡγεμονίας τῷ δευτέρῳ ἐνιαυτῷ, Ἀνέγκλητον ἴσον δὴ χρόνον τῷ Λίνῳ τὰς ἱερὰς ἡνίας λαμπρῶς διοικήσαντα, ὁ σοφὸς διαδέχεται Κλήμης τῶν εὖ γεγονότων ὢν, καὶ εἰς Καίσαρας ἀναφέρων τοῦ γένους τὴν βλάστην · περὶ οὗ μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν. Τοῦτον συνεργὸν αὐτοῦ γενέσθαι Παῦλος Φιλιππησίοις γράφων φησί · Μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ἀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς. Τῆς δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας μετὰ Μάρκον τὸν θεῖον εὐαγγελιστὴν πρῶτος Ἀνιανὸς τὴν ἐπισκοπὴν ἐκληροῦτο. Τετάρτῳ δ' ἔτει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς δύο πρὸς εἴκοσιν ἀναπλήσας ἔτη, τὸ βιοῦν ἀπολείπει. Δεύτερος δὲ μετ' αὐτὸν Ἀβίλλιος τὸν θρόνον λαμβάνει · οὗ ἐπὶ δέκα πρὸς τρισὶ καλῶς ἱερασαμένου, Κέρδων τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας μετὰ Πέτρον τε καὶ Λουκᾶν, Εὔοδιος πρῶτος καθίστατο. Τούτου δὲ δεύτερος Ἰγνάτιος ἐγνωρίζετο. Ἐνιαυτοῖς δ' ἐπ' ἐννέα διαπρέψας, ἐπὶ Ῥώμης Τραϊανοῦ τρίτῳ ἐνιαυτῷ ὑπ' ὀδοῦσι θηρίων ἁλῄθεται. Τούτου διάδοχος τρίτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων Ἥρως ὄνομα ἦν. Τῆς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας μετὰ τὸν τοῦ Κυρίου ἀδελφὸν Ἰάκωβον, τριάκοντα ἔτη ἐπισκοπήσαντα, Συμεὼν μετὰ νὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν, ὁ τοῦ Κλοπᾶ εἴτουν Κλεόπα υἱὸς, ἀνεψιὸς δὲ τοῦ Σωτῆρος εἶναι ἐλέγετο, διάδοχος ἦν. Τρίτος δ' ἐπ' ἐκείνῳ Ἰοῦστος τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων τηνικαῦτα πολλῶν εἷς ὤν. Ἄχρι δὲ καὶ τῶν χρόνων Τραϊανοῦ τὴν ἱερατείαν οὗτοι παρεῖλκον, ἔτι τῷ βίῳ περιόντος τοῦ ἠγαπημένου καὶ μαθητοῦ. Καθ' ὃν καιρὸν καὶ Πολύκαρπος ἐν Σμύρνῃ τῆς Ἀσίας διέπρεπε παρὰ Ἰωάννου τὴν ἐπισκοπὴν ἐγχειρισμένος · Παπίας τε Ἱεραπολίτης ἀνὴρ λόγῳ κεκοσμημένος, καὶ τῆς Γραφῆς ὡς

C

D

CAPUT II.

De iis qui post apostolos Romæ, Alexandriæ, Antiochiæ et Hierosolymis præfuerint Ecclesiæ, aliisque item viris apostolicis pollentibus donis.

Qui vero magnarum ecclesiarum præsides fuere, ii sunt. Post Petrum Romæ primus episcopatum suscepit Linus : cujus Paulus in ea quam Roma ad Timotheum scripsit Epistola, mentionem facit. Hic cum annis duodecim episcopale administrasset ministerium, Vespasiano filiosque ejus Tito imperantibus, Anacleto id relinquens, vita excessit. Secundo porro imperii Titi anno, Anacleto, qui totidem annis magnifice Ecclesiam ibi gubernaverat, successit sapiens ille Clemens, illustri genere clarus, et ad Cæsarum gentem ortum suum referens : de quo paulo post plura, Hunc cooperatorem suum fuisse, ad Philippenses scribens testatur Paulus : *Cum Clemente*, inquiens, *et reliquis cooperatoribus meis quorum nomina in libro vitæ conscripta sunt* [42]. In Alexandrina autem Ecclesia, post divum Marcum evangelistam, episcopatum primus obtinuit Anianus. Quarto autem imperii Domitiani anno, cum viginti duos annos Ecclesiæ præfuisset, vita est defunctus. Post hunc Abillius sedem eam recepit : qui cum eam tredecim rite gubernans annis obtinuisset. Cerdoni eam successori reliquit. Antichenam autem, post Petrum et Lucam, primus Evodius gubernavit. Ab hoc secundus fuit Ignatius : is cum annos novem episcopatum decenter omnino ibi administrasset, Romæ tertio Trajani anno bestiarum dentibus est commolitus. Hujus successoris, numero ab apostolis tertii, nomen erat Heros. In Hierosolymitano vero episcopatu, quem frater Domini Jacobus triginta annos tenuerat, post Hierosolymorum eversionem, Symeon Cleophæ filius, qui patruelis Servatoris fuisse dicitur (1), illi successit. Tertius ibi ex ordine Justus, eorum qui ex Judæis tum crediderant unus, episcopus fuit : qui quidem **225** episcopi ad Trajani usque tempora functionem suam perduxerunt, cum adhuc in vivis esset dilectus ille ac discipulus. Quo tempore et Polycarpus Smyrnæ in Asia floruit, ab eo ipso Joanne episcopus creatus. Papias quoque tum Hierapolita in sua ipse patria episcopatus magistratu est functus : vir cum

[42] Philipp. IV, 3.

(1) Cleopham fratrem fuisse Josephi, sponsi Virginis matris, Hegesippus contestatus est. Infra cap. 9.

eloquentie clarus, tum sacrarum Litterarum quam maxime peritus. Sed et Quadratus ea ætate prophetico dono, una cum Philippi filiabus, enituit: et alii præterea plures, apostolica gratia illustres atque conspicui, apostolorumque successionem sortiti. Verum de Clemente, Ignatio, Polycarpo et Papia, quæ par erit, deinceps in hoc ipso libro narrabimus. In præsentia enim ea tantum, quæ ad primam apostolorum successionem pertinent, ostendere instituimus.

A μάλιστα ἔμπειρος, τῆς αὐτοῦ πόλεως ἱερατικῶς προεδρεύων. Ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ Κοδρᾶτος διέλαμπε προφητικῷ χαρίσματι σύναμα ταῖς Φιλίππου θυγατράσιν ἐνδιαπρέπων. Καὶ ἄλλοι πλείους κατὰ τούτους ἦσαν, ἀποστολικοῖς χαρίσμασιν ἐκφανεῖς, τὴν μετὰ τοὺς ἀποστόλους διαδοχὴν κληρωσάμενοι. Περὶ μέντοι Κλήμεντος, Ἰγνατίου, Πολυκάρπου τε καὶ Παπίου τὰ εἰκότα τοῖς ἐφεξῆς ἡ παροῦσά μοι διαλήψεται ἱστορία. Νῦν γὰρ, ὅσον τὸ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς πρώτως ἐνδείξασθαι προέθετο.

CAPUT III.

Quæ causa Romanis fuerit Judæis belli inferendi. Quanto tempore Judæi post Christum bello impetiti non sint. Et ut fideles homines per revelationem admoniti Hierosolyma reliquerint, et Pellam migrarint. Et quanto tempore alienigenæ ex Herode progeniti apud Judæos reguum obtinuerint.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τίνα αἴτια τῆς κατὰ Ἰουδαίους μάχης τοῖς Ῥωμαίοις ἐγένετο· καὶ πόσον χρόνον Ἰουδαῖοι μετὰ Χριστὸν ἀπολέμητοι διέμειναν· καὶ ὡς οἱ πιστοὶ δι' ἀποκαλύψεως λιπόντες τὴν Ἱερουσαλὴμ, εἰς τὴν Πέλλαν ᾤκησαν πόλιν. Καὶ ὅσον καὶ ἐπὶ πόσον χρόνον οἱ ἐξ Ἡρώδου ἀλλόφυλοι τοῦ Ἰουδαίων ἦρξαν ἐθνούς.

B

Nunc vero operæ pretium est referre, quomodo Judæorum adversus Romanos motum sit bellum: quæ causæ simul et prodigia Hierosolymorum præcesserint eversionem: et quomodo tandem ea urbs perpetratæ in Christum impietatis insanæque vecordiæ pœnas luens, sit eversa. Atque equidem quæ sub imperio Neronis, et ante id Felice post Pilatum Judæam provinciam obtinente, Judæis acciderint (1), clades, cum pontifices civilibus armis contra se invicem et adversus primores civitatis armarentur, et unusquisque eorum ad res novas spectans, ducem se ipsum constitueret, nemine id prorsus prohibente: cumque summa esset et sacerdotum impudentia, et rebellium sicariorum licentia: tum autem cum pontifex Jonathas et multi insuper alii præclari viri clam occiderentur: denique cum pseudopropheta Ægyptius quam plurimis seductis triginta millia hominum perderet, et reliqua in perturbato civitatis statu, nemine vel imperandi vel parendi officium præstante, committerentur, in proximo exposuimus libro. Decimo sane imperii Neronis anno maximum exortum esse bellum, magnamque universæ Judæorum genti accidisse calamitatem, Josephus commemorat (2): et præter plurima alia detrimenta, circiter decem millia eorum qui **226** honores magistratusque apud Judæos gesserunt, flagris concisos Hierosolymis, et tandem in crucem actos a Floro (3) gravem præterea tumultum contra Judæos per omnem Syriam motum esse tradit, cum ex universa gente plerique a civitatum incolis non aliter atque ab hostibus tam crudeliter cæderentur, ut passim in civitatibus loca omnia conspicerentur jacentium insepultorum cadaverum plena, puerorum simul et senum, mulierum quoque, quarum ne pudendæ quidem partes contectæ fuissent. Et quamvis tota ea provincia innumeris esset referta cladibus, tamen ea quæ fuerant ab unoquo-

C

D

Τοῦ λοιποῦ δὲ προὔργου γενήσεται διελθεῖν τῷ παρόντι λόγῳ, ὅπως ἡ κατὰ Ἰουδαίους πρὸς Ῥωμαίους ἀνεκινήθη μάχη· τίνα τε αἴτια καὶ σημεῖα τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀλώσεως προηγήσαντο, καὶ ὡς τέλεον διεφθάρησαν δικαίαν τινύντες δίκην τῆς κατὰ Χριστοῦ μανίας καὶ ἀσελγείας. Ὅσα μὲν οὖν τούτοις ἐν ταῖς ἀρχαῖς Νέρωνος, Φήλικος τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἰουδαίας μετὰ Πιλᾶτον διέποντος, συνέβη παθεῖν, τῶν ἱερέων κατ' ἀλλήλων καὶ πρὸς τοὺς πρώτους ὁπλιζομένων τῆς πόλεως, καὶ ὡς ἕκαστος νεωτερίζων ἡγεμὼν ἦν, οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἐπιπλήσσοντος· περί τε τῆς τῶν ἱερέων ἀναιδείας καὶ τῶν νεωτεριζόντων σικαρίων ληστῶν· ἔτι δὲ ὡς ἀρχιερεὺς αὐτῶν Ἰωνάθης καὶ πολλοὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπισήμων κρύφα διεφθάρησαν· προσέτι δὲ καὶ ὡς τρισμυρίους ὁ ψευδοπροφήτης Αἰγύπτιος ἀπατήσας πλείστους διέφθειρε· καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἀναρχίας αὐτῶν ἰδιώματα ἐν τῇ πρὸ ταύτης διελάβομεν ἱστορίᾳ. Δεκάτῳ δ' ἔτει τῆς ἀρχῆς Νέρωνος μέγιστον ἀναῤῥιπισθῆναι πόλεμον Ἰώσηπος ἱστορεῖ, καὶ πολλὴν τῷ παντὶ ἔθνει τῶν Ἰουδαίων γενέσθαι τὴν συμφοράν· ἐπὶ δὲ πλείστοις ἄλλοις μυρίους ὅσους τῶν παρὰ Ἰουδαίοις ἐν τιμαῖς ὄντας μάστιξιν αἰκισθέντας ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ Φλώρου ἀνασταυρωθῆναι δηλοῖ· καί τινα δὲ δεινὴν ταραχὴν Ἰουδαίοις κατειληφέναι καθ' ὅλην τὴν Σωρίαν πανταχόσε τῶν ἀπὸ τοῦ ἔθνους πρὸς τῶν κατὰ πόλιν ἐνοίκων τρόπῳ πολεμίων ἀνηλεῶς πορθουμένων, ὥστε ὁρᾶν τὰς πόλεις μεστὰς ἀτάφων σωμάτων, καὶ νεκροὺς ἅμα νηπίοις γέροντας ἐῤῥιμμένους· γύναια δὲ μηδὲ τῆς ἐπ' αἰδῶ σκέπης μετειληφότα· καὶ πᾶσαν μὲν τὴν ἐπαρχίαν μεστὴν ἀδιηγήτων συμφορῶν· μείζονα δὲ τῶν ἐκάστῳ τετολμημένων τὴν ἐπὶ τοῖς ἀπειλουμένοις ἀναστάτωσιν. Ταῦτα μὲν πρὸ τοῦ πολέμου ἡγήσασθαι Ἰώσηπος ἱστορεῖ· ἐπεὶ δὲ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ὑποταγὴν Ἰουδαῖοι εἰς προῦπτον ἀπεώσαντο, Νέρων τῷ κατ' ἐκείνων ὑπερζέσεως θυμῷ, Οὐεσπεσιανῷ καὶ τῷ ἐκείνου παιδὶ Τίτῳ, ἐξ Ἀχαΐας καὶ Ἰταλίας ἀγέ-

(1) Seditio et intestinum bellum obortum in singulis civitatibus loca omnia in Judæa sanguine et cadaveribus implevit (Joseph. *De bell Jud.* lib. IV, cap. 9; Hegesipp. lib. IV, cap. 6.)

(2) Lib. XX, cap. ult. *De bell. Judaic.* lib. II, cap. 13.

(3) Tacit. lib. XXI de avaritia et crudelitate Cestii Flori, Judææ procuratoris.

ρωχον στρατιὰν ἀθροίσας, κατὰ Ἱεροσολύμων ἐπεμπε, τοῖς εἰρημένοις ἐπιτρέψας πολιορκίαν. Οὐεσπεσιανὸς τοιγαροῦν ταῖς κατὰ Ἰουδαίων ἐναβρυνόμενος νίκαις, ἐπὶ μᾶλλον προὐχώρει· Ἰουδαῖοι δὲ μὴ μόνον κατὰ Ῥωμαίων ὡπλίζοντο, πολλῷ δὲ μᾶλλον κατὰ Χριστοῦ· μυρίαις δ' ἐπιβουλαῖς κατ' ἐκείνων κεχρημένοι, καὶ τοῖς κατ' αὐτοῦ φόνοις ἔχαιρον, ὡς ἔδειξε Στέφανος καὶ ὁ τοῦ Ζεβεδαίου Ἰάκωβος, καὶ ὁ αὐτῷ ὁμώνυμος ὁ τοῦ Κυρίου κασίγνητος, καὶ ἄλλοι πλεῖστοι. Τῶν δὲ λοιπῶν ταῖς ἐκείνων ἐπιβουλαῖς τῆς Ἰουδαίας ἀπεληλαμένων γῆς· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας μυστικοῖς τισι καὶ θείοις χρησμοῖς τῶν τισι δοκίμων ἐκεῖσε ἀποῤῥήτως δι' ἀποκαλύψεως ἐκδοθεῖσι, πρὸ τοῦ πολέμου, λόγος ἔχει μετανασθῆναι τῆς πόλεως, καί τινι πόλει προσοικεῖν κελευσθῆναι· Πέλα ἦν αὐτῇ ὄνομα· ὡς ἄν γε παντάπασι τῶν θείων ἐκλελοιπότων ἀνδρῶν, αὐτὴν ὡς οἷα καθέδραν καὶ μητρόπολιν ἀρχικὴν, καὶ τὴν ταύτης περίχωρον Ἰουδαίαν, ὡς πλεῖστα δὴ κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν θείων αὐτοῦ φοιτητῶν κακὰ διαπεπραγμένην, ἡ τοῦ Θεοῦ μετέλθοι δίκη, ἵνα γε πάμπαν ἡ γενεὰ ἐκείνων ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθείη. Ἐκ' ἔτη μὲν οὖν τεσσαράκοντα μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον τοῦ Σωτῆρος ἀπείρατοι διαμεμενήκασι, τοῦ Θεοῦ μετανοίας καιρὸν ὑπανοίγοντος ἔκ τε τῆς διατριβῆς καὶ διδασκαλίας, πρὸς δὲ καὶ παραδόξου ἐργασίας τῶν ἱερῶν ἀποστόλων. Ὡς δ' ἐπιστροφῆς ἥκιστα εἶχον, οἷα δή τινος ἔρκους ἀφαιρεθέντος, ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν θεήλατον πανωλεθρίαν, Θεοῦ τὰ εἰκότα κρίνοντος, ἐπεσπάσαντο. Ἔτη μὲν γὰρ ἑκατὸν ὑπὸ ἀλλοφύλων Ἰουδαῖοι κατήρχοντο· Ἡρῴδης μὲν γὰρ ὁ πρῶτος ς ἔτη ζ' πρὸς λ' ἦρξε, μεθ' ὃν Ἀρχέλαος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ἐννέα· τούτῳ δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἡρῴδης διάδοχος γίνεται· ὃς δὴ καὶ τὸν Βαπτιστὴν ξίφει ἀνεῖλε, τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσιν ἔτη διαγεγονώς. Μετὰ τοῦτον Ἀγρίππας, ὁ καὶ Ἡρῴδης καλούμενος, ὁ τὸν Ἰάκωβον ἀνελὼν μαχαίρᾳ, ἔτη ζ'. Τοῦτον δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ διαδέχεται. Ἀγρίππας δὲ καὶ οὗτος ὠνόμαστο ὁ νεώτερος, ἐφ' οὗ Παῦλος παῤῥησίᾳ ἐχρήσατο. Εἴκοσι δὲ πρὸς τρισὶν ἔτη τετελεκὼς διαγέγονεν, ἕως οὗ τὴν παντελῆ πανωλεθρίαν ἔσχον Ἱεροσόλυμα.

A que perpetrata scelera superabat ea, quæ per minas denuntiata fuerat, eversio. Hæc quidem bellum præcessisse, Josephus, scribit. Sed enim cum Judæi aperte Romanis rebellarent. Nero contra eos ira exarsit : et Vespasianum filiumque ejus Titum ex Achaia et Italia cum exercitu valido et insolenti adversus Hierosolyma, urbis ejus obsidione illis mandata, misit. Vespasianus porro ex plerisque, quas a Judæis retulit victoriis, gloria parta, bellum id magis magisque prosecutus est : et Judæi non tantum contra Romanos, verum etiam contra Christum ipsum arma sumpserant. Et cum innumeras Romanis tetenderunt insidias, tum Christianorum cædibus sunt lætati. Id quod satis indicavit Stephanus ipse, Zebedæi filius Jacobus, eique cognominis ipsius Domini consobrinus, atque alii quam plurimi. Si qui vero adhuc erant reliqui, persecutione eorum Judæa sunt expulsi. Quin imo plebs Hierosolymitanæ Ecclesiæ universa, arcanis quibusdam et divinis responsis, quæ probatis quibusdam ibi viris per secretam revelationem reddita sunt, admonita, ante ipsum bellum civitate excessit : et in oppidum quoddam cui Pella nomen erat, ita ut jussa fuerat, commigravit : ut scilicet a piis divinisque viris omnibus derelicta ipsa Hierosolymorum civitate, tanquam cathedra et primaria metropolis, finitimaque ei Judæa, quod contra Christum divinosque ejus apostolos mala quam plurima perpetrassent, divinam exciperent vindictam, universaque eorum natio ex hominum numero tolleretur. Annis sed enim quadraginta post ascensionem Servatoris in cœlos (1), Judæi aperto bello oppugnati non sunt : quod Deus illis pœnitentiæ tempus præberet, eosque ad resipiscendum vita, doctrina **227** admirandisque operibus divorum apostolorum invitaret. Cum autem minime ut converterentur curarent, tanquam claustro quopiam et obice sublato, divinitus ingruentem sibi internecionem, justo judicio Dei, in seipsos pertraxerunt. Enimvero annos centum sub alienigenis fuerunt regibus. Herodes enim primus annis triginta septem eorum regnum tenuit, post hunc Archelaus filius ejus annos novem : cui frater ejus Herodes (2) succedens, is qui Baptistam gladio sustulit, viginti quatuor annos regnavit. Deinde Agrippa, qui et Herodes (3) nominatus est, et Jacobum interemit, annos septem : atque hujus successor filius ejus fuit Agrippa et ipse, junior scilicet, appellatus : apud quem libere pro se Paulus causam dixit. Viginti autem et tres annos is regnum administravit, quoad usque occidione Hierosolyma prorsus interiero.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὅτι καὶ πρὸ καιροῦ σημεῖα θεόθεν μέγιστα ἐπτὰ τὰ καταληψόμενα πάθη τὴν Ἱερουσαλὴμ προεσήμαινον.

Καὶ παράδοξοι δὲ θεσπεσίαι τὸ μέλλον ὅσον οὔπω συμβαίνειν τεκμηρίοις δή τισιν ἀριδήλοις ὑπέφαι-

CAPUT IV.

Ut ante bellum Judaicum maxima septem prodigia divinitus cladem Hierosolymitanam portenderint.

Cæterum signa mirifica apertis quibusdam indiciis cladem jamjam advenientem prædicebant, ut

(1) Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit : et gentem Judæorum coercitam, liberi Herodis quadripartito rexere. Sub Tiberio quies, C. Cæsaris mors motum Judaicum diremit. Claudius defunctis regibus, aut ad modicum redactis Judæam provinciam equilibus Romanis aut libertis permisit. Duravit tamen patientia Judæis usque ad Cestium Florum procuratorem : sub eo bellum ortum. Tacit. lib. xxi.

(2) Antipas.

(3) Priscus.

etiam Josephus ipse in VI *Historiarum* libro ostendit. « Miserandam igitur plebem, inquit, seductores illi a Deo longe aberrantes, tum suadendo decipiebant, certisque et claris indiciis desolationem et vastitiem futuram aperte indicantibus, nec animum adhibebant, nec fidem habebant : sed tanquam fulmine afflati atque consternati, qui neque oculos, neque mentem haberent, prædictiones Dei contemnebant (1). » Sed quænam tandem ea fuere signa (2)? Stella equidem crinita, gladio persimilis, anno toto supra urbem lucere visa est. Die Azymorum quodam. Aprilis mensis nono, hora quoque noctis nona, lucis splendor aram et templum ipsum ita illustravit, ut dies clara esse videretur : atque is splendor ad dimidiam duravit horam. Tertio porta urbis ad orientem spectans, ex solido ære facta, quæ propter ponderis magnitudinem vix circa crepusculum a viginti clausa erat viris, **223** ferreis suffulta vectibus, altissimisque in solo firmata palis, circiter horam noctis sextam sua sponte visa est aperiri. Ante solis quoque occasum in nubibus sublimes currus, et acies emicantes urbesque obsidentes apparuere. Die etiam quodam apud illos festo, Scenopegiam vocant, cum sacerdotes noctu more suo ad sacrum ministerium suum obeundum irent, fragorem et motum quemdam sensisse, ac deinceps vocem ingentem audisse traduntur, quæ migrandum inde esse denuntiaret. Quarto ante bellum anno vir quidam nomine Jesus, agrestis admodum et infimæ sortis homine (cui Anani nomen erat) prognatus, cum ingens pax et tranquillitas in urbe esset, derepente in templum ingressus : « Vox, inquit, ab Oriente, vox ab Occidente, vox a quatuor ventis, vox super Hierosolyma et ipsum templum, vox super sponsos et sponsas, vox super populum omnem. » Die autem noctuque hæc vociferans circuibat. Quapropter nonnulli tanquam mali ominis sermone ejus commoti, comprehensum eum plagis mactarunt. Ille vero minime movebatur, neque quidquam de seipso verebatur, et verba ea jam sibi consueta inclamare pergebat. Quin etiam ad Romanum præsidem adductus, cum itidem ibi verberaretur, non aliud prolocutus est verbum, neque etiam lacrymas emisit : sed miserandum tantum in modum lamentans, ad plagam unamquamque : « Væ, væ Hierosolymis ! » exclamavit. Bos quoque Azymorum die festo ad sacrificium in medium adducta templum, spectantibus omnibus agnum edidit. Idem ipse Josephus aliud quiddam magis admirandum refert : oraculum videlicet quoddam in sacris Litteris inventum esse, eo ipso tempore (3) ex popularibus eorum quemdam

(1) » Hierosolymitanum excidium Petrus quoque et Paulus apostoli in sermonibus suis prædixerunt.» (Lact. lib. IV, cap. 21.)

(2) » Evenerant, prodigia, quæ neque hostiis neque votis piare fas habet, gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visæ per cœlum concurrere acies, rutilantia arma, et subito nubium igne collucere templum. Expassæ repente delubri fores.

A νον, ὡς καὶ αὐτὸς Ἰώσηπος ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν Συγγραφῶν ἱστορεῖ. « Τὸν γοῦν ἄθλιον, φησὶ, δῆμον οἱ μὲν ἀπατεῶνες καὶ ψευδόμενοι τοῦ Θεοῦ τηνικαῦτα παρέπειθον · τοῖς δ' ἐναργέσι καὶ προσημαίνουσι τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι ἐρημίαν οὐ προσεῖχον, οὔτ' ἐπίστευον · ἀλλ' ὡς ἐμβεβροντημένοι, καὶ μήτε ὄμμασι μήτε ψυχὴν ἔχοντες, τῶν τοῦ Θεοῦ κηρυγμάτων παρῆκουον. » Τίνα δὲ τὰ σημεῖα ; Ἀστὴρ μὲν γὰρ κομήτης ῥομφαίᾳ παραπλήσιος ἐπ' ἐνιαυτὸν ὑπὲρ τῆς πόλεως λάμπων ἐωρᾶτο · ἐν δὲ τῇ τῶν Ἀζύμων ἡμέρα ἐννάτῃ Ξανθικοῦ μηνὸς ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἐνάτῃ, αἴσλη φωτὸς τόν τε βωμὸν καὶ τὸν νεὼν περιέσχεν, ὡς δοκεῖν ἡμέραν φαίνειν λαμπράν · καὶ εἰς ἥμισυ ὥρας διέμεινε. Τρίτον ἡ πρὸς ἕω πύλη τῆς πόλεως χαλκοῦ πεποιημένη, τῷ στιβαρῷ τοῦ μεγέθους μόλις ὑπὸ εἴκοσι κατα δείλην περικεκλεισμένη ἀνδρῶν, σιδηροῖς μὲν ἐπερειδομένη μοχλοῖς βαθυτάτους δ' ἔχουσα παταπήγας εἰς τὸν οὐδὸν, περὶ ἕκτην ὥραν νυκτὸς αὐτομάτη ὤφθη ἀνεῳγμένη. Πρὸ δὲ ἡλίου δυσμῶν καὶ μετέωρα ἅρματα καὶ στρατόπεδα τῶν νεφελῶν διάττοντα καὶ τὰς πόλεις κυκλοῦντα ὤφθη. Κατὰ δὲ μίαν τῶν παρ' ἐκείνοις ἑορτῶν, Σκηνοπηγίαν καλοῦσιν αὐτὴν, νύκτωρ οἱ ἱερεῖς ἐλθόντες, ὥσπερ ἦν ἔθος ταῖς λειτουργίαις, κτύπου τινὸς, καὶ κινήσεως αἰσθέσθαι, ἔπειτα δὲ καὶ ἀθρόας ἀκοῦσαι φωνῆς λέγονται, Μεταβαίνωμεν ἐντεῦθεν, λεγούσης. Καὶ πρὸ τεσσάρων δ' ἐτῶν τοῦ πολέμου ἀνήρ τις, ὄνομα Ἰησοῦς, ἄγροικος καὶ ἐκ ἰδιώτου προελθών, Ἄνανος τὴν κλῆσιν, βαθείας εἰρήνης ἐπεχούσης τὴν πόλιν, ἐξαπίνης κατὰ τὸ ἱερὸν εἰσδραμὼν, Φωνὴ, ἐλεγεν, ἀπὸ ἀνατολῶν, φωνὴ ἀπὸ δύσεως, φωνὴ ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, φωνὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναὸν, φωνὴ ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, φωνὴ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν · νύκτωρ δὲ καὶ μεθημέραν τοῦτο κεκραγὼς περιῄει. Τινὲς οὖν πρὸς τὸ δύσφημον ὀξυνόμενοι, συλλαμβάνοντες ἤκιζον. Ὁ δὲ ἥκιστα ἐπιστρέφετο · οὔτε μὴν περὶ ἑαυτοῦ δυσωπῶν ἦν · τὰ σύνηθες δὲ βοῶν διετέλει. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῷ Ῥωμαίων ἄρχοντι παρεστὼς καὶ τυπτόμενος ἄλλο πλέον λέγειν οὐκ εἶχε, μηδαμῶς δὲ δακρύων, ὀλοφυρόμενος ἃ οἷον οἰκτιστον πρὸς ἑκάστην πληγὴν, Αἲ αἲ Ἱεροσολύμοις ! ἐβόα. Καὶ βοῦς δὲ κατὰ τὴν τῶν Ἀζύμων ἑορτὴν εἰς θυσίαν ἀχθεῖσα ἐν μέσῳ τῷ ἱερῷ, πάντων ὁρώντων ἄρνα γεννᾷ. Ὁ δ' αὐτὸς ἱστορεῖ καί τι ἄλλο παραδοξότερον · χρησμὸν καὶ γὰρ φησιν εὑρεθῆναι τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν, ὡς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐγχώριός τις αὐτῶν τῆς οἰκουμένης πάσης κατάρξει. Ὁ μὲν οὖν Ἰώσηπος εἰς Οὐεσπεσιανὸν ἀνείληφε τὸν χρησμόν. Ἀλλὰ μόνης Ῥώμης, ὦ οὗτος, καὶ οὐχὶ πάσης ἄρχει τῆς γῆς. Πολλῷ δ' ἂν εἴη προσήκων. πρὸς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἀναφέρεσθαι, πρὸς ὃν καὶ ὁ ἐν Ψαλμοῖς χρησμὸς ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἀνα-

Et audita major humana vox : **Excedere deos, Simul ingens motus excedentium, quæ pauci in metum trahebant. »** (Tacit. ut supra.)

(3) « Percrebuerat Oriente toto **vetus et constans opinio, esse in fatis, ut eo tempore Judæa profecti rerum potirentur. Id de imperatore Romano, quantum eventu postea patuit prædictum. Judæi ad se trahentes, rebellarum : cæsoque præposito, lega-**

φέρεται, Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, λέγοντος, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Οὗ τῶν μαθητῶν καὶ ὁ φθόγγος εἰς πᾶσαν ἐξῆλθε τὴν γῆν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τῶν ῥημάτων ἡ δύναμις. Τούτων δὲ ἤδη προειρημένων, ἐπὶ τὰ ἑξῆς τῆς ἱστορίας προΐωμεν.

A universo orbi imperaturum. Et Josephus quidem responsum id ad Vespasianum imperatorem retulit. Sed ille Romanæ tantum urbis, non universi terrarum omnium orbis imperium obtinuit. Rectius itaque oraculum tale Servatori et Domino nostro accommodetur, ad quem et illud Psalmi responsum a Patre refertur, *Postula a me*, dicente, *et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Cujus etiam discipulorum *vox in omnem exivit terram, et ad terminos orbis verba eorum.* Atque his ita præmissis, ad historiam ipsam deveniamus.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

B

Ὡς μετὰ Νέρωνα οἱ περὶ Γάλβαν καὶ Ὄθωνα, εἶτα Οὐεσπασιανὸς Ῥωμαίων ἄρχει· καὶ κατάλογος μερικὸς τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένων τῇ Ἱερουσαλὴμ δεινῶν.

Νέρων μὲν οὖν τέσσαρας ἐπὶ δέκα αὐταρχήσας ἐνιαυτούς, τοῖς περὶ Γάλβαν καὶ Ὄθωνα καὶ Οὐϊτέλλιον τὴν ἀρχὴν αἰσχρῶς καταλιπὼν, τὸν βίον μετήλλαξε. Καὶ οὗτοι δ' ἐπ' ἐνιαυτῷ καὶ μησὶν ἓξ θᾶττον διαφθαρέντες, Οὐεσπεσιανῷ τῆς αὐτοκρατορίας παραχωροῦσι, τοῖς κατὰ Ἱεροσολύμων τροπαίοις κληϊξομένῳ. Καὶ τοίνυν ὑπὸ τῶν συνόντων στρατευμάτων ἀναγορευθεὶς, τῷ μὲν υἱῷ Τίτῳ τὸν κατὰ Ἰουδαίων πόλεμον ἐγχειρίζει· αὐτὸς δ' οἷ τάχους εἶχεν, ὅλαις ἡνίαις τὴν ἐς Ῥώμην φέρουσαν ἤλαυνεν. Ἀλλ' ὅσα εἰς ἅπαντα τῆς Ἰουδαίας τὸν τόπον συνερρύηκακά· οἵαις τε συμφοραῖς τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἁπανταχοῦ συνηλάθη· καὶ ὡς διαφόροις θανάτων εἴδεσι, τὸ δὲ πλέον λιμῷ καὶ ξίφει μυριάδες ἡβηδὸν διεφθάρησαν· ὅσαι τε κατὰ χώρας πολιορκίαι προὔβησαν· καὶ τὸ τελευταῖον, ὡς ἐπ' αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλὴμ ὡς οἷα ἕρκος τι τῶν ἀμάχων καταπεφευγότες, οὐδ' ἀκοῦσαι φορητὰ πεπόνθασι· τήν τε διασκευὴν ἅπασαν τοῦ πολέμου, ἕκαστά τε τῶν ἐν μέρει ἑκάστοις τηνικάδε γεγενημένων· καὶ ὡς τὸ πάλαι δὴ τοῖς προφήταις εἰρημένον, τὸ τῆς ἐρημώσεως βδέλυγμα τῷ περιβοήτῳ ἔστη νεῷ, πυρὸς εἰσάπαν ἀνάλωμα γενομένῳ, ἐκ τῶν τῷ Ἰωσήπῳ εἰρημένων πάρεστιν ἀναλέγεσθαι. Τοῦτό γε μὴν προσῆκον ὑποσημήνασθαι, ὡς αὐτὸς οὗτος περί που τὰς τριακοσίας μυριάδας ἱστορεῖ, πλῆθος εἰσρυῆναι ἐκ πάσης Ἰουδαίας κατὰ τὸν νοῦ Πάσχα καιρὸν, καὶ οἷά τινι περικλεισθῆναι φρουρᾷ. Ἐχρῆν καὶ γὰρ κατ' αὐτάς γε πάντως τὰς ἡμέρας καὶ τούτους ὑποστῆναι τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα λύττης τὸν ὄλεθρον, καὶ τῆς θείας δίκης πειρᾶσθαι, καθ' ἃς ἐκεῖνοι τὴν κατὰ Χριστὸν

229 CAPUT V.

Ut post Neronem Galba et Otho et Vitellius, et deinde Vespasianus Romanis imperarit : et particularis commemoratio calamitatum, quæ sub Vespasiano Hierosolymis acciderunt.

Nero cum quatuor decim annos imperasset, Galbæ, Othoni et Vitellio turpiter imperio relicto, vitam finivit : atque ii etiam unius anni et mensium sex tempore cæci disperierunt : et Vespasiano, qui tum adversus Hierosolyma bellum gerens multis fuerat tropæis nobilitatus, imperium reliquere. Ubi a militaribus copiis quæ cum ipso erant, imperator renuntiatus, filio Tito bellum Judaicum mandavit : ipse autem, quanta potuit celeritate, Romam contendit. Porro quanta in omnes Judææ partes mala pervenerint, quibusve cladibus ubique gens Judæorum sit conflictata, quam varia etiam mortis specie, in primis vero fame et ferro, multa millia omnis ætatis hominum interierint, et quæ seorsim oppida obsessa fuerint : postremoque cum undequaque omnes ipsa Hierosolyma tanquam in propugnaculum inexpugnabile confugissent, quæ auditu quoque tolerabilia non sunt (1), pertulerint : item, qui belli totius fuerit apparatus, aut quæ seorsim cuique tum dura atque acerba acciderint : denique ut desolationis abominatio, pro eo atque dudum a prophetis prædictum fuerat, in celeberrimo illo templo, quod quidem incendio fœde vastatum est, steterit : ea omnia ex Josephi Historia peti possunt. Illud certe quidem modis omnibus indicare convenit, eumdem ipsum historicum alicubi referre, ad ter centenas myriades hominum multitudinis ex universa Judæa (2), ipsis Paschæ feriis, Hierosolyma confluxisse, atque eam ibi perinde atque in custodia et carcere circumclusam et obsessam esse (3). Æquum enim erat, eis ipsis diebus, quibus

[43] Psal. II, 8. [44] Psal. XVIII, 5.

tum insuper Syriæ consularem suppetias ferentem rapta aquila fugaverunt. » (Sueton. in Vespas.) « Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore ut valesceret Oriens, profectique Judæa rerum potirentur. Quæ embages Vespasianum ac Titum prædixerant. (Tacitus.)

templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, etc. Præviderant conditores ex diversitate morum creba bella ; inde cuncta, quamvis adversus longius obsidium. Et a Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstraverat. Atque per avaritiam Claudianorum temporum, empto jure muniendi, struxere muros in pace tanquam ad bellum, magna colluvie et cæterarum urbium clade aucti. » (Hæc Tac. ut supra.)

(1) Hierosolymorum urbem munitissimam fuisse, testatur Tacitus lib. XXI : « Sed urbem arduam situ opera molesque firmaverant, etc. Alia intus mœnia regiæ circumjecta, conspicuoque fastigio turris, Antonia in honorem M Antonii ab Herode appellata. Templum in modum arcis, propiique muri, labore et opere ante alios. Ipse porticus, queis

(2) Hoc est, tricies centena millia hominum.

(3) « Multitudinem obsessorum omnis ætatis, virilis ac muliebris sexus, sexcentena millia fuisse accepimus. » (Tacitus, ut supra.)

tanto studio ad Christi Servatoris benefactorisque omnium cædem furibunde acti fuerant, virumque sanguinarium et homicidam summis illius beneficiis præposuerant, regnum quoque ejus (Cæsari addicti) proterve rejecerant, propter eum quem in Servatorem evomuerant rabidum furorem divinam experiri **230** vindictam, extremumque subire exitium, atque ita condignam factis suis reportare gratiam et compensationem. Atque equidem prætereundum etiam esse duxi, quas illi vel a ferro, vel ab aliis belli tormentis acceperint clades : et eas tantum persequar calamitates, quas rerum omnium inopia et fame sunt perpessi. Sic enim abunde satis, qui historiam hanc aliquando legent, omnibus ostendam, non ita diu patratæ in Servatorem vesanæ et protervæ procacitatis (1), condigna cunctatam esse vindictam. Porro calamitatem eam plane tragicam nobis in quinto libro Historiarum suarum Josephus clare exponit, hisce propemodum verbis :

A τὸν Σωτῆρα καὶ εὐεργέτην πάντων μιαιφονίαν κατέσπευδον, ἄνδρα φονέα τῆς ἐκείνου εὐεργεσίας ἀντσλλαττόμενοι, καὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας ἀσηκάζοντες, καὶ τῷ Καίσαρι προστιθέμενοι, λαμπρῶν γε καὶ ἀξίων ἀπολαύοντες ἀμοιβῶν. Ἔγωγ' οὖν παραδραμεῖν οἶομαι δεῖν, ὅσα διὰ ξίφους καὶ ἄλλοις μηχανημάτων εἴδεσιν αὐτοῖς ἐπέρρωσε τῶν δεινῶν· ὅσαις γε μὴν ὑπὸ λιμοῦ περ πεπτώκεσαν συμφοραῖς παραθέμενος, ἀποχρώντως ἂν ἔχοιμι δεῖξαι τοῖς τῇ παρούσῃ ἐντυγχάνουσι ξυγγραφῇ, ὡς οὐκ εἰς μακρὰν τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα παροινίας ἐπαξία μετελήλυθε νίκη. Ταύτην δ' ἡμῖν ἡ τῶν ἱστοριῶν Ἰωσήπου πέμπτη σαφῶς διηγήσεται τὴν τραγῳδίαν· ἐκεῖσε καὶ γὰρ αὐταῖς λέξεσιν οὕτω φησί·

CAPUT VI.

Ex quinta historia Josephi de captivitate Judaica expositio, ut fames Judæos afflixerit.

Opulentioribus sane quidem, quod in urbe manserant, exitio fuit. Non pauci enim sub prætextu initi de fuga consilii, propter opes suas trucidabantur(2) : et una cum fame seditiosorum crescebat recordia, et in dies utrisque adaugebantur calamitates. In publico equidem nullum erat frumentum. Quare impetu in domos facto, eas scrutati, farra inquirebant. Quæ, sive invenissent, possessores tanquam ea pernegassent, verberabant : seu non invenissent, nihilominus tamen veluti ea majore cura et diligentia occultassent, torquebant. Indicium autem vel habere, vel non habere eos frumenta, corpora ipsa miserorum faciebant : quæ quicunque adhuc robustiora haberent abundare alimentis videbantur : qui autem jam contabuissent, præteribantur. Ac præter rationem esse prædones judicabant, si eos ferro necarent, qui primo quoque tempore penuria essent interituri. Multi clam possessiones suas modio uno, siquidem ditiores essent, tritici : sin indigentiores, hordei permutabant. Deinde in abditissima quæque ædium conclavia sese abdentes quidam propter famem summam, frumentum ipsum inelaboratum edebant. Quidam vero, prout necessitas extrema timorque cohortabantur, id in panis formam redigebant : neque uspiam mensa proponebatur, sed ex igne ipso extracta, adhuc incocta et cruda frumenta rapiebant. **231** Miserandæ profecto tales fuere epulæ et dignum lacrymis prorsus spectaculum. Potentiores namque abundabant, superioraque omnia habebant : imbecilles autem et inopes lugebant et lamentabantur. Fames porro cum reliquas omnes antecellit ærumnas, tum pudorem etiam tollit. Nam

B

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

Διήγησις ἐκ τῆς πέμπτης ἱστορίας τῆς Ἰουδαϊκῆς ἁλώσεως Ἰωσήπου περὶ τοῦ συντρίψαντος Ἰουδαίους λιμοῦ.

« Τοῖς γε μὴν εὐπόροις καὶ τὸ μένειν πρὸς ἀπωλείας ἴσον ἦν. Προφάσει γὰρ αὐτομολίας ἀνῃρεῖτό τις διὰ τὴν οὐσίαν. Τῷ λιμῷ δ' ἡ ἀπόνοια τῶν στασιαστῶν συνήκμαζε· καὶ καθημέραν ἀμφοτέροις προσεξεκαίετο τὰ δεινά. Φανερὸς μὲν γὰρ οὐδαμοῦ σῖτος ἦν· ἐπεισπηδῶντες δὲ, διηρεύνων τὰς οἰκίας. Ἔπειτα εὑρόντες μὲν, ὡς ἀρνησαμένους ἤκιζον· μὴ εὑρόντες δὲ, ὡς ἐπιμελέστερον κρύψοντας, ἐβασάνιζον. Τεκμήριον δὲ τοῦ τ' ἔχειν καὶ μὴ, τὰ σώματα τῶν ἀθλίων· ὧν οἱ μὲν ἔτι συνεστῶτες εὐπορεῖ τροφῆς ἐδόκουν· οἱ τηκόμενοι δὲ ἤδη παρωδεύοντο· καὶ κτείνειν ἄλογον ἐδόκει τοὺς ὑπ' ἐνδείας ὄσον οὔπω τεθνηξομένους αὐτίκα. Πολλοὶ δὲ λέθρᾳ τὰς κτήσεις ἑνὸς ἀντηλλάξαντο μέτρου, πυρῶν μὲν, εἰ πλουσιώτεροι τυγχάνοιεν ὄντες, οἱ δὲ πενέστεροι, κριθῆς. Ἔπειτα κατακλείοντες αὐτοὺς εἰς τὰ μυχαίτατα τῶν οἰκιῶν, τινὲς μὲν ὑπ' ἄκρας ἐνδείας ἀνέργαστον τὸν σῖτον ἤσθιον· οἱ δὲ ἔπεσσον, ὡς ἡ τε ἀνάγκη καὶ τὸ δέος παρῄνει. Καὶ τράπεζα μὲν οὐδαμοῦ παρετίθετο· τοῦ δὲ πυρὸς ὑφέλκοντες, ἐνωμὰ τὰ σιτία διήρπαζον. Ἐλεεινὴ δ' ἦν ἡ τροφὴ, καὶ δακρύων ἄξιος ἡ θέα, τῶν μὲν δυνατωτέρων πλεονεκτούντων, τῶν δ' ἀσθενῶν ὀδυρομένων. Πάντων μὲν δὴ παθῶν ὑπερίσταται λιμός· οὐδὲν δ' οὕτως ἀπόλλυσιν ὡς αἰδώ. Τὸ γὰρ ἄλλως ἐντροπῆς ἄξιον ἐν τούτῳ καταφρονεῖται· γυναῖκες γοῦν ἀνδρῶν, καὶ παῖδες πατέρων, καὶ τὸ οἰκτρότατον, μητέρες νηπίων ἐξήρπαζον ἐξ αὐτῶν τῶν στομάτων τὰς τροφάς· καὶ τῶν φιλτάτων ἐν χερσὶ μαρανομένων, οὐκ ἦν φειδὼ τοὺς τοῦ ζῆν ἀφελέσθαι σταλαγμούς. Τοιαῦτα δ' ἐσθίοντες, ὅμως οὐ διελάνθανον. Πανταχοῦ δ' ἐφίσταντο οἱ στασιασταὶ καὶ τούτων ταῖς ἁρπαγαῖς. Ὁπότε γὰρ κατίδοιεν ἀποκεκλει-

C

D

(1) « Eo quod exsultaverint super amantissimum et probatissimum Dei Filium. » (Lact.)

(2) Simon, Joannes et Eleazarus, intestini belli duces, templum, arcem et civitatem sanguine et cæde civium replerunt (Joseph lib. VI, *Judaic.*, cap, 5; Tacit. lib. XXI). « Pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eoque seditiosius agebant. » (Idem.) « Multi tempore captivitatis Judaicæ principes exstitere, qui Christos se esse dicerent, in tantum, ut obsidentibus Romanis Hierosolyma tres intus fuerint factiones. » (Hieronymus.)

σμένην οἰκίαν, σημεῖον ἦν τοῦτο, τοὺς ἔνδον προσ- A
φέρεσθαι τροφάς. Εὐθέως δ' ἐξαρπάξαντες τὰς θύ-
ρας, εἰσεπήδων· καὶ μόνον οὐκ ἐκ τῶν φαρύγγων
ἀναθλίβοντες τοὺς ἀκόλους ἀνέφερον. Ἐτύπτοντο δὲ
γέροντες ἀντεχόμενοι τῶν σιτίων. Καὶ κόμας ἐσπα-
ράσσοντο γυναῖκες, συγκαλύπτουσαι τὰ ἐν χερσίν.
Οὐδέ τις ἦν οἶκτος πολιᾶς ἢ νηπίων· ἀλλὰ συν-
εκπίπτοντες τὰ παιδία τῶν ψυμῶν ἐκκρεμάμενα, κατ-
έσειον εἰς ἔδαφος· τοῖς δὲ φθάσασι τὴν εἰσόρμὴν
αὐτῶν, καὶ προκαταπιοῦσι τὸ ἁρπαγησόμενον, ὡς
ἀδικηθέντες ἦσαν ὠμότεροι. Δεινὰς δὲ βασάνων ὁδοὺς
ἐπενόουν πρὸς ἔρευναν τροφῆς· ὀρύσσοις μὲν ἐμφράτ-
τοντες τοῖς ἀθλίοις τοὺς τῶν αἰδοίων πόρους, ῥά-
βδοις δ' ὀξείαις ἀναπείροντες τὰς ἕδρας. Τὰ φρικτὰ
δὲ καὶ ἀκοαῖς ἔπασχέ τις εἰς ἐξομολόγησιν ἑνὸς ἄρ-
του, καὶ ἵνα μηνύσῃ δράκα μίαν κεκρυμμένων ἀλφί- B
των. Οἱ βασανισταὶ δ' οὐκ ἐπείνων· καὶ γὰρ ἦττον
ἄνομον ἦν τὸ μετὰ ἀνάγκης· γυμνάζοντες δὲ τὴν
ἀπόνοιαν, καὶ προπαρασκευάζοντες ἑαυτοῖς εἰς τὰς
ἐξῆς ἡμέρας ἐφόδια, τοῖς δ' ἐπὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων
φρουρὰν νύκτωρ ἐξερπύσασιν ἐπὶ λαχάνων συλλογὴν
ἀγρίων καὶ πόας, ὑπαντῶντες ὅτ' ἤδη τοὺς πολε-
μίους διαπεφευγέναι ἐδόκουν, ἁρπάζοντα τὰ κομι-
σθέντα· καὶ πολλάκις ἱκετευόντων καὶ τὸ φρικτότα-
τον ἐπικαλουμένων ὄνομα τοῦ Θεοῦ, μεταδοῦναι μέ-
ρος αὐτοῖς ὧν κινδυνεύσαντες ἤνεγκαν, οὐδ' ὁτιοῦν
μετέδοσαν. Ἀγαπητὸν δ' ἦν τὸ μὴ καὶ προσαπολέσθαι
σεσυληκόσι. » Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων·
« Ἰουδαίοις δὲ μετὰ τῶν ἐξόδων ἀπεκόπη πᾶσα σω-
τηρίας ἐλπίς. Καὶ βαθύνας ἑαυτὸν ὁ λιμὸς, κατ'
οἴκους καὶ γενεὰς τὸν ὄχλον ἐπεδόσκετο· καὶ τὰ
μὲν τέγη πεπλήρωτο γυναικῶν καὶ βρεφῶν λελυ- C
μένων, οἱ στενωποὶ δὲ γερόντων νεκρῶν. Παῖδες δὲ
καὶ νεανίαι διοιδοῦντες, ὥσπερ εἴδωλα κατὰ τὰς
ἀγορὰς ἀνελοῦντο, καὶ κατέπιπτον, ὅποι τινὰ τὸ
πάθος καταλαμβάνοι. Θάπτειν δὲ τοὺς προσήκοντας
οὗτο ὄσχυον οἱ κάμνοντες, καὶ τὸ διευτονοῦν ὤκνει,
διά τε τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν, καὶ τὸ κατὰ σφᾶς
ἄδηλον. Πολλοὶ γὰρ τοῖς ὑπ' αὐτῶν θαπτομένοις
ἐπακίθνησκον· πολλοὶ δ' ἐπὶ τὰς θήκας, πρὶν ἐπι-
στῆναι τὸ χρεών, προῆλθον. Οὔτε δὲ θρῆνος ἐν ταῖς
συμφοραῖς, οὔτε ὀλοφυρμὸς ἦν· ἀλλὰ ὁ λιμὸς ἤλεγχε
τὰ πάθη. Ξηροῖς δὲ τοῖς ὄμμασι καὶ σεσηρόσι τοῖς
στόμασιν οἱ δυσθανατοῦντες ἐφεώρων τοὺς φθάσαν-
τας ἀναπαύσασθαι. Βαθεῖα δὲ τὴν πόλιν περιεῖχε
σιγὴ, καὶ νὺξ θανάτου γέμουσα· καὶ τούτων οἱ λη-
στὴ χαλεπώτεροι· τυμβωρυχοῦντες γοῦν τὰς οἰκίας, D
ἐσύλων τοὺς νεκρούς· καὶ τὰ καλύμματα τῶν σω-
μάτων περίσπῶντες, μετὰ γέλωτος ἐξῆεσαν· τάς τε
ἀκμὰς τῶν ξιφῶν ἐδοκίμαζον ἐν τοῖς πτώμασι, καί
τινας τῶν ἐρρίμμένων ἔτι ζῶντας διῆλασαν ἐπὶ
πείρᾳ τοῦ σιδήρου. Τοὺς δὲ ἱκετεύοντας χρῆσθαι
σφίσι δεξιὰν καὶ ξίφος τῷ λιμῷ κατέλιπον ὑπερη-
φανοῦντες. Καὶ τῶν ἐκπνεόντων ἕκαστος ἀπῆνες
εἰς τὸν νεὼν ἐφεώρα, τοὺς στασιαστὰς ζῶντας ἀπο-
λιπών. Οἱ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ δημοσίου θη-
σαυροῦ τοὺς νεκροὺς θάπτειν ἐκέλευον, τὴν ὁσμὴν
οὐ φέροντες· ἔπειτα ὡς οὐ διήρκουν, ἀπὸ τῶν τει-
χῶν ἐρρίπτουν εἰς τὰς φάραγγας. Περιιὼν δὲ ταύτας

quæ in rebus aliis obtinet verecundia, ea in fame et inediæ miseria proculcatur. Siquidem mulieres ex virorum, liberi ex patrum, et quod omnium luctuosissimum est, matres ex infantum ore cibum rapientes, extrahebant. Et cum dulcissima in manibus earum pignora marcescerent, extremas tamen illis vitæ sustinendæ reliquias auferebant. Ac ne sic quidem cibum furtim capientes latere potuerunt. Passim enim ipsis, raptisque eorum cibis, seditiosi prædones imminebant. Ubicunque enim illi ædes clausas conspexissent, sumpto inde indicio, cibum intus capi existimantes, statim foribus perfractis, cum impetu in eas insiliebant : et tantum non ex ipsis faucibus miserorum minutissima frusta excutientes, reddere cogebant. Verberibus afficiebantur senes, epulas suas propugnantes : capillis raptabantur mulieres, cibos quos habebant occultantes. Nulla canitiei, nulla teneræ ætatis erat commiseratio : sed puellos una cum ciborum frustis, quos in ore habebant, in sublime sublatos, solo allidebant. Si qui autem impressionem atque impetum eorum prævenissent, et id quod illi rapturi fuerant deglutiissent, tum illi tanquam injuria affecti, ferociores crudelioresque fiebant, et gravissima ad cibum inquirendum tormentorum cruciatuumque genera excogitabant. Meatus namque pudendorum calamitosis hominibus ervo immisso obturabant. Quibusdam in arcana sedium loco (id quod auditu horrendum est) perticas acutas per vim immitebant ut vel panem unum, vel occultatæ farinæ pugillum indicarent. Carnifices autem illi non omnes egebant : et injuria violentiaque eorum, propter necessitatem, juris æquitatisque locum obtinuissent, sed vecordiam suam palam præ se ferentes, alimentum tanquam viaticum sibi rapinis in futurum tempus parabant. Ac si qui noctu ex urbe clam in Romanorum castra et munitiones ad olera herbasque agrestes colligendas prorepsissent, cum miseri illi se hostium custodias fallendo evasisse crederent, in latrones eos incidebant, qui eis quod attulissent diripiebant : et cum sæpe miserrimi illi mortales, horrendo Dei invocato nomine prædonibus ad pedes eorum provoluti supplicarent, 232 ut minimam saltem partem pabuli, quod extremo adito periculo attulissent, eis redderent, nihil prorsus recipiebant. Quin bene etiam secum agi putabant, si ad eum modum dispoliati, non contrucidarentur. » His deinceps alia subjungit, dicens : « Judæis porro et exitus ad fugam omnis præclusus et spes salutis prorsus præcisa erat. Fames autem invalescens, passimque per domos et familias populum depascens crescebat. Domus humilerum et infantum cadaveribus plenæ erant. In angiportibus passim senes mortui jacebant. Pueri autem et adolescentes intumescentibus corporibus, tanquam idola et simulacra in foro circumeuntes, ubicunque quemque casus occupasset, concidebant. Sepelire vero genere sibi aut necessitudine alia conjunctos, imbecilli non poterant : valentiores autem horre-

bant, cum propter cadaverum multitudinem, tum quod ipsimet de vita sua incerti essent. Multi vero etiam eis quos sepeliebant, immoriebantur : multi in loculos suos et sepulcra prius descendebant, quam extrema adesset necessitas. Neque planctus ullus, neque ejulatus in ejusmodi cladibus erat, sed fames affectiones tales præpediens redarguebat : siccis oculis et ore hianti, qui ægre moriebantur, alios se in morte prævenientes inspiciebant. In urbe altum erat silentium, et noctu plurima mortis imago : verumtamen tantis ærumnis et cladibus prædones longe erant graviores. Sepulcra enim effodientes, cadavera spoliabant : et detractis illorum vestibus cum risu etiam progrediebantur. Gladiorum acies in cadaveribus experiebantur : quosdam etiam qui humi strati jacebant, atque etiam tum paululum spirabant, enses periclitaturi confodiebant. Si qui vero supplices, illos, ut sibi præ famis intolerantia mortem inferrent, obsecrarent, eos contumeliose relictos præteribant. Et qui tam misere exspirabant, ad templum ipsum continue cum dolore, vivos relinquentes seditiosos, respectabant. Ac primum quidem publico sumptu cadavera, propter intolerandum fœtorem, sepeliebantur : cum vero jam tumulandis eis libitinarii non sufficerent, e muro in fossas projiciebant. Quis Titus aliquando circumiens, cum corporibus repletas, et redundantem ex diffluentibus illis mistum tabo et sanie cruorem cerneret, suspiravit, et manibus sublatis Deum est testatus, non se tantæ cladis auctorem esse. » Sub hæc quædam alia in medio commemorans, illa deinde infert : « Committere omnino nequeo, quin quod animus jubet, proferam. Ita enim judico : si Romani bello vindicare nefarios homines cunctati essent, urbem ipsam aut hiatu terræ, aut inundatione interituram. **233** aut certe Sodomæ fulmina experturam fuisse. Multo enim, quam qui talia olim sunt perpessi, tulit gentem deteriorem, et impiam magis, propter cujus vecordiam populus simul universus interii. » Rursus in VI libro ad hunc modum scribit : « Innumerabilis prorsus eorum multitudo fuit, qui fame in urbe perierunt, quibus incredibiles dictu acciderunt ærumnæ. In qualibet enim domo, ubi umbra saltem aliqua ciborum appareret, bellum gerebatur : et qui arctissima inter se amoris necessitudine erant conjuncti, manus conserebant, sibi invicem calamitosas miseræ vitæ reliquias eripientes. Cæterum ne morientibus quidem, quod nihil escarum haberent, fides habebatur. Nam prædones animas quoque jam agentes excutiebant, ne quis eorum cibi quidquam in sinu habens, mortem assimularet. Illi porro præ inopia insanientes, sicuti rabidi hiantesque canes, in ædes insiliebant, et ut atque illuc currentes ferebantur. Et fores, ebriorum hominum more identidem impellentes, propter impotentiam animi, una eademque hora bis, quandoque ter, in easdem irrumpebant ædes. Atque cum jam necessitas eos fruges omnes consumere coegisset, collectis etiam rebus eis quæ impurissimis quibusque animantibus ad cibum accommoda non sunt, vesci sustinuerunt. Siquidem ad postremum ne a cingulis quidem et calceamentis abstinuere, et pelles scutis detractas macerarunt et comederunt. Nonnullis etiam veteris fœni rejectamenta escæ fuere. Et fuere qui collectas quisquilias parvi ponderis quatuor Atticis vendiderint. »

ὁ Τῖτος, ὡς ἐθεάσατο πεπλησμένας τῶν νεκρῶν, καὶ βαθὺν ἰχῶρα μυδώντων, τὸν ὑποῤῥέοντα τῶν σωμάτων, ἐστέναξέ τε, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνας, κατεμαρτύρατο τὸν Θεὸν, ὡς οὐκ εἴη τὸ ἔργον αὐτοῦ. » Τούτοις δέ τινα εἰπὼν μεταξὺ, ἐπιφέρει λέγων. « Οἷα ἂν ὑποστειλαίμην εἰπεῖν, ἃ μοι κελεύει τὸ πάθος. Οἶμαι Ῥωμαίων βραδυνόντων ἐπὶ τοὺς ἀλίτηρίους, ἢ καταποθῆναι ἂν ὑπὸ χάσματος, ἢ κατακλυσθῆναι τὴν πόλιν · ἢ τοὺς τῆς Σοδομηνῆς μεταλαβεῖν κεραυνούς. Πολὺ γὰρ τῶν τοιαῦτα παθόντων ἤνεγκε γενεὰν ἀθεωτέραν. Τῇ γοῦν τούτων ἀπονοίᾳ πᾶς ὁ λαὸς συναπώλετο. » Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ δὲ βιβλίῳ οὕτω γράφει· « Τῶν δὲ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ φθειρομένων κατὰ τὴν πόλιν ἄπειρον μὲν ἔπιπτε τὸ Πλῆθος, ἀδιήγητα δὲ συνέβαινε τὰ πάθη. Καθ' ἑκάστην γὰρ οἰκίαν, εἴ που τροφῆς παραφανείη σκιὰ, πόλεμος ἦν· καὶ διὰ χειρῶν ἐχώρουν οἱ φίλτατοι πρὸς ἀλλήλους, ἐξαρπάζοντες τὰ ταλαίπωρα τῆς ψυχῆς ἐφόδια. Πίστις δ' ἀπορίας οὐδὲ τοῖς θνήσκουσιν ἦν · ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκπνέοντας οἱ λῃσταὶ διηρεύων · μή τις ὑπὸ κόλπον ἔχων τροφὴν, σκήπτοιτο τὸν θάνατον αὐτῷ. Οἱ δ' ὑπ' ἐνδείας λυσσῶντες, ὥσπερ κεχηνότες κύνες, ἐφήλλοντο καὶ παρεφέροντο. Ταῖς τε θύραις ἐνπίπτοντες μεθυόντων τρόπον, καὶ ὑπ' ἀμηχανίας τοὺς αὐτοὺς οἴκους εἰσεπήδων δὶς ἢ τρὶς ὥρᾳ μιᾷ. Πάντα δ' ὑπ' ὀδόντας ἦγεν ἡ ἀνάγκη · καὶ τὰ μηδὲ τοῖς ῥυπαρωτάτοις τῶν ἀλόγων ζώων πρόσφορα συλλέγοντες, ἐσθίειν ὑπέφερον · ζωστήρων γοῦν καὶ ὑποδημάτων τὸ τελευταῖον οὐκ ἀπέσχοντο · καὶ τὰ δέρματα τῶν θυρεῶν ἀποδέροντες ἐμασῶντο. Τροφὴ δ' ἦν τισι καὶ χόρτου παλαιοῦ σπαράγματα. Τὰ γὰρ ἵνας ἔνιοι συλλέγοντες, ἐλάχιστον σταθμὸν ἐπώλουν Ἀττικῶν τεσσάρων. »

CAPUT VII.

De muliere Judæa, quæ suum sibi puerum devoravit in obsidione Hierosolymitana.

« Sed quid ego famis inverecundam impotentiam in rebus inanimis persequor, ac non potius factum tale commemoro, quale neque apud Græcos, neque apud barbaros unquam est animadversum,

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ τῆς τὸ οἰκεῖον τέκνον καταφαγούσης γυναικὸς Ἰουδαίας ἐν τῇ τῶν Ἱεροσολύμων πολιορκίᾳ.

« Καὶ τί δεῖ τὴν ἐπ' ἀψύχοις ἀναίδειαν τοῦ λιμοῦ λέγειν ; εἶμι γὰρ αὐτῷ δηλώσων ἔργον, ὁποῖον μήτε παρ' Ἕλλησι μήτε παρὰ βαρβάροις ἱστόρηται · φρικτὸν μὲν εἰπεῖν, φρικτὸν δ' ἀκοῦσαι. Καὶ ἔγωγε μὴ δό-

ξαιμι τερατεύεσθαι τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις· κἂν παρέλιπον τὴν συμφορὰν ἡδέως, εἰ μὴ τῶν κατ' ἐμαυτὸν εἶχον ἀπείρους μάρτυρας· ἄλλως τε καὶ ψυχρὰν ἂν κατεθέμην τῇ πατρίδι χάριν, καθυφέμενος τὸν λόγον οὗ πέπονθε τὰ ἔργα. Γυνή τῶν ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην κατοικούντων, Μαρία τουνομα, πατρὸς Ἐλεαζάρου, κώμης Βαθεχζὼρ (σημαίνει δὲ τοῦτο, οἶκος ὑσσώπου), διὰ γένος καὶ πλοῦτον ἐπίσημος, μετὰ τοῦ λοιποῦ πλήθους εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καταφυγοῦσα, συνεπολιορκεῖτο. Ταύτης τὴν μὲν ἄλλην κτῆσιν οἱ τύραννοι διήρπασαν, ὅσην ἐκ τῆς περαίας ἀνασκευασαμένη μετήνεγκεν εἰς τὴν πόλιν· τὰ δὲ λείψανα τῶν κειμηλίων, κἂν εἴ τι ἄλλο τροφῆς ἐπινοηθείη, καθημέραν ἐσπηδῶντες ἥρπαζον οἱ δορυφόροι. Δεινὴ δὲ τὸ γύναιον ἀγανάκτησις εἰσῆλθε· καὶ πολλάκις λοιδοροῦσα καὶ καταρωμένη τοὺς ἅρπαγας. ἐφ' ἑαυτὴν ἠρέθιζεν. Ὡς δ' οὔτε παροξυνόμενος τις, οὔτε ἐλεῶν αὐτὴν ἀνῄρει, καὶ τὸ μὲν εὑρεῖν τι σιτίον ἄλλοις ἐκοπία, πανταχόθεν δ' ἄπορον ἦν ἤδη καὶ τὸ εὑρεῖν, ὁ λιμὸς δὲ διὰ σπλάγχνων καὶ μυελῶν ἐχώρει, καὶ τοῦ λιμοῦ μᾶλλον ἐξέκαιον οἱ θυμοί· σύμβουλον λαβοῦσα τὴν ὀργὴν μετ' ἀνάγκης, ἐπὶ τὴν φύσιν ἐχώρει· καὶ τὸ τέκνον, ἦν δ' αὐτῇ παῖς ὑπομάστιος, ἁρπασαμένη, Βρέφος, εἶπεν, ἄθλιον, ἐν πολέμῳ καὶ λιμῷ καὶ στάσει τίνι σε τηρήσω; Τὰ μὲν παρὰ Ῥωμαίοις δουλεία, κἂν ζήσωμεν ἐπ' αὐτοῖς· φθάνει δὲ καὶ τὴν δουλείαν ὁ λιμός. Οἱ στασιασταὶ δὲ ἀμφοτέρων χαλεπώτεροι. Ἴθι γενοῦ μοι τροφή, καὶ τοῖς στασιασταῖς ἐριννύς, καὶ τῷ βίῳ μῦθος, ὁ μόνος ἐλλείπων ταῖς Ἰουδαίων συμφοραῖς. Καὶ ταῦθ' ἅμα λέγουσα, κτείνει τὸν υἱόν. Εἶπειτ' ὀπτήσασα, τὸ μὲν ἥμισυ κατεσθίει· τὸ δὲ λοιπὸν κατακαλύψασα, ἐφύλαττεν. Εὐθέως δὲ οἱ στασιασταὶ παρῆσαν· καὶ τῆς ἀθεμίτου κνίσσης σπάσαντες, ἠπείλουν, εἰ μὴ δείξειε τὸ παρασκευασθέν, ἀποσφάξειν αὐτὴν εὐθέως. Ἡ δὲ καὶ μοῖραν αὐτοῖς εἰποῦσα καλὴν τετηρηκέναι, τὰ λείψανα τοῦ τέκνου διεκάλυψε. Τοὺς δ' εὐθέως φρίκη, καὶ φρενῶν ἔκστασις ἦρει, καὶ παρὰ τὴν ὄψιν ἐπεπήγεσαν. Ἡ δ', Ἐμόν, ἔφη, τοῦτο καὶ τέκνον γνήσιον, καὶ τὸ ἔργον ἐμόν. φάγετε, καὶ γὰρ ἐγὼ βέβρωκα· μήτε γένησθε μαλακώτεροι γυναικὸς, μήτε συμπαθέστεροι μητρός. Εἰ δ' ὑμεῖς εὐσεβεῖς, καὶ τὴν ἐμὴν ἀποστρέφεσθε θυσίαν, ἐγὼ μὲν ὑμῖν βέβρωκα, καὶ τὸ λοιπὸν δ' ἐμοὶ μεινάτω. Μετὰ ταῦθ' οἱ μὲν τρέμοντες ἐξῆσαν, πρὸς ἓν τοῦτο δειλοί, ταύτης τῆς τροφῆς παραχωρήσαντες τῇ μητρί· ἀνεπλήσθη δ' εὐθέως ὅλη τοῦ μύσους ἡ πόλις· καὶ πρὸ ὀμμάτων ἕκαστος τὸ πάθος λαμβάνων, ὡς παρ' αὐτοῦ τολμηθὲν, ἔφριττε. Σπουδὴ δὲ τῶν λιμωττόντων ἐπὶ τὸν θάνατον ἦν· καὶ μακαρισμὸς τῶν φθασάντων, πρὶν ἀκοῦσαι καὶ θεάσασθαι κακὰ τηλικαῦτα. » Ἐς ὕστερον δ' ὁ συλγραφεὺς τὸ πλῆθος τῶν ἀνῃρημένων τῷ τε λιμῷ καὶ ξίφει συναγαγὼν, ἑκατόν φησι μυριάδας διαφθαρῆναι· τοὺς δὲ λοιποὺς στασιώδεις καὶ ληστρικοὺς ὑπ' ἀλλήλων μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐνδεικνυμένους ἀνῃρῆσθαι, τῶν δὲ νέων τοὺς ὑψηλοτάτους καὶ κάλλει σώματος διαφέροντας τετηρῆσθαι θριαμβῳ. Τοῦ δὲ λοιποῦ πλήθους τοὺς ὑπὲρ ἑπτακαίδεκα ἔτη δεσμίους εἰς

A horrendum quidem dictu, horrendum vero et auditu? Atque equidem, ne prodigia quædam hominibus aliis recensere viderem, libens profecto tam calamitosum facinus præteriissem, nisi innumeros ejus apud populares quoque meos haberem testes; et tenuem sane frigidamque a patria mea inirem gratiam, **234** si verbis non prosequerer, quod illa reipsa perpessa est malum. Mulier quædam erat, quæ trans Jordanem habitaverat, Maria nomine, Eleazaro patre nata, in vico cui nomen Bathechzor (significat id *hyssopi domum*), et genere et opibus clara. Hæc, cum Hierosolyma cum reliqua multitudine confugisset, ibidem est obsessa. Facultates ejus alias tyranni rapuerant, quas vasis collectis patria excedens, secum in urbem tulerat.
B Si quid autem ex rebus repositis pretiosoribus et fuerat reliqui, et si quam præterea habuerat annonam, id omne sanguinari illi satellites, qui quotidie in domicilium ejus impetum faciebant, abstulerant. Itaque gravis indignatio mulierculæ incessit: et cum persæpe raptores conviciis proscidisset, dirisque devovisset, postremo in seipsam acerbius est commota. Cumque non esset qui eam vel per iracundiam, vel per commiserationem interimeret, difficiliorque ei aliquid frumentii aliis conquirendi labor fieret (ægre enim id jam ex omni parte inveniebatur), et fames per viscera et medullas omnes magis grassaretur, famcque ipsa gravius etiam ira excandesceret, animi indignatione una cum urgente necessitate in consilium assumpta contra ipsam naturam infesta fertur. Nam filio,
C qui adhuc lactens erat, arrepto: O te infantam, inquit, bello, fame et seditione intestina miserum, ad quam te spem reservabo? Siquidem apud Romanos, si sub eis sit vivendum, servitus te manet: servitutem autem ipsam prævenit fames. Quibus calamitatibus duriores etiam sunt seditiosi isti prædones. Itaque age, mihi matri tuæ esca, præ lonibus vindex Erinnys, et vitæ mortalium fabularum sermonumque materia esto: quæ una adhuc Judæis restat calamitas. Vix hæc fuerat elocuta, et filium necat, ejusque ad ignem assi partem dimidiam edit, partem alteram occultatam servat. Nulla intercedit mora, et latrones illi adsunt, et nidorem infandum sentiunt. Quapropter ei, nisi
D quamprimum quod parasset cibi proferret, cædem minantur. Illa autem partem se eis bonam reservasse dicit: et reliquias simul filii affert. Illi porro horrore confestim et mentis consternatione occupati, ad conspectum talem obstupescunt. Atque illa: Meus hic est, inquit, nativus germanusque filius; meum hoc opus; manducate; nam et ipsa jam manducavi; neque vel molliores femina, vel misericordes magis matre ipsa sitis. Quod si vobis pietas obstat, meamque propterea aversamini victimam, maneant apud me cibi ejus, quo jam pasta sum, reliquiæ. **235** Sic illi trementes abeunt, ad hoc unum facinus timidi: et ægre de epulis ejusmodi matri ipsi cedunt. Repleta illico tota eo

piaculo urbs : et ob oculos quisque eo scelere sibi posito, tanquam a seipso patratum esset, exhorrescebat. Proinde ad mortem eo proclivius, qui fame premebantur, properabant : beatosque eos vocabant, qui prius decessissent, quam tantum audivissent et vidissent malum. » Deinde Josephus numerum multitudinis ejus quæ vel fame vel ferro occubuit, colligens (1), centum myriadas hominum (2) ait interiisse : factiosos autem et prædones, qui ex clade fuerunt reliqui, a seipsis inter se post urbem eversam interemptos : quicunque autem ex juventute proceritate et forma corporis præstitissent, ad triumphum reservatos : reliquam turbam eorum qui decimum septimum excessissent annum, vinctam ad Ægypti opera missam : plurimos quoque in provinciis, ut in theatris et spectaculis vel ferro necarentur, vel bestiis objicerentur, distributos : qui vero intra decimum septimum annum fuissent, captos, et sub corona venditos esse. Istorumque tantum numerum, præter eos quos diximus, ad novem myriadas (3) pervenisse dicit. Atque hæc ita acta sunt secundo imperatoris Vespasiani anno.

A τὰ κατ' Αἴγυπτον ἔργα παραπεμφθῆναι. Πλείους δὲ εἰς τὰς ἐπαρχίας διανεμῆσθαι φθαρησομένους ἐν τοῖς θεάτροις σιδήρῳ καὶ θηρίοις· τοὺς δ' ἐντὸς ἑπταικαίδεκα ἐτῶν αἰχμαλώτους ἀχθέντας διαπεπρᾶσθαι. Καὶ τούτων δὲ μόνον τὸν ἀριθμὸν, ἐκτὸς τῶν προειρημένων, εἰς ἐννέα μυριάδας ἀνδρῶν συναχθῆναι. Ταῦτα δ' ἐπράχθη τοῦτον τὸν τρόπον δευτέρῳ ἔτει τῆς Οὐεσπεσιανοῦ βασιλείας.

CAPUT VIII.

De verbis Christi, quibus Hierosolymis exitium prædixit : et de historia Josephi.

Hæc injuriarum atque contumeliarum Servatori illatarum præmia fuere et autoramenta. Quod si quis historici ejus narrationi oracula Servatoris nostri Jesu Christi adjecerit, admiranda ei res videbitur. Veram enim claramque fuisse prædictionem, divinamque præcognitionem eorum quæ virtute divina prænuntiata fuerant, reperiet. Quæ enim futura erant, ea tanquam præsentia prævidit atque prædixit : siquidem illacrymans aliquando, sicuti sacrorum Evangeliorum scripta testantur, ad Hierosolyma conversus, hæc dixit : *Si cognovisses et tu, in die hac, ea quæ ad pacem tuam sunt : nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.* **236** *Quoniam venient dies in te, et circumducent tibi inimici tui vallum, et circumlabant te, et compriment te undequaque, et ad terram prosternent, et liberos tuos*[45]. Et alibi rursus, de populo : *Erit enim*, inquit, *necessitas ingens in terra, et ira adversus populum hunc : et cadent in ore gladii, et captivi ducentur ad gentes omnes, et Jerusalem conculcabitur a gentibus, donec impleantur tempora gentium*[46]. Et rursum : *Cum videritis circumdatam ab exercitu Jerusalem, tum scitote quod appropinquaverit vastities ejus*[47]. Et iterum : *Væ autem gestantibus uterum, et lactantibus, in diebus illis*[48]. *Orate vero, ne fuga vestra incidat in hiemem, neque in Sabbatum. Erit enim tum afflictio magna, qualis antea a mundo condito hucusque non fuit, neque posten futura est*[49]. Verum enimvero, quamvis hæc Servator noster ita prædixerit, pluriesque medio tempore amoris erga genus humanum sui bonitatem exhibuerit et non breve pœnitentiæ

B

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ προρρήσεων διὰ τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ περὶ τῆς συγγραφῆς Ἰωσήπου.

Τοιαῦτα τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα ὕβρεως αὐτῶν τὰ ἐπίχειρα. Ἀκολούθως δὲ θαυμάζειν ἐξεστι τῷ πασι πρὸς ἅπασαν τὴν ἱστορίαν τοῦ συγγραφέως τὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ῥήσεις παρατιθεμένῳ. Εὑρήσει γάρ πως ὡς ἀληθῶς προρρήσεως ἀκριβοῦς ἔνδειξιν, καὶ θείας προγνώσεως τὰ λεχθέντα θεία δυνάμει· ὡς γε δὴ παρόντα τὰ ἐσόμενα κατιδόντος καὶ προειπόντος· καὶ ποτὲ μὲν ἐπιδακρύοντος, ταῦτα λέγειν, ὡς ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων γραφὴ πασιπρὸς αὐτὴν Ἱερουσαλήμ· Εἰ ἔγνως καὶ γε σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σου. Νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου· ὅτι C ἥξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ· καὶ περιβαλοῦσί σοι οἱ ἐχθροί σου χάρακα· καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν· καὶ ἐδαφιοῦσί σε καὶ τὰ τέκνα σου· ποτὲ δ' αὖθις περὶ τοῦ λαοῦ· Ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὀργὴ τῷ λαῷ τούτῳ· καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, ἄχρις οὗ πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. Καὶ πάλιν· « Ὅταν ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γνῶτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς· καὶ αὖθις· Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. Προσεύχεσθε δὲ ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος Σαββάτου. Ἔσται γὰρ τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦνῦν, οὐδὲ μὴ γένηται. Καίπερ δὴ ταῦτα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προειπόντος, καὶ πολλὴν ἐν τῷ μέσῳ χρόνῳ φιλανθρωπίας ἐπιδειξαμένου χρηστότητα, καὶ μετα-

D

[45] Luc. XIX, 42-44. [46] Luc. XXI, 23, 24. [47] ibid. 20. [48] ibid. 23. [49] Matth. XXIV, 20, 21.

(1) De pertinacia obsessorum Hierosolymis Judæorum Tacitus : « Arma, inquit, cuncti qui ferre possent, et plus quam pro numero audebant. Obstinatio viris feminisque par. Ac si transire sedes cogerentur, major vitæ metus quam mortis. »

(2) Euseb. lib. II, cap. 7, μυριάδας ἑκατὸν καὶ δέκα, hoc est, undecies centena millia : alii latine centum myriades, hoc est, decies centena millia habent, ut Joseph. ipse lib. VII, cap. 26, et Nicephorus, qui Josephum ex primario exemplari allegat.

(3) Hoc est, ad nonaginta millia.

νοίας καιρὸν οὐκ ἐλάχιστον ὑπανέντος ὡς ἂν τοῦ κρείττονος γενόμενοι λογισμοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν παροινίας τὴν δίκην διὰ μετανοίας ἀποδράσωσι· καὶ τὴν ἀποστολικὴν πολιτείαν καὶ μεγαλη γορίαν, ἔτι δὲ καὶ τὴν τῶν ἐξαισίων τεραστίων ἐπίδειξιν, καὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη χρόνον ἐκτείναντος, καὶ τῶν μικρῷ πρόσθεν εἰρημένων φοβερῶν ἐν αὐτοῖς σημείων τὴν πανωλεθρίαν ἐπισειόντων· οἱ δὲ καὶ ἔτι τῷ χείρονι προσέκειντο· καὶ μὴμόνον τὸν Σωτῆρα ἠγνόησαν καὶ παρέδραμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πρῶτον νόμον ἀθλίως διέκειντο, οὐδὲν εἶδος παρανομίας παραλείποντες ὥστε μὴ γυμνῇ πράττειν τῇ κεφαλῇ. Δι' ἅπερ καὶ τοῦ Θεοῦ μακρόθυμον ἀναλύσαντες, πανώλεις τῷ ἀσανεῖ τῆς κακίας βοθῷ παρεπέμφθησαν. Καὶ τῷ βουλομένῳ καταμαθεῖν ἐστιν ῥᾴδιον, ἀκριβῶς ἐπιστατοῦντι τοῖς καθ' ἕκαστον λεγομένοις τῷ συγγραφεῖ, μεθ ὅσης χάριτος καὶ ἀδρότητος. Ἐγὼ δὲ καὶ μᾶλλον τοῦ πάντα καλῶς οἰκονοροῦντος Θεοῦ θαυμάζω τὸ μέγεθος, ἄνδρα Ἑβραῖον καὶ τῶν ἀπίστων οὕτω κινήσαντα, καὶ γλῶτταν λαμυρὰν παρασχόμενον, ὥστε δὴ ὡς χρεών γε ἦν τὴν κατὰ Ἰουδαίους ἱστορίαν ἀρίστως διεξελθεῖν· ἵνα μή τις ἀντιλέγειν τέως ἔχοι· καὶ πρὸς τούτοις ἵνα καὶ τοῖς εἰρημένοις Χριστῷ σύμφωνός τις εἴη κἀκ τῶν ἐχθρῶν, τὸ καινότατον. Τίς δ' οὗτος Ἰώσηπος, καὶ τίνα δὴ συνεγράψατο, καὶ οἵου γένους καὶ ἀγωγῆς, ἐν τῷ πρὸ τούτου ἀρίστως διελάβομεν τόμῳ. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦσαν· ἡμεῖς δὲ καὶ αὖθις ἐπὶ τὰ ἑξῆς τῆς ἱερᾶς ἱστορίας προϊωμεν.

A tempus concesserit, ut meliora consilia et rationem rectiorem secuti, per pœnitentiam vindictam procacis, qua illum affecere, contumeliæ effugerent : atque insuper apostolicam vivendi rationem et doctrinam magnificam cum admirandorum prodigiorum signis dederit, eamque bonitatem ad quadraginta extenderit annos : internecionem denique eam populo ante, eis quæ diximus ostentis, portenderit : illi tamen longe etiam pejores facti, non tantum Servatorem cognoscere per contemptum noluerunt, verum etiam de prima lege ipsa minus recte senserunt, nihil prorsus ex iniquitate et peccato omni relinquentes, quin id nudo (quod dicitur) capite patrarent. Quapropter longanimitate Dei repudiata, internecione omnes in profundum malitiæ et perditionis demissi sunt barathrum. Hæc omnia qui volet, facile cognoscere poterit, si diligenter animum ad res quasque a Josepho historico cum multa gratia et venustate scriptas attenderit. Ego vero in primis, omnia recte disponentis atque administrantis Dei magnitudinem admiror, qui hominem ex infidelibus Judæum ita excitaverit, eidemque disertam suavemque linguam concesserit, ut ille, ita ut oportuit, Judaicam historiam quam rectissime memoriæ mandaret : videlicet, ut ne quis contra testimonium ejus venire posset : **237** et præterea, quod quidem est maximum, ut ex hostibus etiam exstaret aliquis, qui consona Christi prædictionibus attestaretur. Quis autem Josephus iste fuerit, quos libros scripserit, quo genere, quave institutione fuerit, in proximo satis exposuimus libro. Et Judæorum quidem res hunc habuere exitum. Nobis autem, ut ad reliquas quæ supersunt propositæ historiæ res revertamur, tempus esse videtur.

B

C

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Ὡς μετὰ τὴν ἅλωσιν Συμεὼν ὁ τοῦ Κλοπᾶ ἐπίσκοπος Ἱερουσαλὴμ προχειρίζεται. Καὶ περὶ τῆς Δομετιανοῦ ὠμότητος· καὶ περὶ τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν τοῦ Σωτῆρος.

CAPUT IX.

Ut post Hierosolyma capta, Symeon Cleophæ filius episcopus ibi creatus sit. De Domitiani crudelitate : et de cognatis Servatoris nostri secundum carnem.

Φθάνει μὲν ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς Ἰακωβος, τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυρίῳ τελειωθείς· ἐπεὶ δὲ καὶ Ἱερουσαλὴμ ἑάλω, ὡς εἴρηται, ἔτει κόσμου ἐδιστα μένῳ πεντακισχιλιοστῷ πεντακοσιστῷ ἑβδομηκοστῷ ἐνατῳ, τεσσαρακοστῷ δὲ μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν· οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι, ὅσοι δὴ ἔτι περιῆσαν τῷ βίῳ, ἐς ταυτὸ βουλῆς γεγονότες, ἀπανταχόθεν σύναμα τοῖς πρὸς γένος κατα σάρκα Χριστοῦ, πολλοὶ δὲ ἦσαν ἔτι, τινα διάδοχον τῷ Ἰακώβου θρόνῳ σ ὡς ἐπιλ ξασθαι διεσκόπουν. Πάντες οὖν ἐπὶ Συμεὼν τὸν τοῦ Κλοπᾶ, οὗ καὶ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον μνείαν ποιεῖται, ὁρῶσι· καὶ τούτῳ τὸν τῆς ἱεραρχίας ἐγχ ιρίζουσι θρόνον· ὃν δῆτα καὶ ἀνεψιὸν εἶτουν ἐξάδελφον τοῦ Ἰησοῦ ὁ Ἡγήσιππος ἱστορεῖ. Ὁ γὰρ Κλοπᾶς τοῦ μνήστορος ἦν ἀδελφὸς

Jacobus frater Domini, ita ut antea est dictum, martyrio pro ipso est functus. Cum vero Hierosolyma sunt eversa (1), a mundo condito quinquies millesimus quingentesimus septuagesimus nonus, ab ascensione Domini autem quadragesimus agebatur annus ; tum discipuli et apostoli, qui adhuc in vita erant, idem secuti consilium, ex locis omnibus una cum iis qui genere juxta carnem, Christi propinqui essent (multi autem adhuc supererant) convenerunt, et quemnam Jacobo successorem aperte surrogarent, cum cura deliberarunt. Atque equidem omnes in Symeonem filium Cleophæ, cujus etiam sacrum meminit Evangelium, oculos conjiciunt, eique episcopalem sedem committunt : quem Symeonem Hegesippus consobrinum sive

D

(1) Capta, **exusta, et solo** æquata est Hierosolymorum urbs. **anno Domini** 73, Septembris mensis die 8. (Joseph. iib. VII, cap. 26.) « Titus, ad perdomandam **Judæam relictus**, novissima Hierosolymorum **oppugnatione septem propugnatores totidem** sagittarum confecit ictibus, cepitque eam natali filiæ suæ, » etc. (Tranquill. in Tito.) Secundum neotericos chronographos, Hierosolyma capta est **anno mundi 4050, a natali Salvatoris 72.**

patruelem Jesu fuisse memorat : Cleophas (1) enim sponsi Josephi frater fuit. Enimvero Vespasianus Hierosolymis captis, ne quis ex tribu regia clam profugeret, quicunque a Davide genus deducerent, diligenter inquiri jussit. Unde rursum non exigua persecutio adversus Judæos est coorta. Et ea calamitas longius processit. Nam et Domitianus Vespasiani filius (2), qui post Titum Romanis imperavit, multos ex illustribus summoque loco natis Romanis civibus præter rationem omnem occidere, et bonis omnibus muletare, et exsilio damnare est aggressus. Atque is post Neronem secundus Deo bellum movit, persecutionemque gravem adversus Christi fideles, cum quidem Vespasianus pater ejus nihil acerbius in nos statuisset, excitavit. Quo tempore et apostolus Joannes adhuc in terris versans, propter pietatem cultumque Christi, ab eo in insulam Palmum circumscriptus esse memoratur, ubi ille sacram illam Evangelii sui detonuit vocem, **238** et simul ipsam scripsit Apocalypsim. De qua Apocalypsi Irenæus Lugdunensis episcopus in quinto *Adversus hæreses* libro, eo loco ubi de calculo nominis Antichristi, qui ibi fertur, tractat, hæc scribit : « Si temporibus iis palam nomen illius promulgari deberet, per hunc profecto qui Apocalypsim ipsam et revelationem vidit, dictum esset. Non enim ante multa tempora, sed nostra prope ætate circiter Domitiani imperii finem revelata est. » Non modo autem professionis fideique nostræ homines, sed multo etiam magis, qui alieno a nobis sunt animo, acerrimam illam sub Domitiano persecutionem, et eos qui tum maxime floruerunt homines, testificationemque et martyrium eorum conscripserunt, satisque certo et tempus ipsum indicarunt. Nam post plures alios, quinto decimo imperatoris ejus anno (3), Flaviam etiam Domitillam (4), Flavii Clementis (5) Romanorum consulum **unius** sororis filiam, propter ejus de Christo testificationem, in insulam quamdam Pontiam relegatam esse commemorarunt.

A Ἰωσήφ. Οὐεσπεσιανὸς δὲ μετὰ τὴν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν, ἵνα μή τις τῆς βασιλικῆς φυλῆς λάθῃ διαφυγών, τοὺς ἐκ Δαυὶδ τὸ γένος κατάγοντας μετὰ σπουδῆς ἀνερευνᾶσθαί προσέταττε. Κἀντεῦθεν οὐκ ἐλάχιστος διωγμὸς Ἰουδαίοις ἀνερρίπίσθη, καὶ ἐπιπολὺ τὸ δεινὸν προῆει, ὡς καὶ Δομετιανὸν τὸν υἱὸν μετὰ Τίτον Ῥωμαίων ἡγησάμενον πολλούς τε τῶν ἐπιφανῶν καὶ Ῥωμαίων εὐπατριδῶν ἀνευλόγως κτείνειν ἐπιχειρεῖν, ζημίᾳ τε ἄλλους οὐσιων, καὶ ὑπερορίᾳ τὸ τελευταῖον καταδικάζειν· ὡς καὶ μετὰ Νέρωνα δεύτερον θεομάχον ἑαυτὸν καταστῆσαι, καὶ κατὰ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων δεινὸν ἀνεγεῖραι τὸν διωγμόν· καίπερ Οὐεσπεσιανοῦ τοῦ πατρὸς μηδὲν καθ' ἡμῶν ἐπινοήσαντος ἄτοπον· ὅτε καὶ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην ἔτι περιπολοῦντα τὴν γῆν, Πάτμῳ B τῇ νήσῳ τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἕνεκα ὑπ' αὐτοῦ περιορισθῆναι ἱστόρηται, ἔνθα δὴ καὶ γενόμενον τὴν ἱερὰν τῶν Εὐαγγελίων βροντῆσαι φωνήν, καὶ αὐτὴν Ἀποκάλυψιν· περὶ ἧς Ἀποκαλύψεως Εἰρηναῖος ὁ Κουγδούνων ἐπίσκοπος ἐν πέμπτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις περὶ τῆς ψήφου κατὰ τὸν Ἀντίχριστον ἐκεῖσε φερομένης τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· « Εἰ δὲ ἔδει ἀναφανδὸν ἐν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, δι' ἐκείνου ἂν ἐρρέθη, τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἑωρακότος· οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς. » Οὐ μόνον δὲ οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως, πολλῷ δὲ μᾶλλον καὶ οἱ ἀλλοτρίως ἡμῖν ἔχοντες, τὸν ἐπὶ Δομετιανοῦ σφοδρότατον διωγμόν, καὶ τοὺς τηνικάδε διαλάμποντας, καὶ τὴν ἐκείνων μαρτυρίαν συγγράφοντες, ἐπ' ἀκριβὲς, καὶ C τὸν καιρὸν ἔκδηλον καθιστῶσι. Μετὰ δ' οὖν πολλοὺς ἄλλους τῷ πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἔτει καί τινα Φλαυίαν Δομετίλλαν ἀδελφιδῆν Φλαυίου Κλήμεντος τῶν ἐπὶ Ῥώμης ὑπάτων ἑνὸς ἱστοροῦσι τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας χάριν νῆσόν τινα Ποντίαν κατακριθῆναι οἰκεῖν.

insulam quamdam Pontiam relegatam esse com-

CAPUT X.

Ex Hegesippo, quod ad id usque tempus, qui familiæ et generis Dauid fuere, inquisiti sint et occisi.

Ut autem eos quoque qui ex Davidis genere ortum habebant (6), interficere decrevit, traditum memoriæ est, ex hæreticis quosdam nepotes Judæ, eo nomine quod genus ex Davide ducerent, in jus

ΚΕΦΑΛ Ι'.

Ἐκ τῶν Ἡγησίππου, ὅτι ἄχρι τότε οἱ ἀπὸ γένους τοῦ Δαυὶδ ἀνεζητοῦντο καὶ ἀνῃροῦντο.

Ὡς δὲ τοὺς ἀπὸ γένους Δαυὶδ ἐπέβαλεν ἀναιρεῖν, D λόγος αἱρεῖ τῶν αἱρετικῶν τινας περὶ δίκας ἑλκειν τοὺς ἀπογόνους Ἰούδα, ὡς ἐκ Δαυὶδ τὴν σειρὰν ἕλκοντας· ἀδελφὸς δὲ τοῦ Σωτῆρος κατὰ σάρκα Ἰούδας

(1) Hic supra libro I, cap. 33, Cleophas dictus. Et alius hic Symeon fuerit ab eo, qui supra est nominatus Josephi filius, Jacobi, Judæ et Josæ fratre.

(2) Primus Domitianus Dominum se et Deum appellari jussit : « Dominus et Deus noster sic fieri jubet. » (Tranquill.) Uxorem item suam, Augustam. (Eutrop.)

(3) Qui et ultimus fuit.

(4) Flavia Domitilla propter Christum in insulam sub Domitiano deportata. (Eutrop. lib. IX, in fin.)

(5) Flavii Clementis, qui patruelis Domitiani fuit, Tranquillus in Domitiano meminit, sicuti te

persecutionis Christianorum, sub Judaici fisci nomine : « Præter cæteros, inquit, Judaicus fiscus acerbissime actus est, ad quem deferebantur, qui velut professi Judaicam intra urbem viverent vitam : vel dissimulata origine, imposita genti tributa non pependissent, » etc.

(6) « Domitianus agnatos Salvatoris repertos propter inopiam contempsit et absolvit. Inter Judæos quoque acerbitate tormentorum et cruentissimæ quæstionis exquiri genus David, atque interfici præceptum est ; quasi adhuc futurus esset ex semine David, dum prophetis sanctis et invidetur et creditur, qui regnum possit adipisci. » (Eutrop.)

ἦν, ἅτε παῖς ὢν Ἰωσήφ· ὡς δηλοῖ καὶ Ἡγήσιππος οὕτω γράφων· « Ἔτι δὲ περιῆσαν οἱ ἀπὸ γένους τοῦ Κυρίου, υἱωνοὶ Ἰούδα, τοῦ κατὰ σάρκα λεγομένου αὐτοῦ ἀδελφοῦ· οὓς ἐδηλατόρευσαν ὡς ἐκ γένους ὄντας Δαυίδ· τούτοις δ' ὁ Ἰουόκατος ἦγαγε πρὸς Δομετιανὸν Καίσαρα. Ἐφοβεῖτο γὰρ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ Ἡρῴδης· καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς εἰ ἐκ Δαυίδ εἰσι· καὶ ὡμολόγησαν. Τότε ἐπηρώτησεν αὐτοὺς πόσας κτήσεις ἔχουσιν, ἢ πόσων χρημάτων κυριεύουσιν. Οἱ δὲ εἶπον ἐννακισχίλια δηνάρια ὑπάρχειν αὐτοῖς μόνα, ἑκάστῳ αὐτῶν ἀνήκοντος τοῦ ἡμίσεος. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐν ἀργυρίοις ἔφασκον ἔχειν, ἀλλ' ἐν διατιμήσει γῆς πλέθρων λθ' μόνων· ἐξ ὧν καὶ τοὺς φόρους ἀναφέρειν, καὶ αὐτοὺς αὐτουργοῦντας διατρέφεσθαι. Εἶτα δὲ καὶ τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτῶν ἐπιδεικνύναι μαρτύριον τῆς αὐτουργίας, τὴν τοῦ σώματος σκληρίαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς συνεχοῦς ἐργασίας ἐναποτυπωθέντας ἐπὶ τῶν ἰδίων χειρῶν τύλους παριστάντας. Ἐρωτηθέντας δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὁποία τις εἴη, καὶ πῆ, καὶ πότε φανησομένη, λόγον δοῦναι, ὡς οὐ κοσμικὴ μὲν, οὐδ' ἐπίγειος, ἐπουράνιος δὲ καὶ ἀγγελικὴ τυγχάνει, ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος γενησομένη· ὁπηνίκα ἐλθὼν ἐν δόξῃ, κρίνειε ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ. Ἐφ' οἷς μηδὲν αὐτὸν κατεγνωκότα τὸν Δομετιανὸν, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐτελῶν καταφρονήσαντα, ἐλευθέρους μὲν αὐτοὺς ἀνεῖναι, καταπαῦσαι δὲ διὰ προστάγματος τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας διωγμόν. Τοὺς δ' ἀπολυθέντας ἡγήσασθαι τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς ἂν δὴ μάρτυρας ὁμοῦ καὶ ἀπὸ γένους ὄντας τοῦ Κυρίου, γενομένης τε εἰρήνης, μέχρι Τραϊανοῦ παραμεῖναι αὐτοὺς τῷ βίῳ. » Ταῦτα μὲν ὁ Ἡγήσιππος· Τερτυλιανὸς δὲ καὶ αὐτὸς τὴν Δομετιανοῦ πεποίηται μνείαν, γράφων ὡς « Πεπείραται μὲν καὶ Δομετιανὸς ταυτὰ ποιεῖν ἐκείνῳ, μέρος ὢν τῆς Νέρωνος ὠμότητος· ἀλλ' οἶμαι ἅτε ἔχων τι συνέσεως, ὡς τάχος ἐπαύσατο, ἀνακαλεσάμενος καὶ οὓς ἐξηλάκει. »

A traxisse. Fuerat autem Judas frater Domini, secundum carnem; Josephi quippe filius. Qua de re Hegesippus ita scribit : « Supererant adhuc generis et familiæ Domini nepotes ex filio Judæ, qui frater Domini juxta carnem dictus est. Eos, quod gentis Davidis esse delati fuissent, Evocatus ad Domitianum adduxit. Metuebat enim, ita ut antehac Herodes, advendum Christi. Itaque eos illle, essenine familiæ **239** Davidis, rogat. Quod cum essent professi, rursus ab eis, quæ eorum essent possessiones, et quantam pecuniarum summam haberent, quærit. Atque ei illi respondent, non amplius eis esse quam novem millium denariorum patrimonium commune, quod divisum ex parte dimidia ad quemque eorum pertineret : neque id B in pecunia numerata, sed in æstimatione et pretio undequadraginta agri jugerum consistere. Unde cum tributum penderent, tum ipsi manibus suis opus facientes, sumptus tolerarent. Deinde manus suas ostendunt, ut corporis duritia et callis continuo labore ductis, operas suas comprobarent. De regno autem Christi, quale id esset, ubi et quando habiturum esset initium, interrogati : Non mundanum id, neque terrenum, sed cœleste et angelicum fore testantur, in sæculi consummatione : cum adveniens ille cum gloria vivos et mortuos judicaturus, et cuique juxta studia et facta sua præmium redditurus esset. Sedenim re ita comperta, Domitianus ipse illos non condemnat, sed tenuitate illorum contempta, simul et liberos eos dimittit, et edicto proposito persecutionem ecclesiarum inhibet. Ita illi absoluti, ecclesiis, ut testes simul et agnati Domini, præfuerunt : et pace reddita, usque ad Trajani tempora pervenerunt. » Hæc Hegesippus. Sed et Tertullianus Domitiani mentionem facit : « Tentaverat, inquiens, et Domitianus, portio Neronis de crudelitate, eadem quæ ille facere. Sed, ut opinor, aliquid habens rationis et prudentiæ, mature destitit, revocatis etiam iis quos in exsilium egerat. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Τελευτὴ Οὐεσπασιανοῦ, Τίτου τε καὶ Δομετιανοῦ καὶ Νερούα· καὶ περὶ τοῦ βασιλέως Τραϊανοῦ.

Κρατοῦντος δ' ἔτι Οὐεσπεσιανοῦ, λοιμόν φασι μέγαν ἐπὶ Ῥώμης γενέσθαι, ὡς ὑπὲρ μυρίους καθ' ἑκάστην ἐπὶ πλείσταις ἡμέραις θνήσκειν· ὁπηνίκα D καὶ τὸν ἐν Ῥόδῳ κολοσσὸν, χαλκοῦ πεποιημένον, στήλην Ῥοδίους τῷ Διὶ ἀναθεῖναι λόγος, ἑπτὰ ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν πόδας εἰς ὕψος ἐκτρέχοντα· καὶ τὸ ἐν Ῥώμῃ δὲ Καπιτώλιον πρὸς δαπάνην γενόμενον οὕτως αὖθις ἀνήγειρεν. Ἐπὶ δέκα δὲ ἔτη τὴν ἀρχὴν διοθύνας, τῷ παιδὶ Τίτῳ τὴν βασιλείαν λιπὼν, τελευτᾷ. Τότε δὴ καὶ τοῦ Βεσουβίου ὄρους ῥαγέντος, τοσοῦτόν φασιν ἐκεῖθεν πῦρ ἀναβλῦσαι, ὥστε τὴν παρακειμένην χώραν σὺν ταῖς ἀγχιθύροις πόλεσιν ἀφανίσαι. Δι' ἀγῶνος δὲ ποιεῖται τὴν Ῥώμην εὐδαίμονα ἐν ὀλίγοις ἔτεσιν ἀποφῆναι· σοφίαν γὰρ καὶ τὴν τῶν λόγων παιδείαν διαφερόντως ἠγάπα.

CAPUT XI.

Obitus Vespasiani, Titi, Domitiani, et Nervæ, et de imperatore Traiano.

Imperante autem etiamnum Vespasiano, ingentem pestilentiam Romæ grassatam esse dicunt, ita ut diebus plurimis quotidie supra decem hominum milla exstinguerentur. Quo tempore fama etiam fert, Rhodios colossum æreum centum et viginti septem pedum Jovi in urbe sua dicasse. Romæ Capitolium, quod conflagraverat, Vespasianus **240** restituit : qui imperio annis decem administrato, moriens filio Tito id reliquit. Sub hoc mons Vesuvius ruptus, tantum evomuit incendii, ut regionem proximam civitatesque vicinas prorsus vastarit. Maximopere is contendebat Romam brevi tempore beatam reddere et felicem; studium enim sapientiæ, liberaliumque artium disciplinam plurimum amavit. Josephum, ut virum egregium et præclarum, in

summo habuit honore. Cujus etiam libros manibus suis descriptos (1), in Romanam bibliothecam reposuit. Sed enim cum annos tres imperium tenuisset, et æstivo tempore interdiu iter faciens, plurimum e naribus sanguinem emisisset, atque inde animo defectus fuisset, Domitianus frater ejus, imperandi cupiditate victus, veneno eum sustulit, atque adhuc spirantem in loculos funeri paratos imposuit. Hic porro impie, et, ut paucis dicam, improbe prorsus imperium administrans, et seipsum secundum a Nerone veræ pietatis studiosorum hominum persecutorem constituens, non paucos necavit, ut paulo ante diximus. Sub hujus enim imperio et Timotheus, et Onesimus, et Dionysius Areopagita, cursum suum pro Christo martyrii stadio absolverunt. Ejus ætate Apollonius (2) quoque Tyaneus vixit, quem historiæ produnt Roma Byzantium venisse, atque ibi dæmoniacis quibusdam præstigiis atque incantationibus magnam vim serpentum et scorpionum fugasse, et præterea ferocissimos quosque equos frenasse, aliaque multa prodigiosa fecisse. Hunc, quod Nervæ charus esset, Domitianus, cum prius totondisset, mox conjecit in custodiam. Sed cum Domitianus per quindecim annos imperium gessisset, a conjuratis in templo Jovis occisus, Nervæ (3) id invitus reliquit. Itaque senatus, actis ejus abolitis, exsules revocavit, eisque bona sua restituit. Tum quoque Joannem, apostolorum ex Patmo, quo relegatus fuerat, Ephesum rediisse, atque ibi ecclesias rexisse ferunt, Sed enim et Nerva, cum anno uno et paulo diutius imperasset, defunctus Trajanum habuit successorem ; sub quo adhuc discipulus ille, qui supra pectus Domini recubuit, in Asia vixit. Testantur hoc Irenæus Lugdunensis episcopus, et Alexandrinus Clemens contextor, **241** qui ambo fidei verbum admodum promulgarunt. Horum alter in XI *Adversus hæreses* libro hæc verba facit : « Et omnes presbyteri, qui cum Joanne discipulo Domini in Asia sermones contulerunt, testes sunt, hæc a Joanne tradita esse. Mansit enim cum eis usque ad Trajani tempora, et verus est certusque testis traditionum ab apostolis acceptarum. Clemens vero in eo libro cujus titulus est, *Qui dives salvus fiat*, tempore hoc diserte indicato, et historia, quam ante narravimus de prædone per resipiscentiam servato, exposita, hæc quoque ferin ita scribens : « Audi fabulam, non fabulam, sed orationem veram de Joanne apostolo nobis proditam, et memoria conservatam. Posteaquam enim tyranno (Domitianum autem prorsus dicit) defuncto

ὡς καὶ αὐτὸν Ἰώαννην οἷα δὴ λόγου ἄνδρα τιμαῖς ὑπερβαλλούσαις τιμᾶν, τά τε ἐκείνου βιβλία ἰδίαις γράψαι χερσὶ, καὶ ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ῥώμης ἐναποτάξαι. Τρισὶ δ' ἐπ' ἐνιαυτοῖς τὴν ἀρχὴν διφκηκότα, ὥρᾳ θερείᾳ δι' ἡμέρας ὁδοιπορήσαντα, καὶ αἷμα διὰ τῶν μυκτήρων οὐκ ὀλίγον προέμενον, κατεῦθεν λειποδρανοῦντα, Δομετιανὸς ὁ τούτου κασίγνητος, τοῦ τῆς μοναρχίας ἔρωτος ἥττων γενόμενος, φαρμάκῳ αὐτὸν ἀναιρεῖ· ἔτι δ' ἐμπνέοντα ταῖς νεκρικαῖς θήκαις ἐναποτίθησι. Οὗτος δ' ἀθέως καὶ τὸ ὅλον φάναι μοχθηρῶς τῇ ἀρχῇ χρώμενος, μετὰ Νέρωνα δεύτερος διώκτης τῷ εὐσεβεῖ μέρει ἀναφανείς, οὐκ ὀλίγους διέφθειρεν, ὡς μικρὸν ἄνωθεν διελάβομεν. Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ καὶ Τιμόθεος, καὶ Ὀνήσιμος, καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ στάδιον ἔδραμον. Ἐπὶ τούτου καὶ ὁ Τυανεὺς Ἀπολλώνιος ἐγνωρίζετο, ὃν ἀπὸ Ῥώμης ἐς Βυζάντιον ἥκοντα ὄφεων καὶ σκορπίων πλῆθος δαιμονικαῖς τισιν ἀῤῥητοποιίαις καὶ ἐπικλήσεσι φυγαδεῦσαί φασι· γαλινοῦσαί τε πρὸς τούτοις καὶ τῶν ἵππων τὴν ἄτοπον ἀξίαν· καὶ ἄλλ' ἄττα τεράτων ἀνάμεστα ἱστοροῦσιν αὐτὸν διαπράξασθαι· ὃν ὡς φίλον ὄντα Νερούᾳ Δομετιανὸς ἔμφρουρον εἶχε, πρότερον ἀποκείρας. Ἓξ ἔτη δὲ πεντεκαίδεκα καὶ οὗτος ὁ Δομετιανὸς τῇ ἀρχῇ διανύσας, καὶ τῷ νεῷ σφαγεὶς τοῦ Διὸς, Νερούᾳ καὶ ἄκων παραχωρεῖ τῆς ἀρχῆς. Τοίνυν ἡ σύγκλητος λύσασα τοῖς ἀδίκως ἀπεληλαμένοις τὰς ἐξορίας, καὶ τῶν οἰκείων σφίσι μετέχειν ἀνῆκε. Τότε δὴ τότε λόγος καὶ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην τῆς ἐν Πάτμῳ λαθέντα φυγῆς, ἐν Ἐφέσῳ πάλιν ἐλθεῖν, καὶ τὰς αὐτόθι ἐκκλησίας διέπειν. Νερούαν δὲ καὶ αὐτὸν ἐνιαυτῷ καὶ μικρόν τι πρὸς αὐταρχήσαντα Τραϊανὸς διαδέχεται. Καὶ ἐπὶ τούτου δὲ ἔτι τῷ βίῳ περιῆν ὁ ἱστορίοις μαθητὴς ἐν Ἀσίᾳ ποιούμενος τὰς διατριβάς· καὶ τὸ μαρτύριον τῷ λόγῳ διδόασιν Εἰρηναῖός τε ὁ Λουγδούνων ἐπίσκοπος καὶ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ὁ στρωματεύς· καὶ ἄμφω δὲ τὸν τῆς πίστεως λόγον μάλα ἦσαν πρεσβεύοντες. Ὧν ὁ μὲν πρότερος ἐν δευτέρῳ τῶν Πρὸς τὰς αἱρέσεις τάδε κατὰ ῥῆμά φησι· « Καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι μαρτυροῦσιν οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωάννῃ τῷ τοῦ Κυρίου μαθητῇ συμβεβληκότες παραδεδωκέναι ταῦτα τὸν Ἰωάννην. Παρέμεινε γὰρ αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων· καὶ μάρτυς ἀληθὴς ἐστι τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως. » Κλήμης δὲ καὶ αὐτὸς τὸν χρόνον ἐπισημαινόμενος ἐν τῷ, Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος, λόγῳ, καὶ τὴν μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν εἰρημένην ἱστορίαν, ὅπως τὸν λῃστὴν διεσώσατο, ἐπιφέρει καὶ ταῦτα, γράφων οὕτως· « Ἄκουσον μῦθον, οὐ μῦθον, ἀλλ' ὄντα λόγον, περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου λεγόμενον, καὶ ἡμῖν παραδεδομένον, καὶ μνήμῃ περιλαμπόμενον.

(1) Tranquillus scribit, Titum velocissime nobis excipere solitum, cum amanuensibus suis per jocum ludumque certantem, imitari chirographa quæcunque vidisset, ac pronteri sæpe, se maximum falsarium esse potuisse. Non mirum itaque fuerit, si libros ipse septem Josephi *De bello Judaico* manu sua descripserit.

(2) Hunc cum Domitianus punire vellet, repente is in judicio disparuit. (Lact. lib. v, cap. 3.)

(2) Nerva omnes qui impietatis in deos rei fuerant, Christianos scilicet, absolvi voluit. Et edicto vetuit, ne servi deinde dominos criminarentur, neve liceret aut impietatis (Christianismi) aut Judaicæ sectæ quempiam dehinc insimulari. (Dion.) « Nerva pueros et puellas egenis parentibus natos sumptu publico per Italiam ali jussit. » (Eutrop.

Ἐπεὶ δὴ γὰρ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος (Δομετιανὸν δὲ πάντως φησὶν) ἀπὸ τῆς νήσου Πάτμου μετῆλθεν εἰς Ἔφεσον, » καὶ ὅσα ἑξῆς.

ex insula Patmo Ephesum rediit, » et quæ sequntur.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τοῦ μετὰ τὸν Μάγον Σίμωνα δευτέρου αἱρεσιάρχου Μενάνδρου.

Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, μετὰ Σίμωνα τὸν Μάγον, ἀξιόμαχον ὅπλον τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας δεύτερον ἀναδείκνυται Μένανδρος, ἐκείνῳ μὲν μαθητευθείς, Σαμαρεὺς δ' ἦν καὶ οὗτος ὥσπερ ἐκεῖνος, ταῖς γε μὴν γοητείαις καὶ τερατολογίαις ἐν δευτέρῳ τὸν διδάσκαλον θέμενος· ἑαυτῷ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνετίθει τιμὴν, καὶ ἄνωθεν ἀπεστάλθαι ἐληρώδει τῆς τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν σωτηρίας. Ἐδίδασκέ γε μὴν, μὴ ἄλλως πρὸς ἰσχύος ἔχειν τινὰ τῶν κοσμοποιῶν ἀγγέλων περιγενέσθαι, εἰ μή τις διὰ τῆς αὐτοῦ γοητείας διέλθοι, καὶ ὅπερ αὐτὸς παρεδίδου βάπτισμα λούσαιτο. Ἔφασκε γὰρ τοὺς τούτου καταξιωθέντας ἀγήρως διαβιώσκειν, ἀϊδίου καὶ ἀθανάτου μετέχοντας βιοτῆς. Μέμνηται τούτου δ' τε προρρηθεὶς Εἰρηναῖος, καὶ ὁ ἐν φιλοσόφοις μάρτυς ἄριστος Ἰουστῖνος, τοῦ τε Σίμωνος μνείαν ποιούμενος, καὶ αὐτοῦ δὴ τούτου, οὕτω λέγων· « Μένανδρον δέ τινα καὶ αὐτὸν Σαμαρέα, τὸν ἀπὸ κώμης Καπαρατέως γενόμενον, μαθητὴν τοῦ Σίμωνος, οἰστρηθέντα καὶ αὐτὸν ὑπὸ τῶν δαιμόνων, καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενον, πολλοὺς ἐξαπατῆσαι διὰ μαγικῆς τέχνης οἴδαμεν· ὃς καὶ τοὺς αὐγῷ ἑπομένους ὡς μὴ ἀποθνήσκοντας ἔπεισε· καὶ νῦν τινές εἰσιν ἀπ' ἐκείνου τοῦτο ὁμολογοῦντες. » Ἦν δὲ ἄρα διαβολικῆς ἐνεργείας διὰ τῶν τοιῶνδε γοήτων τὴν Χριστιανῶν προσηγορίαν ὑπυδυομένων, τὸ μέγα τῆς θεοσεβείας μυστήριον ἐπὶ μαγείᾳ σπουδάσαι διαβαλεῖν, διασῦραί τε δι' αὐτῶν τὰ περὶ ψυχῆς ἀθανασίας καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐκκλησιαστικὰ δόγματα.

CAPUT XII.

De Menandro, secundo a Simone Mago hæresiarcha.

Sub eodem imperio, post Simonem illum Magum insignem diabolicæ operationis et efficaciæ armaturam exhibuit Menander, discipulus ejus, Samaritanus itidem ut ille, imposturis certe et carminum præstigiis longe magistrum post se relinquens. Sibi ipsi enim Servatoris nostri vendicebat honorem, seque e cœlo salutis hominum ergo demissum esse nugabatur, illud etiam docens : neminem unquam aliter ex certamine cum mundi architectis angelis congressum, victorem abiturum, quam si disciplinam magicarum præstigiarum suam omnem probe teneret, et quem ipse tradidisset baptismum subiret. Quo baptismo si quem dignatus esset,eum expertem senectutis, sempiternam et immortalem vitam victurum esse dicebat, Meminit hujus, quem modo nominavimus, Irenæus, et item ex philosophis martyr et testis optimus Justinus, Simonis illius atque Menandri hujus mentionem faciens, atque ita dicens : « Menander quidam, et ipse Samaritanus, in vico Caparatensi ortus, Simonis discipulus, **242** non minus quam ille dæmoniorum furore afflatus, permultos Antiochiæ vivens magica arte seduxit, qui etiam sectatoribus suis nunquam eos morituros esse persuasit. Exstant etiamnum illius discipuli nonnulli, qui hoc idem profitentur. » Verum enimvero diabolicæ plane hoc erat solertiæ, per tales magos, qui Christianorum sibi, prætextus gratia, nomen sumpsissent, ingenti divinæ pietatis mysterio magicarum præstigiarum inuere calumniam, atque ecclesiastica de animarum immortalitate et mortuorum resurrectione dogmata traducere atque evertere.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῆς τῶν Ἐβιοναίων αἱρέσεως.

Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἀπάτης εἶχον· ἕτεροι δὲ τῆς περὶ τὸν Χριστὸν διαθέσεως τὸν Θεοῦ Υἱὸν ἱκανῶς ἀποσπασαι μὴ ἔχοντες, εὐτελῆ δοξάζειν περὶ αὐτοῦ εἰσηγοῦντο. Ἐβιωναίους τούτους οἱ πρὸ ἡμῶν ὠνόμασαν. Τοιαύτης δ' ἔτυχον προσηγτρίας, εὐστόχως τὴν τῆς διανοίας αὐτῶν πτωχείαν ὑποφαινούσης· οὕτω γὰρ παρ' Ἑβραίοις ὁ πτωχὸς ὀνομάζεται· ψιλὸν καὶ γὰρ ἄνθρωπον μόνον τὸν Χριστὸν ἐδόξαζον, κατὰ προκοπὴν ἤθους δεδικαιωμένον· ἡρμένον μὲν καὶ γεγεννημένον ἀπὸ Μαρίας, καὶ ἐκ συναφείας τοῦ Ἰωσὴφ τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότα· καὶ οὐ ῥᾴδιον ἔλεγον διὰ μόνης τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως περιεῖναι τὸ σώζεσθαι, εἰ μὴ καὶ τῆς νομικῆς θρησκείας τις μέτοχος εἴη, ταύτην δὴ τὴν πολιτείαν μέτεισι. Τῆς δ' αὐτῆς αἱρέσεως εἰς δύο διῃρημένης, οἱ μὲν ταῦτ' ἔλεγον· **οἱ δὲ προσίεντο** ἐκ Πνεύματος μὲν ἁγίου καὶ τῆς **Παρθένου Μαρίας** γεγεννῆσθαι Χριστὸν, οὐ μὴν καὶ προϋπάρχοντα Λόγον τε καὶ σοφίαν τοῦ

CAPUT XIII.

De hæresi Ebionitarum.

Atque illi quidem ita homines seducebant. Alii porro, cum homines a professione et fide in Christum Filium Dei omnino abstrahere non possent, tenuiorem de eo opinionem induxerunt. Ebionæos hos majores nostri nominarunt : dignos prorsus qui appellationem eam obtinerent, directe et certo mentis eorum inopiam et mendicitatem declarantem : ita enim apud Hebræos mendicus vocatur. Siquidem purum tantum hominem Christum esse docuerunt, morum proficiente accessione justificatum : qui ex Maria genitus primum exstiterit, et ex congressu Josephi initium sumpserit : et præterea, quod non facile quisquam per solam fidem in Christum salvus fieret, nisi etiam legis cæremonias servaret, et eam vivendi rationem se queretur. Hæresi hac et secta in duas partes dissecta, alteri quidem, quæ modo diximus, senserunt, alteri autem admiserunt quidem illi, ex Spiritu

sancto et Maria virgine Christum natum esse, eumdem autem quod antea ab æterno fuerit, Verbum et sapientiam principio carentis et æterni Dei esse pernegarunt. Proindeque et ii in eadem cum alteris illis versati sunt impietate. Itidem enim, ut illi, legis cultum et observationem plurimum complectebantur. Illicet et Apostoli epistolas omnes, apostatam et desertorem Paulum appellantes, rejiciebant : et soli quod secundum Hebræos erat, Evangelio adhærere perseverabant. Et cum Sabbatum aliamque eorum observationem omnem ex æquo cum illis servarent, nihilominus et nobiscum Dominicos dies ad Christi resurrectionis memoriam colebant.

A ἀνάρχου εἶναι Θεοῦ. Κἀντεῦθεν καὶ οὗτοι τῇ ἐκείνων περιετρέποντο ἀσεβείᾳ. Ἐπίσης γὰρ κἀκείνοις καὶ οὗτοι τὴν κατὰ νόμον λατρείαν ὡς πλεῖστον περιέποντες ἦσαν. Ἀμέλει τοι καὶ πάσας μὲν τοῦ Ἀποστόλου τὰς ἐπιστολὰς ἀπεσείοντο, ἀποστάτην τε τὸν Παῦλον ἐκάλουν, μόνῳ δὲ τῷ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίῳ διετέλουν προστετηκότες· καὶ τὸ μὲν Σάββατον καὶ τὴν ἄλλην αὐτῶν παρατήρησιν ἐπίσης ἐκείνοις ἐφύλαττον· παραπλησίως δ' ἡμῖν καὶ τὰς Κυριακὰς ἐτίμων εἰς μνήμην τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως.

243 CAPUT XIV.

De Cerintho hæresiarcha.

Eadem ætate et Cerinthum quemdam alterius hæresis ducem fuisse, scriptor ecclesiasticus Caius commemorat, ita dicens : « Sed et Cerinthus per revelationes velut a magno apostolo scriptas, verborum portenta nobis tanquam per angelos ei tradita mentitus inducit, post resurrectionem astruens terrenum futurum Christi regnum, et homines in carne conversationem cupiditatibus voluptatibus subjectam denuo apud Jerusalem habituros. Atque cum sacrarum Dei Scripturarum sit hostis, seducere homines volens, mille tamen annorum nuptiarum celebritatibus destinatum refert (1). » Ejus etiam Dionysius Alexandrinus in secundo *Promissionum* de Joannis Apocalypsi libro meminit : « Cerinthum, dicens, qui et a se nominatam Cerinthianam hæresim instituit, condignum idoneumque figmento suo nomen sibi vulgo arrogare voluisse. Disciplinæ quippe ejus illam fuisse doctrinam, Terrenum Dei regnum fore : et quarum rerum ipse, qui corporis sui amans et admodum carnalis esset, cupiditate teneretur, ventris videlicet, et earum quæ sub ventre sunt partium voluptatis et exuberantiæ, in eis tanquam in somnis vitam peractum iri : hoc est, in epulis, compotationibus, conjugiis, et quibus hæc plausibiliora gratiosioraque fore largiusque proventura putavit, diebus festis, sacrificiis, et victimarum mactationibus. » Hæc Dionysius. Irenæus autem, cum alia etiam plura vertiginis plena deliramenta ejus in primo *Contra hæreses* libro proposuit, tum in tertio ejusdem operis de eo memoria dignam historiam recenset, quam per traditionem Polycarpi Smyrnæi episcopi se accepisse dicit. Cum namque aliquando Joannem apostolum balneo uti oporteret, et cum jam illuc ingressurus Cerinthum intus esse cognovisset, quanta potuit celeritate inde refugit, ne sub eodem quidem tecto una cum illo manere justum esse opinatus : quod etiam iis qui cum eo erant persuasit : Fugiamus, inquiens, ne balneum concidat, in quo veritatis inimicus Cerinthus lavat.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ Κηρίνθου τοῦ αἱρεσιάρχου.

B Τῇ δ' αὐτῇ τοῦ χρόνου φορᾷ καὶ Κήρινθόν τινα ἄλλης αἱρέσεως ἀρχηγὸν Γάϊος ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ ἱστορεῖ γενέσθαι· « Ἀλλὰ καὶ Κήρινθος ὁ δι' ἀποκαλύψεων ὡς ὑπὸ ἀποστόλου μεγάλου γεγραμμένων τερατολογίας ἡμῖν ὡς δι' ἀγγέλων αὐτῷ δεδιδαγμένας ψευδόμενος ἐπεισάγει, λέγων, μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπίγειον εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν σάρκα πολιτευομένην δουλεύειν· καὶ ἐχρὸς ὑπάρχων τῇς Γραφαῖς τοῦ Θεοῦ, ἀριθμὸν χιλιοετίας ἐν γάμου ἑορτῇ θέλων πλανᾷν λέγει γενέσθαι. » Τοῦ δ' αὐτοῦ καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας μέμνηται ἐν δευτέρᾳ τῶν Ἐπαγγελιῶν περὶ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως· « Κήρινθον, λέγων, τὸν καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν αἵρεσιν συστησάμενον, ἀξιόπιστον C ἐπιφημίσαι θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ πλάσματι ὄνομα. Τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα· ἐπίγειον ἔσεσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν· καὶ ὢν αὐτὸς ὠρέγετο, φιλοσώματος ὢν καὶ πάνυ σαρκικὸς, ἐν τούτοις ὀνειροπολεῖν ἔσεσθαι γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα πλησμονῶν, τοῦτ' ἔστι σιτίοις καὶ ποτοῖς καὶ γάμοις· καὶ δι' ὧν εὐφημότερον ταῦτα ᾠήθη πορισεῖσθαι, ἑορταῖς καὶ θυσίαις καὶ ἱερείων σφαγαῖς. » Καὶ Διονύσιος μὲν ταῦτα· Εἰρηναῖος δὲ, καὶ ἄλλας ἰλίγγου πλήρεις φαντασίας ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Πρὸς τὰς αἱρέσεις προθέμενος, ἐν τῷ τοίνυν τῆς αὐτοῦ πραγματείας καὶ ἄλλην ἡμῖν περὶ αὐτοῦ λήθης ἱστορίαν οὐκ ἀξίαν ἐπιφέρει· ἣν ἐκ παραδόσεως Πολυκάρπου τοῦ Σμυρναίων ἐπισκόπου ἔχειν φησίν· ὡς χρείας γενομένης, τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην βαλανείῳ χρήσασθαι· γνόντα δὲ, [ἐν] τῷ μέλλειν D εἰσιέναι, Κήρινθον ἔνδον ὄντα, θύραζε ὅσον τάχος αὖθις ἀναπηδῆσαι, μηδὲ τῆς αὐτοῦ στέγης μεταλαχεῖν ἐκείνῳ δίκαιον κρίναντα· εἰσηγήσασθαί τε καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ τοῦτο, Φύγωμεν, ἐπειπόντος, μὴ τὸ βαλανεῖον ἡμῖν συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κηρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ.

(1) Chiliastarum sive Millenariorum origo.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν λεγομένων Νικολαϊτῶν, ὡς ἀπὸ Νικολάου, ἑνὸς τῶν ἑπτὰ διακόνων, συνέστη.

Πρὸς τούτοις τετάρτη ἀπὸ Σίμωνος ἐπὶ βραχὺν χρόνον καὶ ἡ Νικολαϊτῶν λεγομένη αἵρεσις ἀνεφάνη, ἧς καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει μνείαν ποιεῖται. Ἀρχηγὸς δὲ ταύτης Νικόλαος ἦν, εἷς τῶν μετὰ Στεφάνου ἐπὶ τῇ τῶν ἐνδεῶν θεραπείᾳ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστορίας ἀξιωθείς. Οὗτος τοιγαροῦν, ὡς ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἐν τῷ τρίτῳ φησὶ Στρωματεῖ, ὡραίαν ἔχων γυναῖκα μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν πρὸς τῶν ἀποστόλων ζηλοτυπίαν ὀνειδισθείς, ἐπὶ μέσης αὐτὴν ἀγαγὼν, γῆμαι παντὶ τῷ προὐτρέπετο· καὶ ῥῆσιν τῇ τοιᾷδε πράξει κατάλληλον ἐπῆγεν, ὅτι παραχρᾶσθαι δεῖ τῇ σαρκί· ὅπερ, ὡς ἐγῷμαι, οὐδὲν ἕτερον εἶναι, ἢ τὸ μὴ καταχρᾶσθαι εἰσηγεῖσθαι· οἱονεὶ τὸ μὴ ἐνδιδόναι τῇ ὀρέξει τῶν τῆς σαρκὸς θελημάτων. Οἱ δὲ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ μετιόντες, τῷ γεγενημένῳ καὶ τῷ εἰρημένῳ χωρίς τινος βασάνου κατακολουθήσαντες, ἀνέδην τῇ πορνείᾳ χρῶνται. Καίτοι γε λόγος τὸν Νικόλαον μή τινι ἑτέρᾳ παρ' ἣν ἔγημεν ὁμιλῆσαι· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου φύντες, αἱ μὲν θήλειαι κατεγήρων παρθενίαν ἀσκοῦσαι· ἐν ἀρθορίᾳ δὲ καὶ τὸν ἐκείνου υἱὸν παραμεῖναι ἔγνωμεν. Τούοων δ' ὁμολογουμένων, ἔοικεν ὡς ἀποβολὴ πάθους ἦν ἡ ἐς μέσον τῶν ἀποστόλων τῆς ζηλοτυπουμένης ἐγκύκλησις γυναικός· καὶ τῶν διὰ σπουδῆς ἡδονῶν ἐγκράτεια τὸ παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκε· μὴ γὰρ βούλεσθαι δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν, ἡδονῇ καὶ Κυρίῳ. Φασὶ δὲ καὶ τὸν Ματθαίαν οὕτω διδάξαι· σαρκὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραχρᾶσθαι μηδὲν αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἐνδιδόντα· ψυχὴν δὲ αὔξειν διὰ πίστεως καὶ γνώσεως. Ταῦτα μὲν περὶ τῶν καταρχὰς παραχαράττειν τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως λόγον ἐπικεχειρηκότων. Θᾶττον δὲ διαῤῥυέντων, ἐπιτόμως εἰρήκαμεν· κατὰ καιρὸν δὲ καὶ τοὺς λείποντας θήσομεν.

A 244 CAPUT XV.

De hæresi eorum, qui Nicolaitæ dicuntur, ut ea a Nicolao, uno ex septem diaconis, orto exstiterit

Præter has, quarta quoque a Simone brevi tempore, quæ Nicolaitarum dicitur hæresis, viguit : cujus et Joannes in Apocalypsi meminit. Auctor ejus fuit Nicolaus, eorum unus qui una cum Stephano ad pauperum curam et ministerium in Actis apostolicis sunt delecti. Is, ut Alexandrinus Clemens in tertio *Contextionum* libro ait, cum formosam haberet uxorem, eique post Servatoris assumptionem, ab apostolis zelotypiæ crimen objectum esset, in medium productam, quicunque vellet ducere eam jussit ; eique facto congruens quoque adjecit dictum, Abutendum esse carne (1), inquiens. Quo quidem ille verbo, ut ego puto, non aliud, quam carne ad illegitimas voluptates non utendum, neque appetitui libidinum ejus indulgendum esse insinuavit. Qui autem hæresim ejus complexi sunt, factum simul dictumque ejus sine judicio secuti, impudenter fornicatione utuntur. Sed enim Nicolaum cum nulla alia muliere quam conjuge sua consuevisse fama est : ex liberis quos genuit, feminæ quidem in virginitate consenuerunt, filium autem in incorrupto cœlibatu quoque permansisse scimus. Quæ cum citra controversiam ita se habeant, satis apparet, quod ille uxorem, propter quam zelotypus visus esset, in medium apostolorum produxit, id velut repudiationem affectionis carnalis fuisse : eumque per abusum carnis continentiam et accuratam voluptatum compressionem docuisse, quippe qui juxta, Servatoris præceptum, duobus heris, voluptati scilicet et Domino, inservire noluerit, Ferunt autem et Matthiam docentem ita tradidisse : Expugnandam quidem esse carnem, eaque abutendum, neque ei quidquam ad voluptatem indulgendum ; animam autem per fidem et cognitionem veram alendam atque augendam. Hæc de illis, qui a principio veram et sinceram fidei doctrinam adulterare cum conati essent, statim tamen diffluxerunt, compendiose diximus, suo loco etiam de reliquis dicturi.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Ὡς ἐμαρτύρησε Συμεὼν ὁ τοῦ Κλοπᾶ· καὶ ὅθεν αἱ αἱρέσεις τοκαταρχὰς τῇ τοῦ Χριστοῦ εἰσεφθάρησαν Ἐκκλησίᾳ.

Νέρων μὲν δὴ πρῶτος τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀπήρξατο διωγμοῦ· Δομετιανὸς δ' ἐπὶ τούτῳ δεύτερος· καὶ τρίτος οὗτος Τραϊανός· ἐφ' οὗ καὶ μερικῶς καὶ κατὰ πόλεις δήμων ἐπανισταμένων τὸν καθ' ἡμῶν διωγμὸν πολύν τινα γενέσθαι λόγος ἀρχαῖος διαθρυλλεῖ· καθ' ὃν καιρὸν καὶ Συμεῶνα τὸν ἐκ τοῦ θείου τοῦ Ἰησοῦ Κλοπᾶ γεννηθέντα, καὶ Μαρίας τῆς αὐτοῦ

245 CAPUT XVI.

Ut Symeon Cleophæ martyrium subierit : et unde hæreses a principo in Ecclesiam Christi invaserint.

Nero quidem primus persequi Christum est exorsus, Domitianus secundus, tertius hic Trajanus ; sub quo et privatim et publice, per urbes universis insurgentibus populis, antiquitus traditum est ingentem contra nos concitatam fuisse persecutionem. Quo tempore Symeonem quoque, patruo Jesu Cleopha, et Maria conjuge ejus, quam

(1) De carnis hujusmodi abusu illustris est etiam sententia apud Cicer. lib. 1 *De legib* : « Cum animus cognitis perceptisque virtutibus a corporis obsequio indulgentiaque discesserit, voluptatemque sicut labem aliquam delecoris oppresserit, omnemque mortis dolorisque timorem effugerit, societatemque carnis ejecerit, tum omnibus se natura conjunctum duxerit, cultumque Dei et puram religionem susceperit, et exacuerit illam ut oculorum, sic ingenii aciem ad bona deligenda, et rejicienda contraria, quæ virtus ex providendo est appellata prudentia, quid eo dici aut cogitari poterit beatius? »

et sororem (quippe veluti consponsam atque adeo filiam) Dei Genitricis fuisse dicunt, non ex Anna et Joachimo, sed ex Salome et Josepho editam, ut dictum est, progenitum, martyrii cursum absolvisse constat : cui etiam post Jacobum Hierosolymitanæ Ecclesiæ sedes commissa fuerat. Symeon iste a quibusdam hæreticis, velut unus posterorum Davidis (nam ad idusque tempus inquirebantur) et regalis tribus Judæ, ipsiusque adeo Christi agnatus, delatus est : et propter eum, quod libere pulchram professionem profiteretur, gravis æmulatio et invidia principibus incessit. Hic cum diebus pluribus dura verbera, quæ ei Atticus per tormenta inferebat, fortiter pertulisset, pari cum Christo supplicio est affectus. Namque in crucem sublatus, ad illum moriens transiit, cum quidem centum et viginti peregisset annos. Scribit sane Hegesippus, cum eo tempore Judæi regiæ stirpis et tribus inquirerentur, ipsius quoque Symeonis accusatores, quod videlicet ex eis essent, captos esse. Quod si quis veræ rationi atque observationi insistat, recte profecto Symeonem hunc ex illis fuisse dicat, qui Dominum suis ipsorum oculis viderint, et auribus audierint. Apertum nimirum indicium est longævitas ipsius : et quod divinorum Evangeliorum scriptura Mariæ Cleophæ, ex quo hunc prognatum esse supra diximus, mentionem facit. Idem historicus alterius cujusdam, unius ex iis, qui ex genere orti erant Salvatoris, cui Judæ nomen fuerit, meminit, quem ad eam quoque ætatem vixisse dicit : post id, quod ante exposuit, quorumdam sub Domitiano pro fide in Christum peractum martyrium. Scribit autem ad hunc modum : « **246** Venerunt igitur et præfuerunt Ecclesiæ omni, velut martyres et testes, gentiles quoque Domini : et pace Ecclesiis reddita, usque ad Trajanum Cæsarem manserunt : donec etiam, quem diximus, Symeon Cleophæ filius, patrui Domini, per calumniam ab hæreticis eodem modo apud Atticum consularem delatu, est. Qui dies multos tortus, ita martyrium obiit, ut omnes, atque ipse etiam Atticus, mirarentur, hominem centum et viginti annos natum tantum perferre tormenti. Et is tandem in crucem agi est jussus. » Paulum autem historicus digressus, ubi ea quæ commemorata sunt dixit, deinde et illa addit : quod ad ea usque tempora Ecclesia pura et incorrupta permanserit virgo, in locis obscuris et caliginosis adhuc, si qui tum exstiterunt qui sanam doctrinam salutiferæ prædicationis corrumpere sunt conati, delitescentibus. Postquam autem sacer apostolorum chorus diverso mortis genere vitam finiit, generatioque eorum præteriit, qui auribus ipsi suis divinam sapientiam audiverant : tum primum impiorum seductorum, per peregrinorum doctorum deceptionem, coitio et conspiratio initium cepit. Qui deinde, nullo jam ex apostolis reliquo, nudo (ut dicitur) capite contra

A γυναικὸς, ἣν δὴ καὶ ἀδελφὴν τῆς Θεοτόκου φασὶν, ὡς συννυμφον αὐτῆς οὖσαν καὶ θυγατέρα, οὐκ ἐξ Ἄννης καὶ τοῦ Ἰωακεὶμ, ἀλλὰ Σαλώμης καὶ Ἰωσὴφ, ὡς εἴρηται, τὸ τοῦ μαρτυρίου στάδιον ὑπελθεῖν. Τούτῳ καὶ ὁ τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας θρόνος μετὰ Ἰάκωβον ἐπιτράπη. Οὗτος τοίνυν ὁ Συμεὼν ὑπό τινων αἱρεσιωτῶν, ὡς ἀπόγονος ὢν τοῦ Δαβὶδ κατηγορηθεὶς (καὶ γὰρ ἔτι ὁπὲ καὶ τῶν χρόνων ἐκείνου ἀντιχνεύοντο οἱ ἐξ Ἰούδα τῆς βασιλικῆς κεκηγμένοι φυλῆς), καὶ ὡς τῷ Χριστῷ πρὸς γένους ὤν, δι' ὃν καὶ οὐ μέτριος ὁ ζῆλος τοῖς ἄρχουσιν ἦν, τὴν καλὴν ὁμολογίαν παρρησιασάμενος, καὶ ἐπὶ πλείστας τῶν ἡμερῶν αἰκίας καρτερήσας συχνὰς. Ἀττικοῦ τὴν κόλασιν ἐπιφέροντος, Χριστῷ παραπλήσιον τὸ τέλος παθεῖν. Σταυρῷ γὰρ μετέωρος ἐπαρθεὶς, πρὸς αὐτὸν ἐκδημεῖ, εἴκοσι καὶ ἑκατὸν διαζήσας ἐνιαυτούς. Ἱστορεῖ γε μὴν ὁ Ἡγήσιππος, ὡς ἄρα καὶ τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ, ζητουμένων τοτηνικαῦτα τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς φυλῆς Ἰουδαίων, ὡς ἂν ἐξ αὐτῶν ὄντας, ἁλῶναι συνέβη · λογισμῷ δ' ἄρα καὶ τὸν Συμεῶνα εἰκότι χρώμενος τῶν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων εἶποι ἄν τις τοῦ Κυρίου γενέσθαι, ἀκραιφνεῖ τεκμηρίῳ τῷ μακρῷ τῆς ζωῆς αὐτοῦ προσχρησάμενος, καὶ τῷ μνείαν ποιῆσαι τὴν τῶν θείων Εὐαγγελίων γραφὴν Μαρίας τῆς τοῦ Κλοπᾶ, ἐξ οὗ φῶναι ταύτην καὶ πρότερον ὁ λόγος ἱστόρησεν. Ὁ δ' αὐτὸς συγγραφεὺς καὶ ἑτέρου τῶν ἀπὸ γένους φερομένων ἀδελφῶν τοῦ Σωτῆρος ἑνὸς, ᾧ ὄνομα Ἰούδας, μνείαν ποιεῖται · ὃν φησι καὶ μέχρι τῆς αὐτῆς ἐπιβιῶναι ἀρχῆς μετὰ τὴν ἤδη πρότερον ἱστορηθεῖσαν αὐτῷ ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐπὶ Δομετιανοῦ τινων μαρτυρίαν. Γράφει δὲ οὕτως · « Ἔρχονται οὖν καὶ προηγοῦνται πάσης Ἐκκλησίας ὡς μάρτυρες καὶ οἱ ἀπὸ γένους τοῦ Κυρίου · καὶ γενομένης εἰρήνης ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ, μένουσι μέχρι Τραϊανοῦ Καίσαρος · ἄχρις οὗ ὁ ἐκ θείου τοῦ Κυρίου, ὁ προειρημένος Συμεὼν υἱὸς Κλοπᾶ, συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν, ὡσαύτως κατηγορήθη καὶ αὐτὸς τῷ αὐτῷ λόγῳ ἐπὶ Ἀττικοῦ τοῦ ὑπατικοῦ · καὶ ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις αἰκιζόμενος, ἐμαρτύρησεν · ὡς πάντας ὑπερθαυμάζειν, καὶ τὸν ὑπατικόν · ὃς ἐστὶν εἴκοσι τυγχάνων ἐτῶν, ὑπέμεινε καὶ ἐκελεύσθη σταυρωθῆναι. » Μικρὸν δὲ παρακατιὼν ὁ συγγραφεὺς, καὶ τὰ περὶ τῶν εἰρημένων εἰπὼν, ὅτι ἔμεινε καὶ ταῦτα προστίθησιν · « Ὡς ἄρα μέχρι τῶν τότε χρόνων παρθένος καθαρὰ καὶ ἀδιάφθορος ἔμεινεν ἡ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ἀδήλῳ που σκοτίῳ φωλευόντων εἰσέτι τότε τῶν, εἰ καί τινες ὑπῆρχον, παραφθείρειν ἐπιχειρούντων τὸν ὑγιῆ κανόνα τοῦ σωτηρίου κηρύγματος. Ὡς δ' ὁ ἱερὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς διάφορον εἴληφε τοῦ βίου τέλος, παρελήλυθέ τε ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν αὐταῖς ἀκοαῖς τῆς ἐνθέου σοφίας ἐπακουσαι κατηξιωμένων, τηνικαῦτα τῆς ἀθέου πλάνης ἀρχὴν ἐλάμβανεν ἡ σύστασις διὰ τῆς τῶν ἑτεροδασκάλων ἀπάτης · οἱ καὶ ἅτε μηδενὸς τῶν αὐτῶν ἀποστόλων λειπομένου, γυμνῇ λοιπὸν κεφαλῇ τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν ἀντικηρύττειν ἐπεχείρουν. » Ὁ μὲν οὖν Ἡγήσιππος

ταῦτα· ἡμεῖς δὲ τὸ λεῖπον τῆς Τραϊανοῦ δυναστείας τῇ ἱστορίᾳ ἐπισυνάψωμεν.

A veritatis prædicationem falso nominatam scientiam promulgare sunt ausi.» Et hæc quidem Hegesippus. Nos porro reliquum Trajani imperium historiæ hic subjungamus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ τοῦ κατὰ Τραϊανὸν διωγμοῦ· καὶ οἷον δόγμα οὗτος κατὰ Χριστιανῶν ἐξήνεγκε.

Ὁ μὲν οὖν διωγμὸς πολὺς καὶ ἀκμάζων μάλιστα ἦν· καὶ τοσοῦτον, ὡς καί τινα Πλίνιον Σικοῦνδον, ἐν τοῖς ἡγεμόσι διάσημον, τὸ πλῆθος τῶν μαρτύρων ὁρῶντα, βασιλεῖ πρὸς λόγους ἐλθεῖν, καὶ τὸ πολὺ ταῦ πλήθους τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀναιρουμένων ὑποσημῆναι· καὶ ἅμα μηνύοντα, μηδέν τι παρὰ τοὺς νόμους πράττειν Χριστιανοὺς ἀνόσιον φάναι· πλήν γε δὴ ὅτι ἅμα ἕῳ ἐξανιστάμενοι τὸν Χριστὸν οἷα θεὸν εὐφημοῦσι· τῶν γε μὴν ἀθεμίτων ἔργων παντάπασι καθεστᾶσιν ὡς πορρωτέρω. Τούτοις δ' ἐπεκλασθέντα τοῖς ῥήμασι τὸν Τραϊανὸν, δόγμα θεῖναι τοιόνδε· Τὸ Χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι. Κἀντεῦθεν μέτριον μὲν ὅσον τὸν διωγμὸν ἀναχαιτισθῆναι· μὴ πάμπαν δὲ καὶ τοῖς κακουργεῖν ἠρημένοις ἀνεπιχείρητα τὰ ἡμέτερα εἶναι ταῖς ἐκείνων ἐπιβουλαῖς, πῇ μὲν τῶν δήμων αὐτῶν, πῇ δὲ καὶ ἀρχόντων κατὰ χώρας ἡμῖν ἐπεγειρομένων, ὡς καὶ προφανῶς μὴ ἐπικηρυττομένου καθολικοῦ διωγμοῦ· μερικοὺς δ' ὅμως κατ' ἐπαρχίας κινεῖσθαί τινας, ὡς καὶ πολλοὺς ἐντεῦθεν ἀναδείκνυσθαι μάρτυρας. Ταῦτα Τερτυλιανὸς ἱστορεῖ ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ Ῥωμαϊκῇ ἀπολογίᾳ, οὕτω διεξιών· « Καίτοι εὑρήκαμεν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήτησιν κεκωλυμένην. Πλίνιος γὰρ Σικοῦνδος ἡγούμενος ἐπαρχίας, κατακρίνας Χριστιανούς τινας καὶ τῆς ἀξίας ἐκβαλὼν, ταραχθεὶς τῷ πλήθει, διὸ ἠγνόει τί αὐτῷ λοιπὸν εἴη πρακτέον, Τραϊανῷ τῷ βασιλεῖ ἀνεκοινώσατο, λέγων, ἔξω τοῦ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς εἰδωλολατρεῖν, μηδὲν ἀνόσιον ἐν αὐτοῖς εὑρηκέναι. Ἐμήνυε δὲ καὶ τοῦτο· ἀνίστασθαι ἔωθεν τοὺς Χριστιανοὺς, καὶ τὸν Χριστὸν θεοῦ δίκην ὑμνεῖν· καὶ πρὸς τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν διαφυλάσσειν, κωλύεσθαι φονεύειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἀποστερεῖν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Πρὸς ταῦτα ἀντέγραψε Τραϊανὸς, τὸ τῶν Χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι. »

CAPUT XVIII.

De persecutione sub Trajano, et quale edictum is contra Christianos promulgaverit.

Persecutio igitur tum ad summum pervenerat : adeo ut etiam Plinius Secundus, inter provinciæ rectores præcipuus, quod tantam martyrum esse videret multitudinem, ad imperatorem referendum, et turbam tantam eorum qui pro fide cæsi essent, ei significandam duxerit, illo etiam addito, non quidquam sceleris contra leges Christianos committere, præterquam quod cum primo diluculo consurgentes, Christum tanquam Deum laudibus celebrent, a sceleratis omnibus flagitiis alienissimi. Quibus verbi Trajanus flexus, **247** ei rescripsit : Christianorum quidem gentem non inquirendam esse, oblatos vero puniri debere. Proinde vis et persecutio ea aliquatenus quidem cohibita est, non tamen res Christianorum, ab insidiis eorum qui illos affligere constituissent, tutæ prorsus fuere. Alicubi enim populus ipse, alicubi vero et præsides locorum contra nos insurgebant. Et quamvis publice in universum persecutio mandata et promulgata non esset, seorsim tamen per provincias ea exercebatur, ut sic quoque quamplurimi fierent martyres. Hæc Tertullianus in defensione sua, quam Romana conscripsit lingua, commemorat hisce prope verbis : « Atqui invenimus inquisitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus, cum provinciam regeret, damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tandem multitudine perturbatus, et quid de cætero ageret nescius, consuluit tunc Trajanum imperatorem, allegans, præter obstinationem non sacrificandi, nihil se scelerati de eis comperisse ; insinuans quoque et illud, surgere atque convenire summo mane Christianos, et Christum tanquam Deum carminibus laudare, et ad conservandam eorum disciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, et cætera scelera prohibere. Ab quæ Trajanus rescripsit, Christianos inquirendos non esse, oblatos autem puniendos. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ῥώμης, καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ ἔτι Κλήμης ἐν Ῥώμῃ διέπρεπε· πρὸς δὲ καὶ Ἰγνάτιος τὴν Ἀντιόχου διεῖπε· Παπίας τε ἦν ἐν Ἱεραπόλει συγγράφων· Πολυκρατιός τε καὶ ὁ τῆς Σμυρναίων πρόεδρος Πολύκαρπος· ὧν οἱ μὲν Πέτρου, Πολύκαρπος δὲ τοῦ ἐπιστηθίου ἦσαν ὁμιληταί. Τούτων ὁ μὲν Κλήμης Ῥωμαῖος ἄνωθεν ἦν, καὶ τῇ βασιλικῇ φυλῇ κατὰ γένος προσήκων, Φαύστου τινὸς καὶ Ματθιδίας υἱὸς, παντοίᾳ δὲ παιδείᾳ Ἑλληνικῇ συντραφεὶς, καὶ πᾶ-

CAPUT XVIII.

Martyrium sancti Clementis Romani, et de libris ejus.

Eo tempore adhuc Romæ Clemens enituit, et Ignatius Ecclesiam Antiochenam rexit. Papias autem Hierapoli scriptis edendis operam dedit. Vixit etiam Pancratius, et Smyrnensium antistes Polycarpus : quorum illi quidem Petri discipuli, Polycarpus autem ejus qui supra pectus Domini recubuit, sectator fuit. Clemens porro Romæ illustri loco natus, genusque suum ad imperatores Romanos referens, Fausti (1) cujusdam et Mat-

(1) Alii habent, *Faustini*.

thidiæ filius, variis Græcorum disciplinis eruditus, atque in omni genere scientiarum summe exercitatus, apostolorum principis familiaris fuit, sicuti antea a me dictum est : a quo arcana Christi sacra edoctus, Evangelium promulgavit. Cum **248** autem imperata Trajani non faceret, in civitatem quamdam obscuram et desolatam Chersoni (1) vicinam est relegatus (2) ; multisque casibus propter Christi confessionem conflictatus, tandem ancora ferrea e collo ejus suspensa, in altum mare projicitur. De quo supra opinionem præsentis memoriæ quiddam accidit. Siquidem mari diebus septem ad tria millia passuum diviso, miuti eo eunt, et martyris corpus exosculantur, templo divina virtute excitato. Et cum aliquando mare ut assolet, divisum esset, populusque stata ibi sacra peregisset, atque inde rursus reverteretur, evenit, ut per parentum oblivionem illic puer quidam relinqueretur. Atque ubi mare in sese rediit, puer tenellus etiamnum undis est obrutus. Deinde cum rursum fluctus recessissent, parentes eo accessere, et puellum salvum et validum loculo sancti martyris assidentem repererunt. Qua re cognita, intellexerunt, eum per inhabitantem ibi gratiam fotum, et citra nocumentum a feris marinis conservatum esse. Quapropter Apostolo, quem decuit atque oportuit, honore habito, cum puero suo domum sunt reversi. De Clemente hoc antea quoque diximus. Epistolam hujus nomine editam, magnam et admirandam, Eusebius Pamphili attingit : quam Romanæ Ecclesiæ nomine Corinthiis, cum apud eos tum seditio esset, scripsit : eam et antiquitus et suo tempore publice in Ecclesia lectam dicit, in qua multis sententiis Epistolæ Pauli apostoli ad Hebræos utitur. Fuit et alia sub hujus nomine epistola, priori longe impar, quam veteres ignorasse, idem Eusebius scribit : qui porro et exigua ejus scripta, quæ Petri et Appionis esse ait dialogum, reprobat : quæ nimirum sinceram certamque apostolicæ orthodoxiæ formam retinere negat. Ego vero illi, si de eis quæ nunc apud nos Clementina dicuntur, sentit, non assentior ; ea enim Ecclesiæ recepta sunt. Si vero præterea aliqua sint alia, nihil refragor. Hunc autem et apostolicarum constitutionum, et sacrorum quoque canonum ipsorum, auctorem esse credimus. Cæterum de epistola ad **249** Hebræos anceps est opinio, hiccine an Lucas evangelista eam transtulerit, a Paulo, cujus nativa et propria est, primum dictatam.

CAPUT XIX.

Ut divinus Ignatius ex Antiochia Romam delatus, propter Christum bestiis devorandus objectus sit : et de epistolis ejus.

Divi Clementis res sic se habuere. Ab omnibus

σαν τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν εἰς ἄκρον ἀσκήσας, καὶ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων περιτυχών, ἥπερ μοι εἴρηται, καὶ τὸ κατὰ Φριστὸν μυστήριον μαθητεύσας, κηρύττει τὸ Εὐαγγέλιον Ἀπειθῶν δ' οὖν τοῖς ἐντελλομένοις Τραϊανῷ, ὑπερόριος ἐκ Ῥώμης εἴς τινα πόλιν τῇ Χερσῶνι παρακειμένην ἔρημον πάντη καὶ αὐχμηρὰν γίνεται. Πολλοῖς δὲ δεινοῖς διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν ὠμιληκὼς ὕστερον, ἀγκύρᾳ σιδηρᾷ τοῦ τραχήλου ἐξαρτηθείσῃ, τῷ τῆς θαλάσσης βυθῷ ἀπορρίπτεται. Παράδοξον δέ τι τῆς μνήμης ἐνισταμένης αὐτῷ ἐπιγίνεται. Ἐπὶ γὰρ τρία μίλια τῆς θαλάττης διαιρουμένης ἐφ' ἡμέραις ἑπτὰ, προσίασιν οἱ ἐπιφοιτῶντες· καὶ τὸ σκῆνος τοῦ μάρτυρος κατασπάζονται, νεὼ ἐκεῖσε θείᾳ δυνάμει ἀνεγερθέντος. Καί ποτε δὲ τῆς θαλάσσης οἷα ἔθος διαιρεθείσης, καὶ τοῦ λαοῦ τὰ εἰωθότα τελέσαντος, καὶ αὖθις ὑποχωρήσαντος, παιδίον κατὰ λήθην τῶν τεκόντων ἐκεῖσε δὴ ἐναπολειφθῆναι ἐγένετο· ἐς ταυτὸ δὲ τῆς θαλάσσης ἐλθούσης, τὸν παῖδα νήπιον ὄντα καλυφθῆναι τοῖς κύμασιν· εἰσέπειτα δ' ἐσαῦθις ἀνακεχωρηκότος τοῦ κύματος, τοὺς γονεῖς προσελθόντας. εὑρεῖν ὑγιὲς τὸ παιδίον καὶ εὐτραφὲς, τῇ τοῦ ἁγίου παρακαθήμενον λάρνακι. Οὗ δὴ πεισμένοι ἐμάνθανον, ἐκ τῆς τοῦ παρακειμένου διατρέφεσθαι χάριτος, καὶ τῆς τῶν ἐναλίων θηρίων διαρρεῖσθαι λύμης ἀνώτερον· οἳ καὶ τῷ ἀποστόλῳ τὸ εἰκὸς ἀφοσιωσάμενοι, μετὰ τοῦ σφετέρου παιδὸς πρὸς τὰ οἰκεῖα ἐπανῆεσαν ἤθη. Περὶ μὲν οὖν τούτου καὶ ἄνωθεν διελάβομεν, Ὁμολογουμένην μὲν οὖν τούτου ἐπιστολὴν Εὐσέβιος ἱστορεῖ ὁ Παμφίλου, μεγάλην τε καὶ ἀξίαν πολλοῦ θαύματος· ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας Κορινθίοις διαπέμπεται, πάσεως ἐκεῖσε τηνικάδε γεγενημένης. Ταύτην δὲ λέγει καὶ ἔκπαλαι καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐπὶ τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας δημοσιευομένην εἶναι· ἐν ᾗ καὶ πολλὰ νοήματα ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους τοῦ ἀποστόλου Παύλου χρῆται ἐπιστολῆς. Καὶ ἄλλη δὲ αὐτοῦ φέρεται ἐπιστολὴ τῆς προτέρας κατὰ πολὺ ἀποδέουσα, περὶ ἧς αὐτός φησιν Εὐσέβιος, μὴ ἐν ἐπιστήμῃ ταύτης τοὺς ἀρχαίους εἶναι. Παραγράφεται δ' ὁ Παμφίλου καὶ τὰ μικρὰ τούτου συγγράμματα· ἃ φησι Πέτρου καὶ Ἀπίωνος διάλογον εἶναι, ἃ μηδὲ σώζειν τὸν ἀκριβῆ τῆς ἀποστολικῆς ἀρθοδοξίας χαρακτῆρά φησιν. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν τὰ νῦν παρ' ἡμῖν Κλημέντια ὀνομαζόμενα λέγει, οὐ πείθομαι· ταῦτα γὰρ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ εὐπαράδεκτα· εἰ δ' ἕτερά εἰσι παρὰ ταῦτα, λίγειν οὐκ ἔχω. Τοῦτον συγγραφέα καὶ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῶν κανόνων πιστεύομεν. Περὶ μένθοι τῆς πρὸς Ἑβραίους ἀμφήριστος ὁ λόγος ἐστὶν, εἴτε οὗτος εἴτε Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς ἐξέδοτο ταύτην, Παύλου γνησίαν οὖσαν καὶ πρώτως ὑπαγορεύσαντος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ὡς καὶ ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος ἐξ Ἀντιοχείας ἐπὶ Ῥώμης διὰ Χριστὸν θηρίων ἐγεγόνει βορά· καὶ περὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ.

Τὰ μὲν οὖν τοῦ θείου Κλήμεντος τοῦτον ἴσχετο

(1) Chersonensem alii vocant.
(2) Clemens jussu Trajani in insulam est deportatus, in qua duo milia Christianorum ad secanda marmora damnatorum invenit.

τὸν τρόπον. Ὁ δὲ περιβόητος πᾶσιν. Ἰγνάτιος, δεύτερος ὢν τῆς κατὰ Ἀντιόχειον Πέτρου διαδοχῆς, Τραϊανῷ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν γενομένῳ, ἐπεὶ ἐλέγχων οὐκ ἀνίει τὴν δεισιδαιμονίαν τἀνδρὸς, δέσμιον ἐκεῖθεν εἰς Ῥώμην ἐκπέμπει λέουσι παραβληθῆναι βορὰν, μὴ τὴν εἰς Χριστὸν ἐξομνύμενον πίστιν. Καὶ τοίνυν δέσμιος δι' Ἀσίας ἰὼν μετ' ἀσφαλοῦς τῆς φρουρᾶς, καὶ ταῖς κατὰ πόλιν παροικίαις ἐπιδημῶν, προτροπαῖς καὶ ὁμιλίαις ἐπεβίωννυ ταύτας. Καὶ ἐπεὶ τῷ τηνικάδε ἄρτι πρώτως αἱρέσεις ἡρέμα πως ἐπαῤῥησιάζοντο, φυλάττεσθαι ταύτας προὐτρέπετο, καὶ τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως τοῖς ὅροις ἐς ἀκριβὲς ἐμμένειν· τὰσφαλὲς δὲ μνηστευόμενος, καὶ ἐγγράφως δεῖν ἡγεῖτο διατυποῦσθαι. Καί γ' ἐν τῇ Σμυρναίων γενόμενος, ἔνθα Πολύκαρπός ἱερῶς ἐξηγεῖτο, μίαν ἐπιστολὴν τῇ Ἐφεσίων διέπεμπεν ἐκκλησίᾳ, Ὀνησίμου μεμνημένος ποιμένος. Καὶ ἄλλην δὲ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ Μαγνησίᾳ ἐπέστελλε, Δάμα τινὸς ἐπισκόπου μνείαν ποιούμενος· ἄλλην δὲ τοῖς ἐν Τράλλεσι, Πολυβίου τηνικάδε διέποντος τὴν ἀρχήν. Τετάρτην ἐπὶ τούτοις τῇ Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ γράφει, παράκλησιν προτείνων, μὴ ἐμποδὼν αὐτῷ γενέσθαι τοῦ μαρτυρίου, καὶ μικροψύχως διατεθέντας, τῆς προσδοκωμένης ἐλπίδος παρασκευάσαι διαπεσεῖν. Ἄξιον δὲ καί τινα ῥήματα τῆς ἐκείνου γλώττης πρὸς ἔνδειξιν τῆς μεγίστης ἀνδρίας ἐκείνου καὶ πίστεως τῇ συγγραφῇ παραθεῖναι. Γράφει δὲ οὕτως· « Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐνδεδεμένος δέκα λεοπάρδοις· ὅ ἐστι τάγμα στρατιωτικόν· οἳ καὶ εὐεργετούμενοι χείρους γίνονται. Ἐν δὲ τοῖς ἀδικήμασιν αὐτῶν μᾶλλον μαθητεύομαι· ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμαι. Ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἑτοίμων· ἃ καὶ εὔχομαι, σύντομά μοι εὑρεθῆναι· ἃ καὶ κολακεύσω, συντόμως με καταφαγεῖν· κἂν αὐτὰ δὲ ἄκοντα μὴ θέλοι, ἐγὼ προβιάσομαι. Συγγνώμην μοι ἔχετε. Τί μοι συμφέρει; ἐγὼ γὰρ γινώσκω, εἰ μὴ νῦν ἄρχομαι μαθητὴς γενέσθαι, μηδέν με ζηλῶσαι τῶν ὁρατῶν καὶ ὁρατῶν, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω. Πῦρ καὶ σταυρὸς, θηρίων τε συστάσεις, σκορπισμοὶ ὀστέων, συγκοπαὶ μελῶν, ἀλεσμοὶ ὅλου τοῦ σώματος, κολάσεις διαβόλου εἰς ἐμὲ ἐρχέσθωσαν· μόνον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω. » Ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς Σμυρναίων ἐπέστελλε πόλεως· ἐπὶ δὲ Τρωάδος γενόμενος, γράμμασι τῇ Φιλαδελφέων ἐκκλησίᾳ προσωμίλτῃ· καὶ Σμυρναίοις ἄλλην διαχαράττει· καὶ αὐτῷ δὲ ἰδίᾳ τῷ προέδρῳ ταύτης Πολυκάρπῳ ἑτέραν ἐπέστελλεν, ὁμοῦ μὲν καὶ ὡς θεῖον ἄνδρα τιμῶν, ὡς δ' ἀποστολικὸν ποιμένα, οἷα δὴ καὶ αὐτὸς ποιμὴν ἀγαθὸς τὴν ποίμνην τούτῳ παρατιθέμενος· φροντίζειν τε αὐτῆς ἀξιῶν, καὶ εἰσηγεῖσθαι ταύτῃ τὰ κρείττονα. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Σμυρναίους καί τισι χρῆται ῥητοῖς περὶ τοῦ Χριστοῦ, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ἐρανισάμενος· « Ἐγὼ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν εἶδον, φησί· καὶ πιστεύω ὄντα· καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἐλήλυθε, καὶ ἔφη αὐτοῖς, Λάβετε, ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἀσώματον· καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἥψαντο καὶ ἐπίστευσαν. » Εἰρηναῖος

A autem celebratus Ignatius, secundus in Antiochena Ecclesia Petri successor, cum Trajani, qui tum Antiochiæ erat, non desineret reprehendere superstitionem, vinctus Romam ut ibi leonibus esca objiceretur, si fidem Christi non abjuraret, missus est: et Asiam cum firma militum custodia vinctus peragrans, ecclesiasque oppidatim adiens, sermonibus familiaribus et cohortationibus confirmabat, et quoniam tum primum hæreses paulatim liberius se proferre auderent, ut sibi ab eis caverent, doctrinæque apostol carum traditionum constanter insisterent, admonebat. Quod ut illis certius persuaderet, in litteras cohortationes suas referendas esse duxit. Itaque Smyrnæ cum esset, ubi Polycarpus ecclesiam regebat, epistolam unam ad B Ephesiorum ecclesiam dedit, Onesimi pastoris mentionem faciens. Aliam autem Magnesiæ et Mæsandrum sitæ scripsit, in qua episcopi cujusdem Damæ meminit. Aliam item ad ecclesiam quæ Trallibus fuit, misit, cui tum Polybius præfuit. Quartam porro ad Romanam scripsit Ecclesiam, cum ampla exhortatione, ne quod martyrio ejus objicerent impedimentum, neve propter animorum imbecillitatem quidquam agerent, ut ipse concepta optataque spe sua excideret. Operæ pretium vero est, verba aliqua linguæ illius, ad fortitudinis et fidei ejus magnitudinem declarandam, historiæ huic apponere. Scribit enim ad hunc modum: « Ab ipsa Syria Romam usque, terra marique, diu noctuque cum bestiis mihi depugnandum est, cum C decem videlicet leopardis, hoc est, militari manipulo, qui beneficiis affecti longe etiam deteriores fiunt. Verum injuriis eorum magis etiam magisque erudior. Verumtamen ea de causa justificatus non sum. **250** Quam velim mihi jam adesse, quæ in me destinatæ paratæque sunt bestiæ, quas etiam ut quamprimum reperiam opto. Eas per assentationem et palpationem demulcebo, ut me quam celerrime devorent. Atque etiam si id facere nolent, ego eas vim illis inferens incitabo. Date mihi, quæso, hanc veniam. Quid mihi expediat, novi. Nunc enim demum discere incipio, nihil optare aut desiderare rerum omnium et invisibilium et visibilium, ut ad Jesum Christum veniam. Ignes, cruces, bestiarum cohortes, dissipationes ossium, membrorum concisiones, totius corporis commolitiones, et diaboli D tormenta et supplicia in me progrediantur, ut modo ad Jesum Christum perveniam. » Atque hæc Smyrnæ scripsit. Cum autem Troade esset, per litteras cum Philadelphiæ ecclesia collocutus est. Epistolam quoque ad Smyrnæos dedit, et aliam item seorsim ad episcopum eorum Polycarpum, simul et ut virum divinum honorans, et velut apostolico pastori (quippe et ipse pastor bonus) gregem commendans: additis quoque precibus, ut curam illius habere, et quæ optima essent, eum docere vellet. In epistola ad Smyrnæos verbis quibusdam insignibus de Christo utitur; quæ unde desumpserit, non satis scio: « Ego vero etiam post resurre-

ctionem in carne, inquit, eum vidi, credoque eum esse. Et cum ad Petrum et eos qui cum eo erant venit, eisque dixit : Accipite, contrectate, et videte me non esse dæmonium incorporeum; statim eum tetigerunt, et crediderunt. » Sed et Ipse frenæus martyrium ejus novit, et epistolarum ejus mentionem facit: « Quemadmodum nostrorum quidam dixit, propter professionem atque testificationem de Deo ad bestias condemnatus : Frumentum sum Dei, et per bestiarum dentes commolor, ut purus sincerusque inveniar panis. » Polycarpus autem, in epistola sua ad Philippenses, hisce verbis ejus meminit: « Obsecro igitur vos omnes, ut obediatis quibus debetis, et omnem patientiam exerceatis, quam ad oculum vidistis, non solum in beatis viris Ignatio et Rufo et Zosimo, sed etiam in aliis nostræ professionis hominibus, atque adeo in ipso Paulo et reliquis apostolis, illud persuasum habenses quod illi omnes non in vanum cucurrerint, sed in fide et justitia, et quod in debito destinatoque eis loco sint apud Dominum, cui etiam compassi sunt. Non enim præsens complexi amaverunt sæculum, sed eum qui pro nobis mortuus est, et qui propter nos a Deo est resuscitatus. » **251** De epistolis ita scribit : « Scripsistis mihi et vos, et Ignatius, ut cum quis in Syriam ierit, litteras ad vos perferat : quod quidem curabo, opportunum nactus tempus, vel ego ipse, vel is quem mitto, qui sit pro nobis nuntium illo perlaturus. Epistolas Ignatii ab eo ad nos missas, et alias item, quas nobiscum habuimus, ita ut jussistis, ad vos misimus; quæ quidem litteris nesce nostris sunt adjunctæ, quibus multum adjuvari poteriis. Complectuntur enim fidem, et patientiam, et ædificationem omnem, quæ ad Dominum nostrum refertur. » Romæ porro cum prius varia tormenta pertulisset, neque quidquam de constanti decentique sua sententia remisisset postremo in medio theatro duobus leonibus objectus, martyrio est defunctus : et carnes quidem ejus atque ossa teneriora bestiæ devorarunt : quæcunque autem firmiora reliqua fuere, multo deinceps tempore Roma Antiochiam ab sodalibus sectatoribusque ejus sunt perlata. Hæc de ipso divino Ignatio.

A δὲ καὶ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ οἶδε, καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ μνείαν ποιεῖται, γράφων οὕτως · « Ὡς εἶπέ τις τῶν ἡμετέρων διὰ τὴν πρὸς Θεὸν μαρτυρίαν κατακριθεὶς πρὸς θηρία · Ὅτι σῖτός εἰμι Θεοῦ, καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ἀληθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ. » Μέμνηται δὲ αὐτοῦ καὶ Πολύκαρπος ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους τούτου ἐπιστολῇ, οὑτωσί πως διεξιών · « Παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς, πειθαρχεῖν καὶ ἀσκεῖν πᾶσαν ὑπομονὴν ἣν εἴδετε κατ' ὀφθαλμοὺς, οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίοις, Ἰγνατίῳ καὶ Ῥούφῳ καὶ Ζωσίμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ἡμῶν, καὶ ἐν αὐτῷ Παύλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις · πεπεισμένοι ὅτι οὗτοι πάντες οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ · καὶ ὅτι εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ B Κυρίῳ, ᾧ καὶ συνέπαθον. Οὐ γὰρ τὸν νῦν ἠγάπησαν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα, καὶ δι' ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀναστάντα. » Ἐξῆς δ' ἐπιφέρει · « Ἐγράψατέ μοι καὶ ὑμεῖς καὶ Ἰγνάτιος, ἵνα ἐάν τις ἀπέρχηται εἰς Συρίαν, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀποκομίσῃ γεάμματα · ὅπερ ποιήσω, ἐὰν λάβω καιρὸν εὔθετον, εἴτε ἐγὼ, εἴτε ὃν πέμπω πρεσβεύσοντα, καὶ ὑπὲρ ὑμῶν. Τὰς ἐπιστολὰς Ἰγνατίου τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλας ἃς εἴχομεν παρ' ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνετείλασθε · αἵτινες ὑποτεταγμέναι εἰσὶ τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ · ἐξ ὧν μεγάλα ὠφεληθῆναι δυνήσεσθε · περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν. » Ἐν δὲ Ῥώμῃ γενόμενος, καὶ ποικίλαις βασάνοις ἐξετασθεὶς πρότερον, C καὶ μηδέν τι τοῦ προσήκοντος καθυφεὶς φρονήματος, τέλος ἐπὶ μέσου θεάτρου δυσὶ λέουσι παραβληθεὶς, τέλει τοῦ μαρτυρίου ἐχρήσατο. Τῶν οὖν σαρκῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἁπαλωτέρων ὀστέων καταβρωθέντων, ὅσα τῶν στερροτέρων ὑπελείφθη, χρόνῳ πολλῷ ὕστερον ἐκ Ῥώμης εἰς Ἀντιόχειαν οἱ ἐκείνου θιασῶται ἀνήγαγον. Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ τὸν θεῖον Ἰγνάτιον.

CAPUT XX.

De Papia Hieropolita : et quæ ab eo, præter communem opinionem, memoriæ sint prodita.

Papias vero Hierapolitanus et ipse vita apostolica clarus fuit, multaque Ecclesiæ scripta reliquit: quorum quinque tantum, quæ Dominicorum sermonum expositionem inscripsit, circumferuntur. Eorum Irenæus quoque mentionem facit, ita inquiens : « De iis Papias, Joannis quidem auditor, Polycarpi autem sodalis, vir priscus, scripto testatur, in quarto voluminis sui libro. Quinque enim composuit. » Papias porro ipse, in Prœmio scriptorum suorum, se oculis suis apostolos non vidisse, sed fidei professionem ab eis qui illis noti atque familiares fuerunt, addidicisse, hisce verbis innuit : « Non gravabor enim, inquit, quæcunque a presbyteris recte didici, ac recte memoriæ man-

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τοῦ Ἱεραπολίτου Παπίᾳ, καὶ τῶν παρὰ δόξαν ἱστορηθέντων αὐτῷ.

D Παπίας δ' ὁ Ἱεραπολίτης ἀποστολικῷ καὶ οὗτος διαπρέψας βίῳ, πολλὰ συγγράμματα τῇ Ἐκκλησίᾳ κατέλιπε · πέντε δ' οὖν αὐτῷ μόνα ἐφέρετο, ἃ λογίων Κυριακῶν ἐπέγραψεν ἐξηγήσεως. Ὧν καὶ Εἰρηναῖος μνείαν ποιεῖται, οὕτω φάσκων · « Ταῦτα καὶ Παπίας, Ἰωάννου μὲν ἀκουστὴς, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονὼς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἑαυτοῦ βιβλίων · ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα. » Παπίας δὲ οὐκ αὐτόπτην ἑαυτὸν ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς βίβλου τῶν ἀποστόλων λέγει · τὰ δὲ τῆς πίστεως εἰληφέναι φησὶ παρὰ τῶν ἐκείνοις γνωρίμων, δι' ὧν ἐπισημαίνεται λέξεων · « Οὐκ ὀκνήσω γάρ σοι, φησὶ, καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον καὶ καλῶς

ἐμνημόνευσα, συντάξαι, ταῖς ἑρμηνείαις διαβεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἀληθειαν. Οὐ γὰρ τοῖς πολλὰ λεγουσιν ἔχαιρον, ὥσπερ οἱ πολλοὶ, ἀλλὰ τοῖς τἀληθῆ διδάσκουσιν· οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς παρὰ τοῦ Κυρίου τῇ πίστει δεδομένας, καὶ παρ' αὐτῆς παραγινομένοις τῆς ἀληθείας. Εἰ δέ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί Ἀνδρέας, ἢ τί Πέτρος εἶπεν, ἢ τί Θωμᾶς, ἢ Φίλιππος, ἢ τί Σίμων, ἢ Ἰάκωβος, ἢ τί Ἰωάννης, ἢ Ματθαῖος· ἤ τις ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ἅ τε Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, τοῦ Κυρίου μαθηταὶ, λέγουσιν. Οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον, ὅσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενούσης. » Ἐπισημήνασθαι δὲ χρὴ, ὡς δὶς τὴν Ἰωάννου ὁμωνυμίαν τῷ συγγράμματι καταλέγει· ὧν τὴν μὲν τοῖς ἀποστόλοις συγκαταλέγει, ὡς ἐξὸν εἶναι τὸν ἠγαπημένον νοεῖν· τῇ δὲ προστίθησιν Ἀριστίωνα, καὶ πρεσβύτερον ἀνομάζει· οὗ τινες ἀγνοήσαντες τὴν ὁμωνυμίαν, τὰς μετὰ τὴν πρώτην δύο Ἐπιστολὰς Ἰωάννου καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν εἶναι ἐνόμισαν· ἐν Ἐφέσῳ γὰρ καὶ οὗτος ὁ πρεσβύτερος διατρίβων ἦν, ἔνθα καὶ δύο μνήματα λόγος εἰσέτι σώζεσθαι ἀμφότερα Ἰωάννου μνημεῖα ὁμωνύμως λεγόμενα. Ἐπεὶ δ' ὁ εἰρημένος Παπίας καὶ ἄλλα τινὰ παράδοξα ἱστορεῖ ταῖς ἑαυτοῦ βίβλοις, ὡς ἐκ παραδόσεως τῶν πρὸ ἐκείνου εἰς αὐτὸν ἐλθόντα, φέρε καὶ περὶ τούτων βραχέα διαληψώμεθα. Αὐτίκα γὰρ τὸν κατὰ τὴν Ἱεράπολιν Φίλιππον, οὗ καὶ τὰς θυγατέρας προφήτιδας εἶναι ὁ λόγος διεῖληφεν, ἕνα τῶν δώδεκά φησιν ἀποστόλων, οὗ τῶν ἑπτὰ διακόνων, ὡς Λουκᾶς ἐν Πράξεσιν ἱστορεῖ. Ὡμιληκέναι δὲ καὶ ταῖς ἐκείνου θυγατράσι λέγει· παρ' ὧν γνῶσαί φησι καὶ νεκροῦ ἀνάστασιν κατ' ἐκεῖνο γενομένην καιροῦ. Περὶ μὲν τοι Βαρσαβᾶ, ὃς ἐπεκλήθη Ἰοῦστος, οὗ αἱ Πράξεις μνείαν πεποίηνται, λέγει, ὡς δηλητηρίου φαρμάκου ὑπέρτερος ὢφθη διὰ τὴν τοῦ Κυρίου χάριν πιών. Καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα ὡς ἐκ παραδόσεως ἀγράφου παραβολάς τινας καὶ διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος, καί τινα ἄλλα ὡς ἂν μυθικώτερον ἱστορεῖ. Καὶ χιλιάδα δ' ἐτῶν ἔσεσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τῆς Χριστοῦ βασιλείας σωματικώτερον ἐπὶ ταυτησὶ τῆς γῆς ὑποστησομένης· ἃ οἶμαι ἀγνοήσαντα τὰ ἐν ἐπαγγελίαις εἰρημένα μυστικῶς, παχύτερον ἐκλαβέσθαι· ἅτε δὴ καὶ τὸν νοῦν τοιοῦτος, ὡς ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηριώσασθαι ἔξεστι· πλὴν πολλοὺς εἰς τὸν ὅμοιον ζῆλον εἵλκυσε τὸ ἀρχαῖον τοῦ ἀνδρὸς αἴδουμένους· ὥσπερ οὖν Εἰρηναῖος, καὶ εἴ τις ἄλλος ἐκείνῳ ἐπίσης φρονῶν ἐναπέφηνε. Καὶ ἄλλαι δὲ παραδόσεις ἐκ τῶν προδιδηλωμένων Ἀριστίωνος καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου ἔχειν φησὶν· ἐφ' ἃς τοὺς φιλομαθεῖς παραπέμψαντες, ἀναγκαίως ἅ φησι περὶ Μάρκου καὶ Ματθαίου τῶν εὐαγγελιστῶν διαλήψομαι. Λέγει δὲ οὕτω. « Καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγεν Ἰωάννης· Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν. Οὐ μέν-

davi, veritatem eorum interpretatione confirmans, tibi exponere. Minime enim iis sum, ut vulgus hominum solet, delectantus, qui multa dicerent, sed qui vera docerent : neque qui aliena, sed qui a Domino, et ab eis quibus cum ipsa veritate consuetudo fuit, de fide tradita præcepta commemorarent, 952 Quod si quando aliquis presbyterorum sectator adveniret, eorum ipsorum requirebam sermones : quid scilicet Andreas, quid Petrus dixisset : quid Thomas, aut Philippus, aut Simon, aut Jacobus : aut quid Joannes, aut Matthæus, aut quid alius quisquam Domini discipulorum : aut quid etiam Aristion, et Joannes presbyter, et ipsi discipuli Domini dicant. Non enim tantum me libris adjuvari, quantum viva et præsenti voce, arbitratus sum. » Notandum porro est, bis eum in scripto hoc Joannis nomine uti : primo quidem, ubi apostolorum nomenclaturam instituit, ut dilectum illum intelligere liceat : secundo autem loco, Aristionem et Joannem adjicit, et presbyterum vocat. Cujus quidam ignorantes commune cum apostolo nomen, posteriores duas Joannis Epistolas et Apocalypsim apostolo ipsi ascripserunt. Ephesi namque presbyter quoque iste vixit, ubi etiam nunc duo exstare dicuntur monumenta, quæ eodem nomine Joannis feruntur. Quandoquidem autem idem Papias alia quoque admiranda quædam in libris suis refert, a decessoribus suis per manus sibi tradita, agedum de eis quoque pauca dicamus. Statim enim Philippum, eum qui Hierapoli fuit, et filias prophetissas, ut antea dictum est, habuit, unum ex duodecim apostolis, non ex septem illis diaconis, quos in Actis recenset Lucas, fuisse memorat ; et se cum filiabus ejus collocutum esse ait, unde intellexerit ætate ea mortuum quemdam resurrexisse. De Barsaba sane quidem, qui Justus cognominatus est, et cujus in Actis fit mentio, illud refert, quod, veneno pestifero hausto, nihil senserit per Domini gratiam detrimenti. Sed et alia plurima ex majorum sine scripto traditione accepta, ut parabolas et doctrinas Servatoris quasdam, et item alia fabulose quodam modo commemorat, Mille quoque annorum post mortuorum resurrectionem fore dicit Christi regnum, corporaliter in hac terra producendum, quod illum, ignorantem promissiones arcano quodam mysterio esse editas ita crassius accepisse credo, quippe qui mente acri non fuerit, id quod ex libris ejus conjicere licet ; multos tamen in eamdem æmulationem, vetustatem viri admiratos, pertraxit : 953 sicuti Irenæus, et si quis præterea alius ejusdem cum illo est sententiæ et opinionis (1), ostendit. Quin alias etiam se, ab eis qui dicti sunt, Aristione et presbytero Joanne, traditiones habere dicit : ad quas studiosos rejiciens, quæ de Marco et Matthæo evangelistis tradit, necessario hic persequenda esse putavi. Ita enim scribit : « Hoc quoque Joannes

(1) Qui opinionis et hæresis ejus sunt, Χιλασταὶ, hoc est, Millenarii dicuntur.

presbyter dixit. Marcus, quod Petri esset interpres, quæ memoriæ commendaverat, certo et diligenter conscripsit, non tamen servto dictorum factorumque Christi ordine. Non enim audivit, neque consectatus est Dominum, sed posterius, ut dixi, Petri discipulus fuit ; qui quidem ex usu auditorum doctrinam suam promulgavit, non ordine sermones et oracula Domini commemoravit. Quapropter minime hallucinatus est Marcus, sic pleraque scribens ut ea memoria fuerat consecutus. Unum enim hoc sibi in scribendo proposuerat, ne quid eorum quæ audisset, omitteret, neve a veritate aberraret. Matthæus vero sermone Hebraico librum suum composuit, quem deinde, ut quisque potuit, est interpretatus. » Utitur adem Papias testimoniis et auctoritatibus ex priore Joannis, et itidem ex priore Petri Epistolis. Addit præterea bistoriam aliam, de muliere, quæ multis criminibus apud Dominum sit delata (1). Et Papiæ quidem scripta ad hunc se habent modum.

A τοι τάξει τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα· οὔτε γὰρ ἤκουσε τοῦ Κυρίου, οὔτε παρηκολούθησαν αὐτῷ· ὕστερον δὲ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ, ὃς πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο διδασκαλίας· ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν Κυριακῶν ποιούμενος λογίων· ὥστε οὐδὲν ἥμαρτε Μάρκος οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν· ἑνὸς γὰρ ἐποιήσατο πρόνοιαν, τοῦ μηδὲν παραλιπεῖν ὧν ἤκουσεν, ἢ ψεύσασθαί τι ἐν αὐτοῖς. Ματθαῖος δ' Ἑβραΐδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο· ἡρμήνευσε δε αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος. » Κέχρηται δὲ αὐτὸς μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου προτέρας Ἐπιστολῆς καὶ ἀπὸ τῆς Πέτρου ὁμοίως. Καὶ ἄλλην δὲ ἱστορίαν προτίθησι περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ Κυρίου. Ἀλλὰ καὶ τὰ τῷ Παπίᾳ συγγραφέντα τοῦτον ἔχουσι τὸν τρόπον.

CAPUT XXI.

De Quadrato et Aristide, apostolicis plane viris, qui pro defensione fidei nostræ Apologios scripserunt.

Floruit autem eo tempore divinus quoque Quadratus : cui nihil eorum donorum, quæ apostolicos decent successores, defuit. Itidem vero et Aristides, vir ætate ea ingenti fidei nostræ æmulatione et ardore flagrans Ambo doctrina, fervore, et vitæ Christianæ moribus pares; ambo etiam orationes ad Ælium Adrianum, qui Trajano in imperio successit, quibus Christianum dogma defendunt, composuerunt, cum improbi quidam homines Ecclesias urgere atque persequi aggrederentur. In quibus orationibus videre est non exiga eorum virorum splendidiæ mentis apostolicæque et rectæ doctrinæ indicia. Quadratus quidem certe priscam sinceritatem et fidem suam satis declarat iis ipsis quæ sequuntur verbis : « Servatoris autem nostri opera semper præsto fuere, **254** quippe quæ vera essent : qui sanati fuerant, qui a mortuis suscitati, non solum cum curarentur et exsuscitarentur, sed postea etiam viventes continue apparuerunt : et non tantum cum Salvator in terris versaretur, verum post discessum quoque ejus longo vixerunt tempore, adeo ut nonnulli etiam ad nostram duraverint ætatem. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ Κοδράτου καὶ Ἀριστείδου, ἀποστολικῶν ἀνδρῶν, ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως ἐγγράφως ἀπολογίας ποιησαμένων.

Καὶ Κοδρᾶτος δὲ ὁ θεῖος τηνικαῦτα διέπρεπε, κατὰ μηδὲν ἐνδέων τῶν τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς χαρισμάτων. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ἀριστείδης, ἀνὴρ τηνικάδε τῷ ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως ζήλῳ πυρούμενος· παραπλήσιοι δὲ καὶ ἄμφω τόν τε λόγον καὶ ζῆλον, καὶ τῇ ἀσκήσει τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας. Ἀμφότεροι δὲ λόγους τῷ μετὰ Τραϊανὸν Αἰλίῳ Ἀδριανῷ προσφωνοῦσιν ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος, τινῶν γε πονηρῶν τοῖς ἡμετέροις ἐπιτίθεσθαι πειρωμένων· ἐν οἷς ἔστι κατανοῆσαι οὐ μικρά τινα τεκμήρια τῆς τῶν ἀνδρῶν λαμπρᾶς διανοίας καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοτομίας. Κοδρᾶτος μέντοι καὶ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σοφῶς παραδείκνυσιν, ἐξ ὧν φησιν αὐταῖς λέξεσι γράφων· « Τοῦ δὲ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα ἀεὶ παρῆν· ἀληθῆ γὰρ ἦν· οἱ θεραπευθέντες, οἱ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, οἳ οὐκ ὤφθησαν μόνον θεραπευόμενοι καὶ ἀνισταμένοι, ἀλλὰ καὶ παρόντες· οὐδὲ ἐπιδημοῦντος μόνον τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλάγέντος, ἦσαν ἐπὶ χρόνον ἱκανόν· ὥς τε καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους χρόνους τινὲς ἀφίκοντο. »

CAPUT XXII.

Quæ etiam sub Trajano Judæis acciderint clades.

Ac res quidem nostræ ita florebant, quotidianumque incrementum capiebant, radicibus apostolicorum virorum, qui tum multi in vita erant, doctrinæ alte actis, et sanctorum martyrum sanguine ubertim rigatis. Judæorum autem natio frequentibus aliisque super alias accumulatis cladibus admodum accidebatur. Decimus octavus imerit Trajani agebatur annus, cum Judæorum rursus

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Ὅσα καὶ ἐπὶ Τραϊανοῦ Ἰουδαίοις ἐπισυνέβη κακά.

Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα οὕτως ἤνθει, καὶ καθ' ἡμέραν εἰς ἐπίδοσιν ἤγοντο, ῥίζας βαθείας καταβαλλόμενα ταῖς τε τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν διδασκαλίαις (πολλοὶ δὲ ἦσαν τῷ βίῳ) καὶ τοῖς τῶν μαρτύρων αἵμασι πιαινόμενα· τὰ δὲ τῶν Ἰουδαίων συχνοῖν καὶ ἀλλεπαλλήλοις ἤκμαζε τοῖς κακοῖς. Ὄγδοον μὲν οὖν καὶ δέκατον ἔτος τῷ αὐτοκράτορι τούτῳ τῇ ἀρχῇ διηνύετο, καὶ Ἰουδαίων κίνησις αὖθις ἠγεί-

(1) Eam Evangelium secundum Hebræos continet. (Euseb. lib. III, cap. ult.)

ρέτο, καὶ τὸ περιλειφθὲν τοῦ πλήθους ἠφάνιζε. Δεινοῦ γὰρ καὶ στασιώδους πνεύματος ἐμπεσόντος αὐτοῖς, καὶ τὸν θυμὸν μᾶλλον ἀναῤῥιπίζοντος, πρὸς τοὺς συνοίκους ἐστασίαζον Ἕλληνας. Καὶ τοῦτ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ τῇ προσοίκῳ Κυρήνῃ ἐπράττετο. Κατὰ μικρὸν δὲ τὴν στάσιν αὐξήσαντες, τῷ μετ' ἐκεῖνον ἐνιαυτῷ μέγιστον κατ' ἀλλήλων συνῆψαν τὸν πόλεμον. Ἡγεῖτο δὲ τηνικάδε Λοῦπος Αἰγύπτου. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα τὰ τῶν Ἰουδαίων ἐκράτει· οἱ δ' Ἕλληνες φυγῇ ἀκόσμῳ χρησάμενοι, τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπροόπτως ἐπιθέμενοι Ἰουδαίοις, ζωγροῦσί τε αὐτίκα καὶ μαχαίρας ἔργον ποιοῦνται. Συμμαχίας γοῦν οἱ ἐν Κυρήνῃ τῆς ἐκείνων ἀποτυχόντες, καταθέουσι τῆς Αἰγύπτου πάσης ἔτι ἡγουμένου Λούπου· καὶ ὃ δρᾷν κακὸν εἶχον, ἀδεῶς ἔπρασσον. Δείσας τοίνυν Τραϊανός, πέμπει Μάρκιον Τούρβωνα μετ' ἀξιομάχου δυνάμεως, ὑπαντιάσαι κατὰ στόμα τοῖς Ἰουδαίοις. Σὺν δὲ τῇ ναυτικῇ πεζική τε καὶ ἱππικὴ παρείπετο δύναμις· ὃς καὶ ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ πολλαῖς τε καὶ παντοίαις μάχαις τὸν πρὸς αὐτοὺς πόλεμον γενναίως διενεγκών, πλείστας μυριάδας Ἰουδαίων οὐ τῶν ἀπὸ Κυρήνης μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου τῷ σφῶν βασιλεῖ συμμαχούντων, Λούκιος ἦν αὐτῷ ὄνομα, ἀναιρεῖ. Ὑπόπτως δ' ἔχων μὴ τοῖς ὁμοφύλοις καὶ οἱ ἐν Μεσοποταμίᾳ ἐπίσῃς ἐπίθωνται, Λουκίῳ Κυιήτῳ προσίταττε τῆς ὑπ' αὐτὸν ἐπαρχίας ὅσον τάχος ἐκκαθαίρειν αὐτούς. Καὶ ὃς κρύφα στρατηγικὴν τὴν παράταξιν ποιησάμενος, ὑπάγει τῷ ξίφει πλῆθος ἐκείνων, οὐ ῥᾳδίως ἀριθμῷ ὑποπίπτον. Οὗ δὴ χάριν καὶ τῆς Ἰουδαίας ἡγεμονίᾳ ὁ αὐτοκράτωρ τὸν Λούκιον καθιστᾷ· ὡς καὶ οἱ ἔξωθεν ἀναγραφεῖς τῶν χρόνων ἱστόρησαν.

excitatus est motus [(1) : qui quod relinquum ejus populi fuit, sustulit. Cum etenim gravis et seditiosus eos afflasset spiritus, qui iram vindictamque vehementius commovit, tumultum adversus cives suos Græcos in civitate Alexandrina, in Ægypto, et vicina ei Cyrene conciverunt. Quo deinde paulatim gliscente, qui proxime consecutus est, anno maximum conflarunt bellum (2). Tenebat tum cum imperio provinciam Ægyptum Lupus. Et primum quidem Judæi superiores esse : Græci autem ex turpi et fœda fuga congregati, ex improviso Judæos Alexandriæ adoriri, et partim ferro cædere, partim captivos abducere. Itaque qui Cyrenæ erant, subsidio tali amisso, cunctam percurrunt Ægyptum, quam Lupus adhuc administrabat : et quam possunt, impune inferunt cladem. Ea re permotus Trajanus Martium Turbonem eo cum valido mittit exercitu, qui cum Judæis cominus congrederetur et classem maritimam peditum equitumque consequuntur auxilia. Martius porro brevi multis variisque certaminibus commissis, belloque fortiter confecto plurimas myriadas Judæorum, non Cyrenaicorum solum, verum] Ægyptiorum quoque, qui regi suo Lucio (ita enim dicebatur) auxiliaria tulerant arma, contrucidat. 255 Veritus autem Trajanus, ne illi quoque qui in Mesopotamia erant pari modo popularibus suis bellum inferrent, Lucio Quieto mandat, ut provinciam suam Judæis oppressis repurget. Quapropter ille occulte copiis militaribus comparatis, illos aggressus, tantam eorum ferro concidit multitudinem, quanta non facile sub numerum cadere possit. Eamque ob causam Lucium provinciæ Judææ præfecit imperator, sicuti id quoque profani Annalium scriptores memoriæ prodidere.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τοῦ τρόπου Τραϊανοῦ, καὶ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας ἔργων αὐτοῦ· καὶ περὶ τῶν ε' γυναικῶν μαρτύρων.

Φασί γε μὴν τοσοῦτον εἶναι τοῦ δικαίου φίλον Τραϊανὸν καὶ τὴν πονηρίαν μυσάττεσθαι, ὡς καί ποτε ῥομφαίαν γυμνώσαντα, τῷ ἐπάρχῳ τῆς πόλεως παῤῥησίᾳ πάντων ἐπιδόντα εἰπεῖν· Δέξαι τὸ ξίφος τουτί· καὶ εἰ μὲν καλῶς ἄρχω, ὑπὲρ ἐμοῦ, εἰ δὲ κακῶς, κατ' ἐμοῦ τούτῳ χρῆσαι. Δάκας δὲ πορθήσας, κατ' αὐτῶν ἐθριάμβευσε. Περσῶν δ' ἐπ' αὐτοῦ τὴν Ἀντιόχου καταδραμόντων, καὶ ταύτην λόγοις εἰρηναίοις καὶ σπονδαῖς εἰλῃφότων, ὥστε καὶ φόρους ἐλίσθαι εἰσφέρειν αὐτοῖς, εὐθὺς αὐτοῖς ἐπιτὰς, καὶ ἄγχι τῶν ὅρων γενόμενος, ἐν ἀπορρήτοις ἐμήνυε τοὺς εἰς φρουρὰν καταλειφθέντας τῆς

CAPUT XXIII.

De trajani moribus et operibus, structurisque ejus, quas Antiochiæ fieri curavit : et de quinque martyribus feminis.

Tam studiosus autem fuisse fertur Trajanus juris et justitiæ, et tam ab improbitate alienus, ut aliquando ensem strictum præfecto urbi in conspectu omnium dederit, atque dixerit : Cape ferrum hoc ; et siquidem recte imperium gessero, pro me, sin aliter, contra me hoc utere (3). Idem Dacos vicit, et de eis triumphavit (4). Sub eo quoque Persæ ad Antiochiam usque excurrerant : eique urbi per pacis conditiones captæ tributum simul et præsidium imposuerant. Continuo auxilium fert imperator : et cum ad fines eorum venisset, per notas illis scribens, clam significat, ut præsidium

1) Judæi hic ducem habuerunt Andream.

(2) In motu isto Judæi cædibus contenti non fecerunt, sed humanis carnibus vesci cœperunt. Cyprii etiam ab eis ingenti clade, duce Judæorum Artemione, sunt affecti. Judæi conspiratione facta, passim ducentena et quadraginta millia hominum contrucidarunt. (Dion., Oros.)

(3) « Ego quidem in me, si omnium utilitas ita poposcerit, etiam præfecti manum armavi. » (Trajanus apud Plin. juniorem in *Panegyrico.*) Trajanus quoque ad amicos dixit, talem se esse imperatorem privatis et civibus, qualem sibi ipse imperatorem privatus optasset. Idem fiscum lienem vocavit quod eo crescente reliqui artus tabescerent.

(4) Decebalo eorum duci pacem dedit.

quod ibi Persarum rex reliquisset, necarent : se ad auxilium eis ferendum, Persicumque metum tollendum, præsto adesse. Illi, quod jussi fuerant, faciunt. Et ipse cum Persis prælio congressus, rege eorum cæso, clarissimaque reportata victoria, quem voluit eis regem dat. Et inde in eam urbem victor ingressus, multis eam ædificiis exornat, multos etiam Christianos interimit. In quibus et quinque virgines fidem palam profitentes comburit, et ossibus earum ad summum combustis, cineribusque æri commistis, ahena quædam et alia vasa fieri curat, eaque publico lavacro quod ipse magnificentissime construxerat, dicat. Verum enimvero quicunque eo lavatum ingrediebantur, quamprimum calidas attigissent aquas, caligine simul et vertigine correpti, cum impetu inde procurrebant et conciderant. Causa vero ejus mali cognita. Trajanus ut alia ex ære puro vasa balneo parentur mandat ; **256** priora autem illa in fornacibus conflata, in quinque transformat statuas, eosque virginum combustarum forma et habitu pro balneo collocat.

CAPUT XXIV.

De imperio Ælii Adriani, et de suprema sub eo Judæorum internecione.

Undeviginti annis et mensibus sex Trajanus imperium administravit, et moriens id Adriano sororis suæ (1) viro reliquit. Publica is statim civitatibus remittit debita,et vectigalia multa Romanis donat, unde ei in urbe divini decreti sunt honores. Nicæam et Nicomediam, quæ motu terræ multum detrimenti ceperant, firmo circumdat muro. Leges quoque ad Draconis et Solonis Atheniensium legislatorum imitationem promulgat. Rebellasse etiam sub ipso Judæos et templum Hierosolymis restituere voluisse dicunt. Qua de causa Adrianus quinquaginta et octo myriadas eorum uno die interfecit (2), et quæcunque ex vetustis ædificiis reliqua adhuc fuerant, diruit prorsus, et solo ita æquavit (3), ut ne lapis quidem super lapide permaneret, et oraculum Servatoris, ad exitum suum perductum, verborum ejus certitudinem corroboraret : civitatisque potuis pomœriis plurimum contractis, denuo eam suo sub nomine excitavit, et appellatione sua ei imposita, Æliam vocavit, atque in ipso templi adyto statuam ipse suam collocavit. Quam si quis non inepte abominationem desolationis nominet, in loco sancto, juxta Servatoris dictum, stantem, minime is judicio meo errarit. Solis autem Græcis incolendam eam dedit. Idem Adrianus templum etiam Cyzici exstruxit, maximum et celeberrimum, et item urbem eam, quæ hodie quoque nomen ejus obtinet, Adrianopolim. Quæ vero et Ariston Pellæus de postrema Judæorum

(1) Neptis ex sorore sua. (Dion.)
(2) Hoc est, quinquies centena et octuaginta millia.

πόλεως κτείνειν, οὓς ὁ Περσῶν κατέλιπε βασιλεύς· ἕτοιμον δ' αὐτὸν ἐπικουρεῖν εἶναι, καὶ τὸν Περσικὸν φόβον περιαιρεῖν. Νύκτωρ δ' ἐπιπεσόντες, Ἀντιοχεῖς ἀνῄρουν. Ὁ δὲ κρατῶν εὐθὺς τοῖς Πέρσαις ἐπέθετο, καὶ ἀναιρεῖ τὸν ἐκείνων κατάρχοντα. Ἐμφανῆ δὲ κατ' ἐκείνων τὴν νίκην ἀράμενος, ὃν αὐτὸς ἐβούλετο τοῖς Πέρσαις βασιλέα καθίστη. Τροπαιοῦχος δ' εἰσελάσας τὴν πόλιν, πολλοῖς οἰκοδομήμασι κατεκόσμει. Πολλοὺς δὲ τῶν Χριστιανῶν ἀνῄρει· ἐν οἷς καὶ πέντε παρθένους τὴν πίστιν τρανῶς διακηρυττούσας πυρὶ παραδέδωκε. Τὰ δ' ὀστᾶ τούτων σφοδρῶς κατακαύσας, καὶ τὴν ἐκ τούτων σποδιὰν τῷ χαλκῷ συμμίξας, τήγανά τε καὶ ἄλλα σκεύη τῷ συμμίκτῳ ἐκείνῳ χαλκῷ τῳ δημοσίῳ ἀνετίθει λουτρῷ, ὃ αὐτὸς μεγαλοπρεπῶς ᾠκοδόμει. Καὶ τοίνυν ὅσοιπερ εἰσῄεσαν λούσασθαι, ἅμα τῷ τῶν θερμῶν ὕδατων ἅψασθαι, σκότου καὶ δίνης πλήρεις γινόμενοι, φοράδην ἐξήγοντο καταπίπτοντες. Γνοὺς δὲ τὸ αἴτιον ὁ Τραϊανὸς, ἕτερα τῷ λουτρῷ σκεύη χαλκοῦ ἀμιγοῦς ἠτρέπιζε· τὰ δ' αὖ πρότερα χωνείᾳ παραδιδοὺς εἰς στήλας διεμόρφωσε πέντε, καὶ πρὸ τοῦ βαλανείου ἄνιστα εἰς τὸ τῶν ὑπ' αὐτοῦ κεκαυμένων σχῆμα τύπων.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τῆς βασιλείας Αἰλίου Ἀδριανοῦ· καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὸν ὑστάτης τῶν Ἰουδαίων πανωλεθρίας.

Εἴκοσι δ' ἐπ' ἐνιαυτοῖς μηνῶν δέουσιν ἓξ τὴν ἀρχὴν κατεσχηκὼς ὁ Τραϊανὸς, Ἀδριανῷ τῷ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρῷ τὴν ἀρχὴν καταλείπει. Ἀνίησι δ' εὐθὺς τὰς δημοσίας τῶν πόλεων ὀφειλὰς, καὶ πολλοὺς δὲ φόρους τοῖς Ῥωμαίοις χαρίζεται· ὅθεν ἡ πόλις θείκὰς ἀφωσίου τούτῳ τιμάς. Νίκαιαν δὲ καὶ Νικομηδείαν σεισμῷ παθούσας, ὀχυροῖς τείχεσιν αὐτὰς περιβάλλει. Καὶ νόμους δὲ συντίθησιν, ἐκ τῶν παρ' Ἀθήνῃσι νομοθετῶν Δράκοντός τε καὶ Σόλωνος τὰς ἀφορμὰς ἐσχηκώς. Στασιάσαι δ' ἐπὶ τούτου καὶ τὸ Ἰούδαίων αὖθίς φασι. Πρὸς βουλῆς δ' ἦν ἐκείνοις καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν ἀνιστᾷν. Μυριάδας δὲ τοῦτον ὀκτὼ καὶ πεντήκοντά φασιν ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας αὐτῶν ἀνελεῖν τῆς τοιαύτης χάριν ἐπιχειρήσεως· ὅσα γε μὴν τῇ πόλει περιελείφθη τῆς ἐκ πάλαι οἰκοδομῆς λείψανα ἐρειπῶσαι, καὶ παντάπασιν ἀφανίσαι· ἵνα μηδὲ τὸ μεῖναι λίθον ἐπὶ λίθῳ, λόγιον τοῦ Σωτῆρος εἰς πέρας ἐλθὸν, τἀσφαλὲς τῶν λόγων ἐξακριβώσαιτο. Εἰς ἅπαν δὲ τὴν πόλιν ἀπομειώσας ἐπὶ τῷ σφετέρῳ ὀνόματι ταύτην ἐγείρει, καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτῇ δοὺς, Αἰλίαν ὠνόμασεν. Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ ἀδύτῳ τοῦ ἱεροῦ καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀνίδρυσεν εἴδωλον· ὃ ἄν τις προσφόρως βδέλυγμα ἐρημώσεως προσειπὼν ἐν τόπῳ ἁγίῳ ἑστὼς, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, οὐκ ἂν οἶμαι ἁμάρτοι. Ἕλλησι δὲ μόνοις τὴν πόλιν ἐδίδου, καὶ κατοικεῖν ἐπέτρεπεν. Οὗτος δὲ ὁ Ἀδριανὸς καὶ τὸν ἐν Κυζίκῳ νεὼν ἀνιστᾷ, μέγιστόν τινα καὶ περίφανέστατον· καὶ τὴν ἐς δεῦρο τὸ αὐτοῦ κτησαμέ-

(3) Jul. Severus in Judæam missus ab Adriano, arces 50 diruit, et vicos 980 ferro et igni vastavit. (Dion., Oros. lib. VII, cap. 13.)

νην πόλιν ὄνομα τὴν Ἀδριανούπολιν. Οἷα δὲ καὶ Ἀρίστων ὁ Πελλαῖος αὖθις περὶ τῆς ὑστάτης πολιορκίας αὐτῶν ἱστορεῖ, καλὸν αὐταῖς λέξεσιν ἐπακοῦσαι. « Καὶ δὴ τὰ τῆς Ἰουδαίων ἀποστασίας αὖθις εἰς μέγα καὶ πολὺ προελθούσης, Ῥοῦφος ἔπαρχος ὢν τῆς Ἰουδαίας, στρατιωτικῆς αὐτῷ σύμμαχίας ὑπὸ βασιλέως πεμφθείσης, ταῖς ἀπονοίαις αὐτῶν χρώμενος σφοδρῶς ἐπεξῄει, μυριάδας ἀθρόως ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ γυναικῶν καὶ παίδων διαφθείρων, πολέμου τε νόμῳ τὰς χώρας αὐτῶν ἐξανδραποδιζόμενος. Ἐστρατήγει δὲ τότε Ἰουδαίων Βαρχωχέβας, ὃ δὴ ἀστέρα δηλοῖ, τὰ μὲν ἄλλα φονικὸς καὶ λῃστρικός τις ἀνήρ· ἐπὶ δὲ τῇ προσηγορίᾳ οἷα ἐπ' ἀνδραπόδων ὡς δὴ ἐξ οὐρανοῦ φωστὴρ αὐτοῖς κατελήλυθὼς, κακουμένοις τε ἐπιλάμψαι τερατευόμενος. Ἀκμάσαντος δὲ τοῦ πολέμου ἔτους ὀγδόου καὶ δεκάτου τῆς ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ, κατὰ Βιθθηρὰ πόλιν, ἥτις ἦν ὀχυρωτάτη, τῶν Ἱεροσολύμων οὐ σφόδρα πόρρω διεστῶσα, τῆς τε ἔξωθεν πολιορκίας χρονίου γενομένης. λιμῷ τε καὶ δίψει τῶν νεωτεροποιῶν εἰς ἔσχατον ὀλέθρου περιελαθέντων, καὶ τοῦ τῆς ἀπονοίας αὐτοῖς αἰτίου τὴν ἀξίαν ἐκτίσαντος δίκην, τὸ πᾶν ἔθνος ἐξ ἐκείνου καὶ τῆς περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα γῆς πάμπαν ἐπιβαίνειν εἴργεται νόμου δόγματι καὶ διατάξεσιν Ἀδριανοῦ, ὡς ἂν μηδὲ ἐξ ἀπόπτου θεωροῖεν τὸ πατρῷον ἔδαφος ἐγκελευσαμένου. » Οὕτω δὲ τῆς πόλεως εἰς παντελῆ φθορὰν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους τῶν πάλαι οἰκητόρων ἐλθούσης, ἐξ ἀλλοφύλου τε γένους συνοικισθείσης, ἡ μετέπειτα συστᾶσα Ῥωμαϊκὴ πόλις εἰς τὴν τοῦ κρατοῦντος Αἰλίου Ἀδριανοῦ τιμὴν Αἰλία προσαγορεύεται. Καὶ οὕτω μὲν Ἰουδαῖοι καὶ ἐπὶ τούτου τὴν ἰσχάτην τῆς κατὰ Χριστοῦ μανίας ἀπέτισαν δίκην· ἡμεῖς δὲ καὶ ἐπὶ τὴν διαδοχὴν τῶν θείων αὖθις ἀνδρῶν χωρήσωμεν.

A obsidione litteris prodiderit, commodum fuerit ex verbis ejus cognoscere : « Porro rebellione atque defectione Judæorum longius rursum progressa, Rufus Judææ præfectus, acceptis ab imperatore militaribus copiis, et vecordia eorum, pro occasione bene gerendæ rei, subinde usus, infestis contra eos signis est progressus, **257** et plurima passim millia virorum simul et feminarum, atque etiam puerorum concidit, bellique jure loca eorum direpta in potestatem suam redegit. Dux Judæorum tum Barchochebas (1) erat, quod nomen *stellam* significat : cætera vir sanguinarius et prædator : ex nomine autem suo perditis mancipiis prodigiose persuaserat, cœlitus se lucem demissum esse, quæ afflictos atque oppressos illustraret. Quam maxime autem bello flagrante, decimo octavo imperii B Adriani anno, ad Bittheram civitatem munitissimam, nec ita longe a Hierosolymis sitam, cum diuturnirr obsidio instituta, rebellesque et rerum novarum studiosi fame ac siti ad extremum exitium redacti essent, et qui eis tantæ vecordiæ auctor fuisset, dignas per vindictam dedisset pœnas, gens tota ex eo tempore vicinam in circuitu Hierosolymis regionem prorsus attingere prohibita est, idque sic constitutione et sanctione Adriani factum : qui hoc sic jussit, ut illi ne aspicere quidem ex loco quopiam editiore patrium solum possent. » Ad hunc modum urbs Hierosolymorum Judaicum populum, antiquissimos suos colonos, interne- C cione summa amisit, et postea ad advenis culta atque inhabitata, ut Romana plane civitas, in imperatoris Ælii Adriani honorem Ælia est appellata. Ac si quidem etiam sub hoc Judæi extremum contra Christum per furorem perpetrati piaculi luere supplicium. Nos autem rursum ad divinorum virorum descendamus successionem.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Τίνες κατὰ τούτους τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων παροικιῶν τῇ ἱερατικῇ διέπρεπον λειτουργίᾳ.

Δωδεκάτῳ ἔτει τῆς Τραϊανοῦ βασιλείας Εὐαρέστου ὄγδοον ἔτος ἐπὶ Ῥώμης ἱερατεύσαντος, Ἀλέξανδρος πέμπτην ἀπὸ Παύλου καὶ Πέτρου κατάγων διαδοχὴν, τὸν θρόνον λαμβάνει. Τρίτῳ δ' ἔτει τῆς ἀρχῆς Αἰλίου Ἀδριανοῦ δέκατον ἔτος ἐκπληρώσας Ἀλέξανδρος, Ξύστῳ ταύτης ἐξίσταται. Τῆς δ' D ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ δωδέκατον ἐχούσης ἔτος, Ξύστου δεκατῇ διαγενόμενον χρόνῳ τῇ τῆς Ῥώμης ἐπισκοπῇ ἕβδομος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων Τελέσφορος διαδέχεται. Καὶ τούτου δ' ἐνδεκάτῳ τῆς λειτουργίας ἐνιαυτῷ τὸ βιοῦν μεταλλάξαντος τέλει μαρτυρίου, ὡς φησιν Εἰρηναῖος, Ὑγῖνος τὸν κλῆρον τῆς ἐπισκοπῆς ἐκληροῦτο, ἔτος πρῶτον Ἀντωνίνου ὃς Εὐσεβὴς ἐπικέκλητο, ἔχοντος τὴν ἀρχήν. Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τέταρτον τῆς ἐπισκοπῆς ἔτος ἀποβαλλομένου

Duodecimo imperantis Trajani anno, cum Evaristus pontificatum Romæ octo annos gessisset, Alexander quintus a Paulo et Petro successor ecclesiam regendam suscepit. Qui tertio Adriani imperii anno, decennio in episcopali functione expleto, Xysto eam concessit. Duodecimo porro Adriani anno, cum Xystus decennium itidem ecclesiæ præfuisset, Telesphorus ei successit. Verum et hoc, undecimo pontificalis ministerii sui anno, **258** vita per martyrium defuncto, ut Irenæus inquit, Hyginus provinciam ejus est sortitus, primo imperii Antonini, qui Pius est dictus, anno. Hygino porro post quartum annum mortuo, Pius successit (2). Atque huic rursum Anicetus, vicesimo imperantis Pii anno. Anicetus autem undecim

CAPUT XXV.

Qui ea ætate maximis quibusque ecclesiis episcopali ministerio præfuerint.

(1) **Barchochebas perduellis iste, Justino philosopho et martyre teste, apud Euseb. lib. IV, cap. 8, Christianos solos, nisi Christum abnegassent, atque blasphemiis incesserent, ad gravissima supplicia trahi jussit.**

(2) **Pius annis 15 cathedram obtinuit.**

annis Ecclesia Romana administrata, octavo imperatoris Veri anno, Soteri eam reliquit. Cui post annos octo Eleutherus est suffectus, duodecimus a Petro successor, cum decimum septimum annum M. Antoninus (1) cum filio Romanum regeret imperium. In Alexandrina ecclesia Primus quartus ab apostolis episcopus fuit. Ei, cum duodecim annos pontificale obiisset munus, Adriano tertium imperante annum, Justus est surrogatus. Circiter duodecimum autem ejusdem imperii annum, anno præterea uno et mensibus aliquot intercedentibus, ecclesiæ ejus administrationem Eumenes est sortitus, cum quidem Justus undecim ei præfuisset annis. Eumenes vero tredecim annis episcopatum tenuit. Cui Marcus succedens, decem annis curam pastoralem gessit. Marco Celadion suffectus, qui quatuordecim annis episcopatu functus, successorem habuit Agrippinum, nonum ecclesiæ ejus ab apostolis episcopum. Apud Antiochenos post Heronem ecclesiam rexit Cornelius. Huic quinto apostolicæ successionis gradu Eros in episcopatu succesit : deinde sextus Theophilus, et post hunc septimus ab Apostolis Maximinus. Hierosolymitanorum autem episcoporum tempora litteris mandata non sunt, quos brevis admodum ævi fuisse constat, quindecim ex ordine, ut quidem memoria sine scripto est proditum, Hebraici generis omnes, recteque officio suo functos, quod Christi doctrinam et professionem probe tenuerint ; quæ res effecit, ut ad episcopatum eum ab ecclesia Hierosolymitana, quæ ab apostolorum tempore ex fidelibus Judæis fere tota constabat, et usque ad extremam obsidionem perdurabat, sint delecti. Eorum itaque episcoporum qui ex circumcisione Christianam professionem rite sunt complexi, et mutuis Judæorum seditionibus atque vesianæ fuerunt reliqui, catalogum a primordio exponere convenit. **259** Primus itaque fuit Jacobus, frater Domini dictus ; secundus, Symeon ; tertius, Justus ; quartus, Zachæus (2) ; quintus, Tobias ; sextus, Benjamin ; septimus, Joannes ; octavus, Matthias ; nonus, Philippus ; decimus, Seneca ; undecimus, Justus ; Lebes (3), duodecimus ; Ephrem, tredecimus ; quartus decimus, Joseph ; et quindecimus, Judas. Quibus, post eversionem urbis, ex gentibus successit Marcus. Tot Hierosolymis ab ipsis usque apostolis ad eum quem diximus Judam ex circumcisione fuerunt episcopi. Totidem, ut exposuimus, aliarum maximarum ecclesiarum gubernatores.

A Γίνου τὸ ζῆν, Πῖος τὴν τῆς Ῥώμης ἐπισκοπὴν ἐγχειρίζεται · ὃν Ἀνίκητος διαδέχεται. Ὄγδοον δ' ἔτος Οὐήρου ἐλαύνοντος, Ἀνίκητον ἕνδεκα τοῖς πᾶσιν ἔτεσι διελθόντα διαδέχεται Σωτήρ · ὃν ἐπὶ ὄγδουν ἡγησάμενον ἔτος Ἐλεύθερος διαδέχεται, δωδέκατος ἀπὸ τῆς Πέτρου διαδοχῆς γνωριζόμενος. Ἦρχε δ' εἰσέτι Ἀντωνῖνος Οὐήρος σὺν υἱῷ ἔτεσι πρὸς ἑβδόμῳ δέκατον. Καὶ Πρίμον δὲ τέταρτον ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας τὸν θρόνον κεκληρωμένον, τρίτῳ τῆς ἡγεμονίας ἔτει Ἀδριανοῦ, δωδεκάτῳ καὶ τῆς λειτουργίας αὐτὸν ἐκπληρώσαντα, διαδέχεται Ἰοῦστος. Ἀμφὶ δὲ τὸ δωδέκατον τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς ἔτος ἐνιαυτοῦ μεταξὺ καὶ μηνῶν τινων διαγενομένων τῆς Ἀλεξανδρίων Ἐκκλησίας τὴν προστασίαν Εὐμενὴς κλήρῳ διαδέχεται, Ἰούστου ἐπὶ ἔτεσι δέκα πρὸς τῷ ἑνὶ διαB κέσαντος. Καὶ τούτου δ' οὐχ ἧττον ἢ δέκα πρὸς τρισὶ τὴν λειτουργίαν ἀνύσαντος, Μάρκος ποιμὴν τῆς Ἀλεξάνδρου ἀνακηρύττεται. Δεκάτῳ δ' ἔτει παραδοὺς τὴν λειτουργίαν Κελαδίωνι, ἐκμετρεῖ τὸ βιώσιμον. Ἀλλὰ καὶ τούτου τετάρτῳ καὶ δεκάτῳ ἔτει τὴν ζωὴν μεταλλάξαντος, τὴν διαδοχὴν Ἀγριππῖνος ἐλάμβανεν, ἐννάτην ἄγων ἀπὸ τῶν ἀποστόλων διαδοχήν. Ἐν δ' Ἀντιοχείᾳ μετὰ Ἥρωνα Κορνήλιος τὰς ἱερὰς ἡνίας διεχειρίζετο · πέμπτῳ δὲ μετὰ τοῦτον βαθμῷ τῆς ἀποστολικῆς διαδόσεως Ἔρως ἐπίσκοπος ἐγνωρίζετο. Ἕκτος δ' ἐπ' ἐκείνῳ Θεόφιλος διάδοχος ἦν. Τοῦτον δ' ἕβδομος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων διαδέχεται Μαξιμῖνος. Τῶν δ' ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων τοὺς χρόνους ἥκιστα γραC φῇ διασώζεσθαι ἔγνωμεν · βραχυβίους γὰρ αὐτοὺς γενέσθαι λόγος ἔχει. Πεντεκαίδεκα μὲν οὖν αὐτοὺς ἡ ἱστορία ἐξ ἀγράφου παρέδωκεν, οὓς Ἑβραίους ὄντας, ἅπαντας τὸ χρεὼν λειτουργῆσαι, τὰ Χριστοῦ γνησίως ἀσπασαμένους · καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ περὶ τῶν τηνικάδε καὶ εἰς τὴν τοσαύτην ἐγκριθῆναι περιωπήν. Τὴν γὰρ πᾶσαν Ἐκκλησίαν σχεδὸν ἁπιστῶν Ἑβραίων ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καθεστῶσαν ἱστόρηται, καὶ μέχρι δὲ τῆς ὑστάτης διαρκέσαι πολιορκίας. Καὶ τοίνυν τῶν ἐκ περιτομῆς ἐπιλέκτων ἀρχιερέων ταῖς πρὸς ἀλλήλους Ἰουδαϊκαῖς στάσεσι καὶ φρενοβλαβείαις, λοιπὸν ἂν εἴη, τῷ κατὰ Χριστὸν δεξαμένους γνῶσιν, ἄνωθεν κατακλείξαι Πρῶτος τοίνυν Ἰάκωβος ἦν ὁ τοῦ Κυρίου λεγόμενος ἀδελφός · μεθ' μεθ' ὃν ἦν δεύτερος Συμεών · τρίτος Ἰοῦστος · Ζακχαῖος δ' πέμπτος Τωβίας · ἕκτος Βενιαμίν. Ἰωάννης ζ'. ὄγδοος Ματθίας · θ' Φίλιππος · δέκατος Σεννέκας · ἑνδέκατος Ἰοῦστος · Λεβὴς δωδέκατος · Ἐφρὴς τρισκαιδέκατος · τεσσαρεσκαιδέκατος Ἰωσήφ · ἐπὶ δὲ τούτοις Ἰούδας πεντεκαιδέκατος · οὓς ἐξ ἐθνῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν διαδέχεται Μάρκος. Τοσοῦτοι μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐς τὸν εἰρημένον Ἰούδαν ἐπίσκοποι ἐκ περιτομῆς ἐν Ἱεροσολύμοις γεγόνασιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ τῶν ἄλλων μεγίστων παροικιῶν.

(1) M. Ælius Antoninus Philosophus, et L. Ælius Commodus Verus, Divi fratres, æque jure imperium administrarunt annis 11. M. Antoninus solus annis 4, cum Commodo filio itidem annis 4.

(2) Alii *Zacharïam* nominant.

(3) Alii *Levi* vocant.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος, καὶ τῆς πρὸς Ἀντωνῖνον ἀπολογίας αὐτοῦ· ἔτι δὲ καὶ περὶ Ἡγησίππου καὶ Μελίτωνος.

Κατὰ δὲ τὸν χρόνον Ἀδριανοῦ καὶ Ἰουστῖνος ὁ ἐν φιλοσόφοις μάρτυς ἀνεγνωρίζετο, γνήσιος τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας ὢν ἐραστὴς, κἂν ταῖς παρ' Ἕλλησιν ἠσκεῖτο διατριβαῖς· ὅστις τε καὶ οἷος ἦν, καὶ ὡς ἐκ τῆς Ἑλλήνων πλάνης τὰ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας ἠσπάσατο, αὐτοῦ λέγοντος ἀκούειν μάλιστα πρὸς τῷ εὐλόγῳ καὶ δίκαιον εἶναι γινώσκω. Οὕτος γὰρ ὡς ἄριστα πρὸς Ἕλληνας ὑπὲρ τῆς ἡμῶν ἀγωνισάμενος πίστεως λόγοις τὸ ἀναντίῤῥητον ἔχουσι, λόγοις ἑτέροις ἀπόλογον προσεβλημένοις ὑπὲρ ἡμῶν Ἀντωνίνῳ βασιλεῖ τῷ Εὐσεβεῖ ἐπικληθέντι, καὶ τῇ κατὰ Ῥώμην συγκλήτῳ προσφωνεῖ. Ἐπὶ γὰρ Ῥώμης τὰς διατριβὰς ἐπεποίητο. Γράφει δὲ οὕτως· « Αὐτοκράτορι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἀδριανῷ Ἀντωνίνῳ Εὐσεβεῖ Καίσαρι Σεβαστῷ, καὶ Οὐηρισσίμῳ υἱῷ φιλοσόφῳ, καὶ Λουκίῳ φιλοσόφου Καίσαρος φύσει υἱῷ, καὶ Εὐσεβοῦς εἰσποιήτῳ, ἐραστῇ παιδείας, ἱερᾷ τε συγκλήτῳ, καὶ παντὶ δήμῳ Ῥωμαίων, ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων ἀδίκως μισουμένων, καὶ ἐπηρεαζομένων, Ἰουστῖνος Πρίσκος τοῦ Βακχίου τῶν ἀπὸ Φλαυίας νέας πόλεως τῆς Συρίας Παλαιστίνης εἷς αὐτῶν ὤν, τὴν προσφώνησιν καὶ ἔντευξιν πεποίημαι. » Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ, ὅτι μὴ ἀλόγως, μετὰ κρίσεως δ' αὐτῷ γεγένηται ἡ ἐπὶ τὸ δόγμα μεταβολὴ, ἐπιφέρει· « Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ τοῖς Πλάτωνος χαίρων διδάγμασι, διαβαλλομένους ἀκούων Χριστιανοὺς, ὁρῶν δὲ καὶ ἀφόβους πρὸς θάνατον, καὶ πάντα τὰ νομιζόμενα φοβερὰ, διενόουν, ἀδύνατον εἶναι ἐν κακίᾳ καὶ φιληδονίᾳ ὑπάρχειν αὐτούς. Τίς γὰρ φιλήδονος καὶ ἀκρατὴς, καὶ ἀνθρωπείων σαρκῶν βορὰν ἡγούμενος, ἀγαθὸν δύναιτ' ἂν θάνατον ἀσπάσασθαι, ὅπως τῶν ἑαυτοῦ στερηθείη ἐπιθυμιῶν, ἀλλ' οὐκ ἐκ παντὸς ζῇν ἀεὶ τὴν ἐνθάδε βιοτὴν, καὶ λανθάνειν τοὺς ἄρχοντας πειρᾶσθαι, οὐχ ὅτι ἑαυτὸν καταγγέλλειν φονευθησόμενον; » Ἐν δὲ τῇ αὐτοῦ ἀπολογίᾳ καὶ ταῦτά φησιν· « Οὐκ ἄτοπον δὲ ἐπιμνησθῆναι ἐν τούτοις καὶ Ἀντινόου τοῦ νῦν γενομένου· ὃν καὶ πάντες ὡς θεὸν διὰ φόβον σέβειν ὥρμηνται, ἐπιστάμενοι τίς τε ἦν καὶ πόθεν ὑπῆρχε. » Τούτου δὴ τοῦ Ἀντινόου καὶ Ἡγήσιππος μνημονεύει· καὶ αὐτὸς δὲ τοῖς αὐτοῖς ἀκμάζων καιροῖς, πολλὰ τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι παρατίθεται. Πέντε δ' εἰσὶ ταῦτα, ἁπλουστάτῃ συντάξει γραφῆς τὰ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος σοφῶς μάλα διεξιόντα. Δι' ὧν ἐμφαίνει καὶ τὸν καθ' ὃν ἐγνωρίζετο χρόνον· ἐν οἷς περὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἱδρυσάντων τὰ εἴδωλα ἱστορεῖ γράφων οὕτως· « Οἷς κενοτάφια καὶ ναοὺς ἐποίησαν ὡς μέχρι νῦν· ὧν ἐστι καὶ Ἀντίνοος· οὗ καὶ ἀγὼν ἄγεται Ἀντινόειος· ὃ καὶ ἐφ' ἡμῶν γενόμενον· καὶ γὰρ πόλιν ἔκτισεν Ἀντινόου ἐπώνυμον. » Τῷ δὲ αὐτῷ ἔτει τῆς αὐτῆς τοῖς προειρημένοις διαίτης καὶ

(1) Alii legunt, *Prisci Bacchii filius.*

(2) Antinous, eximiæ formæ puer, Adriano in deliciis fuit. Ei in Ægypto mortuo, princeps is urbem Antinoiam condidit. Templum quoque, statuas et sacerdotes instituit, stellam se ejus vidisse asseverans. Dion. Antinoum istum, secundum quosdam auctores, Adrianus in magicis sacris diis suis sacravit.

CAPUT XXVI.

De Justino philosopho, eodemque martyre, et de Apologetico ejusdem Antonino exhibito. Præterea de Hegesippo et Melitone.

Hac ipsa ætate Adriani, Justinus etiam ex philosophis martyr, inter præcipuos est habitus, germanus et sincerus veræ philosophiæ amator, et in Græcorum disciplinis egregie exercitatus. Sed enim quis qualisve fuerit, et quemadmodum a Græcorum erroribus ad germanam philosophiam transierit, commodissimum fuerit ex ipsius verbis recognoscere. Cum enim adversus Græcos et gentiles pro-Christianis orationes scripsit, quibus repugnare atque refragari illi non potuerunt, tum Romæ, ubi vitam degebat, Antonino Pio imperatori et senatui Romano pro nobis Apologiam exhibuit, ita eam inscribens : « Imperatori Tito Ælio Adriano Antonino Pio Augusto, et Verissimo filio philosopho Cæsari, et Lucio philosophi Cæsaris natura filio, et Pii adoptione filio, amatori doctrinæ, sacroque senatui, et populo Romano universo, pro eis qui ex omni hominum genere iniquissime invidia laborant et affliguntur : Justinus Priscus Bacchii filius (1), Flavia Neapoli Syriæ Palestinæ oriundus, unus ex illorum numero, orationem atque deprecationem hanc obtuli. » Et in eadem oratione se non temere, sed judicio ad Christianam professionem pervenisse, ita refert : « **260** Ego quidem, qui Platonicis delectarer disciplinis, cum Christianos calumniose deferri audirem, videremque eos impavidos interritosque esse ad mortem, et quæcunque horrenda mortalibus videntur : consideravi ipse mecum, fieri omnino non posse, ut illi in flagitiis deliciisque viverent. Quotus enim quisque voluptatis consectator et libidinosus, quique humanarum carnium dapibus delectetur, bono sibi mortem esse putet, ut per eam cupiditatibus deliciisque suis privetur, et non potius illud agat, ut semper hanc vitam vivat, magistratusque et leges fallat, nedum seipsum ad cædem offerat? » In Apologia ea illud quoque scribit : « Non absurdum vero fuerit, Antinoi (2) quoque hic meminisse, qui non ita pridem vixit, quem omnes veluti deum per timorem colere sustinuerunt, cum quidem omnes probe sciverint, et quis fuerit, et unde provenerit. » Antinoi ejus et Hegesippus mentionem infert, qui et ipse eisdem temporibus florens, permultas apostolicas traditiones in Historiis suis, quarum quinque reliquit libros, recenset, simplici dicendi genere clare prædicationem apostolicam exponens. In quibus, cum tempora quibus enituit ostendit, tum de iis qui primum idola et simulacra statuerint memorat, ac deinceps ad hunc modum infert : « Quibus cenotaphia sepulcrorumque simulacra et templa ad hoc usque tempus construxerunt. Quorum unus

etiam est Antinous, cujus sunt ludi agonales, Antinoii dicti, et ætate nostra acti. Urbem quippe cognominem ei Adrianus condidit. » Temporibus quoque eis, pari cum iis quos diximus vitæ instituto, parique in ecclesiam ardore, Sardensis episcopus Melito fuit : quem satis patet ea quoque ætate floruisse, Indicat id defensio ejus quam pro Christiano dogmate ad Verum scripsit, luculentam admodum et utilem, orationis urbanitate et persuadendi virtute auditorem maxime movens atque afficiens.

A ἀγωγῆς, καὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ζήλου, καὶ Μελίτων τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος ἦν. Δῆλον δ' αὐτὸς ἑαυτὸν καθίστησι κατ' αὐτόν γε τοῦτον ἐνακμάζων τὸν χρόνον ἐκ τῆς πρὸς Οὐῆρον ἀπολογίας ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος· ἣ λαμπρότατη οὖσα, καὶ χρησίμως μάλα διέξεισι, τῷ ἀστείῳ καὶ πιθανῷ τὸν ἀκροώμενον ἄγχουσα.

261 CAPUT XXVII.

Ut Adrianus edicto pro Christianis publice proposito vetuerit, ne in nos, indicta et non indicata causa, sæviretur.

Memoriæ mandavit sapientissimus Justinus, Adrianum pro Christianis litteras a Graniano Serenio ad se scriptas accepisse : periniquum esse, quod illi vociferationi populi donarentur, nulloque justo prætextu indicta causa necarentur. Quapropter rescriptum is ad Minitium Fundanum Asiæ proconsulem miserit, neminem de cætero occidi jubens, nisi legitima justaque præcessisset accusatio. Rescriptumque id in librum suum de verbo ad verbum retulit, hæc præfatus : « Possumus hoc a vobis ex rescripto maximi et illustrissimi Cæsaris Adriani patris vestri, qui ita ut per supplicem libellum rogavimus, judicia exerceri jussit, petere : idque non tam quod ab Adriano mandatum sit, quam quod justam esse petitionem nostram sciamus. Subjecimus autem epistolæ Adriani exemplum, ut hac quoque parte, veritate nos niti cognoscatis. Quæ epistola ex Romana in Græcam linguam translata, hanc complectitur sententiam : Adrianus Cæsar Minutio Fundano. Litteras a Serenio Graniano, viro clarissimo, cui tu in provincia successisti, accepimus. Inquirenda nobis res prorsus esse videtur, ne homines innocentes opprimantur, neve calumniatoribus occasio grassandi præbeatur. Quod si provinciales tui persecutiones adversus Christianos suas processu legitimo pro tribunali probare possunt, unam eam sequantur viam, neque solis petitionibus atque vociferationibus utantur. In primis enim convenit, si qui ad accusandum accedere velint, te causam legitime cognoscere. Itaque si quis eos detulerit, atque probaverit contra leges quidquam commisisse, tu pro delicti qualitate ita sententiam adversus eos feres, ut mehercule, qui calumniæ causa crimen cuiquam intendisse compertus fuerit, pro maleficii gravitate in eum modis omnibus animadvertas. » Rescriptum Adriani pro nobis editum, tale fuit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ὡς Ἀδριανὸς ἐπιστολὴν ὑπὲρ Χριστιανῶν ἔπεμπε, ὥστε μὴ ἀκρίτως ἡμᾶς ἐλαύνειν.

Ἱστορεῖ γε μὴν ὁ σοφώτατος Ἰουστῖνος ὑπὲρ Χριστιανῶν γράμματα δεξάμενον τὸν Ἀδριανὸν, ὡς μὴ B δίκαιον εἶναι βοῇ δήμου χαριζομένους, ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει ἀκρίτως κτείνειν αὐτούς. Γρανιανὸς δὲ Σερένιος ὁ τὰ γράμματα διαπεμψάμενος ἦν, ἀντιγράψαι Καίσαρα Μινουκίῳ Φουνδάνῳ τῆς Ἀσίας ἀνθυπατεύοντι, μηδένα κτείνειν ἐγκελευόμενον, εὐλόγου μὴ προηγουμένης κατηγορίας. Καὶ αὐτὴν δ' ἐκείνην τὴν ἐπιστολήν, ὡς εἶχε λέξεως, προστίθησι τῷ συγγράμματι, ταῦτα προλέγων αὐτοῖς· « Καὶ ἐξ ἐπιστολῆς δὲ ταῦτα τοῦ μεγίστου καὶ ἐπιφανεστάτου Καίσαρος Ἀδριανοῦ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἔχοντες ἀπαιτεῖν ὑμᾶς· καθὰ ἠξιώσαμεν κελεῦσαι τὰς κρίσεις γενέσθαι, τοῦτο οὐχ ὡς ὑπὸ Ἀδριανοῦ κελευσθὲν μᾶλλον ἠξιώσαμεν· ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπίστασθαι δικαίαν ἀξιοῦν τὴν προσφώνησιν. Ὑπετάξαμεν δὲ καὶ τῆς ἐπιστολῆς Ἀδριανοῦ τὸ ἀντίτυπον, ἵνα κἀν τούτῳ ἀληθεύειν ἡμᾶς γνωρίζητε. Καὶ αὕτη ἐκ Ῥωμαϊκῆς εἰς τὴν C Ἑλληνικὴν δύναμιν μεταληφθεῖσα· Ἀδριανὸς Καῖσαρ Μινουκίῳ Φουνδάνῳ· ἐπιστολὴν ἐνδεξάμην γραφεῖσάν μοι ἀπὸ Σερεννίου Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἀνδρὸς, ὄντινα σὺ διεδέξω. Οὐ δοκεῖ μοι οὖν τὸ πρᾶγμα ἀζήτητον καταλιπεῖν, ἵνα μήτε οἱ ἄνθρωποι ταράττωνται, καὶ τοῖς συκοφάνταις χορηγία κακουργίας μὴ παρασχεθῇ. Εἰ γοῦν σαφῶς εἰς ταύτην τὴν ἀξίωσιν οἱ ἐπαρχιῶται δύνανται διισχυρίζεσθαι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὡς καὶ πρὸ βήματος ἀποκρίνασθαι ἐπὶ τοῦτο μόνον τραπῶσιν, ἀλλ' οὐκ ἀξιώσεσιν, οὐδὲ μόνον βοαῖς· πολλῷ γὰρ μᾶλλον προσῆκεν, εἴ τι κατηγορεῖν βούλοιτο, τοῦτό σε διαγινώσκειν. Εἴ τις οὖν κατηγορεῖ καὶ δείκνυσί τι παρὰ τοὺς νόμους πράττοντας, οὕτως ὅριζε κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ D ἁμαρτήματος· ὡς μὰ τὸν Ἡρακλέα εἴ τις συκοφαντίας χάριν τοῦτο προτείνει, διαλάμβανε ὑπὲρ τῆς δεινότητος· καὶ φρόντιζε οὕτως, ὅπως ἂν ἐκδικήσεις. » Καὶ τὰ μὲν τῆς ὑπὲρ ἡμῶν γραφῆς Ἀδριανοῦ τοιαῦτα.

262 CAPUT XXVIII.

De successore Adriani Antonino, ut et ipse præfectis in Asia suis scripserit, et persecutionem Christianorum prohibuerit.

Postquam vero is uno et viginti annis imperio administrato naturæ debitum persolvit, Antoninus Pius ei successit : ad quem et ad senatum Romanum Justinus memoratam Apologiam, Christianos

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Περὶ τοῦ μετ' Ἀδριανὸν Ἀντωνίνου, ὡς καὶ αὐτὸς τοῖς ἐν Ἀσίᾳ ἐπέστελλε, τὸν κατ' ἡμῶν διωγμὸν ἀναστέλλων.

Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος μετὰ πρῶτον καὶ εἰκοστὸν τῆς ἀρχῆς ἔτος τὸ χρεὼν ἐλειτούργησεν, Ἀντωνῖνος ὁ Πῖος, ᾧ καὶ Εὐσεβὴς ἐπίκλησις ἦν, τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ὑποζώννυται. Πρὸς ὃν τὴν προειρημένην ὁ

Ἰουστῖνος καὶ τῇ συγκλήτῳ γράφει ἀπολογίαν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὑφ' ἧς ὁ βασιλεὺς κινηθεὶς καὶ ὑφ' ἑτέρων ἄλλων πλείστων ἀδελφῶν τῶν ἐπὶ τῆς Ἀσίας ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων δήμων, σκώμμασι καὶ ὕβρεσι διατωθαζομένων ὡς μάλιστα, τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας διεχάραττε γράμματα· ἃ δὴ καὶ αὐτὰ, ὡς εἶχε λέξεως, τῇ συγγραφῇ παραθήσομαι· « Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος Σεβαστὸς, Ἀρμένιος, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ πέμπτον καὶ τὸ δέκατον, ὕπατος τὸ τρίτον, τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας χαίρειν. Ἐγὼ μὲν οἶδ' ὅτι καὶ τοῖς θεοῖς ἐπιμελὲς ἐστι μὴ λανθάνειν τοὺς τοιούτους. Πολὺ γὰρ μᾶλλον ἐκεῖνοι κολάσαιεν ἂν τοὺς μὴ βουλομένους αὐτοῖς προσκυνεῖν ἢ ὑμεῖς, οὓς εἰς ταραχὴν ἐμβάλλετε, βεβαιοῦντες τὴν γνώμην αὐτῶν ἥνπερ ἔχουσι περὶ ὑμῶν ὡς ἀθέων κατηγοροῦντες. Εἴη δ' ἂν κἀκείνοις αἱρετὸν, τὸ δοκεῖν κατηγορουμένους, τεθνάναι μᾶλλον, ἢ ζῆν, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου Θεοῦ. Ὅθεν καὶ νικῶσι προϊέμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, ἥπερ πειθόμενοι οἷς ἀξιοῦτε πράττειν αὐτοῖς. Περὶ δὲ τῶν σεισμῶν τῶν γεγονότων καὶ γινομένων οὐκ ἄτοπον ὑμᾶς ὑπομνῆσαι ἀθυμοῦντας ὅταν περ ὦσι, παραβάλλοντας δὲ τὰ ἡμέτερα πρὸς τὰ ἐκείνων. Οἱ μὲν οὖν εὐπαρρησιαστότεροι γίνονται πρὸς τὸν Θεόν· ὑμεῖς δὲ παρὰ πάντα τὸν χρόνον καθ' ὃν ἀγνοεῖν δοκεῖτε, τῶν τε θεῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀμελεῖτε, καὶ τῆς θρησκείας τῆς περὶ τὸν ἀθάνατον, ὃν δὴ τοὺς Χριστιανοὺς θρησκεύοντας ἐλαύνετε καὶ διώκετε ἕως θανάτου. Ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων ἤδη καὶ πολλοὶ τῶν περὶ τὰς ἐπαρχίας ἡγεμόνων καὶ τῷ θειοτάτῳ ἡμῶν ἔγραψαν πατρί· οἷς καὶ ἀντέγραψε μηδὲν ἐνοχλεῖν τοῖς τοιούτοις, εἰ μὴ ἐμφαίνοιντό τι περὶ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἐγχειροῦντες. Καὶ ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν τοιούτων πολλοὶ ἐσήμηναν· οἷς δὴ καὶ ἀντέγραψα κατακολουθῶν τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ. Εἴ δέ τις ἐπιμένοι τινὰ τῶν τοιούτων εἰς πράγματα φέρων, ὡς δὴ τοιοῦτον, ἐκεῖνος ὁ καταφερόμενος ἀπολελύσθω τοῦ ἐγκλήματος, καὶ ἐὰν φαίνηται τοιοῦτος ὤν· ὁ δὲ καταφέρων ἔνοχος ἔσται δίκης. Προσετέθη ἐν Ἐφέσῳ ἐν τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας. » Τοιαῦτα δὲ καὶ τὰ Ἀντωνίνῳ ὑπὲρ ἡμῶν γεγραμμένα.

defendens, conscripsit. A quo ille, et simul ab aliis quamplurimis fratribus, qui a provincialibus in Asia conviciis et injuriis gravibus contumeliosissime exagitabantur, permotus, litteras publice ad Asiæ populos dedit, quas itidem ad verbum inserere historiæ nostræ est visum. « Imperator Cæsar Marcus Aurelius Antoninus Augustus, Armenicus, pontifex maximus, tribun. potest. xv, cos. III, communi Asiæ salutem. Equidem scio, diis quoque ipsis curæ esse, ne tales homines lateant. Multo enim magis illi vindicaverint eos qui cultum illis tribuere nolint, quam vos, qui contra eos tumultum commovetis : opinionem quoque eorum quam de vobis conceperunt, ut atheos vos nullorumque prorsus deorum criminentur, confirmantes. Quibus præstabilius etiam est, dum accusari arguique videntur, pro Deo suo mori potius, quam in vita manere. Proindeque victores evadunt, animas ipsi suas citius projicientes, quam ut a vobis persuasi, quod vos vultis, faciant. De terræmotibus autem, qui vel fuere, vel adhuc fiunt, non importunum fuerit, vos, qui ea de causa animos despondistis, admonere, ut scilicet res vestras cum rebus illorum conferatis. Atque illi quidem liberioribus majoribusque erga Deum sunt animis : vos autem toto hoc tempore, quo causas eorum ignorare videmini, deos et res alias negligitis, et Christianos a cultu immortalis Dei quem illi venerantur arcetis, et ad mortem usque persequimini. Cæterum de iis antea quoque multi provinciarum rectores divo patri nostro scripserunt. Quibus ille rescripsit, nihil molestiæ facessendum esse illis, præterquam si quid contra imperium Romanum moliti esse deprehenderentur. Quin et ad me multi de eis litteras dederunt : quibus de patris mei, quem mihi imitandum esse duxi, sententia rescripsi. **263** Si vero quispiam perseveraverit cuiquam Christianorum, quod talis sit, negotium exhibere, delatus quidem crimine absolvetur, quamvis talis esse compertus sit : delator autem ipse pœnas dabit. Proposita est hæc epistola Ephesi, in conventu publico Asiæ. » Hæc sic et Antoninus pro Christianis rescripsit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου, τοῦ καὶ Πλακίδα· καὶ τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου τοῦ ἐν Ἰλλυριοῖς ἐπισκόπου.

Πρὸ δὲ τῶν γραμμάτων τούτων πολλοὶ τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα διενεγκεῖν λέγονται· ὧν εἷς ἐστι καὶ ὁ ἀξιόνικος μάρτυς Εὐστάθιος· ᾧ ἐπὶ Τραϊανοῦ τὴν τοῦ στρατηλάτου περιβεβλημένῳ ἀξίαν Πλακίδας ὄνομα ἦν, τῶν εὖ γεγονότων καὶ πλούτῳ διάσημος ὤν. Μυρίοις δ' ἐνωραϊζόμενος ἀγαθοῖς καὶ τῆς ἄνωθεν κλήσεως κατηξίωται. Κατὰ γὰρ τινα ἔρημον κυνηγίᾳ ἐσχολακότι, ὁ Χριστὸς ἐλάφου κέρασι καθήμενος ὤφθη ἀπορρήτου σοφίας βουλήματι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἵλκει, καὶ τὰ μέλλοντα ἥκειν αὐτῷ προηγόρευσεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ θείου μετέσχε λουτροῦ, πανοικεσίᾳ Χριστῷ πρόσεισιν.

CAPUT XXIX.

De sancto Eustathio, qui et Placidas dictus fuit. Item de sancto Eleutherio Illyrici episcopo.

Antequam autem ejusmodi ederentur litteræ, permulti dicuntur egregie certamen pro Christo pertulisse : quorum unus etiam fuit victoria clarus martyr Eustathius. Is sub Trajano ducis exercitus gerens dignitatem, Placidas dicebatur, et genere et opibus illustris. Cum vero plurimis eniteret ornamentis, postremo cœlesti quoque vocatione est cohonestatus. Etenim in solitudine quadam venanti Christus cervi cornibus insidens apparuit, eumque arcanæ sapientiæ consilio ad se pertraxit, et simul quæ ei eventura essent prædixit. Itaque baptizatus cum tota domo sua, Christo se dedidit. Verum

enimvero occulta et arcana exploratione atque excussione rebus omnibus statim est nudatus. Nam opibus honoribusque omnibus projectis, uxore etiam et liberis longo tempore caruit. Atque ita ærumnis ferendis, veluti alter quidam Job factus, postea, quemadmodum et ille, Servatoris dispositione, una cum uxore et filiis Agapio et Theopisto, ad pristinam restitutus est felicitatem et gloriam. Multis deinde victoriis ab hostibus reportatis, quibus magno terrori erat, cum Romæ esset apud Adrianum, qui de rebus multis eum est percunctatus, quod dæmonibus sacrificare recusaret, in æreum taurum igne candentem una cum conjuge et liberis conjectus, vitam ibi morte commutavit. cum quidem illis sic martyrio defunctis, ne pilum quidem ignis consumpserit, nec detrimentum aliud attulerit. Ea ipsa ætate præstanti virtute juvenis Eleutherius in Illyrico erat. Romæ is quoque ortus, matre Anthia, quam magnus ille Paulus ad professionem Christianam perduxisse fertur. Illa vero filium quoque religionis ejus hæredem fecit, et Aniceto Romano episcopo tradidit : 264 a quo sacras Litteras edoctus, sacro cleri numero inseritur, et quinto decimo ætatis anno diaconi gradum consequitur : mox triennio post presbyter creatur : et deinde viginti natus annos Illyrici episcopus deligitur, vita priore signis miraculisque ingentibus edendis transacta. Ubi vero quamplurimis ad Christum perductis, ab Adriano accersitus, fidem Christi constantissime defendit, primum in lectum ferreum ignitum reponitur, deinde in ahenum oleo et arvina ferventi plenum conjicitur, atque mox in foco igne conferto collocatur. Cum autem his tormentis omnibus superior esset, in fornacem igne ad summum calefactam, qui primum Ceraborem opificem ejus, quod Christi complexus esset fidem, exceperat, protruditur. Porro Eleutherius ex custodia deinceps extractus, indomitisque equis alligatus, huc atque illuc trahitur : et vi divina vinculis ejus solutis, montem quemdam conscendit, atque ibi aliquandiu versatur, cum feris quas cicures reddebat habitans. Atque cum Dei præcepta promulgasset, et quingentos ad divinum perduxisset lavacrum, rursum in conspectum imperatoris pertractus, bestiis objicitur : et cum ab iis quoque salvus conservaretur, ex militibus duo impetum in eum faciunt, atque occidunt. Mater etiam filia vitam finienti circumfusa, itidem ut ille, martyrii coronam excepit.

CAPUT XXX.

Quædam de Polycarpo apostolico successore memoriæ commendata.

Adhuc Anicetus Romæ ecclesiam gubernabat, cum Polycarpus, Irenæo referente, propter quamdam quæ de Paschate inciderat quæstionem, Romam venit, atque ibi cum Aniceto familiariter est collocutus. Sed et alia Irenæus de Polycarpo com-

Ἀποῤῥήτῳ δὲ τῇ δοκιμασίᾳ γυμνὸς εὐθὺς γενόμενος, καὶ τὰ περιττὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς δόξης ἀποβαλών, καὶ γυναικὸς, καὶ παίδων ἀλλότριος γεγονὼς χρόνῳ συχνῷ, κἀντεῦθεν καὶ δεύτερός τις Ἰὼβ τοῖς ἐκεῖθεν πάθεσιν ἐκφανεὶς, ἐς ὕστερον κατ' ἐκεῖνον καὶ οὗτος ταῖς τοῦ Σωτῆρος προμηθείαις, σύναμα γυναικὶ καὶ εἰκνοις, Ἀγαπίῳ καὶ Θεοπίστῳ, εἰς τὴν προτέραν εὐδαιμονίαν καὶ εὐκλειαν ἐπανῆλθεν. Τρόπαια δὲ πολλὰ συστησάμενος, καὶ φοβερός τις ἄγαν ἀναφανεὶς, ἐπεὶ ἐν Ῥώμῃ γενόμενος Ἀδριανῷ συγγίνεται πλεῖστα δὴ ἐκζητήσαντι, καὶ θυσίας τοῖς δαίμοσιν ἀνενεγκεῖν ἀπηξίου, ταύρῳ χαλκῷ πεπυρακτωμένῳ ἐμβάλλεται σύναμα γυδαικὶ καὶ τέκνοις· καὶ ἐν αὐτῷ τὸ τέλος ἠνέγκατο οὐ μέντοι ἄχρι δὴ καὶ τριχὸς τοῦ πυρὸς λυμηναμένου αὐτοῖς. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ καὶ ὁ πολὺς τὴν ἀρετὴν κατὰ τὸ Ἰλλυρικὸν διέτριβεν Ἐλευθέριος, ἐκ Ῥώμης μὲν καὶ οὗτος ὁρμώμενος, μητρὶ δὲ Ἀνθίᾳ χρησάμενος· ἣ Παῦλος ὁ μέγας ὡμολογκὼς, τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὁδηγὸς χρηματίζει. Ἡ δὲ τὸν παῖδα καὶ τῆς πίστεως κληρονόμον ἐτίθει, καὶ Ἀνικήτῳ τῷ Ῥώμης ἐπισκόπῳ αὐτὸ ἀνατίθησι· παρ' οὗ τὰ ἱερὰ γράμματα παιδευθεὶς, τῷ καταλόγῳ τοῦ κλήρου ἐναρίθμιος γίνεται. Πέμπτῳ δὲ καὶ δεκάτῳ τῆς αὐτοῦ ἡλικίας ἔτει τὸν τοῦ διακόνου βαθμὸν εἴσεισιν· ὀκτὼ δὲ πρὸς τοῖς δέκα γενόμενος, τῷ πρεσβυτερείῳ ἐγκαταλέγεται· καὶ τῷ εἰκοστῷ ἔτει τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐπίσκοπος προχειρίζεται, σημείοις πολλοῖς καὶ τέρασι τὸν βίον πρότερον κατακοσμήσας. Ἐπεὶ δὲ πολλοὺς ἐπισπώμενος εἰς Χριστὸν, πρὸς Ἀδριανοῦ μετάκλητος γεγονὼς, τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν μάλιστα βεβαίων ἦν, πρῶτα μὲν κλίνῃ σιδήρου πυρὶ τὴν μορφὴν ὁμοίᾳ ἐπανακλίνεται· μετὰ δὲ τοῦτο τηγάνῳ ἐλαίου πλήρει καὶ στέατος ἐκπυρωθέντων ἐμβάλλεται· ἐσχάρᾳ τε πυρὸς ἐπίσης ἐχούσῃ ἁπλοῦται. Ὡς δ' καὶ τούτων ὑπέρτερος ἦν, κλιβάνῳ σφόδρα διακαέντι ἐκδίδοται, πρῶτον Κεράβορα τὸν κατασκευασαντα ὑποδεξαμένῳ, τὴν εἰς Χριστὸν κατασπασάμενον πίστιν. Ἐλευθέριος δὲ, μετὰ φρουρὰν πώλοις ἀγρίοις δεθεὶς, ἕλκεται· θείᾳ δὲ ῥοπῇ λυθεὶς τῶν δεσμῶν, ὄρει προσεπιβαίνει· θῆρες διαιτῶνται, ἃ καὶ ἥμερα ἐδείκνυ. Τὰ δὲ τοῦ θεοῦ διεξιῶν λόγια, ὡσεὶ πεντακοσίους τῷ θείῳ ἀπάγει λουτρῷ. Τῷ βασιλεῖ δὲ καὶ αὖθις εἰς ὄψιν ἐλθὼν, θηρίοις βορὰ παρατίθεται. Ὡς δὲ σῶος διετηρεῖτο, δύο ἐπεισπεσόντων στρατιωτῶν ἀναιρεῖται. Καὶ ἡ μήτηρ τῷ παιδὶ τελειουμένῳ περιχυθεῖσα, ἐπίσης ἐκείνῳ τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀνεδήσατο στέφανον.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Τὰ περὶ Πολυκάρπου τοῦ ἀποστολικοῦ διαδόχου μνημονευόμενα.

Ἐπὶ δ' Ανικήτου τὰ τῆς Ῥώμης ἡνιοχοῦντος πηδάλια Πολύκαρπον Εἰρηναῖος ἱστόρησεν περί τινος συμβὰν τοῦ Πάσχα τηνικάδε ζήτημα εἰς Ῥώμην τε ἀφικέσθαι, καὶ τῷ Ἀνικήτῳ εἰς ὁμιλίαν ἐλθεῖν Καὶ ἄλλα δὲ ὁ Εἰρηναῖος περὶ Πολυκάρπου διέξι-

σιν· ἃ καταλέγειν, καὶ τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ συνάπτειν, ὅσιον ἡγοῦμαι. Ἀμέλει ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Πρὸς τὰς αἱρέσεις, τάδε κατὰ ῥῆμα περὶ αὐτοῦ διέξεισι· « Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων μαθητευθεὶς, καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τὸν Κύριον ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων εἰς νῆν Ἀσίαν κατασταθεὶς, ἐν τῇ τῆς Σμύρνης ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἑωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ, ἐπὶ πολὺ γὰρ παρέμεινε καὶ πάνυ γηραλέος ἦν, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας ἐξῆλθε τοῦ βίου, ταῦτα διδάξας, ἀεὶ, ἃ καὶ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἔμαθεν· ἃ καὶ ἡ Ἐκκλησία παραδίδωσιν· ἃ καὶ μόνα ἐστὶν ἀληθῆ. Μαρτυροῦσι τούτοις αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκκλησίαι πᾶσαι. καὶ οἱ μέχρι νῦν διαδεδεγμένοι τὸν Πολυκάρπου θρόνον, πολλῷ ἀξιοπιστότερον καὶ βεβαιότερον ἀληθείας μάρτυρα ὄντα Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος καὶ τῶν λοιπῶν κακοφρόνων· καὶ ἐπὶ Ἀνικήτου ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ, πολλοὺς ἀπὸ τῶν προειρημένων αἱρετικῶν ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀλήθειαν κηρύξας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρειληφέναι τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας παραδεδομένην. Καὶ εἰσὶν οἱ ἀκούσαντες αὐτοῦ, ὅτι Ἰωάννης ὁ τοῦ Κυρίου μαθητὴς, ἐν τῇ Ἐφέσῳ πορευθεὶς λούσασθαι, καὶ ἰδὼν ἔσω Κήρινθον, ἐξήλατο τοῦ βαλανείου μὴ λουσάμενος, ἀλλ' εἰπών, Φύγωμεν, μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κηρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος Μαρκίωνί ποτε εἰς ὄψιν αὐτῷ ἐλθόντι, καὶ φήσαντι, Ἐπιγίνωσκε ἡμᾶς, ἀπεκρίθη· Ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ Σατανᾶ. Τοσαύτην οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν εἶχον εὐλάβειαν, ὡς μηδὲ μέχρι λόγων κοινωνεῖν τινι τῶν παραχαρασσόντων τὴν ἀλήθειαν, ὡς καὶ Παῦλος ἔφησεν· Αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος. Ἔστι δὲ καὶ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους γεγραμμένη ἱκανωτάτη. ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας οἱ βουλόμενοι καὶ φροντίζοντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας δύνανται μαθεῖν. » Ταῦτα περὶ τούτου ὁ Εἰρηναῖος. Πολλαῖς δὲ μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς προτέρας Πέτρου χρῆται ἐπιστολῆ.

A memorat, quæ referre et præsenti operi adjungere pium esse judico. In tertio enim *Contra hæreses* libro, hæc ita de eo refert : « Polycarpus vero non modo ab apostolis institutus, cum multis eorum vixit, qui Dominum ipsi viderunt, sed etiam per apostolos, Smyrnensi Ecclesiæ in Asia episcopus ordinatus est. Quem **265** et nos in prima nostra ætate vidimus : diutius enim vixit, et in multa senectute cum magna gloria magnificentissime martyrio obito, e vita excessit, ea semper docens quæ ab apostolis didicerat, et quæ Ecclesia tradit, quæ videlicet sola sunt vera. Testantur hoc ecclesiæ Asianæ omnes, et qui ad hunc usque diem in Polycarpi successere locum, quod fidei majoris certiorque veritatis testis fuerit, quam B Valentinus et Marcion, et item alii insanarum opinionum auctores; qui cum Romam sub Aniceto pervenisset, multis ex eis qui dicti sunt hæreticis persuasit, ut ad Ecclesiam Dei redirent, unam et solam hanc veritatem, quam Ecclesia tradiderit, se ab apostolis accepisse prædicans. Exstant adhuc qui ex eo audiverint, Joannem Domini discipulum Ephesi lavatum aliquando ivisse; cæterum cum in balneis Cerinthum vidisset, illotum inde profugisse, atque dixisse : Fugiamus, obsecro, ne balneum, in quo Cerinthus, veritatis inimicus, est, concidat. Ipse quoque Polycarpus, cum ei Marcion in conspectum veniret, et diceret, Nosce nos : respondit, Nosco, inquiens, nosco primogenitum Satanæ. Tanta apostoli et discipuli eorum religione fuerunt, ut ne verba quidem communicarent cum quopiam eorum, qui veritatem adulterant C atque depravant : ut Paulus etiam dixit : *Hæreticum hominem post unam atque alteram admonitionem devita, sciens quod subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, proprio judicio suo condemnatus*[50]. Est autem et epistola Polycarpi longissima ad Philippenses scripta, ex qua, qui voluerint, quique salutis suæ curam gesserint, simul et specimen fidei illius et doctrinam veritatis discere poterunt. » Hæc de eo Irenæus. Multis autem testimoniis prioris epistolæ Petri Polycarpus, in ea ipsa quam modo diximus, epistola sua utitur.

Ἐπιστολῆς ὁ Πολύκαρπος ἐν τῇ εἰρημένῃ αὐτοῦ

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Περὶ τῆς διαδοχῆς τῶν τηνικάδε αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἔργων αὐτῶν.

Ὁ Πῖος δὲ Ἀντωνῖνος, ὁ καὶ Εὐσεβὴς ὄνομα σχὼν, ἐπὶ τρία καὶ εἴκοσι τὴν ἀρχὴν διεθύνας, Μάρκῳ Οὐήρῳ υἱῷ τῷ καὶ αὐτῷ Ἀντωνίνῳ ἐπικληθέντι, σὺν Λουκίῳ τῷ ἀδελφῷ τὴν αὐνοκρατο-

266 CAPUT XXXI.

De successione ejus temporis imperatorum, rebusque eorum gestis.

Antoninus, cui etiam Pii nomen fuit (1), viginti tres imperavit annos, et imperium Romanum decedens Marco Ælio filio, et ipsi Antonino dicto, et Lucio fratri ejus reliquit. Pius porro iste

[50] Tit. III, 10.

(1) T. Aurel. **Antoninus** Pius, Adriani gener, ab eodem in filium **adoptatus** fuit, sicuti et ab hoc M. Antoninus **gener.** L. autem Annius Antoninus nepos Antonini Pii fuit. M. Antoninus, qui et Philosophus dictus, L. Annium Antoninum Verum imperii socium sibi adscivit. Et tum primum Rom. respub. duobus æquo jure imperantibus paruit. cum antea singulos semper habuisset Augustos. Utrumque Hadriani jussu Antoninus Pius adoptavit.

Alexandriæ, Antiochiæ, et in multis aliis celebribus urbibus lavacra, aliaque plurima publicitus ædificia, Romæ quoque Circum magnum construxit. Atque abrogata veteri C. Julii Cæsaris lege, qua senatorio viro de bonis suis testari non permiserat, nisi dimidiam eorum partem, qui pro tempore futurus esset, principi relinqueret, omnibus, per constitutionem, liberam dedit potestatem de facultatibus suis, ita ut vellent, disponendi. Marcus autem filius ejus justam illam legem tulit, qua patri liberi ab intestato succedunt. Idemque sanxit, ut filio, qui in testamento præteritus, a parentibus debitam gratiam non retulisset, quadrans paternæ hæreditatis detur (1). Non diutius autem quam undecim annis Lucius (2) in imperio vixit, Antoninoque Philosopho id reliquit, qui et ipse octo prope annis imperavit : et cum unum et sexaginta circiter ætatis annos explevisset, ad Vindobonam decessit (3). Iis imperantibus, multi et apud Græcos præclari exstiterunt poetæ, oratores quoque et medici, omnis denique philosophiæ periti viri : in quibus Hermogenes rhetor, et Aristides orator nobilis, Galenus, Oppianus poeta, Alexandrinus Apollonius, ejusque filius Herodianus, grammaticæ artis auctores, atque item alii fuere, quos longum esset in præsentia enumerare. Illud scire convenit, Marcum Antoninum (4) filio suo institutionis imperialis librum a se compositum reliquisse, omnis generis profanorum exemplorum et disciplinæ plenum. Non apud Græcos vero tantum insignes tum, verum etiam in dogmate nostro plurimi maximique, de quibus in sequenti agemus historia, floruere viri.

ρίαν Ῥωμαίων καταλιπὼν ᾤχετο. Οὗτος δὲ ὁ Πίος, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ Ἀντιοχείᾳ καὶ ἄλλαις πολλαῖς τῶν ἐπισήμων πόλεων λουτρὰ καὶ ἄλλα πλεῖστα οἰκοδομήματα δημοσίᾳ κατασκευάσας, καὶ τὸν μέγαν ἐν Ῥώμῃ ἀγῶνα ἐργασάμενος, τοὺς ἐκ παλαιοῦ τε χάρτας ἐμπρήσας, οἷς Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ ἐνομοθέτει, μὴ ἐξεῖναι συγκλητικὸν διατιθέμενον ἄνδρα εἰς ἰδίους διατίθεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἥμισυ μέρος τῆς ὑπάρξεως τῷ κατὰ καιροὺς ἀνατίθεσθαι βασιλεῖ, ἐκεῖνον δὴ καταπαύσας τὸν νόμων, ἐκέτταρον τῶν ἰδίων ἀπολαύειν, καὶ ὡς βουλομένῳ εἶη διατίθεσθαι ἐπὶ τοῖς σφετέροις ἐπέτρεπε πράγμασι. Μάρκος δὲ ὁ τούτου υἱὸς τὸν δίκαιον τουτονὶ νόμον καθίστη· τοῦ καὶ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομεῖν τὰ τέκνα τὸν πατέρα· καὶ τῷ ἀχαριστουμένῳ παιδὶ τὸ τέταρτον μέρος τῆς πατρικῆς οὐσίας δίδοσθαι. Οὐ πλείω δὲ καὶ Μάρκος τῶν ὀκτὼ ἐτῶν διανύσας ἐν τῇ ἀρχῇ. Ἀντωνίνῳ Οὐήρῳ τῷ αὐτοῦ υἱῷ καταλείπει τὸ κράτος. Δέκα δὲ τοὺς πάντας καὶ οὗτος ἀνατλήσας ἐνιαυτοὺς, τὸ βιοῦν ἐξεμέτρησεν ἐν Προκονήσῳ σφαγείς, ὧν ὀλίγου δεῖν ἐτῶν τεσσαράκοντα. Ἐπὶ δὴ τούτων τῶν Καισάρων, πολλοί τε καὶ τῶν παρ' Ἕλλησιν εὐδοκίμων ἐφάνησαν ποιηταὶ, καὶ λόγων ῥητορικῶν καὶ ἰατρικῶν, ἔτι δὲ καὶ πάσης φιλοσοφίας ἔμπειροι· ὅ τε γὰρ Ἑρμογένης ὁ ῥήτωρ, καὶ Ἀριστείδης ὁ τὸ εὐγενὲς τῶν λόγων διασωλάξας. Γαληνός τε καὶ Ὀππιανὸς ὁ πνιητὴς, καὶ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Ἀπολλώνιος, καὶ ὁ τούτου παῖς Ἡρωδιανὸς, οἱ τῆς γραμματικῆς τέχνης στοιχειωταὶ· οὓς μακρὸν ἂν εἴη καταλέγειν τῇ παρούσῃ σπουδῇ. Πλήν γε εἰδέναι χρεὼν, ὡς ὁ Μάρκος Ἀντωνῖνος οὗτος καὶ βιβλίου παιδείας τῷ παιδὶ Μάρκῳ συντάττει, πάσης κοσμικῆς ἐμπειρίας καὶ παιδείας μεστόν. Οὐ μόνον δὲ παρ' Ἕλλησι δόκιμοι ἄνδρες ἐδείχθησαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος ὡς πλεῖστοι καὶ μέγιστοι· περὶ ὧν τῇ μετὰ ταύτην ἱστορίᾳ διαληψόμεθα.

267 CAPUT XXXII.

Ut Justinus philosophus religione Christiana, et scripto, et sine scripto, egregie defensa, martyrio pro Christi nomine sit exornatus.

Eo tempore adhuc Justinus, cujus paulo ante fecimus mentionem, enituit : et cum, quos diximus principibus aliam etiam pro dogmate nostro defensionem obtulisset, et contra oppugnatores Græcos et Judæos, in faciem eorum Christianæ professioni patrocinatus esset, atque etiam hæreticorum vanam linguæ loquacitatem, nocentemque mentis insaniam luculentis orationibus retudisset, fidem nostram firmis adamantinisque propugnans rationibus, abundeque veritatem certitudinemque ejus demonstrans, corona martyrii seipsum exornavit. Cui Crescens quidam philosophus, vita morumque æmulatione Cynicus, insidias struxit. Cum enim in multis sæpe colloquiis et disputationibus Crescentem, quod pleraque perperam faceret, fal-

(1) Hodie *legitima* dicitur.

(2) L. Verus apoplexia interiit inter Atinum et Concordiam, cum fratre in vehiculo sedens.

(3) M. Philosophus in Pannoniis obiit ad Vindobonam, quam nonnulli Viennam esse volunt.

(4) Magna hunc diligentia curaque educavit, accitis undique viris doctrina claris, maximaque proposita mercede, uti mores pro se quisque filii ingeniumque excolerent. Herodianus.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Ὡς ὁ φιλόσοφος Ἰουστῖνος ἐγγράφως καὶ ἀγράφως ἀπολογησάμενος ὑπὲρ τῆς πίστεως, τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ κατεκοσμήθη.

Τέως γε μὴν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἀκμάζων ἦν Ἰουστῖνος, ὁ μικρὸν πρόσθεν ἡμῖν δηλωθείς· τοῖς γὰρ εἰρημένοις ἄρχουσιν καὶ ἕτερον βιβλίον ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἀναδοὺς, καὶ αὐτοπροσώποις δὲ τοῖς ἐλέγχοις τοῦ Χριστιανῶν ἀνθιστάμενος δόγματος, Ἕλληνάς τε καὶ Ἰουδαίους, πρὸς δὲ καὶ τὴν τῶν αἱρετιῶν γλωσσαλγίαν καὶ φρενοβλάβειαν τῷ περιόντι τῶν λόγων ἀποτρεπόμενος, καὶ τὰ ἡμέτερα εὖ μάλα στερρόϊς καὶ ἀδαμαντίνοις περιέπων συλλογισμοῖς, ἀποχρώντως τε ἀληθῆ καὶ πίστεως ἀποδεικνὺς ἄξια, τῷ τοῦ μαρτυρίου στεφάνῳ ἑαυτὸν κατεκόσμει, Κρήσκεντός τινος φιλοσόφου, τὸν κυνικὸν καὶ βίον καὶ τρόπον ἐζηλωκόος, τὴν ἐπιβουλὴν αὐτῷ καταρτίσαντος· ἐπὶ τοί γ' ἐν πολλοῖς καὶ πολλάκις διαλόγοις, εὐπρεπῆ

τὴν ἧτταν ἀπενεγκάμενος, ἐφ' οἷς οὐ καλῶς ἔπραττε, καὶ λέγων διετώθαζε τὰ ἡμέτερα, διεφάνη. Πονηροῖς γάρ τισι τῶν ἄρχειν λαχόντων μετὰ καὶ ἄλλων συσκευὴν κατ' αὐτοῦ ποιησάμενος, βασάνοις ὡς πλείσταις, καὶ τὸ τελεύταιον ξίφεσι διακόπτει, ὡς τῷ ὄντι τὴν ἀληθῆ σοφίαν φιλήσαννα, καὶ πρὸς τὸν ποθοῦμενον οὕτως ἐχώρει Χριστόν. Ἃ δὲ παθεῖν ἔμελλεν, ἐν τῇ δηλωθείσῃ ἀπολογίᾳ φθάσας προαγορεύει, οὕτω κατὰ ῥῆμα διεξιών· « Κἀγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπό τινος τῶν ὠνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι, καὶ ξύλῳ ἐντιναγῆναι· ἢ καὶ ὑπὸ Κρήσκεντος τοῦ ἀφιλοσόφου καὶ φιλοκόμπου· οὐ γὰρ φιλόσοφον εἰπεῖν ἄξιον τὸν ἄνδρα, ὅς γε περὶ ὧν μὴ ἐπίσταται δημοσίᾳ καταμαρτυρεῖ, ὡς ἀθέων καὶ ἀσεβῶν Χριστιανῶν ὄντων, πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν τῶν πεπλανημένων τοῦτο πράττων. Εἴτε γὰρ μὴ ἐντυχὼν τοῖς τοῦ Χριστοῦ διδάγμασι κατατρέχει ἡμῶν, παμπόνηρός ἐστι, καὶ ἰδιωτῶν πολὺ χείρων, οἳ φυλάττονται πολλάκις περὶ ὧν οὐκ ἐπίστανται διαλέγεσθαι καὶ ψευδομαρτυρεῖν· ἢ εἰ ἐντυχὼν οὐ συνῆκε τὸ ἐν αὐτοῖς μεγαλεῖον, ἢ συνιεὶς πρὸς τὸ μὴ ὑποπτευθῆναι τοιοῦτος ταῦτα ποιεῖ, πολὺ μᾶλλον ἀγεννὴς καὶ παμπόνηρος, ἰδιωτικῆς καὶ ἀλόγου δόξης καὶ φόβου οὐκ ἐλάττων ὤν. » Ταῦσα μὲν Ἰουστῖνος· ὅτι δὲ κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόῤῥησιν ὑπὸ τούτου δὴ τοῦ Κρήσκεντος τὸ κατ' αὐτοῦ συῤῥάκαντος διαβούλιον τετελείωται, ἀπόχρη καὶ Ταταιανῷ παριστᾶν, ἀνδρὶ τὸν μὲν πρῶτον αὐτοῦ βίον ἐν τοῖς τῶν Ἑλλήνων μαθήμασι σοφιστεύσαντι, καὶ βαθεῖαν ἐσχηκότι δόξαν ἐν τούτοις, οὐκ ἐλάχιστα δὲ καὶ μνήμης ἄξια διὰ λόγων ἡμῖν καταλελοιπότι. Γράφει τοίνυν ἐν τῷ πρὸς Ἕλληνας αὐτοῦ λόγῳ οὕτως· « Καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν, ἐοικέναι τοὺς προιερημένους λῃστᾶς. » Εἶτα καὶ τινα ἄλλα περὶ τῶν φιλοσόφων εἰπὼν ἐπιφέρει· « Κρήσκης οὖν ἐννεοττεύσας τῇ μεγάλῃ πόλει, παιδεραστίᾳ μὲν πάντας ὑπερήνεγκε, φιλαργυρίᾳ δὲ πάνυ προσεχὴς ἦν· θανάτου δὲ ὁ καταφρονεῖν συμβουλεύων, οὕτως αὐτὸς ἐδεδίει τὸν θάνατον, ὡς καὶ Ἰουστῖνον, καθάπερ μεγάλῳ κακῷ, τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσασθαι. Διότι κηρόττων τὴν ἀλήθειαν, λίχνους τοὺς φιλοσόφους καὶ ἀπατεῶνας συνέλεχε. » Καὶ τοιαύτην μὲν αἰτίαν ἔσχε τὸ κατὰ Ἰουστῖνον μαρτύριον.

A soque in professionem nostram criminans inveheretur, Justinus convicisset, cum improbis quibusdam qui magistratus gerebant, atque itidem cum aliis ille conspiratione contra Justinum facta, tormentis quamplurimis eum affecit, et postremo gladiis etiam confecit, veræ prorsus sapientiæ sectatorum. Ita ille ad desideratum sibi Christum transiit. Quæ autem passurus fuerat, ea antea quoque in ea quam diximus, posteriore defensione divinans prædixit, ad hunc modum scribens : « Ego quidem insidias et fustuarium exspecto a quopiam, qui aliçujus sit nominis, vel ab ipso etiam Crescente insipiente, arrogantiæ quippe magis quam sapientiæ amante. Indignus namque est, qui philosophus et sapientiæ amator dicatur : B propterea quod publice de rebus quas ignorat, videlicet quod Christiani athei prorsusque sine Deo et impii sint, asseverat, ad gratiam et libidinem eorum qui ab eo sunt in errorem seducti, id faciens. Si enim doctrinam Christi, quam non attigit, reprehendendo proscindit, improbissimus est, idiotis atque indoctis hominibus multo deterior, 268 qui sæpe de rebus quas ignorant, loqui et falso testificari supersedent; sed si Christianam professionem didicit, aut amplitudinem ejus non intellexit, aut certe intellexit, et ne Christianus esse suspectus fiat, non criminatur : itaque longe adhuc est importunior, nihil ingenui et liberalis ingenii habens, utpote inepta et absurda opinione vir, timorique sordido obnoxius. » Hæc Justinus. Quod autem juxta suam ipsius prædictionem a Crescente, qui auctor C initiæ contra eum conjurationis fuit, sublatus sit, Tatianus satis testatur, vir egregius, qui primam ætatem Græcorum disciplinis docendis consumpsit, magnamque in eis laudem est consecutus, quique non pauca memoria digna nobis etiam scripta reliquit. Is itaque in oratione sua ad Græcos ita scribit : « Et Justinus admiratione omnium dignissimus recte eos de quibus diximus persimiles esse prædonibus exclamavit. » Deinde aliis quibusdam, de philosophis, rebus expositis, infert : « Itaque Crescens cum in magna urbe domicilium collocasset, lascivia quidem in pueros omnes exsuperabat. Avaritiæ autem valde deditus erat. Qui vero aliis mortis contemptum suadebat, ita eam ipse metuebat, ut Justino mortem, veluti magnum aliquod malum, concinnaverit : propterea quod ille veritatem prædicans, philosophos helluones atque impostores esse coarguit. » Atque hæc quidem Justino martyrii causa fuit.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

Περὶ ἄλλων μαρτύρων, ὧν αὐτὸς Ἰουστῖνος ἐν ἰδίῳ ἐμνήσθη συγγράμματι.

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἄλλων πρὸ αὐτοῦ μνημονεύει μαρτύρων ἐν τῇ κατ' αὐτὸν Ἀπολογίᾳ, χρησίμως τῇ ὑποθέσει καὶ ταῦτα παρατιθείς· ὡς γύναιον ἰταμὸν ἀπὸ πείρας ἀκολάστῳ συνάζυγη ἀνδρὶ Ὡς δὲ τὸ κατὰ Χριστὸν ποθὲν ἔγνω μυστήριον, σώφρονά τε βίον ἠσπάζετο, καὶ τὸν ἄνδρα οὕτω βιοῦν ἔπειθε, τό τε μέλλον ὑποσημαίνουσα πῦρ τοῖς ἀκολασίᾳ χρωμένοις καὶ ταῖς ἡδοναῖς φλεγομένοις, ἔστι δ' ὅτε καὶ

D

CAPUT XXXIII.

De aliis martyribus, quorum ipse Justinus in singulari quodam libello meminit.

Idem vero in Apologia sua aliorum quoque ante se martyrum meminit ; et argumento proposito percommode subserviens, illud etiam addit : mulierculam rerum malarum usu temerariam, viro itidem luxurioso junctam fuisse. Ut autem ea mysticam Christi professionem alicunde perdidicit, cum ipsam moderatam continentemque vitam complexam esse, tum idem quoque marito sua-

sisse: propterea quod illi æternum illum ignem, qui impudicis et voluptuariis paratus sit, indicaret, et subinde promissiones quoque æternorum bonorum proponeret. Sedenim cum multa sæpe dicendo, nihil apud eum efficeret, et ille in procaci petulantia sua permaneret, mulierem improbis moribus suis a se alienavit. Illa enim impium esse judicans, cum tali deinceps viro consuevisse, **269** qui præter naturæ leges modis omnibus per libidines varias voluptatem consectaretur, secedere ab eo constituit. Ut vero eam propinqui, pro auctoritate sua, ab eo consilio sunt dehortati, spemque ei facerunt, virum in melius mutatum aliquando iri, manere cum eo est coacta. Postquam vero maritus Alexandriam profectus, longe etiam deterior factus esse dictus est, mulier verita, si de cætero eodem cum illo lecto eademque mensa utercher, ne impietatis quoque ejus fieret particeps, misso illi repudii libello, ab eo sejuncta est. Ille porro cum conjugis suæ causa lætari debuisset, quæ scilicet priori suæ vitæ nuntium remisisset, simulque ebrietatem, lasciviam, et (ut uno verbo dicam) improbitatem omnem, ut amplius cum servis aliisque turpis quæstus gratia impudicis non congrederetur, nec in libidinum cœno volutaretur, valere jussisset, ipsi quoque ut meliora sequeretur suasisset : tantum abest ut id fecerit, ut ab ipsa statim discessione, accusationis libellum, Christianam eom esse, imperatori obtulerit. Mulier porro citata, supplici quoque libello principi dato, petiit sibi permitti, ut rem familiarem suam primum constituere, ac deinde accusationi ei respondere posset. Quod cum illa impetrasset, maritus accusatione abolita, illam quidem dimisit, ad Ptolemæum autem quemdam, qui illam pietatis dogmata docuisset, est conversus. Eum dolo aggressus, ut in vincula conjiceretur effecit. Centurioni enim cuidam sibi amico persuasit, ut Ptolemæum arreptum hoc tantum interrogaret, an Christianus esset. Illum quippe veritatis amantem, minimeque fraudulentum aut mendacem, statim se Christianum esse professurum. Itaque in vincula ille conjectus, longo tempore a centurione est tortus. Postremo, ubi ad Urbicium judicem adductus, et ab eo interrogatus est, propterea apud Christi doctrinam consectatus, bene sibi esset conscius, divinæ virtutis doctrinam est professus. Quid enim neget, vel quia professionem damnet, id faciat, vel quia indignum se et alienum a re tanta esse sciat, non profiteatur. Neutrum autem veri Christiani est. Urbicius igitur propter eam professionem duci Ptolemæum jussit. **270** Lucius autem quidam, et ipse Christianus, tum ibi astabat : qui improbato atque damnato iniquo Urbicii judicio. Quæ, malum, ratio hæc est? inquit. Num quid infamis maleficii vir hic admisisse convictus est? An, quod Christiani nomine tantum is gaudet et gloriatur propterea ad puniendum eum commotus es? Non hoc decet imperatorum pium, non imperato-

A τὰ ἐν ἐπαγγελίαις ἐπιφέρουσα ἀγαθά. Ὡς δὲ πλεῖστα λέγουσα ἥκιστα πειθήνιον εἶχεν, ἐκείνος ἐπιμένων τῷ ἀσελγαίνειν, ἀλλοτρίαν διὰ τῶν πράξεων ἐποιεῖτο τὴν γαμετήν. Ἡ γυνὴ δὲ τοῦ λοιποῦ ἀσεβὲς ἡγουμένη ἀνδρὶ τοιούτῳ συγκατακλίνεσθαι, ἔξω φύσεως νόμου παντί γε τρόπῳ πόρους ἡδονῶν πειρωμένῳ ποιεῖσθαι, διαῤῥήγνυσθαι τούτου ἐβούλετο. Ὡς δὲ τῶν σφετέρων δυσωπούντων καὶ ἐλπίδα προτεινόντων, εἰς ἐλπίδα μεταβολῆς ἥξοντός ποτε τοῦ ἀνδρὸς, μένειν ἠνάγκαστο. Ἐπεὶ δ' ὁ ἀνὴρ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἰὼν πολλῷ χαλεπώτερα πράττειν ἠγγέλλετο, ἡ γυνὴ δεδοικυῖα μὴ κοινωνὸς εἴη τῶν ἀσεβημάτων τάνδρὶ, ὁμόκοιτος καὶ ὁμοδίαιτος αὐτῷ οὖσα, βιβλίον ἀποστασίου πέμπουσα, ὃ ῥεπούδιον λέγεται, διεζεύγνυτο. Ὁ δὲ, δέον μᾶλλον χαίρειν ἐπὶ τῇ

B γυναικὶ, ὅτιπερ τὸν πρότερον βίον ἀπειπατο, χαίρειν εἰποῦσα μέθαις καὶ ἀσελγείαις καὶ πάσῃ συνελόντα φάναι κακίᾳ, καὶ τῷ μετὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ μισθοφόρων κυλίεσθαι, καὶ αὐτῷ γε σύμβουλος τῶν κρειττόνων καθίστατο· ὁ δὲ αὐτίκα τῆς ἐκείνης συναφείας ἀπαλλαγεὶς, τῷ αὐτοκράτορι βιβλίον κατηγορίας ἐδίδου, ὡς εἴη Χριστιανή. Ἐκείνη δὲ προσκληθεῖσα, βιβλίον ἀναδοῦσα, ᾔτει πρότερον συγχωρηθῆναι τὰ κατ' αὐτὴν διοικήσασθαι· ἔπειτα περὶ ὧν κατηγόρητο, ἀπολογίαν ποιεῖσθαι. Ἐπεὶ δὲ ἀνεῖτο ἐκείνη ἡ αἴτησις, ὁ ἀνὴρ ἀπειπὼν ἐκείνην μὲν εἴασε, πρός τινα δὲ Πτολεμαῖον διδάσκαλον ἐκεῖνῃ τῶν κατ' εὐσέβειαν δογμάτων γεγενημένον ἐτράπετο. Καὶ δὴ τέχνῃ μετελθὼν, δεσμὰ περιβάλλει τάνδρί· πείθει καὶ γάρ τινα ἑκατόνταρχον φίλον

C αὐτῷ ὄντα, λαβέσθαι τοῦ Πτολεμαίου, καὶ τοῦτο μόνον ἀνερωτᾷν εἰ Χριστιανός ἐστι· καὶ τὸν Πτολεμαῖον, φιλαλήθη γε ἄλλως, καὶ μηδ' ἀπατηλόν τινα ἢ ψευδολόγον ὄντα, ῥᾷστα ὁμολογῆσαι καὶ Χριστιανὸν ἑαυτὸν ἀνειπεῖν. Ἐν δεσμοῖς τοίνυν γενομένῳ ἐπὶ πολὺ χρόνου, ὁ ἑκατόνταρχος ἐκολάσατο. Ὡς δὲ τὸ τελευταῖον Οὐρβικίῳ προσήχθη τῷ ἄρχοντι, αὖθις ἠρωτᾶτο· καὶ ὡς τὰ καλὰ συνεπιστάμενος ἑαυτῷ, ταῖς Χριστοῦ κατακολουθῶν διδαχαῖς, τὸ διδασκάλιον τῆς θείας ἀρετῆς ὡμολόγησεν. Ὁ γὰρ ἀρνούμενος ὁτιοῦν, ἢ καυεγνωκὼς, ἔξαρνος γίνεται, ἢ ἑαυτὸν ἀναξιον ἐπιστάμενος καὶ ἀλλότριον τοῦ

D πράγματος, τὴν ὁμολογίαν φεύγει. Ὧν οὐδὲν τάληθεῖ Χριστιανῷ πρόσεστιν. Ὁ μὲν οὖν Οὐρβίκιος ἀπάγεσθαι τὸν Πτολεμαῖον διὰ τὴν ὁμολογίαν ἐκέλευε. Λούκιος δέ τις, Χριστιανὸς δὲ καὶ αὐτὸς ὤν, παρεστὼς, καὶ τὴν ἄλογον ταύτην κρίσιν Οὐρβικίου κατεγνωκὼς, ἔφη· Τινι λόγῳ μή τι τῶν ἐπιυρήτων διελεγχθέντα πρᾶξαι τὸν ἄνδρα, ὅτι δὲ προσωνυμίαν ἐπαυχεῖ τὴν Χριστιανὸς κολάζειν ἠρέθισαι; οὐ πρέποντά γε ταῦτα εὐσεβεῖ αὐτοκράτορι, οὐδὲ φιλοσόφῳ Καίσαρος παιδὶ, οὐδὲ ἱερᾷ συγκλήτῳ κρίνεις, Οὐρβίκιε. Καὶ ὃς, οὐδὲν ἄλλο εἰπὼν πρὸς τὸν Λούκιον [ἢ,] Δοκεῖς μοι ἄρα καὶ σὺ τοιοῦντος ὢν ἐς δεῦρο λανθάνειν, τοῦ δὲ καὶ μάλιστα φήσαντος, καὶ αὐτὸν ἀπάγειν ἐκέλευε· Λούκιος δὲ καὶ χάριν εἰδέναι διωμολόγει· πονηρῶν γὰρ ἀπαλλάττεσθαι δεσποτῶν, πρὸς δ' ἀγαθὸν Θεὸν Πατέρα καὶ βασιλέα μεταχωρεῖν. Καὶ τρίτος ἐπὶ τούτοις ἕτερος ἐπελθὼν, προσετιμήθη

τὴν κόλασιν. Ταῦτ' εἰπὼν, ἐπάγει ἅσπερ ἄνωθεν αὐ- A ris filium philosophum. Non ita, ut sacro senatui
τοῦ φωνὰς κατελέξαμεν· « Κἀγὼ οὐν προσδοκῶ ὑπό convenit, judicas, Urbici. Et ille non aliud ad Lu-
τινος τῶν ὠνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι. » καὶ τὰ cium dixit, quam eum quoque talem sibi, qui hac-
ἑξῆς. Πολλὰ δὲ καὶ οὗτος θείας καὶ πεπαιδευμένης tenus latuisset, videri. Idque ille cum maxime
ὑντως ψυχῆς καταλέλοιπεν ὑπομνήματα, πάσης θεο- asseverasset, abduci eum simul præcepit. Cui se
σοφίας καὶ ὑπερτέρας γνώσεως ἔμπλεω· περὶ ὧν gratiam quoque ille debere professus est : a malis
ἐν τῷ μετὰ τοῦτον ἐγκαίρως τόμῳ διαληψόμεθα. quippe dominis se liberari, et ad Deum Patrem et
regem optimum transire. Ad quos tertius alius itidem accessit, in quem supplicio quoque est animadversum. His ita commemoratis, Justinis ea quæ supra exposuimus, subjicit verba : « Ego quidem insidias et fustuaium exspecto, » etc. Multa vero is quoque. divina probe instructus doctrina, edidit scripta, cœlesti sapienta supremaque scientia referta. De quibus in eo qui sequitur tomo, commode dicemus.

ΚΕΦΑΛ. ΑΔ'.

Περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ μαρτυρησάντων.

Πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους μάρτυρας λόγος ἔχει κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐνδιαπρέψαι, καὶ πρινὴ Μάρκον Αὐρή- B λιον Ἀντωνῖνον, ὑπὸ Ἰουστίνου καί τινων ἄλλων παρακληθέντα, τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας ἐπιστεῖλαι, ἣν πρὸ βραχέος αὐτοῦ ἐπιστολὴν πάρεθέμεθα, καὶ παῦσαι τὸν διωγμόν· ὅτε μεγίστων κινήσεως κατὰ τὴν Ἀσίαν γεγενημένων, σὺν πολλῷ θυρύβῳ καὶ τὸν ὁμιλητὴν τῶν ἀποστόλων Πολύκαρπον, τῷ μαρτυρίῳ τελειωθῆναί φασιν· ὃς μετὰ τὸν θαυματουργὸν Βουκόλον τῆς Σμυρναίων ἐκκλησίας ἡγήσατο· καὶ εἰσέτι δ' ἐγγράφως τὸ μαρτύριον αὐτοῦ φέρεται· οὗ καὶ τινα τῇ παρούσῃ ἐντάξαι γραφῇ ἀναγκαῖον εἶναί μοι φαίνεται. Ἡ δὲ γραφὴ, ἐκ προσώπου ἧς αὐτὸς ἡγεῖτο κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκκλησίας ἐστὶ, ταῖς κατὰ Πόντον παροικίαις τὰ πρὸς τῷ τέλει τούτῳ γενόμενα ἐμφανῆ καθιστῶσα· λέγει δὲ οὕτως· Ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἡ παροικοῦσα Σμύρναν, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ παροικούσῃ ἐν Φιλομηλίῳ, καὶ πάσαις ταῖς C κατὰ πάντα τόπον, ἁγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας παροικίαις, ἔλεος, εἰρήνη, καὶ ἀγάπη Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη. Ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὰ κατὰ τοὺς μαρτυρήσαντας καὶ τὸν μακάριον Πολύκαρπον· ὅστις ὥσπερ ἐπισφραγίσας διὰ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ, κατέπαυσε τὸν διωγμόν· καὶ ἄρχονταί γε εὐθὺς πρὸ τοῦ Πολυκάρπου τῶν ἄλλων μαρτύρων θαυμάζοντες τοὺς ἄθλους, ὅπως κατέπληξαν τοῖς ἄθλοις τοὺς θεωμένους. Τινὲς μὲν γὰρ αὐτῶν οὕτω ταῖς μάστιξι μέχρι τῶν ἐνδοτάτων φλεβῶν τε καὶ ἀρτηριῶν κατεξαίνοντο, ὡς καὶ τὰ ἐν μυχοῖς ἀπόῤῥητα τοῦ σώματος αὐτῶν μέλη καὶ σπλάγχνα κατοπτεύεσθαι· ἄλλοι κήρυξι τοῖς ἀπὸ θαλάσσης καὶ ἄλλοις ὀβελίσκοις ἐξέσι κατὰ γῆς στρωννυμένοις· καὶ αὐτοὺς ἄνωθεν D ἐπισύρεσθαι· εἶτα διὰ κακώσεων πλείστων καὶ βασάνων παντοίων καὶ σπερβλώσεων προϊόντων, τέλος θηρσὶν εἰς βορὰν ἀποῤῥίπτεσθαι. Φασί γε μὴν εὖ μάλα τῷ μαρτυρίῳ διαπρέψαι Γερμανικὸν, ὑπερῤῥωννύντα σὺν θείᾳ χάριτι τὴν ἔμφυτον τοῦ σώματος περὶ τὸν θάνατον δειλίαν. Τοῦ δ' ἀνθυπάτου ὑπάγεσθαι τοῦτον βουλομένου, καὶ τὸ κομιδῇ τοῦ σώματος ἀκμαῖον σὺν ὥρᾳ φειδώ τινα ἔχειν προβαλλομένου, μὴ μελλῆσαι τὸν ἱερὸν νεανίαν, ἀλλὰ προθύμως τὸ θηρίον εἰς ἑαυτὸν ἑπισπάσασθαι, μονονουχὶ βίαν ἐπάγοντα καὶ παροξύνοντα, ὡς ἄν γε τάχιον τοῦ

CAPUT XXXIV.

De aliis, qui in Asia martyrio sunt perfuncti.

Multos vero et alios martyres in Asia fuisse constat, priusquam Marcus Aurelius Antoninus. Justini aliorumque Christianorum libellis permotus, epistola, quam paulo ante retulimus, ad Asiæ populos missa, persecutionem cohibuit : quo tempore in maximis Asiæ motibus et ingenti tumultu, apostolorum sectator Polycarpus martyrio est defunctus: qui post Bucolum admirandorum operum effectorem, Smyrnæorum ecclesiæ præfuit. Martyrium vero ejus, in scripto hodie quoque circumfertur, quod in persona ejus quam in Asia rexit ecclesiæ, ad ecclesiæ Ponti editum, extremum ejus vitæ actum clare exponit. Unde aliqua nostro quoque operi inserere placuit. Verba ejus hæc sunt : Ecclesia Dei quæ Smyrnæ est, 271 Ecclesiæ Dei aqud Philomelium, omnibusque ubique sanctæ catholicæ Ecclesiæ parœciis, misericordia, pax, et charitas Dei Patris, et Domini nostri Jesu Christi multiplicetur. Scripsimus vobis, fratres, de martyribus, et beato Polycarpo : qui veluti signaculo quodam impresso, per martyrium suum persecutionem cohibuit. Et initium scribendi faciunt ante Polycarpum, de martyribus aliis, quorum egregia admirantur certamina, quibus alii apud spectatores stuporem excitarunt. Quidam eoram ita flagris ad interiores usque venas et arterias sunt cæsi, ut in abditis sinibus secreta corporis membra et ipsa viscera conspicerentur. Quidam humi testis marinis allisque acutis spiculis constratis, super ea collocati, atque hinc et inde raptati sunt; et mox plurimis omnis generis pœnis, tormentis et cruciatibus afflicti, postremo bestiis sunt objecti. In primis vero martyrio eniluisse dicunt Germanicum, qui divina adjutus gratia, insitum corpori mortis metum superavit. Cum enim proconsul subducere eum ex reliquorum martyrum numero vellet, parcendum esse ætati florenti et formæ excellenti suggerens, nihil moratus est adolescens, sed magna animi cupiditate bestiam in seipsum pertraxit, eam tantum non per vim irritans atque concistans, ut scilicet quam celerrime ab improbis impiorum hominum liberaretur moribus. Tam fortiter certe et pulchre per mortem propter Christum martyrium suum absolvit, ut eum multitudo demiraretur, et ad virtutem

totius Christianorum gentis cum stupore consternaretur. Requirebatur autem Polycarpus.

τελειωθέντος τοῦ μαρτυρίου, ὡς καὶ τὸ πλῆθος ὑπερθαυμάσαι, καὶ τὴν καθόλου τοῦ ἔθνους ἀρετὴν τῶν Χριστιανῶν ἐν ἐκπλήξει ἀθρόᾳ ποιεῖσθαι, ἀνεκζητοῦτο Πολύκαρπος.

CAPUT XXXV.

De martyrio Polycarpi episcopi Smyrnæi.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Ὡς ἐμάρτυρησε Πολύκαρπος ὁ τῆς Σμυρναίων ἐπίσκοπος γεγονώς.

Quod cum ille cognovisset, constantiam roburque animi retinens, manere in civitate sua et exspectare eos qui illum abducturi erant, constituit. Sedenim presbyterorum Ecclesiæ, quas multas prætendebant, precibus victus, in agrum quemdam non longe ab urbe situm concessit : atque in eo cum paucis 272 habitans, continue jejuniis et orationibus incumbebat, pacem omnibus per orbem ecclesiis postulans : id quod ei alias quoque semper diu noctuque facere in more erat. Ibi triduo antequam comprehenderetur, noctu somnium, seu potius visionem vidit : orante scilicet eo, culcitram, quam capiti supponere solebat, ignem derepente concipere, omnemque conflagrare. Quo viso consternatus, e lecto surrexit, et rem eis qui secum erant exposuit debere se certo per ignem, vita posita, ad Christum migrare, dicens. Magno autem studio inquirebatur : et qui cum eo erant, intima animi amorisque erga cum affectione expugnati, in alium eum abducunt agrum. Confestim vero etiam qui eum persequebantur, ad mansionis ejus locum adsunt. Et jam vespera erat, et ipsum superior dium locus habebat : unde facile in domum aliam transire, et insidias persecutorum effugere poterat. Sed id facere noluit, verbum illud usurpans : *Fiat voluntas Domini*. Itaque læto hilarique prorsus vultu descendit, suavique sermone, ac composito blandoque more et gestu, liberaliter illos ad cœnam invitat. Illi porro haud aliter quam si amici essent, cibo copioso, somno deinde et quiete laxiore, ex itineris labore fessi, se recreant. Ipse autem sine timore omni, Christi gratia plenus, orationi intentus erat : ita ut multi ex illis qui eum audiebant, stupentes mirarentur, pœnitentiaque afficerentur, si auctores ipsi fierent, ut tam venerandus et pius senex occideretur. De quo id quod diximus scriptum hæc sic infert : « Postquam tandem precationem finlit, in qua omnium qui aliquando secum vixissent, humilium et magnorum, clarorum et obscurorum hominum, atque adeo totius Ecclesiæ catholicæ per universum orbem terrarum dispersæ fecit mentionem : cum jam proficiscendi adesset hora, asino eum impositum, in civitatem duxerunt cum quidem magnum esset Sabbatum. Processerunt autem si statim obviam, irenarcha (1) Herodes, et pater hujus Nicetes, qui in vehiculum suum ei translato assidentes, ita suadebant :

Ὁ γνοὺς ἐκεῖνος, εὐσταθὲς καὶ πάγιον τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος διατηρῶν, ἐβούλετο μὲν ἀκίνητος μένειν κατὰ τὴν ἐκείνου πόλιν, τοὺς ἀπάξοντας αὐτὸν ἐκδεχόμενος· ὑπό γε μὴν τοῦ πρεσβυτερίου τῆς ἐκκλησίας πολλὴν τὴν ἱκεσίαν προβεβλημένων, ἐ'ξας, ἐν ἀγρῷ τινι οὐ πάνυ πόῤῥω διεστηκότι τῆς πόλεως ἐξεισιν· ἐν ᾧ σὺν ὀλίγοις διατρίβων, νηστείαις καὶ προσευχαῖς διακαρτερῶν ἦν, εἰρήνην ταῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις αἰτούμενος. Τοῦτο δ' ἦν αὐτῷ καὶ πάντοτε εἰωθὸς νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν πράττειν. Οὕτω δ' ἔχων πρὸ τριῶν ἡμερῶν τῆς συλλήψεως, νυκτὸς ὄναρ ἰδεῖν, μᾶλλον δὲ ὀπτασίαν, εὐχόμενον, τὸ πρὸς τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ στρῶμα ἀθρόον ἐξαναῤθὲν, πυρὸς αὐτίκα δαπάνην γενέσθαι. Τῷ δ' ἀθρόῳ καταπλαγέντα τοῦ φάσματος, τῆς κλίνης ἐπὶ τούτῳ ἐξεγερθῆναι, καὶ τοῖς συνοῦσι τὴν ὀπτασίαν διασαφεῖν· ὡς δέοι αὐτῷ διὰ πυρὸς τὴν ζωὴν μεταλλάξαι πρὸς Χριστὸν διαβάντι. Σπουδῇ δε τοῦτον ἀναζητούντων, οἱ ἀμφ' αὐτὸν στοργῇ καὶ διαθέσει ἐκβιασάμενοι, ἐφ' ἕτερον ἀγρὸν ἄγουσιν. Εὐθὺς δὲ καὶ οἱ ἐξελαύνοντες ἐφίσταντο τῇ καταγωγῇ· ὀψὲ δὲ τῆς ὥρας ἦν· κἀκεῖνος μὲν ἐν τῷ μετεώρῳ ὢν ἔνθα ῥᾴδιον ἦν ἐφ' ἑτέραν οἰκίαν μεταχωρεῖν, καὶ τῆς ἐνέδρας σφῶν ἀπαλλάττεσθαι, οὐκ ἠβούλετο τοῦτο δρᾷν ἐπειπὼν, Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω. Καὶ δῆθ' ὑποκαταβὰς φαιδρῷ καὶ γεγανωμένῳ μάλα προσώπῳ, ἡδεῖ τε διαλεχθῆναι, καὶ μειλιχίῳ πάμπαν τῷ ἤθει καὶ εὐσταθεῖ, ἐπὶ δαψιλῇ ἐξεναγώγει τὴν τράπεζαν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οἷα φίλοι, ἀφθόνοις τροφαῖς, ὕπνῳ τε καὶ ἀνέσει τὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ κόπον ἦσαν κουφίζοντες. Ἐκεῖνος δὲ ἀδεῶς σύντονος ἦν τῇ εὐχῇ, ἔμπλεως ὢν τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ πολλοὺς ἐν ἐκπλήξει ποιεῖσθαι ἐκείνων ἀκροωμένους, μεταμέλῳ τε πλήττεσθαι, εἰ τοιοῦτον σεμνὸν καὶ θεοπρεπῆ πρεσβύτην αἴτιοι γένωνται ἀναιρεῖν. Τούτοις δὲ κατὰ λέξιν ἡ περὶ αὐτοῦ γραφὴ ἐπιφέρει· « Ἐπειδή ποτε κατέπαυσε τὴν προσευχὴν, μνημονεύσας ἁπάντων καὶ τῶν πώποτε συμβεβηκότων αὐτῷ μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐνδόξων τε καὶ ἀδόξων, καὶ πάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὥρας ἐλθούσης τοῦ ἐξεῖναι, ὄνῳ καθίσαντες αὐτὸν, ἦγον εἰς τὴν πόλιν, ὄντος Σαββάτου μεγάλου. Ὑπήντων δέ τινες εὐθὺς, ὅ τε εἰρήναρχος Ἡρώδης, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Νικήτας. Καὶ ἐπὶ τὸ ὄχημα αὐτὸν μεταθέντες, ἔπειθον παρακαθεζόμενοι, καὶ λέγοντες· Τί γὰρ κακόν ἐστιν, Κύριε Καῖσαρ, καὶ θῦσαι, σώζεσθαι; Ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα οὐκ ἀπεκρίνατο· ἐπιμενόντων δὲ ἔφη· Οὐ μέλλω πρά-

(1) Εἰρηνάρχης, irenarcha. Hujus officium est, tranquilitatem publicam servare, et victoribus securitatem præstare. L. munerum. ff. de muner. et honor. Hi etiam delicta notoria, quæ ubique fierent, præsidibus denuntiabant. Tales in principum curiis curiosi dicuntur. (C. *De curios. et stationar.*)

τειν ὁ συμβουλεύσει μοι. Οἱ δὲ ἀποτυχόντες τοῦ πεῖσαι αὐτὸν, δεινὰ ῥήματα ἔλεγον, καὶ μετὰ σπουδῆς καθήρουν, ὡς κατιόντα ἀπὸ τοῦ ὀχήματος ὑποσύραι τὸ ἀντικνήμιον. Μηδ' ὅλως δ' ἐπιστραφεὶς εἰσήλασεν εἰς τὸ στάδιον. Εἰσελαύνοντα δ' οὖν φωνὴν οὐρανόθεν ῥαγῆναι λέγεται· Ἴσχυε καὶ ἀνδρίζου, Πολύκαρπε. Ὁ μὲν οὖν εἰπὼν ἀθέατος ἦν· πολλοί γε μὴν τῶν ἡμετέρων ἑστῶτες ταύτης ὡς μάλα μετέσχον. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰσῆλθεν, εἰ αὐτὸς εἴη Πολύκαρπος, πρῶτον ἀνεκινθάνετο. Τοῦ δὲ συνθεμένου, αἰδεσθῆναι τὴν ἡλικίαν εἰσηγεῖτο, καὶ τὴν Καίσαρος ὁρκώσειν τύχην, μετανοεῖν τε τοῖς προγεγενημένοις, καὶ μέγιστον ἀνακράζειν, Αἶρε τοὺς ἀθέους. Τοῦ δὲ μηδ' ὅλως ἐπιστρεφομένου, ἀνάγκην ἐπῆγε τὴν Καίσαρος τύχην ἀναφέρειν, καὶ τὸν Χριστὸν λοιδορεῖν· καὶ τοῦτο δρῶντα, εὐθὺς ἀπαλλάττεσθαι. Πολύκαρπον δὲ πρὸς ταῦτα εἰπεῖν· Ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ, καὶ οὐδέν με ἠδίκησε· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν Βασιλέα τὸν σώσαντά με; Εἰ δὲ σὺ προσποιῇ ἀγνοεῖν ὅστις εἰμὶ, ἴσθι δὴ ὅτι Χριστιανός εἰμι· εἰ δέ σοι διὰ σπουδῆς τὸν ἡμέτερον ἔρως μαθεῖν, χώρει δίδου καιρῷ, καὶ μάνθανε. Ὁ δ' ἀνθύπατος, Πεῖσον, ἔφη, τὸν δῆμον. Ὁ δέ, Σὲ μὲν μᾶλλον λόγου καταξιῶ. Διδασκάλιον γὰρ ἔχομεν, ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἀποχρώσας νέμειν τιμὴν, εἴ γε δὴ μὴ τῷ εὐσεβεῖν προσίσταται. Δήμῳ δ' ἀλογίστῳ τίς κοινωνία ἐμοί; Καὶ ὃς θηρίων ἠπείλει ἀκρὰς, εἰ ἤκιστα ἐθέλοι μετανοεῖν. Κέλει, φησὶν ὁ Πολύκαρπος· οὐ γὰρ ἐμοὶ μετάνοια σαφῶς ὁρισθεὶη ἡ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χείρω μετάθεσις, ἀλλ' ἡ ἐκ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ δίκαιά τε καὶ ὅσια. Πῦρ ἐπὶ τούτοις ὁ δικάζων ἠπείλει. Ὁ δ', Ἀγνοεῖν ἔοικας μᾶλλον, ἔλεγε, πῦρ ἐπιφέρων τὸ πρὸς ὥραν σβεννύμενον, τὸ εἰς ἀεὶ διαμένον ἐν γεέννῃ τοῖς ἀσεβεῖν ἡρημένοις τηρούμενον. Τούτων καὶ ἄλλων εἰρημένων πλείστων, θάρσους εὐθὺς τὸν ἅγιον ὑποπίμπλασθαι, ὡς καὶ τὸ φαιδρὸν αὐτοῦ καὶ ἀπτόητον τὸν δικαστὴν ἐκνοεῖν σὺν θαύματι θάμβους εἶναι μεστόν. Καὶ τρὶς τῷ κήρυκι ἐμβοᾷν τῷ δήμῳ, Πολύκαρπος παῤῥησίᾳ Χριστιανὸν ἑαυτὸν ὡμολόγησε· Τότε πᾶν τὸ πλῆθος Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα Ἰουδαίων τῶν τὴν Σμύρναν οἰκούντων, εἰωθὸς ἔχον τοῖς τοιούτοις εὖ μάλα καθυπουργεῖν, κραυγαῖς ἐδόων ἀσήμοις· Ὁ πατὴρ τῶν Χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων θεῶν καθαιρέτης, ὁ μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν πᾶσι τούτοις ἐγκελευόμενος, πυρὸς δαπάνῃ γενέσθω. Καὶ τὸν Ἀσιάρχην ἐπέσπευδον Φίλιππον· ἔδει γὰρ αὐτῷ προφητικῷ γε ὄντι ἀνδρὶ μὴ τὸ ὁραθὲν ἐκείνῳ διακωλύειν· ἐνδοθέντος οὖν, τὸ ἔργον θᾶττον ἢ λόγος εἰς πύρας εὐθὺς ἐξέβαινεν. Παραχρῆμα γὰρ τοῦ ὄχλου ὅσου περιττὸν καὶ ἀνόητον καὶ τοῖς τοιούτοις μάλιστα χαῖρον, ἔτι δὲ καὶ τὸ τὴν Σμύρναν οἰκοῦν Ἰουδαϊκὸν εἰωθὸς ἔχον τοῖς κατὰ Χριστιανῶν ὡς μάλα πρόθυμον εἶναι καὶ τὰ ἴσχατα ὑπουργεῖν, ἐκ τῶν ἐργαστηρίων καὶ βαλανείων ξύλα καὶ φρύγανα, καὶ ὅση ἄλλη εὔπρηστος ὕλη, καὶ ὡς μάλα πυρὶ προσφιλὴς διαπρύσιοι, θᾶττον ἀνῆπτον, ἔκαιον. Ἐπεὶ δ' ἡ φλὸξ εἰς μέγα ἀνερρίπιζετο, ἐπειράτο ὑπολύειν ἀποθέμενος τὰ ἱμάτια, μὴ πρότερον τοῦτ' ἐνεργῶν·

A **273** Quid rogo mali est, si dicas, Domine Cæsar, et si sacrifices, salvusque ita maneas? Ille autem primum eis non respondit. Insistentibus autem amplius, Non sum, inquit, facturus quod suadetis. Tum illi, quod ei quæ vellent non persuasissent, gravibus virum increparunt verbis, et cum impetu ex vehiculo deturbarunt: quo casu in tibia est graviter læsus. Nihil autem rebus omnibus commotus, aut commutatus, in stadium suum est progressus: et progredienti e cœlo vox intonuisse fertur: Fortis esto, et viriliter age, Polycarpe. Atque qui hanc edidit vocem, invisibilis quidem ille fuit: sed plures ex hominibus nostris, qui tum ibi aderant, eam exaudierunt. Ut autem eo pervenit, an ipse Polycarpus esset, primum a B proconsule est interrogatus: cumque fassus esset, tum ille cohortatus est, ut ætatis suæ haberet rationem, per Cæsaris fortunam juraret: ea quæ antea fecisset, per pœnitentiam aboleret: ac ingenti voce exclamaret, Tolle atheos deorumque contemptores. Cum autem ad ea verba non permoveretur, necessitatem ei imponere proconsul perrexit, ut per Cæsaris fortunam juraret, et Christum conviciis incesseret. Quod si fecisset, statim eum liberatum iri promisit. Tum ad ea Polycarpus dixit: Octuaginta et sex annos ei inservio, neque ulla ab eo sum affectus injuria; quomodo ergo animum inducere possim, ut per blaphemiam ei maledicam, qui me salvum fecit, Regem meum? quod si dissimulas me quis sim, nosse, Christianum me esse scito: atque si studio habes profes- C sionem nostram cognoscere, da locum et tempus opportunum, eamque addisce. Hic proconsul: Plebi hoc, inquit, persuade. Et rursus Polycarpus: Te equidem, ait, ægre veneratione aliqua dignor. Præceptum enim habemus, magistratui et potestatibus debitum exhibendi honorem, si quidem divinæ pietatis cultui non adversetur. Cum plebe autem, quæ nulla ratione ducitur, quæ mihi est communio? Deinde proconsul, nisi resipiscere vellet, bestiarum ei furentem impetum minatus est. Ad quem ille: Accerse, inquit, eas: nunquam enim resipiscentiam esse, mihi satis probabitur, a melioribus ad deteriora transitum: sed eam quæ a perniciosis ad justa et sancta opera fit, mutationem. Ibi rursum judex igne eum terruit. Et ille: D Qui mihi (inquit) ignem, qui hora una exstinguitur, minabundus infers, prorsus ignorare videris, eum qui in gehenna impietatis sectatoribus præparatus est ignem sempiternum. **274** His atque aliis quam plurimis hinc atque inde prolatis dictis, fiducia statim vir sanctus repletur, usque adeo ut judex ipse stupescens lætum illius vultum atque impavidum animum admiraretur. Atque ille præconem ter ad populum proclamare jussit, Polycarpum magna cum libertate se Christianum profiteri. Tum cuncta multitudo, Græcorum et Judæorum maxime, qui Smyrnam incolentes, in ejusmodi turbis admodum tumultuantibus subservire consueve-

rant, vociferationibus confusis et obscuris acclamarunt : Pater Christianorum, qui deos nostros abolet, quique nec sacrificia nec adorandi atque colendi honorem eis præstare jubet, in rogum conjiciatur : et Philippum (1) Asiæ rectorem urgebant. Oportebat namque virum prophetici spiritus visione sua non excidere. Ac cum id ille annuens permisisset, dicto citius res ad exitum suum est perducta. Evestigio enim ex populo otiosa et inutilis turba, tumultuariis actionibus gaudens, et præterea Judæorum Smyrnensium gens, Christianorum inimicis quam promptissime extrema etiam quæque subministrans, ex propinquis officinis et balneis ligna, sarmenta, aliamque omnem quæ incendio idonea atque accommoda est materiam, rapientes, congerunt atque accendunt. Postquam flamma multum jam excrevisset, vestibus positis Polycarpus calceamenta quoque detrahere sibi tentat : quod quidem antea non fecerat, præpeditus scilicet atque præventus semper a suis. Optimo enim vivendi instituto atque disciplina etiam ante canitiem cohonestatus fuerat. Ne vero corpus ejus tum attingerent, quicunque superfuere fidelium, corporis ea parte quam oportuit a seipso velata ac tecta, in ignem est progressus, insignis alicujus arietis instar, sicuti victima et holocaustum quoddam e magno grege Deo productus, talia fere ad verbum prius precatus ; O Deus et Domine omnipotens, dilecti et benedicti Filii tui Jesu Christi Pater, per quem cognitionem tui accepimus : Deus angelorum atque potestatum, universæque creaturæ, ac totius generis justorum, qui in conspectu tuo vivunt : benedico te, qui dignatus me sis die hac et hora, ut reciperem partem in numero martyrum, de calice Christi, in resurrectionem vitæ æternæ cum anima et corpore, in immortalitate et incorruptione Spiritus sancti. In quibus martyribus suscipi me optarim in conspectu tuo hodie, velut hostiam pinguem et acceptam : quemadmodum præmanifestans atque adimplens præparasti, Deus verax, et fallere nescius. **275** Quapropter te de omnibus laudo et benedico et glorifico per sempiternum Pontificem Jesum Christum, dilectum Filium tuum, per quem tibi sit cum ipso in Spiritu sancto gloria, honor et laus in sæcula. Amen. » Deinceps ea quæ sequuntur, epistola illa, quam diximus, infert : « Ut ignem homines accenderunt quibus exstruendi fuerat cura commissa, et ingens illuxit flamma, miraculum visum est ab eis quibus id quidem videre datum est : ex quibus aliqui servati sunt, qui ea quæ accidissent, reliquis annuntiarent ; etenim ignis fornicis seu cameræ speciem præbuit, qui quasi velum navigii vento inflatum corpus omne circumdedit martyris. Præterea vero et odor suavis, ceu thuris, alteriusve pretiosi aromatis fragrantis ad nos est perlatus. Ad extremum, cum homines viderent ignem nullam habere vim in

(1) Τὸν Ἀσιάρχην Rufinus vertit *munerarium*.

ἐκωλύετο δ' οὖν · ἀγαθῇ γὰρ πολιτείᾳ καὶ πρὸς τῆς πολιᾶς ἐκεκόσμητο. Ἵνα τοίνυν μὴ τοῦ χρωτὸς ἅψαιντο ὅσοι δὴ τῶν πιστῶν περιῆσαν, ὅσα γε χρεῶν περιθέμενος, εἰσῆει τὸ πῦρ, οἷά τις κριὸς ἐπίσημος, θυσία τις καὶ ὁλοκαύτωμα ἐκ μεγάλου ποιμνίου Θεῷ προσαγόμενος, ταῦτα κατὰ λέξιν πρότερον ἐπευξάμενος · Θεὲ καὶ Κύριε παντοκράτορ, ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλογητοῦ Παιδός σου Ἰησοῦ χριστοῦ Πατήρ, δι' οὗ τὴν περὶ σοῦ ἐπίγνωσιν εἰλήφαμεν, ὁ Θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων καὶ ἁπάσης τῆς κτίσεως, παντός τε τοῦ γένους τῶν δικαίων οἱ ζῶσιν ἐνώπιόν σου · εὐλογῶ σε ὅτι ἠξίωσάς με τῆς ἡμέρας ταύτης καὶ ὥρας τοῦ λαβεῖν μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων, ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου, ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἐν ἀφθαρσίᾳ Πνεύματος ἁγίου · ἐν οἷς προσδεχθείην ἐνώπιόν σου σήμερον, ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προδεκτῇ, καθὼς προητοίμασας, προφανερώσας καὶ πληρώσας, ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάντων σε αἰνῶ, καὶ εὐλογῶ καὶ δοξάζω, διὰ τοῦ αἰωνίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ σου παιδός· δι' οὗ σοι σὺν αὐτῷ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ καὶ αἶνος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Τούτοις δ' ἑφεξῆς κατέλεγεν ἡ ἐπιστολή, « Ὡς οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν. Μεγάλης δὲ ἐκλαμψάσης φλογός, θαῦμα εἶδομεν οἷς ἰδεῖν ἐδόθη, οἳ καὶ ἐτηρήθησαν, εἰς τὸ ἀναγγεῖλαι τοῖς λοιποῖς τὰ γενόμενα · τὸ γὰρ πῦρ καμάρας εἶδος ποιῆσαν, ὥσπερ ὀθόνης πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένης, κύκλῳ περιετείχισε τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος. Καὶ γὰρ εὐωδίας τοιαύτης ἀπελαμβάνομεν ὡς λιβανωτοῦ πνέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τιμίων ἀρωμάτων. Τέλος ἰδόντες ὡς οὐδεμιᾷ δυνάμει τὸ πῦρ κατίσχυε τῆς σαρκὸς, ἐκέλευόν τινα νύξαι ξίφει τὸν ἅγιον ἔξωθεν. Οὗ δὴ γενομένου, πλῆθος αἵματος ἐξερρύη, ὡς ἱκανῶς ἔχειν καταμαραίνειν τὴν ἀκμὴν τοῦ πυρός · ὥστε καὶ εἰς θάμβος τοὺς πολλοὺς ἐνιέναι, εἰ τοσαύτη τις διαφορὰ βεβήλων καὶ ὁσίων ἀνδρῶν, ὧν εἷς καὶ οὗτος γέγονεν ὁ θαυμάσιος, ἀποστολικὸς ἀνὴρ καὶ προφητικός. Ὁ δὲ τοῖς καλοῖς ἀεὶ ἐφεδρεύων, τὸ πολὺ τῆς μαρτυρίας ἑωρακώς, καὶ τὸ τῆς πολιτείας ἐκ νεότητος ἀνεπίληπτον, στέφανόν τε νίκης καὶ βραβεῖον ἀπηνηνεγμένον, σπουδὴν ὅτι πλείστην ποιεῖται, τῶν ἁγίων αὐτοῦ σαρκῶν ἀποστῆσαι ἡμᾶς. Καὶ δή τινες προσιόντες, ὑποβάλλουσι Νικήτην τὸν τοῦ Ἡρώδου πατέρα, ἀδελφὸν δὲ Δαρχῆς, πεῖσαι τὸν ἡγεμόνα, μὴ τὸν νεκρὸν τοῦ μάρτυρος οὕτως ἐᾷν · Μὴ, φησὶ, τὸν ἐσταυρωμένον ἀφέντες, τοῦτον ἄρξωνται σέβειν. Καὶ τοίνυν ὑποθήκαις τῶν Ἰουδαίων τὸ σῶμα τῷ πυρὶ ἐπαφῆκεν. Οἱ δὲ περὶ ἐκεῖνον, τὰ περιλειφθέντα ἀνελόμενοι τῶν ὀστέων, ὡς χρυσοῦ παντὸς τιμαλφέστερα, ἑαυτοῖς ὅπου δὴ χρεῶν ἐθησαύρισαν · ᾗ ἐκείνου τε ἐν ἀγαλλιάσει τὰ τῆς μνήμης ἐτέλουν. » Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν περιβόητον Πολύκαρπον τοιοῦτον κατηξίωτο τέλους, σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφίας δυοκαίδεκα τὸν ἱερὸν διανύσασιν ἆθλον.

martyris carnem, præceperunt cuidam, ut ab exteriore parte cuspide virum sanctum confoderet : quo facto, tanta vis sanguinis effluxit, ut ignis violentiam omnem exstingueret. Permultos sane stupor admirantes invasit, tantum interesse inter profanos et sanctos viros : quorum unus hic fuerit, admiratione dignus, apostolicus plane et propheticus vir. Ille porro qui bonis semper insidiatur, cum tam celebre martyrium esse, et virum eum ab ineunte ætate irreprehensibili vivendi ratione vitam transegisse, et postremo victoriæ coronam et brabium retulisse cerneret, quam potuit maximo studio laboravit, ut sacro illius corpore nos exciderem. Quidam enim Nicetem Herodis patrem, fratrem autem Darcæ (1), subornarunt, ui præsidi persuaderet, ne ita martyris cadaver integrum relinqueret : periculum esse dicentes, ne crucifixo illo relicto, isti hunc tandem colere inciperent. Ita suggestione Judæorum corpus igni traditur. Sectatores autem illius, collectis ossium reliquiis, auro quovis pretiosioribus, sibi eas, quo decuit atque oportuit loco, velut thesaurum conservarunt. Et ab eo tempore, cum exsultatione memoria ejus est celebrata. » Et res quidem celeberrimi Polycarpi talem habuere finem, una cum duodecim illis ex urbe Philadelphia martyribus, qui sacrum itidem strenue complevere certamen.

ΚΕΦΑΛ. Λς'. A **276** CAPUT XXXVI.

Περὶ ἄλλων μαρτύρων κατὰ τὴν αὐτὴν τῶν χρόνων περίοδον σύναμα Πολυκάρπῳ μαρτυρησάντων.

De aliis martyribus, qui eodem ipso tempore una cum Polycarpo, martyrio vitam finierunt.

Κατὰ δὲ τὴν αὐτὴν τῶν χρόνων περίοδον ἐν τῇ Σμυρναίων πόλει καὶ ἄλλα μαρτύρια διάφορα γενέσθαι ἡ ἄνωθεν ἱδήλου γραφή· μεθ' ὧν καὶ Μητρόδωρόν τινα τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης, πρεσβύτερος δ' εἶναι ἐδόκει, ἀνῃρῆσθαι, προσωμιλημένα πυρί. Ἐν οἷς καὶ ὁ πολὺς τὴν μαρτυρίαν Πιόνιος ἦν· οὗ τὰς κατὰ μέρος ὁμολογίας, τήν τ' ἐπὶ μέσων δήμων παῤῥησίαν καὶ ἀπολογίαν, ναὶ μὴν καὶ τὰς ἐν καιρῷ δεξιώσεις τῶν διωγμῶν, τοῖς πρὸς αὐτὸν ἐν εἱρκτῇ ὄντα ἀφικνουμένοις, καὶ τὰς παραμυθίας, τάς τε βασάνους, καθηλώσεις τε, καὶ τὰς ἐν πυρὶ καρτερίας, καὶ δοκιμασίας τὰς ἐπὶ πᾶσί τε καὶ ἀλγηδόνας, καὶ τελευταῖον τὴν ἀείμνηστον τελευτήν, τοὺς φιλομαθεῖς ἐπὶ τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν πρεσίμπομεν· οὐ γὰρ ἡμῖν σχολὴ κυάθῳ τὴν τῶν ἄθλων τῶν μαρτύρων θάλασσαν ἐκμετρεῖν. Τοῦ δ' αὐτοῦ ἔτους καὶ ἐν Περγάμῳ Κάρπον τε τὸν ἐπίσκοπον, καὶ Πάπυλον διάκονον, γυναῖκά τ' Ἀγαθονίκην ἐκδόξῳ τέλει χρήσασθαι μαρτυρίου μετὰ πλείστας ὁ λόγος ἱστόρησεν.

Eadem hac ætate apud Smyrnæos et alia diversa martyria fuisse, epistola sæpius allegata declarat : in quibus et Metrodorus quidam Marcionis errorem secutus, presbyter autem esse judicatus, vivus combustus est. Præterea insignis ille martyr Pionius, cujus quidem vel sigillatim habitas confessiones, vel publicam in mediis populis dicendi libertatem, et fidei defensionem, præterea tempore persecutionum hospitalem benignamque eorum qui ad se confugerent exceptionem, et cum in carcere esset, pavidorum plenas consolationis B cohortationes, tormenta etiam, clavorum fixuras, inter ignis cruciatus patientiam, omnisque generis pœnas et excarnificationes, denique sempiterna memoria dignam mortem, qui cognoscere velunt, eos ad eam quæ sæpe dicta est testificationem remittimus. Non enim nobis vacat, cyatho uno certaminum sanctorum martyrum mare metiri. Eodem ipso anno et Pergami Carpum episcopum, et Pabylum diaconum, et mulierem Agathonicem, morte pulchra post alias quam plurimas martyrio perfunctos esse, memoriæ proditum est.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'. C CAPUT XXXVII.

Περὶ τῶν δύο Ἑβραίων τῶν ὑπὸ ἄμμου καὶ ὑπὸ παίδων ὑπερφυῶς βαπτισθέντων.

De duobus Judæis, altero qui per arenam, altero qui a pueris mirifice est baptizatus.

Ἔτι δὲ Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου τὴν αὐτοκράτορα Ῥωμαίοις διοικοῦντος ἀρχὴν, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τηνικάδε πραχθὲν οὐκ ἀνήσω τὸν χρόνον δοῦναι σιγῇ. Ἑβραῖος γάρ τις τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐν ἐρήμοις τόποις καὶ ἀνύδροις, τὸ ψαλμικὸν εἰπεῖν, κοινωνὸς ἦν ἡμῖν. Ἐπεὶ δ' ἀῤῥωστίᾳ ἐπισκηψάσῃ ἀθρόον ἄνδρες πληγεὶς, προσδόκιμος ἦν ἐρεύγεσθαι τὸ ψυχίδιον, κἀν τοῖς ἀνύδροις τόποις ἐκείνοις ἀπολιμπάνεσθαι, ἐπέκειτο πάνυ σφόδρα καὶ κατεδεῖτο λιπαρῶς ἐκκειμένος τῶν συνοδιτῶν, μὴ οὕτω δὴ ἀῤῥησκεκτον, ἀλλ' ἀξιοῦν ἐκεῖνον τοῦ θείου λουτροῦ. ἄτ' ἀκεώντας ἰᾶν. Ὡς δ' ἐκεῖνοι τὸ μήτε τὸν τελεστὴν εἶναι, ἱερέως γὰρ ἔδει, καὶ τὸ ἐνδέον μᾶλα τοῦ D ὕδατος ἐν αἰτίαις πεποίηνται, οἷς τὸ βάπτισμα ἔθος

Adhuc autem M. Aurelio Antonino imperium administrante, quod tum accidit, non prætereundum est silentio, Judæus enim quidam in locis desertis et inaquosis, ut cum Psalmista loquar, nobiscum iter faciebat. Cum vero morbo repentino ita affligeretur, ut crederetur moriturus, atque ibi in locis illis inaquosis permansurus esse, magna contentione comitibus suis obsecrando institit, ne eum ita præsidio omni destitutum relinquerent, sed ut divini lavacri participem facerent, ac deinde abirent. Ut autem illi, neque qui præstare hoc posset (sacerdote enim opus erat), neque aquæ copiam adesse, quæ in baptismo perficiendo, et consuetudine antiqua, et lege certa et inviolata

(1) Al. *Dalcæ*.

requirerentur, causati sunt, et propterea in tantarum rerum penuria petitioni ejus non annuerunt : **277** Judæus porro in sententia sua permansit, et jurejurando eos, ut sibi satisfacerent, adegit. Illi itaque detsactis homini vestibus, arena quæ ibi erat, pro aqua usi, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, tertium arena in eum conjecta, baptizarunt. Per hanc tam insolitam et admirandam sacrorum mysteriorum initiationem, imbecillitate omni tanquam vinculo quodam is solutus, longe melius quam illi validus jam prorsus iter fecit. Postquam autem domum sunt reversi, rem eam ad Dionysium Alexandriæ episcopum retulerunt. Ille vero admiratione stupens, ecclesiam de ea consuluit. Cui visum est, aqua insuper ad eum sodum initiatum, juxta Ecclesiæ traditionem abluendum esse : ut ita, quod sacro ei deesset, sarciretur. Simile quiddam accidisse etiam sub Asthanasio Magno, historiæ tradnnt. Verum ævo etiam nostro idem factum esse novimus. Christianorum pueris Hebræus puer familiaris erat et : cum eis ad mare colentibus natandi incessisset cupiditas, consecutus est eos Judæus. Hunc per ludum pueri nudum ad mare stantem baptizarunt, principio statim non invitum : posteaquam vero et tertiam divini Numinis appellationem nominarunt, et simul tertiam mersionem peregerunt, extrema lineæ vestis textura discissa. et qui circa hæc frequentatur, imaginario amictu facto,in capite ejus arcanam mysticamque galeam adumbrarunt : deinde pro cereo dextram ligno tenui armantes, quæ ejus sacri et ritus sunt, mysteria omnia absolverunt : postramo et circum vicinum templum psallentes obambularunt. Ut vero etiam templum ingressi sunt, sanctum munus receperunt. Idem porro ex æquo, qui ita baptismo initiatus erat, fecit. Quam rem per diligentem inquisitionem cognitam, qui ibi sacris præfuit ad Ecclesiam Constantinopolitanam renuntiavit. Eo puer etiam est accitus : eum quidem Judæi, ne id fieret, multa molirentur. Atque ibi quoque decretum, ut etiam in illo quod deesset, juxta mysterii exsecutionem compleretur : atque id ita est factum. Qui puer, ubi ad justum ætatem pervenit, id sacerdotii ordinem est allectus : et ædituus seu custos maximi templi factus, etiamnum ibi vivit. Hoc loco finem quoque tertio huic historiarum libro impono, qui annos continet centum et duos : initium quippe sumpsit a Galbæ et Othonis [et Vitellii] imperio : **278** exitum autem ad Marci Veri, filii Antonini primi, imperii finem habet : cum a mundo condito quinquies mille sexingenti et septuaginta septem (1), a divina autem Domini incarnatione et nativitate centum et septuaginta duo ami præteriissent.

A ἐκ παλαιοῦ καὶ νόμος οὗτος διεσῳζετ
ταῦθ' ὡς ἀμήχανα προβαλλόμενοι,
τὴν αἴτησιν ἀπεσείοντο. Ἐπιμένοντα
Ἑβραῖον καὶ ὅρκοις ἐκβιαζόμενον, οἱ
ἀμφίων ἐκεῖνον γυμνώσαντες, εἶτα τῇ
τῷ τόπῳ ἄμμῳ χρησάμενοι ἀντὶ ὕδατι
ματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοι
ματος τοῦτον βαπτίζουσι, τρίτον τῆς
χεάμενοι. Τῇ δὲ παραδόξῳ μυστα
ἐκεῖνος οἷά τινος πέδης τῆς ἀῤῥωστί
κρεῖττον ἢ ἐκεῖνοι διήνυε τὴν ὁδὸν ὑγ
φανείς. Ὡς δὲ οἴκαδε ἐπανῆλθον, Διο
σκόπῳ τῆς Ἀλεξανδρίων ἀνέθεντο τὸ
δὲ μαθὼν καὶ ἐν ἐκπλήξει τοῖς πεπρ
μενος, τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκεινοῦτο τὴν
ταύτῃ ἐδόκει καὶ τῷ ὕδατι ἐπικλύσαι ἐ
τῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν, τῷ λοιπ
ἀρκεσθεῖσαν. Ἐπίσης δὲ γενέσθαι κα
σίου τοῦ μεγάλου ἱστόρηται. Ἀλλὰ καὶ
ἡμᾶς χρόνοις τοιοῦτόν τι γενόμενον
στιανῶν παισὶν Ἑβραίων παῖς συνόμιλο
τῇ παραλίᾳ προσοικοῦντες κολυμβᾷν ἐ
συνείπετο δὲ καὶ ὁ ἐξ Ἑβραίων παῖ
παίζοντες οἱ παῖδες, γυμνὸν τῇ θαλ
ἐβάπτιζον, ἐκόντα πρότερον καταθέμενο
τὴν τριττὴν ὡς ἔθος ἐπίκλησιν τῆν
τὴν ἴσην κατάδυσιν ἔπραξόν, τὸ ἐκ
ὕφασμα εἰς μίτρᾳ διελόμενοι, συμβόλ
τὰ τοιαῦτα ἐποίουν ἀναβολῆς · καὶ ὑπ
μυστικὸν κράνος εὖ μάλα ἐτύπουν. Εἶτ
τὴν δεξιὰν λεπτῷ ξύλῳ ὁπλίσαντες, τὰ
γωγίας ἅπαντα ἐπετέλουν. Τέλος καὶ
ψιθυροῦντα νεῶν ψάλλοντες ἐπορεύοντ
καὶ εἰσῆεσαν, τοῦ θείου μετελάμβανον
Ἔπραττε δ' ἐπίσης καὶ ὁ νεωστὶ μυη
ἐγνώσθη τῷ λειτουργοῦντι τὸ δρᾶμα
ποιησαμένῳ, ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου
ἀνήγετο. Καὶ ὁ παῖς μετεστέλλετο,
Ἑβραίων πειρωμένων ἀντέχεσθαι. Ἐκ
καὶ ἐπὶ τούτῳ τὸ ἐνδεῖον τῇ μυσταγωγί
ρούν · καὶ εἰς πέρας τὸ κριθὲν ἤγετο ·
εἰς ἡλικίαν ἦκων ἱερωσύνης ἐπέβαινε.
ρος τοῦ μεγίστου ναοῦ ἐχρημάτιζε · καὶ
εἰσέτι τοῖς ζῶσι διατελεῖ. Ἐνταῦθα δὲ
καὶ τῇ τρίτῃ μοι ταύτῃ πέρας τῶν ἱστορι
χρόνον περιεχούσῃ δεύτερον πρὸς τῷ
ἀρξαμένῃ μὲν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς Γαλβα
ληξάσῃ δὲ ἄχρι δὴ καὶ ὅλου τῆς ἀρχῆς
κου Οὐήρου υἱοῦ Ἀντωνίνου τοῦ πρώ
κόσμου μὲν ἔτος ἐχ' ἑβδομόν τε κα
ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου σαρκώσε
νήσεως ἑκατοστὸν καὶ ἑβδομηκοστὸν δεύτ
ραίνετο.

(1) Juxta recentiores chronicos 4149.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΧΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΜΟΣ Δ'.

—

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS IV

—

ΚΕΦΑΛ. Α'.

ις τῆς βίβλου περὶ ὧν εἰρηκεν ἀνω-
συγγραφεύς· καὶ περὶ ὧν καὶ ἐν τῇ
ῃ δὴ ταύτῃ τῶν ἱστοριῶν διαλήψεται.

ὖν τῶν ἀποστόλων πρώτη διαδοχὴ ἐπὶ τῷ
Πολυκάρπῳ ἄχρι δὴ καὶ ἐς ἀρχὴν Ἀντω-
ὑστέρου, ὃς καὶ Φιλόσοφος ὠνόμαστο,
Οὐήρου υἱὸς ἦν, παρετάθη. Οἱ θειότατοι
στολοι ἁπλῷ τῆς διδασκαλίας τῷ λόγῳ
, ταῖς τῶν θαυμάτων παραδόξοις ἐνερ-
ἑαυτοῖς τὴν οἰκουμένην ὡς εἰκὸς ἐχει-
τερτέρᾳ δυναστείᾳ ἅπαν ὁρῶντες, ταῖς
ῖς ἐπιδείξεσιν. Οἱ δὲ μετ' ἐκείνους, σμι-
ἀποδέοντες, οὐκ ἐπίσης μὲν, ἐγγὺς δὲ
αμπρότητι τοῦ βίου ἐγένοντο, λόγῳ δή τινι
κεχρημένοι, ὥσπερ οἱ ἐκείνων διδάσκαλοι.
ν πρώτη βίβλος ἡμῖν καλῶς γε ποιοῦσα,
ζριστὸν ἅπαντα διεξῆλθεν· ἡ δ' ἐφεξῆς τε
ἐκείνην τὰ τῶν μαθητῶν ἐκείνου καὶ ἀπο-
γ' ἐνῆν περιέσχεν. Ἡ δὲ τρίτη τὰ τῆς
ἐκείνων διαδοχῆς συντόμως ἅπαντα περιέ-
δ' ἀνὰ χεῖρας ἡμῖν διελθεῖν ἐσεῖται, ὅσοι δὴ
ους πονηροί τε καὶ γόητες, τῷ καθ' ἡμᾶς
μενοι δόγματι, τῇ Χριστοῦ ποίμνῃ παρεισ-
. Οἷς δῆτα, οἷάπερ τισὶν ὀλεθρίοις ψυ-
νοις διακόνοις τε ἀπωλείας ὁ μισόκαλος
ς, ἑτέραις κατεστρατήγει μεθόδοις, καὶ
Ἐκκλησίας ὡπλίζετο· καὶ ὅσους δὴ πά-
Θεοῦ πρόνοια τούτοις ἀντικαθίστα, λόγοις
ἐκσφενδονῶντας, καὶ τὰ ἐκείνων εὐχερῶς
τοντας, δι' ἐγγράφων ἀποδείξεων καὶ
κατὰ τῶν ἀθέων στρατευομένους αἱρέσεων.
μαι δ' αὐτῶν τῶν διδασκάλων καὶ τὰς

A

281 CAPUT I.

Præfatio libri : de quibus rebus et antea dixerit, et deinceps in quarto hoc libro sit dicturus.

Prima quidem apostolorum successio in divino Polycarpo, usque ad Antonini posterioris tempora, qui et Philosophus nominatus est, et Lucii Veri frater (1) et in imperio consors fuit, duravit. Ac divi apostoli simplici in docendo oratione usi, stupescendis miraculorum factis orbem terræ, ita ut decuit, sibi subdidere, cœlesti vi atque virtute, et spiritus demonstrationibus omnia efficientes. Qui vero eis successere, aliquanto illis inferiores, virtutem eorum assecuti non sunt : prope tamen vitæ splendore ad eos accessere, non ita simplicem, ut B magistri eorum, orationem consectantes. Et primus sane Historiæ hujus liber, sicuti par fuit, Christi res omnes exposuit. Secundus, apostolorum et discipulorum ejus, quantum licuit, gesta prosecutus est. Tertius primam illorum successionem compendiose recensuit. In quarto hoc, qui nobis est in manibus, commemorabimus, qui post illos improbi et impostores, nostra abusi doctrina, **282** gregi Christiano plurimum attulere detrimenti. Eis nimirum veluti perniciosis animarum instrumentis et perditionis administris, honesti pietatisque inimicus ille, cum se contra Ecclesiam, aliud ejus impugnandæ stratagema aggressus, armaret, est usus. Et quos e diverso Dei providentia illis opposuerit viros, qui contra impias illorum hæreses fortiter rem gerentes, verbisque veritatis pugnantes, facile C cœpta eorum compressere : nominaque eorum doctorum, et scripta, et cum qua quisque hæresi

us et Antoninus hi, præterea Divi fratres in jure civili dicuntur.

sit congressus, quæve prætera memoratu digna Ecclesiæ reliquerint monumenta, apponam. Deinde illustria sanctorum martyrum certamina exsequar. Et quem finem quæstio antiquitus de festo Paschæ orta acceperit : præterea de aliis quibusdam viris, apostolicis dotibus claris, commemorabo. Et sic, Deo adjuvante, extremam quoque huic libro imponam manum. Initium porro inde sumendum.

A

CAPUT II.

De hæresiarchis, qui eo tempore se in Ecclesiam Christi intulerunt, Saturnino et Basilide.

Jam verbum salutis per omnem peragrabat terram, orbemque ipsum, quoad ejus fieri potuit, occupabat. Et fidei doctrina altius in piorum hominum cordibus radicibus actis firmum habebat fundamentum, ex apostolica videlicet doctrina et vita, et quæ inde profluxerunt miraculis : tum autem ex apostolorum successorum sermonibus et libris, qui propter veritatem eorum inexpugnabilem refelli non potuere : insuper vero ex generosorum etiam martyrum certaminibus et luctis. Persecutiones enim lætiorem quoque et florentiorem reddidere Ecclesiam. Communis autem pietatis et religionis nostræ adversarius et hostis quietus esse non potuit. Cum enim cerneret, per omnes passim regiones Ecclesias luminarium instar clare atque splendide relucentes admodum florere ac vigere, simulque illam quæ est in Servatorem et Dominum nostrum Jesum Christum fidem, saluti hominum inimicissimus, **283** cum jamdudum omnes expertus artes, externis persecutionibus funditus eas esset exstirpare conatus, ubi cœptum suum, fortiter repulsus et martyrum sanguine prope suffocatus, frustra esse vidit, alia rem via tentandam esse existimans, dolum talem excogitavit, ut viri seductores et impostores, Christianum sini usurpantes nomen, simul et quos cepissent fideles in foveam perditionis impellerent : et qui technas illorum ignorarent, eis sani et salutaris verbi discendi studium et desiderium corrumperent et depravarent. Primum igitur contra nos excitavit Simonem : deinde Menandrum, Cerinthum et Nicolaum, de quibus in superioribus diximus libris. Parvo deinde intervallo, temporibus eis quæ jam commemoravimus, monstra alia exhibuit. A Menandro namque, ambiguæ bicipitisque contagionis viperina vis exorta, duarum hæresium progenuit duces, Saturninum (1) et Basilidem (2) : quorum hunc Alexandria, illum Antiochia produxit : et alter in Ægypto, alter autem in Syria exosas Deo aperuere scholas. Irenæus Saturninum, eadem quæ

B

C

D

(1) Saturninus etiam Christum phantasmate passum esse docuit, et resurrectionem negavit. (Tertull. *De hæret.*)

(2) Basilides, inter cætera deliramenta. Christum non a Deo, qui creavit omnia, sed ab Abraxas, in phantasmate, non in substantia carnis missum : nec a Judæis cruci affixum, sed Simonem ejus vicem passum, et proinde crucifixum non adorandum esse, blateravit. (Tertullianus.)

κλήσεις καὶ τὰ συγγράμματα· οἵᾳ τε αἱρέσει· ἕκαστος τούτων ἀντικατέστη, καὶ ὅσα δὴ ἕτερα ἄξια λόγου καὶ συγγραφῆς τῇ Ἐκκλησίᾳ καταλελοίπασιν. Ἐπὶ δὴ τούτοις τὰ τῶν θεοφιλῶν μαρτύρων περιφανῆ ἀγωνίσματα διαλήψομαι, καὶ ὡς τὸ περὶ τὸ Πάσχα ζήτημα, ἀμφήριστον τοῖς πάλαι γενόμενον, οἵαν εἴληφε τὴν κατάστασιν, καὶ περὶ τινων ἄλλων ἀποστολικοῖς διαπρεψάντων χαρίσμασι. Καὶ οὕτω πέρας σὺν Θεῷ καὶ τῷ τετάρτῳ δὴ τόμῳ τούτῳ αἶσιον ἐπιθήσω. Ἀρκτέον δὲ οὕτω.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ τῶν τηνικάδε τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ εἰσφρησάντων αἱρεσιαρχῶν, Σατορνίνου καὶ Βασιλείδου.

Ἤδη μὲν ὁ σωτήριος λόγος κατὰ πᾶσαν ἐφοίτα τὴν γῆν, καὶ τὴν οἰκουμένην ὡς ἐνὸν διελάμβανε. Τό τε δόγμα τῆς πίστεως τὸ ἔμπεδον εἶχε, ταῖς καρδίαις τῶν θεοφιλῶν ἀνθρώπων κατα βάθος ῥιζούμενον· τὸ μὲν τῇ ἀποστολικῇ διδασκαλίᾳ τε καὶ διαίτῃ, καὶ τοῖς ἐκεῖθεν πηγάζουσι θαύμασι· τοῦτο δὲ καὶ τοῖς τῶν διαδόχων λόγοις ἐκείνων τὸ ἀναντίῤῥητον προβεβλημένοις ἐφ' ἅπασιν· ἴσως δὲ καὶ τοῖς ἄθλοις τῶν γενναίων μαρτύρων καὶ ἀγωνίσμασιν. Οἱ γὰρ διωγμοὶ καὶ φαιδροτέραν μᾶλλον τὴν Ἐκκλησίαν εἰργάζοντο. Τῷ δὲ κοινῷ τῆς ἡμῶν εὐσεβείας ἐχθρῷ τε καὶ πολεμίῳ οὐκ ἦν ἠρεμεῖν. Ὁρῶν γὰρ τὰς ἀνὰ πᾶσαν χώραν Ἐκκλησίας φωστήρων δίκην φαιδρὸν οἷον καὶ γεγανωμένον ἀποστιλβούσας, γεννοῖον δὲ οἷον ἀκμάζουσαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὴν εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστιν, οἷα δὴ κοινὸς ἐχθρὸς καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας πολεμιώτατος, ἐν πολλοῦ τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας κινῶν μηχανάς, πρότερον μὲν τοῖς ἔξωθεν ἔπεισι διωγμοῖς, ἁρδὴν ἀνασπάσαι ταύτην πειρώμενος· ὡς δ' ἀπεκρούσθη καὶ ἀποκέκλειστο τῆς ἐπιχειρήσεως, τοῖς μαρτυρικοῖς καταπνιγόμενος αἵμασιν, ἑτέραν ἐτράπετο· καὶ δολερῶς δῆτ' ἐπενόει, ὡς ἂν ἀπατηλοί τε καὶ γόητες ἄνδρες, τὴν αὐτὴν ἡμῖν ὑποδύντες προσηγορίαν, ὁμοῦ μὲν τῶν πιστῶν τοὺς ἁλισκομένους εἰς βόθυνον ἐλάσαιεν ἀπωλείας· ἅμα δὲ καὶ δι' ὧν ἄρξειν ἐπεχείρουν, εἰς ἀγνοεῖν συνέβαινε, τὸ τοῦ σωτηρίου καὶ ὑγιοῦς λόγου σπουδαζόμενον διαφθείρειν. Καὶ Σίμωνα μὲν πρότερον ἡμῖν ἐπανίστησιν· ἐπὶ δὲ τούτῳ Μένανδρον, καὶ Κήρινθον, καὶ Νικόλαον, περὶ ὧν πρότερον διελάβομεν. Μικρὸν δὲ διαλιπὼν, ἑτέρους τερατώδεις ἐν τοῖς πρόσθεν ἡμῖν δεδηλωμένοις χρόνοις ἐξήγειρεν. Ἀπό γὰρ τοῦ προειρημένου Μενάνδρου ἀμφίστομός τις καὶ δικέφαλος ὀφιώδης δύναμις προελθοῦσα, ἀρχηγοὺς δυεῖν αἱρέσεων τίκτει· Σατορνῖνος καὶ Βασιλείδης ἦσαν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα· ὧν καὶ τὸν μὲν Ἀντιόχεια, ἕτερον δὲ Βασιλείδην προήγαγεν Ἀλεξάνδρεια. Καὶ ἄμφω δέ, ὁ μὲν κατὰ Συρίαν, ὁ δὲ κατ' Αἴγυπτον, διδασκαλείου κατῆρξεν

θεσμισοῦς. Ὁ μὲν οὖν Εἰρηναῖος τὸν Σατορνῖνον πρωτὰ ψευδολογῆσαι τῷ Μενάνδρῳ φησί· τὸν γε μὴν Βασιλείδην τερατώδεις ἀναπλάσαι μυθοποιίας· Ἀπορρητοτέρων δὲ σχηματιζόμενος μετασχεῖν, εἰς τὸ ἄπειρον ἔτεινε τὴν ἐπίνοιαν. Πλείστων δ' οὖν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν λογικαῖς ἀνατρέσασι τὸν ἀποστολικὸν κρατυνόντων ὅρον εἰσίν. Οἷς τούτων καὶ προφυλακτικὰς ἐφόδους τῶν δηλωθεισῶν αἱρέσεων συγγράμμασιν ἰδίοις καταλελοίπασιν· ἐν οἷς καὶ Κάστωρ Ἀγρίππας ὄνομα ἔλεγχον τῆς Βασιλείδου θεσπότητος καταλείπει, τὴν ἐκείνου μὲν γοητείαν ἐκφαίνων· τὰ δ' ἀπόρρητα θεσπίζειν τοῦ ἀνδρὸς, εἰς μὲν τὸ Εὐαγγέλιον τέσσαρα καὶ εἴκοσι φησὶ τοῦτον βιβλία ἐκθέσθαι· Βαρκαββᾶν δὲ καὶ Βαρκὼφ, ἀνυπάρκτους δή τινας προφήτας, εἰς κατάπληξιν τῶν βαρβάρων ἑαυτῷ ὑφιστᾷ. Πυθαγορικὴν δὲ εἰσηγεῖτο καὶ οὗτος σιωπὴν, ἀδιαφορεῖν τε ἐδίδασκε· καί γε καιροῦ καλοῦντος, ἀπαραφυλάκτως τὴν πίστιν ἐξόμνυσθαι, καὶ τῶν ἐν εἰδωλείοις τεθυμένων ἀπογεύεσθαι. Καὶ περὶ Βασιλείδου δὲ παρακλήσει ὁ Εἰρηναῖος εἰπὼν, τὸ τῆς ἐκείνου πλάνης αἰσχρὸν εὐγενῶς κατεφώρασε. Σύγχρονον δὲ τοῦτοις καὶ Καρποκράτην ἕτερον ἱστορεῖ γενέσθαι, ὃς τῶν Γνωστικῶν λεγομένων ἀρχηγὸς ἀνεφάνη· καὶ εἰς προῦπτον τὰ τῆς μαγείας ἠξίου παραδιδόναι· οὐχ ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σίμων κρύβδην καὶ δολερῶς. Ἐσεμνύνετο δ' οὖν τοῖς κατὰ περιεργίαν ὑπ' αὐτῷ τελουμένοις φίλτροις, ὀνειροπομποῖς τισι καὶ παρέδροις δαίμοσιν. Εἰσηγεῖτό τε χρῆναι δρᾶν ἅπασαν αἰσχρουργίαν τοὺς εἰς τὸ τέλειον τῆς παρ' αὐτοῖς μυσταγωγίας βουλομένους ἀναδρομεῖν· ὡς μὴ ἐξὸν εἶναι τοὺς παρ' αὐτοῖς καλουμένους ἄρχοντας διαδρᾶναι, εἰ μὴ πᾶσι τὰ δι' ἀρρητοποιίας ἀπονείμοιεν χρέα.

A Menandrum, ementitum esse dicit : Basilidem autem portentosas confinxisse fabulas, et arcanarum ineffabiliumque rerum præ se ferentem scientiam, latentem earum sensum et inventionem in infinitum extendisse. Et cum eo tempore quam plurimi ecclesiastici viri obviam illis, a recta ratione petitis argumentis, euntes, apostolica obtinerent decreta : fuere quoque inter eos, qui in libris suis contra insidias talium hæresium præservativa præcepta reliquerint. In quibus et Castor Agrippa reprehensionem Basilidis importunitatis edidit : præstigiasque ejus et arcana proferens, in Evangelium viginti et quatuor libros eum composuisse ait : Barcabbamque et Barcoph prophetas, qui in rerum natura nunquam fuerint, ad barbarorum hominum terrorem sibi constituisse, Pythagoricum silentium B in luxisse, et res nullo in discrimine ponere docuisse : perinde atque tempore exigente, absque exceptione omni præcise fidem abjurare, et gustare quæ idolis sint mactata, liceret. Atque equidem de Basilide Irenæus similia narrans, **284** pudendum errorem ejus pulchre in apertum produxit. Cujus idem fuisse coævum refert Carpocratem, eorum qui Gnostici (1) appellantur, auctorem et ducem : quem non puduit propalam artem magicam exercere, quam pater ejus Simon clam et subdole professus fuerat. Gloriam is aucupabatur (2), et sese efferebat artibus curiosis, per ea philtra amatoria quæ conficiebat per dæmones qui somniorum visiones immittebant, et illis assessores exsistebant. C Docebat quoque, omnem eos oportere perpetrare turpitudinem, qui ad perfectionem arcanorum sacrorum suorum pervenire vellent : neque fieri posse, ut quispiam eos effugeret, qui mundi principes apud eos appellarentur, nisi infandis fœditatibus omnibus satisfecisset.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ Οὐαλεντίνου, Κέρδωνος, Μαρκίωνός τε τοῦ Ποντικοῦ καὶ Μάρκου.

Οὗτοι μὲν οὖν ἐπὶ τῆς Ἀδριανοῦ βασιλείας ἀκμάσαι λέγονται· ἐπὶ δὲ τοῦ Εὐσεβοῦς κληθέντος Ἀντωνίνου, Ὑγίνου τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἡγουμένου, ὁ αὐτὸς Εἰρηναῖος Οὐαλεντῖνον καὶ Κέρδωνα ἰδίας αἱρέσεως κατάρξαι φησίν· οὓς καὶ ἀρχηγοὺς τῆς Μαρκίωνος πλάνης γενέσθαι. Ἐπὶ Ῥώμης δὲ καὶ ἄμφω τὸ τῆς πλάνης θεομισὲς διδασκαλεῖον συνίστησαν. Γράφει γὰρ οὕτως· « Οὐαλεντῖνος μὲν γὰρ ἦλθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ Ὑγίνου, ἤκμαζε δὲ ἐπὶ Πίου· καὶ παρέμεινεν ἕως Ἀνικήτου. Κέρδων δὲ πρὸ Μαρκίωνος καὶ αὐτὸς ἐπὶ

CAPUT III.

De Valentino, Cerdone, Marcione Pontico et Marco.

Atque ii quidem sub Adriani imperio exstitisse dicuntur : sub Antonino autem, qui Pius est appellatus, Ecclesiæ Romanæ Hygino præsidente, idem Irenæus Valentinum (3) et Cerdonem hæresium suarum auctores fuisse scribit : qui Marcionis quoque erroris duces exstiterint, et Romæ uterque D scholam et gymnasium invisi Deo dogmatis constituerint. Scribit autem ad hunc modum : « Valentinus enim venit Romam sub Hygino : viguit autem temporibus Pii, duravique usque ad Anicetum. Cerdon vero, qui ante Marcionem fuit, et ipse sub Hygino,

(1) De Gnosticis Irenæus, lib. I, cap. 24 *Adversus hæreses*. Alii ex ipsis signant : cauteriantes suos discipulos in superioribus partibus exstantiæ dextræ auris, etc. Gnosticos se autem vocant, etc.

(2) Idem Carpocrates unam dixit esse in superioribus virtutem principalem, ex hac prolatos angelos : Christum non ex Virgine, sed ex semine Joseph hominem genitum, virtute et justitia aliis præstantiorem : et solam ejus animam in cœlum receptam. (Tertullianus.)

(3) Valentinus, usque ad triginta æonum fetus tanquam Æoniæ scrofæ examen divinitatis effudit : et Christum in substantia corporis nostri fuisse negavit. (Tertull.) Cerdon duo introduxit initia, id est, duos deos : unum bonum, et alterum sævum, etc. Christum item verum hominem, et vere passum esse negavit. (Idem.)

qui in urbe Roma nonus erat episcopus, in Ecclesiam venit, et pietatem profitens ac pœnitentiam agens, ita ibi mansit, ut aliquando occulte doceret, aliquando autem rursus se pœnitere confiteretur : nonnunquam etiam coargueretur de his quæ perperam doceret, atque etiam a fratrum cœtu excluderetur. » Hæc in tertio adversus hæreses libro. In primo autem de Cerdone etiam ita refert : « Cerdon vero quidam, a sectatoribus Simonis impietatis suæ occasionibus sumptis, Romam venit sub Hygino, nonum locum episcopalis **285** successionis ab apostolis sortito : ibique docuit, eum qui a lege et prophetis prædicatus est Deum, non esse patrem Domini nostri Jesus Christi : hunc quippe nosci, illum esse ignotum : et alterum quidem justum, alterum autem bonum esse ». Cui Marcio succedens, doctrinam eam adauxit, sine pudore et verecundia omni blasphemans. Valentini autem immensum profundum Irenæus facile emensus, intimis obscuræ et erroneæ populique seductricis materiæ speluncis incubantem imposturarum serpentem, ubi dudum abstrusus latuerat, exstraxit, et nudum in apricum produxit locum. Quo tempore Marcum etiam fuisse dicit, nequtiæ magicæ peritissimum. Quorum detestanda sacra talibus ostendit verbis : « Etenim quidam eorum thalamum nuptialem construunt, et arcanum quoddam initiandi genus celebrant, adjectis nonnullis super eis quiinitiantur votis et precationibus : et spirituales nuptias, quas faciunt, esse dicunt ad similitudinem supernorum conjugiorum. Alii ad aquam eos ducunt, et baptizantes hæc verba addunt : In nomine ignoti patris omnium, in veritate matre omnium, et in eo qui descendit in Jesum. Sunt etiam qui Hebraica insuper afferunt nomina, ad eorum qui initiantur terrorem, et consternationem majorem. »

A Ὑγίνου· ὃς ἦν ἕνατος ἐπίσκοπος, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐλθὼν καὶ ἐξομολογούμενος, οὕτω διετέλεσε, ποτὲ μὲν λαθροδιδασκαλῶν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐξομολογούμενος, ποτὲ δὲ ἐλεγχόμενος ἐφ' οἷς ἐδίδασκε κακῶς, καὶ ἀφιστάμενος τῆς τῶν ἀδελφῶν συνοδίας. » Ταῦτα μὲν ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις· ἐν δὲ τῷ πρώτῳ αὖθις περὶ Κέρδωνος καὶ ταῦτα διέξεισι· « Κέρδων δέ τις ἀπὸ τῶν περὶ Σίμωνα τὰς ἀφορμὰς λακὼν, καὶ ἐπιδημήσας ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ὑγίνου, ἕνατον κλῆρον τῆς ἐπισκοπικῆς διαδοχῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἔχοντος, ἐδίδαξε τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ προφητῶν κεκηρυγμένον Θεὸν μὴ εἶναι πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸν μὲν γὰρ γνωρίζεσθαι, τὸν δὲ ἀγνῶτα εἶναι· καὶ τὸν μὲν δίκαιον, τὸν δὲ ἀγαθὸν ὑπάρχειν. » Διαδεξάμενος δὲ B αὐτὸν Μαρκίων ὁ Ποντικὸς, ηὔξησε τὸ διδασκαλίον ἀπηρυθριάσμένως βλασφημῶν. Τὸν δ' Οὐαλεντίνου βυθὸν ἄπειρον ὁ Εἰρηναῖος εὐχερῶς διαπλεύσας, καὶ τὴν κάτωθεν ἀφανῆ καὶ λαοπλάνον ὕλην, τὸν ἐμφωλεύοντα ὄφιν τῆς πλάνης ἐκεῖθεν ἑξέλκει καὶ ἀπογυμνοῖ, λεληθυῖαν οὖσαν ὡς τὰ πολλὰ καὶ ἀπόκρυφον. Καὶ Μάρκον δ' ἕτερον κατ' αὐτοὺς γενέσθαι λέγει, κυβείας τῆς κατὰ μαγικὴν ἐμπειρότατον· ὧν τὰς μυσαρὰς τελετὰς τούτοις δῆτ' ἐκφαίνει τοῖς γράμμασιν· « Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκευάζουσι, καὶ μυσταγωγίας ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπιῤῥήσεών τινων τοῖς τελουμένοις· καὶ πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἄνω συζυγιῶν· οἱ δὲ ἄγουσιν εἰς ὕδωρ· καὶ βαπτίζοντες, οὕτως ἐπιλέγουσιν, Εἰς C ὄνομα ἀγνώστου πατρὸς τῶν ὅλων· εἰς ἀλήθειαν μητέρα πάντων· καὶ εἰς τὸν κατελθόντα εἰς τὸν Ἰησοῦν. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Ἑβραϊκὰ ὀνόματα ἐπιλέγουσι πρὸς τὴν τῶν τελουμένων μᾶλλον κατάπληξιν.

CAPUT IV.

De Tatiano et Severo, et de hæresi Encratitarum.

Post Saturnini et Marcionis Encratitarum hæresim conflatam esse tradunt : cujus princeps fuisse fertur Tatianus (1), qui discipulus Justini martyris fuisse perhibetur. Sed tantisper dum cum illo erat, nihil rerum hujusmodi protulit. Postquam vero ille martyrio est defunctus, tumore disciplinæ inflatus, tanquam aliis scientia superior, peculiarem cœpit promulgare doctrinam : itidem ut Valentinus, sæcula invisibilia introducens : et eadem quæ Saturninus et Marcion de nuptiis, corruptione, et fornicatione, nugando effutiens : ac præterea Adami saluti ex se repugnavit. Cujus successor Severus, hæresim illius magis etiam **286** adaugens, causam arripuit, cur sectatoribus illius ad se pertractis, a suo ipse nomine Severianos eos vocaret. Legem quidem, prophetas, et ipsa Evangelia ii quoque recipiunt : propriis quibusdam interpretationibus, prout eis est visum,

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ Τατιανοῦ καὶ Σευηριανοῦ, καὶ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἐγκρατιτῶν.

Ἀπὸ μέντοι Σατορνίνου τε καὶ Μαρκίωνος τὴν αἵρεσιν τῶν Ἐγκρατιτῶν σύστῆναί φασιν· ἧς κατάρξαι Τατιανὸν λόγος ἔχει, ὃς μαθητὴς Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος ἐχρημάτιζεν. Ἀλλ' ἐως μὲν ἐκείνῳ συνῆν, οὐδέν τι τοιοῦτον ἐξήνεγκε. Μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου τελείωσιν, οἰήματι διδασκαλίας φυσηθεὶς, D ὡς τῶν λοιπῶν ὑπερφέρων τῇ γνώσει, ἰδίου διδασκαλίου κατῆρξεν· ἐπίσης Οὐαλεντίνῳ αἰῶνας ἀοράτους ὑποστησάμενος· παραπλήσια δὲ Σατορνίνῳ καὶ Μαρκίωνι περὶ γάμου καὶ φθορᾶς καὶ πορνείας φληναφήσας· παρ' αὐτῷ δὲ αἰτίαν ξένην τῇ τοῦ Ἀδὰμ σωτηρίᾳ ἐπινοήσας· οὗ Σευῆρος διάδοχος τὴν ἐκείνου ἐπὶ μᾶλλον κρατύνας αἵρεσιν, αἰτίαν ἴσχε τῇ ἰδίᾳ Προσηγορίᾳ τοὺς ἐξ ἐκείνου πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκύσασθαι, καὶ Σευηριανοὺς ὀνομάσαι· Νόμον μὲν οὖν καὶ προφήτας, καὶ οὗτοι δέχονται, καὶ τὰ Εὐαγγέλια· ἰδίαις τισὶν ἑρμηνείαις πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτοῖς, τὰ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς μεθαρμόζοντες. Τὸν

(1) Tatianus, Encratitarum hæresis auctor. Encratitæ autem dicuntur, quasi continentes.

δ' ἀπόστολον Παῦλον βλασφημοῦντες, σκώμμασι διαβάλλουσι· καὶ τὸ τῶν Ἐπιστολῶν αὐτοῦ βιβλίον παντάπασιν ἀθετοῦσιν· ἐπίσης δὲ καὶ τὴν βίβλον τῶν Πράξεων. Ὁ μέντοι Τατιανός, συναγωγήν τινα καὶ συνάφειαν τῶν θείων Εὐαγγελίων πεποιημένος, τὴν Διὰ τεσσάρων ἐκείνῳ προσηγορίαν ἔδοτο· ὃ καὶ ἐκπολὺ προῆγε τοῦ χρόνου· Φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ τινας τοῦ Ἀποστόλου μεταφράσαι φωνὰς, ἐπιδιορθούμενος δῆθεν τὸ τῆς φράσεως ἀκαλλές. Πολὺ δέ τι πλῆθος συγγραμμάτων ὁ Τατιανὸς καταλέλοιπεν· ὧν ὁ μάλιστα διαδόητος αὐτῷ λόγος ἐστὶν, ὃς πρὸς Ἕλληνας ἐπιγέγραπται· ἐν ᾧ τῶν ἐκ παλαιοῦ χρόνων μεμνημένος, τῶν τε παρ' Ἕλλησιν ἀρχαίων καὶ τῶν προφητῶν παλαιότερον τὸν Μωϋσῆν ἀποδείκνυσιν. Ὃς δὴ λόγος, πάντων τῶν αὐτῷ συγγραφέντων δοκεῖ κάλλιστος εἶναι καὶ ὠφελιμώτατος· ὡς καμοὶ ἀναγνῶναι ἐγένετο. Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ τοὺς ἐκ Τατιανοῦ, εἰ δὲ βούλει, Σευηριανοῦ προέβη.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ὅπως ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις τὰ τῶν αἱρετικῶν διεσκέδασε, πολλὰ καὶ ἄλλα προβαλλομένη· ἀναστήσασα δὲ καὶ ἄνδρας τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ· καὶ κατάλογος τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

Τούτων κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐπιφυέντων, καὶ δι' αὐτῶν, τὸν ἀρχαῖον τοῦ γένους πολέμιον, τοὺς μὲν οἰκτρῶς οὕτως εἰς ἀπώλειαν ἐξανδραποδίζοντα· τοῖς δ' ἔθνεσιν ἐντεῦθεν, ταῖς αὐτοῦ τερατείαις καὶ αἰσχρουργίαις, δυσφημίας ὅτι πλείστην περιουσίαν καὶ διαβολὴν τῷ παντὶ Χριστιανῶν ἔθνει, καὶ τῷ τούτου σωτηριώδει λόγῳ καταχεομένην εἰσάγοντα· ὡς συμβαίνειν τοιαύτην δή τινα ὑπόνοιαν δοσσεβῆ τοῖς μήπω πιστεύσασι καθ' ἡμῶν διαδίδοσθαι, οἷάπερ ἀθεμίτοις ἔργοις πρὸς μητέρας καὶ ἀδελφὰς χρωμένων, ἀνοσίαις τε διαίταις καὶ πολιτείαις ἡμᾶς ἀνασχημονεῖν· οὐκ ἦνεγκεν ἐπιπλεῖον παραμένειν αὐτοὺς ὁ τῆς ἡμῶν κηδόμενος σωτηρίας. Ὅθεν καὶ τὰ νόθα τῆς Ἐκκλησίας δόγματα καταμικρὸν διαῖττοντα, θᾶττον ἐσβέννυντο, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐκπολέγχοντο, ἄλλων ἐπ' ἄλλοις καινοτομουμένων, καὶ ἐπανισταμένων ἀλλήλοις, ὥσπερ ἐν κυμάτων ἐπαναστάσεσιν· ὑποῤῥεόντων ἀεὶ καὶ φθειρομένων εἰς ποικίλας τινὰς καὶ πολυτρόπους ἰδέας· καὶ τέλος εἰς τὸ ἀνυπόστατον καταληγόντων. Προῦβαινε δὲ τὰ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπὶ τὸ μᾶλλον προὴει, αὔξησίν τινα καὶ μέγεθος συνεστὼς ποριζούσης ἐντεῦθεν· καὶ γὰρ ὡσαύτως εἶχεν ἡ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας λαμπρότης τε καὶ κατάστασις· τό τε σεμνὸν αὐτῆς καὶ σώφρον καὶ ἐλευθέριον· καὶ τὸ τῆς ἐνθέου πολιτείας αὐτῆς, καὶ εἰλικρινὲς τῆς φιλοσοφίας, Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις ἀποστίλβον μᾶλα καθεωρᾶτο. Καὶ τοίνυν ἐκείνων οἷα δὴτ' ἀνυποστάτων τῷ μακρῷ χρόνῳ διαῤῥυέντων, καὶ ἡ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος διαβολὴ συνεῤῥύη. Μόνη δ' ἡ καθ' ἡμας ἀνομολογουμένη διστῖλει πίστις τε καὶ διδασκαλία ἐπὶ σεμνῷ τε καὶ σώφρονι καταστήματι, καὶ φιλοσοφία δογμάτων ἀκραιφνῶν ἐπιπρέπουσα· ὡς μηδενὶ τοῦ λοιποῦ

A sacras Scripturas accommodantes. Apostolum autem Paulum maledictis et conviciis proscindentes, Epistolarum ejus librum, et item apostolorum Acta prorsus rejiciunt. Tatianus porro iste quatuor Evangeliorum conciliationem et concordantiam fecit, eique libro nomen Διὰ τεσσάρων imposuit, id est Unum Evangelium ex quatuor collectum, qui longo etiam duravit tempore. Ferunt eum quoque quasdam Apostoli transtulisse atque immutasse voces, ut scilicet inelaboratam elocutionis expoliret simplicitatem. Magnam præterea librorum vim is reliquit: in quibus maxime celebratur, quæ ad Græcos sive gentes scripta ab eo est oratio. In ea veterum temporum memoriam ac priscos persequens, omnium antiquorum apud Græcos et prophetarum vetustissimum fuisse Mosen ostendit: B qui liber ejus omnium quos ille conscripsit, elegantissimus videtur, sicuti et me legere memini. Hæc de secta Tatiani, seu mavis, Severiani, dicta sufficiant.

CAPUT V.

Ut gratia Dei hæreticorum conatus discusserit: cum multa alias eis impedimenta objiciens, tum viros doctos, eloquentes et pios in Ecclesia excitans. Item catalogus ecclesiasticorum ejus temporis scriptorum.

Ad hunc modum temporibus illis hæreses suppullularunt: et per eas vetus generis nostri hostis hæreticos quidem miserabiliter in jus suum et perditionem pertraxit; apud gentes autem, suis ipse portentosis turpibusque fœditatibus, maxi- C mam contra Christianum nomen, et salutiferi verbi doctrinam, gravissimæ infamiæ calumniam induxit: ut qui nondum ad fidei nostræ professionem essent pertracti, impiam admodum de nobis conciperent suspicionem, quasi nefandis libidinibus, matribus sororibusque nostris commisceremur, impuroque prorsus sceleratæ vitæ genere contaminaremur. Sed non diu hæreticos tulit, qui salutis nostræ curam gerit, Deus. Nam adulterina Ecclesiæ dogmata, quæ paulatim emicuerant, brevi sunt extincta, et a seipsis **287** inter se abolita, cum alii super alios novis rebus studerent, atque inter se conflictarentur: non aliter quam fluctuum commotiones insurgentes subinde, atque decidentes, in varias multiplicesque abeunt formas, et D postremo ut nihil eorum appareat evanescunt. Contra, veritatis ipsius causa tum incrementa sua capiebat, magisque in dies augebatur, accessionem quamdam et robur certum ex hæreticorum insultu sumens. Semper enim sibi constabat Ecclesiæ catholicæ splendor et satus: et castitas ejus, pudicitia, libertas, divinus vitæ morumque disciplinæ ordo, doctrinæque sinceritas, apud Græcos simul et Barbaros mirifice relucere cernebatur. Atque illis utpote quæ minime subsistant, temporis longinquitate diffluentibus, simul etiam coorta in doctrinam nostram invidiosa calumnia diffluxit; solaque quam nos profitemur fides et doctrina,

sincerorumque dogmatum philosophia, in casto simul et puro statu suo pulchre atque decenter perstitit, ut deinceps nemo facile per calumniam contra eam infame quidquam et indecorum proferre auderet. Quam rem veteres, si qui aliquando adversus Ecclesiæ catholicæ doctrinam insurgerent, in primis studio habuerunt, propter impurorum et profanorum hominum vaniloquentiam. Et hoc quidem sic ipsa gratia et providentia Dei multis, ita ut decuit, modis efficiebat : nihilominus tamen illa alios quoque, qui ejusmodi deliramenta oppugnarent, in medium produxit, cum perniciosis illis et consceleratis pedem collaturos, et non tantum editis libris, verum etiam sine scripto firmissimis demonstrationum atque rationum probationibus, impiarum hæresium mendacia debellaturos. In quibus post Clementem, Ignatium et Polycarpum, primus Justinus ex philosophis martyr fuit : de quo in proximo, qui hunc præcessit, libro diximus. Post eum Hegesippus laudem multam obtinuit. Ab hoc tertius Dionysius, Corinthiorum episcopus. Quartus, Antiochenus Theophilus. Deinde Philippus, et Modestus, Melito, Apollinarius et Musanus. Secundum hos decimum locum consecutus est Bardesanes Syrus. Qui sane omnes plurima variaque reliquerunt scriptorum monumenta : de quibus, quantum poterimus, in præsenti dicemus tomo. **288** Sicuti in reliquis quoque faciemus : nec memoriam illorum qui hosce sunt subsecuti, intercidere patiemur. Faciemus etiam deinceps mentionem Pantæni, et Alexandrini Clementis, qui a volumine suo cognominatus est Στρωματεύς, seu Contextor : præterea Rhodonis et Miltiadæ, Apollonii et Serapionis, Irenæi et Hippolyti, et cæterorum usque ad ipsum doctissimum Originem : qui orationis virtute, doctrina, monumentisque librorum plurimum professioni Christianæ contulerunt momenti. De Papia quidem, Quadrato, Aristide et Castore antea diximus. Nunc de Justini libris agamus.

A ἐξεῖναι δύσφημόν τε καὶ ἄσεμνον τολμᾶν κατ' αὐτῆς χρωμένῳ διαβολῇ ἐπιφέρειν· ἃ δὴ τοῖς πάλαι διὰ σπουδῆς ἦσαν, ἐπισυνισταμένοις κατὰ τοῦ καθόλου τῆς Ἐκκλησίας δόγματος τῆς τῶν βεβήλων χάριν κενοφωνίας. Καὶ τοῦτο μὲν ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοιά τε καὶ χάρις πολλοῖς τρόποις ὡς χρεὼν διεπράττετο· ὅμως δ' οὖν ταῖς τοιαύταις ἐρεσχελίαις ἀντιστρατηγοῦντας καί τινας ἑτέρους παρῆγεν εἰς μέσον, ὁμόσε τοῖς ἀλιτηρίοις καὶ παλαμναίοις τούτοις χωροῦντας, οὐ δι' ἐγγράφων μόνον κατὰ τῶν ἀθέων τοῦ ψεύδους αἱρέσεων στρατευομένους, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγράφων καὶ ἀδαμαντίνων ὡς εἰπεῖν ἀποδείξεων. Ἐν οἷς πρῶτος μετὰ Κλήμεντα καὶ Ἰγνάτιον καὶ Πολύκαρπον, Ἰουστῖνος ὁ ἐν μάρτυσι φιλόσοφος ἦν· ὅστις ἦν καὶ οἷος, ἐκείνου λέγοντος, ἐν τῇ πρὸ ταύτης διελάβομεν
B ἱστορίᾳ. Μετὰ δὲ τοῦτον Ἡγήσιππος ἐγνωρίζετο. Τρίτος ἐπὶ τούτῳ Διονύσιος ἦν ὁ Κορινθίων ἐπίσκοπος. Τέταρτος ὁ τῆς Ἀντιόχου Θεόφιλος. Φίλιππος ἐπὶ τούτοις καὶ Μόδεστος· εἶτα Μελίτων, Ἀπολλινάριός τε καὶ Μουσανός· ἐπὶ τούτοις τὸν δέκατον ἐπέραινεν ἀριθμὸν Βαρδησανός ὁ Σύρος. Οἳ δὴ πάντες πλεῖστα καὶ διάφορα συγγράμματα καταλελοίπασι· περὶ ὧν ὡς ἑνάν γε τῷ παρόντι τόμῳ διαληψόμεθα· ὡς δὴ κἀν τοῖς εἰσέπειτα ὁράσομεν, τῶν μετὰ τούτους ἐρεξῆς τὴν μνείαν ἅλιστον διατηροῦντες. Πανταίνου γὰρ τὸ μετὰ τοῦτο μεμνήσομαι, καὶ τοῦ Ἀλεξανδρέως Κλήμενος, ὃς δὴ ἀπὸ τῆς βίβλου Στρωματεὺς ὠνομάσθη· τοῦ τε Ῥόδωνος καὶ Μελτιάδου, Ἀπολλωνίου τε καὶ τοῦ Σεραπίωνος, καὶ τοῦ Εἰρηναίου, καὶ Ἱππολύτου, καὶ τῶν καθεξῆς,
C ἄχρι δὴ καὶ αὐτοῦ τῶν πολυμαθοῦς Ὠριγένους· ἐν τε λόγου δυνάμει καὶ διδασκαλίᾳ, συγγραφαῖς τε βίβλων, τὰ μέγιστα τῶν καθ' ἡμᾶς λόγῳ συναραμένων. Περὶ μέντοι Παπίᾳ, Κοδράτου, Ἀριστείδου καὶ Κάστορος προειρήκαμεν. Ἀλλὰ περὶ τῶν συγγραμμάτων Ἰουστίνου τό γε νῦν ἔχον διαληπτέον.

CAPUT VI.

De libris, quos Justinus inter martyres philosophus composuit.

Permulta is quidem edidit scripta : quæ autem ad nos pervenerunt, hæc sunt : Ad Antoninum qui Pius cognominatus est, et liberos ejus, Romanumque senatum, pro fide nostra, oratio. Altera quoque ejusdem argumenti, ad Marcum Verum Antonini successorem defensio. Oratio item alia ad Græcos scripta, in qua multa de natura dæmonum facit verba : quæ sane diu multumque et apud Græcos sapientes, et apud nostros agitata est quæstio. Liber rursus alius ad Græcos editus, cujus titulus est *Confutatio*. Item liber *De monarchia Dei*, cujus argumenta et locos non solum ex nostrorum, verum etiam profanorum auctorum libris decerpsit. Præterea liber qui inscribitur *Psaltes*. Scholium de anima, in quo quæstionibus variis philosophorum Græcorum expositis opiniones quosdam apponit,

ΚΕΦΑΛ. ς'.

Περὶ ὧν συνετάξατο λόγων Ἰουστῖνος ὁ ἐν μάρτυσι φιλόσοφος.

D Τούτῳ πολλὰ μὲν συνεγράφη βιβλία· ἃ δ' οὖν εἰς ἡμᾶς ἦλθον, ταῦτά εἰσιν· ὁ πρὸς Ἀντωνῖνον τὸν Εὐσεβῆ ἐπικληθέντα καὶ τοὺς αὐτοῦ παῖδας, τόν τε Ῥωμαίων σύγκλητον προσφωνητικὸς ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων γραφείς. Δεύτερος, ἀπολογίαν περιέχων δευτέραν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν πίστεως· ὃν πεποίηται πρὸς Μάρκον Οὖηρον τὸν Ἀντωνίνου διάδοχον. Καὶ ἄλλος αὐτῷ λόγος πρὸς Ἕλληνας ἐπονήθη, ἐν ᾧ πολὺν ποιεῖται περὶ τῆς τῶν δαιμόνων φύσεως λόγον, πλεῖστα δὴ καὶ πολλάκις παρά τε τοῖς Ἕλλησιν σοφοῖς καὶ παρ' ἡμῖν ἐπιζητηθείσης τῆς ὑποθέσεως. Καὶ ἄλλον δὲ δεύτερον πρὸς Ἕλληνας γράφει, ὃς ἐπιγραφὴν Ἔλεγχος εἴληχεν· ἕτερος δὲ αὐτῷ Περὶ Θεοῦ μοναρχίας ἐγράφη, τὴν σύστασιν εἰλῆφὼς οὐ μόνον ἐκ τῶν ἡμετέρων βίβλων, ἀλλά γε δὴ καὶ τῶν θύραθεν· ἐπὶ τούτοις ὃν ἐπέγραψε Ψάλ-

Castore antea diximus. Nunc de Justini libris agamus.

τῆς· καὶ σχόλιον δέ συντάττει περὶ ψυχῆς· ἐν ᾧ διαφόρους πόσεις τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων ἐκθέμενος, δόξας τινὰς παρατίθεται· εἷς δὴ καὶ λογικῶς ἀπαντήσας ἐπαγγέλλεται, ἐς ὕστερον καὶ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἐν ἑτέρῳ παραθεῖναι συγγράμματι. Ἕτερον δέ καὶ κατὰ Μαρκίωνος τοῦ Ποντικοῦ συντάττει βιβλίον, ἐν ᾧ καὶ ταῦτα διέξεισι· « Μαρκίωνα δέ τινα Ποντικὸν, ὃς καὶ νῦν ἔτι διδάσκων τοὺς παθουμένους ἄλλον τινὰ εἶναι νομίζειν μείζονα τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ· ὃς καὶ κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων διὰ τῆς τῶν δαιμόνων συλλήψεως πολλοὺς ἔπεισε βλάσφημα λέγειν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς Πατέρα εἶναι τοῦ Χριστοῦ· ἄλλον δέ τινα ὡς ὄντα μείζονα παρὰ τοῦτον ὁμολογεῖν πεποιηκέναι. Καὶ πάντες οἱ ἀπὸ τούτων ὡρμημένοι, ὡς ἔφαμεν, Χριστιανοὶ καλοῦνται· ὃν τρόπον καὶ οὐ κοινῶν ὄντων δογμάτων τοῖς φιλοσόφοις, τὸ ἐπικαλούμενον ὄνομα τῆς φιλοσοφίας κοινόν ἐστιν. » Οἷς ἑξῆς ἐπάγει λέγων· « Ἔστι δὲ ἡμῖν καὶ σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἱρέσεων· ᾧ εἰ βούλεσθε ἐντυχεῖν, δώσομεν. » Καὶ διάλογον δὲ πρὸς Ἰουδαίους ποιεῖται ἐν τῇ Ἐφεσίων διατρίβων, πρὸς Τρύφωνα ἐπίσημον παρ' Ἑβραίοις ἄνδρα προσφωνεῖ· ἐν ᾧ σαφῶς καριστῇ, ὅπως ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως τοῦτον λόγον εἵλκυσεν· ὅπως τε τοῖς φιλοσόφοις μαθήμασι τὴν σκουδὴν κατακαλώσε· καὶ ὡς ἐντεῦθεν ἐκθύμως ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἔδραμε ζήτησιν. Λέγει δὲ, ὡς καὶ Ἰουδαῖοι συσκευὴν κατὰ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας συνεστήσαντο, τοιαῦτα Τρύφωνι διεξιών· « Οὐ μόνον δὲ οὐ μετενοήσατε ἐφ' οἷς ἐπράξατε κακῶς, ἀλλὰ ἄνδρας ἐκλεκτοὺς ἐκλεξάμενοι τότε, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐξέπεμψατε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, λέγοντες αἵρεσιν ἄθεον πεφάνθαι Χριστιανῶν, κατηγορεῖτε τε ταῦτα, ἅπερ καθ' ἡμῶν οἱ ἀγνοοῦντες ἡμᾶς ἅπαντες λέγουσιν· ὥστε οὐ μόνον ἀδικίας ἑαυτοῖς αἴτιοι ὑπάρχετε, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἁπλῶς ἀνθρώποις. » Γράφει δὲ καὶ ὅτι ἐπὶ τῶν αὐτοῦ χρόνων χαρίσματα προφητικὰ ἐπὶ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ διέπρεπε. Παρίστησι δ' ἐν τούτῳ καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν ὁμολογουμένην εἶναι τοῦ Ἰωάννου. Ἔτι γε μὴν ἐνίστατο διελέγχων τὸν Τρύφωνα, ὡς Ἰουδαῖοι πολλά τινα τῶν προφητικῶν ῥητῶν παρεῖλον διαῤῥήδην περὶ Χριστοῦ ἀναγγέλλοντα. Καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα πόνει ἐμφέρονται τοῦ ἀνδρός. Οὕτω δ' ἦσαν διὰ σκουδῆς τοῖς παλαιοῖς τὰ αὐτοῦ, ὡς καὶ Εἰρηναῖον ἐν τετάρτῳ τῶν Πρὸς τὰς αἱρέσεις καί τινας αὐτοῦ μνημονεύειν φωνὰς, ἐν οἷς λέγει· Καὶ καλῶς Ἰουστῖνος ἐν τῷ Πρὸς Μαρκίωνα συντάγματί φησιν, ὅτι Αὐτῷ τῷ Κυρίῳ οὐκ ἂν ἐπίσθην, ἄλλον Θεὸν κατηγγέλλοντι παρὰ τὸν δημιουργόν· » καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πάλιν· « Καὶ καλῶς ὁ Ἰουστῖνος ἔφη, ὅτι πρὸ μὲν τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας οὐδέ ποτε ὁ Σατανᾶς ἐτόλμησε βλασφημῆσαι τὸν Θεόν· ἅτε μηδέπω εἰδὼς αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν. » Καὶ τὰ μὲν οὖν Ἰουστίνου ἐν τούτοις.

A adversus quas rationes suas se aliquando produ cturum, sententiamque suam alio commentario expositurum pollicetur. Liber *Contra Marcionem Ponticum* compositus, in quo, sicuti et in oratione ad Antoninum imperatorem, hæc quoque scribit: « Marcion Ponticus hodie quoque sectatores suos docet, alium quemdam majorem eo qui creavit omnia, esse Deum : qui etiam per omne genus hominum, dæmonum fretus auxilio, permultis persuasit, ut blasphema dicerent, **289** et pernegarent factorem totius hujus universi patrem esse Christi, sed alium quemdam isto majorem hunc creasse profiterentur. Atque omnes qui ab iis provenerunt, quemadmodum diximus, Christiani vocantur : haud aliter quam, cum philosophis non B sint communia dogmata, quod tamen philosophiæ dicitur, commune omnibus est nomen. » Quibus verbis postea illud addit : Est autem nobis contra omnes hæreses volumen compositum, quod vobis, si voletis, legendum dabimus. » Edidit quoque ad Judæos dialogum, quem Ephesi cum esset, Tryphoni, celebri apud Hebræos viro, quem etiam in eo secum disserentem introducit, dicavit. In eo clare profitetur, divina gratia se ad fidei nostræ professionem esse pertractum ; proindeque cum multum studii in philosophorum disciplinis consumpsisset, animo se percupido ad veritatis inquisitionem decurrisse. Dicit quoque multa Judæos contra Christi doctrinam insidiose molitos esse, hujusmodi ad Tryphonem verbis utens : « Non modo autem non egistis super eis C quæ male fecistis, pœnitentiam : sed viros eximios delectos Hierosolymis in omnes orbis partes misistis, qui Christianam sectam ut atheam et deos abolentem, impietatisque manifestæ compertam esse dicerent ; eaque omnia de nobis, quæ qui nos ignorant, loquuntur, recenserent. Quapropter non vobis tantum ipsis, verum aliis etiam prorsus omnibus hominibus iniquitatis estis auctores. » Scribit præterea, ætate sua dona prophetica in Ecclesia Dei enituisse. Asserit etiam pro confesso haberi, Apocalypsim Joannis esse. Redarguit denique Tryphonem acriter, quod Judæi multa prophetarum dicta, manifeste de Christo vaticinantia, sustulerint. Aliæ quoque plures ejus exstiterunt lucubrationes. Adeo autem scripta ejus veteribus in pretio D fuere, ut Irenæus in quarto *Adversus hæreses* libro dicta quædam ejus referat, dicens : « Recte vero Justinus in libro *Adversus Marcionem* inquit : « Quin Domino ipsi fidem non haberem, si alium quam rerum conditorem Deum denuntiaret. » Rursus in quinto ejusdem operis : « Recte Justinus dixit, quod ante Domini adventum non ausus fuerit Satanas blasphemare Deum, quippe qui nondum condemnationem suam sciret. » Justini scripta sic se habent. »

290 CAPUT VII.

De Hegesippo et scriptis ejus.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ Ἡγησίππου καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Eadem ætate et Hegesippus viguit. Quinque is libris integram et simplicem evangelicæ professionis reliquit doctrinam : in quibus satis indicat, multos se convenisse, cum Romam proficisceretur, episcopos, a quibus unam eamdemque doctrinam acceperit. Mentionem etiam facit Clementis ad Corinthios epistolæ, cujus loca quædam recenset. Commemorat quoque, ut in episcopi eorum Primi colloquium pervenerit, atque inde Romam trajecerit, cum episcopatum ibi Anicetus teneret. Cujus diaconum Eleutherum memorat, qui Soteri successit, sicuti is Aniceto. In urbibus porro omnibus sanam se testatur invenisse prædicationem, quemadmodum scilicet lex, prophetæ, et Dominus ipse docuerit. Meminit itidem initiorum hæresium quarumdam, ita inquiens: « Posteaquam Jacobus Justus martyrio est defunctus, sicuti et Dominus, idem ob verbum : in locum ejus patrui ejus Cleophæ filius Symeon est suffectus, quem omnes Domini fratrem consobrinum secundum esse retulerunt. Propterea autem Ecclesiam vocaverunt virginem, quod nondum esset inanibus et vanis corrupta doctrinis. Primus eam depravare cœpit, quod in petitione episcopatus repulsam tulisset, Thebutes (1), unus eorum numero qui ex septem hæresibus in populo Judaico proseminatis, oriebantur : a quibus et Simon est, unde Simoniani dicti : et Cleobius, unde Cleobiani : et Dositheus, unde Dositheani : et Gorthæus, unde Gorthæani : et Masbotheus, unde Masbotheani. Ab iis autem et Menandriani, et Marcionistæ, et Carpocratiani, et Valentiniani, et Basilidiani, et Saturniniani. Hi pro se quisque proprias seorsim induxerunt opiniones. Ab iis Pseudochristi, pseudoprophetæ, pseudapostoli, qui unitatem Ecclesiæ diviserunt perniciosis sermonibus adversus Deum et adversus Christum ejus. Scribit vero de Judæorum quoque hæresibus, dicens : « Fuerunt autem variæ quoque in circumcisione inter filios Israel adversus tribum Juda et Christum ipsum sententiæ et sectæ : videlicet Hessæorum, Galilæorum, Hemerobaptistarum, Masbotheorum, Samaritanorum, Sadducæorum, Pharisæorum. » **291** Scribit insuper alia plurima, quorum partem antea suo quæque loco adducentes retulimus. Atque in iis quædam ex Hebræo et Syriaco Evangelio, et de Hebraica lingua affert. Tum autem satis indicat, a Judæis se ad Christianismum pervenisse. Mentionem quoque aliarum rerum facit ex Judaica sine scripto traditione. Et virtute omni refertam sapientiam Proverbia Solomonis vocat : non ipse vero tantum, sed et Irenæus, et plerique omnes qui vetustate sunt insignes. De iis autem libris qui Apocryphi dicuntur, dicit, ætate sua ab hæreticis quibusdam, ea quæ sunt conficta, illis esse clam inserta.

Ἡγήσιππος δὲ καὶ αὐτὸς τοῖς αὐτοῖς ἐκμάζων ἦν χρόνοις. Πέντε μὲν οὖν συγγράμμασιν οὗτος πλήρη τε καὶ ἁπλουστάτην τῆς εὐαγγελικῆς ἀκοδείξεως κατέλιπε τὴν διδασκαλίαν· ἐν οἷς ἀμφιὰς ἐστιν ὡς πολλοῖς συνεγένετο τῶν ἐπισκόπων τὴν ἐς Ῥώμην στελλόμενος, ἐξ ὧν μίαν τὴν διδασκαλίαν παρειληφέναι φησί. Μέμνηται δὲ καὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, μέρη τινὰ ταύτης διεξιών· καὶ ὡς συμμίξειε Πρίμῳ τῷ ταύτης ἐπισκόπῳ· ἀφικέσθαι τε ἐκεῖθεν εἰς Ῥώμην, Ἀνικήτου ἐπισκοποῦντος· οὗ διάκονον τὸν Ἐλεύθερον λέγει, ὃς τὸν Σωτῆρα διεδέξατο· οὗτος δὲ τὸν Ἀνίκητον. Καὶ ἐν πάσαις δὲ ταῖς πόλεσιν ὑγιᾶ εὑρηκέναι λέγει τὸ κήρυγμα, ὡς ὁ νόμος κηρύττει καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ Κύριος. Μέμνηται δὲ καὶ οὗτος ἀρχὰς αἱρέσεών τινων, οὕτω διεξιών· « Καὶ μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι Ἰάκωβον τὸν Δίκαιον, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ, πάλιν ὁ ἐκ θείου αὐτοῦ Συμεὼν ὁ τοῦ Κλοπᾶ καθίσταται ἐπίσκοπος, ὃν προέθεντο πάντες ἀνεψιὸν εἶναι τοῦ Κυρίου δεύτερον. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐκάλουν τὴν Ἐκκλησίαν παρθένον· οὔπω γὰρ ἔφθαρτο ἀκοαῖς ματαίαις. Ἄρχεται δὲ ὁ Θεβουθὶς, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὑποφθείρειν· ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ· ἀφ' ὧν Σίμων ὅθεν οἱ Σιμωνιανοί· καὶ Κλεόβιος, ὅθεν Κλεοβιανοί· καὶ Δοσίθεος, ὅθεν Δοσιθιανοί· καὶ Γορθαῖος, ὅθεν Γορθαιανοί· καὶ Μασβώθεος, ὅθεν Μασβωθιανοί. Ἀπὸ τούτων μὲν Ἀδριανισταὶ, καὶ Μαρκιανισταὶ, καὶ Καρποκρατιανοὶ, καὶ Οὐαλεντινιανοὶ, καὶ Βασιλειδιανοὶ, καὶ Σατορνινιανοί· ἕκαστος ἰδίως καὶ ἑτέρως ἰδίαν δόξαν παρεισήγαγον. Ἀπὸ τούτων ψευδόχριστοι, ψευδοπροφῆται, ψευδαπόστολοι· οἵτινες ἐμέρισαν τὴν ἕνωσιν τῆς Ἐκκλησίας φθοριμαίοις λόγοις κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Ἱστορεῖ δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ αἱρέσεων, λέγων· « Ἦσαν δὲ καὶ γνῶμαι διάφοροι ἐν τῇ περιτομῇ ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ τῶν κατὰ τῆς φυλῆς Ἰούδα καὶ τοῦ Χριστοῦ αὗται· Ἐσσαῖοι, Γαλιλαῖοι, Ἡμεροβαπτισταὶ, Μασβωθαῖοι. Σαμαρεῖται, Σαδδουκαῖοι, Φαρισαῖοι. » Καὶ ἕτερα δὲ πλεῖστα γράφει, ὧν ἐκ μέρους ἤδη πρότερον μνείαν ἐποιησάμεθα, ἐν οἰκείοις καιροῖς τὸ προσῆκον παρατιθέμενοι. Ἐν οἷς ἔκ τε τοῦ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίου, καὶ τοῦ Συριακοῦ, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς Ἑβραΐδος διαλέκτου, τινὰ τίθησιν, ἐμφαίνων ἐξ Ἑβραίων Χριστῷ προσελθεῖν. Μνείαν δὲ καὶ ἄλλων ποιεῖται ἐξ Ἰουδαϊκῆς ἀγράφου παραδόσεως. Πανάρετον δὲ σοφίαν καὶ τὰς Παροιμίας Σολομῶντος καλεῖ· οὐ μόνος δὲ οὗτος, ἀλλὰ καὶ Εἰρηναῖος, καὶ σχεδὸν πάντες οἱ ἀρχαιότητι διαφέροντες. Διέξεισι δὲ καὶ περὶ τῶν λεγομένων Ἀποκρύφων, λέγων ἐπὶ τῆς κατ' αὐτὸν γενεᾶς πρός τινων αἱρετικῶν τινὰ τῶν ἐκεῖσε πεπλασμένα παρεντεθῆναι.

(1) Al. *Thebulis.*

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ Διονυσίου τοῦ Κορινθίων ἐπισκόπου, καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ τοῦτον ἐπὶ τὸν Κορίνθιον Διονύσιον βαδιστέον τῷ λόγῳ, δεικνύντες, ὅτι τε τῆς αὐτόθι παροικίας κατῆρχε, καὶ ὡς τῇ ἐνθέῳ φιλοσοφίᾳ οὐ μόνον τοῖς ὑπ' αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπ' ἀλλοδαπῆς διαφερόντως ἐχορήγει, πᾶσιν ἑαυτὸν παρέχων, οἷς καθολικαῖς ταῖς ἐπιστολαῖς προσωμίλει· ὧν μία πρὸς Λακεδαιμονίους ἐστὶ, κατήχησιν περιέχουσα ὀρθοδοξίας, περὶ εἰρήνης τε καὶ ἑνώσεως ὑποτιθεμένη· δευτέρα πρὸς Ἀθηναίους, πρὸς τὴν ἀκραιφνῆ πίστιν αὐτοὺς διεγείρουσα· ἔλεγχόν τε περιέχει ὡς ἂν ὀλιγώρως πρὸς τὴν ἀκριβῆ τοῦ Εὐαγγελίου πολιτείαν διακειμένους· ὡς καὶ μικροῦ δεῖν ἀποστῆναι τοῦ πράγματος· ἀφ' οὗ Πούπλιον τοῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διωγμοῖς, ἐπισφραγῖσαι μαρτυρίῳ τὸν βίον συνέβη· εἰς Κοδρᾶτον μετὰ Πούπλιον ἱστορεῖ τῆς Ἐκκλησίας ἡγεμονεῦσαι, οὗ ταῖς σπουδαῖς ἐπισυναχθῆναι πάλιν αὐτούς φησι, καὶ τὴν ἀναζωπύρησιν αὖθις γενέσθαι τῆς πίστεως. Ἐν ᾗ ἐπιστολῇ δείκνυσιν, ὡς προτροπαῖς Παύλου καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας προέστη. Ἄλλῃ δὲ αὐτῷ πρὸς Νικομηδεῖς ἐγράφη ἐπιστολή· ἐν ᾗ τῇ Μαρκίωνος αἱρέσει σφόδρα μαχόμενος, τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι στοιχεῖ. Καὶ ταῖς κατὰ Κρήτην δὲ καὶ Γόρτυναν ἐκκλησίαις ἄλλη ἐμφέρεται· ἐν ᾗ ἀποδοχῆς καὶ τὸν ἐκείνης ἐπίσκοπον Φίλιππον ἀξιῶν, ὡς τὴν Ἐκκλησίαν λαμπρῶς ἀνδραγαθοῦσαν διέποντα· φυλάττεσθαί τε πρὸς τῷ τέλει παραινεῖ καὶ τὸ σκολιὸν καὶ διάστροφον τῶν αἱρετικῶν. Ἀμάστριδι δὲ καὶ ταῖς κατὰ Πόντον ἐκκλησίαις ἐπιστέλλων, Βακχυλίδου καὶ Ἐλπίστου, ὡς προτρεψαμένων, μνείαν ποιεῖται τῷ γράμματι, Παλμᾶ τε ἐπίσκοπον ἐκείνοις παρασημαίνεται· ἐν ᾗ ἐπιστολῇ πολλῶν Γραφικῶν λύσεις διασαφεῖ· εἰσηγεῖται μὲν ὡς κλεῖστα περί τε ἁγνείας καὶ γάμου. Προστάττει γε μὴν καὶ τοὺς ἐξ οἱασδηποτοῦν αἱρέσεως, ἢ κλημμελείας, ἢ ἁμαρτίας ἐπιστρέφοντας, ἀσμένως προσίεσθαι. Ταύταις δὲ καὶ ἡ πρὸς Κνωσσίους ἐστὶν ἐφεξῆς· ἐν ᾗ τῷ ἐπισκόπῳ αὐτῶν Πινυτῷ παραινεῖ, μὴ τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ἁγνείας ὡς ἐπάναγκες ἐπιτιθέναι τοῖς ἀδελφοῖς· τῆς δὲ τῶν πολλῶν ἀσθενείας καταστοχάζεσθαι. Πρὸς ἣν ἐκεῖνος ἀντιγράφων θαυμάζει τὸν ἄνδρα καὶ ἀποδέχεται· δεῖται γε μὴν στερροτέροις γράμμασι τὴν ἀμείνω καὶ τελείαν τροφὴν αὐτοῖς ἐπιχορηγεῖν· ὡς ἂν μὴ τοῖς νηπιώδεσιν ἐντραφέντες, λάθωσι καταγηράσαντες τῷ διὰ γάλακτος ἀγωγῇ· δι' ἧς ἐπιστολῆς καὶ τὸ τοῦ Πινυτοῦ περὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ὅ τε λογος καὶ ἡ περὶ τὰ θεῖα σύνεσις καὶ τὸ τῶν ἐπηκόων ὠφέλιμον διισθείκνυται. Καὶ Σωτῆρι δὲ τῷ τῆς Ῥώμης ἐπισκόπῳ ἄλλην ὑπαγορεύει ἐπιστολὴν, ἐξ ἧς βραχέα παραθεῖναι δίκαιον ἡγημαι· ἐξ ὧν τὸ

CAPUT VIII.

De Dionysio Corinthiorum episcopo, et epistolis ejus.

Ab hoc ad Dionysium Corinthium oratio convertenda, qui ecclesiæ ejus loci præfuit : et non solum pio et sancto labore eis qui curæ ejus fuerant, commissi, sed etiam qui in longinquis essent regionibus, plurimum profuit, omnibus seipsum facilem præbens, et epistolas catholicas ad eos scribens : quarum una ad Lacedæmonios est, catechesim et institutionem orthodoxiæ rectiorisque doctrinæ continens : cujus titulus est. De pace et unitate. Secundam ad Athenienses dedit, qua eos ad sinceram fidem complectendam excitat, cum legitima objurgatione : quod parum essent ad accuratum evangelicæ doctrinæ et vitæ institutum intenti ; quippe qui prorsus fere a professione Christiana desciverint : ex quo in eorum temporum persecutione Publius episcopus eorum et vita martyrio consignata excessit : cui Quadratum successisse, ecclesia gubernanda, commemorans, studio diligentiaque ejus conventus fidelium denuo agi cæpisse, et fidei igniculos rursus excitatos esse, dicit. In ea epistola quoque indicat, Pauli cohortatione Dionysium Areopagitam episcopatum ecclesiæ Atheniensium suscepisse. Scripsit aliam quoque ad Nicomediæ ecclesiam, in qua Marcionis hæresim vehementer impuguans, ecclesiastico canoni insistit atque innititur. Ad Gortynios etiam, et reliquas per Cretam ecclesias alia circumfertur, in qua, cum episcopum eorum Philippum, quod ecclesiam suam fortitudinis et virtutis omnis laude florentem rite gubernavit, commendat : **292** tum in fine eos hortatur, ut sibi a fraude et perversitate hæreticorum caveant. Amastridi porro et Ponticis ecclesiis scribens, Bacchylidæ, et Elpisti, qui eum ad scribendum sint cohortati, et Palmæ episcopi mentionem infert. In ea epistola multas Scripturarum solutiones et declarationes exponit : multa de castitate et conjugio refert. Jubet etiam omnes qui a quacunque hæresi, delicto, et peccato per pœnitentiam convertantur ad Ecclesiam, benigne recipi. Has consequitur, quæ ad Gnossios est data epistola : in qua episcopum Pinytum admonet, ne cœlibatus onus, tanquam necessarium fratribus imponat (1), sed infirmitatis multorum rationem habeat. Ad quam ille rescribens, cum virum eum admiratur, laudat, et complectitur : tum ab eo maturiores firmioresque petit litteras, quibus illis meliorem solidioremque cibum impertiat, ne puerilibus innutriti alimentis, in lactis nutricatione consenescant. Per quam epstolam, non modo Pinytus orthodoxam rectamque fidem,

(1) De onere cœlibatus divi Ignatii exstant sententiæ : « Si quis potest in castitate manere, ob carnis Dominicæ honorem, citra gloriationem maneat Decet autem et nubentes et nuptas de sententia episcopi conjugium instituere, ut nuptiæ juxta Deum contrahantur, non secundum fœdam libidinem. Cœlibatus jugum nemini imposueris. Est enim respericulosa, et custoditu, cum obtinetur, difficilis, quando ex necessitate servatur. Juvenibus nuptias permitte, priusquam meretricis amoribus corrumpantur. (In *Gnomologico Græco*, lib. I, cap. 14.)

sed eloquentiam, divinamque prudentiam et curam suam, quam de gregis sui profectu et utilitate gessit, satis declarat. Sed ad Soterem quoque Romanæ urbis episcopum epistolam dedit, ex qua perpauca hic inserere placuit, de consuetudine ecclesiarum, quæ usque ad persecutionem duravit. Eam cum ipse quoque approbet, ita refert : « Jam inde ab initio hæc vobis est consuetudo, ut fratres omnes vario beneficiorum genere afficiatis : et ecclesiis multis, quæ passim sunt in urbibus, subsidium mittatis : per quod jamdudum et egenorum penuriam recreatis, et fratres in metallis opus facientes allevatis, moremque Romanum a majoribus acceptum Romani retinetis. Quem non modo conservavit, sed adauxit etiam, beatus episcopus vester Soter, cum liberaliter munera sanctis submittendo, tum fratres ad nos redeuntes, ut filios suos pater amantissimus, sermonibus beatis cohortando. » In ea ipsa epistola et Clementis ad Cerinthios epistolæ meminit, superioribus temporibus more antiquo in Ecclesia eam legi solitam significans, **293** inquit enim : « Hodiernum transegimus sacrum Dominicum diem, quo epistolam vestram legimus, quam etiam deinceps semper cohortationis institutionisque nostræ gratia legemus : itidem ut alteram illam a Clemente ad nos scriptam. » Insuper et de epistolis ipse suis, tanquam callide depravatis, ita scripsit : « Epistolas enim fratrum rogatu scripsi, sed eas diaboli apostoli zizaniis compleverunt quædam quidem expungentes, quædam autem inserentes. Quibus Væ illud est repositum. Non mirandum certe, si etiam Dominica scripta nonnulli corrumpere sunt ausi, quando nostris, etiam illis longe dissimilibus, insidias struxerunt. » Est etiam epistola ejus ad Chrysopharam, fidissimam sororem : cui ille convenientia scribens, rationali eam exsatiavit alimento. Hæc de Dionysio.

A μέχρι τοῦ διωγμοῦ φυλαττόμενον ἐκείνοις ἔθος παρίστᾶται. Ὃ καὶ ἀποδοχῆς ἀξιῶν, οὑτωσί πως διέξεισιν· « Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὑμῖν ἔθος ἐστὶ τοῦτο, πάντας μὲν ἀδελφοὺς ποικίλως εὐεργετεῖν· ἐκκλησίαις τε πολλαῖς ταῖς κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐφόδια πέμπειν· ὧδε μὲν τὴν τῶν δεομένων πενίαν ἀναψύχοντας, ἐν μετάλλοις δὲ ὰδελφοῖς ὑπάρχουσιν ἐπιχορηγοῦντας, δι' ὧν πέμπετε ἀρχῆθεν ἐφοδίων· πατροπαράδοτον ἔθος Ῥωμαίων Ῥωμαῖοι φυλάττοντες· ὃ οὐ, μόνον διατετήρηκεν ὁ μακάριος ὑμῶν ἐπίσκοπος Σωτὴρ, ἀλλὰ καὶ ηὔξηκεν, ἐπιχορηγῶν μὲν τὴν διαπεμπομένην ἁγίοις λαψίλειαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους, λόγοις δὲ μακαρίοις τοὺς ἀνιόντας ἀδελφοὺς, ὡς τέκνα πατὴρ φιλόστοργος παρακαλῶν. » Ἐν ταύτῃ δὴ ἐπιστολῇ καὶ τῆς πρὸς Κορινθίους τοῦ Κλήμεντος μνείαν B ποιεῖται ἐπιστολῆς, δηλῶν ὡς ἀνέκαθεν ἔθει δή τινι παλαιῷ ἐπ' Ἐκκλησίας ταύτην ἀναγινώσκεσθαι. Λέγει γάρ· « Τὴν σήμερον οὖν Κυριακὴν ἁγίαν διηγάγομεν, ἐν ᾗ ἀνέγνωμεν ὑμῶν τὴν ἐπιστολήν, ἣν καὶ ἔχομεν ἀεί ποτε ἀναγινώσκοντες νουθετεῖσθαι· ὡς καὶ τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν. » Ἔτι γε μὴν καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἐπιστολῶν οὗτος ὡς ῥαδιουργηθεισῶν τοιαῦτά φησιν· « Ἐπιστολὰς γὰρ ἀδελφῶν ἀξιωσάντων με γράψαι, ἔγραψα· καὶ ταύτας οἱ τοῦ διαβόλου ἀπόστολοι ζιζανίων γεγεμίκασιν, ἃ μὲν ἐξαιροῦντες, ἃ δὲ προστιθέντες· οἷς τὸ οὐαὶ κεῖται. Οὐ θαυμαστὸν ἄρα, εἰ καὶ τῶν Κυριακῶν ῥαδιουργῆσαί τινες ἐπιβεβλῆνται γραφῶν, ὁπότε καὶ ταῖς οὐ τοιαύταις ἐπιβίβουλεύκασι. » Καὶ πρὸς Χρυσοφόραν δὲ πιστοτάτην ἀδελφὴν ἄλλη τούτου ἐστὶν C ἐπιστολή· ᾗ δὴ τὰ κατάλληλα γράφων, τῆς λογικῆς τροφῆς ἐνεπίμπλα. Ἐν τούτοις μὲν καὶ τὰ Διονυσίου.

CAPUT IX.

De Theophilo Antiochiæ episcopo, et de Modesto, eorumque scriptis.

Theophili autem Antiochiæ episcopi ad Antolycum tres feruntur Institutionum libri. Et adversus Hermogenis hæresim liber, in quo multis utitur testimoniis ex Joannis Apocalypsi. Exstant ejus quoque scripta alia, divinis referta doctrinis. Cæterum ea tempestate, cum hæretici zizaniorum more, in sincera et pura semente Ecclesiæ, valde succrescerent, ecclesiarum per orbem episcopi illos perinde atque sylvestres feras propellendo arcebant, aliquando quidem scriptis ad fratres exhortationibus et præceptis, nonnunquam vero etiam sola verborum vi in faciem hostibus ad eos evertendos congressi ; quandoque libris editis, densis atque certis confutationibus eos longe amandantes. Ex quibus etiam unus est, de quo nunc agimus, Theophilus, fortis sane propugnator : quem contra Marcionem strenue rem gessisse, erroremque ejus et fraudem in publicum produxisse, ex libris ejus qui adhuc circumferuntur, satis apparet. Sed non is modo contra Ponticum Marcionem depu-

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ Θεοφίλου Ἀντιοχείας, καὶ Μοδέστου, καὶ τῆς συγγραφῆς αὐτῶν.

Θεοφίλου δὲ, ὃν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον ἔγνωμεν, πρὸς Αὐτόλυκον τρία ἐμφέρεται στοιχειώδη συγγράμματα, καὶ πρὸς τὴν Ἑρμογένους αἵρεσιν ἕτερον· ἐν ᾧ καὶ πολλοῖς τισι χρῆται ῥητοῖς τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως· καὶ ἕτερα δὲ αὐτοῦ βιβλία ἔγνωμεν, D θείων μεστὰ κατηχήσεων. Τῶν δ' αἱρετικῶν τηνικαῦτα ζιζανίων δίκην τῷ εἰλικρινεῖ τῆς Ἐκκλησίας σπόρῳ συχνῶς ἐπιφυομένων, οἱ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες οἷά τινας ἀγρίους θῆρας διασοβοῦντες ἀνεῖργον, ποτὲ μὲν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐγγράφοις νουθεσίαις καὶ εἰσηγήσεσιν, ἔστι δ' ὅτε καὶ ταῖς αὐτοπροσώποις τῶν λόγων μάστιξι, γυμνῶς οὕτω πρὸς ἀνατροπὴν χωροῦντες· ποῦ δὲ καὶ ἐγγράφοις ὑπομνήμασι τῷ συνεχεῖ τῶν ἐλέγχων καὶ ἠκριβωμένῳ μακρὰν ἀπελαύνοντες. Καθ' ὧν δὴ καὶ ὁ νῦν ἡμῖν εἰς θεωρίαν προκείμενος Θεόφιλος ἀνδρικῶς στρατευσάμενος, δῆλός ἐστί πολυς ῥέων κατὰ Μαρκίωνος, ἐξ ὧν εἰσέτι ἐμφερομένων οἰκείων λόγων τὴν ἐκείνου πλάνην στερρῶς ἐστηλίτευεν. Οὐχ οὗτος δὲ μόνος κατὰ τοῦ Ποντικοῦ Μαρ-

κίωνος ἱστόρηται, ἀλλὰ καὶ Φίλιππος, ὃν πρὸ βραχέος ἐκ τῶν Διονυσίου φωνῶν τῆς ἐν Γορτύνῃ παροικίας ἐπίσκοπον ἔγνωμεν, σπουδαιότατον πάνυ λόγου κατ' ἐκείνου ἐξήνεγκε· καὶ μὴν καὶ Εἰρηναῖος καὶ Μόδεστος· ὃς τῶν ἄλλων ὡς πλεῖστον τὴν τοῦ ἀνδρὸς καταφωράσας πλάνην, διαφερόντως ἐξήλεγξε. Καὶ ἄλλοι δὲ πλείους ἀγῶνα κατ' αὐτοῦ ἐποιήσαντο· ὧν καὶ τὰ ὑπομνήματα παρὰ τοῖς φιλομαθέσιν ἐς δεῦρο διασωζόμενα τυγχάνει.

gnavit : **294** sed et Philippus, quem paulo ante ex Dionysii verbis episcopum Gortynæ fuisse didicimus, luculentum adversus eumdem edidit librum, sicuti et Irenæus : et Modestus, qui præ cæteris maxime imposturas ejus et et deprehendit redarguit. Quin et plures alii certamen contra eum susceperunt: quorum monumenta ad hoc usque tempus a studiosis sunt conservata.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Περὶ Μελίτωνος τοῦ Σάρδεων· καὶ περὶ ὧν ἔγραψε πραγματειῶν αὐτοῦ.

Κατὰ δὴ τοὺς χρόνους τούτους καὶ Μελίτων τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας, Ἀπολλινάριός τε τῆς Ἱεραπολιτῶν ἐπίσκοποι ἐγνωρίζοντο, λόγοις τε διαπρεπῶς ἀκμάζοντες, καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων δόγμασιν ἐπικρίνοντες· οἱ δὴ καὶ ἄμφω. Μάρκῳ Ἀντωνίνῳ τῷ νέῳ λόγους ὑπὲρ τῆς ἡμῶν πίστεως ἰδίᾳ ἑκάτερος ἀπολογίας ἔχοντας προσεφώνησαν. Ὁ μέντοι Μελίτων καὶ δεύτερον Περὶ τοῦ Πάσχα λόγους συντίθησιν· ἐν οἷς ἐμφαίνει ἀρχόμενος, καθ' ὃν χρόνον τὰ βιβλία συνέταττε, τούτοις τοῖς ῥήμασιν· « Ἐπὶ Σερουίλλου ἀνθυπάτου Παύλου τῆς Ἀσίας, ᾧ Σάγγαρις μαρτυρήσαντι ἐγένετο ζήτησις πολλὴ ἐν Λαοδικείᾳ περὶ τοῦ Πάσχα, ἐμπεσόντος κατὰ καιρὸν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, καὶ ἐγράφη ταῦτα. » Τούτων δὲ τῶν λόγων καὶ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης μνείαν ποιεῖται ἐν τῷ σφετέρῳ Περὶ τοῦ Πάσχα λόγῳ· ὃν διὰ Μελίτωνα συντάξαι ἱστορεῖ. Λόγος δ' ἕτερος τοῦ Μελίτωνος φέρεται, ὁ Περὶ πολιτείας καὶ προφητῶν· καὶ ὁ Περὶ Ἐκκλησίας καὶ ὁ Περὶ Κυριακῆς ἔτι δὲ ὁ Περὶ πίστεως ἀνθρώπου καὶ πλάσεως τὴν ἐπιγραφὴν εἰληφώς· καὶ ὁ Περὶ ὑπακοῆς πίστεως· καὶ ὁ Περὶ αἰσθητηρίων, ἐπὶ δὴ τούτοις ὁ Περὶ ψυχῆς αὐτῷ καὶ σώματος πεπονημένος ἐστίν. Ἐν οἷς καὶ Περὶ λουτροῦ καὶ ἀληθείας· καὶ ὁ Περὶ κτίσεως καὶ γενέσεως Χριστοῦ· καὶ ἕτεροι δὲ αὐτῷ συνετάξησαν· ὁ Περὶ προφητείας καὶ φαλυξενίας· ἔτι δὲ Ἡ κλεῖς· καὶ τὰ Περὶ τοῦ διαβόλου, καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου· καὶ ὁ Περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ· καὶ τὸ πρὸς Ἀντωνῖνον ἐπὶ πᾶσι βιβλίον· ἐν ᾧ καί τινα τοιαῦτα καθ' ἡμᾶς τηνικάδε γενόμενα ἱστορεῖ· « τὸ γὰρ οὐ πώποτε γενόμενον, λέγων, νῦν διώκεται· τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος, καινοῖς ἐλαυνόμενον δόγμασι κατὰ τὴν Ἀσίαν. Οἱ γὰρ ἀναιδεῖς συκοφάνται καὶ τῶν ἁλλοτρίων ἐρασταί, τὴν ἐκ τῶν διαταγμάτων ἔχοντες ἀφορμήν, φανερῶς λῃστεύουσι νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν διαρπάζοντες τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας. Καὶ εἰ μὲν σοῦ κελεύσαντος τοῦτο πράττεται, ἔστω καλῶς γινόμενον· δίκαιος γὰρ βασιλεὺς οὐκ ἂν ἀδίκως βουλεύσαιτο πώποτε· καὶ ἡμεῖς ἡδέως φέρομεν τοῦ τοιούτου θανάτου τὸ γέρας. Ταύτην δέ σοι προσφέρομεν δέησιν μόνην, ἵνα αὐτὸς πρότερον ἐπιγνοὺς τοὺς τῆς τοιαύτης φιλονεικίας ἐργάτας δικαίως κρίνῃς, εἰ ἄξιοι θανάτου καὶ τιμωρίας, ἢ σωτηρίας καὶ ἡσυχίας εἰσίν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ σοῦ τὸ σῶμα τῷ πυρὶ ἐκφρῷ, καὶ τὸ καινὸν τοῦτο διάταγμα,

CAPUT X.

De Melitone Sardensi episcopo, et opusculis ejus.

Eisdem temporibus Melito quoque Sardensis, et Appollinarius Hierapolitanorum ecclesiæ episcopi, eloquentia simul apostolicaque doctrina in primis floruere : qui ambo seorsim Marco Antomino juniori pro Christianæ religionis defensione scriptos libros dicarunt. Melito sane duos *De Paschate* composuit libros, in quorum principio, quo tempore eos conscripserit, ostendit hisce verbis : « Sub Servilio Paulo Asiæ proconsule, quo tempore Sangaris martyrimu obiit, quæstio magna Laodiceæ, de Paschate, quod tempestive in eos incidit dies, est exorta, hæc quoque a me sunt perscripta. » Istorum librorum Clemens quoque Alexandrinus meminit in suo *De Paschate* opere, quod se propter Melitonem composuisse testatur. Præterea Melitionis liber circumfertur, *De conversatione et prophetis*, item *De Ecclesia*, alius *De die Dominico*, alius *De natura et creatione hominis* inscriptus. Item *De obedientia fidei : De sensibus* [eorumque sedibus]. Alius præterea, *De anima et corpore*. Rursus, *De lavacro et veritate ; De fide, et de nativitate Christi*. Insuper *De prophetia, et de hospitalitate*. Item is qui dicitur *Clavis : De diabolo, De Apocalypsi Joannis, De deo corpore induto*. Ad hos accedit liber antonino oblatus, in quo contra nos tum temporis patrata talia quædam memorat. « Quod antea nunquam est factum, id nunc tandem fit, ut cultores Dei affligantur, et novis edictis propositis per Asiam proscribantur. **295** Impudentissimi enim sycophantæ, et qui alienis bonis animum per cupiditatem et avaritiam adjecere, occasione ex principum constitutionibus arrepta, diu noctuque palam excutiunt et rapiunt eos qui nihil admisere mali. Ac si quidem hæc jussu tuo fiant, sit sane recte factum. Justus enim princeps nihil injusti statuerit unquam : et nos æquo libentique animo cædium ejusmodi ferimus præmium. Te vero illud modo rogamus, ut ipse prius rem dispicias, auctoresque tantæ pertinaciæ inquiras, atque ex æquo et bono decernas, supplicione et morte, an salute et quiete sint digni. Sin autem te quoque minime sciente nova hæc constitutio et sanctio hæc est promulgata, ut inusitato prorsus more in nos sæviatur, quod antea ne adversus Barbaros quidem hostes fieri decuit : multo magis obsecrandus nobis es, ne nos in tam aperta et pu-

blica violentia et direptione despicias. Posthæc etiam illa refert: « Philosophia nostra antea quidem inter Barbaros viguit, et cum in Romani imperii provinciis, ex majoribus tuis uno Augusto Cæsare rerum potiente, efflorescceret, admodum imperio tuo commodavit. Ex eo namque tempore in immensum res Romana crevit: cujus tu, successor optatus factus, diutissime imperium administrabis, si una cum filio tuo, philosophiam istam, quæ cum imperio quasi simul nutrita, et cum Augusto incrementa sua cepit, conservaveris. Ea quippe et a majoribus tuis, præ cæteris religionibus, est habita in pretio. Professionem porro nostram reipublicæ bono esse, illud in primis indicat, quod vigorem suum habere cœperit vigente maxime imperio : et quod in Augusti rerum administrationem nihil adversi inciderit, sed ediverso prospera omnia et præclara ex arbitrio et voto omnium successerint. Soli reperti sunt Nero et Domitianus, qui ab invidis et male conciliatis quibusdam hominibus persuasi, professionem nostram calumniæ expositam esse voluerunt. A quibus, more iniquissimo, per illos impudentis sycophantiæ profluxit mendacium. Sed enim pii parentes tui imperitiam illorum correxerunt, multis sæpe rescriptis eos objurgantes, qui de nobis præter leges et æquitatem, quidquam statuere aut tentare fuissent ausi. Inter quos avus tuus Adrianus, cum ad alios plures, tum ad Fundanum proconsulem Asiæ præfectum, ea de re scripsit. Pater quoque tuus, tecum imperii res administrans, in edicto eo quod a civitates, **296** nominatim vero ad Larissæos, et Thessalonicenses, et Græcos omnes, ne quid rerum novarum fieret, dedit, de nobis scripsit. Te vero amplius etiam, qui de religione nostra eamdem quam illi, imo vero humanitati et philosophiæ accomodatiorem obtines sententiam, facturum esse persuasum habemus, quæ petimus, omnia. » Hæc ille in oratione ad Antoninum. In eis autem, quas scripsit, Eclogis et Scripturarum compendiis, statim a principio, Onesiphoro cuidam eo opere inscripto, veteris instrumenti extra controversiam positos libros recenset. Eum autem virum laudibus vehit, quod et fide probata fuerit, et multum studii in Scripturis addiscendis posuerit. Hierosolyma autem se ea gratia profectum esse aserit, ut certa ibi de libris eis comperiret. Itaque numerum et nomenclaturam eorum proferens : « Quinque, inquit, sunt Mosis libri, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium : Jesus Nave, Judicum, Ruth, Regum quatuor, Paralipomenon duo, Psalmorum Davidis liber ; Salomonis Proverbia, sive Sapientia ; Ecclesiastes, Canticum canticorum ; Job ; Prophetarum, Isaiæ, Jeremiæ, et duodecim prophetarum liber : Daniel, Ezechiel, Esdras. Deinde infert : « Ex quibus Eclogas selectasque sententias et doctrinas collegi, in sex, libros digestas. » Hæc de Melitone.

A μηδὲ κατὰ βαρβάρων πρίπει πρότερον πολεμίων, πολλῷ μᾶλλον δεόμεθά σου μὴ περιιδεῖν ἡμᾶς ἐν τοιαύτῃ δημώδει λῃλασίᾳ. » Τούτοις δ' ἐπιφέρει καὶ ταῦτα· « Ἡ γὰρ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία πρότερον μὲν ἐν βαρβάροις ἤκμασεν · ἐπανθήσασα δὲ τοῖς σοῖς ἔθνεσι κατὰ τὴν Αὐγούστου τοῦ σοῦ προγόνου μεγάλην ἀρχὴν, ἐγενήθη μάλιστα τῇ σῇ βασιλείᾳ αἴσιον ἀγαθόν · ἔκτοτε γὰρ εἰς μέγα καὶ λαμπρὸν τὸ Ῥωμαίων ηὐξήθη κράτος · οὗ σὺ διάδοχος εὐκτοῖος γέγονάς τε καὶ ἔσῃ, μετὰ τοῦ παιδὸς φυλάσσων τῆς βασιλείας τὴν σύντροφον καὶ συναρξαμένην Αὐγούστῳ φιλοσοφίαν, Ἣν καὶ οἱ πρόγονοί σου πρὸς ταῖς ἄλλαις θρησκείαις ἐτίμησαν. Καὶ τοῦτο μέγιστον τεκμήριον τοῦ πρὸς ἀγαθοῦ τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον συνακμάσαι τῇ καλῶς ἀρξαμένῃ βασιλείᾳ, ἐκ τοῦ B μηδὲν φαῦλον ἀπὸ τῆς Αὐγούστου ἀρχῆς ἀπαντῆσαι, ἀλλὰ τοὐναντίον ἅπαντα λαμπρὰ καὶ ἔνδοξα κατὰ τὰς πάντων εὐχάς. Μόνοι πάντων ἀνακπεισθέντες ὑπό τινων βασκάνων ἀνθρώπων, τὸν καθ' ἡμᾶς ἐν διαβολῇ καταστῆσαι λόγον ἠθέλησαν Νέρων καὶ Δομετιανός · ἀφ' ὧν καὶ τὸ τῆς συκοφαντίας ἀλόγῳ συνηθείᾳ παρὰ τοὺς τοιούτους ῥυῆναι συμβέβηκε ψεῦδος. Ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἄγνοιαν οἱ σοὶ εὐσεβεῖς πατέρες ἐπηνορθώσαντο, πολλάκις πολλοῖς ἐπιπλήξαντες ἐγγράφως, ὅσοι περὶ τούτων νεωτερίσαι ἐτόλμησαν. Ἐν οἷς ὁ μὲν πάππος σου Ἀδριανὸς πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, καὶ Φουνδάνῳ δὲ τῷ ἀνθυπάτῳ ἡγουμένῳ τῆς Ἀσίας γράφων φαίνεται · ὁ δὲ πατὴρ σου καὶ σοῦ τὰ πάντα διοικοῦντος ἐν τῷ ταῖς πόλεσι, περὶ τοῦ μηδὲν νεωτερίζειν, περὶ ἡμῶν ἐγραψεν · ἐν οἷς καὶ C πρὸς Λαρισσαίους, καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ πρὸς πάντας Ἕλληνας. Σὲ δὲ μᾶλλον περὶ τούτων τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἔχοντα γνώμην, καὶ πολύ γε φιλανθρωποτέραν καὶ φιλοσοφωτέραν, πεπείσμεθα πάντα πράσσειν ὅσα σοῦ δεόμεθα. » Ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρὸς Ἀντωνῖνον · ἐν δὲ ταῖς γραφεισαίς αὐτῷ ἐκλογαῖς εὐθὺς ἀρχόμενος, καταλόγον πρῶτον ποιεῖται τῶν ὁμολογουμένων τῇ παλαιᾷ Γραφῇ βίβλων, Ὀνησιφόρῳ τινὶ τὴν ἐκλογὴν προσφωνῶν · ὃν δι' ἐκείνου ποιεῖται, οἷα περὶ τὴν πίστιν δόκιμον, καὶ τὰ τῆς Γραφῆς εἰδέναι σπουδὴν τιθέμενον. Εἰς Ἱεροσόλυμα δὲ ἀφικέσθαι λέγει, καὶ ἀκριβωκέναι σπουδῇ. Καὶ εὐθὺς ἀριθμῶν, καταλέγει αὐτὰς οὕτως · « Ὧν ἐστι τὰ ὀνόματα, Μωσέως πέντε · Γένεσις, Ἔξοδος, Ἀριθμοὶ, Λευϊτικὸν, Δευτερονόμιον · Ἰησοῦς Ναυῆ · D Κριταὶ, Ῥοὺθ, Βασιλειῶν δ', Παραλειπομένων β', Ψαλμῶν, καὶ Σολομῶνος Παροιμίαι, ἡ καὶ Σοφία · Ἐκκλησιαστής · Ἆσμα ἀσμάτων · Ἰώβ · Προφητῶν · Ἡσαΐου, Ἱερεμίου, τῶν ιβ' ἐν μονοβίβλῳ · Δανιὴλ, Ἰεζεκιὴλ, Ἔσδρας. » Εἶτ' ἐπιφέρει · « Ἐξ ὧν καὶ τὰς ἐκλογὰς ἐποιησάμην εἰς ἓξ βιβλία διειλῶν. » Τοιαῦτα δή τινα καὶ τὰ τοῦ Μελίτωνος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ Ἀπολλιναρίου τοῦ Ἱεραπολίτου· ἔτι δὲ καὶ περὶ Μουσανοῦ, καὶ Βαρδησάνου τοῦ Σύρου, καὶ τῶν συγγραφέντων αὐτοῖς.

Τοῦ δ' Ἀπολλιναρίου πολλὰ μὲν ἱστοροῦνται καὶ ἄλλα· μεθ' ὧν καὶ ταῦτα ὁ πρὸς Ἀντωνῖνον λόγος ὑπὲρ τῆς πίστεως· καὶ ἕτερα πέντε συγγράμματα, πρὸς Ἕλληνας ποιούμενα τὸν διάλογον· ἔτι δὲ καὶ περὶ ἀληθείας πρῶτον καὶ δεύτερον· ὡσαύτως δὲ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἕτερα δύο· καὶ ἃ κατὰ τῆς τῶν Φρυγῶν αἱρέσεως συνετάξατο, μετ' οὐ πολὺν χρόνον καινοτομηθείσης, τότε δ' οὖν ἄρτι πρώτως ἠρέμα φύειν ἀρχομένης, τοῦ Μοντανοῦ ἅμα ταῖς αὐτοῦ ψευδοπροφήτισι τὴν παρακτροπὴν ἀρξαμένου. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Ἱερακόλεως Ἀπολλιναρίου. Μουσανοῦ δὲ, ὃν ἄνωθεν ὁ λόγος διέλαβε, καὶ τούτου δὲ λόγος κάλλιστος φέρεται, Ἀποτρεπτικὸς, πρός τινας ἀδελφοὺς αὐτῷ συντεθείς, ἐπὶ τὴν τῶν Ἐγκρατιτῶν αἵρεσιν ἀλογίστως ὑποκλιθέντας, καὶ ταύτην τοῖς τότε χρόνοις ἐπισπαρεῖσαν, ξένην τε καὶ φθοριμαίαν ψευδοδοξίαν τῷ κόσμῳ εἰσάγουσαν· ἧς ἀρχηγὸν γενέσθαι πρὸ μικροῦ ἡ ἱστορία τὸν Τατιανὸν ὑπεσημήνατο· ὃς καὶ τοῦ μάρτυρος Ἰουστίνου ἀκροατὴς ἦν. Ηὔξησε δὲ Σευῆρος αὐτὴν ὕστερον· περὶ οὗ καὶ Εἰρηναῖος τάδε φησίν· « Ἀπὸ Σατορνίνου καὶ Μαρκίωνος οἱ καλούμενοι Ἐγκρατεῖς ἀγαμίαν ἐκήρυξαν, ἀθετοῦντες τὴν πρώτην πλάσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠρέμα κατηγοροῦντες τοῦ ἄρσεν καὶ θῆλυ εἰς γένεσιν ἀνθρώπων πεποιηκότος· καὶ τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς ἐμψύχων ἀποχὴν εἰσηγήσαντο, ἀχαριστοῦντες τῷ πάντα πεποιηκότι Θεῷ· ἀντιλέγουσί τε τῇ τοῦ πρωτοπλάστου σωτηρίᾳ. » Ἐν τούτοις δὴ καὶ ὁ Μουσανός. Ἔτει δὲ τῷ αὐτῷ τῆς τῶν Φρυγῶν αἱρέσεως καὶ ἄλλων περὶ τὴν Μέσην πλημμυρούσης τῶν ποταμῶν, Βαρδησάνης ὁ Σύρος ἀνὴρ, ἴδρις μὲν τοιούτων λόγως, τῇ δὲ Σύρων φωνῇ διαλεκτικώτατος, καὶ ἱκανὸς τοῖς τοιούτοις ἀντεπεξάγεσθαι, πρός τε Μαρκίωνα καί τινας ἄλλους πέντε διαφόρων προϊσταμένους δογμάτων γενναίους συστησάμενος διαλόγους, τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἐξέδωκε μετὰ καὶ ἄλλων συγγραφέντων πλείστων αὐτῷ· οὓς οἱ τούτου ἀκροασάμενοι, πολλοὶ δὲ ἦσαν, ἀνδρικῶς τῷ λόγῳ προϊσταμένου, εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν ἐκ τῆς Σύρων μετήνεγκαν· ἐν οἷς καὶ ὁ πρὸς Ἀντωνῖνον περὶ ἁμαρτίας αὐτῷ πονηθεὶς ἱκανῶς τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου χαρακτηρίζων ἐστίν· ἀλλὰ δὴ καὶ τἄλλα ὅσα προφάσει τοῦ θεωγμοῦ λόγος ἔχει τοῦτον συγγραφέως. Τῆς Οὐαλεντίνου δ' οὗτος ταπρῶτα διατριβῆς ὤν, κατηγορεῖ τούτου καὶ κατὰ τῆς ἐκείνου μυθοποιίας ἔλεγχον ἱκανὸν ἀναστήσας, δοκεῖ μέν πως αὐτὸς ἑαυτῷ πρὸς τὸ τέλειον ἀνελθεῖν τῆς ὀρθότητος· οὐ μὴν παντάπασί γε καὶ τὸν τῆς παλαιᾶς ἕξεως βόθον ἐμφανῶς ἀπεξύσατο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ Γαΐου καὶ Τερτυλλιανοῦ, οἷα γράφει· ὡς ἐπὶ Μάρκου διψῇ τῆς στρατιᾶς ἐν Γαλλίαις κατεχομένης, ταῖς εὐχαῖς τῶν ἡμετέρων ὁ Θεὸς ἄνωθεν ὗσε, καὶ κεραυνῷ τοὺς πολεμίους διέφθειρε.

Καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ τὴν ἴσην ἔχοντες γνώμην

A

CAPUT XI.

De Apollinari Hierapolita : item de Musano et Bardesane Syro, et de scriptis eorum.

Apollinaris autem, cum multa alia, tunc hæc quoque feruntur. Ad Antonium pro fide oratio. Quinque libelli in quibus cum Græcis seu gentilibus agit. De veritate liber unus et alter. Ad Judæos item libri duo, et quæ præterea contra Phrygum hæresim composuit : quæ non longe post res novas in Ecclesiam induxit, tum primum autem pullulare cœpit, ex quo Montanus cum pseudoprophetissis suis a vera fidei via declinavit. De Apollinari Hierapolitano tantum. Musani autem, cujus antea meminimus, pulcherrimus exstat *Dehortatorius* liber, ad quosdam fratres ab eo compositus, qui præter rationem ad sectam Encratitarum deflexerant : **297** quæ eis quoque temporibus exorta, novam perniciosamque hæresim et opinionem in urbem intulit. Ducem ejus et auctorem fuisse, historia nostra antea Tatianum, Justini martyris auditorem, propagatorem autem Severum, indicavit. De Encratitis Irenæus quoque ita scribit : « A Saturnino et Marcione Continentes nominati, non contrahendum matrimonium docuerunt, simul et primam Dei creationem rejicientes, et tacite eum quid ad hominum propagationem masculum et femiuam creasset, accusantes. Iidem quoque abstinendum esse ab eis quæ ipsi animata dicunt, instituerunt : malam referentes gratiam, qui cuncta creaxit, Deo. » Pernegant etiam primi hominis salutem. Hæc quoque de Musano. Ea ipsa tempestate, cum Phrygum aliorumque etiam hæreses in Mesopotamia exundarent, Bardesanes Syrus, cum linguarum aliarum, tum Syri sermonis peritissimus, præterea vero hæreticis refellendis exercitatissimus, adversus Marcionem et alios quosdam, quinque variantium inter se dogmatum auctores, strenue cum eis congressus, Dialogos, et insuper alia plurima scripta, sermone suo vernaculo edidit : quæ, quod fortiter fidei verbum propugnarent, plures e us auditores in Græcam transtulere linguam. In iis liber est, quem ad Antoninum de fato conscripsit, satis in eo Patrem Verbi exprimens. Sed et alia opuscula eum occasione ex persecutione accepta, edidisse terunt. Atque hic quidem Valentini primum sectator fuit : quem cum improbasset, fabulosasque ejus doctrinas et opiniones satis refellisset, ipse quidem sibi ad perfectionem et finem rectæ fidei pervenisse est visus : non omnino tamen veteris opinionis suæ, quæ in habitum abierat, sordes abstersit.

CAPUT XII.

De Cajo et Tertulliano : qui scripsit, cum Marci tempore in Germania exercitus siti laboraret, Deum precibus nostrorum militum exoratum pluisse, hostesque fulmine concidisse.

Sed et alii plures æquali plane animo pro fide

nostra decertarunt, et adversus hæreses depugnarunt: Ecclesiæque statu et moribus receptis, aliisque quæ vel scriptis vel sine **298** scriptis a majoribus accepissent, in litteras relatis, libros plurimos posteritati reliquerunt. Quibus Cajus et Tertullianus merito suut enumerandi, qui plurima certe et pulcherrima ediderunt scripta : quæ sigillatim recensere, præsentis instituti non est. Tertullianus porro iste presbyter fuit, patre centurione natus : cujus lectione Cyprianus plurimum est delectatus. Et quod elaquentia admodum polleret, multos sub Severo imperatore composuit libros. Sed postea propter cleri Romani invidiam, ad Montani est delapsus dogma, et libros aliquot, adversus Ecclesiam, Montani opinionem defendens, edidit. Scripsit etiam *De pudicitia*, *De persecutione*, *De jejunio*, *De monogamia*, *De exastasi* libaos sex ; *Contra Apollonium* septem, et plures alios. Quibus *Apologiam pro fide* ad senatum Romanum addidit, in qua commemorat : cum Marcus Antoninus bellum contra Germanos et Sarmatas gereret, aciemque adversus hostes strueret, exercitum ejus omnem, propter sitim gravem et diuturnam, ad rerum omnium inopiam et desperationem pervenisse, ac legionem nostram in genua more nostro procubuisse, precantem atque Dei opem implorantem : eamque rem, ut novam et insolitam, hostibus terrorem ingentem incussisse. Atque illis ad eum modum orantibus aliud insuper majus, præter opinionem et exspectationem, accidisse (1). Cum enim frequentibus fulminum ictibus hostes pulsos (2), tum qui ea sunt subsecuti, multa densorum imbrium vi, exercitum jamjam siti et aquæ penuria interiturum, recreatum et restitutum esse. Tam efficaces scilicet nostrorum fuisse preces. Hanc rem profani etiam historici tradidere, qui de Romanis imperatoribus scripserunt ; non illi quidem precibus nostrorum miracula tanta ascribentes (quomodo enim id facerent, qui alienis prorsus a nobis sunt animis ?), sed qui partium nostrarum sunt, aut nobis favent, nulla depravati affectione, simpliciter et vere hominibus id factum nostris tribuunt. Ex quibus Apollinaris memoriæ mandavit, imperatorem statuisse, ut legio ea quæ ex Christianis constaret militibus (3), prærogativa quadam (4) principem in exercitu obtineret locum, aliisque semper præiret copiis : cui idem etiam imperator nomen Fulminatricis imposuit. Sed et Tertullianus

A ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγωνιζόμενοι, πρός τε τὰς αἱρέσεις ἀπομαχόμενοι, συγγράφοντές τε καὶ ἱστοροῦντες τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως ἔθιμα, ὅσα τε ἐγγράφως καὶ ἀγράφως παρέλαβον, πλεῖστα καταλελοίπασιν · οἷς καὶ Γάϊος καὶ Τερτυλλιανὸς ἀριθμείσθωσαν, πλεῖστα δὴ καὶ κάλλιστα καὶ αὐτοὶ συγγραψάμενοι · ἃ καθ' ἕκαστον καταλέγειν πόρρω τῆς παρούσης πραγματείας ἐστίν. Ὁ δὲ Τερτυλλιανὸς οὗτος πρεσβύτερος ἦν, πατρὸς κεντυρίωνος, ᾧ Κυπριανὸς ὁ μάρτυς σφόδρα ὡμίλησε. Λίαν δὲ λόγιος ὤν, πολλὰ συγγράμματα καταλέλοιπεν ἐπὶ Σευήρου. Ὕστερον φθόνῳ τῶν κληρικῶν Ῥώμης εἰς τὸ Μοντανοῦ δόγμα ὠλίσθησε, καὶ λόγους τινὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας συνεγράψατο τοῦ Μοντανοῦ ὑπεραπολογούμενος · καὶ Περὶ σωφροσύνης καὶ περὶ νηστείας,
B Περὶ μονογαμίας καὶ Περὶ ἐκστάσεως λόγους ἓξ · καὶ ἑπτὰ Κατὰ Ἀπολλωνίου · καὶ ἕτερα πλεῖστα · γράφει δὲ πρὸς τούτοις καὶ Ἀπολογίαν τῇ Ῥωμαίων συγκλήτῳ ὑπὲρ τῆς πίστεως · ἐν ᾗ παρατίθησιν ὡς ἐπὶ Μάρκου Ἀντωνίνου ἐν Γερμανίᾳ καὶ Σαρματαις μάχαις παρατεττόμενον δίψει πεζομένης τῆς στρατιᾶς ἐν ἀμηχανίᾳ γενέσθαι · τὴν δ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας λεγεῶνος παράταξιν, γόνυ κλίνασαν, ὡς ἔθος ἡμῖν εἰς εὐχὴν τραπέσθαι καὶ ὑσωπεῖν τὸν Θεόν. Ὃ δὴ ξένον καὶ ἄηθες τοῖς πολεμίοις φανὲν, ἔκπληκτον ἦν. Οὕτω δ' ἔχουσιν ἕτερον παραδοξότερον ἐπιγίνεται · σκηπτὸς γὰρ εἰσπεσὼν ἀθρόον, ἐκείνους μὲν εἰς φυγὴν ἤλασεν · συχνὸς δ' ὄμβρος ἐπικαταῤῥαγεὶς, τὴν ὅσον οὔπω μέλλουσαν διαφθαρήσεσθαι στρατιὰν τῇ δίψῃ εὐθὺς ἀνεκτᾶτο ταῖς τῶν ἡμετέρων
C εὐχαῖς · ὡς δὴ καὶ τοῖς ἔξωθεν ἱστορικοῖς ἀναγέγραπται, οἷς μέλλον γέγονε τὰ κατὰ τοὺς Καίσαρας ἀναγράφειν. Οὐ μὴν ταῖς ἡμῶν εὐχαῖς ἐκεῖνοι τὸ παράδοξον ἀναγράφουσι · πῶς γὰρ ἀνοικείως μᾶλλον πρὸς ἡμᾶς ἔχοντες ; ὅσοι δέ γε ἡμέτεροι, καὶ ἡμῖν φίλοι, ἁπλῷ καὶ ἀκακοήθει τῷ τρόπῳ ἡμῖν τὸ πραχθὲν ἐπιγράφουσιν · ὧν εἷς καὶ Ἀπολλινάριος, ἱστορῶν τὴν τῶν ἡμετέρων ἐκείνην λεγεῶνα ἐντάξαι τὸν Βασιλέα ἐσαεὶ τοῦ στρατοῦ προηγεῖσθαι, ἐκ πιστῶν συνεστηκυῖαν ἀνδρῶν · ᾗ καὶ τὴν κερασσοβόλος προσηγορίαν ἐκ βασιλέως ἐκτήσατο. Ναὶ μὴν καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς ἀξιόχρεως ἂν εἴη τάδε περὶ τούτων διεξιών · « Μάρκου τοῦ συνετωτάτου βασιλέως ἐπιστολὰς εἰσέτι νῦν φέρεσθαι · ἐν αἷς αὐτὸς μαρτύρεται ἐν Γερμανίᾳ ὕδατος ἀπορίᾳ μέλλοντα τὸν στρατὸν διαφθείρεσθαι, ταῖς τῶν Χριστιανῶν εὐχαῖς
D σεσῶσθαι. » Τοῦτον δέ φασι καὶ θάνατον ἀπειλῆσαι τοῖς κατηγορεῖν ἡμῶν ἐπιχειροῦσιν, οἷς ἐπιφέρει ·

(1) Milites Christiani sub M. Antonino merentes, pluviam in summa siccitate, et victoriam in ultima prope desperatione, a Deo precatione sua impetrarunt ; ea victoria Antoninus Marcomannicum bellum confecit, et Pannonias Marcomannis, Sarmatis Vandalis simul et Quadis exstinctis, liberavit. (Oros. lib. VII, cap. 15 ; Jul. Capitolinus, Eutropius.)

(2) « Fulmen de cœlo precibus suis contra hostium machinamentum extorsit, suis pluvia impetrata, cum siti laborarent. » (Jul. Capitolinus in Marco Philos.)

(3) Unam legionem Christiani nominis id imperasse, Dion auctor est. Suidas rem omnem in Julianum quemdam mysten conjecisse videtur.

(4) Divi fratres tanti Christianæ legionis beneficii memores, per rescriptum etiam Christianam religionem confirmarunt, Christianos accusari vetuerunt, et ejusdem conditionis cum cæteris esse in honoribus adipiscendis constituerunt. Constitutio eorum perstringitur l. *Generaliter*, §. fin. ff. De decuri : « Eis qui Judaicam superstitionem (Christianam professionem intellige) sequuntur, divi Verus et Antoninus honores adipisci permiserunt, sed et necessitatem eis imposuerunt, qui superstitionem eorum non læderent. » (Ulp.)

« Ποταποὶ οὖν οἱ ἄνομοι οὗτοι, οἱ καθ' ἡμῶν μόνον ἔκφυλοι, ἀσεβεῖς ἄδικοι, ὠμοί ; οὓς οὔτε Οὐεσπασιανὸς ἐφύλαξε (5), καίτοι γε Ἰουδαίους νικήσας· οὓς καὶ Τραϊανὸς ἐκ μέρους ἐξουθένησε κωλύων ἐπιζητεῖσθαι Χριστιανούς· οὓς οὔτε Ἀδριανὸς, καίτοι γε πάντων τὰ περίεργα πολυπραγμονῶν, οὔτε ὁ Εὐσεβὴς ἐπικληθεὶς ἐπεκύρωσε ; » Γάϊος δὲ ἐπὶ Ζεφυρίνου, διαλεξιν κατὰ Πρόκλου σπουδαστοῦ Μοντανοῦ γράψας, σφόδρα μεγίστην ἔσχε τὴν δόξαν αὐθύνων αὐτὸν προπετείας τῆς καινῆς προφητείας. Καὶ τὰ μὲν περὶ τούτου ταῦτα.

A satis idoneus et locuples ejus rei fuerit testis, qui scribit : « Marci prudentissimi imperatoris etiam litteras exstitisse, **299** quibus illam Germanicam sitim, cum jamjam aquarum penuria exercitus periturus esset, Christianorum militum precationibus impetrato imbri discussam contestatur. » Eumdemque imperatorem capitis quoque pœnam, et quidem tetriorem constituisse dicit Christianorum accusatoribus. Ac peinceps subjungit : « Quales ergo leges istæ, quas adversus nos soli exrcent impii, injusti, crudeles ? quas Vespasianus non servarit (1), quamvis Judæorum victor ? quas Trajanus ex parte frustratus sit, vetando inquiri Christianos ? quas neque Adrianus, quanquam curiositatum omnium explorator, neque qui appellatus est Pius confirmarit ? » Cajus autem sub Zephyrino, adversus Proclum Montani studiosum dialogo composito, in quo temerariam ejus audaciam taxat, quod novam induxerit prophetiam, maximam est consecutus laudem et gloriam.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

CAPUT XIII.

Περὶ Εἰρηναίου τοῦ Λουγδούνων ἐπισκόπου· ὡς καὶ ἐπ' αὐτοῦ παράδοξοι θεοσημεῖαι ἐγένοντο.

De Irenæo Lugdunensi episcopo, ut ejus quoque ætate prædictiones et vaticinia divinitus, quæ prope fidem excederent, sint edita.

Εἰρηναῖος δὲ ὁ τῆς Λουγδούνων παροικίας χορηγήσας ἐπίσκοπος, ἣν Ῥοδανὸς παραῤῥεῖ, διαδεξάμενος Ποθεινὸν, ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν ἐνενήκοντα τῷ μαρτυρίῳ σὺν τοῖς ἐν Γαλλίᾳ μάρτυσι τελειωθέντα, περὶ ὧν ὀλίγῳ ὕστερον ἐροῦμεν, ἐκδοχεὺς ἐγένετο Πολυκάρπου κατὰ τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ ἡλικίαν. Καὶ οὗτος δὲ πολλὰ καὶ διάφορα μνήμης ἄξια καταλέλοιπεν ὑπομνήματα. Πέντε δ' οὖν αὐτῷ μόνα νῦν φέρεται· ἃ καὶ ἐπέγραψεν Ἔλεγχον καὶ ἀνατροπὴν τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Ἐν τοίνυν τῷ δευτέρῳ συντάγματι ὠγενῶς παρίστησιν, ὡς καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔτι ταῖς ἐκκλησίαις τῆς θείας καὶ παραδόξοποιοῦ δυνάμεως C κλῆσται ἦσαν τὰ ὑποδείγματα. Λέγει γὰρ οὕτως· « Τοσοῦτον ἀποδέουσι τοῦ νεκροὺς ἐγεῖραι, καθὼς ὁ Κύριος ἤγειρε, καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς καὶ ἐν τῇ ἀδελφότητι δὲ πολλάκις διὰ τὸ ἀναγκαῖον· τῆς κατὰ τόπον ἐκκλησίας πᾶσης αἰτησαμένης, μετὰ νηστείας καὶ λιτανείας πολλῆς, ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα τοῦ τετελευτηκότος· καὶ ἐχαρίσθη ὁ ἄνθρωπος ταῖς εὐχαῖς τῶν ἁγίων. » Καὶ αὖθις· « Εἰ δὲ καὶ τὸν Κύριον φαντασιοῦνται τὰ τοιαῦτα πεποιηκέναι φήσουσιν, ἐπὶ τὰ προφητικὰ ἀναφέροντες αὐτοὺς, ἐξ αὐτῶν ἐπιδείξομεν πάντα οὕτως περὶ αὐτοῦ καὶ προειρῆσθαι καὶ γεγονέναι βεβαίως, καὶ αὐτὸν μόνον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ ἐν τῷ ἐκείνου ὀνόματι οἱ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταὶ παρ' αὐτοῦ λαβόντες τὴν χάριν, ἐπιτελοῦσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἷς ἕκαστος τὴν δωρεὰν εἴληφε παρ' D αὐτοῦ. Οἱ μὲν γὰρ δαίμονας ἐλαύνουσιν, οἱ δὲ καὶ πρόγνωσιν ἔχουσι τῶν μελλόντων, καὶ ὀπτασίας καὶ ῥήσεις προφητικάς· ἄλλοι δὲ τοὺς κάμνοντας διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως ἰῶνται, καὶ ὑγιεῖς ἀποκαθιστῶσιν. Ἤδη δὲ, ὡς ἔφαμεν, καὶ νεκροὶ ἠγέρθησαν, καὶ παρέμειναν σὺν ἡμῖν ἔτεσιν ἱκανοῖς. Καὶ τί γάρ ; οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν τῶν χαρισμάτων, ὧν κατὰ πάντος τοῦ κόσμου ἡ Ἐκκλησία παρὰ τοῦ Θεοῦ

Cæterum Irenæus, Lugdunensis civitatis, quam Rhodanus præterfluit, episcopus, Pothini, qui nonaginta annos natus cum reliquis in Gallia martyribus, de quibus paulo post agemus, vitam finiit, successor : in tenera sua ætate Polycarpi auditor fuit, et multa variaque memoria digna reliquit monumenta. Sed quinque ejus exstant libri, quibus titulum fecit, *Confutatio et eversio falso nominatæ scientiæ* (2). In secundo porro libro diserte astruit, adhuc suo tempore tu ecclesiis plurima exstitisse divinæ et miracula edentis virtutis indicia. Ita enim inquit : « Tantum abest ut exsuscitandorum mortuorum dono, per orationem, quemadmodum ipse Dominus **300** et apostoli fecerunt, polleant, ut persæpe, necessitate interveniente, inter fratres, ecclesia ejus loci omni orante, et jejunio accedente ac supplicationibus multis, spiritus in corpus defuncti reversus, homoque precibus sanctorum donatus sit. » Et rursum : « Quod si per spectra tantum, et quasi fuco objecto, hac Dominum fecisse dicent, ad prophetica illis scripta deductis, ostendemus, omnia ista ita de eo prædicta, proindeque etiam certo facta esse, ipsumque solum Filium esse Dei. Quapropter in ejus quoque nomine veri germanique ejus discipuli, accepta ab eo gratia, aliis hominibus benigne facere, sicuti ab eo quisque donum est consecutus, perseverant. Nam quidam dæmones profligant, aliqui futura prænuntiant, visionesque et responsa habent prophetica. Nonnulli ægrotis subveniunt, et manuum impositione eos restituunt. Jam vero, sicuti diximus, mortui etiam resuscitati sunt, qui satis diu inter nos fuerunt superstites. Quid enim dicam ? cum numerum donorum Dei inire non liceat, quæ per orbem terrarum omnem Ecclesia a Deo accepta, in nomine Jesu Christi,

(1) Οὐκ ἐφύλαξε. Servari hic dictum, sicut apud Terentium, *Me infensus servat.*

(2) Gnosticorum hæreticorum videlicet.

sub Pontio Pilato crucifixi, quotidie populis benefaciendo exhibet et præstat ? neque quempiam defraudans, neque argentum emungens. Sicuti enim gratuito a Deo accepit, ita etiam gratuito ea dispensat. » Similia quoque alio loco profert : « Sicuti multos audimus fratres in Ecclesia prophetica dona habentes, variis per Spiritum linguis loqui, hominumque occulta in lucem, utilitatis eorum gratia, proferre, et mysteria arcanaque Dei consilia declarare. » Hæc hactenus.

CAPUT XIV.

Ut Irenæus Scripturarum divinitus inspiratarum meminerit : et de Apocalypsi Joannis, et de Septuaginta interpretum translatione.

Facit is etiam sacrarum Scripturarum mentionem, et testamentariorum librorum, primo loco quatuor Evangelia recensens, ita fere sicuti nos in fine secundi tomi exposuimus. In quinto autem argumenti ejus quod dictum est libro, **301** Joannis quoque Apocalypsis, epistolæque ejus, et item Petri epistolæ meminit. De Apocalypsi vero et hæc scribit : « Hæc sic habent, atque in ominibus emendatis et antiquis exemplaribus numerus iste invenitur. Testificantur hoc etiam illi qui Joannem de facie viderunt : verbaque insuper ipsa declarant numerum nominis bestiæ (1), juxta Græcorum calculum, per eas quæ in ea sunt litteras esse expressum. » Et rursum : « Non equidem non periclitabimur de nomine Antichristi quidquam certo asseverare et confirmare. Quod si enim hac ætate nomen ejus propalam prædicatum oporteret, per eum id indicatum fuisset, qui Apocalypsim et revelationem ipsam vidit. Non ita dudum namque is visus est, nostra prope ætate, circiter Domitiani imperii finem. » Mentionem etiam Irenæus facit Sapientiæ Salomonis. Recipit quoque eum qui dicitur *Pastoris* librum, cujus illo utitur testimonio et auctoritate : Recte igitur Scriptura dicit : « Crede in primis unum esse Deum, qui omnia creavit et perfecit. » Meminit item presbyteri cujusdam apostolicæ vitæ viri, cujus nomen non exprimit. Ego autem Joannem alterum esse puto, qui Ephesi fuit, presbyter ita cognominatus : cujus etiam enarrationes et dicta memorabilia multa scriptis suis inserit. Meminit præterea Clementis et Justini, eorumque loca quædam allegat. Quæ is autem de Septuaginta interpretum translatione divinitus inspiratarum Scripturarum scribat, æquum visum est ipsius verbis referre. « Itaque Deus homo factus est, et ipse Dominus salvavit nos, virginis signo exhibito : et non sicuti quidam dicunt, perperam transferre Scripturam ausi : *Ecce adolescentula uterum gestabit, et pariet filium* : ita ut Theodotio Ephesius, et Aquilas Ponticus, Judæi proselyti

(1) In Irenæo, de inquisitione numeri et nominis Antichristi timide simul et sollicite agente, circa finem libri quinti, illud maxime observandum, quod fatidico spiritu, exempli gratia, tria ista nomina numerum 666, repræsentantia lectori proponit, λατεῖνος, τειτὰν, εὐανίς. Non enim hæc insigni carent mysterio.

λαβοῦσα, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου ἑκάστης ἡμέρας ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελεῖ, μήτε ἐξαπατῶσά τινας, μήτε ἐξαργυριζομένη, Ὡς γὰρ δωρεὰν ἔλαβε παρὰ Θεοῦ, δωρὰν καὶ διακονεῖ. » Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ λόγῳ τὰ παραπλήσια λέγει · « Καθὼς καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προφητικὰ χαρίσματα ἐχόντων, καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ Πνεύματος γλώσσαις, καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερὸν ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἐκδιηγουμένων. » Ταῦτα μὲν οὕτως.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Ὅπως ὁ Εἰρηναῖος τῶν θεοπνεύστων μνημονεύει Γραφῶν · καὶ περὶ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως · καὶ περὶ τῆς ἑκδόσεως τῶν Ἑβδομήκοντα.

Μνείαν δὲ καὶ οὗτος τῶν θείων ποιεῖται Γραφῶν, καὶ τῶν ἐνδιαθήκων ταύτης βιβλίων · καὶ προηγουμένως μὲν τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων ποιεῖται κατάλογον, ὡς δὴ καὶ ἡμῖν σχεδὸν ἐν τῷ τέλει τοῦ δευτέρου τόμου διείληπται · ἐν δέ γε τῷ πέμπτῳ τῆς αὐτοῦ ὑποθέσεως τῆς Ἰωάννου μνείαν ποιεῖται Ἀποκαλύψεως, καὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ Πέτρου. Περὶ δὲ τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ ταῦτα λέγει · « Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ ἐν πᾶσι τοῖς σπουδαίοις καὶ ἀρχαίοις τῶν ἀντιγράφων τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κειμένου, καὶ μαρτυρούντων αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατ' ὄψιν τὸν Ἰωάννην ἑωρακότων, καὶ τοῦ λόγου διδάσκοντος ἡμᾶς ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου κατὰ τὴν Ἑλλήνων ψῆφον διὰ τῶν ἐν αὐτῷ γραμμάτων ἐμφαίνεται. « Καὶ πάλιν · « Ἡμεῖς οὖν οὐκ ἀποκινδυνεύομεν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀντιχρίστου ἀποφαίνομενοι βεβαιωτικῶς. Εἰ γὰρ ἔδει ἀναφανδὸν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τοὔνομα αὐτοῦ, δι' ἐκείνου ἂν ἐῤῥέθη τοῦ τὴν Ἀποκάλυψιν ἑωρακότος. Οὐ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς. » Μέμνηται ὁ Εἰρηναῖος καὶ τῆς Σολομῶντος Σοφίας. Ἀποδέχεται δὲ καὶ τὴν τοῦ Ποιμένος λεγομένην βίβλον, χρώμενος αὐτῇ καὶ ταύτῃ τῇ μαρτυρίᾳ · Καλῶς οὖν ἡ Γραφὴ ἡ λέγουσα, « Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας. » Μέμνηται καὶ πρεσβυτέρου τινὸς ἀποστολικοῦ τὸν βίον ἀνδρός, οὗ τὸ ὄνομα οὐ δηλοῖ · ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸν δεύτερον Ἰωάννην εἶναι τὸν ἐν Ἐφέσῳ, πρεσβύτερον οὕτω καλούμενον · οὗ καὶ ἐξηγήσεις καὶ ἀπομνημονεύματα πολλὰ ταῖς αὐτοῦ γραφαῖς παρατίθεται. Ἔτι δὲ καὶ Κλήμεντος καὶ Ἰουστίνου μνείαν ποιεῖται, καὶ τινα τούτων ῥητὰ γράφων. Περὶ δὲ τῆς κατὰ τοὺς ο' ἑρμηνείας τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν οἷα λέγει, δίκαιον αὐταῖς λέξεσιν ἐκείνου ἀκούειν. « Ὁ Θεὸς οὖν ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς, δοὺς τὸ τῆς παρθένου σημεῖον · ἀλλ' οὐχ ὡς ἔνιοί φασι τῶν νῦν τολμώντων μεθερμηνεύειν τὴν Γραφήν · Ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν·

ὡς Θεοδοτίων ἡρμήνευσεν ὁ Ἐφέσιος, καὶ Ἀκύλας ὁ Ποντικὸς, ἀμφότεροι Ἰουδαῖοι προσήλυτοι· οἷς κατακολουθήσαντες οἱ Ἐβιωναῖοι, ἐξ Ἰωσὴφ αὐτὸν γεγεννῆσθαι φάσκουσι. » Τούτοις μετὰ βραχέα φησί. « Πρὸ τοῦ γὰρ Ῥωμαίους κρατῦναι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἔτι τῶν Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, φιλοτιμούμενος τὴν ὑπὸ αὐτοῦ κατεσκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πομπῆσαι τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρχεν ἠτήσατο παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον ἔχειν αὐτὸν μεταβεβλημένας τὰς Γραφάς. Οἱ δέ, ὑπήκουον γὰρ ἔτι τοῖς Μακεδόσι, τότε τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐμπειροτάτους τῶν Γραφῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρους ἔπεμψαν Πτολεμαίῳ, ποιήσαντος τοῦ Θεοῦ ὅπερ ἠβούλετο. Ὁ δέ, ἰδίαν πεῖραν αὐτῶν λαβεῖν θελήσας, εὐλαβηθεὶς μή πως ἅρα συνθέμενοι ἀποκρύψωσι τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς διὰ τῆς ἑρμηνείας ἀλήθειαν, χωρίσας αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ἐκέλευσε τοὺς πάντας τὴν αὐτὴν ἑρμηνείαν γράψαι. Καὶ τοῦτ' ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων ἐποίησε. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, καὶ συναντιβαλλόντων ἑκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἑρμηνείαν, ὁ μὲν Θεὸς ἐδοξάσθη· αἱ δὲ Γραφαὶ οὕτως θεῖαι ἐγνώσθησαν, τῶν πάντων τὰ αὐτὰ ταῖς αὐταῖς λέξεσι καὶ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν ἀκηκοευσάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους· ὥστε καὶ τὰ παρόντα ἔθνη γνῶναι, ὅτι κατ' ἐπίπνοιαν τοῦ Θεοῦ εἰσιν ἡρμηνευμέναι αἱ Γραφαί. Καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν τὸν Θεὸν τοῦτ' ἐνηργηκέναι· ὃς γε καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ διαφθαρεισῶν τῶν Γραφῶν, καὶ μετὰ ο' ἔτη τῶν Ἰουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρταξέρξου τοῦ Περσῶν βασιλέως ἐνέπνευσεν Ἔσδρᾳ τῷ ἱερεῖ ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ τοὺς προγεγονότας τῶν προφητῶν πάντας ἀνατάξασθαι λόγους, καὶ ἀποκαταστῆσαι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωσέως νομοθεσίαν. » Καὶ περὶ μὲν τῶν θείων ταῦτα λέγει Γραφῶν.

ambo verterunt : quos consectati Ebionitæ, ex Josepho eum prognatum esse dicunt. » Et paulo post inquit : « Priusquam Romani imperium in Judæos haberent, et Macedones adhuc Asiam obtinerent, Ptolemæus Lagi bibliothecam, **302** quam Alexandriæ magnifice instruxerat, ingenti studio omnis generis bonorum librorum copia exornare conten lens, a Hierosolymitanis petiit, ut sibi habere liceret in Græcam linguam eorum Scripturas translatas. Tum illi, quod Macedonibus adhuc subjecti essent, ex senioribus suis Scripturarum sacrarum et utriusque sermonis peritissimos septuagiuta viros ad eum miserunt, Deo hoc sic disponente, ut volebat. Ptolemæus autem eorum seorsim periculum facere volens (1), simulque timens ne ex conventione, per versionem suam, Scripturarum veritatem celarent et supprimerent, sejunctos eos a se invicem, eumdem librum omnes vertere jussit. Idque in omnibus libris fecit. Deinde cum illi apud Ptolemæum in unum convenirent, et versiones suas inter se conferrent, simul et Deus est glorificatus, et Scripturæ eo modo ad notitiam et cognitionem hominum pervenerunt. Evenit enim, ut omnes omnium translationes a principio ad fiuem usque eisdem locutionibus et verbis sint conceptæ ; adeo, ut hodie quoque gentes omnes persuasum habeant, de consilio Dei ipsus versas esse Scripturas. Neque mirandum est, Deum hoc ita ordinasse, qui etiam Scripturis in populi captivitate sub Nabuchodonosor amissis, cum post annos septuaginta Judæi in terram suam, Artaxerxis Persarum regis temporibus, reversi essent, Esdræ sacerdoti e tribu Levi inspiravit, ut omnes qui interciderant prophetarum libros denuo componeret, et leges Mosaicas populo restitueret. » Atque hæc quidem de divinis Scripturis dixit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Οἷα ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ καταλόγου τῶν τῆς Ῥώμης ἐπισκόπων ἱστορεῖ· καὶ ὡς οἱ ἐν Βιέννῃ θεοφιλεῖς μάρτυρες τῷ Ῥώμης Ἐλευθέρῳ Εἰρηναῖον παρατίθενται.

Ἐν δὲ τρίτῃ τῶν Πρὸς τὰς αἱρέσεις τῶν τῆς Ῥώμης ἐπισκόπων τὸν κατάλογον ποιεῖται ἄχρι δὴ Ἐλευθέρου, ὃς μετὰ τὸν Σωτῆρα ἱεράτευσε. Δωδέκατον δ' ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων διαδοχῆς τὸν Ἐλεύθερον παριστᾷ· καὶ παρατίθεται τούτοις, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ καταλόγῳ πρότερον διεθέμεθα. Ἐπὶ δὲ Κλήμεντος, οὗ πολὺν λόγον πεποίηται, καὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ μέμνηται στάσεως, καὶ τῆς Κλήμεντος ἐπιστολῆς. « Ἱκανωτάτην γάρ, φησί, γραφὴν τῇ ἐν Κορίνθῳ ἡ ἐν Ῥώμῃ Ἐκκλησία ἀπέστειλεν, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσαν αὐτούς, καὶ ἀνανεοῦσαν τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ ἣν νεωστὶ παρὰ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν εἴληφεν. » Ἕνα δὲ τῶν ἐπισκόπων μετὰ Κλήμεντα τὸν Τελεσφόρον καὶ ἐνδόξως φησὶ μαρτυρῆσαι,

CAPUT XV.

Quæ idem de catalogo Romanorum episcoporum scripserit, et ut Deo dilecti Viunnenses martyres Irenæum Eleuthero Romano episcopo commendarint.

In tertio autem *Adversus hæreses* libro per catalogum episcopos Romanos recenset, usque ad Eleutherum, qui Soteri successit. Eleutherum porro duodecimum per successionem ab apostolis facit. **303** Enumerat autem eos, sicuti nos quoque prius in nomenclatura eorum recensuimus. Ubi vero de Clemente pluribus agit, seditionis etiam Corinthiæ et epistolæ Clementis meminit. « Perlongam enim, inquit, ecclesiæ Corinthi epistolam Ecclesia Romana scripsit, ad pacem et concordiam dissidentes reducens, fidemque eorum, et quam ab initio ab apostolis accepisset traditionem renovans. » Unum porro, post Clementem, ex Romanis episcopis Telesphorum, magna gloria

(1) Hieron, in præfatione in Pentateuchum, una Basilica interpretes LXX congregatos contulisse scribit, non prophetasse, Aristeæ et Josephi secutus auctoritatem.

martyrium subiisse inquit : et postremo infert : « Nunc autem duodecimo loco ab apostolis episcopatus sortem ordine et doctrina sua obtinet Eleutherus, et apostolorum in Ecclesia traditio et veritatis prædicatio ad nos quoque pervenit. » Quo autem ardore erga fidem divinamque professionem fuerit Irenæus, abunde testatur epistola, quam Viennenses et Lugdunenses martyres, cum adhuc in carcere inclusi affligerentur, ad Eleutherum Romæ episcopum, et Irenæum, ui tum presbyteri dignitate fulgebat, commendantes dederunt. Commendatio ea sic habet : « Salvere te, rebusque omnibus semper lætari optamus, pater Eleuthere. Litteras hasce nostras ut ad te perferret, fratri et participi nostro Irenæo persuasimus. Quem rogamus, ut tibi commendatum habeas, egregium scilicet testamenti Christi æmulatorem. Quod si sciremus, ex loco et honore aliquo justitiæ laudem cuiquam parari : ut presbytirum Ecclesiæ, qui ipse est, eum in primis tibi commendaremus. » Fit et aliorum Irenæi pulchrorum operum mentio, ut sunt quædam ad Blastum, et Florinum, et Marcianum scripta : et disputationum liber. Et item qui ab eo inscriptus est, *De scientia ad Græcos*, admodum necessarius liber ; et ea quæ de Paschate ab eo sunt dicta, de quibus postea loco suo dicemus. Hæc de divino Irenæo.

καὶ τελευταῖον ἐπάγει · « Νῦν δὲ δωδεκάτῳ τόπῳ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κλῆρον Ἐλεύθερος τῇ αὐτοῦ τάξει καὶ τῇ αὐτοῦ διδαχῇ · ἥ τε ἀπὸ τῶν ἀποστολων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παράδοσις, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα, κατήντηκεν εἰς ἡμᾶς. » Τίς δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς θείας πίστεως ζῆλον ὁ Εἰρηναῖος, ἀρκέσει δὴ παριστᾶν ἡ ἐπιστολή, ἣν οἱ ἐν Βιέννῃ καὶ Λουγδούνῳ μάρτυρες, ἐν εἱρκταῖς ἔτι ταλαιπωρούμενοι, Ἐλευθέρῳ τῷ Ῥώμης ἐπισκόπῳ συνιστῶντες αὐτὸν ἐπιστέλλουσιν, ἔτι τῇ τοῦ πρεσβυτέρου καθέδρᾳ ἐνσεμνυνόμενον · ἡ δὴ λέξεως οὕτως εἶχε · « Χαίρειν ἐν Θεῷ σε πᾶσιν εὐχόμεθα καὶ ἀεί, πάτερ Ἐλεύθερε. Ταῦτά σοι τὰ γράμματα προετρεψάμεθα τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν καὶ κοινωνὸν Εἰρηναῖον διακομίσαι · καὶ παρακαλοῦμεν ἔχειν σε αὐτὸν ἐν παραθέσει, ζηλωτὴν ὄντα τῆς διαθήκης Χριστοῦ · εἰ γὰρ ᾠδείμεν τόπον τινὰ δικαιοσύνης περιποιεῖσθαι ὡς πρεσβύτερον ἐκκλησίας, ὅπερ ἐστὶν ἐπ' αὐτῷ, ἐν πρώτοις ἂν παρεθέμεθα. » Καὶ ἄλλα δὲ τῆς Εἰρηναίου φιλοκαλίας μνημονεύεται · τά τε πρὸς Βλάστον καὶ Φλωρῖνον καὶ Μαρκιανόν τινα, βίβλίον τε διαλέξεων. Ἔτι δὲ καὶ ὁ Περὶ ἐπιστήμης ἐπιγεγραμμένος αὐτῷ πρὸς Ἕλληνας λόγος, ἀναγκαιότατος · καί τὰ περὶ τοῦ Πάσχα αὐτῷ εἰρημένα · περὶ ὧν ἔμπροσθεν τοῖς προσήκουσι διαλήψομαι τόποις. Τοιαῦτα μὲν καὶ τὰ κατὰ τὸν θεσπέσιον Εἰρηναῖον.

CAPUT XVI.

De sanctorum martyrum in Gallia litteris : et de maxima, qua ibi afflicti sunt, persecutione.

Quandoquidem autem Irenæi et Viennensium Gallicanorumque martyrum fecimus mentionem (1), æquum visum est, de constantia fortitudineque eorum pauca referre. Decimus septimus agebatur imperii Antonini **304** Pii annus, cum in omnibus terræ partibus turbulento persecutionis Christianæ spirante vento, populisque per universum orbem præcipiti audacia adversus nos insurgentibus, plurima martyrum millia propter Christum mortem obiere : sicuti hoc facile est ex iis quæ apud certas gentes sunt facta, conjectura assequi. Testantur id quoque scripta ea, in quæ tam egregia illorum æternaque memoria digna certamina sunt relata. Verum enimvero alius quisquam, historia scribenda, ad memoriam posteritatis, stylo indulgens, transmittat victorias et triumphos ab hostibus devictis reportatos, imperatorias ducum artes, consilioque simul et manu res prudenter et fortiter gestas, ac strenuorum militum pro conjugibus, liberis et patria ipsa certamina obita, sanguinemque pro salute eorum multis prælliis abunde profusum. Oratio autem nostra de moribus et institutis vitæ et religionis Christianæ suscepta, constantiam in certaminibus pro veritate susceptis, et pacatissima egregiarum animarum prælia,

ΚΕΦΑΛ. ιϛ'.

Περὶ τῆς ἐκ Γαλλιῶν ἐπιστολῆς δεὰ τὸν ἐκεῖσε γενόμενον σφοδρότατον διωγμόν.

Ἐπεὶ δ' Εἰρηναίου καὶ τῶν ἐν Γαλλίαις καὶ Βιέννῃ μαρτύρων ἐμνήσθημεν, δίκαιον οἶμαι καὶ περὶ τῆς αὐτῶν καρτερίας βραχέα διαλαβεῖν. Ἔτος μὲν οὖν ἑβδομον πρὸς τῷ δεκάτῳ αὐτοκράτορι Ἀντωνίνῳ Πίῳ Οὐήρῳ ἦν, ἐν ᾧ κατά τινα μέρη τῆς γῆς σφοδροῦ καθ' ἡμᾶς πνεύσαντος διωγμοῦ, τῶν θνήσκειν ἡμῖν ἀλόγῳ θράσει ἐπανισταμένων, μυριάδας μαρτύρων, ὡς στοχασμῷ εἰκάσαι, ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην γενέσθαι · ὡς ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἔθνος συμβάντων ἔστι τεκμήρασθαι · ἃ καὶ γραφῇ περισχεῖν, ἀλήστου τῆς μνήμης, ἄξιά γε ὄντα. Ἄλλος μὲν οὖν ἄν τις ἱστορικαῖς εἰσηγήσεσιν ἐπιτρέπων εἰκότως ἂν τῇ συγγραφῇ παρεδίδου νίκας τε καὶ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν, ἀριστείας τε στρατηγῶν, καὶ ὁπλιτῶν ἀνδραγαθίας, ὑπὲρ παίδων καὶ πατρίδος τέως ἠγωνισμένων, αἵματί τε ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν κατὰ πολλὴν περιουσίαν ἄθλων ἱκανῶς μιανθέντων · ὁ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας διηγήσεως λόγος τὴν ὑπὲρ ἀληθείας ἔνστασιν, καὶ τοὺς κατὰ ψυχὴν εἰρηνικωτάτους πολέμους, καὶ τὴν ὑπερφυᾶ καρτερίαν τῶν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας μᾶλλον ἢ τῶν φιλτάτων ἀνδρισαμένων, τά τε τρόπαια, καὶ τὰς κατ' ἀντιπάλων ἀοράτων νίκας, καὶ τοὺς ἐπὶ πᾶσι τούτοις στεφάνους εἰς αἰῶνιον ἀναπηρύξει μνήμην · οἷά τινα στήλην οὐκ ἀπὸ χαλκοῦ καὶ λίθου, ἀλλ' ἀδαμαντίνην ἀναγράψει τῷ αἰῶνι παρα-

(1) Alii hæc martyria in tempora divorum fratrum Veri et Antonini, oriente bello Marcomannico, ad quod se ambo imperatores parabant, referunt.

διδούς. Ἡ μὲν οὖν χώρα καθ' ἣν τέως λαμπρὸν τὸ στάδιον συγκεκρότητο, Γαλλία ἦν· ἧς διαβόητοι καὶ πολὺ τῶν λοιπῶν προέχουσαι μητροπόλεις εἰσὶ Λουγδοῦνος καὶ Βιέννα· δι' ὧν ἀμφοτέρων τὴν πᾶσαν χώραν πολλῷ τῷ ῥεύματι περιῤῥέων ὁ Ῥοδανὸς διίξεισι. Τὴν γοῦν τῶν μαρτύρων ἀναγραφὴν αἱ ἐν ταῖς εἰρημέναις πόλεσι διαφανεῖς ἐκκλησίαι τοῖς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Φρυγίᾳ διακείμενται οὑτωσὶ προοιμιαζόμεναι· « Οἱ ἐν Βιέννῃ καὶ Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας παροικοῦντες δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν τὴν αὐτὴν τῆς ἀπολυτρώσεως ἡμῖν πίστιν καὶ ἐλπίδα ἔχουσιν ἀδελφοῖς εἰρήνη καὶ χάρις καὶ δόξα ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Εἶτα ἐπιβαλόντες τῷ προοιμίῳ καὶ ἕτερα, οὕτως καταρχονται· « Τὸ μὲν οὖν μέγεθος τῆς ἐνθάδε θλίψεως, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν ἐθνῶν εἰς τοὺς ἁγίους ὀργὴν, καὶ ὅσα ὑπέμειναν οἱ μακάριοι μάρτυρες, ἐπ' ἀκριβὲς οὔθ' ἡμεῖς εἰπεῖν ἱκανοὶ, οὔτε μὴν γραφῇ περιληφθῆναι δυνατόν. Παντὶ γὰρ σθένει ἐνέσκηψεν ὁ ἀντικείμενος, προοιμιαζόμενος ἤδη τὴν ἀδεῶς μέλλουσαν ἔσεσθαι παρουσίαν αὐτοῦ· καὶ διὰ πάντων διῆλθεν ἐθίζων τοὺς ἑαυτοῦ, καὶ προγυμνάζων κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ· ὥστε μὴ μόνον οἰκιῶν καὶ βαλανείων καὶ ἀγορᾶς εἴργεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου φαίνεσθαι ἡμῶν τινα αὐτοῖς ἀπειρῆσθαι ἐν ὁποιῳδήποτε τόπῳ. Ἀντεστρατήγει δὲ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ· καὶ τοὺς μὲν ἀσθενεῖς ἐῤῥώννυτο· ἀντιπαρετάσσετο δὲ στύλους ἑδραίους δυναμένους διὰ τῆς ὑπομονῆς πᾶσαν τὴν ὁρμὴν τοῦ πονηροῦ εἰς ἑαυτοὺς ἑλκύσαι· οἱ καὶ ὁμόσε ἐχώρουν, πᾶν εἶδος ὀνειδισμοῦ καὶ κολάσεως ἀνεχόμενοι· οἱ καὶ τὰ πολλὰ ὀλίγα ἡγούμενοι, ἔσπευδον πρὸς Χριστὸν, ὄντως ἐπιδεικνύμενοι, ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν. Καὶ πρῶτον μὲν σωρηδὸν πανδημεὶ τὰ ἐπιφερόμενα ἀπὸ τοῦ ὄχλου ὑπέμενον· ἐπιδοήσεις, καὶ πληγὰς, καὶ συρμοὺς, διαρπαγὰς καὶ λίθων βολὰς καὶ συγκλείσεις, καὶ πάνθ' ὅσα ἠγριωμένῳ πλήθει ὡς πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους φιλεῖ γίνεσθαι. »

A admirandamque et omnem naturæ captum superantem patientiam et fortitudinem eorum qui magis pro pietate veroque Dei cultu, quam pro charissimis sibi capitibus rem strenue gesserunt, tropæaque et victorias adversus invisibiles hostes partas, coronasque triumphales persequetur : atque ea omnia veluti in columna, non ærea illa aut marmorea, sed adamantina prorsus insculpet, ad memoriam posteritatis omnis sempiternam. Eximium porro ea tempestate martyrii tanquam stadium Gallia provincia erat : in qua præter cæteras celebres duæ sunt metropolitanæ urbes, Lugdunum et Vienna, quas reliqua eorum locorum regione emensa, fluvius Rhodanus perstringit. Martyriorum autem eorum commentarium, urbium B earum ecclesiæ illustres, ecclesiis quæ in Asia et Phrygia fuere, misere, tali præfatione usæ : « Qui Viennæ et Lugduni in Galliis habitant, servi Christi, in Asia et Phrygia eamdem nobiscum redemptionis fidem et spem habentibus fratribus, pax, et gratia, et gloria a Deo Patre et Domino Jesu Christo, Domino nostro. » Deinde præfationi ejusmodi, aliis quibusdam verbis additis, tale scribendi initium faciunt : « Afflictionum ærumnarumque nostrarum magnitudinem, et tantam gentium adversus sanctos iram, atque eas quas beati martyres sustinuerunt calamitates, neque nos dicendo accurate exprimere, nec ullum scribendo posse complecti putamus. **305** Omnibus enim suis copiis in nos irruit adversarius ; et in initio statim C ipso apparuit, nihil fore terrori nobis præsentiam ejus, quasi prolusione quadam suum adventum audacter futurum prænuntians, et omne genus persecutionis atque afflictionis adhibens assuefecit et exercuit suos adversus Dei ministros : siquidem non ædibus tantum, balneis et foro nobis, sed publico quoque prorsus, necubi nostrum quisquam appareat, interdixerunt. Verum contra eos pro nobis gratia Dei depugnans, infirmos quidem confirmavit, stabiles autem eis opposuit columnas : eos videlicet homines, qui per tolerantiam omnem mali illius impetum in seipsos pertraherent : quique conferre pedem, omne contumeliæ et supplicii genus sustinere, et quæ plurima essent, perpauca et exigua esse ducere possent, et ita ad Christum venire festinarent : rebus ipsis ostendentes [51], non esse condignas passiones temporis hujus ad futuram gloriam. Primum quippe confertim universi, quæ eis a multitudine inferrentur, pertulere, contumeliosas inclamationes, verba, volutationes, rapinas, lapidationes et carceres : omnia enique alia, quæ ferocienti multitudini contra inimicos et hostes facere in mentem venire solent. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'. D CAPUT XVII.

Περὶ Οὐετίου, Σάγκτου, Ποθεινοῦ, Ἀλεξάνδρου, Βιβλιάδου, καὶ Βλανδίνης, καὶ ἑτέρων, ὡς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἆθλον ἐν Γαλλίαις διήνεγκαν· καὶ ἐν τῷ ποταμῷ ὕστερον ἀπερῥίφησαν.

De Vetio, Sancto, Pothino, Alexandro, Bibliade, Blandina, et aliis : ut scilicet certamen pro Christo sustinuerint, et deinceps in fluvium sint abjecti.

Εἶτα διίξεισιν ἡ διήγησις, ὡς « ὑπὸ τὸν χιλίαρχον ἤχθησαν, καὶ ἀνακριθέντες καθείρχθησαν· καὶ τινα Οὐέτιον Ἐπάγαθον, τῷ χρόνῳ νεάζοντα, καὶ τῇ πίστει καὶ πλέον τοῖς πᾶσιν ἀγαθοῖς τῶν ἔργων ἐκμάζοντα, τοῦ πλήθους ὑπεραγανακτήσαντα, ἀπο-

Deinde scriptum id exsequitur, « sanctos a tribuno militum abductos, atque interrogatos, in carcerem conjectos esse. Atque inter eos Vetium quemdam Epagathum, cum ætatis flore vigentem, tum fide omnique bonorum operum genere pollen-

[51] Rom. VIII, 18.

tem, tantam multitudinem abduci ægre tulisse, et se ad defensionem perorandam eorum obtulisse, atque ob tam pulchram professionem cum aliis simul abreptum esse. Decem vero periculi magnitudine victos, martyrio renuntiasse : et sanctis timorem ingentem reliquisse, admodum metuentibus propter dubium futuri casus exitum, ne scilicet de eo quoque periclitarentur, ut Christo excideret. Eorum tamen numerum alios paulatim explevisse. Optimos quosque ex utraque ecclesia delectos, et cum martyribus ipsis ex gentibus servos una comprehensos, eosque flagrorum vi et necessitate coactos, contra nos ementitos esse Thyestis cœnas et Œdipi concubitus, **306** aliaque item plurima vulgasse, quæ neque auditu neque dictu credibilia essent : neque etiam unquam inter homines admissa essent, quod fidem obtinuissent. Quarum rerum infamia vulgo jactata, omnes (inquit) contra nos sunt efferati. Et qui hactenus propter familiarem consuetudinem et humanitatem moderatiores fuerant, gravem in nos fremebundi acceperunt animum. Quapropter cruciatus orationis vim omnem superantes sancti martyres pertulerunt, Satana summo studio contendente, ut ab eis quoque blasphemiæ quidquam proferretur. Præcipue autem multitudinis ipsius et militum et præsidis furor incubuit in Sanctum, diaconum Viennensem : in Maturum, recens quidem illum illuminatum, sed generosum et fortem decertatorem : in Attalum Pergamenum genere, columen et firmamentum Gallicorum Christi fidelium : et in Blandinam, quæ statu quidem serva fuerat, ingenium autem et animum habuit perquam liberalem. In ea nimirum exhibuit atque repræsentavit Christus, quæ apud homines vilia, ingrata, nulliusque adeo pretii habeantur, ea apud se in maximum esse honorem, propter egregiam in se piorum animorum affectionem et amorem. Cum enim omnes metuerent, horaque etiam ejus carnalis maximopere de ea esset anxia et sollicita (aderat namque et ipsa, fortiter certamini pro Christo incumbens), ne illa naturæ imbecillitate, vel solam liberiorem professionem non perferret, tanto eam animi robore confortatam esse tradunt, ut tortores, qui sibi inter se succedentes a matutino tempore ad vesperam usque virgis et fustibus eam ceciderant, animos desponderent, victosque se profiterentur, quid rerum deinceps de ea agerent dubii. Obstupescentes etenim, mirabantur spiritum prorsus in ea remanere, cujus corpus circumquaque conscissum et apertum esset. At illa, perinde atque ab ineunte ætate certaminibus esset exercitata, perdurabat : laxamentumque ei et (ut ita dicam) indolentia plagarum et cruciatuum erat, quod subinde Christianam se esse proclamaret. Sanctus vero et ipse tanta animi præsentia, et tam generose et fortiter se carnificibus opposuit, plurimamque eorum sævitiam et pœnis incutiendis feritatem adeo superavit, ut ab illis interrogatus,

λογίαν ἐρεῖν· καὶ τὴν καλὴν ἀνειπόντα ὁμολογίαν, ἀνάρπαστον γεγονότα· δέκα δέ τινας πρὸς τὸ μέγεθος τῶν κινδύνων ἀπαγορεύσαντας, ἠττηθῆναι, καὶ δέος μέγιστον τοῖς ἁγίοις καταλιπεῖν, δεδιόσι τὸ τοῦ μέλλοντος ἐν ἀδήλῳ, μὴ καὶ τὸ διακπεσεῖν Χριστοῦ κινδυνεύσωσιν. Ἄλλοις δὲ τὸν ἐκείνων ἀριθμὸν κατ' ὀλίγους ἐκπλῆσαι· ὥστ' ἐκ τῶν δύο ἐκκλησιῶν τοὺς σπουδαίους συλλεγῆναι, καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν δ' οἰκέτας τοῖς μάρτυσι συλλαμβάνεσθαι· οὓς καὶ καταψεύδεσθαι τούτων τῇ τῶν μαστίγων ἀνάγκῃ· ὡς καὶ Θυέστεια δεῖπνα καὶ Οἰδιποδείους μίξεις, καὶ ἄλλ' ἅττα ἐπιφημίζειν ἐκείνοις, καὶ ὅσα μήτ' ἀκοῇ φορητά, μήτε γλώσσῃ εἶναι ῥητά· ἀλλ' εἰ μηδὲ πώποτε παρ' ἀνθρώποις ἐγένοντο πίστιν ἔχοντα. Ὧν φημισθέντων, πάντες, φησὶν, ἀπεθηριώθησαν εἰς ἡμᾶς· ὥστε καὶ εἴ τινες πρότερον δι' οἰκειότητα ἐμετρίαζον, τότε μεγάλα ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο. Διὰ ταῦτα ὑπεράνω πάσης ἐξηγήσεως ὑπέμενον κολάσεις οἱ ἅγιοι μάρτυρες φιλοτιμουμένου τοῦ Σατανᾶ, καὶ δι' ἐκείνων ῥηθῆναί τι τῶν βλασφήμων· καθ' ὑπερβολὴν δ' ἐνσκῆψαι τὴν ὀργὴν ἅπασαν τοῦ ὄχλου καὶ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ ἡγεμόνος εἰς Σάγκτον διάκονον ἀπὸ Βιέννης, καὶ εἰς Μάτουρον νεοφώτιστον, ἀλλὰ γενναῖον ἀγωνιστήν· καὶ εἰς Ἄτταλον Περγαμηνὸν τῷ γένει, στῦλον καὶ ἑδραίωμα τῶν ἐκεῖσε πιστῶν· καὶ εἰς Βλανδίναν, δούλην μὲν, ἐλευθέριον δὲ μᾶλα προβαλλομένην τὸ φρόνημα· δι' ἧς ὁ Κύριος ἔδειξεν, ὡς τὰ παρ' ἀνθρώποις εὐτελῆ τε καὶ ἀηδῆ καὶ οὐδενὶ λογιζόμενα μεγίστης παρ' αὐτῷ δόξης καταξιοῦνται τῇ πρὸς αὐτὸν στοργῇ τε καὶ διαθέσει· πάντων γὰρ δεδιότων, καὶ τῆς σαρκίνης ἐκείνη δεσποίνης ἀγωνιώσης (παρῆν γὰρ καὶ αὕτη τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα στερρῶς διαφέρουσα) μὴ οὐχ οἵα τε γένοιτο τῷ τῆς φύσεως ἀσθενεῖ κἂν τὴν ψιλὴν ὁμολογίαν παῤῥησιάσασθαι, τοσαύτης αὐτὴν ἱστοροῦσι πληρωθῆναι ἰσχύος, ὡς ἀπειπεῖν τοὺς ἐκ διαδοχῆς ἐξ ἑωθινοῦ ἕως ἑσπέρας κολάζοντας ῥάβδοις, καὶ τὴν ἧτταν ὁμολογεῖν, μή τε ἄλλο ποιεῖν ἔχοντας, καὶ ἐμπλήκτους εἶναι τὸ παραμένειν ἕλως ἔμπνουν, παντὸς τοῦ σώματος περιερῥωγότος τε καὶ ἀνεῳγμένου. Ἐκείνη δὲ ὥσπερ ἐννεάζουσα τοῖς ἄθλοις διεγεγόνει. Ἀνακωχὴ δ' ἦν καὶ οἷον φάναι ἀνάπαυσις τῶν συμβαινόντων τὸ, Χριστιανή εἰμι, ἐπιλέγειν. Σάγκτος δὲ καὶ αὐτὸς τοσαύτην ὑπερβολὴν τοῖς ἐπαχθεῖσι καὶ ταῖς πλείσταις αἰκίαις ὑπέδειξεν, ἐν ὑποστάσει παρατατόμενος γεννικῶς, ὡς μὴ ἔθνος, μὴ πόλιν, μὴ ὄνομα, ἢ ἄλλο τε παρ' ἅπαντα τὸν ἀγῶνα εἰπεῖν· ἀλλὰ πρὸς ἅπαν τὸ ἐρωτώμενον τό, Χριστιανός εἰμι, ἐπιλέγειν, καίπερ ἐκείνων ἀγεννές τι καὶ ἀπόφημον ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν δεινῶν προσδοκώντων ἀκούειν. Ὅθεν καὶ τὸ φιλότιμον ἀπαγορεύσαντας τῶν μειόνων, τελευταῖον χαλκᾶς λεπίδας ἱκανῶς πυρὶ προσωμιληκυίας τοῖς τρυφερωτέροις τῶν μελῶν τῷ μάρτυρι ἐπιφέρειν καὶ προσκολλᾶν. Κἀκεῖνα μὲν ἑκάστοτε τῆς κνίσσης ἀναῤῥεούσης· αὐτὸς δὲ μᾶλλον ἄκαμπτος ἦν καὶ ἀνένδοτος, στερρὸς τὴν πίστιν ὑπὸ τῆς οὐρανίου πηγῆς τῆς τοῦ ὕδατος ζωῆς ἐξιόντος δροσιζόμενος καὶ ἐνδυναμούμενος. Τὸ δὲ σωμάτιον μάρτυς ἦν τῶν συμ-

· ὅλον τραῦμα, ὅλον μώλωψ, συνεσπα- A non gentem suam, non patriam, non nomen, non
καὶ ἀποβεβληκὸς τὴν ἀνθρωπείαν ἔξωθεν aliud quidquam, sed unicum hoc in certamine et
ἐν ᾧ πάσχων Χριστὸς, μεθ' ἃς ἐπετέλει lucta tormentorum omni, Christianum se esse di-
ταργῶν τὸν ἀντικείμενον, καὶ εἰς τὴν τῶν ceret : **307** cum quidem illi se ex eo, propter
ὑποτύπωσιν ὑποδεικνύων, ὅτι μηδὲν φο- tam graves ac intolerabiles cruciatus, degenerem
Θεοῦ πατρὸς ἀγάπη · μσδὲ ἀλγεινὸν, ὅπου aliquam nobisque infaustam atque ominosam vo-
όξα. Τῶν γὰρ ἐχθρῶν τῷ πολλῷ οἰδήματι cem audituros sperarent. Itaque contentione illa
λεγμοναὶς οἰομένων ὡς περιέσοιντο εἰ μεθ' cruciatuum summorum inferendorum fracta, ad
αὐτὰ προσφέροιεν κολαστήρια · ἢ ἐναπο- postremum æreas squamas candentes mollissimis
ος γοῦν οὐ μέτριον τοῖς λοιποῖς ἐμβαλεῖν · et tenerrimis quibusque martyris membris asper-
το δρᾶν ἐπεχείρουν, τοσοῦτον μᾶλλον serunt et agglutinarunt. Atque ita ex illis quidem
εἰς τοὐναντίον ἐληλαμένοι, ὡς ἀνακύψαι sic adustis nidor et arvina profluebat : ipse vero
ν εὐθὺς τὸ σῶμα τοῖς πιεσμοῖς, τήν τε constans et immotus permanebat, fideque stabilis,
ῶν μελῶν καὶ τὴν ἰδέαν σῶαν ἀπολαβεῖν · et aqua vitæ ex cœlesti fonte promananti con-
μὴ κόλασιν, ἀλλ' ἴασιν εἶναι τὰ δεύτερα τῇ spersus atque recreatus, magis magisque confortabatur (1). Ac corpus testis erat earum rerum quæ
ρωγῇ. Καὶ Βιβλιάδα δὲ παρῆγόν τινα · ἣν B
αστίζοντες, τὰ ἐναγῆ δῆθεν ἡμῶν λέγειν accideranl, unum totum vulnus, una totum cru-
Η δ' ὥσπερ ἐξ ὕπνου ἀνανήψασα, τούναν- enta vibex, contractum prorsus, et ab humana
ον ἥπερ ἐκείνοις βουλομένοις ἦν ἔλεγε · specie, exteriore sua parte, alienissimum. In quo
ἐπιφέρουσα, Πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ ipsemet Christus patiens, gloriam et laudem in-
οῖς μηδὲ ἀλόγων ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν ; gentem perficiebat, et adversarium destruebat.
λέγουσά τε καὶ πάσχουσα γενναιότερον, Apertum quippe reliquis omnibus exhibuit exem-
τῶν μαρτύρων κατείλεκται. Των δὲ κο- plum, nihil ibi esse terribile et metuendum, ubi
ὀργάνων τῇ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει οὕτως adsit Dei Patris dilectio : nihil ærumnosum atque
ἀπελήλεγμένων, καὶ τῇ τῶν μαρτύρων dolendum, ubi Christi gloria. Adversarii sane qui-
νστάσει καταργηθέντων καὶ ὑπομονῇ, ἐν dem incredibili animorum tumore et inflammatione effervescentes, ita demum se superiores fore
τὰ δεινὰ ἐπενόουν. Σκότος γὰρ χαλεπὸν sunt opinati, si ex intervallo aliquot diebus inter-
καὶ ἐπὶ πέμπτον τρύπημα ἐν τῷ ξύλῳ jectis deinceps eadem inferrent tormenta, vel eum
ς τῶν ποδῶν συνεκλείετο · ὡς καὶ πολλοὺς suppliciis immanibus immortuum, gravem reliquis
αῖς ἐναποπνειγῆναι, ἄλλους δὲ ζῶντας τα- allaturum esse timorem et terrorem. Quod ubi
τῆς παρ' ἀνθρώποις ἐρήμους πάμπαν C facere sunt agressi, adeo sunt spe sua frustrati, ut
. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ ἅμα τῷ συγκλεισθῆναι, ille corpore tormentis doloribusque omnibus rele-
ηκισμένοι, τὸ βάρος μὴ φέροντες τῆς εἰρ- vato, confestim restitutus, usum membrorum for-
τέθνησκον, τοῦ Χριστοῦ διαφόρως τούτους mamque integram ita receperit, ut quæ ei iterum
. Καὶ Ποθεινὸς δ' ὁ διάκονος τῆς Λουγ- sunt illatæ pœnæ, non excruciatio, sed sanatio
κλησίας, ἀσθενὴς μάλα καὶ ὑπὲρ τὰ ἐννε- atque restitutio esse viderentur, cœlitus videlicet
τη ὤν, μόλις μὲν ἐμπνέων τὸ σῶμα τῇ ei allato auxilio. Cæterum Bibliadem etiam quam-
σθενείᾳ, τῇ δὲ τοῦ μαρτυρίου ἐπιθυμίᾳ dam produxerunt, eamque flagris crudelem in modum conscidentes, persuadere illi conabantur, ut
ὅλος τῷ πνεύματι, ἐπὶ τὸ βῆμα ἐσύρετο, nimirum exsecranda facinora nostra diceret. Illa
θυλάκῳ τῷ παραλελυμένῳ σώματι τῆς ψυ- autem veluti e somno excitata, longe aliud diver-
μένης. Ὡς δὲ παρέστη, καὶ τὴν καλὴν sumque magis quam ipsi exspectantes volebant,
ἐκάρυξε, τίς ἐστιν ὁ τῶν Χριστιανῶν professa est, illud insuper adjiciens : Quomodo
ώτα · καὶ ὅς, Ἐὰν ἄξιος ᾖς, φησὶ, γνώσῃ · vero homines isti infantes vorent, qui etiam ab
α μᾶλλον εἴλκετο ἀφειδῶς · καὶ πληγὰς animantium ratione carentium sanguine abstineant?
ῶν μὲν ἐγγὺς χερσὶ καὶ ποσὶν ἐφαλλομέ- D Ac talia cum et pateretur et diceret generoso admodum animo, ordini martyrum est allecta. Enim-
ὑβριζόντων τὴν πολιὰν, τῶν δὲ πόρρωθεν vero postquam quæsitores isti et carnifices, virtute
ων εἰς αὐτὸν, ὃ μετὰ χεῖρας ἔτυχεν ἔχων · Christi ad hunc modum infirmiores esse comperti,
ἀσεβεῖν ἡγουμένων ἢ πλημμελεῖν, εἴ τις atque martyrum constantia et tolerantia prostrati
τι τῆς εἰς αὐτὸν παροινίας καὶ ἀσελγείας sunt, ut in carcere eos affligerent, consilium ceperunt. Ita illi tetra horrentium tenebrarum caligine
ς . ᾤοντο γὰρ οὕτω τοὺς αὐτῶν θεοὺς ἐκδι- et pedore excruciantur, et pedum distractio ad
ις δ' ἐμπνέων τῇ εἱρκτῇ ἐρρίπτο · καὶ ἐπὶ quintum usque **308** fidicularum foramen extenditur. Quapropter multi in vinculis sunt suffocati,
ραις τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμα παρέθετο. Οἵ γε multi ægre viventes, spiritum cum dolore traxerunt,
ι γεγονότες, ὡς κακοῦργοι τῇ τῶν μαρτύ-
ντες εἱρκτῇ, ὁρῶντες ἐκείνους φαιδρὸν οἵ-
τέλβοντας καὶ γεγανωμένον ἀνθοῦντας,
ε καὶ πλήρεις δόξης καὶ χάριτος, τήν τε
τοῦ εὐωδίαν ὀδωδότας · ὡς ἐνίοις δοκεῖν καὶ

(1) etiam sic verti potest : « Ac corpusculum ipsum crudelitatem tantam testabatur.

omni prorsus humano destituti auxilio. Fuerunt etiam, qui licet tormentis antea cruciati non fuissent, simul atque in carcerem sunt conjecti, quod gravem ejus squalorem non ferrent, decessere, Christo Jesu variis martyres modis glorificante. Pothinus autem, cui Lugdunensis Ecclesiæ episcopatus ministerium erat concreditum, vir imbecillus, ut qui nonaginta supergressus esset annos, et naturali quidem infirmitate ægre corpori vitatem auram suppeditaret, spiritu autem propter obeundi martyrii desiderium esset validissimus, ad tribunal est pertractus, corpore tenui et soluto, perinde atque vasculo quopiam animam vix retinens. Atque ibi consistens, cum pulchram professus esset professionem, a tribuno, quisnam esset Christianorum Deus, interrogatus : Si dignus, inquit, fueris, scies. Quapropter violentius quoque statim acceptus, plagas tulit. Qui enim propius ei astabant, manibus pedibusque in eum insilientes, summa contumelia canos ejus affecerunt ; qui vero longius remoti fuerant, quæcunque locus subministrabat tela, in eum conjecerunt. Omnes quidem certe flagitium se et piaculum committere existimarunt, si quid insolentiæ pervicacis et petulantiæ proterræ in eum intermitterent : eoque modo se deos suos vindicare putaverunt. Deinde, cum ægre jam spiraret, in carcerem est conjectus : ubi biduo post spiritum Deo decedens commendavit, Porro qui Christum abnegaverant, ut malefici in martyrum custodiam conjecti, quod viderent illos quidem jucundius relucere ac lætius florere, hilaresque gloria et gratia abundantes, nec non suavitatem odoris Christi redolentes, unguento scilicet quodam, sicuti nonnullis visum est, ita delibutos, ut vincula eorum, quasi comptorum sponsorum ornatum decentem præ se ferrent : seipsos autem deformes ac male olentes probrisque obsitos, vindicemque intra se et carnificem conscientiam in animis gerentes : qui videlicet ut illiberales parumque viriles, homicidii sibi ipsis crimen impingentes, omnium præstantissimum nomen rejecissent : ex martyrum conspectu confirmabantur, seque ab eis recipi rogabant. Atque illi eos non gravate, nullam prorsus suspicionem reliquam facientes, susceperunt. Ex eo tempore martyria varie sunt divisa atque distincta. Ex multiformibus namque et versicoloribus floribus coronam illi texentes, Christo eam obtulerunt, **309** et maximum illud immortalitatis præmium receperunt. Maturus quidem et Sanctus, Blandina et Attalus, id publicum produeti, et in amphitheatro bestiis objecti, eosdem sunt angores experti : plurimisque tormentis superatis, tandem in sedilli ferreo, cui ignis esset suppositus, sunt collocati, ubi ex corporibus eorum adustis nidor ingens redditus, carnifices complevit. Qui tantum ex constantia martyrum concepere dolorem, ut patientiam illorum tanquam furtis agitati exsuperare contenderent. Ac Sanctus quidem et Maturus.

μύρῳ τινὶ κεχρισθαι, ὡς καὶ τὰ δεσμὰ δοκεῖν κόσμον εὐπρεπῆ περικεῖσθαι, οἷα δή τινας νυμφίους κεκοσμημένους · ἑαυτοὺς δὲ δυσειδεῖς τε καὶ δεινὸν ὄζοντας, ἀσχημοσύνης ἔμπλεως, τιμωρόν τε συνειδὸς ἔχοντες καὶ πλῆττον ὡς μάλιστα · ὡς ἀγεννεῖς καὶ ἄνανδροι, ἀνδροφόνων μὲν ἔκλημα ἑαυτοῖς περιθέντες, τὴν πάντιμον δὲ προσηγορίαν ἀποβεβληκότες, ἐκ τῆς τῶν μαρτύρων θείας ἑστηρίζοντο, καὶ ἠξίουν προσίεσθαι. Οἱ δ' ἐδέχοντο εὖ μάλα, μή τινος ἐννοίας ἐφεπομένης. Τὸ δὲ μετὰ τοῦτο εἰς ποικίλον τὰ μαρτύρια διηρεῖτο · ἐκ πολυανθῶν γὰρ καὶ διαφόρων χρωμάτων ἕνα στέφανον πλέξαντες, τῷ Χριστῷ προσῆγον · δι' ὧν τὸ μέγα τῆς ὀφθαρσίας ἐκεῖθεν ἐλάμβανον. Μάτουρος μὲν οὖν καὶ Σάγκτος, Βλανδίνα καὶ Ἄτταλος τοῖς θηρίοις δημοσίᾳ ἀνήγοντο · καὶ τῷ ἀμφιθεάτρῳ ἀγόμενοι τῶν ἴσων δεινῶν καὶ αὖθις μετεῖχον. Καὶ δῆτα διὰ πλείστων ἐλθόντες, καὶ ἐπὶ τὴν σιδηρᾶν καθέδραν ἀνήγοντο · ὑφ' ἧς τηγανιζόμενα τὰ σώματα, κνίσσης αὐτοὺς ἐνεφόρει πολλῆς. Οἱ δὲ τοσοῦτον ἤλγουν, ὡς καὶ νικᾶν βούλεσθαι τὴν ὑπομονὴν οἷα μαινόμενοι. Δι' ἀγῶνος τοίνυν μεγάλου ἐλθόντες, Σάγκτες καὶ Μάτουρος ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐτύθησαν. Ἡ γε μὴν Βλανδῖλλα τῷ ξύλῳ διαταθεῖσα, βορὰ τοῖς θηρίοις προὔκειτο · καὶ τὸ σχῆμα τοῦ δι' αὐτὴν σταυρωθέντος τυποῦσα, πολλὴν τοῖς συναγωνισταῖς παρεῖχε τὴν προθυμίαν, διὰ τῆς ἀδελφῆς τὸ τοῦ ποθουμένου σχῆμα βλέπουσιν · ἐν ταυτῷ δὲ πείθουσα, καὶ ὡς ὁ ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ δόξης παθὼν κοινωνεῖ τοῖς πάθεσι τῷ ζῶντι Θεῷ. Τῶν οὖν θηρίων μὴ ἁψαμένων, εἰς δευτέραν ἄμιλλαν ἐτηρεῖτο · ὡς ἂν διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων τὸν σκολιὸν ἐκνικήσασα ὄφιν, πρωτροπῇ τοῖς ἀδελφοῖς εἴη ἡ σμικρά τε καὶ εὐτελὴς, μέγαν καὶ ἀκαταγνιώστον ἀθλητὴν τὸν Χριστὸν κεκτημένη, διὰ πολλῶν κλήρων τὸν ἀντικείμενον ἐκβιασασα, καὶ δι' ἀγῶνος μεγάλου τὸ τῆς ἀφθαρσίας στέφος ἁρπάσασα · ἐπὶ δὲ ταύτῃ ὁ Ἄτταλος ἤγετο τῷ ἀμφιθεάτρῳ πίνακος προηγουμένου, ταῦτα δὴ λέγοντος, Οὗτός ἐστιν Ἄτταλος ὁ Χριστιανός. Ἦν δὲ τῶν ἐπισήμων ἀνὴρ, συνείδησίν τε ἐρρωμένην ἔχων, καὶ τοῖς κατὰ Χριστὸν ὡς μάλα τεγυμνασμένος καὶ ἀεὶ μάρτυς ἀληθείας ὤν. Σφιγγόντος δ' ἐπ' αὐτῷ τοῦ δήμου, τοῦτον ὡς Ῥωμαῖον ὁ ἡγεμὼν τῇ εἱρκτῇ συγκλείειν ἐκέλευσεν, ἕως οὗ τῷ Καίσαρι περί τε αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀνενέγκοι. Ἐν τούτῳ δὲ οἱ πρότερον τῇ ἀρνήσει νεκροὶ τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς ἀνελάμβανον · καὶ οὓς νεκροὺς ἐξέτρωσε, τούτου ζῶντας ἡ μήτηρ ἐδέχετο · καὶ ἐγλυκαίνοντο ὑπὸ τοῦ μὴ θέλοντος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ · καὶ πρὸς τὸ παθεῖν ἀνερρώσθησαν. Καὶ γὰρ γραμμάτων ἐκ τοῦ Καίσαρος καταπεμφθέντων, ὅσοι ἦσαν Ῥωμαῖοι, τῇ διὰ ξίφους ὑπήγοντο τελευτῇ · οἱ δὲ θηρίοις καὶ ἄλλοις τῶν δεινῶν παρεβάλλοντο. Πρῶτοι δὲ πάντων οἱ μεταμέλῳ χρησάμενοι πρότερον ἀνητάζοντο, ἐλπίδος ὑποσαινούσης τούτους αὖθις ἑλεῖν. Ἀλλ' οἱ μὲν τῷ κλήρῳ τῶν μαρτύρων ἐτάττοντο · εἰσὶ δὲ οἱ καὶ τῆς ἀπωλείας κατόπιν ἦκον · οἱ δὴ ἀνάξιοί τε ἦσαν καὶ ἀστήρικτοι περὶ τὴν ὁδὸν βλασφήμως ἔχοντες. Τῷ δὲ καταλόγῳ τῶν μαρτύρων καὶ Ἀλέ-

ῖτο, ἰατρικῆς μὲν ἔμπειρος, τοῖς ἐν
σι καταφανής, ἅτε δὴ πολλήν τε λό-
προβεβλημένος, καὶ τῆς ἀποστολικῆς
άριτος· παριστὼς γὰρ τῷ βήματι,
ις μάρτυρας παρορμῶν, δῆλος ἦν καὶ
δίνων τοὺς ἆθλους· ἀμέλει τοι καὶ
περὶ τὸν δικαστὴν ἑστῶσι γενόμε-
ριθεὶς, σὺν Ἀττάλῳ περιήχθη θηρσὶν
ῆναι. Μηδενὸς οὖν δεινοῦ ἐντεῦθεν
μένοι, διὰ πολλῶν ἀγώνων ἥκοντες,
ησαν καὶ αὐτοί· ὅθεν Ἀλέξανδρος μη-
κλος δέ, τῷ ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς καθέδρας
αὐτοῦ κνίσσης ἀναφερομένης, τοῦτο
φωνῇ ἐπεπών, Ἰδοὺ τοῦτό ἐστιν
ίειν, ὅπερ ὑμεῖς ποιεῖτε. Ἡμεῖς δὲ
ἐσθίομεν, οὔτε ἕτερόν τι πονηρὸν
ωτώμενος δὲ καὶ τί ὄνομα ἔχει
Ὁ Θεὸς ὄνομα οὐκ ἔχει ὡς ἄνθρω-
τοις πᾶσι τῇ τῶν μονομαχιῶν ἐσχάτῃ
ντικοῦ παιδαρίου ὡσεὶ ἐτῶν ιε' ἡ
α εἰσήγετο. Ἐπεὶ δ' ὀμνύειν κατὰ
άγκαστο, καὶ ἀπειθεῖς ἦσαν, ἐξαγρι-
ῶν τὸ πλῆθος, καὶ διῆγον πλείστοις
αῖς ταῖς βασάνοις ἀπαγορεύων, ἀπε-
κ· ἐσχάτη δὲ ἡ Βλανδίνα οἵα μήτηρ
ήσασα, τέκνα καὶ νικηφόρους προ-
τὸς βασιλέα, ἀγαλλιωμένη ἐπέσπευδε
ὁδῷ ὡς εἰς νυμφικὸν δεῖπνον, οὐκ εἰς
ημένη βοράν· καὶ μετὰ τὰς μάστι-
θηρία, μετὰ τὸ τήγανον, τέλος εἰς
λεῖσα ταύρῳ δεινῷ μαρεβλήθη· καὶ
λεῖσα τῷ ζώῳ, ὕστερον δὴ καὶ αὐτὴ
ατα, καὶ τῶν ὁμοτάτων ἐκείνων εἰ-
ποτε παρ' αὐτοῖς τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα
ι παθεῖν. Τούτων δὲ γενομένων, ἅλ-
αν ἡ τῶν ἀνόμων ὕβρις ἐπὶ τοῖς σώ-
τύρων ἐλάμβανε. Τὸ γὰρ ὑπ' ἐκείνων-
θαι μᾶλλον εἰς ὀργὴν ἀνῆπτε· καὶ
καὶ τοὺς ἄλλως διαφόροις ἐξετασθέν-
κυσὶν ἐπιμελῶς φυλάττειν νύκτωρ
ν παρέβαλον, ἵνα μήτις λάχοι ταφῆς.
ους καὶ ὅσα τὸ πῦρ παρέδραμε λεί-
κγμένα τε καὶ ἠνθρακωμένα, καὶ τὰς
ῖς αὐτῶν ἀποτμήμασιν, ἐφ' ἡμέραις
ιωτικῇ φάλαγγι ἐπιμελῶς ἐτήρουν.
ς ὀδόντας ἔτριζον κατ' αὐτῶν· καὶ
μαίνοντο τοῖς λειψάνοις· οἱ δ' ἐν γέ-
· οἱ δ' ἐπιεικέστεροι δῆθεν, ποῦ ὁ
ἐπωνείδιζον· τί δὲ τῆς θρησκείας
τῶν ἰδίων ἔθεντο ψυχῶν; Ἐν πέν-
αγμα ἦν τῶν πιστῶν, τὸ μὴ δύνασθαι
τῇ γῇ· οὔτε γὰρ ἡ νὺξ καθυπούρ-
σίῳ μετελθεῖν ἦν. Πολλῷ γε μεῖον
κέρδος γὰρ ἐκείνοις τὸ κράτιστον
ταφῆς ἐκείνους τυχεῖν. » Ἐπὶ τού-
ῃ διήγησις ἔλεγε· α Τὰ μὲν οὖν σώ-
ίων ἐκείνων, παντοίως παραδειγματι-
θριασθέντα ἐπὶ ἡμέρας ἓξ, μετέπειτα
ἰθαλωθέντα ὑπὸ τῶν ἀνόμων, κατερ-

A certamine tanto obito, eo die cursum suum absolverunt, et gladio cæsi, veluti victimæ Deo sunt oblati. Blandina autem in stipite distenta, bestiis esca est proposita : faciemque supplicii ejus qui pro ea est crucifixus referens, magnam concertatoribus suis attulit animi alacritatem, in sorore sua habitum et formam exoptati illius inspicientibus. Quare illud quoque exhibebat, ac veluti persuadebat, qui pro Christi gloria patiatur, eum passionibus participem esse viventis Dei. Sed enim cum bestiæ eam non attingerent, ad alium reservata est agonem, ut simul et multis variisque colluctationibus devicto perplexo illo serpente, certum constantis fortitudinis exemplum fratribus fieret, vilis ipsa et imbecillis, et invictum habens
B propugnatorem Christum, diversisque adversarium certaminibus debellans, immortalitatis coronam reportaret. Secundum hanc Attalus in theatrum ducebatur, cui tabella præferebatur cum inscriptione hujusmodi : Hic est Attalus Christianus. Erat autem is ex clarorum virorum ordine, firmam sanamque obtinens conscientiam, atque in certaminibus pro Christo susceptis probe exercitatus, et constans veritatis testis. Quo producto, cum petulantius plebs tumultuaretur, præces eum, ut civem Romanum, in custodia asservari jussit, donec Cæsaris de eo atque aliis explorasset sententiam. Interea qui antea negatione mortui fuerant, spiritum vitæ resipiscentia receperunt : et quos tanquam ab ortu exstinctos ejecerat, eos revivi-
C scentes mater est complexa, si dulciore doctrina accepta, ab eo qui non vult mortem peccatoris, virtutem et robur ad perpetiendum assumpserunt. Nam allato a Cæsare rescripto, quicunque ex Christianis Romani essent, gladio sunt cæsi ; cæteri bestiis sunt objecti, aut aliis gravibus suppliciis affecti. Primi autem omnium, qui antea pœnitentia usi fuerant, inquirebantur. Spes quippe quæsitoribus erat, **310** eos denuo captum iri. Verum illi partim martyrum aggregati sunt ordini, partim perditionem secuti : illi nimirum, qui indigni parumque firmi fuerant, et de religione nostra minus recte senserant. Martyrum catalogo ascriptus etiam est Alexander, artis medicæ peritus, et in Galiis omnibus notus : erat enim multa dicendi
D libertate præditus, et apostolicæ gratiæ non expers. Etenim tribunali assistens, ac nutu martyres cohortans, deprehensus et ipse est veluti certamina parturire. Itaque judici delatus, et capitis damnatus una cum Attalo, bestiarum feritati est objectus. Sed cum nihil adversi ab eis sensissent, pluribus defuncti certaminibus, postremo et ipsi ut victimæ sunt cæsi : Alexander quidem, nihil prolocutus : Attalus autem, cum in ferreo sedili ureretur, nidorque ab eo prodiret, illud tantum Romana lingua præfatus : En hoc ipsum est humana vesci carne, quod vos facitis ; nos vero neque homines voramus, neque præterea mali quidquam facimus. Interrogatus etiam, quod Dei esset

nomen, respondit, Deus nomen non habet, ut homo. Post hos omnes, ultimo gladiatorum dies, cum Pontico puero quindecim circiter annos nato, generosa Blandina est producta. Ii per simulacra deorum jurare jussi, non paruere. Quapropter multitudinis animis adversus eos efferatis, per multis sunt excruciati tormentis. Et puer quidem suppliciis tantis cedens, reddidit spiritum. Blandina vero postrema, veluti mater generosa, excita, quæ liberos victores ad regem suum præmisisset, festinabat et ipsa per mortem exsultans, veluti ad nuptiale convivium, et non ad bestiarum, quibus objicienda erat, lacerationem. Itaque post flagra, post bestias, post ahenum, ad ultimum reticulo inclusa, tauro agresti et feroci est objecta : et cum diu multumque a bellua ea esset jactata, tandem et ipsa est manifestissime jugulata. Cujus tantam demirati fortitudinem immanissimi illi persecutores, haud unquam apud eos visam esse mulierem tot et tanta supplicia perpeti, testati sunt. His ita peractis, denuo contumeliosa iniquissimorum hominum injuria sævire in martyrum corpora cœpit. Quod namque ab illis essent superati, **311** id in majorem evasit iram. Proinde et eos qui in carcere mortem obierant, et eos qui variis et exquisitis suppliciis excruciati fuerant, ne quis eorum sepulturæ honorem sortiretur, canum nocturnis simul et diurnis tradiderunt custodiis. Præterea quæ a bestiarum feritate et ignis violentia superfuerant reliquias, comminutas illas et in carbones redactas, capita quoque et resectamenta eorum per dies plures asservanda diligentius militaris manus excubiis mandarunt. Ac impii milites partim dentibus in eos stridebant, ut per furorem defunctorum quoque reliquiis insultarent : partim in ludibrium cadavera vertebant. Si qui vero viderentur esse aliis æquiores, probrose, ubi Deus eorum esset, quidve illis religio eorum, cui animas ipsi suas posthabuissent, prodesset, requirebant. Grex autem fidelium in magno fuit mœrore et luctu, quod humare martyrum cadavera non liceret. Neque enim ad hoc eis nox profuit, neque auro ea redimere potuerunt : nedum precibus ullus locus esset apud eos, quibus id maximum lucrum est visum, si illa sepultura carerent. » Sub hæc narratio, quam diximus, infert : « Itaque corpora sanctorum illorum omni genere ludibrii et probri traducta, et sex diebus sub dio jactata, postea autem combusta atque in cineres redacta, ab iniquis hominibus in Rhodanum fluvium ibi præterlabentem sunt sparsa, ut nihil prorsus eorum in terris amplius esset reliquum. Et hoc sic fecerunt, perinde atque Deum devincere, aut regenerationem eorum præpedire possent : ut ne quam (sic illi dicebant) resurrectionis spem habeant, qua ipsi adducti, peregrinam nobis et novam inducunt religionem, et dura acerbaque omnia despiciunt, prompti prorsus et parati cum gaudio adire mortem. Videamus nunc, an sint resurrecturi, et si potest eis opem ferre Deus eorum, et e manibus nostris eos eripere. » Atque hæc quidem commentarius ille refert. Facili autem conjectura et ratione convenienti colligere licet, quæ in reliquis etiam provinciis sint acta, quantave tuum martyrum exstiterit ubique multitudo.

A ῥάνθη εἰς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν πλησίον παραῤῥέοντα, ὅπως μηδὲ λείψανον αὐτῶν φαίνηται ἐπὶ τῆς γης ἔτι. Καὶ ταῦτα ἔπραττον, ὡς δυνάμενοι νικῆσαι Θεόν, καὶ ἀφελέσθαι αὐτῶν τὴν παλιγγενεσίαν· ἵνα, ὡς ἔλεγον ἐκεῖνοι, μηδὲ ἐλπίδα ἔχωσιν ἀναστάσεως, ἐφ' ᾗ πεποιθότες, ξένην τινὰ καὶ καινὴν εἰσάγουσιν ἡμῖν θρησκείαν, καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν, ἕτοιμοι μετὰ χαρᾶς ἐπὶ τὸν θάνατον ἥκοντες. Νῦν ἴδωμεν εἰ ἀναστήσονται, καὶ εἰ δύνανται βοηθῆσαι αὐτοῖς ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ ἐξελέσθαι ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν. » Ταῦτα μὲν ἡ γραφή· εἰκότε δὲ συνάγοντας λογισμῷ καταστοχάζεσθαι πάρεστι καὶ τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις γεγενημένα, καὶ ὅσοι τηνικάδε μάρτυρες ἀνεδείχθησαν.

312 CAPUT XVIII.

Qualis visio Attalo martyri apparuerit, propter alium martyrem, qui duram nimis et austeram vitam degebat : et ut Christi martyres facile lapsis gratiam fecerint, veniamque concesserint.

In commentario eo aliud quiddam memoratu dignum traditur, quod ad multorum utilitatem, si historiæ nunc inseruissem, minime id invidiosum mihi fore duxi. « Alcibiades quidam martyrum choro ascriptus, austeram plane et duram agebat vitam, et solo pane et aqua victitans, a cæteris cibis omnibus abstinebat. Quem morem cum in carcere quoque servare pergeret, Attalo, qui et ipse post primum obitum certamen eo conjectus fuerat, res ea est revelata. Is porro illum admonuit, non recte facere, qui creaturis Dei non uteretur, et multis exemplum scandali atque offendiculi fieret. Proinde Alcibiades posthac nullo

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Οἷα τῷ μάρτυρι Ἀττάλῳ γέγονεν ἐπιφανείς διὰ τὸν τὸν αὐχμηρὸν μετερχόμενον βίον μάρτυρα· ὡς καὶ τοῖς περιπεπτωκόσι συγγνώμην οἱ Χριστοῦ μάρτυρες ἔδοσαν.

Τῇ δ' εἰρημένῃ γραφῇ καὶ ἄλλο τι μνήμης ἄξιον ἱστορεῖται, ὃ εἰς πολλῶν ὠφέλειαν παραθέσθαι τῇ συγγραφῇ οὐδεὶς ἂν ἐγγένοιτο φθόνος. « Ἀλκιβιάδης γάρ τις ἐξ αὐτῶν τῇ μαρτυρικῇ κατειλεγμένος χορείᾳ, αὐχμηρὸν πάνυ καὶ σκληρὸν βίον μετήρχετο· καὶ τὴ ζῆν ἐν ἄρτῳ μόνῳ καὶ ὕδατι διασώζων, τῶν ἄλλων πάντων ἀπείχετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τῇ εἱρκτῇ οὕτω ἐπειρᾶτο διάγειν, Ἀττάλῳ ἀπεκαλύφθη τῷ μάρτυρι μετὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα καὶ αὐτῷ καθειργμένῳ, ὡς οὐ καλῶς ποιοίη Ἀλσιβιάδης, μὴ χρώμενος τοῖς κτίσμασι τοῦ Θεοῦ, καὶ πολλοῖς τύπος σκανδάλου γινόμενος. Ἐντεῦθεν πεισθεὶς ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀνέδος πάντων πλὴν οὐχ εἰς πλησμονὴν μετελάμβανε· καὶ

ας ᾐδει τὸ ἔλλειμμα περιστείλαντι. A discrimine, omne genus cibi, citra satietatem
κεπτοι χάριτος ἦσαν Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ tamen, cepit : et gratias Deo egit, qui quod ei
ιον ἦν αὐτοῖς πάντα συμβουλεῦον defuisset, ita explevisset. Minime namque suo
πρὸς τὸ χρηστότερον. » Περὶ δὲ τοῦ destitutos obtutu reliquerat gratia Dei, sed Spiri-
φιλανθρώπου αὐτῶν τοιαῦτα ἡ προφ- tus sanctus erat cum eis, omnia consulens atque
τεν ἱστορία· « Οἳ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον dirigens in melius. » De eorumdem martyrum
μιμηταὶ γεγόνασι τοῦ χριστοῦ, ὥστε æquitate atque humanitate scriptura ea quam di-
δόξῃ ὑπάρχοντες, καὶ οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ ximus, talia memorat (1) : « In tantum videlicet
μαρτυρήσαντες, καὶ τὰ στίγματα τοῦ æmulatores fuisse Jesu Christi, ut cum in tanta
είμενοι, οὔτ' αὐτοὶ μάρτυρας ἑαυτοὺς essent gloria, sæpiusque martyrii agonem obirent,
ὔτε μὴν ἡμῖν ἐπέτρεπον τούτῳ τῷ Christique adeo stigmata circumferrent, neque se
γορεύειν αὐτούς. Ἀλλ' εἴ ποτέ τις ipsi martyres vocarent, neque nobis permitterent
τολῆς ἢ διὰ λόγου μάρτυρας αὐτοὺς ut eos nomine eo compellaremus. Quod si quis
ὡς ἐπέπλησσον, ἠδέως τήν τε μαρ- nostrum vel in epistolis, vel in sermonibus marty-
γορίαν παραχωροῦντες Χριστῷ τῷ res eos nominasset, acrius id reprehendebant :
ιστῷ μάρτυρι, καὶ πρωτοτόκῳ τῶν B perlibeter martyrii appellationem cedentes Chri-
χηγῷ τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ. » Ἐπιλέγει sto, vero et fideli martyri atque testi, eidemque
τῶν τελειωθέντων ἐμέμνηντο ἐκεῖνοι primogenito ex mortuis, et duci auctorique vitæ
Χριστὸς πρὸς ἑαυτὸν εἵλκυσεν· Deo. Addit præterea illud, quod etiam defuncto-
οι καὶ οὐδαμινοί. Καὶ εὐχὰς ἤτουν rum memoriam celebrarint : illos scilicet esse
ὡς τὸν ἴσον ἄθλον διαδραμεῖν· καὶ martyres, quos Christus ad se traxisset ; se autem
ιν τῆς μαρτυρίας ἔργῳ πολλὴν παρ- viles esse, et nullius rei homines dicentes. Ora-
ς ἐπεδείκνυντο· παρητοῦντο δὲ ἔτι tiones quoque pro se fieri petierunt, ut et ipsis
ν, φόβῳ Θεοῦ, ὑπὸ τὴν κραταιὰν certamine pari cum laude defungi liceret. Qui cum
ενοι χεῖρα, ὑφ' ἧς ἱκανῶς ὑψώθησαν. libertate multa freti, rebus ipsis martyrii virtutem
ο μὲν πάσι, κατηγόρουν δὲ οὐδενός. præstarent, nomen tamen sunt deprecati : timore
πάντας, ἐδέσμουν δὲ οὐδένα. Καὶ Dei sub potenti manu ejus humiliati [51], a qua satis
εινοῖς διατιθέντων αὐτοὺς πῦχοντο· deinde sunt exaltati. Et ipsi quidem defenderunt
έφανος πρότερον. » Καὶ πάλιν αὐταῖς omnes, accusarunt autem neminem. **313** Dolve-
λίγα φησὶν ἡ γραφή· « Οὗτος γὰρ runt itidem omnes, ligarunt neminem : atque pro
ς πρὸς αὐτὸν ὁ πόλεμος ἐγένετο διὰ C eis quid se summis affecissent malis, sunt precati,
ἀγάπης, ἵνα ἀποπνιχθεὶς ὁ θὴρ, οὓς ita ut id antea fecerat Stephanus. » Deinceps
καταπεπωκέναι, ζῶντας ἐξεμέσῃ· scriptum id hisce de eis utitur verbis : « Maximum
καύχημα κατὰ τῶν πεπτωκότων· ἀλλ' illis bellum contra adversarium fuit, per chari-
αζον αὐτοὶ, τοῦτο τοῖς ἐνδεεστέροις tatis sinceritatem, ut bellua illa strangulata, quos
οικα σπλάγχνα ἔχοντες, καὶ πολλὰ prius sibi devorasse videbatur, vivos redderet.
χέοντες δάκρυα πρὸς τὸν Πατέρα. Non enim gloriati sunt super delinquentium casu,
καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἣν καὶ συνεμε- sed quibus ipsi abundarunt gratiis et donis, de
τλησίου· καὶ πάντες νικηφόροι πρὸς eisdem indigentibus communicarunt. Et materna
θόντες, εἰρήνην ἀγαπήσαντες ἀεὶ, καὶ prorsus habentes viscera, multas pro eis ad patrem
αρεγγυήσαντες, μετ' εἰρήνης ἐχώρη- profuderunt lacrymas. Vitam petierunt, et dedit
Θεόν, μὴ καταλιπόντες πόνον τῇ μη- eis, quam proximis suis impertierunt, et omnes
τιν καὶ πόλεμον τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ victores ad Deum transierunt. Pacem semper
καὶ ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην. » Ταῦτα complectentes, et pacem nobis commendantes, in
τῆς τῶν παραπεπτωκότων χάριν pace ad Deum pervenerunt : non laborem aut do-
μακαρίων ἀνδρῶν, τῆς ἀπανθρώπου D lorem matri, neque seditionem aut bellum fratri-
ικα διαθέσεως τῶν μετὰ ταῦτα ἀφει- bus, sed gaudium, pacem, concordiam et chari-
τοῦ μέλεσι προσεννενεγμένων, καὶ μὴ tatem relinquentes. » Hæc addidi, tum propter
ως προσηκόντως πραβεβλημένων· καὶ sincerampiamque sanctorum illorum virorum erga
ρὺν αἴροιεν, εἴ καί τι τέως κατωρθω- lapsos affectionem, tum propter inhumanum im-
δὴ δὲ καὶ τῶν ἀμφὶ Μοντανὸν καὶ misericordemque eorum animum, qui postea su-
Θεόδοτον περὶ Φρύγας ἄρτι πρώτως perbe et crudeliter membris Christi insultarunt,
τεύειν ὑπολῆψιν ἀπανταχοῦ θρυλλου- nullamque eorum per compassionis virtutem habu-
γὰρ τῶν θείων χαρισμάτων κατὰ erunt rationem. Qui sane etiamsi tum quidquam
ησίας τελουμένων, ἐδόκει τοῖς πολ- aut officiose fecerunt, aut recte statuerunt, non
μετέχειν· καὶ διὰ τούτου πίστιν continuo tamen sibi placeant, vel supercilia eri-

6.

ib. V, cap. 2.

gant. Cæterum cum jam tum primum apud Phryges Montanus, et Alcibiades, et Theodotus, prophetarum opinionem passim fama obtinuissent (quod enim ea quoque tempestate varia dona Dei in multis florerent ecclesiis, multis illi visi sunt charismatum eorum participes esse, proindeque prophetiæ fidem meruere), et sententiæ plurimorum de eis variarent, qui in Gallia fuere fratres, pium rectumque de eis judicium suum in scriptum, quod sæpe diximus, retulerunt, eidemque quasdam eorum qui commemorati sunt martyrum epistolas inseruerunt, quas illi ex vinculis et carcere ad fratres in Asia et Phrygia de nonnullis ecclesiasticis quæstionibus dederunt. Atque hæc quidem hactenus.

A παρεῖχον ὡς προφητεύουσι) · διαφωνίας τοίνυν περὶ τούτων οὐ μετρίας οὔσης, οἱ κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφοὶ τὴν ἑαυτῶν εὐλαβῆ καὶ ὀρθόδοξον κρίσιν ὑποτάττουσι τῇ εἰρημένῃ γραφῇ, καί τινας ἐκθέμενοι τῶν διειλημμένων μαρτύρων ἐπιστολὰς, ἃς ἔμφρουροι ὄντες τοῖς ἐπ' Ἀσίας καὶ Φρυγίας ἀδελφοῖς διεπέμψαντο περί τινων ἐκκλησιαστικῶν συζητήσεων. Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐξ Ἰταλίας γραφῆς τοῖς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Φρυγίᾳ ἐν τούτοις ἦσαν.

314 CAPUT XIX.

Qui tum temporis in excelsis episcopalis dignitatis sedibus enituerint.

Antoninus (1) autem, Veri frater, septem annis et quatuor mensibus Romano administrato imperio, Commodo id reliquit. Cujus decimo anno Eleutherus Soteris successor Romæ episcopatum tenuit. Cui deinde, cum tredecim præfuisset annos, Victor est subrogatus. Hic Ecclesiam ibi decem gubernavit annis, et successorem Zephyrinum habuit, nono imperii Severi anno. Zephyrino, qui decem et octo annis Ecclesiam Romanam rexit, Callistus est suffectus : qui eam quinque annis administratam, Urbano successori reliquit. In Alexandrina Ecclesia Agrippinus duodecim annos episcopatum gessit. Ei Julianus successit : qui decem annis munere sacro obeundo expletis, Demetrium successorem recepit (2). Apud Antiochenos post Maximinum, qui undecim annis Ecclesiæ gubernator fuit, Serapion episcopus creatus est, octavus ab apostolis successor. Qui satis diu cum laude Ecclesiæ præfuit, et eam Asclepiadi regens dam reliquit. Eisdem temporibus Hierosolymis, in sancta Sion, adhuc admirandus ille Narcissus (3) sacrosancto fungebatur munere, quindecimum obtinens successionis locum, a secunda, quæ sub Adriano facta est, ejus urbis obsidione : ex quo, post eos qui ex circumcisione ibi fuerunt, episcopos, Marcum primum ex gentibus regendæ Ecclesiæ præfectum esse, antea diximus. Cui Cassianus, sicuti successiones ejus Ecclesiæ tradunt, est suffectus. Huic autem Publius, Publio Maximus, Maximo Julianus (4) ; cui ordine successerunt Cajus, Symmachus, Cajus alter, Julianus item alter, Capito, Valens, Dolichianus, et ab apostolorum successione tricesimus celeberrimus Narcissus. Cæsareæ porro Palæstinæ episcopale munus tum habuit Theophilus. **315** In Græcia autem Corinthi Bacchylus episcopus fuit, Ephesi vero Polycrates, et

(1) M. Antoninum 19 annis imperasse, scribit Euseb. lib. v, cap. 9.

(2) Anno Commodi I. (Euseb. lib. v, cap. 9.)

(3) In persecutione sub Severo Narcissus episcopus Hierosolymitanus annos aliquot in solis locis latuit. Quo tempore interim ei ordine substituti sunt Dius, Germanion, Gordius, ut infra libro quinto, cap. 10, scribitur, ubi alia hujus secessus affertur causa. Alii auctores in hoc catalogo Symmachum et Cajum alterum non recensent. Eaque ratione Narcissus, cum e solitudine reversus episcopatum recepit, a Marco quindecimus, ab apostolis tricesimus fuerit Hierosolymis episcopus.

(4) Alii *Julium* habent.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

B Τίνες τοῖς ὑψηλοῖς τῶν ἱερῶν θρόνων τηνικαῦτα διέπρεπον.

Ἀντωνῖνος δὲ ὁ υἱὸς Μάρκου τέσσαρας μῆνας πρὸς δέκα διαγεγονὼς τῇ βασιλείᾳ ἐνιαυτοῖς, Κομόδῳ τῆς ἀρχῆς ὑπεξίσταται · οὗ τῷ δεκάτῳ τῆς ἀρχῆς ἔτει Ἐλεύθερος ὁ μετὰ Σωτῆρα τῆς Ῥώμης ἐπισκοπήσας, ἔτη δέκα πρὸς τρισὶ λελειτουργηκὼς, Βίκτωρι καταλιμπάνει τὸν θρόνον. Τούτου δὲ οὐχ ἧττον ἢ δέκα ἔτεσιν ἡγησαμένου, Ζεφυρῖνος διάδοχος ἐγνωρίζετο. Σευήρου τῆς βασιλείας ἔννατον ἄγοντος ἔτος. Μετὰ δὲ τοῦτον ἔτεσιν ιη' ὑπουργήσαντα τὸν κλῆρον τῆς λειτουργίας Κάλλιστος ἀνελάμβανεν · ὃς ἔτεσι πέντε ἐπιβιώσας, Οὐρβανῷ τὴν λειτουργίαν καταλείπει. Τῶν γε μὴν κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικιῶν Ἰουλιανὸς τὴν ἐπισκοπὴν ἐγχειρίζεται, Ἀγρι-
C πίνου ἐπὶ δυοκαίδεκα ἔτεσι τὴν ζωὴν μεταλλάξαντος. Καὶ τούτου δὲ δέκατον ἀποπληρώσαντος ἔτος, τῶν ἐκεῖσε παροικιῶν τὴν θείαν ὑπουργίαν Δημήτριος ἂν δέχετο. Ἐν δ' Ἀντιοχείᾳ μετὰ Μαξιμῖνον ἑνδέκατον ἡγησάμενον ἔτος, Σεραπίων τὸν τῆς διακονίας κλῆρον ἐλάμβανεν, ὀγδόην ἔχων ἀπὸ τῶν ἀποστόλων διαδοχήν · καὶ τούτῳ δ' ἱκανῶς τῇ λειτουργίᾳ ἐμπρέψαντι Ἀσκληπιάδης διάδοχος ἀνεδείκνυτο. Κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἁγίας Σιὼν εἰσέτι Νάρκισσος ὁ θαυμάσιος τὴν λειτουργίαν εἶχε, πέμπτην καὶ δεκάτην ἄγων διαδοχὴν ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων κατὰ Ἁδριανὸν δευτέρας πολιορκίας · ἀφ' οὗ μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς ἐπισκόπους τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας Μάρκον καθηγήσασθαι πρῶτον ἐξ ἐθνῶν ἐπίσκοπον ἐδηλώσαμεν. Μετὰ δὲ τοῦτον Κασ-
D σιανὸν ἐγχειρισθῆναι τὴν λειτουργίαν αἱ τῶν αὐτόθι διαδοχαὶ περιέχουσι · Πούπλιον δὲ μετὰ τοῦτον · εἶτα Μάξιμον · ἐπὶ δὲ τούτῳ Ἰουλιανόν, ὃν διαδέχεται Γάϊος · τοῦτον δὲ Σύμμαχος, οὗ Γάϊος ἕτερος · τὸν δ' αὖθις ἄλλος Ἰουλιανός · ἔπειτα Καπίτων · καὶ μετὰ Οὐάλεντα Δολιχιανός · ἐπὶ δὲ τούτοι πᾶσι τριακοστὸς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐκ διαδοχῆς ὁ περιβόητος ἐγνωρίζετο Νάρκισσος. Κατὰ δὲ τὴν ἐν Κα-

σαρεία Παλαιστίνην Θεόφιλος ἦν. Καθ' Ἑλλάδα δὲ τῆς Κορίνθου Βάκχυλος ἐπίσκοπος ἦν· καὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας Πολυκράτης, καὶ ἄλλοι γε ὡς εἰκὸς ἐπὶ τούτοις μυρίοι, Κομόδου καὶ Σευήρου τὰ σκῆπτρα διεπόντων τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

A alibi alii, ut par erat, quam plurimi, Commodo ac deinde Severo Romanum imperium administrantibus. De iis nunc satis.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Κατάλογος καὶ αὖθις τῶν μετὰ ταῦτα τῆς ψευδωνύμου γνώσεως ἀρχηγῶν· καὶ ὅσοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες τούτοις ἀντέστησαν.

Τῶν δ' εἰρημένων μικρῷ πρόσθεν αἱρέσεων ἀρετῇ καὶ λόγῳ τῶν προειρημένων, θείων ἀνδρῶν εἰς τὸ παντελὲς ἀπορρυεισῶν, ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς ἄλλας ἐκσπείρειν ἐσπευδε. Πολλαὶ δὲ καὶ παράφυάδες ἔτι ἐκείνων ἦσαν, τὸν καθαρὸν τῆς Κριστοῦ γεωργίας κλῆρον συγχέουσαι. Πολλάκις δὲ καὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἐμερίζοντο, εἰς διαφόρους διιστάμεναι γνώμας. Πολλαὶ δ' αἴφνης ὡς ἐξ ὑπαρχῆς λαμβάνουσαι τὴν ἀρχὴν ἀνεδίδοντο. Πᾶσαι δ' οὖν ὅμως τὰς ἀρχὰς ἀπὸ Σίμωνος, Σατορνίνου τε καὶ Κηρίνθου τῆς ἀτόπου γνώσεως εἵλκον. Ἀρτέμων μὲν οὖν καὶ ὁ Μοντανὸς ἄρτι τότε ἐφύοντο· καὶ οἷά τινες ὄφεις φρῦνοι ὀλέθρου πνέοντες, ἰοβόλων δίκην ἑρπετῶν, αὐτὰ τὴν τῆς Ἀσίας Φρυγίαν εἵρπον. Μαρκίωνος δὲ ἡ δόξα διήρητο. Καὶ ἄλλοι δὲ ἐπὶ Ῥώμης ἦσαν ἀκμάζοντες· Φλωρῖνος οὗτοι καὶ βλάστος κατωνομάζοντο, νεωτερίζοντες καὶ ἅμφω περὶ τὸν ἀληθῆ τῆς ἀληθείας λόγον. Ὁ μὲν Φλωρῖνος, τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πρεσβυτερίου ἀποπεσών· Βλάστος δὲ, παραπλησίῳ πτώματι συνισχόμενος· ἰδίᾳ δ' ἕκαστος τὸ τῆς ἀσεβείας καθιστάμενος ἐργαστήριον, πολλοὺς τῶν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἑαυτοὺς ἐπεσπῶντο. Ἀμέλει κατὰ μὲν Ἀρτέμωνος καὶ τοῦ αὐτοῦ διαδόχου Θεοδότου Βυζαντίου τοῦ σκυτέως ἐπὶ μᾶλλον τὰ τούτου αὐξήσαντος ὁ μακάριος Βίκτωρ ἀνθίστατο· ἐλέγχει δὲ τὴν κατ' αὐτοὺς ἀτοπίαν ὁ μικρὸς εἰρημένος Λαβύρινθος, ὃν φασι τινὲς Ὠριγένην συντάξαι. Ἀλλ' ὁ χαρακτὴρ ἐλέγχει τοὺς λέγοντας. Μοντανῷ δ' ἐκκαταγώνιστον ὅπλον ἐπαφῆκε Θεὸς τὸν, ὃς τῆς Ἱεραπολιτῶν ἡγεῖτο Ἀπολλινάριος, ἀνὴρ πρὸς τῇ γνώσει τῶν θείων καὶ τὴν ἔξωθεν παιδείαν προσειληφώς· Πρὸς τούτῳ δὲ καὶ Μιλτιάδης καὶ Ἀπολλώνιος· καὶ Σεραπίων ὁ τῆς Ἀντιοχίων ἐκκλησίας ποιμήν· καὶ ἄλλοι πλεῖστοι. Κατὰ δὲ Πρόκλου τῆς αὐτοῦ αἱρέσεως προστατεύοντος Γάϊος ὁ πρόσθεν ἡμῖν εἰρημένος ἔγραψεν· τῇ δὲ Μαρκίωνος δόξῃ καὶ διαιρέσει ὁ σοφώτατος ἀνθίσταται Ῥόδων. Φλωρίνῳ δὲ καὶ Βλάστῳ τοῖς κατὰ Ῥώμην ἡγησαμένοις τοῦ σχίσματος ὁ προρρηθεὶς Εἰρηναῖος παραινῶν γράφει, τῶν καινολογιῶν ἀποστάντας, τῆς ἀποστολικῆς ἔχεσθαι παραδόσεως. Ἐγὼ δὲ τὰ εἰκότα πράττων, ἐκθήσομαι μὲν καὶ τῶν εἰρημένων φλαύρων ἀνδρῶν τὰ νόθα καὶ παρέγγραπτα δόγματα· ὡς δ' ἐνόν, τούτοις αὖθις ἀντιστήσω τοὺς εἰρημένους ἄνδρας, τοῖς περιττοῖς τῶν θείων λόγων ἐλέγχοις τὰς ἐκείνων παρατὰς ἱερισχελίας ἀνδρικῶς καταῤῥάσσοντας.

CAPUT XX.

Catalogus auctorum et ducum falso nominatæ scientiæ, qui postea exstiterunt : et qui ecclesiastici viri illis restiterint.

Hæresibus autem, quas paulo ante diximus, divinorum, quos retulimus, virorum virtute et doctrina prorsus evulsis, zizaniorum sator alias insuper seminare non cessavit. Sed et priorum illorum multi adhuc restabant surculi, puræ agrorum Christi sationi officientes : sæpenumero etiam ipsæ inter se dividebantur, et in varias sententias discindebantur ; multæ etiam derepente tum primum initium sumentes producebantur. Omnes tamen a Simone et Saturnino, atque ab absurda et importuna scientia Cerinthi ortum traxerunt. Artemon et Montanus tum primum pullulabant, et tanquam serpentes rubetæ interitum spirantes, venenatorum reptilium more, per Phrygiam in Asia provolvebantur. Marcionis autem secta dissecta atque divisa erat. Quidam etiam Romæ vigebant, ut Florinus et Blastus, qui et ipsi novas opiniones de vero veritatis verbo induxerunt. Et Florinus quidem, quod presbyteratus Ecclesiæ gradu abdicatus esset ; Blastus autem, non ob dissimilem quoque lapsum. Quilibet vero eorum officina seorsim contra veram pietatem instituta, permultos ex Ecclesia in errorem suum pertraxit. Sed enim contra Artemonem ejusque successorem Theodotum Byzantium coriarium, qui illius errorem multum provexit, beatus Victor depugnavit. Redarguit quoque importunitatem eorum liber, qui parvus Labyrinthus dicitur, quem nonnulli boOrigene compositum esse autumant : sed eos stylus et elocutionis forma refellit. **316** Montano porro tanquam inexpugnabile propugnaculum Deus objecit Hierapolitanæ Ecclesiæ antistitem Apollinarem, virum eximium, qui ad divinæ doctrinæ cognitionem profanas etiam disciplinas adjecerat. Adversus hunc quoque scripserunt Miltiades, Apollonius, Serapion Antiochenæ Ecclesiæ episcopus, et alii complures : sicuti et contra Proclum, ejusdem hæreseos antesignanum, Cajus, quem antea quoque nominavimus. Marcionis autem opinioni, ejusque divisioni, sapientissimus restitit Rhodon. Ad Florinum autem et Blastum, qui Romæ schismatis et dissidii duces fuere, sæpe nobis nominatus Irenæus cohortationes scripsit : ut nuntio vanis atque inanibus sermonibus et concertationibus remisso, apostolicis inhærerent traditionibus. Enimvero recte me facturum esse puto, si perniciosorum eorum hominum illegitima et adulterina dogmata exposuero, et quantum licebit, eis præclaros illos viros opposuero, qui validis atque invictis divinorum oraculorum argumentis superfluas et inutiles illorum nugas et deliramenta fortiter confutarunt.

CAPUT XXI.

De Artemone et Theodoto sutore, qui docuerunt Christum purum fuisse hominem, et ut ii primi Scripturas corrumpere inceperint: et de Anatolio confessore.

Artemon igitur, qui et Artemas dictus est, eadem quæ nos, de Deo universitatis hujus sensit, conditorem eum esse rerum omnium dicens. Dominum autem nostrum Jesum Christum asseruit merum esse hominem, ex virgine natum, et virtute prophetis præstantiorem. Atque eadem hæc apostolos quoque prædicasse asseveravit, perperam exponens atque depravans divinarum Litterarum sensum. Successores autem eorum divinitatem tribuisse Christo, cum antea Deus non fuerit, dixit. Coriarius vero quidam Byzantius, Theodotus nomine, disctpulus ejus, alterius sectæ princeps exstitit, et multo adhuc pejora est commentus. Præclaram autem rem se facere existimavit, quod auctoritatem divinitus inspiratis Litteris abrogavit, et eas quas ipsemet recepit, corrupit. His Victor, episcopus Romanus, veluti doctrinam fidei adulterantibus generose restitit, coriariumque ad Ecclesia proscripsit. Qui parvum Labyrinthum composuit scriptor, hos redarguit, asserentes se ejusmodi doctrinam ab apostolis et successoribus eorum accipisse : **317** veritatemque asque ad Victoris tempora, qui decimus tertius a Petro Romanæ urbis episcopus fuit, obtinuisse, et a successore ejus Zephyrino corruptam fuisse. Verba ejus sic habent : « Et fortasse id quod illi docebant, verisimile fuisset, nisi eis refragarentur primum divinæ Scripturæ, deinde fratrum quorumdam Victoris tempore presbyterorum libri, quos illi et ad gentes et adversus hæreses pro veritate scripserunt : Justini, inquam, et Miltiadis, Tatiani, Clementis, et aliorum complurium, in quibus omnibus divinitas Christo tribuitur : nam Irenæi, Melitonis, et reliquorum, quis ignorat scripta Christum Deum eumdemque hominem deprædicare ? Psalmi etiam et carmina quæcunque jam inde a principio a fidelibus sunt composita, Verbum Dei Christum laudibus celebrantia, deitatem ei tribuunt. Quomodo igitur ecclesiastico dogmate a tot annis deprædicato defendi potest, usque ad Victoris tempora doctrinam hanc, ut ipsi dicunt, in ecclesiis obtinuisse ? Quomodo etiam non erubescunt, hæc contra Victorem ementientes ? cum certo sciant, Theodotum coriarium, qui post Artemonem pater et princeps hujus divinitatem negantis defectionis fuit, et Christum primus purum hominem esse dixit, a Victore esse a communione repulsum ? Si enim Victor eadem quæ illi sensisset (sicuti illorum docet blasphemia), quomodo is Theodotum hæresis ejus inventorem rejecisset ? » Ad hæc illa adjicit : « Scripturas quidam sacras absque timore et pudore omni adulterarunt, antiquos fidei canones abrogarunt, Christum ignorarunt. Nec illi quid divinæ Litteræ dicant

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ Ἀρτέμωνος καὶ Θεοδότου τοῦ σκυτέως, ψιλὸν ἄνθρωπον δογματιζόντων Χριστόν καὶ ὡς πρῶτοι τὰς Γραφὰς διαφθείρειν ἤρξαντο · καὶ περὶ Ἀνατολίου τοῦ ὁμολογητοῦ.

Ἀρτέμων μὲν οὖν, ὁ καὶ Ἀρτεμᾶς, τὰ μὲν κατὰ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν παραπλησίως ἡμῖν ἐδόξασεν, εἰρηκὼς αὐτὸν εἶναι ποιητὴν τοῦ παντὸς καὶ δημιουργόν · τὸν δὲ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἄνθρωπον εἶπε ψιλόν, ἐκ παρθένου μὲν γεγεννημένον, τῶν προφητῶν δὲ δι' ἀρετὴν κρείττονα. Ταῦτα δὲ καὶ τοὺς ἀποστόλους κεκηρυχέναι ἔλεγε, παρερμηνεύων τῶν θείων Γραφῶν τὴν διάνοιαν. Τοὺς δὲ μετ' ἐκείνους ἔφασκε θεολογῆσαι τὸν Χριστόν, οὐκ ὄντα Θεὸν πρότερον. Σκυτεὺς δέ τις Βυζάντιος, Θεόδοτος ὄνομα, μαθητὴς ἐκείνου γενόμενος, φρατρίας B ἑτέρας κατήρξατο, καὶ ἄλλα πολλῷ χείρονα ἐπενοηκώς. Προὔργου δ' ἐτίθετο τὰς θεοπνεύστους Γραφὰς ἀθετεῖν · παραφθείρειν δὲ καὶ ἃς αὐτὸς παρεδέχετο. Τούτοις μὲν οὖν Βίκτωρ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, ἅτε δὴ τὰ τῆς πίστεως παραχαράττουσι δόγματα, γενναίως ἀνθίστατο · τὸν δὲ σκυτέα καὶ ἐκκήρυκτον ἐπ' ἐκκλησίας ἐτίθει. Ὅ γε μὴν τὴν μικρὰν Λαβύρινθον κατ' αὐτῶν συστησάμενος ἀπελέγχει τούτους, φάσκοντας ἀπό τῶν ἀποστόλων καὶ καθεξῆς ταῦτα παραλαβεῖν · καὶ διατετηρῆσθαι τὴν ἀλήθειαν ἄχρι δή καὶ τῶν χρόνων Βίκτωρος, ὃς ἦν τρισκαιδέκατος ἀπὸ Πέτρου ἐν Ῥώμῃ ἐπίσκοπος, ἀπὸ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ζεφυρίνου παρακεχαράχθαι τὴν ἀλήθειαν. Λέγει δ' ἐπὶ λέξεως οὕτως · « Ἦν δ' ἂν τυχὸν πιθανὸν τὸ λεγόμενον, εἰ μὴ πρῶτον μὲν ἀντέκειντο C αὐτοῖς αἱ θεῖαι Γραφαί · καὶ ἀδελφῶν δέ τινων ἐστὶ γράμματα πρεσβυτέρων τῶν Βίκτωρος χρόνων · ἃ ἐκεῖνοι πρὸς ἔθνη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς τὰς τότε αἱρέσεις ἔγραψαν · λέγω δὲ Ἰουστίνου καὶ Μιλτιάδου, Τατιανοῦ τε καὶ Κλήμεντος, καὶ ἑτέρων πλειόνων, ἐν οἷς ἅπασι θεολογεῖται ὁ Χριστός · τὰ γὰρ Εἰρηναίου τε καὶ Μελίτωνος, καὶ τῶν λοιπῶν, τίς ἀγνοεῖ βιβλία, θεὸν καὶ ἄνθρωπον καταγγέλλοντα τὸν Χριστόν ; Ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ἀπὸ πιστῶν γραφεῖσαι, Λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν Χριστὸν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες. Πῶς οὖν τοσούτων ἐτῶν καταγγελλομένου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος, ἐνδέχεται τοὺς μέχρι Βίκτωρος χρόνους οὕτως, ὡς οὗτοι λέγουσι, κεκηρυχέναι ; Πῶς δὲ οὐκ αἰδοῦνται ταῦτα Βίκτωρος καταψεύσασθαι, ἀκριβῶς εἰδότες, ὅτι Βίκτωρ Θεόδοτον τὸν σκυτέα, τὸν μετ' Ἀρτέμωνα ἀρχηγὸν καὶ πατέρα ταύτης ἀρνησιθέου D ἀποστασίας, ἀπεκήρυξε τῆς κοινωνίας, πρῶτον εἰπόντα ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστόν ; Εἰ γὰρ Βίκτωρ κατ' αὐτοὺς οὕτως ἐφρόνει, ὡς ἡ τούτων διδάσκει βλασφημία, πῶς ἂν ἀπέβαλε Θεόδοτον, τὸν τῆς αἱρέσεως ταύτης εὑρετήν ; « Πρὸς τούτοις καὶ ταῦτα ἐπάγει · « Γραφὰς μὲν θείας ἀφόβως ῥαδιουργήκασι · πίστεως ἀρχαίας κανόνα ἠθετήκασι · Χριστὸν ἠγνοήκασιν · οὐ τί λέγουσιν αἱ θεῖαι Γραφαὶ ζητοῦντες. Εὐκλείδης δὲ καὶ Γαληνὸς ἴσως αὐτοῖς προσκυνεῖται. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Διὰ τοῦτο ταῖς θείαις Γραφαῖς τὰς χεῖρας ἐπέβαλον, λέγοντες αὐτὰς διορ-

θεοῦν, πανουργίᾳ τὴν ἁπλῆν τῶν θείων Γραφῶν δύναμιν κακηλεύοντες, σοφωτέρους ἑαυτοὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποφαίνοντες. » Λέγει δὲ μηδὲ τοῦτο αὐτοὺς διαδρακεῖν συμφώνως· ἀλλὰ ἄλλως μὲν τὸν Θεόδοτον, ἑτέρως δὲ τὸν Ἀσκληπιόδοτον, καὶ Ἑρμόφιλον ἄλλως, καὶ τὸν Ἀπολλωνίδην ἑτέρως. Καὶ τούτων δὲ ἕκαστον ἐπιδιορθωσιν τῶν οἰκείων ποιήσασθαι· ὥστε πολλὴν εἶναι τῶν παρ' αὐτοῖς ἀντιγράφων διαφωνίαν. Ἔνιοι δὲ αὐτῶν, φησὶν, οὐ παραχαράττειν ἠξίωσαν αὐτάς, ἀλλ' ἁπλῶς ἀρνησάμενοι τόν τε νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἀνόμου καὶ ἀθέου διδασκαλίας προφάσει χάριτος εἰς ἔσχατον ἀπωλείας κατώλισθον. Ὁ δὲ τὸ κατ' αὐτῶν σύγγραμμα συστησάμενος, καί τι περὶ τούτων διήγημα ἱστορεῖ, ὁ τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ἐκθέσθαι δίκαιον. Νατάλιον γάρ τινα φησὶ τῶν γενναίων ὁμολογητῶν ἕνα γεγενημένον ὑπ' Ἀσκληπιοδότου καὶ Θεοδότου ἑτέρου τινὸς τραπεζίτου ἐξαπατηθῆναι. Μαθητὰς δ' ἔσχον Θεοδότου τοῦ μετ' Ἀρτέμωνα τῆς τοιαύτης αἱρέσεως ἀρχηγοῦ, ὥστε προστῆναι ἐπὶ μισθῷ τῆς φρατρίας διὰ τὸ τῆς ὁμολογίας ἐπίσημον. Δηνάρια δὲ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα καθ' ἑκάστην (1) ὑπισχνοῦντο παρέχειν αὐτῷ. Ὡς δ' οὖν ἐγένετο μετ' αὐτῶν, δι' ὀνείρων πολλάκις ἐπιστὰς αὐτῷ Χριστὸν ὁ τῶν ψυχῶν ἰατρὸς, τῆς πλάνης ἀπαλλάττεσθαι παρῄνει. Ἀπολέσθαι γὰρ ἥκιστα ἤθελεν ἔξω Ἐκκλησίας καθεστηκότα, μάρτυρα τῶν αὐτοῦ παθημάτων γενόμενον· προσετίθει δὲ, ὡς οὐχ ὑπὲρ τούτων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν εὐαγγελικῶν ἐνηθληκέναι δογμάτων. Ἐπεὶ δὲ οὐκ εἶξε, τῇ τιμῇ δεδουλωμένος ἣν ἔχειν ὑπελάμβανε, τῶν ἐξηπατημένην ἡγούμενος, ἴσως δὲ καὶ τῷ κέρδει ὀλιγαζόμενος, οἷάπερ ἄνθρωπος ὤν, νύκτωρ αὖθις ἐπιστὰς ὁ Σωτὴρ, χαλεπὰς αὐτῷ δι' ἀγγέλων ἐπήνεγκε μάστιγας· καὶ τῇ πείρᾳ μαθὼν ὅσον ἐστὶ κακοῦ τὸ ἀντιτείνειν Θεῷ, σάκκον καὶ σποδὸν περιθέμενος, ὅσον τάχος ἅμα ἑῷ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφίκετο· ποσὶ δὲ Ζεφυρίνου τοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἡγουμένου Ῥωμαίων προκυλινδούμενος, πρεσβείαν ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ φιλανθρώπῳ προσάγειν ἐδεῖτο Θεῷ, θριαμβεύων καὶ τοὺς μώλωπας ἐπὶ μέσου δήμου ὧν εἰλήφει πληγῶν. Οὕτω δ' ὁλοφυρόμενον ἐκεῖνον καὶ ποτνιώμενον ᾤκτειρεν ἐκεῖνος, καὶ χεῖρα ὤρεξεν εἰς μετάνοιαν· μόγις δὲ καὶ κοινωνίας ἠξίωσεν.

quærunt, sed Euclidem fortasse et Galenum adorant. » Et paulo post : « Propter eam causam scilicet divinis Litteris manus injecerunt, emendare se et castigare eas dicentes : et subdola improbitate simplicem sacrarum Scripturarum vim et sententiam depravarunt, sapientiores se ipso Spiritu sancto jactantes. » Memoriæ etiam prodidit, non uno consensu hoc eos fecisse. Aliter enim Theodotum, aliter Asclepiodotum, aliter quoque Hermophilum, Apollonidem rursum aliter scripsisse. Quemlibet etiam illorum castigationem propriorum scriptorum edidisse : **318** idque variantium et dissidentium inter se exemplarium discordantiam indicare. Quosdam etiam istorum refert, non depravasse Scripturas ; sed lege et prophetis prorsus abnegatis et abolitis, per iniquam et impiam plane doctrinam, sub gratiæ obtentu, ad extremum perditionis delapsos. Idem scriptor, qui librum eum adversus illos edidit, de eis quiddam etiam commemorat, quod huic operi inserere est visum. Natalem enim quendam, ex generosis et intrepidis confessoribus unum, dicit ab Asclepiodoto, et Theodoto alio quodam trapezita, qui Theodoti illius, post Artemonem sectæ ejus ducis, discipuli fuere, deceptum persuasumque esse, ut mercede condicta (factum id propter confessionis ejus laudem et celebritatem) sodalitati eorum præesset, eosque illi centum et quinquaginta denarios diurnos daturos pollicitos esse. Itaque cum in eorum hæresi esset, in somnis ei aliquoties Christus, verus animarum medicus assistens, ut se a tali errore et seductione alienaret, hominem est cohortatus. Minime enim illum, quod passionum suarum testis et martyr fuisset, ab Ecclesia segregatum perire voluit, illo quoque adjecto, non illum pro istorum opinionibus, sed pro evangelicis dogmatibus, streune decertasse. Minus tamen ille visioni obsecutus est, honore eo, quem se, quod deceptis atque seductis hominibus præiret, habere credidit, captus : et fortasse lucri quoque splendore, ut homo, inescatus. Itaque noctu rursus ei Salvator insisteus, graves per angelos flagris intulit plagas. Tum demum ille experientia edoctus, quantum malum sit, se Deo opponere, sacco sumpto, et cinere conspersus, quam cellerime cum ipso difuculo ad ecclesiam confugit, et ad Zephyrini Ecclesiæ Romanæ præsidis pedes provolutus, orationem atque deprecationem pro se ad Deum generis humani amatorem fieri rogavit, publice in media plebe vibices, quas acceperat, plagarum ostentans. Eum vero ita ejulantem et quiritantem miseratus ille, manu porrecta ad pœnitentiam facile quidem recepit, ægre tamen ad communionem admisit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ τῆς αἱρέσεως Μοντανοῦ· ἥτις αἵρεσις κατὰ Φρύγας ὠνόμασται.

319 CAPUT XXII.

De hæresi Montani, quæ quidem hæresis Cataphrygas, hoc est, Phrygum, seu secundum Phryges, nominatur.

Ὁ δὲ Μοντανὸς ἀπὸ κώμης Ἀρδαβᾶ καλουμένης ὤν, τῆς κατὰ Φρύγας λεγομένης αἱρέσεως καθηγήσατο. Οἴστρῳ γὰρ φιλαρχίας, καὶ οἰήματι φιλοπρωτίας σχεθεὶς, ἑαυτὸν βαπτὰς τῆς ἀτόπου βλασφη-

Montanus autem, vico quodam cui nomen ast Ardaba ortus, hæresim quæ dicitur secundum Phrygas invenit : et ambitione honoris atque dignitatis percitus, et arrogantia cupiditateque pri-

(1) Καθ' ἑκάστην Niceph. μηνιαῖα δηνάρια, hoc est, mensiros. (Euseb. lib. v, cap. ult.)

matus transversim actus (o absurdam et importunam blasphemiam !) Paracletum se et divinum Spiritum nominavit. Mulierculas duas, conjuges suas, Priscillam et Maximillam, prophetissas suas vocavit, earumque scripta propheticos libros esse dixit. Maligno autem spiritu plenus, sicuti et duæ illæ mulieres, nova quædam et insolentia dicere cœpit, insania aperte, et dæmonum intemperiis actus. Cæterum ut adulterinus ille spiritus fidem sibi pararet, quædam per illos, conjecturis ductus, prædicebat et divinabat, seducens plerosque, et a recta via avertens, promissionumque tumenti magnitudine inflans, beatosque eos pronuntians, qui de se quamvis absurde, magnifice tamen sentirent. Non admodum tamen multi ex Phrygibus fuere, qui ab eo erant seducti. Universalem porro et quæ sub cœlo est Ecclesiam omnem, omni pudore abjecto, impudentissimus ille dæmon calumniis proscindere non cessavit. Ea hæresi passim vulgata, qui in Asia fuere fideles sæpe multis in locis regionis ejus conventus egere, recens exortam peregrinamque inquirentes doctrinam : et tandem sectam eam, ut impiam et exsecrandam damnatam, e catholica Ecclesia ejecerunt, atque a communione propulerunt. Idem Montanus novorum quoque jejuniorum, præter Ecclesiæ consuetudinem, auctor fuit: et de solvendis dirimendisque conjugiis legem tulit. De divina autem Trinitate, et mundi creatione eadem nobiscum docuit. Nonnulli tamen ex sectatoribus ejus postea tres divinitatis subsistentias unum esse sunt opinati : eumdem esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, dicentes : unde etiam Sabellium Afrum principia hæresis suæ sumpsisse ferunt. Porro qui Montani disciplinam secuti sunt, Montanistæ ab eo dicuntur. Vocatur quoque Cataphrygas, seu secundum Phryges hæresis, ab ipsa gente scilicet. Appellantur etiam Pepuziani a vico quodam, quem ille Jerusalem vocare solitus erat. **320** Priscillæ vero et Maximillæ prophetiam fide et veneratione sacrosancto præferunt Evangelio. De quibusdam sane eorum mysteriis nonnulli non pauca vulgarunt, quæ illi non agnoscunt, sycophantice ea adversus se excogitata esse affirmantes.

μίας !) Παράκλητον καὶ θεῖον Πνεῦμα ὠνόμασε· Δύο δ' ἔχων γυναῖκας, Πρισκίλλαν καὶ Μαξιμίλλαν ὄνομα, τὰς ἑαυτοῦ γυναῖκας προφήτιδας ἑαυτοῦ προσηγόρευσε· καὶ τὰ ἐκείνων συγγράμματα προφητικὰς βίβλους ἐκάλει. Πονηροῦ δὲ πλήρης γενόμενος πνεύματος, παραπλησίως δὲ καὶ αἱ δύο γυναῖκες, ξένα τινὰ λέγειν κατήρχετο, ἐνθουσιῶν ἄντικρυς καὶ διαμαινόμενος. Ἵνα δὲ τὸ νόθον ἐκεῖνο πνεῦμα πιστὸν δοκῇ, καί τινα προῦλεγε δι' ἐκείνων στοχαστικῶς, ἐξαπατῶν καὶ τῆς εὐθείας παρατρέπων ὁδοῦ, ἐπαγγελιῶν ὄγκῳ μακαρίζων τοὺς ἐπ αὐτῷ χαυνουμένους, καὶ φυσιοῦν· ὀλίγοι δὲ ἦσαν τῶν Φρυγῶν οἱ ἐξηπατημένοι. Τὴν δὲ καθόλου καὶ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησίαν ἀπηρυθριασμένως διαβάλλειν τὸ ἀναιδὲς οὐκ ἐπαύετο πνεῦμα. Ταύτης δὲ διαθρυλληθείσης αἱρέσεως, οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν πιστοὶ πολλάκις καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἀσιάτιδος γῆς συνῆλθον, τοὺς προσφάτους καὶ ξενοφωνεῖς ἐξετάζοντες λόγους. Τὴν γοῦν αἵρεσιν ἀποδοκιμάσαντες, ὡς βέβηλον καὶ μυσαρὰν, τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐξέωσαν, καὶ τῆς κοινωνίας ἀπεῖρξαν. Ὁ δ' αὐτὸς Μοντανὸς καὶ καινοτέρων νηστειῶν παρὰ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔθος εἰσηγητὴς γέγονε· διαλύειν τε τοὺς γάμους ἐνομοθέτει. Τὸν δὲ περὶ τῆς θείας Τριάδος λόγον καὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ κόσμου δημιουργίας ἐπίσης ἡμῖν ἐδογμάτιζε. Τινὲς δὲ τῶν ἐξ αὐτοῦ εἰς ὕστερον τὰς τρεῖς τῆς θεότητος ὑποστάσεις ἓν εἶναι ἐδόξασαν, τὸν αὐτὸν λέγοντες εἶναι καὶ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἐξ ὧν φασι καὶ τὸν Λίβυν Σαβέλλιον τὰς τῆς αἱρέσεως ἀρχὰς ἐκπορίσασθαι. Οἱ δὲ τῆς ἀπὸ τοῦ Μοντανοῦ διδασκαλίας ἐξηρτημένοι καλοῦνται μὲν ἀπὸ τούτου Μοντανισταί· καλοῦνται δὲ καὶ κατὰ Φρύγας αἵρεσις ἀπὸ τοῦ ἔθνους· Πεπουζιανοὶ δὲ ἀπὸ τῆς κώμης, ἣν Ἱερουσαλὴμ ἐκεῖνος ὠνόμασεν. Αἱ δὲ τῆς Πρισκίλλης καὶ Μαξιμίλλης προφητεῖαι ὑπὲρ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον παρ' αὐτοῖς τιμῶνται. Περί γε μὴν τῶν ἐν αὐτοῖς μυστηρίων τινὲς μὲν θρυλλοῦσί τινα· ἐκεῖνοι δὲ οὐ συνομολογοῦσιν, ἀλλὰ συκοφαντεῖσθαι διισχυρίζονται.

CAPUT XXIII.

De Appollinari Hierapolita, quæ is contra ejusmodi hæresim scripserit.

Luculenter sane, id quod antea retulimus, contra hanc sectam scripsit Apollinaris Hierapolita, qui statim in principio scripturæ suæ se adversus eam argumentis quoque et confutationibus sine scripto depugnasse ostendit. Librum autem ad Abercium quemdam scripsit, talem exorsus præfationem : « Charissime Aberci Marcelle, mandato a te, ut aliquid adversus Alcibiadis, fortasse autem dicendum, Montani hæresim, componerem, aliquandiu deliberabundus et hæsitans me continui : non equidem, quod minus mendacium redarguere, veritatique patrocinari possem ; sed

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ Ἀπολλιναρίου τοῦ Ἱεραπολίτου· ὅσα κατὰ τῆς τοιαύτης αἱρέσεως συνεγράψατο.

Λαμπρῶν γοῦν κατ' αὐτῆς ὁ Ἱεραπολίτης ἐνίστη Ἀπολλινάριος, ὡς προείπομεν. Καὶ τοίνυν ἀρχόμενος τῆς γραφῆς ἐμφαίνει, ὡς καὶ ἀγράφοις ἐλέγχοις αὐτοῖς ἀντετάξατο. Ἀβερκίῳ δὲ τινι τὸ σύγγραμμα προσφωνεῖ, οὑτωσὶ προοιμιαζόμενος· « Ἀγαπητὲ Ἀβέρκιε Μάρκελλε, ἐπιταχθεὶς ὑπὸ σοῦ συγγράψαι τινὰ λόγον εἰς τὴν τῶν κατὰ Μιλτιάδην, ἴσον δ' εἰπεῖν Μοντανόν, αἵρεσιν, ἐφεκτικώτερόν πως μέχρι νῦν διεκείμην, οὐκ ἀπορίᾳ τοῦ δύνασθαι ἐλέγχειν μὲν τὸ ψεῦδος, μαρτυρεῖν δὲ τῇ ἀληθείᾳ· δεδιὼς δὲ καὶ εὐλαβούμενος, μὴ πως δόξω τισὶν ἐπισυγγράφειν ἢ ἐπιδιατάσσεσθαι τῷ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου καινῆς

Διαθήκης λόγῳ · ᾧ μήτε προσθεῖναι, μήτε ἀφελεῖν δυνατὸν τῷ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτὸ πολιτεύεσθαι προηρημένῳ · προσφάτως δὲ γενόμενος ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας, καὶ καταλαβὼν τὴν κατὰ τόπον ἐκκλησίαν, ὑπὸ τῆς νέας ταύτης, οὐχ ὡς αὐτοί φασι, προφητείας, πολὺ δὲ μᾶλλον, ὡς δειχθήσεται, ψευδοπροφητείας, διατεθρυλλημένης, καθ' ὅσον δυνατὸν, τοῦ Κυρίου παρασχόντος, περὶ αὐτῶν τε τούτων καὶ τῶν προτεινομένων ὑπ' αὐτῶν ἑκαστά τε διελήχθημεν ἡμέραις πλείοσι τῇ Ἐκκλησίᾳ · καὶ ἡσθῆναι μὲν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀντικρουσθῆναι δὲ τοὺς ἐξ ἐναντίας. » Ἐμφαίνει δὲ, ὡς τῶν ἐκεισε ἀξιωσάντων τὸν γενόμενον τῷ τότε διάλογον καὶ ἔγγραφον αὐτοῖς ἐκθέσθαι, πρεσβυτέρου Ζωτικοῦ τινος Ὀστρηνοῦ μεμνημένος. Εἶτα ἐκτίθησι μικρὸν ὑποκατιὼν τὰ κατὰ Μοντανὸν, τίς ἦν, καὶ ὅθεν, καὶ τί ἐληρώδησε · σχεδὸν ὥσπερ ἡμεῖς τὰ περὶ αὐτοῦ διεξήλθομεν. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ λόγῳ ταῦτα διέξεισι, τῆς πλάνης τὸν ἔλεγχον ἐκ τῶν ἱστορῶν · ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς αὐτῶν τελευτῆς ταῦτά φησιν · « Ἐπεὶ δὴ τοίνυν καὶ προφητοφόντας ἡμᾶς ἀπεκάλουν, ὅτι μὴ τὰς ἀμετροφώνους αὐτῶν προφητείας ἐξεδεξάμεθα, τούτους γὰρ φασιν εἶναι, οὓς ἐπηγγείλατο τῷ λαῷ πέμψειν ὁ Κύριος · ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν πρὸς Θεοῦ · Ἔστι τις, ὦ βέλτιστοι, τούτων ἀπὸ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν λαλεῖν ἀρξάμενων, ὅστις ὑπὸ Ἰουδαίων ἐδιώχθη, καὶ ὑπὸ παρανόμων ἀπεκτάνθη ; Ἀλλ' οὐδέ τις αὐτῶν κρατηθεὶς ὑπὲρ τοῦ νόμου ἀνεσταυρώθη · οὐδὲ ἐν συναγωγαῖς Ἰουδαίων ἐμαστιγώθη. Ἄλλῳ δὲ θανάτῳ τελευτῆσαι Μοντανός τε καὶ Μαξιμίλλα. Τούτους γὰρ ὑπὸ πνεύματος βλαψίφρονος ἑκατέρους ὑποκινήσαντος λόγος ἀναρτῆσαι ἑαυτοὺς οὐχ ὁμοῦ · καὶ οὕτω τελευτῆσαι, καὶ τὸν βίον καταστρέψαι Ἰούδα τοῦ προδότου δίκην · ὥσπερ δὴ καὶ τὸν πρῶτον ἐπίτροπον τῆς αὐτῶν προφητείας τὸν θαυμαστὸν Θεόδοτον αἱρόμενόν ποτε καὶ ἀναλαμβανόμενον εἰς οὐρανούς, παρεκστῆναι δὲ καὶ καταπιστεῦσαι ἑαυτὸν τῷ τῆς ἀπάτης πνεύματι, καὶ δισκευθέντα, κακῶς τελευτῆσαι. « Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ παρίστησιν, ὡς καὶ ἱεροὶ θεῖοι ἄνδρες πεῖραν προσῆγον τὸ ἐν τῇ Μαξιμίλλῃ πονηρὸν ἀπελέγχειν πνεῦμα · κωλύεσθαι δὲ πρὸς ἑτέρων δηλαδὴ τῷ πνεύματι συνεργούντων. Εἶτα καὶ τοῦ χρόνου προϊόντος, διελέγχει τὰς ψευδεῖς προφητείας Μαξιμίλλης, τρισκαιδέκατον ἔτος λέγων διαλθεῖν, καὶ μηδὲν γενέσθαι ὧν προεφοίβασεν. Οὐδὲ γὰρ μερικὸς, οὐ καθολικὸς γέγονε πόλεμος · ἀλλὰ καὶ Χριστιανοῖς μᾶλλον εἰρήνη ἐξ ἐλέους Θεοῦ. Ἔν γε μὴν τῷ τρίτῳ διελέγχει τοὺς αὐχοῦντας, ὡς πλείους παρ' αὐτοῖς μάρτυρες εἰσιν · ὅπερ καὶ τεκμήριον πιστὸν εἶναι ἔλεγον τοῦ παρ' αὐτοῖς λεγομένου προφητικοῦ πνεύματος. « Τὸ δ' ἐστὶν ἆρα ὡς ἔοικε παντὸς μᾶλλον οὐκ ἀληθές. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων αἱρέσεών τινες πλείστους ὅσους ἴσχουσι μάρτυρας · καὶ οὐ παρὰ τοῦτο δήπου συγκαταθησόμεθα. Καὶ πρῶτοί γε ἀπὸ τῆς Μαρκίωνος αἱρέσεως, Μαρκιω-

A quod veritus sim et caverim, ne cui viderer scripto et lucubratione mea aliquid ad Evangelii et Novi Testamenti libros addere : quibus certe, qui sibi ex præscripto Evangelii vitam degendam constituit, neque adjicit, neque adimit quidquam. Cum autem nuper Ancyram Galatiæ, et in ecclesiam ejus loci, quæ novæ istius, non ut ipsi dicunt, prophetiæ, sed potius, uti ostendetur, pseudoprophetiæ nomine est decantata, venissem, pro virili mea, Domini gratia suppeditante, de eis ipsis, et quæ ab eis objiciebantur omnibus, diebus pluribus ecclesiæ, omnia disputans disserui. Quod quidem, adversariis repugnantibus, Ecclesiæ pergratum accidit. » Ostendit præterea, quod rogatu quorumdam, dialogum et disputationem tum ibi B habitam in scriptum retulerit, Zotici cujusdam Ostreni presbyteri (1) mentionem faciens. Deinde post brevem digressionem, res Montani, qui fuerit, unde prodierit, et quæ delirans nugatus sit, exponit : ad eum fere modum, sicuti nos de eo paulo ante scripsimus. Atque hæc quidem, fraudem seductionemque ejus arguens, in primo libro disserit. In secundo autem de obitu ejus ita refert. **321** Quandoquidem vero propheticidas non vocant, quod immensas prophetiarum eorum ambages non recipimus (eos se namque jactant esse, quo populo missurum se Dominus promisit), respondeant nobis, per immortalem Deum : Estne quispiam, o viri boni, ex omnibus iis qui a Montano, ejusque uxoribus provenientes docere cœperunt. qui persecutionem a Judæis passus, et a legis transgressoribus occisus sit ? Sed neque quisquem eorum C comprehensus, aut pro lege ipsa crucifixus, neque in Judæorum synagogis flagellis cæsus est. Aliam autem mortem obiisse Montanus et Maximilla dicuntur. A spiritu namque vesano uterque agitatus (2), seipsum seorsim suspendit, eoque modo ad instar Judæ proditoris vitam finiit. Sicuti etiam primus prophetiarum eorum defensor, admirandus ille Theodorus, cum se seductionis spiritui commendasset, potestatique ejus permisisset, jactatus atque sublatus in cœlum (3), ac rursum delapsus pessime periit. » In eodem libro astruit, divinos quosdam viros periculum fecisse, ut Maximillæ spiritum malignum redarguerent, vanitatisque convincerent : sed ab aliis impeditos esse, qui dæmoni ei subservierunt. Progrediens deinceps, ex ipso tempore prophetias ejusdem falsas fuisse ostendit : Tredecimum, dicens, præterisse annum, nihilque earum rerum quæ ipsa divinaverat, accidisse. Neque enim vel in universo orbe, vel in regione aliqua bellum fuit : sed et Christianis ex misericordia et gratia Dei pax et tranquillitas data. In tertio porro libro, gloriantes eos, quod plures apud se sint martyres, idque certum esse

(1) Zoticus Ostrenus presbyter, et Julianus Apamenus, spiritum Maximillæ cohibere sunt agressi. (Euseb. lib. v. cap. 16).

(2) Pseudopropheta, qui neque timore neque tremore ducitur, in consternatione animi sinistra, a non voluntaria incipit inscitia, et in voluntariam desinit animæ insaniam. (Euseb. lib. v, cap. 17.)

(3) Euseb. lib. v, cap. 15.

indicium prophetici, sicuti ab eis dicitur, spiritus, refellit. « Hoc vero ipsum longe omnium, inquit, est falsissimum. Siquidem et aliarum hæresum nonnullæ quamplurimos habent martyres, non ideo tamen pedibus in illorum imus sententiam. Ac primi statim a Marcionis secta Marcionistæ dicti plurimos habere martyres feruntur : verumtamen Christum ipsum juxta veritatem non profitentur. » Et paulo post : « Proinde cum Christiani ex Ecclesia ad martyrium et professionem veræ fidei et pietatis, una cum eis martyribus qui Phrygum hæresis dicti sunt, vocantur, seorsim, **322** nec assentientes eis, neque cum eis communicantes, moriuntur, propterea quod nolint in Montani muliercularumque ejus spiritus sententiam concedere. Id autem verum esse, quod nostro quoque ævа Apameæ, quæ ad Mæandrum fluvium sita est.accidit, exemplum declarat, in Caio et Alexandro Eumeniæ prognatis, qui martyrium subierunt. »

A νεσταὶ καλούμενοι, πλείστους ἔχειν Χριστοῦ μαρτυρας λέγουσιν. Ἀλλὰ τὸν Χριστὸν αὐτὸν κατὰ ἀλήθειαν οὐχ ὁμολογοῦσι. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Ἔνθεν τοι καὶ ἐπειδὰν τὸ τῆς κατὰ ἀλήθειαν πίστεως μαρτύριον κληθέντες ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τύχωσι μετὰ τινῶν τῶν ἀπὸ τῆς Φρυγῶν αἱρέσεως λεγομένων μαρτύρων, διαφέρονται πρὸς αὐτούς, καὶ μὴ κοινωνήσαντες αὐτοῖς, τελειοῦνται, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συγκαταθέσθαι τῷ διὰ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν πνεύματι. Καὶ ὅτι τοῦτ' ἀληθὲς καὶ ἐν ἡμετέρῳ χρόνῳ ἐν Ἀπαμείᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ τυγχάνει γεγενημένον, ἐν τοῖς περὶ Γάϊον καὶ Ἀλέξανδρον περὶ Εὐμενείας (1) μαρτυρήσασι πρόδηλον ».

CAPUT XXIV.

Quæ etiam Miltiades, vir ecclesiasticus, adversus eam scripserit.

Idem scriptum Miltiadis scriptoris quoque meminit cujusdam, qui et ipse contra eamdem hæresim docte scripserit, dicta quædam ejus ad hunc prope modum citans : « Hæc, cum in commentario quodam (2) Miltiadis fratris, in quo asserit et probat, prophetas non in exstasi et consternatione loqui oportere, invenissem, in epitomen et compendium redegi. Progrediens deinde oratione sua, Novi Testamenti prophetas enumerat, in quibus etiam Ammiam quamdam, et Quadratum recenset. Talem autem prophetam ex omnibus eis qui vel in Veteri, vel in Novo Testamento, spiritu sunt acti, nullum indicare poterunt : neque vel Agabum, vel Judam, vel Silam, neque etiam Philippi filias, aut Philadelphensem Ammiam, aut Quadratum, aut quosdam alios quidquam ad se pertinere gloriabuntur. Paulo post deinde : Ac siquidem post Quadratum et Ammiam, sicuti jactitant, Montani mulieres donum propheticum acceperunt, quinam alii post Montanum et ejus uxores per successionem id acceperint ostendant. Oportere enim charisma propheticum in omni Ecclesia esse usque ad supremum Christi adventum, Apostolus arbitratus est. Sed quem nobis indicent, non habent. Decimus quartus namque jam agitur annus, ex quo Miximilla mortua est. » Hæc quidem is scriptor. Miltiades autem iste alia etiam nobis studii diligentiæque suæ de rebus sacris reliquit monumenta. Unum siquidem librum ad Græcos, **323** alterum vero ad Judæos perquam erudite composuit : sed et tertium scripsit ad principes, defensionem pro ea quam complexus est philosophia instituens.

B

C

D

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Ὅσα καὶ Μιλτιάδης ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ κατ' αὐτῆς ἔγραψεν.

Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ συγγράμματι καὶ Μιλτιάδου μνείαν ποιεῖται συγγραφέως τινός, ὡς καὶ αὐτοῦ λογικῶς τῇ τοιαύτῃ αἱρέσει προσκαπτήσαντος. Καὶ λέξεις δέ τινας ἐκείνου παρατίθεται τῷ συγγράμματι οὕτω φάσκων · « Ταῦτα εὑρὼν ἔν τινι συγγράμματι Μιλτιάδου τοῦ ἀδελφοῦ, ἐν ᾧ ἀποδείκνυσι περὶ τοῦ δεῖν προφήτας ἐν ἐκστάσει λαλεῖν, ἐπετεμόμην. Προϊὼν δὲ τῷ λόγῳ, τοὺς κατὰ τὴν Καινὴν προφήτας ἀπαριθμεῖ · ἐν οἷς καὶ Ἀμμίαν τινὰ καὶ Κοδρᾶτον καταλέγει. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον οὔτε τινὰ τῶν κατὰ τὴν Παλαιὰν, οὔτε τῶν κατὰ τὴν Καινὴν πνευματοφορηθέντων, προφήτην δεῖξαι δυνήσονται · οὔτε Ἄγαυον, οὔτε Ἰούδαν, οὔτε Σίλλαν, οὔτε τὰς Φιλίππου θυγατέρας, οὔτε τὴν ἐν Φιλαδελφίᾳ Ἀμμίαν, οὔτε Κοδρᾶτον, οὔτε τινὰς ἄλλους μηδὲν αὐτοῖς προσήκοντας καυχήσονται. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Εἰ γὰρ μετὰ Κοδρᾶτον καὶ Ἀμμίαν, ὥς γέ φασιν, αἱ περὶ Μοντανὸν διεδέξαντο γυναῖκες τὸ προφητικὸν χάρισμα, τίνες ἄλλοι ἀπὸ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν διεδέξαντο, δειξάτωσαν. Δεῖν γὰρ εἶναι τὸ προφητικὸν χάρισμα ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς τελείας παρουσίας ὁ Ἀπόστολος ἀξιοῖ. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν δεῖξαι · τεσσαρεσκαιδέκατον γὰρ ἤδη τοῦτο ἔτος ἀπὸ τῆς Μαξιμίλλης τελευτῆς, » Ταῦτα μὲν οὗτος · ὁ δὲ Μιλτιάδης οὗτος καὶ ἄλλας ἡμῖν τῆς περὶ τὰ θεῖα σπουδῆς αὐτοῦ μνήμας καταλέλοιπεν. Εἷς μὲν γὰρ αὐτῷ λόγος πρὸς Ἕλληνας, ἕτερος δὲ πρὸς Ἰουδαίους, εὖ μάλα καὶ ἄμφω συντεθειμένοι · καὶ ἄλλος δὲ τρίτος αὐτῷ συνεγράφη πρὸς ἄρχοντας, ἀπολογίαν διασκευάζων ὑπὲρ ἧς μετῆλθε φιλοσοφίας.

CAPUT XXV.

Quod et Apollonius Romanus contra eam ipsam hæresim pugnaverit.

Utrum enimvero et Apollonius, scriptor ecclesiasticus, orationibus editis hæresim secundum

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Ὡς καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Ῥωμαῖος κατὰ τῆς τοιαύτης αἱρέσεως ἀντετάξατο.

Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Ἀπολλώνιος, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεύς, λόγοις ἐλέγχων βάλλει τὴν εἰρημένην

(1) Περὶ Εὐμενείας μαρτυρήσασι, Niceph. ἀπὸ Ευμενίας. (Euseb. lib. v, cap. 16.)

(2) Euseb. lib. v, cap. 17.

αἵρεσιν κατὰ Φρύγας τότε ἀκμάζουσαν, πρὸς λέξιν μὲν ἀνατρέπων τὰς ψευδεῖς αὐτῶν προφητείας, ἐξελέγχων δὲ καὶ τὸν βίον τῶν ἀρχηγῶν τῆς πλάνης αὐτῶν, οἷς οὕτω διέξεισιν· « Οὗτός ἐστιν ὁ διδάξας λύσεις γάμων, ὁ νηστείας νομοθετήσας, ὁ Πέπουζαν καὶ Τύμιον Ἱερουσαλὴμ ὀνομάσας· πόλεις δ' εἰσὶν αὗται μικραὶ τῆς Φρυγίας· τοὺς πανταχόθεν ἐκεῖ συνεισαγαγεῖν ἐθέλων· ὁ πρακτῆρας χρημάτων καταστήσας· ὁ ἐπ' ὀνόματι προσφορῶν τὴν δωροληψίαν ἐπιτεχνώμενος· ὁ σαλάρια χορηγῶν τοῖς κηρύσσουσιν αὐτοῦ τὸν λόγον, ἵνα διὰ τῆς γαστριμαργίας ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου κρατύνηται. » Περὶ μὲν οὖν τοῦ Μοντανοῦ ταῦτα· οἷα δὲ καὶ περὶ τῶν αὐτοῦ προφητίδων φησὶν, ἄκουε· « Δείκνυμεν οὖν αὐτὰς πρώτας τὰς προφήτιδας, ἀφ' οὗ τοῦ πνεύματος ἐπλαρώθησαν, τοὺς ἄνδρας λιπούσας. Πῶς οὖν ἐψεύδοντο Πρίσκαν παρθένον ἀποκαλοῦντες; » Εἶτα καὶ ταῦτα προστίθησιν· « Οὐ δοκεῖ σοι πᾶσα Γραφὴ κωλύειν προφήτας λαμβάνειν δῶρα καὶ χρήματα; Ὅταν οὖν ἴδω τὴν προφῆτιν εἰληφυῖαν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πολυτελεῖς ἐσθῆτας, πῶς αὐτὴν μὴ παραιτήσωμαι; » Μικρὸν δὲ κατιὼν περί τινων κατ' αὐτοὺς ὁμολογητῶν ταῦτά φησιν· « Ἔτι δὲ Θεομίσων ὁ τὴν ἀξιόπιστον πλεονεξίαν ἀμφιεσμένος, ὁ μὴ βαστάσας τῆς ὁμολογίας τὸ σημεῖον (1), ἀλλὰ πλήθει χρημάτων ἀποθέμενος τὰ δεσμά· ἐπὶ δὲ τούτῳ ταπεινοφρονεῖν ὡς μάρτυς καυχώμενος, ἐτόλμησε μιμούμενος τὸν Ἀπόστολον, καθολικὴν συνταξάμενος ἐπιστολὴν, κατηχεῖν μὲν τοὺς ἅμεινον πεπιστευκότας, συναγωνίζεσθαι δὲ τοῖς τῆς κενοφωνίας λόγοις, βλασφημῆσαι δὲ εἰς τὸν Κύριον καὶ εἰς τοὺς ἀποστόλους καὶ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν. » Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐξελέγχει τινὰ παρ' αὐτοῖς μάρτυρα Ἀλέξανδρον, ὃν ὡς ληστὴν ἁλόντα, τῇ τοῦ κυρίου ἐπικλήσει ἀπολυθῆναι, καὶ συνεῖναι μὲν συνεστιώμενον τῇ προφήτιδι καὶ χρηματιζόμενον· « Οὗ, φησὶ, τὰς ληστείας καὶ τὰ ἄλλα τολμήματα ἐφ' οἷς κεκόλασται, οὐχ ἡμᾶς δεῖ λέγειν· ἀλλ' ὁ ὀπισθόδομος ἔχει. Τίς οὖν τίνι χαρίζεται τὰ ἁμαρτήματα; πότερον ἡ προφῆτις τὰς ληστείας τῷ μάρτυρι, ἢ ὁ μάρτυς τῇ προφήτιδι τὰς πλεονεξίας; » Καὶ πάλιν, περὶ ὧν αὐχοῦσι προφητῶν, ταῦτ' ἐπιλέγει· « Ἐὰν ἀρνῶνται δῶρα τοὺς προφήτας αὐτῶν εἰληφέναι, τοῦθ' ὁμολογησάτωσαν, ὅτι ἐὰν ἐλεγχθῶσιν εἰληφότες, οὐκ εἰσὶ προφῆται· καὶ μυρίας ἀποδείξεις τούτων παραστήσομεν. Ἀναγκαῖον δὲ ἐστι πάντας καρποὺς δοκιμάζεσθαι προφήτου. Προφήτης, εἰπέ μοι, ῥάπτεται; προφήτης στιβίζεται; προφήτης φιλοχοσμεῖ; προφήτης ταύλαις καὶ κύβοις παίζει; προφήτης δανείζει; » Πρὸς δὴ τούτοις καὶ τοῦτ' Ἀπολλώνιος τῇ αὐτοῦ πραγματείᾳ δείκνυσιν, ὡς τεσσαρακοστὸν ἔτος, ἐξ οὗ τῇ προσποιήτῳ καὶ δαιμονιώδει προφητείᾳ ἐπέβαλε Μοντανὸς, ἐτύγχανε τῷ συγγράμματι. Ἱστορεῖ δὲ, ὡς καὶ Ζωτικὸς ὁ Ὀστρηνὸς, οὗ καὶ ὁ πρὸ τούτου ἱστορικὸς μνείαν πεποίηται, ἤδη Μαξιμίλλης τῷ προφητεύειν ἐπιχειρηκυίας, ἐπιστὰς, διελέγχειν τὸ δαιμόνιον ἐπειρᾶτο. Ἐσχέθη δ' οὖν

A Phrygas tum vigentem oppugnavit, cum falsas eorum prophetias ad verbum refellens, tum vitam et mores auctorum ejus erroris traducens his, qui sequuntur, verbis : « Hic ille est, qui matrimonia dirimere docuit : hic, qui jejunia legibus latis sanxit : hic, qui Pepuzam et Tymium, parvas Phrygiæ civitates, ubi quos undequaque ad se pertraxisset homines contrahere et congregare voluit, Jerusalem nominavit : hic, qui æruscatores et pecuniarum exactores instituit : qui sub prætextu et nomine oblationis avaritiæ sordes et munerum emunctiones arte quadam invenit : qui salaria verbum ejus prædicantibus numeravit, ut per ventris curam doctrina ejus invalesceret atque confirmaretur. » Atque hæc de Montano : deinceps, quæ etiam de prophetissis ejus dicat, audi : « Ostendimus igitur has ipsas primarias prophetissas, ex quo spiritu sunt replette, a viris suis profugisse : qui ergo fit, ut tam impudenter Priscam virginem appellantes, mentiantur? » Deinde hæc quoque addit : « Non tibi videtur Scriptura omnis prohibere, ne prophetæ numera et pecunias accipiant? cum itaque egregiam istam prophetissam aurum, argentum, et vestem pretiosam accipere viderim, quomodo eam non detester et abominer? » Et paulo post, de quibusdam confessoribus eorum hæc dicit : « Præterea Theomison inexplebilis avaritiæ sordibus obvolutus, qui quod confessionis signum perferre non potuit, magna pecuniæ vi vincula sua redemit : quo ille nomine, cum submissius se gerere deberet, gloriosius pro martyre venditavit. Ausus is etiam est ad imitationem Apostoli, catholicam ad universos conscribere epistolam : in qua, si diis placet, eos docet, qui melius quam ipse de fide sunt persuasi : et vaniloquentiæ verba defendit, simulque blasphema et impia in Dominum et apostolos sanctamque Ecclesiam verba effundit. **324** Sub hæc quemdam apud eos martyrem Alexandrum redarguit, qui ut prædo captus, et domini appellatione solutus atque dimissus familiariter eisdem in ædibus cum prophetissa vixit, eique pecuniam ingentem quæsivit : « Cujus, inquit, prædas et latrocinia, aliaque audacia faunora, propter quæ est excruciatus, non opus est nos commemorare, cum ea in acta publica relata, curia habeat. Itaque istorum quis cui noxam remittet? utrum prophetissa martyri latrocinia, an martyr prophetissæ avaritiæ lucra? » Rursum de prophetis, quorum nomine ipsi sibi gloriantes placent, hæc infert : « Quod si negant prophetas suos munera capere, illud confiteantur, si convicti fuerint eos dona recepisse, non esse prophetas : et innumerabilibus id exemplis probabimus. Pernecessarium autem est omnes prophetæ fructus explorare et excutere. Dic, rogo, mihi, num propheta cerussa fucatur? propheta stibio linitur? propheta formam excolit? propheta tabulis et talis ludit? propheta fœnerat, et lucro studet? » Ad hæc idem Apollonius in opere suo illud in-

B

C

D

(1) Ὁμολογας σημεῖον, **hoc est, martyrium.**

dicat quod quadragesimo post anno scriptum id condiderit, ex quo Montanus assimulatam et dæmoniacam prophetiam instituit. Memoriæ quoque tradidit, Zoticum Ostrenum, cujus superior historicus mentionem fecit, cum jam Maximilla prophetare apud Pepuzam cœpisset, dæmonium id convincere instituisse; prohibitum tamen ab eis esse, qui sectæ illius addicti fuere. Meminit quoque Thraseæ cujusdam martyris. Præterea ex veterum traditione se recepisse scripsit, Christum apostolis præcepisse, ut ne ante duodecimum annum Hierosolymis discederent. Utitur quoque in multis locis testimoniis ex Apocalypsi Joannis petitis, quem etiam mortuum exsuscitasse Ephesi dicit. Scribit insuper alia quædam, fraudem et errorem ejusmodi hæresis explanans.

A ὅμως παρὰ τῶν τὰ ἴσα ἐκείνῃ φρονούντων. Καὶ μάρτυρος δέ τινος Θρασέα μέμνηται· ἔχειν δὲ καὶ ἐκ παραδόσεως, ὡς ἄρα τοῖς ἀποστόλοις Χριστὸς ἐπὶ δώδεκα ἔτη μὴ χωρίζεσθαι τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐντείλασθαι. Χρῆται δὲ ἐν πολλοῖς ἐς μαρτυρίαν τῶν λόγων ἀπὸ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου, ὃν φησι καὶ νεκρὸν ἐγεῖραι κατὰ τὴν Ἔφεσον. Καὶ ἄλλα τινὰ ἱστορεῖ, διευρύνων τὴν πλάνην τῆς προκειμένης αἱρέσεως.

CAPUT XXVI.

Hunc ipsum Apollonium Romæ martyrium pertulisse.

Idem hic Apollonius (1), in omni genere doctrinæ et sapientiæ clarus, Romæ martyrii perfecit cursum. Nam sub Commodo per universum orbem pax et tranquillitas religioni nostræ data est, **325** et salutiferum verbum omnem animam ex omni genere hominum ad verum Dei cultum perduxit; et Romæ totæ domus et familiæ simul ad fidem sinceram pervenerunt. Quomodo autem id ferret is, qui pulchris sanctisque rebus semper insidiatur? Quapropter cum multa alia contra nos fraudulenter excogitavit, tum scelestum quemdam ad suam ipsius fraudem propensum instigavit, ut Apollonium ad tribunal protraheret, accusationemque contra eum constitueret. Is porro delator, quod non legitime actionem intendisset, Perennio (2) sententiam ferente, cruribus ejus fractis, debitas luit pœnas: ex consuetudine quadam, quæ contra eos Romæ invaluit, qui res tales ad judices deferrent. Ipse autem martyr, cum in senatu Romano, judice ita statuente, rationem professionis fidei suæ oratione luculenta reddidisset, de sententia senatus (3) capitali affectus supplicio, e vita migravit. Qui vero certius accuratiusque res ejus cognoscere velit, eum ad martyrium ejus, quod in litteras relatum est, legendum cohortamur.

B ΚΕΦΑΛ. ΚϚ'.

Ὅτι καὶ ἐν Ῥώμῃ ὁ αὐτὸς Ἀπολλώνιος ἐμαρτύρησεν.

Ὁ δ' αὐτὸς οὗτος Ἀπολλώνιος, καὶ ἐν παιδείᾳ καὶ σοφίᾳ διαβόητος ὤν, ἐπὶ Ῥώμης καὶ τὸν μαρτυρικὸν διήνυσε δίαυλον. Ἐπὶ γὰρ Κομόδου, πρὸς τὸ πρᾶον τῆς περὶ ἡμᾶς εἰρήνης μεταβληθείσης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, ὁ σωτήριος λόγος ἐπὶ τὴν ἀληθῆ θρησκείαν πᾶσαν ψυχὴν τῶν ἐκ παντὸς ὑπηγάγετο γενους. Ἐπὶ δὲ Ῥώμης καὶ ὅλους οἴκους παγγενεὶ ὁμόσε τῇ ἀκραιφνεῖ πίστει χωρεῖν παρεσκεύαζε. Πῶς δ' ἂν ἔμελλε τοῦτο οἰστὸν εἶναι τῷ ἀεὶ τοῖς καλοῖς ἐφεδρεύοντι; Ὅθεν πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἐπιτεχνώμενος ἦν, καὶ τινα δ' ἐναγῆ τῷ Ἀπολλωνίῳ· καὶ εἰς δικαστήριον ἄγει. Καὶ ὁ μὲν μὴ C προσηκόντως τὴν δίκην ὑπελθὼν, τὰ σκέλη διετέθλαστο. Περεννίου τὴν δίκην ἐπαγαγόντος, κατά τι ἔθος κρατῆσαν Ῥωμαϊκὸν τοὺς τὰ τοιαῦτα καταμηνύοντας πάσχειν. Ὁ δὲ μάρτυς λόγον αἰτήσαντος τοῦ δικάζοντος ἐπὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ ταύτην ἀξίως τοῦ σφετέρου λόγου ὑπὲρ τῆς πίστεως παρασχὼν, τιμωρίᾳ κεφαλικῇ δόγματι τῆς συγκλήτου τοῦ βίου ἐξίστατο. Εἴ τις τοίνυν ἐπ' ἀκριβὲς τὰ κατ' αὐτὸν διαγνῶναι θελήσειε, τοῦτον τῷ ἐκείνου μαρτυρίῳ ἐντυγχάνειν προτρέπομεν.

CAPUT XXVII.

Ut Serapion Antiochiæ episcopus Montanum refellerit, et de libris ejus.

Scriptorum vero quæ Apollinaris contra hæresim secundum Phryges composuit, etiam Serapion, quem Antiochiæ ad Orontem Maximini in episcopatu successorem fuisse indicavimus, meminit in epistola quadam ad Cariconem et Pontium (4), ita scribens: « Ut vero intelligatis, quæ in toto orbe est fraternitatem, detestari præstigias ordinis et sectæ ejus, quæ novæ prophetiæ dicitur, litteras beatissimi Claudii Apollinaris Hierapolitani in Asia epi-

D ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ὡς καὶ Σεραπίων ὁ Ἀντιοχείας τοὺς περὶ Μοντανὸν ἀπελέγχει, καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Τῶν δ' Ἀπολλιναρίῳ πεποιημένων κατὰ τῆς Φρυγῶν αἱρέσεως καὶ Σεραπίων ὃν ἐπὶ τῇ πρὸς Ὀρόντῃ Ἀντιοχείᾳ μετὰ Μαξιμῖνον διάδοχον τῆς ἐπισκοπῆς ἐδηλώσαμεν, μέμνηται ἔν τινι τῶν ἰδίων ἐπιστολῶν, Καρίκωνι καὶ Ποντίῳ πεμφθείσῃ, γράφων οὕτως· « Ὅπως δὲ καὶ τοῦτο εἰδῆτε, ὅτι τῆς ψευδοῦς ταύτης τάξεως τῆς ἐπικαλουμένης νέας προφητείας ἐδέλυκται ἡ ἐνέργεια παρὰ πάσῃ τῇ ἐν τῷ κόσμῳ ἀδελφότητι, πέπομφα ὑμῖν καὶ Κλαυδίου Ἀπολλιναρίου

(1) Secundi huic nomen fuit. Hier. de viris illust., qui Apollonium senatorem urbis Romæ fuisse scribit.

(2) Perennius præfectus multos nobilium interfecit. (Lamprid., Herodian.)

(3) Eo quod lex Romæ esset, non debere absolvi hominem Christianum, qui pro tribunali causam dixisset, nisi propositum mutaret. (Eusebius, lib. v, cap. 21).

(4) Euseb. *Caricum* habet, lib. v, cap. 19; item *Ponticum*. Alii etiam *Carinum* habent.

τοῦ μακαριωτάτου, ἐν Ἱεραπόλει, γενομένου τῆς Ἀσίας ἐπισκόπου, γράμματα. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ τοῦ Σεραπίωνος ἐπιστολῇ καὶ ὑποσημειώσεις φέρονται διαφόρων ἐπισκόπων· ὧν ὁ μέν τις ὧδέ πως ὑπεσημήνατο· « Αὐρήλιός Κυρήνιος μάρτυς ἐρρῶσθαι ὑμᾶς εὔχομαι. » Ὁ δέ τις τοῦτον τὸν τρόπον· « Αἴλιος Πούπλιος Ἰούλιος, ἀπὸ τῆς Δεβελτῆς κολωνείας τῆς Θράκης ἐπίσκοπος· Ζῇ ὁ Θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι Σώτας ὁ μακάριος ὁ ἐν Ἀγχιάλῳ ἠθέλησε τὸν δαίμονα τὸν Πρισκίλλης ἐκβαλεῖν· καὶ οἱ ὑποκριταὶ οὐκ ἀφῆκαν. » Καὶ ἄλλων πλειόνων τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων συμψήφων τούτοις ἐν τοῖς δηλωθεῖσι γράμμασιν αὐτόγραφοι φέρονται σημειώσεις. Τὰ μὲν οὖν κατὰ Μοντανὸν καὶ τῆς κατὰ Φρύγας αἱρέσεως ἐν τούτοις.

A scopi ad vos misi. » In eadem Serapionis epistola adnotationes, sive subscriptiones plurium episcoporum recensentur, quorum quidam ita fere manu sua ei subscripsit: « Aurelius Cyrenius martyr opto vos valere. » Quidam hoc modo: « Ælius Publius Julius. Debelti coloniæ Thraciæ episcopue : **326** Vivit Deus, qui in cœlis est, quod beatus Sotas, qui est Anchiali, dæmonium Priscillæ ejicere voluit: sed hypocritæ id non permisere. » Et alii complures episcopi calculo et sententia sua litteras eas comprobantes, suis ipsorum manibus eis subscripserunt. Et Montani quidem atque secundum Phryges hæresis sic se habuit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Ὡς καὶ ἡ τοῦ Μαρκίωνος αἵρεσις εἰς πολλὰ διῃρέθη, καὶ τίνα ἑτερατεύοντο.

CAPUT XXVIII.

Ut Marcionis hæresis et secta in multas sit dissecta partes, et quam monstruosas opiniones ea protulerit.

B

Μάρκίων δὲ ὁ Ποντικὸς, οὗ καὶ ἄνωθεν μνείαν πεποίημαι, τὸ τοῦ Κέρδωνος ἀσεβὲς ἐπιμᾶλλον αὐξήσας, τέσσαρας ἀγεννήτους οὐσίας τῷ λόγῳ διέπλασεν· ὧν τὸν μὲν ἀγαθόν τε καὶ ἄγνωστον προσηγόρευσεν, ὃ Πατέρα τοῦ Χριστοῦ λέγει· τὸν δὲ δίκαιον καὶ δημιουργόν· τοῦτον δὲ πονηρὸν ὀνομάζει· καὶ πρὸς τούτοις ὕλην κακήν τε οὖσαν, καὶ ὑπ' ἄλλῳ τῷ κακῷ συντελοῦσαν. Τὸν γε μὴν δημιουργὸν περιγενόμενον τοῦ κακοῦ τὴν ὕλην λαβεῖν καὶ δημιουργῆσαι τὰ σύμπαντα. Ἐκ μὲν τοῦ καθαρωτάτου τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἄλλα διηθῶν λέγει δημιουργεῖν· ἐκ παχυτέρου δὲ τὸν τε παραδεισον, καὶ ἐκεῖθεν ἐκ βώλου τὸν Ἀδάμ· ἐκ τῆς οἰκείας δὲ οὐσίας δοῦναι αὐτῷ τὴν ψυχήν· κἀντεῦθεν εἶναι τὴν διαμάχην τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ἀγαθώτερον δὲ καὶ τὸν ὄφιν πλάττει τοῦ δημιουργοῦ. Τιμᾷ δὲ αὐτὸς καὶ τὸν ὄφιν Βλασφημεῖ δὲ καὶ τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς προφήτας. Ἐκ μὲν οὖν τῶν Εὐαγγελίων τὸ κατὰ Λουκᾶν μόνον δέχεται, τὴν γενεαλογίαν περιαιρῶν. Ἐννέα δὲ μόνας τοῦ Ἀποστόλου προσίεται Ἐπιστολάς· καὶ τούτων περικόψας τὰ πλεῖστα. Τὴν δὲ παλαιὰν Διαθήκην καὶ τοὺς Προφήτας ἀπελαύνει παντάπασιν, ὡς ὑπὸ ἀλλοτρίου δεδομένην Θεοῦ· Φαντασίᾳ δὲ καὶ ἀνθρωπον τὸν Χριστὸν γενέσθαι. Ἐξάγει δὲ τοῦ βίου καὶ τὴν ἀνάστασιν. Οὗτος τὸν μὲν Κάϊν καὶ τοὺς Σοδομίτας λέγει σωτηρίας μετασχεῖν προσιόντας ἐν ᾅδῃ Χριστῷ· βτὸν Ἄβελ δέ, τὸν Ἐνὼχ καὶ τὸν Νῶε, τούς τε πατριάρχας καὶ προφήτας καὶ δικαίους, μὴ προσελθόντας ἐκείνῳ, τὸν ᾅδην οἰκεῖν. Καὶ ἄλλα πλεῖστα κατὰ Θεοῦ ἐλύττησεν· ὧν τὰ πλείω παρῆκα σιγῇ. Ἀλλὰ καὶ ἡ τούτου φλυαγξ ὕστερον εἰς πολλὰ διῃρέθη. Ἀπελλῆς γάρ τις τοῖς ἐκείνου ἀγεννήτοις τέσσαρσι καὶ ἕτερον προσέθηκε πρῶτον. βιβλίον δέ τι συνθεὶς Φιλουμένης προφητεύειν ὠνόμασε. Περιετίθεσαν δὲ τῷ Χριστῷ καὶ σῶμα οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ παρ' αὐτοῖς κόσμου οὐσίας.

Marcion autem Ponticus, cujus antea quoque meminimus, Cerdonis impietatem adauxit, et quatuor substantias ingenitas verborum portentis confinxit. Ex quibus unum quidem bonum, eumdemque incognitum appellat, et Patrem Christi dicit: secundum vero justum et conditorem, pravum tamen nominat. Præterea materiam malam dicit: et ab alio malo perfectam atque absolutam. Et conditorem malo superiorem, materiam accepisse, et condidisse omnia: et quidem ex purissimo quoque cœlum et alia excolantem fecisse refert; ex crassiore autem parte paradisum, atque ex gleba ejus Adam: cui ex propria substantia animam indiderit, unde perpetua illa pugna inter corpus et animam exstet. Meliorem vero etiam serpentem creatore ipso fingit, ipsumque adeo serpentem honore etiam prosequitur. Blasphemiis et impiis verbis invehitur in patriarchas et prophetas. Ex Evangeliis solum id quod secundum Lucam est, rejecta tamen Genealogia, recipit. Novem tantum Apostoli Epistolas probat, atque in iis resecat loca quamplurima. Vetus Testamentum et Prophetas abjicit omnino, veluti ab alieno editos Deo: Christum phantasia tantum et specie hominem fuisse nugatur. Tollit etiam e vita resurrectionem. Idem, Cain et Sodomitas salutem consecutos esse scribit, quod ad Christum apud inferos accesserint: Abel autem, Enoch, Noe, patriarchas, prophetas, et reliquos justos, quod ad illum non venerint, apud inferos manere. Sed et alia quamplurima contra Deum per insaniam mentis elatravit: quorum pleraque silentio commendanda duximus. Sectatores autem ejus in multas divisi sunt sectas. **327** Apelles enim quidam (1) illius quatuor ingenitis alium addidit igneum: et libro a se composito, Philumenæ prophetia nomen indidit: Christo autem corpus tribuit non humanum, sed ex ejus qui apud ipsos est mundi substantia.

C

D

(1) « Igitur de calcaria, quod dici solet in carbonariam, a Marcione ad Apellem : hoc est, a malo præceptore ad ejus discipulum. » (Tertullianus.)

CAPUT XXIX.

De Rhodone, quæ contra Murcionem conscripserit : et de aliis ejusdem opusculis.

Contra hos, eornmque varias sectas, Rhodon Asianus genere, Tatiani, de quo antea dictum est, auditor, librum composuit : cum impietatem eorum refellens, tum auctores eorum dissectionis accurate recensens. « Propterea, inquit, discordes inter se sunt, quod sententiam quæ consistere atque exstare nequaquam potest, tuentur atque defendunt. Ex cohorte enim eorum progressus Apelles, vita ipsa et senio venerationem quamdam consecutus, unum principium profitetur : prophetias autem ab adversario provenire spiritu dicit, dictis atque responsis virginis a dæmonio agitatæ, cui nomen Philumena fuit, persuasus. Alii autem, sicut et ipse Marcion, duo principia inducunt : ex quibus sunt Potimus et Basiliscus : Ponticum illum lupum secuti, qui nudis verbis, ac sine omni demonstratione atque probatione, duo principia constituit : Syneros vero tria posuit. Scribit itidem Rhodon, se cum Apelle congressum atque collocutum esse. Apellem namque provecta jam ætate, cum se nobis immiscuisset, multa perperam dixisse, atque etiam asseruisse, omnes homines in cruxifixum credentes (1) salvos fieri, si modo bonis operibus explorati probatique sint. » Deinde omnem ejus opinionem recensens, ita infert : « Cum autem ei dicerem : Unde hanc habes demonstrationem ? aut quomodo unum principium esse asserere potes ? Dic nobis ; tum ille : Prophetiæ, inquit, quæ nihil prorsus vere dicant, seipsas refellunt, quippe dissidentes inter se, falsæ, et sibi ipsis adversæ. Quomodo autem unum sit principium, nescire se, ac tantummodo sic moveri et adduci, dixit. Deinceps juramento eum, ut verum diceret, adegi. Et ille juratus, vera se dicere inquit: ignorare autem, quomodo sit unus ingenitus Deus ; sed tamen se ita credere. Itaque eum risi, et rejeci, **328** quod pro doctore se gereret, et doctrinam suam confirmare et defendere non posset. » Rhodon iste in libro quem ad Callistionem scripsit, Romæ Tatiani se discipulum fuisse significat. A quo opus editum esse commemorat, in quo tectos et obscuros divinarum Litterarum locos se illustraturum expositurumque pollicitus sit ; ipseque Rhodon, proprio quodam scripto, se problematum et propositionum illius solutiones explanaturum promittit. Feruntur etiam varii ejus libri in Hexaemeron. Apelles autem, quem diximus, multa etiam contra Mosaicam legem composuit, plurimum studii ad eam evertendam collocans. Hæc Rhodon adversus divisionem Marcionis opinionis conscripsit.

(1) Euseb. lib. v, cap. 13, ἠλπικότας, hoc est, sperantes. Idem Apelles dixit, prorsus opus non esse rationem fidei inquirere, sed in sua quemque persuasione perseverare debere. (Id. ibidem.)

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περὶ Ῥόδωνος· ὡς κατὰ Μαρκίωνος συνεγράψατο· καὶ περὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συγγραμμάτων.

Κατὰ δὴ τούτου, καὶ τὴν αὐτῶν διαίρεσιν, Ῥόδων Ἀσιανὸς γένος, τῷ προῤῥηθέντι φοιτήσας Τατιανῷ, βιβλίον ἐξήνεγκε, τήν τε δυσσέβειαν αὐτῶν ἐξελέγχων, καὶ τοὺς τὴν διάστασιν ἐπ' αὐτοῖς ἐνεργοῦντας πρὸς λεπτὸν ἀναγράφων· « Διὰ τοῦτο, λέγων, καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἀσύμφωνοι γεγόνασιν, ἀσυστάτου γνώμης ἀντιποιούμενοι. Ἀπὸ γὰρ τῆς τούτων ἀγέλης Ἀπελλῆς μὲν ὁ τὴν πολιτείαν σεμνυνόμενος καὶ τὸ γῆρας μίαν ἀρχὴν ὁμολογεῖ· τὰς δὲ προφητείας ἐξ ἀντικειμένου λέγει πνεύματος, πειθόμενος ἀποφθέγμασι δαιμονιώδους παρθένου ὄνομα Φιλουμένης. Ἕτεροι δὲ, καθὼς καὶ αὐτὸς Μαρκίων, δύο ἀρχὰς εἰσηγοῦνται· ἀφ' ὧν εἰσι Ποντικός τε καὶ Βασιλικός, καὶ οὗτοι τῷ Ποντικῷ Λύκῳ κατακολουθήσαντες· ὃς δύο ἀρχὰς ἀπεφήνατο ψιλῶς καὶ ἀναποδείκτως. Καὶ Σύνερος δὲ τρεῖς εἰσηγήσατο. Γράφει δὲ ὡς τῷ Ἀπελλεῖ εἰς λόγους ἦλθεν ὁ Ῥόδων· ὁ γὰρ γέρων Ἀπελλῆς συμμίξας ἡμῖν, πολλὰ μὲν ἔλεγε κακῶς· ὑπετίθει δὲ καὶ πάντας σώζεσθαι τοὺς τῷ ἐσταυρωμένῳ πιστεύσαντας, εἴγε μόνον ἔργοις ἀγαθοῖς ἐξετάζοιντο. » Ἐπιφέρει δὲ καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δόξαν, φάσκων οὕτως· « Λέγοντος δέ μου πρὸς αὐτὸν, Πόθεν ἡ ἀπόδειξις αὕτη σοι ; ἢ πῶς δύνασαι λέγειν μίαν ἀρχήν ; Φράσον ἡμῖν· ἔφη, τὰς μὲν προφητείας ἑαυτὰς ἐλέγχειν διὰ τὸ μηδὲν ὅλως ἀληθῶς εἰρηκέναι. Ἀσύμφωνοι γὰρ ὑπάρχουσι καὶ ψευδεῖς, καὶ ἑαυτοῖς ἀντικείμεναι. Τὸ δὲ πῶς ἔστι μία ἀρχὴ, μὴ γινώσκειν ἔλεγεν· οὕνως δὲ κινεῖσθαι μόνον. Εἶτα ἐπομόσαμένου μου τἀληθὲς εἰπεῖν, ὤμνυεν ἀληθεύειν λέγων· μὴ ἐπίστασθαι δὲ, πῶς εἷς ἐστιν ἀγέννητος ὁ Θεὸς· τούτῳ δὲ πιστεύειν. Ἐγὼ δὲ γελάσας, κατέγνων αὐτοῦ, διότι διδάσκαλος εἶναι λέγων, οὐκ ᾔδει τὸ διδασκόμενον ὑπ' αὐτοῦ κρατύνειν. » Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἐν τῷ πρὸς Καλλιστίωνα προσφωνήματι ἐπὶ Ῥώμης μαθητευθῆναι λέγει Τατιανῷ, ᾧ καὶ βιβλίον ἱστορεῖ ἐσπουδάσθαι· δι' οὗ τὸ κεκαλυμμένον τῶν θείων Γραφῶν ὑπισχνούμενος εὔδηλον παριστᾷν, ἐν ἰδίῳ συγγράμματι Ῥόδων οὗτος καὶ τὰς τῶν προβλημάτων ἐκείνου λύσεις ἐκθήσεσθαι ἐπαγγέλλεται. Καὶ εἰς τὴν Ἑξαήμερον δὲ αὐτοῦ λόγοι διάφοροι φέρονται. Πολλὰ δὲ ὁ εἰρημένος Ἀπελλῆς κατὰ τοῦ Μωσαϊκοῦ παρετάξατο νόμου, εἰς ἀνατροπὴν ἐκείνου οὐκ ἐλαχίστην ἐνδειξάμενος τὴν σπουδήν. Τοιαῦτα καὶ εἰς τὰ κατὰ τὴν διαίρεσιν τῆς Μαρκίωνος δόξης συγγραφέντα τῷ Ῥόδωνι.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τοῦ κατὰ Βλάστον καὶ Φλωρῖνον ἐν Ῥώμῃ γενομένου σχίσματος· καὶ ὅσα Εἰρηναῖος αὐτοῖς διελέχθη· καὶ περὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συγγραμμάτων.

Τοῖς δὲ περὶ Φλωρῖνον καὶ Βλάστον κατὰ Ῥώμην εἰς ἀντιπάλους μοίρας διακριθεῖσιν, οἷς κατά τι σύμπτωμα τοῦ πρεσβυτερίου διαπεπτωκόσι, καὶ ταῖς Μαρκίωνος δόξαις διὰ ζηλοτυπίας ἕρωτα περιειλουμένοις, καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν πειρωμένοις παραχαράττειν, Εἰρηναῖος ἔτι περιών, καὶ ἄμφω ἐπιστολὰς ἔπεμπε· τὴν μὲν πρὸς Βλάστον ἐπιγράψας Περὶ σχίσματος, τὴν δὲ πρὸς Φλωρῖνον Περὶ μοναρχίας, ἢ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ποιητὴν κακῶν. Προασπιστὴς γὰρ οὗτος τῆς τοιαύτης δόξης εἶναι ἐδόκει· δι' ὃν αὖθις καὶ ἔτι τῷ ἀσταθεῖ τῆς γνώμης καὶ εἰς τὴν Οὐαλεντίνου δόξαν ὑποσυρόμενον καὶ ἕτερον τῷ Εἰρηναίῳ σπουδάζεται σύγγραμμα, ὃ Περὶ τῆς ὀγδοάδος ἔχει ἐπιγραφήν· ἐν ᾧπερ δείκνυσιν, ὡς τῆς πρώτης καὶ οὗτος τῶν ἀποστόλων μετειλήφει διαδοχῆς. Ἐν δὲ τῷ πέρατι τοῦ συγγράμματος ἀστεῖαν τινὰ παρασημείωσιν τίθεται, ἣν δὴ καὶ ἐκθεῖναι τοῖς λοιποῖς οὐκ ἀπᾴδον ἐλογισάμην. Λέγει δὲ οὕτως· « Ὁρκίζω σε τὸν μεταγραψάμενον τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιβάλῃς ὃ μετεγράψω, καὶ κατορθώσῃς αὐτὸ πρὸς τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς· καὶ τὸν ὅρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψῃς, καὶ θήσεις ἐν τῷ ἀντιγράφῳ. » Καὶ ταῦτ' οὐ περιέργως παρεθέμην· ἀλλ' ἵνα εἰς ὑπόδειγμα ἔχωμεν τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους καὶ σπουδαίους ἀνδρας, ὅσην ἐποιοῦντο ἀσφάλειαν, διὰ τὸ μὴ παραχαράττεσθαι τὰ τῶν ἀρχαίων συγγράμματα. Τῷ δὲ πρὸς Φλωρῖνον τούτου ἐπιστολῇ καὶ τῆς μετὰ Πολυκάρπου διατριβῆς αὐτοῦ μέμνηται, τοῦτον ἱστορῶν τὸν τρόπον· « Ταῦτα τὰ δόγματα, Φλωρῖνε, ἵνα περιττῶς εἴπω, οὐκ ἔστιν ὑγιοῦς γνώμης. Ταῦτα τὰ δόγματα ἀσύμφωνά ἐστι τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἰς μεγίστην ἀσέβειαν περιβάλλοντα, τοὺς πειθομένους. Ταῦτα τὰ δόγματα οὐδὲ οἱ ἔξω τῆς Ἐκκλησίας αἱρετικοὶ ἐτόλμησαν ἐκφρήνασθαί ποτε. Ταῦτα τὰ δόγματα οἱ πρὸ ὑμῶν πρεσβύτεροι, οἱ καὶ τοῖς ἀποστόλοις συμφοιτήσαντες, οὐ παρέδωκάν σοι. Εἶδον γάρ σε παῖς ὢν ἔτι ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ παρὰ Πολυκάρπῳ λαμπρῶς πράσσοντα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ, καὶ πειρώμενον εὐδοκιμεῖν παρ' αὐτῷ. Μᾶλλον γὰρ τὰ τότε διαμνημονεύω τῶν ἐναγχος γινομένων. Αἱ γὰρ ἐκ παίδων μαθήσεις, συνακύξουσαι τῇ ψυχῇ, ἑνοῦνται αὐτῇ· ὥστε με δύνασθαι εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος διελέγετο ὁ μακάριος Πολύκαρπος, καὶ τὰς προόδους αὐτοῦ καὶ τὰς εἰσόδους, καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἰδέαν, καὶ τὰς διαλέξεις ἃς ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ τὴν μετὰ Ἰωάννου ἐναστροφὴν ὡς ἀπήγγελλε, καὶ τὴν μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν ἑωρακότων τὸν Κύριον· καὶ ὡς ἀπεμνημόνευε τοὺς λόγους αὐτῶν· καὶ περὶ τοῦ Κυρίου, τίνα ἦν ἃ παρ' ἐκείνων ἠκηκόει· καὶ περὶ τῶν δυ-

A

CAPUT XXX.

De schismate et dissidio Romæ propter Blastum et Florinum exorto, et quæ ad eos Irenæus scripserit, et de aliis ejusdem libris.

Cæterum adversus Florinum et Blastum, Romæ rei ecclesiasticæ hostes judicatos, qui ob aliquem lapsum presbyterii gradu abdicati, zelotypia quadam et æmulandi studio, Marcionis errori involuti, et ecclesiasticas sanctiones depravare conati sunt, Irenæus adhuc superstes duas scripsit epistolas, et alteram ad Blastum, de schismate et dissidio; alteram ad Florinum de monarchia, sive Deum non esse auctorem malorum, inscripsit, quod is propugnator ejus erroris fuisse sit visus. Qui deinde propter variantem sententiæ instabilitatem, B etiam in Valentini hæresim protractus, causam Irenæo præbuit, ut is aliud componeret opus, cujus titulus est, de Ogdoade seu octonario : in quo opere se primam apostolorum successionem attigisse ostendit. Ad finem vero ejus libri, adnotationem sane quam scitam adjecit, quam hoc loco referre non intempestivum esse judicavi. Verba ejus hæc sunt : « Adjuro te, qui hunc librum descripsisti, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per gloriosum adventum ejus, quo venturus est judicare vivos et mortuos, **329** ut conferas quod transcripsisti, et castiges ad exemplar istud unde descripsisti, accurate : et juramentum hoc, ut itidem describas, et exemplo tuo apponas. » Non otiose sane hoc sic adjecimus, ut scilicet exem- C plum propositum habeamus, qua cura et providentia sacri illi et boni viri caverint, ne veterum scripta depravarentur. In epistola vero ad Florinum conversationis suæ cum Polycarpo meminit, ad hunc scribens modum : « Hæc dogmata, Florine, ut parce et modeste dicam, non sunt sanæ sententiæ. Hæc dogmata dissona et diversa sunt ab Ecclesia, quæ eis obsequentes in maximam conjiciunt impietatem. Hæc dogmata ne illi quidem, qui ab Ecclesia sunt exclusi hæretici, unquam promulgare sunt ausi. Hæc dogmata, qui ante nos fuere, quique cum apostolis conversati sunt presbyteri, tibi non tradidere. Vidi enim te, cum puer adhuc in inferiore Asia apud Polycarpum essem, splendidum habere locum in imperiali aula, et D famam laudemque apud eum aucupantem. Melius namque eas res, quam quæ proxime acciderunt, memoria teneo : quod res quas a pueris didicimus, cum anima coalescentes, eidem prorsus uniuntur. Itaque dicere possum locum in quo considens beatus Polycarpus disseruit : progressus quoque et ingressus ejus, vitæ modum, et corporis formam; orationes etiam quas ad multitudinem habuit; præterea familiarem consuetudinem, sicuti ipse narravit, quæ ei cum Joanne et reliquis qui Dominum oculis suis videre, intercessit; quomodo etiam dicta eorum, et item Domini ipsius, quæ illi ex eo audierant, recitarit; item, quæ de virtutibus et

doctrinis ejus dixerit: ut denique Polycarpus omnia a spectatoribus ipsis vitæ Verbi accepta, et Scripturis consonantia memoriter referre solitus sit. Hæc tum per eam quæ mihi concessa est Dei misericordiam, diligenter et studiose audivi, memoriæ mandans non in charta, sed in corde meo; quæ etiamnum semper per gratiam Dei sincere in intimo verso atque revolvo animo. Et profecto affirmare et testari possum in conspectu Dei, quod si quid tale audivisset beatus ille et apostolicus presbyter, exclamans, et aures obturans, frequentiusque usurpatum illud sibi verbum vociferans, dixisset: **330** O bone Deus, in quæ tempora me conservasti, ut hæc sustineam? ex eo etiam profugisset loco, ubi vel sedens, vel stans hujusmodi audivisset sermonem. Sed et ex epistolis ejus, quas vel ad vicinas ecclesias, eas confirmans, vel ad fratres quosdam, eos instruens et docens, dedit, puritas doctrinæ ejus colligi potest. » Hæc de iis qui Romæ Ecclesiam oppugnarunt, ab ea segregati.

A

B

CAPUT XXXI.

De Hippolyto Portus urbis Romæ episcopo, et de scriptis ejusdem.

Temporibus Severi Hippolytus etiam Portus Romani episcopus floruit: qui cum alia plurima scripta prudenter et docte edidit, tum de Paschate librum composuit, in quo descriptione temporum et veluti Fastorum inita, et canone annorum sedecim de Paschate proposito, rationem temporum usque ad primum annum Alexandri deducit. Catalogus librorum ejus sic habet: *Liber in Hexaemeron;* et alter *post Hexaemeron*, refutatorius contra Marcionem; *In Canticum canticorum, in partes Ezechielis, de Paschate*, opus *Contra hæreses* omnes longe utilissimum, *De adventu Antichristi, De resurrectione;* et alia plurima: *In Zachariam, De Psalmis, in Isaiam, in Danielem* (1), *De Apocalypsi, De Proverbiis, De Saul et Pythone; De laudibus Domini nostri Jesus Christi*, de quibus præsente Origene sermonem habuit. Quædam porro scripta ejus cum reprehensione non careant, martyrio postea pro Christi nomine absoluto, ignorantiæ ejus maculam detrivit atque detersit. Unde Origenem aiunt initium Commentariorum in sacras Scripturas scribendorum sumpsisse. Hæc de Hippolyto (2).

C

D

331 CAPUT XXXII.

De Pantæno Alexandrino philosopho, viro apostolico, et de divino prorsus sacrarum Litterarum studio ejus.

Pantænus etiam sapientia clarus, sub Commodo, divinæ apud Alexandriam præfuit scholæ, jam inde ab antiquo sacrarum ibi Litterarum studio florenti; quod sane ad multa etiam duravit tempora, multis inter se in omni genere disciplina-

(1) Hippolytus in visiones Danielis Commentarium scripsit, et in Proverbia Salomonis. (Suid.)

νάμεων αὐτοῦ· καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας· ὡς παρὰ τῶν αὐτοπτῶν τῆς ζωῆς τοῦ Λόγου παρειληφὼς ὁ Πολύκαρπος ἀπήγγειλε πάντα σύμφωνα ταῖς Γραφαῖς. Ταῦτα καὶ τότε διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ γεγονὸς ἐπ' ἐμοὶ σπουδαίως ἤκουον ὑποπνηματιζόμενος αὐτὰ οὐκ ἐν χάρτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ· καὶ ἀεὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ γνησίως αὐτὰ ἀναμαρυκῶμαι. Καὶ δύναμαι διαμαρτύρασθαι ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἴ τι τοιοῦτον ἀκηκόει ἐκεῖνος ὁ μακάριος καὶ ἀποστολικὸς πρεσβύτερος, ἀνακράξας ἂν καὶ ἐμφράξας τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ σύνηθες αὐτῷ εἰπών, Ὦ καλὲ Θεέ, εἰς οἵους με καιροὺς τετήρηκας, ἵνα τούτων ἀνέχωμαι; πεφεύγοι ἂν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος ἢ ἑστὼς, τὸν τοιοῦτον ἀκηκόει λόγον. Καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν δὲ αὐτοῦ ὧν ἐπέστειλεν ἤτοι ταῖς γειτνιώσαις ἐκκλησίαις ἐπιστηρίζων αὐτὰς, ἢ τῶν ἀδελφῶν τισι, νουθετῶν αὐτοὺς καὶ προτρεπόμενος, δύναται φανερωθῆναι. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ περὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐξ ἐναντίας διαφερομένων.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Περὶ Ἱππολύτου Πόρτου πόλεως Ῥώμης καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Τοῖς δὲ κατὰ Σευῆρον χρόνοις καὶ Ἱππόλυτος ὁ Πόρτου τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος γεγονὼς ἀκμάζων ἦν. Καὶ δὴ πολλῶν ὑπομνημάτων συνετῶν αὐτῷ γεγραμμένων, καὶ τὸ περὶ τοῦ Πάσχα ἐκτίθεται σύγγραμμα, ἐν ᾧ τῶν χρόνων ἀναγραφὴν ἐκθέμενος, καὶ τινα κανόνα ἐκκαιδεκαετηρίδος περὶ τοῦ Πάσχα προθεὶς, ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος Ἀλεξάνδρου περιγράφει τοὺς χρόνους. Τά γε μὴν αὐτοῦ συγγράμματα ταῦτά εἰσι· Βιβλίον Εἰς τὰν Ἑξαήμερον· ἕτερον Εἰς τὰ μετὰ Ἑξαήμερον· ἀντιῤῥητικὸς πρὸς Μαρκίωνα. Εἰς τὸ Ἆσμα τῶν ἀσμάτων· Εἰς μέρη τοῦ Ἰεζεκιήλ· Περὶ τοῦ Πάσχα· σύνταγμα Πρὸς πάσας τὰς αἱρέσεις βιωφελέστατον· Περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Ἀντιχρίστου· Περὶ ἀναστάσεως· καὶ ἄλλα πλεῖστα· Εἰς Ζαχαρίαν· Περὶ ψαλμῶν· Εἰς τὸν Ἡσαΐαν· Εἰς τὸν Δανιήλ· Περὶ Ἀποκαλύψεως· Περὶ Παροιμιῶν· Περὶ Σαοὺλ καὶ Πύθωνος· Περὶ ἐπαίνων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν οἷς παρόντος Ὠριγένους ὡμίλησε. Τινὰ δὲ τῶν συγγραμμάτων ἐπιλήψιμα ἔχων, τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ μετὰ ταῦτα τελειωθεὶς, τὸν τῆς ἀγνοίας ἀπετρίψατο μῶμον. Ἐξ ὧν φασι καὶ Ὠριγένην ἀρχὴν ἐσχηκέναι ταῖς θείαις ἐπιβάλλειν Γραφαῖς. Τοσαῦτα δὲ καὶ τὰ Ἱππολύτου.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Περὶ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πανταίνου τοῦ φιλοσόφου, ἀποστολικοῦ ἀνδρὸς· καὶ τῆς περὶ τοὺς λόγους ἐνθέου αὐτοῦ σπουδῆς.

Καὶ ὁ πολὺς δὲ τὴν σοίαν Πάνταινος ἐπὶ Κομόδου τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν θείας ἡγεῖτο διατριβῆς, ἔθει ἀρχαίῳ ἱεροῦ διδασκαλείου ἐκεῖσε δὴ συνεστῶτος· ὃ καὶ ἐπὶ πολὺ τοῦ χρόνου προήνεγκε τῆς περὶ τοὺς λόγους σπουδῆς, πολλῶν ἐνταῦθα τιθεμέ-

(2) Hujus passionem hymno prolixiore prosecutus est Prudentius.

νων τὴν ἅμιλλαν. Ἐν δὲ τοῖς πώποτε καὶ τοῦτον δὴ σφόδρα διαθρυλληθῆναι λόγος, ἀπ' ἐκ τῆς τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφου διατριβῆς ἐπὶ τοῦτ' ἀποκλίναντα. Τοσαύτην δέ φασι σπουδὴν εἰσενέγκασθαι τὸν θεῖον ἐπαυξῆσαι λόγον, ὡς καὶ κήρυκα τοῖς ἐπ' ἀνατολῆς ἔθνεσι τοῦ Χριστοῦ καταστῆναι, καὶ τὴν μέχρις Ἰνδῶν στείλασθαι. Πολλοὶ γὰρ καὶ τηνικάδε διέπρεπον πρόθεσιν ὅτι μάλιστα γενναίαν προβεβλημένοι ἐπὶ καταβολῇ καὶ αὐξήσει τοῦ θείου καὶ εὐαγγελικοῦ σπόρου. Ὧν εἰς καὶ ὁ νῦν ἡμῖν προκείμενος γεγονὼς, καὶ μέχρις Ἰνδῶν γενέσθαι ἤκιστα ὤκνησεν. Εὑρεῖν μέντοι ἐκεῖσε τὸ κατὰ Ματθαῖον ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἱστορεῖ παρά τισι τῶν πιστῶν, ὑπὸ Βαρθολομαίου Ἑβραΐδι διαλέκτῳ προσφωνηθέν· ὡς καὶ ἐς μακρὸν προελθεῖν τοῦ χρόνου τοῦ πρώτως γράψαντος ἀκριβεῖς διασῶζον τοὺς χαρακτῆρας. Πολλοῖς δὲ κατορθώμασι διαλάμψας ἄχρι δὴ καὶ ἐς τέλος, τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἱερᾶς ἡγεῖτο διατριβῆς, καὶ ζώσῃ γλώσσῃ καὶ σοφοῖς ὑπομνήμασι τῶν θείων δογμάτων τὰς Γραφὰς ἀναπτύσσων.

A rum æmulatione concertantibus. Inter veteres illos Pantænum hunc in primis celebrem fuisse ferunt, qui scilicet ex Stoicorum philosophorum familia ad nostram transierit professionem. Tam studiosus autem propagandi divini verbi fuit, ut Christum etiam Orientalibus populis prædicaverit, et ad Indos usque pervenerit. Permulti sane eo tempore exstiterunt viri generosis prorsus animis, qui cum magna laude divino et evangelico semini ubique terrarum serendo et amplificando incubuerunt. In quibus et hic noster fuit, qui tam longam atque difficilem profectionem etiam ad Indos usque non detrectavit. Refert is, apud quosdam fideles Matthæi Evangelium ibi inventum esse, a Bartholomæo Hebraico sermone expositum: quod in multa B tempora formas litterarum ejus, qui id primum scripsit, illæsas conservarit. Hic multis præclare ad finem usque vitæ actis illustris, sacræ Alexandrinæ scholæ præiit, simulque et viva voce et doctis commentariis divinorum dogmatum Scripturas explicuit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ Κλήμεντος τοῦ Στρωματέως, καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· καὶ ὅσα περὶ τῶν θείων λέγει Γραφῶν.

Τῇ δ' αὐτῇ τοῦ χρόνου φορᾷ καὶ Κλήμης πρεσβύτερος, ὁ Στρωματεὺς ἐπικληθῆ, ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ αὐτὸς συνασκούμενος ἦν τῷ Πανταίνῳ, καὶ τὸν ἴσον δρόμον ἐκείνῳ καὶ τὴν σπουδὴν ἐπὶ διαίτῃ καὶ τῇ διατριβῇ κεκτημένος. Καὶ πατέρα δὲ τῶν λόγων ἐν ταῖς αὐτοῦ οὕτωσὶ γεγραμμέναις C Ὑποτυπώσεσι τὸν Πάνταινον ἱστορεῖ· καὶ ἐν τῷ πρώτῳ δὲ τῶν Στρωματέων τοῦτον δοκεῖ μοι αἰνίττεσθαι· ὅτε τοὺς ἐμφανεῖς τῶν ἀποστόλων διαδόχους ἀπαριθμεῖ, γράφων οὕτως· « Ἤδη δὲ οὐ γραφὴ εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένη, ἀλλά μοι ὑπομνήματα εἰς γῆρας θησαυρίζεται, λήθης φάρμακον, εἰδώλου ἀναρχῶς καὶ σκιαγραφίᾳ τῶν ἀναρχῶν καὶ ἐμψύχων ἐκείνων, ὧν κατηξιώθην ἀκοῦσαι λόγων τε καὶ ἀνδρῶν, μακαρίων καὶ τῷ ὄντι ἀξιολόγων. Τούτων ὁ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰωνικός, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος· τῆς Κοίλης θάτερος αὐτῶν Συρίας ἦν· ὁ δὲ ἀπ' Αἰγύπτου· ἄλλοι δὲ ἀνὰ τὴν ἀνατολήν· καὶ τούτων ὁ μέν τις τῆς Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἐνέκαθεν. Ὑστάτῳ δὲ περιτυχών, δυνάμει δὲ ἄρα πρῶτος ὤν, ἀνεπαυσάμην ἐν D Αἰγύπτῳ, θηράσας ληθότα. Ἀλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθείαν τῆς θείας σώζοντες διδασκαλίας, παράδοσιν εὐθὺς ἀπὸ Πέτρου καὶ Ἰακώβου, Ἰωάννου τε καὶ Παύλου, τῶν ἁγίων ἀποστόλων, παῖς πατρὸν ἐκδεξάμενος, ὀλίγοι δὲ οἱ πατράσιν ὁμοῖοι, ἦκον δὴ σὺν θεῷ καὶ εἰς ἡμᾶς, τὰ προγονικὰ ἐκεῖνα καὶ ἀποστολικὰ καταθέμενοι σπέρματα. » Τὸν δὲ Πάνταινον Κλήμης διαδεξάμενος, τῆς διατριβῆς καθηγεῖτο· ὡς κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ καὶ τὸν Ὠριγένην παῖδα ὄντα παρ' αὐτῷ φοιτῆσαι. Τῶν δὲ Στρωματέων τὴν βίβλον ἱστορῶν, τὸ πρῶτον σύγγραμμα εἰς τὴν Κομόδου τελευτὴν περιγράφει, ὡς ἂν χρονικὴν ἱστορίαν συγγράφων. Ὅσα δὲ οἱ πάντες εἰσὶ Στρωμα-

CAPUT XXXIII.

De Clemente contextore, et operibus ejus: et quæ de divinis Scripturis ille dixerit.

Eodem temporum curriculo et Clemens presbyter, qui Στρωματεὺς seu Contextor cognominatus est, Alexandriæ eidem studio cum Pantæno incubuit, eumdemque cursum et vivendi instituto et docendi consuetudine tenuit. Patrem certe librorum suorum, in *Dispositionibus* quas vocat, suis, Pantænum memorat. Et in primo libro Στρωματέων, seu *Contextorum*, obscure hunc mihi designare videtur, cum præclaros apostolorum successores enumerat, sic scribens: « Libri porro qui a me scribuntur, non sunt ad ostentationem instituti, **332** sed monumenta memoriæ gratia ad senectutem composita, ut sint oblivionis remedium, simulacrumque evidens, et adumbratio dilucidæ et vividæ illius doctrinæ, quam dignatione Dei audivi et didici a beatis illis et præstantibus viris: quorum quidem alius in Græcia Ionicus fuit, alius autem in magna Græcia, alius rursum in Cœlesyria, alius vero in Ægypto, alii porro in Oriente; ibique alius in Assyria, alius in Palæstina Judæus a majoribus suis. In ultimum deinde incidi, qui reliquorum omnium vi atque virtute princeps fuit, in Ægypto, atque ibi, quæ antea latuerant repertis, alia inquirere desii. Illi siquidem veritatem divinæ doctrinæ conservarunt, et traditionem statim a Petro et Jacobo et Joanne et Paulo, sanctis illis apostolis, velut filii a patribus successione per manus acceperunt; pauci autem sunt patribus similes, eamdemque Deo ducente, ad nos quoque transmiserunt, apud nos itidem majorum suorum ipsorumque apostolorum semina deponentes. » Pantæno Clemens succedens scholam rexit, quam etiam eo tempore Origenes adhuc puer frequentavit. In volumine *Contextorum* primum librum us-

que ad Commodi obitum deducit, tanquam annales conscribens. *Contextorum* vero octo sunt libri : totidem, quos *Dispositionum*, seu informationum vocat, ubi magistri sui, sicuti dictum est, Pantæni mentionem facit, dictata quædam ejus et traditiones recensens. Scripsit quoque ad Græcos sive gentes librum exhortatorium, et tres alios libros, quos *Pædagogos* nominat. Alium item lectu dignum, et docte compositum, cujus titulus est : *Quis dives salvus fiat.* Præterea scriptum aliud, in quo de Paschate disserit. Item homilias de jejunio, de obtrectatione. Rursum Cohortationem ad patientiam. Alium quoque ad recens illuminatos. Insuper eum qui *Ecclesiasticus canon* ab eo est inscriptus, et quem contra judaizantes ad Alexandrum episcopum edidit. In *Contextorum* libris non solum pleraque ex divinis Litteris sternit atque contexit, verum etiam si quid apud Græcos est scitu dignum, affert ; et simul Græcorum atque Barbarorum dogmata, nec non falso nominatæ scientiæ hæresiarcharum et philosophorum opiniones **333** explicans, multijugam omnis generis doctrinæ exhibet institutionem. Quapropter ex varietate materiæ merito illi talem sortiti sunt inscriptionem. Utitur in eis testimoniis Ecclesiastici Sirach, nec non Barnabæ, et Clementis epistolæ. Mentionem etiam facit libri Tatiani ad Græcos, et Cassiani, qui et ipse annales temporumque rationes scripsit: sicuti etiam Philonis, et Aristobuli, et Josephi et Demetrii, et Eupolemi, Judaicorum scriptorum. Ex quibus astruit et probat, Mosen antiquissimis quibusque Græcorum vetustiorem esse. Omnes certe libri viri ejus eruditione et doctrina utili sunt referti. Indicat quoque in libro primo, se proxime ad apostolorum successionem accessisse, et simul Commentarios se in Genesim relicturum pollicetur. In libro *De Paschate* coactum se a quibusdam dicit, ut quas a senioribus presbyteris acceperat historias et traditiones, ibi exponeret : Helitonem nominans, Irneæum, et alios quosdam, quorum etiam sententias quasdam sibi dictas proponit. In libris vero *Dispositionum* totius Scripturæ testamentariorum sive canonicorum librorum, ut breviter dicam, compendiosam instituit enumerationem : non prætermittens etiam, quibus contradicitur, Scripturas ; ut Petri Apocalypsim, et Barnabæ epistolam. Epistolam sane ad Hebræos Pauli esse censet, Hebræis Hæbraico sermone scriptam : a Luca autem ambitiosa splendide versam lingua, Græcis esse expositam. Ac recte quidem illum dicit, qui mos ei in aliis fuerat, Pauli nomen epistolæ ei non præfixisse. Quod enim Judæi tum præsumptione quadam suspectum eum haberent, ne statim in ipsa præfatione illorum a lectione absterreret animos, prudenter fecisse, qui nomen suum prætermiserit. Quapropter eumdem esse inquit orationis ductum in Epistola ad Hebræos, et in apostolorum Actis. Alibi quoque scribit : « Porro sicuti beatus dixit presbyter, quando

A τεῖς. Ἰσάριθμοι δὲ τούτοις καὶ οὓς Ὑποτυπώσεις καλεῖ λόγους αὐτοῦ. Ἔνθα δὴ ὡς εἴρηται καὶ τοῦ διδασκάλου Πανταίνου μνείαν ποιεῖται, ἐκδοχάς τε αὐτοῦ καὶ παραδόσεις παρατιθέμενος. Καὶ πρὸς Ἕλληνας δὲ αὐτῷ λόγος ἐγράφη προτρεπτικός· καὶ τρεῖς ἕτεροι, οὓς Παιδαγωγοὺς ὀνομάζει. Ἕτερος δὲ αὐτῷ σπουδῆς ἄξιος, Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος, ἐπιγραφὴν ἔχων· καὶ σύγγραμμά τε περὶ τοῦ Πάσχα διεξιόν· ὁμιλίαι τε περὶ νηστείας· ἔτι δὲ καὶ ὁ περὶ καταλαλιᾶς· καὶ ὃς ὑπομονὴν προτρέπεται· ἢ πρὸς τοὺς νεωστὶ φωτισθέντας· πρὸς τούτοις, ὃς Κανὼν ἐκκλησιαστικὸς ἐπιγέγραπται· καὶ ὁ πρὸς Ἰουδαΐζοντας, ὃν Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσφωνεῖ. Ἐν μὲν οὖν τοῖς Στρωματεῦσιν οὐ μόνον τὰ τῆς θείας Γραφῆς καταστρωννυσιν, ἀλλὰ καὶ εἴ τι
B τοῖς Ἕλλησι περισπούδαστον, διεκτίθησι. Καὶ τοίνυν τῶν παρ' Ἕλλησι καὶ βαρβάροις δογμάτων, καὶ τῶν ἐκ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως αἱρεσιαρχῶν καὶ φιλοσόφων ἀναπτύσσων, πολλὴν τινα παιδείας ὑπόθεισιν παρέχει· εἰκότως δ' ἐκ τῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς τοιαύτης ἔτυχον προγραφῆς. Μαρτυρίαις δὲ χρῆται ἐν τούτοις ἔκ τε τοῦ Σιρὰχ, καὶ τῆς Βαρνάβα καὶ Κλήμεντος ἐπιστολῆς. Μέμνηται δ' ἐν τούτοις τοῦ πρὸς Ἕλληνας Τατιανοῦ λόγου, καὶ Κασσιανοῦ, ὡς χρόνων καὶ αὐτοῦ ἱστορίας καταλέγοντος· πρὸς δὲ Φίλωνος καὶ Ἀριστοβούλου, Ἰωσήπου τε καὶ Δημητρίου καὶ Εὐπολέμου, Ἰουδαίων συγγραφέων· ἐξ ὧν παρίστησι Μωσέα πρεσβύτερον τῆς παρ' Ἕλλησιν ἀρχαιολογίας. Πολλῆς δὲ χρηστομαθείας εἰσὶν οἱ τοῦ ἀνδρὸς λόγοι ἔμπλεῳ, Δηλοῖ γε
C μὴν ἐν τῷ πρώτῳ ὡς ἔγγιστα τῆς ἀποστολικῆς ἦν διαδοχῆς. Ὑπισχνεῖται δὲ καὶ εἰς τὴν Γένεσιν καταλιπεῖν ὑπομνήματα. Ἐκδιασθῆναι δέ φησι καὶ ἐν τῷ τοῦ Πάσχα λόγῳ παρά τινων, ἃς ἔτυχεν εἰδὼς παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἱστορίας καὶ παραδόσεις ἐκθέσθαι. Ἐν αὐτῷ μνείαν ποιεῖται Μελίτωνος καὶ Εἰρηναίου, καί τινων ἑτέρων ὧν καὶ τὰ εἰρημένα αὐτῷ παρατίθεται. Ἡ δὲ τῶν Ὑποτυπώσεων πρόθεσις τῆς ἐνδιαθήκου πάσης Γραφῆς, ὡς ἐν συντόμῳ εἰπεῖν, εὐσύνοπτον ποιεῖται διήγησιν, μὴ παρατρέχων καὶ τὰς ἀντιλεγομένας τῶν Γραφῶν· οἷον τὴν Πέτρου Ἀποκάλυψιν, καὶ τὴν Βαρνάβα ἐπιστολήν. Καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους δὲ Παύλου μὲν εἶναί φησι, τοῖς δ'
D Ἑβραίοις Ἑβραΐδι γεγράφθαι φωνῇ· φιλοτίμῳ δὲ γλώττῃ τὸν Λουκᾶν μεταγλωττίσαντα, ἐκθεῖναι τοῖς Ἕλλησι. Καὶ εἰκότως δὲ λέγει, μηδὲ ὡς ἔθος τὴν Παῦλος κλῆσιν προθεῖναι· κατ' ἐκείνου γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις πρόληψιν ἔχουσιν, ὡς ὑποπτος ὤν, ἵνα μὴ ἐκ προοιμίων ἀποτρέψοι αὐτούς, συνετῶς ποιῶν, παρῆκε τὴν κλῆσιν. Διό φησι καὶ τὸν ἴσον χρῶτα εἶναι τοῦ λόγου τῆς τε πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς καὶ τῶν Πράξεων. Καὶ ἄλλως δέ φησιν, « Ἤδη δὲ ὡς ὁ μακάριος ἔλεγε πρεσβύτερος, ἐπεὶ ὁ Κύριος, ἀπόστολος ὢν τοῦ παντοκράτορος, ἀπεστάλη πρὸς Ἑβραίους, διὰ μετριότητα ὁ Παῦλος ὡς ἂν εἰς τὰ ἔθνη ἀπεσταλμένος, οὐκ ἐγγράφει ἑαυτὸν Ἑβραίων ἀπόστολον διά τε τὴν πρὸς τὸν Κύριον τιμὴν, διά τε τὸ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἐπιστέλλειν ἐθνῶν κήρυκα καὶ ἀπόστολον ὄντα. » Περὶ δὲ τῆς

CAPUT XXXV.

De aliis multis ecclesiasticis scriptoribus, scilicet, Juda, Heraclito, Maximo, Candido, Appione, Sexto, Arabiano, et aliis.

Multorum præterea ecclesiasticorum virorum commentarii, qui vetustate facile primas obtinuerunt, egregium de fide et vita Christiana specimen et studium complectentes, sunt celebrati, cum aliorum quorumdam, tum ejus qui eo tempore cum reliquis enituit, Judæ historici, qui in hebdomadas Danielis plurimum operæ collocavit, et optimum de eis opus a se compositum reliquit. Siquidem veluti historiam instituens, scripturam eam usque ad decimum Severi annum producit. In eo libro aperte præ se fert, in ea se fuisse sententia, ut decantatum Antichristi adventum, temporibus eis in exspectatione esse, et appropinquare crederet. Auxit vero eam opinionem, multorumque mentes ut rem tantam exspectarent conturbavit, acerrima quæ tum mota est persecutio. Non pauca etiam Heraclitus vir divinus composuit, qui primus enarrationes sibi in Apostolum scribendas duxit. Maximus autem super quæstione illa, quæ hæreticis in ore est, *Unde sit malitia et vitiositas*, et item *de eo quod materia creata sit*, solutiones atque decisiones irrefragabiles edidit. Sed et Candidus, cum plurima alia elaboravit, tum in Hexaemeron commentarios primus scripsit : in quo argumento itidem Appion magno studio est versatus. Sextus quoque resurrectionem scriptis suis cum magna laude comprobavit : et Arabianus insuper in aliis quibusdam sacris argumentis multum laboris et operæ posuit. Multorum præterea aliorum scriptorum plurima et maxima litterarum monumenta sunt vulgata, quorum neque tempora, neque argumenta sigillatim (nam id instituto præsenti, historiæque nostræ non admodum convenit) commemoranda duximus. **336** Atque ii quidem ante Originem scriptores ecclesiastici, cum sacram historiam doctrinamque ordine per successionem continuarunt, tum in eos qui nugis ac deliramentis depravare rectam fidei doctrinam in animum induxerant, cominus atque in faciem illis congressi, quasi divina tela conjecerunt : ita rerum omnium Deo id providentia sua disponente, ut post apostolos eorumdemque successores, rursum martyrum sanguine et doctrina, nec non sanctioris vitæ splendore, res Christianæ confirmarentur : et ad summum, ut immotæ et inexpugnabiles essent, stabilirentur. De iis satis.

CAPUT XXXVI.

De dissensione, quæ tum de Paschate est exorta. De synodis propterea coactis, et ut omnes ad concordiam sint redacti.

Enimvero circa finem imperii Commodi inter Orientales et Occidentales ecclesias non parva incidit quæstio. Ecclesiæ namque Asianæ ex traditione vetusta, quæ ad eas usque ad id tempus transmissa erat, quartum decimum diem lunæ observandum esse necessario duxerunt, quando et Judæi ex præscripto legis agnum mactare, et Pascha suum manducare soliti sunt : perinde atque

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Περὶ ἄλλων πλείστων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων · Ἰούδα, Ἡρακλείτου, Μαξίμου, Κανδίδου, Ἀπίωνος, Σέξτου, Ἀραβιανοῦ, καὶ ἑτέρων.

Πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ὑπομνήματα ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τῷ χρόνῳ τὸ πρεσβεῖον κληρωσαμένων διατεθρύλληται, σπουδὴν ἐναρέτου πολιτείας ἐμπεριελείοντα · οἷον ὁσαπερ ἄλλοι καὶ ὁ συναχμάζων τηνικάδε Ἰούδας ὁ συγγραφεὺς καταλέλοιπεν · ὃς καὶ εἰς τὰς παρὰ τῷ Δανιὴλ ἑβδομάδας πολλὴν εἰσενεγκὼν τὴν σπουδὴν, ἔγγραφον ἀφῆκεν ἀρίστην ὑπομνησιν. Ἱστορίαν γὰρ ὡς ἂν ἐκτιθεὶς, εἰς τὸ δωδέκατον ἔτος Σευήρου τὴν γραφὴν ἴτησεν · ἐν ᾧ δῆλός ἐστιν οἰόμενος τὴν πολυθρύλλητον παρουσίαν τοῦ Ἀντιχρίστου ἐπὶ τοῖς τότε χρόνοις ἐγγίζειν. Ἀναρίθιζε δὲ τοῦτο καὶ τὰς τῶν πολλῶν διανοίας ἐκύμαινε τοιῦτα καροδοκεῖν ὁ τηνικάδε κινηθεὶς ὀφοδρότατος διωγμός. Ἔτι δὲ καὶ ὅσα καὶ Ἡράκλειτος θεῖος ἀνὴρ συνετίθει, ὃς καὶ εἰς τὸν Ἀπόστολον πρῶτος σπουδάζειν ἐπέβαλλε. Μάξιμος δὲ τῷ ᾀδομένῳ ζητήματι τοῖς αἱρεσιώταις, Πόθεν ἡ κακία, καὶ Περὶ τοῦ γεννητὴν ὑπάρχειν τὴν ὕλην, λύσεις ἀναντιῤῥήτους παρέσχε. Καὶ Κανδίδος δὲ πλεῖστὰ πονήσας, εἰς τὴν Ἑξαήμερον λόγους πρῶνος ἐκτίθησιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ἀπιων ἐπὶ τῇ αὐτῇ πραγματείᾳ μάλα ἐσπόδασεν. Ἀλλὰ καὶ Σέξτος τηνικαῦτα τὰ περὶ ἀναστάσεως συνεκρότει · καὶ Ἀραβιανὸς ἐν ἄλλαις τῶν ἱερῶν ὑποθέσεων πλείστην εἰσῆγε σπουδήν. Πολλῶν δὲ καὶ ἀλλων συγγραφέων πλεῖστα καὶ μέλιστα ἐξενηνεγμένων σπουδάσματα ἐξετίθετο, ὧν διὰ τὸ μὴ συμβάλλεσθαι τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ, οὔτε τοὺς χρόνους, οὔτε τὰς αὐτῶν ἱστορίας μερικῶς ἀναγράφομεν. Τοσοῦτοι μὲν οἱ πρὸ τοῦ Ὠριγένους ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ἱστορίαν τε ἐκ διαδοχῆς καταλέοντες ἱερὰν, καὶ ἄλλως τοῖς ἱρεσχελεῖν ἠρημένοις οἷά τινα θεϊκὰ βέλη κατὰ στόμα προσαπαντῶντες ἐφέροντο · οὕτω τοῦ πάντων προνοουμένου Θεοῦ, μετὰ τοὺς ἀ ποστόλους καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων αὖθις. αἵμασι παρτύρων καὶ λόγῳ, βίου τε λαμπρότητι, τὰ καθ' ὡμᾶς διανθύνοντος καὶ στηρίζοντος ἐς ἀκράδαντον. Καὶ τὰ μὲν περὶ τούτων οὕτως.

ΚΕΦΑΛ. ΑϚ'.

Περὶ τὴν τότε γενομένης διαφωνίας περὶ τοῦ Πάσχα · καὶ περὶ τῶν γενομένων συνόδων · καὶ ὡς ἅπαντες ὡμοφώνησαν.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς Κομόδου ἀρχῆς ζήτησις οὐ μικρὰ τοῖς ἀνὰ τὴν ἕω καὶ ἑσπέραν ἱερεῦσιν ἐγένετο. Αἱ μὲν γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίας ἐκκλησίαι ὡς ἐκ παραδόσεως ἀρχαίας μέχρι δὴ καὶ εἰς αὐτοὺς ἐλθούσης τὴν ιδ' τῆς σελήνης δεῖν ἡγοῦντο παρατηρεῖν · ὁπηνίκα καὶ Ἰουδαίοις θύειν ἔδει τὸ πρόβατον, καὶ τὸ Πάσχα τὸ οἰκεῖον ἐσθίειν · ὡς ἐκ παντὸς ἀναγκαῖον ὄν, ὁποίᾳ δ' ἂν περιτύχοι τῆς ἑβδομάδος

τῶν ἡμερῶν, κατ' αὐτὴν γ' ἐκείνην καὶ τὰς ἐξ ἔθους ἐκλύεσθαι ἀσιτίας, καὶ συνόλως φάναι, σύναμα Ἰουδαίοις καὶ αὐτὰς τὸ τοῦ ἡμετέρου Πάσχα μυστήριον ἐκπληροῦν· αἱ δ' ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἄλλην ἓω καὶ ἑσπέραν ἐκκλησίαι μὴ ἐξὸν εἶναι διισχυρίζοντο οὕτω πράσσειν· ἀποστολικαῖς δὲ παραδόσεσιν ἄνωθεν ἑπομένους, τὸ εἰς δεῦρο κρατῆσαν ἔθος παραφυλάττεσθαι· μηδὲ γὰρ ἂν ἑτέρᾳ προσήκειν τῶν ἡμερῶν τὸ Πάσχα ποιεῖν, τὴν νηστείαν ἀπωθουμένους, ἀλλ' ᾗ κατ' αὐτήν γε τὴν κυριώνυμον ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως. Ἐντεῦθεν τοίνυν ἀμφιβολίας πλείστης ὅσης ἐπικρατούσης ταῖς ἐκκλησίαις, ὡς καὶ εἰς ἀντίπαλον διακριθῆναι μοῖραν, ἑκάστων τὴν ἐξ ἀρχαίου παράδοσιν πειρωμένων κρατύνειν, σύνοδοι ἐπισκόπων κατὰ διαφόρους τόπους συνεκροτοῦντο. Πάντες δ' εἰς ταυτὸ τῆς γνώμης ἐλθόντες, ἐς ὕστερον καὶ ἔγγραφον δόγμα ταῖς ἁπανταχοῦ ἐκκλησίαις διετυποῦντο, ὡς ἂν μὴ τοῦ λοιποῦ ἐν ἄλλῃ τῶν ἡμερῶν, ὀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ τὸ φρικτὸν τῆς ἀναστάσεως καὶ τοῦ Πάσχα τελοῖτο μυστήριον, ὡς τῆς νηστείας τηνικάδε διαλύεσθαι ὀφειλούσης. Καὶ γραφαὶ δὲ τῶν τηνικάδε κατὰ τόπους γεγενημένων συνόδων ἐμφέρονται· ὧν ἡ μὲν ἐπὶ Ῥώμης Βίκτωρα ἡγούμενον ἱστορεῖ· τῆς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις Νάρκισσον· καὶ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας. Θεόφιλον· καὶ Κάσσιον τῆς Τυρίων παροικίας· καὶ τῶν ἐν Πτολεμαΐδι Κλάρον. Τῆς δὲ κατὰ Πόντον γεγενημένης Παλμᾶς τὸν ἀρχαιότατον προκαθῆσθαι λέγει. Τῶν δὲ κατὰ Γαλλίαν τε καὶ ἔτι Ὀσροηνὴν τὸν Εἰρηναῖον ἱστορεῖ προτάττεσθαι· ἰδία δὲ Βάκχυλον, ὃν Κορινθίων ἐπίσκοπον ἱστορήσαμεν· καὶ πλείστων ἄλλων οἱ μιᾷ ψήφῳ κατὰ τὴν κυριώνυμον τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖν ἐγγράφως ὡρίσαντο. Οἵ γε μὴν κατὰ Παλαιστίνην Νάρκισσός τε καὶ Κάσσιος ὁ Τύρου, καὶ ὁ Πτολεμαΐδος Κλάρος, καὶ ὅσοι δὴ ἄλλοι ἐς τὰυτὸ συνῆλθον, μυρία ἅττα πρότερον διελθόντες περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως τοῦ Πάσχα, καὶ ἐς αὐτοὺς ἐλθούσης, κατὰ τὸ τέλος τῆς συνοδικῆς γραφῆς καὶ ταῦτα δὴ προστιθέασι· « Τῆς δὲ ἐπιστολῆς ἡμῶν πειράθητε κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν ἀντίγραφα διαπέμψασθαι, ὅπως μὴ ἔνοχοι ὦμεν τοῖς ῥᾳδίως πλανῶσιν ἑαυτῶν τὰς ψυχάς. Δηλοῦμεν δὲ ὑμῖν, ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἄγουσιν ἥπερ καὶ ἡμεῖς. Παρ' ἡμῶν γὰρ τὰ γράμματα κομίζεται αὐτοῖς, καὶ ὑμῖν παρ' αὐτῶν, ὥστε συμφώνως καὶ ὁμοῦ ἄγειν ὑμᾶς τὴν ἁγίαν ἡμέραν ».

necessitas prorsus quædam imposita eis esset, in quemcunque diem hebdomadis incidisset, eo ipso die stata consuetaque solverentur jejunia, et (ut semel dicam) una cum Judæis, apud ipsas quoque sacrum nostri Paschatis mysterium celebraretur. Reliquæ vero per Orientem, et item per Occidentem ecclesiæ non licere id ita facere asseverabant: sed potius obtinente tum, quam antiquitus ex apostolorum traditionibus continuatam accepissent, consuetudine standum esse. Non enim decere alio quam resurrectionis Dominico die, jejunio rejecto (1), Pascha celebrare. Hoc vero modo controversia et dissodio multo maximo in ecclesiis usque adeo exorto, ut inter se sibi, adversariorum partes, utrinque antiquitus traditam consuetudinem obtinere debere contendentibus, sumerent, conventus episcoporum variis in locis sunt acti. Ubi cum in eamdem concessissent sententiam, postea omnibus ubique ecclesiis decretum sive edictum scriptum promulgaru ut et proposuerunt, ut de cætero non alio quam Dominico die tremendum resurrectionis et Paschatis mysterium, jejunio tum solvendo, celebraretur. **337** Circumferuntnr etiam numcelebratarum eo tempore synodorum litteræ, quæ variarum hinc et inde ecclesiarum episcopos designant: Romanæ scilicet Victorem, Hierolymitanæ Narcissum, Cæsareæ Palæstinæ Theophilum, Tyriorum Cassium, Ptolemaidis Clarum. Eædem litteræ Ponti ecclesiis tum præfuisse indicant antiquissimum Palmam: Galliæ autem atque etiam Osroenæ ecclesiarum Irenæum: Corinthi autem Bacchylum: et provinciarum aliarum alios, qui uno suffragio et sententia omnes Dominico die Pascha celebrandum sanxerunt. Narcissus sane, et Cassius, Palæstini, et Clarus a Ptolemaide, et qui præterea in eamdem convenere synodum, cum primum quamplurima de traditione, quam initio ab apostolis sumptam usque ad tempora sua conservarant, exposuissent, circa finem synodalis decreti hæc quoque addidere: « Epistolæ hujus nostræ facite ut ad ecclesias omnes exempla mittantur: ne scilicet rei atque participes simus eorum, qui facile animas suas decipiunt atque seducunt. Certiores autem vos facimus, eodem prorsus die Alexandriæ, quo apud vos, Pascha celebrari: litteras namque ea de re ad illos dedimus, atque illi itidem ad nos scripsere, ita ut uno consensu simul sanctum hunc peragamus diem. »

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀσίᾳ διαφωνίας τοῦ Πάσχα· καὶ ὅσα ὁ Ἐφέσου Πολυκράτης Βίκτωρι τῷ προέδρῳ τῆς Ῥώμης ἔγραψεν.

Πᾶσι μὲν οὖν εἷς ὅρος ὁ ῥηθεὶς ἐξενήνεκται· οἱ δ' ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἔτι διισχυρίζοντο, καὶ χρῆναι μέχρι τέλους ταῖς ἀποστολικαῖς ἀντέχειν παραδόσεσι δεῖν ὤοντο. Τῆς δ' ὑπ' ἐκείνοις δόξης προασπίζων μάλιστα Πολυκράτης ἦν, ὁ τῆς Ἐφεσίων πόλεως

CAPUT XXXVII.

De dissensione Asianorum propter Pascha: et quæ ea de re Polycrates Ephesius episcopus Victori Romano episcopo scripserit.

Ad omnes igitur unum hoc præscriptum et regula est divulgata. Asiani autem sententiam adhuc suam retinebant, et se ad finem usque traditiones apostolicas defendere oportere opinabantur. Sententiæ eorum primarius potissimum propugnator

(1) Tum enim jejunare Christiani desinunt.

erat Polycrates, ecclesiæ Ephesiorum antistes. Hic, magnus et apostolicus vir habitus, traditionem et auctoritatem apostolicam ad tempora sua durantem Victori episcopo et ecclesiæ urbis Romanæ declarans, ad hunc modum scripsit : « Nos profecto diem hunc intemeratum atque inviolatum, neque addentes, neque auferentes quidquam, peragimus. In Asia namque ingentia primordia dormiunt ac conquiescunt, quæ quidem resurgent in adventus **338** Domini nostri die : quo die cum gloria e cœlis veniet, et exsuscitabit omnes sanctos : Philippus videlicet ex duodecim apostolis unus, qui Hierapoli obdormivit : duæque filiæ ejus, ad decrepitam usque ætatem virgines : et alia præterea filia ejus, in Spiritu sancto cursu vitæ absoluto, Ephesi quiescit. Itidem et Joannes, qui supra pectus Domini recubuit, quique sacerdos creatus pontificium insigne, petalum scilicet, sive laminam, martyr simul et doctor gestavit, Ephesi obiit. Præterea Polycarpus Smyrenensis episcopus et martyr ; item Thraseas Eumeniæ episcopus, idemque martyr, qui Smyrnæ mortuus est. Quid Sangarim episcopum e martyrem dicam, qui Laodiceæ mortuus est ? Præterea beatus Papyrius, et Melito eunuchus, qui per Spiritum sanctum vita peracta Sardibus humatus est, visitationem e cœlis exspectans, in qua a mortuis resurget. Isti omnes retinuerunt et servarunt decimum quartum diem Paschatis, juxta Evangelium, nihil transgredientes, sed præscripto canoni fidei insistentes. Ego quidem vestrum atque adeo omnium minimus Polycrates, juxta cognatorum meorum, ex quibus quosdam sum consectatus (septem namque cognati mei episcopi fuere, ego octavus sum) traditionem ambulo. Et cognati mei semper diem hunc, (1) quando Judæorum populus azyma condiit, celebrarunt. Ego, inquam, fratres, sexaginta et quinque annos natus in Domino, qui cum totius orbis fratribus hac de re contuli, et Scripturam sanctam omnem perlegi, nihil moveor aut perturbor minacibus denuntiationibus et terroribus. Nam qui me longe majores fuere, plus obediendum esse Deo quam hominibus edixere. » In fine porro episcoporum omnium qui sententiæ suæ consentientes affuerunt, meminit, sic scribens : « Possem quidem episcoporum, qui mihi adsunt, edere nomina, quos ita ut voluistis, accersens evocavi : sed eorum nomina si adscriberem, multitudo eorum in immensum excresceret. Illi autem, tenuitatis meæ probe conscii, epistolam sententia sua comprobarunt : non ignorantes me non frustra canos circumferre : tum autem vitam me semper in Jesu Christo egisse sciunt.

τοὺς οἴακας ἐγκεχειρισμένος. Ὃς δῆτα, πολύς τις καὶ ἀποστολικὸς εἶναι δοκῶν, τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν καὶ αὐθεντίαν ἄχρι δὴ καὶ ἐς αὐτὸν ἐλθοῦσαν Βίκτωρι καὶ τῇ κατὰ Ῥώμην Ἐκκλησίᾳ παραδηλῶν, ἔγραφε τοιάδε · « Ἡμεῖς οὖν ἀῤῥαδιούργητον ἄγομεν τὴν ἡμέραν, μήτε προστιθέντες, μήτε ἀφαιρούμενοι. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηται, ἅτινα ἀναστήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης ἐξ οὐρανῶν, καὶ ἀναστήσει πάντας τοὺς ἁγίους · Φίλιππον τὸν τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἕνα, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει · καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ γεγηρακυῖαι παρθένοι · καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι πολιτευσαμένη, ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται. Ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Κυρίου ἀναπεσών · ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς, τὸ πέταλον πεφορεκὼς, καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος. Ἔτι δὲ καὶ Πολύκαρπος ὁ ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς · καὶ Θρασέας, καὶ ἐπίσκοπος, καὶ μάρτυς ὁ ἀπὸ Εὐμενείας, ὃς ἐν Σμύρνῃ κεκοίμηται. Τί δὲ δεῖ λέγειν Σάγγαριν ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα, ὃς ἐν Λαοδικείᾳ κεκοίμηται ; ἔτι δὲ καὶ Παπύριον τὸν μακάριον, καὶ Μελίτωνα τὸν εὐνοῦχον, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον, ὃς κεῖται ἐν Σάρδεσι περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπὴν, ἐν ᾗ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται ; Οὗτοι πάντες ἐτήρησαν τὴν ἡμέραν τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης τοῦ Πάσχα κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μηδὲν παρεκβαίνοντες, ἀλλὰ κατὰ τὸν κανόνα τῆς πίστεως ἀκολουθοῦντες, Ἔτι δὲ κἀγὼ ὁ μικρότερος ὑμῶν καὶ πάντων Πολυκράτης, κατὰ παράδοσιν τῶν συγγενῶν μου, οἷς καὶ παρηκολούθησα τισὶν αὐτῶν (ἑπτὰ μὲν ἦσαν συγγενεῖς μου ἐπίσκοποι, ἐγὼ δὲ ὄγδοος, καὶ πάντοτε τὴν ἡμέραν ἤγαγον οἱ συγγενεῖς μου, ὅτε τῶν Ἰουδαίων ὁ λαὸς ἤρτυε τὴν ζύμην) · ἐγὼ γοῦν, ἀδελφοὶ, ξε' ἔτη ἔχων ἐν Κυρίῳ, καὶ συμβεβληκὼς τοῖς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀδελφοῖς, καὶ πᾶσαν ἁγίαν Γραφὴν διεληλυθὼς, οὐ πτύρομαι ἐπὶ τοῖς καταπλησσομένοις · οἱ γὰρ ἐμοῦ μείζονες εἰρήκασι, Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις. » Ἐπὶ δὲ τῷ τέλει καὶ πάντων μέμνηται τῶν συμπαρόντων καὶ ὁμοδοξούντων αὐτῷ ἐπισκόπων, ταῦτα λέγων · « Ἠδυνάμην δὲ τῶν ἐπισκόπων τῶν συμπαρόντων μνημονεῦσαι, οὓς ὑμεῖς, ἠξιώσατε μετακληθῆναι ὑπ' ἐμοῦ · καὶ μετεκαλεσάμην · ὧν τὰ ὀνόματα εἰς γράφω, πολλὰ πλήθη εἰσίν. Οἱ δὲ εἰδότες τὸν μικρόν μου ἄνθρωπον συνηυδόκησαν τῇ ἐπιστολῇ, εἰδότες ὅτι εἰκῇ πολιὰς οὐκ ἤνεγκα, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πάντοτε πεπολίτευμαι.

(1) Euseb. lib. v, cap. 24. Ὅταν ὁ λαὸς ἤρτυε τὴν ζύμην. Niceph. addit, Ὁ λαὸς τῶν' Ἰουδαίων. Legendum tamen ἄζυμα, pro τὴν ζύμην puto. Et apud utrumque auctorem notarios τὴν ζύμην pro ἄζυμα scripsisse credo, ad Græcorum sententiam astruendam, qui in Eucharistia pane fermentato utuntur.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

Ὡς Βίκτωρ κινηθεὶς, τὰς ἐν Ἀσίᾳ πόλεις, διὰ τὸ Πάσχα, ἀποδιαιρεῖν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως ἐπειρᾶτο.

Βίκτωρ μὲν οὖν τῶν τοιῶνδε γραμμάτων εἰς χεῖρας ἐλθόντων ἐξ αὐτῆς τὰς τῆς Ἀσίας Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ὁμόρους αὐταῖς παροικίας ὡς ἑτεροδόξου προϊσταμένας δόγματος, ἀποδιαιρεῖν ἐπειρᾶτο, καὶ τῆς καθολικῆς ἑνώσεως εἴργειν. Ἔνθεν τοι καὶ γράμματα ἐσχεδίαζε, στηλιτεύων ἐκείνους καὶ ἀκοινωνησίᾳ περιβάλλων τοὺς ἐκεῖσε πάντας ἀθρόους. Καὶ ὁ μὲν οὕτως εἶχεν ὁρμῆς· οὐ μὴν γε καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν ἐπισκόποις ταὐτ' ἤρεσκεν· ἀλλά γε φίλα τε καὶ εἰρηνικὰ φρονεῖν εἰσηγοῦντο τοῖς ταυτὸ τῆς πίστεως δόγμα κεκρύπτουσι· καὶ μὴ οὕτως ἀπραγματεύτως τὴν τῶν πλησίον παραιτεῖσθαι ὠφέλειαν· ἠρέμα δὲ καὶ λόγῳ καὶ χρόνῳ τοῦτ' ἐξανύτειν. Καὶ πληκτικώτερον δέ προσιφέροντο τῆς προτέρας ἐχομένῳ δοξῆς· μεθ' ὧν καὶ Εἰρηναῖος ἦν· ὡς ἀπὸ τῶν ὧν ἐξῆρχεν ἐν Γαλλίαις παροικιῶν Βίκτωρι γράφων φαίνεται. Παρίσταται μὲν δὴ καὶ οὗτος, ὡς δεῖν εἶναι κατὰ τὴν κυριώνυμον τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖν· ἥκιστα δ' ἐνδίδωσι Βίκτωρι τόσον πλῆθος ἐκκλησιῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως διαιρεῖν, καὶ ταῦτ' ἀρχαίου καὶ ἀποστολικοῦ ἔθους παραφυλαττούσας παράδοσιν. Πολλὰ οὖν ὡς εἰκὸς ὁ Εἰρηναῖος περὶ εἰρήνης Βίκτωρι παραινῶν, ἐπιλέγει καὶ ταῦτα· καλὸν γὰρ καὶ αὐτὰς ἐκείνου παραθεῖναι τὰς συλλαβὰς, περὶ ἀναγκαίων οὔσας τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὥσπερ δὴ κἀν τοῖς Πολυκράτους ἐποίησα.

CAPUT XXXVIII.

Ut Victor permotus fuerit, civitates Asiaticas, propter festum Paschæ, ab unitate ecclesiastica segregare.

Victor vero litteris ejuscemodi acceptis, extemplo Asiæ, eique finitimas ecclesias, veluti alienum atque diversum dogma propugnantes, rejicere, et ab unitate catholica arcere, in animo habebat. Quam ob causam et subito litteras conscripsit, quibus illos publice notabat, omnesque simul a communione prohibebat. Atque ille quidem ejuscemodi sumpserat consilium. Verum id aliis, qui cum eo erant, episcopis minus placuit. Itaque illum sunt adhortati, ut benignius per consilia pacata de eis qui fidei prædicarent dogma, statueret: neque tam facile, re intentata, proximorum abjiceret et post- B haberet utilitatem: sensim id et doctrina et tempore aliquando corrigi ac perfici posse. Et acrius severiusque cum illo, qui priori sententiæ adhæreret, egerunt: inter quos et Irenæus erat, ut quidam ex eo scripto, quod Gallicarum ecclesiarum, quas regebat, nomine ad Victorem dedit, apparet. Astruit quippe et ipse, debere quidem omnino Dominico die Pascha peragi: nequaquam tamen Victori permittit, ut tantam ecclesiarum multitudinem ab ecclesiastica unitate segreget, idque, cum vetustæ et apostolicæ consuetudinis observent traditionem. Multa sane præclare, et ut par fuit, Irenæus de pace et unitate ad Victorem scribens, hæc quoque refert. Operæ pretium enim est, sicuti modo de Polycrate fecimus, verba ejus perutilia et necessaria ecclesiæ futura adducere.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Ὡς ὁ εἰρηνικώτατος Εἰρηναῖος τὸ ἀστασιαστον ταῖς ἐκκλησίαις παρέσχε, τὰ τῶν διαδοχων τῶν ἀποστόλων διηγησάμενος.

Γράφει οὖν· « Οὐ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας. Οἱ μὲν γὰρ οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἱ δὲ δύο· οἱ δὲ καὶ πλείονας· οἱ δὲ μ' ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων, οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγονυῖα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, τῶν περὶ τὸ ἁπλοῦν ὡς εἰκὸς κρατούντων τὴν καθ' ἁπλότητα καὶ ἰδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποιηκότων. Καὶ οὐδὲν ἧττον πάντες οὗτοι εἰρηνευσάν τε καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους· καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμονοιαν τῆς πίστεως συνίστησι. » Ταῦτα λέγων, καὶ ἱστορίαν ἐπισυνάπτει, ἣν δὴ καὶ ταύτην προσθεῖναι δίκαιον· φησὶ γάρ· « Ἐν οἷς καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος πρεσβύτεροι, οἱ προστάντες τῆς Ἐκκλησίας, ἧς οὐ νῦν ἡγῇ, Ἀνίκητον λέγομεν καὶ Πίον, Ὑγίνου τε καὶ Τελεσφόρου, καὶ Ξύστου· οὔτε αὐτοὶ ἐτήρησαν, οὔτε τοῖς μετ' αὐτοὺς ἐπέτρεπον· καὶ οὐδὲν ἧττον αὐτοὶ μὴ τηροῦντες εἰρήνευον τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν, ἐν αἷς ἐτηρεῖτο ἐρχομένοις πρὸς αὐτούς· καίτοι μᾶλλον ἐναντίον ἦν τὸ τηρεῖν τοῖς μὴ τηροῦσι·

CAPUT XXXIX.

Ut pacis studiosissimus Irenæus ecclesiis tranquillitatem et concordiam restituerit, exempla successorum sanctorum apostolorum commemorans.

Irenæus ita scribit: « Non modo enim de die, verum etiam de jejunii specie controversia et quæstio est. Quidam namque existimant, unum ipsos oportere diem jejunare, quidam duos, alii etiam plures, nonnulli autem quadraginta, et horis diurnis et nocturnis numeratis diem suum metiuntur. Atqui varietas hæc observationum non ætate nostra exorta est, sed longe antea apud majores nostros exstitit: qui ita ut decuit accurate conservatam **340** per simplicem sinceritatem consuedinem, ad posteros transmisere. Nihilominus D tamen isti omnes pacem tenuere, atque etiamnum pacem inter nos retinemus, et jejunii dissensio fidei consensum commendat. » His verbis historiam adnectit, dignum profecto quæ hic quoque inseratur. « Enimvero qui Soterem præcesserunt presbyteri, et ecclesiam quam tu nunc gubernas administrarunt, Anicetum dico, Pium, Hyginum, Telesphorum, et Xystum: neque ipsi ita Pascha et jejunium observarunt, quæ eos qui cum illis fuere, observare permiserunt. Sed nihilominus ipsi non observantes, pacem tenuerunt adversus eos qui ad se ex ecclesiis, quæ ita observant

venerunt. Atque equidem maximopere inter se ista, observare scilicet, et non observare, dissidebant. Nunquam tamen eam ob rem aliqui sunt rejecti. Quia ipsi non observantes, qui ante te fuerunt presbyteri, advenientibus ex ecclesiis observantibus Eucharistiam (1) miserunt. Ac cum beatus Polycarpus peregre Romam sub Aniceto venisset,et aliquantulum illi inter se de rebus nou magnis dissiderent, eis statim compositis, deinceps nihil quidquam contreversiæ inter se de hoc capite moverunt. Neque enim Anicetus Polycarpo persuadere potuit, ut non ita observaret, quippe qui id post Joannem Domini nostri discipulum, et reliquos apostolos cum quibus vixerat, semper observasset : neque Polycarpus Anicetum, ut observaret, inducit, consuetudinem eorum qui nos præcesserunt presbyterorum retinendam esse allegantem. Quæ cum ita se haberent, communionem inter se celebrarunt. Et in ipsa ecclesia Anicetus Eucharistiæ ministerium Polycapo honoris ergo permisit. Atque ita in pace per discessum sunt sejuncti : pacem quoque ecclesiis,sive observarent sive non observarent, retinentibus. » Quapropter egregius, ut aptissimo nomini suo responderet, pacificator Irenæus fuit (2), qui sic intercissione sua pacem Ecclesiæ conciliarit, et non modo cum Victore,sed etiam cum aliis permultis Ecclesiarum antistitibus, congruentia convenientiaque eis quæ diximus, de proposita quæstione afferendo, egerit. Quod vero sermo non persuasit, id dies postea perfecit. Nam hac in re Asia vix tandem cessit : et ubique terrarum in orbe decretum est,ut non cum Judæis, **341** sed ipso Dominico die mysterium Paschæ peragatur. Quamvis adhuc in Asia reliquiæ quædam maneant, consuetudinem eam in paucis prorsus inviolatam retinentes. Unde etiam Quatuordecimani cognominati sunt, consuetudinem eam, et alia quædam ex illegitimis et ab Ecclesia rejectis libris decerpta servantes, et nominibus quorumdam magnorum apostolorum ea in re abutentes. Porro de Paschate quæstio ita est decisa, cum qua et nos finem quarto huic libro afferimus : ex quo Commodus quidem post tredecimum imperii annum vitam finiit, Severus vero post Pertinacem nondum prorsus menses sex in administratione ejus transegit. Continet vero hic liber annorum non integrorum, viginti quatuor tempus, initium- que habuit ab Antonino Veri fratre (3), finem autem cum ipso Commodi et Pertinacis imperio :

A καὶ οὐδέ ποτε διὰ τὸ εἶδός τοῦτο ἀπεβλήθησάν τινες · ἀλλ' αὐτοὶ μὴ τηροῦντες οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι, τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τηροῦσιν ἔπεμπον Εὐχαριστίαν. Καὶ τοῦ μακαρίου δὲ Πολυκάρπου ἐπιδημήσαντος ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀνικήτου, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μικρὰ ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους, εἰρήνευσαν εὐθὺς περὶ τουτου τοῦ κεφαλαίου, μὴ φιλεριστήσαντες πρὸς ἑαυτούς. Οὔτε γὰρ ὁ Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον πεῖσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων οἷς συνδιέτριψεν ἀεὶ τετηρηκότα, οὔτε ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἔπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ ἡμῶν πρεσβυτέρων ὀφείλειν κατέχειν. Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐκοινώνησαν ἑαυτοῖς. Καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρε-
B χώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν Εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι. Καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν πάσης τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων, τῶν τηρούντων καὶ μὴ τηρούντων. » Φερωνύμως τοίνυν ὁ Εἰρηναῖος εἰρηνοποιός τις ὤν, τὴν εἰρήνην ταῖς ἐκκλησίαις ἐπρέσβευεν · οὐ τῷ Βικτωρι μόνον, ἀλλὰ καὶ διαφόροις ἄλλοις ἐκκλησιῶν ἡγεμόσι καταλλήλως τοῖς εἰρημένοις περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος διωμιλεῖτο. Καὶ ὁ λόγος οὐκ ἔπεισε, τοῦτο χρόνος ἐς ὕστερον ἔδρασε · καὶ εἰξέ γε ἡ Ἀσία μόγις · καὶ ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης μὴ μετὰ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ἐν τῇ κυριωνύμῳ τὸ τοῦ Πάσχα μυστήριον τελεῖσθαι διέγνωστο · κἂν ἔτι ἐν τῇ Ἀσίᾳ τὰ λείψανα διαμένοι, ἀπαράτρωτον τὸ ἔθος διαμεμενηκὸς ἐν ὀλίγοις
C πάντη, οἳ καὶ Τεσσαρεσκαιδεκατῖται προσωνυμίαν ἔσχον · ταύτην τηροῦντες καὶ ἄλλα τῶν νόθων καὶ ἀποβλήτων τῇ Ἐκκλησίᾳ βίβλων, ὀνόμασι δ' οὖν τινῶν τῶν μεγάλων ἀποστόλων προσχρώμενοι. Τὰ μὲν οὖν ἀμφὶ τοῦ Πάσχα ζητήματος τοιοῦτον εἴληφε πέρας, ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς τέλος τῇ τετάρτῃ ἐπάγομεν τῶν Ἱστοριῶν, Κομόδου μὲν ἐπὶ δέκα καὶ τρισὶν ἔτεσι τὸ βιοῦν καταλύσαντος, Σευήρου δὲ μετὰ Περτίνακα οὐδ' ὅλοις ἓξ μησὶ διαγενόμενον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καταστάντος. Περιέχει δὲ καὶ ἡ τετάρτη μοι αὕτη βίβλος τῶν συγγραφῶν χρόνον ἐτῶν δ' καὶ εἰκοστὸν, ὀλίγου δέοντα, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς Ἀντωνίνου υἱοῦ Μάρκου, καταλήξασα δὲ ἐφ ὅλῃ τῇ ἀρχῇ Κομόδου τε καὶ Περτίνακος · ἐκτενίκα κόσμου μὲν ἔτος ε ψ α' · ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ Κυρίου θείας γεννήσεως ἑκατοστὸν ἕκτον καὶ ἐνενηκοστὸν
D ἐπεραίνετο.

(1) Eucharistiæ communis participatio, communionis, charitatis et unitatis Ecclesiæ certissimum symbolum.

(2) *Concedere Roma*
Debuit, aiebat, potius quam rumpere pacem ; Humani quæ juris erant, modo salva maneret Lex divina, fides Christi, doctrina, Senatus Quam primus tulit ore suo, quia tradita abipso Christo erat humanæ doctore et lumine vitæ. Nec curandus erat morem consensus in unum Usque adeo. dixit, etc.

Baptista Mantuan. lib. I, *Fastor.* de S. Hilario. Et hæc certissima est de Adiaphoris omnibus regula.

(3) Hoc est, ab eo tempore, quo defuncto L. Vero, M. Antoninus Philosophus solus imperare cœpit. Isti autem divi fratres æqua simul potestate imperium administrarunt annis 11. L. Vero mortuo, M. Antoninus solus 4, cum filio Commodo 5. Ita ut imperii M. Antonini tempus 19 prope annos complectatur. Nicephorus autem in ea fuit sententia, ut crediderit, L. Verum tantum 6 annis cum Marco imperasse, et postea Marcum annis 10, et aliquot insuper mensibus. Sed nos aliorum scriptorum auctoritatem versione nostra secuti sumus Sed enim post cædem Commodi, Pertinax imperii

cum a mundo condito quinquies millesimus septingentesimus et primus (1), a divina autem nativitate centesimus nonagesimus sextus (2) expletus esset annus.

mense 2, die 25, Didius autem Julianus mense 2, die 5, sunt interempti. Et L. Septimius Severus adversus Pescrenniu Nigrum, ab exercitum Syriaco Antiochiæ imperatorem creatum, copias suas duxit.

Hoc sic propterea adnotatum est, ut Nicephoro numerus et ratio annorum constet.

(1) Secundum neotericos chronologos, 4173.

(2) Quintus potius.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ Ε'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS V

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Διήγησις ἐν ἐπιτόμῳ τῶν ἄνωθεν εἰρημένων, καὶ μελλόντων τῷ τόμῳ ῥηθήσεσθαι.

Φέρε δὴ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰ λείποντα παραθεῖναι σπουδάσωμεν, ὡς ἂν γε καθ' εἱρμὸν ἡμῖν ὁ λόγος προίῃ, ἄρτιον τὸ σῶμα τῆς ἱερᾶς ἐξυφαίνουσιν ἱστορίας. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τῆς συγγραφῆς, προσήκοντά γε εἶναι δρᾶντες, τῇ κεφαλῇ πάντων Χριστῷ ἀνεθέμεθα. Τά γε μὴν δεύτερα, τοῖς ἐκείνῳ φοιτήσασι, τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν καθηγεμόσιν ὁμοια ποιοῦντες, ἀφωσιώσαμεν. Τὸν δὲ τρίτον τόμον οἱ τὰ τῆς πρώτης ἐκείνων διαδοχῆς ἐκληρώσαντο. Ἓν γε μὴν τῷ τετάρτῳ, ὅσοι δὴ μαρτυρικοῖς ἀγῶσι καὶ λόγοις τὰ τῆς πλάνης ὀχυρώματα καὶ τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν κατέσεισαν, διεξήλομεν· ὅσοι τε ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς· καὶ τίνα δὴ κατελείποντες συγγράμματα ἀπηλλάγησαν· ἔτι δὲ καὶ ὅσα ἐπεσυνέβη τῷ τοῦ Πάσχα ζητήματι. Ὁ δὲ πέμπτος οὗτος, τὰ κατὰ τὸν πολυμαθέστατον Ὠριγένην, τὸν καὶ Ἀδαμάντιον, εἰς λεπτὸν διελθεῖν ὑπισχνεῖται· καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν καὶ αὐτῷ πονηθεῖσιν ὑπὲρ εὐσεβείας· οἷός τε γέγονε καὶ ὅπως· ὅσην τε εἰσενεγκὼν περὶ τὰ θεῖα σπουδὴν, πολλοὺς εἰς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα ἠρέθισε· καὶ πολλοὺς ἐραστὰς τε καὶ σπουδαστὰς τῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας διττῆς, ἴσχε· καὶ οἷα ἐπεχείρησε τόλμᾳ παρθενίαν ἀσκεῖν βουλόμενος· καὶ ὡς τέλος τῆς εὐθείας ἀποσφαλείς, ἀπατηλῷ δαίμονι πειθαρχήσας, τοῦ ὑγιοῦς ἐξετράπη.

A

344 CAPUT I.

Succincta eorum quæ ante dicta sunt repetitio, et dicendorum isto tomo expositio.

Agedum quæ reliqua sunt, his adjungere pergamus, ut serie sua oratio nostra progrediatur, integrumque sacræ historiæ corpus contexatur. Ac primum quidem librum voluminis hujus recte sane, et ut par fuit, capiti omnium Christo dedicavimus. Secundum sectatoribus ejus, sacris auctoribus, ducibusque nostris, itidem merito consecravimus. Tertium primi eorum successores sortiti sunt. In quarto autem eos commemoravimus, qui vel certaminibus egregiis martyres, vel eruditis scriptis doctores, erroris munitiones atque falso nominatam scientiam expugnarunt; qui etiam ecclesiastici fuerint scriptores, quibusve illi post se relictis commentariis decesserint: tum autem, quænam de quæstione Paschatis acta atque decreta sint. Quintus porro liber iste, res eruditissimi Origenis, qui et Adamantius dictus est, plenissime expediet: quos ille pro vera pietate adierit labores; unde, et qui fuerit: et ut quam plurimum studii ad res divinas conferens, permultos ad certamen pro Christo obeundum excitaverit: quam item multos amatores atque sectatores **345** studiosos duplicis philosophiæ suæ habuerit: quæ in seipso ausus sit, cœlibatum atque virginitatem conservare volens: ut denique ad postremum seductori dæmoni obsecutus, et a recta via aberrarit,

B

et a sana doctrina exciderit. Complectetur præterea alia quoque : gravem videlicet illam sub Decio persecutionem, ecclesiarumque sacrarum antistites, et quæ in eis acciderint res inopinatæ et admirandæ. Initium autem inde sumendum.

φρονήματος. Διαλήψεταί γε μὴν καὶ ἄλλα ἡ ἱστορία· τά τε περὶ τοῦ κατὰ Δέκιον πικροῦ διωγμοῦ, τούς τε τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνας, καὶ τὰ ἐπ' ἐκείνοις παράδοξα. Ἀρκτέον δὲ οὕτω.

CAPUT II.

De persecutione sub Severo, in qua Leonides pater Origenis, propter Christum mortem subiit.

Commodo imperium administrante, res Christianæ pacatæ tranquillæque fuere (1). Postquam autem ille ex insidiis cæsus est, et Pertinax brevi admodum tempore imperavit, atque huic (sicuti diximus) Severus successit, tum quoque satis bono loco res nostræ fuere, indiesque fidei professio augmenta sua cepit, eorum quos recensuimus ecclesiasticorum doctorum scriptis atque doctrinis illam provehentibus, idque in maximis quibusque potissimum urbibus, nimirum Alexandriæ, et in ea urbe quæ ab Antiocho est condita, Æliæ, et per Palæstinam omnem, Ephesi, Cæsareæ, et occidentem versus Thessalonicæ, Athenis, Corinthi : in Galliis, et Romæ maxime. Integri enim populi et domus totæ ad fidem accedebant, quidvis facere et pati paratæ, quam ut quidquam contra religionem nostram ageret, aut novarent. Quod ubi Severo minime tolerandum est visum, insignem statim contra Ecclesiam omnem movit persecutionem. Et subito per omnem terrarum orbem eximia instituta sunt martyria, maxime vero in Ægypto et Lubya atque Thebaide. Alexandriæ porro veluti stadium veræ pietatis constitutum, ubi fortissimi quique et optimi delecti martyres, variis atque exquisitis tormentorum generibus mirificisque impressionibus exceptis, a Deo, cui chari fuere, præmia et coronas acceperunt. Quo tempore et Leonidem, Origenis patrem, obito pro Christi nomine martyrio, e vita excessisse tradunt, gladio videlicet cæsum, cum filium admodum adhuc puerum relinqueret. **346** Quantus autem Origenes fuerit, et quo studio animique destinatione in sacras Litteras incubuerit, citra invidiam exponi posse puto : non solum quod celebris is vir apud nos sit, verum etiam quod ingentem, vita sua, quamvis ad finem non integram prorsus, famam et gloriam post se reliquerit. Verum enimvero singulari otio opus esset, ad vitam ejus omnem litteris memoriæ mandandam. Sed nos e multis quæ de eo sunt tradita, plurima resecantes, aliqua tantum Historiæ huic inseremus, ut res tanti viri studiosis incognitæ non sint : quæ sane judicio multorum dignæ visæ sunt, ut vel ab ipsis incunabulis repetitæ, memoriæ traderentur.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ τοῦ κατὰ Σεβῆρον διωγμοῦ, ἐφ' ᾧ Λεωνίδης ὁ πατὴρ Ὠριγένους τὸ διὰ Χριστὸν τέλος ἔσχε.

Εἰρήνης μὲν ἦσαν μεστὰ τὰ ἡμέτερα, Κομόδου τὴν ἀρχὴν διιθύνοντος· ἐπεὶ δ' ἐκεῖνον ἐξ ἐπιβουλῆς σφαγέντα Περτίναξ χρόνον ἐπίβραχυν, καὶ τοῦτον Σεβῆρος, ὡς εἴρηται, διεδέχετο, ἦσαν μὲν δὴ κἀν τούτῳ ῥᾳδίως πως ἔχοντα τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰ τῆς πίστεως ἤκμαζε καθημέραν, λόγοις τε καὶ διδασκαλίαις τοῖς προειρημένοις τῶν ἐκκλησιῶν διδασκάλοις ἐπιδιδόντα, καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν πόλεων. Αὗται δ' ἦσαν Ἀλεξάνδρειά τε καὶ ἡ τὸν Ἀντίοχον ἔσχε δομήτορα, τά τε περὶ τὴν Αἰλίαν πᾶσαν καὶ Παλαιστίνην, Ἔφεσόν τε καὶ Καισάρειαν, καὶ τὰ περὶ τὴν ἑσπέραν, Θεσσαλονίκη καὶ Ἀθῆναι καὶ Κόρινθος αὗται· καὶ τὰ περὶ Γαλλίας, καὶ τὸ πλέον ἐπὶ Ῥώμην αὐτήν· ὡς καὶ αὔτανδμα πλήθη καὶ οἴκους ὅλους προσιέναι τῇ πιστῇ, καὶ πάντα δρᾷν ἐν ἑτοίμῳ ἔχειν ἤ τι νεωτερίσαι κατὰ τῆς πίστεως. Ἐπεὶ δὲ Σεβήρῳ ἥκιστα φορητὸν ἐδόκει, λαμπρὸν αὐτίκα τὸν διωγμὸν κατὰ πάσης Ἐκκλησίας ἀνεγείρειν ὥρτο δεῖν. Καὶ γενναῖα μὲν ἁπανταχοῦ τῆς γῆς ἰσχεδιάζετο τὰ μαρτύρια· μάλιστα δ' ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ καὶ Θηβαΐδι, καὶ κατ' αὐτήν γε τὴν Ἀλεξάνδρειαν συνίστατο ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τὸ στάδιον, ἀριστίνδην ὥσπερ ἐξειλεγμένων ταῖς ποικίλαις καὶ φιλοτίμοις τῶν βασάνων ἰδέαις καὶ ταῖς ὑπερφυέσιν ἐνστάσεσι, πρὸς Θεοῦ τὰ γέρα τῶν θεοφιλῶν μαρτύρων ἀναδουμένων· ὅτε δή φασι καὶ Λεωνίδην τὸν Ὠριγένους πατέρα τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ τελειῶσαι τὸν βίον, ξίφει τὴν ζωὴν καταλύσαντα, νέον κομιδῇ τὸν παῖδα λιπόντα. Ὁποῖος μὲν οὖν οὗτος ἐγένετο, οἷά τε σπουδῇ καὶ προαιρέσει περὶ τὸν ἱερὸν λόγον ἐχρήσατο, οὐ φθόνος ἂν γένοιτο διελθεῖν· οὐ μόνον ὅτι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ περιβόητος ἀνὴρ, ἀλλὰ καὶ τῷ πολλὴν δόξαν τὴν περὶ αὐτοῦ ἐπαφεῖναι τῷ βίῳ, κἂν οὐχ ὑγιᾶ τέως. Καί γε σχολῆς ἰδίας ἡ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ σύνταξις δέοιτ' ἄν. Ἀλλ' ἡμεῖς ἐκ πολλῶν τῶν περὶ αὐτοῦ εἰρημένων ἐπιτεμόντες τὰ πλεῖστα παραδῶμεν τῇ Ἱστορίᾳ· ἵνα τοῖς φιλομαθέσι μηδὲ τὰ τούτου ἄγνωστα εἴη. Τὰ γὰρ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν σπαργάνων ἄξια μνήμης λελόγισται.

CAPUT III.

De Origenis a puero studiis atque exercitiis, et ut etiamnum adolescens sermonem veritatis professus fuerit, et ut sese ad certamen pro Christo subeundum præparaverit.

Statim namque ab initio, tenera exacta ætate a patre divinis imbutus est Litteris. Cui illa prima

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς ἐκ παιδὸς ἀσκήσεως Ὠριγένους· ὡς ἔτι νέος ὤν, τὸν ἀληθῆ λόγον ἐπρέσβευε· καὶ ὡς εἰς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα παρεσκευάζετο.

Εὐθὺς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὴν ἁπαλὴν ἀποθέμενος ἡλικίαν, παρὰ τοῦ πατρὸς ταῖς θείαις ἐνησκεῖτο

(1) Propter Divorum scilicet fratrum rescriptum.

Γραφαῖς, τοῦ πατρὸς αὐτῷ πρὸς τῇ τῶν ἐγκυκλίων παιδείᾳ οὐ παρέργως δὴ καὶ τὴν ἐκείνων πόιουμένου φροντίδα· ὥστε δὴ καὶ πρὸ τῆς ἐκείνων μελέτης ταύταις ἐνασχολεῖσθαι, ἑκάστης ἡμέρας, μοιρικὰς ἐκεῖθεν ἐκμαθήσεις καὶ ἀπαλγελίας εἰσπραττόμενον. Οὐ μὴν γε καὶ ἀπὸ προαιρέσεως τῷ παιδὶ ταῦτα ἦσαν. Ὑπερφυεῖ δέ τινι προθυμίᾳ περὶ ταῦτα μᾶλλον ἦπερ περὶ τὸν Ἕλληνα λόγον ἐπόνει, ὡς μηδὲ τὸ ἁπλοῦν αὐτῷ τῶν ἱερῶν λόγων καὶ πρόχειρον εἰς μάθησιν ἐξαρκεῖν, ἀλλὰ καὶ πολυπραγμονεῖν αἱρεῖσθαι, καὶ τὸ ἐγκείμενον αὐταῖς βάθος ἀνιχνεύειν πειρᾶσθαι, καὶ πράγματα τῷ πατρὶ παρέχειν, ἀνακινθανόμενον, τί ἂν ἄρα βούλοιτο τὸ γράμμα νοεῖν. Τῷ δὲ πατρὶ θαυμάζειν μὲν εἰσῆει καὶ καθ' ἑαυτὸν κατακλήτεσθαι, γεγηθότι ὅτι Θεὸς τοιούτου δὴ πατέρα παιδὸς γενέσθαι ἠξίου· ἰδίᾳ γε μὴν πλήττων ἦν τὸ δοκεῖν μηδὲν παρ' ἡλικίαν καὶ περαιτέρω τῆς ἀτελοῦς διανοίας ζητεῖν εἰσηγούμενος. Τόσοῦτόν γε μὴν φασιν ἔκθαμβον εἶναι καὶ τῷ δοτῆρι τῶν ἀγαθῶν Θεῷ τὴν χάριν ὁμολογεῖν, ὡς ἐπιστῆναι μὲν πολλάκις εὕδοντι τῷ παιδὶ, ἀπογυμνοῦντα δὲ τὸ στέρνον, σεβασμίως μάλα καταφιλεῖν, οἷά τινος ἔνδον θείου Πνεύματος ἐνσκηνοῦντος, καὶ τῆς εὐτεκνίας μακάριον ἑαυτὸν ἡγεῖσθαι. Κἀντεῦθεν οὐ σμικρὰς ἀφορμὰς ὁ παῖς τῶν τῆς πίστεως καὶ θείων λόγων καταβαλλόμενος, εὖ μάλα κοσμίως ἀνήγετο, τῷ αὐτῷ πατρί τε καὶ διδασκάλῳ χρώμενος, καὶ μεγάλα οἷς παρεδείκνυ δράσειν ὑπισχνούμενος. Ταῦτα καὶ τοιαῦτα δὴ τινα ἕτερα συγγενῆ τούτοις τὰ τῆς παιδικῆς ἡλικίας Ὠριγένους μνημονευόμενα. Ἐπὶ δὲ Σευήρῳ δέκατον μὲν τῆς ἀρχῆς ἔτος ἠνύετο, Λαῖτος δὲ ἡγεμὼν Αἰγύπτου. καὶ Ἀλεξανδρείας καθίστατο, Δημητρίῳ δὲ μετὰ Ἰουλιανὸν ἄρτι πρώτως ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνος ἐνεχειρίζετο, ὁ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν διωγμὸς εἰς μέγα ἀνερριπίζετο, καὶ πολλοὶ γενναίως παρατατόμενοι τοῖς ἄθλοις τοὺς στεφάνους διήρπαζον· τοσοῦτόν φασιν ἔρωτα μαρτυρίου γενέσθαι καὶ Ὠριγένει, ἀπαλὴν κομιδῇ τὴν ἡλικίαν περικειμένῳ, ὡς σκιρτᾷν ἤδη, καὶ ὁρμῇ τινι ἀσχέτῳ ὁμόσε τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνοις χωρεῖν. Καί γ' ἀπηλλάττετο μαρτυρίου τοῦ ζῆν, εἰ μὴ Θεὸς ἑτέρῳ προνοίας λόγῳ τῆς πολλῶν ὠφελείας χάριν ἐμποδὼν τὴν μητέρα ἐκείνῳ καθίστα. Εἰσιοῦσα γὰρ ἐκείνου τὸν θάλαμον, φειδώ τινα λαμβάνειν τῆς περὶ αὐτὸν μητρικῆς διαθέσεως καθικέτευε, καὶ μὴ οὕτως τὴν μητέρα καταλιπεῖν, καὶ θρήνοις ἀκατασχέτοις περιβάλλειν πειρᾶσθαι. Ὡς δὲ ἑάλω αὐτῷ ὁ πατὴρ, καὶ δεσμωτηρίῳ καθείρκτο, ἔτι μᾶλλον ὁ ἔρως αὐτῷ ἐπετείνετο, καὶ δριμύτερος εἰσέρρει πόθος τοῦ μαρτυρίου, καὶ καθεκάστην, ὡς εἰπεῖν, τοῦτον ἀνήφλεγε πυρπολῶν. Οὕτω δ' ὁρμῆς ἔχοντα ἡ μήτηρ τὸν Ὠριγένην ὁρῶντα, τὴν ἐσθῆτα πᾶσαν ἐκείνου ἀπέκρυπτε, καὶ οἴκοι μένειν δι' ἀνάγκης ἐποίει. Ἐπὶ δ' ἄλλο πράττειν οὐκ εἶχεν, ἀλείπτης ἐγίνετο τῷ παπρί· καὶ τὰ προτρεπτικὰ συντάττων ἀπέστελλε, καὶ ταῦτα κατὰ λέξιν διεξιών· Ἔπεχε μὴ δι' ἡμᾶς ἄλλο τι φρονήσῃς. Τοῦτο δὴ πρῶτον ἔστω σεῖγμα σαφέστατον τῆς ἐκ πρώτης, ὅ φασι,

A cura fuit, ut filius non succisiva, sed justa opera una cum cyclicis disciplinis eas addisceret. Quapropter ante earum disciplinarum exercitium quotidie ab eo, ex sacris Scripturis promissiones et certa loca, quæ memoriter didicerat, requirebat : quæ res minime præter judicium et voluntatem puer fuit. Mirifica enim cupiditate magis in hæc studia quam in Græcorum artes ferebatur : usque adeo, ut non contentus esset ex sacris oraculis, quæ simplicia et non ita difficilia sunt, discere : sed curiositate uteretur, et abditos eorum sensus scrutari conaretur, subindeque quidnam arcani sensus in littera lateret, perunctando, patri negotium facesseret. Is porro apud seipsum ea de causa cum admiratione stupebat, et valde gaudebat, quod B Deus se patrem tali dignatus esset filio. Et quandoque privatim simulabat se eum acrius objurgare, ne quid supra ætatem suam et simplicem sensum scrutaretur admonens. Tantopere vero admiratione ejus et consternatus, maximas se datori bonorum Deo gratias debere professus, ut sæpenumero dormienti assisteret puero, pectusque ejus nudatum cum veneratione multa deoscularetur, perinde atque in eo divinus Spiritus domicilium suum haberet, beatumque prorsus se tam felici prolificatione judicabat. Quæ res magnam præbuit causam et occasionem, ut puer fiedem sacrasque litteras ab ineunte ætate assequeretur : **347** et recte admodum educaretur, eumdem et patrem et præceptorem habens, magnamque de se præbens exspectationem. Hæc atque item alia his similia de puerili C ætate Origenis sunt prodita. Postquam vero decimo Severi imperantis anno, Lætus Ægypto et Alexandriæ præfectus est, et Demetrius Juliano in episcopatu Alexandrino successit, ecclesiarumque persecutio admodum invaluit, ac multi certaminibus magno animoo bviam euntes, coronas reportarunt: tantam dicunt martyrii cupiditatem. Origeni incessisse, cum in juvenili admodum adhuc ætate esset, ut exsultans jam ardore quodam incredibili, pericula pro Christo toleranda adiret. Et finivisset ille jam tum martyrio vitam, nisi alia divinæ Providentiæ ratione, utilitatis multorum gratia, mater ejus intercessisset. Illa enim in cubiculum ejus ingressa, supplex ei fuit, ut ne, materno suo erga eum animo et amori parcens, ægram se ita relin- D queret, et intolerabili luctui et mœrori objicere perseveraret. Ubi vero pater ejus captus et in vincula conjectus est, major eum etiam amor, acriusque martyrii desiderium invasit, indies id (ut ita dicam) ardore et igne novo excitante atque accendente. Quapropter cum ita animatum Origenem esse mater videret, omnem ejus vestem recondidit, necessitatemque ei domi manendi imposuit. Hic cum aliud facere non posset, alipten et unctorem certaminis se patri præbuit, et frequenter cohortatorias ad illum litteras scripsit, inter alia verba ista usurpans : Sustine, et ne quid alterius sen-

tentiæ aut consilii nostra causa capias vide. Atque hoc primum sit evidentissimum, a primis (quod dicitur) carceribus, germanæ fidei, sincerique ejus erga Deum animi, specimen atque indicium.

βαλδῖδος περὶ θεὸν αὐτοῦ γνησίας πίστεώς τε καὶ διαθέσεως.

CAPUT IV.

De institutione et educatione et eorum qui ejus consuetudine et doctrina usi sint. Et ut decem et octo natus annos, Alexandriæ fidelium præfuerit scholæ, clari prorsus nominis adolescens.

Patre ejus, sicuti diximus, vita per martyrium pro Christo defuncto, nondum prorsus septemdecim annos natus, cum apud matrem cum aliis sex natu minoribus liberis esset, et quod patrimonium ejus omne imperiali fisco illatum fuerat, una cum suis ærumnose in magna rerum necessariarum angustia et penuria viveret, divino ei succurrente **348** Numine, incredibile consecutus est auxilium. Siquidem mulier quædam ingentibus divitiis et copiis clara, et aliter quoque Alexandriæ celebris, magni nominis virum Antiochenum genere, et inter hæreticos Alexandrinos primarium, consectans atque complectens, adoptato sibi filii loco Origene, cum maximi eum fecit, tum ei suisque omnibus ad quotidianum usum liberaliter et copiose omnia suppeditavit. Familiariter ergo cum Paulo (1) (hoc enim nomen mariti ejus mulieris erat) vivens, nunquam a consueta sibi deflexit precatione, communicare preces cum Paulo hæretico nolens, ecclesiasticasque sanctiones accuratissime servans: cum quidem ad Paulum permulti frequentarent, non solum qui ex Græcorum essent superstitione, sed etiam nostri homines. Græcorum porro disciplinis jampridem a patre imbutus, magis etiam in Pauli schola proficiebat, Proinde postea ex earum doctrinarum disciplina, cui præibat, abunde res familiaris ei suppetebat, Posteaquam autem persecutionis timore omnibus expulsis, nullus Alexandriæ sacrorum oraculorum enarrator fuit, multi ex gentibus ad Origenem accedentes, verbum Dei sunt professi: multique illorum patria sacra detestati, partim ut familiariter cum eo viverent, partim ut semper ei adessent, præ rebus omnibus studio sibi habuerunt. Ex iis primus esse perhibetur Plutarchus, cum vitæ sanctitate, tum martyrii corona clarus. Alter ab hoc Heraclas recensetur, Plutarchi ipsius frater: qui tantum de se verioris philosophiæ studii specimen præbuit, ut postea in ecclesia Alexandrina Demetrio successor sit subrogatus. Porro decimum octavum agens annum Origenes, scholæ catechistes in urbe Alexandrina est. præfectus. Et cum ibidem sub Aquila præfecto persecutio maxime exundans incrudesceret, magnum consecutus est nomen apud eos qui Christi nomine censentur: quod et notos sibi et ignotos familiariter excipiens complecteretur: et qui in vinculis erant, sedulo visitaret, alacritatem eorum

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τῆς κατ' αὐτὸν παιδείας καὶ ἀγωγῆς· καὶ τῶν αὐτῷ φοιτησάντων. Καὶ ὡς ὀκτωκαίδεκα ὢν ἐτῶν, τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῶν πιστῶν ἡγεῖτο διατριβῆς, περιβόητος ἀθρόον γενόμενος.

Τοῦ δὲ πατρὸς αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, τὸ βίου τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μεταλλάξαντος μαρτυρίῳ, οὐ πάνυ τι πλήρης ὢν ἐτῶν ἑπτακαίδεκα, παρὰ τῇ μητρὶ μεθ' ἑτέρων ἓξ βραχυτέρων παίδων ταλαιπωρῶν, τῆς πατρικῆς οὐσίας τοῖς βασιλικοῖς ταμείοις κατα- B λεγείσης, ἐν πλείστῃ σπάνει τῶν ἀναγκαίων γενόμενος μετὰ τῶν πρὸς γένος, τῆς θείας ἐντιλαμβανομένης ροπῆς, τῆς ἐκεῖθεν ἀῤῥήτου κατεπύγχανε δεξιώσεως. Γυνή γάρ τις, πλούτῳ μὲν κομῶσα βαθεῖ, περιφανὴς δὲ ἄλλως τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας, καί τινα περιβόητον ἄνδρα, Ἀντιοχέα γε μὴν τὸ γένος, τῶν δ' ἐπ' Ἀλεξανδρείας αἱρεσιωτῶν πρώτιστον περιέπουσα, θετὸν υἱὸν τὸν Ὠριγένην ἑαυτῇ ἐσῳκίζετο· καὶ ἐν τοῖς μᾶλιστα κατατάξασα ἄρθρωνά τε καὶ δαψιλῆ τὰ πρὸς τὴν χρείαν αὐτῷ τε καὶ νοῒς οἰκείοις ἐπῆρκει· συνὼν δὲ τῷ Παύλῳ (τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ συζύγῳ τῆς γυναικός), οὐδέ ποτε τῆς συνήθους εὐχῆς παρετράπη, τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς ἐς ἄκρον διατηρῶν, καὶ τῶν πολλῶν δῆτα τῷ Παύλῳ φοιτώντων, τῶν τε τῆς C Ἑλλήνων θρησκείας, οὐκ ἐλαχίστων μέντοι καὶ ἡμετέρων. Τοῖς δὲ τῶν Ἑλλήνων μαθήμασι προπαιδευθεὶς ἐκ τοῦ πατρὸς Ὠριγένης, ἐπὶ μᾶλλον ἐπιδώσει τῇ Παύλου σχολάζων διατριβῇ· κἀντεῦθεν καὶ δαψιλῶς τῶν ἀναγκαίων τούτῳ μετῆν, καὶ ἀπὸ τοῦ καθηγεῖσθαι τὸ λοιπὸν τοῖς μαθήμασιν. Ὡς δὲ πάντων τῷ δέει τοῦ διωγμοῦ ἀπελαθέντων, ἐν Ἀλεξανδρείας οὐδεὶς τῶν ἱερῶν ἐξηγητὴς ἦν, πολλοὶ καὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν τούτῳ δὴ προσιόντες τῷ Ὠριγένει, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ κατηγγέλλοντο· πολλοὶ δ' ἐξ ἐκείνων καὶ τὰ πάτρια βδελυσσόμενοι, συνεῖναι τῷ ἀνδρὶ, καὶ ἄλλοι δὲ φοιτᾷν ἐσαεὶ σπουδῇ ἀκέστῳ ἐτίθουν ὑπέρτερον. Τούτων δὲ πρῶτον οὗτος ἐπισημαίνεται Πλούταρχον· ὃς προσήκοντα τὸν βίον παρεσχηκὼς, καὶ μαρτυρικῷ κατακοσμήθη στεφάνῳ· δεύτερον δὲ μετὰ τοῦτον Ἡρακλᾶν ἱστορεῖ· D τοῦ προειρημένου δὲ Πλουτάρχου ἀδελφὸς ἐτύγχανεν ὤν· ὡς δὴ καὶ αὐτῷ πολλὴν φιλοσόφου ἀσκήσεως εἰσενηνεγμένῳ ἀπόδειξιν, ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων θρόνος μετὰ Δημήτριον ἐκληροῦτο. Ὄγδοον δὲ πρὸς δεκάτῳ ἔτος τῆς ἡλικίας ἦν Ὠριγένει, ἡνίκα τοῦ κατ' Ἀλεξάνδρειαν προίστη διδασκαλείου τῆς κατηχήσεως· ὅτε καὶ τῶν κατ' Ἀκύλαν διωγμῶν ὁ Ἀλεξανδρεὶα σφόδρα πλημμυρησάντων, μέγα καὶ περιβόητον οὗτος ἐκτήσατο ὄνομα, οἷς δὴ τὸ Χριστοῦ ἐνῆν ὄνομα. Πᾶσι γὰρ καὶ γνωρίμοις καὶ μὴ πολλῇ

(1) Apud Eusebium, lib. VI, cap. 3, est, Paulum istum a femina adoptatum, et Origenem cum eo apud illam versatum fuisse.

ἐχρῆτο τῇ δεξιότητι· ἔν τε δεσμοῖς οὖσιν, ἐπισκοπῆς ἀξιῶν, καὶ ὑπεγείρων τὸ πρόθυμον· ἤδη δὲ καὶ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαγομένους, θαρσαλέως σὺν πολλῇ παῤῥησίᾳ προάγειν καὶ φιλήματι κατασπάζεσθαι· ὡς καὶ πολλάκις τῶν ἐθνῶν τὸν δῆμον ἐπιμαινόμενον καταλεύειν πειρᾶσθαι, κἂν παρὰ δόξαν τῆς ἄνωθεν δεξιᾶς προασπιζούσης, βοηθοῦ κατετύγχανεν· ὥσπερ δὴ καὶ ἐπὶ πολλὰ καὶ πολλάκις τῷ προθύμῳ τῆς περὶ τὸν θεῖον λόγον σπουδῆς τε καὶ παῤῥησίας ἐπιβουλευόμενον, ἀνώτερον διετήρει. Τοσοῦτον δὲ τὸν πόλεμον αὐτῷ καθεστάναι, ὡς μετ' οὐκ ἀγεννοῦς φάλαγγος τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ κατέμενεν ἐνδημεῖν, τῶν παρ' αὐτῷ κατηχουμένων τὴν ἱερὰν παίδευσιν τὸ πλῆθος ὑφορωμένων. Καὶ τοσοῦτος ὁ κατ' αὐτοῦ διωγμὸς ἀνῆπτο, ὡς ἀνὰ πᾶσαν αὐτὸν τὴν πόλιν κρύφα περιιέναι, οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβοντα, τοῦ στίφους χάριν τῶν δι' αὐτοῦ τῇ θείᾳ προσιόντων ἀσκήσει τῶν λόγων· ἐπεί τοί γε οὐ λόγους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ παρ' ἐκείνῳ πραττόμενον γνησιωτάτης φιλοσοφίας ἐτύγχανεν ἔνδειξις. Σύμφωνος δ' ἦν εὖ μᾶλα καὶ ὁ λόγος τῷ ἔργῳ, καὶ ἔμπαλιν. Ἔνθεν τοι καὶ τῆς ἄνωθεν συναιρομένης δυνάμεως πολλοὺς εἵλκυε, καὶ ζηλωτὰς ἐπεσπᾶτο μυρίους.

A excitans et adangens : tum autem eos qui ad mortem raperentur, **349** cum multa fiducia et libertate produceret atque exosculareturr. Quapropter sæpe est factum, ut ex gentibus plebes furore correpta lapidibus eum obruere contenderit. Sed illum præter exspectationem, cœlitus dextra Dei præsenti ope est tutata : quemadmodum etiam sæpe alias, propter summam alacritatem libertatemque divini verbi docendi, insidiis expetitum conservavit. Tantus porro adversus hominem exstitit motus, ut plebe ethnica procurante, non contemnenda militum manus, in ea ubi habitabat domo versaretur, et turbam eorum qui ab illo in sacris disciplinis instituerentur, servaret. Denique usque eo persecutio adversus eum invaluit, ut per B urbem omnem, domum domo mutans, clam circui ret, multitudinis ejus gratia, quæ doctrina ejus adducta ad divinam accesserat professionem. Siquidem non verba solum, sed facta etiam ejus certissimum germanissimæ philosophiæ ejus fuere indicium (1). Prorsus namque, orationi vita congruens respondebat. Quam ob causam etiam vi et ope divina auxiliante, multos ad se pertraxit, innumerosque habuit imitatores.

ΚΕΦΑΛ Ε'.

Ὡς τελεωτέρας φιλοσόφου διαγωγῆς ἤψατο, καὶ τὸν εὐαγγελικὸν εἰς ἀκρίβειαν παρεφύλαττεν ὅρον.

CAPUT V.

Ut vitam attigerit philosopho perfectiorem, et præscripta evangelica accuratissime servarit.

Ὡς δὲ πλείους ἐκείνῳ ἐγίνοντο φοιτηταὶ τῆς διατριβῆς τοῦ κατηχεῖν ἐπιτετραμμένης ἐκείνῳ ἐκ Δημητρίου, ἀσύμφωνον ὡς εἰκὸς λογισάμενος τὴν C τῶν ἔξωθεν λόγων παιδείαν τοῖς ἱεροῖς καταμίγνυσθαι, ἀφίσταται μὲν ἐκείνης εὐθὺς τῆς διατριβῆς, ὡς ἥκιστα τοσοῦτον ὠφελεῖν δυναμένης, τἀναντία δὲ καὶ τοῖς ἱεροῖς εἰσηγουμένης τῶν λόγων. Ἔπειτα γενναίῳ καὶ ἀνδρώδει, καὶ τὸ πλεῖον φάναι φιλοσόφῳ τῷ λογισμῷ, ἵνα μὴ ἀλλοτρίας ἐπικουρίας ἐνδεὴς ὁρῷτο, ὅσα γε αὐτῷ ἦσαν τῶν βιβλίων ἐς περιττὸν τῆς φιλοκαλίας ἐσπουδασμένα λόγων Ἑλληνικῶν ἐπὶ ὠνῇ τῷ βουλομένῳ προθεὶς, τέσσαρσιν ὀβολοῖς ἑκάστης ἡμέρας πρὸς τοῦ ἐωνημένου ἐκποριζόμενος, ἐπὶ πλεῖστον χρόνον οὕτω φιλοσοφῶν διετέλει, πᾶσαν νεωτερίζουσαν ὕλην καὶ ἐπιθυμίαν οὐ προσήκουσαν ἐξ ἑαυτοῦ ἀπωθούμενος. Ἡμέρας μὲν οὖν ἱδρῶν ὡς πλεῖστον, νύκτωρ πλείοσιν ἐπεδίδου πόνοις, τὸ πλεῖον μέρος τῇ τῶν θείων Γραφῶν D ἐκδακπανῶν. Εἰ δέ που καὶ ὕπνου παραγεύεσθαι ἔδει. ἐπὶ ψιλοῦ κατακείμενος τοῦ ἐδάφους, οὐκ ἐπὶ στρωμνῆς μεταλαμβάνειν ἐδόκει, ὀλιγίστῳ πάντη καὶ μεμετρημένῳ τούτῳ προσχρώμενος, τῷ πλεῖστον μὲν ἀσιτεῖν, καὶ ἄλλαις φιλοσόφοις γυμνασίαις ἐγκαρτερεῖν γενναιότατα· τῶν δὲ τοῦ Σωτῆρος φωνῶν, ἐκείνας μᾶλλον φυλάττειν δεῖν ᾠήτο, ὅσαι μὴ δύο χιτῶνας, μηδ' ὑποδήματα περικεῖσθαι, μήτε μὴν ταῖς εἰσέπειτα φροντίσιν ἐκδαπανᾶσθαι διακελεύον-

Enimvero ubi quamplurimos ad se discipulos confluere, munere catechistæ una cum schola ea a Demetrio sibi commissa, vidit : absurdum (ita ut par erat, arbitratus, profanarum litterarum eruditionem sacræ commiscere doctrinæ, illico externarum artium studium posthabuit ; quippe quæ tantopere utiles esse non possent, et diversa a sacris oraculis afferre solerent. Deinde generoso et virili, planeque (ut amplius quiddam dicam) philosopho animo, ne externo quopiam subsidio indigere videretur, quæcunque ei erant, Græcorum librorum summa elegantia et venustate concinnata volumina, venalia proposuit, et quatuor obolorum in diem quemvis pretium sibi ab emptore pendendorum est stipulatus. Unde plurimo tempore ad eum modum philosophari perseverabat, **350** causam et materiam omnem, quæ allicere eum ad res novas et illicitas posset, atque concupiscentiam indecentem longe a se propellens. Et die sudoribus ut plurimum peracto, noctu etiam multo incumbebat labori, maximam ejus temporis partem meditatione divinarum Scripturarum consumens. Si quando etiam somnus obiter degustandus esset, non in strato aliquo, sed in nuda humo jacens, eo parcissime utebatur, jejuniis plurimum aliisque philosophicis exercitiis constantissime semper intentus. Ex Servatoris præceptis illa maxime ser-

(1) Οἷον γοῦν τὸν λόγον, τοιόνδε φασὶ τὸν τρόπον· καὶ οἷον τὸν τρόπον, τοιόνδε καὶ τὸν λόγον ἐπεδείκνυτο. Itaque ille qualem orationem, talem quoque vitam : et qualem vitam, talem etiam orationem exhibuisse dicitur. Euseb. lib VI, cap. 3.

vanda esse judicabat, quæ prohiberent duas habere tunicas, aut calceamentis uti, aut animum futurarum rerum cura et sollicitudine macerare vetarent. Eaque ipsa servavit accurate, in frigore et nuditate, etiam præter ætatem, vitam exigens. Illis quoque rebus animi sui promptitudinem et ardorem satis declaravit, quod regiones multas temporibus multis peragrans, nullis usus sit calceis : vinoque prorsus, aliisque rebus, extra necessarium alimentum, abstinuerit : usque adeo, ut periculum et perniciem corpori suo conciliarit. Atque hoc modo vivens, exemploque suo optimum vivendi institutum ostendens, in admirationem quidem sui extulit omnes. Eos autem qui dare aut communicare quidquam cum eo volebant, familiares suos, aversatus est.

A ται. Καί γ' ἐφύλαττε διαφερόντως αὐτὰ, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι διακαρτερῶν καὶ παρ' ἡλικίαν· καὶ ἐν ταύταις ἐπιδεδειγμένος τὸ προθυμον ὡς καὶ γῆν πολλὴν χρόνοις μακροῖς διερχόμενον, μηδαμῶς ὑποδήμασι χρήσασθαι· οἴνου τε πάμπαν ἀποσχέσθαι καὶ τῶν ἄλλων πλὴν τῆς ἀναγκαίας τροφῆς· ὡς καὶ κίνδυνον καὶ διαφθορὰν τῷ σώματι προξενῆσαι, Οὕτω δὲ βιῶν, καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι τὸν ἄριστον εἰκονίζων βίον, κατέπληττε μὲν ἅπαντας· εἰσφέρειν δὲ καὶ κοινωνεῖν αὐτῷ τοὺς οἴκοι βουλομένους ἀπέτρεπε.

CAPUT VI.

Qui ab eo ducti et edocqi, martyrii coronis sint exornati.

Complures sane ex sectatoribus suis, atque etiam ex eis qui adulterinæ erant doctrinæ, ad eumdem philosophandi amorem excitavit. In quorum intimis animis i ta divinum fidei verbum insevit, ut maturum uberemque deinceps caperet fructum : in tantum, ut ex eis quidam, persecutionum temporibus, maryrii coronis sint illustratit. Primus quidem, quem diximus, Plutarchus fuit : qui cum ad supplicium duceretur, parum abfuit quin Origenes quoque ab illius occideretur civibus, ut qui auctor necis illius dictus esset. Idque factum profecto esset, nisi eum rursum (quæ res ejus omnes dirigebat) divina Providentia custodivisset. Secundus ab hoc martyr fuit Serenus, qui ex schola illius profectus, spectatam fidei constantiam in igne aperte exhibuit. Heraclides porro tertium obtinuit locum, **351** cum adhuc in sacra institueretur doctrina, utpote catechumenus. Quartus Heron symbola (1) adhuc et signa divinæ lucis circumferens (2) : utrique ii gladio sunt percussi. Quintus ordine, scholæ illius alumnus, priori illi cognominis, Serenus alter, post quamplurima tormentorum discrimina, per capitis resectionem, pro veræ pietatis præmio, divinam gloriæ suscepit coronam. Sextus deinde Basilides, qui decantatam illam Potamiænam, ex commiseratione ab impudicorum multorum petulanti injuria vindicavit.

B

C

D

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

Τίνες ὑπ' αὐτῷ καθοδηγηθέντες, μαρτυρικοῖς στεφάνοις κατεκοσμήθησαν.

Πολλούς γε μὴν καὶ τῶν φοιτητῶν ἐπὶ τὸν ὅμοιον τῆς φιλοσοφίας αὐτῷ ἀνηρέθισεν ἔρωτα, καὶ τῶν ἀπὸ τῆς νόθου διδασκαλίας· οἷς δῆτα καὶ κατὰ βάθους ψυχῆς τὸν θεῖον τῆς πίστεως λόγον ἐγκατασπείρων, οὕτως ὥριμον ἐδράψατο τὸν καρπὸν, ὡς καὶ τινας αὐτῶν τῷ τῶν διωγμῶν καιρῷ μαρτυρίου στεφάνοις ἐνδιαπρέψαι. Πρῶτος τοίνυν, ὃν εἰρήκαμεν, Πλούταρχος ἦν· οὗ ἀπαγομένου τὴν ἐπὶ θάνατον, μικροῦ καὶ Ὠριγένης πρὸς τῶν ἐκείνου ἀνῄρητο πολιτῶν, ὡς αἴτιος αὐτῷ τῆς τοῦ βίου χρηματίσας ἀπαλλαγῆς, εἰ μὴ τοῦτον αὖθις ἡ τὰ κατ' αὐτὸν διεξάγουσα θεία πρόνοια ὑπέρτερον διετήρει. Σερῆνος δὲ μετὰ τοῦτον μάρτυς ἐδείκνυτο, τῆς διατριβῆς ἐκείνου τυγχάνων· τὸ δόκιμον τῆς πίστεως ἐν πυρὶ καταφανὲς ὑποδείξας. Ἐπὶ δὴ τούτῳ τρίτος ἦν Ἡρακλείδης, ἔτι τὸν ἱερὸν κατηχούμενος λόγον. Καὶ ἄλλος τέταρτος· Ἥρων ἦν αὐτῷ ὄνομα· ἔτι τὰ σύμβολα τοῦ θείου φωτὸς περικείμενος. Καὶ ἀμφω δὲ ξίφει τὸν βίον μετήλλαξαν. Ἕτερος δὲ Σερῆνος, τῷ πρώτῳ ὁμώνυμος, πέμπτος οὗτος τῆς ἐκείνου σχολῆς, ἆθλον εὐσεβείας μετὰ πλείστην ὅσην πεῖραν δεινῶν, καὶ κεφαλῆς ἐκτομὴν, τὸν θεῖον τῆς δόξης περιέθετο στέφανον. Ἕκτος ἐπ' ἐκείνῳ Βασιλείδης, ὁ τὴν περιβόητον Ποταμίαιναν τῆς τῶν πολλῶν ἀκολάστου ὕβρεως ἀπείρξας, ἐλέῳ τῷ περὶ αὐτὴν χρησάμενος.

CAPUT VII.

De discipula ejus Potamiæna martyre.

Ex feminis autem septima est Rais, quæ adhuc de fide et sacris nostris instituebatur, et baptismo (sicuti alicubi ipse dicit) per ignem suscepto, martyrium complevit. Octava porro Potamiæna, cujus adhuc celebris est apud populares suos fama : ut scilicet plurima, contra amatores, pro pudicitia et virginitate sua tuenda, subierit certamina (accedebat enim in ea florentis animæ ulchritudinem, etiam forma, et vigor vultus in-

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ τῆς μαθητρίας αὐτοῦ Ποταμιαίνης τῆς μάρτυρος.

Ἀπὸ δὲ τῶν γυναικῶν ἑβδόμη μέν ἐστιν ἡ Ραΐς, ἔτι κατηχουμένη τὸ βάπτισμα, ὡς πού φησιν αὐτὸς, τὸ διὰ πυρὸς λαβοῦσα. Καὶ ἐπὶ τούτοις ὀγδόη ἡ Ποταμίαινα, ἧς δὴ πολύς τις λόγος παρὰ τοῖς ἐπιχωρίοις ἔτι κρατεῖ· ὡς πλεῖστα δῆτ' ἀγωνισαμένης ὑπὲρ τῆς ἐνούσης αὐτῇ παρθενίας πρὸς ἐραστάς. Ἐπήνθει καὶ γὰρ αὐτῇ πρὸς τῷ τῆς ψυχῆς ὡραίῳ καὶ τὸ τῆς ὄψεως εὐφυές, καὶ ἀκμαῖον ταμάλιστα. Πολὺ γοῦν τὸ γενναῖον ἐνδειξαμένης μετ' ἀφορήτους

(1) In sacro baptismo suscepta.

(2) Neophytus videlicet.

βασάνους, τέλος σύναμα τῇ μητρὶ Μαρκέλλῃ τὸν διὰ πυρὸς εἰσδέξασθαι θάνατον. Λέγεται μέντοι τὸν δικαστὴν Ἀκύλαν χαλεπῶς αὐτῇ τὸ σῶμα πρότερον καταξάναντα, εἶτ' ἀκολάστοις νεανίαις ἐφ' ὕβρει δοῦναι προσαπειλῆσαι. Ὁ δ' αἱρεῖται, βραχύ τι διαλιποῦσαν ἀναπνεύσασθαι· καὶ τὴν ἀπόκρισιν γεννικὴν εὖ μάλα ἐπαγαγεῖν, ὡς καὶ νενομισμένον δόξαι τῷ δικαστῇ τε ἀσεβῆς ἐπιφθέγξασθαι· εὐθὺς δὲ καὶ τῷ λόγῳ δεξαμένην τὴν δίκην πρὸς Βασιλείδου τῷ τῆς καταδίκης τόπῳ ἀπάγεσθαι. Ὡς δὲ τὸ πλῆθος, βάλλειν τε σκώμμασι, καὶ λόγοις ἀκολάστοις πρόχειρον ἐνυβρίζειν ἦν, Βασιλείδης φιλανθρωπότερον περὶ τὴν μάρτυρα διατεθεὶς, εἴργέ τε καὶ ἀνεσόβει τὸ στῖφος τῶν ὑβριστῶν. Ἡ δὲ τῆς περὶ αὐτὴν κηδεμονίας ἀποδεξαμένη τὸν Βασιλείδην, θαρρεῖν τε ἐκέλευε, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ἀξίας αὐτῷ τὰς ἀμοιβὰς ἐκτίσειν, παρὰ τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην ἰοῦσαν. Ταῦτ' εἰρηκυῖαν, πίττα διάπυρος καθ' ὅλου διαχυθεῖσα τοῦ σώματος, ἐξῆγε τοῦ ζῆν. Οὐ πολὺς ὁ χρόνος τὸ ἐξ ἐκείνου, καὶ Βασιλείδης ὅρκον ἠτεῖτο τοῖς συστρατιώταις διδόναι, οὐκ ἀγεννοῦς προηγησαμένης αἰτίας. Ὁ δὲ μὴ ἐξεῖναι τοπαράπαν ὀμνοναι ἔλεγε· Χριστιανὸν γὰρ εἶναι· καὶ τοῦτο πᾶσιν ὁμολογεῖν. Οἱ μὲν οὖν τὰ πρῶτα παίζειν ᾠοντο, καὶ ἐφ' ὕβρει τῶν ἡμετέρων προβάλλειν τὸν λόγον· ὡς δ' ἐπέκειτο διισχυριζόμενος, ἐπὶ τὸν Ἀκύλαν ἀνήγετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐμφανῶς ὡμολόγει, δεσμὰ διεδέχοντο. Τινῶν δ' ὡς αὐτὸν ἰόντων ἀδελφῶν, καὶ τὴν ἀθρόαν μεταβολὴν ἐν θάμβει δὴ ποιουμένων, ἐκεῖνον λόγος εἰπεῖν, ὡς ἄρα Ποταμίαινα πρὸ τρίτης ἑστιάσα φαιδρῷ καὶ γενναίῳ τῷ παραστήματι, στέφανον τῇ ἐκείνου ἐπιθήσειε κορυφῇ, φάναι τε ὡς ὑπὲρ ἐκείνου πρεσβείαν πεποιημένην Θεῷ, μὴ διαπεσεῖν τῆς αἰτήσεως, οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ αὐτὸν μεθ' ἑαυτῆς ἐσχηκέναι. Καὶ τοίνυν τῶν ἀδελφῶν τὴ ἐν Χριστῷ σφραγῖδα περιβαλόντων αὐτὸν, τῇ μετ' ἐκείνην τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ τελειωθῆναι, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἐκτμηθέντα. Οὐκ αὐτὸς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἕτεροι ἀθρόον Χριστῷ προσιέναι κατ' Ἀλεξάνδρειαν τῷ εἰρημένῳ καθιστόρηνται διωγμῷ, τὸν ἴσον τρόπον τῷ Βασιλείδῃ τῆς Ποταμιαίνης ἐπιφαινομένης καθ' ὕπνους καὶ παρορμώσης ἐπὶ τὰ κρείττονα. Ἀλλ' οὗτοι μὲν ὑπ' Ὠριγένους κατηχηθέντες τότε, τὸ θεῖον ἆθλον ἠνέγκαντο.

A genui et liberalis summus), et constanti generositate sua, post intolerabilia tormenta satis ostensa, ad postremum una cum matre Marcella, in ignem conjecta mortem obierit. Fertur equidem, Aquilam judicem, cum corpus ejus primum graviter flagris fustibusque cecidisset, minatum ei esse, juvenibus petulantibus se eam ad contumeliam daturum : eamque, quiduam ex propositis conditionibus per optionem eligeret, interrogatam, paululum secum tacitam deliberasse, et perquam generosum animo præsenti responsum dedisse : per quod (1), moribus eorum, impium quiddam prolocuta visa est. Itaque, cum illico sententia damnationis contra eam lata, a Basilide ad locum supplicii abduceretur, et multitudo convicia atque impudica verba B per injuriam in eam conjiceret, Basilides per commiserationem humanius erga eam affectus, turbam injuriosorum hominum arcens, ab ea removit ac propulit. Ibi illa curam officiumque tale gratum habens, Basilidem confidere, et bono animo esse jussit : brevi se ad Dominum suum euntem, condignam ei relaturam gratiam. **352** Hæc cum ita dixisset, pix ignita per totum ejus corpus diffusa, vitam ei ademit. Non multum deinde intercessit temporis, et a Basilide juramentum non vili de causa inter commilitones suos exigebatur. Ille vero, non licere sibi prorsus jurare, asseveravit ; Christianum enim esse, et id se propalam omnibus profiteri. Commilitones porro primum eum ludere, et ad contumeliam nostram ea verba proferre sunt opinati. Ut autem id perseveranter confirmavit, ad Aquilam est productus : apud quem ubi idem disertis verbis est professus, illicet in vincula est conjectus. Ad quem cum fratres quidam visendum irent, et cum stupore tam repentinam ejus mirarentur mutationem : ille eis retulit, ut Potamiæna, tertio ante die, læto plane et liberali animi corporisque statu sibi insistens, et capiti suo coronam imponens, dixerit : deprecatam se esse pro eo Deum, neque preces eas frustra fore, brevique se eum secum habituram. Itaque fratres sigillum ei Christi circumfuderunt (2) : postridieque ejus diei gladio percussus, martyrium pro Christo absolvit. Non ipse vero tantum, sed et multi alii confertim Alexandriæ, in ea quæ dicta est persecutione, ad Christum transiisse, momoriæ sunt proditi : cum quidem eodem quo Basilidi modo, Potamiæna eis in somnis apparens, ad meliora eos esset cohortata. Et ii quidem ab Origene catechista eo tempore de fide instituti, divinum sic consecuti sunt immortalitatis præmium.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τοῦ τολμηθέντος τῷ Ὠριγένει· τῇ ἐκτομῇ τῆς σαρκὸς τῷ παρθενεύειν δῆθεν αἱρεῖσθαι.

Οὕτω δ' ἔχοντι τῷ Ἀδαμαντίῳ, καὶ οὕτω γὰρ διωνύμως Ὠριγένης ὠνόμαστο, καὶ ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἔτι τῆς τῶν πιστῶν προϊσταμένῳ διατριβῆς, πράγμά τι τολμᾶται, φρενὸς μὲν ἀτελοῦς καὶ νεανι-

CAPUT VIII.

Origenem sustinuisse, ut seipsum castraret, ut scilicet cœlibem peragere posset vitam.

Cum ad hunc modum Origenes Adamantius Alexandrinæ fidelium scholæ præesset, rem quamdam aggredi ausus est, imperfectæ quidem illam et juvenilis mentis, sed fidei castitatisque firmita-

(1) Δι' ἧς ἐδόκει νενομισμένον τι αὐτοῖς ἀσεβὲς ἐπιφθέγξασθαι. (Euseb. lib. VI, cap. 5.)

(2) Signaculum crucis, aut baptismum potius intellige. Græci Christiani baptismum σφραγῖδα, *signaculum*, dixere.

tem et stabilitatem satis declarantem. Quoniam enim adhuc juvenis, non solum viris, sed et mulieribus docendo salutare prædicabat verbum, volens calumniam omnem fœdæ suspicionis præcidere, et simplicius dicto illo Salvatoris intellecto : *Sunt eunuchi* **353** *quidam, qui seipsos castrarunt propter regnum cœlorum* [52], adimplere id reipsa in animo habens, seipsum castravit : summa cura et diligentia familiares suos id factum celare studens, quod tamen difficile factu erat. Permultis enim ea res innotuit. Quam ubi etiam loci ejus episcopus Demetrius rescivit, cum facinus tale est admiratus, tum fervorem tantæ fidei non improbandum esse ducens, bono eum esse animo, nihilque eam ob rem metuere jussit. Atque tum quidem tali erga eum animo fuit episcopus. Procedente vero deinceps tempore, cum hominem ubique celebrari laudarique videret, humano quodam affectu seductus, ad episcopos scribens, premere atque obscurare famam est conatus, cœtumque hujusmodi absurdum in litteris suis exposuit. Cæterum cum in Palæstina, Hierosolymorum et Cæsareæ episcopi, gloria et dignitate cæteris præstabiliores, Origenem majore dignum duxissent honore, eaque de causa per manuum impositionem in presbyterorum ordinem cooptassent, ex eo tempore gloria ejus crescente, nomineque et laude virtutis atque sapientiæ apud omnes fere homines maxime invalescente : Demetrius, quia non haberet, quod in tanto viro reprehenderet, id quod ille aliquando per juvenilem imperitiam fecerat, ad gravem traxit calumniam : et aliquantum etiam eos qui illum dignitate presbyteri ornaverant, notavit. Verum serius hæc Demetrius est exorsus ; ille enim impigre cum omnibus, qui ad se venirent, doctrinam communicabat, tempus omne et studium discipulis suis impertiens. Interea Severus decem et octo annis imperio flagitiose administrato, Antoninum Caracallam filium suum successorem habuit.

CAPUT IX.

De admirandis Narcissi Hierosolymorum episcopi miraculis.

Ea tempestate Alexander, ex illis unus qui plurima in persecutione sub Severo pro vera pietate sustinuerant, a Deo servatus, administrationem ecclesiæ Hierosolymitanæ suscepit : Narcisso, qui ibi munus id gesserat, adhuc superstite. De quo Narcisso ejus loci homines cum multa alia admiranda opera memorant, tum hoc etiam in litteras relatum tradunt. Dicunt enim, ad **354** vesperam Paschæ oleum ad usum lucernarum defecisse : quod cum populus ægre ferret, Narcissum mandasse, ut ejus rei ministri ex propinquo puteo aquam haurirent, atque ad se afferrent. Hoc sic facto, illum precatum esse, aquæ benedixisse, et germana certaque fide, ut in lucernas infunde-

[52] Matth. XIX, 12.

κῆς, πίστεως δ' οὖν καὶ σώφρονος βίου καθυπογράφον στερρότητα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναιξὶ νέος ὢν ἔτι τὸν σωτήριον ὡμίλει λόγον, πᾶσαν αἰσχρᾶς ὑπονοίας περιαιρεῖν ἐθέλων διαβολὴν τοῖς ἀπίστοις, ἁπλούστερον ἐκλαβόμενος τὴν σωτῆρος ἐκείνην φωνήν, τὸ, Εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ τὴν ἐντολὴν ἐκπληρῶσαι θέλων καὶ ἔργοις, ἀπέτεμεν ἑαυτόν· ὅτι μάλιστα διὰ σπουδῆς φροντίσας τοὺς περὶ αὐτὸν γνωρίμους διαλαθεῖν· τὸ δ' ἄρα ἧκιστα ἦν εὐχερές· καὶ πολλοῖς μὲν γὰρ ἔγνωστο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ τῆς παροικίας πρεσβύτης Δημήτριος ἔγνω, τῆς μὲν τόλμης ἐθαύμασεν· ἀποδοχῆς δὲ τὸ ζέον τῆς περὶ αὐτὸν πίστεως ἀξιῶν, θαρρεῖν τε ἐκέλευε, καὶ τοῦ ἔργου μᾶλλον ἀσθῆ ἔχεσθαι προύτρέπετο. Καὶ τότε μὲν οὕτω γνώμης εἶχε περὶ αὐτὸν ὁ ἐπίσκοπος· χρόνῳ δὲ προϊόντι ὁρῶν αὐτὸν ἁπανταχοῦ ὡς λαμπρόν τε καὶ μέγα ἐπιδοώμενον, πάσχει τι καὶ αὐτὸς ἀνθρώπινον, καὶ τοῖς ἐπισκόποις γράφων, τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἀμαυροῦν ἐπειρᾶτο, τὸ ἄτοπον τοῦ ἐγχειρήματος καταλέγων τοῖς γράμμασιν. Ἐπεί τοί γε οἱ δόξῃ καὶ τιμῇ κατὰ Παλαιστίνην ἐπίσκοποι Καισαρείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἄξιον ὑπερτέρας τιμῆς θεσμίσαντες, χεῖράς τε ἐπίθηκαν, καὶ τῶν τοῦ πρεσβυτερίου πρεσβείων ἠξίουν· ἐκ τοίνυν τούτου, εἰς μέγα δόξης προήκοντα, ὄνομά τε καὶ κλέος ἀρετῆς καὶ σοφίας παρὰ πᾶσι σχεδὸν ἀνθρώποις μέγιστον κεκτημένον ἥκιστα Δημήτριος ἄλλο τι ἔχων κατηγορεῖν τοῦ ἀνδρός, τοῦ πρόπαλαι τολμηθέντος τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ δεινὴν ἐποιεῖτο διαβολήν, ὀψὲ μὲν ἐπὶ τὸ πρεσβυτέριον καλοῦντας συμπεριλαμβάνων ταῖς μέμψεσιν. Ἀλλ' οὐ μέντοι ποτε ταῦτα· τότε γε μὲν ἀόκνως πᾶσι τοῖς προσιοῦσι τὸ τῆς διδασκαλίας ἐπέρρει νᾶμα, τὴν πᾶσαν σχολὴν τοῖς ὡς αὐτὸν φοιτῶσιν ἐνδιατρίβων. Ἐν τούτῳ δὲ Σεουῆρος ἐπὶ πρὸς δέκα ἔτεσι μοχθηρῶς τῇ ἐξουσίᾳ χρησάμενος, τῷ παιδὶ Ἀντωνίνῳ αὐτὴν καταλείπει, ὃς δὴ καὶ Καράκολλός ἐπεκλήθη.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τῶν κατὰ Νάρκισσον παραδόξων θαυμάτων, ὃς Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος ἦν.

Κατ' ἐκεῖνο τοίνυν καιροῦ Ἀλέξανδρος εἷς ὢν τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας πλεῖστα παθόντων τῷ κατὰ Σεουῆρον διωγμῷ, πρὸς Θεοῦ δὲ τηρηθείς, τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας τοὺς οἴακας ἐγχειρίζεται, ἔτι Νάρκίσσου, ὃς ἦν ἐκεῖ πρότερον, περιόντος τῷ βίῳ· ὑπὲρ οὗ πολλὰ μὲν οἱ ἐκεῖσε μνήμης ἔργα παράδοξα διασώζουσιν, ἐν οἷς καὶ τοῦτο προσιστοροῦσι. Φασὶ καὶ γὰρ ὡς κατὰ τὴν ἑσπέραν τοῦ Πάσχα ἔλαιόν τι πρὸς χρείαν τῶν θρυαλλίδων ἐπιλιπεῖν· ἐν δεινῷ δὲ τοῦτο ποιουμένου τοῦ πλήθους, κελεῦσαι τὸν Νάρκισσον, ἐκ τοῦ πάρακειμένου φρέατος ἀντλῆσαι τοῖς περὶ ταῦτα διακονουμένοις ὕδωρ, καὶ ὡς αὐτὸν ἀγαγεῖν. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο παραχρῆμα ἐγίνετο, ἐκτύξασθαι μὲν καὶ εὐλογῆσαι τὸ ὕδωρ· εἶτα πίστει

γνησίᾳ κελεῦσαι κατὰ τῶν λύχνων ἐγχέειν. Καὶ ὡς ἐκέλευε δεδρακότων, θείᾳ δυνάμει τὸ ὕδωρ εἰς ἔλαιου φύσιν αὐτίκα μεταστοιχειωθῆναι καὶ χρώματι καὶ ποιότητι· ὡς καὶ τῷ πυρὶ παρέχειν καινήν τινα φωταύγειαν ἐκπολίμπειν. Ἐξ οὗ καὶ πολλοῖς εἰς θαύματος χάριν ἄχρι δὴ πολλοῦ ἐφυλάττετο. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα περὶ τῆς τοῦ βίου ἀγωγῆς αὐτοῦ ἄξια μνήμης διαθρυλλοῦσιν· ὧν ἐπίσημον καὶ τόδε ἐμφέρεται· ἀνθρώπι' ἄττα φαῦλα, σύντροφα μὲν ἁπάσῃ μοχθηρίᾳ, κακοῖς δὲ μυρίοις τὸ ζῆν διεντλοῦντα, τὸ τοῦ ἀνδρὸς εἰδότες ἀνένδοτον, δεδοικότες μὴ δίκας ἑλόντες οἷς αἰσχροῖς ἔπραττον ἀποτίσωσι, ῥᾳδιουργίαν τινὰ συσκευάσαντες, δεινὴν ἐποίουν αὐτῷ τὴν διαβολήν. Τὰ πιστὰ δὲ λέγειν παρέχοντες ἔννοιαν, ὅρκοις τὴν συκοφαντίαν ὡς ἀληθῆς εἴη κατησφαλίζοντο. Καὶ ὁ μὲν ᾗ μὴν πυρὸς δεκάνημα γένοιτο· ὁ δὲ κελαμναίᾳ νόσῳ διαφθαρείη· ὁ δὲ τρίτος, ᾗ μὴν τὰς ὄψεις παρώσει ἀποβαλεῖν ὤμνυον. Καίπερ δ' οὕτως τἀσφαλὲς τοῖς ὅρκοις ὑπισχνουμένοις οὐδενὶ προσέχειν ᾔν, ἀκριβῶς εἰδότες τό τε σῶφρον τἀνδρὸς, καὶ τὴν ὡς ἐπίκαν λάμπουσαν ἀρετὴν τοῦ Ναρκίσσου. Ἐκεῖνος δ' οὖν τὴν τῶν ἀνδρῶν μοχθηρίαν μὴ οἷός τε ὢν φέρειν, ἄλλως δὲ καὶ τὸν ἥσυχον καὶ ἀπράγμονα βίον μεταδιώκων, φιλοσόφως τε ζῆν ἠρημένος, τὸ πλῆθος ἅπαν παραλογισάμενος διαδρὰς, ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν ἀφανὴς ἦν. Κἀκεῖνος μὲν οὕτως εἶχε καὶ διατριβῆς καὶ διαίτης. Ὅ γε μὴν μέγας τῆς δίκης ὀφθαλμὸς οὐδαμῶς ἠρέμει· τοὺς δ' ἀλάστορας ἐκείνους μέτεισιν ὅσον τάχος· καὶ οἷς ἐάλωσαν ἐπιορκοῦντες, ἱκανῶς κατεδέσμει. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος, ἐξ οὐδεμιᾶς προφάσεως ἑνὸς σπινθῆρος τοῦ λύχνου ἐκσκιρτήσαντος, τῆς οἰκίας ὑφαφθείσης αὐτῷ, παγγενεὶ καταφλέγεται πυρὸς δαπάνῃ παρὰ δόξαν σὺν περιουσίᾳ πάσῃ καὶ τοῖς κατὰ γένος αὐτῷ προσήκουσι γεγονώς· ὁ δ' ἀθρόον δεινῇ νόσῳ ἐνσκηψάσῃ καθ' ἅπαντος σώματος βάλλεται· ὁ δὲ τρίτος, τὴν ἔκβασιν τῶν δεινῶν ἐν ἐκείνοις σκοπήσας, καὶ τὸ ταχύπουν τῆς θείας δίκης τοῦ πάντων ἐφόρου Θεοῦ, τὰ κοινῇ σφίσιν τἀνδρὶ ἐσκαιωρημένα εὐθὺς ὡμολόγει. Οἰμωγαῖς δὲ καὶ δάκρυσιν οὐ διέλιπεν, ἕως οὗ τὸ φῶς τῶν ὀμμάτων ἀπορρύσιν ἔγνω. Καὶ οἱ μὲν οὕτω τῆς κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἀπώναντο ψευδορκίας.

retur, jussisse. Quare ut jusserat peracta, divina vi et efficacia aqua derepente in olei naturam colore et qualitate versa, igni novam quamdam clarioremque lucem præbuit. Ex quo tempore id oleum a multis miraculi gratia diutissime est servatum. Plura præterea de vitæ ejus instituto memoratu digna referunt, in quibus et illud præclarum est. Homines quidam mali, qui per flagitia omnia et scelera innumera vitam exegerant, constantiam et severitatem viri noverant. Itaque judicium ejus timentes, ne in fœdo deprehensi facinore, quas meriti essent, luerent pœnas, fallaciam quamdam antevertentes comminiscuntur, et gravem ei impingunt calumniam. Atque ut opinionem se vera dicere apud homines consequerentur, sycophantiam perjurio confirmant : diris quoque sese, si fallerent, devoventes : primus quidem, ut igni conflagraret ; secuddus, ut sontico detestabilique morbo periret ; tertius vero, ut oculis privaretur. Et quamvis illi calumniam juramenti et exsecrationis obtentu contexissent, nemo tamen eis fidem habebat : quippe omnibus Narcissi castitas et virtus spectata erat. Ille autem, cum improbitatem tantam hominum eorum ferre nequiret, aliterque a negotiis semotam, quietam, philosophicamque vitam persequeretur, multitudine, arte quadam decepta, profugit, atque annis multis non comparuit. Et ille quidem ita vitam, ac deinde discessionem instituerat. Cæterum magnus ille vindictæ oculus nequaquam cunctabatur, sed quam celerrime pestiferos et perniciosos illos homines comprehensos, malis eis quibus seipsos juramento interposito obstrinxerant, maxime devinxit. Primus igitur nulla prope de causa, scintilla unica a lucerna prosiliente domo succensa, una cum omnibus genere sibi propinquis, atque etiam cum substantia omni, miserabiliter præter opinionem omnem comburitur. **355** Secundus morbo gravissimo, qui totum ejus corpus invasit, corripitur. Tertius porro, cum tam gravem et durum in illis exitum rei videret, et celeritatem omnia speculantis divinæ vindictæ consideraret, quæ communiter inter se, per dolum et malitiam, contra virum optimum confinxissent, statim est professus : neque luctus lacrymarumque prius modum fecit, quam una cum illis oculorum vim et aciem diffluere sensit. Sic illi dignum perjurii tulere pretium.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Ὡς Ἀλέξανδρος Καισαρείας ἐπίσκοπος χρησμῷ θείῳ εἰς τὴν Ἱεροσολύμων μετετέθη καθέδραν, ἔτι ζῶντος τοῦ πρὸ αὐτοῦ Ναρκίσσου· καὶ δύο ἅμα ὄντες, τὰ τῆς Ἐκκλησίας διεῖπον· καὶ περὶ τῶν Ἀλεξάνδρου συγγραμμάτων.

CAPUT X.

Ut Alexander Cæsareæ episcopus, oraculo divino ad Hierosolymorum episcopatum sit traductus, vivente adhuc decessore ejus Narcisso : utque duo simul epsicopi ecclesiam ibi rexerint : et de Alexandri scriptis.

Τοῦ δὲ Ναρκίσσου δρασμῷ χρησαμένου, καὶ ἐς πολὺ τοῦ χρόνου ἐν τῷ ἀφανεῖ καθεστῶτος, τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἡγουμένοις δόξαν οὕτω, ἐπὶ χειροτονίαν ἑτέρου ἐτράποντο· καὶ Δίῳ τινὶ τὴν κλῆσιν τὴν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ἐπιστασίαν ἐπέτρεπον· οὗ μετ' ὀλίγον ἀπειπαμένου τὸ ζῆν διάδοχος Γερμανίων ὄνομα ἦν. Καὶ τούτου τρίτος πάλιν ἕτερος ὄνομα Γόρδιος· ἐφ' οὗ ὡς ἔκ τινός ποθεν ἀναβιώ-

Cum vero Narcissus profugus longo tempore non appareret, ecclesiarum antistitibus visum est, alium episcopum ordinare. Ita illi Dium quemdam Hierosolymorum præficiunt Ecclesiæ : cui, quod non multo post decessit, Germanion successor sufficitur, atque huic rursum tertius succedit Gordius. Sub quo Hierosolymis subito, veluti ex quadam reviviscentia præsto adest Narcissus, epi-

scopatumque Ecclesiæ ibi, fratribus plurimum cogentibus, recipit. Multum porro venerationis ei accesserat, ex philosophico illo secessu : et propter alia plurima bona, etiam ex vindicta illa nefariorum hominum, qua eum etiam absentem Deus fuerat dignatus. Quandoquidem autem propter ætatem decrepitam (jam enim centum et sex annos vixerat) ministerium suum obire nequibat : Alexandrum, quem diximus, alterius provinciæ episcopum, una cum Narcisso, providentia et dispositio divina Hierosolymitanæ Ecclesiæ præficit, noctu per visionem ei designans omnia. Qua etiam ille, veluti divinum aliquod oraculum perficiens. ex ipsa Cappadocia, ubi episcopatum gerebat, excitus, Hierosolymitanam profectionem precationis ergo, atque ut res ibi peractas cognosceret, susB cepit. Itaque fratres Hierosolymis, affectione amica et pia, Alexandrum domum redire passi non sunt : ex alia videlicet, quæ eis noctu fuerat oblata, et idem bonis ibi omnibus denuntiaverat, revelatione. Acceperant etiam, cum extra portas obviam ei honoris ego progressi fuissent, cœlitus vocem, dicentem : Quem vobis gratia divina misit, eam ultro suscipite episcopum. **356** Hoc ubi sic factum est, finitimis episcopis etiam, qui circumcirca ecclesias regebant, designationi ei acquiescendum esse visum est. Quamobrem cogentes, ut ibi maneret, ei necessitatem imposuerunt, annuente etiam ipso Narcisso. Ejusmodi communis cum Narcisso episcopatus administrationis, Alexander quoque ipse in epistola ad Antinoi- C tas (1) ab ipso scripta, circa finem hisce verbis meminit : « Salutat vos Narcissus, qui ante me locum episcopatus hujus tenuit : et nunc ad centum et sedecim annos vita extracta, orationibus mecum incumbit, cohortans vos mecum, ut consentientes idem sapiatis. » Mentionem etiam Alexander Asclepiadæ facit, qui Antiochiæ Serapioni successit, cujus paulo ante quoque in hæresi secundum Phryges meminimus. Verba ejus sic habent : « Alexander servus et vinctus Jesu Christi, beatæ Antiochenorum ecclesiæ in Domino salutem. Facilia mihi et levia Dominus, custodiæ meæ tempore, vincula effecit, cum intellexissem, sanctæ vestræ Antiochenæ ecclesiæ episcopatum, divina providentia, Asclepiadæ propter eximiam fidem D maxime idoneo, demandatum esse. » Eam epistolam per Clementem, quem etigm commendat, se ad eos mittere, hisce verbis indicat : « Litteras hasce, domini fratresque mei, ad vos misi, cum Clemente presbytero beatissimo, insigni spectataque virtute prædito viro, quem vos novistis, atque etiam amplius cognoscetis. Is cum hic esset, per providentiam et visitationem Domini, confirmavit atque auxit Ecclesiam Dei. » Idem Clementis quoque et Pantæni, ut familiarium sibi virorum, in

Λ σεως φανεὶς Νάρκισσος, τῶν ἀδελφῶν ὡς πλεῖστα βιασαμένων ἐπὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας προστασίαν ἀνέδαινεν. Ἐπιμᾶλλόν τε ἦν αἰδέσιμος τῆς τ' ἀναχωρήσεως καὶ φιλοσοφίας, καὶ πρὸς ἄλλοις πλείστοις χρηστοῖς, οἷς καὶ πρὸς Θεοῦ ἐπὶ τοῖς ἀλιτηρίοις ἐκείνοις τοιαύτης δίκης ἠξίωτο, καὶ ταῦτα δι' μὴ παρών. Ἐπεὶ δὲ χρόνῳ διὰ λιπαρὸν γῆρας (ς' γὰρ πρὸς τοῖς ἑκατὸν ἔτη διέζησεν), οὐχ οἷός τε ἦν λειτουργεῖν, τὸν εἰρημένον Ἀλέξανδρον ἐπάρχειν ἐπαρχίας ἐπίσκοπον ὄντα, θεία τις οἰκονομία ἅμα Νάρκίσσῳ ἐπὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων εἵλκυεν ἐπιστασίαν, νύκτωρ αὐτῷ πάντα κατημνύουσα. Ταύτῃ τοι καὶ ὥς τινα θεῖον χρησμὸν ἐκτελῶν, ἐκ τῆς Καππαδόκων ἀπάρας, ἐν ᾗ καὶ τὴν ἐπισκοπὴν εἶχε, τῆς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα εὐχῆς χάριν καὶ ἱστορίας τῶν ἐκεῖσε ἱερῶς πεπραγμένων ἥπτετο. Οἱ τοίνυν ἐκεῖσε ἀδελφοὶ φιλοφρόνως ὑπαντιάσαντες, οὐκέτι καὶ τῆς οἴκαδε πάλιν ἐπέτρεπον ἅπτεσθαι, καθ' ἑτέραν δηλαδὴ ἀποκάλυψιν, νύκτωρ δὴ καὶ αὐτοῖς ὀφθεῖσαν, καὶ ταυτὸ πᾶσι τοῖς ἐκεῖ σπουδαίοις χρήσασαν· ἔλεγε δὲ ἡ ὄψις, ἔξω γενομένους πυλῶν, τὸν, ὃν ἡ χάρις ἐπίσκοπον αὐτοῖς ἔπεμπεν, ὑποδέχεσθαι. Τοῦτο γενόμενον, καὶ τοῖς ὁμόροις τῶν ἐπισκόπων οἱ τὰς πέριξ διεῖπον ἐκκλησίας, δεῖν στέργειν λελόγιστο. Καὶ προσῆγον ἀνάγκην, καὶ παρ' αὐτοῖς μένειν κατεδιάσαντο, συναινέοντος αὐτοῖς καὶ Νάρκίσσου. Τῆς δὲ τοιαύτης σύναμα Νάρκίσσῳ προεδρίας καὶ αὐτὸς ποὺ μεμονεύει Ἀλέξανδρος ἐν τῇ πρὸς Ἀντινοίτας ἐπιστολῇ γραφείσῃ ἐπιστολῇ, πρὸς τῷ τέλει τοῦ γράμματος τάδε κατὰ ῥῆμα διεξιών· « Ἀσπάζεται ὑμᾶς Νάρκισσος ὁ πρὸ ἐμοῦ διέπων τὸν τόπον τῆς ἐδέης ἐπισκοπῆς, καὶ νῦν συνεξεταζόμενός μοι διὰ τῶν εὐχῶν, ἑκατὸν δέκα ἓξ ἔτη ἠνυκώς· παρακαλῶν ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ ὁμοφρονῆσαι. » Μέμνηται δὲ καὶ Ἀσκληπιάδου Ἀλέξανδρος ὃς ἐν Ἀντιοχείᾳ Σαραπίωνα διεδέξατο, οὗ μικρῷ πρόσθεν ἐν τῇ κατὰ Φρύγας αἱρέσει μνείαν πεποιήμεθα, γράφων οὕτως· « Ἀλέξανδρος ὁ δοῦλος καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ τῇ μακαρίᾳ Ἀντιοχέων Ἐκκλησίᾳ ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐλαφρά μοι καὶ κοῦφα τὰ δεσμὰ ὁ Κύριος ἐποίησε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εἱρκτῆς, πυθομένῳ τῆς ἁγίας ὑμῶν τῶν Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν, Ἀσκληπιάδην τὸν ἐπιτηδειότατον καὶ ἀξίαν τῆς πίστεως τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχειρισμένον. Ταύτην δὲ καὶ διὰ Κλήμεντος πέμπειν ἐπισταμένου, ὃν καὶ συνίστησι, ταῦτα λέγων· « Ἴδε, κύριοί μου ἀδελφοί, τὰ γράμματα ἀπέστειλα διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαριωτάτου πρεσβυτέρου, ἀνδρὸς ἐναρέτου καὶ δοκίμου· ὃν ἴστε καὶ ὑμεῖς καὶ ἐπιγνώσεσθε· ὃς καὶ ἐνθάδε παρὼν, κατὰ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπισκοπὴν τοῦ δεσπότου, ἐπεστήριζέ τε καὶ ηὔξησε τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν. » Ὁ δ' αὐτὸς καὶ Κλήμεντος καὶ Πανταίνου ἔν τινι πρὸς Ὠριγένην ἐπιστολῇ μνημονεύει ὡς γνωρίμων αὐτῷ τῶν ἀνδρῶν, λέγων· « Τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ, ὡς ὁ

(1) Antinous, Ἀντίνοος, Ægypti urbs, in honorem Antinoi, ut supra dictum est, ab Adriano imper. condita. Vocatur etiam Antinoia, et Adrianopolis.

δας, γέγονεν, ἵνα ἡ ἀπὸ πρόγόνων ἡμῖν φιλία μένῃ ἄσυλος, μᾶλλον δὲ θερμοτέρα ἢ καὶ βεβαιοτέρα· πατέρας γὰρ ἴσμεν τοὺς μακαρίους τοὺς προσδύσαντας· πρὸς οὓς μετ' ὀλίγον ἐσόμεθα· Πάνταινον τὸν μακάριον ὡς ἀληθῶς καὶ κύριον· καὶ τὸν ἱερὸν Κλήμεντα, κύριόν μου γενόμενον καὶ ὠφελήσαντά με· καὶ εἴ τις ἕτερος τοιοῦτος. Δι' ὧν σε ἐγνώρισα τὸν κατὰ πάντα ἄριστον καὶ κύριόν μου καὶ ἀδελφόν. » Γράφει δὲ καὶ πρὸς Ἀντιοχεῖς ἑτέραν ἐπιστολήν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς Ὠριγένην καὶ ὑπὲρ Ὠριγένους κατὰ Δημητρίου· ὅτι προσμαυροῦντος Δημητρίου πρεσβύτερον αὐτὸν ἐχειροτόνησεν. Καὶ ἄλλαι δὲ αὐτοῦ πρὸς διαφόρους ἐπιστολαὶ φέρονται. Τῷ δ' ἑβδόμῳ Δεκίου διωγμῷ αὖθις τοῖς ἡγεμονικοῖς παραστὰς δικαστηρίοις, Ἀλέξανδρος στιβαρίου πεῖρυται, σεμνῷ γήρᾳ καὶ λιπαρῷ διαπρέπων, ἐχθεὶς εἰς Καισάρειαν· ἔνθα χρόνιος καθειρχθεὶς τὸν διὰ μαρτυρίου στέφανον ἀπηνέγκατο.

epistola ad Origenem meminit, ita scribens : « Hæc enim voluntas Dei, ut scis, fuit, ut quæ a majoribus nostris ad nos pervenit amicitia, sarta tecta, seu potius ferventior firmiorque esset. Patres siquidem agnoscimus beatos illos, qui noe præcesserunt, viros : cum quibus nos brevi futuri sumus. Pantænum dico, illum vere beatum et dominum : et sacrum Clementem dominum meum, et bene de me meritum : et si quis præterea fuit ejuscemodi, per quos te omnibus modis optimum dominum et fratrem meum cognovi. » Scripsit quoque aliam ad Antiochenos epistolam, aliam itidem ad Origenem, et rursum aliam contra Demetrium pro Origene ; **357** quod videlicet Origenem, Demetrio bonum ei perhibente testimonium, presbyterum crearit. Sed et aliæ ejus ad alios circumferuntur epistolæ. In persecutione autem septima sub Decio, Alexander rursum ad præsidis productus tribunal, causam dicendo judicii periculum subiit, gravi et prope decrepita senectute venerandus : Cæsareamque ductus, atque ibi aliquandiu in carcere servatus, coronam martyrii reportavit,

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τῆς Ὠριγένους εἰς τὰς Γραφὰς ἐπιδόσεως· καὶ περὶ τῶν Ἑξαπλῶν παρ' αὐτῷ λεγομένων ἐκδόσεων.

Τῷ δ' Ὠριγένει ἔρως ἐνσκήπτει, Ζεφυρίνου τῆς Ἐκκλησίας ἡγουμένου, τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἰδεῖν. Γενόμενος δὲ καὶ οὐ πολὺ χρόνου ἐκεῖσε μεμενηκώς, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου αὖθις ἐπάνεισι, καὶ τοῦ τῆς κατηχήσεως λόγου ἐξῆρχε, Δημητρίου ἀντιβολοῦντος τοῦ ἔργου σπουδαιότερον ἔχεσθαι. Ἐκεῖνος δ' ἑαυτὸν ὁρῶν τῆς τε βαθυτέρας διανοίας τῶν νοημάτων Γραφῆς ἀπασχολούμενον, μηδὲ πνέειν ἐώντων τῶν ὁσημέραι παρ' αὐτῷ φοιτώντων ἐξ ἰωθινοῦ ἕως ἀρτι δὴ καὶ ἑσπέρας αὐτῆς, τί ποιεῖ ; Διανέμει τὰ πλήθη· καὶ Ἡρακλᾷ μὲν τῷ τῶν φοιτητῶν ἐκκρίτῳ, ὡς ἀνδρί τε λογιωτάτῳ καὶ περὶ τὰ θεῖα οὐκ ἐλαχίστην εἰσενηνοχότι σπουδήν, καὶ τῷ φιλοσοφεῖν λαμπρῶς ἐπιβάλλοντι, συνεργῷ ἐχρῆτο τῆς κατηχήσεως· καὶ δὴ τὰ μὲν εἰσαγωγικὰ τῶν ἄρτι στοιχειουμένων τῇ πίστει ἐκείνῳ ἐνῆκεν· ἑαυτῷ δὲ τῶν ἐν ἕξει τὴν ἐκβασιν ἐφυλάξατο. Ἐπὶ τόσον δ' ἡ τῶν θείων λόγων αὐτῷ ἐξέτασις ἀπηκρίβωτο. ὡς καὶ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν ἀσκῆσαι, καὶ τὰς πρωτοτύπους παρ' αὐτοῖς βίβλους Ἑβραϊκοῖς κτήσασθαι γράμμασιν· ἐπιχειρῆσαί γε μὴν καὶ πάσας τὰς ἐκδόσεις τῶν παρὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα τὰς ἱερὰς ἡρμηνευκότων Γραφὰς, καί τινας ἑτέρας παρὰ τὰς κατημαξευμένας ἑρμηνείας ἐναλλαττούσας, τὰς Ἀκύλα καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος ἐκδόσεις, εὑρεῖν, ἔκ τινων ἀποῤῥήτων γῆς μυχῶν τὸν ἔκπαλαι διαδιδρασκούσας χρόνον, εἰς φῶς ἀγαγόντα. Δι' ὧν καὶ τὴν τῶν Ἑξαπλῶν παρ' αὐτῷ λεγομένων σπουδὴν ἐτεχνάσατο. Τίς δὲ ἡ τούτων δύνσμις, ἐντεῦθεν γνωσόμεθα. Συναγαγὼν γὰρ τὰς ἐκδόσεις τῆς ἱερᾶς Γραφῆς, ὅσαι γεγόνασι, πρῶτον μὲν τῶν ο', εἶτα καὶ τῶν μετὰ Χριστὸν γενομένων, ὧν τὴν μὲν Ἰουδαῖός τις Ἀκύλας ὄνομα πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν μετερρύθμιτε,

CAPUT XI.

De Origenis in sacris Litteris profectu, et de sextupla ab eo dicta Scripturarum translatione.

Origeni autem Romanæ urbis visendæ, cum ibi Zephyrinus Ecclesiam regeret, cupido incessit. Ubi cum non ita diu mansisset, et inde Alexandriam rediisset, doctrinæ atque institutioni, ut catechumenorum magister, ibi præfuit, Demetrii rogatu adductus, ut eo majore studio operi ei incumberet. Cum vero animadverteret, abstrusiori se Scripturæ sensui scrutando atque eruendo, ita ut volebat, vacare non posse, quod ne respirare quidem liberius ei liceret, per eos qui quotidie a sole orto ad vesperam usque scholam ejus frequentabant ; faciendum sibi putavit, ut tantam multitudinem divideret, et Heraclam, ex sectatoribus suis præcipuum, virum doctissimum, qui in disciplinis philosophicis et sacrarum Litterarum eruditione plurimum collocaverat studii, sibi in instituendo socium et adjutorem asciseret. Ita factum, ut primum laborem eorum docendorum, qui fidei elementa nuper assecuti essent, illi demandaret : sibi ipsi vero provinciam eos instituendi qui perfectiores essent, divinamque doctrinam veluti in habitum deduxissent, reservaret. Usque eo autem accuratam sacrorum oraculorum inquisitionem et studium produxit, ut Hebraicam etiam addisceret linguam, et Hebraicos libros ad prima exemplaria descriptos conquiret : insuper etiam omnes translationes diversas eorum qui post Septuaginta Scripturas verterant, ac præter eas quæ in usu erant, Aquilæ scilicet, Symmachi, et Theodotionis editiones, alias inveniret et ex occultis abstrusisque terræ recessibus, ubi longissimo latuerant tempore, in lucem proferret. **358** Ex quibus omnibus opus quod ab eo Hexaplum sive,

Sextuplum inscriptum est, composuit : cujus operis quæ vis et ratio sit, ex sequentibus intelligetur verbis. Translationes sacræ Scripturæ, quæcunque exstarent, collegit. Primam quidem Septuaginta interpretum, deinde eorum qui post Christum natum fuere, Aquilæ Judæi cujusdam, qui eam Græce vertit, post hunc Symmachi, aliam rursus Theodotionis, et aliam deinceps innominati atque incerti cujuspiam auctoris : qui sane omnes Hebraici et Græci sermonis egregie periti fuere. Quarum translationum quamdam se Nicopoli (1), quæ ad Actium sita est, atque aliam alio tali quodam loco invenisse scribit. In Psalmorum autem Hexaplis, post quatuor celebriores editiones non quintam solum, sed et sextam, atque adeo septimam translationem se apposuisse ostendit, Jerichunte in dolio, temporibus Antonini Severi filii, repertas. Hasce igitur interpretationes atque editiones veterum inter se compositas, atque in unaquaque pagina una cum Hebraici exemplaris adnotatione digestas, proposuit. Unde certus Scripturæ sensus, translationumque consensus vel dissensus certo intelligi queat. Et sic ille nobis hexapla, sive sextupla reliquit exemplaria : cum quidem antea seorsim Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, et Septuaginta interpretum translationem in volume quod Tetrassum, sive quadruplum nominavit, composuisset.

καὶ μετ' αὐτὸν Σύμμαχος · ἄλλην δὲ Θεοδοτίων, καὶ ἑτερός τις ἀνώνυμος ἐκδεδώκασι, σοφοί γε καὶ κατ' ἄμφω δὴ τὰς παιδεύσεις ὄντες, τήν τε Ἑβραΐδα καὶ τὴν Ἑλληνα · ὧν αὐτὸς τὴν μέν φησιν εὑρεῖν τῇ πρὸς Ἀκτίῳ Νικοπόλει, τὴν δ' ἐν ἑτέρῳ τοιῷδε τόπῳ. Ἐν δὲ τοῖς Ἑξαπλοῖς τῶν Ψαλμῶν μετὰ τὰς τέσσαρας ἐπισήμους ἐκδόσεις οὐ πέμπτην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕκτην καὶ ἑβδόμην παραθεὶς ἑρμηνείαν ἐπισημαίνεται, ὡς ἐν Ἰεριχοῖ εὑρημένας ἐν πίθῳ κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντωνίνου υἱοῦ Σευήρου. Τὰς τοίνυν τοιαύτας πάσας ἐκδόσεις εἴτουν ἑρμηνείας τῶν παλαιῶν, ἀντιπαραθεὶς ἀλλήλαις, καὶ διελὼν ἑκάστῃ σελίδι μετὰ καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς παραχαραμειώσεως, κἀντεῦθεν τὴν ἀκριβῆ τῆς Γραφῆς ἔννοιαν, καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν τῶν ἑρμηνέων διαφωνίαν ἢ συμφωνίαν ἀσφαλισάμενος, τὰ τῶν Ἑξαπλῶν ἐμὸν ἀντίγραφα κατελέλοιπεν · ἰδίως τὴν Ἀκύλα καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος ἔκδοσιν ἅμα τοῖς ε' καὶ τοῖς Τετρασσοῖς ὀνομασθεῖσιν αὐτῷ κατεσκευακώς.

CAPUT XII.

De Symmacho interprete, et discipulis Origenis.

Sciendum porro, Symmachum interpretem Ebionitarum sectæ fuisse, quæ (sicuti in superioribus exposuimus) inopes quasdam et mendicas opiniones de Christo induxit ; illum scilicet purum esse hominem, et ex Joseph et Maria principium et ortum sumpsisse, legemque Judaico more observari oportere confirmans. Edidit quoque Symmachus in sacrum Matthæi Evangelium commentaria, ex quo hæresim suam astruere et stabilire videtur. Ea vero **359** commentaria Symmachi una cum ejusdem Scripturarum versione, Origenes scripsit se a quadam femina Juliana recepisse : quæ quidem femina eos libros ab ipso auctore acceptos, apud se reservaverit. Interea et Ambrosius quidam hæresi Valentini admodum infectus, ab Origene convictus, veritatisque luce mentem illustratus, ad sinceram fidei doctrinam transiit. Et alii vero permulti, quorum aures oratione doctrinaque sua Origenes permulserat, undiquaque ad eum conveniebant, periculum de perfecta ejus doctrina facturi. Atque in iis non pauci quoque ex hæreticis, plerique vero etiam ex viris præclaris et illustribus, qui utramque philosophiam pure addidicissent, magno studio ad eum confluebant. Et quos ille idoneos esse ad philosophicas disciplinas percipiendas videbat, eos ad geometriam, arithmeticam, aliasque liberales artes producebat. Insuper autem et ad philosophorum sectas cognoscendas instruebat, dogmata eorum illis expo-

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ Συμμάχου τοῦ ἑρμηνέως καὶ τῶν μαθητῶν Ὠριγένους.

Εἰδέναι μέντοι χρεών, ὡς τῶν ἑρμηνευτῶν ὁ Σύμμαχος τῆς Ἐβιωναίων αἱρέσεως ἦν · ἣ δή, ὡς ἔμπροσθεν διελάβομεν, πτωχά τινα καὶ εὐτελῆ περὶ Χριστοῦ δοξάζουσα ἦν · ψιλὸν γὰρ ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν ἔλεγεν εἶναι · καὶ ἐξ Ἰωσὴφ καὶ Μαρίας τὴν ἀρχὴν ἰσχηκέναι · οἵ καὶ τὸν νόμον Ἰουδαϊκώτερον φυλάττειν χρῆναι ἀπισχυρίζοντο. Ἐξέδοτο δὲ ὁ Σύμμαχος ὑπομνήματα καὶ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἀφ' οὗ καὶ τὴν αὐτοῦ αἵρεσιν συνιστᾷν καὶ κρατύνειν δοκεῖ. Τὰ δὲ τοιαῦτα ὑπομνήματα μετὰ τῶν ἄλλων ἑρμηνειῶν Συμμάχου εἰς τὰς Γραφὰς Ὠριγένης ἱστόρησε παρά τινος Ἰουλιανῆς γυναικὸς εἰληφέναι · ἥτις πάλιν ἐκείνας ἐξ αὐτοῦ τοῦ συγγραψαμένου διαδεξαμένη, εἶχε παρ' ἑαυτῇ καὶ ἐφύλαττεν. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Ἀμβρόσιός τις τὰ τῆς Οὐαλεντίνου μάλα νοσῶν αἱρέσεως, πρὸς Ὠριγένους ἐλεγχθείς, καὶ τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ περιλαμφθείς τὴν διάνοιαν, τῷ ἀκραιφνεῖ τῆς πίστεως λόγῳ προσεισι. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τῇ τῶν λόγων παιδείᾳ Ὠριγένους τὰ ὦτα κατακροτούμενοι, ἀπαντεχόθεν ὡρμῶντο, πεῖράν τινα τῆς περὶ λόγους αὐτοῦ τελειότητος κατιδεῖν · οὐκ ὀλίγοι μέντοι καὶ τῶν ἐξ αἱρέσεως φιλοσόφων, καὶ ἄλλοι δὲ τῶν ἐπιφανῶν μετὰ σπουδῆς, ἐῤῥέοντο · καὶ ἅμφω τὰς φιλοσοφίας καθαρῶς ἐξασκούμενοι. Ὅσους γε μὴν πρὸς ἀναλήψεις φιλοσόφων μαθημάτων δεξιῶς ἔχοντας ἑώρα, καὶ ἐπὶ γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικήν, καὶ τἄλλα τῆς παιδείας πρόσαγε τὰ ἔργα · ἔτι δὲ καὶ εἰς τὰς κατὰ φιλοσόφους αἱρέσεις ἐῤῥύθμιζε, καὶ τὰ ἐκείνων ἱστόρει ἐκθέ-

(1) Euseb. lib. VI, cap. 17. Est ad Actium promontorium ab Augusto Cæsare exstructa Nicopolis. Est item non longe ab Euxino sita ejusdem nominis civitas.

γούμενος, ὑπομνήματα εἰς ἕκαστα καταλείπων · ὡς μέγαν εἶναι τὸν ἄνδρα καὶ παρ' ἐκείνοις. Τῶν δὲ ἰδιωτικῶς ἐχόντων τινὰς καὶ ἐπὶ τὰ τῶν ἐγκυκλίων εἰσῆγε μαθήματα, οὐκ ὀλίγην ἐντεῦθεν φάσκων συνάγειν ἐπιτηδειότητα πρὸς τὴν τῶν ἱερῶν μαθημάτων παρασκευήν. Ὅθεν καὶ μάλιστα καὶ ἑαυτὸν ἐξ ἀναγκαίου εἰς τὴν τῶν κοσμικῶν μαθημάτων ἄσκησιν, διὰ τοῦτο ἐνῆκε. Καὶ μαρτυροῦσιν οἱ τότε τῶν φιλοσόφων αὐτῷ συναχμάσαντες. Οἷς ἡ τοῦ ἀνδρὸς μνήμη πολλὴ τοῖς συγγράμμασι, ποτὲ μὲν προσφωνοῦσιν αὐτῷ τοὺς σφετέρους λόγους, ἔστι δ' ὅτε καὶ εἰς ἐπίκρισιν ἀναφέρουσι.

A nens, et commentarios in res quasvis edens : ita ut apud philosophos quoque magnus haberetur. Quod si qui essent paulo rudiores, eos artes cyclicas docebat, magnam inde utilitatem comparari ad sacrarum disciplinarum doctrinam perhibens. Proindeque et seipsum necessitate quadam ad profanas litteras discendas descendisse testatus est. Confirmant hoc qui eo tempore cum eo enituere philosophi, in quorum libris multa ejus invenitur mentio. Quandoque etiam illi libros ei suos dedicarunt, nonnunquam autem eos judicio ejus submiserunt.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ Πορφυρίου, οἷα περὶ τῆς εἰς λόγους σπουδῆς Ὠριγένους γράφει · οἷα δὲ καὶ αὐτὸς περὶ τῆς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἀσκήσεως περὶ αὐτοῦ ἱστορεῖ.

B

Καὶ τί δεῖ τῶν ἄλλων ; ὅπου γε καὶ ὁ ἐκ Σικελίας Πορφύριος πλείστην ὅσην καθ' ἡμῶν ἐντείνας σπουδὴν, καὶ τὰς θείας Γραφὰς ὡς μηδὲν οὔσας ἐπελέγχειν καὶ ἀνατρέπειν βουλόμενος, μνείαν τε τῶν ἐπὶ τούτοις ἐσχολακότων, καὶ τῶν εἰς βάθος ἐξηγησαμένων ποιούμενος, ἐπεὶ μηδὲν εἶχε τοῖς δόγμασιν ἐγκαλεῖν, ἀπορίᾳ λόγων, ἐπὶ τὸ λοιδορεῖν τρέπεται, καὶ τοῖς ἐξηγηταῖς ἐπάγει τὰς μέμψεις · ἐν οἷς καὶ τὸν Ὠριγένην κατὰ τὴν ἁπαλὴν ἡλικίαν ἰδὼν, πειρᾶται μὲν ὕβρεσι πλύνειν · λέληθε δ' ὅμως παρέχων ἐκείνῳ τὴν σύστασιν, ᾗ μὲν διεξιὼν ἀληθῆ, ὅπου λέγειν ἄλλως οὐκ ἦν ἐγχωροῦν · οἷς δὲ λαθεῖν ὤφετο, καὶ μάλα ψευδόμενος. Ὡς μὲν γὰρ Χριστιανοῦ, κατηγορίαν ἐνίστατο · ὡς δὲ φιλοσόφως ζῶντα, διαγράφων ἐν τῷ θαυμάζειν. Οἷα γοῦν περὶ αὐτοῦ διέξεισιν, αὐτοῦ λέγοντος ἀκούειν χρεών · « Τῆς δὲ μοχθηρίας τῶν Ἰουδαϊκῶν Γραφῶν οὐκ ἀπόστασιν, λύσιν δέ τινες εὑρεῖν προθυμηθέντες, ἐπ' ἐξηγήσεις ἐτράποντο, ἀσυγκλώστους καὶ ἀναρμόστους τοῖς γεγραμμένοις, οὐκ ἀπολογίαν μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἐθνείων, παροχὴν δὲ καὶ ἔπαινον τοῖς οἰκείοις φερούσας. Αἰνίγματα γὰρ τὰ φανερῶς παρὰ Μωϋσεῖ λεγόμενα εἶναι κομπάσαντες, καὶ ἐπιθειάσαντες ὡς θεσπίσματα πλήρη κρυφίων μυστηρίων, διά τε τοῦ τύφου τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς καταγοητεύσαντες, ἐπάγουσιν ἐξηγήσεις. » Εἶτα μετ' ὀλίγα · « Ὁ δὲ τρόπος τῆς ἀτοπίας ἐξ ἀνδρὸς, ᾧ κἀγὼ κομιδῇ νέος ὢν ἔτι ἐντετύχηκα, σφόδρα εὐδοκιμήσαντος καὶ ἔτι δ' ὢν καταλλήλοις συγγραμμάτων εὐδοκιμοῦντος, παραλήφθω, Ὠριγένους · οὗ κλέος παρὰ τοῖς διδασκάλοις τούτων τῶν λόγων διαδέδοται. Ἀκροατὴς γὰρ οὗτος Ἀμμωνίου τοῦ πλείστην ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐπίδοσιν ἰσχηκότος γεγονὼς, εἰς μὲν τὴν τῶν λόγων ἐμπειρίαν πολλὴν παρὰ τοῦ διδασκάλου τὴν ὠφέλειαν ἐκτήσατο · εἰς δὲ τὴν ὀρθὴν τοῦ βίου προαίρεσιν τὴν ἐναντίαν ἐκείνῳ πορείαν ἐποιήσατο. Ἀμμώνιος μὲν γὰρ, Χριστιανὸς ἐν Χριστιανοῖς ἀνατραφεὶς τοῖς γονεῦσιν, ὅτε τοῦ φρονεῖν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἤψατο, εὐθὺς πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβάλετο · Ὠριγένης δὲ Ἕλλην ἐν Ἕλλησι παιδευθεὶς λόγοις, πρὸς τὸ βάρβαρον ἐξώκειλε τόλμημα, ᾧ δὴ φέρων αὐτόν τε καὶ τὴν ἐν τοῖς λόγοις

C

D

CAPUT XIII.

Quæ Porphyrius de singulari Origenis in eloquentiæ et omnis generis artium doctrina studio scribat : quæ ipse quoque Origenes de suis in Græcorum litteris studiis commemoret.

Et quid opus est aliis? quando et Porphyrius et Sicilia progressus, qui plurimum studii ad id contulit, ut in Christianos inveheretur, et litteras divinas perinde atque nihil essent, reprehenderet et aboleret, mentionem inferens eorum qui in eis elaborarunt, earumque secretiorem sensum exposuerunt, cum nihil argumenti et verborum inopia haberet, quod contra nostra dogmata criminando afferret, ad convicia se convertens, et enarratores eorum carpens, **360** inter eos Origenem, quem in tenera ætate viderat, proscindere conatur. Qua tamen in re commendationem illius legitimam vel ingratiis affert, nunc quidem vera memorando, cum scilicet aliud quidquam dicere non posset : nunc vero mendacia confingendo, ubi se latere et fallere posse speraret. Siquidem eum ut Christianum criminatur : rursum vero, cum philosophice viventem describit, admiratur. Verum quæ de eo commemoret, rectius ex ipsius verbis intelligentur : « Flagitiosæ improbitatis Judaicarum litterarum non abrogationem, sed solutionem quidam se inventuros sperantes, magna animorum alacritate ad expositiones et enarrationes se contulerunt, male cohærentes, ineptas et Scripturis ipsis minime congruentes, et non tam defensionem peregrinæ disciplinæ, quam quæstum et laudem auctoribus ipsis afferentes. Magno enim fastu, apud Mosen, pleraque obscure dicta, atque ænigmata prorsus esse, præ se ferentes : et divinorum oraculorum, quæ arcanorum sensuum et mysteriorum sint plena, auctoritatem eis tribuentes, judicio eorum arrogantiæ præstigiis fascinato, enarrationes ejuscemodi instituunt. » Et paulo post : « Hujus absurditatis exemplum ab Origene sumatur (in quem ego adolescentulus admodum incidi), magna tum gloria viro : sicuti etiamnum magnum ejus est, propter ea quæ post se reliquit librorum monumenta, apud eos præcipue qui talia docent homines, nomen. Cum enim Ammonii, qui ætate nostra in maximo fuit pretio, auditor esset, plurimum in eloquentia et disciplinis omnibus apud eum magistrum est progressus; vivendi autem

instituto, contrariam illi secutus est viam. Ammonius namque Christianus, et a Christianis parentibus educatus, postquam sapere cœpit, philosophiamque attigit, illico ad legitimam vivendi rationem se contulit. Origenes autem Græcus, et Græcis eruditus disciplinis, animum ad barbaram appulit temeritatem, in qua seipsum et maturitatem, quam in politiore doctrina adeptus erat, ad quæstum exposuit : Christiane quidem ille et injuste atque impie vivens, in persuasione autem religionis atque in studiis lucubrationibusque suis Græcos consectans, et Græcorum dogmata peregrinis subjiciens fabulis. Semper enim versatus est in Platone, Numenio, Cronio, Apollophane, Longino, Moderato, Nicomacho. Plurimum etiam operæ in eorum libris posuit, qui inter ythagoricos excellunt. Usus **361** quoque est Chæremonis Stoici et Cornuti libris, ex quibus allegoricum eorum quæ apud Græcos sunt mysteriorum enarrandi morem didicit, et Scripturis Judaicis accommodavit. » Hæc Porphyrius, in tertio eorum quos contra Christianos scripsit librorum, refert. In quibus ea quidem quæ de multijuga viri eruditione commemoravit, vera sunt ; alia vero apertissime mentitur. Quid enim ille, more sycophantæ, non comminisceretur, qui contra Christianos ita est debacchatus ? Ausus quippe est, Origenem affirmare a Græcorum superstitione transfugisse ; Ammonium vero contra a veræ pietatis instituto ad peregrinam religionem transiisse : cum Origeni Christiana professio patria prorsus fuerit, sicut de eo statim a principio retulimus : Ammonius autem ad extremum usque spiritum constanter persuasionem fidei in Christum retinuerit, quemadmodum id lucubrationes ejus, quibus magnam laudem et gloriam est consecutus, manifesto testantur, præcipue vero commentarius ejus, qui de Mosis et Jesu consonantia inscriptus est ; ac deinde alii, qui ejusdem generis apud studiosos asservantur. Atque hæc propterea adduxi, ut simul et sycophantiam calumniatoris refellerem, et quantus in externis disciplinis Origenes fuerit ostenderem. Quo nomine, quod scilicet nimium in eas operæ et studii collocaret, cum a nonnullis reprehensus esset, talibus ad eos in quadam epistola usus est verbis : « Posteaquam totus divinarum Litterarum doctrinæ incubui, famaque de judicio ac studio meo increbuit, proindeque frequenter ad me advenerunt, nunc quidem hæretici, nunc autem Græcarum litterarum studiosi, et philosophi in primis : visum mihi est, et hæreticorum dogmata et philosophorum, quæ se de veritate afferre pollicentur, placita perscrutari. Qua in re imitati sumus, qui nos præcedens multis plurimum attulit utilitatis, Pantænum, non parum artibus profanis instructum : et qui nunc in ordine est Alexandrinorum presbyterorum, Heraclam, quem ego operam talibus litteris navantem apud philosophi magistrum reperi, cum quidem quinque annis ille prius sectator philosophi ejus fuisset, quam ego disciplinis talibus vacare inciperem. Quam ob causam cum antea communi vestitu usus fuisset, eo deposito, postea philosophi habitum sumpsit, quem etiam ad hunc usque diem gerit, neque libros gentilium etiamnum **362** evolvere pro viribus desistit. « Hæc de studio gentilium disciplinarum suo Origenes refert.

A ἔξιν ἐκαπήλευσε, κατὰ μὲν τὸν νόμον Χριστιανῶς ζῶν καὶ παρανόμως, κατὰ δὲ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ θείου δόξας Ἑλληνίζων τε, καὶ τὰ Ἑλλήνων τοῖς ὀθνείοις ὑποβαλλόμενος μύθοις. Συνῆν τε γὰρ ἀεὶ τῷ Πλάτωνι· τοῖς τε Νουμηνίου καὶ Κρονίου, Ἀπολλοφάνους τε καὶ Λογγίνου καὶ Μοδεράτου, Νικομάχου τε καὶ τῶν ἐν τοῖς Πυθαγορείοις ἐλλογίμων ἀνδρῶν, ὡμίλει συγγράμμασιν. Ἐχρῆτο δὲ καὶ Χαιρήμονος τοῦ Στωϊκοῦ, Κορνούτου τε ταῖς βίβλοις· παρ' ὧν τὸν μεταληπτικὸν τῶν παρ' Ἕλλησι μυστηρίων τρόπον γνοὺς, ταῖς Ἰουδαϊκαῖς προσῆψε Γραφαῖς. » Ταῦτ' ἐν τῷ τρίτῳ τοῖς κατὰ Χριστιανῶν γραφεῖσι Πορφύριος εἴρηκεν· ἀληθῆ μὲν περὶ τῆς πολυμαθίας εἰπὼν τοῦ ἀνδρὸς, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ψευδόμενος ἐμφανῶς. Καὶ τί γὰρ συκοφαντεῖν οὐκ ἔμελλεν ὁ κατὰ Χριστιανῶν οὕτω κινούμενος ; ὅπου γε τὸν μὲν ἐξ Ἑλλήνων μετατεθεῖσθαι διατείνεται· τὸν δ' Ἀμμώνιον ἔμπαλιν ἐκ τοῦ θεοσεβοῦς βίου ἐπὶ τὸν ὀθνεῖον μεταπεσεῖν. Τῷ τε γὰρ Ὠριγένει πάτριον τὸ σέβας ἦν, ὡς τὰ περὶ αὐτοῦ καταρχόμενοι ὑπεδείκνυμεν· Ἀμμωνίῳ δ' ἐκ τῆς ζῆν ἐκείνῳ παρῆν, ἀδιαπτώτως ἡ κατὰ Χριστὸν ἐτηρήθη πίστις· ὡς καὶ οἱ αὐτῷ συγγραφέντες πάνυ ἀριδήλως ἔχουσι παριστᾷν, ἐν τοῖς μάλιστα πολὺ τὸ εὐδόκιμον ἐπαγόμενοι· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ περὶ τῆς Μωσέως καὶ Ἰησοῦ συμφωνίας τὴν ἐπιγραφὴν κληρωσάμενος, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῆς αὐτῆς σπουδῆς τοῖς φιλοκάλοις διατετήρηνται. Καὶ ταῦτα διῆλθον τῆς συκοφαντίας χάριν τοῦ ψευδηγόρου· ἅμα δὲ καὶ Ὠριγένην παριστῶν, ὁποῖός τις ἐμπειρίας ἦν καὶ περὶ τὴν τῶν ἔξω μαθημάτων ἀνάληψιν· ἵνα τῆς καὶ μᾶλλον πρός τινας ἐν αἰτίαις τιθεμένους τὴν ἐκείνου περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδὴν, ταῦτα κατὰ μέρος διέξεισιν ἐπιστέλλων· « Ἐπεὶ δὲ ἀνακειμένῳ μοι τῷ λόγῳ τῆς φήμης διατρεχούσης περὶ τῆς ἐμῆς ἡμῶν προσήεσαν ὁτὲ μὲν αἱρετικοὶ, ὁτὲ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ· ἔδοξεν ἐξετάσαι τά τε τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων, καὶ μάλιστα τῶν αἱρετικῶν δόγματα, καὶ τὰ ὑπὸ τῶν φιλοσόφων περὶ ἀληθείας λέγειν ἐπαγγελλόμενα. Τοῦτο γὰρ πεποιήκαμεν, μιμησάμενοι τόν τε πρὸ ἡμῶν πολλοὺς ὠφελήσαντα Πάνταινον, οὐκ ὀλίγην ἐν ἐκείνοις ἐσχηκότα προσκευὴν, καὶ τὸν νῦν ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ καθιδρυμένον Ἀλεξανδρέων Ἡρακλᾶν, ὄντινα εὗρον παρὰ τῷ διδασκάλῳ τῶν φιλοσόφων, ἤδη πέντε ἔτεσιν αὐτῷ προσκαρτερήσαντα, πρὶν ἐμὲ ἄρξασθαι ἐκείνου ἐκείνων τῶν λόγων· ἀφ' ὅνπερ πρότερον κεκαθαρμένος, ἀποδυσάμενος, καὶ φιλόσοφον ἀναλαβὼν σχῆμα, μέχρι τοῦ δεῦρο τηρεῖ, βικλία τε τὰ Ἑλλήνων κατὰ δύναμιν οὐ παύεται φιλολογῶν. » Ταῦτα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ ἀσκήσεως ἱστορῶν λέγει.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Ὡς καὶ ἐν Ἀραβίᾳ ἦκεν Ὠριγένης· καὶ ὡς ἐν Καισαρείᾳ, μήπω πρεσβύτερος ὤν, τὰς Γραφὰς ἐπὶ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἡρμήνευε.

Ἐντεῦθεν δ' ἐξ Ἀραβίας ἥκοντα γράμματα, ὡς κοινωνήσῃ λόγων τῷ τηνικαῦτ' ἐκείνης ἡγουμένῳ, προπεμφθείς, ἐπὶ τὴν Ἀράβων ἐστέλλετο. Οὐ πολὺν δ' ἐκεῖ παραμείνας χρόνον, εἰς Ἀλεξάνδρειαν αὖθις ἐπάνεισι. Κἀκεῖθεν πάλιν διὰ τὸν ἐπαναστάντα πόλεμον ἐξιών, καὶ τὴν Αἴγυπτον ὡς σφαλερὰν ὑποπτεύων, ἐπὶ Παλαιστίνην ἐχώρει· καὶ ἐν Καισαρείᾳ τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο· διαλέγεσθαί τε καὶ ἐπὶ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας τὰς θείας ἑρμηνεύειν Γραφὰς, καίπερ μηδέπω τῆς τοῦ πρεσβυτερίου ἠξιωμένον τιμῆς, οἱ τῇδε ἐπίσκοποι σὺν πρεσβείᾳ παραχωροῦντες ἦσαν. Καὶ τοῦτο παρίσταται ἐξ ὧν τοῦ Δημητρίου κατὰ Ὠριγένους κεκινημένου, ὡς μικρὸν ἔνωθεν διελάβομεν, καὶ τοῖς ἐν Παλαιστίνῃ γράφουσι σὺν ἄλλοις, ὅτι Τοῦτο οὐδέποτε ἠκούσθη, οὐδὲ μέχρι νῦν γεγένηται, τὸ, παρόντων ἐπισκόπων, λαϊκοὺς ὁμιλεῖν. Ἐκεῖνοι ἀπόλογον ὑπὲρ τούτου τιθέντες, ὅ τε Ἱεροσολύμων Ἀλέξανδρος, καὶ ὁ Καισαρείας Θεόκτιστος, οὐκ ἀληθῆ λέγειν ἐκεῖνον διισχυρίζονται. « Ὅπου γοῦν, φασὶν, εὑρίσκονται οἱ ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ ὠφελεῖν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ παρακαλοῦνται τῷ λαῷ ὑπὸ τῶν ἁγίων ἐπισκόπων, τοῦτο οὐ πρόσκομμα· ὥσπερ ἐν Λαράνδοις Εὔελπις ὑπὸ Νέωνος, καὶ ἐν Ἰκονίῳ Παυλῖνος ὑπὸ Κέλσου, καὶ ἐν Συνάδοις Θεόδωρος ὑπὸ Ἀττικοῦ, τῶν μακαρίων ἀδελφῶν. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις τοῦτο γίνεσθαι, ἡμᾶς δὲ μὴ εἰδέναι τοῦτο. » Τοιαύτη τις ἦν τῷ Ὠριγένει οὐ παρὰ τῶν ἐπιχωρίων μόνον ἐπισκόπων, ἀλλά γε δὴ καὶ τῶν ἐπὶ ξένης τιμή. Ἀλλὰ πάλιν Δημητρίου γράψαντος, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἦκει· καὶ τῶν συνήθων ἔσχετο ἔργων. Ἐς τοῦτο δὲ τοῦ χρόνου καὶ μυρίοι ἄλλοι περὶ λόγους ἦσαν ἀκμάζοντες· ὧν καὶ συγγράμματα καὶ ἐπιστολὰς ἐν τῇ κατ' Αἰλίαν βιβλιοθήκῃ εἰσέτι τότε παραφυλάττεσθαι Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἱστόρησεν· ἐξ ἧς ἐκείνῳ καὶ τὰς ὕλας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων πορισθῆναί φησι. Τὴν δὲ βιβλιοθήκην ἐπισκευάσασθαι λέγει Ἀλέξανδρον τὸν σὺν Ναρκίσσῳ τὰ τῆς ἐπισκοπῆς κατὰ θεῖον χρησμὸν διεξάγοντα.

A

CAPUT XIV.

Quod in Arabiam Origenes quoque venerit, et quod, Cæsareæ nondum presbyter sacras Litteras publice in ecclesia exponendo tractarit.

Porro cum ex Arabia litteræ venirent, ut verbi doctrinam cum præside regionis ejus communicaret, profectus est eo, ea ipsa de causa. Sed non diu ibi moratus, Alexandriam rediit. Atque inde rursus propter motus bellicos secedens, Ægyptumque itidem propter armorum discrimen suspectam habens, in Palæstinam se recepit. Ibi cum Cæsareæ degeret, episcopi Palæstini legatione quoque ad eum missa, ei permisere, ut de sacris Litteris dissereret, et publice eas in ecclesia interpretaretur, quamvis nondum presbyteri honorem esset B consecutus. Id quod comprobatur ex scriptis eis, quæ Demetrius male erga Origenem affectus, ut paulo ante meminimus, episcopis Palæstinis misit; in quibus scriptis, præter alia, illud erat: Nunquam ante auditum, nunquam factum esse, ut præsentibus episcopis laici concionarentur. Quapropter illi, et potissimum Alexander Hierosolymitanus et Theoctistus Cæsariensis antistites, defensionem ejus rei ad eum scripserunt, non vera illum dicere asseverantes: « Ubi enim, inquiunt, reperiuntur idonei homines, qui doctrina sua prodesse fratribus possint, si illi sanctorum episcoporum jussu et permissione per cohortationes ad populum verba faciant, id offendiculo non est: sicuti apud Larandos Evelpis a Neone, Iconii Paulinus a Celso, C Synadæ Theodorus ab Attico, omnibus illi beatis fratribus invitati fecerunt. Verisimile autem est in aliis quoque locis, quod nos ignoramus, itidem esse factum. » Tanto in honore Origenes non solum apud cives et provinciales suos, sed etiam apud externos episcopos fuit. Cæterum cum ei aliquando Demetrius scripsisset, Alexandriam reversus, docendi ibi munus laboremque solitum obivit. Sed enim ad ea usque tempora quam plurimi alii eloquentia et doctrina clari viri floruere, quorum scripta et epistolas in bibliotheca apud Æliam ad ætatem suam conservatas esse, Eusebius Pamphili memoriæ prodidit: unde sibi argumentum et materiam ecclesiasticæ historiæ componendæ suppeditatam esse ait. **363** Eam bibliothecam idem refert instructam esse ab Alexandro, ibi qui una cum Narcisso, ex divino responso, episcopalem administravit provinciam.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ Βηρύλλου τοῦ Βόστρων· καὶ Ἀμβροσίου· καὶ ὅσα Ὠριγένης ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐξηγήσατο.

Πολλῶν οὖν περὶ λόγους ἀκμαζόντων, καὶ πολλὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ συντασσόντων βιβλία, καὶ κατὰ τῶν αἱρέσεων διαγωνιζομένων τὰ μάλιστα, ἐν οἷς ὅ τε τῆς κατὰ Βόστραν Ἀράβων ἦν Βήρυλλος, φιλοκάλου σπουδῆς συγγράμματα καταλείψας· Ἱππόλυτός τε ὁ Πόρτου Ῥώμης ἐπίσκοπος, καὶ Γάϊος, ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, περὶ ὧν ἡ προλαβοῦσά μοι διε-

D

CAPUT XV.

De Beryllo Bostrensi; de Ambrosio, et quæ Origenes scripta sacrarum Litterarum Alexandriæ exposuerit.

Verum enim vero cum permulti eloquentiæ et eruditionis laude florerent, plurimaque Ecclesiæ componerent monumenta, in quibus contra hæreses maxime decertarunt: inter quos etiam Beryllus Bostrensis Arabs, qui elegantia utiliaque scripta post se reliquit, et Hippolytus Portus Romani episcopus (1), et Caius, scriptores ecclesiastici

(1) Ἱππόλυτος ἑτέρας που καὶ αὐτὸς ἐπίσκοπος παροικίας. (Euseb. lib. VI, cap. 21.)

fuere, quorum antea quoque nobis facta est mentio : Origenes etiam ipse ad enarrationes Scripturæ componendas animum contulit, Ambrosio quodam eum ad id studii et laboris excitante : qui sane non admonitionibus verborum et cohortationibus tantum est usus, sed liberaliter etiam sumptus congruentesque impensas ei suppeditavit. Septem etenim ei attribuit celeres notarios, qui certis designatis horis in scribendi opera sibi invicem succedebant. Ad hos totidem addidit alios, qui dictata illius formis pulchrioribus in libris accurate describerent. Aderant etiam puellæ in scribendo probe exercitatæ. Quibus omnibus Ambrosius ex facultatibus suis quotidie abunde sumptus præbuit. Quin etiam aliis pluribus modis ille alacritatem viri in tali divinarum Litterarum studio sedulo auxit, ut libentius prolixiusque, sic invitatus, in editionem commentariorum suorum incumberet. Æquum autem esse puto, quæ studiorum suorum monumenta reliquerit, in præsentia recensere. Alexandriæ quidem conscripsisse dicitur in Evangelium Joannis libros sex. In totum Evangelium libros viginti duos (1). In nono autem eorum quos in Genesim scripsit libro (duodecim autem edidit) eos qui nonum præcesserunt, Alexandriæ etiam commentatum se esse dicit, sicuti et expositiones in viginti quinque primos Psalmos. Præterea in Threnos tomos novem : in quibus duorum librorum de resurrectione mentionem facit. Libros itidem de principiis, priusquam Alexandriam demigraret, **364** et quos inscripsit Στρωματεῖς seu contexta (sunt autem decem), Alexandriæ quoque composuit. In enarratione autem primi Psalmi numerums acrorum librorum Veteris Testamenti hisce verbis recenset :

A ξήσει γραφή · ἐπιβάλλει καὶ Ὠριγένης ταῖς εἰς τὴν Γραφὴν ἐξηγήσεσιν, Ἀμβροσίου τινὸς εἰς τοῦτο τὸν φιλόσοφον ἱρεθίζοντος, οὐ μόνον προτροπαῖς λόγων καὶ παρακλήσεσιν, ἀλλὰ καὶ χειρὶ ἐλευθέρᾳ χορηγούσῃ τὰ ἐπιτηδεια. Ἑπτὰ μὲν γὰρ αὐτῷ ταχυγράφους ἐκμετρεῖ ἐκ διαδοχῆς καιροῖς ὡρισμένοις ἀλλήλους ἀμείβοντας. Ἐπὶ δὲ τούτοις, οὐκ ἐλάττους ἦσαν οἱ εἰς κάλλος ταῦτα ἐγγράφοντες. Καὶ κόραι δὲ παρῆσαν, τὰς χεῖρας πρὸς τὸ γράφειν εὖ ἠσκημέναι. Οἷς ἅπασι δαπάνην ἀφθονωτάτην Ἀμβρόσιος ἐκ τῆς οἰκίας περιστήσας, ἑκάστης ἡμέρας παρεῖχεν · οὐκ αὐτὸ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἐνεποίει καὶ ἀλλοτρόπως τἀνδρὶ προθυμίαν τῆς περὶ τὰ θεῖα σπουδῆς · ᾧ καὶ μᾶλλον αὐτὸν παρέθηγε καὶ ἐπὶ τὴν τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ σύνταξιν. Καλὸν δὲ B εἶναι νομίζω καὶ ἃ κατέλιπε σπουδῆς ὑπομνήματα, τῇ παρούσῃ ἐντάξαι γραφῇ. Ἐπ' Ἀλεξανδρείας μὲν οὖν λόγος ἔχει τοῦτον συντάξαι εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην μὲν βιβλία ἓξ · τὰ δὲ λοιπὰ, δύο δὲ καὶ εἴκοσιν ἦσαν, εἰς ὅλον τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐν μέντοι τῷ εἰς τὴν Γένεσιν ἑνάτῳ (δώδεκα δ' ἐστὶ τὰ πάντα) τὰ πρὸ τοῦ θ' ἐπ' Ἀλεξανδρείας ὑπομνηματίσαι φησί · καὶ εἰς τοὺς πέντε δὲ καὶ εἴκοσι πρώτους Ψαλμοὺς · ἔτι τε τὰ εἰς τοὺς Θρήνους, ὧν εἰσι τόμοι θ' · ἐν οἷς μέμνηται καὶ τῶν περὶ ἀναστάσεως · δύο δέ εἰσι ταῦτα. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ ἀρχῶν πρὸ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀποικῆσαι γράφει. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιγεγραμμένοι αὐτῷ Στρωματεῖς, δέκα δ' εἰσὶν, ἔτι τὰς διατριβὰς ἐκεῖσε ποιουμένῳ, ἱστόρηνται. Τῷ δὲ πρώτῳ Ψαλμῷ τὴν ἐξήγησιν ἐπιβάλλων, κατάλογον C ποιεῖται τῶν ἱερῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης βιβλίων, οὕτω κατὰ λέξιν λέγων ·

CAPUT XVI.

Quomodo ipse testamentariarum sive canonicarum Veteris et Novi Testamenti Scripturarum meminerit.

« Scire peropus est, testamentarios libros, ut Hebræi tradiderunt, esse viginti duos, ita ut is numerus cum elementis litterarum eorum conveniat. » Deinde infert : « Sunt autem apud Hebræos viginti duo libri isti. Qui apud nos inscriptus est *Genesis*, apud eos a principio titulum habet, *Beresith*, quod est, *In principio*. Exodus, *Vellesemoth :* D hoc est, *Hæc nomina*. Levitious, *Vaicra :* hoc est, *Et vocavit*. Numeri, *Vaiedaber :* hoc est, *Locutus est*. Deuteronomium, *Ellehaddebarim :* hoc est, *Hæc sunt verba*. Jesus filius Nave, *Jehosua Ben Nun :* hoc est, Jesus filius Nun. Judicum, Ruth, apud ipsos in unum librum concluditur, *Josaphatim*. Regum, primus et secundus, apud ipsos unus est, et dicitur *Samuel* : hoc est, *a Deo vocatus*. Regum, tertius et quartus, in uno libro uterque, *Vammelech David*, seu *Regnum David*. Paralipome-

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Ὅπως τῶν ἐνδιαθήκων καὶ οὗτος μνημονεύει Γραφῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας.

« Οὐκ ἀγνοητέον δὲ εἶναι τὰς ἐνδιαθήκους βίβλους, ὡς Ἑβραῖοι παραδιδόασι, δύο καὶ κ', ὅσος ἀριθμὸς τῶν παρ' αὐτοῖς στοιχείων ἐστί. » Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπιφέρει λέγων · « Εἰσὶ δὲ αἱ εἴκοσι δύο βίβλοι καθ' Ἑβραίους αἵδε · ἡ παρ' ἡμῖν Γένεσις ἐπιγεγραμμένη, παρ' Ἑβραίοις δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βίβλου Βρησίθ, ὅπερ ἐστὶν, Ἐν ἀρχῇ · Ἔξοδος, Οὐελλεσμὼθ, ὅπερ ἐστὶ, Ταῦτα τὰ ὀνόματα. Λευϊτικὸν, Οὐϊκρὰ, Καὶ ἐκάλεσεν · Ἀριθμοὶ, Ἀμεσφεκκωδείμ · Δευτερονόμιον. Ἑλλεαδδαβαρὶν, Οὗτοι οἱ λόγοι · Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ, Ἰησοῦ Ἐβεννοῦν · Κριταί · Ῥοὺθ, παρ' αὐτοῖς ἓν, Ἰωσαφατίμ · Βασιλειῶν πρώτη, δευτέρα, παρ' αὐτοῖς ἓν, Σαμουὴλ, Ὁ Θεόκλητος · Βασιλειῶν τρίτη, τετάρτη, ἐν ἑνὶ, Οὐαμμελέλχ Δαυΐδ, ὅπερ ἐστὶ βασιλεία Δαυΐδ · Παραλειπομένων α', β', ἐν ἑνὶ, Διαβριαμείν · ὅπερ ἐστὶ, λόγοι ἡμερῶν. Ἔσδρας α', β' ἓν ἑνὶ Ἔζρα ·

runt, et in totum Joannis Evangelium tantummodo, 22 tomos in manus hominum pervenisse dicitur.

(1) Εἰς τὸ πᾶν Εὐαγγέλιον, Suid. Εἰς τὸ πᾶν Εὐαγγέλιον αὐτό δὴ τοῦτο. Euseb. lib. VI, cap. 24. Ubi in sexto in Joannem commentario, quinque Alexandriæ eum edidisse, qui sextum præcesse-

ὅπερ ἐστὶ Βοηθός · βίβλος Ψαλμῶν, Σφαρθελίμ · Σολομῶνος Παροιμίαι, Μεσλὼθ · Ἐκκλησιαστὴς, Κωέλεθ · Ἄσμα ἀσμάτων · οὐ γὰρ, ὡς ὑπολαμβάνουσί τινες, Ἄσματα ἀσμάτων · Σιρὰχ, Σιρίμ · Ἡσαΐας, Ἰεζία · Ἱερεμίας σὺν Θρήνοις καὶ τῇ ἐπιστολῇ, ἐν Ἱερεμίᾳ · Δανιὴλ, Δανιήλ · Ἰεζεκιὴλ, Ἰεζεκιήλ · Ἰὼβ, Ἰώβ · Ἐσθὴρ, Ἐσθήρ. Ἔξω δὲ τούτων ἐστὶ τὰ Μακκαβαϊκὰ, ἅπερ ἐπιγέγραπται Σαρβὴθ Σαβαναΐελ. » Ταῦτα μὲν ἐν τῷ προειρημένῳ συγγράμματι τίθησιν · ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸν ἐκκλησιαστικὸν φυλάττων κανόνα, μόνα τέσσαρα Εὐαγγέλια εἰδέναι μαρτύρεται ὧδέ πως γράφων · « Ὡς ἐν παραδόσει μαθὼν περὶ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, ἃ καὶ μόνα ἀναντίῤῥητά ἐστιν ἐν τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ · ὅτι πρῶτον μὲν γέγραπται τὸ κατὰ τὸν ποτὲ τελώνην, ὕστερον δὲ ἀποστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ματθαῖον, ἐκδεδωκότα αὐτὸ τοῖς ἀπὸ του Ἰουδαϊσμοῦ πιστεύσασι, γράμμασιν Ἑβραϊκοῖς συντεταγμένον · δεύτερον δὲ τὸ κατὰ Μάρκον ὡς Πέτρος ὑφηγήσατο αὐτῷ ποιήσαντι, ὃν καὶ υἱὸν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐπιστολῇ διὰ τούτων ὡμολόγησε φάσκων · Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι ἐκλεκτὴ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου · καὶ τρίτον τὸ κατὰ Λουκᾶν, τὸ ὑπὸ τοῦ Παύλου ἐπαινούμενον Εὐαγγέλιον τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πεποιημένος · ἐπὶ πᾶσι τὸ κατὰ Ἰωάννην. » Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἐξηγητικῶν ὁ αὐτὸς ταῦτα καὶ περὶ τῶν Ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων φησίν · « Ὁ δὲ ἱκανωθεὶς διάκονος γενέσθαι τῆς καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος, Παῦλος ὁ πεπληρωκὼς τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, οὐδὲ πάσαις ἔγραψεν αἷς ἐδίδαξεν ἐκκλησίαις · ἀλλὰ καὶ αἷς ἔγραψεν, ὀλίγους στίχους ἐπέστειλε. Πέτρος δὲ, ἐφ' ᾧ οἰκοδομεῖται ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἧς πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσι, μίαν Ἐπιστολὴν ὁμολογουμένην καταλέλοιπεν. Ἔστω δὲ καὶ δευτέρα · ἀμφιβάλλεται γε. Τί δεῖ περὶ τοῦ ἀναπεσόντος ἐπὶ τὸ στῆθος λέγειν τοῦ Ἰησοῦ, Ἰωάννου ; Ὃς Εὐαγγέλιον ἓν καταλέλοιπεν, ὁμολογῶν δύνασθαι τοσαῦτα ποιῆσαι, ἃ οὐδ' ὁ κόσμος χωρῆσαι ἐδύνατο. Ἔγραψε δὲ καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν, κελευσθεὶς σιωπῆσαι, καὶ μὴ γράψαι τὰς τῶν ἑπτὰ βροντῶν φωνάς. Καταλέλοιπε καὶ Ἐπιστολὴν πάνυ ὀλίγων στίχων · ἔστω δὲ καὶ δευτέραν καὶ τρίτην · ἐπεὶ οὐ πάντες φασὶ γνησίας εἶναι ταύτας · πλὴν οὐκ εἰσὶ στίχων ἀμφότερα ἑκατόν. » Ἔτι πρὸς τούτοις περὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς ἐν ταῖς εἰς τὴν αὐτὴν ὁμιλίαις ταῦτα διαλαμβάνει · « Ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς λέξεως τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιγεγραμμένης Ἐπιστολῆς οὐκ ἔχει τὸ ἐν λόγῳ ἰδιωτικὸν, τοῦ ἀποστόλου ὁμολογήσαντος ἑαυτὸν ἰδιώτην εἶναι τῷ λόγῳ, τουτέστι τῇ φράσει. Ἀλλ' ἔστιν ἡ Ἐπιστολὴ συνθέσει τῆς λέξεως Ἑλληνικωτέρα. Πᾶς ὁ ἐπιστάμενος κρίνειν φράσεων διαφορὰς ὁμολογήσαι ἄν. Πάλιν τε αὖ, ὅτι τὰ νοήματα τῆς Ἐπιστολῆς θαυμάσιά ἐστι, καὶ οὐ δευτέρα τῶν ἀποστολικῶν ὁμολογουμένων γραμμάτων · καὶ τοῦτο

non primus et secundus, unus dicitur, *Dibræ haiamin* : hoc est, *Sermones dierum*. Esdræ primus et secundus, Esdras, qui unus est, et inscribitur *Esra* : hoc est, *Auxiliator*. Liber Psalmorum, *Sphartelim*. Proverbia Solomonis, *Meslot*. Ecclesiastes, *Coheleth*. Canticum canticorum, non autem (ut quidam putant) Cantica canticorum, *Sirhasirim*. Isaias, Jeremias cum Threnis et Epistola, uno nomine *Jeremia*. Daniel, Ezechiel. Job, Esther, Præter hos sunt libri Machabæorum, qui apud eos inscribuntur, *Sarbeth Sabanaiel*. » Atque hæc in eo quem diximus commentario exponit. In primo autem in Evangelium secundum Matthæum libro, ecclesiasticum servans canonem, quatuor tantummodo Evangelia se nosse, sic quodammodo testatur : « Ut quidem ex traditione didici de quataor Evangeliis, **365** sola ea sunt certæ auctoritatis, et irrefragabilia in Ecclesia Dei quæ est sub cœlo. Primum scriptum est ab olim publicano, postea vero apostolo Jesu Christi, Matthæo, et fidelibus Judæis. sermone Hebraico traditum. Secundum a Marco, sicuti a Petro illi est dictatum, quem is in Catholica Epistola sua eam ob causam filium agnoscit, inquiens : *Salutat vos in Babylone electa. et Marcus filius meus*. Tertium, secundum Lucam, a Paulo laudatum est Evangelium, quod is gentibus scribi curavit. His accessit, id quod secundum Joannnem est. » In quinto porro in Evangelium Joannis *Enarrationum* libro hæc etiam de Epistolis apostolicis refert : « Qui vero dignus judicatus est minister fieri novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus, Paulus, qui cursum Evangelii ab Jerusalem et circumcirca usque ad Illyricum absolvit, non ad omnes quas docuit, etiam scripsit ecclesias. Ad quas autem scripsit, perpancis unus est versibus. At Petrus (1), super quo ædificatur Christi Ecclesia, adversus quam neque inferorum portæ prævalebunt, unam citra controversiam reliquit Epistolam. Verum sit ejus etiam altera, quæ tamen in dubium vocatur. Quid vero de eo dicendum, qui supra pectus Jesu recubuit, Joanne ? qui Evangelium unum ad posteros transmisit, tot se edere posse professus, quot universus non caperet mundus. Scripsit quoque Apocalypsim, jussus tacere et non scribere septem tonitruum voces. Reliquit idem admodum paucorum versuum Epistolam : sed sit ejus et secunda, atque etiam tertia, quas non omnes germanas esse putant, et utraque centum versus non excedit. « Ad hæc de Epistola ad Hebræos in ejusdem homiliis hæc refert : « Stylus et elocutio Epistolæ ad Hebræos inscriptæ non redolet genuinum et rudiorem Apostoli ductum : qui seipsum rudem esse professus est sermone, hoc est, elocutione. At Epistola ea verborum compositione majorem habet Græci sermonis venustatem. Id sane, quicunque de elocutionum differentiis judicare potest, profitebitur. Rursum.

(1) Euseb. lib. VI, cap. 25.

quod sententiæ ejusdem Epistolæ admirandæ prorsus sint, et a scriptis eis quæ ex professo apostolica habentur, minime secundæ, **366** et id qui attente in apostolica lectione est versatus, non negabit. » Deinde illa subjungit : « Ego quidem judicium meum declarans dixerim, sententias prorsus Apostoli esse : elocutionem autem et contextum, alicujus qui apostolica dicta memoriæ gratia in scriptum retulerit, et verba magistri in commentarium adnotans redegerit. Itaque si quæ ecclesia Epistolam eam pro Paulina habet, merito ea isto nomine bene audiat. Non frustra enim veteres eam Paulo ascripsere. Qui vero auctor ejus scripti sit, solus id certo novit Deus. At enim quæ ad nos pervenit memoria rerum, partim a Clemente Romano episcopo, partim a Luca qui Evangelium et apostolorum Acta scripsit, editam esse tradit. » Atque hæc quidem Origenes Alexandriæ composuit. Quæ vero in Palæstina, at alibi versatus, lucubrans ediderit, paulo post recensebimus.

A ἂν συμφήσαι εἶναι ἀληθὲς πᾶς ὁ προσέχων τῇ ἀναγνώσει τῇ ἀποστολικῇ. » Ἔπειτα ἐπιφέρει λέγων · « Ἐγὼ δὲ ἀποφαινόμενος, εἴποιμ' ἂν ὅτι τὰ μὲν νοήματα τοῦ Ἀποστόλου ἐστίν · ἡ δὲ φράσις καὶ ἡ σύνθεσις ἀπομνημονεύσαντός τινος τὰ ἀποστολικά, καὶ ὡσπερεὶ σχολιογραφήσαντος τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Εἴ τις οὖν ἐκκλησία ἔχει ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν ὡς Παύλου, αὕτη εὐδοκιμείτω καὶ ἐπὶ τούτῳ. Οὐ γὰρ εἰκῇ οἱ ἀρχαῖοι ἄνδρες ὡς Παύλου αὐτὴν παραδεδώκασι. Τίς δὲ ὁ γράψας τὴν Ἐπιστολήν, τὸ μὲν ἀληθὲς Θεὸς οἶδεν · ἡ δὲ εἰς ἡμᾶς φθάσασα ἱστορία ὑπό τινων μὲν λεγόντων ὅτι Κλήμης ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος Ῥωμαίων ἔγραψε τὴν Ἐπιστολήν, ὑπό τινων δὲ, ὅτι Λουκᾶς ὁ γράψας τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰς Πράξεις. » Ταῦτα μὲν ἐπ' Ἀλεξανδρείας B ἐξηγήσατο · ἃ δ' ἐν Παλαιστίνῃ διατρίβων καὶ ἀλλαχοῦ, μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν.

CAPUT XVII.

De Mammæa imperatoris Alexandri matre.

Post Antoninum (1), qui annos septem et menses sex Romanæ rei præfuit, Macrinus (2) eam administravit : qui nondum integro exacto anno exstinctus, alteri Antonino imperii summam quatuor tantum annos retinendam reliquit. Cujus successor imperator Alexander fuit. Hujus Alexandri mater Mammæa nomine, celebritate famæ Origenis permota, explorare atque cognoscere in divinis rebus ab omnibus laudatam scientiam et prudentiam ejus (pie enim divina colebat, moribusque, si quæ alia, et ipsa maxime castis et modestis erat) cupiens, cum Antiochiæ esset, virum eo ad se honesto militaris manus satellitio et comitatu accersivit. C Ibi ille satis diu mansit. Cumque eam doctrina sua, ita ut par erat, ad divini verbi Christianæque disciplinæ amorem excitasset, eidemque Dei in rebus omnibus sibi concessam gratiam exhibuisset, ad consuetum sibi inde scholæ suæ laborem est reversus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ Μαμαίας τῆς τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου μητρός.

Τὸν δ' Ἀντωνῖνον, ἐπ' ἔτη ζ' καὶ μῆνας ἓξ τὴν Ῥωμαίων ἡνιοχήσαντα βασιλείαν, Μακρῖνος αὐτὴν διαδέχεται · ὃς οὐδ' ἐπ' ἐνιαυτὸν διαγεγονὼς, αὖθις ἑτέρῳ Ἀντωνίνῳ καταλείπει τὸ κράτος · οὗ διάδοχος Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἀναδείκνυται, Ἀντωνίνου τέσσαρα ἔτη μόνα τὴν ἡγεμονίαν κατέσχηκότος. Τούτου δὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου μήτηρ, Μαμαία ὄνομα, κατὰ φήμην Ὠριγένους τὴν ψυχὴν διαθερμανθεῖσα, πεῖραν ἧτει λαβεῖν τῆς διὰ πάντων ἐπιβοωμένης τούτου περὶ τὰ θεῖα συνέσεως. Ἦν γὰρ ἡ γυνὴ θεοσεβὴς μᾶλλον καὶ τὸν τρόπον εἴπερ τις μάλιστα εὐλαβής. Ἐπ' Ἀντιοχείας τοιγαροῦν διατρίβουσα, δορυφορίᾳ πολλῇ τὸν ἄνδρα ἐκεῖ μεταστέλλεται. Ἐν ᾗ καὶ διατρίψας χρόνον συχνὸν, πολλά τε ὅσα ἦν εἰκὸς ἐκείνην ἐπὶ τὸν θεῖον λόγον καὶ τῆς ἐν ἀρετῇ διδασκαλίας παρορμήσας, καὶ τὴν ἐνοῦσαν ἐφ' ἅπασι χάριν ἐπιδειξάμενος, ἐπὶ τὴν ἐξ ἔθους πάλιν ἐπανῆει διατριβήν.

367 CAPUT XVIII.

Ut in Palæstina Origenes ad presbyteri honorem sit evectus, et qui successores ejus in schola Alexandrina fuerint.

Hujus imperatoris temporibus, ecclesiasticis quibusdam laboribus flagitantibus, in Græciam transmissurus Origenes (3) Palæstinam adiit : ecclesiasticoque ibi presbyterii honore, per impositionem manuum ejus loci episcoporum, Alexandro auctore, D Cæsareæ Philippi ornatur. Verum quæ simultas ea de causa inter ecclesiarum antistites sit exorta, et quantum operæ atque laboris ipse vivida adhuc ætate in sacras Litteras collocaverit quod alterius sint historiæ atque lucubrationis, ex aliis ea scri-

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Ὡς ἐν Παλαιστίνῃ Ὠριγένης τῆς τοῦ πρεσβυτερίου ἠξιώθη τιμῆς. Καὶ τίνες διάδοχοι τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῆς.

Κατὰ δὴ τὸν χρόνον τούτου τοῦ αὐτοκράτορος, ἐκκλησιαστικῶν δή τινων κατεπειγόντων πραγμάτων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στελλόμενος, διὰ Παλαιστίνης ἰὼν, καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καταξιοῦται πρεσβείου Ὠριγένης, τῶν τῇδ' ἐπισκόπων ἐν Καισαρείᾳ, τῆς Φιλίππου ἐπιθεμένων τὰς χεῖρας αὐτῷ, Ἀλεξάνδρου κατάρξαντος. Ἀλλ' ὅσα μὲν ἐπὶ τούτῳ διὰ ταῦτα γεγένηται, καὶ ὅπως οἱ τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες κατέστησαν εἰς διαφοράν, ὅσα τε ἄλλα ἔτι ἀκμαῖος ὢν ἐπὶ τὴν τῶν θείων λόγων σπουδὴν κατετείνετο,

(1) Antoninus Caracalla a vesie talari Gallica, quam militi et populo dedit, sic dictus, fratrem Getam Cæsarem in sinu matris occidit. et novercam Juliam uxorem duxit.

(2) Opilius Macrinus, Antoninus Heliogabalus, Aurel. Alexander Severus, imperatores Romani.

(3) Convincendorum hæreticorum gratia. (Rufin.)

ἄλλης πραγματείας ὄντα τε καὶ συντάξεως, ἐν ἄλλοι ζητεῖν ἐπιτρέπομεν. Ἤδη δ' ἀπαίρων Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην, δωδέκατον δ' ἔτος ἦν τηνικάδε τῆς ἀρχῆς Ἀλεξάνδρῳ τῷ βασιλεῖ, Ὠριγένης Ἡρακλᾶν διάδοχον τῆς τοῦ θείου λόγου διατριβῆς καταλείπει. Οὐκ εἰς μακρὰν μέντοι τὴν διατριβὴν τῇ διδασκαλίᾳ πεποίητο· βραχὺ γάρ τοι μετ' ὀλίγον Δημητρίου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρέων, μετὰ τρία καὶ τεσσαράκοντα ἔτη τῇ λειτουργίᾳ ἐνδιαπρέψαντος, κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ τὸ βιοῦν μεταλλάξαντος, ὁ μὲν Ἡρακλᾶς τὸν θρόνον ἄνεισι τῆς ἐπισκοπῆς· Διονύσιος δὲ ὁ μετὰ τοῦτον τὴν λειτουργίαν ἐγχειρισθείς, τέως ἀντὶ Ἡρακλᾶ τῆς τῶν κατηχήσεων διατριβῆς διάδοχος ἦν, πέμπτην ἀπὸ Πανταίνου κατάγων διαδοχήν. Πάνταινος μὲν γὰρ πρῶτος· καὶ μετ' ἐκεῖνον Κλήμης ἦν πρεσβύτερος ὁ Στρωματεύς· τρίτος ἦν Ὠριγένης· Ἡρακλᾶς τέταρτος· καὶ πέμπτος ὁ Διονύσιος· μετὰ δ' ἐκεῖνον ἕκτος ἦν Ἀθηνόδωρος· περὶ οὗ μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν.

A ptoribus cognoscere volentibus petere permittimus. Cum autem Alexandria discedens, in Palæstinam se conferret Origenes, duodecimo imperii Alexandri anno (1), Heraclam scholæ suæ, in qua divinum docuerat verbum, successorem reliquit. Qui non diu sacræ ibi doctrinæ præfuit. Brevi enim Demetrius episcopus Alexandrinus, cum quadraginta tribus annis munus ecclesiasticum rite administrasset, decessit : cujus locum in episcopatu eo Heraclas recepit. Dionysius autem, qui postea Heraclæ in episcopali dignitate successit, tum quoque pro eo scholæ sacræ Catechistes est creatus. quinto ab ipso Pantæno, successionis ordine loco, Pantænus enim primus fuerat : post eum Clemens presbyter, contextor ille, secundus : Origenes, tertius : Heraclas, quartus : quintus, Dionysius : et post eum sextus Athenodorus : de quo paulo post dicemus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ὅσα καὶ ἐπὶ Παλαιστίνης ὢν ἐξηγήσατο· καὶ περὶ τῶν ἄλλων συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Ἐν δὲ Παλαιστίνῃ Ὠριγένης ποιούμενος τὰς εἰς τὸν Ἡσαΐαν καὶ Ἰεζεκιὴλ συνετάξατο· ὧν εἰς μὲν τὸ τρίτον μέρος ἄχρι τῆς ὁράσεως τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν τριάκοντα τόμοις ἐπέραινεν· εἰς μέντοι τὸν Ἰεζεκιὴλ πέντε δὴ πρὸς κ'· εἰς δὲ τὸ Ἆσμα τῶν ἀσμάτων πρόεισιν ἄχρι δὴ καὶ τοῦ πέμπτου συγγράμματος· δέκα δέ εἰσι καὶ ταῦτα τὸν ἀριθμόν. Τῆς δὲ πίστεως τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου αὔξην λαμβανούσης, οἷα εἰκός, καὶ ἐπίδοσιν, ὑπὲρ ξ' ἔτη τὸν Ὠριγένην ἤδη γενόμενον, ἔξιν τε μεγίστην ἐκ τῆς μακρᾶς παρασκευῆς συλλεξάμενον, τῆς τοῦ λέγειν ἐσάκρον ἐπιδούσης δυνάμεως τὰς εἰς μέσον διδασκαλίας ταχυγράφοις ἐπέτρεπεν ἐκλαμβάνειν, οὐ πρότερον τοῦτο συγκεχωρηκώς. Κατ' ἐκεῖνο τοίνυν τοῦ χρόνου καὶ τὰ κατὰ Κέλσου τοῦ Ἐπικουρείου κατὰ τῶν θείων λόγων ἐντεταμένου πλείστην σπουδὴν τῷ Ὠριγένει ἑκτὸν γενναῖα συντάγματα τίθεται. Πέντε δὲ ἕτερα βιβλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον αὐτῷ ἐσπουδάσθη· τά τε εἰς τοὺς ιβ' Προφήτας πολλὰ ὄντα. Φέρεταί γε μὴν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον ἐπιστολή· καὶ ἄλλη πρὸς Σευήραν τὴν ἐκείνου γαμετὴν ἐκπεμφθεῖσα· καὶ ἄλλαι διάφοροι πρός τινας. Γράφει δὲ καὶ τῷ κατὰ Ῥώμην ἐπισκόπῳ Φαβιανῷ, καὶ ἄλλοις πολλοῖς ἄρχουσι καὶ ἡγεμόσιν ἐκκλησιῶν. Περὶ δὲ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως πᾶσαι διαγορεύουσιν. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Μαξιμῖνον τὸν Καίσαρα διωγμῷ, πολὺν γὰρ οὗτος κατὰ κότον τοῦ πρὸ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου προσκειμένου μάλα Χριστιανοῖς, καὶ σχεδὸν ἐξ ἡμῶν τὸν ἐκείνου συνεστῶτα οἶκον, ἐξήγειρε τάραχον· καὶ μᾶλλον τοῖς ἄρχουσι τῶν ἐκκλησιῶν ἐπεμαίνετο, αἰτίοις οὖσι τῆς κατὰ

CAPUT XIX.

Quos sacræ Scripturæ libros in Palæstina sit interpretatus : et de aliis ejusdem libris.

Porro in Palæstina cum Origenes esset, lucubrationes in Isaiam et Ezechielem composuit. Quas in partem tertiam Isaiæ, usque ad visionem quadrupedum in solitudine, scripsit, **368** triginta tomis absolvit. In Ezechielem autem, quinque et viginti. Porro in Canticum canticorum ad quintum usque tum progressus est commentarium : qui quidem omnes decem sunt numero. Professione autem fidei nostræ magis ac magis, ita ut conveniebat, incrementa sua capiente, cum jam sexagesimum Origenes egressus esset annum, maximamque sibi et expeditissimam ex diutina meditatione et assuetudine comparasset eruditionem, docendi atque disserendi virtute ad summum progressa, quæ in medium proferebat præcepta et documenta, quod antea non permiserat, celeribus notariis excipienda dictavit. Quo tempore etiam contra Celsum Epicureum, qui maximo studio in divinam doctrinam invectus fuerat, octo præclaros illos conscripsit libros. Quinque vero alios in Evangelium secundum Matthæum, alios item plures in duodecim prophetas. Est etiam inmanibus hominum ad imperatorem Philippum epistola : et præterea ad Severam conjugem ejus data altera : et ad alios quosdam aliæ. Scripsit etiam ad Fabianum Ecclesiæ Romanæ episcopum, et ad multos alios aliarum ecclesiarum autistites : quæ omnia rectam fidei professionem docent. In persecutione autem sub Maximino Cæsare, maximum enim is, odio ejus qui eum præcesserat, Alexandri imperatoris, qui magna fuit in Christianos benevolen-

(1) Imperator iste Aurelius Alexander Severus doctissimos integerrimosque viros, Papiniani viri sanctissimi discipulos, a consiliis habuit, eosque plurimos. Lamprid. Eorum responsis libri *Pandectarum* juris civilis referti sunt. Tutorem habuit Domitium Ulpianum jurisconsultum. Bello autem Germanico in tumultu militari una cum matre Mammæa, non longe a Moguntia, ad oppidum Viceliam, sive Vesaviam (Vesalia hodie dicitur) cæsus est ; ubi quoque mater ejus jacet sepulta.

tia (1), omnesque fere in aula sua nostræ professionis familiares et ministros habuit, contra nos excitavit tumultum : potissimumque in ecclesiarum rectores, veluti doctrinæ evangelicæ auctores, in quos solos capitalibus suppliciis sævire jussit, est debacchatus. Eo itaque tempore præclaram illam orationem, qua ad martyrium cohortatur, composuit, eamque Ambrosio et Protocteto Cæsariensibus presbyteris inscripsit : magna enim eis sollicitudo et anxietas propter persecutionis ejus vehementiam incesserat. In qua oratione ambo illi rationes explicatas habuerunt, ut fortiter iu martyrii stadio certatem pro Christo sustinerent atque perferrent. Sed quid opus est certum scriptorum ejus viri numerum inire (2), cum ea res peculiari indigeat otio et labore? Atque Eusebius Pamphili, Pamphilum ipsum martyrem dignis prosequens laudibus, summumque ejus in rebus divinis studium celebrans, nomenclaturam et tabellas eum **369** Origenis aliorumque ecclesiasticorum scriptorum monumentorum in bibliotheca sua repositorum, sex libellis explicuisse scribit, in quo scripto de epistolis quoque ejus Eusebius hæc refert : « Quarum, inquit, quascunque apud plures variis in locis sparsim servatas conquirere potui, sigillatim in tomos suos digestas, ut ne interciderent, supra centum collegi. Reperias quoque horum argumenta in sexto libro ejus, quam pro viro eo scripsimus, Apologiæ.

τὸ Εὐαγγέλιον διδαχῆς, οἷς δὴ καὶ θάνατον μόνοις ἐπάγειν ἐκέλευεν · ἐν τοίνυν τῷ τότε καιρῷ τὸν προτρεπτικὸν εἰς μαρτύριον γενναῖον λόγον συντάττει, Ἀμβροσίῳ καὶ Πρωτοκτήτῳ τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας τὸ σύγγραμμα προσφωνῶν. Εἰσήει γὰρ ἐκείνοις οὐ μετρία τις ἀγωνία τῇ τοῦ διωγμοῦ ἐκείνου σφοδρότητι · ἐν ᾧ καὶ ἄμφω λόγον ἔχειν, τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἆθλον λαμπρῶς ἀγωνίσασθαι. Καὶ τί δεῖ πάντων τῶν τοῦ ἀνδρὸς συγγραμμάτων ἀκριβῆ ποιεῖσθαι κατάλογον ; ἰδίας γὰρ δεῖται σχολῆς ἡ πρὸς λεπτὸν τῶν συγγραφέντων κατάληψις τῷ ἀνδρί. Περὶ μέντοι τούτων ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος, ἐγκωμιάζων τὸν μάρτυρα Πάμφιλον, καὶ τὴν περὶ τὰ θεῖα σπουδὴν ἐκείνου ὁπόση τις ἦν καταγράφων τῷ λόγῳ, τοὺς πίνακας τῶν συναχθέντων ἐκείνου βίβλων, τοῦ τε Ὠριγένους καὶ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτοῦ, ἐν ἓξ λόγοις παρέθετο ἕκαστα ἐπιλέγων · ἐν οἷς καὶ περὶ τῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν τάδε φησὶν ὁ Εὐσέβιος · « Ὧν ὁπόσας σποράδην παρὰ διαφόροις σωθείσας συναγαγεῖν δεδυνήμεθα, ἐν ἰδίαις τόμων περιγραφαῖς, ὡς ἂν μὴ διαρρίπτοιντο, κατελέξαμεν ἑκατὸν τὸν ἀριθμὸν ὑπερβαινούσας. Ἔχεις καὶ τούτων τὰς ἀποδείξεις ἐν ἕκτῳ τῆς γραφείσης ἡμῖν περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀπολογίας.

CAPUT XX.

Cum de aliis ejus discipulis, tum de Gregoris miraculis edendis claro : et quanto in pretio Origenes apud magnos ea tempestate episcopos fuerit.

Multos vero etiam Cæsareæ Palæstinæ docens Origenes habuit discipulos, non eorum modo qui vicinas regiones incolebant, sed advenarum quoque, qui patriæ dulcedinem, doctrinæ consuetudinique ejus viri posthabuuere. Inter quos præclariores fuere : Theodorus (3), qui in Palæstina cum magna gloria sacerdotio est funetus : et Athenodorus : atque hujus frater Theodorus, qui etiam Gregorius, atque insuper mirificus est cognomiuatus (4) De quo loco suos dicemus ; nam postea episcopatum Neocæsareæ in Ponto gessit. His Græcarum et Latinarum diciplinarum maxime studiosis, omnemque in eis operam ponentibus, cum Origenes verioris philosophiæ venustatem ac pulchritudiuem ostendisset, facile persuasit, ut

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ μαθητῶν, καὶ Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ. Καὶ ὅσης τιμῆς παρὰ τῶν τότε μεγάλων ἱερέων ἠξιοῦτο.

Πολλοὶ δὲ καὶ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης διατρίβοντι τῷ Ὠριγένει προσήεσαν φοιτηταί, οὐ τῶν ἐκεῖσε μόνον περιοίκων, ἀλλὰ καὶ τῶν πόρρω τὰς πατρίδας ἐχόντων · ἃς ὡς οὐδὲν λογιζόμενοι, ἐκείνῳ συνδιατρίβειν πρώτην ἐποιοῦντο σπουδήν. Διαφανέστεροι μέντοι τῶν ἄλλων ἦσαν Θεόδωρός τε ὁ ἐν Παλαιστίνῃ σὺν λαμπρᾷ τῇ φήμῃ ἱερατεύσας · καὶ Ἀθηνόδωρος · πρὸς δὲ καὶ ὁ ἀδελφὸς Θεόδρος · ὃς καὶ Γρηγόριος μετεκλήθη, καὶ πρὸς τούτῳ καὶ τὴν Θαυματουργὸς ἐπίκλησιν ἔσχε · περὶ οὗ κατὰ χώραν λελέξεται. Τῆς κατὰ Πόντον δ' οὗτος Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος ἐχρημάτισε. Τούτους περὶ τὴν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν μαθημάτων δεινῶς ἐπτημένους, καὶ πᾶσαν τὴν σπουδὴν τούτοις ἐκδεκτικῶντας, τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας παρανοίξας τὸ κάλλος,

subiret. Dicebatque grave esse, cum id Christiani facerent in prædicandis sacerdotibus qui ordinandi sunt, non fieri in provinciarum rectoribus quibus et fortunæ hominum committerentur, et capita. » (Æl. Lampridius.) — Alexander in larario, hoc est domestico sacello, Abrahami et Christi Salvatoris statuas habuit.

(1) « Alexander Severus Christiauos esse passus est. Christo templum facere voluit, eumque inter deos recipere. Quod et Adrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris jusserat fieri, quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Adriaui, quæ ille ad hoc parasse dicebatur. Sed prohibitns est ab his, qui consulentes sacra, repererant omnes Christiauos futuros, si id optato evenisset, et templa reliqua deserenda. Alex. Severus sententiam illam Christianam. Quod tibi non vis, alteri ne feceris, usque adeo dilexit, ut et in palatio, et in publicis perscribi juberet. Nomina eorum quos publicis præficiebat muniis, proponebat, hortans populumi ut si quis quid haberet criminis, bropaeret marfestis verbis : non probasset, pœnam capitulis,

(2) Apud Suid. scriptum est, Origenem propterea quod tam multos composuerit libros, συντακτικὸν vocatum esse, quasi dicas *compositorem* : quæ ei res causa hallucinandi, ut magnopere erraret, fuit.

(3) Theodorus Palæstinus apud Eusebium non recensetur.

(4) Euseb. lib. VI, cap. 30.

ἐμείψασθαι τὴν σπουδὴν ὅλῳ πόθῳ περὶ αὐτὴν παρ- A
εσκεύασεν. Οὐ πλείω δὲ ἢ πέντε παραμεμενηκότες
ἔτη αὐτῷ, τοσοῦτον ἐπέδωκαν πρὸς τὸ βέλτιον, ὡς
κἂν νέᾳ τῇ ἡλικίᾳ τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν καὶ
ἄμφω τὴν προστασίαν ἐμπιστευθῆναι. Τούτοις δ' B
ἅμα καὶ Διονύσιος ἦν, ὃς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς
διδασκαλίας σχολὴν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπι-
σκοπὴν διεδέξατο. Τοσαύτη τις ἦν τῷ Ὠριγένει
περὶ τὴν ἀνάληψιν τῶν μαθημάτων φιλοκαλία, καὶ
οὕτως ἡ φήμη πάντας εἶλκε κατὰ θείαν τῆς αὐτοῦ
σοφίας καὶ γνώσεως· οὐδὲ γὰρ οἱ παιδείας λόγων
ἐρῶντες παρ' αὐτὸν ἐφοίτων μόνον, ἀλλὰ καὶ οἳ τῶν
τηνικαῦτα διαβόητοι ἐτύγχανον ὄντες. Τοσαύτην
καὶ γὰρ καὶ Φιρμιλιανὸς ἐκεῖνος περὶ τὸν Ὠριγένην
ἐδείκνυ σπουδὴν, τῆς δ' ἐν Καισαρείᾳ Καππαδοκίας
οὗτος τὰς ἱερὰς ἡνίας διεχειρίζετο, ὡς ποτὲ μὲν C
αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Ὠριγένην πρεσβείαν πέμπων,
πρὸς τὰς κατ' ἐκεῖνον κλίματα εἰς ἐπίδοσιν τῶν ἐκ-
κλησιῶν μετεστέλλετο· ἄλλοτε δὲ αὐτὸν προφάσεις
πλαττόμενον, ἐπὶ τὰ τῆς Ἰουδαίας ἔρχεσθαι μέρη·
καὶ χρόνον οὐκ ἐλάχιστον συνδιαγενόμενον, περὶ τὰ
θεῖα ὡς μάλιστα βελτιοῦσθαι, καὶ οὕτως οἴκαδε
ἀπανήκειν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν Ἱεροσολύμων
Ἀλέξανδρος, καὶ Θεόκτιστος ὁ τῆς Παλαιστίνης
Καισαρείας ἐπίσκοπος, σχεδὸν τὸν πάντα χρόνον
αὐτῷ συνῆσαν, οἷα διδασκάλῳ, καί τινι κρείττονι
ἢπερ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως προσανέχοντες· ἀνέδην
τε παραχωροῦντες ἦσαν αὐτῷ, ὅσα δὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου, καὶ μᾶλλον ὅσα τῇ τῶν θείων ἑρμηνείᾳ προσῆκε Γραφῶν.

cum ingenti desiderio priora studia sua meliore doctrina commutarent: ii quinquennio solo opera in sacris Litteris apud eum navata, tantum profecerunt, ut eis ambolus adhuc juvenibus regendarum in Ponto ecclesiarum cura recte demandaretur. Una cum his etiam Dionysius, fuit, qui Alexandriæ non solum divinam scholam catechistes. **370** sed etiam ecclesiam episcopus rexit. Tanta scilicet Origeni disciplinis tradendis inerat facilitas et elegantia, tantumque celebris ejus fama plerosque ad spectandam doctrinam et sapientiam ejus pertrahebat. Nec tantum qui studiosi essent dicendi, aliarumque artium, verum etiam qui præclarum jam in eis nomen erant consecuti, ad eum veniebant. Firmilianus quoque Cæsareæ Cappadocum episcopus tanti hominem fecit, ut aliquando internuntium ad eum miserit, per quem eum ad se ecclesiarum suarum emolumenti causa invitaret. Cæterum cum ille morarum subinde causas necteret, ipse in Judæam profectus, atque ibi aliquandiu cum illo versatus: tandem multo quam antea fuerat sacrarum Litterarum peritior ad suos rediit. Sed et Alexander Hierosolymorum et Theoctistus Cæsareæ Palestinæ episcopi semper fere ibi cum eo ut magistro, qui in sacris doctrinis major quam humana natura fert, esset, fuere, operam ei navantes: et propalam, quæ vel ad ecclesiasticam doctrinam, vel ad sacrarum Litterarum interpretationem pertinerent, ei concedentes.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τοῦ συγγραφέως Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ, καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Συγχρονον δὲ εἶναι τῷ Ὠριγένει καὶ τὸν Ἰούλιον Ἀφρικανὸν ὁ τῆς ἱστορίας δίδωσι λόγος· καὶ τῶν σπουδαστῶν ἕνα καὶ αὐτὸν γενέσθαι· ὃς συγγραφεὺς ἀκριβοῦς τῶν χρόνων ἀναγραφῆς ἐχρημάτισεν, ἐν πέντε σπουδάσμασι ταῦτα καταλιπών· ἐν οἷς ἱστορεῖ καὶ κατὰ μακρὰν φήμην τοῦ Ἡρακλᾶ πορείαν ἐπ' Ἀλεξανδρείᾳ στείλασθαι. Οὗτος δὲ, καὶ τῶν ἐπιγραφομένων κεστῶν λόγων συγγραφεὺς ὤν, ἐπιστολὴν σχεδιάσας ἔπεμπεν Ὠριγένει· τὴν κατὰ Σωσάνναν κατὰ τὸ Δανιὴλ ἱστορίαν ὡς ἂν νόθον τῆς Γραφῆς ἀποσειόμενος σύγγραμμα. Πρὸς ἣν Ὠριγένης ἀντιγράφων, δείκνυσι μὴ νόθον εἶναι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον γνήσιον τῇ Γραφῇ, καὶ πληριστάτην πραγματευόμενον λυσιτέλειαν. Καὶ πρὸς Ἀριστείδην ἄλλην ἐπιστολὴ φέρεται τοῦ Ἀφρικανοῦ περὶ τῆς δοκούσης μὲν, ἥκιστα δὲ οὔσης διαφωνίας ἐν τῇ γενεαλογίᾳ Χριστοῦ παρὰ τῷ Ματθαίῳ τε καὶ Λουκᾷ· ἐν ᾗ δείκνυσιν ἔκ τινος ἱστορίας εἰς αὐτὸν ἄνωθεν κατελθούσης συμφωνεῖν τοῦ εὐαγγελιστὰς μᾶλλον, ἀλλὰ μὴ διαφωνεῖν. Ἣν ἐν τῇ μετὰ χεῖρας πραγματείᾳ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ προσηκόντως κατέταξα. Τοιαύτη μὲν δόξα παρὰ πᾶσι τῷ Ὠριγένει· αὕτη τῆς περὶ τὰ ἱερὰ μαθήματα αὐτῷ ἡ σπουδή· οὕτως ὑπὸ τῶν

CAPUT XXI.

De scriptore Julio Africano, librisque ejusdem.

Eodem tempore cum Origene etiam Julium Africanum vixisse, historiæ tradunt: qui et illius fuerit sectator, et diligens annalium scriptor quos libris quinque est complexus. In eis porro, scribit, se præclara fama Heraclæ (1) excitum, profectionem Alexandrinam suscepisse. Africanus iste librorum eorum qui inscribuntur Cesti (2), auctor perhibetur. Dedit is quoque ad Origenem epistolam, in qua historiam Susannæ, veluti adulterinum scriptum, ex Daniele rejicit. Ad quem rescribens Origenes, eam non illegitimam, sed germanam potius esse Scripturam, quæ scilicet plurimum afferat utilitatis, ostendit. Circumfertur et alia Africani ad Aristidem epistola, de ea quæ videtur esse, cum non sit, dissonantia genealogiæ Christi apud **371** Matthæum et Lucam: in qua, ex historia quadam, quam a veteribus acceperat, evangelistas magis inter se consentire, quam dissonantiam aliquam apud eos esse probat. Eam volumini huic nostro, loco suo, in primo tomo inseruimus. Atque hæc quidem Origenis gloria apud omnes fuit, hoc ipsius in sacris disciplinis studium: in hac quoque episcoporum fuit admi-

(1) Forte hic pro Heraclæ legendum Origenis.
(2) De Cestorum libris Suidas in dictione Ἀφρικανός.

ratione, quibus eisdem etiam usus est discipulis. Quantus autem eisdem fuerit ardor, contra eos qui perversa et peregrina induxerunt dogmata, deinceps ostendere pergemus.

CAPUT XXII.

De Berylli errore et resipiscentia.

Beryllus, quem paulo ante Bostrensem in Arabia diximus fuisse episcopum, novas quasdam, et ab ecclesiastico canone alienas protulit opiniones. Asseruit namque Dominum nostrum Jesum Christum non prius propriam essentiæ subsistentiam habuisse, quam ad nos venerit : neque propriam obtinuisse divinitatem, solam autem paternam subsistentiam et Deitatem in eo apud nos versante exstitisse. De novo hoc et maligno dogmate, multi cum homine ecclesiarum antistites per disputationes congressi, avertere ab eo tam impiam sententiam sunt conati. Verum ille quam semel concepisset, pertinaciter retinuit opinionem. Posteaquam autem a multis excitatus, ad eum clarissimus pervenit Origenes, primum sermone cum eo collato, quænam haberet, quæve doceret dogmata, ab eo quæsivit. Ut vero rem omnem satis cognovit, firmis atque irrefragabilibus argumentis eum non recte sentire convicit : et vix tandem demonstrationibus certis persuasum, sensim et humaniter cum eo agens, ad sinceram veritatis reduxit doctrinam, pristinumque ei sanæ sententiæ restituit habitum. Monumenta synodi episcoporum propter Beryllum coactæ, longo tempore sunt asservata, quæ ipsius atque Origenis quæstiones simul et solutiones ordine continent. Hæc de Berylli resipiscentia.

372 CAPUT XXIII.

De hæresi in Arabia exorta eorum qui animas mortales esse asseverant.

Qua tempestate alii quoque in Arabia exstiterunt, qui adulterinis opinionibus Ecclesiam turbarunt, animam hominis ipsam una cum corpore in præsentia mori atque interire, et aliquando tandem in resurrectione futura una cum corpore suo revicturam esse, ac de cætero ad immortalitatem conservatum iri arbitrantes. Hæc cum illi sic per inaniloquentiam jactarent, conventus episcoporum sunt acti : in quibus, cum efficere nihil possent, Origenes est evocatus. Atque ille nulla interposita mora affuit. Et verbis hinc et inde factis, quæstioneque in medium proposita, ita ibi vir ille disseruit, eaque ex Scripturis in consessu illo attulit argumenta, ut adversarii deinde quod contra proferrent, non haberent. Itaque statim ita sunt conversi, ut se ipsos erroris condemnarent, pœnasque a se ipsi exigerent.

CAPUT XXIV.

De hæresi Helcesaitarum.

Post has alia illis longe perniciosior, Helcesae quodam auctore, exorta est hæresis : quæ prius est

ἐπισκόπων διὰ θαύματος ἦν · καὶ τοιούτοις ἐχρήσατο σπουδασταῖς. Ὁποίᾳ δὲ αὐτῷ ἡ θερμότης καὶ πρὸς τοὺς ἐνδιάστροφα καὶ ὀθνεῖα εἰσάγοντας δόγματα, ἐντεῦθεν δὴ σαφῶς γνωριοῦμεν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ΄.

Περὶ τῆς Βηρύλλου παρατροπῆς τε καὶ διορθώσεως.

Βήρυλλες, ὃν μικρὸν πρόσθεν Βόστρων τῆς Ἀραβίας ἐπίσκοπον ἱστορήσαμεν, ξένα τινὰ καὶ ἀλλόκοτα τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι δόγματα εἰσάγων προσῆγε· ἔλεγε καὶ γὰρ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μὴ τινα ὑπόστατιν οὐσίας ἰδίαν κεκτῆσθαι, πρὶν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐνδημεῖν · ἀλλ' οὐδὲ θεότητα ἰδίαν ἔχειν · μόνην δὲ Πατρικὴν ὑπόστασιν καὶ θεότητα ἐν τούτῳ ἐπιδημήσασαν πολιτεύσασθαι. Ἐπὶ δὴ τούτῳ τῷ κακοήθει καὶ καινῷ δόγματι πολλοὶ μὲν τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένες διαλόγους ἐκείνῳ ποιούμενοι, ἀποτρέπειν τῆς δυσσεβοῦς ἐπινοίας ἐσπούδαζον · ὁ δὲ τῶν καθάπαξ δεδογμένων οὐκοῦν ἐξίστατο. Ἐκ δὲ παρὰ πολλῶν παρακληθεὶς ἦκε καὶ ὁ περιβόητος οὑτοσὶν Ὠριγένης, πρῶτα μὲν εἰς λόγους ἐκείνῳ ἦκων, τίνα νοῦν ἔχοι καὶ τίνα λέγοι ἀπεπείρατο · ὡς δὲ καταμάθοι σαφῶς ἅπαν, λόγοις ἀνασκευάζει μὴ ὀρθὰ φρονοῦντα διήλεγχε. Μόλις δὲ πείσας ταῖς σφοδραῖς ἀποδείξεσι τῷ ἀκραιφνεῖ προσῆγε τῆς ἀληθείας δόγματι · ἠρέμα τε καὶ ἠπίως προσεκτώμενος, ἐπὶ τὴν προτέραν ἕξιν μετήγαγεν ὑγιᾶ. Τῆς δὲ διὰ Βήρυλλον ἀθροισθείσης τῶν ἐπισκόπων συνόδου τὰ ὑπομνήματα χρόνῳ πολλῷ διεσώζετο, αὐτοῦ τ' ἐκείνου καὶ Ὠριγένους τάς τε ζητήσεις ἐκείνου καὶ τὰς λύσεις αὖθις τούτου ταφῆς ἐπάγοντος. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Βήρυλλον ἴσθι ἐν τούτοις.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ΄.

Περὶ τῆς ἐν Ἀραβίᾳ ἐπιφυνείσης αἱρέσεως τῶν θνητοψυχιτῶν.

Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἄλλοι δή τινες ἐν Ἀραβίᾳ ἐπιφύονται, νόθοις δόγμασι τὴν Ἐκκλησίαν ταράττοντες · οἱ δὴ εἰσηγοῦντο τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν σύναμα τῷ σώματι, καὶ αὐτὴν πρὸς τὸ τέλειον ἀποθνήσκειν, καὶ σὺν ἐκείνῳ ὑφίστασθαι τὴν φθοράν · ὑφὲ δέ ποτε τῆς ἀναστάσεως ἐσομένης, ἀναβιώσκειν, αὖθις κἀκείνας σὺν τοῖς σφετέροις σώμασι, καὶ τοῦ λοιποῦ εἰς ἀφθαρσίαν διατηρεῖσθαι. Τοιαῦτα τούτων κενολογούντων, σύνοδοι ἐπισκόπων συνεκροτοῦντο. Ὡς δέ τι πράττειν ἤκιστα εἶχον, τὸν Ὠριγένην καὶ αὐτοὶ μετεστέλλοντο · καὶ ὃς παρῆν οὐδὲν ἀναβυείς. Λόγων δ' ἑκατέρωθεν κινηθέντων ἐκ κοινῷ τοῦ προκειμένου ζητήματος, οὕτω φιλοσοφῆσαι τὸν ἄνδρα, καὶ τοιαῦτα τῷ συνεδρίῳ παραγαγεῖν ἐκ Γραφῶν, ὡς τοὺς δι' ἐκστίας μηδὲν ἔχοντας τοῦ λοιποῦ ἀντιλέγειν, θᾶττον μεταβληθῆσθαι, καὶ τῆς ἐσφαλμένης διανοίας σφίσιν αὐθὶς αἰτεῖν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ΄.

Περὶ τῆς τῶν Ἐλκεσαϊτῶν αἱρέσεως.

Μετὰ δὲ ταύτας καὶ ἄλλη χείρων τῶν προειρημένων ἀνέκυψεν, Ἐλκεσαί τινος ταύτης πρώτως κα-

τάρξαντος· ἢ πρινὴ φανῆναι καὶ ταῖς αὔραις ῥιπισθῆναι τοῦ πονηροῦ, θᾶττον ἐσβέννυτο, τὸ ὕδωρ τῶν Γραφικῶν χειμάρρων ἐκ τοῦ σχεδὸν Ὠριγένους αὐτῇ καταχέαντος. Οἱ γὰρ Ἑλκεσαῖοι οὗτοι μύθους ὅθεν δὴ ποτε ἐρανισάμενοι, τερατόμορφόν τινα τὴν ἰδίαν συντεθείκασι πλάνην. Καὶ περὶ μὲν τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν σύμφωνοι πάντως ἡμῖν· ἕνα γὰρ καὶ οὗτοι τὸν τῶν ὅλων καλοῦσι δημιουργόν· οὐχ ἕνα μέντοι καὶ τὸν Χριστόν, ἀλλὰ πολλούς τε καὶ διαφόρους· καὶ ἕνα μὲν ἄνω εἶναι, ἄλλον δὲ κάτω· ὃν καὶ πολλοῖς ἐνῳκηκέναι πρότερον φάσκουσιν, ἐς ὕστερον δὲ καὶ τῷ ἐκ Μαρίας υἱῷ ἐνοικῆσαι τῷ Ἰησοῦ. Τὸν δὲ Ἰησοῦν ποτὲ μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναί φασι, ποτὲ δὲ παρθένον ἐσχηκέναι μητέρα· ἔν τισι δὲ οὐδὲ τοῦτο λέγουσι. Τὸ δὲ Πνεῦμα, καὶ τοῦτο μετενσωματοῦσθαι, καὶ εἰς διάφορα εἰσιέναι σώματα, καὶ καθ' ἕκαστον καιρὸν διαφόρως δείκνυσθαι. Δαιμόνων δ' ἐπῳδαῖς καὶ ἐπικλήσεσι κέχρηνται, καὶ βαπτίσμασιν ἐπὶ τῇ τῶν στοιχείων ὁμολογίᾳ. Ἀστρολογίαν καὶ μαθηματικὴν πλάνην ἀσπάζονται, προγνωστικοὺς ἑαυτοὺς ὀνομάζοντες. Τὸν δὲ θεῖον Ἀπόστολον παντάπασι διαγράφουσι· καί τινα δὲ βίβλον ἐπισκευασάμενοι, ἐξ οὐρανοῦ πεπτωκέναι αὐτὴν τερατεύονται· καὶ τὸν ταύτης ἀκοῦσαι ἀξιωθέντα ἄλλην ἁμαρτημάτων ἄφεσιν ἔχειν παρ' ἣν ὁ Χριστὸς ἐδωρήσατο. Κατὰ δὴ ταύτης καὶ Ἀλκιβιάδης ἐξ Ἀπαμείας τῆς Συρίας πάμπολλα ἠγωνίσατο. Ὠριγένης δὲ τοῖς κατ' αὐτῆς ἐλέγχοις ἠρίστευε. Τῆς δ' αἱρέσεως ταύτης καθομιλῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ Ὠριγένης, ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ ὧδέ πως μνημονεύει λέγων· « Ἐλήλυθέ τις ἐπὶ τοῦ παρόντος μέγα φρονῶν ἐπὶ τῷ δύνασθαι πρεσβεύειν γνώμης ἀθέου καὶ ἀσεβεστάτης καλουμένης Ἑλκεσαϊτῶν, νεωστὶ ἐπανισταμένης ταῖς ἐκκλησίαις. Ἐκείνη ἡ γνώμη οἷα λέγει κακὰ, παραθήσομαι ὑμῖν, ἵνα μὴ συναρπάζησθε ἀθετεῖν τινα. Ἀπὸ πάσης Γραφῆς κέχρηται ῥητοῖς· παλίν τε ἀπὸ πάσης παλαιᾶς τε καὶ εὐαγγελικῆς τὸν Ἀπόστολον τέλεον ἀθετεῖ. φησὶ δ' ὅτι τὸ ἀρνήσασθαι ἀδιάφορόν ἐστι· καὶ ὁ μὲν νοήσας τῷ μὲν στόματι ἐν ἀνάγκαις ἀρνήσεται, τῇ δὲ καρδίᾳ οὐχί. Καὶ βίβλον τινὰ φέρουσιν, ἣν λέγουσιν ἐξ οὐρανοῦ πεπτωκέναι· καὶ τὸν ἀκηκοότα ἐκείνης καὶ πιστεύοντα ἄφεσιν λήψεσθαι τῶν ἁμαρτημάτων παρ' ἣν ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς ἀφῆκε. » Καὶ τὰ μὲν περὶ τούτων οὕτως· μυρία δ' οὖν καὶ ἄλλα περὶ Ὠριγένους ἄξια μνημονεύεται· ἃ καὶ ὡς μὴ τῇ παρούσῃ ἀνήκοντα πραγματείᾳ, παρατρέχειν ὁ λόγος ἐπείγεται. Ὅσα δ' οὖν ἀναγκαῖα διέγνων εἶναι τῇ παρούσῃ στουδῇ, καλῶς γε, οἶμαι, ἀνελεξάμην τε καὶ κατέστρωσα. Ἓν δὴ λείπεται φάναι περὶ Ὠριγένους λοιπόν· ὡς φθόνῳ τοῦ πάντ' ἐνεργοῦντος ὁ τοσοῦτος καὶ λόγοις καὶ ἔργοις, καὶ ἀκριβεῖ φιλοσοφίᾳ ἐπὶ τόσον ἐνδιατρίψας, τῆς εὐθείας καὶ οὕτως ἀπεπλανήθη· καὶ διαστρόφοις ἐνειληθεὶς δόγμασι, τήν τε παροῦσαν καὶ τὴν μέλλουσαν διέφθειρε δόξαν. Ἀλλὰ μήπω νῦν· τὸν δ' αὖ καταλογον τῶν

A exstincta, Origene aquis eam repente ex Scripturarum torrentibus haustis obruente, quam in apertum maligni spiritus auris exsuscitata prodiret. Helcesaitæ namque isti undecunque fabulis collectis, portentosum sibi quemdam composuere errorem. Et quidem de rerum omnium principio nobiscum consentiunt : unum siquidem et ipsi rerum omnium conditorem asserunt : non unum autem Christum, sed plures et diversos. Ac unum quidem sursum esse, alium autem deorsum : quem in multis antea inhabitasse, deinde vero etiam in Mariæ filio Jesu habitasse dicunt. Jesum vero aliquando ex Deo esse, aliquando matrem habuisse virginem referunt, nonnunquam autem ne hoc quidem aiunt. Spiritum porro ipsum quoque transB corporari, atque in diversa ingredi corpora, et unoquoque tempore varie exhiberi sentiunt. **373** Utuntur invocationibus atque incantamentis dæmonum, atque item baptismis in elementorum professione (1). Astrologiam et mathematicum errorem complectuntur, prognosticos et ariolos se nominantes. Sanctum Apostolum, ejusque scripta, inducunt prorsus et abolent. Librum quemdamquem ipsi composuere, de cœlo edlapsum esse prodigiose jactitant (2). Quod si quis dignus inventus sit ut eum audiat, eum aliam quam Christus dederit, peccatorum consequi remissionem. Adversus hanc et Alcibiades Apamenus Syrus plurimum depugnavit ! Origenes vero ea convincenda primas tulit. Ejus hæresis, ad populum pro concione verC ba faciens, in octuagesimo secundo Psalmo hisce verbis meminit : « Advenit quidam hoc tempore vir arrogans et elatus, qui sententiam flagitiosam prorsus et impiam, quæ dicitur Helcesaitarum, promulgat, nuper admodum in ecclesias inductam. Ea quæ perniciosa profiteatur, exponendum vobis putavi, ne quos ad quædam fidei nostræ dogmata abroganda transversos abripiat. Utitur universæ Scripturæ veteris et evangelicæ auctoritatibus. Apostolum in ordinem redigit, atque adeo prorsus abolet. Docet quoque liberum permissumque esse, fidem abnegare : quod qui fidem stabilem in animo conceptam habeat, ore quidem necessitate adductus abjuret, corde vero minime. Et librum circumferunt, quem e cœlo decidisse aiunt : audientemque et credentem ei, noxarum remissionem, D aliam ab ea quam Christus Jesus instituerit, accipere affirmant. Hæc hactenus. Innumera præterea alia memoria digna de Origene commemorantur, quæ perinde atque non essent præsentis operis, brevitatis etiam causa prætermittere est visum. Ac quæ necessaria esse ut huic historiæ insererentur putavi, recte (opinor) et ordine collegi atque contexui. Superest unum de Origene dicendum, invidia ejus qui malorum omnium est auctor, virum tantum, qui simul et verbis et factis eo magnitu-

(1) Mathematicus error, qui tanquam maleficus prohibitus est. (C. *De malefic. et mathemat.*)

(2) Fraudem hanc deinde imitatus est Mahometes.

dinis, continuis studiis suis, in certiore atque absolutiore philosophia processit, a recta quoque via per errorem esse digressum, perversisque involutum dogmatibus, præsentem simul et futuram contaminasse gloriam. Sed non in præsentia. Ubi enim, tum eorum qui imperio, tum eorum quoque qui maximis quibusque ecclesiis præfuerunt, catalogum prius texuero, **374** deinde insana quoque dogmata, et mortem ejus impiam persequar : et sic finem quoque quinto huic libro, ut putero, faciam. Nunc ergo de imperiis dicam.

A ἡγησαμένων τῆς τε βασιλείας καὶ τῶν μεγίστων ἐκκλησιῶν πρότερον ἀναγράψας, εἶτα τὰ ἐνδιάστροφα τῶν δογμάτων αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀνοσίαν τελευτὴν ἐπιθήσω. Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ πέρας καὶ τῷ πέμπῳ μοι τῶν ἱερῶν δὴ τούτων τόμων, ὡς ἐνόν, ἐπιγράψω. Ἤδη δὲ περὶ τῶν βασιλειῶν δίειμι.

CAPUT XXV.

Catalogus imperatorum Romanorum, ut alius alii ordine successerit : et ut primus imperatorum Philippus Christianus sit factus.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Κατάλογος τῶν καθεξῆς τῆς Ῥωμαίων βασιλείας διαδεξαμένων τὰ σκῆπτρα· καὶ ὡς πρῶτος Χριστιανὸς βασιλέων Φίλιππος γέγονεν.

Severo, qui decem et octo imperavit annis, Antoninus filius successit. Huic, septem annis et mensibus sex rerum potito, Macrinus. Macrino autem, ante integrum annum in imperio exactum, defuncto, Antoninus id alter, Heliogabalus cognominatus, obtinuit : quod is quatuor annis administratum, ad Alexandrum Mammææ filium transmisit : quam feminam religionis divinæque pietatis perquam studiosam fuisse, antea diximus. Alexander autem tredecim annos in imperio exegit, atque in ejus locum Maximinus Cæsar successit. Quem Alexandri odio, quod in ejus domo plurimi fuerint fideles, ecclesiarum antistites solos cædere jussisse scripsimus. Post Maximinum (1), qui tribus annis imperium gessit, Gordianus imperator factus : cui non totis sex annis republica ab eo administrata, Philippus una cum Philippo filio est subrogatus. Hunc primum aiunt ex imperatoribus ad Christi fidem accessisse : eumque ultimo Paschatis pervigilio, de reliquiis orationum in ecclesia participare voluisse : non prius tamen in conventum fidelium accedere, intercessione et impedimento ejus qui tum ecclesiæ præfuit episcopi (2), permissum esse, quam confiteretur, et pœnitentium numero, qui ordine et loco suo segregati, disciplina certa explorabantur, aggregaretur : quod non aliter licere ille diceret, nisi hoc fecisset, propter multas ejus noxas, cum ecclesiæ multitudine, conventus ejus festi participem fieri. Eum vero, rebus ipsis timorem divini numinis religionemque debitam rite atque sincere declarantem, obsecutum illi esse ferunt (3). Philippi, qui septem imperavit annis (4), Decius Christi persecutor successor fuit. **375** Atque is biennio in imperii culmine transacto, Gallo rerum summam annum et menses octo obtinendam reliquit.

Σευῆρον ἔτη ιη' ἡγησάμενον Ἀντωνῖνος παῖς διαδέχεται. Ἀντωνῖνον δὲ τὸν Σευήρου παῖδα, ἔτη ζ' βασιλεύσαντα πρὸς μησὶν ἕξ, διαδέχεται Μακρῖνος. Τούτου δ' ἐπ' ἐνιαυτὸν διαγενομένου, ἕτερος Ἀντωνῖνος ὃς Γάβαλος ἐπεκλήθη, τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν παραλαμβάνει, ὡς μοι προείρηκαι· καὶ τούτου δ' ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἡγησαμένου, Ἀλέξανδρος ὁ Μαμαίας υἱὸς διάδοχος ἦν· οὗ τὴν μητέρα θεοσεβῆ τε καὶ εὐλαβείας ἀντιποιουμένην μικρῷ πρόσθεν ἀνεῖπον. Καὶ τοῦτον δὲ τὸν Ἀλέξανδρον δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσι διανύσαντα, ὁ Καῖσαρ Μαξιμῖνος ἐπὶ τῶν σκήπτρων καθίστατο· οὗ, ὡς εἴρηται, κατὰ μῆνιν Ἀλεξάνδρου, ὅτιπερ ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐκ πλειόνων συνειστήκει πιστῶν, τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνας μόνους ἀναιρεῖσθαι προσίττατε. Τοῦ Μαξιμίνου δὲ τὸν βίον κατὰ τριετῆ χρόνον καταλιπόντος, Γορδιανὸς ἐπὶ τοὺς ἄξονας τῆς ἀρχῆς ἐγνωρίζετο. Οὐδ' ὅλοις ἔτεσιν ἕξ τὴν ἡγεμονίαν ἀνύσαντος Φίλιππος ἅμα παιδὶ Φιλίππῳ τῶν σκήπτρων ἐγκρατὴς ἦν. Τοῦτόν φασι πρῶτον ἐκ τῆς ἡγεμονικῆς ἀξίας Χριστῷ προσελθεῖν· τῇ δ' ὑστάτῃ τοῦ Πάσχα παννυχίδι τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν τῷ λοιπῷ συμμετασχεῖν θελῆσαι· μὴ μέντοι πρότερον τυχεῖν τῆς ἐφέσεως πρὸς τοῦ τηνικάδε τῶν ἱερῶν ἐξηγουμένου, ἐμποδὼν ἐκείνῳ καθεσταμένου, πρινὴ ἐξομολογήσασθαι, καὶ τῇ τῶν μετανοούντων καὶ στάσει καὶ χώρᾳ ἐξεταζομένων ἑαυτὸν καταλέξῃ· μηδὲ γὰρ ἂν ἄλλως ἐξὸν εἶναι ἔλεγε μὴ τοῦτο δὴ δράσαντα, συμμετασχεῖν τῷ πλήθει τῆς πανηγύρεως διὰ πολλὰς αἰτίας τῶν κατ' αὐτόν. Τὸν δὲ πειθαρχεῖν ἐλέσθαι λόγος, ἔργοις τὸ περὶ τὰ θεῖα δέος καὶ τὴν καθήκουσαν εὐλάβειαν γνησίως ἐμφαίνοντα· καὶ Φίλιππον δ' οὐχ ἧττον ἢ ἑπτὰ βασιλεύσαντα ἔτη ὁ κατὰ Χριστοῦ μανεὶς διαδέχεται Δέκιος· ὃς δύο ἔτη ἐπιδιοὺς, τοῖς περὶ Γάλλον ἔτος ἓν καὶ μῆνας ὀκτὼ διαγενομένοις τὴν ἀρχὴν κατελίμπανεν.

CAPUT XXVI.

Qui tum magnarum urbium episcopi floruerint.

ΚΕΦΑΛ. ΚϚ'.

Ὅσοι τῶν μεγάλων πόλεων τῇ ἱερωσύνῃ διέπρεπον.

Qui vero sub his imperatoribus ecclesiis præfuerunt, ii sunt. Romæ Alexandro imperante, Urba-

Οἱ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν κατὰ τούτους ἡγησάμενοι οὗτοι ἂν εἶεν. Τὸν μὲν ἐν Ῥώμῃ θρόνον, Ἀλεξάν-

(1) Maximinus cum filio apud Aquileiam occisus. Mox quoque Maximus Pupienus et Balbinus impp. lecti, militari tumultu jugulati, et Gordianus junior solus imperavit.

(2) Episcopalis libertatis exemplum, Fabianus Rom. antistes.

(3) Exemplum principis, ecclesiasticæ disciplinæ sese submittentis, Philippus imperator.

(4) Eutropius quinque annos habet.

ὄρου τὰ σκῆπτρα διαχειρίζοντος, Οὐρβανὸν ἔτεσιν ὀκτὼ λειτουργήσαντα, Ποντιανὸς διεδέχετο. Ἐπ, ἔτεσι δὲ καὶ τοῦτον ἓξ τῇ ἐπισκοπῇ καλῶς διαπρέψαντα ἐπὶ Γορδιανοῦ, Ἀντέρως διάδοχος ἦν. Τοῦτον δ' ἐπὶ μῆνα διακονησάμενον, Φαβιανὸς θεόθεν τὸν τῆς λειτουργίας κλῆρον ἐλάμβανεν· ὃν φασι μετὰ τελευτὴν Ἀντέρωτος ἀγρόθεν ἥκοντα μεθ' ἑτέρων διατρίβειν ἐν Ῥώμῃ. Τῶν δ' ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἀδελφῶν πάντων ἐπ' ἐκκλησίας περὶ τοῦ μέλλοντος τὸν θρόνον δέχεσθαι συγκροτούντων συνέδριον, καὶ τὴν ψῆφον ἐπὶ πολλοῖς τῶν ἄγαν ἐνδόξων περιφανῶν, ἐν ὑπονοίᾳ τοῦ τοιούτου λειτουργήματος ὄντων, ἐλκόντων, παρὼν καὶ Φαβιανὸς οὐδενὶ μὲν τῶν ἐπισκόπων εἰς μνήμην ἦει· ὅμως δ' οὖν ἀθρόον ποθὲν περιστερὰ καταπτᾶσα, τῇ ἐκείνου τε ἐπικαθίσασα κεφαλῇ, δῆλον ἐποίει τὸν ἄνδρα. Ἐπαναπαύεσθαι γὰρ αὐτῷ τὸ Πνεῦμα ἐμήνυεν, ἐν εἴδει περιστερᾶς εἰωθὸς φαίνεσθαι· καθὰ δὴ καὶ τῷ Σωτῆρι πάλαι τάσφαλὲς μαρτυροῦσα, τὴν φωνὴν εἶλκεν ἐπὶ τὸν λόγον. Ἐφ' ᾧ πάντα τὸν λαὸν ἐφησθέντα τῷ παραδόξῳ, ὁμόσε προθυμηθέντα, καὶ τὸ, Ἄξιος, ἀναβοήσαντα, ἐκ τούτου σχεδὸν ἐπὶ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς θρόνον ἐγκαθιδρῦσαι· ὃν καὶ ἐπὶ τῷ κατὰ Δέκιον διωγμῷ μαρτυρίου στεφάνῳ τὴν πνευματικὴν καταστέψαντα κορυφὴν, Κορνήλιος τὴν ἐπισκοπὴν διεδέξατο. Κατὰ δὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Μαμαίας ἡγεμονεύοντος, Δημήτριος τῶν ἐκεῖσε παροικιῶν τὴν λειτουργίαν μετὰ Ἰουλιανὸν τεσσαράκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ἱερῶς ἡγησάμενος, Ἡρακλᾷ τῷ φιλοσόφῳ καὶ πρώτῳ τῶν Ὠριγένους σπουδαστῶν καταλείπει τὸν θρόνον. Καὶ τούτου δὲ μετὰ τρίτον καὶ δέκατον ἔτος τὸ βιώσιμον μεταλλάξαντος, ὁ πολὺς Διονύσιος ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν οἰάκων τῆς Ἀλεξάνδρου ἀνέβαινεν. Γορδιανοῦ βασιλεύοντος. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Ἀντιόχου τὸν Ἀσκληπιάδην Φιλητὸς διεδέχετο, Ἀλεξάνδρου διέποντος τὴν ἀρχήν· οὗ Ζέβενος αὖθις διάδοχος ἦν. Τὸν δ' ἐπὶ Γορδιανοῦ τελευτήσαντα, ὁ ἱερομάρτυς Βαβύλας τὰς ἱερὰς ἡνίας διεχειρίζετο· ὃν μετὰ τὴν ὁμολογίαν ἐν δεσμωτηρίῳ τὴν ζωὴν ἀμείψαμενον ἐπὶ Δεκίου, Φάβιος τῆς αὐτόθι Ἐκκλησίας προΐστατο. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις μετὰ τὸν περιβόητον ἐς ὕστερον Νάρκισσον, μᾶλλον δὲ σὺν αὐτῷ· μετὰ Δῖον καὶ Γερμανίωνά τε καὶ Γόρδιον, τῆς Ἰε, ροσολύμων παροικίας τὴν ποιμαντικὴν διεῖπεν Ἀλέξανδρος, περὶ οὗ πολὺν λόγον ἀνόπιν ἐποιησάμην· ὃς δὴ καὶ Ὠριγένει τὰς χεῖρας ἐπιβαλὼν, τῷ τῶν πρεσβυτέρων τοῦτον ἐγκαταλέγει βαθμῷ. Ὃς πρότερον τῇ ὑπὲρ Χριστοῦ διαπρέψας ὁμολογίᾳ, τοῖς πρότερον διωγμοῖς, μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων προεδρίαν, βαθεῖ τε γήρᾳ καὶ λιωαρῷ κατεστεμμένος αὖθις ἐν Καισαρείᾳ τοῖς ὑπὲρ Χοιστοῦ δικαστηρίοις, Δεκίου τὸν διωγμὸν εἰς μέγα ἀναῤῥιπίζοντος, παραστὰς, καὶ περιφανῶς μαρτυρήσας, ἐπὶ τῆς εἱρκτῆς τὸν βίον ἐξέλιπεν. Ἡνίκα καὶ Βαβύλας τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα διήνεγκεν ἐπὶ τῆς

A no, qui octo annis Ecclesiæ ministerium ibi gessit, Pontianus successit. Hic annis sex sub Gordiano episcopatu rite functus, Anteroten successorem habuit. Quo post mensem unum in episcopali munere mortuo, divinitus sacra administratio ad Fabianum est delata, quem dicunt post Anterotis mortem ex agro Romam venisse, atque ibi cum aliis versatum esse. Cum vero Romæ episcopi et fratres omnes in ecclesia ad episcopum creandum convenissent, atque suffragia deligentium, de multis præclaris et illustribus viris, quibus eam dignitatem collatum iri hominum opinio erat, variarent, affuit etiam Fabianus : et quamvis de eo nulli episcoporum in mentem veniret, derepente tamen alicunde advolans (1) columba, ac capiti

B ejus insidens, eum designavit, et Spiritum in eo acquiescere significavit, in columbæ specie apparere solitum : quemadmodum olim certum Servatori perhibuit testimonium, vocem cœlestem super ipsum Verbum pertrahens. Qua re am admiranda universus populus delectatus, eadem alacritate, atque eodem simul ore omnes dignum eum esse et idoneum acclamaverunt, et continuo in episcopali thorono collocarunt. Atque is in persecutione sub Decio spiritualem verticem martyrii corona exornatus (2), episcopatum ad Cornelium successorem transmisit. Alexandriæ autem, Alexandro Mammææ filio imperante, post Julianum Demetrius, qui quadraginta tribus annis sacrarum ececclesiarum regendarum munus obierat. Heraclam philosophum, primariumque Origenis discipulum,

C successorem habuit. **376** Sed et huic, cum post annum tredecimum episcopatus sui decessisset, magnus Dionysius successit, Gordiauo tum imperante. Rursum Antiochiæ sub Alexandri imperio in episcopali functione Asclepiadæ suffectus est Philetus : cujus deinde Zebenus successor fuit. Cæterum eo quoque sub Gordiano defuncto, Babylas sacer martyr Ecclesiæ gubernacula ibi suscepit : qui sub Decio post confessionem fortiter obitam in vinculis decessit, Ecclesiamque Fabio regendam reliquit (3). Porro Hierosolymis post decantatum illum Narcissum, seu potius cum Narcisso (Dio, Germanione et Gordio intervenientibus) pastorali munere in Ecclesia functus est Alexander : de quo in superioribus multa fecimus

D verba. Is Origenem per impositionem manuum in presbyteorum ordinem legit. Et cum antea in prioribus persecutionibus confessionem pro Christo cum laude fortiter pertulisset, post episcopalem dignitatem, qua Hierosolymis est functus, multa jam et prope decrepita senectute venerandus, rursus Cæsareæ Decio plurimum adversus fideles sæviente, ad judicum subsellia pro Christo tractus, egregie martyrium obiit, atque in carcere decessit. Quo tempore et Babylas apud Nicomediam pro

(1) Eusebius libro VI, cap. 29.
(2) Fabianus martyr annis 12 cathedram Romanam tenuit, Cornelius annis 3.
(3) Alii hunc *Fabianum* vocant.

Christo fortiter decertavit. Alius hic Babylas est ab eo, qui Antiochiæ sub Numeriano pulchram professus est professionem. Hierosolymis post Alexandrum episcopus fuit Mazabbanes, cui longo post tempore Hymenæus successit, quem multis annis narrant Ecclesiæ præfuisse. Hæc de eorum temporum profanæ simul et sacræ ditionis successionibus. Nunc denuo ad historiam nostram revertendum.

A Νικομήδους· ἄλλος οὗτος Βαβύλας παρὰ τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπὶ Νουμεριανοῦ τὴν καλὴν ὁμολογίαν ὁμολογήσαντά. Τὸν δὲ θεῖον τῶν Ἱεροσολύμων Ἀλέξανδρόν διαδέχεται Μαζαββάνης· τὸν δ' Ὑμέναιος πόλλῳ ὕστερον κληροῦχος ἐτῶν πολλῶν ἱστορούμενος. Καὶ τὰ μὲν τῆς κατὰ χρόνον διαδοχῆς τῆς κοσμικῆς τε καὶ ἱερᾶς ἀρχῆς ἐν τούτοις· ἡμεῖς δὲ πάλιν ἐπὶ τὰ ἑξῆς τῆς ἱστορίας προίωμεν.

377 CAPUT XXVII.

De persecutione sub Decio: et ut Cyprianus episcopus Carthaginensis martyrio sit affectus.

Decius ad imperialem evectus dignitatem, propter Philippi (1) odium, qui Christianismum fuerat complexus, gravissimam contra Christianos persecutionem excitavit. In qua multi quidem sacrum pro Christo obiere certamen; in primis tamen ecclesiarum præsides, et quicunque alios apud nos eloquentia et sapientia antecellerent, infanda crudeliaque tormenta tolerantes vitam reliquerunt. Sicuti Romæ Fabianus, in Palæstina Hierosolymis Alexander, Antiochiæ autem Babylas (cujus in episcopatu Fabius successor fuit) bonum certamen decertantes, episcopalem stolam sanguine multo imbuerunt. Accessit ad hos Carthagine in sapientia clarus Cyprianus, qui olim magicis libris incubuerat (2). Cum vero animum per amorem ad Justinam, eximia formæ pulchritudine præstantem puellam, adjecisset, cupidinemque suam dæmoni cuidam carnali et libidinoso et amores illicitos conciliandos industrio credidisset, neque tamen optatis amoribus perfrui posset, quod puella virginitatem suam ante Deo consecrasset, et tum (ita ut par erat) jejuniis, precationibus atque aliis fidei armis castitatem tueretur: errorem suum agnovit et propalavit, fraudemque et seductionem diutinam, libris magicis in ignem conjectis, Vulcano dicavit: et per eam virginem Christo pulcherrime desponsatus, sacraque Christianorum complexus, mox in presbyterorum ordinem templi custos cooptatus, ac tandem toti Africæ sacrorum antistes præfectus est. In qua functione sermonibus scriptisque suis cohortatoriis permultos ad certamen pro Christo fortiter perferendum confirmavit: atque ad postremum ipse quoque una cum admiranda illa Justina, in Deciana persecutione, multis prius exploratus cruciatibus, episcopalem capitali supplicio cohonestavit. Quo tempore etiam Christophorus martyr, et Ephesii pueri, et alii prope innumerabiles, certaminibus pro Christo peractis, cum magna laude innotuere.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τοῦ κατὰ Δέκιον διωγμοῦ· καὶ ὡς ἐμαρτύρησε Κυπριανὸς τῆς Ἄφρων Καρθαγένης ἐπίσκοπος.

Δέκιος δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν παρελθών, τῷ πρὸς τὸν Φίλιππον ἀπεχθείᾳ, οἷα δὴ τὰ Χριστιανῶν ἀσπασάμενον, διωγμὸν κατὰ Χριστιανῶν ὡς μέγιστον ἤγειρεν. Ἔνθα δὴ πολλοὶ μὲν τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα διήνεγκαν· οἱ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες, καὶ ὅσοι τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ προίστανται, ἐκεῖνοι μᾶλλον τὰ ἀνήκεστα πάσχοντες, τοῦ βίου ἐξίσταντο. Ἔνθεν τοι καὶ ἐπὶ μὲν Ῥώμης Φαβιανός, ἐπὶ δὲ Παλαιστίνης ὁ Ἱεροσολύμων Ἀλέξανδρος, καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ Βαβύλας, οὗ διάδοχος Φάβιος, τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενοι, τὴν ἱερατικὴν στολὴν εἰς βάθος κατέχρωσαν. Πρὸς δὲ τούτοις εἰς Καρθαγένην ὁ τὴν σοφίαν περιβόητος Κυπριανός. ὃς πάλαι βίβλοις ταῖς μαγικαῖς ἐντραφείς, ἐπεὶ καὶ Ἰουστίνῃ προσέβαλλεν, ἅρπαγμα κρῆμα κάλλος ἔχειν μαρτυρουμένῃ, Θεῷ δὲ διὰ παρθενίας ἀνακειμένῃ, καὶ τὸν ἔρωτα δαίμονί τῳ φιλοσάρκῳ καὶ δεξιῷ περὶ τὰ τοιαῦτα πιστώσας, ὡς ἥκιστ' ἀμύνειν εἶχε τῷ ἔρωτι, τῆς παρθένου τυχαῖς τε καὶ νηστείαις ὡς χρεῶν φραξαμένης, καὶ τοῖς ἄλλοις ὅπλοις τῆς πίστεως, στηλιτεύει τὴν πλάνην, καὶ τὴν μακρὰν ἀπάτην πυρὶ δαπανᾷ, τὰς γοητικὰς βίβλους φλογὶ παραδούς· καὶ τῷ Χριστῷ διὰ τῆς παρθένου καλῶς μνηστευθείς, τελεῖται μὲν τὰ Χριστιανῶν· καὶ νεωκόρος γενόμενος, ὑστερον πάσης καθηγεῖται τῆς Ἀφρικῆς. Τοῖς γε μὴν τὸ λόγων προτρεπτικοῖς πολλοὺς τῷ κατὰ Χριστὸν ἀγῶνι ἐδράσας, τέλος καὶ αὐτός, σύναιμα τῇ θαυμαστῇ γυναικῶν Ἰουστίνῃ τῷ κατὰ Δέκιον διωγμῷ πολλαῖς πρότερον βασάνοις ἐξετασθείς, τῷ διὰ ξίφους μόρῳ τὴν ἱερωσύνην ἐκόσμει. Ἐφ' ᾧ καὶ Χριστοφόρος ὁ μάρτυς καὶ οἱ ἐν Ἐφέσῳ παῖδες, καὶ ἄλλοι σχεδὸν μυρίοι ὑποπίπτοντες, τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶσι διακριθέν-

378 CAPUT XXVIII.

Quæ Dionysio Alexandriæ episcopo in ea persecutione sub Decio acciderint.

Ejusdem persecutionis tempestate, cum Alexandriæ etiam in Christianos maxime sæviretur, martyrium ibi quoque obibat Ecclesiæ antistes Diony-

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Περὶ τῶν συμβάντων Διονυσίῳ τῷ Ἀλεξανδρείας ἐν τῷ κατὰ Δέκιον διωγμῷ.

Κατὰ δ' ἐκεῖνο καιροῦ, τοῦ διωγμοῦ καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δεινὸν ἐπακμάσαντος, ἦν μὲν συνακμάζων τηνικάδε τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ καὶ ὁ

(1) Sub Philippo, millesimus Romanæ urbis annus ingenti ludorum apparatu celebratus est.

(2) Cyprianum Carthaginensem cum Antiochene confundit.

τῆς ἐκεῖσε παροικίας ἡγούμενος Διονύσιος · ὃν μετὰ Ἡρακλᾶν ἡ ἱστορία ἐπὶ τὴν ἱερὰν τῆς Ἐκκλησίας ἀνῆγεν ἀρχήν · προνοίᾳ δὲ κρείττονι τῆς τῶν πολλῶν ὠφελείας χάριν καὶ οἰκοδομῆς ὑπέρτερον τῆς πείρας ἐδείκνυ Θεός. Καὶ πρῶτον μέν, οἱ τοῦτον ἐπέμφθησαν ἐκζητεῖν, ἀορασίᾳ τὰς ὄψεις πληγέντες, καίπερ ἐπ' οἴκου ὄντα καὶ τὴν αὐτῶν ἄφιξιν ἐκδεχόμενον, ἀπετύγχανον τῆς σπουδῆς · ἑκὼν δ' εἰσέπειτα τοῖς ἀπάγουσιν ἐκδοθείς, πάντα τὰ κατ' οἶκον ἐξανδραποδισαμένοις, ἐπειδή τις τοῖς ἀδελφοῖς γάμῳ διαπαννυχίζουσιν ἀπήγγελλε τὸ πραχθέν, εὐθὺς ὁρμῇ πάντες μιᾷ ἀθρόον ἐξαναστάντες, καὶ δρόμῳ θέοντες ἐπηλάλαξαν. Τῶν δὲ φρουρούντων εἰς φυγὴν τραπέντων, τὸν Διονύσιον ἐσθῆτι λινῇ ἐπ' ἀστρώτου κατακείμενον σκίμποδος, ἐξανίστασθαι καὶ ὅσον τάχος ἕπεσθαι τούτοις ἠπείγον. Τὸν δὲ προσπίπτοντα, ἱκέτην εἶναι, ἢ ἀπέναι καὶ αὐτὸν ἀφεῖναι, ἢ τὴν κεφαλὴν τοῖς ἀπάγουσιν αὐτὸν στρατιώταις ἐᾶσαι λαβεῖν. Τοὺς δὲ μηδ' ἀνασχομένους ἀκοῦσαι · ἀλλὰ καίπερ πλείστην ὅσην ἱκεσίαν προσάγοντα, ἐκ χειρῶν τε ἅμα καὶ ποδῶν ἕλκειν · καὶ τῷ οἰκείσκῳ τῆς ἐπισκοπῆς αὖθις ἐγκαθιστᾷν ὄνῳ γυμνῷ, οἷά τινα φόρτον θεμένους. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Διονύσιον εἶχεν οὕτως. Ἔπειτα οἱ ἀσεβεῖς ταῖς οἰκίαις τῶν προσηγγελμένων Χριστιανῶν ὅλαις ῥύμαις ἀνέδην εἰστρέχοντες, ὅσα μὲν ἦσαν ἐκείνοις τῶν κειμηλίων, ἐσύλων ἁρπάζοντες · ὅσα δ' εὐτελῆ τε καὶ οὐκ εὐάγκαλα, διαθλῶντες ἀπηλλάττοντο. Καὶ ἡ τῶν πραττομένων ἐλευθερία σχήματι πόλεως ὑπὸ πολεμίων ἐαλωκυίας ἐῴκει. Πανταχοῦ θρῆνοι, ἁρπάγματα, ὡς ἐν ἁμίλλῃ σκύλων ἀγωνιζομένων τῶν στρατιωτῶν. Οὐχ ὁδός, οὐ λεωφόρος, οὐ στενωπὸς παρεῖχε διέξοδον. Οὔτε δὲ νύκτωρ, οὐδ' ἐν ἡμέρᾳ τὸ κακὸν ἔληγε. Κήρυκες δ' ἀνὰ πᾶσαν ἐφοίτων τὴν πόλιν μεγάλαις φωναῖς ἐκρηγνύμενοι. Τὸ δὲ κηρυττόμενον ἦν · ὡς εἰ μή τις Χριστὸν κακῶς λέγοι τὰ μάλιστα ἐναγέσι καὶ δυσφήμοις φωναῖς, τοῦτον ἀπανταχοῦ σύρεσθαι · καὶ περιελαυνόμενον αἰσχρῶς, τέλος πυρὶ καταπίμπρασθαι.

sius, quem post Heraclam ad munus episcopale provectum esse diximus. Verum illum, divino nutu et providentia, multorum utilitatis et ædificationis gratia, cœptis conatibusque persecutorum superiorem ostendit Deus. Primum namque, qui ad eum inquirendum missi fuerant, cæcitate afflicti, quamvis domi is esset, adventumque eorum exspectaret, studio tamen et conatu suo potiti non sunt. Deinde autem, cum sua sponte se illis, rebus omnibus domi suæ per eos direptis, ut se abducerent obtulisset, et quidam id factum fratribus in nuptiis noctu pervigilantibus renuntiasset, illico confertim uno impetu omnes consurgentes, celeri cursu cum jubilo et vociferatione continua ad locum cum contenderunt. Atque ibi custodibus in fugam versis, Dionysium linea veste indutum, et in lecto non strato repositum, exsurgere, et se quamprimum sequi coegerunt. At ille ad pedes eorum provolutus, obsecrat, ut vel abirent, seque ibi relinquerent : vel caput ejus milites, qui eum captum adduxissent, auferre paterentur. Quem illi quamvis multa orantem atque obtestantem, ne audire quidem sustinuerunt : sed manibus pedibusque protractum, et clitellarum instar asino nudo impositum, in episcopalem domunculam reduxerunt. Ac de Dionysio quidem hæc sic sunt acta : postea autem impii milites in domos, qui rem eam denuntiaverant, Christianorum, propalam audacissime magno impetu irruentes, res eorum pretiosas atque sepositas diripuerunt : eis vero quæ viliores essent, nec facile comprehendi aut ferri possent, fractis, abierunt. Quæ sane militum licentia et impunitas, faciem urbis ab hostibus captæ præbuit. Ubique luctus erat, ubique direptiones, militibus de spoliorum et rapinarum immanitate inter se concertantibus. Non iter, non via, non angiportus exitum et fugam admittebat : diu noctuque clades ea durabat. Præcones per urbem totam ibant, et magnis clamoribus vociferabantur : **379** ut si quis Christum infaustissimis impurissimisque quibusque verbis non proscinderet, is passim raptaretur, atque ita fœdissime raptatus, tandem igni combureretur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περὶ τῶν ἡττηθέντων καὶ ἐξομοσαμένων τὸ σέβας Χριστιανῶν ἐν τοῖς κατὰ Δέκιον.

Ἦν οὖν ἰδεῖν τηνικάδε πολλοὺς μὲν ὠχριῶντας, καὶ τῷ δέει καταπλῆγας γεγενημένους, ἐξίστασθαι ἑαυτῶν, καὶ ταῖς μιαραῖς τῶν θυσιῶν καὶ ἀνάγνοις τῶν τεγετῶν προσιόντας, ὥσπερ οὐ θύσοντας, ἀλλ' αὐτοὺς οἷά τινα σφάγια τοῖς εἰδώλοις προσαγομένους. Ὥστε καὶ χλεύη τις ἦν τοῖς ἀσεβέσιν ἐπὶ τοῖς ἡττωμένοις. Ἄλλοι δὲ καὶ προχείρως ἦπερ καὶ ἐκελεύοντο, προσέτρεχον τοῖς βωμοῖς · καὶ μάλα γενναίως ἰσχυριζόμενοι, μηδὲ ὅ τι ποτέ ἐστιν εἰδέναι Χριστιανοί. Καὶ οἱ μὲν εἵποντο · οἱ δὲ ἔφευγον · οἱ δὲ ἡλίσκοντο · καὶ οἱ μέν ἄχρι δεσμῶν καὶ φυλακῆς χωρήσαντες, πρὶν ἐπὶ δικαστήριον ἐγθεῖν ἐξωμόσαντο · οἱ δὲ καὶ βασάνοις ἐπιποσὸν ἐγκαρτερήσαντες, ἔπειτ' ἀπεῖπον πρὸς τὰ ἑξῆς. Ὅσοι δὲ στερροί

CAPUT XXIX.

De iis qui tormentis victi sub Decio, Christi religionem abjurarunt.

Itaque permultos tum videre erat pallidos, timoreque perculsos, et prorsus consternatos, neque sui compotes, ad impura sacra et impia sacrificia accedere, non illos tanquam sacrificaturos, sed veluti idolis ipsis sacrificandos : adeo ut impii illi homines, sannis et ludibriis, eos qui ita animos despondissent, prosequerentur. Quidam promptius citiusque quam juberentur, ad aras accurrebant, et magnis animis, se ignorare, quidnam Christianus esset, asserverabant. Atque ii quidem raptores sequebantur, alii fugiebant, alii capiebantur : nonnulli etiam usque ad carcerem et vincula progressi, prius fidem abjurarunt, quam ad tribunalia protraherentur ; nonnulli autem aliquantum cru-

ciatibus et tormentis toleratis, suppliciis, quæ subsecutura erant, fracti deficiebant. Qui vero firmi stabilesque erant, totumque Christum in pectoribus suis gerebant, ab eo confirmati, et condignum inexpugnabilis fidei et constantiæ suæ robur consecuti, præclaros atque illustres se regni ejus exhibuerunt testes et martyres. Sed enim in præsentia omnes eos qui tum pro Christo martyrio vitam finierunt, recensere, ac tempus, locum, et modum tam insignium certaminum exponere, tam id fieri non potest, quam arenam maris numerare non est. Itaque perpaucas tantum, memoriæ gratia, quas a majoribus nobis traditas accepimus, martyrum luctas hoc loco recte exsequemur: quæ fortasse non eam fidem et opinionem in Ecclesia, quam traditio tulit, sunt consecuturæ. Et faciemus id breviter, et compendiose. Quæ autem memoriam nostram subterfugere, eas secreto divinæ scientiæ et opinionis relinquimus. Et sic agonibus supersunt progrediemur.

τινες ἦσαν καὶ ὅλον εἰσοικισάμενοι τὸν Χριστόν. ὑπ' ἐκείνου κραταιωθέντες, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀκαταγωνίστου πίστεως ἀξίαν τῆς καρτερίας λαβόντες ἰσχύν, περιφανεῖς τῆς ἐκείνου βασιλείας ἀνεφάνησαν μάρτυρες. Ἀλλὰ τόγε νῦν ἔχον πάντας τοὺς τηνικάδε τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ τελειωθέντας καθ' ἅπαντα τὸν καιρὸν καὶ τόπον καὶ τρόπον ἐξαριθμεῖσθαι πολὺ μᾶλλον ἀδύνατον ἡμῖν ἢ τὴν παρὰ τῇ θαλάσσῃ ψάμμον ἀναμετρεῖν. Ὀλίγα δ' οὖν ὑπομνήματος χάριν, ὅσα παρ' αὐτῶν πρεσβυτέρων εἰς ἡμᾶς ἀφῖκται, οὐ φθόνος τῷ παρόντι διαλαβεῖν τῶν μαρτυρικῶν ἄθλων· οἱ τυχὸν ἴσως οὐδὲ δόξῃς τῆς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἡ παράδοσις ἔτυχον. Καὶ ταῦτ' ἐπιτόμῳ λόγῳ ῥηθήσεται. Ὅσα δ' οὖν καὶ τὴν ἡμετέραν διαπέφευγε μνήμην, τῷ βυθῷ τῆς θεαρχικῆς γνώσεως ἐπαφῶμεν εἰδέναι καὶ δοξάζειν ὡς βούλοισο. Ἡμεῖς δ' ὅσον μέτριον ὑπομτήσαντες, πρὸς τὰ ἑξῆς βαδιούμεθα.

hujuscemodi paucis commemoratis, ad ea quæ

380 CAPUT XXX.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

De iis qui tum martyrium pertulerunt, Metra sene, Quinta femina, Apollonia virgine, Serapione, Juliano, Besa, Macare, et aliis.

Περὶ τῶν τότε μαρτυρησάντων, Μητρᾶ, Κοίντας, Ἀπολλωνίας, Σεραπίωνος, Ἰουλιανοῦ, Βησᾶ, Μάκαρος, καὶ ἑτέρων.

Sed primus omnium admirandus ille senex deprædicetur Metras (1), quem belluæ illæ crudelissime raptum, ea dicere cogebant, quæ ad summam injuriam, contumeliam, et blasphemiam in Christum nihil facerent reliqui. Ut autem ille minus eis est obsecutus, totum corpus ejus sævissime fustibus diverberarunt, faciem arundine acuta consciderunt, oculos confoderunt, interiora quoque et latentia corporis loca laniarunt: atque ad ultimum, immanitati suæ quasi renuntiantes, ingenti vi lapidum eum obruerunt. Quintam vero, feminam quamdam, ad simulacrum adductam, adorare illud jusserunt. Quod quia illa facere detrectabat, alligatis atque suspensis ex pedibus ejus funibus, per mediam eam distraxere Alexandriam. Deinde durioribus atque acclivibus locis raptatam, tandem in eumdem, quo paulo ante Metram, locum perductam, itidem ut illum, lapidibus allisam corona martyrii decorarunt. Post hanc admiranda adducitur Apollonia, virgo senectute jam venerabilis, esca bestiis asservata: quæ cum lapidum ictibus simul et maxillas et dentes omnes amisisset, quod ad aram sacrificare prorsus nollet, in pyram, quæ idolis parata fuerat maxima, accensam ingenti alacritate prosiluit; longe præstantissimum esse ducens, ut sic ipsa Deo victima offerretur. His accessit Serapion, patria Ephesius: cujus cum membra omnia magna flagrorum vi concidissent, articulosque corporis locis sedibusque suis dimovissent, postea præcipitem eum ex superiore loco dejectum enecarunt. Tum quoque Julianus, ita pedibus æger, ut neque ambulare neque movere se posset, cum duobus aliis, qui eum

Τῶν καὶ πρῶτος ἡμῖν ἐκκείσθω τῷ λόγῳ ὁ θανμαίσιος πρέσβυμης Μητρᾶς· ὃν οἱ θῆρες ἐκεῖνοι καὶ ὠμότατοι διαρπάσαντες, ἐκεῖνα λέγειν ἀνέπειθον, ὅσα μηδὲν ἐλλείπειν εἰς παροινίαν καὶ ὕβριν καὶ βλασφημίαν Χριστοῦ ἔμοντο. Ὡς δ' οὐδαμῶς πειθήνιος ἦν, ξύλοις ὅλον τὸ σῶμα παίοντες ἀφειδῶς, καλάμοις ὀξέσι τὸ πρόσωπον ἤκιζον· καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κατεκέντουν, τὴν ἔνδον πλάσιν ἀμύσσοντες· ἐς ὕστερον δ' ἀπειπόντες, λίθοις ἐρήμοις βάλλοντες ἔφθειραν. Κοίνταν δέ τινα γυναῖκα ἐπὶ τὸ εἴδωλον ἀγαγόντες, τὴν προσκύνησιν ἀφοσιοῦν ἐκείνῳ προσέταττον. Ἐπεὶ δ' ἀπηγόρευε πράττειν, σχοίνους τῶν ποδῶν ἐξαρτήσαντες, διὰ μέσης εἷλκον πρῶτον τῆς Ἀλεξανδρείας· ἔπειτα τοῖς ἀνώτεσι καὶ τραχυτέροις τῶν τόπων προσῆγον. Καὶτέλος εἰς τόπον ἐφ' ᾧ καὶ τὸν προειρημένον ἀγαγόντες Μητρᾶν, τὸν ἴσον καὶ αὐτῇ διὰ τῶν λίθων περιβάλλουσι στέφανον. Ἐπὶ δὴ ταύτῃ καὶ ἡ θαυμαστὴ καὶ ἀειπάρθενος Ἀπολλωνία, πρέσβυτις, εἰσήγετο, θηρίοις διατηρουμένη βορά. Λίθων δ' οὖν ὅμως βολαῖς τὰς σιαγόνας συντρίβεῖσα, καὶ τοὺς ὀδόντας σύμπαντας ἐκκρουσθεῖσα, ἐπεὶ τὸ τελευταῖον οὐδαμῶς ἐπιθύειν τῷ βωμῷ ἤθελε, τῇ παρακειμένῃ ἐκείνοις μεγίστῃ ἀναφθείσῃ πυρᾷ πρόθυμος ἤλατο, θυσία μᾶλλον αὐτὴ προσκχθῆναι αἱρουμένη Θεῷ. Πρὸς δὲ καὶ Σεραπίων Ἐφέσιος γένος εἰσήγετο· οὗ τὰ μέλη ταῖς σφοδραῖς τῶν μαστίγων ἐπιθέσεσι διακλάσαντες, τάς τε τῶν ἄρθρων ἁρμονίας τῆς κατὰ φύσιν ἕδρας ἐκστήσαντες, εἶτα καὶ πρηνῆ ἐξ ὑ περῴου καταβαλόντες, βίου τοῦ ἐξίστησαν. Τότε δὴ καὶ Ἰουλιανὸς ἀλγῶν μὲν τοὺς πόδας ἀνὴρ, κινεῖσθαι δὲ ἢ βαδίζειν οὐχ οἷός τε ὤν, ἅγετο δυσὶ τοῖς, οἱ αὐτὸν ἀνεῖχον μετέωρον· ὧν ὁ μὲν

(1) Alii hunc martyrem *Metranum* nominant.

πρὸς τὸ μέγεθος ἀπειπὼν τῶν δεινῶν, ἐξώμνυτο μὲν εὐθὺς τὴν πίστιν, καὶ ἀπελύετο· ἄτερος δὲ, ᾧ Ἰσχυρίων μὲν ὄνομα, Εὔνους δὲ τὸ ἐπώνυμον, μηδ' ἂν εἴ τι καὶ γένοιτο προίσθαι τὴν καλὴν ὁμολογίαν, εἰ καὶ μυριάκις θέοι θανεῖν, ἰσχυρῶς ἐνιστάμενος, σὺν Ἰουλιανῷ τὸν ἴσον ἐγκειμένῳ τρόπον, ἔπεχοι καμήλοις γεγενημένοι, καὶ μετέωροι μαστιγούμενοι, διὰ μέσης τῆς πόλεως ἤγοντο. Εἶτα τοῦ δήμου ἄγριον αὐτοῖς καταιγίσαντος, τῷ πυρὶ κατεκάησαν. Ἀλλὰ καὶ Βησᾶς ἐκεῖ τὴν κλῆσιν, καλλίνικος ὁπλομάχος Χριστοῦ τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας ἀριστεὺς δόκιμος ἐφανείς, τὴν τῆς κεφαλῆς ὑφίστατο ἐκτομήν. Καὶ ὁ φερώνυμος δὲ Μάκαρ, Λίβυς τὰ πάτρια, πολλῆς αὐτῷ δεδομένης προτροπῆς εἰς ἄρνησιν, ἐπὶ ἀνένδοτος ἦν, ζῶν πυρὶ κατεπίμπρατο. Καὶ μὴν καὶ Ἐπίμαχος, καὶ Ἀλέξανδρος, δεσμὰ, κάθειρξιν, τἄλλα, καὶ ξυστῆρας σιδήρῳ τεθηγμένους διενεγκόντες, τέλος τιτάνῳ προσριφέντες ζεούσῃ, δεινῶς κατεφλέγοντο.

A sublimem sustinebant adducitur. Quorum alter statim ad tantam malorum immanitatem animum despondit, fidem abjuravit, et liber dimissus est; alter autem, cui Ischyrionis nomen, Euni autem cognomen fuit, reipsa satis eas appellationes comprobans, et persecutoribus fortiter repugnans: quippe sexcenties potius mori, quam quidquam de bona professione remittere paratus; ipseque Julianus, qui in eadem causa erat; camelis sublimes impositi, atque ita per mediam urbem vecti, flagris cæsi sunt, donec a plebe ferocius insultante in ignem conjecti conflagrarunt. **381** Sed et Besas ibi hoplomachus, seu armatus miles, et victor ope Christi egregius, quod se in veræ pietatis professione bellatorem spectatum præbuerit, capitis re- B sectionem sustinuit. Macarius quoque, verum hoc obtinens nomen, in Libya ortus, cum plurimis esset ad negationem allectus modis, ipse autem immotus permaneret, vivus est combustus. Præterea Epimachus et Alexander, posteaquam carcerem, vincula, et super alia novaculas ferro acuminatas pertulissent, postremo in calcem ardentem projecti, gravissime sunt exusti.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Περὶ ἄλλων μαρτύρων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων.

Ἀλλ' οὐδὲ γυναῖκες τοῦ καλοῦ ἐκείνου ἀπελείποντο μαρτυρίου. Ἀρρενωθεῖσαι δὲ καὶ αὗται τὸ φρόνημα, ἀνδρικῶς ἠγωνίζοντο. Ὧν πρώτη Ἀμμωναρία ἦν. Ἀπήγετο γὰρ τὴν ἐπαγγελίαν ἀψευδῆ τηροῦσα· ἅτε δὴ μηδὲν ὧν δικαστὴς κελεύοι φιλονεικῶν ταῖς βασάνοις νικᾶν, ἀποκριναμένη. Ἐπὶ δὲ ταύτῃ καὶ ἡ θαυμαστὴ γυναικῶν Μερκουρία, καὶ ἡ πολύπαις μὲν, τὸ δὲ πλέον φιλόθεος Διονυσία, τοῦ δικάζοντος ἐν αἰδοῖ ποιούμενον, τῷ ἄμετρα βασανίζειν, οὕτως ὑπὸ γυναικῶν καρτερίας ἡττᾶσθαι, σιδήρῳ τεθνᾶσιν. Ἐπὶ δὲ τούτοις Ἥρων καὶ Ἀστὴρ, Ἰσίδωρος καὶ Διόσκορος, οὔπω πέμπτον καὶ δέκατον ἔτος ἐξηνυκώς· Αἰγύπτῳ δὲ προσοικοῦντες ἦσαν. Πυρὶ μὲν τοὺς ἄλλους ἐκίμπρα· τὸν δὲ νέον, ἄτοπόν τι οἰηθεὶς περὶ αὐτοῦ, ὡς μὴ ἐῤῥωμένον δῆθεν καὶ ἀνδρώδη ἐξεπιστῆσαι, παρῆκε μὲν, ὑπέρθεσιν φήσας τῷ νέῳ ἐπιμετρεῖν τοῦ τῆς ἡλικίας ἀώρου. Ἕτερος, Νεμεσίων ὄνομα, Αἰγύπτιος δ' ἦν καὶ αὐτὸς, συνοικίαις δῆθεν λῃστῶν ἐντραφείς, ὑπὸ δίκην ἦγετο. Ὡς δὲ τοῦ ἐγκλήματος τὸν μῶμον προσαπετρίβετο, ὡς Χριστιανὸς λοιπὸν δίσμιος εἶχετο. Ὁ δὲ ἀδίκως, καὶ μεῖζον ἢ τοὺς λῃστὰς λυμηνάμενος, μέσον ἐκείνων πυρὸς δαπάνᾳ ἐποίει τὸν μάρτυρα. Σύνταγμα δ' ἐν τούτῳ στρατιωτῶν, Ἀμὼν, Ζήνων, Πτολεμαῖος, Ἰγγένης, καί τις πρεσβύτης Θεόφιλος πρὸ τοῦ δικαστηρίου ἑστῶτες, καὶ καταθροοῦντες, τοὺς ἀγωνιζομένους, ἐπειδή τινα πρὸς ἄρνησιν ῥέποντα ὁρῶν, ἀσχάλλοντες μὲν ἦσαν καὶ διεπρίοντο, καὶ πῇ μὲν ἀνένευον, πῇ δὲ καὶ τείνοντες ἦσαν τὰς χεῖρας, τὸ σῶμα πρὸς τὸ δοκοῦν διατιθέμενοι εὐφυῶς. ἐπεὶ δὲ ταῦτα πράττοντες ἐφωράθησαν, ἐπὶ τὸ δικαστικὸν ἀνήγοντο βῆμα. Καὶ θαρσαλέως μὲν ὡμολόγουν· ἐς τοσοῦτον, ὡς τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μᾶλλον θροεῖσθαι, ἐκείνους δὲ θάρσους πίμπλασθαι· καὶ τοὺς μὲν δικαστὰς εἰς δέος ἄῤῥητον

CAPUT XXXI.

De aliis martyribus, qui certamen suum obierunt Alexandriæ et in Palæstina.

Mulieres quoque a tam pulchro certamine non aberant, quæ virilem habentes animum, sane quam fortiter depugnarunt. Quarum prima fuit Ammonaria; abducta enim est, promissionem suam constanter conservans: qua se nihil facturam receperat, quod judex variis tormentorum generibus C cum ea contendens, eamque expugnare studens, jussisset. Post hanc et admiranda illa Mercuria: nec non multorum liberorum mater, et quod majus est, Dei amans Dionysia, cum quidem quæsitorem ipsum jam puderet, quod in immensis carnificinis suis a mulierum constantia vinceretur, ferro sunt necatæ. Deinde Heron, et Aster, et Isidorus, et Dioscorus, qui nondum decimum quintum expleverat annum, Ægypti omnes, producti; et cæteri quidem igni sunt combusti, adolescentulum autem judex dimisit, absurda quadam de eo concepta opinione, quod illum nondum satis firmum, necdum virum, fraudi et seductioni idoneum esse putaret; moramque et tempus in eo completurum diceret, quod ætati deesset. Hos consecutus est D Nemesion, Ægyptius et ipse, atque inter prædones educatus, quo nomine in judicium fuerat pertractus: postquam autem, causa dicta, crimen id a se est amolitus, deinceps ut Christianus in vinculis est detentus. Quæsitor porro iniquissimus, magis etiam in hunc quam in illos sæviens, martyrem inter prædones medium igni exussit. Turma deinde succedit militum: Amon videlicet, Zeno, Ptolemæus, Ingenuus, et quidam affecta ætate Theophilus, pro tribunali apparentes: qui agonem decertantium martyrum spectantes, si quem viderent ad abnegationem propensum, **382** indignationem præ se ferentes, ringebantur, et aliquando quidem illis innuebant: quandoque vero manus suas exten-

dentes, corpus suum pro arbitrio variis gestibus inclinabant. Quod cum ita facere in flagranti facto deprehensi essent, illicet ad quæsitoris tribunal sunt abrepti; ubi tanta fiducia Christianismum sunt professi, ut præfectus ipse et assessores ejus vehementer eonturbarentur, et incredibili timore corriperentur, cum illi contra fortitudine animi magis implerentur, majoreque quam quæ verbis explicari possit, exsultarent lætitia, et tam magnifico triumpho victoriæ susciperent coronas. Nec minus interea in pagis et villis plurimi ab infidelibus sunt male accepti. In quibus et Ischyrion ille fuit, cui a claro quodam ejus loci viro, domus procuratio mandata fuerat. Eum dominus sacrificare ad aram deorum jussit. Et cum id ille recusaret, contumeliis primum, deinde etiam conviciis in eum est invectus. Sed enim cum adhuc in sententia Ischyrion persisteret, scipione maximo comprehenso, per interiora eum ille viscera transfossum occidit. Sed quid opus est turbam eorum recensere, qui in solis locis et montibus oberrantes, partim fame, partim siti, quidam acriore frigore aut morbo, nonnulli etiam a prædonibus oppressi, aut a bestiis discerpti interiere? Quorum omnium, qui ex eis superstites fuere, idonei exstitere testes. De iis ex pluribus unum saltem exemplum referre necessarium esse duxi. Chæremon erat, ejus urbis, quæ Nilus dicitur, episcopus, vir multa senectute admodum venerandus : is una cum conjuge sua, cum in montem, qui Arabicus dicitur, profugisset, nunquam inde est reversus, neque cuiquam eorum postea apparuit; sed neque quonam corpora eorum pervenerint, cuiquam est deinceps cognitum. Quin multi quoque allii in Arabico eo monte, ab eis qui illum incolunt barbaris capti, vel pecunia ab eis sunt redempti, vel propter æris inopiam misere ibi perierunt. Atque hæc quidem Alexandriæ et in Ægypto acciderunt adversa. Cæterum non minores luctæ et certamina in Palæstina fuere. Sic passim plurimi martyres cohortatoriis Origenis orationibus viriliter agones pertulerunt.

A ἴσχεσθαι· τοὺς δ' ἐν ἀπορρήτῳ ἀγαλλιωμένους ἤδεσθαι, ἐπὶ καλῷ τῷ θριάμβῳ ἀναδουμένους τὸν στέφανον. Πλεῖστοι δὲ καὶ ἄλλοι τῶν ἀπὸ κώμης ὑπὸ τῶν ἐθνῶν διεσπῶντο· ὧν εἷς καὶ Ἰσχυρίων ἐκεῖνος ἦν, ὃς τῶν κατ' οἶκον εἶχε τὴν ἐπιτροπὴν τῶν ἐπισήμων τηνικάδε τινός· ὃν ὁ τῆς οἰκίας δεσπότης ἐπιθύειν ἐκέλευε τῷ βωμῷ, καὶ μὴ πειθόμενον ὕβριζεν· εἶτα ἑλοιδορεῖτο. Ὡς δὲ καὶ ἔτι ἐνίστατο, βακτηρίαν μεγίστην λαβών, διὰ τῶν ἐντέρων καὶ τῶν σπλάγχνων διώσας, πέπληκτεινε. Καὶ τί δεῖ τὸ πλῆθος καταριθμεῖν, ὅσοι ἐρήμοις ὄρεσι πλανηθέντες οἱ μὲν λιμῷ, ἄλλοι δὲ δίψει, καὶ τῷ σφοδρῷ κρύει, νόσῳ τε καὶ λῃσταῖς, πρὸς δὲ καὶ θηρίοις ἁλόντες ἐφθάρησαν; Ὧν οἱ περιγενόμενοι τῆς ἐκείνων εἰσὶν ἀξιόπιστοι μάρτυρες· ὧν ἐν ἔργον εἰς B δήλωσιν παραθεῖναι δεῖν οἶομαι. Χαιρήμων ἦν τῆς Νείλου καλουμένης ἐπίσκοπος πόλεως, ἀνὴρ βαθεῖ γήρᾳ μάλιστα διακριπών. Οὗτος σύναμα τῇ ἑαυτοῦ συμβίῳ, περὶ τὸ, ὃ Ἀράβιον ὄρος καλεῖται φυγών, οὐκ ἐπανῆκεν αὖθις· οὐδέ τις ἐκείνων ἰδεῖν τοῦ λοιποῦ ἐδυνήθη αὐτούς· ἀλλ' οὐδὲ τὰ σώματα ἐκείνων ὅπου γῆς εἰσι, τῷ εἰσέπειτα χρόνῳ που ὤφθη. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι κατὰ τὸ εἰρημένον ὄρος Ἀράβιον ὑπὸ τῶν ἐκεῖνο προσοικούντων βαρβάρων ἑάλωσαν· οἱ μὲν τῇ περιουσίᾳ τῶν χρημάτων λυθέντες· πολλοὶ δὲ καὶ τῷ ἀπορεῖν κακῶς παρεπώλοντο. Ταῦτα μὲν ἐπ' Αἴγυπτον καὶ Ἀλεξάνδρειαν ἐπράττοντο τὰ δεινά· ἐπὶ δὲ Παλαιστίνης οὐ μείους οἱ ἆθλοι καὶ τὰ παλαίσματα. Ὧν οἱ πλεῖστοι τοῖς προC τρεπτικοῖς τῶν Ὠριγένους λόγων ἀνδρικῶς τὸν ἀγῶνα διέφερον.

383 CAPUT XXXII.

Ut Origenes ad tribunal martyrii consistens, pietate Christiana abjurata, a seipso degenerarit.

Et ille quidem permultos fecit martyres; sed cum omnibus suis copiis hostiliter Satanas bellum ei moveret, omnique viet conatu adversus eum duceret, et acrius ei tum quam aliorum alicui, infestiusque immineret, perfecta et absoluta virtute est destitutus; nimirum qui virtutum omnium parente submissione et humilitate, et quæ per illam provenit immobili et recta animi constitutione atque indolentia excidisset. Aiunt enim, Deciana persecutione et ipsum comprehensum esse, et vinculis constrictum. Primum itaque tormentis gravibus corpore toto afflictus, mox deinde in acerbissimum demissus est carcerem. Ibi ingentis ponderis ferramentum eum distringebat, et insuper supplicium ignis ei intendebatur: aliaque mala partim jam tum inferebantur, partim paulo post imminebant, ac diebus pluribus quatuor vinculorum catasta pedes ejus distinebantur (1). Quæ omnia ge-

(1) Euseb. lib. VI, cap. 29.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Ὡς καὶ Ὠριγένης τῷ μαρτυρικῷ παραστὰς βήματι, τὸ σέβας ἐξομοσάμενος διεφθάρη.

Ἀλλ' οὗτος μὲν πολλοὺς ἐποίει τοὺς μάρτυρας· αὐτῷ δὲ παντστρατὶ ἐφαμίλλως τοῦ Σατὰν παρατεξαμένου, πάσῃ τε μηχανῇ καὶ δυνάμει κατ' αὐτοῦ στρατηγήσαντος, καὶ διαφερόντως παρὰ τοὺς τηνικάδε ποθεμηθέντας ἀγρίως αὐτῷ ἐπισκήψαντος, τοῦ D κατ' ἀρετὴν ἀποτυγχάνει τελείου, ἅτε δὴ καὶ τῶν ἀρετῶν μητρὸς τῆς ταπεινοφροσύνης, καὶ τῆς δι' αὐτὴν ἀπαθείας ἀποπεσών. Καὶ γάρ, φασί, τῷ κατὰ Δέκιον διωγμῷ συλληφθέντα καὶ τοῦτον φρῶτα μὲν δεσμὰ διελάμβανον· βασάνοις δὲ καθ' ἅπαντος τοῦ σώματος αἰκισθεὶς, πικροτάτῃ ἐπερρίπτετο τῇ φρουρᾷ. Κλοιὸς ἐπὶ τούτοις σιδήρεος πιέζων ἦν· πῦρ τε ἠπείλητο. Καὶ ἄλλα τὰ μὲν ἐπῆγετο, τὰ δὲ ἤμελλε. Πολλαῖς δ' ἐν ἡμέραις ὑπὸ τέσσαρσι ξύλοις δεσμοῖς τοὺς πόδας ἐντεινόμενος, γαπαίως ἤνεγκεν. Ἐκεῖνος μὲν οὖν θανεῖν ἕτοιμος ἦν· τῷ δὲ δικαστῇ φιλονεικια πάλιν ἑτέρωθεν τῆς ἐφέσεως ἀποστῆναι παρασκευάσαι, καὶ ξιφει κολάζειν ἥκιστα ἤθελε·

δεινοῖς δ' ἄλλοις κατ' ὀλίγον ὑπεξάγειν τοῦ βιοῦν ἐπειρᾶτο. Τέλος ὡς ἐκεῖνα κολάζων, δαιμονίῳ ἐπιβάλλει τῇ ἐπινοίᾳ. Γνοὺς γὰρ τὸ φιλόσοφον καὶ ἀγνὸν τοῦ ἀνδρὸς, τούτῳ καταστρατηγεῖν ἠβούλετο. Καὶ τῶν δεσμῶν μὲν ἀνίησι, τῷ δὲ βωμῷ ἀσελγῆ παραστήσας Αἰθίοπα, θύειν παρεκελεύετο Ὠριγένην, καὶ κατὰ τοῦ βωμοῦ τὸ λιβανωτὸν ἐπιβάλλειν· ἢ μὴ τοῦθ' αἱρούμενον, ταῖς μυσαραῖς ὁμιλίαις πρὸς τοῦ ἀσελγοῦς ἐκείνου τὸ σῶμα καταμιαίνεσθαι. Καὶ ὁ μὲν ταῦτ' ἔλεγεν· ὁ δ' ἐκλογῇ καὶ ἐπιρρίσει τοῦ χείρονος ἐξομόσασθαι μᾶλλον εἵλετο, τὸν νοῦν ἀχρείως καλιδωθεὶς, ἤ τι καταῤῥυπᾶναι τοῦ σώματος. Ἐντεῦθεν καὶ τῆς θείας δόξης ἀπολισθήσας καὶ χάριτος, δόξας ἀλλοκότους, τοῦ Σατὰν ἐνσπείροντος, ἐπεισφέρει· δι' ὧν καὶ πολλοὺς τῆς ὑγιοῦς δόξης παραγαγὼν, χρόνῳ πολλῷ ὕστερον ἐκκήρυκτος τῆς Ἐκκλησίας ἐγεγόνει Χριστοῦ. « Οἷς δέ, φησὶν Εὐσέβιος, μετὰ ταῦτα καταλείπει φωνὰς, καὶ αὐτὰς πλήρεις τοῖς ἀναλήψεως δεομένοις ὠφελείας, πλεῖσται ὅσαι τοῦ ἀνδρὸς ἐπιστολαὶ τέλεθις ὁμοῦ καὶ ἀκριβὲς περιέχουσιν. » Ἐγὼ δὲ πάλιν οὐκ ἀνήσω καὶ αὐτὰς ἐκείνου τὰς φωνὰς παραθεῖναι, δι' ὧν ἐλέγχεται προδήλως, μὴ τοῖς ἀποστολικοῖς ὅροις στοιχῶν· ἵνα γὰρ τὰς ἄλλας ἀτόπους παρῶσω δόξας καὶ βλασφημίας, τούτων μόνων μνησθήσομαι. Γράφει γάρ ὡδέ πως·

A neroso et forti animo pertulit. Et ille quidem mortem obire puratus erat. Quæsitori autem contentiosa quadam crudelitate aliter visum est, hominem a sententia desderioque suo abducere. Ac gladio quidem in ipsum animadvertere noluit, aliis vero ærumnis paulatim vita eum privare constituit. Ad postremum, cum se tormentis victum ab illo intelligeret, ad diabolicum prorsus consilium animum adjecit. Quod enim philosophicum plane animum castitatemque viri nosset, ea parie oppugnare eum decrevit. Itaque e vinculis quidem eum dimisit, sed ad aram, apud quam obscœnum impudicumque Æthiopem collocarat (1), sacrificare, et thura in aram injicere jussit : quod nisi, ut faceret, animum induceret, fore minatus est, B ut re detestanda dirisque omnibus exsecranda, corpus ejus ab impudico illo contaminaretur. Et ille quidem hæc ei intentavit. Origenes vero, optione atque electione rei deterioris, abjurare fidem maluit, animo præter utilitatem omnem conspurcato, quam sordes aliquas corpore excipere. Atque inde a divina sententia et gratia delapsus, alienas opiniones saniore sententia seductis longo post tempore ab Satana instigante, induxit; per quas multis Ecclesia Christi per excommunicationem est proscriptus (2). « Quales autem, Eusebius inquit (3), postea reliquerit voces, easque plures, ad eos qui auxilio et utilitate indigerent receptionis in gratiam, quam plurimæ ejus testantur epistolæ, **384** veritatem ipsam certo satis complectentes. Ego vero non gravate faciam, et verba ejus apponam, per quæ manifeste arguitur, eum finibus et constitutionibus apostolicis non perstitisse. Atque ut alias ejus absurdas opiniones et blasphemias omittam, harum tantum verbis ipsius meminero. Sic enim scribit :

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ τῶν Ὠριγένους βλασφημιῶν· καὶ ὡς ἐπὶ Γάλλου τὸ βιοῦν ἐξεμέτρησεν.

« Νόες, φησὶν, ἅσσα ἀπ' ἀρχῆς δίχα παντὸς ἀριθμοῦ καὶ ὀνόματος· ὡς ἑνάδα ἀρχὴν πάντων εἶναι τῶν λογικῶν τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας καὶ τῇ δυνάμει. Καὶ ὡς πάρον λαβόντων αὐτῶν τῆς θείας ἀγάπης καὶ θεωρίας, κατ' ἀναλογίαν τῆς ἑκάστου ἐπὶ τὸ χεῖρον τροπῆς, λεπτομερίστερα ἢ παχυμερίστερα ἀμφιέσασθαι σώματα, καὶ ὀνόματα κληρώσασθαι· κἀντεῦθεν τὰς οὐρανίας καὶ λειτουργικὰς ὑποστῆναι δυνάμεις, ἀλλὰ μὴν καὶ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ αὐτὰ τῆς αὐτῆς τῶν λογικῶν ἑνάδος, ἐκ τῆς ἐπὶ τὰ χείρω τροπῆς τοῦτο γεγονέναι. Τὰ δὲ ἐπὶ πλεῖον τῆς θείας ἀγάπης ἀποψυγέντα λογικὰ ψυχὰς ὀνομασθῆναι, καὶ σώμασι D παχυτέροις τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐμβληθῆναι· τὰ δὲ ἐπὶ τὸ ἔσχατον τῆς κακίας ἐληλυθότα, ψυχροῖς καὶ ζοφεροῖς ἐνδεθῆναι σώμασι· καὶ δαίμονας γεγονέναι καὶ ὀνομασθῆναι. » Ἔτι καὶ ταῦτα λῆρωδεῖ· « Ὅτι ἐξ ἀγγελικῆς μὲν καταστάσεως ψυχικὴ γίνεται κατάστασις, ἐκ δὲ ψυχικῆς δαιμονιώδης καὶ ἀνθρωπίνη· ἵνα δὲ μόνον νοῦν ἐκ πάσης τῆς ἑνάδος τῶν λογικῶν

CAPUT XXXIII.

De Origenis erroribus et blasphemiis, et ut sub Gallo vitam finierit.

« Mentes, inquit, a principio erant, absque omni numero et nomine, ex unitate principium ducentibus, et rationalibus exsistentibus omnibus, substantia, efficacia, et virtute eadem. Ut autem eas satietas cepit divinæ charitatis et contemplationis, juxta proportionem cujusque propensionis in deterius, vel tenuiora vel crassiora sumpsere corpora et nomina. Unde cœlestes etiam et ministrantes substitere virtutes : ipse quoque sol et luna et stellæ omnes ab unitate illa rationalium, ex propensione in deterius, sub factæ. Ea vero rationalia, quæ magis a divina charitate refrixerant, animæ sunt appellatæ. et in crassiora corpora nostra conjectæ. Quæ vero ad summam malitiæ et vitiositatis fuerant progressa, frigidis et caliginosis inclusa corporibus, dæmones et facti et nominati sunt. » Ad hæc illa quoque nugatur : « Quod ex angelica quidem constitutione animata facta est constitutio, ex animata autem, dæmoniaca est humana. Unam porro mentem ex universa rationalium unitate,

(1) Eadem de Origene Suidas. Contra est Halloix Not. ad Vitam Orig., fol. 39, item. fol. 35, 36, 37.

(2) « Origenis nonnulla opuscula, quæ vir beatus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus. Reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus esse renuenda. » (Dist. 15, *Sancta Rom. Ecclesia.*)

(3) Eusebius Pamphili, sicuti et alii multi Patres, benignius de Origene senserunt.

inconcussam et immotam a charitate et contemplatione divina permanere, quæ mens et Christus et rex et homo sit facta. Item, quod perfectus futurus sit corporum intertius ; cum ipse Dominus primum proprium deposuerit corpus, et reliqui item omnes. Præterea, quod universi reversuri ad eamdem illam unitatem, mentesque futuri sint, quales antea in præexsistentia fuerint ; ipso videlicet diabolo quoque et reliquis dæmonibus, atque etiam nefariis et impiis hominibus ad eamdem unitatem restituendis, cum divinis piisque viris, et cum cœlestibus virtutibus eamdem **385** unionem ad Deum habituris, quam et Christus habuit, quemadmodum et antea eam habentes exstiterint ; ut Christus nihil prorsus sit habiturus præ rationalibus præcipuum, neque substantia, neque intelligentia, neque virtute. Hæc ille. » Decius autem post duos imperii sui annos, adversus Scythas (1), qui Istrum transierant, et ditionem Romanam vastabant, progressus, supra triginta millia ex eis primum victor concidit. Secunda autem pugna cum illis congressus, victus (2) una cum filio ab eis est interfectus. Sic imperium ad Gallum et Volusianum pervenit. Gallus porro, quod calamitatem Decii non didicisset, neque animadvertisset qua de causa in tantam cladem incidisset, ad eumdem impegit lapidem. Cum enim imperium pulchre staret, et res omnes ei ex sententia succederent, viros sanctos, qui preces ad Deum pro pacata tranquillitate et valetudine ejus secunda fundebant, afflixit. Quapropter in eis viris simul etiam vota, et quæ pro eo fiebant orationes est persecutus. Sic duo isti statim, anno uno et mensibus quatuor imperio administrato, decesserunt. Quibus succedens Æmilianus quatuor imperavit menses, et rerum summam ad Valerianum et Galienum moriens transmisit. Gallo sedenim post Decium imperante, Origenes undeseptuaginta annis peractis (3), miserabiliter infelix obiit. In quo et nos convenit finem suum libro huic imponere : cui quidem bonum initium Origenes præbuit, quamvis finis ejus principio non responderit. Habet autem hic tomus annos sexaginta et duos, cujus exordium a primo

(1) Non semel in hoc opere Nicephorus Gotthos pro Scythis habet, sicuti et hoc loco.

(2) « Decius bello adversus Gotthos in Thraciæ palude submersus, et filius ejus occisus est. » (Eutrop.)

(3) Origeni industria et curiositas causa et fœde laberetur, et multis præterea offendiculum exitiique occasio fuit. Cum enim nihil non in sacris Litteris exponere vellet, seipsum in errorem conjecit. Unde multa nefanda et exitiosa protulit verba. Ex quibus Arius, sectatoresque ejus inæqualem Patri Filium esse asserentes : et reliqui impii hæretici dogmatum suorum materiam sumpserunt. Profiteri enim est ausus, unigenitum Filium cernere Patrem non posse, neque Spiritum sanctum ipsum Filium : sicuti neque angelos Spiritum, neque homines angelos. Et Filium non esse ex substantia Patris, sed creaturam ; eumque gratia tantum filium dici, et animas hominum præexsistere. Atque alia item absurda, blasphema, et impia. Non ille Salomonem audiit dicentem : « Fili, cave multos componas libros, ut ore tuo properes. Cor tuum non sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus namque in cælo sursum, et in in terra deorsum. Proinde verba tua pauca sint. Multa enim verba multiplicant vanitatem. Noli esse justus multum, nec plus sapias quam necesse est. Justus enim disperit in justificatione sua. » Ab Ecclesia porro proscriptus, contumeliam eam non ferens, Alexandria relicta in Judæam est profectus. Et Hierosolymam cum venisset, ab ordine sacerdotali, ut verba in ecclesia faceret (erat enim presbyter) rogatus primum, deinde etiam coactus, surrexit, et verba illa tantum recitavit : « Neccatori vero dixit Deus, Quidnam tu annuntias justificationes meas, et usurpas testamentum meum in ore tuo ? » Libroque complicato, cum lacrymis et ejulatu multo consedit, omnibus una cum eo plorantibus. Sepultus est autem Tyri. Suid.

A ἀκλόνητον διαμεῖναι, καὶ ἀκίνητον τῆς θείας ἀγάπης καὶ θεωρίας· ὃς καὶ Χριστὸς καὶ βασιλεὺς καὶ ἄνθρωπος γέγονε. Καὶ ὅτι παντελὴς ἔσται τῶν σωμάτων ἀναίρεσις, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρῶτον ἀποτιθεμένου τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ τῶν λοιπῶν ἁπάντων. Καὶ ὅτι ἀνακομίζονται πάλιν ἅπαντες εἰς τὴν αὐτὴν ἑνάδα, καὶ γίνονται νόες· καθὰ καὶ ἐν τῇ προϋπάρξει ἐτύγχανον· ἀποκαθισταμένου δηλονότι καὶ αὐτοῦ τοῦ διαβόλου, καὶ τῶν λοιπῶν δαιμόνων εἰς τὴν αὐτὴν ἑνάδα· καὶ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀθέων ἀνθρώπων, μετὰ τῶν θείων καὶ θεοφόρων ἀνδρῶν, καὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, τὴν αὐτὴν ἕξόντων ἕνωσιν πρὸς τὸν Θεόν, ὁποίαν ἔχει καὶ ὁ Χριστός, καθως καὶ προϋπῆρχον· ὡς μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν τῷ Χριστῷ πρὸς τὰ λογικὰ παντελῶς οὔτε τῇ οὐσίᾳ, οὔτε B τῇ γνώσει, οὔτε τῇ δυνάμει. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτος· Δέκιος δ' ἐν δυσὶν ἔτεσιν ἡγησάμενος, τῶν Σκυθῶν τὸν Ἴστρον διαπεραιωθέντων, καὶ λυμαινομένων τοῖς Ῥωμαίων πράγμασιν, ἐξιών, ὑπὲρ τρισμυρίους πρότερον κτείνει· δευτέρᾳ δὲ συμβολῇ προσβαλὼν αὐτοῖς, ἡττητο· καὶ κτείνεται μὲν αὐτὸς τῇ μάχῃ, πρὸς δὲ καὶ ὁ παῖς αὐτοῦ. Ἐπὶ Γάλλον δὲ καὶ Βολουσιανὸν ἡ ἀρχὴ μετεχώρει· ὁ Γάλλος μὴ τὸ Δεκίου κακὸν γνοὺς, οὐδὲ ὅπως ἔσφηλεν, ἐπὶ τὸν αὐτὸν προσέκοψε λίθον. Τῆς γὰρ βασιλείας αὐτῷ καλῶς φερομένης, καὶ τῶν πραγμάτων κατὰ νοῦν χωρούντων, τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας, τοὺς περὶ τῆς εἰρήνης αὐτῷ καὶ τῆς ὑγείας πρεσβεύοντας πρὸς τὸν Θεὸν, ἤλασεν. Οὐκοῦν σὺν ἐκείνοις ἐδίωξε καὶ τὰς ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσευχάς· καὶ οὗτοι δ' ἔτος ἓν καὶ C μῆνας δ' διαγεγονότες, εἰς ἀνθρώπων γίνονται. Αἰμυλιανὸς δ' ἐπὶ τούτοις οὐχ ἧττον ἢ τέσσαρας μῆνας ἐπιβιοὺς, ἐπὶ Οὐαλλεριανὸν καὶ Γαλιῆνον τὸ κράτος παρέπεμπε. Τοῦ δὲ εἰρημένου μετὰ Δέκιον Γάλλου διέποντος τὴν ἀρχὴν, Ὠριγένης ἐνὸς δέοντος ὀ ἔτη διηνυκὼς ἐτελεύτα, ἀθλίως τὴν ψυχὴν ἀποῤῥήξας ὁ δείλαιος. Ἐν ᾧ δεῖ καὶ ἡμᾶς πέρας καὶ τῇ παρούσῃ ἱστορίᾳ διδόναι· ἀρχὴν μὲν χρηστὴν Ὠριγένους ἐπιβαλόντος αὐτῇ, κἂν καὶ τὸ τέλος ἀσύμφωνον ἐπέδωκε τῇ ἀρχῇ· περιέχει δὲ ἡμῖν καὶ ἡ ε' αὕτη μοι βίβλος χρόνον ἐτῶν ξ καὶ δύο, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους Σευήρου, καταλήξασα δὲ ἄχρι δὴ καὶ αὐτῆς ἀρχῆς Οὐαλλεριανοῦ καὶ Γαλιήνου·

ὁπηνίκα κοσμου μὲν ἔτος ἕψξγ', ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ Κυρίου θείας γεννήσεως διακοσιοστὸν πεντηκοστὸν ὄγδοον ἐπεραίνετο.

A Severi anno incepit, finis autem in Valeriani et Galieni imperium incidit: anno a mundo condito quinquies millesimo septingentesimo sexagesimo tertio (1), a nativitate vero Christi ducentesimo quinquagesimo octavo.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ϛ'.

—

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS VI

—

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Προδιήγησις τοῦ τόμου ἀφηγουμένη ἃ διαλήψεται.

Ὁ μὲν δὴ πέμπτος ἡμῖν τόμων, ἐκ τῶν Ὠριγένους καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν γενομένοις τῇ κατ' ἐκεῖνον χρόνῳ τὰς ὕλας τῆς ἱστορίας ἱκανὰς παρασχὼν, τῷ ἐκείνου τέλει καὶ αὐτὸς καταλήγει· τὸν δ' ἕκτον μοι δὴ τοῦτον, ὁ μέγας τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Διονύσιος, δι' ὧν καταλέλοιπε συγγραμμάτων, ὕλας ἀποχρώσας τῇ μετὰ χεῖρας πραγματείᾳ δαψιλῶς χορηγούσας, ταῖς ἰδίαις συνεκπονήσει φωναῖς. Δώσει τοιγαροῦν τὰ μετὰ τὸν διωμγὸν Σευήρου, Μαξιμίνου τε καὶ Δεκίου γεγενημένα· ὅθεν τε καὶ Ναυᾶτος ἀρξάμενος, καινῆς αἱρέσεως τῶν Καθαρῶν ἀρχηγὸν ἑαυτὸν ἀνεῖπε. Καὶ ἔτι ὡς ἀπελήλαται, καὶ οἱ ἐν τῷ διωγμῷ παραπεσόντες, μᾶλλον παραδοχῆς ἠξίωνται. Ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ μετὰ τὸν διωγμὸν θείου λουτροῦ· τῶν τε ἄλλων αἱρέσεων. Περί τε τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ Παλαιστίνην αὖθις τοῖς εἰσέπειτα διαπεπραγμένων τυράννοις. Καί τινων δὲ τεράτων ἐπιμνησθήσεται· τῶν τε Διονυσίου ἐπιστολῶν. Πρὸς δὴ τούτοις περί τε Νέπωτος, καὶ τοῦ ἐκ Σαμοσάτων Παύλου, καὶ τῆς ἑτεροδόξου τῶν Μανιχαίων διαστροφῆς. Καὶ τέλος περὶ τῶν τηνι· καῦτα διαπρεψάντων θείων ἀνδρῶν διαλήψεται, οἳ καὶ ἄχρι τῆς κατὰ Διοκλητιανὸν καὶ Μαξιμιανὸν τῶν ἐκλησιῶν πολιορκίας παρέμειναν. Ἄρξομαι δὲ ἐντεῦθεν.

(1) Secundum chronicos nostros 4236.

B

389 CAPUT I.

Præfatio tomi dicenda exponens.

Quintus liber res Origenis, et alias præterea quæ ætate ejus accidere, complexus, una cum morte ejus finem quoque suum accepit. Sextus autem, qui nobis est in manibus, argumentum habebit magnum Alexandriæ episcopum Dionysium, scriptis ejus quæ post se reliquit, per proprias ejus voces, materiæ satis suppeditantibus. Exponemus quoque in eo, quæ post Severi, Maximini et Decii persecutiones, in Ecclesia sint acta. Unde etiam Novatus progressus, se ipsum novæ hæresis Catharorum sive Purorum ducem promulgarit. Præterea quomodo is rejectus sit, et illi potius qui in persecutione lapsi fuerant, in Ecclesiam recepti. Item de divino lavacro, quod nonnulli post persecutionem inducebant, et de illis hæresibus. Item de tyrannorum Ægypti et Palæstinæ actis. Mentionem quoque faciemus quorumdam prodigiorum; item Dionysii epistolarum: adhæc. Nepotis, Pauli Samosateni, et perversæ Manichæorum opinionis. **390** Postremo divinos recensebimus viros, qui ea tempestate usque ad Diocletianum et Maximianum, qui quidem acerbissime ecclesias oppugnarunt, enituere. Initium autem inde sumendum.

C

CAPUT II.

Ut episcopi, qui tum ecclesiis præfuerunt, eos qui sub Decio in persecutione lapsi fuerant, post justam pœnitentiam in Ecclesiam receperint.

In persecutionibus, quas recensuimus, multi Christianorum fortiter per martyria cum hostibus congressi, debitum victoriæ præmium reportarunt. Plurimi etam propter animorum imbecilitatem, obviam quidem illi periculis sunt progressi, sed cum ea perferre non possent, simul et idolis sacrificarunt, et veræ pietatis cultum abjurarunt. Ii vero, persecutionis motu et ærumna conquiescente, cum in animis secum ipsi suis quonam miseriæ calamitatis pervenissent, perpenderent, graviter afflictis vehemens incessit dolor et pœnitentia. Itaque ad ecclesiarum ejus temporis antistites se contulerunt, pœnitere se atque resipiscere, paratosque esse quidquid illis imperatum esse facere, profitentes. Porro divini illi viri, humanitatem et clementiam Dei imitati, non gravate eos susceperunt et complexi sunt, et cum legitima atque competenti pœnitentia invitatos in Ecclesiam produxerunt, tum tempore quoque suo stationem et locum eis inter fideles (1), interveniente solummodo oratione, una cum manuum impositione, dederunt: id quod ita ex consuetudine longa in Ecclesia observabatur. Quam consuetudinem primus Cyprianus Carthaginensis pastor mutandam esse censuit (2), non aliter et lapsos, quam per lavacrum exipiandos, et quoscunque ex qualicunque hæresi resipiscentes, admittendos esse arbitratus. Atque ecclesiarum quidem episcopi ita se gerebant, et quotidie propalam perlibenter quoscunque revertentes suscipiebant.

A

B

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ὡς οἱ τότε τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες τοὺς ἐν τῷ κατὰ Δέκιον διωγμῷ παραπεσόντας μετ' ἀξιολόγου μετανοίας προσίεντο.

Πολλῶν ἐν τοῖς προλαβοῦσιν διγωμοῖς, τῶν μὲν γενικῶς παραταξαμένων, καὶ τὸ τῆς νίκης βραβεῖον κληρωσαμένων, τῶν δὲ καὶ πλείστων τῷ ἀγενεῖ τῆς ψυχῆς ὁμόσε μὲν τοῖς κινδύνοις χωρούντων, οὐκ εἰσάπαν δὲ φερειν οἷόν τε ὄντων, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιθυόντων, καὶ τὸ θεῖον σέβας ἐξομνυμένων, λωφήσαντος τοῦ δεινοῦ, οἳ κακοῦ γένοιντο διαγνόντες, δεινῶς τε ἐπλήττοντο, καὶ πολλῷ ἐχρῶντο τῷ μεταμέλῳ. Ἔνθεν τοι καὶ τοῖς τηνικάδε των ἐκκλησιῶν ἡγεμόσι προσιόντες, μετανοεῖν ἔλεγον, καὶ πᾶν ὁτιοῦν πράττειν ἐν ἑτοίμῳ ἔχειν ἀνύσαι. Οἱ μὲν οὖν Θεοῦ φιλανθρωπίαν μιμούμενοι, καὶ γνησίως μᾶλα προσίεντο καὶ ἠσπάζοντο· καὶ ἀναλόγῳ τῇ μετανοίᾳ εἰσεκαλοῦντο· καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα χρόνον καὶ τῆς μετὰ τῶν πιστῶν στάσεως κατηξίουν τῇ διὰ χειρὸς μονῇ εὐχῇ. Ἔθος τοῦθ' ἐκ μακροῦ τῇ Ἐκκλησίᾳ μεμενηκὸς, ὃ δὴ πρῶτος Κυπριανὸς ὁ τῆς Καρχηδονίων ποιμὴν ἐναλλάττειν ὤετο δεῖν· καὶ μηδ' ἄλλως ἢ διὰ λουτροῦ τὴν πλάνην ἀποκαθαιρομένους, καὶ τοὺς ἐξ ὁποιασδηποτοῦν αἱρέσεως προσιόντας εἰσδέχεσθαι. Καὶ οἱ μὲν οὕτως εἶχον· καὶ καθεκάστην ἀδεῶς τοὺς ὁθενδήποτε προσιοντας ἀσμένως ἐδέχοντο.

C

391 CAPUT III.

De impuro Novato, rebusque ejus narratio, et quæ ejus fuerit doctrina.

Romæ autem eis temporibus presbyter erat Novatus nomine. Is fastu et jactantia inani sublatus, omnem (ut in proverbio est) moverat lapidem, ut Romanæ Ecclesiæ gubernationem consequeretur. Ubi autem omnia expertus, nihil egit (erat enim tumore, ambitione, et gloriæ cupiditate immensa correptus), in desperationem incidit: et tandem aliud quod faceret non habens, ab Ecclesia seipsum segregans, proprios cœtus cogere, et novam quamdam hæresim per defectionem instituere cœpit: secessionis suæ obtentum illum prætexens, quod episcopi eos qui Deciana persecutione diis sacrificassent, per condignam pœnitentiam in gratiam recepissent. Brevi sane tempore permultis seductis, suum sibi constituit conventiculum: et eorum qui propter sordes Cathari sive puri (3) nominantur, ducem se fecit. Cum autem eum epi-

D

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ Ναυάτου τοῦ ἀκαθάρτου, καὶ τῶν κατ' αὐτὸν διήγησις· καὶ τί ἐδογμάτιζε.

Ἦν δέ τις κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῇ Ῥώμῃ διατρίβων πρεσβύτερος. Ναυᾶτος ὄνομα τῷ ἀνδρί· οὗτος τοίνυν τύφῳ καὶ διακένῳ φρυάγματι ἐπαρθεὶς, πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, ἐκίνει τῆς κατὰ Ῥώμην Ἐκκλησίας ἡγήσασθαι. Ἐπεὶ δὲ πάντα πράττων τοῦ σκοποῦ διημάρτανε, τύφῳ γὰρ καὶ φιλοδοξίας ἔρωτι ἀμέτρῳ κατάσχετος ὤν, εἰς κατάγνωσιν προὔκειτο· τέλος μή τι πράττειν ἔχων, τῆς Ἐκκλησίας ἑαυτὸν ἀπορρήξας, ἰδίᾳ ἐκκλησίαν συνῆγε, καὶ καινήν τινα ἐπικαινουργεῖν αἵρεσιν ἤθελε, πρόσχημα δῆθεν ἔχων τῆς διαστάσεως, ὅτιπερ τοὺς ἐπιθύσαντας ἐν τῷ κατὰ Δέκιον διωγμῷ διὰ μετανοίας ἀξιολόγου προσίεντο. Ἐν ὀλίγῳ δὲ παῤῥᾳ πολλοὺς ἀπατήσας, ὑφ' ἑαυτὸν συνίστη συνέδριον καὶ τῶν διὰ ῥυπαρίαν Καθαρῶν ὀνομασθέντων καθίστατο ἀρχηγός. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῆς ἐκ παλλοῦ φίλης ἱερωσύνης αὐτῷ μετέχειν ἐχρῆν, δύο τῶν τινας ἑαυ-

(1) Exomologesi peracta scilicet.

(2) Placuit hoc etiam plerisque omnibus Africæ, Numidiæ, Mauritaniæque epicopis. Ipsum etiam beatum Hilarium aliquando hujus sententiæ fuisse, ut ab Arianis baptizatos non reciperet, nisi rursus ab orthodoxis baptizarentur, palam scribit Hieronymus. Ab hoc dogmate hodie dissentit Ecclesia, et iterationem baptismi prohibent imperiales constitutiones. Nec satis esset tutum eam aperire de sacris cæremoniis fenestram, ut sacerdos impius nihil agere credatur. Quam opinionem obtinuere Donatistæ, sed enim in Polonia nunc quoque episcopi, homines ab Orientalibus sacerdotibus quales sunt in Moscovia et Russia omni baptizatos denuo tingunt, illis adjectis verbis, *Si non es baptizatus*. Adfui ipse ablutioni hujusmodi susceptor.

(3) Per antiphrasin videlicet.

τοῦ ἐποστεῖλας πάμπαν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἀπ- A
εγνωκότας, τρεῖς ἐξ Ἰταλίας ἀφανεῖς μετεστέλλετο
ἐπισκόπους εἰς Ῥώμην, ἀκλεεστους πάντη καὶ ἀγροι-
κίᾳ συζῶντας· καὶ ἡ πρόφασις εὔλογος, ὡς ἂν γε,
φησὶ, τὴν μεταξὺ ἐκείνου καὶ τῶν ἐπισκόπων ἐκ
παλαιοῦ διαλύσωσιν ἔχθραν μεσῖται γενόμενοι. Καὶ
οἱ μὲν ἦκον ἀκλεέστατοι γνώμης μή τι τῶν τοῦ πλάσ-
ματος ἐν νῷ θέμενοι. Ἐγκλεισθεῖσιν οὖν βίᾳ ἐπῆ-
γόν τινες τῆς ἐκείνου συμμορίας, μέθῃ καὶ κραι-
πάλῃ κεκαρωμένοις, χειρῶν εἰκούσῃ ἐπιθέσει ἐπι-
σκοπῆς ἐκείνῳ παρέχειν ἀξίωμα. Οἱ μὲν οὖν καὶ
ἄκοντες σφόδρα ἐκδιδασκόμενοι, τὰς χεῖρας ἐκείνῳ
ἐπέθεντο· τὴν χάριν δ' οὗτος ὡς ἐδέκετ' ἀνοσίως
λαβών, ἀντεποιεῖτο ταύτης, καὶ διεκδικεῖν ἐπειρᾶτο·
ἄνθρωπος, ᾧ καὶ τὸ εἰς Χριστὸν πιστεῦσαι πρόφα-
σις ὁ Σατανᾶς ἂν ἐνσκευάσας αὐτῷ. Κατεχούμενος B
γὰρ ὑπὸ τῶν ἐπορκιστῶν νόσῳ περιέπεσε χαλεπῇ·
ὥστ' ἀποθνῃσκεῖσθαι προσδέκιμον ὄντα, τὸ ὕδωρ αἰ-
τῆσαι λαβεῖν· ὃ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κλίνῃ ᾗ ἔκειτο πε-
ριχυθέν, ἁθρόον ἐβάπτιζεν· εἴγε χρὴ τὸ τοιοῦτον
βάπτισμα ὀνομάσαι· ὃ γε οὐδὲ τῶν λοιπῶν τῆς
Ἐκκλησίας συμβόλων ἠξίωτο, ὧν χρεὼν τοὺς τοιού-
τους μεταλαμβάνειν κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσ-
μόν. Ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ ἐπισκόπων, τὴν νόσον διαφυγών,
ἐσφραγίσθη ἐς ὕστερον. Τούτων δὲ τῶν μυστικῶν
μὴ τυχών, πῶς ἂν ἁγίου Πνεύματος ἔτυχεν; Ἀλλὰ
κἂν τῷ καιρῷ τοῦ διωγμοῦ δειλίᾳ σχεθείς, ἐξώμνυτο
τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τιμήν. Ὑπὸ γὰρ τῶν διακό-
νων ἀξιούμενος, ὅσα θέμις ἱερεῖ βοηθεῖν ἀδελφοῖς,
ἐν καιρῷ τῷ τῶν διωγμῶν ἐπικουρίας μάλιστα
χρῄζουσι, τοσοῦτον ἐκέσχε πιθαρχῆσαι, ὡς καὶ C
χαλεπαίνοντα ἀκαλλάττεσθαι, καὶ μὴ τοῦ λοιποῦ
πρεσβύτερον ἴδιλιον εἶναι, ἑτέρᾳ φιλοσοφίᾳ τὰ κατ'
αὐτὸν ἐπιτρέψαντα. Καὶ ἄλλο δέ τι ἀκᾶδον παντά-
πασι διεπράττετο. Ποσῶν γὰρ προσφορὰς, ὡς ἔθος
ἱερεῦσι ποιεῖν, εἶτα πρὸς τὴν τοῦ ἄρτου μετάδοσιν
γινόμενος, ἐπιδιδοὺς ἑκάστῳ τὸ μέρος, ὀμνύειν τοὺς
ταλαιπώρους ἠνάγκαζεν, ἀντὶ τοῦ μετ' εὐχαριστίας
λαμβάνειν· κατέχων γὰρ καὶ ἄμφω τὰς χεῖρας τοῦ
λαβόντος, οὐ πρότερον ἐᾶσαι ἴως ταῦτα ὁμόσειεν·
χρήσομαι γὰρ τοῖς ἐκείνου ῥήμασιν· Ὄμοσόν μοι
κατὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μὴ δέξεσί με καταλιπεῖν καὶ
ἐπιστρέψαι πρὸς Κορνήλιον· Ῥώμης δ' οὗτος ἐπί-
σκοπος. Οἱ δὲ ἄθλιοι ἐκεῖνοι, οὐ πρότερον ἀπε-
γεύοντο, εἰ μὴ πρότερον ἐκεῖνος ἀπεγεύσατο· καὶ
ἀντὶ τοῦ Ἀμὴν εἶπεῖν, τὸ μὴ ἐπιορκῆσαι ἔλεγον.
Τούτου τὴν κακίαν καὶ τὸ κακόηθες τῆς αἱρέσεως,
Μάξιμος πρεσβύτερος καὶ Οὐρβανός, ὅτις τὸν Χρι-
στὸν παρρησιασάμενοι, δόξαν τε οὐκ ἐλαχίστην ἐκ
τοῦ ὁμολογῆσαι καρπωσάμενοι, ἔτι δὲ Σιδώνιός τε
καὶ Καλερῖνος καὶ αὐτοὶ τὸν ἴσον ἀγῶνα διαδρα-
μόντες, πρῶτοι φωράσαντες, πρῶτοι προσιόντες,
ἐς θρίαμβον ἐπὶ μέσου τῆς ἐκκλησίας προὐτίθουν.
Τῶν δὲ χειροτονησάντων αὐτὰ εἷς οὐκ εἰς μακρὸν

scopali dignitate, quam tantopere dudum adamaverat, potiri oporteret, per duos quosdam sectæ suæ homines, qui salutem suam prorsus jam desperarant, tres ad se Romam obscuri nominis ex Italia episcopos, eosque simplicibus atque adeo rusticis moribus, ad simulandum et dissimulandum scilicet minime idoneos, pertrahit: illo splendido prætextu usus, ut ipsi, partibus suis interpositis, mediatores inter se et episcopos, veteres simultates et inimicitias componerent. Illi porro, propter animorum simplicitatem nihil tale veriti, ad eum venere. Ibi eis in conclavi conclusis quidam ex ejus sodalitate, per animorum crapulæ et ebrietatis gravedinem, vim afferunt, et imaginaria manuum impositione episcopalem dignitatem homini conferre cogunt. Quod sane illi, vel inviti, vi atque necessitate adducti, fecere. Et Novatus honorem eum, quem tam scelerate, ut videbatur, consecutus fuerat, usurpabat, eumdemque contra obtrectatores defendere parabat: homo, in quo Satanas domicilium habens, Christi nomen et fidem ad prætextum, saltem uteretur (1). Cum enim ab exorcistis de fide institueretur, morbo est correptus gravi: cumque jam in exspectatione mortis esset, aquam petiit, qua in ipso lecto, ita ut decumbebat, perfusus, baptizatus scilicet est: si quidem tinctionem hujusmodi baptismum vocare licet. **392** Sedenim ille postea reliquis Ecclesiæ symbolis atque cæremoniis (2), quibus ad eum modum tincti juxta Ecclesiæ sanctiones uti solent, minime dignus est habitus: neque cum convaluisset, signaculum ab episcopo deinde recepit (3). Porro cum mystica hujusmodi symbola non sit sortitus (4), quomodo Spiritum sanctum est assecutus? Sed et persecutionis temporibus, per timiditatem, presbyteri honorem abjuravit. Postquam enim a diaconis rogatus est, ut periclitantibus fratribus, in tormentorum discrimine maxime auxilio indigentibus, ita ut sacerdotem deceret, præsto adesset: tantum abest ut illis sit obsecutus, ut cum indignatione magna se subduxerit, et de cætero presbyter esse noluerit, aliud scilicet philosophiæ genus secutus. Aliam quoque absurdam admodum rem in se admisit. Cum enim oblationes offerret, qui mos sacerdotibus est, et jam ad distributionem panis pervenisset, data cuilibet parte sua, pro eo quod eum gratiarum eam actione percipere debebant, jurare miseros coegit: utramque enim percipientium manum comprimens (5), non prius eas remisit, quam juratum ab eis esset (utar autem verbis ejus conceptis): Adjura mihi per sanguinem et corpus Domini nostri Jesu Christi, nunquam te a me discessurum, et ad Cornelium (Romanus hic fuit episcopus) rediturum esse. Miseri autem illi non prius quod acceperant, degustarunt, quam se illi devoverunt:

(1) Tales olim Clinici dicti.
(2) Euseb. lib. vi, cap. 43.
(3) Confirmationem hoc nunc vocamus.
(4) Τούτου δὲ μὴ τυχών, πῶς ἂν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔτυχεν; Eusebius.
(5) Ea tempestate laicis etiam eucharistia in manus dabatur: quod postea in Ecclesia est mutatum.

CAPUT VI.

De Dionysii epistolis de pœnitentia : et nova narratio de quodam Serapione, qui in pœnitentia sacrosancta mysteria, extremum spiritum agens, percepit.

Ad Fabium eum (1), in Novati sectam aliquantulum inclinantem, quem modo diximus, divinus vir Dionysius scribens, plurima de pœnitentia disserit : et martyrum certamina jam inde ab initio discernens, sicuti et nos exposuimus, atque alia multa afferens, admiratione quiddam dignum memorat, quod hoc quoque loco tempestive referendum duxi. « Unum tibi, inquit, exemplum quod apud nos evenit, exponam. Serapion quidam nobiscum fuit senex fidelis, et qui sine crimine ad multum vixisset tempus, persecutionis autem tempestate lapsus esset. Is sæpe quidem ut reciperetur obtestatus fuerat, sed nemo illi advertit animum. Idolis enim sacrificaverat. Morbo vero deinde oppressus, tres continuos dies sine voce et sensu jacuit : paululum vero viribus recuperatis, quarto die nepotem ex filia ad se vocavit, et, Quandiu me tandem, inquit, o filii, distinetis ? accelerate, quæso, et me quamprimum absolvite, presbyterorumque aliquem tu ad me voca. His dictis, rursum obmutuit. Puer cursu ad presbyterum contendit : erat autem nox, et ille æger decumbebat. Quapropter cum ad senem venire non posset, mandatumque a me haberet, ut e vita decessuri (2), si opus esset, et maxime si antehac suppliciter precibus id flagitassent, ut scilicet eo meliore spe fatis concederent, absolverentur : paululum puero Eucharistiæ dedit (3), infundere atque instillare id in os seni jubens. Puer redit : **396** cum non longe abesset, priusquam ad illum ingrederetur, erigens se rursum Serapion. Venisti, inquit, fili ? Presbyter quidem venire ad me non potuit : at tu celeriter, quod jussus es perfice, et me dimitte. Instillavit ei puer Eucharistiam, et simulatque ori ejus infudit, atque ille paululum id glutiendo demisit, confestim reddidit spiritum. An non aperte conservatus eo usque in vita permansit, donec absolveretur, peccatisque per multa quæ egit bona opera exstinctis, confiteri posset ? » Hæc de Serapione. Idem porro Dionysius epistolam aliam de pœnitentia ad Ægyptios scripsit, in qua judicium suum de lapsis, ordines eorum et discrimina persequens, exponit. Aliam rursum, eamdem inscriptionem de pœnitentia habentem, ad Cononem episcopum Hermopolitam. Aliam præterea cohortatoriam ad gregem suum Alexandrinum. Est item ejus alia epistola ad Originem, de martyrio : alia ad Laodicenses, quorum episcopus fuit Thelymidris : sicuti alia etiam de pœnitentia, ad Armenios, quorum ecclesiæ præfuit Merdazanes.

(1) Alii *Fabianum* nominant.

(2) Olim morituris quoque Eucharistiæ communio permissa.

(3) Audio quod dicant, mysticam benedictionem, si ex ea remanserint in sequentem diem reliquiæ, ad sanctificationem inutilem esse. Sed insaniunt hæc dicentes. Non enim alius fit Christus, neque sanctum ejus corpus immutabitur, sed benedictionis virtus et vivifica gratia perpetua manet in illo. Cyrillus ad Calosyrium episcopum.

ΚΕΦΑΛ. ς'.

Περὶ τῶν ἐπιστολῶν Διονυσίου τῶν περὶ μετανοίας· καὶ ξένον διήγημα περί τινος Σεραπίωνος, μετανοήσαντος καὶ μεταλαβόντος τῶν θείων ἁγιασμάτων ἐν τελευταίαις ἀναπνοαῖς.

Τούτῳ δὲ αὐτῷ τῷ Φαβίῳ ἡρέμα πως ὑποκατακλινομένῳ τῷ Ναυάτου σχίσματι καὶ ὁ νῦν εἰρημένος θεῖος ἀνὴρ Διονύσιος ἐπιστέλλων, πλεῖστα περὶ μετανοίας διέρχεται· τούς τε τῶν μαρτύρων ἀγῶνας ἄνωθεν διαιρῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς διελάβομεν καὶ ἄλλ' ἄττα ἐπάγων· ἐν οἷς καί τι θαύματος ἄξιον ἱστορεῖ, ὃ καὶ τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ συντάττειν οὐκ ἄκαιρον ἡγήμαι. Λέγει δὲ οὕτως· « Ἓν δέ σοι καὶ τοῦτο παράδειγμα παρ' ἡμῖν συμβεβηκὸς ἐκθήσομαι. Σεραπίων τις ἦν ἐν ἡμῖν πιστὸς γέρων, ἄμεμπτος μὲν τὸν πολὺν διαβιώσας χρόνον, ἐν δὲ τῷ πειρασμῷ πεσών. Οὗτος πολλάκις ἐδεῖτο· καὶ οὐδεὶς προσεῖχεν αὐτῷ· καὶ γὰρ ἐτεθύκει. Ἐν νόσῳ δὲ γενόμενος, τριῶν ἑξῆς ἡμερῶν, ἄφωνος καὶ ἀναίσθητος διετέλεσε. Βραχὺ δὲ ἀνασφήλας, τῇ τετάρτῃ προσεκαλέσατο τὸν θυγατριδοῦν· καὶ, Μέχρι με τίνος, φησὶν, ὦ τέκνον, κατέχετε ; Δέομαι, σπεύσατε, καί με θᾶττον ἀπολύσατε. Τῶν πρεσβυτέρων τινὰ κάλεσον. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, πάλιν ἦν ἄφωνος. Ἔδραμεν ὁ παῖς ἐπὶ τὸν πρεσβύτερον. Νὺξ δὲ ἦν· κἀκεῖνος ἠσθένει· ἀφικέσθαι μὲν οὖν οὐκ ἐδυνήθη· ἐντολῆς δὲ ὑπ' ἐμοῦ δεδομένης τοὺς ἀπαλλατομένους τοῦ βίου, εἰ δέοιντο, καὶ μάλιστα εἰ καὶ πρότερον ἱκετεύσαντες τύχοιεν, ἀφίεσθαι· ἵνα εὐέλπίδες ἀπαλλάττωνται, βραχὺ τῆς Εὐχαριστίας ἔδωκε τῷ παιδαρίῳ, ἀποβρέξαι κελεύσας, καὶ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τοῦ στόματος ἐπιστάξαι. Ἐποίησεν ὁ παῖς φέρων· ἐγγὺς δὲ γενομένου πρὶν εἰσελθεῖν, ἀνενέγκας πάλιν ὁ Σεραπίων, Ἦκες, ἔφη, τέκνον ; καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος ἐλθεῖν οὐκ ἠδυνήθη· σὺ δὲ ποίησον ταχέως τὸ προσταχθέν, καὶ ἀπάλλαττέ με. Ἀπέβρεξεν ὁ παῖς· καὶ ἅμα τε ἐνέχεε τῷ στόματι· καὶ μικρὸν ἐκεῖνος καταβροχθίσας, εὐθέως ἔδωκε τὸ πνεῦμα. Ἆρ' οὐκ ἐναργῶς διετηρήθη, καὶ παρέμεινεν ἕως λυθῇ, καὶ τῆς ἁμαρτίας ἐξαλιφθείσης ἐπὶ πολλοῖς οἷς ἔπραξε καλοῖς, ὁμολογηθῆναι δυνηθῇ ; » Ταῦτα μὲν περὶ τούτου· ὁ δ' αὐτὸς Διονύσιος καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἄλλην περὶ μετανοίας γράφει, ἐν ᾗ τά οἱ δοκοῦντα περὶ τῶν παρακεκτυκότων ἐκτίθεται, τάξεις αὐτῶν καὶ διαιρέσεις ὑποτυπῶν. Καὶ τῷ τῆς Ἑρμουπολιτῶν Κόωνι ἄλλην στέλλει, Περὶ μετανοίας καὶ αὐτὴ τὴν ἐπιγραφὴν ἔχουσα· προτρεπτικὴ δ' ἑτέρα πρὸς τὴν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ποίμνην αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ ἡ πρὸς Ὠριγένην γραφεῖσά ἐστι περὶ μαρτυρίου· καὶ τοῖς κατὰ Λαοδίκειαν, ὧν ποιμὴν Θηλύμιδρις ἐπίσκοπος ἐγνωρίζετο· ὡς δὲ καὶ τοῖς κατ' Ἀρμενίαν περὶ μετανοίας· ὧν ἦρχεν ἱερῶς Μερουαζάνης ὄνομα. Καὶ Κορνηλίῳ δὲ τῷ κατὰ Ῥώμην γράφει δεξάμενος τὴν κατὰ Ναυάτου ἐκείνου ἐπιστολὴν· ᾧ καὶ

δηλοί παράκλησιν εἰληφέναι ὑπὸ Ἑλένου, Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας ἐπισκοποῦντος, Φιρμιλιανοῦ τε τοῦ ἐκ Καππαδοκίας, καὶ τοῦ κατὰ Παλαιστίνην Θεοκτίστου, ὡς ἂν ἐπὶ τὴν κατ' Ἀντιόχειαν σύνοδον ὑπαντήσοι· ὅπου δή τινες κρατύνειν τὸ κατὰ Ναυᾶτον ἐπεχείρουν σχίσμα. Ἐπιστέλλει πρὸς τούτῳ μηνυθῆναι αὐτῷ, Φάβιον μὲν κεκοιμῆσθαι, Δημητριανὸν δὲ διάδοχον ἐκείνου τῷ θρόνῳ τῆς Ἀντιοχείας ἐγκαταστῆναι. Περὶ δὲ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτοῖς ῥήμασι ταῦτα διέξεισιν· « Ὁ μὲν γὰρ θαυμάσιος Ἀλέξανδρος ἐν φρουρᾷ γενόμενος, μακαρίως ἀνεπαύσατο. » Ἐξ ἧς καὶ ἕτεραι δύο τοῖς ἐν Ῥώμῃ διατυποῦνται, ὧν ἡ μὲν περὶ εἰρήνης, ἡ δὲ περὶ μετανοίας τὴν ἐπιγραφὴν ἔσχον. Θατέραν δὲ τοῖς ἐκεῖσε ὁμολογηταῖς, τῇ τοῦ Ναυάτου δόξῃ ἔτι συμφερομένοις· οἷς δὴ καὶ μετατεθεῖσιν ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἄλλας ἔπεμπε δύο· καὶ ἄλλοις δὲ πλείοσιν ἐπιστέλλων, μεγίστην ὠφέλειαν καταλέλοιπε.

A Scripsit quoque ad Cornelium Romæ episcopum, cum ab eo adversus Novatum accepisset epistolam. Cui etiam significat, rogatum se esse ab Heleno Tarsi Ciliciæ, et a Firmiliano Cappadocum, nec non a Theoctisto Palæstinorum episcopis, ut Antiochenam synodum adiret, ubi nonnulli obtinere atque confirmare Novati hæresim conabantur. Indicat eidem illud quoque. Fabium quidem obdormivisse, Demetrianum vero pro eo ecclesiæ Antiochenæ præfectum esse. De Hierosolymitano autem episcopo ad eum hisce verbis scribit : « Admirandus ille Alexander in carcere feliciter est defunctus. » Deinde et alias duas ad Romanos scripsit epistolas, alteram de pace, alteram de pœnitentia. Aliam item ad eos qui ibi fidem sunt confessi, Novati opinioni adhuc adhærentes : et ad eosdem rursum, cum ad Ecclesiam essent reversi, alias duas. Ad alios quoque plures litteris datis, plurimum omnibus attulit utilitatis.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ τοῦ κινηθέντος τηνικαῦτα ζητήματος περὶ τοῦ θείου βαπτίσματος· καὶ ὡς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐφάνη Σαβέλλιος.

397 CAPUT VII.

De quæstione tum temporis de divino baptismate coorta, et ut tum Sabellius sit coortus.

Κορνηλίου δὲ τῆς Ῥώμης προέδρου τὸν βίον ἀπολιπόντος μετὰ τρίτον ἔτος, Λούκιος κατέστη διάδοχος· ὃς μησὶν οὐδ' ὅλοις ἑπτὰ ἐξυπηρετήσας, Στέφανον ἔσχε διάδοχον· ᾧ δὴ Στεφάνῳ Διονύσιος τὴν περὶ τοῦ βαπτίσματος πρώτην σχεδιάζει ἐπιστολήν. Τοῦ γὰρ τῆς Ἄφρων Κυπριανοῦ πρώτου διὰ λούτρου προσίεσθαι τοὺς ἀπὸ τῶν αἱρέσεων ἥκοντας δεῖν ἡγουμένου, Στέφανος μὴ παρὰ τὸ κρατῆσαι ἔθος νεωτερίζειν ἔλεγεν· ἀρκεῖσθαι δὲ τῇ διὰ χειρὸς εὐχῇ μόνῃ, ὡς ἔθος ἦν. Καὶ τοίνυν ὑπὲρ τούτου ἀγανακτοῦντι, Διονύσιος πλεῖστα γράφων διωμιλεῖτο· καὶ τέλος ἐδήλου, ὡς ἄρα τοῦ διωγμοῦ λελωφηκότος, αἱ πανταχόσε ἐκκλησίαι τὴν κατὰ Ναυᾶτον νεωτεροποιίαν ἀποστραφεῖσαι, εἰρήνην ἔσχον πρὸς ἑαυτάς. Γράφει δὲ ὧδε. « Ἴσθι δὲ νῦν, ἀδελφέ, ὅτι ἥνωνται πᾶσαι αἱ πρότερον διεσχισμέναι κατά τε τὴν ἀνατολὴν ἐκκλησίαι καὶ ἔτι προσωτέρω· καὶ πάντες εἰσὶν ὁμόφρονες οἱ πανταχοῦ προεστῶτες, χαίροντες καθ' ὑπερβολὴν ἐπὶ τῇ παρὰ προσδοκίαν εἰρήνῃ γενομένῃ· Δημήτριος ἐν Ἀντιοχείᾳ, Θεόκτιστος ἐν Καισαρείᾳ, Μαζαβάνης ἐν Αἰλίᾳ, Μαρῖνος ἐν Τύρῳ, κοιμηθέντος Ἀλεξάνδρου, Ἡλιόδωρος ἐν Λαοδικείᾳ, ἀναπαυσαμένου Θηλυμίδρου, Ἕλενος ἐν Ταρσῷ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῆς Κιλικίας, Φιρμιλιανός, καὶ πᾶσα ἡ Καππαδοκία. Τοὺς γὰρ περιφανεστέρους μόνους τῶν ἐπισκόπων ὠνόμασα, ἵνα μήτε μῆκος τῇ ἐπιστολῇ, μήτε βάρος προσάψω τῷ λόγῳ. Αἱ μέντοι Συρίαι ὅλαι καὶ ἡ Ἀραβία, οἷς ἐπαρκεῖτε ἑκάστοτε καὶ οἵ, νῦν ἐπεστείλατε· ἥ τε Μεσοποταμία, Πόντος τε καὶ Βιθυνία· καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ἀγαλλιῶνται πάντες καὶ πανταχοῦ, τῇ ὁμονοίᾳ καὶ φιλαδελφίᾳ δοξάζοντες τὸν Θεόν. » Στεφάνῳ μὲν δὴ ταῦτα ὁ Διονύσιος· τῷ δὲ μετ' αὐτὸν Ξύστῳ δευτέραν ὁ Διονύσιος περὶ τοῦ βαπτίσματος γράφει ἐπιστολήν, ἐν ταύτῃ Στεφάνου τε καὶ τῶν λοιπῶν τὴν κρίσιν ἐμφαίνων. Ἐπεσταλκει μὲν οὖν

Porro cum Cornelius Romæ post tertium annum episcopatus sui decessisset, Lucius ei est sufflectus : qui non integris septem mensibus Ecclesia administrata, Stephanum habuit successorem : ad quem Dionysius primam de baptismo scripsit epistolam. Cyprianus quippe Afer primus opinatus est, oportere eos qui ab hæresi converterentur, lavacro expiari et recipi. Stephanus contra nihil ea in re præter receptam consuetudinem novandum esse duxit : sufficere scilicet in eis veteri more orationem solam, cum manuum impositione. Itaque ad eum ægre dissensionem eam ferentem Dionysius pluribus scripsit, et postremo certiorem eum facit, persecutione sopita, ecclesias omnes, novis rebus Novati repudiatis, pacem inter se habere. Verba ejus hæc sunt : « Scito nunc, frater, Orientales atque etiam ulteriores ecclesias, quæ antea dissidebant, ad unitatem esse redactas, omnesque ubique earum antistites unanimes et consentientes supra modum de pace et concordia, quæ præter exspectationem accidit, lætari. Demetrianum in primis Antiochenum, Theoctistum Cæsariensem, Mazabanem Æliensem, Alexandri defuncti successorem, Marinum Tyrium, cum Alexander obiisset, Heliodorum Laodicensem, qui in locum Thelymidris subrogatus est, Helenum Tarsensem, et ecclesias Ciliciæ omnes, Firmilianum, et Cappadociam omnem : præcipuos enim episcoporum nominavi, ne epistola longior fiat, neve multis verbis sim molestior. Sed et universæ Syriæ et Arabiæ, quibus semper aliquid suppeditatis doctrinæ, et nunc etiam scripsistis. Mesopotamia ipsa, Pontus, Bithynia, et (ut semel dicam) exsultant ubique omnes, concordia et fraterna charitate glorificantes Deum. » Hæc Dionysius ad Stephanum. Ad Xystum autem, qui illi successit, secundam de

baptismo epistolam idem dedit, Stephani et reliquorum judicium in ea ostendens. Scripserat namque Stephanus prius de Heleno et Firmiliano. omnibusque finitimis populis, **398** se cum illis non communicaturum, eam ipsam ob causam, quod hæreticos rebaptizarent. « Et considera, inquit, magnitudinem rei. Certum enim est, de ea tn maximis episcoporum conventibus, ut audio, decreta esse facta, videlicet, ut qui ex hæreticis per pœnitentiam convertuntur, primum de recta fide per catechesim instituantur, deinde abluantur, veteris et impuri fermenti deponentes sordes. » Et paulo post : « Quin et dilectis nostris compresbyteris Dionysio et Philemoni, qui antehac suffragatores Stephani fuere, cum ad me de hisce rebus scripsissent, prius quidem paucis, nunc autem pluribus respondi. » Et de baptismo nunc hactenus. De hæresi autem Sabelli (1), quæ tum emergebat, mentionem faciens, « De dogmate, inquit, quod Ptolemaide, quæ una ex quinque civitatibus est, recens orto, impio prorsus, quippe quod multam blasphemiam in omnipotentem Deum, Patrem Domini nostri Jesu Christi, multam infidelitatem in unigenitum ejus Filium, primogenitum omnis creaturæ, inhumanatum Verbum, insensibilitatem autem Spiritus sancti continet, cum utrinque ad me pervenissent et decreta, et fratres disputaturi, quædam scripsi pro virili mea, Deo suppeditante, explanatius exponens omnia. »

A πρότερον καὶ περὶ Ἑλένου καὶ Φιρμιλιανοῦ, καὶ πάντων τῶν ὁμορούντων ἐθνῶν, ὡς οὐδὲ ἐκείνοις κοινωνήσων διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν· ἐπειδὴ τοὺς αἱρετικούς, φησὶν, ἀναβαπτίζουσι. « Καὶ σκόπει τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος. Ὄντως γὰρ δόγματα περὶ τούτου γέγονεν ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν ἐπισκόπων συνόδοις, ὡς πυνθάνομαι· ὥστε τοὺς προσιόντας ἀπὸ αἱρέσεων προκατηχηθέντας, εἶτ' ἀπολούεσθαι καὶ ἀνακαθαίρεσθαι τὸν τῆς παλαιᾶς καὶ ἀκαθάρτου ζύμης ῥύπον. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ τοῖς ἀγαπητοῖς δὲ ἡμῶν καὶ συμπρεσβυτέροις Διονυσίῳ καὶ Φιλήμονι, συμψήφοις πρότερον Στεφάνῳ γενομένοις, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν μοι γράφουσι, πρότερον μὲν ὀλίγα, νῦν δὲ καὶ διὰ πλειόνων ἐπέστειλα. » Καὶ περὶ μὲν τοῦ βαπτίσματος ταῦτα·

B ἔμφαίνων δὲ, ὡς τηνικαῦτα καὶ ἡ κατὰ Σαβέλλιον αἵρεσις ἐπιπολάρξουσα ἦν, ταῦτά φησι· « Περὶ γὰρ τοῦ νῦν κινηθέντος ἐν τῇ Πτολεμαΐδι τῆς Πενταπόλεως δόγματος, ἀσεβοῦς ὄντος καὶ βλασφημίαν πολλὴν περιέχοντος περὶ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ τοῦ Πατρὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπιστίαν τε πολλὴν περὶ τοῦ μονογενοῦς Παιδὸς αὐτοῦ τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ἀναισθησίαν δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐλθόντων ἑκατέρωθεν πρὸς ἐμὲ καὶ προγραμμάτων, καὶ τῶν διαλεξομένων ἀδελφῶν, ἐπέστειλά τινα ὡς ἠδυνήθην παρασχόντος τοῦ Θεοῦ διδασκαλικώτερον ὑφηγούμενος. »

CAPUT VIII.

De visione quæ Dionysio apparuit.

In tertia epistola de baptismo, quam ad Philemonem presbyterum Romanum scripsit hæc refert: « Ego vero etiam in scriptis, et traditionibus hæreticorum lectione versatus sum, opinionibus eorum impurissimis aliquantum animum meum polluens, utilitatem autem illam ab eis capiens, ut facilius eos apud me ipsum refellam atque repudiem, magisque etiam exsecrer ac detester. Atque equidem frater quidam presbyter ab eis legendis me arcebat, quod vereretur, ne in cœno malitiæ una cum illis involverer, neve anima mea novam et perniciem contraheret. Eumque cum vera dicere sentirem, **399** visio quædam divinitus exhibita et vox me confirmavit. Diserte namque et clare mandavit, dicens : Omnes versato, quos in manus acceperis, libros : disquirere enim, castigare et explorare omnia potes, quæ tibi etiam ab initio fidei complectendæ causa fuit. Visionem eam accepi apostolicæ voci congruentem, quæ firmioribus dicit : Estote spectati atque probati trapezitæ (2). » Deinde cum quædam de hæresibus omnibus dixisset, talia infert.

C

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῆς ὁράσεως ἣν εἶδεν ὁ Διονύσιος.

Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν περὶ βαπτίσματος, ἣν Φιλήμονι τῷ κατὰ Ῥώμην πρεσβυτέρῳ ἐκτίθησι, ταῦτά φησιν· « Ἐγὼ δὲ καὶ τοῖς συντάγμασι καὶ ταῖς παραδόσεσι τῶν αἱρετικῶν ἐνέτυχον, χραίνων μὲν μου πρὸς ὀλίγον τὴν ψυχὴν ταῖς πεμμιάροις αὐτῶν ἐνθυμήσεσιν, ὄνησιν δ' οὖν ἀπ' αὐτῶν ταύτην λαμβάνων, τὸ ἐξελέγχειν αὐτοὺς παρ' ἐμαυτῷ, καὶ πολὺ πλέον βδελύττεσθαι. Καὶ δή τινος ἀδελφοῦ τῶν πρεσβυτέρων με ἀπείργοντος καὶ δεδιττομένου συμφέρεσθαι τῷ τῆς πονηρίας αὐτῶν βορβόρῳ, λυμανεῖσθαι γὰρ τὴν ψυχὴν τὴν ἐμαυτοῦ, καὶ ἀληθῆ γε λέγοντος ὡς ἠσθόμην· ὅραμα θεόπεμπτον προσελθὸν ἐπέῤῥωσέ με· καὶ λόγος πρὸς με γενόμενος,

D προσέταξε διαῤῥήδην λέγων· Πᾶσιν ἐντύγχανε, οἷς χεῖρας λάβοις. Διευθύνειν γὰρ ἕκαστα καὶ δοκιμάζειν ἱκανὸς εἶ. Καὶ σοὶ γέγονε τοῦτο ἐξαρχῆς καὶ τῆς πίστεως αἴτιον. Ἀπεδεξάμην τὸ ὅραμα ὡς ἀποστολικῇ φωνῇ συντρέχον, τῇ λεγούσῃ πρὸς τοὺς δυνατωτέρους, Γίνεσθε δόκιμοι τραπεζῖται.» Εἶτα, τινὰ περὶ πασῶν εἰπὼν τῶν αἱρέσεων, ἐπιφέρει λέγων·

(1) Negavit is, Christum Filium Dei et primogenitum omnis creaturæ esse : simulque Spiritus sancti intellectum ademit.

(2) Euseb. lib. VII, cap. 7 : « Omnia legite, quæ bona sunt tenete. » Rufin. : Utile est hæreticorum nosse opiniones.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Περὶ τῆς παμμιάρου τῶν αἱρετικῶν πλάνης· ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀθέου αὐτῶν βαπτίσματος· καὶ ὅσας ἐπιστολὰς ὑπὲρ τούτου ἐγραψεν.

« Τοῦτον ἐγὼ τὸν κανόνα καὶ τὸν τύπον παρὰ τοῦ μακαρίου ἡμῶν πάπα Ἡρακλᾶ παρέλαβον· τοὺς γὰρ προσιόντας ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, καίτοι ταῖς ἐκκλησίαις ἀκοστάντας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀποστάντας, ἀλλὰ συνάγεσθαι μὲν δοκοῦντας, καταμηνυθέντας δὲ ὡς προσφοιτῶντάς τινι τῶν ἑτεροδιδασκαλούντων ἐκπλάσας τῆς Ἐκκλησίας, δίομένους οὐ προσήκατο, ἕως δημοσίᾳ πάντα ὅσα ἀκηκόασι παρὰ τοῖς ἀντιδιατιθεμένοις ἐξέφρασαν. Καὶ τότε συνήγαγεν αὐτοὺς, οὐ δεηθεὶς ἐπ' αὐτῶν ἑτέρου βαπτίσματος. Τοῦ γὰρ ἁγίου πρότερον παρ' αὐτοῦ τετυχήκεσαν. » Καὶ ἱκανῶς γυμνάσας τὸ πρόβλημα, ἐπιφέρει λέγων· « Μεμάθηκα καὶ τοῦτο, ὅτι μὴ νῦν οἱ ἐν Ἀφρικῇ μόνον τοῦτο παρεισήγαγον, ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸ πολλοῦ κατὰ τοὺς πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπους ἐν ταῖς πολυανθρωποτάταις ἐκκλησίαις καὶ ταῖς συνόδοις τῶν ἀδελφῶν, ἐν Ἰκονίῳ καὶ Συνάδοις, καὶ πορὰ πολλοῖς τοῦτο ἔδοξεν· ὧν τὰς βουλὰς ἀνατρέπων, εἰς ἔριν καὶ φιλονεικίαν αὐτοὺς ἐμβάλλειν οὐχ ὑπομένω. Οὐ γὰρ μετακινήσεις, φησὶν, ὅρια τοῦ πλησίον σου ἃ ἔθεντο οἱ κατέρες σου. » Ἡ δὲν πρώτη αὐτοῦ περὶ του βαπτίσματος τῷ κατὰ Ῥώμην Διονυσίῳ ἐστάλη, ἔτι τότε τοῖς πρεσβυτέροις κατειλεγμένῳ. Ὅτι δὲ λόγιός τε καὶ θαυμάσιος κἀκεῖνος, τεκμήρασθαι ἔξιστιν ἐξ ὧν οὗτος γράφει. Ἐν δὲ τῇ πρὸς ἐκεῖνον ἐπιστολῇ καὶ Νοβάτου μέμνηται οὕτω λέγων· « Νοβατιανῷ μὲν γὰρ εὐλόγως ἀπεχθανόμεθα, διακόψαντι τὴν Ἐκκλησίαν, καί τινας τῶν ἀδελφῶν εἰς ἀσεβείας καὶ βλασφημίας ἑλκύσαντι, καὶ περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν ἀνοσιωτάτην ἐπεισκυκλήσαντι· καὶ τὸν χρηστότατον Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ἀνελεῆ συκοφαντοῦντι· καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις τὸ λοῦτρον ἀθετοῦντι τὸ ἅγιον, καὶ τὴν τε πρὸς αὐτοῦ πίστιν καὶ ὁμολογίαν ἀνατρέποντι· τό τε Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξ αὐτῶν, καί τις ἦν ἐλπὶς τοῦ παραμεῖναι ἢ καὶ ἐπανελθεῖν πρὸς αὐτοὺς, παντελῶς φυγαδεύοντι. » Ἡ γε μὴν πέμπτη αὐτῷ πρὸς τὸν Ῥώμης Ξύστον ἐγράφη· ἐν ᾗ πολλὰ κατὰ τῶν αἱρετικῶν εἰπὼν, καὶ τοιοῦτόν τι γεγονὸς ἐκτίθεται κατ' αὐτὸν, λέγων· « Καὶ γὰρ ὄντως, ἀδελφὲ, καὶ συμβουλῆς δέομαι· καὶ γνώμην αἰτῶ παρὰ σοῦ, τοιούτου τινὸς προσελθόντος μοι πράγματος, δεδιὼς μὴ ἄρα σφάλλωμαι. Τῶν συναγομένων γὰρ ἀδελφῶν τις πιστὸς νομιζόμενος ἀρχαῖος, καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς χειροτονίας, οἶμαι δὲ καὶ πρὸ τῆς τοῦ μακαρίου Ἡρακλᾶ καταστάσεως, τῆς συναγωγῆς μετασχών, τοῖς ὑπόγυον βαπτιζομένοις παρατυχών, καὶ τῶν ἐρωτήσεων καὶ τῶν ἀποκρίσεων ἐπακούσας, προσῆλθέ μοι κλαίων καὶ καταθρηνῶν ἑαυτὸν, καὶ πίπτων πρὸ τῶν ποδῶν μου, ἐξομολογούμενος μὲν καὶ ἐξο-

CAPUT IX.

De improbo hæreticorum errore et seductione : item de impio eorum baptismo, et quas epistolas ea de re Dionysius scripserit.

Hanc ego regulam et formam a beato nostro papa Heracla accepi. Ille siquidem quosdam ab hæresibus revertentes, quod ab Ecclesia defecissent, seu potius non defecissent, sed quod convenire et communicare quidem nobiscum viderentur, inducati autem fuerant quemdam aliena docentem consectari, qua de causa ab Ecclesia erant repudiati, obtestantes eos non prius admisit, quam publice quæ ab adversariis audivissent, omnia exposuissent (1). Et tum primum ad Ecclesiam eos perduxit, nihil prorsus in eis opus esse baptismo alio judicans : sanctum enim Spiritum antehac ab eo obtinuerant. Ac quæstione hac pluribus tractata, ita infert : « Didici illud quoque, non solum nunc Africanos hoc perperam induxisse, sed et ab eis qui dudum ante nos episcopi in frequentissimis ecclesiis fuere, in conventibus fratrum, Iconii et Synadis, et præterea apud multos ita decretum fuisse. Quorum consilium rejiciens, in contentionem et rixandi studium eos conjicere supersedeo. *Non* enim *movebis*, inquit, *terminos proximi tui, quos constituerunt patres tui* [54]. » Quartam autem quam ad Dionysium Romanum de baptismo dedit epistolam, cum adhuc is in presbyterorum ordine esset, scripsit : quem Dionysium Romanum eximium et admirandum quoque fuisse, satis ex nostri istius Dionysii scriptis colligitur. Porro in epistola quam ad eum dedit, sic etiam Novati meminit : « Novatum justis profecto de causis odimus, qui Ecclesiam discidit, fratresque quosdam ad impietatem et blasphemias pertraxit, et impurissimas de Deo doctrinas invexit. **400** Nam benignissimum Dominum nostrum Jesum Christum, ut immisericordem, more sycophantæ traducit. Ad hæc sacrum abolet lavacrum, fidem Christianam et confessionem evertit, et Spiritum sanctum ex hominum cordibus, si qua spes esset ut vel in eis maneret, vel ad eos reverteretur, prorsus propellit. » In quinta vero epistola ad Xystum Romanum data, dum multa contra hæreticos scribit, ejuscemodi quiddam sibi accidisse hisce verbis refert : « Sedebam, frater, consilia indigeo, et sententiam judiciumque tuum requiro, posteaquam hujusmodi quædam apud nos res accidit : vereor enim, ne halluciner. Fratribus quippe congregatis, fidelis quidam jamdudum ante meam etiam, imo quoque (ut opinor) ante beati Heraclæ ordinationem habitus, cum in cœtum nostrum venisset, et eos qui tum baptizarentur videret, interrogationesque et responsiones eorum audiret, accessit ad me flens, seipsumque complorans, atque

[54] Prov. XXII, 28.

(1) Inde est, quod hucusque resipiscentes ab hæresi propalam in ecclesia per recantationem, sive revocationem, errorem suum confitentes exponunt.

ad pedes meos provolutus, confitens quidem et abjurans baptismum, quem ab hæreticis susceperat, non talem eum esse prorsus, neque quidquam cum hoc habere communionis dixit, quin etiam blasphemiis illum refertum esse asseveravit. Animam vero suam admodum compunctam esse, seque non audere oculos suos ad Deum, propter nefariam impuritatem scilicet dictorum factorumque illorum quibus initiatus esset, tollere dicens, obtestabatur ut reciperetur, et ad purissimum baptismi nostri lavacrum gratiamque admitteretur. Quod sane ego facere non ausus, dixi sufficere ei tam diuturnam nobiscum communionem, qui gratiarum actione exaudita, simul nobiscum Amen accinuerit, quique mensæ assistens manus ad exceptionem sancti alimenti porrexerit (1), et id susceperit, corporisque et sanguinis Domini nostri Jesu satis longo tempore particeps fuerit. Proindeque minime faciendum putavi, ut hæc denuo a principio retexerem atque renovarem. Bono autem animo eun esse jussi, et confidere, firmaque fide et conscientia bona ad communionem sanctorum mysteriorum accedere. Ille autem neque luctui modum fecit, neque præ timore et tremore ad mensam accessit. Atque ægre tandem eo est cohortationibus perductus, ut orationibus assistere sustineat. » **401** Alia quoque exstat ad Xystum epistola, in qua multa de hac quæstione verba facit. Itidem et alia de Luciano, et de quæstione eadem ad Dionysium Romanum episcopum data. De Dionysii epistolis in causa baptismi, satis.

A μνύμενος τὸ βάπτισμα, ὃ παρὰ τοῖς αἱρετικοῖς βεβάπτιστο, μὴ τοιοῦτον εἶναι, μηδὲ ὅλως ἔχειν τινὰ πρὸς τοῦτο κοινωνίαν· ἀσεβείας γὰρ ἐκεῖνο καὶ βλασφημιῶν πεπληρῶσθαι· λέγων δὲ πάνυ τι τὴν ψυχὴν κατανενύχθαι, καὶ μηδὲ παῤῥησίαν ἔχειν ἐπᾶραι τοὺς ὀφθαλμούς μου πρὸς τὸν Θεὸν, ἀπὸ τῶν ἀνοσίων ἐκείνων ῥημάτων καὶ πραγμάτων ὁρμώμενος, καὶ διὰ τοῦτο δεόμενος τῆς εἰλικρινεστάτης ταύτης καθάρσεως καὶ παραδοχῆς καὶ χάριτος τυχεῖν. Ὅπερ ἐγὼ μὲν οὐκ ἐτόλμησα ποιῆσαι, φήσας αὐτάρκη τὴν πολυχρόνιον αὐτῷ κοινωνίαν εἰς τοῦτο γεγονέναι. Εὐχαριστίας γὰρ ἐπακούσαντα καὶ συνεπιφθεγξάμενον τὸ Ἀμὴν, καὶ τραπέζῃ παραστάντα, καὶ χεῖρας εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προτείναντα, καὶ ταύτης καταδεξάB μενον, καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ μετασχόντα ἱκανῷ χρόνῳ, οὐκ ἂν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνασκευάζειν ἔτι τολμήσαιμι. Θαρσεῖν δὲ ἐκέλευον καὶ μετὰ βεβαίας πίστεως καὶ ἀγαθῆς συνειδήσεως τῇ μετοχῇ τῶν ἁγίων προσιέναι. Ὁ δὲ οὔτε πενθῶν πέπαυται, πέφρικέ τε τῇ τραπέζῃ προσιέναι· καὶ μόλις παρακαλούμενος, συνεστάναι ταῖς προσευχαῖς ἀνέχεται. » Καὶ ἄλλη δὲ Ξύστῳ ἐπιστολὴ φέρεται, ἐν ᾗ περὶ τούτου πολὺν παρατείνει λόγον. Ὁμοίως καὶ ἄλλη περὶ Λουκιανοῦ περὶ τοῦ τοιούτου ζητήματος, Διονυσίῳ τῷ Ῥώμης προσπεφωνημένη. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἐπιστολῶν Διονυσίου τῶν περὶ τοῦ βαπτίσματος ταῦτα.

CAPUT X.

De persecutione Valeriani : et quæ tum Dionysius Alexandrinus episcopus passus sit.

Valerianus, post Gallum imperio suscepto, primum clemens et bonus visus est, atque erga homines Dei benevolus atque benignus. Neque enim alius quisquam, qui ante eum fuerant imperatorum, in illos propensior humaniorque fuit, ne illi quidem qui manifesto Christianismum erant complexit : adeo se ab initio mitem et placidum nobis præbuit. Tota namque domus ejus divini numinis cultoribus plena erat, eaque prorsus nihil aliud quam Dei ecclesia esse videbatur. Sedenim magorum Ægyptiorum synagogæ princeps et doctor, imposturas et præstigias magicas docens, ei persuadet, ut sanctos viros non tantum domo sua exigat, et quam longissime repellat, sed ferro quoque tollat, ut qui artibus incantationibusque illorum obstarent et resisterent. Restabant enim adhuc, qui perniciosorum pestiferorumque dæmonum actiones solo aspectu suo ac voce missa reprimerent. Talibus igitur consultoribus usus, Christum confitentes crudelissime persecutus est, et ad sceleratissima sacra animum adjiciens, impias obtulit victimas, pueros miseros occidens,

C

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Περὶ τοῦ κατὰ Οὐαλλεριανὸν διωγμοῦ· καὶ ὅσα ἐν ἐκείνῳ ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων ἔπαθε Διονύσιος.

Οὐαλεριανὸς δὲ τῶν περὶ Γάλλον ἐκποδὼν γεγενημένων, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρελθών, τὰ μὲν πρῶτα ἤπιός τις ἐδόκει καὶ ἀγαθὸς, τοῖς περὶ Θεὸν ἀνθρώποις φίλα φρονῶν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις οὕτω τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων εὐμενῶς καὶ δεξιῶς πρὸς αὐτοὺς ἔσχεν, οὐδὲ οἱ προϋπτον τὸν Χριστιανισμὸν ἀσπασάμενοι, ὡς ἐκεῖνος προσφιλῶς τὸ καταρχὰς διετέθη. Πᾶς γὰρ ὁ οἶκος αὐτοῦ θεοσεβῶν ἔμπλεως ἦν· καὶ ἄντικρυς ἐκκλησία ἐῴκει Θεοῦ. Ἀλλὰ τῶν D ἀπ' Αὐγύπτου Μάγων ὁ ἀρχισυνάγωγος, διδάσκαλός γε ὢν τῆς μαγγανείας καὶ τερατείας, πείθει τοὺς μὲν ὁσίους ἄνδρας μὴ μόνον τῆς οἰκίας ἐξελαύνειν, καὶ ὡς πορρωτάτω ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ φόνῳ ὑπάγειν, ὡς ἐμποδὼν καθισταμένους ταῖς ἐκείνων μαγγανείαις τε καὶ ἐπαοιδίαις· καὶ γάρ που περιῆσαν ἔτι, οἳ καὶ μόνον ὁρώμενοι καὶ φθεγγόμενοι τὰς τῶν παλαμναίων δαιμόνων πράξεις ἐνέστελλον. Τούτοις γοῦν συμβούλοις προσχρώμενος, τοὺς μὲν τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦντας ἀπηνῶς ἐξεδίκησε· θυσίαις δ' ἐξαγίστοις ἐπήκειτο, καὶ ἀνάγνους ἐπετέλει ἱερουργίας, παῖδας ἀθλίους ἀποσφάττων, καὶ τέκνα πατέρων δυστήνων ἀφειδῶς καταθύων, νεογνά τε

(1) In manus olim communicantibus Eucharistia data.

διαιρῶν σπλάγχνα, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ πλάσματα εἰς λεπτὸν διακόπτων, αἰδήμενος ἐντεῦθεν εὐδαιμονήσειν. Διὸ καὶ τῆς μὲν Ἐκκλησίας πολέμιος γέγονε· μακρὰν δέ που ἑαυτὸν καὶ τῆς ἐκ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐποίει. Τοίνυν μέγαν καὶ οὗτος ἐνεγείρει τὸν διωγμόν. Καὶ ὅσοι τηνικαῦτα δεινοῖς συνηλάθησαν, ἄλλης ἂν ἱστορίας προσδέοιτο, εἴ τις κατὰ λεπτὸν ἐκλέγεσθαι βούλοιτο. Τέως καὶ Διονύσιος ὁ ῥηθείς, τοῦ κακοῦ ἐκκαμάζοντος, τοῖς δικαστικοῖς παραστὰς θήμασιν, ἐξητάζετο, Αἰμιλιανοῦ τὴν κατ' Αἴγυπτον ἡγεμονίαν διέποντος· Συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ ὁ πρεσβύτερος Μάξιμος· διάκονοί τε δύο, Φαῦστός τε καὶ Εὐσέβιος· καὶ σὺν Χαιρήμονι ἕτερος· καὶ ἐπειδὴ σύναμα τῷ ἱεράρχῃ θύειν διεκελεύοντο, ἀντέλεγον τὰ πρῶτα· Χριστιανοὺς δὲ σφᾶς εἶναι ὁμολογοῦντες, μὴ δυνατὸν εἶναι ἑτέρῳ Θεῷ σέβας νέμειν· μήτ' αὖ δεδιέναι ἕτερον. Τοῦτον γὰρ εἶναι οὐρανοῦ τε καὶ γῆς δημιουργόν. καὶ βασιλεύσειν ὡρισμένοις ἔτεσιν ἐπὶ γῆς παρέχοντα τὸ κρατεῖν. Ὡς οὖν καὶ ἄλλα ἐπισυνείρων πλεῖστα, ἀπεῖπε τὸ πείθειν, μηδὲν ὑπερθέμενος, καίπερ νόσῳ κατεσχέτην ὄντα τὸν Διονύσιον, ἐπί τινα τῆς Αἰβύης τόπον ἔρημον καὶ ἀπάνθρωπον ἐφυγάδευεν. Ἔνθα δὴ πολλοὶ τῶν ἐκ τῆς πόλεως, οὐκ ἐλάχιστοι δὲ καὶ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου ἐξιόντες, τῷ τῆς κατ' αὐτὸν πίστεως λόγῳ οἰκοδομούμενοι διετέλουν. Εἶτα ἐκεῖθεν εἰς μείζονα καὶ χαλεπωτέραν δίαιταν ὑπερόριον κατὰ τὴν Κερρῷ λεγομένην ἀπήγετο. Κολύθιον ἦν ὄνομα τῷ τόπῳ. Ὁ δὲ μακάριος Διονύσιος πάντα γενναίως διεκαρτέρει φέρων. Οὐχ ἧττον δ' ἦσαν καὶ τῶν ἀδελφῶν τινες τῇ συνεχεῖ ἐπιδημίᾳ τὸ σκληρὸν τοῦ τόπου λεαίνοντες, καὶ παρακλήσεως ἐμπιπλῶντες τὸν ὅσιον. Ὧ δὲ βουλόμενῳ ἐστὶ μαθεῖν ὅσα τοῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πέπονθε διωγμοῖς, οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἀριθμοῦ κρείττους ἐντυγχάνειν προτρέπομεν αἷς αὐτὸς φωναῖς κεχρημένος, πρός τινα τῶν κατ' αὐτὸν ἐπισκόπων, ᾧ ὄνομα Γερμανός, κακῶς αὐτὸν ἀγορεύειν βουλόμενον, ἀποτείνεται, φάσκων οὕτωσὶ καταρχάς· « Εἰς ἀφροσύνην κινδυνεύω πολλὴν καὶ ἀναισθησίαν ὄντως πεσεῖν, εἰς ἀνάγκην ἐμβιβαζόμενος διηγεῖσθαι τὴν θαυμαστὴν περὶ ἡμᾶς οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἐπεὶ μυστήριον, φησὶ, βασιλέως κρύπτειν καλόν, τὰ δὲ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀνακηρύττειν ἔνδοξον, ὁμόσε χωρήσω τῇ διηγήσει· » καὶ τὰ ἑξῆς.

A infelicium parentum liberos inhumanissime sacrificans, recens edita viscera dividens, et creaturas Dei in minutissimas partes concidens. Atque his rebus felicem se et beatum fore est opinatus. Quapropter et Ecclesiæ hostis factus est, et indignum se benignitate Dei effecit. Ita scilicet magnam is quoque concitavit persecutionem. Et qui temporibus eis, certaminibus obeundis sunt conflictati, si ad plenum omnes referri deberent, peculiari illi indigerent historia. Tum sane et Dionysius, quem diximus, malo eo invalescente, cum Æmilianus præfectus Ægyptum provinciam teneret, pro tribunali causam dixit, **402** et cum eo Maximus presbyter : præterea duo diaconi, Faustus et Eusebius, et cum Chæremone alter quidam. Et cum B ii una cum hierarcha suo sacrificare jussi essent, renuerunt id primum, deinde Christianos se esse, fierique omnino non posse ut Deum alium vel timerent vel colerent, professi sunt. Hanc namque esse qui cœlum et terram condiderit : et qui principibus, designatis certisque temporibus, in terris potestatem et imperium concedat. Hæc atque alia cum ab eis afferrentur plurima, Æmilianus in sententia perstitit, et cum se hoc illis persuadere non posse videret, nulla interposita mora. Dionysium, quantumvis morbo correptum, in solos quosdam et a frequentia hominum longe dissitos locos in Libyam relegavit. Ad quem permulti ex urbe, non paucissimi vero etiam ex Ægypto conC venerunt, atque ibi cum eo doctrinam fidei ejus addiscentes manserunt. Deinde vero ad longe duriorem gravioremque ærumnam, in regionem cui nomen est Cephro, et locum Colythium dictum, exsul est deportatus. Porro beatus Dionysius adversa omnia magno fortique pertulit animo. Nec minus et fratres quidam continua consuetudine sua loci asperitatem lenierunt, consolationisque pietatem ei præstiterunt. Qui vero accuratius cognoscere volunt, quæ ea persecutionis tempestate non ipse tantum Dionysius, sed alii etiam innumeri fratres adversa pertulerint, ii legere poterunt, quæ ipse ad temporis sui episcopum quemdam, nomine Germanum, obtrectatorem ejus, D scripsit, ita exorsus (2) : « Stultus sane atque insanus fuerim, si necessitatem eam mihi imponam, ut admirandam de nobis Dei curam atque dispositionem scriptis persequar. Sedenim cum (sicuti Scriptura ait [85]) arcanum regis celare pulchrum sit, opera autem Dei deprædicare gloriosum, ad narrationem rerum propius accedam, » et cætera.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τῶν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης μαρτυρησάντων.

Τῷ δὲ κατὰ Οὐαλλεριανὸν διωγμῷ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀνεδήσαντο· ἐν δὲ τῇ κατὰ Παλαιστίνην Καισαρείᾳ, τρεῖς γεν-

CAPUT XI.

De martyribus Cæsareæ Palæstinæ.

Valeriana autem persecutione plurimi quidem alii martyrii coronam tulerunt. Cæsareæ autem **403** Palæstinæ, tres fortiter cum laude magna

[85] Tob. XII, 7.

(1) *Omnis potestas a Deo est.*
(2) Reperitur hoc scriptum apud Euseb. lib. VII, cap. 2.

confessionem Christi perferentes, in divino decurrere stadio, ad bestias damnati. Nomina eorum sunt : Priscus, Malchus, et Alexander. Ii dicuntur in agro habitantes, seipsos ut segnes et ignavos in re omnium pulcherrima accusasse : quod scilicet divinis propositis præmiis, per socordiam ea arripere negligerent, martyrii coronam designantes. Itaque re sic pulchre deliberata, confestim festinabundi Cæsaream contenderunt, et apud judicem de professione Christi, quæ opus erant, dixerunt : ac mox bestiis objecti, felicem sunt consecuti finem. In eadem urbe femina etiam quædam Marcionis secuta hæresim, ut fertur, eodem est certamine defuncta.

A ναίως τῇ κατὰ Χριστὸν ὁμολογίᾳ ἐνδιαπρέψαντες τὸ θεῖον διήνυσαν στάδιον, θηρίων δαπάνῃ γενόμενοι· Πρίσκος καὶ Μάλχος καὶ Ἀλέξανδρος ἦσαν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα. Τούτοις φασὶ κατ' ἀγρὸν οἰκοῦντας ὡς ἀνειμένως περὶ τὸ καλὸν ἔχοντας, ὑπ αἰτίας ἑαυτοὺς ἄγειν· ὡς δὴ βραβείων οὐρανίων περικειμένων, ὀλιγωροῖεν οὗτοι ῥᾳθύμως ἔχοντες διαρπάζειν, τὸν τοῦ μαρτυρίου δηλαδὴ στέφανον. Ταῦτα δὲ καλῶς διαγνόντας, εὐθὺς ἐπὶ Καισάρειαν ὁρμῆσαι λέγεται· καὶ ἐπὶ τὸν δικαστὴν γενομένους, καὶ τὸ εἰκὸς παρασχομένους ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀποκρίσεσι, τοῦ μακαρίου τέλους τυχεῖν, θηρίων γενομένους βοράν. Καὶ μὴν καὶ γυνή τις κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν τὸν ἴσον ἀγῶνα διέδραμε· τὰ Μαρκίωνος δ' ἦν, ὡς λόγος, καὶ αἱρουμένη τε καὶ
B φρονοῦσα.

CAPUT XII.

De pace sub Galieno : et epistola ejus quam pro Christianis edidit, et qualis is fuerit.

Valerianus (1) autem ad eum modum transversim raptus, non diu persecutionem continuavit. A Barbaris enim captus (2), et in servitutem redactus, imperium ad filium Galienum (3) transmisit. Qui pro humanitate sua statim edictis promulgatis, Christianorum persecutionem inhibuit, liberiusque verbi antistitibus stata solitaque officia sua peragere permisit. Litteræ ejus in hæc fere verba sunt conceptæ : « Imperator Cæsar, Publius Licinius Galienus, Felix, Pius, Augustus, Dionysio, Pinnæ, et Demetrio episcopis. Officium et benignitatem liberalitatis meæ per terrarum orC bem omnem produci imperavi, ut ex locis omnibus, in quibus pie divina coluntur, decedatur. Quapropter et vos rescripti mei exemplo uti potestis, ut ne quisquam vobis sit gravis et molestus : et id quoad ejus fieri potest, a vobis adimpleatur, quod a me dudum est permissum. Itaque Aurelius Cyrenius summi ordinis præfectus (4), constitutionem a me promulgatam servabit. » Circumfertur etiam alia ejus constitutio ad episcopos alios data, per quam, ut Christiani loco cœmeteriorum suorum reciperent, permisit. Talis quidem Galienus fuit. De quo Dionysius hæc quoque refert : « Atque (5) ille eorum qui ante se fuerunt imperatorum, hunc quidem deserens (6) atque destituens, illum vero (7) cum impetu invadens, D cum omni genere suo funditus statim disperiit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τῆς κατὰ Γαλιῆνον εἰρήνης, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἐπιστολῆς αὐτοῦ, καὶ οἷος ἦν.

Τοιαῦτα Οὐαλλεριανὸς μεταστραφεὶς διετέλει. Οὐκ εἰς μακρὰν δέ, δουλείαν παρὰ βαρβάροις ὑπενεγκών, μονάρχην ἀφίησι τὸν υἱὸν Γαλιῆνον· ὃς σωφρονέστερον διατεθεὶς, γράμμασι μὲν αὐθὶς ἐκέστειλε τὸν καθ' ἡμῶν διωγμόν. Ἐλευθερίους δὲ τοῦ τοῦ λόγου προεστῶσι τὰ εἰωθότα πράττειν ἀφίησι. Τὰ δὲ γράμματα οὕτω πως ἐπὶ λέξεως εἶχεν· « Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Πούπλιος Δικίννιος Γαλιῆνος, εὐτυχὴς, εὐσεβὴς, σεβαστὸς, Διονυσίῳ καὶ Πιννᾷ καὶ Δημητρίῳ ἐπισκόποις. Τὴν εὐεργεσίαν τῆς ἐμῆς δωρεᾶς διὰ παντὸς τοῦ κοσμου ἐκδεδασθῆναι προσέταξα, ὅπως ἀπὸ τῶν τόπων τῶν θρησκευσίμων ἀποχωρήσωσι. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς τῆς ἀντιγραφῆς τῆς ἐμῆς τῷ τύπῳ χρῆσθαι δύνασθε, ὥστε μηδένα ὑμῖν ἐνοχλεῖν· καὶ τοῦτο ὅπερ κατὰ τὸ ἐξὸν δύναται ὑφ' ὑμῶν ἀναπληροῦσθαι· ὃ δὲ ὑπ' ἐμοῦ πρὸ πολλοῦ συγκεχώρηται. Καὶ διὰ τοῦτο Αὐρήλιος Κυρήνιος ὁ τοῦ μεγίστου τάγματος (4) προστατεύων τὸν τύπον τὸν ὑπ' ἐμοῦ δοθέντα διαφυλάξει. » Φέρεται δὲ καὶ ἄλλη αὐτοῦ διάταξις ἄλλοις ἐπισκόποις ἐκδεδομένη, ἐφιεῖσα τὰ χωρία τῶν παρ' ἐκείνοις κοιμητηρίων ἀπολαβεῖν. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ Γαλιῆνος ἦν· ὑπὲρ οὗ καὶ Διονύσιός ταῦτα διέξεισιν· « Ἐκεῖνος μὲν τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων, τὸν μὲν προείμενος, τῷ δὲ ἐπιθέμενος, παγγενεὶ ταχέως καὶ πρόῤῥιζος ἐξηφανίσθη. Ἀνεδείχθη δὲ καὶ συνανομολογήθη παρὰ πάντων ὁ Γαλιῆνος παλαιὸς ἅμα βασιλεὺς καὶ νέος, πρῶτος ὢν, καὶ μετ' ἐκείνους

(1) Valerianus in Rhætia a militibus, Galienus ejus filius Romæ a senatu, Augusti creati, æqua potestate imperium obtinuerunt.

(2) Valerianus in Mesopotamia a Persarum rege superatus, mox etiam captus, apud Parthos in servitute consenuit. Et quamdiu vixit, rex ejus provinciæ, cerviri ejus insistens, equum conscendere solitus est. (Eutrop.) Idem Tamerlanes Scytha in Bajazethe Turca fecit.

(3) Galienus imperavit annos sex cum patre Valeriano, novem solus. Eo tempore multi in diversis provinciis per seditionem creati imperatores : in quibus Macrinus fuit, qui in Illyrico una cum filio est interfectus. Odenatum autem ipse Galienus consortem imperii fecit, etc.

(4) Πράγματος, Euseb. lib. VII, cap. 13.

(5) Macrinum sive Macrianum designat. Macrianus, Galieno negligentius rempub. administrante, imperium in Oriente arripuit : deinde in Illyrico cum Aureolo, qui et ipse contra Galienum imperium sumpserat, duce Domitiano manum conseruit. Sed victus cum filio Macriano est, et exercitus omnis Aureolo deditus. Uterque etiam et pater et filius cæsus, sicuti et alter filiorum ejus ab Odenato in Oriente est interemptus. (Jul. Capitol. in Galieno.)

(6) Galienum.

(7) Aureolum.

παρών. Κατὰ δὲ τὸ ῥηθὲν πρὸς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, Τὰ ἀπ' ἀρχῆς εἶδον ἦκασι, καὶ καινὰ ἃ νῦν ἀνατελεῖ. Ὥσπερ γὰρ νέφος τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ὑποδραμὸν, καὶ πρὸς ὀλίγον ἐπηλυγάσαν ἐσκίασεν αὐτὸν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ προεφάνη· εἶτα παρελθόντος ἢ διατακέντος τοῦ νέφους, ἐξεφάνη πάλιν ἐπανατείλας ἢ προανατείλας ὁ ἥλιος· οὕτω προστὰς καὶ προσπιλάσας ἑαυτὸν ὁ Μακρῖνος τῆς ἐφεστώσης Γαλλήνου βασιλείας, ὁ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ μηδὲ ἦν· ὁ δὲ ἔστιν ὁμοίως ὥσπερ ἦν. Καὶ οἷον ἀποθεμένη τὸ γῆρας ἡ βασιλεία, καὶ τὴν προσοῦσαν ἅμα καθηραμένη κακίαν, ἀκμαιοτέραν νῦν ἐκανθει· καὶ πορρώτερον ὁρᾶται καὶ ἀκούεται καὶ διαφοιτᾷ πανταχοῦ. » Τοιαῦτα καὶ περὶ τούτου ἱστορεῖ Διονύσιος.

A **404** Declaratus autem, communibusque suffragiis ab omnibus renuntiatus est Galienus, vetus simul et novus imperator. Cum enim ante eos fuisset, post eos quoque exsistit. Juxta id quod ad prophetam Isaiam est dictum : *Quæ a principio fuere, ecce veniunt, et nova sunt quæ nunc exorientur* [56]. Quemadmodum enim nubes radios solis subiens, et ad breve tempus eum umbra objecta obscurat, et ejus loco apparet, deinde vel prætereunte vel evanescente nube, sol sive subortus seu præortus resplendet : ita Macrinus imperium Galieni, cui præfectus fuerat, per tyrannidem invasit. Atque ille quidem nunc non exstat, quandoquidem nihil erat ; hic autem itidem, ut antea fuit, constat, et imperium ejus, perinde atque senium deposuisset, et adhærens sibi vitium repurgasset, floridius etiam nunc viget, longiusque multo ubique spectatur, auditur, frequentatur. » Hæc de illo narrat Dionysius.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τοῦ ἐν Καισαρείᾳ Μαρίνου τοῦ μάρτυρος.

Τηνικαῦτα δὲ εἰρήνης οὔσης ἀκαταχέου, τῇ κατὰ Καισάρειαν Παλαιστίνῃ, Μαρῖνός τις τῶν ἐν ἀξιώματι, πλούτῳ τε καὶ γένει περιφανῶν, διὰ Χριστὸν τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη, αἰτίαν τοιαύτην παρεσχημένος. Ἐκάλει μὲν γὰρ αὐτὸν ἡ τοῦ βαθμοῦ τάξις ἐπί τινα, κατὰ τὸ ἔθος Ῥωμαίοις, ἀξιώματος προκοπήν· κλῆμα τοῦτο ἐκάλουν, ἑκατοντάρχου τόπον ἐπέχον. Καὶ δὴτα μέλλοντος ἤδη ἔχεσθαι τῆς τιμῆς, ἕτερος ζήλῳ φερόμενος παριὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, μηδαμῶς ἐξεῖναι αὐτῷ, Χριστιανῷ γε ὄντι, καὶ μὴ βασιλεῦσι θύοντι, τῆς ἐκ Ῥωμαίων τυγχάνειν ἀξίας, κατηγόρει· αὐτῷ δὲ μᾶλλον προσήκειν τοῦ ἀξιώματος διιστάνετο· καὶ τὸν δικαστὴν (ἦν δ' Ἀχαῖος ὄνομα), δυσχεράναντα, Μαρίνῳ εἰς λόγους ἐλθεῖν. εἰ τῇ γνώμῃ ἐμμένειν αἱροῖτο. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἀμετάθετον τοῦ ἀνδρὸς ἐώρα τῆς πρὸς Χριστὸν διαθέσεως τρεῖς ὥρας τοιπὸν ἐδίδου τὴν αἵρεσιν διασκέψασθαι, ἔξω τοῦ δικαστηρίου γενόμενον. Ὃν ἰόντα Θεότεκνος ὁ τῆς ἐκεῖσε παροικίας ἐπίσκοπος, τῆς χειρὸς λαβόμενος, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἷλκε, τὰ εἰκότα διομιλούμενος. Εἴσω δὲ ἀγαγὼν καὶ παρὰ τῷ ἁγιάσματι στήσας, τὸν χιτωνίσκον παρανασταλάς, τὸ προσηρτημένον αὐτῷ ξίφος ἐδείκνυ. Ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ ἱερὸν παραγαγὼν Εὐαγγέλιον, ἐν μέσῳ προύτίθει, εἰκὼν ὁπότερον τῶν δύο ἕλεσθαι βούλοιτο. Ὡς δ' αὐθὶς τὴν δεξιὰν προτείνας, τὴν βίβλον ἐδέχετο, ἐξῆγεν εὐχαῖς καθοπλίσας τὸν μάρτυρα, ἐπὶ μᾶλλον ἔχεσθαι παρεγγυησάμενος τοῦ Θεοῦ· τυχεῖν γὰρ ῥᾷστον εἶναι γένοιτο πρὸς ἐκείνου ῥωννύμενον τῶν κατ' ἔφεσιν· καὶ μετ' εἰρήνης ἐξῆγεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ τῆς προθεσμίας ἐκάλει καιρὸς, ὁ κῆρυξ αὖθις μετεκαλεῖτο τὸν μάρτυρα. Παραστὰς οὖν καὶ μείζονα τὴν προθυμίαν ἢ πρότερον ὑπὲρ Χριστοῦ ἐνδειξάμενος, εὐθὺς ἐκεῖθεν τὸν ἐπὶ θάνατον ἦγετο, καὶ ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀφῃρεῖτο.

CAPUT XIII.

De Marino Cæsariensi martyre.

Eo tempore, cum pax ubique esset, Cæsareæ Palæstinæ Marinus quidam, opibus, genere et dignitate clarus, pro Christo capite plexus est, per talem causam. Vocabat eum disciplinæ militaris ordo ad honorem, Romanorum more, majorem, gradumque dignitatis altiorem (vitem vocabant (1), et eam qui consequebantur, centuriones fiebant. Et jam honorem talem recepturus erat, cum alius æmulationis studio ad tribunal procedit, minimeque convenire criminando asserit, ut is Romanam dignitatem consequatur, qui Christianus sit, et imperatoribus non sacrificet : proindeque ordinem eum sibi potius deberi contendit. **405** Ibi judex (Achæus huic nomen fuit) id inique tulit, Marinumque an in sententia perseverare pergeret, interrogavit. Atque ubi constantem ejus in Christum animum firmamque affectionem vidit, tres ei ad deliberandum extra judicium concessit horas. Atque eum sic exeuntem, Theotecnus ejus loci episcopus manu apprehensum, in ecclesiam deducit, sermonesque cum eo, quos opus erat, confert : mox etiam in sacratiorem templi locum admittit, tunicaque ejus diducta, ensem quo accinctus erat, ei demonstrat, simulque sacrum Evangelii librum productum in medio proponit, optionemque ei, ut utrum vellet acciperet, permittit. Porro, postquam ille statim dextram ad librum ipsum accipiendum extendit, precatione martyrem armatum producit, eumque ut magis Deo obtemperando quam hominibus adhæreret, cohortatur. Facile enim eum ab illo confortatum, quæ maxime desideraret, consecuturum esse. Illumque sic cum pace dimittit. Atque ubi constitutum vocaret tempus, et præco martyrem rursum citaret, assistens ille, majoremque quam antea pro Christo alacritatem ostendens, extemplo inde ad mortem est abductus, et capite truncatus.

[56] Isa. XLIII, 19.

(1) Τιμή τίς ἐστι παρὰ Ῥωμαίοις τὸ κλῆμα, οὗ τοὺς τυχόντας φασὶν ἑκατοντάρχους γίνεσθαι, τόπου σχολάζοντος. Euseb. lib. VII, cap. 19. Spartianus in Adriano vitem pro centurionatu accipit.

CAPUT XIV.

De Asterio, et admiranda fidemque omnem excedente rei per eum gestæ historia.

Verumenimvero Asterius, vir apprime Deia mans, senator Romanus, claro loco natus, copiosus, et magno ab imperatoribus in pretio habitus, proindeque propter nobilitatem et opes nemini ignotus, morti martyris affuit : et mox pretiosis allatis vestibus, martyris corpus in humeros sublatum, et (sicuti decebat) involutum, sane quam splendida et magnifica dignatus est sepultura. Hujus viri alia quoque plura sunt memoratu digna facinora. Quod vero is Cæsareæ Philippi, quam Phœnices Paneadem vocant, fecit, referre in historiam nostram non intempestivum est visum. Propinquum ei urbi montem esse ferunt, qui Panius dicitur : **406** ad radices ejus fontes sunt uberiores, unde etiam Jordanem profluere dicunt. In eos fontes, patrio quodam more accolæ celebri festoque die congregati, victimam dæmoni nescio cui projicere solebant : quæ quod mirifice derepente vi et operae fficacis illius dæmonis disparebat, pro miraculo ingenti ubique ea res est celebrata. Et cum aliquando ibi adesset Asterius, simulque id quod fiebat videret, hominesque eo consternari animadverteret, miseratus primum errorem eorum, deinde, sublatis in cœlum manibus, eum qui est super omnia Deus, invocat, ut cum seductorem populi dæmonem illum aquis innatantem dispelleret, tum fraude et errore tanto miseros illos liberaret. Et ille quidem sic orabat ; confestim vero hostia illa supernatans emersit. Ita miraculum id hominumque de eo portentosa opinio, adeo est sublata, ut deinceps nihil quidquam ejusmodi in eo loco sit factum.

CAPUT XV.

De statua Domini nostri Jesu Christi in Paneade, et ea quæ ad hanc statuam crevit herba.

Quandoquidem autem Paneadis meminimus, nec aliam quamdam historiam prætermittendam esse duximus, dignam illam quæ sit in ore omnibus. Ex hac enim urbe fama fert ortam fuisse mulierem illam (1), quam sanguinis profluvio laborantem fimbriæ Christi attractu sanationem rapuisse divinorum Evangeliorum testatur Scriptura. Ibi domus quoque ejus magnifica adhuc visa est, simulque admirandum tropæum et monumentum collati in eam beneficii Servatoris permansit. Pro foribus namque domus ejus in columna quadam æreæ duæ statuæ stabant sublimes : quarum altera, genibus flexis, manibusque protensis, feminæ habitu, supplicantis faciem præ se tulit : altera autem ex adverso collocata, directo viri statu, diploide cum decenti quadam gravitate amicti, manum inclinatæ feminæ porrigere visa est. Ad hujus pedes in sta-

(1) Mulier sanguinis profluvio laborans in Evangelio, Cæsariensis fuit. Ea monumentum et statuam Christo Cæsareæ pro ædium suarum foribus erexit.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ Ἀστερίου καὶ τῆς κατ' αὐτὸν παραδόξου ἱστορίας.

Ἀστέριος δὲ θεοφιλὴς ἀνὴρ ἐς τὰ μάλιστα, συγκλήτου τε βουλῆς ἐπὶ Ῥώμης μετέχων, διαφανής τε πλούτῳ καὶ γένει περίβλεπτος, βασιλεῦσί τε διαφερόντως τιμώμενος, εὐγενείας τε καὶ περιουσίας εἵνεκα μηδενὶ ἀγνοούμενος, παρὼν τῇ τελειώσει τοῦ μάρτυρος, ἐσθῆτας πολυτελεῖς ἀγαγών, τὸ μαρτυρικὸν ἐκεῖνο σκῆνος μετέωρον ἐπ' ὤμων ἄρας, λαμπρᾶς τινος καὶ προσηκούσης ἠξίου ταφῆς, ὡς χρεὼν περιστείλας. Τοῦ δ' Ἀστερίου τούτου πολλὰ καὶ ἄλλα μνήμης ἄξια φέρεται. Ὁ δὲ αὐτῷ πρᾶξαι συνέβη ἐπὶ τὴν Φιλίππου Καισάρειαν, ἣν Φοίνικες Πανεάδα προσαγορεύουσιν, οὐκ ἄκαιρον ἂν εἴη καὶ B τῇ τῆς ἱστορίας παραδοῦναι γραφῇ. Ἀγχίθυρον μὲν γὰρ τῇ πόλει φασὶ τὸ ὄρος εἶναι ὃ Πάνιον κέκληται, πρὸς δὲ ταῖς ὑπωρείαις τούτου τοῦ ὄρους πηγὰς μεγίστας ἀναδείκνυσθαι· καὶ Ἰορδάνῃ λόγος τὸ ῥεῦμα προχεῖσθαι. Ἐν δὴ ταῖς πηγαῖς ταύταις, κατά τι πάτριον ἔθος, ἑορτῆς ἡμέρᾳ οἱ περίοικοι ἀθροιζόμενοι, σφάγιον δαίμονί τινι καθ' ὕδατος ἀπερρίπτουν. Ὁ δὴ παρὰ δόξαν ἀφανὴς ἦν τῇ δυνάμει τοῦ ἐνεργοῦντος. Καὶ θαῦμα περιβόητον ἁπανταχοῦ τὸ γινόμενον ἀκηρύττετο. Ἐπεὶ δέ ποτε παρὼν καὶ Ἀστέριος, τό τε γινόμενον εἶδε, καὶ τοὺς ἐπὶ τούτῳ δὴ κατακληττομένους διέγνω, ὤκτειρέ τε τῆς πλάνης· εἶτα καὶ χεῖρας εἰς οὐρανοὺς ἀνασχών, τὸν ἐπὶ πάντων ἐκάλει Θεόν, τόν τε λαοπλάνον δαίμονα τῷ ὕδατι ἐπινηχόμενον ἀπελᾷν, κἀκείνους τῆς ἐκείνης C ἐλευθεροῦν. Καὶ ὁ μὲν ηὔχετο· ἀθρόως δὲ τὸ ἱερεῖον ἐκπεπόλαζε ταῖς πηγαῖς, ὥσπερ διανηχόμενον. Καὶ τὸ θαῦμα καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ παράδοξον διελύετο, ὡς μηδὲ τοῦ λοιποῦ τοιοῦτόν τι γεγενῆσθαι περὶ τὸν τόπον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῆς ἐν Πανεάδι στήλης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐκεῖσε φυομένης βοτάνης.

Ἐπεὶ δὲ τῆς Πανεάδος ἐμνήσθην, οὐκ ἄξιον οἶμαι παραδραμεῖν καί τινα ἑτέραν διήγησιν, πᾶσι δὲ στόμοτος φέρεσθαι οὖσαν ἀξίαν. Ἐκ γάρ τοι τῆς πόλεως ταύτης λόγος ἔχει τὴν αἱμόῤῥουν ἐκείνην ὁρμᾶσθαι· ἣν Χριστοῦ κρασπέδῳ συλήσαι τὴν ἴασιν ἡ τῶν θείων Εὐαγγελίων διδάσκει γραφή. Καὶ γ' D ἀπ' αὐτῆς εἰσέτι καὶ τὸν οἶκον ἐκείνῃ περιφανῆ δεικνυσθαι· καὶ τῆς ἐπ' αὐτῇ τοῦ Σωτῆρος εὐεργεσίας θαυμαστὰ τρόπαια παραμένειν. Πρὸς γὰρ δὴ ταῖς πύλαις τοῦ οἴκου ταύτης ἐπί τινος κίονος μετεώρους στήλας ἑστάναι δύο, πεποιημένας χαλκοῦ· ὧν ἑτέρα μὲν ἐπὶ γόνυ κεκλιμένη ἐστὶν, εἰς τοῦμπροσθεν τανυσα χεῖρας, καὶ ὡς οἷον εἰπεῖν ἱκετεύουσα. Γυναικὸς δὲ εἶναι τὸ ἔκτυπον ἡ γλυφὴ δίδωσιν. Ἡ δὲ ἄλλη καταντικρὺ ἑστῶσα εἰς ὄρθιον ἀνδρὸς σχῆμα, διπλοΐδα κοσμίως περιβεβλημένη, χεῖρα ἔοικε τῇ γυναικὶ προτείνειν κλινούσῃ. Τούτου δ' ἐν τοῖς ἐ-

σὶν ἐπὶ τοῦ ὑπερθεν τῆς στήλης βάθρου βοτάνην ἔχει λόγος ἐκφύεσθαι· ἣν δὴ ἄχρι τοῦ κρασπέδου τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλοΐδος ἀνιοῦσαν, ἥκιστα περαιτέρω προβαίνειν. Ταύτην δ' ἅτε τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου κρασπέδου ἡμμένην, ἀλεξιφάρμακον παντοίων νοσημάτων καθίστασθαι. Τὸν δ' ἀνδριάντα τοῦτον εἰς Χριστοῦ σχῆμα διαχυθῆναι παρὰ τῆς αἱμορροούσης, ἀληθὴς κατισοῦσα ἐς ἡμᾶς ἱστορία παρέδωκεν, ἡ δὴ καὶ μέχρι τῶν χρόνων παρέμεινεν Ἰουλιανοῦ. Καὶ καινὸν οὐδὲν τοὺς πάλαι πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀγαθοῦ τινος μετασχόντας τοιαῦτα τῷ Σωτῆρι ἀμείψασθαι.

A tuæ ipsius basi herba excrescere (1), quæ cum ad fimbriam æreæ diploidis pertigisset, non altius progrediebatur : eamque veluti sacram fimbriam tangens illa, præsens adversus omne genus morborum auxilium habuisse dicta est. **407** Statuam porro istam a muliere illa sanguinis profluvio laborante, ad Christi formam et habitum conflatam esse, vera certaque, quæ ad nos pervenit, historia tradidit. Atque ea ad Juliani usque tempora perduravit. Neque adeo mirum videri debet, qui aliquid beneficii olim a Servatore nostro accepere, eos per ejusmodi monumenta grati erga eum animi memoriam reliquisse.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Περὶ τῶν μορφῶν τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ τοῦ θρόνου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου.

Ὅπου γε καὶ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ μαθητῶν Πέτρου καὶ Παύλου τὰς εἰκόνας, ἔτι δὲ καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτὸν τεκούσης ὑπερφυῶς, ἐν γραφῇ χρωμάτων εἰς δεῦρο σωζομένας πλείστας ἀνέγνωμεν, Λουκᾶ μὲν τοῦ ἀποστόλου πρώτως αὐτὰς ἀκριβῶς εἰδυίαις γράφειν χερσὶν ἱστορήσαντος, καὶ τοῦ ἔργου κατάρξαντος· ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων ἀνδρῶν ὡς εἰκὸς οἷα σωτῆρας, ἐθνικῇ τινι τάχα συνηθείᾳ δουλευόντων, καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον τιμᾶν εἰωθότων· καὶ ἀπαραφυλάκτως (2) διενεργεῖν τοῦτ' αὐτὸ παραδεδωκότων· ὅπερ ἡ Ἐκκλησία ἐκεῖθεν λαβοῦσα, εἰς μέγα τε ηὔξησε καὶ ἐπίδωκε, Θεοῦ τὸ ἔργον οἰκονομήσαντος· οὐ μορφὰς δὲ μόνον καὶ στήλας, ἀλλὰ καὶ πέπλα καὶ ῥάβδους καὶ σκίμποδας τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν εἰς μνήμην δῆτ' ἐκείνων ἄληστον διασώζουσα· καθὰ δὴ καὶ τὸν Ἰακώβου θρόνον ἐπιπολὺ τοῦ χρόνου πεφυλαγμένον ἀνέγνωμεν· ὃν ἀδελφὸν μὲν τοῦ Κυρίου εἶναι, πρῶτον δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπον, πρὸς αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων χρηματίσαι οἱ θεῖοι λόγοι παραδιδόασι. Περιεῖπον γὰρ οἱ μετ' ἐκείνους ἐκείνου διάδοχοι, ταῦτα σαφῶς ἐπιδεδειγμένοι, οἷον περὶ τοὺς θεοφιλεῖς ἄνδρας ἀξιόχρεων τὸ σέβας ἀπίσωζον· ὥσπερ δὴ καὶ ἐς ἡμᾶς τοῦτο μάλα πρεσβεύεται μνήμης ἕνεκα πολλῶν τῶν παρ' ἡμῖν σωζομένων. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

B *De figura et forma sanctorum apostolorum, et de throno Jacobi fratris Domini.*

Cum etiam sanctorum apostolorum Petri et Pauli, ipsiusque adeo Christi, et quæ eum supra naturæ captum mirifice genuit Virginis matris, coloribus adumbratas imagines, plurimas ad hunc usque diem conservatas esse norimus. Ac Lucas quidem apostolus primus ipsas accurate, opus id exorsus, manibus suis depinxit; deinde vero ex veteribus alii quoque viri, pro eo atque par erat veluti servatores suos in signis et picturis servantes, idem fecere : ethnica quidem illi fortasse consuetudine ducti, et morem eum colere soliti, absque tamen necessaria observatione obtinere id tradiderunt. Sed Ecclesia inde acceptum magis ac magis adauxit (providentia Dei curante atque C disponente), non modo effigies et statuas, verum etiam vestes, baculos, et lectos sanctorum illorum virorum conservans, ad memoriam eorum sempiternam. Sicuti et Jacobi thronum ad multa tempora servatum esse scimus, quem fratrem ipsum Domini, primum Hierosolymorum episcopum, ab ipso Christo et apostolis creatum esse, sacra monumenta tradidere. Venerati sunt enim hunc successores ejus, asservatum : satis aperte declarantes, quo cultu et studio Deo dilectos viros sint prosecuti. Quemadmodum id ad nos quoque est transmissum, apud quos multa etiam memoriæ gratia asservantur. Verum de his hæc dicta sufficiant.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ περιβοήτου ἐν θαύμασιν, ὡς τοῖς κατ' ἐκεῖνο καιρον χρόνοις ἤκμαζε.

Τοῖς δὲ κατὰ Γαλιηνὸν χρόνοις ἤκμαζε καὶ λόγοις καὶ παραδόξων τέρασιν ἔργων Γρηγόριος ὁ τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν σὺν Ἀθηνοδώρῳ τῷ ἀδελφῷ ἡγησάμενος, τῆς Νεοκαισαρίων μὲν τὴν ἐπισκοπὴν ἔχων, τὴν γε μὴν τῶν κατορθωμάτων ἐνέργειαν ἐπωνυμίαν ὡς εἰκὸς κληρωσάμενος· ὃς Ἑλλήνων μὲν φὺς πατέρων, τὸ σέβας μετέθετο, καὶ ἐπὶ μᾶλλον τὰ τῆς πίστεως αὐτῷ ηὔξησεν. Ὠριγένει γὰρ

D *De sancto Gregorio miraculis claro, ut ea ætate floruerit.*

Galieni temporibus simul et doctrina et miraculis ingentibus floruit Gregorius, cum fratre Athenodoro ecclesias in Ponto gubernans. Ipsi autem Neocæsariensis obtigerat episcopatus, et ab efficacia miraculorum edendorum cognomen Mirifici. Gentilibus autem genitus parentibus religionem mutavit, et in fide maxime profecit : et Alexandriæ Origeni operam dans, sacras atque

(1) Sub ea statua herba ἀδιξιφάρμακος excrevit. (Euseb. lib. VII, cap 14.)

(2) Ἀπαραλλάκτως, Eusebius, ut supra.

profanas litteras summe addidicit. Ubi meretricula, quæ calumniæ causa ad eum venerat, a dæmone correpta, per orationem ejus sanationem est consecuta : ecclesiæ autem præfectus (1), cum Plædimus ei Amasenus episcopus manus imposuisset, rupem ingentem collis instar, cum ad eam esset perductus, oratione sola movit, et in alium transtulit locum. Deinde sacerdotem profanum templi custodem, ejecto atque recepto dæmone (2), ad Christi fidem pertraxit. Et lacum quemdam, de quo fratres duo ingenti contentione decertabant, siccum aridumque reddidit. Præterea Lyci fluminis undas perniciosas repressit,scipione suo defixo, qui hucusque in ingentem excrevit arborem, et a viatoribus ibi cernitur. Judæum quemdam, qui mortuum se esse simulaverat, revera mortuum effecit. Et cum eum aliquando quidam persequerentur, in arborem transformatus, ita orationi intendens constitit, ut a nemine videretur. Pestilentiam infidelibus conciliavit : et feminam quamdam, quæ ad fidem accesserat, a morte liberavit. Huic Dei mater apparens, per Joannem evangelistam, professionem fidei nostræ, quantum ad theologiam (3) et divinitatis rationem pertinet scriptam exhibuit. Ad multam autem pervenit senectutem, et ad Diocletiani usque tempora duravit (4), gratiarum actionis voces edere solitus. quod urbem frequentissimam, et infidelitatis plenissimam,ad contrarium professionis fidei redegisset statum.Quantum enim ibi eorum adveniens repererat, qui ante se fidem receperant, tantum eorum qui in infidelitate perseverarent, moriens numerum reliquit. Hæc breviter et compendiose de admirando Gregorio sint dicta.

A ἐπ' Ἀλεξανδρείᾳ φοιτήσας, τα τῆς θείας Γραφῆς καὶ τὰ τῆς ἔξω εἰς ἄκρον ἠσκήθη. Ἔνθα δὴ ἑταιρικὸν γύναιον ἐπὶ διαβολῇ αὐτῷ προσελθὸν, δαίμονι ληφθὲν, διὰ προσευχῆς τὴν ἴασιν ἔσχεν. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τεθεὶς, Φαιδίμου αὐτῷ τὰς χεῖρας ἐπιβαλόντος, ὃς Ἀμασείας ἐπίσκοπος ἦν, ἐπεὶ πρὸς αὐτὸν ἤγετο, λίθον μέγαν βουνῷ παραπλήσιον εὐχῇ μόνῃ κινήσας, εἰς ἕτερον μετήγαγε τόπον. Ἔνθα δὴ καὶ τὸν νεωκόρον τῇ τῶν δαιμόνων ἐκβολῇ τε καὶ εἰσβολῇ πρὸς τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν ἕλκειν · καί τινα λίμνην διαφερομένην δυσὶν ἀδελφοῖς ξηρὰν καὶ ἄνικμον ἐδείκνυ. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ποταμοῦ Λύκου τὸ βλαπτικώτατον ῥεῖθρον, τῷ τὴν οἰκείαν καταπῆξαι βακτηρίαν, ἀνέστειλεν. Ἥτις δὴ καὶ εἰς δεῦρο, εἰς μέγα δένδρον διήκουσα, τοῖς προσπελάζουσι φαίνεται. Καὶ τὸν νεκροῦ σχῆμα πλασάμενον Ἑβραῖον ἐργῳ νεκρὸν καθιστᾷ. Καὶ τοῖς δεισώκουσι τοῦτον, εἰς δένδρον μετασχηματισθεὶς, ἱστὼς ἐν προσευχῇ ἀθέατος ἔμεινε. Καὶ λοιμὸν δὲ ἀπίστοις προὐξέγησε, καὶ τῇ πίστει προσελθούσῃ τοῦ μόρου ἀπήλλαττεν. Ἔγγραφον δὲ τῆς θεογοθίας τὴν πίστιν ἡ τοῦ Θεοῦ μήτηρ διὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου φανεῖσα τούτῳ παρέχει. Εἰς δὲ βαθὺ γῆρας ἦκων, ἄχρι καὶ Διοκλητιανοῦ παρατείνας, εὐχαριστίας προῆκε φωνάς · ὅτεπερ τὴν ἐπὶ τόσον πλήθουσαν ἀπιστίας πόλιν πολυναθρωποτάτην οὖσαν ἐπὶ τῆς ἐναντίας καταλέλοιπε τάξεως. Ὅσους καὶ γὰρ ἐλθὼν εὗρε τὴν πίστιν πρὸ αὐτοῦ παραδεδεγμένους τοσούτους τελευτῶν τῇ ἀπιστίᾳ παραμεμενηκότας καταλέλοιπε. B Τοσαῦτα ὡς ἐν συντόμῳ εἰπεῖν καὶ τὰ περὶ τοῦ C θαυμαστοῦ Γρηγορίου.

409 CAPUT XVIII.

De Dionysii festis epistolis.

Dionysius autem Alexandrinus, nondum pace ecclesiis a Galieno reddita, ad eas quas diximus de pœnitentia et baptismo, alias quoque de Paschate festas composuit epistolas. Quarum unam quidem ad Flavianum (5) dedit : aliam ad Didymum et Domitium, in qua etiam octo annorum canonem exponit, non alias quam æquinoctio verno Pascha celebrari oportere astruens. Aliam rursus ad presbyteros Alexandrinos, atque diversas alias ad alios scripsit. Pace porro exorta, ab exsilio Alexandriam rediit. Ibi seditione et tumultu civili excitato, quoniam episcopali munere suo fungi non potuit, fratribus scilicet in alterutram partem factionis inclinatis, ipsis Paschæ feriis ex ipsa Alexandria veluti exsul per litteras cum eis est collocutus. Dedit quoque ad Hieracem Ægyptium

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τῶν ἑορταστικῶν Διονυσίου ἐπιστολῶν.

Διονύσιος δὲ ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας, μήπω τῆς κατὰ Γαλιηνὸν ἐπελαδούσης εἰρήνης, πρὸς ταῖς εἰρημέναις τῆς μετανοίας καὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὰς περὶ τοῦ Πάσχα ἑορτασικὰς συνατττει ἐπιστολάς. ὧν μίαν μὲν Φλαδιανῷ προσφωνεῖ, ἄλλην δὲ Διδύμῳ καὶ Δομετίῳ. Ἐν ᾗ καὶ ὀκταετηρίδος κανόνα ἐκτίθεται, μὴ δεῖν ἄλλοτε πλὴν τῆς εἰαρινῆς ἰσημερίας τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖν παριστάμενος. Τοῖς δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσδυτέροις ἄλλην συντάττει, καὶ διαφόρους ἄλλοις. Τῆς δ' εἰρήνης διαλαμψάσης, ἐκ τῆς ὑπερορίας ἐπανῆκεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Στάσεως δ' ἐκεῖσε καὶ πολέμου ἐπισυμδάντος, ἐπεὶ μὴ τὰ τῆς ἐπισκοπῆς διέπειν οἷός τε ἦν, ἅτε δὴ τῶν ἀδελφῶν εἰς ἑκάτερον τῆς στάσεως μέρος διακρινομένων, ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ ἐξ αὐτῆς Ἀλεξανδρείας, καθά τις ὑπερόριος διατελῶν, ὡμίλει αὐτοῖς. Πρὸς

D

(1) Cum ecclesia in quodam loco arctissimo inter montem et fluvium posito construi deberet, et spatium sufficiens non esset, ipso sancto in orationibus pernoctante, mane facto, inventa est rupes tanto spatio loco cessisse, quantum erat competens pro ipsa ecclesia fabricanda. Hier. *De viris illust.*

(2) Euseb. lib. VII, cap. 25, Rufino interprete.

(3) Theologia hæc reperitur apud Rufinum, *Eccles. hist.* Eusebii lib. VIII, cap. 25.

(4) Imo alia etiam ejus miracula sub Constantino Magno referuntur infra lib. VIII, cap. 33.

(5) Euseb. *Flavium* habet, libro VII, cap. 25. Item, post æquinoctium vernum, μετὰ τὴν ἐαρι[illegible] ἰσημερίαν. Ibid.

δὲ καὶ Ἱέρακι τῷ κατ' Αἴγυπτον ἐπισκόπῳ ἑορταστικὴν ἑτέραν ἐχάραττεν, ἐν ᾗ καὶ τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν στάσεως μνείαν ποιούμενος, τοῦτον ὑπαγορεύει τὸν τρόπον·

A episcopum alteram festam sive Paschalem epistolam, in qua seditionis Alexandrinæ mentionem faciens, ad hunc modum scribit:

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένης στάσεως τοῦ λαοῦ.

« Ἐμοὶ δὲ τί θαυμαστὸν, εἰ πρὸς τοὺς πορρωτέρω κατοικοῦντας χαλεπὸν τὸ κἂν δι' ἐπιστολῶν ὁμιλεῖν; ὅτε καὶ τῷ πρὸς ἐμαυτὸν αὐτῷ μοι διαλέγεσθαι, καὶ τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ συμβουλεύεσθαι, καθίστηκεν ἄπορον; Πρὸς γοῦν τὰ ἐμαυτοῦ σπλάγχνα, τοὺς ὁμοσκήνους καὶ συμψύχους ἀδελφοὺς, καὶ τῆς αὐτοῦ πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, ἐπιστολαίων δέομαι γραμμάτων. Καὶ ταῦθ' ὅπως ἂν διαπεμψαίμην, ἀμήχανον φαίνεται. Ῥᾷον γὰρ ἄν τις οὐχ ὅπως εἰς τὴν ὑπερόριον, ἀλλὰ καὶ ἀπ' Ἀνατολῶν ἐπι Δυσμὰς περαιωθείη, ἢ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπέλθοι. Τῆς γὰρ ἐρήμου τῆς πολλῆς καὶ ἀτριβοῦς ἐκείνης, ἣν ἐν δυσὶ γενεαῖς διώδευσεν ὁ Ἰσραὴλ, ἄπορος μᾶλλον καὶ ἄβατός ἐστιν ἡ μεσαιτάτη τῆς πόλεως ὁδὸς καὶ θαλάσσης· ἣν ἐκεῖνοι ῥαγεῖσαν καὶ διατειχισθεῖσαν ἔσχον ἱππήλατον· καὶ ὧν ἐν τῇ λεωφόρῳ κατεποντίσθησαν Αἰγύπτιοι, οἱ γαληνοὶ καὶ ἀκύμαντοι λιμένες γεγόνασιν, εἰκὼν πολλάκις φανέντες ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς φόνων, οἷον ἐρυθρὰ θάλασσα. Ὁ δ' ἐπιῤῥέων ποταμὸς τὴν πόλιν ποτὲ μὲν ἐρήμου τῆς ἀνύδρου ξηρότερος ὤφθη, καὶ μᾶλλον αὐχμώδης ἐκείνης, ἣν διαπορευόμενος ὁ Ἰσραὴλ οὕτως ἐδίψησεν, ὡς Μωσῆ μὲν καταβοᾶν· ῥυῆναι δὲ αὐτοῖς παρὰ τοῦ θαυμάσια ποιοῦντος μόνου ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ποτόν. Ποτὲ δὲ τοσοῦτος ἐπλήμμυρεν, ὡς πᾶσαν τὴν περίχωρον τάς τε ὁδοὺς καὶ τοὺς ἀγροὺς ἐπικλύσαντα, τῆς ἐπὶ Νῶε γενομένης τοῦ ὕδατος φορᾶς ἐπαγαγεῖν ἀπειλήν. Ἀεὶ δὲ αἵματι καὶ φόνοις καὶ καταποντισμοῖς κάτεισι μεμιασμένος· οἷος ὑπὸ Μωσῆ γέγονε τῷ Φαραὼ μεταβαλὼν εἰς αἷμα καὶ ἐπιζέσας. Καὶ ποῖον γένοιτ' ἂν τοῦ πάντα καθαίροντος ὕδατος ὕδωρ ἄλλο καθάρσιον; Πῶς δὲ ὁ πολὺς καὶ ἀπέραντος ἀνθρώποις Ὠκεανὸς ἐπιχυθεὶς, τὴν πικρὰν ταύτην ἀποσμήξειε θάλασσαν; Ἢ πῶς ἂν ὁ μέγας ποταμὸς ὁ ἐκπορευόμενος ἐξ Ἐδὲμ, ἐπὶ τὰς τέσσαρας ἀρχὰς εἰς ἃς ἀφορίζεται, μετοχετεύσας εἰς μίαν τοῦ Γαιὼν ἀποπλύναι τὸ λύθρον; Ἢ πότε ὁ τεθολωμένος ὑπὸ τῶν πονηρῶν πανταχόθεν ἀναθυμιάσεων ἀὴρ εἰλικρινὴς γένοιτο; Τοιοῦτοι γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς ἀτμοὶ καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἄνεμοι, ποταμῶν τε αὖραι καὶ λιμένων ἀνειλήσεις ἀποπνέουσιν, ὡς σηπομένων ἐν πᾶσι τοῖς ὑποκειμένοις στοιχείοις νεκρῶν, ἰχῶρα εἶναι τὰς δρόσους. Εἶτα θαυμάζουσι καὶ διαποροῦσι πόθεν οἱ συνεχεῖς λοιμοὶ· πόθεν αἱ χαλεπαὶ νόσοι· πόθεν αἱ παντοδαπαὶ φθοραί· πόθεν ὁ ποικίλος καὶ πολὺς τῶν ἀνθρώπων ὄλεθρος; διὰ τί μηκέτι τοσοῦτο πλῆθος οἰκητόρων ἡ μεγίστη πόλις ἐν αὐτῇ φέρει, ἀπὸ νηπίων ἀρξαμένη παίδων μέχρι τῶν εἰς ἄκρον γεγηρακότων· ὅσους ὠμογέροντας οὓς ἐκάλει πρότερον ὄντας, ἔτρεφεν; Ἄλλοι τεσσαρακοντοῦται καὶ μέχρι τῶν ὀ

CAPUT XIX.

De seditione populi Alexandrini.

« Quid ego admirer difficile esse, cum eis qui magna locorum intercapedine a nobis sunt dissiti, per epistolas agere? Cum in dubium venerim, quomodo ipse mecum colloquar, et ipse animæ meæ consulam? Ad ipsa enim viscera mea, hoc est, ad fratres qui ejusdem sunt contubernii, ejusdem animi, ejusdem vitæ instituti, et ejusdem Ecclesiæ, epistolis opus est: easque quomodo B perferri curem, durum et prope impossibile est. Facilius namque aliquis non dico in longinquum exsilii locum, sed ab Oriente ad Occidentem transierit, quam Alexandriam ex ipsa Alexandria peragret. Longe quippe solitudine illa deserta atque invia, quam duabus ætatibus seu generationibus filii Israel pertransierunt, periculosior **410** et impeditior est media civitatis via: et mari item illo, quod illi divisum et in parietum formam redactum late habuerunt pervium, et quieti tranquillique partus, eorum fluctuum in quorum trajectu Ægyptii sunt submersi, speciem præ se tulerunt, dum frequenter propter cædes in illis factitatas similes Rubri maris apparuerunt. Qui vero per urbem ipsam profluit amnis, aliquando C quidem solis illis et inaquosis locis, per quos Israel incedens usque adeo siti est pressus, ut adversus Mosem vociferaretur, et ab eo qui solus admiranda facit, ex altissima et durissima rupe unda proflueret, visus est multo aridior sicciorque. Aliquando autem in tantum exundavit, ut vicinam regionem universam, viasque et agros omnes diluvio obruerit, eamque quæ sub Noe fuit, se aquæ inundationem adducturum esse minatus sit. Semper equidem cruore, cædibus civiumque submersorum suffocationibus infectus fuit et contaminatus: qualis ille Pharaonis per Mosen in sanguinem conversus, et sanguinem olens fuit. Quæ vero fluminis ejus quod repurgat omnia, reperietur expiatrix unda? Quomodo etiam immensus et hominibus impermeabilis Oceanus, huic D superfusus, amarum hoc deteret atque abolebit pelagus? Aut quomodo ingens ille fluvius qui ex Edem egreditur, si quatuor capita, in quæ dividitur, in unum caput, nempe in alveum Geon derivet, cruentam abluet saniem? Quomodo denique aer, a cladium ubique tantarum impurissimis exhalationibus infectus atque pollutus, purgabitur? Tanti a terra vapores, a mari venti, a fluviis auræ, a portubus crassiores nebulæ feruntur, ut tabescentibus ac diffluentibus, in omnibus subjectis elementis, cadaveribus, cruore roret. Et admirantur adhuc et dubitant, unde continuæ proveniant

pestilentiæ, unde graves morbi, unde omnis generis calamitates, unde tot et tam varii hominum interitus? Quid ita tam ampla civitas, non tam frequentes jam habeat incolas, si eos ab infantibus ipsis usque ad senes decrepitos recenseas omnes : quam antea eorum tantum, quos crudæ senectutis vocabat, fovit? Aliorum porro a quadragenariis usque ad septuagenarios tanta antehac fuit multitudo, ut illorum numerum nunc non suppleant, cum eis accenseantur et attribuantur, ad publicam percipiendam annonam, qui quatuordecim annorum sunt, usque ad octogenarios. **411** Sic qui vultu sunt maxime juvenili, eorum nunc quasi æquales sunt facti, qui olim erant senes maxime. Et cum in terris semper diminui atque consumi genus hominum conspiciant, internecione omnium indies gliscente atque grassante non contremiscunt. »

A ἐτῶν · τοσοῦτον πλείονες τότε, ὥστε μὴ συμπληροῦσθαι νῦν τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν προσεγγραφέντων καὶ συγκαταλεγέντων εἰς τὸ δημόσιον στηρέσιον τῶν ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν μέχρι τῶν ὀγδοήκοντα · καὶ γεγόνασιν οἷον ἡλικιῶται τῶν πάλαι γεραιτάτων οἱ ὄψει νεώτατοι. Καὶ οὕτω μειούμενον ἀεὶ καὶ δαπανώμενον ὁρῶντες τὸ ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων γένος, οὐ τρέμουσιν αὐξομένου καὶ προκόπτοντος τοῦ παντελοῦς αὐτῶν ἀφανισμοῦ. »

CAPUT XX.

De pestilentia sævissima, quæ Alexandriæ est grassata.

Post seditionem autem pestilentia admodum in urbe sæviit. Et cum paschalis dies pro foribus esset, ad fratres scripto verba faciens, contagiosi morbi ærumnas hujusmodi ornavit verbis : « Aliis equidem hominibus, ut nunc se res habent, non videatur esse festi diei celebrandi tempus. Neque adeo illis est vel tale, vel aliud quodpiam, non luctuosum dico, sed quod et sit et videatur maxime lætum. Nunc sane lugent omnia, mœrent omnes, et resonant per urbem ejulatus, propter tantam mortuorum et quotidie morientium multitudinem. Sicuti enim de primogenitis Ægyptiorum scriptum est, sic nunc quoque ingens est clamor. Non enim est domus, in qua non reperiatur mortuus. Atque utinam non reperiretur ; nam et eis quæ hæc præcesserunt temporibus, permultas et graves perpessi sumus calamitates. Et cum soli nos ab omnibus affligeremur et necaremur, nihilominus tamen tum quoque festos egimus dies : et omnis cujuslibet cladis locus, conventus agendi nobis præbuit commoditatem : ager, solitudo, navigium, publicum diversorium, carcer. Omnium autem lætissimum Pascha egerunt perfecti, qui in cœlo convivantur, martyres. Post eas clades bellum et pestilentia irruit, quæ una cum gentibus pertulimus mala. Et soli nos quidem, quæ nobis sunt illata detrimenta sustinuimus ; una cum illis autem, quæ invicem ipsi inter se vel fecerunt, vel perpessi sunt, per tumultum scilicet, toleravimus dispendia : sed Christi rursum exhilarati sumus pace, quam solis nobis concessit. Cum vero paululum admodum et nobis et ipsis datum esset, ut respiraremus, contagiosa hæc lues urbem invasit : res metu omni illis horribilior, et ærumna quavis calamitosior : et, ut quidam eorum dixit historicus, clades una opinione et spe omnium major (!) : nobis vero haudquaquam talis (2), sed non minus

B Περὶ τοῦ ἐνσκήψαντος ἐν αὐτῇ ἀπλήστου λοιμοῦ.

Μετὰ δὲ τὴν στάσιν λιμώδης νόσος τὴν πόλιν ἐδόσκετο. Καὶ τῆς ἑορτῆς ἐπὶ θύραις οὔσης, τοῖς ἀδελφοῖς ὁμιλῶν, τὰ τῆς νόσου πάθη διὰ τούτων ὑπεσημαίνετο · « Τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνθρώποις οὐκ ἂν δόξειε καιρὸς ἑορτῆς εἶναι τὰ παρόντα. Οὐδ' ἔστιν αὐτοῖς οὕτε οὗτος, οὔτε τις ἕτερος, οὐχ ὅπως τῶν ἐπιλοίπων, ἀλλ' οὐδ' εἴ τις περιχαρὴς ὢν, οἰηθείη μάλιστα. Νῦν μέν γε θρῆνοι πάντα · καὶ πενθοῦσι πάντες · καὶ περιηχοῦσιν οἰμωγαὶ τὴν πόλιν διὰ τὸ πλῆθος τῶν τεθνηκότων καὶ τῶν ἀποθνησκόντων ὁσημέραι. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν πρωτοτόκων τῶν Αἰγυπτίων γέγραπται, οὕτω καὶ νῦν ἐγενήθη κραυγὴ μεγάλη. Οὗ γάρ ἐστιν οἰκία, ἐν ᾗ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ τεθνηκώς · καὶ ὄφελόν γε · εἰς πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεινὰ, καὶ τὰ πρὸ τούτων συμβεβηκότα πρῶτον ἡμᾶς ἤλασαν · καὶ μόνοι πρὸς πάντων διωκόμενοι καὶ θανατούμενοι, ἑωρτάσαμεν καὶ τότε. Καὶ πᾶς ὁ τῆς καθ' ἑκάστου θλίψεως τόπος πανηγυρικὸν ἡμῖν γέγονε χωρίον · ἀγρὸς, ἐρημία, ναῦς, πανδοχεῖον, δεσμωτήριον. Φαιδροτάτην δὲ πασῶν ἤγαγον ἑορτὴν οἱ τέλειοι μάρτυρες εὐωχηθέντες ἐν οὐρανῷ. Μετὰ δὲ ταῦτα πόλεμος καὶ λοιμὸς ἐπέλαβεν · ἃ τοῖς ἔθνεσι συνδιηνέγκαμεν, μόνοι μὲν ὑποστάντες ὅσα ἡμῖν ἐλυμήναντο, παραπολαύσαντες δὲ καὶ ὧν ἀλλήλους εἰργάσαντό τε καὶ πεπόνθασι. Καὶ τῇ Χριστοῦ πάλιν ἐνηυφράνθημεν εἰρήνῃ, ἣν μόνοις ἡμῖν ἔδωκε. Βραχυτάτης δὲ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν τυχόντων ἀναπνῆς, ἐπικοτέσκηψεν ἡ νόσος αὕτη, πρᾶγμα φόβου τε παντὸς φοβερώτερον ἐκείνοις, καὶ συμφορᾶς ἧς τινος οὖν σχετλιώτερον · καὶ ὡς ἴδιός τις αὐτῶν ἀπήγγειλε συγγραφεὺς, πρᾶγμα μόνον δὴ τῆς πάντων ἐλπίδος κρεῖττον γενόμενον · ἡμῖν δὲ οὐ τοιοῦτον μὲν, γυμνάσιον δὲ καὶ δοκίμιον, οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἔλαττον · ἀπέσχετο μὲν γὰρ οὐδὲ ἡμῶν · πολλὴ δὲ ἐξῆλθεν εἰς τὰ ἔθνη. » Εἶτα ἐξῆς ἐπιφέρει καὶ ταῦτα · « Οἱ γοῦν πλεῖστοι τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, δι' ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην καὶ φιλαδελφίαν,

(1) Πρᾶγμα μόνον δὴ τῆς πάντων ἐλπίδος κρεῖττον γενόμενον. (Thucyd.)

(2) « Pestis ista et lues, qui horribilis et feralis videtur, explorat justitias singulorum, et mentes humani generis examinat, an infirmis serviant sani, an propinqui cognatos pie diligant, an misereantur servorum languentium domini, an deprecantes ægros non deserant medici : an feroces

ἀφειδοῦντες ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων ἐχόμενοι, ἐπισκο- A ποῦντες ἀφυλάκτως τοὺς νοσοῦντας, λιπαρῶς ὑπηρετούμενοι, θεραπεύοντες ἐν Χριστῷ, συναπηλάττοντο ἐκείνοις, ἀσμενέστατα τοῦ παρ' ἑτέρων ἀναπιμπλάμενοι πάθους, καὶ τὴν νόσον ἐφ' ἑαυτοὺς ἕλκοντες ἀπό τῶν πλησίον, καὶ ἑκόντες ἀναμασσόμενοι τὰς ἀλγηδόνας· καὶ πολλοὶ νοσοκομήσαντες καὶ ῥώσαντες ἑτέρους, ἐτελεύτησαν, αὐτὸν τὸν ἐκείνων θάνατον εἰς ἑαυτοὺς μεταστησάμενοι, καὶ τὸ δημῶδες ῥῆμα μόνης ἀεὶ δοκοῦν φιλοφροσύνης ἔχεσθαι, ἔργῳ δὴ τότε πλγηροῦντες, ἀπιόντες πάντων αὐτῶς περίψημα. Οἱ γοῦν ἄριστοι τῶν παρ' ἡμῖν ἀδελφῶν τοῦτον τὸν τρόπον ἐξεχώρησαν τοῦ βίου, πρεσβύτεροί τέ τινες καὶ διάκονοι, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ λίαν ἐπαινούμενοι· ὡς καὶ τοῦ θανάτου τοῦτο τὸ εἶδος, διὰ πολλὴν εὐσέβειαν καὶ πίστιν ἰσχυρὸν γενόμενον, B μηδὲν ἀποδεῖν μαρτυρίου δοκεῖν. Καὶ τὰ σώματα δὲ τῶν ἁγίων ὑπτίαις χερσὶ καὶ κόλποις ὑπολαμβάνοντες, καθαιροῦντές τε ὀφθαλμοὺς, καὶ στόματα συγκλείοντες, ὠμοφοροῦντές τε καὶ διατιθέντες, προσκολλώμενοι, συμπλεκόμενοι, λουτροῖς τε καὶ περιστολαῖς κατακοσμοῦντες, μετὰ μικρὸν ἐτύγχανον τῶν ἴσων, ἀεὶ τῶν ὑπολειπομένων ἑφεπομένων τοῖς πρὸ αὐτῶν. Τὰ δέ γε ἔθνη πᾶν τοὐναντίον· καὶ νοσεῖν ἀρχομένους ἀπωθοῦντο· καὶ ἀπέφευγον τοὺς φιλτάτους· καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἔῤῥιπτον ἡμιθνῆτας· καὶ νεκροὺς ἀτάφους ἀπεσκυβαλίζοντο, τὴν τοῦ θανάτου διάδοσιν καὶ κοινωνίαν ἐκτρεπόμενοι· ἣν οὐκ ἦν καὶ πολλὰ μηχανωμένοις ἐκκλῖναι ῥᾴδιον. » Μετὰ δὲ ταῦτα εἰρηνευσάντων τῶν κατὰ τὴν πόλιν τοῖς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἀδελφοῖς, ἑορταστίτην αὖθις C ἐπιστέλλει γραφήν· καὶ μετ' ἐκείνην διαφόροις ἄλλοις ἔγραφε. Καὶ περὶ Σαββάτου δὲ αὐτοῦ γραφὴ φέρεται, καὶ περὶ γυμνασίου ἄλλη· καὶ πρὸς Ἑρμάμωνα δὲ, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον ὁμιλῶν δι' ἐπιστολῆς, καὶ ἄλλα μὲν φησιν, ἀλλὰ καὶ περὶ Δεκίου καὶ Γάλλου καὶ τῆς κακοτροπίας αὐτῶν διέξεισι. Τῆς δὲ κατὰ τὸν Γαλιηνὸν εἰρήνης μνείαν ποιεῖται.

atque alia, exercitium atque exploratio. Non illa quidem a nobis abstinuit, **412** verum multo maxime in gentes est grassata. » Deinceps hæc infert : « Plurimi itaque fratres, pro excellenti suo amore et fraterna charitate, sibi ipsis non parcentes, et alius ab alio invicem animis dependentes, sine metu omni ægrotos visitarunt : et magno studio et cura illis in Christo inservientes, una cum illis mortui sunt, perquam libenter aliorum dolore seipsos implentes, morbumque proximorum in se pertrahentes, ac non gravate dolores mitigantes. Multi curantes atque confirmantes alios, ipsi decesserunt, mortem illorum in seipsos transferentes. Ita vulgatum illud verbum, quod comitatis solius et benevolentiæ semper visum est, factis tum adimplerunt, dum ad eum modum decedentes, se peripsema (1) omnium esse declararent. Hoc pacto optimi apud nos fratres, presbyteri etiam quidam, et diaconi, et ex plebe laudatissimi quique, ex hac vita emigrarunt : ut jam id genus mortis pietate multa et fide roboratum, non multum videretur abesse a martyrio. Et sanctorum cadavera illi supinis manibus et sinu excipere, oculos comprimere, ora claudere, in humeros tollere, componere, ad se applicare, complecti, lavare, vestibus funeralibus exornare, et paulo post æquali sorte potiri, superstitesque eos qui præcesserant statim subsequi. Gentes porro contra omnia fecerunt, eos qui ægrotare cœpissent propellentes, et charissimos quosque refugientes, semimortuos in vias sternentes, mortuos insepultos projicientes, successionemque et communionem mortis aversantes, quam tamen quantumvis multa molientibus evitare facile non erat. » Deinde cum jam ea in urbe pacatiores essent res, Dionysius ad fratres in Ægypto Paschalem epistolam, et rursus aliis alias scripsit. Circumfertur etiam ejus de Sabbato scriptum, et aliud de exercitio : et ad Hermammonem fratresque Ægyptios litteras scribens, inter alia de Decio et Gallo, pravisque eorum moribus pleraque commemorat : et tranquillitatis quæ sub Galieno fuit, mentionem facit.

violentiam suam comprimant, an rapaces avaritiæ furentis insatiabilem semper ardorem vel metu mortis exstinguant, an cervicem flectant superbi, an audaciam leniant improbi, an pereuntibus charis vel sic aliquid divites largiantur et donent sine hærede morituri : Exercitia sunt nobis ista non funera, dant animo fortitudinis gloriam, contemptu mortis præparant ad coronam. » (Cypr. in *Serm. de mortalit.*)

(1) Veteres urbium expiationes anniversarias facientes, homines sacros, hoc est, qui peste aliove morbo expiando diis immolabantur, et Catharmi atque Pharmaci vocabantur, in victimarum morem redimitos, e loco præcipiti in mare dejiciebant, Neptuno immolantes, cum solemnibus hisce verbis, περίψημα ἡμῶν γενοῦ, ἤτοι σωτηρία καὶ ἀπολύτρωσις· Sis pro nobis peripsema, hoc est, piaculum, luitio, redemptio nostra, et servatrix urbis victima. (Suidas, et Nicolaus Leonicus, *De varia historia*, lib. III, cap. ult.) « Tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus omnium peripsema; » hoc est, Nos tanquam piacula mundi facti sumus, et succidaneæ pro populo victimæ. (I *Cor.* IV, 13.)

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ Νέπωτος καὶ τῆς κατ' αὐτὸν αἱρέσεως.

Ἐπὶ τούτοις ἅπασι καὶ δύο βιβλία Περὶ ἐπαγγελιῶν συντάττει· ὧν ἡ ὑπόθεσις Νέπως ἦν, ἐπίσκοπος μὲν Αἰγυπτίων γενόμενος. Ἰουδαϊκώτερον γὰρ διακείμενος, τὰ ἐπηγγελμένα τοῖς ἁγίοις Χριστοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς, παχύτερα καὶ σωματικώτερα εἶναι φρονῶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἐτίθει κατὰ D

413 CAPUT XXI.

De Nepote et hæresi ejus.

Adhæc duos libros *De promissionibus* composuit, quibus argumentum præbuit Nepos : qui Ægypti episcopus, Judaica opinione, quæ sanctis Christi promissa sunt in Scripturis, sensu corporali crassius intelligens, ea ad præsens sæculum, et designatam quamdam mille annorum vitam referebat.

Et quod is ex Apocalypsi Joannis opinionem suam se confirmaturum esse opinaretur, librum composuit, cui titulum Confutationis eorum, qui allegorias componunt, indidit. Cui Dionysius, in eis quos diximus libris respondens, in priore quidem sententiam suam de illius dogmate exponit, in posteriore autem de Apocalypsi Joannis agit pluribus. « Quandoquidem, inquit, scriptum quoddam proferunt Nepotis, quo valde nituntur, veluti certo et irrefragabiliter ostendente atque probante, regnum Christi in terris futurum : in aliis quidem multis Nepotem recipio et complector, propter fidem, tolerantiam laboris, Scripturarum lectionem, et frequentes psalmodias, quibus hucusque multi delectantur fratres, hominemque ipsum observo. » Deinde progressus infert : « Sedenim si quid recte dictum sit, laudare id convenit. Rursum vero si quid secundum sanam doctrinam non sit scriptum, id castigare oportet. Ac si quidem ipse adesset, satis esset rationum in colloquio, per interrogationem et responsionem, ad persuasionem et conciliationem eorum quæ inter se opponuntur. Cum autem scriptum ejus satis ad persuadendum compositum, in hominum sit manibus, quo scripto legi et prophetis conviciatur, Evangelia nihil esse ducit, et apostolicos libros tanquam nullius pretii elevat; ipsum autem perinde atque occultum et arcanum mysterium celebratur, 414 simpliciorum fratrum animos, nihil permittens magnum et sublime de certa, vera et gloriosa apparitione Christi, aut de nostra a mortuis resurrectione, atque ad ipsum aggregatione et assimilatione, sed humilia quædam et caduca, qualia præsentis vitæ sunt, sapere et sentire : perquam est necessarium, ut veluti cum præsente fratre nostro Nepote disserentes agamus. » Deinde commemorat, se in Arsenoite (1) fuisse, ubi hujusmodi emersit hæresis : ibique omnibus ecclesiasticis atque aliis item viris præsentibus, tribus continuis diebus de Nepotis doctrina, libro ejus proposito, disseruisse. Fratrumque stabilem ac decentem morem admiratur (2), qui rite atque ordine responsionibus assensiones approbationesque suas accommodarint; neque contentiose defendere perseverarint, quæ semel apud se constituissent : neque objectiones legitimas intermiserint, veritatem illi cognitam (quod pudore quodam aliqui, cum convincuntur, non faciunt) profitentes : bonaque conscientia, quæ auctoritate divinarum Litterarum probata essent, citra simulationem et dissimulationem cordibus ad Deum simpliciter compositis, suscipientes. Addit præterea, ut etiam ejus loci doctor Coracion dictus, vocibus eis quæ contra illius opinionem prolatæ fuerant persuasus, præsentibus omnibus receperit, veritate jam abunde satis perspecta, sibi de cætero nihil futurum cum Nepote negotii, neque mentio,

A χιλιοστὴν ζωῆς τινα ὡρισμένην. Καὶ τοίνυν οὗτος ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου κρατύνειν τὴν αἵρεσιν οἰηθείς, βίβλον συνταξας, ἔλεγχον τῶν ἀλληγοριστῶν ταύτην ἐπέγραψεν. Πρὸς ὃν Διονύσιος τοῖς εἰρημένοις τούτου συγγράμμασιν ἀντιλέγων, ἓν μὲν τῷ προτέρῳ τὸ δόξαν περὶ τοῦ δόγματος ἐκτίθησιν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου διαλαμβάνει πλατύτερον, οὕτω διεξιών · « Ἐπειδὴ σύνταγμά τι προκομίζουσι Νέπωτος, ᾧ λίαν ἐπερείδονται, ὡς ἀναντιῤῥήτως ἐπιδεικνύντι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἐπὶ γῆς ἔσεσθαι, ἐν ἄλλοις μὲν πολλοῖς ἀποδέχομαι καὶ ἀγαπῶ Νέπωτα τῆς τε πίστεως, καὶ τῆς φιλοπονίας, καὶ τῆς ἐν ταῖς Γραφαῖς διατριβῆς, καὶ τῆς πολλῆς ψαλμῳδίας, ᾗ μέχρι νῦν πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν ἐνθυμοῦνται · καὶ πάνυ δι' αἰ-

B δοῦς ἄγω τὸν ἄνθρωπον αὐτόν. » Εἶτα προϊὼν, ἐπιφέρει · « Ὡς εἴ τι μὲν ὀρθῶς λέγοιτο, ἐπαινεῖν χρή · διευθύνειν δ' αὖθις εἴ τι μὴ ὑγιῶς ἐστι γεγραμμένον. Καὶ εἰ μὲν παρῆν ὁ ἀνὴρ, αὐτάρκης ἦν λόγος πρὸς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν, πείθων καὶ συμβιβάζων τὸ ἀνθιστάμενον · γραφῆς δ' ἐκείνου πιθανωτάτης προκειμένης, ᾗ γραφῇ νόμον μὲν καὶ προφήτας διαλοιδορεῖται, εὐαγγέλια δὲ τὸ μηδὲν ἡγῆται · τὰ δὲ τῶν ἀποστόλων συγγράμματα ἐκφαυλίζεται · αὐτὴ δὲ οἷά τι κεκρυμμένον μυστήριον περιᾴδεται · τὰς τῶν ἁπλουστέρων ἀδελφῶν ψυχὰς οὐδὲν ἐώντων ὑψηλὸν καὶ μέγα φρονεῖν περί τε τῆς ἀληθοῦς καὶ ἐνδόξου ἐπιφανείας Χριστοῦ, ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῆς

C ἡμῶν ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπισυναγωγῆς τε καὶ ὁμοιώσεως. Ἀλλὰ μικρὰ καὶ θνητὰ οἷα τὰ νῦν, ἀναγκαῖον καὶ ἡμᾶς, ὡς πρὸς παρόντα διαλεχθῆναι τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν Νέπωτα. » Εἶτα διηγεῖται ὡς ἐν τῷ Ἀρσενοΐτῃ γενόμενος, ἔνθα τὸ τοιοῦτον ἐπεπόλαζε σχίσμα, πάντων σχεδὸν παρόντων τῶν ἱερατικῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἄλλως ἐχόντων, τρισὶν ἑξῆς ἡμέραις τὸν περὶ Νέπωτος ἀνεκίνει λόγον, τοῦ βιβλίου προβεβλημένου. Ἔνθα δὴ καὶ τὸ εὐσταθὲς τῶν ἀδελφῶν θαυμάζει, ἐπιεικῶς τὰς συγκαταθέσεις πεποιημένων ταῖς ἀποκρίσεσι, μήτε φιλονείκως περιεχομένων τῶν ἅπαξ αἱρεθέντων αὐτοῖς, μήτε δὲ τὰς ἀντιλογίας ὑποστελλομένων, μήτε, εἰ γνοῖεν ταληθὲς, αἰδοῖ κρατηθέντες μὴ συνομολογεῖν · ἀγαθῇ δὲ συνειδήσει τὰ ταῖς θείαις Γραφαῖς παριστάμενα ὑποκρίσεως δίχα πρὸς Θεὸν

D ἁπλωμέναις καρδίαις καταδέχεσθαι. Ἐπιφέρει δὲ καὶ ὡς ὁ παρ' ἐκείνοις διδάσκαλος, Κορακίων ἓν ἐκείνῳ ὄνομα, ταῖς τῶν ἀντιλεγόντων ἠρημένος φωναῖς, πάντων παρόντων, συνέθετο μὴ τοῦ λοιποῦ προσίξειν ἐκείνῳ, μηδ' εἰς μνείαν ἐλθεῖν, μηδὲ διδάξειν, ὡς ἱκανῶς ταληθὲς διαγνούς. Καὶ τοὺς ἄλλους ἀδελφούς φησι χαίρειν τοῖς λόγοις καὶ τῇ πρὸς ἅπαντας συγκαταβάσει καὶ συνδιαθέσει.

(1) Auctore Plin. lib. v, cap. 9, inter reliquas multas Ægypti præfecturas, quas nomos vocant, Arsenoites nominatur : ab Arsinoe oppido sic dictus, quod Ptolemæus Philadelphus sub nomine sororis suæ, quæ ita nominabatur, condidit. Idem, amnem qui Arsinoen præterfluit, Ptolemæum appellavit. (Plin. lib. vi, cap. 29.)

(2) Ἔνθα καὶ τὸ ἔνσταθες καὶ φιλάληθες καὶ τὸ εὐπαρακολούθητον καὶ συνετὸν ὑπερηγάσθην τῶν ἀδελφῶν. Euseb. lib. vii, cap. 24.

nem se ejus facturum, neque doctrinam promulgaturum. Alios quoque fratres dicit lætatos delectatosque esse dissertationibus eis, atque communi omnium conciliatione et consensu.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Οἷα Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου ἱστορεῖ.

Ἑξῆς δὲ περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου ταῦτά φησιν· ἃ δὴ πάντα κατὰ ῥῆμα, εἰ καὶ διὰ μακροῦ, ὅμως ἀναγκαῖά γε ὄντα, ἐκθήσομαι. « Τινὲς μὲν οὖν, φησὶ, τῶν πρὸ ἡμῶν ἠθέτησαν καὶ ἀνεσκεύασαν πάντη τὸ βιβλίον· καὶ καθ' ἕκαστον κεφάλαιον διευθύναντες, ἄγνωστόν γε καὶ ἀσυλλόγιστον ἐκφαίνουσι, ψεύδεσθαί τε τὴν ἐπιγραφήν· Ἰωάννην γὰρ οὐκ εἶναι λέγουσιν· ἀλλ' οὐδ' Ἀποκάλυψιν εἶναι, τὴν σφόδρα καὶ παχεῖ κεκαλυμμένην τῷ τῆς ἀγνωσίας παραπετάσματι· καὶ οὐχ ὅπως τῶν ἀποστόλων τινὰ, ἀλλ' οὐδ' ὅλως τῶν ἁγίων, ἢ τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, τούτου γεγονέναι ποιητὴν τοῦ συγγράμματος· Κήρινθον δὲ τὸν καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου B κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν συστησάμενον αἵρεσιν, ἀξιόπιστον ἐπιφημίσαι θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ πράγματι ὄνομα· τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα, ἐπίγειον ἔσεσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν· καὶ ὧν αὐτὸς ὠρέγετο, φιλοσώματος ὢν καὶ πάνυ σαρκικὸς, ἐν τούτοις ὀνειροπολεῖν ἔσεσθαι· γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα πλησμονῆς, τουτέστι σιτίοις καὶ ποτοῖς καὶ γάμοις, καὶ δι' ὧν εὐφημότερον ταῦτα ᾠήθη ποιεῖσθαι, ἑορταῖς καὶ θυσίαις καὶ ἱερείων σφαγαῖς. Ἐγὼ δὲ ἀθετῆσαι μὲν οὐκ ἂν τολμήσαιμι τὸ βιβλίον, πολλῶν αὐτὸ διὰ σπουδῆς ἐχόντων ἀδελφῶν. Μείζονα δὲ τῆς ἐμαυτοῦ φρονήσεως τὴν ὑπόληψιν τὴν περὶ αὐτοῦ λαμβάνω. Καὶ γὰρ εἰ μὴ συνίημι, ἀλλ' ὑπονοῶ γε νοῦν τινα βαθύτερον ἐγκεῖσθαι τοῖς ῥήμασιν· οὐκ ἰδίῳ ταῦτα μετρῶν καὶ κρίνων λογισμῷ, πίστει δὲ τὸ πλέον νέμων, ὑψηλοτέραν ἢ ὑπ' ἐμοῦ καταληφθῆναι νενόμικα. Καὶ οὐκ ἀποδοκιμάζω ταῦτα, ἃ μὴ συνεώρακα· θαυμάζω δὲ μᾶλλον ὅτι μὴ συνεῖδον. » Ἐπὶ τούτοις τὴν ὅλην τῆς ἀποκαλύψεως βασανίσας γραφὴν, ἀδύνατον δὲ αὐτὴν κατὰ τὴν πρόχειρον ἀποδείξας διάνοιαν νοεῖσθαι, ἐπιφέρει λέγων· « Συντελίσας δὲ πᾶσαν ὡς εἰπεῖν τὴν προφητείαν, μακαρίζει ὁ προφήτης τούς τε φυλάσσοντας αὐτὴν, καὶ δὴ καὶ ἑαυτόν. Μακάριος γὰρ, φησὶν, ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· κἀγὼ Ἰωάννης ὁ βλέπων καὶ ἀκούων ταῦτα. Καλεῖσθαί μὲν οὖν Ἰωάννην αὐτὸν, καὶ εἶναι τὴν γραφὴν Ἰωάννου ταύτην, οὐκ ἀντερῶ. Ἁγίου μὲν γὰρ εἶναί τινος καὶ θεοπνεύστου συναινῶ· οὐ μὴν ῥᾳδίως ἂν συνθείμην τοῦτον εἶναι τὸν ἀπό- D στολον, τὸν υἱὸν Ζεβεδαίου, τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου, οὗ τὸ Εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐπιγεγραμμένον, καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἡ Καθολική. Τεκμαίρομαι γὰρ ἔκ τε τοῦ ἤθους ἑκατέρων, καὶ τοῦ τῶν λόγων εἴδους, καὶ τῆς τοῦ βιβλίου διεξαγωγῆς λεγομένης, μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι. Ὁ μὲν γὰρ εὐαγγελιστὴς οὐδαμοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρεγράφει, οὐδὲ κηρύσσει ἑαυτὸν οὔτε διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, οὔτε διὰ τῆς ἐπιστολῆς. » Καὶ μικρὸν ὑποκαταβὰς πάλιν λέγει· « Ἰωάννης δὲ οὐδαμοῦ, οὐδ' ὡς περὶ ἑτέρου, οὐδ'

A CAPUT XXII.

Quid Dionysius Alexandrinus de Apocalypsi Joannis scriptum reliquerit.

Deinde de Apocalypsi Joannis sententiam suam profert : quæ omnia quamvis sint longiora, tamen necessario verbis commemoranda putavi. « Nonnulli eorum, inquit, qui eos præcesserunt, aboleverunt, et plane irritum fecerunt librum ipsum, atque eum per capita omnia coarguentes, in eam formam redegerunt, ut cognosci non posset, et nulla ratione compositus esse videretur. Falsam quoque **415** inscriptionem habere dixerunt : neque enim Joannis esse, neque revelationem ullam habere, qui tam magno et crasso obscuritatis velo coopertus esset ; et non modo non ab apostolo quopiam, sed ne a sancto B quidem ullo aut ecclesiastico viro editum esse. Cerinthum autem, qui ejus quæ ab eo Cerinthiana dicitur hæresis auctor est, voluisse celebri nomine fide dignam auctoritatem figmento suo parare. Hoc enim esse professionis suæ dogma, regnum Christi terrenum futurum ; et quas ipse corporalis admodum et carnalis concupiverat res, in eis somniasse illud futurum, in ventris scilicet et eorum quæ sub ventre sunt libidine et ubertate : hoc est, cibo, potu, connubio, et (ut absurditatem tantam speciosis ornaret verbis) diebus festis, sacrificiis, et victimarum mactationibus. Ego vero abrogare librum eum, quem fratres multi studiose legunt, non ausim ; majorem autem quam pro tenuitate mea decet, de eo concepi opinionem. Nam etsi non intelligo, suspicor tamen C altiorem secretioremque in verbis ejus latere sensum, eumque longe sublimiorem, quam ut a me percepi queat. Id quod non arbitrio meo judicó, sed fidei magis tribuo. Non rejicio quidem quæ non perspicio, magis autem admiror quod non intelligam. « Posthæc scriptura revelationis omni diligentius et exquisitius perpensa, intelligi non posse demonstrat, si eum sensum spectes, qui in promptu positus videtur ; ac deinde refert : « Absoluta vero, ut ita dicam, prophetia universa, beatos propheta renuntiat, qui eam servaverint, seque adeo ipsum Beatus enim, inquit, qui servat verba prophetiæ. libri hujus ; et ego Joannes, qui et vidi et audivi. Vocari quidem Joannem eum, et Joannis esse scriptum id, non repugno. Et sancti alicujus ac divinitus D afflati viri esse assentior ; non facile tamen apostoli esse concesserim, filii Zebedæi, fratris Jacobi, cujus Evangelium est quod secundum Joannem inscriptum est, et epistola catholica. Conjecturam enim facio, ex utrorumque scriptorum more et indole, ex verborum forma, et ex ipsius libri ductu, illius non esse. **416** Ac Evangelista quidem nusquam nomen suum ascribit : neque seipsum vel in Evangelio, vel in epistola deprædicat. » Et paululum progressus rursum inquit : « Joannes quidem nusquam, neque tanquam de alio, neque tanquam de seipso ; qui vero Apo-

calypsim scripsit, statim a principio seipsum præponit : *Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi; Deus, palam facere servis suis celeriter, et significavit mittens per angelum suum servo suo Joanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, et testimonium ejus quæcunque vidit.* Deinde etiam epistolam scribit. *Joannes septem ecclesiis in Asia, gratia vobis et pax* [57]. Evangelista, autem neque in catholica epistola nomen suum præmisit, verum ineffabili quodam modo ab ipso statim arcano mysterio divinæ revelationis est exorsus : *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris* [58]. Cujus revelationis nomine etiam Dominus beatum deprædicavit Petrum, inquiens : *Beatus es tu, Simon Bariona, quoniam caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus cœlestis* [59]. Quin neque in secunda, quæ fertur, neque in tertia Joannis, quantumvis brevibus epistolis, Joannes nominatim præponitur; sed, sine adjectione nominis, presbyter scribitur. Iste porro non satis habuit, ut semel nomine suo edito, consequentia exponeret : sed id repetit identidem : *Ego Joannes qui vidi et audivi ista* [60]. « Deinceps indicat, Joannis quidem esse scripturam eam, illi cognominis, sed non dilecti illius ; et per conjecturam esse arbitratur Asiatici Joannis, qui cognominatus est presbyter, de quo prius diximus, videlicet quod duo monumenta, idem Joannis nomen habentia, Ephesi monstrentur. « Multi enim, inquit, propter suam in apotolos propensionem et affectionem, nomina eorum liberis suis imponebant. »

CAPUT XXIII.

Quibus rationibus idem asserat, Apocalypsim non Joannis evangelistæ, sed alterius cujusdam Joannis esse.

Ostendit quoque ex compositione dictionis, sententiis, et verbis ipsis, alium esse, quam Joannem evangelistam, ejus libri auctorem, ita scribens : « Consona enim sibi ipsis sunt Evangelium et Epistola, **417** et simile habent initium. Illud enim dicit, *In principio erat Verbum :* hæc autem eadem pauxillum mutata : *Quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, et manus nostræ contrectarunt de Verbo vitæ, et vita manifestata est* [61]. Hæc enim verba veluti præludens præmittit, contra eos contendens, sicuti in sequentibus ostendit, qui dicebant, Dominum in carne non venisse. Quapropter accurate et apposite connexuit, *Et quod vidimus et annuntiamus vobis* [62] ; ex seipso nimirum continue dependens, et a proposito non digrediens. Et sic, per eadem rerum capita et nomina, omnia persequitur : quorum aliqua nos compendiose commemorabimus. Qui vero attente ea leget, in utrisque inveniet multam vitam, multam lucem, detestationem tenebrarum, perpetuam veritatem, gratiam, gaudium, carnem et sanguinem Domini, judicium, remissionem peccatorum, Dei in nos

[57] Apoc. I, 2. [58] I Joan. I, 1. [59] Matth. XVI, 17. [60] Joan. XXII, 8. [61] I Joan. I, 1. [62] Ibid.

A ὡς περὶ ἑαυτοῦ, ὁ δὲ τὴν Ἀποκάλυψιν γράψας εὐθύς τε ἐν ἀρχῇ ἑαυτὸν προτάσσει· Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἐν τάχει· καὶ ἐσήμανεν ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ ὅσα εἶδεν » Εἶτα καὶ ἐπιστολὴν γράφει· « Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Ὁ δέγ' εὐαγγελιστὴς οὐδ' ἐν τῇ Καθολικῇ ἐπιστολῇ προέγραψεν ἑαυτοῦ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ ἀπορρήτως ἀπ' αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἤρξατο· Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Ἐπὶ ταύτῃ γὰρ τῇ ἀποκαλύψει καὶ ὁ Κύριος ἐμακάρισε τὸν Πέτρον, εἰπών·
B Μακάριος εἶ σύ, Σίμων Βὰρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος. Ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ φερομένῃ καὶ τρίτῃ Ἰωάννου, καίτοι βραχείαις οὔσαις ἐπιστολαῖς, Ἰωάννης ὀνομαστὶ πρόκειται· ἀλλ' ἀνωτύμως ὁ πρεσβύτερος γέγραπται. Οὗτος δέ γε οὐδὲ αὐταρκες ἐνόμισεν εἰσάπαξ ἑαυτὸν ὀνομάσας διηγεῖσθαι τὰ ἑξῆς, ἀλλὰ πάλιν ἀναλαμβάνει· Ἐγὼ Ἰωάννης ὁ βλέπων καὶ ἀκούων ταῦτα. » Εἶθ' ἑξῆς δείκνυσιν, Ἰωάννου μὲν εἶναι τὴν γραφὴν ὁμωτύμου ἐκείνῳ, οὐ μὴν τοῦ ἠγαπημένου. Αἰνίττεται δὲ εἶναι τοῦ ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἰωάννου, ὃς ἐπεκλήθη πρεσβύτερος, περὶ οὗ καὶ πρότερον εἴπομεν, ὅτι καὶ δύο μνήματα ὁμωνυμίαν ἔχοντα Ἰωάννου, ἐν Ἐφέσῳ δείκνυνται. « Πολλοὶ γάρ, φησί, διὰ τὴν πρὸς τοὺς ἀποστόλους
C σχέσιν τὰς κλήσεις τοῖς ἑαυτῶν ἐτίθουν παισί. »

ΚΕΦΑΛ· ΚΓ'.

Ἐξ οἵων τρόπων μὴ εἶναι τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τὴν Ἀποκάλυψιν, ἀλλ' ἑτέρου τινὸς Ἰωάννου παρίστησι.

Δείκνυσι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ λόγου, καὶ ἀπὸ τῶν νοημάτων καὶ τῶν ῥημάτων ἕτερον εἶναι τὸν συγγραφέα παρὰ τὸν Εὐαγγελιστήν· ὧδέ πως γράφων· « Συνᾴδουσι μὲν γὰρ ἀλλήλοις τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἡ ἐπιστολή· ὁμοίως τε γὰρ ἄρχονται. Καὶ τὸ μέν φησιν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἡ δὲ τὰ αὐτὰ μικρῷ παρηλλαγμένα· Ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη. Ταῦτα γὰρ προαναμούται διατεινόμενος, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς ἐδήλωσε, πρὸς τοὺς οὐκ ἐν
D σαρκὶ φάσκοντας ἐληλυθέναι τὸν Κύριον· δι' ἃ καὶ συνῆψεν ἐπιμελῶς· Καὶ ὃ ἑωράκαμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ἑαυτοῦ· καὶ τῶν προθέσεων οὐκ ἀφίσταται. Διὰ τῶν αὐτῶν κεφαλαίων καὶ ὀνομάτων πάντα διεξέρχεται. Ὧν τινα ἡμεῖς μὲν συντόμως ὑπομνηματίσομεν· ὁ δὲ προσεχῶς ἐντυγχάνων εὑρήσει ἐν ἑκατέρῳ πολλὴν τὴν ζωήν, πολὺ τὸ φῶς, ἀποτροπὴν τοῦ σκότους, συνεχῆ τὴν ἀλήθειαν, τὴν χάριν, τὴν χαράν, τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, τὴν κρίσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, τῆς ποὸς ἀλλήλους

ἡμᾶς ἀγάπης ἐντολήν· ὡς πάσας δεῖ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς. Ὁ ἔλεγχος τοῦ κόσμου, τοῦ διαβόλου, τοῦ Ἀντιχρίστου· ἡ ἐπαγγελία τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἡ υἱοθεσία τοῦ Θεοῦ· ἡ δι' ὅλου πίστις ἡμῶν ἀπαιτουμένη· ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς πανταχοῦ· καὶ ὅλως διὰ πάντων χαρακτηρίζοντας, ἵνα καὶ τὸν αὐτὸν συνορᾷς, τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἐπιστολῆς χρῶτα πρόκειται. Ἀλλοιοτάτη δὲ καὶ ξένη παρὰ ταῦτα ἡ Ἀποκάλυψις· μήτε ἐφαπτομένη, μήτε γειτνιῶσα τούτων μηδενὶ σχεδὸν ὡς εἰπεῖν, μηδὲ συλλαβὴν πρὸς αὐτὰ κοινὴν ἔχουσα· ἀλλ' οὐδὲ μνήμην τινὰ οὐδὲ ἔννοιαν, οὔτε ἡ ἐπιστολὴ τῆς Ἀποκαλύψεως ἔχει (ἐῶ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον), οὔτε τῆς ἐπιστολῆς ἡ Ἀποκάλυψις· Παύλου καὶ διὰ τῶν ἐπιστολῶν, ἀποφήναντός τι καὶ περὶ τῶν ἀποκαλύψεων αὐτοῦ, ἃς οὐκ ἀνέγραψε καθ' αὑτάς. Ἔτι δὲ καὶ τῆς φράσεως τὴν διαφορὰν ἔστι τεκμήρασθαι τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὴν Ἀποκάλυψιν. Τὰ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπταίστως κατὰ τὴν Ἑλλήνων φωνὴν, ἀλλὰ καὶ λογιωτάταις λέξεσι, τοῖς συλλογισμοῖς, ταῖς συντάξεσι, ταῖς ἁρμηνείαις, γέγραπται. Πολλοῦ γε δεῖ, βάρβαρόν τινα φθόγγον, ἢ σολοικισμὸν, ἢ ὅλως ἰδιωτισμὸν ἐν αὐτοῖς εὑρεθῆναι. Ἑκάτερον γὰρ εἶχεν, ὡς ἔοικε, τὸν λόγον, τὴν γνῶσιν, ἀμφότερα αὐτῷ χαρισαμένου τοῦ Κυρίου, τόν τε τῆς σοφίας, καὶ τὸν τῆς γνώσεως. Τοῦτον δὲ ἀποκαλύψεις μὲν ἑωρακέναι, καὶ γνῶσιν εἰληφέναι καὶ προφητείαν, οὐκ ἀντερῶ· διάλεκτον μέντοι καὶ γλῶσσαν οὐκ ἀκριβῶς ἑλληνίζουσαν αὐτοῦ βλέπω, ἀλλ' ἰδιώμασι βαρβαρικοῖς χρώμενον, καί που σολοικίζοντα. Ἅπερ οὐκ ἀναγκαῖον νῦν λέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐπισκώπτων, μή τις νομίσῃ, ταῦτα εἶπον, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀνομοιότητα διευθύνων τούτων τῶν γραφῶν. » Ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ἐπαγγελιῶν Διονύσιος καὶ περὶ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως πρὸς Νέπωτα ἱστάμενος εἴρηκε.

A dilectionem, fraternæ inter nos charitatis mandatum, præceptorum omnium observationem, redargutionem mundi, diaboli, Antichristi, promissionem Spiritus sancti, adoptionem filiorum Dei, fidem quæ per omnia a nobis exigitur. Et quod Pater et Filius ubique designentur, quodque, ut summatim dicam, si omnes Evangelii et epistolæ quasi dicendi formas notare lubeat, vim utriusque tanquam filum orationis animadvertere in proclivi erit. Peregrina autem et aliena prorsus ab his est Apocalypsis, neque illis cohærens, neque proxime ad ea accedens, ex aliqua parte; quippe quæ, pene dixerim, ne syllabam quidem communem cum eis habeat. Sed neque mentionem ullam, neque sententiam, vel epistola Apocalypsis (omitto enim Evangelium) vel Apocalypsis epistolæ habet: cum B quidem Paulus, aliquid etiam in epistolis suis de revelationibus suis ostendat, quas tamen ipsas in scriptum peculiare non retulit. Præterea discrimen elocutionis Evangelii et epistolæ ad ipsius Apocalypsis ductum colligere et notare licet. Hæc enim non solum non vitiosis, juxta Græcorum sermonem, sed etiam exquisitis et egregiis verbis, syllogismis, compositionibus, et interpretationibus scripta sunt. Tantum scilicet abest, ut barbarum in eis vocem aliquam, aut solœcismum, aut omnino rusticitatem reperias: utrumque enim, ut videtur, habuit donum et sermonis et intelligentiæ; utraque ei a Domino et sapientiæ et cognitionis concessa gratia. **418** Hunc autem revelationes quidem vidisse, scientiamque et prophetiam accepisse, C non eo inficias: cæterum in oratione sua eum sermonem Græcum accurate servare non video. Nam et rusticis barbarismis, et solœcismis alicubi utitur, quos quidem in præsentia adnotare non est necesse. Nec quisquam hæc dixisse me existimet conviciandi et reprehendendi animo, sed ut dissimilitudinem tantum scripturarum istarum indicarem atque expedirem. » Atque hæc in posteriore libro *Promissionum*, cum Nepote congressus, de Joannis Apocalypsi Dionysius scripsit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Διονυσίου, καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Πολλαὶ δὲ καὶ ἄλλαι πλεῖσται τοῦ εἰρημένου θείου ἀνδρὸς ἐπιστολαὶ φέρονται· αἵ τε κατὰ Σαβελλίου πρὸς Ἀμμωνᾶν, τὴν Βερονικέων ἐπισκοπὴν διέποντα· ἔτι δὲ ἡ πρὸς Τελεσφόρον καὶ πρὸς Εὐφράνορα· καὶ πάλιν πρὸς Ἀμμωνᾶν τε καὶ Εὔπορον. Περὶ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, καὶ ἕτερα τέσσαρα ὑπομνήματα γράφει, τῷ κατὰ Ῥώμην ὁμωνύμῳ αὐτῷ ἐπισκόπῳ προσφωνῶν. Ἔτι δὲ καὶ παρὰ ταύτας ἄλλαι πλείους εἰσὶν ἐπιστολαί· λόγοι τε πολύστιχοι, ἐν ἐπιστολῶν χαρακτῆρι συγκεκροτημένοι· ὥσπερ οὖς Τιμοθέῳ τῷ παιδὶ συντάττει Περὶ φύσεως τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντας· καὶ ὁ Περὶ πειρασμῶν Εὐφράνορι προσπεφωνημένος· καὶ πρὸς Βασιλείδην δὲ γράφων τῶν κατὰ Πεντάπολιν ἐπίσκοπον παροικιῶν, καταρχὰς δείκνυσιν ἑαυτὸν ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν γεγραφότα. Διάφοροι δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν εἰσι σταλεῖσαι ἐπιστολαί. Γέγραφε δὲ καὶ κατὰ

CAPUT XXIV.

De aliis Dionysii epistolis, scriptisque ejusdem.

Sunt et aliæ plurimæ divini ejus viri epistolæ: ut contra Sabellium, ad Ammonem Beronicensem D episcopum, item quæ ad Telesphorum et ad Euphranorem, et rursum quæ ad Ammonem et Euporum est scripta. Composuit præterea in eodem argumento libros quatuor, ad cognominem sibi Romanum episcopum. Insuper aliæ plures sunt epistolæ, et orationes prolixæ inter epistolas connumeratæ: sicuti quas Timotheo puero conscripsit, inscriptionem habentes, *De natura*. Sicuti etiam est ea quam ad Euphranorem composuit, *De tentationibus*. Ad Basilidem autem ecclesiarum Pentapolitanarum episcopum scribens, ab initio commentarios se composuisse indicat in Ecclesiasten. Diversæ etiam ad ipsum datæ epistolæ. Scripsit itidem contra Paulum Samosatenum et Manetem, qui eo tempore exstiterunt. De eis autem postea

dicemus. Cum autem ad multam pervenisset senectutem, duodecimo imperii Galieni anno mortuus est, quo tempore contra Paulum Samosatenum Antiochiæ synodus est coacta.

Παύλου τοῦ Σαμοσατέως καὶ Μάνητος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ φανέντων· περὶ ὧν ἐροῦμεν. Εἰς βαθὺ δὲ γῆρας ἐληλακὼς, τελευτᾷ κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Γαλιηνοῦ ἀρχῆς, ὁπηνίκα ἡ κατὰ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου ἐν Ἀντιοχείᾳ συνίστατο σύνοδος.

CAPUT XXV.

Quæ de Dionysio Alexandrino in quadam epistola scribat magnus Basilius.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Οἷα ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Διονυσίου ἔν τινι τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ γράφει.

Quæ vero de Dionysii libris Basilius Magnus ad Maximum philosophum scribat, addendum hisce putavi. « Quæ inquiris, inquit, Dionysii scripta, plurima ad nos pervenere. Quod autem librorum eorum copia **419** nobis non est propterea ad te non misimus. De quibus sic nostra est sententia. Non omnia ejus viri laudamus opera. Sunt etiam nonnulla quæ prorsus abrogamus. Fere enim impietatis istius, quæ nunc passim divulgatur, eam dico quæ κατὰ τὸ ἀνόμοιον, sive de inæqualitate est, quantum ego scio, ipse primus seminarium præbuit : non ille quidem improbitate mentis et sententiæ, sed quod vehementius acriusque oppugnare Sabellium voluerit. Quem ego comparare solitus sum plantatori, qui cum incurvum tenellæ arboris statum sedulo corrigere studeat, deinde immodica attractione peccet, a medio aberret, plantamque ipsam in contrariam diversamque deducat formam. Simile quiddam enim et in hoc viro factum esse deprehendimus. Ille enim acrius impietati Libyci hæretici congressus, non sensit, nimio contentionis studio se in contrarium ferri malum. Cui satis fuerat ostendere, non idem esse subjecto ipso Patrem et Filium, et per hoc victoriæ laudem a blasphemo illo reportare. Ipse autem ut aperte admodum et prolixe illum convinceret, non tantum diversitatem subsistentiarum, verum etiam subsantiæ differentiam, et potestatis veluti remissionem, et gloriæ mutationem affert. Ita ut eum per hoc contigerit malum ipsum malo alio commutare, et a recta doctrina aberrare. Itaque in scriptis suis varius est. Nonnunquam enim τὸ ὁμοούσιον sive consubstantiale tollit per ea quibus ad subsistentias abrogandas male utitur. Aliquando autem id admittit, in eis scilicet, quæ pro defensione ejus ad sibi cognominem composuit scriptis, Tum autem de Spiritu etiam sancto voces emisit, Spiritui minime congruentes, ab ea quæ adoratur, eum divinitate proscribens, et veluti in infimum ordinem creatæ et ministræ naturæ redigens. Ac talis hic quidem vir fuit. »

Περὶ δὲ τῶν Διονυσίου συγγραμμάτων, οἷα ὁ πολὺς καὶ μέγας Βασίλειος πρὸς Μάξιμον τὸν φιλόσοφον γράφει, καλὸν ἐν τῷ παρόντι παραθεῖναι συγγράμματι. « Ἃ δὲ ἐπιζητεῖς, φησὶ, τοῦ Διονυσίου συγγράμματα, ἦλθε πρὸς ἡμᾶς, καὶ πάνυ πολλά. Οὐ πάριστί γε μὴν τὰ βιβλία· διόπερ οὐκ ἀπεστείλαμεν. Ἔχομεν δὲ γνώμης οὕτως. Οὐ πάντα θαυμάζομεν τοῦ ἀνδρός· ἔστι δὲ ἃ καὶ πάντελῶς διαγράφομεν· σχεδὸν γὰρ περὶ τῆς νῦν ταυτησὶ θρυλλουμένης ἀσεβείας, τῆς κατὰ τὸ ἀνόμοιον λέγω, οὑτός ἐστιν, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν, ὁ πρῶτος τὰ σπέρματα παρασχών. Αἴτιον δὲ οἶμαι οὐ πονηρία γνώμης, ἀλλὰ τὸ σφόδρα βούλεσθαι ἀντιτείνειν τῷ Σαβελλίῳ. Εἴωθα γοῦν ἀπεικάζειν ἐγὼ φυτοκόμῳ νέαρου φυτοῦ διαστροφὴν ἀπευθύνοντι, εἶτα τῇ ἀμετρίᾳ τῆς ἀνθολκῆς διαμαρτόντι τοῦ μέσου, καὶ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπαγαγόντι τὸ βλάστημα. Τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τὸν ἄνδρα τοῦτον γεγενημένον εὑρομεν· ἀντιβαίνων γὰρ σφόδρα τῇ ἀσεβείᾳ τοῦ Λίβυος, ἔλαθεν ἑαυτὸν εἰς τὸ ἐναντίον κακὸν ὑπὸ τῆς ἄγαν φιλονεικίας ὑπενεχθείς· ᾧ γε τοσοῦτον ἐξαρκοῦν δεῖζαι, ὅτιοὐ ταυτὸν τῷ ὑποκειμένῳ Πατὴρ καὶ Υἱός, καὶ ταύτῃ ἔχειν κατὰ τοῦ βλασφημοῦντος τὰ νικητήρια. Ὁ δὲ, ἵνα πάνυ ἐναργῶς ἐκ τοῦ περιόντος καταχρατῇ, οὐχ ἑτερότητα μόνον τῶν ὑποστάσεων τίθεται, ἀλλὰ καὶ οὐσίας διαφορὰν καὶ δυνάμεως ὕφεσιν, καὶ δόξης παραλλαγήν. Ὥστ' ἐκ τούτου συνίδῃ κακοῦ μὲν αὐτὸν κακὸν διαμεῖψαι, τῆς δὲ ὀρθότητος τοῦ λόγου διαμαρτεῖν. Ταύτῃ τοι καὶ παντοδαπός ἐστιν ἐν τοῖς συγγράμμασι, νῦν μὲν ἀναιρῶν τὸ ὁμοούσιον διὰ τῶν ἐπ' ἀθετήσει τῶν ὑποστάσεων κακῶς αὐτῷ κεχρημένων, νῦν δὲ προσιέμενος ἐν οἷς ἀπολογεῖται πρὸς τὸν ὁμώνυμον. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἀφῆκε φωνὰς, ἥκιστα πρεπούσας τῷ Πνεύματι, τῆς προσκυνουμένης αὐτὸ θεότητος ἐξορίζων, καὶ κατω που τῇ κτιστῇ καὶ λειτουργῷ φύσει συναριθμῶν. Καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ τοιοῦτος. »

CAPUT XXVI.

De Sabellio, et ejus hæresi, et quod ea ætate floruerit.

ΚΕΦΑΛ. ΚϚ'.

Περὶ Σαβελλίου. καὶ τῆς κατ' αὐτὸν αἱρέσεως, καὶ ὅτι ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἤκμαζε.

Sabellii autem paulo ante meminimus. Nunc vero et quis fuerit, et quæ ejus fuerint blasphemiæ, clare exponam. Et ille quidem Libycus genere fuit, Pentapoli ejus regionis ortus. Docuit autem, unam subsistentiam esse Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unamque trinominem personam. Et **420** id Veteri quidem Testamento, veluti Patrem legem

Τοῦ δὲ Σαβελλίου πρὸ βραχέος μνείαν πέποιημένος, νῦν τὶς τε ἦν, καὶ τί ἐβλασφήμησε, διαῤῥήδην ἐκθήσομαι. Οὗτος Λίβυς μὲν τὸ γένος ἦν, τῆς ἐκεῖθεν ὁρμώμενος Πενταπόλεως· μίαν δὲ ὑπόστασιν ἐδογμάτιζεν εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἓν τριώνυμον πρόσωπον· καὶ τὸν αὐτὸν ποτὲ μὲν ὡς Πατέρα καλεῖν τὴν Γραφὴν, ποτὲ δὲ

πότε δὲ ὡς ἅγιον Πνεῦμα· καὶ ἐν μὲν τῇ A dedisse, in Novo autem quasi Filium hominem
ς Πατέρα νομοθετῆσαι, ἐν δὲ τῇ Καινῇ factum esse, ut Spiritum sanctum vero ad apostoἐνανθρωπῆσαι, ὡς δὲ Πνεῦμα ἅγιον τοῖς los advenisse. Huic Dionysius, sicuti a magno illo ἐπιφοιτῆσαι. Πρὸς τοῦτον δὴ Διονύσιος, Patre Basilio dictum est, resistens, in contrarium ἄλλῳ Πατρὶ βασιλείῳ διειληπται, ἀνθιστα- delapsus est malum. Hæc de Sabellio paucis.
; τὸ ἐναντίον περιέστη δεινόν. Τοσαῦτα
αβελλίου ὡς ἐν βραχεῖ φάναι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

αἱρέσεώς Παύλου τοῦ Σαμοσατέως· ὶ τῆς πρώτης κατ' αὐτὸν συνόδου.

τα δὲ τοῦ κατ' Ἀντιόχειαν ἐπισκοπου Δη- το βιοῦν μεταλλάξαντος, Παῦλος ὁ ἐκ τῷ θρόνῳ ἀνακαθίσταται. Ζηνοβίας γὰρ ον τὸν καιρὸν τοπαρχούσης· Πέρσαι γὰρ κευικηκότες, ἐκείνῃ τὴν τῆς Συρίας καὶ B ἡγεμονίαν παρέδοσαν· Παῦλος οὗτος τὰ πείαν ἐκείνῃ θέλων ποιεῖν τὰ Ἰουδαίων , καὶ θεραπεύειν ὡς πλεῖστον πειρώμενος, Ἀρτέμωνος ἐξώκειλεν αἱρέσεως. Καὶ γὰρ τα- καὶ χαμερπῆ περὶ Χριστοῦ ἐδογμάτιζεν· ἄνθρωπος ἦν τὴν φύσιν, μηδέν τι πλέον ἡμῶν· ἀμοιρος δὲ θείας οὐσίας, ἐνοικῆσαι ὡ ὡς ἐν προφήτῃ τὸν Θεοῦ Υἱόν, καὶ πάλιν ι· καὶ τοιαῦτά τινα παρεκλύσια παρὰ τὴν τικὴν ἐνομοθέτει διδασκαλίαν. Τοῦτο μα- ηνικάδε τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένες, οὐχ ὑπερ- ύτην ἐρπουσαν νόσον ἐδοκίμασαν δεῖν· καὶ ργὸν τοῦ μίσους καὶ τοσαύτην μεγίστην ρωσαμένην. Καὶ ὁ μὲν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσημος ὢν ἀνὴρ, διὰ γῆρας ἐνεβάλλετο C μίαν, καὶ δι' ἀσθένειαν κατεπείγουσαν· δὲ κἀκείνῳ παρῄνεσε τὰ προσήκοντα, συνδραμοντας εἰς τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας πα- ζῆλον, καὶ τὴν σφετέραν γνώμην ἣν ἔχει προκειμένου ζητήματος ἔπεμπεν. Οἵ γε οἱ τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες, ὡς ἐπὶ θῆρα ινά τινα, ἐπεστεχώρουν ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν ους ἠθροίζοντο, φάσγανα καὶ δόρατα λαμ- στίλβοντα, ταλληθῆ τῆς Ἐκκλησίας δογματα ιενα. Τούτων δ' οἱ μάλιστα τὰ πρῶτα καὶ ὡς περιφανεῖς ἀστέρες διέπρεπον, ; ἦν ὁ μέγας, ὁ ἐν θεύμασι περιβόητος, καὶ ρος, τἀδελφὰ ἐκείνῳ καὶ φρονῶν καὶ λέγων των, ἡγούμενος τῶν κατὰ Πόντον παροι- ρμιλιανός τε ὁ τῆς Καππαδόκων Καισαρείας περιφανὴς ἀνὴρ, καὶ ἑκατέρας γνώσεως D νας ἔχων τὰς ἕξεις· ἐπὶ τούτοις Ἕλενος ιλίκων ἰθύνας μητρόπολιν ἐν Ταρσῷ· Νι- ὁ τῆς Ἰκονιέων κατακοσμήσας τὸν θρόνον· αλαιστίνης ὁ τὴν Ἱεροσολύμων ἐπισκοπήσας · τῆς τε ὁμόρου ταύτῃ Καισαρείας Θεο- Μάξιμός τε πρὸς τούτοις, ὃς τῶν κατὰ ἀδελφῶν προεῖχεν· Θεόφιλός τε καὶ Πρό-

CAPUT XXVII.

De hæresi Pauli Samosateni : et de prima contra eam coacta synodo.

Eo tempore, Demetriano episcopo Antiochiæ defuncto, Paulus Samosatenus thronum ejus accepit, cum Zenobia ejus loci regnum obtineret (1). Persæ enim, Romanis victis, administrationem ei Syriæ et Phœniciæ tradiderant. Paulus porro iste, curare eam in religione Judaizantem volens, plurimumque operæ et curæ in ea recte instituenda atque convertenda ponens, in Artemonis hæresim impegit. Nimis enim humilia atque humi serpentia de Christo docuit. Communem quippe hominem natura fuisse neque quidquam præcipuum præ nobis habuisse, et divinæ substantiæ expertem exstitisse, atque in eo perinde atque in propheta Filium Dei inhabitasse, et rursum ab eo discessisse : nonnullaque hisce similia contra ecclesiasticam doctrinam censuit. Quod ubi tum ecclesiarum pastores cognoverunt, non despiciendam serpentem jam tantam contagionem judicarunt, præcipue cum piaculum id domicilium et tanquam adjutricem tam magnam nactum esset urbem. Atque Dionysius quidem Alexandrinus, vir celebris, propter ætatem affectam, et gravem imbecilitatem, proficisci eo distulit. Litteris autem et ipsum ad officium est cohortatus, et eos qui ad eum confluebant, ad ardorem et æmulationem veræ pietatis exacuit, judiciumque suum et sententiam de proposita quæstione ad eos misit. Reliqui vero ecclesiarum antistites, veluti ad vastantem et perniciosam feram conficiendam, Antiochiam undequaque alius post alium congregabuntur, resplendentes enses et cuspides, vera Ecclesiæ dogmata, præ se ferentes. Eorum primi nominis et maxime celebres sicuti stellæ radiantes præfulgebant : Gregorius magnus ille, miraculis edendis decantatus : et Athenodorus, sententiis, verbis et factis, fraterne 421 illi conjunctus : Ponticarum ecclesiarum episcopi, Firmilianus Cæsareæ Cappadocum antistes, vir præclarus, et utriusque generis litteratura summe doctus : Helenus metropolis Tarsi Cilicum episcopus : præterea Nicomas Iconii, Hymenæus Hierosolymorum, et Cæsareæ Palæstinæ his finitimæ Theotecnus, episcopi. Maximus insuper, qui fratribus Bostræ præfuit : Theophilus, Proclus, Elelianus, Paulus, Babylianus (2), Protogenes, Hierax, Eutychius,

n Oriente Odenatus Persas vicit, Syriam , Mesopotamiam recepit, usque ad Ctesin pervenit. Deinde vero cum filio Herode, victo (fuit autem Palmyrenorum princeps is, et a Galieno in societatem imperii) insidiis consobrini sui occisus est. Cujus uxor Zenobia cum Herenniano et Timolao filiis regnum obtinuit. Eam Aurelianus non longe ab Antiochia, magis prælii terrore, quam prælio, cepit : quæ currum ejus triumphantis Rom. præcessit. » (Eutrop.)

(2) Alii, *Bolanus*.

Theodorus, Malchion, et Lucius, diversarum ecclesiarum præfecti. Hi omnes, et alii quamplurimi, una cum presbyteris et diaconis, in eam quam diximus civitatem convenerunt. Cum igitur in unum congregati essent, sæpe multumque sermones conferebantur, et in quolibet concessu quæstiones plures proponebantur. Ibi paulus obumbrare, et quantum posset, hæresim suam tegere et occultare laborabat. Illis autem illud maxime studio fuit, ut illa proferretur, et tanta in Christum blasphemia omnibus propalam nota fieret. Quapropter suadendo primum et consulendo conati sunt Paulum a concepta opinione abducere, et in contrariam sententiam pertrahere. At cum ille, juramento interposito, aperte errori ei renuntiaret, neque se quidquam ejusmodi sentire, sed apostolicis decretis et doctrinis adhærere, eisque insistere confirmaret; tum quidem illi, communem Servatorem Deum de ecclesiarum consensu et concordia cum laudibus concelebrassent, synodum solverunt, et pro se quisque ad greges suos redierunt.

κλος · Ἑλελιανός, Παῦλος καὶ Βαβυλιανός · Πρωτογένης, Ἱέραξ, Εὐτύχιος καὶ Θεόδωρος καὶ Μελχίων, καὶ Λούκιος, διαφόρων ἡγεμόνες ποιμνίων · καὶ ἄλλοι μυρίοι σύναιμα πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἐπὶ τὴν εἰρημένην πόλιν συνέῤῥεον. Πάντων γοῦν εἰς ταυτὸ συνιόντων, πολλάκις εἰς λόγους ἤλθον · καὶ καθ' ἑκάστην σύνοδον ζητήσεις οὐκ ἐλάχισται προῦκειντο. Οἱ μὲν οὖν περὶ τὸν Παῦλον συσκιάζειν ἐπειρῶντο, καὶ τὴν αἵρεσιν ὡς γ' ἐνῆν ἐπικρύπτειν · τοῖς δὲ διὰ σπουδῆς ἐγίνετο μάλιστα τὴν αἵρεσιν ἀναφαίνειν, καὶ τὴν εἰς Χριστὸν βλασφημίαν πᾶσιν ἔκδηλον καθιστᾷν. Εἰσηγήσεσι μὲν γὰρ τὰ πρῶτα καὶ συμβουλαῖς μεταθεῖναι διεπειρῶντο τὸν Παῦλον, καὶ τοῦ ἐναντίου φρονήματος ἀφιστᾷν · ὡς δ' εἰς μέγα διομνύμενος προφανῶς ἀπέλεγε μηδὲν τοιοῦτον φρονεῖνε, τοῖς δ' ἀποστολικοῖς ὅροις καὶ δόγμασιν ἐμμένειν, καὶ τούτοις στοχεῖν, τότε μὲν τὸν κοινὸν σωτῆρα Θεὸν ἐπὶ τῇ τῶν ἐκκλησιῶν συμφωνίᾳ ὑμνήσαντες, διελύοντο, καὶ ἐπὶ τὰ σφέτερα ἕκαστος ἐπορεύοντο ποίμνια.

CAPUT XXVIII.

Ut in secundo conventu confutatus Paulus a Malchione sophista ex synodo sit ejectus.

Sedenim temporis processu, cum rursum ubique fama spargeretur de Paulo, qui ita a veræ fidei professione degenerans descivisset, celeberrimi illi viri ne tum quidem statim ad illum deturbandum sunt progressi, sed litteris scriptis vulnus ejus curare sunt conati, lethalem se eo modo doctrinam oppressuros esse opinati. Dionysius equidem epistolam dedit, **422** auctorem erroris ejus ne allocutione quidem dignans, sed populum ecclesiæ Antiochenæ instruens tantum et confirmans. Firmilianus autem Cappadox Antiochiam venit: sed statim dolo ab eo repulsus, resipiscentiam et conversionem denuo pollicente, inde decessit. Postea vero cum rursus cum eo congressurus esset, ut qui toties Deum negantis pravitatis ejus periculum fecisset, e vita excessit: quo tempore etiam Dionysius Alexandrinus est mortuus, duodecimo, ut dictum est, Galieni imperantis anno, cum quidem decem et septem annis rem ecclesiasticam administrasset. Atque hujus successor Alexandriæ Maximinus fuit. Cæterum cum Galienus quindecim jam annis rerum potitus esset, Claudius ei successit, qui biennum tantum imperio administrato, Aureliano id reliquit: sub quo ultimus est contra Samosatenum, quamplurimis episcopis confluentibus, conventus peractus. Postquam enim illi multa admonendo, cohortationes adhibendo, et priorum promissionum atque conventorum pacta in memoriam revocando, in inficiatione eum perstitere viderunt, et accusatores eum confutaturi institerunt, concilium est coactum. Hic Malchion quidam qui prius Antiochiæ sophisticæ scholæ Græcarum disciplinarum præerat, et postea propter egregiam ejus in Christum

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Ὡς ἐν δευτέρᾳ συνελεύσει ἐξελεγχθεὶς ὁ Παῦλος ὑπὸ Μαλχίωνος σοφιστοῦ παρὰ τῆς συνόδου ἐκβέβληται.

Χρόνου δὲ διελθόντος, ἡ φήμη αὖθις πανταχόσε διέῤῥει τὴν ἐκτροπὴν τοῦ Παύλου μηνύουσα. Οἱ δὲ πανεύφημοι ἐκεῖνοι οὐδ' οὕτως εἰς τὴν ἐκείνου εὐθὺς ἐχώρησαν ἐκτροπήν · ἀλλὰ γράμμασι πρότερον τὸ τραῦμα θεραπεύειν ἐπειρῶντο, τὴν θανατηφόρον διδασκαλίαν φθείρειν οἰόμενοι. Διονύσιος μὲν γὰρ ἔπεμπε γράμματα, τὸν μὲν ἡγεμόνα τῆς πλάνης, μηδὲ προσῤῥήσεων ἀξιῶν, τὸν δέ γε λαὸν τῆς ἐκεῖσε παροικίας ἐγκαθιστῶν. Φιρμιλιανὸς δὲ ὁ Καππαδοκίας μετὰ καὶ ἄλλων παρῆν. Παρακρουσθεὶς δ' ὑπ' ἐκείνου πάλιν ὡς τὴν μετάθεσιν ἐπαγγελλομένου, ἀνεχώρει. Πάλιν δὲ μέλλων ἐκείνῳ ἐφίστασθαι, ἅτε δὴ πεῖραν τῆς ἀρνησιθέου ἐκείνου κακίας ἀληφὼς, τέλος ἔσχε τοῦ βίου · ὅτε δὴ καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐτελεύτα κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Γαλιηνοῦ βασιλείας, ὡς εἴρηται, ἔτεσιν ἐπτακαίδεκα τῆς Ἐκκλησίας προστάς · οὗ Μαξιμῖνος ἐγεγόνει διάδοχος. Καὶ Γαλιηνοῦ δὲ τεσσαρεσκαίδεκα πέντε πρὸς τοῖς δέκα ἔτεσιν ἄρξαντος, Κλαύδιος κατέστη διάδοχος. Οὐ πλείω δὲ καὶ οὗτος τῶν δύο ἐτῶν ἡγησάμενος, Αὐρηλιανῷ τῆς ἀρχῆς ὑπεξίστατο. Οὗ διέποντος τὴν ἀρχὴν, ὑστάτη καὶ τελευταία κατὰ τοῦ Σαμοσατέως σύνοδος συγκεκρότητο, πλείστων ὅσων συνδραμόντων ποιμένων. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ πολλὰ παραινοῦντες, παράκλησιν ἐπάγοντες, τῶν προγεγενημένων ὑπομιμνήσκοντες συνθηκῶν, εἶθ' ἑώρων τὸν μὲν ἐξαρνούμενος, ἐνισταμένους δὲ τοὺς κατηγόρους, καὶ διελέγχειν πειρωμένους, συνῆλθον εἰς τὸ συνέδριον. Ἐντεῦθα Μαλχίων τὸ πρότερον μὲν σοφιστικῆς διατριβῆς ἐπὶ τῆς Ἀντιόχου τῶν καθ' Ἕλληνας λόγων προστὰς, καὶ πρεσβυτερίου δὲ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, καὶ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν μετα ταῦτα ἠξιωμένος · οὗτος εἰς λόγους ἐκείνῳ παῤῥησιᾳ ἐλθὼν, ταχυγράφων τε

ταις σημειουμένων, ἐξήλεγξέ τε καὶ ἐκείνου καὶ ἀπάτης γέμον φωράσαι ους πεποίηκε. Καὶ τοίνυν ἑτερόδοξος ἀρχηρὸς τῆς αἱρέσεως, τῆς ὑπὸ τὸν ικῆς Ἐκκλησίας ἐκκήρυκτος γίνεται. ρου μὲν ἐξάγεται τῶν πιστῶν· οὐ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκρίπτεται. Καὶ ὑτοῦ τῆς Ἀντιόχου τοὺς οἴακας ἐγκε-

A fidem singularemque virtutem, ad dignitatem presbyterii evectus fuerat, cum eo in publico colloquio congressus, celeribus notariis, qui verba omnia chartis exciperent, dispositis, illum convicit: et tectum latentemque ejus sensum fraudulenta seductione plenum ita in lucem protulit, ut eum alii quoque manifesto deprehenderent. Itaque aliena opinari atque docere convictus, et ut hæresis dux et auctor, a catholica et universali,

·tantes, cum magna animorum lætitia libentissime supremam excipiebant sententiam: ut cum gratiarum actione ad finem usque perquam decenter hymnos laudesque Deo

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

λεὺς Αὐρηλιανὸς περὶ τῆς συνοφου εἶπε· καὶ ὡς καθ' ἡμῶν κιεαὶ οὗτος, ἄνωθεν ἐπεσχέθη.

ιτιτεύων ὁ Παῦλος, καὶ ἔτι παρακαῆς Ἐκκλησίας ἐπιστασίαν ἠβούλετο, νόδῳ δόξαν στέργειν αἱρούμενος, ἐπὶ ηνικαῦτα τῆς ἀρχῆς τὴν ἡγεμονίαν θρασύτητα τοῦ Παύλου ἀνέφερον. Ὁ περὶ τοῦ πρακτίου διείληφεν· ἐκεῖθρόνον ἐγχειρισθῆναι κελεύων, οἷς ἂν ης ἐπίσκοποι ἐπιστέλλοντες εὐδοκή· καὶ τῇ δαιμόνων θεραπείᾳ κατάσχετος ιε τέως ἔκρινε τὸν τῇ τῶν ὁμοπίστων ἤφῳ τῆς ἐκείνων συμμορίας ἀποτμημὲν οὕτως ἐκεῖθεν οὐ μόνον παρὰ τῆς ἀλλὰ καὶ παρὰ τῆς κοσμικῆς αἰσχρῶς ἰαὶ τότε μὲν τοιοῦτος ἦν περὶ ἡμᾶς χρόνῳ δὲ προκόπτων ἐν τῇ ἀρχῇ, ρρονεῖν παρά τινων ἀνεπείθετο. Καὶ τος διωγμὸν καθ' ἡμῶν ἐγείρειν ὑπηλόγος οὐκ ἐλάχιστος τοῦ διωγμοῦ ἁπανταχοῦ. Ἐπεὶ δὲ μόλις εἴξας, παρασημειοῦσθαι τὰ κατὰ τῆς εὐσεγράμματα, θεία μετήει δίκη, ἐξ αὐτῶν πονηροῦ γραφέως τὰς χεῖρας ἐπέ-νουσά τε πᾶσιν, ὡς οὐκ ἂν ποτε τοῖς κινουμένοις ἐν ῥᾳστώνῃ γένοιτο πράττάμενον ταῖς αὐτοῦ ἐκκλησίαις, εἰ μὴ α καὶ ἐπιστροφῆς· καθ' οὓς ἂν ἐκείνη μάζουσα, ἀῤῥήτῳ κρίσει συγχωρεῖν δ' ὁ Σαμοσατεὺς μετ' αἰσχύνης ἀπήλταυτὸ συνδραμόντες ποιμένες, κοινὴν χαράξαντες, εἰς πρόσωπον τοῦ Ῥωπου Διονυσίου, καὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας πανταχοῦ τῆς γῆς διαπέμπονται πρὸς ς συνόδου ἐκδιηγούμενοι τήν τε αὐτῶν τε τοῦ Παύλου δυστροπίαν, τάς τε ἐπὶ κοινοῦ, καὶ τοὺς ἐλέγχους· καὶ ον καὶ τὴν ἀκόλαστον ἐκείνου δίαιτάν

CAPUT XXIX.

Quæ imperator Aurelianus de suffragio et sententia synodali dixerit: et ut idem quoque contra Christianos persecutionem moliens, cœlitus sit præpeditus.

Sedenim cum Paulus contra niteretur, Ecclesiæque administrationem retinere conaretur, et in synodi decreto acquiescere nollet, audacia ejus ad Aurelianum tum imperantem **423** est delata. Is sanctissime de ea re constituit, eis scilicet episcopatum mandari jubens, quos Italici et Romani episcopi litteris suis comprobassent (1). Etiamsi enim dæmonum cultui deditus esset, tum tamen quod justnm esset judicavit, ut qui in fidei professione consentientibus responsaret, decretumque eorum contemneret, ab ilorum sodalitate et collegio resecaretur. Ita Paulus ab Ecclesia, non tantum a sacra et ecclesiastica, verum etiam a profana et mundana potestate turpiter est pulsus. Aurelianus autem tum quidem tam æquum se erga nos præbuit. Procedente vero, una cum tempore, imperio ejus, ut alio in nos esset animo, a quibusdam persuadebatur: paulatimque ut et ipse persecutionem adversus Christianos moveret (2), incitabatur. Et jam non minimus rumor de ea passim increbescebat. Cumque vix tandem suadentibus cederet, et subscribere litteris eis, quæ contra veram pietatem editæ fuerant, deberet, derepente divina adfuit vindicta (3), quæ una cum ipso cubito improbi scribæ manus inhibuit, omnibus satis declarans, non semper eis qui in nos commoventur, facile esse adversus ecclesias ejus quod constituerint perficere: nisi illa arcano occultoque judicio, quo ei visum est tempore, explorationis, castigationis et conversionis nostræ gratia, id permiserit. Porro Samosateno ad eum modum rejecto, ecclesiarum pastores convenientes, ad Dionysium Romanum et Maximinum Alexandrinum episcopos communem conscripserunt epistolam, eamque ad omnia terræ loca miserunt: in qua plenissime synodi acta, videlicet eximium

lib. VII, cap. 30.

anus et ipse persecutionem contra molitur: « Primus hic apud Romanos iti innexuit, gemmisque et omni auuod ad id tempus Romanis moribus fuit, usus est. » (Eutr.)

anus cum persecutionem adversus nonus a Nerone decerneret, fulmen ante eum magno circumstantium pavore ruit. Ac non multo post inter Constantinopolim et Heracleam, Mnesthei notarii sui fraude, qui ad quosdam militares amicos ejus, nomina eorum adnotata pertulit, falso manum illius imitatus, perinde atque Aurelianus eos interficere constituisset, occisus est. (Eutrop. Fl. Vopiscus).

studiam suum, et Pauli morum improbitatem, disputationesque et confutationes publicas, atque impuram impudicamque hominis vitam exposuerunt. Unde pauca quædam huc afferre placuit.

424 CAPUT XXX.

Epistola synodi Antiochenæ, immoderatam et luxuriosam Samosateni vitam exponens.

Et alia quidem prætermittam : quæ vero mores ejus, veluti in columnam incisa, declarant, percurram. Ea sic habent : « Postquam a canone et regula sinceræ doctrinæ digressus, ad illegitima et adulterina dogmata descivit, nihil opus est actiones ejus extra Ecclesiam recensere : neque, cum prius pauper fuerit et mendicus, quippe qui neque a parentibus patrimonium aliquod accepisset, neque arte aut studio quopiam quidquam parasset, quod ad immensas opes per fraudes iniquissimas et sacrilegia pervenerit : neque etiam quæ fratres excutiens exegerit, præmia ab eis quos injuria affecit capiens, et mercede se eis opem laturum pollicens, quos tamen ipsos fefellit : frustraque uberes fructus percipiens, ex propensione et promptitudine eorum qui negotiis implicuti eo nomine illi dederunt, ut molestia litium defungerentur, proventum atque vectigal Dei cultum esse ducens : neque ut ille superbierit, sublatusque fuerit mundanis dignitatibus, ducenarius (1) potius quam episcopus vocari volens : neque ut per forum superbe incesserit, simulque et epistolas legerit et dictaverit, cum stallitio publicitus ingrediens, magno numero his præcedentibus, illis sequentibus : adeo ut, propter fastum et arrogantiam cordis ejus, fides nostra gravem invidiam odiumque permagnum subierit. Non etiam in ecclesiasticis conventibus monstrosam ejus superbiam, quam aucupatione famæ et gloriæ, et oculorum præstigiis, fucoruinque meditatione est molitus : quibus rebus simpliciorum animas conterruit, et consternatione implevit, tribunal quidem et thronum altiorem sibi construens, non ut Christi discipulus, secretum vero sicuti mundi principes et habens et nominans (2) : subindeque femur manu pulsans, et suggestum pedibus quatiens. Quod si qui hæc non laudarent, et quod in theatris fieri solet, orariorum et fasciarum tenuium jactatione et concussione non applauderent, quive non acclamarent, atque itidem ut qui circa ipsum stabant factionis ejus exsilirent, ab eis sibi injuriam fieri putabat. Sic enim et viri et mulieres concionantem indecore admodum audiebant. 425 Atque in eos qui, ut in domo Dei, statu corporis ad gravem decentemque habitum composito sederent, acerbius

(1) Ducenarius princeps officii fuit, vel apud præfectum Augustalem, vel apud comitem Orientis, vel etiam apud alios provinciarum præfectos, ascitus ex schola agentium in rebus, qui adorata clementia principali cum insignibus exibat. Is sub se habebat Cornicularium, Adjutorem, Commentariensem, Ab actis, Numerarios, Exceptores, etc. Scotus de insignibus magistratuum. Ducenariorum mentio fit in L. *Matriculam*, de agent. in reb. 12, lib. Cod. Temporibus nostris, Ducenariis pares esse videntur apud reges et principes, *Cancellarii*.

(2) Σέκρητον. Unde secretarii, et a secretis dicuntur.

τε καὶ βιοτήν · ἐξ ἧς ὀλίγα παραθεῖναι τῷ παρόντι δίκαιον ἡγημαι.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου, τὴν τοῦ Σαμοσατέως διηγουμένη ἀκόλαστον δίαιαν.

Τὰ μὲν οὖν ἄλλα παρήσω. ὅσα δ' ἂν τὸν ἐκείνου ὡς ἐν στήλῃ βίον διαγορεύουσιν, ἐπισδραμοῦμαι, τοῦτον ὑφηγούμενα τὸν τρόπον · « Ὅπου γε ἀποστὰς τοῦ κανόνος, ἐπὶ κίβδηλα καὶ νόθα δισάγματα μετελήλυθεν, οὐδὲν δεῖ τοῦ ἔξω ὄντος τὰς πράξεις κρίνειν · οὐδ' ὅτι πρότερον πένης ὢν καὶ πτωχὸς, μήτ' ἐκ πατέρων παραλαβὼν μηδεμίαν εὐπορίαν, μήτε ἐκ τέχνης ἢ τινος ἐπιτηδεύματος κτησάμενος, νῦν εἰς ὑπερβάλλοντα πλοῦτον ἐλήλακεν ἐξ ἀνομιῶν καὶ ἱεροσυλιῶν · καὶ ὧν ἀπαιτεῖ καὶ διασείει τοὺς ἀδελφοὺς, καταβραβεύων τοὺς ἀδικουμένους, καὶ ὑπισχνούμενος βοηθήσειν μισθοῦ · ψευδόμενος δὲ καὶ τούτους, καὶ μάτην καρπούμενος τὴν τῶν ἐν πραγμασιν ὄντων ἑτοιμότητα πρὸς τὸ δισδόναι, ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τῶν ἐνοχλούντων, πορισμὸν ἡγούμενος τὴν θεοσέβειαν · καὶ οὔτε ὡς ὑψηλὰ φρονεῖ καὶ ὑπερῆρται κοσμικὰ ἀξιώματα ὑποδυόμενος, καὶ δουκινάριος μᾶλλον ἢ ἐπίσκοπος θέλων καλεῖσθαι, καὶ σοβῶν κατὰ τῆς ἀγορᾶς, καὶ ἐπιστολὰς ἀναγινώσκων καὶ ὑπαγορεύων ἅμα, βαδίζων δημοσία καὶ δορυφορούμενος, τῶν μὲν προπορευομένων, τῶν δὲ ἑφεπομένων πολλῶν τὸν ἀριθμόν. ὡς καὶ τὴν πίστιν φθονεῖσθαι καὶ μισεῖσθαι διὰ τὸν ὄγκον αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπερηφανίαν τῆς καρδίας · οὔτε τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συνόδοις τερατείαν, ἣν μηχανᾶται δοξοκοπῶν καὶ φαντασιοκοπῶν, καὶ τὰς τῶν ἀκεραιοτέρων ψυχὰς τοῖς τοιούτοις ἐκπλήττων, βῆμα μὲν καὶ θρόνον ὑψηλὸν ἑαυτῷ κατασκευασάμενος, οὐχ ὡς Χριστοῦ μαθητὴς, σίκρητον δὲ ὥσπερ οἱ τοῦ κόσμου ἄρχοντες ἔχων τε καὶ ὀνομάζων · παίων τε τῇ χειρὶ τὸν μηρὸν, καὶ τὸ βῆμα ἀράσσων τοῖς ποσί · καὶ τοῖς μὴ ἐπαινοῦσι μηδὲ ὥσπερ ἐν τοῖς θεάτροις κατὰ σείουσι ταῖς ὀθόναις, μηδὲ ἐκβοῶσί τε καὶ ἀναπηδῶσι κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν σπεσιώταις · ἀνδράσι τε καὶ γυναίοις ἀκόσμως οὕτως ἀκροωμένοις · τοῖς δ' οὖν ὡς ἐν οἴκῳ Θεοῦ σεμνοπροσώπως καὶ εὐτάκτως ἀκούουσιν ἐπιτιμῶν καὶ ἐνυβρίζων, καὶ εἰς τοὺς ἀπελθόντας ἐκ τοῦ βίου τούτου παροινῶν ἐξηγητὰς τοῦ λόγου, φορτικὸς ἐν τῷ κοινῷ, καὶ μεγαλορρήμονῶν περὶ ἑαυτοῦ · καθάπερ οὐκ ἐπίσκοπος, ἀλλὰ σοφιστὴς καὶ γόης · ψαλμούς τε τοὺς μὲν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν παύσας, ὡς δὴ νεωτέρους καὶ νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα, εἰς ἑαυτὸν δὲ, ἐν μέσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ μεγάλῃ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ ψαλμῳδεῖν γυναῖκας

παρασκευάζων, ὧν καὶ ἀκούσας ἄν τις ῥίξειεν · οἷα καὶ τοὺς θωπεύοντας αὐτὸν ἐπισκόπους τῶν ὁμόρων ἀγρῶν τε καὶ πόλεων, καὶ πρεσβυτέρους, ἐν ταῖς πρὸς τὸν λαὸν ὁμιλίαις καθίησι διαλέγεσθαι. Τὸν μὲν γὰρ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐ βούλεται συνομολογεῖν ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθέναι · ἵνα τι προλαβόντες τῶν μελλόντων γραφήσεσθαι θῶμεν. Καὶ τοῦτο οὐ λόγῳ ψιλῷ ῥηθήσεται · ἀλλ' ἐξ ὧν ἐπίψαμεν ὑπομνημάτων, δείκνυται πανταχόθεν. Οὐχ ἥκιστα δέ που λέγει Ἰησοῦν Χριστὸν κάτωθεν · οἱ δὲ εἰς αὐτὸν ψάλλοντες καὶ ἐγκωμιάζοντες ἐν τῷ λαῷ ἄγγελον τὸν ἀσεβῆ διδάσκαλον αὐτῶν ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθέναι λέγουσι. Καὶ ταῦτα οὐ κωλύει, ἀλλὰ καὶ λεγομένοις πάρεστιν ὁ ὑποφήτωρ. Τὰς δὲ συνεισάκτους αὐτοῦ γυναῖκας, ὡς Ἀντιοχεῖς ὀνομάζουσι, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων · οἷς καὶ τοῦτο καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα ἀνίατα ὄντα συγκρύπτει, συνειδὼς καὶ ἑλέγξας ὅπως αὐτοὺς ὑπόχρεως ἔχῃ · περὶ ὧν λόγοις καὶ ἔργοις ἀδικεῖ, μὴ τολμῶντας κατηγορεῖν τῷ καθ' ἑαυτοὺς φόβῳ · ἀλλὰ καὶ πλουσίους ἀπέφηνε · ἐφ' ᾧ πρὸς τῶν τὰ τοιαῦτα ζηλούντων φιλεῖται καὶ θαυμάζεσθαι · τί ἂν ταῦτα γράφοιμεν; Ἐπιστάμεθα δέ, ἀγαπητοὶ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸ ἱερατεῖον ἅπαν παράδειγμα εἶναι δεῖ τῷ πλήθει πάντων καλῶν ἔργων. Καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο ἀγνοοῦμεν · ὅσοι ὑπὸ τοῦ συνεισάγειν ἑαυτοῖς γυναῖκας ἐξέπεσον · οἱ δ' ὑπωπτεύθησαν. Ὥστε εἰ καὶ δοίη τις αὐτῷ τὸ μηδὲν ἀσελγὲς ποιεῖν, ἀλλά γε ὑπόνοιαν τὴν ἐκ τοῦ τοιούτου πράγματος φυομένην ἐχρῆν εὐλαβηθῆναι, μή τινα σκανδαλίσῃ, τοὺς δὲ καὶ μιμεῖσθαι προτρέψῃ. Πῶς γὰρ ἐπιπλήξειεν ἢ νουθετήσειεν ἕτερον, μὴ συγκαταβαίνειν ἐπιπλέον εἰς ταυτὸν γυναικὶ μὴ ὀλισθῇ φυλαττόμενον, ὡς γέγραπται ὅστις, μίαν μὲν ἀπέστησεν ᾠδῇ, δύο δὲ ἁμαζούσας καὶ αὐτρεπεῖς τὴν ὄψιν ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ · κἂν ἀπῇ που, συνεπιφέρει καὶ ταύτας, τρυφῶν καὶ ὑπιριμπικλέμενος; Ὧν ἕνεκα στενάζουσι μὲν καὶ ὀδύρονται πάντες καθ' ἑαυτούς · οὕτω δὲ τὴν τυραννίδα καὶ δυναστείαν αὐτοῦ πεφόβηνται, ὥστε κατηγορεῖν μὴ τολμᾷν · ἀλλὰ ταῦτα μέν, ὡς εἰρήκαμεν, εὔθυνον ἂν τις τὸν ἄνδρα, τὸ γοῦν φρόνιμα καθολικὸν ἔχοντα καὶ συγκαταριθμούμενος ἡμῖν · τὸν δὲ ἐξορχησάμενον τὸν μυστήριον καὶ ἐμπομπεύσαντα τῇ μιαρᾷ αἱρέσει τοῦ Ἀρτεμᾶ (τί γὰρ οὐ χρὴ μολεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ δηλῶσαι;) οὐδὲν δεῖν ἡγούμεθα τούτων τοὺς λογισμοὺς ἀπαιτεῖν. Εἶτα ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς καὶ ταῦτ' ἐπιλέγουσιν. « Ἠναγκάσθημεν οὖν ἀντιτασσόμενον αὐτὸν τῷ Θεῷ, καὶ μὴ

A cum contumelia invehebatur. Doctores etiam et enarratores verbi, qui ex hac vita migrassent, petulanter proscindebat. Gravis et molestus in publico, et magnifica de seipso prædicans, non ut episcopus, sed sophista et impostor. Psalmis porro de Domino nostro Jesu abrogatis, tanquam recentibus, et a recentioribus compositis, in media ecclesia, magno die Paschæ de seipso mulierculas laudes cantare instiiuebat, quas nemo sine horrore audiverit. Quemadmodum etiam, ut de se pro concione ad populum diceret, ex finitimis agris et oppidis, per assentationem sibi adulantes episcopos et presbyteros summsit atque disposuit. Filium quidem Dei, non vult nobiscum profiteri, e cœlo descendisse : ut aliquid earum rerum quæ postea scribentur, præoccupantes afferamus : idque B non nudis a nobis dicetur verbis, sed ex commentariis, quos ad vos misimus, omnino probabitur. Non minus vero etiam alicubi dicit, Jesum Christum e terra ortum habuisse. Qui autem in populo psalmis et laudibus impium hunc hominem celebrant, angelum eum et magistrum ad se e cœlo descendisse canunt. Et hæc ille superbissimus non prohibet, sed ea canentibus adest. Quid autem mulieres ejus subintroductas (3), ut Antiocheni nominant : quid ejus presbyteros et diaconos : quibus et hoc delictum, et alia immeeicabilia peccata permittit, eaque cum illis celat. conscius sibi eorum, et simul illos de eis arguens, ut sibi obnoxios habeat, dicamus? Quibus in rebus, verbis simul et factis eis est injurius, quod accusare C eum, sibi ipsis timentes, non audeant. Sed eos ille quoque collocupletavit. Quapropter ab eis qui talia consectantur, amatur, et in admiratione habetur. Quid hæc, inquam, scribamus? Scimus autem, dilecti, episcopum et sacerdotalem ordinem omnem multitudini exemplo esse debere bonorum operum omnium. Ne illud quidem ignoramus, perquam multos, qui sibi mulieres subintroduxissent, graviter lapsos esse : multos in fœdam suspicionem pervenisse. Atque ut concedamus, unum aliquem in tali re nihil turpe atque impudicum committere : suspicionem tamen, quæ ex ejusmodi convictu nascitur, vitare oportet (4), ne quem offendat, aut ad imitationem malæ consuetudinis incitet. 426 Quomodo namque alium objurgabit, D vel instituet, ut videat ne frequenter cum muliere conveniens labatur, sicuti scriptum est, qui unam quidem jam repudiarit, duas autem ætate floren-

(3) Συνεισακτοι, hoc est, subintroductæ, neque uxores, neque concubinæ, sed tertii cujusdam generis mulieres sunt, quas secum presbyteri, etc. non creandæ sobolis, neque libidinis gratia, sed pietatis studio, aut certe pietatis prætextu fovebant. De quibus præclara exstat Chrysostomi homilia. Rufinus in canonibus Nicænæ synodi in *Eccles. hist.* lib. x, cap. 6, *extraneas mulieres* vertit. Sicuti etiam *extraneæ* dicuntur in L. *Eum qui*, C. de episc. et cler. Vid. Gregorius Theologus ad virgines Deo dicatas, contra subintroductas.

(4) Cap. 3 Nicæni concilii : « Interdixit per omnia sancta synodus, non episcopo, non presbytero, non diacono, non subdiacono, non alicui omnino qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte aut matrem, aut sororem, aut amitam, aut etiam eas idoneas personas quæ fugiant suspiciones.» (Distinct. 32.) » Nullus missam audiat presbyteri, quem scit concubinam indubitantes habere, aut subintroductam mulierem. » (Ibid.)

tes et forma præstantes apud se foveat, atque etiam, si quopiam eat, secum ducat, lasciviens atque deliciis diffluens ? Cujus rei gratia pii omnes secum graviter suspirant et lugent. Adeo autem impotentem ejus tyrannidem reformidarunt, ut nullus accusare eum auderet. Atque hæc quidem, sicuti diximus, quisquam emendaverit in viro qui catholicæ esset sententiæ, et ordini nostro connumeraretur. In eo vero qui tacenda enuntiaverit, mysteriumque prodiderit, et detestandam hæresim Artemonis (1) (cur enim tandem parentem ejus non ostendimus?) producendo jactarit, non oportet rationem talium delictorum requirere. » Deinde in fine epistolæ, epilogi loco, hæc adjiciunt : « Quapropter cum is tantopere Deo repugnaret, nec cedere vellet, ea nobis est imposita necessitas, ut, homine isto excommunicato, alium pro eo, non sine Dei, sicuti persuasum habemus, providentia, Ecclesiæ catholicæ præficeremus : beati Demetriani, qui Ecclesiam eam ante hunc præclare administravit, filium, Domnum, omnibus episcopalibus donis ornatum. Hoc ideo vobis scripsimus, ut ad eum communionis litteras detis, et rursum ab eo accipiatis. Samosatenus autem ad Artemonem epistolas scribat, et cum eo etiam, qui Artemonis sententiam probant, communicent. » Res Samosateni sic se habuerunt.

A εἴκοντα ἐκκηρύξαντες, ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ καταστῆσαι Θεοῦ προνοίᾳ, ὡς πεπείσμεθα · τὸν τοῦ μακαρίου Δημητριανοῦ καὶ ἐπιφανῶς προστάντος πρὸ τούτου τῆς αὐτῆς παροικίας υἱόν, Δόμνον, ἅπασι τοῖς πρέπουσιν ἐπισκόπῳ καλοῖς κεκοσμημένον. Ἐδηλώσαμέν τε ὑμῖν, ὅπως τούτῳ γράφητε, καὶ παρὰ τούτου τὰ κοινωνικὰ δέχησθε γράμματα. Τῷ δὲ Ἀρτεμᾷ οὗτος ἐπιστελλέτω · καὶ οἱ τὰ Ἀρτεμᾶ φρονοῦντες τούτῳ κοινωνείτωσαν. » Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Σαμοσατέα Παῦλον τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον.

427 CAPUT XXXI.

De Manete hæresiarcha, a quo Manichæi cognomen acceperunt : et de hæresi ejus.

B ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Περὶ Μάνεντος τοῦ αἱρεσιάρχου, ἀφ' οὗ καὶ οἱ Μανιχαῖοι τὴν ἐπωνυμίαν εἶχον · καὶ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν.

Nondum ea procella satis sedata fuerit, cum rursus alia, priore multo sævior, coorta irruit, ingentes fluctus secum trahens, atque acrius insultans. Is Manes (2) erat, mente prorsus captus et insaniens : qui pro depravatæ mentis perversitate, lingua etiam armata, verbis diabolicæ hæresis venenatis, se in multorum animos ad eorum perniciem insinuavit. Fuit autem Persa genere, jugumque servitutis longo traxit tempore. Ac cum derepente heræsuæ ex testamento hæreditatem adisset, non contentus fuit molliore et affluentiore, quæ ei præter spem obtigerat, vita : et gratiam eam largitori talium se bebere sciens, instrumentum se, quantus quantus esset, veritatis inimico prædons, ad impias fabulas divertit. Et duo ingenita esse dixit, Deum et materiam : quorum illum lucem, hanc tenebras appellavit : et lucem quidem bonam, tenebras malas : utrumque autem arbores nominavit, congruentes ferentes fructus. Deum longe abesse a materia, et materiam rursus longius a Deo. Deum etiam orientalem, septentrionalem, et occidentalem obtinere plagam : materiam, australem. Et multis postea sæculis materiam seditionem movisse adversus fructus suos, commissoque prælio, hos quidem fugasse, illos autem fugisse : eamque contentionem et persecutionem usque ad lucem perve-

Τοῦ δὲ κατ' αὐτὸν κλύδωνος οὔπω καλῶς ἀρυβρίσαντος, ἕτερος αὖθις ἐπεισρεῖ πολλῷ τοῦ προτέρου τραχύτερος, ἔλκων μέγα κῦμα καὶ σφοδρότερον ἐπαιγίζων. Μάνης οὗτος ἦν, ὁ τὰς φρένας μανείς · ὃς καὶ τῇ παρατροπῇ τοῦ λογισμοῦ τὴν γλῶσσαν καθοπλισθείς, τοῖς τῆς δαιμονιώδους αἱρέσεως ῥήμασιν, ἐπὶ λύμῃ τῶν πολλῶν εἰσερθέρπε. Ἥρσης δὲ ὢν τὸ γένος, τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν ἐπὶ πλεῖστον εἵλκυσε χρόνον · καὶ δή ποτε ἐξαπίνης κληρονόμος τῆς δεσποίνης γενόμενος, οὐκ ἠγάπα μένειν τρυφῶν παρ' ἐλπίδα, τῷ χορηγῷ τῶν τοιούτων εἰ. C δὼς χάριν · ἀλλ' ὄργανον ἐντελὲς τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ γεγονώς, εἰς δυσσεβῆ μυθολογίαν ἐτρέπετο. Καὶ δύο μὲν ἀγέννητα ἔλεγεν εἶναι, Θεὸν καὶ ὕλην · ὧν τὸ μὲν φῶς, τὴν δὲ ὕλην σκότος ἐκάλει. Καὶ τὸ μὲν φῶς ἀγαθόν, τὸ δὲ σκότος κακόν. Καὶ δένδρα ἄμφω ὠνόμαζε, συμβαίνοντας βλαστάνοντα τοὺς καρπούς. Πόῤῥωτέρω δ' εἶναι Θεὸν τῆς ὕλης, καὶ τὴν ὕλην αὖθις πορῥωτέρω Θεοῦ. Καὶ τὸν μὲν Θεὸν τὰ ἑῷα μέρη ἔχειν, τὴν ἑσπέραν καὶ τὰ ἀρκτῷα, τὴν δὲ ὕλην τὰ νότια. Αἰῶσι δὲ πολλοῖς ὕστερον διαστασιάσαι τὴν ὕλην πρὸς τοὺς ἑαυτῆς καρπούς. Καὶ συῤῥαγέντος πολέμου, τοὺς μὲν διώκειν, τοὺς δὲ διώκεσθαι · καὶ ἄχρι τοῦ φωτὸς φθάσαι τὴν δίωξιν. Καὶ ὁρμῆσαι τὴν ὕλην κατὰ τοῦ φωτὸς φησι μετὰ τῶν δαιμόνων καὶ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος · τὴν

(1) *Artemonis* qui ab Eusebio *Artemas* dicitur, lib. VII, cap. 30, hæresim Samosatenus renovavit.

(2) « Manes, qui et Scythianus dictus est, Brachman fuit genere, et præceptorem habuit Buddam, antea Terebinthum nominatum. Buddas in Græcis disciplinis Empedoclis hæresim est secutus, qui duo principia inter se contraria esse dixit, Contentionem et Amicitiam. In Perside Buddas e virgine se genitum, et in montibus educatum mentitus est, quatuorque composuit libros, quibus nomina indidit, *Mysteriorum, Evangelii, Thesauri, Capitulorum*. A dæmone autem tortus interiit. Ejus libros cum reliqua hæreditate Urbicus, qui se Manetem postea nominavit, ab ea femina consecutus est, et pro suis venditavit : quæ femina Buddam foverat, et Urbicum septem annos natum ære et libra emit, libertateque deinde donatum hæredem instituerat. » (Suidas.) « Manetem hunc quidem etiam Manichæum dixere, unde Manichæi dicti, quod verbum Græcis quodammodo significat *insaniam fundentes*. Ii vero ipsi Manichæi nomen fugientes, Mannichæos sese vocitarunt, quasi *mana fundentes*, ut verbi lenocinio rudiores ad se homines pertraherent. »

δ' ἀθρόαν στρατείαν ὀρρωδήσαντα τὸν Θεὸν, μὴ ἔχειν ὅ τι χρήσασθαι εἰς ἄμυναν. Ὅθεν μοῖραν ἁρπάσαντα τοῦ φωτὸς, οἷόν τι δέλεαρ καταπέμψαι τῇ ὕλῃ. Τρωθεῖσα δ' ἐκείνη καὶ καταπιοῦσα ἐκίσσησεν. Ἀναγκασθέντα δὲ τὸν Θεὸν, δημιουργῆσαι τὸν κόσμον· ὥστε διαλῦσαι αὐτῆς τὴν σύστασιν, καὶ εἰς εἰρήνην ἀγαγεῖν τὰ μαχόμενα· καὶ τὸ ἀνακραθὲν τῇ ὕλῃ φῶς κατὰ βραχὺ ἐλευθερῶσαι. Τὸν δὲ ἄνθρωπον οὐχ ὑπὸ Θεοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ὑλάρχου Σεύκλα πλασθῆναι· καὶ τὴν Εὔαν ὡσαύτως, πλὴν ἄψυχον πλασθῆναι καὶ ἀκίνητον· τὸν δὲ Ἀδὰμ θηριόμορφον· καὶ ἄλλα παρόμοια ληρῶν συνετίθει. Τὸν δὲ ἥλιον καὶ τὴν σελήνην θεῖα ἐνόμιζε. Καὶ περὶ τούτων δὲ πολλὰ σιγῆς ἄξια πλεῖστα ἐτερατεύετο. Τὸν δὲ διάβολον ποτὲ μὲν ὕλην, ποτὲ δὲ ἄρχοντα τῆς ὕλης ἐκάλει· τὸν δὲ γάμον τοῦ διαβόλου νομοθεσίαν ἔλεγε. Τὸν δὲ Κύριον οὔτε ψυχὴν ἀνειληφέναι, οὔτε σῶμά φησιν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον φανῆναι μηδὲν ἀνθρώπινον ἔχοντα· φαντασίᾳ δὲ καὶ τὰ πάθη αὐτῷ γενέσθαι. Τὴν δ' ἀνάστασιν τῶν σωμάτων ὡς μῦθον ἀπωθεῖτο· οὐδὲν γὰρ τῆς ὕλης μόριον ἄξιον σωτηρίας ἔλεγε. Ψυχῶν δὲ μετενσωματώσεις ἐδόξαζε, καὶ εἰς πτηνῶν καὶ κτηνῶν καὶ θηρίων σώματα. Ὅλα δὲ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἔμψυχα εἶναι νομίζουσιν οἱ περὶ αὐτόν. Γοητείαις δὲ διαφόροις κέχρηνται, καὶ μυστήρια δυσαγῆ ἐκτελοῦσι. Διὸ καὶ δυσέκνιπτος ἡ ἐκείνων διδασκαλία, ταῖς τῶν δαιμόνων· ἐπῳδαῖς τὰς ψυχὰς καταδεσμοῦσα τῶν τελουμένων.

nisse. Et materiam cum dæmonibus et igne et aqua impetum fecisse in lucem dicit: Deum autem tam repentina exercitus ejus impressione conterritum non habuisse, quo tantam vim vindicaret. **428** Itaque illum partem lucis arreptam, veluti quamdam inescationem, contra materiam misisse. Hanc vero vulneratam, parteque ea lucis absorpta gravidam esse factam. Qua re adactum Deum, mundum condidisse, ut concertationem talem solveret, et ad pacem, ea quæ inter se pugnarent, reduceret, lucemque materiæ mistam paulatim in libertatem redigeret. Hominem porro non a Deo, sed a principe materiæ Seucla fictum esse: et Evam similiter, sed inanimatam creatam, et immobilem: Adam vero forma feræ, aliaque hisce similia nugatus est. Solem et lunam divinum quiddam esse putavit, ac de eis multa silentio digna portentose confinxit. Diabolum nunc materiam, nunc materiæ principem vocavit. Conjugium diaboli legem et constitutionem esse dixit, Dominum autem neque animam neque corpus recepisse, sed hominem tantum visum esse, nihil humani habentem, asseveravit, perpessiones vero ei per speciem tantum et fucum accidisse (1). Resurrectionem corporum veluti fabulam repudiavit nullam enim materiæ particulam dignam salute judicavit. Animarum autem transitiones e corpore in corpus, et quidem etiam in volucrum et pecorum et ferarum corpora, docuit. Cujus sectatores etiam elementa omnia animata esse arbitrantur. Utuntur variis imposturis ac præstigiis, nefariaque et exsecranda peragunt mysteria (2). Quapropter doctrina eorum ineluibilis habetur: dæmonum incantationibus animas hominum, qui ea sunt initiati, obstrictas tenentibus.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Ὡς ὁ Μάνης τὴν δορὰν τοῦ σώματος ἀφαιρεθεὶς, κυσὶ παρεδόθη βορά.

Τρεῖς δ' ὁ Μάνης κτησάμενος φοιτητὰς, Ἀδδᾶν καὶ Θωμᾶν καὶ Ἑρμᾶν, τὸν μὲν Ἀδδᾶν Σύροις ἀπέστειλε κήρυκα· Ἰνδοῖς δὲ τὸν Θωμᾶν. Ἐπεὶ δ' ἐπανῆλθον πολλὰ λέγοντες δεινὰ παθεῖν, μηδενὸς ἀνεχομένου τὸν Μάνητα διδάσκαλον δέξασθαι, ἐτόλμησεν ὁ παμπόνηρος καὶ Χριστὸν ἑαυτὸν ὀνομάσαι, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἄλλον Παράκλητον ἀπεστάλθαι. Καὶ δυοκαίδεκα δὲ μαθητὰς ἐπαγόμενος, εἰς τὴν Μέσην τῶν ποταμῶν ἀφίκετο, τὴν τῶν Περσῶν βασιλείαν διαδιδράσκων. Θεραπεύειν γὰρ νεανιευόμενος τὸν τοῦ βασιλέως παῖδα, μείζοσι κακοῖς περιέβαλεν. Ὡς δ' ἐκεῖθεν οἷα προφανὴς ἀντίθεος ἐξηλάθη, καὶ αὖθις τὴν Περσίδα κατέλαβε, συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, τὴν Περσικὴν ὑφίσταται κόλασιν. Τῆς γὰρ δορᾶς γυμνωθεὶς, κυσὶν ἐδόθη βορά. Τοιοῦτον τῷ δυσσεβεῖ τὸ τέλος. Εἰ γάρ τις τὸν φλήναφον ἐκείνου

CAPUT XXXII.

Ut Manes, detracta totius corporis pelle, canibus esca objectus sit.

Manes autem cum tres haberet sectatores, Addam, Thomam et Herman, ex iis Addam ad Syros, ad Indos autem Thomam misit præcones. Qui reversi cum se dicerent multa dura passos esse, neque quemquam doctrinam ejus recipere voluisse, ausus est omnium hominum importunissimus, seipsum Christum nominare, et Spiritum sanctum aliumque Paracletum missum esse dicere. Et duodecim secum ducens discipulos, in Mesopotamiam pervenit, Persarumque regnum peragravit, ac temerario impotentique animo regis ibi filium se curaturum est pollicitus, sed ipsum majoribus oppressit malis. Posteaquam autem inde est, ut manifestus Dei contemptor, repulsus, cum eo rediisset, a rege comprehensus Persicum sustinuit supplicium (3). Detracta enim cute, ita nudus canibus

(1) « Sic et Basilides ab abraxa Christum in phantasmate carnis missum esse blateravit. » (Tertull.) — Ita enim sibi hæretici monstrosa configunt vocabula.

(2) « Ἐναγεῖς καὶ νυκτερινὰς καὶ παρανόμους μίξεις, καὶ ἀρρητοποιίας· hoc est, *exsecrandos, nocturnos et illegitimos concubitus, et flagitia infanda.* » (Suidas.)

(3) « Persarum rex eum vivum excoriari jussit, ut filii sui necis auctorem. Ægrum namque illum, citra omnem omnium medicorum opem et operam se sanaturum curaturumque esse pollicitus est. Cum itaque medici, in quorum cura regius puer erat, dimissi fuissent, brevi ille mortuus est. Vetus Testamentum, perinde atque non boni Dei esset, Manes quoque rejecit; et Novum, tanquam boni approbavit. Christum autem opinione tantum et phantasia apparuisse, omniaque per fucum gessisse, asseruit. » (Idem Suidas.)

esca est objectus. Atque talem impius ille consecutus est finem. Quod si quis nugamenta ejus persequi velit, compluribus is opus habeat libris. Et falsa hæc et impia dogmata ex innumeris jamdudum exstinctis hæresibus congessit atque accumulavit, eaque ex Perside in orbem nostrum veluti quoddam mortiferum venenum evomuit. Tales doctrinas hominum animis versutissimus inspiravit serpens, talibusque antesignanis ordinumque ductoribus aciem contra veritatem struens usus est. Verum enimvero facile Dominus mendacium coarguit, et cohortem patronorum ejus, sicuti arane telam, solvit. Adversus hanc hæresim strenue libris compositis depugnarunt Titus Bostræ, et Diodorus metropolis Ciliciæ, episcopi. Scripsit etiam contra eam Georgius Laodicensis, vir qui hæresim quidem Arianam defenderit, sed philosophicis disciplinis ab ineunte ætate apprime eruditus fuerit. Præterea Phœnix Eusebius. Hæc de hæresi Manentis (1), a quo multis adhuc nomen Manichæorum adhæret. Ego porro ad reliqua istius historiæ descendam. Imperatorum enim, magnarumque ecclesiarum antistitum successionibus recensitis, mox etiam quæ monumenta tum ecclesiastici **430** scriptores ediderint, et qui ex eis usque ad impiorum tyrannorum persecutionem ecclesiarumque oppugnationem vitam produxerint, exponam.

CAPUT XXXIII.

De successione Romanorum imperatorum.

Post Decium Gallus duobus imperavit annis. Ab hoc ad Valerianum et Galienum imperium pervenit. Valerianus autem bello contra Persas moto, cum ad Edessam exercitus ejus fame magis quam ferro occideretur, Persæ aciem contra eum struxerunt. Cujus ille gentis impetum quod se sustinere non posse vereretur, conflicturum se cum hostibus assimulans, ad eos transfugit, pacem cum eis pacturus, exercitumque suum proditurus. Quod Romani quia animadverterunt, fuga sibi, non paucis amissis consuluerunt. Ibi ergo apud Barbaros et Saporem regem servitutem serviit, et tandem jugulatus (2) imperium ad Galienum filium transmisit. Ii quindecim annos imperatores fuere, et Claudium successorem habuere. Et hic annum unum et menses decem rerum summa administrata (3), potestatem eam Aureliano reliquit. Cum autem is per insidias in novo quodam castello fraudulenter cæsus fuisset (4), imperiumque annos sex tenuisset, Tacitus ei successit, qui sex tantum menses in imperiali sublimitate transegit. Sub eo magnum illum Charitonem confessionem suam peregisse ferunt. Post Tacitum Florianus imperator factus, menses tres rem Ro-

(1) Μάνης, Manes, genitivum facit *Manetis*. Sed quia is prorsus insaniit, affinitate vocis Nicephorus lusit; μανὶς enim insaniens, μανέντος genitivum habet : et μανέντα, *Manentem*, hoc est, *insanientem*, dixit.

(2) Alii historici non cæsum esse, sed in fœda servitute consenuisse Valerianum scribunt.

(3) Post Fl. Claudii mortem, Quentilius frater ejus a militibus imperator lectus, et 17 imperii die jugulatus est. (Eutrop.)

(4) Castelli nomen est Cænophrurium.

Α λέγειν θελήσειε, παμπόλλων ἂν δεηθείη βιβλίων. Καὶ ταῦτα δὲ τὰ ψευδῆ τε καὶ ἄθεα δόγματα, ἐκ μυρίων τῶν πρόπαλαι ἀπεσβηκυιῶν αἱρέσεων συμπεφυρμένως ἀθροίσας, ἐκ τῆς Περσῶν ἐπὶ τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ὥσπερ τινὰ θανατηφόρον ἰὸν ἐξήμεσε. Τοιαῦτα ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ὁ παμπόνηρος ἐνήχησε δράκων · τοιούτοις λοχαγοῖς καὶ ταξιάρχαις ἐχρήσατο κατὰ τῆς ἀληθείας παρατεττόμενος. Ἀλλὰ ῥᾷστον ὁ Δεσπότης τὸ ψεῦδος ἀπήλεγξε, καὶ τὴν συμμορίαν τῶν τούτου συνηγόρων ὡς ἱστὸν ἀράχνης διέλυσε. Κατὰ δὲ ταύτης τῆς αἱρέσεως γενναίως παρετάξαντο λόγοις Τίτος τε καὶ Διόδωρος, ὁ μὲν τὴν Βωστρηνῶν, Διόδωρος δὲ τὴν Κιλίκων ἰθύνας μητρόπολιν. Συνέγραψε δὲ καὶ Γεώργιος ὁ Λαοδικεύς, ἀνὴρ, τῆς μὲν αἱρέσεως προστατῶν Ἀρείου, Β τοῖς δὲ φιλοσόφοις μαθήμασιν ἐντραφείς · πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ Φοίνιξ Εὐσέβιος. Ἐν τούτοις μὲν καὶ τὰ κατὰ τὴν δυσσεβῆ τοῦ Μάνεντος αἵρεσιν · ἀφ' οὗ δὴ καὶ τὸ Μανιχαίων ὄνομα τοῖς πολλοῖς εἰσέτι ἐπιπολάζει. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τὰ ἑξῆς τῆς ἱστορίας προβήσομαι. Ἐπειπὼν γὰρ τὰς τῶν βασιλέων διαδοχὰς, καὶ τὰς τῶν μεγάλων παροικιῶν τῶν ἱερέων ἀμοιβὰς, εἶτα καὶ ὅσοι τηνικάδε ἄνδρες ἐκκλησιαστικοὶ διέπρεπον συγγραφεῖς · ἔπειτα καὶ ὅσοι τούτων ἄχρι τῆς τῶν ἐκκλησιῶν πολιορκίας ἐπὶ τῶν δυσσεβῶν τυράννων παρέμειναν, διηγήσομαι.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

Περὶ τῆς διαδοχῆς τῶν ἐν Ῥώμῃ τὴν βασίλειον διεθυνόντων ἀρχήν.

C Μετὰ Δέκιον οὐδὲ δύο ἔτη τοῖς περὶ Γάλλον ἐγεμονεύσασι, τὰ Ῥωμαίων σκῆπτρα πρὸς Οὐαλλεριανὸν καὶ Γαλιηνὸν μετέβαινε. Κατὰ Περσῶν δὲ κινούμενος Οὐαλλεριανὸς, ἐπεὶ ἐν Ἐδέσσῃ γενόμενον τὸν στρατὸν λιμὸς τὸ πλέον ἢ ξίφος τοῦτον ἐθέριζεν, ἐπ' αὐτὸν συνίσταντο. Τὴν δὲ τοῦ λαοῦ ἐκεῖνος ὑποπτεύσας ὁρμὴν, συμπλέκεσθαι Πέρσαις σχηματισάμενος, αὐτόμολος ἐκείνοις προσρύεται συνθέμενος καὶ τὸ πλῆθος προδοῦναι. Ὅ Ῥωμαῖοι αἰσθόμενοι, θᾶττον ἔφευγον, οὐκ ὀλίγων ἀνῃρημένων. Ἐκεῖσε γοῦν παρὰ βαρβάροις καὶ Σαπώριδι δουλείαν ὑπενεγκών, καὶ τελευταῖον σφαγεὶς, μόναρχον τὸν υἱὸν Γαλιηνὸν ἐδείκνυ. Οὗτοι δ' ἐν πεντεκαίδεκα ἔτεσι τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν διεθύνεντες. Κλαύδιον ἔσχον διάδοχον. Ὃς δὴ ἔτος ἓν καὶ μῆνας δέκα D προσδιαρκέσας, Αὐρηλιανῷ τοῦ κράτους τῆς ἀρχῆς μετεδίδου. Συσκευῆς δὲ κατ' αὐτοῦ γενομένης, καὶ ἐν καινῷ φρουρίῳ φόνῳ δολίῳ τὸ βιοῦν ἐκμετρησαντος, ἐτελεύτα, ἐπὶ ἓξ ἔτη τῇ ἀρχῇ διαγεγονώς. Ἐπὶ δὲ τούτῳ Τάκιτος ἦρχεν, ἓξ μῆνας διαβιώσας· ἐφ' οὗ φασι καὶ τὸν μέγαν ὁμολογῆσαι Χαρίτωνα · ὃν Φλωριανὸς, οὐδὲ τρεῖς μῆνας διηνυκὼς, διεδέχετο. Καὶ ἄμφω δὲ οὗτοι μαχαίρας ἔργον γεγόνα-

σιν. Ἐπὶ δὲ Πρόβου ἡ βασιλεία μετεκυβεύετο. Τέσσαρας γοῦν μῆνας καὶ οὗτος πέντε σὺν ἔτεσι διανύσας, ἀναιρεῖται μὲν ἐν Σερμίῳ· Κάρῳ δὲ καὶ τοῖς ἐκείνου παισὶ, Καρίνῳ καὶ Νουμεριανῷ, τὸ κράτος παρέπεμπε. Καὶ τούτων δὲ οὐδ' ὅλοις τρισὶ διαγενομένων ἐνιαυτοῖς, μέτεισι τὰ τῆς ἡγεμονίας ἐπὶ Διοκλητιανόν. Τῷ δὲ τοῦ Κάρου υἱῷ Νουμεριανῷ, Ἀντιοχείᾳ προσβάλλοντι τῇ πρὸς Ὀρόντην, λόγος αὐτὸν καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίαν ἐλθεῖν· ἠρημένον δὲ καὶ τοῖς ἐκείνων μυστηρίοις ἀδεῶς παρακύπτειν, τὸν τῆς πόλεως ἐπίσκοπον Βαβύλαν, ἐπέχειν εἰς πρόσωπον ἀντιβαίνοντα γενναιότερον· οὐκ ἐξὸν εἶναι φάσκοντα τοῖς ἐκ τῶν εἰδωλικῶν θυσιῶν λύθροις μεμιασμένον, τὸν τοῦ Θεοῦ οἶκον εἰσελασνειν ἀθρόον, καὶ τὰ θεῖα μυστήρια βεβήλοις ὄμμασι καταθρεῖν. Ἐφ' οἷς ἀγανακτήσαντα Νουμεριανὸν, κολάσαι τοῦτον βασάνοις καὶ ἀποκτεῖναι. Ὁ μὲν οὖν Κάρος, σκηπτοῦ τῇ ἐκείνου σκηνῇ ἐνσκήψαντος, σὺν αὐτῇ καταφλέγεται. Νουμεριανὸς δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου πενθεροῦ ἀναιρεῖται. Ἀλλὰ καὶ Καρῖνος αἰσχρῶς τῇ ἀρχῇ κεχρημένος παρὰ τοῦ λαοῦ σφάττεται. Οὕτω δὲ τούτων γεγενημένων, Διοκλητιανὸς τὸ γένος Δαλμάτης ὤν, συγκλήτου τε βουλῆς ἐκ πολλοῦ μετασχὼν καὶ ὑπατείας τῆς πρώτης ἠξιωμένος, καὶ ἔργα δὲ χειρὸς πλεῖστα ἐπιδειξάμενος, ἔν τε πολέμοις καὶ βουλαῖς ἄριστος εἶναι κρινόμενος, βασιλεὺς Ῥωμαίων παντὶ ἐκρίνετο τῷ στρατῷ.

manam administravit. Utrique ii ferro trucidati sunt (1), et cæde eorum imperium ad Probum translatum est. Hic annis sex et mensibus quatuor eo potitus, atque in Sirmio occisus, Caro ejusdemque filiis Carino et Numeriano potestatem summam reliquit. Sed et ii non totis tribus annis imperium tenuerunt, et ab iis rerum summa ad Diocletanum pervenit. Enimvero cum Cari filius Numerianus **431** Antiochiam, quæ ad Orontem est, venisset, in ecclesiam Christianorum ingressus esse dicitur : et cum ibi libere quasi per transennam inspicere arcana eorum mysteria vellet, Babylas episcopus magno animo in faciem ei consistens, id prohibuit, non licere dicens, eum cruore ex idolorum sacrificiis pollutum, in domum Dei tam præcipitanter ingredi, et divina mysteria contaminatis oculis spectare. Qua re Numerianus offensus, excruciatum illum necavit. Et Carus quidem, cum tentorium ejus fulmine ictum esset, una cum eo conflagravit : Numerianus autem a socero ipse suo (2) interemptus est. Carinus etiam, quod turpiter se in imperio gereret, a populo est cæsus (3). His ita sublatis, Diocletianus, genere Dalmata, jamdudum senator, et primo consulatu gesto clarus, quique plurima manu egregia fecerat facinora, et bello strenuus, et consilio promptus, ab exercitu imperator Romanorum est renuntiatus.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Ὅσοι τῶν μεγίστων πόλεων τὴν ποιμαντικὴν ἐκληροῦντο, καὶ ἄχρι τῆς τῶν ἐκκλησιῶν πολιορκιας διέμειναν.

CAPUT XXXIV.

Qui maximis quibusque urbibus episcopi præfuerint, et usque ad ecclesiarum oppugnationem manserint.

Ἐπεὶ δὲ τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν ὡς ἐνὸν διελάβομεν, φέρε καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις τὰς ἱερὰς ἡνίας ἐγκεχειρισμένων τῶν μεγίστων παροικιῶν τὰς κλήσεις διαληψόμεθα. Ἐν μὲν οὖν Ῥώμῃ μετὰ τὸν πολὺν Κορνήλιον, τὸν Ναυᾶτον ἱκανῶς στηλιτεύσαντα, ἔτεσι τρισὶν ἡγησάμενον, Λούκιος τὴν ἐπισκοπὴν διεδέχετο· ὃς οὐδ' ὅλοις μησὶν ὀκτὼ παραμείνας, τῇ λειτουργίᾳ, Στεφάνῳ τελευτῶν καταλείπει τὸν κλῆρον. Καὶ οὗτος δ' ἐπ' ἐνιαυτοῖς ἔτεσιν ἱερατεύσας, Ξύστον ἴσχε διάδοχον. Οὗτοι μὲν ἐπὶ Οὐαλλεριανοῦ. Ἐπὶ δὲ Γαλιηνοῦ, Ξύστου ἔτεσι δέκα πρὸς τῷ ἑνὶ διακονησαμένου, Διονύσιος τὸν θρόνον ἐλάμβανε τῆς ἐπισκοπῆς. Ἔτεσι δ' ἐννέα κληρωσάμενον καὶ τοῦτον τὴν λειτουργίαν, Φῆλιξ ἐπὶ τῶν ἱερῶν οἰάκων ἐνήγετο. Καὶ τοῦτον δ' ἐπὶ ἐννέα ἐνιαυτοῖς τῆς Ἐκκλησίας προστάντα, Εὐμυχιανὸς διεδέχετο. Οὐδ' ὅλοις δὲ μησὶν ὀκτὼ οὗτος διαγενόμενος, Γαΐῳ μετεδίδου τῆς ἱερατείας τὸν κλῆρον. Καὶ τούτῳ δὲ πεντεκαίδεκα ἔτη ἱερουργήσαντι, Μαρκελλῖνος ἐπὶ τοῦ θρόνου καθίστατο· ὃν καὶ ὁ διωγμὸς τῶνἐκκλησιῶν κατειλήφει. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἀλεξάνδρου Διονύσιον τὸν πολὺν, ἔτεσιν ἑπτακαίδεκα τῇ ἐπισκοπῇ μετὰ Πραξλᾶν διαμείναντα, δωδεκάτῳ τῆς Γαλιηνοῦ ἀρχῆς

Hæc de mundano imperio. Nunc etiam nomina eorum qui maximas quasque ecclesias sacra administratione gubernarunt, recenseamus. Et Romæ quidem post Cornelium, qui Novatum proscripsit et suis scriptis confutavit, ac tribus annis Ecclesiam rexit, Lucius episcopus creatus est. Lucius, non integris octo mensibus ministerio ecclesiastico obito, sortem locumque suum Stephano reliquit. Et hic duobus annis episcopatu gesto, Xystum habuit successorem. Atque ii sub Valeriano fuere. Galieno autem imperante, Xystus episcopale munus undecim annis tenuit : eique Dionysius successit, qui episcopatu annis octo est functus. Felix autem successor ejus, **432** annis quinque Ecclesiæ Romanæ præfuit, eamque Eutychiano gubernandam reliquit. Is vix octo mensibus episcopali munere functus, Caium successorem habuit. Et hic annis quindecim sacram potestatem tenuit, et Marcellino eam reliquit, in quem ecclesiarum persecutio incidit. Alexandriæ porro, Dionysio illi magno, qui post Heraclam decem et septem annis Ecclesiam gubernavit, duodecimo Galieni anno, Maximinus (4) successit. Post hunc, cum decem et octo

(1) Sic Vopisc., Oros. ; sed Eutropius Tacitum intra ducentesimum imperii diem, apud Tarsum febre interiisse : Florianum incisis a semetipso venis obiisse, dicit.

(2) Apro scilicet.

(3) Tribuni ejus dextra, cujus conjugem polluerat. (Eutrop.)

(4) Alii *Maximum* vocant.

annos ecclesiæ præfuisset, Theonas eam regendam suscepit. Hic decem et novem annis episcopus fuit, et Petrum successorem habuit. Qui quidem duodecim annis optime munere suo est functus. Nam tribus, ante persecutionem, faciliorem, reliquis autem duriorem vitam per gravia certamina exegit, communem ecclesiarum utilitatem quam maxime procurans. Et nono tandem persecutionis anno capite plexus, magnifice martyrii coronam est consecutus. Verum in Ecclesia Antiochena, episcopatu gerendo, Fabio Demetrianus, atque huic Paulus Samosatenus successit. Post eum loco suo pulsum, Domnus Demetriani filius ministerio eo est functus. Hic Timæum, atque is rursum Cyrillum, Cyrillus Tyrannum successorem habuit; quo tempore maximus ille adversus ecclesias exortus est motus. Hierosolymis autem in Ecclesia sacram functionem post Hymenæum Zabdas (1) obiit: qui quidem post annos plures, somno eo qui justos decet obdormivit, et Ecclesiæ clavum gubernandum ad Hermonem (2) transmisit: atque hic ecclesiam eam, vita in annos multos producta, egregie apostolicam fidem tutatus, usque ad persecutionem administravit. Ii sunt qui usque ad maximam illam Diocletiani et Maximiani persecutionem, primi nominis ecclesias ordine per successiones gubernarunt.

A ἔτει Μαξιμῖνος κατέστη διάδοχος· ὃν μετὰ τὴν Διονυσίου τελευτὴν ὀκτωκαίδεκα ἔτη ἱερασάμενον, Θεωνας τὸν τῆς διακονίας ἐκείνου ἐκληροῦτο βαθμόν. Καὶ τοῦτον δ' αὖ ἐννεακαίδεκα ἔτεσιν ἐξυπηρετησάμενον, τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας Πέτρος τὴν ἐπισκοπὴν ἀνελάμβανεν, ἀρίστως διαπρέψας τῇ λειτουργίᾳ ἐφ' ὅλοις δυοκαίδεκα τοῖς ἐνιαυτοῖς· πρὸ τοῦ διωγμοῦ χρόνοις ἐν τρισὶ τῆς λειτουργίας· τὸ δὲ τῆς ζωῆς λεῖπον ἀγῶσιν ἀσκήσεως εμίζοσιν ἐπελίδου, τῆς κοινῆς λυσιτελείας τῶν ἐκκλησιῶν ὡς πλέστον ἐπιμελούμενος. Ἐν δ' ἑνάτῳ τοῦ διωγμοῦ καιρῷ ξίφει τῆς κεφαλὴν ἐκτμηθείς, τῷ τοῦ μαρτυρίου στεφάνῳ λαμπρῶς κατεστέφθη. Τῆς δ' Ἀντιόχου, μετὰ Φάβιον Δημητριανὸς τῆς Ἐκκλησίας ἠγήσατο. ὃν Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς διεδέξατο. Εἶτ' ἐκεῖνον

B ἐξελαθέντα, Δόμνος ὁ τοῦ Δημητριανοῦ παῖς τὴν λειτουργίαν ἐλάμβανε. Τὸν δὲ δὴ Δόμνον τοῦτον Τίμαιος διεδέχετο. Μετὰ δὲ τοῦτον Κύριλλος τοὺς ἱεροὺς τῆς Ἀντιοχείας διεχειρίζετο οἴακας. Κυρίλλου δὲ τὴν ἐωισκοπὴν μετὰ ταῦτα Τύραννος ἐκληροῦτο· καθ' ὃν ὁ πολὺς τῶν ἐκκλησιῶν διωγμὸς ἀνερρίπιστο. Τῆς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας ὁ μετὰ Ὑμέναιον Ζαβδᾶς τὴν ἱερωσύνην οἰακίζων ἦν. Τούτου δ' ἐπὶ χρόνοις τισὶ τὸν πρέποντα δικαίοις ὕπνον ἀνεπαυσμένου, Ἕρμων ἐπιπλεῖστον τῇ τῆς ἱερωσύνης λειτουργίᾳ παραμεμενηκώς, ἄχρι δὴ καὶ τοῦ διωγμοῦ τὸν ἀποστολικὸν ἐκεῖσε ὅρον εὐγενῶς διετήρησεν.

Οὗτοι μὲν οὖν ἐπὶ τῶν μεγάλων πόλεων ἄχρι καὶ τοῦ μεγίστου διωγμοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ καθ' εἱρμὸν τὴν ἱερωσύνην ἦσαν κατάγοντες.

433 CAPUT XXXV.

De aliis ejus ætatis ecclesiasticis viris eloquentia et doctrina præstantibus.

Cum vero in aliis quoque parœciis sapientes et magnanimi viri fuerint, de eis etiam quam fieri potest brevissime dicamus. Ac de Gregorio illo miraculis claro, et de Athenodoro, ejus fratre; præterea de Firmiliano, qui Cappadocum Ecclesiis præfuit, atque etiam de Theotecno, Cæsareæ Palæstinæ episcopo, quæ opus fuit, antea retulimus. Dorotheus autem eo tempore Antiochiæ, Tyranno (3) ibi episcopatum gerente, presbyter, in omni genere artium liberalium apprime eruditus, floruit. Qui adeo studiosus pietatis fuit, ut divinarum Litterarum gratia Hebraicam linguam egregie perdidicerit. Fuit is natura ex ipsa nativitate

D eunuchus. Quam ob rem illum etiam imperator, ut novum et insolitum quiddam habentem, in suam familiam ascivit, et honorem ei detulit, ut Tyri uingendæ purpuræ præesset. Docuit autem populum res sacras pro concione, ejusque auditorem se fuisse dicit Eusebius Pamphili. Alexandriæ vero clarus fuit et celebris Pierus presbyter dignitate, et cum divitiarum contemptu, philosophiæque et Græcarum disciplinarum scientia, tum sacrarum Litterarum studio et peritia, publicisque Scripturæ enarrationibus et disputationibus admirationem

C ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Περὶ ἄλλων τηνικάδε ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἐν λόγοις καὶ διδασκαλίαις διαπρεψάντων.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν ἄλλαις τῶν παροικιῶν οὐκ ἀγενεῖς ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ σοφοὶ διεγένοντο, μικρὰ καὶ περὶ τούτων ὡς ἐνὸν ἐπιδραμοῦμαι τῷ λόγῳ. Καὶ μὲν Γρηγορίου τοῦ περιβοήτου ἐν θαύμασι, καὶ Ἀθηνοδώρου τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ Φιρμιλιανοῦ τοῦ τὴν Καππαδοκῶν προεδρεύσαντος, ἔτι δὲ καὶ Θεοτέκνου τοῦ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείαν διευθύναντος, φθάνομεν τὰ δέοντα περὶ αὐτῶν εἰρηκότες. Δωρόθεος δὲ ἐπὶ τῆς Ἀντιόχου, Τυράννου τὴν ἐπισκοπὴν κληρουμένου, ἀνὴρ παντοίων λόγων καὶ παιδείας ἐλευθερίου εἰς κόρον μετεσχηκώς, καὶ πρεσβυτερίου ἠξιωμένος, τηνικαῦτα διέπρεπε. Φιλέκλεις δ'

D ἐς τοσοῦτον ἦν ὁ ἀνὴρ, ὡς καὶ τὴν Ἑβραΐδα γλῶσσαν τῆς περὶ τὰ θεῖα σπουδῆς εἵνεκα εἰς ἄκρον ἀσκῆσαι, καὶ μετ' ἐπιστήμης ἀκριβοῦς ἐντυγχάνειν αὐτῇ. Εὐνοῦχος δ' ἦν τὴν φύσιν ἐξ αὐτῆς ἥπερ γενέσεως· καὶ διὰ τοῦτο καὶ βασιλέα ὡς τι ξενίζον αὐτὸν εἰσωκίσασθαι, καὶ τιμὴν αὐτῷ παρασχεῖν, τὴν ἐν Τύρῳ βαφὴν ἁλουργὸν διέπειν· ὃς ἐπ' ἐκκλησίας τὸν θεῖον λόγον τῷ πλήθει διωμίλειτο· οὗ φησιν αὐτὸς, ἀκουστὴν γενέσθαι τὸν Παμφίλου Εὐσέβιον. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἀλεξάνδρου Πιέριος ἐπίσημος ἦν, πρεσβύτερος μὲν τὴν ἀξίαν, ἀκτησίᾳ δὲ βίου καὶ τῇ καθ' Ἕλληνας παιδείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ δεδο-

(1) Alii *Labdas*.
(2) Alii *Thermonem* legunt.
(3) Euseb. lib. VII, cap. 32 Cyrillo.

κιμασμένος· ταῖς γε μὴν περὶ τὰ θεῖα σπουδαῖς, καὶ ταῖς ἐν κοινῷ διαλέξεσι καὶ ἐξηγήσεσιν, ὑπερφυῶς θαυμαζόμενος· Θεωνᾶ δὲ τῇ ἐπισκοπῇ διαπρέποντος Ἀλεξάνδρου, κατὰ ταυτὸν Πιερίῳ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων καὶ Ἀχιλλᾶς γνωριζόμενος ἦν, τὴν τῆς διδασκαλίας ἔχων ἐπιτροπὴν τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης, φιλοσοφίας ἠκριβωμένης τὸ ἔργον, καὶ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείας τὸ γνήσιον, ἐναργέστατα ἐπιδεδειγμένος. Μέλίτιος δὲ ἐν τοῖς κατὰ Πόντον ἐγνωρίζετο μέρεσιν· ὃν οἱ τῆς Ἑλλήνων σοφίας ἀντιποιούμενοι τὸ μέλι τῆς Ἀττικῆς ἐκάλουν αὐτόν. Τοσοῦτον δὲ περὶ αὐτοῦ εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ὡς εἴ τις τῶν ἐν λόγοις τελεώτατον διαγράφειν ἐζήτει, ἐκεῖνον ἰδὼν ἀρκεσθῆναι· ῥητορικὴ μὲν γὰρ ἡ φύσις αὐτῷ· ὥστ' εἰ κατὰ τοῦτο θαυμάζοιμεν, τὸ προσῆκον οὐκ ἂν εἴποιμεν. Τῆς γε μὴν ἄλλης αὐτοῦ πολυπειρίας καὶ φιλομαθείας οὐδ' ἐννοῆσαί τι πλέον ἐκείνου γένοιτο. Τὸν γὰρ ἐφ' ἑκάστῃ ἐπιστήμῃ τελεώτατον ἐκείνῳ συμμίξαντα, εἴποις ἂν μόνην εἰληφέναι πεῖραν, οὗ τὸ κράτος ἔχειν νενόμιστο πρότερον. Τὰ δὲ τῆς ἀρετῆς οὐ μόνον ἦσαν ἐφάμιλλα, ἀλλὰ εἰ μηδὲν ἐκείνῳ προσῆν, ἀρκεῖν ἐντεῦθεν μηδενὸς τῶν περὶ ταῦτ' εὐδοκίμων κατ' οὐδὲν ὀσὸν γε πρὸς δόξαν λείπεσθαι. Ὃν δῆτα τοῖς τοῦ διώγμοῦ καιροῖς τῆς Παλαιστίνης μέρεσι διατρίβοντα ἔτη παραμεῖναι ἑπτὰ λόγος ἔχει.

A omnium meritus. Episcopatum ibi tum administravit Theonas. Et una cum Pierio Achillas quoque in presbyterorum cathedra laudem magnam est consecutus, sacrarum Scripturarum doctrinæ præpositus : qua provincia recte obeunda multum ei profuit philosophiæ studium, quæ sincera Evangelii dogmata et instituta clarissime in apertum protulit. In Ponti autem regionibus Melitius magni nominis fuit : quem, qui Græcam consectantur sapientiam, mel Atticæ cognominarunt. De eo illud nobis necessario dicendum est, ut si quis in omnibus præclaris studiis perfectissimum aliquem hominem describere velit, ei tanquam absolutum exemplar Melitius sufficiat. Ars enim oratoria nativa in eo est visa. Ac si eum eo tantum nomine admiremur, minus ei quam meritus sit, tribueremus. **434** In aliis autem omnis generis studiis atque doctrinis amplius quidquam, quam ille assecutus sit, nemini in mentem venire potest. Quod si enim in disciplina quaque absolutissimus quisquam cum illo de ea verba contulisset, in ea sola eum eruditum atque exercitatum fuisse dixisses ; et rursus de alia arte si quis cum eo egisset, in ea quoque eum longius excellere, præ eo studio in quo prius primas habere visus esset, judicasses. Virtutes porro non solum cum tam varia eruditione in eo certabant, verum etiam si nihil prorsus doctrinarum habuissent, hæ satis illi fuissent. Adeo in eis ad summam laudem et gloriam nihil fecerat reliqui. Hic in ipsa gravi persecutione, septem annos in Palæstinæ partibus mansisse dicitur.

B

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ ἱερατικῶς ἡγησαμένων, ἐπὶ σοφίᾳ διαβοήτων ἀνδρῶν.

Τῆς δ' ἐν Λαοδικείᾳ παροικίας, μετὰ Σωκράτην Εὐσέβιος τὸ ἱεράσθαι λαχών, καθηγεῖτο. Τῷ γὰρ Ἀλεξάνδρου ὁρμήσας (αἰτία δ' ἦν Παῦλος ὁ ἐκ Σαμοσάτων ἐξεταζόμενος), τῇ Συρίᾳ προσβάλλει. Πρὸς δὲ τῶν ἐκεῖσε περὶ τὰ θεῖα ἐσπουδακότων οἴκαδε ἀναστρέφειν εἴργεται, ἀκροθίνιόν τι τῷ τηνικάδε χρόνῳ τῆς περὶ Θεὸν πίστεως γνωριζόμενος. Τοῦτον δὲ Ἀνατόλιος, διαδέξατο, ἀραθὸς ἀρίστου διάδοχος, τὴν Ἀλεξάνδρειαν μὲν καὶ οὗτος αὐχῶν πατρίδα, τὰ πρῶτα δ' ἐν τῇ ἔξω σοφίᾳ καὶ καθ' ἡμᾶς, καὶ τῶν λίαν ἐπισήμων ἁπάσαις ψήφοις κεκληρωμένος ἄτε δὴ εἰς ἄκρον, ὅση περὶ γεωμετρίαν, καὶ ἀρίθμῶν ἀναλογίαν, καὶ ἀστρονομίαν, διαλεκτικήν τε καὶ φυσικὴν καὶ θεολογικὴν φιλοσοφίαν, πρὸς δὲ καὶ τῶν ἐν ῥητορείᾳ μαθημάτων ἐλάσας. Οὐδενὶ γὰρ τὸ Ἴσον ἔχειν παρῆκεν αὐτῷ· ὃν λόγος ἔχει καὶ τῆς κατ' Ἀριστοτέλην διατριβῆς πρῶτον ἀξιωθέντα συστήσασθαι τὴν σχολήν. Ἔργα μὲν οὖν ἄριστα τοῦτον διαπράξασθαι κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐν τῇ τοῦ Βρουχίου πολιορκίᾳ ἱστόρηται. Καὶ περὶ τῆς ἰσημερίας τοῦ Πάσχα ἀκριβεστάτους ὅρους ὑπέδειξε· καὶ εἰσαγωγὰς δὲ ἀριθμητικὰς ἐν δέκα συγγράμμασι καταλέλοιπε, καὶ ἄλλα πλεῖστα, ἐνδειξιν οὐκ ἐλαχίστην τῆς περὶ τὰ καλὰ σπουδῆς αὐτοῦ παριστάνοντα.

C

CAPUT XXXVI.

De Laodicensibus episcopis, sapientia illustribus viris.

Laodicensis Ecclesiæ sacrum munus gessit post Socratem Eusebius. Is, Alexandria profectus, propter Paulum Samosatenum, in quem tum inquirebatur, in Syriam venit. Unde ab iis qui ibi divinarum rerum studiosi erant, in patriam redire est impeditus : quod maximum religionis atque in Deum fidei præsidium et columen illis temporibus censeretur. Ejus deinde locum Anatolius obtinuit, optimi decessoris bonus successor. Huic Alexandria patria fuit. Præcipua certe laus ei in profana simul et sacra philosophia, omnibus omnium præclarorum virorum calculis est tributa : ut ei, qui ad summam peritiam geometriæ, proportionis numerorum, astronomiæ, dialecticæ, physicæ, ipsiusque adeo theologicæ sapientiæ, artiumque dicendi omnium pervenerit, neminemque sibi parem esse passus sit. Quem fama etiam est dignum esse judicatum, qui primus Aristotelicam institueret scholam. Multaque is Alexandriæ Bruchii (1) obsidionis tempore in civili dissensione et famis discrimine, propter annonæ angustiam, optime fecisse civibusque consuluisse traditur. Et rationes finesque certos, Pascha æquinoctiali tempore celebrandum esse ostendit : Arithmeticas Institutiones deculum atque granarium. Refertur hoc ad Euseb. lib. VII, cap. 32.

D

(1) Euseb. ut supra, πυρουχεῖον, publicæ annonæ et tritici quod πυρὸς Græce dicitur, recepta-

cem libellis composuit, aliaque plurima litterarum monumenta, quæ eximii ejus in bonestis et liberalibus artibus studii satis magno sunt documento. Primus ei Cæsareæ Palæstinæ episcopus Theotecnus manum injecit, episcopumque creavit, **435** Ecclesiæ suæ successorem eum designans atque destinans. Sed ambo non ita diu Ecclesiæ ei præfuerunt. Nam cum et hunc synodus contra Paulum coacta evocasset, et ipse per Laodiceam iter faceret, nuperque admodum ibi pietatis nomen referens episcopus Eusebius e vita migrasset, a fratribus detentus, ecclesiæ ei est præfectus. Anatolio huic, cum post annos complures decessisset, postremus ibi fidelium episcopus, ante persecutionis tempora, suffectus est Stephanus : satis ille quidem profanis artibus instructus, sed non itidem ut decessores ejus, in divinis Litteris institutus. Declaravit id persecutionis tempus, quod virum hunc meticulosum, ad simulationemque et dissimulationem compositum, alienum esse etiam a philosophia indicavit. Quod si talis ille fuit, nonne existimandum fuit ecclesiam quoque ejus postea a recta fidei professione decessuram ? Sedenim, Deo opitulante, se illa erexit atque confirmavit. Theodotus namque post illum episcopale munus sortitus, nomini suo factis ipsis respondit : et operibus qualem esse oporteat episcopum ostendit, animabus simul et corporibus recte curandis nemini secundus, humanitateque singulari, si quisquam alius, et ipse præditus. Sic ille affectionum accommodatione et condolentia, studium officiumque pastorale temperavit : atque utilitatem eorum qui se consuluere, in hac vel in illa meditatione diligenter et fideliter procuravit.

A Χεῖρας δὲ τούτῳ πρῶτος ὁ τῆς Παλαιστινῶν Καισαρείας Θεότεκνος ἐπιβαλών, καθίστα ἐπίσκοπον, διάδοχον τῆς κατ' αὐτὸν παροικίας προμνώμενος · καὶ ἀμφω τοίνυν ἐπ' ὀλίγον τῆς ἐκεῖσε δὴτ' Ἐκκλησίας προέστησαν. Τῆς δὲ κατὰ Παῦλον συνόδου καὶ τοῦτον καλούσης, ἐπεὶ ὁδοιπορῶν διὰ τῆς Λαοδικέων παρῆει, ἄρτι τοῦ τῆς εὐσεβείας φερωνύμου μεταθεμένου τὸ ζῆν, πρὸς τῶν ἐκεῖσε βιασθεὶς ἀδελφῶν, τῆς Ἐκκλησίας προέστη. Ἀλλὰ καὶ τούτου δὴ τοῦ Ἀνατολίου μετὰ χρόνους ἱκανοὺς τὸ βιοῦν μεταλλάξαντος, τελευταῖος τῶν ἐκεῖσε πιστῶν πρὸ τοῦ διωγμοῦ καθίσταται Στέφανος, καὶ οὗτος ἀρκούντως μὲν λόγου καὶ παιδεία τῆς ἔξω μετειληφὼς, οὔκουν δ' ἐπίσης καὶ παιδείας τὴν θείαν λατρείαν ἔχων τοῖς εἰρημένοις · ἔλεγχος γὰρ αὐτῷ κατέστη ὁ τοῦ διωγμοῦ B καιρός · μάλιστα γὰρ δειλίας καὶ εἰρωνείας ἀνάπλεων, καὶ φιλοσοφίας ὡς πορρωτάτω τοῦτον ἀπέδειξεν. Εἰ δ' ἐκεῖνος τοιοῦτος, οὐχὶ καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τούναντίον, μεταχωρεῖν ἔμελλε ; Θεοῦ δὲ χεῖρα ὑπερτιθέντος, ἀνίστατό τε καὶ ἀνερρώννυτο. Θεόδοτος γὰρ μετ' ἐκεῖνον τὸν θρόνον διαδεξάμενος, τὴν λε κλῆσιν ἐπαληθεύουσαν ἔσχε · καὶ πράγμασιν αὐτοῖς ὁποῖον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον ἔδειξε. Καὶ γὰρ ἀμφότερα, καὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων τὴν θεραπείαν, οὐδενὸς ἐφέροτο δεύτερα · φιλάνθρωπος δ' εἴπερ τις ὤν, συμπαθείᾳ τὴν σπουδὴν ἐμίγνυ, τὴν ὠφέλειαν τῶν προσιόντων, ὁποτέραν βούλει, σὺν ἐπιστήμῃ πραγματευόμενος.

CAPUT XXXVII.

De episcopis Cæsareæ Palæstinæ, et de Eusebio Pamphili.

In Ecclesia Cæsariensi Palæstinæ post Theotecnum, Agapius magnopere est laudatus : quem bonum fidelemque episcopum fuisse, doctrina simul et vita ipsa declaravit. Recte enim pieque populo suo præiit, et munifica liberalique manu benigne egentibus facultates suas impertiit. Eodem tempore, eruditione juxta et vitæ instituto philosophum Christianum, et presbyteri dignitate auctum, divinum Pamphilum floruisse scimus. Cujus vitam et actiones omnes, celebrem etiam quam ibi instituit profanæ divinæque philosophiæ scholam, **436** præterea constantem in variis persecutionibus confessionem, et certamina egregium- D que pro Christi nomine martyrium, Eusebius sororis ejus filius, eidemque adeo charus ut ab eo cognomen acceperit, copiose peculiari scripto est prosecutus : ad quem eos qui accuratius hæc cognoscere voluerint, rejicio. Eusebius iste, disciplinis omnibus perceptis, sacrarum maxime Litterarum, in quibus conquievit, scientia enituit : et ad Constantii usque tempora vixit. Et cum Christianæ professionis studiosissimus esset, egregiamque pro Christi honore æmulationem spiraret, quindecim tomis evangelicam Præparationem,

C

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

Περὶ τῶν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἀρχιερέων · καὶ περὶ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου.

Τῆς δὲ κατὰ Παλοιστίνην Καισαρείας μετὰ Θεότεκνον Ἀγάπιος ἐκηρύττετο · ὃν σπουδαῖον μὲν εἶναι ἡ τε πρᾶξις καὶ ὁ λόγος ἐγνώρισε · γνησίως τε προϊστατασθαι τοῦ λαοῦ, καὶ φιλειλείᾳ χειρὸς τοῖς δεομένοις τὸ προσῆκον ἐπάρδοντα. Ἐφ' οὗ λόγῳ καὶ φιλοσόφῳ βίῳ διαζῶντα, καὶ τοῦ αὐτόθι πρεσβείου ἠξίωμένον, τὸν θεῖον Πάμφιγον ἔγνωμεν · οὗ τὸν βίον καὶ τὰ καθ' ἕκαστον αὐτῷ πεπραγμένα, ἔτι δὲ καὶ περὶ ἧς συνεστήσατο ἐκεῖσε λόγων θείων καὶ φιλοσόφων διατριβῆς, πρὸς δὴ τούτοις καὶ τὴν ὑπὲρ εὐσεβείας τούτου ἐν διαφόροις διωγμοῖς ὁμολογίαν, τούς τε ἀγῶνας αὐτοῦ, καὶ τὸ τελευταῖον ὡς τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀνεδήσατο στέφανον, Εὐσέβιος ὁ τούτου ἀδελφιδοῦς, καὶ τοσοῦτον ἐκείνῳ φιλούμενον ὡς καὶ τὴν ἐκείνου κλῆσιν ἐπίθετον σχεῖν, εἰς λεπτὸν ἐν ἰδίῳ συντάγματι περιέλαβε · καὶ τοῖς ἀκριβῶς βουλομένοις τὰ ἐκείνου εἰδέναι, αὐτῷ παραπέμπομεν. Ὃς δὴτα Εὐσέβιος διὰ πάντων ἐλθὼν, μάλιστα τῇ περὶ τὰ θεῖα σπουδῇ ἐνακμάζει · ἄχρι δὲ καὶ Κωνσταντίου τὸν τῆς ζωῆς παρείλκυσε χρόνον. Χριστιανὸς δὲ τὰ μάλιστα ὤν, καὶ πολὺν τὸν ζῆλον ὑπὲρ Χριστοῦ πνέων, ἐν δεκαπέντε τόμοις τὴν εὐαγγελικὴν συγγράφει Προπαρασκευήν · καὶ ἐν δέκα πάλιν τὴν εὐαγγελικὴν Ἀπόδειξιν. Καὶ πρῶτος οὗτος τῇ μετὰ χεῖρας ὑποθέσει

ἐπέβαλεν, Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν πρῶτος ὀνομάσας τὴν βίβλον. Δέκα δ' ἐν τομοις καὶ τοῦτο τὸ σύνταγμα περικλείεται Καὶ ἄλλη δὲ αὐτοῦ βίβλος ἐμφέρεται, ἣν Κανόνα ἐπέγραψε, τὰς τῶν χρόνων ἀκριβουμένη γραφάς. Καὶ εἰς τὸν βίον δὲ Κωνσταντίνου, πέντε λόγους ἐξέδωκε· καὶ ἕτερον δὲ πρὸς αὐτὸν, ὃν Τριακονταετηρικὸν ἐπιγράφει. Καὶ Στεφάνῳ περὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἀπορουμένων ἕτερον ἀνατίθησι. Καὶ ἄλλα διάφορα συγγράμματα καταλέλοιπε, πολλὴν ὄνησιν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσφέροντα. Πλὴν τοιοῦτος ὢν, ἐν πολλοῖς φαίνεται τὰ Ἀρείου πρεσβεύων, ἅτε δὴ κτίσμα τὸν Υἱὸν, ἐξ ὧν συνάγειν ἔστι, καλῶν· κἂν Σωκράτης ὁ ἐκ Ναυάτου τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ αὐτὸς συντάττων, ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν τόμων ἔνστασιν οὐκ ἐλαχίστην πεποίηται, ὀρθὰ φρονεῖν ἀναπείθων τὸν ἄνδρα, καὶ συκοφαντίαν ὑφίστασθαι γενναίως διατεινόμενος, ῥήσεις τέ τινας ἐκείνου τῇ ἀπολογίᾳ καταστρωννὺς, τὸ ἀναμφίβολον δῆθεν ἐχούσας· καὶ τῷ τῇ πρώτῃ συνόδῳ παρεῖναι· καὶ σύμψηφον καθεστάναι τοῖς τὸ ὁμοούσιον μάλα πρεσβεύσασιν. Ἐγὼ δ' εἰ μὲν ἀγράφως τὴν ὀρθὴν ἠσπάσατο δόξαν, συντίθεμαι· εἰ δ' ἐξ ὧν ἐκείνου ἀνέγνων, πολλοῦ δέω ὑγιαίνουσαν καὶ ἀκίβδηλον τὴν ἐκείνου γνώμην περὶ τὴν πίστιν ὑπολαβεῖν. Ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου ἐνταῦθά μοι κείσθω. Περιέχει δὲ καὶ ἡ παροῦσα ἕκτη μοι τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἐτῶν τριάκοντα καὶ δύο, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους Οὐαλλεριανοῦ, καταλήξασα δὲ ἄχρι τῆς ἀρχῆς Διοκλητιανοῦ· ὁπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος ,ϛψιζ', ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γεννήσεως διακοσιοστὸν καὶ ἐνενηκοστὸν ἐπεραίνετο.

et decem aliis evangelicam demonstrationem est complexus. Et primus ipse manum præsenti argumento admovit, primusque libros eos ecclesiasticam Historiam appellavit, decemque eam tomis absolvit. Est et aliud ejus volumen, in quo temporum certam accuratamque rationem digessit, et quem Canonem appellavit. Scripsit quoque de Constantini Vita libros quinque. Edidit et alium ad eumdem, quem Tricennalem inscripsit. Ad Stephanum item alium de iis quæ in Evangeliis in dubium seu disputationem vocantur. Sed et alia varia reliquit scripta, quæ multum Ecclesiæ afferunt utilitatis. Verum enimvero etiamsi talis fuerit, in multis tamen eum apparet Arii sententiam comprobasse, ut qui Filium (sicuti id ex ejus scriptis colligere licet) creaturam vocet. Quamvis Socrates, qui et ipse ex Novatianis res ecclesiasticas scripsit, in secundo tomo maximopere persuadere contendit, recte eum virum sentire, eumdemque sycophantice eo nomine a nonnullis impeti. Atque ut id magno animo certius comprobet, in defensione sua, dicta illius quædam, ambiguitatem tamen complectentia, contexit: eumdemque primæ synodo affuisse, atque una cum aliis suffragio suo et calculo εἰς τὸ ὁμοούσιον, sive in consubstantiale consensisse refert. Ego vero, si ille quidem sine scripto rectam complexus est opinionem, Socrati non refragor ; sin autem ex scriptis illius, quæ legi, res sit dijudicanda, multum abest ut sanam sinceramque ejus de fide sententiam fuisse putem. Verum de hoc etiam hæc satis sint. Et continet hic quoque hujus historiæ liber annorum triginta duorum tempus : **437** qui initium sumpsit a primo Valeriani anno, finem autem accipit, ineunte Diocletiani imperio : a mundo condito quinquies millesimo septingentesimo nonagesimo quinto (1), a divina autem Domini nostri Jesu Christi nativitate ducentesimo nonagesimo anno (2).

(1) Secundum neotericos chronologos, 4265. (2) Al. 287.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ Ζ'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS VII

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περιοχὴ τῶν μελλόντων ῥηθήσεσθαι.

Ῥᾴστη μὲν οὖν μέχρι τοῦδε καὶ διὰ λείας τῆς ὁδοῦ φερομένη ἡ τῆς ἱερᾶς ἡμῖν ἱστορίας ὑπόθεσις

CAPUT I.

440 *Expositio dicendorum.*

Facilis hucusque nobis fuit labor, levique et plana via sacra decurrit historia. Quamvis enim

antea quoque graviter adversus nos malignus spiraverit spiritus, simplex tamen et uniformis ea fuit calamitas. Deinceps vero horret progredi stylus. Interrumpitur namque, et quodammodo ingenti et violento variarum cladium impetu inhibetur : atque ei inundatione sanguinis martyrum, pelagi prorsus instar fluentis, cursum tenere non permittitur. Sed enim qui semel operi huic manus admoverimus, procedendum nobis est necessario. Itaque qui, ut potuimus, priora exposuimus, in hoc libro etiam res sub Diocletiano, eisque quos ille sibi in imperio adoptione ascivit, gestas persequemur. Sub iis enim maxima omnium persecutio est excitata. Et non ita multis, quæ certis in locis accidere calamitates, attingemus. Quasdam etiam singillatim memorabimus. Tum autem, quomodo tyranni sævissimi, qui supra modum crudelitate in nos exercuerunt, ad palinodiam et tyrannidis suæ recantationem sint redacti, postremoque interneçione interierint. Præterea, ut maximus ille Constantinus, Deo annuente, salutari instructus armatura, invictæque crucis signo armatus, regiones et terras omnes a prædonibus repurgarit **441** tyrannis, superstitionemque Græcorum nefandam exstirparit, et res nostras oppido quam inclinatas, ruinamque jam minantes, auxiliari adhibita manu restituerit, atque in perpetuum divini numinis nutu permansuras confirmarit, referemus. Et res sic habet.

A ἦν, δεινὸν μὲν κἀν τοῖς ἄνωθεν πνέοντος τοῦ πονηροῦ καθ' ἡμῶν πνεύματος, πλὴν ἁπλῶς καὶ μονοειδῶς· νῦν δὲ τοῖς ἐξῆς ὀκνεῖ προβαίνειν· ἀναστομοῦται δ' οἷον καὶ ὥσπερ ἀναχαιτίζεται, τῇ πολλῇ μὲν καὶ βιαίᾳ φορᾷ τοῦ πολυπλόκου κακοῦ, καὶ τοῖς τῶν μαρτύρων δ' οὐχ ἧττον αἵμασι κατὰ θαλάσσας ἀτεχνῶς ῥέουσιν, ἐπικλυζομένῃ, καὶ τοῦ πρόσω βαίνειν ἀνειργομένῃ. Λέγειν δ' ἀνάγκη καθάπαξ χεῖρα τῷ ἔργῳ ἐπιβαλοντι. Καὶ τοίνυν τὰ προλαβόντα ὡς ἐνὸν διελθόντες, ἐν τῷ παρόντι τὰ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν εἰσποιηθέντων ἐπέλθωμεν. Ἐφ' ὧν καὶ ὁ μέγιστος ἀνεκινήθη τῶν διωγμῶν. Μετρίως δὲ καὶ τῶν κατὰ τόπους δεινῶν ἐφαψόμεθα· καὶ μνήμην δὲ ἰδίως τινῶν ὁ λόγος ἡμῖν διαλήψεται· ὅπως τε τοῖς τὰ ἡμῶν τυ-

B ραννήσασι παλινῳδίαν ᾄδειν ἐγένετο· τόν τε τρόπον τῆς αὐτῶν ὑστάτης πανωλεθρίας· ἔτι δὲ καὶ ὡς ὁ πολὺς καὶ μέγιστος Κωνσταντῖνος, θείῳ νεύματι τῷ σωτηριώδει ὅπλῳ καθοπλισθεὶς τῷ ἀνικήτῳ σταυρῷ, τήν τε χώραν ἅπασαν τῶν τυράννων ἐκκαθαίρει ληστῶν, καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων ἀπελαύνει θρησκείαν· τά τε ἡμέτερα, εἰς γόνυ κλίνοντα καὶ καταπεσεῖν ἐπειγόμενα, ἀποχρῶσαν παρασχὼν χεῖρα, ἀνώρθωσέ τε, καὶ εἰσαεὶ ἐν βεβαίῳ ἑστάναι τῆς θείας ἡγουμένης ῥοπῆς, στερρῶς παρεσκεύασεν. Ἔχει δὲ οὕτως.

CAPUT II.

Ut res Christianorum, quæ antea pulchre steterant, intestina dissensione atque contentione a divina visitatione exciderint. Quæ quidem ad tempus permissione divina sic accidere.

Erat aliquando tempus, cum Christiana professio pulchre staret, gloriaque sua et libertate clara haberetur : Græcis juxta et Barbaris, quod divini verbi prædicatio ubique terrarum vigeret, grata et accepta. Hujus rei certa documenta sunt, cum magnorum principum erga homines nostros egregia benevolentia et humanitas, ac gentes quædam, quarum provinciæ Christianis administrandæ datæ sunt : tum imperatores ipsi Romani, et maximi quique magistratus, qui res aulicas et domesticas suas nostris curandas commiserunt. Eos quippe D propter egregiam spectatamque fidem præesse aliis, atque honore dignitateque præcellere oportere judicarunt. Satis id declaravit Dorotheus ille, qui neminem honore ex magistratibus et præfectis omnibus, propter bonæ mentis integritatem et fidem habuit parem : et præclarus Gorgonius, atque alii eis pares : qui etiam ad supremum honorem sunt assumpti, propter fidei sinceritatem. Ac per ejuscemodi viros in locis passim quibusque Ecclesiarum antistitibus non parum accidit opis et consolationis. Ostendunt id quoque plurimorum millium hominum in oratoriis domibus cœtus et conventus habiti : quæ oratoria, cum propter angustiam, confluentem tantam multitudinem non caperent, cernere erat, ex parvis initiis et fundamentis, in

C

ΚΕΦΑΛ'. Β.

Ὅπως τὰ ἡμέτερα πρότερον καλῶς ἔχοντα, τῇ πρὸς ἀλλήλους ἔριδι καὶ φιλονεικίᾳ ἄμοιρα τῆς θείας ἐπισκοπῆς ἐγένοντο οἰκονομικῶς πρὸς καιρόν.

Ἦν ὅτε τὰ ἡμέτερα εἶχε καλῶς, δόξῃ καὶ παῤῥησίᾳ ἐνσεμνυνόμενα, τοῦ θείου λόγου ἀπανταχοῦ τῆς γῆς δυόντος, Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις παραδόξως εἰσδεχόμενα καὶ τιμώμενα. Καὶ οὐκ ἀγεννῆ τεκμήρια ἦσαν ἥ τε τῶν κρατούντων δεξίωσις, καὶ ἔθνη τινά, ὧν τὴν ἡγεμονίαν ἡμῖν ἐνεχείριζον, τά τε βασίλεια, καὶ ὅσοι ἐπὶ τῶν ἀρχῶν ἦσαν, τὰ κατ' οἴκους τοῖς ἡμετέροις ἐπιτρέποντες. οὓς δὴ τὴν τῆς πίστεως περιφάνειαν ἐξόχους τε καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ὑπερέχειν ἔκρινον δεῖν. Ἔδειξε τοῦτο Δωρό-

D θεος ἐκεῖνος, ὁ μηδενὶ τὸ ἴσον ἐάσας ἔχειν αὐτῷ τῆς τιμῆς τοῖς ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἡγεμόσιν εὐνοίας χάριν καὶ πίστεως· ὅ τε περιδόητος Γοργόνιος, καὶ ἄλλοι ἐπίσης αὐτοῖς ἔχοντες, καὶ τῆς ἀνωτάτω ἠξιωμένοι τιμῆς διὰ τὸ τῆς πίστεως γνήσιον. Δι' οὓς καὶ οἱ κατὰ χώρας τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες οὐκ ἐλαχίστης θεραπείας ἠξίωντο. Πρὸς δὴ τούτοις ἐναργῶς ἐδείκνυ καὶ ἡ μυρίανδρος ἐκείνη τῶν προσευκτηρίων οἴκων συναγωγή· ὧν στενοχωρουμένων διὰ τὸ πλῆθος, εὐρείας ἦν ἐξ αὐτῶν ἰδεῖν κρηπίδων, εἰς πλάτος ἅμα καὶ μέγεθος κατὰ πάσας χώρας ἐκκλησίας ἀγειρομένας· ἃ δὴ καὶ τῷ χρόνῳ προσήκοντι εἰς αὔξησιν καὶ αὐτὰ ἐπεδίδου, οὐδενὸς τολμῶντος εἴργειν, καὶ φθόνῳ βασκαίνοντι ἀφανίζειν, τῆς θείας καὶ οὐρανίου χειρὸς φρουρούσης, καὶ τῶν ἐπιβουλῶν ἄνω τιθείσης αὐτά. Ἐπεὶ δὲ τῷ πολλῷ τῆς ἐλευθε-

ριας ἐπὶ τὸ χαῦνόν τι καὶ πωθρὸν τὰ καθ' ἡμᾶς μετεπλάττετο. ἡμῶν αὐτῶν κατ' ἀλλήλων τοῖς φθόνοις ὁπλιζομένων, καὶ δόρασι τοῖς λόγοις προσχρωμένοι, ἀγεννῶς οὕτως ἐστασιάζομεν, ὑπόκρισις δέ τις καὶ εἰρωνεία εἰς ὅσον ἦν ἐγχωροῦν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς εἰσεφθάρη, καὶ ἡ κακία ἐπὶ μεῖζον προύχώρει, τὸ μὲν θεῖον ὄμμα, ὥσπερ ἔθος αὐτῷ περισκιάνως τε ἡμῶν ἥπτετο, καὶ μετρίως τὰ τῆς ἡμετέρας ἐκοσεῖτο ἐπισκοπῆς. Καὶ πρῶτα μὲν τὰ δεινὰ ἐπεχώρει ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς στρατείαις ἡμῶν ἀδελφῶν· ὡς δὲ καὶ ἔτι πόρρω ἦμεν αἰσθήσεως, καὶ οὐχ ὅπως ἐλεώσασθαι τὴν καθ' ἡμῶν ὀργὴν ἐσκοποῦμεν· τοὐναντίον δ' ἂν καὶ κακίας ἄλλας προσεπεῤῥοίβδουν· ὥσπερ εἰ μηδ' ἦν ὁ ἐπισκοπῶν καὶ πρὸς λόγους ἕκαστα διευθύνων· οἵ τε δοκοῦντες ἐν ἡμῖν τῆς θρησκείας στηρίγματα, καὶ ποιμενικῶς ἐξηγούμενοι, τοὺς θείους θεσμοὺς παρωσάμενοι, φιλονικεῖν ἠροῦντο, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀναφλεγόμενοι, ἐξ ἔριδος εἰς ἔριν τὸ κατ' ἀλλήλων μῖσος ἐπὶ μέγιστον ηὔξησαν, τὸ φιλαρχεῖν δικαιοῦντες τυραννικώτερον· τηνικαῦτα τὰ τῆς Γραφῆς ἐκεῖνα ἦν ὁρᾶν· Ἐγνόφωσεν ἐν ὀργῇ αὐτοῦ Κύριος τὴν θυγατέρα Σιών· καὶ κατέῤῥιψεν ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν τὴν δόξαν τοῦ Ἰσραήλ. Καθεῖλε πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ, καὶ κατέστρεψε τὴν διαθήκην τοῦ δούλου αὐτοῦ· καὶ ἐβεβήλωσεν εἰς γῆν, διὰ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσεως, τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἑξῆς. Νῷ γὰρ ἐξ αὐτῶν ἀνασκώμενοι τῶν κρηπίδων εἰς ἔδαφος κατερράσσοντο· τά τε ἱερὰ γράμματα ἐπὶ μέσης ἀγορᾶς προκείμενα, πυρὸς ἦν δαπάνη· οἱ δὲ προύχοντες ἐν ἡμῖν, ὧδε κἀκεῖσε διαδιδράσκοντες, φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπραγματεύοντο. Ἄλλοι δὲ καὶ ζωγρούμενοι, αἰσχρόν τι καίγνιον ἦσαν τοῖς ἡμῶν ἐπηρεασταῖς· ὅτε καὶ κατ' ἄλλον δῆτα προφήτην, Ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπ' ἄρχοντας· καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς ἐν ἀβάτῳ καὶ οὐχ ὁδῷ. Ἀλλὰ τὸ μὲν τοιοῦτα ἱστορεῖν οὐχ ἡμέτερον· πλὴν ὅσον ἐνδείξασθαι τὴν θείαν κρίσιν, καὶ δικαιώσασθαι κατὰ λόγον προηγμένην ἐφ' ἅπασιν. Ἀλλὰ τούτων τέως ἀφέμενοι, ἐπὶ τοὺς ἱεροὺς ἴωμεν τῶν μαρτύρων ἄθλους ἐν ἐπιτόμῳ τὰ κατ' αὐτοὺς διερχόμενοι. Πρῶτον οὖν ὅπως εἶχε τὰ τῆς ἀρχῆς διηγήσομαι.

augusta, amplitudine et magnitudine admiranda, in locis omnibus excitari atque construi templa. Quæ ipsa temporis processu deinde incrementa quoque ampliora cepere, cum qui ea ædificari atque augeri prohiberet, aut per fascinantem invidiam aboleret, nemo esset. Sic ea cœlestis manus custodivit, atque extra insidiarum omnium aleam posita esse voluit. Posteaquam autem per multam libertatem nostram, in mollitiem et languorem professionem fidei convertimus, atque invidia stimulati, armari ipsi contra nos cœpimus, orationibusque et scriptis pro hastis et spiculis usi, turpiter fœdas seditiones excitavimus: **442** proindeque simulatio quædam et dissimulatio quam potuit maxime in Ecclesiam involavit, et malitia vires majores accepit, oculus Dei more suo benigne nos castigando visitavit, et paterne coercuit. Ac primum quidem ærumnæ a fratribus castra et militiam sectantibus incepere. A quarum sensu cum adhuc longius abessemus, tantum abest ut de placanda justa Dei in nos ira cogitaremus, ut etiam insuper omne genus malitiæ et peccatorum aliorum, ad pristina delicta accumularemus: perinde atque non esset qui hæc consideraret atque specularetur, quive rationem istorum omnium flagitaret. Cæterum qui sibi religionis nostræ columnæ esse videbantur, et munus pastorale gerebant, divinis sanctionibus et legibus abjectis, ad contentionis studium prolapsi, et vehementius inter se ardore quodam concitati, dissidium ex dissidio severe, ac mutua odia magis ac magis adauxere, ambitionem et cupiditatem dominandi vindicantes, et tyrannorum more contentiose ad se pertrahentes. Tum scilicet evenire ea, quæ Scriptura refert, vidimus: *Obscuravit in ira sua Dominus filiam Sion, et disjecit e cœlo in terram gloriam Israel. Destruxit omnes maceries ejus, et evertit fœdus servi sui. Et profanando prostravit in terram,* per ecclesiarum vastationem, *sanctificationem ejus,* » et quæ sequuntur. Templa namque, ex ipsis revulsa fundamentis, solo æquata sunt, et sacrosancta scripta in medio foro conflagrarunt. Qui vero honore inter nos excellebant, hinc et inde cursitantes, fuga saluti suæ consuluerunt. Alii porro in fuga excepti, ludibrium fuere eorum qui nobis insultant. Cum etiam, juxta alium prophetam, *effusus est contemptus in principes, et errare fecit eos in invio, et non via.* Verum hæc persequi oratione nostrum non est, præterquam ut divinum judicium indicemus, eique justitiæ laudem tribuamus, quod videlicet certa et æqua ratione procedit in omnes. Sed his a nunc omissis, ad sacra martyrum certamina, breviter ea exposituri, procedemus. Primum autem quomodo se Romani imperii res habuerint, dicemus.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὡς Διοκλητιανὸς Μαξιμιανὸν τὸν Ἐρκούλλιον συνάρχειν εἵλετο· καὶ ὡς τὸν καθ' ἡμῶν ἐκίνησε διωγμόν.

Διοκλητιανός, ὥσπερ εἴρηται, τὴν βασιλείαν παραλαβών, ἐπεὶ κατὰ Χριστοῦ μάχην κινεῖν τῶν πώποτε μνημονευομένων χαλεπωτάτην ᾑρεῖτο, τὴν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων γενναίαν ἔνστασιν εἰδὼς καὶ ἀντιπαράταξιν· ἐπεὶ πρὸς τοιούτους καὶ τοσούτους

443 CAPUT III.

Ut Diocletianus Maximianum Herculium socium sibi imperii allegerit, etu t is persecutionem contra nos instituerit.

Diocletianus, uti dictum est, imperio accepto, cum contra Christum quantum antea nunquam fuisset, bellum movere constituisset, martyrum Christi magnitudinem animi, robur, et fortitudinem satis perspectam habens, quod cum tam

eximiis bellatoribus sibi certamen fore videret, A in primis curandum sibi putavit, ut seipsum confirmaret, atque ita demum confidentius prælium iniret: homine pari secum ingenio et crudelitate Maximiano (1) Herculio reperto, eum sibi ut æqua potestate imperium administraret, ascivit. Quo tam eximio tyrannorum pari, accommodato sibi prorsus et proprio, maxime usus fidei nostræ hostis, tanquam volucris supra eam quæ sub cœlo est terram volitavit, omnes in potestatem suam redigere, et Christi nomen ex ipsis, quod dicitur, fundamentis eruere satagens. Atque equidem primum non uno statim impetu persecutionem contra nos, sed insidiose, atque, ut ita dicam, clandestine est aggressus. A principio igitur Christianis affligendis, consilii sui in exercitu et castris B periculum fecit. Facile enim ex sententia cœptum sibi successurum putavit, si illos sensim quodammodo et arte circumventos vicisset. Et multi sane ex ordine militari, propter insignem erga divinum numen pietatatem, vitam privatam honoribus quibuscunque prætulerunt. Postquam enim lustrator et repurgator exercitus, idemque persecutionis auctor, optionem militibus Christianis illam obtulit, ut vel ipsi obsequentes ordinibus ducendis honoribusque gerendis cum aliis participes fierent, vel constitutionum imperialum auctoritate contempta militiam relinquerent: quamplurimi tum Christi milites eam quæ videbatur esse felicitatem abjecerunt, parati non dignitatem et honorem tantum deponere, sed etiam mortem, si adversarius illis C acrius instaret, obire. Id quod a principio in uno atque in altero est perspectum. Rarius enim id insidiosi cœpti auctor est ausus. Certamen namque cœptum usque ad sanguinis fidelium effusionem producere, simulque bellum contra omnes excitare, adhuc quadam quasi desidia distulit. Ut autem seipsum nudavit, totusque in persecutionem incubuit, oratione nulla explicari potest, quanta ubique per omnia fere loca et oppida fortissimorum Christi martyrum multitudo sit exhibita. Primum quidem ubique circumferebantur et proponebantur imperialia edicta (2), ut templa solo æquarentur, divinæ Scripturæ 444 comburerentur, magistratus et honores gerentes cum ignominia in ordinem redigerentur, servi Christianismum abjurantes libertate donarentur. Atque hæc quidem prima scripta complectebantur: deinde vero parvo intervallo alia sunt edicta proposita, quibus imperabatur, ut ecclesiarum præsides, ubicunque locorum essent, vincirentur: utque eisdem, quibuscunque fieri posset modis, necessitas dæmonibus sacrificandi imponeretur.

ἦν αὐτῷ ὁ ἀγών, ἔγνω δεῖν πρῶτον ἐπιῤῥῶσαι αὐτόν. καὶ οὕτω τὸν ἀγῶνα καταδῦναι· θαῤῥῆσαι καὶ δὴ ἄνδρα εὑρὼν ὅμοιον αὐτῷ καὶ τρόπον καὶ τὴν ὠμότητα, τούτῳ συνδιαφέρειν τὰ τῆς ἀρχῆς ἐπιτρέπει. Μαξιμιανὸς ὁ Ἐρκούλλιος οὗτος ἦν· οἷς ζεῦγος ἄριστον ὁ τῆς πίστεως ἡμῶν τύραννος προσφυές τε καὶ οἰκεῖον μᾶλα χρησάμενος, τὴν ὑπ' οὐρανὸν πτηνός τις διέθει, πάντας ἴσως θέσθαι χειρῶν, καὶ τὴν Χριστοῦ κλῆσιν ἐξ αὐτῶν, ὅ φασι, κρηπίδων ἀνασπάσαι πειρώμενος. Καὶ δὴ τὰ μὲν πρῶτα οὐκ ἀθρόως τῷ καθ' ἡμῶν ἐπέβαλε διωγμῷ. Ἐπιβούλως δὲ καὶ κρύβδην. ὡς ἄν τις φαίη. Εὐθὺς μὲν οὖν τοῦ στρατοπέδου ἀποπειρώμενος ἦν. Ὥιετο γάρ οἱ ἐκ τοῦ ῥᾴστου προχωρήσειν αὐτῷ τὸ ἀγώνισμα, εἰ τούτων ἠρέμα πως καὶ τεχνικῶς περιγένοιτο. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐκείνων τῆς περὶ τὸ θεῖον χάριν στοργῆς τὸν ἰδιώτην βίον ἠσπάζοντο. Ἐπεὶ γὰρ ὁ φυλοκρινῶν καὶ δῆθεν ἀνακαθαίρων τὸ στρατόπεδον αὐτὸς ἦν ἐγχειρῶν, ὡς ἄν τις εἴποι, τῷ διωγμῷ, αἵρεσίν τε παρεῖχεν ἢ μετεῖναι αὐτοῖς τῆς τιμῆς πειθομένοις, ἢ τοις βασιλικοῖς θεσπίσμασιν ἀντιφερομένοις ἀπολείπειν τὴν τάξιν· τηνικαῦτα πολὺ πλείους Χριστοῦ στρατιῶται τὴν νομιζομένην εὐπραγίαν παρωσάμενοι ἀνεδείκνυντο, οὐ τὴν ἀξίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ θάνατον αὐτὸν τῆς ἑνστάσεως ἀμειβόμενοι. Εἷς που μὲν καὶ δύο καταρχάς· καὶ γὰρ σπανίως ὁ τὴν ἐπιβουλὴν ἐνεργῶν ἐπετόλμα. Καὶ μέχρις αἵματος τῷ πλήθει διαγωνίζεσθαι τῶν πιστῶν, ὁμοῦ τι κατὰ πάντων τὸν πόλεμον ἐφορμᾶν, ἀποκναίων ἦν ἔτι καὶ ὥσπερ ἀναδυόμενος. Ὡς δὲ παρεγύμνου ἑαυτὸν, καὶ ὅλος τῆς ἐγχειρήσεως ἦν, οὐδὲ λόγῳ ῥᾴδιον, ὅσοι καὶ οἷοι κατὰ πάσας σχεδὸν καὶ πόλεις καὶ χώρας Χριστοῦ μάρτυρες ἀνεδείχθησαν. Ἀπανταχοῦ μὲν οὖν πρότερον γράμματα διεφοίτα βασιλικὰ νεὼς μὲν εἰς ἔδαφος καταβάλλειν, Γραφὰς δὲ θείας ἀφανεῖς πυρὶ κακθιστᾷν· τοὺς δ' ἐν τιμαῖς ἐν ἀτίμῳ εἶναι, καὶ τοὺς οἰκέτας ἐξομνυμένους ἐλευθερίᾳ τιμᾷν. Τοιαῦτα μὲν ἡ πρώτη περιεῖχε γραφή· οὐ πάνυ δὲ διαλιπὼν, καὶ δεύτερα κατέπεμπε γράμματα, τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνας, ὅπη ποτὲ γῆς εἶεν, δεσμοῖς περιβάλλεσθαι· εἶτ' ἀνάγκην ὅτι θύειν ἐπάγειν, καὶ δαίμοσιν ἐπιθύειν.

CAPUT IV.

De moribus sanctorum, qui in ea persecutione fortiter decertarunt.

Ibi tum videre erat, multos ex eo numero incredibiles tormentorum cruciatus constantissime perferre. Erant etiam qui animorum torpedine infirmores, ad primum cederent terrorem. Et varia sane pœnarum proponebantur genera. Hic enim

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τοῦ τρόπου τῶν κατὰ τὸν διωγμὸν ἀγωνισαμένων.

Τηνικαῦτα ἦν ἰδεῖν πολλοὺς τῶν τοιούτων ἀπόθητόν τινα βασάνων πεῖραν καρτερῶς διαφέροντας. Ἦσαν δὲ οἱ κἀκ πρώτης νάρκης ψυχῆς ἀσθενήσαντες, ὑπεχώρουν. Διάφορα δὲ κολαστηρίων εἴδη προὐβάλλοντο, Ὁ μὲν γὰρ μάστιγας καθ' ὅλου τοῦ σώ-

(1) Al. *Maximinianum* vocant.
(2) Ut hoc eodem tempore feriis Paschalibus ubique fieret, institutum mandatumque fuerat.

ιρεν · ὁ δ' ἐστρεβλοῦτο, καὶ τοῖς ξεσμοῖς ἐς ιήκουσιν ἐκαρτέρει. Ἐν οἷς ἦσαν οἱ καὶ τὸ πέρας ἐλάμβανον. Ἄλλοι δ' ἄλλως διηγω- Ὁ μὲν γάρ τις βίᾳ συνωθούμενος, ταῖς θυσίαις προσήγετο, καὶ μὴ θύσας, ὡς ἀπήλλακτο · ἄλλος μηδὲ τὰ ἐναγῆ κατιδών, ι ἄλλος εἰρηκε τεθυκέναι, σιγῇ τὴν συκο- φέρων ἀπῄει · ὃ δ' ἀπαίρων ἔτι, ὡς τεθνη- τάπαν ἐρρίπτετο · ἄλλοι δ' ἐκεῖνον τοῖν πο- οντες, εἶκον, ὡς κἀκεῖνον συμπαραλαβόντες ασιν. Ἄλλος μέγα κράζων, τὴν συκοφαν- τρίβετο, μὴ θῦσαι διατεινόμενος. Τῷ δὲ, ὡς εἰμι, μέγα βοᾷν, κόσμος ἦν. Ἄλλος, ὡς, εν, οὐδέ γε θύσειν πώποτε στερρῶς διετεί- λ' οὐδὲ οὗτοι ἀπείρατοι δεινῶν ἦσαν · στρα- ῖς χειρὶ κατὰ στόμα παιόμενοι, πύξ τε πα- ι πρόσωπα ἐντεινόμενοι, ἐξηλαύνοντο ἐπι- ι τὴν σιγήν. Οὕτως οὐ μόνον τὸ πρᾶξαι, δόξαι ἀνυσαι περὶ πλείστου πεποίηντο οἱ ;, Ἀλλ' οὐ κατὰ τῶν ἀληθῶν τῆς εὐσε- ωνιστῶν χώραν εἶχε ταῦτα καὶ παῤῥησίαν · ἀκριβῆ κατὰ μέρος διήγησιν ποῖος ἂν ἀρ- ιστᾷν λόγος;

A flagella corpore tota perferebat, ille autem constrictus torquebatur, et ungulas alte penetrantes tolerabat. Cui supplicio quidam etiam immoriebantur, et alii aliter cum cruciatibus luctabantur. Quidam etiam per violentiam protracti, et ad impura sacrificia adducti, cum non sacrificassent, sed tamen veluti sacrificassent, liberi dimittebantur. Inveniebantur quoque, qui exsecranda sacra ne conspexissent quidem : sed quod ab aliis sacrificasse jam dicerentur, silentio fraudem eam et sycophantiam tegentes abibant. Aliquis adhuc spirans et decedens tanquam jam mortuus omnino projiciebatur : atque cum ipsum alii pedibus tractum, perinde atque cum aliis sacrificaturum corripiebant. Aliquis rursum ingenti clamore vociferans, dolumque et sycophantiam a se amoliens, minime se sacrificasse affirmare perseverabat. Nonnulli ornamento erat, quod Christianum se esse acclamare pergebat. Alius se neque sacrificasse, neque unquam sacrificaturum esse, constanter contendebat. Verum ne illi quidem malorum expertes erant : milites enim pugnis os, maxillas et facies eorum diverberantes, pulsabant, atque eos silere jussos repellebant. Adeo B C

ım si quod volebant perfecissent, sed etiamsi id perfecisse viderentur, pestes illæ plurimi du- ied hæc adversus veros et germanos pietatis propugnatores atque decertatores locum non t : quorum constantiæ et fortitudinis accuratam plenamque commemorationem nulla pro- est exsequi oratio.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

ῦ τὸ δυσσεβὲς πρόσταγμα διαῤῥήξ ἐν Νικομηδείᾳ, καὶ τῶν ἀπὸ τῆς βα- ῆς οἰκίας μαρτυρησάντων.

; τοίνυν τῶν ἐπισήμων ἀνήρ τις, καὶ τῶν ων ἐν ὑπερεχούσαις ἀρχαῖς διαπρέψαι, τὴν γραφὴν κατὰ τῆς εὐσεβείας ἀναγινώ- κατὰ Νικομήδειαν, ζήλῳ θείῳ ῥωσθείς, καὶ ίαν πυρποληθείς, ὡς ἐναγῆ τε καὶ ἐξάγι- μέσου δὴ προκειμένην λαβών, εἰς λεπτὰ ι ἐσπαραττε · καὶ ταῦτα καὶ τῶν δύο βασι- πόλει ἐπιδημούντων. Τοῦτο τοίνυν δράσας, πὶ μεγίστῳ τολμήματι, οἷα ἦν εἰκὸς, παθὼν, καὶ εἰς ἔσχατον ἀναπνοῆς τὸ γενναῖον πρω- καρτερικὸν ἔν τε παῤῥησίᾳ καὶ ἄθλων ἀλ- ἐπιφοραῖς λαμπρῶς ἀνεδείξατο. Μετὰ δὲ κατὰ τοὺς βασιλικοὺς οἴκους, οἱ περὶ Πέ- ὶ καὶ Δωρόθεον, Μυγδόνιόν τε καὶ Γοργό- πώποτε μνημονευομένων ἔν τε βαρβάροις ησιν ἐπ' ἀνδρίᾳ γεγόνασι διαβόητοι. Δόξης ύντως τοῖς δεσπόταις ἠξιωμένοι, ὡς μηδὲν ὂν γνησίων παίδων ὅσον τὰ ἐς διάθεσιν, ἐν ὕτα καὶ τὴν ἄλλην τοῦ βίου σκηνὴν ἐλογί- ὡς τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ παθεῖν ἑλέσθαι, καὶ καινὰ τῶν βασάνων καινὴν ἐπιδείκνυσθαι προθυμίαν. Ὡς γὰρ ἐφωράθη Πέτρος, εἴλ- μέσης τῆς Νικομηδείας. Ἐπεὶ δ' ἀπηγό- ν, γυμνὸς μετάρσιος αἴρεται, καὶ ἀφειδῶς το · ἵνα κἂν ἄκων ἐκβιασθεὶς, ὃ ἀπηγόρευε Ὡς δὲ καὶ ἔτι ἀνθίστατο γενναιότερον τῶν

445 CAPUT V.

De eo Christiano, qui Nicomediæ impium imperatoris edictum concerpsit : et de eis qui ex ipsius imperatoris aula martyrio sunt perfuncti.

Ex celebrioribus viris quidam, magnis defunctus honoribus, ubi Nicomediæ edictum contra pietatem legi audisset, ardore divino confirmatus, atque æmulatione vehementi in animo suo incensus, scriptum id, ut dirum et exsecrandum, sicuti publice propositum erat, arripuit, atque in minutissimas partes conscidit, cum quidem ea in urbe uterque imperator adesset. Quo commisso facinore, perinde atque in audacissimo atque maximo crimine, gravissimas quales verisimile erat eum subiturum pœnas pendens (1), ad extremum usque spiritum, propalam in summis exquisitissimisque cruciatuum tormentis, liberum illum quem prius habuerat, generosumque et constantem animum magnifice ostendit. Secundum hunc, imperatorum domestici et familiares, Petrus, Dorotheus, Mygdonius et Gorgonius, omnium qui unquam apud Græcos et Barbaros celebrati sunt, fortitudinis laude maxime præstantes, cum abunde gratia et existimatione apud heros suos ita pollerent, ut illis non minus quam germani filii chari essent, pro nihilo tamen ea omnia reliquamque vitæ hujus scenam duxere, præ eo ut pro Christo paterentur, et ad novos carnificum cruciatus novam etiam animorum afferrent promptitudinem et alacritatem. Petrus namque comprehensus, per mediam Nicomediam est tractus :

D

αῦτα οἷα καὶ εἰκὸς ἦν ὑπομείνας. Euseb. lib. VIII, cap. 5.

atque ubi simulacris sacra offerre renuit, denudatus, atque in sublime suspensus, crudelissime est diverberatus, ut vel invitus, et tantis tormentis adactus, quod recusaverat, facere cogeretur. Sed enim cum etiam tum fortiter in sententia persisteret, et jam ossa flagrorum fustiumque ictibus nudata apparerent, salem aceto mistum tortores in membra diffluentia infuderunt atque intriverunt. Sed et hoc tormentum cum ille superasset, ignis est constratus, et craticula posita : super hanc ille collocatus : sic carnes ipsius, aliarum edulium carnium instar, paulatim igni tostæ atque frixæ sunt. Et carnifices non prius se remissuros quidquam de tantis suppliciis, quam ille imperata fecisset, confirmabant. Ille autem cum totus in eo esset, fortiter illis resisteret, in ipsis tantis cruciatibus victoriæ corona ornatus decessit. Ac ille quidem martyrio ita est defunctus. Reliqui autem non minus fortasse tormentorum pertulere, quæ brevitatis causa peætermittimus : et illud duntaxat adjicimus eos post multos insustentabilesque cruciatus postremo laqueo vint finiisse. **446** Qui omnes exsequiarum quidem et sepulturæ justa consecuti, deinde vero effossi, in mare sunt conjecti : ut ne, sicuti dicebatur, in sepulcris positi, dii esse judicarentur.

A ὀστέων διαφαινομένων ἤδη αὐτῷ, ὄξος σὺν ἅλατι μίξαντες, κατὰ τῶν διασπέντων μελῶν βαλόντες ἀνέτριβον. Ὡς δὲ καὶ τούτων ὑπέρτερος ἦν, ὑπέστρωτο πῦρ, καὶ ἐσχάρα τῷ πυρὶ ἐπετίθετο. Ὁ δὲ ἄνωθεν ἥπλωτο · καὶ τῷ πυρὶ κατὰ βραχὺ αἱσάρκες δίκην ἐδωδίμων κρεῶν ἀποτηγανιζόμεναι διελύοντό Οἱ δὲ καὶ μετὰ τοσαῦτα οὐ πρὶν ἀνεῖναι διετείνοντο μέχρις ἂν τὸ προσταχθὲν ἐκτελέσειε. Καί γ' ἐκεῖνος ὅλος τῆς ἐνστάσεως ὤν, ἐπ' αὐταῖς βασάνοις στεφανίτης ἀνέδραμε. Τοιοῦτον μὲν οὖν τούτῳ τὸ τέλος · οὐ μεῖον δ' ἴσως καὶ τοῖς λοιποῖς · ἃ λόγου συμμετρίας φειδόμενοι παραλείψομεν, τοῦτο μόνον εἰπόντες ὡς ἐκεῖνοι μετὰ πολλὰς καὶ ἀφορήτους βασάνους βρόχῳ τοῦ ζῆν ἀπηλλάγησαν. Οἱ δὴ πάντες τῆς προσηκούσης ὁσίας τυχόντες, ἔπειτ' ἀνορυχθέντες, μυχοῖς θαλλατίοις ἐναπορρίπτονται · ὡς ἂν γε, φασί, μὴ ἐν μνήμασι κείμενοι, θεοὶ νομισθεῖεν.

CAPUT VI.

De beato obitu viginti millium in Nicomedia martyrum : et de Inde eunucho, et Domna, martyribus.

Post hoc Domna virgo, et Indes eunuchorum fidelissimus, in judicium sunt producti. Postquam enim Anthimi Nicomediæ episcopi institutione et opera divinam consecuti fuerant gratiam, quidquid habuerant in imperiali aula favoris, id omne fovendis curandisque pauperibus insumpserant. Et cum Diocletianus expeditionem bellicam adversus (1) Æthiopes suscepisset, præfectus eunuchorum, cui civitatis cura mandata fuerat, cognita in Christum fidei professione Indæ et Domnæ, quæ in aula principum sacerdos idolorum fuerat, in carcerem eos demisit. Ibi Domna vultu in speciem distorto, a dæmonio se correptam esse assimulavit : et ob eam causam Anthimo episcopo, cujus eximia erat ingentis adversus dæmones potestatis fama, tradita est. Reversus eo imperator, ubi eam rem cognovit, eunuchum statim securi percuti jussit : furoremque suum omnem contra asceteria emisit, et persecutionem ab omni humanitate alienissimam in nos concitavit. Quo tempore puellæ multæ, quæ ibi piis studiis virginitatem conservare studebant, in martyrii stadio constantissime decurrerunt. Cum quibus et Glycerius, inter presbyteros primas tenens, cum varia tormenta egregie vicisset, totoque corpore nervis bubulis concisus fuisset, igni tandem est exustus. Permulti quoque senatores, et qui militaribus ordinibus allecti fuerant, præclari viri, sunt jugulati : quibus omnibus non aliud quam veræ pietatis crimen est objectum. Verum enim vero cum natalis Christi festus adesset dies,

ΚΕΦΑΛ. ς'.

Περὶ τοῦ μακαρίου τέλους τῶν ἁγίων δυσμυρίων τῶν ἐν Νικομηδείᾳ · καὶ περὶ Ἴνδου καὶ Δόμνας.

Πρὸς τούτοις ἡ παρθένος Δόμνα καὶ Ἴνδης, ὁ τῶν εὐνούχων πιστότατος, δικαστηρίῳ παρίσταντο. Πρὸς γὰρ Ἀνθίμου τοῦ τῆς Νικομηδείας κοιμένος C ἀξιωθέντες τῆς χάριτος, τῇ τῶν πτωχῶν ἐπιμελείᾳ, ὅσα δὴ βασιλικῆς χάριτος ἦσαν αὐτοῖς, ἀνήλισκον. Μαξιμιανοῦ δὲ κατ' Αἰθιόπων στρατεύοντος, ὁ ἀρχιευνοῦχος τὴν ἐπιτροπὴν τῆς πόλεως ἔχων, μαθὼν τὰ κατὰ τὸν Ἴνδην καὶ Δόμναν, ἱέρειαν οὖσαν τῶν κατ' οἶκον τῷ βασιλεῖ θεῶν, εἱρκταῖς περιεῖργεν. Ἡ δὲ Δόμνα ἐν ὑποκρίσει διαστρέφουσα τὸ πρόσωπον, δαιμονᾷν ὑπεκρίσατο · καὶ διὰ τοῦτο τῷ ἐπισκόπῳ Ἀνθίμῳ δ' οὗτος ἦν, ἀπαλλάττειν ἐδίδοτο, μαρτυρούμενος κατὰ τούτων δὴ πολλὴν κεκτῆσθαι ἰσχύν. Ὡς δ' ἐπανήκων ὁ βασιλεὺς μάθοι τὰ κατ' αὐτούς, τὸν μὲν ἀρχιευνοῦχον εὐθὺς ἔργον ἐποιεῖτο μαχαίρας · τὴν δὲ μανίαν ὅλην κατὰ τῶν ἀσκητηρίων ἐσκήπτει. Καὶ διωγμὸν ἀπάνθρωπον καθ' ἡμῶν ἤγειρεν, ὅτι δὴ καὶ πολλαὶ τῶν παρθενίαν ἠρημένων ἀσκεῖν τὸ τοῦ μαρτυρίου σταδίου γενναίως διήνυσαν. Μεθ' ὧν καὶ Γλυκέριος ὁ τοῦ πρεσβυτερίου τὰ πρῶτα φέρων · ὃν μετὰ πολὺν ἔλεγχον, βοῶν νεύρων σύμπαν καταξανθέντα τὸ σῶμα, ἔπειτα πῦρ ὑπεδέχετο. Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν τῆς συγκλήτου καὶ ἄλλων τῶν στρατείᾳ κατειλεγμένων ἐφθείροντο · οἷς ἔγκλημα ἡ εὐσέβεια. Ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν Χριστοῦ γενεθλίων ἐνίστατο ἑορτή, καὶ σύμπαν τὸ Χριστώνυμον κλῆθος ἐκ πάσης ἡλικίας τῷ ἐκεῖσε νεῷ ἠθροίστο πανηγυρίζοντες τὰ γενέθλια, ἁρπάσας ἐκεῖνος ὡς ἔρμαιον τὸν καιρὸν, ὥστε τὴν ἑαυτοῦ μανίαν ἐκπλῆσαι, πέμπει συνέκλεισε, καὶ περικύκλῳ πῦρ ἀνῆπτεν εὐθύς. Ὁ δὲ

(1) Fortasse legendum, *Ægyptios*. Ægyptum enim invasit Diocletianus, et Achilleum incubatorem imperii Alexandriæ vicit.

κῆρυξ τρανότερον ἐνεκήρυττεν· Ὦ ζῆν αἱρετὸν, ἐξιέτω· καὶ τῷ παρακειμένῳ βωμῷ τοῦ Διὸς, ἐπιφιέτω λιβανωτόν· εἰ δ' οὖν, σὺν τῷ οἴκῳ τούτῳ τῷ πυρὶ δαπάνη γενήσεται. Τότε δή τις τῶν ἔνδον στόμα τῷ πλήθει γενόμενος, σὺν παῤῥησίᾳ λαμπρὰν ἀφῆκε φωνήν· Χριστιανοὶ πάντες ἡμεῖς· ἕνα μόνον Θεὸν καὶ βασιλέα πιστεύομεν τὸν Χριστόν· καὶ γε αὐτῷ θύεσθαι, καὶ τῷ Πατρὶ αὐτοῦ, καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι ὁλοκαρποῦσθαι εὐχερῶς ἔχομεν. Ἅμα δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὸ πῦρ ἀνήπτετο. Κύκλῳ δὲ περιδραξάμενον τὸν νεὼν, ἅπαντας ἐν ἀκαρεὶ κατηθάλωσεν, ὡσεὶ δισμυρίους ὄντας τὸν ἀριθμόν. Ἔπειτα δὲ ἡ μακαρία Δόμνα πολλοῖς ἐγκαρτερήσασα τοῖς δεινοῖς, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖται. Καὶ Ἄνθιμος δὲ ὁ θεσπέσιος πρῶτον μὲν ἀπηνῶς ξαίνεται· τοὺς δ' ἀστραγάλους σούβλαις πυρὸς μεσταῖς διαπερονᾶται. B Εἶτ' ἐπ' ὀστράκοις ἥπλωτο, βάκλοις τε συντριβεὶς, κρηπῖδας χαλκοῦ πεποιημένας, πυρὶ συνημμένας ὑποδέδεται· τροχὸν ὑφίσταται· λαμπάσι κατάφλεκτος γίνεται· καὶ πέρας τοῦ βίου σίδηρος ἦν ἐκτέμνων τὴν κεφαλήν.

A et multitudo ætatis omnis, quæ Christi nomine censetur, in templo natalem eum celebratura convenisset, tyrannus veluti opportunum tempus et lucrosam occasionem nactus, per quam vesaniam et furorem suum adimpleret, misit eo qui templum clauderent, et ignem circumcirca accenderent. Aderat ibi præco, qui voce clariore promulgabat, ut qui vivere vellet, ex templo exiret, et in proxima Jovis ara thura adoleret, alioqui nisi hoc fecisset, una cum domo ipsa conflagraturus. Tum vero in templo ipso quidam pro multitudine ea omni, cum libertate insigni propalam respondit, et pulcherrimam illam edidit vocem : **447** Omnes nos Christiani sumus, unum eumque solum Deum et regem credimus esse Christum : et ipsi, Patrique ejus, et B Spiritui sancto sacrificare, atque nos omnes una offerre facile parati sumus. Vix hæc ille dixerat, et ignis est accensus, qui in temporis veluti momento ecclesiam omnem complexus, illos omnes circiter viginti millium numerum explentes, in cinerem redegit. Deinde etiam beatæ Domnæ, post supplicia multa fortiter tolerata, gladio caput resecatur. Divinus autem Anthimus primum quidem crudelissime cæditur, subulis igne candentibus talos perforatur, super fractis testis reponitur, baculis converberatur, crepidas æreas ignitas induitur, fidiculis aliisque tormentorum instrumentis excruciatur, facibus aduritur, et ad postremum securi percutitur.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ τῶν ἐν Μελιτινῇ, Αἰγύπτῳ τε καὶ Τύρῳ καὶ Φοινίκῃ μαρτυρησάντων.

Τοιαῦτα μὲν κατὰ Νικομήδειαν ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἐπράχθη τοῦ διωγμοῦ. Καὶ ἐν Μελιτινῇ δὲ τῇ πόλει C οὐκ ἔλαττον διεπράττοντο. Καὶ ἐν Συρίᾳ πάλιν τὰ ἴσα ἦν· γράμματα γὰρ ἐφοίτα βασιλικὰ, εἱρκταῖς τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένας κατακλείειν. Καὶ ἦν ἡ θέα τῶν γινομένων μάλα δεινὴ, μυρίων, ὡς εἰπεῖν, ἁπανταχοῦ συρομένων καὶ σπαρασσομένων. Καὶ τὰ πρὶν ἀνδροφόνοις καὶ τυμβωρύχοις κατεσκευασμένα χορὸς ἐπλήρου πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, καὶ ὅσοι δὴ τοῦ τοιούτου συντάγματος· ὡς μηδ' ἐνεῖναι χώραν καὶ τοῖς ἄλλως κατακρίτοις ἢ καὶ λῃσταῖς. Οὐκ εἰς μακρὰν δ' ἕτερα κατέφθανον γράμματα, τοὺς ἐν εἱρκταῖς θύσαντας ἐλευθερίας καταξιοῦν· ἢ μὴ βουλομένους, σύμπαν ἐπιτρίβειν τούτοις δεινόν. Ἀλλὰ πῶς ἄν τις, τούτων ἀνεγνωσμένων, τὸ πλῆθος τῶν μαρτύρων καταριθμήσειεν; οἳ δὴ κατὰ πᾶσαν ἐπαρχίαν διηγωνίζοντο· μάλιστα δὲ κατ' Ἀφρικὴν καὶ τὸ D Μαύρων ἔθνος· ἔτι δὲ κατὰ Θηβαΐδα τε καὶ τὴν Αἴγυπτον· ἀφ' ἧς καὶ εἰς ἑτέρας μετελθόντες πόλεις, κἀκεῖ τὴν ὑπὲρ Χριστοῦ ἔνστασιν ἐπεδείξαντο. Οὓς τίς ἂν ἰδὼν, οὐκ ἂν τὴν ἔνστασιν κατεπλάγη μᾶλλον, καὶ τὰς ἀριθμοῦ κρείττους μάστιγας, ὅσον τὸν μετὰ ταῦτα πρὸς θῆρας ἀγρίους ἀγῶνα; Παρδάλεις γὰρ καὶ ἄρκτοι, σύες τε ἄγριοι, καὶ ταῦροι δή τινες πυρὶ καὶ σιδήρῳ κεκαυτηριασμένοι, δεινῶς ἐκεκίνητο· ὧν ἑκάστῳ θαυμασίαν ἐνῆν βλέπειν τῶν γενναίων μαρτύρων τὴν καρτερίαν. Ἦν δὲ καὶ θαῦμα ὁρᾷν, πῶς λιμῷ τὰ ἀνθρωποβόρα ἐκεῖνα πιεζό-

CAPUT VII.

De Melitinensibus Ægyptiis, Tyriis, et Phœnicibus martyribus.

Hæc sic apud Nicomediam in initio persecutionis gerebantur. Non minus autem in Melitina urbe C (1) tyrannis grassabatur. Idem in Syria fiebat. Circumferebantur enim imperialia scripta, quæ ecclesiarum pastores carcere includi jubebant. Et erat ubique miseranda et gravis rerum facies, quod plurima millia passim traherentur atque raptarentur. Et quæ antea percussoribus, homicidis et sepulcrorum violatoribus erant præparatæ custodiæ, hæ presbyterorum, diaconorum aliorumque ejus ordinis sanctorum virorum choro replebantur: ut jam maleficis, prædonibus aliisque condemnatis hominibus locus in carcere non esset. Nec longe post aliæ superveniunt litteræ : ut qui in custodiis diis sacrificarent, liberi abirent ; qui id facere recusarent, omni malorum genere affligerentur. D Sed enim quis tandem, qui talia legat, tantam martyrum turbam dinumeret ? qui per provincias omnes strenue decertarunt, maxime autem in Africa et Mauritania : item Thebaide et in Ægypto : unde nonnuli etiam in alias divertentes urbes, ibi fortitudinem suam pro Christo et constantiam exhibuerunt. Quorum quis non, si videat, cum stupore admiretur alacritatem, suppliciaque numero longe superiora (2), potissimum autem, post hæc omnia, cum agrestibus feris colluctationem ? Pardi namque, ursi, apri, **448** et tauri silvestres, ferro et igni ad feritatem excitati, gravissime in eos im-

(1) Χώρᾳ, *regione.* Euseb.

(2) Quædam istorum martyriorum in Palæstina et Tyri in Phœnice vidit ipse Eusebius. (lib. VIII, cap. 7.)

mittebantur. In quibus omnibus admirandum spectaculum erat, tanta generosorum et nobilium martyrum constantia et fortitudo. Verum et illud maximo fuerit miraculo, quod feræ illæ carnibus humanis vesci solitæ, et longa fame efferatæ, ab illis abstinuerunt, neque martyrum corpora attingere ausæ fuerunt : sed in alios, eos videlicet qui extra arenam stantes, illas contra pios Deoque charos homines provocabant et concitabant, stridore et impetu multo irrueruut, sacrosanctos athletas, nudis consistentes corporibus easque manibus in se attrahentes, minime lædentes. Quod si aliquæ etiam incurrere in eos cœperant, cum quam proxime ad eos accessissent, derepente ibi tanquam vi quadam repulsæ, retrocedebant. Quod sane factum, consternatione homines implevit. Quippe cum in unum martyrem sæpius multæ immitterentur belluæ, infectis tamen ab eis rebus ferarum ductores abirent. Non minorem admirationem movit strenuorum illorum martyrum animus infractus, et quorumdam in imperfecta adhuc ætate senilis constantia. Vidisses enim ibi juvenem nondum viginti totis expletis annis, vinculis liberum, manibus recto statu in crucis speciem extentes, intrepido, immotoque corde tacite precibus ad Deum vacantem, neque vel se moventem, vel genua inclinantem : cum quidem circa eum feræ crudelitatem spirarent, graviterque rugirent, et jam pene divinas illius carnes invaderent et laniarent : cœlestibus autem frenis ora earum obturarentur, et veluti catenis in eos qui post illos stabant retraherentur. Vidisses alium tauro objectum, qui aliis quidem, ex spectatoribus infidelibus, cornibus in sublime jactatis, cum eos ictibus suis percussos semimortuos reliquisset, minacius autem et ferocius martyri appropinquans, ne stringere quidem eum posset, sed sensim tantummodo cornu peteret, linguaque pedes lamberet, et religione quodammodo discederet. Et cum ad eum modum multæ bestiæ in martyres immissæ essent, idemque omnibus accidisset, postremo carnifices ipsi animos despondentes, post plurima supplicia, aliamque gravium tormentorum vim illis illatam, ferro crudeliter omnes jugulabant, et in profundum mare dejiciebant. Atque hæc quidem sunt nobilissimorum Ægyptiorum athletarum, quæ Tyri decertarunt certamina.

μενα, ἐπὶ πολὺ διεκαρτέρουν μὴ τοῖς μαρτυρικοῖς σώμασι θίγειν ἐπιτολμῶντα · ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοὺς ἄλλους οἱ δῆτ' ἔξωθεν ἑστῶτες ἐκεῖνα κατὰ τῶν θεοφιλῶν ἠρέθιζον, ῥοίζῳ πολλῷ μᾶλα ἐφέροντο · τῶν δὲ ἱερῶν ἀθλητῶν, καίπερ γυμνῷ τῷ σώματι ἑστηκότων, ἐπὶ σφᾶς τε αὐτοὺς ἐπισπώντων χερσὶν, ἧκιστ' ἐπέτρεχον. Εἰ δέ που καὶ ὥρμησαν, ὅσον ἐγγιστα γενέσθαι · εἶτα ὥσπερ ὑπό τινος δυνάμεως ἀνεκρούοντο, καὶ εἰς τοὐπίσω αὖθις ἐχώρουν. Ὃ καὶ γινόμενον εἰς ἔκπληξιν ἦγεν · ὡς καὶ πολλάκις ἐνὶ ἐκείνων, καὶ διάφορα τῶν ζώων ἀφίεσθαι, ἀπράκτων ἀπαλλαττομένων τῶν προηγησαμένων θηρίων. Οὐχ ἧττον δ' ἔκπληξιν ἐνεποίει τὸ νῶν γενναίων ἐκείνων ἀπτόητον, καὶ τὴν ἐν ἀτελεῖ ἡλικίᾳ γηραλέαν ἔνστασιν. Καί γε εἶδες ἂν νέον ἀνδρα οὐδ' ὅλα εἴκοσιν ἔτη διατελέσαντα δεσμῶν ἄνευ ἄνω τὰς χεῖρας ἁπλοῦντα κατὰ σχῆμα σταυροῦ, καὶ ἀτρέπτῳ καρδίᾳ ταῖς πρὸς Θεὸν λιταῖς ἠρέμα ἐνασχολούμενον · μὴ κινούμενον, μηδὲ μετοκλάζοντα, τῶν θηρίων θυμὸν πνεόντων καὶ δεινὸν ἐπωρυομένων αὐτῷ, ἐν χρῷ τε ὥσπερ τῶν θείων ἐκείνων γινομένων σαρκῶν · θείῳ δέ τινι χαλινῷ φραττομένων τὸ στόμα, καὶ ἀνασειραζομένων τοῖς ὄπισθεν. Εἶδες δ' ἂν ἕτερον παράβλημα ταύρῳ προκείμενον · ὃν τοὺς μὲν ἄλλους τοῖς κέρασιν εἰς ἄκρα ῥίπτων ἀνέσπα, τὸ πλεῖον τῆς ζωῆς ταῖς πληγαῖς παρασπῶν · ἀπειλῇ δὲ καὶ θυμῷ πλησιάζων τῷ μάρτυρι, ψαύειν οὐδ' ὅλως οἷός τε ἦν · κηρύττων δὲ ἠρέμα καὶ τῇ γλώσσῃ τὰ περὶ τοὺς πόδας προσχρώμενος, εὐλαβῶς οἷον ἀπήλλακτο · καὶ πολλῶν ἀφιεμένων καὶ τὰ ὅμοια διαπεπραγμένων, τέλος ἀμηχανοῦντας τοὺς δημίους, μετὰ πολλὴν αἰκίαν καὶ ἄλλον ἐσμὸν τῶν δεινῶν ξίφεσιν ἀπηνῶς κατασφάττειν πάντας, καὶ τάφον αὐτοῖς σχεδιάζειν τὴν θάλατταν. Ἀλλὰ τοιαῦτα μὲν καὶ τὰ ἐν Τύρῳ τῶν γεναίων ἀθλητῶν ἀγωνίσματα.

449 CAPUT VIII.

De martyriis in Thebaide toleratis, et variis variorum suppliciorum modis.

Qui vero in patria sua martyrium obiere, quis vel eorum numerum inire, vel tot et tam varia tormentorum genera explicare queat? Quandoquidem quamplurimi una cum conjugibus et liberis propter Christum vitam ipsam prodidere, variasque mortis species adiere. Quorum aliqui post ungulas, flagella, et fidiculas, aliosque cruciatus, ad quorum mentionem solam animus exhorrescit, fortiter præsenti robore toleratos, tandem igni sunt consumpti. Alii, et quidem innumerabiles, scaphis impositi, in alto submersi pelago. Nonnulli etiam resecare volentibus caput, magno animo jugulum præbuerunt. Multi fame enecti sunt, plures in crucem acti : et alii quidem eodem quo malefici

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῶν κατὰ Θηβαΐδα γεγενημένων · καὶ τοῦ τρόπου τῶν διαφόρων κολάσεων.

Τοὺς δ' ἐπὶ τῆς οἰκείας γῆς μαρτυρήσαντας πῶς ἄν τις τὸ πλῆθος διέλθοι, καὶ τὸ ποικίλον τῶν βασάνων καὶ πολυειδές ; οἱ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις διὰ Χριστὸν τὸ ζῆν ὑπερεῖδον, διάφορον ὑπενεγκόντες τὸν θάνατον. Ὧν οἱ μὲν μετὰ ξεσμοὺς καὶ στρεβλώσεις, καὶ νιφάδας μαστίγων, καὶ ἄλλας φρίκης μόνον καὶ ἀκοῦσαι μεστὰς βασάνους γενναίῳ ψυχῆς παραστήματι διανύσαντες, τὸ ὕστατον πυρὶ κατεφλέχθησαν · οἱ δὲ πλῆθος μυρίον ἐπὶ σκάφαις τοῖς θαλασσίοις βυθοῖς ἀπερρίφησαν. Ἄλλοι δὲ ἀνδρείως τοῖς τέμνειν θέλουσι τὰς κεφαλὰς προὔτεινον. Οἱ δὲ καὶ λιμῷ διεφθάρησαν · ἀνεσκολοπίσθησαν δ' ἕτεροι, οἱ μὲν ἴσον κακούργοις λαμβάνοντες θάνατον, οἱ δὲ τοῦμπαλιν κύμβαχοι προσηλωθέντες, τὸ ζῆν δεινως

ἕφερον · ἄχρις οὗ σχήματος οὕτως ἔχοντες, λιμοῦ γε- A γόνασι παρακλώμενα. Ἃ δ' οἱ κατὰ Θηβαΐδα διήνεγκαν μάρτυρες, οὐδὲ λόγῳ ἂν γένοιτο ῥᾴδιον διηγεῖσθαι. Σώματα γὰρ ὅλα ὀστράκοις ἀντὶ ὀνύχων ἐξαίνοντο, ἕως οὗ παρέμενε τούτοις τὸ ζῆν. Καί γύναια δέ τινα μηχαναῖς τισιν εἰς ὕψος μετέωρα ἀναρτώμενα, ἐξ ἑνὸς τοῖν ποδοῖν κατὰ κεφαλὴν οἷά τινα ἱερεῖα προσαπηώρητο · μηδὲ τῆς ἐπ' αἰδὼ σκέπης μεταλαγχάνοντα, πᾶσαν ὠμότητα καὶ ἀπανθρωπίας ὑπερβολὴν τοῖς ὁρῶσι παρεῖχον. Δένδρων δὲ κλάδοις ἕτεροι ἐνδεσμούμενοι, ἐθηήσκον. Οἱ γὰρ σριῤῥότεροι τῶν πρέμνων, τέχνῃ δή τινι ἐς ταυτὸ συνιόντες, τὰ τῶν μαρτύρων σκέλη διατεινόμενα συνεδέσμουν · εἶτα ἀφιεμένων ἐκείνων εἰς τὴν κατὰ φύσιν πορείαν, ἀθρόον τὰ μέλη διεσπῶντο, καθ' ὧν ἐγχειροῦντες ἦσαν τὸν σύνδεσμον. Ταῦτα δὲ πάντα οὐκ ἐπὶ βρα- B χὺν ἐνηργεῖτο χρόνον, ἀλλ' εἰς ἔτη πλείω διαγέγονε τὸ δεινόν · ἄχρι μὲν γὰρ δεκάδος καὶ τρεῖς δέκα, καὶ δὶς τοσαῦτα, καὶ ἑκατόν ἄλλοτε ἄνδρες ἀνῃρητο. Νέοι τε κομιδῇ καὶ γυναῖκες ἐναλλαγμέναις τιμωρίαις καθεκάστην ἐκτείνοντο, ἀθρόᾳ πληγῇ τὴν ἐκτομὴν ὑφιστάμενοι · ὡς καὶ αὐτὸν τὸν σίδηρον ἀμβλύνεσθαι τῇ τῶν αἱμάτων βαφῇ, καὶ καταθλᾶσθαι ἀπαγορεύοντα, τούς γε μὴν κτείνοντας ἐξασθενοῦντας, συνεχῶς μεταμείβειν ἀλλήλους. Συνορᾷν δ' ἦν καὶ τὸ πρόθυμον τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως · οὐκ ἔφθανον γὰρ οἱ προλαβόντες τὴν ἀπόφασιν εἰληφότες, καὶ ἄλλοι ἄλλοθεν εἰσπηδῶντες, σφᾶς ἑαυτοὺς Χριστιανοὺς ὡμολόγουν, πρὸ τοῦ δικαστικοῦ ἀλλόμενοι βήματος, μήτε πρὸς τὸ πικρὸν τῶν βασάνων ὁρῶντες · ἀκαταπλήκτῳ δὲ παῤῥησίᾳ ὑπὲρ Χριστοῦ δια- C γωνιζόμενοι, σὺν θυμηδίᾳ πολλῇ τὴν ὑστάτην ψῆφον προσίοντο · καὶ τοσοῦτον ὡς μετ' εὐχαρίστου γλώσσης ἄχρι τέλους ὕμνους ἐξυφαίνοντας εὐρύθμως ἀναπέμπειν Θεῷ.

modo, supplicio affecti : alii autem inversi, pedibus videlicet in sublime sublatis, vitam diu graviterque traxerunt, donec in cruce ipsa ita suffixi fame perierunt. Per Thebaidem porro quæ sancti martyres pertulerint, oratione persequi facile non est Corpora enim eorum testis ungularum vice tantisper dum vita illis superesset, tortores dilaniabant. Et machinis quibusdam mulierculas in sublime pede uno, capite dependente, tractas, victimarum more suspendebant, neque ea quæ nativus pudor occulta esse voluit contegentes, et omnibus summæ inhumanitatis et crudelitatis præbentes spectacula. Quidam arborum ramis alligati, miserabiliter excarnificabantur. Rami enim robustiores vi et arte quadam contracti, martyrum crura ducta vinculis distringebant : ac deinde illis in naturalem statum suum redire permissis, subito membra, ut cuique erant alligata, sævissime discerpebant. Atque hæc omnia non brevi tempore sunt patrata, sed annis pluribus malum hoc duravit. Ad decem namque, et triginta, et bis totidem, atque etiam quandoque ad centum quotidie viri juvenesque admodum et mulieres suppliciis variis occidebantur, confertim veluti una plaga internecionem sustinentes : ita ut ferri quoque acies continua sanguinis tinctura hebetior fieret, et scindere amplius non valeret : carnificesque defatigati, infirmioresque facti, successores alios acciperent. **450** Animadvertere vero erat in hominibus nostris alacritatem, et fidei in Christum ardorem vividum : cum enim vix contra priores sententia condemnationis a judice prolata esset, alii aliunde confluentes, Christianos se esse confitebantur, pro tribunali ipso exsultantes, neque tormentorum acerbitatem respicientes : sed interrita prorsus libertate pro Christo decertantes, cum megda animorum lætitia libentissime supremam excipiebant sententiam : usque adeo, ut cum gratiarum actione ad finem usque perquam decenter hymnos laudesque Deo canerent.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τῶν περιφανῶν μαρτύρων, Φιλορώμου καὶ Φιλαίου· καὶ τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν γεγενημένων κατὰ Χριστιανῶν.

Καὶ πάντες μὲν οὖν θαύματος ἄξιοι οἱ τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχοι · πολλῷ δ' ὑπερφέροντες, οἱ πλούτῳ καὶ γένει, δόξῃ τε καὶ λόγῳ σοφίας τὸ περιφανὲς κεκτημένοι, εἶτα τῷ περὶ Χριστοῦ πόθῳ δεύτερα D ἔθεντο. Οἷος ἐκεῖνος Φιλόρωμος τὴν πρώτην ἐκ βασιλέως ἐγκειρισμένος ἀξίαν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν · ὃς μετὰ τῆς ἐκ Ῥωμαίων τιμῆς δορυφόρους τε στρατιώτας ἔχων, ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας δικαστηρίῳ παρίστατο. Πρὸς δὲ καὶ Φιλαίας ἕτερος τῆς Θμουϊτῶν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος · ὃς ἐν λειτουργίαις ταῖς κατὰ τὴν πολιτείαν ἀνηκούσαις μάλιστα διαπρέπων, ἐν φιλοσόφοις λόγοις μᾶλλον εἶχε τὸ κράτος. Πολλῶν τοίνυν τῶν τε πρὸς γένος φίλων τε ἄλλως καὶ συνήθων καὶ τῶν ἐπ' ἀξίαις ὄντων αὐτῷ, ἔτι δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαστοῦ σὺν ἱκεσίᾳ δεομένων, φείδω τινα ἑαυτοῦ καὶ παίδων καὶ γυναικὸς οἴκτον σχεῖν, οὐδ' ὅλως τὸ φιλόζωον εἵλετο, καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν ἐξο-

CAPUT IX.

De Philoromo et Philæo, illustribus martyribus : et quæ Alexandriæ impii contra Christianos perpetraverint.

Et omnes quidem eximii veræ pietatis propugnatores digni sunt admiratione : multo tamen excellentiores, qui divitiis, genere, gloria et sapientiæ studiis, præclaram consecuti famam, omnia ea Christi desiderio posthabuere. Qualis Philoromus ille fuit, qui primariam dignitatemab imperatore apud Alexandrinos consecutus, cum splendido militum satellitio, pro dignitate sua, Romano more, quotidie tribunali, causam dicens, astabat. Et Philæas, Thmuitarum ecclesiæ episcopus, qui cum muneribus civilibus rite et decenter obeundis clarus fuit, tum maxime philosophicis artibus excelluit. Cum igitur propinqui, amici, et familiares, et alii magnas gerentes dignitates, ipse quoque judex, eos obtestarentur, ut sibi ipsis parcerent, conjugumque et liberorum per misericordiam rationem haberent, nullo modo adduci

potuere, ut vitæ suæ consulerent, et cultum Christi abjurarent. Itaque illi, ambo constanti sapientiæ, seu potius Dei amantis animæ robore injurias tormentaque a judice eis illata, et postremo generose admodum et fortiter etiam capitale supplicium sustinuere. Quandoquidem autem Philæam paulo ante diximus eloquentiæ vi longe alios antecelluisse, ipsemet prodeat, simulque et Alexandrina martyria exponat, et ipse sibi verbis suis certum præbeat testimonium : quæ verba ipse ex vinculis prius ad ecclesiæ suæ plebem scripsit, quam extrema in eum est et capitalis lata sententia.

451 Cum enim prolixe martyres de egregia eorum in Deum æmulatione et Christi imitatione laudasset, hæc deinceps infert : Itaque æmulantes majora illa dona Christiani martyres, labores omnes et omnigenas pœnarum species non semel, sed aliqui etiam bis pertulerunt. Et omne genus minarum, cum quidem militares satellites cum illis ambitiosa ferocitate contendentes, eas non verbis modo, sed etiam factis intentarent, de concepta eos sententia minime deterruit, propterea quod charitas perfecta timorem ejiceret. Quorum virtutem, et in cruciatibus omnibus constantiam, quænam valeat commemorare oratio : Siquidem omnibus qui eos conviciis injuriisque afficere vellent, potestate permissa, quidam fustibus verberabantur, aliqui virgis, nonnulli flagellis, alii loris, alii rursum funibus. Et tormentorum varium spectaculum plurimum laboris et ærumnæ habuit. Hi namque manibus post terga ligatis e ligno suspendebantur, et machinis quibusdam membra eorum omnia distrahebantur : deinde in corpora ad hunc modum distenta carnifices ex judicis præscripto atque mandato, non quemadmodum adversus homicidas fieri solet, in latera solum, sed etiam in ventrem ipsum, in suras et maxillas tormenta varie et crudeliter ingerebant. Illi vero ex fornice manu una alligati pendebant, quibus cruciatu omni gravior erat articulorum membrorumque omnium distensio. Alii porro ad columnas, vultu ad eas verso, ita alligati erant, ut pedibus non insisterent. Unde fiebat, ut corporum mole deorsum vergente, vincula quoque ipsa magis constringerentur, gravioremque illis afferrent dolorem. Atque hæc non tantum, cum verba cum eis conferrentur, aut præses ipsis instaret, sed tantum non diebus integris sustinebant. Cum enim ille ad alios progrederetur, apud priores cum potestate sua alios relinquebat, qui eis vicem suam adessent, sicubi aliquis tormentis victus de sententia decedere videretur. Jubebat ille quoque vinculis eos acriter constringere, ac deinde anima defectos, atque in terram repositos, hinc et inde trahere. Neque enim de nobis vel minima cura in eorum animis resedit : sed ea tormenta excogitarunt et adhibuerunt, ut nequaquam hæc secundas ferrent partes, præ eis quæ aliquando quidam crudelissima adversus hostes invenissent. Fuerunt

μόσασθαι σίβας. Ἀλλ' ἄμφω οὗτοι, φιλοσόφῳ, μᾶλλον δὲ φιλοθέῳ ψυχῇ παραστήματι πρὸς τὰς ἐπαγομένας ἐκ δικαστοῦ ὕβρεις στάντες, ἐπὶ τέλει καὶ τὴν διὰ ξίφους γενναίως ἤνεγκαν τελευτήν. Ἐπεὶ δὲ καὶ λόγων περιουσίᾳ τῶν πολλῶν προέχειν τὸν Φιλαίαν ὁ λόγος ἀνέγραψε πρότερον, αὐτὸς παρίτω · ὁμοῦ μὲν καὶ τὰ κατ' Ἀλεξάνδρειαν γενόμενα μαρτύρια διηγείσθω, ἅμα δὲ καὶ ἐπ' ἀκριβὲς μάρτυς ἑαυτοῦ διὰ τῶν οἰκείων λόγων γινέσθω, οὓς ἔγραφεν ἔτι δεσμώτης ὤν, πρὶν ἢ τελευταίαν ἀπόφασιν δέξασθαι, τοῖς ὑπ' αὐτῷ τελοῦσι λαοῖς. Ἐπαινέσας γὰρ ἀρκούντως τοὺς μάρτυρας τῷ πρὸς Θεὸν ζήλῳ καὶ οἷς μεμεῖσθαι εἶχον Χριστόν, ἐπάγει καὶ ταῦτα · Διὸ καὶ ζηλώσαντες τὰ μείζονα χαρίσματα οἱ Χριστοφόροι μάρτυρες, πάντα μὲν πόνον καὶ παντοίας ἐπινοίας αἰκισμῶν, οὐκ εἰσάπαξ, ἀλλ' ἤδη καὶ δίς τινες ὑπέμειναν · πάσας δὲ ἀπειλὰς, οὐ λόγοις, ἀλλὰ καὶ ἔργοις τῶν θορυφόρων κατ' αὐτῶν φιλοτιμουμένων, οὐκ ἐνεδίδου τὴν γνώμην, διὰ τὸ τὴν τελείαν ἀγάπην ἔξω βάλλειν τὸν φόβον. Ὧν καταλέγειν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ βασάνῳ ἀνδρίαν τίς ἂν ἀρκέσοι λόγος ; Ἀνέσεως γὰρ οὔσης ἅπασι τοῖς βουλομένοις ἐνυβρίζειν, οἱ μὲν ξύλοις ἔπαιον, οἱ δὲ ῥάβδοις, ἄλλοι δὲ μάστιξιν, ἕτεροι δὲ πάλιν ἱμᾶσιν, ἄλλοι δὲ σχοινίοις. Καὶ ἦν ἡ θέα τῶν αἰκισμῶν ἐνηλλαγμένη καὶ πολλὴν κακίαν ἔχουσα · οἱ μὲν γὰρ ὀπίσω τὼ χεῖρε δεθέντες, περὶ τῷ ξύλῳ ἐξήρτηντο, καὶ μαγγάνοις τισὶ διέτειναν πᾶν μέλος · εἶθ' οὕτως διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἐπῆγον ἐκ κελεύσεως οἱ βασάνισταὶ, οὐ καθάπερ τοῖς φονεῦσιν ἐπὶ τῶν πλευρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς γαστρὸς καὶ τῶν κνημῶν καὶ παρειῶν τοῖς ἀμυντηρίοις τὰς κολάσεις. Ἕτεροι δὲ, ἀπὸ τῆς στοᾶς μιᾶς χειρὸς ἐξηρτημένοι, ἠώρηντο, πάσης ἀλγηδόνος δεινοτέραν τὴν ἀπὸ τῶν ἄρθρων καὶ μελῶν τάσιν ἔχοντες. Ἄλλοι δὲ πρὸ τοῖς κίοσιν ἀντι πρόσωποι ἐδοῦντο, οὐ βεβηκότες τοῖς ποσὶ, τῷ δὲ βάρει τοῦ σώματος βιαζομένων, μετὰ χάσεως ἀνελκομένων τῶν δεσμῶν. Καὶ τοῦθ' ὑπέμενον, οὐκ ἐφ' ὅσον προσδιελέγοντο, οὐδ' αὐτοῖς ἐσχόλαζεν ὁ ἡγεμών, ἀλλὰ μονονουχὶ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Ὅτε γὰρ καὶ ἐφ' ἑτέρους διέβαιν, τοῖς προτέροις κατελίμπανε τοὺς τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ ὑπηρετουμένους, εἴπου τις ἠττηθεὶς τῶν βασάνων, ἐνδιδόναι ἐδόκει · ἀφειδῶς δὲ κελεύων καὶ τοῖς δεσμοῖς προσιέναι · καὶ μετὰ ταῦτα, ψυχορραγοῦντας αὐτοὺς, κατατιθεμένους εἰς τὴν γῆν. ἔλκεσθαι. Οὐ γὰρ εἶναι κἂν μέρος φροντίδα αὐτοῖς περὶ ἡμῶν · ἀλλ' οὕτω καὶ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν, ὡς μηκέτ' ὄντων ταύτην δευτέραν βάσανον ἐπὶ ταῖς πληγαῖς τῶν ὑπεναντίων ἐφευρόντων. Ἦσαν δὲ οἱ καὶ μετὰ τοὺς αἰκισμοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου κείμενοι διὰ τῶν τεσσάρων ὀπῶν ἀντιτεταγμένοι ἄμφω τῷ ποδὲ, ὡς κατὰ ἀνάγκην αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου ὑπτίους εἶναι, μὴ δυναμένους διὰ τὸ ἔνουλα τὰ τραύματα ἀπὸ τῶν πληγῶν καθ' ὅλου τοῦ σώματος ἔχειν. Ἕτεροι δὲ εἰς τοῦδαφος ῥιφέντες, ἔκειντο ὑπὸ τῆς βασάνων ἁθρόας προσβολῆς, δεινοτέραν τὴν ὄψιν τῆς ἐνεργείας τοῖς ὁρῶσι παρέχοντες, ποικίλας καὶ διαφόρους ἐν τοῖς σώμασι φέροντες τὰς τῶν βασάνων ἐπινοίας. Τούτων οὕτως ἐχόντων, οἱ μὲν ἐναπέθνησκον ταῖς βασάνοις

τῇ καρτερίᾳ καταισχύνοντες τὸν ἀντίπαλον· οἱ δὲ ἡμιθνῆτες ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ συγκλειόμενοι, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ταῖς ἀλγεδόσι συνεχόμενοι, ἐτελειοῦντο. Οἱ δὲ λοιποὶ, τῆς ἀπὸ τῆς ἀκαιτήσεως θεραπείας τυχόντες, τῷ χρόνῳ καὶ τῇ τῆς φυλακῆς διατριβῇ, θαρσαλεώτεροι ἐγένοντο. Οὕτω γοῦν ἑνίοις προστέτακτο αἱρέσεως χειμένης, ἃ ἐφεψάμενον τῆς ἐναγοῦς θυσίας ἀνενόχλητον εἶναι, τῆς παρ' αὐτοῖς ἐλευθερίας παρ' αὐτῶν τυχόντα, ἃ μὴ θύοντα, τὴν ἐπὶ θανάτῳ δίκην ἐκδέχεσθαι, οὐδὲ μελήσαντες, ἀσμένως ἐπὶ τὸν θάνατον ἐχώρουν. Ἤδεισαν γὰρ τὰ ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἡμῖν Γραφῶν προορισθέντα. Ὁ γὰρ θυσιάζων, φησὶ, θεοῖς ἑτέροις ἐξολοθρευθήσεται· καὶ ὅτι Οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. » Τοιαῦτα Φιλαίας ὁ οὐχ ἧττον φιλόθεος ἢ φιλόσοφος παρατίθεται, τῆς θεοσεβείας ἀκριῶς παρορμῶν τὴν ὑπ' αὐτὸν παροικίαν.

qui post cruciatus in catasta per quatuor foramina pedibus utrisque distenderentur, **452** et necessario supini jacere in catastæ ligno cogerentur : cum toto corpore a tot plagis recentia adhuc haberent et intima vulnera, nec substratas sibi testas ferre possent. Alii vero in solum ab omnis generis tormentorum vi projecti, jacebant, gravioremque etiam cruciatibus ipsis spectantibus speciem præbebant, varia quippe et multiplicia pœnarum genera corporibus præ se ferentes. Et cum crudelitas ipsa ad hunc modum sæviret, quidam inter ipsa tormenta decedebant, constantia sua adversariis pudorem incutientes : quidam semineces in carcere inclusi, post dies paucos doloribus constricti emoriebantur. Nonnulli vero a tormentis medicorum cura restituti, diutiusque in custodiis detenti, animosiores etiam fiebant. Itaque cum imperatum esset, optione proposita, ut vel contactis diris illis sacrificiis molestia omni carerent, libertatemque quam a seipsis habebant, ab illis consequerentur, vel si non sacrificarent, capitalem sententiam exciperent : illi nihil morati, perlibentes ad supplicium ibant. Sciebant etenim, quæ nobis in divinis Litteris sunt proposita atque præscripta oracula ; nam, *Qui*, inquit, *diis aliis sacrificat, exterminabitur*. Et rursum : « *Non erunt tibi dii alii præter me.* » Hæc Philæas, non minus Dei quam sapientiæ amator, sic recenset, ecclesiam suam, ut veram pietatem tenacissime retineret, cohortans.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Περὶ τῆς ἐν Φρυγίᾳ πόλεως ἅρδην μαρτυρησάσης· καὶ περὶ Ἀδαύκου τοῦ μάρτυρος.

Ἀλλὰ τί χρὴ τὰς καθ' ἕκαστον τῶν θεοφιλῶν μαρτύρων ἀνδραγαθίας, καὶ τὰς καινοτέρας αὐτῶν ἀθλήσεις τῶν κατὰ πᾶσαν οἰκουμένην καρατιθέναι, ἵνα ἕτερα λέγειν, δι' ὧν ἂν τις παρασταίη θᾶττον τήν τε τῶν τυράννων θηριωδίαν, καὶ τῆς πρὸς Χριστὸν σχέσεως τῶν καλλινίκων μαρτύρων τὸ ἀδιήγητον ; Οὐ γὰρ ἕνα καὶ δύο, ἢ καὶ κατὰ συστήματα, ἀλλὰ καὶ πόλιν μίαν περί που τὴν Φρυγίαν, αὐτανδρον, σύναμα γυναιξὶ καὶ νηπίοις ἁθρόον ὁπλῖται περιλαβόντες, καὶ κύκλῳ πῦρ ὑφάψαντες, πυρὸς ἔργον ἐποίουν. Ἔγκλημα δ' ἦν ὅτι καὶ στρατηγὸς καὶ οἱ ἐν τέλει, καὶ ὅλος δῆμος, Χριστὸν ἐκαλοῦμεν, καὶ πάμπαν ἀπειθεῖς ἦσαν τοῖς προστάττουσιν εἰδωλολατρεῖν. Καί τις ἀνὴρ Ἄδαυκος διὰ πάσης ἐλθὼν τιμῆς, ἐν ἐπισήμῳ γένει τῶν παρ' Ἰταλοῖς ἀξιούμενος, κοινάς τε τῶν διοικήσεων ἐπὶ πλεῖστον ἀρχὰς διοικήσας, ὡς καὶ εἰς μαγίστρων ἀξίωμα ἀνελθεῖν, ἐπὶ δὲ τῇ πρὸς Θεὸν εὐσεβείᾳ καὶ ὁμολογίᾳ πάντας παραγεγκών, ἐπ' αὐτῇ τῇ ἀξίας τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀνεδήσατο στέφανον.

CAPUT X.

De civitate quadam Phrygiæ, quæ tota martyrium subiit : et de Adauco martyre.

Sed quid opus est sigillatim Deo dilectorum martyrum fortiter facta et nova certamina, quæ per orbem omnem obiere, referre, cum alia afferre liceat, per quæ facilius cum ipsorum tyrannorum efferatam crudelitatem, tum egregiorum victorum incredibilem erga Christum affectionem et pietatem probare possimus ? Non enim unum et alterum, aut etiam plures catervatim, sed oppidum totum Phrygiæ quoddam, cives scilicet una cum conjugibus et liberis universos, milites armati circumvallantes, igne injecto exusserunt. Crimen erat, quod et præfectus magistratusque et populus ejus omnis Christum invocarent, eisque qui idola colere eos jussissent, minus obsequentes essent. Vir etiam quidam Adaucus nomine, omnibus honoribus functus, illustrique apud Italos loco natus, quique per magistratus et dignitates, quas plurimas gesserat, **453** ad sublimitatem magistri officiorum pervenerat, pietate autem et confessione Dei facile omnes antecellebat, in eo ipso munere martyrii coronam accepit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ ἄλλων πλείστων μαρτύρων διαφόρως ἀγωνισαμένων.

Ἀλλὰ τί δεῖ τοῖς κατὰ μέρος ἐπεξιέναι, ἢ τυχὸν τὸ πλῆθος ἀναμετρεῖν, ζωγραφεῖν τε τῷ λόγῳ τὰ πολυειδῆ κολαστήρια ; Τῶν μὲν κοπίσιν ἀνῃρημένων, οἷα ἐν Ἀραβίᾳ πέπονθασι, τῶν δὲ συνθλωμένων τὰ σκέλη, ὥσπερ δὴ τοῖς ἐν Καππαδοκίᾳ συνήντησεν· ἄλλων μὲν θατέρου τοῖν ποδοῖν κατὰ κάρα ἀνηρτημένων, μαλθακοῦ πυρὸς κάτωθεν ὑποκαιομένου, καὶ

CAPUT XI.

De aliis quam plurimis martyribus, plurifariam martyrio affectis.

Sed quid attinet sigillatim martyres ipsos recensere, aut etiam numerum eorum inquirere, suppliciorum denique tam varias species stilo persequi ? cum eorum plerique securi percussi, quod eis in Arabia accidit : nonnullis crura fracta, sicuti in Cappadocia factum : aliqui pede altero in sublime sublati, capite in terram demisso, moi-

liore igne supposito, fumo ex materia viridiore proveniente erant suffocati, quod in Mesopotamia evenisse legimus. Quibusdam nares, labia, aures, manus etiam et pedes amputati, et ipsi veluti quædam victimæ in carnes dissecti : quod Alexandria vidit. Quis vero Antiochena supplicia memoret ? ubi ignes et craticulæ fiebant, non confestim mortem accelerantes, sed sensim martyrum corpora torrentes, suppliciaque et pœnas in longum extrahentes. Fuerunt ibi etiam, qui dextras citius igni ardenti comburendas immitterent, quam exsecranda sacra et sacrificia attingerent. Reperti quoque sunt, qui prius se ex locis superioribus præcipites darent, quam periculum tormentorum adirent : mortem potius citam obire, quam ut impiorum laqueis caperentur, properantes. Horrenda vera prorsus sunt et auditu intolerabilia, quæ in Ponto martyres sunt passi. Quibusdam enim in summis digitis præacutis calamis ungues perfodiebantur. Alii vero plumbum igne liquefactum, picemque bullientem scapulis et dorso excipiebant. Nonnulli partibus eis quæ honeste non nominantur, cruciatus fœdos silentioque tegendos perferebant : quos nobiles illi et fortes viri philosopho plane animo et pia quadam ambitione sibi contra recens inventa tormenta, exuberantem abundantiam constantiæ esse ostenderunt, generosam quamdam contentionem novis præmiis adversus spurca et inhonesta supplicia instituentes· Postquam vero victi immanium tormentorum novi artifices cædibusque fatigati sunt, adimpleti jam ad satietatem usque torrentium instar, profluente martyrum sanguine, tandem ad adumbratam et fucatam bonitatem sunt conversi, ut scilicet amplius tam inhumaniter atque crudeliter nobiscum agere non viderentur. **454** Non enim popularium cruore civitates contaminari, neque inhumanitate imperatorum benignitatem calumniis objici debere, sed potius imperialis potestatis benevolentiam atque clementiam in universos extendendam esse dicebant. Quapropter edicto cautum est, ne Christiani neci dederentur : quod perinde id esset, atque si pœnis suppliciisque modus finisque imponeretur. Imperatum vero, ut oculi hominibus nostris effoderentur, et pedum alter abscinderetur. Ita enim fore, ut inhumanitas ipsa humanior et ad vindictam lenior esse videretur. Factum sane per ejuscemodi humanam inhumanitatem impiorum hominum, ui jam verbis complecti non sit, quanta multitudo eorum quibus dextri primum oculi ferro excisi sunt, deinde ignis in vulnus ipsum injectus, veluti errabunda hinc inde circumierit : aut quanta vis fuerit eorum qui sinistros pedes ignito ferro violentius adusti, eos post se trahebant, quasi telluris inutile pondus facti : præterea eorum, qui inhumanissime per provincias ad metalla, non illi quidem necessitatis aut usus alicujus gratia, sed ut ibi summis ærumnis vexarentur, sunt damnati. Alii porro aliter afflicti perdurarunt : quos referre, quia luctæ certationesque eorum omnem superant orationem, perquam est difficile.

A καταπνιγομένων τῷ ἀναῤῥέοντι τῆς ὕλης καπνῷ · οἷα ἐν τῇ Μέσῃ τῶν ποταμῶν πεπρᾶχθαι ἀνέγνωμεν · ἄλλων ῥῖνας καὶ χείλη καὶ ὦτα, ἔτι δὲ καὶ χεῖρας καὶ πόδας περιαιρουμένων, καὶ καθά τινα σφάγια κρεανομουμένων · ὁποῖα εἶδεν ἡ Ἀλεξάνδρεια. Πῶς δὲ τῶν κατ' Ἀντιόχειαν ὁ λόγος ὑπομνησθείη ; Ἐσχάραι πυρὸς ἐκεῖ, οὐκ ἀθρόον τὸν μόρον ἐπάγουσαι, ῥᾳδίᾳ δ' ἐξοπτῶσαι τὸ καταβραχὺ μακρὰν ἐπάγειν τὴν τιμωρίαν, καὶ δεξιαὶ δ' ἐκεῖσε ἢ θᾶττον σφοδρῷ πυρὶ καθιέμεναι, ἢ τῶν ἐναγῶν θυσιῶν καθαπτομέναι. Ὧν δή τινες μηδ' εἰς πεῖραν ἧκειν ἐθέλοντες, ἄνωθεν ἐξ ὑπερῴων ἑαυτοὺς κατηκόντισαν, τοῦ μόρου θᾶττον τυχεῖν ἐφιέμενοι, πρινὴ τῶν δυσσεβῶν ἁλῶναι ταῖς πάγαις. Φρικώδη δὲ καὶ ἀκοαῖς ἥκιστα φορητὰ κατὰ Πόντον ἔπασχον ἕτεροι · ὧν οἱ μὲν καλάμοις κατὰ τῶν ἄκρων δακτύλων τοὺς ὄνυχας διεπείροντο · ἦσαν δ' οἱ μόλιβδον διαταπέντα πυρὶ, πίσσαν τε καχλάζουσαν τοῖς μεταφρένοις ἐδέχοντο. Ἄλλοι τοῖς ἀπορῥήτοις τῶν μελῶν αἰσχρός τινας καὶ ἥκιστα λόγῳ ῥητὰς συμφορὰς διαφέροντες ἦσαν · ἃς οἱ γενναῖοι διαιτηταὶ φιλοσόφῳ φιλοτιμίᾳ κατὰ τῶν καινοτέρων κολάσεων περιουσίαν τινὰ καρτερίας ἐπεδείκνυντο, ἄμιλλαν οὐκ ἀγεννῆ συνιστάντες τοῖς καινοῖς βραβείοις τῶν ἀτίμων τιμωριῶν. Ὡς δὲ μόλις ἀπειρηκότες ἦσαν οἱ καινοὶ τῶν κολάσεων σπουδασταὶ, κτείνοντές τε ἀπέκαμον, ὑπερεπίμπλαντό τε εἰς κόρον τοῖς ἐκρέουσιν ὀχετοῖς τῶν αἱμάτων, ἐπὶ χρηστότητα δῆθεν κεχρωσμένην ἐχώρουν · ὡς ἂν μὴ δοκοῖεν ἔτι καθ' ἡμῶν τὰ δεινὰ πράττειν · μὴ δεῖν γὰρ εἶναι ὁμοφύλων αἵμασι μιαίνειν τὰς πόλεις ἔλεγον, μηδ' ἀπανθρωπίᾳ τὴν τῶν κρατούντων εὐμένειαν διαβάλλειν · τὸ δὲ πρᾶον καὶ φιλάνθρωπον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἐπὶ πάντας ἐκτείνεσθαι δεῖν. Ὅθεν ἐκέλευον μὴ θανάτῳ λύειν ἡμᾶς · ἴσον γὰρ εἶναι καὶ τοῦ τιμωρεῖσθαι πεπαῦσθαι. Ἔνθεν τοι καὶ ἐξορύττεσθαι μὲν ὀφθαλμοὺς, θάτερον δὲ πόδα προσαφαιρεῖσθαι προσέταττον. Οὕτω γὰρ εἶναι αὐτοῖς ἀπάνθρωπον τὸ φιλάνθρωπον καὶ πρὸς τιμωρίαν πραότερον. Ὡς συμβαίνειν διὰ ταύτην τὴν ἀπάνθρωπον φιλανθρωπίαν τῶν ἀσεβῶν μηκέτ' οἷόν τε εἶναι λόγον ἁλαλαβεῖς, ὅσοι μὲν τοὺς τῶν ὀφθαλμῶν δεξιοὺς ξίφει πρότερον ἐκκοπέντες, ἔπειτα πῦρ κατὰ τῆς τομῆς εἰσδεξάμενον, πλανώμενοι περιήεσαν · καὶ ὅσοι δὴ τῶν ποδῶν τοὺς λοιοὺς καυτῆρι βιαίῳ χρησάμενοι, ὡς ἄχθος ἑτώσιον ἦσαν, τούτοις ἐπισυρόμενοι · εἶτα καὶ τοῖς κατ' ἐπαρχίαν μετάλλοις οὐ χρείας ἕνεκε τόσον, ὡς δὴ κακώσεως καὶ ταλαιπωρίας, κατεδικάζοντο ἀπηνέστερον · ἄλλοι δὲ ἄλλως διεκαρτέρουν · ἃ μηδὲ λέγειν ῥᾴδιον · νικῶσι γὰρ πάντα λόγον τὰ ἐκείνων παλαίσματα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τῶν κατ' Ἀντιόχειαν σωφρόνως τὸ μαρτύριον διελθουσῶν ὡραίων παρθένων.

Οὐκ ἀνδρες δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλέον γυναῖκες ἀνδρίζοντο. Οἵα ἐκείνη ἐπὶ τῆς Ἀντιόχου, διά τε τὴν ἀρετὴν καὶ τἄλλα παρὰ πᾶσι διαβόητος οὖσα· ἣ ζεῦγος παρθένων ὥρᾳ καὶ ἡλικίας ἀκμῇ διαπρέπον ἔχουσα, ἐπειδὴ τῷ πολλῷ φθόνῳ λανθάνουσα ἦν ἐπ' ἀλλοδαπῆς πεποιημένη τὴν διατριβήν, ἐκάλει δὲ μόλις αὐτὴν ἡ πατρὶς, στρατιωτῶν δικτύοις ἁλίσκετο. Ὡς δ' ἐν ἀμηχάνῳ ἑαυτὴν καὶ παῖδας κατεθᾶτο, ἃ τε καραδοκεῖν ἔδει τῶν δεινῶν, ἀνεπόλει τῷ νῷ, καὶ τὸ τῆς πορνείας δέος τοῖς βιαστοῖς ἀνεσείστο· οἷα μηδ' ἄκροις ὠσὶν ἀνεκτὸν οἰομένη, ὑπετίθει ταῖς κόραις φυλάττειν μὲν ἀθιγῆ τὴν παρθενίαν εἰς τέλος· πάσης δὲ καὶ φθορᾶς ἐπέκεινα καὶ θανάτου χείρω τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν εἶναι πάλιν ἐπεισηγεῖτο· σθεν καὶ μίαν λύσιν εἶναι τούτων, τὴν ἐπὶ τὸν Κύριον πάντως καταφυγὴν, σοφῶς ὑπετίθει. Καὶ δὴ μιᾶς ἄμφω γνώμης γενόμεναι, κοσμίως τε τὰ σώματα περιστείλασαι, οἷς ὁ καιρὸς ἐσχεδίαζε περιβλήμασι, κατὰ μέσον γενόμεναι τῆς ὁδοῦ, μικρόν τε ἀναχωρήσασαι, καὶ τὴν τῶν φυλάκων ὄψιν παρακρουσάμεναι, ἐπὶ τὸν ἐκεῖσέ που παραῤῥέοντα ποταμὸν ἑαυτὰς κατηκόντισαν. Καὶ ἄλλη δ' ἀδελφῶν ξυνωρὶς ἐπὶ τῆς αὐτῆς πόλεως, καὶ οὐχ ἧττον ἢ ἐκεῖναι καὶ παρθένοι καὶ ἀδελφὰ τῷ ὄντι φρονοῦσαι, πλούτῳ τε καὶ δόξῃ οὐδενὸς τὰ δεύτερα φέρουσαι, ἐπίσης τὰς ὄψεις ὡραῖαι καὶ τὴν ψυχὴν εὐγενεῖς· ἐφάμιλλαι δὲ οὐχ ἧττον καὶ τὴν σπουδὴν ἐπὶ τοῖς ἴσοις τὸν ἀγῶνα διακονούμεναι, ὡς ἂν μὴ τῆς γῆς χωρούσης τὰ τοσαῦτα κεραὶ, θαλάττης κόλποις ἐῤῥίπτοντο. Οὕτω γὰρ ἐκείνων οἱ τὴν κακίαν ἀνείκαστοι. Ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλο ἔργον παρθένου σεμνῆς ἀστεῖον εἰς διήγησιν παραθήσομαι.

A

CAPUT XII.

De virginibus Antiochenis forma excellentibus, quomodo martyrii stadium pudice decurrerint.

Nec viri tantum, sed multo etiam magis mulieres virilibus animis præclare se gesserunt. Qualis Antiochena illa fuit, propter virtutem aliaque eximia ornamenta apud omnes admodum celebris. Quæ filias duas virgines forma et ætatis flore excellentes habens, cum ad evitandam invidiam clam in longinqua terra latens aliquandiu mansisset, et in patriam revocata esset, a militum manu una cum illis capta est. Atque ut de seipsa et puellis itidem spem omnem abjecit, quæque exspectandæ essent ærumnæ atque calamitates secum ipsa in animo consideravit, et ab improbis illis violentisque hominibus de fornicationis periculo ea quæ nec summis auribus ferenda esse viderentur audivit, cum filias ad virginitatem usque ad vitæ finem inviolatam conservandam est adhortata, tum vero idolorum cultum quovis interitu ac morte deteriorem esse illis persuasit : unum esse utriusque mali effugium sapienter asserens, si ad Dominum perfugerent. **455** Puellæ porro cum ambæ in matris sententiam discederent, corporibus suis rite atque decenter eo habitu quem tum tempus suppeditabat amictis, quia in medio erant itinere, paululum a via digressæ, custodibus deceptis, in fluvium qui tibi præterfluebat se conjecere (1). Aliud quoque in eadem urbe sororum par, non minus quam illæ virginitatis dote, unanimi consensu, pulchritudine vultus, animorum generositate claræ, divitiis quoque et præclari nominis fama illis non inferiores, studio etiam et æmulatione pares, eodem decurrentes stadio, ut tamem non sola terra ejuscemodi obtineret ornamenta, in sinum maris seipsas præcipitarunt. Hoc enim ita eas facere, quorum incomparabilis esset improbitas, persecutores simul et impudici homines cogebant. Addam quoque aliud gravis et pudicæ virginis, sanctum quidem illud, sed festivum etiam atque facetum factum.

B

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ ἄλλων παρθένων καὶ ἀσκητῶν, ἐπὶ σωφροσύνῃ καὶ μαρτυρίοις περιβοήτων.

Ἄλλη δέ τις πάγκαλόν τι χρῆμα καὶ ἄσυλον ἀνάθημα παρθενίας εἶναι μαρτυρουμένη, ἐπεὶ συλληφθεῖσα τὸ θύειν ὡς δεινὸν ἐξετρέπετο, ἀκολάστοις ἀνδράσι πρὸς αἰσχρουργίαν ἐδίδοτο. Ὡς δ' ἀπήγετο, καθ' ὁδὸν οὕτω συμβὰν, ἐντυγχάνει τῷ προέδρῳ τῆς πόλεως· Ἄνθιμος ὁ τῆς Νικομήδους τὴν ποιμαντικὴν τηνικάδε διαχειρίζων ἦν· καὶ προσιὼν, ἐπυνθάνετο, ὁπότερον ἕλοιτο μάλιστα ὁρᾷν, ὁμοίως ὄντων ἄμφω κακῶν. Τὸν δὲ, Καλὸν εἶναι, φάναι λόγος, τέκνον Εὐφρασία, καὶ τὸ τῆς ἁγνείας κάλλιστον ἄνθος· πολλῷ γε μὴν βέλτιον ἡ τῆς πίστεως ἐντολή· ἐπεί τοί γε κἂν περιστάσει πολλῷ κρεῖττον διαπαγῆναι τὸ πέπλον ἢπερ αὐτὸ τὸ σῶμα· κἂν τοῖς παροῦσι δὲ πειρασμοῖς, τὸ ἴσον χρῆναι διασκοπεῖσθαι. Εἰ μὴ ἀμφότερα διατηρεῖν ἔστιν ἐφικτὸν, τὴν ψυχὴν ἀμείνοντος τέως διατηρεῖν αἱρετώτερον ἔγημαι· καὶ τοι-

D

CAPUT XIII.

De aliis virginibus et monachis, pudicitia simul et martyrio claris.

Alia quædam puella, perpulchrum et inviolatum testimonio omnium virginitatis ornamentum, quia comprehensa deorum cultum ut summum malum aversata fuerat, impotentibus et impudicis viris ad ludibrium et turpem libidinem tradita est. Et illa jam ita abducebatur, cum ei casu quodam inter eundum antistes ecclesiæ Nicomediensis Anthimus obvius fit. Ibique ab illa interrogatus, utrum sibi e duobus æqualibus malis magis eligendum videretur, respondens ille : Filia, inquit, Euphrasia, pulcherrimum quidem est castæ virginitatis donum, sed majus præstantiusque fidei præceptum. Quandoquidem enim, si casus aliquis aut necessitas ita ferret, multo magis pallam ipsam præstaret quam corpus diripientibus dare, in præsentibus quoque malis et tentationibus eodem modo

(1) Euseb. lib. VIII, cap. 12.

rem dispicere convenit. Et si permissum non est ut utrumque retineas, ut saltem animam incontaminatam conserves, faciendum tibi esse duco, ut scilicet mente ipsa per fidem confirmata, carnem injuriis et contumeliis improborum permittas. Consilio viri ejus cognito, animo etiamnum **456** in utramque partem fluctuante, tandemque se ut utrumque salvum retineret confirmante, quo abducebatur sequitur. Atque ubi jam in eodem est conclavi cum improbo juvene clausa, techna quadam illum circumvenit (1). Veneficam se esse profitetur, mercedemque ingentem conservatæ pudicitiæ pollicetur, quæ eum a morte conservet : pharmacum scilicet, quo ille perunctus, in bellorum certaminibus et prœliis nullo prorsus telo aut ferro violari aut confici posset. Quod si de tali remedio, inquit, periculum facere vis, illico id tibi manifesto exhibebo. Ille id statim parari permittit. Tum illa vere sapiens, ceram oleo liquefactam, manibusque subactam collo suo circumcirca inungens illinit : quod ubi perfecit, petere eum jugulum suum ense quibus posset viribus adacto, remediique ejus vim et efficaciam experiri jubet. Atque ille quam potuit validissime ensem in eam demisit, ae beatum illius caput ictu uno resecuit. Consimiliter huic virgo alia libidinosis ad turpem concubitum data, ad eam venientibus, putridum contagiosumque ulcus se in tectis membris occultisque locis habere dixit : eosdemque, ut sibi ipsis parcerent, ne scilicet consuetudine venerea se quoque eo malo contaminarent, rogavit ; dilato fœdi congressus tempore, quam primum integram valetudinem recuperasset, se in potestate eorum futuram pollicita. Ad hunc modum insanis amatoribus deceptis, Deus pudicitiam ejus tali arte conservavit, et se illa ab illis absolvit. Alius enim juvenis quidam, sub libidinis et petulantiæ prætextu meretricularum curatorem lenonem accedens, noctem puellæ ejus quinque nummis aureis mercatus, et ad eam ingressus, tunicam quidem ipse suam ei injecit, eamque ut agnosci non posset, probe contectam exire jussit ; ipse autem vestibus illius amictus, et deprehensus, capitis pœnam dedit. Eodem tempore ascetes quidam, castitatem et virtutes alias piis studiis sedulo meditans, æquali decertavit agone. Is cum expugnari omnino non potuisset, nullamque adversariis vincendi spem reliquisset, post innumera tormenta in lecto vinculis ligatus reponitur ; et mulier impudica ad eum immittitur, quæ illum complectens, exosculans manusque petulanter ad membra secreta adhibens, procacissime ad rem illicitam, nihil prorsus lasciviæ et illecebrarum prætermittens, concitat. **457**

A νυν τὸν νοῦν παριστάνουσα ἐρρωμένον τῇ πίστει, τὴν σάρκα ὑβριζομένην ἐᾷν. Ἐπεὶ οὖν ἔγνω τὸ εἰρημένον, ἀμφίρροπος οὖσα τὸν νοῦν, τὴν προκειμένην ἐδάδιζεν, ὁπότερον ἑλέσθαι διισχυριζομένη. Ὡς οὖν εἰς ταὐτὸ συνεκλείσθη τῷ ὑβριστῇ, τέχνῃ δή τινι τοῦτον κατασοφίζεται · φαρμακὶς γὰρ εἶναι διωμολόγει · καὶ μισθὸν τῆς ἀσυλίας φάρμακον ἐκείνῳ παρασχεῖν ὑπισχνεῖτο, τὸ μὴ θνήσκειν ποτὲ προξενοῦν · ᾧ χρισάμενον ἐν ταῖς τῶν πολέμων ἀμίλλαις, ἀνάλωτον πᾶραμεῖναι σιδήρῳ. Εἰ δέ γε καὶ πεῖραν, φησὶ, τοῦ λεγομένου κατιδέσθαι βούλει, αὐτίκα δή σοι παρέξω μάλα λαμπράν. Καὶ ὃς αὐτίκα ἐπέτρεπε σκευάζειν τὸ φάρμακον. Ἡ δὲ σοφὴ τῷ ὄντι ἐκείνη, κηρὸν ἐλαίῳ συντήξασα, ταῖς χερσὶ κατεμάλασσεν · εἶτα καὶ τὸν αὐχένα ἐκείνης περικύκλῳ ἤλειφε κα- B ταχρίουσα. Ὡς δὲ πέρας εἶχεν αὐτῇ ἡ ἐπίνοια, πατάσσειν ὡς εἶχε τῷ ξίφει τὸν ἐκείνης αὐχένα ἐπέταττεν ὅσῳ δύναμις, καὶ τὴν ἰσχὺν ἐντεῦθεν τοῦ φαρμάκου πειρᾶσθαι. Ὁ δὲ χειρῶν ὡς εἶχεν ἐρρωμένως μάλα τὸ ξίφος κατενεγκών, τὴν μακαρίαν ἐκείνης ἀπέτεμε κεφαλήν. Ἐπίσης δὲ αὐτῇ καὶ ἄλλη παρθένος πρὸς αἰσχρὰν μίξιν ἐκδοθεῖσα τοῖς ἀκολάστοις, τοῖς εἰσιοῦσιν ἔλεγε σηπεδόνα ἕλκους ἐνεῖναι οἱ τοῖς τῶν μελῶν ἀπορρήτοις · καὶ γε φείδεσθαι, μὴ τῇ συνουσίᾳ τῆς νόσου μετάσχοιεν · ἐν μετεώρῳ δὲ θεμένη τὴν μίξιν, μετὰ τὴν ἐντελῆ ἕξιν τὸ πρὸς βουλῆς ὡς τάχος ἀνύσειν. Οὕτω δ' οὖν τοῖς λόγοις τοὺς παράφρονας ἱραστὰς ἀποβουκολήσασα, ἀηλλάττετο, τοῦ Θεοῦ τὴν σωφροσύνην τέχνῃ διατηρήσαντος. Καὶ γάρ τις νεανισκος ἕτερος ἀκολασίαν σχηματισάμενος, τῷ τῶν πορνῶν ἐπιστάτῃ C προσοιὼν, πέντε χρυσίνοις τὴν ἱσπείραν ὠνεῖτο συγκαθευδῆσαι τῇ κόρῃ · καὶ τῆς εἰσόδου τυχών, περιβάλλει μὲν ἐκείνῃ τὸν χιτωνίσκον, καὶ εὐφυῶς ὡς μὴ φαίνοιτο συγκαλύψας, ἐπέτρεπεν ἐξιέναι · αὐτὸς δὲ τὰ ἐκείνης ἀμφιασάμενος, ἐπεὶ διέγνωστο, τὴν κεφαλὴν ἀφῃρεῖτο. Καὶ ἀσκητὴν δέ τινα τὸν ἴσον ἀγῶνα διενεγκεῖν τηνικάδε ὁ λόγος ἱστόρησεν. Ἐπεὶ γὰρ ἀπώμοτος ἦν, μετὰ πολλὴν καὶ ἀπείριτον βάσανον ἐπὶ κλίνης ἥπλωτο δέσμιος. Γυνὴ δὲ αὐτῷ ἀναιδὴς ἐπαφίετο · ἡ φιλοῦσα, καὶ τὰς χεῖρας ἀναίδην τοῖς τῶν μελῶν ἀπορρήτοις προσάγουσα, πρὸς τὴν πονηρὰν ἡ ἀναιδὴς πρᾶξιν ἐξεβιάζετο, οὐδέν τι τῶν ἀτόπων πράττειν παραλιμπάνουσα. Ὁ δὲ μή τι ἄλλο δρᾷν ἔχων, τὴν ἰδίαν ἐκδακὼν γλῶσσαν, καὶ τῷ ἰσχυρῷ τοῦ δήγματος ἐκτεμών, καὶ ἱκανῶς αὐτὴν διαμασησάμενος, κατὰ τοῦ προσώπου τῆς μαχλάδος προσέπτυσε. Καὶ οὕτως ἑαυτῷ μὲν πόνους δριμεῖς ἀντὶ ἡδονῆς, τῇ ἀσελγεῖ δ' ἐκείνῃ, αἰσχύνην D καὶ ἔκπληξιν σὺν ἀηδίᾳ παρασκευάσας, τῆς σφοδρᾶς ἐκείνης ἐπηρείας ὑπέρτερος διαγέγονε. Ταύτης δ' ἀνώτερος γεγονὼς, μαρτυρίῳ τὸν βίον μετὰ βραχὺ ἐπεσφράγιζεν.

Ille aliud quod faceret non habens, linguam ipse suam morsu concisam, dentibusque comminutam, in faciem meretricis exspuit. Qua re sibi ipse quidem pro voluptate acres dolore, impudicæ autem

(1) « Nam et proxime ad lenonem damnando Christianam potius quam ad leonem, confessi estis labem pudicitiæ apud nos atrociorem omni pœna et omni morte reputari : nec quidquam tamen profuit. (Tertull. 9.)

illi probrum atque stuporem cum acerbitate, tam vehementibus illis illecebrarum insultationibus superior, conciliavit. Et sicuti in certamine pudicitiæ adversus eam victor fuit, ita paulo post vitam martyrii sigillo confirmavit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'. A CAPUT XIV.

Περὶ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος καὶ τοῦ ἁγίου Εὐστρατίου, καὶ τῆς συνοδίας αὐτοῦ καὶ ἑτέρων μεγάλων μαρτύρων.

De sancto Panteleemone, et sancto Eustratio, comitatuque ejusdem, et de aliis magnis martyribus.

Ἔτεσι δ' ἐκείνοις καὶ Παντολέων, ὁ καὶ Παντελεήμων, ἀνεγνωρίζετο, λόγοις καὶ ἔργοις καὶ θαύμασι τεράτων τὸν Χριστὸν ἀνυψῶν· ἔργοις μὲν οἷς πρὸς ἀνυποίστους ἀντέσχε κολάσεις, σιδήρῳ τέμνοντι καὶ μολίβδῳ ζέοντι, τροχῷ τε διαθλῶντι μέλη, γεννικῶς ἀπεμάχετο· ἐποχούμενός τε νώτοις θαλάττης, τὸν μυλιαῖον λίθον, οἷά τι κοῦφον πτερὸν ἐπεσύρετο· καὶ καταρχεῖτο τοῦ πελάγους, ὡς ἐπὶ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους ὑπεραλλόμενος· θηρῶν τε καὶ ξιφῶν ὑπέρτερος ἦν σύναμα Ἑρμολάῳ τῷ ἱερεῖ, Ἑρμίππῳ τε καὶ Ἑρμοκράτει· καὶ οὕτω τοῦ σώματος λυόμενος, τῷ πνεύματι ἥνωτο· λόγοις δὲ, οἷς B θεηγορῶν κατήσχυνε τὸν ἀντίπαλον. Τοῦ δ' αὐτοῦ ἔτους καὶ Κλήμης Ἀγκυρανῶν ἐπίσκοπος σὺν Ἀγαθαγγέλῳ τοῦ ὑπερφυοῦς μαρτυρίου κατήρχετο. Ἐν εἴκοσι γὰρ καὶ ὀκτὼ ἔτεσι τὸ διὰ Χριστὸν ὑπέρλαμπρον διήνυσε στάδιον. Τῶν γὰρ ἐξ αἰῶνος ἁπάντων τὴν ὑπὲρ Χριστοῦ ἆθλησιν ἐσχηκότων πυρί τε καὶ σιδήρῳ, λίθοις τε καὶ ξύλοις, πρὸς δὲ, θηρσὶν ἀγρίοις καὶ δεσμοῖς πολυχρονίοις ταλαιπωρησάντων, ποικίλως τε ἀγωνισαμένων, γῇ καὶ δέρι καὶ ὕδατι καὶ κρυμνοῖς καὶ καύσεσιν ἐκδεδαπανημένων, καὶ ἄλλαις μηχαναῖς τισιν ἀπολελοιπότων τὸ ζῆν· πάντων τούτων κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον ὁ ἱερὸς οὑτοσὶ Κλήμης ὑπερίσχε, καὶ ὁ σὺν αὐτῷ Ἀγαθάγγελος· πρῶτα μὲν ἐπὶ Ῥώμης, ἔπειτα δὲ κατὰ Νικομήδειαν, ἐκ διαδοχῆς πολλῶν ὠμότητι διαφερόντων C προσπαλαίσαντες ὡς ἐπιλιπεῖν πᾶσαν κολαστηρίων ἐπίνοιαν· ξίφει δὲ τὸ τελευταῖον ἀποτμηθέντες, τὴν ἀγήρω ζωὴν ἀντηλλάξαντο. Πῶς δὲ ἄρα Εὐστρατίου καὶ τῆς αὐτοῦ συνοδίας ἐπιλαθέσθαι δυνήσομαι; ὃς ὥρμητο μὲν Ἀραβράκων· προσοικος δὲ Ἀρμενίοις ἡ χώρα· φιλοσοφίᾳ δὲ τῆς καθ' Ἕλληνας παιδείας οὐδενὸς εἶχε τὰ δεύτερα· καὶ φιλοσοφῶν τὰ ἡμέτερα μᾶλιστα ἐν τῷ λεληθότι, ἐμφανὼς Λυσίᾳ τῷ τῆς ἑῴας ἠγεμόνι ὑπηρετεῖτο, ὃς τὰς τῶν εὐσεβῶν σφαγὰς πρὸς τῶν κρατούντων ἀσεβῶς ἐγχειρίστο. Οὗτος τοίνυν σκρινιάριος, εἴτουν ἀπογραφεὺς τῆς δουκικῆς τάξεως πεφηνώς, τὴν τῶν μαρτύρων γενναίαν ἔνστασιν διορῶν, ζήλῳ τὴν καρδίαν πληγεὶς οὐκ ἄλλων ἐδεῖτο τῶν κατηγόρων, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν καταγγέλλων ἦν. Ὅθεν καὶ τὴν ἄνοιαν καὶ τὸ μάταιον τῶν D δυσσεβῶν διελέγχων, διαίρεις ἐκαθεῖς, σφοδρῶς κατεκόπτετο, πυρί τε τὰ σπλάγχνα ἐκαίετο· ἅλσι δὲ καὶ ὄξει καταχεόμενος, πρὸς δὲ καὶ ὀστράκοις διατριβόμενος, ὅλος ἀθρόον τραῦμα ἐδείκνυτο. Ῥοπῇ δὲ θείᾳ τοῦ ἀδελφορικοῦ σώματος ὡσεὶ λεπίδων ἀποῤῥυεισῶν, καὶ ὡς πρότερον ὑγιὲς τὸ σῶμα φανὲν, τῷ σταδίῳ καὶ ὁ ὁμόφρων Εὐγένιος πρόσεισι. Πρὸς Νικόπολιν δὲ ἀπαίροντι τῷ Λυσίᾳ, ἑλκυσμοῖς βιαίοις συμπεριάγονται, Ἔνθα δὴ καὶ Μαρθάριος ἦγετο·

Eadem tempestate et Pantaleon, qui et Panteleemon dictus est, enituit, verbisque et factis miraculorumque prodigiis Christum exaltans magnificavit : factis quidem, quibus ille intolerabilibus cruciatibus fortiter restitit : depugnavit enim cum ferro secante, plumbo fervente, et rota membra comminuente ; atque in æquore maris innatans, lapidem moralem perinde atque levem pennam secum traxit, in mediis undis non aliter atque in sicco pavimento subsiliens : bestiis quoque et gladiis una cum Hermolao episcopo, Hermippo et B Hermocrate superior fuit ; et ita corpore solutus, spiritu conjunctus, compactus atque unitus est ; verbis autem, quibus Dei mysteria et virtutem deprædicans, adversarium ipsum pudefecit. Hoc ipso anno et Clemens, Ancyranus episcopus, cum Agathangelo excellentissimum martyrium suum est exorsus. Viginti octo namque annis pro Christo splendidissimum absolvit cursum. Siquidem post mundum conditum quicunque pro Christo certamen igne, ferro, lapidibus, lignis obierunt, quive cum bestiis depugnarunt, et diuturnis vinculis afflicti sunt ; præterea qui diversis modis in terra, in aere, in aquis, cum suppliciis sunt collucati ; tum autem qui vel frigore vel calore nimio sunt consumpti, aut qui aliis quibuscunque pœnis et C tormentis vitam amiserunt, eos omnes meo quidem judicio sanctus ille Clemens, et cum ipso Agathangelus longe superavit : primum quidem Romæ, deinde Nicomediæ, cum feritate et crudelitate aliis præstantes tortores, eis excruciandis, vices per successionem mutantes, ab omni jam tormentorum excogitatorum specie destituerentur ; ad postremum autem gladio percussi, vitam hanc immortali illa commutarunt. Quomodo vero Eustratium comitesque ejus præteream ? **458** qui ex Arabracis regione Armeniis finitima ortus, in Græcarum quidem disciplinarum scientia nemini erat secundus, professionem autem nostram occulte discens, propalam Lysiæ Orientis præfecto inservivit, qui ibi impiorum imperatorum jussu cædes D piorum hominum patrabat. Enimvero Eustratius scriniarius, sive ducalis ordinis scriba factus cum mirificam nobilium martyrum constantiam vidisset, æmulationemque eorum in animo concepisset, non alios exspectat accusatores, sed seipsum ipse defert. Nam impiorum amentiam et vanitatem coarguens, in sublime extensus, acriter verberatur, igne viscera ejus aduruntur, sale et aceto perfunditur : ad hæc fragmentis testarum ita obteritur, ut totus ipse unum videretur esse vulnus. Ut au-

tem divino nutu, corpus fortissimi martyris veluti squamis ab eo delapsis, ad pristinum formæ statum est reversum; idem stadium ejusdem cum eo animi Eugenius ingreditur, et item Auxentius. Lysia autem Nicopolim proficiscente, martyres crudelem in modum tracti atque raptati sunt. Ibi etiam Mardarius est productus. Et Auxentius quidem capite est plexus : Mardarius autem per talos in sublime suspensus, subulisque ignitis perforatus atque dispunctus, et facibus insuper exustus, vitam finiit. Cæterum Eugenius, quod in impietatem invectus esset, lingua abscissa, deinde manibus atque pedibus ejus fractis, decessit. Sapiens vero Eustratius, cum Oresse ad Agricolaum Sebastiam abductus, per ignem uterque holocaustum Domino sunt oblati. Multiplices quoque et variæ torturæ Eulampii et Eulampiæ in urbe Nicomediensi: Anastasiæ etiam, quæ Romæ membris est mutilata ; alteriusque ei cognominis, quam post supplicia alia tolerata ignis tandem consumpsit. Insuper Agapæ, Irenæ et Chioniæ nobilissima martyria silentio prætereunda non sunt. Sicuti neque Sergii et Bacchii egregiorum sane victorum ad finem usque conservata fortitudo; quorum alter fustium lethalibus verberibus, altera gladio interemptus est. Aliorum vero innumerabilium, quis vel saltem ipsa nomina, vel martyriorum genera recensere queat ?

A ὅπου δὴ Αὐξέντιον μὲν ἐκτμηθῆναι, Μαρδάριον δὲ, τῶν ἀστραγάλων ἠωρημένον, σούβλαις τε πῦρ ἀποστιλβούσαις ἐκκεντούμενον καὶ διαφλεγόμενον, τὸν βίον ἀπολιπεῖν. Ὁ δ' Εὐγένιος τὴν ἀσέβειαν διελέγχων, τὴν γλῶσσαν ἀφῄρηται. Εἶτα καὶ χεῖρας καὶ πόδας θλασθείς, ἀπεβίω. Ὁ σοφὸς μέντοι Εὐστράτιος, ἅμα Ὀρέστῃ εἰς Σεβάστειαν ἀπαχθεὶς τῷ Ἀγροικολάῳ, διὰ πυρὸς ὁλοκαύτωμα τῷ Κυρίῳ γεγόνασι. Τὰς δὲ πολυειδεῖς καὶ ποικίλας κολάσεις Εὐλαμπίου καὶ Εὐλαμπίας ἐν τῇ Νικομηδέων πόλει, ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ Ῥώμης Ἀναστασίας τὰς ἐκκοπὰς τῶν μελῶν, πρὸς δὲ καὶ τῆς ὁμωνύμου ταύτῃ τάς τε λοιπὰς τιμωρίας, καὶ τὴν διὰ πυρὸς τελείωσιν Ἀγάπης τε καὶ Εἰρήνης καὶ Χιονοίας, ποῦ δίκαιον σιωπᾶν τοῦ ὑπερφυοῦς μαρτυρίου ; Ποῦ δὲ θήσεις B Σεργίου καὶ Βάκχου τῶν καλλινίκων μαρτύρων τὴν ἄχρι τέλους ἔνστασιν ἀνδρικήν ; τοῦ μὲν ῥάβδων καιρίαις βολαῖς ἀποψύξαντος, τοῦ δὲ καιρίαν ἐνεγκόντος κατὰ τοῦ τένοντος. Τὰ δὲ τῶν ἄλλων καὶ ἀριθμὸν νικώντων, τίς ἱκανὸς ἢ τὰς κλήσεις ἐκείνων, ἢ τοὺς τρόπους τοῦ μαρτυρίου ἀπαριθμήσασθαι ;

459 CAPUT XV.

De celeberrimis martyribus, Georgio, Procopio et Demetrio Myroblyta.

Eisdem quoque temporibus Georgius ille, magni inter certatores istos nominis et agminis martyrum coryphæus, laborum pro Christo toleratorum veros percepit fructus. Hic in Cappadocia adhuc adolescens forma præstanti, et qui nondum primam produxisset lanuginem, fortissime certaminibus pro Christo perferendis martyrium obiit. Captus enim, quod in dæmones acriter invectus esset, imperatorumque impetatem derisisset, supra naturæ captum perquam acerbos sustinuit cruciatus. Namque post carcerem et vincula, ungulæ acutæ eum excepere : mox calce ardenti est adustus, fidiculisque rursum distractus, mucronibus membratim dissectus, plurimisque aliis pœnarum tormentorumque machinis attritus, generosam animi sui constantiam, firmumque mentis suæ robur satis declaravit. Ad hæc Glycerii impostoris bovem evertit ac sustulit, Alexandramque reginam jamdudum defunctam oratione sola ab inferis revocavit : tandemque ut virum decet, gladio percussus, ex hac vita migravit. Nobilis quoque revera ille Procopius, Cæsareæ Palestinæ natus, inter martyres eodem tempore illustris maxime fuit, cui Diocletianus ducalem quidem Orientis dignitatem dedit, Christus autem eum e cœlo ad se veluti Paulum vocavit. Et is quidem illa accepta, inexpugnabili vero crucis armatura perinde atque generosus et fortis miles armatus, primum adversus eos qui sensu percipiuntur, deinde etiam in eos qui mente

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῶν ἀοιδίμων μαρτύρων, Γεωργίου, Προκοπίου καὶ Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου.

C Τούτοις δὴ τοῖς χρόνοις καὶ Γεώργιος, τὸ μέγα τῶν ἀθλητῶν ὄνομα, καὶ τοῦ χοροῦ τῶν μαρτύρων ὁ κορυφαῖος, τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ πόνοις, γνησίους ἐθήριζε τοὺς καρπούς. Ἐκ Καππαδοκίας γὰρ ὢν, νεανίας ἔτι, καὶ ἀγαλματίας τὴν ὄψιν, καὶ οὔπω ἰούλοις περιστέφων τὸν πώγωνα, γενναίως τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἄθλοις διεμαρτύρει. Ἐπεὶ γὰρ συσχεθεὶς διεκερτόμει μὲν δαίμονας, τὸ δὲ τῶν κρατούντων διέπαιζεν ἀσεβὲς, πικράς τινας καὶ ὑπερφυεῖς κολάσεις ὑφίστατο· ξυστῆρες μὲν γὰρ αὐτὸν μετὰ δεσμὰ καὶ φυλακὴν διελάμβανον· εἶτα τιτάνῳ πυρὸς κατεφλέγετο, τροχῷ κατετείνετο, ξίφεσι μεληδὸν ἐκτεμνόμενος· πολλαῖς δὲ ἄλλαις μηχαναῖς συντριβόμενος, τὸ εὐγενὲς αὐτοῦ παράστημα τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τῆς συννοίας ἀνεσταλμένον ἱκανῶς ἀνεδείκνυ. D Ἐπὶ τούτοις τὸν τοῦ γόητος Γλυκερίου βοῦν ἀνίστα, καὶ τὴν βασιλίδα Ἀλεξάνδραν πρόπαλαι τὸν βίον ἀπολιποῦσαν εὐχῇ μόνῃ τῶν ᾅδου πυθμένων ἐξῆγε. Καὶ τέλος ἀνδρικῶς ἐτελεύτα τῷ ξίφει. Ναὶ μὴν καὶ ὁ γενναῖος ταῖς ἀληθείαις Προκόπιος τῆς ἐν Καισαρείᾳ Παλαιστίνης ὁρμώμενος, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐγνωρίζετο· ᾧ Διοκλητιανὸς δουκικὴν μὲν ἀξίαν τῆς ἀνατολῆς ἐνεχείριζε, Χριστὸς δὲ οὐρανόθεν ὥσπερ Παῦλον ἐκάλει· καὶ τὴν [μὲν] Προκόπιος ἀντελάμβανε, σταυρῷ δὲ ἀπροσμάχῳ ὅπλῳ οἷά τις γενναῖος καθοπλισθεὶς, πρὸς τοὺς αἰσθητοὺς μὲν πρῶτον πολέμους, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς νοητοὺς ἀντετάσσετο· τοὺς γὰρ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένους αὐτῷ θεοὺς διαθλάσας, καὶ πέψησιν ἐπιμερίσας, ἔπειτα τοῖς τῶν κιβδήλων ὑπερμαχοῦσι συνερράγη πρὸς

μάχην. Καὶ τὴν μὲν ἐκείνων στιλπνότητα ἀσθένειαν, τὸ δ' ὑπερφυὲς τῆς Ἰησοῦ δυνάστειας ἐκθειάζων, ποίας αἰκίας οὐ στερρῶς ἤνεγκε ; τίνες στρεβλώσεις τοῦτον παρέλιπον ; τίσι δὲ τῶν ὀνύχων οὐ κατεξάνθη τὸ δέρας ; φλὸξ δὲ ποία ἀπείρατος τῶν ἐκείνου μελῶν ; σιδήρων δὲ καὶ ξιφῶν τίνων ἐκείνῳ ακμαὶ οὐ προσβαλοῦσαι θᾶττον ἀμβλύνθησαν ; Ἐκ τοίνυν τούτων καὶ τῶν τοιούτων πλείστους ὅσους καὶ τῶν τῆς πρώτης βουλῆς μάρτυρας παραπέμψας Θεῷ, τέλος καὶ αὐτὸς τὴν διὰ ξίφους πληγὴν ἐνεγκών, σὺν εὐφροσύνῃ πρὸς τὸν ποθούμενον ἐχώρει Χριστόν. Ἡρκουλλίου δὲ διὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἰόντος, Δημήτριος ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς, τῶν τῆς πόλεως τὰ πρῶτα φέρων, καὶ τὴν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἐξουσίαν ἀνεζωσμένος, ὡς εἴη Χριστὸν ὁμολογῶν διεβέβλητο · κἀκεῖνον μὲν εὐθὺς φρουρὰ διελάμβανε · τῇ δὲ πόλει καὶ τῷ δήμῳ ἱππικὸν ἀγῶνα καθίστα. Καί τινα δὴ παλαιστὴν καὶ πυγμάχον γενναῖον καὶ ἀπαράμιλλον, ῥώμῃ τε κρατοῦντα, καὶ τὴν ἀλκὴν ἀνυπόστατον, προσῆγεν εἰς μέσον, οἵπερ ἀνδρικὸν τὰ πολέμια · Λυαῖος ὄνομα τῷ ἀνδρί · ἐφ' ᾧ καὶ μέγα ἐφρόνει Μαξιμιανός. Ἐπεὶ γοῦν ἐν μέσῳ τῷ ἀγῶνι γενόμενος, οὐκ εἶχε τὸν συμπλακῆναι τῷ γενναίῳ ἐκείνῳ τολμήσοντα, νεανίας τις ἐκεῖθεν μὲν τὴν γένεσιν ἕλκων, ὡραῖος δὲ ἄλλως ἰδεῖν, καὶ τὸ ἦθος οὐκ ἄχαρις, φίλος ἐς τὰ μάλιστα Δημητρίῳ τῷ μάρτυρι · Νέστωρ δὲ ἐκαλεῖτο · οὗτος δρομαίως τῷ μάρτυρι προσελθών, εὐχῇ τε νευρωθῆναι ᾔτει, καὶ ἐπιστρέφεσθαι οἱ τὴν πάλην ἐδεῖτο. Δημήτριος δ' εὐλογῶν. Καὶ τὸν Λυαῖον, ἔφη, νικήσεις, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρήσεις. Καὶ ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ἰών, τοῖς ἀπηωρημένοις κάτωθεν καὶ ἐμπεπηγόσι ξίφεσιν ἐπιλεὶς τὸν Λυαῖον, ἔκτεινεν. Ἐκτείνετο δὲ καὶ αὐτὸς, τοῦ βασιλέως ὑπερζέσαντος τῷ θυμῷ. Ἐντεῦθεν καὶ Δημήτριος ὡς ἐκεῖνον εὐχαῖς καθοπλίσας, λόγχαις κατὰ πλευρῶν ἀθρόαις ἐκκεντηθείς, τὸ βιοῦν μεταλλάττει. Τῷ δὲ παρακειμένῳ ῥιφεὶς ῥοπάτι, ἐς δεῦρο τὰς ἀκινήτους τῶν μύρων ἀναβλύζει πηγάς. Τὰ μὲν δὴ τῶν ἐπισήμων μαρτύρων ὅσα ἐν τούτοις· τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἄλλων Εὐσεβίῳ τῷ Παμφίλου Μαρτύρων συναγωγῆς βιβλίον συνταξαμένῳ ἐκεῖνο τοὺς βουλομένους ζητεῖν καὶ ἐντυγχάνειν νουνεχῶς ἐπιτρέπομεν, ἐν ᾧ τῆς ἀπορρήτου Χριστοῦ δυνάμεως τὰ ἐμφανῆ ταμιεῖα διαδείκνυται.

A sola perspiciuntur hostes depugnavit. Aurei[s] namque et argenteis, quos sibi fieri curaverat, diis comminutis, eorumque pretio in pauperes expenso, mox etiam cum eis qui frivolos adulterinosque deos propugnabant, bello congressus, illorumque infirmitate per infamiam notata, ipsius vero Jesu Christi immensa naturamque supergressa potentia magnifice laudata, quas non ille pœnas fortiter toleravit ? quæ illum fidiculæ et torturæ prætertere ? quibus ungulis cutis ejus concisa non est ? quos ignes quasve faces membra ejus experta non sunt ? quorum ferramentorum mucronumque corpori ejus intentatorum acies hebetatæ non sunt ? Per quæ atque his similia tormenta, quam plurimis ex primis senatoribus martyrio coronatis ad Deum præmissis, postremo et ipse gladio percussus, cum **460** incredibili lætitia ad dudum sibi desideratum Christum concessit. Herculius autem, cum Thessalonicam venisset, Demetrium quidem, Christi martyrem, primarium ejus loci virum, civitatisque adeo ipsius præfectum, quod ei Christum profiteri delatus esset, custodiri jubet. Civitati autem certamina et ludos equestres exhibet. Atque in iis luctatorem et pugilem nobilem atque invictum, roboreque et viribus corporis incomparabilem, artis militaris et bellicæ peritum, cujus fortitudine Maximianus gloriari etiam solitus fuerat, nomen illi erat Lyæo, in arenam producit. Cum itaque is in medium processisset, neque quisquam esset qui cum illo congredi auderet, juvenis quidam Thessalonicensis civis, aspectu pulcher, moribus autem humanus et gratiosus, ac martyri Demetrio maxime charus, Nestor nomine, celeriter ad Demetrium currit, ab eoque petit, ut cum ei cum pugile illo congredi permittat, tum oratione sua robur viresque augeat. Demetrius ei benedicit, et, Lyæum (inquit) vinces, simulque pro Christo martyrium sustinebis. Ille in certamen progressus. Lajæum in mucrones qui in terra sursum versum defixi fuerant, prostratum occidit. Sed et ipse illico imperatoris jussu, qui ira contra eum exarserat, occiditur. Deinde quoque Demetrius, quod illum precatione confirmasset, hastis per latera pluribus confossus, e vita excessit : et in proximum conjectus puteum, ad hunc usque diem jugem unguentorum profert fontem. Hæc de celebribus illustribusque martyribus. Qui vero reliquorum multitudinem cognoscere vult, is diligenter Eusebii Pamphili volumen legat, quod *De cœtu martyrum* composuit, in quo ineffabilis Christi virtutis et potestatis clarissima indicia atque testimonia ostenduntur.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Περὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας προέδρων, ὅσοι διαφόροις ἐν τόποις τὸ κατὰ Χριστὸν διήνυσαν στάδιον, καὶ περὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον τῶν πραγμάτων μεταβολῆς ·

CAPUT XVI.

De Ecclesiarum episcopis, qui variis in locis curriculum Christi strenue percurrerant, et ut res Christiana in melius sit commutata.

Ἀλλὰ τὸ μὲν ἕκαστον πρὸς ὄνομα μνείαν ποιεῖσθαι οὐ μόνον τῶν δυσχερῶν ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ τῶν λίαν ἀδυνάτων λελόγισται · ὡς ἂν δὲ τύπῳ τοὺς ἐπισήμους διαλάβοιμι, πρῶτος ὡς ἐν στήλῃ εὐσεβείας ἀναγορευέσθω ὁ τῆς Νικομήδους ἐπίσκοπος Ἄνθιμος τὴν κεφαλὴν ἐκτμηθείς. Εἶτ' ἀπὸ τῆς Ἀντιόχου

Nam unumquemque eorum nominatim recensere, non modo difficile mihi esse, sed neque omnino fieri posse videtur. Ut autem simplicius præclarissimos quosque referamus, primus veluti in publica veræ pietatis columna illustrique loco proponatur, Nicomediæ episcopus Anthimus, capitis

supplicio defunctus. **461** Secundus sit, qui vitam omnem sanctissime peregit Antiochenus Lucianus, ecclesiæ urbis ejus presbyter : qui verbis juxta et factis Nicomediæ in præsentia imperatoris bonam professionem cosummavit. Tulit quoque Phœnicia spectatos martyres, rationalisque gregis Christi præclaros pastores, ecclesiæ Tyri episcopum Tyrannionem, et Sidonis presbyterum Zenobium. Sylvanus autem, Emesenæ ecclesiæ antistes optimus, cum quibusdam aliis, bestiis objectus, inter martyres cœlestibus perfruitur gaudiis. Antiochiæ porro duo præcipui, fortissime mortem perferentes, Deo victimam seipsos obtulerunt, alter in undas maris projectus, alter (erat is Zenobius, medicorum optimus) laterum tormentis immortuus. In Palæstina apud Gazam Sylvanus episcopus, cum aliis undequadraginta, ad Phœnœ (1) æris metalla gladio est confectus. Peleus autem et Nilus, Ægypti episcopi, cum quibusdam aliis non paucis, igne sunt combusti. Hic accenseatur magnus ille et admirandus Cæsariensis Pamphilus, cujus filius (sicuti fertur : ut autem alii putant, sororis ejus filius) fuit Eusebius, ecclesiasticus historicus. Alexandriæ vero et in Ægypto omni atque etiam Thebaide, primas fert episcopus Alexandrinus Petrus, certissimus episcopalis functionis canon et regula. Cum quo eodem stadio decurrerunt Faustus, Didymus et Ammonius. Præterea autem Phileas, Hesychius, Pachomius et Theodorus, Ægyptii episcopi : et innumerabiles insuper alii satis celebres, qui in litterarum monumenta non relati, ab eis, apud quos martyrio sunt defuncti hominibus, magnis ornantur laudibus. Eorum vero labores et certamina historiæ huic inserere, quod præter institutum nostrum sit, visum non est. Restat nunc, ut palinodiam et recantationem perpetratæ, in nos crudelitatis attexamus. Fuere quidem antea nobis a Romanis imperatoribus res quietæ et tranquillæ, quo tempore professio Christiana omnibus modis quam maxime floruit : ita ut totis decem atque etiam viginti annis, splendida **462** pacataque serenitate plurimum fulgente, frequentissimos ageremus conventus, jucunditatibus ac deliciis frueremur, et pace secura quasi diffluueremus, libertate nostra magis ac magis gliscente, atque incrementa sua in dies capiente. Ecce autem de improviso imperatores sententia mutata, citra clarigationem atrox illud et irreconciliabile contra nos bellum movent, quod prope perpetuum duravit biennium (2). Cum vero novum insolitumque quiddam auctori et duci importunitatis ejus et malitiæ accidisset, rursum id mutavit omnia, et ad statum inopinatum adduxit, rebus imperii in duas partes divisis : quod ante id tempus ad eum modum factum esse non legitur. Ego vero mutationem eam altius ab ipso initio repetens, quantum potero, exponam.

A τὸν πάντα βίον ἄριστα διελθών, καὶ πρεσβύτερος τῆς αὐτόθι παροικίας, δεύτερος ἔστω Λουκιανός, ἐν Νικομηδείᾳ καὶ αὐτὸς λόγοις καὶ ἔργοις ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ βασιλέως τὴν καλὴν ὁμολογίαν διηνυκώς. Ἤνεγκε δὲ καὶ Φοινίκη διαφανεῖς μάρτυρας, καὶ τῶν λογικῶν θρεμμάτων Χριστοῦ ποιμένας ἐπισήμους · τὸν τῆς Τυρίων ἐκκλησίας ἡγησάμενον Τυραννίωνα · καὶ ἐν τοῖς κατὰ Σιδῶνα Ζηνόβιος πρεσβύτερος ἦν. Σιλβανὸς δ' ἐν Ἐμέσῃ τῆς ἐκκλησίας ἄριστος ἐπίσκοπος ἐχρημάτισεν. Ἀλλ' οὗτος μὲν σὺν ἑτέροις, θηρσὶ βορὰ προσληφθεὶς, ταῖς ἄνω τῶν μαρτύρων νομαῖς ἐπευφραίνεται · ἐπὶ δὲ τῆς Ἀντιόχου δύο ταῖς μέχρι θανάτου καρτερίαις Θεῷ θυσίαν προσήνεγκαν ἑαυτούς, ὁ μὲν θαλαττίοις ἀπορριφεὶς ὕδασι, Ζηνόβιος δὲ ἰατρῶν ἄριστος, ταῖς κατὰ B πλευρῶν βασάνοις τὸ πνεῦμα λιπών. Ἐπὶ δὲ Παλαιστίνης ἀμφὶ Γάζαν Σιλβανὸς ἐπίσκοπος σὺν ἑτέροις ἑνὸς δέουσι τὸν ἀριθμὸν μ' κατὰ τὰ ἐν Φαίνῃ χαλκοῦ μέταλλα ξίφει τοῦ ζῆν ὑπεξάγονται. Αἰγύπτιοι δ' ἕτεροι Πηλεὺς καὶ Νεῖλος ἐπίσκοποι μεθ' ἑτέρων οὐκ ὀλίγων τὴν διὰ πυρὸς ἐδέξαντο ὁλοκάρπωσιν. Ἐν δὲ τούτοις καὶ τὸ τῶν Καισαρέων θαῦμα ὁ πολὺς καὶ μέγας Πάμφιλος ἀριθμείσθω · οὗ παῖς, ὡς λόγος, ὡς δ' ἑτέροις ἀδελφιδοῦς, ὁ συγγραφεὺς Εὐσέβιος. Τῶν δ' ἐπ' Ἀλεξανδρείας, ἔτι δὲ πάσης Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος, πρῶτος Πέτρος ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, ὄντως ἱερωσύνης κανὼν, ἱστορείσθω · ἔτι δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τὸν ἴσον δρόμον ἐτέλεσαν, Φαῦστος, Δίδυμος καὶ Ἀμμώνιος. Πρὸς δὴ τούτοις Φιλέας τε καὶ Ἡσύχιος, καὶ Παχώμιος καὶ Θεόδωρος κατ' Αἰγυπτίους ἐπίσκοποι · μυρίοι C τε ἐπὶ τούτοις ἄλλοι διαφανεῖς · οἱ δὴ πρὸς τῶν κατὰ τόπον ἀνδρῶν ἀναγραπτοι μνημονεύονται · ὧν τοὺς ἄθλους καὶ τὰ παλαίσματα γραφῇ νῦν παραδιδόναι οὐ τῆς παρούσης πραγματείας ἐστί · τοῦ λοιποῦ δὲ τὴν παλινῳδίαν τῶν περὶ ἡμᾶς εἰργασμένων ἐπισυνάπτειν χρεών : ἦσαν μὲν οὖν γε πρότερον φίλα καὶ εἰρηναῖα τὰ τῶν ἀρχόντων τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἡμῖν · ἐν ᾧ μεγίστης εὐπορίας καὶ εὐετηρίας ἠξίωντο τὰ ἡμέτερα · ὡς καὶ δεκαετηρίδας καὶ εἰκοσαετηρίδας ἐκπλήσαντας, ἡμᾶς ἐν λαμπρᾷ καὶ σταθερᾷ τῇ γαλήνῃ πανηγύρεις ἄγειν, θαλείαις τε καὶ τρυφαῖς ἐνδιαιτᾶσθαι, καὶ εἰρήνης ἀπολαύειν βαθείας · καὶ ἐπὶ μέγα τὰ τῆς ἐξουσίας ηὔξητο, καθεκάστην ἐπιδιδόντα, καὶ αὔξην οὐ μετρίαν λαμ- D βάνοντα. Ἐξάπινα δ' οὖν ἡμῖν μεταθέμενοι, ἀκηρυκτεὶ τὸν ἄσπονδον ἐκεῖνον καθ' ἡμῶν ἐγείρουσι πόλεμον. Καὶ δεύτερόν που ἔτος τῆς τοιᾶσδε κινήσεως ἀδιεχὲς ἦν. Ἔπειτα νεώτερόν τι γεγονὸς τῷ ἀρχηγῷ τῆς κακίας, τὰ πάντα μετέστρεφε · καὶ εἰς ἀλλοίωσιν ξένην μετήγαγε, διχῇ τῶν πραγμάτων διαιρουμένων · ὃ μήποτε γεγονὸς ἱστορεῖται. Ἐγὼ δὲ ὡς ἔσχε τὰ τῆς μεταβολῆς, ὡς ἐνὸν, ἀρχῆθεν ἀναλαβὼν διηγήσομαι.

(1) Ἐν Φαινοῖ, Euseb.

(2) Diocletianus et Herculius biennio toto continenter Christianos afflixerunt. Persecutionem autem reliquam annis octo tyranni successores sunt exsecuti. Infra cap. 22.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ΄.

Ὡς ὁ μὲν Διοκλητιανὸς γαμβρὸν μὲν Μαξιμῖνον τὸν Γαλλέριον ἔσχε· Μαξιμιανὸς δὲ ὁ Ἐρκούλλιος Κώνσταντα τὸν Χλωρὸν βασιλικοῦ καταγόμενον αἵματος, ὡς καὶ πατὴρ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐγένετο.

Διοκλητιανὸς εἴκοσιν ἔτη τὰ πάντα ἡγεμονεύσας, τῷ τετάρτῳ τῆς ἀρχῆς ἔτει, Μαξιμιανὸν τὸν Ἐρκούλλιον συμβασιλεύειν αἱρεῖται. Τούτων ὁ μὲν Διοκλητιανὸς, γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ Γαλλερίᾳ, Μαξιμῖνον ὃς καὶ Γαλλέριος ἐπεκλήθη, λαμβάνει· ὁ δ' αὖ Μαξιμιανὸς ὁ Ἐρκούλλιος ἐπὶ Θεοδώρᾳ τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ Κώνσταντα ἔσχεν, ᾧ Πανύπερτος καὶ Χλωρὸς ἐπίκλησις ἦν, τὴν ἀξίαν τηνικαῦτα τὴν τριβούνου διέποντα. Ἀνεψιὸς δὲ Κλαυδίου ὁ Κώνστας ἐτύγχανεν ὤν, τοῦ πρὸ Αὐρηλιανοῦ καὶ Διοκλητιανοῦ βασιλεύσαντος. Εἰδέναι μέντοι χρεών, ὡς καὶ ἄμφω γαμετὰς ἔχοντες τῇ πρὸς νοὺς βασιλεῖ στοργῇ ταύτας ἀπέλιπον. Τῇ δὲ Θεοδώρᾳ Μαξέντιος ἦν ἀδελφὸς, ὁ κατὰ τὴν Φουλβίαν γέφυραν, ὡς ἑξῆς ἐροῦμεν, διαφθαρείς. Ἐξ ἧς Θεοδώρας δύο ἔσχεν ὁ Κώνστας υἱούς· Κωνστάντιον, ὃς Ἰουλιανοῦ τοῦ δυσσεβοῦς καὶ Γάλλου πατὴρ ἦν· καὶ Ἀναβαλῖνον τὸν καὶ Δαλμάτιον, πατέρα Δαλματίου τοῦ νέου· καὶ θυγατέρα Κωνσταντίαν, ἣν Λικίνιος ἔγημε, Καῖσαρ ὕστερον ἀναγορευθείς. Γαλλέριος δὲ Μαξιμῖνος, ὁ Διοκλητιανοῦ γαμβρὸς, καὶ αὐτὸς δύο ἔσχεν υἱούς· Μαξιμῖνον τὸν κατὰ τὴν ἕω, ἐφ' οὗ καὶ οἱ πρὸς πατρὸς τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ πατέρες διὰ τὸν αὐτοῦ διωγμὸν ἐν ἀβάτοις διέτριβον ὄρεσι· καὶ Σεβῆρον ἕτερον κατὰ τὴν Ῥώμην Καίσαρα ἀναγορευθέντα· οὗ τελευτήσαντος, Λικινίῳ τὸν ἐκείνου τόπον Ῥωμαῖοι ἀπένειμαν, χαριζόμενοι Κωνσταντίνῳ τῷ τῆς γαμετῆς ἀδελφῷ, τηνικαῦτα ἐν Γαλλίαις καὶ Βρετανίαις δὴ βασιλεύοντι. Ὁ δὲ εἰρημένος Κώνστας ὁ Χλωρὸς καὶ ἕτερον παῖδα ἐκ τῆς μακαρίας Ἑλένης τὸν Κωνσταντῖνον γεννᾷ· ᾧ καὶ τὸ κράτος τῆς ἀρχῆς παρῆκεν, ὡς τὰ Χριστιανῶν καλῶς ἔλομένῳ, παρωσάμενος τοὺς ἐκ τῶν γνησίων σπερμάτων τῆς Θεοδώρας γεγενημένους αὐτῷ. Ὅ γε μὴν τρόπος τῆς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου γεννήσεως οὗτος ἦν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ΄.

Περὶ τῆς γεννήσεως καὶ διαίτης καὶ ἀγωγῆς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἰσαποστόλου.

Τῶν εἰρημένων τυράννων τὴν κατὰ Χριστοῦ μανίαν ἄσπονδον ἐπιδεδειγμένων, εὐθὺς τὴν Ῥωμαίων γῆν παντοδαπαί τινες ὀργαὶ θεήλατοι διελάμβανον· Πέρσαι καὶ Πάρθοι, πρὸς δὲ καὶ Σαρμάται καὶ ἄλλα πρόσοικα ἔθνη ὑπὸ Οὐαράχου στρατηγούμενα, τὴν Ῥωμαίων κατελῃΐζοντο· ὃν εἰρηναῖα φρονεῖν καὶ ὑπόσπονδον καταστῆναι οἱ τηνικάδε κρατοῦντες βουλόμενοι, ἐκ Ῥώμης πρίσβυν τὸν Κώνσταντα ἔπεμπον, καταστῆσαί τε τὴν εἰρήνην, καὶ δῶροις ὡς ἐνὸν ἐτησίοις τὸ βάρβαρον ὑπελθεῖν. Ἐπεὶ δὲ τὴν ἑσπέραν διελθὼν πρὸς τῆς ἕω ἐχώρει, καὶ περὶ τὸν, ὃς καλεῖται Δρέπανον τόπος, ἐπήγνυτο τὴν σκηνήν· περὶ δὲ τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας τὸ Δρέπανον,

(1) Nonnulli *Maximianum* vocant.
(2) Constantem alii *Constantium* vocant.

CAPUT XVII.

Ut Diocletianus generum sibi Maximinum Gallerium, Maximianus Herculius autem Constantem Chlorum imperatorii sanguinis generum delegerit, qui Constans pater magni Constantini fuit.

Diocletianus ipse viginti duobus omnino annis imperium tenuit : et quarto imperii sui anno, cum æqua potestate, Maximianum Herculium sibi ascivit. Horum Diocletianus generum sibi in filia Galleria legit Maximinum (1), qui etiam Gallerius est cognominatus ; Maximianus Herculius autem Theodoram privignam Constanti (2), cui etiam Proceri et Chlori cognomen fuit, Claudii, qui ante, Aurelianum imperavit, amitino (3), tribunitiam tum obtinenti dignitatem, in matrimonium locavit. Generi porro isti ambo uxores antea habebant, sed eas in imperatorum gratiam repudiarunt. Theodoræ porro frater erat Maxentius, qui, sicuti deinceps dicemus, in Milvio ponte interiit. Ex ea Constans duos suscepit filios : Constantium, qui impii Juliani et Galli pater fuit, et Annibalinum, qui Dalmatius quoque dictus est, junioris Dalmatii patrem : et filiam Constantiam, quæ Licinio, postea Cæsari renuntiato, nupsit. Gallerius Maximinus, Diocletiani gener, duos quoque habuit filios : Maximinum, qui Orientale tenuit imperium, sub quo Basilii magni paterni parentes, propter ejus sævissimam persecutionem, **463** in desertis et inaccessis habitarunt montibus : et Severum, Romæ Cæsarem declaratum : cujus in locum deinde Romani suffecerunt Licinium, Constantino gratificati, conjugis illius fratri, qui tum in Galliis et Britannia cum imperio fuit. Constans enim Chlorus alium quoque ex beata Helena sustulit filium Constantinum : cui etiam imperium, quod Christianam rite suscepisset fidem, reliquit, reliquis, quos ei Theodora genuit, legitimis filiis (propter segnitiem) abdicatis. Constantini ejus ortus sic habet.

CAPUT XVIII.

De nativitate, educatione et institutione magni et æqualis apostolis Constanstini.

Tyranni, quos diximus, cum irreconciliabilem prorsus furorem in Christum suum satis ostendissent, continuo variæ gravesque divina vindicta plagæ imperium Romanum obruerunt. Nam Persæ, Parthi, Sarmatæ quoque, et plerique alii finitimi populi, Varacho duce, Romanam ditionem vastarunt. Ad quem per fœdera pacta placandum, qui tum rerum potiebantur imperatores, Constantem Roma legatum misere, ut cum pacem cum eo componeret, tum annua ei dona, redimendi scilicet belli gratia, polliceretur. Is ab Occidente Orientem versus navigans, ad locum qui Drepanum (4) dicitur, applicat. Situm autem est Dre-

(3) Per filiam nepoti. (Eutrop.)
(4) Ab aliis *Drepana* nominatur.

panum ad Nicomediæ sinum, in altum mare longius prominens. Ibi Constanti desiderium concubitus incessit. Quod ubi cognovit hospes ejus, magnificentia et splendore cohortis ejus regio permotus, filiam ei suam (1), venusta forma ætatisque flore jam nubilem puellam, conciliat. Ille cum ea rem habet, concubitusque mercedem peplum ei **464** purpura intextum donat. Nocte ea Constanti mirifica visio est oblata, quæ eum timore quodam perculit. Quapropter et puellæ patrem est cohortatus, ut filiam, quæ insigne quoddam donarium gereret, impollutam diligentius asservaret, et quod ex ea natum esset, accuratius educaret. Vidisse quippe se, ea qua dictum est nocte, aiebat, in tabernaculo suo, præter naturam ab occidentali Oceano orientem solem. Cæterum legatione recte obita. Constans alio itinere Romam reversus, una cum Gallerio Maximino Cæsar est creatus : nec ita longe post, uterque Augustus factus. Et Diocletianus Herculio imperatore Romæ relicto, ipse Nicomediam se recepit. Accidit deinceps, ut oratores alii ad Parthos mitterentur, qui et ipse Drepanum diverterunt. Et qui Constanti ex hospitis filia Helena progenitus erat infantulus, puerilem ludens ludum, a quodam ex oratorum comitum numero offensus, admodum ei succensuit, et objurgationes illius indignissime tulit. Ibi tum mater, Constantis eum puerum esse indicavit : eamque rem, peplum illud purpura exornatum proferens, confirmavit, et facies ipsa indolesque generosa filium illius esse satis testabatur. Ea re Constans ex legatorum sermone cognita, postea comitatu regio puerum una cum matre Romam adduci curavit. Veritus autem, ne illis absurdi quidquam a Theodora legitima (2) uxore sua per zelotypiam et conjugalem æmulationem accideret, Constantinum filium Nicomediam ad Diocletianum, qui ibi cum Gallerio Maximino genero erat, misit. Atque ibi ille benigne susceptus, in palatio apud imperatorem vixit : et domesticus scholarum (3) electus, Græcas disciplinas addidicit, simulque Christianismum est complexus.

A ἐπιπολὺ τῆς θαλάσσης προῆκον ἐς τὸ ὀξύτατον · ἐνταῦθ' ὁ Κώνστας γενόμενος εἰς ἔρωτα συνουσίας ἦκεν. Ἐπεὶ οὖν τὸν λόγον ὁ ξεναγὸς διέγνω, ἐφ' οὗ καταλύων ὁ Κώνστας ἐτύγχανεν, ὑποβάλλει αὐτῷ τὸ θυγάτριον, τὴν περὶ αὐτὸν βασιλικὴν δορυφορίαν ἰδὼν, ὥραν ἤδη γάμου ἔχον, καὶ ἀκμαῖον μᾶλλα τὸ εἶδος προβεβλημένον. Ὡς δ' ἐκείνῳ τὰ τοῦ γάμου τετέλεστο, μισθὸν τῆς συνουσίας, ἔπιπλόν τι ποικίλον πορφύρᾳ διειλημμένον τῇ γυναικὶ ἐχαρίζετο. Παράδοξον δέ τι κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τῷ Κώνστᾳ συνέβη ὁρᾶν, ὁ καὶ εἰς δέος εἰσῆγε · καὶ τὴν γυναῖκα παραφυλάττειν ἄχραντον, ὡς κειμήλιόν τι φέρουσαν, τῷ ταύτης παρηγγύα πατρὶ, καὶ τὸ ἐκ ταύτης τεχθὲν ἀσφαλῶς φυλάττειν · ὁρᾶν γὰρ ἔλεγε κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα τὸν φωσφόρον ἔνδον τῆς B σκηνῆς ἀνατέλλοντα παρὰ φύσιν ἔμπαλιν ἐκ τῆς παρ' ὠκεανῷ ἑσπερίας εὐνῆς. Ὁ μὲν οὖν τὰ τῆς πρεσβείας καλῶς διαθέμενος' ἅτ' ἄλλης ὁδοῦ πρὸς τὴν Ῥώμην ἀνήγετο. Καὶ Καῖσαρ σύναμα Μαξιμίνῳ τῷ Γαλλερίῳ κατὰ Ῥώμην ἀναγορεύεται. Ἐν οὐ πολλῷ δὲ μέσῳ χρόνῳ καὶ Αὔγυστοι ἐφημίζοντο. Τὸν γὰρ Ἐρκούλλιον βασιλέα ἐν Ῥώμῃ καταστήσας Διοκλητιανὸς, αὐτὸς διέβαινε πρὸς τὴν Νικομήδειαν. Ὡς δὲ χρόνῳ προήκοντι πρεσβεία πάλιν ἐπὶ Πάρθους ἐστέλλετο, ἐπὶ τὸ Δρέπανον οἱ πρέσβεις αὖθις διανεπαύοντο. Ὁ δὲ τῷ Κώνσταντι γεννηθεὶς ἐκ τῆς τοῦ ξεναγοῦ θυγατρὸς Ἑλένης παῖς Κωνσταντῖνος, μειράκιον ὤν, ἀθύρμασί τε παιδικοῖς διατρίβων, πρός τινος τῶν ξενωθέντων παροξυνθείς, οὐ μετρίως ἐχόλα, καὶ ἀκαθέκτως εἶχε ταῖς ἐπιπλήξεσιν · ἡ δὲ C μήτηρ ὡς εἴη παῖς Κώνσταντος διεσάφει, παρεδείκνυ τε τὸ πέπλον, πορφύρᾳ διεσκευασμένον, ἐξάγουσα. Ἡ δὲ τῆς μορφῆς ὄψις οὐκ ἀγεννὲς σημεῖον ὡς εἴη παῖς ἐκείνου σαφῶς κατεμήνυεν. Ὡς δ' ἔγνω Κώνστας ἕκαστα διηγουμένων τῶν πρέσβεων, χρόνῳ ὑστέρῳ βασιλικῇ δορυφορίᾳ τόν τε παῖδα σὺν τῇ μητρὶ ἐς Ῥώμην ἀνῆγε. Δεδοικώς γε μὴν μή τι ἐκ ζηλοτυπίας τῆς ἐκ νόθων γυναικὸς Θεοδώρας ἄτοπόν τι τῇ Ἑλένῃ καὶ τῷ παιδὶ ἐπιγένηται, τὸν μὲν Κωνσταντῖνον ἐς Διοκλητιανὸν κατὰ τὴν Νικομήδειαν διατρίβοντα σύναμα τῷ γαμβρῷ τῷ Γαλλερίῳ Μαξιμίνῳ ἀνέπεμπεν · καὶ ὃς, φιλοφρόνως ὑποδεχθεὶς ἐν τῷ παλατίῳ διῆγε, δομέστικος προχειρισθεὶς τῶν σχολῶν · καὶ παιδείας τῆς τῶν Ἑλλήνων μετεῖχε τὰ Χριστιανῶν ἀσπαζόμενος.

(1) De Helena Constantini matre historiæ variant. Græci eam nationi suæ arrogant, Latini Britonum regis filiam fuisse scribunt. Pater quippe Constantini Constans Galliæ et Britanniæ imperavit.

(2) Posteriori potius.

(3) Domestici scholarum, quales etiamnum in principum aulis aluntur regii pueri.

465 CAPUT XIX.

Ut magnus Constantinus divinitus paternum adeptus sit imperium, et qualis fuerit.

Cum autem videret illos Christiano gaudere sanguine, abhorrere ab eorum consuetudine et contubernio cœpit. Illi porro deorum superstitioni, ut nulli alii, quam maxime dediti, auguribus auspicibusque consultis, occulte cognoverunt, Constantinum non modo toto Romanorum imperio potiturum, verum etiam Græcorum idololatriæ

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ὅπως ὁ μέγας Κωνσταντῖνος θεόθεν τὴν πατρικὴν βασιλείαν περιεζώσατο, καὶ οἷος ἦν.

Ὁρῶν δ' ἐκείνους τοῖς τῶν Χριστιανῶν αἵμασι χαίροντας, διὰ μίσους ἐποιεῖτο τὴν συνουσίαν. Ἐκεῖνοι δὲ δεισιδαίμονες εἶπερ τινὲς γεγονότες, οἰωνιζόμενοί τε καὶ ὑπατοσκοποῦντες, ἔγνωσαν ἀπορρήτως τὸν Κωνσταντῖνον οὐ μόνον σύμπαντος τοῦ κράτους ὑπ' αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλήνων πλάνης καθαιρέτην τε καὶ ἀφανιστήν · Χριστοῦ δὲ καὶ Χριστια-

νῶν διάπυρον ἐραστὴν ἔσεσθαι. Ἀμέλει τοι καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μὲν Διοκλητιανὸς, καίπερ γενναίας ἔργα χειρὸς δράσαντα ἐν τῇ κατὰ τὸν Ἀχιλλέα τῆς Αἰγύπτου ἐπαναστάσει, τὸν Κωνσταντῖνον ἀνελεῖν ἐπεχείρει· Γαλλέριος δὲ ἐν Παλαιστίνῃ τῆς ἐπιβουλῆς ἥπτετο. Τὸν γοῦν λελησθότα δόλον τῶν κρατούντων διεγνωκὼς, Θεοῦ δὲ ἦν ἄρα τοῦ πάντα σὺν λόγῳ διέποντος, ἄρας ἐκ τῆς Νικομήδους, ἐπὶ τὰς Γαλλίας πρὸς τὸν πατέρα μετέβαινεν, οὐχ ἧττον κἀκεῖνον τὸν παῖδα ἐπικαλούμενον, οἷα δὴ τὰ Χριστιανῶν πρεσβεύοντα, καὶ ἐν τελευταίαις τῆς διαθήκης ὄντα ἀναπνοαῖς. Ὁ δὲ καὶ μάλα ἡσθεὶς τῇ τοῦ παιδὸς παρουσίᾳ, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας παρωσάμενος, τῆς κλίνης ἀναχαθίσας, τῆς τε συγκλήτου καὶ τῶν παίδων καὶ τοῦ πλήθους παντὸς, καὶ τῶν ἐξ ἀλλοδαπῆς παρόντων, τὰ τῆς βασιλείας σύμβολα καὶ τὸν χρυσοῦν στέφανον αὐτῷ περιτίθετο, αὐτὸς κῆρυξ τοῦ παιδὸς πρῶτος ἀναφανείς, καὶ πρὸς τὴν σύγκλητον καὶ τὸν παῖδα ταῦτ' ἀνειπών· Νῦν ὁ θάνατός μοι τῆς ζωῆς ἡδίων καθίσταται· νῦν μοι κατὰ γνώμην ἡ τελευτὴ ἐπέστη. Ἔχω γὰρ μου τὸ μέγιστον ἐπιτάφιον τὸν υἱόν. Τὸ γὰρ καταλιπεῖν ἐπὶ γῆς βασιλέα τὰ Χριστιανῶν δάκρυα σὺν θείᾳ ῥοπῇ δυνάμενον ἀπομόρξασθαι, καὶ δίκην λήψεσθαι τῶν τοῖς ἀθέοις τυράννοις τετολμημένων, τοῦτό μοι τὸ τῆς μακαριότητος ἔσχατον. Εἶτα πρὸς τὸ πλῆθος ἐπιστραφείς, θαρσεῖν τε ἐκέλευε τοῖς μὴ μεταθεμένοις τὸ πρὸς Χριστὸν σέβας· ὁπλίζεσθαι καὶ γὰρ ἐκεῖνον μετὰ Κωνσταντίνου λοιπόν. Ἦν γὰρ ὁ Κώνστας ἐν πολλῇ τῆς ἀθείας κραιπάλῃ νήφειν ἑλόμενος, καὶ τὰ Χριστοῦ κρατύνειν πλείστην ἐποιεῖτο σπουδὴν, τῷ πολλῷ τε τῆς ἀσεβείας κατακλυσμῷ, σπινθήρ τι ἄσβεστος διαμένας. Πολλοῦ γὰρ μιάσματος, ἐμφυλίου τε φόνου τὴν οἰκουμένην κατέχοντος, αἱ ὑπ' ἐκείνου πόλεις ἄσπιλοι τῶν δεινῶν ἦσαν. Λιμὴν γάρ τις ἦν ἄκλυστος ἡ ἐκείνου ἀρχὴ τῇ τῶν εὐσεβῶν πολιτείᾳ· καὶ ὡς εἰς ἄκλυστον γὰρ λιμένα οἱ κατὰ Χριστὸν διωκόμενοι, ἐκεῖσε δὴ πεφεύγοτες, διατετήρηντο. Καὶ ὁ μὲν τὸν Κωνσταντῖνον ἀνειπὼν βασιλέα, κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς σα' Ὀλυμπιάδος μακαρίως ἀπήλλακτο, ἔξ μὲν καὶ πεντήκοντα τοὺς πάντας διαζήσας ἐνιαυτούς, τρία δ' ἐκ τούτων καὶ εἴκοσιν ἐπισδόξως ἡγεμονεύσας, καὶ οἷα θεὸς παρ' αὐτοῖς ἀναγορευθείς. Ἥπιος γὰρ ἦν καὶ πρᾶος εἰπεῖν τις. Μηδὲν οὖν τι καθ' ἡμῶν ἐνεργήσας, μᾶλλον μὲν οὖν ἡμᾶς καὶ δίκτηρήσας, ὡς εἴρηται, ἄξιον καὶ τὸ τέλος τῆς πολιτείας ἀπείληφεν, ἐπὶ διαδόχῳ

A eversorem, ac Christi et Christianorum eximium amatorem futurum. Itaque Diocletianus illum Alexandriæ in Ægyptia Achilis rebellione (1), quamvis egregia manu edentem facinora, interficere est conatus : et Gallerius in Palæstina ei insidias struxit. Quibus ille compertis, nutu Dei, qui omnia recte et sapienter dirigit, Nicomedia solvens, ad patrem in Gallias trajecit (2) : qui illum etiam, Christianorum sacra pie colens, et propediem testamento jam condito moriturus, ad se commodum evocaverat : quo majore etiam animi voluptate et lætitia advenientem eum excepit. Assurgens igitur in lecto, aliis abdicatis, cum ei ipsi liberi, senatus populusque universus, et advenæ quoque permulti adessent, insignia imperatoria et coronam auream Constantino imposuit, B præconis munus ipse pater in filio adimplens. Hæc enim ad senatum et filium ipsum est locutus : Nunc mihi mors vita ipsa dulcior est futura : nunc optatus adest obitus. Teneo siquidem maximum epitaphium, sepulcraleque monumentum, meum filium. Et quod in terris imperatorem relinquo, qui Deo bene juvante, Christianorum lacrymas abstersurus, et patratam ab impiis tyrannis crudelitatem vindicaturus est, id ego summæ mihi felicitatis loco esse duco. Deinde ad multitudinem conversus, bono animo esse omnes jussit, qui a vera in Christum pietate non descivissent, quem deinceps cum Constantino in armis fore dicebat. Constans namque in crapula illa impietatis sobrietatem conservaverat, et Christi religionem obC tinere plurimum studuerat, atque in ingenti illa iniquitatis eluvione igniculus inexstinctus permanserat. **466** Cum etenim plurimum esset ubique piaculorum, et cædes civiles per orbem universum grassarentur, quæcunque sub ejus ditione erant urbes, immunes ab ea contaminatione et cladeerant. Et imperium ejus veluti tutissimus portus erat pietatis Christianæ (3), in quem, quicunque propter Christum affligerentur, rectissime perfugiebant, ibique conservabantur. Constans (4), Constantino imperatore facto, primo anno ducentesimæ primæ Olympiadis feliciter decessit (5), ætatis quinquagesimo sexto, cum annos viginti tres imperasset, tanta certe cum gloria, ut a RoD manis quodammodo in deorum numerum referretur. Natura namque fuit maxime leni et cle-

(1) Achilles incubator imperii, Alexandriæ per menses aliquot obsessus, et in potestatem redactus, feris a Diocletiano objectus. Achilleum alii hunc vocant.

(2) Constantinus, parta ex Sarmatis egregia victoria, veritus ex ea laude gliscentem invidiam, ad patrem transfugit. (Bapt. Egnatius.)

(3) « Constans natura mitissimus, Italiæ et Africæ imperium suscipere recusavit, Britannia et Gallia contentus. » (Pomp. Lætus).

(4) De Constante isto Eusebius lib. 1 *De Vita Constantini* memorat, percharum eum civibus et subditis suis fuisse, quos nullis exactionibus gravarit ; et cum aliquando sive Diocletianus, sive Maximianus per legatos pecuniæ ei penuriam objiceret, illum opulentissimos quosque, ut se pecunia ad necessarios usus præbenda adjuvarent, evocasse: hi vero magna animi alacritate ingentem vim auri et argenti, de occasione principi suo gratificandi, sibi gratulantes, ad illum eis qui dicti sunt legatis præsentibus attulerunt. Tum Constans ad legatos conversus, nunc demum sibi dixit repræsentatum thesaurum esse, qui dudum apud cives suos servatus fuisset : legati renuntiare hoc Augusto jussi, cum admiratione discessere. Et Constans civibus suis pecuniam eam omnem restituit.

(5) Apud alios reperitur olympias 272, et hoc rectius.

menti, nec unquam quidquam contra nos egit : A imo nos ille semper fovit et servavit, sicuti est dictum. Quapropter dignam etiam tali vita est consecutus mortem, tam moderato et pio filio successore et imitatore absolutissimo sibi constituto, defunctus. Hæc de Constantino, qui ita divini Numinis providentia ad imperatoriam sublimitatem est evectus (1), satis sint. Nam hac de re deinceps quoque dicemus.

εὐσεβεῖ παικὶ· σώφρονι καὶ εὐσεβεστάτῳ τετελευτηκώς· ὃν καὶ ζηλωτὴν αὐτοῦ κατέλιπε τελεώτατον. Τοιαῦτα μὲν τὰ κατὰ Κωνσταντῖνον, καὶ οὕτως τὸ βασίλειον ἐκ Θεοῦ ἀνεζώσατο κράτος ὡς, τοῖς ἔπειτα παριστᾶν ἔχομεν.

CAPUT XX.

De Diocletiano et Maximiano, ut imperio deposito interierint, et qui eorum fuerint successores.

Non multum intercessit temporis, et Diocletianus (2) una cum imperii sui consorte Herculio Maximiano ex constituto Salonæ convenere : ibique inter se constituere, ut die uno ambo imperiali B potestate deposita, privatorum vestem sumerent : ut quidem Eusebius Palæstinus ait, quod mente capti desipere cœperint : **467** ut reliqui vero scriptores referunt, quod Græcorum philosophorum vitam sibi degendam legerint. Cum etenim satis diu imperio gerendo summa potestate usi, et deliciis affluxissent, et gloriam magnam sibi comparasse visi essent, generos etiam suos in locum suum surrogassent, ad philosophandum se etiam per excellentem et superbam ambitionem contulerunt : ut scilicet, quod se imperium optime administrasse existimarent, ex philosophica quoque vita gloriam aliquam apud posteros consequerentur. Atque Herculius quidem fune suffocatus, vitam finiit. Diocletianus cum ad extremam prope C pervenisset senectam (3), misere quoque periit (4). Gallerius Maximinus autem divinis expetitus plagis, toto primum corpore tumorem ingentem concepit : quo deinde varie disrupto, lente ita emarcuit, ut blasphema ejus et impia lingua, quæ iniquitatem in altum evomuerat, intra fauces ipsas vermium vim proferret, qui ex ore illius prorepentes fœtore pessimo locum habitationis omnem replebant. Postremo autem, more canis quam maxime latrans, sceleratam et nefariam cum quadam violentia exhalavit animam (5). Gelasius porro, Cæsareæ Cappadocum episcopus, litteris memoriæ mandavit, eos imperio deposito postea pœnitenti ductos, id recuperare voluisse, sed senatusconsulto necatos esse. Sunt qui dicunt, par furorem et insaniam adversus Christum eos imperium abjecisse : quod propter viriles nobilium et generosorum martyrum et constantes animos, illius nomen exstirpare et tollere non potuissent. Verum enimvero illis ad eum modum exstinctis, et Constante Constantini patre in Domino defuncto, in Orientalibus partibus Nicomediæ Gallerius Maxi-

(1) « Eroci, Alamannorum regis, præcipue ope et opera Constantinus imperium arripuit. » (Eutrop.)

(2) « Diocletianus Nicomediæ, Maximianus Mediolani purpuram eodem die posuere.

(3) « Diocletianus post triumphum de Persis actum, adorari voluit. Et fratrem se solis et lunæ vocari, pedesque sibi osculari, auro et gemmis calceamenta exornans, præcepit. » (Pomp.).

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ, ὡς τὴν βασίλειον ἀρχὴν ἀποθέμενοι διεφθάρησαν· καὶ τινες οἱ τούτους διαδεξάμενοι.

Οὐ γὰρ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ διερρυηκὸς τοῦ χρόνου, καὶ Διοκλητιανὸς σύναμα τῷ τὴν κοινὴν συνδιοικοῦντι ἀρχήν, τῷ Ἐρκουλλίῳ φημὶ Μαξιμιανῷ, ἐκ συμφώνου ἐν Σάλωνι τῆς Δαλματίας γενόμενοι, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ ἅμφω τὴν ἀρχὴν ἀποθέμενοι, ἰδιωτικὴν ἐσθῆτα περιεβάλλοντο· ὡς μὲν ὁ Παλαιστινὸς φησιν Εὐσέβιος, ἐκεῖ νόσου ἐπισκηψάσης παραφρονήσαντες, καὶ τοῦ προσήκοντος λογισμοῦ ἐκτραπέντες, ὡς δ' ἕτεροι, τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων τὸν βίον ἐζηλωκότες· ἐπεί τοί γε ἀποχρώντως ἐκείνοις ἡ κατὰ τὴν βασιλείαν δυναστεία καὶ τρυφὴ καὶ δόξα διεσπουδάσθη. Καὶ τοίνυν τοῖς γαμβροῖς τὴν ἀρχὴν καταλείψαντες, αὐτοὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἐξ ὑπερβαλλούσης καὶ ὑπερηφάνου φιλοτιμίας ἐπέβαλον· ἅτε δῆτα οἰόμενοι ἄριστα διοικηκέναι τὰ τῆς ἀρχῆς, κἀντεῦθεν καὶ τῆς τοῦ φιλοσοφῆσαι δόξης συμμετασχεῖν ταῖς εἰσέπειτα γενεαῖς. Καὶ ὁ μὲν Ἐρκούλλιος ἀγχόνῃ μεταλλάττει τὸν βίον· Διοκλητιανὸς δὲ, θηλάτοις περιελαθεὶς μάστιξι, καὶ τὸ σῶμα ἐξογκωθεὶς, εἶτα εἰς πολλὰ διερράγη καταμαρανθείς· ὡς καὶ τὴν βλάσφημον καὶ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλήσασαν αὐτοῦ γλῶσσαν κατασαπεῖσαν ἔνδον τοῦ φάρυγγος σκωλήκων ἀναβλύζειν ἰσμὸν, οἳ κατὰ τοῦ στόματος ἐκείνου ἀνέρποντες, δυσωδίας ὅτι πλείστης ἀνεπλήρουν τὸν χῶρον. Καὶ τέλος, οἷα κύων μέγιστον ὑλακτήσας, τὴν μυσαρὰν ἐκείνην ἐξερρήγνυ ψυχήν. Γελάσιος δ' ὁ τῆς Καππαδοκῶν Καισαρείας ἐπίσκοπος μετὰ τὴν τῆς βασιλείας ἀπόθεσιν ἐς ὕστερον μεταμέλῳ χρήσασθαι ἱστορεῖ, καὶ τὴν ἀρχὴν ἀναλαμβάνειν αὖθις πειρᾶσθαι· κοινῇ δὲ τῆς συγκλήτου ψήφῳ καὶ ἅμφω ἀναιρεθῆναι. Εἰσὶ δ' οἳ λέγουσι τῇ κατὰ Χριστοῦ ἀμανίᾳ τὴν ρχὴν ἀποῤῥίψαι αὐτοὺς, μὴ δυνηθέντας τὴν ἐκείνου κλῆσιν ἐκ τοῦ μέσου ποιεῖν ταῖς γενναίαις τῶν μαρτύρων καὶ ἀνδρικαῖς παραστάσεσιν. Οὕτω δὲ τούτων ἐκ τοῦ μέσου γεγενημένων, καὶ Κώνσταντος τοῦ πατρὸς Κωνσταντίνου πρὸς Θεὸν ἀναλύσαντος, ἐν μὲν τῇ ἑῳ κατὰ Νικομήδειαν Μαξιμῖνος ὁ Γαλλέριος ἐβασίλευεν, ἐν δὲ ταῖς πρὸς ἑσπέραν Γαλλίαις, Κωνσταντῖνος εἶχε τὸ κράτος, Περσῶν τὰ σκῆπτρα Σαβωρίου διέποντος· ὁπηνίκα κατὰ τὴν

(4) De morte Diocletiani Egnatius scribit : « Obiit duodeoctoginta natus annos, vel alienatione mentis, vel veneno hausto, veritus Licinium ac Constantinum, qui illum tamquam Maxentii fautorem graviter increpuerant. »

(5) Genitalibus putrescentibus, vitæ tædio vim sibi gladio intulit. » (Egnat.).

Ῥώμην τοὺς οἴακας τῆς ἐπισκοπῆς μετὰ τὸν Μιλτιάδην Σίλβεστρος εἶχεν· ἐν δὲ Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν Μαξέντιος ὁ τοῦ Ἐρκουλλίου υἱὸς ἀνηγόρευτο· ὁ δὲ Γαλλέριος καὶ τοῖς δυσὶ παισὶν αὐτοῦ Μαξιμίνῳ τε καὶ Σευήρῳ τῆς τοῦ Καίσαρος μετεδίδου τιμῆς· τὸν μὲν κατὰ τὴν ἑῴαν, τὸν δὲ Σευῆρον ἐν Ἰταλίᾳ. Καὶ ἄμφω δὲ οὗτοι κατὰ ταυτὸν διεφθάρησαν· ὁ μὲν Σευῆρος νόσου γενόμενος παρανάλωμα, Μαξιμῖνος δὲ κατὰ Κιλικίαν αἰσχρῶς τὸ βιοῦν μεταλλάξας, ἅτε δὴ τὴν πατρικὴν ἀρχὴν πρὸς ἑαυτὸν ἐπιχειρῶν μεταστρέφειν. Λικίνιος δὲ γαμβρὸς Κωνσταντίνου ἐπ' ἀδελφῇ Κωνσταντίᾳ ἀντὶ Σευήρου πρὸς Μαξεντίου καὶ τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Κωνσταντίνου Καῖσαρ καθίστατο. Τοῦτο δὲ δεινῶς ἐλύπησε Μαξιμιανὸν τὸν Ἐρκούλλιον, εἰσέτι τότε μόνον Καίσαρα χρηματίζοντα· τυραννικὸς γὰρ ὤν. τὴν ἀξίαν παραρπάσας, Σεβαστὸς ἦν αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ γεγονὼς ὕστερον. Καὶ τοίνυν μετὰ τὴν ἀποθεσιν, τὴν ἀρχὴν αὖθις ἀναλαμβάνων, τὴν μὲν κατὰ τοῦ υἱοῦ Μαξεντίου ἐπιβουλὴν ἀνῦσαι πρὸς τῶν ἐν Ῥώμῃ στρατιωτῶν εἴργετο. Ἀπειπὼν οὖν ἐκεῖθεν, ἐπὶ Κωνσταντῖνον τὸν γαμβρὸν μετεχώρει, καὶ μηχανὴν θανάτου ἐκείνῳ συῤῥάπτων ἦν. Ὑπὸ φαύστας δὲ τῆς θυγατρὸς φωραθεὶς, ἡ πρὸς λέχος τῷ Κωνσταντίνῳ συνήρχετο, κοινῇ ψήφῳ τῆς Ῥωμαίων συγκλήτου ἀνῄρηται, αἰσχρῶς τὸν βίον ἀπολιπών. Αἵ γε μὴν εἰκόνες τούτου καὶ ἀνδριάντες, ὡς ἀνόσιαι, ὁπουδήποτε ἦσαν. καθῄρηνται. Ἵνα οὖν αὖθις ἐπαναλάβω τὸν λόγον, ἐκποδὼν τῶν τυράννων γεγενημένων, Κωνσταντῖνος μὲν τῶν Γαλλιῶν ἦρχε καὶ Βρεταννίας, τὴν πατρῴαν διέπων ἀρχήν· Μαξιμῖνος δὲ ὁ Γαλλέριος τῆς Ἑῴας κατὰ τὴν Νικομήδους ἐκράτει· Μαξέντιος δὲ ὁ τοῦ Ἐρκουλλίου υἱὸς, Ῥώμης τε αὐτῆς, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἐτυράννει· συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ Καῖσαρ Λικίνιος.

minus imperium tenuit, in Occidente autem in Galliis Constantinus summam rerum administravit. Apud Persas tum Saborius regnavit (1), et Romæ post Miltiadem Sylvester Ecclesiæ præfuit. Eo tempore Romæ militibus Maxentius, Herculii filius, Augustus renuntiatus est. Gallerius autem duos filios suos, Maximinum et Severum, Cæsares dixerat, atque illi Orientis, huic Italiæ imperium destinaverat. Uterque vero eodem periit tempore: Severus morbo exstinctus (2), Maximinus in Cilicia cum paternam ad se ditionem pertrahere conatus esset, turpiter **468** vita defunctus (3). Quare Licinius Constantiæ sororis Constantini maritus, a Maxentio et sacro divinoque Constantino Cæsar est factus. Id vero pessime Herculium Maximianum habuit, qui tum adhuc tantum Cæsar dicebatur. Quod namque natura tyrannicus esset, dignitate imperatoria arrepta, seipsum postea Augustum creavit: et potestatem, quam antea deposuerat, vindicare sibi rursum volens, insidias quas filio Maxentio struxerat, perficere, militibus qui Romæ erant impedientibus, non potuit. Qua re desperata, ad Constantinum generum insidiis et ipsum circumveniendum atque tollendum se convertit. Sed consilio ejus a filia Fausta, Constantini conjuge, deprehenso, ex Romani senatus communi decreto est interemptus. Mortem ejus fœdam (4) mox ignominia alia est subsecuta. Imagines enim ejus et statuæ in locis omnibus omnes, tanquam impiæ et piaculares, eversæ atque abolitæ sunt. Atque ut eo unde digressus sum redeam, tyrannis illis sublatis, Constantinus ditionem paternam in Gallia et Britannia tenuit; Gallerio Maximino Nicomedia et Oriens paruit. Maxentius (5) Herculii filius Romam atque Italiam ipsam cum imperio habuit: et cum eo Cæsar Licinius.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τῶν αἰσχρῶν ἔργων Μαξεντίου τοῦ ἐν Ῥώμῃ, καὶ Μαξιμιανοῦ τοῦ Ἐρκουλλίου ἐν Νικομηδείᾳ.

Ὃς δὴ τὰ Μαξέντιος, τὰ μὲν πρῶτα τὸν τῶν Ῥωμαίων ὑπαγόμενος δῆμον τῇ κολακείᾳ, εὐσεβεῖν ὑπεκρίνετο· καὶ τὸν κατὰ Χριστοῦ διωγμὸν ἀνεῖναι τοῖς ὑπὸ χεῖρα ἐπέταττε· τὸ πιστὸν περιχρωννὺς ἑαυτῷ, ὡς ἄν γε πολὺ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ὑπερβάλητται· ἀλλ' οὐ τοιοῦτος τοῖς ἔργοις ἐδείχθη, οἷον ἑαυτὸν ἰσχημάτισε. Καὶ γὰρ εἰς ἀνοσίας ἐξοκείλας πράξεις, οὐδέν ὅ τι τῶν ἀτόπων εἰς αἰσχρουργίαν παρέλιπε. Δυναστείᾳ γὰρ χρώμενος, τὰς κατὰ νόμους γαμετὰς τῶν συνεύνων διαζευγνὺς, καὶ διαφθείρων, αὖθις τοῖς ἀνδράσιν ἀνέπεμπε· καὶ ταῦτα τοῖς πρώτοις καὶ βουλῆς ἐκείνῳ μετεσχηκόσι καὶ ὑπερέχουσιν ἐνυβρίζων· ὅθεν ἅπασι καὶ δήμῳ

CAPUT XXI.

De fœdissimis factis Maxentii Romæ, et Maximiani Herculii Nicomediæ.

Maxentius ut se primum populo Romano arte quadam per assentationem insinuaret, pietatem assimulavit: et apud eos qui ejus imperio erant subjecti, Christianorum persecutionem edictis propositis inhibuit: fidemque et religionem præ se ideo tulit, ut sub eo obtentu decessores suos multimodis flagitiis superaret. Nequaquam enim talem se rebus ipsis exhibuit, qualem esse finxit. **469** Et ad impura atque impia scelera delapsus, ad summam turpitudinem et fœditatem nihil reliqui fecit. Nam potestate sua abutens, uxores a maritis suis per divortium segregatas corrupit, et corruptas rursus illis remisit: talibusque injuriis viros

(1) Al. *Sapores*.

(2) « Severus a Maxentio fusus, Ravennæ captus et cæsus est ». (Oros.) « Ad Tres Tabernas exstinctus est. » (Eutrop.) « A factione Maxentii Romæ intra Tabernas oppressus. » (Egnat).

(3) Maximinus a Licinio superatus, Tarsi visce-rum internorum morbo periit. (Euseb.)

(4) « In Illyrico, ulcere inguinibus innato, et vermibus undique erumpentibus. » (Egnat.)

(5) « Maximiani Herculii conjux Eutropia fuit, unde Maxentium et Faustum suscepit. » (Eutrop.)

primæ dignitatis, qui in consilio ejus erant, affecit. Quam ob causam omnium bonorum universique populi, una cum metu, ingens in eum est concitatum odium. Gravissime enim crudelissima tyrannide vexabantur, neque spes quæpiam, ut fidem aliquando sævitia tanta caperet, reliqua erat. Per quamvis siquidem occasionem satellites suos in populos immittens, maximam vim hominum jugulabat. Et jam cæsorum ea erat multitudo, ut numerus eorum iniri non posset. In iis non pauci fuere senatorii, quorum bonis insidiæ struebantur. Malorum vero talium coronis tandem in magicas imposturas et incantationes evasit. Aliquando namque mulieres gravidæ sunt discissæ. Nonnunquam tenellorum infantium viscera perquisita. Leones insuper mactati. In bellis quædam evocationes et expiationes dæmonum peractæ, quibus ille victoriam sibi conciliari est arbitratus. Et Maxentius quidem talis fuit, tyrannorum crudelitatem longe supergressus. Sub quo Romæ tanta rerum necessariarum fuit penuria, quanta nunquam antea fuisse memoriæ prodittum est. Maximinus autem tyrannus Orientis, eadem faciens, contentione quadam illius fædissima scelera vincere, primasque in flagitiis ferre studuit : apud quem magi, et id genus præstigiatores, præcipuos tulere honores. Et cum superstitionis esset quam maxime studiosus, atque in idolorum cultu et errore prorsus immersus, nullam rem unquam vel minimam facere est aggressus, quin vates et auspices consuleret. Ita scilicet est factum, ut persecutionem adversus nos susceperit multo acerrimam, ac templa deorum passim construxerit, sacerdotesque per oppida et loca omnia constituerit, et per provinciam quamlibet pontificem eis præposuerit, celebrem quempiam et præclarum virum, qui se satellitio militari venditaret atque circumferret. Præstigiatoribus aliisque nominibus impiis hominibus, veluti deorum amicis, idem maximas quasbne concessit dignitates. Exactiones pecuniarum innumerabilium instituit. Populos subjectos gravissimis oppressit et antea inauditis oneribus. **470** Locupletum domos vel minima de causa et prætextu undecunque petito conpilavit, bonaque eorum adulatoribus et mimis suis est largitus. Vino autem multo deditus, ad summam contumeliam, petulantiam et crudelitatem, quæ ex ebrietate proveniunt, nihil fecit reliqui. Quapropter per sobrietatis tempus, gravi de flagitiis per vinolentiam admissis, sæpe pœnitentia est actus : et quod prolixissime crapula se ingurgitaret, nihil sceleris intentatum reliquit, familiaribusque suis omnibus turpitudinis magister fuit. Disciplina militari soluta, auctor fuit, ut exercitus ad deliciarum et rapinarum studia delaberetur. Ordinum militarium duces, et provinciarum rectores, perinde atque tyrannidis ejus socii, avaritiæ artibus se collocupletarunt. Fœditates porro quas libidine incitatus perpetravit, stupraque et

A παντὶ, δέος καὶ μῖσος εἰσῄει ἀφόρητον, τρυχομένοις οὕτω τῇ δεινῇ τυραννίδι. Οὐδὲ γὰρ ἀπαλλαγή τις προσεδοκᾶτο τῆς τοῦ τυράννου ὠμότητος. Ἐπὶ σμικρᾷ γὰρ προφάσει τοὺς ὑπ' αὐτὸν δορυφόρους τοῖς δήμοις ἀνεὶς, μυρίον πλῆθος ἐθήριζεν · ὡς ὑπὲρ ἀριθμὸν καθεστάναι τοὺς πίπτοντας · καὶ συγκλητικῶν δ' οὐκ ὀλίγοι πίπτοντες ἦσαν, τὰς οὐσίας ἐπιβουλευόμενοι. Ἡ δὲ τῶν κακῶν κορωνὶς εἰς γοητείας καὶ μαγγανείας προύχώρει · ὡς ποτὲ μὲν γυναῖκας ἐγκύμονας ἀνασχίζειν, ποτὲ δὲ νεκρῶν βρεφῶν σπλάγχνα διερευνᾶσθαι, καὶ λέοντας ἐπισφάττειν · καί τινας προκλήσεις καὶ δαιμόνων ἀποτροπιασμοὺς τοῖς πολέμοις ἐπιτελεῖν, οἷς ᾤετο τὰ τῆς νίκης αὐτῷ ἐπιγίνεσθαι. Τοιοῦτος μὲν ὁ Μαξέντιος, τυράννων πᾶσαν ὠμότητα εἰς ἄκρον ὑπερβαλ-
B λόμενος, ὡς καὶ σπάνιν ἐπὶ Ῥώμης τῶν ἀναγκαίων καταστῆναι, οἵαν μηδέποτε γενέσθαι λόγος ἔχει. Ὁ δ' ἐπ' ἀνατολῆς τύραννος Μαξιμῖνος, τὰ ἴσα καὶ αὐτὸς πράττων, νικῆσαι μᾶλλον ἐφιλονείκει τοῦτον ταῖς αἰσχρουργίαις, καὶ τὸ πρῶτον ἐν κακοῖς ἀπενέγκασθαι. Οἵ τε γὰρ μάγοι καὶ ὅσοι περὶ γόητας τὰ πρῶτα παρ' αὐτῷ τῆς τιμῆς ἀπεφέροντο · δεισιδαίμων τε εἴπερ τις ὤν, καὶ περὶ τὴν τῶν εἰδώλων πλάνην σφόδρα ἐπτοημένος, οὐδέ τι τῶν ἐλαχίστων οἷός τ' ἐνεργεῖν ἦν μαντειῶν ἄνευ καὶ τερατείας. Διὸ καὶ τῷ καθ' ἡμῶν διωγμῷ σφοδρότερον ἐπερράγη, νεώς τε ἀνιστῶν, ἱερεῖς τε κατὰ πᾶσαν πολιν καὶ χώραν, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀρχιερέα ἐφ' ἑκάστης
C ἐπαρχίας τιθεὶς, περιφανῆ τινα καὶ ἐπίσημον, στρατιωτικῇ δορυφορίᾳ ἐμπρέπειν ἐκέλευε. Γόησι δὲ καὶ ἀσεβέσι τὰς μεγίστας τῶν ἀρχῶν οἷα δὴ φίλοις θεῶν ἐδωρεῖτο. Ἐντεῦθεν χρημάτων ἀμυθήτων εἴσπραξις ἦν · βαρυτάταις δ' ἐπινοίαις τὸ ὑπήκοον ἐξετρίβετο · καὶ τὰς τῶν εὐπόρων οἰκίας ἐπὶ σμικρᾷ προφάσει ἀθρόον ἀντλῶν, τὰς οὐσίας τοῖς περὶ αὐτὸν μίμοις καὶ κόλαξιν ἐδωρεῖτο. Ἐς τοσοῦτον δὲ τῷ οἴνῳ ἡττᾶσθαι καὶ παροινίας οὐδὲν ἐλλείπειν φασὶν, ὡς μετὰ νῆψιν μεταμέλῳ χρῆσθαι τοῖς πραττομένοις πολλῷ · κραιπαλῶν δ' ἀσώτως ὡς μηδὲν ἐᾷν ἀνεξέργαστον · τέλος τοῖς περὶ αὐτὸν ἅπασι διδάσκαλον
D καθεστάναι αἰσχρότητος · ἔκλυτον δὲ ταῖς τρυφαῖς εἶναι τὸ στρατιωτικὸν πείθων, καὶ ταῖς ἀναγώγοις μελέταις. Στρατηγοὶ δὲ καὶ διοικηταὶ ὡσανεὶ συντυραννοῦντες ἦσαν αὐτῷ, διὰ πάσης ἥκοντες πλεονεξίας καὶ ἁρπαγῆς. Τὰς δ' ἐμπαθεῖς ἐργασίας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν παλλακευομένων αὐτῷ πῶς ἂν τις καὶ διεξέλθοι ; Πόλιν γὰρ οὐδεμίαν ἦν παρελθεῖν, μὴ φθορᾶς καὶ ἁρπαγὰς γυναικῶν εἰργασμένον. Οὐ καθ' ἡμῶν δὲ μόνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντων τῶν ὑπηκόων ἔδρα τὰ πάνδεινα. Ἡμῖν γὰρ οὐχ οἱ ἄνδρες πρὸς πῦρ καὶ σίδηρον, καὶ βυθοὺς θαλάσσης, καὶ λιμὸν καὶ ψῦχος διηγωνίζοντο, καὶ θῆρας ἀργίους καὶ μελῶν ἐκτομὰς ὑσὲρ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες τὰ ἴσα πρὸς τοῦ θείου λογου ῥῥενωμέναι πάσχουσαι διεκαρτέρουν · καὶ ἐπὶ φθορὰν ἀγόμεναι, θᾶττον ἂν τὴν ψυχὴν ἢ τὸ σῶμα προῦδωκαν · ὡς ἐδειξεν ἡ κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐπίσημος ἐκείνη καὶ διαβόητος ἐπὶ σωφροσύνῃ γυνὴ, πλούτῳ καὶ παιδείᾳ καὶ δόξῃ διαφανὴς, τὴν ἐκείνα-

στον ἐκείνου ψυχὴν κατὰ κράτος νικήσασα· ἣν δὴ κτεῖναι δεομένην, ἢ τὸν σωφρονα λογισμὸν προδοῦναι, τῆς ἐπιθυμίας μᾶλλον ἢ τοῦ θυμοῦ τυραννούσης, καὶ ταῖς ἐπίσι μετεωριζούσης, οὐ κατηξίωσεν. Ἀειφυγίᾳ δὲ ζημιώσας, κύριον ἑαυτὸν τῆς περιουσίας καθίστα. Πολλαὶ μὲν οὖν καὶ ἄλλαι κατὰ τόπους μηδ' ἄκροις ὠσὶν ἀνασχόμεναι πορνευθῆναι, πάντα παθεῖν ἄχρι δὴ θανάτου ἠνέσχοντο. Καί γε θαυμάσιαι μὲν ἐκεῖναι, πολλῷ δὲ ὑπερβάλλουσα τῷ μέσῳ ἡ ἐπὶ Ῥώμης ἐκείνη εὐγενὴς τῷ ὄντι ψυχή· τὰ γὰρ ὁμοια δρᾶν ἐθελων Μαξιμίνῳ Μαξέντιος, οἷα τὰ συγγενῆ καὶ ἀδελφὰ ἐφ' ἅπασι καὶ φρονῶν καὶ πράττων ἐκείνῳ, ἐπείπερ ἐκείνη τοὺς τῆς πράξεως ὑπουργοὺς τῷ σφετέρῳ οἴκῳ ἐπιστάντας ἔγνω, καὶ ταῦτα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς τὴν τοῦ ἐπάρχου ἀξίαν διαχειρίζοντος, κατασεισθέντος τῷ δέει καὶ ἀπάγειν κελεύοντος, ἐπεὶ ἐξιοῦσα οὐ πάνυ πολὺ προῆει του οἴκου, ὑποπαραιτησαμένη ὄπιθεν τοὺς ἄγοντας ὡς ἂν πρὸς εὐσχημότερον διάθοιτο ἑαυτήν· μονωθεῖσα δὲ, τὴν μάχαιραν κατὰ τῶν ἐγκάτων ἤλαυνε· τὸν μὲν αὐτῆς νεκρὸν ἐκείνοις λιποῦσα, ἔργοις δὲ αὐτοῖς παραδεικνῦσα, ὅτι μόνον χρημάτων ἁπάντων ἀνώλεθρον καὶ ἀήττητον ἡ παρὰ Χριστιανοῖς πέφυκεν ἀρετὴ, καὶ οὐδὲν ἐρρωμένου λογισμοῦ βεβαιότερον. Τοσαύτη κακίας φορὰ ὑπὸ τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα χρόνον τήν τε ἕω καὶ ἑσπέραν διείληφεν ὑπὸ τῶν δύο τούτων τυράννων ἀδελφὰ φρονούντων ἐφ' ἅπασιν· ὥστε ἀδιστάκτως ἀποφηναμένῳ εἰπεῖν ἔξεστιν αἴτιον τῆς αὐτῶν τοσαύτης ἐγκαταλείψεως μετ' ὀλίγον μηδὲν ἄλλο γε εἶναι ἢ τὸν καθ' ἡμῶν διωγμόν· ὃς δὴ καὶ στάσιν εἰλήχει, ἡμῶν τὴν συνήθη παῤῥησίαν αὖθις ἀπολαβόντων.

A adulteria ejus, quis quæso exponere possit? Civitatem præterire potuit nullam, quin pleræque mulieres vitiarentur atque raperentur. Nec in nos solos, sed in omnes etiam subditos suos res tam graves exercuit. Apud nos quidem in Oriente juxta et Occidente, non viri tantum propter veram in Deum pietatem, adversus ignem, ferrum, gladios, maris undas, famem, æstum et algorem, et contra bestia, membrorumque concisiones depugnarunt: sed et mulierculæ divino confortatæ verbo, eadem hæc perferre sustinuerunt: quæ cum ad corruptionem, stuprum et pudicitiæ contaminationem ducerentur, vitam citius quam corpus prodiderunt. Id quod egregie ostendit Alexandrina illa mulier (1), opibus, vitæ instituto, virtute et in primis castitatis gloria celebris, quæ libidinosum ejus animum fortissime superavit. Cum namque eum illa obtestaretur, ut vitam sibi potius quam pudicitiam adimeret, quod cupiditate magis, quæ eum in magnam spem voto suo potiendi sustulerat, quam ira grassaretur, precibus ejus non acquievit, sed ejus in perpetuum actæ exsilium substantiam omnem involavit, sibique vindicavit. Multæ præterea aliæ in plerisque locis, ne summis quidem auribus de stupro se compellari patientes durissima quæque ad mortem usque pertulere mala. Quæ quidem admirandæ sunt omnes, illa tamen præclara maxime nobilissima in urbe Romana anima. Maxentius namque, qui libidine Maximinum æmulari in animum induxerat, eadem in rebus omnibus quæ ille, veluti propinquus atque frater et sentiens et faciens, in ædes ejus feminæ administros stupri miserat (2): 471 maritusque ejus præfecturam urbis gerens, timore perculsus, abduci eam jusserat. Ipsa autem domo egressa (3), cum paululum admodum processisset, dolosis blanditiis a productoribus suis impetravit, ut sibi in ædes ad habitum vestitumque cultiorem sumendum redire liceret. Atque ibi cum sola esset, cultro seipsam confodit. Sic illa cadaver eis suum reliquit: facto autem tali satis declaravit, rerum omnium maxime invictam atque inexpugnabilem Christianorum virtutem, nihilque esse animo firmo et constanti violentius. Tantus vitiorum flagitiorumque omnium uno eodemque tempore per Orientem, Occidentemque simul, simul sub duobus hisce tyrannis, germanos in sceleribus omnibus animos obtinentibus, proventus fuit. Affirmare mediustidius certe possum, quod illi brevi postea in tantum sunt conjecti discrimen, nihil aliud in causa fuisse, quam eam, quæ contra nos excitata est, persecutionem. Ea vero vigorem statumque suum firmiorem est consecuta, cum nos consuetam libertatem et constantiam nostram recepimus.

B

C

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ τῶν ἐπισκηψάντων δεινῶν, καὶ τῆς τῶν κρατούντων παλινῳδίας.

Χρόνου γὰρ δεκάτου ἐξήκοντος τῷ διωγμῷ, οὐδέν δ τι τῶν εἰς ἐπιβουλὴν καὶ πόλεμον καὶ αὐτοῖς παραλέλειπτο· μάχης γὰρ ἐν τῷ μεταξὺ τοῖν δυοῖν τυράννοιν γεγενημένης, ἁπλωτος μὲν ἡ θάλαττα ἦν· εἰ δέ που καὶ πλοῦς ἦν, στρέβλαι καὶ ξίσεις, βάσανοί τε παντοῖαι τῶν ἑκατέρωθεν ἁλισκομένων

D

CAPUT XXII.

De cladibus quæ persecutionem hanc sunt subsecutæ, et de imperatorum palinodia, seu recantatione et pœnitentia.

Cum jam decimus persecutionis ageretur annus, nihil illi quoque quod vel ad occultas insidias, vel ad apertum inter se bellum pertineret, omiserunt. Bellum enim inter duos istos tyrannos gestum est, et mare infestum atque innavigabile fuit. Quod si id a quopiam navigaretur, eum quod

(1) Rufinus eam Dorotheam nominat.
(2) Sophroniam Rufinus vocat.
(3) De Sophroniæ hujus casu Prudentius scripsisse videtur:

Aut si nupta torum regis conscendere jussa,
Cœperat impurum domini oblectare furorem,
Morte maritalis dabat indignatio pœnas.

utrinque alios alii captos abducerent, fidiculæ, flagra, tormenta varia, cruces, et postremo ignis supplicium manebant. Apparabantur ubique thoraces, cuspides et hastæ : præterea triremes, classes et instrumenta belli omnia in promptu erant, temporeque eo toto in locis et provinciis omnibus nihil aliud vel audiebatur vel exspectabatur, quam hostiles incursiones, cædes, rapinæ. Quibus cum malis fames quoque irrupit et pestilentia, de qua suo loco dicemus. Hæ tot et tantæ clades circiter decimum persecutionis annum, Deo opitulante, prorsus conquieverunt, finemque suum habuerunt, **472** cum quidem post octavum cessare cœpissent. Quod namque divina visitatio pro clementia et benignitate sua nos viseret atque respiceret, seu potius respicere inciperet, qui tum rerum summan obtinebant, sententia sua mutata, palinodiam et recantationem cecinerunt, et perquam humanis litteris excitatum quam maxime contra nos incendium persecutionis exstinxerunt. Quæ res profecto sic non humano consilio evenit. Qui enim ab hominibus provenire potuit, qui, cum quotidie propemodum crudeli quadam ambitione ducti, nova adversus nos tormenta invenirent, sibi ipsis tamen non satisfaciebant ? Manifestum porro est, opem eam a divina bonitate nobis accidisse, quæ populum ipsa suum clementer respexit, auctoremque malorum perculit, ac vehementiorem, et, ut ita dicam, meraciorem iram suam duci persecutionis gravissimæ exhibuit. Quod si hoc etiam ut tantopere in nos sæviretur, judicio et dispositione atque adeo permissione divina factum esse concedamus, divinum tamen oraculum, *Væ*, inquit, *ei per quem scandalum et offendiculum venit*. Confestim siquidem in eum Dei irruit vindicta, a carne quidem illa incipiens, sed quæ dæmonum intemperiis agitatam animam ejus quoque pertingeret. Qualis autem ea vindicta fuerit, Eusebium commemorantem audiamus : « Circa media enim tectorum occultorumque corporis membrorum loca, abscessus et suppuratio repente exstitit, quæ mox deinde in fistulosum alte radicibus actis ulcus evasit. Id incurabili et proserpente contagione, interiora etiam viscera depascebatur. Inde incredibilis vermium vis scaturiens, lethalem fœtorem a tota corporis mole excitavit : quæ moles ex nimia edacitate illius, etiam ante ipsum morbum, ad summum usque multa arvina obducta fuerat : eaque tum marcescendo diffluens, horrendum maxime et intolerandum accedentibus præbuit spectaculum. Et medici partim cum ne sustinere quidem summam tam fœdi odoris gravitatem possent, necati sunt : partim quod tam corpulenta moles magis etiam intumesceret, spe salutis omni abjecta, cum nihil auxilii, exploratis rebus omnibus, afferre possent, crudelem in modum sunt interfecti. Ille porro cum tantis conflictans malis, aliquando tandem nefariam suam erga pios homines temeritatem

προϋβαινον · ἀνασκολοπισμός τε καὶ ἡ διὰ πυρὸς τὸ ὕστατον καταδίκη · θώρακές τε καὶ ἀσπίδες καὶ δόρατα παρεσκεύαστο. Ἐπὶ δὲ τούτοις τριήρεις καὶ ναυμαχίαι καὶ ἡ πᾶσα τοῦ πολέμου παράταξις ἐν ἑτοίμῳ. Καὶ δὴ κατὰ πάντα τόπον καὶ χρόνον καὶ καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν οὐκ ἦν ἄλλο ἀκούειν καὶ προσδοκᾷ ἢ πολεμίων ἐφοδον καὶ φόνους καὶ ἁρπαγάς. Ἐπὶ δὲ τούτοις λιμός τε ἐπέσκηπτε καὶ λοιμός, περὶ οὗ κατὰ καιρὸν ἱστορήσομεν. Τοιαῦτα δεινὰ ἀμφὶ τῷ δεκάτῳ ἔτει τοῦ διωγμοῦ ἐπεισφρήσαντα, σὺν ἀρωγῇ θείᾳ παντάπασι πέπαυται, καὶ εἰς τέλος διέρρευσαν. Ἐλώφα γε μὴν μετ' ὄγδοον ἀρξάμενα ἔτος. Ἴλεων γὰρ ἄνωθεν καὶ εὐμενὴς τῆς θείας ἐνορώσης ἐπισκοπῆς ἡμῖν, μᾶλλον δὲ ἤδη ἐπιβαλλούσης ὁρᾷν, τηνικαῦτα καὶ οἱ τὸ ἄρχειν λαχόντες μεταβαλλόμενοι τὴν γνώμην, παλινῳδίαν ᾖδον, ἡμέροις δή τισι γράμμασι, τὴν εἰς μέγα καθ' ἡμῶν, ἐπαρθεῖσαν φλόγα τοῦ διωγμοῦ σβεννύντες. Πάντως δ' οὐκ ἐξ ἀνθρώπων τοῦτό τις οἰηθείη. Ποῦ γὰρ οἵ γε καθ' ἑκάστην, ὡς εἰπεῖν, καινότερα καθ' ἡμῶν φιλοτιμούμενοι καὶ εὑρίσκοντες, ἧκιστ' ἀρκεῖν ἤγηντο ; Τῆς θείας δὲ προφανῶς φιλανθρωπίας ἀντίληψις ἦν, τῷ οἰκείῳ μὲν εὐμενὴς ὁρώσης λαῷ, τῷ δ' αὐθέντῃ τῶν κακῶν ἐπεξιούσης, καὶ τῷ ἀρχηγῷ τῆς κακίας τοῦ διωγμοῦ, ἄκρατον ἐπαφιείσης τὸν χόλον. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ θείαν σρίσιν, ἡ δῆτα καὶ οἰκονομίαν κἀὶ παραχώρησιν δοίημεν, ἀλλ' Οὐαί, φησὶν ὁ θεῖος χρησμός, δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται. Ἐπειστρέχει γὰρ εὐθὺς δίκη θεηλατος, ἀπὸ σαρκὸς μὲν ἀρξαμένη, ἀψαμένη δὲ καὶ αὐτῆς τῆς δαιμονιώδους ἐκείνου ψυχῆς. Οἷα δὲ ἡ δίκη, Εὐσεβίου λέγοντος διακούσωμεν · « Ἀθρόα μὲν γὰρ περὶ τὰ μέσα τῶν ἀπορρήτων τοῦ σώματος ἀποστάσις γίνεται αὐτῷ · εἶθ' ἕλκος ἐν βάθει συριγγιῶδες, καὶ τούτων ἀνίατος νομὴ κατὰ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγχνων · ἀφ' ὧν ἄλεκτόν τι πλῆθος σκωλήκων βρύειν θανατώδη τε ὀδμὴν ἀποπνέειν τοῦ παντὸς ὄγκου τῶν σωμάτων ἐκ πολυτροφίας αὐτῷ, καὶ πρὸ τῆς νόσου εἰς ὑπερβολὴν πλῆθος πιμελῆς μεταβεβληκότος · ἦν τότε κατασαπεῖσαν, ἀφόρητον καὶ φρικτοτάτην τοῖς πλησιάζουσι παρεῖχε τὴν θέαν. Ἰατρῶν δ' οὖν οἱ μὲν οὐδ' ὅλως ὑπομεῖναι τὴν τοῦ δυσώδους ὑπερβάλλουσαν ἀποπίαν οἷοί τε κατεσφάττοντο · οἱ δὲ διῳδηκότος τοῦ παντὸς ὄγκου, καὶ εἰς ἀνέλπιστον σωτηρίαν ἀποπεπτωκότος, μηδὲν ἐπικουρεῖν δυνάμενοι, ἀνηλεῶς ἐκτείνοντο. Καὶ δὴ τοσούτοις παλαίων κακοῖς, συναίσθησιν τῶν κατὰ τῶν θεοσεβῶν τετολμημένων ἴσχει. Συνάγων γοῦν εἰς ἑαυτὸν τὴν διάνοιαν, πρῶτον μὲν ἀνθομολογεῖται τῷ τῶν ὅλων Θεῷ · εἶτα τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ἅμα καλέσας, μηδὲν ὑπερθεμένους, τὸν κατὰ Χριστιανῶν ἀποπαῦσαι διωγμὸν παρηγγύα, νόμῳ τε καὶ δόγματι βασιλικῷ τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν οἰκοδομεῖν · ἐπισπέρχειν τε καὶ τὰς συνήθεις διαπράττεσθαι εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ποιουμένους προστάττει · καὶ τοῦ ἔργου θᾶττον τῷ λόγῳ παρηκολουθηκότος, ἀπανταχοῦ κατὰ πόλεις, βασιλικὰ διατάγματα ἤπλωτο, ἃ παλινῳδίαν τῶν καθ' ἡμῶν διωγμῶν περιεῖχον, τοῦτον ὑφηγούμενα τὸν τρόπον · »

atque sævitiam agnoscit, ac re secum ipse deliberata, primum rerum omnium Deo flagitia sua confitetur : mox præfectos familiaresque suos ad se vocat : quibus celeriter advenientibus suadet, **473** ut Christianorum persecutione tandem supersedeatur, constitutioneque et edicto imperiali nobis permittatur, ecclesias construere. Addit præterea mandatum, ut statas solitasque pro imperatore preces ad Deum funderemus. Talibus jussis illico ad rem collatis, per urbes passim omnes imperialia mandata proposita sunt, quæ palinodiam patratæ in nos persecutionis ejuscemodi verbis continebant. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῶν ὑπὲρ ἡμῶν ψηφισθέντων ἐγγράφως τοῖς βασιλεῦσι.

« Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Γαλλέριος Μαξιμῖνος Ἀνίκητος, Σεβαστὸς, Ἀρχιερεὺς Μέγιστος, Θηβαϊκὸς Μέγιστος, Σαρματικὸς Μέγιστος πέντακις, Περσῶν Μέγισσος, Γερμανικὸς Μέγιστος, Αἰγυπτιακὸς Μέγιστος δὶς, Καρπῶν Μέγιστος ἑξάκις, Ἀρμενίων Μέγιστος, Μήδων Μέγιστος, Ἀδιαβηνῶν Μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ εἰκοστὸν, Αὐτοκράτωρ τὸ ιθ', Ὕπατος τὸ ὄγδοον, Πατὴρ πατρίδος, Ἀνθύπατος, καὶ Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλαύϊος Οὐαλλέριος Κωνσταντῖνος Εὐσεβὴς, Εὐτυχὴς · Δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ πέμπτον · καὶ Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Οὐαλλέριος Λικίνιος, Δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ τέταρτον Αὐτοκράτωρ, τὸ τρίτον Ὕπατος, Πατὴρ πατρίδος, Ἀνθύπατος, ἐπαρχιώταις ἰδίοις χαίρειν. Μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἃ περὶ τοῦ χρησμοῦ καὶ πολυτελοῦς τοῖς δημοσίοις διατυπούμεθα, ἡμεῖς μὲν βεβουλεύμεθα πρότερον κατὰ τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ τὴν δημοσίαν ἐπιστήμην τὴν τῶν Ῥωμαίων, ἅπαντας ἐπανορθώσασθαι, καὶ τούτου πρόνοιαν ποιήσασθαι · ἵνα καὶ οἱ Χριστιανοὶ οἵτινες τῶν γονέων τῶν ἑαυτῶν καταλελοίπασι τὴν αἵρεσιν, εἰς ἀγαθὴν πρόθεσιν ἐπανέλθοιεν · ἐπείπερ τινὶ λογισμῷ τοσαύτη αὐτοὺς πλεονεξία κατεσχήκει, καὶ ἄνοια κατειλήφει, ὡς μὴ ἔπεσθαι τοῖς ὑπὸ τῶν πάλαι καταδειχθεῖσιν, ἅπερ ἴσως πρότερον καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν ἦσαν καταστήσαντες · ἀλλὰ κατὰ τὴν αὑτῶν πρόθεσιν καὶ ὡς ἕκαστος ἐβούλετο, οὕτως ἑαυτοῖς καὶ νόμους ποιῆσαι, καὶ τούτους παραφυλάττειν, καὶ ἐν διαφόροις διάφορα πλήθη συνάγειν. Τοιγαροῦν τοιούτου ἡμῶν προστάγματος παρακολουθήσαντος, ὥστε ἐπὶ τὰ τῶν ἀρχαίων κατασταθέντα ἑαυτοὺς μεταστήσειαν, πλεῖστοι μὲν κινδύνῳ ὑποβληθέντες, πλεῖστοι δὲ ταραχθέντες, παντοίους θανάτους ὑπέφερον. Καὶ ἐπειδὴ, τῶν πολλῶν τῇ αὐτῇ ἀπονοίᾳ διαμενόντων, ἑωρῶμεν μήτε τοῖς θεοῖς τοῖς ἐπουρανίοις τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν προσάγειν αὐτοὺς, μήτε τῷ τῶν Χριστιανῶν προσέχειν · ἀφορῶντες εἰς τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν διηνεκῆ συνήθειαν, δι' ἣς εἰώθαμεν πᾶσιν ἀνθρώποις συγγνώμην ἀπονέμειν προθυμότατα, καὶ ἐν τούτῳ τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ἐπεκτεῖναι δεῖν ἐνομίσαμεν, ἵνα αὖθις ὦσι Χριστιανοὶ, καὶ τοὺς οἴκους ἐν οἷς συνήγοντο συνήθως οὕτως ὥστε. μηδὲν ὑπεναντίον τῇ ἐπιστήμῃ αὐτοὺς πράττειν. Δι' ἑτέρας δὲ ἐπιστολῆς τοῖς δικασταῖς δηλώσομεν, τί αὐτοὺς παραφυλάξασθαι

A

CAPUT XXIII.

De eorumdem edictis in scripto pro Christianis editis.

Imperator Cæsar Gallerius Maximinus, Invictus, Augustus, Pontifex Maximus, Thebaicus Maximus, Sarmaticus Maximus v, Persarum Maximus, Germanicus Maximus, Ægyptiacus Maximus II, Carporum Maximus VI, Armeniorum Maximus, Medorum Maximus, Adiabenorum Maximus, Trib. pot. XX, imperator XIX, Cos. VIII, Pater patriæ, Proconsul ; et imperator Cæsar Flavius Valerius Constantinus, Pius, Felix, Trib. pot. v, et Imperator Cæs. Valerius Licinius (1) Trib. pot. IV, imperator, III Cos. Pater patriæ, Proconsul, provincialibus suis salutem. Inter alia quæ ex usu et utilitate reipublicæ promulgavimus, consilium quoque illud antea cepimus, ut secundum veteres leges et publicam Romanorum disciplinam rite omnia corrigerentur, et providentia curaque susciperetur, ut Christiani qui a majorum suorum institutis descivissent, mentem meliorem reciperent. Tanta namque consilia nescio quo eos cupiditas invaserat, et tanta dementia ceperat, ut ea quæ dudum a majoribus promulgata et fortasse prius etiam a patribus eorum instituta sunt, rejicerent, et ex sententia sua, prout cuique visum esset, leges ipsi sibi conderent, easdem servarent, et variis in locis varios cogerent conventus. Et cum edictum ejusmodi (2) a nobis esset propositum, ut ad instituta majorum colenda se transferrent, quam plurimi eorum extremo adito periculo, ærumnisque et cruciatibus toleratis, omnis generis supplicia pertulere. **474** Nos vero, quod multos videamus in concepta dementia persistentes, neque cœlestibus diis debitum præstare honorem, neque etiam ipsa Christianorum sacra colere, humanitatem nobis perpetuamque consuetudinem nostram conservandam esse duximus, per quam ignoscere veniamque concedere omnibus hominibus libentissime solemus. Itaque gratiam eam nostram ad id genus hominum quoque extendere est visum, ut scilicet rursum Christiani sint, et in domibus suis conventus solitos ita agant, ut nihil contra disciplinam publicam committant. Per alias autem litteras judicibus, quid eos observare oporteat, indicabimus. Quapropter cum hoc illis permittamus, merito illi Deo suo supplicare debent pro nostra, reipublicæ et sua ipsorum salute, ut modis omnibus et publicæ res incolumes sint, et

(1) Aliter hæc reperiuntur apud Euseb. lib. VIII, cap. 17, ubi Licinius non additur.

(2) Edicto hoc promulgato, Galler. Maximinus misere diem clausit extremum. (Eutr., Oros., Pomp.)

psi in domibus suis citra sollicitam curam et anxietatem vivere possint. » Et palinodia quidem sic se habuit, litteræque imperatoriæ per Asiam vulgabantur, et passim in provinciis et urbibus legebantur.

δεήσει· Ὅθεν κατ' αὐτὴν τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ὀφείλουσι τὸν ἑαυτῶν Θεὸν ἱκετεύειν περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, καὶ τῶν δημοσίων καὶ τῶν ἑαυτῶν· ἵνα κατὰ πάντα τρόπον καὶ τὰ δημόσια παρασχεθῇ ὑγιᾶ, καὶ ἀμέριμνοι ζῶν ἐν τῇ ἑαυτῶν ἑστίᾳ δυνηθῶσι. » Τὰ μὲν οὖν τῆς παλινῳδίας ταῦτα· καὶ τὰ γράμματα κατὰ τῆς Ἀσίας ἤπλωτο· καὶ ἐπαρχίαι καὶ πόλεις αὐτὰ ἀνεγίνωσκον.

CAPUT XXIV.

De simulata et fucata Maximini pro Christianis sine scripto promulgatione.

Maximinus vero, Orientis tyrannus, qui præ aliis superstitioni deorumque cultui deditus, bellum cum rerum omnium Deo perpetuum gerere constituerat, scriptum ejusmodi non approbavit. Itaque præfectos familiaresque suos verbis tantummodo reprimere jussit susceptum contra nos bellum. Et quod sententiæ eorum, qui potestate et opibus eum antecellerent, repugnare non posset, in ditione sua litteras eas ne lectione quidem et recitatione dignatus, edicto sine scripto promulgato, dolose persecutionem inhibuit. Sabinus (1) vero summum apud eum præfecturæ magistratum gerens, populorum præfectis principis sui voluntatem publice per litteras insinuavit : jamdudum constitutum decretumque esse, ut qui peregrinas consuetudines consectari viderentur, diis cultum suum præstarent : et pertinaciam quorumdam multum excitasse discriminis. **475** Quamobrem principibus visum esse, si quis Christianorum gentis suæ sacra colere comperiretur, ut si extra periculum esset, eamque ob causam tormentis non subjiceretur. Longo jam eos tempore ea de se documenta præbuisse, ut a destinata sua constantia non declinent. Scriptum id Sabini aliis quoque magistratibus demandabat significari, non debere amplius eos deChristianis esse sollicitos : qui sane jussa ea veritate niti arbitrati, per epistolas publice principis sententiam omnibus declararunt. Et non verbis tantum litterisque hæc ata, verum etiam ipsi statim quos in custodiis propter divinum verbum clausos habebant, in publicum productos liberos dimiserunt, et ad metalla damnatos absolverunt. Quod cum ita facerent, gratificari se imperatori suo existimarunt. Sed ea in re admodum sunt falsi. Hæc rerum facies cum sic exhibita esset, statim ex altissimis ingentem lucem exortam esse homines viderunt. Ecclesiæ frequentabantur, conventus numerosissimi cogebantur, et ex gentibus hæc quisque cernens obstupescebat, mirificamque rerum mutationem admirabatur, solum Christianorum Deum magnum esse acclamans. Nostrorum autem hominum quicunque generose et fortiter agonem pertulissent, publice cum ingenti libertate in veneratione erant. At qui per animorum imbecillitatem infirmiores in malorum colluctatione fuissent, lapsus suos per pœnitentiam sarcire et curare festinabant, dextras eorum qui fidem salvam conservassent prensantes, eosdem-

(1) Euseb. lib. IX, cap. 1.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τῆς ἐπιπλάστου Μαξιμίνου ὑπὲρ ἡμῶν ἀγράφου διαταγῆς.

Ὁ δ' ἐπ' Ἀνατολῆς τύραννος Μαξιμῖνος, ἅτε δὴ τῶν ἄλλων δεισιδαιμονέστερος, καὶ τῷ τῶν ὅλων Θεῷ ἀεὶ διὰ μάχης εἶναι ἐθέλων, οὐδαμῶς τοῖς γραφεῖσιν ἠρκεῖτο, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν λόγοις ἐκέλευε μόνοις τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον ἀναστέλλειν. Τῇ γὰρ τῶν κρειττόνων ψήφῳ καὶ αὐτὸν οὐκ ἦν εἰς τὸ φανερὸν ἀντιλέγειν· ἐν τῇ κατ' αὐτὸν μηδ' ἀναγνώσεως ἀξιώσας τὸ γράμμα, ἀγράφῳ προστάγματι δολίως τὸν διωγμὸν ἐπεῖχε· καὶ Σαβῖνος μὲν ὁ παρ' αὐτῷ ἐξοχώτατος τοῖς κατ' ἔθνη ἡγουμένοις, τὴν βασιλέως γνώμην ἐμφαν ἢ καθιστῶν ἔγραφεν· ὡς πάλαι ὥρισται τοὺς καὶ ἀλλοτρίᾳ συνηθείᾳ δοκοῦντας ἀκολουθεῖν τοῖς θεοῖς τὰς θρησκείας ἐπιτελεῖν. Ἔνστασις δέ τινων πολὺν ἐπήγειρε κίνδυνον. Ὅθεν δόξαν ἐκείνοις, ἵν' εἴ τις τῶν Χριστιανῶν τοῦ ἰδίου ἔθνους τὴν θρησκείαν μετὼν εὑρεθείη, ἀφίστηται μὲν τοῦ κινδύνου· καὶ μή τινα ἐκ τῆς τοιαύτης αἰτίας κολάζειν, ἐπείπερ πολλῷ χρόνῳ πεῖραν ἔδοσαν, μὴ τῶν σφετέρων ἐνστάσεων ἀνάσχωρεῖν. Γράφειν τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκέλευεν ἡ γραφή, μὴ προσῆκον ἐκείνοις περαιτέρω φροντίδα περὶ Χριστιανῶν ποιεῖσθαι· οἳ δὴ καὶ ἐπαληθεύειν νομίσαντες τὴν προαίρεσιν, διὰ γραμμάτων ἅπασι τὴν γνώμην ἐμφανῆ τοῦ κρατοῦντος ἐποίουν. Καὶ οὐ λόγοις καὶ γράμμασι ταῦτα προὐχώρει ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πρότερον, οὓς καθειργμένους εἶχον διὰ τὸν θεῖον λόγον, δι' ἑαυτῶν ἐπὶ μέσου προάγοντες ἠλευθέρουν· καὶ τοὺς ἐν μετάλλοις ἀνίεσαν. Ἡπάτηνται δὲ ἄρα βασιλεῖ δοκοῦντες κατὰ γνώμην πρατατειν πάντως. Τούτων δ' ἐπιπολασθέντων, αὐτίκα ἦν ὁρᾷν ἐκ βαθυτάτου σκότους φῶς ἀθρόον ἐκλάμπον· ἐκκλησίαι τε συνεκροτοῦντο, καὶ σύνοδοι συμπληθεῖς ἠθροίζοντο· καὶ πᾶς τις τῶν ἐθνῶν ὁρῶν ἐκπλήκτος ἦν, τὸ τῆς μεταβολῆς ἑτοίμον ὑπερφυῶς θαυμάζων, καὶ μέγαν μόνον εἶναι Θεὸν τῶν Χριστιανῶν ἐκβοῶν. Ἡμῶν δ' ὅσοι τὸν ἀγῶνα γενναίως διήνεγκαν, μετὰ παῤῥησίας διέπρεπον· οἷς δὲ νοσῆσαι συνέβη κατὰ ψυχὴν τῇ τῶν δεινῶν προσβολῇ, τὰ σφῶν θεραπεύειν ἠπείγοντο, δεξιὰν αἰτοῦντες παρ' ὧν τὰ τῆς πίστεως ἐῤῥωτο. Ἐλιπάρουν τε Θεὸν ἱκετεύειν ἵλεων αὐτοῖς ἐνιδεῖν μετὰ κατηφοῦς καὶ συντετριμμένου τοῦ σχήματος. Οἱ δ' ἐν μετάλλοις λυθέντες φαιδροί τινες καὶ γεγανωμένον ὁρῶντες καὶ παῤῥησίας πλήρεις ἐπὶ τὰς πατρίδας ἦσαν, ἀῤῥήτου τε εὐφροσύνης, ἣν οὐδὲ λόγῳ παριστᾷ ῥᾴδιον, ἐμπλεῳ. Ὁδοὶ δὲ καὶ λεωφόροι παιάνων καὶ ᾀσμάτων ἦσαν μεσταὶ τῶν ὁδοιπόρων, Θεὸν δοξα-

ζόντων τῇ παρὰ δόξαν ἐλευθερίᾳ· καὶ τοὺς ὀλίγῳ πρότερον σφοδρῶς τῶν πατρίδων ἐληλαμένους εἰδὲς ἂν φαιδρῷ προσώπῳ τὰς ἑστίας ἀπολαμβάνοντας· ὥστε καὶ τοὺς πρὶν καθ' ἡμῶν ὠρυομένους τοῖς παρ' ἐλπίδα πραττομένοις ὁρῶντας ἡμῖν ἐπαγάλλεσθαι.

A que submisso et sordidato habitu et spiritu contrito, ut Deum precibus suis propitium sibi redderent orantes. Ad metallum damnati liberabantur: lætique atque hilares cum libertate multa, incredibili atque ineffabili gaudio pleni, in patriam suam redibant. Itinera publicæque viæ triumphalibus hymnis et carminibus, viatoribus Deum de inopinata libertate glorificantibus, resonabant. Et qui paulo ante violenter patria sua exacti erant, eos vultu jucundo ad focos penatesque suos reverti vidisses: et qui antehac contra nos rugierant, insperatam rerum mutationem cernentes, nobiscum congratulantes exsultabant.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τοῦ κατ' Ἀντιόχειαν νεοπαγοῦς ξοάνου, ὃ Θεότεκνος ἐκαινούργησε.

Ταῦτα δ' ἐν νῷ βαλὼν Μαξιμῖνος ὁ τῆς Ἑῴας τύραννος, οὐδ' ἐπ' ἐνιαυτοῦ τὸ ἥμισυ καθορῶν διαγέγονε. Πῶς γὰρ φέρειν εἶχεν, οὕτω τὴν τοῦ Χριστοῦ ποίμνην πληθυνομένην ὁρῶν, μισόκαλος ὢν ὁ δυσμενὴς καὶ μισόχριστος; Ἀμέλει τοι καὶ τὴν δοκοῦσαν εἰρήνην τέως διασπᾷν ἐθέλων, πρῶτον μὲν τὰς ἐν τοῖς κοιμητηρίοις ἡμῶν συνόδους ἀπέλεγεν· εἶτα τέχνῃ δή τινι αὐτὸς ἑαυτῷ τοῖς τῆς Ἀντιόχου πολίταις διεπρεσβεύετο, μή τινα τῶν Χριστιανῶν ζητῶν τὴν Ἀντιόχου οἰκεῖν ἐπιτρέψαι· ἐν μεγίστῃ δὲ χάριτος μοίρᾳ σφᾶς τοῦτ' οἴεσθαι δράσαντας ἔχειν. Καὶ ἄλλοις δ' ὑπέβαλλε τὰ ἴσα διενεργεῖν· ὧν πρῶτος Θεότεκνος ἦν, ἀνὴρ γόης καὶ πονηρότατος, καὶ οὐδαμῶς τῆς προσωνυμίας μετέχων· λογιστεύειν δ' ἐδόκει κατ' ἐκεῖνον δῆτα τὸν χῶρον. Πάμπολλα δὲ καθ' ἡμῶν στρατηγήσας οὗτος, καὶ σφοδρῶς τῇ καθ' ἡμῶν συκοφαντίᾳ μᾶλα χρησάμενος, οἷά τινας φῶρας ἀπελαύνειν ἡμᾶς σπουδὴν ἐποιεῖτο· ὅθεν καὶ πολλοῖς θανάτου διάκονος γεγονὼς, τέλος εἴδωλόν τι Διὸς φιλίου ἐπαοιδίαις καὶ γοητείαις ἀνήγειρε, θυσίας τε καὶ μυήσεις, καὶ ἄλλ' ἄττα ἐξάγιστα καὶ ἀκαθάρτους δή τινας καθάροιες ἐπινοῶν, ἄχρι δὴ καὶ ἐς βασιλέα τὰς τῶν χρηστῶν τερατείας διέσωζε. Κατὰ σκοπὸν δὲ τοῦ κρατοῦντος ᾠρημένος πράττειν, καὶ ἀγεννῆ κολακείαν ἐπιδεδειγμένος, κατὰ Χριστιανῶν ἐκίνει τὸ ξόανον· ἔλεγε γὰρ τὸν Θεὸν ἀσχάλλοντα κελεύειν ἔξω πυλῶν ἐλαύνειν καὶ τῶν περιοίκων ἀγρῶν ὡς πορρωτέρω ποιεῖν, οἵά τινας ἀσπόνδους ἐχθροὺς τοὺς Χριστιανούς. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα καὶ κατὰ γνώμην ἦσαν τῷ βασιλεῖ, κεχαρισμένα καὶ οἱ λοιποὶ τῶν πόλεων ἀρχηγοὶ ὁρᾷν ἐθέλοντες, τὰ ἴσα καθ' ἑψηρίζοντο, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοὺς ὑπηκόοις διήγγελλον. Ἐν οὐ πολλῷ δὲ καὶ αὐτοῦ συνεπιψηφισαμένου τοῦ τυράννου, αὖθις ὁ καθ' ἡμῶν ἐνερριπίζετο διωγμός. Καὶ ἱερεῖς μὲν κατὰ πόλεις, οἱ τῶν ἀνθρώπων ἦσαν διάσημοι, ἀρχιερεῖς τε πρὸς τούτοις, οἱ δόξης πρότερον ἦκον εἰς τὸ ἀκρότατον· οἷς δὴ καὶ πολλή τις ἦν ἡ σπουδὴ περὶ τὴν θρησκείαν. Καὶ τοίνυν ἡ ἐς ἄκρον τοῦ ἄρχοντος δεισιδαιμονία τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἅπαντας, ἅτε δὴ τ' ἐκείνῳ θέλοντας χάριν ἀφοσιοῦν, καθ' ἡμῶν ἐκίνει τὰ μηδὲ λόγῳ πράττειν ῥητά, μεγίστων οἰόμενοι παρ' ἐκείνου κατατυγχάνειν χρηστῶν, εἴ γε καθ' ἡμῶν καινοτέρων κακοηθειῶν ἐφευρεταὶ καὶ πορισταὶ γένοιντο.

(1) L. *Curator*. C. De mod. mulet.

476 CAPUT XXV.

De statua nova Antiochiæ, quam Theotecnus recens erexit.

In hac porro sententia Maximinus Orientis tyrannus non bene sex menses perduravit. Quomodo enim ille qui honestatis omnis inimicus, sævus et adversarius Christi esset, tantopere augeri lætarique Christi gregem pateretur? Illicet quæ tum esse videbatur pacem dissoluturus, primum quidem conventus nostros in cœmeteriis prohibuit: deinde vero techna quadam ipse ad seipsum Antiochenorum nomine per cives eorum legationem misit, id agens, ut ne cui Christianorum eam urbem incolere permitteretur: maximamque illos a se gratiam inituros illis significavit, si hoc ipsi adversus Christianos per assimulationem facere viderentur. Sed aliis quoque item ut facerent, suggessit. Quorum præcipuus Theotecnus erat, vir impostor, et ingenio depravatissimo præditus, nomineque suo indignissimus, logistæ sive curatoris (1) et rationalis munus ea in regione gerens. Multa autem veluti dux quidam contra nos molitus, sycophantiisque plurimum usus, id studio habuit, ut nos tanquam fures et prædones abigeret. Quapropter cum multis auctor et minister cædis fuisset, postremo simulacrum quoddam Jovis qui amicitiis contrahendis præest, incantationum et imposturarum ergo erexit, et sacrificia, initiationes aliaque detestanda, et impuras impiasque expiationes et purificationes instituit. Quæ res una cum ejus idoli responsis ad principem etiam ipsum pervenit. Theotecnus porro per illiberalem fœdamque assentationem veluti speculatorem imperatoris constituere volens, simulacrum ipsum adversus Christianos concitavit. Dixit enim, eum Deum iratum, Christianos perinde atque perpetuos et irreconciliabiles hostes ex urbe et agris circumjacentibus quam longissime expelli jubere. Posteaquam hæc imperatori perplacuere, aliarum quoque urbium duces et præfecti gratificari illi studentes, eadem contra nos constituerunt, populisque et civibus suis denuntiarunt. Nec ita multum temporis intercessit, et tyrannus ipse calculum et sententiam quoque suam ad decretum hujusmodi adjecit. Itaque acris adversus nos excitata est persecutio. Et sacerdotes aliis hominibus celebriores per urbes passim, pontifices præterea, qui existimationem et gloriam summam consecuti fuerant, deorumque cultui maxime studebant, Ma-

ximinus constituit : **477** atque insuper summa ipsius superstitio subditos suos populos omn gratificari illi contendebant, ita contra nos commovit, ut sævitiam eorum quam in nos exerc verbis persequi non liceat. Maximas quippe se ab eo utilitates consecuturos arbitrabantur, si n contra nos rerum insolentiumque injuriarum inventores exstitissent et administri. Quo me ligentia in id studium, ut nobis incommodarent, incubuere.

CAPUT XXVI.

De conflictis et falsis adversus Christum commentariis.

Compositis sane quidem et confictis, qui rerum talium architecto et auctori non displicerent, blasphemiam et maledicentiam omnem exsuperantibus commentariis, interrogationes scilicet Pilati et Servatoris nostri continentibus, in ditiones eos suas miserunt : epistola quadam, ut scriptum id omnibus publicaretur, præfixa : mandatum etiam additum, ut litteratores librum talem pueris omnibus, in quo primis rudimentis se exercerent, teneramque memoriam veneno tali imbuerent, legendum proponerent. Hæc cum ita fierent, alius quidam quem Romani ducem vocare solent, circa Damascum Phœniciæ, mulierculis quibusdam circumforaneis et flagitiosis comprehensis vim afferens, plagas minitatus est, nisi testimonio scripto confiterentur, se aliquando Christianorum sacris initiatas conscias esse obscœna quædam scelera committi ab iis qui primæ sunt inter eos dignitatis, nefariaque flagitia in sacris ædibus fieri solita. Atque item alia plura hisce similia, quibus doctrinam professionemque nostram calumniarentur, excogitarunt. Voces etiam ejuscemodi in scriptum relatas ille ad principem, misit, quæ deinde de consilio ejus in civitatibus et locis omnibus publice sunt propositæ. At non multo interveniente tempore, calumniarum talium artifex dux ille, digna injuriarum Christo contumeliose illatarum, sibi ipsi manus afferendo, præmia tulit. Nobis vero sub eo paratæ persecutiones, fugæ populorumque insultationes, et alia prioribus illis consentanea, adeo ut nonnulli claro loco geniti magni viri capti, recusationem non gravate ultima mortis pertulerint supplicia.

A

B

C

ΚΕΦΑΛ. ΚϚ.

Περὶ τῶν κατὰ Χριστοῦ ἐπιπλάστων μνημάτων.

Οἷα δ' αὐτῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα · ὑπὸ γάρ τινα πλασάμενοι οὐκ ἄπο γνώμης τοῦ τὸ τεκταίνοντος πάσης βλασφημίας ἐπέκεινα, σεις δῆθεν Πιλάτου καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπὶ τὴν ὑπὸ χεῖρα σφῶν διαπέμπονται. Κ προγραμμάτων προηγουμένων, ὥστ' ἐκδηλ καθιστᾷν ἅπασι, καὶ παισὶ πᾶσι, προκεῖσθ εἰς μελέτην τοῖς γραμματισταῖς πρόσταγμα πρὸ πάσης μνήμης ταῦτα κατέχειν. Τούτω γενομένων, ἕτερός τις ὢν δοῦκα προσαγορευ μαίοις ἔθιμον, περὶ Δαμασκὸν τῆς Φοινίκῃ τινα ἀγοραῖα καὶ ἐπίτριπτα συλλαβών, πλη λει πολλὰς ἐπιθεῖναι βίαν ἐπάγων, ἐγγράφ λογεῖν, ὡς τὰ Χριστιανῶν μὲν πάλαι ἀσπο ἀκόλαστα δέ τινα συνεγνωκέναι τοὺς ἐν τ τοις αὐτοῖς τεταγμένους, καὶ ἀθέμιτα τοῖ κοῖς ἐνεργεῖν · καὶ ἄλλ' ἄττα συγγενῆ τοῖς νοις, ὡς ἂν γε τὸ καθ' ἡμᾶς διαβάλλειν δύ δὴ τοιαύτας φωνὰς καὶ αὐτὸς γράμμασιν ἐν ἀνέπεμπε βασιλεῖ · ἃ δὴ καὶ βουλαῖς ἐκεῖνο πᾶσαν πόλιν κοὶ χώραν δημοσίᾳ προὐτίθη πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ὁ μὲν τῶν τοιούτων γὸς ἄξια τῶν κατὰ Χριστοῦ ὕβρεων τὰ γέ ζεται, αὐτόχειρ γενόμενος ἑαυτοῦ · καθ' ἑ διωγμοὶ, καὶ φυγαὶ, καὶ δήμων ἐπαναστάσ ὅσα τοῖς προτέροις ἐφάμιλλα · ὡς καὶ τὸν νει περιδόξων τε καὶ λαμπρῶν εἴσω χειρῶν, ἀπαρακλήτως ὑποσχεῖν ἐσχάτην τὸν θάνατον.

478 CAPUT XXVII.

De ejus temporis martyribus, et edictis in æreis columnis contra nos promulgatis.

Tum quidem (1) Emesæ, quæ Phœniciæ civitas est, tres Christum profitentes bestiis sunt objecti : quorum unus Sylvanus episcopus fuit, jam decrepitus, ut qui quadraginta annos pastorale munus obiisset. Eodem tempore et Petrus Alexandrinus antistes, divinum prorsus episcopalis functionis exemplar, virtutis causa, et quod ab ineunte ætate in divinorum oraculorum litteris exercitatus fuerat, correptus, nulla ei justa objecta causa (nam id Maximinus ita statuerat) capitis supplicium subiit : et cum eo alii præterea Ægyptii episcopi multi. Lucianus quoque presbyter, qui propter vitæ continentiam, et sacrarum Litterarum peritiam, Nicomediam ductus fuerat. Ibi ille, prout præsente impe-

D

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τῶν τότε μαρτυρησάντων, καὶ τῶ στήλαις χαλκαῖς καθ' ἡμῶν προστεγεί

Καὶ δή τινες ἐν Ἐμέσῃ, τῆς Φοινίκης π πόλις, τρεῖς τὸν Χριστὸν ὁμολογήσαντες, θ ἀπερρίφησαν · ὧν εἷς ἐπίσκοπος Σιλβανὸς ἦν, ἐς βαθὺ γήρους ἐληλακώς, ὡς καὶ μ' ἔτ λειτουργήματι διανύσαι. Ἐπὶ δὴ τούτῳ τῷ καὶ Πέτρος ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ποιμὴν ἐν ἑκ ποις θεῖον ὄντως ἀρχέτυπον ἀρετῆς τε χάρ τῆς τῶν θείων λόγων ἐκ νέου ἀσκήσεως, ἀναπ γεγονώς, μή τινος εὐλόγου προηγησαμένης α τοῦτο δὴ Μαξιμίνου προστάξαντος, ξίφει τὴν λὴν ἀποτέμνεται · σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ἄλλοι τῶν Αἴγυπτον ἐπισκόπων πολλοί · καὶ Λουκιανὸς σβύτερος ἐν ἐγκρατεῖ βίῳ καὶ λόγων ἱερῶν ἐπισ ἐπὶ τὴν Νικομήδους ἀχθείς, καὶ βασιλέως πάρ

(1) Cf. supra cap. 16.

ήκουσαν ὑπὲρ ἧς ἠγωνίζετο πίστεως ἀπολο- A
αρασχών, ἔπειτα δεσμωτηρίῳ σχεθεὶς κτίννυ-
ιαῦτα ἐξάπινα τῷ δυσσεβεῖ Μαξιμίνῳ καθ'
ιεπράχθη· ὡς καὶ δοκεῖν τοῦ προτέρου διω-
ρείρονα τοῦτον ἡμῖν ἐπεγείρεσθαι. Τοσαύτη
ἡ μανία, ὡς ὅπερ οὐδ' ἄλλοτέ ποτε γεγονὸς
ύεται, τότε πραχθῆναι· ψηφίσματα γὰρ
καὶ βασιλικῶν ἀντίγραφα διατάξεων, χαλ-
σι στήλαις ἐγχαραττόμενα κατὰ μέσας τὰς
εἰς ἡμέτερον ἐξανίστα δέος. Τοῖς δ' ἐς διδα-
φοιτῶσιν ἅπασιν ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν οὐκ
ἦν διὰ στόματος ἢ Πιλᾶτος καὶ Ἰησοῦς, καὶ
ὕβριν ἡμῶν νεουργηθέντα πλάσματα· δι' ὧν
ιστὲς καὶ ὑπέροφρυ τῆς Μαξιμίνου μιαρᾶς
ἔξεστι διαγνῶναι, καὶ τὴν ἱερὰν ἐκπλαγῆναι
ἔγρυπνον οὖσαν ταῖς τῶν ἀσεβῶν πονηρίαις, B
ὶ πόδας ἐπεξιοῦσαν· ὑφ' ἧς ἐλαυνόμενος, οὐ
τόρρω καὶ αὐτὸς τἀναντία ἐγγράφῳ νόμῳ
ιῶν ἐβουλεύετο. Ἐγὼ δὲ εἰς ἔνδειξιν καί τι
ὧν ἐν στήλαις ἐκείνῳ γεγραμμένων ἐνθήσω
οίᾳ. Εἶχε δὲ οὕτως. « Ἤδη ποτὲ ἡ ἀσθενὴς
ς τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἴσχυσε πᾶσαν
ἀμαυρότητα καὶ ὀμίχλην ἀποστησαμένη
πεδάσαι· ἥτις πρὸ τούτου οὐ τοσοῦτον τῶν
ὅσον τῶν ἀθλίων ἀνθρώπων τὰς αἰσθήσεις
ἀγνοίας σκότῳ ἐνειληθείσας ἐπολιόρκει ἐπι-
ὥστε τῶν ἀθανάτων θεῶν φιλαγάθῳ προ-
ικεῖται καὶ σταθεροποιεῖται ὅπερ γράμμα
ἐστιν εἰπεῖν· ὅπως κεχαρισμένον, ὅπως τε
καὶ προσφιλὲς ἡμῖν γέγονεν· ὡς μέγιστον
τῆς θεοφιλοῦς ἡμῶν προαιρέσεως δεδηλωκέ- C
ου τε καὶ πρὸ τούτου οὐδενὶ ἄγνωστον ἦν
παρατηρήσεως καὶ θεοσεβείας πρὸς τοὺς
ς ἐτυγχάνετε ὄντες· οὓς οὐ ψιλῶν καὶ ὑπο-
ιμάτων πίστις, ἀλλὰ καὶ συνεχῆ καὶ παράγ-
γων ἐπισήμων γνωρίζεται. Διόπερ ἐπαξίως
οα πολις θεῶν ἀθανάτων φόβον ἵδρυμά τε
τήριον ἐπικαλοῖτο. Πολλοῖς γοῦν παραδείγ-
ταφαίνεται τῇ τῶν οὐρανίων θεῶν αὐτὴν
ἀνθεῖν. Ἰδοὺ τοίνυν ἡ ὑμετέρα πόλις,
τῶν ἰδίᾳ διαφερόντων αὐτῆς ἀμελήσασα,
πρότερον τῶν ὑπὲρ αὐτῆς πραγμάτων δεή-
σιδοῦσα, ὅτε πάλιν ἦσθετο τῆς τοῦ ἐπαράτου
τος γεγονότας ἕρπειν καὶ ἔρχεσθαι, καὶ
ἀμελήθεῖσαν καὶ κεκοιμημένην αὖραν ἀνα-
μένων τῶν πυρσῶν, μεγίστην πυρκαϊὰν D
οῦσαν, εὐθέως πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐσέ-
ὅσπερ πρὸς μητρόπολιν ἴασίν τινα καὶ
ιλήσεώς τινος κακίφυγεν, πασῶν θεοσεβειῶν,
ἀπαιτοῦσα· » καὶ τὰ ἑξῆς τῆς ὁμοίας δυσ-
ἐχόμενα, πολλὴν καταδρομὴν ἦσαν λέγοντα·
ἡμᾶς τὸ θεῖον δυσμενῶς ἔχον, πᾶν εἴ τι δεί-
ρι καὶ γῇ καὶ ὕδασιν ἐμποιεῖ.

ratore conveniebat, fidem pro qua decertabat, mira cum libertate defendit, in carcerem conjectus atque necatus est. Tam gravia in nos impius Maximinus facinora edidit, ut visus sit majorem etiam priore persecutione contra nos concitasse motum. Cujus etiam tanta fuit mentis vecordia, quanta nunquam antea exstitisse memoriæ prodita est. Decreta enim urbium, et imperialium constitutionum rescripta æreis insculpta columnis, terrendorum Christianorum causa in mediis urbibus publicata : et pueris in ludum litterarium ad magistros euntibus, nihil aliud toto die in ore erat quam Pilatus et Jesus, aliaque ejus generis ad contumeliam nostram tum primum conficta et excogitata : per quæ omnia summum Maximini in Deum odium, arrogantissimumque scelerosæ ejus animæ supercilium perspicere licuit, et divinam mirari vindictam, quæ excubare continua quadam vigilia super impiorum malitia, eosdemque in vestigio consequi solet. Ab hac ille perculsus, non multo post lege scripta, priori pacificationi contrarium prorsus de nobis statuit. Ut autem impietas ejus manifesto probetur, partem quamdam constitutionis ejus quam in columnam incidi curavit, historiæ huic inserere est visum. Res sic se habet, « Jam tandem imbecilla humanæ mentis audacia seductionis errorisque obscuritatem atque caliginem depulit et discussit: qui quidem antehac perniciosis ignorantiæ tenebris, ita non tam impiorum quam miserandorum hominum sensus involvit, **479** ut rem veritatemque ipsam cognoscere non potuerint. Sed singulari benignaque deorum immortalium providentia, infidum atque iniquum (ut ita dicam) libræ momentum, ad justam rectamque stateram est reductum, ut res omnes nobis gratæ, suaves et jucundæ eveniant, et ut jam maximum certissimumque nostræ de diis ipsis opinionis ac pietatis exstet indicium. Sed neque antehac cuiquam ignotum fuit, quibus cæremoniis et sacris dii immortales a vobis sint culti, quos non nudis atque inanibus fidei verbis, verum admirandis præclarisque operibus perpetuo venerari et magnificare convenit. Recte profecto civitas vestra deorum immortalium, propter cultum timoremque eorum, sacrarium et domicilium vocari queat : et multis indiciis satis constat, eam cœlestium deorum præsentia florere. Itaque urbs vestra cum rebus omnibus illi peculiariter conducibilibus posthabitis, tum etiam et petitionibus quibus pro suo ipsius statu prius uti solebat, omissis, quam primum rursus homines exsecrandæ vanitati deditos late serpere et propagari, ac veluti neglectam atque sopitam auram facibus vim ignemque suum per eam recipientibus, vastum incendium differre

ire sensit, nulla interposita mora confestim ad pietatem nostram, perinde atque ad sacrorum ue deorum omnis metropolim urbemque principem confugit, opem et auxilium implorans. » ra quæ sequuntur, consimilis impietatis plena, professionemque nostram perstringentia (1) : n divinum Numen propter nos iratum, quidquid est in aere, in terra et in aquis mali, hominibus it.

(1) Eusebius lib. IX, cap. 7, qui scriptum hoc Tyri propositum vidit.

CAPUT XXVIII.

De sæva, quæ eo tempore grassata est, fame et pestilentia.

Ejuscemodi litteris contra nos publicatis, spes rerum meliorum omnis, quantum in nobis situm est, præcludebatur : et electi quoque inter nos, ut est in sacro oraculo, non in mediocre delabebantur scandalum et offendiculum. Verum enimvero omnibus tam inexspectata **480** rerum mutatione consternatis, cum adhuc passim in iteneribus decreta ea essent, et ad multas urbes nondum perlata fuissent, qui omnia solo nutu et voluntate sua facit et mutat Dominus, gloriosam tyranni superbiam veluti strangulans, derepente auxilium cœlitus tulit. Statim enim solitæ pluviæ hiberno etiam tempore in nubibus ipsis vinctæ sunt et retentæ : fames mox consecuta, et deinde pestilentia. Accessit ad eas clades, qui propter colorem igneum carbunculus vocatur, ulcus odoris pessimi membra corporis admodum contrahens, et quod latius serpens ingens crearet periculum, occupatisque oculorum angulis viros simul et mulieres quas occupasset luminibus orbaret. Bellum insuper Maximino ab Armeniis illatum, qui antea socii Romanorum fuerant. Belli causa erat Christiana fides et religio. Quod enim homines inducere atque persuadere illis voluit, ut quem Christo præstabant, idolis offerrent cultum, ex amicis hostes eos habuit. Quæ mala omnia eodem tempore coacervata, tyranni audaciam furoremque contra divinum Numen conceptum, satis coarguerunt. Et cum per jactantiam gloriose eo quod Christianos persequeretur, atque idolorum cultum propagare studeret, sibi polliceretur, non famem, non pestem, non bellum imperii sui ditionem invasurum esse : clades eæ confertim cumulatæ, cum ineptam jactantiam et audaciam ejus represserunt, tum eversionem interitumque ejus jamjam adfuturum certo satis indicarunt. Et ipse quidem expeditione bellica cum copiis suis contra hostes suscepta, quotidie viribus amissis inferior abibat. In urbibus autem et locis imperii sui reliquis pestis fami implicata sævissime grassabatur. Tanta porro annonæ erat et rerum necessarium penuria, ut medimnus unus tritici bis mille et quingentis drachmis Atticis compararetur. Permulti sane etiam in urbibus cadebant. Rusticorum autem qui in agris mortui sunt, multitudo numerari non poterat. Et fere eos omnes sæva consumpserat pestis. Nonnulli res sibi charissimas locupletioribus parvo panis frustro divendebant. Alii possessionibus suis apud creditores depositis, ad summam inopiam redigebantur. Erant qui fœni rejectamenta ruminantes, et perniciosas herbas adjicientes emoriebantur. **481** Mulieres honesto loco natæ, inopia rerum omnium ad inverecundam redactæ necessitatem, in foro obambulantes stipem mendicabant, pudore quodam et vestitu mundiore pristinam deliciarum affluentiam et libertatem tacite quodammodo præ se ferentes. Quidam pallidi et summe

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Περὶ τοῦ τηνικαῦτα κατασκήψαντος ἀγρίου λιμοῦ καὶ λοιμοῦ.

Τοιούτων δὲ γραμμάτων καθ' ἡμῶν πεμπομένων, πᾶσα μὲν ἐλπὶς ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀπεκέκλειστο ἀγαθῶν, καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ δὲ ἡμῶν, κατὰ τὸ ἱερὸν λόγιον, ἐν οὐ μετρίῳ ἦσαν σκανδάλῳ. Καὶ δὴ πάντων τοῖς ἀπροσδοκήτοις ἀποψυχόντων, ἔτι τῶν καθ' ἡμῶν ψηφισμάτων ἐνοδίων ὄντων καὶ πολλαῖς δὲ τῶν πόλεων μήπω πεφοιτηκότων, ὁ πάντα ποιῶν καὶ μετασκευάζων μόνῳ τῷ βούλεσθαι Κύριος, τὸ τοῦ τυράννου μεγάλαυχον ὥσπερ ἄγχων, ἀθρόαν ἐπῆγεν οὐρανόθεν τὴν ἀρωγήν. Αὐτίκα γὰρ οἱ μὲν συνήθεις ὄμβροι, καίπερ χειμερίου τῆς ὥρας οὔσης, συνεδεσμοῦντο τοῖς νέφεσιν· ἐπέσκηπτε δὲ λιμὸς, καὶ λοιμὸς ἐπὶ τούτοις ἐφείπετο. Νόσημα δέ τι ἄθεσθ ἠκολούθει· ἄνθραξ τῷ πυρώδει τοῦ χρώματος ὠνομάζετο· ἕλκος δυσῶδες ἐπισυρόμενον· ὃ καὶ τῶν σωμάτων καθέρπον, σφαλεροὺς ἀθρόον ἐνεποίει κινδύνους. Ἔπειτα τοῖς κανθοῖς τῶν ὀφθαλμῶν ἐπισκῆπτον, πηροὺς καθ' ὧν ἐπῄει ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας εἰργάζετο. Ἐπὶ δὴ τούτοις καὶ μάχη αὐτῷ πρὸς Ἀρμενίους ἠγείρετο, συμμάχους καθεστῶτας Ῥωμαίοις ἄνωθεν. Καὶ ἡ πρόφασις τὸ πρὸς Χριστὸν σέβας ἐκείνοις ἦν. Πεῖραν γὰρ ἐπάγων εἰδώλοις τὸ σέβας νέμειν ἀντὶ Χριστοῦ, πολεμίους ἐκτήσατο. Ἃ δὴ πάντα κατὰ ταυτὸ συῤῥυέντα, τὸ τοῦ τυράννου θράσος, καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον μανίαν διήλεγχεν. Ἐπεί τοί γε οἷς καθ' ἡμῶν κεκίνητο, καὶ τῆς περὶ τὰ εἴδωλα θεραπείας χάριν, μὴ λιμὸν ἢ λοιμὸν ἢ μάχην συῤῥαγῆναί ποτε ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς ἐβρενθύετο. Ταῦθ' ὁμοῦ πάντα συῤῥεύσαντα ἐπεστόμιζε μὲν ἐκείνῳ τὸ θράσος· οὐχ ἧττον δ' ἐμήνυε καὶ τὴν ὅσον οὔπω ἐσομένην τούτῳ καταστροφήν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἅρας ὅλαις ἡνίαις σὺν τοῖς ὑπ' αὐτὸν στρατοπέδοις καθ' ἡμέραν ἡττᾶτο· τοὺς δ' ἐν ταῖς λοιπαῖς αὐτοῦ χώραις καὶ πόλεσι δεινῶς ὁ λοιμὸς συμπλεκόμενος τῷ λιμῷ, κατήσθιεν ἀκμηνέστερον. Καὶ τοσοῦτον ἐν σπάνει τῶν ἀναγκαίων ἦσαν, ὡς πυροῦ μέδιμνον δυσὶ χιλιάσι καὶ πεντακοσίων ἀττικῶν ἀντικαταλλάσσεσθαι· πολλοὶ μὲν οὖν καὶ κατὰ πόλεις ἦσαν οἱ πίπτοντες· οἱ δ' ἀγρόται καὶ κατὰ κώμας καὶ ἀριθμοῦ κρείττους. Ὃς πάντας σχεδὸν τοῖς ἀγρίοις διεφθάρθαι λοιμοῖς. Οἱ μὲν οὖν τοῖς ἄθεν εὐπορωτέροις τὰ ἑαυτῶν φίλτατα, βραχυτάτου τρύφους διέπρασσον· οἱ δὲ τὰς κτήσεις παρατιθέμενοι, ἀπορίας εἰς τοὔσχατον ἦλυνον. Ἦσαν δ' οἳ καὶ χόρτου σπαράγματά τινα διαμασσώμενοι, καὶ πόας ὀλεθρίους προσφέροντες, διεφθείροντο. Ὅσαι δὲ τῶν εὖ γένους ἦσαν γυναῖκες, τῷ ἀπορεῖν εἰς ἀναίσχυντον ἀνάγκην ἐλαθεῖσαι, ἀνὰ τὰς ἀγορὰς ἰοῦσαι, προήγοντο μεταιτεῖν· αἰδοῖ τινι καὶ τῷ περὶ τὴν ἀναβολὴν κοσμίῳ ἠρέμα πως τὸ πάλαι τῆς τρυφῆς ἐλευθέριον σκιαγραφοῦσαι. Καὶ οἱ μὲν ὠχροὶ καὶ εἰς ἄκρον ἀπεσκληκότες, ὥσπερ εἴδωλά τινα τῷ ἀπορεῖν ἔνθεν κἀκεῖθεν ἐνστειόμενοι καὶ διολισθαίνοντες, πρηνεῖς ἐπὶ τῶν ἀμφόδων κατέπιπτον, πάσης ἔρημοι βοηθείας· πρὸς ἓν μόνον ἀμυδρῶς εὐσθενοῦντες, ὡς βοᾶν ἐξεῖναι μόνον πεινῆν· καὶ ὀδυνηρᾷ τῇ φωνῇ τρύφος τροφῆς ὀρέγειν

καταδεῖσθαι τοὺς παριόντας. Ὅσοι γε μὴν εἶχον δῆθεν εὐπόρως πρὸς τὸ πλῆθος ἀπαγορεύοντες, τῷ πολλὰ παρασχεῖν, ὕστερον καὶ αὐτοὶ εἰς ἀπηνῆ λιμὸν ἐχώρουν, τὰ ἴσα πάσχοντες· καὶ ἀπανθρώπως διέκειντο, ὡς καὶ πλείσταις ἐφ' ἡμέραις ἁπανταχοῦ νεκρὰ καὶ γυμνὰ σώματα ἐῤῥιμμένα οἰκτροτάτην θέαν τοῖς ἔτι ζῶσι παρέχειν. Ἤδη δέ τινες καὶ κυσὶ τράπεζα προὔκειντο· οὗ χάριν καὶ τῶν κυνῶν πολύς τις ἦν φόνος, δέει τοῦ μὴ λυσσήσαντας ἀνθρωποφαγίαν ἐργάσασθαι. Ὁ δὲ λοιμὸς κατ' οἴκους χορεύων, πάντας ἐδόσκετο· μάλιστα δὲ τῶν εὐπόρων ἥπτετο· μὴ γὰρ τῷ ἑτέρῳ λιμῷ ἐκτριβόμενοι, ὀξέως ὑπὸ θατέρου μᾶλλον διώλλυντο. Οἰμωγῆς γοῦν ἦσαν πάντα μεστὰ, καὶ οἶκοι καὶ πλατεῖαι καὶ ἀγοραί. Θρῆνός τε ἁπανταχοῦ καὶ οὐαὶ μετὰ τῶν συνήθων αὐλῶν τε καὶ κτύπων ἠκούετο. Τοῖς δὲ δυσὶ τούτοις ὅπλοις τῷ λιμῷ τε ἅμα καὶ τῷ λοιμῷ στρατεύσας ὁ θάνατος, πᾶσαν ἄρδην τὴν τότε γενεὰν ἐξεθέρισεν. Ὡς ἐν ταυτῷ σώματα πλεῖστα ἐκφέρεσθαι, καὶ μυρία τούτων καθεκάστην εἶναι τὰ πολυάνδρια. Τοιαῦτα τῆς μεγαλαύχου ψυχῆς Μαξιμίνου τῶν καθ' ἡμῶν γραμμάτων εἵπετο τὰ ἐπίχειρα. Τηνικαῦτα δὲ καὶ τῆς ἡμῶν θεοσεβείας πολλοὶ παρέδειξαν τὰ τεκμήρια. Τὸν γὰρ φιλάνθρωπον τρόπον ἐπιδεικνύμενοι, τοὺς μὲν ἀτάφους ἐῤῥιμμένους, μυρίοι δὲ ἦσαν, ἐπιμελῶς ἔθαπτον· οἱ δὲ τοὺς τοῦ λιμοῦ τραυματίας ὑφ' ἓν ἀθροίζοντες, ἄρτους δή τινας καὶ τροφὴν ἑτέραν ἐπεχορήγουν, ὡς ἡ χεὶρ εὔπορος ἦν. Κἀντεῦθεν πολλὴν τινα καὶ μακρὰν τὴν φήμην διαδραμεῖν, ὡς καὶ μόνους θεοσεβεῖς ἡμᾶς τῶν ἄλλων ὁμολογεῖν, καὶ τὸν ἔφορον τῶν Χριστιανῶν δοξάζειν Χριστόν. Ὧν δὴ τ' ἐπιτελουμένων, ὁ τῶν σωτηρίων Θεὸς ὁ ὑπέρμαχος καὶ ἡμέτερος κηδεμών, οἷς εἰς αὐτὸν πεπαρῳνήκεσαν, διὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἔχθρας, τὴν οἰκείαν ἀγανάκτησιν παραδείξας ταῖς τῶν δηλωθέντων δεινῶν ἀθρόαις ἐπαγωγαῖς, αὖθις φαιδρὸν εἶδεν ἡμῖν ἐπέλαμπε ταῖς οἰκείαις προνοίαις, ὡς ἐξ ἀφεγγοῦς σκότους, φῶς ἄῤῥητον εἰρηνικῆς καταστάσεως παρασχέσθαι, καὶ ἐμφανῆ γε πᾶσι καθίστασθαι Θεὸν αὐτὸν ἐσκεῖ καὶ ἐπόπτην εἶναι τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, μάστιγι χρώμενον ἐν καιρῷ περιστάσεων σῴζ τῶν οἰκείων ἐπιστροφῆς ἕνεκα· μετά γε μὴν τὴν ἀποχρῶσαν παιδείαν ἵλεων ἐνορῶντα καὶ πατρικὸν, οἷς πρὸς αὐτὸν τὰ τῆς ἐλπίδος ἐστήρικται. Ὅπως δὲ τοῦτο σοφῶς διῳκήσατο, ἔνθεν ἐρῶ.

macilenti, perinde atque simulacra quædam, rerum omnium egeni, hinc et inde oberrantes atque lapsantes, proni in triviis ipsis concidebant, subsidii omnis expertes: et ad hoc unum ægre firmi, ut fame se premi testarentur, miserandaque voce a prætereuntibus cibi frustum sibi præberi suppliciter peterent. Locupletiores porro propter mendicantium multitudinem desperantes, cum multa eis largiti essent, tandem et ipsi in sævam famis indigentiam perveniebant, et cum eadem quæ indigentes paterentur, non satis humaniter eam sortem ferebant. Plurimis ergo diebus nuda cadavera passim jacentia, miserrimum adhuc viventibus præbnere spectaculum. Jam nonnulli etiam canibus esca eraut: cujus rei gratia frequens canum cædes flebat, quod metus esset, ne illi in rabiem acti, humanæ carnis cibo assuefierent. Pestilentia vero domos ipsas peragrans, omnes carpebat, atque in primis ditiores conficiebat. Et quos fames non enecaverat, eos contagiosa pestis lues tollebat. Itaque gemitibus omnia plena esse, domus, plateæ, fora, luctus ubique, et væ! cum solitis doloris vociferationibus et planctibus exaudiebatur. Et duabus hisce quasi armaturis, fame et peste, mors ipsa depugnans, generationem et populum ejus temporis fere omnem sustulit. Eademque die quam plurima efferebantur cadavera, et innumera quotidie flebant sepulcra. Hæc auctoramenta et præmia, edicta contra nos proposita gloriosi et arrogantis Maximini sunt consecuta. Qua tempestate multi nostrorum hominum egregia veræ pietatis suæ edidere documenta. Humanitatem enim suam declarantes, cadavera quæ passim insepulta jacebant (erant ea quam plurima) cum cura sepeliebant: quos vero fames vexasset, eis congregatis panes alimentaque alia præbebant, pro facultatum scilicet copia. Unde longe lateque fama celebris de nobis vulgata, 482 quæ ex omnibus aliis hominibus veræ pietatis cultusque divini laudem nobis tribuit, et Christianorum inspectorem curatoremque Christum magnifice laudavit. Cladibus istis peractis, salutis Deus, tutor et propugnator noster, ostensa satis et exhibita ira et indignatione sua, per eas quas cumulate immiserat calamitates, propter pertulantem temerariamque ei illatam injuriam, susceptasque adversus nos inimicitias, providentia sua lætiora nobis affulgere tempora fecit, et post densas tenebras lucem ineffabilem pacatæ tranquillitatis præbuit. Eo profecto tempore certo declaratum est, Deum ipsum spectatorem et moderatorem esse rerum nostrarum, qui quidem flagello in afflictionibus, conversionis castigationisque suorum gratia, utitur: coercitione autem et quasi disciplina, pro eo atque decet et expedit, peracta, perhumaniter et paterne eos respicit, qui spem salutis firmam in eo collocatam habent. Quemadmodum autem id sapienter prorsus disposuerit, et fecerit, dicere deinceps constitui.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ὡς ὁ μέγας Κωνσταντῖνος τὸν ἐν Ῥώμῃ τυραννοῦντα Μαξέντιον ἐτροπώσατο· ὁπηνίκα καὶ τὸν θεῖον σταυρὸν κατηστερισμένον ἐν οὐρανῷ ἐθεάσατο.

Εἶχε μὲν ἐπὶ Ῥώμης τὸ ὑπήκοον ἐκτρίβων αἷς μικρῷ πρόσθεν εἰρήκαμεν αἰσχρουργίαις Μαξέντιος,

CAPUT XXIX.

Ut magnus Constantinus de Maxentio, qui Romæ tyrannidem exercuit, triumpharit, cum etiam signum sanctæ crucis stellis coruscum in cœlo vidit.

Romæ cives suos fœpissimis, quæ diximus, facinoribus atterebat Maxentius, Herculii filius. Quod

ubi Constantinus (frequentes namque ad eum Roma veniebant oratores, ne urbem eam imperatorum matrem despiceret, neve ita a sævissima fera vastari pateretur, orantes) cognovit, admodum est ira commotus, graviterque tantæ indignitatis famam tulit. Nam qui ex præscripto et voluntate Dei vivunt, aliis illatam suam esse reputant injuriam. Ac primum per litteras admonere et persuadere Maxentio, ut a tam nefariis sceleribus se abstineret, cœpit. Ut autem ea re nihil egit, arma sibi sumenda esse, et injuriam afflictorum quoad posset vindicandam judicavit. Itaque exercitu parato, in Italiam contendit : non tam apparatu belli quam omnigena Dei armatura instructus. Id ubi Maxentius intellexit, nefandis magicarum artium imposturis magis quam civium benevolentia confisus, ne extra urbem quidem progredi primum est ausus .Insidiis antem collocatis, locisque imperii plerisque circumcirca armatorum hominum præsidio imposito, copias alias adversus Constantinum misit. **483** Ille porro uno atque altero prælio contra iyranni exercitum victor, in Italiam longissime progressus, ad urbem Romam propius accedit. Ne autem unius Maxentii causa cum Romanis omnibus bellum gerere necesse haberet, inenarrabili quadam potentia Deus tyrannum longius extra urbis portas produxit. Ille namque ponte ex navibus super eo flumine quod urbem præterfluit, in quo etiam alius pons qui Milvius dicitur constructus est, arte quadam et fallacia confecto, exercitum eduxit, et cum magno impetu adversus Constantinum est progressus. Constantinus porro de eventu belli sollicite cogitabat, et quemnam sibi adjutorem advocaret considerabat. Hæc illi meditanti in mentem venit, Diocletianum quidem, qui Græcorum superstitione diis plurimis fretus fuerit, nihil adjutum esse : patrem vero suum Constantem longe felicius vitam egisse, qui mature Græcorum religione nuntium remiserit. Quapropter paternum Deum, quicunque tandem esset, ut se respiceret, dextramque sibi in periculis imminentibus porrigeret, ex intimo animi affectus humillime invocavit : id quod ad rem statim est collatum. Meridiano enim tempore iter ei cum exercitu suo facienti, sole jam occidentem versus vergente, miraculum majus quam dici possit, oblatum est : ignea scilicet columna, et lucis fulgor in aere crucis formam referens, quæ stellis æqualibus in Latinarum litterarum figuram expressis, Constantino clare *In hoc vince* ostendebat. Quare consternatus, quod de visione ea secum ipse ambigeret, amicos qui secum erant, an ipsi quoque idem viderent, percunctatus est : quod illi cum affirmassent, nocte proxima Christus ei una cum horrendo illo signo apparens (1), tale quiddam eum facere, atque im præliis præferre jussit; fore enim, ut per id omnes vinceret hostes. Et quamprimum

A ὁ τοῦ Ἐρκουλλίου υἱός. Ἃ δῆτ' ἀκούων ὁ Κωνσταντῖνος, πυκνῶν ἐκεῖθεν πρέσβεων ὡς αὐτὸν ἀφικνουμένων, καὶ μὴ τὴν τῶν βασιλέων μητέρα Ῥώμην περιιδεῖν ὑπὸ τοῦ θηρὸς οὕτω λυμαινομένην ἱκετευόντων, σφόδρα ἦν ἀσχάλλων, καὶ ἐν δεινῷ ποιούμενος διατέλει τὴν φήμην· τοῖς γὰρ ζῶσι κατὰ Θεὸν οἰκεία ἡ τῶν κακῶς πασχόντων ἀδικία λελόγισται. Πρῶτα μὲν οὖν γράμματα στέλλων, ἐπανάγειν ἐπειρᾶτο, καὶ τῶν φαύλων ἔργων ἐκποδὼν ἵστασθαι παρηγγύα· ὡς δ' ἧττον ἤνυεν, ὅπλων ἅπτεσθαι δεῖν ἐλογίζετο, καὶ τοῖς πάσχουσιν ὡς ἐγχωροῦν ἐπαμύνειν. Καὶ δὴ στρατὸν ἀθροίσας τῇ Ἰταλίᾳ ἐφίστατο, οὐ τόσον ὅπλοις, ὅσον τῇ ἐκ Θεοῦ παντευχίᾳ καθωπλισμένος. Ὁ μαθὼν ὁ Μαξέντιος, ταῖς ἐπιῤῥήτοις μαγγανείαις καὶ γοητείαις πλέον ἢ τῇ τῶν ὑπηκόων B εὐνοίᾳ θαῤῥῶν, οὐδ' ὅσον τοῦ ἄστεος προελθεῖν ἐτόλμα. Ὁπλίταις δὲ μυρίοις, λόχοις τε καὶ στρατῷ τῶν περικύκλῳ πάσης ἀρχῆς πεφραγμένος, προυπήντα τῷ Κωνσταντίνῳ. Ὁ δὲ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν παράταξιν τροπωσάμενος τοῦ τυράννου, ἐπιτλεῖστον ὅσον τῆς Ἰταλίας ἐπέβη, καὶ ἄγχιστα τῆς Ῥώμης ἐγένετο. Εἶθ' ὡς μὴ τοῦ τυράννου χάριν Ῥωμαίοις ἀναγκάζοιτο πολεμεῖν, Θεὸς ἀποῤῥήτῳ τινὶ δυναστείᾳ ἐκεῖνον πορῥωτάτω πυλῶν ἐξεῖλκε. Ναυσὶ γὰρ γεφυρώσας τὸν παραῤῥέοντά τῇ πόλει ποταμὸν, ἐν ᾧ καὶ ἡ Φουλβία λεγομένη ἐστὶ γέφυρα, ὑπεξάγει μὲν τὸν στρατὸν, καὶ ὅλαις ὁρμαῖς τῷ βασιλεῖ ἀντεφέρετο· Κωνσταντῖνος δὲ ἐν φροντίδι καθίστατο, πῶς τὰ τῆς μάχης ἀποβαίη, καὶ τίς βοηθὸς αὐτῷ γένοιτο. Καὶ δῆτ' ἀνελάμβανεν, ὡς οὐδὲν γε C οἱ περὶ Διοκλητιανὸν ὠναντο τοῖς Ἑλλήνων τεθαῤῥηκόσι θεοῖς· ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Κώνστας εὐδαιμονέστερον τὸν βίον διήνεγκε τὰ τῶν Ἑλλήνων θρησκεύειν εὐθὺς παρωσάμενος. Ἔνθεν τοι καὶ τὸν πατρῷον Θεὸν ὅστις ποτὲ ἦν, λιπαρῶς ἐποτνιᾶτο ἐποφθῆναί οἱ, καὶ δεξιὰν ταῖς προκειμέναις περιστάσεσι παρασχεῖν. Ὃ δῆτα καὶ πρὸς ἔργον εὐθὺς ἐξέβαινε. Περὶ γὰρ μεσημβρίαν ὁδεύοντι σύναμα τῇ περὶ αὐτὸν στρατιᾷ, τοῦ ἡλίου πρὸς δυσμὰς κλίνοντος, θαῦμά τι καὶ κρεῖττον ἢ λέγειν τεθέαται. Πυρὸς γὰρ στῦλος καὶ φωτὸς αἴγλη διαίρεις εἰς σταυροῦ τύπον σχηματισθεῖσα γράμμασι Ῥωμαϊκοῖς, δι' ἀστέρων ἴσων ἐντυπωθεῖσιν, Ἐν τούτῳ νίκα, τῷ Κωνσταντίνῳ σαφῶς διηγόρευε. Τεθηπότι δ' οὖν καὶ διαπιστοῦντι τοῖς ὁρωμένοις, οἱ συμπαρόντες D ἀνεπυνθάνοντο, εἰ καὶ αὐτοὶ τῆς ἴσης θέας ἐπαπολαύουσιν. Ὡς δὲ κἀκεῖνοι συνέθεντο, νυκτὸς ἐπιγενομένης, ἐπιφανεὶς ὁ Χριστὸς σύναμα τῷ φρικτῷ ἐκείνῳ σημείῳ, τοιοῦτόν τι δρᾶσαι ἀνεκελεύετο, καὶ τούτῳ κατὰ τὴν μάχην προηγουμένῳ χρῆσθαι, δι' οὗ ἐσεῖται πάντας χειροῦσθαι. Ἅμα δὲ ἡμέρᾳ πειθομενος τῷ χρησμῷ, τοιοῦτόν τι ἐκ χρυσοῦ κατεσκεύαζεν· ὃ καὶ μέχρι νῦν τοῖς βασιλείοις τὸν χρόνον ὑπερτερῆσαν, παραφυλάττεται. Ὁ διαγράψασθαι καὶ λόγῳ δίκαιον ἡγήμαι. Ὑψηλὸν δόρυ χρυσῷ κατεσκευασμένον κέρας εἶχεν ἐγκάρσιον, εἰς σταυροῦ σχῆμα διατυπούμενον. Ἄνω δὲ πρὸς τῷ τοῦ παντὸς ἄκρῳ στί-

(1) Euseb. lib. I. *De Vita Constant.*

φανος μέσον συστέλλων τὸ ῥῶ χιαζόμενον, διὰ τῶν πρώτων στοιχείων τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα ὑπηνίσσετο. Τοῦ γε μὴν πλαγίου κέρατος τοῦ κατὰ τὸ δόρυ ἐμπεπαρμένου ὀθόνη ἐκκρεμὴς χρυσόπαστος ἀπηώρητο, αὐτοῦ τε θεοφιλοῦς βασιλέως εἰκόνα χρυσῆν μέχρι στέρνων καὶ τῶν αὐτοῦ παίδων εὐφυῶς ὑπογράφουσα. Τοιοῦτον τοίνυν σχεδιασθὲν τῷ καιρῷ προηγεῖσθαι τοῦ πολέμου ἐθέσπιζε. Καὶ τούτῳ χρώμενος, πρόθυμος εὖ μάλα ἐχώρει πρὸς τὴν παράταξιν. Καὶ δὴ συῤῥαγέντων τῶν στρατευμάτων ἡττᾶται καταφανὴς Μαξέντιος. Καὶ τῶν μὲν ὑπεναντίων οἱ πλεῖστοι ξίφους ἔργον ἐγένοντο τῇ τοῦ σταυροῦ παναοπλίᾳ· Μαξέντιος δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκδιωκόμενος, ταῖς οἰκείαις πάγαις ἁλίσκεται· τῇ γὰρ γεφύρας θείᾳ δυνάμει διαῤῥαγείσης, καὶ τοῦ ποταμοῦ ζεύγματος διαλυθέντος, ὑφιζάνει μὲν ἡ διάβασις· χωρεῖ δ' εὐθέως αὐτανδρα κατὰ τοῦ βυθοῦ τὰ σκάφη. Αὐτὸς δὲ πρῶτος ὁ δείλαιος σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ὑπασπισταῖς τοῖς ποταμίοις ῥιφεὶς ὕδασι καταπνίγεται, ὥσπερ ὁ πάλαι Φαραὼ πανστρατί· ὡς τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον καὶ τὴν καλουμένην Φουλείαν γέφυραν ἵπποις σὺν ἀναβάταις ἔμπλεων δείκνυσθαι· καὶ ἦν ἰδεῖν τὰ πάλαι ᾀδόμενα εἰς ὄψιν δὴτ' ἐνεργούμενα· Ἅρματα Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἔῤῥιψεν εἰς θάλασσαν· ἐπιλέκτους ἀναβάτας τριστάτας ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ κατεπόντισε· καὶ ἔδυσαν ὡσεὶ μόλιβδος ἐν ὕδατι σφοδρῷ. Ὥστε δίκαιον ἂν εἴη κατὰ τοὺς ἀμφὶ τὸν μέγαν θεράποντα Μωϋσέα, τοὺς τὴν νίκην ἐκ Θεοῦ ἀραμένους, τὰ ἴσα ἐκείνῳ κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς ἐπιγανυμένους, ἐκβοᾶντας ὑμνεῖν· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. Ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔῤῥιψεν εἰς θάλασσαν· βοηθὸς καὶ σκεπαστὴς ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Οὗτός μου Θεὸς, καὶ δοξάσω αὐτόν. Θεὸς τοῦ πατρός μου, καὶ ὑψώσω αὐτόν. Καὶ, Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; τίς ὅμοιός σοι; Δεδοξασμένος ἐν ἁγίοις· θαυμαστὸς ἐν δόξαις, ποιῶν τέρατα.

A dies est exorta, visioni ei obsequens, ex auro signum tale fieri curavit, quod ad hunc usque diem in imperatorio et aulico instrumento a tot sæculis asservatur. Id paucis describere non fuerit intempestivum. Hasta longa ex auro elaborata, cornu obliquum habet, in crucis formam compacta; in cujus summitate corona mediam Græcam litteram P decussatam cohibens, primariis litteris Christi nomen obscure refert. **484** Ex obliquo autem cornu, quod per hastam est impactum, velum aureum sublime dependet, in quo imago aurea pectore tenus pii imperatoris liberorumque ejus pulchre est expressa. Hujusmodi quiddam pro tempore tum repente factum sanxit ut in bello præferretur. Quo etiam fretus, alacriter ad conflictum processit. Cæterum prælio commisso, Maxentius magna vi est devictus, et ex hostibus quam plurimi per crucis armaturam ferro cæsi. Maxentius vero, quem Constantinus imperator fugientem persequebatur, suo ipsius (quod dicitur) laqueo est captus. Ponte enim divina virtute rupto, navibusque quibus flumen constratum fuerat solutis, transitus ipse pessum iit, et scaphæ subito cum hominibus omnibus in undis subsedere, ipseque miser primus cum propugnatoribus suis in flumine mersus et suffocatus est, sicuti olim cum universo exercitu Pharao: ita ut fluvius ille, ad eum qui Milvius dicitur pontem, equis et ascensoribus refertus visus sit. Tum vero ea quæ olim cantata fuerant, ad oculum repræsentata videre licuit: *Currus Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare: electos ascensores satellitesque submersit in mari Rubro. Descenderunt in profundum quasi plumbum, in aquis vehementibus.* Æquum sane fuerit, ad exemplum magni illius servi Dei Mosæ, qui victoriam Deo acceptam tulit, itidem ut ille fecit, nos quoque lætos contra impium istum tyrannum hymnum concinere: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est. Equum et ascensorem conjecit in mare: auxiliator et protector factus est mihi in salutem. Iste Deus meus, et glorificabo eum: Deus patris mei, et exaltabo eum. Quis similis tibi in diis, Domine? quis similis tibi? Glorificatus in sanctis, admirandus in gloria, faciens mirabilia.*

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Οἷα τὴν Ῥώμην κατασχὼν Κωνσταντῖνος, θεοφιλῇ διεπράττετο ἔργα.

485 CAPUT XXX.

Ut Constantinus, Roma recepta, Deo grata facinora fecerit.

Ταῦτα δὴ καὶ τὰ συγγενῆ τούτοις Κωνσταντῖνος τῷ τὴν νίκην παρὰ δόξαν πεποραχότι Θεῷ εὐφημήσας, τὴν Ῥώμην εἰσήλαυνε, τὸ ἐπινίκιον ἀλαλάζων τρανότερον πάντων, οἷα σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν μετὰ φαιδρότητος ὅτι πλείστης, τῆς καρδίας ὡσανεὶ προπηδώσης, σὺν κρότοις καὶ εὐφημίαις προπεμπόντων τε καὶ εἰσδεχομένων, τὸ τῆς νίκης διακατέχοντα τρόπαιον, στεφάνοις πρότερον τὴν πόλιν πᾶσαν διειλημμένων. Ὁ δὲ τὸ πρὸς Θεὸν εὐσεβεῖν οἷον ἔμφυτόν ἔχων, καὶ μηδ' ὅλως τοῖς κρότοις ἐν μηδενὶ σαλευόμενος τὴν ἐκ Θεοῦ σύναρσιν ἐγνωκὼς, εὐθὺς τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐφ' ὑψους ἀναστηλοῦσθαι προστάττει· καὶ ἅμα τῷ λόγῳ ἀνδριὰς εἰς ὄψιν αὐτοῦ ἐχαλκεύετο· οὗ κατὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα τῆς ἴσης

Hæc porro, atque his similia, Constantinus tam mirificam consecutus victoriam, Deum celebrando canens, et voce clariore triumphando jubilans, urbem Romanum est ingressus; civibus omnibus hilaritate et lætitia summa animis eorum exsultantibus, cum plausu felicique omine et acclamatione eum tanquam servatorem et liberatorem suum, victoriæ tropæum ferentem, cum quidem prius urbem totam coronis obsedissent, producentibus atque excipientibus. Constantinus autem veram erga Deum pietatem a natura sibi quodammodo insitam habens, nequaquam applausu tali commotus, ut qui a Deo secundum rerum suarum successum provenisse sciret, statim crucis signum

in sublimi loco statui jussit. Nec mora ulla interposita est, et statua ad formam similitudinemque ejus ex ære fabrefacta est, quæ dextra manu ex eadem materia crucis signum elaboratum teneret. Eam statuam, crucem ita magnifico lætoque habitu tenentem, Romæ in loco maxime celebri firmis innixam fundamentis collocari præcepit, cum hujusmodi Latina inscriptione : *Hoc salutifero signo, et vero fortitudinis indicio, urbem vestram jugo tyranni solutam liberavi : senatumque et populum Romanum in libertatem vindicans, antiquo splendori et amplitudini restitui.* Romana urbe in potestatem suam redacta primum omnium ut sanctorum reliquiæ collectæ, justæ sepulturæ mandarentur, constituit. Deinde illud curavit, ut ab exsilio proscripti revocarentur. Edictum denique proposuit, ut ne quis Christianos persequeretur, ut captivi et vincti solverentur, ut bona publicata legitimis possessoribus suis restituerentur. Adhæc in primis maturavit ecclesias Dei restaurare, easque donariis exornare : simulacrorum vero aras ex ipsis prorsus eruere fundamentis, atque igni comburere ac si quos illæ habuissent proventus, eos divinis consecrare templis. Quæ omnia mira celeritate sunt confecta. Totis autem septem diebus civitas Romana celebrem ob victoriam eam egit conventum, simul et auctorem illius Deum, triumphalemque crucis armaturam, et victorem ipsum Constantinum laudans, honoribusque dignis prosequens. Septimus tum a morte patris imperii Constantini agebatur annus. **486** Et cum ille una cum Licinio, qui nondum insanire atque furere contra Deum cœperat, debitum Deo præstitisset cultum, ambo consentientibus sententiis constitutionem optimam pro Christianis edidere. Præterea quæ a Deo ei præter spem et opinionem omnium accidissent res mirificas, et ut Maxentius devictus esset, tum autem et constitutionem eam ad Maximinum Orientis tyrannum, amicitiam adhuc erga eos præ se ferentem, verbis amplissimis perscripserunt. Ille porro factum id graviter ferens, ut arte quapiam, ne illis obnoxius esse videretur, effugeret (nam edictum ad se missum rejicere, quod illos ut potentiores et majores metueret, non facile ei erat), quidnam excogitavit? Simulavit scilicet et finxit, se consilio proprio motum, de Christianis benignius statuisse, et ad populos sibi subditos pro eis litteras, res nonnullas commemorans quas nunquam fecerat, dedit. Itaque consulto seipsum fallens atque decipiens, mentitus est. Quæ autem scripsit, erant hujusmodi.

A ὕλης τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἀνεστηλοῦτο· ὃ καὶ κατίχων ἐν σοβαρῷ καὶ φαιδροτέρῳ τῷ σχήματι, ἐν τῷ κατὰ Ῥώμην μάλιστα δεδημοσιευμένῳ τόπῳ ἐκέλευεν ἀσφαλῶς ἀνιστᾷν. Ταῦτα δὴ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ τῷ ἀνδριάντι προσεπιγράψας· Τούτῳ τῷ σωτηριώδει σημείῳ, τῷ ἀληθινῷ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρίας, τὴν πόλιν ὑμῶν ἀπὸ ζυγοῦ τοῦ τυράννου διασωθεῖσαν ἠλευθέρωσα. Ἔτι μὴν καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ῥωμαίων τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ καὶ λαμπρότητι ἐλευθερώσας ἀποκατέστησα. Τῆς δὲ Ῥώμης ἐγκρατὴς γεγονὼς, πρῶτον πάντων, τὰ τῶν ἁγίων συλλέγειν ἐκέλευε λείψανα, καὶ ὁσία παραδοῦναι ταφῇ· εἶτα σπουδασμα ἐτίθει τοὺς ἐν ἐξορίαις ἀνακαλεῖσθαι. Ἔπειτα δόγμα ἐξῆγε Χριστιανοὺς μὴ διώκεσθαι, ἀνίεσθαι τε τοὺς ἐν δεσμοῖς, καὶ τοῖς δημοσιευθεῖσι τὰς οὐσίας B ἀποκαθίστασθαι· ἀνανιοῦν δὲ καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας μάλα ἐπέσπευδε καὶ τιμᾷν ἀναθήμασί· τοὺς δὲ τῶν εἰδώλων βωμοὺς ἐξ αὐτῶν ἀνασπᾶσθαι κρηπίδων, καὶ πυρὶ καταφλέγεσθαι. Ὅσα δ' ἐκείνοις ἦσαν ἐν προσόδοις, τοῖς θείοις ἀφιεροῦσθαι ναοῖς. Α' καὶ θᾶττον ἢ λόγος ἠνύετο. Ἑπτὰ δ' ἐφ' ἡμέραις ἐπινίκιον ἡ πόλις ἦγε πανήγυριν· ἅμα μὲν τὸν τῆς νίκης αἴτιον Θεὸν καὶ τὸ νικοποιὸν ὅπλον, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸν ἄξιον νικητὴν Κωνσταντῖνον γεραίρουσα. Ἑβδομον δ' ἦν ἔτος τηνικαῦτα τῷ Κωνσταντίνῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τῇ ἀρχῇ· ἀποχορεύοντος οὖν Κωνσταντίνου τε καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ Λικίνιος οὕπω τότε εἰς τὴν κατὰ Θεοῦ ἐκτραπεὶς μανίαν, τὰ εἰκότα Θεῷ ἀναθέμενοι, ἅμφω ἐπὶ μιᾶς γενόμενοι C γνώμης, ὑπὲρ ἡμῶν νόμον ἔγγραφον διαρκέστατον ἐκτιθέασιν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τότε γεγενημένα Θεῷ τούτοις παράδοξα, καὶ ὡς ἡττήθη Μαξέντιος, ἔτι δὲ καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν νόμον, Μαξιμίνῳ τῷ ἐπ' Ἀνατολῆς τυράννῳ ἔτι φιλίαν ὑποκρινομένῳ τὴν πρὸς αὐτοὺς, λαμπρότατα διαπέμπονται. Ὁ δὲ δεινῶς τὸ πραχθὲν ἐνεγκών, ὑπό χεῖρά τε εἶναι δόξαι τέχνῃ δή τινι μάλιστα διαφεύγων, παραιτεῖσθαι δὲ καὶ τὸν πεμφθέντα νόμον τῷ τῶν μειζόνων δέει μὴ εὐχερῶς ἔχων, τί διανοεῖται ; πλασάμενος δῆθεν οἰκοθεν κεκινῆσθαι, τοῖς ὑπὸ χεῖρα ὑπὲρ Χριστιανῶν γράμματα διεχάραττεν· ἃ μήποτ' αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ διεπράξατο. Ἀπατᾷν δὲ αὐτὸν ἠρημένος, ἐψεύδετο. Ἃ δ' ἔγραφεν, ἦσαν ταῦτα.

CAPUT XXXI.

De edicto Maximini Gallerii, quod in scripto pro Christianis volens nolens proposuit.

Jovius Maximinus Augustus Sabino. Et fortitudini tuæ, et hominibus omnibus notum esse, persuasum habeo, dominos nostros et parentes Diocletianum et Maximium, cum viderent mortales pene omnes, deorum relicto cultu, se Christianorum genti adjungere, recte constituisse, ut omnes qui a deorum immortalium religione descivissent,

D

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Περὶ τῆς ἐκουσιακουσίου ὑπὲρ ἡμῶν γραφῆς Μαξιμίνου τοῦ Γαλλερίου.

« Ἰόβιος Μαξιμῖνος Σεβαστὸς Σαβίνῳ. Καὶ παρὰ τῇ σῇ στιβαρότητι καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις φανερὸν εἶναι πέπουθα, τοὺς δεσπότας ἡμῶν, Διοκλητιανὸν καὶ Μαξιμιανὸν τοὺς ἡμετέρους πατέρας, ἡνίκα συνεῖδον σχεδὸν ἅπαντας ἀνθρώπους, καταλειφθείσης τῆς τῶν θεῶν θρησκείας, τῷ ἔθνει τῶν Χριστιανῶν ἑαυτοὺς συμμεμικότας ὀρθῶς διατεταχέναι,

πάντας ἀνθρώπους, τοὺς ἀπὸ τῆς τῶν θεῶν αὐτῶν A coercitione et vindicta publica ad eorumdem deo-
τῶν ἀθανάτων θρησκείας ἀναχωρήσαντας, προδήλω rum cæremonias redire cogerentur. Posteaquam
κολάσει καὶ τιμωρίᾳ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν θεῶν vero ego primum feliciter et auspicato in Orientem
ἀνακληθῆναι. Ἀλλ' ὅτε ἐγὼ τὸ πρῶτον εὐτυχῶς εἰς perveni, atque cognovi, in quæ loca quam plurimi
τὴν Ἀνατολὴν παρεγενμην, καὶ ἔγνων εἰς τίνας τό- homines, qui reipublicæ commodi et utiles esse
πους πλείστους τῶν ἀνθρώπων, τὰ δημόσια ὠφελεῖν potuissent, a judicibus et præfectis, ob eam quam
δυναμένους, ὑπὸ τῶν δικαστῶν διὰ τὴν προειρημέ- dixi causam, in exsilium acti fuissent : judicibus
νην αἰτίαν ἐξορίζεσθαι, ἑκάστῳ τῶν δικαστῶν ἐντο- eis omnibus mandavi, ne quisquam eorum posthac
λὰς δέδωκα, ὥστε μηδένα τούτων τοῦ λοιποῦ προσ- crudelius quidquam de provincialibus statueret,
φέρεσθαι τοῖς ἐπαρχιώταις ἀπηνῶς · ἀλλὰ μᾶλλον sed potius blandiore cohortatione eos ad deorum
κολακείᾳ καὶ προτροπῇ τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν sacra revocaret. Quapropter cum ita judices ut
αὐτοὺς ἀνακαλεῖν. Τηνικαῦτα οὖν ὅτε ἀκολούθως τῇ par erat, jussis meis obsequerentur, evenit, ut
κελεύσει τῇ ἐμῇ ὑπὸ τῶν δικαστῶν ἐφυλάττετο τὰ nemo prorsus in Orientalibus partibus **487** vel
προστεταγμένα, συνέβαινε μηδένα ἐκ τῶν τῆς Ἀνα- in exsilium mitteretur, vel injuria atque contu-
τολῆς μερῶν μήτε ἐξόριστον, μήτε ἐξύβριστον γε- melia afficeretur. Et plerique, quod nihil gravius
νέσθαι · ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ μὴ βαρέως κατ' αὐτῶν B duriusque in eos constitueretur, ad deorum reli-
γενέσθαι τι, εἰς τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν ἀνακεκλῆ- gionem rediere. Postea vero cum anno proximo
σθαι. Μετὰ δὲ ταῦτα ὅτε τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ Nicomediam feliciter ingressus essem, ibique ma-
εὐτυχῶς ἐπέβην εἰς τὴν Νικομήδειαν, κἀκεῖ διετέ- nerem, venerunt ad me ejus urbis cives cum deo-
λουν, παρεγένοντο πολῖται τῆς αὐτῆς πόλεως πρός rum simulacris, et me magnopere rogarunt, ut
με ἅμα μετὰ τῶν ξοάνων τῶν θεῶν, μειζόνως δεό- modis omnibus curarem, ne genti ei in patria
μενοι, ἵνα παντὶ τρόπῳ τὸ τοιοῦτον ἔθνος μηδαμῶς eorum domicilium habere permitteretur. Quibus
ἐπιτρέποιτο ἐν τῇ αὐτῶν πατρίδι οἰκεῖν. Ἀλλ' ὅτε respondi, me quidem eorum petitioni perlibenter
ἔγνων πλείστους τῆς αὐτῆς θρησκείας ἄνδρας ἐν αὐ- gratificari velle, sed non ab omnibus ex æquo
τοῖς τοῖς μέρεσιν οἰκεῖν, οὕτως αὐτοῖς τὰς ἀποκρί- preces eas apud me fieri. Quod si qui in super-
σεις ἀπένειμον, ὅτι τῇ μὲν αἰτήσει αὐτῶν ἀσμένως stitione eorum perseverarent, liberum id eis pro
χάριν ἔσχηκα, ἀλλ' οὐ παρὰ πάντων τοῦτο αἰτηθὲν uniuscujusque arbitrio et voluntate esse : neque
κατεῖχον. Εἰ μὲν οὖν τινες εἶεν τῇ αὐτῶν δεισιδαιμο- tamen eos, si ad deorum religionem agnoscendam
νίᾳ διαμένοντες, οὕτως ἕνα ἕκαστον ἐν τῇ ἰδίᾳ redire vellent, prohiberi. Sed enim et Nicome-
προαιρέσει τὴν βούλησιν ἔχειν · καὶ εἰ βούλοιντο, τὴν diensibus et aliarum urbium civibus, quæ et ipsæ
τῶν θεῶν θρησκείαν ἐπιγινώσκειν. Ὅμως καὶ τοῖς C eamdem petitionem, videlicet ut ne quis Christia-
τῆς αὐτῆς πόλεως Νικομηδεῦσι, καὶ ταῖς λοιπαῖς norum civitates incoleret, magno studio et con-
πόλεσιν, αἳ καὶ αὗται εἰς τοσοῦτον τὴν ὁμοίαν αἴτη- tentione apud me interposuere, necessitate quadam
σιν περισπουδάστως πρός με πεποιήκασι, δηλονότι, benigne respondi, me quoque, quoniam id ipsum
ἵνα μηδεὶς τῶν Χριστιανῶν ταῖς πόλεσιν ἐνοικοίη, etiam antiqui imperatores omnes servassent, et
ἀνάγκην ἔσχον προσφιλῶς ἀποκρίνασθαι · ὅτι δὴ his ipsis, per quos omnes homines cum ipsa re-
αὐτὸ τοῦτο καὶ οἱ ἀρχαῖοι αὐτοκράτορες πάντες διε- rumpublicarum gubernatione constitunt, placuis-
φύλαξαν · καὶ αὐτοῖς τοῖς θεοῖς δι' οὓς πάντες ἄν- set, petitionem ejusmodi, quæ de divinorum nu-
θρωποι καὶ αὐτὴ ἡ τῶν δημοσίων διοίκησις συνί- minum cultu causam ad me referret, confirmare.
σταται, ἤρεσεν, ὥστε τὴν τοσαύτην αἴτησιν ἣν ὑπὲρ Proinde etiamsi antehac devotioni tuæ potissimum
θρησκείας τοῦ θείου αὐτῶν ἀναφέρουσι βεβαιῶσαί per litteras significatum, et per jussiones itidem
με. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα τῇ σῇ καθοσιώσει mandatum est, ut ne quid cum provincialibus
πρὸ τούτου τοῦ χρόνου διὰ γραμμάτων ἐπέσταλται, præfecti, quibus tot tantorumque populorum cura
καὶ δι' ἐντολῶν ὁμοίως κεκέλευσται, ἵνα μὴ κατὰ est injuncta, dirius severiusve agant, sed clemen-
τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν τὸ τοιοῦτον ἔθνος ἐπιμελη- ter, moderate et patienter eos ferant : nunc tamen
θέντων διαφυλάξαι μηδὲν τραχέως, ἀλλὰ ἀνεξικάκως D visum quoque est scripto isto fortitudinem tuam
καὶ συμμέτρως συμπεριφέροιντο αὐτοῖς · ὅμως ἵνα admonere, ut illi neque a beneficialibus, neque ab
μήτε ὑπὸ τῶν βενεφικιαλίων, μήτε ὑπ' ἄλλων τῶν aliis quibuscunque injuriis afficiantur, vexentur,
τυχόντων ὕβρεις μήτε σεισμοὺς ὑπομένοιεν · ἀκόλου- excutiantur, sed potius ut humanis benignisque
θον ἐνόμισα καὶ τούτοις τοῖς γράμμασι τὴν σὴν στι- exhortationibus deorum curam et cultum agnoscere
βαρότητα ὑπομνῆσαι · ὅπως καὶ ταῖς κολακείαις persuadeantur. Itaque si quis judicio ipse suo de-
καὶ ταῖς προτροπαῖς μᾶλλον τὴν τῶν θεῶν ἐπιμέ- orum religionem suscipiendam duxerit, eum com-
λειαν τοὺς ἡμετέρους ἐπαρχιώτας ποιήσειας ἐπιγι- plecti decet : si qui vero cæremonias suas sejun-
νώσκειν. Ὅθεν εἴ τις τῇ αὐτοῦ προαιρέσει τὴν θρη- ctim sequi malunt, arbitrio potestatique suæ
σκείαν τῶν θεῶν ἐπιγνωστέαν προσλάβοι, τοῦτον relinquendi sunt. **488** Dabit ergo devotio tua
ὑποδέξασθαι προσήκει. Εἰ δέ τινες τῇ ἰδίᾳ θρησκείᾳ operam, ut quod mandatum ei est, servetur, et
ἀκολουθεῖν βούλοιντο, ἐν τῇ αὐτῶν ἐξουσίᾳ καταλεί- ut nemini posthac provincialium nostrorum a re-
πειν. Διόπερ ἡ σὴ καθοσίωσις τὸ ἐπιτραπὲν σοι δια- ligione sua revocandorum facultas permittatur.
φυλάττειν ὀφείλει, κἂν μηδενὶ ἐξουσία δοθῇ · ὥστε Porro ut jussa hæc nostra ad notitiam subditorum

nostrorum perveniant, constitutione a te publicitus proposita curare debebis.

τοὺς ἡμετέρους ἐπαρχιώτας προσήκει ἀναγκαλεῖν. Ἵνα δὲ αὕτη ἡμῶν ἡ κέλευσις εἰς γνῶσιν τῶν ἐπαρχιωτῶν ἡμετέρων ἔλθῃ, διατάγματι ὑπὸ σοῦ προτεθέντι τὸ κεκελευσμένον ὀφείλει δηλῶσαι. »

CAPUT XXXII.

De præcipiti perversitate et motu Maximini contra Constantinum Magnum.

Hæc cum ita non ex sententia, sed magna necessitate adductus mandasset, minime visus est vera dicere, eis qui in animis suis considerabant, paulo eum ante per judicii sui inconstantiam longe alia ac diversa constituisse. Quapropter nemo publice conventus cogere, nemo libere quæ legitimcultus nostri sunt peragere audebat. Neque id rescriptum ipsum volebat, quod securitatem tantum nobis ab injuriis et contumeliis concedebat : minime autem conventus agere, divinas domos exstruere, et alia quæ solita consuetaque nobis sunt facere permittebat : cum quidem ea omnia veræ pietatis pacisque uostræ dux et auctor imperator Constantinus, una cum Licinio, litteris suis ad eum omnesque ditioni et imperio eorum subjectos populos datis, permisisset. Cæterum impio illi hæc displicuere, quamvis postea divina vindicta coactus, vel invitus eadem quæ illi constituerant, sancire necesse habuerit. Præcipua autem ejus vecordiæ causa erat, quod magnitudinem imperii quod ei obtigerat, ferre atque sustinere non posset : quamobrem cogitationibus et consiliis stultis actus, inepte et perperam res gerebat. Jam et inani in animo suo infflatus arrogantia, per teme, ritatem et confidentiam opponere se ausus est imperatoribus, qui eum multis atque incomparabilibus modis longe antecellebant genere, educatione, institutione, prudentia, dignitate, vera erga Deum pietate, atque in rebus omnibus officiosa, decenti et moderata animi constitutione : quæ virtutes in eis ut præcipuæ et maxime illustres præ aliis mirifice elucebant. Ac primum quidem in solitis quæ publice fiebant acclamationibus et votis, primo loco se renuntiari curavit : deinde autem amentiam in insaniam vertens, fœdera cum Licinio antea pacta rupit. Et cum in animo secum ipse reputaret, quæ per vim et efficaciam crucis Maxentio accederant, **489** non solum contra imperatores, verum etiam adversus crucifixum Christum arma sumpsit. Et terrore correptus, paulatim rursus persecutionem in Christianos permisit. Quo tempore multi sane admirandi et fortes viri in martyrii stadio strenue cursum peregere.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Περὶ τῆς εἰς προὔπτον διαστροφῆς καὶ ἐπαναστάσεως Μαξιμίνου κατὰ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου.

Ταῦτ' οὐ κατὰ γνώμην, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἠναγκασμένως διακελευόμενος, οὐδαμῶς ταληθὲς λέγειν ἐῴκει, τὸ πρὸ βραχέος αὐτοῦ ἐννοουμένοις παλίμβολον τῆς γνώμης καὶ ἄστατον. Τοίνυν οὐκ ἐν τῷ φανερῷ τις ἐθάρρει συνάγειν, καί τι τῶν ἀνηκόντων τῇ θρησκείᾳ ἐλευθερίως ποιεῖν · ἐπεί τοί γε οὐδὲ τὸ γράμμα ταὐτ' ἤθελε. Τὸ δὲ ἀνεπηρέαστον ἡμῶν ἐπιτρέπον δῆθεν παρεκελεύετο · οὐ μὴν καὶ συνόδους συγκροτεῖν, θείους τε οἴκους ἐγείρειν · καὶ τἆλλα ὅσα ἡμῖν εἰωθότα ἦσαν · καὶ ταῦτα τοῦ τῆς εὐσεβείας καὶ εἰρήνης ἡμῖν ἀρχηγοῦ βασιλέως σύναμα τῷ Λικινίῳ τὰ τοιαῦτ' ἐπιτρέποντος τοῖς καταπέμψθεῖσι μάλιστα γράμμασιν αὐτῷ τε καὶ πᾶσιν οἷς ὑπὸ χεῖρα γέγονεν εἶναι. Οὐ μήν γε τῷ δυσσεβεῖ ταῦτ' ἤρεσκε · κἂν ἐς ὕστερον τῇ θείᾳ συνελαυνόμενος δίκῃ, καὶ ἄκων τὰ ὅμοια καὶ αὐτὸς τοῖς κρατοῦσι νομοθετεῖν ἠναγκάζετο. Ἐκπεριῆλθε δὲ αὐτῷ αἰτία μὲν πρώτη, ὅτιπερ οὐχ οἷός τε ἦν φέρειν τὸ μέγεθος ἧς ἐπετράπη ἀρχῆς · ἥκιστα δὲ σώφρονι ἀγόμενος λογισμῷ, ἀπειροκάλως ἐνεχείρει τοῖς πράγμασι. Φυσήματι δὲ διακένῳ τὴν ψυχὴν ἀρθείς, ἤδη καὶ κατὰ τῶν κρατούντων καὶ ἀσυγκρίτοις μέτροις ὑπερεχόντων, γένει, ἀνατροφῇ, παιδείᾳ, συνέσει καὶ ἀξιώματι, καὶ τῇ πρὸς Θεὸν εὐσεβείᾳ, καὶ τῷ ἐφ' ἅπασι σώφρονι καὶ κατεσταλμένῳ τῆς ψυχῆς παραστήματι. Ἃ δή τινα καὶ ὡς κορυφαῖα τούτοις καὶ ἐπίσημα, τῶν ἄλλων ἦσαν ὑπερφυῶς διαλάμποντα, εἰς τόλμην καὶ θράσος ἀνηρεθίζετο. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπιβάλλει ταῖς ἐξ ἔθους δημοσίαις φήμαις πρώτιστος ἀναγορεύεσθαι · τὴν δ' ἀπόνοιαν εἰς μανίαν ἐπιτείνας, τὰς συνθήκας διέλυεν, ἃς μετὰ Λικινίου πεποίηται πρότερον. Ἐν νῷ δὲ βάλλων καὶ τὸ κατὰ Μαξέντιον γενόμενον διὰ τῆς τοῦ σταυροῦ ἐνεργείας, οὐ μόνον μετὰ τῶν βασιλέων, ἀλλά γε δὴ καὶ κατ' αὐτοῦ ὡπλίζετο τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ. Καὶ εἰς φόβον συνελαθείς, τὸν κατὰ Χριστιανῶν καὶ ῥᾴθις ῥᾳέμα ἀνῆκεν διωγμόν. Ὁπηνίκα πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι περιβόητοι, θαυμαστοί τε καὶ γενναῖοι ἄνδρες τὸ τοῦ μαρτυρίου διήνυσαν στάδιον.

CAPUT XXXIII.

Magnum Constantinum Romæ a Sylvestro sacrosancto baptismo initiatum esse.

Hæc cum divus imperator Constantinus audivisset, atque in primis cognovisset, ut ille apertam adversus Christianos persecutionem renovarit, quod a puero malitiam et flagitia omnia odisset, animum despondit, seque ipsum curis maceravit, sedulo cogitans quomodo hunc quoque e medio tollere posset. Atque eum talia meditantem, cum

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Ὅτι ἐν Ῥώμῃ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος παρὰ τοῦ ἁγίου ἐβαπτίσθη Σιλβέστρου.

Ταὐθ' ὁ θειότατος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐνωτιζόμενος, καὶ μάλιστα ὡς εἰς προὔπτον ἀνεκίνει τὸν διωγμόν, μισοπόνηρος ὢν ἐκ παιδός, ἀπελέγετο τὴν ψυχήν, καὶ ἑαυτὸν κατεδαπάνα φροντίσιν, ὅπως καὶ τοῦτον ἐκ μέσου ποιήσειεν. Οὕτω δ' ἔχοντι καὶ οὔπω τοῦ θείου ἠξιωμένῳ βαπτίσματος, νόσος τις αἴφνης αὐτῷ ἀκρατὼς ἐπεισφρήσασα, πληγὴν οὐ σμικρὰν,

δεινῶς καθ' ὅλου τοῦ σώματος ὑφιπτάσασαν, καὶ ὅλον ἄντικρυς τραῦμα ἐδείκνυ, καὶ τέρας οἷον ὁρώμενον· πυκνόν τε ἀνίστατο τὸ πνεῦμα καὶ συνεχές, οὐκ ἄνευ πόνων καταστηριχόμενον· καὶ μετ' ὀλίγον λέπρα βαθεῖα κατὰ κυκλος ἐξήνθει τοῦ σώματος. Ἐπὶ δὴ τῇ τοιαύτῃ θεραπείᾳ πολλοὶ μὲν μάγοι καὶ ἐπαοιδοί, καὶ ἐκ Περσίδος δὲ οὐκ ἐλάχιστοι γόητες παρεγένοντο, καὶ τοσοῦτον ὤνησαν, ὅσῳ καὶ μᾶλλον τὴν νόσον αὔξησαν. Ἐπὶ δὲ τούτοις Ἕλληνες ἦσαν, οἳ τῇ τοῦ κρατοῦντος μεταθέσει ἀχθόμενοι, τὴν νόσον εὑρεκότες ἐπίκουρον, πρὸς ἑαυτοὺς μετάγειν ἐπειρῶντο τοῖς μαγγανεύμασι· καὶ ἐν τῷ Καπετωλίῳ κολυμβήθρα χοῆναι γενέσθαι ἐπιτρεπόντο, ἣν δὴ ἀφθόρων παίδων αἵματι πληρωθῆναι, τὸν βασιλέα λουσάμενον ἐν ναρῷ καὶ ἔτι ἀτμίζοντι, ἐκ τοῦ ῥᾴστου προχωρήσειν τὴν κάθαρσιν· ἄλλως δέ, μὴ οἷόν τε εἶναι ἀποξῦναι τὴν λέπρα. Οὕτω τῷ καινῷ τοῦ πράγματος ἀκατάσκοπτες, τὰ μὲν βρέφη ἐκ τοῦ σχεδὸν εὐθέως συνήθροιστο ἄπειρα· ὡς δ' ὁ καιρὸς ἐνέστη, καὶ οἱ δήμιοι κατὰ τῶν βρεφῶν ὡπλίσοντο, παρῆν δὲ καὶ ὁ βασιλεύς, αἱ τῶν παίδων μητέρες λύσασαι τὰς κόμας καὶ μαζοὺς ἐκόσμως παροκραίνουσαι στενοχωρουμένους τῷ γάλακτι, ὀλολυγαῖς τε καὶ ὀδυρμοῖς τὸν αἰῶρα ἐνέπλησαν. Τὴν αἰτίαν δὲ τῶν θρήνων διεγνωκὼς ὁ κρατῶν, τῷ συμπαθεῖ τῆς γνώμης ἅττων γενόμενος ὁ φιλανθρωπότατος, νοσεῖν μᾶλλον ἑρεῖτο, ἢ ὑγιαίνων τοσοῦτον μυσος ἐργάσασθαι. Καὶ δακρύων ἔμπλεως γεγονὼς, Τῆς Ῥωμαίων, φησί, βασιλείας ἡ ἀξία πηγὴ καὶ ῥίζα τὴν εὐσέβειαν κέκτηται. Ἵν' οὖν ἐξ αὐτῆς με τεχθέντα πᾶσιν ἀποδείξω, τὴν ὑγίειαν ἐν δευτέρῳ ποιοῦμαι τῆς τῶν ἀκάκων παίδων ζωῆς. » Ταῦτ' εἰπὼν, εἰς τὴν οἰκίαν αὖθις ἀνέτρεχεν, ἀδρᾷ δόσει τὸ πικρὸν τῶν μητέρων περιαιρήσας. Καὶ δὴ νυκτὸς ἐπιγενομένης, τὸν ἴασιν τῆς χρηστοτητος δρέπεται. Πέτρος γὰρ καὶ Παῦλος οἱ κορυφαῖοι τῶν ἀποστόλων αὐτῷ ἐπιφαίνονται οὕτωσὶ φάσκοντες· Κωνσταντῖνε, ἡμεῖς ἐσμεν Πέτρος καὶ Παῦλος οἱ πεμφθέντες παρὰ τοῦ δεσπότου Θεοῦ, δοῦναί σοι σωτηρίας τὸ σύμβολον. Εἶτα παραγγείλαντο, τὸν ἐφορα τῆς πόλεως Σύλβεστρον ἀνιχνεύειν, παρ' ᾧ κολυμβήθρα ἐστὶν, ἣ λουσάμενος, θᾶττον ἀποτρίψει τὴν νόσον· οἰζαρθρους παισι τὸ ζῆν ἐχαρίσατο. Ὡς δ' ἀνῆκεν ὁ ὕπνος αὐτὸν, ἐπικαρόστα τὸν ἰατρὸν ὡς κεφαλωτάτῳ ἐξήλασεν, μὴ τὴν ἀθρωπίνην τουλοιπὸν τέχνην ἢ ἐπικουρίαν ἐνδῦν αὐτῷ λέγων, χειρὶ δ' Ὑψίστου τὸ συναίρειν ἐφέψεσθαι. Καὶ ὁ μὲν ἐξῆγετο· ἐπεὶ δὲ καὶ Σύλβεστρος μετεστέλλετο, καὶ τῇ προσηκούσῃ καθέζετο τιμῇ, εἰ θεοὺς εἶχε Πέτρον καὶ Παῦλον τὰς κλήσεις ἀκριβέστερον διερώτα. Σύλβεστρος δὲ, Ἡμῖν, φησί, βασιλεῦ, οὐ πολλοὶ θεοί, ἀλλ' εἷς, οὗ ἔργα τὰ σύμπαντα. Πέτρος δὲ ὃν φῂς καὶ Παῦλος ὑμεῖ μὲν οὐκουν, δοῦλοι δὲ Θεοῦ καὶ ἀπόστολοι· οἳ δὴ εὐάρεστοι διαφερόντως καὶ πίστει καὶ πόθῳ γενόμενοι, τὴν τῆς ἁγιωσύνης ἀκρόπολιν κατειλήφασι· καὶ πρῶτοι τῶν ἁγίων εἰσὶ· οἱ δὲ πρῶτοι καὶ πᾶσι τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρο-

nondum sacro tinctus fuisset lavacro, ex improviso gravissime ægritudo quædam occupat, plaga certe ingens et prodigiosa, quæ per corpus totum serpens, atque idipsum exulcerans, ac veluti unum vulnus efficiens, anhelitum ejus quem acerbe et graviter ducebat, frequenter atque adeo continue rumpebat, et paulo post in lepram radicibus alte actis corpore toto evadit. Ad quam curandam multi magi et incantatores, multi etiam ex Perside aderant impostores. Hi tantum abest ut quidquam ei profuerint, ut morbum etiam ipsum adauxerint. His etiam superveniunt Græci, qui imperatoris in religione mutationem ægre ferentes, per morbum eum, tanquam opportunum quoddam auxilium oblatum, illum imposturis suis ad partes suas pertrahere conantur : et monstrose ostendunt, in Capitolio lacum sive piscinam fieri oportere, in qua innocentium puerorum sanguine, eoque recenti adhuc et vaporante repleta, si imperator avaret, facile eum curatum, corpusque ejus purgatum iri. Aliter vero, ut a tali lepra mundetur, fieri non posse. Ea re tam nova cum illi homines decepissent, derepente infantes plurimi congregantur. Et jam tempus adest, carnificesque se ad illorum cædem expediunt. Adest jam et imperator ipse. Ecce autem matres puerorum adveniunt, capillis passis, mammillas decenter quodammodo subostendentes, lactis copia angustiam et dolorem illis parientes. Hæ ululatu et planctu cœlum complent. Porro imperator causa tanti luctus cognita, misericordia commotus, mulierculis condolet, et pro humanitate sua summa sententiam mutat : potiusque æger esse vult, quam per tam abominandum scelus convalescere. 490 Itaque prolixe illacrymans : « Romani, inquit, imperii dignitas et amplitudo fontem atque radicem veram habet pietatem. Ut igitur ex ea me provenisse omnibus liquido ostendam, valetudinem meam innocentium puerorum vitæ posthabeo. » His verbis dictis, solida prorsus beneficentia acerbissimum matrum dolorem solatur et aufert, simulque domum revertitur. Enimvero nocte proxima bonitatis ejus fructum percipit amplissimum. Petrus enim et Paulus apostolorum principes ei apparent et dicunt : *Constantine, nos sumus Petrus et Paulus a Domino Deo ad te missi, ut signum tibi et indicium salutis exhibeamus.* Deinde eum hortantur, ut antistitem sacrorum ejus urbis Sylvestrem inquirat, apud quem piscina sit, in qua si lavaret, celeriter morbum omnem cessurum : idque ea gratia, quod innocentibus et incorruptis infantibus vitam donasset. Porro ut eum somnus reliquit, medicum astantem longissime a se repellit, non jam arte aut ope humana se indigere dicens, auxilium deinceps et salutem ab Altissimi mann adventuram. Itaque medicus ab eo discedit. Ut autem Sylvester (1) accitus adfuit, et ea qua decuit observ-

(1) « Actus beati Sylvestri apostolicæ sedis præsulis, licet ejus qui scripsit nomen ignoremus, a multis tamen in urbe Rom. Catholicis legi cognovimus, et pro antiquo usu multæ hoc imitantur

vantia et veneratione considere jussus est, habe- A στοῦ θεότητα διεκήρυξαν ἔθνεσι, καὶ ἐξ αὐτῶν πᾶσα
retne deos Petri et Pauli appellatione, diligenter eum Constantinus est percunctatus. Ibi Sylvester, Nobis, inquit, o imperator, dii multi non sunt. sed unus, cujus opus est universum hoc. Petrus vero et Paulus, quos dixisti, dii prorsus non sunt, verum servi et apostoli Dei : qui quod præcipue propter egregiam fidem, charitatisque ardorem et desiderium Deo chari gratique fuere, sanctitatis arcem occuparunt, primum inter sanctos locum obtinentes. Primi quippe ipsi gentibus omnibus divinitatem Domini nostri Jesu Christi annuntiarunt, atque ab ipsis ecclesiæ omnes initia sua sumpserunt. Atque illi, opere et cursu suo completo, per martyrium ex hac vita migrarunt, et nunc amici sunt Omnipotentis. Ubi vero sacras quoque illorum B effigies requisivit, et hierarcha eas illi exhibuit : tum re certius cognita, eos ipsos esse quos vidisset, confirmavit. Itaque pro purpura saccum sumit diebus septem, ac jejunio et orationi vacat, idolorum templa claudit, carceres aperit, per misericordiam multam liberaliter omnes muneratur, et tandem ad sacras undas procedit. **491** Vehemens autem etintensa ab ecclesia omni, ita ut Sylvester jusserat, oratio fiebat. Antistes porro ad aquam baptismi respiciens, Hæc, inquit, imperator, aqua divina virtute per invocationem vivificæ Trinitatis concepta, sicuti extra corpus hominis abluit, ita etiam animam intra a sorde et inquinatione omni mundificans, splendidiorem radiis solaribus efficit. Et jam oleo unctus lavacrum ille ingreditur, atque C more recepto sanctissimæ Trinitatis fit invocatio.

Ἐκκλησία τὴν ἀρχὴν ἔσχε. Καὶ τὸ ἔργον τελέσαντες, μαρτυρίῳ ὑπεξῆλθον τὸν βίον, καὶ νῦν εἰσι φίλοι τοῦ παντοκράτορος. Ὡς δὲ καὶ τὰ θεῖα τούτων εἰκάσματα ἀνεζήτει, καὶ ὁ ἱεράρης ἐξάγων ἐδείκνυε, τηνικαῦτα διαγνοὺς ἀκριβέστερον, αὐτοὺς εἶναι τοὺς ὀφθέντας διεβεβαίου. Ἐν ἑπτὰ οὖν ἡμέραις σάκκον περιθέμενος ἀντὶ τῆς ἁλουργίδος, νηστείᾳ τε σχολάσας καὶ προσευχῇ, κλείσας τε τοὺς εἰδώλων ναοὺς, καὶ τὰ δεσμωτήρια διανοίξας, πολύν τε τὸν ἔλεον καὶ δαψιλῆ τὴν χορηγίαν ἅπασι παρασχών, ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐχώρει, εὐχῆς ἐκτενοῦς ὑπὸ πάσης γινομένης τῆς ἐκκλησίας, τοῦ Σιλβέστρου προστάξαντος. Καὶ πρὸς τὸ ὕδωρ ὁ ἱερεὺς ἀπιδών, Τοῦτο, ἔλεγε, βασιλεῦ, τῇ ἐπικλήσει τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος θείας μετεσχηκὸς δυνάμεως, ὥσπερ τὰ ἐκτὸς τοῦ σώματος καθαίρειν οἶδεν, οὕτω καὶ ψυχὴν κηλίδος πάσης ἀποκαθαῖρον, λαμπροτέραν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων δείκνυσι. Καὶ τοίνυν τῷ ἐλαίῳ χρισθεὶς, εἴσεισι τὸν λουτῆρα. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ τῆς ἁγίας Τριάδος ὡς ἔθος ἐπίκλησις εἴρητο, ἀθρόον αἴγλη φωτὸς ἀπορρήτου πόθεν ἐκπηδήσασα, τὸν χῶρον κατήστραπτε. Καὶ ἦχος δέ τις ἐξαίσιος ὑπεψάλλετο, ὡς ἐκ παναρμονίου λύρας ἀνακροτούμενος. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ παμάριστος βασιλεὺς, ὅλος τοῦ ὑγιοῦς μετέχων, οἷά τινα καινὴν σάρκα ἠμφιεσμένος, ὡσανεί τινας ἰχθύων λεπίδας τῷ ὕδατι ἐπαφείς. Ἔλεγε δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τὸν μακάριον Σίλβεστρον · ὡς ὁτικεο ἔτι διατρίβων τοῖς ὕδασι, χειρός τινος ἐπαφὴν ὡς ἂν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεμφθείσης αἰσθέσθαι. Σὺν αὐτῷ δὲ καὶ Κρίσπος ὁ αὐτοῦ υἱὸς τοῦ θείου μεταλαμβάνει λουτροῦ · καὶ ἄμφω δὲ στολὴν λευκὴν ἐνεδύσαντο.

Et ecce lucis inenarrabilis splendor alicunde emicans, locum eum illustrat, et sonus quidam admirandus veluti psalterii et lyræ absoluta harmonia et concentu redditus exauditur. Egreditur deinde imperator optimus e lavacro, totus salvus et incolumis, perinde atque carne recenti indutus, quibusdam quasi piscium squammis in unda relictis. Atque ibi beato quoque Sylvestro dixit, se cum adhuc in sacris esset undis, manus cujusdam veluti e cœlo missæ adactum sensisse. Una cum ipso autem Crispus etiam filius ejus divinum participavit lavacrum, et ambo candidam vestem induerunt.

CAPUT XXXIV.

Quæ post baptismum Constantinus Magnus recte constituerit.

Mox deinceps legem primum fert, ut qui posthac per blasphemiam Christo maledicere, aut quemquam qui ejus censentur nomine, injuria afficere D auderet, dimidiam bonorum suorum partem amitteret. Et manibus ipse suis ligone accepto, in palatio suo quod Lateranense dicitur, primus terram fodere, et ecclesiæ formam in nomen Domini nostri Jesu Christi describere cœpit. Deinde promulgavit, quicunque egerent, et Christianorum sacra colenda susciperent, eis sumptus et vestitum ex imperiali ærario præbitum iri. Et multi, quibus hoc pii et religiosi viri testarentur, gratiam eam et munus consequebantur. Anno eo supra duode-

ΚΕΦΑΛ'. ΛΔ'.

Περὶ φῶν μετὰ τὸ βάπτισμα ὁ μέγας διετάξατο Κωνσταντῖνος.

Καὶ δῆτ' ἐξ αὐτῆς νόμον πρῶτον ἐκτίθησιν, ὥστε τὸν τοῦ λοιποῦ τολμῶντα βλασφημῆσαι Χριστὸν, ἤ τινα τῶν ἐκείνου τιμωμένων ὀνόματι ἀδικῆσαι, τὸ τῆς περιουσίας ἥμισυ προσαπολλύειν. Χερσὶ δ' οἰκείαις ἐξῆς ἀναλαβὼν δίκελλαν, ἐν τῷ παλατίῳ αὐτοῦ ὁ Λατερνήσιον λέγεται, πρῶτος τῆς ὀρυγῆς ἦρχετο · καὶ ἐκκλησίας τύπον διέγραφεν εἰς ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἔπειτα ἐψηφίζετο, πάντα τινὰ μὴ εὐπόρως ἔχοντα τὰ Χριστιανῶν ἑλόμενον, τά τε ἀναλώματα καὶ τὰς ἐσθῆτας ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμιείων πορίζεσθαι. Καὶ μαρτυρούμενοι ὑπὸ εὐλαβῶν ἀνδρῶν, τῆς χάριτος ἠξιοῦντο · καί γε τῷ ἐνιαυτῷ ὑπὲρ χιλιάδας δώδεκα, πλὴν γυναικῶν

Ecclesiæ. Sed cum hujusmodi scripta ad Catholicorum manus pervenerint, beati Pauli apostoli sententia præcedat : Omnia probate, quod bonum est tenete. » Gelasius papa dist. 15, *Sancta Rom. Ecclesia.*

καὶ παιδίων, τῶν βαπτισθέντων ὁ ἀριθμὸς ἐλογίζετο. Ἡ μὲν οὖν τοῦ Χριστοῦ ποίμνη καθημέραν ὡς εἰπεῖν ἐπεδίδου· τὰ δὲ τῶν εἰδώλων ὑπέρρει κατ' ὀλίγον καὶ ἠφανίζετο. Καὶ δὴ τὴν σύγκλητον προσκαλεσάμενος κατὰ τὴν βασιλικὴν λεγομένην Οὐλπίαν, ἐθέσπιζεν εἰλικρινεῖ διανοίᾳ, θεοὺς τοῦ λοιποῦ μήτε λέγεσθαι, μήτε πιστεύεσθαι· μηδὲ γὰρ εἶναι ἀνθρώπων θεούς· ἀνθρώπους δὲ μᾶλλον θεοὺς ἐκείνων εἶναι· κἀκεῖνον δ' ἐναργὲς ὑπόδειγμα ἔχοντας, προσκυνεῖν καὶ σέβειν τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ἐν οὐρανοῖς βασιλεύοντα, Καὶ τεκμήριον τοῦ μήτι τῆς παλαιᾶς ἐπισύρεσθαι πλάνης τὸν ἐν τῷ παλατίῳ ἐδείκνυ νεών. Ὁ δὲ δῆμος ἐπεκρότει τοῖς εἰρημένοις τῷ βασιλεῖ· καὶ τετράκις δέκα, Ὁ τῶν Χριστιανῶν Θεὸς ἀληθινὸς Θεός ἐστιν, ἐπεβόων. Ἐπὶ τούτοις ἐκύρου ἑκούσιον εἶναι καὶ μὴ κατηναγκασμένον τὸ βάπτισμα· καὶ μὴ ἀνθρωπίνῳ φόβῳ τῇ λατρείᾳ προσίεναι· ἀλλὰ σώφρονι λογισμῷ τῷ θείῳ καταλόγῳ συζεύγνυσθαι τὸν αἱρούμενον. Χαρὰ οὖν ἄῤῥητος εἰσέῤῥει τὰ πλήθη, τοιούτου νόμου διαφοιτήσαντος, μηδένα ἄκοντα ἐφ' ἑτέραν ἥκειν θρησκείαν. Ἐκοσμοῦντο μὲν οὖν σὺν ταῖς ἐκκλησίαις τὰ τῶν ἁγίων μνημεῖα· καὶ τὰ θυμήρη ἐβραβεύοντο τοῖς ἐν ἐξορίᾳ· καὶ πᾶς τις Χριστὸν ὁμολογῶν φίλος τῷ κρατοῦντι ἀνεκηρύττετο.

A cim millia, qui baptizati sunt, virorum, extra mulieres et pueros, in rationem regenerationis sunt relata. Et grex quidem Christi quotidie propemodum incrementa sua capiebat : simulacrorum autem cultus **492** paulatim diffluxit ac disparuit. Porro senatu in basilicam quæ Ulpia dicitur convocato, sincera mente sanxit, ne de cætero dii esse vel dicerentur, vel crederentur : non deos hominum esse, sed potius homines deos illorum esse dictitans : et cum se ipsum ea in re apertum manifestumque haberent exemplum, ut Dominum nostrum Jesum Christum ut Deum verum certumque in cœlis regnantem adorarent et colerent. Et ne quis aliquid veteris erroris apud se hærere B suspicari posset, sinceritatis suæ indicium templum in Palatio suum ostendit. Populus porro hujusmodi imperatoris dictis applaudens, quadragesies Christianorum Deum verum Deum esse exclamavit. Constituit præterea, voluntarium et non coactum baptismum esse : neque metu humano ad Christianorum cultum quemquam accedere, verum volentem, casto maturoque consilio, sacro illorum numero aggregari debere. Itaque incredibilis in populo fuit lætitia, lege ea publicata; quod nemo contra animi sui sententiam ad aliam religionem pertraheretur. Cum ecclesiis ipsis monumenta sanctorum exornabantur, grataque et accepta in exsilium actis præmia constituebantur : et quicunque Christum profiteretur, is amicus imperatoris esse promulgabatur.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Ἀντίῤῥησις πρὸς τοὺς λέγοντας ὕστερον ἐν Νικομηδείᾳ βεβαπτίσθαι τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον ὑπὸ Ἀρειανῶν· ἐλέσθαι δὲ καὶ τὰ Χριστιανῶν διὰ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ Κρίσπου.

CAPUT XXXV.

C *Refutatio eorum qui dixerunt, postea Constantinum Nicomediæ ab Arianis esse baptizatum, et quod propter filii Crispi cædem Christianismum assumpserit.*

Ὅτι γε μὴν ἐπὶ Ῥώμης ὑπὸ Σιλβέστρῳ τῷ θείῳ ὁ ἱερὸς Κωνσταντῖνος βαπτίζεται μετὰ τὴν Μαξεντίου κατάλυσιν τῷ σταυρικῷ σημείῳ ἀνακράτος νενικημένου, δείκνυσι καὶ ὁ βαπτιστὴρ ἐπὶ Ῥώμην ἐς δεῦρο παραμένων τοῦ χρόνου, εἰς μαρτυρίαν ἀκριβέστατον· ὡς ἀνδρῶν πρεσβυτέρων ἔστιν ἀκούειν περὶ πολλοῦ ποιουμένων ἀλήθειαν. Μηδενὶ δὲ διὰ θαύματος ἔστω, εἰ πρὸ τοῦ βαπτίσματος τοιαύτης ἀπολαύσεως ὁ πανεύφημος χάριτος, ὡς φωνῆς μὲν ἐκείνης ἐν μεθέξει γενέσθαι, καὶ τὸν τίμιον τοῦ σταυροῦ τύπον ἐν οὐρανῷ κατιδεῖν, τῶν τε θείων καὶ ἱερῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου τοὺς σεπτοὺς D χαρακτῆρας θεάσασθαι· καὶ γὰρ ἄνωθεν τὸν τρόπον Χριστιανὸς ἦν, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὸ ὄνομα ἐνεγράφη. Καὶ τὰ σημεῖα οὐ τοῖς ἀπίστοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πιστεύουσι διαδείκνυται. Οἵ γε μὴν κατὰ τὴν Ἕω τὰ Ἀρείου πάλαι φρονήσαντες ἐν Νικομηδείᾳ τοῦτον ἱστόρησαν ὑπὸ Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας πρὸς θάνατον γεγονότα τὸ βάπτισμα δέξασθαι. Ἀνεβάλλετο γὰρ, φησὶ, τὸ βάπτισμα ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ διαπράξασθαι. Τοῦτο δὲ αὐτόθεν ἔχει τὸν ἔλεγχον· τὸ γὰρ ἀκριβὲς ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ Σιλβέστρου αὐτὸν βαπτισθῆναι ἡ Ἐκκλησία κηρύττει. Καὶ πᾶσι

Quod autem Romæ a Sylvestro sacratus et divus Constantinus baptizatus sit, post Maxentii oppressionem, qui fortissime sub signo crucis est devictus, satis ostendit baptisterium, quod ad hoc usque tempus ejus rei gratia in testimonium certissimum Romæ asservatur : sicuti hoc de viris natu grandioribus, qui veritatem maximi faciunt, auditur. Nemini vero mirum videri debet, quod ante baptismum laudatissimus princeps tanta gratia dignus judicatus sit, ut divinam vocem ad se delatam audiret, ut venerandam crucis formam in cœlo videret, utque honorandas divorum et sacrorum apostolorum Petri et Pauli imagines spectaret. Dudum enim antea moribus Christianus fuerat, et nomen ejus in cœlis scriptum erat. Et non infidelibus tantum, sed et credentibus signa exhibentur. Qui **493** in Oriente olim Arianæ sectæ fuere, Constantinum Nicomediæ ab Eusebio ejus urbis episcopo jam moriturum baptismum suscepisse, prodiderunt (1) : propterea eum sacrum lavacrum distulisse dicentes, quod id in Jordane fluvio perficere voluerit. Id vero ex eo facile refellitur, quod Ecclesia a Sylvestro eum Romæ baptizatum esse

(1) « De ejus baptismate uti variant auctores, sic constanti fide, quæ de imperii donatione circumferuntur, uti minus similia veri, non probant. » Egnat.

certo prædicat. Quapropter testatum omnibus esse volo, ut hoc sic etiam ipsi tuto et opinentur et credant. Ariani enim male sentientes, animo et consilio diabolico hoc cofinxerunt, non Romæ baptizatum eum esse asserentes, aut fortasse eadem cum illis sensisse astruentes, perinde atque ab ipsis propterea baptismi gratiam susceperit : quod absurditatis et mendacii plenum est. Quod si enim nondum sacri lavacri particeps fuit, consequitur eum neque in Nicæna synodo cum Patribus congressum esse, et cum eis divina mysteria non participasse. Quomodo vero aliter benedictione eorum dignus reputatus esset, et communis mensæ particeps fuisset ? sicuti historia tradit. Verum Ariani quidem hæc sic ludant, nos vero ad historiam revertamur. Neque sane ignoro, quæ etiam gentiles per sycophantiam et calumniam crimina Constantino impingant. Dicunt enim illi, Constantinum, quod quosdam sibi propinquitate et sanguine junctos interemisset, et Crispum filium suum manu sua occidisset, quem Fausta noverca, quasi illam de incesto stupro compellasset, apud patrem detulerit, pœnitentia ductum, cum Sopatro philosopho, qui tum Plotini scholæ præerat, de lustralibus purgationibus contulisse ; illumque respondisse, neminem prorsus tantarum inquinationum reliquisse expiationem. Cumque ea de causa in maxima esset sollicitudine et anxietate, in Christianorum episcopos eum incidisse, qui illi polliciti sint, per baptismum se non ea tantum, sed multo etiam grandiora piacula purgare posse. Itaque quod voti sui compos factus esset, vehementer eum lætatum, Christianorumque sacra admiratum esse : datoque Christo nomine, subditis suis eam necessitatem imposuisse, ut gentilium religionem abjurarent. Verum hæc manifesta sunt figmenta, quibus Christianorum fidem et pietatem veluti per comœdiam traducere studuerunt. **494** Crispus (1) enim vicesimo imperii ejus anno decessit, propter quem illi expiatione eum opus habuisse dicunt. Is quoque multas pro Christianis superstes adhuc cum patre leges tulit, ut qui secundum in imperio locum haberet, et Cæsar esset : sicuti hoc hodie quoque tempora legibus ipsis subjecta satis indicant. Ubi vero Sopater in Constantini colloquium venit, qui soli ei oræ quæ ad Oceanum et ad Rhenum est, imperabat ? Cum autem adversus Maxentium bellum gereret, et in Italia ageret, rebus Romanorum tum dissidentibus, non facile erat se Gallis et Britannis immiscere, apud quos constat Constantinum Christianorum religionem suscepisse, prius etiam quam contra Maxentium pugnaverit, et Romam atque in ipsam Italiam venerit : id quod etiam et tempora et leges quas pro nobis sanxit, certo testificantur.

διαμαρτύρομαι τοῦτ' ἀσφαλὲς καὶ οἴεσθαι καὶ πιστεύειν. Οἱ γὰρ ἐξ Ἀρείου κακῶς διακείμενοι, τοιαῦτα ἐκ κακοδαίμονος διανοίας ἀνέπλασαν, ἀβάπτιστον αὐτὸν ἀποφαίνοντες, ἢ ἴσως τὰ ἴσα φρονεῖν ἐκείνοις αὐτὸν μνηστευόμενοι, ὡς ἐξ ἐκείνων τὴν χάριν τοῦ βαπτίσματος εἰληφότα. Ὅπερ ἀτοπίας καὶ ψεύδους ἀνάμεστον. Εἰ γὰρ οὔπω τοῦ θείου μετέσχε λούτρου, συνάγεται μηδ' ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ συνέρχεσθαι τοῖς Πατράσι, καὶ τῶν θείων μυστηρίων αὐτοῖς κοινωνεῖν. Πῶς δὲ εὐλογίας ἐκείνοις κατηξιοῦτο καὶ κοινῆς μετεῖχε τραπέζης, ὡς ἡ ἱστορία παρέδωκε ; Ἀλλ' Ἀρειανοὶ μὲν ταῦτα παιζέτωσαν · ἡμεῖς δὲ τῆς ἱστορίας ἐχώμεθα. Οὐκ ἀγνοῶ γε μὴν καὶ ἃ συκοφαντοῦσι τὸν Κωνσταντῖνον Ἕλληνες. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοί φασιν, ὡς τὸν Κωνσταντῖνον, τινὰς τῷ γένει προσήκοντας ἀνελόντα, Κρίσπῳ τε τῷ υἱῷ αὐτόχειρα τὸν φόνον διαπεπραγμένον, Φαύστης τῆς μητρυιᾶς διαβεβληκυίας, ὡς εἴη αὐτὴν πρὸς ἀτόπους ὁμιλίας ὑπερεθίζων, μετάμελον εἶναι · καὶ Σωπάτρῳ φιλοσόφῳ τηνικαῦτα τῆς Πλωτίνου διατριβῆς προεστῶτι περὶ καθαρσίων κοινώσασθαι. Τὸν δ' ἀνειπεῖν, μηδένα τῶν τοσούτων μολυσμάτων καταλείπεσθαι καθαρμόν. Ἐν ἀδημονίᾳ δὲ πολλῇ γεγονότα, Χριστιανῶν ἐπισκόποις περιτυχεῖν, οἳ καὶ ὑπισχνοῦντο βαπίτσματι οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῷ χείρονα δυνατοὺς εἶναι διακαθαίρειν · καὶ τοῖς κατὰ σκοπὸν ἐντυχόντα, μέγα τε ἡσθῆναι, θαυμάσαι τε τὰ ἐκείνων, καὶ Χριστιανὸν γενέσθαι · βίαν τε τοῖς ἀρχομένοις ἐπάγοντα, τὸν Ἑλληνισμὸν ἐξομόσασθαι. Καὶ ταῦτα δὲ προφανῆ πλάσματα, οἷς τὴν Χριστιανῶν πολιτείαν διακωμῳδεῖν ἔστι σπουδή. Κρίσπος μὲν γὰρ τῷ κ' ἔτει τῆς αὐτοῦ ἡγεμονίας τὸν βίον ἀπέλιπε · δι' ὃν, ὥς φασι, τῆς καθάρσεως ἔδει ἐκείνῳ · ὃς δὴ Κρίσπος πολλοὺς ὑπὲρ Χριστιανῶν νόμους, ἔτι περιών, σὺν τῷ πατρὶ ἔθετο, ἅτε δὴ τὰ δεύτερα τῆς ἀρχῆς ἔχων, Καῖσαρ ὢν · ὡς εἰσέτι νῦν οἱ τοῖς νόμοις ὑποτεταγμένοι χρόνοι μηνύουσι. Ποῦ δὲ καὶ Σώπατρος εἰς ὁμιλίαν ἦκε τῷ Κωνσταντίνῳ, μόνης τῆς πρὸς Ὠκεανῷ καὶ τῷ Ῥήνῳ μοίρας ἡγουμένῳ ; Τῇ γὰρ πρὸς Μαξέντιον διαφορᾷ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας διάγων, τῶν Ῥωμαϊκῶν πραγμάτων στασιαζόντων, οὐ πρόχειρον ἦν Γαλάταις συμμίγνυσθαι καὶ Βρετανοῖς, παρ' οἷς ὡμολόγηται Κωνσταντῖνον τῆς Χριστιανῶν θρησκείας μετασχεῖν ; καὶ πρὶν ἢ στρατεῦσαι, ἐπὶ Μαξέντιον καὶ ἐπὶ Ῥώμην καὶ Ἰταλίαν ἐλθεῖν · καὶ τούτου πάλιν οἱ χρόνοι καὶ οἱ νόμοι τάσφαλὲς μαρτυροῦσιν, οὓς ὑπὲρ ἡμῶν ἔθετο. Εἰ δὲ καὶ ῥᾷστον ἐντυχεῖν τῷ Σωπάτρῳ δοίημεν, ἢ δι' ἐπιστολῆς πυθέσθαι, οὕπω πάλιν πιθανὸν εἶναι φαίνεται τὸν τοσοῦτον φιλόσοφον ἀγνοεῖν, ὡς ὁ Ἡρακλῆς μετὰ τὴν τεκνοκτονίαν τοῖς μυστηριοις τῆς Δήμητρος ἐν Ἀθήναις ἐκαθάρθη · καὶ μετὰ τὸν φόνον Ἰφίτου, ὃν ἑταῖρον ὄντα καὶ ξένον ἀπέκτεινε. Ἀπόχρη μὲν οὖν καὶ ταῦτα · ὡς καὶ καθαρμοὺς Ἕλληνες τῶν ἀτόπων πλημμελημάτων καθυπισχνοῦντο ·

(1) « Crispus Constantini filius, et Licinius junior Constantini ex Constantia sorore nepos, Licinii senioris filius, plurimique nobiles et præclari viri, 20 Constantini imperii anno, Faustæ Constantini conjugis dolo interfecti sunt. » Pomp. Oros. « Constantinus imperii sui 22 anno Faustam interfecit in balneas ardentes conjectam. » Eutr.

καὶ κατήγοροι Σωπάτρου μᾶλλον καθίστανται, τοιαῦτα διαπραττόμενοι· οὐ γάρ πω προαχθείην τὸν ἐπὶ σοφίᾳ περίβλεπτον Σώπατρον ταῦτα ἠγνοηκέναι. Ταῦτα μὲν οὕτως. A Et ut concedamus, Sopatrum facile cum illo colloqui, aut per epistolam agere potuisse, non tamen credibile videatur, philosophum tantum ignorasse, quod Hercules post liberorum suorum necem, et Iphiti amici et hospitis cædem, Athenis mysteriis Cereris expiatus atque purgatus sit. Satis porro fuerit ostendisse, gentiles etiam ipsos fœdorum flagitiorum lustrales expiationes promittere solitos: eosque qui ista confinxere, Sopatri magis accusatores esse. Non enim persuarderi possum, tam clarum in sapientia virum talia ignorasse. De his satis.

ΚΕΦΑΛ. ΛϚ'.

Περὶ τῆς ἁγίας Ἑλένης ὡς εἰς Ῥώμην ἦλθε· καὶ περὶ τοῦ διαλόγου τῶν Ἑβραίων μετὰ τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου.

Τῆς δὲ τοῦ βασιλέως μητρὸς Ἑλένης κατὰ τὴν Βιθυνῶν ἐπαρχίαν διατριβούσης, Ἑβραῖοι τὸ τῆς B μεταβολῆς ἀθρόον τοῦ βασιλέως ὑπολογισάμενοι, ἀναπείθουσι τὴν μητέρα γράφειν καὶ παραγγυᾷν τῷ υἱῷ, καλὸν μὲν πρᾶξαι τῆς εἰδωλικῆς ἀποστάντι θρησκείας· οὐ καλὸν μέντοι ποιῆσαι τῇ νεοπαγεῖ τοῦ Ναζωραίου θρησκείᾳ περιελθεῖν. Καὶ ἡ μὲν ἐποίει τὰ εἰσηγούμενα· Κωνσταντῖνος δὲ τὰ τῆς μητρὸς δεχόμενος γράμματα, τὸ εἰκὸς ὑπετίθει· καὶ τῶν Ἰουδαίων τινὰς μετεστέλλετο, ὥστε τοῖς Χριστιανῶν πρεσβυτέροις εἰς λόγους ἐλθεῖν· καὶ ᾧ τῶν μερῶν τὰ κρείττω ἐκλογισθείη, τούτῳ ἐξ ἀναγκαίου ἐφέπεσθαι. Καὶ δὴ τὸ τέταρτον ἡγουμένου Κωνσταντίνου, σύνοδος ἐν τῇ κατὰ Ῥώμην πόλει ἠθροίζετο, ἐν ᾗ Ῥωμαίων μὲν ἐπίσκοποι δ' μὲν πρὸς τοῖς εἴκοσιν ἦσαν, Ἰουδαίων δὲ ἱερεῖς πρὸς τοῖς εἴκοσιν ἑκατόν· ὧν ἔξαρχοι δώδεκα ἦσαν. Σίλβεστρος C δὲ τῆς συνόδου καὶ τοῦ διαλόγου ἡγεῖτο. Παρῆν δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασιλὶς Ἑλένη, ἑκατέρων μετὰ συνέσεως ἀκροώμενοι. Ἐπεὶ δ' ὁ ἱερώτατος Σίλβεστρος δυνάμει λόγων πολλῷ τῷ μέτρῳ παρῆνεγκεν, ὡς ἀχανεῖς τοὺς ἐγκρίτους ἐκείνων δείκνυσθαι, ἀγχομένους τῇ πειθανάγκῃ τῶν ἀποκρίσεων· τέλος ἐπεὶ καὶ τὸν παρὰ τοῦ φαρμάκου πεφονευμένον ταῦρον Χριστοῦ τῇ κλήσει ἀνίστα, πάντες προσιόντες, τοῖς ποσὶν ἐκείνου κατέπιπτον· καὶ τὸ σφέτερον διαπτύοντες σέβας, τὰ ἴσα Σιλβέστρῳ καὶ αὐτοὶ φρονεῖν ἠναγκάζοντο· καὶ ἑλεῖν προηγμένοι, μᾶλλον ἐάλωσαν. Τοῦτο γενόμενον, καὶ τὴν μακαρίαν Ἑλένην ἔπειθε, κρείττονά τινα περὶ τῷ υἱῷ εἶεσθαι. Ὅθεν καὶ τὸ πάτριον καὶ αὐτὴ σέβας ἀποθεμένη, Σιλβέστρῳ προσέπιπτε· καὶ ἐτελεῖτο τὰ D μυστικά· καὶ μήτηρ εἶναι τοῦ τοσούτου τὴν ἀρετὴν ἄριστα ἔφαινεν, ἐπίσης ἐκείνῳ καὶ τὸν ζῆλον καὶ τὴν πρὸς Χριστὸν πίστιν διακειμένη.

CAPUT XXXVI.

De sancta Helena, ut ea Romam venerit, et de colloquio Judæorum cum sancto Sylvestro.

Imperatoris mater Helena in provincia tum Bithynia agebat. Ibi Judæi imperatoris mutationem secum ipsi reputantes, matri ejus suadent, ut ad filium scribat eumque admoneat: recte quidem fecisse, quod ab idolorum cultu discesserit, non recte autem, quod Nazaræi nuper exortam religionem sit complexus. Quod illa ita fecit. **495** Constantinus vero acceptis a matre litteris, ei id quod decebat rescripsit: et ex Judæis quosdam Romam evocavit, ut cum presbyteris Christianorum sermones per colloquium conferrent, et quæ pars meliora afferre reputaretur, ut ea necessario pars alteram sequeretur. Et jam quartum, curante ac præeunte Constantino, conventus in Romana urbe cogebatur, in quo Romanorum quidem episcoporum viginti quatuor erant: Judæorum vero sacerdotes centum et viginti, in quibus duodecim reliquis præibant. In conventu et colloquio eo Sylvester princeps erat. Aderat in eo et imperator ipse, et mater ejus Helena, attente et diligenter utrosque audientes. Cum autem sacratissimus Sylvester eloquentiæ vi multis modis illos ita superaret, ut eum magna cum admiratione delecti illi Judæi hianti ore stupentes audirent, efficaci responsionum ejus persuasione consternati: cumque postremo taurum ille veneno enecatum, invocato Christi nomine, restitueret, omnes ad pedes ejus sunt provoluti, cultuque suo projecto, idem de religione cum Sylvestro senserunt: ita ut qui eo animo venerant ut alios caperent, ipsimet sint capti. Hoc factum etiam beatæ Helenæ, ut de filio melius jam sentiret, persuasit. Quin et ipsa patriæ religionis cultu relicto, ad Sylvestri procidit pedes: ab eoque sacra fidei nostræ mysteria edocta, vera tandem tot tantisque virtutibus præditi filii mater esse apparuit, eodem cum illo ardore et fide in Christum concepto.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Περὶ τῆς μάχης Κωνσταντίνου καὶ Μαξιμίνου· διήγησις περὶ τῶν τὸ σημεῖον ἐπιφερομένων τὸ σταυρικόν.

Ταῦτ' οὐκ ἦν, ὡς εἴρηται, ἀνεκτῶς ἔχειν μανθάνοντα Μαξιμῖνον τὸν ἐπ' Ἀνατολῆς τύραννον. Ὅθεν καὶ πόλεμον ἄσπονδον ἀνεκίνει· καὶ ἐν βραχεῖ τὸ πᾶν συνεκύκα· καὶ στρατόπεδα ἤθροιζε, καὶ μυρί-

CAPUT XXXVII.

De conflictu Constantini et Maximini, et de eis qui signum crucis in exercitu tulerunt vexilliferis.

Hæc cum cognovisset Maximinus, Orientis tyrannus, non potuit non impatienter ferre. Quamobrem bellum irreconciliabili odio maximum movit (1), brevique res omnes miscuit et turbavit.

(1) Pactis violatis quæ cum Licinio inierat. Euseb.

exercitum collegit, ingentes innumeræ multitudinis copias contraxit, et ad pugnam se quam maxime potuit instruxit, spe et fiducia dæmonum, nec non armatorum plurima turba seductus. Itaque etiam imperator celeberrimus, una cum Licinio Cæsare, Roma terra marique Orientem versus est profectus, cum exercitu forti et robusto : **496** quo tamen ille non tantum, quantum ipsius crucis armatura, confidebat. Et posteaquam in Bithyniam ad locum, qui Astacus dicitur, ventum est, contra sceleratum hostem signa infesta jam inferentem, maxima cum fiducia acie instructa progreditur. Jusserat autem Constantinus Magnus crucis signum præferri, quod a Romanis antea Labarum dicebatur, signis militaribus aliis longe præstantius, quod id a militibus præferri et adorari lege cautum fuerit. Quam ob causam etiam Constantinum puto celeberrimum Romani imperii vexillum in Christi signum mutasse, ut frequenti ejus spectaculo et cultu subditi in desuetudinem pristinæ superstitionis venirent, eumque solum Deum esse arbitrarentur, quem imperator et duces ejus colentes, propugnatore adversus hostes uterentur. Hoc igitur signum præferri, et laborantibus periclitantibusque cohortibus adesse, atque a satellitibus per vices in humeris gestari, ordinesque cum eo circuire jusserat. Salutifera hæc armatura cum sic Constantini aciem præiret, Maximinus suis præcepit, ut quicunque collimare certoque jaculari possent, in signum id tela conjicerent, atque in ipsum confertim cum impetu ferrentur. Quapropter is qui id ferebat (dicitur autem Græcæ superstitionis fuisse), metu perculsus, alii portandum tradere festinavit. Atque ibi alter quidam patre martyre prognatus, alacriter admodum prosiluit, thoracem et galeam longe a se abjecit, solaque tunica tectus signum crucis arripuit. Porro ille qui sibi a telorum ictibus caverat, lethali vulnere accepto concidit. Qui vero sacratum crucis signum ferebat, quamvis densæ nivis instar tela in eum conjicerentur, a nullo tamen est vulneratus. Nam præter opinionem omnem divina quadam virtute tela ab hostibus emissa, hastæ signi illisa atque impacta, ab eo qui id ferebat in medio armorum discrimine versante avolabant. Dicitur præterea, atque a Dei amantibus viris creditur, nec alio unquam tempore qui signum id tulerit, in sinistrum aliquem decidisse casum, aut vulneratum captumve esse. **497** Sed enim prælio commisso, tyrannus, qui detestandis magorum imposturis fretus fuerat, interiore quoque tunica abjecta, militarique habitu sumpto, cum paucis admodum qui ei bene volebant evadens, quam celerrime quo eum pedes ferebant profugit, et vicum alium alio mutans, vix se ex hostium manibus subduxit : reipsa verum esse ostendens divinum illud oraculum, quod dicit : *Non salvatur rex per multas copias suas, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ* [1] : et

[1] Psal. xxxii, 16.

A ανδρα συναρότει στίφη· καὶ εἰς μάχην αὐτρέπιστο, δαιμόνων ἐλπίσι καὶ ὁπλιτῶν μυριάσιν ἠπατημένος. Διά τοι ταῦτα καὶ ὁ πανύφημος Βασιλεὺς τῆς Ῥώμης ἀπάρας, συνείπετο δέ οἱ αὐτῷ καὶ Λικίνιος Καῖσαρ σὺν οὐκ ἀγεννεῖ τῷ στρατῷ καὶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, κατὰ τῆς ἑῴ ἐφέρετο, οὐ μᾶλλον τούτοις ἢ τοῦ σταυροῦ πανοπλίᾳ τὸ θαρρεῖν ἔχων. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰς βιθυνίαν ἦκε, περί που τὸν, ὃς Ἄστακος καλεῖται χῶρος, συμβάλλει πρὸς μάχην τῷ παλαμναίῳ ἐχθρῷ, ἐξ ἐναντίας ἥκοντι, μεθ' ὅσης ἂν τις εἴποι θρασύτητος. Ὁ δὲ μέγας Κωνσταντῖνος τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον προηγεῖσθαι προσέταττεν· ὃ πορὰ Ῥωμαίοις πρότερον Λάβωρον ὠνομάζετο. Καὶ τῶν ἄλλων σημείων πολεμικώτερον ἦν· ὅτιωερ ἐκεῖνο καθηγεῖσθαι καὶ προσκυνεῖσθαι τοῖς στρατιώταις νενόμιστο. Καὶ διὰ τοῦτο, B ὡς γε οἶομαι, καὶ Κωνσταντῖνον τὸ παρὰ Ῥωμαίοις ἐπισημότατον σύμβολον τῆς ἀρχῆς εἰς Χριστοῦ σημεῖον μεταβαλεῖν· ὡς ἂν τῇ συνήθει θέᾳ καὶ θεραπείᾳ πόρρω τοῦ συνήθους τοὺς ἀρχομένους ἐλθεῖν. Τοῦτον δὲ μόνον ἡγεῖσθαι Θεὸν, ὃν δῆτα καὶ βασιλεὺς καὶ ἡγεμόνες τιμῶντες, ἀμυντηρίῳ χρῶνται κατὰ τῶν πολεμίων. Τοῦτο γοῦν προηγεῖσθαι ἐπέταττε, καὶ ταῖς καμνούσαις φάλαγξι παρεῖναι ἐκέλευε· καί γε δορυφόρους ἀμοιβαδὸν ἐπὶ τῶν ὤμων ταῦτα φέρειν ἐπέταξε, καὶ τὰς τάξεις περιεῖναι. Τοῦ τοίνυν σωτηρίου ὅπλου προηγουμένου, πάντας τοὺς εὔστοχον ἀφιέντας, κατ' ἐκείνου πέμπειν τὰ βέλη Μαξιμῖνος ἐκέλευε, καὶ κατ' αὐτοῦ ἐπιέναι ἀθρόον· εἰς δέος τοίνυν περιελθόντα τὸν C τοῦτο φέροντα, ἦν δ' ὡς λόγος τὰ Ἑλλήνων φρονῶν, ἑτέρῳ παραδοῦναι ἐσπούδαζεν. Ἄλλος δέ τις μάρτυρα σχὼν πατέρα, προθυμότατα προπηδήσας, τόν τε θώρακα καὶ τὸ κράνος ὡς ποῤῥωτέρω βαλὼν, ἑνὶ καὶ μόνῳ χιτωνίῳ σκεπομενος, τὸ σταυρικὸν σημεῖον καθήρπαζε. Καὶ ὁ μὲν τῶν βελῶν ἔξω γενόμενος, καιρίαν πληγεὶς ἔκειτο· ὁ δὲ τὸ σημεῖον ἐπιφέρων τὸ σταυρικὸν, καίπερ κατὰ νιφάδας αὐτῷ τῶν βελῶν ἐπιχεομένων, ἄτρωτος ἦν. Παρὰ δόξαν γάρ πως ὑπὸ θείας δυνάμεως τὰ τῶν πολεμίων ἐπαφιέμενα βέλη τῷ ξύλῳ τοῦ σημείου προσπήγνυσθαι· ἁψίπτασθαί γε μὴν παντάπασι τοῦ φέροντος, καὶ ταῦτα μέσῳ τῷ κινδύνῳ ἐνειλημμένου. Λέγεται μέντοι καὶ ἀκοαῖς φιλοθέων πιστεύεται, μηδὲ ἄλλοτέ ποτε τὸν τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπιφερόμενον σκιᾷ τινι περιπεσεῖν συμφορᾷ, ἀλλ' οὐδὲ D τραυματίαν ἢ αἰχμάλωτον ἁπαχθῆναί ποτε. Τῆς γοῦν συμβολῆς γενομένης, ὁ τάῖς μυσαραῖς γοητείαις ἐπερειδόμενος τύραννος, καὶ τὴν ἐσχάτην ἐσθῆτα ἀποβαλὼν, καὶ στρατιωτικὸν περιθέμενος σχῆμα, μετ' ὀλίγων πάνυ τὸ εὖνουν φυλαττόντων αὐτῷ διαδρὰς οἳ ποδῶν εἶχεν ἔφευγε. Κώμην δ' ἐκ κώμης ἀμείβων, μόλις τὰς τῶν πολεμίων χεῖρας διέξεισιν· ἔργῳ δείξας ἐπαληθεύοντα τὸν θεῖον χρησμόν· Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, φάσκοντα· καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ ὅσα ἑξῆς τοῦ Ψαλμοῦ. Αἰσχρῶς δ' οὕτως ἐπὶ τὸν οἰκεῖον χῶρον ἐλθὼν, τὸν

θυμὸν ὅλον ἐνσκήπτει κατὰ τῶν αὐτοῦ ἱερέων καὶ προφητῶν· ὧν ταῖς μαγγανείαις ἀναρριπισθεὶς, τὸν τοσοῦτον ἦρατο πόλεμον. Καὶ τοὺς μάλιστα διαβεβοημένους ἐν τούτοις ἀθροίσας, οἷα γόητας καὶ ἀπατεῶνας κατέσφαττε. Τῷ δὲ τῶν Χριστιανῶν ἐφόρῳ Θεῷ νόμον ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐχ οἷον τοῖς πρότερον, ἀλλ' ἐντελῆ ἐψηφίζετο. Ὀλίγου δὲ χρόνου διαρρύητος, ἀπροθέσμως οὕτως αἰσχίστῳ μόρῳ τὸν βίον κατέστρεψεν. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸν νόμον, ὡς εἶχεν ἐγγράψω τῇ συγγραφῇ.

quæ in Psalmo sequuntur. Postquam vero ex turpi fuga in ditionem suam pervenit, iram furoremque omnem in sacerdotes et vates suos emisit, quorum magicis incantationibus et imposturis adductus, tantum susceperat bellum : collectosque ex iis clarissimos quosque, veluti præstigiatores ac seductores jugulavit. Christianorum autem tutelari Deo, non qualem antea, sed perfectam jam integramque pro eis constitutionem proposuit : nec ita longo post tempore, præter fatum fœda morte vitam finiit. Constitutionem eam his adnectandam censui.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

Περὶ ὧν διαδρὰς τὸν κίνδυνον Μαξιμῖνος καλῶς ἔγραφε.

Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Γάϊος Οὐαλλέριος Μαξιμῖνος, Γερμανικὸς, Σαρματικὸς, εὐτυχὴς, εὐσεβὴς, ἀνίκητος, σεβαστός. Κατὰ πάντα τρόπον ἡμᾶς διηνεκῶς τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν ἡμετέρων τοῦ χρησίμου προνοεῖσθαι· καὶ ταῦτα αὐτοῖς βούλεσθαι παρέχειν, οἷς τὰ λυσιτελῆ πάντων μάλιστα κατορθοῦται, καὶ ὅσα τῆς λυσιτελείας καὶ χρησιμότητός ἐστι τῆς κοινῆς αὐτῶν· καὶ ὁποῖα πρὸς τὴν δημοσίαν λυσιτέλειαν ἁρμόζει, καὶ ταῖς ἑκάστων διανοίαις προσφιλῆ τυγχάνει, οὐδὲν ἀγνοεῖν, ἀλλ' ἕκαστον ἀνατρέχειν ἐπ' αὐτὸ τὸ γινόμενον, γινώσκειν τε ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, δῆλον εἶναι πιστεύομεν. Ὁπότε τοίνυν πρὸ τούτου δῆλον γέγονε τῇ γνώσει τῇ ἡμετέρᾳ ἐκ ταύτης τῆς προφάσεως, ἐξ ἧς κεκελευσμένον ἦν, ὑπὸ τῶν θειοτάτων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν γονέων τῶν ἡμετέρων τὰς συνόδους τῶν Χριστιανῶν ἐξῃρῆσθαι, πολλοὺς σεισμοὺς καὶ ἀποστερήσεις ὑπὸ τῶν βενεφικιαλίων γεγενῆσθαι· καὶ εἰς τοὐπιὸν ὧδε τοῦτο προχωρεῖν κατὰ τῶν ἐπαρχιωτῶν ἡμετέρων, ὧν μάλιστα πρόνοιαν τὴν προσήκουσαν σπουδάζομεν, τῶν οὐσιῶν τῶν ἰδίων αὐτῶν κατατριβομένων, δοθέντων γραμμάτων πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἑκάστης ἐπαρχίας τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ ἐνομοθετήσαμεν· ἵν' εἴ τις βούλοιτο τῷ τοιούτῳ ἔθει, ἢ τῇ τοιαύτῃ φυλαχῇ τῆς αὐτῆς θρησκείας ἐπεσθαι, τοῦτον ἀνεμποδίστως ἔχεσθαι τῆς προθέσεως τῆς ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὸ μηδενὸς ἐμποδίζεσθαι μηδὲ κωλύεσθαι, καὶ εἶναι αὐτοῖς εὐχέρειαν, ἄνευ τινὸς φόβου καὶ ὑποψίας τοῦθ' ὅπερ ἑκάστῳ ἀρέσκει ποιεῖν. Πλὴν οὐδὲ νῦν λανθάνειν ἡμᾶς ἠδυνήθη, ὅτι τινὲς τῶν δικαστῶν παρενεθυμοῦντο τὰς ἡμετέρας κελεύσεις· καὶ διατάζειν τοὺς ἡμετέρους ἀνθρώπους περὶ τὰ προστάγματα τὰ ἡμέτερα παρεσκευάσσαν· καὶ ὀκνηρότερον προσιέναι ταύταις ταῖς θρησκείαις, αἷς ἦν ἀρεστὸν αὐτοῖς ἐποίησαν. Ἵνα τοίνυν εἰς τὸ ἑξῆς πᾶσα ὑποψία τοῦ φόβου καὶ ἀμφιβολία περιαιρεθῇ, τοῦτο τὸ διάταγμα προτεθῆναι ἐνομοθετήσαμεν· ἵνα πᾶσι δῆλον γένηται, ἐξεῖναι τούτοις, οἵτινες ταύτην τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν θρησκείαν μετιέναι βούλονται, ἐκ ταύτης τῆς δωρεᾶς τῆς ἡμετέρας, καθὼς ἕκαστος βούλεται, ἢ ᾗδὺ αὐτῷ ἐστιν, οὕτω προσιέναι τῇ θρησκείᾳ ταύτῃ, ἣν ἐξ ἔθους θρη-

CAPUT XXXVIII.

De edictis quæ Maximinus periculo evitato recte proposuit.

« Imperator Cæsar Cajus Valerius (1) Maximinus, Germanicus, Sarmaticus, Felix, Pius, Invictus, Augustus. Omnibus nos modis continuæ provincialium nostrorum commoditati providere, eaque eis præstare velle, quæ omnium maxime fructuosa sint, et quæ ad usum utilitatemque omnium communem faciant, reique publicæ conveniant, atque animis omnium chara grataque accidant, neminem ignorare, sed unumquemque hominum, ad rem ipsam recurrentem, nosse persuasumque habere credimus. Quandoquidem autem manifestum antea vobis est, propterea quod a divis parentibus nostris Diocletiano et Maximiano præceptum fuerat, conventus Christianorum tollendos esse, permultos ab officialibus excussos spoliatosque esse bonis suis: **498** id quod in futurum quoque sic contra subditos nostros, quorum nos, quod ita facultates eorum et possessiones diriperentur, curam maxime genere decuit, procedere debuerat : datis proximo anno ad cujusque provinciæ præfectos litteris constituimus, si quis consuetudini tali aut observationi cultus ejusce modi adhærere vellet, ut is nullo interposito impedimento propositum suum teneret, neque a quopiam, quominus facile absque timore et superstitione omni, quod cuique placuisset faceret, prohiberetur. Cæterum ne nunc quidem latere nos potuit, judices quosdam jussiones nostras non recte accepisse : quapropter factum, ut de eis homines nostri dissentire cœperint, lentiusque ad religiones eas quas ipsi probassent, accesserint. Sed enim ut deinceps omnis metus, suspicio et dubitatio præcidatur, constitutionem præsentem proponi voluimus, ut omnibus sit notum ac manifestum, quicunque sectam religionemque istam complecti volunt, licere id eis, ut ad numinis cultum hunc quem sibi moribus sequendum sumpserunt, se conferant, ex liberalitate et gratia legis hujus facere. Quin et dominica atque templa sua eis exstruere conceditur. Ut autem major sit liberalitas hæc nostra, illud quoque sanciendum esse duximus : Si quæ sunt domus et prædia, quæ antea juris Christianorum fuerint, et parentum nostrorum jussionibus in jus fisci cesserint, aut a civita-

(1) Rufinus habet, *Galerius*, Idem supra Jovius nominatus.

te aliqua tencantur, sive venditio seu donatio aliqua intercesserit, ut ea omnia in antiquum Christianorum jus revertantur, ut in eo quoque pietatem et providentiam nostram omnes animadvertant. » Hæc ille postea scripsit, fortasse etiam ut Constantinum mitiorem sibi redderet. Edictum porro istud propositum est nondum integro exacto anno, ex quo jussiones ejus adversus nos columnis incisæ fuerant. Et quibus antehac apud cum non dico regionem aliquam, sed ne solitudinem quidem incedere permissum fuerat, **499** verum ut impii Deoque prorsus carentes, ex locis omnibus ejecti, omnibusque malis expositi, atque ferro, igni, bestiis et innumeris suppliciorum mortisque generibus objecti, tormenta et cruciatus omnes sustinuerant : ii tandem religionem suam habere et ædes sacras construere jubentur, juribusque suis illis frui permittitur.

A σκεύειν εἵλετο. Καὶ τὰ κυριακὰ δὲ τὰ οἰκεῖα ὅπως κατασκευάζοιεν, συγκεχώρηται. Ἵνα μέντοι καὶ μείζων γένηται ἡ ἡμετέρα δωρεὰ, καὶ τοῦτο νομοθετῆσαι κατηξιώσαμεν· ἵν' εἴ τινες οἰκίαι καὶ χωρία τοῦ δικαίου τῶν Χριστιανῶν πρὸ τούτου ἐτύγχανον ὄντα· ἐκ δὲ τῆς κελεύσεως τῶν γονέων τῶν ἡμετέρων εἰς τὸ δίκαιον μετέπεσε τοῦ φίσκου, ἢ ὑπό τινος κατελήφθη πόλεως· εἴτε διάπρασις τούτων γεγένηται, εἴτε εἰς χάρισμα δέδοταί τινι, ταῦτα πάντα εἰς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον τῶν Χριστιανῶν ἀνακληθῆναι ἐκελεύσαμεν· ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας καὶ τῆς προνοίας αἴσθησιν πάντες λάβωσιν. » Τοιαῦτα ἔγραφεν ὕστερον, ἴσως καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐκμειλισσόμενος. Ὕστερον δὲ ἦσαν τῶν ἐν στήλαις καθ' ἡμῶν γραφέντων ταῦτα, οὐ B πάνυ τελείου ἐνιαυτοῦ ἐξήκοντος. Καὶ οἱ πρόσθεν παρ' αὐτῷ μήτοι γε χώραν, ἀλλ' οὐδ' ἔρημον ἐώμενοι κατοικεῖν, ἀλλ' ὡς δυσσεβεῖς καὶ ἄθεοι πανταχόθεν ἐξελαυνόμενοι, πᾶσί τε προκείμενοι τοῖς δεινοῖς, καὶ σιδήρῳ καὶ πυρὶ καὶ θηρσὶ καὶ μυρίοις θανάτοις προβεβλημένοι, καὶ πᾶν εἶδος κολάσεως ὑφιστάμενοι· οὗτοι δὲ καὶ θρησκείαν ἔχειν, καὶ οἴκους εὐκ ηρίους ἐγείρειν κελεύονται, καὶ τῶν προσόντων σφίσι δικαίων ἐπαπολαύειν ὑφίεντο.

CAPUT XXXIX.

De interitu Maximini, qui vindicta divina accidit: et de extrema internecione veritatis inimicorum.

Atque hæc post fugam (1), quasi insigni quopiam beneficio in ea affectus, et aliquid nostra causa, quamvis non ita ut commeruerat, passus, perinde atque id propalam confiteretur, scripsit. Cum autem secundo nobiscum conflictu congrederetur, vitam amisit : sed non ita ut decuerat decertans, neque cum laude et gloria fortiter cadens. Namque acies C quidem ejus in loco plano structa constitit. Ipse autem domi se continens, et tela effugiens, veluti qui manus adversus Deum sustolleret, divino in toto corpore suo affligitur flagello. Confestim siquidem dolore ex anxietate summa correptus, in lecto volvebatur, et inedia tabescebat. Incensio autem intra viscera exorta, habitum et formam omnem corrumpebat : extrinsecus etiam specimen ejus deformabat, ita ut brevi nihil in eo esset reliqui, quam os aridum, simulacro persimile, quod horrorem timoremque spectantibus incuteret, et ut corpus ejus tanquam animæ sepulcrum, aut culeus quidam altius eam in se defossam continens, esse videretur. Et cum medullæ omnes exustæ essent, oculorum orbes loco suo moti exciderunt D eumque excæcarunt. Ipse porro doloribus maximis excruciatus, Deoque confessus, mortem sibi accelerari oravit : postremoque omnium condignas se pœnas pro flagitiis ac contumeliis, quibus proterve et petulanter Christum esset persecutus, dare testatus, exsecrandam tandem illam egit animam (2). Verum enimvero hoc quoque ad hunc modum, qui tyrannorum omnium acerbissimus fuerat, e medio sublato, ecclesiæ statim ex ipsis fundamentis excitantur, fidei verbum liberius

(1) Euseb. lib. IX, cap. 10.

(2) Hic Cæsar quadriennio, Augustus triennio

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Περὶ τῆς ἐνδίκου φθορᾶς Μαξιμιανοῦ, καὶ τῆς ἰσχάτης ἀπωλείας τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν.

Ταῦτα δ' ὡς διαδρὰς, καί τινος δῆθεν εὐεργεσίας τυχὼν, καὶ παθὼν μὲν οὐχ ἅπερ ἐχρῆν δι' ἡμᾶς, ὥσπερ ἀνθομολογησάμενος ἔγραφε· δευτέρᾳ δὲ παρατάξει προσβαλὼν ἡμῖν, τὸ βιοῦν κατεστρέψατο· πλὴν οὐχ ὡς χρεὼν διαγωνιζόμενος, καὶ μετὰ δόξης ἀνδρικῶς πίπτων· ἀλλ' ἡ μὲν παράταξις κατὰ τοῦ πεδίου συνίστατο· αὐτὸς δὲ οἴκοι μένων καὶ τὰ βέλη διαδιδράσκων, οἷά τις Θεῷ χεῖρας ἀνταίρων, θεηλάτῳ καθ' ὅλου τοῦ σώματος πλήττεται μάστιγι. Ἀλγηδόνι μὲν γὰρ εὐθὺς περιωδυνίᾳ σχεθεὶς, ἐκυλίετο, λιμῷ συντηκόμενος· πῦρ δὲ κατὰ τῶν ἐγκάτων ἔνδοθεν ἀναπτόμενον, διέλυε τὴν πλάσιν πᾶσαν, καὶ τὸ πρόσω εἶδος τῆς μορφῆς ἐξηφάνιζεν· ὡς μετὰ βραχὺ ὀστέον τι ξηρὸν εἰδώλῳ παρεοικὸς ἐναπολειφθῆναι· καὶ δέος ἐμποιεῖν τοῖς ὁρῶσι, καὶ τάφον ὥσπερ τῆς ψυχῆς ἢ θύλακον εἶναι οἱ τὸ σῶμα, ὡς ἐν βάθει δή τινι τὴν ψυχὴν κατορωρυγμένην ἔχον. Σφόδρα δὲ τὸν μυελὸν καταφλεγόμενον, τοὺς μὲν τῶν ὀμμάτων βολβοὺς τῆς οἰκείας ἕδρας ἐξίστασθαι, καὶ ἀποπλανᾶσθαι τῆς λήξεως, πηρὸν καταλείποντας, τὸν δ' ἐπὶ τούτοις τῷ σφοδρῷ τῶν πόνων ἐκβιαζόμενον, ἀνθομολογεῖσθαι Θεῷ καὶ τὸν θάνατον ἐπισπέρχειν· τὸ δὲ πάντων ἔσχατον, ἀξίαν τὴν δίκην διδόναι οἷς κατὰ Χριστοῦ παροινήσειεν, ἐπειπὼν, οὕτω δῆτα τὴν μυσαρὰν ἐκείνην ἀφῆκε ψυχήν. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ τούτου ἐκποδὼν καταστάντος, ὃς τῶν ἄλλων τυράννων πικρότερος ἦν, τὰ μὲν τῶν ἐκκλησιῶν εὐθὺς ἐξ αὐτῶν χρηπίδων ἠγείροντο, καὶ ὁ τῆς πίστεως λόγος μεῖζον ἢ πρότερον ἐπαῤῥησιάζετο· τὰ δὲ τῆς εἰδωλομανίας εἰς τοὐπίσω ἐχώρει καὶ ἀτιμίας ἐπίπλατο· καὶ δῆτα πρῶτος αὐτὸς Μαξιμῖνος ὡς ἦν per Orientem fuit. Diac. Tyranno hoc sublato, Christianismus in Oriente reflorescit.

μισὴς καὶ τύραννος, γράμμασιν ἀπανταχοῦ ἀνεγόρευτο, δημοσίᾳ στηλιτευόμενος. Στῆλαι δὲ αὐτοῦ καὶ γραφαὶ ὅσαι κατὰ πόλεις εἰς τιμὴν ἐκείνῳ ἀνεῖντο, αἱ μὲν ἀφ' ὑψους ῥιπτόμεναι, εἰς λεπτὰ συνετρίβοντο· αἱ δὲ ἀσβόλῃ τὰ πρόσωπα καὶ σκοτεινῷ χρώματι ἐμελαίνοντο, παίγνιόν τε καὶ παιδιὰ τοῖς παίζειν ἐθέλουσι προὔκειντο. Τιμαὶ δὲ ἄλλαι τῶν τῆς ἀληθείας ἀντιπάλων ἠχρειοῦντο. Ὅσοι γε μὴν ἦσαν τὰ ἐκείνου φρονοῦντες, καὶ σεβαρώτερον ἐμπαροινοῦντες τοῖς ἡμετέροις, τὴν ἀξίαν παρεῖχον δίκην. Ὁποῖος ἐκεῖνος Πευκέντιος, αἰδοῖος μὲν ἐκείνῳ καὶ τῶν φίλων πάντων ὁ γνησιώτατος, δισύπατος καὶ τρισύπατος, καὶ ἄλλων ἀρχῶν ἐπιβὰς μειζόνων· Λουκιανός τε ἐπίσης ἁπάσῃ τιμῇ καὶ ἐξουσίᾳ διαφερόντως τιμώμενος, καὶ τοῖς αἵμασι τῶν κατ' Αἴγυπτον Χριστιανῶν ὠνούμενος τὰς ἀρχάς· πλεῖστοι δὲ καὶ ἄλλοι, δι' ὧν τὸ κράτος ἐπορίζετο Μαξιμῖνος, καὶ φοβερὸς ἐδόκει τοῖς ἅπασιν. Ἔφθανε δὲ καὶ Θεοτεκνον ἡ δίκη μηδὲν μελλήσασα ἐφ' οἷς κατὰ Χριστιανῶν ἐσκαιώρει. Ἐπὶ γὰρ τῷ νεοπαγεῖ ξοάνῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ καθ' ἡμῶν πλάσμασι τιμὰς πορίζομενος, ἐπέβη καὶ ἀξιώματος. Ἐπεὶ δὲ Λικίνιος τὴν Ἀντιόχου εἰσῆλε καὶ τὸ γοήτων πλῆθος εἰς διαφθορὰν ἤπειγε, παρῆσαν δὲ καὶ οἱ τοῦ νεοπαγοῦς ἱερεῖς ξοάνου, ἠκίζοντο τὴν αἰτίαν τῆς ἀπάτης λέγειν ἐκβιαζόμενοι, οἱ δὲ τὴν τοῦ Θεοτέκνου τέχνην προὐβάλλοντο· πρῶτον μὲν Θεότεκνον ἔκτεινε, τοῖς δὲ γοησιν ἐκείνοις τὴν ἀξίαν ἰσχεδίαζε δίκην. Ἐπὶ τούτοις οἱ παῖδες Μαξιμίνου καὶ οἱ κατὰ γένος καὶ φιλίαν ἐκείνῳ προσήκοντες προσετίθεντο, καὶ τῆς ἴσης ἀτιμίας καὶ τιμωρίας μετέχοντες διεφθείροντο· Ὅτι γε μὴ εὐδέξαντο παιδείαν, μηδὲ συνῆκαν μὴ πεποιθέναι ἐπ' ἄρχοντας, ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν.

A quam antea prædicatur, **500** idolorum furor potius quam cultus ignominiose intercedit. Et ipse Maximinus primum ut Deo invisus et tyrannus, litteris ubique propositis, publicisque invectivis declaratur. Statuæ ejus et imagines, quæcunque in urbibus in illius honorem erectæ fuerant, illæ quidem ex locis editioribus dejectæ comminuuntur : hæ autem in facie fuligine coloreque atro oblinuntur, ludusque et ludicrum illudere ei volentibus proponuntur. Et honores alii veritatis inimicorum abolentur, Deinde etiam qui eadem cum illo senserant, partesque ejus secuti fuerant, et superbius sacris nostris illuserant, amici et familiares ejus, justas ferunt pœnas. Qualis Peucetius ille fuit, in magna apud illum veneratione habitus, et amicorum omnium intimus, iterum ac tertium consul B creatus aliisque etiam honoribus gestis clarus. Lucianus (1) quoque, omni itidem dignitate ac potestate præcipue ab eo exornatus, qui sanguine Ægyptiorum Christianorum honores sibi et magistratus paraverat. Plurimi præterea alii, per quos potestatem Maximinus summam, ut omnibus terribilis videretur, consecutus fuerat. Comprehendit quoque Theotecnum vindicta non diu morata, propter scelera ea quæ adversus Christianos commentus fuerat. Quod enim propter novum illud simulacrum et figmenta contra nos excitata honore auctus fuerat, ad dignitates quoque primarias est evectus. Et postquam Licinius Antiochiam pervenit, et magorum atque impostorum turbam ad C interitum adegit adfuere ibi recentis illius simulacri sacerdotes, tormentisque affecti causam impostura suæ edere sunt coacti. Atque illi ubi Theotecni fraudem prodidere, primum Licinius Theotecnum occidit, deinde impostoribus illis dignam inflixit pœnam. Ad hoc Maximini liberi, et qui vel genere vel amicitia ei conjuncti erant, adjecti, parique contumelia et pœna affecti, cæsi sunt : *Quoniam non susceperunt disciplinam, neque intellexerunt ut non confiderent in principibus, in filiis hominum in quibus non est salus. In die ergo illa perierunt omnes cogitationes illorum.*

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ τῆς πρυτανευθείσης ἡμῖν ἐκ Θεοῦ εἰρήνης καὶ τῶν κατὰ τόπον ἐγκαινίων.

Τῶν δὲ θεομισῶν τυράννων οὕτως ἐκ τοῦ μέσου γεγενημένων, τὰ τῆς βασιλείας στερρά τε καὶ ἀδιάσειστα μόνοις κατελείπετο Κωνσταντίνῳ καὶ Λικινίῳ· οἱ τῶν κακίστων ἐκ τοῦ βίου διαῤῥυέντων, αὐτοὶ ἅτε τῆς θείκης ἀρωγῆς εἰς ἀκριβῆ πεῖραν ἥκοντες, τὸ τῆς αὐτῶν πίστεως εὐγενὲς καὶ πρὸς ἅπασαν ἀρετὴν δεξιόν, διὰ τοῦ ὑπὲρ Χριστιανῶν πάντα κινεῖν καὶ ἐργάζεσθαι, καὶ νόμους ὑπὲρ αὐτῶν ἀσφαλεῖς ἐξάγειν, ἀκούοντως ὑπέδειξαν. Καὶ δὴ φαιδρὰ μὲν ἡμέρα καὶ διαυγὴς οὐδενὸς ἐπιπροσθοῦντος νέφους ἐπέλαμπε πανταχοῦ· καὶ θεία τις αἴγλη ὑπερφυὴς ταῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις κατέστραπτεν. Ἐν ἄφθονῳ δὲ προὔκειντο τὰ ἡμέτερα· καὶ πᾶς τις ἐκ περιουσίας μετεῖχε τῆς ἐκ Θεοῦ πρυτανευθείσης

501 CAPUT XL.

De pace, beneficio Dei Christianis parta et conciliata, et celebratis passim encæniis.

Tyrannis Deo invisis ita sublatis, res imperii totius firmæ atque inconcussæ ad solos Constantinum et Licinium pervenere : qui pessimis illis D oppressis, satis certo vim divini auxilii experti, fidei suæ generositatem, et ad virtutem omnem propensionem, pro Christianis omnia movendo atque agendo, et leges pro eorum salute et securitate promulgando, abunde ostenderunt. Itaque læta admodum et serena prorsus, nulla interveniente nube, ubique illuxit dies, et divinus quidam mirificusque ecclesias per orbem omnes splendor illuminavit, et res nostræ tutæ atque extra invidiam omnem positæ fuerunt. Abunde quilibet ejus quæ a Deo immissa factaque fuerat, pacis particeps

[1] Psal. CXLV, 4.

(1) Eusebius *Culchianum*, Rufinus *Quintianum* habet.

factus est ; et dominatione injusta depulsa, libera- A lem unusquisque conspexit solem, solum verum Deum piorum propugnatorem laudibus vehens. Omnibusque ingens incessit lætitia, res omnes quasi reviviscentes cernentibus, quæ dudum pestifera clade et calamitate interierant. Itaque magnifica templa amplitudine et sublimitate ingenti, et longe quam antea venustate et splendore majore constructa ; et quod omnium nobis est optatissimum, festi dies encæniorum novarumque dedicationum splendide acti, sacræ ædes recens fundatæ, episcoporum undique convenientium conventus celebrati ; et Christi membra amanter aliud aliunde confluentia, rursus ad unam harmoniam corporisque constitutionem decenter compacta ; atque, ut cum propheta dicam, *os ad os, et junctura ad jun-* B *cturam contracta ;* et quæ præterea per oraculum divinum prædixit verbum, impleta ea sunt. Una divini Spiritus vis per omnes peragrare cognita est, omnium una anima, et idem studium : omnibus in ore fuit, et ab omnibus exauditus est hymnus unus, divinitatem verbi Dei concentu pulcherrimo celebrans, cultusque Numinis purus, et sincerum sacrificium, sanctiones et constitutiones ecclesiarum, psalmorum cantus, frequentati. Ad hæc, divini verbi prædicatio, atque arcana mysticaque ministeria pie sancteque peracta, et salutiferæ passionis inenarrabilia symbola et signa sumpta. **502** Ætas quoque omnis, et omnis generis homines, orationi et graciarum actioni incumbentes, conciliatorem et auctorem tam subitorum C bonorum laudarunt. Conciones orationesque ad populum, pro eo atque tempus derepente argumentum suppeditabat, in conventibus habitæ. Atque aliquis in tam frequenti ecclesiæ concione humanus atque modestus piusque vir, in plurimorum hominum et aliquorum episcoporum præsentia, decenter et placide aures præbentium, orationem domi compositam in medium produxit (1). Qualis illa fuit, quam Paulino Tyri episcopo quidam optime dedicavit. Paulinus porro iste apud Phœnices clarus, multa magnifice Tyri templa construxit. Atque hæc quidem sic tum agebantur. Mihi vero minus molestum erit, constitutiones eas quas Deo charus imperator pro nobis publicavit, in opus hoc referre. Primo autem loco eam ponam, quam is communiter cum Licinio, qui nondum in rabiem actus fuerat, pro rebus Christianorum conscripsit ; quæ sic habet :

εἰρήνης · καὶ τῆς δυναστείας διαῤῥαγείσης, ἐλεύθερον πᾶς τις ἑώρα τὸν ἥλιον, μόνον ἀληθινὸν Θεὸν τὸν τῶν εὐσεβῶν ὑπέρμαχον ἀνυμνῶν. Καὶ πολλή τις ἐπεσκίρτα πᾶσι χαρά · ὥσπερ ἀναβιώσκοντα βλέπουσι πράγματα, τὰ πάλαι τῇ φθοροποιῷ λύμῃ διεφθαρμένα. Καὶ δὴ μεγαλοπτεπεῖς νεὼς ἀνηγείροντο, εἰς ὕψος μέγα καὶ πλάτος αἰρόμενοι, πολλῷ δὲ κρείττονα καὶ τὴν ἀγλαΐαν παρὰ τὴν προτέραν ἀπολαμβάνοντες. Καὶ τὸ πάντων ἡμῖν εὐκταιότατον, ἑορταὶ κατὰ πόλεις ἐγκαινίων λαμπρότερον ἐτιμῶντο · νεοπαγῶν τε νεῶν καθιδρύσεις, ἐπισκόπων τε πάντοθεν ἁλιζομένων συνεκροτοῦντο συνέδρια · καὶ τὰ Χριστοῦ μέλη φιλοφρόνως ἄλλοθεν ἄλλα ἤκοντα, εἰς μίαν αὖθις ἁρμονίαν ἁρμόζοντο · καὶ προφητικῶς εἰπεῖν, ὀστέον πρὸς ὀστέον, καὶ ἁρμονία πρὸς ἁρμονίαν συνήγετο · καὶ ὅσα θεσπίζων ὁ θεῖος προεφοίβαζε λόγος · μία τε θείου Πνεύματος δύναμις διὰ πάντων χωροῦσα διεγινώσκετο · ἁπήντων τε μία ψυχὴ καὶ σπουδὴ ἡ αὐτή · ὕμνος τε πᾶσιν εἷς ἐξηκούετο ἡ παναρμόνιος θεολογία, ἁγνή τε θρησκεία καὶ ἱερουργία ἀκραιφνὴς, θεσμοί τε ἐκκλησιῶν καὶ διατάξεις. Ψαλμῳδίαι δ' ἐπὶ τούτων καὶ θείων λόγων ἀκρόασις, μυστικαί τε διακονίαι ἱερῶς τελούμεναι, καὶ τὰ τοῦ σωτηρίου παθους ἀπόῤῥητα σύμβολα. Ἡλικία δὲ πᾶσα καὶ γένος ἅπαν, εὐχῇ καὶ εὐχαριστίᾳ σχολάζον, τὸν τῶν ἀγαθῶν ἐξάπινα πρύτανιν γεραίροντες ἦσαν · λόγοι τε προὔχειντο πανηγυρικοί, ὡς ὁ καιρὸς σχεδιάζων ἐδίδου. Καὶ τις ἐν τοσούτῳ ἐκκλησίας συστήματι ἐπιεικής τις ἄγαν καὶ μέτριος, πλείστων δὴ παρόντων, ἐν κόσμῳ τε καὶ ἡσύχως τὴν ἀκρόασιν πεποιημένων, λόγους συνθέμενος, ἐπὶ μέσης προῆγεν · ὥσπερ ὁν Παυλίνῳ τῆς Τυρίων ἐπισκόπῳ προσφωνῶν τις, ἄριστα διεξῆλθεν · ὃς ἀμφὶ τὸ Φοινίκων ἔθνος διαπρέπων, πολλοὺς ἐν Τύρῳ νεὼς φιλοτίμως ἐπεσκευάσατο. Ταῦτα μὲν οὖν ἐφέρετο τῇδε. Ἐμοὶ δ' οὐκ ὀκνηρὸν ἐσεῖται μὴ καὶ αὐτὰς ἐκείνας ἃς ὑπὲρ ἡμῶν ἔγραφε διατάξεις ὁ θεοφιλὴς βασιλεὺς παρενεῖραι τῷ παρόντι συγγράμματι · καὶ πρώτη γέ μοι ἔσται, ἣν κοινῶς ἅμα Λικινίῳ οὔπω λελυττηκότι ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἀνηκόντων ἐγράφη, ὧδέ πως διαγορεύουσα ·

CAPUT XLI.

Constitutio scripta Constantini Magni imperatoris, ut Christianis loca et res suæ restituantur.

« Cum jampridem re probe deliberata, libertatem religionis non denegandam, sed uniuscujusque arbitrio et voluntati, ut pro suo quisque judicio sacra coleret, permittendam esse existimaremus : eum alios singulos, tum Christianos quoque professionis suæ sectam, cultumque divinum servare jussimus. Quandoquidem autem multæ ac diversæ opiniones, in eo ipso rescripto, in quo eis talis est

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ΄.

Διάταξις ἔγγραφος ὑπὲρ τῶν Χριστιανοῖς προσηκόντων Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου βασιλέως.

« Ἤδη μὲν πάλαι σκοποῦντες τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας οὐκ ἀρνητέαν εἶναι, ἀλλ' ἑνὸς ἑκάστου τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ βουλήσει ἐξουσιαστέαν τοῦ τὰ θεῖα πράγματα τημελεῖν κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν ἕκαστον κεκελεύκαμεν, τούς τε Χριστιανοὺς τῆς αἱρέσεως καὶ τῆς θρησκείας τῆς ἑαυτῶν τὴν πίστιν φυλάττειν · ἀλλ' ἐπειδὴ πολλαὶ καὶ διάφοροι αἰρέσεις ἐν ἐκείνῃ τῇ ἀντιγραφῇ, ἐν ᾗ τοῖς αὐτοῖς συνεχω-

(1) Exstat hæc oratio apud Eusebium lib. x, cap. 4.

ρήθη ἡ τοιαύτη ἐξουσία, ἐδόκουν προστεθεῖσθαι σαφῶς, τυχὸν ἴσως τινὲς αὐτῶν μετ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς τοιαύτης παραφυλάξεως ἀνεκρούοντο· ὁπότε ἐγὼ εὐτυχῶς Κωνσταντῖνος Αὔγουστος, κἀγὼ Λικίνιος Αὔγουστος ἐν τῷ Μεδιολάνῳ ἐληλύθειμεν· καὶ πάντα ὅσα πρὸς τὸ λυσιτελὲς καὶ πρὸς τὸ χρήσιμον τῷ κοινῷ διέφερεν ἐν ζητήσει ἔσχομεν· ταῦτα μεταξὺ τῶν λοιπῶν, ἅτινα ἐδόκει ἐν πολλοῖς ἅπασιν ἐπωφελῆ εἶναι· μᾶλλον δὲ ἐν πρώτοις διατάξαι ἐδογματίσαμεν, οἷς ἡ πρὸς τὸ Θεῖον αἰδὼς τε καὶ τὸ σέβας ἐνείχετο· τουτέστιν ὅπως δῶμεν καὶ τοῖς Χριστιανοῖς καὶ πᾶσαν ἐλευθέραν αἵρεσιν τοῦ ἀκολουθεῖν τῇ θρησκείᾳ ᾗ δ' ἂν βουληθῶσιν· ὅπως ὅ τί ποτέ ἐστι θειοτάτου καὶ οὐρανίου πράγματος, ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν διάγουσιν εὐμενὲς εἶναι δυνηθῇ. Τοίνυν ταύτην τὴν ἡμετέραν βούλησιν ὑγιεινῷ καὶ ὀρθοτάτῳ λογισμῷ ἐδογματίσαμεν, ὅπως μηδενὶ παντελῶς ἐξουσία ἀνεῖται, ἡ τοῦ ἀκολουθεῖν καὶ αἱρεῖσθαι τὴν τῶν Χριστιανῶν παραφυλάξει θρησκείαν ἑκάστοτε ἐξουσία δοθείη· τοῦ δεδόναι αὐτῷ τὴν διάνοιαν ἐν ἐκείνῃ τῇ θρησκείᾳ ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ ἁρμόζειν νομίζει· ὅπως ἡμῖν δυνηθῇ τὸ θεῖον ἐν πάσι τὴν εἴθισμον σπουδὴν καὶ καλοκαγαθίαν παρέχειν· ἅτινα οὕτως ἀρέσκειν ἡμῖν ἀντιγράψαι ἀκόλουθον ἦν· ἵνα φανερωθεισῶν παντελῶς τῶν αἱρέσεων, αἵτινες τοῖς προτέροις ἡμῶν γράμμασι τοῖς πρὸς τὴν σὴν καθοσίωσιν ἀποσταλεῖσι περὶ τῶν Χριστιανῶν περιείχοντο, καὶ ἅτινα πάντη σκαιὰ καὶ τῆς ἡμετέρας πραότητος ἀλλότρια εἶναι ἐδόκει, ταῦτα ὑφαιρεθῇ· καὶ νῦν ἐλευθέρως καὶ ἁπλῶς ἕκαστος αὐτῶν τῶν τὴν αὐτὴν προαίρεσιν ἐσχηκότων τοῦ φυλάττειν τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν ἄνευ τινὸς ὀχλήσεως, τοῦτο αὐτὸ παραφυλάττοι. Ἅτινα τῇ σῇ ἐπιμελείᾳ πληρίστατα δηλῶσαι ἐδογματίσαμεν· ὅπως εἰδείης ἡμᾶς, ἐλευθέραν καὶ ἀπολελυμένην ἐξουσίαν τοῦ τημελεῖν τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς δεδηλωκέναι. Ὅπερ ἐπειδὴ ἀπολελυμένως αὐτοῖς ὑφ' ἡμῶν δεδωρῆσθαι θεωρεῖ ἡ σὴ καθοσίωσις, καὶ ἑτέροις ἐξουσίαν τοῖς βουλομένοις τοῦ μετέρχεσθαι τὴν παρατήρησιν καὶ θρησκείαν ἑαυτῶν· ὅπερ ἀκολούθως τῇ ἡσυχίᾳ τῶν ἡμετέρων καιρῶν γίνεσθαι φανερόν ἐστιν, ὅπως ἐξουσίαν ἕκαστος ἔχῃ τοῦ αἱρεῖσθαι καὶ τημελεῖν ὁποίως δ' ἂν βούληται τὸ Θεῖον. Τοῦτο δὲ ὑφ' ἡμῶν γέγονεν, ὅπως μηδεμιᾷ τιμῇ μηδὲ θρησκείᾳ τινὶ μεμειῶσθαί τι ὑφ' ἡμῶν δοκοίη. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς λοιποῖς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν Χριστιανῶν δογματίζομεν· ἵνα τοὺς τόπους αὐτῶν, εἰς οὓς τοπρότερον συνέρχεσθαι ἔθος ἦν αὐτοῖς· περὶ ὧν καὶ τοῖς πρότερον δοθεῖσι πρὸς τὴν σὴν καθοσίωσιν γράμμασι τύπος ἕτερος ἦν ὡρισμένος τῷ ἑτέρῳ χρόνῳ· ἵνα εἴ τινες ἢ παρὰ τοῦ ταμείου τοῦ ἡμετέρου, ἢ παρά τινος ἑτέρου φαίνοιντο ἠγορακότες, τούτους τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς ἄνευ ἀργυρίου, καὶ ἄνευ τινὸς ἀπατήσεως τῆς τιμῆς ὑπερτεθείσης, δίχα πάσης ἀμελείας καὶ ἀμφιβολίας ἀποκαταστήσωσι· καὶ εἴ τινες κατὰ δῶρον τυγχάνουσιν εἰληφότες τοὺς αὐτοὺς τόπους· ἢ οἱ κατὰ δωρεὰν εἰληφότες οὕτωσὶ παρὰ τῆς ἡμετέρας καλοκαγαθίας,

A permissa potestas, verbis disertis additæ esse videbantur, factum fortasse est, ut quidam paulo post ab hujuscemodi observatione religionis complectenda resilirent. Cum igitur ego Constantinus Augustus, et ego Licinius Augustus, feliciter Mediolanum venissemus, atque ibi in consilio quæ ad usum et utilitatem reipublicæ præcipue pertinerent, inquireremus : inter alia plura, quæ commoda esse omnibus, seu prima potius visa sunt, constituenda atque ordinanda esse duximus, ea videlicet, quibus honor et cultus divini Numinis continetur ; hoc est, ut etiam Christianis liberum **503** prorsus concedamus arbitrium, religione quam velint consectandi. Ut quidquid tandem est divini et cœlestis Numinis, id nobis et qui sub potestate et ditione nostra de-
B gunt, omnibus propitium benignumque esse posset. Itaque sententiam hanc nostram sana atque recta deliberatione in edictum retulimus, ut nemini prorsus potestas præcideretur, quovis tempore Christianorum observationem et religionem complectendi ; et quem animo suo commodum congruentemque esse crederet cultum, sequendi, ut divinum Numen in rebus omnibus propensum atque benignum nobis esset. Æquum sane fuit, ut hoc sic nobis placere rescripto isto nostro nunc significaremus : ut hæresibus omnino sublatis, quæ in prioribus ad devotionem tuam datis litteris nostris de Christianis continebantur, si quæ essent insuper sinistra prorsus et a clementia nostra aliena, ea inducerentur. Proinde quilibet libere et
C aperte, qui Christianas cæremonias observandas sibi esse duxerit, eas sine perturbatione et periculo omni tuto observet. Quod ita solentiæ tuæ plenissime indicatum voluimus, ut scias nos liberam absolutamque potestatem Christianis religionis suæ colendæ decrevisse. Et cum devotio tua animadvertat, tam absolutam ipsis esse datam facultatem, aliis quoque ad sacra ea et cæremonias transire volentibus id facere sciat esse permissum. Id quod tranquillitati temporum nostrorum convenire manifestum est, ut potestas unicuique sit, pro eo atque velit, divinum colendi Numen. Factum id a nobis, ne cui divino honori aut cultui quidquam per nos diminutum esse videatur. Itaque et hoc in personam Christianorum decernentes
D statuimus, ut loca eorum in quibus antea convenire soliti fuerant (de quibus prioribus etiam litteris nostris alio tempore ad devotionem tuam datis, formam et modum alium constitueramus), si ea aliqui vel a fisco nostro, vel a quopiam alio, emptione interveniente comparaverint, ipsis Christianis absque pecunia et absque repetitione ulla pretii dati, citra omnem **504** cunctationem et deliberationem restituant. Quod si qui talia loca dono a quopiam acceperint, aut etiam ex liberalitate et munificentia nostra consecuti fuerint, ii ad præfectum cujusque loci judicis locum obtinentem adeant, ut ipsorum per benignitatem nostram ratio habeatur. Atque ea loca omnia, nulla inter-

posita mora, corpori Christianorum omnino reddi curabis. Et quoniam Christianos ipsos non solum ea in quibus conventus agere soliti sunt, sed et alia loca habuisse constat, non privatim ad quemquam illorum, sed ad jus corporis eorum, hoc est, Christianorum pertinentia, ea quoque omnia qua diximus lege citra ambiguitatem omnem Christianis ipsis, hoc est, corpori ipsorum, et cuilibet eorum conventui restituenda jubebis : eo quem diximus servato modo, ut videlicet qui ea absque restitutione pretii, sicuti dictum est, reddiderent, indemnitati eorum a benignitate nostra provideatur. Quibus in rebus omnibus Christianorum, quod diximus, corpori operam studiumque tuum, quoad poteris, præstare debebis, ut jussa nostra primo quoque tempore impleantur ; et ut per bonitatem liberalitatemque nostram communi et publicæ quieti consulatur. Ita enim futurum est, quemadmodum prædiximus, ut divina erga nos gratia et benignitas, quam multis jam in rebus sumus experti, perpetua nobis firmaque maneat. Cæterum ut ejuscemodi liberalitatis et constitutionis nostræ sententia ad notitiam omnium perferri queat, consequens est, ut litteris tuis præfixis, decretum hoc nostrum passim in locis omnibus proponas, et in notitiam omnium deducas, ne quempiam munificentiæ nostræ lex latere possit. »

προσέλθωσι τῷ ἐπὶ τόπων ἐπάρχῳ δικάζοντι, ὅπως καὶ αὐτῶν διὰ τῆς ἡμετέρας χρηστότητος πρόνοια γένηται. Ἅτινα πάντα τῷ σώματι τῶν Χριστιανῶν παραυτὰ διὰ τῆς σῆς σπουδῆς ἄνευ τινὸς παρολκῆς παραδεδόσθαι δεήσει. Καὶ ἐπειδὴ οἱ αὐτοὶ Χριστιανοὶ οὐ μόνον ἐκείνους εἰς οὓς συνέρχεσθαι ἔθος εἶχον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους τόπους ἐσχηκέναι γινώσκονται διαφέροντας, οὐ πρὸς ἕκαστον αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ αὐτῶν σώματος, τοὐτέστι τῶν Χριστιανῶν · ταῦτα πάντα ἐπὶ τῷ νόμῳ ὃν προειρήκαμεν, δίχα παντελοῦς τινος ἀμφισβητήσεως τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς, τουτέστι τῷ σώματι αὐτῶν καὶ τῇ συνόδῳ ἑκάστου αὐτῶν ἀποκαταστῆναι κελεύσεις, τοῦ προειρημένου λογισμοῦ δηλαδὴ φυλαχθέντος · ὅπως αὐτοὶ οἵτινες τοὺς αὐτοὺς ἄνευ τιμῆς, καθὼς προειρήκαμεν, ἀποκαταστῶσι, τὸ ἀζήμιον τὸ ἑαυτῶν παρὰ τῆς ἡμετέρας καλοκαγαθίας ἐλπίζοιεν. Ἐν οἷς πᾶσι τῷ προειρημένῳ σώματι τῶν Χριστιανῶν τὴν σπουδὴν δυνατώτατα παρασχεῖν ὀφείλεις, ὅπως τὸ ἡμέτερον κέλευσμα τὴν ταχίστην πληρωθῇ · ὅπως ἐν τούτῳ διὰ τῆς ἡμετέρας χρηστότητος πρόνοια γένηται τῆς κοινῆς καὶ δημοσίας ἡσυχίας. Τούτῳ γὰρ τῷ λογισμῷ, καθὼς καὶ προείρηται, ἡ θεία σπουδὴ περὶ ἡμᾶς, οἷς ἐν πολλοῖς ἤδη πράγμασιν ἐπειράθημεν, διὰ παντὸς τοῦ χρόνου βεβαίως διαμενεῖ. Ἵνα δὲ ταύτης τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας καὶ τῆς καλοκαγαθίας ὅρος πρὸς τὴν γνῶσιν πάντων ἐνεχθῆναι δυνηθῇ, προταχθέντα τοῦ σοῦ προγράμματος ταῦτα τὰ ὑφ' ἡμῶν γραφέντα, παντα χοῦ προθεῖναι, καὶ εἰς γνῶσιν πάντων ἀγαγεῖν, ἀκόλουθόν ἐστιν · ὅπως ταύτης τῆς ἡμετέρας καλοκαγαθίας ἡ νομοθεσία μηδένα λαθεῖν δυνηθῇ.

CAPUT XLII.

Aliæ duæ constitutiones, pecunias, dona et immunitatem ecclesiis concedentes.

Secundam vero hanc quæ sequitur constitutionem promulgarunt, in solam catholicam Ecclesiam liberalitatem talem collatam esse significantes (1) : « Salve, Anuline, plurimum nobis honorande. Liberalitatis benignitatisque nostræ modus hic est, ut qui alieni juris sunt, non solum non violenter involari, **505** verum etiam restitui velimus, Anuline reverendissime. Quapropter præcipimus, quam primum litteræ hænostræ ad te perlatæ fuerint, ut quæcunque bona ad Ecclesiam catholicam Christianorum, vel in urbibus, vel in locis aliis pertinentia, sive a civibus, seu a quopiam alio occupata detineantur, confestim ecclesiis ipsis restituantur. Prorsus enim constitutum nobis est, ut quas antea ecclesiæ habuerunt possessiones, in jus earum redeant. Cum itaque devotio tua mandati hujus nostri jussionem clariorem perspiciat, operam dare debes, sive horti, sive ædes, seu quidlibet aliud ad jus ecclesiarum pertinuit, ut hæc omnia eis quam primum reddantur, ut videlicet te jussionibus hisce nostris cum cura et fide paruisse intelligamus. Vale, Anuline, nobis admodum honorande. » Aliam quoque constitutionem ad eumdem scripserunt (2), in

(1) Hæretici non gaudent catholicorum privilegiis Constantini. L. *Privilegia* C. De hæret. et Man.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Ἕτεραι δύο διατάξεις καὶ ἄνεσιν δωρούμεναι ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις καὶ χρήματα.

Δευτέραν δὲ ταύτην διάταξιν ἔστελλον τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ μόνῃ τὴν δωρεὰν δεδόσθαι παραγγυώμενοι · « Χαῖρε, Ἀνυλῖνε, τιμιώτατε ἡμῖν. Ἔστιν ὁ τρόπος οὗτος τῆς καλοκαγαθίας τῆς ἡμετέρας, ὥστε ἐκεῖνα ἅπερ δικαίῳ ἀλλοτρίῳ προσήκει, μὴ μόνον μὴ ἐνοχλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀποκοθιστᾶν βούλεσθαι ἡμᾶς, Ἀνυλῖνε τιμιώτατε. Ὅθεν βουλόμεθα, ἵνα ὁπόταν ταῦτα τὰ γράμματα κομισθῇ, εἴ τινα ἐκ τούτων τῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθολικῇ τῶν Χριστιανῶν ἐν ἑκάσταις πόλεσιν ἢ καὶ ἄλλοις τόποις διέφερεν, καὶ κατέχοιντο νῦν ἢ ὑπὸ πολιτῶν, ἢ ὑπό τινων ἄλλων, ταῦτα ἀποκατασταθῆναι παραχρῆμα ταῖς αὐταῖς ἐκκλησίαις ποιήσειας · ἐπειδήπερ προηρήμεθα ἅπερ αἱ ἐκκλησίαι ἐσχήκεσαν πρότερον, τῷ δικαίῳ αὐτῶν ἀποκατασταθῆναι. Ὁπότε τοίνυν συνορᾷ ἡ καθοσίωσις ἡ σὴ ταύτης ἡμῶν κελεύσεως σαφέστερον εἶναι τὸ πρόσταγμα, σπούδασον, εἴτε οἰκίαι, εἴτε κῆποι, εἴτε ὁτιουνδήποτε τῷ δικαίῳ τῶν αὐτῶν ἐκκλησιῶν διέφερον, σύμπαντα αὐταῖς ἀποκατασταθῆναι ὡς τάχιστα · ὅπως τούτῳ ἡμῶν τῷ προστάγματι ἐπιμελεστάτην σε πειθάρχησιν παρεσχηκέναι καταμάθοιμεν. Ἐρρῶσο, Ἀνυλῖνε τιμιώτατε ἡμῖν. » Καὶ ἄλλην δὲ διάταξιν νόμων αὐτῷ προσφωνοῦσι, δι' ἧς

(2) Constitutio de immunitate clericorum. L. *Juxta sanctionem*. C. De episcop. et cler.

τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ὑπηρέτρς καὶ ἡγεμόνας τῆς A qua ecclesiarum ministros et præsides a civilibus
τῶν πορικῶν λειτουργίας ἐλευθέρους εἶναι διακε-
λεύονται, γράφοντες οὕτως· « Χαῖρε, Ἀνυλῖνε τι-
μιώτατε ἡμῖν. Ἐπειδὴ ἐκ πλειόνων πραγμάτων
φαίνεται παρεξουθενηθεῖσαν τὴν θρησκείαν ἐν ᾗ ἡ
κορυφαία τῆς ἁγιωτάτης ἐπουρανίου αἰδὼς φυλάτ-
τεται, μεγάλους κινδύνους ἐνηνοχέναι τοῖς δημοσίοις
πράγμασιν· αὐτήν τε ταύτην ἐνθέσμως ἀναληφθεῖ-
σαν καὶ φυλαττομένην μεγίστην εὐτυχίαν τῷ Ῥω-
μαϊκῷ ὀνόματι, καὶ σύμπασι τοῖς τῶν ἀνθρώπων
πράγμασιν ἐξαίρετον εὐεργεσίαν παρισχηκέναι, τῶν
θείων εὐεργεσιῶν τοῦτο παρεχουσῶν· ἔδοξεν ἐκεί-
νους τοὺς ἄνδρας τοὺς τῇ ὀφειλομένῃ ἁγιότητι, καὶ
τῇ τοῦ νόμου τούτου προεδρείᾳ τὰς ὑπηρεσίας ὑπ'
αὐτῶν τῇ τῆς θείας θρησκείας θεραπείᾳ παρέχον-
τας, τῶν καμάτων τῶν ἰδίων τὰ ἐπαθλα κομίσασθαι. B sam qui intra provinciam tibi creditam in Ecclesia
Διόπερ ἐκείνους τοὺς εἴσω τῆς ἐπαρχίας τῆς σοι catholica sunt, cui Cecilianus præest, functionem-
πεπιστευμένης ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ᾗ Κεκι- que et operam suam sanctissimæ religioni præstant,
λιανὸς ἐφέστηκε, τὴν ἐξ αὐτῶν ὑπηρεσίαν τῇ ἁγιω- quos clericos nominare solent, eos ab omnibus
τάτῃ θρησκείᾳ παρέχοντας, οὕσπερ κληρικοὺς ἐπο- prorsus muneribus immunes conservari volumus,
νομάζειν εἰώθασιν, ἀπὸ πασῶν ἁπαξαπλῶς τῶν ut ne errore aliquo aut lapsu sacrilego, a cultu
λειτουργιῶν βούλομαι, ἀλειτουργήτους διαφυλαχθῆ- qui summo Numini debetur, abstrahantur : **506**
ναι, ὅπως μὴ ὑπό τινος πλάνης ἢ ἐξολισθήσεως sed potius citra omnem perturbationem religioni
ἱεροσύλου ἀπὸ τῆς θεραπείας τῆς τῇ θειοτάτῃ ὀφεί- sacrisque suis inserviant. Qui sane si cultum suum,
λομένης ἀφέλκωνται. Ἀλλὰ μᾶλλον ἄνευ τινὸς qui longe maximus est, Deo rite exhibeant, plurimum rebus publicis videntur afferre commodi et
ἐνοχλήσεως τῷ ἰδίῳ νόμῳ ἐξυπηρετῶνται· ὥνπερ emolumenti. Vale, Anuline, plurimum nobis et
μεγίστην λατρείαν περὶ τὸ θεῖον ποιουμένων, πλεῖ- honorate et desiderate. » Edidit præterea Constan-
στον ὅσον τοῖς κοινοῖς πράγμασι συνοίσειν δοκεῖ. tinus quartam quoque constitutionem, in qua ec-
Ἐρῶσο, Ἀνυλῖνε τιμιώτατε καὶ ποθεινότατε ἡμῖν. » clesiis pecunias donat, ad Cecilianum episcopum
Ἔτι καὶ τετάρτην διάταξιν γράφει, δι' ἧς χρήματα C Carthaginensem ita scribens : « Constantinus Au-
ταῖς ἐκκλησίαις δωρεῖται, Κεκιλιανῷ ἐπισκόπῳ gustus Ceciliano episcopo Carthaginis : Quando-
Καρθαγένης οὑτωσὶ ἐπιστέλλων· « Κωνσταντῖνος quidem visum nobis est, per provincias omnes
Αὔγουστος· Ἐπειδήπερ ἤρεσε κατὰ πάσας ἐπαρχίας, Africæ, Numidiæ et Mauritaniæ certis quibusdam
τάς τε Ἀφρικὰς καὶ τὰς Νουμιδίας καὶ τὰς Μαυ- ministris legitimæ et sacrosanctæ catholicæ reli-
ριτανίας, ῥητοῖς τισι τῶν ὑπηρενῶν τῆς ἐνθέσμου gionis aliquid ad sumptus tolerandos largiri, lit-
καὶ ἁγιωτάτης καθολικῆς θρησκείας εἰς ἀναλώματα teras ad Ursum catholicum Africæ dedi, eique sig-
ἐπιχορηγηθῆναί τι, ἔδωκα γράμματα πρὸς Οὔρσον nificavi, ut ter mille folles (3) dinumerandos tibi
καθολικὸν τῆς Ἀρικῆς· καὶ ἐδήλωσα αὐτῷ ὅπως curaret. Quapropter ubi quam diximus pecuniæ
τρισχιλίους φόλλεις τῇ σῇ στερρότητι ἀπαριθμῆσαι summam recipiendam mandaveris, omnibus eis,
φροντίσῃ. Σὺ τοίνυν ἡνίκα τὴν προδεδηλωμένην πο- qui in brevi ad te ab Hosio misso designati sunt,
σότητα τῶν χρημάτων ὑποδεχθῆναι ποιήσει, ἅπασι distribui eam jubeto. Ac siquidem deesse quidquam
τοῖς προειρημένοις κατὰ τὸ βρεούϊον πρὸς σὲ περὶ compereris ei summæ, quo minus liberalitas quam
Ὁσίου ἀποσταλὲν, ταῦτα τὰ χρήματα διαδοθῆναι erga omnes eos præstandam statuimus, impleatur :
κέλευσον. Εἰ δ' ἄρα πρὸς τὸ συμπληρωθῆναί μου ab Heraclide possessionum nostrarum curatore,
τὴν εἰς τοῦτο περὶ ἅπαντας αὐτοὺς προαίρεσιν ἐν- nulla interveniente dubitatione, quod opus esse D
δεῖν τι καταμάθοις, παρὰ Ἡρακλείδου τοῦ ἐπιτρό- videris, petere debebis. Ei enim, cum mecum esset,
που τῶν ἡμετέρων χρημάτων ἀναμφιλέκτως ὅπερ injunxi, si quid pecuniæ ab eo exigeres, ut id abs-
ἀναγκαῖον εἶναι καταμάθοις, αἰτῆσαι ὀφείλεις. Καὶ que ambiguitate omni tibi numerandum curaret.
γὰρ παρόντι αὐτῷ προσέταξα, ἵνα εἴ τι ἂν χρημά- Et quoniam audivi, quosdam non satis compositæ
τῶν παρ' αὐτοῦ ἡ σὴ στερρότης αἰτήσῃ, ἄνευ δι- aut sanæ mentis homines populum sanctissimæ ca-
στάγμοῦ τινος ἀπαριθμῆσαι φροντίσῃ. Καὶ ἐπειδὴ tholicæ Ecclesiæ, prava quadam et subadulterina
ἐπυθόμην τινὰς μὴ καθεστώσης διανοίας τυγχάνον- fraude pervertere velle : scito me Anulino procon-
τας ἀνθρώπους, τὸν λαὸν τῆς ἁγιωτάτης καὶ καθο- suli, atque etiam Patricio vicario præfectorum,
λικῆς Ἐκκλησίας φαύλῃ τινὶ ὑπονοθεύσει βούλεσθαι cum uterque præsens adesset, ejuscemodi mandata
διαστρέφειν, γινωσκέ με Ἀνυλίνῳ ἀνθυπάτῳ, ἀλλὰ dedisse, ut inter alia omnia, ad hanc quoque rem,
μὴν καὶ Πατρικίῳ τῷ Οὐϊκαρίῳ τῶν ἐπάρχων παρ- quam par est maxime, conferant curam : neque si
οὖσι, τοιαύτας ἐντολὰς δεδωκέναι· ἵνα ἐν τοῖς λοι-

(3) De folli Alciat. *De prætorib. et honor. præfur.* lib. C. 12.

tale quidquam accidat, negligendum sibi putent. Itaque si aliquos ejuscemodi homines in ea ipsa vesania perseverare videris, sine omni procrastinatione ad eos qui dicti sunt judices accedes, et rem ipsam eis propones, ut illos quemadmodum præsentibus eis præcepi, castigent et coerceant. Divinitas magni Dei te in multos conservet annos. »

A

ποῖς ἅπασι καὶ τοῦτο μάλιστα τὴν προσήκουσαν φροντίδα ποιήσωνται, καὶ μὴ ἀνάσχωνται περιορᾷν τοιοῦτο γινόμενον. Διόπερ εἴ τινας τοιούτους ἀνθρώπους ἐν αὐτῇ τῇ μανίᾳ ἐπιμένειν κατίδοις, ἄνευ τινὸς ἀμφιβολίας τοῖς προειρημένοις δικασταῖς πρόσελθε· καὶ αὐτὸ τοῦτο προσενέγκαι, ὅπως αὐτοὺς ἐκείνους, καθάπερ αὐτοῖς παροῦσιν ἐκέλευσα, ἐπιστρέψωσιν. Ἡ θειότης τοῦ μεγάλου Θεοῦ σε διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσι. »

507 CAPUT XLIII.

Duæ insuper constitutiones, synodos de ecclesiis concordandis haberi sancientes.

Insuper quintam etiam composuit constitutionem, conventum episcoporum agi præcipiens, ut concordia fieret, consensusque unus ecclesiarum, ad hunc modum scribens : « Constantinus Augustus Mlitiadi episcopo Romanorum, et Marco, etc. Quandoquidem plures libelli a clarissimo viro Anulino proconsule Africæ ad me sunt missi, in quibus refertur, Cecilianum Carthaginensis urbis episcopum a quibusdam ejus collegis, qui in Africa sunt, de rebus multis argui et accusari : mihique id grave et molestum accidit, in provinciis scilicet istis, quas devotioni meæ divina providentia suo ipsius arbitrio suaque sponte mandavit, et in quibus frequens est populi multitudo, non modo turbam ad deteriora deflectere et dissidiis distrahi, sed etiam episcopos discordiam inter se exercere : placuit mihi, ipsum Cecilianum una cum decem episcopis, qui eum reum agere videntur, et alios præterea decem, quos ipse sibi ad causam suam dijudicandam necessarios esse arbitratur, Romam in navim impositos mittere, ut ibi vobis, et item Reticio, Materno et Marino, collegis vestris præsentibus, quos ejus rei gratia Romam properare jussi, possit audiri, sicu tsanctissima Dei lex, uti nostis, postulat. Atque ut plenissime de re hac omni certiores fieri possitis, exempla scriptorum Anulini ad me datorum litteris meis adjuncta, ad eos quos dixi collegas vestros misi : quibus firmitas vestra perlectis cognoscet, quomodo ea quæ dicta est causa rite atque ordine sit decidenda, atque ex æquo et bono finienda. Neque enim sedulitatem diligentiamque vestram latet, ea me veneratione sanctam catholicam Ecclesiam prosequi, ut nullum prorsus dissidium aut seditionem in loco aliquo relictam velim. Divinitas magni Dei vos plures annos conservet, honoratissimi. » Aliam itidem constitutionem vulgavit, ut alter quoque conventus cogeretur, in quo dissidium omne ex sacro presbyterorum ordine tolleretur. Ejus verba hæc sunt : « Constantinus Augustus Chresto episcopo Syracusano. **508** Jampridem antea, cum nonnulli prave et perverse a sancta religione virtuteque cœlesti et catholica secta secessionem facerent, præcidere volentes ejuscemodi eorum contentionem et rixandi studium, constitueramus, ut accitis quibusdam ex Gallia episcopis, evocatisque ex Africa iis qui inter

B

C

D

ΚΕΦΑΛ ΜΓ'.

Ὡσαύτως καὶ δύο διατάξεις συνόδους ἐπὶ τῇ τῶν ἐκκλησιῶν ὁμονοίᾳ γενέσθαι διακελευόμεναι.

Πρὸς δὴ ταῖς εἰρημέναις καὶ πέμπτην ἐπιστέλλει διάταξιν, σύνοδον ἐπισκόπων γενέσθαι προστάσσων, ὡς ἄν γε ἕνωσις καὶ ὁμόνοια μία εἴη ταῖς ἐκκλησίαις, τοῦτον ὑφηγούμενος τὸν τρόπον· « Κωνσταντῖνος σεβαστὸς Μιλτιάδῃ ἐπισκόπῳ Ῥωμαίων καὶ Μάρκῳ. Ἐπειδὴ τοιαῦται χάρται περὶ Ἀνυλίνου τοῦ λαμπροτάτου ἀνθυπάτου τῆς Ἀφρικῆς πρός με πλείους ἀπεστάλησαν, ἐν οἷς ἐμφέρεται Κεκιλιανὸν τὸν ἐπίσκοπον τῆς Καρθαγενησίων πόλεως παρά τινων κολλήγων αὐτοῦ τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν καθεστώτων ἐν πολλοῖς πράγμασιν ἐνθύνεσθαι· καὶ τοῦτό μοι βαρὺ σφόδρα δοκεῖ, τὸ ἐν ταύταις ταῖς ἐπαρχίαις ἃς τῇ ἐμῇ καθοσιώσει αὐθαίρετος ἡ θεία προνοια ἐνεχείρισε, κἀκεῖσε πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ, ὄχλον ἐπὶ τὸ φαυλότερον ἐπιμένοντα, εὑρίσκεσθαι ὡσανεὶ διχοστατοῦντα, καὶ μεταξὺ ἐπισκόπων διαφορὰν ἔχειν ἔδοξέ μοι αὐτὸν τὸν Κεκιλιανὸν μετὰ δέκα ἐπισκόπων τῶν αὐτὸν εὐθύνειν δοκούντων· καὶ δέκα ἑτέρων, οὓς αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δίκῃ ἀναγκαίους ὑπολάβοι, εἰς τὴν Ῥώμην πλῷ ἀπιέναι· ἵν' ἐκεῖσε, ὑμῶν παρόντων, ἀλλὰ μὴν καὶ Ῥετικίου, καὶ Ματέρνου, καὶ Μαρίνου τῶν κολλήγων ὑμῶν, οὓς τούτου ἕνεκα εἰς τὴν Ῥώμην προσέταξα, ἐπισπεῦσαι δυνηθῇ ἀκουσθῆναι· ὡς ἂν καταμάθητε τῷ σεβασμιωτάτῳ νόμῳ ἁρμόττειν. Ἵνα μέντοι καὶ παρὰ πάντων αὐτῶν τούτων πληρεστάτην δυνηθῆτε ἔχειν γνῶσιν, τὰ ἀντίτυπα τῶν ἐγγράφων τῶν πρός με παρὰ Ἀνυλίνου ἀποσταλέντων γράμμασιν ἐμοῖς ὑποτάξας, πρὸς τοὺς προειρημένους κολλήγας ὑμῶν ἐξέπεμψα· οἷς ἐντυχοῦσα ἡ ὑμετέρα στερρότης, δικαιμάσει ὄντινά χρὴ τρόπον, τὴν προειρημένην δίκην ἐπιμελέστατα διευκρινῆσαι, καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τερματίσαι· ὁπότε μηδὲ τὴν ὑμετέραν ἐπιμέλειαν λανθάνει τοσαύτην με αἰδὼ τῇ ἐνθέσμῳ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπονέμειν, ὡς μηδὲν καθόλου σχίσμα ἢ διχοστασίαν ἔν τινι τόπῳ βούλεσθαι ἡμᾶς καταλιπεῖν. Ἡ θειότης ὑμᾶς τοῦ μεγάλου Θεοῦ διαφυλάξαι πολλοῖς ἔτεσι, τιμιώτατοι. » Ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλην ἐκτέθειται διάταξιν, καὶ δευτέραν γενέσθαι σύνοδον· ὥστε πᾶσαν διχοστασίαν τοῦ ἱεροῦ καταλόγου περιαιρεθῆναι· ἣν δὴ οὕτως ἐκτίθησι· « Κωνσταντῖνος σεβαστὸς Χρήστῳ ἐπισκόπῳ Συρακουσίων. Ἤδη μὲν πρότερον, ὅτε φαύλως καὶ ἐνδιαστρόφως τινὲς περὶ τῆς θρησκείας τῆς ἁγίας καὶ ἐπουρανίου δυνάμεως, καὶ τῆς αἱρέσεως τῆς καθολικῆς ἀποδιίστασθαι ἤρξαντο, ἐπιτεμέσθαι βου-

ληθεὶς τὰς τοιαύτας αὐτῶν φιλονεικίας, οὕτω διατε- A sè hostilem in modum pervicaciter et obstinate
τυπώκειν, ὥστε ἀποσταλέντων ἀπὸ τῆς Γαλατίας contenderent atque certarent, præsente quoque
τινῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν κληθέντων ἀπὸ Romano episcopo, id quod in controversiam et
τῆς Ἀφρικῆς τῶν ἐξ ἐναντίας μοίρας καταλλήλως, concertationem venisset, in præsentia eorum dili-
ἐνστατικῶς καὶ ἐπιμόνως διαγωνιζομένων, παρόν- genti cura et judicio decidi componique posset.
τος τε καὶ τοῦ τῆς Ῥώμης ἐπισκόπου, τοῦτο ὅπερ Quandoquidem vero, sicuti fieri solet, quidam salu-
ἐδόκει κεκινῆσθαι, δυνηθῇ ὑπὸ τῆς παρουσίας αὐ- tis suæ, cultusque et observantiæ, quæ sanctissimæ
τῶν μετὰ πάσης ἐπιμελοῦς διακρίσεως κατορθώσεως religioni debetur, obliti, odia atque inimicitias am-
τυχεῖν· ἀλλ' ἐπειδή, ὡς συμβαίνει, ἐπιλαθόμενοί plius exercere non desinunt, neque rei judicatæ
τινες, καὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἰδίας καὶ τοῦ σεβάσ- acquiescere volunt, per exceptionem objicientes,
ματος τοῦ ὀφειλομένου τῇ ἁγιωτάτῃ αἱρέσει. ἔτι perpaucos quosdam sententiam tulisse, qui etiam
καὶ νῦν τῆς ἰδίας ἔχθρας παρατείνειν οὐ παύονται, prius ad decisionem celeriter et cupide ferendam
μὴ βουλόμενοι τῇ ἤδη ἐξενεχθείσῃ κρίσει συντίθε- accelerarint, quam omnia quæ inquiri opus fuit,
σθαι, καὶ διοριζόμενοι ὅτι δὴ ἄρα ὀλίγοι τινὲς τὰς diligenter et accurate excussissent. Quibus ex rebus
γνώμας καὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἐξήνεγκαν, εἰ καὶ omnibus illud evenit, ut simul et illi quos fraternam
μὴ πρότερον ἁπάντων τῶν ὀφειλόντων ζητηθῆναι, B concordiam et unanitatem obtinere docuit, turpi
ἀκριβῶς ἐξετασθέντων πρὸς τὸ τὴν κρίσιν ἐξενεγ- quodam, seu potius detestando more, per secessio-
καὶ πάνυ ταχέως καὶ ὀξέως, ἔσπευσαν· ἔκ τε τού- nem inter se dissideant : et hominibus qui a san-
των ἁπάντων ἐκεῖνα συμβαίνει γενέσθαι· τὸ καὶ ctissima religione alieno sunt animo, occasio ri-
τούτους αὐτοὺς, ἀδελφικὴν καὶ ὁμόφρονα ὀφείλοντας dendi atque obtrectandi sit præbita. Itaque pro-
ἔχειν ὁμοψυχίαν, αἰσχρῶς, μᾶλλον δὲ μυσαρῶς ἀλ- videndum mihi est, quod dudum post sententiam
λήλων ἀποδιάστῆναι· καὶ τοῖν ἀνθρώποις τοῖς τὰς latam spontaneæ transactione compositum oportuit,
ἀλλοτρίας ἔχουσι ψυχὰς ἀπὸ τῆς ἁγιωτάτης θρη- ut id nunc tandem multis præsentibus finem debi-
σκείας ταύτης, προφασιν χλεύης διδόναι. Ὅθεν προ- tum consequatur. Posteaquam igitur ex diversis
νοητέον μοι ἐγένετο, ὅπως τοῦτο ὅπερ ἐχρῆν μετὰ plurimisque locis episcopos in Arelatensem civita-
τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἤδη κρίσιν αὐθαιρέτῳ συγκαταθέσει tem intra Calendas Augusti convenire jussimus,
πεπαῦσθαι, κἂν νῦν ποτε δυνηθῇ πολλῶν παρόντων tibi quoque scribendum esse censuimus, ut acce-
τέλους τυχεῖν. Ἐπειδὴ τοίνυν πλείστους ἐκ διαφό- pta viro clarissimo, Latroniano conductore Siciliæ,
ρων καὶ ἀμυθήτων τόπων ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἀρε- publicæ vecturæ tessera : duobusque aliis ex se-
λατησίων πόλιν ἴσως καλανδῶν Αὐγούστων συνελθεῖν cundo ordine, quos ipse eligendos putaveris, tibi
ἐκελεύσαμεν, καί σοι γράψαι ἐνομίσαμεν· ἵνα λα- adjunctis, et pueris tribus qui in itinere vobis in-
βὼν παρὰ τοῦ λαμπροτάτου Λατρωνιανοῦ τοῦ κεν- serviant assumptis, intra eam diem in eum quem
τίκτωρος Σικελίας δημόσιον ὄχημα, συζεύξας ἑαυτῷ diximus locum pervenias. Ut per gravitatem tuam,
καὶ δύο γέ τινας τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου θρόνου, οὓς reliquorumque qui ibi convenient, unanimem et
ἂν σὺ αὐτὸς ἐπιλέξασθαι κρίνοις· ἀλλὰ μὴν καὶ consentientem prudentiam, controversia quæ hucusque non recte per fœdam intestini dissidii conten-
τρεῖς παῖδας τοὺς δυνησομένους ὑμῖν κατὰ τὴν ὁδὸν tionem duxit, 509 omnibus quæ hinc et inde ab iis dicentur, qui inter se dissident, quos abesse ibi etiam præcepimus, auditis, vel nunc tandem ad debitum cultum, professionem concordiamque fraternam reduci queat. Incolumem te Deus omnipotens in multos annos conservet. »
ὑπηρετεῖσθαι παραλαβὼν, εἶσω τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐπὶ τῷ προειρημένῳ τόπῳ ἀπάντησον· ὡς ἂν διά τε τῆς σῆς στερρότητος καὶ διὰ τῆς λοιπῆς τῶν συνιόντων ὁμοψύχου καὶ ὁμόφρονος συνέσεως, καὶ τοῦτο ὅπερ ἄχρι τοῦ δεῦρο φαύλως δι' αἰσχράς τινας ζυγομαχίας παραμεμένηκεν, ἀκουσθέντων πάντων ἀλλήλων διεστώτων, οὕσπερ ὁμοίως παρεῖναι ἐκε-
τῶν μελλόντων λεχθήσεσθαι παρὰ τῶν νῦν ἡμῖν ἀπ' λεύσαμεν, δυνηθείη τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν καὶ πιστιν, ἀδελφικήν τε ὁμόνοιαν, κἂν βραδέως ἀνα-
κληθῆναι. Ὑγιαίνοντά σε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσι ».

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ.

CAPUT XLIV.

Περὶ τῆς τοῦ δυσσεβοῦς Λικινίου διαστροφῆς, καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ μαρτυρησάντων.

De impii Licinii perversitate, et qui sub eo passi sint martyribus.

Ταῦτα τό γε νῦν ἔχον νομοθετῶν διετέλει, ἀφθόνου πρυτανευομένης ἡμῖν ἐκ Θεοῦ τῆς εἰρήνης, καὶ τῆς οὐρανίου χάριτος οὕτω δωρουμένης τὸ ἐλευθέριον. Ταῦτα δὲ φέρειν οὐκ ἦν ἀνεκτὰ τῷ ἀρχαίῳ τοῦ γένους ἡμῶν πολεμίῳ. Αὐτίκα γὰρ Λικίνιον ὑποδύεται· καὶ τοῦ σώφρονος αὐτὸν ὑπεξαγαγὼν λογισμοῦ, πρὸς διαφορὰν ἐκίνει τῷ Κωνσταντίνῳ. ὃν αὐτὸς, ἅτε δὴ τοῖς κατὰ Μαξιμῖνον πολέμοις εὐδοκιμώτατον γεγονότα, βασιλείας τε ὀνόματι ἐπεφήμιζε· καὶ Νικομήδειαν, καὶ τὴν περὶ Θρᾴκην

Hujuscemodi ille tum leges constitutionesque ferebat, cum uberrime nobis Deus pacem cœlestisque gratia libertatem prolixissime dedisset. Cæterum id ferre non potuit antiquus ille generis nostri hostis. Continuo enim Licinium occupavit, eumque a recta sententia abductum, ad inimicitias adversus Constantinum suscipiendas permovit : quem ille, quod magnam in bello contra Maximinum gesto gloriam consecutus fuerat, cum imperatoris nomine decoravit, tum ei Nicomediæ, He-

racleæ (1) quæ ad Thraciam est, atque Orientis ditionem permisit. Licinius autem, cum ea quæ prioribus tyrannis acciderant, nosset (quæ quidem eum ut saniora sequeretur consilia, abunde satis admonere poterant), et cum sororis Constantini maritus esset, dignitateque et gloria ab illo secundas obtineret, imitatione ejus abjecta, tyrannos, quorum eversionem atque interitum, si quis alius, et ipse maxime viderat, æmulari maluit. Quapropter cum alia omnia parvipendit, tum affinitatem etiam et fœdera jurejurando confirmata contempsit, varios adversus Constantinum dolos struens, et benefacta mala gratia compensare studens. Ac primum quidem insidias occultans, et amicitiam simulans, sæpe fraudibus illum aggressus, nihil tamen egit. Inexpugnabili enim vi, utpote Deo charus, munitus erat : et quæ hostis ipse in cordis latebris alia super alia struebat, facillime ipse in lucem producta coarguebat atque opprimebat. Tam præsens illi divini cultus et pietatis armatura auxilium ad salutem attulit. Atque ipse quidem, qui in tanta apud Deum esset gratia, occultos illius conatus ad hunc modum effugit. Ille autem quod insidiæ clandestinæ ei minus ex sententia succederent, Deo illas in apertum pertrahente, citra dissimulationem propalam se adversus Constantinum, fortasse autem dicere licet, etiam adversus rerum omnium Deum, quem ab eo coli sciebat, armavit. **510** Primum igitur paulatim Christianos, qui sub ditione ejus erant, premere atque oppugnare est aggressus : deinde mente ab insita sibi insania captus, manifestam contra ecclesias commovit persecutionem : futurum ratus, ut Constantinus religione periclitan, summo afficeretur mœrore. Neque eum latebat, ecclesias pro illo orare, atque studere ut sub illius essent imperio. In primis vero delectu instituto, Christianos omnes e domo familiaque sua exegit (2), militesque qui dæmonibus sacrificare nollent, honore dignitateque spoliatos exauctoravit. Mox leges illegitimas et iniquas tulit, in custodiis conclusis misericordiam omnem claudens, et Christianis deprehensis easdem quas maleficis pœnas decernens. Quid ego nunc dicam, quæ ille prius inaudita de conjugiis statuerit ? quæ novo quodam modo in defunctos admiserit ? quantam auri et argenti vim a civibus exegerit ? ut novas agrorum mentiones instituerit, aliasque ad inventiones excogitarit ? et delationes illustri loco natorum et magna

(1) Hæc antea Perinthus dicta.

(2) Confessio Auxentii ex Suida. Erat hic in palatio Licinii inter subscribas, quos Latini notarios vocant, illustri loco. In imperiali autem quadam domo fons aquæ fuit et super eo fonte Bacchi simulacrum : tum autem vitis ampla, quæ locum eum omnem tegens, multa cum amœnitate obumbrabat. Huc cum Licinius veluti deambulans, Auxentio et multis præterea aliis eum officii gratia comitantibus, venisset, et botrum ingentem et maturum e palmite pendentem conspexisset, Auxentio ut eum decerperet mandavit. Auxentius

A Ἡράκλειαν, καὶ τὴν Ἕω ὑπὸ χεῖρα ἐποίει. Καὶ τοίνυν μὴ τὰ τοῖς πρόσθεν τυράννοις συμβάντα γνοὺς, αὐτάρκη γὰρ ἐκεῖνα πάντως σώφρονα συνάγειν τὸν λογισμὸν, γαμβρός τε ὢν Κωνσταντίνῳ, καὶ τιμῇ καὶ δόξῃ τὰ δεύτερα ἐκείνῳ φέρων, τοῦτον ἀφεὶς μιμεῖσθαι, τὰ τῶν τυράννων μᾶλλον ἐζήλου, ὧν τὴν καταστροφὴν εἶπερ τις μάλιστα ἐθεάσατο. Πάντα τοίνυν θέμενος ἐν δευτέρῳ, καὶ συγγένειαν καὶ ὅρκους μετετίθετο· καὶ δόλους ἦν παντοίους αὐτῷ σκαιωρῶν, κακοῖς ἀγαθῶν ἀφθονίαις ἀμείψασθαι μηχανώμενος. Καὶ πρῶτα μὲν τὴν συσκευὴν ὑποκρύπτων, φιλίαν τε ὑπεκρίνετο· καὶ πολλάκις δόλῳ ἐπιθέμενος, ἤνυε μὲν οὐδέν· ἀμάχῳ γὰρ ἐκεῖνος δυνάμει, οἷα δὴ φίλος ὢν Θεῷ, διαπέφραχτο, καὶ τὰ ἐν μυχῷ καρδίας ἐσκαιωρημένα ῥᾷστα εἰς φῶς B ἄγων διήλεγχε. Ἐπὶ τόσον ἐκείνῳ τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας ὅπλον πρὸς ἄμυναν ἦν ἰσχυρὸν διασώζειν. Καὶ ὁ μὲν οὕτω Θεῷ κεχαρισμένος, τὰς ἐνέδρας αὐτοῦ διεδίδρασκεν· ἐπεὶ δὲ τὸ λαθραῖον τῆς ἐπιβουλῆς ἥκιστα τοῖς κατὰ γνώμην συνέτρεχε κατάφωρα Θεοῦ ποιοῦντος τὰ μελετώμενα, εἰς τὴν προφανῆ μάχην ὡπλίζετο Κωνσταντίνῳ· ἴσεν δ' ἦν εἰπεῖν καὶ κατὰ Θεοῦ τῶν ὅλων, ὃν ἐκεῖνον σέβειν ἠπίστατο. Καὶ ἡσυχῇ μὲν τὰ πρῶτα τοὺς ὑπ' αὐτῷ Χριστὸν τιμῶντας πολιορκεῖν ἐπέβαλεν. Ἔπειτα τὸς φρένας ὑπὸ τῆς ἰμφύτου μανίας διασεισθείς, διαῤῥῆδην κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀνεκίνει τὸν διωγμὸν, οἰόμενος ταῖς δυσπραγίαις τῆς θρησκείας τὸν Κωνσταντῖνον λυπεῖν· ἄλλως τε καὶ ὑπολαμβάνων ταύτας ὑπὲρ ἐκείνου εὔχεσθαι, καὶ σπουδάζειν ὑπ' ἐκείνῳ δὴ βασιλεύεσθαι. Πρώτιστα μὲν οὖν φυλο- C κρινήσας, πάντα Χριστιανὸν τῆς οἰκίας ἐξήλαυνε· τοὺς δὲ στρατιώτας, εἰ μὴ τοῖς δαίμοσι θύειν ἕλοιντο, τὸ τῆς τιμῆς καταθεμένους ἀξίωμα, ἀπαλλάττεσθαι· ἔπειτα νόμους ἀνόμους ἐτίθει, τοῖς ἐν φυλακῇ κατακλείστοις ἀποκλείων τὸν ἕλεον, καὶ τὸν φωραθέντα τῶν ἴσων τοῖς κακούργοις μετέχειν. Τί δὲ δεῖ με λέγειν ὅσα περὶ γάμων ἐκαινοτόμησεν, ὅσους τε νεωτερισμοὺς τοῖς ἀπαλλαττομένοις τοῦ βίου ἐνεωτέρισεν ; ἐπὶ δὲ τούτοις χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου εἰσπράξεις, καὶ γῆς ἀναμετρήσεις· καὶ ἄλλας ἐπινοίας τε καὶ ἀπαγωγὰς τῶν εὖ τῆς πατρίδος ἐχόντων, καὶ λόγου ἠξιωμένων ; ὧν τὰς ἀλόγους διαζευγνὺς, ἀκολάστοις πρὸς ὕβριν ἐδίδου. Τί δὲ χρὴ λέγειν ὅσαις αὐτὸς ἐκεῖνος, καίπερ εἰς D ἔσχατον γήρως ἥκων, παρθένοις τε καὶ ὑπὸ ζυγὸν οὔσαις καθεκάστην ἐμπαροινῶν, κόρον, τῆς ἀκολάστου πράξεως οὐ κατέλαβεν ; Ἀλλὰ τά γε ἐξῆς τῆς πράξεως σμικρά τε καὶ ὡς οὐδὲν ἐλέγχει τὰ πρό-

nihil prorsus subesse doli suspicatus, pugione quem ex femore suspensum gestabat stricto, botrum resecuit. Tum Licinius ad eum, Ad petes Dionysii uvas depone, dixit. Auxentius vero : Minime gentium, inquit, imperator ; Christianus enim sum, Licinius rursum : Itaque ex aula, ait, confestim abibis, dignitate posita. Alterum tibi duorum istorum necessario faciendum. Enimvero Auxentius, nulla interposita mora, cingulum per quam libenter solutum posuit, et aulæ discedens vale dixit. Hunc aliquanto post episcopi Mopsuestiæ antistitem legerunt.

τερα. Τέλος, τῇ τῆς μανίας ὑπερβολῇ ἀπειπών, τοῖς ἐπισκόποις ἐπέσκηπτεν, ὡς ἄν γε τούτοις Θεοῦ θεράποντας εἶναι εἰδὼς· λάθρα δὲ καὶ δολίως τοὺς δοκιμωτάτους τούτων ἀνῄρει. Καὶ ὁ τρόπος δὲ τοῦ φόνου ξένος τις ἦν καὶ ἀήθης. Τὰ γοῦν περὶ τὸν Πόντον αὐτοῦ καὶ ταῖς πέριξ τῆς Ἀμασείας πόλεσιν αὐτῷ πεπραγμένα πασῖν ὠμότητος ὑπερβολὴν τίθησιν ἐν δευτερῳ. Ἐκκλησίαι μὲν γὰρ ἐκριζῶν ἀπεσπῶντο καὶ κατηφείποντο· ἄλλαι δὲ παντάπασιν ἀπεκλείοντο. Οἱ δὲ ἱερεῖς ἀφροντίστως οἷά τινες κακοῦργοι, καὶ χείρονα ἢ ἀνδροφόνοι μυρίαις πρότερον αἰκίαις ἀγόμενοι, τέλος ξίφει πρὸς λεπτὸν τεμνόμενοι, τοῖς θαλαττίοις ὕδασιν ἀπερρίπτοντο, ἐχθύσι πελαγίοις βορά. Τῶν δὲ ἄλλως θεοσεβῶν τὰς σφαγὰς πῶς ἄν τις ἀπαριθμήσαιτο; Ἐρημίαι γὰρ καὶ ὄρη εἰς πόλεις μετεσκευάζοντο. Οὕτω δ' ἴχνη γνώμης, ἐπηει λῃζόμενος πάντα καὶ ἀφανίζων· ὁποηνίκα καὶ ὁ στρατηλάτης Θεόδωρος πολὺς τις ὢν ἐπ' ἀνδρίᾳ, κατὰ τὴν τοῦ Πόντου διατρίβων Ἡράκλειαν, τοῦ Μαριανδηνῶν ἔθνους ἡγεῖτο. Μετασταλεὶς δ' ἐπὶ μὴ ἦκε, Λικίνιον εἰσεδέχετο· οὗ τοὺς θεοὺς εἰς λεπτὰ διακόψας, ἐδίδου πένησιν· ὃν καίπερ πλεῖστα φιλῶν, πολλαῖς βασάνοις ὑπῆγε· προσήλου τε σταυρῷ, καὶ κατὰ τοῦ κρυφίου πόρου σούβλας εἰσώθει, καὶ τέλος ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀφῃρεῖτο· οὗ εἰς Εὐχάϊτα τὴν ἰδίαν πατρίδα τὸ σῶμα ὕστερον μεγαλοπρεπῶς κατετέθη, ἀξιῷ τιμηθὲν καὶ νεῳ. Ἄλλος οὗτος παρὰ τὸν τήρωνα Βρίγγα τῷ ἡγεμόνι Μαξιμιανοῦ τὴν διὰ πυρὸς ὁλοκάρπωσιν ἀνδρείως διενεγκόντα ἐν Ἀμασίων τῇ πόλει· ὥσπερ δῆτα καὶ ὁ ἐν Πέργῃ τῆς Παμφυλίας ἕτερος σταυρικῷ τῷ τέλει χρησάμενος· κἂν ἓν σῶμα καὶ πάντες ἓν πνεῦμα ἐν Χριστῷ διαγεγόνασιν ἔχοντες. Ἐπὶ δὲ τούτου καὶ Βασιλεὺς, ὁ τῆς Ἀμασέων ἐπίσκοπος μετ' ἀφορήτους οἰκίας τὸν διὰ ξίφους ὑφιστάτο θάνατον. Σεβάστεια δὲ ἡ πολις κατὰ τὴν αὐτῆς λίμνην τοὺς μ', θεοφόρους ἐθεάσατο ἄνδρας διὰ κρύους παραδόξως ὁλοκαρπουμένους Θεῷ, Λυσίου καὶ Ἀγρικολάου τῶν ἐκείνου ὑπασπιστῶν ἔτι περιόντων, καὶ ταῖς κατὰ τῶν μαρτύρων καινοτέραις ἐπινοίαις ἐλλαμπρυνομένων· ὧν τὰς συζύγους μ' καὶ αὐτὰς οὔσας, λόγος ἔχει ἐν Πρακλείᾳ τῆς Θρᾴκης ἁπαχθείσας σὺν Ἀμών τινι διακόνῳ, διὰ ξίφους καλλιερηθῆναι ταῖς καλαῖς ὁμολογίαις, αἰκισμοῦ, οὐδ' ὅσους ἄν τις εἰπεῖν ἔχοι, ὑποστάσας γενναίως.

A gloria virorum receperit? quorum uxores per repudium ab eis separatas, impotentibus atque impudicis ad ludibrium dedit. Quid etiam dicam, quibus ipsemet in extrema etiam senecta vel virginibus vel conjugibus quotidie libidinosissime illudens, exsatiare tamen impotentem suam petulantiam non potuerit? Sed enim quæ sequuntur flagitia ejus, parva hæc et nihili quæ diximus esse coarguunt. Postremo namque furori suo longe maximo quasi victus cedens, vim omnem in episcopos convertit, quos minis ros Dei esse sciebat. Horum præclarissimos quosque clam fraudulenter enecavit, cædisque novus plane et insolitus modus fuit. Ac quæ in Ponto et in urbibus circum Amaseam is peregit, sævitiam atque crudelitatem omB nem longe superant. Ecclesiæ namque partim a radicibus ipsis evulsæ et solo æquatæ, partim clausæ prorsum sunt. Sacerdotes autem magno cum contemptu, perinde atque malefici quidam, graviora etiam quam homicidæ, propter innumeros eis illatos cruciatus passi, tandem ferro in minutas partes dissecti, in mare ut piscibus esca fierent, projecti sunt. Nam aliorum piorum cædes quis enumerare queat? Solitudines etiam tum et montes inculti pro urbibus frequentabantur. **511** Atque ad eum modum cum animatus esset, quocunque se conferret, diripiebat omnia et vastabat. Quo tempore etiam exercitus dux Theodorus martyrio est defunctus, spectata fortitudine vir, C qui Heracleæ in Ponto habitans, Mariandynorum genti præerat: et quod evocatus ad Licinium non venisset, hospitem ipsum habuit, ejusque deos comminutos egentibus dedit. Hunc Licinius etiamsi egregie charum habuerit, multis tamen affecit cruciatibus. Nam et in crucem eum egit, et subulas in meatus secretiores corporis ejus immisit, postremoque capite truncavit. Cujus corpus postea in patriam ejus Euchaitem magnifice deportatum, et ibi insigni templo cohonestatum est. Alius hic est a tyrone illo, qui in Amasea civitate sub Bringe Maximiani præfecto holocaustum factus, supplicium ignis fortiter pertulit. Sicuti et ille, qui Pergæ in Pamphylia cruxifixus, vitam hanc D finiit. Quamvis omnes ii corpus unum et spiritus unus in Christo fuerint. Post Theodorum et Basileus, Amasenus episcopus, cum prius intolerabilia tormenta esset perpessus, capitale subiit supplicium. Sebastia quoque urbs in stagno suo quadraginta illos egregios et divinos viros per frigus et undam mirifice Deo totos holocausti instar oblatos vidit, cum Lysias adhuc et Agricolaus satellites propugnatoresque ejus superstites essent, inveniendisque adversus martyres novis cruciatibus apprime pollerent. Illorum porro conjuges, quæ et ipsæ quadraginta numero fuere, Heracleam Thraciæ abductæ esse feruntur: atque ibi cum Amone quodem diacono tormentis, quæ quisquam exprimere possit maximis, generose et fortiter toleratis, cum pulchra professione per gladium victimæ Deo sunt oblatæ.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

Ὡς Λικίνιος ὁ δυσσεβὴς ἀλοὺς ἐξέρρηξε τὴν ψυχήν.

Οὕτω δ' εἰς ἔσχατον ἀπονοίαν, ἑλαύνων ὁ ἐναγέστατος, ἐχύρει πρόσω, καὶ εἰς τοὐμφανὲς τὴν ἀπο-

512 CAPUT XLV.

Ut impius Licinius captus, violenter vitam finierit.

Ad extremam ergo dementiam ruens, ita ut cæperat, defectionem suam a fide in apertum

proferre perrexit : et ad manifestam idololatriam conversus, sacrificiis et victimis mactatis, se facilius rectiusque bellum eo modo expediturum arbitratus, dæmones evocavit. Dicunt quoque seductum eum a quibusdam qui victoriam ei pollicebantur, Mileti oraculum Apollinis Didymæi consuluisse : eique de belli eventu percunctanti, a dæmonio responsum esse versibus hisce :

Te, grandæve pater, juvenum vis fervida vexat,
Et tua fracta jacet senio graviore potestas.

Constantinus porro, imperator Deo charissimus, verecundia quadam singularique humanitate et modestia præditus, talia cum de eo audiret, seipsum primum continuit, vicemque ejus qui indignus erat cui quispiam condoleret, admodum est miseratus. Postquam vero se ita se gerendo nihil proficere vidit, cum rabies contra Christum suscepta magis magisque procederet, moderatam pro consuetudine sua liquantum contrahens mentem, et humanitatem justitia temperans, subveniendum eis esse qui ab illo tam crudeliter vexarentur, statuit : illud certum compertumque habens, fructum pietati suæ, victoriam, cælitus contra hostes suos propositum esse. Quam ob causam honestatis virtutisque amori malitiæ vitiorumque odio misto, una cum pio filio Crispo contra Licinium salutari armatura duce et auxiliatrice processit. Et tandem ambo acie structa, ad Chrysopolim Bithyniæ urbem cum illo prælium commisere : omnibusque rebus eis rite atque feliciter cedentibus, victoriam ab hoste fortissime retulere, peditatu illius omni navalique subsidio in fugam verso. Ille, porro cum quid faceret non videret, seipsum victoribus dedidit : ille, inquam, qui paulo ante minas ferociter spiraverat, atque omnia potestati suæ subjicere contenderat. Imperator sane more suo solito usus, vitam quidem illi donavit, eumque sub custodia esse Thessalonicæ mandavit. Ubi vero ille a moribus suis consuetis non discessit, et fraudulenter insidiosa consilia captans. Barbarorumque multitudinem mercede conducens, ut bello restaurato cladem acceptam sarciret, ad res novas rursum spectare deprehensus est : imperatoris jussu vitam ferro cæsus amisit, **513** idem scilicet quod priores tyranni passus. Quandoquidem enim illorum malis e adversis rebus edoctus ad frugem et officium non rediit, eamdemque quam illi impietatem secutus est, non immerito in easdem quoque fœdas calamitates decidit. Statuæ quoque, et quæcunque imagines ejus in muris positæ atque insertæ fuerant, eversæ, erutæ atque abolitæ sunt. Atque ille quidem ita victus occubuit (1).

στασίαν ἐρρίπιζεν. Εἰς ἔμφανῆ δὲ τὸν Ἑλληνισμὸν μεταστραφείς, θύμασι καὶ ἱερείων σφαγαῖς εὐμαρίσαι αὐτῷ τὰ τῆς μάχης ἀπεκαλεῖτο τοὺς δαίμονας. Ὑπαχθεὶς δέ τισι κρατήσειν ὑπισχνουμένοις, φασὶν αὐτὸν τοῦ ἐν Μιλήτῳ μαντείου ἀποπειράσασθαι τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος· καί γ' ἐρομένῳ περὶ τῆς μάχης, τὸ δαιμόνιον τοῦσδε χρῆσαι τοὺς στίχους·

Ὦ γέρον, ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί·
Σή τε βίη λέλυται, χαλεπὸν δέ σε γῆρας ἱκάνει.

Κωνσταντῖνος δὲ ὁ θεοφιλέστατος βασιλεῦς, αἰδήμων τις ὤν, καὶ φιλανθρωπίᾳ συγκεκραμένος, τέως μὲν ἀκούων ἀνεῖχε, τὸν οὐ συμπαθείας ἄξιον ἐλεῶν· ἐπεὶ δὲ τούτων γινομένων οὐδὲν ἐγίνετο πλέον, προύχώρει δὲ καὶ ἡ κατὰ Χριστοῦ λύττα, τὸν σώφρονα, ὡς ἔθος, συναγαγὼν λογισμόν, καὶ τὸ δίκαιον τῷ φιλανθρώπῳ συμμίξας, ἐπαμύνειν τοῖς οὕτω λυμαινομένοις ᾑρεῖτο· καὶ ταῦτ' εἰδὼς ἀκριβῶς, ὡς καρπὸς ἐκείνῳ τῆς εὐσεβείας ἡ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἄνωθεν ὡρίζετο νίκη. Καὶ τοίνυν τῷ φιλαγάθῳ μίξας τὸ μισοπόνηρον, σύναμα παιδὶ θεοφιλεῖ Κρίσπῳ, πολὺ προηγῷ καὶ συμμάχῳ τῷ σωτηρίῳ χρώμενος ὅπλῳ· Καὶ δὴτ' ἄμφω τὴν παράταξιν διελόμενοι, κατὰ Χρυσόπολιν τὴν ἐν Βιθυνίᾳ συνεκρότουν τὸν πόλεμον. Καὶ πάντων καλῶς ἐξευμαρισθέντων αὐτοῖς, ἀνακράτος τὴν νίκην ἤραντο, ἐκείνου τὸ πεζὸν καὶ τὸ ναυτικὸν ἀθρόως ἀφαιρεθέντος. Μήτι δὲ δρᾷν ἔχωκεν, καταπροδίδωσιν ἑαυτὸν, ὁ χθὲς καὶ πρώην ἀπειλὴν πνέων, καὶ πάντα ὑπὸ χεῖρα θέσθαι διατεινόμενος. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῷ συνήθει τρόπῳ χρησάμενος, ἐχαρίζετο μὲν αὐτῷ τὴν ζωήν· ὑπὸ φρουρὰν δ' ἐτίθει τῇ Θετταλῶν συγκλείων. Ἐπεὶ δὲ τοῦ συνήθους οὐκ ἀπείχετο τρόπου, συσκευὰς γὰρ ποιῶν, καὶ βάρβαρον συνάγων χεῖρα μισθῷ, νεωτερίζειν πεφώραται, τὴν ἧτταν ἀναμαχέσασθαι προθυμούμενος, προσταγῇ τοῦ κρατοῦντος· ξίφει καταστρέφει τὸν βίον, ταυτὰ τοῖς προαπελθοῦσι τυράννοις παθών, ἐπεί τοί γε μὴ τοῖς τοῦ πέλας ἐσωφρονίσθη κακοῖς· τὴν ἴσην δὲ τῆς ἀσεβείας ἑλόμενος, καὶ τοῖς αὐτοῖς αἰσχροῖς περιέπεσε, στήλας καὶ ὅση τις ἦν ἐν τοίχοις ἐκείνῳ γραφὴ ἀχρειούμενος καὶ ἐδαφιζόμενος. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἔκειτο.

A

B

C

CAPUT XLVI.

De legibus et constitutionibus Constantini, et quæ benigne Christianorum religioni fecerit.

Totus autem Oriens simul et Occidens sub Constantini imperium pervenit : quas ille regiones, omnesque circumcirca provincias, necnon septemtrionales atque australes oras, tranquilla pace,

(1) « Licinius litteris adeo infectus fuit, ut virus ac pestem publicam eas appellaret, illarum tam expers, ut ne decretis quidem subscribere posset. Illud in eo non reprehendendum, quod spadonum aulicorumque insolentiam mire compescuit. » Egnat.

D

ΚΕΦΑΛ. ΜΣ'.

Περὶ τῶν νομοθεσιῶν Κωνσταντίνου· καὶ ὅσα χρηστὰ τῇ Χριστιανῶν πολιτείᾳ διεπράξατο.

Πάσης δ' Ἕω καὶ Ἑσπέρας τὸ κράτος μόνος ἀνεζώννυτο Κωνσταντῖνος, πᾶσάν τε αὐτὴν καὶ τὴν περικύκλῳ ἄρκτον τε καὶ μεκημβρίαν τῆς οἰκείας ἐμπιπλῶν εἰρήνης. Πᾶν δὲ δέος ἐξῄρητο. Λαμπραὶ

δὲ πανηγύρεις ἀνεκρότουντο, φαιδροῖς ὄμμασι πάντων ἑνορώντων ἀλλήλους καὶ καπυρὸν ὑπομειδιώντων. Φωτὸς δὲ πλήρη τὰ πάντα ἦσαν, τοῦ πρὶν κατηφοῦς ἐξόεληλαμένου. Κατὰ πόλεις δὲ καὶ χώρας παιᾶνες καὶ ὕμνοι τῷ ὅλων Θεῷ πρῶτα, εἶτα καὶ τῷ τῶν ἀγαθῶν χορηγῷ ἠγοντο. Ἀμνηστία δὲ κακῶν καὶ λήθη τῆς δυσσεβείας ἦν· τῶν δὲ νῦν εἰς κόρον ἀπόλαυσις ἀγαθῶν. Μείζων δὲ καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν προσδοκωμένων ἦν. Νόμοι δὲ καὶ διατάξεις φιλανθρωπίας πλήρεις· καὶ ἄλλ' ἄττα τῶν ἀγαθῶν ἐπαῤῥησιάζοντο· δωρεαί τε βάθος εὐσεβείας ὑποδεικνῦσαι· ὧν καταλέγειν τὸ πλῆθος, τίς ἀποχρῶν γένοιτο λόγος; Τὸ μὲν γὰρ ὄντως Θεῖον θρησκεύειν πρὸ παντὸς ὑπηγόρευε· περὶ ὃ σπουδὴν τιθεμένους, ἐν ἀφθόνοις εἶναι πάντως· καί γ' ἁπανταχῇ ἅπαντα μετὰ χρηστῶν τῶν ἐλπίδων οἷς ἂν ἐγχειρεῖν γένοιτο ἔλεγεν· ἁμαρτάνουσι δ' ἐν ἐκείνῳ, ἓν τ' εἰρήνῃ καὶ πολέμῳ τά δυσχερῆ προσδοκᾶν. Οὐ κόμπον δ' ἄλλως λέγων, ἀλλὰ χάριν ὁμολογῶν ἰσχυρίζετο· ὡς προσήκοντά γε ὑπηρέτην Θεῷ αὐτὸν ἐκλεξάμενος, πᾶσαν ὑπὸ χεῖρα ἐτίθει τὴν γῆν, ὡς ἡ τῶν Χριστιανῶν αὐξηθεὶη θρησκεία, καὶ οἱ ἐν ταύτῃ καρτερικοὶ ἐπιφανέστεροι γένοιντο ταῖς τιμαῖς. Οὕτῳ ἔχων, ἄκυρα ἐτίθει πάντα τὰ καθ' ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς ψηφισθέντα· τοὺς ἐν ἐξορίαις τε μετεστέλλετο, καὶ γερῶν μετεδίδου· καὶ τὸ προσὸν ἑκάστῳ ἀπένειμεν, εἴτε τιμή τις ἦν στρατιωτικὴ, ἢ καὶ κτῆμα ἴσως ἀφαιρεθέν. Ἐκκλησίας τε ἐκμεμηκισμένας δημοσίοις ἀνίστα τοῖς χρήμασι, καὶ ἀτέλειαν τοῖς τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς ἐπεκήρυττε· συνόδους τε συγκροτεῖν ἀνῆκε, καὶ τἆλλα πράττειν ὅσα τῇ Χριστιανῶν θρησκείᾳ προσήκοντα. Ἐπεὶ δὲ πάντας εἰς τὴν προτέραν ἐλευθερίαν ἀνεκαλέσατο, καὶ τὰς συνήθεις τιμὰς καὶ τὰς οὐσίας τούτοις ἀπέδωκεν. Εἴ που τινὲς καταδικασθέντες θανάτῳ, τὸν βίον ἐξέλιπον, τοὺς ἐγγυτέρῳ γένους κληρονομεῖν τἀκείνων ἐκέλευεν. Εἰ δ' οὐκ ἦσαν, τὴν ἐπιχώριον ἐκκλησίαν τὸν κλῆρον ἔχειν ἐνομοθέτει, κἂν τε ἰδιωτικὸν ἦν, κἂν τε δημόσιον. Καὶ ταῦτα μὲν καλῶς ἐδόκει τῷ βασιλεῖ, καὶ νόμῳ κεκύρωτο. Τί τὸ ἐπὶ τούτοις; Χριστιανοῖς ἐπέτρεπε πάσας τὰς κοσμικὰς ἀρχὰς διοικεῖν. Ἑορταὶ δ' Ἑλλήνων, ξοάνων τε θυσίαι καὶ ὄργια, μαγγανεῖαί τε καὶ τελεταὶ δαιμόνων, ἀπείρηται, πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἀρχαίων ἐθῶν μετεβάλλοντο. Ὁ μὲν γὰρ παρ' Αἰγυπτίοις πῆχυς οὐκέτ' εἰς Ἑλλήνων τεμένη, ἀλλ' εἰς ἱεροὺς ἡμῶν ἀνετίθετο οἴκους· ᾧ ἡ ἐπίδοσις τῆς τοῦ Νείλου φορᾶς καθίστατο γνώριμος. Ἡ δὲ τῶν μονομάχων ἐξ ἐκείνου Ῥωμαίοις θέα κεκώλυται. Φοίνικες δὲ, οἳ τὸν Λίβανον παρὰ τὴν Ἡλιούπολιν ᾤκουν, ἐπαύσαντο πρὸ τοῦ νομίμου γάμου εἰωθὸς ὂν ἐκ νόμου τὴν τῶν παρθένων πράττειν φθοράν. Νεῷ δὲ εἰς ἐπίδοσιν ὕψους καὶ πλάτους ἀνέτρεχον. Ὅσοι δ' ἀρκούντως εἶχον, ἐπεσκευάζοντο· ἦσαν δ' οἳ καὶ ἐκ κρηπίδων ἀνίσταντο. Βασιλεὺς δ' αὐτοῖς ἐπεχορήγει δαψιλὲς τὸ ἀνάλωμα, τῶν ἐπισκόπων ἐπιστατούντων, πάντα χορηγεῖν κελευσμένων,

A metu omni depulso, replevit. Itaque magnific[1] ubique conventus celebrari, lætis alius alium oculis respicere atque hilarius subridere, mœrore pristino tristitiaque ejecta, nova luce loca omnia relucere : in urbibus et vicis omnibus pæanes et hymni, primum quidem in rerum omnium Deum, deinde etiam in tantæ prosperitatis subministratorem cani, memoria malorum aboleri, oblivio impietatis induci, omnes præsentibus bonis ubertim uti frui, major etiam meliorque rerum futurarum spes esse, legum videlicet et constitutionum humanitatis plenissimarum, bonorumque aliorum quæ tum libere et propalam jactabantur, donationum quoque amplitudinem pietatis declarantium : quarum multitudinem quænam oratio enumerare queat? Siquidem publicitus omnes imperator ipse B cohortatus est, ut in primis divinum Numen pie colerent. Nam qui in eo diligenter colendo studium ponerent, futurum, ut omnia eis abunde prorsus suppetant, omniaque cœpta cum spe optima feliciter cedant : sin a pietate tali et veri Dei religione aberrarent, nihil eos et pace et bello quam res adversas exspectare debere confirmans. Atque hæc quidem non per jactantiam gloriabundus, sed gratiam Dei agnoscens et profitens protulit. Ita ille commodum se Deo ministrum præbens, terras omnes ditioni suæ subjecit, ut Christianorum religio quam maxime augeretur : et qui in ea colenda constanter perseverarent, illustres maxime dignitatibus et honoribus fierent. **514** C Talibus igitur consiliis fretus, quæcunque jam inde ab initio contra nos decreta fuerant, abrogavit, exsules revocavit, honores illis et bona sua, sive militaris dignitas, seu possessio forte cuiquam adempta fuerat, restituens. Ecclesias ampliores publica pecunia construxit, immunitatem ministris Dei concessit, conventus fieri permisit, aliaque peragere jussit, quæcunque ad Christianum pertinent cultum. Postquam ad hunc modum omnes in pristinam revocavit libertatem, eisque honores solitos bonaque sua restituit, si qui sententiæ capitali damnati vitam finivissent, genere proximos, si qui essent, adire illorum hæreditates jussit ; si non essent, loci ejus ecclesiam in bona eorum, sive privata seu publica essent, succedere lege lata D præcepit. Atque hæc quidem si imperator recte constituit legitimeque confirmavit : præterea vero Christianis omnes profanos magistratus gerere permisit. Festos autem gentilium dies, simulacrorum victimas, et orgia, incantationes et sacra dæmonum prorsus prohibuit et interdixit. Multa etiam ex prisca consuetudine in melius ab eo mutata. Apud Egyptios enim cubitus (1) non amplius in gentilium delubra, sed in sacras nostras ædes deportatus, atque ibi dedicatus est, quo incrementum exundantis Nili mensum dignoscebatur. Spectaculum singulari certamine concertantium (2)

(1) Πῆχυς, cubitus Nili. Plin. lib. v, cap. 9.

(2) L. unic. C. De glad. lib. II.

gladiatorum Romæ frequentari solitum, ex eo tempore prohibitum. Phœnices, qui Libanum montem ap Heliopolim incolebant, virgines suas ante legitimas nuptias ad stuprum prostituere desierunt, quod lege antea apud eos fieri receptum erat. Templa altitudine et latitudine ampla exstructa. Quæ vero antehac jam ædificata fuerant, instrumento ecclesiastico et donariis exornata. Nonnulla etiam ex ipsis fundamentis excitata sunt. Ab quæ omnia imperator liberaliter impensas contulit, episcopis eam rem curantibus, magistratibusque jussu illius pecuniam ex publico præbentibus. Sauromatæ quoque et nationes Istrum accolentes, imperio ejus subditæ, quæ gentium aliarum victrices, solos Romanos qui eis resisterent, habuerunt. Eas Constantinus miraculorum nocturnorumque insomniorum denuntiationibus devicit. Quoscunque autem populos bello **515** superavit, perinde atque cum Christo de gloria contenderet, gratiam in se collatam, propagandæ religionis studio rependit. Omnes namque homines ad hanc solam colendam excitavit, et in omnibus provinciis partem aliquam publicorum vectigalium ecclesiis tribuit, donationemque eam ratam esse temporibus sæculisque omnibus sanxit. Atque ut memoria continua milites Christum colere assuefacerent, arma eorum signo crucis exornavit. Et cum, sicuti dictum est, in imperiali palatio suo templum construxit, tum portatilem ecclesiam aliam fieri sibi curavit, quæ ubicunque locorum esset, et maxime in bello circumferri posset ut ne in solitudine quidem agens, ubi opus esset Deumque colere et divina mysteria participare deberet, ædibus sacris careret: ad quam veluti ad tabernaculum semper presto fuere sacerdotes et diaconi, sine intermissione ministeria divina, juxta statas Ecclesiæ cæremonias, obuentes. Diem eum (1) quem judæi primum numerarunt, et Græci soli dicarunt, Dominicum (2) appellavit, eumque festum et feriatum esse omnibus lege lata statuit: similiter et eum qui Sabbatum præcedit, ut in iis precationibus vacaremus, supplicationibusque Deum exoraremus: alterum quidem, quod in eo Christus resurrexit: alterum autem propter crucem, a qua plurimum sibi bonorum provenisse variis modis expertus fuerat. Quam etiam ob causam eam summopere in veneratione habens, in nummis suis et imaginibus omnibus insculpi inscribique fecit. Testantur hoc imagines ejus habitu eo et forma propositæ. Supplicium crucis, quod Romanis ex lege frequens maxime et usitatum fuit, ex judiciis sui, sustulit. Et cum divini cultus augendi studiosus fuit, tum ferendis etiam legibus laudem et gloriam est consecutus. Nam impudicos illicitosque concubitus, quos ante eum nemo inhibuerat, ipse coercuit, sicuti hoc ex constitutionibus ejus legibusque

(1) L. *Omnes Judices.* C. De feri.

(2) « Noc illud omiserim, mutata dierum istorum nomina in quæ nunc a Christianis usurpantur, auctore Constantino principe, sicut in illius Græca laudatione meminit Nicephorus. » Angel. Politian. *Miscell.* cap. 8.

A τῶν τὰς κοινὰς διοικήσεις ἐχόντων. Ἐντεῦθεν Σαυρομάται μὲν αὐτῷ καὶ τὰ Παρίστρια ἔθνη ὑπὸ χεῖρα ἦσαν, οἱ τῶν ἄλλων βαρβάρων κρατοῦντες, μόνους Ῥωμαίους ἀνταγωνιστὰς εἶχον· νικᾷν δὲ ταῦτα τὸν Κωνσταντῖνον σημείων καὶ ὀνειράτων ἐπιδείξεσι. Τῶν δὲ περικύκλῳ πολέμῳ κρατῶν, ὥσπερ ἄν τι φιλοτιμούμενος τὸν Χριστὸν, ἠμείβετο τῇ περὶ τὴν θρησκείαν σπουδῇ, πᾶσι δὴ προτρέπων ταύτην μόνην τιμᾶν. Καί τι δὲ δημόσιον καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἀφελόμενος, ταῖς ἐκκλησίαις ἀπένειμε, καί γε τὸ κῦρος ἔχειν τὴν δωρεὰν ἐς τὸν ἅπαντα χρόνον ἐνομοθέτει. Τῇ συνεχεῖ δὲ μνήμῃ προσεθίζων σέβειν στρατιώτας Χριστόν, τὰ τούτων ὅπλα τῷ συμβόλῳ τοῦ σταυροῦ κατεσήμαινεν. Ἐκκλησίαν δ' ὡς εἴρηται τοῖς ἀνακτόροις οἰκοδομήσας, καὶ μετα-
B φορητὴν ἑτέραν ἐκκλησίαν ἐπετεχνᾶτο· ἵν' ὅπη ποτὲ γῆς εἴη, κἂν τοῖς πολέμοις μάλιστα,, περιφέροι· ὥστε μηδ' ἐν ἐρήμῳ διάγοντα, οἴκου θείου ἄμοιρον εἶναι, ἔνθα χρεία γένοιτο Θεὸν γεραίρειν, καὶ μυστηρίων θείων ἐπαπολαύειν. Παρῆσαν δέ γε καὶ ἱερεῖς καὶ διάκονοι προσεδρεύοντες τῇ σκηνῇ, καὶ ἀπαραλείπτως τὴν τῆς ἐκκλησίας πᾶσαν τάξιν διακονούμενοι. Ἦν δ' Ἑβραῖοι πρώτην εἶχον ἡμέραν, Ἕλληνες δ' ἡλίῳ ἀνέθεντο, Κυριακὴν κατωνόμασε, καὶ κατ' αὐτὴν δὲ πάντας σχολάζειν ἐνομοθέτησεν· ὡσαύτως καὶ τὴν πρὸ Σαββάτου· εὐχαῖς δὲ σχολάζειν καὶ λιταῖς τὸ Θεῖον ἐξιλεοῦν· τὴν μὲν, ὅτι ἐν ταύτῃ ἀνέσυη, τὴν δὲ διὰ τὸν σταυρὸν οὗ τῆς πείρας τῶν ἀγαθῶν πολλαπλῶς ἠσθετο. Ὃν διαφερόντως τιμῶν, κἂν τοῖς κέρμασι καὶ πάσαις εἰκόσιν ἐγχαράττεσθαι διετύπου. Μάρτυρες αἱ εἰκόνες
C αὐτοῦ, ἐν τούτῳ οὖσαι τοῦ σχήματος. Τὴν δὲ διὰ σταυροῦ τιμωρίαν Ῥωμαίοις μάλιστα τιμωμένην ἐκ νόμου τῶν δικαστηρίων ἐξέωσε. Καὶ θεραπεύειν μὲν τὸ θεῖον ἀεὶ ἐσπούδαζεν, οἷς δὲ μάλιστα νομοθετῶν διεφαίνετο. Τὰς γοῦν ἀκολάστους μίξεις, μή τινος ἐμποδὼν καθεσταμένου πρότερον, αὐτὸς ἐπανώρθωσεν, ὡς ἐκ τῶν κειμένων νόμων συνιδεῖν ἔξεστι. Καὶ τὸν παρὰ Ῥωμαίοις ἄτοπον νόμον, μὴ τῶν ἴσων μετέχειν ἐν κλήρῳ τοῖς ἐν γάμῳ τὸν ἄγαμον, καὶ τοὺς μὴ ἔγγιστα γένους μήτε κερδαίνειν ἐκ διαθήκης, ἔτι δὲ καὶ τὸ τοὺς ἀπαιδας ζημιοῦν τῆς περιουσίας, τὸ ἥμισυ παρακελευόμενον περιεῖλεν· ἵνα μὴ παρὰ τοῦτο χεῖρον πράττοντες οἱ τὸν ἄζυγα μετιόντες βίον τῆς κατὰ Θεὸν ἀσκήσεως ἀμελεῖεν· μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἔχειν ἐνομο-
D θέτησε τοὺς ἐγκρατείᾳ καὶ παρθενίᾳ διαβιοῦντας. Πᾶσι δ' οὖν τοῖς τοιούτοις, καὶ εἰ ἄνηβοι εἶεν, διατίθεσθαι τὸ δοξαν ἐνομοθέτει παρὰ τὸ ἔκπολαι κρατῆσαν ἔθος Ῥωμαίοις, οἱ τούτους τοὺς νόμους πρόπαλαι ἔθεντο, πολυάνθρωπον τὴν πόλιν αὐτῶν εἶναι πραγματευόμενοι, στάσεσι καὶ πολέμοις ἐμφυλίοις πρὸ τοῦ νόμου τὰ πλήθη ἀποβαλόντες. Τεκμηριῶσαι δὲ κἀκεῖνο τῆς τοῦ βασιλέως περὶ τὴν πίστιν αἰδοῦς ἱκανὸν, ὅτιπερ κληρικοὺς νόμου θέσει πάντας ἀτελεῖς εἶασε. Τὴν δὲ περὶ αὐτοὺς

δίκην τοῖς ἐπισκόποις ἐπέτρεψεν· εἴγε βούλοιντο παραιτεῖσθαι τοὺς τὰ πολιτικὰ κρίνοντας. Τὴν γε μὴν ἐκεῖθεν ψῆφον τὸ κῦρος τῶν ἄλλων πάντων φέρειν ἐνομοθέτει, ἀμετάτρεπτα δὲ εἶναι καὶ τὰ τῇ συνόδῳ διωρισμένα· τά γε μὴν ἐκείνους κρινόμενα εἰς ἔργον ἄγειν καθιστᾷν τοὺς τὰ κοινὰ διοικοῦντας ἄρχοντας σὺν τοῖς ὑπὸ χεῖρα στρατιώταις αὐτοῖς. Καὶ τὴν ἐλευθερίαν δὲ νόμῳ τῇ Ἐκκλησίᾳ κατεχαρίζετο· καὶ τοῖς γ' ἐλευθερουμένοις ὑπὸ μάρτυσι τοῖς ἱερεῦσι τῇ πολιτείᾳ Ῥωμαίων ἐγγράφεσθαι. Τούτων δὲ πάντων καὶ ὁ χρόνος ἐς δεῦρο φέρει τὸν ἔλεγχον, ἀεὶ τοῦ ἔθους ὡς καλῶς ἔχοντος, ὑπερτεροῦντος τοῦ χρόνου καὶ ἐνισχύοντος. Καὶ ὁ μὲν τοιαῦτα σπουδάζων ἐνομοθέτει, ἔργοις ἀεὶ τὸ θεῖον θερραπεύειν αἱρούμενος. Ἄλλως τε δὲ ἡ θρησκεία καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀκμάζουσα ἦν, διὰ τὴν ἀρετὴν τῶν τότε μετιόντων αὐτήν. Καὶ γάρ πως πολλοὶ περιῆσαν ἔτι τῶν ὁμολογητῶν τοῦ διωγμοῦ λήξαντος. Καὶ ἄλλως δὲ ἀγαθοὶ καὶ ἀποστολικοὶ διεφαίνοντο ἄνδρες, ἔργοις καὶ λόγοις τὴν πίστιν σεμνύνοντες, περὶ ὧν τῷ προσήκοντι τόπῳ διαληψόμεθα.

A latis patet. Absurdas etiam illas apud Romanos leges, ne cælibes in adeunda hæreditate conjugibus æquarentur, neve præterquam genere propinqui quidquam ex testamento lucrarentur : præterea ut qui liberos non procreassent, dimidia bonorum parte multarentur, abrogavit, ne scilicet, qui cælibatum complecterentur, quo deteriore maritis **516** essent conditione, minus eam sectarentur vitam, quæ se in studiis Deo placitis sedulo exercet. Quin ut ii qui per continentiam in cælibatu vitam degunt, præcipuum quiddam præ illis haberent, sanxit : ut cælibes scilicet omnes, etiam impuberes, pro eo atque eis visum esset, testari possent : contra consuetudinem quæ olim apud Romanos obtinuerat, qui leges tales tulerant, ut B urbem seditionibus bellisque civilibus ante ejusmodi sanctionem exhaustam, civibusque orbatam, matrimoniis liberorumque procreatione frequentiorem redderent. Qua vero imperator Constantinus observantia erga professionem fidei nostræ fuerit, abunde illud quoque testatur, quod clericos omnes constitutione lata immunes liberosque esse permisit : judiciumque et jurisdictionem in eos episcopis, siquidem civilium judicum cognitionem declinare vellent, mandavit : et quod episcopi judicassent, id robur et auctoritatem sententiæ omnem habere debere decrevit. Firma quoque et immutabilia esse voluit quæ in synodis constituta essent. Et quæ ab episcopis judicata forent, ut ea a magistratibus respublicas administrantibus militarique quæ sub eis esset manu exsecutioni mandarentur, atque ad rem collata perficerentur, constituit. Libertatem quoque Ecclesiæ lege lata (1) concessit, et ut libertate sacerdotibus testibus donati civium Romanorum numero ascriberentur. Quæ omnia tempus quoque ipsum ad hunc usque diem, consuetudine probata plurimorum annorum prævalente, confirmat. Atque ille quidem magno studio leges ejusmodi condidit, rebus autem ipsis cultum divinum sedulo propagavit. Sed et ipsa religio per seipsam admodum viguit, propter eorum qui eam colebant virtutem : quod multi adhuc persecutione sopita superessent confessores. Et præter eos alii quoque tum exstitere magna gloria boni apostolicique viri, operibus simul et doctrinis fidem maxime exornantes, de quibus loco suo dicetur.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

C **517** CAPUT XLVII.

Ὅπως Κωνσταντῖνος τὸ Βυζάντιον διὰ μάχης εἷλών, Βυζαντίους ἀπέκτεινε.

Ut Constantinus, Byzantio bello capto, Byzantios occidione occiderit.

Ὡς δὲ τὰ τῶν πολέμων καὶ τὰ κατὰ τὴν θρησκείαν καλῶς ἐκείνῳ προύχώρει, καὶ τὰ τῆς ἑῴας καὶ ἑσπερίου λήξεως ὑπὸ χεῖρα τούτῳ γεγένηνται, μόνος τε αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ἀνηγορεύετο· ὁ μὲν Χριστιανισμὸς ηὔξανε καθημέραν· βαθεῖα δὲ εἰρήνη ταῖς Ῥωμαϊκαῖς πολιτείαις ἐπεχωρίαζε. Θνήσκει μὲν ὁ τῶν υἱέων πρώτιστος αὐτῷ Κρίσπος· αὐτὸς δὲ Καίσαρας τοὺς ἰδίους παῖδας καταστησάμενος, καὶ τὸν πρῶτον Κώνσταντα παραπέμψας τῇ Ῥώμῃ, ἐπὶ τοὺς Βυζαντίους ἐχώρει. Βύζας γάρ τις Ἕλλην ἐν ταῖς ἡμέραις Μανασσῆ τοῦ τῆς Ἰουδαίας κατάρχοντος μικρὰν πολιν ἐπὶ τῷ οἰκείῳ ὀνόματι ἀνεγείρει· ἣν ἔκπαλαι βάρβαροι ἄνδρες κατῳκημένοι, αὐτονομίᾳ καὶ ἀγριότητι χρώμενοι, ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι Ῥωμαίοις παντάπασιν ἀπηγόρευον. Καὶ τοίνυν μετὰ τὸν Βιθυνιακὸν κατὰ Λικινίου πόλεμον, τῆς Νικομηδείας ἀπάρας ὁ Κωνσταντῖνος, ἐκείνους ἐφίστατο. Ἐπεὶ δ' οἱ Βυζάντιοι μὴ τὸν αὐχένα κλί-

Postquam vero et belli et religionis res ei feliciter successerunt, Orientis simul et Occidentis regiones in ditionem ejus pervenerunt, et ipse solus Romanorum imperator factus est, Christianismus in dies magis ac magis propagatus est, et pax tranquilla per omne Romanum imperium fuit. Et tum quidem Crispus, maximus natu filius ejus, diem suum obiit. Ipse vero reliquis filiis Cæsaribus dictis, et Constantino natu tum majore Romam misso, contra Byzantios (2) est profectus. Byzas namque quidam genere Græcus, temporibus Manassæ Judæorum regis urbem parvam sub nomine D suo construxit, quam antiquitus homines barbari incolentes, propterea quod suis libere uterentur legibus, et agrestiores essent, Romanorum imperio subjicere se prorsus renuerunt. Itaque post bellum in Bithynia contra Licinium gestum, Nicomedia solvens Constantinus, bellum eis intulit. Byzantii

(1) L. 1 et 2. C. *De his qui in eccles. manum.*
(2) Oppidum Byzantium liberæ conditionis, a Plin. lib. IV, cap. 11. Lygos dictum.

porro cum cervicem ei submittere et tributum pendere nollent, pertinaciterque Romanæ servitutis jugum excuterent, res ad manus pervenit : ac prælio commisso, sex millia primo in Constantini exercitu, deinde conflictu altero tria rursum millia hominum sunt cæsa. Quo fortunæ successu Byzantii sublati, ut copias Romanorum omnes conciderent, dispiciebant. Pauci namque eo tempore cum imperatore milites erant, omnibus fere, exiguo excepto numero, ad præsidium Romanæ ditionis, quod de Persarum expeditione et incursione renuntiatum esset, missis. Vespera diei erat, et imperator languidus et mœstus inopia consilii continue oculos in cœlum intendit : atque ibi rursum, itidem ut Romæ cum contra Maxentium bellum gereret, scripturam stellarum ordine atque distinctione conformatam vidit, hoc sic significantem : *Invoca me in die tribulationis tuæ, et liberabo te, et glorificabis me.* Stupore igitur percitus, rursum oculos in cœlum sustulit atque iterum crucem stellis sicuti antea effigiatam in cœlo, et inscriptionem circum eam conspexit, cujus hæc verba erant : *In hoc ipso signo hostes omnes vinces.* Et confestim in memoriam ei quæ antea acciderant, venere. **518** Postridie ergo classicum canere jussit, prœliumque rursus cum Byzantiis commisit : et quod tropæum et signum crucis præferri in acie mandasset, fortiter illos vicit, simulque urbem ipsam cepit. Victoriæ autem ejus tropæum et signum eo loco statuit, ubi nunc porphyretica ejus columna in magnam altitudinem ampliter excurrit.

A νειν καὶ φόρους τελεῖν ἤθελον, μάλιστα δὲ καὶ τὸν Ῥωμαϊκὸν τῆς δουλείας ζυγὸν ἀπεσείοντο, εἰς τὸν πρὸς ἀλλήλους ἀνερρίπίζοντο πόλεμον · καὶ συρράγέντων εἰς μάχην, ἓξ χιλιάδες τῷ Κωνσταντίνῳ ἔπιπτον · συμβολὴ δευτέρα, καὶ τρεῖς αὖθις ἔπιπτον χιλιάδες. Ἐντεῦθεν ἀναθαρσήσαντες οἱ Βυζάντιοι, σύμπαν ὑπὸ χεῖρα θέσθαι τὸ Ῥωμαίων ὁπλιτικὸν διεσκόπουν. Ὀλίγοι γὰρ τηνικάδε παρῆσαν τῷ βασιλεῖ, πάντων πλὴν ὀλίγων ἐπὶ παραφυλακῇ τῆς Ῥώμης ἀπεσταλμένων, ἐφόδου Περσῶν ἀγγελθείσης · Ὡς δ' ἑσπέρα κατελάμβανε, ἦν μὲν ἀλύων ὁ βασιλεὺς, καὶ τὸ ὄμμα ἀθρόον ἐκπετασας εἰς οὐρανὸν, ἐπίσης καὶ αὖθις ὥσπερ ἐν Ῥώμῃ κατὰ Μαξεντίου στρατεύων, γραφὴν δ' ἀστέρων ὁρᾷ λέγουσαν · Ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, B καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. Θάμβει τοίνυν σχεθεὶς, πάλιν εἰς οὐρανοὺς ἀνεῖχε τὰς ὄψεις. Καὶ σταυρὸς πάλιν ὤπτο ἄστρασιν ἐστηριγμένος ἐν οὐρανῷ, καὶ γραφὴ περικύκλῳ ταῦτα διαγορεύουσα · Ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ πάντας νικήσεις τοὺς πολεμίους. Εὐθὺς δὲ καὶ μνήμη τῶν προηγησαμένων εἰσέρρει. Καὶ τῇ ἐπιούσῃ τὸ ἐνυάλιον ἐνηχήσας, συρρήγνυται Βυζαντίοις, τὸ σταυρικὸν τροπαιον ἡγεῖσθαι ἐγκελευσάμενος. Καὶ κατακράτος μὲν Βυζαντίους ἑνίκα · καὶ αὐτὸ δὲ τεῖχος εἰστρέχων ἐλάμβανεν. Ἦν δὲ τὸ τρόπαιον εἰργασμένος τῆς νίκης, ἔνθα νῦν ὁ πορφυροῦς αὐτῷ κίων μέγας μεγαλωστὶ ἀνατρέχει.

CAPUT XLVIII.

Ut cognominem sibi urbem, Constantinopolim scilicet magnificentissime construxerit.

Ad tantam sublimitatem cum imperium ejus maximum pertigisset, urbem aliam Romanæ honore et magnitudine æqualem construere, suum que ei nomen imponere statuit. Erat tum juxta Hellespontum planities sub Ilio, ad Ajacis sepulcrum ubi olim Achæi, bellum cum Trojanis gerentes, stationem navalem habuisse dicuntur : ibi urbis forma quæi ci videbatur descripta, quibus locis portas exstrueret, circumspiciebat. Hoc sic eum in animo agitantem, noctu apparens Deus oraculo admonuit, exadversum Chalcedoni circum Byzantium quod constituisset opus eum perficere debere. Ille porro jussis obsecundans, locum eum D omnem circumiens occupat, sylvam repurgat, civibus benignitatem gratiamque solitam atque decentem exhibet : naturaque regionis et cœli temperata clementia et situ loci sublimioris maximopere delectatus (1), maximis eum mœnibus circumdat, et de nomine suo Constantinopolim vocat : regiam magnifice ad mare, variis omnigenisque ornamentis ex Oriente omni decoratam, construit.

(1) Ad reliquam felicitatem accedit, quod mare Constantinopolim pulchriorem situ reddit, circa eam se insinuans quam maxime, et in pelagus vastum exundans, admodum eam exornat, et tranquillos portus nautis præstat. Duo namque maria,

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

Ὅπως τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ πόλιν Κωνσταντινούπολιν μεγαλοπρεπῶς ᾠκοδόμησε.

Οὕτω δὲ μέγεθος ἀρχῆς μέγιστον περιβεβλημένος, ἔγνω καὶ πόλιν ὁμότιμον τῇ Ῥώμῃ οἰκίσαι, καὶ τὴν σφετέραν κλῆσιν αὐτῇ ἐπαφεῖναι. Καὶ δὴ ἀνὰ τὸν Ἑλλήσποντον ἐν τῷ πρὸ τοῦ Ἰλίου πεδίῳ ὑπὲρ τὸν Αἴαντος τάφον γενόμενος, οὗ δὴ λόγος τοὺς ἐπὶ Τροίαν στρατεύσαντας Ἀχαιοὺς τὸ ναύσταθμον ἐσχηκέναι · καὶ καταγράψας τὴν πόλιν ὅση αὐτῷ ἐδόκει, καὶ πύλας ἐν περιωπῇ κατεσκεύασεν. Οὕτω δ' ἐκείνῳ περὶ τὸ ἔργον διαπονουμένῳ, νύκτωρ ἐπιφανεὶς ἔχρα Θεὸς, ἀντικρὺ Χαλκηδόνος περὶ τὸ Βυζάντιον τὸ σπουδαζόμενον ἐκτελεῖν. Καὶ ὃς πεισθεὶς, τὸν τόπον ἐκπεριελθὼν, καὶ τῆς ὕλης ἀποκαθάρας, καὶ τὴν προσήκουσαν ἡμερότητα χαρισάμενος, ἤσθεὶς ἐπιμᾶλλον τῷ χώρῳ, τῇ τ' εὐκρασίᾳ, καὶ τῷ ἄλλως ἀπόπτῳ τοῦ τόπου, τείχεσι μεγίστοις περιβαλὼν, ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ὀνόματι Κωνσταντινούπολιν προσηγόρευσεν · ἀνάκτορόν τε περιφανὲς πρὸς θάλασσαν ᾠκοδόμει, ποικίλοις τε καὶ παντοίοις κατηγλαϊσμένον καλοῖς ἐν τοῖς πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον. Ἔγγιστα δὲ καὶ τὸ Ἱππικὸν κατεσκεύαζε, καὶ δύο ἐμβόλους ὀπτῇ πλίνθῳ πεποιημένους, εἰς σκέπην εἶναι τῶν

Ægæum et Euxinum, ea parte qua ad Orientem urbs spectat, confluunt, fluctuumque mutua collisione commoditatem et amœnitatem plurimam ex parte omni illi afferunt. (Procop.)

ὁδοιπόρων. Καὶ ἄλλα πλεῖστα φιλοτίμῳ καὶ χειρὶ καὶ γνώμῃ περιῳκοδόμει· λοῦτρά τε καὶ κρήνας ἀφθόνου καὶ διειδοῦς νάματος. Ἐπεὶ δὲ τοὺς αὐτόχθονας οὐχ ἱκανοὺς εἶναι τῷ μεγέθει τῆς πόλεως ἔκρινε, μεγίστας οἰκίας ἀνὰ τὰς ἀγυιὰς τῆς πόλεως σποράδην ἐγείρας, ἄνδρας λόγῳ καὶ πλούτῳ διαφανεῖς, δεσπότας ἐκείνων καταστήσας, κατῴκισε, τοὺς μὲν ἀπὸ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, τοὺς δὲ καὶ ἐξ ἄλλων ἐθνῶν. Καὶ φόρους τοὺς μὲν εἰς οἰκοδομὴν τῶν πολιτῶν, τοὺς δὲ εἰς διατροφὴν τῶν οἰκητόρων, ἅπασιν ἀγαθοῖς εὐθηνεῖσθαι ταύτην διέθετο· μέγα τε βουλευτήριον ἤγειρεν, ὃ σύγκλητον ὀνομάζεται· καὶ νέαν Ῥώμην καὶ βασιλεύουσαν κατὰ μηδὲν ἐκείνης διαφέρουσαν ἀπεκάλει. Καὶ ἐπιπολύ γε ἐπέδωκε τῇ τε θεοφιλείᾳ τοῦ οἰκιστοῦ καὶ τῇ τῶν οἰκητόρων εὐσεβείᾳ, καὶ τῇ περὶ τὸ χρηστεύεσθαι καὶ ἐλεεῖν συμπαθείᾳ. Καὶ τοσοῦτον ἐπαγωγός ἐστιν εἰς Χριστὸν, ὡς σχεδὸν πάντας πείθειν ἱκανὴν εἶναι καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας τὴν κατὰ Χριστὸν ἀσπάζεσθαι πολιτείαν. Καὶ δὴτ' ἀρξαμένη τὸ εὐσεβεῖν, εἰδώλων ἢ βωμῶν τε καὶ θυσιῶν οὐδαμῶς ἐπειράθη, πλὴν ἐπὶ τοῦ δυσσεβοῦς Ἰουλιανοῦ· ὅπερ οὐδ' ἐπὶ βραχὺ προϊὸν, ἀπέσβη καὶ διερρύηκεν.

A Juxta hanc ἱππικὸν seu Circum equestrem instituit, et porticus duas coctili latere in usum viatorum, ut sub eis ambularent, projicit : aliaque insuper multa ædificia animo simul et manu liberali ambitiose circumcirca excitat. Addit lavacra, et fontes copiosarum et pellucidarum aquarum. Et cum indigenas loci ejus, magnitudini tantæ urbis minus sufficere videret ; ædes maximas per plateas passim exstruit, virisque et opibus et fama celebribus incolendas attribuit, quos vel ex veteri Roma, vel aliis ex gentibus eo pertraxerat. Tributaque et ad structuram civibus, et in alimenta conolis, ut copiis omnibus urbs ea abundaret atque cresceret, designat. Amplam quoque curiam senatui ædificat. **519** urbemque ipsam novam Romam, et imperialem, nulla re ab altera illa differentem, nominat. Et maxima profecto illa cepit incrementa, tum conditoris pietate atque insigni erga Deum amore, tum civium ipsorum religione, singularique ad benignitatem et commiserationem propensione. Tanta certe quidem ei inest da persuadendum, et ad Christi fidem pertrahendum, vis et illecebra, ut omnes fere et Judæos et Gentiles ad complectendum Christianæ vitæ institutum alliciat. Et ex quo veram pietatem semel colere cœpit, nunquam aras, sacrificia et cultum simulacrorum est experta, præterquam sub impio Juliano : quæ tamen macula pauxillulum progressa, statim restincta diffluxit.

B

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

Περὶ τῶν ἔργων, ναῶν οἰκοδομημάτων καὶ στηλῶν καὶ οἴκων ἄλλων, ἃ ἐν τῇ πόλει ἐνδον ἀνήγειρε.

CAPUT XLIX.

De operibus, templis, structuris, statuis et ædificiis aliis quæ intra urbem exstruxit.

C

Ὡς δὲ νεοπαγῆ πόλιν πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις ταύτην γεραίρων ἦν Κωνσταντῖνος, ἀγάλμασί τε διαφόροις· ἃ τοὺς Ἑλλήνων νεὼς καθαιρῶν ὡς ἀμνηστίαν ἐκείνοις τῆς πλάνης ποιῶν, ἐνταῦθα μετετίθει τὰ ξόανα· λίθους δὲ τῶν διαφανῶν καὶ ὀρόφους καὶ παστάδας καὶ κίονας, καὶ ἄλλ' ἄττα θέας ἠξιωμένα, καὶ ἔργα τέχνη τὴν φύσιν μιμούμενα, τοῖς ἐνταῦθα γινομένοις ἀνῆκε. Πολλαὶ δὲ καὶ τῶν πόλεων τῷ βασιλεῖ χαριζόμεναι, τῇ τῆς θρησκείας μεταβολῇ, καθαιροῦσαι ἀνέπεμπον. Ἐν δὲ τῷ ἐπιλεγομένῳ ἐς δεῦρο Κωνσταντινείῳ φόρῳ καὶ τὸν πορφυροῦν μέγιστον κίονα ἀναστήσας, ὃν ἐκ Ῥώμης ἠγάγετο, ἐπὶ τούτῳ τὸν ἑαυτοῦ ἀνδριάντα ἀνίστα πεποιημένον χαλκοῦ· ἐν ᾧ καὶ χρύσιον μῆλον μέγιστον τῇ δεξιᾷ κατέχων χειρὶ, ἐπάνω τὸν τίμιον κατεπήγνυ σταυρὸν, ἐπιγράψας ταῦτα· Σοὶ, Χριστὲ ὁ Θεὸς, παρατίθημι τὴν πόλιν ταύτην. Ἀψίσι δὲ στερράις τέσσαρσι τὴν τοῦ στύλου περικύκλῳ βάσιν ἑδράσας, ὑποκάτω τῆς τοῦ στύλου βάσεως, τοὺς ιβ' κοφίνους καὶ τὰς ζ' σπυρίδας, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ζ' ἄρτους, οὓς εὐλογίας καταξιώσας Χριστὸς τὰ πλήθη διέθρεψεν. Ἔτι δὲ καὶ τὴν τοῦ Νῶε ἀξίνην, ᾗ τὴν κιβωτὸν ἐτεκτήνατο, αὐτὸς ἰδίαις Χερσὶν ὁ βασιλεὺς τῷ σφραγιστῆρι σημάνας, κατέθετο· καὶ νῦν ἐς ἐμὲ τῇ πόλει ἄσυλος θησαυρὸς παραμένουσι. Τὸν γε μὴν ποταμὸν Ἴστρον, ὃς Δάνουβις προσηγόρευται ζεύξας

Urbem porro recens conditam, cum multis aliis decoravit ornamentis, tum præcipue varii generis simulacris et statuis : quas ex Gentilium templis ideo solo æquatis, ut oblivionem erroris illis induceret, huc transtulit. His adjecit lapides luculentos, tectorum fastigia, porticus, columnas, aliaque quæcunque spectaculo digna essent. Multa præterea opera arte naturam ipsam æmulantia, ad ea quæ ibi fiebant, aliunde eo misit. Multæ etiam urbes religione mutata, templisque deorum direptis, simulacra, ut imperatori gratificarentur. Constantinopolim perferenda curarunt. In foro autem, quod nunc quoque Constantini dicitur, porphyreticam et maximam illam columnam Roma advectam statuit, in qua statuam suam ex ære D factam collocavit, quæ dextra manu ingens aureum malum continet (1) : atque ipsi malo veneranda crux ab eo infixa, cum tali inscriptione : *Tibi, Christe Deus urbem hanc commendo.* Quatuor autem solidis firmisque absidis (2) pulchre circumcirca basi columnæ fundata, sub ea ipsa basi duodecim cophinos et septem sportas, nec non reliquias septem panum, quibus benedictione consecratis Christus multitudinem pavit : **520** præterea dolabram Noæ, qua ille arcam construxit, manibus ipse suis imperator, sigillo suo ea omnia obsi-

(1) Sunt auctores qui propter malum istud aureum a Turcis Constantinopolitanam urbem Aureum malum dici putant.

(2) « In futuro Christi judicio nec absidæ gradatæ, nec cathedræ velatæ adhibebuntur. » (Augustin.)

gnata, reposuit. Quæ ad nostra usque tempora etiamnum urbi ipsi intactus inviolatusque thesaurus permanent. Istrum fluvium, qui Danubius quoque dicitur, ponte saxeo junxit : eoque transito, Scythicam gentem, quæ ultra id flumen coluit, sibi subjugavit. Quo tempore ei denuo in cœlo salutifera illa armatura apparuit, victoriamque, eam, sicuti et antea conciliavit. Templa porro quæ ubique terrarum ædificavit, quid attinet enumerare? Primum quidem manibus ipse suis, quemadmodum diximus, Romæ in Lateranensi palatio describendo conformavit. Quod sane palatium ipse quoque ingentibus impensis magnifice construxit, et Christo sacravit. In urbe Nicomediensi, loco illustri, cui Brachiæ nomen fuit, templum viginti millium martyrum splendidum excitavit. Sicuti etiam Antiochiæ Κυριακὸν seu Dominicum octogonum Drepani item (1), ubi genitum est, in honorem Lnciani martyris delubrum aliud exstruxit : eamque urbem, matri honorem deferens, Helenopolium cognominavit. Tria quoque Constantinopoli maxima templa Servatori Christo constructa dedicavit : sanctæ Sophiæ sive Sapientiæ, sanctæ Pacis, et sanctæ Virtutis. Insuper celeberrimis Apostolis templum quoque suum condidit. Eaque omnia deinceps etiam a successoribus imperatoribus magnifice sunt instructa atque ornata. Divo itidem Mocio, et Acacio, et Agathonico, et Menæ, martyribus, splendida martyria seu delubra ædificavit.

A λιθίνῃ γεφύρᾳ, καὶ διαβὰς ἐκεῖθεν, τὸ ἐπ' ἐκείνῃ Σκυθικὸν ὑποτάσσει, τοῦ σωτηρίου ὅπλου πάλιν φανέντος ἐν οὐρανῷ, καὶ τὴν νίκην μνηστευσαμένου, καθὰ καὶ τὸ πρότερον. Ναοὺς δὲ τί χρὴ καὶ λέγειν, ὅσους ἁπανταχοῦ γῆς ἀνήγειρε; Πρῶτος μὲν οὖν αὐτῷ οἰκείας, ὡς γε ἔφημεν, διεγράφη χερσὶν, ὁ ἐν τῷ Λατερνησίῳ, εἴτουν Παλλατίῳ τῆς Ῥώμης· ὃ δὴ Λατερνήσιον καὶ αὐτὸ ὁ αὐτὸς πολυτελῶς τε καὶ φιλοτίμως ἀνήγειρε, τῷ Χριστῷ ἀναθεὶς αὐτό. Ἐπὶ δὲ τούτῳ τῇ πόλει Νικομηδέων ἐν περιφανεῖ τόπῳ, ὃς Βραχίαι κλῆσιν ἔσχε, τῶν ἁγίων δισμυρίων τὸν νεὼν, μεγαλοπρεπῶς ἵδρυσεν. Ὡσαύτως καὶ τὸ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῇ πόλει ὀκτάγωνον κυριακόν. Ναὶ μὴν καὶ τῷ Δρεπάνῳ ἐν ᾧ καὶ γεγέννηται, εἰς τιμὴν τοῦ Λουκιανοῦ τοῦ μάρτυρος, ᾠκοδόμει νεὼν ἕτερον. B Τὴν δὲ πόλιν τὸ Δρέπανον Ἑλενόπολιν, τὴν μητέρα τιμῶν, προσηγόρευε. Νεὼς δὲ τρεῖς μεγίστους τῷ Σωτῆρι Χριστῷ ἀνετίθει· τὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, τὸν τῆς ἁγίας Εἰρήνης, καὶ τὸν τῆς ἁγίας Δυνάμεως. Ἔτι δὲ καὶ τοῖς πανευφήμοις Ἀποστόλοις ἕτερον ἀνίστα· οἳ δὴ ἐσύστερον πρὸς τῶν ἔπειτα βασιλέων φιλοτίμως μετεσκεύασθησαν. Καὶ τῷ θείῳ δὲ Μωκίῳ, καὶ Ἀκακίῳ, καὶ Ἀγαθονίκῳ τε, καὶ Μηνᾷ τοῖς μάρτυσι, φιλότιμα μαρτύρια διεσκεύασεν.

CAPUT L.

De structuris in trajectu ab eo constructis : et de eo loco, qui Sosthenium dicitur, historia.

Sed et trajectu, et in loco eo qui Sosthenium (2) vocatur, ecclesias duas archangelo Michaeli exstruxit (3) : in quibus splendide exornandis, ad imperialem magnificentiam nihil omisit. Mihi vero molestum non fuerit, historiæ huic inserere earum structurarum causam, et unde loco ei Sosthenii nomen sit impositum. Memoriæ namque proditum est, Argonautas Græcorum cum ab eum quoque locum pervenissent, **521** prædari atque diripere regionem eam cœpisse : et ad Amyco, qui ibi rerum tum potiebatur, in fugam versos, palantes in quemdam nemorosnm et incultum, propter densitatem arborum, locum profugisse : ibique eis latitantibus, virtutem cœlitus advenisse, viri specie, alas veluti aquilæ in humeris habentis, victoriamque adversus Amycum oraculo denuntiasse. Illos porro id secutos, cum illo conflixisse, victoriam reportasse, ipsum una cum copiis suis concidisse. Atque ut gratiam visioni ei referrent, fanum eos et statuam, ea quæ eis apparuerat forma, in loco eo excitasse : nomenque

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

Περὶ τῶν ἐν τῷ ἀνάπλῳ διαπεπραγμένων αὐτῷ· καὶ περὶ τῆς κατὰ τὸ Σωσθένιον ἱστορίας.

C Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀνάπλῳ δέ, καὶ ὃ Σωσθένιον ὁ χῶρος κλῆσιν ηὐμοίρησεν, τῷ ἀρχαγγέλῳ Μιχαὴλ ἑτέρους δύο περιφανεῖς νεὼς ἤγειρε, κατ' οὐδὲν τῶν ὅσα εἰς φιλοτιμίαν ἧκει βασιλικὴν λειπομένους. Ἐγὼ δὲ οὐκ ὀκνήσω μὴ τῇ ἱστορίᾳ ἐνθεῖναι καὶ τὸ τῆς οἰκοδομῆς αἴτιον τοῦ νεὼ, καὶ ὅπως Σωσθένιον τὴν κλῆσιν αὐχεῖ. Ἱστόρηται γὰρ ὡς οἱ παρ' Ἕλλησιν Ἀργοναῦται, καὶ ἐπὶ τὸν ἀνάπλουν διαπιρατεύμενοι, λῃΐζεσθαι καὶ ταύτην τὴν χώραν ἐπέβαλον. Ἀμύκου δὲ τηνικαῦτα κρατοῦντος, δείσαντες, ἔν τινι κατάλσῳ καὶ ἀγρίῳ πάνυ ἐκ τοῦ τῆς ὕλης ἀμφιλαφοῦς καταφεύγουσι τόπῳ· ὅπου δὴ κρυπτομένοις, δύναμις οὐρανόθεν προσπτᾶσα, εἰς εἰκασίαν ἀνεστηλμένη ἀνδρὸς, πτέρυγας δὲ οἷάπερ ἀετὸς τοῖς ὤμοις περιεβέβλητο, τὴν κατὰ τοῦ Ἀμύκου νίκην ἔχρη- D σεν· οἱ δὴ καὶ κατακολουθήσαντες τῷ χρησμῷ, συμβρλόντες ἐκείνῳ, τὴν νίκην ἤραντο, σὺν τῷ σαρατῷ καὶ τὸν Ἄμυκον διαφθείραντες. Χάριν δὲ τῇ ὄψει ἀποτινύντες, ἱερὸν καὶ ἀνδριάντα τῷ τόπῳ, οἷόσπερ ὁ φανεὶς ὤφθη, ἐξανιστᾶσι, Σωσθένιον τὸν χῶρον κατονομάσαντες, ὅτιπερ σθένος λαβόντες

(1) Drepanum, seu Drepana, Helenopolis dicta.

(2) Sosthenium, locus trajectui Constantinopolitano, qui dicitur, e regione oppositus.

(3) De duobus hisce sancti Mtchaelis templis, Procopius Cæsariensis sic scribit : « Littus utrumque ad Constantinopolim singulari pulchritudine exornavit Justinianus. Templa duo archangelo Michaeli, alterum ex adverso alteri, ad fretum constructa fuere. Alterum in regione quæ dicitur Ἀνάπλους, hoc est, transitus, sive trajectus, in parte dextra Euxinum pontum navigare incipienti, Alterum autem in littore huic opposito quem locum veteres προόχθους, hoc est, promontorium, propterea opinior quod longius a littore in fretum procurrit, appellarunt. Hæc ipsa templa imperator Justinianus vi temporis deformata denuo ex ipsis fundamentis restituit, structura admiranda.

ἐκεῖ διεσώθησαν. Ὃ δῆτα ἐκτύπωμα κατά τινα χρείαν ὁ πανευφημος Κωνσταντῖνος διιὼν θεασάμενος, τοῖς περὶ αὐτὸν τὰ τῆς εἰκόνος διήγγελλε. Ἐκπλαγεὶς δὲ τὸν χῶρον, τῷ τόπῳ παρέμεινεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὕπνου ἐκάλει καιρὸς, ἐπιστᾶσα ὄψις εἰς ἐμφέρειαν τοῦ ἀγάλματος, Ἐγώ εἰμι, ἔλεγεν, οὑτωσὶ Μιχαὴλ ὁ ἀρχιστράτηγος Κυρίου Σαβαὼθ τῶν δυνάμεων, ὁ τῆς Χριστιανῶν πίστεως ἔφορος· ὁ καὶ σοὶ συνασπίσας κατὰ τῶν δυσσεβῶν τυράννων ἀνισταμένῳ, οἷα δὴ πιστῷ καὶ γνησίῳ ἐκείνου θεράποντι. Διεγερθεὶς τοίνυν, τὸν χῶρον πρὸς τὸ εὐσχημότερον μετερρύθμισε, πρὸς ἷῳ θυσιαστήριον πήξας βασιλικῇ καὶ φιλοτίμῳ χειρὶ, ἐπισημότατον δὴ μάλιστα καὶ ἀστοῖς καὶ ξένοις ἀποφήνας τὸ τέμενος. Πεποίηκε δὲ αὐτὸ μάλιστα ἐκφανέστατον ταῖς ἑαυτοῦ ἐπιφανείαις ὁ ἀρχιστράτηγος. Οὐδεὶς γὰρ περιπετείᾳ δεινῇ, ἢ ἀφύκτῳ κινδύνῳ, ἢ πάθει ἀγνώστῳ, ἢ καὶ ἀνιάτοις νόσοις περιπεσὼν, ἐνταῦθα εὐξάμενος τῷ Θεῷ, οὐκ ἐκ τοῦ ῥᾴστου τὴν ἀπαλλαγὴν εὕρατο. Ἀκριβῶς καὶ γὰρ πεπίστευται ἐνθάδε ἐπιφαίνεσθαι Μιχαὴλ τὸν θεῖον ἀρχάγγελον, καὶ ἰάσιμον τὸν χῶρον ποιεῖν. Οὗ χάριν καὶ Μιχαήλιον ὁ τόπος τοῖς ἀρχαίοις ὠνόμαστο. Ὃ δ' ἐπυθόμην ἐγὼ ἐκ παλαιοῦ Προβιανῷ γεγενῆσθαι τῷ ἐνταῦθαχώρῳ, ἰατρὸς δ' ἦν οὗτος τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις στρατευομένων, ἐρῶ. Πάθει γὰρ οὗτος ἀλοὺς χαλεπῷ ποδῶν ὀδυνωμένων αὐτῷ, τῷ διεστράφθαι τὰς ἁρμονίας χρόνῳ πολλῷ, ἐνταῦθα δὴ γενόμενος, θείᾳ ὄψει τοῦ πάθους θᾶττον ἀπήλλακται. Ἐπεὶ δ' ἑλληνίζων τὰ ἡμέτερα κατηκριβάζετο, τὰ μὲν ἄλλα τῆς θρησκείας, ἔλεγεν, ἀμωσγέπως πιθανά γε εἶναι δοκεῖ· ἀπηξίου γέ μὴν πάμπαν προσίεσθαι αἴτιον σωτηρίας γενέσθαι τὸν θεῖον σταυρόν. Οὕτω δὲ γνώμης ἔχοντι σφαλερῶς, ἐπιστᾶσα ὄψις σημεῖόν τι σταυροικὸν ἐπεδείκνυ, τῆς ἐκείνης ἐκκλησίας τῷ ἱερῷ θυσιαστηρίῳ ἀνακείμενον· διαῤῥήδην τε ἀπεφαίνετο, ἀφ' οὗ Χριστὸν σταυρωθῆναι, τῶν ὅσα εἰς ὄνησιν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, κοινῇ τε καὶ ἰδίᾳ ἐγένετο, μηδέν τι τέλος αἴσιον σχεῖν δίχα τῆς τοῦ σεβασμίου ξύλου τούτου δυνάμεως μήτ' ἐν ἀγγέλοις, μήτ' ἐν τοῖς καλοῖς τε καὶ ἀγαθοῖς, καὶ ὅσοις τῶν ἀνδρῶν τὸ θεοφιλὲς μεμαρτύρηται. Ὁ δὲ πειθόμενος μετεβέβλητο. Ταῦτα μὲν οὕτως· κεῖται δ' ὁ χῶρος οὗτος ἐν δεξιᾷ ἐκ Πόντου εἰς Κωνσταντινούπολιν καταπλέοντι, διεστὼς τῷ πλωτῇρι ἀμφὶ λ' στάδια καὶ ε'· ἑβδομήκοντα δὲ καὶ πρὸς κύκλῳ περιοδεύοντι τὸν διὰ μέσου πορθμόν. Τῆς ἴσης δὲ χάριτος μετέχει καὶ ὁ ἐν τῷ ἀνάπλῳ τοῦ ἀρχαγγέλου νεώς. Οἱ δ' Ἀργοναῦται τῷ Εὐξείνῳ προσβαλόντες, τὸν Αἰήτην φεύγοντες διὰ τὸ χρυσόμαλλον δέρας, οὐ τὸν αὐτὸν ἐπανιόντες πεποίηνται· τὴν δὲ ὑπὲρ Σκύθας περαιωθέντες θάλασσαν, διὰ τῶν τῇδε ποταμῶν, εἰς τὰ Ἰταλῶν ὅρια παρεγένοντο. Ἔνθα παρακεχειμακότες, Ἅμον λεγομένην πόλιν ἀνίστησαν. Θέρους δὲ ἐπιγενομένου, συμπραξάντων τῶν ἐπιχωρίων, μηχαναῖς τισιν ἕλκοντες τὴν Ἀργὼ διὰ γῆς, ἀμφὶ τετρακόσια στάδια ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ὃς Ἄκυλις ἔσχεν ὄνομα, ἤγαγον· ὃς τῷ Ἠριδανῷ συμβάλλει. Ὁ δ' Ἠριδανὸς εἰς τὴν κατὰ Ἰταλοὺς

A regioni Sosthenium indidisse, quod scilicet robore ibi accepto salvi evasissent. Eam statuam laudatissimus princeps Constantinus, cum in eam oram necessaria de causa divertens vidisset, familiaribus comitibusque suis rem talem exposuit: regionemque eam cum stupore admiratus, ibi mansit. Somni porro capiendi tempore assistens illi visio statuæ ejus similitudine: *Ego*, inquit, *sic sum Michael magister militiæ Domini Sabaoth virtutum, Christianorum fidei tutor; qui tibi contra impios tyrannos belligeranti, fideli et dilecto illius ministro, auxiliaria arma contuli.* Itaque e somno excitatus, regionem eam pulcherrime excoluit, et ara imperiali, magnificaque manu et liberalitate in parte Orientali constructa, celeberrimum id templum civibus simul et advenis reddidit. Maxime tamen sacram eam ædem apparitionibus suis illustravit archangelus. Nullus enim gravi quopiam casu, aut ineluctabili periculo, aut ægritudine incognita, morbo denique incurabili circumventus, qui ibi Deum orans imploraverit, non facile opem et auxilium iuvenit. Et certo satis creditur, divum Michaelem archangelum apparere ibi solitum, salutiferum eum efficere locum: cujus rei gratia, ab antiquis etiam Michaelium est vocatus. Sed enim quod antiquitus eo loco Probiano accidisse, qui medicus in imperatoria cohorte militavit, audivi, dicam. Gravi is correptus erat morbo, ex pedibus admodum laborans, juncturis connexionibusque eorum longo tempore distortis. Cæterum ægritudine tali, visione divina in eo templo prorsus est liberatus. Hic porro, quod Græca superstitione imbutus, ad Christianam pietatem transierat, alia quidem religionis nostræ quodammodo credibilia atque probabilia esse dicebat: **522** Crucem autem divinam salutis causam esse, omnino non admittebat. Atque in hac illi sententia periculose satis perseveranti, archangeli visio assistens, crucis signum, quod in sacro ecclesiæ ejus altari collocatum fuerat, exhibuit: disertisque verbis ostendit, ex quo tempore Christus sit crucifixus, nullam esse rem quæ opitulari generi humano privatim et publie, finemque debitum et effectum consequi, absque venerandi hujus ligni virtute possit, neque apud angelos, neque apud pios sanctosque, quicunque veri in Deum amoris testimonium obtinerent, homines. Qua persuasione saniorem ille mentem recepit. Hæc hactenus. Ora autem hæc, ad dextram partem, ex Ponto Constantinopolim naviganti, consistit, circiter stadia triginta duinque ab ea, maritimo itinere: septuaginta vero insuper pedibus fretum, quod in medio est, circumeunti distans. Eamdem vim et gratiam quoque habet archangeli delubrum, quod in ipso, quem diximus, trajectu est. Verumenimvero Argonautæ, ut in Pontum Euxinum pervenere, Œtem propter vellus aureum direptum fugientes, non eadem qua prius usi erant navigatione, in Græciam rediere: sed mari quod supra Scythas est transmisso, per

flumina quæ ibi sunt ad Italiæ fines appulere : atque ibi hybernantes, Emum (1) oppidum condiderunt. Æstate deinde proxima, adjuvantibus ejus regionis incolis, machinis quibusdam Argo navem ad quadringenta stadia terra trahentes, ad fluvium cui Acylis nomen erat, Eridanum influentem, perduxerunt. Eridanus vero ipse in mare, quod Italiam alluit, provolvitur. De his autem satis. Quamplurima sane alia quoque templa ubique Constantinus construxit (2), aliaque omnis generis veræ pietatis opera perfecit : illud maxime studio habens, ut Christianæ religionis professio per terras omnes quas sol illustrat, propagaretur. Id quod ei ex sententia succedere perspectum est. Pax certe optata Christianorum rebus, scandalis impedimentisque omnibus celerrime sublatis, affulsit. Sed jam tempus est, ut suus quoque septimo huic libro historiarum imponatur finis, viginti et sex complectenti annos : quorum sane viginti Diocletianus et Maximianus Herculius in imperio peregerunt (3), reliquis sex Gallerius Maximinus, Maxentius, et Licinius tyrannidem exercuerunt. **523** Quibus etiam magnus Constantinus in Galliis nondum Augustus salutatus, et in urbe Roma rerum summæ præfuit. Quos annos nonnulli Diocletiano tyranno contribuunt : alii vero potius divo Constantino, sicuti et nos, adscribunt. Atque iis subtractis, reliqui fiunt viginti sex anni ejus (4), quibus post tyrannorum eversionem solus ipse et unus princeps sincere ac rite imperium administravit. Et Occidente relicto, in Orientis, quod Nicomediæ fuit, imperiale palatium est profectus, et deinceps magno etiam studio urbem sibi cognominem condidit. Quo tempore a condito orbe fuit annus quinquies millesimus octingentesimus decimus quintus (5), a Christi nativitate trecentesimus decimus.

A θάλασσαν τὰς ἐκβολὰς ἔχει. Ταῦτα μὲν οὕτως. Μυρίους δὲ καὶ ἄλλους ἀπανταχοῦ ἐγείρων ὁ Κωνσταντῖνος νεὼς, καὶ ἀλλ' ἄττα θεοφιλείας ἔργα διαπραττόμενος, σπουδὴν ὅτι πλείστην μάλιστα τὸ κατὰ Χριστὸν αὐξάνεσθαι δόγμα καὶ εἰς ὅσην γῆν ὁ ἥλιος ἐφορᾷ, διατρέχειν ἐτίθει. Ὅ δὴ καὶ κατὰ σκοπὸν ἐκείνῳ ἐκβαῖνον καθεωρᾶτο. Βαθείᾳ τε εἰρήνῃ τοῖς Χριστιανῶν ἐπεχόρευε πράγμασι, τῶν σκανδάλων πάντων ἐκποδὼν ὡς τάχος γεγενημένων. Ἐγὼ δὲ ἤδη καὶ τῇ ἑβδόμῃ τῶν ἱστοριῶν ἐπιθήσω τὸ τέλος, χρόνον ἐτῶν περιεχούσῃ ἕκτον τε καὶ εἰκοστόν· ὧν τὰ μὲν εἴκοσι Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανὸς ὁ Ἡρκούλλιος ἦρξαν· τὰ δὲ ἐπὶ τούτοις ἓξ οἱ περὶ Μαξιμῖνον τὸν Γαλλέριον, Μαξέντιόν τε καὶ Λικίνιον ἐτυράννησαν. Ἐν οἷς ἔτεσι καὶ ὁ μέγας μὲν ἐβασίλευε B Κωνσταντῖνος περί τε τὰς Γαλλίας καὶ Ῥωμην, οὔπω μόναρχος ἀναγορευθείς. Ἃ δὴ ἓξ ἔτη τινὲς τοῖς περὶ Διοκλητιανὸν τυράννοις ἀνατιθέασι· τινὲς δὲ καὶ μᾶλλον τῷ θείῳ περιγράφουσι Κωνσταντίνῳ, ὥσπερ δὴ καὶ ἡμεῖς· Ὧν καὶ ὑφαιρουμένων, συμβαίνει κς' εἶναι τὰ ἔτη αὐτοῦ· ἐν οἷς καθαρῶς μετὰ τὴν τῶν τυράννων κατάλυσιν μόναρχος ἤρθη· καὶ τὴν Ἑσπέραν λιπὼν, εἰς τὴν Ἑω μετεχώρει κατὰ τὰ ἐν Νικομηδείᾳ ἀνάκτορα· εἶτα διὰ μελέτης αὐτῷ καὶ τὴν ἐπώνυμον πόλιν ἐγείρειν ἐγένετο· ὀπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος, ϛωιε', ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τριακοσιοστὸν καὶ δέκατον ἐπεραίνετο.

(1) Plinius libro tertio, cap. 18 : « Argo navis flumine in mare Adriaticum descendit, nec procul Tergeste. Nec jam constat quo flumine. Humeris trajectam Alpes, diligentiores tradunt. Subiisse autem Istro, dein Sao, dein Nauporto, cui nomen ex ea causa est, inter Æmonam Alpesque exorienti.

(2) « Utcunque Constantinus optimus princeps et Christianissimus fuerit, de eo tamen a quibusdam sic memoriæ proditum, ut decem primos annos præstantissimus diceretur, duodecim sequentibus latro, decem novissimis pupillus, ob immodicas largitiones. » (Egnat).

(3) Secundum alios, viginti duos.

(4) Licinio postremum oppresso, Constantinus solus imperavit annis 26, cum Licinio et Maximino (Maxentium omitto) circiter annos 6. Ante hos Constans Chlorus, Constantini pater, et Gallerius Maximinus, postquam Diocletianus et Maximianus purpuram posuere, annos fere 4 ; quo isti simul 6, Diocletianus solus annos 4.

(5) Secundum neotericos, 4294.

INDEX RERUM ET VERBORUM

NOTATU DIGNIORUM QUÆ IN MATTHÆI BLASTARIS SYNTAGMATE CONTINENTUR.

Revocatur Lector ad numeros typis grandioribus in textu Latino expressos.

A

Abscessu (in) quid, 34.
Accumbo idem est quod ἀναπίπτω, 18.
Acephali qui dicantur, 11.
Adfinitas quid, 45.
Adfinitate (de), 47.
Administratione (de sancta), 171.
Adoptio quid, 45.
Adoptione (de), 52.
Adrianus imp. Ælius appellatus, 114.
Adscendentibus (de) gradibus et descendentibus, 46.
Æfia antiquitus Solyma et Jebus appellata, 114.
Æquinoctio (de verno), 215.
Æquinoctium quando accidit tempore Nabonassari, 201. Tempore Philippi Aridæi, *ibid.* Anno quo Christus passus est, *ibid.*
Ætate (de) eorum qui clerici ordinandi sunt, 141.
Agapas celebrare quomodo deceat, 17.
Agapæ in ecclesiis minime faciendæ, 120, 145.
Ἀκούμβιτα, 18.
Ἀλάστορες qui, 174.
Aleis (de) vacantibus, 167.
Alexii Comneni imperatoris Novella, 619. De sponsalibus altera, 76.
Aliena furtim surripientibus, 172.
Altare (quod ad sacrum) ingredi sacratis solis permittitur; ingrediuntur vero imp., etc., 144.
Altare (ad) ingredi mulieres non oportet, 85.
Amuletis (de), 173.
Anagninorum ecclesiæ, 274.
Anathemate (de), 20.
Anchiali (Michaelis) declaratio, 166.
Anconitarum ecclesia, 284.
Andreas religiosissimus monachus, 180.
Andronicus Palæologus imp., 156.
Anima (in) tria consideranda, 3.
Animalibus suffocatis vesci non licet, 220.
Anna Constantini uxor, 50.
Anno (de) bissextili, vel intercalari, 59.
Anomœis (de), 13.
Ἀντιμίνσια, 115.
Apollinaristis (de), 9.
Arianis (de), 8.
Armeniis (de), 152.
Arsenii patriarchæ decretum, 41.
Avaritia (de), 220.
Auguriis (de), 199.
Azymis (de), 145.

B

B pro D accipiunt Latinæ voces, 59.
Balneis (de lavantibus in) una cum feminis, 84.
Baptismo (de sacro), 38.
Baptizantur (de iis qui ex Judæis), 43.
Βαθέως ὄρθρου, 218.
Bestias (de) ineuntibus, 140.
Bianore (de) presbytero, an propter jusjurandum sit inclerum suscipiendus, 134.
Bog quid significat, 12.
Bogomilus lingua Mysorum quid dicitur, *ibid.*
Bogomilis (de), *ibid.*
Bona (de) aliena furtim surripientibus, 29.
Brutis (de habentibus commercium cum, 19.
Bulgaria (de), 116.

C

Cædibus (de) in bello, 255.
Cæsareæ Stratonis nomine dicta, 114.
Canonibus (de) ecclesiasticis, 149.
Canonico (de), 150.
Carnisprivium quomodo reperiatur, 208.
Catechumenorum duo ordines, 154.
Catechumenis (de) lapsis, fidem negantibus, 6.
Catechumenis (de), 154.
Celestio (de), 15.
Chliarenus patriarcha Constantinopolis, 172.
Chorepiscopis (de), 132.
Christianismo (de), 270.
Chumnus Thessalonicensis antistes, 48.
Cibis (de) impuris vescentibus, 182.
Clerum (quod in) ordinari oportet eos qui etiam ad genus sacerdotale non referuntur, si digni sunt, 158.
Clericos transponi non oportet, 158.
Clericis (de) in taberna comedentibus, 200.
Clericum in cauponam ingredi non licet, 150.
Clericorum (de) sponsalibus, 76.
Clericorum (de ordine), 235.
Clericis (de) incestas contrahentibus nuptias, 67.
Clericis (de) extraneas mulieres alentibus, 229.
Clericis (de) præter episcopi sententiam altaria statuentibus, 143.
Clericorum (de) filiis, 235.
Clericis (de) ob crimina sua judicatis, 99.
Clericus ex quo in aliquod peccatum inciderit, deponitur, non autem segregatur, 159.
Clericos decet hospites meritorio accipere, 199.
Clerici qui in altiorem gradum ascendere nolunt, eo quem nunc habent excidunt, 159.
Clericis verberare quempiam non permittitur, 248.
Clericis (de iis qui delicta eorum) non confitentur, 229.
Clericis (de) propter metum fidem negantibus, 4.
Clericos sæculares curas suscipere non decet, 165.
Clericis indigentibus ex Ecclesiæ facultatibus suppeditare oportet, 158.
Clericis (de) uxores religionis prætextu ejicientibus, 79.
Clericos ecclesiarum et monasteriorum sub episcopi potestatem esse oportet, 159.
Clerici absolute non ordinentur, 159.
Clericis interdictum usuras accipere, 245.
Codicillo (de), 169.
Cognatorum (de) nuptiis nefariis, 67.
Cognationis divisio, 45.
Communionis (divinæ) gratia nihil accipere oportet, 161.
Communionem dare mortuorum corporibus non oportet, 161.
Communicat (quando) somnio pollutus, 163.
Communicantibus (de non) sine hæsitatione sacris sacerdotum qui habent uxores, 165.
Communicantibus (de non), 16.
Communicaturus (non oportet eum qui est) cum uxore consuetudinem habere, 162.
Confitentes (erga) se gerere quomodo oportet patres spirituales, 220.
Consanguinitatis (de) gradu septimo, 46.
Constantinopolis (de privilegiis sanctissimæ Ecclesiæ), 114.
Constantinopolis patriarcha ordinatus ab eo qui est pro tempore Heracleæ metropolitanus, 114;
Consuetudinibus (de) Ecclesiæ non scriptis, 110.
Contractibus (de), 228.
Conviviis (de), 229.
Cornelio (sub) papa synodus habita, 9.
Creditoribus (de), 90.
Crucem in pavimento scribere non oportet, 228.
Curatoribus (de) minorum, 136.
Cyclo (de) solis inveniendo, 206.
Cyclus lunæ (quomodo reperitur), 206.
Cycli (quare) lunares sint numero XIX, 204.
Cycli (quare) solis sint XXVIII, 205.
Cycli (quare) lunæ et fundamenta a mense Januario incipiunt, 205.
Cycli (quare) solis ab Octobri incipiunt, 205.
Cynici unde dicti, 14.
Cypro (de), 116.

D

Dalmaticus episcopus, 279.
Damnatis (de) qui in carcere servantur, 258.
Daniel Ancryranus metropolita, 286.
Deiparæ (de sanctissimæ) puerperio, 153.
Διαβατήρια quid sunt, 201.
Diaconissis (de) et viduis, 70.
Diei (de) spatio, 141.
Digamis (de), 94.
Dionysius ad Novatum epistola, 234.
Dioscoro (de) et Eutychete, 11.
Diiscessio quid, 22.
Distrum quid, 200.
Dominico (in) populum docere oportet, 168.
Dominico (die) jejunare, vel, etc., non oportet, 168.
Donatione (de) ante nuptias, 251.
Donationibus (de), 108.
Donatistæ quomodo admittendi, 14.
Dotali (de re), 226.
Ducas (Michael) imp., 166.

E

Ebrietatibus (de) vacantibus, 167.
Ecclesiam (de iis qui in) confugiunt, 119.
Ecclesiis (in duarum civitatum) unum esse clericum non oportet, 120.
Ecclesiæ bona inalienabilia esse oportet, 121.
Ecclesiæ (magnæ) officia, 272.
Ecclesiarum (de) ædificatione et consecratione, 118.

Ecclesiæ (quænam) propriis privilegiis gaudent, 113.
Electionibus (de) ordinandorum, episcoporum, 259.
Electione (de) episcoporum, 115.
Elias patriarcha et legatus, 280.
Elocatione (de), 182.
Ἡμιόλια quid sunt, 245.
Emptione (de) ac venditione, 18.
Encratitis (de), 7.
Ἐπισυμίσεως ritus, 207.
Episcopus Romanus patriarchicarum sedium caput, 117.
Episcopus nec in parva civitate, nec in pago constituendus, 131.
Episcopum Ecclesiæ negotia administrare oportet, 126.
Episcoporum (de peregrinatione) et clericorum, 20.
Episcopis (de) a laicis factis, 170.
Episcopi (de) renuntiatione, 154.
Episcoporum (de) et clericorum accusatione, 154.
Episcopum apud se œconomum habere oportet, 199.
Episcopis (de) qui ecclesias per principum potentiam consecuti sunt, 124.
Episcopi (quinam debent rerum) hæredes constitui, 154.
Episcopus ex bonis Ecclesiæ indigentibus clericis suppeditare debet, 129.
Episcopus monachorum more detonsus sacerdotio excidit, 131.
Episcoporum (de) electione et ordinatione, 115.
Episcopo (de) qui ordinatus est, etc., 123.
Episcopo moriente a clericis illius bona diripi non oportet, 129.
Episcopi (de) ad presbyteri dignitatem deductione, 129.
Episcoporum (qua ratione) ordinandorum fiant electiones, 259.
Episcopis (de depositis) et clericis, et a quot episcopis deponuntur, 146.
Episcopis (de) in contubernio mulieres extraneas alentibus, 83.
Episcopum non oportet monasterium ædificare in ecclesiæ suæ bonorum damnum, 128.
Episcopos oportet episcopatus et monasteria revocare, si communia facta sint diversoria, 126.
Episcopis (de) etc., in laici ordinem venientibus, 171.
Episcopi ab uxoribus suis separari debent, 81.
Episcopis pœnitentium confessiones accipere conceditur, 181.
Episcopi (de privatis) bonis, 126.
Episcopis (de) ob crimina sua judicatis, 99.
Episcopi quales esse eos oportet qui: ordinandi sunt, 261.
Episcopum, etc., ordinari non oportet, priusquam omnes suos domesticos Christianos fecerit, 262.
Episcopis (de) qui ecclesias ad se minime pertinentes rapiunt, 29.
Episcopo non permittitur alius provinciæ clericum ordinare, 264.
Episcopo non licet ordinationes facere in districtu ipsi non subjecto, 264.
Episcopis quibusdam concessum est alienos clericos recipere, et ordinare in suis ecclesiis, 264.
Episcopos (de tempore intra quod) ordinari oportet, 260.
Episcopali (de) audientia, 200.
Episcopatum non aliter in sublimiorem thronum erigendum quam si qui tunc est imp., etc., 126.
Episcopatus et monasteria revocare, si, etc., episcopos oportet, 126.
Episcopatibus (de) quæ fiunt metropoles, 125.
Eudoxio (de), 13.
Eunomius Galata, Cyzici episcopus, 9.
Eunomianis (de), 8, 9.
Eunuchus (quando ordinetur) episcopus, etc., 263.
Eunuchis (de), 137.
Eustathius Pamphyliæ episcopus, 130.
Euthymius Syncellus patriarcha factus, 64.
Eutychete (de), 11.
Exarchis (de), 220.
Excommunicatione (de), 34, 96.
Excommunicato (cum) communicare non oportet, 161.
Exorcistis (de), 140.

F

Falcidia quid, 252.
Feminis (de) votum castitatis suscipientibus, 200.
Feriæ (de) quartæ jejunio, 245.
Fidejussionibus (de) clericorum, 109.
Fide (de) orthodoxa 1.
Fidem (de) negantibus, 3, 4, 5, 6.
Fornicatione (de), 222.
Fornicantibus (de) irrationabiliter, 19.
Fraternitate (de) per adoptionem facta, 45.
Fraternitates (de) struentibus, 231.
Fructibus (de) in templa offerendis, 151.

G

Gesticulationibus (de) thymelicis, 199.
Gradibus (de) in matrimonio, 45.

H

Hæreditate (de), et exhæredibus filiis aut parentibus, 154.
Hæreses (inter), schismata et parasynagogas differentia, 7.
Hæreticis (de), et quomodo qui ex hæresibus convertuntur, admittendi sunt, 7.
Hæreticis (de) leges civiles, 17.
Hydroparastatis (de), 8, 152.
Hymno (de) trisagio, 138.
Hypodiaconis (de), 251.

I

Ibas Edessæ episcopus, 15. Ejusdem epistola, *ibid.*
Iberia (de), 116.
Idibus (de), 196.
Imago dicitur, eo quod imitetur, 109.
Imaginibus (in) prototyporum formæ ostenduntur : in idolis vero nequaquam, 111.
Imperialibus (de) privilegiis, 125.
Impuberibus (de), 34.
Incantatores qui dicantur, 174.
Incantationibus (de), 173.
Incendio (de), 111.
Indictio quomodo invenitur, 207.
Infamem eum non esse qui pro ostentanda virtute cum bestiis pugnaverit, 115.
Infantibus (de) Agarenorum baptizatis, 42.
Injuriis (de), 250.
Innovationibus (de), 147.
Institutio (quid), 169.
Invasio quid, 22.

J

Jejunio (de), 196.
Jejunio (de) in Parasceve et aliis, 200.
Joannes Nesteutes, 33.
Joannis patriarchæ declaratio, 166.
Judæi Christi parricidæ, 71.
Judæis (de), et quod non oportet fideles cum iis communionem habere, 45.
Juciciis (de iis qui in) accusant, 101.
Judiciis (de), 95, 167.
Juramentis (de), 199.
Jusjurandum omne non est prohibitum, 87.
Jure (de), 198.
Justinianæ archiepiscopus quos episcopos habet sub sua jurisdictione, 116.
Justiniani Novella, 131.
Justitia (de), 95.

K

Καταβραβεύειν, 14.

L

Laicis (de) fidem negantibus ; ad secundas nuptias transeuntibus, 62. Incestas contrahentibus nuptias, 68.
Laicis (de) uxores ejicientibus, 39.
Latinis (de), 171.
Latrones (de) interficientibus, 171, 255.
Lector nemo fiat nisi qui sit XVIII annos natus, 20.
Lectoribus (de), 20, 62.
Lege (de) Falcidia, 252.
Libros sacros conscindere non oportet, 58.
Libris (de) sacræ Scripturæ genuinis et spuriis, 56.
Litteris (de) commendatitiis, 25. Dimissoriis, 26. Pacificis, 26.
Litteris (de) commendatitiis, dimissoriis et pacificis, quæ clericis peregrinantibus ab episcopis dantur, 25.
Liturgia (de), quare tertia hora peragitur, 236.
Locis (de) pœnitentiæ, 177.
Longino (de), 133.
Lorum quid significat, 117.
Lunæ fundamentum quomodo invenitur, 206.

M

Macedonianis (de), 8.
Magis qui dicantur, 174.
Magis (de), 173.
Magistratus boni tres characteres, 39.
Magistratibus (de), 33.
Manichæi qui sint, 11.
Manichæus si in loco Romano deprehensus fuerit, decolletur, 17.
Manichæis (de), 11.
Manuel Heracleæ sacerdos, 42.
Manuelis principis sanctio, 49.
Marcellianis (de), 13.
Martius primus mensium, 201.
Mater peperit tenebrosum (hom.), 47.
Mathematici qui dicantur, 174.
Matrimonio (de) ex tribus diversis generibus, 49.
Medicis (de), 166.
Meretrices (de) alentibus, 225.
Metrophanes cur ab Ecclesia separatus, 295.
Michael archiepiscopus Alexandrinus, 279.
Mimi prohibiti, 182.
Mollitie (de), 163.
Monachis (de), 186.
Monachos sæculares curas suscipere non decet, 165.
Monachis (de) et monialibus lapsis, 192.
Monasteriis (de), 186.
Monasteria revocare quando oportet, 126.
Monasterium ædificare in Ecclesiæ suæ damnum episcopum non oportet, 128.
Monasticum (de) habitum induentibus, 188.
Monialibus (de), 191.
Montanistis (de), 10.
Montanistæ Phryges, 10.
Moribus (de) politicis, 106. Et Græcanicis, 111.

Mortuorum corporibus Eucharistia non detur, neque baptismus, 162, 235.
Mose (de) sacerdotibus innixo in prælio contra Amalech, 31.
Mulieribus (de non lavando cum), 84.
Mulieribus (de) desponsatis, 73.
Mulier ab episcopo separata, tonderi debet, 81.
Muliere (de) fetum negligente, 87.
Muliere (de) ad secundas nuptias transire volente, 65.
Mulieribus (de) in abscessu, 33.
Mulieribus (de) secundas nuptias contrahentibus, 63.
Mulieres præsidentes fieri non oportet, 85. Nec cum viris commercium habere, *ibid.*

N

Nabonassarus, 201.
Neces situdine (de) per sanguinem, 46.
Nestentes, 33.
Nestorio (de), 15.
Nicetas Smyrnæ episcopus, 295.
Nisan, quid, 201.
Nonis (de), 59.
Novatus, de eo plura, 8.
Nuptiis (de) concessis et prohibitis, 60.
Nuptiis (de) prohibitis citra cognationem, 53.
Nuptias (de) plures contrahentibus, 62.
Nuptias (de) legitimas abominantibus, 54.
Nuptias cum hæreticis contrahere non oportet, 71.
Nurus quæ dicatur, 47.

O

OEconomum (episcopus) habere debet, 127.
Officia magnæ Ecclesiæ, 272.
Ordinationibus (de), 259, 260.
Ordinatione (de) patriarchæ, 277.

P

Pactis (de), 228.
Pædicatione (de), 33.
Pagani qui dicantur, 71.
Panarion, liber Epiphanii, 14.
Papæ legatus Thessalonicensis episcopus, quare, 115.
Paphnutio (de) episcopo, 60.
Pascha legale ante æquinoctium non esse celebrandum, 201.
Paschate (de) Christiano adinveniendo, 208.
Patrarum episcopi, 115.
Patriarcha (de), 219.
Patriarcha in metropolitani provinciam Stauropegia mittat, 115.
Patriarchæ ordinatio Heracleensi episcopo cur tribuitur, 114.
Paulianistis (de), 10.
Pauliciani i. q. Paulianistæ, 10.
Pentecoste (de), 110.
Pepuza Hierosolyma nuncupata, 10.
Pepuzeni hæretici, 10.
Περίαπτα quæ, 173.
Perjurio (de), 133.
Phamenoth primus Ægyptiorum mensis, 200.
Philalethe, inscriptio libri, 11.
Philippus Aridæus, 20.
Photinus hæreticus, Sirmio ortus, 13.
Φυλακτά, quæ dicantur, 176.
Φῶς, 203.
Picturis (de), 140.
Pignoribus (de), 113.
Plenilunium (de auctorum dissensu circa), 214.
Pœnis (de), 221.
Pœnitentes non oportet rejici, 176.
Pœnitentes instante morte sancta communione participare debent, 180.
Pœnitentium confessiones accipere episcopis conceditur, 181.
Polychronius, 279.
Porphyrii aliorumque hæreticorum libri comburantur, 58.
Possessione (de), 198.
Præfecti qui dicantur, 33.
Præfectis (de), 141.
Præstigiis (de), 173.
Precum (de) ordine, 138.
Presbyterorum (de) jure, 226.
Presbyterorum (de) et laicorum ordine in communione, 165.
Privilegiis (de) quæ habent ecclesiæ et episc., 113.
Proclus archiepiscopus, 138.
Procopius Cæsareæ Cappadociæ episcopus, 278.
Proditoribus (de), 226.
Profluvio (de) involuntario laborantibus, 228.
Promensalibus (de), 20.
Ptolemais urbs Pentapolis, 10.
Puerpera ad stata je unia observanda non tenetur, 85.
Puerperium quid, 153.
Puerperio (de) S. Deiparæ, 153.

Q

Quadragesima (de sacra), 236.
Quadragesimam (quare ante) defunctorum memoria celebratur, 240.
Quadragesima (in) nuptiæ non celebrandæ, 240.
Quæsitis (de vulgo), 47.

R

Rapina (de), 220.
Ravennæ episcopi, 115.
Rege (de), 43.
Regi quando liceat intra septum altaris ingredi, 44.
Regem contumelia non afficiendum esse, 44.
Reordinationes fieri non oportet, 265.

S

Sabbatianis (de), 9.
Sabellius et Sabelliana hæresis, 10.
Sacerdotes ab uxoribus suis abstinere debent, cum sacra tractaturi sunt, 82.
Sacerdotibus (de) spiritualibus, 132.
Sacrilegio (de), 144.
Scenicus, quis, 53.
Scenicis (de), 182.
Schismata, 7.
Schismaticis (de), 232.
Sepulcrorun (de) violatoribus, 247.
Sepultura (de), 235.
Servi, quando ordinantur, 265.
Severiani, Acephali dicti, 11.
Servero (de), *ibid.*
Silentium mulierum ornamentum, 85.
Simulacris (de) tollendis, 129.
Sinistris (de), 9.
Sisinnii tomus, 48.
Sobrinas duas ducere prohibitum est, 49.
Socrus quæ dicatur, 47.
Somnio pollutus quando communicat, 163.
Sponsalibus (de), 77.
Sponsalibus (de) clericorum, 76.
Stauropegia, 115.
Stupa patriarcha, 50.
Susceptione (de) ex sacro baptismate, 52.
Sylvestro (de), 117.
Synaxes (de) sacras vitantibus, 229.
Synodis (de) quotannis habendis, 230.

T

Tabula indicans plenilunium juxta Pascha legale, 211.
Templi (intra) ambitus convivia fieri, etc., non oportet, 196.
Templorum (de) ædificatione et consecratione, 196.
Testamento (de), 91.
Testibus (de) ad tribunal, 154.
Theatris (de), 142.
Theodorus Balsamon, 36.
Theodotus patriarcha, 27.
Theophaniis (de sanctis), 143.
Tondentur (de modo quo accipi debent qui), 187.
Trigamis, (de) 63.
Trinitatem (qui non credit sanctam), in una Deitate potentiam, nec Christianus dicitur, 17.
Tutor, vel curator, vel procurator orphani rem emere nequeunt, 19.
Tutore (de) et minoribus, 53.
Tutoribus (de) et curatoribus, 136.
Tyanæ metropolis, 125.

U

Unguento (de sancto), 195.
Unionis (de) tomo, 64.
Uxorem (de eo qui) dæmone obsessam habet, 86.
Uxores (de) suas ejicientibus, 97.

V

Vatibus (de), 173.
Venditione (de) et emptione, 18.
Veneficiis (de), 173.
Vestibus (de) ad sacros pertinentibus, 112.
Vi (de) et potentia, 56.
Viduis (de) et diaconissis, 70.
Viros cum mulieribus lavare non oportet, 172.
Virgines (de) stuprantibus, 87.
Virgo (sancta) uxor Joseph appellata, 75.

Index in Nicephorum Callistum exstat ad calcem ejus Historiæ.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

—

MATTHÆUS BLASTARES.

SYNTAGMA CANONUM. (*Continuatio.*)

INITIUM LITTERÆ M. 9

Cap. I. — De magis, mathematicis, et vatibus, ut et astrologis, incantatoribus, præstigiis, veneficiis et amuletis. 9
Lex civilis M. 14
Gregorii Nysseni canon 2. 14
Leges civiles. 15
Cap. II. — De mollitie. 15
(Consulas 28 cap. litteræ K.)
Cap. III. — De ebriis. 15
(Quæras 35 cap. litteræ K.)
Cap. IV. — De transpositione et translatione episcoporum et clericorum. 18
(Quæras 9 cap. litteræ A.)
Cap. V. — Quod pœnitentes non debent rejici. 18
Cap. VI. — De pœnitentiæ locis. 18
Cap. VII. — Quod juxta pœnitentium dispositionem episcopo pœnas illis vel remittere vel extendere liceat. 18
Cap. VIII. — Quod oportet pœnitentiam adhuc agentes, instante morte, sancta communione participare; si convaluerint, illa rursum abstinere. 26
Cap. IX. — Quod pœnitentium confessiones accipere, et solvere, et ligare peccatores episcopis conceditur : illorum vero consensu etiam presbyteris. 26
Quod civilibus postea legibus humanioribus visum suppliciis uti. 27
Cap. X. — De iis qui impuris cibis vescuntur. 27
Cap. XI. — De mimis et scenicis. 30
Cap. XII. — De elocatione. 30
Leges civiles. 30
Cap. XIII. — De sponsalibus. 30
Lex civilis. 30
Cap. XIV. — De adulterio. 30
Leges civiles. 34
Cap. XV. — De monasteriis et monachis. 38
De modo quo accipi debent illi qui tonderi volunt. 39
De iis qui absque precibus monasticum habitum induunt. 42
De eremitis. 46
De transitu e monasterio ad aliud. 47
De monialibus. 50
De monachis ac monialibus lapsis. 51
Leges civiles. 55
Cap. XVI. — De sancto unguento. 59

INITIUM LITTERÆ N. 59

Cap. I. — De templorum ædificatione et consecratione. 59
(Quære 12 caput litteræ E.)
Cap. II. — Quod non oportet intra templi ambitus convivia fieri, vel cauponas esse, vel aliquid venum exponi, vel jumentum absque necessitate introduci, vel aliquem cum muliere permanere. 59
(Quære 15 caput litteræ Γ.)
Cap. III. — De infantibus expositis vel de quibus dubitatur an baptizati fuerint. 59
(Quære 29 caput litteræ Γ, et in secundo capite litteræ B.)
Cap. IV. — De jejunio. 59
Cap. V. — Quod non deceat in Sabbatis aut Dominicis jejunare. 63
(Quære cap. 37 litteræ K.)
Cap. VI. — Quod jejunantes a cibis abstinere debent, haud tamen quasi in se execrabilibus. 63
(Vide 9 cap. litteræ B, et etiam in 2 cap. litteræ E canonem 33 magni Basilii.)
Cap. VII. — De lege. 63
Cap. VIII. — De possessione. 63
Leges civiles. 63

INITIUM LITTERÆ Ξ. 63

Cap. I. — De tollendis simulacris. 63
Cap. II. — Quod clericorum deceat hospites hospitio excipere. 66
(Vide cap. 9 litteræ A.)

INITIUM LITTERÆ O. 66

Cap. I. — Quod episcopus ac præfectus œconomum apud se habere debeat. 66
(Quære cap. 24 litteræ E.)
Cap. II. — De auguriis. 66
(Vide caput 3 litteræ E.)
Cap. III. — De iis qui se noctu polluunt. 66
(Consule caput 38 litteræ K.)
Cap. IV. — De juramentis. 66
(Vide caput 32 litteræ E.)

INITIUM LITTERÆ II. 66

Cap. I. — De ludis scenicis. 66
(Quære caput 1 litteræ O, et in cap. 15 litteræ M synodi septimæ canonem 27 synodi 7 et caputo litteræ Γ.)
Cap. II. — De clericis in taberna comedentibus. 66
(Vide cap. 7 litteræ K.)
Cap. III. — De episcopali audientia. 66
(Quære caput 28 litteræ E.)
Cap. IV. — De feminis quæ votum castitatis susceperunt. 66
(Vide cap. 15 litteræ M.)
Cap. V. — De jejunio in Parasceve. 66
(Consule cap. 4 litteræ N.)
Cap. VI. — De deposito sive fideicommisso. 66
Cap. VII. — De sacro Paschate. 66

Quare cycli lunares sint numero 19. 75
Quare cycli solis sint XXVIII. 78
Quare lunæ cycli et fundamenta a mense Januario incipiant. 78
Quam ob causam cycli solis ab Octobri incipiant. 78

Quomodo reperitur cyclus lunæ. 79
Quomodo invenitur fundamentum lunæ. 79
De cyclo solis inveniendo. 79
Quomodo invenitur indictio. 82
Quomodo reperitur Pascha legale. 82
De Paschate Christiano adinveniendo. 83
Quonam pacto reperiatur Carnisprivium. 86
Tabula paschalis. 87
De Paschate legali et auctorum dissensu circa plenilunium. 95
De æquinoctio verno. 99
Lex civilis. 107
Cap. VIII. — De patriarcha. 107
Cap. IX. — De visitatoribus, sive exarchis. 110
(Quære in capite 30 litteræ E canonem synodi Laodicenæ 57.)
Cap. X. — De fide orthodoxa. 110
(Vide cap. Præfationis, quæ immediate præcedit, litt. A.)
Cap. XI. — De avaritia et rapina. 110
(Consule cap. 12 litt. A.)
Cap. XII. — Quonam modo oporteat patres spirituales se gerere erga confitentes. 110
(Vide litt. M cap. 5, 6, 7, 8 et 9.)
Cap. XIII. — Quod animalibus suffocatis vesci haud liceat. 111
Lex civilis. 111
Cap. XIV. — De pœnis. 111
(Quære in 12 capite litt. S canonem 5 synodi Antiochenæ.)
Leges civiles. 111
Cap. XV. — De fornicatione. 114
(Quære in 14 cap. litt. M canonem 4 magni Gregorii Nysseni, qui in novennium fornicatores castigari jubet.)
Leges civiles. 114
Cap. XVI. — De illo qui fornicari cupit, nec tamen actu fornicatur. 118
Lex civilis. 222
Cap. XVII. — De iis qui meretrices alunt. 122
Leges civiles. 222
Cap. XVIII. — De privilegiis et immunitatibus prælatorum ac ecclesiarum, atque etiam de provinciis istorum. 122
(Quære cap. 11 litteræ E.)
Cap. XIX. — De jure presbyterorum. 122
(Vide caput 9 litteræ M.)
Cap. XX. — De re dotali. 122
Leges civiles. 122
Cap. XXI. — De proditoribus. 123
Leges civiles. 123
INITIUM LITTERÆ P. 126
Cap. I. — De viris ac mulieribus, qui involuntario profluvio laborant. 126
(Vide caput 16 litt. A, et cap. 28 litt. K.)
INITIUM LITTERÆ S. 126
Cap. I. — Quod in Sabbatis minime jejunare oporteat. 126
(Consule in 37 cap. litt. K canonem sanctorum apostolorum 66, et synodi VI, can. 55, et in 35 cap. E litteræ syn. Laodicenæ canonem 16, et in 5 cap. T litteræ canonem 55 IV synodi.) 126
Cap. II. — De ludis scenicis. 126
(Quære in cap. 1 litt. Θ canonem primum synodi sextæ, et in 7 cap. litt. M canonem 46 synodi Carthaginensis. Quære et cap. 11 litt. M.) 126
Cap. III. — Quod non oportet in pavimento crucem describere, sed et ita expressas delere. 126
Lex civilis. 126
Cap. IV. — De pactis et contractibus. 126
Lex civilis. 126
Cap. V. — De conviviis. 126
Cap. VI. — De iis qui sacras synaxes vitant. 127
(Consule in cap. 9 litt. B can. quintum et sextum synodi Gangrensis.)
Cap. VII. — De clericis qui extraneas mulieres alunt. 127
(Quære caput 9 litt. Γ.)
Cap. VIII. — De iis qui aliis conscii sunt, nec tamen delicta illorum clericis confitentur. 127
Lex civilis. 127
Cap. IX. — De synodis quotannis habendis. 127
Lex civiles. 131
Cap. X. — De litteris commendatitiis. 131
(Quære caput 9 litt. A.)
Cap. XI. — De iis qui conjurationes et fraternitates, aut seditiones struunt. 131
Leges civiles. 131
Cap. XII — De schismaticis. 134
Epistola Dionysii ad Novatum presbyterum Romanum. 138
INITIUM LITTERÆ T. 138
Cap. I. — De ordine clericorum. 138
(Quære cap. 5 litt. Δ.)
Cap. II. — De sepultura. 139
Leges civiles. 139
Cap. III. — Quod mortuos baptizare minime liceat, neque eorum cadaveribus sacra mysteria præbere. 139
(Quære cap. 26 litt. K.)
Cap. IV. — De clericorum filiis, 139
Leges civiles. 139
Cap. V. — De sacra Quadragesima, et ritibus qui in ea observantur. 139
(Quære cap. 4 litt. N.)
Quam ob causam ut plurimum tertia hora diei sacra liturgia peragatur: nonnunquam tamen, in maximis puta festis, tempore vespertino. 142
Quanam ratione Quadragesima decima pars totius anni appellatur, et quas ob causas ea peraguntur, quæ in ipsi observari solent. 146
Quod non celebranda sit defunctorum memoria in tempore Quadragesimali, nisi diebus Sabbatinis. 150
Quod nuptiæ et aliæ istiusmodi solemnitates in Quadragesima minime celebrandæ sint. 150
De miraculo frumenti cocti per S. Theodorum. 150
Quamobrem ante Quadragesimam memoriam celebramus omnium in fide defunctorum, et sanctorum Patrum. 151
Quare rursus post Pentecosten sanctorum omnium memoria celebratur. 151
Leges civiles. 162
Cap. VI. — De jejunio feriæ quartæ. 162
(Quære in cap. 37 litt. K canonem 15 S. Petri Alexandrini, et in 4 cap. litt. N canonem 69 sanctorum apostolorum.)
Cap. VII. — Quod interdictum sit clericis usuras accipere, et de usuris. 162
Leges civiles. 166
Cap. VIII. — De hymno trisagio. 166
(Quære in 35 cap. litt. E canonem 81 synodi sextæ.)
Cap. IX. — Quod capillos capitis delicatius ornare haud liceat. 166
Cap. X. — De sepulcrorum violatoribus. 167
Leges civiles. 167
Cap. XI. — Quod clericis verberare quempiam non permittitur. 170
Leges civiles. 171
INITIUM LITTERÆ Y. 171
Cap. I. — De injuriis. 171
(Quære cap. 7 litt. B.)
Leges civiles. 171
Cap. II. — De Hydroparastatis hæreticis. 174
(Quære in cap. 2 litt. A. et in cap. 8 litt. K canonem 32 synodi sextæ.)

CAP. III. — De adoptione. 174
(Vide in cap. 8 litt. B.)
CAP. IV. — De ministris sive hypodiaconis. 174
CAP. V. — De donatione ante nuptias. 174
INITIUM LITTERÆ Φ. 174
CAP. I. — De lege Falcidia. 174
CAP. II. — De veneficis et magis. 175
(Quære cap. 1 litt. M.)
CAP. III. — De stupro. 175
(Quære in cap. 15 litt. M canonem 18 et 60 magni Basilii ; et cap. 13 litt. A ; et cap. 8 et 30 litt. Γ.)
CAP. IV. — De avaritia. 157
(Vide cap. 11 litt. II.)
CAP. V. — De homicidio voluntario et involuntario 175
CAP. VI. — De suicidis. 179
(Vide 12 cap. litt. B.)
CAP. VII. — De cædibus bellicis, et latronum interfectoribus. 179
CAP. VIII. — De mulieribus quæ medicamentis fetus suos enecant. 186
Leges civiles. 187
CAP. IX. — Quod phylacteria facere minime oportet. 187
(Consule cap. 1 litt. M.)
CAP. X. — De damnatis qui in carcere servantur. 190
Lex civilis. 190
INITIUM LITTERÆ X. 190
CAP. I. — Quanam ratione ordinandorum episcoporum fiant electiones, et de litibus quæ circa illas oboriuntur. 190
Lex civilis. 191
CAP. II. — Quod minime oporteat ordinandorum electiones vel a magistratu, vel a populo fieri. 191
(Quære cap. 19 litt. E.)
CAP. III. — De tempore intra quod episcopos ordinari oportet. 194
CAP. IV. — Quales esse eos oportet qui episcopi ordinandi sunt, et quænam præ cæteris scire debeant. 194
CAP. V. — Quot episcopi ad ordinationem episcopi et reliquorum clericorum requiruntur. 195
CAP. VI. — Quod eum qui in episcopum ordinandus en, oporteat ab uxore sua separari. 195
(Quære cap. 17 litt. Γ.)
CAP. VII. — De ætate ordinandorum. 195
(Quære cap. 2 litt. B.)
CAP. VIII. — Quod non oporteat episcopum morientem alium in locum suum sufficere ac ordinare. 195
CAP. IX. — Quod episcopum aut presbyterum aut diaconum ordinari non oporteat, priusquam omnes suos domesticos Christianos fecerit. 195
CAP. X. — Quod non oporteat laicum statim episcopum creari, neque illum qui nuperrime baptizatus fuit : et quibus de causis clericus sacerdotio excidit. 198
(Quære cap. 1 litt. A.)
CAP. XI. — Quando ordinetur eunuchus episcopus aut clericus, aut aliter corpore mancus. 198
(Quære cap. 34 litt. E.)
CAP. XII. —Quod episcopum in ecclesia, cujus episcopus adhuc in vivis est, non ordinari oporteat. 198
(Quære in cap. 9 litt. Δ canonem 16 primæ et secundæ synodi.)
CAP. XIII. — Quod non oporteat episcopum civitate parva aut vico ordinari. 198
(Vide cap. 30 litt. E.)
CAP. XIV. — De ordinatione chorepiscoporum. 198
(Consule cap. 13 litt. E.)
CAP. XV. — De episcopo ordinato qui ad ecclesiam suam abire recusat. 198
(Vide cap. 20 litt. E.)
CAP. XVI. — Quod non licet episcopo ordinationes facere in districtu ipsi non subjecto. 198
CAP. XVII. — Quod non permittitur episcopo clericum alius provinciæ ordinare. 199
CAP. XVIII. — Quod quibusdam episcopis concessum est alienos clericos recipere, et ordinare in suis ecclesiis. 199
(Vide in cap. 9, litt. A. canonem 55 synodi Carthaginensis.)
CAP. XIX. — Quod ordinatur clericus, etiam ille qui non est ex genere sacerdotali. 199
(Quære 13 cap. litt. K.)
CAP. XX. — Quando ordinantur et servi. 199
(Consule cap. 12 litt. Δ.)
CAP. XXI. — De ordinatione lectorum. 199
(Quære cap. 6 litt. A.)
Lex civilis. 199
CAP. XXII. — Quod clerici non ordinabantur simpliciter. 199
(Vide cap. 19 litt. K.)
CAP. XXIII. — Quando ordinetur catechumenus qui ante baptismum immolavit. 202
(Quære in cap. 1 litt. A canonem 12 synodi Ancyranæ.)
CAP. XXIV. — Quod reordinationes fieri minime oporteat. 202
CAP. XXV. — De illo qui crimini alicui obnoxius ordinatur tamen. 202
CAP. XXVI. — Quod is non debet ordinari, qui ægrotus baptizabatur. 202
(Quære in cap. 1 litt. B can. 12 synodi Neocæsariensis.)
CAP. XXVII. — De iis qui jurant se sacros ordines nondum suscepisse. 202
(Quære in cap. 32 litt. E canonem decimum magni Basilii.)
CAP. XXVIII. — De iis qui propter pecuniam ordinantur. 202
Leges civiles. 210
CAP. XXIX. — De Viduis. 210
(Vide cap. 1 litt. Γ.)
CAP. XXX. — De his qui infirmitate aliqua corporali laborantes derident. 210
(Quære cap. 1 litt. Υ.)
CAP. XXXI. — De sacro chrismate : et quinam ex hæreticis, qui ad Ecclesiam revertuntur, per solam unctionem recipiuntur. 210
(Consule in cap. 9 litt. M canonem sextum synodi Carthaginensis, et in cap. 1 litt. B canonem 48 concilii Laodiceni, et in cap. 2 litt. A canonem 7 synodi secundæ.) 210
CAP. XXXII. — De Christianismo. 211
CAP. — XXXIII. — De chorepiscopis. 210
(Quære cap. 3 litt. E.)
INITIUM LITTERÆ Ψ. 211
CAP. I. — Quomodo psallere et orare oportet. 211
(Vide 35 cap. litt. E.)
CAP. II. — De cantoribus et lectoribus. 211
(Vide in cap. 9 litt. E canonem 23 synodi Laodicenæ.)
CAP. III. — Quod hæreticorum pseudomartyres sequi non licet. 211
(Quære in 2 cap. litt. A canonem 9 et 34 synodi Laodicenæ.)
CAP. IV. — Quomodo in ordinationibus fiant suffragia. 211
(Quære in litt. X, cap. 1 et 2).

INITIUM LITTERÆ Ω. 211

CAP. I. — Quibusnam licet horarium gestare. 211
(Vide in nono capite litt. E canones 22 et 23 concilii Laodiceni.)

CARMINA DUO DE OFFICIIS ECCLESIÆ ET AULÆ CP.

(Exstant in notis Goari ad Codinum.)

THEODULUS MONACHUS SIVE THOMAS MAGISTER

Notitia. 213
Laudatio S. Gregorii Theologi. 215
Oratio pro Chandreno. 353
Oratio gratulatoria ad magnum Stratopedarcham Angelum. 373
Oratio gratulatoria Magno Logothetæ Metochitæ. 381
Oratio gratulatoria SS. patriarchæ Niphoni. 389
Laudatio regis Cypri. 397

THEODULI EPISTOLÆ. 403

I. Magno Logothetæ, Metochitæ. 403
II. Eidem. 411
III. Tricanæ, ærarii minoris quæstori. 411
IV. Eidem. 415
V. Magno Logothetæ. 419
VI. Eidem. 423
VII. Sapientissimi viri, Nicephori Gregoræ epistola ad Magistrum. 426
VIII. Magistri epistola responsoria. 430
IX. Angelis æquali Patri et philosopho Josepho. De Catalanorum et Turcorum per Macedoniam et Thessaliam incursione. 431
Theoduli Magistri oratio de regis officiis ad Andronicum II Palæologum. 447
Oratio ejusdem de subditorum officiis. 495

NICEPHORUS CALLISTUS XANTHOPULUS.

Notitia ex Fabricio. 549

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBRI XVIII. 549

Sebastiani et Gabrielis Cramoisy Epistola dedicatoria ad cardinalem de Richelieu. 557
Nicephori Allocutio encomiastica ad Andronicum Palæologum. 559

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBER PRIMUS.

CAP. I. — Procemium auctoris, consilium quo ad opus præsens conscribendum animum adjecerit, præterea breviter totius voluminis argumentum perstringit. 603

CAP. II. — De vetustate nostræ Christianæ religionis, et de divinate atque æternitate Filii; et ut ante legem, et post legem latam, sanctis et piis viris mysterium de divinitate Christi perspectum fuerit. 619

CAP. III. — Quam ob causam non olim Servator Christus, sed in postrema temporum ætate, hominem assumpserit: et de perpetuo et sempiterno ejus regno. 623

CAP. IV. — Quod nomina Dei, ejusdemque hominis Verbi, Christus scilicet et Jesus, longe antea ab ipso usque Mose symbolice, et sub certis indiciis in honore et pretio fuerint: propterea et sacerdotes ipsi, et reges, et prophetæ, Christi, per adumbrationem quamdam sunt dicti. 627

CAP. V. — Quod Christi doctrina, et vita ex præscripto Evangelii Christiana, cum ipso hominum genere exstiterit, et quod ea antiquitus in sanctis et Deo dilectis hominibus efficax fuerit: quod ipsum et Abraham declaravit, fide justificatus ante circumcisionem. 634

CAP. VI. — Historia brevis succincte res Hebraicas exponens usque ad Herodem advenam, seu alienigenam, qui Judæorum regnum obtinuit: quæ historia prophetiam illam declarat: « Non deserit princeps ex Juda, et dux ex femore ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse est exspectatio gentium. 638

CAP. VII. — De sanctis Joachimo et Anna, et de nativitate atque educatione sanctissimæ Dei Genetricis in templo, et ut desponsata Josepho fuerit. 651

CAP. VIII. — De annuntiatione sanctissimæ Dei Genitricis; de sancta Elisabeth, ejusque uteri gestatione et de conturbatione sponsi Joseph, propter divinam et supernaturalem Jesu conceptionem. 654

CAP. IX. — De genere Antipatri et Herodis, et de Hyrcano et Aristobulo pontificibus; et ut a Cæsare Augusto Herodes Judæorum rex creatus, propterea quod advena esset, tribus Judæorum ab Esdra conscriptas igni combusserit, atque Pontificatum venalem emere volentibus proposuerit. 655

CAP. X. — De ea quæ ab Augusto Cæsare, Cyrenio præside, facta est descriptione, et quæ de Cyrenio Josephus scribat, item de Juda Galilæo. 659

CAP. XI. — Epistola Julii Africani historici ad Aristidem, de ea quæ videtur esse in genealogia Christi dissonantia apud Matthæum et Lucam evangelistas. 662

CAP. XII. — De admiranda et divina nativitate Domini nostri Jesu Christi: item de ejusdem circumcisione, et obviatione, quæ ei honoris causa in templo facta est. Item commemoratio de Simeone, qui eum ulnis suis excepit. 666

CAP. XIII. — De stella, quæ præter omnem opinionem de Oriente ad nativitatem Christi apparuit: et de muneratoribus Magis, et de Herodis dolo. 670

CAP. XIV. — De fuga Servatoris in Ægyptum, et cæde infantum, quam Herodes in Bethleem fecit; de Præcursore Joanne, et de doctrina Servatoris in templo, cum duodecim esset annorum. 674

CAP. XV. — Ut Herodes primus immissa divinitus plaga, violenter mortuus sit; historia ex decimo septimo libro Antiquitatum Josephi excerpta. 678

CAP. XVI. — De tetrarchia filiorum Herodis: et ut Archelao ex Hierosolymorum retrarchia a Cæsare dejecto, Pontius Pilatus duodecimo anno imperii Tiberii successor in illius tetrarchia factus sit. 682

CAP. XVII. — De obitu Augusti Cæsaris, et quæ sub eo acciderint; et de Tiberio qui ei successit, rerumque sub Tiberio actarum ex parte quadam commemoratio. 682

CAP. XVIII. — De præconio et doctrina Joannis Baptistæ, et de testificatione Joannis. 686

CAP. XIX. — Ut Joannes Herodem in faciem arguerit propter Herodiadem; et ut is in convivio capite truncatus, ad inferos, prædicaturus ibi, processerit. 690

CAP. XX. — De turpissima filiæ Herodiadis morte, et Herodis obitu, et quæ de eo Josephus commemoret, et ut idem Baptistam magnis ornet laudibus. 691

CAP. XXI. — De tentatione Servatoris, et de electione duodecim et item septuaginta discipulorum, et de Evangelii prædicatione. 695

CAP. XXII. — Quis finis sit præceptorum evangelicæ doctrinæ, quæ parabolarum vis, quod scilicet per opera et contemplationem ad divinam et perfectam ducamur charitatem, Deo similes facti, et cohæredes Christi. 698

CAP. XXIII. — Quænam opera in Evangelio descripta, Christum perfectum hominem, quæ item perfectum Deum esse declarent. 703

CAP. XXIV. — Brevis commemoratio admirandorum et supernaturalium miraculorum Domini nostri Jesu Christi, in quatuor Evangeliis expressorum, quæ quidem miracula certissimum divinitati ejus perhibent testimonium. 703

CAP. XXV. — De divina transfiguratione Servatoris, et de mirifico miraculo in amico Lazaro exhibito. 707

CAP. XXVI. — Parabolarum omnium Servatoris commemoratio. 707

CAP. XXVII. — Ut triginta tribus annis expletis, Servator Bethaniam venerit; et de muliere meretrice, et de palmarum ramis, item de arefacta ficu. 711

CAP. XXVIII. — De mystica cœna, de sacra pelvi, et de Christi precatione. 715

CAP. XXIX. — De Anna et Caipha pontificibus, et de tempore doctrinæ Servatoris. 718

CAP. XXX. — De proditione Judæ, de divinis crucialibus Christi Jesu, et salutari cruce ejusdem. 719

CAP. XXXI. — Ex divinis passionibus quasnam Christo ut Deo eidemque homini, et quasnam ut Deo ascribere conveniat; et de Christi, quoad animam, descensu ad

inferos : quando et quomodo eos quoque qui apud inferos vincti fuerant, solutos liberaverit. 723

Cap. XXXII. — Demonstratio clara, ex eis quæ acciderunt supernaturalibus miraculis, quod Dominus ex mortuis resurrexit. 726

Cap. XXXIII. — De sanctis mulieribus unguentum ferentibus, quoties ad vivificum Christi sepulcrum accesserint. 730

Cap. XXXIV. — Quoties et quibus ex discipulis apparuerit : ut primum scilicet Lucæ et Cleopæ, deinde vesperit undecim apostolis clausis januis videndum se præbuerit, et ut post dies octo ab apostolo Thoma sit contrectatus. 735

Cap. XXXV. — Ut posthac ad mare Tiberiadis Petro, Thomæ et Nathanaeli apparuerit, in captura piscium : ubi etiam cibum cum eis cepit. 738

Cap. XXXVI. — Ut postremo in Galilæa sit visus : et cum in montem Olivarum conscendisset, receptus in cœlum ad dextram Dei consederit. 742

Cap. XXXVII. — Qua ratione triduana Domini fuerit resurrectio, qua item quadragesimo post die in cœlos ascenderit. 743

Cap. XXXVIII. — Quali ratione quinquagesima quidem post Resurrectionem, decima autem post Ascensionem die, Paracletus, divinus videlicet Spiritus, substantialiter ad apostolos venerit. 746

Cap. XXXIX. — Quod et ipse Josephus Servatoris nostri Jesu Christi in decimo octavo libro Historiarum suarum mentionem fecerit, et quibus de eo verbis sit usus. 747

Cap. XL. — De divina humanaque oris corporisque figura et forma Servatoris nostri Jesu Christi. 747

LIBER SECUNDUS 751.

Cap. I. — Ut post ascensionem Domini Matthias pro Juda in numerum duodecim apostolorum sit cooptatus 751

Cap. II. — De Spiritus sancti ipso die Pentecostes subito adventu, et miraculis per Apostolos editis. De fidelium unanimitate et vita, et de septem diaconorum seu ministrorum electione. 754

Cap. III. — De ordinatione Jacobi fratris Dei, et expositio de genere Josephi, sponsi Mariæ et Joannis Baptistæ, nec non sanctissimæ Dei Genetricis : ex scriptis Clementis collectoris, Evodii, et Hippolyti, qui apostolorum successores fuerunt, decerpta.

Cap. IV. — De pontificibus Hebræis, qui ab ipso Aaron ad Jacobum primum Hierosolymitanum episcopum et ipsam captivitatem Hierosolymorum usque ordine successerunt. 762

Cap. V. — De Stephano primo martyre, et Paulo vase electionis. 766

Cap. VI. — De Philippo uno ex septem diaconis, et de Simone Mago. Item de Candace dynasta reginæ Æthiopum. Item de miraculis divi Petri. Præterea de Cornelio centurione, et eis qui ex ethnicis animum applicuerint Christo. Et ut Antiochiæ Barnabas et Paulus primi fideles ipsos Christianos cognominaverint. 767

Cap. VII. — Ea quæ ab Abgaro, in civitate Edessa per apostolum Thaddæum sunt acta : et de imagine Servatoris Christi, nulla manu interveniente, picta. 771

Cap. VIII. — Ut Tiberius Cæsar, rebus Servatoris Christi ex litteris Pilati cognitis, sit permotus : et quæ de eo Tertullianus memoriæ commendarit. 775

Cap. IX. — Ut Caius Tiberio successerit, et de Philonis ad eum legatione, et quæ de Caio Philon et Josephus memorent, et ut inde Romanorum in Judæos furor et rabies coorta sit. 778

Cap. X. — Quæ mala Judæis conciliaverit atque intulerit Pilatus, et ut is illata sibi ipsi manu interierit. 779

Cap. XI. — De imperio Claudii Cæsaris, qui Caio successit : et de fame, quæ sub ipso invaluit, et de Theuda præstigiatore. 783

Cap. XII. — Martyrium Jacobi apostoli, filii Zebedæi ; ejusdemque fratris Joannis Theologi. 783

Cap. XIII. — Ut Agrippa, qui et Herodes dictus est, persecutione in apostolos cœpta, divinam statim vindictam sit expertus. 786

Cap. XIV. — De Simone Mago, ejusque hæresi, et ut ei restiterit in primis Romæ divus apostolus Petrus. 787

Cap. XV. — De Evangelio secundum Marcum, et ut in Ægypto et Alexandria ab eo primum monachorum vita sit instituta. 791

Cap. XVI. — Qualia sapientissimus Philon memoriæ prodiderit, de eis qui primum in Ægypto Christi philosophiam professi sint et exercuerint. 794

Cap. XVII. — De Philonis scriptis, et de moribus ejusdem. 798

Cap. XVIII. — De Josephi veritatis consectatoris libris, et quales ejus quoque mores fuerint. 799

Cap. XIX. — Ut Paulus gentes ad professionem fidei Christianæ perduxerit · et de quæstione mota de lege Mosaica a gentibus servanda : et quid Hierosolymis congregati apostoli de ea per Epistolam decreverint. 803

Cap. XX. — De sacrosacri præconis Pauli in Macedonia rebus gestis : et de Dyonysio Areopagita, librisque ejusdem. 806

Cap. XXI. — Ut ipsa Dei Genitrix naturæ lege mortua, ad cœlestia tabernacula corporaliter sit translata. 810

Cap. XXII. — Ex Dionysio Areopagita, ut divi apostoli, cum ipsius filio, ad producendum Dei Genitricis funus, ex ultimis terræ finibus universi convenerint : et de Judæo, cui manus exarescens decidit, [quod loculos seu feretrum divæ Virginis impie et irreverenter contrectarit.] 811

Cap. XXIII. — Qualia etiam Juvenalis Hierosolymitanus de sacrosancta assumptione purissimæ Dei Genitricis memorel : et de ejusdem forma moribusque. 815

Cap. XXIV. — Ut divus Paulus ex Oriente in Occidentem transierit : et inde rursus, in Orientem migrarit, divinum et angelicum annuntians sermonem : et ut Epheso mari in Syriam vadens, Hierosolymam pervenerit. 818

Cap. XXV. — Ut idem Paulus Ephesi sub præside Hieronymo ad belluas damnatus, cum eisdem depugnaverit, et divino auxilio victor evaserit. 822

Cap. XXVI. — De seditione Hierosolymis sub Claudio orta, et de impudenti audacia sacerdotum sub Nerone et Felice : et de prædonibus sicariis, nec non pseudopropheta Ægyptio. 823

Cap. XXVII. — De Petri apostoli miraculis, *et item* Simonis Magi præstigiis : et ut utrumque Nero Roma expulerit. 826

Cap. XXVIII. — Ut Paulus Hierosolymis cum esset, sese tempori et loco prudenter accommodarit, in eo quod ibi juxta veterem legis ritum vixit : et ut gravi calumdinctus a tribuno concionabundus, quæ ei acciderint, visseruerit. Item ut Cæsaream ad præsidem Felicem sit deductus, in custodiamque conjectus. 827

Cap. XXIX. — Ut Paulus cum eis qui Hierosolymis venerant, se defendens disputarit. De Felice et Drusilla item de Festo, qui Felici successit, apud quem libere causa dicta, appellavit Cæsarem. 831

Cap. XXX. — De Agrippa et Berenice : et de concione, quam apud eos Paulus habuit. 836

Cap. XXXI. — De trajectione Pauli in Italiam, et de naufragio ejusdem. 835

Cap. XXXII. — Ut in insulta Melita manum Pauli vipera morsu violarit : de Publio, aliisque Pauli miraculis. 839

Cap. XXIII. — Ut inde Paulus navi Alexandrina, per Syracusas Romam venerit, et cum primariis ibi Judæis sermones disputando contulerit. Et ut apud Neronem se steterit, et tum quidem absolutus fuerit : biennumque Roma permanens, regnum Christi, citra impedimentum, cum multa libertate prædicarit. 839

Cap. XXXIV. — Ut postea Roma excedens, rursus ad prædicandi munus ierit ; et denuo Romam venerit, martyrumque subierit ; et de divinis ejus epistolis. 842

Cap. XXXV. — De peregrinationibus Petri apostoli : et de sacro Clemente, et genere ejus : et ut ipse quoque postea Romam venerit. 846

Cap. XXXVI. — De miraculis apostolorum Romæ editis. De interitu Antichristi Simonis : et ut Petrus et Paulus Romæ martyrii certamen absolverint. 851

Cap. XXXVII. — De crudelitate et turpitudine Neronis : qualia quidam ex ecclesiasticis scriptoribus nostris

de eo, deque sacro obitu sanctorum apostolorum memoriæ prodiderint ; et de divina eorum vultus facieique figura. 851

Cap. XXXVIII. — Quomodo frater Domini Jacobus certamen pro Christo peregerit. 855

Cap. XXXIX. — De Andrea et Bartholomæo sacrosanctis apostolis, quomodo martyrio pro Christo sint cohonestati. 859

Cap. XL. — De Thoma Jacobo Alphæi, Simone Zelote, Juda, qui et Lebbæus est dictus ; et de Matthia, qui in locum proditoris est subrogatus. 862

Cap. XLI. — De sancto apostolo et evangelista Matthæo. 866

Cap. XLII. — De sancto apostolo et evangelista Joanne, et de divina ejus translatione. 870

Cap. XLIII. — De sanctis apostolis et evangelistis Marco et Luca, qui ex numero septuaginta discipulorum fuerunt. 875

Cap. XLIV. — Qui sint duodecim Christi discipuli et apostoli, et qui ex eis matrimonium contraxerint. 878

Cap. XLV. — Qui ex apostolis testamentarios sive canonicos reliquerint libros : et de sacrosanctis quatuor Evangeliis, ex quibus causis sint scripta, atque de eorum ordine. Item de apostolorum Actis, catholicisque et aliis sanctorum apostolorum Epistolis. 879

Cap. XLVI. — De testamentariis libris quibusdam in dubium vocatis, ut postea robur et auctoritatem obtinuerint. Item de spuriis et adulterinis, omninoque reprobandis scriptis. 886

LIBER TERTIUS.

Cap. I. — Qui primi sanctorum apostolorum fuerint successores. 890

Cap. II. — De iis qui post apostolos Romæ, Alexandriæ, Antiochiæ et Hierosolymis præfuerint Ecclesiæ, aliisque item viris apostolicis pollentibus donis. 894

Cap. III. — Quæ causa Romanis fuerit Judæis belli inferendi. Quanto tempore Judæi post Christum bello impetiti non sint. Et ut fideles homines per revelationem admoniti Hierosolyma reliquerint, et Pellam migrarint. Et quanto tempore alienigenæ ex Herode progeniti apud Judæos regnum obtinuerint. 895

Cap. IV. — Ut ante bellum Judaicum maxima septem prodigia divinitus cladem Hierosolymitanam portenderint. 898

Cap. V. — Ut post Neronem Galba et Otho et Vitellius, et deinde Vespasianus Romanis imperarit : et particularis commemoratio calamitatum, quæ sub Vespasiano Hierosolymis acciderunt. 902

Cap. VI. — Ex quinta historia Josephi de captivitate Judaica expositio, ut fames Judæos afflixerit. 903

Cap. VII. — De muliere Judæa, quæ suum sibi puerum devoravit in obsidione Hierosolymitana. 907

Cap. VIII. — De verbis Christi, quibus Hierosolymis exitium prædixit : et de historia Josephi. 911

Cap. IX. — Ut post Hierosolyma capta, Simeon Cleophæ filius episcopus ibi creatus sit. De Domitiani crudelitate : et de cognatis Servatoris nostri secundum carnem. 914

Cap. X. — Ex Hegesippo, quod ad id usque tempus, qui familiæ et generis David fuere, inquisiti sint et occisi. 915

Cap. XI. — Obitus Vespasiani, Titi, Domitiani, et Nervæ, et de imperatore Trajano. 918

Cap. XII. — De Menandro, secundo a Simone Mago hæresiarcha. 922

Cap. XIII. — De hæresi Ebionitarum. 922

Cap. XIV. — De Cerintho hæresiarcha. 923

Cap. XV. — De hæresi eorum, qui Nicolaitæ dicuntur, ut ea a Nicolao, uno ex septem diaconis, orta exstiterit. 926

Cap. XVI. — Ut Simeon Cleophæ martyrium subierit : et unde hæreses a principio in Ecclesiam Christi invaserint. 926

Cap. XVII. — De persecutione sub Trajano, et quale edictum is contra Christianos promulgaverit. 930

Cap. XVIII. — Martyrium sancti Clementis Romani et de libris ejus. 930

Cap. XIX. — Ut divinus Ignatius ex Antiochia Romam delatus, propter Christum bestiis devorandus objectus sit : et de epistolis ejus. 931

Cap. XX. — De Papia Hierapolita : et quæ ab eo, præter communem opinionem, memoriæ sint prodita 935

Cap. XXI. — De Quadrato et Aristide, apostolicis plane viris, qui pro defensione fidei nostræ Apologias scripserunt. 939

Cap. XXII. — Quæ etiam sub Trajano Judæis acciderint clades. 939

Cap. XXIII. — De Trajani moribus et operibus, structurisque ejus, quas Antiochiæ fieri curavit : et de quinque martyribus feminis. 942

Cap. XXIV. — De imperio Ælii Adriani, et de suprema sub eo Judæorum internecione. 943

Cap. XXV. — Qui ea ætate maximis quibusque ecclesiis episcopali ministerio præfuerint. 946

Cap. XXVI. — De Justino philosopho, eodemque martyre, et de Apologetico ejusdem Antonino exhibito. Præterea de Hegesippo et Melitone. 950

Cap. XXVII. — Ut Adrianus edicto pro Christianis publice proposito vetuerit, ne in nos, indicta et non indicata causa, sæviretur. 951

Cap. XXVIII. — De successore Adriani Antonino, ut et ipse præfectis in Asia suis scripserit, et persecutionem Christianorum prohibuerit. 951

Cap. XXIX. — De sancto Eustathio, qui et Placidas dictus fuit. Item de sancto Eleutherio Illyrici episcopo. 954

Cap. XXX. — Quædam de Polycarpo apostolico successore memoriæ commendata. 955

Cap. XXXI. — De successione ejus temporis imperatorum, rebusque eorum gestis. 958

Cap. XXXII. — Ut Justinus philosophus religione Christiana, et scripto, et sine scripto, egregie defensa, martyrio pro Christi nomine sit exornatus. 959

Cap. XXXIII. — De aliis martyribus, quorum ipse Justinus in singulari quodam libello meminit. 962

Cap. XXXIV. — De aliis, qui in Asia martyrio sunt perfuncti. 966

Cap. XXXV. — De martyrio Polycarpi episcopi Smyrnæi. 967

Cap. XXXVI. — De aliis martyribus qui eodem ipso tempore una cum Polycarpo martyrio vitam finierunt. 974

Cap. XXXVII. — De duobus Judæis, altero qui per arenam, altero qui a pueris mirifice est baptizatus. 974

LIBER QUARTUS.

Cap. I. — Præfatio libri : de quibus rebus et antea dixerit et deinceps in quarto hoc libro sit dicturus. 978

Cap. II. — De hæresiarchis qui eo tempore se in Ecclesiam Christi intulerunt, Saturino et Basilide. 979

Cap. III. — De Valentino, Cerdone, Marcione Pontico et Marco. 982

Cap. IV. — De Tatiano et Severo et de hæresi Encratitarum. 983

Cap. V. — Ut gratiam Dei hæreticorum conatus discusserit : cum multa alias eis impedimenta objiciens tum viros doctos eloquentes et pios in Ecclesia excitans. Item catalogus ecclesiasticorum ejus temporis scriptorum. 986

Cap. VI. — De libris, quod Justinus inter martyres philosophus composuit. 987

Cap. VII. — De Hegesippo et scriptis ejus. 991

Cap. VIII. — De Dionysio Corinthiorum episcopo et epistolis ejus. 994

Cap. IX. — De Theophilo Antiochiæ episcopo, et de Modesto, eorumque scriptis. 995

Cap. X. — De Melitone Sardensi episcopo et opusculis ejus. 998

Cap. XI. — De Apollinari Hierapolita : item de Musano et Bardesane Syro, et descriptis eorum. 1002

Cap. XII. — De Cajo et Tertulliano : qui scripsit cum Marci tempore in Germania exercitus siti laboraret. Deum precibus nostrorum militum exoratum pluisse hostesque fulmine concidisse. 1002

Cap. XIII. — De Irenæo Lugdunensi episcopo ut ejus quoque ætate prædictiones et vaticinia divinitus quæ prope fidem excederent, sint edita. 1006

Cap. XIV. — Ut Irenæus Scripturarum divinitus inspiratarum meminerit : et de Apocalypsi Joannis et de Septuaginta interpretum translatione. 1007

Cap. XV. — Quæ idem de catalogo Romanorum episcoporum scripserit, et ut Deo dilecti Viennenses martyres Irenæum Eleuthero Romano episcopo commendarint. 1010

Cap. XVI. — De sanctorum martyrum in Gallia litteris et de maxima qua ibi afflicti sunt persecutione. 1011

Cap. XVII. — De Vetio, Sancto, Pothino, Alexandro, Billiade, Blandina et aliis, ut scilicet certamen pro Christo sustinuerint et deinceps in fluvium sint abjecti. 1014

Cap. XVIII. — Qualis visio Attalo martyri apparuerit propter alium martyrem qui duram nimis et austeram vitam degebat, et ut Christi martyres facile lapsis gratiam fecerint, veniamque concesserint. 1023

Cap. XIX. — Qui tum temporis in excelsis episcopatis dignitatis sedibus enituerint. 1027

Cap. XX. — Caiologus auctorum et ducum falso nominatæ scientiæ qui postea exstiterunt et qui ecclesiastici viri illis restiterint. 1030

Cap. XXI. — De Artemone et Theodoto sutore, qui docuerunt Christum purum fuisse hominem, et ut ii primi Scripturas corrumpere inceperint et de Anatolio confessore. 1031

Cap. XXII. — De hæresi Montani, quæ quidem hæresis Cataphrygas, hoc est Phrygam, seu secundum Phryges, nominatur. 1034

Cap. XXIII. — De Apollinari Hierapolita, quæ is contra ejusmodi hæresim scripserit. 1035

Cap. XXIV. — Quæ etiam Miltiades, vir ecclesiasticus adversus eam scripserit. 1039

Cap. XXV. — Quod et Apollonius Romanus contra eam ipsam hæresim pugnaverit. 1039

Cap. XXVI. — Hunc ipsum Appollonium Romæ martyrium pertulisse. 1045

Cap. XXVII. — Ut Serapion Antiochiæ episcopus Montanum refellerit et de libris ejus 1045

Cap. XXVIII. — Ut Marcionis hæresis et secta in multas sit dissecta partes et quam montruosas opiniones protulerit. 1046

Cap. XXIX. — De Rhodone, quæ contra Marcionem conscripserit, et de aliis ejusdem opusculis. 1047

Cap. XXX. — De schismate et dissidio Romæ propter Blastum et Florinum exorto, et quæ ad eos Irenæus scripserit et de aliis ejusdem libris. 1050

Cap. XXXI. — De Hippolyto Portus urbis Romæ episcopo et de scriptis ejusdem. 1051

Cap. XXXII. — De Pantæno Alexandrino philosopho, viro apostolico, et de divino prorsus sacrarum Litterarum studio ejus. 1051

Cap. XXXIII. — De Clemente contextore et operibus ejus et quæ de divinis Scripturis ille dixerit. 1054

Cap. XXXIV. — Rursus de Tertuliano et Caio ecclesiasticis scriptoribus. 1058

Cap. XXXV. — De aliis multis ecclesiasticis scriptoribus, scilicet Juda, Heraclito, Maximo, Candido, Appione, Sexto, Arabiano et aliis. 1059

Cap. XXXVI. — De dissensione, quæ tum de Paschate est exorta. De synodis propterea coactis et ut omnes ad concordiam sint redacti. 1059

Cap. XXXVII. — De dissensione Asianorum propter Pascha, et quæ ea de re Polycrates Ephesius episcopus Victori Romano episcopo scripserit. 1062

Cap. XXXVIII. — Ut Victor permotus fuerit, civitates Asiasticas propter festum Paschæ, ab unitate ecclesiastica segregare. 1066

Cap. XXXIX. — Ut pacis studiosissimus Irenæus ecclesiis tranquillitatem et concordiam restituerit, exemplasuccessorum sanctorum apostolorum commemorans. 1066

LIBER QUINTUS.

Cap. I. — Succincta earum quæ ante dicta sunt repetitio, et dicendorum isto tomo expositio. 1070

Cap. II. — De persecutione sub Severo, in qua Leonides, pater Origenis propter Christum mortem subiit. 1071

Cap. III. — De Origenis a puero studiis atque exercitiis, et ut etiamnum adolescens sermonem veritatis professus fuerit, et ut sese ad certamen pro Christo subeundum præparaverit. 1071

Cap. IV. — De institutione et educatione ejus, et eorum qui ejus consuetudine et doctrina usi sint. Et ut decem et octo natus annos, Alexandriæ fidelium præfuerit scholæ, clari prorsus nominis adolescens. 1075

Cap. V. — Ut vitam attigerit philosopho perfectionem, et prescripta evangelica accuratissime servarit. 1078

Cap. VI. — Qui ab eo ducti et edocti, martyrii coronis sint exornati. 1079

Cap. VII. — De discipula ejus Potamiæna martyre. 1079

Cap. VIII. — Origenem sustinuisse, ut seipsum castraret, ut scilicet cælibem peragere posset vitam. 1082

Cap. IX. — De admirandis Narcissi Hierosolymorum episcopi miraculis. 1084

Cap. X. — Ut Alexander, Cæsareæ episcopus, oraculo divino ad Hierosolymorum episcopatum sit traductus, vivente adhuc decessore ejus Narcisso : utque duo simul episcopi ecclesiam ibi rexerint : et de Alexandri scriptis. 1086

Cap. XI. — De Origenis in sacris Litteris profectu, et de sextupla ab eo dictata Scripturarum translatione. 1090

Cap. XII. — De Symmacho interprete, et discipulis Origenis. 1091

Cap. XIII. — Quæ Porphyrius de singulari Origenis in eloquentiæ et omnis generis artium doctrina studio scribat : quæ ipse quoque Origenes de suis in Græcorum litteris studiis commemoret. 1094

Cap. XIV. — Quod in Arabiam Origenes quoque venerit, et quod Cæsareæ nondum presbyter sacras Litteras publice in ecclesia exponendo tractarit. 1098

Cap. XV. — De Beryllo Bostrensi ; de Ambrosio, et quæ Origenes scripta sacrarum Litterarum Alexandriæ exposuerit. 1098

Cap. XVI. — Quomodo ipse testamentariarum sive canonicarum Veteris et Novi Testamenti Scripturarum meminerit. 1099

Cap. XVII. — De Mammæa imperatoris Alexandri matre. 1103

Cap. XVIII — Ut in Palæstina Origenes ad presbyteri honorem sit evectus, et qui successores ejus in schola Alexandrina fuerint. 1103

Cap. XIX. — Quos sacræ Scripturæ libros in Palæstina sit interpretatus : et de aliis ejusdem libris. 1106

Cap. XX. — Cum de aliis ejus discipulis, tum de Gregorio miraculis edendis claro : et quanto in pretio Origenes apud magnos ea tempestate episcopos fuerit. 1107

Cap. XXI. — De scriptore Julio Africano, librisque ejusdem. 1110

Cap. XXII. — De Berylli errore et resipiscentia. 1111

Cap. XXIII. — De hæresi in Arabia exorta eorum qui animas mortales esse asseverant. 1111

Cap. XXIV. — De hæresi Helcesaitarum. 1114

Cap. XXV. — Catalogus imperatorum Romanorum, ut alius alii ordine successerit : et ut primus imperatorum Philippus Christianus sit factus. 1115

Cap. XXVI. — Qui tum magnarum urbium episcopi floruerint. 1115

Cap. XXVII. — De persecutione sub Decio : et ut Cyprianus episcopus Carthaginensis martyrio sit affectus. 1119

Cap. XXVIII. — Quæ Dionysio Alexandriæ episcopo in ea persecutione sub Decio acciderint. 1119

Cap. XXIX. — De iis qui tormentis victi sub Decio Christi religionem abjuraruut. 1122

Cap. XXX. — De iis qui tum martyrium pertulerunt, Metra sene, Quinta femina, Apollonia virgine, Serapione, Juliano, Beza, Macare, et aliis. 1123

Cap. XXXI. — De aliis martyribus, qui certamen suum obierunt Alexandriæ et in Palæstina. 1127

Cap. XXXII. — Ut origenes ad tribunal martyrii assistens pietate Christiana abjurata, a seipso degenerit. 1132

CAP. XXXIII. — De Origenis erroribus et blasphemiis, et sub Gallo vitam finierit. 1130

LIBER SEXTUS. 1134

CAP. I. — Præfatio tomi dicenda exponens. 1134

CAP. II. — Ut episcopi, qui tum ecclesiis præfuerunt, eos qui sub Decio in persecutione lapsi fuerant, post justam pœnitentiam in Ecclesiam receperint. 1135

CAP. III. — De impuro Novato, rebusque ejus narratio, quæ ejus fuerit doctrina. 1135

CAP. IV. — Quomodo Dionysius lapsorum suaserit receptum, et epistola ejus ad Novatum. 1139

CAP. V. — De synodis Romæ et in Africa coactis quæ hæresim Novati damnarunt. 1142

CAP. VI. — De Dionysii epistolis de pœnitentia : et nova narratio de quodam Serapione, qui in pœnitentia sacrosancta mysteria, extremum spiritum agens, percepit. 1143

CAP. VII. — De quæstione tum temporis de divino baptismate agitata, et ut tum Sabellius sit coortus. 1146

CAP. VIII. — De visione quæ Dionysio apparuit. 1147

CAP. IX. — De improbo hæreticorum errore et seductione : item de impio eorum baptismo, et quas epistolas ea de re Dionysius scripserit. 1150

CAP. X. — De persecutione Valeriani : et quæ tum Dionysius Alexandrinus episcopus passus sit. 1151

CAP. XI. — De martyribus Cæsareæ Palæstinæ. 1154

CAP. XII. — De pace sub Galieno : et epistola ejus quam pro Christianis edidit, et qualis is fuerit. 1155

CAP. XIII. — De Marino Cæsariensi martyre, 1158

CAP. XIV. — De Asterio, et admiranda fidemque omnem excedente rei per eum gestæ historia. 1159

CAP. XV. — De statua Domini nostri Jesus Christi in Paneade, et ea quæ ad hanc statuam crevit herba. 1156

CAP. XVI. — De figura et forma sanctorum apostolorum, et de throno Jacobi fratris Domini. 1162

CAP. XVII. — De sancto Gregorio miraculis claro, ut ea ætate floruerit. 1162

CAP. XVIII. — De Dionysii festis epistolis 1163

CAP. XIX. — De seditione populi Alexandrini. 1166

CAP. XX. — De pestilentia sævissima, quæ Alexandriæ est grassata. 1167

CAP. XXI. — De Nepote et hæresi ejus. 1170

CAP. XXII. — Quid Dionysius Alexandrinus de Apocalypsi Joannis scriptum reliquerit. 1174

CAP. XXIII. — Quibus rationibus idem asserat, Apocalypsim non Joannis evangelistæ, sed alterius cujusdam Joannis esse. 1175

CAP. XXIV. — De aliis Dionysii epistolis, scriptisque ejusdem. 1178

CAP. XXV. — Quæ de Dionysio Alexandrino in quadam epistola scribat magnus Basilius. 1179

CAP. XXVI. — De Sabellio, et ejus hæresi, et quod ea ætate floruerit. 1179

CAP. XXVII. — De hæresi Pauli Samosateni : et de prima contra eam coacta synodo. 1182

CAP. XXVIII. — Ut in secundo conventu confutatus Paulus a Malchione sophista ex synodo sit ejectus. 1183

CAP. XXIX. — Quæ imperator Aurelianus de suffragio et sententia synodali dixerit : et ut idem quoque contra Christianos persecutionem moliens, cœlitus sit præpeditus. 1186

CAP. XXX. — Epistola synodi Antiochenæ, immoderatam et luxuriosam Samosateni vitam exponens. 1187

CAP. XXXI. — De Manete hæresiarcha, a quo Manichæi cognomen acceperunt : et de hæresi ejus. 1191

CAP. XXXII. — Ut Manes, detracta totius corporis pelle, canibus esca objectus sit. 1194

CAP. XXXIII. — De successione Romanorum imperatorum. 1195

CAP. XXXIV. — Qui maximis quibusque urbibus episcopi præfuerint, et usque ad ecclesiarum oppugnationem manserint. 1198

CAP. XXXV. — De aliis ejus ætatis ecclesiasticis viris eloquentia et doctrina præstantibus. 1199

CAP. XXXVI. — De Laodicensibus episcopis, sapientia illustribus viris. 1202

CAP. XXXVII. — De episcopis Cæsareæ Palæstinæ, et de Eusebio Pamphili. 1203

LIBER SEPTIMUS. 1206

CAP. I. — Expositio dicendorum. 1206

CAP. II. — Ut res Christianorum, quæ antea pulchre steterant, intestina dissensione atque contentione a divina visitatione exciderint. Quæ quidem ad tempus permissione divina sic accidere. 1207

CAP. III. — Ut Diocletianus Maximianum Herculium socium sibi imperii allegerit, et ut is persecutionem contra nos instituerit. 1210

CAP. IV. — De moribus sanctorum, qui in ea persecutione fortiter decertarunt. 1211

CAP. V. — De eo Christiano, qui Nicomediæ impium imperatoris edictum concerpsit : et de eis qui ex ipsius imperatoris aulla martyrio sunt perfuncti. 1214

CAP. VI. — De beato obitu viginti millium in Nicomedia martyrum : et de Inde ennucho, et Domna, martyribus. 1215

CAP. VII. — De Melitinensibus, Ægyptiis, Tyriis, et Phœnicibus martyribus. 1218

CAP. VIII. — De martyriis in Thebaide toleratis, et variis variorum suppliciorum modis. 1219

CAP. IX. — De Philoromo et Philæo, illustribus martyribus : et quæ Alexandriæ impii contra Christianos perpetraverint. 1222

CAP. X. — De civitate quadam Phrygiæ, quæ tota martyrium subiit : et de Adauco martyre. 1226

CAP. XI. — De aliis quamplurimis martyribus, plurifariam martyrio affectis. 1226

CAP. XII. — De virginibus Antiochenis forma excellentibus, quomodo martyrii stadium pudice decurrerint. 1230

CAP. XIII. — De aliis virginibus et monachis, pudicitia simul et martyrio claris. 1230

CAP. XIV. — De sancto Panteleemone, et sancto Eustratio, camitatuque ejusdem, et de aliis magnis martyribus. 1234

CAP. XV. — De celeberrimis martyribus, Georgio, Procopio et Demetrio Myroblita. 1235

CAP. XVI. — De Ecclesiarum episcopis, qui variis in locis curriculum Christi strenue percurrerant, et ut res Christiana in melius sit commutata. 1238

CAP. XVII. — Ut Diocletianus generum sibi Maximinum Gallerium, Maximianus Herculius autem Constantem Chlorum imperatorii sanguinis generum delegerit, qui Constans pater magni Constantini fuit. 1242

CAP. XVIII. — De nativitate, educatione et institutione magni et æqualis apostolis Constantini. 1242

CAP. XIX. — Ut magnus Constantinus divinitus paternum adeptus sit imperium, et qualis fuerit. 1243

CAP. XX. — De Diocletiano et Maximiano, ut imperio deposito interierint, et qui eorum fuerint successores. 1247

CAP. XXI. — De fœdissimis factis Maxentii Romæ, et Maximiani Herculii Nicomediæ. 1250

CAP. XXII. — De cladibus quæ persecutionem hanc sunt subsecutæ, et de imperatorum palinodia, seu recantatione et pœnitentia. 1254

CAP. XXIII. — De eorumdem edictis in scripto pro Christianis editis. 1258

CAP. XXIV. — De simulata et fucata Maximini pro Christianis sine scripto promulgatione. 1259

CAP. XXV. — De statua nova Antiochiæ, quam Theotecnus recens erexit. 1262

CAP. XXVI — De conflictis et falsis adversus Christum commentariis. 1263

CAP. XXVII. — De ejus temporis martyribus, et edictis in æreis columnis contra nos promulgatis. 1263

CAP. XXVIII. — De sæva, quæ eo tempore grassata est, fame et pestilentia. 1267

CAP. XXIX. — Ut magnus Constantinus de Maxentio, qui Romæ tyrannidem exercuit, triumpharit, cum etiam signum sanctæ crucis stellis coruscum in cœlo vidit. 1270

CAP. XXX. — Ut Constantinus, Roma recepta, Deo grata facinora fecerit. 1274

CAP. XXXI. — De edicto Maximini Galleril, quod in scripto pro Christianis volens nolens proposuit. 1275

CAP. XXXII. — De præcipiti perversitate et motu Maximini contra Constantinum Magnum. 1279

CAP. XXXIII. — Magnum Constantinum Romæ a Sylvestro sacro sancto baptismo initiatum esse. 1279

CAP. XXXIV. — Quæ post baptismum Constantinus Magnus recte constituerit. 1283

CAP. XXXV. — Refutatio eorum qui dixerunt, postea Constantinum Nicomediæ ab Arianis esse baptizatum, et quod propter filii Crispi cædem Christianismum assumpserit. 1286

CAP. XXXVI. — De sancta Helena, ut ea Romam venerit, et de colloquio Judæorum cum sancto Sylvestro. 1290

CAP. XXXVII. — De conflictu Constantini et Maximini, et de eis qui signum crucis in exercitu tulerunt vexilliferis. 1290

CAP. XXXVIII. — De edictis quæ Maximinus periculo evitato recte proposuit. 1294

CAP. XXXIX. — De interitu Maximini, qui vindicta divina accidit : et de extrema internecione veritatis inimicorum. 1295

CAP. XL. — De pace, beneficio Dei Christianis parta et conciliata, et celebratis passim encæniis. 1298

CAP. XLI. — Constitutio scripta Constantini Magni imperatoris, ut Christianis loca et res suæ restituantur. 1299

CAP. XLII. — Aliæ duæ constitutiones, pecunias, dona et immunitatem ecclesiis concedentes. 1303

CAP. XLIII.— Duæ insuper constitutiones, synodos de ecclesiis concordandis haberi sancientes. 1307

CAP. XLIV. — De impii Licinii perversitate, et qui sub eo passi sint martyribus. 1310

CAP. XLV. — Ut impius Licinius captus, violenter vitam finierit. 1314

CAP. XLVI. —De legibus et constitutionibus Constantini, et quæ benigne Christianorum religioni fecerit. 1315

CAP. XLVII. — Ut Constantinus, Byzantio bello capto, Byzantios occidione occiderit. 1322

CAP. XLVIII. — Ut Cognominem sibi urbem, Constantinopolim scilicet magnificentissime construxerit. 1323

CAP. XLIX. — De operibus, templis, structuris, statuis et ædificiis aliis quæ intra urbem exstruxit. 1326

CAP. L.—. De structuris in trajectu ab eo constructis: et de eo loco qui Sosthenium dicitur, historia. 1327

Index in Matthæum Blastarem. 1333

FINIS TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI QUINTI.

Ex typis. — Valleguidonensis L. BARNÉOUD & Cie.

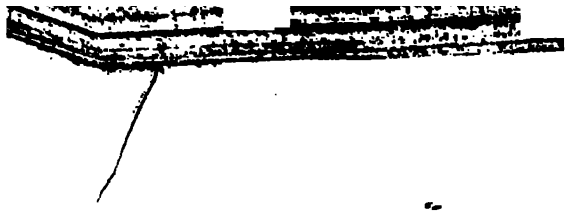

DATE DUE
DOES NOT CIRCULATE
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA
94305